CADEMIA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
NSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREȘTI

DICȚIONARUL LIMBII POETICE A LUI EMINESCU

Sub redacția
Acad. TUDOR VIANU

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
BUCUREȘTI, 1968

58.294

2365

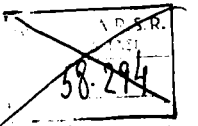

Lucrarea de față a fost elaborată în cadrul Sectorului de limbă
al Institutului de lingvistică din București, sub conducerea acad. TUDOR

Redactori: GH. BULGĂR, ION GHEȚIE, LUIZA SECHE și FLORA ȘI

Adunarea materialului s-a făcut de un colectiv alcătuit din GH. E
ȘERBAN CIOCULESCU, membru corespondent al Academiei Republicii S
România, ION CREȚU, ION DUMITRESCU, LUIZA SECHE, VLADIMIR S
FLORA ȘUTEU. A colaborat parțial DUMITRU MARMELIUC.

CUVÎNT ÎNAINTE

Lucrările lexicografice consacrate limbii marilor scriitori, apărute sau în curs de elaborare în diverse țări, fac parte din cercetările cele mai caracteristice ale lingvisticii moderne. Aceste lucrări sînt justificate deopotrivă de rolul însemnat pe care știința modernă a limbii îl recunoaște marilor scriitori în dezvoltarea limbilor naționale, cît și de ideea că folosința acestor limbi vădește structuri deosebite după felul grupurilor sociale sau al unora dintre individualitățile care le utilizează.

Printre aceste individualități, marii poeți dau totdeauna impresia, în momentele cînd ajung la formele caracteristice ale exprimării lor, că limba națională primește prin ei o nouă putere expresivă și oarecum un timbru nou.

Această impresie a fost înregistrată și de primii cititori ai poeziilor lui Mihail Eminescu. Sînt numeroase mărturiile provenite din epocă din care să ne putem face o idee despre impresia produsă de Eminescu, prin felul său de a se exprima, asupra contemporanilor lui. Elemente ale vocabularului, forme și construcții mai puțin sau niciodată întrebuințate de scriitorii anteriori, dar mai cu seamă noile accepții date cuvintelor limbii comune, apoi legăturile proprii de cuvinte, locuțiunile și expresiile, ca și toate elementele figurative ale stilului, prin care limba noastră atingea o treaptă înaltă a puterii ei de a reflecta lumea și de a comunica gîndirea cea mai înaltă și sentimentele cele mai adînci, explică îndeajuns impresia produsă de Eminescu. Dar această impresie, prin care poporul nostru dobîndea o conștiință mai clară și mai puternică a năzuințelor lui, prin însăși perfecționarea instrumentului lingvistic făurit ca să le exprime și să le propage, n-a devenit decît rareori și în mod incomplet obiectul unei cercetări științifice. Dicționarul limbii poetice a lui Eminescu (*DE*) *își propune să contribuie la împlinirea acestei lipse.*

Dicționarul limbii poetice a lui Eminescu *înfățișează limba poetică a marelui scriitor, adică limba poeziilor și a prozei literare publicate în timpul vieții lui, sporite prin acele postume care s-au bucurat de o intensă circulație încă în primele ediții ale operelor poetului și au putut exercita înrîurirea lor asupra dezvoltării ulterioare a limbii române literare. N-au fost înregistrate deci cuvintele din celelalte opere postume și nici cele cuprinse în variantele și însemnările manuscriselor, deoarece, publicate tîrziu, acestea n-au avut aceeași însemnătate în evoluția limbii noastre literare. N-a fost folosit nici materialul prozei jurnalistice a lui Eminescu, deoarece nu aici avem de căutat partea cea mai însemnată a contribuției lingvistice a poetului, care a exercitat intensa lui influență asupra contemporanilor și urmașilor mai ales prin opera lui literară, în versuri și proză. Hotărîndu-ne la aceste limitări metodice, am făcut-o din convingerea că, reținînd esențialul limbii lui Eminescu, îl vom prezenta*

cu acel relief capabil a arăta prin ce mijloace a lucrat atît de puternic poetul asupra conștiinței lingvistice a cititorilor din vremea lui și asupra scriitorilor și tuturor românilor culți de mai tîrziu.

Folosul unui dicționar eminescian stă, mai întîi, în faptul de a fixa o anumită etapă din dezvoltarea limbii noastre beletristice moderne. Evident, nu trebuie să exagerăm acest folos, deoarece, atîta timp cît nu avem încă un dicționar al lui Constantin Negruzzi, al lui Alecsandri sau al lui Bolintineanu, apoi unul al lui Coșbuc, al lui Sadoveanu sau al lui Arghezi, nu putem spune cu siguranță care a fost întinderea și valoare inovațiilor lingvistice ale lui Eminescu, nu putem adică preciza măsura adaosurilor lui peste vechiul fond al limbii beletristice și vitalitatea acestor adaosuri, persistența lor în limba scriitorilor ulteriori. Judecat din punctul de vedere al istoriei limbii beletristice, dicționarul eminescian nu poate fi considerat decît ca o lucrare pregătitoare, pe care urmează s-o completeze cercetarea limbii scriitorilor care au creat înainte sau după marele poet.

O țintă pe care dicționarul eminescian o poate urmări de pe acum este prezentarea unei sfere lingvistice complete și concrete, și, din acest punct de vedere, lucrarea proiectată de către Institutul de lingvistică se deosebește esențial de lucrările lexicografice întreprinse de același centru de cercetări mai înainte. Căci, în timp ce dicționarul limbii române contemporane, în patru volume sau într-un volum, prezintă starea generală a limbii române mai noi, dicționarul eminescian va înfățișa ce a devenit ea în întrebuințarea pe care i-a dat-o un mare scriitor[1].

Acad. TUDOR VIANU

STRUCTURA GENERALĂ ȘI LIMITELE DICȚIONARULUI

Într-o contribuție publicată cu cîțiva ani în urmă, regretatul profesor Tudor Vianu, conducătorul colectivului de redactare a *Dicționarului limbii poetice a lui Eminescu*, arăta că scopul lucrării este îndoit: „El urmărește mai întîi să fixeze etapa pe care o atinge Eminescu în dezvoltarea limbii noastre literare în secolul al XIX-lea, apoi să arate ce face un mare poet din instrumentul obștesc al limbii lui naționale, aducînd-o la o putere superioară a expresivității ei artistice".

Potrivit acestei orientări generale, lucrarea de față este, în primul rînd, *un dicționar al limbii marelui scriitor român*. Ea urmărește să înregistreze, cu mijloace lexicografice, întregul material de limbă existent în poeziile publicate în timpul vieții poetului, în cîteva dintre cele mai cunoscute postume *(Albumul, Oricîte stele ..., Rugăciune, Răsai asupra mea ..., Viața, Între pasări, După ce atîta vreme, Stelele-n cer, Dintre sute de catarge* și *Apari să dai lumină)*, precum și în patru dintre povestirile sale *(Făt-Frumos din lacrimă, Sărmanul Dionis, La aniversară* și *Cezara)*.

Așa cum se poate vedea pe larg mai jos, prelucrarea lexicografică a materialului s-a făcut ținîndu-se seama de normele fundamentale ale dicționarelor apărute sub egida Academiei Republicii Socialiste România *(Dicționarul limbii române literare contemporane* și *Dicționarul limbii române moderne)*. Cum era firesc, avînd în vedere specificul lucrării, redactorii dicționarului au adoptat, într-o serie de puncte, soluții noi.

Astfel, ordinea sensurilor în cadrul fiecărui articol este cea istorică și nu cea a folosirii în limba contemporană, ca în dicționarele sus-amintite. Se înregistrează, așadar, pe primul loc acel sens care este cel mai apropiat de etimon și se înșiră în continuare, în succesiune istorică, celelalte accepții dobîndite de cuvîntul respectiv în cursul timpului.

În dicționar, limba lui Eminescu a fost considerată în raport cu evoluția limbii române literare din epoca în care a trăit scriitorul. De aceea stabilirea caracterului arhaic sau regional al unui cuvînt, precum și precizarea gradului de asimilare a neologismelor la lexicul limbii literare s-au făcut luîndu-se ca punct de referință nu stadiul actual al limbii, ci termenul de evoluție pe care ea l-a atins în a doua jumătate a secolului trecut.

Ilustrarea sensurilor s-a făcut prin citate alese, în măsura posibilului, din poezii scrise în cele mai caracteristice perioade ale activității scriitorului. Pe lîngă citate, dicționarul înregistrează, prin trimiteri la pagină și rînd, absolut toate atestările sensurilor, expresiilor, locuțiunilor și ale diverselor accepții și figuri stilistice (în ceea ce privește izvoarele dicționarului, vezi anexa de la sfîrșitul volumului).

Statistica lor, în poezie și în proză, este notată de fiecare dată. Cititorul poate să-și formeze în felul acesta o idee exactă nu numai asupra accepțiilor în care diverse cuvinte

sînt folosite de Eminescu, ci și asupra insistenței cu care ele se repetă în opera scriitorului. Conceput în aceste perspective, dicționarul poate servi drept punct de plecare pentru studii statistice amănunțite privitoare la lexicul limbii poetice, în general, și al limbii lui Eminescu, în special.

O atenție deosebită a fost acordată în coloanele dicționarului formelor gramaticale, care au fost inregistrate, în totalitate, în paragraful final al fiecărui articol. Scriind într-o perioadă cînd normele limbii literare nu erau fixate în amănunt și adaptînd în permanență materialul de limbă la ideea poetică, Eminescu folosește o mare varietate de forme gramaticale, în care se întîlnesc, pe lîngă aspectele devenite ulterior literare, particularități populare, regionale sau arhaice.

Materialul consemnat în dicționar oferă astfel cititorului posibilitatea de a-și face o părere cuprinzătoare asupra felului particular în care procesul de impunere a normelor unice supradialectale ale românei literare se reflectă în opera celui mai mare poet român.

Redactorii dicționarului au considerat util să înmănuncheze într-un apendice enciclopedic numele proprii care se întîlnesc în opera lui Eminescu. Se poate urmări, în paginile apendicelui, preferința autorului de a alege termenii proprii din anumite domenii ale culturii.

Concepută în forma unui repertoriu lexicografic, lucrarea noastră pune deci în evidență, în limitele izvoarelor folosite, întreaga bogăție de cuvinte și de sensuri a limbii poetice a lui Eminescu. Ea permite să se precizeze în ce măsură poetul român a pus la contribuție fondul principal lexical, neologismele, arhaismele și regionalismele, variantele lexicale și fonetice, cuvintele din fondul romanic și cele provenite din alte limbi, pe acelea formate prin anumite procedee de derivare, întrebuințarea dată unor instrumente gramaticale și deci tipurile construcțiilor sale.

Lucrarea de față este, apoi, un *dicționar stilistic al limbii poetice a lui Eminescu*. Consemnînd semnificațiile comune ale cuvintelor în opera scriitorului, s-au avut în vedere deopotrivă valorile poetice particulare pe care le-au primit cuvintele sub pana sa. Între aceste două aspecte nu există o separare netă, căci accepțiile poetice se grefează pe semnificația obișnuită, dîndu-i un relief nou și adesea o valoare neașteptată. De aceea figurile de stil și construcțiile metaforice au fost integrate organic în țesătura semantică a cuvintelor. Se poate urmări astfel trecerea, uneori treptată, alteori directă, de la sensul comun la sensul metaforic al unui termen.

Treapta cea mai apropiată de sensul propriu al unui cuvînt o formează categoria celor șase figuri de stil, cunoscute din retorica clasică. Renunțînd să urmărim toți tropii înșiruiți în tratatele lui Cicero sau Quintilian (operație dificilă și cu foloase îndoielnice), ne-am oprit numai asupra unora dintre figurile stilistice care apar frecvent în poezia și proza literară a lui Eminescu, cum ar fi *repetiția, comparația* sau *personificarea*.

Un loc aparte a fost rezervat *metaforei*, înțeleasă într-un sens mai larg. Au fost trecute în categoria metaforelor acele dezvoltări figurate care au drept consecință un transfer semantic, fie chiar și difuz. De aceea sub această titulatură figurează, de exemplu, sinecdocile și metonimiile. Au fost scoase de asemenea în evidență cuvintele sau contextele care oglindesc atitudinea scriitorului față de conținutul comunicării sale. Cititorul va întîlni, în această ordine, indicațiile de *glumeț, depreciativ* și *ironic*.

Treapta cea mai depărtată de sensul comun o formează acele metafore care s-au cristalizat într-o semnificație nouă, precis delimitabilă, acordată cuvintelor și care, în cazul acceptării ei în vorbirea curentă, cu alte cuvinte în cazul „gramaticalizării" ei, poate deveni cu timpul un sens aparte, necunoscut pînă atunci, al limbii comune.

Categoria care marchează trecerea de la figurile de stil realizate prin prezența perceptibilă a sensului propriu al cuvîntului la transferul de sens al metaforei deplin cristalizate o formează contextele figurate și construcțiile metaforice.

Prin context figurat, dicționarul denumește situațiile în care, prin alăturarea mai multor cuvinte folosite în accepția lor proprie, se realizează o suprapunere de sfere semantice difuze, lăsînd să se întrevadă începutul de cristalizare a unei construcții metaforice sau a unei metafore propriu-zise. Tot aici am încadrat contextele în care termenii își păstrează sensul lor propriu, dar contribuie, în ansamblu, la conturarea unor viziuni fantastice, supranaturale.

Construcțiile metaforice sînt îmbinări de cuvinte neînregistrate de dicționare, avînd față de contextele figurate o formă și un sens metaforic delimitabil. Ele sînt, de fapt, niște contexte figurate cristalizate în tipare lexicale precise și constituie echivalentele poetice ale expresiilor din planul limbii comune.

Dicționarul consemnează un mare număr de figuri stilistice, de contexte figurate și de construcții metaforice și încearcă de cele mai multe ori să le explice. Nu e nevoie să insistăm asupra faptului că un comentariu stilistic este, prin forța împrejurărilor, subiectiv și implică adeseori riscuri dintre cele mai mari. Conștienți de acest lucru, am căutat să dăm interpretării un caracter cît mai obiectiv cu putință. Definițiile sînt scurte, precise și de aceea intenționat „prozaice"; am evitat definițiile complicate, „literare", discuțiile de orice fel cu referire la opiniile diferiților comentatori. Ori de cîte ori soluțiile întrezărite de noi s-au arătat a fi discutabile, am preferat să consemnăm faptul stilistic, reducînd comentariul la ceea ce ni se părea strict necesar sau evitîndu-l uneori cu totul. Nu ne îndoim că și în aceste din urmă situații pot fi găsite posibilități de interpretare. Cu puține excepții ne-am ferit însă să punem soluțiile noastre sub semnul întrebării, pentru a nu păși pe terenul nesigur al conjecturilor fără suficient temei real.

Am adoptat aceste puncte de vedere, unele impuse de structura lexicografică a lucrării, pentru că în intenția noastră *Dicționarul limbii poetice a lui Eminescu* a fost destinat să fie, înainte de toate, un instrument de lucru în vederea întocmirii viitoarelor studii de poetică eminesciană. Prezentînd exhaustiv materialul lexical al celei mai importante părți a operei poetice eminesciene, interpretat lingvistic și stilistic în liniile esențiale, am înlesnit, credem, cercetătorului și omului de cultură în general posibilitatea de a pătrunde în intimitatea laboratorului de creație a lui Eminescu.

Lucrările dicționarului au început în 1957 în cadrul Sectorului de limbă literară a Institutului de lingvistică din București. Timp de doi ani (1957—1959), un colectiv compus din Gh. Bulgăr, Șerban Cioculescu, Ion Crețu, Ion Dumitrescu, Luiza Seche, Vladimir Streinu, Flora Șuteu și, în ultima perioadă, Dumitru Marmeliuc a excerptat poeziile și proza literară a scriitorului, întocmind fișele necesare redactării. Redactarea dicționarului, efectuată de Gh. Bulgăr, Ion Gheție, Luiza Seche și Flora Șuteu, a durat trei ani (1960—1962), fiind urmată, în 1963, de revizia materialului. Anul 1964 a fost consacrat operațiilor de coordonare și corelație, precum și pregătirii materialului pentru tipar. Lucrarea a beneficiat de observațiile prezentate în ședința Consiliului științific al Institutului de lingvistică ținută în septembrie 1965.

Porțiunile lucrate de fiecare redactor în parte sînt următoarele:

Gh. Bulgăr: A *(a-ajutor)*, B *(ba-bătălie)*, C *(ca-caz)*, D (prepoziția și conjuncția *de*), Î *(îmbălsămat-întraripat)*, N, O *(o-ochelari)*, P *(pace-Paros)*, S *(sabie-savant)* Ș (pronumele *și*), U și V *(vad-vecinicie)*.

Ion Gheție: A *(al-amoros)*, B *(bătătură-bîlbîit)*, C *(că-cellalt)*, D *(da-dimpreună)*, L, O *(ochi-ovăz)*, P *(plăti-puzderie)*, S *(său-sperios)*, V *(vedè-voios)*, Z.

Luiza Seche: A *(amorțire-atîrnat)*, Ă, B *(bîntui-brad)*, C *(centru-copie)*, D *(din-dușmăni)*, G, H, I, Î *(între-înzestra)*, P *(parte-plăpînd)*, R, S *(sădi-sătura)*, Ș, Ț, V *(volan-vum)*.

Flora Şuteu : A *(atît-azvîrli)*, B *(braţ-buzdugan)*, C *(copil-cvadrat)*, E, F, M, S *(spic-suvenire)*, T.

Lucrarea de faţă a luat fiinţă din iniţiativa profesorului Tudor Vianu, care a condus timp de şapte ani lucrările de redactare a dicţionarului, asigurînd în 1963 şi 1964 lectura lui finală. Nu putem încheia aceste rînduri fără a omagia memoria fostului nostru maestru, savantul strălucit şi îndrumătorul generos, căruia cercetarea stilistică românească îi datorează atît de mult.

NORMELE TEHNICE

Normele tehnice folosite în DE sînt, în general, normele *Dicţionarului limbii române literare conteporane* (DL), în patru volume (1955—1957).

Fiecare cuvînt înregistrat formează un articol aparte. În scrierea cuvîntului-titlu este folosită forma literară. Dacă însă la Eminescu apare numai forma regională, se face trimiterea de la forma literară (care este precedată de un asterisc : *) către varianta regională unde este lucrat cuvîntul (ex. * ŞĂGALNIC v. Şagalnic, * VORBĂREŢ,-EAŢĂ v. Vorbareţ), iar în cazul cînd la Eminescu apare alături de forma literară şi forma regională, articolul se tratează la forma literară (indiferent de frecvenţa atestărilor cu forma regională), iar varianta se înregistrează la sfîrşitul articolului. Atunci cînd un cuvînt nu prezintă la nominativ decît varianta regională (ex. SARĂ), iar la cazurile oblice este atestat atît cu forma literară, cît şi cu cea regională *(serii* şi *sării)*, am considerat cuvînt-titlu varianta regională înregistrată la nominativ.

Adjectivele, substantivele şi pronumele cu două forme, una pentru masculin şi alta pentru feminin, sînt tratate într-un singur articol, forma feminină fiind indicată numai prin desinenţa care o deosebeşte de forma masculină (ex. BLÎND, -Ă sau MLĂDIOS, -OASĂ). Cînd deosebirea există însă în tema celor două forme, forma feminină este indicată şi ea în întregime (ex. RĂU, REA sau VOSTRU, VOASTRĂ). Substantivele cu forme deosebite pentru masculin şi pentru feminin sînt tratate într-un singur articol atunci cînd poate fi dată o singură definiţie (ex. CITITOR, -OARE „persoană care citeşte"); se tratează însă separat formele de masculin şi de feminin care nu pot fi cuprinse în cadrul aceleiaşi definiţii (VĂR, VARĂ). La substantivele cu formă dublă, masculină şi feminină, se indică totdeauna forma masculină; forma feminină se menţionează numai în cazul cînd ea este atestată în opera eminesciană.

Toate cuvintele (cu excepţia celor monosilabice) poartă accent. DE respectă accentuarea pe care o foloseşte Eminescu, indiferent dacă ea corespunde sau nu celei din limba literară. Cînd cuvîntul are un dublet de accentuare, aceasta se menţionează la ultimul alineat, sub indicaţia : — Accentuat şi : ...

După cuvîntul-titlu se notează categoria gramaticală, în întregime sau prescurtat (v. Lista abrevierilor).

La verbe se indică conjugarea şi diateza. În ceea ce priveşte diateza reflexivă, ţinem să precizăm că s-a făcut menţiunea R e f l. în toate cazurile în care verbul este construit cu pronumele reflexiv în acuzativ; verbele construite cu pronumele reflexiv în dativ au menţiunea R e f l. numai atunci cînd această menţiune apare şi în DL. Pentru verbele la diateza activă, precizarea acestei diateze este inclusă în indicaţiile : T r a n z. (= tranzitiv), I n t r a n z. (= intranzitiv) sau A b s o l. (= absolut). Diateza pasivă nu este menţionată în mod special.

Imediat după categoria gramaticală urmează definiția. Deși nu este un dicționar explicativ al limbii, DE a dat scurte definiții pentru a putea fi identificat cu ușurință sensul cuvintelor.

Au fost folosite mai multe procedee de definire :

a) prin genul proxim și diferența specifică (o descriere succintă cu ajutorul căreia se identifică obiectul, fenomenul sau acțiunea respectivă). Acest mod de definire s-a aplicat mai ales la substantivele sau la verbele cu sens mai mult sau mai puțin concret ;

b) prin definiții-tip la cuvintele care formează serii semantice (diminutive, augmentative, abstracte verbale, numerale, anotimpuri, luni etc.) ;

c) prin sinonime perfecte, cînd aceste sinonime sînt echivalente cu termenul definit, și prin serii de sinonime parțiale (uneori chiar prin analogii și asociații), care, considerate împreună, precizează înțelesul cuvîntului respectiv ;

d) printr-un termen generic, atunci cînd nu s-a avut în vedere decît identificarea obiectului sau a situației respective (ex. plantă, animal etc., urmate de numele științific al plantei sau al animalului de definit) ;

e) numeroase cuvinte, îndeosebi uneltele gramaticale, nu au definiții propriu-zise ; în paranteze preliminare este indicată funcția lor gramaticală.

Definițiile termenilor care se găsesc în partea enciclopedică cuprind numai elementele absolut necesare pentru înțelegerea pasajului respectiv din opera poetului.

Pentru unele lămuriri suplimentare în legătură cu răspîndirea cuvîntului, cu valoarea lui semantică sau stilistică, cu unele precizări gramaticale etc. s-au folosit paranteze preliminare (ex. (Regional), (Mold.), (Ironic), (Metaforic) etc.).

În cuprinsul unui articol, filiația sensurilor este dată prin numerotarea lor, în succesiune istorică, cu cifre arabe ; sensurile subordonate sînt marcate, după caz, cu litere mici sau cu semne grafice (✧, ✦), care servesc la precizarea unor nuanțe de sens, la despărțirea termenilor speciali, locuțiunilor, sintagmelor, expresiilor etc. de citatele propriu-zise și la izolarea compuselor care nu formează cuvinte-titlu. Rombul negru (✦) arată o diferențiere semantică mai însemnată, fapt pentru care are în mod obligatoriu o definiție după el, în vreme ce rombul alb (✧) marchează schimbări de ordin gramatical și unele nuanțe semantice care intervin în cadrul unui sens fără să comporte o nouă definiție. Uneori s-au grupat într-o singură definiție două sensuri care nu se diferențiază prea mult între ele. În acest caz, s-a folosit, pentru izolare, semnul punct și virgulă (;). Același semn de punctuație a mai fost folosit și pentru a separa o definiție de sinonimele care o întregesc. În cazul cuvintelor cu mare dezvoltare, sensurile sînt grupate sub cifre romane și uneori sub litere majuscule.

Filiația sensurilor cuvintelor este strîns legată de schimbările morfologice sau sintactice petrecute în cursul evoluției unui cuvînt (substantivarea unui adjectiv, folosirea adverbială a unui substantiv sau adjectiv, schimbarea diatezei unui verb etc.). Acestea presupun de cele mai multe ori, în afară de trecerea de la o categorie morfologică la alta, și o serie de nuanțe semantice suplimentare. În DE, ca și în dicționarele obișnuite ale limbii, au fost considerate procese semantice generale trecerea de la propriu la figurat, analogia, extensiunea, restrîngerea semantică, trecerea de la concret la abstract, trecerea de la abstract la concret etc. De asemenea s-au făcut precizări în ceea ce privește răspîndirea cuvintelor, menționîndu-se, atunci cînd a fost cazul, raritatea utilizării, folosirea livrescă, latinismele, germanismele, franțuzismele etc. Indicația Fig. marchează o semnificație a cuvîntului răspîndită în limba comună și înregistrată ca atare de dicționarele de limbă.

Cînd însă sensurile figurate sînt specifice stilului poetic marcăm acest lucru prin semnul grafic special (◎), după care sînt date în paranteză rotundă și în ordinea următoare indicațiile : (Repetiție), (Comparație), (Glumeț), (Ironic), (Depreciativ), (Element de personificare), (Personificare), (În context figurat), (Metaforic) — fără defini-

ţie —, (Construcţie metaforică), (Metaforic) — cu definiţie. Contextele figurate se tratează numai la elementele care am considerat că îşi modifică sfera semantică datorită ambianţei lexicale. Construcţia metaforică comportă o tehnică specială, şi anume: după ce se indică construcţia metaforică respectivă — de obicei aşă cum apare la Eminescu — se dă, de la caz la caz, definiţie, paranteză explicativă sau paranteză şi explicaţie. Absenţa semnului grafic ○ înaintea unei indicaţii stilistice arată că figura de stil respectivă este subordonată celei precedente.

În cazul construcţiilor metaforice sau al metaforelor însoţite de definiţie sau de o paranteză explicativă, s-a făcut — atunci cînd a fost cazul — corelaţia cu alte construcţii sau metafore sinonime [1]. Această corelaţie, stabilită pe baze onomasiologice, pune în legătură sinonimică construcţii sau metafore care se caracterizează prin acelaşi element definitoriu esenţial. De exemplu, pe baza noţiunii de *amintire* sînt puse în legătură construcţiile **Cîntul unei dulci evlavii** = amintirea tulburătoare a iubirii; **Negurile gîndirii** = amintire; **Trecut de gînduri** = amintire; de asemenea sînt asociate pe plan sinonimic în sfera noţiunii de *fericire*, sensurile metaforice ale cuvintelor **cer** „fericire", **comoară** „fericire", **lume** „tot ceea ce produce satisfacţii, fericire" şi **primăvară** (simbol al fericirii, al frumuseţii, al tinereţii). În stabilirea unei anumite serii sinonimice s-a ţinut seama de forma de exprimare a conţinutului metaforic atît din punct de vedere frazeologic, cît şi sub aspect gramatical. Pe baza acestor criterii s-au alcătuit serii sinonimice pentru construcţii metaforice, pe de o parte, şi pentru metafore, pe de altă parte. În aceeaşi serie sinonimică s-au inclus numai construcţiile ai căror termeni de bază aparţin aceleiaşi categorii morfologice (substantiv, verb sau adjectiv) şi, de asemenea, numai metaforele exprimate prin cuvinte sau locuţiuni aparţinînd aceleiaşi părţi de vorbire (substantiv, verb, adjectiv sau adverb). Construcţiile metaforice alcătuite după tiparul locuţiunilor adjectivale **(de aur, de foc** etc.) au fost incluse în seriile sinonimice ale construcţiilor care au ca termen de bază un adjectiv.

Trimiterile la elementele alcătuitoare ale seriei sinonimice s-au făcut în paranteză, imediat după definiţie, precedate de indicaţia *v. şi*, sau în interiorul parantezelor explicative, imediat după termenul de referinţă, însoţite de aceeaşi indicaţie.

Citatele ilustrative din DE au rolul de a demonstra şi de a susţine definiţiile, cu trimiterea exactă la izvoare. Pentru ca aceste cerinţe să fie satisfăcute, citatele au fost alese în aşa fel, încît cuvîntul urmărit să apară în situaţii şi cu funcţii cît mai variate. Extrasele din opera lui Eminescu sînt redate, în general, în ortografia actuală; s-au păstrat însă nealterate formele de limbă caracteristice lui Eminescu. În unele cazuri, citatele au fost completate cu adaosuri ale redactorilor, introduse într-o paranteză dreaptă ([...]) şi tipărite cu caractere drepte. Citatele pentru fiecare sens sau subsens nu depăşesc numărul de 5; în continuare sînt indicate toate locurile (operă, pagină, rînd) unde apare cuvîntul sau sensul respectiv. Înşirarea citatelor şi a trimiterilor la izvoare este încheiată cu statistica cuvintelor, dată pe sensuri, pe construcţii etc., considerîndu-se aparte versurile (V.) şi proza (Pr.). La adjectivele pronominale, la pronume, la articole şi la verbele auxiliare, se indică pe sensuri numai statistica globală, fără trimitere la izvoare; aceste trimiteri sînt înregistrate numai la alineatul care înşiră formele gramaticale (v. mai jos).

La sfîrşitul fiecărui articol redactat se găseşte un alineat care cuprinde:

a) Formele gramaticale, unde sînt înregistrate formele morfologice întîlnite în opera poetului, marcîndu-se prin indicaţii speciale numărul şi cazul (la substantiv, adjectiv, pronume şi numeral), şi modul, timpul şi numărul (la verb). Articularea formelor nominale, genul adjectivelor sau diateza la verbe nu este indicată, dar ea poate fi cu uşurinţă dedusă

[1] Ţinînd seama de faptul că am operat în domeniul metaforic, am avut în vedere sinonimia într-o accepţie largă, care cuprinde atît sinonimia totală, cît şi pe cea parţială şi anumite cazuri de analogie.

din faptul că, de exemplu, sub indicaţia n. ac. sg. apare mai întîi forma nearticulată, de asemenea, la adjective sau la pronume, întîi forma de masculin, apoi cea de feminin, tot aşa cum la verbe sub indicaţia ind. prez. 1 sg. se notează întîi forma verbului la diateza activă, apoi la cea reflexivă şi, în sfîrşit, la cea pasivă, bineînţeles dacă toate aceste forme coexistă în opera poetului. La verbe, formele inverse ale timpurilor compuse au fost redate în topică normală, inversiunea fiind marcată numai la verbele auxiliare. Adverbialele din cadrul substantivelor sau adjectivelor nu au fost menţionate printre formele gramaticale.

Dicţionarul notează totalitatea formelor gramaticale atestate la Eminescu, cu excepţia cazurilor cînd un cuvînt apare într-o singură formă gramaticală, care este reprodusă în citatele din corpul articolului.

b) Accentuat şi : (v. mai sus);

c) Scris (şi) : — apare în cazul în care nu se ştie precis dacă este vorba de un fapt de grafie sau de unul de pronunţare. Pentru a nu se da o interpretare arbitrară situaţiei respective s-a notat forma cu indicaţia sus-pomenită (de ex. PÎNĂ, la care se face menţiunea : — Scris : *până*); v. şi observaţiile cuprinse în *Anexă*, p. 634;

d) Pronunţat (şi) : — se indică în situaţiile în care avem a face cu fenomenele de diereză (transformarea unui diftong în hiat) şi de sinereză (reducerea hiatului), rezultate în opera scriitorului din necesităţi prozodice;

e) Variantă (sau variante) : — în legătură cu accepţia acordată noţiunii de „variantă" trebuie făcută precizarea că în DE s-au avut în vedere nu numai variantele lexicale (aşa cum procedează, în general, dicţionarele de limbă), ci şi variantele fonetice.

Pentru variante s-a făcut, atunci cînd era necesar sau posibil acest lucru, precizarea în legătură cu aria de răspîndire : (Mold.), (Transilv.), (Regional) etc.

Formele gramaticale ale variantelor sînt înregistrate printre formele gramaticale ale cuvîntului-titlu.

LISTA ABREVIERILOR

absol.	= absolut
ac.	= acuzativ
adj.	= adjectiv
adj. dem.	= adjectiv demonstrativ
adj. inter.-rel.	= adjectiv interogativ-relativ
adj. nehot.	= adjectiv nehotărît
adj. pos.	= adjectiv posesiv
adv.	= adverb
art.	= articol
art. adj.	= articol adjectival
art. hot.	= articol hotărît
art. nehot.	= articol nehotărît
art. pos.	= articol posesiv
cf.	= confer, compară
conj.	= conjunctiv
d.	= dativ
expr.	= expresie ; expresii
f.	= feminin
fam.	= familiar
fig.	= figurat
g.	= genitiv
ger.	= gerunziu
imp.	= imperfect
imper.	= imperativ
impers.	= impersonal
ind.	= indicativ
inf.	= infinitiv
interj.	= interjecţie
intranz.	= intranzitiv
invar.	= invariabil
înv.	= învechit
loc. adj.	= locuţiune adjectivală
loc. adv.	= locuţiune adverbială
loc. conj.	= locuţiune conjuncţională
loc. prep.	= locuţiune prepoziţională
loc. vb.	= locuţiune verbală
m.	= masculin
m.m.c.p.	= mai mult ca perfectul
Mold.	= Moldova
Munt.	= Muntenia
n.	= neutru ; nominativ
num.	= numeral
num. adv.	= numeral adverbial
num. card.	= numeral cardinal
num. col.	= numeral colectiv
num. multipl.	= numeral multiplicativ

num. nehot. = numeral nehotărît
num. ord. = numeral ordinal
opt. = optativ
p. = perfect
p. anal. = prin analogie
part. = participiu
p.c. = perfect compus
pers. = persoană
p. ext. = prin extensiune
pl. = plural
pop. = popular
prep. = prepoziţie
p. restr. = prin restricţie
prez. = prezent
prezum. = prezumtiv
pron. = pronume
pron. dem. = pronume demonstrativ
pron. inter.-rel. = pronume interogativ-relativ
pron. întăr. = pronume de întărire
pron. neg. = pronume negativ
pron. nehot. = pronume nehotărît
pron. pers. = pronume personal
pron. pos. = pronume posesiv
pron. refl. = pronume reflexiv
p. s. = perfect simplu
refl. = reflexiv
refl. impers. = reflexiv impersonal
refl. pas. = reflexiv pasiv
refl. recipr. = reflexiv reciproc
refl. unipers. = reflexiv unipersonal
s. f. = substantiv feminin
sg. = singular
s. m. = substantiv masculin
s. n. = substantiv neutru
sup. = supin
Transilv. = Transilvania
tranz. = tranzitiv
v. = vezi
vb. = verb
viit. = viitor
viit. II = viitorul al II-lea
voc. = vocativ

A

A[1] interj. (Exprimă o bucurie răutăcioasă) *A! bine că mi-ai venit, Făt-Frumos... acum hai la luptă, acu om vedè cine-i mai tare!* P. L. 8/39 [Pr. 1].

A[2] prep. **1.** (Precedă infinitivul) *Eu caut a răspunde, nu ştiu ce să răspund.* O.I 91/17. *Astăzi chiar de m-aş întoarce A-nţelege n-o mai pot.* O.I 111/6. *Îţi dau catarg lîngă catarg, Oştiri spre a străbate Pămîntu-n lung şi marea-n larg, Dar moartea nu se poate.* O.I 178/22. *Nu am nici o putere de-a rezista!* **P.L.** 96/27; cf. **O.I** 8/7, 23/20, **24/21,** 25/2, 25/12, **36/12,** 37/24, 38/16, 38/21, 38/30, 38/30 40/1, 44/15, 51/18, 51/32, 52/29, 53/5, 59/17, 59/25, 61/15, 64/10, 76/31, 94/6, 94/16, 107/12, 112/20, 115/9, 116/4, 120/7, 127/1, 132/21, 133/24, 137/8, 137/28, 141/9, 141/16, 146/25, 147/34, 150/32, 151/5, 155/32, 160/26, 160/29, 162/20, 164/4, 171/23, **176/26,** 176/28, 178/5, 178/7, 178/8, 199/1, 199/11, 204/6, 212/14, 226/5, 226/6, 232/8; **P.L** 9/16. 9/16, 10/1, 11/4, 13/5, **13/31.** 13/36, 14/11, **17/38,** 19/36, 22/25, 26/34, 27/39, 28/9, **28/31,** 28/31, **29/1,** 30/10, **30/34,** 30/36, 32/18, 32/19, 35/18, 35/32, 35/40, 36/13, 37/14, 38/23, 41/38, 42/37, 43/34, 45/34, 46/13, 47/31, 48/1, 48/39, 49/4, 49/35, 50/24, 51/13, 51/16, 52/16, **54/13, 54/19, 56/6, 56/10,** 56/39, **57/28, 57/39,** 58/18, 58/33, 64/4, 64/9, 64/35, 64/37, 65/4, 65/7, 65/11, 65/15, 65/21, 65/25, 67/38, 68/28, 69/19, 72/18, 73/25, 75/22, 75/24, 75/32, 75/37, 76/1, 79/15, 79/30, 80/5, 81/35, 82/17, 83/10, 83/21, 84/23, 84/32, 86/4, 86/22, 86/23, 86/30, 88/32, 88/40, 89/18, 89/26, 89/28, 89/31, 90/41, 91/19, 91/23, 93/16, 94/37, 95/5, 95/5, 95/37, 96/2, 96/33, 99/23, 99/32, 99/36, 100/33 **[V.** 61; Pr. 105].

2. (Exprimă un raport de comparaţie, de asemănare) *Degetele ei... torcea un fir de o mătasă albă, subţire, strălucită, ce sămăna mai mult a o vie rază de lună ce cutreiera aerul decît a fir tort.* P. L. 7/29—30. *Intră în curtea ce sămăna a părăsită.* P. L. 73/11 [Pr. 3].◇ (Precedă un substantiv cu care formează locuţiuni adverbiale cu sens modal sau temporal) *Mîna-ţi tremurîndă Bate-un ceasornic mort şi viu, Ca furtuna descrescîndă Care muge a pustiu.* O. I 18/24. *O buhă... ţipînd a jale, Bîntuie urma unui mormînt.* O. I 26/15. *Citeodată... prea arare... A tîrziu cînd arde lampa, Inima din loc îmi sare, Cînd aud că sună cleampa.* O. I 106/6 [V. 3].

3. (În construcţii cu valoare de genitiv) *Al undelor greu vuiet, vuirea în granit A sute d-echipajuri, gîndirea-i n-o înşală.* O. I 61/24. *Moştenirea ta şi-a tot: uitarea.* O. IV 338/8. *Gîndi adînc.. asupra egalităţii a două hipotenuze.* P.L. 67/2; cf. **O.I** 179/27; **P.L.** 54/38 [V. 3; Pr. 2].

4. (Precedat de prep. „de" formează locuţiuni prepoziţionale) **De-a dreptul** v. d r e p t [Pr. 1]. **De-a lungul** (sau **de-a lung de...**) v. l u n g [V. 1; Pr. 3].

ABÁTE vb. III. **1.** T r a n z. A îndepărta, a devia. *De-azi-nainte poţi să nu mă mai întrebi De ce ritmul nu m-abate cu ispită de la trebi.* O. I 141/12; cf. **O.I** 137/2 [V. 2].

2. I n t r a n z. A-i veni, a-i căşuna. *Să sfinţeşti cu mii de lacrimi un instinct atît de van Ce le-abate şi la paseri de vreo două ori pe an?* O.I 155/36 [V. 1].

— Formă gramaticală: ind. prez. 3 sg. **abate (O.I** 137/2, 141/12, 155/36).

ABĂTÚT, -Ă adj. Trist. *Dan se simţea bolnav, abătut, strivit sub greutatea cugetărilor lui.* P.L. 60/21 [Pr.1].

ABIÁ adv. **1.** Cu greu, anevoie. *De ce să fiţi voi sclavii milioanelor nefaste, Voi, ce din munca voastră abia puteţi trăi?* O. I 59/22. *Vezi pe-un rege ce-mpînzeşte globu-n planuri pe un veac, Cînd la ziua cea de mîne abia cuget-un sărac.* O. I 130/18. *Ochii mei abia mai reflectează lumea-n care trăiesc.* **P.L.** 98/26; cf. **O.I** 50/19, 201/6; **O.IV** 365/1; **P.L.** 50/30, 81/36 [V. 5; Pr. 3].

2. Numai, doar. *De-ale vieţii valuri, de-al furtunei pas, Abia conture triste şi umbre au rămas.* O.I 69/28. *Ea trece mîndră la vînat şi peste frunze fără număr Abia o urmă a lăsat.* O.I 229/8. *Poate de mult s-a stins în drum În depărtări albastre, Iar raza ei abia acum Luci vederii noastre.* O.I 234/7. *O idee rămîne la mine zile întregi pe suprafaţa minţii... Abia după multe zile, ea pătrunde-n fundul capului.* P.L. 89/38; **cf. O.I** 69/22, 141/7; **P.L.** 75/24, 90/3 [V. 5; Pr. 3].

3. (Şi în forma *abie*) Foarte puţin, aproape de loc. *Iar pe buze-i trece-un zîmbet, Înecat, fermecător, Care gur-abia-i deschide.* O.I 67/7. *Din a lor treacăt să apuc Acele dulci cuvinte, De cari azi abia mi-aduc Aminte.* O.I 188/3. *Zburau amîndoi... ca două abie văzute închegări ale văzduhului.* P.L. 12/10; **cf. O.I** 52/9, 117/5, 119/13; **P.L.** 51/34, 51/40 [V. 5; Pr. 3].

4. Îndată ce, numai ce, curînd după ce. *Şi abia plecă bătrînul... Ce mai freamăt, ce mai zbucium!* O.I 147/37. *Aş! Abia ţi-ai întins mîna, sare ivărul la uşă, E-un congres de rubedenii.* O.I 155/25. *Abia un braţ pe*

gît i-a pus Şi ea l-a prins în braţă. O.I 179/22. *Prin mintea lui trec iute... toate întîmplările abia trecute.* P.L. 62/35 [V. 3; Pr. 1].

— Variantă: (Mold., Transilv.) **abié** (**P.L.** 12/10) adv.

ABIÉ adv. v. **abia.**

ABSOLÚT adv. **1.** În mod obiectiv, independent de orice împrejurări. *Obiectele ce le văd, privite c-un ochi, sunt mai mici; cu amîndoi — mai mari; cît de mari sunt ele absolut?* P.L. 24/18 [Pr. 1].

2. Exact, întocmai. *Locuitorii acestei lumi... ar pricepe toate celea absolut în felul şi proporţiunile în care le pricepem şi noi.* P.L. 24/12. *Toate prostiile de azi se vor întîmpla şi atunci, se-nţelege că-n diminuare analogă, absolut însă acelaşi lucru.* P.L. 47/28 [Pr. 2]. ✦ Cu totul. *Să trăiesc în vremea... lui Alexandru cel Bun — este oare absolut imposibil?* P.L. 25/37 [Pr. 1].

ABURÍ vb. IV. Intranz. A scoate aburi. *Stîncele negre de rouă abureau şi se făceau sure.* P.L. 72/4 [Pr. 1].

ABUZÁ vb. I. Intranz. A se folosi fără măsură şi în mod arbitrar de ceva. *Cezara... abuza într-un mod neiertat de această putere ce-o avea asupra lui.* P.L. 91/27 [Pr. 1].

AC s.n. Unealtă de cusut. *Vezi o fată care pune ață-n ac.* O. IV 364/14. *Degetele repezi poartă acul fin.* O.IV 364/17 [V. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **ae** (**O.IV** 364/14), **acul** (**O.IV** 364/17).

ACADÉMIE s.f. Şcoală de învăţămînt superior. *Vai! tot mai gîndeşti la anii, cînd visam în academii.* O.I 140/15 [V. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **Academie de ştiinţi a zînei Vineri** = local de desfrîu. *La aceste academii de ştiinţi a zînei Vineri Tot mai des se perîndează şi din tineri în mai tineri.* O.I 140/11 [V. 1].

ACARÉT s.n. Dependinţă. *Nici un copaci, nici un acaret pe lîngă casă.* P.L. 40/13 [Pr. 1].

ACÁSĂ adv. În casa în care locuieşte cineva. *Spre mezul nopţii se-ntoarse acasă.* P.L. 17/17. *Plecară şi veniră... la Cezara acasă.* P.L. 88/11. *Sărmanul copil! Cum se va întoarce el acasă?* P.L. 94/25; cf. **P.L.** 44/33, 49/3, 71/23, 94/9, 95/22 [Pr. 8]. ◇ (Precedat de prepoziţii) *Am fugit de-acasă deghizată.* P.L. 63/18. *Octavian August imperatorul o petrecea sara pîn-acasă.* P.L. 67/10; cf. **P.L.** 67/22 [Pr. 3]. ◇ Expr. **Ca acasă** = ca în mediul familial. *Era ca acasă, îngrijea de straturile grădinei şi de stupi.* P.L. 99/9 [Pr. 1].

ACĂŢÁ vb. I. Tranz. A atîrna, a se prinde de... *Acăţat de pietre sure un voinic cu greu le suie* [zidurile]. O.I 76/20. *Unul acăţat de gratii făcea studii floristice unindu-şi buzele cu ale celei fiinţe, care-şi scosese capul prin gratii.* P.L. 44/22 [V. 1; Pr. 1].

ACCENTUÁ vb. I. Tranz. Fig. A scoate în relief. *Scurteica... accentua totuşi liniile unei talii fine.* P.L. 67/34 [Pr. 1].

ACÉL[1], **ACEÁ** adj. dem. (Arată că fiinţa sau lucrul al cărui nume îl determină este depărtat de vorbitor sau amintit mai înainte; cînd urmează după substantiv, are, de obicei, forma *acela, aceea*) *Ochiu-i nimic nu cuprinde Decît cursu-acelui astru.* O.I 28/12. *Vrei să dau glas acelei guri, Ca dup-a ei cîntare Să se ia munţii cu păduri Şi insulele-n mare?* O.I 178/13. *Visătorul Dionis se opri în dreptul acelui portret.* P.L. 30/11. *În momentul acela el îi înlănţuise gîtul.* P.L. 63/25 [V. 16; Pr. 49]. ◇ Loc. adv. **În** (sau **pe**) **vremea aceea** v. vreme [Pr. 3]. ◇ (Arată ceva cunoscut, accentuînd ideea de preţuire, de ataşament, adesea în legătură cu un pronume interogativ sau relativ) *Şi-acel rege-al poeziei, veşnic tînăr şi ferice... Ce cu basmul povesteşte — veselul Alecsandri.* O.I 32/25. *Acea tainică simţire, care doarme-n a ta arfă În cuplete de teatru s-o desfaci ca pe o marfă?* O.I 137/9. *Tu trebuia să te cuprinzi De acel farmec sfînt, Şi noaptea candelă s-aprinzi Iubirii pe pămînt.* O.I 192/18. *Cine nu-şi aduce aminte... de acele hotărîri de a fi serioşi în amor?* P.L. 67/38 [V. 17; Pr. 23]. ◇ (Accentuează, în context, ironia, disprețul) *Ş-acele milioane ce în grămezi luxoase Sunt strînse la bogatul, pe cel sărac apasă. Şi-s rupte din sudoarea prostitului popor.* O.I 59/3. *Noi avem în veacul nostru acel soi ciudat de barzi, Care-ncearcă prin poeme să devie cumularzi.* O.I 137/19. *Vrei dar ca un bărbat pe care nu-l iubeşti, acel Castelmare, să te ia de soţie?* P.L. 76/29 [V. 3; Pr. 5].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **acel** (**O.I** 32/25, 41/7, 137/19, 147/17, 147/28, 154/6, 160/25, 160/31, 160/37 162/5, 164/3, 178/27, 185/1, 187/19, 192/18; **P.L.** 9/20, 30/5, 30/26, 37/12, 47/38, 51/32, 76/19, 76/29, 76/29, 84/19, 85/20, 94/8, 102/9, 102/21), **acela** (**O.I** 6/6, 132/25; **P.L.** 4/11, 63/25), **acea** (**O.I** 44/17, 132/38, 137/9, 148/29, 157/6, 159/28, 185/2; **P.L.** 9/40, 26/1, 26/33, 26/35, 27/19, 28/22, 31/28, 38/29, 46/32, 60/14, 67/39, 71/11, 73/25, 77/27, 77/33, 77/36, 78/16, 79/6, 80/4, 81/10, 83/33, 85/5, 85/20, 86/15, 90/37, 92/1, 92/22, 92/38, 93/2, 94/16, 100/34, 100/39, 101/39), **aceea** (**O.I** 6/5; **P.L.** 13/19, 22/9, 57/30, 64/12, 84/29, 94/6), g.d. **acelui** (**O.I** 28/12; **P.L.** 14/10, 30/11, 50/29, 50/37, 51/1, 77/17, 79/25, 87/18, 99/22), **acelei** (**O.I** 178/13; **P.L.** 53/16, 76/6); pl.n.ac. **acei** (**P.L.** 50/37, 77/18, 87/4), **acele** (**O.I.** 52/25, 53/5, 59/3, 60/17, 125/6, 187/10, 188/2, 192/3; **P.L.** 37/23, 67/11, 67/38, 73/40, 80/8, 85/14, 87/7), g.d. **acelor** (**O.I** 166/13; **P.L.** 25/16, 37/16, 65/3). — Variantă: **acéla, aceéa** (**O.I** 6/5, 6/6, 132/25; **P.L.** 411, 22/9, 63/25, 64/12, 84/29, 94/6), adj. dem.

ACÉL[2], **ACEÁ** pron. dem. v. **acela**[2].

ACÉLA[1], **ACÉEA** adj. dem. v. **acel**[1].

ACÉLA[2], **ACÉEA** pron. dem. (Ţine locul unui nume şi indică pe cineva sau ceva depărtat de vorbitor sau amintit mai înainte într-un context; uneori şi în forma *acel, acea*) *O, nu-i umbra ei aceea... Lîngă marmura cea albă văd fiinţa-i aeriană.* O.I 51/13. *Nu mă poţi răpi pînă ce nu-i avè un cal asemene cu acela.* P.L. 14/20. *Nu era un cap urît acela a lui Dionis.* P.L. 26/32 [V. 2; Pr. 9]. ◇ (În legătură cu un pronume interogativ sau relativ) *Cine-i acel ce-mi spune povestea pe de rost...?* O.I 71/8. *Traiul lumii, dragă tată, Cine vor, aceia lese-l.* O.I 102/10. *Da... visam odinioară pe acea ce m-ar iubi.* O.I 157/33 [V. 10; Pr. 4]. ◇ (În loc. adv., în forma fe-

minină *aceea*, cu sens neutru) **De aceea** = **a)** pentru acest **motiv.** *Voi credeați în scrisul vostru, noi nu credem în nimic! Și de-aceea spusa voastră era sfîntă și frumoasă.* O.I 35/13. *În veci îl voi iubi și-n veci Va rămînea departe... De aceea zilele îmi sunt Pustii ca niște stepe.* O.I 175/29. *Știi că-n tinerețea mea am fost la un sculptor. De-aceea... am împlut suprafața pereților cu ornamente.* P.L. 79/11 [V. 8; Pr. 6]; **b)** așadar, deci. *Cu ochii serei cei dentîi Eu n-o voi mai privi-o... De aceea-n urma mea rămîi — Adio!* O.I 188/15 [V. 1]. **Afară de aceea** v. a f a r ă [Pr. 3]. **Tot aceea** = același lucru. *Nu știam că-i tot aceea De te razimi de o umbră Sau de crezi ce-a zis femeia.* O.I 113/2 [V. 1]. ◇ Expr. **Ca aceea** = puternic, însemnat. ◒ *Din Sătmar pîn-în Săcele Numai vaduri ca acele.* O.I 182/16 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **acela** (**O.I** 91/29, 115/25; **P.L.** 11/10, 14/20, 14/20, 14/23, 22/2, 26/32), **acel** (**O.I** 61/14, 71/8), **aceea** (**O.I** 35/13, 51/13, 51/17, 80/13, 93/19, 113/2, 141/11, 147/32, 175/29, 188/15, 204/21, 208/9; **P.L.** 8/32, 22/4, 27/31, 41/17, 56/36, 60/22, 65/18, 69/37; 79/11, 79/39, 96/17), **acea** (**O.I** 157/33; **P.L.** 25/29), g.d. **aceluia** (**O.I** 116/11), **aceleia** (**P.L.** 55/38); pl.n.ac. **aceia** (**O.I** 48/25, 102/10, 142/1, 151/19), **acei** (**P.L.** 65/19), **acele** (**O.I** 182/16; **P.L.** 31/19, 61/24). — Variantă: **acél, aceá** (**O.I** 61/14, 71/8, 85/4, 157/33; **P.L.** 25/29, 31/19, 61/24) pron. dem.

ACÉLAȘI[1], **ACÉEAȘI** adj. dem. Tot acela, la fel, identic. *Tot alte unde-i sună aceluiași pîrău.* O.I 127/7. *Deasupra casei tale ies Și azi aceleași stele.* O.I 186/6. *Se pare cum că alte valuri Cobor mereu pe-același vad.* O.I 204/10 [V. 12; Pr. 14]. ◒ (Repetiție) *Fii bun și mare, ori pătat de crime, același praf, aceeași adîncime.* O. IV 338/7. *N-aud eu din toate părțile aceleași suspine ordinare, aceleași doruri... ordinare.* P.L. 86/33—34 [V. 2; Pr. 2]. (Accentuînd ideea de statornicie, de vechime). *Astfel robit de aceeași jale Petrec mereu același drum.* O.I 208/13—14 [V. 2]. ◒ (Construcție metaforică) **Alte măști, aceeași gamă** v. *gamă* [V. 2]. ✦ Comun. *Ne pună-n încăperea aceluiași sicriu.* O.I 129/16. *Visau amîndoi același vis.* P.L. 52/22 [V. 2; Pr. 1]. ◇ (Întărit prin „unul, una") *Părea că din una și aceeași rădăcină un rai se înalță.* P.L. 51/20 [Pr. 1]. ◇ Expr. **Cu aceeași măsură** v. m ă s u r ă [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **același** (**O.I** 64/17, 112/12, 130/21, 157/37, 204/10, 208/14; **O. IV** 338/7; **P.L.** 24/14, 33/18, 41/32, 47/28, 51/20, 52/22, 64/14, 65/9, 89/32, 95/35), **aceeași** (**O.I** 112, 112/1, 196/1, 196/12, 228/13; **O. IV** 338/7; **P.L.** 41/32, 51/20, 64/14, 82/9), g. d. **aceluiași** (**O.I** 127/7, 129/16), **aceleiași** (**P.L.** 89/22); pl.n.ac. **aceiași** (**O.I** 112/5; **P.L.** 65/9), **aceleași** (**O.I** 64/16, 186/6, 204/12; **P.L.** 86/34, 86/35, 87/3), g.d. **acelorași** (**O.I** 196/17).

ACÉLAȘI[2], **ACÉEAȘI** pron. dem. Tot acela, chiar acela. *Înțelesul i-același la toți dat.* O.I 64/15. *Cauzele fenomenelor... aceleași întotdeauna, există și lucrează simultan.* P.L. 25/35. *Ea nu mai era aceeași.* P.L. 85/18 [V. 1; Pr. 5]. ◇ Expr. **A rămînea același** v. r ă m î n e [V. 1; Pr. 2].

Forme gramaticale: sg.n.ac. **același** (**O.I** 64/15, 112/11; **P.L.** 25/2, 62/29), **aceeași** (**P.L.** 62/28, 82/9, 85/8); pl.n.ac. *aceleași* (**P.L.** 25/35, 47/22).

ACÉST[1], **ACEÁSTĂ** adj. dem. (Arată că ființa sau lucrul al cărui nume îl determină este aproape de cel care vorbește sau în legătură cu el; cînd urmează după substantiv, are, de obicei, forma *acesta, aceasta*) *În această dulce pace Îmi ridic privirea-n pod.* O.I 105/17. *De-aceea zboare anu-acesta Și se cufunde în trecut, Tu ai și-acum comoara-ntreagă Ce-n suflet pururi ai avut.* O.I 204/21. *În aceste atome de spațiu și timp, cît infinit!* P.L. 25/40 [V. 16; Pr. 99]. ◒ (Construcție metaforică) **A trece prin această lume** v. *trece* [V. 1]. ◇ (Repetat pentru a accentua un cuvînt sau o idee) *Acești ochi! ... Oh, dacă i-ai fi văzut tu acești ochi vrodată în viața ta.* P.L. 31/7. *O generațiune înșală pe cealaltă prin acest advocatus diaboli* [mintea] *moștenit, prin acest sclav silit la șireție și sofisme.* P.L. 82/2 [V. 2; Pr. 4]. ◇ Loc. adv. **În momentul acesta** = **a)** atunci. *S-apropie de scrinul ce-l însămnase bolnavul... În momentul acesta intrară doi oameni.* P.L. 61/16 [Pr. 1]; **b)** acum. *Cum văd, joacă pe doctorul în momentul acesta.* P.L. 62/12 [Pr. 1]. **În felul acesta** v. f e l [Pr. 1]. **Din momentul acesta** = de aici înainte. *Soarta lui materială din momentul acesta era schimbată.* P.L. 59/34 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **acest** (**O.I** 30/24, 38/24; **P.L.** 13/33, 31/10, 41/29, 41/40, 43/40, 50/5, 50/27, 50/27, 50/31, 52/36, 57/13, 78/13, 81/31, 82/2, 82/2, 87/31, 89/32, 90/11, 93/33, 94/25, 96/12, 96/15, 98/11, 99/24, 101/21), **acesta** (**O.I** 64/21, 204/21; **P.L.** 38/34, 58/40, 59/34, 61/16, 62/12, 65/19), **această** (**O.I** 46/3, 105/17, 127/9, 151/23, 152/12, 188/6; **O.IV** 365/21; **P.L.** 25/31, 27/40, 28/10, 38/6, 41/38, 42/24, 43/6, 43/7, 43/9, 43/13, 43/16, 45/17, 45/19, 56/14, 57/31, 57/31, 62/32, 63/1, 69/5, 69/24, 70/16, 74/23, 76/23, 76/34, 76/37, 78/16, 79/18, 80/13, 80/28, 81/16, 81/19, 82/13, 82/27, 87/24, 88/5, 88/33, 90/14, 90/30, 91/28, 94/26, 98/20, 99/34), **aceasta** (**O.I** 125/4, 155/34; **O.IV** 432/10; **P.L.** 28/19, 36/12, 65/17, 86/30, 93/16), g. d. **acestui** (**P.L.** 30/21, 55/14, 79/4, 81/30, 87/9, 89/35, 93/27, 93/36, 99/1, 99/5), **acestei** (**P.L.** 24/10, 25/11, 35/8, 48/9, 80/22, 81/9, 94/1, 98/13, 99/2, 101/30), **acestei** în loc de **acesteia** (**O.I** 152/12); pl.n.ac. **aceștI** (**P.L.** 27/22, 31/7, 31/7, 62/2), **aceștia** (**P.L.** 61/37), **aceste** (**O.I** 140/11, 151/3; **P.L.** 25/12, 25/24, 25/40, 47/25, 55/23, 70/6, 79/16, 82/21, 84/36), **acestea** (**O.I** 150/29), **aceste** (**O.I** 188/6, **acestea** în loc de **aceste** (**P.L.** 26/6), g.d. **acestor** (**P.L.** 26/7, 27/33, 30/37, 64/29). — Variantă: **acésta, aceásta** (**O.I** 64/21, 125/4, 150/29, 155/34, 204/21; **O.IV** 432/10; **P.L.** 28/19, 36/12, 38/34, 58/40, 59/34, 61/16, 62/12, 65/17, 65/19) adj. dem.

ACÉST[2], **ACEÁSTĂ** pron. dem. v. **acesta**[2].

ACÉSTA[1], **ACEÁSTA** adj. dem. v. **acest**[1].

ACÉSTA[2], **ACEÁSTA** pron. dem. (Arată o ființă sau un lucru aproape de vorbitor sau în legătură cu el) *Dănțul, muzica, pădurea, Pe acestea le-ndrăgii.* O. I 102/14. *Fericească-l scriitorii, toată lumea recunoască-l... Ce-o să aibă din acestea pentru el, bătrînul dascăl?* O.I 133/32. *Ceea ce am nemijlocit este simpatia... aceasta o ai întreagă.* P.L. 90/10. *Ai rămas fără alt sprijin în lume decît mine... — Ba și fără acesta, zise ea.* P.L. 99/31 [V. 14; Pr. 25]. ◇ Loc. adv. **Cu toate acestea** v. t o t[2] [Pr. 8]. **Afară de acestea** v. a f a r ă [V. 1]. **Pe lîngă acestea** = în plus. *Surtucul lui, pe lîngă acestea, era mai mult urzeală decît bătătură.* P.L. 32/8 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **acesta** (**O.I** 165/24; **O.IV** 364/5, 366/17; **P.L.** 18/3, 18/9, 21/36, 23/26, 42/1, 69/5, 83/3, 96/19, 99/31), **acest** (**P.L.** 82/6), **aceasta** (**O.I** 60/33, 166/23; **P.L.** 43/3, 59/16, 75/28, 81/16, 82/15, 86/27, 90/10, 91/22), g. d. **acestuia** (**P.L.** 64/34, 83/9, 88/6), **acestei** în loc de **acesteia** (**P.L.** 100/38); pl.n.ac. **aceştia** (**O.I** 150/19; **P.L.** 35/7), **aceşti** în loc de **aceştia** (**O.I** 61/30), **acestea** (**O.I** 80/20,) 102/14, 115/19, 133/32, 134/35; **O.IV** 365/15; **P.L.** 20/14, 25/17, 26/3, 32/8, 52/36, 66/6, 69/29, 92/25, 93/36), **aceste** (**O.I** 155/20; **P.L.** 13/2, 61/36), g.d. **acestora** (**O. I** 149/26). — Accentuat şi: pl. g.d. *acestóra* (**O.I** 149/26). — Variante: **acést**, **aceástă** (**O.I** 61/30, 155/20; **P.L.** 13/2, 61/36, 82/6, 100/38) pron. dem.

ACÓLEA adv. v. **acolo.**

ACÓLO adv. În acel loc. *Să mai privesc cîmpia-nfloritoare... Născur-acolo-n mine şoptiri de-un gingaş dor.* O.I 8/4. *Acolo, lîngă izvoară, iarba pare de omăt.* O.I 85/3. *Cine-i acolo — zise Maria.* P.L. 49/36; cf. **O.I** 38/1, 44/5, 44/34, 54/21, 151/9; **P.L.** 5/35, 13/27, 16/18, 22/12, 47/18, 49/25, 59/3, 59/40, 61/3, 67/8, 69/40 [V. 7; Pr. 12]. ◇ (Precedat de prepoziţii) *Dan se uită fix într-acolo.* P.L. 49/34 [Pr. 1]. ◇ Expr. **Pînă acolo** = în aşa grad, atît de mult. *Oricît de mare ar fi mila ta, pînă acolo nu se poate cobori.* P.L. 53/37 [Pr. 1].

— Accentuat şi: *acoló* (**O.I** 54/21, 85/3, 151/9). — Variantă: **acólea** (**P.L.** 22/12) adv.

ACOMODÁ vb. I. Tranz. A potrivi. *De obiceiuri şi instituţiuni, crescute pe temeiul naturei, se lipesc religiuni subiective, fapte rele şi mizerabile, însă foarte cu scop şi tocmai acomodate cu strîmtoarea de minte a celor mai mulţi oameni.* P.L. 81/1 [Pr. 1].

ACOMPANIÁ vb. I. Tranz. A însoţi cu vocea. *Văzu... o jună fată... acompaniînd sunetele uşoare a unor note dumnezeieşti cu glasul ei dulce.* P.L. 36/34 [Pr.1].

***ACOPERĂMÍNT** s.n. v. **acoperemînt.**

ACOPEREMÍNT s.n. Acoperiş. *Casa era c-un acoperemînt ţuguiet.* P.L. 40/5. *Zapada încarcase... acoperemintele caselor.* P.L. 67/29. *Acoperemintele ţuguiete de olane mucigăite, bolta neagră a bisericei, zidurile împrejmuitoare risipite... toate astea laolaltă te făceau a crede că este mai mult o ruină.* P.L. 72/10 [Pr. 3].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **acoperemînt** (**P.L.** 40/5); pl. n.ac. **acoperemintele** (**P.L.** 67/29, 72/10).

ACOPERÍ vb. IV. (Şi în forma *coperi*) **1.** Tranz. şi refl. **A** (se) înveli. *Iar voinicul... rumpe Pînza cea acoperită de un colb de pietre scumpe.* O.I 79/18. *Ea-şi acopere cu mîna faţa roşă de sfială.* O.I 82/19. *Ea se lungi pe pat şi s-acoperi cu rasa.* P.L. 60/24. *Ea s-apropie de tabloul acoperit c-o pînză.* P.L. 83/15; cf. **O.I** 45/10, 62/29; **P.L.** 5/39, 16/2, 20/20, 29/8, 29/27, 51/13, 63/4, 78/21, 99/12 [V. 4; Pr. 11]. ◇ Fig. *Acoperea braţul ei... cu sărutări.* P.L. 52/21 [Pr. 1]. ◇ (Instrumentul acţiunii devine subiect) *Dar prin negurile negre, care ochii ţi acopăr, Se apropie-argintoasă umbra nalt-a unui înger.* **O.I** 53/9. *Iar mîni subţiri şi reci mi-acopăr ochii.* O.I 119/14. *O manta neagră îl acoperea, prin creţii căreia transpăreau delicatele lui forme.* P.L. 59/41 [V. 2; Pr.1]. ✦ Fig. A învălui, a cuprinde. *Somn... acopere fiinţa-mi cu-a ta mută armonie.* O.I 49/5. *El ades suit pe-o piatră... Părea ca o noapte neagră de furtune-acoperită.* O.I 52/19. *Aduceri-aminte M-or coperi cu drag.* O.I 222/8 [V. 3]. ✦ Fig. A masca. *Acopere cu vorbe mari... egoismul său.* P.L. 47/37 [Pr. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **A-şi aeperi sărmana viaţă cu noime** v. noimă [V. 1]. ✦ A umple. *Fluturii... roşii ţi acoperă părul.* P.L. 98/12 [Pr. 1].

2. A astupa. *O stîncă mişcătoare... acopere maestru gura unei peştere.* P.L. 78/14. *Acoperi chiar zarea mică cu pietre.* P.L. 98/1 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **acopere** (**O.I** 82/19; **P.L.** 47/37, 103/15), **e (a)coperită** (**O.I** 45/10; **P.L.** 78/21), 3 pl. **acopăr** (**O.I** 53/9, 62/29, 119/14), imp. 3 sg. **acoperea** (**P.L.** 52/21, 59/41), p.s. 3 sg. **acoperi** (**P.L.** 98/1), **se acoperi** (**P.L.** 60/24), 3 pl. **acoperiră** (**P.L.** 98/12), viit. 3 pl. **or coperi** (**O. I** 222/8); imper. 2 sg. **acopere** (**O.I** 49/5); ger. **acoperind** (**O. I** 64/13); part. **acoperit** (**O. I** 52/19, 79/18); **P.L.** 16/2, 20/20, 63/5, 83/15, 99/12), **acoperită** (**P. L.** 5/39, 29/8), **acoperite** (**P.L.** 29/27, 51/13). — Variantă: **coperí** (**O. I** 45/10, 222/8) vb. IV.

ACORDÁ vb. I Tranz. A da, a oferi. *Dar-aşa ni e destinul, Vitreg prea adeseori, Unui lumea i-acordează, Iar pe altul îl botează Cu-a lui roură de plînsori.* O. I 14/13 [V. 1].

ACTÓR s.m. Artist dramatic. *Ea atrage vreun june curtezan, care intră ca actorii cu păsciorul măruntel.* O. I 162/27. *Dacă un actor bun i-ar fi auzit paşii... ar fi ştiut... să-şi imagineze aproape caracterul omului.* P.L. 91/13 [V. 1; Pr. 1]. ◒ (Metaforic; aluzie la concepţia literară, care considera lumea un teatru, iar pe oameni nişte actori; v. şi gură, hienă, juvaer, ochi) *Un actor stă de vorbă cu el însuşi, spune zeci de mii de ori Ce-a spus veacuri dupolaltă.* O. I 157/13. *Cu un cîntec de sirenă, Lumea-ntinde lucii mreje; Ca să schimbe-actorii-n scenă, Te momeşte în vîrteje.* O. I 196/35. *Nu cumva suntem asemenea acelor figuranţi, cari voind a reprezenta o armată mare trec pe scenă, încunjură fondalul şi reapar iarăşi?... Nu sunt aceiaşi actorii, deşi piesele sunt altele?* P.L. 65/10 [V. 2; Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **actor** (**O. I** 157/13; **P.L.** 91/13); pl.n.ac. **actorii** (**O.I** 162/27, 196/35; **P.L** 65/10).

ACŢIÚNE s.f. Faptă. *Ar fi ştiut prin o acţiune reconstructivă... să-şi imagineze aproape caracterul omului.* P.L 91/16 [Pr. 1].

ACÚ adv. v. **acum.**

ACÚM adv. (Şi în formele *acuma, acu*) **1.** În momentul de faţă, în această clipă. *Uraganu-acum aleargă pîn-ce caii lui îi crapă.* O. I 45/7. *Din sfera mea venii cu greu Ca să te-ascult şi-acuma.* O. I 172/10. *Şi-acuma... am să-ţi aduc ceva din casă.* P.L. 70/19; cf. **O.I** 6/9, 23/1, 85/7, 95/27, 101/11, 146/16, 154/19, 154/37, 229/1; **O.IV** 370/5; **P.L.** 14/40, 17/25, 17/25, 21/4, 32/1, 38/17, 41/10, 46/9, 46/20, 50/2, 55/8, 60/31, 62/7, 66/15, 70/19, 78/6, 82/24, 82/32, 84/17, 85/22, 92/35, 93/20, 93/20, 93/28, 95/7 [V. 12; Pr. 26]. ◇ Loc. adv. **De acum(a)** (sau **de acu**) **înainte** v. înainte [V. 7; Pr. 2]. **De pe acuma** =

= fără a mai aştepta, numaidecît. *Dar acu vei vrea cu oaste şi război ca să ne cerţi, Ori vei vrea să faci întoarsă de pe-acuma a ta cale.* O. I 146/17 [V. 1]. **În ceasul de acum** = în clipa de faţă. *Apoi — de vor — m-arunce în margine de drum... Tot îmi va fi mai bine ca-n ceasul de acum.* O.I 128/2 [V. 1]. ◇ Expr. **Acu-i acu** = e momentul decisiv. *Ei Cătălin acu-i acu Ca să-ţi încerci norocul.* O.I 174/3 [V. 2]. ◇ (Repetat, exprimă o alternativă sau o succesiune) *Acum secolii străbate, o minune luminoasă, Acum rîde printre lacrimi cînd o cîntă pe Dridri.* O. I 32/29—30 [V. 2]. ✦ Îndată, numaidecît. ◒ (Repetiţie) *Ia acum hai la luptă, acu om vedè cine-i mai tare.* P.L. 8/40 [Pr. 2].

2. În prezent, azi. *Altul este al tău suflet, Alţii ochi îţi acum, Numai eu, rămas acelaşi, Bat mereu acelaşi drum.* O.I 112/10. *Tu ai ş-acum comoara-ntreagă Ce-n suflet pururi ai avut.* O.I 204/23. *În ochii mei acuma nimic nu are preţ.* O.I 232/1. *Era tatăl său, cînd fusese în vîrsta lui de acum.* P.L. 30/24; cf. **O.I** 1/3, 1/9, 45/13, 45/15, 114/10, 149/28, 151/17, 234/7, 235/21; **P.L.** 59/29, 59/33, 61/30, 61/32, 79/39, 85/22, 89/25 [V. 12; Pr. 8].

3. În împrejurările actuale. *Mă vei iubi tu acuma, cînd ştii a cui sunt?* P.L. 8/11. *E primejdios ca să umbli acuma. Aerul cel înveninat... v-ar putè omorî.* P.L. 19/37 [Pr. 2].

— Variante: **acúma** (**O.I** 1/3, 1/9, 6/9, 23/1, 95/25, 95/27, 101/11, 114/10, 146/17, 154/37, 172/10, 187/1, 232/1; **O.IV** 432/16; **P.L.** 8/11, 19/37, 38/17, 41/10, 46/9, 46/20, 50/2, 55/8, 60/31, 61/30, 61/32, 62/7, 70/19, 85/22, 89/25, 125/20); **acú** (**O.I** 127/11, 146/16, 174/3, 174/3; **P.L.** 8/40, 14/40, 17/25, 21/4) adv.

ACÚMA adv. v. **acum.**

ACÚŞA adv. v. **acuşi.**

ACÚŞI adv. (Popular; şi în forma *acuşa*) Acum. ◒ (Repetiţie, marcînd o alternanţă) *Acuşa la ureche-i un cîntec vechi străbate ... Acuşi o armonie de-amor şi voluptate Ca molcoma cadenţă a undelor pe lac.* O.I 96/2,4 [V. 2].

— Variantă: **acúşa** (**O.I** 96/2) adv.

ACVILĂ s.f. Vultur. ◒ (Metaforic, ca simbol al măririi, al puterii v. şi a s t r u, l u m i n ă, s t e a, s t î n c ă, t u n e t) *Cine-i acvila ce cade? Cine-i stînca ce se sfarmă? — Este domnul României: Barbu Dimitrie Ştirbey.* O.I 28/13 [V. 1].

ADÁOGE vb. III v. **adăoga.**

ADÁOS s.n. Ceva în plus. *Şi tot pe lîng-acestea cerşesc înc-un adaos: Să-ngăduie intrarea-mi în vecinicul repaos!* O.I 115/19 [V. 1].

ADĂOGÁ vb. I (Şi în formele *adaoge, adăogi*) **1.** T r a n z. A pune în plus. *Numai vestea blînd-a morţii, Foaia tristă le-am adaos.* O.I 126/6 [V. 1]. ✦ R e f l. A se alătura. ◒ (Construcţie metaforică) **A se adăoga la corul condus de Menelaos** v. Menelaos [V. 1].

2. I n t r a n z. A spune, a vorbi în continuare, a replica. *De cînd îl cunoşti? adaose.* P.L. 61/21. *Ce vrei de la mine? adăogă repede.* P.L. 70/16. *E trist, adaose liniştită.* P.L. 89/23; cf. **P.L.** 19/32, 68/14, 96/16 [Pr. 6].

3. T r a n z. A spori, a înmulţi. *Cu mîne zilele-ţi adaogi, Cu ieri viaţa ta o scazi.* O. I 205/1; cf. **O.I** 204, 204/1 [V. 3].

— Forme gramaticale: ind. prez. 2 sg. **adaogi** (**O.I** 204, 204/1, 205/1), p.s. 3 sg. **adăogă** (**P.L.** 70/16), **adaose** (**P.L.** 61/29, 68/14, 89/23, 96/16), **adăogi** (**P.L.** 19/32), p.c. 1 sg. **am adaos** (**O.I** 126/6), 2 sg. **te-ai adaos** (**O.I** 140/7). — Variante: **adáoge** (**O.I** 126/6, 140/7; **P.L.** 61/29, 68/4, 89/23, 96/16) vb. III; **adăogí** (**P.L.** 19/32) vb. IV.

ADĂOGÍ vb. IV v. **adăoga.**

ADĂPÁ vb. I. T r a n z. **1.** A da de băut. (În basme) *L-oi hrăni cu mez de nucă şi l-oi adăpa cu lapte dulce.* P.L. 21/29. *L-oi hrăni cu jaratec şi l-oi adăpa cu pară de foc.* P.L. 21/33 [Pr. 2]. ◒ (Metaforic) A uda. *Uraganu-acum aleargă pîn-ce caii lui îi crapă Şi în Nil numai deşertul nisipişul şi-l adapă.* O. I 45/8 [V. 1]. ✦ F i g. A satisface, a desfăta. *A frumseţii haruri goale ce simţirile-i adapă, Încăperile gîndirii mai nu pot să le încapă.* O.I 79/19 [V. 1]. ◒ R e f l. (Construcţie metaforică) **A se adăpa cu gura** = a se săruta (cu pasiune; v. şi g u r ă, p r a d ă, s o a r b e). *Multe şi-ar spune şi nu ştiu de-unde să-nceapă, Căci pe rînd şi-astupă gura, cînd cu gura se adapă.* O.I 82/16; cf. **O.I** 84/40 [V. 2].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **adapă** (**O.I** 45/8), 3 pl. **adapă** (**O.I** 79/19), **se adapă** (**O.I** 82/16, 84/40), viit. 3 sg. **oi adăpa** (**P.L.** 21/29, 21/33).

ADĂPÓST s.n. (În expr.) **A-şi găsi adăpost** = a se adăposti. ◒ (Metaforic) A se păstra. *De-apururi, pretutindeni, în ungherul unor creieri Şi-or găsi, cu al meu nume, adăpost a mele scrieri.* O.I 134/2 [V. 1].

* **ADĂUGÁ** vb. I v. **adăoga.**

ADĂUGÍRE s.f. Adaos, completare. *Titlul era scris şi latineşte... învăţătură... — de pe grecie pe românie tîlcuită cu adăugire a înrîurinţei zodiilor asupra vieţei omeneşti.* P.L. 35/19 [Pr. 1].

ADÉCĂ adv. v. **adică.**

ADEMENÍ vb. IV. T r a n z. A ispiti, *Oricît ai drege-n lume — atunci te oboseşte Eterna alergare... Şi-un gînd te-ademeneşte.* O.I 64/29 [V. 1].

ADÉS adv. v. **adesea.**

ADÉSA adv. v. **adesea.**

ADÉSE adv. v. **adesea.**

ADÉSEA adv. De multe ori, în multe rînduri. *Te văd adesea frunte senină... Sufletu-ţi arde-n sufletul meu.* O.I 27/9. *Pe lîngă plopii fără soţ Adesea am trecut.* O.I 191/2. *Adesea... ea privea oare întregi la înmiirea undelor depărtate.* P.L. 100/10; cf. **O.I** 52/17, 61/7, 96/32, 155/18, 196/23, 203/3; **P.L.** 27/27, 28/5, 28/20, 28/22, 30/25, 32/16, 45/40, 46/1, 51/35, 63/16, 64/7, 87/27, 88/5, 99/11 [V. 8; Pr. 15].

— Variante: **adés** (**O.I** 52/17, 61/7, 96/32, 155/18; **P.L.** 45/40, 46/1); **adésa** (**P.L.** 28/5, 28/22, 32/16); **adése** (**O.I** 196/23) adv.

ADÉSEORI adv. De multe ori; adesea. *Să-ţi cînt dulce, dulce tainic, Cîntul jalnic Ce-ţi cîntam adeseori.* O. I 4/26. *Dar-aşa ni e destinul, Vitreg prea adeseori.* O.I 14/12. *Azi adeseori femeia, ca şi lumea, e o şcoală.* O.I 140/9 [V. 3].

— Accentuat şi: *adeseóri* (**O.I** 4/26, 14/12).

ADEVĂR s.n. Ceea ce corespunde realităţii; fapt adevărat. *Ah! ea spuse adevărul; Eu cu rîs, n-am zis nimica.* O.I 54/15. *Unde vei găsi cuvîntul Ce exprimă adevărul?* O.I 227/4. *Faptele înşile sunt adevărul.* P.L. 81/27; cf. **O.I** 31/21, 103/26, 164/4, 164/6 [V. 6; Pr. 1]. ◇ Loc. adv. **În adevăr** (sau **într-adevăr**) = cu adevărat, în realitate. *Visez, ori e aievea? Tu eşti în adevăr?* O.IV 433/3. *Cartea ta într-adevăr minunată este.* P.L. 38/16. *O găsi* [peştera] *într-adevăr sculptată-n piatră.* P.L. 98/21; cf. **P.L.** 27/13, 29/32, 53/6, 61/13, 82/14, 99/8 [V. 1; Pr. 8]. ◒ (Metaforic) Lumea reală (?). *Venea plutind in adevăr Scăldat in foc de soare.* O.I 171/31 [V. 1]. ✦ Miezul, esenţa realităţii; idee etern valabilă. *În volumul ros de molii Cauţi noaptea adevăr.* O.I 108/14. *Unul caută-n oglindă de-şi bucleză al său păr, Altul caută in lume şi în vreme adevăr.* O.I 130/24. *Din orice clipă trecătoare Ăst adevăr il înţeleg Că sprijină vecia-ntreagă Şi-nvîrte universu-ntreg.* O.I 204/18 [V. 3]. ◒ (Personificare) La *sfîrşitul cărţii era zugrăvit sf. Gheorghie în lupta cu balaurul — dragă doamne simbol, ce înfăţişa adevărul nimicind neştiinţa.* P.L. 35/35 [Pr. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **Secol de adevăr** = înţelepciune profundă (v. şi g r ă m ă d i, v e a c). *Luă cartea lui Zoroastru, deschise unele file... fiecare şir* [era] *un secol de adevăr.* P. L. 50/25 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **adevăr** (**O.I** 31/21, 108/14, 130/24, 164/6, 171/31, 204/18; **O. IV** 433/3; **P.L** 27/13, 29/32, 36/16, 50/25, 53/16, 61/13, 82/14, 98/21, 99/8), **adevărul** (**O.I** 54/15, 164/4, 227/14; **P.L.** 35/35, 81/27), **adevăru-** (**O.I** 103/26).

ADEVĂRÁT, -Ă adj. Conform cu adevărul; real, autentic. *Cine este omul adevărat al acestor întîmplări — Dan ori Dionis?* P.L. 64/28. *Cînd, in vremea carnavalului, mă deghizez cu vrun caftan, cred a relua adevăratele mele vesminte.* P.L. 65/25. *Numai amiciţia adevărată poate să fie legătura dintre noi.* P.L. 70/16; cf. **P.L.** 23/35, 25/33, 47/39, 48/4, 65/18, 65/23 [Pr. 9]. ◇ (Adverbial) *Adevărat că acum e ca şi moartă.* P.L. 17/24. *Mă-ntreabă ... precum un dascăl pe eleva lui, amicabil, însă destul de rece: „Adevărat vorbeşti?"* P.L. 88/37 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **adevărat** (**P.L.** 23/35, 25/33, 64/28), **adevărată** (**P.L.** 47/39, 65/23, 70/16), **adevărata** (**P.L.** 48/4, 65/18); pl.n.ac. **adevăratele** (**P.L.** 65/25).

ADIÁ vb. I. T r a n z. F i g. A răspîndi, a împrăştia. *Ca zefirii ce adie Cînturi dulci ca un fior... Astfel notele murinde Blînde, palide, încet, Zbor sub mîna-ţi tremurînde.* O.I 18/9 [V.1]. ◒ (Metaforic) A murmura (v. şi s u s p i n a) *Auzi... un tînăr şi tremurător glas de copilă adiind o rugăciune uşoară.* P.L. 36/21 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 pl. **adie** (**O.I** 18/9); ger. **adiind** (**P.L.** 36/21).

ADÍCĂ adv. **1.** (Explicativ) Cu alte cuvinte, mai bine zis. *Tata i-a dat un ceasornic frumos... Elis nimic. Elis — adică Cleopatra, vară-sa.* P.L. 66/10. *Rîdeau vorbind — adică mai mult rîs decît vorbă.* P.L. 67/36. *Dezmierd un chip de copilă în felul meu, adică împlu un album cu diferitele expresii ale unui singur cap.* P.L. 90/24; cf. **P.L.** 26/38, 29/27, 66/2, 69/8 [Pr. 7].

2. (Enunţă o revenire, o **rectificare**) Ba, însă... *Eu i-am dat de ziua ei o păpuşă. Adică ce? eu i-am dat?* P.L. 66/22 [Pr. 1]. ✦ Mai bine zis. *Cum să-ţi descriu simţirea ciudată care-mi răceşte inima, adică nu mi-o răceşte atîta, cît mi-o face somnolentă.* P.L. 89/16 [Pr. 1].

— Variantă: **adécă** (**P.L.** 29/27, 69/8) adv.

ADÍO interj. Rămas bun! *Cu ochii serei cei dentîi Eu n-o voi mai privi-o... De aceea-n urma mea rămîi — Adio!* O.I 188/16. *Mario!... aşa-i că astfel te cheamă! nu se poate să te cheme altfel... tu!... nu-ţi pot zice altfel... Adio! adio!* P.L. 57/8—9. *N-o iubesc. Nu. Adio, părinte.* P.L. 91/3; cf. **O.I** 187; **P.L.** 97/3 [V. 2; Pr. 4]. ◇ Expr. **A zice adio** = a se despărţi definitiv de ceva. *S-a dus amorul. Un amic, Supus amîndurora, Deci cinturilor mele zic Adio tuturora.* O. I 184/4 [V. 1].

ADÎNC, -Ă adj. **I. 1.** Depărtat (mult) în jos. [Alecsandri] *visînd cu doina tristă a voinicului de munte, Visul apelor adînce şi a stîncelor cărunte.* O.I 35/2. [Apele] *din văi adînci Se-nalţă la maluri.* O.I 221/17. *Ei fugeau cum fug razele lunei peste adîncile valuri ale mării.* P.L. 12/38. *Valea insulei, adîncă... e acoperită de snopuri de flori.* P.L. 78/20; cf. **P.L.** 19/16, 39/4 [V. 2; Pr. 4]. ◒ (Construcţie metaforică) **Genunea cea adîncă** v. g e n u n e [V. 1]. ◇ (Determinînd pe „ape", pentru a sugera imensitatea mărilor) *Luceasc-un cer senin Pe-adîncile ape.* O.I 219/12. *Să am un cer senin Pe-adîncile ape.* O.I 223/12 [V. 2]. ✦ (Adverbial) Mult înăuntru. *Genarul îşi înfipse pintenii adînc în coastele calului.* P.L. 21/24. *Ochii suri, boltiţi adînc în capul cel înţelept.* P.L. 40/32 [Pr. 2]. ◇ F i g. *Lasă-mi numai timp... ca icoana ta să pătrundă adînc în inimă.* P.L. 90/14 [Pr. 1]. ✦ Scobit. *Barba lungă... curgea de sub adîncii umeri ai obrazului pînă pe pieptul întotdeauna cam plecat.* P.L. 40/33 [Pr. 1]. ◇ Compus: **Aspru-adînc** v. a s p r u [V. 1].

2. F i g. Profund; intens, răscolitor. *C-o mulţămire adîncă... El în ochii ei se uită.* O.I 53/13. *Dorul meu e-atît de adîne... Cum nu mai e nimica în cer şi pe pămînt.* O.I 232/19. *O adîncă întristare era scrisă pe faţa lui.* P.L. 43/16; cf. **O.I** 140/21, 162/7, 184/18, 219/13; **O.IV** 361/10; **P.L.** 5/14, 36/29, 59/24, 76/3, 89/40 [V. 7; Pr. 6]. ◇ (Adverbial) *Tu nici nu ştii a ta apropiere Cum inima-mi de-adînc o linişteşte.* O.I 120/10. *Apoi şăzu la masă şi gîndi adînc.* P.L. 67/1. *Ea răsuflă adînc.* P.L. 84/12 [V. 1; Pr. 2]. ◇ (Determină un adjectiv căruia îi dă o valoare de superlativ) *Nouri mari... treceau pe cerul adînc-albastru.* P.L. 38/39. *În aer era aur şi-n grădine miros ş-o umbră adînc-viorie.* P.L. 44/30. *Soarele se ridica încet în seninătatea adînc-albastră a cerului.* P.L. 72/3; cf. **P.L.** 54/28 [Pr. 4]. ◒ (Construcţie metaforică) **Noaptea adîncă a veciniciei** v. n o a p t e [V. 2]. **Noapte adîncă** v. n o a p t e [V. 3]. ✦ Desăvîrşit, deplin. ◒ (În context figurat) *Pentru-a crucii biruinţă se mişcară rîuri-rîuri... Zguduind din pace-adîncă ale lumii începuturi.* O.I 147/1 [V. 1]. ✦ (Adverbial) De tot. *Ieronim... adormi adînc.* P.L. 97/12 [Pr. 1].

3. (Despre glas, sunete) Cu un timbru grav, de bas. *Îi plac adînce cînturi, cu glasuri de furtună.* O.I 96/27.

Porneşte vijelia adîncu-i cînt de jale. O.I 98/21. *Cine-i? întrebă un glas adînc, dar liniştit.* P.L. 40/18; cf. **O.I** 98/17, 202/12; **P.L.** 89/24 [V. 4; Pr. 2]. ◒ (Construcţie metaforică) **A porni adîncul cînt de jale** v. p o r n i [V. 1]. ✧ (Adverbial) *Încet, adînc răsună cîntările de clerici.* O.I 88/5. *Tunetul cînta adînc, ca un proroc al perzării.* P.L. 9/19 [V. 1; Pr. 1].

4. F i g. (Despre ochi, despre privire) Care exprimă o viaţă sufletească pasionată, intensă (tainică, greu de pătruns). *La picioare-ţi cad şi caut în ochi negri-adînci ca marea.* O.I 30/19. *O tu umbră pieritoare, cu adîncii, trişti ochi.* O.I 80/33. *Ochii ei cei mari şi adînci erau plini de lacrimi.* P.L. 58/16; cf. **O.I** 62/30; **P.L.** 58/21, 93/1 [V. 3; Pr. 3]. ✦ (Adverbial) Pătrunzător, răscolitor. *Şi adînc privind în ochii-i, ţi-ar părea cum că înveţi Cum viaţa preţ să aibă.* O.I 160/5. *Doar ochii mari şi minunaţi Lucesc adînc himeric.* O.I 172/6. *Razele ochilor ei alunecau adînc în ochii lui.* P.L. 46/6; cf. **O.I** 52/2, 110/7 [V. 4; Pr. 1]. ◒ (Repetiţie) *Ochii tăi... privesc atît de adînc, atît de ferice de adînc în noaptea sufletului meu.* P.L. 55/33 [Pr. 2].

5. F i g. Capabil să cuprindă esenţa lucrurilor, cu mintea pătrunzătoare. *Ce adînc e evreul acesta!* P.L. 38/33. *Crezi că te-aş fi ales de discipul al meu, de nu te ştiam vrednic şi adînc?* P.L. 42/21. *Fiecare cugetare era un monogram al acestui cap adînc.* P.L. 99/5 [Pr. 3]. ✦ Cu un înţeles profund. *Sau visînd o umbră dulce cu... doi ochi ca două basme mistice, adînce, dalbe.* O.I 32/22. *Astfeli lăutarii măiestriră hore nalte şi urări adînci.* P.L. 23/20. *Vorbiră... tot lucruri adînci.* P.L. 68/34; cf. **O.I** 61/26; **P.L.** 46/31, 80/24 [V. 2; Pr. 4].

II. (Prin polarizarea sensurilor) Depărtat în linie orizontală sau în sus; întins, vast. *Şi prin tufele de mături, ce cresc verzi, adînce, dese, Păsări îmblînzite-n cuiburi distind penele alese.* O.I 93/4. *N-auzi cum frunzele-n poiană Şoptesc ca zgomotul de guri... În umbra-adîncă de păduri?* O.I 228/8. *Cerul de înserare era deasupra-i albastru, limpede, adînc.* P.L. 37/39; cf. **P.L.** 23/7, 36/8 [V. 2; Pr. 3]. ✧ F i g. *Ce-adînc trecut de gînduri e-n noaptea lui adîncă.* O.I 232/14 [V. 1]. ✧ (Adverbial) *El tremura-n oglindă, Căci o urma adînc în vis De suflet să se prindă.* O.I 168/19 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **adîne** (**O.I** 202/12, 232/14, 232/19; **P.L.** 5/14, 19/16, 23/7, 36/8, 37/39, 38/33, 40/18, 42/21, 59/24, 80/24, 89/24, 99/5), **adîncul** (**O.I** 98/17; **P.L.** 46/31), **adîncu-** (**O.I** 98/21), **adîncă** (**O.I** 52/18, 53/13, 61/26, 132/8, 133/5, 140/21, 147/1, 157/16, 162/7, 184/18, 228/8, 232/14, 234/14; **O.IV** 361/10; **P.L.** 36/29, 43/16, 76/3, 78/20, 89/40); pl.n.ac. **adînci** (**O.I** 30/19, 62/30, 93/4, 219/13, 221/17; **P.L.** 23/20, 39/4, 58/16, 58/21, 68/34, 93/1), **adîncii** (**O.I** 80/33; **P.L.** 40/33), **adînce** (**O.I** 32/32, 35/2, 43/7, 96/27), **adîncile** (**O.I** 219/12, 223/12; **P.L.** 12/38).

ADÎNC s.n. **1.** Străfund. *Şi dacă stele bat în lac Adîncu-i luminîndu-l, E ca durerea mea s-o-mpac Înseninîndu-mi gîndul.* O.I 193/6. *Luminiş de lîngă baltă, Care-n trestia înaltă Legănîndu-se din unde, În adîncu-i se pătrunde.* O.I 215/8. *Izvoarele îşi turburau adîncul, ca să-şi azvîrle afară undele lor.* P.L. 5/2. *Oglinzile lucii a valurilor ...răsfrîng în adînc icoanele stelelor.* P.L. 51/15; cf. **O.I** 43/3; **P.L.** 19/27, 38/30, 50/18, 50/20 [V. 3; Pr. 6]. ✧ F i g. *Atinse cu buza ei seacă lacrima cea rece şi o supse în adîncul sufletului său.* P.L. 4/11. *În adîncurile sufletului coborîndu-ne, am putè trăi aievea în trecut.* P.L. 25/27 [Pr. 2].

2. Hău, abis, genune. *Nu e nimic şi totuşi e O sete care-l soarbe, E un adînc asemene Uitării celei oarbe.* O.I 176/31. *Cade din înaltul cerului într-un adînc nevăzut.* P.L. 19/7. *Prin ei* [nori] *munţii ridicau adîncuri şi coaste-n risipă.* P.L. 38/39; cf. **O.I** 170/3 [V. 2; Pr. 2].

3. Depărtare mare, întindere imensă (în direcţie orizontală sau verticală). [Codrul] *îşi deschide-a lui adîncuri, faţa lunei să le bată.* O.I 83/26. *Iar catapeteasma lumii în adînc s-au înnegrit.* O.I 133/15. *Albastru şi cuvios e adîncul cerului şi divina sa eternitate.* P.L 45/40 [V. 2; Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **adînc** (**O.I** 43/3, 133/15, 170/3, 176/31; **P.L.** 19/7, 50/20, 51/15), **adîncul** (**P.L.** 4/11, 5/2, 19/27, 38/30, 45/40), **adîncu-** (**O.I** 193/6, 215/8; **P.L.** 50/18); pl.n.ac. **adîncuri** (**O.I** 83/26; **P.L.** 25/27, 38/39).

ADÎNCÍ vb. IV. **1.** T r a n z. şi r e f l. A (se) cufunda. *Părea că... un rai se înalţă în lumina zorilor, altul s-adînceşte în fundul apei.* P.L. 51/21. *Patru izvoare... s-adîncesc în lac.* P.L. 79/3 [Pr. 2]. ✧ (Despre ochi) *Părul despletit... ochii mari, închişi şi adînciţi în frunte, astfeli ea era frumoasă, dar părea moartă.* P.L. 9/39. *O frunte naltă...-stă aşezată deasupra unor ochi, adînciţi în boltele lor.* P.L. 74/4 [Pr. 2]. ✧ F i g. *Cezarul trece palid, în gînduri adîncit.* O.I 61/22. *Vuirea mării, măreţia nopţii, îl adînceau într-un somn atît de tare.* P.L. 99/14. *Sedea ore întregi, adîncită în dorul ei fără de speranţă.* P.L. 100/18; cf. **P.L.** 58/37 [V. 1; Pr. 3]. ✦ A fi săpat. *Stînci urieşeşti şi cenuşii erau zidite de jur împrejur... şi-n mijlocul lor se adîncea o vale.* P.L. 98/5 [Pr. 1]. ✦ A se accentua. *Trăsura cea fină şi amară dimprejurul gurei lui se adînci vădit.* P.L. 55/13 [Pr. 1]. ✦ F i g. A înainta departe. *Fluviul lat se adîncea în păduri întunecate.* P.L. 51/39 [Pr. 1].

2. T r a n z. A săpa. ◒ (În context figurat) *Din cugetările noastre vom adînci mări cu mii de undoiete oglinzi.* P.L. 49/28 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **se adînceşte** (**P.L.** 51/21), 3 pl. **se adînceşc** (**P.L.** 79/3), imp. 3 sg. **se adîncea** (**P.L.** 51/39, 98/5). 3 pl. **adînceau** (**P.L.** 99/14), p.s. 3 sg. **se adînci** (**P.L.** 55/13, 58/37), viit. 1 pl. **vom adînci** (**P.L.** 49/28); part. **adîncit** (**O.I** 61/22), **adîncită** (**P.L.** 100/18), **adînciţi** (**P.L.** 9/39, 74/4).

ADÎNCÍME s.f. **I.** Depărtare mare în sus, înălţime. *Ea* [luna] *trecea frumoasă, clară, pe un cer limpede, adînc... părea că presupusa lor fiinţă transpare prin albastra-i adîncime.* P.L. 36/12. *Înzestrat cu o închipuire urieşească, el a pus doi sori şi trei luni în albastra adîncime a cerului.* P.L. 51/6 [Pr. 2].

II. F i g. **1.** Neant, abis. *Fii bun şi mare, ori pătat de crime, Acelaşi praf, aceeaşi adîncime.* O.IV 338/7 [V. 1].

2. Profunzime a simţirii, a vieţii psihice. ◒ (Construcţie metaforică) **A împlea adîncimea cuiva cu luceferi luminoşi** v. l u c e a f ă r [V. 1]. ✦ Latura necunoscută a sufletului. *Cine ştie... dacă în cartea aceasta nu e semnul ce-i în stare de a te transpune în adîncimile sufleteşti.* P.L. 36/13. *Îl ai* [spaţiul] *în tine, în sufletul tău... nesfîrşit în adîncimea lui.* P.L. 42/27 [Pr. 2].

3. Pătrundere, înțelepciune. *Oare cînd voi ajunge să pricep adîncimea ta? — Adîncimea mea tu o ai în tine, numai încă nedescoperită.* P.L. 42/16—17 [Pr. 2].

4. (În legătură cu ochii) Expresivitate a privirii, arătînd o viață sufletească pasionată și intensă. *Ochii nu mai aveau acea sălbatică și noptoasă strălucire, în adîncimea cărora fulgera întunecosul amor.* P.L. 92/39. *Liniște și o melancolică pace era în adîncimea lor* [a ochilor]. P.L. 93/2; cf. **P.L.** 30/8 [Pr. 3]. ◒ (Construcție metaforică) **Umeda adîncime** [**a ochiului**] v. u m e d [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **adîncime** (**O.I** 155/4, 162/17; **O.IV** 338/7; **P.L.** 30/8, 36/12, 51/6), **adîncimea** (**P.L.** 42/16, 42/17, 42/27, 92/39, 93/2); pl.n.ac. **adîncimile** (**P.L.** 36/13).

ADÎNCÍT, -Ă adj. F i g. (Despre față) Supt, slab. *Fața ei cea trasă Era adîncită, însă tot frumoasă.* O.IV 366/4. *Ades ea privise... la fața adîncită și palidă a călugărului.* P.L. 45/41 [V. 1; Pr. 1].

ADMIRÁ vb. I. T r a n z. A privi cu încîntare și a prețui mult pe cineva sau ceva. *Neputînd să te ajungă, crezi c-or vrea să te admire?* O.I 134/25. *De la creștet la picioare s-o admiri și s-o dezmierzi.* O.I 157/30. *El admira ochii cei frumoși ai portretului.* P.L. 31/1 [V. 2; Pr.1]. ◒ (Ironic) *Să vă admir curagiul în vinure vărsate, În sticle sfărîmate...?* O.I 23/22. *Ne-ați venit apoi, drept minte o sticluță de pomadă... O, te-admir, progenitură de origine romană!* O.I 151/16 [V. 2]. (R e f l. r e c i p r.) *Și apoi în sfatul țării se adun' să se admire... Toate mutrele aceste.* O.I 150/27 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **admir** (**O.I** 23/22, 151/26), imp. 3 sg. **admira** (**P.L.** 31/1); conj. prez. 2 sg. **să admiri** (**O.I** 157/30), 3 pl. **să admire** (**O.I** 134/25), **să se admire** (**O.I** 150/27).

ADMÍTE vb. III. T r a n z. A accepta, a socoti just. *El deschise o carte veche legată cu piele și roasă de molii... O astrologie mai mult de origine bizantină, bazată pe sistemul geocentrist, sistem care admite pămîntul ca centrul arhitecturei lumești.* P.L. 35/12 [Pr. 1].

ADOÁRME vb. III v. **adormi.**

ADÓNIC adj. (În expr.) **Vers adonic** = vers antic format dintr-un dactil și un spondeu sau troheu, care de obicei încheia (fiind al patrulea vers) strofa safică. *El ar frînge-n vers adonic limba lui ca și Horațiu.* O.I 162/2 [V. 1].

ADORÁ vb. I. T r a n z. A iubi cu un sentiment profund de venerație. *Căci mie mi-a dat soartea amara mîngîiere O piatră să ador.* O.I 20/16. *Suflete! de-ai fi chiar demon, tu ești sfîntă prin iubire, Și ador pe acest demon cu ochi mari, cu părul blond.* O.I 30/24. *Și reapari din cerul tău de stele: Ca să te-ador de-acum pe veci, Marie!* O.IV 361/14; cf. **O.I** 162/7 [V. 4].

— Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **ador** (**O.I** 30/24); conj. prez. 1 sg. **să ador** (**O.I** 20/16; **O.IV** 361/14), 3 sg. **să adore** (**O.I** 162/7).

ADORÁBIL, -Ă adj. Fermecător, minunat. *Amorul este o nenorocire... Că n-o știi aceasta, este împrejurarea care te face adorabilă.* P.L. 86/28. *E de sărutat schița mea... O adorabilă schiță.* P.L. 91/1 [Pr. 2].

ADORÁRE s.f. Venerație, sentiment de iubire adîncă *Simt o adorare în inima mea pentru tine.* P.L. 89/13 [Pr. 1].

ADORÁT, -Ă adj. Iubit cu devoțiune, venerat. *Cu geana ta m-atinge pe pleoape... Pe veci pierduto, vecinie adorato!* O.I 120/28. *Și dacă glasul adorat N-o spune un cuvînt, Tot înțeleg că m-ai chemat Dincolo de mormînt.* O.I 230/13. *Privirea-ți adorată Asupră-ne coboară.* O.IV 360/7. *Prin vremea trecătoare lucește prea curat Un chip tăiat de daltă, de-a pururi adorat.* O.IV 430/4; cf. **O.I** 69/6, 192/1 [V. 6]. ✦ (Substantivat, f.) Femeie iubită foarte mult. *Ca un chip ușor de înger e-arătarea adoratei.* O.I 154/12 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **adorat** (**O.I** 69/6, 192/1, 230/13; **O.IV** 430/4), **adorată** (**O.IV** 360/7), g.d. **adoratei** (**O.I** 154/12), voc. **adorato** (**O.I** 120/28).

ADORATÓR s.m. Persoană care adoră pe cineva. *Era expusă urmăririlor crudului ei adorator.* P.L. 100/1 [Pr. 1].

ADORMÍ vb. IV. I n t r a n z. **1.** A fi cuprins de somn, a atipi. *Adormind de armonia Codrului bătut de gînduri, Flori de tei deasupra noastră Or să cadă rînduri-rînduri.* O.I 75/21. *De ce dorești singurătate... S-adormi pe verdele covor?* O.I 228/20. *El adormi; cu toate acestea-i părea că nu adormise.* P.L. 20/14. *Grădina..., în care adormise Dionis, era de un verde umed.* P.L. 54/29; cf **O.I** 4/5, 4/13, 10/1, 101/5, 231/22; **P.L.** 9/31, 38/7, 52/22, 97/12, 101/12 [V. 7; Pr. 9]. ◒ (Element de personificare) *Și visînd o-ntreagă lume Tot nu poate* [**lacul**] *să adoarmă.* O.I 210/12. *Încet, încet ulițele adorm.* P.L. 39/39 [V. 1; Pr. 1]. ◒ (Metaforic) A pierde contactul cu realitatea, a fi cuprins de visare (v. și p i e r d e). *Noaptea potolit și vînăt arde focul în cămin; Dintr-un colț pe-o sofă roșă eu în fața lui privesc, Pîn'ce mintea îmi adoarme.* O.I 42/3 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A adormi de somnul pămîntului** v. s o m n [V. 1].

2. F i g. A muri. *Cadavrul meu va sta ani întregi sub torentul curgător, ca un bătrîn rege din basme, adormit pe sute de ani, într-o insulă fermecată.* P.L. 98/36; cf. **O.I** 219 [V. 1; Pr. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A adormi în noaptea uitării** v. n o a p t e [V. 1]. ✦ A se stinge încet. *Știu că n-am să simt c-am să mor... Voi adormi.* P.L. 82/36 [Pr. 1]. ✦ T r a n z. A face să închidă ochii pentru totdeauna. *Chiar moartea ce răspînde teroare-n omenire... Acolo m-ar adoarme în dulce liniștire.* O.I 8/11 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **adoarme** (**O.I** 4/5, 4/13, 10/1, 42/3), 3 pl. **adorm** (**P.L.** 39/39), imp. 3 sg. **adormea** (**P.L.** 52/22), p.s. 3 sg. **adormi** (**P.L.** 20/14, 97/12), m.m.c.p. 3 sg. **adormise** (**P.L.** 9/31, 20/14, 38/7, 54/29), viit. 1 sg. **voi adormi** (**P.L.** 82/36), **oi adormi** (**O.I** 219, 219/1), 1 pl. **vom adormi** (**O.I** 101/5, 231/22); conj. prez. 1 sg. **să adorm** (**O.IV** 432/4), 2 sg. **să adormi** (**O.I** 228/20), 3 sg. **să adoarmă** (**O.I** 210/12; **P.L.** 101/12); opt. prez. 3 sg. **ar adoarme** (**O.I** 8/11); ger. **adormind** (**O.I** 75/71); part. **adormit** (**P.L.** 98/36). — Variantă: **adoárme** (**O.I** 8/11) vb. III.

ADORMÍRE s.f. Faptul de a a d o r m i. [Era] *o mică carte de notițe... și la sfîrșitul fiecărei notițe ca o*

încheiere, ca o cugetare asupra adormirei: „Ermil, te iubesc!" P.L. 70/36 [Pr. 1].

ADORMÍT, -Ă adj. Fig. Lipsit de mișcare, fără viață, pustiu. *Apa... își arunca din cînd în cînd undele sclipitoare spre țărmii adormiți.* P.L. 101/30 [Pr. 1].

ADORMITÓR, -OÁRE adj. Care te adoarme, îmbătător. *Miroase-adormitoare văzduhul îl îngreun'.* O.I 97/26. *Văzu tufișuri mari și-i veni un miros adormitor de iarbă.* P.L. 97/34 [V. 1; Pr. 1]. ◇ (Adverbial) *Și mii de glasuri slabe încep sub bolta largă Un cînt frumos și dulce-adormitor sunînd.* O.I 94/10 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **adormitor** (**P.L.** 97/34); pl.n.ac. **adormitoare** (**O.I** 97/26).

ADÚCE vb. III. **1.** Tranz. A purta, a duce (către un loc apropiat). *Cît amor de drept și bine, Cîtă sinceră frăție adusese el cu sine?* **O.I** 53/7. *El mănușa o aduce înapoi.* O.I 166/18. *Ea intră iute, se-ntoarse, și-i aduse o cutie mare.* P.L. 70/21; cf. **O.I** 125/2; **P.L.** 70/19, 94/31, 96/23 [V. 3; Pr. 4]. ◇ Expr. **A aduce cîntare** = a slăvi. *El singur zeu stătut-a nainte de-a fi zeii... Sus inimele voastre! Cîntare aduceți-i.* O.I 115/13 [V. 1]. ◒ (Element de personificare; repetiție) *Și albinele-aduc miere, aduc colb mărunt de aur, Ca cercei din el să facă cariul, care-i meșter faur.* O.I 87/7 [V. 2]. ◒ (Construcție metaforică) **A aduce sufletul cuiva pe brațele crucii** v. cruce [V. 1].

2. Tranz. A produce, a cauza. *O! aduceți potopul, destul voi așteptărăți Ca să vedeți ce bine prin bine o să ias'.* O.I 61/1 [V. 1]. ◇ Expr. **Ce-i aduce?** = ce-i folosește? *De-oi petrece-ncă cu mîțe și cu pureci și cu luna, Ori de nu — cui ce-i aduce? — Poezie — sărăcie!* O.I 49/8 [V. 1]. **A aduce roade** v. rod [V. 1].

3. Intranz. (În expr.) **A-și aduce aminte** v. aminte [V. 4; Pr. 5]. ◒ (Construcție metaforică) **A-și aduce aminte de cineva în somn** v. somn [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **aduc** (**O.I** 114/1, 188/3), 2 sg. **aduci** (**O.I** 235/9; **O.IV** 432/31), 3 sg. **aduce** (**O.I** 49/8, 166/18; **P.L** 67/36), 3 pl. **aduc** (**O.I** 87/7, 87/7), imp. 3 sg. **aducea** (**P.L.** 101/35), p.s. 3 sg. **aduse** (**P.L.** 14/11, 70/21), p.c. 3 sg. **au adus** (**O.I** 125/2), 2 pl. **ați adus** (**O.I**.227/6), m.m.c.p. 3 sg. **adusese** (**O.I** 53/7); conj. prez. 1 sg. **să aduc** (**O.I** 193/11; **P.L.** 70/19, 94/31), 3 sg. **să aducă** (**O.I** 171/14; **P.L.** 46/29), 3 pl. **să aducă** (**P.L.** 96/23); imper. 2 pl. **aduceți** (**O.I** 61/1, 115/13); inf. **aduce** (**P.L.** 15/17). — Accentuat și: (imper. 2 pl.) *aducéți* (**O.I** 115/13).

ADÚCERE s. f. (În expr.) **Aducere-aminte** v. aminte [V. 5].

— Forme gramaticale: pl.n.ac. **aduceri** (**O.I** 216/28, 220/8, 222/7, 223/24), **aducerile** (O.I 107/5).

ADUMBRÍ vb. IV. Refl. A se adăposti. ◒ (Metaforic) *O eroi! cari-n trecutul de măriri vă adumbriseți, Ați ajuns acum de modă de vă scot din letopiseți.* O.I 149/27 [V. 1].

ADUNÁ vb. I. **1.** Tranz. și refl. A (se) strînge la un loc. [Arald] *La peptu-i manta largă în falduri și-o adună.* O.I 92/28. *Împrejur cei mari ai țării și ai sfatului s-adună.* O.I 165/3. *Somnoroase păsărele Pe la cuiburi se adună,* O.I 207/2; cf. **O.I** 82/23, 83/34, 97/27, 101/15, 130/25, 146/29, 146/32, 150/27, 151/33, 183/24, 183/26; **P.L.** 52/5 [V. 14; Pr. 1]. ◒ (În context figurat) *Vai! tot mai gîndești la anii, cînd visam în academii, Ascultînd pe vechii dascăli cîrpocind la haina vremii, Ale clipelor cadavre din volume stînd s-adune.* O.I 140/17; cf. **O.I** 160/18 [V.2]. ◒ (Element de personificare) *S-adun' flori în șezătoare De painjen tort să rumpă.* O.I 72/5. *Florile toate s-adunară vorbind fiecare în mirosul ei.* P.L. 23/23 [V. 1; Pr. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A se aduna toate basmele în ochii cuiva** v. ochi [V. 1].

2. Tranz. și refl. A se concentra. *Magul priivea pe gînduri în oglinda lui de aur, Unde-a cerului mii stele ca-ntr-un centru se adun'.* O.I 44/33 [V. 1]. ◇ Expr. **A-și aduna toate mințile** v. minte [V. 1]. ◒ (În context figurat) *Și în ochii ei s-adună lumina sfintei mări.* O.I 97/12 [V. 1].

3. Tranz. A însuma. *El numără în gîndu-i și anii îi adună.* O.I 98/33 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 2 sg. **aduni** (**O.I** 82/23), 3 sg. **adună** (**O.I** 92/28, 98/33, 102/22, 130/25, 160/18), **se adună** (**O.I** 97/12; **P.L.** 52/5), 3 pl. **se adună** (**O.I** 44/33, 72/5, 73/4, 101/15, 146/29, 150/27, 165/3, 207/2), p.s. 3 pl. **se adunară** (**P.L.** 23/23), p.c. 3 sg. **a adunat** (**O.I** 97/27), **au adunat** (**O.I** 146/32), viit. 2 sg. **ai să aduni** (**O.I** 183/26); conj. prez. 2 sg. **să aduni** (**O.I** 151/33), 3 sg. **să adune** (**O.I** 83/34, 140/17); ger. **adunînd** (**O.I** 183/24).

ADUNÁRE s.f. Reuniune. *Și prostatecele nări Și le umflă orișicine în savante adunări Cînd de tine se vorbește.* O.I 134/30 [V. 1].

ADVOCÁT s.m. Apărător în fața instanțelor judecătorești. *Acest mizerabil advocat e silit să puie toate într-o lumină strălucită.* P.L. 81/32 [Pr. 1].

ÁER s.n. **1.** Atmosferă, văzduh. *Cînd torsul s-aude l-al vrăjitor caier Argint e pe ape și aur în aer.* O.I 37/16. *Prin aerul cel roșu, femei trec cu-arme-n braț.* O.I 62/27. *Noaptea înundase pămîntul cu aerul ei cel negru și răcoare.* P.L. 18/21. *Stelele mari izvorăsc pe albastrele lanuri ale cerului și tremură voluptos în aerul moale.* P.L. 39/17; cf. **O.I** 4/17, 52/23, 63/21, 69/14, 85/15, 94/7, 142/12, 152/17, 171/25; **P.L.** 5/18, 5/32, 6/35, 7/26, 7/30, 16/22, 19/6, 19/18, 19/37, 20/34, 23/7, 27/25, 30/19, 36/19, 36/26, 37/7, 37/41, 39/15, 39/17, 40/10, 43/27, 44/30, 48/14, 48/26, 48/37, 50/13, 51/23, 52/26, 53/33, 54/25, 60/8, 63/16, 78/28, 84/1, 92/28, 95/25, 98/13 [V. 11; Pr. 39]. ◒ (Construcții metaforice) **Împărăția aerului** v. împărăție [Pr. 1]. **A-și muia aerul în lumină de sărbătoare** v. muia [Pr. 1]. **Juvaeruri în aer** v. juvaer [V. 1].

2. Fig. Aspect, înfățișare. *Să mai salut o dată colibele din vale, Dorminde cu un aer de pace.* O.I 6/14. *Roșața din obraz dispăruse, făcînd loc unei palori, care-i da un aer de nespusă blîndețe.* P.L. 92/37 [V. 1; Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **aer** (**O.I** 6/14, 37/16, 43/4, 52/23, 63/21, 69/14, 94/7, 142/12, 152/17, 171/25; **P.L.** 5/18, 7/26, 19/6, 19/18, 20/34, 37/41, 39/17, 40/10, 43/27, 44/30, 48/14, 48/26, 48/37, 51/23, 52/26, 78/28. 83/17, 84/1, 92/37), **aerul** (**O.I** 4/17, 62/27, 85/15; **P.L.** 5/32, 6/35, 7/30, 16/22, 18/21, 19/37, 22/5, 23/7, 27/25,

30/19, 36/19, 36/26, 37/7, 39/15, 39/17, 50/13, 53/33, 54/25, 60/8, 63/16, 92/28, 95/25, 98/13), g.d. **aerului** (**P.L.** 21/40).

AERIÁN, -Ă adj. **1.** Eteric. *Stelele albe sunau în aeriene coarde rugăciunea universului.* P.L. 52/17 [Pr. 1].

2. F i g. Diafan, gingaş, delicat. *Lîngă marmura cea albă văd fiinţa-i aeriană.* O.I 51/14 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n.ac. **aeriană** (**O.I** 51/14); pl.n.ac. **aeriene** (P.L. 52/17). — Pronunţat şi: *-rian* (**O.I** 51/14).

AFÁRĂ adv. **1.** În exterior, sub cerul liber. *Calu-i alb, un bun tovarăş, Înşeuat aşteapt-afară.* O.I 103/2. *Dar şi mai bine-i, cînd afară-i zloată, Să stai visînd la foc.* O.I 119/7. *Izvoarele îşi turburau adîncul, ca să-şi azvîrle afară undele lor.* P.L. 5/2. *Cînd ieşi afară, închise uşa după sine.* P.L. 48/31; **cf. O.I** 94/32, 119/1; **P.L.** 29/3, 85/30, 95/12 [V. 4; Pr. 5]. ◇ (Precedat de prep. „în") *Un mort frumos cu ochii vii Ce scînteie-n afară.* O.I 170/16. *Ochiul tău cel mîndru străluce în afară.* O.I 232/12 [V. 2]. ◇ Expr. **A ieşi afară** v. i e ş i [Pr. 1]. ✦ La (în) exterior. *Dară ochiu-nchis afară, înlăuntru se deşteaptă.* O.I 142/4 [V. 1]. ✦ Alături. *Nu băga nici chiar de seamă, Din cărarea ta afară De te-ndeamnă, de te cheamă.* O.I 198/3 [V. 1].

2. (În locuţiuni) Loc. adv. **Afară de aceea** (sau **de acestea**) = în plus, pe lîngă aceasta. *Rele-or zice că sunt toate cîte nu vor înţelege... Dar afară de acestea, vor căta vieţii tale Să-i găsească pete multe.* O.I 134/35. *El era orfan... şi afară de aceea determinat prin naştere la nepozitivism.* P.L. 27/31. *Dan se simţea bolnav... Afară de aceea un fulger îi trecuse drept prin inimă.* P.L. 60/22; cf. **P.L.** 96/17 [V. 1; Pr. 3]. **Din cale afară** = în măsură maximă. *Era un vis misterios Şi blînd din cale-afară.* O.I 185/10 [V. 1]. ◇ Loc. prep. **Afară de...** = cu excepţia... *Pintre crengi scînteie stele... Şi afară doar de ele Nime-n lume nu ne simte.* O.I 209/11. *Afară de ochii negri, care erau ai ei, era el întreg.* P.L. 31/15. *Nu-l iubise nimeni în lume, afară de mumă-sa.* P.L. 31/32; cf. **P.L.** 6/21, 6/23 [V. 1; Pr. 4].

AFIEROSÍT, -Ă adj. (Învechit) Închinat, dedicat. *Titlul era scris şi latineşte... Şi cu o dedicaţiune: Celui întru fiinţa sa nemărginit... spre vecinică laudă afierosită.* P.L. 35/23 [Pr. 1].

AFÎNÁT, -Ă adj. Rarefiat. *Deasupra păturei afînate de lume vegetală se mişcă o lume întreagă.* P.L. 78/23 [Pr. 1].

AFLÁ vb. I. **1.** T r a n z. A găsi, a descoperi. *Nimeni n-a afla locaşul, unde ea s-ascunde tainic.* O.I 83/20. *N-o să aflu între-ai noştri vreun falnic juvaer?* O.I 149/36. *Numai luna pintre ceaţă Varsă apelor văpaie Şi te află strînsă-n braţă Dulce dragoste bălaie.* O.I 210/27. *Avea să caute la poştă, unde şi află o scrisoare.* P.L. 78/3; cf. **O.I** 44/36, 82/13; **O.IV** 432/10; **P.L.** 14/23, 25/24, 42/29 [V. 6; Pr. 4]. ◒ (În context figurat) *Cum mîngîie dulce, uşor Speranţa pe toţi muritorii! Tristeţă, durere şi lacrimi, amor, Azilul îşi află în sînu-i de dor.* O.I 11/4; cf. **O.I** 12/19 [V. 2]. ◒ (Construcţie metaforică; despre valuri) **A afla un mormînt** v. m o r m î n t [V. 1]. ✦ A lua cunoştinţă, a şti. *Blanca, află că din leagăn Domnul este al tău mire.* O.I 65/1 [V. 1].

2. R e f l. A fi, a se găsi. *El se află în... momente de trîndăvie.* P.L. 73/40. *De pe haina de mătasă pusă pe un cadavru nu poţi cunoaşte în ce stare se află.* P.L. 82/21. *Contele voieşte să se logodească cu mine în starea în care se află.* P.L. 96/27 [Pr. 3]. ◇ Expr. **A se afla în mîna îngrijitoare a cuiva** v. m î n ă [Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **aflu** (**O.I** 82/13), 3 sg. **află** (**O.I** 11/4, 12/19, 210/27), **se află** (**O.IV** 432/10; **P.L.** 73/40, 82/21, 96/27), 3 pl. **află** (**O.I** 177/27), imp. 3 sg. **se afla** (**P.L.** 59/29), p.s. 3 sg. **află** (**P.L.** 78/3), p.c. 3 sg. **au aflat** (**O.I** 44/36), viit. 1 sg. **o să aflu** (**O.I** 149/36), 2 sg. **vei afla** (**P.L.** 42/29), 3 sg. **a afla** (**O.I** 83/20); conj. prez. 3 sg. **să afle** (**P.L.** 14/23); opt. prez. 1 pl. **am afla** (**P.L.** 25/24); imper. 2 sg. **află** (**O.I** 65/1).

AFUMÁT, -Ă adj. Înnegrit de fum. *Sub icoana afumată unui sfînt cu comanac Arde-n candel-o lumină.* O.I 84/13. *Între aceşti muri afumaţi... ardeau lămpi somnoroase.* P.L. 27/22. *Privea în pereţele afumat.* P.L. 45/8; cf. **P.L.** 28/39 [V. 1; Pr. 3].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **afumat** (**P.L.** 45/8) **afumatul** (**P.L.** 28/39), **afumată** (**O.I** 84/13); pl.n.ac. **afumaţi** (**P.L.** 27/22).

AFUNDÁ vb. I. T r a n z. şi r e f l. A (se) adînci, a (se) cufunda. *Baba, cuprinsă de somnul ei de fer, se afundă în adîncul cel vrăjit şi necunoscut al lacului.* P.L. 19/27. *Dan se simţi... afundat în nemărginire.* P.L. 54/3 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: ind.p.s. 3 sg. **se afundă** (**P.L.** 19/27); part. **afundat** (**P.L.** 54/3).

* **AGĂŢÁ** vb. I v. **acăţa**.

ÁGER, -Ă adj. Iute, sprinten. *Şi-şi luă cai ageri... Făt-Frumos.* P.L. 11/13 [Pr. 1].

AGITÁ vb. I. T r a n z. (Folosit a b s o l.) A face propagandă. *Ca învăţat a produs maculatură ştiinţifică, ori, după împrejurări, a predicat, a agitat republican.* P.L. 81/12 [Pr. 1].

AGONÍE s.f. Luptă cu moartea. *Pe un pat sărac asudă într-o lungă agonie Tînărul.* O.I 52/21. *Desperare? Asta nu-i desperare! E o agonie a sufletului, o luptă vană, crudă, fără de voinţă... Martir este numele amorului meu.* P.L. 56/12 [V. 1; Pr. 1].

AGONIZÁ vb. I. I n t r a n z. A muri, a fi pe sfîrşite, a se termina. ◒ (Element de personificare) *Căpeţelul de lumină începu a agoniza fumegînd.* P.L. 35/40 [Pr. 1].

AGRESIÚNE s.f. Îndrăzneală, atitudine provocatoare. *Nu vorbesc de curtizane... ci tocmai de agresiunea inocenţei femeieşti.* P.L. 79/39. *A sculpta agresiunea în o asemenea faţă este greu.* P.L. 80/5 [Pr. 2].

AGRESÍV, -Ă adj. Îndrăzneţ, provocator. *Îmi place a reprezenta pe femeia agresivă. Bărbatul e firesc agresiv.* P.L. 79/30—31. *Excepţiile... sunt tocmai femeile agresive.* P.L. 79/33 [Pr. 3].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **agresiv** (**P.L.** 79/31), **agresivă** (**P.L.** 79/30); pl. n.ac. **agresive** (**P.L.** 79/33).

AH interj. **1.** (Exprimă tristeţe, regret, nemulţumire) *Ah! unde-i vremea ceea, cînd eu cercam un vad Să ies la lumea largă.* O.I 92/11. *Ah! de cîte ori voit-am Ca să spînzur lira-n cui.* O.I 105/21. *Ah! el ceruse dispreţ şi spera amor.* P.L. 58/11; c.f. **O.I** 1/8, 19/9, 46/1, 48/25, 48/28, 52/25, 54/15, 56/6, 112/13, 158/8, 227/1; **P.L.** 38/9, 48/2, 58/4, 60/26, 68/13, 88/31, 96/30, 102/11 [V. 13; Pr. 9].

2. (Exprimă dorinţă, sete de iubire) *Ah! ascultă mîndruliţă, Drăguliţă, Şoapta-mi blîndă de amor.* O.I 4/21. *Mă uimeşti dacă nu mîntui... Ah, ce fioros de dulce de pe buza ta cuvîntu-i!* O.I 154/36. *Ah! cum aş topi gheaţa ochilor tăi cu gura mea.* P.L. 86/5; cf. **P.L.** 55/20, 70/18, 77/34, 92/14, 93/19, 94/11, 101/20 [V. 2; Pr. 8].

3. (Exprimă bucurie, încîntare, admiraţie, surprindere plăcută) *Limba-n gură mi se leagă Şi nu pot să-ţi spun odată, cît — ah! cît îmi eşti de dragă.* O.I 82/14. *Ah! E-atît de albă noaptea, parc-ar fi căzut zăpadă.* O.I 154/4. *Ah! acum crengile le-ndoaie Mînuţe albe de omăt.* O.I 229/1. *Ah! meştere Ruben, zise el zîmbind, — Cartea ta într-adevăr minunată este.* P.L. 38/15; cf. **O.I** 53/16, 231/17, 231/18; **P.L.** 56/31, 60/4, 61/39, 63/13, 93/20 [V. 6; Pr. 6].

— Variantă: **ahă** (**P.L.** 60/4, 61/39) interj.

AHĂ interj. v. **ah.**

AÍCI adv. (Şi în forma *aci, aicea*) **1.** În acest loc. *La ce-ai venit, regină, aicea în pustiu?* O.I 91/24. *Rămînd aici, nu m-ai scăpa.* P.L. 96/29. *Voi sta aici puţin.* P.L. 101/9; cf. **O.I** 6/1; **P.L.** 15/3, 82/3 [V. 2; Pr. 4]. ◒ (Repetiţie) *Ce vizuină — şi aici, aici petrecea el vara şi iarna.* P.L. 32/3 [Pr. 2]. ✦ De faţă, lîngă cineva. ◒ (Repetiţie) *Tu aici eşti? — Ba nu sunt aici, nu vezi că nu sunt aici?* P.L. 10/12 [Pr. 3].

2. În această acţiune. ◒ (Repetiţie) *Încingeţi-vă spada la danţul cel de moarte, Aci vă poarte vîntul... Aci vă duceţi valuri în mii batalioane.* O.I 24/21—22 [V. 2]. ✦ Acum, în această împrejurare. *Ce rîzi? Ce-i de rîs aicea?* P.L. 67/14 [Pr. 1].

3. La noi. *Tot ce e perfid şi lacom, tot Fanarul, toţi iloţii, Toţi se scurseră aicea şi formează patrioţii.* O.I 150/36. [V. 1]. ✦ În lumea aceasta, pe pămînt. *Pentru sufletul meu Nu-i loc aicea, ci numa-n stele.* O.I 27/20 [V. 1].

— Variante: **aci** (**O.I** 6/1, 24/21, 24/22); **aícea** (**O.I** 27/20, 91/24, 150/36; **P.L.** 15/3, 67/14, 82/3) adv.

ÁIDE interj. v. **haide.**

AIÉVEA adv. În realitate, de fapt. *Dreptatea, libertatea nu sunt numai un nume Ci-aievea s-a serbat.* **O.I** 24/18. *Oare ochii ei o mint, Sau aievea-i, adevăru-i?* O.I 103/26. *Visez ori e aievea? Tu eşti în adevăr?* O.IV 433/3; cf. **P.L.** 21/2, 25/28, 36/14 [V. 3; Pr. 3]. ✦ (Adjectival) Real, concret. *Atunci lumea cea gîndită pentru noi avea fiinţă, Şi, din contra, cea aievea ne părea cu neputinţă.* O.I 141/6. *Dar vai, un chip aievea nu eşti, astfel de treci Şi umbra ta se pierde în negurile reci.* O.I 213/15. *Fusese vis visul lui cel atît de aievea.* P.L. 54/37; cf. **P.L.** 56/2, 91/34, 102/14 [V. 2; Pr. 4].

AIURÁ vb. I. Intranz. (Şi în forma *aiuri*) A vorbi într-aiurea, a spune cuvinte nedesluşite. *Dan se simţi trăsnit... O gînd nefericit! aiuri el.* P.L. 54/3 [Pr. 1]. ◒ (Element de personificare) *Piramidele din creştet aiurind şi jalnic sună.* O.I 44/29. *Vîntul adunat-a de flori de tei troiene... Prin frunze aiurează şoptirile-i alene.* O.I 97/29. *Codrii negri aiurează şi izvoarele-i albastre Povestesc ele-n de ele numai dragostele noastre.* O.I 155/9 [V. 3].

— Forme gramaticale: ind.prez. 3 sg. **aiurează** (**O.I** 97/29), 3 pl. **aiurează** (**O.I** 155/9), p.s. 3 sg. **aiuri** (**P.L.** 54/3); ger. **aiurind** (**O.I.** 44/29). — Variantă: **aiurí** (**O.I** 44/29; **P.L.** 54/3) vb. IV.

AIÚREA adv. În altă parte. ◒ (Construcţie metaforică) **A gîndi aiurea** v. gîndi [V. 2].

AIURÍ vb. IV v. **aiura.**

AIURÍRE s.f. Vorbire într-aiurea. ◒ (Metaforic). Freamăt, murmur. *Pe maluri zdrumicate de aiurirea mării Cezaru-ncă veghează la trunchiul cel plecat Al salciei pletoase.* O.I 63/16. *Sărutări... pe cari le asamănă... şi cu aiurirea frunzelor de fag.* P.L. 87/4 [V. 1; Pr. 1].

AIURÍT s.n. Aiurire, vorbă într-aiurea. ◒ (Metaforic) Zgomot înăbuşit, prelung (v. şi vaier, vrajă). *Atingencet arama cu zimţii-aripei sale De-auzi din ea un vaier, un aiurit de jale.* O.I 69/16 [V. 1].

AJÚNGE vb. III. **1.** Tranz. (Folosit şi absolut) A prinde din urmă, a întîlni. [Luceafărul] *se înalţă tot mai sus, Ca să nu-l pot ajunge.* O.I 175/24. *Mii de ani i-au trebuit Luminii să ne-ajungă.* O.I 234/4. *Trebuie să ne grăbim mult ca să-i ajungem?* P.L. 12/20; cf. **P.L.** 12/21, 12/23, 21/19 [V. 2; Pr. 4]. ✦ Fig. A egala. *Neputînd să te ajungă, crezi c-or vrea să te admire?* O.I 134/25 [V. 1].

2. Intranz. A atinge un punct. *Nu voi părul să mi-l taie Ce mi-ajunge la călcîie.* O.I 65/14. *Pîn-în Dunăre ajunge furtunosul Baiazid.* O.I 144/34. *Şi senalţă din călcîie să-ţi ajungă pîn-la gură.* O.I 159/27. *Iarba îi ajungea pînă la piept.* P.L. 98/15; cf. **O.I** 76/27, 85/31, 93/10, 95/7, 99/5, 144/11; **P.L.** 27/1, 29/35, 40/12, 93/33, 101/1, 101/33 [V. 9; Pr. 7]. Tranz. *Lampa filfîia lungă, ca şi cînd ar fi vrut s-ajungă tavanul.* P.L. 45/10 [Pr. 1]. ◇ Expr. **A ajunge departe** v. departe [Pr. 1]. ✦ Refl. A se întîlni. *S-ajung curînd în cale, s-alătură călări, Şi unul în spre altul se pleacă-n dezmierdări.* O.I 97/13. *Trunchii pădurilor se ajungeau cu ramurile lor deasupra rîului.* P.L. 51/41. *Aripele lungi şi albe păreau a se ajunge într-o elipsă deasupra umerilor lui.* P.L. 83/23 [V. 1; Pr. 2].

3. Intranz. A sosi. *Ajuns-a el la poala de codru-n munţii vechi.* O.I 93/1. *Se porni şi înspre sară ajunse la castelul Genarului.* P.L. 14/14. *Ajunse la stîncile din mare.* P.L. 101/4; cf. **O.I** 66/17, 160/29, 176/25; **P.L.** 5/34, 7/14, 9/31, 16/2, 21/6, 22/2, 22/2, 44/33, 50/15, 58/37, 68/40, 73/10, 85/4, 97/8, 101/3, 101/5, 102/4 [V. 4; Pr. 18].

4. Tranz. A fi în situaţia de a..., a deveni, a se pomeni. *Gonit de toată lumea prin anii mei să trec, Pîn'ce-oi simţi... C-ajung pe mine însumi a nu mă mai cunoaşte.* O.I 116/4. *Ei speră C-ajungînd cîndva miniştri*

le-a deschide carieră. O.I 137/26. *Eu nu ți-aș dori vrodată să ajungi să ne cunoști.* O.I 147/15; cf. **O.I** 149/28 [V. 4]. ◇ Intranz. (În expr.) **A ajunge la modă** v. modă [V. 1]. **A ajunge la spînzurătoare** = a fi condamnat la moarte. *Duelele sunt oprite și... poți ajunge la spînzurătoare.* P.L. 96/13 [Pr. 1].

5. Tranz. A izbuti, a fi în stare. *Așezînd genunchi și mînă cînd pe-un colț cînd pe alt colț, Au ajuns să rupă gratii ruginite-a unei bolți.* O.I 76/22. *Spuma asta-nveninată, astă plebe, ăst gunoi Să ajung-a fi stăpînă și pe țară și pe noi!* O.I 150/22. *Oare cînd voi ajunge să pricep adîncimea ta?* P.L. 42/15 [V. 2; Pr. 1].

6. Intranz. A fi destul. *Ce e amorul? E un lung Prilej pentru durere, Căci mii de lacrimi nu-i ajung Și tot mai multe cere.* O.I 189/3 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **ajung** (**O.I** 116/4), 3 sg. **ajunge** (**O.I** 65/14, 85/31, 93/10, 95/7, 99/5, 144/34, 176/25; **P.L.** 27/35), 3 pl. **ajung** (**O.I** 76/27, 144/11, 189/3), **s-ajung** (**O.I** 97/13), imp. 3 sg. **ajungea** (**P.L.** 27/1, 29/35, 98/15, 101/33), 3 pl. **ajungeau** (**P.L.** 40/12), **se ajungeau** (**P.L.** 51/41), p.s. 3 sg. **ajunse** (**O.I** 66/17; **P.L.** 5/34, 7/14, 12/23, 14/14, 16/2, 21/6, 44/33, 58/37, 93/33, 101/3, 101/5, 102/4), 3 pl. **ajunseră** (**P.L.** 22/2, 50/15), p.c. 1 sg. **am ajuns** (**P.L.** 85/4), 3 sg. **a ajuns** (**O.I** 93/1), **au ajuns** (**O.I** 76/22), 2 pl. **ați ajuns** (**O.I** 149/28), m.m.c.p. 3 pl. **ajunsese** (**P.L.** 68/40), viit. 1 sg. **voi ajunge** (**P.L.** 42/15); conj. prez. 2 sg. **să ajungi** (**O.I** 147/15), 3 sg. **să ajungă** (**O.I** 150/32, 159/27, 234/4; **P.L.** 45/10), 1 pl. **să ajungem** (**P.L.** 12/20), 3 pl. **să ajungă** (**O.I** 134/25); inf. **a ajunge** (**O.I** 160/29), **ajunge** (**O.I** 175/24; **P.L.** 12/21, 21/19, 96/13), **a se ajunge** (**P.L.** 83/23); ger. **ajungînd** (**O.I** 137/26; **P.L.** 97/8); part. **ajuns** (**P.L.** 9/31,73/10), **ajunse** (**P.L.** 93/33); sup. **de ajuns** (**O.I** 191/12; **P.L.** 101/1).

AJÚNS s.n. (În loc. adv.) **De ajuns** = destul. *O zi din viață să-mi fi dat, O zi mi-era de-ajuns.* O.I 191/12 [V. 1].

AJUTÓR s.n. Sprijin. ◇ Loc. prep. **Cu ajutorul...** = prin. *Tu vei deveni... cu ajutorul cărții atotputernic.* P.L. 47/12 [Pr. 1]. ◇ Expr. **A veni** (cuiva) **în ajutor** = a sprijini, a fi de folos. *De-i suna din corn o dată Ai s-aduni Moldova toată, De-i suna de două ori Îți vin codri-n ajutor.* O.I 183/28 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **ajutor** (**O.I** 183/28), **ajutorul** (**P.L.** 47/12).

AL, A art. **1.** (Întrebuințat ca articol posesiv sau genitival, înaintea pronumelui posesiv sau a substantivului in genitiv, cînd cuvîntul care precedă nu are articol enclitic) *Căci pe mucedele pagini stau domniile române, Scrise de mina cea veche a-nvățaților mireni.* O.I 32/21. *Cerul stelele-și arată, Solii dulci ai lungii liniști.* O.I 103/8. *Sufletul ei întreg era o reflectare umbroasă și tristă a sufletului său de copil.* P.L. 31/21. *Cîte stele sunt cuprinse într-o picătură de rouă sub cerul cel limpede al nopții.* P.L. 38/29 [V. 99; Pr. 268]. ◇ (Folosit, din necesități prozodice, și atunci cînd cuvîntul precedent are articol enclitic) *Inima-i creștea de dorul Al străinului frumos.* O.I 66/32. *Astfel încăput pe mîna a oricărui, te va drege, Rele-or zice că sunt toate cîte nu vor înțelege.* O.I 134/33 [V. 3]. ◇ (Posesorul e numit înaintea obiectului posedat) *Dar de-ale vieții valuri, de al furtunei pas Abia conture triste și umbre-au mai rămas.* O.I 69/27. *Cînd cu gene ostenite sara suflu-n lumînare, Doar ceasornicul urmează lung-a timpului cărare.* O.I 130/2. *Reia-mi al nemuririi nimb Și focul din privire.* O.I 177/9. *Învățătura despre a lumei orînduială dumnezeiască... de pe grecie pe românie tîlcuită...* P.L. 35/16 [V. 402; Pr. 33].

2. (Servește la formarea numeralelor ordinale) *La castel în poartă calul Stă a doua zi în spume.* O.I 68/2. *Cînd era-nspre sara zilei a treia, buzduganul, căzînd, se izbi de o poartă de aramă.* P.L. 5/20. *Răsfoind tot la a șeptea filă, o limpezime dumnezeiască e în fiecare șir.* P.L. 43/2 [V. 3; Pr. 15].

— Forme gramaticale: sg. **al** (**O.I** 1/8, 4/29, 4/32, 8/2, 9/17, 17/6, 18/6, 19/14, 20/10, 22/3, 23/9, 29/22, 32/3, 32/4, 32/25, 35/21, 37/4, 37/15, 37/21, 41/2, 42/10, 43/21, 44/6, 44/9, 45/19, 48/24, 50/17, 50/18, 55/21, 60/25, 60/32, 61/23, 62/3, 62/6, 62/20, 64/6, 64/25, 65/2, 65/10, 66/32, 67/18, 69/5, 69/6, 69/27, 72/20, 72/24, 75/14, 79/3, 80/10, 80/25, 80/36, 82/3, 82/4, 82/7, 82/26, 84/35, 84/38, 85/7, 85/31, 92/5, 94/12, 94/13, 96/20, 97/33, 98/7, 98/30, 104/3, 106/11, 110/5, 112/9, 115/12, 119/10, 127/28, 130/14, 130/23, 133/8, 133/35, 134/2, 137/14, 140/21, 140/23, 140/35, 149/30, 152/15, 154/8, 154/30, 154/33, 159/12, 159/13, 164/14, 168/23, 170/23, 171/15, 177/9, 185/18, 199/13, 199/14, 200/8, 201/8, 208/11, 210/13, 211/15, 216/22, 218/6, 225/2, 229/5, 232/6, 232/21, 234/13, 235/5, 236/20; **O.IV** 361/6, 430/23, 433/1; **P.L.** 3/5, 3/8, 3/13, 4/8, 4/27, 5/8, 5/32, 6/30, 7/31, 9/18, 10/3, 10/5, 10/21, 13/10, 13/40, 14/6, 16/5, 16/23, 19/28, 19/29, 19/35, 19/38, 21/6, 21/22, 22/2, 23/7, 26/39, 27/2, 28/7, 27/30, 28/35, 28/40, 29/10, 29/24, 29/29, 31/27, 37/33, 38/1, 38/24, 38/29, 39/13, 39/17, 41/2, 42/19, 43/19, 44/12, 44/39, 45/16, 47/17, 49/13, 50/17, 55/19, 64/19, 64/28, 72/4, 73/21, 77/14, 78/4, 83/3, 84/31, 84/32, 85/27, 86/8, 95/25, 95/31, 95/32, 95/38, 97/9, 98/19, 98/31, 99/1, 99/5), (formă incorectă) **ale** (**O.I** 44/14, 44/27), **a** (**O.I** 1/6, 1/9, 1/13, 3/1, 5/19, 6/12, 6/20, 8/1, 8/3, 9/22, 9/23, 10/61, 11/20, 12/12, 14/15, 17/3, 18/1, 20/5, 21/7, 23/7, 24/16, 26/10, 27/6, 27/23, 28/9, 29/8, 31/10, 32/5, 32/13, 32/21, 32/28, 32/34, 35/1, 35/5, 35/25, 36/8, 43/11, 44/10, 44/16, 44/16, 44/16, 44/20, 44/22, 45/17, 45/18, 49/4, 49/5, 50/7, 50/12, 50/20, 51/3, 51/5, 51/8, 51/21, 51/27, 52/11, 52/15, 52/27, 53/10, 54/6, 55/2, 55/5, 56/16, 59/7, 60/16, 60/19, 62/5, 62/7, 63/4, 63/18, 64/9, 64/14, 64/18, 68/2, 79/4, 79/5, 79/13, 79/14, 79/25, 82/4, 82/37, 82/37, 83/5, 83/8, 83/14, 84/15, 85/2, 85/6, 85/28, 85/29, 88/1, 91/2, 91/4, 92/30, 93/20, 93/21, 93/25, 93/30, 94/3, 94/4, 94/7, 94/23, 95/1, 95/20, 95/25, 95/27, 95/29, 96/5, 96/12, 97/18, 97/34, 97/35, 110/15, 111/3, 114/7, 114/9, 117/15, 117/17, 118/5, 118/10, 120/9, 120/24, 120/25, 125/16, 126/5, 127/2, 127/5, 129/3, 130/2, 130/7, 130/7, 132/1, 132/8, 133/5, 133/9, 133/21, 133/23, 134/19, 134/23, 134/33, 137/9, 137/15, 137/17, 140/5, 141/17, 142/2, 142/2, 142/17, 142/17, 142/20, 144/24, 146/12, 146/17, 146/24, 146/33, 147/7, 147/30, 147/36, 148/37, 154/5, 154/7, 155/4, 160/13, 162/17, 165/1, 165/7, 166/19, 177/4, 178/14, 179/22, 183/29, 194/17, 194/18, 196/7, 196/15, 198/8, 200/5, 200/8, 201/13, 207/13, 208/3, 210/7, 210/8, 211/3, 213/18, 226/11, 232/9, 232/9, 232/15, 232/23, 232/24; **O.IV** 338/3, 361/10, 365/24, 365/32, 378/18, 430/8, 430/9, 430/14, 430/19, 432/11; **P.L.** 4/6, 5/20, 7/19,

8/8, 8/10, 8/11, 8/14, 9/17, 10/29, 12/3, 13/16, 13/21, 15/20, 15/30, 17/1, 17/35, 19/16, 20/37, 21/3, 22/2, 27/29, 23/13, 23/14, 23/15, 24/23, 25/5, 25/28, 25/29, 25/33, 26/2, 26/6, 26/11, 27/13, 27/15, 27/16, 27/18, 27/23, 28/10, 28/15, 28/36, 29/2, 29/2, 29/8, 29/10, 29/36, 29/39, 30/12, 30/28, 31/9, 31/21, 31/40, 31/41, 35/13, 35/13, 35/20, 36/2, 36/7, 37/5, 37/7, 38/8, 38/12, 39/20, 39/22, 40/12, 41/5, 41/9, 41/16, 41/17, 42/27, 42/28, 42/29, 43/2, 43/24, 44/16, 44/41, 45/7, 45/17, 46/1, 46/24, 44/31, 44/32, 47/10, 47/14, 47/30, 47/34, 47/39, 47/39, 49/3, 50/12, 51/7, 52/6, 52/19, 52/37, 55/39, 56/12, 56/23, 57/12, 57/37, 58/2, 58/31, 59/21, 59/30, 59/33, 59/38, 61/3, 62/37, 63/1, 64/26, 65/2, 65/15, 66/19, 67/39, 71/32, 72/3, 72/11, 72/22, 73/11, 73/29, 73/36, 74/10, 74/14,75/27, 76/25, 76/35, 77/31, 78/7, 78/35, 79/21, 79/38, 80/4, 80/29, 80/30, 81/1, 81/17, 81/18, 81/22, 82/18, 85/28, 88/7, 88/14, 88/32, 91/1, 92/2, 92/30, 93/3, 93/3, 94/2, 97/11, 97/13, 99/5, 100/21, 100/23, 100/24, 101/11, 101/26, 101/29, 102/5, 102/8, 102/18), (forme incorecte) **al** (**O.I** 23/18, 63/20; **P.L.** 91/29), **ale** (**P.L.** 100/29); pl. **ai** (**O.I** 5/12, 5/30, 42/15, 56/5, 82/6, 103/8, 132/33, 144/28, 146/1, 149/36, 165/3, 165/3; **O.IV** 432/2; **P.L.** 5/11, 13/7, 22/19, 25/14, 30/2, 31/1, 31/15, 40/33, 50/14, 92/14, 100/8), **ale** (**O.I** 9/7, 26/12, 31/6, 32/2, 42/9, 44/11, 44/13, 44/13, 44/19, 45/13, 52/7, 62/11, 69/27, 75/16, 76/17, 79/26, 101/16, 110/3, 121/15, 137/21, 140/17, 147/1, 147/4, 148/32, 150/5, 154/20, 160/22, 162/1, 162/34, 167/22, 175/19, 179/5, 191/23; **O.IV** 333/13, 432/29; **P.L.** 3/4, 5/31, 5/34, 12/11, 12/38, 12/40, 20/30, 21/10, 22/33, 22/33, 23/12, 25/16, 31/19, 36/19, 38/31, 39/16, 39/24, 39/33, 39/35, 44/23, 46/10, 48/16, 48/33, 51/36, 52/30, 54/24, 61/26, 64/11, 67/11, 73/13, 78/8, 79/26, 80/36, 81/23, 81/30, 90/24, 97/17, 98/14), (forme incorecte) **al** (**P.L.** 81/30), **ai** (**O.I** 63/27, 133/14), (invar.) **a** (**O.I** 2/4, 3/8, 4/4, 5/16, 6/4, 12/14, 13/3, 13/4, 13/5, 14/3, 16/4, 16/4, 21/2, 28/1, 30/6, 30/11, 30/20, 31/1, 32/1, 35/2, 35/24, 35/27, 37/11, 38/20, 43/3, 43/12, 43/13, 44/6, 44/33, 46/12, 48/28, 50/2, 51/10, 51/19, 51/22, 51/24, 51/29, 52/6, 56/20, 56/23, 59/18, 59/34, 62/23, 63/18, 63/22, 63/29, 63/29, 65/18, 66/11, 67/24, 76/22, 76/23, 79/14, 79/15, 79/19, 79/22, 82/26, 83/26, 84/3, 84/36, 85/16, 85/19, 91/7, 92/22, 93/9, 93/16, 93/23, 94/26, 94/27, 95/24, 97/19, 97/20, 98/5, 98/25, 99/4, 100/6, 104/4, 104/10, 108/10, 115/8, 115/17, 116/17, 117/19, 121/10, 127/22, 129/10, 130/26, 132/11, 134/2, 137/16, 137/25, 140/11, 140/13, 140/18, 142/24, 142/27, 144/3, 146/28, 147/2, 147/16, 147/18, 148/25, 148/26, 150/4, 155/33, 157/3, 157/29, 160/22, 162/3, 162/9, 166/14, 171/27, 172/19 172/26, 173/26, 176/10, 176/17, 186/13, 188/1, 196/10, 198/7, 201/7, 202/10, 211/22, 212/12, 212/17, 226/11, 226/17, 230/3, 231/9, 232/2, 236/8; **O.IV** 360/16, 364/7, 370/10, 430/6, 430/13, 432/28, 432/32; **P.L.** 3/14, 4/4, 5/8, 17/27, 18/25, 19/11, 20/1, 20/30, 26/31, 26/38, 28/39, 29/7, 36/35, 39/28, 41/25, 44/7, 44/38, 48/40, 50/37, 50/38, 51/14, 51/22, 51/29, 51/32, 55/33, 61/3, 61/26, 64/32, 64/38, 84/19, 99/2, 99/19).

ALÁRMĂ s.f. **1.** Anunțare a unei primejdii. *Se mișc batalioane a plebei proletare, Cu cușme frigiene și arme lucitoare, Și clopote de-alarmă răsună răgușit.* O.I 62/25 [V. 1].

2. Neliniște, spaimă, agitație. *Cine-i tunetul ce moare umplînd lumea de alarmă?* O.I 28/15 [V. 1].

ALĂTURÁ vb. I. Refl. recipr. A se apropia unul de altul. *S-ajung curînd în cale, s-alătură călări.* O.I 97/13 [V. 1].

ALĂTURÁT, -Ă adj. Învecinat. *Pictorul și Ieronim se depărtaseră în cabinetul alăturat.* P.L. 85/29 [Pr. 1].

ALẮTUREA adv. v. **alături**.

ALẮTURI adv. (Și în forma *alăturea*) **1.** (Exprimă un raport local) Lîngă cineva sau ceva, în apropiere. *Vede-un tînăr, ce alături Pe-un cal negru stă călare.* O.I 66/23. *În veci alături să te am Femeie!* O.I 187/23; cf. **O.I** 103/23, 198/1 [V. 4]. ◇ Loc. adj. **De alături** = învecinat. *El intră într-o cafenea de alături, ca să se usuce.* P.L. 27/11 [Pr. 1]. ◇ Loc. prep. **Alături cu** sau **cu** (cineva) **alături** = lîngă, aproape de... *Ea, șezînd cu el alături, mîna fină i-o întinde.* O.I 142/15. *Și alăturea cu mine Sta-vei oare binișor?* O.IV 369/18. *Și luîndu-și fata alături cu el, peri în vînt.* P.L. 12/30; cf. **O.I** 108/23; **P.L.** 8/2, 10/1, 16/17, 93/14 [V. 3; Pr. 5].

2. (Exprimă un raport modal) Unul lîngă altul. *Pornește vijelia adîncu-i cînt de jale, Cînd ei soseau alături pe cai încremeniți.* O.I 98/22. *Brat de brat pășesc alături, le stă bine laolaltă.* O.I 154/17; cf. **O.I** 67/19, 97/17, 104/17; **O.IV** 369/3 [V. 6].

— Variantă: **alăturea** (**O.I** 97/17; **O.IV** 369/8) adv.

ALB[1] s.n. Tesătură de culoare albă. *În mijlocul ei stetea o mîndră masă, acoperită cu alb.* P.L. 5/39 [Pr. 1].

ALB[2], **-Ă** adj. **I. 1.** De culoarea zăpezii, a laptelui. *Pe-un pat alb ca un lințoliu zace lebăda murindă.* O.I 32/7. [Miresei] *ți foșnea uscat pe frunze poala lung-a albei rochii.* O.I 85/29. *Calu-i alb, un bun tovarăș, Înșeuat așteapt-afară.* O.I 103/1. *Florile erau în straturi verzi și luminau albastre, roșie-închise și albe.* P.L. 7/17. *Sub alba haină de noapte... se trădau boureii sînilor.* P.L. 49/15; cf. **O.I** 1/15, 2/12, 3/9, 17/15, 32/31, 43/5, 44/25, 48/11, 50/18, 51/2, 51/14, 51/18, 66/2, 67/28, 72/1, 82/21, 83/15, 88/3, 93/15, 98/35, 101/17, 109/11, 117/2, 152/11, 213/13; **O.IV** 364/26, 365/13; **P.L.** 5/28, 7/14, 7/22, 7/27, 7/28, 9/36, 11/33, 11/34, 20/1, 20/19, 20/24, 21/10, 23/31, 36/17, 36/28, 36/33, 36/39, 40/1, 44/36, 45/30, 48/34, 49/7, 52/24, 54/33, 54/40, 57/34, 58/24, 67/31, 72/19, 73/5, 73/25, 78/31, 79/40, 83/21, 85/20 [V. 30; Pr. 37]. ◇ *Hîrtie albă* = hîrtie nescrisă. *Luă o coală mare de hîrtie albă.* P.L. 67/3 [Pr. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **Crinii albi ai sînului** v. crin [V. 2]. **Albul munte** v. munte [V. 1]. **Albă vijelie** = furtună de zăpadă, viscol. *Iubesc precum iubește pe-o albă vijelie Un ocean de foc.* O.I 21/3 [V. 1].

2. (Despre față, părți ale corpului, p. ext. despre oameni) Cu pielea de culoare deschisă. *De-aș avè o porumbiță Cu chip alb de copiliță... I-aș cînta doina, doiniță.* O.I 2/18. *Și de-aceea cînd mă caut în păretele de-oglinzi Singurică-n cămăruță brațe albe eu întinz.* O.I 80/14. *Tu treci cu mîna albă prin vițele de păr?* O.IV 433/4. *Aruncă neagra și strălucita lui mantie peste umerii ei albi.* P.L. 50/11. *Mînuțele-i albe și transparente ca ceara contrastau cu mînicele moi și negre.* P.L. 64/17; cf. **O.I** 37/14, 42/6, 42/9, 42/11, 51/6, 62/26, 75/13, 79/3, 79/6, 79/9, 82/6, 84/35, 91/13, 109/6, 152/26, 229/2; **P.L.**

3/22, 3/24, 4/2, 4/14, 9/40, 27/12, 28/23, 29/41, 30/7, 49/17, 50/8, 55/3, 55/18, 57/17, 63/29, 64/26, 68/5, 83/19, 84/11, 84/16, 100/30 [V. 19; Pr. 23]. ✦ Palid, lipsit de viață. *Văd sufletu-ți candid prin spațiu cum trece; Privesc apoi lutul rămas... alb și rece.* O.I 37/18. *Părea că printre nouri s-a fost deschis o poartă, Prin care trece albă regina nopții moartă.* O.I 69/2. *Dar fața ei frumoasă ca varul este albă.* O.I 95/10. *Împărăteasa cea oarlă și albă umbla încet prin straturi.* P.L. 22/37; cf. **O.I** 88/10, 96/22, 97/2, 170/14 [V. 7; Pr. 1]. ✧ Compus: **vînăt-alb** v. vînăt [Pr. 1].

3. (Despre păr) Coliliu. *Trecea cu barba albă — pe fruntea-ntunecată Cununa cea de paie îi atîrna uscată — Moșneagul rege Lear.* O.I 63/23. *Cu creștetele albe preoți cu pleata rară Trezeau din codrii vecinici, din pace seculară, Mii roiuri vorbitoare.* O.I 91/8. *Ieri, ieri pare că-și încîlcea degetele în barba lor albă.* P.L. 37/22; cf. **O.I** 92/19; **P.L.** 73/8 [V. 3; Pr. 2]. ✦ (Despre oameni) Cu părul coliliu. *Fantastic pare-a crește bătrînul alb și blînd.* O.I 94/6 [V. 1].

II. Fig. **1.** (Despre aștri) Care împrăștie lumină, luminos. *Două umbre albicioase Ca și fulgii de ninsori, Razele din alba lună Mi le torc, mi le-mpreună.* O.I 13/13. *Stelele albe sunau în aeriene coarde rugăciunea universului.* P.L. 52/17. *Stelele mari și albe tremurau pe cer.* P.L. 101/22 [V. 1; Pr. 2]. ✦ Clar, limpede, strălucitor. *Îndură-te și lasă privirea-mi s-o consol La alba strălucire a gîtului tău gol.* O.IV 430/8. *Hainele și fața unuia străluceau ca alba lumină a soarelui.* P.L. 13/21; cf. **P.L.** 37/7, 44/31 [V. 1; Pr. 3]. ◒ (Construcție metaforică) **Zilele copile și albe** = vremurile senine, fericite ale copilăriei (v. și grădină, nor). *Să mai privesc o dată cîmpia-nfloriloare, Ce zilele-mi copile și albe le-a țesut.* O.I 6/22 [V. 1]. ✦ Luminos, lucitor, transparent, sub bătaia razelor de lună. *Tresărind în cercuri albe El* [lacul] *cutremură o barcă.* O.I 74/3. *Ah! E-atît de albă noaptea parc-ar fi căzut zăpadă.* O.I 154/4. *Aerul cel alb rumenea de voluptatea cîntecului.* P.L. 53/33. *Murmurul izvoarelor albe, vuirea mării, măreția nopții îl adînceau într-un somn atît de tare și fericit.* P.L. 99/13; cf. **O.I** 101/13, 228/2; **P.L.** 19/22, 38/37, 44/6, 44/20, 51/31, 93/6 [V. 4; Pr. 8].

2. Imaculat, pur. ◒ (Construcții metaforice) **A zvîrli asupra cuiva vălul alb de poezie** v. poezie [V. 1]. **Focul albei Veste** v. foc [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **alb** (**O.I** 2/12, 2/18, 17/15, 29/23, 32/7, 37/18, 50/18, 66/2, 67/28, 79/3, 79/6, 84/35, 93/15, 94/6, 98/35, 103/1, 109/11, 228/2; **P.L.** 4/14, 11/33, 36/28, 36/39, 53/33, 67/31, 73/5, 78/31, 79/40), **albul** (**O.I** 27/22), **albă** (**O.I** 21/3, 42/6, 48/11, 51/2, 51/6, 51/14, 58/16, 63/23, 69/2, 75/13, 79/9, 82/21, 88/10, 91/13, 95/10, 96/22, 97/2, 117/2, 152/26, 154/4, 170/14; **O.IV** 364/26, 433/4; **P.L.** 3/24, 4/2, 5/28, 7/14, 7/22, 7/27, 7/28, 9/36, 10/40, 11/34, 20/1, 22/37, 23/31, 26/32, 27/12, 28/23, 29/41, 36/33, 37/20, 37/20, 44/20, 44/31, 45/30, 51/31, 55/3, 55/18, 57/17, 58/24, 63/29, 64/26, 67/3, 68/5, 73/8, 85/20), **alba** (**O.I** 13/13; **O.IV** 430/8; **P.L.** 13/21, 37/7, 49/15), g.d. **alb** (**P.L.** 19/22, 83/19), **albe** (**P.L.** 21/10), **albei** (**O.I** 17/6, 85/29, 213/3); pl.n.ac. **albi** (**O.I** 5/12, 53/30, 82/6, 101/17; **P.L.** 3/22, 44/36, 50/11, 54/40, 84/11, 84/16), **albe** (**O.I** 1/15, 6/22, 32/31, 37/14, 42/9, 42/11, 43/5, 44/25, 51/18, 62/26, 72/1, 74/3, 80/14, 83/15, 88/3, 91/8, 92/19, 109/6, 152/11, 229/2; **O.IV** 365/13; **P.L.** 7/17, 20/19, 20/24, 30/7, 38/37, 40/1, 44/6, 48/34, 49/7, 49/17, 50/8, 52/17, 52/24, 54/33, 57/34, 64/17, 72/19, 73/25, 83/21 93/6, 100/30, 101/22), **albele** (**O.I** 101/13), g.d. **albe** (**O.I** 3/9; **P.L.** 99/13).

ALBÁSTRU[1] s.n. Culoare albastră. *Pleoapele pe jumătate lăsate-n jos trădau mărimea ochilor lui de-un întunecos și demonic albastru.* P.L. 92/25 [Pr. 1]. ✧ Expr. **Albastrul cerului** (sau **al tăriei**) = întinderea azurie a cerului senin. *Ochiul se perde în albastrul cerului.* P.L. 11/30. *Cale de două ceasuri — pierdută în naltul cerului — plutea încet, încet, prin albastrul tăriei, meazănoaptea bătrînă cu aripele de aramă.* P.L. 19/20 [Pr. 2]. ◒ (Construcție metaforică) **Albastru umed și curgător** v. curgător [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **albastru** (**P.L.** 36/15, 92/25), **albastrul** (**P.L.** 11/30, 19/20).

ALBÁSTRU[2], **-Ă** adj. Care are culoarea cerului senin. *Să treci tu prin ele, o sfîntă regină, Cu păr lung de raze, cu ochi de lumină, În haină albastră stropită cu aur.* O.I 38/7. *Ochii ei cei mari, albaștri, de blîndețe dulci și moi, Ce adînc pătrund în ochii lui cei negri furtunoși.* O.I 52/1. *Flori albastre are-n păru-i și o stea în frunte poartă.* O.I 85/34. *Vine albastre se trăgeau pe fața ei albă ca o marmură vie.* P.L. 4/1. *Francesco... lasă peste fereastră o perdea de mătasă albastră.* P.L. 83/37; cf. **O.I** 43/6, 73/3, 82/32, 82/34, 85/4, 85/13, 93/34, 210/17; **P.L.** 3/23, 7/16, 7/32, 9/40, 21/38, 23/25, 30/1, 36/11, 37/39, 38/39, 39/15, 45/39, 45/39, 48/39, 49/14, 50/35, 51/3, 51/7, 51/37, 52/25, 53/27, 54/2, 54/28, 60/28, 61/15, 63/34, 66/14, 72/3, 78/26, 83/20, 83/23, 98/11, 102/5 [V. 11; Pr. 35]. ◒ (Construcții metaforice) **Stele albastre** v. stea [Pr. 1]. **Ochi albaștri** v. ochi [V. 1]. **Depărtări albastre** v. depărtare [V. 1]. (Simbolizînd femeia iubită; v. și avere, floare, mireasă, ochi, ramură, vis) **Floare albastră**. *Floare albastră.* O.I 54. *Ce frumoasă, ce nebună E albastra-mi, dulce floare.* O.I 55/28 [V. 2]. (Repetiție) *Și te-ai dus, dulce minune, Și-a murit iubirea noastră — Floare-albastră! floare-albastră!... Totuși este trist în lume!* O.I 55/31 [V. 2]. **Mite albastre** = povești ideale, minunate. *Atunci, vă veți întoarce la vremurile-aurite, Ce mitele albastre ni le șoptesc ades.* O.I 61/7 [V. 1]. **Albastru întunerie** = culoare albastră închisă, bătînd spre negru. *Un cer de un etern și albastru întuneric, cu stele moi de suflarea nopții.* P.L. 60/6. *Fața ei... întunecată numai de-o viorie umbră... ce concentrează idealele artei în boltită frunte și-n acei ochi de-un albastru întuneric.* P.L. 77/19 [Pr. 2]. **Noaptea** [ochilor] **albastră**, sugerează culoarea albastră închisă a ochilor. *Apoi noaptea lor albastră, a lor dulce vecinicie, Ce ușor se mistuiește prin plînsorile pustie...* O.I 83/5 [V. 1]. **Albastrele lanuri ale cerului** v. lan [Pr. 1]. **Mormînt albastru** v. mormînt [V. 1]. **Fiul cerului albastru și al iluziei deșerte** v. fiu [V. 1]. ◒ (Metaforic) Vînăt, întunecat din cauza nopții. *Și uscat foșni mătasa pe podele, între glastre, Între rozele de Șiraz și lianele albastre.* O.I 154/10 [V. 1]. ✦ (Despre suprafața apelor) Cu reflexe albăstrii, provocate de limpezimea undelor și de cerul care se reflectă în ele. *Lacul codrilor albastru Nuferi galbeni îl încarcă.* O.I 74/1. *Codrii negri aiurează și izvoarele-i albastre Povestesc ele-n de ele numai dragostele noastre.* O.I 155/9. *O, dacă i-ai fi*

văzut tu acești ochi vrodată în viața ta, ți s-ar fi părut că-i revezi în fiecare vinătă stea a dimineței, în fiecare undă albastră. P.L. 31/9; cf. **O.I** 74/19, 149/34; **P.L.** 45/33, 50/18, 52/4, 100/30 [V. 4; Pr. 5].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **albastru** (**O.I** 69/4, 74/1, 74/19, 82/34; **P.L.** 37/39, 38/39, 39/15, 45/39, 48/39, 50/35, 54/2, 54/28, 60/6, 77/19, 102/5), **albastrul** (**P.L.** 51/3), **albastră** (**O.I** 38/7, 54, 55/31, 55/31, 83/5, 93/34, 149/34; **P.L.** 31/9, 52/4, 61/15, 72/3, 83/37), **albastra** (**O.I** 55/28; **P.L.** 36/11, 51/7), g.d. **albastru** (**O.I** 236/19; **P.L.** 23/25, 50/18); pl.n.ac. **albaștri** (**O.I** 52/1, 73/3, 85/13, 140/32; **P.L.** 3/23, 7/32, 21/38, 30/1, 45/39, 49/14, 53/27, 60/28, 64/34, 66/14, 78/26, 83/20, 98/11), **albastre** (**O.I** 43/6, 61/7, 85/4, 85/34, 154/10, 155/9, 210/17, 234/6; **P.L.** 4/1, 7/16, 9/27, 9/40, 45/33, 51/37, 52/25, 83/23. 100/30), **albastrele** (**P.L.** 39/16), g.d. **albaștri** (**O.I** 82/32), — Scris: (pl.) *albastri.*

ALBĂSTRÍME s.f. Întindere, spațiu albastru. *Marea-și întindea nesfîrșita-i albăstrime.* P.L. 72/2 [Pr. 1].

ALBĂSTRÍU, -ÍE adj. Care bate în albastru. *Ochii cei albăstrii ai copilului erau așa de străluciți... încît păreau că privesc cu inocența, cu dulceața lor mai femeiască asupra spectatorului.* P.L. 30/2. *Dumnezeu de-ar fi fost, și-ar fi uitat universul spre a căuta un altul în ochii ei albăstrii.* P.L. 57/40 [Pr. 2].

ALBEÁȚĂ s.f. Culoare albă. *Fața ei era de-o albeață chilimbarie, întunecată numai de-o viorie umbră.* P.L. 77/16 [Pr. 1].

ALBÍ vb. IV. **1.** Tranz. A face (să devină) alb. *Iar din întinsele pustii se răscoleau din năsip schelele nalte... învălite în lungi mantale albe, țesute rar din fire de argint, încît prin mantale se zăreau oasele albite de secăciune.* P.L. 20/25 [Pr. 1]. ✦ Fig. A lumina. *Luna își vărsa lumina ei cea fantastică... albind podelele de păreau unse cu cridă.* P.L. 29/34 [Pr. 1].

2. Intranz. A se contura (datorită culorii albe), a străluci (bătînd în alb). *De treci codrii de aramă, de departe vezi albind Ș-auzi mîndra glăsuire a pădurii de argint.* O.I 85/1. *Prin acel întuneric des și nepătruns, Făt-Frumos vedea albind o umbră de argint.* P.L. 9/20 [V. 1; Pr. 1].

— Forme gramaticale: ger. **albind** (**O.I** 85/1; **P.L.** 9/20, 29/34); part. **albite** (**P.L.** 20/25).

ALBICÍOS, -OÁSĂ adj. Care bate în alb. *Două umbre albicioase... Razele din alba lună Mi le torc, mi le-mpreună.* O.I 13/11 [V. 1].

ALBÍNĂ s.f. Insectă (*Apis mellifica*). *Ea trece prin frunza-n freamăt Și prin murmur de albine.* O.I 66/16. *Mii de fluturi mici, albaștrii, mii de roiuri de albine Curg în rîuri sclipitoare.* O.I 85/13. *Miros, lumină și un cîntec nesfîrșit, încet, dulce, ieșind din roirea fluturilor și a albinelor, îmbătau grădina și casa.* P.L. 7/20; cf. **O.I** 100/15; **O.IV** 365/22, 365/29, 366/8; **P.L.** 53/23, 73/25, 79/9, 80/15, 80/20, 81/25, 82/10, 98/14, 98/18, 101/13 [V. 6; Pr. 11]. ◒ (Comparație) *Dar ce zgomot se aude? Biziit ca de albine?* O.I 87/1 [V. 1]. ◒ (Personificare) *Și albinele-aduc miere, aduc colb mărunt de aur.* O.I 87/7 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **albină** (**O.IV** 365/22, 365/29, 366/8); pl.n.ac. **albine** (**O.I** 66/16, 85/13, 87/1, 100/15; **P.L.** 53/23, 73/25, 79/9, 82/10, 101/13), **albinele** (**O.I** 87/7; **P.L.**80/15, 98/18), g.d. **albinelor** (**P.L.** 7/20, 80/20, 81/25, 98/14).

ALBÚM s.n. Caiet în care se colecționează versuri originale, citate etc. *Albumul? Bal mascat cu lume multă.* O.IV 333/1 [V. 1]. ✦ Caiet în care se fac desene. *Împlu un album cu diferitele expresii ale unui singur cap.* P.L. 90/24 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **album** (**P.L.** 90/24), **albumul** (**O.IV** 333/1).

ALBURÍU, -ÍE adj. Albicios. *Pe bolta alburie o stea nu se arată.* O.I 114/3. *Vede țară lîngă țară și popor lîngă popor — Ca prin neguri alburie se strevăd și se prefac În întinsă-împărăție sub o umbră de copac.* O.I 144/9 [V. 2].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **alburie** (**O.I** 114/3); pl.n.ac. **alburie** (**O.I** 144/9).

ALEÁN s.n. Dor, nostalgie, melancolie. *Eu, privindu-l din pădure* [lacul], *Las aleanul să mă fure.* O.I 121/4 [V. 1].

ALÉE s.f. Drum (străjuit de copaci) într-o grădină sau într-un parc. *Tinere, ce plin de visuri urmărești vreo femeie, Pe cînd luna, scut de aur, strălucește prin alee Și pătează umbra verde cu misterioase dungi, Nu uita că doamna are minte scurtă, haine lungi.* O.I 159/6. *Prin aleile grădinei ei vișinii și cireșii înfloriți... tăinuiau cărările risipite într-o viorie și melancolică umbră.* P.L. 54/34. *Ea s-apropie încet prin aleele străbătute de seninul nopții.* P.L. 93/5; cf. **O.I** 164/8; **P.L.** 22/33, 100/15 [V. 2; Pr. 4].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **alee** (**O.I** 159/6, 164/8); pl. n.ac. **aleele** (**P.L.** 93/5, 100/15), **aleile** (**P.L.** 54/24), g.d. **aleelor** (**P.L.** 22/33).

ALÉGE vb. III. **1.** Tranz. (Folosit și absolut) A opta pentru unul sau mai multe obiecte, ființe etc.; a prefera, a selecta. *De mi-ar permite-Apolon s-aleg dintre cunune, Ghirlanda n-aș alege-o de flori plăpînde, june.* O.I 17/1—2. *Dar o pune să aleagă între trei Ce-o-nconjoară, toți zicînd că o iubesc — cît de naivă, Vei vedea că deodată ea devine pozitivă.* O.I 162/22. *Alege-ți unul din caii iști frumoși...* P.L. 18/7. *Crezi că te-aș fi ales de discipul al meu, de nu te știam vrednic și adînc?* P.L. 42/19; cf. **O.I** 17/4, 80/8; **P.L.** 15/6, 15/11, 17/41, 18/3 [V. 5; Pr. 6].

2. Tranz. A desemna prin vot. *Dintr-aceștia țara noastră își alege astăzi solii!* O.I 150/19 [V. 1]. ✦ A proclama, a recunoaște. *Crăiasă alegîndu-te Îngenunchem rugîndu-te, Înalță-ne, ne mîntuie Din valul ce ne bîntuie.* O.IV 360/1 [V. 1].

3. Tranz. A reține, a deosebi (făcînd să se profileze limpede). *Ce am de-alege oare în seaca-vă ființă?* O.I 23/19. *De-al tău chip el* [lacul] *se pătrunde, Ca oglinda îl alege — Ce privești zîmbind în unde? Ești frumoasă se-nțelege.* O.I 210/14 [V. 2].

4. Refl. A rămîne cu ceva (de pe urma unei împrejurări). *Cu ochii cei de ghiață ai morții m-am ales.* O.IV 432/2 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **aleg** (**P.L.** 18/3), 3 sg. **alege** (**O.I** 150/19, 210/14; **P.L.** 15/11), p..c

1 sg. **m-am ales** (**O.IV** 432/2), 2 sg. **ai ales** (**O.I** 80/8); conj. prez. 1 sg. **să aleg** (**O.I** 17/1), 3 sg. **să aleagă** (**O.I** 162/22; **P.L.** 15/6, 17/41); opt.prez. 1 sg. **aș alege** (**O.I** 17/2, 17/4), p. 1 sg. **aș fi ales** (**P.L.** 42/19); imper. 2 sg. **alege** (**P.L.** 18/7); inf. **alege** (**O.I** 23/19); ger. **alegîndu-** (**O.IV** 360/1).

ALÉGERE s.f. Selectare. *Această libertate de alegere în elementele de cultură îl făcea să citească numai ceea ce se potrivea cu predispunerea sa sufletească atît de răsătoare.* P.L. 27/40 [Pr. 1].

ALÉNE adv. Într-un ritm lent, fără grabă. *Prin frunze* [vîntul] *aiurează șoptirile-i alene.* O.I 97/29 [V. 1]. ✦ Cu grație, cu alintare, ușor, delicat. *Te urmărește săptămini Un pas făcut alene.* O.I 189/18 [V. 1]. ✧ (Adjectival) *Cu un pas melodic, cu un pas alene Lin în calea sa, Eol... Cînt-a nopții dulce, mistică cîntare.* O.I 9/20 [V. 1].

ALERGÁ vb. I Intranz. **1.** A goni, a fugi. *Ei trec ca vijelia cu aripi fără număr, Căci caii lor aleargă alăturea-nspumați.* O.I 97/17. *Ea să alerge prin cărările tăinuite, prefăcîndu-se a fugi de amorul meu.* P.L. 45/33 [V. 1; Pr. 1]. ◒ (Element de personificare) *Uraganu-acum aleargă pin'ce caii lui îi crapă.* O.I 45/7. *Și o suflare rece prin dom atunci aleargă.* O.I 94/8 [V. 2]. ◒ (Construcții metaforice) **A alerga în cercuri** v. cerc [V.1]. (Sugerînd scurgerea rapidă a vieții) **A alerga pe calea vieții** = a trăi (v. și trece). *Ca un nour gonit de vînt, Alerg pe calea vieții mele.* O.I 26/14 [V. 1]. ✦ Fig. (Despre timp) A se scurge, a trece cu repeziciune. *Și, în haosul uitării, oricum orele alerge, Ea, din ce în ce mai dragă, îi-ar cădea pe zi ce merge.* O.I 160/11 [V. 1].

2. Fig. (Urmat de determinări introduse prin „după") A urmări insistent pe cineva, a-i cultiva cu asiduitate societatea, pentru a-i cîștiga afecțiunea sau prietenia. *Ai fi în stare să scapi din mînă cel mai frumos model de pictură... — Dar bine tată, n-o s-alerg eu după el, zise ea, roșie ca focul.* P.L. 77/1; cf. **P.L.** 77/3 [Pr. 2].

3. A se grăbi într-o direcție sau către un scop urmărit, a se repezi. *Și în brațele-mi întinse Să alergi, pe piept să-mi cazi.* O.I 75/6. *Aleargă, tată... poate încă nu-i prea tîrziu.* P.L. 59/5; cf. **O.I** 11/9, 166/11 [V. 3; Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **alerg** (**O.I** 26/14), 3 sg. **aleargă** (**O.I** 11/9, 45/7, 72/18, 94/8, 166/11), 3 pl. **aleargă** (**O.I** 97/17); conj. prez. 1 sg. **să alerg** (**P.L.** 77/1, 77/3), 2 sg. **să alergi** (**O.I** 75/6), 3 sg. **să alerge** (**P.L.** 45/33), **alerge** (**O.I** 160/11); imper. 2 sg. **aleargă** (**P.L.** 59/5).

ALERGÁRE s.f. Fugă, goană. ◒ (Construcție metaforică) **Eterna alergare** = viața, concepută ca o frămîntare continuă (v. și baltă, haos, suspendat). *Cînd știi că visu-acesta cu moarte se sfîrșește Că-n urmă-ți rămîn toate astfel cum sunt, de dregi Oricît ai dregen-n lume-atunci te obosește Eterna alergare.* O.I 64/24 [V. 1].

ALÉS[1] s.n. (În loc. adj.) **Pe ales** = deosebit, aparte, frumos. *Nu caut vorbe pe ales, Nici știu cum aș începe.* O.I 173/1 [V. 1].

ALÉS[2], **ALEÁSĂ** adj. **1.** De calitate, prețios, valoros. *Răscoli cărțile, cari erau toate alese și-i promiteau multă petrecere* P.L. 99/3 [Pr. 1]. ✧ Loc. adv. **Mai ales** v. mai[1] [Pr. 3].

2. Cu aspect atrăgător, frumos. *Păsări îmbălnzite-n cuiburi distind penele alese.* O.I 43/8 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **ales** (**P.L.** 6/3, 32/18, 83/10); pl.n.ac. **alese** (**O.I** 43/8; **P.L.** 99/3).

ALFABÉTIC adv. În ordinea literelor alfabetului. *Tîlcuiri de visuri, coordonate alfabetic.* P.L. 35/30 [Pr. 1].

ALIENÁT s.m. Nebun. *El muri în spitalul de alienați...* P.L. 30/35 [Pr. 1].

ALINÁ vb. I. Tranz. A potoli, a ușura, a liniști. *Și maicii, ce strînge pruncuțu-i la sîn... Speranța durerea i-alină.* O.I 11/25. *Și durerea mea cea dulce cu durerea ta alin-o.* O.I 142/18 [V. 2]. ◒ (Element de personificare) *Cum mîngîie dulce, alină ușor Speranța pe toți muritorii!* O.I 11/1; cf. **O.I** 12/16 [V. 2].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **alină** (**O.I** 11/1, 11/25, 12/16); imper. **alină** (**O.I** 142/18).

ALINTÁ vb. I. Tranz. A dezmierda, a mîngîia. ◒ (Metaforic) A mulțumi, a satisface. *De cîte ori îi trecea prin minte ca îngerii să meargă după voia lui, ei într-adevăr, fără să le-o zică, îi împlineau alintînd gîndurile.* P.L. 53/6 [Pr. 1].

ALINTÁT, -Ă adj. Răsfățat. *Pajul Cupidon, vicleanul, Mult e rău și alintat.* O.I 108/2. *Îmblă parcă amintindu-și vreun cîntec, alintată.* O.I 159/25 [V. 2].

— Forme gramaticale: sg. n.ac. **alintat** (**O.I** 108/2), **alintată** (**O.I** 159/25).

ALIOTMÁN s.n. (Învechit) Turcime. *Cum? Cînd lumea mi-e deschisă, a privi gîndești că pot Ca întreg Aliotmanul să se-mpiedice de-un ciot?* O.I 146/22 [V. 1].

ALÓCUREA adv. (Precedat de prep. „pe") În unele locuri pe ici pe colo. *Aurul de pe spata legăturei de piele* [a cărții] *se șterse pe alocurea.* P.L. 35/36 [Pr. 1].

***ALÓCURI** adv. v. **aloeurea**.

ALT, -Ă adj. nehot. (Arată că ființa sau lucrul al cărui nume îl determină nu este aceeași sau același cu ființa sau lucrul despre care a fost vorba, care este de față sau care este cel obișnuit) *Alte lacrimi, alt amar Mai crud nici e cu putință.* O.I 53/3. *Căci pentru care altă minune decît tine Mi-aș risipi o viață de cugetări senine.* O.I 232/3. *În alt loc, unul... făcea studii floristice.* P.L. 44/21. *Ai rămas fără alt sprijin în lume decît mine.* P.L 99/29 [V. 18; Pr. 20]. ◒ (În context figurat) *Pierdut e totu-n zarea tinereții Și mută-i gura dulce-a altor vremuri.* O.I 201/13 [V. 1]. ✧ Loc. adj. **Din alte vremuri** v. vreme [V. 1]. ✧ Loc. adv. **Alte dăți** = = altădată. *Vîntul tremură-n perdele Astăzi ca și alte dăți.* O.I 181/5. *El tremură ca alte dăți În codri și pe dealuri.* O.I 181/5. *Alte dăți... plivea firele de iarbă de pe cărare.* P.L. 100/15 [V. 2; Pr. 1]. **De altă dată** = cu altă ocazie; a doua oară. *De astă dată nu-ți fac nimica, dar de altă dată... ține minte!* P.L. 13/20 [Pr. 1]. **În alte vremi** v. vreme [Pr. 1]. **Pe de altă parte** v. parte [Pr. 1]. ◒ (Construcții metaforice; repetiție) **Alte măști, aceeași piesă, alte guri, aceeași gamă** v. gamă [V. 2].

Cer cu alte stele, cu alte raiuri, cu alți zei v. c e r [V. 3]. ◇ Expr. **Alte cele** = alte lucruri, altceva. *Și de alte cele-n lume N-aveai vreme să întrebi.* O.I 112/23 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **alt** (**O.I** 36/5, 36/5, 53/3, 76/21, 140/36, 164/4; **P.L.** 24/21, 24/22, 29/26, 41/13, 42/33, 44/21, 67/8, 88/33, 99/29), **altă** (**O.I** 36/5, 36/18, 64/16, 165/9, 173/14, 177/6, 204/11, 232/3; **P.L.** 50/2, 76/33, 80/11, 88/37, 89/29); pl.n.ac. **alți** (**O.I** 29/4; **P.L.** 12/36, 38/14, 75/4), **alte** (**O.I** 29/4, 29/4, 53/3, 112/23, 113/6, 125/7, 127/7, 155/2, 181/5, 196/21, 196/22, 201/13, 204/9; **P.L.** 38/14, 44/17, 50/31, 59/32, 68/1, 100/15), g.d. **altor** (**P.L.** 41/21).

ALTÁN s.n. (Germanism) Balcon. *O frumoasă mînă scapă de pe margine de-altan O mănușă.* O.I 166/4 [V. 1].

ALTÁR s.n. **1.** (Și în forma *altari*) Parte a bisericii creștine în care se oficiază liturghia. *Pe-a altarului icoană ... Palidă și mohorîtă Maica Domnului se vede.* O.I 50/7. *E-ntinsă-n haine albe cu fața spre altari Logodnica lui Arald, stăpîn peste avari.* O.I 88/3; cf. **O.I** 50/2 [V. 3]. ◒ (Metaforic) Chemarea, vocația preotului; sacerdoțiu (?). *Căci te iubesc, copilă, ca zeul, nemurirea, Ca preotul altarul, ca spaima un azil.* O.I 22/6 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A face** (cuiva) **altare** = a diviniza (v. și d i a d e m ă, p o e z i e, z e i t a t e). *Tu îl strînge-n brațe* [pe îngerul iubirii], *tu îi fă altare.* O.I 15/23 [V. 1].

2. Ridicătură (în templu) pe care, în antichitate, se aduceau sacrificii zeilor. *Nu-i cere drept jertfă pe-un altar înalt să moară. Precum în vechimea sfîntă se junghiau odinioară Virginele.* O.I 160/33 [V. 1]. ◒ (În context figurat) *Îngerul iubirei, îngerul de pace, Pe altarul Vestei tainic surtzînd... Guste fericirea raiului ceresc.* O.I 15/18 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **altar** (**O.I** 160/33), **altari** (**O.I** 88/3), **altarul** (**O.I** 15/18, 22/6), g.d. **altarului** (**O.I** 50/7); pl.n.ac. **altare** (**O.I** 15/23, 50/2). — Variantă: (regional) **altări** (**O.I** 88/3) s.n.

ALTÁRI s.n. v. **altar**.

ALTĂDÁTĂ adv. Odinioară. *Lasă-mă ca altădată Umilit să-ngenunchez.* O.IV 370/7 [V. 1].

ALTCEVÁ pron. nehot. (Și în forma *altăceva*) Un lucru diferit, alt lucru. — *Ah! că prostu-i, gîndi ea, nu poate vorbi și el de altăceva, azi cel puțin.* P.L. 68/14. *Ele* [ideile] *sunt altceva decît mișcarea corpului însași.* P.L. 80/18 [Pr. 2].

— Variantă: (Mold.) **altăceevá** (**P.L.** 68/14) pron. nehot.

ALTĂCEVÁ pron. nehot. v. **alteeva**.

ÁLTFEL adv. (Și în forma *altfeli*) În alt chip, altcumva. *Altfel șuieră și strigă, scapără și rupt răsună* [cîntul]. O.I 158/3. *Deși nu e decît femeie, E totuși altfel, „nu știu cum".* O.I 208/8. *Numai limba, numirea într-un fel a unui obiect, ce unul îl vede așa, altul altfel, îi unește* [pe oameni] *în înțelegere.* P.L. 24/24. *Mario!... așa-i că astfel te cheamă! Nu se poate să te cheme altfel...* P.L. 57/7; cf. **P.L.** 31/17, 60/38, 79/23, 86/28 [V. 2; Pr. 6]. ◇ Loc. adj. **Altfel de** = de altă natură. *Ți-oi face eu altfeli de bucate.* P.L. 17/14 [Pr. 1]. ✦Trecînd cu vederea peste cele spuse mai înainte, lăsînd la o parte aceste considerente. *Dar nu-mi dă cît lumea pace... mereu mă gîtuie... mă sărută... Altfel... e chiar frumoasă — să spun dreptul.* P.L. 92/11 [Pr. 1].

— Variantă: (regional) **áltfeli** (**P.L.** 17/14) adv.

ÁLTFELI adv. v. **altfel**.

ÁLTUL, ÁLTA pron. nehot. **1.** (Ține locul unui nume de ființă sau de lucru care nu este aceeași sau același cu altă ființă sau alt lucru despre care s-a vorbit, care este de față sau care este cel obișnuit) *Altul este al tău suflet, Alții ochii tăi acum.* O.I 112/9. *Ce-ți pasă ție chip de lut, Dac-oi fi eu sau altul?* O.I 181/12. *Creștea într-o lună cît alții într-un an.* P.L. 4/22. *Nu sunt aceiași actorii, deși piesele sunt altele?* P.L. 65/10 [V. 8; Pr. 9]. ◇ Loc. adv. **Una peste alta** = în dezordine, claie peste grămadă. *Într-un colț al casei... dormeau una peste alta vo cîteva sute de cărți vechi.* P.L. 29/25 [Pr. 1]. ◇ Expr. **A pune** (s u **a sui, a zidi**) **unul peste altul** = a suprapune. *Papa cu- lui trei coroane, puse una peste alta, Fulgerele adun t-au.* O.I 146/28. [Norii] *îngropau în grămezi de arcuri înalte, de spelunci adînci, suite una peste alta, lumina cerescului împărat.* P.L. 39/4. *Stînci urieșești și cenușii erau zidite de jur împrejur, una peste alta pîn-în ceriuri.* P.L. 98/5 [V. 1; Pr. 2]. (Cu formă feminină, dar cu înțeles neutru) **De-o fi una, de-o fi alta** = indiferent de ceea ce se va întîmpla, oricum ar fi. *De-o fi una, de-o fi alta... Ce e scris și pentru noi, Bucuroși le-om duce toate, de e pace, de-i război.* O.I 146/19 [V. 1].

2. (În alternanță cu „unul", „una") Celălalt, al doilea. *Scînteie marea lină și placele ei sure Se mișc-una pe alta ca pături de cristal.* O.I 63/7. *La un semn, un țărm de altul, legînd vas de vas, se leagă.* O.I 144/35. *Vezi tu buțile aste două? Una-i cu apă, alta cu putere.* P.L. 8/28. *Părea că din una și aceeași rădăcină un rai se înalță în lumina zorilor, altul s-adîncește în fundul apei.* P.L. 51/21 [V. 14; Pr. 16].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **altul** (**O.I** 14/14, 64/12, 84/10, 97/14, 112/9, 130/24, 130/27, 144/35, 157/1, 181/24, 204/5, 231/21; **P.L.** 4/26, 4/36, 24/24, 41/13, 50/2, 51/21, 53/2, 57/39, 64/21, 68/9, 82/7, 82/7, 82/8), **alta** (**O.I** 63/7, 146/19, 146/28; **P.L.** 8/26, 23/33, 24/15, 29/25, 38/12, 39/4, 84/4, 90/9, 97/24, 98/5), g.d. **altuia** (**O.I** 82/17, 104/19), **alteia** (**P.L.** 8/29); pl. n. ac. **alții** (**O.I** 65/12, 112/10, 133/27, 134/8, 151/22; **P.L.** 4/22), **altele** (**P.L.** 35/37, 65/10, 89/40), (din necesități ritmice) **alte** (**O.I** 43/6, 43/6). — Accentuat și: (sg.g.d.) *altúia* (**O.I** 82/17, 104/9).

ALÚN s.m. Arbust (*Coryllus avellana*). ◒ (Comparație) *După gratii de fereastră o copilă el zări Ce-i zîmbește, mlădioasă ca o creangă de alun.* O.I 144/23 [V. 1].

ALÚNĂ s.f. Fructul alunului. *O cojiță de alună trag locuste, podul scutur, Cu musteața răsucită șede-n ea un mire fluture.* O.I 87/13 [V. 1].

ALUNECÁ vb. I. I n t r a n z. **1.** A-și pierde echilibrul călcînd pe o suprafață lucioasă. *Tu cu lumea ta de gînduri după ea să te afii? Să aluneci pe poleiul de pe ulițele ninse?* O.I 157/19 [V. 1].

2. F i g. A se deplasa, a trece lin, pe nesimțite, printr-un spațiu. *Pe păduri de brad Alunecă luna.* O.I 219/20.

Pe virfuri lungi de brad Alunece luna. O.I 223/16; cf. **O.I** 216/19, 221/24 [V. 4]. ◒ (Construcţii metaforice) **A aluneca pe o rază** = a veni lin. *Cobori în jos, luceafăr blînd, Alunecînd pe-o rază.* O.I 168/26; cf. **O.I** 171/18, 181/2 [V. 3]. (Element de personificare) **A aluneca în zbor** = a se succeda, a se perinda cu repeziciune. *Sufletul se-mbată-n visuri care-aluneeă în zbor.* O.I 44/21 [V. 1]. ✦ A pătrunde pe nesimţite, a se furişa, a se strecura. *Şi pas cu pas pe urma ei Alunecă-n odaie.* O.I 168/6. [Dan] *veghea sub sticlitoarele-i fereste... pînă ce razele ochilor ei alunecau adînc în ochii lui cei negri.* P.L. 46/6 [V. 1; Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **aluneeă** (**O.I** 44/21, 168/6, 219/20), imp. 3 pl. **alunecau** (**P.L.** 46/6); conj. prez. 2 sg. **să aluneci** (**O.I** 157/19), 3 sg. **alunece** (**O.I** 216/19, 221/24, 223/16); ger. **alunecînd** (**O.I** 167/26, 171/18, 181/14).

ALUNGÁ vb. I. Tranz. **1.** A izgoni. *Oştirile-i alungă în spaimă înghefată, Cu sufletu-n ruină un rege asirian.* O.I 20/1. *Alungat-o ai pe dînsa, ca departe de părinţi În coliba împistrită ea să nasc-un pui de prinţ.* O.I 83/17. *Bate vîntul frunza-n dungă — Cîntăreţii mi-i alungă.* O.I 214/9 [V. 3]. ◒ (Metaforic) A îndepărta, a stinge. *Luceşte c-un amor nespus Durerea să-mi alunge.* O.I 175/22 [V. 1].

2. A urmări, a fugări. *Vede ieşind dintr-o pădure... cele şapte iepe alungate de un roi nemărginit de ţînţari.* P.L. 16/28 [Pr. 1]. ◒ Tranz. şi refl. (Element de personificare) *Ies stelele din strungă, Luna-n mare îşi aruncă chipul şi prin nori le-alungă.* O.I 44/2. *Urlete de bătălie s-alungau dupăolaltă.* O.I 144/16 [V. 2].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **alungă** (**O.I** 20/1, 44/2, 214/9), imp. 3 pl. **se alungau** (**O.I** 144/16), p.c. 2 sg. **ai alungat** (**O.I** 83/17); conj. prez. 3 sg. **să alunge** (**O.I** 175/22); part. **alungate** (**P.L.** 16/28).

ALUNÍŞ s.n. Pădurice, desiş de aluni. *La mijloc de codru des Toate păsările ies, Din huceag de aluniş La voiosul luminiş.* O.I 215/3 [V. 1].

AMÁBIL, -Ă adj. Atrăgător, plăcut. *Dar ce frumoasă, ce plină, ce amabilă era ea!* P.L. 77/15. *O rază de speranţă în acea amabilă mîhnire a feţei.* P.L. 91/1 [Pr. 2].

AMALGÁM s.n. Fig. Amestec de elemente eterogene. *De-aş avè o floricică... Amalgam de-o roz-albie Şi de una purpurie... I-aş cînta doina, doiniţa.* O.I 2/13 [V. 1].

AMÁN interj. (Popular, substantivat în expr.) **A fi la aman** = a se afla în dificultate, a fi la strîmtoare, *Filozof de-aş fi — simţirea-mi ar fi vecinic la aman!* O.I 48/17 [V. 1].

AMÁNT, -Ă s.m. şi f. Iubit. *Vergina îl strînge pe amantu-i mai tare.* O.I 5/17. *Încorda-voi a mea liră să cînt dragostea? Un lanţ, Ce se-mparte cu frăţie între doi şi trei amanţi.* O.I 140/6. *El joacă rolul unei fete naive, pe care amantul ar fi descoperit-o.* P.L. 79/28. *Îşi aducea aminte de amantul ei şi-i părea că-i Eva-n paradis, singură cu durerea ei.* P.L. 101/35; cf. **O.I** 5/22; **P.L.** 76/36, 89/12 [V. 3; Pr. 4].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **amant** (**P.L.** 76/36), **amantul** (**P.L.** 79/28, 101/35), **amantu-** (**O.I** 5/17), **amanta** (**P.L.** 89/12); pl.n.ac. **amanţi** (**O.I** 5/22, 140/6).

AMÁR[1] s.n. **1.** Jale, tristeţe, *Voi păstra întreg amarul Şi norocul astor foi.* O.I 126/1. *Nici luna plutitoare, nici stelele din ceri... N-or să pătrunz-amarul pierdutei tinereţi.* O.IV 432/15 [V. 2]. ◒ (În context figurat) *Un vis ce îşi moaie aripa-n amar, Astfel ai trecut de al lumii otar.* O.I 37/3 [V. 1]. ✧ Loc. adv. **Cu amar** = jalnic. *Vîntul geme prin codri cu amar.* O.I 98/10 [V. 1].

2. Suferinţă, necaz, durere. *Aţi visat zile de aur peastă lume de amar.* O.I 36/3. *Atunci veţi muri lesne fără de-amar şi grijă.* O.I 61/11. *De ce-au căzut ochii mei pe tine, de ce te-am văzut? Orb de-aş fi fost, de cît amar scăpam!* P.L. 56/25; cf. **O.I** 53/3, 56/7 [V. 4; Pr. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **Glasuri ce îmbracă o lume de amar** v. glas [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **amar** (**O.I** 36/3, 37/3, 53/3, 61/11, 63/30, 98/10; **P.L.** 56/25), **amarul** (**O.I** 126/1; **O.IV** 432/15); pl.n.ac. **amaruri** (**O.I** 56/7).

AMÁR[2], **-Ă** adj. Fig. **1.** Care provoacă suferinţă, chinuitor, dureros. *Eu singur n-am cui spune nebunul meu amor, Căci mie mi-a dat soartea amara mîngîiere O piatră să ador.* O.I 20/15. *Sunt sătul de-aşa viaţă... nu sorbind a ei pahară, Dar mizeria aceasta, proza asta e amară.* O.I 155/34 [V. 2]. ✦ (Adverbial) Din greu, amarnic. *Amar muncirăţi mizeri viaţa toată.* O.I 59/9 [V. 1]. ✦ (Despre privire) Care produce o impresie neplăcută, aspru. *Bestiilor care pe azi îl ţin în fiară, Cum linguşiţi privirea cea stearpă şi amară, Cum căderi în genunchi!* O.I 24/5 [V. 1].

2. Plin de suferinţă, îndurerat. *Eliad zidea din visuri şi din basme seculare Delta Biblicelor sinte, profeţiilor amare.* O.I 31/20. *Cu mînele-amîndouă eu faţa îmi ascund Şi-ntiia dată-n viaţă un plînş amar mă-neacă.* O.I 91/20. *Ca iarna cea eternă a nordului polar Se-ntinde amorţirea în sufletu-mi amar.* O.IV 430/20 [V.3]. ✧ (Expr.) [**A curge**] (cuiva) **lacrimi amare din ochi** v. lacrimă [V. 1]. ✦ Care exprimă tristeţe, durere. *Ca a nopţii poezie, Cu-ntunericul talar, Cînd se-mbină, se mlădie, C-un glas tainic, lin, amar, Tu cîntare întrupată!... Răpişi sufletu-mi în dor.* O.I 18/4. *Trăsura cea fină şi amară împrejurul gurei lui se adînci vădit.* P.L. 55/12 [V. 1; Pr. 1]. ✧ (Adverbial) *La cel ce în carcere plînge amar... La neagra-i durere îi pune hotar... A lumii paranimfă — moartea.* O.I 11/16 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **amar** (**O.I** 18/4, 91/20; **O.IV** 430/20), **amară** (**O.I** 24/5, 155/34; **P.L.** 55/12), **amara** (**O.I** 20/15); pl.n.ac. **amare** (**O.I** 32/11), g.d. **amare** (**O.I** 31/20).

AMÁRNIC, -Ă adj. Strașnic, grozav. *Iarna, de gerul cel amarnic, trăsnea grinda în odaie.* P.L. 32/4 [Pr. 1].

AMĂGÍT, -Ă adj. Înşelat, deziluzionat. *La voi cobor acuma, voi suflete-amăgite.* O.I 23/1. *Amăgit atît de-adese Nu spera şi nu ai teamă.* O.I 196/23 [V. 2].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **amăgit** (**O.I** 196/23); pl.n.ac. **amăgite** (**O.I** 23/1).

AMĂRĂCIÚNE s.f. Suferinţă, tristeţe. *A muri fără speranţă! Cine ştie-amărăciunea Ce-i ascunsă-n aste*

vorbe? O.I 52/29. *Era un contrast plăcut: faţa lui trasă şi fină, din care nu se putuse încă şterge amărăciunea unei tinereţi apăsate.* P.L. 64/23. *Schiţă în fugă acele trăsături de-o dureroasă amărăciune.* P.L. 85/14 [V. 1; Pr. 2]. ◇ Loc. adv. **Cu amărăciune** = cu supărare, cu tristeţe. — *Chemarea unui filozof? zise umbra surîzînd cu amărăciune.* P.L. 48/7. *Tu nu m-ai iubit niciodată, zise el cu amărăciune.* P.L. 70/9 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **amărăciune** (**P.L.** 48/7, 70/9, 85/14), **amărăciunea** (**O.I** 52/29; **P.L.** 64/23).

AMĂRÍ vb. IV. Tranz. A îndurera, a întrista. *Împrejurul gurei musculoase se vedea o dulceaţă amărîtă de îndoieli.* P.L. 40/37 [Pr. 1].

AMĂRÎRE s.f. Mîhnire, suferinţă. *Cît amor de drept şi bine, Cîtă sinceră frăţie adusese el cu sine? Şi răsplata? — Amărîrea, care sufletu-i apasă.* O.I 53/8 [V. 1].

ÁMBII, -ELE num. col. Amîndoi. *Ieronim plesni cu vîrful sabiei într-un zid de granit şi la scăpărare se recunoscură ambii rivali.* P.L. 95/35 [Pr. 1].

ÁMBRĂ s.f. Chihlimbar. ◒ (În context figurat) *Insulele se înălţau cu scorburi de tămîie şi cu prund de ambră.* P.L. 51/18 [Pr. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **De ambră** = gălbui, de culoarea chihlimbarului (v. şi c e a r ă, r a z ă). *Unii plini de plăcere petrec a lor viaţă, Trec zilele voioase şi orele surîd, În cupe vin de ambră — iarna grădini, verdeaţă.* O.I 56/18 [V. 1].

AMEÁZĂ s.f. (Şi în forma *ameazi*; în expr.) **Ziua în ameaza mare** = în toiul zilei, în plină zi. — *Hai scoală... e ziua-n-ameaza mare.* P.L. 10/17 [Pr. 1]. (Despre soare) **A fi în ameazi** = a se afla la zenit (corespunzător orei 12). *Cînd era soarele-n ameazi firea tăcea.* P.L. 10/6. *Dacă soarele n-ar fi fost în ameazi, ai fi crezut că soarele apune.* P.L. 14/8 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **ameazi** (**P.L.** 10/6), **ameazi** (**P.L.** 14/8), **ameaza** (**P.L.** 10/17). — Variantă: **ameázi** (**P.L.** 10/6, 14/8) s. f.

AMEÁZI s.f. v. **amează.**

AMÉSTEC s.n. (Şi în forma *amestic*) Combinaţie formată din elemente diferite. *Era un amestec fără şir de icoane turburi, îmbătătoare!* P.L. 58/10. *Ochii... privesc c-un fel de conştiinţă de sine — care ar putè deveni cutezare — expresia lor e un ciudat amestec de vis şi raţiune rece.* P.L. 74/8. *Pe acest amestec strălucit de palate şi domuri, vezi cum, ajunse de lună, strălucesc... vîrfurile turnurilor şi pînzele de la corăbii pe rîu.* P.L. 93/33 [Pr. 3]. ◒ (Construcţie metaforică) **Al timpului amestic** = confuzie, succesiune haotică a epocilor. *Îmi plutea pe dinainte cu al timpului amestic, Ba un soare, ba un rege, ba alt animal domestic.* O.I 140/35 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **amestec** (**P.L** 58/10, 74/8, 93/33), **amestic** (**O.I** 140/35). — Variantă: (regional) **améstic** (**O.I** 140/35) s.n.

AMESTECÁ vb. I. Refl. A se pierde printre alţii. ◒ (Construcţie metaforică) **A se amesteca cu mulţimea** = a duce o existenţă comună, de rînd (v. şi *îngreuia*). *De ce vrei tu să mă cobor de pe piedestal şi să mă amestec cu mulţimea?* P.L. 87/35 [Pr. 1].

AMESTECÁT, -Ă adj. Confuz, nedesluşit. *El vede toată firea amestecat-afară.* O.I 94/32. *Prin mintea lui trec iute, turburi, amestecate toate întîmplările abia trecute.* P.L. 62/34; **cf. P.L.** 37/29 [V. 1; Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **amestecată** (**O.I** 94/32); pl.n.ac. **amestecate** (**P.L.** 37/29, 62/34).

AMÉSTIC s.n. v. **amestec.**

AMEŢÍ vb. IV. **1.** Intranz. Fig. A deveni confuz; a se zăpăci, a se buimăci. *Ameţiţi de limbe moarte, de planeţi, de colbul şcolii, Confundam pe bietul dascăl cu un crai mîncat de molii.* O.I 140/29. *El nu simţea nimic... asemenea unui copil ameţit de somn, pe care mama îl dezmiardă.* P.L. 94/20 [V. 1; Pr. 1].

2. Tranz. Fig. A face să-şi piardă luciditatea; a întuneca. *Cartea ta într-adevăr minunată este!... numai de n-ar ameţi mintea.* P.L. 38/17 [Pr. 1]. ✦ A aduce într-o stare de extaz, de încîntare. *O speranţă de-o dureroasă dulceaţă, deşartă, dar singură, îi ameţea sufletul lui.* P.L. 57/11 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. imp. 3 sg. **ameţea** (**P.L.** 57/11); opt. prez. 3 sg. **ar ameţi** (**P.L.** 38/17); part. **ameţit** (**P.L.** 94/20), **ameţiţi** (**O.I** 140/29).

AMEŢÍT, -Ă adj. Fig. Zăpăcit, năucit. ◒ (Metaforic) Dezechilibrat, dezorientat. *Ca să vă ard fierea, o spirite-ameţite, Blestemul îl invoc.* O.I 23/2 [V. 1].

***AMIÁZĂ** s.f. v. **amează.**

AMÍC, -Ă s.m. şi f. Prieten. *Amicului F.I.* O.I 26. *Nu-şi are fiecare om, gîndea el, familia sa, amicii, rudele, oamenii săi, ca să-i iubească...?* P.L. 31/35. *Tu mă laşi pe mine în împrejurările tale, cu umbra întrupată a iubitei tale, cu amicii tăi.* P.L. 47/15; cf. **P.L.** 97/7 [V. 1; Pr. 3]. ◒ (Metaforic) *Făcuşi pe-al meu înger cu spaimă să zboare, El, veghea mea sfîntă, amicul fidel?* O.I 41/11. *Vină-ncoa să stăm de vorbă, unice amic şi ornic.* O.I 48/6. *S-a dus amorul, un amic Supus amîndurora.* O.I 184/1; cf. **O.IV** 365/22, 366/12 [V. 5]. ✦ Iubit. *O oră să fi fost amici, Să ne iubim cu dor.* O.I 191/13 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **amic** (**O.I** 184/1; **P.L.** 97/7), **amicul** (**O.I** 41/11), **amică** (**O.IV** 365/22), **amica** (**O.IV** 366/12), g.d. **amicului** (**O.I** 26), voc. **amic** (**O.I** 48/6); pl.n.ac. **amici** (**O.I** 191/13), **amicii** (**P.L.** 31/35, 47/15).

AMICÁBIL adv. (Latinism) Prietenos. *Mă-ntreabă numai, precum un dascăl pe eleva lui, amicabil, însă destul de rece.* P.L. 88/35 [Pr. 1].

AMICÍŢIE s.f. Prietenie. *Numai amiciţia adevărată poate să fie legătura dintre noi.* P.L. 70/16. *Strîngînd cu multă amiciţie şi intenţie luătoare mîna acestuia, gîndi că are multă cauză de-a se depărta.* P.L. 83/9 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **amiciţie** (**P.L.** 83/9), **amiciţia** (**P.L.** 70/16).

AMÍN interj. (Formulă religioasă) Aşa să fie! *Zise st. Petrea: — Doamne, fă ca acest izvor să fie ce-a fost*

mai înainte. — Amin! zise Domnul ridicînd mîna sa cea sfîntă. P.L. 13/35 [Pr. 1].

AMÍNTE adv. (În loc. verb.) **A-şi aduce aminte** = a-şi aminti. *De cîte ori, iubito, de noi mi-aduc aminte, Oceanul cel de gheaţă mi-apare înainte.* O.I 114/1. *Şi dacă norii deşi se duc De iese-n luciu luna, E ca aminte să-mi aduc De tine-ntotdeauna.* O.I 193/11. *Se deşteaptă dintr-un vis, de care nu-şi poate aduce aminte.* P.L. 15/17; cf. **O.I** 188/4, 235/9; **P.L.** 14/11, 46/29, 67/37, 101/34 [V. 4; Pr. 5]. ◒ (Construcţie metaforică) **A-şi aduce aminte de cineva în somn** v. somn [V. 1]. ✧ Compus: **aducere-aminte** = amintire. ◒ (În contexte figurate) *M-or troieni cu drag Aduceri-aminte.* O.I 216/28. *Aduceri-aminte M-or coperi cu drag.* O.I 222/7; cf. **O.I** 107/5, 220/8, 223/24 [V. 5]. ✧ Expr. **A-şi atrage luarea-aminte** v. atrage [V. 1].

AMINTÍ vb. IV. Tranz. A-şi reproduce în minte, a rememora. *Îmblă parcă amintindu-şi vreun cîntec, alintată.* O.I 159/25. *Spre a-ţi aminti trecutele petreceri Condeiu-n mînă tu mi-l pui cu silă.* O.IV 333/9 [V. 2]. — Forme gramaticale: inf. **a aminti** (**O.IV** 333/9); ger. **amintindu-** (**O.I** 159/25).

AMINTÍRE s.f. **1.** Reproducere în minte a unui fapt reţinut de memorie. *Mă găsesc iar singur cu braţele în jos În trista amintire a visului frumos...* O.I 213/18 [V. 1]. ◒ (În context figurat; personificare) *O! glasul amintirii rămîie pururi mut.* O.I 107/15 [V. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **Noaptea amintirii** v. noapte [V. 2].

2. Ceea ce se ţine minte, imagine memorată. *Lîngă cortu-i, unul dintre fiii falnicului domn Sta zîmbind de-o amintire, pe genunchi scriind o carte.* O.I 149/1; cf. **O.I** 186 [V. 2]. ◒ (Personificare) *Amintiri Ţîrîiesc încet ca greieri Printre negre, vechi zidiri.* O.I 105/6 [V. 1]. ◒ (În context figurat) *Cînd amintirile-n trecut Încearcă să mă cheme, Pe drumul lung şi cunoscut Mai trec din ~~vreme-n~~ vreme.* O.I 186/1 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **amintire** (**O.I** 149/1, 213/18), g.d. **amintirii** (**O.I** 107/15, 130/5, 136/7); pl. n.ac. **amintiri** (**O.I** 105/6), **amintirile** (**O.I** 186, 186/1).

AMIROSÍ vb. IV v. **mirosi.**

AMÎNÁ vb. I. Tranz. A purta cu vorbe. — *Am fugit de-acasă deghizată... tot mă amînau.* P.L. 63/18 [Pr. 1].

AMÎNDÓI, -DÓUĂ num. col. Şi unul şi altul, ambii. *Amîndoi ca-ntr-o poveste Ei îşi sunt aşa de dragi.* O.I 101/27. *S-a dus amorul, un amic Supus amîndurora.* O.I 184/2. *Şi tot astfel, dacă închid un ochi, văd mîna mea mai mică decît cu amîndoi.* P.L. 24/2. *Cezara... se ţinu cu amîndouă mîinile de spata bancei.* P.L. 94/18 [V. 11; Pr. 17].

— Forme gramaticale: n.ac. **amîndoi** (**O.I** 52/4, 101/1, 101/27, 114/12, 127/15, 176/5; **P.L.** 12/10, 13/29, 24/2, 24/17, 43/21, 52/22, 59/15, 62/2, 69/16, 75/23, 75/30, 83/33, 94/19), **amîndouă** (**O.I** 91/19, 107/11, 154/34, 203/6; **P.L.** 8/12, 63/31, 67/28, 94/18), g.d. **amîndurora** (**O.I** 184/2).

AMÓR s.n. **1.** Dragoste, iubire. *Mă dor de crudul tău amor A pieptului meu coarde.* O.I 172/25. *Tot astfel cînd al nostru dor Pieri în noapte-adîncă, Lumina stinsului amor Ne urmăreşte încă.* O.I 234/15. *Ochii nu mai aveau acea sălbatică şi noptoasă strălucire, în adîncimea cărora fulgera întunecosul amor.* P.L. 92/40; cf. **O.I** 2/8, 2/16, 2/24, 3/18, 4/23, 13/5, 16/2, 20, 20/14, 23/12, 30/7, 43/9, 51/23, 53/20, 67/8, 96/4, 116/7, 155/2, 157/5, 157/5, 162/1, 162/11, 164/1, 166/8, 174/18, 175/21, 179/29, 189, 189/1, 211/6; **O.IV** 369/14, 379/8, 430/15, 432/9; **P.L.** 3/13, 30/22, 45/34, 46/5, 49/30, 55/15, 55/16, 57/21, 57/38, 58/3, 58/12, 67/38, 68/32, 69/13, 76/6, 77/37, 77/37, 79/24, 79/38, 80/7, 85/23, 86/6, 86/24, 86/25, 88/20, 88/34, 89/14, 89/14, 89/31, 90/7, 90/32, 91/23, 91/30, 92/3, 98/38, 100/37, 102/1 [V. 36; Pr. 38]. ◒ (Glumeţ) *Vro cucoană cu albă blană cu amoru-i îl îmbie.* O.I 48/11 [V. 1]. ◒ Personificare) *S-a dus amorul, un amic Supus amîndurora.* O.I 184/1. *Vezi tu ce copil supus, umilit este amorul.* P.L. 86/11; cf. **O.I** 184 [V. 2; Pr. 1]. ◒ (În contexte figurate) *Tristeţă, durere şi lacrimi, amor, Azilul îşi află în sînu-i de dor.* O.I 12/18. *Atîta murmur de izvor Şi-atît senin de stele, Şi un atît de trist amor Am îngropat în ele!* O.I 184/11. *Începuse a însera şi ea iar se lăsă amorului ei cu marea.* P.L. 100/33; cf. **O.I** 11/3; **P.L.** 56/14 [V. 3; Pr. 2]. ◒ (Construcţie metaforică) **Avere de amor şi frumuseţi** v. avere [V. 1]. ◒ (Metaforic) Moment de culminare, de împlinire a pornirilor erotice (?). *Simt că amorul şi moartea mea vor fi foarte aproape una de alta.* P.L. 90/8 [Pr. 1]. ✦ Legătură amoroasă; relaţii de dragoste. *Fructul amorului acestor oameni fu Dionis.* P.L. 30/37 [Pr. 1].

2. Ataşament, cult. *Cît amor de drept şi bine, Cîtă sinceră frăţie adusese el cu sine?* O.I 53/6 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **amor** (**O.I** 2/8, 2/16, 2/24, 3/18, 4/23, 11/3, 12/18, 13/5, 16/2, 20/14, 23/12, 43/9, 51/23, 53/6, 67/8, 96/4, 107/13, 116/7, 155/2, 157/5, 162/11, 164/1, 172/25, 175/21, 179/29, 184/11; **O.IV** 369/14, 379/8, 432/9; **P.L.** 3/13, 46/5, 49/30, 57/21, 57/38, 58/12, 67/38, 68/32, 77/37, 77/37, 79/24, 80/7, 85/23, 88/34, 89/14, 90/7, 90/32, 91/23, 91/30, 92/3, 92/40, 98/38, 100/37, 102/1), **amorul** (**O.I** 20, 30/7, 48/11, 53/20, 157/5, 162/1, 166/8, 174/18, 184, 184/1, 189, 189/1, 211/6; **P.L.** 30/22, 45/34, 55/16, 69/13, 76/6, 86/6, 86/11, 86/24, 86/25, 88/20, 89/14, 89/31, 90/8), g.d. **amor** (**O.I** 234/15; **P.L.** 55/15), **amorului** (**O.IV** 430/15; **P.L.** 30/37, 56/14, 58/3, 79/38, 100/33).

AMORÓS, -OÁSĂ adj. De dragoste. *Cînd încheie cu-o privire amoroasele-nţelegeri, Cu ridicula-ţi simţire tu la poarta ei să degeri?* O.I 157/25 [V. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **Amoroasă dulce spaimă** v. spaimă [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **amoroasă** (**O.I** 52/14); pl.n.ac. **amoroasele** (**O.I** 157/25).

AMORŢÍRE s.f. Stare de nemişcare; amorţeală. ◒ (În context figurat) *Ca iarna cea eternă a nordului polar Se-ntinde amorţirea în sufletu-mi amar.* O.IV 430/20 [V. 1].

AMORŢÍT, -Ă adj. **1.** Înţepenit, rigid. *Mureşan scutură lanţul cu-a lui voce ruginită, Rumpe coarde de aramă cu o mînă amorţită.* O.I 32/14 [V. 1]. ✦ (Cu sens activ) Care te duce într-o stare de amorţire, de moarte. *Un somn amorţit îţi cuprinde trupul.* P.L. 17/26 [Pr. 1]. ✦ Înţepenit din cauza frigului, îngheţat. *Şi se duc ca clipele, Scuturînd aripele, Şi mă lasă pustiit, Vestejit şi amorţit.* O.I 214/23 [V. 1].

2. Fig. Atenuat, slăbit, lipsit de intensitate. *Şi din noaptea amintirii mii de dureri ea* [luna] *ne scoate*: *Amorţită ti-i durerea, le simţim ca-n vis pe toate.* O.I 136/8 [V. 1]. ✦ (Adverbial) Fără vioiciune, fără vigoare, fără viaţă. *Şi inima aceea, ce geme de durere, Şi sufletul acela, ce cîntă amorţit, E inima mea tristă, ce n-are mîngliere.* O.I 6/6 [V. 1]. ✦ Insensibil. ◒ (Depreciativ, în context figurat) *În darn răsună vocea-mi de eco repetită, Vă zguduie arama urechea amorţită Şi simţul leşinat.* O.I 25/5 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **amorţît** (**O.I** 211/23; **P.L.** 17/26), **amorţită** (**O.I** 25/5, 32/14, 136/8).

AMÚRG s.n. Fig. Partea finală a vieţii. *Din noaptea vecinicei uitări În care toate curg. A vieţii noastre dezmierdări Şi raze din amurg, De unde nu mai străbătu Nimic din ce-au apus — Aş vrea o dată-n viaţă tu Să te înalţi în sus.* O.I 230/4 [V. 1].

AMUŢĂ vb. I. Tranz. (Regional) A asmuţi. *Ş-aceluia, Părinte, să-i dai coroană scumpă, Ce-o să amuţe etnii, ca inima-mi s-o rumpă.* O.I 116/12 [V. 1].

AMUŢÍ vb. IV. Intranz. Fig. A se linişti, a se potoli. *Ah! în curînd salut în vale-amuţeşte, Ah! în curînd pasu-mi spre line grăbeşte.* O.I 231/17 [V. 1].

AMUŢÍT, -Ă adj. Fără glas, mut. *Vulturii ce stau amuţiţi pe creştetele seci şi sure a stîncelor nalte învăţau de la el fipetul cel plîns al jelei.* P.L. 5/7. *Amuţită de bucurie, ea nu putu decît să îndrepte asupră-i ochii săi stinşi şi orbi.* P.L. 23/2 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: **sg.n.ac. amuţît** (**P.L.** 23/2); pl.n.ac. **amuţiţi** (**P.L.** 5/7).

AN s.m. **1.** Perioadă de timp care cuprinde 12 luni. *El numără în gîndu-i şi anii îi adună, Ca o poveste-uitată Aralt în minte-i sună.* O.I 98/33. *Şi privind în luna plină La văpaia de pe lacuri, Anii tăi se par ca clipe, Clipe dulci se par ca veacuri.* O.I 110/19. *Trecut-au anii ca nori lungi pe şesuri Şi niciodată n-or să vie iară.* O.I 201/1. *Creştea într-o lună cît alţii într-un an.* P.L. 4/22; cf. **O.I** 83/31, 107/3, 155/36, 204/21; **P.L.** 3/7, 3/9, 15/4, 15/5, 23/34, 41/14, 50/25, 67/17, 80/30, 99/32, 99/34 [V. 7; Pr. 12]. ◒ (În contexte figurate) *Sculaţi-vă!... că anii trecutului se-nşiră, În şiruri triumfale stindardul îl respiră, Căci Roma a-nviat.* O.I 24/7. *Ca azi va fi ziua de mîne, Ca mîni toţi anii s-or urma.* O.I 212/8 [V. 2]. ◇ (Aluzie la poezia „Anul 1840" a lui Grigore Alexandrescu) *Palid stinge-Alecsandrescu stinla candel-a sperărei, Descifrînd eternitatea din ruina unui an.* O.I 32/5 [V. 1]. ◇ Loc. adv. **Pe sate de ani** = pe o perioadă foarte lungă. *Un bătrîn rege din basme, adormit pe sute de ani într-o insulă fermecată.* P.L. 98/37 [Pr. 1]. **Ani întregi** v. întreg [Pr. 2]. **An cu an** = în fiecare an, tot timpul, mereu. ◒ (Repetiţie) *An cu an împărăţia tot mai largă se sporeşte. Iară flamura cea verde se înalţă an cu an.* O.I 144/30, 31 [V. 2]. **Cu anii înapoi** = cu multă vreme în trecut. *Nici rău nu-i pare-acum, nici bine nu... ,ea moare, Vistndu-se-nlr-o clipă cu anii înapoi.* O.I 114/11. *Trezindu-te, iubito, cu anii înapoi, Să fie neagră umbra în care-oi fi perit.* O.I 127/16 [V. 2]. ◇ Expr. **Sunt ani la mijloc** = a trecut multă vreme, e mult de-atunci. *Sunt ani la mijloc şi-neă mulţi vor trece Din ceasul sfînt în care ne-ntîlnirăm.* O.I 120/1 [V. 1]. ✦ Soroc, termen, *Bădică, mîne ţi se-mplineşte anul.* P.L. 17/30 [Pr. 1.].

2. (La pl., precedat de un număr, indică vîrsta unei fiinţe) *Era aninat într-un cui bustul în mărime naturală a unui copil ca de vro optsprezece ani.* P.L. 29/40. *Ea citise un roman ş-ar fi voit să fie de douăzeci şi şase de ani.* P.L. 66/3. *Ce încet bate inima mea acum, ce iute bătea înainte de 60 de ani.* P.L. 82/32; cf. P.L. 27/38, 66/5. 71/31 [Pr. 6]. ✦ (La pl.) Vîrstă. *Şi s-aşază toţi la masă, cum îi-s anii, cum îi-i rangul.* O.I 85/37 [V. 1]. ✦ (La pl.) Durată. *Din dragostea-i lumească un imperiu se va naşte, Ai căruia ani şi margini numai cerul le cunoaşte.* O.I 144/26 [V. 1].

3. (La pl.) Perioadă de timp care cuprinde un anumit număr de ani; epocă, vreme, timp. *Vai! tot mai gîndeşti la anii, cînd visam în academii.* O.I 140/15. *Te duci şi ani de suferinţă N-or să te vază ochii-mi trişti.* O.I 211/1. *Adesa îşi închipuie el însuşi ... cîl de monotoni vor trece anii vieţii lui.* P.L. 28/6; cf. **O.I** 176/11, 196/19, 201, 208, 208/1, 234/3; **P.L.** 54/16 [V. 8; Pr. 2]. ◒ (În contexte figurate) *V-aţi dus cu anii[-mi], ducu-vă dorul, Precum cu toamna frunzele trec.* O.I 26/5. *La ce să măsuri anii ce zboară peste morţi?* O.I 127/12. *Redă-mi comoara unei clipe Cu ani de părere de rău!* O.I 212/20 [V. 3]. ✦ (La pl.) Epocă din viaţă; viaţă. *Să fie neagră umbra în care-oi fi perit... Ca şi cînd anii mîndri de dor ar fi deşerţi.* O.I 127/19. *Negri vor trece anii mei.* P.L. 70/9 [V. 1; Pr. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **A trece prin anii săi** v. trece [V. 1].

— Forme gramaticale: **sg.n.ac. an** (**O.I** 144/30, 144/31, 155/36; **P.L.** 4/22, 15/4, 50/25, 131/34), **anul** (**O.I** 204/21; **P.L.** 15/5, 54/16, 80/30, 99/32), g.d. **an** (**O.I** 32/6); pl.n.ac. **ani** (**O.I** 83/31, 107/3, 120/1, 144/26, 176/11, 196/19, 211/1, 212/20, 234/3; **P.L.** 3/7, 3/9, 23/34, 27/38, 29/40, 41/14, 48/12, 54/16, 66/3, 66/5, 67/17, 71/31, 82/32, 98/35, 98/37), **anii** (**O.I** 24/7, 26/5, 85,37, 98/33, 110/19, 114/11, 116/1, 127/12. 127/16, 127/19, 140/15, 201, 201/1, 208, 208/1, 212'8; **P.L.** 28/6, 70/9).

ANALÍZĂ s.f. Examinare, cercetare. *Ea visează-n fereastră... să viseze numai... n-ar fi un păcat analiza simţirilor ei?* P.L. 77/38 [Pr. 1].

ANALÓG, -Ă adj. Asemănător, similar. *Nu vei mai găsi pe Ruben, ci un alt om, analog cu mine.* P.L. 42/33. *Se vor încorona regi, se vor stinge şi se vor naşte popoare, în sfîrşit, toate prostiile de azi se vor întîmpla ş-atunci, se-nţelege că-n diminuare analogă, absolut însă acelaşi lucru.* P.L. 47/28 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **analog** (**P.L.** 42/33), **analogă** (**P.L.** 47/28).

ANALOGÍE s.f. Asemănare, similitudine. *Duci idei şi cugetări în natură după analogia împrejurărilor omeneşti.* P.L. 80/35. *Vedem în marile migraţiuni ale popoarelor... o analogie cu roiurile albinelor.* P.L. 81/25 [Pr. 2]. ◇ Loc. adv. **În analogie** = proporţional. *Să ne-nchipuim lumea redusă la dimensiunile unui glonte, şi toate celea din ea scăzute în analogie.* P.L. 24/10 [Pr. 1]. ✦ Asociaţie de idei. *Fiecare construcţie* [literară] *trezea o lume de cugetări şi analogii în capul ltnărului.* P.L. 99/7 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **analogie** (**P.L.** 21/10, 81/25), **analogia** (**P.L.** 80/35); pl.n.ac. **analogii** (**P.L.** 99/7).

ANEVÓIE adv. Cu greu. *Ceea ce făgăduiește voinicul anevoie o lasă nefăcută.* P.L. 14/12 [Pr. 1].

ANIMÁ vb. I. Tranz. A insufleți, a înviora, a stimula. *Mai bine mi-aș stoarce tot focul din inimă, ca să se risipească in scântei, decît să animez cu el o simțire, pe care-o cred nu numai culpabilă, ci ordinară.* P.L. 87/21 [Pr. 1]. ◒ (În context figurat) *Așa și speranța — e-un licur ușor. Cu sluba-i lumină pălindă, Animă-ne-o dată tremîndul picior. De ultă de sarcini, de ultă de nori.* O.I 11/13 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **animă** (**O.I** 11/13); conj. prez. 1 sg. să **animez** (**P.L.** 87/21).

ANIMÁL s.n. Vietate, făptură. *Deasupra păturei ofinate de lume vegetală se mișcă o lume întreagă de animale.* P.L. 78/24. *Judeci așadară organizațiunile de stat ale animalelor numai întrucît le vezi asemănătoare cu cele omenești.* P.L. 80/36. *Te naști, le-nsori, faci copii, mori, tocmai așa ca la animale.* P.L. 81/3 [Pr. 3]. ◒ (Glumeț: ironic) *Îmi plutea pe dinainte cu al timpului amestic Ba un soare, ba un rege, ba alt animal domestic.* O.I 140/36 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **animal** (**O.I** 140/36); pl.n.ac. **animale** (**P.L.** 78/24; 81/3), g.d. **animalelor** (**P.L.** 80/36).

ANIMÁ vb. I. Tranz. și refl. A (se) atîrna, a (se) agăța, a (se) prinde. *Cu brațele-amîndouă de gîtul meu le-anini Și parc-ai vrè a-mi spune ceva... apoi suspini.* O.I 107/11. *Pala stînd pe gînduri, vesela albină Cu galanterie de buze-i s-anină, Ca și cînd i-ar zice: ..Au nu știi tu oare Cum că a la gură-i cea mai dulce floare?"* O.IV 365/30. *Poți să iei și pămîntul cu tine... Îl prefaci într-un mărgăritar cu toarta și-l anini de salba iubitei tale.* P.L. 47/20; cf. **P.L.** 29/39 [V. 2; Pr. 2]. ◒ Tranz. (În context figurat) *S-adun-flori în sezătoare De pulzjen tort să rumpă, Și anină-n haina nopții Boabe mari de piatră scumpă.* O.I 72/7 [V. 1]. ✦ Tranz. A așeza, a pune. ◒ (În context figurat) *O vin —, în părul tău bolaș. S-anin cununi de stele, Pe-a mele ceruri să răsai Mai mîndră decît ele.* O.I 172/18 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 2 sg. **anini** (**P.L.** 47/20), te **anini** (**O.I** 107/11), 3 sg. **anină** (**O.I** 72/7), se **anină** (**O.IV** 365/30); conj. prez. 1 sg. să **anin** (**O.I** 172/18); part. **animat** (**P.L.** 29/39).

ANIVERSÁRĂ s.f. Zi în care se aniversează un eveniment important. *La aniversară.* P.L. 66 [Pr. 1].

***ANIVERSÁRE** s.f. v. **aniversară**.

ANTÍC, -Ă adj. **1.** Din antichitate. *Sfărmați statuia goală a Venerei antice.* O.I 60/16. *De-ai fi cerut pămîntul cu Roma lui antică, Coroanele ce regii pe frunte le așază, Și stelele ce vecinic pe ceruri colindează, Cu toate la picioare-ți eu le puneam în vază.* **O.I** 92/6. *Ieronim sletea pe piedestal drept, nemișcat, mîndru ca un antic Apoll.* P.L. 84/30; cf. **O.I** 162/6; **P.L.** 100/38 [V. 3; Pr. 2]. ◇ *Metru antic* = metru caracteristic poeziei greco-romane, bazat pe cantitatea silabelor. *Odă în metru antic.* O.I 199 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Egipetul antic** v. Egipet [V. 1].

2. Clasic. *Maistrul Ruben era un bătrîn de o antică frumusețâ.* P.L. 40/30 [Pr. 1]. ◒ (În context figurat) *Cu cipru verde-nfinge antică frunteа ta.* O.I 1/2 [V. 1].

3. Vechi, străvechi, de demult. *În zidirea cea antică, sus în frunte-i turnul maur.* O.I 44/31. *A venit un rege palid și coroana sa antică... l-a ei poale-ar fi depus.* O.I 52/5. *Au zidit domenicul său palat. Colonade — stîlpi sure, streșine — un codru antic ce vine în nouri.* P.L. 51/9; cf. **O.I** 43/14, 43/17 [V. 4; Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **antic** (**O.I** 45/15, 199/1; **P.L.** 51/9, 84/30), **antică** (**O.I** 1/2, 43/17, 44/31, 52/5, 92/6; **P.L.** 40/30, 100/38), g.d. **antice** (**O.I** 43/14, 60/16, 162/6).

ANȚÚME adv. Înadins, intenționat, special. *Toată această insulă-n insulă este o florărie săditâ de mine anume pentru albine.* P.L. 79/9. *Sfetea... în semîntunericul vînăt al odăii, pe care pictorul îl făcuse anume, pentru a nimeri tonul fundamental al figurei.* P.L. 84/32 [Pr. 2]. ✦ Cu scopul. *Tu, chip zimbitor, TrăiI-ai anume ca estfeli să mori?* O.I 40/12 [V. 1].

ANUMÍT, -Ă adj. Oarecare. *Fluturii albaștri împlu o regiune anumită de aer.* P.L. 78/27 [Pr. 1].

APARÉNȚĂ s.f. Înfățișare, aspect. *El e nevoit să impodobească cu flori și c-o aparență de profundă înțelepciune mizeria existenței.* P.L. 81/34 [Pr. 1].

APARȚINÉ[2] vb. II. Intranz. (Mold., Transil v.) A face parte dintr-o categorie. *Tu nu cunoști asemenea oameni. Ei nu pot aparține cercurilor în care le miști tu.* P.L. 56/3 [Pr. 1].

***APARȚÍNE**[2] vb. III v. **aparține**[1].

ÁPĂ s.f. **1.** Lichid transparent și incolor. *Lîngă prispă sleteau două bulii cu apă.* P.L. 7/21. *Știi, să mai bem apă — zise mama pădurilor.* P.L. 9/7. *Mirosind apa din uleior, văzînd că ea-i răsuflată și bănuită, presupuse că bătrînul trebuia să fi murit.* P.L. 98/40; cf. **P.L.** 8/28, 8/30, 8/31, 8/32, 9/9, 13/27, 98/22 [Pr. 10]. (Comparație) *Simt că măduva mea devine pămînt, că sîngele meu e înghețat și fără cuprins ca apa.* P.L. 98/25 [Pr. 1]. ◇ Expr. **În josul apei** v. jos [Pr. 1]. **A avea apă în vine** = a fi insensibil, nepăsător. *Tu crezi că cu am apă-n vine... că eu... că eu nu te iubesc?* P.L. 70/32 [Pr. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **A bea apă din gura cuiva** v. bea [Pr. 1]. **A bea din apa fără gust și uitătoare a Lethei** v. bea [Pr. 1].

2. Masă de apă (**1**) formînd un rîu, un lac, o mare etc.; rîu, fluviu, mare. *Peste flori, ce cresc în umbră, Lîngă ape, pe pulcri, Vezi bejănii de albine.* O.I 100/14. *Eu le văd răpii de furmee Cum îngînd cu glas domol, În a apei străfucire Întinzînd piciorul gol.* O.I 110/15. *Și lainic genele le plec, Căci mi le imple plînsul, Cînd ale apei valuri trec Călătorind spre dînsul.* O.I 175/19. *Prin cursul apei cu gîesnele lor sfîșiau valurile pînă la umbritul lor izvor.* P.L. 13/20; cf. **O.I** 35/2, 44/16, 45/14, 63/18, 66/21, 72/3, 74/16, 83/21, 98/11, 110/7, 115/10, 121/8, 123/10, 132/17, 142/10, 152/2, 152/12, 152/22, 152/21, 154/28, 154/30, 154/32, 170/1, 170/24, 179/4, 190/8, 199/12, 207/9, 210/26, 216/7, 223/12, 228/11; **P.L.** 7/8, 41/25, 51/21, 51/40, 72/24, 93/38, 97/9, 97/12, 98/29, 100/25, 101/12, 101/37, 101/37 [V. 31; Pr. 11]. ◒ (Personificare) *Și apele cu spaimă*

fug în pămînt și seacă. O.I 95/14. *Mereu va plînge apa, noi vom dormi mereu.* O.I 129/18. *Apele pling clar izvorînd în fîntîne.* O.I 231/3. *Apele-și ridicau valurile mai sus ca să-l asculte.* P.L. 4/40; cf. **O.I** 72/18, 219/12 [V. 5; Pr. 1]. ◒ (În contexte figurate) *Fețele din piatră aur și din înghețe văpaie. Să-nchege apa-n singe, din pietre foc să saie.* O.I 94/29. *Cît de triști, cît de lungi, cît de monotoni vor trece anii vieții lui — o frunză pe apă.* P.L. 28/7; cf. **P.L.** 9/17 [V. 1; Pr. 2]. ◇ Expr. **A se face o apă și un pămînt** = a pieri pînă la unul, a fi nimicit. *Împărații pe care lumea nu putea să-i mai încapă. Au venit și-n țara noastră de-au cerut pămînt și apă.* — . . . *Cum venită se făcură toți o apă și-un pămînt.* O.I 147/24 [V. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **Istorie pe apă** = operă de valoare (v. și f l o a r e, p e t e c). *Cînd cu sete cauți forma ce să poată să te-nceapă. Să le scrii cum cere lumea, vro istorie pe apă?* O.I 137/12 [V. 1]. **A cere pămînt și apă** v. c e r e [V. 1]. **Glas de ape** v. g l a s [V. 2]. **A apelor mărire** (sau **eternele ape**) = marea (v. și p u s t i e t a t e, v a l). *Îi pare că prin aer în noaptea înstelată, Călcînd pe vîrf de codri, pe-a apelor mărire, Trecea cu barba albă. . . Moșneagul rege Lear.* O.I 63/22. *Lucească cer senin Eternelor ape.* O.I 221/16 [V. 2]. **Dealuri de apă** v. d e a l [Pr. 1]. **Cuibar rotind pe ape** v. c u i b a r [V. 1].

3. Suprafața, fața, luciul apei (2). *Cînd torsul s-aude l-al vrăjitor caier Argint e pe ape și aur în aer.* O.I 37/16. *Pe un mur înalt și rece de o marmură curată, Albă ca zăpada iernei, lucie ca apa lină Se răsfrînge ca-n oglindă a copilei umbră plină.* O.I 51/2. [Lebăda] *cu capul cufundat în apă sfîșia fața senină a lacului.* P.L. 10/29; cf. **O.I** 9/5, 76/17, 122/10; **P.L.** 14/7, 52/3, 101/26 [V. 5; Pr. 4].

4. (La pl.) Valuri, unde. [Marea] *se mișca urcîndu-și apele plină îngă un boschet de chiparos și roze.* P.L. 97/21 [Pr. 1].

5. F i g. Lacrimi. *Drept în creștet o sărută pe-al ei păr de aur moale Și bărbia i-o ridică, s-uită-n ochii-i plini de apă.* O.I 84/39 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **apă** (**O.I** 74/16, 84/39, 132/17, 137/12, 147/22, 147/24, 179/4, 190/8, 228/11; **P.L.** 7/6, 7/8, 7/21, 8/28, 8/30, 8/31, 8/32, 9/7, 9/9, 10/29, 13/27, 28/7, 69/21, 70/32, 72/21, 93/38, 97/9, 97/26, 98/22, 98/29, 101/12, 101/37), **apa** (**O.I** 45/14, 51/2, 72/18, 83/21, 94/29, 121/8, 122/10, 129/18, 154/32, 170/1; **P.L.** 48/24, 51/40, 98/25, 98/40, 101/26, 101/37), g.d. **apei** (**O.I** 44/16, 63/18, 110/15, 152/2, 154/28, 175/19; **P.L.** 13/26, 11/7, 51/21, 52/3); pl.n.ac. **ape** (**O.I** 37/16, 66/21, 72/3, 74/10, 76/17, 85/12, 98/11, 100/14, 103/13, 110/7, 115/10, 152/12, 152/21, 154/30, 170/24, 207/9, 216/7, 219/12, 221/16, 223/12; **P.L.** 41/25), **apele** (**O.I** 9/5, 95/14, 123/10, 142/10, 199/12, 231/3; **P.L.** 4/40, 9/17, 97/21, 100/25), g.d. **apelor** (**O.I** 35/2, 63/22, 210/26; **P.L.** 97/12).

APĂRÁ vb. I. **1.** R e f l. A se împotrivi unui atac, a rezista, a se feri. *Ea se apără c-o mînă, însă toluși lui se lasă.* O.I 67/14. *Și de crunta-mi vijelie tu te aperi c-un toiag?* O.I 147/11 [V. 2].

2. T r a n z. A păzi, a ocroti. *Nu-i ordinea firească ce ei a fi susțin; Averea să le aperi, mărirea și-a lor bine.* O.I 59/18. [Crainl] *șede-n perine de puf Și cu crengi îl apăr pagii de muscuțe și zăduf.* O.I 85/26. *Eu? Îmi apăr sărăcia și nevoile și neamul.* O.I 147/31 [V. 3].

3. T r a n z. A susține. *În prelegeri populare idealele le apăr.* O.I 48/18 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **apăr** (**O.I** 147/31), 2 sg. **te aperi** (**O.I** 147/11), 3 sg. **se apără** (**O.I** 67/14), 3 pl. **apăr** (**O.I** 48/18, 85/26); conj. prez. 2 sg. **să aperi** (**O.I** 59/18).

APĂRĂTÓR s.m. Persoană care apără, păzește. *Și el — el vîrful mîndru al celor ce apusă — Salută-n a lui cale pe-apărătorul mut.* O.I 62/7 [V. 1].

APĂREÁ vb. II. I n t r a n z. **1.** A se ivi, a se arăta. *Din tainica pădure Apare luna mare cîmpiilor azure. Umplîndu-le cu ochiul ei mîndru, triumfal.* O.I 63/9. *Iar prin lumina cea rărită, Din valuri reci, din umbre moi, S-apar-o zînă liniștită Cu ochii mari, cu umeri goi?* O.I 228/23. *Perdeaua. . . se dete puțin într-o parte și prin falduriî ei albi apăru un blond cap de copilă.* P.L. 54/40; cf. **O.I** 11/19, 18/7, 95/3, 168/4; **O.IV** 430, 430/1; **P.L.** 49/12 [V. 8; Pr. 2]. ◒ (În context figurat) *De cîte ori, iubito, de noi mi-aduc aminte, Oceanul cel de gheață mi-apare înainte.* O.I 114/2 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A-i apărea** (cuiva) **prin haos** v. h a o s [V. 1].

2. A lua naștere. *Din haos Doamne-am apărut Și m-aș întoarce-n haos.* O.I 177/13 [V. 1].

3. A se prezenta, a se înfățișa. *În multe forme-apare a vieții crudă taină.* O.I 64/18 [V. 1]. ✦ A apărea. *În mijlocul acestui lac, care apare negru de oglindirea stufului, ierburiei și răchitelor. . . este o nouă insulă mică.* P.L. 79/4 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 2 sg. **apari** (**OI.** 27/5), 3 sg. **apare** (**O.I** 63/9, 64/18, 95/3, 114/2; **P.L.** 79/4), p.s. 3 sg. **apăru** (**P.L** 49/12, 54/40), p.c. 1 sg. **am apărut** (**O.I** 177/13); conj. prez. 3 sg. **să apară** (**O.I** 11/19, 168/4, 228/23); imper. 2 sg. **apari** (**O.IV** 430, 430/1); ger. **apărînd** (**O.I** 18/7).

APĂSÁ vb. I. T r a n z. **1.** A presa. *Și gîndind că dorm, șireato, apeși gura la de foc Pe-ai mei ochi închiși ca somnul și pe frunte-mi în mijloc.* O.I 42/14. *O mînă era strîns apăsată pe inimă.* P.L. 59/39 [V. 1; Pr. 1]. ✦ R e f l. A se sprijini. *Și bărbia lui s-apasă de al pietrei umăr rece.* O.I 50/17 [V. 1].

2. F i g. A oprima, a chinui, a împila. *Și el — el vîrful mîndru al celor ce apusă — Salută-n a lui cale pe-apărătorul mut.* O.I 62.6 [V. 1]. ◒ (În context figurat) *S-acele milioane, ce în grămezi luxoase Sunt strînse la bogatul, pe cel sărac apasă.* O.I 59/4 [V. 1].

3. F i g. A copleși, a înăbuși. *Astfel toldeuna, cînd gîndesc la tine, Sufletul mi-apasă nouri de suspine.* O.I 10/11. *Dar pe cîle* [inimi] *dureroase Cîntu-i mistic le apasă.* O.I 13/9. *Cît amor de drept și bine, Cîtă sinceră frăție adusese el cu sine? Și răsplata? — Amărirea, care sufletu-i apasă.* O.I 53/8 [V. 3]. ✦ A toropi. *Nu-i mai dedeau de capăt* [poveștii] *pînă ce nu-nețau, apăsați de somn.* P.L. 52/14 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 2 sg. **apeși** (**O.I** 12/14), 3 sg. **apasă** (**O.I** 10/11, 13/9, 53/8), **se apasă** (**O.I**

50/17), 3 pl. **apasă** (**O.I** 59/4, 62/6), imp. 3 sg. **era apăsată** (**P.L.** 59/39) ; part. **apăsaţi** (**P.L.** 52/14).

APĂSÁRE s.f. Fig. Stare de deprimare. *Cînd o inimă perdută-n mizerie, în apăsare... şi-ar ridica aspiraţiunile pînă la tine... ce-ar simţi un asemenea om?* P.L., 56/6 [Pr. 1].

APĂSÁT, -Ă adj. 1. (Despre paşi) Energic, hotărît. *Dacă un actor bun i-ar fi auzit paşii severi, apăsaţi... ar fi stiut ... să-şi imagineze aproape caracterul omului.* P.L., 91/13 [Pr. 1].

2. Îngreunat. *Cerdacuri înalte, înaintile sub şandramale lungi, apăsate, pline de muşchi negru-verde.* P.L. 39/32 [Pr. 1].

3. Apăsător, încărcat, înăbuşitor. *Ardeau lămpi somnoroase răspîndind dungi de galbenă lumină prin aerul apăsat.* P.L. 27,25 [Pr. 1].

4. (Despre vorbă, glas) Sufocat, înăbuşit. *Alexandru cel Bun! pulu el şopti cu glasul apăsat.* P.L. 37/34 [Pr. 1]. ◇ (Adverbial) *Ah! le iubesc!... şipă el apăsat.* P.L. 94/11 [Pr. 1]. ◆ Chinuit. *Mă arde-n spate! zise fata c-un geamăt apăsat.* P.L. 18/36 [Pr. 1]. ◆ Fig. Plin de necazuri, de suferinţă. *Era un contrast plăcut: faţa lui trasă şi fină, din care nu se putuse încă şterge amărăciunea unei tinereţi apăsate... lîngă fizionimia ovală, rălunzită şi albă a ei.* P.L. 64/24 [Pr. 1].

— Forme gramaticale : **sg.n.ac. apăsat** (**P.L.** 18/36, 27/25, 37/31), g.d. **apăsate** (**P.L.** 64/24) ; pl.n.ac. **apăsaţi** (**P.L.** 91/13), **apăsate** (**P.L.** 39/32).

APLAUDÁ vb. I. Tranz. A bate din palme în semn de aprobare. *Şi aplaudă frenetic schime, cîntece şi jocuri.* O.I 150/26 [V. 1]. ◆ Fig. A lăuda zgomotos. *Ei vor aplauda desigur biografia subţire Care s-o-ncerca s-arate că n-ai fost vrun lucru mare.* O.I 134/26 [V. 1].

— Forme gramaticale : ind. prez. 3 sg. **aplaudă** (**O.I** 150/26), viit. 3 pl. vor **aplauda** (**O.I** 134/26).

APLĂUZE s.n. pl. Bătăi repetate din palme în semn de aprobare, de admiraţie. ◒ (Metaforic) *Tu cîntare întrupată! De-al aplauzelor flor, Apărînd divinizată Răpirii sufletu-mi în dor.* O.I 18/6. *N-avem oameni ce se lupă cu reto ricele sulifi În aplauzele grele a canaliei de ulifi?* O.I 150/4 ; cf. **O.I** 19/14 [V. 3].

— Forme gramaticale : pl.n.ac. **aplauze** (**O.I** 150/4), g.d. **aplauzelor** (**O.I** 18/6, 19/14).

APLECÁ vb. I. 1. Tranz. şi refl. A (se) înclina, a (se) pleca. *Şi atunci e-obrazul roş Ea apleacă gene lungi Peste ochii cuviosi.* O.I 67/3. *Ii spuse lin, aplecîndu-se la urechi-i : De ce cauţi ceea ce nu-ţi poate veni în minte?* P.L. 53/1. *Aplecîndu-şi gura la urechea ei, îi şopti lin.* P.L. 93/21 ; cf. **P.L.** 63/22 [V. 1 ; Pr. 3]. ◇ Expr. **A apleca în jug** v. jug [V. 1].

2. Tranz. (Popular, în expr.) **A apleca la sîn** v. sîn [V. 1].

— Forme gramaticale : ind. prez. 3 sg. **apleacă** (**O.I** 12/3, 67/3) ; conj. prez. 3 pl. **să aplece** (**O.I** 59/7) ; ger. **aplecîndu-** (**P.L.** 53/1, 63/22, 93/21).

APÓI adv. 1. (Cu sens temporal) După aceea, pe urmă. *Ş-apoi ca din vis trezită... De pe frunlea mea cea tristă tu dai vîlele-nlr-o parte.* O.I 42/11. *Apoi noaptea or albastră, a lor dulce vecinicie, Ce uşor se mişluieşte prin plînsorile pustie.* O.I 83/5. *Apoi le uiţi rîzînd la cîte-o filă.* O.IV 333/12. *Ş-apoi îl lua în braţele ei, îl dezmerda, îl săruta.* P.L. 31/14 ; cf. **O.I** 17/24, 37/18, 46/19, 79/24, 84/35, 107/12, 128/1, 150/27, 151/11, 154/15, 159/3, 165/17 ; **P.L.** 7/12, 8/31, 9/3, 9/13, 10/1, 10/23, 11/17, 13/1, 13/3, 13/7, 13/29, 13/36, 14/11, 16/21, 16/37, 17/36, 18/11, 20/12, 20/39, 22/39, 23/4, 23/8, 23/24, 23/24, 30/16, 36/6, 36/40, 39/7, 39/9, 39/11, 44/19, 49/19, 52/18, 53/12, 58/24, 59/9, 60/5, 61/15, 61/27, 63/3, 63/31, 64/3, 67/1, 68/16, 74/11, 74/13, 76/6, 79/2, 80/25, 80/29, 81/9, 82/34, 83/33, 84/12, 84/14, 88/25, 93/17, 94/14, 94/27, 95/13, 95/16, 95/20, 95/37, 101/12 [V. 15 ; Pr. 65].

2. (În corelaţie cu conjuncţia „dacă") Atunci..., în acest caz. *Iar dac-a fi adevărat ce zice lumea : că pentru feţii-frumoşi vremea nu vremuieşte, apoi poate c-or fi trăind şi astăzi.* P.L. 23/34 [Pr. 1].

3. (Uneori precedat de „şi") Afară de aceasta, pe lîngă aceasta. *Ş-apoi... cine ştie de este mai bine A fi sau a nu fi.* O.I 38/29. *De mi-i da o sărutare, Nime-n lume n-a s-o ştie, Căci va fi sub pălărie — Ş-apoi cine treabă are!* O.I 55/12. *Dar ce mai era în cutie? Păpuşile ce i le dedese de ziua ei doi ani de-a rîndul... Apoi, mai era ceva.* P.L. 71/34 ; cf. **P.L.** 49/10, 61/33. 93/32 [V. 2 ; Pr. 4].

APOPLEXÍE s.f. Congestie cerebrală. *Tatăl ei, marchizul Bianchi, muri de apoplexie în mijlocul păharelor şi a comesenilor săi.* P.L. 99/19 [Pr. 1].

APÓS, APOÁSĂ adj. Care conţine multă apă. ◒ (Construcţie metaforică) **Mărgăritare apoase** v. mărgăritar [Pr. 1].

— Formă gramaticală : pl.n.ac. **apoase** (**P.L.** 3/23).

APOSTÁT, -Ă adj. Care a renunţat la o credinţă religioasă ; abjurat, renegat. *Ea un înger ce se roagă — El un demon ce visează ; Ea o inimă de aur — El un suflet apostat.* O.I 50/22 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Care şi-a schimbat sentimentele anterioare. *Plîngi, copilă? — C-o privire umedă şi rugătoare Poţi din nou zdrobi şi frînge apostat-inima mea.* O.I 30/18 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **apostat** (**O.I** 50/22), **apostată** (**O.I** 30/18).

APOTEÓZĂ s.f. Slăvire, preamărire. *Poeţii lor nu găseau în univers destule metafore şi comparaţiuni pentru apoteoza eroilor.* P.L. 50/41 [Pr. 1].

APRÍL s.m. A patra lună a anului, schimbătoare şi capricioasă. ◒ (Comparaţie) *Ci tu rămîi în floare ca luna lui april, Cu ochii mari şi umezi, cu zîmbet de copil.* O.I 128/7. *Pălimaş şi îndărătnic s-o iubeşti ca un copil Cînd ea-i rece şi cu toane ca şi luna lui aprii.* O.I 157/28 [V. 2].

***APRÍLIE** s.m. v. **aprii**.

APRÍNDE vb. III. 1. Tranz. A face să ardă. *O candelă bătrînul aprinde — para lungă Se-nalţă-n sus albastră.* O.I 93/33. *Casa se întunecă şi nu se mai văzu nici umbra din părete a portretului, nici umbra înaltă a lui Dionis. El aprinse lumina.* P.L. 31/41. *El aprinse o lampă neagră, împlută cu untdelemn.* P.L. 45/1 [V.1 ; Pr. 2]. ◒ (În context figurat ; aluzie la filozoful grec Diogene) *Chemarea unui filozof? ... Ceea ce zici tu*

Îmi hotărăşte soarta. Îmi voi aprinde lampa şi-oi căuta oameni. P.L. 48/8 [Pr. 1]. ◒ (Construcţii metaforice) **A aprinde candelă iubirii** v. c a n d e l ă [V. 1]. **A-şi aprinde jăratecul de argint al frunţilor** v. j e r a t i c [Pr. 1].

2. R e f l. F i g. (Despre sentimente, pasiuni) A izbucni, a lua naştere. *Visul tău de glorii falnic triumfînd... Spună ce-i poporul mare, românesc, Cînd s-aprinde sacru candida-i vitvoare.* O.I 15/15 [V. 1]. ✦ T r a n z. **A aţiţa**, a stîrni, a înflăcăra. *Cu focul albei Veste aprinde al meu sîn.* O.I 17/6. *O carte care nu lasă nimic de dorit pentru a aprinde nişte creieri superstiţioşi.* P.L. 35/32 [V. 1; Pr. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **A aprinde o scînteie în sufletul înghesuit** (al cuiva) = a trezi la viaţă, a provoca entuziasm, a înflăcăra. *Virtutea despletită şi patria-ne zeie Nu pot ca să aprinză o singură scînteie În sufletu-nghesuit.* O.I 25/8 [V. 1].

3. R e f l. (Despre corpuri incandescente) A lumina, a străluci, a scînteia. *Luna tremură pe codri, se aprinde, se măreşte.* O.I 152/7. *El* [luceafărul] *ascultă tremurători, Se aprindea mai tare Şi s-arunca fulgerători, Se cufunda în mare.* O.I 168/30 [V. 2].

4. R e f l. F i g. A se ivi strălucitor, luminos, a răsări. *Şi cît de viu s-aprinde el* [luceafărul] *În orişicare sară, Spre umbra negrului castel Cînd ea o să-i apară.* O.I 168/1. *Din sînul veciniciului ieri Trăieşte azi ce moare, Un soare de s-ar stinge-n ceri S-aprinde iarăşi soare.* O.I 178/4 [V. 2]. ◒ (În context figural) *Dindu-mi din ochiul tău senin O rază dinadins, În culcu timpilor ce vin O stea s-ar fi aprins.* O.I 191/20 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **aprinde** (**O.I** 17/6, 93/33), **se aprinde** (**O.I** 15/15, 152/7, 168/1, 178/4); imp. 3 sg. **se aprindea** (**O.I** 168/30), p.s. 3 sg. **aprinse** (**P.L.** 31/41, 45/1), viit. 1 sg. **voi aprinde** (**P.L.** 48/8); conj. prez. 2 sg. **să aprinzi** (**O.I** 192/19), 3 sg. **să aprindă** (**P.L.** 39/12), **să aprindă** (**O.I** 25/8); opt. p. 3 sg. **s-ar fi aprins** (**O.I** 191/20); inf. a **aprinde** (**P.L.** 35/32).

APRÍNS, -Ă adj. **1.** Care arde dînd lumină. *Să privesti prin lucii geamuri la luminele aprinse.* O.I 157/20 [V. 1]. ✦ Luminat. *Iată lacul. Luna plină Poleindu-l, îl străbate; El aprins de-a ei lumină. Simte-a lui singurătate.* O.I 210/7 [V. 1]. ✦ F i g. (Despre ochi) Strălucitor, arzător. *Atunci ea era descoperită... cu părul vîlvoi, cu ochii aprinşi în cap şi cu faţa roşie ca sîngele.* P.L. 85/1 [Pr. 1].

2. F i g. Pasionat, înflăcărat, pătimaş. *Cîteodat' — deşi arare — se-ntîlnesc, şi ochii lor Se privesc, par a se soarbe în dorinţa lor aprinsă.* O.I 51/32. *Şi faţa mea în lacrimi pe faţa ta s-o plec, Cu sărutări aprinse sufletul să ţi-o-nec.* O.I 213/12 [V. 2].

3. Incendiat. *Aici vă duceţi valuri în mii batalioane, Cum în păduri aprinse, minat în uragane, Diluviul de foc.* O.I 24/21 [V. 1]. ✦ F i g. Declanşat, dezlănţuit. *Şi trebuiesc luptate războaiele aprinse, Căci voi murind în sînge, ei pot să fie mari.* O.I 56/24 [V. 1].

— **Forme gramaticale**: sg.n.ac. **aprins** (**O.I** 210/7), **aprinsă** (**O.I** 51/32); pl. **aprinşi** (**P.L.** 85/1), **aprinse** (**O.I** 24/24, 56/24, 157/20, 213/12).

APROÁPE adv. **1.** În preajmă, În vecinătate, alături. *Ci eu aş vrea ca unul, venind de mine-aproape, Să-mi spuie al tău nume pe-nchisele-mi pleoape.* O.I 127/27. *Trece lebăda pe ape Între trestii să se culce — Fie-ţi îngerii aproape Somnul dulce.* O.I 207/11. *Să-mi fie somnul lin Şi codrul aproape.* O.I 219/10. *Amorul şi moartea mea vor fi foarte aproape una de alta.* P.L. 90/8; cf. **O.I** 104/1, 154/29, 216/6, 221/14, 223/10; **O.IV** 338/12; **P.L.** 4/27, 15/30, 50/21, 100/17 [V. 9; Pr. 5]. ◒ (Repetiţie; precedat de „mai", marchează insistenţa) *Mai aproape, mai aproape Noi ne-om strînge piept la piept.* O.I 101/9. *Cînt-un corn cu-nduioşare Tot mai tare şi mai tare, Mai aproape, mai aproape.* O.I 103/16. *Cobori încet... aproape, mai aproape, Te pleacă iar zîmbind peste-a mea faţă.* O.I 120/23. *Ea zboară aproape şi tot mai aproape Şi vrea ca amica-i deodată s-o-ngroape.* O.IV 366/11; cf. **O.I** 213/14, 213/14 [V. 10]. ◒ (Construcţie metaforică) **A fi aproape de sînul cuiva** v. s î n [V. 1]. ✦ F i g. Apropiat, legat sufleteşte, *Cînd aş sta pierdut pe gînduri, peste umăr mi-ar privi, Aş simţi-o că-i aproape şi ar şti c-o înţeleg.* O.I 157/35 [V. 1]. ◇ (Precedat de prep. „de") *Ca în cămara ta să viu Să te privesc de-aproape, Am colorit cu-al meu senin Şi m-am născut din ape.* O.I 170/22 [V. 1].

2. Gata, mai-mai, cît p-aci. *S-arunca la picioarele tînărutui cu mîinile unite, tremurînd şi aproape plîngînd.* P.L. 88/17. *Ar fi ştiut prin o aeţiune reconstructivă, fără să-l vadă, să-şi imagineze aproape caracterul omului în cestiune.* P.L. 91/16 [Pr. 2]. ◇ Expr. **A fi aproape să moară** v. m u r i [Pr. 1].

APROPIÁ vb. I. 1. R e f l. A veni aproape. *Atunci tu prin întuneric te apropii surizîndă, Albă ca zăpada iernei, dulce ca o zi de vară.* O.I 42/5. *La un semn deschisă-i calea şi s-apropie de cort Un bătrîn atît de simplu, după vorbă, după port.* O.I 146/10. *Şi dacă ramuri bat în geam Şi se cutremur plopii, E ca în minte să te am Şi-ncet să te apropii.* O.I 193/4. *S-apropie de fereastră şi se uită în grădină.* P.L. 74/9; cf. **O.I** 53/10, 79/17; **P.L.** 8/5, 9/21, 17/10, 26/29, 30/16, 54/23, 61/12, 64/16, 76/17, 79/35, 83/14, 93/5, 93/9, 93/13, 95/24, 97/32, 98/17, 98/20, 102/13 [V. 5; Pr. 20]. ◒ (Element de personificare) *Vede cum din ceruri luna lunecă şi se coboară Şi s-apropie de dînsul preschimbată în fecioară.* O.I 142/6 [V. 1]. ✦ T r a n z. A duce, a aşeza aproape de cineva sau de ceva. *El îşi apropie scaunul de fereastră.* P.L. 36/1. *Maiestre! strigă ea iară, apropiind scaunul de fereastră.* P.L. 36/14. *Francesco... apropie gura de fruntea ei.* P.L. 76/25; cf. **P.L.** 92/14 [Pr. 4].

2. T r a n z. F i g. A fi, a ajunge aproape la fel. *Vor căta viaţii tale Să-i găsească pete multe, răutăţi şi mici scandale — Astea toate le apropie de dînşii.* O.I 134/37 [V. 1].

3. R e f l. (Temporal) A sosi, a fi aproape. *S-apropiase mieznul nopţii.* P.L. 67/20 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 2 sg. **te apropii** (**O.I** 42/5, 193/4), 3 sg. **apropie** (**O.I** 134/37), **se apropie** (**O.I** 53/10, 79/17, 142/6, 146/10; **P.L.** 8/5, 9/21, 17/10, 30/16, 61/12, 76/17), imp. 3 sg. **se apropia** (**P.L.** 64/16, 93/5, 93/9, 93/13, 95/24, 102/13), p.s. 3 sg. **apropie** (**P.L.** 36/1, 54/23, 74/9, 76/25, 83/14, 97/32, 98/17, 98/20), **se apropie** (**P.L.** 26/29), m.m.c.p. 3 sg. **se apropiase** (**P.L.** 67/20); conj. prez. 3 sg. **să se apropie** (**P.L.** 79/35); opt. prez. 3 sg. **ar apropia** (**P.L.** 92/14); ger. **apropiind** (**P.L.** 76/14).

APROPIÁT, -Ă adj. Situat în apropiere, învecinat. *Într-una din cele două umbre dispăru într-o casă apropiată.* P.L. 95/39 [Pr. 1].

APROPIÉRE s.f. Prezență. *Tu nici nu știi ce-i la apropiere Cum inima-mi de-adînc o tinuiește.* O.I 120/9 [V. 1]. ◇ Loc. adv. **În apropiere (de)** = a) cale de, la distanță de. *Nu se retrage la o mănăstire de călugărițe, în apropiere de cîteva ore.* P.L. 100/2 [Pr. 1]; b) de aproape. *Într-o îmbrățișată ca băiat, ca în noaptea aceea cînd se văzură pentru întîia oară în apropiere.* P.L. 64/13 [Pr. 1].

APROPRIÁ vb. I. Tranz. A-și însuși ceva. *Apropriindu-ți prin vrajă ființa mea și dîndu-mi mie pe a ta, eu voi deveni om de rînd.* P.L. 47/9 [Pr. 1].

APUCÁ vb. I. 1. Tranz. **1. A prinde, a pune mîna** (pe ceva sau pe cineva), **a lua.** *Bine, zise Dan, apucînd mîna cea rece și diafană a umbrei.* P.L. 47/30. *Apucîndu-i o mînă o duse la buzele ei.* P.L. 88/19. *Întîlnse el mai întîi mîna și apucă încet mîinuța ei fină și rece.* P.L. 93/18; cf. P.L. 76/25 [Pr. 4]. ◆ **A înhăța, a înșfăca.** *Se azvîrl' doi leoparzi, Ce cu poftă inimoasă de-a lupta se și aruncă Peste tîgru, Dar acesta îi apucă în cumplitele lui gheare.* O.I 165/24. *Cum venea vuind, Făt-Frumos o apucă de mijloc și o trînti cu toată puterea într-o piuă.* P.L. 6/39. *Fără de-a zice o vorbă, el apucă pe Făt-Frumos și-l azvîrli în nourii cei negri.* P.L. 13/6; cf. P.L. 9/2 [V. 1; Pr. 3].

2. Fig. A prinde cu auzul. *Din a lor treacăt să apuc Acele dulci cuvinte.* O.I 188/1 [V. 1].

3. Fig. A cuprinde. *Ea trebui de el în somn Aminte să-și aducă Și dor de-al vulturilor domn De inim-o apucă.* O.I 171/16 [V. 1].

II. Tranz. și intranz. A porni într-o direcție oarecare, a lua drumul. *Pe cărare-n bolți de frunze, Apucînd spre sat în vale, Ne-om da sărutări pe cale. Dulci ca florile ascunse.* O.I 55/18. *Stol de cocori Apucă-ntinsele Și necuprinsele Drumuri de nori.* O.IV 378/14 [V. 2]. ◇ Expr. **A apuca calea** v. c a l e [Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **apucă** (**O.I** 171/16; **O.IV** 378/14), p.s. 3 sg. **apucă** (**O.I** 165/24; **P.L.** 6/39, 9/2, 13/6, 20/35, 76/25, 93/18); conj. prez. 1 sg. **să apuc** (**O.I** 188/1); ger. **apucînd-** (**O.I** 55/18; **P.L.** 47/30), **apucîndu-** (**P.L.** 88/19).

APUCÁT[1] s.n. (În loc. adv.) **Pe apucate** = în mod dezorganizat, la întîmplare. *Ce viață-i asfepta pe ei?... Un copist avizat a se cultiva pe apucate.* P.L. 27/10 [Pr. 1].

APUCÁT[2]**, -Ă** adj. Nebun. ◒ (Comparație) *Baba scîrșni din dinți ca apucată.* P.L. 18/11. *Se culcă în năsip tremurînd ca apucată.* P.L. 20/11 [Pr. 2].

APUCĂTÚRĂ s.f. Manifestare, gest. *Sunt oameni, pe cari spirite de observație și femeile îi deseosă dintr-o singură apucătură.* P.L. 91/8 [Pr. 1].

APÚNE vb. III. Intranz. (Despre aștri) A asfinți, a scăpăta. *Cu-a ei candelă de aur palida înfelepeiune, Cu zîmbirea ei regală, ca o stea ce nu apune, Lumina a vieței voastre drum de roze semănat.* O.I 35/26. *Cînd unul trece, altul vine În astă lume a-l urma, Precum cînd soarele apune El și răsare undeva.* O.I 204/7. *I'n brad se înalță singur și delunat pe un vîrf de munte în fața soarelui ce apunea.* P.L. 39/1; cf. O.I 148/31, 178/10; P.L. 14/9, 96/2 [V. 4; Pr. 3]. ◆ Fig. A dispărea, a pieri. *Și bogat în sărăcia-i ca un astru el* [Mureșan] *apune.* O.I 32/17. *Din noaptea vecinicei uitări În care toate curg... De unde nu mai străbătu Nimic din ce-au apus — Aș vrea o dată-n viață tu Să te înalți în sus.* O.I 230/6 [V. 2].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **apune** (**O.I** 32/17, 35/26, 148/31, 204/7; **P.L.** 14/9), imp. 3 sg. **apună** (**P.L.** 39/1, 96/2), p.c. 3 sg. **au apus** (**O.I** 230/6); opt. prez. 2 sg. **al apune** (**O.I** 178/10).

APÚNERE s.f. Apus, asfințit. *Încet painjinișul cel roș se lărgi, se diafaniză și se prefăcu într-un cer rumenit de apunerea soarelui.* P.L. 37/37. *Prin lumea rumenă de apunerea frumoasă trece călugărul nostru.* P.L. 39/21 [Pr. 2].

APÚS[1] s.n. **1.** Asfințit, scăpătat. *Îngenunche înspre apusul acelui soare dumnezeiesc.* P.L. 14/10 [Pr. 1].

2. Vest. *O pasăre plutește cu aripi ostenite, Pe cînd a ei pereche nainte tot s-a dus C-un plîc întreg de pasări, perzîndu-se-n apus.* O.I 114/8. *Din niște colți de stînci despre apus se ridica o monastire veche.* P.L. 72/7 [V. 1; Pr. 1].

3. Occident. *N-au avut decît ei ochiul ori cu mîna semn a face Și Apusul își împinse toate neamurile-neoace.* O.I 146/35. *Tu te lauzi că Apusul înainte îi s-a pus?* O.I 147/27. *Ce a scos din voi Apusul, cînd nimic nu e de scos?* O.I 151/10; cf. O.I 146/27, 147/28 [V. 5].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **apus** (**O.I** 114/8; **P.L.** 72/7), **apusul** (**O.I** 146/27, 146/35, 147/27, 147/28, 151/10; **P.L.** 14/10).

APÚS[2]**, -Ă** adj. Fig. Dispărut pentru totdeauna, trecut. *Riul sfînt ne povestește cu-ale undelor lor gure De-a izvorului său taină, despre vremi apuse, sure.* O.I 44/20 [V. 1].

ARÁB, -Ă adj. Care aparține arabilor, privitor la arabi. *Și azi el se avîntă pe calul său arab.* O.I 97/6. *Am fost întotdeuna surprins că nu pricep cureni limba arabă.* P.L. 65/27. *Capul ei se ridica... astfel cum și-l ridică caii de rasă arabă.* P.L. 77/26; cf. P.L. 52/33, 53/34, [V. 1; Pr. 4].

— Forme gramaticale: sg.n. ac. **arab** (**O.I** 97/6; **P.L.** 52/33, 53/34), **arabă** (**P.L.** 65/27, 77/26).

ARĂMÁ s.f. Cupru. *Se bate miezul nopții în clopotul de-aramă, Și somnul, vameș vieții, nu vrea să-mi ieie vamă.* O.I 203/1. *Buzduganul, căzînd, se izbi de o poartă de aramă.* P.L. 5/21 [V. 1; Pr. 1]. ◒ (În context figurat) *Cale de două ceasuri — pierdută în nultul cerului — plutea... meazănoapteu bătrînă cu aripele de aramă.* IAL. 19/21 [Pr. 1]. ◇ Loc. adj. **De aramă** = a) arămiu, roșcat. *De treci codri de aramă, de departe vezi albind Și-auzi mîndru glăsuire a păduriî de argint.* O.I 85/2. *Și ca nouri de aramă și ca ropotul de grindeni, Orizontu-nluneclndu-l, vin săgeți de pretutindeni.* O.I 148/7 [V. 2]; b) (despre glas) metalic, grav, sonor. *Din tronul lui de piatră bătrînul preot vede Și-n vînturi el ridică adînc glas de-aramă.* O.I 98/17 [V. 1]. ◇ Expr. **A-și urâta arama** v. a r ă t a [V. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **A turnurilor înalt**

de aramă v. I n i m ă [V. 1]. **Lanțuri de aramă** = robie grea, sclavie cruntă. *Bolliac cîntă iobagul ș-a lui lanțuri de aramă.* O.I 32/1 [V. 1]. **A rumpe coarde de aramă** v. r u p e [V. 1]. ◒ (Metaforic) Clopot; sunet de clopot. *Vă zgudue arama urechea amorțită Și simțul leșinat.* O.I 25/5. *Și străveziul demon prin aer cînd să treacă, Atinge-ncet arama cu zimți-aripei sale.* O.I 69/15 [V. 2]. ✦ **Moneda făcută din aramă.** ◒ (În context figurat) *De ce vrei să scoți din aramă sunetul aurului?* P.L. 53/3 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **aramă** (**O.I** 28/1, 32/1, 32/14, 85/2, 98/17, 148/7, 203/1; **P.L.** 5/21, 19/21, 53/3), **arama** (**O.I** 25/5, 69/15, 151/23).

ARANGEÁ vb. I v. **aranja.**

ARANJÁ vb. I. T r a n z. (Și în forma *arangea*) **A pune la locul potrivit, a potrivi.** *Nu înțeleg, ci ceva mai adînc arangează totul eu o simțire sigură, fără greș.* **P.L. 80/24 [Pr. 1].** ◒ (Metaforic, ironic) *Poate că-i convin tuspatru eraii cărților de joc Și-n cămara inimioarei t-aranjează la un loc.* O.I 162/32 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **aranjează** (**O.I** 162/32), **arangează** (**P.L.** 80/24). — Variantă: **arangeá** (**P.L.** 80/21) vb. I.

ARĂRE adv. Rarcori. *Cîteodat' — deși arare — se-ntîlnesc, și ochii lor Se privesc.* O.I 51/31. *Cîteodată... prea arare... A lîrziu cînd arde lampa, inima din loc își sare, Cînd aud că sună cleampa.* O.I 106/5 [V. 2].

ARĂTĂ vb. I. T r a n z. A expune privirilor, a **prezenta.** *Apoi ea îl luă de mînă și-i arătă baia de lacrimi.* P.L. 23/5. *Artistul îi arătă lui Ieronim tabloul.* P.L. 88/32; cf. **P.L.** 10/22, 58/34, 59/12, 61/19, 61/31, 88/5, 88/7 [Pr. 9]. ◒ (Construcție metaforică) **A arăta la soare** v. s o a r e [V. 1]. ✦ A da la iveală, a lăsa să se vadă. *Ivi și cola a ei haină s-a desprins din sponci ș-arată Trupul alb în goliciunea-i, curăția ei de fată.* O.I 79/5. *Înălțimile albastre Pleacă zarea lor pe dealuri, Arătînd privirii noastre Stele-n ceruri, stele-n valuri.* O.I 210/19 [V. 2]. ◒ (Element de personificare; în context figurat) *Sara vine din arinești, Cu miroase o îmbală, Cerul stelele-și arată, Solii dulci ai lungii liniști.* O.I 103/7. [Luna, tu] *ce palate și cetăți, străbătute de-al tău farmec ție singură-ți arăți.* O.I 130/14 [V. 2]. ◇ Expr. **A-și arătn arama** = a-și da pe față defectele, a-și dezvălui adevăratul caracter. *Prea v-ați arătat arama, sfîșiind această țară.* O.I 151/23 [V. 1].

2. I n t r a n z. și t r a n z. A indica. *Iar steaua cea polară i-arată a lui cale.* O.I 92/31. *Pe acesta-l aleg eu, zise Făt-Frumos, arătînd la calul cel slab.* P.L. 18/3 [V. 1; Pr. 1]. ✦ T r a n z. A învăța, a iniția pe cineva în... *Dacă nu știi, ți-aș arăta Din bob în bob amorul.* O.I 174/17 [V. 1].

3. T r a n z. **A dovedi, a demonstra.** *În prelegeri populare ideatele le apăr Și junimei generoase, domnișoarelor ce scapăr, Li arăt că lumea vis e.* O.I 48/20. *A ta zîmbire Mi-arată cît de dulce ești. O.I 117/16. Ei vor aplauda desigur biografia subțire Care s-o-ncerca s-arate că n-ai fost vreun lucru mare.* O.I 134/27; cf. **O.I** 120/25, 178/17 [V. 5]. ✦ A reprezenta, a reflecta. *Zugrăvește din nou iarăși pînzele posomorîte, Ce-arătau faptele crunte unor domni tirani, vicleni.* O.I 32/24. *Sfărmați tot ce arată mîndrie și avere.* O.I 60/26 [V. 2]. ✦ A exprima. *Buzele-ntredeschise arătau o energică durere.* P.L. 92/26 [Pr. 1]. ✦ R e f l. i m p e r s. A se descoperi, a se vedea. *Prea v-ați bătut joc de limbă, de străbuni și obicei. Ca să nu s-arate-odală ce sunteți — Niște mișei!* O.I 151/26 [V. 1].

4. I n t r a n z. și r e f l. A părea, a se înfățișa. *Cum arăți tu? Ce-ți e? zise un bătrîn prietenos.* P.L. 58/28. *— Cum arată el? întrebă bătrînul, preocupat cum se vede de-o cugetare complicată.* P.L. 59/7. *Eu nu lucrez nimica; mă joc desemnînd cai verzi pe pereți; dar să lucrez...? Sunt mai înțelept de cum arăt.* P.L. 74/26; cf. **P.L.** 35/18, 86/28 [Pr. 5].

5. R e f l. A apărea, a se ivi. *O zare de lumină s-arată-n răsărit.* O.I 98/3. *Și din neguri, dintre codri, tremurînd s-arată luna.* O.I 148/36. *Cînd degerînd atîtea dăți, Eu mă uitam prin ramuri Și așteptam să le arăți La geamuri.* O.I 187/15. *El se arătă în fereastră, și ochii ei painjiniți de lacrimi se îndreptară spre el.* P.L. 58/19; cf. **O.I** 95/16, 113/8, 114/3, 133/2, 152/23, 162/38, 171/2, 172/22, 184/21, ; **O.IV** 360/18 [V. 13; Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 1 **sg. arăt** (**O.I** 48/20; **P.L.** 74/26), 2 sg. **arăți** (**O.I** 113/8, 130/14; **P.L.** 58/28), 3 sg. **arată** (**O.I** 60/26, 79/5, 92/34, 103/7, 117/16; **P.L.** 59/7), **se arată** (**O.I** 95/16, 98/3, 114/3, 133/2, 148/36, 162/38, 171/2, 172/33; **P.L.** 35/18), imp. 3 sg. **arăta** (**P.L.** 88/5), 3 pl. **arătau** (**O.I** 32/21; **P.L.** 92/26), p.s. 3 sg. **arătă** (**P.L.** 10/22, 23/5, 61/19, 83/32), **se arătă** (**P.L.** 58/19), p.c. 2 pl. **ați arătat** (**O.I** 151/23); conj. prez. 1 sg. **să arăt** (**P.L.** 61/31), 2 sg. **să arăți** (**O.I** 178/17), **să te arăți** (**O.I** 181/21, 187/15), 3 sg. **să arate** (**O.I** 134/27, 151/26); opt.prez. 1 sg. **aș arăta** (**O.I** 174/17), 3 sg. **ar arăta** (**P.L.** 86/28); imper. 2 sg. **arată** (**O.I** 120/25, 152/23; **O.IV** 360/18; **P.L.** 58/31) ger. **arătînd** (**O.I** 64/14, 210/19; **P.L.** 18/3, 88/7). **arătîndu-** (**P.L.** 59/12).

ARĂTÁRE s.f. I. Înfățișare, aspect. *Inițialele acestei cărți... erau scrise ciudat... caractere slave de o evlavioasă, ghebooasă, fantastică arătare.* P.L. 35/10. *O frunte naltă... ochii suri bolțiți adînc în capul cel înțelept și barba lungă... îi da arătarea unui înțelept din vechime.* P.L. 40/31. *Arătarea lui era liniștită, dar nu blîndă.* P.L. 40/35 [Pr. 3]. ✦ Imagine, figură. *Ca un chip ușor de înger e-arătarea adorată.* O.I 151/12. *Chip minunat, arătare de zăpadă în care lînăra delicatețe... era întrunită cu frumusețea nobilă... a femeiei.* P.L. 100/20 [V. 1; Pr. 1].

2. Fantomă, spectru. *Dar oare-s doctori acești doi?... Ori e un om, despărțit în două arătări bătrîne eu ochi-și petrece șirelul Ruben.* P.L. 62/3; cf. **P.L.** 21/6 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **arătare** (**P.L.** 35/10, 100/20), **arătarea** (**O.I** 154/12; **P.L.** 40/31, 40/35); pl.n.ac. **arătări** (**P.L.** 24/6, 62/3).

ÁRBOR s.m. Copac. *Umbra arborului falnic peste toate e slăpînă.* O.I 144/2. *Și peste arbori răsfirați Răsare blînda lună.* O.I 186/9. *Pe lîngă el arbori nalți, verzi, stufoși răspîndeau o umbră răcorită.* P.L. 13/12; cf. O.I 133/34, 136/5, 152/8; **P.L.** 5/27, 22/33, 44/10, 79/22, 100/14, 102/5, 102/7 [V. 5; Pr. 8].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **arbor** (**O.I** 133/34, 152/8), g.d. **arborului** (**O.I** 144/2); pl.n.ac. **arbori** (**O.I** 136/5, 186/9; **P.L.** 5/27, 13/12, 22/33, 79/22, 102/7), **arboril** (**P.L.** 100/14), g.d. **arborilor** (**P.L.** 44/10, 102/5).

***ÁRBORE** s.m. v. **arbor.**

ARC s.n. 1. Armă. *Lănci și inteie lungi în soare, arcuri se întind în vînt.* O.I 148/6. *Un arc de aur pe-al ei umăr, Ea trece mîndră la vînat.* O.I 229/5 [V. 2]. ◒ (În context figurat) *Puse-o floare-atunci-n arcu-i, Mă lovi cu ea în piept Și de-atunci în orice noapte Pling pe patul meu deștept.* O.I 236/13 [V. 1].

2. Arcadă. *În biserica pustie, lîngă arcul în părete, Genunchează stă pe trepte o copilă ca un înger.* O.I 50/5. *Intră — unde zidul negru într-un arc a-necremenit.* O.I 76/24. *Sala era naltă, susținută de stîlpi și de arcuri.* P.L. 5/38 [V. 2; Pr. 1]. ◒ (În context figurat) *Dar poate acolo să fie castele Cu arcuri de aur zidite din stele, Cu rîuri de foc și cu poduri de-argint, Cu fărmuri de smirnă, cu flori care cînt.* O.I 38,2 [V. 1]. ◒ (Metaforic, cu referire la înfățișarea norilor) *Îngropau în grămezi de arcuri înalte, de spelunci adînci, suite una peste alta, lumina cerescului împărat.* P.L. 39/4 [Pr. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **Al cerurilor arc** = bolta cerească (v. și **catapeteasmă, cîmpie, lan, mormînt, ocean, tărie**) *O dormi, o dormi în pace... În mausoleu-ți mîndru, al cerurilor arc, Tu adorat și dulce al nopților monarc.* O.I 69/5 [V. 1]. **Arc de pară** = bolta cerească împurpurată de un incendiu catastrofal. *Departe vede-orașul pe sub un cerc de pară.* O.I 94/34 [V. 1].

— Forme gramaticale: **sg.n.ac. arc** (**O.I** 69/5, 76/21, 94/34, 229/5), **areul** (**O.I** 50/5, 236/13); pl.n.ac. **arcuri** (**O.I** 38/2, 148/6; **P.L.** 5/38, 39/4).

ARCĂT, -Ă adj. Arcuit. *Prin ferestrele arcate, după geamuri, tremur' numa Lungi perdele încrețite, care scînteie ca bruma.* O.I 152/5. *Apari să dai lumină arcatelor ferești.* O.IV 430/1. *Din zidurile areate răsăreau ferestre strălucite.* P.L. 11/35; cf. **O.I** 79/9; **P.L.** 36/31 [V. 3; Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **areată** (**P.L.** 46/31); pl.n.ac. **arcnte** (**O.I** 79/9, 152/5; **P.L.** 11/35), g.d. **arcatelor** (**O.IV** 430/1).

ARCÚȘ s.n. Vergea specială într-e capetele căreia se întind fire de păr și cu care se cîntă la vioară. *Un băiet de figan... schinjuia c-un arcuș... niște coarde false, care fîrîiau nervos.* P.L. 27/2 [Pr. 1].

ÁRDE vb. III. **1.** Intranz. A fi aprins. *Noaptea pololit și vînăt arde focul în cămin.* O.I 42/1. *Pe negre vîlele-i de păr Coroana-i arde pare, Venea plutind în adevăr Scăldat în foc de soare.* O.I 171/30 [V. 2]. ◒ (În context figurat) *Sufletu-fi arde-n sufletul meu C-o flamă dulce, tainică, lină.* O.I 27/11 [V. 1].

2. Intranz. A se mistui prin foc, a se consuma. *Parisul arde-n valuri, furluna-n el se scaldă, Turnuri ca fiacle negre trăsnese arzînd în vînt.* O.I 62/16—17. *O funie de fum, a cărei capăt dinainte ardea ca un cărbune.* P.L. 19/11 [V. 2; Pr. 1]. ◇ Expr. **Arz-o focul!** v. **foc** [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A-și arde ochii și Irumsețu** v. **frumusețe** [V. 1].

3. Tranz. A da foc, a nimici prin foc. ◒ (În context figurat) *Sfărmați statuia goală a Venerei antice, Ardeți acele pînze cu corpuri de nimsori.* O.I 60/17 [V. 1]. ◇ Expr. **A arde în cărbune** v. **cărbune** [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A arde fierea** v. **fiere** V. 1].

4. Intranz. A se consuma pentru a da lumină, a lumina. *Sub icoana afumată unui sfînt cu comanac Arde-n candel-o lumină cît un sîmbure de mac.* O.I 84/11. *Citeodată... prea arare... A tîrziu cînd arde lampa, Inima din loc îmi sare, Cînd aud că sună ceampa.* O.I 106/6. *Între acești muri afumați... ardeau lămpi somnoroase.* P.L. 27/24; cf. **O.I** 46/2, 50/2, 88/2, 92/25, 225/5; **P.L.** 44/40 [V. 7; Pr. 2]. ◒ (Metaforic) *Nu rămîne decît urciorul de lut, în care au ars lumina unei vieți bogate.* P.L. 98/27 [Pr. 1]. ✦ Fig. A luci, a sclipi. *Ar atrage-n visu-i mîndru a izvoarelor murmururi, Umbra umedă din codri, stelele ce ard de-a pururi.* O.I 162/4. *Stelele-n cer Deasupra mărilor Ard depărtărilor Pînă ce pier.* O.IV 378/3. *El văzu în bolțele scărilor candelabre cu sute de brațe, și-n fiecare braț ardea cîte o stea de foc.* P.L. 5/36; cf. **O.IV** 338/1 [V. 3; Pr. 1]. ◒ (În context figurat) *El strînsă c-o întunecată durere pe Maria la inima lui. Hurmuzul pămîntului ardea în salba ei de mărgăritare.* P.L. 53/40 [Pr. 1].

5. Tranz. A frige, a dogori. *Mă arde-n spate, zise fata.* P.L. 18/23; cf. **P.L.** 18/36, 19/9 [Pr. 3]. ◒ (În contexte figurate) *Mintea mi-e seacă, gîndul nelot, Pustiul arde-n inima-mi beată.* O.I 27/4. *Iar duh dă-i tu, Zamolze, sămînță de lumină, Din duhul gurei tale ce arde și îngheață.* O.I 94/25 [V. 2]. ◒ (Metaforic: folosit uneori absolut.) A pătrunde, a răscoli. *Mă dor de crudul tău amor A picpiului meu coarde, Și ochii mari și grei mă dor, Privirea ta mă arde.* O.I 172/28 [V. 1]. ✦ A pîrli. *Soarele-l arsese-n somnu-i.* P.L. 97/28 [Pr. 1]. ✦ Intranz. Fig. A fi cuprins de febră. *Și în gîndu-mi trece vîntul, capul arde pustiit, Aspru, rece sună cîntul cel etern neisprăvit.* O.I 158/5 [V. 1].

6. Intranz. Fig. (Despre ochi, privire) A străluci. *Dar ochi-i ard în frigurî și buza-i stingerală, Pe inima sa poartă de-atunci o neagră pală.* O.I 96/23. *Iar cînd te văd simbînd copilărește, Se stinge-atunci o viață de durere. Privirea-mi arde, sufletul îmi crește.* O.I 120/14 [V. 2]. ◒ (Construcție metaforică) **Ițază de lumină ce arde geana ochilor** = privire plină de dragoste (v. și **fulger, mort², umed**). *Ah, ca visul ce se-mbină Palid, lin, încelișor, Cu o rază de lumină Ce-arde geana ochilor... Răpișî sufletu-mi în dor.* O.I 19/12 [V. 1].

7. Intranz. Fig. A fi cuprins de un sentiment profund. ◒ (În context figurat) *Jalnic ard de viu chinuit cu Nessus.* O.I 199/9 [V. 1]. ◇ Expr. **A arde de dor** = a dori cu putere, a fi stăpînit de o dorință mare. *Și inima aceea, ce geme de durere, Și sufletul acela, ce cîntă amorțit... E sufletu-mi ce arde de dor nemărginit.* O.I 6/8. *Fiarele se-nfioresză, Și-mprejur, arzînd de dorul de-a se sfîșia-nire ele, Se așază.* O.I 166/2 [V. 2]. **A arde în iubire** = a fi cuprins de patima iubirii. *Clopotul vechi împle cu glasul lui sara, Sufletul meu arde-n iubire ca para.* O.I 231/16 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Vorbe arse de ul buzelor** foc v. **foc** [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **ard** (**O.I** 199/9), 2 sg. **arzi** (**O.I** 83/9), 3 sg. **arde** (**O.I** 6/8, 19/12, 27/4, 27/11, 42/1, 46/2, 62/16, 84/14, 92/25, 94/25, 106/6, 120/14, 158/5, 171/30, 172/28. 231/16; **P.L.** 18/23, 18/36, 19/9), 3 pl. **ard** (**O.I** 50/2, 96/23, 162/5; **O.IV** 338/1, 378/3), imp. 3 sg. (**P.L.** 5/36, 19/11, 44/40. 53/40), 3 pl. **ardeau** (**P.L.** 27/24), p.c. 3 sg. **au ars** (**P.L.** 98/27), m.m.c.p. 3 sg. **arsese** (**P.L.** 97/28), viit. 3 pl. **vor arde** (**O.I** 225/5); conj. prez. 1 sg. **să ard** (**O.I** 23/2), 3 sg. **să ardă** (**O.I** 83/7),

să **arză** (**O.I** 174/2); imper. 2 pl. **ardeți** (**O.I** 60/17); ger. **arzînd** (**O.I** 62/17, 88/2, 166/2); part. **arse** (**O.I** 80/36). — Accentuat și: (imper. 2 pl.) **ardéți** (O.I 60/17).

ARDOÁRE s.f. Pasiune, patimă. *Îi luă fața în mîni și o sărută cu atîta ardoare... încît îi părea c-a să-i beie viața toată din gura ei.* P.I.. 49/20. *Ochii lui se uscau de ardoare și sclipeau cu o bolnavă dorință.* P.L. 58/11 [Pr. 2].

ÁRFĂ s.f. v. **harfă**.

ARGÍNT s.n. Metal prețios de culoare albă-cenușie strălucitoare. *Flori de lei în părul-i negru Și la șold un corn de-argint.* O.I 66/28. *Veghea, deasupra unei candele fumegînde, icoana îmbrăcată în argint a Maicei Durerilor.* P.L. 4/5. *O cetate frumoasă, care, de albă ce era, părea poleită cu argint.* **P.L.** 11/34; **cf. O.I** 44/15, 44/27, 82/33, 103/28; **P.L.** 7/37, 20/24, 44/41 [V. 5; Pr. 5]. ◒ (Comparație) *Din ochii ei albaștri și mari curgeau șiroaie de mărgăritare apoase pe o față mai albă ca argintul crinului.* **P.L.** 3/24. *Cîrlile albe ca argintul, cu cerdacuri și scări a căror scînduri curate și ceruite sclipeau în lună.* P.L. 44/6. *Cu corpul nalt, mlădiet, albă ca argintul noaptea, trece Maria, peste acel pod.* P.L. 51/31; cf. **P.L.** 7/28, 37/7 [Pr.5]. ◒ (În contexte figurate) *Dar poate acolo să fie castele Cu arcuri de aur zidite din stele, Cu riuri de foc și cu poduri de-argint.* O.I 38/3. *I-a-mbrăcat cu-argint ca-n soare să lucească într-un tanț.* O.I 43/18 [V. 2]. ✧ Loc. adj. **De argint** = a) alb luminos, de o albeață strălucitoare. *Sau visînd o umbră dulce cu de-argint aripe albe.* O.I 32/31. *O lebădă își înălțase aripele ca pe niște pînze de argint.* P.L. 10/28. *Crinii de argint... și florile toate s-adunară.* P.L. 23/21; cf. **O.I** 37/9, 85/2, 85/7; **P.L.** 9/20, 36/20, 36/40, 45/31, 53/27 [V. 4; Pr. 7]; b) de culoare albă-cenușie, metalică. *Aș vrea să văd acuma natala mea vîlcioară, Scăldată în cristalul ptrăiului de-argint.* O.I 6/10. *În ziduri răsfrîngea ca-ntr-o oglindă de argint; dumbravă și lună, lac și fărmuri.* P.L. 5/30. *Și deodată văzură în urmă-le un luciu întins, limpede, adînc, în a cărui oglindă bălaie se scălda în fund de argint și stelele de foc.* P.L. 19/17; cf. **P.L.** 44/29 [V. 1; Pr. 3]; c) (despre păr) cărunt. *Sublimă este însă Cununa cea de laur, ce slnță se-mpletește Pe fruntea cea umbrită de bucle de argint.* O.I 17/12 [V. 1]. ◒ (Metaforic, sugerînd un efect de lumină pe ape) *Cînd torsul s-aude t-al vrăjilor caier Argint e pe ape și aur în aer.* O.I 37/16. [Luna] *trecea frumoasă, clară pe un cer limpede, adînc, transparent, prin nouri de un fluid de argint.* P.L. 36/9 [V. 1; Pr. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **Argint fluid** v. fluid [Pr. 1]. **Prund de argint** v. prund [Pr. 1]. **Icoana de argint a lui Apolo** v. icoană [V. 1]. **A-și aprinde jărtăcul de argint al frunților** v. jeratic [Pr. 1]. **Argintul lunei** = lumina lunii (v. și împărătesc, manta, mreajă, plnză, prund, pulbere, rază, senin, smălțuire). *Argintul lunei trecea sfîșiind valurile transparente de nouri.* P.L. 101/23 [Pr. 1]. **Argintul de ninsoare** v. ninsoare [V. 1]. **Lîră de argint** v. lîră [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **argint** (**O.I** 6/10, 17/12, 26/9, 31/13, 32/31, 37/9, 37/16, 38/3, 43/18, 44/15, 44/27, 66/28, 82/33, 85/2, 85/7, 103/28; **P.L.** 4/5, 5/30, 7/37, 9/20, 10/28, 11/34, 19/17, 20/21, 20/24, 23/21, 36/9, 36/20, 36/40, 39/13, 44/29, 44/41, 45/31, 53/27), **argintul** (**O.I** 13/5; **P.L.** 3/24, 7/28, 37/7, 44/6, 51/31, 78/37, 101/23).

***ARGINTÁ** vb. I v. **arginti**.

ARGINTĂRÍE s.f. Obiecte de argint. ◒ (Metaforic) Nisip sau pietre strălucitoare. *Valurile rîd și mină înlunecoase lumea lor albastră, pînă cînd deodată riul... se limpezește sub sori, de poți număra în fundu-i toate argintăriile lui.* P.L. 52/7 [Pr. 1].

ARGINTÍ vb. IV. Tranz. Fig. A polei, a învălui cu raze. *Noaptea, flamingo cel roșu apa-neel, încet pătrunde, Și-acum luna arginteșle tot Egipetul antic.* O.I 45/15 [V. 1].

ARGINTÍU, -ÍE adj. Strălucitor ca argintul, cu reflexe de argint. *Neguri albe strălucite Naște luna argintie.* O.I 72/2. [Pustia] *sub luna plină tuceșle argintie.* O.I 97/8. *Miroase florile-argintii Și cad, o dulce ploaie, Pe creștetele-a doi copii Cu plete lungi, bălaie.* O.I 179/25. *Luna... părea ca o cetate sfîntă și argintie.* P.L. 20/18; cf. **P.L.** 20/29, 28/23 [V. 3; Pr. 3]. ◒ (Construcții metaforice) **Pinze argintie** v. pînză [V. 1]. **Mnnta argintie** v. manta [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **argintie** (**O.I** 72/2, 97/8; **P.L.** 20/18, 20/35, 28/23); pl.n.ac. **argintii** (**O.I** 179/25; **P.L.** 20/29), **argintie** (**O.I** 69/4).

ARGINTÓS, -OÁSĂ adj. **1.** Ca de argint, argintiu. *Și să pară răsăritul din visările pustiei, Din nisipuri argintoase în mișcarea vijeliei.* O.I 43,20. *Se apropie-argintoasă umbra nalt-a unui înger.* O.I 53/10. *Pîreții posomoriți aveau, pe unde ajungea lumina lunei, două cuadrale mari argintoase, ca reflectare a ferestrelor.* P.L. 29/36; cf. **P.L.** 51/33 [V. 2; Pr. 2]. ◒ (În contexte figurate, redînd efectele luminoase ale razelor lunii) *O. arată-mi-le iară-n haină lungă de mătasă, Care pare încărcată de o pulbere-argintoasă.* O.I 152/21. *Visau amîndoi același vis. Ceruri de oglinzi..., galerii de-o marmură ca ceara, straturi de stele albastre pe plafonduri argintoase.* P.L. 52/26 [V. 1; Pr. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Argintos gînd al pustiei** v. gînd [V. 1].

2. Fig. (Despre ris, voce) Clar, limpede, cristalin. *Da! da! Maria, zise ea cu glăscior argintos.* P.L. 63/38. *Era atît de argintos risul ei.* P.L. 69/20 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **argintos** (**O.I** 45/19; **P.L.** 63/38, 69/20), **argintoasă** (**O.I** 53/10, 152/24); pl.n.ac. **argintoase** (**O.I** 43/20; **P.L.** 29/36, 51/33, 52/26).

ARGUMÉNT s.n. Dovadă, justificare. *În loi anul o revoluțiune contra aristocrației, a curtizanilor reginei — minus contractul social, oratiunile parlamentelor, argumente pentru dreptul divin și dreptul natural.* P.L. 80/32 [Pr. 1].

ARGUMENTÁ vb. I. Tranz. și refl. A dovedi, a explica. *Crezi ori nu crezi ceea, cu ce l se argumentează excelența acestei lumi.* P.L. 81/8. *E silit de voința ta să argumenteze toate celea.* P.L. 81/31 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **se argumentează** (**P.L.** 81/8); conj. prez. 3 sg. **să argumenteze** (**P.L.** 81/31).

ARHÁNGHEL s.m. (În religia creștină) Căpetenie a îngerilor. *Cu fața de o senină seriozitate întindea arhanghelul Mihail spada sa de foc în aer.* P.L. 83/17 [Pr. 1].

ARHIMANDRÍT s.m. Stareț. *Las-arhimandritului Toată grija schitului.* O.I 183/11 [V. 1].

ARHITECTÓNIC, -Ă adj. De arhitectură. ◒ (În context figurat) *Mur pe mur, stincă pe stincă, o cetate de giganți — Sunt gîndiri arhitectonici de-o grozavă măreție.* O.I 43/16 [V. 1].

ARHITECTÚRĂ s.f. Fig. Structură, construcție. *Sistem care admite pămîntul de centrul arhitecturei lumești și pe om de creatura pentru a cărui plăcere Dumnezeu ar fi făcut lumea.* P.L. 35/12 [Pr. 1].

ARHÍVĂ s.f. Încăpere în care se află actele unei instituții. *Un colț întunecos și painjînit din arhiva unei cancelarii... asta era toată viața lui.* P.L. 28/14 [Pr. 1].

ARHÍD, -Ă adj. Uscat, sterp. *În pustiul arid nechezea calul frumos.* P.L. 21/2 [Pr. 1].

ARIDICÁ vb. I v. **ridica.**

ÁRIE[1] s.f. Suprafață, întindere. *Și-nlnse-a apei arii În cercuri fulgerînde se pleacă lin suflării A zefirului nopții și sună cadențat.* O.I 63/18. *Mii de valuri senine, străluciie, cari treieră aria mării încet.* P.L. 11/29. *Se culcă în barcă... și astfel — un grăunte plutitor pe aria nemărginită a apelor — adormi adînc.* P.L. 97/12 [V. 1; Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **aria** (**P.L.** 11/29, 97/12); pl.n.ac. **arii** (**O.I** 63/18).

ÁRIE[2] s.f. Melodie, cîntec. *Arii le voiau limpezi, dulci, clare, în mintea lui îmbătată.* P.L. 53/23 [Pr. 1].

ARÍN s.m. Arbore (*Alnus glutinosa*). *Dintre ramuri de arin Melancolic cornul sună.* O.I 206/3 [V. 1].

ARÍNIȘTE s.f. Pădurice de arini. *Sura vine din ariniști. Cu mireasa o îmbată.* O.I 103/5 [V. 1].

ÁRIPĂ s.f. Organ al păsărilor și al unor insecte care servește la zbor. *Îmi tîrăsc soarta ca un vultur Ce își tîrăște aripa frîntă.* O.I 26/22. *Peste vîrf de rămurele Trec în sboruri rîndurele, Ducînd gîndurile mele Și norocul meu cu ele... Și se duc ca clipele, Săgetîndu-și aripele.* O.I 211/21. *O lebădă își înălțase aripele ca pe niște pînze de argint și cu capul cufundat în apă sfîșie fața senină a lacului.* P.L. 10/28; cf. **O.I** 93/15, 114/6, 152/13, 236/9; **O.IV** 132/29; **P.L.** 83/21, 84/28 [V. 7; Pr. 3]. ◒ (Comparație) *Asemenea unor aripi de vultur sălbatic, cuprindea ca un pîrîiaz, părul negru și uscat, acea frumoasă și ostenită față.* P.L. 92/21 [Pr. 1]. ◇ (La ființe supranaturale, îngeri, demoni etc.) *Te văd ca o umbră de-argint străvezie, Cu-aripi ridicate la ceruri pornită.* O.I 37/10. *Și străvechiul demon prin aer cînd să treacă, Atinge-ncet arama cu zimții-aripei sale.* O.I 69/15. *Făt-Frumos aruncă buzduganu-n nori și lovi meazănoaptea în aripi.* P.L. 19/24; cf. **O.I** 32/31, 41/4, 51/11, 51/12, 51/18, 51/20, 51/22; **P.L.** 6/33 [V. 9; Pr. 2]. ◒ (Element de personificare) *Ei trec ca vijelia cu aripi fără număr, Căci caii lor aleargă alături-nspumați.* O.I 97/16. *Porni luceafărul. Creșteau în cer a lui aripe.* O.I 176/10. *De-atunci pornind a lui aripe S-a dus pe veci n-rocul meu.* O.I 212/17 [V. 3]. ◒ (În contexte figurate) *Păclie de veghe pe umezi morminte, Un sunet de clopot în orele sfinte, Un vis ce își moaie aripa-n amar. Astfel ai trecut de al lumii otar.* O. I 37/3. *Plutea încet... meazănoaptea bătrînă cu aripele de aramă.* P.L. 19/21. *Visau amîndoi aceleași vis. Ceruri de oglinzi, plutind cu înalțatele aripi albe și cu brîie de curcubeu.* P.L. 52/23; cf. **O.I** 3/4 [V. 2; Pr. 2]. ◇ Expr. **A-și întinde aripele** v. întinde [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A pluti pe aripi sinte pintre stelele senine** v. pluti [V. 1]. ◒ (Metaforic, determinat prin „negru" servește ca simbol al doliului, întristării, morții) *Turnurile mișcă-n doliu a lor inimi de aramă Și un înger cu-aripi negre, cu diademă de spini... lumea cheamă.* O.I 28/2. *A întristării neagră-aripă peste lume se întinde.* O.I 28/9. *Să simt plutind de-asupră-mi geniul morții Cu-aripi negre.* O.IV 338/14 [V. 3].

— **Forme gramaticale**: sg.n.ac. **aripă** (**O.I** 28/9), **aripa** (**O.I** 26/22, 37/3), g.d. **aripei** (**O.I** 69/15); pl.n.ac. **aripi** (**O.I** 3/4, 28/2, 35/23, 37/10, 51/9, 97/16, 114/6, 236/9; **O.IV** 338/14, 432/29; **P.L.** 6/33, 19/24, 52/23, 84/28, 92/21), **aripe** (**O.I** 32/31, 51/11, 51/12, 176/10, 212/17), **aripele** (**O.I** 41/4, 51/18, 51/20, 93/15, 152/13, 214/21; **O.IV** 379/2; **P.L.** 10/28, 19/21, 83/21).

— Accentuat și: **aripă** (**O.I** 28/9, 32/31, 37/3, 37/10, 41/4, 51/11, 51/20, 69/15, 93/15, 152/13; **O.IV** 338/14, 379/2).

ARISTOCRAȚÍE s.f. Nobilime, boierime. ◒ (Metaforic, cu privire la organizarea din stupul albinelor) Trintorii. *Mai întîi statul albinelor... În tot anul o revoluțiune contra aristocrației, a curtizanilor reginei.* P.L. 80/30 [Pr. 1].

ARMÁTĂ s.f. Oaste, oștire. *Și fiolele puternice și-armatele făloase, Coroanele ce regii le pun pe fruntea lor... Sunt strînse la bogatul, pe cel sărac apasă.* O.I 59/1. *Nu este oare omenirea istoriei asemenea unei astfel de armate, ce dispare într-o companie veche spre a reapărè în una nouă?* P.L. 65/8; cf. **P.L.** 65/4, 65/6 [V. 1; Pr. 3].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **armată** (**P.L.** 65/4, 65/8), g.d. **armate** (**P.L.** 65/6); pl.n.ac. **armatele** (**O.I** 59/1).

ÁRMĂ s.f. Instrument de luptă. *Se mișc'batalioane a plebei proletare, Cu cușme frigiene și arme lucitoare.* O.I 62/24. *Codrul clocoti de zgomot și de arme și de bucium.* O.I 147/38. *Ne-ați venit apoi, drept mîne, o șiteluță de pomadă, Cu monoclu-n ochi, drept armă bețișor de promenadă.* O.I 151/12; cf. **O.I** 15/3, 16/6, 62/19, 62/27 [V. 7].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **armă** (**O.I** 151/12), **arma** (**O.I** 15/3); pl.n.ac. **arme** (**O.I** 16/6, 62/19, 62/21, 62/27, 147/38).

ÁRME s.f. (Învechit) Oaste, oștire. *Peste-un ceas păgînătatea c ca pleava vînturată Acea grindină-oțelită înspre Dunăre o mînă, Iar în urma lor se-ntinde falnic armia română.* O.I 148/30 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Șiruri, mulțime (v. și bejanie, popor, procesie). *Peste flori, ce cresc în umbră, Lîngă ape, pe polițe, Vezi bejănii de albine, Armii grele de furnici.* O.I 100/16 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **armia** (**O.I** 148/30); pl.n.ac. **armii** (**O.I** 100/16).

ARMONÍE s.f. 1. Îmbinare melodioasă a sunetelor. *Adormind de armonia Codrului bătut de ginduri, Flori de tei deasupra noastră Or să cadă rînduri-rînduri.* O.I 75/21.

Dac-al ei glas e armonie, E şi-n tăcere-i „nu ştiu ce”. O.I 208/11. *Şi armonia etimpenească împle sara cu miile ei de glasuri.* P.L. 39/18 [V. 2; Pr. 1].

2. Concordanţă, acord. *Şi blînde, iriste glasuri din vuiet se desfac... Acuş o armonie de-amor şi voluptate Ca molcoma cadenţă a undelor pe lac.* O.I 96/4. *Peste-a nopţii feerie Se ridică mîndra lună, Totu-i vis şi armonie.* O.I 207/15. *El nu-şi putea explica această armonie prestabilită între gîndirea lui proprie şi viaţa celelor îngereşti.* P.L. 53/7 [V. 2; Pr. 1].

3. Liniştire, împăcare. *De-aş putè să dorm încalea.* — *Somn, a gîndului odină, O, acopere fiinţa-mi cu-a ta mută armonie.* O.I 49/5 [V. 1].

4. Echilibru perfect. *Mai întîi statul albinelor. Ce ordine, măiestrie, armonie în lucrare!* P.L. 80/20 [Pr. 1].

— Forme **gramaticale**: **sg.n.ac. armonie** (**O.I** 49/5, **96/4**, 207/15, **208/11**; **P.L.** 53/7, **80/20**), **armonia** (**O.I** 75/21; **P.L.** 39/18).

ARMONIÓS, -OÁSĂ adj. **1.** Plin de armonie, muzical. *Urmeze-ţi ea prin zboru-ţi... În cînturi răsunînde, suspine-armonioase.* O.I 1/24 [V. 1].

2. Fig. Perfect, desăvîrşit. *Eşti fiinţa-armonioasă Ce-o gîndi un serafin, Cînd pe lira-i înguioasă Mîna cîntecul divin?* O.I 19/5 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **armonioasă** (**O.I** 19/5); pl.n. ac. **armonioase** (**O.I** 1/24).

AROMÁT, -Ă adj. Parfumat, inmiresmat. *Înclinîtarea unei aromate nopţi de vară îi cuprinsese sufletul ei virgin.* P.L. 101/33 [Pr. 1].

ARÓMĂ s.f. Parfum, miros. *La aroma îmbătătoare a unei cafele turceşti, ochii lui cei moi şi străluciţi se pierdură iar în acea intensivă visătorie.* P.L. 27/17 [Pr. 1].

ÁRPĂ s.f. v. **harfă**.

ARS, -Ă adj. **1.** Distrus, mistuit de foc. *Fără de-a zice o vorbă, el apucă pe Făt-Frumos şi-l azvîrli în nourii cei negri şi plini de furtună ai cerului... Ars de fulgere — nu căzu din el decît o mînă de cenuşă.* P.L. 13/9 [Pr. 1]. ✦ Trecut prin pară, înroşit. *Să vă scriu pe frunte, ca vita ce se-nfiară Cu fierul ars în foc.* O.I 23/6 [V. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **Foc ars** v. foc [Pr. 1]. ✦ Pîrlit, fript. *Văzu un rac ars de soare, încît nu mai avea nici putere să se mai întoarcă-napoi.* P.L. 15/38 [Pr. 1]. ✦ Fig. Înnegrit, pirjolit de fulgere. *Munte cu capul de pialră de furtune detunată, Stă şi azi în faţa lumei o enigmă n-esplicată Şi vegheaz-o stîncă arsă dintre nouri de ceres.* O.I 31/24 [V. 1].

2. Fig. (Despre gură) Uscat. ◒ (În context figurat) *Nu vezi că gura-mi arsă e de sete. Şi-n ochii mei se vede-n friguri chinu-mi.* O.I 200/9 [V. 1].

3. Fig. Consumat, sleit. *A mea lîră d-a surda o să bală... În preajma minţii voastre ucisă de orgie Şi putredă de spasmuri, şi arsă de beţie, Şi seacă de amor.* O.I 23/11 [V. 1]. ✦ Corupt, stricat. *Vă văd lungiţi pe patul junefii ce-aţi spurcat-o, Sufiînd din gură boala vieţii ce-aţi urmat-o, Şi arşi plin'în răr unchi.* O.I 24/3 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **ars** (**O.I** 23/6; **P.L.** 13/9, 15/38, 18/26), **arsă** (**O.I** 23/11, 31/24, 200/9); pl.n.ac. **arşi** (**O.I** 24/3).

ÁRŞITĂ s.f. Dogoare, zăpuşeală. *În arşiţa cea dogoritoare a zilei văzu... un fînfar.* P.L. 15/31. *În grădina cu multe straturi... născură din petriş sterp, din arşiţa zilei şi din secăciunea nopţii flori cu frunze galbene.* P.L. 22/18. *Buzele ei erau uscate de dorinţa unei sărutări. cugetarea ei era împătimită, ca un strat cu florile pe jumătate vestezile de arşiţă.* P.L. 102/4 [Pr. 3].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **arşiţă** (**P.L.** 102/4), **arşiţa** (**P.L.** 15/31, 22/18).

ÁRTĂ s.f. **1.** Formă a conştiinţei sociale care oglindeşte realitatea în imagini artistice: creaţie frumoasă a unui artist. *Zidiri din dărămături gigantici piramide Ca un memento mori pe al istoriei plan; Aceasta este arta ce sufletu-ţi deschide Naintea veciniciei.* O.I 60/33. *Dar ce frumoasă, ce plină, ce amabilă era ea! Faţa ei era de-o albeaţă chilimbarie, întunecată numai de-o viorie umbră, transparifiunea acelui fin sistem venos, ce concentrează idealele artei în boltită frunte.* P.L. 77/18 [V. 1; Pr. 1].

2. Meşteşug, măiestrie. *Privilor ca la tealru Tu în lume să te-nchipui: Joace unul şi pe palru Totuşi tu ghiceşi-vei chipu-i, Şi de plînge, de se cearlă, Tu în colţ petreci în tine Şi-nţelegi din a lor artă Ce e rău şi ce e bine.* O.I 196/7 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **artă** (**O.I** 196/7), **arta** (**O.I** 60/33). g.d. **artei** (**P.L.** 77/18).

ARTÍST, -Ă s.m. şi f. Pictor. *În paravan ascundea patul artistului.* P.L. 83/29. *Artistul îi arătă lui Ieronim tabloul.* P.L. 83/32 [Pr. 2]. ✦ Actor. *La o artistă.* O.I 18 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **artistul** (**P.L.** 83/32), *artistă* (**O.I** 18), g.d. **artistului** (**P.L.** 83/29).

ARUNCÁ vb. I. **1.** Tranz. A azvîrli. *Dîndu-şi trestia-ntr-o parte. Stă copila lîn plecată. Trandafiri aruncă roşii Peste unda fărmăcată.* O.I 72/15. *Din balcon i-arunc-o rază şi cu mînile la gură, Pare că îl dojeneşte cînd şopteşte cu căldură.* O.I 154/13. *Făt-Frumos aruncă buzduganu-n nori şi lovi meazănoaptea în aripi.* P.L. 19/23. *El deschise cartea, aruncă mărgeaua şi începu a ceti.* P.L. 54/18; cf. **O.I** 72/22, 116/10, 154/1, 166/22; **O.IV** 338/2; **P.L.** 4/24, 4/26, 4/34, 15/14, 15/40, 16/1, 18/27, 19/1, 19/2, 19/13, 21/27, 21/33, 44/27, 97/9 [V. 7; Pr. 16]. ◒ (Element de personificare) *Ostirile-i alungă în spaimă înghefală, Cu sufletu-n ruină un rege-asirian, Cum stîncelor aruncă durerea-i înspumată Gemîndul uragan.* O.I 20/3. *Apa molcomă a lacului... îşi arunca din cînd în cînd undele sclipitoare.* P.L. 101/28 [V. 1; Pr. 1]. ✧ Expr. **A(-şi) arunca ochii** (sau **a arunca o privire**) = a privi (repede, în treacăt). *Aruncă pe-a ei urmă priviri suferitoare, Nici rău nu-i pare-acuma, nici bine nu... ea moare.* O.I 111/9. *Şi deasupra tuturora, oastea să şi-o recunoască, Îşi aruncă pocitura bulbucaţii ochi de broască.* O.I 150/18. *Castelmare ieşi nemulţămit, aruncîndu-i o ultimă privire de ură.* P.L. 99/35 [V. 2; Pr. 1]. **A arunca vorbe mari** v. vorbă [V. 1]. ✦ A pune, a azvîrli în grabă. *Astfel îmbrăfişaţi, aruncă neagra şi strălucita lui mantie peste umerii ei albi.* P.L. 50/10. *Ieronim îşi aruncă rasa pe el.* P.L. 75/21. *Îmi pare că în creţii mantalei, aruncate peste umăr, am încremenit şi am devenit o statuă de bronz.* P.L. 87/29; cf. **P.L.** 97/5 [Pr. 4].

2. Tranz. Fig. A împrăştia, a pune la întîmplare. *Acea fereastă dedea într-o chilie, pe pereţii cărei erau*

aruncate ... fel de fel de schije. P.L. 73/26 [Pr. 1]. ✦ A îndepărta, a lepăda. *Apoi — de vor m-arunce în margine de drum,* O.I 128/1. *Greieri răguşiţi clănau ca orologii aruncate în iarbă.* P.L. 51/26 [V. 1; Pr. 1].

3. Tranz. A răspîndi (lumină, umbră etc.). *Abia candela cea tristă cu reflexul ei roz-alb Bătînd o rază mai aruncă.* O.I 50/20. *Nu se vedea decît chipul strălucit al Domnului aruncînd o dungă de lumină pe luciul apei.* P.L. 11/7. *Dan trecea repede prin strade... luna mai arunca cîte o dungă prin întunericul lor.* P.L. 60/10. *Umbra mirositoare a arborilor nalţi arunca un reflect albastru asupra peliţei ei.* P.L. 102/5; cf. **P.L.** 39/11, 40/28 [V. 1; Pr. 5]. ◒ (În context figurat) *Umbra ce ai aruncat-o pe pînza gîndirilor mele este singura fericire ce am avut-o în lume.* P.L. 57/4 [Pr. 1]. ✦ Tranz. şi refl. A (se) proiecta, a (se) reflecta. *Memfis colo-n depărtare, cu zidirile-i antice, Mur pe mur, stîncă pe stîncă, o cetate de giganţi... Ca un gînd al mării sfinte, reflectat de cerul cald Şi-aruncat în depărtare.* O.I 43/22. *Astfel pe-unde de popoară Umbra gîndurilor regii se aruncă-ntunecat.* O.I 44/12 [V. 2]. ◒ (Construcţie metaforică) **A-şi arunca chipul în mare** = a se oglindi, a se reflecta (v. şi luciu). *Nilul doarme şi ies stelele din strungă, Luna-n mare îşi aruncă chipul şi prin nori le-alungă.* O.I 44/2 [V. 1].

4. Refl. A se repezi, a se precipita, a se azvîrli. *Ca Eol ce zboară prin valuri şi fîşîi, Fugarul uşor Necheză, s-aruncă de spînteca-n pripă A neguri flor.* O.I 4/3. *El asculta tremurător. Se aprindea mai tare Şi s-arunca fulgerător, Se cufunda în mare.* O.I 168/31. *Ea merse-nainte prin iarbă, care caldă şi mirositoare ţi gîdila corpul, s-aruncă în lacul limpede ca lacrima.* P.L. 101/11; cf. **O.I** 5/15, 165/22; **P.L.** 100/40 [V. 4; Pr. 2]. ◇ Expr. **A se arunca în** (sau în) **gîtul** (sau **braţele**) **cuiva** = a îmbrăţişa. *Dan s-aruncă la gîtul lui plîngînd ca un fiu ce n-are să mai vadă pe tatăl său.* P.L. 43/21. *Apoi Satana! zise bătrînul, sărind într-un picior şi aruncîndu-i-se-n braţe.* P.L. 74/33. *Cînd Francesco intră în odaia ei, ea s-aruncă în gîtul lui.* P.L. 85/33; cf. **P.L.** 23/2, 59/1 [Pr. 5]. ◒ (Element de personificare) *În mijlocul văii e un lac, în care curg patru izvoare... le vezi mişcîndu-se şi şerpuind cu argintul lor fluid, transparent şi viu, aruncîndu-se în braţele bulboanelor, în care se-nvîrtesc nebune.* P.L. 79/1 [Pr. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **A se arunca în valuri** = a răspunde iubirii (?) (v. şi braţ, candelă). *Ştie oare ea că poate ca să-i dea o lume-ntreagă, C-aruncîndu-se în valuri şi cerînd să te-nţeleagă Ar împlea-o ta adîncime cu luceferi luminoşi?* O.I 162/16 [V. 1]. ✦ Refl. pas. (Despre porţi şi uşi, în expr.) **A se arunca în ţîţîni** = a se închide cu violenţă. *Şi porţile în urmă în vechi ţîţîni s-aruncă.* O.I 93/32 [V. 1]. ✦ A se trînti. *Sculată din patul ei, ca să se arunce pe treptele de peatră a unei bolte în zid.* P.L. 1/3. *Ea sări repede, ţiptil, încet, se repezi pe uş-afară în huduroul ei, se aruncă pe pat, îşi ascunse faţa în perini şi bolborosi ceva încăpea în mîini.* P.L. 85/31. *Se aruncă în pat şi şoptea încet.* P.L. 95/20 [Pr. 3]. ◇ Expr. **A se arunca la picioarele cuiva** v. picior [Pr. 1].

5. Tranz. A forma. *Toate ideile ce plutesc pe suprafaţa vieţei oamenilor sunt creţii ce aruncă o manta pe un corp ce se mişcă.* P.L. 80/17 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **aruncă** (**O.I** 20/3, 41/2, 50/20, 72/15, 72/22, 114/9, 150/18, 154/1, 154/13, 166/22; **O.IV** 338/2; **P.L.** 80/7), **se aruncă** (**O.I** 4/3, 5/15, 44/12, 165/22), 3 pl. **aruncă** (**O.I** 151/19), **se aruncă** (**O.I** 93/32), imp. 3 sg. **arunce** (**P. L.** 4/34, 39/11, 40/28, 60/10, 101/28, 102/5), **se arunce** (**O.I** 168/31; **P.L.** 95/20), 3 pl. **arunceau** (**P.L.** 44/27), **erau aruncînd** (**P.L.** 73/26), p.s. 3 sg. **aruncă** (**P.L.** 4/24, 4/26, 15/14, 16/1, 19/2, 19/23, 50/10, 54/18, 75/21, 97/5, 97/9), **se aruncă** (**P.L.** 4/3, 23/2, 43/21, 59/1, 85/31, 85/33, 88/16, 100/40, 101/11), p.c. 2 sg. **ai aruncat** (**P.L.** 57/4); conj. prez. 3 sg. **să arunce** (**O.I** 116/10, 128/1; **P.L.** 21/27, 21/33); imper. 2 sg. **aruncă** (**P.L.** 15/40, 18/27, 19/1, 19/13); ger. **aruncînd** (**P.L.** 14/7), **aruncîndu-** (**P.L.** 99/35), **aruncîndu-se** (**O.I** 162/16; **P.L.** 74/33, 79/1); part. **aruncat** (**O.I** 43/22), **aruncate** (**P.L.** 51/26, 87/29).

ARZĂTÓR, -OÁRE adj. Dogoritor, fierbinte. *El vede toată firea ameslecat-afară — Ninsoare, fulger, gheaţă, vînt arzător de vară.* O.I 94/33. *Schelete înmormîntate de volburele năsipului arzător al pustiilor au să se scoale.* P.L. 19/35. *Soarele se înalţa, ca un glob de aur arzător pe un cer adînc albastru.* P.L. 54/28 [V. 1; Pr. 2]. ✦ Aprins, înflerbîntat. *Cînd pierdută razimi faţa de-arzătorul meu obraz... Fericii mă simt atuncea.* O.I 82/9 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **arzător** (**O.I** 94/33; **P.L.** 19/35, 54/28), **arzătorul** (**O.I** 82/9).

ASÁB s.m. Soldat musulman. *Cad asabii cu şi pîlcuri risipite pe cîmpie.* O.I 148/16 [V. 1].

ASĂMĂNÁ vb. I. (Regional) 1. Refl. A fi la fel, a semăna. *Atît de fragedă, te-asameni Cu floarea albă de cireş.* O.I 117/1 [V. 1].

2. Tranz. şi refl. A (se) compara, a (se) asemui. *În al umbrei întuneric Te asamăn unui prinţ.* O.I 110/6. *Tu vrei un om să te socoţi Cu ei să le asameni? Dar piară oamenii cu toţi, S-ar naşte iarăşi oameni.* O.I 177/22. *Pe căi bătute-adesea vrea mintea să mă poarte, S-asamăn între-altă viaţă şi cu moarte.* O.I 203/4; cf. **P.L.** 87/3 [V. 3; Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **asamăn** (**O.I** 110/6), 2 sg. **te asameni** (**O.I** 117/1, 177/22), 3 sg. **asamănă** (**P.L.** 87/3); conj. prez. 1 sg. **să asamăn** (**O.I** 203/4).

ASCÉTIC, -Ă adj. De asect, de pustnic. *Barba albă-i e cam rară, ochii ca zărul, neexpresivi şi cam ţîmpiţi; nimic resignat sau ascetic în el.* P.L. 73/9 [Pr. 1].

ASCULTÁ vb. I. 1. Tranz. A-şi încorda auzul pentru a auzi un sunet sau un zgomot, a se strădui să audă. *Şi prin cărţile în vraburi Umblă şoarecii furiş... Şi ascult cum tînărul Ion De la cărţi ei mi le rod.* O.I 105/19. *Cine ţine minte Şi ar sta să le asculte?* O.I 194/12. *După ce tăcu mult fără s-asculte, zise cam întins şi cam ca şi cînd n-ar fi băgat de samă.* P.L. 68/18; cf. **O.I** 74/6; **P.L.** 10/6 [V. 3; Pr. 2]. ✦ A auzi. *Cine-i acel ce-mi spune povestea pe de rost De-mi ţin la ei urechea — şi rid de ctte-ascult.* O.I 71/9 [V. 1].

2. Tranz. şi intranz. A fi atent la ceea ce se spune sau se cîntă. *Vai! tot mai gîndeşti la anii, cînd visam în academii, Ascultînd pe vechii dascăli cîrpocind la haina vremii.* O.I 140/16. *El asculta tremurător, Se aprindea mai tare Şi s-arunca fulgerător, Se cufunda în mare.* O.I 168/29. *Tînguiosul bucium sună, L-ascultăm cu-atîta drag.* O.I 209/18; cf. **O.I** 4/21, 51/24, 121/5, 123/8, 123/14, 140/32, 155/7, 175/5, 188/5; **O.IV** 333/4; **P.L.** 13/30, 29/2, 37/22, 37/26, 68/10, 69/7 [V. 13; Pr. 6]. ◒ (Element de personificare) *Văile şi munţii se uimeau auzindu-i cîntecele, apele-şi*

ridicau valurile mai sus ca să-l asculte. P.L. 5/1 [Pr. 1]. ✦ **A înțelege, a pricepe.** *Urechea-i fu menită ca să-ți asculte viersul.* O.I 91/34. *Cucul cîntă, mierle, presuri — Cine știe să le-asculte?* O.I 121/14. *Ascultă, Eu n-am iubit niciodată și poate că nici sunt în stare, Dar un lucru crede! Nu iubesc pe nimeni.* P.L. 89/9 [V. 2; Pr. 1].

3. Tranz. A lua în considerație, a împlini, a satisface. *Ale tale dureri toate Numai eu știu să le-ascult.* O.I 110/4. *Cînd însuși glasul gîndurilor tace, Mă-ngînă cîntul unei dulci evlavii — Atunci le chem: chemarea-mi ascultarei? Din neguri reci plutind le vei desface?* O.I 120/17 [V. 2]. ◒ (Element de personificare) *Dar cînd inima-ți frămîntă Dureri vii și patimi multe, Și-a lor glasuri a ta minte Stă pe toate să le-asculte.* O.I 226/12 [V. 1]. ✦ **A da ascultare, a încuviința, a se supune.** *Visînd că toată lumea îmi ascultă cuvîntul, În valurile Volgăi cercam cu spada vad.* O.I 88/23. *Colo-n palate de mărgean Te-oi duce veacuri multe, Și toată lumea-n ocean De tine o s-asculte.* O.I 170/32. *Ascultă-a noastre plîngeri, Regină peste îngeri.* O.IV 360/16. *Aruncă peria! zise fala. Făt-Frumos o ascultă. Și deodată-n urmă-le văzură că se ridică o pădure neagră.* P.L. 18/28; cf. **O.I** 115/23, 172/10; **P.L.** 19/14, 20/3 [V. 5; Pr. 3]. ◇ **Intranz.** (Urmat de determinări introduse prin „de") *O oră să fi fost amici. Să ne iubim cu dor, S-ascult de glasul gurii mici O oră, și să mor.* O.I 191/15. *Îi plăcea să asculte de ea.* P.L. 91/25 [V. 1; Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **ascult** (**O.I** 71/9, 74/6, 105/19, 121/5, 123/8, 123/14, 188/5), 2 sg. **asculți** (**P.L.** 69/7), 3 sg. **ascultă** (**O.I** 51/24; **O.IV** 333/4), 1 pl. **ascultăm** (**O.I** 209/18), imp. 1 sg. **asultam** (**O.I** 140/32), 3 sg. **asculta** (**O.I** 88/23, 168/29, 175/5; **P.L.** 10/6, 29/2, 37/22, 37/26), p.s. 3 sg. **ascultă** (**P.L.** 18/28. 19/14, 20/3), viit. 2 sg. **vei asculta** (**O.I** 120/17); conj. prez. 1 sg. **să ascult** (**O.I** 110/4, 172/10, 191/15), 3 sg. **să asculte** (**O.I** 91/34, 115/23, 121/14, 170/32, 194/12, 226/12; **P.L.** 5/1, 68/10, 68/18, 91/25); imper. 2 sg. **ascultă** (**O.I** 4/21, 155/7; **O.IV** 360/16; **P.L.** 89/9); ger. **ascultînd** (**O.I** 140/16; **P.L.** 13/30).

ASCULTĂTÓR, -OÁRE adj. Cel care ascultă. ◒ (Metaforic) Domol, liniștit (v. și **somnoros**). *Coborau pe ascultătoarele valuri ale fluviului.* P.L. 51/36 [Pr. 1].

ASCÚNDE vb. III. **Tranz.** și **refl.** **I.** A (se) sustrage vederii, a (se) pune la adăpost pentru a nu fi văzut sau găsit. *Vergina îl strînge pe-amantu-i mai tare La sînu-i de crin, Și fața-și ascunde-l-a lui sărutare În păr ebenin.* O.I 5/19. *Cupido, un paj șagalnic, va ascunde cu-a lui mînă, Vioriul glob al lampei.* O.I 154/7. *Luna s-ascunse într-un nor negru.* P.L. 31/38; cf. **O.I** 60/22, 75/4, 82/20, 83/20, 84/36, 91/19, 98/1, 103/12, 104/14, 109/8, 130/10, 136/12, 149/26, 207/3; **P.L.** 9/23, 16/38, 19/26, 21/9, 31/26, 83/28, 83/29, 85/31, 100/17 [V. 16; Pr. 10].

2. A tăinui, a disimula. *Cine știe amărăciunea Ce-i ascunsă-n aste vorbe?* O.I 52/30. *În ochii mei acuma nimic nu are preț Ca taina ce ascunde a tale frumuseți.* O.I 232/2. *El muri în spitalul de alienați — palid, mut pînă-n ultimul moment, preocupat pare că de a ascunde un secret mare.* P.L. 30/36; cf. **O.I** 132/15, 132/15; **P.L.** 25/25, 38/26, 43/6 [V. 4; Pr. 4].

— Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **ascund** (**O.I** 91/19), 3 sg. ascunde (**O.I** 5/19, 84/36, 103/12, 104/14, 109/8, 232/2), se **ascunde** (**O.I** 82/20, 83/20), 3 pl. **ascund** (**O.I.** 60/22, 75/4, 130/10, 136/12), **se ascund** (**O.I** 207/3), imp. 3 sg. **ascundea** (**P.L.** 83/28), **se ascundea** (**O.I** 132/15; **P.L.** 100/17), p.s. 3 sg. **ascunse** (**P.L.** 31/26, 85/31), **se ascunse** (**P.L.** 19/26, 31/38, 83/29), m.m.c.p. 3 sg. **ascunsese** (**P.L.** 21/9), 3 pl. **se ascunseseră** (**P.L.** 9/23), viit. 3 sg. **va ascunde** (**O.I** 154/7); conj. prez. 1 sg. **să ascund** (**O.I** 98/1); imper. 2 sg. **te ascunde** (**O.I** 149/26), 2 pl. **vă ascundeți** (**P.L.** 16/38); inf. **a ascunde** (**P.L.** 30/36); part. **ascuns** (**O.I** 132/15; **P.L.** 43/6), **ascunsă** (**O.I** 52/30), **ascunse** (**P.L.** 25/25, 38/26).

ASCÚNS[1] s.n. (În loc. adv.) **Într-ascuns** = în taină, tainic, pe furiș. *Fata într-ascuns îi făcu merinde.* P.L. 17/15. *Și mamă-sa auzindu-l, își ștergea într-ascuns lacrimele ei.* P.L. 31/4 [Pr. 2].

ASCÚNS[2]**, -Ă** adj. Tăinuit, pitit. *Al lumii-ntregul simbur, dorința-i și mărirea, În inima oricărui i-ascuns și trădtor.* O.I 64/7 [V. 1]. ✦ Dosnic, ferit de privirile oamenilor. *Pe cărare-n bolți de frunze, Apucînd spre sat în vale, Ne-om da sărutări pe cale, Dulci ca florile ascunse.* O.I 55/20 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **aseuns** (**O.I** 64/7); pl.n.ac. **ascunse** (**O.I** 55/20).

ASCUȚÍT, -Ă adj. **1.** (Despre obiecte) Cu vîrf subțiat. *Iară frunzele-ascuțite se îndoaie după vînt.* O.I 144/17. *Împrejur gard nu era, ci numai niște lungi fărușe ascuțite.* P.L. 18/3 [V. 1; Pr. 1]. ✦ Lunguieț. ◒ (Glumeț) *Nu mi-ai scoate oare ochii Cu-ascuțitul botișor Și alăturea cu mine Sta-vei oare binișor?* O.IV 369/6 [V. 1].

2. Fig. (Despre senzații) Intens, puternic, viu. *O durere ascuțită, crudă îi pătrunse inima lui.* P.L. 58/22 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **aseuțitul** (**O.IV** 369/6), **aseuțită** (**P.L.** 58/22); pl.n.ac. **ascuțite** (**O.I** 144/17; **P.L.** 18/3).

***ASEMĂNÁ** vb. I v. **asămăna.**

ASEMĂNÁRE s.f. Similitudine. *Dovezi erau asemănarea cu portretul și multe alte împrejurări, care nu ne interesază, legate însă de originea pînă acum obscură a lui Dionis.* P.L. 59/31 [Pr. 1]. ◇ Expr. **După chip și asemănare** = întocmai, leit, la fel cu cineva. *Li-arăt că lumea vis e — un vis sarbăd — de motan. Sau ca popă colo-n templul, închinat ființei, care După chip și-asemănare a creat mîțescul neam.* O.I 48/22 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **asemănare** (**O.I** 48/22), **asemănarea** (**P.L.** 59/31).

ASEMĂNĂTÓR, -OÁRE adj. Similar. *Organizațiunile de stat ale animalelor... le vezi asemănătoare cu cele omenești.* P.L. 80/37 [Pr. 1].

ASÉMENE[1] adj. v. **asemenea**[1].

ASÉMENE[2] adv. v. **asemenea**[2].

ASÉMENEA[1] adj. invar. (Și în forma *asemene*) Astfel de..., atare. *Și-n asemene momente, în lungile și friguroasele nopți de iarnă, crede cineva cum că el, redus pînă la culmea mizeriei, devenea trist?* P.L. 32/11. *Și-n asemenea cărți el răscolea c-un fel de patimă.* P.L. 61/28. *În asemenea resuvenîri, în cari el se juca cu imaginea-i, prezența ei aievea*

li era chiar supărătoare. P.L. 90/32 ; cf. **P.L.** 27/31, 35/32, 56/4, 56/10, 80/5 [Pr. 8]. ✦ (Cu nuanță de superlativ) Atît de (mare, bun etc.). *Cînd o asemenea inimă și-ar ridica aspirațiunile pînă la tine, și te-ar ridica fără voință, luptînd spre a le năbuși, neputînd să le reziste, ce ar simți?* P.L., 56/8. *Poți tu să-ți închipuiești un asemenea chin, fără să plîngi de milă, nu — de ingrozire?* P.L., 56/19. *Cine știa că inima ei o să aibă asemenea lurburări?* P.L., 84/10 ; cf. P.L., 56/18 [Pr. 4].

— Variantă : **asemene** (**O.I** 176/31 ; **P.L.** 32/11) adj.

ASÉMENEA[1] adv. (Și în forma *asemene*) **1.** Tot așa, în același fel, deopotrivă (de...). *Căci le-a cuprins asemenea Lianchor din apă.* O.I 190/7. *Înainte! strigă Făt-Frumos calului, care zbura asemenea unei demon urmărit de un blăstăm prin negura nopții.* P.L., 18/32. *Portretul părintelui său lipsește din părete. cărțile cele vechi asemenea.* P.L. 62/26 ; cf. **O.I** 35/24, 127/6, 176/31 ; **P.L.** 13/1, 14/21, 25/6, 25/22, 26/27, 28/12, 40/22, 41/25, 41/26, 43/12, 43/12, 46/9, 53/22, 54/22, 55/30, 61/30, 63/40, 65/3, 65/6, 67/8, 72/8, 79/14, 81/6, 87/36, 90/21, 92/20, 93/9, 94/20, 102/13 [V. 4 ; Pr. 31].

2. Cu același prilej, în același timp. *Tu-mi ceri chiar nemurirea mea În schimb pe-o sărutare. Dar voi să știi asemenea Că te iubesc de tare.* O.I 173/11 [V. 1].

— Variante : **asémene** (**O.I** 35/24 ; **P.L.** 13/1, 14/21, 25/22, 13/12, 16/9), **asémeni** (**O.I** 127/6) adv.

ASÉMENI adv. v. **asemenea**[2].

ASFINȚÍ vb. IV. Intranz. A apune. *Pe cărări pierdute-n vale Merge-n codri fără de capăt, Cînd a serei raze roșii Asfințind din ceruri scapăt'.* O.I 66/12 [V. 1].

ASFINȚÍT s.n. **1.** (În expr.) **Sara-n asfințit** sau **asfințit de sară** = timpul cînd apune soarele, scăpătatul soarelui. *Căci este sara-n asfințit Și noaptea o să-nceapă.* O.I 179/1. *Cu-a lale umbre azi în van mă-mpresuri, O ceaș of luinei, asfințit de sară.* O.I 201/8 [V. 2].

2. Loc unde asfințește soarele, apus[1]. *Iată soarele apune. Voind crestelele-nalte ale țării să-nconune Cu un nimb de biruință ; fulger lung incrementi Mărginește munții negri în întregul asfințit.* O.I 118/31 [V. 1].

ASÍR, -Ă adj. (Rar) Asirian. *În zadar... Grămădești-n a ta gîndire Și cimpiile asire Și întunecata mare.* O.I 51/7 [V. 1].

ASIRIÁN, -Ă adj. Din Asiria. *Oștirile-i alungă în spaimă îngheață, Cu sufletu-n ruină un rege-asirian.* O.I 20/2. *Dacă am afla misterul ... pe care l-au posedat poate magii egipteni și asirieni. atunceа ... am putè trăi aievea în trecut.* P.L., 25/26 [V. 1 ; Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **nslrian** (**O.I** 20/2) ; pl. n. ac. **asirieni** (**P.L.** 25/26).

ASPÉCT s.n. Înfățișare. ◇ Expr. **A da cuiva** (sau **la ceva**) **aspectul...** v. d a [Pr. 1].

— Formă gramaticală : sg. n. ac. **uspectul** (**P.L.** 26/18).

ASPIRÁRE s.f. (Rar) Aspirație, năzuință. *Nu simți tu c-a încetul toată durerea vieții, orice dorință, orice aspirare în privirea acestui mîndru tablou din care faci și tu parte* P.L., 93/27 [Pr. 1].

ASPIRÁȚIE s.f. (Și în forma *aspirațiune*) Năzuință, ideal, dorință. *Să te simți neliber, mic, Să vezi marile-aspirații că-s reduse la nimic.* O.I 52/31. *Cînd o asemenea inimă și-ar ridica aspirațiunile pînă la tine ... ce ar simți un asemenea om?* P.L. 56/8 [V. 1 ; Pr. 1].

— Forme gramaticale : pl. n. ac. **aspirații** (**O.I** 52/31), **aspirațiunile** (**P.L.** 56/8). — Variantă : **aspirațiúne** (**P.L.** 56/8) s.f.

ASPIRAȚIÚNE s.f. v. **aspirație**.

ÁSPRU, -Ă adj. Fig. **1.** (Despre fenomene atmosferice, intemperii) Puternic, năprasnic. *Doar sloiurile par ca ruine de celăți, Plutind de asprul vicol al morții cei de veci.* O. IV 430/23. *Era o noapte frumoasă, lună, un ger aspru, fără pic de vînt.* P.L. 67/26 [V. 1 ; Pr. 1].

2. (Despre situații, împrejurări) Plin de dificultăți, greu de urmat. ◒ (Construcție metaforică) **Cale stearpă și aspră** v. s t e r p [V. 1].

3. (Despre oameni și despre manifestările lor) Nelndupleeat, necruțător. sever. *Cu aspra nepăsare tu sufletu-mi aduci Pe cele două brațe întinse-a sfintei cruci.* O. IV 432/31. *O, cît e de aspru el, cît e de frumoasă fața lui!* P.L. 11/2. *„Lasă, lasă !“ gîndi eu și zîmbi cu mîndrie, că poate fi atît de aspră.* P.L., 70/14 ; cf. **O.I** 158/6 ; **P.L.** 70/34 [V. 2 ; Pr. 3]. ◒ (Element de personificare) *Va geme de palemi Al mării aspru ținut.* O.I 218/6 [V. 1]. ✦ (Despre gînduri) Negru, întunecat. *Un stol de gînduri aspre trecu peste-a lui frunte.* O.I 93/30 [V. 1]. ◇ Compus : **aspru-adînc** = (despre frunte) foarte ridat, cu cute pronunțate. *El ades suit pe-o piatră cu turbare se-nfășoară În stîndardul roș și frunțea-i aspră-adîncă, încreștită, Părea ca o noapte neagră de furtune-acoperită.* O.I 52/18 [V. 1].

4. Energic, apăsat. *Dacă un actor bun i-ar fi auzit pașii severi, apăsați și de-o aspră regularitate ... ar fi știut ... să-și imagineze aproape caracterul omului în cestiune.* P.L., 91/13 [Pr. 1]. ◇ (Adverbial) *Cîntărețul nostru trece ca o umbră aspru-zugrăvită prin lungile și întunecoasele ulițe.* P.L., 40/1. *El fixă aspru și lung umbra sa.* P.L., 45/18 [Pr. 2].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **aspru** (**O.I** 158/6, 218/6 ; **P.L.** 11/2, 67/26), **asprul** (**O. IV** 430/23), **aspră** (**O.I** 52/18, 141/7 ; **P.L.** 70/14, 70/31, 91/13), **aspra** (**O. IV** 432/31) ; pl. n. ac. **aspre** (**O.I** 93/30).

AST, ÁSTĂ adj. dem. v. **ăst**.

ÁSTĂZI adv. **1.** Azi, în ziua în care ne aflăm, în momentul vorbirii. *Vîntul tremură-n perdele Astăzi ca și alte dăți.* O.I 113/6. *Domnule, zise ea ... astăzi ne-am permis o mulțime de lucruri foarte nepermise.* P.L. 69/23. *Fă ce vrei, dar astăzi vino-n atelierul meu.* P.L., 88/8 ; cf. **P.L.** 46/36, 66/6, 67/11, 69/24 [V. 1 ; Pr. 6]. ◒ (Repetiție) *Repetă c-o rușinoasă grație, astăzi ... astăzi ...* P.L. 71/3 [Pr. 2].

2. Acum, în prezent. *Tu ai fost divinizarea frumuseței de femeie, A femeii, ce și astăzi îol frumoasă o revadă.* O.I 29/8. *Dintr-aceștia țara noastră își alege astăzi solii.* O.I 150/19. *Iar dac-a fi adevărat ... apoi poate c-ar fi trăind și astăzi.* P.L., 23/37 ; cf. **O.I** 52/27, 63/2, 111/5, 151/18, 151/22. 187/5 ; **P.L.** 87/11 [V. 8 ; Pr. 2]. ◇ Loc. adj. **De astăzi** =

contemporan, actual. *În urma unui roman spaniol, regina de astăzi a Egipetului se numea Tolla.* P.L. 66/19 [Pr. 1]. ◇ Loc. adv. **Ue astăzi** = de-acum încolo. *Dă-mi înapoi pe-aceea ce moartea mi-a răpit, Și de-astăzi a mea viață la zeii tăi se-nchină.* O.I 93/20 [V. 1]. ◒ (Repetiție) *De astăzi dar tu, fă ce vrei, De astăzi nu-mi mai pasă.* O.I 187/5—6 [V. 2]. **Până ustăzi** = până acum. *De atunei și până astăzi colonii de lumi pierdute Vin din sure văi de haos pe cărări necunoscute.* O.I 132/29 [V. 1]. ◇ Expr. **Astăzi sau mine** = mai devreme sau mai târziu. *Tot una-i dacă astăzi sau mine o să mor, Când voi să-mi piară urma în mintea tuturor, Când voi să nu fi norocul visat de amândoi.* O.I 127/13 [V. 1]. **Ziua de astăzi** v. z i [V. 1].

ĂSTFEL adv. (Și în forma *astfeli*) 1. În modul acesta, așa. *Iubind în taină am păstrat tăcere, Gândind că astfel o să-i placă ție.* O.I 200/2. *Floare de crîng, Astfel viețele Și tinerețile Tree și se sting.* O. IV 378/22. *Astfel îmbrățișați, aruncă neagra și strălucita lui mantie peste umerii ei albi.* P.L. 50/10; cf. **O.I** 1/7, 4/19, 10/10, 17/19, 18/13, 18/21, 29/17, 37/4, 38/21, 40/12, 44/11, 64/11, 64/22, 80/25, 85/33, 93/8, 98/24, 116/15, 119/9, 134/33, 144/3, 144/33, 208/13 213/15; **P.L.** 8/1, 9/38, 10/20, 19/2, 52/20, 57/7, 63/26, 64/18, 69/18, 81/2, 81/7, 81/23, 82/1, 85/9, 85/17, 91/10, 97/11, 98/35, 99/1 [V. 26; Pr. 20]. ◆ (Referindu-se la cele ce s-au spus sau se vor spune) În acest fel. *Și astfel Bolintineanu începu cîntecul său.* O.I 32/12. *Astfel zise lin pădurea, Bolfi asupră-mi clătinînd.* O.I 111/1. *Astfeli lăutarii măiestrită hore natte și urări adînci.* P.L. 23/19; cf. **O.I** 54/13 [V. 3; Pr. 1]. ◆ (Cu nuanță conclusivă) Prin urmare, deci, de aceea. *Îl vede azi, îl vede mîni, Astfel dorința-i gata; El iar privind de săptămîni, Îi cade dragă fata.* O.I 167/18 [V. 1]. ◇ Loc. conj. **Astfel încît** v. î n c î t [Pr. 4].

2. (Exprimă o comparație) Așa, într-un fel asemănător. *Cum copacu-și uită foaia ... Astfel ea uitat-au poate Aste foi de dînsa scrise.* O.I 125/11. *Precum pulberea se joacă în imperiul unei raze, Mii de fire viorie ce cu raza încetează. Astfel, într-a veciniciei noapte pururea adîncă, Avem clipa, avem raza, care toi mai ține încă.* O.I 133/5. *Și cum de pe haina de mătasă pusă pe un cadavru nu poți cunoaște în ce stare se află, astfel de pe acele vestminte mincinoase nu poți cunoaște cum stă cu istoria însăși.* P.L. 82/21; cf. **P.L.** 77/26 [V. 2; Pr. 2]. ◇ Loc. adv. **Tot astfel** = în același fel, tot așa. *Unul e în toți, tot astfel precum una e în toate.* O.I 133/25. *Tot astfel cînd al nostru dor Peri în noapte-adîncă. Lumina stinsului amor Ne urmărește încă.* O.I 234/13. *Și tot astfel, dacă închid un ochi, văd mîna mea mai mică.* **P.L.** 24/1; cf. **P.L.** 25/17, 90/1, 95/24 [V. 2; Pr. 4]. ◆ (Adjectival, legat prin prep. „de" de substantivul determinat) Asemenea, atare. *O astfel de moarte-i iadul, Alte lacrimi, alt amar Mai crud nici e cu putință.* O.I 53/3. *Astfel de noapte bogată, Cine pe ea n-ar da viața lui toată?* O.I 231/23. *Nu este oare omenirea istoriei asemenea unei astfel de armate.* P.L. 65/6 [V. 2; Pr. 1].

3. (Arată gradul sau măsura) Atît, așa, în așa grad. *Ei sc grăbise astfel, încît aceasta trăda viul interes ce trebuia să-i poarte pentru Dionis.* P.L. 59/16 [Pr.1]. — Accentuat și: *astfél* (**O.I** 32/1, 37/4, 64/11, 64/22, 80/25, 85/33, 111/1, 116/15 119/9, 208/13, 213/15, 232/23). — Variantă: (regional) **astféli** (**O.I** 4/7, 17/19, 40/12; **P.L.** 8/1, 9/38, 10/20, 23/19) adv.

ASTFÉLI adv. v. **astfel**.

***ASTÎMPĂRÁ** vb. I v. **stîmpăra**.

ASTROLÓGIC, -Ă adj. De astrologie. *Și tîntile semnului astrologic se mișcau cumplit.* P.L. 37/30. *Ce îmbrăcăminte ciudată! O rasă de șiac, un comanac negru ... în mîn a lui cartea astroiogică.* P.L. 38/4 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **astrologie** (**P.L.** 37/30). **astrologică** (**P.L.** 38/4).

ASTROLOGÍE s.f. Ansamblu de speculații false având ca obiect studiul corpurilor cerești. *Știința necromanției și acea a astrologiei s-au perdut.* P.L. 25/29. [Cartea era] *o astrologie mai mult de origine bizantină, bazată pe sistemul geocentrist.* P.L. 35/10 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **astrologie** (**P.L.** 35/10), g.d. **astrologiei** (**P.L.** 25/29).

ASTRONÓM s.m. Specialist în astronomie. *Parcă-l văd pe astronomul cu al negurii repaos, Cum ușor, ca din cutie, scoate lumile din haos.* O.I 140/23 [V. 1].

ASTRONOMÍE s.f. Știință care studiază constituția, evoluția și mișcările corpurilor cerești. ◒ (Ironic) *El perora o temă de astronomie.* P.L. 68/8 [Pr. 1].

ĂSTRU s.m. Corp ceresc. ◒ (Comparație) *Și bogat în sărăcia-i ca un astru el apune.* O.I 32/17 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Personalitate eminentă (v. și a c e l l ă, l u m i n ă, s t e a, s t i n c ă, t u n e t) *Lumea azi nimic nu vede, ochiu-i nimic nu cuprinde, Decît cursu-acelui astru ce se sparge p-un mormînt.* O.I 28/12 [V. 1].

ASTUPÁ vb. I. T r a n z. A acoperi. *Vîntul ridicat-a tot nisipul din pustiuri, Astupînd cu el orașe.* O.I 45/5. *Iarna viscolu-i ascult, Crengile-mi rupindu-le, Apele-astupîndu-le.* O.I 123/10 [V. 2]. ◇ (Cu privire la gură) *Și de-a sourelui căldură Voi fi roșie ca mărul, Mi-oi desface de-aur părul Să-ți astup cu dînsul gura.* O.I 55/8. *Ei șoptesc, multe și-ar spune și nu știu de-unde să-nceapă, Căci pe rînd și-astupă gura, cînd cu gura se adapă.* O.I 82/16. *Ea îi astupă gura cu mîna.* P.L. 53/12; cf. **O.I** 84/40; **P.L.** 64/2, 84/3 [V. 3; Pr. 3]. ◇ Expr. **A-și astupa ochii** v. o c h i [Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **astupă** (**P.L.** 53/12, 84/3, 85/28), 3 pl. **astupă** (**O.I** 82/16, 84/40); conj. prez. 1 sg. **să astup** (**O.I** 55/8); ger. **astupînd** (**O.I** 45/5), **astupîndu-** (**O.I** 123/10); part. **astupată** (**P.L.** 64/2).

ASUDÁ vb. I. I n t r a n z. A năduși, a transpira. *Pe un pat sărac asudă într-o lungă agonie Tînărul.* O.I 52/21. *Ochii ei sunt turburi, pleoapele asudă.* O. IV 364/16 [V. 2].

ASÚPRA prep. **1.** Peste, deasupra. *Din teiul sfînt și dulce o ramură să fringi, La capul meu cu grijă tu ramura s-o-ngropi, Asupra ei să cadă a ochilor tăi stropi.* O.I 129/10. *Răsai asupra mea, lumină lină, Ca-n visul meu ceresc d-odinioară.* O. IV 361/1. *În capătul șirului de munți, drept asupra mării, se oglindea ... o măreață stîncă de granit.* P.L. 11/32; cf. **O.I** 29/23, 41/4, 112/2; **O.IV** 361; **P.L.** 36/37, 50/32, 60/2, 73/16, 93/32, 94/18, 101/30 [V. 6; Pr. 8]. ◇ Loc. adv. **Cu asupra de măsură** v. m ă s u r ă [V. 1]. ◆ În jurul, pe lîngă. [Fluturele] *se duse și flutură în cercuri multe asupra feței miresei.* P.L. 23/26. *O frunte*

nallă şi egal de largă asupra căreia părul formează un cadru. P.L. 74/2 [Pr. 2]. ✦ Pe. *Capul ridicat pe perini şi lăsat asupra peptului, paloarea cea liniştită şi marmoric a feţei contrasta cu părul în dezordine.* P.L. 59/37. *Umbra ... arborilor nalţi arunca un reflect albastru asupra petilei ei.* P.L. 102/5 [Pr. 2].

2. (Introduce numele persoanei sau obiectului peste care se întinde o putere, o stăpânire, o influenţă) *Murdară este rasa-i ca globul cel de tină Asupra cărui dinsul domneşte pe deplin.* O.I 56/10. [Spectacolul] *avu o influinţă salutară asupra eroului nostru.* P.L. 27/8. *Ea abuza într-un mod teribil de această putere ce-o avea asupra lui.* P.L. 91/27; cf. P.L. 35/20, 59/30, 75/23 [V. 1; Pr. 5]. ✦ Împotriva, în contra. *Destul ai vicleni asupra tatălui meu.* P.L. 6/11. *Ba n-am vicleni asupra tatălui tău.* P.L. 6/12 [Pr. 2]. ◇ Expr. **A merge cu bătălie asupra cuiva** v. m e r g e [Pr. 1]. ✦ Cu privire la, despre, la. *Zile întregi putea medita asupra unui cuvînt ieşit din nebunatica sa gură.* P.L. 31/23. *Apoi stăcu la masă şi gîndi adînc ... asupra egalităţii a două hipotenuze.* P.L. 67/1. *A înşela ... pe tucanii cei mici, cari intră abia în scenă, asupra valorii vieţei reale.* P.L. 81/37; cf. **P.L.** 80/22 [Pr. 4].

3. Către, spre, înspre. *Privirea la asupra mea să plece.* O.I 120/6. *Privirea ta de milă caldă, plină, Îndurătoare-asupra mea coboară.* O.IV 361/8. *Castelmare se uită lung şi sălbatec asupra acelei copile, ce-i dispreţuia amorul.* P.L. 76/5; cf. **O.I** 30/8; **O.IV** 360/8; **P.L.** 23/3, 30/5, 30/21, 46/16, 53/16, 75/16, 93/34, 94/1, 99/22 [V. 4; Pr. 10].

4. În privinţa, în ceea ce priveşte. *Vă veţi învoi amîndoi asupra preţului ca doi oameni de onoare.* P.L. 75/31 [Pr. 1]. ◇ Expr. **A nu avea nimica asupra cuiva** v. n i m i c [Pr. 1].

5. (Învechit) În clipa, în momentul. *La sfîrşitul fiecărei nolile ca o încheiere, ca o cugetare asupra adormirei: „Ermil, te iubesc!"* P.L. 71/36 [Pr. 1].

— Variantă: **asupră** (**O.I** 29/23, 30/8, 41/4, 111/2; **O.IV** 360/8; **P.L.** 23/3, 94/18) prep.

ASUPRĂ prep. v. **asupra.**

ASURZÍ vb. IV. 1. I n t r a n z. A-şi pierde auzul. *Ca un maistru ce-asurzeşte în momentele supreme. Pîn-a nu ajunge-n culmea dulcii muzice de sfere.* O.I 160/28 [V. 1].

2. T r a n z. A ameţi. ◒ (Metaforic) A linişti, a calma. (v. şi i n d u l c i, s t i n g e) *Numai murmurul cel dulce Din izvorul fermecat Asurzeşte melancolic A lor suflet îmbătat.* O.I 67/23 [V. 1].

AS interj. Ţi-ai găsit! da de unde! nici vorbă! *Aş! abia ţi-ai întins mîna, sare îndărul la uşă, E-un congres de rubedenii, vre un unchi, vre o mătuşă.* O.I 155/25. *Uite, zise el, ţi-a murit baba. — Aş! asta să moară!* P.L. 17/24 [V. 1; Pr. 1].

AŞ[1] adv. invar. Asemenea, astfel de..., atare. *De-aşa vremi se-nvrednicirăi cronicarii şi rapsozii.* O.I 149/21. *Sunt sătul de-aşa viaţă.* O.I 155/33 [V. 2]. ◇ Loc. adv. **Aşu fel** v. f e l [V. 1].

AŞÁ[2] adv. **1.** În felul acesta, astfel. *Aşa marinarii pe mare îmblînd, Izbiţi de talazuri, furtune, Izbiţi de orcanul ghetosu urlînd, Speranţa li face de viitu de vînt, Şi speră la timpuri mai bune.* O.I 12/6. *Şi o prinde orice ţieru, căci aşa se şi cuvine.* O.I 159/22. *Aşa era elementul său. O lume întreagă de închipuiri umoristice îi umpleau creierii.* P.L. 32/13. *Ar fi putut sta multă vreme aşa.* P.L., 69/36; cf. **O.I** 12/11, 14/11, 102/18, 132/5; **P.L.** 24/23. 36/14, 41/7, 67/41, 68/4, 68/11 [V. 6; Pr. 8]. ◇ Loc. adj. **Aşa-numit** = pretins. *Aşa-numitele lor blăstămăţii erau nişte copilării, cu toată libertatea vorbelor cu care le-mbrăcau.* P.L. 75/13 [Pr. 1]. ◇ Loc. conj. **Aşa că** = deci, prin urmare. *Aşa că, închipuindu-şi îăcrămoasele ei gene, Ţi-ar părea mai mîndră decît Venus Anadyomene.* O.I 160/9 [V. 1]. **Aşa încît** v. î n c î t [Pr. 2]. ◇ Expr. **Şi aşa** = şi sub acest aspect, în acest fel. *Ce frumosu-i! ş-aşa, cînd spune prostii, Îmi place ş-aşa, gîndi tot ea.* P.L. 68/16 [Pr. 2]. **Ia aşa** v. i a [Pr. 1].

2. (În expr.) **Aşa e** (sau este) ori **aşa-i, nu-i aşa?** sau **nu este aşa?** = a) am dreptate sau nu am? *Astăzi alţii sunt de vină, domnii mei, nu este-aşa?* O.I 151/22. *Am făgăduinţa la că nu mă vei săruta niciodată. Aşa-i?* P.L. 70/38. *Aşa-i că tu nu vei uita niciodată această noapte.* P.L. 71/15; cf. **P.L.** 31/5, 57/7, 76/21, 87/5 [V. 1; Pr. 6]; b) eşti de acord? *Şi acuma... am să-ţi aduc ceva din casă... Un dar de ziua la... Aşa-i?* P.L. 71/20. *Să-ţi aduc o sabie — nu-i aşa? — Da.* P.L. 94/31 [Pr. 2]. **Aşa!** = (arată mirare, indignare) va să zică astfel stau lucrurile. (Cu prelungirea lui „a" final) *Eu nu te mai iubesc de fel... şi tu mi-ai spus-o azi că eu nu te iubesc. Aşaa!* P.L. 70/4 [Pr. 1].

3. (Stabileşte identitatea, în corelaţie cu „precum", „după cum", „cum") În acelaşi fel, asemenea. *Iar noi locului ne ţinem, Cum am fost aşa rămînem.* O.I 124/6. *Precum Atlas în vechime sprijinea cerul pe umăr Aşa el sprijină lumea şi vecia într-un număr.* O.I 132/10. *Precum au zis, aşa au şi făcut.* P.L. 8/34 [V. 2; Pr. 1]. ◇ (În corelaţie cu „ca", stabileşte o comparaţie) *Răsai din umbra vremilor încoace, Ca să te văd venind — ca-n vis, aşa mi-i!* O.I 120/22. *Te naşti, te-nsori, faci copii, mori, toemai aşa ca la animale.* P.L. 81/3 [V. 1; Pr. 1]. ◇ Loc. adv. **Aşa şi** = tot astfel. *Aşa şi speranţa — c-un licur uşor, Cu slaba-i lumină pălindă, Animă-nc-o dată tremîndul picior.* O.I 11/11 [V. 1]. ◇ Expr. (uneori prescurtat) **Şi aşa mai departe** v. ş i[3] [Pr. 2].

4. (Accentuează înţelesul unui adjectiv sau al unui adverb, de care se leagă, de obicei, prin prep. „de") Atît. *Grăim, Doamnă, către Tine, Nu din gură, ci din carte, Că ne eşti aşa departe.* O.I 149/6. *Luna... luna iese-ntreagă, se înalţ-aşa bălaie Şi din fărm în fărm durează o cărare de văpaie.* O.I 154/23. *Făt-Frumos vijiia prin aer aşa de iute, încît i se părea că nu fuge, ci cade din înaltul cerului într-un adînc nevăzut.* P.L. 19/6; cf. **O.I** 101/28, 104/15, 155/11, 231/5; **P.L.** 21/11, 30/3, 31/17, 47/23, 49/25, 69/38, 71/16, 71/16 [V. 6; Pr. 9].

5. (În expr.) **Aşa numai** = într-o doară, ca să fie, la întîmplare. *Unul... se uită — dracu ştie cu interes ori aşa numai — la un portret.* P.L. 28/38 [Pr. 1].

6. (Cu valoare exclamativă, indicînd o mulţumire, o satisfacţie) *Iaca că nu mă mai supăr... îţi vorbesc blînd. Îmi dai mîna la? Aşa! Spune!* P.L. 70/30 [Pr. 1]

AŞADÁR adv. (Şi în forma *aşadară*) Deci, prin urmare. *Aşadar, cînd plin de visuri, urmăreşti vreo femeie... Nu uita că doamna are minte scurtă, haine lungi.* O.I 164/7. *Judeci aşadară organizaţiunile... întrucît le vezi asemănătoare cu ele omeneşti.* P.L. 80/36 [V. 1; Pr. 1].

— Variantă: **aşadáră** (**P.L.** 80/36) adv.

AȘADĂRĂ adv. v. **așadar**.

AȘEZÁ vb. I. 1. Refl. A lua loc. *El s-așază lîngă dînsa și o prinde de mijloc.* O.I 80/35. *El s-așază lîngă dînsa, fruntea ei o nelezește, O dezmiardă cu durere, suspintînd o drăgostește.* O.I 84/25. *Ieronim se așeza în colțul unui divan și părea rău dispus.* P.L. 88/15; cf. **O.I** 53/11, 165/8; **P.L.** 45/4, 51/35, 71/24, 98/28 [V. 4; Pr. 5]. ◇ Expr. **A se așeza la masă** = a lua loc la masă pentru a mînca. *Și s-așază toți la masă, cum li-s anii, cum li-i rangul.* O.I 85/37 [V. 1]. **A se așeza jos** v. jos[2] [V. 1]. ◆ Tranz. A culca. [Făt-Frumos] *ducînd-o ca-ntr-un leagăn peste lac, smulse iarbă, fîn cu miros și flori din grădină și-i clădi un pat, în care-o așeză ca-ntr-un cuib.* P.L. 9/33 [Pr. 1]. ◆ Refl. (Despre păsări) A se lăsa din zbor. *Și fîntînirnul singur cu strîmbe cruci veghează, O cucuvaie surâ pe una se așază.* O.I 69/12 [V. 1]. ◆ Refl. (Despre brumă sau alte precipitații atmosferice) A se depune, a se forma. *În zadar în ochi oțea-vei umbre mîndre din povești, Precum iarna se așază flori de gheață pe ferești.* O.I 160/20. *Vezi, rîndunelele se duc, Se scutur frunzele de nuc, S-așază bruma peste vii — De ce nu-mi vii?* O.I 235/3 [V. 2].

2. Refl. A se stabili într-un loc, a se opri. *Pe cînd oastea se așază, iată scarele apune.* O.I 148/31; cf. **O.I** 182/25 [V. 2]. ◆ A se posta, a se plasa. [Umbra] *se lipi de părete și se așeză ironică, fantastică, lungă în dreptul lui.* P.L. 60/19 [Pr. 1]. ◇ Expr. **A se așeza deoparte** v. deoparte [V. 1].

3. Tranz. A pune. *Ca un demon El veghează, Cuiele pe brațul crucii le deslinde și le-așază.* O.I 50/15. *Pe masa ta așez o foaie smultă.* O.IV 333/7. *O cunună de mărgăritărele era așezată pe fruntea ei neted.* P.L. 7/24; cf. **O.I** 76/21, 92/7, 155/23; **P.L.** 22/1, 22/14, 23/12, 35/37, 84/1, 88/25 [V. 5; Pr. 7]. ◇ Expr. **A sta așezat** = a se afla, a se găsi. *O frunte naltă și egal de largă... sta așezată deasupra unor ochi adînciți în bolțile lor.* P.L. 74/3 [Pr. 1].

4. Tranz. A instala (pe tron), a întrona. ◒ (În context figurat) *El îi pune pe-a ei frunte mîndru diadem de stele O așază-n tron de aur să domnească lumi rebele.* O.I 32/35, [V. 1].

5. Tranz. A pune într-o anumită ordine, a rîndui. *Poate vrun pedant cu ochii cei verzui, peste un veac, Printre lomuri brăcuiie așezat și el, un brac, Aticismul limbii tale o să-l pună la cîntari.* O.I 134/10. *Clasicii erau așezați pe-un scrin în religioasă regulă și neviolabilitate.* P.L. 66/12 [V. 1; Pr. 1]. ◒ (Ironic) *Poate vreun pedant ... le-o strînge-n două șiruri, așezîndu-le la coadă. În vro notă prizărită sub o pagină neroadă.* O.I 134/13 [V. 1]. ◆ Refl. A se aranja într-un scop anumit, a se pregăti. *Fiarele se-nfiorează, Și-mprejur, ținînd ce țîrul de a se sfîșia-nîre ele, Se așază.* O.I 106/3 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **așez** (**O.IV** 333/7), 3 sg. **așază** (**O.I** 32/35, 50/15, 92/7), **se așază** (**O.I** 53/11, 69/12, 80/35, 84/25, 148/31, 160/20, 165/8, 235/3), 3 pl. **se așază** (**O.I** 85/37, 166/3, 182/25), p.s. 3 sg. **așează** (**P.L.** 9/33, 22/1, 84/1, 88/25), **se așează** (**P.L.** 45/4, 60/19, 71/24), m.m.c.p. 3 sg. **așezase** (**P.L.** 23/12), viit. 1 sg. **mă voi așeza** (**P.L.** 98/28); conj. prez. 2 sg. **să așezi** (**O.I** 155/23); imper. 2 sg. **te așază** (**O.I** 194/13). 3 sg. **se așeza** (**P.L.** 88/15); ger. **așezînd** (**O.I** 76/21, 134/13); part. **așezat** (**O.I** 134/10), **așezată** (**P.L.** 7/24, 22/14, 66/12), **așezați** (**P.L.** 51/35, 66/12), **așezate** (**P.L.** 35/37).

AȘEZĂMÎNT s.n. Instituție. ◒ (Ironic) *Patriotii! Virtuoșii, elitori de așezăminte, Unde spumegă desfriul în mișcări și în cuvinte.* O.I 150/23 [V. 1].

AȘTEPTÁ vb. I. Tranz. I. A adăsta. *Vin țînțarii lăutari, gîndăceii, cărăbușii, Iar mireasa viorica i-așteptă-ndărătul ușii.* O.I. 87/18. *Din umbra falnicelor bolți Ea pasul și-l îndreaptă Lîngă fereastră, unde-n colț Luceafărul așteaptă.* O.I 167/12. *Într-o pădure îl aștepta fata fugită.* P.L. 18/19; cf. **O.I** 1/12, 94/1, 165/1, 189/9, 231/4; **O.IV** 338/10; **P.L.** 22/6, 58/9, 67/9 [V. 8; Pr. 4]. ◒ (În contexte figurate) *Văd vise-nfrupate gonind după vise, Pîn'dau în morminte ce-așteaptă deschise.* O.I 40/6. *Palatu-i parc-așteaptă în veci să-i vie morții.* O.I 96/10 [V. 2]. ◆ A-i fi cuiva ceva rezervat, a-i fi hărăzit. *Iar deasupra tuturora va vorbi vrun militel, Nu slăvindu-le pe tine, lustruindu-se pe el ... Iată lot ce te așteaptă.* O.I 134/23. *Întoarce-te, te-ndreaptă Spre-acel pămînt rătăcitori Și vezi ce te așteaptă.* O.I 178/28. *Era tînăr — poate nici optsprezece ani — cu alții mai rău ... ce viață-i așteaptă pe el?* P.L. 27/39; cf. **O.I** 60/13; **P.L.** 30/31 [V. 3; Pr. 2]. ◆ Absol. A sta gata. *Calu-i alb, un bun tovarăș, Înșeuat așteaptă-afară.* O.I 103/2 [V. 1].

2. A spera; a paria. *Aștept din parte-ți, o rege cavaler, Că-mi vei da prins pe-acela, ce umilit ți-l cer.* O.I 91/28. *Și așteptam să te arăți La geamuri.* O.I 187/15. *Pe nefericita, dulce și cuminte Fără nici un razim, care nu așteaptă Decît moartea care singură e dreaptă.* O.IV 365/19; cf. **O.I** 61/1, 74/6, 191/9 [V. 6]. ◒ (Element de personificare) *În ziua sf-tului Ermil, el uitase pe Octavian August și aștepta felicitări de ziua lui.* P.L. 66/7 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **aștept** (**O.I** 74/6, 91/28), 3 sg. **așteaptă** (**O.I** 1/12, 60/13, 96/10, 103/2, 134/23, 165/1, 167/12. 178/28, 189/9, 231/4; **O.IV** 365/19; **P.L.** 27/39, 30/31), 3 pl. **așteaptă** (**O.I** 40/6; **O.IV** 338/10), **aștept** (**O.I** 94/1), imp. 1 sg. **așteptam** (**O.I** 187/15), 3 sg. **aștepta** (**O.I** 87/18; **P.L.** 18/19, 58/9, 66/7), 3 pl. **așteptau** (**P.L.** 22/6), **erau așteptați** (**P.L.** 67/9), p.s. 2 pl. **așteptarăți** (**O.I** 61/1), p.c. 1 sg. **am așteptat** (**O.I** 191/9).

AȘTÉRNE vb. III. 1. Tranz. A întinde pe o suprafață. *Se dele jos de pe cal și-și așternu mantaua pe năsipul încă fierbinte.* P.L. 20/4. *Făt-Frumos ... se culcă pe mantaua ce și-o așternuse.* P.L. 20/13 [Pr. 2]. ◇ Fig. *Luna ... durează o cărare de văpaie, Ce pe-o repede'nmiire de mici unde o așternue.* O.I 154/25 [V. 1]. ◆ Refl. A se așeza, a cobori (?). *Prin vînt, prin neguri* [fantasma] *vine — și nourii s-așternu, Fug fulgerele-n lături, lăsînd-o ca să treacă.* O.I 95/11 [V. 1]. ◆ Fig. A răspîndi ceva pe jos, așa încît să formeze un strat. *În Nil rumai deșertul nisipiul și-l adapă, Așternîndu-l peste cîmpii cei ofilă înfloriți.* O.I 45/9. *Vîntul adunat-a de flori de tei troiene Și le așterne-n calea reginei dunărene.* O.I 97/28. *Împărăteasa ... culese ... o mulțime de lăcrămioare, pe care apoi, așternîndu-le lîngă baia de aur, făcu un pat de flori.* P.L. 22/40 [V. 2; Pr. 1].

2. Refl. (În expr.) **A se așterne vîntului** v. vînt [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **așterne** (**O.I** 97/28, 154/25), 3 pl. **se așternu** (**O.I** 95/11, 98/8), p.s. 3 sg. **așternu** (**P.L.** 20/4), m.m.c.p. 3 sg. **așternuse** (**P.L.** 20/13); ger. **așternîndu** — (**O.I** 45/9); **P.L.** 22/40).

ATEÍST s.m. Ateu. *El era un ateist superstițios — și sunt mulți de aceștia.* P.L. 35/7 [Pr. 1].

ATELIÉR s.n. Camera de lucru a unui artist. *Fă ce vrei, dar astăzi vino-n atelierul meu.* P.L. 88/8 [Pr. 1].

ATÉU s.m. Persoană care nu are nici o credință religioasă. ◒ (Glumeț) *Ah! Sunt printre voi de-aceia, care nu cred tabla legii. Vireu mai presus de fire, mintea mai presus de minte ... Ah! atei, nu tem ei tadul s-a lui Duhuri — tiliecii?* O.I 48/28 [V. 1]. ◇ (Adjectival) *Trăit-ai anume ca astfel să mori? De e sens într-asta, e-ntors și ateu, Pe patida-ți frunte nu-i scris Dumnezeu.* O.I 10/13 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **ateu** (**O.I** 40/13); pl. n. ac. **atei** (**O.I** 48/28).

ATICÍSM s.n. Puritate în limbă și stil. ◒ (Ironic) *Poate vrun pedant cu ochii cei verzui, peste un veac, Pintre tomuri brăcuite așezat și el, un brac. Aticismul limbii lale o să-l pună la cîntari.* O.I 134/11 [V. 1].

ATÍNGE vb. III. Tranz. **1.** A lua contact cu ceva sau cu cineva. *Abia atingi covorul moale, Mătasa sună sub picior. Și de la creștet până-n poale Plutești ca visul de ușor.* O.I 117/5. *Se întreabă trist izvorul: „Unde mi-i crăiasa oare? Părul moale despletindu-și, Fața-n apa mea privindu-și, Să m-atingă visătoare Cu piciorul?"* O.I 122/11. *Și ochii, ah! ochii! Numai de nu i-ar apropia de-ai mei ... Imi atinge genele și mă-nfioară.* P.L. 92/15; cf. **O.I** 67/1, 119/13, 211/13; **P.L.** 4/10, 19/4, 21/20, 51/35, 51/41, 93/14, 100/25, 100/40 [V. 5; Pr. 9]. ✦ **A minglia** (?) *A la iubire e-un suspin aral-o, Cu geana la m-atinge pe pleoape, Să simt fiorii stringerii în brațe.* O.I 120/26. *Și cînd în pat se-ntinde drept Capila să se culce, I-atinge mîinile pe piept, I-nchide geana dulce.* O.I 168/11 [V. 2].

2. A lovi ușor. *Și străvechiul demon prin aer cînd să treacă Atinge-acel arama cu zimți-aripei sale.* O.I 69/15 [V. 1]. ✦ Fig. A impresiona, a emoționa. *O idee rămîne la mine zile întregi pe suprafața minții, nici mă atinge, nici mă interesează.* P.L. 89/38 [Pr. 1].

3. Fig. A ofensa, a jigni. *De le-ating, să feri în laturi, De hulesc, să taci din gură.* O.I 198/5 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **atîng** (**O.I** 198/5), 2 sg. **atingi** (**O.I** 117/5, 211/13), 3 sg. **atinge** (**O.I** 67/1, 69/15, 120/26, 168/11; **P.L.** 89/38, 92/15), imp. 2 sg. **atingeai** (**P.L.** 100/40), 3 sg. **atingea** (**P.L.** 100/25), 3 pl. **atingeau** (**P.L.** 21/10, 51/35), p.s. 3 sg. **atinse** (**P.L.** 4/10, 93/14); conj. prez. 3 sg. să **atingă** (**O.I** 122/11); ger. **atingînd** (**P.L.** 19/4); part. **atins** (**O.I** 119/13), **atinsă** (**P.L.** 5/41).

ATÎRNÁ vb. I. Intranz. A cădea liber în jos. *Pe frunțea-ntunecată Cununa cea de paie ți atîrna uscată.* O.I 63/24. *Brațul ei atîrnă leneș peste marginea de pat.* O.I 79/12. *Deasupra zaplazurilor atîrnau clite-o jumătate din ramurile arborilor grădinelor.* P.L. 44/9; cf. **P.L.** 52/21 [V. 2; Pr. 2].

2. Tranz. A anina, a agăța, a suspenda. [Făt-Frumos] *vedea din cînd în cînd clte-o streanță uriașă atîrnată de cer.* P.L. 11/23. *Se uita ... la un portret a lui Dibici-Zabalkanski atîrnat în afumatul părete.* P.L. 28/38. *Îl luă și, înfocîndu-se, atîrnă în salba iubitei sale albastrul mărgăritar.* P.L. 51/3 [Pr. 3].

3. Refl. A se agăța de cineva sau de ceva, a se prinde (cu mîinile). *Luceaze-un cer senin Pe-adîncile ape, Care-n dureri adînci Se-nalță la maluri, S-ar atîrna de stînci Cu brațe de valuri.* O.I 219/15; cf. **O.I** 221/20 [V. 2]. ✦ A se lega. ◒ (În context figurat) *S-atîrnă sufletu-mi de ochii Cei plini de lacrimi și noroc.* O.I 117/11 [V. 1].

4. Intranz. A fi condiționat, a depinde. *Și totu-atîrnă de-un cuvînt Șoptit pe jumătate.* O.I 189/15. [Ideile] *sunt altceva decît mișcarea corpului însăși, deși atîrnă de ta ea.* P.L. 80/19. *De la amorul tău atîrna fericirea vieței mele întregi.* P.L. 89/24 [V. 1; Pr. 2]. ◒ (În context figurat) *De-al genei tale gingaș tremur Atîrnă viața mea de veci.* O.I 211/16 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **atîrnă** (**O.I** 79/12, 189/15, 211/16; **P.L.** 80/19), **se atîrnă** (**O.I** 117/11), imp. 3 sg. **atîrna** (**O.I** 63/24), 3 pl. **atîrnau** (**P.L.** 44/9), p.s. 3 sg. **atîrnă** (**P.L.** 51/3, 89/24); opt. prez. 3 sg. **s-ar atîrna** (**O.I** 219/15, 221/20); ger. **atîrnînd** (**P.L.** 52/21); part. **atîrnat** (**P.L.** 28/38), **atîrnată** (**P.L.** 11/23).

ATÎRNÁT, -Ă adj. Aplecat. *Corăbii negre se leagănă de vînt Cu pînzele-atîrnate departe de pămînt.* O.IV 432/26. *Ei rupeau frunze din crengile atîrnate și le aruncau în urma călugărului spîn și palid.* P.L. 44/27 [V. 1; Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **atîrnat** (**O.IV** 432/26); pl. n. ac. **atîrnate** (**P.L.** 44/27).

ATÎT[1] adj. nehot. v. **atîta**[1].

ATÎT[2] adv. (Și în forma *attta*) În asemenea măsură, așa de mult. *Aș vrea să văd acuma natala mea vlăcioară ... Să văd, ce au attta iubeam-odinioară.* O.I 6/11. *Că le-am iubit attta pulca-vei tu să ierți?* O.I 127/20. *Nu știu cum să-ți descriu simțirea ciudată care-mi răcește inima, adică nu mi-o răcește attta, cît mi-o face somnolentă.* P.L. 89/17; cf. **P.L.** 24/16, 25/12, 25/13, 25/14, 67/18 [V. 2; Pr. 6]. ◇ (Întărit prin „întru") *Stnii ti cresceuse într-attta de bătăie inimei, încît sărise un bumb de la pieptarașul cam îngust de califea neagră.* P.L. 84/7. *Nu crede că te iubese într-attt, încît să-ți zic să rămîi.* P.L. 97/2 [Pr. 2]. ◇ (Cu valoare de intensificare, pe lîngă un adjectiv sau adverb, de care se leagă prin prep. „de") *Atît de fragedă, te-asumeni Cu floarea albă de cireș.* O.I 117/1. *Deasupra casei tale ies Și azi aceleași stele, Ce-au luminat attt de des Înduioșărit mele.* O.I 186/7. *Un zîmbet fin și cu toate astea attt de inocent trecu peste fața lui.* P.L. 26/36. [Dionis] *vecinic ar fi dorit să fie dulcea, neînțeleasa, dar attt de fericita lui nebunie.* P.L. 30/20; cf. **O.I** 82/22, 96/22, 96/22, 110/2, 112/19, 117, 121/17, 125/19, 146/10, 152/11, 154/4, 155/3, 155/35, 184/11, 184/17, 185/23, 191/6, 196/23, 210/23, 210/24, 232/15, 232/19, 232/19, 234/2; **O.IV** 432/17; **P.L.** 5/28, 15/38, 23/29, 27/12, 27/20, 28/1, 30/3, 31/29, 31/33, 31/33, 31/34, 36/4, 38/5, 45/5, 50/27, 53/32, 54/37, 55/27, 55/32, 55/34, 55/34, 58/32, 58/32, 64/33, 69/16, 69/17, 69/20, 69/21, 70/14, 77/24, 77/24, 78/7, 86/4, 86/4, 90/25, 92/8, 93/3, 95/18, 96/17, 99/6, 99/15, 101/39 [V. 27; Pr. 44]. ◇ (Corelativ) **Attt ... cît ...** = în aceeași măsură. *El perora o temă de astronomie — indiferentă attt lui, cît și ei.* P.L. 68/8 [Pr. 1]. **Cu attt mai rău** = ceea ce este tocmai prin aceasta mai grav. *Era tînăr — poate nici opîsprezece ani — cu attt mai rău ... ce viață-l așteaptă pe el?* P.L. 27/37 [Pr. 1]. **Cu attt mai virtos** = mai ales. *Prin bălțile de noroi ... treceau niște ciubote mari, cărora nu le-ar fi pasat nici de*

polop — cu atît mai virtos că aveau turelci. P.L. 26/14 [Pr. 1]. (În corelație cu o loc. conj.) **Cu cît** ... **cu atît** = pe măsură ce ..., în aceeași măsură. *Cu cît mai mulți ochi aș avè, cu atîta lucrurile toate dimprejurul meu ar părè mai mari.* P.L. 24/3—4. *Și el, cu cît o privea mai mult, cu atîta o găsea mai frumcasă.* P.L. 89/3 [Pr. 2]. ◒ (Repetiție) *Ah, cît ești de frumoasă și, cu cît ești, cu atîta mai nefericit sunt, și, cu cît sunt, cu atîta mai frumoasă ești.* P.L. 56/32—33 [Pr. 2]. (Fără repetarea primului termen **al** corelației) *Luna ... luna iese-ntreagă, se înalț-așa bătaie Și din țărm în țărm durează o cărare de văpaie ... Și cu cît lumina-i dulce tot mai mult se lămurește, Cu-atît valurile apei, cu-atît țărmul pare crește.* O.I 154/28 [V. 2].

— Variantă: **atîta** (**O.I** 6/11. 82/22, 127/20, 232/15; **P.L.** 89/3, 89/17).

ATÍTA[1] adj. nehot. 1. Astfel de ...; mult, mare, **neobișnuit.** *Luntrea ... încet înaintează în lovire de lopeți, Legănînd atîta farmec și atîtea frumuseți.* O.I 154/22. *Porni luceafărul. Creșteau în cer a lui aripe Și căi de mii de ani treceau În tot atîtea clipe.* O.I 176/12. *Îi luă fața în mîini și o sărută cu atîta ardoare ... încît îi părea c-a să-i beie viața toată din gura ei.* P.L. 49/20. *Doctrinele pozitive, fie religioase, filozofice, de drept ori de stat, nu sunt decît tot atîtea pleduarii ingenioase ale minții.* P.L. 81/20 [V. 16; Pr. 7]. ◇ **Loc. adv. Atîtea dăți** v. d a t ă [V. 1]. **De atîtea ori** v. o a r ă[1] [V. 3; Pr. 2].

2. Numai acesta. *Va să zică asupra aceslui chip își concentrase el amorul lui — atîta formă avea pustiita, sărmana lui viață — un portret!* P.L. 30/22 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **atîta** (**O.I** 142/9, 152/4, 152/17, 154/22, 182/4, 184/9, 186/17, 209/18; **O.IV** 370, 370/1; **P.L.** 30/22, 49/20, 49/20, 74/35, 91/13), **atît** (**O.I** 162/11, 184/10; **O.IV** 369/14); pl. n. ac. **atîția** (**P.L.** 28/18), **atîtea** (**O.I** 154/22, 176/12, 187/13, 190/3, 235/12, 235/12; **O.IV** 370/12; **P.L.** 38/10, 46/23, 70/15, 81/29).

— Variantă: **atît** (**O.I** 162/11, 184/11; **O.IV** 369/14) adj. nehot.

ATÍTA[2] adv. v. **atît**[1].

ATÍTA[3] pron. nehot. **1.** (Înlocuiește un substantiv sau o propoziție care exprimă o cantitate, o măsură etc.) *Cîți oameni sunt într-un singur om? Tot atîția cîte stele sunt cuprinse într-o picătură de rouă sub cerul cel limpede al nopții.* P.L. 38/27 [Pr. 1].

2. Acest singur lucru, numai aceasta. *Toate mințile-și adună, Să ia lumea-n cap, nebună, Parc-atîta-i mai rămîne.* O.I 102/24 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **atîta** (**O.I** 102/24); pl. n. ac. **atîția** (**P.L.** 38/27).

ATMOSFÉRĂ s.f. **1.** Aer. *În atmosfera, grea de mirosul substanțelor închise în fiole, făclia arunca o lumină turbure.* P.L. 40/27 [Pr. 1].

2. F i g. Ambianță. *Casa lui de pustnic ... și atmosfera leneșă și flegmatecă a cafenelei — asta era toată viața lui.* P.L. 28/15 [Pr. 1].

ATÓM s.m. (În concepția materialist-mecanicistă) Corpuscul infinit de mic, considerat ca ultimul element constitutiv al corpurilor; f i g. particulă infimă dintr-un element concret sau abstract. *În aceste atome de spațiu și timp, cît infinit!* P.L. 25/41. *Se înțelege că atomii din mezul acelui mărgăritar ... acei pilici nemărginit de mici aveau regii lor.* P.L. 50/36 [Pr. 2]. ◒ (Depreciativ) *Era ceva înfricoșat ctte crime au putut să se petrecă pe acest atom ... ce se numește pămînt.* P.L. 50/27 [Pr. 1]. ◒ (În context figurat) *Simt cum, deslipindu-se atomele greoaie ale creierilor mei, mintea mea devine clară ca o bucată de soare.* P.L. 18/15 [Pr. 1]. (Aluzie la nimicnicia existenței umane) *În multe forme-apare a vieții crudă taină, Pe loți ea îi înșală, la nime se distainâ, Dorinți nemărginite plîntînd într-un atom.* O.I 64/20 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **atom** (**O.I** 64/20; **P.L.** 50/27); pl. n. ac. **atome** (**P.L.** 25/41), **atomii** (**P.L.** 50/36), **atomele** (**P.L.** 48/15).

ATOTPUTÉRNIC, -Ă adj. Care are putere nelimitată. *Tu vei deveni ca mine ... cu ajutorul cărții atotputernice.* P.L. 47/13 [Pr. 1].

ATOTPUTERNICÍE s.f. Putere nelimitată. *Ca umbră înzestrată cu vecinicie capeți chiar o bucată din atotputernicia lui Dumnezeu.* P.L. 42/9 [Pr. 1].

ATOTȘTIUTÓR, -OÁRE adj. Care cunoaște totul, care știe tot. *Cînd umbra ta ... va începe a vorbi, ea va fi atotștiutoare și-ți va spune ce trebuie să faci.* P.L. 42/38. *Apropriindu-ți prin vrajă ființa mea ... tu vei deveni ca mine, etern, atotștiutor și cu ajutorul cărții atotputernice.* P.L. 47/12; *cf.* **P.L.** 42/39 [Pr. 3]. ◒ (Substantivat; metaforic) Luna (v. și p a t ă, S c l e n e). *Să treacă tin prin vint Atotștiutoarea.* O.I 220/2. *Iar pe păduri de brad Alunece luna, Reverse dulci scintei Atotștiutoarea.* O.I 222/2 [V. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **atotștiutor** (**P.L.** 42/39, 47/12), **atotștiutoare** (**P.L.** 42/38), **atotștiutoarea** (**O.I** 220/2, 222/2).

ATRÁGE vb. III. T r a n z. **1.** A aduce, a chema. *Coloniî de lumi pierdute ... izvorînd din infinit Sunt atrase în viață de un dor nemărginit.* O.I 132/32 [V. 1]. ◒ (În context figurat) [Demonul] *ar atrage-n visu-i mîndru a izvoarelor murmururi.* O.I 162/3 [V. 1]. ◇ Expr. **A-și atrage luarea-aminte** (a cuiva) = a ciștiga bunăvoința (cuiva). *Tu îmi vei răspunde că e bine ... Să-mi atrag luare-aminte a bărbaților din țară.* O.I 137/15 [V. 1].

2. A ademeni. *Tu, cu inima și mintea poate ești un paravan După care ea atrage vreun june curtezan.* O.I 162/26 [V. 1]. ✦ F i g. A interesa, a preocupa. *Toate micile mizerii unui suflet chinuit Mult mai mult îi va atrage* [pe urmași] *decît tot ce ai gîndit.* O.I 136/1. *Subtilitățî metafizice îi atrăgeau cugetarea ca un magnet.* P.L. 28/2 [V. 1; Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **atrage** (**O.I** 162/26), 3 pl. **sunt atrase** (**O.I** 132/32), imp. 3 pl. **atrăgeau** (**P.L.** 28/2), viit. 3 pl. **va atrage** (**O.I** 136/4); conj. prez. 1 sg. **să atrag** (**O.I** 137/15); opt. prez. 3 sg. **ar atrage** (**O.I** 162/3).

ATÚNCE adv. v. **atunci**

ATÚNCEA adv. v. **atunci.**

ATÚNCI adv. (Și în formele **atuncea, atunce**) **I. 1.** În vremea aceea (în trecut sau în viitor). *Parcă-l văd pe astronomul cu al negurii repaos ... cum neagra vecinicie*

ne-o înțînde și ne-nvață Că epocele se-nșiră ca mărgelele pe ață. Atunci lumea-n căpățînă se-nvîrtea ca o morișcă. O.I 140/27. *Vai! tot mai gîndești la anii, cînd visam în academii, Ascultînd pe vechii dascăli, cîrpocind la haina vremii ... Atunci lumea cea gîndită pentru noi avea ființă.* O.I 141/5. *Spune-mi numai că mă iubești — spune-o! dar nu cu două înțelesuri, nu ca atunci la bal.* P.L. 70/22 ; cf. **O.I** 61/6, 61/11 ; **P.L.** 47/27 [V. 4 ; Pr. 2].

2. Într-un anumit moment (concomitent cu o acțiune sau imediat după aceasta). *Magul, paza războinării, a cetii semnul întors : Ș-atunci vîntul ridicat-a tot nisipul din pustiuri.* O.I 15/4. *Cu degetele-i vîntul lovește în ferești, Se toarce-n gîndu-mi firul duioaselor povești. Ș-atuncea dinainte-mi prin ceață pare-i trec.* O.I 107/9. *Capul ei se ridica ... ș-atunci gîtul mîndru lua acea energie marmoree și doritoare totodată ca gîtul lui Antinous.* P.L. 77/26 ; cf. **O.I** 10/1, 42/5, 15/16, 15/19, 55/1, 63/14, 66/22, 67/2, 67/25, 80/17, 80/27, 82/12, 84/7, 93/16, 94/8, 94/31, 95/3, 95/21, 103/29, 106/1, 129/17, 144/25, 147/8, 160/38, 166/6, 227/1, 236/13 ; **P.L.** 4/26, 10/8, 11/13, 11/22, 13/24, 13/39, 14/18, 14/29, 20/33, 23/1, 32/17, 36/23, 58/30, 68/38, 89/39, 92/4, 92/6, 92/16, 92/17, 99/13 [V. 29 ; Pr. 21]. ◇ (Precedat de prepoziții, cu sensul precizat de acestea) **De atunci** = începînd din acel moment. (Uneori în corelație cu „de cînd") *De cînd căzu un trăsnet în dom ... de-atunci în somn Ca plumbul surd și rece el doarme ziua toată.* O.I 96/16. *Se zice că diavolului, înainte de cădere, i-ar fi plesnit în minte această obscură idee și de atuncea a căzut .*P.L. 43/9 ; cf. **O.I** 91/35, 92/1, 96/18, 96/21, 96/26, 188/11, 212/17, 236/15 ; **O.IV** 432/17 ; **P.L.** 31/28 [V. 10 ; Pr. 2]. ◒ (Repetiție). *Dar de-atît-am putut se mișcă ... De-atunci negura eternă se desface în fășii, De atunci răsare lumea, lună, soare și stihii ... De atunci și pînă astăzi colonii de lumi pierdute ... Sunt atrase în viață.* O.I 132/27—29 [V. 3]. **Pe atunci** = cam în timpul acela. *Ți-aduci aminte cum pe-atunci Cînd ne primblam prin văi și lunci Te ridicam de subsuori.* O.I 235/9. *Ei se numea pe atunci Bertrand ... tempi passati !* P.L. 66/20 ; cf. **O.I** 115/7 [V. 2 ; Pr. 1]. **Pînă atunci** = a) pînă în momentul acela (din trecut). *Dar cine să înțeleagă glasul izvorului într-un pustiu, unde pînă atunci nu calcase picior de om?* P.L. 13/17 [Pr. 1] ; b) pînă va sosi momentul acela. *Nu mă poți răpi pînă ce nu-i avè un cal asemene cu acela ce-l are tatăl meu ... Pînă atunci însă, pentru ca să nu te afle tatăl-meu, eu te voi preface într-o floare.* P.L. 14/23. *Voi culcați-vă, și eu pîn atuncea m-oi întoarce la mama.* P.L. 19/39 [Pr. 2]. ◇ (În corelație cu „cînd"). Scoate în evidență momentul sau împrejurarea în care se petrece acțiunea) *Iar cînd te văd zimbind copilărește. Se stinge-atunci o viață de durere.* O.I 120/13. *Cînd umbra ta, ca umbră încă, va începe a vorbi, ea va fi atotștiitoare ... cînd te vei muta tu în firea ei, atunci vei fi tu atotștiutor.* P.L. 42/39. *Parcă te-aș iubi ... atunci cînd ai fi supărată pe mine.* P.L. 89/20. [V. 1 ; Pr. 2]. ◇ Loc. adv. **De atunci înainte** v. I n a i n t e [V. 4] **De atunci încolo** v. I n c o l o [V. 1].

11. (În corelație cu o construcție cu sens condițional sau concesiv) **1.** (Cu rol restrictiv) Numai în acest caz. *Și de s-ar putè pe dinsa cineva ca să o prindă Cînd cu ochii mari, sălbateci, se privește în oglindă ... Atunci el cu o privire năluciréa i-ar discoasă.* O.I 80/5. *Fii sleaua cea din cer, rece și luminoasă ! ș-atunci ochii mei s-or uita etern la tine!* P.L. 87/37 [V. 1 ; Pr. 1].

2. (Cu nuanță conclusivă) În cazul acesta, deci. *Dar de-i umbra ei aceea — atunci Ea un înger este, Însă aripele-i albe lumea-a le vedè nu poate.* O.I 51/17. *Atunci cînd după moarte răsplată nu v-așteaptă, Faceți ca-n astă lume să aibă parte dreaptă, Egală fiecare, și să trăim ca frați !* O.I 60/13. *Străin și fără de lege de voi muri atunce Nenrednicu-mi cadavru în uliță l-arunce.* O.I 116/9. *Îl veni ideea ciudată că pielorul are de gînd să deie paraoanul într-o parte ... atunci ea era descoperită ... cu toaleta ei dezorganizată, cu părul vîlvoi.* P.L. 84/38 ; cf. **O.I** 60/1, 64/23, 83/2 ; **P.L.** 4/26, 8/16, 25/27, 42/30, 63/21, 63/22, 90/21 [V. 6 ; Pr. 8]. ◒ (Repetiție) *Ș-atunci de-a fi astfel ... atunci în vecie Suflarea la caldă ea n-o să învie, Atunci graiu-ți dulce în veci este mut ... Atunci acest înger n-a fost decît lut.* O.I 38/21, 23—24 [V. 4]. ◇ (Cu nuanță concesivă) *Dac-a veni mîni, l-oi iubi ; dacă n-a veni, atunci ... atunci asemenea l-oi iubi.* P.L. 90/21 [Pr. 2].

— Variante : **atúnce** (**O.I** 116/9 ; **P.L.** 31/28), **atúncea** (**O.I** 60/1, 80/27, 82/12, 94/31, 95/3, 95/21, 96/18, 106/1, 107/9, 223/22, 227/1 ; **O.IV** 432/17 ; **P.L.** 8/16, 13/24, 19/39, 25/27, 43/9) adv.

AȚĂ s.f. Fir tors (de in, cînepă sau bumbac). *Parcă-l văd pe astronomul cu ai negurii repaos ... cum neagra vecinicie ne-o întinde și ne-nvață Că epocele se-nșiră ca mărgelele pe ață.* O.I 140/26. *Colo, lîngă lampă, într-un mic ietac, Vezi o fată cure pune ață-n ac.* O.IV 364/14 [V. 2]. ◆ Bumbac prelucrat. *Dădu într-adevăr de niște legături de hîrtii galbene și vestezite, legate cu fire de ață albastră.* P.L. 61/15 [Pr. 1].

***AȚÍNE** vb. III v. **aținea.**

AȚINEÁ vb. II. (Precedat de determinări introduse prin prep. „după") A urmări (pe cineva), a fi mereu în urma (cuiva). *Ce? Cînd luna se strecoară pintre nouri, prin pustii, Tu cu lumea ta de gînduri după ea să te afli ? ... Și s-o vezi încunjurată de un roi de pierde-vară, Cum zîmbește luturora cu gîndirea ei ușoară?* O.I 157/18 [V. 1].

AȚINTÁ vb. I. T r a n z. A pironi, a fixa (cu privirea). *Privirile ochilor lui mari erau aținlate asupra acelei porți vecinic închise.* P.L. 53/16 [Pr. 1].

***AȚÍNTÍ** vb. IV v. **aținta.**

AȚÍȚĂ vb. I. T r a n z. F i g. A excita, a stimula. *Sfărmați statuia goală a Venerei antice, Ardeți acele pînze cu corpuri de ninsori ... Sfărmați tot ce ațină inima lor bolnavă, Sfărmați palate, temple, ce crimele ascund.* O.I 60/21 [V. 1].

AU adv. (Învechit ; retoric) Oare. *Au moartea ta, înger, de ce fu să fie?* O.I 40/10. *Și cînd se va întoarce pămîntul în pămînt, Au cine o să știe de unde-s, cine sunt ?* O.I 127/24. *Au de patrie, virtute nu vorbește liberatul, De ai crede că viața-i e curată ca cristalul?* O.I 150/7 ; cf. **O.I** 37/23, 40/11, 115/8, 149/24, 149/35, 150/1 [V. 9]. ◇ (Urmat de „oare") *Au nu-ți legi tu oare, Cum că eu sunt nemuritor, Și tu ești muritoare?* O.I 172/30. *Au nu știi tu oare Cum că a ta gură-i cea mai dulce floare?* O.IV 365/31 [V. 2].

AUR s.n. **1.** Metal prețios. [Alecsandri] *vîslnd o umbră dulce cu de-argint aripe albe ... O așază-n tron de aur, să domnească lumi rebele.* O.I 32/35. *Un arc de aur pe-al*

ei umăr. Ea trece mîndră la vînat. O.I 229/5. *Sala era naltă, susținută de stîlpi și de arcuri, toate de aur.* P.L. 5/38; cf. **P.L.** 5/25, 6/4, 7/27, 22/14, 22/39, 50/35, 83/7 [V. 2; Pr. 8]. ◒ (Comparație) *Părul ei cel galben ca aurul cel mai frumos cădea pe stnii ei albi și rotunzi.* P.L. 3/21. *Prin obloanele deschise ale ferestrelor cu gratii ... vezi oale cu flori galbene ca de aur.* P.L. 39/36. *Era fiica spătarului Tudor Mesteacăn, un înger blond ca o lacrimă de aur.* P.L. 45/38. *Soarele se înalța, ca un glob de aur arzător pe un cer adînc albastru.* P.L. 54/28 [Pr. 4]. ◒ (În contexte figurate) *Cu-a ei candelă de aur palida înțelepciune ... Lumina a vieței voastre drum.* O.I 35/25. *Stihii a lumei patru, supuse lui Arald ... Fețe din piatră aur și din înghеț văpaie.* O.I 94/28. *De ce vrei să scoți din aramă sunetul aurului?* P.L. 53/3 [V. 2; Pr. 1]. ◇ Loc. adj. **De aur** = **a)** încadrat în aur. *Magul privea pe ginduri în oglinda lui de aur.* O.I 44/32 [V. 1]; **b)** de culoarea aurului. *Nîtu-n fund grădine are, pomi cu mere de-aur coapte.* O.I 45/26. [Luna] *trecea prin stelele mari, de aur topit.* P.L. 36/9. *Pare-că părul ei e o spumă de aur, atît de moale-i.* P.L. 92/8; cf. **O.I** 3/5, 38/2, 55/7, 79/7, 84/38, 85/21, 85/31, 88/7, 91/13, 97/11, 170/10; **P.L.** 7/18, 7/23, 7/26, 9/20, 23/6, 28/23, 37/39, 45/31, 48/38, 49/22, 63/5, 101/31 [V. 12; Pr. 14]; **c)** cu păr blond. *Gîndea cum i-ar lua capul ei de aur în mîni și i-ar lopi ochii cu sărutările lui.* P.L. 57/14 [Pr. 1]; **d)** melodios, plăcut. *O! ce liberă și ușoară mă simt — zise ea c-o voace de-un timbru de aur.* P.L. 49/40 [Pr. 1]. ◇ Expr. **Gură de aur** = om care are darul vorbirii, orator. *Văd poeți ce-au scris o limbă, ca un fagure de miere; Cîchindeal gură de aur, Mumulean glas cu durere.* O.I 31/8 [V. 1]. **Inimă de aur** = ființă bună (înzestrată cu înalte calități). *Ea un înger ce se roagă — El un demon ce viseză: Ea o inimă de aur — El un suflet apostat.* O.I 50/22 [V. 1]. **Veac** (sau **zile**) **de aur** = epocă glorioasă. *Cînd privesc zilele de-aur a scripturelor române. Mă cufund ca într-o mare de visări dulci și senine.* O.I 31/1. *Ați luptat lupta deșartă, ați vînat ființa nebună. Ați visat zile de aur pe-astă lume de amar.* O.I 36/3. *Și cu voi drapindu-și nuia, vă citează toți nerozii. Mestecînd veacul de aur în norocul greu al prozii.* O.I 149/30 [V. 3]. ◒ (Construcții metaforice) **Copila de aur** v. c o p i l ă [V. 1]. **Scut de aur** v. s c u t [V. 2]. **Al vieții vis de aur** v. v i s [V. 1]. **Desfăcut în foc și aur** v. d e s f a c e [V. 1]. **Colb mărunt de aur** v. c o l b [V. 1]. ◒ (Metaforic) Păr blond, strălucitor (v. ș i s p u m ă). *Îl privi în întreg de la capul înundat în aur pînă la botinele micuțe.* P.L. 63/10 [Pr. 1]. ◒ (Metaforic) Strălucirea feerică a luminii de lună (v. ș i b u r ă, s o m n o r o ș i e, s p l e n d o a r e). *Cînd torsul s-aude l-al vrăjitor caier Argint e pe ape și aur în aer.* O.I 37/16. *Luna trecea ca un scut de argint prin întunericul norilor, în aer era aur și-n grădine miros ș-o umbră adînc-vioriе.* P.L. 44/30. *Luna revărsa tot aurul ei în odaia lui.* P.L. 62/30 [V. 1; Pr. 2]. ✦ F i g. Poleială (de aur sau strălucind ca aurul). *Arcuri de aur zidite din stele ... Să treci tu prin ele ... În haină albastră stropită cu aur.* O.I 38/7. [Florile] *încredințară taina lor unui curtenilor flutur albastru stropit cu aur.* P.L. 23/26. *Aurul de pe spata legăturei de piele* [a cărții] *se șterse pe alocurea.* P.L. 35/35 [V. 1; Pr. 2].

2. Fir de aur (**1**). *Este regele: În haină de-aur roș și pietre scumpe.* O.I 44/4. *Cine-o vedea cu părul ei galben și lung, despletit și împrăștiat ca creții unei mantii de aur pe stnul ei rece ... ar fi gîndit că-i o înmărmurită zînă a undelor.* P.L. 22/27. *Vedea răsărind domni în haine de aur și samur.* P.L. 37/25. *Cînd soarele intră în nouri, ei părură roșii și vineți, îmbiați cu aur ce lumina dinapoia lor.* P.L. 39/3 [V. 1; Pr. 3]. ◒ (Metaforic) *Cu corpul nalt, mlădiet, albă ca argintul, noaptea trece Maria peste acel pod, împletindu-și părul, a cărui aur se strecură prin mînușele-i de ceară.* P.L. 51/32 [Pr. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Strai de purpură și aur peste țărînă eea grea** v. s t r a i [V. 1]. ✦ F i g. Vesmint de aur (**2**). *I se păru c-auie șoptirea acelor mușnegi bătrîni, care, pe cînd era mîc, îi povesteau în timp de iarnă, fîntînd-l pe genunchi, povești fantastice despre zine îmbrăcate în aur și lumină.* P.L. 37/19 [Pr. 1].

3. Avere, bogăție. *Să visăm favori și aur, tu-n colțon și eu în pat.* O.I 49/3. *Altu-mparte lumea de pe scîndura tărăbii. Socotind cît aur marea poartă-n negrele-i corăbii.* O.I 130/28 [V. 2]. ◒ (În context figurat) *O! dezbrăcați viața de haina-i de granit, De purpură, de aur, de lacrimi, de urît.* O.I 60/28 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **aur** (**O.I** 3/5, 31/1, 31/8, 32/35, 35/25, 36/3, 36/15, 37/16, 38/2, 38/7, 43/2, 44/4, 44/32, 45/26, 49/3, 50/22, 55/7, 60/28, 79/7, 82/3, 84/38, 85/21, 85/31, 87/7, 88/7, 91/13, 94/28, 97/11, 130/28, 149/30, 154/26, 159/6, 164/8, 170/10, 229/5; **P.L.** 5/25, 5/38, 6/4, 7/18, 7/23, 7/26, 7/27, 9/20, 22/14, 22/27, 22/39, 23/6, 23/26, 28/23, 36/9, 37/19, 37/25, 37/39, 39/3, 39/36, 44/30, 45/31, 45/38, 48/38, 49/22, 49/40, 50/35, 51/32, 54/28, 57/14, 63/5, 63/10, 83/7, 92/8, 101/31), **aurul** (**P.L.** 3/21, 35/35, 62/30) g.d. **aurului** (**P.L.** 53/3).

AURÍT, -Ă adj. **1.** Poleit cu aur. *Trist se scula* [împăratul] *din palul împărătesc ... pat aurit, însă pustiu și nebinecuvîntat.* P.L. 3/18. *O lumtre aurită vegheа pe undele limpezi ale lacului.* P.L. 5/31. *Pe frunțile lor purtau coroane făcute din fire de raze și din spini aurîți și lungi.* P.L. 20/27 [Pr. 3]. ✦ F i g. Învăluit într-o lumină gălbuie. *Palmii risipiți în cringuri aurîți de-a lunei rază, Nalță zveltele lor trunchiuri.* O.I 44/22 [V. 1].

2. Cusut cu fir de aur. *Boierii ce ședeau la masă în haine aurite, pe scaune de catifea roșie, erau frumoși ca zilele tinereții.* P.L. 6/1 [Pr. 1].

3. Auriu. *În pustiul arid nechezea calul frumos, strălucit, îmbălat de lumina aurită a soarelui.* P.L. 21/3. *Părul ei blond pare o brumă aurită.* P.L. 77/21. *Fluturii curioși, albaștri, aurîți, roșii îi acoperiră părul lui lung și negru.* P.L. 98/12 [Pr. 3].

4. F i g. Fericit. *Sfărmați tot ce arată mîndrie și avere ... Atunci vă veți întoarce la vremile-aurite, Ce milele albastre ni le șoptesc ades.* O.I 61/6. *În toată ziua el ti promitea că ... o soartă aurită o așteaptă.* P.L. 30/31 [V. 1; Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **aurit** (**P.L.** 3/18), **aurită** (**P.L.** 5/31, 21/3, 30/31, 77/21); pl. n. ac. **aurîți** (**O.I** 44/22; **PL.** 20/27, 98/12), **aurite** (**O.I** 61/6; **P.L.** 6/1).

AURÍU, -IE adj. De culoarea aurului, strălucitor ca aurul. *Cînd pe stele aurie Noapteа doarme ușurel, Cîte inime rîzînde, Dar pe cîte suspinînde Le delasă-ncetinel!* O.I 14/6 [V. 1].

AURÓRĂ s.f. Interval de timp înainte de răsăritul soarelui, cînd există o lumină difuză în atmosferă; crepuscul. ◒ (Personificare) *Roz-alb-auroră, cu bucle de aur Sclipinde-n rubin, Revarsă din ochîi-i de lacrîmi lezaur*

Pe-a floritor sin. O. I 3/5 [V. 1]. ◒ (În context figural; ca simbol al purității și al prospețimii) *Din demon făcui o sfinlă, dintr-un chicot, simfonie, Din ochirile-ți murdare ochiu-aurorei matinal.* O.I 30/4 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **aurorâ** (**O.I** 3/5), g.d. **aurorei** (**O.I** 30/4). — Pronunțat și: *au-* (**O.I** 30/4).

AURÓS, -AURÓASĂ adj. **1.** Auriu. *Cînd din stele auroase Noaptea vine-neîncetat . . . Cîte inimi în plăcere Îi resultă ușurel!* O.I 13/1 [V. 1].

2. F i g. Strălucit, vestit. *Îmbracă-te în doliu, frumoasă Bucovină . . . C-acuma din pleiada-ți aurosă și senină Se stinse un luceafăr.* O.I 1/3 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **aurosă** (**O.I** 1/3); pl. n. ac. **aurouse** (**O.I** 13/1). — Pronunțat și: *au-* (**O.I** 1/3).

AUTOMÁT s.m. F i g. Persoană fără voință, care face totul mecanic. *În școală la ele văd că suntem umbre fără voință, automați care facem ceea ce trebuie să facem.* P.L. 82/11 [Pr. 1].

AÚZ s.n. Simț cu ajutorul căruia se percep sunetele *Auzu-mi n-o să-l mai întunecí Cu-a gurii tale dulci suflări ferbinți.* O.I 211/21 [V. 1]. ◇ Expr. **A sunа (cuiva) în auz** = a se face auzit (de cineva). *Multe trec pe dinainte, În auz ne sună multe, Cine ține toate minte Și ar sta să le asculte?* O.I 194/10 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **auz** (**O.I** 194/10), **auzu-** (**O.I** 211/21).

AUZÍ vb. IV. T r a n z. 1. A percepe cu ajutorul auzului. *Prin ferestre sparte, prin uși liute vîntul — Se pare că vrăjește și că-i auzi cuvîntul.* O.I 69/20. *Deodat-aud foșnirea unei rochii, Un moale pas abia atins de scînduri.* O.I 119/12. *Frunzele-n poiană Șoptesc ca -gomotul de guri Ce se sărută, se hrănesc În umbr-adînc de păduri.* O.I 228/5. [Ieronim] *auzi în urmă-i un pas sever, regulat ca al unui soldat.* P.L. 95/30; cf. **O.I** 69/16, 76/8, 84/5, 85/2, 98/2, 101/7, 101/11, 106/8, 110/11, 115/17, 154/15, 157/23, 160/30, 171/21, 183/23, 202/2, 223/13, 223/17, 228/19; **O.IV** 338/11, 364/1, 366/13, 432/34; **P.L.** 4/10, 12/40, 15/27, 19/18, 21/15, 22/31, 24/22, 31/4, 36/19, 37/1, 37/16, 37/32, 44/24, 45/6, 46/19, 61/36, 83/28, 84/23, 85/29, 86/32, 91/10, 91/12, 96/4 [V. 26; **Pr.** 24]. ◒ (Element de personificare) *Aș vrea . . . Să mai privesc o dală cîmpia-nfloritoare, Ce zilele-mi copile și albe le-a țesut. Ce auzi odată copila-mi murmurare.* O.I 6/23. *Ficcare din unde să-l audă, ficcare din ele să poată cînta ca dînsul.* P.L. 5/3 [V. 1; Pr. 1]. ◒ (În context figural) *Și cu ochiul plin de lacrimi năiunea cea română . . . Vede cum prin nori se stinge stea cu flacără divină Și aude-n cer un tunet și un gemet pe pămînt.* O.I 28/8 [V. 1]. ◒ (Metaforic) *O! le văd, le-aud, le cuget, tînără și dulce veste Dintr-un cer cu alte stele, cu-alte raiuri, cu alți zei.* O.I 29/3 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A-și auzi plînsul** = a înțelege propriile aspirații și frămîntări, a se înțelege pe sine însuși (v. și I n ă u n t r u, r e d a). *Ea nici poate să-nțeleagă că nu lu o vrei . . . că-n line E un demon ce-nseleazâ după dulcile-i lumine, C-acel demon plînge, ride, nepuținel s-auză plînsu-și, Că o vrea . . . spre-a se-nțelege în sfîrșil pe sine însuși.* O.I 160/25 [V. 1]. ◇ R e f l. p a s. *Dar un vînt de biruință se pornește îndelung Și lovește rînduri, rînduri în frunzișul sunător, Strigăte de Allah! Allah! se aud pe sus prin nori.* O.I 144/14. *Cînd urla* [motanul] *dintr-un cap, s-auzea cale de-o zi* P.L. 12/5. *S-auzi un foșnet ușor care-l trezi . . . Era ea..* P.L. 92/34; cf. **O.I** 45/24, 87/1, 144/14; **P.L.** 12/5, 20/31, 21/13, 26/29, 48/41, 93/37, 93/38, 94/22, 95/37 [V. 4; Pr. 11]. ◒ (Construcție metaforică) **Cînd torsul se aude la al vrăjilor ealer** v. c a i e r [V. 1]. ◆ **A căpăta cunoștință** despre ceva, a afla. — *Mini în zori de zi pleca-vom Către schitul vechi și sfînt. Ea aude — plînge.* O.I 65/21. *O sărmane! îți tu minte cîte-n lume-ai auzit, Ce-ți trecu pe dinainte, cîte singur ai vorbit?* O.I 134/3. *Să urmăm — zise umbra torcînd mai departe firul gîndirii sale, gîndiri pe care Dan le auzea, ca și cînd ar fi fost propriile lui cugetări.* P.L. 47/8. *Am auzit că ești urîlor de femei, singuratic, și am desperat iubindu-le.* P.L. 88/22; cf. **P.L.** 6/7, 25/2, 100/5 [V. 2; Pr. 5].

2. T r a n z. (La imperativ, exprimînd neîncrederea în cele spuse) A lua seama la cele ce se spun. *Dihania de doctor zicea c-ar fi periculos pentru el . . . auzi, periculos?* P.L. 63/20 [Pr. 1].

3. I n t r a n z. (La ind. prez., pers. 1 sg., în formă exclamativă, ca răspuns la apel) — *Ermil!* — *Aud!* **P.L.** 69/40 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind.prez. 1 sg. **aud** (**O.I** 29/3, 106/8, 119/12; **O.IV** 338/11, 364/1; **P.L.** 69/40, 86/32), 2 sg, **auzi** (**O.I** 69/16, 69/20, 76/8, 85/2, 98/2, 154/15, 202/2, 228,5), 3 sg. **aude** (**O.I** 28/8, 65/21, 84/5, 160/30; **P.L.** 21/15, 24/22, 25/2, 37/16, 45/6), **se aude** (**O.I** 37/15, 87/1; **P.L.** 93/37), 93/38, 3 pl. se **aud** (**O.I** 45/24, 144/14), imp. 3 sg. **auzea** (**P.L.** 37/1, 44/24, 46/19, 47/8, 61/36), **se auzea** (**P.L.** 12/5, 12/5, 20/31, 21/13, 26/29), 3 pl. **auzeau** (**P.L.** 12/40), **se auzeau** (**P.L.** 48/11), p.s. 3 sg. **auzi** (**O.I** 6/23, 171/21; **P.L.** 19/18 22/31, 36/19, 37/32, 83/28, 85/29, 95/30, 96/4), se **auzi** (**P.L.** 92/34, 94/22, 95/37), p.c. 1 sg. **am auzit** (**O.I** 115/17; **P.L.** 6/7, 15/27, 88/22), 2 sg. **ai auzit** (**O.I** 134/3), m.m.c.p. 3 sg. **auzise** (**P.L.** 100/5), viit. 1 pl. **vom auzi** (**O.I** 101/7); conj.prez. 1 sg. **să aud** (**O.I** 183/23, 223/13, 223/17; **O.IV** 366/13), 2 sg. **să auzi** (**O.I** 110/11, 157/23, 228/19; **O.IV** 432/34), 3 sg. **să audă** (**P.L.** 5/3), **să auză** (**O.I** 160/25); opt.p. 2 sg. **ai fi auzit** (**P.L.** 84/23), 3 sg. **ar fi auzit** (**P.L.** 91/10, 91/12); imper. 2 sg. **auzi** (**O.I** 101/11; **P.L.** 63/20); ger. **auzind** (**P.L.** 4/40, 31/4). — Pronunțat și: *au* — (**O.I** 101/7, 115/17).

AVANTÁGIU s.n. Superioritate a unei persoane față de alta sau față de altele. *Rămase goală și frumoasă ca o statuă antică, avînd înaintea acestei din urmă avantagiul vieței.* P.L. 100/39 [Pr. 1].

***AVANTÁJ** s.n. v. **avantagiu.**

AVÁR[1], **-Ă** adj. Zgîrcit. ◒ (Metaforic; despre o sursă de lumină) Mic, care răspîndește puțină lumină. *O lampă-ntinde limb-avară și subțire, Sfirlind în aer bolnav.* O.I 52/22 [V. 1].

AVÁR[2], **-Ă** s.m. și f. (La pl.) Populație mongolă care s-a așezat în Europa în timpul marilor migrații de la începutul evului mediu. *Sub bolta cea înaltă a unei vechi biserici, Între făclii de ceară, arzînd în sfeșnici mari, E-ntinsă-n haine albe cu fața spre altari Logodnica lui Arald, stăpîn peste avari,* O.I 88/4 [V. 1].

AVÉ vb. II v. **aveu.**

AVEÁ vb. II. T r a n z. (Şi în forma *avè*) **I. 1.** A poseda. *Virtutea e uşoară Când ai ce-ţi trebuieşte.* O.I 60/7. *Tu ai ş-acum comoara-ntreagă Ce-n suflet purури ai avut.* O.I 204/23. *Departe de-aicea, lîngă mare, şede o babă care are şepte iepe.* P.L. 15/3 ; cf. **O.I** 2/1, 6/17 ; **P.L.** 12/12, 14/19, 14/20, 30/22, 61/30, 80/21 [V. 4 ; Pr. 7]. ◇ (Complementul este un abstract) *Moartea succede vieţii, viaţa succede la moarte, All sens n-are lumea asta, n-are alt scop, altă soarte.* O.I 36/5. *Ochii ei de-o întunecată blîndeţă aveau numai pentru el grijă şi înţelegere.* P.L. 30/10. *Ea abuza într-un mod neiertat de această putere ce o avea asupra lui.* P.L. 91/27 ; cf. **O.I** 80/11, 141/10, 146/13 ; **O.IV** 361/11 ; **P.L.** 15/39, 26/6, 27/8, 38/20, 55/15, 55/23, 56/33, 59/30, 75/13, 81/20, 86/23, 90/11, 94/28, 96/18, 96/27 [V. 6 ; Pr. 17]. ◇ Expr. **A avea de obicei** v. o b i c e i [V. 1]. **A avea de gînd** v. g î n d [Pr. 1]. **A avea drept** (sau dreptate) = a fi îndreptăţit. *Egiptenii aveau pe deplin dreptate cu metempsicoza lor.* P.L. 38/20. *Ruben a venit cu medicii să-mi vîndă corpul. Are drept ... corpul meu trebuie să fi devenit fenomenal.* P.L. 61/40 [Pr. 2]. **A avea dreptul** [1] **să** (**sau de a**) ... v. d r e p t [1] [V. 1 ; Pr. 2]. **A avea grijă** sau a **avea grija cuiva** v. g r i j ă [V. 3 ; Pr. 1]. **A avea uevoie** v. n e v o i e [V. 1 ; Pr. 1]. **A avea preţ** v. p r e ţ [V. 3]. **A-şi avea sfîrşitul** sau a **avea acest sfîrşit** v. s f î r ş i t [Pr. 2]. **A avea jocul liber** v. j o c [Pr. 1]. **A nu-şi avea minţile toate** v. m i n t e [Pr. 1]. **A avea momente** v. m o m e n t [Pr. 2]. **Cine trebă are !** v. t r e b ă [V. 1]. ◇ (Complementul indică o relaţie de dragoste, o relaţie familială sau, în general, un raport social) *De-aş avè o porumbiţă Cu chip alb de copiliţă ... Ciiu-ţi ţine ziuliţa I-aş etnla doina, doiniţa.* O.I 2/17. *Au la Sybaris nu suntem, lîngă capişlea spoielii ... N-avem oameni ce se luptă cu retoricele sulfi În aplauzele grele a canaliei de ulili.* O.I 150/3. *În vremea veche trăia un împărat întunecat şi gînditor ca meazănoaptea şi avea o împărăţesc i tinără şi zîmbitoare.* P.L. 3/5 ; cf. **O.I** 2, 2/9 ; **P.L.** 50/39, 91/22 [V. 4 ; Pr. 3]. ◇ Expr. **A nu avea pe nimeni** v. n i m e n i [Pr. 1]. ✦ (De obicei în legătură cu o determinare locală sau temporală) A exista. a (se) găsi (în posesia, în preajma, în mediul cuiva). [Codrul] *împrejuru-i are dame Şi curteni din neamul Cerb.* O.I 100/7. *Cu mine zilele-ţi adaogi, Cu ieri viaţa ta o scazi Şi ai cu toate aslea-n faţă De-a pururi ziua cea de azi.* O.I 204/3. *Voinţele li se realizează după gîndirea ta ... se-nţelege, împlinind formulele ... formule pe care le ai toate scrise în cartea ce ti-am împrumutat-o.* P.L. 42/13 ; cf. **O.I** 137/19, 187/23, 196/14, 205/3, 216/8, 223/11, 226/19 ; **P.L.** 42/1, 102/13 [V. 9 ; Pr. 3]. ◇Expr. **A avea virtutea pe buze** v. b u z ă [V. 1]. ✦ A primi, a căpăta. *Cel ce-n astă lume a dus numai durerea Nimic n-are dincolo, căci morţi sunt cei muriţi.* O.I 59/15. — *Tată, întreabă fala, de unde ai calul d-tale, cu care tîmbli la vînat ?* **P.L.** 14/35 ; cf. **P.L.** 14/22 [V. 1 ; Pr. 2].

2. A dispune de ceva, a se bucura de ceva. *Cînd loti şi au plăcerea şi zile fără nori, Un suflet numai plînge, în doru-i se avîntă L-a patriei dulci plaiuri.* O.I 6/2. *Faceţi ca-n astă lume să aibă parte dreaptă, Egală fiecare, şi să trăim ca fraţi !* O.I 60/14. *Cine nu-şi aduce aminte de tinereţea sa? Şi fiecare a avut una.* P.L. 67/37 ; cf. **O.I** 6/7, 133/6, 133/6, 147/35 ; **P.L.** 11/8, 31/34, 57/5, 70/7, 73/41, 78/29, 90/10, 92/1, 110/38 [V. 6 ; Pr. 10]. ◒ (În contexte figurate) *Ea nu ştie c-acel demon vrea să aibă de model Marmura-i cu ochii negri şi cu glas de porumbel.* O.I 160/31 ; cf. **O.I** 177/31 [V. 2]. ◇ Expr. **A avea cauză** (sau **cauze**) = a găsi un motiv (sau motive) ; a fi îndreptăţit. [Onufrei] *gîndi că are multă cauză de-a se depărta, mai ales că tablele de la crîşmă-l invitau cu dragoste.* P.L. 83/9. *Acuma Castelmare are jocul liber ... nu am cauze de a mă opune căsătoriei cu el.* P.L. 89/25 [Pr. 2]. **A avea cuvinte** v. c u v i n t [V. 1]. **A nu avea pereche** v. p e r e c h e [V. 1]. **A (nu) avea timp** (sau **vreme**) = a (nu) avea posibilitatea. ◒ (Ironic) *De ce să fiţi voi sclavii milioanelor nefaste, Voi, ce din munca voastră abia puteţi trăi ? ... Cînd ei în bogăţia cea splendidă şi vastă Petrec ca şi în ceruri, n-au timp nici de-a muri ?* O.I 59/25. *Vei avè destul timp să mă chinuieşti, cînd îţi voi fi femeie.* P.L. 75/33 [V. 1 ; Pr. 1]. ◒ (Glumeţ) *Sărutări erau răspunsul La-ntrebări indecsebi, Şi de alte cele-n lume N-aveai vreme să întrebi.* O.I 112/24 [V. 1]. ✦ A se alege (cu ceva). *Fericească-l scriitorii, toată lumea recunoască-l ... Ce-o să aibă din acestea pentru el, bătrînul dascăl ?* O.I 133/32 [V. 1].

3. A fi înzestrat (cu ceva). *Cum nu sunt un şoarec, Doamne, — măcar lotuşi are blană, Mi-aş mînca cărţile mele — nici că mi-ar păsa de ger.* O.I 46/13. *Cînd cocheţă de-al tău umăr îi se razimă copila, Dac-ai inimă şi minte, tie gîndeşte la Dalila.* O.I 159/14. *Am o inimă şi o minte ciudată. Nimic nu pătrunde în ele nemijlocit.* P.L. 89/35 ; cf. **O.I** 25/16, 45/25, 45/26, 91/27, 95/32, 97/22, 159/8, 159/15, 160/1, 164/10, 164/16, 236/9 ; **O.IV** 432/16 ; **P.L.** 11/20, 21/22, 21/22, 21/2, 24/3, 26/15, 26/34, 28/17, 41/17, 41/27, 47/33, 60/28, 62/36, 66/14, 76/10, 81/18, 82/13, 86/27, 87/31, 91/20, 92/38 [V. 15 ; Pr. 22]. ◇ Expr. **A nu avea chip** v. c h i p [V. 1]. **A avea fiinţă** = a exista, a fi real. *Vai ! tot mai gîndeşti la anii cînd visam în academii ... Atunci lumea cea gîndită pentru voi avea fiinţă şi, din contra, cea aievea ne părea cu neputinţă.* O.I 141/5 [V. 1]. **A nu avea inimă** v. i n i m ă [Pr. 1]. **A avea o inimă de marmură** v. i n i m ă [Pr. 1]. ◒ (Construcţii metaforice) **A nu avea chip şi nume** v. n u m e [V. 1]. **A avea stele cu noroc şi prigoniri de smarte** v. s t e a [V. 1].

4. A ţine, a purta. *Flori albastre are-n părul-i şi o stea pe frunte poartă.* O.I 85/34. *Tu ai ş-acum comoara-ntreagă Ce-n suflet purури ai avut.* O.I 204/24. *Negustoru-şi pune pinzele-nainte ... El are briliante pe degete groase Din noptile celor care plînzu-i coase.* O.IV 365/7. *Se ivi un om nalt, cu barba lungă şi sură, cu fruntea mare, iar pe creştet avè un fes mic, asemenea iarmurcei judoveşti.* P.L. 40/22 ; cf. **O.I** 35/18, 83/12, 103/27, 125/7, 236/7 ; **P.L.** 16/4, 29/35, 41/10, 41/20, 41/22, 42/17, 42/26, 53/20 [V. 8 ; Pr. 9]. ◒ (În context figurat) *Şi cu ochiul plin de lacrimi naţiunea cea română, Care are-n mii de inimi sufletul ci tremurînd, Vede cum prin nori se stinge stea cu flacără divină.* O.I 28/6 [V. 1]. ◇ Expr. **A avea apă în vine** v. a p ă [Pr.1]. **A avea în minte** v. m i n t e [V. 2 ; Pr. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **A avea în ochi umbre mîndre din poveşti** v. o c h i [V. 1].

5. (Cu privire la sentimente şi senzaţii) A simţi. *Prea mult un înger mi-ai părul ... Ca fericirea ce-am avut Să fi putut să steie.* O.I 185/15. *Mai am un singur dor : În liniştea serii Să mă tăsaîi să mor La marginea mării.* O.I 216/1. *Ea nu mai avea dureri, nici bucurii, decît acele ale copilului ei.* P.L. 31/19 ; cf. **O.I** 216 ; **P.L.** 56/8, 56/34, 80/12, 84/9, 89/17, 89/18, 90/9 [V. 3 ; Pr. 8]. ◒ (În context figurat) *A mea iubire e-altfa de curată Ca farmecul de care tu eşti împresurată, Ca selea cea eternă ce-o au dupăolaltă Lumina de-ntunerec şi marmura de dată.* O.I 232/17 [V. 1]. ◇ Expr. **A nu avea frică** (sau **teamă**) = a

nu se teme. *Nu spera și nu ai teamă, Ce e val ca valul trece.* O.I 191/5. *Dac-ai muri tu, eu aș nebuni, ori aș muri și eu. — N-aibi frică, zise el.* P.L. 8/20; cf. **O.I** 196/24, 196/29, 198/16 [V. 1; Pr. 1]. **A avea friguri** = a fi cuprins de febră. *Are friguri . . . e în deliriu, zise serios pleșuvul.* P.L. 62/19 [Pr. 1]. **A avea milă** (de cineva) v. m i l ă [V. 6; Pr. 3]. **A nu avea nimica asupra cuiva** v. n i m i c [Pr. 1]. **A nu avea rușine** v. r u ș i n e [V. 1]. **A avea trebuință** = a simți nevoia. *Vină tu, dar numai după ce voi muri . . . pe cît trăiesc, scutește-mă și tu. Am trebuință de singurătate.* **P.L.** 82/30 [Pr. 1]. **Ce ai?** = ce s-a întîmplat (cu tine)? *Arald, ce însemnează pe tine negrul port . . . Ce ai, de cînd pe sînu-ți tu porți o neagră pată?* O.I 97/3. *Ce ai, mamă? Întrebă Făt-Frumos.* P.L. 16/34 [V. 1; Pr. 1].

II. (În legătură cu un al doilea verb) 1. (În construcție cu un conjunctiv sau cu un infinitiv care uneori este precedat de prepozițiile „de" sau „decît") **a)** A trebui să . . ., a urma să . . . *Vești muri tesne fără de-amar și grijă . . . Chiar clopotul n-a plînge cu limba lui de spiță Pentru acel de care norocul avu grijă; Nimeni de-a plînge n-are, el traiul și-a trăit.* O.I 61/45. [Papa] *n-au avut decît cu ochiul ori cu mîna semn a face, Și Apusul își împinse toate neamurile-ncoace.* O.I 146/31. *Ieronim avea să caute la poștă . . . o scrisoare de la un unchi al lui.* P.L. 78/2; cf. **P.L.** 99/21 [V. 2; Pr. 2].

b) A putea să . . . a vrea să . . . *Ce am de-alege oare din seaca-vă ființă? Ce foc fără-a se stinge . . . O, oameni morți de vii!* O.I 23/19. *E ușor a scrie versuri Cînd nimic nu ai a spune.* O.I 226/6 [V. 2].

2. (În construcție cu un supin) A vrea să . . . *E ușor a scrie versuri Cînd nimic nu ai de spus.* O.I 227/8 [V. 1].

3. (Mai ales în formă negativă, urmat totdeauna de infinitiv, construit cu „cine" sau „ce") A (nu) ști, a (nu) putea. a (nu) găsi. *Eu singur n-am cui spune cumplita mea durere . . . Căci mie mi-a dat soarla amara mîngîiere O piatră să ador.* O.I 20/13. *Nu-i subțire, ci-mplinită, Încît ai ce stringe-n brațe — numai bună de iubită.* O.I 159/20. *Văzînd că n-avea ce găsi de-mpotrivit bătrînului maiestro, se-nvoi.* P.L. 83/1; cf. **O.I** 20/11, 46/20, 61/20, 212/6; **P.L.** 3/16 [V. 6; Pr. 2].

III. (Cu valoare de verb auxiliar) 1. (Servește la formarea perfectului compus) *Visuri trecute, uscate flori Ce-ați fost viața vieții mele . . . V-ați dus cu anii l-mi], ducu-vă dorul.* O.I 26/2. *Pe lîngă plopii fără soț Adesea am trecut; Mă cunoșteau vecinii toți — Tu nu m-ai cunoscut.* O.I 191/2, 4. *Și se făcu nuntă mîndră și frumoasă, cum n-a fost alta pe fața pămîntului.* P.L. 23/32. *Eu am murit și Rubrn a venit cu medicii să-mi vindă corpul.* P.L. 61/39 [V. 250; Pr. 238].

2. (Servește la formarea modului optativ — condițional) *Aș pune lege lumii rîzîndul tău delir. Aș face al tău zîmbet un secol de orgie. Și lacrimile-ți mir.* O.I 22/2—3. *Dîndu-mi din ochiul tău senin O rază dinadins În calea timpilor ce vin O stea s-ar fi aprins.* O.I 191/20. *Alege-ți unul din cații îți frumoși . . . oricare ar fi, fi-l dau.* P.L. 18/8. *Aș lăcă prietindu-le, dacă m-ai iubi și tu pe mine.* P.L. 86/13 [V. 160; Pr. 229].

3. (Urmat de un conjunctiv servește la formarea unui viitor popular și familiar) *E ușor a scrie versuri Cînd nimic nu ai a spune, Înșirînd cuvinte goale Ce din coadă au să sune.* O.I 226/8. *Dan s-aruncă la gîtul lui plîngînd ca un fiu, ce n-are să mai vadă pe tatăl său.* P.L. 55/15. *Știu că n-am să simt c-am să mor. Va fi o trecere molcomă.* P.L. 82/35, [V. 3; Pr. 10].

— Forme gramaticale: **(I, II)** ind. prez. 1 sg. **am** (**O.I** 20/13, 20/14, 23/19, 125/7, 137/6, 187/9, 187/23, 193/3, 212/6, 216, 216/1; **O.IV** 361/11; **P.L.** 16/36, 21/22, 41/10, 70/32, 70/37, 74/36, 75/32, 78/29, 80/18, 82/30, 89/17, 89/25, 89/31, 89/35, 90/5, 90/9, 96/27). 2 sg. **ai** (**O.I** 60/7, 83/12, 95/32. 97/3, 97/22, 141/10, 146/13, 155/21. 159/14, 159/20, 164/16, 194/5, 196/24, 196/29, 198/16, 204/3, 204/23, 226/6, 226/19, 227/8; **P.L.** 14/35, 16/34, 42/13, 42/17, 42/26, 42/40, 47/33, 53/20, 69/2, 70/10, 86/23, 88/6, 90/6, 90/10, 90/11, 96/18), 3 sg. **are** (**O.I** 6/7, 28/6, 36/5, 36/5, 45/25, 45/26, 46/13, 55/12, 59/15, 61/15, 85/34, 100/7, 103/27, 159/8, 159/15, 160/1, 164/10, 232/1, 236/9; **O.IV** 365/7; **P.L.** 14/20, 14/20, 14/22, 15/3, 21/22, 26/34, 28/17, 31/34, 41/20, 41/22, 41/27, 42/4, 56/8, 61/40, 62/19, 71/33, 73/41, 76/10, 81/18, 83/9, 84/37, 87/31, 89/25, 102/13), 1 pl. **avem** (**O.I** 35/18, 133/6, 133/6, 137/19, 147/35, 150/3, 177/31, 196/14; **P.L.** 50/6, 82/13), 2 pl. **aveți** (**O.I** 25/16, 59/30), 3 pl. **au** (**O.I** 6/2, 46/19, 59/25, 60/6,104/18, 151/4, 177/20, 177/29, 192/2, 232/17; **P.L.** 41/17, 79/20), imp. 1 sg. **aveam** (**P.L.** 61/30), 2 sg. **aveai** (**O.I** 91/27, 112/24), 3 sg. **avea** (**O.I** 141/5; **P.L.** 3/5, 3/16, 12/12, 15/39, 26/6, 28/8, 30/22, 31/19, 55/15, 59/30, 66/14, 78/2, 83/4, 89/4, 91/20, 91/27, 92/1, 94/28), **avè** (**P.L.** 46/22, 60/28), 3 pl. **aveau** (**P.L.** 16/4, 26/15, 29/35, 30/40, 38/20, 50/39, 55/23, 75/13, 92/38, 99/24). p.s. 3 sg. **avu** (**O.I** 61/14; **P.L.** 27/8), p.c. 1 sg. **am avut** (**O.I** 80/11, 185/15; **P.L.** 56/33, 56/34, 57/5), 2 sg. **ai avut** (**O.I** 204/24; **P.L.** 11/8), 3 sg. **a avut** (**P.L.** 67/37), **au avut** (**O.I** 146/31), m.m.c.p. 3 sg. **avuse** (**P.L.** 62/36). viit. 2 sg. **vei avea** (**O.I** 160/19), **vei avè** (**P.L.** 75/33), **îi avè** (**P.L.** 14/19), 3 sg. **va avè** (**O.I** 61/20; **P.L.** 30/30). **o avè** (**O.I** 115/21), **o să aibă** (**O.I** 133/32; **P.L.** 84/9); conj. prez. 1 sg. **să am** (**O.I** 6/17, 216/8, 223/11; **O.IV** 332/16), 3 sg. **să aibă** (**O.I** 60/14, 160/6, 160/6, 160/31; **P.L.** 65/12, 81/20, 99/24), **aibă** (**O.I** 55/23), p. 3 sg. **să fi avut** (**P.L.** 90/12); opt. prez. 1 sg. **aș avè** (**O.I** 2, 2/1, 2/9, 2/17; **P.L.** 24/2, 21/3), 2 sg. **ai avè** (**P.L.** 86/27), 3 sg. **ar avè** (**P.L.** 80/21, 91/22). imper. 2 sg. **aibi** (**O.IV** 430/6, 430/12, 430/18, 132/36. 433/6; **P.L.** 8/20); inf. **a avè** (**P.L.** 89/18); ger. **avînd** (**O.I** 150/15, 151/14, 205/3, 236/7; **P.L.** 100/38); **(III. 1).** 1 sg. **am** (**O.I** 27/1. 27/1, 27/2. 27/2, 29/18, 29/19 29/21, 29/23. 29/21. 30/1, 46/4, 46/4, 46/10, 53/17, 54/16, 54/16, 71/10. 91/31. 93/18, 102/3, 102/8, 107/3. 107/16, 116/6, 122/13. 122/20, 123/5, 123/6, 123/16, 126/6, 127/20, 146/11, 147/8, 147/9, 170/23, 170/24, 177/13. 177/15, 184/12, 184/15, 185/15, 191/2. 191/9, 200/1, 211/19, 212/16, 230/9, 236/3; **O.IV** 432/2; **P.L.** 6/7, 6/8. 6/9, 6/10, 6/12, 6/13, 6/28, 6/29, 7/35, 10 39, 15/26, 15/27, 16/10, 16/16, 16/30, 17/5. 19/30, 19/31, 27/33. 38/10, 38/25, 41/9, 42/14. 43/14, 43/40. 44/1, 45/25, 45/27, 45/28, 46/27. 46/28, 55/10,55/37, 56/25. 56/33. 56/34, 56/35, 57/5, 59/4, 61/4, 61/9, 61/9, 61/32. 61/39. 61/41, 63/18. 65/23, 65/26, 66/21, 66/22, 66/22. 69/4. 69/23, 70/1, 70/15, 70/37, 74/23, 74/38, 74/40, 74/41. 75/1, 76/36, 79/7, 79/10, 79/11, 79/11, 79/15. 79/19, 82/23. 82/26, 85/4, 87/29, 87/29, 88/22, 88/23, 89/10, 89/29, 89/30. 90/15, 90/15, 90/27, 90/28, 90/29, 90/32, 90/34, 90/34. 90/36, 93/29), postpus (**O.I** 30/15, 80/11, 91/14, 115/17; **P.L.** 6/27, 45/24), 2 sg. **ai** (**O.I** 1/11, 1/11, 29/7, 37/4. 37/22. 37/23, 37/23. 37/24. 54/1, 55/29, 80/8, 83/16, 83/32, 91/24. 91/28, 95/34, 97/24, 101/2, 107/17, 116/16, 140/7, 141/10, 146/14, 155/19, 155/25, 171/3, 172/23, 185/13, 191/4, 191/8, 204/24; **P.L.** 6/7, 6/11, 7/33, 8/22,

8/39, 10/32, 11/8, 11/39, 16/11, 16/12, 16/30, 17/5, 19/32, 41/7, 41/39, 54/11, 54/13, 54/14, 56/23, 57/4, 58/38, 60/32, 60/35, 61/8, 62/16, 62/16, 62/16, 62/16, 70/2, 70/8, 71/6, 81/14, 96/9, 96/15, 96/22, 99/28, 99/31). postpus (**O.I** 37/5, 40/12, 53/2, 83/16, 83/17, 83/31, 91/35, 147/5, 147/25), 3 sg. **a** (**O.I** 1/10, 20/15, 22/12, 24/9, 24/18, 29/11, 29/11, 29/12, 29/13, 30/9, 30/21, 30/22, 31/18, 35/16, 38/24, 41/4, 44/3, 44/3, 45/3, 48/12, 48/22, 48/31, 48/32, 49/2, 52/5, 53/6, 53/19, 53/19, 55/30, 59/13, 59/14, 61/5, 61/15, 69/1, 76/21, 76/30, 79/5, 80/6, 80/11, 87/20, 93/19, 95/30, 96/18, 96/26, 98/4, 100/22, 105/14, 108/23, 125/10, 137/18, 140/14, 146/30, 147/27, 151/10, 157/10, 157/15, 167/1, 167/2, 173/17, 173/19, 174/16, 179/23, 179/24, 184, 184/1, 185/13, 185/19, 190/5, 190/7, 196/13, 202/1, 208/5, 212/18, 228/13, 229/8, 234/1, 234/5, 234/9, 234/11, 236/18; **P.L.** 4/17, 4/37, 8/22, 11/3, 11/9, 12/1, 12/17, 12/18, 12/19, 13/33, 15/10, 16/35, 17/22, 17/24, 19/32, 21/21, 22/11, 23/16, 23/18, 23/32, 31/3, 31/11, 36/41, 37/1, 37/21, 38/5, 38/9, 38/19, 42/12, 43/9, 43/13, 43/40, 44/4, 44/4, 45/26, 46/21, 46/22, 46/23, 46/24, 46/25, 46/26, 46/29, 48/2, 51/6, 53/31, 55/8, 55/38, 56/34, 56/35, 59/5, 60/13, 61/38, 61/40, 62/23, 64/27, 65/17, 66/8, 66/17, 66/23, 67/7, 67/37, 69/37, 75/8, 75/10, 78/23, 81/10, 81/11, 81/12, 82/34, 89/32, 90/30, 90/30, 93/26, 94/8, 96/23, 99/28, 101/18), postpus (**O.I** 30/13, 45/4, 91/33, 93/1, 97/27, 115/9, 122/1, 182/2), **au** (**O.I** 44/36, 76/22, 76/26, 82/21, 115/10, 123/1. 125/2, 125/11, 146/31, 147/28, 170/1, 182/10, 183/8, 230/6; **P.L.** 51/8, 57/1, 96/23, 98/27, 99/33), postpus (**O.I** 84/18, 115/16, 146/29, 186/17; **P.L.** 65/1), 1 pl. **am** (**O.I** 123/3. 124/6), 2 pl. **aţi** (**O.I** 24/1, 24/2, 26/2, 26/5, 36/2, 36/2, 36/3, 61/12, 149/28, 149/33, 151/9, 151/23, 151/25, 227/6), 3 pl. **au** (**O.I** 31/7, 31/17, 31/17, 43/17, 46/21, 62/15, 63/5, 69/22, 69/28, 72/9, 85/20, 115/6, 146/23, 147/5, 147/20, 147/22, 147/22, 149/25, 154/16, 159/3, 159/3, 159/3, 166/16, 182/14, 186/7, 186/20, 234/3; **P.L.** 8/34, 8/34, 23/34, 25/26, 25/30, 31/11, 41/16, 41/22, 46/34, 46/34, 50/26, 51/27, 52/27, 56/24, 67/7, 67/8, 76/40, 87/24), postpus (**O.I** 91/5, 201, 201/1), **a** (**O.I** 43/18, 59/11, 59/12, 116/5, 146/27; **P.L.** 16/35); (**III, 2**) 1 sg. **aş** (**O.I** 2, 2/1, 2/9, 2/17, 2/22, 2/23, 4/30, 4/30, 4/31, 5/1, 5/3, 5/7, 5/10, 5/25, 5/28, 6/9, 6/17, 8/5, 8/5, 17/2, 17/4, 22/1, 22/2, 22/3, 46/14, 48/7, 48/13, 48/17, 48/23, 49/4, 71/7, 111/5, 116/18, 127/2, 127/26, 147/15, 152/25, 155/7, 157/34, 157/35, 173/2, 174/9, 174/17, 177/14, 178/19, 214/4, 230/7, 232/4; **O.IV** 369/15, 369/16, 430/13; **P.L.** 7/40, 8/18, 8/19, 10/38, 24/2, 24/2, 24/3, 25/41, 42/19, 42/24, 53/18, 56/25, 56/26, 58/4. 58/5, 82/27, 82/37, 86/5, 86/7, 86/12. 86/13, 86/13, 86/16, 86/30, 87/20, 87/33, 87/34, 87/34, 89/9, 89/12, 89/19, 89/19, 89/20, 90/7, 90/12, 90/16, 92/4, 92/17, 95/9, 96/32, 101/20), postpus (**O.I** 17/22), 2 sg. **ai** (**O.I** 4/27, 5/1, 21/7, 30/23, 54/3, 64/23, 82/28, 82/36, 92/6, 107/12, 119/6, 134/15, 136/6, 150/8, 155/13, 160/2, 160/3, 160/8, 172/29, 175/12, 178/10, 191/21, 196/28, 209/3, 230/15; **O.IV** 369/5, 369/12; **P.L.** 8/17, 14/8, 31/7, 38/29, 38/30, 42/18, 42/18, 62/38, 69/17, 69/18, 69/18, 69/21, 70/34, 76/38, 80/21, 84/23, 86/13, 86/27, 89/12, 89/14, 89/18, 89/20, 89/21, 93/1, 95/9, 96/29, 96/29, 97/33), 3 sg. **ar** (**O.I** 8/11, 8/12, 17/1, 21/5, 21/6, 25/15, 27/16, 46/14, 46/15, 48/3, 48/7, 48/13, 48/17, 52/6, 52/7, 59/8, 62/10, 71/7, 80/1, 84/30, 84/30, 88/14, 91/18, 92/12, 95/15, 104/9, 115/23, 115/24, 146/8, 154/4, 157/33, 157/34, 157/35, 159/21, 159/26, 159/26, 160/5, 160/10, 160/12, 160/37, 160/37, 160/38, 162/2, 162/3, 162/5, 162/6, 162/7, 162/9, 162/11, 162/12, 162/13, 162/17, 162/19, 178/3, 191/20, 194/12, 202/7, 208/10, 208/10, 231/24; **P.L.** 8/17, 8/18, 10/24, 10/34, 11/5, 13/14, 13/14, 14/8, 18/8, 18/37, 19/38. 22/27, 22/28, 23/4, 25/5, 26/39, 28/17, 28/18, 28/20, 28/21, 28/22, 30/10, 30/18, 30/19, 31/8, 31/31, 31/33, 32/6, 35/14, 38/17, 41/29, 42/2, 43/8. 43/10, 45/10, 45/35, 47/17, 48/3, 48/3, 49/10, 52/20, 56/2, 56/8, 56/9, 56/10, 56/37, 56/38, 56/40, 57/14, 57/14, 57/15, 57/16, 57/19, 57/21, 57/21. 57/26, 57/28. 57/29, 57/29, 57/30, 57/36, 57/38, 57/39. 57/40, 57/10. 58/1, 58/1, 58/2, 58/3, 59/22, 61/31, 63/19, 63/21, 63/25, 65/12, 65/21, 65/22, 66/2, 67/34, 68/4, 68/10. 68/10, 68/12, 68/18. 74/7, 75/12, 76/31, 76/32. 77/7, 77/13, 77/14, 77/32. 77/33, 77/34, 77/38, 78/31, 79/28, 80/21. 80/22, 82/14, 84/23, 85/9, 85/25, 86/21. 86/25, 86/28, 87/33, 88/18, 88/33. 88/37. 89/1, 89/1, 89/1, 89/5, 89/13, 90/6, 91/1. 91/11, 91/12, 91/14, 91/22. 92/3, 92/4, 92/4, 92/14, 92/27, 94/23, 94/27, 96/16, 101/20, 101/34, 102/21), postpus (**O.I** 183/10; **P.L.** 16/38), 1 pl. **am** (**O.I** 127/18, 137/7, 149/7, 157/36; **P.L.** 25/23, 25/27, 25/28, 25/32, 27/28, 38/24, 74/6, 76/13, 92/5), 2 pl. **aţi** (**O.I** 59/10, 62/8), 3 pl. **ar** (**O.I** 82/35, 127/19, 133/24, 141/18, 151/30, 155/15, 177/24, 219/15, 221/20; **P.L.** 24/4, 24/7, 24/11. 24/15, 25/11, 25/12, 25/12, 25/14, 25/15, 25/17, 25/30, 26/14, 31/12, 47/9, 69/36), postpus (**O.I** 183/9. 183/32); (**III, 3**) 1 sg. **am** (**O.I** 48/2; P.L. 14/21, 55/25, 71/19, 82/35, 82/35). 2 sg. **ai** (**O.I** 183/26), 3 sg. **are** (**P.L.** 43/22. 43/41, 62/11, 83/32), 3 pl. **au** (**O.I** 226/8; **P.L.** 19/36). — Variantă: (Mold., Transilv.) **avè** (**O.I** 2, 2/1, 2/9. 2/17, 61/20. 115/21; **P.L.** 14/19. 24/2, 24/3, 30/30, 40/22, 60/28, 75/33, 80/21. 86/27, 89/18. 91/22).

AVÉRE s.f. Bogăţie. *Cei tari se îngrădiră Cu-averea şi mărirea în cercul lor de legi.* O.I 56/12. *Sfărmaţi tot ce aralt mîndrie şi avere.* O.I 60/26. *La Paris, în lupanare de cinismu şi fle lene, Cu femeile-i pierdule şi-n orgiile-i obscene, Acolo v-aţi pus averea, tinerefele la stos.* O.I 151/9; cf. **O.I** 59/18, 59/28, 61/16, 151/15 [V. 8]. ◒ (Construcţie metaforică) **Avere de amor şi frumuseţi** = femeie iubită (v. şi albastru², floare, mireasă, ochi, ramură, vis) *Eu string la piept averea-mi de-amor şi frumuseţi, În sărutări unim noi sărmanele vieţi...* O.I 107/13 [V. 7].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **avere** (**O.I** 59/28, 60/26)› **averea**(**O.I** 56/12. 59/18, 61/16, 107/13, 151/9, 151/15); pl.n.ac. **averi** (**O.I** 108/10).

AVÎNTÁ vb. I. Refl. A se repezi cu insuflefire (spre cineva sau ceva), a-şi lua avînt. *Speranţa e-un ticur uşor... Animă-nc-o dată tremindul picior. De uită de sarcini, de uită de nori. Şi unde o vede s-avîntă.* O.I 11/15. [Arald] *se avîntă pe calul său arab Şi drumul, ca săgeţii. îi dă pesle pustie.* O.I 97/6. *El se uită cu milă la ea, o mîngîia — dar apoi, desfăcîndu-se de îmbrăţoşările ei, se avîntă pe şeaua calului şi plecă în lume.* P.L. 11/18; cf. **O.I** 66/5; **P.L.** 21/5 [V. 3; Pr. 2]. ◒ (Metaforic) A-şi îndrepta gîndul. *Cînd tot se-nveseleşte, cînd toţi aici să-ncîntă... Un suflet numai plînge, în doru-i se avîntă L-a patriei dulci plaiuri, la cîmpii-i rîzători.* O.I 6/3 [V. 1].

— Formă gramaticală: ind. prez. 3 sg. **se avîntă** (**O.I** 6/3, 11/5, 66/5, 97/6; **P.L.** 11/18, 21/5).

***AVOCÁT** s.m. v. **advocat**.

AZI adv. 1. Astăzi. [Arald] *ades călare pleacă în mîndre nopţi cu lună... Şi azi el se avîntă pe calul său arab.*

O.I 97/6. *Azi vine ca să-şi ieie birul.* P.L. 6/31. *Şi tu mi-ai spus-o azi că eu nu te iubesc.* P.L. 70/3; cf. **P.L.** 68/14, 70/4, 74/40, 92/20 [V. 1; Pr. 6]. ◇ Loc. adv. **Cît ziua de azi** v. z i [Pr. 1]. ◒ (În context figurat; comparaţie) *Te blestemam, căci te iubesc. De-acum nici asta nu-mi rămîne Şi n-o să am ce blestema. Ca azi va fi ziua de mine, Ca mîni toţi anii s-or urma.* O.I 212/7 [V. 1]. ◒ (Substantivat, metaforic) Prezent. *Pe cînd nu era moarte, nimic nemuritor. Nici stîmbarul luminii de viaţă dătător, Nu era azi, nici mîne, nici ieri, nici totdeauna.* O.I 115/3. *Din sînul veciniciei ieri Trăieşte azi ce moare.* O.I 178/2 [V. 2]. ◒ (Construcţii metaforice) **A ţinea pe azi în fiară** v. f i e r [V. 1]. **A face ca zilele treeute să fie azi** v. z i [V. 1].

2. Acum, în momentul de faţă. *Lumea azi nimic nu vede, ochiu-i nimic nu cuprinde, Decît cursu-acelui astru ce se sparge p-un mormînt.* O.I 28/11. *Din demon făcui o sfîntă, dintr-un chicot, simfonie, Din ochirile-ţi murdare ochiu-aurorei matinal. Dar azi vălul cade, crudo!* O.I 30/5. *Noi reducem tot la pravul azi în noi, mîni în ruină.* O.I 36/19. *În vremea veche, pe cînd oamenii, cum sunt ei azi, nu erau decît în germenii viitorului... trăia un împărat.* P.L. 3/1; cf. **O.I** 30/22, 31/23, 36/1, 122/22, 133/11, 140/1, 140/9, 141/7, 151/21, 155/21, 186/6, 188/3, 192/9, 192/13, 201/3, 201/7, 203/5, 232/9, 232/15, 232/24, 234/12; **P.L.** 21/8, 41/8, 42/7, 46/22, 46/29, 47/23, 47/27, 73/20 [V. 24; Pr. 9]. ◇ Loc. adv. **De azi înainte** v. i n a i n t e [V. 1; Pr. 1]. **De cu azi** = de pe **acum**. *Pentru drumul cel de mîne De cu azi le pregăteşte,* O.I 102/20 [V. 1]. ◇ Expr. **Ziua cea de azi** v. z i [V. 1]. **Ba azi, ba mîni**, exprimă ideea de amînare continuă. *Am fugit de-acasă deghizată... tot mă aminau, ba azi, ba mîni.* P.L. 63/19 [Pr. 1]. **Azi... mîni**, exprimînd succesiunea în timp, accentuează ideea de repetare a acţiunii. *Îl vede azi, îl vede mîni, Astfel dorinţa-i gata; El iar privind de săptămîni, Îi cade dragă fata.* O.I 167/17 [V. 1].

AZÍL s.n. Loc retras, **refugiu**. *Te iubesc, copilă, ca zeul nemuririi, Ca preotul altarul, ca spaima un azil.* O.I 22/6 [V. 1]. ◒ (Comparaţie) *Un boschet de chiparos şi roze* [era] *tăinuit în ponorîrea unei stînci ca un azil de căldăloare.* P.L. 97/22 [Pr. 1]. ◒ (În contexte figurate) *Cum mîngîie dulce, alină uşor Speranţa pe toţi muritorii! Tristeţă, durere şi lacrimi, amor, Azilul îşi află în sînu-i de dor.* O.I 11/4; cf. **O.I** 12/19 [V. 2].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **azil** (**O.I** 22/6; **P.L.** 97/22), **azilul** (**O.I** 11/4, 12/19).

AZÚR s.n. Culoare albastră (ca cerul). *O bucată de cer am numai, dar ce bucată! Un azur înlunecos, limpede, transparent şi numai din cînd în cînd cîte un norel alb.* P.L. 78/30 [Pr. 1]. ◒ (Adjectival; în construcţia metaforică) **Cîmpiile azure** v. c î m p i e [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **azur** (**P.L.** 78/30); pl.g.d. **azure** (**O.I** 63/9).

AZVÎRLÍ vb.IV. T r a n z. şi r e f l. A (se) arunca. *Regele mai face-un semn, Şi pe două porţi deschise Se azvîrl doi leoparzi.* O.I 165/21. [Genarul] *apucă pe Făt-Frumos şi-l azvîrli în nourii cei negri şi plini de furtună ai cerului.* P.L. 13/6; cf. **P.L.** 21/36 [V. 1; Pr. 2]. ◒ (Element de personificare) *Apa sună somnoroasă. Unde soarele pătrunde Printre ramuri a ei unde Ea în valuri sperioase Se azvîrle.* O.I 121/12. *Planeţii toţi înghaţă şi s-azvîrl rebeli în spaţ Ei, din frînele luminii şi ai soarelui scăpaţi.* O.I 133/13. *Izvoarele îşi turburau adîncul, ca să-şi azvîrle afară undele lor.* P.L. 5/2 [V. 2; Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **se azvîrle** (**O.I** 121/22), 3 pl. **se azvîrl** (**O.I** 133/13, 165/21), p.s. 3 sg. **azvîrli** (**P.L.** 13/6, 21/36); conj. prez. 3 pl. **să azvîrle** (**P.L.** 5/2).

Ă

ĂL, A, *ai, ale,* adj. dem. (Munt. ; precedînd un nume) **Cel, cea.** *Ghirlanda, ce se-nsoară cu silfele uşoare, Pe fruntea înspirată, pe fruntea-nspirătoare De bucle-ncungiurată, blondine, undoind, Plăcută-i a ghirlandă — sublimă însă este Cununa cea de laur.* O.I 17/10 [V. 1].

ĂST, ÁSTĂ, *ăşti, aste,* adj. dem. (Şi în forma *ásta, astă*) **1.** (În vorbirea obişnuită şi familiară) Acest, această. (Precedă substantivul) *Cine ştie-amărăciunea Ce-i ascunsă-n aste vorbe?* O.I 52/30. *Voi păstra întreg amarul Şi norocul astor foi.* O.I 126/2. *Din orice clipă trecătoare Ăst adevăr îl înţeleg.* O.I 204/18. *Tot ce-n astă lume mai poate pricepe E că de-ncelează lucrul, foamea-ncepe.* O.IV 365/3. *Natura se repetă... în astă privinţă.* 79/32 ; cf. **O.I** 36/3, 36/18, 59/14, 60/14, 125/12, 134/37, 136/15, 137/5, 141/1, 150/10, 150/31, 150/31, 150/38, 155/19, 204/6 ; **O.IV** 430/21 ; **P.L.** 70/25 [V. 20 ; Pr. 2]. ◇ (Urmează după substantiv în forma *astă*) *Şi de-aceea tot ce mişcă-n ţara asta, rîul, ramul, Mi-e prielen numai mie.* O.I 147/32. *Oare nu-i în lumea asta vrun ungher pentru iubit?* O.I 155/28. — *De la cine ai căpătat tu scrisoarea asta?* P.L. 58/38 ; cf. **O.I** 35/33, 36/5, 56/7, 132/33, 133/1, 137/18, 150/31, 155/34, 235/13 ; **P.L.** 6/21, 8/27, 38/10 [V. 11 ; Pr. 4].

2. (Despre măsuri de timp, urmînd după substantiv) Acest, prezent. *În vremea asta Călălin... Se furişează ptnditor Privind la Călălina.* O.I 173/21 [V. 1]. ◇ Loc. adv. **În vremea asta** v. v r e m e [Pr. 1]. ◇ (Precedînd substantivul) *Ar fi dorit ca etern să fie astă noapte.* P.L. 30/18. *Dar în astă-seară Dionis era vesel, fără să ştie de ce.* P.L. 35/3. *Poţi să te urmărească încă-n astă-noapte.* P.L. 96/25 ; cf. **P.L.** 14/21 [Pr. 4]. ◇ Loc. adv. **(De) astă dată** v. d a t ă [Pr. 5].

3. (În expr.) **Astă noapte** = în noaptea trecută, precedentă. *Astă-noapte mi se părea că vorbesc c-o stea, şi steaua mi-o spus că vii din partea împăratului ce mă iubeşte.* P.L. 11/41 [Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **ăst** (**O.I** 204/18), **ast** (**O.I** 150/31), **astă** (**O.I** 36/3, 36/18, 59/14, 60/14, 136/15, 150/31, 204/6 ; **O.IV** 365/3 ; **P.L.** 11/41, 12/28, 12/37, 14/21, 21/7, 30/18, 35/3, 55/17, 68/31, 70/25, 79/32, 96/25), **asta** (**O.I** 35/33, 36/5, 56/7, 132/33, 133/1, 137/18, 147/32, 150/31, 155/28, 155/34, 173/21, 235/13 ; **P.L.** 6/21, 38/10, 58/38, 83/13), g.d. **astei** (**O.I** 137/5, 141/1, 150/38 ; **O.IV** 430/21) ; pl.n.ac. aste (**O.I** 52/30, 125/12, 150/10, 155/19 ; **P.L.** 8/27), g.d. **astor** (**O.I** 126/2). — Variante : (regional) **ast, ástă** (**O.I** 126/2, 150/31), **ásta, ásta** (**O.I** 35/33, 36/5, 56/7, 126/2, 132/33, 133/1, 137/18, 147/32, 150/31, 155/28, 155/34, 173/21, 235/13 ; **P.L.** 6/21, 8/27, 38/10, 58/38, 83/13) adj. dem.

ÁSTA [1], **ÁSTA** adj. dem. v. ăst.

ÁSTA [2]. **ÁSTA,** *ăştia, astea,* pron. dem. (Referindu-se la cineva sau la ceva din apropiere sau despre care s-a vorbit înainte). Acesta, aceasta. *Şi asta-i deosebirea între D-zeu şi om.* P.L. 41/20. *Desperare? Asta nu-i desperare!* P.L. 56/12. *O lulea de tutun, din cînd în cînd o privire repezită asupra profitului unei copile zîmbitoare — astea erau... renumitele lor desfrînări.* P.L. 75/17. *Da, da! Asta-i expresia! zise Francesco inspirat.* P.L. 85/12 ; cf. **P.L.** 53/36, 56/11, 60/26, 65/1 [Pr. 8]. ◇ (Cu nuanţă de dispreţ) *Acuma asemenea aveam cîteva vechituri de astea.* P.L. 61/31 [Pr. 1]. ◇ (Cu nuanţă peiorativă) *Aş! asta să moară!* P.L. 17/24 [Pr. 1]. ✦ (Cu forma feminină şi sens neutru) Acest lucru. *Dulce Românie, asta îi-o doresc.* O.I 15/8. *De e sens într-asta, e-ntors şi ateu.* O.I 40/13. *La ce mi-a mai trebuit şi asta? gîndi el.* P.L. 55/9 ; cf. **O.I** 15/6. 15/16, 15/24, 16/8, 212/5 ; **O.IV** 378/20 ; **P.L.** 21/35, 28/16, 42/29, 55/27, 57/36, 61/11, 72/16, 74/39, 76/24, 81/2, 85/2, 89/18, 92/17, 92/17 [V. 8 ; Pr. 15]. ◇ Loc. adv. **Cu toate astea** v. t o t [3] [V. 2 ; Pr. 10]. **Prin asta** = astfel, în felul acesta. *Acei ochi... cari sclipesc în umbra genelor lungi şi devin prin asta mai dulci.* P.L. 77/20 [Pr. 1]. ◇ Expr. **Asta e** = iată care e cauza ! aceasta e pricina ! *Tu eşti copilă, asta e...* O.I 176/1 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **asta** (**O.I** 15/8, 15/16, 15/24, 16/8, 40/13, 176/1, 212/5 ; **O.IV** 378/20 ; **P.L.** 17/24, 21/35, 28/16, 41/20, 42/29, 53/36, 55/9, 55/27, 56/11, 56/12. 57/36, 61/11, 65/1, 74/39, 76/24, 77/20, 81/2, 85/2, 85/12, 89/18, 92/17, 92/17) ; pl. n.ac. **astea** (**O.I** 134/37, 204/3, 205/3 ; **P.L.** 10/34, 10/38, 24/5, 26/36, 45/15, 48/14, 57/4, 61/31, 69/12, 72/16, 75/17, 76/38, 84/22), **aste** (**O.I** 15/6 ; **P.L.** 60/26).

B

BA adv. 1. (În expr.) **A zice ba** = a se opune; a refuza. *Nu zi ba de te-oi cuprinde.* O.I 209/15. *Ai de gînd să zici ba?* P.L. 88/7 [V. 1: Pr. 1]. ◇ (Completează sau rectifică o afirmație) *Să-mi moi degetul în gură — am să-l prind* [purecul] *— ba las' sărac!* O.I 48/2 [V. 1].

2. (Întărește o negație sau o expresie cu înțeles de negație) *Destul ai vicleni asupra tatălui meu. — Ba n-am vicleni.* P.L. 6/12. *Ba nu sunt aici, nu vezi că nu sunt aici?* P.L. 10/12. *Zice c-o iubesc. Ba pe dracul.* P.L. 92/11 [Pr. 3].

3. (Întărește o afirmație, marcînd adesea o gradație) *Iar deasupra tuturora va vorbi vrun mititel. Nu slăvindu-le pe tine... lustruindu-se pe el Sub a numelui tău umbră. Iată loi ce te așteaptă. Ba să vezi... posteritatea este încă și mai dreaptă.* O.I 131/21. *Tu întreprinzi o călătorie... în lună, de pildă. Acolo vei trăi un secol și îl se va părè o zi. Ba poți să iei și pămîntul cu tine.* P.L. 47/18. *Ai rămas fără alt sprijin în lume decît mine... — Ba și fără acesta.* P.L. 99/31; cf. **P.L.** 80/8, 80/9 [V. 1: Pr. 4].

4. (Repetat, indică o alternanță) Cînd... cînd; acu... acu. *Îmi pluteu pe dinainte... Ba un soare, ba un rege, ba alt animal domestic.* O.I 110/36 [V. 3]. ◇ Expr. **Ba azi, ba mîni** v. a z i [Pr. 2].

BĂBĂ s.f. Femeie bătrînă. (În basmul „Făt-Frumos din lacrimă" cu referire la muma pădurii) *O babă bătrînă și urîtă... îmblă prin împărăția mea de mînă cu furtuna.* P.L. 6/21. *Eu te voi scăpa din multe primejdii, pe care ți le gătește baba.* P.L. 17/32. *Baba, cuprinsă de somnul ei de fer, se afundă în adîncul cel vrăjit... al iaculni.* P.L. 19/26; cf. **P.L.** 7/2, 8/36, 8/37, 9/2, 9/9, 9/12, 15/3, 16/7, 16/12, 16/21, 16/31, 17/10, 17/13, 17/19, 17/23, 17/36, 17/37, 17/41, 18/6, 18/11, 19/10, 19/22, 19/29, 20/38 [Pr. 27].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **babă** (**P.L.** 6/24, 8/36, 9/12, 15/3, 16/7), **baba** (**P.L.** 7/2, 8/37, 9/2, 9/9, 16/12, 16/21, 16/31, 17/13, 17/19, 17/23, 17/32, 17/36, 17/37, 18/6, 18/11, 19/10, 19/22, 19/26), g.d. **babei** (**P.L.** 17/10, 17/41, 19/29, 20/38).

BACÁNTĂ s.f. Preoteasă a lui Bachus, devenită prototipul femeii destrăbălate. *O fecioar-a cărei suflet era sînt ca rugăciunea. Pe cînd inima bacantei e spasmodic, lung delir.* O.I 30/12 [V. 1]. ◒ (Comparație) *Tu îmi pari ca o bacantă, ce-a luat cu-nșelăciune De pe-o frunte de fecioară mirtul verde de martir.* O.I 30/9 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **bacantă** (**O.I** 30/9), g.d. **bacantei** (**O.I** 30/12).

BĂIE s.f. 1. Cadă pentru scăldat. *I se părea numai că-n luciul băii, plină de lacrimile ei, vedea ca-n vis chipul mirelui ei iubit.* P.L. 22/23. *Așternîndu-le* [lăcrimioarele] *lîngă baia de aur, făcu un pat de flori.* P.L. 22/39 [Pr. 2].

2. Lichidul din cadă. *Eu luă o mînă de lacrimi din baie.* P.L. 22/32. *Îl uă de mînă și-i arătă baia de lacrimi.* P.L. 23/5. *Făt-Frumos își spală fața în baia de lacrimi.* P.L. 23/8 [Pr. 3].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **baie** (**P.L.** 27/4), **baia** (**P.L.** 22/39, 23/5, 23/8), g.d. **băii** (**P.L.** 22/23).

BAL s.n. Petrecere cu dans. *S-a stins viața falnicei Venejii, N-auzi cîntări, nu vezi lumini de baluri.* O.I 202/2. *Spune-mi numai că mă iubești — spune-o! dar nu cu două înțelesuri, nu ca atunci la bal.* P.L. 70/22; cf. **P.L.** 81/5 [V. 1; Pr. 2]. ◇ **Bal maseat** v. m a s c a t [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **bal** (**O.IV** 333/1; **P.L.** 70/22, 81/5); pl.n.ac. **baluri** (**O.I** 202/2).

BALÁUR s.m. Monstru fantastic. *La sfîrșitul cărții era zugrăvit sf. Gheorghie în lupta cu balaurul.* P.L. 35/34 [Pr. 1].

BALCÓN s.n. Platformă cu balustradă, la nivelul unui etaj. *Singur numai cavalerul suspinînd privea balconul.* O.I 152/18. *Din balcon i-aruncă-o rază.* O.I 154/13. *Ușa mare deschisă în balconul calului de sus se clătina.* P.L. 29/11; cf. **O.I** 165/4; **P.L.** 29/14 [V. 3; Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **balcon** (**O.I** 154/13), **balconul** (**O.I** 152/18, 165/4; **P.L.** 29/11, 29/14).

BALSÁM s.n. Mireasmă, parfum. *Răspîndе suflarea narciselor albe Balsamu-i divin.* O.I 3/10 [V. 1].

BĂLTĂ s.f. Apă stătătoare. *Acolo-n ochi de pădure, Lîngă balta cea senină Și sub trestia cea lină Vom ședè în foi de mure.* O.I 54/22. *Toate păsările ies, Din huceag de aluniș, La voiosul luminiș, Luminiș de lîngă baltă.* O.I 215/5 [V. 2]. ✦ Groapă mică cu apă, cu mocirlă. *Prin bălțile de noroi... treceau niște ciubote mari.* P.L. 26/13 [Pr. 1]. ◒ (Construcție metaforică, cu referire la viață, reflectînd o imagine pesimistă a condiției umane; v. și a l e r g a r e, h a o s, s u s p e n d a t) **Baltă de vise rebele.** *O, moartea*

e-un haos, o mare de stele, Cînd viața-i o ballă de vise rebele. O.I 38/10 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **baltă** (**O.I** 38/10, 215/5), **balta** (**O.I** 54/22) ; pl.n.ac. **bălțile** (**P.L.** 26/13).

BAN s.m. (Mai ales la pl.) Monedă. *Bani n-am mai văzut de-un secol.* O.I 46/4. *Tatăl meu îți dălorește bani.* P.L. 75/29 *Colo parlamentează ea advocat, dincolo laie fețe mizerabile ca cerșitor. Acesl din urmă o face pentr-un păhar de vin... altul pentr-un titlu, altul pentru bani.* P.L. 82/8 [V. 1 ; Pr. 2]. ◇ Expr. **A vîna banul** = a alerga după avere, după profit. *Toti aceia care vorbe mari aruncă, Numai banul îl vînează și cîștigul fără muncă.* O.I 151/20 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **banul** (**O.I** 151/20) ; pl.n.ac. **bani** (**O.I** 46/4 ; **P.L.** 75/29, 82/8).

BANĂL, -Ă adj. Anost, șters, comun. *Privește-ți-i, acei tineri, cu zîmbiri banale, cu simțiri muieratice.* P.L. 87/6 [**Pr. 1**].

BĂNCĂ s.f. Scaun îngust și lung. *Scîrțîirea de condei e dădea farmec astei liniști... Capul greu cădea pe bancă.* O.I 141/3. *El șezu pe o bancă.* P.L. 92/30. *El recăzu obosit... pe spata bancei.* P.L. 94/15 ; cf. **O.I** 56/1 ; **P.L.** 69/33, 93/11, 94/18 [V. 2 ; Pr. 5].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **bancă** (**O.I** 141/3 ; **P.L.** 92/30), **banca** (**P.L.** 69/33), g.d. **băncei** (**P.L.** 93/11, 94/15, 94/18) ; pl. n.ac. **bănci** (**O.I** 56/1).

BARBĂR s.m. Individ care face parte dintr-un popor puțin civilizat. *La ce-ai venit, regină, aicea în pustiu? Ce cauți la barbarul sub streșina-i de cetină?* O.I 91/25 [V. 1].

BĂRBĂ s.f. **1.** Părul care crește la bărbați pe bărbie și pe obraji. *El* [craiul] *pe capu-i poartă mîtră și-i cu barba piepteînată.* O.I 99/5. *Se îvi un om nalt, cu barba lungă și surâ.* P.I.. 40/21 ; cf. **O.I** 63/23, 83/11, 92/19, 93/10 ; **P.L.** 37/21, 40/32, 43/16, 43/31, 60/36, 73/6, 76/17, 98/30 [V. 6 ; Pr. 9]. ◇ Expr. **A-și șopti în barbă** = a vorbi pentru sine. *Cu o ură ne-mpăcată mi-am șoptit atunci în barbă.* O.I 147/8 [V. 1].

2. Smocul de păr aflat sub botul țapului. ◒ (Comparație) *Ruben însuși se zbîrci, barba-i deveni lăloasă și-n furculițe ca două bîrbi de țap.* P.L. 43/32 [Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **bărbă** (**O.I** 147/8 ; **P.L.** 76/17), **barba** (**O.I** 63/23, 83/11, 85/24, 93/10, 99/5 ; **P.L.** 37/21, 40/21, 40/32, 43/16, 43/31, 60/36, 73/6, 98/30) ; pl. **bărbi** (**P.L.** 43/32), **barbele** (**O.I** 92/19).

BĂRCĂ s.f. Luntre. *Tresărind în cercuri albe El* [lacul] *cutremură o barcă.* O.I 74/4. *Văzu că barca lui se-nțepenise.* P.L. 97/14. *Barca... se găsise sfărîmată la țărmuri.* **P.L.** 100/5 ; cf. **P.L.** 97/6, 97/7, 97/10 [V. 1 ; Pr. 5].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **bareă** (**O.I** 74/4 ; **P.L.** 97/10), **barca** (**P.L.** 97/6, 97/7, 97/11, 100/5).

BARD s.m. **1.** Poet național, scriitor de mare prestigiu. *De mi-ar permite – Apolon s-aleg dintre cunune, Ghirlanda n-aș alege-o de flori plăpînde, june, Ci falnica cunună a bardului bătrîn.* O.I 17/3. *Astfeli îți e etnlarea, bătrîne Heliade. Cum curge profeția unei ieremiade... Ruga-m-aș la Eratо, că sînt ca tine, barde,* O.I 17/22 [V. 2]

2. Poet. ◒ (Glumeț, ironic) *Ah! garafa pîntecoasă doar de sfeșnic mai e bună! Și mucoasa luminare sfîrtind săul și-l arde Și-n această sărăcie, te inspiră, cîntă barde.* O.I 46/3 [V. 1]. ◒ (Depreciativ) *Noi avem în veacul nostru acel soi ciudat de barzi, Care-ncearcă prin poeme să devie cumularzi.* O.I 137/19 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg.g.d. **bardului** (**O.I** 17/3), voc. **barde** (**O.I** 17/22, 46/3) ; pl.n.ac. **barzi** (**O.I** 137/19).

BARICADĂ s.f. Întăritură improvizată în vederea luptelor de stradă. *Suiți pe baricade de bulgări de granit, Se mișc' batalioane a plebei proletare.* O.I 62/22 [V. 1].

BASM s.n. **1.** Poveste, narațiune fabuloasă ; legendă. *Și-acel rege-al poeziei... Ce cu basmul povestește — veselul Alecsandri.* O.I 32/27. *Visez la basmul vechi al zînei Dochii.* O.I 119/10. *Chipuri copiate din basmele ce și le spuneau serile.* P.L. 52/10 ; cf. **O.I** 45/22 ; **P.L.** 98/36 [V. 3 ; Pr. 2]. ◇ Loc. adj. **De basme** = fantastic, ca în poveșt. *Prin deșerl străbat sălbalec mari familii beduine, Sorind viața lor de basme pe etmpie răsipiți.* O.I 45/12. *Era nebună, ca un copil rătăcit într-o grădină fermecată de basme.* P.L. 101/15 [V. 1 ; Pr. 1]. ◒ (Comparație, sugerînd ideea de superlativ al frumosului) [Alecsandri] *visînd o umbră... Cu doi ochi ca două basme mistice, adînce, dalbe.* O.I 32/32 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A se aduna toate basmele în ochii cuiva** v. o c h i [V. 1]. ✦ Ficțiune, mit. *Eliad zidea din visuri și din basme seculare Delta biblicelor stnle, profețiilor amare.* O.I 31/19 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A gîndi în basme** = a gîndi în metafore fabuloase. *Ideal pierdut în noaptea unei lumi ce nu mai este. Lume ce gîndea în basme și vorbea în poezii.* O.I 29/2 [V. 1].

2. Închipuire, himeră. *O, moarlea-i un secol cu sori înfloriți Cînd viața-i un basmu pustiu și urît.* O.I 38/12. *Mi-aș risipi o vială de cugetări senine Pe basme și nimicuri, cuvinte cumpănind.* O.I 232/5 [V. 2].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **basmu** (**O.I** 38/12) **basmul**, (**O.I** 32/27, 119/10) ; pl.n.ac. **basme** (**O.I** 29/2, 31/19 32/32 15/12, 45/22. 232/5 ; **P.L.** 98/36), **basmele** (**O.** 73/4 ; **P.L.** 52/10, 101/15).

***BASORELIÉF** s.n. v. basrelief.

BASRELIÉF s.n. Sculptură în care figurile ies în relief pe un fond cu care fac corp comun. *Umbra prinse conturele unui basrelief.* P.L. 46/40. *Am împlut suprafața păreților cu ornamente și basrelieîuri.* P.L. 79/12 [Pr. 2].

— Forme gramaticale : sg.g.d. **basrelief** (**P.L.** 46/40) ; pl.n.ac. **basreliefuri** (**P.L.** 79/12).

BATALIÓN s.n. F i g. (La pl.) Mulțime pregătită pentru luptă. *Încingeți-vă spada la dantul cel de moarte... Aici vă duceți valuri în mii batalioane.* O.I 24/22. *Se mișc'batalioane a plebei proletare.* O.I 62/23 [V. 2].

BÁTE vb. III. I. I. I n t r a n z. A lovi, a izbi. *Călărelii împlu cîmpul și roiesc după un semn Și în caii lor sălbateci bat cu scările de lemn.* O.I 148/4. *Ea bătu cu pumnii în trunchiul de copac.* P.L. 95/16 [V. 1 ; Pr. 1]. ◇ Expr. **A bate din picioare** = a tropăi. [Iepele] *nechezau și băteau din picioare.* P.L. 16/20 [Pr. 1]. **A bate din palme** = a aplauda. *Bravo! bravo! El bălea din palme rizînd.* P.L. 62/13 [Pr. 1]. **A bate din pinteni** v. p i n t e n [V. 1]. **A bate din aripi** = a flîfli. ◒ (Element de personificare)

A nopții gigantică umbră ușoară... zboară Din aripi bătînd. O.I 3/4 [V. 1]. ◆ A juca o carte. ◇ Expr. **A-și bate** joc de cineva = a-și bate joc de... = a lua în râs, a batjocori. *Prea mulți bătut joc de limbă, de străbuni și obiceiu. Ca să nu s-arate-o dulă ce sunteți — Niște mișei!* O.I 151/25. *Iară dama, Cunigunda, zise-atunci, bătîndu-și joc..... Doc-amorul îi-e fierbinte... Mergi, mănușa de-mi tîrîcăi!»* O.I 166/6. *Și umbra mea își bate joc de mine acuma.* P.L. 60/30 [V 2; Pr. 1]. **Bată-l vinu**, exclamație care exprimă un sentiment de simpatie. *Cu obrăjei ca doi bujori. De rumeni, bată-i vina, Se furișează pîndilor Privind la Cătălina.* O.I 173/30 [V. 1]. ◇ (În imprecații) *Ascundeți-vă mai bine, bată-vă-ar mama lui Dumnezeu.* P.L. 16/38 [Pr. 1].

3. Refl. recipr. A se lupta. *Făt-Frumos își luă ziua bună... ca să se ducă, să se bată el singur cu oștile împăratului.* P.L. 4/30. *Totdeauna m-am luptat în luptă dreaptă. Dar cu tine nu m-oi bate.* P.L. 6/14. *Să se bată cu el. Făt-Frumos nu putea.* P.L. 12/23 [Pr. 3].

4. Tranz. A bătători un drum, a umbla mereu pe aceeași cale. ◒ (În context figurat) *Pe căi bătute — adesea vrea mintea să mă poarte.* O.I 203/3. (Sugerînd statornicia unui sentiment) *Altul este al lău suflet, Alții ochii lăi acum, Numai eu, rămas aceiași, Bat mereu aceiași drum.* O.I 112/12 [V. 2]. ◒ Refl. pas. (Metaforic) *Însă tu îmi vei răspunde că e bine ca în lume... Să-mi dedic a mele versuri la cuvoane, bunăoară, Și dezgustul meu din suflet să-l împac prin a mea minte. — Dragul meu, cărarea asta s-a bătut de mai nainte.* O.I 137/18 [V. 1].

5. Tranz. A încrusta, a acoperi, a împodobi cu pietre sau metale prețioase. *Cu fruntea-ntr-un cerc de aur, bătut cu diamante... era frumos ca luna unei nopți de vară.* P.L. 6/1 [Pr. 1]. ◒ (În context figurat) *Eram să-ți fes o haină urzită în discințece, bătută-n fericire.* P.L. 7/39. *Un drum împărătesc acoperit cu prund de argint și bătut cu pulbere de raze.* P.L. 20/21 [Pr. 2].

6. Intranz. A ciocăni la ușa cuiva, a-și anunța sosirea (lovind în poartă, în fereastră). *În poarta prăbușită ce duce-n fund de munte, Cu clrța lui cea vechie el bate de trei ori.* O.I 93/27. *El sui iute scările și bătu tare în ușa tinzii.* P.L. 40/16. *Ieronim se-ntinsese pe patu-i... cînd auzi bătînd încet în ușă.* P.L. 96/4; cf. P.L. 49/7 [V. 1; Pr. 3]. ◇ Expr. **A bate la ușă (sau la ușa cuiva)** = a vizita, a veni la... *Pierzîndu-și timpul cu dulci nimicuri, N-ai vrea ca nime-n ușa ta să bată.* O.I 119/6. *D-ta ai încelat de-a fi viitoriul meu bărbat — sau cel puțin anul meu de doliu au depărtat această fericită perspectivă Vei bate iar la ușa mea după un an.* P.L. 99/34 [V.1; Pr. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **A bate la poarta vieții** v. poartă [V. 1]. **A bate la porțile gîndirii** v. poartă [V. 1]. ◆ A atinge ușor. *Și dacă ramuri bat în geam Și se cutremur plopii, E ca în minte să te am Și-ncet să te apropii.* O.I 193/1 [V.1]. ◒ (Element de personificare) *Vîntul jalnic bate-n geamuri Cu o mînă tremurîndă.* O.I 76/3 [V.1].

7. Intranz. (Despre inimă) A palpita, a zvîcni. *Pe inima-mi pustie zadarnic mîna-mi fiu. Ea bate ca și ceriul încel într-un sicriu.* O.I 71/4. *Ce încet bate inima mea acum.* P.L. 82/31. *Inima-i bătea în pereții pieptului.* P.L. 83/30; cf. P.L. 82/32 [V. 1; Pr. 3]. ◒ (Repetiție) *Inima îmi bate, bate și nu tace.* O.I 10/2 [V. 2]. ◆ (Despre alte părți ale corpului) A se mișca ușor (vădind emoție). *Răsfiratul păr de aur, peste perini se-mprăștie, Tîmpla bate liniștită ca o umbră viorie.* O.I 79/8. *Și din oglindă luminiș Pe trupu-i se revarsă, Pe ochii mari, bătînd închiși Pe fața ei întoarsă.* O.I 168/15 [V.2]. (Refl) *Sub pleoapele închise globii ochitor se bat.* O.I 79/11. *De se-ntîlnește drag cu drag Cum inima la cere: Dispar și ceruri și pămînt Și pieptul lău se bate.* O.I 189/14 [V.2].

II. Tranz. și refl. A (se) mișca, a (se) clătina, a undui. *Lîngă lacul care-n tremur somnoros și lin se bate, Vezi o masă mare-ntinsă cu făclii prea luminate.* O.I 85/17. *Se scutură saltelmii de loamnă și de vînt, Se bat încel din ramuri, tnglnă glasul lău... Mereu se vor lot bate, tu vei dormi mereu.* O.I 129/5—6. *Bate vîntul frunza-n dungă, Cîntărețîi mi-i alungă.* O.I 214/8 [V. 4]. ◇ Expr. (Despre păduri) **A-și bate frunza** = a foșni. *Codru-și bate frunza lin.* O.I 206/2. *S-auzi cum codru frunza-și bate.* O.I 228/19 [V. 2].

III. Intranz. (Despre vînt) A sufla. *Că de-i vremea rea ori bună, Vîntu-mi bate, frunza-mi sună.* O.I 123/26. *Bate vîntul dintr-o parte — larna-i ici, vara-i departe.* O.I 214/10 [V. 2].

IV. Intranz. A răsuna, a suna. *A mea tîră d-a surda o să bată.* O.I 23/7 [V. 1]. ◆ Tranz. A anunța ora prin sunetul unui orologiu. *San Marc sinistru miezul nopții bate.* O.I 202/11 [V. 1]. ◆ Refl. impers. *Se bate miezul nopții în clopotul de-aramă.* O.I 203/1; cf. O.I 203 [V. 2]. ◇ Expr. **A-l bate (cuiva) ora mîntuirei** v. mîntuire [Pr. 1]. ◆ Tranz. A executa o bucată muzicală la un instrument, marcînd ritmul. *Astfel mîna-ți tremurîndă Bate-un cîntec.* O.I 18/22 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A bate (în) ritmul sfînt al unei ode** v. odă [V. 2].

V. Intranz. (Despre surse de lumină) A-și strecura razele, a lumina. *Peste albele izvoare Luna bale pintre ramuri.* O.I 101/14. *Și dacă stele bat în lac Adîncu-l luminînd-l, E ca durerea mea s-o-mpac Înseninîndu-mi gîndul.* O.I 193/5. *Ce caufi unde bate luna?* O.I 228/1; cf. O.I 112/2, 188/9; P.L. 94/17 [V. 5; Pr. 1]. (Tranz.) [Codrul] *își deschide-a lui adîncuri, fața lunei să le bată.* O.I 83/26 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **bat** (O.I 112/12)' 3 sg. **bate** (O.I 10/2, 10/2, 18/22, 71/4, 76/3, 79/8, 93/27, 101/14, 112/2, 123/26, 159/12, 164/14, 188/9, 202/11, 206/2, 211/8, 214/10, 228/1, 228/19; P.L. 60/30, 82/31), **se bate** (O.I 85/17, 189/14, 203, 203/1), 3 pl. **bat** (O.I 148/4, 192/1, 193/5, 226/3, 226/14), **se bat** (O.I 79/11, 129/5), imp. 3 sg. **bătea** (P.L. 62/13, 82/31, 83/30, 94/17), 3 pl. **băteau** (P.L. 16/20), p.s. 3 sg. **bătu** (P.L. 40/16, 49/7, 95/16), p.c. 3 sg., **s-a bătut** (O.I 137/18), 2 pl. **v-ați bătut** (O.I 151/25), viit. 1 sg. **m-oi bate** (P.L. 6/14), 2 sg. **vei bate** (P.L. 99/34), 3 sg. **va bate** (P.L. 82/32), **o să bată** (O.I 23/7), 3 pl. **se vor bate** (O.I 129/6); **o să-și bată** (O.I 134/8); conj. prez. 3 sg. **să bată** (O.I 83/26, 119/6; P.L. 16/31, 16/37, 82/28); **să se bată** (P.L. 4/30, 12/23); opt. prez. **bată-v-ar** (P.L. 16/38); imper. 3 sg. **bată** (O.I 173/30); inf. **a bate** (P.L 28/31); part. **bătut** (O.I 75/22, 82/24; P.L. 6/4, 20/21), **bătută** (P.L. 7/39); **bătute** (O.I 203/3); ger. **bătînd** (O.I 3/4, 87/20, 166/6, 168/15; P.L. 96/4).

BÁTERE s.f. Acțiunea de a bate (vîntul). *Îngîna-ne-vor c-un cînt Singuratece izvoare, Bîtnda batere de vînt.* O.I 75/20 [V. 1].

BATÍSTĂ s.f. Basma. *Genariul ți aruncă în față o batistă roșie.* P.L. 15/14 [Pr. 1].

BAZĂ vb. I. Tranz. A se întemeia. *O astrologie... bazată pe sistemul geocentrist.* P.L. 35/11 [Pr. 1].

BÁZĂ s.f. Fig. Fond, temei. *În noi totul e spoială, totu-i lustru fără bază.* O.I 35/11 [V. 1].

BĂDÍCĂ s.m. Diminutiv hipocoristic al lui bade. *Da, bădică, mîine ți se-mplinește anul.* P.L. 17/29 [Pr. 1].

BĂGÁ vb. I. 1. Tranz. A vîrî. *Bagă degetul prin rara casă De năvod.* O.I 46/11. *Îl izbi de pămînt și-l băgă-n fîrînă pîn în gîsene.* P.L. 9/3. *Să privim acum și la sărăcia iluminată de razele unei lumînări de său, băgate în gîtul unui clondir.* P.L. 32/2; cf. P.L. 9/5, 9/14, 27/6, 97/23 [V. 1; Pr. 6].

2. (În expr.) **A băga de seamă** = a observa, a da atenție. *Tu pe-alături le strecoară, Nu băga nici chiar de seamă... De te-ndeamnă, de te cheamă.* O.I 198/2. *El băga de samă, că gîndirile lui adesa se transformau în șiruri ritmice, în vorbe rimate.* P.L. 32/16. *Vei fi bágat de samă o împrejurare.* P.L. 42/41; cf. P.L. 27/9, 68/19 [V. 1; Pr. 4].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **bagă** (O.I 46/11), imp. 3 sg. **băga** (P.L. 32/16), p.s. 3 sg. **băgă** (P.L. 9/3, 9/5, 9/14, 27/9), viit. II 2 sg. **vei fi băgat** (P.L. 42/41); opt. prez. 2 sg. **ai băga** (P.L. 97/33), p. 3 sg. **ar fi băgat** (P.L. 68/19); imper. 2 sg. **nu băga** (O.I 198/2); part. **băgate** (P.L. 27/6, 32/2).

BĂHNÍT, -Ă adj. (Mold.; despre apă) Clocit, stătut. *Văzînd că ea-i răsuflată și băhnită, presupuse că bătrînul trebuia să fi murit.* P.L. 98/41 [Pr. 1].

BĂIÁT s.m. (Și în forma *băiet*) 1. Copil de sex bărbătesc. *Și pe cîmpul gol el vede un copil umblînd discuț... — Bună vreme, măi băiete!* O.I 84/1. *Un băiet de țigan... mișca niște coarde false.* P.L. 26/38 [V. 1; Pr. 1]. ◇ *Băiat din flori* v. floare [V. 1].

2. Adolescent, flăcăiaș. *Ochii tui cei moi și strălucifi se pierdură iar în acea intensivă visătorie, care stă cîteodată atît de bine băieților.* P.L. 27/20. *Avea ochi albaștri, ceea ce vra să zică muț, și era frumos băiet.* P.L. 66/15. *Nu te prefface în rasă și comanac din ceea ce ești, un băiet cuminte.* P.L. 82/26; cf. P.L. 27/36, 63/4, 64/12 [Pr. 6].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **bălat** (O.I 173/27; P.L. 63/4), **băiet** (P.L. 26/38, 27/36, 64/12, 66/15, 82/26), voc. **bălete** (O.I 84/1); pl.g.d. **băieților** (P.L. 27/20). — Variantă: (Mold., Transilv.) **băiét** (P.L. 26/38, 27/36, 64/12, 66/15, 82 /26) s.m.

BĂIÉT s.m. v. **băiat**.

BĂIETÁN s.m. Flăcăiaș. *Uscăciunea neagră... a părului contrasta plăcut cu fața fină, dulce și copilărească a băielanului.* P.L. 27/17 [Pr. 1].

***BĂJÉNIE** s.f. v. **bejanie**.

BĂLÁI, -E adj. 1. (Despre păr) Blond, auriu. *Părul tău bălai și moale de mi-l legi după grumaz... Fericit mă simt atuncea.* O.I 82/10. *O, vin', în părul tău bălai S-anin cununi de stele.* O.I 172/17. *Din valurile vremii, iubita mea, răsai Cu brațele de marmur, cu părul lung, bălai.* O.I 213/2; cf. O.I 82/23, 95/33, 97/23, 127/3, 179/28; P.L. 4/15 [V. 8; Pr. 1]. ◆ Cu părul blond. *Ea se lăsase dulce... Și-și răzimase capul bălai de a lui umăr.* O.I 97/20. *Numai luna printre ceață Varsă apelor văpaie, Și le află strînsă-n braț Dulce dragoste bălaie.* O.I 210/28. *Jelea într-o lungă doină pe Ileana, împărăteasa cea bălaie a lui Făt-Frumos.* P.L. 13/15 [V. 2; Pr. 1]. ◆ (Despre față) Alb, blond. *S-apar-o zînă tinișiță... O față dulce și bălaie.* O.I 229/3 [V. 1].

2. Fig. (Despre lucruri) Galben-strălucitor. *Luna... luna iese-ntreagă, se înalț-așa bălaie.* O.I 154/23 [V. 1]. ◆ Cu reflexe galben-strălucitoare. *Un luciu întins, limpede, adînc, în a cărui oglindă bălaie se scălda în fund luna de argint și stelele de foc.* P.L. 19/16 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **bălai** (O.I 82/10, 95/33, 97/20, 97/23, 127/3, 172/17, 213/2; P.L. 4/15), **bălaie**(O.I 82/23, 154/23, 179/28, 210/28, 229/3; P.L. 13/15, 19/16).

BĂNÁT s.n. (Regional, în expr., ca formulă de politețe) **A nu fi cu bănat** = a nu se supăra cînd e rugat pentru ceva, a nu-i lua vorba în nume de rău. *„Ce vrei tu?" — „Noi? Bună pace! Și de n-o fi cu bănat, Domnul nostru-ar vrea să vază pe mărițul împărat".* O.I 146/8 [V. 1].

BĂRBÁT s.m. 1. Persoană adultă de sex masculin. *Vrei dar ca un bărbat pe care nu-l iubești... să te ia de soție?* P.L. 76/29. *În genere îmi place a reprezenta pe femeia agresivă. Bărbatul e firește agresiv.* P.L. 79/31. *Atît bărbat s-ar simți măgulit, el... nici măgulit nu-i.* P.L. 88/34; cf. P.L. 79/35, 89/5 [Pr. 5]. ◆ Personalitate marcantă. *Însă tu îmi vei răspunde că e bine ca în lume Prin frumoasă stăruire să pătrunzi al meu nume, Să-mi atrag luare-aminte a bărbaților din țară.* O.I 137/15 [V. 1].

2. Soț. *Iar cărările vieții fiind grele și înguste, Ei încearcă să le treacă prin proiecție de fuste, Dedicînd broșuri la dame a căror bărbați ei speră C-ajungînd cîndva miniștri le-a deschide carieră.* O.I 137/25. *Aî încelat de-a fi viitoriul meu bărbat.* P.L. 99/32; cf. P.L. 99/30 [V. 1; Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **bărbat** (P.L. 76/29, 79/35, 88/34, 89/5, 99/30, 99/32), **bărbatul** (P.L. 79/31); pl.n.ac. **bărbați** (O.I 137/25), g.d. **bărbaților** (O.I 137/15).

BĂRBĂTÉSC, -EÁSCĂ adj. De bărbat, ca al bărbaților. [Maria] *intra îmbrăcată ca băiet... picioruțele cele mai mici din lume în botine bărbătești.* P.L. 64/16 [Pr. 1].

BĂRBĂTÉȘTE adv. Ca bărbații. *Acel portret înfățișa un chip îmbrăcat bărbățește.* P.L. 30/6 [Pr. 1].

BĂRBÍE s.f. Partea inferioară, rotunjită, a feței. *Și bărbia lui s-apasă de al pietrei umăr rece.* O.I 50/17. *Nasul* [ei era] *fin și bărbia rătundă și dulce ca la femeile lui Giacomo Palma.* P.L. 77/23. *Bărbia se rotunjește ca un măr galben.* P.L. 92/12; cf. O.I 84/39; P.L. 58/32, 76/5, 93/11 [V. 2; Pr. 5].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **bărbie** (P.L. 76/5), **bărbia** (O.I 50/17, 84/39; P.L. 58/32, 77/23, 92/12, 93/11).

***BĂȘÍCĂ** s.f. v. **beșică**.

BĂTĂIE s.f. **1.** Sunetul produs de mecanismul unui ceas. *Între aceşti muri afumaţi, plini de mirosul tutunului... şi de cadenţata bătaie a unui orologiu de lemn, ardeau lămpi somnoroase.* P.L. 27/23 [Pr. 1].

2. Zvicnire, palpitaţie a inimii. *Cînd pui capul tu pe pieptu-mi şi bătăile îi numeri... Fericit mă simt atuncea cu asupra de măsură.* O.I 82/5. *Le trage* [degetele] *la inima lui, să le facă a simţi desele şi nemăsuratele-i bătăi.* P.L. 57/28; cf. **P.L.** 84/7 [V. 1; Pr. 2].

3. Luptă, bătălie. *Urlă cîmpul şi de tropot şi de strigăt de bătaie.* O.I 118/10 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **bătaie** (**O.I** 148/10; **P.L.** 27/23); pl.n.ac. **bătăi** (**P.L.** 57/28). **bătăile** (**O.I** 82/5; **P.L.** 81/8).

BĂTĂLÍE s.f. Luptă. *Urlete de bătălie s-alungau după-olaltă.* O.I 144/16. *Nu zîmbea nici la... poveştile bătrîne şi glumele a ostaşilor înălbiţi în bătălie.* P.L. 3/15 [V. 1; Pr. 1]. ◇ Expr. **Şiruri de bătălie** = oaste în front de luptă. *În zadar flamura verde o ridică înspre oaste... Căci se clatină rărite şiruri lungi de bătălie.* O.I 148/5 [V.1]. **A merge cu bătălie asupra cuiva** v. merge [Pr. 1]. ◒ (În context figurat) *Vedeţi cum urna crapă, cenuşa reînvie, Cum murmură trecutul cu glas de bătălie.* O.I 24/26 [V. 1].

BĂTĂTÚRĂ s.f. (Despre veşminte; în expr.) **A fi mai mult urzeală decît bătătură** = a fi deşirat, foarte uzat. *Surtucul lui... era mai mult urzeală decît bătătură.* P.L. 32/9 [Pr. 1].

BĂTRÎN[1] s.m. **1.** Bărbat în vîrstă înaintată. *Frumseţile-ne tineri bătrînii lor distrug.* O.I 59/35. *Bătrînul cu-a lui cîrjă sus genele-şi ridică.* O.I 93/21. *Maiestrul Ruben era un bătrîn de o antică frumuseţă.* P.L. 40/30. *Presupune că bătrînul trebuia să fi murit.* P.L. 98/41; cf. **O.I** 93/29, 93/33, 94/6, 98/31, 146/10, 147/37; **P.L.** 39/33, 58/29, 59/7, 59/12, 73/19, 74/18, 74/21, 74/32, 75/22, 75,37, 76/9, 76/16, 96/16, 98/23 [V. 8; Pr. 16]. ◒ (Depreciativ) *O, tu nici visezi, bătrîne, cîţi în cale mi s-au pus!* O.I 146/23 [V. 1].

2. (În expr.) **Din bătrîni** = din moşi-strămoşi, de demult. *Căci le iubeam cu ochi păgîni Şi plini de suferinţi, Ce mi-i lăsară din bătrîni Părinţii din părinţi.* O.I 192/7. *Ascultă... la acele veşti din bătrîni.* P.L. 37/23 [V. 1; Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **bătrîn** (**O.I** 146/10; **P.L.** 40/30, 58/29, 75/22, 75/37, 76/9, 76/16), **bătrînul** (**O.I** 93/21, 93/29, 93/33, 94/6, 147/37; **P.L.** 59/7, 59/12, 73/19, 74/18, 74/21, 74/32, 96/16, 98/23, 98/41), **bătrînu-** (**O.I** 98/31). voc. **bătrîne** (**O.I** 146/23); pl.n.ac. **bătrînii** (**O.I** 192/7; **P.L.** 37/23), **bătrînii** (**O.I** 59/35; **P.L.** 39/33).

BĂTRÎN[2]**, -Ă** adj. **1.** Înaintat în vîrstă. *Inimi mari, tinere încă, deşi voi sunteţi bătrîni.* O.I 35/15. *De-un veac el şede aşlfel — de moarte-uitat, bătrîn.* O.I 93/8. *Iar colo bătrînul dascăl cu-a lui haină roasă-n coate. Într-un calcul fără capăt tot socoate şi socoate.* O.I 132/1. *Ieronim îşi rechemă în minte scrisoarea bătrînului Euthanasius.* P.L. 85/7; cf. **O.I** 46/22, 64/2, 83/13, 91/21, 92/20, 98/16, 99/3, 107/4, 107/18, 133/32, 162/34; **P.L.** 6/24, 16/7, 30/28, 37/17, 37/27, 59/15, 61/26, 62/3, 73/4, 78/4, 82/28, 83/4, 97/7, 98/36 [V. 14; Pr. 15]. ◒ (Element de personificare) *Biserica-n ruină Stă cuviosă, tristă, puslie şi bătrînă.* O.I 69/18. *Plutea încet, încet prin albastrul tăriei, mezză noaptea bătrînă cu aripele de aramă.* P.L. 19/21. *Riuri de fulgere îi urmăreau, popoare de tunete bătrîne.* P.L. 54/5 [V. 1; Pr. 2]. ◒ (Construcţie metaforică) **Interpret fidel al bătrînului timp** v. interpret [Pr. 1]. ◒ (Metaforic) Venerat, respectat din cauza vîrstei înaintate şi a meritelor deosebite. *De mi-ar permite-Apolon s-aleg dintre cunune, Ghirlanda n-aş alege-o de flori plăpînde, june, Ci falnica cunună a bardului bătrîn.* O.I 17/3. *Astfel îţi e cîntarea, bătrîne Heliade.* O.I 17/19 [V. 2]. ✦ Fig. Care şi-a pierdut elanul, entuziasmul, blazat. *Iară noi? noi, epigonii?... Simţiri reci, harfe zdrobite, Mici de zile, mari de patimi, inimi bătrîne, urîte.* O.I 35/8. *O! dezmiardă, plin-eşti jună, ca lumina cea din soare... Pîn' nu-i faţa mea zbîrcită, pîn' nu-i inima bătrînă.* O.I 42/20 [V. 2]. ✦ (Despre faţa omului) Plin de zbîrcituri; lipsit de elasticitate, de prospeţime. *Ruben îşi nelezi încet barba şi o adîncă întristare era scrisă pe faţa lui bătrînă şi înţeleaptă.* P.L. 43/17 [Pr. 1].

2. De demult, vechi. *Iar Negruzzi şterge colbul de pe cronice bătrîne.* O.I 32/19. *În izvoarele bătrîne pe eroi mai pot să caut.* O.I 149/23. *Nu zîmbea... nici la poveştile bătrîne şi glumele a ostaşilor înălbiţi în bătălie şi nevoi.* P.L. 3/14; cf. **P.L.** 12/22, 44/1, 46/10 [V. 2; Pr. 4]. ✦ (Despre păduri) Cu arbori seculari. [Alecsandri] *vîstnd cu doina tristă a voinicului de munte ... Visul selbelor bătrîne de pe umerii de deal.* O.I 35/3. *Iubesc o fată frumoasă ... fata Genarului, om mîndru şi sălbatic ce-şi petrece viaţa vînînd prin păduri bătrîne.* P.L. 11/2 [V. 1; Pr. 1]. ✦ Care există din timpuri imemoriale. *Vede Eufratul şi Tigris, Nilul, Dunărea bătrînă.* O.I 144/1. *În luptă cu oceanul bătrîn ea se simte reînfiinţînd.* P.L. 100/27; cf. **P.L.** 11/21 [V. 1; Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **bătrîn** (**O.I** 93/8, 99/3, 107/4, 107/18, 162/34; **P.L.** 73/4, 78/4, 82/28, 98/36, 100/27). **bătrînul** (**O.I** 64/2, 98/16, 132/1, 133/32; **P.L.** 44/1, 97/7). **bătrînă** (**O.I** 42/20, 46/22, 69/18, 144/1; **P.L.** 6/24, 12/22 16/7, 19/21, 43/17), g.d. **bătrîn** (**O.I** 17/3; **P.L.** 30/28), **bătrînului** (**P.L.** 28/40, 83/4, 85/7), voc. **bătrîne** (**O.I** 17/19), **bătrîn** (**O.I** 83/13); pl.n.ac. **bătrînii** (**O.I** 35/15, 92/20; **P.L.** 37/27, 59/15), **bătrînii** (**O.I** 91/21), **bătrîne** (**O.I** 32/19, 35/8, 149/23; **P.L.** 3/14, 11/2, 11/21, 46/10, 54/5, 62/3), g.d. **bătrînii** (**P.L.** 37/17, 61/26), **bătrîne** (**O.I** 35/3).

BĂTRÎNEŢĂ s.f. Perioadă a vieţii, urmînd maturităţii. *Bătrîneţa este o moarte înceată.* P.L. 82/31 [Pr. 1].

***BĂTRÎNÉŢE** s.f. v. **bătrîneţă**.

BĂŢ s.n. Bucată de lemn subţire (şi lungă). *Zugrăvit-au c-un cărbune copilaşul cel isteţ Purceluşi cu coada sfredel şi cu beţe-n loc de labă.* O.I 84/19. *Iată vine-un soi de pace c-o năframă-n vîrf de băţ.* O.I 146/5 [V. 2]. ✦ (Adverbial) Drept, ţeapăn. — *Domnule! zice ea, stăpînindu-se şi stînd băţ înaintea lui.* P.L. 69/9 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **băţ** (**O.I** 146/5); pl.n.ac. **beţe** (**O.I** 84/19).

BEÁ vb. II. Tranz. **1.** A înghiţi un lichid. *Ea... va bea numai apă în vremea luptei cu line.* P.L. 8/32. — *Stăi, să mai bem apă, zise mama pădurilor.* P.L. 9/1; cf. **P.L.** 8/30, 8/31, 9/3, 9/4 [Pr. 6]. (Intranz.) *Acolo Domnul beu din apă, şi-şi spălă faţa sa cea sfîntă.* P.L. 13/27 [Pr. 1] ◒ (Construcţii metaforice) (Superlativ al sentimentului,

de admirație) **A bea apă din gura cuiva**. *Și era atît de argintos rîsul ei și gurița atît de frumoasă! — i-ai fi băut apă din gură.* P.L. 69/21 [Pr. 1]. **A bea pînă în fund** = a se împărtăși pe deplin, pînă la capăt din... *Va crește lot ce-n lume este menit să crească, Va bea pîn-în fund cupa, pîn'va vrea s-o zdrobească, Căci va muri cînd nu va avea la ce trăi.* O.I 61/19. *Pîn-în fund băui voluptatea morții Netulburătoare.* O.I 199/7 [V. 2]. **A bea din apa fără gust și uitătoare a Lethei** = a uita cu desăvîrșire totul. *De cîte ori s-a întrupat din nou, de attlea ori a băut din apa fără gust și uitătoare a Lethei!* P.L. 46/24 [Pr. 1]. ◒ (Metaforic) A sorbi, a suge. *Îi luă fața în mîni și o sărută cu atîta ardoare, o strînse cu attta foc, încît li părea c-a să-i beie viața toată din gura ei.* P.L. 49/21 [Pr. 1].

2. (Folosit și absolut) A consuma băuturi alcoolice. *Bani n-am mai văzut de-un secol, vin n-am mai băut de-o lună.* O.I 46/4. *Și se sărutară feciorii de-mpărați în urările boierilor și băură și se sfătuiră.* P.L. 6/18 [V. 1; Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg **bè** (**P.L.** 8/31), p.s. 1 sg. **băui** (**O.I** 199/7), 3 sg. **bău** (**P.L.** 9/3, 9/4), **beu** (**P.L.** 13/27), 3 pl. **băură** (**P.L.** 6/18), p.c. 1 sg. **am băut** (**O.I** 46/4), 3 sg. **a băut** (**P.L.** 46/24), viit. 3 sg. **va bea** (**O.I** 61/19; **P.L.** 8/32). **a să beie** (**P.L.** 49/21); conj. prez. 1 pl. **să bem** (**P.L.** 8/30, 9/1); opt. prez. 2 sg. **ai fi băut** (**P.L.** 69/21).

BEAT, -Ă adj. Fig. Stăpînit de delir, delirant. ◒ (În context figurat) *Mintea mi-e seacă, gîndul netot, Pustiul arde-n inima-mi beată.* O.I 27/4 [V. 1].

BEDUÍN[1] s.m. Persoană care face parte dintr-o populație nomadă din Arabia și Africa de nord. *Și-atunci Memfis se înalță, argintos gînd al pustiei, Închegare măiestrită din suflarea vijeliei... Beduini ce stau în lună, o minune o privesc.* O.I 45/21 [V. 1].

BEDUÍN[2], **-Ă** adj. De beduini[1], format din beduini[1]. *Prin deșert străbat sălbatec mari familii beduine.* O.I 45/11 [V. 1].

BEJÁNIE s.f. (La pl.) Șiruri de pribegi. ◒ (Metaforic) Roiuri (v. și armie, popor, procesie) *Peste flori, ce cresc în umbră, Lîngă ape, pe potici, Vezi bejănii de albine.* O.I 100/15 [V. 1].

BENCHÉT s.n. Ospăț. *Scheletele înmormîntate de volburete năsipului arzător al pustiilor au să se scoale spre a se sui în lună la benchetele lor.* P.L. 19/36 [Pr. 1].

BERBÁNT, -Ă adj. Curtenitor, galant. ◒ (Element de personificare) *Fluturi mulți, de multe neamuri, vin în urma lui un lanț, Toți cu inime ușoare, toți șagalnici și berbanți.* O.I 87/16 [V. 1].

***BERBÉC** s.m. v. **berbece**.

BERBÉCE s.m. Masculul oii. ◒ (Glumeț-ironic) *Umbra eroului nostru dispărea prin șiroaiele ploaiei, care dederă capului său aspectul unui berbece plouat.* P.L. 26/18 [Pr. 1].

BÉRE s.f. Băutură alcoolică ușoară. *Pe la mese se zăreau ...oameni ...trăgînd din cînd în cînd cu sorbituri zgomotoase cîte o gură din cafeaua și berea ce li sta dinainte.* P.L. 28/33 [Pr. 1].

***BESACTEÁ** s.f. v. **besectea**.

BESECTEÁ s.f. (Mold.) Cutioară. *Tata i-a dat un ceasornic frumos, mama — o besectea de toaletă.* P.L. 66/9 [Pr. 1].

BÉSTIE s.f. Fig. Om sălbatic, feroce. *Vă văd... bestiilor care pe azi îl țin în fiară, Cum tingușiți privirea cea stearpă și amară. Cum cădeți în genunchi!* O.I 21/1 [V. 1].

BEȘÍCĂ s.f. (Mold., Transilv.) 1. Vezica urinară a unor animale, uscată și întrebuințată pentru acoperirea ferestrelor. *O beșică-n loc de sticlă e întinsă-n ferăstruie.* O.I 84/21 [V. 1].

2. Fig. Sferă, balon. *Casa se prefăcu într-o peșteră... cărțile în beșici mari de sticlă.* P.L. 43/27; cf. **P.L.** 13/37 [Pr. 2]. ◒ (Construcție metaforică) **Beșică de spumă** = cantitate neglijabilă, nimica toată. *Gloria-i închipuirea ce o mie de negheobi Idolului lor închină, numind mare pe-un pitic Ce-o beșică e de spumă, într-un secol de nimic.* O.I 140/4 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **beșleu** (**O.I** 84/21, 140/4); pl.n.ac. **beșleĭ** (**P.L.** 43/27), **beșleile** (**P.L.** 43/37).

***BETEÁLĂ** s.f. v. **petează**.

BEȚÍE s.f. 1. Deprindere de a bea în cantități mari băuturi alcoolice. *A mea tiră de-a surda o să bată... În preajma minții voastre ucisă de orgie Și putredă de spasmuri, și arsă de beție.* O.I 23/11 [V. 1].

2. Fig. Stare sufletească de tulburare, de amețeală, pricinuită de-o pasiune, de-o emoție puternică. *Ea-l lăsă un moment să se trezească din această beție.* P.L. 94/27 [Pr. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Dureroasă beție** v. dureros [Pr. 1]. ◒ (Metaforic) Patimă, pasiune (v. și nebunie, suspin, vară) *Am văzut fața la pală de o bolnavă beție.* O.I 29/21 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Încîntare vană, amăgire. *Acest din urmă o face pentr-un pahar de vin... altul pentr-un titlu... dar la toți, în esență, este aceeași, un moment de beție.* P.L. 82/9 [Pr. 1].

BEȚIȘÓR s.n. Bastonaș. ◒ (Ironic). *Ne-ați venit apoi, drept minte o sticluță de pomadă. Cu monoclu-n ochi, drept armă bețișor de promenadă.* O.I 151/12 [V. 1].

BIBLIOTÉCĂ s.f. Colecție de cărți. *Eu singur le cumpăram* [cărțile] *cu toptanul, bibliotecii risipite ale oamenilor bătrîni.* P.L. 61/26 [Pr. 1].

BIET, BIÁTĂ adj. Vrednic de compătimire. *Amețiți de limbe moarte, de planeți, de colbul școlii, Confundam pe bietul dascăl cu un crai mincat de molii.* O.I 140/30. *Era o durere mîndră în fața lui, și bietei Cezare îi ieși o lacrimă în ochi.* P.L. 85/10. *Se uita lung, serios în fața roșinoasă și rîșie a bietei fete.* P.L. 88,14; cf. **O.I** 46/19, 182/17; **O.IV** 366/8; **P.L.** 61/35, 92/18 [V. 4; Pr. 4]. ◒ (Glumeț-ironic) *Iată pe mină cum codește-un negru purec; Să-mi moi degetul în gură — am să-l prind — ba las săracul!... bietul „ins"! la ce să-l purec?* O.I 48/4. *Gîsesc, pe de altă parte, că un tînăr nesedus e mai greu de a seduce decît o fată și că biata Venus trebuie să-și fi avut chinul ei cu Adonis.* P.L. 80/12 [V. 1; Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **biet** (**O.I** 182/17), **bietul** (**O.I** 48/4, 140/30), **biata** (**O.I** 46/19; **O.IV** 366/8;

P.L. 80/12, 92/18), g. d. **bietului (P. L.** 61/35), **bietei (P.L.** 85/10, 88/14).

BILIÁRD s.n. Masă pe care se practică jocul de biliard. *Dincolo unul scria cu cridă pe postavul verde al biliardului.* P.L. 28/35 [Pr. 1].

BÍNE[1] adv. **1.** Convenabil, plăcut. *Dar și mai bine-i, cînd afară-i sloată, Să stai visînd la foc, de somn să picuri.* O.I 119/7 [V. 1]. ◇ Expr. **A-i fi** (cuiva) **bine** = a se găsi într-o situație prielnică. *Apoi — de vor — m-arunce în margine de drum... Tot îmi va fi mai bine ca-n ceasul de acum.* O.I 128/2 [V. 1]. **A nu-i fi** (cuiva) **bine** = a fi bolnav. *— Îi-late nu îi-e bine, domnule, zise el serios.* P.L. 61/1 [Pr. 1]. **A-i părea** (cuiva) **bine** v. p ă r e a [V. 2]. **A(-i) prinde** (cuiva) **bine** = a(-i) fi util, a(-i) folosi. *— Făt-Frumos, zise tînărul, ia-mă de mă du pînă-n pădure. că îi-oi prinde și eu bine.* P.L. 15/33. *— Făt-Frumos, zise el, aruncă-mă-n mare, că îi-oi prinde și eu bine.* P.L. 15/11 [Pr. 2]. **(Decît ...) mai bine** (să) ... = (decît ...) mai de grabă, (e) preferabil (să) ... *Decît un vis sarbăd, mai bine nimic.* O.I 40/1. *Și fost-ar fi mai bine Ca niciodată-n viață să nu te văd pe tine.* O.I 92/12. *Să rîzi mai bine și să-mi dai O gură, numai una.* O.I 171/11; cf. **O.I** 38/29; **P.L.** 6/11, 19/39, 87/19 [V. 1; Pr. 3]. **A-i părea** (cuiva) **mai bine să se cufunde în pămînt** v. p ă m î n t [V. 1]. **Bine ai venit!** formulă de salut la primirea unui oaspete. *Cît suntem încă pe pace, eu îți zic: Bine-ai venit!* O.I 116/11. *— Bine-ai venit, flăcăule, zise baba scuturîndu-se.* P.L. 16/11; cf. **P.L.** 6/7, 7/35, 11/39 [V. 1; Pr. 4]. **Bine te-am** (sau v-am) **găsit!** formulă de salut pe care o spune un nou venit. *— Bine te-am găsit, împărate, deși mă tem că nu te-oi lăsa cu bine.* P.L. 6/10. *— Bine v-am găsit, zise Făt-Frumos.* P.L. 16/10 [Pr. 2]. ◆ Fără greutate. Iesnicios. *Mîna care-au dorit sceptrul universului și gînduri Ce-au cuprins tot universul, încap bine-n patru scînduri.* O.I 134/18 [V. 1].

2. Cum trebuie, cum se cere, potrivit. *Iară noi? noi, epigonii?... Măști rizinde, puse bine pe-un caracter inimic.* O.I 35/9. *Dacă cineva i le păzește bine* [iepele]. *ea-l pune să-și alerge drept răsplată un mînz.* P.L. 15/6. *— Ascundeli-tă mai bine, bată-o-ar mama lui Dumnezeu.* P.L. 16/38; cf. **P.L.** 15/8 [V. 1; Pr. 3].

3. Exact, precis, potrivit. *Știu mai bine ce-ți prieșe, Cum am spus așa rămîne.* O.I 102/17; cf. **O.I** 65/17 [V. 2]. ◇ Loc. adv. **Chiar bine** = în întregime, de-a binelea. *Vrei s-o vezi chiar bine, s-o ții bine minte.* O.IV 365/17 [V. 1]. ◇ Expr. **A ști** (prea) **bine** (ceva) = a ști (ceva) mai dinainte, a avea (deja) cunoștință (de...). *— Știi prè bine, răspunse fata, că nu vreau ca s-o știu* [taina]. P.L. 14/39. *Știi bine că sufletul tău din începutul lumei și pînă acuma a făcut lunga călătorie prin mii de corpuri.* P.L. 16/20 [Pr. 2]. **A vedea** (sau a înțelege) **prea bine** (ceva) = a-și da seama în întregime de..., a se convinge pe deplin de... *Te duci, s-am înțeles prea bine Să nu mă fin de pasul tău.* O.I 118/1. *Văd prea bine că le iubește!* P.L. 94/12 [V. 1; Pr. 1]. **Bine ziel** v. z i c e [Pr. 2].

4. (Cu sensul unei propoziții aprobative; uneori repetat) Sînt de acord, îmi convine. *— Ce rizi? Ce-i de rîs aicea? — Bine. Haidem!* P.L. 67/24. *Vorbește-mi, zise el rugători, cum știi tu cîteodată să vorbești... — Bine, bine! știu eu!* P.L. 70/28; cf. **P.L.** 47/30 [Pr. 1]. ◇ (Precedat de „foarte") *— Chemarea unui filozof? zise umbra surîzînd cu amărăciune — foarte bine!* P.L. 18/7 [Pr. 1]. ◇ (Precedat de „dar", exprimă nemulțumirea, dezaprobarea) *— Dar bine, tată, n-o s-alerg eu după el, zise ea, roșie ca focul.* P.L. 77/2 [Pr. 1]. ◇ Expr. **El bine!** = fie (și așa)! *Simt o adorare în inima mea pentru tine, care poate ar deveni amor... dacă... ei bine, dacă nu m-ai iubi tu pe mine.* P.L. 89/14 [Pr. 1].

5. Frumos, reușit. *Acea fereastră dedea într-o chilie, pe pereții căreia erau aruncate cu creionul fel de fel de schițe ciudate — ici un sfînt... colo icoana foarte bine executată a unei rudașle.* P.L. 73/28 [Pr. 1]. ◇ Expr. **A-i sta** (sau **a-i ședea, a i se ședea**) (cuiva) **bine** = a i se potrivi (cuiva) ceva. *Zugrăvil-au c-un cărbune copilașul cel isteț Purceluși cu coada sfredel și cu beșe-n loc de labă, Cum mai bine i se șede unui purceluș de treabă.* O.I 84/20. *Tot ce-ar zice, i se cade, tot ce face-i șade bine Și o prinde orice lucru, căci așa se și cuvine.* O.I 159/21. *Ochii lui... se pierdură iar în acea intensivă visătorie, care stă cîteodată atît de bine băieților.* P.L. 27/20; cf. **O.I** 154/17 [V. 3; Pr. 1].

6. Recomandabil, indicat. *Însă tu îmi vei răspunde că e bine ca în lume Prin frumoasă stihuire să pătrunzi al meu nume.* O.I 137/13 [V. 1].

BÍNE[2] s.n.sg. **1.** Ceea ce aduce mulțumire, fericire cuiva. [**Dorul meu**] *e o-namorare de tot ce e al tău, De-un zîmbet, de-un cutremur, de bine și de rău.* O.I 232/22 [V. 1]. ◇ Loc. adv. **Cu bine** = teafăr. *Mă tem că nu te-oi lăsa cu bine.* P.L. 6/10 [Pr. 1]. ◇ Expr. **Rămîi** (sau **rămîneți**) **cu bine!** formulă de urare sau de salut la despărțire. *Rămîneți dară cu bine, sînte firi vizionare.* O.I 36/16. *De-acuma nu le-oi mai vedea, Rămîi, rămîi cu bine!* O.I 187/2. *Rămîi cu bine, fata mea; în curînd ne vom vedè iar.* P.L. 15/27 [V. 2; Pr. 1]. **A i se uri** (cuiva) **cu binele** v. u r i [Pr. 2]. ◆ Fericire (obștească). *Cît amor de drept și bine, Cîtă sinceră frăție adusese el cu sine?* O.I 53/6. *Roiuri de unde răsărînd din inima pămîntului te-a spus cum cîntă ursitorile cînd urzesc binele oamenilor.* P.L. 23/19 [V. 1; Pr. 1]. ◆ Bunăstare, prosperitate. *Mărirea să le aperi, averea și-a lor bine.* O.I 59/16 [V. 1].

2. Ceea ce e recomandabil din punct de vedere etic. [Oamenii] *numesc sînt, frumoși și bine ce nimic nu înseamnă.* O.I 36/7. *Ce e rău și ce e bine Tu le-ntreabă și socoate.* O.I 194/3; cf. **O.I** 61/2, 196/8, 198/18 [V. 5]. ◆ Ideal etic. *Cu mintea de dreptate și bine răzloare... La jugu-i el silește pe cei ce l-au urît.* O.I 62/13 [V. 1].

3. Faptă lăudabilă. *— Eu nu fac nici rău, nici bine, căci nu fac nimic. Mă joc.* P.L. 74/28 [Pr. 1]. ◇ Expr. **A face cuiva** (un) **bine** v. f a c e. [Pr. 3]. ◆ Folos, avantaj. *Destul voi așteptărăți Ca să vedeți ce bine prin bine o să ias'.* O. I 61/2 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **binе** (**O.I** 36/7, 36/16, 53/6, 59/18, 61/2, 61/2, 62/13, 187/2, 194/3, 196/8, 198/18, 232/22; **P.L.** 6/10, 15/27, 16/30, 17/5, 74/28), **binele** (**P.L.** 10/32, 12/17, 12/18, 23/19).

BINECUVÍNTĂ vb. I. T r a n z. **1.** (Folosit a b s o l u t) A binoslovi. *Deodată intră bătrînul. — Binecuvintează, părinte.* P.L. 74/19 [Pr. 1].

2. (Subiectul este divinitatea) A revărsa asupra cuiva belșug, mulțumire. *Să blasteme pe-oricine de mine-o avè milă, Să binecuvinteze pe cel ce mă împilă.* O.I 115/22 [V. 1].

— Forme gramaticale: conj. prez. 3 sg. **să binecuvinteze**. (**O.I** 115/22); imper. 2 sg. **binecuvintează** (**P.L.** 74/19).

BINEFĂCĂTÓR, -OÁRE adj. Care pricinuieşte bine, salutar. *Intră în peşteră ... o răcoreală binefăcătoare îl cuprinse pe el, pe care soarele-l arsese-n somnu-i.* P.L. 97/28 [Pr. 1].

BINEVENÍT, -Ă adj. Corespunzător, potrivit. *Puindu-şi odată-n minte de a lua pe Cezara vrînd nevrînd, lui îi erau toate mijloacele binevenite.* P.L. 91/19 [Pr. 1].

BINEZÍCE vb. III. Tranz. (Latinism) A preamări, a proslăvi, a glorifica. *Aş fi ferice de-aş fi încă o dată În patria-mi iubită, în locul meu natal, Să pot a binezice cu mintea-nflăcărată Visările juniei, visări de-un ideal.* O.I 8/7 [V. 1].

BINIŞÓR adv. 1. Cu băgare de seamă, cu luare aminte. *De luminã ca talharii* [Cupidon] *se fereşte binişor.* O.I 108/6 [V. 1].

2. (În expr.) **A sta binişor** (sau, substantivat, **cu binişorul**) = a sta cuminte, liniştit. — *Dacă nu ştii, îi-aş arăta Din bob în bob amorul, Ci numai nu te mînia, Ci stai cu binişorul.* O.I 174/20. — *Şi alăturea cu mine Sta-vei oare binişor?* O.IV 369/8 [V. 2].

BIOGRAFÍE s.f. Scriere în care este prezentată viaţa cuiva. *Ei vor aplauda desigur biografia subţire Care s-o-ncerca s-arate că n-ai fost vrun lucru mare.* O.I 131/26 V. 1].

BIPÉD s.m. Om, individ. ◒ (Glumeţ) *Veţi fi ghiciţi că pleşuvul nostru biped era doctor.* P.L. 59/26 [Pr. 1].

BIR s.n. 1. Impozit, dare. *Oameni vrednici ca să şază În zidirea sfîntei Golii ... Ne fac legi şi ne pun biruri, ne vorbesc filozofie.* O.I 150/22 [V. 1].

2. (Învechit) Tribut. *Azi vine ca să-şi ieie birul.* P.L. 6/31 [Pr. 1]. ◇ Expr. **A da ea bir** = a plăti tribut. *Am fost silit să stau la învoială cu ea şi să-i dau ca bir tot al zecele din copiii supuşilor mei.* P.L. 6/30 [Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **bir** (**P.L.** 6/30). **birul** (**P.L.** 6/31); pl. n. ac. **biruri** (**O.I** 150/22).

BIRUÍNŢĂ s.f. Victorie. *Pentru-a crucii biruinţă se mişcară rîuri-rîuri, Ori din codri răscolite, ori stîrnite din pustiuri.* O.I 146/33. *A credinţii biruinţă cîta orice cavaler.* O.I 147/30. *Pe cînd oastea se aşază, iată soarele apune, Voind creştetele nalte ale ţării să-nconune Cu un nimb de biruinţă.* O.I 148/33 [V. 3]. ◒ (În context figurat) *Şi. purtat de biruinţă, să mă-mpiedec de-un moşneag ?* O.I 147/12 [V. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **Vînt de biruinţă** v. vînt [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **biruinţă** (**O.I** 144/12, 146/33, 147/12, 147/30, 148/33).

BIRUITÓR, -OÁRE adj. Victorios. *Şi, gonind biruitoare, lot veneau a ţării steaguri.* O.I 148/26 [V. 1].

BISÉRICĂ s.f. Lăcaş de celebrare a unui cult creştin. *În biserica pustie, lîngă arcul în părete, Genunchează stă pe trepte o copilă ca un înger.* O.I 50/5. *Sub bolta cea înaltă a unei vechi biserici ... E-ntinsă-n haine albe cu faţa spre altari Logodnica lui Arald, slăpîn peste avari.* O.I 88/1. *De departe se văd turnurile strălucitoare ale bisericelor Iaşilor.* P.L. 39/24 ; cf. **O.I** 69/25, 95/1 ; **P.L** 47/41, 72/11, 81/36 [V. 4 ; Pr. 4]. ◒ (Personificare) *Biserica-n ruină Stă cuviosă, tristă, pustie şi bătrînă.* O.I 69/17 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **biserică** (**P.L.** 47/41, 81/36), **biserica** (**O.I** 50/5, 69/17, 95/1), g.d. **biserici** (**O.I** 88/1), **bisericei** (**P.L.** 72/11) ; pl. n. ac. **biserici** (**O.I** 69/25), g.d. **bisericelor** (**P.L.** 39/24).

BISERICÉSC, -EÁSCĂ adj. Religios. *Un dulap cu cărţi bisericeşti, un scaun cu spata naltă, haine călugăreşti ... iată toată închipuirea* [chilicl]. P.L. 73/31. *Luă un papuc ... apoi deschise-o carte bisericească şi pe-un colţ de pagină zugrăvi papucul.* P.L. 74/13 ; cf. **P.L.** 74/15 [Pr. 3].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **bisericească** (**P.L.** 74/13) ; pl. n. ac. **bisericeşti** (**P.L.** 73/31). g.d. **bisericeşti** (**P.L.** 74/15).

BISERICÓS, -OÁSĂ adj. Evlavios, pios. ◒ (Ironic) *Cu ţîmbiri de curtezană şi cu ochi bisericoşi. S-ar preface că priveşte.* O.I 162/18 [V. 1].

BIZANTÍN, -Ă adj. Propriu Bizanţului, aparţinînd civilizaţiei Bizanţului. *Într-un colţ al casei ... dormeau ... vo cîteva sute de cărţi vechi, multe din ele greceşti, pline de învăţătură bizantină.* P.L. 29/26. *O astrologie mai mult de origine bizantină, bazată pe sistemul geocentric.* P.L. 35/11 [Pr. 2].

BIZÁR, -Ă adj. Straniu, extravagant. *O lume întreagă de închipuiri umoristice îi umpleau creierii, care mai de care mai bizară şi mai cu neputinţă.* P.L. 32,15 [Pr. 1].

BÎLBÎÍT s.m. Gîngav. ◒ (Depreciativ) *Încît fonfii şi flecarii, găgăuţii şi guguştii. Bîlbîiţi cu gura strîmbă sunt stăpînii astei naţii.* O.I 150/38 [V. 1].

BÎNTUÍ vb. IV. Tranz. A se abate cu furie, a face ravagii. ◒ (Metaforic) A copleşi, a apăsa. *Grăiască alegîndu-le Îngenunchem ruginda-le, Înalţă-ne, ne mîntuie Din valul ce ne bîntuie.* O.IV 360/4 [V. 1]. ◒ (Metaforic) *O buhă, lipind a jele. Bîntuie urma unui mormînt.* O.I 26/16 [V. 1].

BÎTĂ s.f. Toiag. *Şi-n pepturile păstorilor tineri, rezimaţi e-un cot de-o stîncă şi c-o mînă pe bîtă, încoltea un dor ... adînc.* P.L. 5/13 [Pr. 1].

BÎZÎÍ vb. IV. Intranz. A zumzăi. *Albinele înconjurară bîzîind pe noul şi tînărul împărat al raiului.* P.L. 98/19 [Pr. 1].

BÎZÎÍT s.n. Zumzet. *Dar ce zgomot se aude? Bîzîit ca de albine?* O.I 87/1 [V. 1].

BLĂNĂ s.f. Piele de animal cu păr. *Cum nu sunt un şoarec. Doamne, — măcar totuşi are blană. Mi-aş minea cărţile mele — nici că mi-ar păsa de ger.* O.I 46/13 [V. 1]. ✦ Piele de animal cu păr, prelucrată. *Ea, în scurteică cu guler de blană, roşie la faţă.* P.L. 67/31 [Pr. 1]. ✦ Mantou. ◒ (Glumeţ) *Vro cucoană cu-albă blană cu amoru-i îl îmbie.* O.I 48/11 [V. 1].

BLASTEMĂ vb. I v. **blestema**.

BLAZÁT, -Ă adj. Plictisit de viață. ◒ (Glumeț) *Și motanul toarce-n sobă — de blazat ce-i.* O.I 48/5 [V. 1].

BLĂSTÁM s.n. v. **blestem**.

BLĂSTĂMÁ vb. I v. **blestema**.

BLĂSTÉM s.n. v. **blestem**.

BLĂSTEMĂȚÍE s.f. Faptă rea. *Așa-numitele lor blăstemății erau niște copilării.* P.L., 75/13 [Pr. 1].

BLESTÉM s.n. (Și în formele *blăstem, blăstăm*) Imprecație prin care se invocă abaterea unei nenorociri asupra cuiva. *Murindului speranța, turbărei năzbunarea. Profetului blestemul, credinței Dumnezeu, La sinucid o umbră ce-i sperie desperarea. Nimic, nimica eu.* O.I 20/18. *Și de blesteme mi-e neagră gura.* O.I 26/20. — *Înainte! strigă Făt-Frumos calului, care zbura asemenea unui demon urmărit de un blăstăm prin negura nopții.* P.L., 18/32; cf. O.I 23/3, 116/18 [V. 1; Pr. 1]. ◒ (Personificare) *Blestemul mizantropic cu vinăta lui ghearâ* [în invoc]. *Ca să vă scriu pe frunte, ca vita ce se-nfiură Cu fierul ars în foc.* O.I 23/1. *Plânsori sfâșietoare împinse de blăstem Se urmăresc prin bolte.* O.I 94/18 [V. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **blăstem** (**O.I** 94/18), **blăstăm** (**P.L.** 18/32), **blestemul** (**O.I** 20/18, 23/3, 23/4); pl. n. ac. **blesteme** (**O.I** 26/20), **blăstemuri** (**O.I** 116/18). — Variantă: (regional) **blăstém** (**O.I** 94/18, 116/18), **blăstăm** (**P.L.** 18/32).

BLESTEMÁ vb. I. T r a n z. (Și în forma *blăstema*) **1.** A rosti un blestem, a afurisi. *Să blastem pe-oricine de mine-o are milă.* O.I 115/21. *Și le uram cu-nverșunare. Te blestemam, căci le iubesc.* O.I 212/4. *De-acum nici asta nu-mi rămâne Să n-o să am ce blestema.* O.I 212/6; cf. O.I 27/14, 27/15, 116/6 [V. 6]. ◆ A huli. *Și nu știu gândirea-mi în ce să o sting: Să rid ca nebunii? Să-i blestem? Să-i plâng?* O.I 40/8 [V. 1].

2. A certi, a se revolta (rostind blesteme) împotriva soartei, a vieții. *La cel ce în carcere plânge amar, Și blastemă cerul și soarta, La neagra-i durere îi pune hotar . . . moartea.* O.I 11/17 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **blastăm** (**O.I** 27/14), 3 sg. **blastemă** (**O.I** 11/17), **blastămă** (**O.I** 27/15), imp. 1 sg. **blestemam** (**O.I** 212/4); conj. prez. 1 sg. **să blestem** (**O.I** 40/8), **să blastăm** (**O.I** 116/6), 3 sg. **să blasteme** (**O.I** 115/21); inf. **blestema** (**O.I** 212/6). — Variante: (regional) **blăstămá** (**O.I** 27/14, 27/15, 116/6), **blăstemá** (**O.I** 11/17, 115/21).

BLESTEMĂT, -Ă adj. (Glumeț) Neastîmpărat, șirengar, neserios. *Mă mir cine dracul te-a călugărit pe tine, blestematule Ieronime?* P.L., 75/8 [Pr. 1].

***BLESTEMĂȚÍE** s.f. v. **blăstemății**.

BLÎND, -Ă adj. **1.** Blajin, înțelegător. *Și-am făcut din tine-un înger, blând ca ziua de magie.* O.I 29/19. *Fantastic pare-a crește bătrânul alb și blând.* O.I 94/6. *Sus în codrii de pe dealuri Luna blândă fine strajă.* O.I 103/20; cf. **P.L.** 40/36 [V. 3; Pr. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **Mireasă blândă din povești** v. **m i r e a s ă** [V. 1]. **Mână blândă** v. **m î n ă** [V. 1]. ◆ Dulce, duios. *Ah! ascultă mândruliță, Drăgulită. Soapte-mi blândă de amor.* O.I 4/23. *Cîte inimi în plăcere Îi resalță ușurel! Dar pe elle dureroase Cîntu-i mistic le apasă. Cîntu-i blînd, încetinel.* O.I 13/10. *Iară cornul plin de jale Sună dulce, sună greu. Blîndu-i sunet se împarte Peste văi împrăștiet, Mai încet, lol mai încet.* O.I 104/25; cf. **O.I** 5/21, 32/33, 96/1, 168/25, 171/17, 181/1 [V. 9]. (Adverbial) *Ea șoptește blînd din gură.* O.I 79/27 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Blîndele plînger**i v. **p l î n g e r e** [V. 1]. ◆ Liniștit, calm. *Și nu e blînd ca o poveste amorul meu cel dureros.* O.I 211/5 [V. 1].

2. Care exprimă bunătate, blîndețe. *I-adoarme pe sinu-i, se leagănă-n brațe În tandre visări; Pe cînd ea profume pe blînda ei față Plutesc sărutări.* O.I 4/15. *Și-a creat pe pînza goală pe Madona dumnezeie. Cu diademă de stele, cu surîsul blînd, vergin.* O.I 29/14. *Cu acea blîndă față Să faci din viața mea un vis.* O.I 185/2; cf. O.I 30/14 [V. 4].

3. F i g. Lin, domol. *Înglna-ne-vor c-un cînt Singuratece izvoare, Blînda bătere de vînt.* O.I 75/20. *Cu murmurele lor blînde, un izvor de horum-harum Cîșligînd cu clipoceală nervum rerum gerendarum.* O.I 140/19. *S-aud cum blînde cad izvoarele-ntr-una.* O.I 223/13; cf. **O.I** 9/33 [V. 4]. ◇ (Adverbial) *Abia candela cea tristă ce reflectul ei roz-alb Blînd o rază mai aruncă.* O.I 50/20. *Blînd pe nume el o cheamă.* O.I 81/27 [V. 2]. ◆ Suav, delicat, gingaș. *De-ai fi noapte — aș fi lumină Blîndă, lină.* O.I 5/2. *Să plutim cuprinși de farmec Sub lumina blîndei lune.* O.I 74/14. *Privi visînd în fața ei blîndă a lunei.* P.L. 36/7; cf. **O.I** 186/10; **O.IV** 432/11 [V.4; Pr. 1]. ◆ Reținut, stăpînit, potolit. *Pe-un pal alb ca un lințoliu zace lebăda murindă, Zace palida verginâ cu lungi gene, voce blîndă.* O.I 32/8. *La blînda la mustrare simt glasul cum îmi seacă.* O.I 91/16. *Și cu focul blînd din glasu-ți tu mă dori și mă cutremuri. De îmi pare o poveste de amor din alte vremuri.* O.I 155/1; cf. **O.I** 3/13, 18/14 [V. 5]. (Adverbial) *Iara că na mă mai supăr . . . îți vorbese blînd.* P.L. 70/30 [Pr. 1].

4. F i g. Plăcut, dulce. *Aerul era blînd și vâralic.* P.L. 37/8 [Pr. 1]. (Adverbial) *Puterea nopții blînd însenina-vei Cu ochii mari și purtători de pace?* O.I 120/19 [V. 1]. ◒ (Element de personificare) *Înflorea cărarea ca de pasul blîndei primăveri.* O.I 142/7 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Mîngîietor, alinător. *Numai vestea blînd-a morții, Foaia tristă le-am adaos.* O.I 126/5. *Era un vis misterios și blînd din cale-afară.* O.I 185/10 [V. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **blînd** (**O.I** 9/22, 13/10, 29/14, 29/19, 30/14, 32/33, 94/6, 155/1, 168/25, 171/17, 181/1, 185/10, 211/5; **O.IV** 432/11; **P.L.** 37/8), **blîndu-** (**O.I** 104/25), **blîndă** (**O.I** 4/23, 5/2, 22/7, 32/8, 103/20, 117/14, 126/5, 185/2; **P.L.** 36/7, 40/36), **blînda** (**O.I** 3/13, 4/15, 75/20, 91/16, 186/10), g.d. **blîndei** (**O.I** 74/14, 142/7); pl. n. ac. **blînde** (**O.I** 18/14, 96/1, 140/19, 223/13), **blîndele** (**O.I** 5/21).

BLÎNDEȚĂ s.f. v. **blîndețe**.

BLÎNDEȚE s.f. (Și în forma *blîndeță*) Bunătate, duioșie. *Ochii ei cei mari, albaștri, de blîndețe dulci și moi,*

Ce adîne pătrund în ochii lui cei negri furtunoși. O.I 52/1. *Vorbește-mi, zise el rugători, cum știi tu cîteodată să vorbești, c-o blîndețâ uimitoare.* P.L. 70/27. *Roșața din obraz dispăruse, făcînd loc unei palori care-i da un aer de nespusă blîndețâ.* P.L. 92/38; cf. **P.L.** 30/40, 70/19 [V. 1; Pr. 1].

— **Forme gramaticale** : sg. **n. ac. blîndețe** (**O.I** 52/1), **blîndeță** (**P.L.** 30/40, 70/19, 70/27, 92/38). — Variantă : **blîndeță** [**P.L.** 30/40, 70/19, 70/27, 92/38].

BLÎNDIȘÓR, -OÁRĂ adj. Diminutiv cu valoare hipocoristică, în spiritul poeziei **populare**, al lui blînd. *De-aș avè o porumbîță Cu chip alb de copilîță, Copilîță blîndișoară Că o zi de primăvară.* O.I 2/19 [V. 1].

BLOND, -Ă adj. (Despre păr) De culoare deschisă, bălai, auriu. *Suflete! de-ai fi chiar demon, tu ești sfîntă prin iubire, Și ador pe acest demon cu ochi mari, cu părul blond.* O.I 30/24. *Chiar moartea cînd va stinge lampa vieții finite, Vi s-a părè un înger cu părul blond și des.* O.I 61/10. *Plelele lui blonde fluturau împrejurul capului.* P.L. 83/18; cf. **O.I** 200/11; **P.L.** 55/1, 63/31, 64/15, 77/21, 95/18 [V. 3; Pr. 6]. ◒ (Repetiție) *Luna lumina fața ei albă ca laptele, cu obrajii roșii și părul ei blond, foarte blond* P.L. 68/6 [Pr. 2]. ◆ Cu părul auriu. *De-atunci, fecioară blondă ca spicul cel de grîu, Veneai la mine noaptea ca nimeni să te vadă.* O.I 92/1. *Peste capul blond al fetei zboară florile și-o plouă.* O.I 154/33. *Apăru frumos și palid capul blond al unui înger.* P.L. 49/13; cf. **O.I** 51/5; **P.L.** 28/21, 30/25, 45/38, 54/40 [V. 3; Pr. 5]. ◒ (Repetiție) *Ea era blondă, foarte blondă, cu părul ca un caier de cînepă.* P.L. 67/32—33 [Pr. 2]. ◒ (În contexte figurate) *Și-acel rege-al poeziei, vecinic tînăr și ferice ... veselul Alecsandri, Ce-nșirînd mărgărîtare pe a stelei blondă rază, Acum secolii străbate.* O.I 32/28. *Ea? — O fiică e de rege, blondă-n diadem de stele Trece-n lume fericită, înger, rege și femeie.* O.I 51/25 [V. 2]. ◒ (Metaforic) Luminos, strălucitor, cu reflexe **aurii** (v. și **u m e d**). *Nilul mișcă valuri blonde pe cîmpii cuprinși de maur, Peste el cerul d-Egipet desfăcut în foc și aur.* O.I 43/1 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **În raze blonde** v. r a z ă [V. 1]. ◒ (Metaforic; despre aer) Prin care străbate lumina lunii. *Vedea culmile străvezii ale unui oraș, lumini presărate, o noapte vărătică cu aerul blond.* P.L. 54/25 [Pr. 1].

— **Forme gramaticale** : **sg. n. ac. blond** (**O.I** 30/24, 51/5, 61/10, 154/33; **P.L.** 45/38, 49/13, 54/25, 54/40, 55/1, 63/31, 64/15, 68/6, 68/6, 77/21, 95/18), **blondă** (**O.I** 32/28, 51/25, 92/1; **P.L.** 30/25, 67/32, 67/33); **pl. n. ac. blonde** (**O.I** 29/15, 43/1, 200/11; **P.L.** 28/24, 110/12).

BLONDÍN, -Ă adj. Blond. *Ghirlanda, ce se-nșoară cu silfele ușoare, Pe frunlea inspirată, pe frunlea-nspirăloare De bucle-ncungiurată, blondine, undoind.* O.I 17/9 [V. 1].

BLÚZĂ s.f. Jachetă, vestă. *Văzu un băiat ... îmbrăcat c-o bluză de catifea.* P.L. 63/7. *Membrele ei zvelte, în bluza de catifea neagră, aceeași pălărie cu margini largi pe părul ei blond.* P.L. 64/14. *Intră un bătrîn, c-o bluză de catifea.* P.L. 76/16 [Pr. 3].

— **Forme gramaticale** : **sg. n. ac. bluză** (**P.L.** 63/7, 76/16), **bluza** (**P.L.** 64/14).

BOÁBĂ s.f. Strop. bob. ◒ (Comparație) *Punctu-acela de mișcare, mult mai slab ca boaba spumii, E slăpînul fără margini peste marginile lumii.* O.I 132/25 [V. 1].

BOÁLĂ s.f. Tulburare a sănătății. *De ce boala și moartea să fie patea noastră?* O.I. 59/23. *Și boale ce mizeria s-aveau nefirească Le nasc în oameni, toate cu-ncetul s-or lopi.* O.I 61/16. *O vezi printr-o albă perdea străvezie Cum mereu lucrează ... și-abia plînă goală. Frig și insomnie, tăcrime și boală.* O.IV 365/2 [V. 3]. ◆ Stricăciune. ◒ (În context figurat) *Vă văd lungiți pe patul junețil ce-ați spurcat-o, Sufletul din gură boala vieții ce-ați urmat-o, Și arși plin-în rărunchi.* O.I 21/2 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **boală** (**O.IV** 365/2), **boala** (**O.I** 24/2, 59/23); pl. n. ac. **boale** (**O.I** 61/16).

BOÁRE s.f. Suflare, adiere de vînt. *Pe cîmp se văd două ființe ușoare Săltînde pe-un cal, Pe care le-nvinge de fluturări-n boare Subțire voal.* O.I 3/23. *Tristețâ, durere și lacrimi, amor, Aziul își află în sînu-i de dor Și pier, cum de boare pier norii.* O.I 11/5; cf. **O.I** 12/20 [V. 3].

— Formă gramaticală : sg. n. ac. **boare** (**O.I** 3/23, 11/5, 12/20).

BOB s.n. F i g. Picătură, strop, grăunte. *Presupuind lumea redusă la un bob de rouă și raporturile de timp, la o picătură de vreme, secolii ... ar fi clipite.* P.L. 25/10 [Pr. 1]. ◇ Loc. adv. **Din bob în bob** = cu de-amănuntul, în chip amănunțit. *Dacă nu știi, îi-aș arăta Din bob în bob amorul.* O.I 174/18 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Boabe mari de piatră scumpă** v. p i a t r ă [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **bob** (**O.I** 174/18; **P.L.** 25/10); pl. n. ac. **boabe** (**O.I** 72/8).

BOBÓC s.m. **1.** Pui de gîscă sau de rață. *Și pe cîmpul gol el vede un copil umblînd discult Și cercînd ca să adune într-un cîrd bobocii mulți.* O.I 83/31. *Cînd l-aude numai dînsul își știa inima lui. Căci copilul cu bobocii era chiar copilul lui.* O.I 84/6 [V. 2].

2. F i g. (Rar) Adolescentă, fetișcană. *Surîsul lui căpătase acea umbră dulce de tristețe, care îl făcea atît de interesant și irezistibil pentru bobocii pensionatelor.* P.L. 31/30 [Pr. 1].

BOGÁT, -Ă adj. **1.** Avut, cu avere. *Știi că sunt bogat ... știi că le iubesc ca pe fiica mea.* P.L. 76/30 [Pr. 1]. ◇ (Substantivat) *Și-acele milioane, ce în grămezi luxoase Sunt strînse la bogatul, pe cel sărac apasă, Și-s suple din sudoarea prostitulai popor.* O.I 59/4. *Zdrobiți ortnduiala cea crudă și nedreaptă, Ce lumea o împarte în mizeri și bogați!* O.I 60/12 [V. 2]. ◒ (Metaforic) Fericit, bucuros. *Bine-ți pare să fii singur, crai bătrîn fără de minți, Să oftezi dup-a ta fală ... Mult bogat ai fost odată, mult rămas-ai tu sărac.* O.I 83/16 [V. 1].

2. Numeros, mult, abundent. *Prin aerul cel roșu, femei trec cu-arme-n braț, Cu păr bogat și negru ce pe-umeri se coboară.* O.I 62/28. *O! lupă-te-nvălită în pietele-ți bogate.* O.I 63/1. *Șiruri de cireși scutură grei omătul trandafiriu a înflorirei lor bogate.* P.L. 51/22 [V. 2; Pr. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Bogat în întinderi** = mare, vast. *Bogată în întinderi stă lumea-n promoroacă, Ce sate și cîmpie c-un luciu văl îmbracă.* O.I 69/7 [V. 1]. ◆ Plin de evenimente, intens. ◒ (Metaforic) *Astfel de noapte bogată, Cine pe ea n-ar da viața lui toată?* O.I 231/23. *Mă sting. Și nu rămîne decît urciorul de lut, în care au ars lumina unei vieți bogate.* P.L. 98/28 [V. 1; Pr. 1]. ◆ (Despre limbă) Înzestrat, cu multe posibilități de expri-

mare. *Care limbă e-ndestul de bogată, cu să poată exprima acea nemărginire de simțiri.* P.L. 77/35 [Pr. 1].

3. F i g. Fastuos, somptuos, cu podoabe. *Nu voi sierîu bogat Făclie și flamuri, Ci-mi împleliți un pat Din tinere ramuri.* O.I 219/5. *Nu voi mormînt bogat Cîntare și flamuri.* O.I 221/1; cf. **O.I** 216/10, 221, 223/5 [V. 5]. ◆ Măreț, maiestos, plin de calități spirituale. *Și bogat în sărăcia-i ca un astru el* [Mureșan] *apune. Prea deșeptători noastre, semnelor vremii profet.* O.I 32/17 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **bogat** (**O.I** 32/17, 59/1, 62/28, 83/16, 216/10, 219/5, 221/1, 221/1, 223/5), **bogată** (**O.I** 69/7, 231/23; **P.L.** 76/30, 77/35), g.d. **bogate** (**P.L.** 98/28); pl. n. ac. **bogați** (**O.I** 60/12), **bogate** (**O.I** 63/1; **P.L.** 51/22).

BOGĂȚÍE s.f. Belșug, huzur. *De ce boala și moartea să fie partea voastră, Cînd ei în bogăția cea splendidă și vastă Petrec?* O.I 59/21 [V. 1].

BOI s.n. Trup, făptură. *Dacă boiul mi-l înmlădii ducă ochii mei imi plac, E temeiul că acestea fericit pe el îl fac.* O.I 80/19 [V. 1].

BOIÉR s.m. **I.** (Și în forma *boieri*) Persoană din clasa de sus în orînduirea feudală. *Sedea într-o chiliuță din casele unui boieri mare.* P.L. 11/34 [Pr. 1]. ◆ Dregător. *Iar boierii ce ședeau la masă în haine aurite pe scaune de catifea roșie, erau frumoși ca zilele tinereții.* P.L. 6/1. *Se sărutară feciorii de-mpărați în urările boierilor.* P.L. 6/17 [Pr. 2].

2. (Învechit, la vocativ) Titlu de politețe (echivalînd cu „domnule"). *Să iertați, boieri, ca nunta s-o pornim și noi alătări.* O.I 87/22 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **boieri** (**P.L.** 11/34); pl. n. ac. **boierii** (**P.L.** 6/1), g.d. **boierilor** (**P.L.** 6/17), voc. **boieri** (**O.I** 87/22). — Variantă: **boiéri** (**P.L.** 11/34) s.m.

BOIÉRI s.m. v. **boier.**

BOIERÍE s.f. F i g. Trai bun, huzur. ◒ (Glumeț) *De-ar fi-n lume-un stat de milе, zău! că-n el le-aș pune vornic. Că să știi și tu odată, boieria ce-i, sărmane!* O.I 18/8 [V. 1].

BOIERÍME s.f. Reprezentanți din clasa boierească. *Dan trecea iute printr-o parte de oraș, în care locuia boierîmea.* P.L. 14/6 [Pr. 1].

BOLNÁV, -Ă adj. **1.** Suferind, atins de boală. *Dan se simțea bolnav, abătut, străvit sub greutatea cugetărilor lui.* P.L. 60/20 [Pr. 1]. ◇ (Substantivat) *Eureul se uită lung la bolnav.* P.L. 61/5. *S-apropie de scrinul ce i-l însămnase bolnavul.* P.L. 61/12. *Bolnavul auzea toate acestea și nu știa ce înțeles să li dea.* P.L. 61/36 [Pr. 3]. ◆ F i g. Maladiv, bolnăvicios. *Mulți vor gîndi a fi ghicit sensul întîmplărilor lui, reducîndu-le la simple vise a unei imaginații bolnave.* P.L. 64/38 [Pr. 1]. ◒ (Metaforic) Viciat (?) *Pe un pal șărac asudă într-o lungă agonie Tînărul. O lampă-ntinde limb-avară și subțire, Sfîrîind în aer bolnav.* O.I 52/23 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Pe sfîrșite (v. și o s t e n i t). *La căpătîiul de luminare, ce sta în gîtul garafei, cu ochiul roș și bolnav, el deschise o carte veche.* P.L. 35/5 [Pr. 1]. ◆ F i g. Cuprins de dor, de melancolie. *Inima mea este atît de bolnavă ca o scînteie de soare noaptea.* P.L. 55/32 [Pr. 1].

2. F i g. Pătimaș, arzător. *Ochii lui se uscau de ardoare și sclipeau cu o bolnavă dorință.* P.L. 58/15 [Pr. 1]. ◆ Anormal, pervers, vicios. *Am văzut fața la palid de o bolnavă bețe. Buza la înviețită de-at corupției mușcat.* O.I 29/21. *Sfărmați lol ce află inima lor bolnavă. Sfărmați, palate, temple, ce crimele ascund.* O.I 60/21 [V. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **bolnav** (**O.I** 52/23; **P.L.** 32/5, 60/20, 61/5), **bolnavul** (**P.L.** 61/12, 61/36), **bolnavă** (**O.I** 29/21, 60/21; **P.L.** 55/32, 58/15), g.d. **bolnave** (**P.L.** 64/38). — Accentuat și: **bólnav** (**O.I** 29/21, 52/21).

BOLOVÁN s.m. Pietroi. *Ea, cum plecase Făt-Frumos, s-a închis într-o grădină cu nalte ziduri de fer și acolea culcindu-se pe petre reci, cu capul pe un bolovan de cremene, plînse într-o scaldă de aur.* P.L. 22/13. *Un bolovan mare păru că se mișcă.* P.L. 97/36. *Împinse bolovanul la loc.* P.L. 97/39; cf. **P.L.** 97/7 [Pr. 4].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **bolovan** (**P.L.** 22/13, 97/36), **bolovanul** (**P.L.** 97/7, 97/39).

BÓLTĂ s.f. **1.** Construcție în formă de arc, **boltitură.** *Sub bolta cea înaltă a unei vechi biserici ... E-ntinsă-n haine albe cu fața spre altari Logodnica lui Arald.* O.I 88/1. *Din umbra falnicelor bolți Ea pasul și-l îndreaptă Lîngă fereastră, unde-n colț Luceafărul așteaptă.* O.I 167/9. *Bolta neagră a bisericei, zidurile împrejmuitoare ... le făceau a crede că este mai mult o ruină.* P.L. 72/11; cf. **O.I** 50/3, 92/21, 94/9, 94/19; **P.L.** 51/2 [V. 6, Pr. 2]. ◆ F i g. Cerul, firmamentul. *Se poate ca bolta de sus să se spargă, Să cadă nimicul cu noaptea lui largă.* O.I 38/17. *Frumoși au înmărmurit ochii lui în negurile gîndirii mele, precum ar rămînè prin nouri, pe bolta întunecoasă, două — numai două stele pînete.* P.L. 31/13; cf. **O.I** 9/19, 114/3, 130/7, 231/7 [V. 5; Pr. 1]. ◒ (În contexte figurate) *Vinul curgea din butii sparte și chiotele despiceau bolta cerului.* P.L. 4/18. *Puse să-i facă un buzugan de fer, îl aruncă în sus de despică bolta cerului.* P.L. 4/24 [Pr. 2]. ◆ Arcadă, ogivă. *Așezînd genunchi și mînă cînd pe-un colț cînd pe alt colț Au ajuns să rupă gratii ruginite-a unei bolți.* O.I 76/22. *El văzu în boltele scărilor candelabre cu sule de brațe.* P.L. 5/35. *Veni iar la ospăț; cînd, prin bolțile ferestrelor, la lumina lunei, văzură două dealuri lungi de apă.* P.L. 7/5; cf. **P.L.** 99/22 [Pr. 3]. ◆ Firidă. *Sculată din patul ei, ea se aruncă pe treptele de peatră a unei boite în zid.* P.L. 4/4 [Pr. 1].

2. F i g. Acoperiș în formă de arc, format din ramurile dese ale copacilor. *Pe carare-n bolți de frunze ... Ne-om da sărutări.* O.I 55/17. *Astfel zise lin pădurea, Bolți asuprămi clătinînd.* O.I 111/2. *Ramurile ... formau bolți nalte de verdeață.* P.L. 52/1 [V. 2; Pr. 1].

3. F i g. Orbita ochiului. *O frunte naltă ... stă așezată deasupra unor ochi adînciți în boltele lor.* P.L. 74/4 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **boltă** (**O.I** 130/7), **boltu** (**O.I** 9/19, 38/17, 50/3, 88/1, 94/9, 114/3, 231/7; **P.L.** 4/18, 4/24, 31/13, 72/11, 99/22), g.d. **bolți** (**O.I** 76/22, 92/21), **bolte** (**P.L.** 4/4); pl. n. ac. **bolți** (**O.I** 55/17, 111/2, 167/9; **P.L.** 52/1), **bolțile** (**P.L.** 7/5 54/2), **bolte** (**O.I** 94/19), **boltele** (**P.L.** 5/35, 74/4).

BOLTÍ vb. IV. I n t r a n z. A avea formă de boltă (1). ◒ (Metaforic; despre ochi) A fi ascuns, a fi înfundat (?)

Maistrul Ruben era un bătrîn de o antică frumusețâ. O frunte naltă, pleșuvă ... ochii suri, bolliți adînc în capul cel înțelept. P.L. 40/32 [Pr. 1].

BOLTÍT, -Ă adj. (Despre frunte) Ușor bombat. *Ridicîndu-și căciula cea mițoasă, vedem o frunte ... albă, corect bolltită.* P.L. 27/12. *Transparițiunea acelui fin sistem venos, ce concentrează idealele artei în bolltită frunte.* P.L. 77/18 [Pr. 2]. ✦ Fig. În formă de arc, arcuit. *În zadar bolltita lîră, ce din șapte coarde sună, Tînguirea ta de moarte în cadențele-i adună.* O.I 160/17 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **bolltă** (**P.L.** 27/12. 77/18), **boltita** (**O.I** 160/17).

BONDÁR s.m. Bărzăun *(Bombus). Aerul acestei insule era plin de sărbători murmuitoare ale albinelor, bondarilor, fluturilor.* P.L. 98/14 [Pr. 1]. ◒ (Personificare) *Mii de albine cutremură florile lipindu-se de gura lor, bondarii îmbrăcați în catifea, fluturii albaștri împlu o regiune anumită de aer.* P.L. 78/26 [Pr. 1]. (Glumeț) *În veșmînt de catifele, un bondar rotund în pintec Somnoros pe nas ca popii glăsuiește-ncet un cîntec.* O.I 87/11 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **bondar** (**O.I** 87/11); pl. n. ac. **bondarii** (**P.L.** 78/26), g.d. **bondarilor** (**P.L.** 98/14).

BONÉTĂ s.f. Scufic. *Acea fereastră dedea într-o chilie, pe pereții cărei erau aruncate cu creionul fel de fel de schițe ciudate ... tufe, capete de femei, bonete, papuci.* P.L. 73/30 [Pr. 1].

BORANGÍC s.m. Țesătură subțire făcută din fir de mătase. ◒ (În context figurat) *Puse pe trupul său împărătesc haine de păstor, cămeșă de borangic, țesută în lacrimile mamei sale.* P.L. 4/32 [Pr. 1].

BORDÉI s.n. Locuință rudimentară pe jumătate săpată în pămînt. *Ajunse la un bordei urît și acoperit cu gunoi de cal.* P.L. 16/2. *Alături cu bordeiul era sub pămînt o pivniță.* P.L. 16/17 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **bordel** (**P.L.** 16/2), **bordeiul** (**P.L.** 16/17).

BÓRTĂ s.f. (Mold., Bucov.) Gaură. *El s-apropie și văzu o bortă cît ai băga mîna.* P.L. 97/32. *El cercă să mărească borta cu puterea mîinilor, dar era un granit greu de înlăturat.* P.L. 129/8 [Pr. 2]. ◒ (Glumeț-ironic) *Mi-ar părè ... Un palat, borta-n părete.* O.I 46/16 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **bortă** (**P.L.** 97/32), **borta** (**O.I** 46/16; **P.L.** 97/35).

BOSCHÉT s.n. Tufiș plantat (în parcuri sau în grădini). *Dulce îmi veneai în umbra Tăinuitului boschet.* O.I 112/16. [Marea] *se mișca ureîndu-și apele pînă lîngă un boschet de chiparos.* P.L. 97/21. *Se ascundea într-un boschet aproape de țărm.* P.L. 100/17; cf. **P.L.** 100/20 [Pr. 3].

— Formă gramaticală: sg. n. ac. **bosehet** (**O.I** 112/16; **P.L.** 97/21, 100/17, 100/20).

BOTÉZ s.n. Ritual creștin. ◒ (Metaforic) Stropire. *Florile ... din botezul de lacrimi luară numele lăcrămioare.* P.L. 22/36 [Pr. 1].

BOTEZÁ vb. I. Tranz. A supune ritualului botezului. ◒ (Construcție metaforică) **A boteza** (pe cineva) **cu roua de plînsori** v. plînsoare [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **botează** (**O.I** 114/11).

BOTÍNĂ s.f. (Mold.) Încălțăminte fină, cizmuliță. *Îl privi în întreg, de la capul înundat în aur pîn la botinele micule.* P.L. 63/11. *Aceeași pălărie cu margini largi pe părul ei blond și piciorușele cele mai mici din lume în botine bărbătești.* P.L. 64/16 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: pl. n. ac. **botine** (**P.L.** 61/16), **botinele** (**P.L.** 63/11).

BOTIȘÓR s.n. Cioc mic. ◒ (Glumeț) *Cum nu sunlem două pasări. Sub o streșină de stuf, Cioc în cioc să stăm alături Într-un cuib numai de puf! Nu mi-ai scoate oare ochii Cu-ascuțitul botișor?* O.IV 369/6 [V. 1].

BOTÍ vb. IV. (Mold.) Tranz. A mototoli, a șifona, a face boț. *Ea boți scrisoarea cu mîna.* P.L. 58/21. *Bofea tot ce încăpea în mîni.* P.L. 85/32 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: ind. imp. 3 sg. **boțea** (**P.L.** 85/32), p.s. 3 sg. **boți** (**P.L.** 58/21).

BOU s.m. Animal domestic (*Bos taurus*). *Doniei cuib de-nțelepciune ... Unde-i boul lui cuminte, unde-i vulpea diplomală?* O.I 31/16 [V. 1].

BÓUR s.m. Animal (*Bos primigenius*). ◒ (Personificare) *Împrejuru-ne s-adună Ale curții mîndre neamuri: Caii mării, albi ca spuma, Bouri nalți cu steme-n frunte.* O.I 101/18 [V. 1].

BOURÉL s.m. Capătul unui obiect adus în sus (ca coarnele bourului). ◒ (Metaforic) Sfîrc (al sînului) (v. și fragă). *Sub alba haină de noapte de la gît în jos se trădau bourèii sînilor.* P.L. 49/16 [Pr. 1].

BRAC s.n. (Mold.) Rest, rămășiță. *Pe cînd luna străluce*ște *peste-a tomurilor bracuri, Într-o clipă-l poartă gîndul îndărăt cu mii de veacuri.* O.I 132/11 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Persoană lipsită de calități. *Poate vrun pedant cu ochii cei verzui, peste un veac. Pîntre tomuri brăcuite așezat și el, un brac, Aticismul limbii tale o să-l pună la cîntari.* O.I 134/10 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **brac** (**O.I** 134/10); pl. n. ac. **braeuri** (**O.I** 132/11).

BRAD s.m. Conifer (*Abies alba*). *Din codri vechi de brad Flăminzii ochi rotindu-i, eu mișluiam pămîntul.* O.I 88/20. *Sus în brazii de pe dealuri Luna-n urmă line strajă.* O.I 104/29. *Soarele cădea la vale și părea pe vîrful bradului singuratec ca o frunte în raze pe umeri negri.* P.L. 39/8; cf. **O.I** 92/15, 98/15, 98/30, 152/3, 216/20. 219/19, 221/23, 223/15; **P.L.** 4/21, 38/41 [V. 10; Pr. 3]. ◒ (În context figurat) *Mureșan scutură lanțul cu-a lui voce ruginită ... Smulge munților durerea, brazilor destinul spune.* O.I 32/16 [V. 1]. ✦ Lemnul conifer*ului. Cu perdelele lăsate Șed la masa mea de brad.* O.I 105/2 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **brad** (**O.I** 88/20, 92/15, 98/15, 98/30, 105/2. 216/20, 219/19, 221/23, 223/15; **P.L.** 38/41), g.d. **bradului** (**P.L.** 39/8); pl. n. ac. **brazi** (**O.I** 152/3), **brazil** (**O.I** 104/29; **P.L.** 4/21), g.d. **brazilor** (**O.I** 32/16).

BRAȚ s.n. **1.** Membru al corpului omenesc care se articulează la umăr și se termină în mină. *Fruntea albă-n părul galbăn Pe-al meu braț încet s-o culci.* O.I 75/14. *Vorbind de-a lor iubire, iubire fără saț — Ea se lăsase dulce și greu pe a lui braț.* O.I 97/19. *C-o putere îndoită. cu brațe de fier* [Făt-Frumos] *o smunci pe babă de mijloc și-o bâgă-n pământ până-n gât.* P.L. 9/12; cf. **O.I** 4/13, 23/17, 37/14, 42/7, 42/9, 75/5, 79/12, 80/14, 82/4, 82/17, 85/32, 92/3, 95/19, 95/21, 95/24, 95/28, 107/11, 107/17, 117/20, 122/4, 155/23, 157/29, 160/27, 172/2, 174/23, 179/23, 191/23, 213/2; **O.IV** 432/24; **P.L.** 8/12, 8/21, 9/28, 10/14, 21/9, 18/11, 18/25, 19/16, 50/7, 52/21, 54/8, 57/16, 63/26, 67/14, 71/12, 83/20, 100/30, 102/17 [V. 31; Pr. 19]. ◇ (La sg. cu valoare de pl.) *Prin aerul cel roșu, femei trec cu arme-n brad.* O.I 62/27 [V. 1]. ◒ (Element de personificare) [Adâncile ape] *s-ar oțărî Cu brațe de valuri.* O.I 219/16; cf. **O.I** 221/19 [V. 2]. ◒ (Metaforic) *Venere, marmură caldă, ochi de piatră ce scînteie. Braț molatic ca gîndirea unui împărat poet.* O.I 29/6 [V. 1]. ◇ Loc. adv. **(Braț) de braț** = cu brațul trecut pe sub brațul altuia. *Braț de braț pășesc alături ... le stă bine laolaltă.* O.I 154/17. *Se primblau de braț prin semiîntunericul călduros al salei.* P.L. 64/18. *Gheșnșul trosnea sub pași și el trecea cu dînsa de braț.* P.L. 67/30 [V. 2; Pr. 2]. ◇ Expr. **A cuprinde** (sau a lua, a prinde, a ține) **în brațe, cu brațele** (sau **cu brațul**) = a îmbrățișa. *El în brațe prinde fata, peste față i se-nclină.* O.I 79/21. *Cu o mînă îi respinge, Dar se simte prinsă-n brață.* O.I 104/6. *Făt-Frumos luă fata în brațe și punînd-o pe cal, zburau amîndoi prin pustiiul ... mărei.* P.L. 12/9; cf. **O.I** 162/9, 171/21, 179/21, 212/16; **P.L.** 9/22, 31/14 [V. 6; Pr. 3]. **A strînge în brațe** v. strînge [V. 1]. **A se arunca în brațele cuiva** v. arunca [Pr. 2]. **Strîngere în brațe** = îmbrățișare. *Cu geana la m-atinge pe pleoape, Să simt fiorii strîngerii în brațe.* O.I 129/27 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A veni în brațul cuiva** = a îmbrățișa dragostea cuiva (v. și arunca, cană (c l ă). *În brațu-mi vino, Și durerea mea cea dulce cu durerea ta alin-o.* O.I 142/17. *O, vino iar în al meu braț. Să te privesc cu mult nesaț.* O.I 235/5 [V. 2]. **Cu brațele în jos**, sugerează izolarea deprimantă, provocată de pierderea iubirii (v. și părete, ruină). *Și umbra lu se pierde în negurile reci, De mă găsesc iar singur cu brațele în jos.* O.I 213/17 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Îmbrățișare (ca semn de împărtășire a iubirii). *Cîtă fericire crezi tu c-ai găsi în brațul ei?* O.I 160/2 [V. 1].

2. Fig. Forță umană. *Ce-ți doresc eu ție, dulce Românie, Țara mea de glorii, țara mea de dor? Brațele nervoase, arma de tărie, La trecutu-ți mare, mare viitor!* O.I 15/3. *Virtutea pentru dînșii ea nu există. Însă V-o predică, căci trebui să fie brațe tari, A statelor greoaie cară trebuie-mpinse Și trebuiese luptate războaiele aprinse.* O.I 56/22. *S-asculte orice gură ce-ar vrea ca să mă rîdă, Puteri să puie-n brațul ce-ar sta să mă ucidă.* O.I 115/24 [V. 3]. ◒ (Construcție metaforică) **Brațul teribilei nevoi** = acțiune făcută sub impulsul disperării, al mizeriei adînci (v. și glas, plnc, sterp). *Vouă vă pune lege, pedepse vă măsoară Cînd mîna-vo întinderi în bunuri zîmbitoare, Căci nu-i iertat nici brațul teribilei nevoi.* O.I 60/10 [V. 1]. **A înarma brațul** (cuiva) v. înarma [V. 1].

3. Parte a unui obiect asemănătoare cu brațul omului. *Într-o umbră neagră, deasă, ca un demon El veghează, Coalele pe brațul crucii le distinde și le-așază.* O.I 50/15. *Bărbia lui s-apasă de al pietrei umăr rece, Părul său negru ca noaptea peste-al marmurei braț alb.* O.I 50/18. [Făt-Frumos] *văzu în boltele scărilor candelabre cu sule de brațe, și-n fiecare braț ardea ețe o stea de foc.* P.L. 5/36 [V. 2; Pr. 2]. ◒ (Construcție metaforică) **A aduce sufletul cuiva pe brațele crucii** v. cruce [V. 1].

— **Forme gramaticale**: sg. n. ac. **braț** (**O.I** 29/6, 50/18, 62/27, 75/14, 82/4, 97/19, 154/17, 154/17, 179/23, 235/5; **P.L.** 5/36, 10/14, 64/18, 67/30), **brațul** (**O.I** 50/15, 59/19, 60/10, 79/12, 115/24, 155/23, 160/2, 174/23, 174/24; **P.L.** 48/25, 52/21, 57/16, 63/26, 71/12), **braț-** (**O.I** 142/17; **P.L.** 83/20); pl. n. ac. **brațe** (**O.I** 4/13, 15/23, 42/9, 56/22, 79/21, 80/12, 80/14, 85/32, 92/3, 95/19, 95/21, 95/24, 95/28, 117/20. 120/27, 122/4, 157/29, 159/20, 160/27, 162/9, 191/23, 212/16, 219/16, 221/19; **O.IV** 432/32; **P.L.** 5/36, 9/12, 9/28, 12/9, 77/33), **brață** (**O.I** 104/6, 172/2, 179/24, 210/27). **brațele** (**O.I** 15/3, 23/17, 37/14, 42/7, 75/5, 82/17, 107/11, 107/17, 213/2, 213/19; **O.IV** 432/24; **P.L.** 8/12, 8/21, 9/22, 21/9, 31/14, 48/14, 49/16. 50/7, 54/8, 67/14, 79/1, 100/30, 102/17).

BRÁVO interj. Exclamație care exprimă aprobare, satisfacție. *Bravo! maiestre Ruben, strigă el, dracii tăi sunt meșteri în desprinsul umbrelor din părete.* P.L. 62/9. *Bravo! bravo! El bătea din palme rîzînd.* P.L. 62/12 [Pr. 3].

BRÁZDĂ s.f. **1.** Fig. Fâgaș, dîră. ◒ (Construcție metaforică) **Brazde de văpaie** = dîră de apă luminată de lună (v. și bulgare, cărare, diamant, galben) [Luna reflectată în lac] *numai lebedele albe, cînd plutesc încet din trestii ... Cu aripele întinse se mai scutură și-o laie Cînd în cercuri tremurinde, cînd în brazde de văpaie.* O.I 152/14 [V. 1].

2. (Mold.) Poiog (?). *Vino-n codru la izvorul Care tremură pe prund, Unde prispa cea de brazde Crengi plecate o ascund.* O.I 75/3 [V. 1].

BRĂCUÍT, -Ă adj. (Mold.) Deteriorat, răvășit. *Poate vrun pedant cu ochii cei verzui, peste un veac, Pintre tomuri brăcuite așezat și el, un brac. Aticismul limbii tale o să-l pună la cintari.* O.I 134/10 [V. 1].

BRĂZDĂ vb. I. Tranz. A lăsa urmă. *Mama pădurilor, nepulînd să iasă, trecea peste apă cu piuă cu tot și-i brăzda fața în două dealuri.* P.L. 7/8. [Mama pădurilor] *fugea mereu, o stîncă de peatră îndrăcită, ruptndu-și cale prin păduri, brăzdînd pămîntul cu dîră lungă.* P.L. 7/10 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: ind. imp. 3 sg. **brăzda** (**P.L.** 7/8); ger. **brăzdînd** (**P.L.** 7/10).

BRILIÁNT s.n. Inel cu piatra prețioasă numită briliant. [Negustorul] *are briliante pe degete groase Din nopțile celor care plînzi-i cause.* O.IV 365/7 [V. 1].

— Pronunțat: — *liant* (**O.IV** 365/7).

BRIT s.m. Englez, britanic. *Părea că geniul divinului brit, Shakespeare, respirase asupra pămîntului un nou înger lunatec, o nouă Ofelia.* P.L. 36/36 [Pr. 1].

BRÍU s.n. **1.** Cingătoare lată. [Făt-Frumos] *își puse-n brîul verde un fluier de doine și altul de hore.* P.L. 4/35. *Mirele-și puse ... brîu de mărgăritare, manta albă ca ninsoarea.* P.L. 23/30 [Pr. 2].

2. Ornament constituit dintr-o dungă colorată, înconjurînd pereții, ușile și ferestrele. ◒ (Construcție metaforică; cu referire la **curcubeu**) **Briu de curcubeu.** *Visau amîndoi acelaşi vis. Cercuri de oglinzi — plutind cu ... brîie de curcubeu, portale nalte, galerii.* P.L. 52/21 [Pr. 1].

3. Lanț, șir. *Rîurile ce ciorăiau mai în jos de brîiele melancolicelor stînce învățau de la păstorul împărat doina iubirilor.* P.L. 5/5 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **briu** (**P.L.** 23/30), **brîul** (**P.L.** 4/35; pl. n. ac. **brîie** (**P.L.** 52/24), **brîiele** (**P.L.** 5/5).

BROÁSCĂ s.f. **1.** (În expr.) **Ochi de broască** = ochi bulbucați. *Și deasupra tuturora, oastea să și-o recunoască, Își aruncă pocitura bulbucații ochi de broască.* O.I 150/18 [V. 1].

2. Plantă exotică cu flori mari, galbene, cultivată la noi ca plantă ornamentală (*Opuntia ficus indica*). ◒ (Metaforic) *Ea era blondă, foarte blondă, cu părul ca un caier de cînepă, și scurteica — oricît de groasă ar fi fost — accentua totuși liniile unei talii fine și mlădioase. O broască.* P.L. 67/35 [Pr. 1].

BRONZ s.n. Aliaj de cupru cu alte metale. *Am încremenit și am devenit o statuă de bronz.* P.L. 87/30 [Pr. 1]. ◇ Loc. adj. **De bronz** = f i g. (despre voce) metalic, puternic, răsunător. *Iar calul Genarului nechează cu voacea lui de bronz.* P.L. 12/15 [Pr. 1]. ✦ Statuie din acest metal. *Am devenit o statuă ... pe lîngă care trece o lume, ce știe că acest bronz nu are nici o simțire.* P.L. 87/31 [Pr. 1].

BROȘÚRĂ s.f. Carte de dimensiuni mici. *Înaintea patului — o masă murdară ... pe ea, hîrtii, versuri, ziare rupte, broșuri efemere, din cîte se-mpart gratis.* P.L. 29/31 [Pr. 1]. ◒ (Depreciativ) [Cărările vieții] *ei încearcă să le treacă ... Dedicînd broșuri la dame.* O.I 137/25 [V. 1].

BRUH interj. Exclamație care exteriorizează o senzație de frig. *Bruh! mi-i frig.* O.I 48/1 [V. 1].

BRÚMĂ s.f. Rouă înghețată. *Vezi, rîndunelele se duc, Se scutur frunzele de nuc, S-așază bruma pește vii — De ce nu-mi vii, de ce nu-mi vii?* O.I 235/3. *Părul ei blond pare o brumă aurilă.* P.L. 102/8 [V. 1; Pr. 1]. ◒ (Comparație, sugerînd sclipirea discretă) *Prin ferestrele arcate, după geamuri, tremur numa Lungi perdele încrețite, care scînteie ca bruma.* O.I 152/6. *În mijlocul unei grădini pustii ... se înălțau ochii de fereastă spartă a unei case veche, a cărei streșină de șindilă era putredă și acoperită c-un mușchi, care strălucea ca bruma în lumina cea rece a lunei.* P.L. 29/9 [V. 1; Pr. 1].

— **Forme gramaticale**: sg. n. ac. **brumă** (**P.L.** 102/8), **bruma** (**O.I** 152/6, 235/3; **P.L.** 92/9).

BRUN, -Ă adj. Cafeniu închis. ◒ (Metaforic) Întunecat (v. și i n v i n e ț i i t, r ă u³, t r i s t). *Cînd pe bolta brună tremură Selene ... Eol pe-a sa arpă blînd răsunătoare Cînt-a nopții dulce, mistică cîntare.* O.I 9/18. *Și la vîntul din pustie, la răcoarea nopții brună, Piramidele din creștet aiurind și jalnic sună.* O.I 44/28 [V. 2].

BRUNÉT, -Ă adj. (Despre oameni) Brun. *Era brunet și cam poetic. Avea ochi albaștri, ceea ce vra să zică mult, și era frumos băiet.* P.L. 66/13 [Pr. 1].

BRÚSTURE s.m. (În compusul) **Brusture-mure** = lipan (*Lappa major*). *El intră în curtea, ce sămăna a pîrloagă, a mănăstirei, cu pardosala ei de petre pătrate ... și-n mijlocu-i c-un iaz, ale cărui maluri erau sălbătăcite de fel de fel de buruiene. Brusturi mari, luminărele, sulcină.* P.L. 73/11 [Pr. 1].

BUCĂTĂ s.f. **I. 1.** Fragment, frîntură. *Făt-Frumos ... prăvăli o bucată de stîncă, pe care-o legă din toate părțile cu șepte lanțuri de fer.* P.L. 7/1. *Într-un spațiu închipuit ca fără margini, nu este o bucată a lui, oricît de mare și oricît de mică ar fi, numai o picătură în raport cu nemărginirea?* P.L. 25/5. *Stîncele negre de rouă ăbureau și se făceau sure, numai p-ici, pe colea căderau din ele, lenevite de căldură, niște bucăți de nisip și piatră.* P.L. 72/6; cf. **P.L.** 30/31, 42/9, 18/17 [Pr. 6]. ◇ Loc. adv. **Bucată cu bucată** = în mod disparat (?) *Și sufletul nostru are vecinicie-n sine, dar numai bucată cu bucată.* P.L. 41/28. *Tot ca vremea, bucată cu bucată, poți fi în orice loc dorit.* P.L. 41/35 [Pr. 4]. ◇ Expr. **A (se) rupe bucăți** = a (se) fărîmița, a (se) desface în părți. *Norii se rupeau bucăți pe cer.* P.L. 9/25. *El primi o scrisoare cu sigil negru — o deschise — o rupse bucăți.* P.L. 30/32 [Pr. 2]. **În bucățĭ** = fărîmițat. ◒ (În context figurat) *Vrei poale-n față să arăți Dreptate și tărie? Ți-aș da pămîntul în bucăți Să-l faci împărăție.* O.I 178/19 [V. 1].

2. Porțiune, parte dintr-un întreg (despărțită sau nu de acesta). [Casa] *părea o bucată din ruina unei celăi.* P.L. 40/8. *Scări înalte coborau pintre coaste prăbușite, printre bucăți de pădure ponorîte în fundul ripelor.* P.L. 51/11. *Stîncele nalte fac ca orizontul meu să fie îngust. O bucată de cer am numai, dar ce bucată! Un azur întunecos, țîmpede, transparent.* P.L. 78/29 [Pr. 4]. ✦ Fragment dintr-o operă literară. ◒ (Glumeț) *Cum nu sunt un șoarec, Doamne, — măcar toluși are blană, Mi-aș mînca cărțile mele — nici că mi-ar păsa de ger... Mi-ar părè superbă, dulce, o bucată din Homer.* O.I 46/15 [V. 1]. ✦ (Determinat prin "de timp", "de vreme") Interval. *În eternitatea fără margini nu este oricee bucată de timp, oricît de mare sau oricît de mică, numai o clipă suspendată?* P.L. 25/7. *Astfel trec multe bucăți de vreme.* P.L. 81/7 [Pr. 2].

II. (La pl.) Mîncăruri gătite, feluri de mîncare. *Să nu mai mănînci din bucatele ce-ți ferbe baba.* P.L. 17/14. *Ți-oi face eu altfeli de bucate.* P.L. 17/15 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **bucată** (**O.I** 46/15; **P.L.** 7/1, 25/5, 25/7, 40/8, 41/28, 41/28, 41/35, 41/35, 42/9, 48/17, 78/29, 78/29); pl. n. ac. **bucăți** (**O.I** 178/19; **P.L.** 9/25, 30/32, 51/11, 72/6, 81/7), **bucate** (**P.L.** 17/15), **bucățile** (**P.L.** 30/34), **bucatele** (**P.L.** 17/14).

BÚCHE s. f. Literă chirilică. *Inițialele acestei cărți cu buchi erau scrise ciudat.* P.L. 35/8. *Deschise cartea cea veche cu buchile neclare.* P.L. 45/4 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: pl. n. ac. **buchi** (**P. L.** 35/8), **buchile** (**P. L.** 15/1).

BÚCIUM s. n. Tulnic. *Tînguiosul bucium sună, L-ascultăm cu-atîta drag.* O. I 209/17. *Sura pe deal buciumul sună cu jale, Turmele-l urc, stele le scapără-n cale.* O. I 231/1. *Și cum va înceta Al inimei zbucium Ce dulce-mi*

va suna Cîntarea de bucium. O. I 225/4. [V. 3]. ✦ Sunet scos de acest instrument. *Şi prin somn auzi-vom bucium De la stînele de oi.* O. I 101/7. *Codrul clocoti de zgomot şi de arme şi de bucium.* O. I 147/38 [V. 2].

– Forme gramaticale : sg. n. ac. **bucium** (**O. I** 101/7, 147/38, 209/17, 225/1), **buriumul** (**O. I** 231/1).

BÚCLĂ vb. I. Tranz. A cirlionţa. *Unul caută-n oglindă de-şi bucleză al său păr, Altul caută în lume şi în vreme adevăr.* O. I 130/23 [V. 1].

BÚCLĂ s. f. Şuviţă de păr ondulată. *Şi negrele-i bucle ondulaţi-n zefir.* O. I 4/11. *Cununa cea de laur . . . se-mpleteşte Pe fruntea cea umbrită de bucle de argint.* O. I 17/12 ; cf. **O.** I 17/9 [V. 3]. ◒ (Element de personificare) *Roz-alb-auroră, cu bucle de aur Sclipinde-n rubin. Revarsă din ochii-i de lacrimi tezaur Pe-a florilor sîn.* O. I 3/5 [V. 1].

– Formă gramaticală : pl. n. ac. **bucle** (**O. I** 3/5, 4/11, 17/9, 17/12).

BUCURÁ vb. I. Tranz. A provoca (cuiva) o bucurie. *Ceea ce ne bucură este lipsa de fraze şi rezonamente cu care la oameni se-mbracă această emigrare a superfluenţei locuitorilor.* P. L. 80/27 [Pr. 1]. ✦ Refl. A fi cuprins de bucurie, a se veseli. *Vielean te bucuri de-ale noastre-ntreceri, Privind în vrav prostia imobilă.* O. IV 333/13 [V. 1].

– Forme gramaticale : ind. prez. 2 sg. **te bucuri** (**O. IV** 333/13). 3 sg. **bucură** (**P. L.** 80/27).

BUCURÍE s. f. Vie mulţumire sufletească, satisfacţie. *Viaţa în veci, glorii, bucurie, Arme cu tărie, suflet românesc . . . Dulce Românie, asta îţi-o doresc!* O. I 16/5. *Ca toamna cea tîrzie e viaţa mea, şi cad fluzii ca şi frunza pe undele de vad. Şi nici o bucurie în cale-mi nu culeg.* O. IV 432/21. *Amuţită de bucurie, ea nu putu decît să-ndrepte asupră-i ochii săi stinşi.* P. L. 23/2. *Ea nu mai avea dureri, nici bucurii decît acele ale copilului ei.* P. L. 31/19 ; cf. **P. L.** 25/17, 31/17, 37/31, 59/22, 77/33 [V. 2 ; Pr. 7].

– Forme gramaticale : sg. n. ac. **bucurie** (**O. I** 16/5 ; **O. IV** 432/21 ; **P. L.** 23/2, 25/17, 31/17, 59/22), **bucuria** (**P. L.** 37/31) ; pl. n. ac. **bucurii** (**P. L.** 31/19, 77/33).

BUCURÓS. - OÁSĂ adj. Împăcat sufleteşte, mulţumit. *De-o fi una, de-o fi alta . . . Ce e scris şi pentru noi, Bucuroşi te-om duce toate, de e pace, de-i război.* O. I 146/20 [V. 1].

***BUDOÁR** s. n. v. **buduar.**

BUDUÁR s. n. Cameră intimă a unei femei. *În umbra parfumată a buduarului să vin. Să mă-mbete acel miros de la pînzele de in.* O. I 15/15. *Se repezi pe uşi-afară în buduarul ei.* P. L. 85/31 [V. 1 ; Pr. 1].

– Forme gramaticale : sg. n. ac. **buduarul** (**P. L.** 85/31). g. d. **buduarului** (**O. I** 15/5).

BÚFNIŢĂ s. f. Pasăre (*Bubo bubo*). *Făt-Frumos se uită şi văzu o bufniţă mare şi surîsă,* P. L. 18/38 [Pr. 1].

***BÚGED, -Ă** adj. v. **buget.**

BÚGET, -Ă adj. (Mold.) Buhăit, puhav. *Vezi colo pe urleanca fără suflet, fără cuget. Cu privirea-mpăroşată şi la fălci umflat şi buget.* O. I 159/12 [V. 1].

BÚHAV, -Ă adj. Buged, buhăit. ◒ (Metaforic) *Pe miazănoapte călare cu aripi vînoase, cu faţa zbîrcită ca o stîncă buhavă şi scobită de pirale . . . urla prin aerul cernit mama pădurilor cea nebună.* P. L. 6/34 [Pr. 1].

BÚHĂ s. f. Bufniţă. ◒ (Metaforic, exprimînd prezentimentul tragic pe care-l încearcă poetul) *Alerg pe calea vieţii mele, O buhă care, fîlfînd a jele, Bînduie urma unui mormînt.* O. I 26/15 [V. 1].

BUJÓR s. m. Floare roşie (*Paeonia*). ◒ (Comparaţie, sugerînd, prin culoare, tinereţea, sănătatea, vigoarea) [Cătălin] *cu obrăjei ca doi bujori De rumeni, bată-i vina, Se furişează pîndiitor Privind la Cătălina.* O. I 173/29 [V. 1].

BULBOÁNĂ s. f. Vîltoare. ◒ (Personificare) [Izvorîrele] *le vezi mişcîndu-se şi şerpuind cu argintul lor fluid, transparent şi viu, aruncîndu-se în braţele bulboanelor, în care se-nvîrtesc nebune.* P. L. 79/1 [Pr. 1].

BULBUCÁT, -Ă adj. Holbat. *Şi deasupra tuturora, oastea să şi-o recunoască, Îşi aruncă pocitura bulbucaţii ochi de broască.* O. I 150/18 [V. 1].

BÚLGĂRE s. m. Bolovan. *Suili pe baricade de bulgări de granit, Se mişe balaliloane a plebei proletare.* O. I 62/22 [V. 1]. ◒ (Construcţii metaforice) **Bulgări fluizi** = rotocoale de apă (v. şi **cuibar**). [Izvoarele] *sar în bulgări fluizi peste prundul din răsboace.* O. I 85/11 [V. 1]. (Comparaţie) **Bulgări de lumină** = rotocoale de apă care reflectă lumina (v. şi **brazdă, cărare, diamant, galben**). *Norii au urzit o umbră fină, Ruptă de mişcări de valuri Ca de bulgări de luminâ.* O. I 72/2 [V. 1]. ✦ Masă solidă de formă sferică. ◒ (Depreciativ) *Cîle crime au putut să se petreacă . . . pe acest bulgăre negru şi neînsemnat ce se numeşte pămînt. Fărmăturele acelui bulgăre se numesc imperii.* P. L. 50/28—29 [Pr. 2].

– Forme gramaticale : sg. n. ac. **bulgăre** (**P. L.** 50/28), g. d. **bulgăre** (**P. L.** 50/29) ; pl. n. ac. **bulgări** (**O. I** 62/22, 72/2, 85/11).

BULGĂRÓI s. m. Augmentativ al lui bulgar. ◒ (Depreciativ) *Şi apoi în Sfatul Ţării se adun să se admire Bulgăroi cu ceafa groasă, grecoţei cu nas subţire.* O. I 150/28 [V. 1].

BUMB s. m. (Regional) Nasture. *Sînii îi crescuse înţr-attta de bătăile inimei, încît sărise un bumb de la pieptarăşul cam îngust de catifea.* P. L. 84/8 [Pr. 1].

BUMBÁC s. n. Vată. [Dascălul] *de frig la piept şi-ncheie tremurînd halatul vechi, Îşi înfundă gîtu-n guler şi bumbacul în urechi.* O. I 132/4 [V. 1].

BUN[1] s. n. Avere, bogăţie. *Prin bunuri ce furară, în veci vezi cum conspiră Contra celor ce dînşii la lucru-i ostîndiră.* O. I 56/13. *Sărac de bunuri, frumuseţe şi spirit, inima mea este atît de bolnavă ca o scînteie de soare noaptea.* P. L. 55/31 ; cf. **O.** I 60/9 [V. 2 ; Pr. 1].

– Formă gramaticală : pl. n. ac. **bunuri** (**O.** I 56/13, 60/9 ; **P. L.** 55/31).

BUN[2], **-Ă** adj. I. 1. (În sens moral) Care face bine, blînd. *Ah! ea trebuia să fie bună.* P. L. 55/21. *Asta... nu-mi*

va refuza ea. E alit de bună. P. L. 55/27 [Pr. 2]. ◇ (Ca epitet pe lîngă numele unui domnitor) v. Alexandru cel Bun [Pr. 3].

2. Corect, cinstit. *În zădar guvernă regii lumea cu înțelepciune, Se-nmulțesc semnele rele, se-mpuțin faptele bune.* O. I. 44/8. [Magul] *au aflat simburul lumii, tot ce-i drept, frumos și bun* O. I 44/36. *Fii bun și mare, ori păcat de crime, Același praf, aceeași adîncime, Iar mostenirea la și-a tot: uitarea.* O. IV 338/6 [V. 3]. ◒ (Metaforic) Senin, luminos. *O, moartea-i un secol cu sari înflorit, Cînd viața-i un basmu pustiu și urît. — Dar poale... o! capu-mi pustiu cu furtune, Gîndirile-mi rele sugrum cele bune.* O. I 38/14 [V. 1].

3. Credincios, statornic. *Calu-i alb, un bun tovarăș, Înșeuat asteapt-afară.* O. I 103/1 [V. 1].

II. (Exprimă însușirea de a produce satisfacție) **1.** (În expr.) **A spune cuvinte bune** v. cuvînt [Pr. 1].

2. Corespunzător unei anumite întrebuințări, potrivit. *Ah! garafa plînecoasă doar de sfesnic mai e bună!* O. I 46/1. *Nu e mică, nu e mare, nu-i subțire, ci-mplinită, Încît ai ce strînge-n brațe — numai bună de iubită.* O. I 159/20. *Pînze moi în care se țesură zile, Vederea și somnul sărmanei copile... cum sunt cusute, sunt bune de giulgi.* O. IV 365/14 [V. 3].

3. Prielnic, frumos, plăcut. *Așa marinarii pe mare îmblînd, Izbiți de talazuri, furtune... Speranța îi face de uită de vînt, Și speră la timpuri mai bune.* O. I 12/10. *Că de-i vremea rea sau bună, Vîntu-mi bate, frunza-mi sună.* O. I 123/25. *Și de-i vremea bună, rea. Mie-mi curge Dunărea.* O. I 124/1 [V. 3]. ◇ (Ca element de formare a numeroase formule de salut și de urare) **Bună sară.** [Umbra] *sta diafană și zîmbitoare, rostind limpede și respectuos: Bună sară!* P. L. 47/4; cf. P. L. 30/14 [Pr. 2]. **Noapte bună.** *Somnoroase păsărele. Pe la cuiburi se adună. Se ascund în rămurele — Noapte bună!* O. I 207/4; cf. O. I 207/16 [V. 2]. **Bună vreme.** *Bună vreme, măi băiete.* O. I 84/1 [V. 1]. ◇ (Expr. **A-și lua ziua bună** v. zi [Pr. 1]. **Voie bună** = veselie. [Arald] *ades călare pleacă în mîndre nopți cu luna, Și cînd se-ntoarce ochii lucesc de voie bună.* O. I 96/29 [V. 1].

4. (Despre mîncăruri și băuturi) De calitate superioară. *Ne-om duce în oraș... știu într-un loc un vin bun.* P. L. 75/3 [Pr. 1].

5. Talentat. *Dacă un actor bun i-ar fi auzit pașii... ar fi știut... să-și imagineze aproape caracterul omului.* P. L. 91/12. [Pr. 1].

III. (Intensifică înțelesul cuvîntului pe care îl determină) Desăvîrșit, deplin. *Baiazid privind la dînsul, îl întreabă cu dispreț: — Ce vrei tu? — Noi? Bună pace!* O. I 146/7 [V. 1]. ◇ Pe deplin, definitiv. [Onufrei] *dînd ca din întîmplare de mîna pictorului, care conținea vro cîteva piese de aur, crezu că ce-i găsit îi bun găsit.* P. L. 83/8 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **bun** (**O. I** 44/36, 103/1; **O. IV** 338/6; **P. L.** 25/37, 26/3, 37/33, 75/3, 83/8, 91/12), **bună** (**O. I** 46/1, 84/1, 96/29, 123/25, 124/1, 146/7, 159/20, 207/4, 207/16; **P. L.** 4/29, 30/14, 47/4, 55/21, 55/27); pl. n. ac. **bune** (**O. I** 12/10, 38/14, 44/8; **O. IV** 365/14; **P. L.** 90/36).

BUNĂOĂRĂ adv. De exemplu, de pildă. *Tu îmi vei răspunde că e bine ca în lume... Să-mi atrag luare-aminte a bărbaților din țară, Să-mi dedic a mele versuri la cucoane, bunăoară.* O. I 137/16. *Ia întreab-o bunăoară — O să-ți spuie de panglice, de volane și de mode.* O. I 159/10; cf. O. I 164/12 [V. 3].

BUNĂVOIE s. f. (În loc. adv.) **De bunăvoia** (cuiva) = nesilit de nimeni, din propriu inițiativă. *Cînd de bunăvoia lor trăiau exilați la vun sat spre a se iubi departe de zgomotul lumei, Maria intra deodată în salonul încălzit... îmbrăcată ca băiet.* P. L. 64/8 [Pr. 1].

BÚRĂ s. f. Burnită. ◒ (Comparație, sugerînd împrăștierea în particule infime) *Pulbere de diamante cade fină ca o burăScînteind plutea prin aer.* O. I 142/11 [V. 1]. ◒ (Metaforic; cu referire la lumina lunii; v. și aur, somnoroșie, splendoare). *De sus pîn-în podele un painjăn prins de vrajă. A țesut subțire pînză străveziecă o mreajă: Tremurînd ea licurește și se pare a se rupe. Încărcată de o bură, de un colb de pietre scumpe.* O. I 76/22 [V. 1].

BURUIÁNĂ s. f. Iarbă sălbatică. *În mijlocul unei grădini pustii, unde lobodele și buruienele crescuse mari... se înălțau ochii de fereastă spartă a unei case veche.* P. L. 29/6. *El intră în curtea... mănăstirei... în mijlocu-i cu-n iaz, ale cărui maluri erau sălbătăcite de fel de fel de buruiene.* P. L. 73/14 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: pl. n. ac. **buruiene** (**P. L.** 73/14), **buruienele** (**P. L.** 29/6).

BUST s. n. **1.** Partea superioară a corpului omenesc. *Văzu un cap frumos... pe niște umeri largi și albi, pe un bust ce părea lucrat în marmură.* P. L. 84/16 [Pr. 1].

2. Pictură reprezentînd partea superioară a corpului omenesc. *Era anînat într-un cui bustul în mărime naturală a unui copil cu de vro optsprezece ani.* P. L. 29/39 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **bust** (**P. L.** 84/16), **bustul** (**P.** L. 29/39).

BUSUIÓC s. n. Plantă (*Ocinum basilicum*). *Pe-a icoanei policioară, busuioc și mînt-uscată Împlu casa-nlunecoasă de-o mireasmă pipărată.* O. I 84/15. [Candela] *ardea pe o policioară încărcată cu busuioc.* P. L. 44/40 [V. 1; Pr. 1].

BÚTE s. f. (Și în forma *butie*) Butoi. *Lîngă prispă sîcteau două butii cu apă.* P. L. 7/21. *Vezi tu butîle aste două?* P. L. 8/27 [Pr. 2]. ◒ (În context figurat) *Trei zile n-a fost noapte, ci numai senin și veselie. — vinul curgea din butii sparte.* P. L. 4/18. [Pr. 1].

— Forme gramaticale: pl. n. ac. **butii** (**P. L.** 4/18, 7/21). **butîle** (**P. L.** 8/27). — Variantă: (Munt.) **bútie** (**P. L.** 4/18, 7/21).

BÚTIE s. f. v. bute.

BUTONÁ vb. I. (Franțuzism) A prinde, a agăța la butonieră. *Ea atrage vreun june curtezan, Care intră ca actorii cu păsciorul mărunțel, Lăsînd val de mirodenii și de vorbe după el, O chiorește cu tornionul, butonat cu o garofă.* O. I 162/29 [V. 1].

BÚZĂ s. f. **1.** Fiecare dintre cele două părți cărnoase care mărginesc gura și acoperă dinții. *Ea apleacă gene lunge Peste ochii cuviosi. Iar pe buze-i trece-un zîmbet Înecat, fermecător.* O. I 67/5. *Ea zîmbind își mișcă dulce a ei buze mici, subțiri; Iar pe palu-i și la capu-i presurați-s*

trandafiri. O. I 79/15. *Se uita spărios și uitit la Dan . . . cu buzele tremurînde și cu pași șovăitori.* P. L. 48/24; cf. O. I 79/22, 79/26, 82/30, 88/9, 95/8, 97/15, 236/8; O. IV 365/30; P. L. 28/31, 28/37, 29/41, 46/14, 50/8, 52/18, 57/23, 59/10, 62/22, 67/15, 74/5, 76/18, 77/32, 85/9, 85/22, 87/9, 88/19, 92/26, 95/19, 102/1 [V. 10; Pr. 21]. ◒ (În contexte figurate) *Și-aș pune soarta lumei pe buza-ți purpurie. Aș pune lege lumei rîzîndul tău delir.* O. I 22/1. *Buza mi-e rece, sufletul sec. Viața mea curge uitînd izvorul.* O. I 26/7 [V. 2]. ◇ Expr. **A avea virtutea pe buze** = a fi virtuos în mod ipocrit. *Toți pe buze-avînd virtute, iar în ei monedă calpă. Chintesență de mizerii de la creștet pînă-n talpă.* O. I 150/15 [V. 1]. **A-l veni pe buze** = a rosti. *Cînturilor mele zic Adio tuturora... Și nici pe buze nu-mi mai vin Și nici prin gînd mi-or trece.* O. I 184/7 [V. 1]. **A-și uni buzele** v. u n i [Pr. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A lăsa buzele pradă gurii cuiva** v. p r a d ă [V. 1]. ◇ (La sg. cu valoare de pl.) *Atît de albă fața-i și-atît de nemișcată. Dar ochii-i ard în friguri și buza-i sîngerată.* O. I 96/23. *Eu își coase ochii într-un tort de in. Vînătă-i e buza lipsită de sînge. Ochiul ei cel turbur nu mai poate plînge.* O. IV 364/19. *Împărăteasa . . . atinse cu buzu ei seacă lacrima cea rece și o supse în adîncul sufletului său.* P. L. 4/10 [V. 2; Pr. 1]. ◒ (În context figurat) *Am văzut fața la pală de o bolnavă beție, Buza la învinețită de-ul corupției mușcat.* O. I 29/22 [V. 1].

2. F i g. (Uneori la pl.) Gură. *Mă uimești dacă nu mîntui . . . Ah, ce fioros de dulce de pe buza la cuvîntu-i.* O. I 154/36 [V. 1]. ◒ (În context figurat) *Mule rămas-au buzele-i abia deschise, Mulă inimu în pieptu-i.* O. I 52/9 [V. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **Al buzei îngheț** = sărut rece, lipsit de pasiune. *Dar azi vălul cade, crudo! dismețit din visuri sece, Fruntea mea este trezită de a buzei tale-ngheț Și privesc la tine, demon, și amoru-mi stins și rece Mă învață cum asupră-ți eu să caut cu dispreț!* O. I 30/6 [V. 1]. **A înmuia buzele cuiva** = a stăvili avîntul pasional al cuiva. *Te iubesc! — era să strige demonul în a lui noapte, Dară umbra-naripată a lui buze le înmoaie.* O. I 51/22 [V. 1]. **A uda buzele însetate cu fiere** v. f i e r e [V. 1]. **Vorbe arse de al buzelor foc** v. f o c [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **buza** (O. I 22/1, 26/7, 29/22, 95/8, 96/23, 154/36; O. IV 364/19; P. L. 4/10, 77/22), g. d. **buzei** (O. I 30/6); pl. n. ac. **buze** (O. I 51/22, 67/5, 75/16, 79/15, 79/22, 79/26, 82/30, 150/15, 184/7, 236/8; O. IV 365/30; P. L. 46/14, 74/5, 76/18), **buzele** (O. I 52/9, 88/9, 97/15; O. IV 432/33; P. L. 28/31, 28/37, 29/41, 44/23, 48/24, 50/8, 52/18, 57/23, 59/10, 62/22, 67/15, 85/9, 85/22, 87/9, 88/19, 92/26, 95/19, 102/1), g. d. **buzelor** (O. I 80/36).

BUZDUGĂN s. n. Ghioagă de fier. *Pe drum* [Făt-Frumos] *horea și doinea, iar buzduganul și-l arunca să spintece nourii.* P. L. 4/38. *Făt-Frumos mergea mereu, urmărind cu cîntecul dorul inimei lui și cu ochii buzduganul.* P. L. 5/17. *Făt-Frumos aruncă buzduganu-n nori și lovi meazănoaptea în aripi.* P. L. 19/23; cf. P. L. 4/23, 4/25, 5/20, 7/13, 9/14, 18/15 [Pr. 9].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **buzdugan** (P. L. 4/23), **buzduganul** (P. L. 4/25, 4/38, 5/17, 5/20, 7/13, 9/14, 18/15), **buzduganu** — (P. L. 19/23).

CA[1] adv. **I. 1.** (Introduce al doilea termen al unei comparații) Precum, cum, la fel cu... **a)** (Se compară o noțiune exprimată prin substantiv sau pronume cu altă noțiune, al doilea termen fiind uneori o construcție cu valoare metaforică) *Văd poeți ce-au scris o limbă ca un fagure de miere.* O. I 31/7. *Îi plac adînce cînturi, ca glasuri de furtună.* O. I 96/27. *Era un întunerec ca o mare fără-o rază.* O. I 132/19. *Soarele se înalță, ca un glob de aur arzător.* P. L. 54/28; cf. **O. I** 10/1, 32/32, 50/6, 62/17, 63/15, 76/15, 87/3, 173/29, 182/16, 232/2; **P. L.** 5/29, 7/28, 9/37, 14/22, 45/11, 52/25, 53/34, 98/36 [V. 13; Pr. 9]. ◇ (Se compară un substantiv determinat de atribut) *A fesut subțire pînză străvezie ca o mreajă.* O. I 76/16. *A voastre vieți cu toate sunt ca undele ce curg.* O. I 157/3. *Răsărea, ca un cuib alb, o celate frumoasă.* P. L. 11/33; cf. **O. I** 2/20, 18/1, 19/9, 27/10, 29/6, 35/26, 60/32, 96/7, 109/4, 154/12, 155/29; **P. L.** 3/5, 3/6, 4/2, 6/34, 7/17, 11/37, 11/40, 18/33, 18/39, 36/25, 43/26, 45/21, 51/24, 55/2, 67/33, 73/22, 77/27, 78/19, 84/30, 97/22 [V. 13; Pr. 21]. ◇ (Comparația se stabilește între aceleași cuvinte, uneori cu accepțiuni diferite) *Noaptea stelelor, a lunei, a oglinzilor de rîu Nu-i ca noaptea cea mocnită și pustie din sicriu.* O. I 82/38. *Ce e val, ca valul trece.* O. I 196/32. *Va fi om ca toți oamenii.* P. L. 42/35; cf. **O. I** 166/23, 194/6, 198/15; **P. L.** 88/32 [V. 5; Pr. 2]; **b)** (Se compară o calitate exprimată prin adjectiv) *S-a dus Pan, finul Pepelei, cel isteț ca un proverb.* O. I 31/18. *Iar fața ei frumoasă ca varul este albă.* O. I 88/10. *Și nu e blînd ca o poveste Amorul meu cel dureros.* O. I 211/5. *Iubesc o fată frumoasă cu ochi gînditori, dulce ca visele mării.* P. L. 11/6. *Inima mea este atît de bolnavă ca o seînteie de soare noaptea.* P. L. 55/32; cf. **O. I** 2/12, 15/9, 18/10, 28/10, 29/19, 30/11, 30/19, 32/7, 42/15, 43/5, 43/6, 50/18, 55/6, 55/20, 56/9, 66/2, 85/30, 92/1, 92/20, 93/35, 95/10, 97/2, 101/17, 107/4, **132**/25, 134/20, 142/11, 144/23, 150/8, 160/4, 173/8, 175/30, 190/2, 199/15, 213/3; **O. IV** 365/13; **P. L.** 3/21, 4/2, 4/21, 5/24, 6/5, 7/33, 9/26, 11/21, 14/27, 16/8, 18/26, 21/38, 22/14, 22/19, 23/21, 23/28, 23/31, 30/40, 35/9, 36/25, 39/34, 40/6, 42/12, 43/31, 44/6, 45/21, 45/38, 48/17, 50/34, 51/31, 53/29, 53/34, 55/3, 62/40, 63/28, 64/17, 68/5, 73/8, 77/2, 83/19, 84/11, 85/2, 95/11, 100/26, 101/11, 101/14, 102/3 [V. 39; Pr. 49]. ◇ (Prin inversarea termenilor, primul fiind introdus prin prep. „de") *Cu sfetnici vechi de zile mă-nlîmpinași în cale, Ca marmura de albă, cu păr de aur moale.* O. I 91/13[V.1]. ◇ (Primul termen e un participiu sau o locuțiune cu valoare de adjectiv) *Lucesc în juru-i ziduri ca tuciul lustruit.* O. I 53/35. *Ci tu rămîi în floare ca luna lui Aprilie.* O. I 128/7. *Șingele meu e... fără cuprins ca apa.* P. L. 98/25; cf. **O. I** 43/2, 62/1; **P. L.** 19/4, 22/26, 99/2 [V. 4; Pr. 4]; **c)** (Se compară acțiunea exprimată de un verb) *Mă usc ca crucea pusă-n cîmpii.* O. I 26/19. *Ei trec ca vijelia cu aripi fără număr.* O. I 97/16. *Sufletul meu arde-n iubire ca para.* O. I 231/16. *Sticlele ferestrei străluceau ca argintul în alba lumină a lunei.* P. L. 37/7; cf. **O. I** 5/23, 13/18, 17/18, 17/22, 23/5, 32/17, 40/8, 50/14, 59/10, 60/15, 63/13, 88/14, 96/17, 98/9, 105/7, 117/8, 117/10, 127/10, 133/7, 152/6, 157/12, 159/15, 160/27, 162/28, 182/18, 210/14, 214/20; **P. L.** 5.4, 13/21, 19/24, 20/17, 21/25, 22/34, 22/35, 23/6, 29/9, 37/2, 40/1, 41/35, 43/22, 43/32, 44/36, 57/29, 58/19, 74/38, 88/22, 91/26, 92/13, 99/9, 99/15, 102/1 [V. 30; Pr. 25]. ◇ (Se compară concomitent substantivul și verbul; al doilea termen este un substantiv sau o construcție, uneori cu valoare metaforică) *Stele rare din tărie cad ca picuri de argint.* O. I 82/33. *Trecut-au anii ca nori lungi pe șesuri.* O. I 201/1. *Trecea Cezara ca o-nchipuire de zăpadă.* P. L. 101/31; cf. **O. I** 4/1, 4/15, 5/13, 16/4, 18/16, 18/17, 18/23, 22/10, 24/15, 25/10, 26/13, 26/21, 30/27, 32/4, 38/20, 45/5, 46/11, 50/25, 55/26, 63/7, 69/9, 79/8, 87/12, 92/27, 96/3, 96/5, 96/17, 97/7, 98/34, 105/7, 108/24, 117/3, 118/9, 120/11, 121/23, 133/12, 144/15, 147/3, 148/7, 148/23, 157/12, 166/28, 176/22, 228/16, 232/11; **O. IV** 430/16, 430/19; **P. L.** 3/10, 7/3, 9/19, 9/37, 12/10, 12/22, 12/39, 14/15, 15/23, 19/12, 28/3, 37/28, 37/30, 39/9, 43/33, 44/29, 49/14, 51/24, 52/5, 72/20, 78/11 [V. 49; Pr. 22]. ◇ (Al doilea termen exprimă tot o acțiune verbală) *Aurul... licurea... ca stropit cu peleală.* P. L. 35/37. *Privești ca trezit din somn.* P. L. 81/13 [Pr. 2]. ◒ (Repetiție) *Căci te iubesc copilă, ca zeul nemuririi, Ca preotul altarul, ca spaima un azil; Ca sceptrul mîna blîndă, ca vulturul mărirea, Ca visul pe-un copil.* O. I 22/5—8. *Și gonind birui-toare, tot veneau a țării steaguri, Ca potop ce prăpădește, ca o mare turburată. Peste-un ceas păgînătatea e ca pleava vînturată.* O. I 148/27. *Eu voi trece nepăsător prin această viață, ca un exilat, ca un paria. ca un nebun!... numai nu ca ei.* P. L. 87/25; cf. **O. I** 16/4, 25/13, 25/14, 25/19, 25/20, 25/21, 42/6, 42/6, 42/18, 42/19, 42/19, 51/2, 51/2, 62/26, 62/26, 80/24, 80/24, 82/3, 82/3, 82/21, 82/21, 140/26, 140/27, 140/28, 148/7, 148/9, 148/9, 199/9, 199/10, 232/16, 232/17, 235/16, 235/16; **P. L.** 4/14, 4/15, 5/18, 5/19, 6/2, 6/2, 18/16, 18/17, 20/7, 20/7, 45/38, 45/38, 54/15, 54/15,

92/6, 92/7, 94/3, 94/3, 94/4, 94/4, 94/5, 94/5 [V. 42 ; Pr. 25]. ◇ (Urmat de „și") [Mureșan] *cheamă piatra să învie ca și milicul poet.* O. I 32/15. *Azi adeseori femeia ca și lumea e o școală.* O. I 140/9. *Fata era de acea dulceață vînătă-albă ca și marmura în umbră.* P. L. 26/33 ; cf. **O. I** 2/3, 2/11, 13/12, 13/22, 26/17, 43/23, 51/4, 59/25, 71/1, 83/11, 109/1, 109/4, 133/16, 133/28, 133/30, 133/34, 147/6, 148/11, 148/16, 148/19, 152/21, 157/28, 162/2, 178/31, 226/11 ; **O. IV** 305/32, 332/20 [V. 29 ; Pr. 1]. ◇ (Precedat de „asemenea", „astfel", „atît", „așa", „tocmai") *Mergea pe valurile mării, care se plecau înaintea lui, întocmai ca pe uscat.* P. L. 111. *Asemenea ca un stup de albine, ariile roiau țîmpezi . . . în mintea lui îmbătată.* P. L. 53/22. *Te naști . . . mori, tocmai așa ca la animale.* P. L. 81/3 ; cf. **P. L.** 25/13, 25/14, 47/23, 92/21, 93/10 [Pr. 8]. ◇ (Introduce o comparație cu funcțiune de nume predicativ) *Ca visul e clătarea ce-o-nfoară Eol.* O. I 17/13. *Lumea-i cum este . . . și ea dînsa suntem noi.* O. I 36/21. *Tu ești ca o vivară, în care sunt închise toate ciudățile.* P. L. 42/20 ; cf. **O. I** 17/21 ; **O. IV** 432/19 ; P. L. 17/21 [V. 1 ; Pr. 2]. ◇ (Precedat de „părea") *Tu îmi pari ca o bacantă.* O. I 30/9. *Anii îți se par ca clipe, Clipe dulci se par ca veacuri.* O. I 110/19—20. *Luna . . . părea ca o celate sfîntă și argintie.* P. L. 20/17 ; cf. **O. I** 52/19 ; **O. IV** 430/22 ; **P. L.** 51/13, 65/13 [V. 5 ; Pr. 3]. ◆ (Al doilea termen e exprimat prin adverb sau e introdus prin prepoziții). Precum. *Mă cufund ca într-o mare de visări dulci și senine.* O. I 31/2. *Înflorea cărarea ca de pasul blîndei primăveri.* O. I 112/7. *A fost odată ca-n povești. A fost ca niciodată, Din rude mari împărătești. O prea frumoasă fată.* O. I. 167/1—2. *Simt îngreunîndu-se ca sub plumb cugetările mele.* P. L. 48/19 ; cf. **O. I** 11/9, 29/9, 42/11, 44/33, 51/3, 67/28, 71/19, 72/12, 76/27, 80/15, 82/20, 83/2, 84/2, 87/1, 95/17, 101/27, 103/21, 113/6, 137/10, 140/24, 142/23, 144/7, 144/9, 150/5, 150/25, 152/10, 157/31, 170/5, 170/14, 176/19, 181/5, 181/9, 187/10, 196/1, 202/9, 212/7, 212/8 ; **O. IV** 361/2, 370/7 ; **P. L.** 5/29, 7/26, 8/1, 9/23, 9/32, 9/34, 11/6, 13/38, 15/23, 17/16, 17/20, 22/32, 25/4, 25/13, 39/36, 41/32, 47/1, 48/21, 52/12, 59/1, 64/12, 70/21, 75/1, 76/31, 77/23, 83/6, 86/32, 92/6, 95/31, 97/38 [V. 42 ; Pr. 31].

2. (În comparații aproximative) Parcă. *Te văd ca o umbră.* O. I 37/9. *Baba scrîșni din dinți ca apucată.* P. L. 18/11. *Et admira ochii cei frumoși ai portretului, ce luceau ca vii în orbitele lor.* P. L. 31/2. *Deodată văzu ca o zare de senin.* P. L. 97/31 ; cf. **P. L.** 8/3, 15/23, 20/11, 29/10, 29/11, 65/19, 75/31 [V. 1 ; Pr. 10]. ◇ Loc. conj. **Ca și cînd** v. c î n d [V. 5 ; Pr. 11].

3. (Primul termen e un comparativ) Decît. *Apoi — de vor — în-urunze în margine de drum . . . Tot îmi va fi mai bine ca-n ceasul de acum.* O. I 128/2. *Măgulit e fiecare Că n-ai fost mai mult ca dînsul.* O. I 131/29 [V. 2].

II. În calitate de . . ., drept . . . *L-au legat* [pe Samson] *și i-au scos ochii, Că dovadă de ce suflet stă în peptii unei rochii.* O. I 159/4. *El păstrează, ca săgeți, Numai flori înveninate De la Gangele mărel.* O. I 236/10. *Fusese chemat de domnul Moldovei ca dascăl de matematică.* P. L. 40/19 ; cf. **O. I** 48/21 ; **P. L.** 6/30, 29/36, 42/8, 42/37, 61/28, 64/12, 71/36, 71/36, 81/10, 82/3, 82/4, 82/5, 82/5 [V. 3 ; Pr. 14].

CA[2] conj. (Urmat totdeauna de „să", introduce o propoziție subordonată cu predicatul la conjunctiv) **1.** (Introduce o propoziție finală) *Răsai din umbra vremilor îndepărtate, Ca să te văd venind.* O. I 120/22. *Din sfera mea venii cu greu Ca să-ți aduc vremea chemarea.* O. I 170/18. *Lasă-mi numai timp . . . ca icoana la să pătrundă adînc în inimă.* P. L. 90/13 ; cf. **O. I** 9/16, 23/2, 23/5, 40/12, 43/18, 48/8, 59/7, 59/19, 61/2, 72/17, 72/21, 76/6, 80/18, 80/27, 83/17, 83/19, 85/20, 87/6, 87/8, 91/34, 92/2, 93/25, 116/12, 147/6, 151/29, 151/31, 154/3, 165/2, 170/21, 172/10, 174/4, 175/1, 175/24, 178/14, 183/21, 187/22, 193/3, 193/7, 193/11, 196/35, 198/11, 199/19, 211/24, 236/18 ; **O. IV** 361/14 ; **P. L.** 4/30, 5/1, 5/2, 6/28, 6/31, 8/27, 9/24, 12/20, 14/22, 14/40, 16/39, 18/12, 18/37, 19/4 27/10, 31/35, 36/22, 38/1, 45/31, 47/31, 52/8, 58/13, 59/23, 70/1, 82/13, 83/3, 85/5, 87/15, 87/15, 87/20, 90/18, 98/2, 100/5 [V. 47 ; Pr. 34]. ◇ Loc. conj. **Pentru ca să** v. p e n t r u [Pr. 6].

2. (Introduce o propoziție concesivă) *Prea v-ați bătut joc de limbă, de străbuni și obicei, Ca să nu s-arate-odată ce sunteți — Niște mișei!* O. I 151/26. *Prea mult un înger mi-ai părut Și prea puțin femeie Ca fericirea ce-am avut Să fi putut să steie.* O. I 185/15. *Care limbă e-ndestul de bogată, ca să poată exprima acea nemărginire de simțiri.* P. L. 77/35 ; cf. **O. I** 100/19, 162/14 [V. 4 ; Pr. 1].

3. (Introduce o propoziție compietivă directă) *Faceți ca-n astă lume, să aibă parte dreaptă, Egală fiecare, și să trăim ca frații!* O. I 60/14. *Ah! de cîte ori voiu-am Ca să spînzur tîra-n cui.* O. I 105/22. *Știe oare ea că poate ea să-ți dea o lume-ntreagă.* O. I 162/15. *Fă ca acest izvor să fie ce-a fost mai înainte.* P. L. 13/33 ; cf. **O. I** 25/8, 31/14, 53/19, 83/34, 87/22, 95/22, 115/23, 119/6, 127/27, 146/16, 146/22, 147/9, 147/16, 147/23, 151/6, 155/15, 201/10 ; **O. IV** 361/5, 366/17 ; **P. L.** 14/39, 30/18, 39/12, 46/30, 75/27, 76/29, 81/28, 82/27, 86/9, 102/21 [V. 22 ; Pr. 11].

4. (Introduce o propoziție compietivă indirectă) *De-oi urma să scriu în versuri, teamă mi-e ca nu cumva Oamenii din ziua de-astăzi să mă-nceapă a lăuda.* O. I 141/15. *A visa că adevărul . . . E în stare ca să schimbe în natur-un fir de păr.* O. I 164/5. *E silit de voință ca să argumenteze toate celea.* P. L. 81/31 ; cf. **O. I.** 150/20 [V. 3 ; Pr. 1].

5. (Introduce o propoziție atributivă) *Veți crede c-aveți dreptul și voi ca să trăiți.* O. I 59/30. *Nu mai este Făt-Frumos, ca să mă răpească.* P. L. 14/32. *Nu-i o altă cale, ca să scapi de nenorocire.* P. L. 76/33 ; cf. **P. L.** 67/39 [V. 1 ; Pr. 3].

6. (Introduce o propoziție subiectivă) *Și fost-ar fi mai bine Ca niciodată-n viață să nu te văd pe tine.* O. I 92/13. *Căci scris a fost ca viața ta De dorul tău să nu-nceapă.* O. I 190/5. *Nu e păcat Ca să se lepede Clipa cea repede Ce ni s-a dat?* O. IV 379/10. *E primejdios ca să umbli acuma.* P. L. 19/37 ; cf. **O. I** 38/17, 80/1, 80/12, 129/13, 137/13, 162/35 ; **P. L.** 53/5, 65/12, 91/32 [V. 9 ; Pr. 4].

7. (În loc. conj.) **Fără ca să** (cu valoare de negație și introducînd propoziții modale, uneori cu nuanță concesivă) *Zvon de vorbe omenești, Povestesc ca papagalii mii de glume și povești Fără ca să le priceapă.* O. I 157/13. *Poți să iei și pămîntul cu tine, fără ca să le supere.* P. L. 47/19. *Vezi . . . c-ai trăit într-o ordine de lucruri strict organizată, fără ca s-o știi.* P. L. 81/15 ; cf. **P. L.** 47/19, 49/2, 81/9 [V. 1 ; Pr. 5].

8. (Introduce o propoziție incidentă) *El trecu prin strada întunecoasă cu pasul lui ușor, la care se cunoștea, ca să zic, elastica greutate.* P. L. 95/29 [Pr. 1].

CABINÉT s. n. Cameră de lucru. *Artistul îi arată lui Ieronim tabloul și locul ce are să-l ocupe chipul său pe acea pînză; apoi intrară amîndoi într-un cabinet.* P. L. 83/34. *Ușa cabinetului se deschise.* P. L. 84/2. *Pielorul și Ieronim se depărtaseră în cabinetul alăturat.* P. L. 85/29 [Pr. 3].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **cabinet** (**P. L.** 83/34), **cabinetul** (**P. L.** 85/29), g. d. **cabinetului** (**P. L.** 84/2).

CADÁVRU s. n. Corpul neînsuflețit al unui om. *Străin și fără de lege de voi muri-atunce Nevrednicu-mi cadavru în uliță l-arunce.* O. I 116/10. *Cadavrul meu va sta ani întregi sub turentul curgător.* P. L. 98/35. *Privi dezgustată asupra acelui cadavru, care nu-și trăise decît șie.* P. L. 99/22 ; cf. **P. L.** 87/13 [V. 1 ; Pr. 3]. ◒ (În context figurat) *De pe haina de mătasă pusă pe un cadavru nu poți cunoaște în ce stare se află.* P. L. 82/20 [Pr. 1]. ◒ (Metaforic, în legătură cu agonia regimului absolutist) *Evul e un cadavru — Paris al lui mormînt.* O. I 62/20 [V. 1] ◒ (Construcție metaforică) **A pune haine de imagini pe cadavrul trist și gol** v. h a i n ă [V. 1]. **Ale clipelor cadavre** = trecutul mort (v. și e c o u, g l a s). *Vai! tot mai gîndești la anii, cînd visam în academii, Ascultînd pe vechii dascăli cîrpocind la haina vremii, Ale clipelor cadavre din volume stînd s-adune.* O. I 140/17 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **cadavru** (**O. I** 62/20, 116/10 ; **P. L.** 82/20, 87/13), **cadavrul** (**O. I** 36/9 ; **P. L.** 98/35), g. d. **cadavru** (**P. L.** 99/22) ; pl. n. ac. **cadavre** (**O. I** 140/17).

CADENȚÁT, -Ă adj. Ritmic, sacadat. *Între acești muri afumați, plini . . . de cadențata bătaie a unui orologiu de lemn, ardeau lămpi somnoroase.* P. L. 27/23 [Pr. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Clipe cadențate** = bătăile ceasornicului. [San Marc] *rostește lin în clipe cadențate : „Nu-nvie morții — e-n zadar copile!"* O. I 202/13 [V. 1]. ◇ (Adverbial) *Și-nlinse-a apei arii . . . sună cadențat.* O. I 63/20 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **cadențata** (**P. L.** 27/23) ; pl. n. ac. **cadențate** (**O. I** 202/13).

CADÉNȚĂ s. f. Repetare regulată a unei mișcări însoțită uneori de sunete. ◒ (Comparație) *Acuș o armonie de-amor și voluptate* [străbate] *Ca molcoma cadență a undelor pe lac.* O. I 96/5 [V. 1]. ◒ (În context figurat) *În zadar boltita lră, ce din șapte coarde sună, Tînguirea ta de moarte în cadențele-i adună.* O. I 160/18 [V. 1]. ◇ Loc. adj. și adv. **În cadență** = ritmic, cadențat. *A clopotelor jale Vuiește în cadență.* O. I 1/7. *Melodica șoptire a rîului . . . Cîntarea în cadență a frunzelor . . . Născur-acolo-n mine șoptiri de-un gingaș dor.* O. I 8/3 [V. 2].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **cadență** (**O. I** 1/7, 8/3, 96/5) ; pl. n. ac. **cadențele** (**O. I** 160/18).

CÁDRU s. n. Ramă în care se fixează un tablou. *Umbra părea că-i surîde din cadrul ei de lemn.* P. L. 30/15. *Umbra se desprinde încet, ca dintr-un cadru.* P. L. 47/1 [Pr. 2]. ◒ (Metaforic) *O frunte naltă . . . asupra căreia părul formează un cadru luciu și negru stă așezată deasupra unor ochi adînciți în bolțele lor.* P. L. 74/3 [Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **cadru** (**P. L.** 47/1, 74/3), **cadrul** (**P. L.** 30/15).

CAFEÁ s. f. Băutură aromată. *Pe la mese se zăreau grupe de jucători de cărți . . . trăgînd din cînd în cînd cu sorbituri zgomotoase cîte-o gură din cafeaua și berea ce li sta dinainte.* P. L. 28/33 [Pr. 1]. ◇ *Cafea turcească* v. t u r c e e s c [Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **cafeaua** (**P. L.** 28/33) ; pl. n. ac. **cafele** (**P. L.** 27/18).

CAFENEÁ s. f. Local public în care se consumă cafea și alte băuturi, se joacă cărți etc. *Închinînd ale lor versuri la puternici, la cucoane. Sunt cîntați* [barzii] *în cafenele și fac zgomot în saloane.* O. I 137/22. *Et intră într-o cafenea . . . ca să se usuce.* P. L. 27/10. *Casa lui de pustnic . . . și atmosfera lenevă și flegmatică a cafenelei — asta era toată viața lui.* P. L. 28/15 [V. 1 ; Pr. 2]. ◇ Expr. **Stîlp de cafenea** v. s t î l p [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **La ușa cafenelii** = printre pierde-vară. *Nu se naște glorii pe stradă și la ușa cafenelii?* O. I 150/2 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **cafenea** (**P. L.** 27/10), g. d. **cafenelii** (**O. I** 150/2), **cafenelei** (**P. L.** 28/15) ; pl. n. ac. **cafenele** (**O. I** 137/22, 150/9).

CAFTÁN s. n. Manta lungă, purtată în trecut. *Ce pustia, maistre, . . . de cînd porți caftan jidovesc?* P. L. 60/34. *Cînd în vremea carnavalului mă deghizez cu brun caftan, cred a relua adevăratele mele vesminte.* P. L. 65/25 [Pr. 2].

CÁIER s. n. Fuior. ◒ (Comparație) *Ea era . . . cu părul ca un caier de cînepă.* P. L. 67/33 [Pr. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Cînd torsul se aude la al vrăjilor caier** = cînd încep să se desfășoare tainele nopții ; la miezul nopții. *Cînd torsul s-aude-l-al vrăjilor caier Argint e pe ape și aur în aer.* O. I 37/15 [V. 1].

CAIÉT s. n. Fascicul de foi de hîrtie, legate împreună. *Și pe margini de caiete scriam versuri dulci.* O. I 140/33 [V. 1].

CAL s. m. Animal (*Equus caballus*). *Pe cînd caii pasc alături, Eu-l privea cu suflet dus.* O. I 67/19. *Calu-i alb, un bun tovarăș. Înșeuat așteapt-afară.* O. I 103/1. *Călărețli împlu cîmpul și roiesc după un semn Și în caii lor sălbatici bat cu scările de lemn.* O. I 148/4. *Capul ei se ridica . . . astfel cum și-i ridică caii de rasă arabă.* P. L. 77/26 ; cf. O. I 3/22, 66/1, 66/2, 66/24, 68/1, 92/26, 93/16, 97/6, 97/17, 98/6, 98/8, 98/22, 103/24, 147/10, 148/17 ; **P. L.** 11/12, 11/12, 11/18, 12/9, 12/12, 12/14, 12/16, 12/36, 14/19, 14/22, 14/35, 15/10, 15/21, 15/29, 16/3, 16/31, 16/37, 17/1, 17/3, 17/8, 17/16, 17/17, 17/36, 17/38, 17/40, 18/1, 18/4, 18/7, 18/15, 18/19, 18/31, 20/27, 21/21, 21/8, 21/15, 21/17, 21/21, 21/24, 21/26, 21/30, 21/32, 21/35, 22/1, 43/39, 95/30, [V. 18 ; Pr. 42]. ◇ Loc. adv. **În fuga calului** = cu cea mai mare iuțeală. *Genarul venea în fuga calului.* P. L. 13/4 [Pr. 1]. ◇ Expr. **A se da jos de pe cal** v. d a [Pr. 1]. ◒ (Personificare) — *Am scăpat! zise calul cel cu șapte inimi.* P. L. 19/31. — *Stăpîne, adăugi calul, tu ai izbit miazănoaptea.* P. L. 19/32. — *Făt-Frumos îți fură fata, răspunse calul năzdrăvan.* P. L. 21/17 ; cf. **P. L.** 21/21, 21/24 [Pr. 5]. ◒ (În context figurat) *Uraganu-acum aleargă pin-ce caii lui îi crapă.* O. I 45/7 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A desemna cai verzi pe pereți** v. d e s e m n a [Pr. 1] ◇ Compus : **Calul mărîi** = animal fabulos în epica populară. ◒ (Personificare) *Împrejuru-ne s-adună Ale curții mîndre neamuri : Caii mării, albi ca spuma, Bouri nalți cu sfeme-n frunte.* O. I 101/17 [V. 1].

— **Forme gramaticale**: **sg. n. ac. eal** (**O. I** 3/22, 66/21, 92/26, 93/16, 98/6, 103/21 ; **P. L.** 12/9, 12/12, 14/19, 15/11, 15/29, 16/3, 18/15, 18/19, 20/3, 21/8, 43/39), **calul** (**O. I** 66/1, 66/2, 68/1, 97/6 ; **P. L.** 12/14, 12/16, 14/22, 14/35, 17/40, 18/4, 19/31, 19/32, 21/2, 21/15, 21/17, 21/21, 21/30, 21/35), **calu** — (**O. I** 103/1), **g. d. eal** (**P. L.** 95/30), **calului** (**O. I** 147/10 ; **P. L.** 11/18, 13/4, 18/31, 21/24, 21/26, 21/32, 22/1) ; **pl. n. ac. cai** (**O. I** 98/22 ; **P. L.** 11/12, 11/12, 12/36, 17/3, 17/36, 20/27, 71/25), **caii** (**O. I** 15/7, 67/19, 97/17, 98/8, 101/17, 118/1, 118/18 ; **P. L.** 15/10, 16/31, 16/37, 17/1, 17/8, 17/16, 17/17, 17/38, 18/1, 18/7, 77/26).

CALÁRE adv. v. **călare**.

CALCÁ vb. I. v. **călca**.

CÁLCUL s. n. Operație (matematică). *Iar colo bătrînul dascăl cu-a lui haină roasă-n coate, Într-un calcul fără capăt tot socoate și socoate.* O. I 132/2. *Dionis făcea c-un creion un calcul matematic.* P. L. 27/23 [V. 1 ; Pr. 1]. ✦ Formulă (?). *Calcule geometrice zidite după o închipuită și mistică sistemă.* P. L. 35/29 [Pr. 1].

— **Forme gramaticale**: **sg. n. ac. calcul** (**O. I** 132/2 ; **P. L.** 27/26) ; **pl. n. ac. calcule** (**P. L.** 35/29).

CALD, -Ă adj. **1.** Încălzit de soare, însorit. *Și să pară răsăritul* [Memfis] *. . . Ca un gînd al mîrții sfinte, reflectat de cerul cald.* O. I 43/21. *Un cer . . . cu nouri încreții, cu aerul cald... și Dan trecea repede prin strune.* P. L. 60/8. *Merse-nainte prin iarbă, care caldă . . . îi gîdila corpul.* P. L. 101/10 ; cf. **P. L.** 48/37 [V. 1 ; Pr. 3]. ✦ Călduros. *În nopțile calde se culca gol pe malurile lacului.* P. L. 99/11. *În zile calde, ca se dezbrăca.* P. L. 100/19. *Noaptea era caldă, îmbîlsămată de mirosul snopilor de flori.* P. L. 101/25 [Pr. 3]. ◒ (Construcție metaforică) **Marea era caldă** = incendiu mare, valuri de flăcări. *Prin limbile de flacări, ce-n valuri se frămîntă. Răsnete, vuiet de-arme pătrund marea cea caldă.* O. I 62/19 [V. 1].

2. Care are temperatura nominală a corpului omenesc. *Părea simțea mînuțele-i calde.* P. L. 28/24. [Era] *frumoasă ca o statuă antică, wînd înaintea acestei din urmă avantajiul vieței, acea pelițâ caldă, dulce, nefedă, care lasa urme dac-o atingeai.* P. L. 109/39 ; cf. **P. L.** 10/7 [Pr. 3]. ◒ (În contexte figurate) *Inima voastră : o tină, Ce la vîntul cald ce-o mișcă, cîntări moleome respiră.* O. I 35/29. *Dar inima-i fierbură frămînti cu sînge cald.* O. I 91/30 [V. 2]. ◒ (Construcție metaforică, cu referire la zeița Venus ; v. și **crăiasă, întrupat, veste**) **Marmură caldă**. *Venere, marmură caldă, ochi de piatră pe scînteie . . . Tu ai fost divinizarea frumuseței de femeie.* O. I 23/5 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Plăcut. *Luminarea-i stinsă-n casă . . . somnu-i cald, molatic, lin.* O. I 42/4 [V. 1].

3. Fig. Plin de afecțiune. *Cu glasul plin de lacrimi, de-nduioșare cald . . . Mi-ai zis . . .* O. I 51/26. *Și sufletul ei dulce din ce în ce-i mai cald.* O. I 95/26. *Privirea ta de milă caldă, plină, Îndurătoare-asupra mea coboară.* O. IV 361/7 ; cf. **O. I** 38/22 ; **O. IV** 430/14 [V. 5]. ◒ (Construcție metaforică) **Șoapte calde** = vorbe de iubire (v. și **dulce, joc**). *Să-ațuneci ochii mei pe veci, Ca-a gurii tale calde șoapte.* O. I 117/19 [V. 1].

— **Forme gramaticale**: **sg. n. ac. cald** (**O. I** 35/29, 42/4, 43/21, 91/26, 94/30, 95/26 ; **O. IV** 430/14 ; **P. L.** 48/37, 60/8), **caldă** (**O. I** 29/5, 38/22, 62/19 ; **O. IV** 361/7 ; **P. L.** 10/7, 100/39, 101/10, 101/25) ; **pl. n. ac. calde** (**O. I** 117/19 ; **P. L.** 28/21, 99/11, 100/29).

CÁLE s.f. **1.** Fișic de pămînt umblată, drum ; direcție de înaintare. *Arală pe un cal negru zbura . . . Iar steaua cea polară îi-arală a lui cale.* O. I 92/30. *Sara pe deal buciumul sună cu jale, Turmele-i urc, stele le soapără-n cale.* O. I 231/2. *Se întoarse pe calea pe care venise.* P. L. 101/16 ; cf. **O. I** 44/34, 55/19 [V. 4 ; Pr. 1]. ◒ (În context figurat) *Pe căi bătute-adesea vreo moarlea să mă poarte, S-asamăn între-olallă viață și cu moarte.* O. I 203/3 [V. 1]. ◒ (Metaforic, însoțit de atribute exprimate prin termeni abstracți) *Cînd aud vreodată un rotund egumen . . . Povestind că viața e calea durerii Și că pocăința urmează plăcerii — Mă întreb : „Acesta poate ca să știe Cum este viața, cum calâ să fie?"* O. IV 364/3. *Cine știe pe clle căi a vrăjitor umbla* [baba]. P. L. 17/28 ; cf. **O. IV** 366/15 [V. 2 ; Pr. 1]. ◒ (Metaforic, sugerînd cursul vieții ; v. și **lucrare, scenă**) *Mă voi feri în calea mea De line.* O. I 187/3. *Și nici o bucurie în cale-mi nu culeg.* O. IV 432/21 [V. 2]. ◇ Loc. adv. **Din cale-afară** v. **afară** [V. 1]. ◇ **Loc. prep. În calea . . .** = înaintea. *Vîntul adunat-a de flori de lei troiene Și le așterne-n calea reginei dunărene.* O. I 97/28 [V. 1]. ◇ Expr. **Calea-valea** = treacă-meargă, fie. *Cele-lalte calea-valea, dar o gurită?* P. L. 67/24 [Pr. 1]. **A-și face cale** = a-și deschide drum, a-și asigura drum de trecere. *Sus la munte, jos pe vale, Și-au făcut dușmanii cale.* O. I 182/14 [V. 1]. ◒ (Metaforic) *În fantazii mîndre ea* [inima] *își face cale.* O. I 10/4 [V. 1]. **A-și rupe cale** = a-și deschide drum, a pătrunde. *Și fugea mereu . . . rupîndu-și cale prin păduri.* P. L. 7/10 [Pr. 1]. **A deschide calea** = a lăsa liber accesul. *La un semn deschisă-i calea și s-apropie de cort un bătrîn alît de simplu după vorbă, după port.* O. I 116/19 [V. 1]. **A ieși** (sau **a răsări**) **în calea** (cuiva) = a apărea, a se ivi (în viața cuiva). *Și ca un înger dintre oameni În calea vieții mele ieși.* O. I 117/4. *Tu răsărișî în cale-mi Suferința tu, dureros de dulce.* O. I 199/5 [V. 2]. **A întîmpina în cale** = a ieși înaintea cuiva. *Cu sfetnici verbi de zile mă-ntîmpinași în cale.* O. I 91/12 [V. 1]. **A se pune în calea** (cuiva) = a-i opri trecerea, a i se opune. *O, tu nici viseri, bătrîne, cîți în cale mi s-au pus!* O. I 146/23 [V. 1]. **A pieri din cale** = a dispărea. *Piară-mi ochii întunecați din cale, Vino iar în sîn, nepăsare tristă.* O. I 199/17 [V. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **A umbla pe căile vrăjilor** v. **umbla** [Pr. 1]. **A păși, a se duce pe a nemuririi cale** v. **nemurire** [V. 1]. **Calea visurilor** v. **vis** [Pr. 1]. **A alerga pe calea vieții** v. **alerga** [V. 1]. **Cale stearpă și aspră** v. **sterp** [V. 1].

2. Distanță, depărtare. *Porni luceafărul. Creșteau în cer a lui aripe Și căi de mii de ani treceau în loc atîtea clipe.* O. I 176/11. *La steaua care-a răsărit E-o cale atît de lungă, Că mii de ani i-au trebuit Luminii să ne-ajungă.* O. I 234/3. *Et călea ca fulgerul, într-o clipă cale de o mie de ani.* P. L. 51/16 ; cf. **P. L.** 4/39, 12/5, 12/6, 12/8, 12/35, 19/19, 21/7 [V. 2 ; Pr. 8].

3. (Adesea precedat de prep. „în" și însoțit de verbe de mișcare) Mers, drum, parcurs. *Mereu calea ne-o afin.* O. I 182/8 [V. 1]. ◇ Loc. prep. **În calea de...** = fiind aproapă să . . . *Ci-n calea de-a da roade cele mai multe* [flori] *mor.* O. I 61/10 [V. 1]. ◇ Expr. **A face cale întoarsă** = a renunța la o acțiune. *Ori vei vrea să faci întoarsă de pe-acuma a ta cale, Să ne dai un semn și nouă de mila mîriei tale.* **O. I** 146/17 [V. 1]. **În cale** = a) pe parcurs. *Urmeze încă-n cale-ți și lacrimu duioasă Ce junii toți o varsă pe trist mormîntul lăut.* O. I 4/21. *Cea grupă zdrențuită în cale-i o salută.* O. I 61/29. *S-ajung curînd în cale, s-alătură călări Și unul*

Inspre altul se pleacă-n dezmierdări. O.I 97/13; cf. **O.I** 9/21, 62/7, 64/11, 182/8 [V. 7]; **b)** în întîmpinare. *Dîndu-mi din ochiul tău senin O rază dinadins, În calea timpilor ce vin O stea s-ar fi aprins.* O.I 191/19 [V. 1]. ◇ **A se duce pe o cale neîntrunată** = a dispărea definitiv. *S-au dus toți, s-au dus cu toate pe o cale neîntrunată.* O.I 31/17 [V. 1]. **A-și lua** (sau **a apuca**) **calea** = a porni la drum. *Apucă și ea calea luminoasă ce ducea în lună.* P.L. 20/36. *El își luă calea iar spre pămînt.* P.L. 50/20 [Pr. 2]. **A-și urma calea** (sau **a urma în cale-și**) = a-și continua drumul. *Putut-au oare-alîta dor În noapte să se stingă... Cînd luna trece prin stejari Urmînd mereu în cale-și.* O.I 186/22. *Făt-Frumos îl aruncă* [racul] *în mare și-și urmă calea.* P.L. 16/1 [V.1 ; Pr. 1].

4. F i g. Mijloc, metodă. *Nu-i o altă cale ca să scapi de nenorocire, decît fugind de această casă.* P.L. 76/33 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **eale** (**O.I** 10/4, 31/17, 55/19, 62/7, 91/12, 92/30, 97/13, 141/7, 146/17, 146/23, 182/14, 185/10, 199/17, 231/2, 234/2; **P.L.** 4/39, 7/10, 12/5, 12/6, 12/8, 12/35, 19/19, 21/7, 54/16, 76/33). **calea** (**O.I** 1/9, 9/21, 26/14, 64/11, 97/28, 117/4, 146/9, 171/3, 172/23, 182/8, 187/3, 191/19; **O.IV** 364/3, 365/15; **P.L.** 10/4, 16/1, 20/36, 50/20, 67/41, 101/16), **cale-** (**O.I** 1/21, 61/29, 186/22, 199/5; **O.IV** 432/21); pl. n. ac. **căi** (**O.I** 176/11, 203/3; **P.L.** 17/28), **căile** (**O.I** 44/34).

CALP, -Ă adj. Fals. *Noi în noi n-avem nimica, totu-i calp, totu-i străin.* O.I 35/18 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică, sugerînd lipsa valorilor morale) **Monedă calpă.** *Toți pe buze-avînd virtute, iar în ei monedă calpă, Conștiență de mizerii de la creștet plnă-n talpă.* O.I 150/15 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **calp** (**O.I** 35/18), **calpă** (**O.I** 150/15).

CAM adv. **1.** Întrucîtva, puțin. *Părul numai cam prè lung curgea în vîțe plnă pe spate.* P.L. 27/14. *Văzu un băiat cu fața ovală, palidă, cam slăbită.* P.L. 63/5. *Sărise un bumb de la pieptarașul cam îngust de califea.* P.L. 84/8; cf. **P.L.** 26/33, 30/9, 40/34, 73/7, 73/8 [Pr. 8]. ✦ Oarecum. **parcă.** *După ce tăcu mult fără s-asculte, zise cam întins și cam ca și cînd n-ar fi băgat de samă...* P.L. 68/18 [Pr. 2].

2. Destul de... *Era brunet și cam poetic.* P.L. 66/14. *Ceilalți* [îngeri] *cari au rămas în cer sunt cam prostuți.* P.L. 76/41 [Pr. 2].

CĂMERĂ s.f. Odaie. *El intră într-o cameră naltă.* P.L. 29/17. *Razele lunei pătrunzînd în camera lui Dionis izbeau fața sa palidă.* P.L. 37/8. *El căzuse cît era de lung pe podeaua camerei lui.* P.L. 58/26; cf. **P.L.** 38/7, 83/37 [Pr. 5].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **cameră** (**P.L.** 29/17), **camera** (**P.L.** 37/8, 38/7, 83/37), g. d. **camerei** (**P.L.** 58/26).

CANĂL s.n. Calc de apă, ținînd loc de stradă. *Okeanos se plînge pe canaluri.* O.I 202/5 [V. 1].

CANĂLIE s.f. (Cu sens colectiv) Drojdia societății. *N-avem oameni ce se luptă cu retoricele sulfi în aplauzele grele a canaliei de ulifi...?* O.I 150/4 [V. 1].

***CANÁR** s.m. v. **canari**.

CANÁRI s.m. Pasăre mică și cîntătoare (*Serinnus canaria*). ◒ (Comparație) *Tu, regină a sufletelor — nu ești ... copilăroasă ca un canari...?* P.L. 94/5 [Pr. 1].

CANCELÁRIE s.f. Birou administrativ. *Un colț întunecos și pănăinii din arhiva unei cancelarii... asta era toată viața lui.* P.L. 28/15 [Pr. 1].

CANDELÁBRU s.n. Suport cu brațe pentru luminări. *El văzu... candelabre cu șule de brațe.* P.L. 5/35 [Pr. 1].

CÁNDELĂ s.f. Lampă mică cu ulei. *Sub icoana afumată... Arde-n candel-o lumină.* O.I 84/14. *Pe piatra prăvălită pun crucea drept pecete Sub candela ce arde în umbra unui colț.* O.I 92/25. *Veghea, deasupra unei candele fumegînde, icoana îmbrăcată în argint a maicei durerilor.* P.L. 4/5; cf. **O.I** 50/19, 93/33; **P.L.** 44/40 [V. 4; Pr. 2]. ◒ (În contexte figurate) *Candela șterse-o d-argint icoane A lui Apolon, crezului meu.* O.I 26/9. *Cu-a ei candelă de aur palida înțelepciune... Lumina a vieții voastre drum.* O.I 35/25 [V. 2]. ◒ (Construcții metaforice) **Sîntă candelă a speranței** v. s p e r a n ț e [V. 1]. **A aprinde candelă iubirii** = a întreține un sentiment sfînt, de venerație; v. ș i a r u n e a, b r a ț. *Tu trebuia să le cuprinzi De acel farmec sfînt Și noaptea candelă s-aprinzi Iubirii pe pămînt.* O.I 192/19 [V. 1]. **A se stîrși untdelemnul candelei** = v. u n t d e l e m n [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **candelă** (**O.I** 35/25, 81/14, 93/33), **cundela** (**O.I** 26/9, 32/5, 50/19, 92/25, 192/19), g.d. **candele** (**P.L.** 4/5, 44/40,) **candelei** (**P.L.** 82/34).

CÁNDID, -Ă adj. Curat, pur. *Nici o scînteie-ntr-însul nu-i candidă și plină.* O.I 56/8. *Ei se iubesc fără s-o știe... este un idil liniștit și candid.* P.L. 79/20; cf. **O.I** 37/17 [V. 2; Pr. 1]. ◒ (În context figurat) *Spună lumii large steaguri tricolore, Spună ce-i poporul mare, românesc, Cînd s-aprinde sacru candida-i vitvoare.* O.I 15/15 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **candid** (**O.I** 37/17; **P.L.** 79/20), **candidă** (**O.I** 56/8), **candida** (**O.I** 15/15).

CANDOÁRE s.f. Nevinovăție. *Nu-ți pot descrie expresia de... candoare și amor din fața ei.* P.L. 90/38 [Pr. 1].

CAP s.n. **I. 1.** Partea superioară a corpului unei ființe. *Și pe umărul lui cade Al ei cap cu fața-n sus.* O.I 67/18. *Peste capu-i zboară un alb și-un negru corb.* O.I 98/35. *Ne-om răzima capetele unul de altul.* O.I 231/21. *Nu era un cap urît acela a lui Dionis.* P.L. 26/32; cf. **O.I** 42/10, 82/5, 83/12, 85/24, 97/20, 104/10, 141/3, 148/1, 150/21, 154/33, 155/27, 179/9, 235/7; **O.IV** 366/10, 369/12; **P.L.** 9/15, 9/30, 10/28, 11/37, 12/4, 12,4, 12/14, 15/7, 16/5, 16/6, 16/6, 16/6, 16/6, 16/9, 16/27, 19/4, 20/5, 21/7, 21/14, 22/13, 26/8, 26/19, 26/39, 35/38, 39/40, 40/32, 44/20, 44/23, 53/30, 57/36, 59/36, 62/18, 62/24, 63/10, 64/21, 70/4, 73/29, 77/25, 77/29, 79/24, 83/18, 84/15, 85/1, 85/23, 86/16, 88/26, 90/26, 94/16, 95/5, 96/17, 98/12 [V. 18; Pr. 52]. ◒ (Element de personificare) *Florile împrospătate ridicau în soare cochetele capete copilăroase.* P.L. 54/31. *Se văd în vale roze albe, ce par a căuta soarele cu capetele lor.* P.L. 73/25 [Pr. 2]. ◒ (În context figurat, sugerînd printr-un gest concret sentimentul iubirii) *Azi nici măcar îmi pare rău Că trec cu mult mai rar, Că cu tristețe capul tău Se-ntoarce în zădar.* O.I 192/11 [V. 1]. ◇ Loc. adv. **Cu capul în piept** v. p i e p t [V. 1]. ◇

Expr. (Despre ochi) **Cufundați (sau căzuți) în cap** = adînciți în orbite. *Ca un demon El veghează . . . Ochii cufundați în capu-i, fruntea tristă și neclintită.* O.I 50/16. *O dulce întrupare de-omăt! . . . Ochii căzuți în capu-i și buze viorie.* O.I 95/8 ; cf. **O.I 88/8** [V. 3]. **A da** (sau **călă, a călina**) **din cap** = a-și manifesta surprinderea, nemulțumirea. *Cetitorul nu fi clătât din cap și nu fi întrebat : prin mintea cărui auritor treceau aceste idei?* P.L. 26/5. *În vreme ce doctorul . . . da din cap . . . bătă Mariei firu portretul din perete.* P.L. 59/26. *Forcul se uită lung la bolnav și clătină din cap.* P.L. 61/5 [Pr. 3]. **A se da peste cap** = a face tumbe. *Iracii . . . se dădeau peste cap.* P.L. 43/38 [Pr. 1]. **A-l ădea cuiva cerul pe cap** v. c e r [V. 1]. **De la cap pînă la picioare** = în întregime. *Privește cu mirare Al ei chip gingaș și tînăr, de la cap pîn' la picioare.* O.I 80/10 [V. 1]. **A face din cap** = a face semn. *Se uita înapoia sa și-i făcea lui Făt-Frumos din cap.* P.L. 14/1 [Pr. 1]. **A (-și) lua lumea în cap** v. l u m e [V. 1 ; Pr. 1]. **A nu-și simți capul și lumea** v. s i m ț i [Pr. 1]. **A căuta cuiva în cap** v. c ă u t a [Pr. 1]. ◒ (Construcție metaforică) [A avea] **în cap numai pleavă și puzderie** v. p l e a v ă. [V. 1]. ◇ (Cu determinări adjectivale indicînd culoarea, aspectul părului, al feței) *Peste capul blond al feței zboară florile ș-o ploaie.* O.I 154/33. [Baba] *stă cu capul ei sur . . . În pualele unei roabe tinere.* P.L. 16/8. [Ruben] *scărpinîndu-se în capul lălos . . . începu a rîde.* P.L. 43/34. *Capul ei palid . . . cădea pe perine.* P.L. 52/18 ; cf. **P.L.** 49/12, 54/40, 57/14 [V. 1 ; Pr. 6]. ◆ (Determinat de „oase") Teastă. *Din întinsele pustii se răscolean din năsip schelete nalte . . . cu capete seci de oase.* P.L. 20/23. [Pr. 1].

2. Căpătîi. *Iar pe patu-i și la capu-i presurați-s trandafiri.* O.I 79/16. *La capul meu cu grijă tu ramura s-o-ngropi.* O.I 129/9 [V. 2].

3. Minte, cuget, gîndire. *O! capu-mi pustiu cu furtune, Gîndirile-mi rele sugrum' cele bune.* O.I 38/13. *Și în gîndu-mi trece vîntul, capul arde pustiit, Aspru, rece sună cîntul cel etern neisprăvit.* O.I 158/5. *Fiecare cugetare era un monogram al acestui cap adînc.* P.L. 99/5 ; cf. **P.L.** 17/16, 27/31, 16/12, 53/22, 60/15, 61/35, 89/39, 93/28, 99/7 [V. 2 ; Pr. 10]. ◇ Loc. adj. **Cu capul lulea** v. l u l e a [Pr. 1]. ◇ Expr. **A-și bate capul** = a se gîndi mult și intens la ceva. *Și cînd proprin tu viață singur n-o știi pe de rost, O să-și bată alții capul s-o pătrunză cum a fost?* O.I 134/8 [V. 1]. **A-și pune** (ceva) **în cap** v. p u n e [Pr. 1].

II. 1. Vîrf, extremitatea de sus a unui obiect. ◒ (Construcție metaforică, cu referire la Ion Heliade Rădulescu) **Munte cu capul de pietră de furtune detunată.** *Eliad zidea din visuri și din basme seculare. Delta biblicelor stînle . . . Munte cu capul de piatră de furtune detunată.* O.I 31/22 [V. 1].

2. (În expr.) **Capul mesei** = locul de onoare, în fruntea mesei. *Socrul roagă-n capul mesei să poftească . . . Nunul mare.* O.I 85/35 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **cap** (**O.I** 67/18, 80/10, 83/12, **88/8**, 102/23, 227/2 ; **O.IV** 369/12 ; **P.L.** 9/15, 11/37, 12/4, 12/14, 14/4, 16/5, 16/6, 16/6, 16/6, 16/6, 16/9, 17/2, 20/5, 26/5, 26/8, 26/32, 27/34, 43/38, 54/40, 59/26, 61/5, 70/4, 84/15, 85/1, 85/4, 88/26, 90/26), **capul** (**O.I** 31/22, 42/10, 66/6, 79/16, 82/5, 85/35, 97/20, 129/9, 134/8, 141/3, 154/33, 154/35, 155/27, 158/5, 179/9, 192/11, 235/7 ; **O.IV** 366/10 ; **P.L.** 9/30, 10/28, 15/7, 16/8, 16/27, 17/16, 19/4, 21/7, 22/13, 26/25, 26/39, 35/38, 40/32, 43/34, 44/20, 44/23, 46/12, 49/12, 52/18, 53/22, 57/14, 57/32, 57/36, 59/36, 60/15, 61/35, 62/18, 62/24, 63/10, 70/4, 77/25, 77/29, 79/24, 85/23, 86/16, 93/28, 94/16, 95/5, 96/17, 98/12, 99/7), **capu-** (**O.I** 38/13, 50/16, 79/16, 85/24, 95/8, 98/35, 104/10), g.d. **cap** (**P.L.** 99/5), **capului** (**P.L.** 26/19, 83/18, 89/39) ; pl. n. ac. **capete** (**O.I** 148/1, 150/21 ; **P.L.** 12/4, 20/23, 53/30, 54/31, 73/29), **capetele** (**O.I** 231/21 ; **P.L.** 21/14, 39/40, 64/21, 73/25).

CAPĂBIL, -Ă adj. Apt pentru ceva. *N-am avut dorințe, nici una-n lume, puțin mi-a păsat ; de una am fost capabil, de una, care să-mi cuprindă toată viața mea, și aceea nerealizabilă : lu !* P.L. 56/35. *După orele care în amor se numesc păstorești . . . Omul e mai capabil de sinucidere.* P.L. 80/9 [Pr. 2].

CĂPĂT s.n. Extremitate ; parte finală, sfîrșit. *Pe capătu-unei laiți, Lumina . . . roș opaiț.* O.I 84/7. *Iar colo bătrînul dascăl cu-a lui haină roasă-n coate, Într-un calcul fără capăt tot socoate și socoate.* O.I 132/2. *Casa din capătul uliței era galbenă.* P.L. 49/6 ; cf. **O.I** 66/10 ; **P.L.** 11/31, 19/11 [V. 3 ; Pr. 3]. ◒ (În context figurat) *Viitorul și trecutul Sunt a firei două fețe. Vede-n capăt începutul Cine știe să le-nvețe.* O.I 196/11 [V. 1]. ◇ Expr. **A pune un capăt** = a termina, a sfîrși. *Ah! De cîte ori voiI-am Ca să spînzur tîra-n cui Și un capăt porziei Cui pustiului să pui.* O.I 105/23 [V. 1]. **A da de capăt** = a ajunge la sfîrșit, a încheia. *Jocul însuși era o poveste lungă și-neurmată . . . căria nu-i mai dedeau de capăt pînă ce nu-ncetau, apăsați de somn.* P.L. 52/13 [Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **capăt** (**O.I** 66/10, 105/23, 132/2, 196/11 ; **P.L.** 19/11, 52/13), **capătul** (**O.I** 84/7 ; **P.L.** 11/31, 49/6).

CĂPIȘTE s.f. Templu închinat zeilor antici. ◒ (Construcție metaforică) **Capișteș spoielii** = loc unde predomină superficialitatea și ignoranța. *Au la Sybaris nu summm, Țingă capișteș spoielii, Nu se naște glorii pe stradă și la ușa cafenelei?* O.I 150/1 [V. 1].

***CAPIȘÓN** s.n. v. **capșon**.

CAPITĂLĂ s.f. Oraș de reședință al țării. *Ploaia cădea mărunță pe străzile nepavate, strîmte și noroioase, ce trec prin noianul de case mici și rău zidite, din care consistă partea cea mare a capitalei României.* P.L. 26/13 [Pr. 1].

CAPȘÓN s.n. Un fel de boncă, glugă. *Cîte-o femeie cu fața înfundată în capșon își desfășura trecătoarele umbre prin spațiul neguros.* P.L. 26/27. *Capșonul alb de tînă înconjura fața, fruntea.* P.L. 67/31 [Pr. 2].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **capșon** (**P.L.** 26/27), **capșonul** (**P.L.** 67/31).

***CAR**[1] s.m. v. **car**[1].

CAR[2] s.n. Vehicul. ◒ (Construcție metaforică) **A statelor grecoase cară** = ansamblul complicat al instituțiilor statului feudal și burghez. *A statelor grecoase cară trebuie-mpinse.* O.I 56/23 [V. 1].

CARACTÉR, s.n. I. Ansamblul însușirilor psihice-morale ale unei persoane ; fire. *Cînd am mai lucrat eu ceva? Această presupunere jignește caracterul meu.* P.L. 74/21.

Sunt . . . oameni cu puțin spirit, dar de-un caracter tare. P.L. 91/10; cf. **P.L.** 91/17, 93/8 [Pr. 4]. ◒ (În context figurat) *Iară noi? noi, epigonii? . . . Măști triste, puse bine pe-un caracter inimic.* O.I 35/9 [V. 1]. ◆ Conștiință. *Nu mai avea acea libertate de vis, care era esența vieței sale și singura fericire a unui caracter mulțămit.* P.L. 92/2 [Pr. 1].

2. Semn grafic, literă. *Inițialele acestei cărți cu buchi erau scrise ciudat, cu cernează roșie ca sîngele, caractere slave de o . . . fantastică arătare.* P.L. 35/9 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **caracter (O.I** 35/9; **P.L.** 91/10, 92/2), **caracterul (P.L.** 74/24, 91/17, 93/8); pl. n. ac. **caractere (P.L.** 35/9). — Accentual și: *carácter* **(O.I** 35/9).

CARACTERÍSTIC, -Ă adj. Distinctiv. *Melancolia în vîrsta lui este semnul caracteristic al orfanilor.* P.L. 27/29 [Pr. 1].

CARÁRE s.f. v. **cărare**.

CÁRCERĂ s.f. Închisoare. *La cel ce în carcere plînge amar . . . La neagra-i durere îi pune hotar.* O.I 11/16 [V. 1].

CÂRE pron. inter.-rel. **I.** (Pronume interogativ) *N-aud eu din toate părțile aceleași suspine ordinare, aceleași doruri . . . ordinare; căci, care-i scopul lor?* P.L. 86/34. *Care fu spaima ei, cînd nu văzu nici o ieșire?* P.L. 101/16 [Pr. 2]. ◇ (Introduce propoziții interogative indirecte) *De-a vieții lor enigmă îi vedem pe toți munciți, Făr-a ști să spunem care ar fi mai nenorociți.* O.I 133/24. *Vorbiră . . . despre căsătorie, cum ea fondează statele, care-i originea căsătoriei la indieni.* P.L. 68/33 [V. 1; Pr. 1]. ◇ (Cu valoare adjectivală) *Prin mintea cărui murilor treceau acestea idei?* P.L. 26/6. *Care limbă e-ndestul de bogată, ca să poată exprima acea nemărginire de simțiri.* P.L. 77/35 [Pr. 2].

II. (Pronume relativ) **1.** (Introduce propoziții atributive) *Marea-n fund clopote are care sună-n orice noapte.* O.I 45/25. *Vino-n codru la izvorul Care tremură pe prund.* O.I 75/2. *La steaua care-a răsărit E-o cale-atît de lungă.* O.I 234/1. *Simt o adorare în inima mea pentru tine, care poate ar deveni amor.* P.L. 89/13 [V. 67; Pr. 116]. ◇ (Alternînd cu „ce") *Mîna care-au dorit sceptrul universului și gînduri Ce-au cuprins toi universul încap bine-n patru scînduri.* O.I 134/17. *Este o nespusă gentilețe în modul cum o femeie ce iubește și care e totodată inocentă . . . trebuie să se apropie de un bărbat.* P.L. 79/34 [V. 6; Pr. 8]. ◇ (Precedat de o prepoziție și indicînd uneori și o nuanță circumstanțială) *Părea că pintre nouri s-a fost deschis o poartă, Prin care trece albă regina nopții moartă.* O.I 69/2. *Împărați pe care lumea nu putea să-i mai încapă, Au venit și-n țara noastră de-au cerut pămînt și apă.* O.I 147/21. *M-a fărmecat cu vo scînteie din clipa-n care ne văzurăm?* O.I 208/6. *De unde ai calul d-tale, cu care îmbli la vînat?* P.L. 14/35 [V. 24; Pr. 138]. ◇ (Popular și învechit, la ac. fără prep. „pe") *Acolo-s memoriile umbrei mele, a umbrei care-o vezi în părete.* P.L. 61/3. *Mintea lui îi părea împrospătată, rece, clară, față cu ființa care-o avuse înainte.* P.L. 62/37. *În fața lui Orion exprim acel fond de întunecric și mîndrie, care-l vezi mai ales în fața tuturor tinerilor.* P.L. 80/3 [Pr. 3]. ◇ (În corelație cu un alt pronume, mai ales demonstrativ) *Ah! sunt pintre voi de-aceia, care nu cred tabla legii.* O.I 48/25. *Noi avem în veacul nostru acel soi ciudat de barzi, Care-ncearcă prin poeme să devie cumulanzi.* O.I 137/20. *Nu mai avea acea libertate de vis, care era esența vieței sale.* P.L. 92/1 [V. 7; Pr. 28]. ◇ (Introduce propoziții atributive cu nuanțe circumstanțiale: finale, consecutive, concesive) *Dar nici de văzut nu fuse și nici ochi care s-o vază.* O.I 132/20. *Baba începu . . . să bulă fuia, cure nu era de vînă.* P.L. 16/32. *De peatră să fie o inimă, este o margine care s-o mișle.* P.L. 56/21 [V. 1; Pr. 2].

2. (Cu valoare de pron. dem., în loc. adv.) **După care** = după aceea, și (îndată). — *Amin! zise Domnul ridicînd mîinu sa cea sfîntă, după care apoi se depărtară.* P.L.13/36 [Pr. 1].

3. (Cu valoare de pron. nehot., în expr.) **Care (mai) de care** = unul mai mult decît altul. *O lume întreagă de închipuiri umoristice îi umpleau creierii, care mai de care mai bizară.* P.L. 32/15. *Cîte numiri ar inventa el, care de care mai îndrăgite . . . pentru un surîs de pe buzele ei.* P.L. 57/22 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **care (O.I** 3/23, 4/28, 5/8, 5/26, 17/5, 18/24, 20/21, 25/10, 26/15, 27/15, 28/6, 31/14, 46/11, 47/23, 48/21, 53/8, 60/2, 61/14, 61/28, 63/14, 67/7, 69/2, 72/9, 75/2, 76/9, 85/17, 85/28, 85/32, 87/4, 87/8, 97/8, 116/6, 120/2, 122/22, 127/17, 133/6, 134/17, 134/27, 137/5, 137/9, 142/23, 146/29, 147/36, 148/22, 152/24, 157/37, 159/10, 162/26, 162/27, 164/12, 165/11, 176/30, 208/6, 212/9, 215/6, 230/2, 232/3, 232/16, 234/1; **O.IV** 333/2, 364/14, 364/24, 365/19, 365/20, 432/22; **P.L.** 3/12, 4/4, 6/24, 7/1, 7/14, 7/36, 8/22, 9/34, 10/25, 11/33, 11/34, 12/4, 13/36, 14/1, 14/2, 14/2, 15/11, 15/16, 15/17, 15/35, 16/19, 17/39, 16/32, 18/31, 18/39, 21/4, 21/22, 21/25, 24/12, 25/24, 25/25, 25/26, 26/2 26/6, 26/35, 26/40, 27/1, 27/9, 27/13, 27/19, 27/33, 28/13, 28/19, 29/1, 30/12, 31/29, 35/11, 35/31, 36/1, 39/14, 40/7, 40/33, 41/2, 41/11, 41/36, 42/3, 42/12, 42/21, 42/33, 43/3, 43/13, 44/5, 44/16, 44/19, 44/20, 44/23, 44/31, 44/40, 46/12, 46/30, 46/32, 47/38, 47/39, 48/4, 51/12, 51/22, 52/11, 54/29, 55/10, 55/15, 56/4, 56/21, 57/4, 58/30, 59/11, 59/29, 60/15, 60/26, 61/3, 61/3, 61/6, 61/33, 62/37, 63/7, 64/23, 64/33, 65/16, 65/22, 66/18, 68/6, 68/33, 69/37, 70/5, 73/15, 73/16, 73/34, 74/7, 75/19, 76/29, 77/35, 78/15, 78/32, 79/4, 79/28, 79/34, 79/41, 80/3, 81/10, 81/13, 81/26, 81/30, 82/3, 82/16, 82/36, 83/7, 85/31, 86/9, 86/9, 86/28, 86/30, 86/34, 87/13, 87/14, 87/18, 87/21, 87/30, 88/3, 89/9, 89/13, 89/16, 90/15, 90/29, 92/1, 92/34, 92/37, 93/27, 94/21, 94/36, 95/29, 95/33, 96/26, 96/31, 97/20, 97/26, 97/28, 97/33, 97/37, 98/7, 98/26, 98/27, 99/15, 99/17, 99/23, 99/23, 99/25, 100/6, 100/14, 100/17, 100/21, 100/39, 101/6, 101/10, 101/16, 101/16, 102/26), g.d. **cărui (O.I** 115/8; **P.L.** 19/16. 26/6, 30/28, 35/12, 41/25, 50/37, 50/38, 51/32, 65/2, 73/13. 84/20, 91/30, 101/12), **căruia (O.I** 144/28; **P.L.** 17/39, 36/24, 44/35), **cărei (O.I** 30/11, 63/27; **P.L.** 19/13, 28/37, 29/8, 29/29, 44/16, 72/22, 73/26, 77/31, 93/4, 97/17), **căreia (P.L.** 60/1, 74/2, 78/27), **căriu (P.L.** 52/13), **căror** în loc de **cărei (P.L.** 32/30); pl. n. ac. **care (O.I** 9/14, 13/19, 24/4, 44/21, 45/25, 46/32, 48/25, 50/2, 53/9, 59/11, 84/22, 85/12, 91/27, 130/6, 132/20, 133/21, 137/20, 147/21, 148/18, 150/19, 152/6, 212/12, 219/13, 221/17, 227/6; **O.IV** 365/8, 365/11, 396/2; **P.L.** 14/1, 16/4, 17/32, 22/39, 24/12, 26/12. 26/16, 26/19, 26/40, 27/4, 27/33, 31/15, 32/15, 32/15, 36/14, 37/17, 37/19, 39/26, 39/35, 40/12, 41/16, 11/19, 41/30, 42/12, 43/30, 44/25, 41/26, 16/21, 46/26, 17/8, 53/27, 56/4, 56/8,

57/1, 57/22, 57/22, 59/32, 75/14, 78/22, 79/1, 80/6, 80/28, 81/13, 82/12, 82/14), **cari** (**O.I** 38/4, 149/27, 150/5, 177/20, 188/3; **P.L.** 11/29, 15/4, 61/16, 61/24, 62/4, 64/4, 65/4, 65/13, 65/19, 67/13, 69/7, 72/14, 72/21, 73/12, 73/37, 73/38, 73/41, 76/40, 77/19, 77/36, 78/11, 81/30, 81/36, 84/27, 87/2, 87/3, 87/8, 91/8, 91/33, 92/29, 92/32, 95/22, 99/3, 99/4, 99/24), g.d. **căror** (**O.I** 52/32, 91/2, 137/25; **P.L.** 18/25, 26/39, 39/28, 41/17, 44/5, 48/10, 61/27, 79/38, 99/4). **cărora** (**P.L.** 20/31, 26/15, 43/28, 92/39).

CARI s. m. Insectă (*Abnobium pertinax*). ◒ (Personificare) *Drept dascăl toacă cartul sub învechitul mur.* O.I 69/24. *Şi albinele-aduc miere, aduc colb mărunt de aur. Ca cercei din el să facă cariul, care-i meşter faur.* O.I 87/8. *Pe inima-mi pustie zadarnic mîna-mi liu, Ea bale ca şi cariul încel într-un sicriu.* O.I 71/4 [V. 3].

CARIÉRĂ s. f. (În expr.) **A deschide carieră** = a ajuta cuiva să parvină în societate. ◒ (Depreciativ) *Ei încearcă să le treacă* [cărările vieţii ... *Dedicînd broşuri la dame, a căror bărbaţi ei speră C-ajungînd cîndva miniştri ie-a deschide carieră.* O.I 137/26 [V. 1].

CARNAVÁL s. n. Petrecere populară cu jocuri, deghizări, care alegorice etc. *Îmi pare c-am trăit odată în Orient, şi cînd în vremea carnavalului mă deghizez cu vun caftan, cred a relua adevăratele mele vesminte.* P.L. 65/24 [Pr. 1].

CÁRTE s. f. **1.** Scriere, volum tipărit. *Şi prin cărţile în vraiuri U'mblă şoarecii furiş.* O.I 105/15. *Colbul ridicat din carte-ţi l-o sufla din ochelari.* O.I 134/12. *Răsceli cărţile, cari erau toate alese.* P.L. 99/2; cf. **O.I** 46/14, 65/18, 105/20; **P.L.** 29/25, 29/37, 35/5, 35/8, 35/31, 35/33, 36/12, 37/33, 38/4, 38/9, 38/16, 38/35, 40/24, 42/14, 42/28, 42/41, 43/24, 43/27, 44/3, 45/4, 46/11, 46/16, 46/32, 46/37, 47/13, 50/23, 52/34, 52/39, 54/7, 54/18, 54/22, 60/18, 60/39, 61/23, 61/28, 62/27, 80/21, 98/39 [V. 5; Pr. 39]. ◇ (Urmat de determinări indicînd natura, destinaţia scrierii) *Ades ea privise din cartea de închinăciune la faţa ... călugărului.* P.L. 45/41. *Un dulap cu cărţi bisericeşti, un scaun cu spata înaltă.* P.L. 73/31. *Luă un papuc ... deschise-o carte bisericească şi pe-un colţ de pagină zugrăvi papucul.* P.L. 74/13; cf. **P.L.** 74/14, 92/8 [Pr. 5]. ◇ Expr. **A fi scris în cartea vieţii** = a fi destinat, sortit. *Scris în cartea vieţii este şi de veacuri şi de stele Eu să fiu a ta stăpînă, tu stăpîn vieţii mele.* O.I 142/19 [V. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **Carte tristă şi înceleltă** v. **i n c l i c i t** [V. 1]. ✦ Caiet. *Apoi mai era ceva. O mică carte de notiţe ... impresii din romane.* P.L. 71/34. *Am zugrăvit în cartea mea aceastâ expresie.* P.L. 90/30 [Pr. 2]. ◇ *Carte de schiţe* = caiet de desen. *Colo ... o carte de schiţe, risipită pe părete.* P.L. 73/30 [Pr. 1].

2. Scrisoare. *Unul dintre fiii falniciului domn Sta zîmbind de-o amintire, pe genunchi scrîind o carte.* O.I 149/1. *De din vale de Rovine Gràim, doamnă, către tine, Nu din gură, ci din carte.* O.I 149/5 [V. 2.].

3. (Uneori determinat prin „de joc") Fiecare dintre cele 52 sau 32 de bucăţi de carton folosite la anumite jocuri de societate. *Poate că-i convin luspatru crali cărţilor de joc.* O.I 162/31. *Pe la mese se zăreau grupe de jucători de cărţi.* P.L. 28 /29. *Luă un joc de cărţi şi le meni.* P.L. 90/18; cf. **P.L.** 28/29, 52/8, 52/9, 75/4, 75/15, 90/19 [V. 1; Pr. 8].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **carte** (**O.I** 36/11, 65/18, 134/12, 149/1, 149/5; **P.L.** 35/5, 35/31, 46/32, 71/34, 73/30, 74/13, 92/8), **cartea** (**O.I** 142/19; **P.L.** 36/42, 38/4, 38/9, 38/16, 38/35, 42/14, 42/41, 43/24, 45/4, 45/41, 46/37, 50/23, 52/34, 52/39, 54/7, 54/18, 54/22, 60/18, 90/30), g. d. **cărţi** (**P.L.** 35/8), **cărţii** (**P.L.** 35/33, 37/33, 42/28, 44/3, 46/11, 46/16, 47/13); pl. n. ac. **cărţi** (**O.I** 105/20; **P.L.** 28/29, 29/25, 40/24, 52/8, 52/9, 60/39, 61/23, 61/28, 73/31, 75/4, 75/15, 80/21, 90/18, 98/39), **cărţile** (**O.I** 46/11, 105/15; **P.L.** 28/29, 43/27, 62/27, 90/19, 99/2), g.d. **cărţilor** (**O.I** 162/31; **P.L** 29/37), **cărţelor** (**P.L.** 74/4).

CÁSĂ s. f. **1.** Locuinţă, aşezare. *Aş vrea să am o casă lăcută, milulică, În valea mea natală, ce undula în flori.* O.I 6/17. *Deasupra casei tale ies Şi azi aceleaşi stele.* O.I 186/5. *Zapada încarease ... acoperemintele caselor.* P.L. 67/29; cf. **O.I** 46/11, 130/15, 144/21, 231/10; **O.IV** 369/13; **P.L.** 7/14, 7/20, 8/35, 9/16, 14/17, 17/8, 26/11, 28/13, 29/3, 29/7, 30/28, 36/17, 39/25, 39/28, 40/3, 40/5, 40/13, 40/13, 43/25, 48/39, 49/5, 49/5, 54/33, 59/3, 59/14, 60/9, 60/12, 62/28, 76/34, 76/35, 95/39 [V. 7; Pr. 32]. ◒ (În imprecaţii) *Mînca-i-ar casa pustia,* O.I 183/10 [V. 1]. ✦ (La pl.) Corp de clădiri servind drept locuinţe. [Dan] *şedea într-o chiliuţă din casele unui boieri mare.* P.L. 44/33 [Pr. 1]. ◇ *Copil de casă* = paj. *În vremea asta Călălin, Viclean copil de casă ... Se furişează ptnditor Privind la Călălina.* O.I 173/22 [V.1].

2. Cameră, odaie. *Luminarea-i stinsă-n casă.* O.I 42/4. *Cobori în jos, luceafăr blînd, Alunecînd pe-o rază, Pătrunde-n casă şi în gînd Şi viaţa-mi luminează.* O.I 168/27. *El ... se primbla cu paşi mari prin casă.* P.L. 66/13; cf. **O.I** 84/16, 106/9, 171/19; **O.IV** 365/26; **P.L.** 29/24, 62/15, 71/19, 79/7, 87/8, 88/39 [V.'6; Pr. 7]. ◇ Expr. **A răsturna casa cu susul în jos** v. **s u s**[2] [Pr. 1].

3. (În expr.) **Casă de nebuni** = ospiciu. *Să dai foc la puşcărie şi la casa de nebuni.* O.I 151/34 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **easă** (**O.I** 6/17, 42/4, 46/11, 106/9, 168/27, 171/19, 173/22; **O.IV** 365/26, 369/13; **P.L.** 7/14, 8/35, 14/17, 17/8, 29/3, 36/17, 40/13, 62/15, 66/13, 71/19, 76/34, 76/35, 79/7, 88/32, 95/39), **casa** (**O.I** 84/16, 144/21, 151/34, 183/10; **P.L.** 7/20, 9/16, 16/32, 28/13, 30/28, 30/28, 43/25, 49/5, 54/33, 59/3, 59/14, 60/12, 62/28), g. d. **case** (**P.L.** 29/7, 40/3), **easei** (**O.I** 186/5; **P.L.** 25/24, 40/13, 87/8); pl. n. ac. **case** (**O.I** 130/15; **P.L.** 39/28, 48/39), **easele** (**O.I** 231/10; **P.L.** 39/25, 44/33, 60/9), g.d. **caselor** (**P.L.** 49/5, 67/29).

CASCÁDĂ s. f. Cădere de apă. *Mă voi aşeza sub cascada unui pîrîu.* P.L. 98/28 [Pr. 1].

CASTÁN s. m. Arbore (*Aesculus hippocastanum*). *De după muri vedeai pe iel, pe colea cîte-un vîrf verde de plop ori de castan.* P.L. 72/10 [Pr. 1].

CASTÉL s. n. Palat (medieval). *La castel în poartă calul Stă a doua zi în spume.* O.I 68/1. *Stă castelul singuratic oglindindu-se în lacuri.* O.I 152/1. *Îi ascultă de pe tronurile lor, în înveehilele castele.* P.L. 37/26; cf. **O.I** 76/16, 168/3; **P.L.** 11/25, 11/40, 12/3, 12/13, 13/1, 14/14, 14/28. 21/6 [V. 4; Pr. 9]. ◒ (În contexte figurate) *Dar*

poate acolo să fie castele Cu arcuri de aur zidite din stele. O.I 38/1. *Din visurile noastre vom zidi castele.* P.L. 49/27 [V. 1; Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **castel** (**O.I** 68/1; **P.L.** 11/25, 12/13), **castelul** (**O.I** 76/16, 152/1; **P.L.** 14/14, 14/28, 21/6), g. d. **castel** (**O.I** 168/3; **P.L.** 11/40), **castelului** (**P.L.** 12/3, 13/1); pl. n. ac. **castele** (**O.I** 38/1; **P.L.** 37/25, 49/27).

CAT s. n. (În expr.) **Catul de sus** = (la clădirile cu două nivele) parte a casei situată imediat deasupra parterului. *Ușa mare deschisă în balconul catului de sus se clătina.* P.L. 29/11. *Dintr-o fereastră deschisă din catul de sus, el auzi ... notele dulci ale unui clavir.* P.L. 36/18. *Jumătatea catului de sus se rezima pe stîlpi de lemn.* P.L. 39/29; cf. **P.L.** 29/10, 39/28 [Pr. 5].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **catul** (**P.L.** 29/10, 36/19), g. d. **catului** (**P.L.** 29/11, 39/29); pl. n. ac. **caturi** (**P.L.** 39/28).

CATAPETEÁSMĂ s. f. Iconostas. ◒ (Personificare) *Biserica creștină, a ei catapeteasmă De-un fulger drept în două e ruptă și tresare.* O.I 95/1 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Catapeteasma lumii** = bolta cerului (v. și arc, cimpie, lan, mormînt, ocean, țărie). *Iar catapeteasma lumii în adîne s-au înnegrit, Ca și frunzele de toamnă toate stelele-au perit.* O.I 133/15 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **catapeteasmă** (**O.I** 95/1), **catapeteasma** (**O.I** 133/15).

CATÁRG s.n. Stîlpul vertical care susține pînzele unei corăbii. *Se desface-acum la larg luntrea cu-ale ei vintrele spînzurate de catarg.* O.I 154/20. *După un semn Clătind catargele, Tremură largele Vase de lemn.* O.IV 378/6 [V. 2]. ◒ (Metaforic) Corabie. *Dintre sute de catarge Care lasă malurile. Cîte oare le vor sparge Vînturile, valurile?* O.IV 396/1; cf. **O.IV** 396 [V. 2]. ◒ (Construcție metaforică) **Catarg lîngă catarg** = fiolă. *Îți dau catarg lîngă catarg, Oștiri spre a străbate.* O.I 178/21 [V. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **catarg** (**O.I** 154/20, 178/21, 178/21); pl. n. ac. **catarge** (**O.IV** 378/6, 396, 396/1).

CATIFEÁ s.f. Țesătură moale; pluș. *Văzu un băiat ... îmbrăcat c-o bluză de catifea.* P.L. 63/7. *Intră un bătrîn, c-o bluză de catifea.* P.L. 76/16. *Sărise un bumb de la piepta-rașul cam îngust de catifea.* P.L. 84/8; cf. **P.L.** 26/35, 63/6, 64/14, 84/12, 95/17 [Pr. 8]. ◇ **De catifea** = tapisat cu pluș. *Ședeau la masă ... pe scaune de catifea roșie.* P. I. 6/2 [Pr. 1]. ◒ (Metaforic, cu referire la perișorii mătăsoși care acoperă corpul unor insecte) *În veșmînt de catifele, un bondar rotund în pîntec Somnoros pe nas ca popii glăsuiește-ncet un cîntec.* O.I 87/11. *Bondarii îmbrăcați în catifea, fluturii albaștri împlu o regiune anumită de aer.* P.L. 78/26 [V. 1; Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **catifea** (**P.L.** 6/2, 63/6, 63/7, 64/14, 76/16, 78/26, 84/8, 84/12, 95/17), **catifeaua** (**P.L.** 26/35); pl. n. ac. **catifele** (**O.I** 87/11).

CAUZALITÁTE s.f. Interdependența fenomenelor lumii obiective. ◒ (Construcție metaforică) **Firul cauzalității** = raportul de determinare dintre fenomene. *Cu firul cauzalității în mînă, mulți vor gîndi a fi ghicit sensul întîmplărilor lui.* P.L. 64/36 [Pr. 1].

CÁUZĂ s.f. Pricină. *De ați lipsi din lume, voi cauzanîntîmplătoare De răsturnări mărețe, mărirea-i radioasă, Cezarul, chiar cezarul de mult ar fi căzut.* O.I 62/8. *Cauzele fenomenelor, consecutive pentru noi, aceleași întotdeauna, există și lucrează simultan.* P.L. 25/34. *În neștiința ta ... ești și mai mult cauza unor crude dureri.* P.L. 56/31 [V. 1; Pr. 2]. ✦ Motiv, justificare. ◇ Expr. **A avea cauză** (sau **cauze**) v. a v e a [Pr. 2]. ✦ Scop. *Nu vedeți c-acea iubire servă cauză din natură?* O.I 157/7 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **cauză** (**O.I** 157/7; **P.L.** 83/10), **cauza** (**O.I** 62/8; **P.L.** 56/31); pl. n. ac. **cauze** (**P.L.** 89/26), **cauzele** (**P.L.** 25/34). — Pronunțat și: *cau-* (**O.I** 62/8, 157/7).

CAVALÉR s.m. 1. (În feudalism) Nobil militar; membru al unui ordin militar religios. *S-a-mbrăcat în zale lucii cavalerii de la Malta.* O.I 146/27. *Singur numai cavalerul suspinînd privea balconul.* O. I 152/18. *În nopți cu lună el își lepăda rasa și-și punea mantie de cavaler.* P.L. 46/3; cf. **O.I** 147/30, 166/7, 166/11, 166/16; **P.L.** 44/16, 44/17, 44/25, 74/16 [V. 6; Pr. 5].

2. Om generos, plin de abnegație, de noblețe. (Adjectival) *Așteptă din parte-ți, o rege cavaler, Că-mi vei da prinș pe-acela, ce umilit îți-l cer.* O.I 91/28 [V. 1].

3. Bărbat necăsătorit, holtei. ◒ (Element de personificare, ironic, aluzie la mania franțuzismului) *Cela-i cavaler ... e iute ... oare știe franțuzește?* O.I 46/23 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **cavaler** (**O.I** 46/23, 91/28, 147/30; **P.L.** 44/15, 46/3), **cavalerul** (**O.I** 152/18, 166/11), g.d. **cavalerului** (**O.I** 166/7); pl. n. ac. **cavaleri** (**P.L.** 44/17, 44/25, 74/16), **cavalerii** (**O.I** 146/27, 166/16).

CAZ s.n. (În loc. adv.) **În cazul de față** = în împrejurarea de acum. *Ea nu făcu nimica, ceea ce era mai cuminte în cazul de față.* P.L. 77/9 [Pr. 1]. **În orice caz** = orice s-ar întîmpla. *Vei fi ajutătorul și în orice caz nu mai ai nevoie de mine.* P.L. 42/40 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **caz** (**P.L.** 42/40), cazul (**P.L.** 77/9).

CĂ conjuncție. 1. (Introduce propoziții cauzale) Căci, fiindcă, pentru că. *Îmbracă-te în doliu, frumoasă Bucovină ... C-acuma din pleiada-ți auroasă și senină Se stinse un luceafăr, se stinse o lumină, Se stinse-o dalbă stea!* O.I 1/3. *Grăim, doamnă, către tine, Nu din gură, ci din carte, Că ne ești așa departe.* O.I 149/6. *Gîndi că are multă cauză de-a se depărta, mai ales că tablele de la crîșmă-l invitau cu dragoste.* P.L. 83/10; cf. **O.I** 23/16, 25/17, 41/8, 53/1, 116/16, 123/3, 123/25, 125/20, 128/10, 131/29, 149/12, 196/19, 204/19, 211/19, 211/21; **P.L.** 6/11, 15/33, 15/40, 17/31, 21/28, 26/15, 67/38, 70/15, 74/27, 89/7 [V. 17; Pr. 12].

2. (După interjecții, introduce propoziții exclamative) *Îi! că în clondir se stinge căpefelul de lumină!* O.I 49/1. — *Ah! că prostu-i gîndi ea.* P.L. 68/13; cf. **O.I** 48/7, 85/27; **P.L.** 11/10 [V. 3; Pr. 2].

3. (Introduce propoziții subiective) *Și poate că nici este loc Pe-o lume de mizerii Pentr-un altt de sfînt noroc Străbătător durerii!* O.I 185/21. *Așa-i că tu nu vei uita niciodată această noapte.* P.L. 71/15. *Că-mi oferi tot ceea ce tu crezi că m-ar face fericit, mă face să fiu în stare de a-mi jertfi viața pentru tine.* P.L. 86/21; cf. **O.I** 45/1, 118/5,

133/33. 162/31 ; **P.L.** 8/11, 8/39, 17/25, 23/36, 25/29, 25/33, 28/3, 28/11, 42/1, 12/30. 43/1, 43/8, 43/20, 47/28, 47/41, 50/36, 57/7, 59/34, 65/11, 75/6, 80/16, 81/12, 85/31, 89/12, 90/25, 90/33, 91/30, 96/30, 96/34 [V. 5 ; Pr. 31]. ◇ (După verbul impersonal „a părea") *Și cînd gîndese la viața-mi, îmi pare că ea cură Încet repovestită de o străină gură.* O.I 71/5. *Pare că i-ar fi tot lene si s-ar cere sărutată.* O.I 159/26. *Părea că presupusa lor ființă transpare prin albăstra-i adîncime.* P.L. 36/10. *Îmi pare că ... am încremenit și am devenit o statuă de bronz.* P.L. 87/28 ; cf. **O.I** 63/21, 69/1, 69/20, 69/20, 76/28, 84/29, 85/5, 94/14, 95/23, 96/15, 96/21, 107/3, 107/4, 107/1, 118/20, 188/11, 227/2 ; **O.IV** 350/3, 432/5 ; **P.L.** 12/1, 13/1, 18/6, 19/7, 20/14, 20/16, 20/33, 20/34, 20/35, 21/11, 22/22, 31/8, 36/9, 36/23, 36/36, 37/16, 37/21, 37/21, 38/5, 38/14, 45/6, 45/13, 45/13, 49/21, 50/2, 50/2, 51/19, 57/27, 57/34, 58/5, 58/9, 58/23, 62/2, 62/23, 65/23, 71/29, 78/8, 89/19, 92/8, 94/8, 97/31, 101/35 [V. 21 ; Pr. 44]. ◒ (Repetiție) *Se pare că furtuna ridică al ei glas, Că vîntul trece-n spaimă pe-al mărilor talaz, Că-n sufletu-i pămîntul se zbate cu necaz — Că orice-i viu în lume acum încremenește.* O.I 94/12—15 [V. 4]. ◇ **Expr. Pare că** v. p ă r e a [Pr. 4].

4. (Introduce propoziții predicative) *Tot ce-n astă lume mai poate prinde E că de-ncetează luerul, foamea începe.* O.I V 365/4. *Norocul tău că n-ai pronunțat vorba întreagă!* ... P.L. 54/14. *Ceea ce nu știi, poate, e că el e nepotul și moștenitorul lui podesta.* P.L. 96/11. *Deosebirea-i că sculptura e goală, prin urmare chipurile ce le sculptez eu, asemenea.* P.L. 79/13 ; cf. **P.L.** 53/4, 96/12, 96/13 [V. 1 ; Pr. 6]. ◇ (După verbul semicopulativ „a părea") *Dar bucle ei roșii păreau că-s stingerate.* O.I 97/15. *Umbra părea că-i surîde din cadrul ei de lemn.* P.L. 30/15. *Gura dulce cu buza dedesupt puțin mai plină părea că cere sărutări.* P.L. 77/22 ; cf. **O.I** 154/14 ; **P.L.** 9/17, 9/30, 30/4, 45/12, 53/21, 66/17, 97/37 [V. 2 ; Pr. 9].

5. (Introduce propoziții consecutive) Încît. *La steaua care-a răsărit E-o cale-atît de lungă, Că mii de ani i-au trebuit Luminii să ne-ajungă.* O.I 234/3 [V. 1].

6. (Introduce propoziții atributive) *Un gînd te-admenește: „Că vis al morții-eterne e viața lumii-întregi".* O.I 61/25. *Din cîte nor-ouri-ai uvul, unul a fost mai mare decît toate : acela că Făt-Frumos îi-i frate de cruce.* P.L. 11/9. *Îi veni ideea ciudată că pietorul are de gînd să deie paravanul într-o parte ...* P.L. 81/37 ; cf. **O.I** 80/20 ; **P.L.** 55/14, 70/38, 86/12, 86/13, 101/18 [V. 2 ; Pr. 8].

7. (În expr.) **Nici că** = a) (cu valoare copulativă) *Și nu voi ca să mă laud, nici că voi să te-nspăimînt.* O.I 147/23 [V. 1] ; b) de loc, nu. *Căciula cea de oaie Pe urechi am tras-o zdravăn — iar de coate nici că-mi pasă.* O.I 46/10. *Cum nu sunt un șoarec, Doamne. — măcar totuși are blană, Mi-aș mîncа cărțile mele — nici că mi-ar păsa de ger.* O.I 46/14 ; cf. **O.I** 46/20 [V. 3].

8. (Adversativ, în expr.) **Numai că** = dar, cu singura deosebire că ... *Sufletul călătorește din veac în veac, același suflet, numai că moarlea-l face să uite că a mai trăit.* P.L. 38/19. *Te naști, te-nsori, faci copii, mori, locmai așa ca la animale, numai că-n loc de ulița satului unde paradează donjuanii patrupezi, există la oameni sala de bal, jocul, muzica.* P.L. 81/4 [Pr. 2].

9. (Introduce propoziții completive directe) — *Blanca, află că din leagăn Domnul este al tău mire.* O.I 63/1. *Nici visezi că înainte-ți stă un stîlp de cafenele.* O.I 159/9. *Trezii din fantaziile sale metafizice băgă de samă că ploaia-l udase pînă la piele.* P.L. 27/10. *Floare! cum surîzi în grădina zilelor late, fără să știi că o inimă se rupe.* P.L. 56/28 ; cf. **O.I** 23/7, 25/16, 38/16, 38/19, 38/31, 41/4, 42/14, 48/3, 18/20, 49/2, 52/31, 52/32, 53/2, 53/4, 56/6, 59/12, 59/26, 59/30, 64/21, 64/22, 67/16, 80/6, 80/31, 82/32, 88/19, 91/3, 91/29, 95/25, 97/33, 97/35, 102/1, 106/8, 113/2, 116/19, 127/20, 133/2, 134/25, 134/27, 134/28, 134/34, 137/6, 137/13. 137/26, 140/7, 140/26, 140/28, 141/4, 146/21, 149/18, 149/19. 150/8. 151/19, 157/5. 157/6, 157/7, 157/8, 157/9, 157/10, 157/35, 157/35, 159/8, 160/2, 160/31, 160/33, 162/5, 162/15, 162/16, 162/23, 162/24, 164/4, 164/10, 166/21, 200/2, 200/9, 220/9, 230/15, 232/24 ; **O.IV** 364/3, 364/4, 366/15, 366/16, 369/10, 369/10, 430/11 ; **P.L.** 10/12, 10/22, 11/15, 11/27, 12/2, 13/14, 14/8. 14/11, 14/39, 15/11. 17/12, 17/20, 18/28, 21/20, 22/29, 23/11, 23/35, 28/10, 30/10, 30/29, 30/30, 30/30, 31/31, 32/16, 38/7, 38/17, 38/19, 38/20, 41/28, 41/36, 41/39, 42/18, 42/19, 44/1. 46/20, 47/21, 48/2, 53/10, 55/8, 56/1, 56/29, 57/12, 57/15, 57/16, 57/19, 59/25, 63/9, 63/19, 64/3, 69/5, 69/27, 70/1, 70/3, 70/15, 70/20, 70/23, 70/29, 70/32, 70/32, 71/1, 71/2, 72/16, 74/41, 75/12, 76/30, 70/31, 70/31, 70/33, 78/1, 78/16, 79/10, 79/41, 80/8, 80/11, 80/12, 80/23, 80/23, 81/14, 82/11, 82/12, 82/14, 82/15, 82/24, 82/35, 82/35, 83/4, 83/8, 83/9, 83/31, 84/5, 84/9, 85/24, 86/2, 86/11, 86/20, 86/21, 86/24, 87/31, 88/22, 88/34 89/30, 89/30, 90/8, 90/12, 91/2, 92/11. 92/18, 93/26, 93/29, 94/12, 95/31, 96/28. 96/31, 97/2, 97/14, 97/32, 98/20, 98/24, 98/24. 98/25, 98/40, 98/41, 100/5, 101/15, 102/8, 102/13, 102/21 [V. 86 ; Pr. 129]. ◒ (Repetiție) *Gonil de toată lume, prin anii mei să trec, Pîn' ce-oi simți că ochiu-mi de lacrimă e sec, Că-n orice om din lume un dușman mi se naște C-ajung pe mine însumi a nu mă mai cunoaște, Că chinu, și durerea simțirea-mi o-mpietrit-o, Că pol să-mi blastăm mama pe care am iubit-o.* O.I 116/2—6. *Atunci el pricepe visul că-i trimis de la profet, Că pe-o clipă se-nălțase chiar în rai la Mohamet. Că din dragostea-i lumească un imperiu se va naște.* O.I 141/25—27 ; cf. **O.I** 160/14, 160/15, 160/16, 160/23, 160/23, 160/25, 160/26, 160/27, 160/27 [V. 17].

10. (Introduce propoziții completive indirecte) *Tu le lauzi că Apusul înainte li s-a pus? ...* O.I 147/27. *Și cîl de mult îmi pare rău Că nu mai sufăr încă!* O.I 184/20. *Am fost întotdeauna surprins că nu pricep curent limba arabă.* P.L. 65/26 ; cf. **O.I** 55/24, 147/25, 162/19, 182/3, 184/21, 187/7, 192/10, 192/11 ; **P.L.** 6/9, 29/2, 41/8, 47/36, 69/21, 75/28, 75/28, 86/20, 89/19 [V. 10 ; Pr. 10].

11. (Intră în formarea unor loc. conj.) **Pentru că** v. p e n t r u [V. 2 ; Pr. 16] **Cum că** v. c u m² [V. 13 ; Pr. 7]. **Cu toate că** v. t o t³ [Pr. 3] **Așa că** v. a ș a [V. 1].

CĂCI conjuncție (Introduce propoziții cauzale) *Și de aceea spusa voastră era sîntă și frumoasă, Căci de minți era gîndită, căci din inimi era scoasă.* O.I 35/14. *Iar în lumea cea comună a visa e un pericol. Căci de ai cumva iluzii, ești pierdut și ești ridicul.* O.I 141/10. *Ci cumpăna gîndirii-mi și azi nu se mai schimbă, Căci între amîndouă stă neclintita limbă.* O.I 203/6. *Dară inima lui se contrase cu violență, căci el înțelese sensul, dar și nepulința realizării viselor lui.* P.L. 55/6 ; cf. **O.I** 1/8, 1/18, 4/19, 12/1, 15/7, 20/15, 22/5, 24/7, 24/9. 24/13, 25/19, 28/10, 29/16, 32/20, 35/21, 41/14, 55/11, 56/22, 56/25, 59/8, 59/15, 60/10, 61/20, 63/3, 64/15, 65/3, 71/2, 72/19, 72/23, 82/16, 84/6, 85/19, 91/6, 92/10, 97/17, 97/27, 98/20, 115/4, 127/4, 130/3. 132/7, 132/19, 133/8. 133/18, 133/20, 136/9, 137/7, 147/13, 148/14, 148/15, 155/6, 155/15, 157/3, 159/22, 162/11, 162/37,

168/19, 171/7, 175/18, 176/5, 176/25, 177/7, 178/7, 179/1, 179/19, 187/9, 188/5, 189/3, 190/5, 190/7, 192/5, 192/13, 196/17, 200/3, 201/3, 212/4, 232/3, 235/17; **O.IV** 365/33, 432/8, 432/11, 432/17; **P.L.** 6/33, 13/3, 15/9, 28/7, 28/23, 37/34, 42/1, 42/11, 42/26, 42/31, 42/36, 43/13, 48/11, 49.3, 56/6, 62/11, 63/40, 69/1, 69/2, 69/4, 74/28, 75/36, 76/32, 76/39, 79/27, 82/28, 82/34, 84/21, 86/3, 86/33, 88/8, 88/20, 89/8, 89/24, 89/26, 89/28, 90/6, 91/20, 91/30, 99/31, 102/21 [V. 86; Pr. 42].

CĂCIULĂ s.f. Acoperământ de blană pentru cap. *Ah! ce frig... îmi văd suflarea—și căciula cea de oaie Pe urechi am tras-o zdravăn.* O.I 46/9. *Ridicîndu-și căciula cea mijoasă, vedem o frunte atît de netedă, albă, corect boltită.* **P.L.** 27/11. *Numai din cînd în cînd trecea pe lîngă el cîte-un tînăr cavaler, cu căciula furcănească.* P.L. 44/15; cf. **P.L.** 26/8, 45/12 [V. 1; Pr. 4].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **căciulă** (**P.L.** 26/8), **căciula** (**O.I** 46/9; **P.L.** 27/11, 44/15, 45/12).

CĂDEÁ vb. II. I. Intranz. **1.** A pica. *Lucii picături de smoală la pămînt cad sfîrîind.* O.I 50/10. *Și apa unde-au fost căzut În cercuri se rotește.* O.I 170/1. *Pe drum horea și doinea, iar buzduganul și-l arunca să spintece norii de cădea departe tot cale de-o zi.* **P.L.** 4/39. *Mărgeaua cădea luminoasă prin întuneric.* P.L. 54/19; cf. **O.I** 28/13, 82/33, 82/35, 105/11, 129/10, 154/3, 181/9; **P.L.** 4/27, 5/21, 13/9, 19/7, 19/24, 19/32, 49/35, 54/10, 54/15 [V. 9; Pr. 11]. ◒ (În context figurat) *Istoria umană în veci se desfășoară, Poveslea-i a ciocanului ce cade pe ilân.* O.I 62/5 [V. 1]. ◇ Expr. **A cădea în picuri** = a picura. ◒ (În context figurat) *Aducerile-aminte pe suflet cad în picuri.* O.I 107/5 [V. 1]. ◒ (Metaforic; despre amintiri) **A se prinde, a se succeda în minte.** [Amintirile] *cad grele, mînglioase Și se sfarmă-n suflet trist, Cum în picuri cade ceara La picioarele lui Crist.* O.I 105/9 [V. 1]. ◇ (Despre fenomene atmosferice) *De cînd căzu un trăsnet în dom... de-atunci în somn Ca plumbul surd și rece el doarme ziua toată.* O.I 96/16. *Ah! E-atît de albă noaptea parc-ar fi căzut zăpadă.* O.I 154/4. *Era noapte și ploaia cădea mărunt.* **P.L.** 26/9; cf. **O.IV** 365/13 [V. 3; Pr. 1]. ◒ (Metaforic; prin analogie cu căderea zăpezii) *Aduceri aminte M-or coperi cu drag Și stinsele palemi Le-or troieni căzînd.* O.I 222/10 [V. 1]. ◒ (Metaforic; despre lumină) **A se cerne, a se împrăștia.** *Pulbere de diamante cade fină ca o bură.* O.I 142/11 [V. 1]. ✦ Fig. **A lumina, a bate.** *Luna-i cădea drept în față.* P.L. 49/13 [Pr. 1]. ✦ (Despre ape de munte) **A curge** (repede); **a cobori.** *Pe cînd cu zgomot cad Izvoarele-nlr-una, Alunecă luna Prin vîrfuri lungi de brad.* O.I 216/17; cf. **O.I** 223/13 [V. 2].

2. **A se desprinde, a se detașa.** *Părefii erau de peatră mică ca ceea cu care se pietruiesc fîntînele și orice tencuială căzuse de pe ele.* P.L. 40/7. *Ea cădea din brațele lui.* P.L. 54/8. *Numai p-ici, pe colea cădeau din ele* [din stinci] *lenevite de căldură mici bucăți de nisip și piatră.* P.L. 72/5 [Pr. 3]. ◒ (Construcție metaforică) **A cădea vălul** v. vă l [V. 1]. ✦ (Despre frunze și flori) **A se scutura.** *Adormind de armonia Codrului bătut de gînduri Flori de tei deasupra noastră Or să cadă rînduri-rînduri.* O.I 75/24. *Miroase florile-argintii Și cad, o dulce ploaie.* O.I 179/26. *Se pare cum că-i altă toamnă, Ci-n veci aceleași frunze cad.* O.I 204/12; cf. **O.I** 75/12 [V. 4]. ◒ (Metaforic; despre iluzii, prin comparație cu căderea frunzelor) **A înceta să mai existe, a se destrăma** (v. și curge, duce fugi, pierde). *Ca toamna cea tîrzie a vieții mea, și cad iluzii ca și frunza pe undele de vad.* O.IV 432/9 [V. 1].

3. **A se lăsa într-o parte sau în jos; a se pleca.** *Și pe umărul lui cade Al ei cap cu fața-n sus.* O.I 67/17. *Capul greu cădea pe bancă, părea toate-n infinit.* O.I 141/3. *Părul ei cel galben ca aurul cel mai frumos cădea pe sinii ei albi și rotunzi.* P.L. 3/22; cf. **O.I** 85/32, 104/10; **P.L.** 52/19, 55/1, 84/21 [V. 4; Pr. 4]. ◇ Expr. **A cădea la vale** v. vale [Pr. 1].

4. **A înceta de a mai sta vertical sau în picioare; a se răsturna.** *Cad asabii ca și pilcuri risipite pe cîmpie.* O.I 148/16. *El căzu ca mort în iarba pajiștei.* P.L. 16/25. *Umbra întrupată în om căzu ca moartă pe pal.* P.L. 48/29; cf. **O.I** 148/17; **P.L.** 8/2, 9/22, 17/1, 59/4, 90/2 [V. 2; Pr. 7]. ◇ Expr. **A cădea în nesimțire** v. nesimțire [V. 1]. **A cădea în genunchi** (sau **la picioarele cuiva**) = **a) a îngenunchea înaintea cuiva.** *La picioare-fi cad și-fi caut în ochi negri-adînci ca marea.* O.I 30/19. *Căci de piatră de-ar fi încă s-o-nclzi de-atît amor, Cînd căzîndu-i în genunche, i-ar vorbi ținguitor.* O.I 162/12 [V. 2]; **b)** (fig.) **a se umili, a se înjosi.** *Vă văd ... bestiilor care pe azi îl țin în țară, Cum lingușiți privirea cea stearpă și amară, Cum căzeți în genunchi!* O.I 24/6 [V. 1]. **A cădea cît lung** v. lung [Pr. 1]. **A cădea pe** (sau **la**) **pieptul cuiva.** *Și în brațele-mi întinse Să alergi, pe piept să-mi cazi.* O.I 75/6. *Cum nu vine zburătorul, ca la pieptul lui să caz?* O.I 80/18; cf. **O.I** 74/8 [V. 3]. ✦ A se prăbuși, a se surpa. *Pe unde trece eu* [Mama pădurii], *fața pămîntului se usucă, salcîe se risipesc, tîrgurile cad năruite.* P.L. 6/27 [Pr. 1]. ◒ (În context figurat) *Cad putredele tronuri în marea de urgie.* O.I 21/31 [V. 1]. ◒ (Metaforic) *Se poate ca bolta de sus să se spargă, Să cadă nimicul cu noaptea lui largă.* O.I 38/18 [V. 1]. ◇ Expr. **A cădea** (cuiva) **cerul pe cap** v. cer [V. 1]. ✦ **A-și pierde situația, demnitatea.** *De ați lipsi din lume voi cauza-ntunecoasă ... cezarul, chiar cezarul de mult ar fi căzut.* O.I 62/10 [V. 1]. ◒ (Metaforic; cu referire la mitul creștin al alungării îngerilor din paradis) *Se zice că diavolului, înainte de cădere, i-ar fi plesnit în minte această obscură idee și de atunci a căzut.* P.L. 43/9 [Pr. 1]. ◇ Expr. **A cădea în rolul cuiva** = a ajunge să îndeplinească o faptă înjositoare. *Și eu să cad în rolul lor?* P.L. 87/11 [Pr. 1]. ✦ Fig. **A dispărea, a pieri.** *Și în noapteu neființii totul cade, totul tace, Căci în sine împăcată reîncep-eterna pace.* O.I 133/19 [V. 1].

5. (În expr.) **A cădea ochii cuiva pe cineva** = a remarca pe cineva (din întîmplare). *De ce-au căzut ochii mei pe tine, de ce te-am văzut?* P.L. 56/24 [Pr. 1]. **A cădea cuiva drag** = a-i deveni drag. *Ea, din ce în ce mai dragă, îi-ar cădea pe zi ce merge.* O.I 160/12. *Îl vede azi, îl vede mîni. Astfel dorința-i gata; El iar privind de săptămîni, Îi cade dragă fata.* O.I 167/20 [V. 2].

6. (În expr.) **A cădea pe gînduri** v. gînd [V. 1].

II. Refl. unipers. **A se cuveni.** *L-ar fi sărutat de o mie de ori... dacă... dacă s-ar fi căzut.* P.L. 68/12. *L-ar fi oprit... nu-i venea la socoteală... să nu-l oprească ... nu se cădea.* P.L. 77/8 [Pr. 2]. ✦ A-i veni bine, a se potrivi. *Tot ce-ar zice, i se cade, tot ce face-i șade bine.* O.I 159/21 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **cad** (**O.I** 30/19, 105/4), 3 sg. **cade** (**O.I** 28/13, 30/5, 62/5, 67/17, 85/32, 95/20, 104/10, 105/11, 133/19, 142/11, 167/20, 181/9, 227/2; **O.IV** 365/13; **P.L.** 19/7), **se cade** (**O.I** 159/21), 2 pl.

căderi (O.I 24/6), 3 pl. **ead (O.I** 24/31, 50/10, 82/33, 105/9, 107/5, 148/16, 179/26, 204/12, 216/17, 223/13; **O.IV** 432/19; **P.L.** 6/27), imp. 3 sg. **eădea (O.I** 141/3; **P.L.** 3/22. 4/39, 26/9, 39/8, 49/13, 52/19, 54/8, 54/15, 54/19, 55/1), **se eădea (P.L.** 77/8), 3 pl. **eădeau (O.I** 148/17; **P.L.** 72/5), p.s. 3 sg. **eăzu (O.I** 96/16; **P.L.** 8/2, 9/22, 13/9, 16/25, 17/1, 19/21, 48/29). 3 pl. **căzură (P.L.** 84/21), p.c. 3 sg. a **căzut (P.L.** 19/32, 43/9), 3 pl. au **căzut (P.L.** 54/24), m.m.c.p. 3 sg. **căzuse (P.L.** 40/7, 58/25), au fost **căzut (O.I** 170/1). viit. 3 pl. or să **cadă (O.I** 75/12, 75/24); conj. prez. 1 sg. să **cad (P.L.** 87/11), să **cuz (O.I** 80/18), 2 sg. să **cazi (O.I** 75/6), 3 sg. să **cadă (O.I** 38/18, 74/8, 129/10, 154/3); opt. prez. 3 sg. ar **eădea (O.I** 82/35, 160/12), p. 3 sg. ar fi **căzut (O.I** 62/10, 151/4), s-ar fi **căzut (P.L.** 68/12); inf. a **eădea (P.L.** 49/35); ger. **căzînd (O.I** 222/10; **P.L.** 4/24, 5/21, 51/10, 59/4, 90/2), **căzîndu- (O.I** 162/12).

CĂDÉRE s.f. **1.** Deplasare de sus în jos. *Un fulger li trecuse drept prin inimă în vremea căderei lui.* P.L. 60/22 [Pr. 1]. ✦ Coborîre spre punctul inferior al unei mișcări circulare. *Geme ca un maistru ce-asurzește în momentele supreme, Pîn-a nu ajunge-n culmea dulcii muzice de sfere, Ce-o aude cum se naște din rotire și cădere.* O.I 160/30 [V. 1]. ✦ (În concepția creștină) Alungarea din paradis a îngerilor revoltați. *Se zice că diavolului, înainte de cădere, i-ar fi plesnit în minte această obscură idee.* P.L. 43/8 [Pr. 1].

2. Prăbușire; p. e x t. zgomotul prăbușirii. *Se auzi un gemet... o cădere grea pe pavagiul dur al străzii.* P.L. 95/37 [Pr. 1]. ◒ (În context figurat) *Vum! sunetul unui clopot uriesește — moartea mării, căderea cerului — bolțile se rupeau, jumătul lor albastru se despica.* P.L. 54/1 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **eădere (O.I** 160/30; **P.L.** 43/8, 95/37), **căderea (P.L.** 54/1), g.d. **căderei (P.L.** 60/22).

CĂLĂRE adv. Încălecat pe cal. *Vede-un tînăr, ce alături Pe-un cal negru stă călare.* O.I 66/21. *Ades călare plecă în mîndre nopți cu lună.* O.I 96/28 [V. 2]. ◒ (Element de personificare) *Feleș mesenilor se posmorîră; căci pe mezănmaple călare... urla prin aerul cernit mama pădurilor ceu nebună.* P.L. 6/33 [Pr. 1]. ◇ (Precedat de prep. "de") **De (sau de-a) călare** = călărind. *S-o cuprinde de călare Ea se apără c-o mînă.* O.I 67/13; cf. **O.I** 182/6 [V. 2]. ✦ (Adjectival) *S-ajung curînd în cale, s-alătură călări.* O.I 97/13. *Călări ei intră-nuntru și portile recad.* **O.I** 98/28; cf. **O.I** 103/24 [V. 3]. (Substantivat, pl.) Călăreți. *Durduind soseau călării ca un zid înalt de sulițe.* O.I 148/23 [V. 1]. — Variantă: (Mold.) **eulăre (O.I** 103/21) adv.

CĂLĂRÉȚ s.m. Ostaș din cavalerie. *Călărești împlu cîmpul și roiesc după un semn.* O.I 148/3 [V. 1].

CĂLĂRÍ vb. IV. Intranz. A merge călare. *Tot alături călărește, Nu au grijă nimăruia.* O.I 104/17. *El* [Kamadeva] *veni, copilul mîndru, Călărind pe-un papagal.* O.I 235/6 [V. 2].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 pl. **călărese (O.I** 104/17); ger. **călărînd (O.I** 236/6).

CĂLĂRÍRE s.f. Cavalcadă. *O călărire în zori.* O.I 3 [V. 1].

CĂLĂTÓR[1] s.m. (Și în forma *călători*) Drumeț. *Precum călătoriul, prin munți rătăcind... Aleargă purtat ca de vînt... Așa și speranța — e-un licur ușor... animă-ne-o-dală tremîndul picior.* O.I 11/6. *Oricît de neplăcut să fi fost spectacolul pentru simțul estetic al călătorului meu, el avu o influință salutară asupra eroului nostru.* P.L. 27/7 [V. 1; Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **călătorîul (O.I** 11/6), g.d. **călătorîului (P.L.** 27/7). Variantă: (regional) **călători (O.I** 11/6) s.m.

CĂLĂTÓR[2]**, -OÁRE** adj. I. Care călătorește. ◒ (Metaforic; despre apă) Mișcător, curgător. *Vrei să privești un straniu joc, O apă vecinic călătoare Sub ochiul tău rămas pe loc?* O.I 228/11 [V. 1].

2. (Despre popoare) Nomad. *Și nații călătoare, împinse de a mea, Umplut-au sperioase pustiul pîn' la poluri.* O.I 91/4 [V. 1].

3. (În expr.) **Pasăre călătoare** = pasăre care pleacă iarna în țările calde. *În adîncu-i se pătrunde Și de lună și de soare Și de păsări călătoare.* O.I 215/10. *Dintre paseri călătoare, Ce străbat pămînturile, Clle-o să le-nece oare Valurile, vînturile?* O.IV 396/5 [V. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **călătoare (O.I** 228/11); pl. n. ac. **călătoare (O.I** 91/4. 215/10; **O.IV** 396/5).

CĂLĂTÓRI[1] s.m. v. **călător.**

CĂLĂTORÍ[2] vb. IV. Intranz. A face un drum. *Într-o zi se vedeau doi oameni călătorind prin pustiu.* P.L. 13/20 [Pr. 1]. ◒ (Construcție metaforică; despre suflet) **A călători din veac în veac** = a-și perpetua existența la infinit, prin reîncarnări succesive (v. și c ă l ă t o r i c). *Acuma simt eu, călugărul, că sufletul călătorește din veac în veac.* P.L. 38/18 [Pr. 1]. ◒ (Metaforic; despre valurile mării) A se mișca crelnd impresia deplasării spre orizont. *Și tainic genele le plec, Căci mi le imple plînsul, Cînd ale apei valuri trec Călătorind spre dînsul.* O.I 175/20 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **călătorește (P.L.** 38/18); ger. **călătorind (O.I** 175/20; **P.L.** 13/20).

CĂLĂTORÍE s.f. Drum, voiaj. *Nimeni nu l-a însoțit, în ultima lui călătorie decît eu.* P.L. 46/25. *Tu întreprinzi o călătorie, eu iubita la cu tot, în orice spațiu al lumei ți-ar plăcè...* P.L. 47/16. *Călătoria lor nu fusă decît o sărutare lungă.* P.L. 50/15 [Pr. 3]. ◒ (Construcție metaforică; despre suflet) **A face o călătorie prin mii de corpuri** = a se reîncarna succesiv de-a lungul mileniilor (v. și c ă l ă t o r i[3]). *Știi bine că sufletul tău din începutul lumei și pînă acuma a făcut lunga călătorie prin mii de corpuri.* P.L. 46/21 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **călătorie (P.L.** 46/21, 46/25, 47/16), **călătoria (P.L.** 50/15).

CĂLĂ'ZĂ s.f. Îndreptar. *Nu vorbesc de curtizane, de femei a căror experiență este călăuza amorului, ci tocmai de agresiunea inocenței femeiești.* P.L. 79/38 [Pr. 1].

CĂLĂUZÍ vb. IV. Tranz. A conduce pe un drum. ◒ (În context figurat) *El tremură ca alte dăți În codri și pe dealuri, Călăuzind singurătăți De mișcătoare valuri.* O.I 181/7 [V. 1].

CĂLCÁ vb. I.I. Intranz. (Și în forma *calca*) 1. A pășì, a înainta. *Cavaleru-aleargă, iute se coboară În grozava prejmuire, calcă sigur, fără frică.* O.I 166/12. *Picioarele lor înfrînte le nisipul pustiului calcară atuncea în răcoarele și limpedele pîrîu.* P.L. 13/24 [V. 1; Pr. 1]. ◒ (Metaforic) A pluti. *Îi pare că prin aer în noaptea înstelată, călcînd pe vîrf de codru, pe-a apelor mărirî, Trecea cu barba albă... Mușneagul rege Lear.* O.I 63/12 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A călca prin glorii** = a se acoperi de glorie. *Din nou prin glorii calcă cu fața înzeită ... Poporul împărat.* O.I 24/10 [V. 1].

2. A veni undeva, a se abate. *Dar cine să înțeleagă glasul izvorului într-un pustiu, unde plină atunci nu calcase picior de om?* P.L. 13/17 [Pr. 1].

3. A străbate, a cutreiera. *În vremea veche... pe cînd Dumnezeu călca încă cu picioarele sale sfinte pietroasele pustii ale pămîntului... trăia un împărat.* P.L. 3/3 [Pr. 1].

II. Tranz. (În expr.) **A călca** (ceva) **în picioare** v. picior [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **calcă** (O.I 24/10, 148/22, 166/12), imp. 3 sg. **călca** (P.L. 3/3), p.s. 3 pl. **calcară** (P.L. 13/24), m.m. c. p. **calense** (P.L. 13/17); ger. **călcînd** (O.I 63/22). — Variantă: (Mold.) **calcă** (P.L. 13/17, 13/24) vb. I.

CĂLCÎI s.n. Partea dinapoi a tălpii piciorului. *Nu voi părul să mi-l taie Ce-mi ajunge la călcîie.* O.I 65/14. *Părul i-ajunge la călcîie.* O.I 95/7. *Un băiet de țigan... într-un surtuc lung de-i ajungea la călcîi și care fără îndoială nu era al lui, schinjuia c-un arcuș... niște coarde false.* P.L. 27/1; cf. P.L. 101/32 [V. 2; Pr. 2]. ◇ Expr. **A se înălța din călcîie** = a se ridica în virful picioarelor. *Și se-nalță din călcîie să-ți ajungă pîn' la gură.* O.I 159/27. *De le înalț de subsuori Te-nalță din călcîie.* O.I 174/28 [V. 2].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **călcîi** (P.L. 27/1); pl.n.ac. **călcîie** (O.I 65/14, 95/7, 159/27, 174/28; P.L. 101/34). — Scris: *călcăi*.

CĂLDÚRĂ s.f. 1. Temperatură ridicată. *Și de-a soarelui căldură Voi fi roșie ca mărul.* O.I 55/5. *Numai p-ici, pe colea cădeau din ele* [din stînci], *tenevile de căldură, mici bucățele de nisip și piatră.* P.L. 72/6. *O căldură, un miros voluptos pătrundea raiul.* P.L. 98/16 [V. 1; Pr. 2].

2. Fig. Înfocare, ardoare, patimă. *Și se naltă din călcîie să-ți ajungă pîn'la gură, Dăruind c-o sărutare acea tainică căldură, Ce n-o are decît numai sufletul unei femei...* O.I 159/28 [V. 1]. ◒ (În context figural) *De a vîrstii ei căldură fragîi sînilor se coc.* O.I 79/13 [V. 1]. ◇ Loc. adv. **Cu căldură** = în mod pasionat. *Din balcon i-aruncă-o rozâ și cu mînile la gură, Pare că îl dojenește cînd șoptește cu căldură.* O.I 154/14 [V. 1]. ✦ Afecțiune. *Cunigunda îl privește cu o gingașă căldură.* O.I 166/20 [V. 1].

CĂLDURÓS, -OÁSĂ adj. Cald. *Astfel se primblau de braț prin semiîntunericul călduros al salei.* P.L. 64/19 [Pr. 1].

CĂLUGĂR s.m. Monah. *Călugărul Dan se visase mirean cu numele Dionis.* P.L. 38/13. *Călugărul nostru trece ca o umbră aspru-zugrăvită prin lungile și întunecoasele ulițe.* P.L. 40/1. *Ea-și culcă capul într-o mînă și privi la acel într călugăr cu o indefinibilă, resignată dorință.* P.L. 77/30; cf. P.L. 38/17, 39/22, 40/23, 41/1, 41/11, 43/40, 44/28, 46/1, 73/3, 73/40, 75/12, 76/8, 76/13, 76/19, 82/27, 83/30 [Pr. 19].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **călugăr** (P.L. 43/40, 73/3, 73/40, 76/13, 76/19, 77/30, 82/27, 83/30), **călugărul** (P.L. 38/13, 38/17, 39/22, 40/1, 41/1, 41/11, 76/8), g. d. **călugărului** (P.L. 40/23, 44/28, 46/1); pl. g. d. **călugărilor** (P.L. 75/12).

CĂLUGĂRÉSC, -EÁSCĂ adj. Monahal. *Un dulap cu cărți bisericești, un scaun cu spata naltă, haine călugărești, spînzurate într-un cui, o ladă zugrăvită cu fel de fel de flori, un pat simplu ... iată toată îmbrăcămintea* [chilieî]. P.L. 73/32 [Pr. 1].

CĂLUGĂRÉȘTE adv. În felul călugărilor. ◒ (Depreciativ) Cu smerenie și nevinovăție ipocrită. *Căci cu dorul tău demonic* [femeia] *va vorbi călugărește Pe cînd craiul cel de piică de s-aratâ, pieptu-i crește.* O.I 162/37 [V. 1].

CĂLUGĂRÍ vb. IV. Tranz. și refl. A (se) face călugăr. — *Mă mir cine dracul te-a călugărît pe tine...?* P.L. 75/8. *Nu te călugări, copilul meu.* P.L. 82/25; cf. P.L. 75/10 [Pr. 3].

— Forme gramaticale: ind. p.c. 3 sg. **a călugărit** (P.L. 75/8, 75/10); imper. 2 sg. **nu te călugări** (P.L. 82/25).

CĂLUGĂRIȚĂ s.f. Femeie care face parte dintr-o comunitate mănăstirească. *În cerdac, imblau cu pas regulat și încet călugărițe.* P.L. 97/19. *Francesco o sfătui... să se retragă la o mănăstire de călugărițe.* P.L. 100/1 [Pr. 2].

CĂMĂRĂ s.f. (Învechit) Odaie. *Ca în cămara ta să vin. Să te privesc de-aproape, Am coborît cu-al meu senin Și m-am născut din ape.* O.I 170/21 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică; ironic) **Cămara inimioarei** = inimă, suflet (v. și coardă, fibră, lume, parte, pînză). *Poate că-i convin tuspatru crai cărțîlor de joc Și-n cămara inimioarei i-aranjează la un loc...* O.I 162/32 [V. 1].

CĂMĂȘĂ s.f. (Și în forma *cămeșă*) Obiect de îmbrăcăminte. ◒ (În contexte figurate) *Puse pe trupul său împărătesc haine de păstor, cămeșă de borangic, țesută în lacrimele mamei sale.* P.L. 4/32. *Mirele-și puse cămașă de tort de raze de lună.* P.L. 23/30 [Pr. 2]. ◒ (Construcție metaforică) **Cămașă cu mineci lungi** = cămașă de fortă. *Oameni vrednici o să șază în zidirea sfintei Golii, În cămași cu mineci lunge și pe capete scufie. Ne far legi și nc pun biruri, ne vorbese filozofie.* O.I 150/21 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **cămașă** (P.L. 23/30), **cămeșă** (P.L. 4/32); pl.n.ac. **cămăși** (O.I 150/21). — Variantă: (Mold., Transil.) **cămeșă** (P.L. 4/32) s.f.

CĂMĂRÚȚĂ s.f. Odăiță. *Și de-aceea cînd mă caut în părelele de-oglinzi Singuricâ-n cămărulă brațe albe eu întinz.* O.I 80/14. *Vin de-mi spune cum este... Ce se petrece-n acea cămărulă unde-aș vrea să locuiesc eu...* P.L. 86/16 [V. 1; Pr. 1].

CĂMÉȘĂ s.f. v. **cămașă**.

CĂMÍN s.n. 1. Sobă cu vatră larg deschisă. *Noaptea potolit și vînăt arde focul în cămin.* O.I 42/1. *Maria intră deodată în salonul încălzit și luminat numai de razele roșii ale jăraticului din cămin.* P.L. 64/11 [V. 1; Pr. 1].

2. Fig. Casă (părintească). *Acei care sunt făcuți în felul acesta se simt ca exilați în orașul lor, străini lîngă căminul lor.* P.L. 65/20 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **cămin** (**O.I** 42/1; **P.L.** 64/11), **căminul** (**P.L.** 65/20).

CĂNÍT, -Ă adj. Care-și vopsește părul. ◒ (Depreciativ) *Că-n veci nu se va teme Profetul vreodată De brațele slăbite puterea leșinată Al junelui cânt.* O.I 23/18 [V. 1].

CĂPĂTÁ vb. I. Tranz. **1.** A primi, a obține. *Eu am să-l întreb în astă sară de unde-și are calul, ca să poți și tu să capeți unul ca acela.* P.L. 14/22. *De la cine ai căpătat tu scrisoarea asta, unde locuiește omul acesta?* P.L. 58/38 [Pr. 2].

2. A dobîndi, a cîștiga. *De-atunce fizionomia, surisul lui căpătase acea umbră dulce de tristețâ.* P.L. 31/28. *Ca umbră înzestrată cu veșnicie, capeți chiar o bucată din atotputernicia lui Dumnezeu.* P.L. 42/9. — *Simt brațele mele perind în aer și ca toate astea căpătînd puteri uriașe.* P.L. 48/15 [Pr. 3]. ◇ Expr. **A căpăta înțeles** = a deveni clar, inteligibil; a se lămuri. *Literele bătrîne ale cărții căpătau înțeles.* P.L. 46/11 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 2 sg. **capeți** (**P.L.** 42/9), imp. 3 pl. **căpătau** (**P.L.** 46/11), p.c. 2 sg. **ai căpătat** (**P.L.** 58/38), m.m.c.p. 3 sg. **căpătuse** (**P.L.** 31/28); conj. prez. 2 sg. **să capeți** (**P.L.** 14/22); ger. **căpătînd** (**P.L.** 18/15).

CĂPĂTÎI s.n. Obiect care servește drept pernă. *La pămînt dormea înșindu-și căpătîi mîna cea dreaptă.* O.I 112/3 [V. 1]. ◒ (În contexte figurate) *Voi... Să-mi pui cununa pe a mea frunte. Și să-mi pui tîra drept căpătîi.* O.I 27/24. *Și-aceia dintre oameni devină cei întîi Ce mi-ar răpi chiar piatra ce-oi pune-o căpătîi.* O.I 115/26 [V. 2].

CĂPĂTÎNĂ s.f. (Ironic) Cap. ◇ Expr. **A clătina din căpățînă** v. clătina [Pr. 1]. ◒ (Metaforic) Minte, rațiune (v. și frunte, grăunță). *Atunci tumea-n căpățînă se-nvîrtea ca o morișcă.* O.I 110/27 [V. 1].

CĂPEȚÉL s.n. (Și în forma *căpițel*) Rest, bucățică. *Iu! că în clondir se stinge căpețelul de lumină!* O.I 49/1. *La căpițelul de lumînare, ce sta în gîtul garafei, cu ochiul roș și bolnav, el deschise o carte.* P.L. 35/4. *Dionis descifra textul obscur c-un interes deosebit pînă ce căpețelul de lumină începu a agoniza fumegînd.* P.L. 35/39 [V. 1; Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **căpețelul** (**O.I** 49/1; **P.L.** 35/39), **căpițelul** (**P.L.** 35/4). — Variantă: (regional) **căpițel** (**P.L.** 35/4) s.n.

CĂPIȚÉL s.n. v. **căpețel**.

CĂPRIOÁRĂ s.f. Animal (*Capreolus capreolus*). ◒ (Comparație) *Îmbla ca o căprioară sălbatică prin tufărîile și ierburile insulei.* P.L. 99/10 [Pr. 1].

CĂPRIÓR s.m. **1.** Fiecare dintre bîrnele încrucișate care formează scheletul acoperișului unei case. *Vîntul începu a geme rece și a scutura casa cea mică în toate încheieturile căpriorilor ei.* P.L. 9/16 [Pr. 1].

2. Suport pe care se așază șindrilele țatului. *În alt colț — un pat, adecă cîteva scînduri pe doi căpriori.* P.L. 29/27 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: pl.n.ac. **căpriori** (**P.L.** 29/27), g.d. **căprioriior** (**P.L.** 9/16).

CĂRÁRE s.f. Potecă. *Pe cărări pierdute-n vale Merge-n codri făr' de capăt.* O.I 66/9. *Iarna viscolu-l ascult... Trecînd cărările Și gonind cîntările.* O.I 123/11. *Vin cu mine, rătăcește Pe cărări cu colțuri.* O.I 209/6. *Ea s-apropia încet prin aleele străbătute de seninul nopții, pe cărările albe zugrăvite cu umbrele mreșelor de frunze.* P.L. 93/6; cf. **O.I** 55/17, 123/15, 142/7, 179/6, 186/15, 209/10; **P.L.** 45/32, 45/34, 54/35, 73/3, 100/16, 101/36 [V. 9; Pr. 7]. ◒ (Construcții metaforice) **Cărare de văpaie** = fîșie, bandă de lumină, formată prin reflectarea lunii în apele unui lac (v. și brazdă, bulgăre, diamant, galben). *Luna... luna iese-ntreagă, se înalț-așa bălaie Și din fărm în fărm durează o cărare de văpaie.* O.I 154/24 [V. 1]. **Mișcătoarele cărări** = valurile (v. și deal, înspumat, mișcare). *Privea în zare cum pe mări Răsare și străluce, Pe mișcătoarele cărări Corăbii negre duce.* O.I 167/15 [V. 1]. **Lungă a timpului cărare** = scurgerea infinită a timpului. *Clad cu gene ostenite șara suflu-n luminare. Doar ceasornicul urmează lung-a timpului cărare.* O.I 130/2 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Mod de viață; fel de a proceda, linie de conduită. *Dragul meu, cărarea asta s-a bătut de mai nainte.* O.I 137/18. *Nu băga nici chiar de seamă, Din cărarea la afară De te-ndeamnă, de te cheamă.* O.I 198/3. *Deci cum voiești tu poți urma cărarea.* O.IV 338/5 [V. 3]. ◒ (Construcție metaforică) **Cărările vieții** = căile, mijloacele prin care se asigură succesul în viață. *Iar cărările vieții fiind grele și înguste, Ei încearcă să le treacă prin proteciie de fuste.* O.I 137/23 [V. 1]. ✦ Fig. Cale de acces, drum. *De atunci și pînă astăzi colonii de lumi pierdute Vin din sure văi de haos pe cărări necunoscute.* O.I 132/30 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **cărare** (**O.I** 130/2,154/24; **P.L.** 100/16), **carare** (**O.I** 55/17), **cărarea** (**O.I** 123/15, 137/18, 142/7, 198/3; **O.IV** 338/5; **P.L.** 101/36), g.d. **cărări** (**O.I** 209/10); pl.n.ac. **cărări** (**O.I** 66/9, 132/30, 167/15, 186/15, 209/6; **P.L.** 45/32, 73/3), **cărările** (**O.I** 123/11, 137/23, 179/6; **P.L.** 45/34, 54/35, 93/6). — Variantă: (Mold.) **earăre** (**O.I** 55/17) s.f.

CĂRĂBUȘ s.m. Insectă (*Melolontha vulgaris*). *Vin țînțarii tăutarii, gîndăceii, cărăbușii.* O.I 87/17 [V. 1].

CĂRĂRUȘĂ s.f. Cărare mică. *De-a lungul ziduriior împrejmuitoare, mergeau cărărușe pe coasta dealului.* P.L. 73/1 [Pr. 1].

CĂRBÚNE s.m. **1.** Bucată de jar. *Pe vatra cuptorului, în cenușă mai licurea cîțiva cărbuni.* P.L. 17/18. *Casa se prefăcu într-o peșteră... luminarea de ceară într-un cărbune plutilor în aer.* P.L. 43/26 [Pr. 2]. ◒ (Comparație) *Ilaba... trecea prin ea* [prin stîncă] *prefăcută într-o funie de fum, a cărei capăt dinainte ardea ca un cărbune.* P.L. 19/12 [Pr. 1].

2. Material de culoare neagră, rezultat din arderea incompletă a lemnului. *Pe cuptiorul uns cu humă și pe coșcovii părefi Zugrăvit-au c-un cărbune copilașul cel isteț Purceluși cu coada sfredel.* O.I 84/18 [V. 1]. ◇ Expr. **A arde în cărbune** = a nimici (prin ardere). ◒ (În context figurat) *Cine e nerod să ardă în cărbuni smarandul rar...?* O.I 83/7 [V. 1].

3. Creion negru, foarte moale. *Unde-ajung* [razele lunii] *par văruite zid, podele, ca de cridă, Pe-unde nu — părea că umbra cu cărbune-i zugrăvită.* O.I 76/28 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **cărbune** (**O.I** 76/28, 84/18; **P.L.** 19/12, 43/26); pl.n.ac. **cărbuni** (**O.I** 83/7; **P.L.** 17/18).

CĂRÚNT, -Ă adj. Acoperit de păr care a început să albească. ◒ (În context figurat) *Și frunțile cărunte le naltă de departe Un Cezar, un Traian.* O.I 24/29 [V. 1]. ✦ Fig. (Despre stînci) Cenușiu, sur (sugerînd vechimea). *Visînd cu doina tristă a voinicului de munte, Visul apelor adînce și a stîncelor cărunte... El deșteaptă-n stînul nostru dorul țării cei străbune.* O.I 35/2 [V. 1].

— Forme gramaticale: pl.n.ac. **cărunte** (**O.I** 24/29), g.d. **cărunte** (**O.I** 35/2).

CĂSĂTORÍE s.f. Convenție între un bărbat și o femeie pentru a întemeia o familie. *Vorbiră mai departe... despre căsătorie, cum ea fondează statele, care-i originea căsătoriei la indieni, tot lucruri adînci.* P.L. 68/33—34. *Nu am cauze de-a mă opune căsătoriei cu el.* P.L. 89/26 [Pr. 3].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **căsătorie** (**P.L.** 68/33), g.d. **căsătoriei** (**P.L.** 68/34, 89/26).

CĂSCÁ vb. I. 1. Tranz. (În expr.) **A căsca gura** = a privi pe cineva sau ceva cu mirare sau curiozitate. *Oamenii căscau ironic gura cînd il vedeau.* P.L. 32/10 [Pr. 1].

2. Intranz. A deschide gura mare, inspirînd și expirînd. *Mut se uită împrejuru-și, căscă lung și a lui coamă Scuturînd-o, își întinde mușchii și s-așază jos.* O.I 165/7 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **cască** (**O.I** 165/7), imp. 3 pl. **căsceau** (**P.L.** 32/10).

CĂSCÁT, -Ă adj. Deschis larg. *Ochii ei — două nopți furburi, gura ei — un hău căscat.* P.L. 6/37 [Pr. 1].

CĂSNICÍE s.f. Viață conjugală. *Adesea, în nopți, lungi de iarnă, după ce ea de mult devenise tezaurul căsniciei lui... Maria intra deodată în salonul încălzit.* P.L. 69/8 [Pr. 1].

CĂSUȚĂ s.f. Casă mică. *În dreapta mănăstirei se ridicau dealuri cu păduri, grădini, vii, sălucene cu căsuțe albe.* P.L. 72/19 [Pr. 1].

CĂTÁ vb. I. v. **căuta**.

CĂTRĂ prep. v. **către**.

CĂTRĂNÍT, -Ă adj. Fig. Amărît, necăjit. *Azi, intrînd la starețul tău, am făcut o față cătrănită.* P.L. 74/40 [Pr. 1].

CÂTRE prep. (Și în forma *cătră*) 1. (Introduce un complement circumstanțial de loc) Spre, înspre, la. *Nilul mișc-a lui legendă și oglinda-i galben-clară Către marea liniștită ce înecă a lui dor.* O.I 43/12. *Mîini în zori de zi pleca-vom Către schitul vechi și sfînt.* O.I 65/20. — *De cînd îl cunoști? adaose întorcîndu-se către evreu.* P.L. 61/21; cf. **O.I** 8/12, 51/12 [V. 4; Pr. 1].

2. (Introduce un complement indirect) *Urmărind pe ceruri limpezi cum plutește-o ciocîrlie, Tu ai vrè să spui să ducă către dînsul o solie.* O.I 82/28. *De din vale de Rovine Grăim, Doamnă, către tine.* O.I 149/4. *Cezara către Ieronim.* P.L. 86/1; cf. **O.I** 140/34; **P.L.** 86/19, 90/22, 96/21 [V. 3; Pr. 4].

3. (Precedat de prep. „de", introduce un complement de agent) De. *Toate pentru pămînt a fi zidite se arată de către înduratul Dumnezeu.* P.L. 35/18 [Pr. 1].

— Variantă: (regional) **cătră** (**O.I** 8/12, 43/12, 51/12, 140/34, 149/4; **P.L.** 35/18, 61/21, 86/1, 86/19, 90/22, 96/21).

CĂȚÉL s.m. I. Pui de ciine. *Acea fereastă dedea într-o chilie, pe păreții cărei erau aruncate cu creionul fel de fel de schițe ciudate — ici un sfînt, colo un cățel zvîrcolindu-se în iarbă.* P.L. 73/28 [Pr. 1].

2. Compus: **cățelul pămîntului** = nume dat mai multor familii de rozătoare care trăiesc sub pămînt. *În codri-adînci cățelul pămîntului tot latră.* O.I 93/4 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **cățel** (**P.L.** 73/28), **cățelul** (**O.I** 93/4).

CĂUTÁ vb. I. (Și în forma *căta*) I. Tranz. A-și da silința, a se strădui, a încerca să... *Eu caut a răspunde, nu știu ce să răspund.* O.I 91/17. *Dar afară de acestea, vor căta vieții tale Să-i găsească pete multe, răutăți și mici scandale.* O.I 134/35. *În toate chipurile voi căuta să te uit.* P.L. 70/10; cf. **O.I** 196/29; **P.L.** 89/28 [V. 3; Pr. 2].

II. Tranz. 1. A încerca să găsești pe cineva sau ceva, a umbla după... *În zădar caut-al vieții înțeles, nedezlegat.* O.I 44/9. *În zadar ca s-o mai cate, tu trimiți în lume crainic.* O.I 83/19. *Cînd cu sete cauți forma ce să poată să te-ncapă, Să le scrii cum cere lumea vro istorie pe apă?* O.I 137/11. *Nu toldeauna suntem din țara ce ne-a văzut născînd și de aceea căutăm adevărata noastră patrie.* P.L. 65/18; cf. **O.I** 25/10, 25/10, 108/14, 130/21, 140/18, 149/23, 157/37, 157/37, 173/1; **P.L.** 52/39, 53/2, 53/21, 57/39, 64/30, 70/5, 78/3, 83/37, 86/29 [V. 12; Pr. 10]. ◒ (În contexte figurate) *În van mai caut lumea-mi în obositul creier.* O.I 71/1. (Aluzie la filozofui grec Diogene) *Îmi voi aprinde lampa și-oi căuta oameni.* P.L. 48/8; cf. **O.I** 51/11 [V. 2; Pr. 1]. ◇ Expr. **A-i căuta** (cuiva) **în cap** = a-i umbla prin păr spre a găsi păduchi. *Sta cu capul el sur ca cenușa în poalele unei roabe tinere și frumoase, care-i căuta în cap.* P.L. 16/9 [Pr. 1].

2. A încerca să obțină ceva, a avea ca scop, a urmări ceva. *Laurii voiau să-i smulgă de pe frunțea ta de fier, A credinții biruință căta orice cavaler.* O.I 147/30 [V. 1]. ◇ (În întrebări introduse prin „ce", adesea urmate de o determinare locală) *La ce-ai venit, regină, aicea prin pustiu? Ce cauți la barbarul sub streșina-i de cetini?* O.I 91/25. *Ce cauți unde bate luna...?* O.I 228/1. *Ce cauți? Vrei să-mi pași iepele poate.* P.L. 16/12 [V. 2; Pr. 1].

III. Intranz. și refl. A se uita, a privi. *Și pasu-n urma-îi zboară c-o tainică minie, Ca un smintit ce cată cu ochiu-ngălbenit.* O.I 22/10. *Și de-aceea cînd mă caut în păretele de-oglinzi Singurică-n cămăruță brațe albe eu întinz.* O.I 80/13. *Unul caută-n oglindă de-și buclează al său păr.* O.I 130/23; cf. **O.I** 30/8, 30/19, 231/6 [V. 6]. ✦ Tranz. Fig. A se orienta, a se îndrepta spre... *Se văd în oale roze albe, ce par a căuta soarele cu capetele lor.* P.L. 73/25 [Pr. 1].

IV. Intranz. impers. A trebui, a se cuveni. *Mă întreb: acesta poate ca să ştie Cum este viaţa, cum caută să fie?* O.IV 364/6; cf. **O.IV** 366/18 [V. 2].

— Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **caut** (**O.I** 25/10, 30/19, 71/1, 91/17, 157/37, 173/1), **mă caut** (**O.I** 80/13), 2 sg. **cauţi** (**O.I** 91/25, 108/14, 137/11, 228/1; **P.L.** 16/12, 53/2, 53/21, 86/29), 3 sg. **caută** (**O.I** 44/9, 130/23, 130/24, 231/6), **caută** (**O.I** 22/10, 25/10; **O.IV** 364/6, 366/18), 1 pl. **căutăm** (**P.L.** 65/18), imp. 3 sg. **căuta** (**P.L.** 16/9, 52/39, 70/5), **căta** (**O.I** 147/30), p.s. 3 sg. **căută** (**P.L.** 83/37), viit. 1 sg. **voi căuta** (**P.L.** 70/10), **oi căuta** (**P.L.** 48/8), 3 pl. **vor căta** (**O.I** 134/35, 196/29), viit. 3 pl. **11 vor fi căutat** (**P.L.** 64/30); conj. prez. 1. sg. **să caut** (**O.I** 30/8, 149/23, 157/37; **P.L.** 89/28), 3 sg. **să caute** (**P.L.** 78/3), **să cate** (**O.I** 83/19); imper. 2 sg. **nu căta** (**O.I** 54/11); inf. a **căuta** (**P.L.** 57/39, 73/25); ger. **căutînd** (**O.I** 140/18). — Variantă: **căta** (**O.I** 22/10, 25/10, 54/11, 83/19, 134/35, 147/30, 196/29; **O.IV** 364/6, 366/18) vb. 1.

CĂUTARE s.f. Cercetare făcută spre a găsi ceva. *Vară-i era căutarea lui prin cartea lui Zoroastru.* P.L. 52/31. *Căutarea ar fi durat vecinic.* P.L. 57/40 [Pr. 2].

CĂUTĂTURĂ s.f. Privire. *Nu-înţelegi tu, din a ei căutătură, Că deprindere, grimasă este zîmbetul pe gură.* O.I 160/13. [Umbra] *supărată de această căutătură, prinse, încet, încet conture pe părete şi deveni clară.* P.L. 45/19 [V. 1; Pr. 1].

CĂZÎND, -Ă adj. Care cade. *Iar doi îngeri cîntă-n plîngeri... Şi se sting ca două stele, Care-n nuntă, uşurele Se cuvin căzînde jos.* O.I 13/20 [V. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **Căzînde stele** v. stea [V. 1].

CĂZÚT, -Ă adj. **1.** Lăsat într-o parte, înduit. *Ruben rupse cu degetele mucul căzut al luminării.* P.L. 13/19 [Pr. 1].

2. (În expr.) **Căzuţi în rap** v. rap [V. 2].

3. Fig. Năruit, distrus. *Şi totu-mi pare veşted, căzut şi uniform.* O.IV 132/3 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **căzut** (**O.IV** 432/3; **P.L.** 43/19); pl.n.ac. **căzuţi** (**O.I** 88/8, 95/8).

CE pron. invar. I. (Pronume interogativ, uneori cu nuanţă exclamativă) **1.** (Cu referire la un fapt, obiect, acţiune etc.) *Ce-ţi doresc eu fie, dulce Românie, Ţara mea de glorii, ţara mea de dor?* O.I 15/1. *Ce a scos din voi Apusul, cînd nimic nu e de scos?* O.I 151/10. *Ce vrei de la mine? adăugă repede.* P.L. 70/17. *Ce întunecoase bucurii simţea inima ei în acea privire... cum ar fi dorit... ce ar fi dorit...?* P.L. 77/31; cf. **O.I** 16/1, 23/19, 36/10, 48/4, 48/9, 49/8, 51/5, 51/9, 51/10, 51/10, 55/24, 56/11, 60/1, 80/9, 91/25, 97/1, 123/23, 133/29, 133/32, 134/4, 146/7, 147/28, 147/28, 157/37, 174/7, 174/9, 181/11, 189, 189/1, 198/7, 223/1; **O.IV** 370/11; **P.L.** 7/6, 10/36, 12/16, 16/12, 21/16, 22/9, 26/19, 26/37, 31/36, 48/13, 49/31, 54/13,56/10, 57/18, 66/22, 67/24, 69/32, 70/17, 70/19, 70/19, 70/29, 70/34, 70/36, 71/29, 74/21, 85/35, 101/18, 101/20 [V. 34; Pr. 30]. ◇ Expr. **Ce ai?** v. avea [V. 1; Pr. 1]. **Ce (mai) faci** v. face [Pr. 1]. **Ce îţi-e** v. fi [Pr. 2]. ◆ (Adjectival, cu referire la calitatea unui lucru) Care? ce fel de? *Ce idei se-nşiră dulce în mîţeasca-i fantazie?* O.I 48/10. *Dar ce zgomot se aude?* O.I 87/1. *Ce scrisoare îţi lu în mînă, Mario?* P.L. 58/28; cf. **O.I** 23/20, 23/20; **P.L.** 27/39, 68/29, 77/32 [V. 4; Pr. 4].

2. (Cu referire la cauza acţiunii) Din care cauză? pentru care motiv? *Ce tresari din vis deodată?* O.I 76/7. *— Ce te legeni, codrule, Fără ploaie, fără vînt, Cu crengile la pămînt?* O.I 214/1. *Ce-ai venit? ce cauţi?* P.L. 18/13; cf. **O.I** 210/15, 214; **P.L.** 67/24 [V. 4; Pr. 2]. ◆ (Precedat de prep. „de" sau „pentru") **De ce?** (În propoziţii interogative directe). *Au moartea la îngeri, de ce fu să fie?* O.I 40/10. *— O, dulce-al nopţii mele domn, De ce nu-mi vii tu? Vină!* O.I 168/24. *De ce-au căzut ochii mei pe tine, de ce te-am văzut?* P.L. 56/24; cf. **O.I** 20/5, 20/6, 20/6, 37/22, 59/21, 59/23, 59/26, 137/27, 206/9, 214/4, 214/12, 228/17, 235, 235/4, 235/4, 235/24, 135/24; **P.L.** 10/31, 14/30, 25/32, 37/12, 37/12, 44/4, 52/32, 53/1, 53/3, 55/21, 55/21, 56/23, 76/27, 84/9, 86/6, 87/35, 95/8, 96/8 [V. 19; Pr. 20]. ◇ (Cu valoare de conjuncţie, în propoziţii interogative indirecte) *Şi de-aceea de-azi nainte poţi să nu mă mai întrebi De ce ritmul nu m-abate cu ispită de la trebi.* O.I 141/12. *Dar în astă-seară Dionis era vesel, fără să ştie de ce.* P.L. 35/3; cf. **O.I** 137/1, 137/2, 137/3, 141/13; **P.L.** 55/1, 57/3 [V. 5; Pr. 3]. **Pentru ce?** *Să mă fac o păpuşă pentru... cine o şi mai spune pentru ce?* P.L. 87/17 [Pr. 1].

3. (Cu referire la scopul acţiunii, precedat de prep. „la") **La ce.** *La ce?... Oare totul nu e nebunie?* O.I 40/9. *La ce să măsuri anii ce zboară peste morţi?* O.I 127/12. *— La ce-ţi trebuie s-o ştii?* P.L. 14/37; cf. **O.I** 48/4, 61/20, 91/24, 127/5, 127/8, 127/11, 137/7; **O.IV** 364/21; **P.L.** 53/8 [V. 10; Pr. 2].

4. (Interogativ-exclamativ, indicînd indignarea) Cum adică?! Nu cumva?! *Ce? Să-nglni pe coardă dulce, că de voie le-ai adaos La cel cor ce-n operetă e condus de Menelaos?* O.I 110/7. *Ce? Cînd luna se strecoară printre nouri, prin pustii, Tu cu lumea la de gînduri după ea să te alii?* O.I 157/17 [V. 2]. ◇ Expr. **Ce pustia!** v. pustie [Pr. 1]. ◇ (Precedă verbul, dînd un sens negativ întregii construcţii). — *Ce-mi pasă a cui eşti, zise el.* P.L. 8/14. *Ce ştie ea că mă chinuie.* P.L. 92/18; cf. **P.L.** 8/24 [Pr. 3]. ◇ Expr. **Ce ştii eum** v. şti [V. 1].

5. (În legătură cu ideea de cantitate sau de intensitate, în expr.) **Din ce în ce** = tot mai mult, progresiv. *Din ce în ce mai singur mă-ntunec şi înghef, Cînd tu te pierzi în zarea eternei dimineţi.* O.I 114/13. *Mărgeaua cădea luminoasă prin întuneric şi se desfăşura din ce în ce.* P.L. 54/20. *Răsuflînd din ce în ce mai tiniştit, începu să privească.* P.L. 84/18; cf. **O.I** 94/11, 94/11, 95/24, 95/24, 95/26, 95/26, 160/12, 160/12; **P.L.** 50/33, 50/33, 54/20, 54/21, 58/37, 58/37, 82/33, 82/33, 91/2, 91/2, 97/30, 97/30, 102/9, 102/9 [V. 10; Pr. 18]. **Cît pe ce** v. cît [Pr. 1]. ◆ (Dînd nuanţă de superlativ adjectivului sau adverbului pe care-l precedă) Cît de...! *Ce frumoasă, ce nebună E albastra-mi, dulce floare!* O.I 55/27. *Ce dulce-mi va suna Cîntarea de bucium!* O.I 225/3. *O! Ce liberă şi uşoară mă simt.* P.L. 49/39; cf. **O.I** 46/21, 52/2, 52/4, 52/14, 83/6, 95/32, 97/22, 122/19, 141/7, 141/7, 154/36, 155/18, 174/1, 184/13, 232/14; **O.IV** 366/6; **P.L.** 8/8, 8/8, 25/14, 31/3, 31/10, 38/2, 38/4, 38/11, 38/11, 38/33, 50/1, 51/5, 68/15, 76/8, 76/9, 76/10, 76/20, 76/22, 77/12, 77/15, 77/15, 77/15, 82/31, 82/32, 85/16, 86/10, 86/28, 92/16, 102/11 [V. 19; Pr. 30]. ◆ (Adjectival) Cît de (mare, frumos etc.). *Ce iluzii! Nu-nţelegi tu, din a ei căutătură, Că deprindere, grimasă este zîmbetul pe gură.* O.I 160/13. *Şi ce profanaţie a cărţelor bisericeşti!*

P.L. 74/14. *O bucată de cer am numai, dar ce bucată!* P.L. 78/29; cf. **O.I** 46/9, 48/30, 130/13; **P.L.** 25/16, 32/3, 38/12, 80/20, 88/31, 101/9 [V. 4; Pr. 8]. ◇ (Uneori urmat de „mai") *Și abia plecă bătrînul... Ce mai freamăt, ce mai zbucium!* O.I 147/37 [V. 2].

II. (Cu valoare de conjuncție) **1.** (Face legătura între propoziția subordonată interogativă indirectă și cuvîntul pe care-l determină) *Și în tăcere crudă ei nu știu ce așteptă.* O.I 94/1. *Te întreabă și socoate Ce e rău și ce e bine.* O.I 198/18. *Nici unul din ei nu știe încă ce-nsemnează iubirea.* **P.L.** 79/17; cf. **O.I** 40/7, 48/8, 83/10, 91/17, 112/18, 174/13, 194/3, 194/3; **O.IV** 338/4, 338/4; **P.L.** 8/26, 58/9, 62/29, 66/22, 68/17, 79/36, 86/15, 96/32 [V. 13; Pr. 9]. ◇ Expr. **Iată ce** v. i a t ă [Pr. 3]. ◆ (Adjectival) Ce fel de... *Destul voi așteptărăți Ca să vedeți ce bine prin bine o să ias'.* O.I 61/2. *L-au legat și i-au scos ochii, Ca dovadă de ce suflet stă în peptii unei rochii.* O.I 159/4. *Reamintește-ți acea situație, ca să văd ce expresie va lua fața ta.* P.L. 85/6; cf. **P.L.** 61/36, 82/21, 91/11, 91/24 [V. 2; Pr. 5].

2. (În loc. conj.) **După ce** v. d u p ă [V. 3; Pr. 5]. **Îndată ce** v. î n d a t ă [Pr. 3]. **Pînă ce** v. p î n ă² [V. 9; Pr. 21].

III. (Pronume relativ) **1.** Care. *Și inima aceea, ce geme de durere, Și sufletul acela ce cîntă amorțit, E inima mea tristă, ce n-are mîngîiere, E sufletu-mi, ce arde de dor nemărginit.* O.I 6/5—8. *În poarta prăbușită ce duce-n fund de munte, Cu elrja lui cea vechie el bate de trei ori.* O.I 93/26. *Căci nu mă-nclină azi cum mă mișcară Povești și doine, ghicitori, eresuri, Ce fruntea-mi de copil o-nseninară.* O.I 201/5. *Literele bătrîne ale cărții căpătau înțeles și se introduceau în visuri și în cugete ce-i împleau capul fără de voință.* P.L. 59/8; cf. **O.I** 1/13, 2/6, 4/1, 5/13, 6/15, 6/18, 6/22. 6/23, 6/24, 8/1, 8/3, 8/9, 10/1, 11/21, 15/19, 17/7, 17/11. 17/17, 18/9, 18/18, 19/9, 19/12, 20/7, 20/19, 22/10, 23/5. 23/24, 25/3, 25/14, 25/20, 26/2, 26/22, 27/16, 28/12, 28/13, 28/13, 28/14, 28/15, 29/1, 29/2, 29/5; 30/1, 30/9, 31/4, 31/7, 31/15, 32/24, 32/26, 32/26, 32/27, 32/28, 35/26, 35/29, 35/29, 35/31, 35/32, 35/32, 36/17, 36/17, 36/18, 37/3, 40/6, 43/6, 43/7, 43/12, 43/24, 44/14, 44/14, 44/18, 45/6, 45/21, 45/24, 45/28, 48/19, 48/27, 50/20, 50/21, 50/21, 51/4, 51/11, 52/26, 52/30, 59/3, 59/22, 60/12, 60/22, 60/30, 60/33, 60/34, 61/27, 62/5, 62/18, 62/28, 63/30, 65/14, 66/23, 69/8, 76/17, 79/19. 79/22, 80/32, 83/24, 85/6, 88/9, 92/8, 92/25, 94/25, 95/27, 100/13, 101/4, 103/11, 110/7, 115/23, 115/24, 122/17, 125/3, 125/10, 130/17, 133/4, 133/11, 134/18. 136/1, 136/5, 136/15. 137/11, 140/4, 140/6, 140/8, 142/2, 144/20, 144/23, 147/18. 148/27, 149/25, 149/33, 150/3, 150/10, 152/9, 152/19, 154/15, 154/25, 155/11, 155/36, 157/3, 157/8, 159/5, 160/17, 160/24, 160/28, 160/35, 162/4, 162/23, 164/6, 164/15, 165/22, 166/21, 170/16, 173/23, 173/25, 175/26, 177/17, 186/7, 186/11, 191/5, 191/19, 192/3, 194/19, 194/21, 200/8, 205/6, 211/10, 218/1, 220/9, 226/8, 227/4, 228/7, 232/2, 234/9, 235/14; **O.IV** 360/4, 360/12, 365/13, 379/12, 396/6, 396/14, 430/9, 430/16, 432/12; **P.L.** 3/11, 4/31, 5/5, 5/7, 5/18, 6/1, 7/29, 7/30, 8/23, 11/1, 11/23, 11/28, 12/2, 13/11, 13/25, 13/40, 14/15, 17/22, 18/13, 18/17, 20/18, 20/36, 21/39, 26/10, 26/12, 26/12, 26/23, 27/2, 28/30, 28/33, 29/2. 29/18, 30/17, 31/2, 32/2, 35/4, 35/34, 36/4, 36/13, 38/8, 39/1, 39/3, 40/3, 41/22, 41/22, 41/26, 41/27, 42/22, 42/28, 43/22. 45/7, 47/35, 47/37, 48/38, 49/5, 50/18, 50/19. 50/28, 50/34, 51/9, 51/28, 52/20, 52/40, 53/19, 53/25, 53/26, 53/36, 54/5, 54/9, 55/39, 63/11, 64/27, 64/31, 65/7, 65/14, 65/17, 72/13. 72/24, 73/11, 73/18, 73/25, 74/11, 75/25, 76/6, 77/18, 78/14, 79/20, 79/27, 79/34, 80/16, 80/18, 81/26, 84/16, 84/34, 87/31, 89/31, 93/13, 97/10, 100/9, 100/12 [V. 194; Pr. 101]. ◇ Loc. conj. **În vreme ce** v. v r e m e [Pr. 2]. ◇ Expr. **Pe zi ce merge** v. z i [V. 1]. ◇ (Precedat de „cel", „ceea", „acela", „aceea", formează pronume relative compuse) **Cel ce** v. c e l a² [V. 14; Pr. 5]. **Ceea ce** v. c e l a² [V. 1; Pr. 21]. **Acela (sau acel) ce** v. a c e l a [V. 5; Pr. 1]. **Aceea ce** v. a c e l a [Pr. 1]. ◇ (Folosit la cazurile oblice în loc de „care") *Vă văd culcați pe patul junetii ce-ați spurcat-o.* O.I 24/1. *Și dacă ochii ce-am iubit N-or fi de raze plini, Tu mă privește liniștit Cu stinsele lumini.* O.I 230/9. *Chipul tău, umbra ce-ai aruncat-o pe pînza gîndirilor mele este singura fericire ce am avut-o în lume.* P.L. 57/5. *Se apropie de peștera ce știa că îrebuie să fie pe această insulă.* P.L. 98/20; cf. **O.I** 1/22, 4/26, 8/2, 11/8, 17/13, 19/3, 19/6, 22/12, 24/2, 26/8, 29/8, 36/12, 56/13, 59/2, 59/17, 61/7, 61/16, 79/10, 91/29, 92/7, 93/19, 107/16, 115/26, 123/16, 125/7, 134/38, 140/2, 147/13, 158/2, 160/1, 160/30, 171/3, 172/23, 175/32, 185/15, 192/7, 204/24, 232/17; **O.IV** 333/8; **P.L.** 10/32, 16/16, 17/13, 17/41, 20/13, 23/9, 24/16, 24/23, 26/37, 42/14, 51/2, 52/10, 53/31, 57/5, 59/16, 59/40, 61/12, 71/30, 76/2, 76/32, 77/10, 79/7, 79/14, 80/17, 82/7, 83/32, 84/25, 86/26, 86/28, 91/27, 94/28, 101/1 [V. 41; Pr. 34].

2. (În legătură cu „a fi", cu sens explicativ) *Vă veți învoi amîndoi asupra prețului, ca doi oameni de onoare ce sunteți...* P.L. 75/31 [Pr. 1]. ◇ Expr. **De... ce...** = cît (de)..., cum. *Și motanul loarce-n sobă — de bătrînă ce-i.* O.I 48/5. *În fundul lui* [al lacului] *se vede sclipind, de limpede ce era, un nisip de aur.* P.L. 5/25. *Rîsărea... o cetate frumoasă, care, de albă ce era, părea poleită cu argint.* P.L. 11/34 [V. 1; Pr. 2].

3. Ceea ce. *Ce-un secol ne zice, ceilalți o deszic.* O.I 40/3. *Te-am ruga, mări, ruga Să-mi trimiți prin cineva Ce-i mai mîndru-n valea ta.* O.I 149/9. *Tu cauți și speri a găsi ce nu-i... fericirea.* P.L. 86/29; cf. **O.I** 1/20, 6/11, 15/14, 36/1, 36/7, 60/7, 65/17, 102/17, 113/4, 123/7, 123/13, 133/29, 133/29, 146/19, 149/13, 149/35, 151/26, 157/15, 157/15, 178/2, 178/28, 194/6, 196/8, 196/8, 196/32, 198/9, 198/15; **P.L.** 13/33, 16/21, 23/35, 31/21, 42/29, 42/38, 78/9, 78/9, 82/15, 83/8, 96/25 [V. 29; Pr. 12]. ◇ Expr. **Fă ce vrei** l v. f a c e [V. 1; Pr. 1]. **Ce-i drept** v. d r e p t⁴ [Pr. 1]. ◇ (Precedat de „tot" sau „totul") *El prezentul îl răscoală cu-a gîndirilor lui faimă Contra tot ce grămădiră veacuri lungi și frunți mărețe.* O.I 52/16. *Minciuni și fraze-i toiul ce statele susține.* O.I 59/16. *Eu? Îmi apăr sărăcia și nevoile și neamul... Și de-aceea tot ce mișcă-n țara asta, riul, ramul, Mi-e prieten numai mie, iară ție dușman este.* O.I 147/32; cf. **O.I** 24/16, 44/36, 60/21, 60/26, 61/18, 134/23, 136/4, 146/25, 150/33, 150/34, 150/35, 159/21, 159/21, 196/13, 232/21; **O.IV** 365/3; **P.L.** 15/17, 41/24, 53/10, 85/32 [V. 19; Pr. 4].

IV. (Pronume nehotărît) **1.** Un lucru oarecare, ceva. *Nu e mică, nu e mare, nu-i subțire, ci-mplinită, Încît ai ce stringe-n brațe-numai bună de iubit.* O.I 159/20. *Acesta, văzînd că n-avea ce găsi de împotrivit bătrînului maiestro, se-nvoi.* P.L. 83/4; cf. **O.I** 46/20, 212/6 [V. 3; Pr. 1]. ◇ (Substantivat, precedat de „un") *Pustia împingere și luptă a istoriei oamenilor, a istoriei unui ce elementar.* P.L. 81/18. *Ah! gîndi și un ce nemaisimțit li trecu prin inimă.* P.L. 93/17 [Pr. 2]. ◒ (Construcție metaforică) **Nu știu ce** v. ș t i [V. 3].

2. Cît. *Zboară ce pot Și-a lor întrecere, Vecinică trecere — Asta e tot...* O.IV 378/17 [V. 1]. ◇ (Cu repetarea

verbului din propoziția regentă) *Făl-Frumos ospătă ce ospătă, dar apoi, luîndu-și buzduganul de-a umăr, merse mereu pe dîra trasă de piuă.* P.L. 7/12. *Deci prelexită ce prelexită și se duse.* P.L. 83/11 [Pr. 2].

CEÁFĂ s.f. Partea de dinapoi a gîtului. ◒ (Depreciativ) *Și apoi în Sfatul țării se adun să se admire Bulgăroi cu ceafa groasă, grecolei cu nas subțire.* O.I 150/28 [V. 1]. ✦ Partea de dinapoi a capului. *I'nut, cu pălăria naltă pe ceafă . . . se nita-dracu știe cu interes ori așa numai — la un portret al tui Dibici Zabalkanski.* P.L. 28/35 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **ceafă** (**P.L.** 28/35), ceafa (**O.I** 150/28).

CEÁRĂ s.f. Substanță plastică gălbuie produsă de albine. *Între făclii de ceară, arzînd în sfeșnici mari, E-nlînsa-n haine albe, cu fața spre altari, Logodnica lui Arald.* O.I 88/2. [Amîntirile] *se sfarmă-n suflet trist. Cum în picuri cade ceara La picioarele lui Crist.* O.I 105/11. *Casa se prefăcu într-o peșteră . . . luminarea de ceară într-un cărbune pîlpîitor în aer.* P.L. 43/26; cf. **O.I** 50/2, 98/21; **P.L.** 45/39 [V. 4; Pr. 2]. ◒ (Comparație) *S-au făcut ca ceara albă fața roșă ca un măr.* O.I 82/21. *Iar umbra feței străvezii E albă ca de ceară.* O.I 170/14. *Fața ei de o paloare umedă ca ceara cea albă.* P.L. 9/36. *Minutele-i albe și transparente ca ceara contrastau cu mînecele moi și negre.* P.L. 64/17; cf. **O.I** 97/2, 213/3; **P.L.** 7/27, 30/40, 52/25 [V. 4; Pr. 5]. ◒ (Construcții metaforice) **De ceară** = de culoarea cerii; galben străveziu (v. și a m b r ă, r a z ă). *Ce-ți lipsește oare fie, blond copil cu-a ta mărire, Cu de marmur-albă față și cu mîinile de ceară.* O.I 51/6. *Cu mîinile-i de ceară cu tîmpla și-o mîngîie.* O.I 95/9. *Trece Maria, peste acel pod împletindu-și părul, a cărui aur se strecură prin minunele-i de ceară.* P.L. 51/33 [V. 2; Pr. 1]. **Cetatea de ceară [a viespilor]** v. c e t a t e [Pr. 1]. **Mască de ceară** = expresie lividă, impietrită a feței. *Ce plăcere poate găsi un om ca el într-o păpușă ușoară, în această mască de ceară a mea?* P.L. 88/32 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **ceară** (**O.I** 50/2, 51/6, 88/2, 95/9, 96/21, 170/14; **P.L.** 7/27, 43/26, 45/39, 51/33, 88/32, 98/33), ceara (**O.I** 82/21, 97/2, 105/11; **P.L.** 91/36, 30/40, 52/25, 64/17), g.d. **cerii** (**O.I** 213/3).

CEÁRCĂN s.n. Cerc vînăt în jurul ochilor. *Lungi cearcăne vinete se trăgeau împrejurul ochilor.* P.L. 3/24 [Pr. 1].

CEÁRTĂ s.f. Sfadă. *Acesta era modul cu care căuta pretexte de ceartă — și aceste certe știa ea cum se sfîrșesc oare?* P.L. 70/5—6 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **ceartă** (**P.L.** 70/5); pl.n.ac. **certe** (**P.L.** 70/6).

CEAS s.n. **1.** Oră. *Ci tu citești scrisori din roase plicuri Și într-un ceas gîndești la viața toată.* O.I 119/4. *Peste-un ceas păgînătatea e ca pleava vînturată.* O.I 148/28. *Stăpîne, adăugi calul, tu ai izbit meazănoaptea de a căzut la pămînt cu două ceasuri înainte de vreme.* P.L. 19/33; cf. **P.L.** 19/19 [V. 2; Pr. 2]. ✦ Distanță care se parcurge într-o oră. *Începu să-noate, pîndu-și drept fel de ajuns niște sîrnet, ce le vedea un sferț de ceas departe de țărm.* P.L. 101/2 [Pr. 1].

2. Clipă, moment; timp, vreme. *Sunt ani la mijloc și-ncă mulți vor trece Din ceasul sfînt în care ne-ntîlnirăm.* O.I 120/2. *Cu-a tale umbre azi în van mă-mpresuri, O ceas al tainei, asfințit de sară.* O.I 201/8. *Negustoru-și pune pînzele nainte, Lucrul scump și harnic unor ceasuri sfinte.* **O.IV** 365/6 [V. 3]. ◇ l.oc. adv. **În ceasul de acum** v. a c u m [V. 1]. ◇ Expr. **Ceasul ultim** v. u l t i m [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **ceas** (**O.I** 119/4, 148/28; **P.L.** 101/2), **ceasul** (**O.I** 53/15, 120/2, 128/2), voc. **ceas** (**O.I** 201/8); pl.n.ac. **ceasuri** (**P.L.** 19/19, 19/33), g.d. **ceasuri** (**O.IV** 365/6).

CEASÓRNIC s.n. Ceas. *Cînd au gene ostenite sara suflu-n luminare. Doar ceasornicul urmează lung-a timpului cărare.* O.I 130/2. *Tata i-a dat un ceasornic frumos.* P.L. 66/8 [V. 1; Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **ceasornic** (**P.L.** 66/8), **ceasornicul** (**O.I** 130/2).

CEÁTĂ s.f. **1.** Grup. *Pe lîngă mese lunge, stătea posomorîtă, Cu fețe-ntunecoase, o ceată pribeagă, Copii săraci și sceptici ai plebei proletare.* O.I 56/4. *O duc cîntînd prin tainiți și pe sub negre bolți, A misticei religii întunecoase cete.* O.I 92/22. *Cum nu vii tu, Tepeș Doamne, ca puntnd mîna pe ei, Să-i împarți în două cete: în smintiți și în mișei.* O.I 151/32; cf. **P.L.** 53/8 [V. 3; Pr. 1].

2. Trupă de oameni înarmați. *Durduind soseau călării ca un zid înalt de sulițî, Printre cetele păgîne trec rupîndu-și largi ulițî.* O.I 148/24 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **ceată** (**O.I** 56/4); pl.n.ac. **cete** (**O.I** 92/22, 151/32), **cetele** (**O.I** 148/24), g.d. **cetelor** (**P.L.** 53/8).

CEÁȚĂ s.f. Negură ușoară, pîclă. *Și-atuncea înainte-mi prin ceață păreă treci Cu ochii mari în lacrimi, cu mîni subțiri și reci.* O.I 107/9. *Numai luna printre ceață varsă apelor văpaie.* O.I 210/25 [V. 2]. ◒ (Construcție metaforică) **Ceața** crește rînduri-rînduri, sugerează întunecarea treptată a prezentului, cufundarea în reverie (v. și c u f u n d a, e x t a z, g î n d i, î m b ă t a). *Și eu asîfel mă uit din jeț pe gînduri, Visez la basmul vechi al zînei Dochii; În juru-mi ceața crește rînduri-rînduri.* O.I 119/11 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **ceață** (**O.I** 107/9, 210/25), **ceața** (**O.I** 119/11).

CÉDRU s.m. Conifer exotic (*Cedrus Libani*). *Așezați într-o lunire de cedru, coborau pe ascultătoarele valuri ale fluviului.* P.L. 51/36 [Pr. 1].

CEILÁLTĂ pron. dem. f.v. **celălalt.**

CEL [1], **CEA** adj. dem. (Și în forma *cela, ceea*) **1.** Acel, acela. *Și mîna-i care poartă destinele tumești, Ceu grupă zdrențuită în cale-i o salută.* O.I 61/29. *Ah! unde-i vremea ceea, cînd eu cercam un vad Să ies la lumea largă.* O.I 92/11. [Un cavaler] *acățat de grătii făcea studii florisîce unindu-și buzele cu ale celei ființe care-și scosese capul prin grătii.* P.L. 44/23 [V. 5; Pr. 4]. ✦ (Cu valoare emfatică) *În cea oglindă mișcătoare Vrei să privești un straniu joc . . .?* O.I 228/9 [V. 1].

2. (În expr.) **Ceea lume** = (în credințele religioase) lumea cealaltă, de dincolo de moarte. *În curînd voi muri, astfel-s deja umbre de pe ceea lume.* P.L. 60/26 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **cel** (**O.I** 140/8), **celu** (**P.L.** 76/8), **cea** (**O.I** 61/29, 228/9), **ceea** (**O.I** 46/22, 91/11;

P.L. 10/37, 60/26, 61/6), g.d. **celui** (**O.I** 200/8), **celei** (**P.L.** 44/23). — Variantă: **céla**, **céea** (**O.I** 46/22, 92/11; **P.L.** 10/37, 60/26, 61/6, 76/8) adj. dem.

CEL [2], **CEA** art. adj. **1.** (Precedă un adjectiv sau un substantiv cu prepoziție care urmează unui substantiv articulat; adesea din necesități prozodice) *Iar poetul ei cel ltnăr o privea cu îmbătare.* O.I 32/10. *Mi-aruncă De la sînul tău cel dulce floarea veșteda de luncă.* O.I 154/2. *Cu toamna ceu tîrzie e viața mea și cad lîuzii ca și frunza pe undele de vad.* O.IV 432/19. *Florile triste și turburi se-nălbiră ca mărgăritarul cel strălucit.* P.L. 22/35. *El s-apropie și sărută mînile portretului, apoi fața, ochii cei de foc vînăt.* P.L. 30/17 [V. 121; Pr. 93]. ◇ (Precedă un adjectiv care urmează unui nume propriu; folosit mai ales în formarea numelui unor domnitori) *Daniil cel trist și mic.* O.I 31/9. *Să trăiesc în vremea lui Mircea cel Mare sau a lui Alexandru cel Bun — este oare absolut imposibil?* P.L. 25/36—37 [V. 2; Pr. 4]. ✦ (Determină un participiu, un adjectiv sau o locuțiune adjectivală, dîndu-i valoare de substantiv) *Cei tari se îngrădirâ Cu-averea și mărirea în cercul lor de legi.* O.I 56/11. *Umbra celor nefăcute nu-ncepuse-a se desface.* O.I 132/21. *Împrejur cei mari ai țării și ai sfatului s-aduna.* O.I 165/3 [V. 9]. ◇ (Înlocuiește substantivul exprimat înainte, spre a se evita repetarea lui) *Atunci lumea cea gîndită pentru noi avea ființă, Și din contra, cea aievea ne părea cu neputință.* O.I 111/6. *Case vechi și hîrbuite, a căror caturi de sus erau mai largi decît cele de jos.* P.L. 39/29. [V. 2; Pr. 7]. ◒ (Construcție metaforică) **Cel din stele** = Dumnezeu (v. și d u m n e z e i e s c, f i r e, î n v i e r e, m i n t e, s ă m î n ț ă). *Mîni în schil la sfînta Ana Vei găsi la cel din stele Mîngîierea vieții tale.* O.I 65/6 [V. 1].

2. (Precedă un numeral ordinal) *Și-acela între oameni devină cel întîi Ce mi-ar răpi chiar piatra ce-oi pune-o căpătîi.* O.I 115/25. *Dar deodat-un punct se mișcă... cel întîi și singur.* O.I 132/23. *Pe frunțea celei de-a doua* [păpușî, scria]: *„Gajus nu-și are mințile toate".* P.L. 71/32. *Intră în vorbă cu cel dentîi.* P.L. 83/2 [V. 2; Pr. 1]. ◇ (Precedă adj. invar. *dintîi*) *Și din a haosului văi, Jur împrejur de sine, Vedea, ca-n ziua cea dentîi, cum izvorau lumine.* O.I 176/19. *Glasul ei era dulce, slab, plin de lacrimi, sfinții de cea întîi sărutare.* P.L. 71/7 [V. 2; Pr. 2].

3. (La pl., determină numerale cardinale) *Cu aspra nepăsare tu sufletu-mi aduci Pe cele două brațe întinse-a sfintei cruci.* O.IV 432/32. *Deodată vede răsărind din fundul mărei cei șepte cai.* P.L. 17/3. *Una din cele două umbre dispăru.* P.L. 95/38 [V. 2; Pr. 3].

4. (Urmat de „mai", formează superlativul relativ) *Pomu-n înflorire În orice floare-ncearcă întreagă a sa fire, Ci-n calea de-a da roade cele mai multe mor.* O.I 64/10. *Au tu nu știi oare Cum că a ta gură-i cea mai dulce floare?* O.IV 365/32. *Și-n asemenea cărți ei răscolea c-un fel de patimă și-mi cumpăra cele mai obscure.* P.L. 61/29. *Ai fi în stare să scapi din mînă cel mai frumos model de pictură...* P.L. 76/38 [V. 5; Pr. 9].

5. (În expr.) **Cel puțin** v. p u ț i n [V. 1; Pr. 5]. **Cel mult** v. m u l t [1] [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **eel** (**O.I** 24/19, 25/16, 25/18, 31/9, 31/18, 32/4, 32/10, 45/14, 48/24, 56/9, 59/4, 59/32, 61/3, 61/4, 62/27, 63/2, 63/17, 65/6, 66/2, 66/19, 67/21, 74/19, 79/23, 79/24, 84/18, 92/1, 93/7, 99/2, 102/19, 111/2, 115/25, 132/16, 132/23, 133/8, 142/16, 151/30, 154/2, 158/6, 162/38, 211/6, 232/12; **O.IV** 364/20, 365/34, 366/5, 432/6; **P.L.** 3/21, 3/21, 4/8, 4/25, 5/8, 5/32, 10/3, 10/5, 10/26, 13/10, 13/40, 15/31, 18/2, 18/4, 18/21, 19/27, 19/29, 19/31, 19/37, 19/40, 22/35, 23/21, 25/36, 25/37, 26/3, 27/35, 32/4, 36/39, 37/33, 37/35, 38/22, 38/29, 39/31, 40/32, 42/2, 44/34, 53/30, 53/33, 54/37, 55/1, 55/10, 57/15, 63/8, 68/11, 68/14, 76/38, 79/10, 83/2, 84/4, 84/14, 99/32, 102/1), **ceu** (**O.I** 12/13, 17/11, 17/12, 24/5, 28/5, 31/9, 32/21, 36/15, 37/22, 42/12, 42/13, 42/18, 44/31, 46/9, 50/19, 51/14, 51/15, 52/3, 54/22, 54/23, 55/14, 59/24, 60/11, 62/19, 63/3, 63/24, 63/26, 67/8, 75/3, 79/18, 82/38, 83/21, 88/1, 92/30, 93/27, 96/14, 97/2, 99/2, 114/4, 116/7, 130/18, 141/5, 141/6, 141/9, 142/3, 142/18, 142/25, 144/31, 146/24, 148/1, 152/21, 152/26, 154/26, 155/6, 157/16, 176/19, 178/31, 184/6, 187/7, 204/4, 211/18, 228/21, 231/6, 232/17; **O.IV** 365/32, 366/3, 379/11, 430/10, 430/19, 432/19; **M.I** 119/4; **P.L.** 4/10, 6/36, 9/15, 9/36, 11/21, 12/3, 12/22, 13/15, 13/28, 13/35, 14/3, 15/30, 18/6, 18/12, 22/37, 26/11, 27/11, 29/9, 29/33, 36/2, 36/6, 38/8, 38/35, 40/14, 42/8, 45/4, 47/30, 53/28, 55/12, 58/30, 58/31, 58/35, 59/4, 59/37, 62/5, 62/6, 62/37, 65/23, 78/7, 85/28, 87/37, 98/1), g.d. **celui** (**P.L.** 13/22), **celei** (**O.I** 176/32; **P.L.** 71/31, 71/32), **cei** (**O.I** 11/7, 35/4, 162/6, 162/20, 188/13; **O.IV** 430/23, 432/11); pl.n.ac. **cei** (**O.I** 37/7, 45/9, 52/1, 52/2, 56/11, 59/15, 62/30, 85/22, 92/15, 100/9, 117/12, 128/4, 134/9, 140/13, 162/8, 165/3; **O.IV** 430/17, 432/2; **P.L.** 5/11, 8/4, 13/7, 17/3, 18/1, 27/18. 30/2, 30/17, 31/1, 46/6, 53/29, 58/15, 81/36), **cele** (**O.I** 38/14, 64/10; **O.IV** 365/27, 432/32; **P.L.** 9/11, 16/28, 30/7, 39/29, 40/9, 61/24, 61/29, 62/26, 64/15, 80/37, 90/33, 95/38), g.d. **celor** (**O.I** 132/21; **P.L.** 17/28, 81/1), **celora**, în loc de **celor** (**O.I** 79/30). — Accentuat: (pl.g.d.) **celóra** (**O.I** 79/30).

CEL [3], **CEA** pron. dem. v. **ceIn.**

CÉLA [1], **CÉEA** adj. dem. v. **cel** [1].

CÉLA [2], **CÉEA** pron. dem. (Și în forma *cel*, *cea*) Acela. *Celu-i cavaler... e iute... oare știe franțuzește?* O.I 46/23. *Părții erau de peatră mică ca ceea cu care se pietruiesc ființlnele.* P.L. 40/6 [V. 1; Pr. 2]. ◇ (Urmat de „ce" sau „care", formează pronume relative compuse) **Cel ce** sau **cel** (sau **cela**) **care** = acela care. *Și el — el vîrful mîndru al celor ce apasă — Salută-n a lui cale pe apărătorul mut.* O.I 62/6. *Iar celui ce cu pietre mă va izbi în față Îndură-te stăpîne, și dă-i pe veci viață!* O.I 116/13. *El are briliante pe degete groase Din noptile celor care plînsu-i coase.* O.IV 365/8. *Sunt tot el, cei care renasc în strănepoți.* P.L. 41/19; cf. **O.I** 11/16, 17/5, 36/12, 46/24, 56/14, 59/14, 60/25, 62/15, 63/5, 115/6, 115/22, 141/8; **O.IV** 338/10; **P.L.** 8/3, 13/2, 15/10, 17/28, 56/7 [V. 16; Pr. 6]. **Ceea ce** = lucrul care. *Dar știe oricine Că ceea ce nu e nu simte dureri.* O.I 38/31. *Această libertate de alegere în elementele de cultură îl făcea să citească numai ceea ce se potrivea cu predispunerea sa sufletească.* P.L. 27/41. *Nu le preface în rasă și comanac din ceea ce ești, un băiet cuminte.* P.L. 82/26; cf. **P.L.** 14/12, 21/30, 42/18, 46/18, 48/7, 53/2, 53/4, 53/14, 53/37, 64/35, 66/14, 68/20, 77/8, 78/9, 80/27, 81/8, 82/12, 82/17, 86/21, 88/27, 90/9, 96/11 [V. 1; Pr. 24]. ◇ Expr. **Alte cele** = alte lucruri. altceva. *Și de alte cele-n lume n-aveai vreme să întrebi.* O.I 112/23 [V. 1]. **Toate cele** (sau **celea**) v. t o t [2] [V. 1; Pr. 5]. ◒ (Construcție metaforică) **A face din toate cele icoană și simbol** v. f a c e [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **cela** (**O.I** 46/23), **cel** (**O.I** 11/16, 36/12, 59/14, 115/22; **P.L.** 15/10), **ceu** (**O.I** 46/24, 141/8), **ceea** (**O.I** 17/5, 38/31; **P.L.** 14/12, 21/30, 27/41, 40/6, 42/18, 46/18, 48/7, 53/2, 53/4, 53/14, 53/37, 64/35, 66/14, 68/20, 77/8, 78/9, 80/27, 81/8, 82/12, 82/17, 82/26, 86/21, 88/27, 90/9, 96/11), g.d. **celui** (**O.I** 116/13; **P.L.** 35/21, 56/7); pl.n.ac. **cei** (**O.I** 62/15, 63/5; **O.IV** 338/10; **P.L.** 41/19), **celeu** (**P.L.** 24/9, 21/12, 24/21, 61/25, 81/39), **cele** (**O.I** 36/6, 112/23, 167/6; **P.L.** 8/3); g.d. **celor** (**O.I** 56/14, 60/25, 62/6, 115/6; **O.IV** 365/8; **P.L.** 13/2). — Variantă: **cel, ceu** (**O.I** 11/16, 36/6, 36/12, 46/21, 56/11, 59/14, 60/25, 62/6, 62/15, 63/5, 112/23, 115/6, 115/22, 116/13, 141/8, 167/6; **O.IV** 338/10, 365/8; **P.L.** 8/3, 13/2, 15/10, 35/21, 41/19, 56/7). — Accentuat și: (pl.g.d.) *celór* (**O.I** 60/25).

CÉLĂLALT, CEÁLALTĂ pron. dem. 1. (Și în forma *ceilaltă*) Cel mai depărtat dintre amîndoi, altul decît cel ce vorbește sau despre care se vorbește. *Celălalt, mai umilit, nu părea decît umbra celui luminat.* P.L. 13/22. *O mînă era strîns apăsată pe inimă, ea comprima convulsiv durerea, ce o simțea acolo; cealaltă sfîșcura pe marginea patului în jos.* P.L. 59/40. *Una din cele două umbre dispăru într-o casă apropiată... cealaltă rămase mută.* P.L. 95/39 [Pr. 7]. ◇ (Adjectival) *Îi încunjură talia strîngînd-o tare la pept, iar cu ceilaltă mînă fluturînd o parte a mantiei, se ridicară încet.* P.L. 50/12 [Pr. 1].

2. (La pl.) Toți cei care sînt de față sau pot fi luați în considerație, afară de cel sau cei amintiți deja sau scoși din discuție. *Ce-un secol ne zice, ceilalți o dezice.* O.I 40/3. *Încălecînd pe una din iepe, mînă pe celelalte în cerul întunecos și răcoare al nopții.* P.L. 16/22 [V. 1; Pr. 3].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **celălalt** (**P.L.** 13/29), **cellalt** (**P.L.** 61/18), **ceulută** (**P.L.** 8/6, 28/30, 59/40, 82/2, 95/39), **ceilultă** (**P.L.** 50/12); pl.n.ac. **cellalți** (**O.I** 40/3; **P.L.** 76/40), **celelalte** (**P.L.** 16/22, 67/10). — Variante: **céllalt** (**P.L.** 61/18) pron. dem. m., **céilaltă** (**P.L.** 50/12) pron. dem. f.

CÉLLALT pron. dem. m. v. **celălalt.**

CÉNTRU s.n. Punct central al unei întinderi, al unui spațiu. *Magul privea pe ginduri în oglinda lui de aur, Unde-a cerului mii stele ca-ntr-un centru se adun.* O.I 14/33. *O astrologie mai mult de origine bizantină, bazată pe sistemul geocentrist, sistem care admite pămîntul de centrul arhitecturei lumești.* P.L. 35/12. *Liniile începură a se mișca. El puse degetul în centrul lor.* P.L. 37/15 [V. 1; Pr. 2]. ◆ Porțiune delimitată în interiorul unui spațiu. *Unde să stăm? auzi el un glas din centrul de jăratic al cărții.* P.L. 37/33 [Pr. 1]. ◆ Fig. Punctul cel mai important. *Cu toate acestea centrul acestui tablou ești tu! tu ții!* P.L. 93/36 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **centru** (**O.I** 41/33; **P.L.** 35/12), **centrul** (**P.L.** 37/15, 37/33, 93/36).

CENUȘĂ s.f. Substanță în formă de praf rămasă după ardere. *Se coceau pe vatra sură două turte în cenușă.* O.I 84/9. *Ajuns-a el la poala de codru-n munții vechi, Izvoară vii murmură și saltă de sub piatră, Colo cenușa sură în părăsita vatră.* O.I 93/3. *În soba cea mare a castelului, în cenușa veterei, veghea un motan cu șepte capete.* P.L. 12/3. *Pe vatra cuptorului, în cenușă, mai licurea cîtiva cărbuni.* P.L. 17/18 [V. 2; Pr. 2]. ◒ (Comparație) *Sta cu capul ei sur ca cenușa în poalele unei roabe.* P.L. 16/8 [Pr. 1]. ◆ Rămășițele unui mort incinerat. *Nu căzu din el decît o mînă de cenușă în nisipul cel ferbinte și sec al pustiului.* P.L. 13/10. *Din cenușa lui se făcu un izvor limpede.* P.L. 13/11 [Pr. 2]. ◒ (În context figurat) *Vedeți cum urna creapă, cenușa rămîne, Cum murmură trecutul cu glas de bătălie.* O.I 24/25 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **cenușă** (**O.I** 84/9; **P.L.** 13/10, 17/18). **cenușa** (**O.I** 21/25, 93/3; **P.L.** 12/3, 13/11, 16/8).

CENUȘÍU, -ÍE adj. Sur, gri. *O negură deasă, cenușie și schipitoare... apoi un cer de un etern și albastru întunecric.* P.L. 60/5. *În dreptul spadei îngerului era lăsată o dungă cenușie.* P.L. 83/26. *Sîlnci uriczești și cenușii erau zidile de jur împrejur.* P.L. 98/4 [Pr. 3]. ◆ (Despre față) Livid, pămîntiu, palid. *Și pasu-n urma-ți zboară c-o lainică mînie, Ca un smintit ce cată cu ochiu-nțlbenit Cu fruntea-nvinefită, cu fața cenușie Icoana ce-a iubit.* O.I 22/11 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **cenușie** (**O.I** 22/11; **P.L.** 60/5, 83/26); pl.n.ac. **cenușii** (**P.L.** 98/4).

CER s.n. (Adesea la pl. cu același sens) **1.** (Și în forma *ceri*) Boltă cerească, firmament. *De-ai fi cerul pămîntul cu Roma lui antică, Coroanele ce regii pe frunte le așază, Și stelele ce vecinic pe ceruri colindează, Cu toate la picioare-ți eu le puneam în vază.* O.I 92/8. *Luna pe cer trece-așa sfîntă și clară, Ochii lăi mari caută-n frunza cea rară.* O.I 231/5. *Nici luna plutitoare, nici stelele din ceri N-or să pălrunză-n umbra trecutelor dureri.* O.IV 432/13. [Ieronim] *se culcă în barcă, sub cerul ce-și ridica înstelata sa măreție.* P.L. 97/10; cf. O.I 37/5, 38/19, 43/21, 44/33, 66/12, 67/30, 82/27, 82/34, 95/13, 115/5, 132/9, 142/5, 142/14, 143/11, 144/19, 148/20, 152/8, 155/12, 171/21, 171/23, 174/15, 176/10, 176/13, 176/14, 178/3, 178/29, 189/13, 210/20, 216/8, 219/11, 221/15, 223/11, 232/20, 231/10; **O.IV** 378, 378/1, 432/27; **P.L.** 4/36, 5/24, 9/25, 10/2, 11/23, 13/7, 20/18, 21/36, 23/7, 23/11, 25/23, 36/7, 37/36, 37/10, 38/28, 38/31, 38/38, 45/30, 45/10, 48/39, 50/38, 51/7, 52/37, 54/28, 60/5, 72/3, 78/29, 78/32, 86/31, 87/37, 94/10, 101/23 [V. 40; Pr. 33]. ◒ (Comparație) *Din două gene de nouri se vedeau doi ochi albaștri ca cerul.* P.L. 21/38 [Pr. 1]. ◒ (Personificare) *Din sfera mea venii cu greu Ca să-ți urmez chemarea, Iar cerul este tatăl meu Și mumă-mea e marea.* O.I 170/19. *Cerul înșiruri de nouri, vîntul începu a geme rece.* P.L. 9/14 [V. 1; Pr. 1]. ◒ (În contexte figurate) *Voi, pierduți în gînduri sînle, convorbeați cu idealuri, Noi etrpim cerul cu stele, noi mînjim marea cu valuri.* O.I 35/20. *Visau amîndoi același vis. Ceruri de oglinzi, plutind cu înaltatele aripi albe.* P.L. 52/23. *Vum! Sunetul unui clopot uriețesc, moartea mărei — căderea cerului — bolțile se rupeau.* P.L. 54\2 [V. 1; Pr. 2]. ◇ *Bolta cerului. Vinul curgea din butii sparte și chiotele despîcau bolta cerului.* P.L. 4/19. [Făt-Frumos] *puse să-i facă un buzdugan de fer. Îl aruncă în sus de despică bolta cerului.* P.L. 4/21 [Pr. 2]. *Înaltul cerului* v. înalt [Pr. 3]. ◇ Expr. **A-i cădea** (cuiva) **cerul pe cap** = a fi într-o situație dificilă. *Ah! aiuncea îl se pare Că pe cap îli cade cerul.* O.I 227/2 [V. 1]. **Pînă în cerluri** = foarte sus, la înălțime mare. *Sîlnci uriețești și cenușii erau zidile de jur împrejur, una peste alta pîn-n cerluri.* P.L. 98/5 [Pr. 1]. **Albastrul cerului** v. albastru [Pr. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **A se cufunda în stele și în nori și în cerurl naite** v. cufunda [V. 1]. **Albas-**

trele lanuri ale cerului v. l a n [Pr. 1]. **Flaştrîi cerului** v. f l a ş t r u [V. 1]. **Cerurile înşiră nori** v. î n ş i r a [V. 1]. **Fiul cerului albastru şi al liniştei deşerte** v. f i u [V. 1]. **Al cerurilor arc** v. a r c [V. 1].

2. Văzduh, aer; orizont. *Din zare depărtată răsar-un stol de corbi, Să-ntunece tot cerul pe ochii mei cei orbi.* O.I 128/4. *Nouri de jăraic şi aur umpleau cu oştirile lor cerul.* P.L. 37/36. *Soarele stăpînea cerul şi împlea ştnul mării cu lumină.* P.L. 97/10; cf. **O.I** 25/13, 43/2, 54/10; **P.L.** 50/14, 51/16 [V. 4; Pr. 4]. ◒ (Personificare; în context figurat) *Sara vine din arinişti, Cu miroase o îmbală, Cerul stelele-şi arată Solii dulci ai lungii tinişti.* O.I 103/7 [V. 1]. ◒ (În context figurat) *Vede cum prin nori se stingea stea cu flacără divină Şi aude-n cer un lunet şi un gemet pe pămînt.* O.I 28/8 [V. 1].

3. (Şi în forma *ceri*) Rai, paradis. *Aşa virtuoşii murind nu desper, Speranţa-a lor frunte-nsenină, Speranţa cea dulce de plată în ceri.* O.I 12/13. *Te văd ca o umbră de-argint strălucită, Cu-aripi ridicate la ceruri pornită.* O.I 37/10. *Un înger de geniu, căci demonii sunt îngeri de geniu... ceilalţi cari au rămas în cer sunt cam prostuţi.* P.L. 76/41; cf. **O.I** 51/12, 59/25, 91/27; **O.IV** 361/13; **P.L.** 23/16 82/1 [V. 6; Pr. 3]. ◒ (În contexte figurate) *Te-a văzut şi-a visat raiul cu grădini îmbălsămate, Te-a văzut plutind reginâ printre îngerii din cer.* O.I 29/12. *Stea! cum luceşti în cerul tău, fără să ştii că un suflet moare.* P.L. 56/29; cf. **P.L.** 23/16 [V. 1; Pr. 2]. ✧ *Tatăl din cer* = Dumnezeu-tatăl. *Apoi şezură amîndoi în umbră, Domnul, cugetînd la tatăl său din cer, şi sf. Petrea, ascultînd pe cugete doina izvorului plîngător.* P.L. 13/30 [Pr.1]. ✦ **Dumnezeire.** *La cel ce în carcere plînge amar, Şi blastemă cerul şi soarlea, La neagra-i durere îi pune hotar... moartea.* O.I 11/17. *Am urmat pămîntul ista, vremea mea, viaţa, poporul, Cu gîndirile-mi rebele contra cerului deschis.* O.I 53/18. *Din drugostea-i lumească un imperiu se va naşte. Ai căruia ani şi mărgini numai cerul le cunoaşte.* O.I 144/28 [V. 3]. ◒ (Metaforic) **Fericire, mulţumire** (v. şi c o m o a r ă, l u m e, p r i m ă v a r ă). *Şi de-ntrebaţi atuncea, voiă ce vă rămîne? Munca din care dînşii se-mbată în plăceri... Ei îoi şi voi nimica; ei cerul, voi dureri.* O.I 60/5 [V. 1]. ✦ **Univers, lume.** *O vin', în părul tău bălai S-unin cununi de stele. Pe-a mele ceruri să răsai Mai mîndră decît ele.* O.I 172/19 [V. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **Cer eu alte stele, eu alte raiuri, eu alţi zei** = antichitatea greco-romană. *O! te văd, le aud, le cuget, tînără şi dulce veste Dintr-un cer cu alte stele, cu-alte raiuri, cu alţi zei.* O.I 29/4 [V. 1].

— **Forme gramaticale**: sg.n.ac. **cer** (**O.I** 28/8, 29/4, 29/12, 54/10, 67/30, 82/31, 91/27, 144/19, 171/21, 174/5, 176/10, 176/13, 176/14, 216/8, 219/11, 221/15, 223/11, 231/5, 232/20, 234/10; **O.IV** 378. 378/1, 432/27; **P.L.** 4/36, 9/25, 11/23, 13/30, 20/18, 23/11, 23/16, 36/7, 37/36, 48/39, 51/16, 54/28, 60/5, 76/41, 78/29, 78/32, 86/31, 87/38, 94/10, 101/23), **ceri** (**O.I** 12/13, 178/3, 178/29; **O.IV** 432/13), **cerîu-** (**O.I** 95/13), **cerul** (**O.I** 35/20, 38/19, 43/2, 43/21, 60/5, 103/7, 128/4, 132/9, 144/28, 148/20, 155/12, 170/19, 227/2; **O.IV** 361/13; **P.L.** 9/14, 10/2, 21/38, 37/38, 37/40, 38/28, 38/38, 50/38, 56/29, 82/1, 97/10, 97/15), **ceru-** (**O.I** 37/5, 171/23), **cerîul** (**O.I** 11/17, 115/5), g.d. **cerului** (**O.I** 44/33, 53/18, 82/31, 236/19; **P.L.** 4/19, 4/24, 5/24, 11/31, 13/7, 19/7, 19/19, 21/36, 23/7, 25/23, 36/28, 38/31, 39/17, 45/30, 45/40, 50/14, 51/7, 54/2, 72/3); **pl.** n. ac. **cerurî** (**O.I** 37/10, 51/12, 54/2, 59/25, 66/12, 82/27, 92/8, 142/5, 142/14, 144/11, 152/8, 172/19, 189/13, 210/20; **P.L.** 52/23), **cerîurî** (**O.I** 25/13; **P.L.** 98/5), **cerurile** (**O.I** 44/24), g.d. **cerurilor** (**O.I** 69/5; **P.L.** 52/37). — **Variantă**: **cerî** (**O.I** 11/17, 12/13, 25/13, 95/13, 115/5, 178/3, 178/29; **O.IV** 432/13 ; **P.L.** 98/5) s.n.

CERB s.m. Animal (*Cervus elaphus*). *Şi prin vuietul de valuri, Prin mişcarea naltei ierbi, Eu le fac s-auzi în taină mersul cîrdului de cerbi.* O.I 110/12 [V.1]. ◒ (Personificare) *Împrejuru-ne s-adună Ale curţii mîndre neamuri... Bouri naţi cu sleme-n frunte, Cerbi cu coarne rămuroase.* O.I 101/19; cf. **O.I** 100/8 [V. 2]. ◒ (În context figurat) *Donici cuib de-nţelepciune, Care, cum rar se întîmplă ca să mediteze pune Urechile ce-s prea lunge ori coarnele de la cerb.* O.I 31/15 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **cerb** (**O.I** 31/15, 100/8); pl. n. ac. **cerbi** (**O.I** 101/19, 110/12).

CERC s.n. **1.** Figură geometrică în formă de inel sau de roată. *Numai lebedele albe, cînd plutese încet din trestii, Domnitoare peste ape, oaspeţi liniştii acestei, Cu aripele întinse se mai scuturâ şi-o laie Cînd în cercuri tremurînde, cînd în bradze de văpaie.* O.I 152/14. *Pe o pagină găsi o mulţime de cercuri ce se tăiau.* P.L. 36/4. *Părea că deasupra mai sunt o mie de cercuri.* P.L. 36/10; cf. **O.I** 63/19 [V. 2; Pr. 2]. ◒ (Construcţii metaforice) **Cere de legi** = ansamblu de legi întocmite în vederea apărării intereselor proprii unei clase sociale. *Cei tari se îngrădiră Cu-averea şi mărirea în cercul lor de legi.* O.I 56/12 [V. 1]. (Despre o apă) **A alerga** (sau **a tresări, a se roti**) **în cercuri** = a face virtejuri. *Ca să vad-un chip, se uită Cum aleargă apa-n cercuri.* O.I 72/18. *Lacul codrilor albastru Nuferi galbeni îl încarcă; Tresărind în cercuri albe El cutremură o barcă.* O.I 74/3. *Şi apa unde-au fost căzut În cercuri se roteşte.* O.I 170/2 [V. 3]. ✦ **Rotire, ocol.** [Tigrul] *sperios însă pe leu într-un cerc îl ocoleşte.* O.I 165/15. [**Fluturele**] *se duse şi flutură în cercuri multe asupra feţei miresei.* P.L. 23/27 [V.1; Pr.1].

2. Coroană. *Unul din ei, cu frunlea-ntr-un cerc de aur, bătut cu diamante... era frumos ca luna unei nopţi de vară.* P.L. 6/4 [Pr. 1]. ✦ F i g. Cunună, aureolă. *Deasupra frunţii se-nconvoia un cerc de stele albastre.* P.L. 83/23 [Pr. 1].

3. F i g. Mediu, ambianţă. *Trăind în cercul vostru strimt Norocul vă petrece, Ci eu în lumea mea mă simt Nemuritor şi rece.* O.I 181/25. *Tu nu cunoşti asemenea oameni. Ei nu pot aparţine cercurilor în care te mişti tu.* P.L. 56/4 [V. 1; Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **cerc** (**O.I** 165/15; **P.L.** 6/1, 83/23), **cercul** (**O.I** 56/12, 181/25); pl. n. ac. **cercurî** (**O.I** 63/19, 72/18, 74/3. 152/14, 170/2; **P.L.** 23/27, 36/4, 36/10), g.d. **cercurilor** (**P.L.** 56/4).

CERCÁ vb. I. T r a n z. **1.** A cerceta, a examina. ✧ Expr. **A cerca pulsul** v. p u l s [Pr. 1].

2. A se strădui, a face sforţări, a încerca. *Ea cercă a surîde, dar atît de dureros şi atît de îngrijit.* P.L. 58/32 [Pr. 1].

3. A căuta. *Ah! unde-i vremea ceea, cînd eu cercam un vad Să ies la lumea largă.* O.I. 92/11. *Ştie oare ea că poate ca să-ţi dea o lume-ntreagă, C-aruncîndu-se în valuri şi cercînd să le-nţeleagă Ar împlea-o la adîncime cu luceferi luminoşi?* O.I 162/16. *Întru cît îl servea inteligenţa, el cerca a descoperi, dacă nu cumva şireata copilă ar avè vreun amor.* P.L. 91/21; cf. **P.L.** 97/35 [V. 2; Pr. 2]. ◒ (În context

figurat) *Visînd că loală lumea îmi ascultă cuvîntul. În valurile Volgăi cercam cu spada vad.* O.I 88/20 [V. 1]. ✦ T r a n z. şi i n t r a n z. A căuta (să afle), a se interesa. *Iar de coale nici că-mi pasă Ca ţiganul, care bagă degetul prin rara casă De năvod — cu-a mele coale eu cerc vremea de se-nmoaie.* O.I 46/12. *Eu pe-un fir de romînîţă Voi cerca de mă iubeşti.* O.I 55/4 [V. 2].

— Forme gramaticale : ind. prez. 1 sg. **cere** (**O.I** 46/12), imp. 1 sg. **cercam** (**O.I** 88/20, 92/11), 3 sg. **cereu** (**P.L.** 91/21), p. s. 3 sg. **cereă** (**P.L.** 58/32, 97/35), viii. 1 sg. voi **cereu** (**O.I** 55/4) ; conj. prez. 3 sg. să **cerce** (**P.L.** 61/18) ; ger. **cercînd** (**O.I** 162/16).

CERCĂL s.m. Obiect de podoabă care se poartă atîrnat la urechi. ◒ (Element de personificare) *Albinele-aduc miere, aduc colb mărunt de aur, Ca cercei din el să facă cariul, care-i meşter faur.* O.I 87/8 [V. 1].

CERCETĂ vb. I. T r a n z. A examina, a privi cu atenţie pentru a cunoaşte mai bine. *El se desculţă şi, sărind de pe-o piatră pe alta, cercetă stîncoasu său imperiu.* P.L.. 97/25 [Pr. 1].

CERCETĂTÓR s.m. Om de ştiinţă. *În ce nefinire microscopică s-ar pierde milioanele de infuzorii ale acelor cercetători, în ce infinire de timp, clipa de bucurie.* P.L.. 25/16 [Pr. 1].

CERCEVEÁ s.f. Cadru de lemn al ferestrei în care este fixat geamul. *Cercevelele ferestrelor se curmau sub presiunea zidurilor vechi.* P.L. 29/19. *Lăsînd să se ivească vro umbră albă care-şi pleca capul ilnăr, peste cercevele, la umbra de sub fereastă.* P.I.. 44/21 [Pr. 2].

— Forme gramaticale : pl. n. ac. **cercevele** (**P.L.** 44/21), **cercevelele** (**P.L.** 29/19).

CEIDÁC s.n. Mic pridvor cu balustradă. *Bine-ţi pare să fii singur, erai bătrîn fără de minţi. Să oftezi dup-a la faţă, cu ciubucul între dinţi ? Să te primbli şi să numeri scinduri albe de cerdac ?* O.I 83/15. *Un cerdac lung, umbrit şi multicolor răspunde c-o scară, ce dă-n curte.* P.L. 73/17. *În cerdac, îmblau cu pas regulat şi încet căluşăriţe.* P.I.. 97/18 ; cf. **O.I** 48/16 ; **P.L.** 39/31, 39/33, 40/10, 44/6, 44/34 [V. 2 ; Pr. 7].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **cerdac** (**O.I** 48/16, 83/15 ; **P.L.** 40/10, 73/17, 97/18,) **cerdacul** (**P.L.** 44/34) ; pl. n. ac. **cerdacuri** (**P.L.** 39/31, 39/33, 44/6).

CÉRE vb. III. T r a n z. 1. A stărui pe lîngă cineva pentru a obţine ceva, a solicita ceva. *Eu vin la tine, rege, să cer pe-Arald al meu.* O.I 92/5. *Să cer un semn, iubito, spre-a nu te mai uita ? Te-aş cere doar pe tine, dar nu mai eşti a ta.* O.I 127/1—2. *Bineie ce mi l-ai făcut mie nu ţi-l pot plăti nici cu lumina ochilor, oricît de scumpă mi-ar fi, şi cu toate astea vin să-ţi cer şi mai mult.* P.L. 10/34 ; cf. **O.I** 91/29, 92/6, 95/30, 116/17, 174/13 ; **P.L.** 58/11 [V. 8 ; Pr. 2].

2. A pretinde. *Nu-i cere drept jertfă pe-un altar tnatl să moară.* O.I 160/33. *Tu-mi cei chiar nemurirea mea, În schimb pe-o sărutare.* O.I 173/9. *Ştii că tatăl tău te-ar vinde, dacă i s-ar plăti preţul ce-l cere.* P.L. 76/32 ; cf. **O.I** 108/12, 126/16, 137/12, 177/5, 177/19, 178/11, 189/4 [V. 9 ; Pr. 1]. ◒ (Construcţii metaforice) A **cere veşmintele vorbirii** v. v e ş m i n t [V. 1]. A **cere intrare în lume** v. l u m e [V. 1]. A **cere pămînt şi apă** = a pretinde stăpînirea asupra unui ţinut, a vrea să-l cucerească (v. şi i m p l n z i, m i s t u i). *Împăraţi pe care lumea nu putea să-i mai încapă, Au venit şi-n ţara noastră de-au cerut pămînt şi apă.* O.I 144/22 [V. 1].

3. A dori, a voi. *Au prezentul nu ni-i mare ? N-o să-mi deu ce o să-i cer ?* O.I 149/35. *De se-ntîlneşte drag ca drag Cum inima la cere : Dispar şi ceruri şi pămînt Şi pieptul tău se bate.* O.I 189/12. *Numai amiciţia adevărată poate să fie legătura dintre noi. Ce ei mai mult ? Ce vrei de la mine ?* P.L.. 70/17 [V. 2 ; Pr. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **A cere sărutări** sau (r e f l.) **a se cere sărutată** = a îmbia la sărutat. *Îmblă parcă amintindu-şi vre un cînlec alintală, Pare că i-ar fi tot lene şi s-ar cere sărutală.* O.I 159/26. *Părul ei blond pare-o brumă aurită, gura dulce cu buza dedesupt puţin mai plină părea că cere sărutări.* P.L. 77/22 [V. 1 ; Pr. 1].

— Forme gramaticale : ind. prez. 1 sg. **cer** (**O.I** 91/29), 2 sg. **cerî** (**O.I** 108/12, 174/13), **cei** (**O.I** 173/9 ; **P.L.** 70/17), 3 sg. **cere** (**O.I** 95/30, 137/12, 160/33, 177/19, 189/4, 189/12 ; **P.L.** 76/32, 77/22), 3 pl. **cer** (**O.I** 125/16, 226/15, 226/16 ; p.c. 3 pl. **au cerut** (**O.I** 147/22), in. m. c. p. 3 sg. **ceruse** (**P.L.** 58/11) ; conj. prez. 1 sg. **să cer** (**O.I** 92/5, 116/17, 127/1, 149/35 ; **P.L.** 10/34) ; opt. prez. 1 sg. **aş cere** (**O.I** 127/2), 3. sg. **ar cere** (**O.I** 159/26), p. 2. sg. **al fi cerut** (**O.I** 92/6) ; imper. 2 sg. **cere** (**O.I** 177/5, 178/11).

CERÉSC, -EÁSCĂ adj. 1. Din cer, care aparţine cerului. ◒ (În context figurat) *Îngerul iubirei, îngerul de pace.. Cînd cu lampa-i zboară lumea luminînd, El pe sinu-ţi vergin* [Românie] *încă să coboare, Guste fericirea raiului ceresc.* O.I 15/22 [V. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **Cereseul împărat** v. i m p ă r a t [Pr. 1].

2. F i g. Minunat, sublim. *Răsai asupra mea, lumină lină, Ca-n visul meu ceresc d-odinioară.* O.IV 361/2. *Să văz în templu-i ziua cu farmece cereşti.* O.IV 430/2. *Ochii mei alil de clari, pot să zic, de-o cerească claritate, nu pot cuprinde nimic deodată.* P.L. 90/26. *Deodată o panoramă cerească se deschise ochilor ei.* P.L. 101/8 ; cf. **O.IV** 430/10 [V. 3 ; Pr. 2].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **cerese** (**O.I** 15/22 ; **O.IV** 361/2, 430/10), **cereuseă** (**P.L.** 90/26, 101/8), g.d. **cereseului** (**P.L.** 39/5) ; pl. n. ac. **cereşti** (**O. IV** 430/2).

CERI s.n. v. **cer**.

CÉRNE vb. III. T r a n z. A trece prin sită, a lăsa să treacă cu prin ochiurile unei site. ◒ (Metaforic) *Se poate ca bolta de sus să se spargă, Să cadă nimicul cu noaptea lui largă, Să vâd cerul negru că lumile-şi cerne Ca prăzi trecătoare a morţii eterne.* O.I 38/19 [V. 1].

CERNEÁLĂ s.f. Substanţă lichidă, neagră sau de altă culoare, care serveşte la scris. *Iniţialele acestei cărţi cu buchi erau scrise ciudat, cu cernează roşie.* P.L.. 35/9 [Pr. 1]. ◒ (Comparaţie) *Casa se prefăcu într-o peşteră cu pereţi negri ca cerneala.* P.L. 43/26 [Pr. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **A-l răminea (cuiva) pana în cerneală** v. p a n ă [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **cerneală** (**O.I** 137/1 ; **P.L.** 35/9), **cerneala** (**P.L.** 43/26).

CERNÍT, -Ă adj. Negru, întunecat, sumbru. ◒ (Metaforic) *Urla prin aerul cernit mama pădurilor cea nebună.* P.L. 6/35 [Pr. 1].

***CERȘETÓR** s.m. v. **cerșitor.**

CERȘÍ vb. IV. T r a n z. **1.** (Folosit și a b s o l.) A cere de pomană, a cere milă. ◒ (Metaforic) *El se da tot mai aproape Și cerșea copilărește.* O.I 104/2. *Să cerșesc o sărutare? să fiu sclavul papucului tău?* P.L. 87/11 [V. 1 ; Pr. 1].

2. A implora, a cere cu stăruință. *Și tot pe îngeresele cerșesc Ține-un adaos : Să-ngăduie intrarea-mi în veșnicul repaos!* O.I 115/19 [V. 1]. ◒ (În context figurat) *Cîntări înguitoare prin zidurile reci Cerși-vor pentru mine repaosul de veci.* O.I 127/26 [V. 1].

— Forme gramaticale : ind. prez. 1 sg. **cerșesc** (**O.I** 115/19), imp. 3 sg. **cerșea** (**O.I** 104/2), viit. 3 pl. **vor cerși** (**O.I** 127/26) ; conj. prez. 1 sg. **să cerșesc** (**P.L.** 87/11).

CERȘITÓR s.m. Persoană lipsită de mijloace care cere de pomană. *Și ce profanație a cărților bisericești! Toate marginele erau profile de femei, popi, cavaleri, cerșitori, comedianți.* P.L. 74/16. *Colo face multe serioase ca profesor, colo parlamentează ca advocat, dincolo taie fețe mizerabile ca cerșitor.* P.L. 82/6 [Pr. 2].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **cerșitor** (**P.L.** 82/6) ; pl. **n. ac. cerșitori** (**P.L.** 74/16).

CERTÁ vb. I. 1. R e f l. r e c i p r. A se sfădi. *Și de plînge, de se ceartă, Tu în colț petreci în tine Și-nțelegi din a lor artă Ce e rău și ce e bine.* O.I 196/5 [V. 1]. ✦ A se hîrjoni. *Prin frunze aiurează șoptirile-i alene, Cînd gurile 'nselate în sărutări se-mprăun'. Cum ei mergînd ca vîntul se ceartă și se-ntreabă, Nu văd în fundul nopții o umbră de roșeață.* O.I 97/31 [V. 1].

2. T r a n z. A pedepsi. *Dar acu vei vrea cu oaste și război ca să ne certi.* O.I 146/16 [V. 1]. ◒ (În context figurat) *Cu săgeata-i otrăvită a sosit ca să mă certe Fiul cerului albastru Și-al iluziei deșerte.* O.I 236/18 [V. 1].

— Forme gramaticale : ind. prez. 3 sg. **se ceartă** (**O.I** 196/5), 3. pl. **se ceartă** (**O.I** 97/31) ; conj. prez. 2 sg. **să certi** (**O.I** 146/16), 3 sg. **să certe** (**O.I** 236/18).

CERUÍT, -Ă adj. Acoperit și lustruit cu ceară. *Cutiile albe ca argintul, cu cerdacuri și scări a căror șelnduri curate și ceruite sclipeau în lună.* P.L. 44/7 [Pr. 1].

CESTIÚNE s.f. (În expr.) **În cestiune** = despre care este vorba. *Ar fi știut, prin o acțiune reconstructivă, fără să-l vadă, să-și imagineze aproape caracterul omului în cestiune.* P.L. 91/16 [Pr. 1].

CETÁTE s.f. Fortăreață, castel, loc întărit. *Mările țărmuitoare și cetăți lîngă limanuri, Toate se întind nainte-i.* O.I 144/6. *Ca-n fințirim tăcere e-n cetate.* O.I 202/9. *O zi încă — și ajunseră în mîndra cetate a împăratului.* P.L. 22/3 ; cf. **O.I** 130/13 ; **O.IV** 430/22 ; **P.L.** 11/33, 20/30 [V. 4 ; Pr. 3]. ◒ (Comparație) *Luna se cobora încet, mărindu-se spre pămînt, pînă ce părea ca o cetate sfîntă și argintie, splnzurată din cer.* P.L. 20/17 [Pr. 1]. ◒ (Metaforic) *Tremură largele vase de lemn : Niște cetăți plutind pe marile Și mișcătoarele Pustietăți.* O. IV 378/9 [V. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **Cetatea de ceară [a viespilor]** = fagurii. *Viespii să-și zidească fagurii, cetatea lor de ceară.* P.L. 98/32 [Pr. 1]. **Cetate de giganți** v. g i g a n t [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **cetate** (**O.I** 43/15, 202/9 ; **P.L.** 11/33, 20/17, 22/3), **cetatea** (**P.L.** 98/32), g.d. **cetății** (**P.L.** 20/30) ; pl. n. ac. **cetăți** (**O.I** 130/13, 144/6 ; **O.IV** 378/9, 430/22).

CETĂȚÚIE s.f. Diminutiv al lui cetate. *Pe deasupra de prăpăstii sunt zidiri de cetățuie.* O.I 76/19. [Casa] *părea o bucată din ruina unei cetățui.* P.L. 40/8 [V. 1 : Pr.1]. ◒ (Comparație) *Din niște colți de stînci despre apus se ridica o monastire veche înconjurată cu muri, asemenea unei cetățui.* P.L. 72/8 [Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **cetățule** (**O.I** 76/19), g.d. **cetățui** (**P.L.** 40/8, 72/8).

CETÍ vb. IV v. **eiti.**

CÉTINĂ s.f. Ramură de brad ; p. e x t. brad. *Ce cauți la barbarul sub streșina-i de cetini?* O.I 91/25. *Și luceferii ce tremur-așa reci prin negre cetini, Tot pămîntul, lacul, cerul . . . toate, toate ni-s prietini.* O.I 155/11. *Luceferii de foc Privi-vor din cetini Mormînt fără de noroc Și fără prieteni.* O.I 225/14 ; cf. **O.I** 218/2 [V. 4].

— Formă gramaticală : pl. n. ac. **cetini** (**O.I** 91/25, 155/11, 218/2, 225/14).

CETÍRE s.f. Lectură. *Carlea mea mi-a făcut șotia asta ; în urma cetirei ei, am visat atîtea lucruri extraordinare.* P.L. 38/18 [Pr. 1].

CETITÓR s.m. v. **eititor.**

CEVÁ pron. nehot. Un fapt oarecare. *Cu brațele amîndouă de gîtul meu le-anini Și parc-ai vrè a-mi spune ceva . . . apoi suspini.* O.I 107/12. *Împăratul . . . îl luă de mînă pe Făt-Frumos, ca și cînd ar fi vrut să-i spuie ceva în taină.* P.L. 10/24. *Se uita cu mirare în ochii lui proprii și părea că-i întreba ceva.* P.L. 66/17 ; cf. **P.L.** 15/24, 45/24, 50/26, 58/10, 69/16, 70/1, 71/19, 71/34, 73/23, 79/9, 80/24, 81/21, 81/21, 85/5, 85/38 [V. 1 ; Pr. 17].

CÉZAR s.m. Împărat. *Pe malurile Seinei, în faeton de gală, Cezarul trece palid, în gînduri adînci.* O.I 61/22. *Pe maluri zdrumicate de aiurirea mării. Cezaru-ncă veghează la trunchiul cel plecat Al salciei pleoase.* O.I 63/17. *Uimit privea Cezarul la umbra cea din nouri.* O.I 63/26 [V. 3]. ◒ (Repetiție) *De ați lipsi din lume, voi cauza-nlunecoasă De răsturnări măreațe, mărirea-i radioasă, Cezarul, chiar Cezarul de mult ar fi căzut.* O.I 62/10 [V. 2].

— **Forme gramaticale** : sg. n. ac. **cezarul** (**O.I** 61/22 62/10, 62/10, 63/26). **cezaru-** (**O.I** 63/17). — Accentuat și : *cezár* (**O.I** 61/22, 62/10, 62/10, 63/17, 63/23).

CHÉIE s.f. F i g. Explicație, dezlegire. *Mulți din lectorii noștri vor fi căutat cheia întîmplărilor lui* [Dionis] *în lucrurile ce-l înconjurau.* P.L. 64/30 [Pr. 1].

CHEMÁ vb. I. 1. T r a n z. **1.** A invita, a pofti. *Ei chemă-n voluptatea orgiei zgomotoase Din instrumente oarbe a voastre fiici frumoase.* O.I 59/33. *O, mamă, dulce mamă, din negura de vremi Pe freamătul de frunze la tine tu mă chemi.* O.I 129/2. *De te-ndeamnă, de te cheamă,*

Tu rămîi la toate rece. O.I 194/7 ; cf. **O.I** 198/4, 198/14, 236/3 |V. 6|. ◒ (În context figurat) *Cînd amintirile-n trecut Încearcă să mă cheme.* O.I 186/2 [V. 1]. ◇ (Complinit prin „pe nume") *Pleacă gura la ureche-i blînd pe nume el o cheamă.* O.I 84/27 [V.1]. (R e f l.) *Şi de s-ar putè pe dînsa cineva ca să o prindă, Cînd cu ochii mari sălbatici, se privește în oglindă, Sub[iindu-şi gura mică şi chemîndu-se pe nume.* O.I 80/3 [V. 1]. ◒ R e f l. r e c i p r. (Element de personificare) *Plînsori sfîșietoare împinse de blăstem Se urmăresc prin bolte, se cheamă, fulger, gem.* O.I 94/19 [V. 1].

2. A îndemna, a face să vină. *Şi un înger cu-aripi negre... Cu cîntarea-i plîngătoare lumea mişcă, lumea cheamă.* O.I 28/3 [V. 1]. ◒ (Element de personificare) *Tremurătorul glas al clopotului împletea sara, chemînd la vecernie.* P.L. 38/2 |Pr. 1|. ◒ (În context figurat) *Şi dacă glasul adorat N-o spune un cuvînt, Tot înțeleg că m-ai chemat Dincolo de mormînt.* O.I 230/15 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A chema la sine ţărei flamuri** v. f l a m u r ă [V. 1]. ✦ A face să se adune o colectivitate prin semnale adresate ei. ◒ (Element de personificare) *O auzi cum cheam-acuma Craiul sfatu-i înțelept!* O.I 101/11 [V. 1]. ✦ A evoca în vis. *Atunci te chem ; chemarea-mi ascultă-vei ?* O.I 120/17 [V. 1].

3. A porti. *Fusese chemat de domnul Moldovei ca dascăl de matematică.* P.L. 40/40 [Pr. 1].

4. A cere, a porunci. ◒ (În context figurat) *Mureşan scutură lanțul... cu o mînă amorțită, Chemă piatra să învie ca şi miticul poet Smulge munților durerea.* O.I 32/15 |V. 1|.

II. T r a n z. u n i p e r s. A se numi, a avea numele. — *Cum te cheamă, măi copile?* O.I 84/2. *Zburătoru-ți este tată şi pe el Călin îl cheamă.* O.I 84/4. *Dar dacă nu m-ar chema Maria?* P.L. 63/35 ; cf. **P.L.** 11/13, 57/7, 57/8, 86/17 |V. 2 ; Pr. 5|.

— Forme gramaticale : ind. prez. 1 sg. **chem** (**O.I** 120/17). 2 sg. **chemi** (**O.I** 129/3), 3 sg. **cheamă** (**O.I** 28/3, 32/2, 32/15, 84/2, 84/4, 84/27, 101/11, 194/7, 198/4, 198/14 ; **P.L.** 57/7, 86/17). 3 pl. **cheamă** (**O.I** 58/33), **se cheamă** (**O.I** 94/19), imp. 3 sg. **chemu** (**P.L.** 11/13). p. c. 1 sg. **am chemat** (**O.I** 236/3). 2 sg. **ai chemat** (**O.I** 230/15). m.m. c. p. **fusese chemat** (**P.L.** 40/40) ; conj. prez. 3 sg. **să cheme** (**O.I** 186/2 ; **P.L.** 57/8) ; opt. prez. 3 sg. **ar chema** (**P.L.** 63/35) ; ger. **chemînd** (**P.L.** 38/2) **chemîndu-se** (**O.I** 80/3).

CHEMĂRE s.f. **1.** Invitație, poftire ; evocare. *Atunci te chem; chemarea-mi ascultă-vei? Din neguri reci plutînd te vei desface?* O.I 120/17 |V. 1|◒ (Element de personificare) *Astfel zice lin pădurea, Bolji asupră-mi clătinînd. Suieram-i-a ei chemare Şi-am ieşit în cîmp rîzînd.* O.I 111/3. *Din sfera mea venii cu greu Ca să-ți urmez chemarea.* O.I 170/18 |V. 2|.

2. Menire, misiune. *Chemarea unui filozof? zise umbra surîzînd cu amărăciune.* P.L. 48/6 |Pr. 1|.

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **chemare** (**O.I** 111/3), **chemarea** (**O.I** 120/17, 170/18 ; **P.L.** 18/6).

CHESTIÚNE s.f. v. cestiune.

CHIAR[1] adv. **1.** (Întărește sensul cuvîntului sau al ideii care urmează) Tocmai, întocmai, exact. *Vede-un tînăr chiar alături.* O.I 103/23. *Pe-o clipă se-nălțase chiar în rai la Mohamel.* O.I 144/26. *Făt-Frumos luă alți cai din chiar grajdiul Genarului.* P.L. 12/36 ; cf. **O.I** 30/23, 137/6 ; **P.L.** 41/31, 80/8, 91/33 |V. 4 ; Pr. 4|. ◒ (În comparații) *Căci tu eşti frumoasă, chiar ca şi o sfîntă.* O.IV 365/33 |V. 1|. ◇ Loc. adv. **Chiar bine** v. b i n e[1] |V. 1|. (Arată că ceea ce se întîmplă este neașteptat sau de necrezut) *Soarele surîse şi el în înfocata lui împărăție, chiar stătu pe loc.* P.L. 4/16 |Pr. 1|. ✦ (Înaintea unui substantiv sau a unui pronume) Însuşi, singur. *Cezarul, chiar Cezarul de mult ar fi căzut.* O.I 62/10. *Căci copilul cu bobocii era chiar copilul lui.* O.I 84/6. *Tu-mi ceri chiar nemurirea mea În schimb pe-o sărutare.* O.I 173/9 ; cf. **O.I** 8/9, 61/13 ; **P.L.** 42/9 |V. 5 ; Pr. 1|.

2. Pînă şi, încă şi. *Ş-aceia între oameni deviná cel întîi Ce mi-ar răpi chiar piatra ce-oi pune-o căpătîi.* O.I 115/26. *Chiar moartea însăşi e-o părere Şi visternic de viețî.* O.I 204/15. *Pare că aude gîndirea, mirosul, creşterea chiar a unei garofe roşii.* P.L. 45/7. *Surîsul obraznic, ochiul cuvios, cochetăria veselă se-ntorc pe rînd dup-acea sărutare... chiar liniştea.* P.L. 71/11 ; cf. **O.I** 61/9 ; **P.L.** 52/31, 129/13 |V. 3 ; Pr. 4|. ◇ Expr. **Nu numai ... dar chiar şi** v. n u m a i |Pr. 1|. ✦ (Uneori precedat de „nici") Nici măcar, cel puțin. *Gură tu! învață minte, nu mă spune nimărui, Nici chiar tui, cînd vine noaptea lîngă patul meu liptil.* O.I 80/23. *Dușmănii vei fi de toate, fără-a prinde chiar de veste.* O.I 147/34. *Nu băga nici chiar de seamă, Din cărarea ta afară De le-ndeamnă, de te cheamă.* O.I 198/2 [V. 3]. ◇ l.oc. conj. **Chiar dacă (sau de)** = măcar că (introduce o propoziție concesivă-condițională). *Astăzi chiar de m-aş întoarce A-nțelege n-o mai pot.* O.I 111/5. *Chiar însă dacă păzeşte cineva bine iepele, totuşi ea-i vicleneşte pe om.* P.L. 15/9. *Nu te poate vedè nimeni, şi apoi chiar de te-ar vedè.* P.L. 49/10 [V. 1 ; Pr. 2].

3. (În legătură cu noțiuni temporale) Încă. *Uite, chiar de-acu poți să porneşti cu ele la păscut.* P.L. 16/14 |Pr. 1|.

4. În realitate, într-adevăr, adevărat. *Allfel... e chiar frumoasă.* P.L. 92/12. *Tu eşti? chiar tu? întrebă ea cu glasul înecat.* P.L. 102/23 |Pr. 2|.

CHIAR.[2] **-Ă** adj. (Învechit) Clar, limpede, lămurit. ◒ (Glumeț, ironic) *Nu vedeți ce-nțelepciune e-n făptura voastră chiară ?* O.I 48/30 |V. 1|.

CHÍCOT s.n. Ris cu izbucniri zgomotoase. ◒ (În context figurat) *Din demon făcui o sfîntă, dintr-un chicot, simfonie.* O.I 30/3 [V. 1].

***CHIHLIMBARÍU, -ÍE** adj. v. chilimbariu.

CHILÍE s.f. **1.** Cămăruță de călugăr în cuprinsul unei mănăstiri. *Danțul, muzica, pădurea, Pe acestea le-ndrăgii, Nu chiliile pustii.* O.I 102/15. *În zidul lung şi nalt al mănăstirei... se văd ferești cu gratii negre, ca ferestrele de chilii părăsite.* P.L. 73/22. *Prin mreaja vie şi tremurătoare a ferești pătrundeau razele soarelui şi împleau semiîntunericul chiliei cu dungi de lumină.* P.L. 73/37. *În murii liniştiți ai mănăstirei ea se regăsi pe sine însăşi. Chilia, ce i se dedese, era cu fereasta-n spre grădină.* P.L. 100/9 ; cf. **P.L.** 73/26 |V. 1 ; Pr. 4|.

2. Odăiță. *Cînd intră în chilia lui, răsuflă lung.* P.L. 44/36. *În momentul acesta intrară doi oameni în chilia lui.* P.L. 61/17 ; cf. **P.L.** 44/39 |Pr. 3|.

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **chilie** (**P.L.** 73/26), **chilia** (**P.L.** 44/36, 61/17, 100/9), g. d. **chiliei** (**P.L.** 44/39, 73/37) ; pl. n. ac. **chilii** (**P.L.** 73/22), **chiliile** (**O.I** 102/15).

CHILIMBARÍU, -ÍE adj. De culoarea chihlimbarului, galben. *Fața ei era de-o albeață chilimbarie, întunecată numai de-o viorie umbră.* P.L. 77/16 [Pr. 1].

CHILIÚȚĂ s.f. Diminutiv al lui chilie (**2**). *Ședea într-o chiliuță din casele unui boieri mare.* P.L. 44/33. *Trăia izolat într-o chiliuță din oraș.* P.L. 88/2 [Pr. 2].

CHIN s.n. Suferință sufletească intensă, tortură morală. *Prin anii mei să trec, Pîn'ce-oi simți... Că chinul și durerea simțirea-mi a-mpietrit-o.* O.I 116/5. *Nu vezi că gura-mi arsă e de sete Și-n ochii mei se vede-n friguri chinu-mi, Copila mea cu lungi și blonde plete ?* O.I 200/10. *Moartea nu-i nimic pe lîngă chinul meu de azi.* P.L. 56/41, cf. **O.I** 11/24, 56/7 ; **P.L.** 56/19, 80/13, 92/18 [V. 4 ; Pr. 4].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **chin** (**O.I** 11/21, 56/7 ; **P.L.** 56/19, 92/18), **chinul** (**O.I** 116/5 ; **P.L.** 56/41, 80/13), **chinu-** (**O.I** 200/10).

CHINTESÉNȚĂ s.f. Ceea ce este esențial. ◒ (Metaforic) Expresia cea mai desăvîrșită (a unei anumite stări), reprezentare tipică. *Toți pe buze avînd virtute, iar în ei monedă calpă, Chintesența de mizerii de la creștet pînă-n talpă.* O.I 150/16 [V. 1].

CHINUÍ vb. IV. Tranz. A pricinui cuiva suferințe morale. *Vei avè destul timp să mă chinuiești, cînd îți voi fi femeie.* P.L. 75/33. *Ce știe ea, că mă chinuie.* P.L. 92/19 [Pr. 2].

— Forme gramaticale : ind. prez. 3 sg. **chinuiș** (**P.L.** 92/19) ; conj. prez. 2 sg. să **chinuiești** (**P.L.** 75/33).

CHINUÍT, -Ă adj. Supus la suferințe morale. *Toate micile mizerii unui suflet chinuit Mult mai mult îl va atrage decît tot ce ai gîndit.* O.I 136/3. *De n-aș fi fost de fel, scăpam de o viață chinuită, pustie.* P.L. 56/26 [V. 1 ; Pr. 1]. ◒ (În context figurat) *Jalnic ard de viu, chinuit ca Nessus.* O.I 199/9 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **chinuit** (**O.I** 136/3, 199/9), **chinuită** (**P.L.** 56/26).

CHINUITÓR s.m. Persoană care chinuiește. ◒ (Construcție metaforică) **Chinuitorul de suflete** = diavolul (v. ș l d u h). *Te-ai dus, evreule..., te-ai dus și m-ai vîndut... chinuitorului de suflete.* P.L. 62/17 [Pr. 1].

CHIORÍ vb. IV. Tranz. A ochi, a fixa. ◒ (Glumeț, ironic) *Poale ești un paravan, După care ea atrage vreun june curtezan... O chiorește cu tornionul, bulonal cu o garoafă, Operă crolloreasă și în spirit și în stofă.* O.I 162/29 [V. 1].

CHÍOT s.n. Strigăt puternic și prelung. ◒ (În context figurat) *Vinul curgea din bulii sparte și chiotele despicau bolta cerului.* P.L. 4/18 [Pr. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **În vin și în chiot** v. v i n [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **chiot** (**O.I** 45/30) ; pl. n. ac. **chiotele** (**P.L.** 4/18).

CHIP s.n. **I. 1.** Imagine a unei persoane, redată prin mijloacele artelor plastice sau apărută fantezieri. *Prin vremea trecătoare lucește prea curat Un chip lăiat de daltă, de-a pururi adorat.* O. IV 430/4. *Regii, reginele și fanții de pe cărți erau toți chipuri copiate din basmele ce și le spuneau serile.* P.L. 52/9. *Artistul îi arătă... locul ce are să-l ocupe chipul său pe acea pînză.* P.L. 83/33 ; cf. **P.L.** 30/10, 30/21 [V. 1 ; Pr. 4].

2. Înfățișarea sau aspectul unei persoane ; față. *În sunete din urmă pătrunde-n fire sfînt, Jelind-o pe cráiasa cu chip frumos și sfînt.* O.I 98/29. *Virginele ce stăteau sculptorilor de modele. Cînd lăiau în marmor chipul unei zîne după ele.* O.I 160/36. *Era un contrast plăcut... chipul unui tînăr demon lîngă chipul unui înger.* P.L. 64/26 ; cf. **O.I** 29/15, 211/8 ; **P.L.** 64/27, 99/25, 102/9 [V. 4 ; Pr. 4]. ◒ (Comparație) *Ca un chip ușor de înger e-arătarea adoratei.* O.I 154/12 [V. 1]. ◇ Expr. **După chip și asemănare** v. a s e m ă n a r e [V. 1]. ◒ (Metaforic) Adevărata înfățișare (v. ș i h a i n ă, v e ș m i n t). *Joace unul și pe patru Totuși îu ghici-vei chipu-i.* O.I 196/4 [V. 1]. ✦ Făptură, ființă. *Și din a haosului văi Un mîndru chip se-ncheagă.* O.I 171/28. *Dar vai, un chip aievea nu ești astfel de ireci Și umbra ta se pierde în negurile reci.* O.I 213/15. *Acel portret înfățișa un chip îmbrăcat bărbățește.* P.L. 30/6 ; cf. **O.I** 40/11, 79/3, 192/1 ; **P.L.** 14/5, 57/4, 79/4, 93/13, 93/21, 100/20 [V. 5 ; Pr. 7]. ◒ (Construcție metaforică) **Chip de lut** v. l u t [V. 1]. ✦ **Imagine,** arătare. ◒ (Element de personificare) *Zidirea cea pustie de jale pare plină Și chipul morții pare că-n orice colț îl vezi.* O.I 96/15 [V. 1].

3. Față, obraz, figură. *Ce șoptește ea în taină, cînd privește cu mirare Al ei chip gingaș ?* O.I 80/10. *Iară sufletu-mi se pierde După chipul lău frumos.* O.I 209/24. *Legănîndu-se în unde. În adîncu-i se pătrunde... Și de lună și de stele Și de zbor de rîndurele Și de chipul dragei mele.* O.I 215/13. *Vedea ca-n vis chipul mirelui ei iubit.* P.L. 22/23 ; cf. **O.I** 2/18, 72/17, 72/21, 210/4, 210/13 ; **P.L.** 13/10, 14/6, 90/23 [V. 8 ; Pr. 4]. ◒ (Construcție metaforică) **A-și arunca chipul în mare** v. a r u n c a [V. 1].

II. Fel, mod. ◇ Expr. **A nu avea chip** = a nu putea, a nu avea posibilitatea. *Azi n-ai chip în toată voia... pe copilă s-o dezmierzi.* O.I 155/21 [V. 1]. **În toate chipurile** = a face tot posibilul. *În toate chipurile voi căuta să te uit.* P.L. 70/9 [Pr. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A nu avea chip și nume** v. n u m e [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **chip** (**O.I** 2/18, 29/15, 40/11, 48/22, 72/17, 79/3, 80/10, 98/29, 154/12, 155/21, 171/28, 177/20, 181/23, 192/1, 210/4, 210/13, 211/8, 213/15 ; **O.IV** 430/4 ; **P.L.** 30/6, 30/21, 90/23, 93/13, 100/20, 102/9), **chipul** (**O.I** 44/2, 96/15, 160/36, 209/24, 215/13 ; **P.L.** 13/40, 14/5, 14/6, 22/23, 30/10, 57/4, 64/26, 64/27, 83/33, 93/21, 99/25) **chipu-** (**O.I** 72/21, 196/4), pl. n. ac. **chipuri** (**P.L.** 52/9), **chipurile** (**P.L.** 70/9, 79/14).

***CHIPARÓASĂ** s.f. v. **chiparos**.

CHIPARÓS s.m. **1.** Arbore (*Cupressus sempervirens*). ◒ (Comparație) *Tu, regină a sufletelor — nu ești curată ca izvorul, mlădioasă ca chiparosul ?* P.L. 94/3.

2. (Prin confuzie) Chiparoasă, tuberoză. [Marea] *se mișcă urcîndu-și apele pînă lîngă un boschet de chiparos și roze.* P.L. 97/21 [Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. (**chiparos** (**P.L.** 97/21), **chiparosul** (**P.L.** 94/3).

***CHITĂRĂ** s.f. v. **ghitară**.

CHIUÍ vb. IV. I n t r a n z. A scoate strigăle ascuțite și prelungi (de plăcere). *Să vă admir curajul în vinure vârsate, În stiele sfârlmate, hurii neruşinate Ce chiuie-n orgii?* O.I 23/21 [V. 1].

CI conjuncție **1.** (Cu sens adversativ) Dimpotrivă. *Ghirlanda n-aș alege-o de flori plăpînde, june, Ci falnica cunună a bardului bătrîn.* O.I 17/1. *Nu voi sicriu bogat... Ci-mi împletiți un pat Din tinere ramuri.* O.I 219/7. *Nu mi s-a urît mie cu binele, ci de tine-i rău.* P.L. 12/13 ; cf. **O.I** 17/5, 24/18, 27/20, 38/27, 53/19, 63/5, 64/10, 127/6, 127/27, 133/10, 134/38, 149/5, 157/1, 159/19, 181/15, 218/7, 219/7, 221/3, 223/7, 225/11 ; **O.IV** 366/9 ; **P.L.** 4/17, 6/12, 6/14, 10/26, 12/18, 19/17, 19/38, 37/1, 42/33, 61/34, 77/37, 79/38, 80/24, 81/26, 87/34, 92/35, 92/40, 96/29 [V. 23 ; Pr. 19]. ◇ (Determinat prin „numai") *Împrejur gard nu era, ci numai niște lungi fărușe ascuțite.* **P.L.** 16/3 [Pr. 1]. ◇ Expr. **Nu numai**... **ci** v. n u m a i [Pr. 1].

2. (După o propoziție afirmativă căreia i se opune o afirmație contrară) Totuși, cu toate astea, dar. *Dînd pulberea-mi fărtnii și inima-mi la vînt... Ci tu rămîi în floare ca luna lui aprilie, Cu ochii mari și umezi, cu zîmbet de copil.* O.I 128/7. *Da, mă voi naște din păcat, Primind o altă lege; Cu vecinicia sunt legat, Ci voi să mă dezlege.* O.I 173/16. *Fugeau prin noaptea pustie și rece ca două visuri dragi; ci prin fuga lor auzeau miautele lungi și îndoite ale motanului.* P.L. 12/39 ; cf. **O.I** 76/25, 119/3, 203/5, 204/12 ; **P.L.** 10/26, 22/24, 64/24 [V. 6 ; Pr. 4]. ◆ (După o propoziție ipotetică sau condițională) Dar, însă. *Dacă nu știi, îi-aș arăta Din bob în bob amorul, Ci numai nu te mînia. Ci stai cu bănișorul.* O.I 174/19—20 [V. 2].

CÍFRĂ s.f. Număr, element de calcul. *Zoroastru... făcea cu stelele să se mute din loc cu adîncul grai și socoteala combinată a cifrelor lui.* P.L. 46/32 [Pr. 1].

CINÁ vb. I. T r a n z. A lua masa de seară. *Nemîncat toată ziua, el cină ce-i dăduse buba.* P.L. 16/21 [Pr. 1].

CÍNĂ s.f. Masa de seară. *Se puseră la cină.* P.L. 14/31 [Pr. 1].

CINCI num. card. Număr egal cu acela al degetelor de la o mînă. *Altul... trăind peste cinci sute de ani de acum înainte.* P.L. 41/13 [Pr. 1].

CÍNE pron. I. (Pronume interogativ) a) (În întrebări directe) *Cine e nerod să ardă în cărbuni smarandul rar?* O.I 83/7. *Au cine-i zeul cărui plecăm a noastre inemi?* O.I 115/8. *De la cine ai căpătat tu scrisoarea asta?* P.L. 58/38 [V. 18 ; Pr. 19]. ◒ (Repetiție) *Cine-i acvila ce cade? Cine-i sfînca ce se sfarmă? Cine-i leul ce închide cu durere ochii săi? Cine-i tunetul ce moare umplînd lumea de alarmă?* O.I 28/13—15. *Cine se îndoiește c-o poți face aceasta, cine, că ești în stare s-o faci?* P.L. 75/28. *Ah! cine o spune, cine-o poate spune.* P.L. 77/34. *Cine mă vede și cine mă știe.* P.L. 101/21 [V. 4 ; Pr. 6]. ◇ Expr. **Cine (mai) știe** v. ș t i [V. 1 ; Pr. 9]. **Cine știe cum** v. ș t i [Pr. 1]. **Cine trebă are** v. t r e a b ă [V. 1] ; **b)** (În întrebări indirecte) *Acu om vedè cine-i mai tare!* P.L. 8/41 [Pr. 1]. ◒ (Repetiție) *Eu singur n-am cui spune cumplita mea durere, Eu singur n-am cui spune cumplitul meu amor.* O.I 20/13—14 [V. 2].

2. (Pronume relativ) **Cel ce, acela care.** *Deasupra luiurora se ridică cine poate.* O.I 133/26. *Viitorul și trecutul Sunt a filei două fețe, Vede-n capăt începutul Cine știe să le-nvețe.* O.I 196/12. *A povestit tot, cui îi doarește rana sa.* P.L. 96/24 [V. 5 ; Pr. 4].

3. (Pronume nehotărît) Fiecare, oricine, oricare. *Treacă-n lume cine-o trece.* O.I 198/10. *Cine-o vedea... ar fi gîndit că-i o înmărmurită zînă a undelor.* P.L. 22/25. *Cine-ar fi văzut fața ei de-o durere mută, săpată parcă cu dalta în trăsăturile ei.* P.L. 22/27 [V. 1 ; Pr. 2].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **cine** (**O.I** 28/13, 28/13, 28/14, 28/15, 38/29, 44/3, 52/29, 53/16, 55/12, 71/8, 83/7, 83/29, 101/12, 102/10, 115/8, 121/14, 127/24, 127/24, 133/26, 178/25, 183/4, 194/11, 194/23, 196/12, 198/10, 231/24 ; **P.L.** 6/20, 8/41, 13/16, 17/26, 17/27, 22/25, 22/27, 24/18, 24/20, 25/30, 28/16, 30/26, 36/12, 40/18, 45/36, 48/2, 49/36, 52/20, 55/4, 58/38, 59/5, 64/28, 67/36, 75/8,75/11, 75/28, 75/28, 77/34, 77/34, 78/16, 79/36, 80/15, 84/9, 87/16, 101/16, 101/21, 101/21, g.d. **eui** (**O.I** 20/13, 20/14, 49/8, 55/24, 84/3 ; **P.L.** 3/16, 8/8, 8/11, 8/14, 31/36, 96/24).

CINEVÁ pron. nehot. Oarecine, careva, vreo persoană. *Te-am rugat, mări, rugat Să-mi trimiți prin cineva Ce-i mai mîndru-n valea Ta.* O.I 149/8. *Dacă cineva ar fi prieten glasul izvorului, ar fi înțeles că jălea într-o lungă doină pe Ileana.* P.L. 13/11. *O-zeul meu! gîndi ea sperială, dacă m-ar fi văzut cineva?* P.L. 94/24.

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **cineva** (**O.I** 80/1, 149/8 ; **P.L.** 13/14, 15/6, 15/8, 28/12, 31/31, 32/12, 63/2, 65/12, 75/12, 81/9, 82/27, 94/24), g.d. **cuiva** (**P.L.**30/27).

CINÍSM s.n. Atitudine batjocoritoare, lipsă de respect față de normele morale ; nerușinare. *La Paris, în lupanare de cinismu și de lene... Acolo v-ați pus averea.* O.I 151/7 [V. 1].

CIOÁRĂ s.f. Pasăre (*Corvus*). (În imprecația) *Îndrăgi-i-ar ciorile Și spînzurătorile!* O.I 183/32 [V. 1].

CIOC s.n. Plisc. *Păsări îmblînzite-n cuiburi dislind penele alese, Ciripin-l cu ciocu-n soare, gugiulindu-se cuamor.* O.I 13/9. *Cum nu suntem două pasări, Sub o streașină de stuf, Cioc în cioc să stăm alături.* O.IV 369/3 [V. 3].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **cioc** (**O.IV** 369/3, 369/3), **ciocu-** (**O.I** 13/9).

CIOCÁN s.n. Unealtă folosită la bătut. ◒ (În context figurat) *Convins ca voi el este-n nălțimea-i solitară Lipsită de iubire, cum că principiul rău, Nedreptul și minciuna al lumii duce frîu ; Istoria umană în veci se desfășoară, Povestea-i a ciocanului ce cade pe ițău.* O.I 62/5 [V. 1].

CIOCÍRLIE s.f. Pasăre (*Alauda arvensis*). *Urmărind pe ceruri limpezi cum plutește-o ciocîrlie, Tu ai vrè să spui să ducă către dînsul o solie.* O.I 82/27 [V. 1].

CIÓCLU s.m. Persoană care transportă mortul la groapă. ◒ (Glumeț) *Am spus că-mi trebuiești tu pentr-o comindare, am minții ca toldeauna — în sfîrșit îți concede societatea mea serioasă de ciocli.* P.L. 75/2 [Pr. 1].

CIORĂÍ vb. IV. Intranz. A curge șiroind și producînd un zgomot caracteristic. *Riurile ce ciorăiau mai în jos de brîiele melancoliceîor stînce învățau de la păstorul împărat doina iubirilor.* P.L. 5/5 [Pr. 1].

CIOT s.n. Parte a unui trunchi de copac rămasă după tăiere. ◒ (Metaforic, cu nuanță depreciativă) Persoană fără putere și fără importanță (v. și frunză, grăunte, muscă). *A privi gîndești că pot Ca întreg Aliotmanul să se-mpiedice de-un ciot?* O.I 146/22 [V. 1].

CIÓTUR s.n. Ciot. ◒ (Comparație) *Nasul i se strîmbă și se usucă ca un ciotur de copac.* P.L. 43/33 [Pr. I].

CÍPRU s.m. Chiparos (*Cupressus sempervirens*). ◒ (În context figurat, simbol al gloriei) *Îmbracă-te în doliu, frumoasă Bucovină, Cu cipru verde-neînge antică frunțea ta.* O. I 1/2 [V. 1].

CIREÁȘĂ s.f. Fructul cireșului, de culoare roșie. *Gurița cîteodată parcă-i o cireașă.* P.I. 92/13 [Pr. 1].

CIRÉȘ s.m. Pom (*Prunus avium*). *Atît de fragedă, le-asameni Cu floarea albă de cireș.* O.I 117/2. *Șiruri de cireși scuturá grei omătul trandafiriu a înfloririi lor bogate.* P.L. 51/21. *Prin aleile grădinei ei, vișinii și cireșii înfloriți... tăinuiau cărările risipite într-o viorie și melancolică umbră.* P.L. 54/34; cf. P.L. 44/11 [V. 1; Pr. 3].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **cireș** (O.I 117/2); pl. n. ac. **cireși** (P.L. 44/11, 51/21), **cireșii** (P.L. 51/31).

CIRIPÍ vb. IV. Intranz. A emite sunete ascuțite și uniforme. *Păsări îmbătrîzite-n cuiburi distînd penele alese, Ciripind cu ciocu-n soare.* O.I 13/9. *Ale păsărilor neamuri Ciripesc pitite-n ramuri.* O.I 121/16 [V. 2].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 pl. **ciripesc** (O.I 121/16); ger. **ciripind** (O.I 43/9).

CIRIPITÓR, -OÁRE adj. Care ciripește. *Ce cauți... unde păsările-ntr-una Se-ntrec cu glas ciripitor?* O.I.228/4 [V. 1].

CITÁ vb. I. Tranz. I. A menționa, a pomeni. *Și eu voi drapîndu-și nuia, vă citează toți nerozii, Mestecînd veacul de aur în noroiul greu al prozei.* O.I 149/29 [V. 1].

2. A reproduce. *Nu ezităm de-a cita cîteva pasaje dintr-o epistolă.* P.L. 65/15 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 pl. **citează** (O.I 149/29); inf. a **cita** (P.L. 65/15).

CITÍ vb. IV. Tranz. (Și în forma *ceti*) **1.** (Folosit și absol.) A parcurge un text pentru a lua cunoștință de cele scrise. *Ci tu cîteși scrisori din roase plicuri.* O.I 119/3. *Cartea mea celind-o în șir rămîne neînțeleasă.* P.L. 42/41. *El deschise cartea, aruncă mărgeaua și începu a ceti.* P.L. 54/19; cf. O.I 65/15; P.L. 27/41, 30/32, 38/7, 38/7, 50/24, 60/17, 66/2 [V. 2; Pr. 9].

2. A descifra, a interpreta. *Magul, paza războinării, a citit semnul lințors.* O.I 45/3 [V. 1].

3. Fig. A descoperi gîndul sau sentimentele cuiva din expresia feței. *Iubind în taină am păstrat tăcere, Gîndind că astfel o să-ți placă ție, Căci în priviri citeam o vecinicie De-ucigătoare visuri de plăcere.* O.I 200/3 [V. 1]. ◒ (Metaforic) *Zîmbirea lui deșeaptă, adîncă și lăcută, Privirea-i ce citește în sufletе-omenești... Cea grupă zdrențuită în cale-i o salută.* O.I 61/27 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 2 sg. **cîteși** (O.I 119/3), 3 sg. **citește** (O.I 61/27), imp. 1 sg. **citeam** (O.I 200/3), p.s. 3 sg. **ceti** (P.L. 30/32, 60/17), p. c. 3 sg. a **cetit** (O.I 45/3), m.m.c.p. 3 sg. **citise** (P.L. 66/2); conj. prez. 3 sg. să **citească** (P.L. 27/41, 38/7); inf. a **citi** (P.L. 50/24), a **ceti** (P.L. 54/19); ger. **citind** (P.L. 38/7), **cetind** (O.I 65/15; P.L. 42/41). — Variantă: **ceti** (O.I 45/3, 65/15; P.L. 30/32, 38/7, 42/41, 54/19, 60/17) vb. IV.

***CITÍRE** s.f. v. cetire.

CITITÓR s.m. (Și în forma *cetitor*) **1.** Persoană care citește. *Cu drept cuvînt cetitorul va fi clătit din cap și va fi întrebat: prin mintea cărui muritor treceau acestea idei?* P.L. 26/4 [Pr. 1].

2. (Determinat prin „de zodii") Astrolog. *Feți-frumoși cu păr de aur, zmei cu solzii de oțele, Cititorii cei de zodii și șagalnicul Pepele.* O.I 85/22 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **cetitorul** (P.L. 26/4); pl. n. ac. **cititorii** (O.I 85/22). — Variantă: **cetitór** (P.L. 26/4) s.m.

CIUBÓTĂ s.f. (Mold.) Cizmă. *Un băiet de țigan... cu ciubote în care ar fi încăput întreg... mișca niște coarde false.* P.L. 26/39 [Pr. 1]. ◒ (Metaforic) *Prin bălțile de noroi... treceau niște ciubote mari.* P.L. 26/13 [Pr. 1].

CIUBÚC s.n. Pipă (orientală) cu țeava lungă. *Bine-ți pare... Să oftezi dup-a ta față, cu ciubucul între dinți?* O.I 83/11 [V. 1].

CIUDÁT, -Ă adj. I. (Despre lucruri sau noțiuni abstracte) Neobișnuit, straniu, bizar. *Această despărțire a individualității lui se făcu izvorul unei cugetări ciudate.* P.L. 45/17. *Acea fercastă dedea într-o chilie, pe părețîi cărei erau aruncate cu creionul fel de fel de schițe ciudate.* P.L. 73/27. *Îi veni ideea ciudată că pictorul are de gînd să dеie paravanul într-o parte.* P.L. 84/36; cf. P.L. 33/3, 38/3, 39/23, 43/6, 74/8, 80/6, 89/16, 89/36, 92/9 [Pr. 12]. ◇ (Adverbial, cu valoare de propoziție exclamativă) *Camera obscură, viața cea trecută a unui om, ce se numea Dionis, ciudat — el visase!* P.L. 38/8. *Numai umbra lui proprie stătea dreaptă în părete, parcă suridea, și — ciudat! — avè ochii albaștri.* P.L. 60/28. *Îți pare ciudat astu... dar și mie.* P.L. 89/16; cf. P.L. 20/5, 35/8, 38/13, 38/15, 45/17, 53/4, 62/28, 88/26, 90/25 [Pr. 12].

2. (Despre oameni) Curios, straniu. *Pe denaintea lui treceau ființe ciudate.* P.L. 60/24 [Pr. 1]. ◒ (Ironic) *Noi avem în veacul nostru acel soi ciudat de barzi, Care-ncearcă prin poeme să devie cumulanzi.* O.I 137/19 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **ciudat** (O.I 137/19; P.L. 74/8, 80/6, 92/9), **ciudată** (P.L. 38/3, 43/6, 84/36, 89/16, 89/36), g.d. **ciudate** (P.L. 45/17, 73/27), **ciudatei** (P.L. 39/23); pl. n. ac. **ciudate** (P.L. 36/3, 60/24).

CIÚDĂ s.f. Necaz, supărare. *Şi mi-i ciudă cum de vremea Să mai treacă se îndură.* O.I 106/13. *Zise încet şi c-un fel de ciudă: — Ieronim, te muşe!* P.L. 95/14 [V. 1; Pr. 1].

CIÚMĂ s.f. Figurat. Pacoste, năpastă. ◒ (Depreciativ) *Şi aceastâ ciumă-n lume şi aceste creaturi Nici ruşine n-au să ieie în sminţitele lor guri Gloria neamului nostru spre-a o face de ocară.* O.I 151/3 [V. 1].

***CIURUÍ** vb. IV v. **ciorâi**.

CIÚTĂ s.f. Cerboaică. ◒ (Personificare) *Împrejuru-ne s-adună... Cerbi cu coarne râmuroase, Ciute sprintene de munte.* O.I 101/20 [V. 1].

CÍLŢI s.m. pl. Fire scurte şi groase de cinepă rămase ca deşeuri de la darac. ◒ (Comparaţie) *O, tu erai cu barba-n noduri ca şi cîlţii cînd nu-i periî.* O.I 83/11 [V. 1].

* **CÍINE** s.m. v. **câine**.

CÍMP s.n. (1), s.m. (2) **1.** Cîmpie. *Ca unse cu var Lucese ziduri, ruine pe cîmpul solitar.* O.I 69/10. *Şuieram l-a ei chemare, Ş-am ieşit în cîmp rîzînd.* O.I 111/4. *Ştia sigur cum că venise în cîmp ca să citească.* P.L. 38/6; cf. **O.I** 3/21, 6/4, 67/28, 83/33, 148/3, 148/10, 231/14; **O.IV** 366/9 [V. 10; Pr. 1]. ◒ (Element de personificare) *De-aş fi, mîndră, rîuşorul Care dorul şi-l confie cîmpului, Ţi-aş spăla c-o sărutare. Murmurare, Crinii albi ai slnului!* O.I 5/9; cf. **O.I** 5/27 [V. 2].

2. Întindere, ţinut. *N-oi uita vreodată, dulce Bucovină, ... Apele lucinde-n dalbe diamante Peste cîmpii-n zori.* O.I 9/6. *Nălut mişcă valuri blonde pe cîmpii cuprinşi de maur.* O.I 43/1 [V. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **cîmp** (**O.I** 3/21, 67/28, 111/4, 231/14; **O.IV** 366/9; **P.L.** 38/6), **cîmpul** (**O.I** 69/10, 83/33, 148/3, 148/10), g.d. **cîmpului** (**O.I** 5/9, 5/27); pl. n. ac. **cîmpii** (**O.I** 6/4, 9/6, 43/1).

CÎMPENÉSC, -EÁSCĂ adj. Rustic. *Şi armonia cîmpenească împle sara cu mîile ei de glasuri.* P.L. 39/18 [Pr. 1].

CÎMPÍE s.f. Şes, cîmp. *De-a lui maturi sunt unite cîmpii verzi şi ţări ferice.* O.I 43/13. *Bogată în întinderi stă lumea-n promoroacă, Ce sale şi cîmpie c-un luciu văl îmbracă.* O.I 69/8. *El era întins pe o cîmpie cosită.* P.L. 37/37; cf. **O.I** 26/19, 45/12, 54/7, 72/4, 146/2, 148/6; **P.L.** 78/8 [V. 8; Pr. 2]. ◒ (Personificare) *Să mai privesc o dată cîmpia-nfloritoare, Ce zîzele-mi copile şi albe le-a ţesut, Ce auzi o dată copila-mi murmurare, Ce jocurile-mi june, zburdarea mi-a văzut.* O.I 6/2 [V.1]. ◒ (Construcţii metaforice, cu referire la bolta senină a cerului) **Cîmpie senină** (**şi cîmpiile azure**) v. **şi** arc, catapeteusmă, lan, mormînt, ocean, tărîe). *Trecut-ai cînd ceru-i cîmpie senină, Cu rîuri de lapte şi flori de lumină.* O.I 37/6. *Din tainica pădure Apare luna mare cîmpiilor azure, Umplîndu-le cu ochiul ei mîndru, triumfal.* O.I 63/9 [V. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **cîmpie** (**O.I** 37/6, 45/12, 69/8, 72/4, 148/16; **P.L.** 37/37), **cîmpia** (**O.I** 6/21); pl. n. ac. **cîmpii** (**O.I** 26/19, 43/13, 146/2), **cîmpiile** (**O.I** 54/7), g.d. **cîmpiilor** (**O.I** 63/9; **P.L** 78/8).

CÎND adv. **I.** (În propoziţii interogative) În ce moment, în ce epocă. *Unde le duci? Cînd o să vii?* O.I 118/12. *Unde ai văzut vrodată aste ţări necunoscute? Cînd se petrecur-aceste? La o mie patru sute?* O.I 155/20. *Meştere Ruben, oare cînd voi ajunge să pricep adîncimea ta?* P.L. 42/15; cf. **P.L.** 74/23 [V. 2; Pr. 2]. ◇ (Corelativ) **Cînd ... cînd ...** = (arătînd o alternare şi o succesiune) cîteodată ... altădată, ba ... ba. *Aşezînd genunchi şi mînă cînd pe-un colţ cînd pe alt colţ Au ajuns să rupă gratii ruginite-a unei bolţi.* O.I 76/21. *Cu eolavie adîncă ne-nvîrteau* [vechii dascăli] *al minţii scripet, Legîndnd cînd o planetă, cînd pe-un rege din Egipet.* O.I 140/22. *Înotînd cînd pe o coastă, cînd pe spate.* P.L. 100/31; cf. **O.I** 152/14 [V. 6; Pr. 2]. ◇ Loc. adv. **Din cînd în cînd** = din timp în timp. *Şi din cînd în cînd vărsate mîndru lacrimele-ţi şad.* O.I 83/1. *Numai din cînd în cînd trecea pe lîngă el cîte-un tînăr cavaler, cu căciula furcănească.* P.L. 44/11. *Din cînd în cînd steleau înaintea unei oglinzi, cu capetele răzimate unul de altul şi rîdeau.* P.L. 64/20; cf. **P.L.** 11/22, 28/32, 39/5, 51/40, 64/19, 75/16, 78/31, 81/12, 81/18, 100/30, 101/28 [V. 2; Pr. 28].

II. (Cu valoare de conj uncţie) **1.** (Introduce o propoziţie temporală) **a)** În momentul în care. *Din ce în ce mai singur mă-ntunec şi înghe, Cînd tu te pierzi în zarea eternei dimineţi.* O.I 114/14. *Cînd voi muri, iubilo, la creştet să nu-mi plîngi.* O.I 129/7. *Adesea, cînd mă sui pe o piatră naltă îmi pare că ... am încremenit şi am devenit o statuă de bronz.* P.L. 87/30; cf. **O.I** 9/19, 10/10, 13/1, 14/6, 15/15, 15/20, 17/14, 17/16, 18/3, 18/11, 18/19, 19/7, 26/3, 27/21, 29/20, 31/1, 32/30, 35/23, 37/5, 37/7, 37/15, 38/15, 38/15, 41/1, 44/6, 53/2, 55/13, 59/29, 61/9, 61/20, 64/21, 66/11, 67/9, 69/14, 71/5, 80/2, 80/9, 80/13, 80/23, 80/27, 82/16, 84/40, 85/10, 92/11, 96/29, 97/30, 98/22, 106/6, 106/8, 106/15, 108/11, 108/21, 116/7, 120/15, 122/20, 130/1, 130/12, 130/18, 134/31, 136/14, 137/11, 140/1, 141/4, 146/21, 152/11, 154/14, 154/38, 155/17, 157/17, 157/25, 157/34, 159/2, 159/13, 159/16, 160/21, 160/36, 162/5, 162/12, 162/33, 164/7, 164/15, 165/11, 168/4, 168/9, 174/23, 174/29, 175/3, 175/19, 177/27, 186, 186/1, 186/15, 187/13, 187/21, 194/15, 204/5, 204/7, 206/9, 211/13, 211/14, 219/19, 221/22, 223, 223/1, 226/9, 232/9, 234/13, 235/10; **O.IV** 364/1, 365/15, 366; **3** 432/34; **P.L.** 4/23, 4/36, 5/4, 5/20, 6/32, 8/11, 8/29, 10/5, 11/21, 11/28, 13/31, 14/17, 16/2, 16/31, 17/5, 19/22, 21/1, 21/25, 22/4, 23/17, 23/19, 23/27, 25/29, 30/23, 32/11, 37/4, 39/1, 42/32, 42/37, 42/38, 44/36, 47/32, 48/1, 48/10, 48/11,48/31, 64/8, 65/24, 68/15, 68/35, 68/37, 69/5, 74/1, 75/33, 78/6, 85/32, 86/24, 87/12, 88/11, 89/21, 91/34, 97/13, 98/2, 99/10, 99/27, 101/17, 102/4 [V. 114; Pr. 58]. ◒ (Repetiţie) *Al vieţii vis de aur ca un fulger, ca o clipă-i, Şi-l visez, cînd cu-a mea mînă al tău braţ rotund, îl pipăi, Cînd pui capul tu pe pieptu-mi şi bătăile îi numeri, Cînd sărut cu-mpătimire ai tăi albi şi netezi umeri Şi cînd sorb al tău răsuflet în sufletarea vieţii mele Şi cînd inima ne creşte de un dor, de-o dulce jele, Cînd pierdută razimi faţa de-arzătorul meu obraz.* O.I 82/4—9. *Tot una-i dacă astăzi sau mîne o să mor, Cînd voi să-mi piarză urma în mintea lăutar, Cînd voi să uiţi norocul visat de amîndoi.* O.I 127/14, 15. *Tolul era lipsă de viaţă şi voinlă, Cînd nu s-ascundea nimica, deşi tot era ascuns ... Cînd păţruns de sine însuşi odihnea cel nepătruns.* O.I 132/15—16. *Cînd gîndea cum i-ar lua capul el de aur în mîini şi i-ar topi ochii cu sărutările lui, Cînd gîndea că mijlocul ei cel*

dulce s-ar putè odihni cuprins de brațele lui . . . li venea să nebunească. P.L. 57/13—15; cf. **O.I** 186/19, 186/21, 186/23, 232/11, 232/12, 232/19, 232/21, 232/23 [V. 18; Pr. 2] ◇ (**Precedat de prepoziții, cu sensul determinat de acestea**) **Pe cînd** = în timp ce. *Deasupra luturora se ridică cine poate, Pe cînd alții stînd în umbră și cu inima smerită Neștiuți se pierd în taină ca și spuma nezărită.* O.I 133/27. *O să-ți spuie de panglice, de volane și de mode, Pe cînd inima ta bate ritmul sfînt al unei ode.* O.I 159/12. *Pe cînd degetele mele torceau un fir, gîndurile mele torceau un vis.* P.L. 7/35; cf. **O.I** 4/15, 30/12, 50/3, 67/19, 114/7, 132/11, 148/31, 152/26, 157/24, 159/6, 162/38, 164/8, 164/14, 207/6, 209/19, 216/17, 220/11, 221/10, 234/11; **O.IV** 432/12; **P.L.** 5/10, 7/24, 16/26, 17/37, 21/10, 21/22, 37/17, 41/31, 52/17, 68/7, 68/9, 78/20, 80/23, 81/24, 83/1 [V. 22; Pr. 16]. ◒ (**Repetiție**) *Pe cînd nu era moarte, nimic nemuritor, . . . Pe cînd pămîntul, ceriul, văzduhul, lumea toată Erau din rîndul celor ce n-au fost niciodată.* O.I 115/1—5. *Într-o clipă gîndul poartă îndărăt cu mii de veacuri . . . pe cînd viață nu era, nici neființă, Pe cînd totul era lipsă de viață și voință.* O.I 132/13—14. *În vremea veche, pe cînd oamenii cum sunt ei azi, nu erau decît germenii viitorului pe cînd Dumnezeu călea . . . pietroasele pustii ale pămîntului . . . trăia un împărat.* P.L. 1/1—2 [V. 4; Pr. 2]. **De cînd** = **din momentul în care.** *Șapte ani de cînd plecat-ai, zburător cu negre plete.* O.I 83/31. *De cînd căzu un trăsnet în dom.* O.I 96/16. *De cînd a venit, se zbuciumă în piua în care-ai încuiat-o tu.* P.L. 8/22; cf. **O.I** 83/25, 97/3; **O.IV** 333/8; **P.L.** 3/7, 7/34, 16/19, 45/24, 60/34, 61/8, 61/21 [V. 5; Pr. 8]. ◒ (**Repetiție**) *Că de cînd nu ne-am văzut Multă vreme a trecut Și de cînd m-am depărtat, Multă vreme am îmblat.* O.I 123/3—5. *De cînd ai lăsat să-ți crească perciuni și de cînd porți caftan jidovesc?* P.L. 60/32—33. *De cînd le-am văzut, de cînd știi tu — căci tu știi că eu le iubesc.* P.L. 69/4 [V. 2; Pr. 4]. **Pînă cînd** = pînă în timpul în care, atîta cît. *Valurile . . . mină înlnecoase lumea lor albastră, pînă cînd deodată rîul împiedecat de stînci și munți s-adună între codri ca marea oglindă a mării.* P.L. 52/4 [Pr. 1]. (**Cu nuanță modală**) *La aceste academii de științi a zînei Vineri . . . Tu le vezi primind elevii cei îmberbi în a lor clas, Pînă cînd din școala toată o ruină a rămas.* O.I 140/14 [V. 1].

b) (**Indică legătura neașteptată între două acțiuni**) **Și (deodată).** *Cînd deodată lu răsărișI în cale-mi, Suferință lu, dureros de dulce.* O.I 199/5. *Veni iar la ospăț; cînd, prin bolțile ferestelor, la lumina lunei, văzură două dealuri lungi de apă.* P.L. 7/6. *El trecu prin strada înlunecoasă . . . cînd auzi în urmă-i un pas sever, regulat ca al unui soldat, și recunoscu că-i al lui Castelmare.* P.L. 95/30; cf. **P.L.** 16/27, 17/2, 96/4 [V. 1; Pr. 5]. ◇ (**Exprimînd surprindere în fața unui eveniment neașteptat, în expr.**) **Cînd colo** v. c o l o [Pr. 1].

c) (**Cu nuanță concesivă-condițională**) **Deși, cu toate că; în vreme ce.** *De ce boală și moartea să fie partea voastră, Cînd ei în bogăția cea splendidă și vastă petrec ca și în ceruri, n-au timp nici de-a muri.* O.I 59/24. *Pătimaș și îndărătnic s-o iubești ca un copil Cînd ea-i rece și cu ioane ca și luna lui aprilI?* O.I 157/28. *E ușor a scrie versuri Cînd nimic nu ai a spune.* O.I 226/6; cf. **O.I** 157/32, 227/8 [V. 5]. ◒ (**Repetiție**) *Cînd tot se-nveselește, cînd toți aici să-ncîntă, Cînd toți își au plăcerea și zile fără nori, Un suflet numai plînge.* O.I 6/1—2. *O, moartea e-un haos, o mare de stele, Cînd viața-i o baltă de vise rebele; O, moartea-i un secol cu sori înfloriI, Cînd viața-i un basmu pustiu și urît.* O.I 38/10—12 [V. 4].

2. (**Introduce propoziții relative în legătură cu noțiuni de timp**) (**În**) **care.** *Vai! tot mai gîndești la anii, cînd visam în academii.* O.I 140/15. *Maria . . . intra îmbrăcată ca băiet, ca în noaptea aceea cînd se văzură pentru întîia oară în apropiere.* P.L. 64/12. *Eu am momente cînd sunt trist.* P.L. 74/36 [V. 1; Pr. 2].

3. (**Introduce propoziții cauzale, avînd o nuanță temporală**) **Deoarece, de vreme ce.** *Ce a scos din voi Apusul, cînd nimic nu e de scos?* O.I 151/10. *Vă mirați, cum de minciuna astăzi nu vi se mai trece? Cînd vedem că toți aceia care vorbe mari aruncă Numai banul îl vînează și cîștigul fără muncă.* O.I 151/19. *Azi, cînd fraza lustruită nu ne poate înșela. Astăzi alții sunt de vină, domnii mei, nu este-așa?* O.I 151 21 [V. 3].

4. (**Introduce propoziții condiționale, uneori cu o nuanță temporală**) **Dacă, de.** *Virtutea e ușoară Cînd ai ce-ți trebuiește.* O.I 60/7. *Dar și mai bine-i, cînd afară-i sloată, Să stai visînd la foc.* O.I 119/7. *Ah, cine ar mai vrè să trăiască, cînd i s-ar spune de mic încă, în loc de povești, adevărata stare de lucruri.* P.L. 48/3; cf. **O.I** 59/27, 60/9, 60/13, 83/11, 84/5, 120/12, 123/23, 127/9, 127/23, 130/3, 134/7, 147/7, 196/25; **P.L.** 12/4, 12/5, 56/5, 56/8, 56/23, 86/16, 102/16 [V. 15; Pr. 8]. ◒ (**Repetiție**) *Cînd plouă, toate grînele cresc; cînd Dumnezeu vrea, tu gîndești ceea ce gîndesc îngerii.* P.L. 53/13. *De ce să mă îmbrac Amorul cu vălul rușinei . . . cînd te iubesc, cînd aș primi să fiu servitoarea ta, numai să mă suferi într-un colț al casei în care vei locui tu.* P.L. 86/7. *Cînd piciorul ei atinge marea, cînd simte apele muindu-i corpul, surisul ei devine iar nervos și sălbatec ca toată copilăria ei.* P.L. 100/25 [Pr. 6]. ◇ **Ca și cînd** = (**introduce propoziții comparative-condiționale**) **Parcă.** *Vesela albină Cu galanterie de buze-i s-aninâ, Ca și cînd i-ar zice: ...Au nu știi tu oare Cum că a ta gură-i cea mai dulce floare?*" O.IV 365/31. *Îl tună de mînă pe Făt-Frumos, ca și cînd ar fi vrut să-i spuie ceva în taină.* P.L. 10/24. *Lampa filfîia lungă, ca și cînd ar fi vrut s-ajungă tavanul.* P.L. 45/10; cf. **P.L.** 12/30, 18/37, 17/8, 68/18, 78/31, 88/18, 92/27, 94/27 [V. 1; Pr. 10]. ◒ (**Repetiție**) *Viața-mi . . . cură încet repovestită de o străină gură. Ca și cînd n-ar fi viața-mi, ca și cînd n-aș fi fost.* O.I 71/7. *Să fie neagră umbra în care-oi fi perit. Ca și cînd niciodată noi nu ne-am fi găsit, Ca și cînd anii mîndri de dor ar fi deșerți.* O.I 127/18—19 [V. 4].

CÎNDVĂ adv. nehot. Într-un moment (nehotărît) din trecut sau din viitor. *Iar cărările vieții fiind grele și înguste, Ei încercară să le treacă prin proiecție de fuste, Dedicînd broșuri la dame a căror bărbați ei speră C-ajungînd cîndva miniștri le-a deschide carieră.* O.I 137/26 [V. 1].

CÎNE s.m. Animal (*Canis domesticus*). *Ș-aceluia, Părinte, să-i dai coroană scumpă. Ce-o să amuște cîinii, ca inima-mi s-o rumpă.* O.I 116/12. *Numai pe ici, pe colo auzea cîinii urlînd la lună.* P.L. 44/24 [V. 1; Pr. 1]. ◇ (**În imprecații**) *Mînca-i-ar inima cînii!* O.I 183/9 [V. 1].

CÎNEPĂ s.f. Fibrele textile scoase de pe tulpina plantei cu acest nume. *Ea era blondă, foarte blondă, cu părul ca un caier de cînepă.* P.L. 67/33 [Pr. 1].

CÎNT s.n. **1.** Cîntec, melodie. *Să-ți cînt dulce, dulce tainic, Cîntul jalnic.* O.I 4/25. *Și mîi de glasuri slabe încep sub bolta largă Un cînt frumos și dulce-adormilor sunînd.* O.I 94/10. *Să mor pătruns de jalea amorului meu sfînt, Ca lebăda ce moare de propriul ei cînt.* O.IV 436/16; cf. **O.I** 4/8, 9/8, 75/18, 96/27, 98/28 [V. 8]. ◒ (Repetiție) *Cîntă-mi, cîntă-mi, cîntă-mi!* O.I 4/25. *Și mîi de glasuri slabe încep sub bolta largă Un cînt frumos și dulce-adormilor sunînd.* O.I 94/10. *Să mor pătruns de jalea amorului meu sfînt, Ca lebăda ce moare de propriul ei cînt.* O.IV 436/16; cf. **O.I** 4/8, 9/8, 75/18, 96/27, 98/28 [V. 8]. ◒ (Repetiție) *Îi răsăltă ușurel! Dar pe cîte dureroase Cîntu-i mistic le apasă, Cîntu-i blînd încetinel.* O.I 13/9—10 [V. 2]. ◒ (Element de personificare) *Iar eco își rîde de blîndele pîlngeri, De junii amanți Și rîul repetă ca cîntul de îngeri În repede danț.* O.I 5/21. *Ca zefirii ce adie Cînturi dulci ca un fior... Astfel notele murinde... Zbor sub mina-ți tremurînde.* O.I 18/10. *Va geme de patemi Al mării aspru cînt.* O.I 218/6 [V. 3]. ◒ (În contexte figurate) *Sublim însă e cîntul cînd țipă și ia-n goană Talazurile negre ce turbă, se răstoarnă.* O.I 17/16. *Căci vorba voastră sună ca plînsu la cununie, Ca cobea ce îngînă un cînt de veselie, Ca rîsul la mormînt.* O.I 25/20; cf. **O.I** 9/24 [V. 3]. ◒ (Repetiție) *Urmeze încă-n cale-ți și lacrima duioasă, Ce junii toți o varsă pe trist mormîntul tău, Urmeze-ți ea prin zboru-ți în cînturi ținguioase, În cînturi răsunînde suspine-armonioase, Colo, în Eliseu.* O.I **1/23—24** [V. **2**]. ◒ (Construcții metaforice) **A porni adînceul cînt de jale** v. p o r n i [V. **1**]. **Cîntul unei dulci evlavii** v. e v l a v i e [V. **1**].

2. (La pl.) Poezii, poeme. *O, vino iar! Cuvinte dulci inspiră-mi, Privirea ta asupra mea să plece, Sub raza ei mă lasă a petrece Și cînturi nouă smulge tu din lira-mi.* O.I 120/8. *S-a dus amorul, un amic Supus amîndorura, Deci cîntu-i mele zic Adio tuturora.* O.I 181/3. *Neînțeles rămîne gîndul Ce-ți străbate cînturile.* O.IV 396/14 [V. 3].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **cînt** (**O.I** 9/24, 25/20, 75/18, 91/10, 98/21, 98/23, 218/6; **O.IV** 430/16), **cîntul** (**O.I** 4/8, 4/25, 5/23, 17/16, 120/16, 158/6), **cîntu-** (**O.I** 13/9, 13/10), ; pl. n. ac. **cînturi** (**O.I** 1/23, 1/21, 9/8, 18/10, 96/27, 120/8; **O.IV** 396/14), g. d. **cînturilor** (**O.I** 184/3).

CÎNTÁ vb. I. Intranz. **1.** (Despre oameni) A executa o melodie. *O duc ciutind prin tainiți și pe sub negre bolți, A misticei religii întunecoase cete.* O.I 92/21. *Elecare din ele să poată cînta ca dînsul.* P.L. 5/1. *Ea-l puse între florile din fereastă și cînta de veselie.* P.L. 11/28; cf. **O.I** 2/15 [V. 2; Pr. 2]. ◒ (Element de personificare) *Și sufletul acela, ce cîntă amorții, E inima mea tristă, ce n-are mîngîiere.* O.I 6/6. *Apele păreau că lăîră, numai tunetul cînta adînc ca un proroc al perzării.* P.L. 9/18 [V. 1; Pr. 1]. ◒ (În context figurat) *Dar poate acolo să fie castele... Cu rîuri de foc și cu poduri de-argint, Cu fărmuri de smirnă, cu flori cari cîntă.* O.I 38/4 [V. 1]. ◇ (Despre instrumente muzicale) *Înginat de glas de ape Cîntă-un corn cu-nduioșare.* O.I 103/11. *Un înger... cînta din arfă un cîntec atît de cunoscut.* P.L. 53/31 [V. 1; Pr. 1]. ◒ Tranz. (În context figurat) *Eol pe-a sa arpă blînd răsunătoare Cîntă-n nopții dulce, mistică cîntare, Cînt din Valhala.* O.I 9/23 [V. 1]. ◇ Tranz. *Vara doina mi-o ascult Pe cărarea spre izvor... Umplîndu-și cofeile Mi-o cîntă femeile.* O.I 123/18. *Oare nu cîntă ei ceea ce gîndesc eu?* P.L. 53/37 [V. 1; Pr. 1]. ◒ (În contexte figurate) *Eșfi tu nota răzlăcită Din cîntarea sferelor, Ce eternă, nefinită, Îngerii o cîntă-n cor?* O.I 19/4. *Flori cîntau în aer.* P.L. 51/23 [V. 1; Pr. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A face valul să cînte, a pune stenuș să zboare** v. v a l [V. 1]. ◇ (Complementul arată cîntecul) *De-aș avè o porumbiță Cu chip alb de copiliță... I-aș cînta doina, doinița.* O.I 2/22. *Un înger alb, îngenuncheat, cu mîinile unite care cîntă o rugăciune divină.* P.L. 36/29; cf. **O.I** 2/23, 3/17 [V. 3; Pr. 1]. ◇ Tranz. (Cu complement intern) *Să-ți cînt dulce, dulce tainic, Cîntul jalnic.* O.I 4/24; cf. **O.I** 4/26 [V. 2]. ✦ **A urzi, a prezice.** ◒ (Element de personificare) *Roiuri de unde — le-a spus* [lăutarilor] *cum cîntă ursitorile cînd urzese bînele oamenilor.* P.L. 23/18 [Pr. 1]. ◒ Tranz. (Metaforic) *Viscolul iernei moarte îi cîntă. Moarte, ți rîde lot demprejur.* O.I 26/23 [V. 1].

2. (Despre păsări, insecte) **A scoate sunete** caracteristice speciei. *Cucul cîntă, mierle, presuri — Cine știe să le-asculte?* O.I 121/13. *Pînă ce cîntă cucoșul ea suge inimele celor ce mor.* P.L. 17/28. *Un greier răgușit cîntă în sobă.* P.L. 45/1; cf. **P.L.** 51/26, 51/38 [V. 1; Pr. 4].

3. A compune, a scrie versuri. *Eu n-aș alege lira vibrîndă de iubire, Ci ceea care falnic îmi cîntă de mărire.* O.I 17/5. *Ruga-m-aș la Eralo, să cînt ca Tine, barde.* O.I 17/22. *Și-n această sărbeie, te inspiră, cîntă, barde.* O.I 46/3; cf. **O.I** 9/16, 17/24 [V. 5]. ✦ Tranz. **A evoca, a descrie în versuri.** *Bolfiac cîntă iobagul și-a lui lanțuri de aramă.* O.I **32/1**. *Încorda-voi a mea lîră să cînt dragostea?* O.I 140/5 [V. 2]. ◒ (Construcție metaforică) **A cînta în pîlngeri = a boci, a jeli** (v. și p l î n g e, s c u z e). *Iar doi îngeri cîntă-n pîlngeri, Pîlng în noapte dureros, Și se sting ca două stele.* O.I 13/16 [V. 1]. ✦ Tranz. **A glorifica, a preamări.** *Văd poeți ce-au scris o limbă, ca un fagure de miere... Văcărescu cîntînd dulce a iubirei primăvară.* O.I 31/10. *Veselul Alecsandri... acum rîde printre lacrimi cînd o cîntă pe Dridri.* O.I 32/30. *Închinînd ale lor versuri la puternici, la cucoane Sunt cîntați în cafenele și fac zgomot în saloane.* O.I 137/22 [V. 3].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **cîntă** (**O.I** 3/17, 6/6, 9/23, 17/5, 26/23, 32/30, 103/14, 121/13; **P.L.** 17/28), 3 pl. **cîntă** (**O.I** 13/16, 19/4, 123/18; **P.L.** 23/18, 53/37), **cînt** (**O.I** 38/4), **sînt cîntați** (**O.I** 137/22), imp. 1 sg. **cîntam** (**O.I** 4/26), 3 sg. **cînta** (**O.I** 32/1; **P.L.** 9/18, 14/28, 36/29, 45/1, 51/38, 53/31), 3 pl. **cîntau** (**P.L.** 51/23, 51/26); conj. prez. 1 sg. să **cînt** (**O.I** 4/24, 9/16,17/22, 17/21,140/5); 3 sg. să **cînte** (**O.I** 36/17); opt. prez. 1 sg. aș **cînta** (**O.I** 2/22, 2/23); imper. 2 sg. **cîntă** (**O.I** 46/3); inf. **cînta** (**P.L.** 5/4); ger. **cîntînd** (**O.I** 2/15. 31/10, 92/21).

***CÎNTĂR** s.n. v. **ciutari.**

CÎNTĂRE s.f. **1.** Cîntat. *El încetă din cîntare Și-i grăi cu grai de jele.* O.I 67/11 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Foșnire, zgomot ușor. *Cîntarea în cadență a frunzelor, ce freme. Născur-acolo-n mine șoptiri de-un gingaș dor.* O.I 8/3 [V. 1].

2. Cîntec. *N-auzi cîntări, nu vezi lumini de baluri.* O.I 202/2. *Ce dulce-mi va suna Cîntarea de bucium.* O.I 225/4. *Îngerii ce treceau surîzînd pe lîngă el înginau cîntările ce lui îi treceau prin minte.* P.L. 53/26; cf. **O.I** 4/20, 88/5, 94/11, 123/12 [V. 6; Pr. 1]. ◒ (În contexte figurate) *Sufletul vostru: un înger, inima noastră o lîră, Ce la vîntul cald ce-o mișcă, cîntări molcome respiră.* O.I 35/29. *Vrei să dau glas acelei guri Ca dup-a ei cîntare Să se ia munții cu păduri Și insulele-n mare.* O.I 178/14. *Tu ești ca o vioară, în care sînt închise toate cîntările.* P.L. 42/21; cf. **O.I** 9/23 [V. 3; Pr. 1]. ◒ (Metaforic) *Sau văd nopți ce-ntind deasupră-mi oceanele de stele, Zile cu trei sori în frunte, verzi dumbrăvi de filomele. Cu izvoare-ale gîndirei*

şi cu rîuri de cîntări. O.I 31/6 [V. 1]. ◒ (Construcţii metaforice) **Cîntarea sferelor** v. s f e r ă [V. 2]. **Cîntare întrupată** v. î n t r u p a t [V. 2]. **Cîntarea ce o întoană Eol dulce** = suflare lină de vînt (v. ş i d e m o n, m i r e). *Ca visul e cîntarea ce-o-ntoană Eol dulce.* O.I 17/12 [V. 1]. ✦ (Adesea urmat de determinări) Prohod, cîntec de înmormîntare. *Ce ai, de cînd pe sînu-ţi tu porţi o neagră pată. De-ţi plac făclii de moarte, cîntare-ntunecoasă?* O.I 97/1. *Nu voi mormînt bogat, Cîntare şi flamuri.* O.I 221/2; cf. **O.I** 28/3; **O.IV** 338/11 [V. 4]. ◒ (În context figurat) *Cîntări lînguitoare prin zidurile reci Cerşi-vor pentru mine repaosul de veci.* O.I 127/25 [V. 1].

3. Compoziţie literară cu caracter de laudă. *Astfeli îţi e cîntarea, bătrîne Heliade, Cum curge profeţia unei Ieremiade.* O.I 17/19 [V. 1]. ◇ Expr. **A aduce cîntare** v. a d u c e [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **cîntare** (**O.I** 1/13, 9/23, 18/5, 19/13, 67/11, 97/4, 115/13, 178/14, 221/2), **cîntarea** (**O.I** 8/3, 17/13, 17/19, 19/2, 28/3, 94/11, 225/4); pl. n. ac. **cîntări** (**O.I** 4/20, 31/6, 35/29, 127/25, 202/2; **O.IV** 338/11), **cîntările** (**O.I** 88/5, 123/12; **P.L.** 42/21, 53/26).

CÎNTĂRI s.n. (În loc. vb., cu sens metaforic) **A pune la cîntări** v. p u n e [V. 1].

— Formă gramaticală: sg. n. ac. **cîntari** (**O.I** 134/11).

CÎNTĂREŢ s.m. Pasăre cîntătoare. ◒ (Metaforic) *Bate vîntul frunza-n dungă Cîntăreţii mi-i alungă.* O.I 214/9 [V. 1].

CÎNTEC s.n. **1.** Cînt, melodie. *Cu evlavie de vulpe, ca în strane, şed pe locuri Şi aplaudă frenelic schime, cîntece şi jocuri.* O.I 150/26. *Îmbîtă parcă amintindu-şi vreun cîntec, alintată.* O.I 159/25. *Şi-n aerul cel curat al serei tremurau din palat cîntece mîndre şi senine.* P.L. 5/33; cf. **O.I** 18/22, 44/27, 96/2, 157/37, 157/40, 182/27; **P.L.** 1/12, 4/40, 5/17, 7/18, 53/22, 53/32, 53/33 [V. 8; Pr. 8]. ◒ (În contexte figurate) *Te văd ca o umbră de-argint strălucită, Cu-aripi ridicate la ceruri pornită... O rază te-naltă, un cîntec te duce.* O.I 37/13. *În vuietul de vînturi auzil-am a lui mers Şi-n glas purtat de cîntec simţii duiosu-i vers.* O.I 115/18 [V. 2]. ◒ (Metaforic) *Cu cîntarea-l plîngătoare lumea mişcă, lumea cheamă, Precum mişcă vîntu-n cîntec faţa mării de senin.* O.I 28/4 [V. 1]. ◒ (Construcţii metaforice) **Cîntec de sirenă** v. s i r e n ă [V. 1]. **A mîna cînteeul pe lîră** v. î n l î r ă [V. 1]. ✦ F i g. Ciripitul păsărelelor. *Şi pasărea cîntă suspine-îmitîndă Un cîntec de amor.* O.I 3/18 [V. 1]. ✦ F i g. Zumzetul insectelor. ◒ (Element de personificare) *Un bondar rotund în pîntec Somnoros pe nas ca popii glăsuieşte-ncet un cîntec.* O.I 87/12 [V. 1].

2. Compoziţie literară în versuri. *Şi din liră curgeau note şi din ochi lacrimi amare Şi astfel Bolintineanu începu cîntecul său.* O.I 32/12 [V. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **Cînteeul de moarte** = cîntecul lebedei, opera cea din urmă şi-cea mai valoroasă. *Ruga-m-aş la Eralo, să cînt ca Tine, barde, De nu în viaţa-mi toată, dar cîntecu-mi de moarte Să fie ca „Blestemu"-Ţi... să-l cînt, apoi să mor.* O.I 17/23 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **cîntec** (**O.I** 3/18, 18/22, 28/4, 37/13, 44/27, 87/12, 96/2, 115/18, 157/37, 157/40, 159/25, 196/33; **P.L.** 7/18, 53/32), **cînteeul** (**O.I** 19/8, 32/12; **P.L.** 1/12, 5/17), **cînteeu-** (**O.I** 17/23), g.d. **cînteeului** (**P.L.** 53/33); pl. n. ac. **cîntece** (**O.I** 150/26; **P.L.** 5/33, 53/22), **cîntecele** (**O.I** 182/27; **P.L.** 4/40).

CÎRD s.n. Grup (şir) de păsări sau de animale. *Şi pe cîmpul gol el vede un copil... cercînd ca să adune într-un cîrd bobocii mulţi.* O.I 83/34. *Eu te fac s-auzi în taină Mersul elrdului de cerbi.* O.I 110/12 [V. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **cîrd** (**O.I** 83/34), g.d. **cîrdului** (**O.I** 110/12).

CÎRJĂ s.f. Toiag. *Pe-un jilţ tăiat în stîncă stă Japân, palid, drept. Cu cîrja lui în mînă, preotul cel păgîn.* O.I 93/7. *Bătrînul cu a lui cîrjă sus genele-şi ridică.* O.I 93/21. *În poarta prăbuşită ce duce-n fund de munte, Cu cîrja lui cea vechie el bate de trei ori.* O.I 93/27; cf. **O.I** 99/2 [V. 4].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **cîrjă** (**O.I** 93/21), **cîrja** (**O.I** 93/7, 93/27, 99/2).

CÎRMĂ s.f. Piesă care serveşte la menţinerea sau schimbarea direcţiei de mers a unei nave. *Să sărim în luntrea mică, Înglnaţi de glas de ape, Şi să scap din mînă cîrma Şi lopeţile să-mi scape.* O.I 74/11. *Ai putea să lepezi cîrma şi lopeţile să lepezi.* O.I 155/13. *El aruncă cîrma şi lopeţile în apă.* P.L. 97/9 [V. 2; Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **cîrmă** (**P.L.** 97/9), **cîrma** (**O.I** 74/11, 155/13).

CÎRPĂCÍ vb. IV v. **cîrpoci.**

CÎRPÍ vb. IV. T r a n z. A petici. ◒ (În context figurat; depreciativ, cu referire la creaţia literară convenţională şi lipsită de valoare) *Voi, pierduţi în gînduri sinte, convorbeaţi cu idealuri; Voi cîrpim cerul cu stele, noi minţim marea cu valuri.* O.I 35/20 [V. 1].

CÎRPOCÍ vb. IV. I n t r a n z. A cîrpi prost. ◒ (Construcţie metaforică; glumeţ, ironic) **A cîrpoci la haina vremii** = a încerca, fără succes, interpretarea faptelor istorice. *Vai! tot mai gîndeşti la anii, cînd visam în academii, Ascultînd pe vechii dascăli cîrpocind la haina vremii.* O.I 140/16 [V. 1].

CÎRTIŢĂ s.f. Animal (*Talpa Europaca*). *De-a lungul zidurilor împrejmuitoare, mergeau cărăruşe pe coasta dealului, curmate în cursul lor de muşunoaie de cîrtiţe.* P.L. 73,3 [Pr. 1].

CÎŞTÍG s.n. Profit material. ◒ (Construcţie metaforică) **Cîştigul fără muncă** v. m u n c ă [V. 2].

— Formă gramaticală: sg. n. ac. **cîştigul** (**O.I** 151/20, 151/27).

CÎŞTIGÁ vb. I. T r a n z. A însuşi, a dobîndi. *Cu murmurele lor blînde, un izvor de horum-harum. Cîştigînd cu elipoceală nervum rerum gerendarum; Cu evlavie adîncă ne-nvîrteau al minţii scripet.* O.I 140/20 [V. 1].

CÎT[1] adv. (Exprimă nehotărît ideea de cantitate — materie, timp, distanţă — sau de intensitate) **1.** (Urmat de prep. „de", determinînd un adj. sau un adv.) În ce măsură, în ce grad. *Şi cît de viu s-aprinde el În orişicare sară, Spre umbra negrului castel Cînd ea o să-i apară.* O.I

168/1. *Şi cît de mult îmi pare rău Că nu mai sufăr încă!* O.I 184/19. *Cît de mari sunt ele* [lucrurile] *absolut?* P.L. 24/17; cf. **O.I** 154/37, 187/17; **P.L.** 7/34, 11/2, 31/10 [V. 4; Pr. 4]. ◇ Loc. conj. **Întru cît** = în măsura în care. *Întru cît îl servea inteligenţa, el cerea a descoperi dacă nu cumva şireata copilă ar avè vreun amor.* P.L. 91/21 [Pr. 1]. ◇ Expr. **Cît vrei** v. v r e a [Pr. 1].

2. (În corelaţie cu „atît" sau „atîta") **Atît... cît** v. a t î t[2] [Pr. 1].

3. (În loc adv.) **Cît lumea** = (în construcţii negative) niciodată. *Celelalte calea-valea, dar o gurită? cît lumea!* P.L. 67/41. *Nu-mi dă cît lumea pace.* P.L. 92/10 [Pr. 2]. **Cît pe ce** = aproape, mai că. *Cît pe ce era să i se rumpă o vînă a inimei.* P.L. 59/21 [Pr. 1]. **Cît mai** v. m a i[2] [Pr. 1]. **Numai cît** = decît. *Despre Ieronim nu mai auzise nimica, numai cît că barca lui Francesco... se găsise sfărîmată la fărmuri.* P.L. 100/5 [Pr. 1].

CÎT[2] conjuncţie **1.** (Introduce propoziţii temporale) În tot timpul în care..., plină cînd. *Cîtu-ţi ţine ziulica I-aş cînta doina, doiniţa.* O.I 2/21. *Cît suntem încă pe pace eu îţi zic: Bine-ai venit!* O.I 146/14. *O idee de ură a ei ar fi fost cuprinsul amorului tău cît ar fi trăit.* P.L. 58/3 [V. 2; Pr. 1]. ◇ (Precedat de prep. „pe") *Om lega frăţie de cruce pe cît om fi şi-om trăi.* P.L. 6/16. *Nu uita, Făt-Frumos, că pe cît vei fi tu departe, eu oi tot plînge.* P.L. 11/15. *Vină tu, dar numai după ce voi muri... pe cît trăiesc, sculeşte-mă şi tu.* P.L. 82/30 [Pr. 3].

2. (Introduce propoziţii modale) *Et căuse cît era de lung pe podeaua camerii lui.* P.L. 58/25 [Pr. 1]. ◇ (Precedat de prep. „din", cu nuanţă concesivă) *Din cît eşti de copilă să-ntinereşti mereu.* O.I 128/9 [V. 1]. ◇ Loc. conj. **Cu cît... cu atît** v. a t î t[2] [V. 1; Pr. 4]. **După cît** = după cum, cum. *O copie de pe un testament părea a fi* [scrisoarea] *după cît se putea pricepe Din bucăţile rupte.* P.L. 30/34 [Pr. 1]. ✦ (În corelaţie cu „atîta", după propoziţii negative cu valoare adversativă) Ci mai ales. *Nu mi-o răceşte* [inima] *atîta, cît mi-o face somnolentă.* P.L. 89/17 [Pr. 1].

3. (Introduce propoziţii consecutive) încît, de. *Dumbrăvele lor întunecoase de pe maluri se zugrăveau în fundul rîului, cît părea că din una şi aceeaşi rădăcină un rai se înalţă.* P.L. 51/19. *Ochii tăi... privese atît de adînc, atît de ferice de adînc în noaptea sufletului meu, cît le visez, veghînd.* P.L. 55/35 [Pr. 2].

4. (Introduce propoziţii concesive) *Dar o pune să aleagă între trei Ce-o-nconjoară, toţi zicînd că o iubesc — cît de naivă, Vei vedea că deodată ea devine pozitivă.* O.I 162/23 [V. 1].

5. (Introduce completive directe) *Iară altu-mparte lumea de pe scîndura tărîbii. Socotind cît aur marea poartă-n negrele-i corăbii.* O.I 130/28. *Tu-mi cei chiar nemurirea mea În schimb pe-o sărutare. Dar voi să ştii asemenea Cît le iubesc de tare.* O.I 173/12. *Mie-mi pare că uitarăm Cît de mult ne-am fost iubit.* O.IV 370/4. *N-ai ştiut niciodată cît le iubesc.* P.L. 71/6; cf. **O.I** 231/20 [V. 4; Pr. 1]. ◒ (Repetiţie) *Şi nu pot să-ţi spun odată, cît — ah! cît îmi eşti de dragă!* O.I 82/14. *A ta zîmbire Mi-arată cît de dulce e.Ţi. Cît poţi cu-a farmecului noapte Să-nlănuieci ochii mei pe veci.* O.I 117/16. *Adesa îşi închipuise el însuşi, cît de trişti, cît de lungi, cît de monoloni vor trece anii vieţii lui.* P.L. 28/5—6 [V. 4; Pr. 3]. ◇ (Precedat de prep. „întru") *Ea s-apropie de tabloul acoperit c-o pînză, o ridică şi se uită întru cît înaintase lucrarea „Căderea îngerilor".* P.L. 83/15 [Pr. 1].

CÎT[3] prep. (Folosit în comparaţii) Ca, precum. *Sub icoana afumată unui sfînt cu comanac Arde-n candel-o lumină cît un sîmbure de mac.* O.I 81/14. *Creştea într-o lună cît alţii într-un an.* P.L. 4/22. *Omul... acopere cu vorbe mari, cu o ipocrizie vecinică, care ţine cît istoria omenirei, acel sîmbure negru şi rău care-i rădăcina adevărată a vieţei şi a faptelor sale — egoismul său.* P.L. 47/38 [V. 1; Pr. 2]. ◇ Loc. adv. **Cît ziua de azi** v. z i [Pr. 1].

CÎT[4], **-Î** adj. **1.** (Interogativ; în propoziţii interogative sau exclamative, exprimă o determinare cantitativă cu valoare de superlativ) *Cîtă sinceră frăţie adusese el cu sine?* O.I 53/7. *Cîte fărmuri înflorite, cu palate şi cetăţi, Străbătute de-al tău farmec fie singură-ţi arăţi!* O.I 130/13. *Cîtă intensivă, dureroasă, fără de nume fericire, într-o oară de amor!* P.L. 57/20; cf. **O.I** 13/6, 14/8, 53/6, 130/10, 130/11, 130/15, 130/16, 136/12, 136/13, 160/2, 184/15; **P.L.** 25/41, 38/28, 38/28, 56/25, 57/21 [V. 13; Pr. 6]. ◒ (Repetiţie) *Cîtă gratitudine pentr-o privire; cîtă recunoştinţă pentru că ar lăsa degejelele ei dulci în mîinile lui.* P.L. 57/25 [Pr. 2]. ◇ Loc. adv. **De cîte ori** v. o a r ă[2] [V. 4; Pr. 5]. ◇ Expr. **Cîtă frunză, cîtă larbă** v. f r u n z ă [V. 2].

2. (Relativ, uneori precedat de prepoziţii) **a)** (Introduce propoziţii completive directe) *La Niţopole văzui-ai cîte tabere s-au strîns Ca să steie înainte-mi ca şi zidul nebiruit.* O.I 147/5. *Dar sufletul ei cine ştie pe la cîte răspînteni stă, cine ştie pe cîte căi a vrăjilor umblă.* P.L. 17/27. *Păcat că ştiinţa necromanţiei şi acea a astrologiei s-au pierdut — cine ştie cîte mistere ne-ar fi descoperit în această privinţă!* P.L. 25/30 [V. 1; Pr. 3].

b) (Introduce propoziţii completive indirecte) *Din cîte noroace-ai avut, unul a fost mai mare decît toate: acela că Făt-Frumos îi-i frate de cruce.* P.L. 11/8 [Pr. 1].

c) (Introduce propoziţii subiective) *Era ceva înfricoşat cîte crime au putut să se petreacă pe acest atom altfel de mic.* P.L. 50/26 [Pr. 1].

d) (Introduce propoziţii temporale) *Lasă pe unu să-i fie locul, pe cîtă vreme vei lipsi din el.* P.L. 11/41. *Acolo-s memoriile umbrei mele, a umbrei care-o vezi în părete, scrise de cîtă vreme am fost în lună.* P.L. 61/4 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **cît** (**O.I** 53/6; **P.L.** 25/41, 56/25), **cîtă** (**O.I** 53/7, 147/7, 147/7, 160/2; **P.L.** 41/41, 57/20, 57/25, 57/25, 61/4); pl. n. ac. **cîţi** (**O.I** 130/10, 136/12; **P.L.** 38/28); **cîte** (**O.I** 13/6, 14/8, 105/21, 114, 114/1, 130/11, 130/13, 130/15, 130/16, 136/13, 147/5, 184/15, 191/9; **P.L.** 10/39, 11/8, 17/27, 17/27, 25/30, 38/28, 45/27, 16/23, 50/26, 52/38, 53/4, 57/21).

CÎŢ[5], **-Î** pron. (La pl.) **1.** (Interogativ; în propoziţii interogative sau exclamative, ţine locul unui substantiv, exprimînd în acelaşi timp şi ideea de cantitate) *Cîte inimi în plăcere Îi resaltă uşurel! Dar pe cîte dureroase Cîntu-i mistic le apasă.* O.I 13/8. *Dintre sute de catarge Care lasă maturile, Cîte oare le vor sparge Vînturile, valurile?* O.IV 396/3. *Dintre paseri călătoare Cîţe străbat pămînturile, Cîte-o să le-nece oare Valurile, vînturile?* O.IV 396/7; cf. **O.I** 14/9 [V. 4].

2. (Relativ; uneori precedat de prepoziţii cu valoare de conjuncţie)

a) (Introduce prepoziții completive directe) *O sărmane! ții tu minte ctte-n lume-ai auzit.* O.I 134/3. *O, tu nici visezi, bătrîne, ctți în cale mi s-a pus!* O.I 146/23. *Căci aceleași mijloace Se supun ctte există.* O.I 196/18; cf. **O.I** 134/4 [V. 4].

b) (Introduce propoziții completive) *Astfel tncăput pe mîna a oricărui, te va drege, Rele-or zice că sunt toate ctte nu vor tnțelege.* O.I 134/34. *Hîrtii, versuri, ziare rupte, broșuri efemere, din ctte se-mpart gratis.* P.L. 29/31 [V. 1; Pr. 1].

c) (Introduce propoziții completive indirecte) *Cine-i acel ce-mi spune povestea pe de rost De-mi ține la el urechea și rîd de ctte ascult.* O.I 71/9. *Poate că e una din cele mai nimerite din ctte-am zugrăvit.* P.L. 90/34 [V. 1; Pr. 1].

— Forme gramaticale: pi. n. ac. **ei[i** (**O.I** 146/23), **ctte** (**O.I** 13/8, 14/9, 71/9, 134/3, 134/4, 134/34, 196/18: **O.IV** 396/3. 396/7; **P.L.** 29/31, 90/34).

CÎTE prep. 1. (Precedă un pronume nehotărît) *Lucrez toată ziua ctte ceva.* P.L 79/9 [Pr. 1].

2. (Precedă un numeral cardinal)

a) (Formează numeralele distributive) *P-ici, pe colo mai străbate, ctte-o rază mai curată.* O.I 158/1. *Apoi te uiți rîzînd la ctte-o fită.* O.IV 333/12. *Vedem ctte două sau trei generații colonizîndu-se.* P.L. 80/26; cf. **P.L.** 5/36, 5/40, 8/30, 11/23, 16/5, 26/23, 26/24, 26/25. 28/33, 29/13, 39/37, 39/38, 44/9, 44/12, 44/14, 48/35, 51/40, 52/2, 60/10, 67/16. 72/9, 72/23, 78/31, 83/24 [V. 2; Pr. 25]. ✧ Expr. **Unul ctte unul** v. u n u l [V. 1].

b) (Formează numerale colective) Toate. *Ctnd urla* [motanul] *din ctte șepte* [capetele], *s-auzea cale de șepte zile.* P.L. 12/5. *Și numai încet se auzea mieuntnd din ctte șepte capetele.* P.L. 21/13 [Pr. 2].

CÎTEODĂTĂ adv. Uneori, din timp în timp, din cînd în cînd. *Mama-mi spune ctteodată, de-o întreb: a cui-s, mamă? „Zburătoru-ți este tată și pe el Călin îl cheamă".* O.I 84/3. *Vorbește-mi, zise el rugători, cum știi tu ctteodată să vorbești.* P.L. 70/26. *Gurița ctteodată parcă-i o cireașă.* P.L. 92/13; cf. **O.I** 51/31, 106/5; **P.L.** 27/20 [V. 3; Pr. 3].

CÎTEȘIȘĂPTE num. col. Toți șapte. *Scoase inimele din ctteșișapte caii.* P.L. 17/38 [Pr. 1].

CÎTVĂ, CÎTĂVĂ adj. nehot. În număr mic, puțin. *Pe acea frunte netedă și albă, Făt-Frumos presură ctteva flori albastre.* P.L. 9/40. *Nu ezităm de-a cita ctteva pasaje dintr-o epistolă.* P.L. 65/15. *Dtnd ca din întîmplare de mîna pictorului, care conținea vro ctteva piese de aur, crezu că ce-i găsit îi bun găsit.* P.L. 83/7; cf. **P.L.** 17/19, 21/5, 27/3, 29/25, 29/27, 46/7, 46/15, 61/30, 85/25, 100/2 [**Pr.** 13].

— Forme gramaticale: pl. n. ac.: **ei[iva** (**P.L.** 17/19), **eiteva** (**P.L.** 9/40, 27/3, 29/25, 29/27, 46/7, 46/15, 61/30, 65/15, 83/7, 85/25, 100/2); g.d. **eitorva** (**P.L.** 21/5).

***CLĂMPĂ** s.f.v. **cleampă**.

CLĂPĂ s.f. Fiecare dintre bucățelele mobile care alcătuiesc claviatura unui pian. ◒ (Construcție metaforică) **A înflora clapele unui piano** = a cînta la pian. *Văzu... o juncă fată muiată într-o haină albă, înfiorînd cu degetele ei subțiri, lungi și dulci clapele unui piano sonor.* P.L. 36/34 [Pr. 1].

CLAR, -Ă adj. 1. (Despre imagini vizuale) Care se distinge bine, deslușit. [Umbra] *deveni clară, ca un vechi portret zugrăvit în ulei.* P.L. 45/20. *Acel chip luă din ce în ce contare mai clare.* P.L. 102/9 [Pr. 2]. ✧ (Adverbial) *Clar și încet Se ivea fața de demon fecioreștilor ei vise.* O.I 52/11. *Dan văzu clar despărțirea ființei lui într-o parte eternă și una trecătoare.* P.L. 46/38 [V. 1; Pr. 1]. ◒ (În context figurat) *O! desmierdă, pîn-ești juncă ca lumina cea din soare, Pîn-ești clară ca o rouă.* O.I 42/19 [V. 1]. ◒ (Metaforic) *În fundul apei clare doarme umbra lui* [a castelului] *de veacuri.* O.I 152/2 [V. 1]. ✧ (Adverbial) *Apele pling clar izvorînd în fîntîne; Sub un salcîm, dragă, m-aștepți tu pe mine.* O.I 231/3 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Oglinda galben-clară** [a Nilului] v. g a l b e n [V. 1]. ◒ (Metaforic, despre ochi) Care exprimă puritate. *Clară E privirea-ți inocentă sub a genelor umbrire.* O.I 51/7 [V. 1]. ◒ (Metaforic, despre ochi) Care vede limpede. *E ciudat că ochii mei atît de clari... nu pot cuprinde nimic deodată.* P.L. 90/25 [Pr. 1]. ◒ (Metaforic, despre aer, noapte, marmură) Curat, pur, luminos, senin. *Noaptea-i clară, luminoasă Undele visează spume, ceriurile-nșiră nori.* O.I 44/23. *Și ctnd răsai-nainte-mi ca marmura de clară.* O.I 232/11. *Stelele mari izvorăsc pe albastrele lanuri ale cerului și tremură voluptos în aerul moale și clar al serei.* P.L. 39/17 [V. 2; Pr. 1]. ✦ (Despre surse de lumină) Strălucitor, luminos. *Luna pe cer trece-așa sfîntă și clară, Ochii tăi mari caută-n frunza cea rară.* O.I 231/5. [i.una] *trecea frumoasă, clară pe un cer limpede.* P.L. 36/7 [V. 1; Pr. 1]. ◒ (Metaforic) *Din neguri te arată, Lumină dulce clară, O, maică prea curată Și pururea fecioară, Marie!* O.IV 360/19 [V. 1].

2. (Despre sunete sau voce) Care răsună distinct, precis, deslușit. (Adverbial) *Tu nu vei uita niciodată această noapte, zise încet, așa de încet și totuși așa de clar.* P.L. 71/17 [Pr. 1].

3. (Despre gînduri, idei, melodii) Ușor de înțeles, limpede, lămurit. *Unde-s șirurile clare din viața-mi să le spun?* O.I 158/7. *Ariile roiau limpezi, dulci, clare în mintea lui îmbătată.* P.L. 53/23 [V. 1; Pr. 1]. ✦ (Despre facultăți mintale) Care vede limpede, pătrunzător. *Mintea mea devine clară ca o bucată de soare.* P.L. 48/16. *Mintea lui îi părea împrospătată, rece, clară.* P.L. 62/36 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **clar** (**P.L.** 39/17), **clară** (**O.I** 42/19, 43/11, 44/23. 51/7, 231/5, 231/11; **O.IV** 360/19; **P.L.** 36/7, 45/20, 48/16, 62/36), g.d. **clare** (**O.I** 152/2); pl. n. ac. **clari** (**P.L.** 90/25), **clare** (**O.I** 158/7; **P.L.** 53/23, 102/9).

CLARITÁTE s.f. Limpezime, clarviziune. *Ochii mei atît de clari, pot să zic, de-o cerească claritate, nu pot cuprinde nimic deodată.* P.L. 90/26 [Pr. 1].

CLAS s.n. v. **clasă**.

CLÁSĂ s.f. 1. Categorie socială. *Mumă-sa... îi vorbise adesea... de acel copil cine știe cum rătăcit în clasele poporului de jos.* P.L. 30/26 [Pr. 1].

2. (În forma *clas*) Unitate organizatorică în sistemul învățămîntului public. ◒ (În context figurat) *Tu le vezi* [academiile] *primind elevii cei imberbi în a lor clas, Plină ctnd din școala toată o rulnă a rămas.* O.I 140/13 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **clus** (**O.I** 140/13) ; pl. n. ac. **clusele** (**P.L.** 30/26).— Variantă : **clus** (**O.I** 140/13) s.n.

CLĂSIC s.m. Operă a unui scriitor de mare prestigiu. ◒ (Glumeț) *El se retrăsese în odaia lui, unde clasicii erau așezați pe-un șerin.* P.L. 66/11 [Pr. 1].

CLAVĬR s.n. Pian. *El auzi prin aerul nopții tremurînd notele dulci ale unui clavir.* P.L. 36/20 [Pr. 1].

CLĂDÍ vb. IV. Tranz. **1.** A alcătui, a înjgheba. *Ajuns lîngă grădina împăratului, el a pus-o lunire, ducînd-o cu-ntr-un leagăn peste lac, smulse iarbă, fin cu miros și flori din grădină și-i clădi un pat, în care-o așeză ca-ntr-un cuib.* P.L. 9/32 [Pr. 1].

2. A așeza făcînd o claie. *El era lungit pe o cîmpie cosită, fînul clădit mirosea.* P.L. 37/28 [Pr. 1].

— Forme gramaticale : ind. p. s. 3 sg. **clădi** (**P.L.** 9/32) ; part. **clădit** (**P.L.** 37/28).

CLĂDÍRE s.f. Casă. *Bătrînul . . . se face nevăzut înăuntrul clădirei.* P.L. 73/20 [Pr. 1].

CLĂNȚĂNÍRE s.f. Zgomotul produs prin ciocnirea repetată a dinților. *Tremura cu toate astea ca varga și i-ai fi auzit clănțănirea dinților.* P.L. 84/23 [Pr. 1].

CLĂPĂÍ vb. IV. Intranz. A produce zgomotul exprimat prin onomatopeea „clap". *Papucii de lemn [ai călugărului] se lîrîie și clăpăiesc la fiecare pas.* P.L. 73/7 [Pr. 1].

CLĂTÍ vb. IV. **1.** Tranz. A clătina. *După un semn Clătind cutargele, Tremură largele Vase de lemn.* O.IV 378/6 [V. 1]. ◇ (Intranz., în expr.) **A clăti din cap** = a clătina din cap pentru a exprima îndoiala sau mirarea. *Cu drept cuvînt celitorul va fi clătit din cap și va fi întrebat : prin mintea cărui muritor treceau aceste idei ?* P.L. 26/5 [Pr. 1].

2. Refl. A se zgudui, a se cutremura. *Se zguduie tot domu de pare-a fi de scînduri. Și stîncî în temelie clătîndu-se vedem.* O.I 94/17 [V. 1].

— Forme gramaticale : ind. viit. II 3 sg. **va fi clătit** (**P.L.** 26/4) ; ger. **clătind** (**O.IV** 378/6), **clătindu-** (**O.I** 94/17).

CLĂTINÁ vb. I. 1. Tranz. și refl. A (se) mișca într-o parte și în alta, a (se) legăna. *Astfel zise lin pădurea, Bolți asupră-mi clătinînd.* O.I 111/2. *Împrejur gard nu era, ci numai niște lungi fărușe ascuțite, din care șese aveau fiecare-n vîrf cîte un cap, iar al șeptele, fără, se clătina mereu în vînt.* P.L. 16/5. *Uța mare deschisă în balconul catului de sus se clătina scîrțîind în vînt.* P.L. 29/11 [V. 1 ; Pr. 2]. ◇ (Intranz., în expr.) **A clătina din cap** (sau **din căpățînă**) = a-și mișca capul dintr-o parte în alta în semn de mirare, de compătimire etc. *Se mai ivi încă un om pleșuv și cu ochelari, cu care bătrînul vorbi repede și încet arătîndu-i scrisoarea. Pleșuvul clătină din căpățînă.* P.L. 59/13. *Evreul se uită lung la bolnav și clătină din cap.* P.L. 61/5 [Pr. 2]. ◆ Refl. A se mișca, a se cutremura. *Balconul de lemn se clătina sub pași.* P.L. 29/15 [Pr. 1].

2. Refl. A șovăi în mers, a se împletici. *Căci, se clatină rările șiruri lungi de bătălie.* O.I 148/15 [V. 1].

— Forme gramaticale : ind. prez. 3 pl. **se clatină** (**O.I** 148/15), imp. 3 sg. **se clatină** (**P.L.** 16/5, 29/11, 29/15), p.s. 3 sg. **clătină** (**P.L.** 59/13, 61/5) ; ger. **clătinînd** (**O.I** 111/2).

CLEÁMPĂ s.f. (Mold.) Clanță. *Cîteodată . . . prea arare... A tîrziu cînd arde lampa, Inima din loc îmi sare, Cînd aud că sună cleampa.* O.I 106/8 [V. 1].

CLÉRIC s.m. Preot. *Sub bolta cea adîncă a unei vechi biserici . . . încel, adînc răsună clinkările de clerici.* O.I 88/5 [V. 1].

CLÍPĂ s.f. Clipită, moment, secundă. *O ! glasul amintirii rămîie pururi mut, Să uit pe veci norocul ce-o clipă l-am avut.* O.I 107/16. *Atunci el prîcepu visul că-i trimis de la profet, Că pe-o clipă se-nălțase chiar în rai la Mohamet.* O.I 144/26. *Nici încline a ei limbă Recea cumpăna a gîndirii Înspre clipa ce se schimbă Pentru masca fericirii.* O.I 194/19. *Roata, chiar în aceeași clipă, e în toate locurile.* P.L. 41/32 ; cf. **O.I** 107/17, 110/20, 176/12, 194/22, 204/17, 208/6, 212/16 ; **P.L.** 25/8, 25/39, 47/24, 47/25 [V. 10 ; Pr. 5]. ◒ (Comparație) *Al vieții vis de aur ca un fulger, ca o clipă-i, Și-l visez, cînd cu-a mea mînă al tău braț rotund îl pipăi.* O.I 82/3. *Și privind în luna plină La văpaia de pe lacuri, Anii tăi se par ca clipe.* O.I 110/19. *Și se duc ca clipele Scuturînd aripele Și mă lasă pustiit, Vestejit și amorțit.* O.I 214/22 [V. 3]. ◒ (În contexte figurate) *Astfel, într-o veciniciei noapte pururea adîncă, Avem clipa, avem raza, care tot mai ține încă.* O.I 133/6. *Redă-mi comoara unei clipe Cu ani de părere de rău.* O.I 212/19. *Orice noroc Șintinde-aripele, Gonit de clipele Stării pe loc.* O.IV 379/3 ; cf. **O.I** 379/21 [V. 4]. ◇ Loc. adv. **Într-o clipă** sau **în clipă** = cît ai clipi din ochi, numaidecît, îndată. *Pe cînd luna strălucește peste-a tomurilor bracuri, Într-o clipă-l poartă gîndul înapoi cu mii de veacuri.* O.I 132/12. *Tot ce gîndesc eu, îngerii împlinesc în clipă ?* P.L. 53/11. *Coborîră iute scările și într-o clipă fură la casa de pește drum.* P.L. 59/14 ; cf. **O.I** 114/11, 133/10, 142/23 ; **P.L.** 54/16 [V. 4 ; Pr. 3]. ◒ (Construcții metaforice) **Clipă suspendată** v. suspendat [V. 1 ; Pr. 1]. **Ale clipelor cadavre** v. cadavru [V. 1]. **Clipe cadențate** v. cadențat [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **clipă** (**O.I** 82/3, 107/16, 107/17, 114/11, 132/12, 133/1, 133/10, 142/23, 144/26, 194/22, 204/17, 212/16 ; **P.L.** 25/16, 25/39, 41/32, 53/11, 54/16, 59/14), **clipu** (**O.I** 133/6, 194/19, 208/6 ; **O.IV** 379/11 ; **P.L.** 25/8) ; pl. n. ac. **clipe** (**O.I** 110/19, 110/20, 176/12, 202/13, 212/19 ; **P.L.** 47/25), **clipele** (**O.I** 214/20 ; **O.IV** 379/3 · **P.L.** 47/24), g.d. **clipelor** (**O.I** 140/17).

CLIPÍ vb. IV. Intranz. A închide și a deschide pleoapele. *Dintr-un colț pe-o sofă roșă eu în fața lui privese, Pîn'ce mintea îmi adoarme, pîn'ce genele-mi clipesc.* O.I 42/3. *El clipi cu ochii, ea redevenise umbră simplă.* P.L. 45/21. *Ochii ei albaștri străluceau mai tare și clipeau ca loviți de o rază de soare.* P.L. 49/14 [V. 1 ; Pr. 2].

— Forme gramaticale : ind. prez. 3 pl. **clipesc** (**O.I** 42/3), imp. 3 pl. **clipeau** (**P.L.** 49/14), p.s. 3 sg. **clipi** (**P.L.** 45/21).

CLIPÍTĂ s.f. Clipă. *Secolii din istoria aceștei lumi microscopice ar fi clipite, și în acesle clipite oamenii ar lucra tot atîta și ar cugeta tot atîta ca în eviî noștri.* P.L. 52/12 [Pr. 2].

CLIPOCEÁLĂ s.f. (În loc. adv.) **Cu clipoceală** = cu migală, încet. *Cu murmurele lor blînde, un izvor de horum harum, Cișligînd cu clipoceală neroum rerum gerendarum.* O.I 140/20 [V. 1].

CLIRONÓM s.m. Moștenitor. *Eu singur le cumpăram* [cărțile] *cu toptanul, biblioteci risipite ale oamenilor bătrîni, a căror clironomi apoi mi le vindeau pe un preț de nimica,* P.L. 61/27 [Pr. 1].

CLOCOTÍ vb. IV. I n t r a n z. F i g. A răsuna puternic. *Codrul clocoti de zgomot și de arme și de bucium,* O.I 147/38 [V. 1].

CLONDÍR s.n. Vas de sticlă de mărime mijlocie cu gîtul strîmt. *Ii! că în clondir se stinge căpețelul luminii.* O.I 49/1. *Razele unei lumînări de său, băgate în gîtul unui clondir, ce ținea loc de sfeșnic.* P.L. 32/2 [V. 1 ; Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **clondir** (**O.I** 49/1), g.d. **clondir** (**P.L.** 32/2).

CLÓPOT s.n. Obiect de metal în formă de pară, cu o limbă mobilă, care, lovindu-se de pereți, produce sunete. *Păcile de veghe pe umezi morminte, Un sunet de clopot în orele sfinte... Astfel ai trecut al lumii otar.* O.I 37/2. *Se bate miezul nopții în clopotul de-aramă.* O.I 203/1. *Vum! sunetul unui clopot uriețesc.* P.L. 54/1 ; cf. **O.I** 62/25, 183/18 [V. 4 ; Pr. 1]. ◒ (Personificare) *Chiar clopotul n-a plînge cu limba lui de spijă Pentru acel de care norocul avu grijă.* O.I 61/13. *De departe-n văi coboară tînguiosul glas de clopot.* O.I 76/18. *Clopotul vechi împle cu glasul lui sara, Sufletul meu arde-n iubire ca para.* O.I 231/15. *Tremurătorul glas al clopotului împlea sara, chemînd la vecernie.* P.L. 38/1 [V. 3 ; Pr. 1]. ◒ (Metaforic, sugerînd vuietul caracteristic al valurilor) *Marea-n fund clopote are care sună-n orice noapte.* O.I 45/25 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A clopotelor jale** v. j a l e [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **clopot** (**O.I** 37/2, 76/18 ; **P.L.** 54/1), **clopotul** (**O.I** 61/13, 203/1, 231/5), g.d. **clopotului** (**P.L.** 38/1) ; pl. n. ac. **clopote** (**O.I** 45/25, 62/25), **clopotele** (**O.I** 183/18), g.d. **clopotelor** (**O.I** 1/6).

CLOPÓTNIȚĂ s.f. Turn de biserică unde este instalat clopotul. *Clopotnița trosnește, în stîlpi izbește toaca.* O.I 69/13 [V. 1].

CLOPOȚÉL s.m. Clopot mic. *Ajuns la poartă, trage clopoțelul.* P.L. 73/10. *Dacă o femeie l-ar fi auzii trăgînd clopoțelul — ar fi știut îndată cu ce față să-l primească.* P.L. 91/11 [Pr. 2].

CLOROFORMÁ vb. I. T r a n z. A narcotiza cu ajutorul cloroformului. *Îl voi cloroforma, ca din leșin să treacă într-un somn adînc.* P.L. 59/23 [Pr. 1].

COÁCE vb. III. **1.** T r a n z. A supune un aliment la acțiunea căldurii (în cuptor). ◒ (În context figurat) *Trec furnici ducînd în gură de făină marii saci. Ca să coacă pentru nuntă și plăcinte și colaci.* O.I 87/6 [V. 1]. ◇ R e f l. *Se coceau pe vatra sură două turte în cenușă.* O.I 84/9 [V. 1].

2. R e f l. (Despre fructe) A ajunge la maturitate. ◒ (În context figurat) *De a vîrstei ei căldură fragii sînului se coc.* O.I 79/13 [V. 1].

— Forme gramaticale : ind. prez. 3 pl. **se coc** (**O.I** 79/13), imp. 3 pl. **se coceau** (**O.I** 84/9) ; conj. prez. 3 pl. **să coacă** (**O.I** 87/6).

COÁDĂ s.f. **1.** Apendice terminal al părții posterioare a corpului animalelor. *De-ar fi-n lume numai mîțe — tot poet aș fi? Tot una : Mieunînd în ode nalte, tragic miorlăind — un Garrick, Ziua tologăi în soare, pîndind cozile de șoarece, Noaptea-n pod.* O.I 48/15. *Pe coșcovii părești Zugrăvit-au... copilașul cel isteț Purcelușii cu coada sfredel.* O.I 84/19. *C-un sălbatec salt un tigru... Muge tare, Coada roată o-nvîrtește, Scoate limba.* O.I 165/13 [V. 3].

2. Coșiță. *Părul ei de aur era împletit în cozi lăsate pe spate.* P.L. 7/23. *Părul ei cel blond și împletit în cozi cădea pe spate.* P.L. 55/1 [Pr. 2].

3. Capăt, final, sfîrșit. ◒ (Ironic) *Poate vrun pedant... le-o stringe-n două șiruri, așezîndu-le la coadă, În vreo notă prizărită sub o pagină neroadă.* O.I 134/13 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Cuvinte goale ce sună din coadă** = versuri lipsite de conținut (care au drept singură însușire rima). *E ușor a scrie versuri Cînd nimic nu ai a spune, Înșirînd cuvinte goale Ce din coadă au să sune.* O.I 226/8 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **coadă** (**O.I** 134/13, 226/8), **coada** (**O.I** 84/19, 165/13) ; pl. n. ac. **cozi** (**P.L.** 7/23, 55/1), **cozile** (O.I 48/15).

COÁJĂ s.f. **1.** Scoarță a unui copac. *Pare că și trunchii vecinici poartă suflete sub coajă.* O.I 85/5 [V. 1].

2. Înveliș tare. *Dan se uită cu ocheana prin coaja acelui mărgăritar.* P.L. 51/1 [Pr. 1].

3. Rămășiță care nu se întrebuințează. ◒ (Metaforic) *Unul caută-n oglindă de-și bucleză al său păr, Altul caută în lume și în vreme adevăr, De pe galbenele file el adună mii de coji, A lor nume trecătoare le însamnă pe răboj.* O.I 130/25 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **coajă** (**O.I** 85/5), **coaja** (**P.L.** 51/1), **coji** (**O.I** 130/35).

COÁLĂ s.f. Foaie. *Luă o coală mare de hîrtie albă,* P.L. 67/2 [Pr. 1].

COÁMĂ s.f. Păr lung și bogat care crește pe grumazul unor animale. *Și plîngînd înfrînă calul, Calul ei cel alb ca neaua, Îi netezâ mîndra coamă Și plîngînd îi puse șeaua.* O.I 66/3. [Leul] *cască lung și a lui coamă Scuturînd-o, își întinde mușchii și s-așază jos.* O.I 165/7 [V. 2].

COÁRDĂ s.f. **1.** Strună. *Mi-aruncă De la sinul lău cel dulce floarea veștedă de luncă, Ca pe coardele ghitarei răsunînd încet să cadă.* O.I 154/3. *În zadar boltita lină, ce din șapte coarde sună, Tînguirea la de moarte în cadențele-i adună.* O.I 160/17. *Un băiat... cu degetele uscate, mișca niște coarde false.* P.L. 27/4 ; cf. **O.I** 18/20 [V. 3 ; Pr. 1]. ◒ (În context figurat) *Stelele albe sunau în aeriane coarde rugăciunea universului.* P.L. 52/17 [Pr. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **A înghina pe coardă dulce** = a exprima pe un ton liric, în versuri (v. ș i c u m p ă n i, f e r e c a, l i r ă, v a l, v e s t i) *Ce? să-ngîni pe coardă*

dulce, că de voie le-ai adaos La cel cor ce-n operetă e condus de Menelaos. O.I 140/7 [V. 1]. **A rumpe coarde de aramă** v. r u p e [V. 1].

2. Tendon, ligament care se încordează la anumite mișcări. ◒ **A pleznit coarde** = sufletul (v.și c ă m a r ă, f i b r ă, l u m e, p a r t e, p l ă m î n z ă). *Mă dor de crudul tău amor A pleznit mea coardă.* O.I 172/26 [V. 3].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **coardă (O.I 140/7)** ; pl. n. ac. **coarde (O.I** 32/14, 160/17, 172/26 ; **P.L.** 27/4, 52/17), **coardele (O.I** 18/20, 154/3).

COÁSĂ s.f. Unealtă agricolă întrebuințată la cosit. *Și osteniți oameni cu coasa-n spinare Vin de la cîmp.* O.I 231/13. *Snopuri de flori, de vițe sălbatice, de ierburi nalte și mirositoare, în care coasa n-a intrat niciodată.* P.L. 78/22 [V. 1 ; Pr. 1].

COÁSE vb. III. T r a n z. A lucra cu acul. *Desface duerșei, e-o galantă grabă, În cusut în lacrimi de o mînă slabă.* O.IV 365/10. *Pînze moi... Dar, cum sunt cusute, sunt bune de giulgi.* O.IV 365/14. *El are briliante pe degete groase Din noptile celor care pînza-i coase.* O.IV 365/8 [V. 3]. ◒ (Construcție metaforică) **A-și coase** ochii = a-și pierde vederea (lucrînd la o broderie). *Ea își coase ochii într-un tort de in.* O.IV 364/18 [V. 1].

— Forme gramaticale : ind. prez. 3 sg. **coase (O.IV** 364/8, 364/18), **sunt cusute (O.IV** 365/14) ; part. **cusut (O.IV** 365/10).

COÁSTĂ s.f. **1.** Fiecare dintre oasele toracelui fixate, în spate, de coloana vertebrală. *Genarul își înfipse pintenii adînc în coastele calului.* P.L. 21/24 [Pr. 1]. ◇ Loc. adv. **Pe o coastă** = pe o parte, într-o dungă. *Se lăsă înbrăișărei zgomotoase ale oceanului tăind din cînd în cînd cu brațele albe undele albastre, înotînd cînd pe o coastă, cînd pe spate.* P.L. 100/31 [Pr. 1]. **În coaste** = pe flancuri. *În zadar flamura verde o ridică înspre vaste, Căci cuprinsă-i de pămînt și în față și în coaste.* O.I 148/14 [V. 1]. ◇ Expr. **Slab [de-i] pelvestl prin coaste** = foarte slab, slab de tot. *Seoase inimele din cîtesiaple caii, spre a le pune pe toate într-un trelin slab, căruia-i priveai prin coaste.* P.L. 17/40 [Pr. 1].

2. Pantă, povîrniș. *Munții ridicau adîncuri și coaste-n risipă.* P.L. 38/39. *El șezu pe coastele unui nour negru și se uită lung și cugetător pentru ultima oară asupra pămîntului.* P.L. 50/21. *Scări înalte coborau printre coaste prăbușite.* P.L. 51/10. *De-a lungul zidurilor împrejmuitoare, mergeau cărărușe pe coasta dealului.* P.L. 73/2 [Pr. 4].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **coastă (P.L.** 100/31), **coasta (P.L.** 73/2) ; pl. n. ac. **coaste (O.I** 118/14 ; **P.L.** 17/10, 38/39, 51/10), **coastele (P.L.** 21/24, 50/21).

CÓBE s.f. (În superstiții) Pasăre prevestitoare de nenorocire. ◒ (Comparație ; în context figurat) *Căci vorba voastră sună ca plins la cununie, Ca cobza ce înglină un cînt de veselie, Ca rîsul la mormînt.* O.I 25/20 [V. 1].

COBORÍ vb. IV. 1. I n t r a n z. și r e f l. A se da jos, a descinde. *Arald atunci coboară de pe-a lui cal.* O.I 93/16. *Dar cum ai vrea să mă cobor? Au nu-nțelegi tu oare, Cum că eu sînt nemuritor, Și tu ești muritoare?* O.I 172/29 ; cf. **O.I** 23/1, 85/10, 93/24 [V. 5]. ◒ (În context figurat) *El pe sînu-ți vergin încă să coboare, Guste fericirea raiului ceresc.* O.I 15/21 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A se cobori de pe piedestal** v. p i e d e s t a l [Pr. 1]. ✦ A merge în jos pe o pantă, pe un plan înclinat etc. *Pe polica dinspre codri, cine oare se coboară?* O.I 83/29. *Îndată ce* [**Dan**] *coborîse scările... casa se prefăcu într-o peșteră.* P.L. 43/23. *În zile calde, ea se dezbraca și, lăsîndu-și hainele-n boschet, se cobora la mare.* P.L. 100/20 ; cf. **O.I** 154/15, 166/11 ; P.L. 20/20, 32/27, 51/10, 54/22, 59/14 [V. 3 ; Pr. 7]. ✦ I n t r a n z. A zbura în jos, a veni din înălțime. *Cobori în jos, luceafăr blînd, Alunecînd pe-o rază.* O.I 168/25. *Ca în cămara ta să vin, Să te privesc de-aproape, Am coborît cu-al meu senin Și m-am născut din ape.* O.I 170/23. *Dar dacă vrei cu crezămînt Să te-ndrăgesc pe line, Tu te coboară pe pămînt, Fii muritor ca mine.* O.I 173/7 ; cf. **O.I** 120/23, 171/17, 181/1 [V. 6]. ◒ (Metaforic) *De departe-n văi coboară tînguiosul glas de clopot.* O.I 76/18 [V. 1]. ◒ R e f l. (Metaforic) A se arăta, a se ivi, a descinde. *Dar te cobori, divino, pătrunsă de-al meu glas, Mai mîndră, tot mai mîndră la fiecare pas.* O.IV 433/1 [V. 1]. ✦ I n t r a n z. A curge la vale ; a aluneca. *Se pare cum că alte valuri Cobor mereu pe-același vad.* O.I 204/10. *Așezați într-o lunire de cedru, coborau pe ascultătoarele valuri ale fluviului.* P.L. 51/36 [V. 1 ; Pr. 1]. ✦ R e f l. A cădea, a se lăsa în jos. *Femei îrec cu arme-n braț, Cu păr bogat și negru ce pe-umeri se coboară.* O.I 62/28 [V. 1]. ✦ R e f l. și i n t r a n z. (Despre corpuri cerești) A se lăsa în jos, a asfinți. *Părea că vede cum luna se cobora încet, mărindu-se spre pămînt.* P.L. 20/16. *Apoi* [soarele] *cobort pintre crengi de păru un cuib de rubin între ramuri.* P.L. 39/9 [Pr. 2]. ◒ (Element de personificare) *Vede cum din ceruri luna lunecă și se coboară.* O.I 142/5 [V. 1].

2. T r a n z. A da jos ceva de la o înălțime oarecare. *O duc cîntînd prin tainiși și pe sub negre bolți... Pe funii lungi coboară sicriul sub părete.* O.I 92/23. *Să cobor stelele cerului în întinderea albă, ca să semene cu oștiri de flori de aur și de argint.* P.L. 45/30 [V. 1 ; Pr. 1]. ✦ I n t r a n z. (Despre privire) A lăsa să cadă, a pleca asupra cuiva. *Privirea-ți adorată Asupră-ne coboară, O, maică prea curată Și pururea fecioară Marie!* O.IV 360/8. *Privirea la de milă caldă, plină, Îndurătoare-asupra mea coboară.* O.IV 361/8 [V. 2].

3. R e f l. F i g. A se înjosi. *Oricît de mare ar fi mîța la, pînă acolo nu se poate cobori.* P.L. 56/38 [Pr. 1].

— Forme gramaticale : ind. prez. 1 sg. **cobor (O.I** 23/1), 2 sg. **te coborî (O.IV** 433/1), 3 sg. **coboară (O.I** 76/18, 92/23, 93/16 ; **O.IV** 360/8, 361/8), **se coboară (O.I** 83/29, 93/24, 142/5, 166/11), 3pl. **coboară (O.I** 62/28, 85/10, 154/15), **cobor (O.I** 204/10), imp. 3 sg. **cobora (P.L.** 54/22), **se cobora (P.L.** 20/16, 100/20), **se scobora (P.L.** 20/20), 3 pl. **coborau (P.L.** 51/10, 51/36), p.s. 3 sg. **coborî (P.L.** 39/9), 3 pl. **coborîră (P.L.** 59/14), p.c. 1 sg. **am coborît (O.I** 170/33), m.m. c.p. 3 sg. **coborîse (P.L.** 43/23) ; conj. prez. 1 sg. **să cobor (P.L.** 45/30), **să mă cobor (O.I** 172/29 ; **P.L.** 87/35), 3 sg. **să coboare (O.I** 15/21) ; imper. prez. 2 sg. **coboră (O.I** 120/23, 168/25, 171/17, 181/1), **te coboară (O.I** 173/7) ; inf. **coborî (P.L.** 56/38) ; ger. **coborînd-se (P.L.** 32/27). — Variantă : **scobori (P.L.** 20/20) vb. IV.

CÓBZĂ s.f. Instrument muzical cu coarde. *Lîn vioarele răsună, iară cobza fine hangul.* O.I 85/38 [V. 1].

COCHÉT, -Ă adj. **1.** Care caută să placă, ușuratic, frivol. *Cînd ea-i rece și cochetă? Ești ridicol, înțelege-o.*

O.I 157/32. *Cînd cochetă de-al tău umăr îi se razimă copila, Dac-ai inimă şi minte, le gîndeşte la Dalila.* O.I 159/13. *Dar dacă-l vedea, dacă aceste zîmbiri aveau o intenţiune... mică, cochetă, însă totuşi?* P.L. 55/23 [V. 2; Pr. 1]. ◇ (Adverbial) *Stînd pe gard, privind la mine, Ai tot da cochet din cap.* O.IV 369/12 [V. 1].

2. Drăgălaş, graţios. ◒ (Element de personificare) *Florile împrospătate ridicau în soare cochetele capete copilăroase şi ochii lor plini de reci şi zadarnice lacrime.* P.L. 54/31 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: **cochetă** (**O.I** 157/32, 159/13; **P.L.** 55/23); pl. n. ac. **cochetele** (**P.L.** 54/31).

COCHETÁ vb. I. Intranz. A căuta să placă. ◒ (Depreciativ) *Dama cochetează cu privirile-i galante, Împărţind ale ei vorbe într-un crai bătrîn şi-un fante.* O.I 162/33 [V. 1].

COCHETĂRÍE s.f. Atitudine cochetă. *Surîsul obraznic, ochiul cuvios, cochetăria veselă se-ntorc pe rînd dup-acea sărutare.* P.L. 71/10 [Pr. 1].

COCÓR s.n. Pasăre (*Grus cinerea*). ◒ (În context figurat) *Stol de cocori Apucă-ntinsele Şi necuprinsele Drumuri de nori.* O.IV 378/13 [V. 1].

***COCÓŞ** s.m. v. **cucoş**.

COCOŞÁT, -Ă adj. Ghebos. *Vezi colo pe uricinnea fără suflet, fără cuget, Cu privirea-mpăroşată şi la fălci umflat şi buget, Negru, cocoşat şi lacom, un izvor de şiretlicuri.* O.I 150/13 [V. 1].

CODÍ vb. IV. Intranz. A merge şovăind. *Iată pe mînă cum codeşte-un negru purec.* O.I 48/1 [V. 1].

CÓDRU s.m. Pădure mare, deasă şi bătrînă. *Vino-n codrul la izvorul Care tremură pe prund.* O.I 75/1. *Iar izvorul prins de vrajă, Răsărea, sunînd din valuri — Sus în codrii de pe dealuri Luna blîndă ţine strajă.* O.I 103/19. *Numa-n zarea depărtată sună codrul de stejari.* O.I 146/4. *Şi crescu şi se făcu mare ca brazii codrilor.* P.L. 4/21; cf. **O.I** 6/12, 10/5, 54/17, 63/22, 66/10, 66/13, 66/17, 67/25, 67/31, 74/1, 76/16, 83/29, 85/1, 85/27, 88/16, 91/9, 92/15, 93/1, 93/4, 93/25, 97/10, 98/10, 98/30, 100, 100/1, 101/26, 103/4, 103/9, 121, 124/10, 130/10, 136/12, 146/34, 147/38, 148/36, 149/10, 149/15, 152/7, 154/29, 181/3, 181/6, 206/2, 215, 215/1, 216/6, 219/10, 221/14, 223/10, 225/11, 228/19; **P.L.** 11/20, 38/36, 51/9, 52/5 [V. 53; Pr. 5]. ◒ (Repetiţie) *De cînd codrul, dragul codru, troienindu-şi frunza toată, Îşi deschide-a lui adîncuri... Tristă-i firea.* O.I 83/25 [V. 2]. ◒ (Personificare) *Adormind de armonia Codrului bătut de gînduri, Flori de lei deasupra noastră Or să cadă rînduri-rînduri.* O.I 75/22. *Codrule, codruţule, Ce mai faci, drăguţule.* O.I 123/1. *Îi răspunde codru verde Fermecat şi dureros.* O.I 209/21; cf. **O.I** 75/22, 100/4, 123/19, 142/9, 155/9, 183/4, 183/28, 207/6, 214/1 [V. 12]. ◒ (În context figurat) *Ar atrage-n visu-i mîndru a izvoarelor murmururi, Umbra umedă din codri, stelele ce ard de-a pururi.* O.I 162/4 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **codru** (**O.I** 66/17, 75/1, 83/25, 85/27, 93/1, 103/4, 121, 181/3, 209/21, 215, 215/1; **P.L.** 51/9), **codrul** (**O.I** 54/17, 83/25, 100/1, 124/10, 146/4, 147/38, 149/10, 149/15, 154/29, 183/4, 207/6, 216/6, 219/10, 221/14, 223/10, 225/11, 228/19), **codru-** (**O.I** 206/2, g.d. **codrului** (**O.I** 6/12, 75/22, 100, 100/4, 101/26), voc. **codrule** (**O.I** 123/1, 123/19, 214/1); pl. n. ac. **codri** (**O.I** 10/5, 63/22, 66/10, 66/13, 67/25, 67/31, 76/16, 83/29, 85/1, 88/16, 91/9, 93/4, 97/10, 98/10, 103/9, 130/10, 136/12, 146/34, 148/36, 152/7, 162/4, 181/6; **P.L.** 11/20, 38/36, 52/5), **codrii** (**O.I** 92/15, 103/19, 112/9, 155/9, 183/28), g.d. **codrilor** (**O.I** 74/1, 93/25, 98/30; **P.L.** 4/21).

CODRÚŢ s.m. Diminutiv cu sens hipocoristic, în spiritul poeziei populare, al lui codru. ◒ (Personificare) *Codrule, codruţule, Ce mai faci drăguţule?* O.I 123/1 [V. 1].

COFÉI s.n. (Mold.) Cofiţă. *Vara doina mi-o ascult Pe cărarea spre izvor Ce le-am dat-o tuturor Umplîndu-şi cofeiele, Mi-o cîntă femeile.* O.I 123/17 [V. 1].

COIF s.n. Cască. ◒ (Metaforic) *Mii de coifuri lucitoare ies din umbra-ntunecoasă.* O.I 148/2. *Că şi eu te trimite-voi Ce-i mai mîndru pe la noi... Coiful nalt cu penele.* O.I 149/16 [V. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **coiful** (**O.I** 149/16); pl. n. ac. **coifuri** (**O.I** 148/2).

COINCÍDE vb. III. Intranz. A se potrivi. *Vedem o frunte... care coincide pe deplin cu faţa într-adevăr plăcută a tînărului meu.* P.L. 27/13 [Pr. 1].

COJÍŢĂ s.f. Diminutiv al lui coajă. *O cojiţă de alună trag locuste, podu-l scutur, Cu mustaţa răsucită şede-n ea un mire fluture.* O.I 87/13 [V. 1].

COJÓC s.n. Obiect de îmbrăcăminte făcut din piele de oaie. *Pe prispă o babă bătrînă şi zbîrcită culcată pe un cojoc vechi, sta cu capul ei sur ca cenuşa în poalele unei roabe tinere şi frumoase.* P.L. 16/8 [Pr. 1].

COLÁC s.m. Pîine împletită. ◒ (În context figurat) *Trec furnici ducînd în gură de făină marii saci, Ca să coacă pentru nuntă şi plăcinte şi colaci.* O.I 87/6 [V. 1].

COLÁN s.n. Cingătoare. *Văzu un băiat... Îmbrăcat c-o blană de catifea, care cuprindea sîrtos de un colan lustruit mijlocul cel mai gingaş din lume.* P.L. 63/8. *Acum era să-i plesnească colanul.* P.L. 84/17 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **colan** (**P.L.** 63/8), **colanul** (**P.L.** 84/17).

COLB s.n. (Mold., Transilv.) Praf, pulbere. *Hîrliţă, nodurosă stă în colb rîşniţa veche.* O. I 84/11. *Pe păreţi cu colb, pe podul cu lungi pînze de paianjen Roiesc ploşniţele roşii.* O. I 46/17. *Ameţiţi de timbe moarte, de planeţi, de colbul şcolii, Confundam pe bietul dascăl cu un cariu mîncat de molii.* O.I 140/29. *Închipuieşte-ţi că, pe o roată mişcată-n loc, s-ar lipi un fir de colb.* P.L. 41/29; cf. **P.L.** 13/3 [V.3; Pr. 2]. ◒ (În contexte figurate) *Colbul ridicat din carte-ţi l-o sufla din ochelari Şi te-o strînge-n două şiruri, aşeztndu-te la coadă.* O.I 134/12. *Dar lăsaţi măcar strămoşii ca să doarmă-n colb de cronici.* O.I 151/29 [V. 2]. ◒ (Construcţii metaforice) **Colb mărunt de aur** = polen. *Şi albinele-aduc miere, aduc colb mărunt de aur, Ca cercei din el să facă cariul, care-i meşter faur.* O.I

87/7 [V. 1]. **A șterge colbul de pe cronici** v. ș t e r g e [V. 1]. **Colb de pleire scumpe** v. p i a t r ă [V. 2].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **colb** (**O.I** 46/17, 76/32, 79/18, 84/11, 87/7, 151/29 ; **P.L.** 13/3, 41/29), **colbul** (**O.I** 32/19, 134/12, 140/29).

COLEÁ adv. 1. (Cu sens local, în expr.) **Pe lei. pe colea** = pe alocuri, din loc în loc. *De după muri vedeai pe ici, pe colea cîte-un virf verde de plop ori de caslan.* P.L. 72/9. *În dreptul ei marcu, a cărei suprafață era ruptă pe ici, pe colea de cîte-un colț de stîncă.* P.L. 72/23. *Fondelul era haos, în sus străbătut pe ici, pe colea de cîte-o rază.* P.L. 83/24 ; cf. **P.L.** 72/5 [Pr. 4].

2. (Cu sens modal, avînd funcțiune mai mult de exclamație, în e x p r.) **Știi colea** = de soi, extraordinar. *Știi într-un loc vin bun, știi colea.* P.L. 75/3 [Pr. 1].

COLÍBĂ s. f. Casă mică și sărăcăcioasă. *Să mai salut o dată colibele din vale.* O.I 6/13. *Alungat-o ai pe dînsa, ca departe de părinți În coliba împistrită ea să nască-un pui de prinț.* O.I 83/18. *Atunci intră în colibă și pe capătu-unei taifi. Lumina cu mucul negru într-un hîrb un roș opaiț.* O.I 81/7 [V. 3].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **colibă** (**O.I** 81/7), **coliba** (**O.I** 83/18) ; pl. n. ac. **colibele** (**O.I** 6/13).

COLÍNDĂ vb. I. I n t r a n z. A se perinda, a se roti. ◒ (Metaforic) *Și în jur pară-mi colindă dulci și mîndre primăveri.* O.I 31/3. *Toamna frunzele colindă.* O. I 76/1. *De-ai fi cerul pămîntul cu Roma lui antică, Coroanele ce regii pe frunte le așază, Și stelele ce veșnice pe ceruri colindează, Cu toate la picioare-ți eu le puneam în vază.* O.I 92/8 [V. 3].

— Forme gramaticale : ind. prez. 3 sg. **colindă** (**O.I** 31/3, 76/1), **colindează** (**O.I** 92/8).

CÓLO adv. (Cu sens local) Acolo. *Colo se ridic'trufașe Și eterne ca și moartea piramidele-uriașe.* O.I 43/22. *Iar colo bătrînul dascăl cu-a lui haină rousă-n coate, Într-un calcul fără capăt tot socoate și socoate.* O.I 132/1. *Colo, lîngă lampă, într-un mic ietac, Vezi o fată care pune ață-n ac.* O.IV 364/13 ; cf. **O.I** 1/12, 1/25, 10/7, 43/14, 48/21, 93/3, 148/17, 150/11, 170/29 [V. 12]. ✦ (Corelativ) *Colo face multe serioase ca profesor, colo parlamentează ca adeocat.* P.L. 82/1 [Pr. 2]. ◇ Loc. adv. **Ici și colo** (**sau pe ici, pe colo, ici . . . colo . . . colo, de ici, de colo**) = din loc în loc, pe alocurea. *Ici și colo a ei haină s-a desprins din spanci s-arată Trupul alb în goliciunea-i, curăția ei de fată.* O.I 79/5. *O sărmane! jii tu minte cîte-n lume-ai auzit, Ce-fi trecu pe dinainte, cîte singur ai vorbit? Prea puțin. De ici, de colo, de imagine-o fășie, Vre o umbră de gîndire, ori un petec de hîrtie.* O.I 134/5. *Numai pe ici, pe colo luna răvarsă cîte-o dungă lungă și îngustă în umbra ulifei.* P.L. 39/36 ; cf. **O.I** 66/13, 158/1 ; **P.L.** 26/23, 28/28, 29/13, 38/41, 39/38, 44/11, 44/24, 52/2, 72/23, 73/27—28 [V. 1 ; Pr. 12]. **Cînd colo** = în loc de aceasta, în realitate. *Cînd colo iepele nicăieri.* P.L. 16/26 [Pr. 1].

— Accentuat și : *coló* (**O.I** 1/12. 1/25, 93/3, 132/1, 150/11, 170/29).

COLOÁRE s.f. Nuanță, ton. *Născură din petriș sterp, din arșița zilei și din secăciunea nopții flori cu frunze galbene și cu coloare stinsă și turbure.* P.L. 22/18 [Pr. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A mula pana în coloarea unui vremi de mult treeute** v. p a n ă [V. 1].

— Forme gramaticale : **sg. n. ac. coloare** (**P.L.** 22/18), **coloarea** (**O.I** 32/22).

COLONÁDĂ's. f. Șir de coloane care formează un ansamblu arhitectonic. *Și în templele măreje, colonade-n marmuri albe, Noaptea zeii se pretmblă în vestmintele lor dalbe.* O.I 44/25. *Colonade — stînci sure sfrejine — un codru antic ce vine în nouri.* P.L. 51/8. [Ieronim] *văzu răsărind, din stînci pădurene, o monastire veche, prin ale cărei colonade de piatră sură . . . imblau cu pas regulat și încet călugărițe.* P.L. 97/17 [V. 1 ; Pr. 2].

COLONÍE s.f. 1. Grup de persoane imigrate. ◒ (Metaforic) Puzderie, mulțime (v. și o ș t i r e, p ă d u r e, r o i). *De-atunci și pînă astăzi colonii de lumi pierdute Vin din sure văi de haos pe cărări necunoscute.* O.I 132/29 [V. 1].

2. Grup de animale de același fel, duelnd viața în comun. *Mai întîi statul albinelor . . . Apoi coloniile. În lunile vara vedem cîte două sau trei generații colonizîndu-se din statul matern.* P.L. 80/25 [Pr. 1].

— Forme gramaticale : **pl.** n. ac. **colonii** (**O.I** 132/29), **coloniile** (**P.L.** 80/25).

COLONIZÁ vb. I. R e f l. A imigra. ◒ (În context figurat) *Vedem cîte două sau trei generații colonizîndu-se din statul matern.* P.L. 80/26 [Pr. 1].

COLORÁ vb. I. T r a n z. F i g. A reliefa, a nuanța. *Nu ezităm de-a cita cîteva pasage dintr-o epistolă a lui Theophille Gautier, care colorează oarecum ideea aceasta.* P.L. 65/16 [Pr. 1].

COLORÍT s.n. Culoare. *Ochii cei albăstrii ai copilului erau așa de străluciți, de un colorit atît de limpede și senin.* P.L. 30/3 [Pr. 1].

COLOSÁL, -Ă adj. Uriaș. *Cu toate astea, născut cu mîi de ochi, în mijlocul unor arătări colosale, ele toate . . . nu mi-ar părè nici mai mari, nici mai mici de cum îmi par azi.* P.L. 24/6 [Pr. 1].

COLȚ s.n. (**I, II 1**) s.m., (**II 2**) I.S.n. Ungher. *Pe piatra prăvălită pun cruceа drept pecele Sub candela ce arde în umbra unui colț.* O.I 92/25. *Din umbra falnicelor bolți Ea pasul și-l îndreaptă Lîngă fereastră, unde-n colț Luceafărul așteaptă.* O.I 167/11. *În colțurile tavanului . . . paianjenii își exercitau tăcuta și pacinica lor industrie.* P.L. 29/22 ; cf. **O.I** 42/2 , 96/15, 196/6 ; **P.L.** 18/2, 28/14, 29/24, 29/26, 29/38, 67/15, 86/8, 94/7 [V. 5 ; Pr. 9]. ✦ Margine, loc mic. *Pe-un colț de pagină zugrăvi papucul.* P.L. 74/14. *Și ce profanație a cărților bisericești ! Toate marginele erau profile de femei, popi, cavaleri, cerșitori, comedianți . . . în sfîrșit, viața în realitatea ei, mizgălită în fiecare colț disponibil.* P.L. 74/17. *Ieronim se așeza în colțul unui divan și părea rău dispus.* P.L. 88/15 [Pr. 3].

II. S.m. 1. Dinte. *De cînd a venit, se zbuciumă în piua în care-ai încuiat-o tu și roade cu colții la lanțurile ce-o închid.* P.L. 8/23 [Pr. 1].

2. Vîrf de stîncă. *Așezînd genunchi și mînă cînd pe-un colț cînd pe alt colț Au ajuns să rupă gratii ruginite-a unei bolți.* O.I 76/21. *Din nișe colți de stînci despre apus se*

ridica o monastire veche. P.L. 72/7; cf. **O.I** 76/21; **P.L.** 19/3, 72/23 [V. 2; Pr. 3].

3. Capăt, bucată. *Metaniile de lină spînzură c-un colț din sîn, papucii de lemn se-ltrlie și clăpăiese la fiecare pas.* P.L. 73/6 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **colț** (**O.I** 42/2, 76/21, 76/21, 96/15, 167/11, 196/6; **P.L.** 18/2, 19/3, 28/14, 29/21, 29/26, 29/38, 67/15, 72/23, 73/6, 74/14, 74/17, 86/8, 94/7), **colțul** (**P.L.** 88/15), g.d. **colț** (**O.I** 92/25); pl. n. ac. **colți** (**P.L.** 72/7), **colții**, (**P.L.** 8/23), **colțarile** (**P.L.** 29/22).

COMANĂC s.n. Acoperămînt al capului, de formă cilindrică, purtat de călugări. *Sub icoana afumată unui sfînt cu comanac Arde-n candel-o lumină cît un simbure de mac.* O.I 84/13. *Ce îmbrăcăminte ciudată! O rasă de șiac, un comanac negru ... în mîna lui cartea astrologică.* P.L. 38/3 [V. 1; Pr. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A se preface în rasă și comanac** v. r a să [Pr. 1].

— Formă gramaticală: sg. n. ac. **comanac** (**O.I** 84/13; **P.L.** 38/3, 82/25).

* **COMÂNÁC** s.n. v. **comanac.**

COMBINÁRE s.f. Îmbinare, împreunare. *Ce e cugetarea sacră? Combinare măiestrită Unor lucruri nexistente; carte tristă și-nțeleaptă.* O.I 36/10 [V. 1].

COMBINÁT, -Ă adj. Potrivit într-un anumit fel. [Zoroastru] *făcea ca stelele să se mute din loc cu adîncul grai și socoteala combinată a cifrelor lui.* P.L. 46/31 [Pr. 1].

COMBINÁȚIE s.f. Îmbinare, combinare. ◒ (Metaforic) Teorie, construcție de idei. *Ai vedè pe literați făcînd combinații geniale asupra acestei ordine* [a albinelor] *și-ar gîndi că-i făptura inteligenței.* P.L. 80/22 [Pr. 1].

COMEDIÁNT s.m. Actor de comedie. *Și ce profanație a cărților bisericești! Toate marginele erau profile de femei, popi, cavaleri, cerșitori, comedianți.* P.L. 74/16 [Pr. 1]. ◒ (Metaforic, depreciativ) *Nu! nu mă voi face comediantul acelui rău, care stăpînește lumea.* P.L. 87/17 [Pr.1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **comediantul** (**P.L.** 87/17); pl. n. ac. **comedianți** (**P.L.** 74/16).

COMÉDIE s.f. **1.** Spectacol public comic. ◒ (Construcție metaforică) **Comedia mineiunii** v. m i n c i u n ă [V. 1].

2. Obiect vrednic de uimire, minunăție. ◒ (Glumeț) *Atunci lumea-n căpățînă se-nvîrtea ca o morișcă De simțeam, ca Galilei, că comedia se mișcă.* O.I 140/28 [V. 1].

— Formă gramaticală: sg. n. ac. **comedia** (**O.I** 140/28, 150/6).

— Accentuat: *comedle* (O.I 140/28, 150/6).

COMESEÁN s.n. Persoană care mănîncă la aceeași masă cu alții, conviv. *Muri de apoplexie în mijlocul păharelor și a comesenilor săi.* P.L. 99/19 [Pr. 1].

— Scris: *commesean.*

COMÎNDÁRE s.f. (Învechit) Înmormîntare. *Întrînd la starețul lău, am făcut o față cătrănită ... am spus că-mi trebuiești lu pentr-o comîndare.* P.L. 75/1 [Pr. 1].

— Scris: *comăndare.*

COMOÁRĂ s. f. Bun neprețuit, tezaur. ◒ (Comparație) *Luna tremură pe codri, se aprinde, se mărește ... Iar stejarii par o strajă de giganți ce-o înconjoară, Răsăritul ei păzindu-l ca pe-o tainică comoară.* O.I 152/10 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Bogăție de simțiri și de idei, fericire (v. și c e r, l u m e, p r i m ă v a r ă). *De aceea zboare anu-acesta Și se cufunde în trecut, Tu ai ș-acum comoara-ntreagă Ce-n suflet purturi ai avut.* O.I 204/23. *Redă-mi comoara unei clipe Cu ani de părere de rău!* O.I 212/19 [V. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **comoară** (**O.I** 152/10), **comoara** (**O.I** 204/23, 212/19).

COMPANÍE s.f. Societate, tovărășie. ◒ (Metaforic) Ansamblu scenic (?). *Nu este oare omenirea istoriei asemenea unei astfel de armate, ce dispare într-o companie veche spre a reapărè în una nouă.* P.L. 65/7 [Pr. 1].

* **COMPARÁȚIE** s.f. v. **comparațiune.**

COMPARAȚIÚNE s.f. Figură de stil. *Poeții lor nu găsesc în univers destule metafore și comparațiuni pentru apoteoza eroilor.* P.L. 50/41 [Pr. 1].

COMPLICÁT, -Ă adj. Încîlcit, încurcat. — *Cum arată el? întrebă bătrînul, preocupat cum se vede de-o cugetare complicată.* P.L. 59/8 [Pr. 1].

COMPLIMÉNT s.n. (La pl.) Salutări în formula de despărțire. *Complimentele mele, domnișoară, zise Francesco, repezindu-se spre ușă.* P.L. 77/5 [Pr. 1].

COMPRIMÁ vb. I. T r a n z. A apăsa. *O mînă era strîns apăsată pe inimă, ea comprima convulsiv durerea ce o simțea acolo.* P.L. 59/39 [Pr. 1].

COMÚN, -Ă adj. **1.** Obișnuit, normal, banal. *Iar în lumea cea comună a visa e un pericul, Căci de ai cumva iluzii, ești pierdut și ești ridicul.* O.I 111/9. [Bianchi era] *o natură comună, consecventă și puternică.* P.L. 91/16 [V. 1; Pr. 1].

2. Asemănător, similar. *O lume, ce știe că acest bronz nu are nici o simțire comună cu ea.* P.L. 87/31 [Pr. 1].

CONCÉDE vb. III. T r a n z. A conveni. ◒ (Glumeț; ironic) *Am mințit ca totdeauna — în sfîrșit îți concede societatea mea serioasă de ciocli.* P.L. 75/1 [Pr. 1].

CONCENTRÁ vb. I. T r a n z. A adăna într-un singur loc, a îndrepta. *Va să zică asupra acestui chip își concentrase el amorul lui.* P.L. 30/21. *Transparițiunea acelui fin sistem venos, ce concentrează idealele artei în boltită frunte.* P.L. 77/18 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **concentrează** (**P.L.** 77/18), m.m.c.p. 3 sg. **concentrase** (**P.L.** 30/21).

CONCÉRT s.n. Executare a unei lucrări muzicale. ◒ (Metaforic) *Melodica șoptire a riului, ce geme Concertul, ce-l întoarnă al paserilor cor ... Născut-acolo-n mine șoptiri de-un gingaș dor.* O.I 8/2 [V. 1].

CONCLUSÍV, -Ă adj. De încheiere. *Două vorbe conclusive. Cine este omul adevărat al acestor întîmplări: — Dan, ori Dionis?* P.L. 61/28 [Pr. 1].

CONDAMNÁ vb. I. T r a n z. A osîndi. *El n-a vrut ca să condamne pe demon, ci a trimis Pre un înger să*

mă-mpace, și-mpăcarea-i . . . e amorul. O.I 53/19. *Mă condamni să-mi uit vizionara mea ființă.* P.L. 47/15 [V. 1; Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 2 sg. **condamni** (**P. L.** 47/15); conj. prez. 3 sg. **să condamne** (**O.I** 53/19).

CONDÉI s.n. Toc cu peniță. *Scrîșirea de condeie dădea farmec astei liniști.* O.I 141/1 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A pune** (cuiva) **condeiul în mînă cu silă** = a obliga (pe cineva) să scrie. *Spre-a-ți aminti lucrurile petreceri, Condeiu-n mînă tu mi-l pui cu silă.* O.IV 333/10 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **condeiu-** (**O.IV** 333/10); pl. n. ac. **condeie** (**O.I** 141/1).

CONDÚCE vb. III. Tranz. A dirija. ◒ (Construcție metaforică) **A se aduna în corul condus de Menelaos** v. Menelaos [V. 1].

— Formă gramaticală: ind. prez. 3 sg. **e condus** (**O. I** 140/8).

CONFIÁ vb. I. Tranz. (Franțuzism) A încredința a destăinui. ◒ (Element de personificare) *De-aș fi, mîndră, rîușorul, Care dorul Și-l confie cîmpului. Și-aș spăla c-o sărutare, Murmurare. Grinii albi ai sinului.* O.I 5/9; cf. **O.I** 5/27 [V. 2].

— Formă gramaticală: ind. prez. 3 sg. **confie** (**O.I** 5/9, 5/27).

CONFUNDÁ vb. I. Tranz. și refl. A lua o persoană drept alta sau un lucru drept altul. *Amețiți de limbe moarte, de planeți, de colbul școlii. Confundam pe bietul dascăl cu un crai mîncat de molii.* O.I 140/30. *Palatul alb se confundă cu norul de argint și juna fată cu îngerul în genunchi.* P.L. 36/39. *Mulțimea de probabilități e confundată cu ceea ce suntem siliți a face.* P.L. 82/17 [V. 1; Pr. 2]. ◒ (În context figurat; ironic) *Să confunde-un crai de pică cu un crai de mahala.* O.I 162/36 [V.1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **se confundă** (**P. L.** 36/39), **e confundată** (**P. L.** 82/17). imp. 1 sg. **confundam** (**O.I** 140/30); conj. prez. 3 sg. **să confunde** (**O.I** 162/36).

CONFÚZ, -Ă adj. Nelămurit, nepătruns. *Milioane de alte infuzorii joacă, în acest vis confuz, pe supușii.* P.L. 50/31 [Pr. 1].

CONFÚZIE s.f. Stare de încurcătură, tulburare. *Eu rămase-ntr-o confuzie. Privea la Ieronim.* P.L. 77/12 [Pr. 1].

CONGRÉS s.n. Întrunire, reuniune cu caracter oficial, convocată în scopul dezbaterii unor probleme importante politice, științifice etc. ◒ (Ironic) *Ași! abia ți-ai întins mîna, sare înfrînt la ușă, E-un congres de rubedenii, vre un unchi, vre o mătușă.* O.I 155/26 [V. 1].

CONSACRÁ vb. I. Tranz. A da cu totul, a ceda. ◒ (În context figurat) *Consacră-mi Creștetul cu-ale lui gînduri, să-l sfîntesc cu-a mele lacrimi.* O.I 160/21 [V. 1].

CONSECUTÍV, -Ă adj. Succesiv, care urmează fără întrerupere. *Cauzele fenomenelor, consecutive pentru noi, aceleași întotdeauna, există și lucrează simultan.* P.L. 25/35 [Pr. 1].

CONSECUTIVITÁTE s.f. Însușirea de a fi consecutiv, succesivitate. *Nu e adevărat că există un trecut — consecutivitatea e în cugetarea noastră cauzele fenomenelor, consecutive, pentru noi, aceleași întotdeauna, există și lucrează simultan.* P.L. 25/33 [Pr. 1].

CONSECVÉNT, -Ă adj. Credincios principiilor sale. *Sunt oameni, pe cari spirite de observație și femeile îi descoasă dinîr-o singură apucătură — oameni cu puțin spirit, dar de-un caracter tare, expres, consecvent.* P.L. 91/9. *Ar fi șiut . . . să-și imagineze aproape caracterul omului în cestiune: o natură comună, consecventă și puternică.* P.L. 91/17 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **consecvent** (**P.L.** 91/9), **consecventă** (**P.L.** 91/17).

CONSIDERÁȚIE s.f. Motiv, considerent. *Afară de-aceea mai ai o considerație. . . . Iat-o.* P.L. 96/18 [Pr. 1].

CONSISTÁ vb. I. Intranz. A consta. *Noianul de case mici și rău zidite, din care consistă partea cea mare a capitalei României.* P.L. 26/11. *Tot farmecul consista în misterul cu care îmbrăcau fațarnic micile lor pasuri lumești.* P.L. 75/19 [Pr. 2].

CONSOLÁ vb. I. Tranz. A alina, a mîngîia. ◒ (Metaforic) *Îndură-te și lasă privirea-mi s-o consol. La alba strălucire a gîlului lău gol.* O. IV 430/7 [V. 1].

CONSPIRÁ vb. I. Intranz. A uneltî, a urzi intrigi. *Cei tari se îngrădiră Cu-averea și mărirea în cercul lor de legi; Prin bunuri ce furară, în veci vezi cum conspiră Contra celor ce dinșii la lucru-i ostndiră.* O. I 56/13 [V. 1].

CONSTELÁT, -Ă adj. Înstelat. *Ce-ți lipsește să fii înger — aripi lungi și constelate.* O.I 51/9 [V. 1].

* **CONSTELÁȚIE** s.f. v. **constelațiune**.

CONSTELAȚIÚNE s.f. Grup de stele. *Constelațiuni zugrăvite cu roș, calcule geometrice zidite după o închipuită și mistică sistemă.* P.L. 35/28. *El întorcea foaie cu foaie uitîndu-se la constelațiunile ciudate.* P.L. 36/3 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: pl. n. ac. **constelațiuni** (**P.L.** 35/28), **constelațiunile** (**P.L.** 36/3).

CONSTITUÍ vb. IV. Intranz. (În expr.) **[A fi] constituit în** (ceva) = a avea calitatea de . . . *Nu este oare omenirea istoriei asemenea unei asîfel de armate . . . armată mare pentru individul constituit în spectator, dar aceleași număr mărginit pentru regizor?* P.L. 65/8 [Pr. 1].

CONSTITUTÍV, -Ă adj. Component, alcătuitor. *Ei vor fi găsit elementele constitutive a vieții lui sufletești în realitate.* P.L. 64/31 [Pr. 1].

CONSTRUÚCȚIE s.f. Îmbinare de cuvinte. *Fiecare construcție [a scrierilor] trezea o lume de cugetări și analogii în capul tînărului.* P.L. 99/6 [Pr. 1].

CONSUMÁ vb. I. Intranz. A istovi. *Dară, consumată de lipse, ea se stinse într-o zi.* P.L. 31/24 [Pr. 1].

CONȘTIÍNȚĂ s.f. Faptul de a fi conștient, înțelegere. *— Eu, zise umbra încet, simt întunecîndu-se și perind con-*

ştiinţa eternităţii mele. P.L. 48/19. *Ochii . . . privesc c-un fel de conştiinţă de sine, care-ar putè deveni cutezare.* P.L. 74/7. *Este un idil liniştit şi candid între doi oameni ce n-au conştiinţa frumuseţei, nici a goliciunei lor.* P.L. 79/20 [Pr. 3].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **conştiinţă** (P.L. 74/7), **conştiinţa** (P.L. 48/19, 79/20).

CÓNŞTIU adj. (Latinism) Conştient. *El intră în casa lui deplin conştiu despre îndelungatele lui vise.* P.L. 60/11 [Pr. 1].

* **CONT** s.f. v. **contă**.

CÓNTĂ s.f. (Regional) Socoteală, seamă. *E un om, despărţit în două arătări bărbine, cu cari-şi petrece şiretul Ruben pe conta mea.* P.L. 62/4 [Pr. 1].

CÓNTE s.m. Posesorul unui titlu de nobleţe. *Contele voieşte să se logodească cu mine în starea în care se află.* P.L. 96/25. *Poate contele să moară . . . Îi doresc moartea.* P.L. 96/35 [Pr. 2].

CONTÉSĂ s.f. Fiică de conte. *Frumoasa contesă îi întoarse spatele.* P.L. 75/35. *Ce frumuşel e călugărul cela, şopti contesa zîmbind.* P.L. 76/8. *Contesă, zise el, părintele d-tale a murit.* P.L. 99/28; cf. **P.L.** 75/26 [Pr. 4].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **contesă** (P.L. 75/35), **contesa** (P.L. 76/8), voc. **contesă** (P.L. 75/26, 99/28).

CONTINENTÁL, -Ă adj. De continent, care se află pe continent. *La malul continental el văzu răsărind, din stînci pădurene, o mănăstire veche.* P.L. 97/16 [Pr. 1].

CÓNTRA prep. Împotriva. *El prezentul îl răscoală cu-a gîndurilor lui faimă. Contra tot ce grămădirâ veacuri lungi şi frunţi măreţe.* O.I 52/16. *Fulgerele adunat-au contra fulgerului care În furbarea-i furtunoasă a cuprins pămînt şi mare.* O.I 146/29. *Apoi revoluţiile. În tot anul o revoluţiune contra aristocraţiei.* P.L. 81/30; cf. **O.I** 53/18, 56/14, 59/20 [V. 5; Pr. 1]. ◒ (Repetiţie) *Ah! Acele gînduri toate îndreptate contra lumei, contra legilor ce-s scrise, contra ordinii-mbrăcate Cu-a lui Dumnezeu numire — astăzi toate-s îndreptate Contra inimei murinde.* O.I 52/25—26, 28 [V. 4]. ◇ Loc.adv. **Din contra** = dimpotrivă, cu totul altfel. *Atunci lumea cea gîndită pentru noi avea fiinţă. Şi din contra, cea aievea ne părea cu neputinţă.* O.I 141/6 [V. 1].

CONTRÁGE vb. III. R e f l. A se micşora, a se reduce. [Pământul] *se contrase din ce în ce mai mult.* P.L. 50/33 [Pr. 1]. ◆ A se strînge. *Inima lui se contrase cu violenţă, căci el înţelese sensul, dar şi neputinţa realizării viselor lui.* P.L. 55/6 [Pr. 1].

CONTRÁST s.n. Nepotrivire. *Era un contrast plăcut: faţa lui trasă şi fină . . . lîngă fizionomia ovală, rălunzită şi albă a ei.* P.L. 64/22 [Pr. 1].

CONTRASTÁ vb. I. I n t r a n z. A se opune, a nu se potrivi. *Dar uscăciunea neagră şi sălbatecă a părului contrasta plăcut cu faţa fină a băietanului.* P.L. 27/16. *Paloarea cea liniştită şi marmorie a feţei contrasta cu părul în dezordine.* P.L. 59/38. *Mîinuţele-i albe şi transparente ca ceara contrastau cu mînecele moi şi negre.* P.L. 64/17; cf. **P.L.** 27/21 [Pr. 4].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **contrastează** (P.L. 27/21), imp. 3 sg. **contrasta** (P.L. 27/16, 59/38), pl. **contrastau** (P.L. 61/17).

CONTRAZICĂTÓR, -OÁRE adj. Contradictoriu. *Pieţele ieşi zîmbind cu răutate, dar cu deosebire încîntat de mulţele ce le făcu Cezara . . . contrazicătoare, turburi, desperate.* P.L. 77/11 [Pr. 1].

CONTRIBUÍ vb. IV. I n t r a n z. A da o contribuţie. *Armonia cîmpenească împle sara cu mîlle ei de glasuri, toate deosebite şi toate contribuind la dulcea şi voluptoasa somnoroşie a lunei.* P.L. 39/19 [Pr. 1].

CONTROVERSÁ vb. I. T r a n z. A discuta în contradictoriu. *Fiecare îu era controversat.* P.L. 68/35 [Pr. 1].

CONTÚR s.n. Formă definită. ◇ Expr. **A prinde** (sau **a lua**) **conture** = a căpăta înfăţişare. [Umbra] *prinse încet, încet conture pe părete şi deveni clară, ca un vechi portret zugrăvit în ulei.* P.L. 45/20. *Umbra prinse conturele unui basrelief.* P.L. 46/40. *Acel chip luă din ce în ce conture mai clare.* P.L. 102/9; cf. **P.L.** 46/13 [Pr. 4]. ◒ (Metaforic) Imagine estompată. *Năuntrul ei* [bisericii] *pe stîlpi-i, pereţi, iconostas, Abia conture triste şi umbre-au mai rămas.* O.I 69/22; cf. **O.I** 69/28 [V. 2].

— Forme gramaticale: pl. n. ac. **conture** (**O. I** 69/22, 69/28; **P.L.** 45/20, 102/9), **conturele** (**P.L.** 46/13, 46/40).

CONŢÍNE vb. III. T r a n z. A cuprinde. *Dînd ca din întîmplare de mîna pictorului, care conţinea vreo cîteva piese de aur, crezu că ce-i găsit îi bun găsit.* P.L. 83/7 [Pr. 1]. ◒ (Glumeţ) *Aveau turcii, care îngropau în ele pantalonii individului conţinut, îndată ce timpul devenea problematic.* P.L. 26/16 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. imp. 3 sg. **conţinea** (**P.L.** 83/7); part. **conţinut** (**P.L.** 26/16).

CONVENÍ vb. IV. I n t r a n z. A fi pe placul, a corespunde cu ceva. *Azi abia vedem ce stearpă şi ce aspră cale este Ceea ce poate să convie unei inime oneste.* O.I 141/8 [V. 1]. ◒ (În context figurat) *Poate că-i convin tuspatru craii cărţilor de joc.* O.I 162/31 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 pl. **convin** (**O.I** 162/31); conj. prez. 3 sg. **să convie** (**O.I** 141/8).

CONVÉNŢIE s.f. Înţelegere tacită, acord formal. *O convenţie e totul; ce-i azi drept, mîne-i minciună.* O.I 36/1 [V. 1].

CONVÍNGERE s.f. Părere fermă, certitudine. *El rămăsese numai cu convingerea teoretică cum că o iubeşte.* P.L. 95/27 [Pr. 1].

CONVÍNS, -Ă adj. Încredinţat. *Convins ca voi el este-n nălţime-i solitară Lipsită de iubire, cum că principiul rău, Nedreptul şi minciuna al lumii duce frîu.* O. I 62/1 [V. 1].

CONVÓI s. n. Cortegiu. *Or să vie pe-a lui urmă în convoi de-nmormîntare.* O. I 134/91 [V. 1].

CONVOBÍ vb. IV. Intranz. A sta de vorbă, a conversa. ◒ (Construcție metaforică) **A convorbi cu ideaturi** = a aborda înalte probleme filozofice, a se înălța sufletește (v. și o d ă, p l u t i). *Voi, pierduți în gînduri sfinte, convorbeați cu idealuri.* O. 1 35/9 [V. 1].

CONVULSÍV adv. Spasmodic. *O mînă, era strînsă apăsată pe inimă, ca cumprima convulsiv durerea ce o simțea acolo.* P.L. 59/39 [Pr. 1].

COORDONÁ vb. I. Tranz. A organiza, a aranja, a sistematiza. *Dacă lumea este un vis — de ce n-am putè să coordonăm șirul fenomenelor sale cum voim noi?* P.L. 25/32. *Tîlcuiri de visuri, coordonate alfabetic — o carte care nu lasă nimic de dorit pentru a aprinde niște creieri superstițioși.* P.L. 35/30 [Pr. 2].

— Forme gramaticale : conj. prez. 1 pl. să **coordonăm** (**P.L.** 25/32) ; part. **coordonate** (**P.L.** 35/30).

COPÁC s.m. (Și în forma *copaci*) Arbore. *Dar din inima lui simte un copac cum că răsare.* O.I 142/22. *Vede fără lingă fără Și popor lingă popor — Ca prin neguri alburie se strevăd și se prefac În întinsă-mpărăție sub o umbră de copac.* O.I 114/10. *Nici un copaci, nici un ucarel pe lîngă casă.* P.L. 30/13. *S-apropie de foreastă și se uită în grădină jos la iarba moale, crescută-n umbra virgină a copacilor.* P.L. 74/10 ; cf. **P.L.** 13/38, 43/33, 67/29, 92/30, 95/16 [V. 2 ; Pr. 7]. ◒ (Personificare) *Cum copacu-și uită foaia Ce pe vînt mi-a fost trimisă, Astfel ea uitat-au poale Aste foi de dinsa scrise.* O.I 125/9 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **copac** (**O. I** 142/22, 144/10 ; **P.L.** 43/33, 95/16), **copaci** (**P.L.** 40/13), **copacu-** (**O.I** 125/8) ; pl. n. ac. **copaci** (**P. L.** 67/29), **copacii** (**P.L.** 13/38) ; g.d. **copacilor** (**P.L.** 74/10, 92/30). — Variantă : **copăci** (**P.L.** 40/13) s.m.

COPÁCI s.m. v. **copac.**

COPIÁ vb. I. Tranz. A reproduce, a lua (din ...). *Regii, reginele și fanții de pe cărți erau toți chipuri copiate din basmele ce și le spuneau serile.* P.L. 52/9 [Pr. 1].

CÓPIE s. f. Reproducere exactă a unui text scris. *Primii o scrisoare cu sigiI negru ... o copie de pe un testament părea a fi.* P.L. 30/33 [Pr. 1].

COPÍL s. m. **1.** Fiu, fiică. *Copilul cu bobocii era chiar copilul lui.* O.I 84/6. *Am fost silit să stau la-nvoială cu ea și să-i dau cu bir tot al zecele din copiii supușilor mei.* P.L. 6/30. *Eu nu mai aveu dureri, nici bucurii decît acele ale copilului ei.* P.L. 31/15 [V. 1 ; Pr. 2]. ◒ (Construcție metaforică) **Copil de suflet al lui Alah** = fiu de creștin, crescut în religia mahomedană, pentru a servi apoi în armata turcească. *Ieniceri, copii de suflet ai lui Alah, și spahii Vin de-ntuneca pămîntul la Rovine în cîmpii.* O.I 116/1 [V. 1]. ◇ (Termen prin care un om în vîrstă se adresează unui tînăr) *Nu te căutgări, copilul meu ... nu te preface în rasă și comanac din ceea ce ești, un băiet cuminte.* P.L. 82/25. *Ieronim, adause bătrînul molcom, copilul meu, mi-ar părè rău de capul tău cît de frumos.* P.L. 96/16 [Pr. 2]. ◆ Progenitură. *Pe lîngă mese lunge, stătea posomorîtă, Cu fețe-nfățoșeate, o ceată prit-egită, Copii săraci și sceptici ai plebei proletare.* O.I 56/5. *În lumea asta mare, noi copiI ai lumii mici, Facem pe pămîntul nostru mușunoaie de furnici.* O.I 132/33 [V. 2]. ◇ Expr. **A face copii** = a avea urmași, a procrea. *Te naști, te-nsori, faci copii, mori, tocmai așa ca la animale.* P.L. 81/3 [Pr. 1]. ◒ (Construcție metaforică ; cu referire la parabola fiului risipitor (?)) **Copilul cel pierdut.** *Eroic este astăzi copilul cel pierdut! Căci flamura cea roșă cu umbra-i de dreptate Sfințește-a lui viață de tină și păcate.* O.I 63/2 [V. 1].

2. Băiat (sau fată) în primii ani ai vieții, pînă la adolescență sau în timpul adolescenței. *Cum le chemă, măi copile?* O.I 84/2. *Eu vreau să-mi dai copilul zburdalnic — pe Arald.* O.I 91/30. *Ce gîndea copilul cu mintea lui naivă, o vorbă, un vis, o preocupa zile întregi.* P.L. 31/21 ; cf. **O.I** 51/5, 83/33, 84/6, 91/33, 98/30, 100/18, 108/3, 179/27, 202/14, 236/5 ; **P.L.** 3/13, 28/18, 29/40, 30/2, 30/26, 31/10, 31/16, 31/26, 69/27 [V. 12 ; Pr. 10]. ◒ (Comparație) *E frumoasă, se-nțelege ... Ca copiii are haz.* O. I 159/15. *Pătimaș și îndărătnic s-o iubești ca un copil Cînd ea-i rece și cu toane ca și luna lui aprit?* O.I 157/27. *Mîtnele ei spînzurau în jos ca la un copil vinovat.* P.L. 8/4 ; cf. **O.I** 80/24, 109/1 ; **P.L.** 57/29, 75/19, 88/22, 91/25, 93/25, 94/20, 95/11, 101/14, 102/1 [V. 4 ; Pr. 10]. ◇ *Copil de casă* v. c a s ă [V. 1]. ◇ Loc. adj. și adv. **De copil** = a) (loc. adj.) copilăresc, nevinovat. *Ci lu rămîi în floare ca luna lui aprit, Cu ochii mari și umezi, cu zîmbet de copil.* O.I 128/8. *Nu mă-nțeleață azi, cum mă mișcară Povești și doine, ghicitori, eresuri, Ce frunlea-mi de copil o-nseninară.* O. I 201/5. *Seriozitatea contrastează foldeauna plăcut cu fața de copil.* P.L. 27/21. *Sufletul ei întreg era o reflectare umbroasă și tristă a sufletului său de copil.* P.L. 31/21 [V. 2 ; Pr. 2] ; b) (loc. adv.) **din copilărie.** *De copil încă, el admira ochii cei frumoși ai portretului.* P. L. 31/1 [Pr. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Creieri de copil** = minte redusă, necoaptă (v. și c r o i t o r c s e, s t r î m t o a r c). *La Paris, în lupanare de cinismu și de lene ... Acolo v-ați pus averea, tinerețele la stos ... Ne-ați venit apoi ... Veștejiți fără de vreme, dar cu creieri de copil.* O.I 151/13 [V. 1].

3. Fig. Ființă lipsită de experiență, naivă. ◒ (Element de personificare) *Vezi tu ce copil supus, umilit este amorul.* P.L. 86/10 [Pr. 1]. ◒ (Metaforic) *În jos plecat-am ochii-naintea fetii late. Stăînd un îndărătnic — un sfîrcios copil.* O.I 91/15. *În fine începur-a ride — doi copii — rîdeau cu lacrimele-n ochi.* P.L. 69/19 [V. 1 ; Pr. 1]. ◇ (Cu valoare hipocoristică) *Sărmanul copil! Cum se va înfoarce el acu..à? Acest om poate să-l pîndească.* P. L. 94/24 [Pr. 1]. (Adjectival) *Este o nespusă gentileță în modul cum o femeie ce iubește și care e totodată inocentă, timidă, trebuie să se apropie de un bărbat sau ursuz, cine știe prin ce, sau și mai pudic și mai copil decît ea.* P.L. 79/36 [Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **copil** (**O.I** 80/24, 83/33, 91/15, 128/8, 151/13, 157/27, 173/22, 201/5 ; **P.L.** 8/4, 27/21, 30/26, 31/1, 31/10, 31/21, 57/29, 58/19, 69/27, 79/36, 86/10, 88/22, 91/25, 93/25, 94/24, 95,11, 101/14), **copilul** (**O.I** 63/2, 84/6, 91/30, 91/33, 98/30, 236/5 ; **P.L.** 31/16, 31/21, 102/1), g.d. **copil** (**P.L.** 29/40, 94/20), **copilului** (**P.L.** 3/13, 30/2, 31/19, 31/25), voc. **copil** (**O.I** 51/5), **copile** (**O. I** 84/2, 202/14), **copilul** (**P. L.** 82/25, 96/16) ; pl. n. ac. **copii** (**O. I** 56/5, 100/18, 108/3, 132/33, 146/1 ; **P. L.** 28/18, 69/19, 81/3), **copiii** (**O. I** 109/1, 159/15 ; **P. L.** 6/30), g.d. **copil** (**O. I** 179/27).

COPILĂNDRU s.m. Băiat în perioada de trecere de la copilărie la adolescență. *Eram un copilandru. Din codri*

vechi de brad Flămînzii ochi rotindu-i, eu mișluiam pămîntul. O. I 88/16 [V. 1].

COPILĂȘ s.m. Băiat mic. *Pe cuptiorul uns cu humă și pe coșcovii părești Zugrăvit-au c-un cărbune copilașul cel isteț Purceluși cu coada sfredel și cu bețe-n loc de labă.* O.I 84/18 [V. 1]. ✦ Tinerel. *Ea-l ascultă pe copilaș Umilă și distrasă, Și rușinos și drăgălaș, Mai nu vrea, mai se lasă,* O. I 175/5 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **copilaș** (**O. I** 175.5), **copilașul** (**O. I** 84/18).

COPÍLĂ s.f. **1.** Fiică. *Blanca, află că din leagăn Domnul este al lău mire, Căci născută-ești, copilă, Din nevrednică iubire.* O.I 65/3. *E a șeihului copilă, e frumoasa Malcalun.* O.I 144/24 [V. 2] ◇ (Termen prin care o persoană în vîrstă se adresează unei femei tinere), *Ce-i, copila mea?* P.L. 85/35 [Pr. 1].

2. Fată tînără. *În biserica pustie ... stă pe trepte o copilă* O.I. 50/6. *După gratii de fereastră o copilă el zări.* O.I 144/22. *De dragu-unei copile, S-a rupt din locul lui de sus, Perind mai multe zile.* O.I 173/18. *Cînd îți trec prin minte acestea, copilă, Te uiți în oglindă și îți plîngi de milă.* O.IV 365/15. *El auzi prin aerul nopții tremurînd notele dulci ale unui clavir și un tînăr și tremurător glas de copilă adîind o rugăciune ușoară.* P.L. 36/20. *Marchizul Castelmare se uită lung și sălbatec asupra acelei copile, ce-i disprețuia amorul.* P.L. 76/6 ; cf. **O.I** 50/12, 51/3, 60/4, 60/20, 72/14, 154/11, 155/22, 159/13, 168/10 ; **O. IV** 365/12, 366/1 ; **P.L.** 28/21, 54/40, 58/27, 67/39, 75/17, 76/17, 90/23, 90/27, 91/22, 92/18, 100/4 [V. 15 ; Pr. 13]. ◒ (Glumeț) *Ploșnița ceea-i bătrînă, cuvios în mers pășește; Cela-i cavaler ... e iute ... oare știe franțuzește? Cea ce-ncunjură mulțimea i-o romantică copilă.* O.I 46/24 [V.1]. ◇ (Termen de adresare către iubită) *Și le iubesc, copilă, cum repedea junie lubește-n ochi de flăcări a zilelor noroc.* O.I 21/1. *Nu vezi că-gura-mi arsă e de sete Și-n ochii mei se vede-n friguri chinu-mi, Copila mea cu lungi și blonde plete?* O.I 200/11 ; cf. **O.I** 22/5, 22/8, 30/17, 41/6, 41/8 [V. 7]. ◒ (Construcție metaforică) **Copila de aur** = luna (v. și d i s c, m a r c[2], n o a p t e, s c u t, v i s). *Din fărm în fărm durează o cărare de văpaie, Ce-a pe-o repede-nmiire de mici unde o așterne Ea, copila cea de aur, visul negurii eterne.* O.I 154/26 [V. 1]. ✦ (Adjectival) **Tînără.** *Din cît ești de copilă să-ntinerești mereu, Și nu mai știi de mine, că nu m-oi ști nici eu.* O. I 128/9 [V. 1]. ◒ (Metaforic) De copil. *Să mai privesc o dată clmpia-nfloritoare ... Ce auzi o dată copila-mi murmurare.* O.I 6/23. *Gentile morfii se-nclin Pe frunlea-i copilă cu spasmuri și chin.* O. I 11/24 [V. 2]. (Construcție metaforică) **Zilele copile și albe** v. alb[3] [V. 1].

3. F i g. Fată naivă, neștiutoare. *Tu ești copilă, asta e ... Hai ș-om fugi în lume.* O.I 176/1. *D-la Venus, el Adonis, — Eei ! Asta-i prea tare .... — Ești copilă ... Și de ce nu ?* P.L. 76/27 [V. 1 ; Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **copilă** (**O. I** 11/24, 46/24, 50/6, 128/9, 144/22, 144/24, 155/22, 176/1 ; **P.L.** 36/20, 54/40, 76/17, 76/27, 90/23, 90/27, 91/22, 92/18, 100/4). **copila** (**O.I** 6/23, 72/14, 154/11, 154/26, 159/13, 168/10 ; **O. IV** 366/1 ; **P. L.** 58/27), g.d. **copile** (**O. I** 173/18 ; **O. IV** 365/12 ; **P. L.** 28/21, 75/17, 76/6), **copilei** (**O.I** 50/12, 51/3 ; **P.L.** 67/39), voc. **copilă** (**O.I** 21/2, 22/5, 22.8, 30 17, 41/6, 41/8, 65/3 ; **O. IV** 365/15), **copila** (**O.I** 200/11 ; **P. L.** 85/35) ; pl. n. ac. **copile** (**O. I** 6/22, 60/20), g.d. **copilelor** (**O. I** 60/4).

COPILĂRÉSC, -EÁSCĂ adj. De copil, caracteristic copilului. *Ucsăciunea neagră și sălbatecă a părului contrasta plăcut cu fața fină, dulce și copilărească a băietanului.* P. L. 27 16. *Părea că nu vede decît perdele albe și de după fiecare se ivea, zîmbind cu o sperială și copilărească șiretie, capul ei.* P. L. 57/35. — *Vezi tu, Ermil? zise ea c-o seriozitate copilărească și tristă, tu crezi ... tu crezi că eu am apă-n vine ... că eu ... că eu nu te iubesc?* P.L. 70/31 [Pr. 3].

COPILĂRÉȘTE adv. În felul copiilor ; p. e x t. cu nevinovăție, cu naivitate. *El se da tot mai aproape Și cerșea copilărește.* O.I 104/2. *Iar cînd le văd zîmbind copilărește, Se stinge-atunci o viață de durere.* O. I 120/12 [V. 2].

COPILĂRÍE s.f. 1. Perioadă, vîrstă cînd cineva este copil. *Unde ești copilărie, Cu pădurea la cu tot ?* O.I 111/7 [V. 1].

2. Faptă copilărească. *Așa-numitele lor blăstămății erau niște copilării.* P.L. 75/14 [Pr. 1]. ✦ Atitudine, manifestare de copil. *Tînăra delicatețâ, dulcea moliciune a copilăriei era întrunită cu frumusețea nobilă, coaptă, suavă, pronunțată a femeiei.* P.L. 100/22. *Surîsul său devine iar nervos și sălbatec ca toată copilăria ei.* P.L. 100/27 [Pr. 2].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **copilărie** (**P.L.** 100/27), g. d. **copilăriei** (**P. L.** 100/22), voc. **copilărie** (**O. I.** 111/7) ; pl. n. ac. **copilării** (**P. L.** 75/14).

COPILĂRÓS, -OÁSĂ adj. Caracteristic copilului. *Rîdea c-un fel de copilărească nebunie.* P.L. 64/5. *Capul ei se ridica c-un fel de copilărească mîndrie.* P.L. 77/25 [Pr 2]. ◒ (Element de personificare) *Florile împrospătate ridicau în soare cochetele capete copilăroase.* P.L. 54/31 [Pr. 1]. ✦ F i g. Naiv, nevinovat, neștiutor. *Tu, regină a sufletelor — nu ești curată ca izvorul? mlădioasă ca chiparosul? dulce ca filomela? tînără ca luna plină, copilărească ca un canari?* P.L. 94/5 [Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **copilăroasă** (**P.L.** 64/5, 77/25, 94/5) ; pl. n. ac. **copilăroase** (**P. L.** 54/31).

COPILÍȚĂ s. f. Fetiță. ◒ (Repetiție) *De-aș avè o porumbiță Cu chip alb de copiliță, Copiliță blîndișoară Ca o zi de primăvară, Cîtu-ți line ziulița I-aș cînta doina, doiniță.* O.I 2/18—19 [V. 2].

COPÍST s.m. Mic funcționar care copiază acte. *Ce viață-i așteaptă pe el? ... Un copist avizat a se cultiva pe apucate.* P.L. 27/39 [Pr. 1].

COPÍTĂ s.f. Partea cornoasă care acoperă, la unele mamifere, extremitatea de jos a piciorului. ◒ (Construcție metaforică) **A lua în fugă pe copite fața negrului pămînt** v. l u a [V. 1].

— Formă gramaticală : pl. n. ac. **copite** (**O.I** 148/5).

COPT, COÁPTĂ adj. **1.** (Despre fructe) Ajuns la deplina dezvoltare. *Nîlu-n fund grădine are, pomi cu mere de-aur coapte.* O. I 45/26. *El se prefăcu într-o floare roșie închisă ca vișina coaptă.* P.L. 14/27. *O roz-*

de purpură la tîmplă, gura micuță ca o vișină coaptă. P.L. 55/3 [V. 1; Pr. 2].

2. Fig. Matur, realizat pe deplin. *Tînăra delicatețe ... era întrunită cu frumusețea nobilă, coaptă, suavă, pronunțată a femeii.* P.L. 100/22 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **coaptă** (**P.L.** 14/27, 55/3, 100/22); pl. n. ac. **coapte** (**O. I** 45/26).

COR s.n. Grup de cîntăreți care execută împreună muzică vocală. ◒ (Metaforic) *Melodica șoptire a rîului, ce geme. Concertul, ce-l întoană al păsărilor cor ... Născur-ucelo-n mine șoptiri de-un gingaș dor.* O. I 8/2 [V. 1]. ◇ Loc. adv. **În cor** = împreună, laolaltă. *Te-ai dus, le-ai dus din lume, o! geniu nalt și mare, Colo unde le-așteaptă toți îngerii în cor, Ce-ntoană lăinie, dulce a sferelor cîntare.* O.I 1/12. *Ești tu nota rătăcită Din cîntarea sferelor, Ce eternă, nefinită, Îngerii o cîntă-n cor?* O.I 19/4 [V. 2]. ◒ (Construcție metaforică) **A se adăuga la corul condus de Menelaos**, v. Menelaos [V. 1].

Formă gramaticală: sg. n. ac. **cor** (**O. I** 1/12, 8/2, 19/4, 140/8).

CORĂBIE s. f. Vas marc cu pînze. *Pe undele încete își mișcă legănate Corăbii înveochile schelelele de lemn.* O.I 63/12. *Iară altu-mparte lumea de pe scîndura tărîbii, Socotind cît aur marea poartă-n negrele-i corăbii.* O. I 130/28. [Luceafărul] *răsare și străluce, Pe mișcătoarele cărări Corăbii negre duce.* O.I 167/16. *Ajunse de lună, strălucesc asupra-mselor întunecoase vîrfurile turnurilor și pînzele de la corăbii pe rîu.* P.L. 93/35; cf. **O.I** 144/4, 147/4 [V. 5; Pr. 1]. ◒ (Comparație) *Precum corăbii negre se leagănă în vînt ... Trec gîndurile mele.* O.IV 432/25. *I'n fluviu mărej ... părea a-și purta insulele sale ca pe niște corăbii acoperite de dumbrave.* P.L. 51/13 [V. 1; Pr. 1].

— Forme gramaticale: pl. n. ac. **corăbii** (**O.** I 63/12, 130/28, 147/1, 167/16; **O. IV** 132/25; **P. L.** 51/13, 93/35), **corăbiile** (**O.I** 111/1).

CORĂL s. m. Mărgean. ◒ (Construcție metaforică) **De corai** = de culoarea mărgeanului. *L-am chemat în somn pe Kama — Kamadeva, zeul indic. El veni, copilul mîndru, Călărind pe-un papagal, Avînd zîmbetul făfarnic Pe-a lui buze de corai.* O. I 236/8 [V. 1].

CORB s.m. Pasăre (*Corvus corax*). *Și cînd se va întoarce pămîntul în pămînt ... Din care depărtată răsăr-un stol de corbi. Să-ntunece tot cerul pe ochii mei cei orbi.* O. I 128/3 [V. 1]. ◒ (Metaforic, simbolizînd amintirea și cugetarea) *Pe-un jilț tăiat în stîncă stă Japân, palid, drept ... preotul cel păgîn; Și fîlfîte deasupra-i, gonindu-se în roate Cu-aripele-ostenite un alb și-un negru corb.* O. I 93/15. *Bătrînu-și pleacă geana și iar rămîne orb ... Și peste capu-i zboară un alb și-un negru corb.* O.I 98/35 [V. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **corb** (**O. I** 93/15, 98/35); pl. n. ac. **corbi** (**O. I** 128/3).

CORDEÁ s.f. (Mold.) Panglică. [Făt-Frumos] *puse pe trupul său împărătesc haine de păstor, cămeșă de borangic, țesută în lacrimele mamei sale, mîndră pălărie cu flori cu cordele și cu mărgele ruple de la gîturile fetelor de împărați.* P.L. 4/34 [Pr. 1]. ◒ (Comparație). *În sîlnga un drum trecea ca o cordea prin o nemărginire de tanuri.* P.L. 72/20 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n.ac. **cordea** (**P.L.** 72/20), pl. n. ac. **cordele** (**P.L.** 4/34).

CORDELÚȚĂ s.f. (Mold.) Diminutiv al lui cordea. ◒ (Depreciativ) *Pajul Cupidon, vicleanul, Mult e rău și alintat ... Cordeluțe și nimicuri Iată toate-a lui averi.* O.I 108/9 [V. 1].

CORÉCT, -Ă adj. Armonios, bine făcut. *O manta neagră îl acoperea, prin creșii cărcia transpăreau delicatele și coreclele lui forme.* P.L. 60/1 [Pr. 1]. ✦ (Adverbial) **Atît cît trebuie**. *Ridicîndu-și căciula cea mițoasă, vedem o frunte atît de netedă, albă, corect boltită.* P.L. 27/12 [Pr. 1].

CORESPÚNDE vb. III. Intranz. **A duce, a comunica (cu), a da (în).** *Et s-apropie și văzu o bortă cît ai băga mîna, care corespundea undeva.* P.L. 97/33 [Pr. 1].

CORIDÓR s.n. Culoar. *Dacă un aclor bun i-ar fi auzit pașii severi, apăsați și de-o aspră regularitate, răsunînd prin galeriile și coridoarele palatului Bianchi, ar fi știut prin o acțiune reconstructivă, fără să-l vadă, să-și imagineze aproape caracterul omului.* P.L. 91/14 [Pr. 1].

CORN s.n. **1.** Fiecare dintre cele două excrescențe ale osului frontal la animalele cornute. *Împrejuru-ne s-adună ... Cerbi cu coarne rămuroase, Ciute sprintene de munte.* O.I 101/19 [V. 1]. ◒ (În context figurat) *Donici cuib de-nțelepeiune, care, cum rar se întîmplă, ca să mediteze pune Urechile ce-s prea lunge ori coarnele de la cerb.* O.I 31/15 [V. 1]. ◇ (În credințele populare, ca element de reprezentare a dracului) *Tremurau într-un fluid luminos și vioriu draci mici spînzurați de coarne, care zupăiau din piciorușe.* P.L. 43/30 [Pr. 1].

2. Instrument de suflat folosit la vînătoare sau pentru chemări, semnalizări. *Vede-un ilnăr, ce alături Pe-un cal negru stă călare ... Flori de tei în păru-i negru Și la șold un corn de-argint.* O.I 66/28. *Se tot duc, se duc mereu ... Iară cornul plin de jale Sună dulce, sună greu.* O.I 104/23. *Codru-și bate frunza lin, Dintre ramuri de arin Melancolic cornul sună.* O.I 206/4; cf. **O.I** 103/14, 103/28, 183/23, 183/25 [V. 7]. ◒ (În context figurat) *De ce taci, cînd fermecată Inima-mi spre tine-ntorn? Mai suna-vei, dulce corn, Pentru mine vreodată?* O.I 206/11 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **corn** (**O. I** 66/28, 103/14, 103/28, 183/23, 183/25), **cornul** (**O.I** 104/23, 206/4), voc. **corn** (**O.I** 206/11); pl. n. ac. **coarne** (**O. I** 101/19; **P.L.** 43/30), **coarnele** (**O. I** 31/15).

CORNUȚ, -Ă adj. Care are coarne. (Cu referire la ipostazele omenești ale diavolului) [Ruben] *scărpinîndu-se în capul lăfos și cornut începu a rîde hîd.* P.L. 43/34 [Pr. 1].

COROÁNĂ s.f. **I.** Cunună. ◒ (În context figurat) *Se răscoleau din năsip schelete nalte ... Pe frunțile lor purtau coroane făcute din fire de raze și din spini aurifi și lungi.* P.L. 20/26 [Pr. 1].

2. Ornament de metal în formă de cerc, purtat în cap de monarhi. [Arald] *pe frunte poartă coroană de oțel.* O.I 96/25. *Ei trec în răpejune de rîuri fără punți, Coroanele în fugă le fulgeră pe frunți.* O.I 98/14. *Papa cu-a lui trei coroane, puse una peste alta, Fulgerele adunat-au contra fulgerului care În furbarea-i furtunoasă a cuprins pămînt și mare.* O.I 146/28. *Acest din urmă o face pentr-un titlu, altul pentru bani, altul pentru o coroană, dar ta toți, În esență, este aceeași, un moment de beție.* P.L. 82/8; cf. **O.I** 92/7, 118/11, 171/30 [V. 6; Pr. 1]. ◒ (În contexte figurate, simbolizînd puterea monarhică) *A venit un rege palid și coroana sa antică, Grea de glorii și putere, l-a ei poale-ar fi depus, Pe-ale tronului covoare ea piciorul de-ar fi pus.* O.I 52/5. *Coroanele ce regii le pun pe frunțea lor, Și-acele milioane, ce în grămezi luxoase Sunt strînse la bogatul, pe cel sărac apasă, Și-s supte din sudoarea prostilului popor.* O.I 59/2. *Am venit să mi le-nchini. De nu, schimb a ta coroană într-o ramură de spini.* O.I 146/12 [V. 3]. ◒ (Metaforic) Putere mare, rang înalt. *Și-aceluia, Părinte, să-i dai coroană scumpă, Ce-o să asmuțe clinii, ca inima-mi s-o rumpă.* O.I 116/11 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **coroana** (**O. I** 96/25, 116/11, 118/11, 146/12; **P. L.** 82/8), **coroana** (**O.I** 52/5, 171/30); pl. n. ac. **coroane** (**O. I** 146/28; **P. L.** 20/26), **coroanele** (**O. I** 59/2, 92/7, 98/14).

CORP s.n. Trup. *Sfărmați statuia goală a Venerei antice, Ardeți acele pînze cu corpuri de nimfe.* O.I 60/34. *Cu corpul nalt mlădiet, albă ca argintul noaptea, trece Maria.* P.L. 51/30. *Cînd simte apele muindu-i corpul, surtsul său devine iar nervos și sălbatec.* P.L. 100/26; cf. **O.I** 60/34; **O.IV** 366/5; **P.L.** 41/39, 46/26, 80/18, 80/19, 101/11 [V. 3; Pr. 7]. ◒ (Construcție metaforică) **A face o călătorie prin mii de corpuri** v. c ă l ă t o r i e [Pr. 1]. ✦ Cadavru. *Liane și flori de apă să încunjure cu vegetația lor corpul meu.* P.L. 98/30. *Eu am murit și Ruben a venit cu medicii să-mi vîndă corpul. Are drept ... Prin schimbările prin cari am trecut, corpul meu trebuie să fi devenit fenomenal.* P.L. 61/40 — 41 [Pr. 3].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **corp** (**P.L.** 41/39, 80/18), **corpul** (**O.I** 60/34; **O. IV** 366/5; **P.L.** 51/30, 61/40, 61/41, 98/30, 100/26, 101/11), g.d. **corpului** (**P.L.** 80/19); pl. n. ac. **corpuri** (**O. I** 60/17; **P.L.** 46/21), g.d. **corpurilor** (**P.L.** 46/26).

CORT s.n. Adăpost provizoriu de pînză, instalat de soldați în apropierea cîmpului de bătaie. *Ieniceri, copii de suflet ai lui Allah și spahii ... Răspîndindu-se în roiuri întind corturile mari.* O.I 146/3. *La un semn deschisă-i calea și s-apropie de cort Un bătrîn atît de simplu, după vorbă, după port.* O.I 146/9. *Lîngă cortu-i, unul dintre fiii falnicului domn, Sta zimbind de-o amintire, pe genunchi scriind o carte.* O.I 148/38 [V. 3].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **cort** (**O. I** 146/9), **cortu-** (**O. I** 148/38); pl. n. ac. **corturile** (**O. I** 146/3).

CORÚPT, -Ă adj. Depravat, desfrînat. *Junii corupți.* O.I 23 [V. 1].

CORÚPȚIE s.f. Desfriu. ◒ (În context figurat) *Am văzut fata ta pătă de o bolnavă beție, Buza ta învinețită de-al corupției mușcat, Și-am zvîrlit asupră-ți, crudo, vălul alb de poezie.* O.I 29/22 [V. 1].

COSÍT, -Ă adj. (Despre cîmpie) Cu iarba tăiată de coasă. *El era lungit pe o cîmpie cosită, finul clădit mirosea, cerul de înserare era deasuprâ-i albastru, limpede, adînc.* P.L. 37/37 [Pr. 1].

COSÍȚĂ s.f. Părul lung al fetelor sau al femeilor, împletit în cozi. *Cosița ta bălaie o aduni ta ochi plîngînd, Inimă fără de nădejde, suflete bătut de gînd.* O.I 82/23 [V. 1].

COSTÍȘĂ s.f. Coastă de deal, povîrniș. *În mijlocul văii e un lac, în care curg patru izvoare ... prin iarbă verde, pe coșișe de prund, le vezi mișcîndu-se și șerpuind cu argintul lor fluid.* P.L. 78/36 [Pr. 1].

CÓȘCOV, -Ă adj. Scorojit. *Pe coșcovii păreți zugrăvit-au ... copilașul cel isteț Purceluși cu coada sfredel.* O.I 84/17 [V. 1].

COT s.n. **I.** Partea exterioară a articulației dintre braț și antebraț. *Uh! ce frig ... căciula cea de oaie Pe urechi am tras-o zdravăn — iar de coate nici că-mi pasă Ca țiganul care bagă degetul prin rara casă De năvod — cu-a mele coate cu cerc vremea de se-nmoaie.* O.I 46/10, 12. *Și-n pepturile păstorilor tineri, rezimați c-un cot de-o stîncă și c-o mînă pe bîtă, încolțea un dor mai adînc, mai înlunecos, mai mare — dorul voiniciei.* P.L. 5/13. *Cu coatele așezate pe masă și cu capul în mîini, Dionis descifra textul obscur.* P.L. 35/37; cf. **O.I** 50/15, 167/21; **P.L.** 93/11 [V. 4; Pr. 3]. ✦ Parte a mînecii care acoperă cotul. *Bătrînul dascăl cu-a lui haină roasă-n coate, Într-un calcul fără capăt tot socoate și socoate.* O.I 132/1 [V. 1]. ◇ Expr. **Fudul la coate** v. f u d u l [Pr. 1].

2. Unitate de măsură (mai mică decît metrul). ◒ (Construcție metaforică, potențînd ideea de micime) **A se măsura cu cotul.** *Mușchi de-o zi pe-o lume mică de se măsură cu cotul. În acea nemărginire ne-nvirtim uitînd cu totul Cum că lumea asta-ntreagă e o clipă suspendată.* O.I 132/37 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **cot** (**P.L.** 5/13), **cotul** (**O.I** 132/37; **P.L.** 93/11); pl. n. ac. **coate** (**O.I** 46/10, 46/12, 132/1, 167/21; **P.L.** 32/9), **coatele** (**O.I** 50/15; **P.L.** 35/37).

COTITÚRĂ s.f. Întorsătură, cot, întorsură. *Vin' cu mine, rătăcește Pe cărări cu colituri, Unde noaptea se trezește Glasul vechilor păduri.* O.I 209/6 [V. 1].

COTLÓN s.n. Colț, ungher; firidă sub cuptorul vetrei țărănești. *Mergi de te culcă, nu vezi că s-a-nlunecat? Să visăm favori și aur, tu-n cotlon și eu în pat.* O.I 49/3. *În cotlon torcea motanul pieptănîndu-și o ureche.* O.I 84/12 [V. 2].

COTROBĂÍ vb. IV. I n t r a n z. A scotoci, a căuta. *Cezara, curtoasă și neasîmpărată, cotrobăia prin odaia pictorului.* P.L. 83/14 [Pr. 1].

COVÓR s.n. Țesătură groasă care se așterne pe podea, pe perete etc. *Abia atingi covorul moale, Mătasa sună sub*

piclor, Şi de la creştet pin-la poale Pluteşti ca visul de uşor. O.I 117/5. *Mobilele şi covoarele străluceau somnoros şi mat.* P.L. 62/31. *Îl privi în întreg, de la capul înundat în aur pîn la botinele micute ce sfecleau radioase pe covorul înflorit.* P.L. 63/11 ; cf. P.L. 62/27 [V. 1 ; Pr. 3]. ◒ (Comparaţie) *Toate se întind naintea-i . . . ca pe-un uriaş covor.* O.I 144/7 [V. 1]. ◒ (În context figurat) *A venit un rege palid şi coroana sa antică. Grea de glorii şi putere, La ei poate-ar fi depus, Pe-ale tronului covoare ca pictorul de-ar fi pus.* O.I 52/7 [V. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **Verdele covor** = pajiştea, iarba. *De ce dorești singurătate Și glasul tainic de izvor? S-auzi cum codrul frunza-și bate, S-adormi pe verdele covor?* O.I 228/20 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **covor** (**O.I** 144/7, 228,20), **covorul** (**O.I** 117/5 ; **P.L.** 63/11) ; pl. n. ac. **covoare** (**O.I** 52/7 ; **P.L.** 62/27), **covoarele** (**P.L.** 62/31).

CRAI s.m. 1. Stăpînitor de ţară, rege. *O, tu crai cu barba-n noduri ca şi cîlîii cînd nu-i perii, Tu în cap nu ai grăunţe, numai pleavă şi puzderii.* O.I 83/11. *Iată craiul, socru mare, rezemat în jilţ cu spată.* O.I 85/23. *Şi privind păinjenişul din tavan, de pe pilaştri, Ascultam pe craiul Ramses şi visam la ochi albaştri.* O.I 140/32 ; cf. **O.I** 83/13 [V. 4]. ◒ (Element de personificare) *Hai şi noi la craiul, dragă. Şi să fim din nou copii, Ca norocul şi iubirea Să ne pară jucării.* O.I 100/17. *Mai aproape, mai aproape Noi ne-am strîns piept la piept . . . O auzi cum cheam-acuma Craiul sfatu-i înţelept.* O.I 101/11 [V. 2]. ◒ (Construcţie metaforică ; glumeţ-ironic) **Crai mineat de molii** = rege din vechime. *Ameţiţi de timbe moarte, de planeţi, de colbul şcolii. Confundam pe bietul dascăl cu un crai mineat de molii.* O.I 140/30 [V. 1].

2. (La cărţile de joc) Pică, popă. ◒ (În context figurat ; aluzie ironică la practica ghicitului în cărţi, în care „craii" reprezintă pe bărbaţii iubiţi) *Poate că-i comîn luspalru craii cărţilor de joc Şi-o conoara inimioarei i-arunjează la un loc.* O.I 162/31 [V. 1]. ◇ *Crai de pică* = una dintre cărţile de joc. ◒ (În context figurat ; ironic) *Nu-i minune ca simţirea-i să se poată înşela, Să confunde-un crai de pică cu un crai de mahala.* O.I 162/36 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Craidon. *Cu dorul tău demonic va vorbi căluşăreşle, Pe cînd craiul cel de pică de s-arată, pieptu-i creşte.* O.I 162/38 [V. 1].

3. Bărbat uşuratic, afemeiat. *Duma cochetează cu privirile-i galante, Împărţind ale ei vorbe între-un crai bătrîn şi-un fante.* O.I 162/31 ; cf. **O.I** 162/36 [V. 2].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **crai** (**O.I** 140/30, 162/31, 162/36, **162/36**), **craiul** (**O.I** 85/23, 100/17, 101/12, 140,32, 162/38), voc. **crai** (**O.I** 83/11, 83/13) ; pl. n. ac. **craii** (**O.I** 162/31).

CRÂNIC s.m. Sol, vestitor. *Bine-ţi pare să fii singur, crai bătrîn fără de minţi. Să oftezi după-a ta faţă, cu ciubucul între dinţi ? . . . În zadar ca s-o mai cate, tu trimiţi în lume crainic.* O.I 83/19 [V. 1]. ◒ (Element de personificare) *Şi pe masa-mpărătească sare-un greier, crainic sprinten.* O.I 87/19. *Împărat slăvit e codrul, Neamuri mii îi cresc sub poale . . . Crainici, ieşiţi cei repezi, Purtători îi sunt de veşti.* O.I 100/9 [V. 2].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **crainic** (**O.I** 83/19, 87/19) ; pl. n. ac. **crainici** (**O.I** 100/9).

CRAN s.n. Tigvă. *În dulapuri vechi de lemn simplu erau cărţi vechi legate în piele, crane de oameni şi păseri împăiate pe poliţele din părete.* P.L. 40/25 [Pr. 1].

***CRÂNIU** s.n. v. **cran**.

CRĂIASĂ s.f. Regină. *Arald ! strigă crăiasa, las' faţa să-mi ascund.* O.I 98/1. *În sunete din urmă pătrunde-n fire cînt Jelind-o pe crăiasa cu chip frumos şi sfînt.* O.I 98/29 [V. 2]. ◒ (Metaforic) *Ea cu Ioane, o crăiasă, iar lu tinăr ca un puf.* O.I 160/32 [V. 1]. ◒ (Construcţii metaforice) **Crăiasă din poveşti** = fată tînără şi frumoasă, prototip de frumuseţe şi gingăşie (v. şi c a l d, i n t r u p a t, v e s t e). *Crăiasa din poveşti.* O.I 72 [V. 1]. **Crăiasa dulcii dimineţi** v. d i m i n e a ţ ă [V. 1]. ◒ (Metaforic) Stăpînă. *Să întreabă trist izvorul : — Unde mi-i crăiasa oare ? . . . Faţa-n apa mea privindu-şi Să m-atingă visătoare Cu piciorul ?* O.I 122/8. *Înveninat de-o dulce şi fermecătoare jale Ai vedea în ea crăiasa lumii gîndurilor tale.* O.I 160/8. *Crăiasă alegîndu-le Îngenunchem rugindu-le, Înalţă-ne, ne mîntuie Din valul ce ne bîntuie.* O.IV 360/1 [V. 3].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **crăiasă** (**O.I** 160/4 ; **O.IV** 360/1), **crăiasa** (**O.I** 72, 98/1, 98/29, 122/8, 160/8, 204/14).

CRĂIÉSC, -EÁSCĂ adj. Regesc. ◒ (Construcţie metaforică) **Frunte crăiască** v. f r u n t e [V. 1].

— Forme gramaticale : pl. n. ac. **crăieşti** (**O.I** 133/22).

CRĂPÁ vb. I. I n t r a n z. 1. (Şi în forma *crepa*) A se despica. *Şi piatra de pe groapă, crăpînd în două sare.* O.I 95/4 [V. 1]. ◒ (În context figurat) *Vedeţi cum urna creapă, cenuşa reînvie, Cum murmură trecutul cu glas de bătălie Poporului roman.* O.I 24/25 [V. 1].

2. A muri în urma unui mare efort. ◒ (În context figurat) *Uraganu-acum aleargă pîn' ce caii lui li crapă.* O.I 15/7 [V. 1].

— Forme gramaticale : ind. prez. 3 sg. **crapă** (**O.I** 45/7), **crcapă** (**O.I** 24/25) ; ger. **crăpînd** (**O.I** 95/4). — Variantă : (Transilv., Mold.) **crepá** (**O.I** 24/25) vb. I.

CRĂPĂTÚRĂ s.f. Deschizătură. *Prin crăpăturile obloanelor închise se zărea lumină.* P.L. 40/4 [Pr. 1].

CRÉA vb. I. T r a n z. **1.** A face să se nască. *Sau ca popă colo-n templul, închinat fiinţei, care După chip şi asemănare a creat mîjlocul neam, Aş striga : o molănime ! molănime !* O.I 48/22 [V. 1].

2. A realiza, a făuri (o operă artistică). *Rafael, pierdut în visuri ca-ntr-o noapte înstelată . . . Te-a văzut plutind regină printre îngerii din cer Şi-a creat pe pînza goală pe Madona dumnezeie.* O.I 29/13. *Rămîneţi dară cu bine, sînte firi vizionare, Ce faceaţi valul să clnte, ce puneaţi steaua să zboare, Ce creaţi o altă lume pe-astă lume de norori.* O.I 36/18. *În neputinţă sufletească de a-şi crea o soartă mai fericită, el ştia că în „această ordine a realităţii", cum o numea el, nu-l va întîlni nici un zîmbet.* P.L. 28/9 ; cf. **O.I** 30/13 [V. 3 ; Pr. 1].

— Forme gramaticale : ind. imp. 2 pl. **creaţi** (**O.I** 36/18), p.c. 3 sg. a **creat** (**O.I** 29/13, 30/13, 18/22) ; inf. a **crea** (**P.L.** 28/9).

CREÁNGĂ s.f. Ramură a unui copac. *Cînd prin crengi s-a fi ivit Luna-n noaptea cea de vară, Mi-i ține de subsuoară Te-oi ține de după gît.* O.I 55/13. *Aceiași pomi în floare Crengi întind peste zaplaz.* O.I 112/6. *Ce le legeni, codrule, Fără ploaie, fără vînt, Cu crengile la pămînt?* O.I 214/3. *Soarele... cobori pintre crengi de păru un cuib de rubin între ramuri.* P.L. 39/10 ; cf. **O.I** 75/4, 83/27, 85/26, 123/9, 209/9, 216/24, 222/3, 223/20, 229/1 ; **P.L.** 44/27, 54/9, 67/29 [V. 12 ; Pr. 4]. ◒ (Comparație) *O copilă el zări Ce-i zîmbește, mlădioasă ca o creangă de alun.* O.I 144/23. *Timp și spațiu fug din sufletul tău și rămîi asemenea unei crengi uscate din care vremea asemene a fugit.* P.L. 43/12 [V. 1 ; Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg. **n.** ac. **creangă** (**O.I** 83/27, 144/23), **creanga** (**O.I** 216/24, 223/20), g.d. **crengi** (**P.L.** 43/12) ; pl. n. ac. **crengi** (**O.I** 55/13, 75/4, 85/26, 112/6, 209/9, 222/3 ; **P.L.** 39/10), **crengile** (**O.I** 123/9, 214/3, 229/1 ; **P.L.** 44/27, 54/9, 57/29).

CREÁSTĂ s.f. Excreșență cărnoasă pe care o au la cap unele păsări. *Scrîțe de vînt ferească, În pod miaună molanii — la curcani vînătă-i creasta Și cu pasuri melancolici medilind îmblă-n ogradă.* O.I 46/7 [V. 1].

CREATÚRĂ s.f. Ființă, făptură. *Sistem care admite pămîntul de centrul arhitecturei lumești și pe om de creatura, pentru a cărei plăcere Dumnezeu ar fi făcut lumea.* P.L. 35/13 [Pr. 1]. ◒ (Depreciativ) Individ, specimen. *Și această ciumă-n lume și aceste creaturi Nici rușine n-au să ieie în smintitele lor guri Gloria neamului nostru spre-a o face de ocară.* O.I 151/3 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. **n.** ac. **creatura** (**P.L.** 35/13) ; pl. **n.** ac. **creaturi** (**O.I** 151/3).

CRÉDE vb. **III.** T r a n z. **1.** A fi convins de existența sau de adevărul unui lucru, a admite. *În farmecul vieții-mi Nu știam că-i tot aceea De le razimi de o umbră Sau de crezi ce-a zis femeia.* O.I 113/4. *Că ești frumoasă, cred; că mă iubești, îți mulțămesc.* P.L. 86/20. *Crede că nu voi supraviețui nenorocirea mea.* P.L. 96/28 ; cf. **O.I** 48/25 ; **O.IV** 361/11 ; **P.L.** 81/8, 81/8, 89/11, 89/30 [V. 3 ; Pr. 6]. ◇ Expr. **A nu-i veni** (cuiva) **să creadă** = a fi cu totul surprins (de ceva). *Îi era ciudat... nu-i venea să creadă ceea ce vedea cu ochii.* P.L. 88/27 [Pr. 1]. ◒ I n t r a n z. (Construcție metaforică) **A crede în ceva** = a-și făuri un ideal. *Voi credeați în scrisul vostru, noi nu credem în nimic.* O.I 35/12 [V. 2].

2. A da crezare (cuiva). *Crede-mă că, de mii de mii de ori mai mici, numai proporțiile dintre ei să rămîie aceleași, oamenii s-or crede așa de mari ca azi.* P.L. 47/21. *Nu mă iubești... repet-o, spune-o... le cred, fiindcă în nu m-ai iubit niciodată.* P.L. 70/8 [Pr. 2].

3. (Folosit și a b s o l u t) A socoti, a-și închipui. *Religia... Cu umbre care nu sunt v-a-ntunecat vederea Și v-a făcut să credeți că veți fi răsplătiți.* O.I 59/12. *Au de patrie, virtute, nu vorbește liberalul, De ai crede că viața-i e curată ca cristalul?* O.I 150/8. *Crezi că te-aș fi ales de discipul al meu, de nu te știam vrednic și adînc?* P.L. 42/19. *Eu am momente cînd sunt trist, lu... nu cred.* P.L. 74/36 ; cf. **O.I** 38/16, 59/30, 80/31, 134/25, 160/2, 199/1 ; **P.L.** 14/8, 16/27, 22/4, 30/10, 32/12, 42/18, 60/14, 65/25, 70/32, 70/32, 72/16, 75/12, 78/16, 83/8, 83/31, 86/21, 86/24, 87/21, 89/29, 89/30, 97/2, 100/7, 102/13, 102/21 [V. 8 ; Pr. 26]. ◆ R e f l. A se socoti, a-și închipui. *Microscopice popoare, regi, oșteni și învățați Ne succedem generații și ne credem minunați.* O.I 132/36. *Și-n acel moment de taină, cînd s-ar crede că-i ferice, Poate-ar învia în ochiu-i ochiul lumei cei antice.* O.I 162/5. *Se credea nebună... și-ar fi vrut numai ca vecinic să fie acel vis.* P.L. 102/20 ; cf. **P.L.** 47/23 [V. 2 ; Pr. 2].

— Forme gramaticale : ind. prez. 1 sg. **cred** (**O.IV** 361/11 ; **P.L.** 65/25, 70/8, 71/36, 86/20, 87/21), 2 sg. **crezi** (**O.I** 113/4, 134/25, 160/2 ; **P.L.** 42/18, 42/19, 70/32, 70/32, 81/8, 81/8, 86/21, 86/21), 3 sg. **crede** (**P.L.** 32/12, 78/16), 1 pl. **credem** (**O.I** 35/12), **ne credem** (**O.I** 132/36), 3 pl. **cred** (**O.I** 48/25), imp. 1 sg. **credeam** (**O.I** 199/1), 3 sg. **credea** (**P.L.** 16/27, 60/14, 83/31, 102/13, 102/21), **se credea** (**P.L.** 102/20), 2 pl. **credeați** (**O.I** 35/12), p.s. 3 sg. **crezu** (**P.L.** 83/8, 100/7), p.c. 1 sg. **am crezut** (**P.L.** 89/29, 89/30), m.m.c.p. 3 sg. **crezuse** (**P.L.** 22/4), viit. 2. pl. **veți crede** (**O.I** 59/30), 3 pl. **s-or crede** (**P.L.** 47/23) ; conj. prez. 3 sg. **să creadă** (**P.L.** 88/27), 2 pl. **să credeți** (**O.I** 59/12) ; opt. prez. 2 sg. **ai crede** (**O.I** 150/8), 3 sg. **s-ar crede** (**O.I** 162/5), p. 2 sg. **ai fi crezut** (**P.L.** 14/8) ; impcr. 2 sg. **crede** (**P.L.** 47/21, 89/11, 96/28), **nu crede** (**O.I** 80/31 ; **P.L.** 97/2) ; inf. (a) **crede** (**O.I** 38/16 ; **P.L.** 30/10, 72/16, 89/30) ; ger. **crezind** (**P.L.** 75/12).

CREDÍNȚĂ s.f. **1.** Convingere despre existența lui Dumnezeu, sentiment religios. *Profetului blestemul, credinței Dumnezeu, La sinucid o umbră ce-i sperie desperarea Nimic, nimica eu.* O.I 20/18. *Dă-mi tinerețea mea, redă-mi credința.* O.IV 361/12 [V. 2]. ◒ (În context figurat ; personificare) *Credința zugrăvește icoanele-n biserici — Și-n sufletu-mi pusese poveștile-i feerici.* O.I 69/25 [V. 1]. ◆ Religia creștină. *A credinții biruință câta orice cavaler. Eu? Îmi apăr sărăcia și nevoile și neamul.* O.I 147/30 [V. 1].

2. Fidelitate, statornicie. *A noastre inimi își jurau Credință pe toți vecii.* O.I 186/14 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **credință** (**O.I** 186/14), **credința** (**O.I** 69/25 ; **O.IV** 361/12), g. d. **credinței** (**O.I** 20/18), **credinții** (**O.I** 147/30).

CRÉIER s.m. (Mai ales la pl., cu valoare de sg.) **1.** Encefal. [Făt-Frumos] *o smunci pe babă de mijloc și-o băgă-n pămînt pînă-n gît. Apoi o izbi cu buzduganul în cap și-i risipi creierii.* P.L. 9/14 [Pr. 1]. ◒ (În context figurat) *Dezlipindu-se atomele greoaie ale creierilor mei, mintea mea devine clară.* P.L. 48/16 [Pr. 1].

2. Minte. *În ungherul unor creieri Și-or găsi, cu al meu nume, adăpost a mele scrieri.* O.I 134/1. *Constelațiuni zugrăvite cu roș, calcule geometrice zidite după o închipuită și mistică sistemă — în urmă multe litcuiri de visuri, coordonate alfabetic — o carte care nu lasa nimic de dorit pentru a aprinde niște creieri superstițioși dispuși la o asemenea hrană.* P.L. 35/32 [V. 1 ; Pr. 1]. ◒ (În contexte figurate) *În van mai caut lumea în obositul creier.* O.I 71/1. *O lume întreagă de închipuiri umoristice îi umpleau creieri.* P.L. 32/15. ◒ (Construcții metaforice) **Creieri de copil** v. c o p i l [V. 1]. **Mină de creieri** v. m i n ă [Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg. **n.** ac. **creier** (**O.I** 71/1) ; pl. n. ac. **creieri** (**O.I** 151/13 ; **P.L.** 35/32, 82/14), **creierii** (**P.L.** 9/14, 32/15), g.d. **creieri** (**O.I** 134/1), **creierilor** (**P.L.** 48/16).

CREIÓN s.n. Instrument de scris. *Dionis făcea c-un creion un calcul matematic pe masa verde de lemn lustruit și adesea surîdea.* P.L. 27/26. *Acea fereastă dedea într-o chilie, pe părețli cărei erau aruncate cu creionul fel de fel de schițe.* P.L. 73/27. [Ieronim] *luă creionul și desemnă pe părete o portocală.* P.L. 74/11 [Pr. 3].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **creion** (**P.L.** 27/26), **creionul** (**P.L.** 73/27, 74/11).

CRÉMENE s.f. Varietate de piatră tare care se găsește în scoarța pămîntului și care are proprietatea ca, lovită cu amnarul, să producă scîntei. *Cutelndu-se pe petre reci, cu capul pe un bolovan de cremene, plînse într-o scaldă de aur, așezată lîngă ea, lacrimi curate ca diamantul.* P. L. 22/13 [Pr. 1].

CREPÁ vb. I. v. **crăpa.**

CRÉȘTE vb. III. 1. Intranz. A se dezvolta. *Nîlul mișcă valuri blonde . . . Pe-a lui maluri gălbii șese, stufuI crește din adînc.* O.I 43/3. *Pesle flori ce cresc în umbră, Lîngă ape, pe polițl, Vezi bejănii de albine. Armii grele de furnici.* O.I 100/13. *M-or troieni cu drag Aduceri-aminte, Ce n-or ști că privese O lume de palemi Pe cînd liane cresc Pe singurătate-mi.* O.I 220/11. *Cînd plouă, toate grînele cresc ; cînd Dumnezeu vrea, în gîndești ceea ce gîndesc îngerii.* P.L. 53/13 ; cf. **O.I** 43/7, 61/18, 61/18, 93/9, 99/1, 100/2 ; **O.IV** 430/9 ; **P.L.** 4/21, 4/21, 29/6, 45/7, 60/32, 73/12, 74/10, 80/40, 100/36 [V. 10 ; Pr. 10].

2. Tranz. A se mări, a spori (ca număr, volum, intensitate, durată). *Din pămînt și de sub mare s-aud sunete ce cresc.* O.I 45/24. *Plînsori sfîșietoare împinse de blăstem Se urmăresc prin bolte, se cheamă, fulger, gem Și cresc tumultuoase în valuri, rînduri, rînduri.* O.I 94/20. *Ziua scade, noaptea crește Și franciștul mi-l rărește.* O.I 214/6. *Sinii îi cresceau într-atîta de bătăile inimei, încît sărise un bumb de la pieptărașul cam îngust de califea.* P.L. 84/7 ; cf. **O.I** 91/6, 91/11, 129/12, 112/23, 142/23, 144/15, 154/28, 201/14, [V. 11 ; Pr. 1]. ◇ Expr. A-i crește (cuiva) **inima (pieptul** sau **sufletul)** = a fi cuprins de un sentiment puternic. *Inima-i creștea de dorul Al străinului frumos.* O.I 66/31. *Al vieții vis de aur ca un fulger, ca o clipă-i, Și-l visez, cînd cu-a mea mînă al tău braț rotund îl pipăi . . . Și cînd inima ne crește de un dor, de-o dulce jele.* O.I 82/8. *Cînd te văd rizînd copilărește . . . Privirea-mi arde, sufletul îmi crește.* O.I 120/14. *Cu dorul tău demonic va vorbi călugărește, Pe cînd craiul cel de pică de s-arală, pieptu-i crește.* O.I 162/38 [V. 4]. ◒ (Construcție metaforică) **Ceața crește rînduri-rînduri** v. ceață [V. 1]. ◆ Fig. A apărea din ce în ce mai mare, apropiindu-se ; a se ivi. *Și apa unde-au fost căzut* [luceafărul] *În cercuri se rotește. Și din adînc necunoscut I'n mîndru lînăr crește.* O.I 170/4. *Porni luceafărul. Creșteau în cer a lui aripe.* O.I 176/9. *Să mi se pară cum că crești De cum răsare luna, În umbra dulcilor povești Din nopți o mie una.* O.I 185/5 [V. 3].

3. Tranz. A îngriji, a educa un copil. *Văduvita sa mumă îl creșcu pe el cum putu.* P.L. 30/38. *Ea îl creșcu rău — dar cum se putea altfel ?* P.L. 31/16 [Pr. 2].

— Forme gramaticale : ind. prez. 2 sg. **crești** (**O.I** 185/5), 3 sg. **crește** (**O.I** 43/3, 82/8, 93/9, 94/11, 99/1, 119/11, 120/14, 142/23, 142/23, 154/28, 162/38, 170/4, 201/4, 214/6), 3 pl. **cresc** (**O.I** 43/7, 45/21, 94/20, 100/2, 100/13, 220/11 ; **O.IV** 430/9 ; **P.L.** 53/13), imp. 3 sg. **creștea** (**O.I** 66/31, 144/15 ; **P.L.** 4/21, 45/7), 3 pl. **creșteau** (**O.I** 176/9 ; **P.L.** 73/12), p.s. 3 sg. **crescu** (**P.L.** 4/21, 30/38, 31/16, m.m.c.p. 3 pl. **crescuse** (**P.L.** 29/6, 84/7), viit. 3 sg. **va crește** (**O.I** 61/18, 129/12) ; conj. prez. 3 sg. **să crească** (**O.I** 61/18), 3 pl. **să crească** (**P.L.** 60/32) ; inf. a **crește** (**O.I** 94/6) ; part. **crescută** (**P.L.** 74/10), **creseuți** (**P.L.** 100/36), **creseute** (**P.L.** 80/40).

CRĂȘTERE s.f. Dezvoltare, mărire treptată. *Tăcerea e atît de mare, încît pare că* [Dan] *aude gîndirea, mirosul, creșterea chiar a unei garofe roșii.* P.L. 45/6 [Pr. 1].

CRĂȘTET s.n. 1. Vîrful capului. *În brațele-mi întinse Să alergi, pe piept să-mi cazi, Să-ți desprind din creștet vălul Să-l ridic de pe obraz.* O.I 75/7. *Drept în creștet o sărută pe-al ei păr de aur moale.* O.I 84/38. *Mirease florile-arginții și cad, o dulce ploaie, De creștelele-a doi copii Cu plete lungi bălaie.* O.I 179/27. *Pe creștet avè un fes mic, asemenea iarmurcei judovești.* P.L. 40/22 [V. 3 ; Pr. 1]. ◒ (În context figurat) *Consacră-mi Creștetul cu-ale lui ginduri să-l sfîrșesc cu-a mele lacrămi !* O.I 160/22 [V. 1]. ◇ Expr. **De la creștet pînă în poale** (**pînă în talpă** sau **la picioare**) = a) de sus pînă jos, tot, în întregime. *De la creștet pîn-în poale Pluteșli cu vîsul de ușor.* O.I 117/7. *De la creștel la picioare s-o admiri și s-o desmierzi Ca pe-o marmură de Paros sau o plîncă de Correggio, Cînd ea-i rece și cochetă ? Ești ridicul, înțelege-o.* O.I 157/30 [V. 2] ; b) ◒ (Metaforic) în întreaga conduită. *Vezi colo pe urlciunea fără suflet, fără cuget . . . La tovarășii săi spune veninoasele-i nimicuri ; Toți pe buze avînd virtute, iar în ei monedă calpă, Chintesență de mizerii de la creștel pînă-n talpă.* O.I 150/16 [V. 1]. ◆ Părul capului. *Cu creștelele albe preoți cu pleala rară Trezeau din codri vecinici, din pace seculară. Mii roiuri vorbitoare, curgînd spre vechea Romă.* O.I 96/8 [V. 1].

2. Căpătîi. *Cînd voi muri, iubito, la creștel să nu-mi plîngi.* O.I 129/7. *Și nime-n urma mea Nu-mi plîngă la creștet.* O.I 216/14 ; cf. **O.I** 219/22, 221/6, 225/10 [V. 5].

3. Vîrf, culme, pisc. *Piramidele din creștet aiurînd și jalnic sună.* O.I 44/29. *Vulturii de stau amuțiți pe creștelele seci și sure a stîncelor nalte învălțau de la el țipetul cel plîns al jelei.* P.L. 5/7 [V. 1 ; Pr. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Creștetele nalte ale țării** = munții. *Soarele apune Voind creștetele nalte ale țării să-nconune Cu un nimb de biruință.* O.I 148/32 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **creștet** (**O.I** 44/29, 75/7, 84/38, 117/7, 129/7, 150/16, 157/30, 216/14, 219/22, 221/6, 225/10 ; **P.L.** 40/22), **creștetul** (**O.I** 160/22) ; pl. n. ac. **creștetele** (**O.I** 96/8, 148/32, 179/27 ; **P.L.** 5/7).

CREȘTÍN[1] s.m. 1. Adept al creștinismului. *Genarul era creștin și puterea lui nu era în duhurile întunericului.* P.L. 12/24 [Pr. 1].

2. Om. (La sg. cu valoare de pl.) *Numai umbra spînzului La ușa creștinului.* O.I 183/2 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **creștin** (**P.L.** 12/24), g.d. **creștinului** (O.I 183/2).

CREȘTÍN[2], **-Ă**, adj. Care aparține creștinilor. *Biserica creștină, a ei catapeleasmă De-un fulger drept în două e ruptă și tresare.* O.I 95/1 [V. 1]. ◆ Credincios. *Vedea divanul de oameni bătrîni, poporul entuziast și creștin, undoind ca valurile mării în curtea Domniei.* P.L. 37/28 [Pr. 1].

— **Forme gramaticale** : sg. n. ac. **creștin** (**P.L.** 37/28), **creștină** (**O.I** 95/1).

CREȚ[1] s.m. Încrețitură, cută, falD. *Uimit privea cezarul la umbra cea din nouri, Prin creți ai cărei stele lin tremurînd transpar.* O.I 63/27. *O manta neagră îl acoperea, prin creții căreia transpăreau delicatele și coreclele lui forme.* P.L. 60/1. *Cînd mă sui pe o piatră naltă, imi pare că în creții mantalei, aruncate peste umăr, am încremenit.* P.L. 87/28 ; cf. **P.L.** 39/7, 49/12 [V. 1 ; Pr. 4]. ◒ (Comparație) *Cine-o vedea cu părul ei galben și lung, despletit și împrăștiat ca creții unei mantii de aur pe stnul ei rece . . . ar fi gîndit că-i o înmărmurită ztnă a undelor.* P.L. 22/26 [Pr. 1]. ◒ (Metaforic) *Ideile ce plutesc pe suprafața vieței oamenilor sunt creții ce aruncă o manta pe un corp ce se mișcă.* P.L. 80/17 [Pr. 1].

— **Forme gramaticale** : pl. n. ac. **creți** (**O.I** 63/27 ; **P.L.** 39/7), **creții** (**P.L.** 22/26, 49/12, 60/1, 80/17, 87/28).

CREȚ[2], **CREAȚĂ** adj. (Despre apă) Care face cute, încrețituri, cu valuri mărunte. ◒ (Construcție metaforică) **Mișcarea creață** v. m i ș c a r e [V. 1].

— **Formă gramaticală** : sg. n. ac. **creață** (**O.I** 83/22).

CREVÁT s.n. (Mold.) Pat. *După plnza de painjăn doarme fata de-mpărat ; Înecată de lumină e tntinsă în crevat.* O.I 79/2 [V. 1].

CREZ s.n. Concepția despre viață a cuiva ; ideal. ◒ (În context figurat) *Candela ștersei d-argint icoane A lui Apolon, crezului meu, Mă topesc tainic, însă mereu De ale patimelor orcane.* O.I 26/10 [V. 1].

CREZĂMÍNT s.n. (În loc. adv.) **Cu crezămînt** = cu adevărat, într-adevăr. *Dacă vrei cu crezămînt Să te-ndrăgesc pe tine, Tu le coboară pe pămînt, Fii muritor ca mine.* O.I 173/5 [V. 1].

CRÍDĂ s.f. (Mold.) Cretă. *Unul scria cu cridă pe postavul verde al biliardului.* P.L. 28/34 [Pr. 1]. ◒ (Comparație) *Prin flori întrefesute, pintre gratii luna moale Sfiicioasă și smerită și-au vărsat razele sale ; Unde-ajung par văruite zid, podele, ca de cridă.* O.I 76/27 [V. 1]. ✦ Var. *Luna își vărsa lumina ei cea fantastică prin ferestele mari, albind podelele de păreau unse cu cridă.* P.L. 29/34 [Pr. 1].

CRÍMĂ s.f. Faptă rea, vrednică de pedeapsă, nelegiuire. *Și se poate că spre răul unei ginți efeminate, Regilor păluți de crime, preofimei desfrînate, Magul, paza răzbunării, a celit semnul întors.* O.I 45/2. *Sfărmați palate, temple, ce crimele ascund.* O.I 60/22. *Vei spăsi greșala mumii Și de-o crimă tu mă mintui.* O.I 102/8. *Era ceva înfricoșat cile crime au putut să se petrească pe acest atom alil de mic.* P.L. 50/26 ; cf. **O.IV** 338/6 [V. 4 ; Pr. 1].

— **Forme gramaticale** : sg. n. ac. **crimă** (**O.I** 102/8) ; pl. n. ac. **crime** (**O.I** 45/2 ; **O.IV** 338/6 ; **P.L.** 50/26), **crimele** (**O.I** 60/22).

CRIN s.m. Plantă (*Lillum candidum*) ; floarea acestei plante. *De-aș avè o floricică Gingașă și linerică, Ca și floarea crinului . . . Cîtu-ți fine ziulița I-aș cînla doina, doiniță.* O.I 2/11. *Din ochii ei albaștri și mari curgeau șiroaie de mărgăritare apoase pe o față mai albă ca argintul crinului.* P.L. 3/24 [V. 1 ; Pr. 1]. ◒ (Comparație) *Era fiica spătarului Tudor Mesteacăn, un înger blond ca o lacrimă de aur, mlădioasă ca un crin de ceară.* P.L. 45/38 [Pr. 1]. ◒ (Personificare) *Crinii de argint . . . și florile toate s-adunară, vorbind fiecare în mirosul ei și ținură sfat lung cum să fie luminele hainei de mireasă.* P.L. 23/21 [Pr. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **De crin** = alb și fraged ; fecioresc (v. și p o r u m b e l). *Vergina îl strînge pe-amantu-i mai tare La sinu-i de crin.* O.I 5/18. *Și Chloris din roze își pune la salbe Pe fruntea-i de crin.* O.I 3/12 ; cf. **O.I** 12/3 [V. 3]. (Sugerînd albeața, frăgezimea și puritatea) **Crinii albi ai sînului** . *Ți-aș spăla c-o sărutare, Murmurare, Crinii albi ai sînului.* O.I 5/12 ; cf. **O.I** 5/30 [V. 2].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **crin** (**O.I** 3/12, 5/18, 12/3 ; **P.L.** 15/38), g.d. **crinului** (**O.I** 2/11 ; **P.L.** 3/24) ; pl. n. ac. **crinii** (**O. I** 5/12, 5/30 ; **P.L.** 23/21).

CRÍPTĂ s.f. Construcție funerară subterană. *Deasupra criptei negre a sfînlului mormînt Se scutură salcimii de toamnă și de vînt.* O. I 129/3 [V. 1].

CRISTÁL s.n. Sticlă foarte strălucitoare de o fabricație specială. *Pe cînd era mic, îi povesteau în limp de iarnă, ținindu-l pe genunchi, povești fantastice despre zine îmbrăcate în aur și lumină, care duc limpedea lor viață în palate de cristal.* P.L. 37/20 [Pr. 1]. ◒ (Comparație) *Scînteie marea lină și placele ei sure Se mișca-una pe alta ca păturl de cristal.* O.I 63/7. *Au de patrie, virtute nu vorbește liberalul. De ai crede că viața-i e curată ca cristalul.* O.I 150/8 [V. 2]. ◒ (Metaforic) Apă limpede. *Aș vrea să văd acuma natala mea vilcioară, Scăldată în cristalul pîrlului de-argint.* O.I 6/10 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **cristal** (**O.I** 63/7 ; **P.L.** 37/20), **cristalul** (**O.I** 6/10, 150/8).

CRÍTIC s.m. Care se ocupă de critică, este înclinat să critice. ◒ (Depreciativ) *Criticilor mei.* O.I 226. *Criticl voi, cu flori deșerte, Care roade n-ati adus — E ușor a scrie versuri Cînd nimic nu ai de spus.* O.I 227/5 [V. 2].

— Forme gramaticale : pl. g. d. **criticilor** (**O.I** 226), voc. **criticl** (**O.I** 227/5).

***CRIVÁT** s.n. v. **crevat**.

CRÍVĂȚ s.n. Vînt rece și puternic. *Viața-mi se scurge ca și murmura Ce-o suflă-un crivăț printre pustii.* O.I 26/18 [V. 1]. ◒ (Comparație) *În genunchi căderau pedestrii, colo caii se răstoarnă, Cînd săgețile în valuri care șuierâ, se toarnă, Și lovind în față-n spate, ca și crivățul și gerul, Pe pămînt lor li se pare că se năruie tot cerul.* O.I 148/19 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **crivăț** (**O.I** 26/18), **crivățul** (**O.I** 148/19).

CRÍNG s.n. Pădurice. *Palmii risipiți în cringuri aurili de-a lunei rază Naltă zveltele lor trunchiuri.* O.I 44/22. *Fantazie, fantazie — cînd suntem numai noi singuri, Ce ades mă porți pe lacuri și pe mare și prin cringuri.* O.I 155/18. *Floare de cring. Asîfel viețele și linerețile Trec și se sting.* O.IV 378/21. *Pe o insulă de smarand, încunjurat de un cring de arbori verzi și stufoși, se ridica un mîndru palat.* P.L. 5/27 ; cf. **O.I** 122/19, 171/21, 179/6, 210/21 [V. 7 ; Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **cring** (**O.I** 171/21 ; **O.IV** 378/21 ; **P.L.** 5/27) ; pl. n. ac. **cringuri** (**O.I** 44/22, 122/19, 155/18, 179/6, 210/21).

CRÎȘCĂ vb. I. Intranz. (Mold., Transilv.) A trosni, a scîrțîi. *Iarna, de gerul cel amarnic, trăsnea grinda în odaie, crîșcau lemnele și pietrele.* P.L. 32/5 [Pr. 1].

CRÎȘMĂ s.f. (Mold., Transilv.) Local unde se vînd și se consumă băuturi alcoolice. *De prin crîșme și prăvălii pătrundea... o lumină murdară.* P.L. 26/20. *Dintr-o crîșmă deschisă s-auzea o vioară schingiuită.* P.L. 26/28. *Tablele de la crîșmă-l invitau cu dragoste.* P.L. 83/11 [Pr. 3].
— Forme gramaticale : sg. n. ac. **crîșmă** (**P.L.** 26/28, 83/11) ; pl. n. ac. **crîșme** (**P.L.** 26/20).

CROÍ vb. IV. Tranz. Fig. A întocmi, a construi. ◒ (Construcție metaforică ; aluzie la *Satira a III-a* a lui Antioh Cantemir) **A croi la planuri din cuțite și pahară.** *Văd poeți ce-au scris o limbă, ca un fagure de miere... Văcărescu cîntînd dulce a iubirei primăvară, Cantemir croind la planuri din cuțite și pahară.* O.I 31/11 [V. 1].

CROITORÉSC, -EÁSCĂ adj. De croitor. ◒ (Construcție metaforică ; ironie) **Operă croitorească și în spirit și în stofă** = ființă lipsită de orice calități intelectuale și morale (v. **și copil, strămoare**). [Curtezanul] *o chioreste cu lornionul, butonat cu o garofă, Operă croitorească și în spirit și în stofă.* O.I 162/30 [V. 1].
— Pronunțat : *cro-i-* (O.I 162/30).

CRONCĂNÍ vb. IV. Intranz. A scoate sunele caracteristice corbilor. ◒ (Element de personificare) *Făt-Frumos aruncă buzduganu-n nori și lovi meazănoaptea în aripi. Ea căzu ca plumbul la pămînt și croncăni jalnic de douăsprezece ori.* P.L. 19/25 [Pr. 1].

CRONICÁR s.m. Autor de cronici. *De-așa vremi se-nvredniciră cronicarii și rapsozii, Veacul nostru ni-l umplură saltimbancii și irozii.* O.I 149/21 [V. 1].

CRÓNICĂ s.f. Letopiseț. ◒ (În context figurat) *Dar lăsați măcar strămoșii ca să doarmă-n colb de cronici ; Din trecutul de mărire v-ar privi cel mult ironici.* O.I 151/29 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A șterge colbul de pe cronice** v. **șterge** [V. 1].
— Forme gramaticale : pl. n. ac. **cronici** (**O.I** 151/29), **cronice** (**O.I** 32/19).

CRUCE s.f. **1.** Semnul simbolic distinctiv al creștinătății. (În imprecații) *Ascundeți-vă mai bine, bată-v-ar mama lui Dumnezeu, ca să nu vă mai găsească, ucigă-l crucea și mănînce-l moartea.* P.L. 16/39 [Pr. 1]. ◇ **Frate de cruce** = Prieten cu jurămînt, prieten bun, nedespărțit. — *Împărate prè luminate, din cîte noroace-ai avut, unul a fost mai mare decît toate : acela că Făt-Frumos fi-i frate de cruce.* P.L. 11/10 [Pr. 1]. **Frăție de cruce** = prietenie legată prin jurămînt de credință. *Mai bine-oi spune lăutarilor să zică și cuprinsul să împle cupele cu vin și-om lega frăție de cruce pe cît om fi și-om trăi.* P.L. 6/16. *Ar fi stat Făt-Frumos locului, dar scumpă-i era frăția de cruce, ca oricărui voinic, mai scumpă decît zilele, mai scumpă decît mireasa.* P.L. 11/6 [Pr. 2].

2. Obiect reprezentînd semnul simbolic al creștinismului. *Ling-o cruce mărmurită... Ca un demon El veghează.* O.I 50/13. *Țintirimul singur cu strîmbe cruci veghează.* O.I 69/11. *Pe piatra prăvăliță pun crucea drept pecete.* O.I 2/21 ; cf. **O.I** 5/15 [V. 1]. ◒ (Comparație) *Mă usc ca crucea pusă-n cîmpii.* O.I 26/19 [V. 1]. ◇ (Adverbial ; în expr.) **A pune cruce** v. **pune** [V. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **A aduce sufletul cuiva pe brațele crucii** = a supune pe cineva la mari chinuri morale (v. **și fiere, Hristos, plînsoare, pustii**). *Cu aspra nepăsare tu sufletu-mi aduci Pe cele două brațe întinse-a sfintei cruci.* O.IV 432/32 [V. 1]. **A sta în umbra crucii** v. **umbră** [V. 1].

3. Creștinism. *Pentru-a crucii biruință se mișcară țiuriuri, Ori din codri răscolite, ori sîtrnite din pustiuri.* O.I 146/33 [V. 1].
— Forme gramaticale : sg. n. ac. **cruce** (**O.I** 50/13 ; **P.L.** 6/16, 11/6, 11/10), **crucea** (**O.I** 26/19, 92/24 ; **P.L.** 16/39), g.d. **crucei** (**O.IV** 432/32), **crucii** (**O.I** 50/15, 146/25, 146/33) ; pl. n. ac. **cruci** (**O.I** 69/11).

CRUCÍȘ, -Ă adj. Încrucișat, întretăiat. *Două triunghiuri crucișe încunjurate de sentința: „Director coeli vigilat noctesque diesque, qui sistit fixas horas terrigenae".* P.L. 35/26 [Pr. 1].

CRUCIȘÁ vb. I. Refl. A se întîlni, venind din direcții diferite. ◒ (Metaforic, despre săbii) A se lupta. *Fără să se fi schimbat vro vorbă măcar, săbiile începură a se crucișa.* P.L. 95/37 [Pr. 1].

CRUD, -Ă adj. **I.** Tînăr, neajuns la maturitate. ◒ (Construcție metaforică) **Vrista crudă și neceaptă** v. **vîrstă** [V. 1].
II. Fig. **1.** Nemilos, aspru, neîndurător. *Zdrobiți orînduiala cea crudă și nedreaptă.* O.I 60/11. *Cînd ura cea mai crudă mi s-a părè amor... Poate-oi uita durerea-mi și voi puiè să mor.* O.I 116/7. *Tînăra Aurora răpește pe Orion, de care se-namorase însăși cruda și vergina Diana.* P.L. 80/1 ; cf. **O.I** 64/18 ; **P.L.** 56/13, 99/37 [V. 3 ; Pr. 3]. ◒ (Repetiție) *A fost crudă-nvinuirea, A fost crudă și nedreaptă.* O.I 30/21—22 [V. 2]. ◆ (Substantivat) Ființă fără inimă. *Am zvîrlit asuprā-ți, crudo, vălul alb de poezie Și paloarei lale raza inocenței eu i-am dat.* O.I 29/23. *Dar azi vălul cade, crudo ! dismeții din visuri secе, Frunlea mea este trezită de a buzei lale-nghеț.* O.I 30/5 [V. 2].
2. Puternic, intens, violent. *Alte lacrimi, alt amar Mai crud nici e cu putință.* O.I 53/4. *Și în tăcere crudă ei nu știu ce așteptau... Cu mîna-ntinsă mogul îi face semn să șadă.* O.I 94/1. *În neștiința ta ești și mai frumoasă, ești și mai mult cauza unor crude dureri.* P.L. 56/31. *O durere ascuțită, crudă îi pătrunse inima lui.* P.L. 58/22 ; cf. **O.IV** 364/15 [V. 3 ; Pr. 2]. ◆ Chinuitor. *La ce simțirea crudă a stînsului noroc Să nu se sting-asemeni, ci-n veci să stea pe loc ?* O.I 127/5. *Mă dor de crudul tău amor A pieptului meu coarde Și ochii mari și grei mă dor, Privirea la mă arde.* O.I 172/25 [V. 2].
— Forme gramaticale : sg. n. ac. **crud** (**O.I** 53/4), **crudă** (**O.I** 30/21, 30/22, 60/11, 64/18. 94/1, 116/7, 127/5 ; **O.IV** 364/15 ; **P.L.** 56/13, 58/22), **crudul** (**O.I** 172/25), **cruda** (**P.L.** 80/1), g.d. **crude** (**O.I** 108/18), **crudului** (**P.L.** 99/37), voc. **crudo** (**O.I** 29/23, 30/5) ; pl. n. g.d. **crude** (**P.L.** 56/31).

CRUNT, -Ă adj. **1.** (În expr.) **Crunt de sînge** v. **sînge** [V. 1].
2. Violent, crud, neomenos. *Negruzzi... zugrăvește din nou iarăși pînzele posomorite, Ce-arătau faptele crunte unor domni tirani, vicleni.* O.I 32/24 [V. 1]. ◆ Înfricoșător ;

amenințător. *Și de crunta-mi vijelie tu le aperi c-un toiag!* **O.I 147/11.** *Fața lui era înfricoșată, privirea cruntă.* **P.L. 13/5 [V. 1 ; Pr. 1].** ◇ (Adverbial) [Arald] *În zid de marmur negru se uită crunt și drept.* **O.I 94/5 [V. 1].**

— Forme **gramaticale** : **sg. n. ac. cruntă (P.L. 13/5), eruntа (O.I 147/11) ; pl. n. ac. cruntl (O.I 88/12), eruntе (O.I 32/24).**

***CRUȘÍT, -Ă** adj. v. **înerușit.**

CRUZÍME s.f. Brutalitate, sălbăticie. *Locul hienei îl luă cel vorbareț, Locul cruzimii vechie, cel lins și pizmătareț, Formele se schimbară, dar rămase.* **O.I 61/4 [V. 1].**

CTÍTOR s.m. Fondator. ◒ (Ironic) *Patrioții ! Virtuoșii, clitori de așezăminte, Unde spumegă desfrîul în mișcări și în cuvinte.* **O.I 150/23 [V. 1].**

CU prep. **1.** (Introduce un complement sociativ) **Însoțit de**... *Noaptea vine-ncetișor Cu-a ei umbre suspinînde.* **O.I 13/3.** *Cu sfetnici vechi de zile mă-ntimpinești în cale.* **O.I 91/22.** *De-atunci pornind a lui aripe S-a dus pe veci norocul meu — Redă-mi comoara unei clipe Cu ani de părere de rău !* **O.I 212/20.** *Baba-l apucă* [pe Făt-Frumos] *de mijloc, se lungi răpezindu-se cu el pînă-n nori.* **P.L. 9/2 ; cf. O.I 13/4, 13/5, 15/20, 38/18, 49/7, 49/7, 49/7, 67/32, 92/6, 93/7, 99/2, 114/8, 124/8, 124/10, 134/2, 146/5, 149/10, 149/11, 149/14, 149/16, 149/17, 151/12, 157/18, 160/22, 170/23, 177/18, 178/15, 209/5, 212/20 ; P.L. 6/25, 9/10, 9/29. 11/35, 16/15, 16/31, 17/1, 17/16, 17/37, 41/24, 47/14, 47/14, 49/23, 50/3, 51/30, 52/37, 61/40, 62/4, 67/30, 69/6, 74/39, 83/1, 83/30, 94/8,94/9, 94/36 [V. 32 ; Pr. 27].** ◇ **Loc. prep. Cu**... **cu tot.** *Unde ești, copilărie, Cu pădurea ta cu lot ?* **O.I 111/8.** *Mama pădurilor, neputînd să iasă, trecea pesle apă cu pîinâ cu toi și-i brăzda fața în două dealuri.* **P.L. 7/8.** *Tu întreprinzi o călătorie, cu iubita ta cu tot, în orice spațiu al lumei ți-ar plăcè.* **P.L. 47/16 ; cf. P.L. 13/8 [V. 2 ; Pr. 6].** **Dempreună eu v. d e m p r e u n ă [V. 1]. Împreună eu** v. **împreună [Pr. 1]. Și eu** v. **și**[1] **[V. 4].**

2. (Introduce un complement indirect) *Atît de fragedă le-asameni Cu floarea albă de cireș, Și ca un înger dintre oameni În calea vieții mele ieși.* **O.I 117/2.** *O, ascultă numa-ncoace, Cum la vorbă mîi de valuri stau cu stelele proroace.* **O.I 155/8.** *Uscăciunea neagră și sălbatecă a părului contrasta plăcut cu fața fină, dulce și copilărească a băietanului.* **P.L. 27/16 ; cf. O.I 17/7, 19/11, 35/19, 48/11, 93/12, 98/32, 106/15, 108/3, 119/5, 122/20, 137/5, 140/30, 146/26, 151/15, 154/1, 154/1, 157/14, 162/36, 162/37, 168/21, 173/15, 175/12, 177/22, 189/11, 203/4, 214/17, 214/25 ; O.IV 432/2 ; P.L. 3/7, 4/30, 6/13, 6/29, 7/37, 7/39, 8/29, 12/1, 12/17, 12/18, 12/24, 14/20, 17/30, 23/14, 24/11, 25/24, 26/25, 26/25, 27/13, 27/21, 28/1, 36/39, 36/40, 38/21, 41/12, 42/8, 42/33, 44/23, 45/13, 45/16, 45/31, 46/35, 46/36, 47/19, 48/23, 51/6, 52/38, 59/11, 59/26, 59/38, 61/19, 62/2, 62/29, 64/18, 67/12, 68/29, 73/18, 75/4, 80/37, 81/1, 82/17, 83/2, 87/4, 87/1, 87/31, 87/36, 90/14, 91/2, 91/33, 95/27, 96/26, 97/19, 98/31, 99/8, 100/22 [V. 30 ; Pr. 66].** ◇ **Loc. prep. Alături eu v. a l ă t u r i [V. 3 ; Pr. 5].**

3. (Introduce un atribut) *Ador pe acest demon cu ochi mari, cu părul blond.* **O.I 30/24.** *Zugrăvit-au... copilașul cel isteț Purceluși cu coada sfredel.* **O.I 84/19.** *Se desfaceacum la larg Luntrea cu-ale ei vintrele spînzurate de catarg.* **O.I. 154/20.** *Împărăteasa făcu un ficior alb ca spuma laptelui, cu părul bălai ca razele lunei.* **P.L. 4/14 ; cf. O.I 2/18, 3/5, 10/5, 16/2, 16/6, 18/2, 23/4, 28/2, 28/2, 28/7, 29/4, 29/4, 29/4, 29/11, 29/13, 29/14, 30/14, 30/14, 30/16, 30/16, 31/5, 31/5, 31/6, 31/6, 31/8, 31/22, 32/8, 32/31, 32/32, 32/33, 32/33, 36/13, 36/14, 36/14, 37/6, 37/22, 38/2, 38/3, 38/3, 38/4, 38/4, 38/6, 38/6, 38/13, 43/14, 45/26, 46/17, 46/17, 48/11, 50/19, 51/5, 51/6, 51/6, 54/17, 56/19, 60/17, 61/10, 62/21, 62/28, 69/11, 79/28, 80/7, 80/29, 80/30, 80/33, 82/1, 82/29, 83/11, 83/30, 83/31, 84/6, 84/13, 84/19, 85/18, 85/21, 85/21, 85/23, 87/10, 87/16, 91/13, 92/19, 92/19, 92/20, 93/5, 95/32, 96/8, 96/8, 96/28, 97/16, 97/22, 98/29, 101/18, 101/19, 106/2, 110/4, 121/22, 123/19, 132/1, 134/9, 131/20, 140/23, 144/3, 150/6, 150/12, 150/21, 150/28, 150/28, 150/38, 151/8, 154/31, 154/31, 157/3, 157/28, 160/4, 160/32, 160/32, 170/10, 170/15, 173/29, 177/29, 179/28, 183/4, 200/11, 209/6, 211/8, 227/5, 228/24, 228/24, 231/13, 235/14 ; O.IV 333/1, 338/14, 361/2, 366/14, 430/2 ; P.L. 1/33, 4/33, 1/31, 5/36, 6/3, 6/4, 7/21, 8/33, 9/20, 9/32, 10/10, 11/12, 11/20, 12/1, 12/13, 18/2, 19/4, 19/21, 19/31, 20/19, 20/19 20/23, 22/12, 22/16, 22/18, 22/18, 26/7, 26/21, 26/24, 26/26, 26/37, 26/39, 27/5, 28/23, 28/29, 28/35, 28/36, 28/36, 29/22, 29/40, 29/41, 29/41, 30/1, 30/18, 30/25, 30/32, 35/8, 35/34, 36/29, 38/13, 38/31, 38/32, 38/36, 38/36, 38/37, 39/25, 39/28, 39/35, 39/35, 40/14, 40/21, 40/21, 41/13, 43/25, 44/6, 44/10, 44/15, 45/4, 45/5, 45/11, 45/11, 45/32, 45/32, 45/39, 46/2, 46/13, 16/14, 46/14, 46/15, 47/20, 48/33, 48/34, 48/34, 48/35, 48/35, 48/36, 49/7, 49/28, 50/35, 52/29, 53/29, 54/25, 54/30, 54/35, 56/2, 59/11, 59/31, 60/6, 60/7, 60/7, 60/8, 60/8, 60/9, 62/5, 62/6, 63/5, 63/6, 64/14, 61/34, 67/31, 68/5, 72/18, 72/19, 73/11, 73/13, 73/22, 73/31, 73/31, 74/5, 76/16, 76/16, 76/17, 77/22, 79/6, 80/41, 81/6, 81/25, 87/1, 87/6, 87/6, 87/7, 89/26, 91/8, 92/8, 98/6, 98/6, 98/22, 99/17, 100/27, 100/33, 102/3, [V. 139 ; Pr. 142].** ◇ (În construcții predicative, uneori cu elipsa copulei) [Craiul] *pe capu-i poartă mitră și-i cu barba pieptănată.* **O.I 85/24.** *Atunci lumea cea gîndită pentru noi avea ființă și, din contra, cea aievea ne părea cu nepulință.* **O.I 141/6.** *De ce vrei să scoți din aramă sunetul aurului ? Nu-i cu putință.* **P.L. 53/3.** — *Mi-a trecut prin minte, zise el, acea idee nefericită, pe care Ruben o credea cu nepulință în capul unui om.* **P.L. 60/14 ; cf. O.I 53/4, 85/21, 88/8, 128/8, 128/8, 164/3, 196/28 ; P.L. 8/28, 8/28, 32/16, 35/20, 35/24, 35/25, 40/5, 49/6, 67/33, 100/9 [V. 9 ; Pr. 12].**

4. (Introduce un complement circumstanțial de mod) *Tu cu iubire privești fața mea pălindă.* **O.I 12/8.** *La capul meu cu grijă lu ramura s-o-ngropi.* **O.I 129/9.** *Sara pe deal buciumul sună cu jale.* **O.I 231/1.** *Piciorul ieși zîmbind cu răutate.* **P.L. 77/9 ; cf. O.I 3/19, 5/3, 6/4, 8/7, 9/11, 9/20, 9/20, 11/24, 20/2, 22/9, 22/10, 22/11, 22/11, 24/10, 24/11, 24/14, 24/26, 27/12, 28/5, 28/14, 30/1, 30/8, 30/9, 31/17, 32/10, 35/22, 35/26, 36/16, 37/10, 37/14, 37/19, 41/4, 41/10, 43/9, 43/9, 44/7, 46/8, 52/11, 52/17, 53/13, 56/4, 61/17, 62/27, 63/23, 64/21, 66/25, 67/2, 67/9, 67/12, 67/18, 67/20, 76/20, 80/2, 80/5, 80/9, 80/28, 82/6, 82/12, 82/30, 83/11, 84/24, 84/26, 84/34, 85/6, 85/9, 85/25, 87/2, 87/14, 88/3, 91/26, 91/27, 92/9, 93/23. 93/28, 94/3, 94/4, 94/11, 95/14, 97/10, 98/10, 98/23, 103/14, 101/16, 105/1, 107/10, 107/10, 110/8, 110/14, 114/6, 120/25, 121/17, 127/21, 130/1, 132/38. 133/27, 134/32, 137/11, 140/6, 140/20, 140/21, 141/17, 141/17, 146/6, 146/7. 147/8, 150/25, 151/13, 151/17, 151/33, 152/13, 154/13, 154/14, 155/29, 155/30, 162/1, 162/7, 162/18,**

162/18, 162/27, 165/6, 165/11, 165/22, 166/15, 166/20, 168/17, 170/17, 171/12, 171/22, 172/9, 173/5, 174/20, 174/30, 175/21, 177/23, 184/23, 187/2, 188/13, 191/14, 191/23, 192/5, 192/10, 192/11, 192/16, 194/15. 202/12, 202/12, 209/2, 209/18, 210/1, 210/9, 212/3, 213/2, 213/2, 213/17, 214/4. 216/17. 216/27, 220/7, 222/8, 228/4, 235/6 ; **O.IV** 333/1. 333/10, 365/9, 365/30, 430/5, 432/6, 432/12. 432/26 ; **P.L.** 3/19, 3/20, 6/10, 6/27, 6/33, 6/33, 6/35, 6/40. 7/10, 7/33, 9/12, 9/21, 9/34, 10/29, 11/14, 11/17, 12/14, 15/27, 16/8, 16/32, 18/15, 18/36, 20/10, 22/13, 22/25. 24/5. 24/14, 26/4. 27/35. 28/32, 28/38, 29/30, 30/4, 30/4. 30/11, 35/4, 35/19, 35/37, 35/38. 35/39, 37/3, 37/34. 38/35, 39/13. 39/40, 41/1, 41/1. 41/10, 42/25, 43/23, 43/36, 47/5. 47/11, 47/35, 48/6, 48/21. 48/21, 49/1. 49/20, 49/20. 19/31, 19/39, 51/17, 51/17, 51/30. 52/21, 53/27, 53/28, 53/38, 54/22. 54/41, 55/6, 55/9, 55/18. 55/29, 55/37, 57/35, 58/4, 58/15, 58/18. 58/35, 59/18, 60/2, 60/3. 60/4, 60/18, 61/29. 61/38, 62/15, 62/17,62/18, 62/22. 62/22. 62/22, 63/26, 63/38. 64/5. 64/21, 66/13, 66/15, 66/16, 67/14 ; 67/15, 68/6, 68/27, 68/28, 69/19, 69/22, 69/32, 69/38, 70/5. 70/8, 70/13, 70/19, 70/21. 70/26, 70/27, 70/31, 71/2, 72/14. 73/4, 73/6, 74/6, 76/3. 76/17, 77/10, 77/25, 77/30, 78/37. 79/23. 80/24, 81/14. 83/8. 83/11, 83/16, 84/38, 85/1, 85/1, 85/1. 85/22. 85/38, 88/17, 89/23, 97/11, 92/27, 92/30. 92/31, 93/13. 93/21. 93/22, 94/13. 94/19, 95/6, 95/14, 95/17, 95/19. 95 19, 95/28. 97/18, 97/26, 98/38, 100/28, 100/34, 101/31, 101.35, 102/23 [V. 172 : Pr. 167]. ◇ (În construcții cu repetarea aceluiași substantiv) *An cu an împărăția lor mai largă se sporește.* O.I 144/30. *Un paj ce poartă pus cu pas A-mpărătesii rochii . . . Se furișează pândilor Privind la Călălina.* O.I 173/25. *El întorcea foaie cu foaie uitîndu-se la constelațiunile ciudate.* P.L. 36/2 ; cf. **O.I** 144/31. 144/32, 168/5 ; **P.L.** 41/28, 41/35, 53/32. 56/16. 84/27 [V. 5 ; Pr. 6]. ◇ (Complementul arată o măsură) *În două părți infernul portalele-și deschide, Spre-a încăpea cu mia răsufletele hide Tiranilor ce pier!* O.I 25/2. *Pe cînd luna străluceșe peste-a lumurilor bracuri, Într-o clipă-l poartă gîndul îndărăt cu mii de veacuri.* O.I 132/12. *Mușt de-o zi pe-o lume mică de se măsură cu colul, În acea nemărginire ne-nțirîm.* O.I 132/37. — *Stăpîne, adaogi calul. tu ai ișbit meazănoaptea de a căzut la pămînt cu două cenzuri înainte de vreme.* P.L. 19/33. *Mi s-a răsplătit cumplit acest dispreț. cu aceeași măsură.* P.L. 89/32 ; cf. **O.I** 154/27, 154/28. 154/28 ; **P.L.** 24/3, 24/3, 26/14, 27/38, 56/32, 56/32. 56/32. 56/33, 61/26. 89/3, 89/3 [V. 6 ; Pr. 13].

5. (Introduce un complement instrumental) *Cu cipru verde-ncinge antică fruntea la.* O.I 1/2. *Și străvezimi demon prin aer cînd să treacă. Atinge-nceț arama cu zimții-aripei sale.* O.I 69/15. *Să-nlănțuiești ochii mei pe veci, Cu-a gurii tale calde soapte.* O.I 117/19. *Cînd soarele intră în nouri, ei părură roșii și vineți, tivili cu aur.* P.L. 39/3 ; cf. **O.I** 1/9, 2/5, 4/29. 5/10, 5/28, 9/11, 11/11, 11/12, 12/4, 13/25, 14/1. 14/15. 17/6, 18/4, 20/5, 23/6, 28/3, 30/17, 32/13. 32/14, 32/26, 32/27, 35/1, 35/20, 35/20, 35/25, 38/7, 38/11, 41/3. 41/8. 42/9, 42/11, 43/18, 44/19, 44/35, 45/5. 46/6, 46/12, 48/2. 49/5, 52/13, 52/15, 52/27, 53/18, 55/2, 55/8, 56/12, 59/7. 59/11, 60/35, 60/35, 61/13. 62/11, 62/12, 62/13, 62/14, 63/3, 63/10, 64/13, 64/16, 67/14, 69/8, 69/9, 74/20. 75/18, 76/4, 76/28, 79/3, 79/17, 80/28, 82/4, 82/16, 82/19, 82/22, 82/36, 83/28, 84/8, 84/17. 84/18, 84/10. 85/26, 88/18, 88/20, 91/19, 92/3, 93/15, 93/16, 93/21, 93/24, 93/27, 94/2, 94/30, 95/9, 95/18, 95/28, 95/33. 97/23. 103/6, 103/11, 104/5, 107/7. 107/11, 108/19, 109/8. 115/16. 116/13. 117/17, 117/20, 120/20.120/26, 122/12, 137/2, 140/19, 141/12, 142/18, 142/21, 146/16, 146/28, 146/31, 146/31, 147/2, 147/11, 148/4, 148/33, 149/24, 149/24, 149/29, 149/33, 149/33, 150/3, 150/34, 154/7, 154/34, 155/1, 155/4, 155/5, 155/5, 155/24, 155/30, 157/2, 157/24, 157/25, 159/7, 159/28, 160/22, 155/24, 155/30, 157/2, 157/24, 157/25, 159/7 159/28, 160/22, 162/10, 162/17, 162/25, 162/29, 162/29, 162/23, 164/9, 165/5, 166/14, 168/7. 170/8, 173/23, 174/24, 175/25, 179/5, 179/13, 182/26, 184/6, 184/15, 185/1, 185/2, 196/33, 198/7, 199/11, 200/12, 200/13, 201/7, 201/11, 206/8, 208/5, 211/22. 213/5, 213/12, 219/16, 221/19, 223/23, 230/12, 231/15, 232/6, 236/1, 236/14, 236/17 ; **O.IV** 333/6, 338/3, 338/3, 364/7, 369/6, 430/13, 432/7, 432/31, 432/33, 433/4 ; **P.L.** 3/3, 4/10, 5/13, 5/13, 5/17, 5/17, 5/39, 6/4, 6/15, 7/2, 8/5, 8/6. 8/12, 8/23, 9/12, 9/13, 9/22, 10/33, 11/23, 11/34, 13/26, 14/5. 16/3, 17/18, 18/21, 20/21, 20/21, 21/9, 21/28,21/29, 21/33, 21/34, 22/28, 23/4, 23/26, 24/2, 24/16, 24/17,27/2, 27/3, 27/6, 27/26, 28/30, 28/34, 29/9, 29/28, 29/28,29/34, 31/21, 35/6, 35/9, 35/28, 35/37, 36/6, 36/33, 36/35,37/10, 37/40, 37/40, 39/15, 39/18, 40/7, 40/26, 42/5, 43/19, 43/24, 43/28, 44/40, 44/41, 45/2, 45/21, 46/8, 46/31, 47/12, 47/37, 47/37, 49/18, 50/7, 50/12, 50/35, 50/41, 51/23, 51/37, 51/41, 52/21,52/23, 53/12, 57/14, 58/21, 58/30, 60/24, 61/14, 63/7, 64/4, 65/25, 71/28, 72/8, 73/5, 73/17, 73/23, 73/25, 73/26, 73/33, 73/37, 75/14, 75/19, 79/12, 79/13, 80/28, 81/34, 81/34, 83/15, 84/3, 84/4, 86/5, 86/6, 87/2, 87/2, 87/21, 88/3, 88/3, 88/27, 90/24, 93/7, 94/18, 95/16, 95/34, 97/16, 97/35, 98/1, 98/13, 98/29, 98/30, 99/12, 100/30, 102/19 [V. 200 ; Pr. 137].

6. (Introduce un complement circumstanțial de timp, uneori cu nuanță sociativă) O dată cu . . . *Un sultan dintre aceia ce domnesc pesle vro limbă Ce cu-a lurmelor pășune a ei patrie ș-o schimbă, La pămînt dormea.* O.I 142/2. *Mulți durară, după vremuri, peste Dunăre vrun pod, De-au trecul cu spaima lumii și mulțime de norod.* O.I 147/20. *Cu fiecare ducere la mormînt, cu fiecare naștere am stat lîngă ele.* P.L. 46/26—27 ; cf. **O.I** 15/11, 26/5, 26/6, 35/16, 53/7, 114/11, 127/16, 133/4, 147/17. 147/18, 204, 204/1, 204/2. 205/1, 205/2 ; **P.L.** 30/33, 55/16, 64/34 [V. 17 ; Pr. 5]. ◇ (Întărit prin adverbul „deodată") *Cad putredele tronuri în marea de urgie, Se sfarmă deodată cu lanțul de sclavie Și sceptrele de fier.* O.I 24/32. *Biata albină În cîmp nu mai fuge, ci-mprejur se poartă. Încunjură capul și gurița moartă ; Ea zboară aproape și iol mai aproape, Și vrea cu amica-i deodată s-o-ngroape.* O.IV 366/12. *Firicele mișcăloare . . . jucau în imperiul unei raze și dispar din vedere deodată cu ea.* P.L. 73/39 ; cf. **O.I** 45/28 [V. 3 ; Pr. 1]. ◇ Prep. comp. **De cu.** *Pentru drumul cel de mine De cu azi te pregătește!* O.I 102/20 [V. 1].

7. (Introduce un complement circumstanțial de cauză, uneori cu nuanță condițională) *Cînd încheie . . . amoroaselențelegeri, Cu ridicula-ți simțire nu la poarta ei să degeri?* O.I 157/26. *Îmi plutea pe dinainte cu al timpului amestic Ba un soare, ba un rege, ba alt animal domestic.* O.I 140/35. *C-un asemenea cap omul nu ajunge departe.* P.L. 27/34 ; cf. **O.I** 157/22 ; **P.L.** 44/38, 64/36, 80/13, 101/18 [V. 3 ; Pr. 5].

8. (Introduce un complement circumstanțial de relație) *Nu ! moartea cu viața a stins toată plăcerea... Cel ce în astă lume a dus numai durerea Nimic n-are dincolo.* O.I 59/13. *U'n paj ce poartă. . . A-mpărătesii rochii, Băiat din flori și de pripas, Dar îndrăznel cu ochii ... Se furișează pîndilor Privind la Călălina.* O.I 173/28. *Viața internă a istoriei*

e instinctivă; viața exterioară, regii, popii, învățații, sunt lustru și frază . . . de pe aceste vestminte mincinoase nu poți cunoaște cum stă cu istoria însăși. P.L. 82/22 [V. 2 ; Pr. 1]. ◇ Loc. prep. **Față cu** v. f a ț ă [Pr. 2]. **În raport cu** v. r a p o r t [Pr. 2].

9. (Introduce un complement circumstanțial concesiv) *Cu mine zilele-ți adaogi, Cu ieri viața la o scazi, Avînd cu toate astea-n față De-a pururi ziua [ceaj de azi.* O.I 205/3. *El adormi; cu toate acestea-i părea că nu adormise.* P.L. 20/14. *Simt brațele mele perind în aer și cu toate astea căpătînd puteri uriașe.* P.L. 48/11 ; cf. **O.I** 201/3 ; **P.L.** 10/34, 10/38, 13/2. 24/5, 26/3, 26/35, 45/14, 52/35. 57/3, 66/6, 68/29, 69/12, 76/38, 84/22, 92/25, 93/35 [V. 2 ; Pr. 18]. ◇ Loc. conj. **Cu toate că** v. t o t[3] [Pr. 3]. Loc prep. **Cu toată** v. t o t[3] [Pr. 1].

CUADRÁT s.n. (Latinism) Pătrat. *Păreții posomoriți aveau, pe unde ajungea lumina lunei, două cuadrate mari argintoase, ca reflectare a ferestelor.* P.L. 29/36 [Pr. 1].

CUC s.m. Pasăre (*Cuculus canorus*). *Cucul cîntă, mierle, presuri — Cine știe să le-asculte?* O.I 121/13 [V. 1]. ◒ (Personificare) *Cucu-nireabă: — Unde-i sora Viselor noastre de vară?* O.I 121/19 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg n. ac. **cucul** (**O.I** 121/13), **cucu-** (**O.I** 121/19).

CUCOÁNĂ s.f. Doamnă. *Însă tu îmi vei răspunde că e bine ca în lume Prin frumoasă stihuire să pătrunzi al meu nume . . . Să-mi dedic a mele versuri la cucoane, bunăoară.* O.I 137/16. *Noi avem în veacul nostru acel soi ciudat de barzi, Care-ncearcă prin poeme să devie cumularzi, Închinînd ale lor versuri la puternici, la cucoane.* O.I 137/21 [V. 2]. ◒ (Metaforic; **glumeț**, despre pisică) *Vro cucoană cu-albă blană cu amoru-i îl îmbie.* O.I 48/11 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **cucoană** (**O.I** 48/11) ; pl. n. ac. **cucoane** (**O.I** 137/16, 137/21).

CUCÓȘ s.m. (Mold.) Pasăre (*Gallus domesticus*). *N-auzi tu de departe cucoșul răgușit?* O.I 98/2. *Pînă ce cîntă cucoșul ea suge inimele celor ce mor.* P.L. 17/28 [V. 1 ; Pr. 1].

CUCUVÁIE s.f. Cucuvea. *Și țiuitirmul singur cu strîmbe cruci veghează, O cucuvaie sură pe una se așază.* O.I 69/12 [V. 1].

CUFUNDÁ vb. I. 1. T r a n z. și r e f l. A (se) adînci, a dispărea sau a face să dispară, intrînd în adînc. *Sub nisipul din pustie cufundat e un popor, Ce cu-orașele-i deodată se trezește și se duce Sus în cerțile din Memfis.* O.I 45/27. [**Luceafărul**] *ascultă tremurător, Se aprindea mai tare Și s-arunca fulgerător, Se cufunda în mare.* O.I 168/32. *O lebădă își înălțase aripele ca pe niște pînze de argint și cu capul cufundat în apă sfîșia fața senină a lacului.* P.L. 10/29 [V. 2 ; Pr. 1]. ◇ Expr. **A-i părea** (**cuiva**) **mai bine să se cufunde în pămînt** v. p ă m î n t [V. 1]. (Despre ochi) **Cufundați în cap** v. c a p [V. 1]. ◒ R e f l. (Metaforic, despre timp) A trece, a se sfîrși. *Zboare anu-acesta Și se cufunde în trecut.* O.I 204/21 [V. 1]. ✦ R e f l. (Despre aștri) A coborî dincolo de orizont, a apune. [Soarele] *se cufundă cu totul după munte.* P.L. 39/14 [Pr. 1]. ✦ R e f l. F i g. A învălui. *Cufundat în întuneric . . . Într-o umbră neagră, deasă, ca un demon El veghează.* O.I 50/13 [V. 1].

2. R e f l. F i g. A fi absorbit (de visuri etc.). *Cînd privesc zilele de-aur a scriptorelor române, Mă cufund ca într-o mare de visări dulci și senine.* O.I 31/2 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A se cufunda în stele și în nori și în ceruri nalte** = a visa (v. ș i c e a ț ă, e x t a z, g î n d i, i m b ă t a) *Iar te-ai cufundat în stele Și în nori și-n ceruri nalte? De nu m-ai uita încalte, Sufletul vieței mele.* O.I 54/1 [V. 1].

— Forme gramaticale : ind. prez. 1 sg. **mă cufund** (**O. I** 31/2), imp. 3 sg. **se cufunde** (**O.I** 168/32), p.s. 3 sg. **se cufundă** (**P.L.** 39/14), p.c. 2 sg. **te-ai cufundat** (**O.I** 54/1) ; conj. prez. 1 sg. **să mă cufund** (**O. I** 91/18), 3 sg. **se cufunde** (**O. I** 204/22) ; part. **cufundat** (**O.I** 45/27, 50/13 ; **P.L.** 10/29), **cufundați** (**O. I** 50/16).

CÚGET s.n. **1.** Gînd. *Literele bălține ale cărții căpătau înțeles și se introduceau în visuri și-n cugete.* P.L. 46/12 [Pr. 1]. ◇ Loc. adv. **Pe cugete** = gînditor. *Șezură umîndoi în umbră, Domnul, cugetînd la tatăl său din cer, și sf. Petrea, ascultînd pe cugete doina izvorului.* P.L. 13/30 [Pr. 1].

2. Conștiință, simț moral. *Vezi colo pe uriciunea fără suflet, fără cuget, Cu privirea-mpăroșată și la fălci umflat și buget.* O.I 150/11 [V. 1].

3. Sens, înțeles. *Unui om încredințat despre ființa lui Dumnezeu nici nu-i poate veni în minte cugetul ascuns în această cîndală numărătoare.* P.L. 43/5 [Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **cuget** (**O. I** 150/11), **cugetul** (**P.L.** 43/5) ; pl. n. ac. **cugete** (**P.L.** 13/30, 46/12).

CUGETÁ vb. I. T r a n z. și i n t r a n z. A medita, a se gîndi. *Vezi pe-un rege ce-mpînzește globu-n planuri pe un veac. Cînd la ziua cea de mîne abia cugetă-un sărac.* O.I 130/18. — *Nefericile, ce ai îndrăznit a cugeta?* P.L. 54/13. *Îi plăcea și mai mult ca, departe de ea, să cugete la dînsa.* P.L. 91/32 ; cf. P.L. 13/30, 25/13, 45/13, 46/19, 89/35 [V. 1 ; Pr. 7]. ◒ (Metaforic) *O ! le văd, te-aud, le cuget, lînără și dulce veste.* O.I 29/3 [V. 1]. ✦ A lua în considerație (un fapt). *Dară cugetă un lucru, că aș fi un miel, că n-aș vorbi un cuvînt.* P.L. 86/12 [Pr. 1]. ✦ R e f l. (Regional) A chibzui, a cumpăni. *Să mă cuget mai întîi, gîndi el, dorit-am de cînd sunt ceva pentru mine?* P.L. 45/23 [Pr. 1].

— Forme gramaticale : ind. prez. 1 sg. **cuget** (**O.I** 29/3), 3 sg. **cugetă** (**O. I** 130/18), p.s. 3 sg. **cugetă** (**P.L.** 46/19) ; conj. prez. 1 sg. **să cuget** (**P.L.** 89/35), **să mă cuget** (**P.L.** 45/23), 3 sg. **să cugete** (**P.L.** 91/32) ; opt. prez. 3 pl. **ar cugeta** (**P.L.** 25/13) ; imper. 2 sg. **cugetă** (**P.L.** 86/12) ; inf. **a cugeta** (**P.L.** 54/13) ; ger. **cugetînd** (**P.L.** 13/30, 45/13).

CUGETÁRE s.f. **1.** Meditație. *Cugetările sărmanului Dionis.* O.I 46. *Căci pentru care altă minune decît tine Mi-aș risipi o viață de cugetări senine.* O.I 232/4. *La sfîrșitul fiecărei notițe, ca o încheiere, ca o cugetare asupra adormirei : „Ermil, te iubesc!".* P.L. 71/36 [V. 2 ; Pr. 1]. ✦ Gînd, idee. *Deodată trece-o cugetare, Un văl pe ochii tăi fierbinți : E-ntunecoasa renunțare, E umbra dulcilor dorinți.* O.I 117/21. *Garafa goală era în stare de a-l umple de cugetări melancolice.* P.L. 32/19. *Dar se simțea bolnav , abătut, strivit sub greutatea cugetărilor*

lui. P.L. 60/21 ; *cf.* P.L. 27/33, 45/14, 45/16, 45/18, 46/19, 47/9, 48/20, 57/24, 59/8, 99/4, 99/7 [V. 1 ; Pr. 13]. ◒ (În context figurat) *Din visurile noastre vom zidi castele, din cugetările noastre vom adînci mări cu mii de undoiete oglinzi.* P.L. 49/28 [Pr. 1]. ✦ Idee, gîndire filozofică ; p. ext. concepție de viață. *Voi urmați cu răpejune cugetările regine.* O.I 35/22. *Duci idei și cugetări în naturi după analogia împrejurărilor omenești.* P.L. 80/34 [V. 1 ; Pr. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **Vreacuri de cugetare** v. veac [V. 1]. **Cugeture sneră** v. sacru [V. 1].

2. Minte, inteligență. *Nu e adevărat că există un trecut — consecutivitatea e în cugetarea noastră.* P.L. 25/34. *Subtilități metafizice îi atrăgeau cugetarea ca un magnet.* P.L. 28/3. *Cugetarea ei era împătimită ca un strat cu florile pe jumătate vestezite de arșiță.* P.L. 102/2. *Toată cugetarea ei se-mprospătase.* P.L. 102/24 [Pr. 4].

– Forme gramaticale : sg. n. ac. **cugetare** (**O.I** 51/30, 117/21 ; **P.L.** 59/8, 71/36, 99/4), **cugetarea** (**O.I** 36/10 ; **P.L.** 25/34. 28/3, 102/2. 102/24), g.d. **cugetări** (**P.L.** 45/18, 57/24) ; pl. n. ac. **cugetări** (**O. I** 232/4 ; **P.L.** 32/19, 45/14, 47/9, 80/34, 99/7), **cugetările** (**O.I** 35/22, 46 ; **P.L.** 27/33, 46/19, 48/20, 49/28), g.d. **cugetărilor** (**P. L.** 45/16, 60/21).

CUGETĂTÓR[1] adv. Meditativ. *Se uită lung și cugetător pentru ultima oară asupra pămîntului.* P.L. 50/22 [Pr. 1].

CUGETĂTOR[2], **-OÁRE** s.m. și f. Filozof, gînditor. *În prezent cugetătorul nu-și oprește a sa minte. Ci-ntr-o clipă gîndu-l duce mii de veacuri înainte.* O.I 133/9 [V. 1].

CUI s.n. Piesă mică de metal ascuțită la un capăt, care se bate în zid pentru a servi ca suport. *Era animal într-un cui bustul în mărime naturală a unui copil.* P. L. 29/39. [Arătarea] *cea cu păr se uită la umbra mea, spînzurată de un cui în părete.* P.L. 62/7 [Pr. 2]. ◒ (Construcție metaforică) **A spînzura lira în cui** v. lira [V. 1]. ✦ Cuier simplu de perete. *Își puse în cui paltonul ud.* P.L. 27/17. *Haine călugărești, spînzurate într-un cui, o ladă . . . iată toată îmbrăcămintea* [chiliei]. P.L. 73/32 [Pr. 2].

CUIB s.n. 1. Culcușul păsărilor. *Într-un cuib de turturele . . . Sallă Eros nebunește.* O.I 13/21. *Păsări îmbîrzîite-n cuiburi distînd penele alese.* O.I 43/8. *Somnoroase păsărele Pe la cuiburi se adună.* O.I 207/2 [V. 3]. ◒ (Comparație) [Făt-Frumos] *o puse în lumîne, ducînd-o ca într-un leagăn peste lac, smulse iarbă, fîn cu miros și flori din grădină și-i clădi un pat, în care-o așeză ca-ntr-un cuib.* P.L. 9/33. *În capătul șirului de munți, drept asupra mării, se oglindea în fundul ei o mireață slincă de granit, din care răsărea ca un cuib alb o celate frumoasă.* P.L. 11/33 [Pr. 2]. ◒ (În context figurat) *Cum nu sunlem două pasări, Sub o straşină de stuf, Cioc în cioc să stăm alături Într-un cuib numai de puf!* O.IV 369/4. [Soarele] *cobori pintre crengi de păru un cuib de rubin între ramuri.* P.L. 39/10 [V. 1 ; Pr. 1].

2. Fig. Locuință, sălaș. ◒ (Construcție metaforică) **Cuib de înțelepciune** = inteligență înzestrată cu o bogată experiență de viață. *Doniei, cuib de-nțelepciune, Care, cum rar se întîmplă, ea să mediteze pune Urechile ce-s prea lunge ori coarnele de la cerb.* O.I 31/13 [V. 1].

– Forme gramaticale : sg. n. ac. **cuib** (**O.I** 13/21, 31/13 ; **O.IV** 369/4 ; P.L. 9/33, 11/33, 39/10) ; pl. n. ac. **cuiburi** (**O.I** 43/8, 207/2).

CUIBĂR s.n. Cuib. ◒ (Construcție metaforică) **Cuibar rotînd pe ape** = vîrtej (v. și bulgăre). *Vezi izvoare zdruncinate peste pietre lucrînd . . . Ele sar în bulgări fluizi peste prundul din răstoace, În cuibar rotînd de ape, peste care luna zace.* O.I 85/12 [V. 1].

CULCÁ vb. I. 1. Refl. A se așeza în poziție orizontală, a se întinde (pentru a adormi). *Ca visul e ctnlarea ce-o-ntoană Eol dulce, Cînd sitfele vin jalnic prin lilii să se culce.* O.I 17/14. *Amîndoi vom merge-n lume Rătăciți și singurei, Ne-om culca lîngă izvorul Ce răsare sub un tei.* O.I 101/3. *Ci mai bine voi culcați-vă* P.L. 19/38 ; cf. **O.I** 49/2, 168/10, 207/10 ; **P.L.** 16/7, 18/2, 20/11, 20/12, 22/12, 22/29, 23/9, 23/10, 97/9, 99/11 [V. 5 ; Pr. 11].

2. Tranz. și refl. A (se) așeza, a (se) întinde. *Fruntea albă-n părul galbăn Pe-al meu braț încet s-o culci.* O. I 75/14. *Arald. nu vrei tu fruntea pe sînul meu s-o culci?* O. I 95/31. *O, lasă-mi capul meu pe sîn, Iubito, să se culce.* O.I 179/10. *Ea, speriată, vru să se retragă, dar brațul lui o finea cu tărie culcată astfel pe pieptu-i.* P.L. 63/26 ; cf. **O.I** 37/19, 42/10, 97/21 ; **P.L.** 9/29, 77/29 [V. 6 ; Pr. 3].

– Forme gramaticale : ind. prez. 2 sg. **culci** (**O. I** 42/10), imp. 3 sg. **se culce** (**P. L.** 99/11), p.s. 3 sg. **culeă** (**P.L.** 77/29), **se culeă** (**P. L.** 20/11, 20/12, 23/9, 23/10, 97/9), m.m.c. p. 3 sg. **culeuse** (**P.L.** 9/29), viit. 1 pl. **ne-om culea** (**O.I** 101/3) ; conj. prez. 2 sg. **să culei** (**O. I.** 75/14, 95/31, 97/21), 3 sg. **să se culee** (**O. I** 17/14, 168/10, 179/10, 207/10) ; imper. 2 sg. **te culeă** (**O. I** 49/2), 2 pl. **culeați-vă** (**P.L.** 19/38) ; part. **culeat** (**O.I** 37/19 ; **P.L.** 18/2), **culeată** (**P.L.** 16/7, 22/29, 63/29) ; ger. **culeîndu-se** (**P.L.** 22/12).

CULÉGE vb. III. Tranz. A aduna, a stringe. *Împărăteasa . . . culese în poale o mulțime de lăcrimioare.* P.L. 22/38 [Pr. 1]. ✦ Fig. A întîlni, a avea. *Și nici o bucurie în cale-mi nu culeg.* O.IV 432/21 [V. 1].

– Forme gramaticale : ind. prez. 1 sg. **culeg** (**O.IV** 432/21), p.s. 3 sg. **culese** (**P.L.** 22/38).

CULINÁR, -Ă adj. Privitor la bucătărie. ◒ (Glumeț, ironic) *Tu cu minile-nețesîate, mai cu degetele depeni, Mai sucești vreo țigară, numeri fire de „mustefi" Și-n probleme culinare te încerci a fi isteț.* O.I 155/32 [V. 1].

CULÍSĂ s.f. Draperie care acoperă cele două laturi și partea dindărăt a scenei. ◒ (Construcție metaforică) **Îndărătul culiselor vieții** = în lumea transcendentală. *Nu cumva îndărătul culiselor vieții e un regizor, a cărui existență n-o putem explica?* P.L. 65/2 [Pr. 1].

CÚLME s.f. 1. Virf. ◒ (Metaforic) Acoperiș al unei case. *Vedea culmile străiucite ale unui oraș, lumini presărate, o noapte vărietică.* P.L. 54/24 [Pr. 1].

2. Fig. Apogeu. *Acel demon . . . geme Ca un maistru ce-asurzește în momentele supreme, Pîn-a nu ajunge-n culmea dulcii muzice de sfere.* O.I 160/29. *Crede cineva cum că el, redus pînă la culmea mizeriei, devenea trist?* P.L. 32/13 [V. 1 ; Pr. 1].

– Forme gramaticale : sg. n. ac. **culmea** (**O. I** 160/29 ; **P.L.** 32/13) ; pl. n. ac. **culmile** (**P.L.** 54/24).

* **CULOÁRE** s.f. v. **coloare.**

CULPÁBIL, -Ă adj. Vinovat. *Mai bine mi-aş sloarce tot focul din inimă, ca să se risipească în setnţei, decît să animez cu el o simfire, pe care-o cred nu numai culpabilă, ci ordinară.* P.L. 87/22 [Pr. 1].

CULTIVÁ vb. I. T r a n z. A dezvolta, a face să crească. *Cînd o inimă pendulă în mizerie, în apăsare, în neputinţa de a cultiva simţiri... şi-ar ridica aspiraţiunile plnă la tine... ce-ar simţi un asemenea om?* P.L. 56/6 [Pr. 1]. ✦ R e f l. A se instrui. *Ce viaţă-l aşteaptă pe el?... Un copist avizat a se cultiva pe apucate.* P.L. 27/40 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: inf. a **cultiva** (**P.L.** 56/6), a se **cultiva** (**P.L.** 27/40).

CULTÚRĂ s.f. Totalitatea valorilor spirituale create de omenire de-a lungul istoriei. *Şi această libertate de alegere în elementele de cultură il făcea să citească numai ceea ce se potrivea cu predispunerea sa sufletească atît de visătoare.* P.L. 27/41. [Pr. 1].

CUM[1] adv. I. (Interogativ) În ce mod? În ce fel? *Cum te cheamă, măi copile?* O.I 84/2. *Cum oare din noianul de neguri să te rump, Să le ridic la pieptu-mi, iubite înger scump.* O.I 213/9. *Dar cum este inima* [insulei]? P.L. 78/18. *Sărmanul copil! Cum se va întoarce el acasă?* P.L. 94/24; cf. **O.I** 53/6, 83/2, 172/29; **P.L.** 31/16, 31/33, 58/28, 59/7, 63/37, 95/10 [V. 5; Pr. 8]. Expr. **Ce ştii** (sau **cine ştie**) **eum** v. ş t i [V. 1; Pr. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **Nu ştiu eum** v. ş t i [V. 3]. ✦ (În întrebări retorice, uneori cu nuanţă optativă) De ce? *Cum nu vine zburătorul, ca la pieptul lui să caz?* O.I 80/18. *Cum nu suntem două pasări Sub o straşină de stuf.* O.IV 369/1. *Da cum, Doamne iartămă, să slujeşti tu degeaba?* P.L. 18/5; cf. **O.I** 46/13, 151/31; **P.L.** 18/6, 56/27, 56/28 [V. 4; Pr. 4]. ◇ (Întrebarea este legată de justificarea unei acţiuni) *Cum? Cînd lumea mi-e deschisă a privi gîndeşti că pot Ca întreg Aliotmanul să se-mpiedece de-un ciot?* O.I 146/21 [V. 1].

II. (Exclamativ) **1.** Cît de (mult, tare etc.). *Cum mînglie dulce... Speranţa pe toţi muritorii.* O.I 11/1. *Între ziduri, printre arbori ce se scutură de floare, Cum revarsă luna plină liniştita ei splendoare.* O.I 136/6. *Cum ar fi ştiut el să iubească!* P.L. 28/20. *Ah! cum aş topi gheaţa ochilor tăi cu gura mè.* P.L. 86/5; cf. **O.I** 12/16; **P.L.** 28/20, 28/21, 57/21, 58/1, 77/33, 92/34, 93/20 [V. 3; Pr. 9]. ◇ (Urmat de un adverb introdus de prep. „de") *Cum străbăteau* [cînturile] *atît de greu din jalea mea adîncă Şi cît de mult îmi pare rău că nu mai sufăr încă!* O.I 184/17 [V. 1].

2. (În expr.; cu valoare de propoziţii incidente) **Cum aş zice** v. z i c e [Pr. 1].

CUM[2] conjuncţie **1.** (Introduce propoziţii circumstanţiale de mod) *Fiecare cum i-e prerea despre fete samă deie-şi.* O.I 79/29. *Şi s-aşază toţi la masă, cum li-s anii, cum li-i rangul.* O.I 85/37. *Văduvita sa mumă îl crescu pe el cum putu.* P.L. 30/38; cf. **O.I** 24/20, 31/14, 64/22, 80/4, 84/20, 85/37, 102/18, 124/6, 137/12, 155/22, 155/22, 166/18, 189/12; **O.IV** 338/5, 365/14; **P.L.** 1/3, 25/32, 36/14, 41/7, 43/13, 53/38, 59/7, 62/11, 79/37 [V. 17; Pr. 10]. ◇ (Cu nuanţă concesivă) *Uscăţiv aşa cum este, gîrbovit şi de nimic, Universul fără margini e în degetul lui mic.* O.I 132/5 [V. 1]. ◇ (Introduce propoziţii comparative) *Cum copacu-şi uită foaia Ce pe vînt mi-a fost trimisă, Astfel ea uitat-au poate Aste foi de dînsa scrise.* O.I 125/9. *Ei fugeau cum fug razele lunei peste adîncile valuri ale mării.* P.L. 12/37. *Şi se făcu nuntă mîndră şi frumoasă, cum n-a fost alta pe faţa pămîntului.* P.L. 23/32; cf. **O.I** 4/7, 11/5, 12/20, 20/3, 21/1, 24/23, 26/4, 30/13, 42/16, 61/12, 64/8, 105/11, 157/40, 167/7, 171/1, 172/21, 174/21, 201/3, 208/1, 232/20; **O.IV** 432/10, 432/27; **P.L.** 14/17, 22/7, 28/18, 31/36, 46/36, 70/26, 77/26, 79/13, 82/19, 87/24, 93/29 [V. 23; Pr. 13]. ◒ (Repetiţie) *Astfeli îţi e cîntarea, bătrîne Heliade, Cum curge profeţia unei Ieremiade, Cum se răzbun-un vifor zburînd din nor în nor.* O.I 17/20—21. *Numai prin haos lu îmi apari, Cum pintre valuri a navei velă, Cum pintre nouri galbena stelă, Prin neagra noapte cum un fanar.* O.I 27/6—8 [V. 5]. ◇ (Introduce propoziţii comparative condiţionale) *El privea la viitor, cum ai privi în fundul unui lac liniştit şi limpede ca lacrima.* P.L. 62/38 [Pr. 1]. ◇ Loc. conj. **De eum** = decît. [Lucrurile] *păstrîndu-şi proporţiunea, nu mi-ar părè nici mai mari, nici mai mici de cum îmi par azi.* P.L. 24/8. *Sunt mai înţelepţi, de cum arăt.* P.L. 74/26 [Pr. 2].

2. (Introduce propoziţii temporale) Pe cînd, în timp ce. *Cum ea pe coate-şi răzima Visînd ale ei timple, De dorul lui şi inema Şi sufletu-i se împle.* O.I 167/21. *Astfeli cum privea umilită la el, fusul îi scăpă din mînă.* P.L. 7/18. *Cum şedea el lîngă ea, ea-şi întinse un braţ şi-i cuprinse mijlocul.* P.L. 10/19; cf. **O.I** 142/21; **P.L.** 6/5 [V. 2; Pr.3]. ✦ Îndată ce. *Împăraţi pe care lumea nu putea să-i mai încapă, Au venit şi-n ţara noastră de-au cerut pămînt şi apă — Şi nu voi ca să mă laud, nici că voi să te-nspămîntu, Cum veniră, se făcură toţi o apă şi-un pămînt.* O.I 147/24. *Cum el* [Luceafărul] *din cer o auzi Se stinse cu durere, Iar ceru-ncepe a roti În locul unde piere.* O.I 171/21. *Şi cum îl sărută pe frunte, el se prefăcu într-o floare roşie închisă cu vişina coaptă.* P.L. 14/25; cf. **O.I** 41/5, 133/7; **P.L.** 22/11, 22/31 [V. 4; Pr. 3]. ◇ Loc. conj. **De eum** = din clipa în care ... *Să mi se pară cum că creşti De cum răsare luna În umbra dulcilor poveşti Din nopţi o mie una.* O.I 185/6 [V. 1].

3. (Introduce propoziţii cauzale cu nuanţă temporală) *Cum ei mergînd ca vîntul se ceartă şi se-ntreabă, Nu văd în fundul nopţii o umbră de roşeaţă.* O.I 97/31. *Şi cum va înceta Al inimii zbucium, Ce dulce-mi va suna Cîntarea de bucium.* O.I 225/1; cf. **O.I** 182/26, 216/25, 220/5, 223/21 [V. 6].

4. (Introduce propoziţii completive directe) *Aş vrea să am o casă tăcută, mîlulică ... Să tot privesc la munte, în sus cum se ridică.* O.I 6/19. *Şi privese la tine, demon, şi amoru-mi stins şi rece Mă învaţă cum asupră-ţi eu să caut cu dispreţ.* O.I 30/8. *Dar deodat-un punct se mişcă ... cel întîi şi singur. Iată-l Cum din haos face mumă, iară el devine Tatăl.* O.I 132/24. *Făt-Frumos vedea cum înfloreau două stele albastre, limpezi şi uimite, ochii miresei lui.* P.L. 9/27; cf. **O.I** 11/23, 28/7, 37/17, 48/1, 56/13, 82/27, 91/16, 101/11, 101/25, 105/19, 107/17, 110/14, 120/3, 120/10, 134/8, 140/24, 140/25, 142/5, 155/8, 157/22, 160/6, 160/6, 160/30, 165/2, 167/13, 173/2, 223/13, 228/5, 228/19,235/9; **O.IV** 365/1, 370/6; **P.L.** 14/18, 16/23, 20/16, 23/16, 23/18, 23/28, 25/9, 47/40, 48/15, 49/38, 61/34, 69/10, 70/6, 70/20, 82/22, 85/28, 86/14, 86/15, 86/17, 89/15, 93/33, 95/11 [V. 35; Pr. 23]. ◒ (Repetiţie) *Vedeţi cum urna creapă, cenuşa retnvie,*

Cum murmură trecutul cu glas de bătălie Poporului roman; Cum umbrele se-mbracă în zale ferecate, Şi frunţile cărunte le naltă de departe Un Cezar, un Traian. O.I 24/25—26, 28. *Soarele, ce azi e mîndru, el îl vede trist şi roş Cum se-nchide ca o rană printre nori întunecoşi, Cum planeţii toţi înghaţă şi s-asvîrl rebeli în spaţ.* O.I 133/12—13; cf. **O.I** 24/5, 24/6, 176/20, 176/21 [V. 9]. ◇ Loc. conj. **Cum că = că.** *Din inima lui simte un copac cum că răsare.* O.I 142/22. *Au nu ştii tu oare Cum că a ta gură-i cea mai dulce floare?* O.IV 365/32. *Deodată simţi cum că pe marginea palului său şede cineva.* P.L. 63/2; cf. **O.I** 133/1, 159/1, 172/31; **P.L.** 32/12, 38/6, 38/21 [V. 5; Pr. 4].

5. (Introduce propoziţii completive indirecte) *Ca să vad-un chip se uită Cum aleargă apa-n cercuri, Căci vrăjit de mult e lacul De-un cuvînt al sfintei Miercuri.* O.I 72/18. *Vorbirâ mai departe — de astă dată mai iniim — nu despre amor, însă totuşi despre un lucru serios — despre căsătorie, cum ea fondează statele.* P.L. 68/33. *El steteu locului şi se uita lung la ea, cum s-apropia încet, asemenea unei lunatice, ca-n somn.* P.L. 93/9; cf. **P.L.** 57/13, 96/2 [V. 1; Pr. 4]. ◒ (Repetiţie) *Te duci şi ani de suferinţă N-or să le vază ochii-mi trişti, Înamoraţi de-a ta fiinţă, De cum ţîmbeşti, de cum te mişti.* O.I 211/4. *Acesta poate ca să ştie Cum este viaţa, cum eată să fie.* O.IV 364/6; cf. **O.IV** 366/18, 366/18 [V. 6]. ◇ Loc. conj. **Cum că = că.** *Convins ca voi el este-n nălţimea-i solitară Lipsită de iubire, cum că principiul rău, Nedreptul şi minciuna al lumii duce frîu.* O.I 62/2. *Nu vedeţi că risul vostru e în fiii voştri plîns, Că-i de vină cum că neamul Cain încă nu s-a stins?* O.I 157/10. *Gîndesc cum că îmi aş putè nebuni iubindu-te.* P.L. 90/16 [V. 2; Pr. 1]. **Cum de = din ce cauză, de ce.** *Şi mi-i ciudă cum de vremea Să mai treacă se îndură.* O.I 106/13. *Şi acum priviţi cu spaimă faţa noastră sceptic — rece, Vă miraţi cum de minciuna astăzi nu vi se mai trece?* O.I 151/18. *Dan se uită cu ocheana prin coaja acelui mărgăritar şi se mirâ cum de nu plesneşte de mulţimea urei ce cuprindea.* P.L. 51/1; cf. **O.I** 79/25 [V. 3; Pr. 1].

6. (Introduce propoziţii subiective; în loc. conj.) **Cum că = că.** *Mi-a părea cum că natura Toată mintea ei şi-a pus Decît orişice păpuşă Să le facă mai presus.* O.I 100/21. *Să mi se pară cum că creşti De cum răsare luna, În umbra dulcilor poveşti Din nopţi o mie una.* O.I 185/5; cf. **O.I** 160/5 [V. 3]. ◒ (Repetiţie) *Se pare cum că alte valuri Cobor mereu pe-acelaşi vad, Se pare cum că-i altă toamnă, Ci-n veci aceleaşi frunze cad.* O.I 204/9, 11 [V. 2].

7. (Introduce propoziţii predicative) *Lumea-i cum este ... şi ca dînsa suntem noi.* O.I 36/21. *Dacă mi-ar da pace, gîndi el în sine, totuşi ar fi cum ar fi.* P.L. 92/4 [V. 1; Pr. 1].

8. (Introduce propoziţii atributive) *Ei vor aplauda desigur biografia subţire Care s-o-ncerca s-arate că n-ai fost vrun lucru mare, C-ai fost om cum sunt şi dînşii.* O.I 134/28. *Un chip de-a pururi adoral Cum nu mai au pârechi Acele zîne ce străbat Din timpurile vechi.* O.I 192/2. *El era orfan, o existenţă — cum sunt multe la noi — fără de speranţă.* P.L. 24/30; cf. **P.L.** 23/24, 28/10, 79/34 [V. 2; Pr. 4]. ◇ Loc. conj. **Cum că = că.** *Atunci el ... năucirea i-ar discoasă, Cum că ea — frumoasa fată — a ghicit că e frumoasă.* O.I 80/6. *Am părerea cum că toate ideile ce plutesc pe suprafaţa vieţei oamenilor sunt creţii ce aruncă o manta pe un corp ce se mişcă.* P.L. 80/16. *El rămăsese numai cu convingerea teoretică cum că o iubeşte.* P.L. 95/27 [V. 1; Pr. 2]. (Învechit) **Dupre eum = cu privire la felul în care ...** *Învăţătură despre a lumei orînduială dumnezeiască, dupre cum toate pentru pămînt a fi zidite se arată de către înduratul Dumnezeu.* P.L. 35/17 [Pr. 1].

CUMĂTRU s.m. Titlu dat de ţărani bărbaţilor de aceeaşi vîrstă, în semn de familiaritate sau de prietenie. ◒ (Glumeţ; cu referire la drac) *Tristeţa fuge de mine ca cumătrumeu de tămîie.* P.L. 74/39 [Pr. 1].

CUMÍNTE adj. **1.** Înţelept, cu judecată. *Donici cuib de-nţelepciune ... ca să mediteze pune Urechile ce-s prea lunge ori coarnele de la cerb; Unde-i boul lui cuminte?* O.I 31/16. *Ea nu făcu nimica, ceea ce era mai cuminte în cazul de faţă.* P.L. 77/9. *Nu te preface în rasă şi comanac din ceea ce eşti, un băiet cuminte.* P.L. 82/26 [V. 1; Pr. 2].

2. Cu purtări bune, liniştit, calm. *Amîndoi vom fi cuminţi, Vom fi voioşi şi leferi, Vei pierde dorul de părinţi Şi visul de luceferi.* O.I 176/5. *Vrei s-o vezi chiar bine, s-o ţii bine minte Pe nefericita, dulce şi cuminte.* O.IV 365/18 [V. 2]. ◒ (Metaforic; despre ochi) Care exprimă calmul nevinovăţiei. *Te asamăn unui prinţ, Ce se uit-adînc în ape Cu ochi negri şi cuminţi.* O.I 110/8 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **cuminte** (**O.I** 31/16; **O.IV** 365/18; **P.L.** 77/9, 82/26); pl. n. ac. **cuminţi** (**O.I** 110/8, 176/5).

CUMINŢÍE s.f. Înţelepciune. *I se păru c-aude şoptirea acelor moşnegi bătrîni, care, pe cînd era mic, îi povesteau ... ieri pare că-şi înclinea degetele în barba lor albă şi asculta la graiul înţelept şi şoptitor, la cumînţia trecutului, la acele veşti din bătrîni.* P.L. 37/23 [Pr. 1].

CÚMPĂNĂ s.f. **1.** Balanţă. ◒ (Construcţie metaforică) **Cumpăna gîndirii** = raţiunea, judecata (v. şi **î n c ă p e r e, m î n ă, n o n s e n s**). *Nici încline a ei limbă Recea cumpăn-a gîndirii Înspre clipa ce se schimbă Pentru masea fericirii.* O.I 194/18. *Pe căi bătute-adesea vrea mintea să mă poarte, S-asamăn între-olaltă viaţă şi cu moarte; Ci cumpăna gîndirii-mi şi azi nu se mai schimbă, Căci între amîndouă stă neclintita limbă.* O.I 203/5 [V. 2].

2. Bîrnă de lemn aşezată pe un stîlp înalt, cu ajutorul căreia se scoate apă din fîntînă. *Scîrţîie-n vînt cumpăna de la fîntînă.* O.I 231/11. *Numai o fîntînă îşi mişca gemînd cumpăna ei în vînt.* P.L. 40/15 [V. 1; Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **cumpănă** (**O.I** 194/18), **cumpăna** (**O.I** 203/5, 231/11; **P.L.** 40/15).

CUMPĂNÍ vb. IV. T r a n z. A cîntări, a măsura. ◒ (Construcţie metaforică) **A cumpăni cuvinte** = a scrie versuri (v. şi **c o a r d ă, f e r e c a, l i r ă, v a l, v e s t i**). *Pentru care altă minune decît tine Mi-aş risipi o viaţă de cugetări senine Pe basme şi nimicuri, cuvinte cumpănind, Cu peritorul sunet al lor să te cuprind.* O.I 232/5 [V. 1].

CUMPĂRÁ vb. I. T r a n z. A achiziţiona prin plata unui preţ. *El cumpără de la mine cărţi.* **P.L.** 61/23. *Eu singur le cumpăram cu toptanul, biblioteci risipite ale oamenilor bătrîni, a căror cîrîonomi apoi mi le vîndea pe un preţ de nimica.* P.L. 61/25. *Şi-n asemenea cărţi el răscolea c-un fel de patimă şi-mi cumpăra cele mai obscure şi mai fără de-nţeles.* P.L. 61/29; cf. **P.L.** 61/32 [Pr. 4].

— **Forme gramaticale**: ind. prez. 3 sg. **cumpără** (P.L. 61/23), imp. 1 sg. **cumpăram** (P.L. 61/25), 3 sg. **cumpăra** (P.L. 61/29); opt. p. 3 sg. **ar fi cumpărat** (P.L. 61/32).

CUMPĂTÁT, -Ă adj. Liniștit, stăpînit, măsurat. (Cu referire la animale) *Un leu iese în față, cumpătat, cu pasuri line.* O.I 165/6 [V. 1].

CUMPLÍT, -Ă adj. Înspăimîntător, nemilos, crud. *Eu singur n-am cui spune cumplita mea durere . . . Căci mie mi-a dat soarlea amara mîngîiere O piatră să ador.* O.I 20/13. *Pe două porți deschise Se azvîrl doi leoparzi, Ce cu poftă inimoasă de-a lupta se și aruncă Peste tigru. Dar acesta îi apucă în cumplitele lui gheare.* O.I 165/24 [V. 2]. ◆ (Adverbial) Înfricoșător de tare, groaznic. *Liniile semnului astrologie se mișcau cumplit ca șerpi de jăratic.* P.L. 37/31. *Am crezut că am dreptul de-a desprețui amorul unui om ce mă iubește . . . mi s-a răsplătit cumplit acest dispreț cu aceeași măsură.* P.L. 89/32 [Pr. 2].

— **Forme gramaticale**: sg. n. ac. **cumplita** (O.I 20/13); pl. n. ac. **cumplitele** (O.I 165/24).

CUMULÁRD s.m. Persoană care deține mai multe funcții deodată. ◒ (Depreciativ; ironic) *Noi avem în veacul nostru acel soi ciudat de barzi, Care-ncearcă prin poeme să devie cumularzi.* O.I 137/20 [V. 1].

CUMVÁ adv. Poate, din întîmplare, eventual. *De ai cumva iluzii ești pierdut și ești ridicol.* O.I 141/10. *De-oi iurma să scriu în versuri, teamă mi-e ca nu cumva Oamenii din ziua de-astăzi să mă-nceapă-a lăuda.* O.I 141/15. *El cerca a descoperi dacă nu cumva șireata de copilă ar avè vreun amor.* P.L. 91/22 [V. 2; Pr. 1]. ◇ Expr. (Interogativ) **Nu cumva . . . ?** = oare . . . nu . . . ? *Nu cumva îndărătul culiselor vieții e un regizor, a cărui existență n-o putem explica?* P.L. 65/1. *Nu cumva suntem asemenea acelor figuranți, cari voind a reprezenta o armată mare, trec pe scenă, încunjură fondalul și reapar iarăși?* P.L. 65/3 [Pr. 2].

CUNOÁȘTE vb. III. **1.** Tranz. (Folosit și absolut) **A pătrunde** cu mintea, a ști. *Din dragostea-i lumească un imperiu se va naște, Ai căruia ani și margini numai cerul le cunoaște.* O.I 144/28. [Luceafărul] *zboară, gînd purtat de dor, Prin' piere totul, totul; Căci unde-ajunge nu-i hotar, Nici ochi spre a cunoaște.* O.I 176/26 [V. 2].

2. Tranz. **A-și forma sau a avea o idee limpede** despre ceea ce constituie esența unui fenomen sau caracterul unei persoane. *Încă de mic Te cunoșteam pe tine, Și guraliv, și de nimic, Te-ai potrivi cu mine.* O.I 175/10. *O simțire, pe care n-o cunoscuse niciodată, era ea să se nască cu amorul?* P.L. 55/16. *Și eu am iubit . . . cunosc din tinerețâ aceastâ dulce turbare.* P.L. 76/36; cf. O.I 194/23; P.L. 61/39 [V. 2; Pr. 3]. ◇ Refl. *Gonit de toată lumea prin anii mei să trec. Pîn' ce-oi simți . . . C-ajung . . . a nu mă mai cunoaște.* O.I 116/4; cf. O.I 182/12 [V. 2]. ◆ **A descoperi** realele posibilități ale cuiva. *Eu nu ți-aș dori vreodată să ajungi să ne cunoști. Nici ca Dunărea să-nece spumegînd a tale oști.* O.I 147/15 [V. 1]. ◆ A recunoaște. *Cînd te vei întoarce nu vei mai găsi pe Ruben, ei un alt om, analog eu mine, pe care însă ușor îl vei găsi . . . numai poate el nu te va cunoaște.* P.L. 42/34 [Pr. 1].

3. Tranz. A fi făcut cunoștință cu cineva. *Tu nu cunoști asemenea oameni. Ei nu pot aparține cercurilor în care te miști tu.* P.L. 56/3. *De cînd îl cunoști? adaose.* P.L. 61/21 [Pr. 2]. ◒ (Repetiție) *Pe lîngă plopii fără soț Adesea am trecut; Mă cunoșteau vecinii toți — Tu nu m-ai cunoscut.* O.I 191/3→4 [V. 2].

4. Tranz. și refl. A (se) observa, a-și da seama. *De pe haina de mătasă pusă pe un cadavru nu poți cunoaște în ce stare se află.* P.L. 82/20. *De pe aceste vestminte mincinoase nu poți cunoaște cum stă cu istoria însăși.* P.L. 82/22. *El trecu prin strada întunecoasă cu pasul lui ușor, la care se cunoștea, ca să zic, elastica greutate, precum se simte la pasul unui cal de rasă.* P.L. 95/29 [Pr. 3].

5. Tranz. A lua cunoștință, a afla. *Era un contrast plăcut: . . . chipul unui tînăr demon lîngă chipul unui înger, ce n-a cunoscut niciodată îndoiala.* P.L. 64/27 [Pr. 1]. ◇ Expr. **A nu cunoaște moarte** = a fi nemuritor. *Noi nu avem nici timp, nici loc, Și nu cunoaștem moarte.* O.I 177/32 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **cunosc** (P.L. 61/39, 76/36), 2 sg. **cunoști** (P.L. 56/3, 61/21), 3 sg. **cunoaște** (O.I 144/28, 194/23), 1 pl. **cunoaștem** (O.I 177/32), imp. 1 sg. **cunoșteam** (O.I 175/10), 3 sg. **se cunoștea** (P.L. 95/29), 3 pl. **cunoșteau** (O.I 191/3), p. c. 2 sg. **al cunoscut** (O.I 191/4), 3 sg. **a cunoscut** (P.L. 64/27), m.m.c.p. 3 sg. **cunoscuse** (P.L. 55/16), viit. 3 sg. **va cunoaște** (P.L. 42/34); conj. prez. 2 sg. **să cunoști** (O.I 147/15); inf. (a) **cunoaște** (O.I 176/26; P.L. 82/20, 82/22), (a) **se cunoaște** (O.I 116/4, 182/12).

CUNOSCĂTÓR s.m. Persoană care posedă multe cunoștințe într-un domeniu. *Se mișc în line pasuri, Dîndul la grupă trupul reginei dunărene. Monahi, cunoscători ai vieții pămîntene, Cu barbele lor albe.* O.I 92/18 [V. 1].

CUNOSCÚT, -Ă adj. Care se cunoaște, știut. *Și ea să-ți fie pe deplin iubirea cunoscută, Cînd sărutîndu-te mă-nclin Tu iarăși mă sărută.* O.I 175/2. *Pe drumul lung și cunoscut Mai tree din vreme-n vreme.* O.I 186/3. *Și ce cunoscute-i păreau toate!* P.L. 38/4. *Un înger, cel mai frumos ce l-a văzut, în solarul lui nis, cînta din arfă un cîntec atît de cunoscut.* P.L. 53/32 [V. 2; Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **cunoscut** (O.I 186/3; P.L. 53/32), **cunoscută** (O.I 175/2); pl. n. ac. **cunoscute** (P.L. 38/4).

CUNUNÁ vb. I. Refl. A se căsători. *A treia zi se cunună împăratul cu fata Genarului.* P.L. 23/14 [Pr. 1]. ◒ (Metaforic) A se contopi. *Doi îngeri cîntă-n pîlnșeri, Pîing în noapte dureros, Și se sting ca două stele, Care-n nuntă, ușurele Se unesc căzînde jos.* O.I 13/20 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 pl. **se cunun** (O.I 13/20), p.s. 3 sg. **se cunună** (P.L. 23/14).

CUNÚNĂ s.f. **1.** Împletitură de flori, care se pune în jurul capului; coroniță de flori. *Lucii picături de smoală în pămînt cad sfîrîind Și cununi de flori uscate plîștiesc amirosind.* O.I 50/11. *O cunună de mărgăritărele era așezată pe fruntea ei netedă.* P.L. 7/24 [V. 1; Pr. 1]. ◇ Expr. **Cunună de laur** v. laur [V. 2]. ◒ (În contexte figurate) *Eu sînt luceafărul de sus, Iar tu să-mi fii mireasă. O, vin,*

în părul lău bălai S-anin cununi de stele, Pe-a mele ceruri să răsai Mai mîndră decît ele. O.I 172/18 [V. 1]. ◒ (Construcţii metaforice) **Cunună de rază** = nimb, aureolă (v. şi d i a d e m ă, i n o c e n ţ ă, p a l i d). *Te-aş privi o viaţă-nireagă în cununa ta de rază, Pe cînd mîna ta cea albă părul galben îl netează.* O.I 152/25 [V. 1]. (Simbolizînd pierderea puterii monarhice) **Cununa cea de pale.** *Prin aer în noaptea înstelată . . . Trecea cu barba albă pe frunteanunecală Cununa cea de paie ţi atîrna uscată — Moşneagul rege Lear.* O.I 63/24 [V. 1].

2. Coroană care se acorda în antichitate poeţilor, considerată în timpurile moderne simbolul recunoaşterii meritelor artistice. ◒ (Repetiţie) *Te-ai dus . . . Colo unde te-aşteaptă toţi îngerii în cor . . . Şi-ţi împletesc ghirlande, cununi mirositoare, Cununi de albe flori!* O.I 1/14—15 [V. 2]. ◒ (În contexte figurate) *De mi-ar permite-Apolon s-aleg dintre cunune, Ghirlanda n-aş alege-o de flori plăpînde, june, Ci falnica cunună a bardului bătrîn.* O.I 17/1, 3. *Voi, cînd mi-or duce îngerii săi Palida-mi umbră în albul munte, Să-mi pui cununa pe a mea frunte Şi să-mi pui lira de căpătîi.* O.I 27/23 [V. 3].

3. Şir de munţi sau de păduri împrejmuind un loc. *El puse jos dulcea lui sarcină pe malul mirositor al unui lac albastru, ce oglindea în adîncu-i toată cununa de dumbrave ce-l înconjura.* P.L. 50/18 [Pr. 1]. ◒ (Metaforic) Cerc, împrejmuire. *Pe balconul înalt se-nşiră dame-n veselă cunună.* O.I 165/4 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **cunună** (**O.I** 17/3, 38/8, 165/4 ; **P.L.** 7/24), **cununa** (**O.I** 17/11, 27/23, 63/24, 152/25 ; **P.L.** 50/18) ; pl. n. ac. **cununi** (**O.I** 1/14, 1/15, 50/11, 172/18), **cunune** (**O.I** 17/1).

CUNUNÍE s.f. Căsătorie. *Dar cel puţin nu spuneţi că aveţi simţeminte . . . Căci vorba voastră sună ca plins la cununie, Ca cobea ce tînguină un cînt de veselie, Ca rîsul la mormînt.* O.I 25/19. *În ziua-n care era să se serbeze cununia Cezarei cu Castelmare, tatăl ei, marchizul Bianchi, muri.* P.L. 99/17 [V. 1 : Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **cununie** (**O.I** 25/19), **cununia** (**P.L.** 99/17).

CUPĂR s.m. (Învechit) Paharnic. *Mai bine-oi spune lăutarilor să zică şi cuparilor să împle cupele cu vin.* P.L. 6/15 [Pr. 1].

CÚPĂ s.f. Pahar, potir. *Unii plini de plăcere petrec a lor viaţă, Trec zilele voioase şi orele surîd. În cupe vin de ambră — iarna grădini, verdeaţă.* O.I 56/18. *Călălin, Viclean copil de casă, Ce împle cupele cu vin Mesenilor la masă, Se furişează plînditor Privind la Călălina.* O.I 173/23. *Oi spune lăutarilor să zică şi cuparilor să împle cupele cu vin.* P.L. 6/15 [V. 2 ; Pr. 1]. ◒ (Metaforic) *Va creşte lot ce-n lume este menit să crească, Va bea pîn-în fund cupa, pîn' va vrea s-o zdrobească, Căci va muri cînd nu va avè la ce trăi.* O.I 61/19 [V. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **Flarbă vinul în cupe, spumege poealul** v. f i e r b e [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **cupa** (**O.I** 61/19) ; pl. n. ac. **cupe** (**O.I** 15/5, 56/18), **cupele** (**O.I** 173/23 ; **P.L.** 6/15).

CUPLÉT s.n. Cîntec sau poezie de factură uşoară. ◒ (În context figurat) *Acea tainică simţire, care doarme-n a ta harfă În cuplete de teatru s-o desfaci ca pe o marfă?* O.I 137/10 [V. 1].

CUPRÍNDE vb. III. T r a n z. **I.** A înconjura (cu braţele), a îmbrăţişa. *Tu auzi păşind în tindă — E iubitul care vine De mijloc să te cuprindă.* O.I 76/10. *Nu zi ba de te-oi cuprinde, Nime-n lume nu ne vede.* O.I 209/15. *Îşi simţi cuprinsă talia, închise ochii, lăsă capul pe umărul lui.* P.L. 71/4 ; cf. **O.I** 67/13, 95/21, 174/5 ; **P.L.** 8/5, 10/15, 10/40, 21/8. 49/19, 57/16, 63/29, 69/15, 88/24, 102/17 [V. 5 : Pr. 11]. ◒ (În contexte figurate) *De-ai fi noapte-aş fi lumină Blîndă, lină, Te-aş cuprinde c-un suspin.* O.I 5/3. *Mă găsesc iar singur cu braţele în jos . . . Zadarnic după umbra ta dulce le întind : Din valurile vremii nu pot să te cuprind.* O.I 213/20 [V. 2]. ✧ Expr. **A cuprinde cu braţele** (sau **cu braţul**) v. b r a ţ [V. 1 ; Pr. 1]. ✦ **A încercui.** *Roata chiar în aceeaşi clipă e în toate locurile cuprinse de ea.* P.L. 41/32. *Văzu un băiat . . . îmbrăcat c-o bluză de catifea, care cuprindea strîns de un colan lustruit mijlocul cel mai gingaş din lume.* P.L. 63/7. *Asemenea unor aripi de vultur sălbatic, cuprindea, ca un privaz, părul negru şi uscat, acea frumoasă şi ostenită faţă.* P.L. 92/21 ; cf. **P.L.** 41/26 [Pr. 4].

II. 1. A pune stăpînire ; a cuceri. *Nilul mişcă valuri blonde pe cîmpii cuprinşi de maur.* O.I 43/1 [V. 1]. ◒ (Element de personificare) [Papa] *fulgerele adunat-au contra fulgerului care În turbarea-i furtunoasă a cuprins pămînt şi mare.* O.I 146/30 [V. 1].

2. F i g. (Despre stări psihice sau fizice) A copleşi, a stăpîni, a domina. *Dar cum le văzui într-o palidă haină, Copilă cuprinsă de dor şi de taină, Fugi acel înger de ochiu-fi învins.* O.I 41/6. *Să plutim cuprinşi de farmec Sub lumina blîndei lune.* O.I 71/13. *Scris a fost ca viaţa ta De doru-i să nu-ncapă, Căci le-a cuprins asemenea Lianelor din apă.* O.I 190/7. *Baba, cuprinsă de somnul ei de fer, se afundă în adîncul cel vrăjit şi necunoscut al lacului.* P.L. 19/26 ; cf. **O.I** 108/22 ; **O.IV** 432/23 ; **P.L.** 17/26, 37/16, 101/33, 101/39 [V. 5 ; Pr. 5]. ◒ (Construcţie metaforică) **A fi cuprins de peire** = a fi nimicit. *În zadar flamura verde o ridică înspre oaste, Căci cuprinsă-i de peire şi în faţă şi în coaste.* O.I 148/14 [V. 1]. ✦ R e f l. A se lăsa stăpînit de un sentiment. *Tu trebuia să te cuprinzi De acel farmec sfînt, Şi noaptea candelă s-aprinzi Iubirii pe pămînt.* O.I 192/17 [V. 1].

3. F i g. A vedea, a privi. *Lumea azi nimic nu vede, ochiu-i nimic nu cuprinde.* O.I 28/11. *El îşi închise ochii . . . apoi iar îi deschise, spre a cuprinde cu ei dulcea lui sarcină.* P.L. 64/4. *Ochii mei attî de clari, pot să zic, de-o cerească claritate, nu pot cuprinde nimic deodată.* P.L. 90/26 [V. 1 ; Pr. 2].

4. A pătrunde, a înţelege. *Un dialog, şi cu toate astea, dacă voia să cuprindă realitatea lui, nu era decît un dialog al cugetărilor lui proprii.* P.L. 45/15 [Pr. 1]. ◒ (În context figurat) *Mîna care-au dorit sceptrul universului şi gîndurî Ce-au cuprins tot universul, încap bine-n patru seînduri.* O.I 134/18 [V. 1].

III. 1. A ocupa. *Omul cuprinde un loc în vreme. D-zeu e vremea însăşi cu tot ce se-ntîmplă-n ea.* P.L. 41/23. *N-am avut dorinţe, nici una-n lume, puţin mi-a păsat; de una am fost capabil, de una, care să-mi cuprindă toată viaţa mea.* P.L. 56/36 [Pr. 2].

2. A învălui, a acoperi. [Arborele] *cu-a lui ramuri peste lume, peste mare se lăţeşte; Umbra lui cea uriaşă orizonul*

îl cuprinde. O.I 142/25. *Un nor de colb îi cuprinse, căci Genarul venea în fuga calului, de rupea pământul.* P.L. 13/3. *O negură albă îi cuprinse vederea.* P.L. 58/28. *Intră în peșteră . . . o răcoreală binefăcătoare îl cuprinse.* P.L. 97/28 [V. 1 ; Pr. 3].

3. A conține, a închide. *Cu ochii tăi de înger mă mingîi și mă minți, Căci ei cuprind o lume de dulci făgăduințî.* O.IV 432/8. *Acea carte a lui Zoroastru, care cuprinde toate tainele științei lui, stă deschisă înaintea lu.* P.L. 46/32. *Dan se uită cu ocheana prin coaja acelui mărgăritar și se mîră cum de nu plesnește de mulțimea urei ce cuprindea.* P.L. 51/2 ; cf. P.L. 38/28 [V. 1 ; Pr. 3]. ◒ (În context figurat) *El își închipuia că ea va putè fi a lui. Ea ! toată lumea era cuprinsă în acest cuvînt.* P.L. 57/13 [Pr. 1].

4. A reda, a descrie. *Pentru care altă minune decît tine Mi-aș risipi o viață de cugetări senine Pe basme și nimicuri, cuvinte cumpănind, Cu peritorul sunet al lor să le cuprind.* O.I 232/6 [V. 1].

— Forme gramaticale : ind. prez. 3 sg. **cuprinde** (**O.I** 28/11, 67/13, 142/25 ; **P.L.** 17/27, 41/23, 41/26, 46/32), **e cuprinsă** (**O.I** 108/22, 148/14). 3 pl. **cuprind** (**O.IV** 432/8, 432/23), imp. 3 sg. **cuprindea** (**P.L.** 51/2, 63/7, 92/21), **era cuprinsă** (**P.L.** 57/13), p.s. 3 sg. **cuprinse** (**O.I** 171/5 ; **P.L.** 8/5, 9/22, 10/15, 10/19, 13/3, 37/16, 49/19, 58/21, 88/24, 97/28, 101/39), m.m.c.p. 3 sg. **cuprinsese** (**P.L.** 21/8, 63/29), **cuprinsesă** (**P.L.** 69/15), 3 pl. **cuprinsese** (**P.L.** 101/33), p.c. 3 sg. **a cuprins** (**O.I** 146/30, 190/7), 3 pl. **au cuprins** (**O.I** 134/18), viit. 1 sg. **oi cuprinde** (**O.I** 209/15) ; conj. prez. 1 sg. **să cuprind** (**O.I** 213/20, 232/6). 2 sg. **să cuprinzi** (**O.I** 174/24), **să te cuprinzî** (**O.I** 192/17). 3 sg. **să cuprindă** (**O.I** 76/10 ; **P.L.** 45/15, 56/36) ; opt. prez. 1 sg. **aș cuprinde** (**O.I** 5/3) ; inf. **(a) cuprinde** (**P.L.** 64/4, 90/26) ; ger. **cuprinzînd** (**P.L.** 102/17) ; part. **cuprins** (**O.I** 95/21 ; **P.L.** 57/16). **cuprinsă** (**O.I** 41/6 ; **P.L.** 19/26, 71/4), **cuprinse** (**P.L.** 38/28. 41/32), **cuprinși** (**O.I** 43/1, 74/13).

CUPRÍNS s.n. Conținut, substanță. *Simt că măduva mea devine pământ, că sîngele meu e înghețat și fără cuprins ca apa.* P.L. 98/25 [Pr. 1]. ◒ (Metaforic) Miez. semnificație. *De l-ar fi desprețuit, ar fi iubit desprețul ei, o idee de ură a ei ar fi fost cuprinsul amorului lui cît ar fi trăit.* P.L. 58/2 [Pr. 1].

— Forme gramaticale ; sg. n. ac. **cuprins** (**P.L.** 98/25), **cuprinsul** (**P.L.** 58/2).

CUPTÓR s.n. (Și în forma *cuptior*) Construcție care servește mai ales la copt plinea. *Pe cuptiorul uns cu humă și pe coșcovii părești, Zugrăvit-au c-un cărbune copilașul cel isteț Purcelușî cu coada sfredel.* O.I 84/17. *Pe vatra cuptorului, în cenușă, mai licurea cîțiva cărbuni.* P.L. 17/19 [V. 1 ; Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **cuptiorul** (**O.I** 84/17), g.d. **cuptorului** (**P.L.** 17/19). — Variantă : (Mold.) **cuptiór** (**O.I** 84/17) s.n.

CURÁ vb. I. v. **curge**.

CURÁGIU s.n. Bărbăție, îndrăzneală, fermitate. ◒ (Ironic) *Ce am de-alege oare în seaca-vă ființă? . . . Să vă admir curagiul în vinure vărsate, În sticle sfărîmate.* O.I 23/22 [V. 1].

***CURÁJ** s.n. v. **curaglu**.

CURÁT, -Ă adj. I. Lipsit de murdărie. *Scînduri curate și ceruite sclipeau în lună.* P.L. 44/7 [Pr. 1]. ✦ (Despre aer) Proaspăt. *Și-n aerul cel curat al serei tremurau din palat cîntece mîndre și senine.* P.L. 5/32 [Pr. 1].

2. Limpede ; transparent. *Culcîndu-se pe petre reci, cu capul pe un bolovan de cremene, plînse într-o scaldă de aur, așezată lîngă ea, lacrimi curate ca diamantul.* P.L. 22/14 [Pr. 1]. ◒ (Metaforic) *Au de patrie, virtute nu vorbește liberalul. De ai crede că viața-i e curată ca cristalul ?* O.I 150/8. *P-ici, pe colo mai străbate cîte-o rază mai curată Dintr-un Carmen Saeculare ce-l visai și eu odată.* O.I 158/1 [V. 2]. ◒ (Metaforic) Lucios. *Pe un mur înalt și rece de o marmură curată . . . Se răsfrînge ca-n oglindă a copilei umbră plină.* O.I 51/1 [V. 1].

3. Fig. Nevinovat, pur. *A mea iubire e-altîta de curată Ca farmecul de care tu ești împresurată.* O.I 232/15. *Tu, regină a sufletelor — nu ești curată ca izvorul ?* P.L. 94/3 [V. 1 ; Pr. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Înger palid cu priviri curate** v. înger [V. 1]. ✦ (Adverbial) Exprimînd multă nevinovăție. ◒ (Metaforic) *Prin vremea trecătoare lucește prea curat Un chip tăiat de daltă.* O.IV 430/3 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **curat** (**P.L.** 5/32), **curată** (**O.I** 51/1, 150/8, 158/1, 232/15 ; **P.L.** 94/3) ; pl. n. ac. **curate** (**O.I** 36/13 ; **P.L.** 22/14, 44/7).

CURĂȚÍE s.f. Puritate, neprihănire. *Ici și colo a ei haină s-a desprins din sponci și-aralâ Trupul alb în goliciunea-i, curățiu ei de fată.* O.I 79/6 [V. 1].

CURCÁN s.m. Pasăre (*Meleagris gallopavo*). ◒ (Personificare ; glumeț) *La curcani vînătă-i creasta Și cu pasuri melancolici meditînd îmblă-n ogradă.* O.I 46/7 [V. 1].

CURCUBÉU s.n. Arc multicolor care apare pe cer datorită refracției luminii solare în picăturile de apă din atmosferă. ◒ (Construcții metaforice) **Curcubeu de noapte** = fascicul de lumină care apare uneori noaptea pe cer (v. și lapte) *Prin mîndra fermeare sun-o mușcată de șoapte. Iar pe ceriuri se înalță curcubeiele de noapte.* O.I 142/11 [V. 1]. **Briu de curcubeu** v. brîu [Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **curcubeu** (**P.L.** 52/24) ; pl. n. ac. **curcubeiele** (**O.I** 142/14).

CURÉNT adv. Cu ușurință, curgător, fluent. *Am fost întotdeuna surprins că nu prîcep curent limba arabă.* P.L. 65/27 [Pr. 1].

CURGĂTÓR, -OÁRE adj. Care curge. *Cadavrul meu va sta ani întregi sub torentul curgător.* P.L. 98/36 [Pr.1]. ◒(Construcție metaforică, sugerînd tonalitatea cromatică a apei) **Albastru umed și curgător.** *Cine știe, gîndi Dionis, dacă în cartea aceasta nu e semnul ce-i în stare de a le transpune . . . în spații iluminate de un albastru splendid, umed și curgător.* P.L. 36/16 [Pr. 1].

CÚRGE vb. III. Intranz. **1.** (Despre ape) A înainta la vale. *Căci a voastre vieți cu toate sunt ca undele ce curg.* O.I 157/3. *Dar din cenușa lui se făcu un izvor limpede ce curgea pe un nisip de diamant.* P.L. 13/11. *Picioarele lor înfierbîntate de nisipul pustiului calcară atunceа în răcoarele și limpedele pîrîu ce curgea din izvor.* P.L. 13/25 ; cf. O.I 124/2 ; P.L. 98/33, 101/6 [V. 2 ; Pr. 4].

2. A se vărsa (în sau din ceva). *În mijlocul văii e un lac, în care curg patru izvoare.* P.L. 78/32 [Pr. 1]. ◒ (În context figurat) *Trei zile n-a fost noapte, ci numai senin şi veselie — vinul curgea din butii sparte.* P.L. 4/18 [Pr. 1]. ◒ (Metaforic) A pieri (v. şi *cădea, duce, fugi, pierde*). *Din noaptea vecinicei uitări În care toate curg . . . Aş vrea o dată-n viaţă tu Să te înalţi în sus.* O.I 230/2 [V. 1].

3. A se prelinge, a se scurge. *Din ochii ei albaştri şi mari curgeau şiroaie de mărgăritare apoase.* P.L. 3/23. *O lacrimă curse din ochiul cel negru al mamei lui Dumnezeu.* P.L. 4/8. *El simţi o rouă umedă curgîndu-i în păr.* P.L. 63/21; cf. **P.L.** 29/18 [Pr. 4]. ◒ (În context figurat) *Zvîrliţi statui de tirani în foc, să curgă lavă.* O.I 60/23 [V. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **A curge rumenirea [prin ochii cuiva]** = a-şi pierde frumuseţea din cauza plînsului, a se ofili (v. şi *frumuseţe*). *Din cînd în cînd vărsate, mîndru lacrimele-ţi şad, Dar de seci întreg izvorul, atunci cum o să le vădă? Prin ei curge rumenirea, mîndră ca de trandafiri.* O.I 83/3 [V. 1].

4. A cădea în jos, a atîrna. *Pe pieptul moartei luce de petre scumpe salbă Şi păru-i de-aur curge din raclă la pămînt.* O.I 88/7. *Părul numai cam prè lung curgea în vîfe pînă pe spate.* P.L. 27/14. *Barba lungă, care curgea de sub adîncii umeri ai obrazului pînă pe pieptul întotdeauna cam plecat îi da arătarea unui înţelept din vechime.* P.L. 40/33 [V. 1; Pr. 2].

5. A veni mereu şi din toate părţile, a năvăli, a năpădi. *Mii de roiuri de albine Curg în rîuri sclipitoare.* O.I 85/14. *Preoţi cu pleata rară Trezeau din codri vecinici, din pace seculară, Mii roiuri vorbitoare, curgînd spre vechea Romă.* O.I 91/10. *Nouri curg, raze-a lor şiruri despică.* O.I 231/9; cf. **O.I** 182/24 [V. 4].

II. Fig. **1.** A se înşira cu uşurinţă, fără sforţare. *Asifeli îţi e cîntarea, bătrîne Heliade, Cum curge profeţia unei Ieremiade.* O.I 17/20 [V. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **A curge note din liră** v. *liră* [V. 1].

2. (Şi în forma *cura*) A trece, a se desfăşura. *Şi cînd gîndese la viaţa-mi, îmi pare că ea cură Încet repovestită de o străină gură.* O.I 71/5 [V. 1]. ◒ (În context figurat) *Viaţa mea curge, uitînd izvorul.* O.I 26/8 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **curge** (**O.I** 17/20, 26/8, 83/3, 88/7, 124/2), **cură** (**O.I** 71/5), 3 pl. **curg** (**O.I** 85/14, 157/3, 230/2, 231/9; **P.L.** 78/32), imp. 3 sg. **curgea** (**P.L.** 4/18, 13/11,13/25, 27/14, 40/33, 101/6), 3 pl. **curgeau** (**O.I** 32/11; **P.L.** 3/23, 29/18), p.s. 3 sg. **curse** (**P.L.** 4/8); conj. prez. 3 sg. **să curgă** (**O.I** 60/23); ger. **curgînd** (**O.I** 91/10; **P.L.** 98/33), **curgîndu-** (**P.L.** 63/21). — Variantă: (regional) **curá** (**O.I** 71/5) vb. I.

CURIÓS, -OÁSĂ adj. **1.** Dornic de a afla ceva. *În vremea asta, Cezara, curioasă şi neastîmpărată, cotrobăia prin odaia pictorului.* P.L. 83/13 [Pr. 1].

2. Bizar, ciudat. *Fluturii curioşi, albaştri, aurii, roşii li acoperiră părul lui lung.* P.L. 98/11 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **curioasă** (**P.L.** 83/13); pl. n. ac. **curioşi** (**P.L.** 98/11).

CURIOZITÁTE s.f. Dorinţă de a cunoaşte, interes. *Înţeleptul evreu se uită cu oarecare curiozitate la faţa visătoare a lui Dan.* P.L. 41/4. *Toate astea laolaltă le făceau a crede că* [mănăstirea] *este mai mult o ruină oprită curiozităţii decît locuinţă.* P.L. 72/17 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **curiozitate** (**P.L.**41/4), g.d. **curiozităţii** (**P.L.** 72/17).

CURÍND adv. Peste puţin timp. *S-ajung curînd în cale, s-alătură călări, Şi unul înspre altul se pleacă-n dezmierdări.* O.I 97/13. *De-oi adormi curînd . . . Să mă duceşi tăcînd La marginea mării.* O.I 219/1. *Sunt bătrîn şi poate curînd să-mi bată ora mîntuirei.* P.L. 82/28 [V. 2; Pr. 1]. ◇ (Precedat de prep. „în") *Rămîi cu bine fată mea; în curînd ne vom vedè iar.* P.L. 15/28. *Ah! gîndi el, în curînd voi muri, astea deja umbre de pe ceea lume.* P.L. 60/25. *Se familiarizà în curînd cu micul lui imperiu, era ca acasă.* P.L. 99/8; cf. **P.L.** 12/23, 60/25, 101/3 [Pr. 6]. ◒ (Repetiţie) *Ah! în curînd satul în vale-amuţeşte, Ah! în curînd pasu-mi spre tine grăbeşte.* O.I 231/17—18 [V. 2].

CURMÁ vb. I. **1.** Refl. A se îndoi, a se frînge sub apăsare. *Cercevelele ferestrelor se curmau sub presiunea zidurilor vechi.* P.L. 29/20 [Pr. 1].

2. Tranz. şi refl. A (se) întrerupe (brusc). *Părea un junghi că-i curmă suflare şi viaţă.* O.I 95/23. *Să simt că de suflarea-ţi suflarea mea se curmă Şi-n stingerea eternă dispar fără de urmă!* O.I 116/19. *De-a lungul zidurilor împrejmuitoare, mergeau cărăruşe pe coasta dealului, curmate în cursul lor de muşunoaie de cîrtiţe.* P.L. 73/2 [V. 2; Pr. 1]. ◆ Tranz. A face să înceteze. *Şi deasupra mea rămîi Durerea mea de-o curmă.* O.I 179/18 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **curmă** (**O.I** 95/23. 179/18), **se curmă** (**O.I** 116/19), imp. 3 pl. **se curmau** (**P.L.** 29/20); part. **curmate** (**P.L.** 73/2).

CURS s.n. **1.** Şuvoi, curgere. *Pîn cursul apei cu gleznele lor sfîşiau valurile.* P.L. 13/26 [Pr. 1].

2. Fig. Trecere. *Ochiu-i nimic nu cuprinde Decît cursu-acelui astru.* O.I 28/12 [V. 1]. ◇ Loc. prep. **În cursul . . .** = cît durează ceva (spaţial sau temporal). *În cursul zilei roaba babei s-apropie de el.* P.L. 17/11. *Mergeau cărăruşe pe coasta dealului, curmate în cursul lor de muşunoaie de cîrtiţe.* P.L. 73/2 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **cursul** (**P.L.** 13/26, 17/11, 73/2), **cursu-** (**O.I** 28/12).

CÚRTE s.f. **1.** Spaţiu împrejmuit în jurul unei clădiri; ogradă. *El intră în curtea, ce sămăna a părăsită, a mănăstirei.* P.L. 73/11. *Un cerdac lung, umbrit şi multicolon răspunde c-o scară, ce dă-n curte.* P.L. 73/18. *Vedea răsărind domni în haine de aur şi samur — li asculta de pe tronurile lor, în învechitele castele, vedea divanul de oameni bătrîni, poporul entuziast şi creştin, undoind ca valurile mării în curtea domniei.* P.L. 37/28; cf. **P.L.** 44/6 [Pr. 4].

2. Palat. *Sub nisipul din pustie cufundat e un popor, Ce cu-oraşele-i deodată se trezeşte şi se duce Sus în curţile din Memfis, unde-n săli lumină luce.* O.I 45/29 [V. 1].

3. Suită regală. ◒ (Metaforic; despre viieţuitoarele pădurii) *Peste albele izvoare Luna bate pintre ramuri, Împrejuru-ne s-adună Ale curţii mîndre neamuri.* O.I 101/16 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **curte** (**P.L.** 73/18), **curtea** (**P.L.** 37/28, 73/11), g.d. **curţii** (**O.I** 101/16); pl. n. ac. **curţile** (**O.I** 45/29; **P.L.** 44/6).

CURTEÁN s. m. Deţinătorul unui rang la curtea domnească. ◒ (Element de personificare) *Împărat slăvit e*

codrul... Lună, Soare și Luceferi El le poartă-n a lui herb, Împrejuru-i are dame și curteni din neamul Cerb. O.I 100/8 [V. 1].

CURTENITÓR, -OÁRE adj. Galant. ◒ (Element de personificare) *Florile toate s-adunară vorbind fiecare în mirosul ei și șinură șfat lung cum să fie luminele hainei de mireasă; apoi încredințară taina lor unui curtenitor flutur albastru.* P.L. 23/25 [Pr. 1].

CURTEZÁN s. m. **1.** (În forma *curtizan*) Protejatul, favoritul unuia dintre suverani. ◒ (Metaforic; cu privire la organizarea din stupul albinelor) *În tot anul o revoluțiune contra aristocrației, a curtizanilor reginei.* P.L. 80/30 [Pr. 1].

2. Persoană care face curte. ◒ (Ironic) *Tu, cu inima și mintea poate ești un paravan După care ea atrage vreun june curtezan.* O.I 162/26 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **curtezan** (**O.I** 162/26); pl. g. d. **curtizanilor** (**P. L.** 80/30). — Variantă: **curtizán** (**P. L.** 80/30) s. m.

CURTEZÁNĂ s. f. (Și în forma *curtizană*) Femeie de moravuri ușoare. *Cu zimbiri de curtizană și cu ochi bisericoși, S-ar preface că pricepe.* O.I 162/18. *Nu vorbesc de curtizane, de femei a căror experiență este călăuza amorului.* P.L. 79/37 [V. 1; Pr. 1]. ◒ (Depreciativ) *Ne-ați venit apoi, drept minte o sticluță de pomadă... Drept știință-avînd în minte vreun vals din Bal-Mabil, Iar în schimb cu-avereа toată vrun papuc de curtezană.* O.I 151/15 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **curtezană** (**O.I** 151/15), **curtizană** (**O.I** 162/18); pl. n. ac. **curtizane** (**P.L.** 79/37). — Variantă: **curtizánă** (**O.I** 162/18; **P.L.** 79/37) s.f.

CURTIZÁN s. m. v. **curtezan**.

CURTIZÁNĂ s. f. v. **curtezană**.

CÚȘMĂ s. f. (În expr.) **Cușmă frigiană** v. f r i g i a n [V. 1].

— Formă gramaticală: pl. n. ac. **eușme** (**O.I** 62/24).

CÚTE s. f. Piatră de ascuțit. *Ea scoase din fundul unei lăzi hîrbuite și vechi o cute.* P.L. 17/36. — *Aruncă cutea, zise fata.* P.L. 19/1 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **cute** (**P. L.** 17/36), **cutea** (**P. L.** 19/1).

CUTEZÁ vb. I. T r a n z. (Folosit a b s o l u t) A îndrăzni. *I se pare că visează, Ar zimbi și nu se-ncrede, ar răcni și nu cutează.* O.I 84/30 [V. 1].

CUTEZÁRE s. f. Semeție. *Ochii mulțămiți, cum am zice, de ei înșiși privesc c-un fel de conștiință de sine, care-ar putè deveni cutezare.* P.L. 74/7 [Pr. 1].

CUTEZÁTÓR s. m. Om curajos. ◒ (Glumeț) *Prin bălțile de noroi, ce împroșcau pe cutezătorul ce se încredea perfidelor unde, treceau niște ciubote mari.* P.L. 26/12 [Pr. 1].

CUTÍE s. f. Casetă. *Ea intră iute, se-ntoarse și-i aduse o cutie mare.* P.L. 71/21. *Deschise cutia. Deasupra era un desemn.* P.L. 71/26. *Dar ce mai era în cutie?* P.L. 71/30 [Pr. 3]. ◒ (Construcție metaforică; comparație) **Ca din cutie** = în mod miraculos. *Parcă-l văd pe astronomul cu al negurii repaos, Cum ușor, ca din cutie, scoate lumile din haos.* O.I 140/24 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **cutie** (**O.I** 140/24; **P.L.** 71/21, 71/30), **cutia** (**P.L.** 71/26).

***CUTRÉIER** s. n. v. **cutrier**.

CUTREIERÁ vb. I. T r a n z. A străbate. *Degetele ei ca din ceară albă torcea un fir de o mătasă albă, subțire, străvezie, ce sămăna mai mult a o vie rază de lună ce cutreiera aerul decît a fir tort.* P.L. 7/30. *Făt-Frumos bău putere, s-un feli de foc nestins îi cutreieră cu fiori de răcoare toți mușchii.* P.L. 9/10 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: ind. imp. 3 sg. **cutreiera** (**P.L.** 7/30), p. s. 3 sg. **cutreierá** (**P.L.** 9/10).

CUTRÉMUR s. n. F i g. Înfiorare, fior. *Cînd e o-namorare de tot ce e al tău, De-un zîmbet, de-un cutremur, de bine și de rău... Azi văd din a ta vorbă că nu mă înțelegi!* O.I 232/22. *Flori cîntau în aer cu frunze îngreuiete de gîndaci ca pietre scumpe și murmurul lor implea lumea de un cutremur voluptos.* P.L. 51/25 [V. 1; Pr. 1].

CUTREMURÁ vb. I. T r a n z. și r e f l. **1.** A (se) scutura, a (se) clătina, a (se) mișca. *Lacul codrilor albastru Nuferi galbeni îl încarcă; Tresărind în cercuri albe El cutremură o barcă.* O.I 74/4. *Și dacă ramuri bat în geam Și se cutremur plopii, E ca în minte să le am Și-ncel să le apropii.* O.I 193/2. *Mii de albine cutremură florile lipindu-se de gura lor.* P.L. 78/25 [V. 2; Pr. 1].

2. F i g. A (se) înfiora. *Se cutremură sultanul...se deșteaptă...și pe cer Vede luna ce plutește peste plaiul Eschișer.* O.I 144/19. *Și cu focul blînd din glasu-ți tu mă dori și mă cutremuri.* O.I 155/1. *Cînd mă atingi, eu mă cutremur.* O.I 211/13. — *Ah! gîndi el și inima se cutremură în el, este Maria!* P.L. 63/13; cf. **P.L.** 55/13 [V. 3; Pr. 2].

— Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **mă cutremur** (**O.I** 211/13), 2 sg. **cutremuri** (**O.I** 155/1), 3 sg. **cutremură** (**O.I** 74/4), 3 pl. **cutremură** (**P.L.** 78/25), **se cutremur** (**O.I** 193/2), imp. 3 sg. **se cutremura** (**P.L.** 55/13), p.s. 3 sg. **se cutremură** (**O.I** 144/19; **P.L.** 63/13).

CUTRÍER s.n. (Mold.) Acțiunea de a cutreiera. ◒ (Metaforic) Mișcare ritmică, repetată. *Papura se mișcă-n freamăt de al undelor cutrier.* O.I 152/15 [V. 1].

CUȚÍT s.m. Instrument de tăiat. ◒ (Construcție metaforică; glumeț) **A eroi la planuri din cuțite și pahară** v. e r o i [V. 1].

CUVENÍ vb. IV. R e f l. u n i p e r s. **1.** (Construit cu dativul) A merita. *Alt bărbat s-ar simți măgulit, el... nici măgulit nu-i... Știe că i se cuvine amor.* P.L. 88/34 [Pr. 1].

2. A se cădea, a fi potrivit. *Tot ce-ar zice i se cade, tot ce face-i șade bine Și o prinde orice lucru, căci așa se și cuvine.* O.I 159/22 [V. 1].

CUVIÓS, -OÁSĂ adj. Cucernic, evlavios. ◒ (Element de personificare) *Biserica-n ruină Stă cuviosă, tristă, pustie și bătrînă.* O.I 69/18 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Care exprimă cuviință; nevinovăție. *Părul lui i-atinge părul Și atunci c-obrazul roș Ea apleacă gene lungе Peste ochii cuvioși.* O.I 67/4. *Era fiica spătarului Tudor Mesteacăn,*

un inger blond... cu ochi albaștri și cuviosi. P.L. 45/39. *Surisul obraznic, ochiul cuvios, cochetăria veselă se-nlore pe rînd dup-acea sărutare.* P.L. 71/10 [V. 1 ; Pr. 2]. ◒ (Metaforic) Senin, limpede. *Albastru și cuvios e adîncul cerului.* P. L. 45/40 [Pr. 1]. ✦(Adverbial) Cu smerenie. ◒ (Glumeț) *Ploșnița ceea-i bătrînă, cuvios în mers pășește.* O.I 46/22 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **cuvios** (**P. L.** 45/40, 71/70), **cuvioasă** (**O.I** 69/18) ; **pl. n.** ac. **cuvioși** (**O.I** 67/4 ; **P.L.** 45/39).

CUVÍNT s. n. **1.** Vorbă. *Ea se uită, se tot uită, un cuvînt măcar nu spune,* O.I 84/33. *Ne spuneam atît de multe Făr-a zice un cuvînt.* O.I 112/20. *Zile întregi putea medita asupra unui cuvînt ieșit din nebunatica sa gură.* P.L. 31/23 ; cf. **O.I** 154/36, 189/15, 230/14 ; **P.L.** 67/12, 86/13, 90/11 [V. 5 ; Pr. 1]. ◒ (În context figurat) *El își închipuia că ea va putè fi a lui. Ea! toată lumea era cuprinsă în acest cuvînt.* P. L. 57/13 [Pr. 1]. ◇ Expr. **În două cuvinte** = concis, lapidar. *Explicarea în două cuvinte : persoana juridică care se află acum pe mîna îngrijitoare a esculapului nostru avea drepturi asupra unei moșteniri,* P.L. 59/29 [Pr. 1]. **A spune cuvinte bune** = a vorbi cu blîndețe, a linguși. *I-am spus cuvinte bune. O rază de speranță în acea amabilă mîhnire a feței.* P.L. 90/36 [Pr. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **A lăuda în cuvinte** = a aduce elogii în mod ipocrit (v. și l i n g u ș i). *S-a-nțeles de mai-nainte C-o ironică grimasă să le laude-n cuvinte.* O.I 131/32 [V. 1]. **Cuvinte dulci** v. și d u l c e[3] [V. 1 ; Pr. 1]. **A cumpăni cuvinte** v. c u m p ă n i [V. 1]. **Cuvinte goale** ce sună din coadă v. c o a d ă [V. 1]. ◒ (Metaforic) Formulă magică. *Vrăjit de mult e lacul De-un cuvînt al sfintei Miercuri.* O.I 72/20. *Vrăjiți sunt trandafirii De-un cuvînt al sfintei Vineri.* O.I 72/24 [V. 2].

2. Expresie, fel de exprimare. *Ah! atuncea îi se pare Că pe cap îi cade cerul : Unde vei găsi cuvîntul Ce exprimă adevărul ?* O.I 227/3 [V. 1]. ◒ (Element de personificare) *Prin ferestre sparte, prin ușă țiuie vîntul — Se pare că vrăjește și că-i auzi cuvîntul.* O.I 69/20 [V. 1]. ◒ (În context figurat) *Patrioții! Virtuoșii, eliberi de așezăminte, Unde spumegă desfrîul în mișcări și în cuvinte,* O.I 150/24 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A da cuvinte** = a face să se întrupeze, a da viață prin expresie verbală. *A dorului tărîe cuvinte dă duioaselor mistere.* O.I 200/6 [V. 1].

3. Poruncă, sentință. *Visînd că lumea toată îmi ascultă cuvîntul, În valurile Volgăi cercam cu spada vad.* O.I 88/19. *Cere-mi cuvîntul meu dentîi, Să-ți dau înțelepciune.* O.I 178/11 [V. 2]. ◒ (Comparație) *Formulele sunt vecinice ca cuvintele lui Dumnezeu, pe care el le-a rostit la facerea lumei.* P.L. 42/12 [Pr. 1].

4. (În loc adv.) **Cu drept cuvînt** = pe bună dreptate. *Cu drept cuvînt cetitorul va fi clătit din cap.* P.L. 26/4 [Pr. 1]. ◇ Expr. **A avea cuvinte** = a fi îndreptățit, a avea motive. *Dacă îu știai problema aslei vieți cu care lupt, Ai vedea că am cuvinte pana chiar să o fi rupt.* O.I 137/6 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **cuvînt** (**O.I** 72/20, 72/24, 84/33, 112/20, 189/15, 230/14 ; **P.L.** 26/4, 57/13, 67/12, 86/13, 90/11), **cuvîntul** (**O.I** 69/20, 88/19, 178/11, 227/3), **cuvîntu-** (**O.I** 154/36), **g. d. cuvînt** (**P. L.** 31/23) ; pl. n. ac. **cuvinte** (**O.I** 9/11, 82/2, 120/5, 134/32, 137/6, 150/21, 188/2, 200/6, 226/7, 232/5 ; **P.L.** 59/29, 90/36, 95/21), **cuvintele** (**P.L.** 42/12).

***CVADRÁT** s.n. v. **cuadrat.**

DA[1] adv. Cuvînt care se întrebuinţează pentru a face o afirmaţie.— *Tu eşti Mircea? — Da-mpărate!* O.I 146/11. *Da, era tatăl său, cînd fusese în vîrsta lui de acum.* P.L. 30/23. *— Să-ţi aduc o sabie — nu-i aşa? — Da.* P.L. 94/32; cf. **O.I** 8/5, 8/5, 147/13, 151/27, 157/33, 173/13; **P.L.** 16/13, 17/29, 31/6, 37/10, 63/15, 63/38, 63/38, 68/2, 70/7, 70/23, 70/24, 77/5, 85/12, 85/12, 86/31, 94/30, 94/34 [V. 7; **Pr. 19**].

DA[2] conjuncţie v. **dar[1]**.

DA[3] vb. I. **I. Tranz. 1.** A întinde cuiva ceva, a înmîna. *Am jurat ca peste dinşii să trec falnic, fără păs, Din pristolul de la Roma să dau calului ovăs...* O.I 147/10. *Fată hăi! ia dă tu flăcăului demtncatul ce i-am făcut eu şi porneşte-l.* P.L. 16/15. *El li dete o hîrtie mizgălită în tinii sîrîmbe.* P.L. 96/19; cf. **P.L.** 16/21, 62/8, 70/30 [V. 1; Pr. 5]. ◇ Expr. **A da cuiva o gură** v. gură [V. 1].

2. A încredinţa, a preda. *Eu vreau să-mi dai copilul zburdalnic — pe Arald.* O.I 91/30. *Apropiindu-ţi prin vrajă fiinţa mea şi dîndu-mi mie pe a ta, eu voi deveni om de rînd, uitînd cu desăvîrşire trecutul meu.* P.L. 47/10 [V. 1; Pr. 1]. ◒ (În context figurat) *Răsar-o vijelie din margini de pămînt, Dînd pulberea-mi fărîmă şi inima-mi la vînt...* O.I 128/6 [V. 1]. ◇ Expr. **A da prins** = a preda. *Aşteptă din parte-ţi, o rege cavaler, Că-mi vei da prins pe-acela ce umilit ţi-l cer...* O.I 91/29 [V. 1].

3. A **pune la** dispoziţie; a oferi. *Au prezentul nu ni-i mare? N-o să-mi dea ce o să cer?* O.I 149/35. *Vrei poate-n faptă să arăţi Dreptate şi tărie? Ţi-aş da pămîntul în bucăţi Să-l faci împărăţie.* O.I 178/19. *Ieronim ş-aruncă mantia pe umeri şi ei merseră pe tărmul rîului, unde Francesco îi dădu barca lui.* P.L. 97/6; cf. **O.I** 48/31, 48/32, 123/16, 178/21, 209/3 [V. 7; Pr. 1]. (Refl.) *Chilia, ce i se dedese, era cu fereasta-nspre grădină.* P.L. 100/9 [Pr. 1]. ◒ (Construcţii metaforice) **A da orizon** v. orizont [V. 1]. **A da cuiva ochii** = a privi pe cineva cu dragoste (v. şi pierde). *Dă-mi-i mie ochii negri... nu privi cu ei în laturi. Căci de noaptea lor cea dulce veninie n-o să mă mai saturi.* O.I 155/5 [V. 1]. ✦ A acorda. *Iar celui ce cu pietre mă va izbi în faţă, Îndură-te, stăpîne, şi dă-i pe veci viaţă!* O.I 116/14. *Reia-mi al nemuririi nimb Şi focul din privire, Şi pentru toate dă-mi în schimb O oră de iubire...* O.I 177/11. *O zi din viaţă să-mi fi dat, O zi-mi era de-ajuns.* O.I 191/11; cf. **O.I** 94/24, 115/11, 115/15, 116/11, 162/15, 177/6, 178/12; **O. IV** 361/12 [V. 11]. ◇ Expr. **A da viaţă** (sau **suflarea vieţii**) = **a)** a readuce la viaţă; a învia. *Din inimă pămîntul la morţi să deie viaţă.* O.I 94/21. *Okeanos se plînge pe canaluri... El numa-n veci e-n floarea tinereţii, Miresei dulci i-ar da suflarea vieţii.* O.I 202/7 [V. 2]; **b)** a însufleţi, a anima ◒ (Element de personificare) *Lună tu, stăpîn-a mării pe a lumii boltă luneci Şi gîndirilor dînd viaţă, suferinţele înluneci.* O.I 130/8 [V. 1]. ✦ A împrumuta, a transmite; a conferi, a atribui. *Şi-am zvîrlit asupră-ţi, crudo, vălul alb de poezie Şi palvarei tale raza inocenţei eu i-am dat.* O.I 29/24. [Luna] *se înalţă în tăcere dintre rariştea de brazi, Dînd altia întuneric rotilorului talaz.* O.I 152/4. *O frunte naltă, pleşuvă, înrefită de gîndiri, ochii suri, boltiţi adînc în capul cel înţelept şi barba lungă... îi da arătarea unui înţelept din vechime.* P.L. 40/34; cf. **O.I** 30/1, 94/23, 115/10; **P. L.** 42/6, 42/7, 61/37, 81/26, 92/37 [V. 5; Pr. 6]. ◒ (În context figurat) *Dîndu-mi din ochiul tău senin O rază dinadins, În calea timpilor ce vin O stea s-ar fi aprins.* O. I 191/17 [V. 1]. ◇ Expr. **A da cuiva** (sau **la ceva**) **aspectul...** = a-l face să semene (cu cineva sau ceva). *Umbra erodului nostru dispărea prin şiroaiele ploaiei, care dederă capului său aspectul unui berbece plouat.* P.L. 26/18 [Pr. 1]. **A da farmec** v. farmec [V. 2]. ◒ (Construcţii metaforice) **A da cuvinte** v. cuvînt [V. 1]. **A da la patime repaos** v. repaos [V. 1]. ✦ A comunica, a împărtăşi. *Învăţături nu-ţi mai dau, căci e de prisos.* P.L. 12/36 [Pr. 1].

4. (În expr.) **A da** (cuiva) **pace** v. pace [V. 1; Pr. 3]. **A da drumul cuiva** v. drum [V. 1; Pr. 1]. **A da voie** v. voie [Pr. 1]. **A da** (cuiva) **rendez-vous** v. rendez-vous [V. 1]. **A da piept cu...** v. piept [V. 1].

5. (Legat de ideea divinităţii sau a destinului) A hărăzi, a rîndui, a acorda. *Eu singur n-am cui spune cumplita mea durere... Căci mie mi-a dat soarta amara mîngîiere O piatră să ador.* O.I 20/15. *Astfel numai, Părinte, eu pot să-ţi mulţămesc Că tu mi-ai dat în lume norocul să trăiesc.* O.I 116/16; cf. **O.I** 64/15 [V. 3]. ◇ Refl. impers. *Nu e păcat ca să se lepede Clipa cea repede Ce ni s-a dat?* O.IV 379/12 [V. 1].

6. A trece în posesiunea cuiva, a dărui. *Baba trebuia să-i dea unul din cai.* P.L. 17/36. *Tata i-a dat un ceasornic frumos.* P.L. 66/8. *Eu i-am dat de ziua ei o păpuşă.* P.L. 66/21; cf. **P.L.** 18/8, 66/22, 66/23, 66/23, 71/30 [Pr. 8]. ◇ Expr. **A da cuiva inima** = a iubi, a îndrăgi pe cineva. *Cum s-ar fi închinat unei copile, care i-ar fi dat lui inima ei!* P.L. 28/22 [Pr. 1].

7. A oferi ceva în locul.... a schimba cu... *Astfel de noapte bogată, Cine pe ea n-ar da viața lui toată?* O.I 231/24 [V. 1]. ◇ Expr. **A da cu bir** v. b i r [Pr. 1]. **A da ceva înapoi** v. i n a p o i [V. 1; Pr. 1].

8. A așeza în altă poziție. *Își netezi părul de pe frunte și-l dete pe spate.* P.L. 10/18 [Pr. 1]. ◇ Expr. **A da într-o parte** = a îndepărta, a mișca de la locul lui. *De pe frunteu mea cea tristă tu dai viițele-ntr-o parte.* O.I 42/12. *Căci perdelele-ntr-o parte când le dai, și în odaie Luna varsă peste toate voluptoasa ei văpaie, Ea din noaptea amintirii o veci-ntreagă scoate De dureri, pe care lasă le simțim ca-n vis pe toate.* O.I 130/3. *Îi veni ideea ciudată că pictorul are de gând să deie paravanul într-o parte,...* P. I.. 81/37; cf. **O.I** 72/13; **P.L.** 94/9, 96/1 [V. 3; Pr. 3]. (R e f l. p a s.) *Perdeaua se dete într-o parte.* P.L. 63/8; cf. **P.L.** 54/39 [Pr. 2]. **A da în laturi** = a desface. ◒ (Element de personificare) *Iară gazda noastră zice. Dându-și ramurile-n laturi.* O.I 101/24 [V. 1]. **A da jos** = a face să cadă. *Dar el o cuprinsese, îi mângâia fruntea ei albă de-i dete pălăria jos.* P.I.. 82/21 [Pr. 1]. **A da vînt** v. v i n t [V. 1]. **A-și da vînt** v. v i n t [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A da zborul furtunelor** v. z b o r [V. 1].

9. A produce, a provoca, a pricinui. *El dă gânduri ne-nțelese Vrăstei crude și necoapte.* O.I 108/17 [V. 1]. ◒ Expr. **A da foc** v. f o c [V. 1]. **A da semn** = a) a face o indicație. *Regele dă semn cu mâna.* O.I 165/5 [V. 1]; b) a dovedi, a arăta. *Ori vei vrea să faci întoarsă de pe-acuma a ta cale, Să ne dai un semn și nouă de mila Măriei-tale...* O. I 146/18 [V. 1]. **A da glas** = a face să se audă. *Vrei să dau glas acelei guri. Ca dup-a ei cântare Să se ia munții cu păduri Și insulele-n mare?* O.I 178/13. *Frunzișului veșted Doar vântul glas să dea.* O.I 221/8; cf. **O.I** 216/15 [V. 3]. ◒ (În context figurat) *Doar moartea glas să dea Frunzișului veșted.* O.I 219/23 [V. 1].

10. (În loc. vb.) **A da uitării** = a uita. *Nu floarea veștejită din părul tău bătai, Căci singura mea rugă-i uitării să dai.* O.I 127/4 [V. 1]. **A da roade** = a rodi. *Pomu-n înflorire În orice floare-nccarcă întreagă a sa fire, Ci-n calea de-a da roade cele mai multe mor.* O.I 64/10 [V. 1]. **A(-și) da o sărutare** (sau sărutări) = a (se) săruta. *De mi-i da o sărutare Nime-n lume n-a s-o știe.* O.I 55/9. *Ne-om da sărutări în cale, Dulci ca florile ascunse.* O.I 55/19. *Mi-i dao sărutare pentru ea?* P.L. 94/33 [V. 2; Pr. 1]. **A da veste** = a vesti. ◒ (Element de personificare) *Mari sfinții de-ai omenirei rugăciuni îndelungate Văd aripele-i diafane și de dînsele dau veste.* O.I 51/20 [V. 1]. **A da lumină** = a lumina. ◒ (În context figurat) *Apari să dai lumină arcalelor ferești.* O. IV 430/1; cf. **O. IV** 430 [V. 2]. ◇ Expr. **A-și da sama** (sau **sama**) = a se dumiri, a se lămuri, a-și face o părere. *Pățeține cum i-e vrerea, despre fețe samă deie-și.* O.I 79/29. *Gândea lucruri de cari nu-și da sama.* P.L. 92/32 [V. 1; Pr. 1]. **A da sama** = a aminti, a atrage atenția. *Orologiul... sună de 12 ori din limba sa de metal, spre a da lumii ce nu-l asculta-sama că se scursese a 12-a oară a nopții.* P.L. 29/1 [Pr. 1].

II. I n t r a n z. 1. (În expr.) **A da din cap** v. c a p [V. 1; Pr. 1].

2. A ajunge la...; a găsi, a întîlni. *Șirul munților dă într-o mare verde și întinsă.* P.L. 11/28. *Un cerdac lung, umbrit și multicolon răspunde c-o scară, ce dă-n curte.* P.I.. 73/18. *El dădu de un izvor de apă vie.* P.L. 97/25; cf. **P.L.** 61/13, 73/26, 83/6 [Pr. 6]. ◒ (În context figurat) *Văd vise-ntrupate gonind după vise, Pîn'dau în morminte ce-așteaptă deschise.* O.I 40/6 [V. 1]. ◇ Expr. **A da de capăt** v. c a p ă t [Pr. 1].

III. R e f l. **1.** A merge, a veni. *El se da lol mai aproape Și cersca copilărește.* O.I 104/1 [V. 1]. ◇ Expr. **A se da jos de pe cal** = a descăleca. *Făt-Frumos îl ascultă. Se dete jos de pe cal și-și așternu mantaua pe năsipul încă fierbinte.* P. I.. 20/3 [Pr. 1]. ◇ (I n t r a n z. în expr.) **A da îndărăt** cu **racul** v. î n d ă r ă t [V. 1].

2. (În expr.) **A se da peste cap** = a face lumbe. *Dracii... se dădeau peste cap.* P.L. 43/37 [Pr. 1].

3. A se lăsa în voia cuiva. *Lasă-ți lumea ta uitală, Mi te dă cu totul mie.* O.I 209/2 [V. 1].

– Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **dau** (**O.I** 178/21; **P.L.** 18/8, 42/36), 2 sg. **dai** (**O.I** 42/12, 130/3; **P.L.** 70/30), 3 sg. **dă** (**O.I** 97/7, 98/19, 108/17, 115/11, 165/5, 175/15, 182/18, 200/6; **P.L.** 11/28, 42/7, 62/8, 73/18, 92/10), 3 pl. **dau** (**O. I** 40/6, 51/20). **se dau** (**P. L.** 81/26), imp. 3 sg. **da** (**P.L.** 40/34, 59/26, 92/32, 92/37), **se da** (**O. I** 104/1), **dădea** (**O.I** 141/1), **dedea** (**P.L.** 73/26), 3 pl. **dedeau** (**P.L.** 52/13), **se dădeau** (**P.L.** 43/37), p. s. 3 sg. **dădu** (**P. L.** 20/12, 61/13, 97/6, 97/25), **dete** (**O.I** 115/15; **P.L.** 10/18, 63/30, 96/19), **se dete** (**P.L.**20/3, 49/11, 54/39), 3 pl. **dederă** (**P.L.** 26/18), p. c. 1 sg. **am dat** (**O.I** 29/24, 30/1, 123/16; **P.L.** 66/21, 66/22), 2 sg. **ai dat** (**O.I** 116/16), 3 sg. **a dat** (**O. I** 20/15. 48/12, 48/31, 48/32; **P.L.** 66/8), **au dat** (**O. I** 115/10). s-a **dat** (**O.IV** 379/12), m.m.c.p. 3 sg. **dăduse** (**P.L.** 16/21). **dedese** (**P.L.** 71/30, 96/1), **se dedese** (**P.L.** 100/9), viit. 1 sg. **voi da** (**P.L.** 94/9), 2 sg. **vei da** (**O. I** 91/29), **-i da** (**O. I** 55/9; **P. L.** 94/33), 1 pl. **ne-om da** (**O. I** 55/19), 2 pl. **veți da** (**P. L.** 67/21); conj. prez. 1 sg. **să dau** (**O. I 147/10**, 178/12, 178/13; **P. L.** 6/30, 66/23, 66/23), 2 sg. **să dai** (**O.I** 91/30, 116/11, 127/4, 146/18, 151/34, 174/11; **O. IV** 430, 430/1; **P. L.** 12/6). 3 sg. **să dea** (**O. I** 149/35, 162/15, 216/15, 219/23, 221/8, 225/11; **P. L.** 17/36, 61/37), **să dele** (**O.I** 79/29, 94/21, 94/23, 122/3; **P. L.** 84/37), 3 pl. **să dea** (**O. I** 146/26), p. 2 sg. **să fi dat** (**O.I** 191/11); opt. prez. 1 sg. **aș da** (**O.I** 178/19), 2 sg. **ai da** (**O.I** 209/3; **O.IV**. 369/12; **P.L.** 89/20), 3 sg. **ar da** (**O.I** 202/7, 231/24; **P.L.** 92/3), p. 3 sg. **ar fi dat** (**P. L.** 28/22); imper. 2 sg. **dă** (**O.I** 93/19, 94/24, 116/14, 155/5, 174/14, 177/6, 177/11; **O.IV** 361/12; **P.L.** 16/15, 95/1), **te dă** (**O.I** 209/2); inf. **a da** (**O.I** 64/10; **P.L.** 29/1); ger. **dînd** (**O.I** 126/8, 128/6, 130/8, 152/4, 209/10; **P.L.** 83/6), **dîndu-** (**O. I** 72/13, 101/21, 191/17; **P.L.** 47/10); part. dat (**O. I** 64/15).

DAC s. m. Locuitor al Daciei. *Rugăciunea unui dac.* O.I 115 [V. 1].

DACĂ conjuncție. **I.** (Introduce o propoziție condițională) În cazul că..., presupunînd că... *Stele rare din tărie cad ca picuri de argint Și seninul cer albastru mîndru tacrimele-i prind; Dar dacă ar cădea toate, el rămîne trist și gol.* O.I 82/35. *Și dacă ochii ce-am iubit N-or fi de raze plini, Tu mă privește liniștit Cu stinsele lumini.* O.I 230/9. *Dacă cineva ar fi pricepul glasul izvorului, ar fi înțeles că jălea într-o lungă doină pe Ileana.* P.L. 13/13. *Dacă lumea ar trebui să piară și eu aș putè s-o scap printr-o minciună, eu n-aș spune-o.* P.L. 87/32; cf. **O.I** 27/17, 27/19, 129/13, 137/5, 154/35, 159/14, 166/8, 173/5, 174/17, 230/13; **O.IV** 433/5; **P.L.** 8/16, 8/17, 8/18, 14/7, 15/5, 23/35. 25/23, 38/29, 42/18, 69/18, 74/38, 76/32, 77/13, 84/23, 86/13, 86/27, 86/30, 89/11. 89/19, 90/6, 90/20, 90/20, 91/10, 91/12, [V. 13; Pr. 26]. ◇ (Repetat, marcînd ezitarea) *L-ar fi sărutat de o*

mie de ori — așa număra ea cel puțin, dacă... dacă s-ar fi căzut. P.L. 68/12. *Simt o adorare în inima mea... care poate ar deveni amor... dacă... ei bine, dacă nu m-ai iubi tu pe mine.* P.L. 89/14 ; cf. **P.L.** 70/34, 70/35, 90/10, 90/11 [Pr. 8.] ◇ (Introduce propoziții optative) *Acești ochi!... O, dacă i-ai fi văzut tu acești ochi vrednică în viața ta.* P.L. 31/7. *Dacă în această sară aș încerca să mă duc într-un spațiu zidit cu totul după voința mea?* P.L. 42/21. *Dacă mi-ar da pace, gîndi el în sine.* P.L., 92/3 ; cf. **P.L.** 25/41, 55/22, 55/22, 63/22, 63/35, 76/13, 94/23 [Pr. 10]. ◇ (Cuprinzînd și o nuanță temporală) *Darnic cînd nu ceri nici una Și zgîrcit dacă te ceri.* O.I 108/12. *Și tot asîfel, dacă închid un ochi, văd mîna mea mai mică decît cu amîndoi.* P.L., 24/1. *Octavian August imperatorul o petrecea sara pîn-acasă, dară-l iertau ocupațiunile statului roman.* P.L. 67/10 ; cf. **P.L.** 45/15, 86/30, 86/31, 100/40 [V. 1 ; Pr. 6]. ◇ (Cuprinzînd și o nuanță cauzală) *Fîgîrbă vinu-n cupe, spumege pocalul, Dacă fii-ți mîndri aste le nutrește.* O.I 15/16. *Dacă lumea este un vis — de ce n-am putè să coordonăm șirul fenomenelor sale cum voim noi?* P.L. 25/31. *Dacă nu-l ai în tine* [pe Dumnezeu], *nu există pentru tine.* P.L., 53/20 [V. 1 ; Pr. 2].

2. (Introduce o propoziție cauzală) De vreme ce. *Ce mai vrei cu-a tale sfaturi, Dacă știi a lor măsură.* O.I 198/8. *De ce nu m-aș legăna, Dacă trece vremea mea!* O.I 214/5. *Și de ce să nu mă plec, Dacă păsările trec!* O.I 214/13 [V. 3]. ◇ (Introduce propoziții exclamative) *Și eu i-am dat de ziua ei o păpușă. Adică ce? eu i-am dat? Dacă n-am știut ce să-i dau!* P.L. 66/22 [Pr. 1].

3. (Introduce propoziții concesive) Deși, cu toate că. *Dacă port cu ușurință și cu zîmbet a lor urâ, Laudele lor desigur m-ar mîhni peste măsură.* O.I 141/17. *Căci astăzi dacă mai ascult Nimicurile-aceste, Îmi par o veche, de demult Poveste.* O.I 188/5. *Dac-al ei glas e armonie, E și-n tăcere-i „nu știu ce”.* O.I 208/11 ; cf. **O.I** 159/23, 188/9 [V. 5]. ◇Loc. conj. **Chiar dacă** v. c h i a r [Pr. 1].

4. (Introduce propoziții subiective) *Dacă boiul mi-l înmlădii, dacă ochii mei îi plac, E temeiul că acestea fericit pe el îl fac.* O.I 80/19 ; cf. **O.I** 181/24, 193 [V. 4]. ◒ (Repetiție) *Și dacă ramuri bat în geam Și se cutremur plopii. E ca în minte să le am Și-ncet să te apropii. Și dacă stele bat în lac... E ca durerea mea s-o-mpac... Și dacă norii deși se duc... E ca aminte să-mi aduc...* O.I 193/1, 5, 9 [V. 3].

5. (Introduce propoziții predicative) *Tot una-i dacă astăzi sau mîne o să mor.* O.I 127/13 [V. 1].

6. (Introduce o propoziție completivă directă) Că, de... *Cine știe dacă nu trăim într-o lume microscopică...?* P.L. 24/18. *Iartă dacă o femeie îți spune că te iubește.* P.L. 86/2. *El cerca a descoperi dacă nu cumva șireata copilă ar avè vreun amor.* P.L. 91/22 ; cf. **P.L.** 24/21, 28/16, 28/17, 28/18, 36/12, 59/5, 90/18 [Pr. 10].

DACTÍL s. n. Unitate metrică de trei silabe, dintre care prima accentuată, iar celelalte două neaccentuate. ◒ (În context figurat ; personificare) *De ce dorm, îngrămădite între galbenele file, Iambii suitori, troheii, sălțărețele dactile?* O.I 137/4 ; cf. **O.I** 141/14 [V. 2].

— Formă gramaticală : pl. n. ac. **dactile** (**O. I** 137/4, **141/14**).

DÁFIN s. m. Arbust (*Laurus nobilis*). *Oh!... să sădesc dumbrăvi de dafin cu întunecoase cărări.* P.L. 45/32 [Pr. 1].

DALB, -Ă adj. **1.** Alb, imaculat. *Noaptea zeii se preîmbîă în vestmintele lor dalbe.* O.I 44/26 [V. 1]. ✦ F i g. Neprihănit, cast. *O dalbă fecioară adoarme pe sînul De-un june frumos.* O.I 4/5 [V. 1].

2. F i g. Luminos, strălucitor. *Din pleiada-ți auroasă și senină Se stînse un luceafăr, se stinse o lumină, Se stînse-o dalbă stea!* O.I 1/5 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Dalbe diamante** v. d i a m a n t [V. 1].

3. F i g. Minunat. *Junele astfel din pieptu-i oftează În dalbe cîntări.* O.I 4/20. *Vîslind o umbă dulce cu de-argint aripe albe, Cu doi ochi ca două basme mistice, adînce, dalbe... El îi puse pe-o frunte mîndru diadem de stele.* O.I 32/32 [V. 2].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **dalbă** (**O.I** 1/5, 4/5) ; pl. n. ac. **dalbe** (**O.I** 4/20, 9/5, 32/32, 44/26).

DĂLTĂ s. f. Unealtă de oțel folosită în sculptură. *Găsi dalta și uneltele de sculptură, patul, un ulcior cu apă, dar bătrînul lipsea.* P.L. 98/21 [Pr. 1]. ◒ (În context figurat) *Azi cînd a mea iubire e-altfel de curată Ca farmecul de care tu ești împresurată, Ca setea cea eternă ce-o au după otalță Lumina de-ntunerie și marmura de daltă.* O.I 232/18 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică ; despre față) **Tăiat de daltă** (sau **săpat cu dalta**) = cu trăsături armonioase, sculptural (v. și m a r m u r ă). *Prin vremea trecătoare lucește prea curat Un chip tăiat de daltă, de-a pururi adorat.* O.IV 430/4. *Cine-ar fi văzut fața ei de-o durere mută, săpată parcă cu dalta în trăsăturele ei, ar fi gîndit că-i o înmărmurită zînă a undelor.* P.L. 22/28 [V. 1 ; Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **daltă** (**O.I** 232/18 ; **O.IV** 430/4 ; **P.L.** 98/21), **dalta** (**P.L.** 22/28).

DÁMĂ s. f. Doamnă. *Pajul Cupidon, vicleanul, Mult e rău și alintat, Cu copii se hîrjonește, Iar la dame doarme-n pat.* O.I 108/4. *Iar cărările vieții fiind grele și înguste, Ei încearcă să le treacă prin protecție de fuste. Dedicînd broșuri la dame.* O.I 137/25. *Pe balconul nalt se-nșiră dame-n veselă cunună.* O.I 165/4 ; cf. **O.I** 162/33, 166/6, 166/16 [V. 6]. ✦ (Eliptic) Doamnă de onoare. ◒ (Element de personificare) *Împrejuru-i are dame Și curteni din neamul Cerb.* O.I 100/7 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **dama** (**O.I** 162/33, 166/6) ; pl. n. ac. **dame** (**O.I** 100/7, 108/4, 137/25, 165/4), **damele** (**O.I** 166/16).

***DANS** s. n. v. **danț**.

DANȚ s. n. Acțiunea de a dansa. *Danțul, muzica, pădurea, Pe acestea le-ndrăgii.* O.I 102/13 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Mișcare (v. și p a ș). *Și rîul repetă ca cîntul de îngeri În repede danț.* O.I 5/24 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Danțul cel de moarte** v. m o a r t e [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **danț** (**O.I** 5/24), **danțul** (**O.I** 24/19, 102/13).

DAR[1] conjuncție. **1.** (Leagă propoziții sau părți de propoziție adversative ; nuanța adversativă este uneori slabă) Însă. *Locul hienei îl luă cel vorbareț, Locul cruzimii vechie, cel lins și pizmătareț, Formele se schimbară. dar răul a rămas.* O.I 61/5. *Bătrînul cu-a lui cîrjă sus genele-și ridică. Se uită lung la dînsul, dar gura-nchisă-i tace.* O.I 93/22. *— Tu-mi ceri chiar nemurirea mea În schimb pe-o sărutare, Dar voi să știi asemenea Cît te iubesc de tare.* O.I 173/11. *Făt-Frumos ospătă ce ospătă, dar apoi, luîndu-și buzduganul*

de-a umăr, merse mereu pe dîtra trasă de piuă. P.L. 7/12. *În acea față atît de palidă, plină, dar tristă, surîdea suferitor oarecum gura de purpură...* P. L. 93/3 ; cf. **O.I** 13/8, 14/9, 14/11, 17/23, 25/16, 27/17, 29/15, 30/5, 38/1, 38/13, 38/30, 41/5, 45/13, 48/4, 51/17, 51/22, 52/9, 53/9, 67/31, 68/3, 69/27, 74/17, 79/30, 82/29, 82/35, 83/2, 88/14, 92/10, 94/30, 95/10, 96/19, 96/23, 97/15, 97/33, 102/11, 103/9, 104/6, 106/1, 109/2, 109/3, 119/7, 120/3, 127/2, 132/20, 132/23, 134/35, 142/4, 144/12, 146/16, 147/35, 151/13, 155/34, 157/39, 162/22, 165/24, 166/22, 171/3, 172/23, 173/5, 173/28, 174/13, 175/13, 175/23, 175/31, 177/6, 177/23, 178/24, 181/9, 195/15, 200/5, 213/15, 219/17, 226/1, 226/4, 226/9, 235/15 ; **O.IV** 305/14, 366/8, 370/5 ; **P.L.** 6/3, 6/5, 6/8, 6/13, 6/28, 7/3, 9/39, 11/5, 11/17, 12/12, 12/28, 12/38, 13/11, 13/19, 14/11, 14/16, 14/21, 16/23, 17/1, 17/26, 18/11, 20/5, 21/2, 21/31, 22/31, 27/15, 30/20, 30/31, 31/24, 31/30, 32/7, 35/3, 37/29, 38/12, 40/18, 40/36, 41/3, 41/24, 41/28, 41/31, 41/34, 41/37, 42/10, 43/1, 43/23, 43/41, 53/4, 55/6, 55/7, 55/20, 57/11, 58/32, 63/24, 63/26, 63/29, 64/1, 65/9, 67/16, 67/41, 68/2, 68/4, 69/3, 69/32, 70/2, 70/21, 70/33, 70/34, 70/35, 71/9, 71/22, 75/31, 77/10, 77/15, 78/29, 80/34, 82/29, 83/25, 84/3, 84/22, 85/2,85/26, 86/3, 86/31, 88/8, 89/1, 89/11,89/11,89/18, 90/32, 91/1, 91/9, 91/21, 92/10, 92/18, 93/7, 93/14, 93/31, 94/8, 96/11, 97/31, 97/35, 98/22, 98/34 [V. 82 ; Pr. 105]. ◇Expr. **Nu numai..., dar chiar** și v. n u m a i [Pr. 1]. ◇ (Întărit prin „încă") *De-un semn în lreacăt de la ea El sufletul ți-l leagă... Dar încă de te-așteaptă-n prag În umbră de unghere... Dispar și ceruri și pămînt Și pieptul tău se bate.* **O.I** 189/9 [V. 1]. ◆ Ci. *Nu prelind să mă iubești, dar să le lași iubit...* P.L. 88/21 [Pr.1]. ◆ (Cu nuanță concesivă) Deși. *Este un mister în această aversiune înaintea, în tristețâ după plăcere. Dar eu nu-l pricep.* P.L. 80/14. *Contele voiește să se logodească cu mine în starea în care se află, și nu am nici o putere de a rezista!... Dar te iubesc.* P.L. 96/27 ; cf. **P.L.** 82/8 [Pr. 3]. ◇ (Urmat de „bine", exprimă nemulțumirea, dezaprobarea) *Ai fi în stare să scapi din mînă cel mai frumos model de pictură . . . — Dar bine, lată, n-o s-alerg eu după el, zise ea, roșie ca focul.* P.L. 77/1 [Pr. 1].

2. (În propoziții conclusive ; și în forma *dară*) Deci, prin urmare, așadar. *Rămîneți dară cu bine, sînte firi vizionare.* O.I 36/16. *De astăzi dar tu fă ce vrei.* **O.I** 187/5. *— Haide dar ! șopti ea încunjurîndu-i gîtul cu brațele.* P.L. 50/7. *Vrei dar ca un bărbat pe care nu-l iubești, acel Castelmare, să te ia de soție?...* P.L. 76/29 ; cf. **O.IV** 433/1 [V. 3 ; Pr. 2]. ◇ (În legătură cu un imperativ exprimă dojana, indignarea etc.) *Dar lăsați măcar strămoșii ca să doarmă-n colb de cronici.* O.I 151/29. *— Da! da! Maria, zise ea cu glăscior argintos, dar taci, nu fi-e iertat să vorbești...* P.L. 63/38 ; cf. **P.L.** 74/39, 86/12 [V. 1 ; Pr. 3].

3. (Introduce o propoziție interogativă) Oare. *Dar ce zgomot se aude? Bîzîit ca de albine?* O.I 87/1.— *Dar cum ai vrea să mă cobor? Au nu-nțelegi tu oare, Cum că eu sunt nemuritor, Și tu ești muritoare?* O.I 172/29. *Dar cine știa că inima ei o să aibă asemenea turburări?* P. L. 84/9 ; cf. **O.I** 46/6, 51/10, 174/7 ; **P.L.** 6/21, 13/16, 18/5, 49/31, 60/35, 63/21, 63/35, 63/37, 70/20, 71/29, 71/29, 74/23, 74/26, 78/18, 101/16 [V. 5 ; Pr. 16]. ◇ (Întărit prin „oare") *Dar ce făcuse oare în vremea aceea Ileana împărăteasa?* P.L. 22/9. *Dar oare-s doctori acești doi?...* P.L. 62/1 [Pr. 2]. ◇ (Cu valoare interogativ-exclamativă) *Dar ce frumoasă se făcu Și mîndră, arz-o focul.* **O.I** 174/1. *Dar somnul tor ! Înainte de a dormi, ea își impreuna mînile . . . buzele ei murmura zîmbind, apoi capul ei palid de suflarea îndulcită a nopții cădea pe perine.* P.L. 52/15. *Ea îl crescu rău — dar cum se putea altfel?* P.L. 31/16 [V. 1 ; Pr. 2).

— **Variante : da** (**O.I** 174/7 ; **P.L** 5/6, 20/29), **dără** (**O.I** 36/16, 48/4, 51/22, 52/9, 102/11, 109/3, 142/4, 147/35, 171/3, 172/23 ; **P.L.** 31/24, 86/12) conjuncție.

DAR[2] s. n. 1. Cadou. *Am să-ți aduc ceva din casă... Un dar de ziua ta...* P.L. 71/19 [Pr. 1].

2. (În credințele religioase) Har. *Să cer a tale daruri, genunchi și frunte nu plec.* O.I 116/17 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **dar** (**P.L.** 71/19) ; pl. n. ac. **darurî** (**O.I** 116/17).

DĂRĂ conjuncție v. **dar**[1].

DARN adv. (Italienism ; în expr.) **În daro** = în zadar. *În darn răsună vocea-mi de ecou repetîtă.* O.I 25/4 [V. 1].

DÂRNIC, -Ă adj. Generos, larg. *Cordeluțe și nimicuri Iată toate-a lui averi... Darnic cînd nu vrei nici una Și zgîrcit dacă le ceri.* O.I 108/11 [V. 1].

DĂSCAL s. m. v. **dascăl**.

DĂSCĂL s. m. 1. (Și în forma *dascal*) Profesor. *Vai ! Tot mai gîndești la anii, cînd visam în academii, Ascultînd pe vechii dascăli etrpocind la haina vremii.* O.I 140/16. *Amefiți de limbe moarte, de planeți, de colbul școlii, Confundam pe bietul dascăl cu un crai mîncat de molii.* O.I 140/30. *Fusese chemat de domnul Moldovei ca dascăl de matematică și filozofie la Academia din Socola.* P.L. 40/40 ; cf. P.L. 38/34, 88/35 [V. 2 ; Pr. 3]. ◒ (Metaforic) *Iată ce învăț eu de la dascălii mei, de la albine. — În școalâ la ele văd că suntem umbre fără voință.* P.L. 82/10 [Pr. 1]. ◆ Maestru, magistru. *— Pe deplin așa cum mi-ai spus-o, dascăle, zise Dan, azi sunt încredințat că veremea nemărginită este făptura a nemuritorului nostru suflet.* P.L. 41/7. *—Sunt încredințat, dascăle, în privința vremei, dar nemărginirea, spațiul?* P.L. 41/33 [Pr. 2].

2. Savant, învățat. *Iar colo bătrînul dascăl cu-a lui haină roasă-n coate, Într-un calcul fără capăt lot socoate și socoate.* O.I 132/1. *Fericească-l scriitorii, toată lumea recunoască-i... Ce-o să aibă din acestea pentru el, bătrînul dascăl?* O.I 133/32 [V. 2].

3. Cîntăreț, psalt. ◒ (Element de personificare) *Drept dascăl Toacă cariul sub învechitul mur.* O.I 69/24 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **dascăl** (**O.I** 64/24, 132/1, 133/32, 140/30 ; **P.L.** 40/40, 88/35), **dascălul** (**P.L.** 38/34), voc. **dascăle** (**P. L.** 41/7, 41/33) ; pl. n. ac. **dascălî** (**O. I** 140/16), **dascălii** (**P. L.** 82/10). — Variantă : **dăscal** (**P.L** 38/34, 82/10) s.m.

DĂTĂ s. f. Oară, rînd. *Și-nltia dată-n viață un pîlns amar mă-neacă.* O.I 91/2. *În pustiul arid nechezea calul frumos, strălucit, îmbătat de lumina aurilă a soarelui, pe care el acu o vedea pentru-nltia dată.* P.L. 21/4 [V. 1 ; Pr.1]. ◇ Loc. adv. **(De) astădată** = de rîndul acesta, acum. *De astă dată Genarul vîna departe cale de șepte zile.* P.L. 21/7. *Astă-dată plecară noaptea.* P.L. 12/37. *Vorbirâ mai departe — de astădată mai intim.* P.L. 68/31 ; cf. P.L. 12/29, 55/17 [Pr. 5]. **Atîtea dăți** = adeseori, de multe ori. *Degerînd atîtea dăți, eu mă uitam prin ramuri.* O.I 187/13 [V. 1].

O dată = într-un singur rînd. *Aș vrea... Să mai salut o dată colibele din vale.* O.I 6/13. *De-aș putè s-o sărut, o dată! pare că n-aș mai voi nimic în lume...* P.L. 58/5. *Ea stătu pe loc, îi strînse mîna și zise încet: — Mai zi o dată!* P.L. 68/24; cf. **O.I** 6/21, 183/25; **P.L.** 95/6, 96/33 [V. 3; Pr. 4]. **Încă o dată** = din nou, iarăși. *Da! Da! Aș fi ferice, de-aș fi încă o dată În patria-mi iubită, în locul meu natal.* O.I 8/5. *Așa și speranța e-un licur ușor... Animă-nc-o dată tremîndul picior.* **O.I** 11/13. *M-ai întoarce la mama, ca să mai sug încă o dată laptele cel de văpaie albă a fiîelor ei.* P.L. 19/40 [V. 2; Pr. 1]. **Dintr-o dată** = deodată. *Este Ea. Deșarta-mi casă Dintr-o dată-mi pare plină.* O.I 106/10 [V. 1]. **Alte dăți** = în alte rînduri, altădată. *Vîntul tremură-n perdele Astăzi ca și alte dăți.* O.I 113/6. *El tremură ca alte dăți În codri și pe dealuri.* O.I 181/5. *Alte dăți, pierzîndu-se printre aleele umbroase, ea plivea firele de iarbă de pe cărare.* P.L. 100/15 [V. 2; Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **dată** (**O. I** 6/13, 6/21, 8/5, 11/13, 91/20, 106/10, 183/25; **P.L.** 12/29, 12/37, 19/40, 21/4, 21/7, 55/17, 58/5, 68/24, 68/31, 95/6, 96/33); pl. n. ac. **dăți** (**O.I** 113/6, 181/5, 187/13; **P.L.** 100/15.)

DĂTINĂ s. f. Tradiție, obicei moștenit din bătrîni. *Rămîneți în umbră sfîntă, Basarabi și voi Mușatini, Descălecători de țară, dătători de legi și datini.* O.I 149/32 [V. 1].

***DATORÁ** vb. I v. **datori**.

DATORÍ vb. IV. Tranz. **1.** A avea de plătit cuiva o sumă de bani. *Tatăl meu îți datorește bani și d-ta vrei fața lui.* P.L. 75/29 [Pr. 1].

2. A avea (pe cineva sau ceva) drept cauză. *A povestit tot, cui îi datoresțe rana sa.* P.L. 96/24 [Pr. 1].

***DĂRÎMĂTÚRĂ** s. f. v. **dărmătură**.

DĂRMĂTÚRĂ s. f. Material provenit din ruinarea unei construcții. ◒ (În context figurat) *Zidiți din dărmături gigantici piramide Ca un memento mori pe al istoriei plan.* O.I 60/31 [V. 1].

DĂRUÍ vb. IV. Tranz. A acorda, a da. ◒ (Metaforic) A transmite, a comunica. *Și se naștă din călcîie să-ți ajungă pîn'la gură, Dăruind c-o sărutare acea tainică căldură, Ce n-o are decît numai sufletul unei femei...* O.I 159/28 [V. 1].

DĂTĂTÓR, -OÁRE adj. Care dă, generator. *Pe cînd nu era moarte, nimic nemuritor, Nici simburul luminii de viață dătător, Nu era azi, nici mîne, nici ieri, nici tot-deauna.* O.I 115/2 [V. 1]. ✦ (Substantivat) Cel care acordă, hărăzește. *O cere-mi Doamne, orice preț, Dar dă-mi o altă soarte, Căci tu izvor ești de vieți Și dătător de moarte.* O.I 177/8 [V. 1]. ✦ (Substantivat) Cel care instituie, statornicește. *Rămîneți în umbră sfîntă, Basarabi și voi Mușatini, Descălecători de țară, dătători de legi și datini.* O.I 149/32 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **dătător** (**O.I** 115/2, 177/8); pl. n. ac. **dătători** (**O.I** 149/32).

DE[1] conjuncție **1.** (Introduce o propoziție condițională) Dacă. *Suflete! de-ai fi chiar demon, tu ești sfîntă prin iubire.* O.I 30/33. *Mama-mi spune cîteodată, de-o întreb... O.I 84/3. Crezi că te-aș fi ales de discipul al meu de nu te știam vrednic și adînc.* **P.L.** 42/20; cf. **O.I** 2, 2/1, 2/9, 2/17, 4/24, 5/1, 5/7, 5/25, 8/5, 17/1, 17/23, 21/5, 21/6, 38/21, 40/13, 48/7, 48/13, 48/17, 49/7, 49/8, 51/17, 52/7, 54/3, 55/9, 59/8, 60/1, 62/8, 64/22, 80/1, 92/6, 97/5, 109/9, 116/9, 128/1, 141/15, 146/7, 146/12, 164/16, 183/25, 183/27, 183/29, 192/10, 208, 208/1, 209/3, 219, 219/1; **O.IV** 365/4, 369/1; **P.L.** 15/10, 24/2. 56/25, 56/26, 57/38, 58/1, 80/20, 89/27, 90/10, 95/9, 101/20 [V. 51; Pr. 12]. ✧ (Cu nuanță temporală) *De treci codri de aramă, de departe vezi albind Și-auzi mîndra glăsuire a pădurii de argint.* O.I 85/1. *Craiul cel de pică de s-arală, pieptu-i crește.* O.I 162/38. *Te visez veghind și de dorm... sunt deștept.* P.L. 55/35; cf. **O.I** 48/9, 82/10, 82/11, 83/2, 133/35, 141/10, 171/27, 178/3, 185/9, 198/5, 198/6, 209/15, 213/15; **P. L.** 13/10 [V. 15; Pr. 2]. ✧ (Introduce o propoziție optativă, uneori precedat de „numai" sau de interjecții și în construcții eliptice, regenta subînțelegîndu-se) *De-aș putè să dorm încalea. — Somn, a gîndului odină.* O.I 49/4. *Cartea ta într-adevăr minunată este!... numai de n-ar ameți mintea.* P.L. 38/17. *O, de-ar fi înmărmurit astfel!* P.L. 85/9; cf. **P.L.** 58/4, 82/36, 42/14 [V. 1; Pr. 5]. ✧ Loc. conj. **Cum de** v. c u m[2] [V. 3; Pr. 1].

2. (Introduce o propoziție concesivă condițională) *Că de-i vremea rea sau bună, Vîntu-mi bate, frunza-mi sună.* O.I 123/25. *Tu rămîi la toate rece, De te-ndeamnă, de te cheamă.* O.I 198/14. *Te-or întrece nătărăii, De ai fi cu stea în frunte.* O.I 196/28; cf. **O.I** 124/1, 146/19, 146/19, 155/16, 155/16. 162/11, 194/7, 194/7, 196/5, 196/5, 198/4, 198/4 [V. 16]. ✧ Loc. conj. **Chiar de** v. c h i a r[1] [V. 1; Pr. 1].

3. (Introduce o propoziție consecutivă) Încît, că. *Se zgudui tot domul de parc-ar fi de scînduri.* O.I 94/16. *Au de patrie, virtute nu vorbește liberalul. De ai crede că viața-i e curată ca cristalul.* O.I 150/8. *Cînta de veselie de răsuna castelul tătălui ei.* P. L 14/28; cf. **O.I** 3/23, 4/3. 5/15, 11/14, 11/14, 12/9. 12/14, 46/18, 69/16, 71/9, 92/29. 97/4, 104/4, 132/37, 140/28. 146/2, 147/20, 149/28, 152/19, 155/2, 159/3, 182/12, 185/12, 213/17, 214/25, 232/13; **P.L.** 4/24, 4/39, 13/4. 19/32. 20/34, 27/1, 29/34, 32/9, 39/10. 52/6, 63/29, 83/31. 89/1 [V. 28; Pr. 11].

4. (Introduce o propoziție finală) *Zburător cu negre plete, vin la noapte de mă fură.* O.I 79/28. *Da ce vrei, mări Călătin, La dul' de-ți vezi de treabă.* **O.I** 174/8, *Vin'de-mi spune cum este.* P.L. 86/15; cf. **O.I** 11/10, 49/2, 98/19, 122/16, 130/23, 147/22, 166/10, 179/18; **P.L.** 15/32 [V. 10; Pr. 2].

5. (Introduce o propoziție completivă) *Cine știe de este mai bine A fi sau a nu fi.* O.I 38/29. *Eu cerc vremea de se-nmoaie.* O.I 46/12. *Eu pe-un fir de romănițâ Voi cerca de mă iubești.* O.I 55/4; cf. **O.I** 30/20 [V. 4].

6. (Introduce o propoziție subiectivă) *Nu știam că-i tot aceea De te razimi de o umbră Sau de crezi ce-a zis femeia.* O.I 113/3. *De aceea una-mi este mie De ar vorbi, de ar tăcè.* O.I 208/10. *De-ar fi găsit, nu se știe.* P.L. 57/40 [V. 2; Pr. 1].

DE[2] prep. I. I. (Introduce un complement indirect, mai ales după verbe) *Cine-i tunetul ce moare umplînd lumea de alarmă?* O.I 28/15. *Iară inima-i se imple De un farmec dureros.* O.I 103/32. *Cum trăiesc, voi și muri, de nimene plins, de nimene iubit.* P.L. 31/36; cf. **O.I** 5/21. 5/22, 9/12, 11/14, 11/14, 12/9, 12/14, 23/17, 25/11, 25/13. 25/14, 31/21, 31/22, 32/4, 32/21, 35/27, 37/8. 38/26, 41/7. 43/10, 43/13, 44/20, 45/2, 45/23, 46/5, 46/10. 46/14, 48/26. 48/26, 50/4, 50/17, 51/20, 52/23. 60/6, 60/27. 61/14, 61/30, 62/21, 65/23, 65/24, 66/21, 71/6, 71/9, 71/10, 72/11, 72/12, 76/18, 76/18, 79/2, 79/14, 79/25, 79/30, 80/32, 80/35, 82/9. 83/32, 84/16, 84/34, 85/15, 85/26, 93/8, 97/18, 102/8, 103/32,

107/11, 108/5, 108/13, 108/21, 109/9, 112/23, 113/3, 114/1, 115/21, 117/11, 118/2, 119/13, 122/4, 125/8, 128/10, 132/32, 133/23, 133/34, 133/34, 134/31, 134/37, 136/2, 136/5, 141/12, 142/6, 142/17, 142/19, 142/19, 144/35, 144/35, 146/9, 146/18, 146/22, 147/11, 147/12, 147/13, 147/34, 148/14, 149/21, 150/7, 150/10, 150/29, 150/34, 151/25, 151/25, 151/25, 152/19, 154/20, 154/34, 155/6, 155/33, 157/21, 159/1, 159/9, 159/11, 159/11, 159/11, 159/13, 160/7, 162/8, 162/11, 164/11, 164/13, 164/13, 164/13, 167/23, 171/13, 171/15, 171/16, 174/8, 174/15, 177/1, 177/16, 186/16, 187/11, 188/3, 189/5, 189/5, 189/15, 190/6, 191/15, 192/18, 193/12, 196/15, 199/10, 199/13, 208/13, 210/7, 210/13, 211/3, 211/4, 211/4, 211/18, 215/9, 215/9, 215/10, 215/11, 215/11, 215/11, 215/12, 215/13, 221/20, 231/21, 232/16, 232/18, 232/18 ; **O. IV** 333/11, 333/13, 338/6, 361/9, 364/21, 365/10, 365/30, 369/7, 370/9, 430/6, 430/12 130/15, 430/18, 432/4, 432/22, 432/36. 433/1 ; **P.L.** 4/27, 4/28, 5/5, 5/12, 5/13, 5/21, 5/26. 5/38, 5/38, 6/20, 6/21, 6/21, 6/23, 6/23, 6/24, 7/25, 8/3, 8/17, 9/3, 9/22, 9/36, 10/23, 10/26, 10/37, 10/38. 11/18. 11/23, 12/18, 12/23, 15/17, 17/10, 18/32, 18/40, 19/5, 19/35, 20/38, 22/23, 23/2, 28/7, 28/8, 29/26, 30/19, 30/25, 30/25, 30/26, 31/36, 31/37, 32/18, 32/19, 37/24, 38/36. 39/32, 39/33, 41/33. 42/40, 43/30, 44/22, 45/31, 48/13, 50/8, 50/9, 50/9, 51/14, 51/24, 51/37, 55/26, 55/31, 56/25, 56/26, 58/16, 59/8, 59/33, 60/30, 61/12, 61/13. 61/24, 64/5, 64/6, 64/6, 64/16. 64/21, 67/37, 67/37, 68/14, 69/30, 71/7, 74/6. 74/9, 74/38, 76/15, 76/17, 76/25, 76/34, 77/10, 78/25, 79/37, 79/37, 79/38, 79/41, 80/39, 82/23, 82/36. 83/6, 84/1. 85/5, 86/23, 87/18, 87/19, 87/19, 88/19, 89/4, 89/27, 90/5, 90/6, 90/28, 91/21, 91/26, 91/26, 91/28, 92/5, 92/14, 92/32, 93/21, 94/36, 95/5, 95/5, 95/25, 97/25, 98/17, 98/20, 98/35, 98/40, 99/9, 99/9, 99/32, 101/2, 101/5, 101/31, 101/35, 102/1, 102/2 [V. 189 ; Pr. 142]. ◇ (În prepoziții compuse) **De la** v. l a [Pr. 4]. ◇ (După adjective ca *plin, capabil, sătul, lipsit*) *Cu ochi mari la ea se uită Plini de vis, duioși plutind.* O.I 66/26. *Cîte frunți pline de gînduri, gînditoare le privești!* O.I 130/16. *Era obosită de emoțiune, dar na sătulă de a privi.* P.L. 84/21—22 ; cf. **O.I** 9/17, 9/18, 11/22, 12/1, 28/5, 56/7, 56/7, 56/16, 62/2, 62/12, 82/1, 82/2, 84/39, 85/14, 87/21, 91/26, 96/14, 101/23, 107/2, 117/12, 127/19, 132/16, 142/8, 159/5, 164/7, 166/19, 172/8, 192/6, 201/6, 210/3, 230/10, 231/8, 231/8 ; **O. IV** 361/7, 364/19, 365/2. 379/8 ; **P. L.** 3/13, 8/3, 10/9, 13/7, 22/23, 27/22, 27/22, 27/23, 29/26, 30/13, 35/23,37/10. 38/38, 39/23, 39/32, 43/20, 49/31. 52/26, 53/22,54/32, 55/9, 56/35, 56/35, 58/16, 62/23. 78/7, 78/7, 78/8, 80/9, 85/38, 93/22, 98/14, 99/21 [V. 39 ; Pr. 35]. ◇ (După interjecții) *O molănime! ... Vai ... Iiaram De-al lău suflet, molănime, nepostind postul cel mare.* O.I 48/24. *Vai de mine, domnule.* P.L. 60/35 ; cf **O.I** 182/17 [V. 2 ; Pr. 1]. ◇ (După adjective verbale, complementul indirect fiind echivalent cu cel direct al verbului corespunzător) *Crainici, iepurii cei repezi Purtători ți sunt de vești.* O.I 100/10. *Puterea nopții blînd tnsenina-vei Cu ochii mari și purtători de pace ?* O.I 120/20. *O, cere-mi Doamne, orice preț, Dar dă-mi o altă soarte, Căci în izvorești de vieți Și dătător de moarte.* O.I 177/8. *Am auzit că ești urlior de femei.* P.L. 88/23 ; cf. **O.I** 24/13, 62/13, 115/2, 119/32, 149/32, 154/30 ; **P.L.** 13/28, 28/8, 62/17, 102/25 [V. 9 ; Pr. 5]. ◇ (După verbele „a avea", „a lua", „a face" etc.) *Ce am de-alege oare în seaca-vă ființă ?* O.I 23/19. *E ușor a scrie versuri Cînd nimic nu ai de spus.* O.I 227/8. *Îi promitea... că el o va lua de soție.* P.L. 30/10 ; cf. **O.I** 61/15, 102/4, 160/31, 232/8 ; **P. L.** 3/8, 22/25, 26/7, 35/12, 35/13, 42/19, 65/15, 76/30, 77/31, 83/4, 89/18, 91/19, 99/36 [V. 6 ; Pr. 14].

2. (Introduce un complement de agent) *Frantea mea esle trezită de a buzei tale-nghej.* O.I. 30/6. *Înghițat de glas de ape Cînd-un corn cu-nduioșare,* O.I 103/13. *Porni lucearărul... El zboară, glnd purtat de dor.* O.I 176/23. *E silit de voința ca să argumenteze toate celea.* P.L. 81/30 ; cf. **O.I** 3/2, 11/9, 12/7, 12/8, 17/9, 17/12, 23/8, 23/9, 23/10, 23/11, 23/12, 23/14, 25/4, 26/13, 29/10, 29/10, 35/14, 41/6, 41/6, 43/1, 43/21, 44/22, 45/10, 51/19, 52/19, 59/6, 59/29, 59/31, 63,16, 72/20, 72/24, 74/10, 74/13, 75/22, 76/18, 76/18, 79/18, 80/36, 82/24, 91/4, 94/18, 95/2, 98/8, 98/24, 103/17, 104/7, 104/7, 104/31, 110/13, 114/5, 115/18, 116/1, 125/12, 125/15, 127/15, 130/14, 140 8, 140/30, 146/26, 147/12, 160/38, 162/1 ; **O. IV** 379/3, 430/4 ; **P. L.** 4/6, 6/34, 10/5, 16/38, 17/4, 19/26, 20/35, 20/38, 31/39, 36/15, 49/6, 49/15, 50/14, 51/12, 51/40, 57/16, 64/2, 65/20, 72/12, 72/13, 72/13, 72/16, 83/24, 94/15, 94/21 [V. 68 ; Pr. 26]. ◇ (În prepoziția compusă) **De către** v. c ă t r e [Pr. 1].

3. (Introduce un complement de relație) În ceea ce privește. *Iară noi ? noi epigonii ?... Simțiri reci, harfe zdrobite, Mici de zile, mari de patimi.* O.I 35/8. *Cu sfetnici vechi de zile mă-ntîmpinași în cale.* O.I 91/12. *De vorbit despre... istorie, geografie și alte lucruri folositoare, da!* P.L. 68/4 ; cf. **O.I** 17/5, 93/18, 95/35, 97/25 ; **P.L.** 6/8,77/35, 80/11, 97/36 [V. 6 ; Pr. 5].

4. (Introduce un complement circumstanțial de loc) *Ai trecut de al lumei otar.* O.I 37/4. *Iar de sus pîn-în podele un painjăn... A țesut subțire pînză.* O.I 76/15. *Desprinse barca de țărm.* P.L. 97/7 ; cf. **O.I** 24/29, 55/15, 64/4, 76/4,76/5, 76/5, 83/17, 85/1, 97/9, 97/20, 98/2, 107, 107/1, 114/12, 122/23, 125/14, 127/27, 129/17, 133/26, 134/5, 134/5, 140/31, 148/8, 149/3, 170/22, 174/27, 176/18, 179/21, 216/23, 219/15, 220/3, 223/19, 230/16, 235/8, 235/8, 235/11 ; **O.IV** 432/26 ; **P.L.** 5/5, 15/3, 15/30, 17/10, 20/37, 36/1, 39/24, 43/1, 44/35, 50/4, 50/21, 54/23, 63/18, 64/9, 74/9, 78/25, 90/9, 92/5, 97/7, 100/17, 101/2, 101/19 [V. 39 ; Pr. 23]. ◇ Loc. prep. **De-a lung de...** (sau **de-a lungul...**) v. l u n g [V. 1 ; Pr. 4]. ◇ (În prepoziții compuse) **De la** v. l a [V. 13 ; Pr. 13]. **De pe** v. p e [V. 13 ; Pr. 14]. **De din** v. d i n [V. 1]. **De după** v. d u p ă [V. 2 ; Pr. 1]. **De prin** v. p r i n [Pr. 1]. **De (sau de la)... pînă în...** v. p î n ă ²[V. 6]. **De la... pînă la...** v. p î n ă ²[V. 2 ; Pr. 2]. **De pînă** v. p î n ă ²[V.1 ; Pr. 2]. **De lîngă** v. l î n g ă [Pr. 1]. **De sub** v. s u b [V. 2 ; Pr. 3].

5. (Introduce un complement circumstanțial de timp) *Bani n-am mai văzut de-un secol,* O.I 46/4. *De-un veac el vede astfel — de moarte-uitat, bătrîn.* O.I 93/8. *De astăzi dar tu fă ce vrei.* O.I 187/5. *Așteptă fericitări de ziua lui.* **P.L.** 66/8 ; cf. **O.I** 32/22, 46/4, 64/10, 71/10, 72/19, 88/15, 91/35, 92/1, 93/11, 93/20, 95/25, 96/16, 96/18, 96/24, 96/26, 107/28, 123/7, 123/13, 123/23, 127/11, 132/27, 132/28, 132/29, 134/31, 137/18, 141/11, 146/17, 149/25, 152/2, 167/19, 187/1, 187/6, 188/7, 188/11, 196/19, 211/18, 212/5, 212/17, 216/26, 220/6, 222/6, 223/22, 234/5, 236/15 ; **O.IV** 361/14, 370/12, 432/16 ; **P.L.** 12/29, 16/14, 16/26, 37/3, 38/20, 41/14, 43/9, 60/35, 61/4, 61/23, 64/7, 65/14, 66/21, 67/31, 71/30, 100/7 [V. 50 ; Pr.17]. ◇ (În prepoziții compuse) **De** eu v. c u [V. 1]. **De la** v. l a [V. 1]. ◇ Loc. conj. **De cînd** v. c î n d [V. 7 ; Pr.11]. **De cum** v. c u m [V. 1]. ◇ Loc. prep. **Înainte de...** v. î n a i n t e [V. 1 ; Pr. 4]. ◇ (Complementul, exprimat adesea printr-un număr, arc sens iterativ) *În poarta prăbu-*

șită... Cu clrja lui cea vechie el bale de trei ori. O.I 93/27. *Te ridicam de subsuori De atltea ori, de atltea ori.* O.I 235/12. *Orologiul... sună de 12 ori.* P.L. 29/1; cf. **O.I** 105/21, 114, 114/1, 155/36, 183/27, 190/3, 191/9, 235/12; **P.L.** 10/39, 19/25, 45/27, 46/23, 46/23, 47/21, 47/21, 52/38, 53/4, 70/15, 94/19 [V. 11; Pr. 12].

6. (Introduce un complement circumstanțial de cauză) *Rtul suspină de blnda-i durere.* O.I 3/13. *Ea-și acopere cu mlna fața roșă de sfială.* O.I 82/19. *Codrii se înfiorează de atlta frumusețe.* O.I 142/9. *Cerul încărunți de nouri, vlntul începu a geme rece.* P.L. 9/15; cf. **O.I** 4/18, 4/32, 6/5,6/8, 11/5, 12/20, 15/10, 17/4, 18/6, 19/14, 23/11, 23/12, 23/15, 26/12, 26/21, 29/22, 37/21, 46/6, 46/19, 48/5, 51/29, 52/1, 52/6, 53/11, 53/14, 55/5, 66/14, 66/31, 67/8, 69/27, 69/27, 75/21, 79/13, 80/17, 80/26, 82/8, 82/8, 82/30, 85/30, 88/12,91/26 95/2, 96/29, 97/34, 98/7, 104/7, 104/7, 104/19, 116/2, 116/19, 119/8, 129/4, 129/4, 132/3, 140/29, 140/29, 140/29, 142/7, 147/4, 147/36, 147/38, 147/38, 147/38, 148/10, 148/10, 149/1, 152/15, 154/32, 162/20, 166/2, 172/25, 173/18, 179/29, 182/4, 182/29, 183/5, 200/7, 200/9, 211/12, 211/12, 213/4, 218/5; **O.IV** 365/16, 369/14, 430/11, 430/16, 430/17, 430/23, 432/25; **P. L.** 3/11, 5/25, 8/3. 8/37, 9/23, 9/36, 10/13, 11/34, 13/9, 13/24, 14/18, 14/28, 18/29, 18/30, 20/25, 22/21, 23/2, 26/26, 29/23, 29/29, 30/14, 30/17, 31/24, 32/4, 37/37, 39/21, 40/27, 40/31, 40/37, 44/16, 45/19, 46/5, 46/5, 48/34, 51/2, 51/26, 52/16, 52/19, 53/33, 56/19, 56/20, 57/28, 58/14, 58/30, 60/7, 68/20, 68/22, 68/36, 69/14,72/4,72/6, 73/14, 77/16, 79/3, 79/4, 79/24, 83/20, 84/7, 84/21, 88/39, 90/7, 92/29, 94/15, 94/21, 95/19, 95/21, 96/23, 96/30, 98/3, 99/18, 100/4, 100/11, 100/28, 101/26, 102/2, 102/4 [V. 92; Pr. 77]. ◇ Expr. **De ce** v. c e [V. 24; Pr. 24].

7. (Introduce un complement circumstanțial de scop) Pentru. *Voi... să-mi pui lira de căpătii.* O.I 27/24. *Ah! garafa plntecoasă doar de sfeșnic mai e bună!* O.I 46/1. *Nu-i subțire ci-mplinită, încît ai ce strlnge-n brațe — numai bună de iubită.* O.I 159/20; cf. **O.I** 160/35; **O. IV** 365/14 [V. 5].

8. (Introduce un complement de mod, de obicei parte componentă a unor locuțiuni) *Ce? să-ngîni pe coarda dulce, că de voie te-ai adaos La cel cor ce-n operetă e condus de Menelaos?* O. I 140/7. *Jalnic ard de viu chinuit ca Nessus.* O.I 199/9. *Ar fi ieșit... jignită de moarte din casă.* P.L.88/39; cf. **O. I** 23/7, 23/21, 154/17, 155/10, 185/11; **P. L.** 17/21, 21/1, 26/3, 55/34, 64/6, 64/8, 67/16, 67/30, 70/2, 73/27, 73/30, 75/22 [V. 7; Pr. 12]. ◇ (În prepoziții compuse) **Fără de** v. f ă r ă [V. 17; Pr. 9]. **Pe de** v. p e [V. 1]. ◇ Loc. prep. **Afară de**... v. a f a r ă [V. 4; Pr. 5]. **Asupra de**... v. a s u p r a [V. 1]. **În loc de**... v. l o c [V. 1; Pr. 4]. ◇ (Leagă un adverb de un adjectiv, dînd de obicei acestuia un sens de superlativ) *Ah, ce fioros de dulce de pe buza ta cuvlnlu-i!* O.I 154/36. *O lasă-mi capul meu pe stn, iubito, să se culce Sub raza ochiului senin Și negrăit de dulce.* O.I 179/12. *Mă-ntreabă... amicabil, însă destul de rece.* P.L. 88/36; cf. **O.I** 199/6; **O.IV** 370/4; **P.L.** 4/23, 24/14, 24/15, 24/15, 50/39, 93/1, 95/22 [V. 4; Pr. 8]. ◇ (Precedat de „atît", „așa", „cît", indică un grad accentuat de intensitate) *Și așa de-ncet răspunde.* O.I 104/15. *Dar voi să știl asemenea Clt le iubesc de tare.* O.I 173/12. *La geamul tău ce strălucea Privii atît de des.* O.I 191/6. *Știi a privi atît de rece.* P.L. 86/4; cf. **O.I** 53/3, 96/22, 96/22, 101/28, 110/2, 112/19, 117, 117/1, 120/10, 121/17, 125/19, 146/10, 155/3, 162/23, 168/1, 184/11. 184/17, 185/23, 186/7, 196/23, 231/23, 232/15, 232/19, 232/19, 234/2; **P.L.** 5/29, 15/38, 17/14, 19/6, 21/11, 23/29, 25/5, 25/5, 25/8, 25/8, 27/6, 27/20, 28/6, 28/6, 28/6, 30/3, 30/3, 30/20, 31/17, 31/29, 31/33, 31/33, 31/34, 36/4, 47/23, 49/25, 50/27, 53/32, 54/37, 55/34, 55/34, 55/34, 56/37, 58/33, 58/33, 64/33, 67/18, 67/34, 69/16, 69/17, 69/20, 69/21, 71/16, 71/17, 74/2, 77/24, 77/24, 86/4, 90/26, 93/3, 95/18, 99/15 [V. 28; Pr. 53]. ◇ (În construirea unor comparații) *Ca marmora de albe ... femei trec cu-arme-n braț.* O.I 62/26. *Pluteștl ca visul de ușor.* O.I 117/8. *Răsai-nainte-mi ca marmura de clară.* O.I 232/11; cf. **O.I** 13/22, 91/13, 170/5, 173/29 [V. 7]. ◇ Loc. conj. **De cum** v. c u m [Pr. 2].

II. (Introduce un atribut) **1.** (Atributul exprimă materia din care e făcut un lucru) *Dar poate acolo să fie castele Cu arcuri de aur zidite din stele.* O.I 38/2. *Pe scări de marmură, prin vechi portaluri Pătrunde luna, înălbind părețli.* O.I 202/3. *Dionis făcea...un calcul matematic pe masa veche de lemn.* P. L. 27/27; cf. **O.I** 1/15, 3/5, 6/10, 14/1,14/15, 17/2, 17/11, 17/12, 20/12, 21/8, 23/30, 23/30, 23/30, 24/24, 24/33, 26/9, 28/2, 29/5, 29/14, 30/14, 31/4, 31/6, 31/8, 31/13, 31/22, 31/34, 32/1, 32/14, 32/31, 32/35, 35/25, 36/9, 36/15, 37/12, 38/3, 38/6, 38/6, 38/8, 38/10, 41/3, 42/14, 43/3, 44/4, 44/15, 44/27, 44/32, 46/12, 46/19, 50/2, 50/9, 50/11, 50/22, 51/1, 51/6, 51/25, 55/7, 55/21, 56/1, 56/9, 60/27, 60/28, 60/28, 60/28, 61/13, 62/22, 63/24, 66/28, 72/8, 72/12, 75/3, 79/7, 79/18, 80/13, 82/12,82/20, 82/37, 84/23, 84/38, 85/5, 85/21, 85/25, 85/31, 88/2, 88/6, 88/7, 91/6, 91/13, 91/25, 92/3, 93/31, 94/5, 94/34, 95/6, 95/7, 95/9, 95/28, 96/11, 96/25, 97/11, 97/27, 98/16, 99/1, 103/28, 105/2, 132/30, 140/4, 142/11, 142/16, 148/4, 148/7, 148/23, 152/14, 152/23, 152/25, 154/6, 154/24, 159/6, 164/8, 168/8, 170/10, 170/29, 172/18, 181/11, 182/26, 203/1, 219/16, 221/19, 225/13, 229/5, 232/7, 236/8; **O. IV** 366/6, 369/2, 378/8, 378/16, 432/24; **P.L.** 3/23, 4/3, 4/27, 4/34, 5/19, 5/21, 5/25, 5/26, 5/27, 5/29, 5/34, 6/1, 6/4, 6/37, 7/9, 7/22, 7/24, 7/27, 7/28, 7/28, 7/37, 9/13, 9/21, 9/21, 10/2, 10/20, 10/28, 11/36, 13/12, 18/25, 19/17, 19/17, 19/21, 19/27, 19/40, 20/21, 20/21, 22/13, 22/14, 22/26, 22/30, 22/39, 22/40, 23/5, 23/6, 23/8, 23/9, 23/10, 23/16, 23/21, 23/30, 23/30, 26/13, 28/23, 29/1, 29/8, 29/10, 29/14, 30/15, 30/17, 32/2, 32/14, 36/4, 36/5, 36/8, 36/9, 36/9, 36/28, 36/40, 37/14, 37/20, 37/25, 37/31, 37/33, 37/39, 37/41, 38/3, 39/10, 39/30, 40/10, 40/24, 43/26, 43/27, 44/31, 44/32, 45/31, 45/38, 48/38, 48/40, 48/41, 49/15, 49/15, 49/22, 49/29, 51/17, 51/27, 51/34, 52/1, 52/38, 53/37, 53/40, 54/28, 54/38, 55/19, 57/14, 63/5, 63/6, 63/7, 63/31, 64/14, 67/31, 67/32, 69/33, 70/10, 72/10, 72/10, 72/10, 72/14, 72/15, 73/6, 73/6, 73/13, 73/16, 73/24, 76/16, 78/17, 78/19, 83/7, 83/16, 83/37, 84/2, 84/8, 84/11, 85/23, 85/23, 88/33, 90/37, 92/6, 92/8, 92/23, 93/4, 93/7, 95/17, 95/34, 97/14, 97/18, 98/27, 98/33, 99/12, 100/32, 100/35, 101/15, 101/27, 101/32, 101/32, 102/6 [V. 139; Pr. 157].

2. (Atributul indică natura, felul, calitatea determinatului) *Zvtrliți statui de tirani tn foc.* O.I 60/23. *Ochiul înghețat i-l umplu gînduri negre de amor.* O.I 164/10. *Fugea...prin dumbrăvi de portocale.* P.L. 101/13; cf. **O. I** 2/8, 2/13, 2/14, 2/16, 2/24, 3/15, 3/15, 3/20, 4/23, 4/37, 5/4, 5/18, 8/4, 10/11, 11/4, 12/3, 12/19, 13/5, 13/12, 13/25, 15/2, 15/2, 15/3, 15/9, 15/12, 15/17, 16/7, 17/27, 18/11, 21/7, 21/28, 21/34, 22/7, 24/16, 24/19, 24/31, 24/32, 25/20, 28/4, 29/17, 29/20, 29/23, 30/10, 31/13, 31/24, 35/30, 36/3, 36/18, 37/6, 37/6, 37/9, 38/3, 43/7, 43/16, 44/11, 44/15, 45/12, 45/23, 45/26, 45/32, 46/9, 48/7, 48/29, 51/12, 56/12, 56/18, 59/19, 59/34, 60/17, 60/35, 62/18, 62/22, 63/3, 63/4, 63/15, 66/10, 67/12, 69/16,

72/24, 73/12, 76/5, 80/29, 82/3, 83/3, 84/14, 84/20, 85/2, 85/3, 85/7, 87/15, 93/34, 94/24, 95/22, 96/4, 96/6, 96/7, 96/27, 97/4, 97/27, 97/32, 97/33, 98/3, 98/11, 98/13, 98/15, 98/17, 98/21, 100/15, 100/16, 101/20, 106/12, 107/13, 108/16, 114/2, 115/12, 115/17, 117/13, 118/7, 129/1, 129/14, 133/16, 134/6, 134/16, 137/19, 137/24, 140/11, 140/19, 141/2, 144/12, 144/14, 144/16, 144/33, 146/1, 147/14, 147/29, 148/7, 148/9, 148/10, 148/33, 149/27, 150/4, 150/6, 150/9, 150/13, 150/16, 151/7, 151/7, 151/12, 151/16, 151/29, 151/30, 152/9, 154/24, 155/2, 157/8, 157/11, 157/11, 160/18, 160/20, 160/29, 162/5, 162/14, 162/36, 162/36, 162/36, 173/22, 173/27, 174/16, 176/7, 176/8, 176/11, 176/14, 177/7, 179/16, 181/8, 184/9, 184/10, 186/19, 187/20, 191/10, 200/4, 200/4, 202/2, 204/16, 206/8, 210/21, 211/8, 213/2, 215/3, 219/19, 226/20, 229/2, 232/14, 235/2 ; **O. IV** 338/11, 364/18, 369/4, 378/21, 430/22, 432/2 ; **P. L.** 3/9, 3/20, 5/12, 6/15, 6/37, 7/6, 7/15, 7/17, 7/24, 7/30, 9/10, 9/10, 9/12, 9/37, 10/20, 11/6, 11/12, 12/14, 14/7, 15/12, 16/24, 18/2, 18/12, 18/17, 18/30, 20/8, 20/24, 20/25, 20/29, 20/32, 21/34, 21/38, 22/6, 22/12, 22/27, 22/36, 25/7, 25/10, 25/16, 25/25, 25/41, 26/7, 26/8, 26/11, 26/20, 27/21, 27/22, 27/40, 28/34, 29/7, 29/14, 30/7, 30/8, 30/15, 30/35, 30/40, 31/10, 31/29, 35/4, 35/6, 35/9, 35/11, 35/39, 37/27, 37/39, 39/40, 40/10, 44/25, 44/31, 45/31, 45/31, 45/41, 46/15, 47/11, 47/41, 48/1, 48/1, 49/15, 49/35, 49/40, 49/40, 50/4, 51/28, 52/23, 52/24, 52/25, 54/40, 55/2, 57/10, 58/2, 58/4, 58/9, 60/7, 61/14, 61/24, 61/29, 61/31, 63/7, 63/19, 64/5, 64/24, 65/12, 67/2, 67/27, 67/33, 70/27, 70/27, 71/34, 72/10, 72/10, 72/10, 73/22, 73/30, 73/33, 73/41, 74/6, 75/2, 75/15, 75/31, 76/3, 76/8, 76/40, 77/9, 77/19, 77/25, 77/26, 78/36, 79/22, 80/2, 80/27, 80/36, 81/1, 81/13, 81/15, 81/19, 81/33, 81/34, 81/34, 82/6, 83/16, 83/26, 83/37, 84/11, 85/14, 85/22, 85/23, 86/12, 86/26,90,18, 90/24, 90/27, 90/32, 91/8, 91/10, 91/29,91 29,92/1, 92/24, 92/33, 93/4, 93/7, 93/33, 94/7, 94/38, 95/14, 95/25, 95/30, 95/31, 97/14, 97/21, 97/34, 98/22, 98/38, 99/1, 99/25, 99/36, 100/16, 100/20, 101/32, 101/34, 101/37, 101/40, 102/6 [V. 202 ; Pr. 184]. ◇ (Atributul este exprimat printr-un infinitiv) *Ca poftă inimoasă de-a lupta se şi arucă.* O.I 165/22. *Orice încercare de-a o răpi a fost deşartă* P.L. 11/3. *Am dreptul de a te ruga să mă asculţi.* P.L. 75/32 ; cf. **O.I** 59/25, 64/10, 166/2 ; **P.L.** 28/9, 56/6, 58/18, 67/38, 96/27 [V. 4 ; Pr. 7].

3. (Leagă substantive colective sau care arată o măsură, o parte de un atribut numind materia, sfera, domeniul din care se ia ceva) *Stele rare din tărie cad ca picuri de argint.* O.I 82/33. *Eu le fac s-auzi în taină Mersul cîrdului de cerbi.* O.I 110/12. *Stol de cocori Apucă-ntinsele Şi necuprinsele Drumuri de nori.* **O.IV** 378/13. *O bucală de cer am numai, dar ce bucală!* P.L. 78/29 ; cf **O.I** 21/4, 22/3, 31/2, 37/6. 38/3, 38/9, 44/15, 44/18, 46/20, 49/1, 50/10, 51/30, 53/15. 63/30, 85/13, 85/16, 87/4, 87/5, 92/29, 93/30, 114/8, 115/10, 118/3, 130/6, 130/21, 132/17, 132/25, 132/29, 132/34, 134/5, 134/6, 134/15, 136/2, 147/3, 147/20, 147/26, 147/26, 148/15, 157/18, 157/21, 162/28, 164/5, 176/13, 179/9, 185/22. 191/22, 211/1, 212/20, 213/9, 220/10, 232/4 ; **O.IV** 333/11, 361/6, 432/1, 432/8, 432/9, 432/9 ; **P.L.** 6/37, 7/1, 8/30, 11/31, 13/10, 16/29, 22/32, 22/38, 23/16, 23/17, 25/7, 25/10, 25/10, 25/23, 25/41, 26/20, 27/3, 28/28, 32/14, 36/4, 36/5, 38/28, 39/1, 39/3, 41/29, 41/40, 42/3, 44/5, 44/10, 44/25, 47/41, 48/12, 48/17, 49/29, 50/4, 50/25, 51/8, 51/11, 51/21, 54/4, 54/4, 56/15, 57/21, 58/10, 61/14, 66/10, 69/23, 69/38, 72/6, 72/23, 73/34, 77/36, 78/17, 78/21, 78/21, 78/22, 78/24, 79/22, 81/7, 81/19, 82/6, 82/13, 82/16, 97/21, 99/7, 101/2, 101/24 [V. 60 ; Pr. 68]. ◇ (În construirea numeralelor) *Optzeci de ani îmi pare în lume c-am trăit.* O.I 107/3. *O, asculţă numa-ncoace, Cum la vorbă mii de valuri slau cu stelele proroace.* O.I 156/8. *Măcar să am de-acuma o sută de vieţi.* O.IV 432/16. *Voia să fie de patruzeci de ani.* P.L. 66/5 ; cf. **O.I** 28/6, 61/24, 85/13, 94/9, 114/5, 130/11, 130/15, 130/26, 132/12, 133/4, 133/10, 136/7, 136/10, 136/13, 140/2, 147/2, 147/2, 148/1, 148/2, 155/35, 157/12, 157/14, 157/14, 176/11, 189/3, 196/19, 234/3 ; **O.IV** 364/7, 396, 396/1, 432/16 ; **P.L** 3/7, 3/9, 5/36, 11/29, 20/19,24/5, 25/15, 29/25, 36/10, 38/30, 39/18, 41/14, 46/21, 47/21, 47/21, 50/31, 54/16, 66/3, 66/3, 68/11,68/11, 73/38, 78/25, 82/32, 98/37, 101/2 [V. 34 ; Pr. 27].

4. (Atributul arată conţinutul) Cu. *Văd poeţi ce-au scris o limbă ca un fagure de miere.* O.I 31/7. *Dă-mi linefea mea, redă-mi credinţa Şi reapari din cerul tău de stele.* O.IV 361/13. *Se zărea printre oale de flori, un cap de fată.* P. L. 11/35 ; cf. **O.I** 13/21, 31/13, 43/15 ; **P.L.** 39/3, 39/10, 75/15, 75/15 [V. 5 ; Pr. 5].

5. (Atributul indică originea, dependenţa) *După pînza de painjăn doarme fata de împărat.* O.I 79/1. *Îngînat de glas de ape Cînt-un corn cu-nduioşare.* O.I 103/13. *Pînzele de painjin străluceau voi în lună.* P. L. 29/37 ; **cf. O.I** 2/18, 5/23, 14/2, 17/15, 17/15, 18/16, 19/11, 29/7, 29/15, 30/10, 35/1, 35/3, 37/2, 48/15, 51/11, 51/25, 52/12, 54/21, 54/24, 55/3, 62/19, 63/22, 65/16, 66/17, 66/21, 66/27, 74/10, 74/20, 75/12, 75/23, 76/18, 79/1, 79/6, 79/12, 96/3, 98/30, 101/26, 103/13, 103/27, 108/24, 109/4, 117/2, 121, 128/1,128/5,128/8,129/2,129/15,140/33, 142/13,144/5,144/10, 144/23,144/36, 146/4, 146/5, 146/12, 150/18, 150/25, 151/13, 151/15, 152/3, 152/8, 152/8, 152/20, 154/10, 154/12,. 157/23, 157/23. 157/31, 157/31, 160/32, 162/18, 171/29, 171/32, 189/10, 192/16, 196/33, 201/5, 202/12, 206/3, 209/20, 210/4, 210/22, 211/15, 214/14, 215, 215/1, 215/12, 216/20, 218/2, 221/23, 222/3, 223/15, 225/4, 228/6, 228/8, 228/18 ; **O. IV** 432/7, 432/18, 432/20, 433/4 ; **P. L.** 4/32, 4/34, 11/37, 13/18, 16/2, 18/30, 20/26, 22/6, 27/21, 28/14, 29/38, 30/39, 31/21, 35/4, 39/1, 40/25, 43/32, 43/34, 43/39, 44/38, 46/3, 53/23, 54/40, 67/29, 69/26, 72/10, 72/10, 73/3, 73/13, 73/29, 74/14, 74/15, 76/10, 78/12, 79/6, 79/22, 87/4, 92/21, 97/34, 99/25, 102/19 [V. 105 ; Pr. 42]. ◇ (În construcţii cu valoare de genitiv, arhaizante) *O dalbă fecioară adoarme pe stînul De-un june frumos.* O.I 4/6. *Nilul mişcă valuri blonde pe cîmpii cuprinşi de maur, Peste el cerul d-Egipet desfăcut în foc şi aur.* O.I 43/2. *După gratii de fereastră o copilă el zări.* O.I 144/22 ; cf. **O.I** 93/1, 93/26 [V. 5].

6. (Atributul indică subiectul sau obiectul acţiunii) *Cît amor de drept şi bine... adusese el cu sine?* O.I 53/6. *Scrîşnirea de condeie dădea farmec astei tinişti.* O.I 141/1. *Respirarea cea de ape îl îmbată, ca şi sara.* O.I 152/21. *Ceea ce ne bucură este lipsa de fraze.* P.L. 80/27 ; cf. **O.I** 12/13, 32/33, 46/17, 50/7, 59/8, 62/9, 65/18, 66/16, 72/6, 75/20, 87/1, 110/9, 117/20, 120/24, 130/10, 132/14, 136/12, 147/35, 149/24, 154/21, 154/25, 159/4, 177/30, 189/19, 189/20 ; **P. L.** 25/16, 27/40, 29/3, 35/30, 46/7, 77/37, 82/16, 82/30, 97/34, 100/37, 101/40 [V. 28 ; Pr. 12].

7. (Atributul determină substantive de origine verbală şi arată obiectul acţiunii) *Rămîneţi în umbră sfîntă Basarabi şi voi Muşatini, Descălecători de ţară.* O.I 149/32. *Pe la mese se zăreau grupe de jucători de cărţi.* P.L. 28/29. *Lîngă Curtea veche... e Riven... vînzătorul de cărţi.* P.L. 60/38 ; cf. **O.I** 8/8, 150/23, 232/21, 232/22, 232/22, 232/22, 232/22 ; **P.L.** 27/23 [V. 8 ; Pr. 3].

8. (Atributul indică locul) *Eu sunt luceafărul de sus, Iar tu să-mi fii mireasă.* O.I 170/27. *S-a rupt din locul lui de sus.* O.I 173/19. *El intră într-o cafenea de alături.* P.L. 27/11; cf. **P.L.** 5/5, 6/39, 9/2, 29/10, 29/11, 36/18, 37/5, 39/28, 39/30, 67/28, 94/37, 98/1 [V. 2; Pr. 13]. ◇ (În prepoziții compuse) **De la** v. 1 a [V. 8; Pr. 4]. **De lângă** v. l î n g ă [V. 1; Pr. 2]. **De pe** v. p e [V. 10; Pr. 6]. **De peste** v. p e s t e [V. 2; Pr. 3]. **De sub** v. s u b [Pr. 1].

9. (Atributul arată timpul) *Pentru drumul cel de mine De cu azi le pregătește!* O.I 102/19. *Te îmbeți de feeria unui mindru vis de vară.* O.I 159/9. *O ceas al tainei, asfințit de sară.* O.I 201/8. *Povestea în timp de iarnă, țintindu-l pe genunchi, poveștii fantastice.* P.L. 37/18; cf. **O.I** 2/20, 42/6, 55/14, 65/19, 83/21, 94/33, 121/20, 128/2, 130/18, 132/37, 141/16, 142/14, 164/11, 178/31, 204/4, 205/4, 211/16, 211/18, 212/7; **O.IV** 360/2, 430/23, 432/11; **P.L.** 4/39, 6/5, 12/8, 15/5, 17/30, 19/19, 21/7, 30/24, 32/12, 37/38, 42/7, 48/35, 48/37, 56/41, 64/7, 66/19, 71/20, 74/1, 75/5, 93/25, 100/2 [V. 25; Pr. 22].

10. (Atributul indică modul, felul de a fi) *Zugrăveste umbre negre Pe cîmp alb, ca de zăpadă.* O.I 67/28. *O rămîi, rămîi la mine, tu cu viers duios de foc.* O.I 80/30. *Vezi oale cu flori galbene, ca de aur.* P.L. 39/36; cf. **O.I** 82/20 [V.3; Pr. 1]. ◇ (În prepoziții compuse) **Fără de** v. f ă r ă [V. 3; Pr. 12]. **În de** v. î n [V. 1].

11. (Atributul exprimă scopul) Pentru. *Iată vine-un sol de pace.* O.I 146/5. *Poate că-i convin luspatru crații cărților de joc.* O.I 162/31. *Găsi dalta și unelteie de sculptură.* P. L. 98/22; cf. **O.I** 37/1, 41,41/2, 51/13, 61/21, 134/19, 151/34, 177/12; **O.IV** 360/5, 360/6; **P.L.** 4/35, 4/36, 23/21, 30/35, 45/41, 66/9, 70/5, 71/34, 73/30, 76/39, 78/14, 81/5, 97/22, 99/33, 100/1, 101/1 [V. 12; Pr. 17].

12. (Atributul e în realitate elementul calificat) *Dihania de doctor zicea c-ar fi periculos pentru el.* P.L. 63/19 [Pr. 1].

III. (Introduce un nume predicativ) *Dulci-s ochii umbrei tale — nu le fie de diochi!* O.I 80/34. *Dar nopțile-s de-un farmec sfînt Ce nu-l mai pot prícepe.* O.I 175/31. *Fața era de acea duleeață vinălă-albă ca și marmura în umbră.* P. L. 26/32; cf. **O.I** 35/21, 63,5, 82/14, 94/16, 109/10, 128/9, 149/28, 151/10, 151/22, 157/10, 160/15, 162/11, 191/12; **O. IV** 364/15; **P. L.** 4/36, 16/33, 17/31, 18/1, 26/32, 27/28, 30/3, 40/6, 42/19, 42/36, 54/30, 63.5, 63/5, 66/3, 66/4, 67/24, 73/5, 73/21, 73/22, 77/16, 90/34 [V. 15; Pr. 22]. ◇ (În construcție cu „atît", „așa", „cît", „oricît" pentru a exprima ideea de intensitate) *E alita vară-n aer, e atît de dulce vzonul.* O.I 152/17. *Dar, oricît ele sunt de sus, Ca tine nu-s, ca tine nu-s!* O.I 235/15. *Ah! cît ești de frumoasă.* P.L. 56/31; cf. **O.I** 117/16, 154/4, 184/19, 187/17, 210/13, 210/24; **O. IV** 432/17; **P. L.** 7/34, 11/2, 11/3, 24/16, 24/17, 25/14, 26/37, 27/6, 30/3, 31/10, 38/5, 45/5, 55/32, 55/34, 55/34, 69/16, 70/14, 86/4, 86/4, 99/6, 101/40 [V. 9; Pr. 22].

DEAL s. n. Ridicătură a scoarței terestre mai mică decît muntele. *Pe un deal răsare luna, ca o vatră de jăralic.* O.I 76/15. *Sus în codrii de pe dealuri Luna blîndă ține strajă.* O.I 103/19. *Sara pe deal buciumul sună cu jale.* O.I 231/1. *Dealurile străluceau sub o pînză de neguri.* P.L. 101/25; cf. **O.I** 92/26, 104/29, 181/6, 225/6, 231; **P. L.** 37/40, 72/18, 73/2 [V. 8; Pr. 4]. ◒ (În context figurat) *Înălțimile albastre pleacă zarea lor pe dealuri.* O.I 210/18 [V. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **Umăr de deal** v. u m ă r [V. 1]. **Dealuri de apă** (și, eliptic, **dealuri**) = valuri mari (v. și c ă r a r e, î n s p u m a t, m i ș c a r e). *La lumina lunei, văzură două dealuri lungi de apă. Ce era? Mama pădurilor, neputînd să iasă, îrecea peste apă cu piuă cu tot și-i brăzda fața în două dealuri.* P.L. 7/6, 8 [Pr. 2]. ◇ (La sg., cu valoare de pl.) *Peste munți cu codri, peste deal și vale Mînă a ei dor.* O.I 10/5 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **deal** (**O.I** 10/5, 35/3, 76/15, 231, 231/1), g. d. **dealului** (**P.L.** 73/2); pl. n. ac. **dealuri** (**O. I** 92/26, 103/19, 104/29, 181/8, 210/18, 225/6; **P. L.** 7/6, 7/8, 72/18). **dealurile** (**P. L.** 37/40, 101/25).

DEASÚPRA[1] adv. În partea de sus, în partea imediat superioară. *Părea că deasupra mai sunt o mie de cercuri.* P. L. 36/10. *Deschise cutia. Deasupra era un desemn.* P.L. 71/26 [Pr. 2].

DEASÚPRA[2] prep. Mai sus. *Iar deasupra luturora va vorbi un militel, Nu slăvindu-le pe tine... lustruindu-se pe el.* O.I 134/21. *Deasupra casei tale ies Și azi aceleași stele.* O.I 186/5. *Trunchii pădurilor se ajungeau cu ramurile lor deasupra rîului.* P. L. 52/1; cf. **O.I** 15/11, 31/4, 75/23, 93/14, 129/3, 133/26, 144/18, 150/17, 171/11, 176/14, 179/17, 212/11, 216/23, 220/3, 222/3, 223/19; **O.IV** 378/2; **P. L.** 4/4, 29/37, 36/24, 37/32, 44/9, 44/35, 52/3, 52/28, 52/29, 74/3, 74/4, 78/23, 78/27, 83/22, 83/22, 84/14 [V. 19; Pr. 17]. ◒ (În context figurat) *O, umbră dulce, vino mai aproape — Să simt plutind deasupră-mi geniul morții.* O.IV 338/13 [V. 1]. ◇ (Precedat de prep. „pe") *Pe deasupra de prăpăstii sunt zidiri de cetățuie.* O.I 76/19 [V. 1].

— Variantă: **deasúprā** (**O. I** 31/4, 216/23, 220/3, 222/3; **O. IV** 338/13; **P. L.** 37/32) prep. — Pronunțat și *de-a* (**O.I** 133/26, 179/17).

DEASÚPRĂ prep. v. **deasupra**.

DECÉNIU s. n. Perioadă de zece ani. *O oră dău viața la va fi un veac pentru ei. Clipele vor fi decenii.* P. L. 47/25 [Pr. 1].

DECI conjuncție. Așadar, prin urmare. *S-a dus amorul, un amic Supus amîndurora, Deci cinturilor mele zic Adio tuturora.* O.I 184/3. *Deci cum voiești tu poți urma cărarea, Fii bun și mare, ori păcat de crime.* O. IV 338/5. *Tablele de la crișmă-l invitau cu dragoste — deci pretextă ce pretextă și se duse.* P. L. 83/11; cf. **O. IV** 366/13; **P. L.** 14/14 [V. 3; Pr. 2].

DECÍT[1] adv. (Cu sens restrictiv, după verbe la forma negativă) *Ochiu-i nimic nu cuprinde, Decît cursu-acelui astru ce se sparge p-un mormînt.* O.I 28/12. *Deși nu e decît femeie, E totuși altfel, „nu știu cum".* O.I 208/7. *Amufită de bucurie, ea nu putu decît să-ndrepte asupră-i ochii săi stinși și orbi.* P.L. 23/3. *Nu s-aude nimic... decît departe-n vro grădină privighitoarea.* P.L. 93/37; cf. **O.I** 20/23, 38/24, 146/31; **O.IV** 365/20; **P. L.** 3/2, 13/9, 13/22, 14/6, 14/40, 15/5, 18/39, 20/35, 21/23, 31/19, 38/23, 45/16, 45/29, 46/22, 46/25, 49/4, 50/6, 50/16, 56/3, 57/34, 66/4, 77/31, 81/21, 81/29, 94/28, 98/27, 99/23 [V. 6; Pr. 29]. ◇ (Precedat de un adjectiv sau de un pronume nehotărît) *Căci pentru care altă minune decît line Mi-aș risipi o viață de cugetări senine.* O.I 232/3. *Nu-i o altă cale ca să scapi de nenorocire, decît fugind de această casă.* P.L. 76/34. *Ele* [ideile] *sunt altceva decît mișcarea corpului însuși, deși alirnă de la ea.* P. L. 80/18. *Ai rămas fără alt sprijin în lume decît mine,*

viitorul d-tale bărbat. P.L. 99/29 [V. 1 ; Pr. 3]. ◇ (Urmat de „numai") *Și se-nalță din călcâie să-ți ajungă pîn'la gură, Dăruind c-o sărutare acea tainică căldură, Ce n-o are decît numai sufletul unei femei.* O.I 160/1 [V. 1]. ✦ (Cu valoare adversativă) Însă, dar. *Ochii împărătesei Ilenei... nu mai vedeau nimica ; decît i se părea numai că-n luciul băii, plină de lacrimele ei, vedea ca-n vis chipul mirelui ei iubit.* P. L. 22/22 [Pr. 1].

DECÎT[2] prep. (Introduce al doilea termen al unei comparații) 1. (Se compară două obiecte care au aceeași însușire sau acțiuni cu însușiri apropiate) *Mi-a părè cum că natura toată mintea ei și-a pus, Decît orișice păpușă Să te facă mai presus.* O.I 100/23. *O, vin, în părul tău bălai S-anin cununi de stele Pe-a mele ceruri să răsai Mai mîndră decît ele.* O.I 172/20. *Semăna mai mult a o vie rază de lună ce cutreiera aerul decît a fir lor.* P.L. 7/30. *Et simțea că o oară lîngă ea ar plăti mai mult Decît toată viața.* P.L. 57/19 ; cf. **O.I** 40/4, 136/4, 160/10, 235/19 ; **P. L.** 11/6, 11/7, 11/9, 15/12, 32/9, 39/29, 40/9, 56/23, 67/36, 72/17, 79/37, 80/12, 95/26 [V. 6 ; Pr. 15]. ◇ (Se compară însușirile aceluiași obiect în diferite momente) *Tot astfel dacă închid un ochi, văd mîna mea mai mică decît cu amîndoi.* P. L. 24/2. *În acele momente omul e mai capabil de sinucidere, ba mai nepăsător față cu moartea decît orișicînd.* P. L. 80/10 [Pr. 2].

2. (Cu valoare de conjuncție, urmat de un verb la conjunctiv, introduce un termen al comparației) În loc să... *Mai bine mi-aș stoarce tot focul din inimă, ca să se risipească în scîntei decît să animez cu el o simțire, pe care-o cred nu numai culpabilă, ci ordinară...* P. L. 87/21 [Pr. 1].

DECONCERTÁRE s. f. (Franțuzism) Tulburare, zăpăceală. *Am pus-o* [schița] *lîngă mine. Deconcertare și o dulce resignație. Un profil îngeresc!* P. L. 90/35 [Pr. 1].

***DEDESÚBT** adv. v. **dedesupt.**

DEDESÚBTUL prep. Sub, din jos de... *Grădina dedesubtul ferestei, în care adormise Dionis, era de un verde umed și răcoritor.* P. L. 54/29 [Pr. 1].

DEDESÚPT adv. (În partea de) jos, sub (ceva). *Un cer de stele dedesupt, Deasupra-i cer de stele — Părea un fulger neîntrerupt Rătăcitor prin ele.* O.I 176/13 [V. 3]. ✦ (Adjectival) De jos, inferior. *Gura dulce cu buza dedesupt puțin mai plină, părea că cere sărutări.* P. L. 77/22 [Pr. 1].

DEDICÁ vb. I. Tranz. A închina cuiva o lucrare proprie. *Însă îu îmi vei răspunde că e bine... Să-mi dedic a mele versuri la cucoane, bunăoară.* O.I 137/16. *Iar cărările vieții fiind grele și înguste, Ei încearcă să le treacă prin protecție de fuste, Dedicînd broșuri la dame.* O.I 137/25 [V. 2].

— Forme gramaticale : conj. prez. 1 sg. să **dedic** (O.I 137/16) ; ger. **dedicînd** (**O. I** 137/25).

***DEDICÁȚIE** s. f.v. **dedicațiune.**

DEDICAȚIÚNE s. f. Text omagial scris pe o carte. *Titlul era scris și latinește... Și cu o dedicațiune : „Celui întru ființa sa nemărginit, întru fapturile mînurilor sale minunat Dumnezeu spre veșnică laudă aferosită".* P.L. 35/21 [Pr. 1].

DEFAIMÁ vb. I Tranz. (Mold.) A calomnia, a ponegri. *Tu vezi că sunt o nerușinată, o rea, o femeie de defaimat.* P. L. 86/12 [Pr. 1].

***DEFĂIMÁ** vb. I v. **defaima.**

DEFĂIMĂTOR, -OÁRE adj. Ponegritor, calomnios. *Puteam numiri defăimătoare În gîndul meu să-ți iscodesc.* O. I 212/1 [V. 1].

DEFENSIÚNE s. f. (Franțuzism) Interdicție. *Cine nu-și aduce aminte de tinerețea sa... de acele holărîri, de a fi serioși în amor, că-i pe viață, acea defensiune în paragrafe a copilei, ca să nu-i zică pe nume, să n-o tuluiască — să n-o sărute ?* P. L. 67/39 [Pr. 1].

DEGEÁBA adv. Fără plată, gratis. — *Da cum, Doamne iartă-mă, să slujești tu degeaba? zise baba cea vicleană.* P. L. 18/5 [Pr. 1].

DEGERÁ vb. I. Intranz. A îngheța. *Cînd încheie cu-o privire amoroasele-înțelegeri, Cu ridicula-i simțire tu la poarta ei să degeri ?* O. I 157/26. *Căci nu mai am de obicei Ca-n zilele acele, Să mă îmbăt și de scîntei Din stele, Cînd degerînd atîtea dăți, Eu mă uitam prin ramuri Și așteptam să te arăți La geamuri.* O.I 187/13 [V. 2].

— Forme gramaticale : conj. prez. 2 sg. să **degerî** (**O. I** 157/26) ; ger. **degerînd** (**O. I** 187/13).

DÉGET s. n. Fiecare dintre prelungirile mobile cu care sfîrșește mîna sau piciorul. *Pune gura lui fierbinte pe-a ei buze ce suspină, Și înelul scump i-l scoate de pe degetul cel mic.* O.I 79/23. *Și gropițe face-n unghiul ucigașei sale guri Și la degetele mînii și la orice-ncheieturi.* O.I 159/18. *Ruben rupse cu degetele mucul căzut al lumînării.* P.L. 43/19. *Cînd gîndea... că ar putè să-i prindă mînuța ei albă, să se uite la transparențele-i degete oare întregi, îi venea să nebunească.* P. L. 57/17 ; cf. **O.I** 46/11, 48/2, 84/35, 155/30, 166/14 ; **O.IV** 364/17, 365/7 ; **P. L.** 4/25, 4/28, 7/26, 7/35, 27/3, 36/33, 37/15, 37/21, 63/33, 84/15, 93/12 [V. 9 ; Pr., 13]. ◒ (Element de personificare) *Cu degetele-i vîntul lovește în ferești.* O.I 107/7 [V. 1]. ◇ Expr. **Pe vîrful** (sau **vîrfurile**) **degetelor** v. vîrf [V. 1 ; Pr. 1]. (Germanism) **A fi în degetul mîe** = a fi cunoscut în chip desăvîrșit, pînă în cele mai mici amănunte. *Uscăfiv așa cum este, gîrbovit și de nimic, Universul fără margini e în degetul lui mic.* O.I 132/6 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **deget** (**O. I** 84/35), **degetul** (**O. I** 46/11, 48/2, 79/23, 132/6 ; **P.L.** 4/25, 4/28, 37/15) ; pl. n. ac. **degete** (**O. I** 166/14 ; **O.IV** 365/7 ; **P. L.** 57/17, 84/15), **degetele** (**O. I** 107/7, 155/30, 159/18 ; **O. IV** 364/17 ; **P.L.** 7/26, 7/35, 27/3, 36/33, 37/21, 43/19, 63/33, 93/12), g. d. **degetelor** (**O. I** 76/23 ; **P. L.** 48/30).

DEGEȚÉL s. n. Diminutiv cu nuanță hipocoristică al lui deget. *Că recunoștință, pentru că ar lăsa un moment degețelele ei dulci în mîinile lui.* P. L. 57/26. *Ridică un degețel... cel mic, deasupra ochilor și se uită printre degete...* P. L. 84/14 [Pr. 2].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **degețel** (**P. L.** 84/14) ; pl. n. ac. **degețelele** (**P. L.** 57/26).

DEGHIZÁ vb. I. Refl. A se travesti. *Cînd în vremea carnavalului mă deghizez în vrun caftan, cred a relua adevăratele mele vesminte.* P.L. 65/25 [V. 1].

DEGHIZÁT, -Á adj. Travestit. — *Am fugit de acasă deghizată...* P. L. 63/18 [Pr. 1].

DEGRÁBĂ adv. Iute, la repezeală. *Şi-n treacăt o cuprinse tin Într-un ungher degrabă.* O.I 174/6 [V. 1].

DEJÁ adv. De (pe) acum. *S-apropie de pământ, deja vedea culmile strălucite ale unui oraş.* P. L. 54/23. *În curînd voi muri, aste-s deja umbre de pe ceea lume.* P.L. 60/26 [Pr. 2].

DELÁSĂ vb. I. Tranz. A lăsa în părăsire. *Cîte inime rîzînde, Dar pe cîte suspintnde Le delasă-ncetinel!* O.I 14/10 [V. 1].

DELICÁT, -Á adj. Fin, gingaş. *Trăsurile feţei de o paloare delicată, umedă, strălucită, moale... le-ar fi făcut a crede că e chipul unei femei travestite.* P.L. 30/7. *O manta neagră îl acoperea, prin creţii cărcia transpăreau delicatele şi coreclele lui forme.* P.L. 60/1 ; cf. P.L. 30/39 [Pr. 3].
— Forme gramaticale : sg. n. ac. **delicată** (P. L. 30/7) ; pl. n. ac. **delicate** (P. L. 30/39), **delicatele** (P. L. 60/1).

DELICATÉŢĂ s. f. Fineţe, gingăşie. *Chip minunat, arătare de zăpadă în care tînăra delicateţă, dulcea moliciune a copilăriei, era întrunită cu frumuseţa nobilă, coaptă, suavă, pronunţată a femeiei.* P. L. 100/21 [Pr. 1].

***DELICATÉŢE** s. f. v. **delicateţă**.

DELÍR s. n. (Şi în forma *deliriu*) I. Tulburare a conştiinţei, manifestată prin halucinaţii, aiurări etc. *În delirul ei, ea trase mîna copilului şi-o ascunse în sîn, lîngă inimă, s-o încălzească.* P. L. 31/25. — *Are friguri... e în deliriu, zise serios pleşuvul.* P. L. 62/19 [Pr. 2].

2. Fig. Stare de exaltare, de frenezie. *Şi-aş pune soarta lumei pe buza-ţi purpurie, Aş pune lege lumei rîzîndul tău delir.* O.I 22/2. *Inima bacantei e spasmotic, lung delir.* O.I 30/12 [V. 2].
— Forme gramaticale : sg. n. ac. **delir** (O. I 22/2, 30/12), **deliriu** (P. L. 62/19), **delirul** (P. L. 31/25). — Variantă : **deliriu** (P. L. 62/19) s. n.

DELÍRIU s. n. v. **delir**.

DEMÎNCÁT s. n. (Popular) Hrană, mîncare. *Fată hăi! ia dă lu flăcăului demîncatul ce i-am făcut eu şi porneşte-l.* P. L. 16/16 [Pr. 1].

DÉMON s. m. 1. Geniu rău, diavol. *Suflete! de-ai fi chiar demon, tu eşti sfîntă prin iubire.* O.I 30/23. *Eşti demon copilă, că numai c-o zare Din genele-ţi lunge, din ochiul tău mare Făcuşi pe-al meu înger cu spaimă să zboare.* O.I 41/8. *Îi trebuie lui Francesco un model pentru demonul lui în Căderea îngerilor.* P.L. 76/12 ; cf. O.I 30/7, 30/24 ; P. L. 76/20, 76/40, 83/27 [V. 4 ; Pr. 4]. ◒ (Comparaţie) *Într-o umbră neagră, deasă, ca un demon El veghează.* O.I 50/14. — *Înainte! striga Făt-Frumos calului, care zbura asemenea unui demon urmării de un blăstăm prin negura nopţii.* P. L. 18/32 [V. 1 ; Pr. 1]. ◒ (În context figurat) *Din demon făcui o sfîntă, dintr-un chicot simfonie.* O.I 30/3. *Un demon sufletul tău este Cu chip de marmură frumos.* O.I 211/7 [V. 2]. ◒ (Construcţie metaforică) **Străveziul demon** = vîntul (v. şi c i n t a r e, m i r e). *Şi străveziul demon prin aer cînd să treacă, Atinge-ncet arama cu zimţii-aripei sale.* O.I 69/14 [V. 1].

2. (În scrierile romanticilor) Personificare a răzvrătirii, a eroismului şi a frumuseţii fizice. *Ea un înger ce se roagă — El un demon ce visează.* O.I 50/21. *Am urmat pămîntul ista. vremea mea, viaţa, poporul, Cu gîndirile-mi rebele contra cerului deschis; El n-a vrut ca să condamne pe demon, ci a trimis Pre un înger să mă-mpace.* O.I 53/19. *Ce nobile trăsături are tînărul... pare un demon... frumos, serios, nepăsător.* P.L. 76/11 ; cf. O.I 50, 51/21, 52/12 ; P.L. 64/26 [V. 5 ; Pr. 2]. ◒ (Comparaţie) *O, eşti frumos cum numa-n vis Un demon se arată.* O.I 172/22 [V. 1]. ◒ (Metaforic, ca simbol al creatorului de geniu ; v. şi l u c e a f ă r) *Ea nici poate să-nţeleagă, că nu tu o vrei... că-n tine E un demon ce-nsetează după dulcile-i lumine, C-acel demon plînge, rîde. nepătînd s-audă plînsu-şi, Că o vrea... spre-a se-nţelege în sfîrşit pe sine însuşi.* O.I 160/24—25. *Ea nu ştie c-acel demon vrea să aibă de model Marmura-i cu ochii negri şi cu glas de porumbel.* O.I 160/31 ; cf. O.I 160/37 [V. 4].
— Forme gramaticale : sg. n. ac. **demon** (O. I 30/3, 30/23, 30/24, 41/8, 50, 50/14, 50/21, 52/12, 53/19, 69/11, 160/24, 160/25, 160/31, 160/37, 172/22, 211/7 ; P. L. 76/11, 76/20), **demonul** (O. I 51/21 ; P. L. 76/12), g. d. **demon** (P. L. 18/32, 64/26), **demonului** (P. L. 83/27), voc. **demon** (O. I 30/7) ; pl. n. ac. **demonii** (P. L. 76/40).

DEMÓNIC, -Ă adj. Drăcesc. ◒ (Metaforic) De-o stranie frumuseţe, tulburător, fascinant (v. şi g r e u[3]). *Ochi de un albastru întunecat, cari sclipesc în umbra genelor lungi şi devin prin asta mai dulci, mai întunecoşi, mai demonici.* P. L. 77/21. *Pleoapele pe jumătate lasate-n jos trădau mărimea ochilor lui de-un întunecos şi demonic albastru.* P.L. 92/25 [Pr. 2]. ◒ (Metaforic) Pătimaş, arzător (v. şi f i e r b i n t e, î n t u n e c o s, n o p t o s). *Căci cu dorul tău demonic va vorbi călugăreşte, Pe cînd craiul cel de piică de s-arată, pieptu-i creşte.* O.I 162/37 [V. 1].
— Forme gramaticale : sg. n. ac. **demonic** (O. I 162/37 ; P. L. 92/25) ; pl. n. ac. **demonici** (P. L. 77/21).

DEMPREJÚR adv. Din jur. *Viscolul iernei moarte îi cîntă, Moarte, îi rîde lui demprejur.* O.I 26/24 [V. 1].

DEMPREÚNĂ adv. (În loc. prep.) **Dempreună cu** = cu. *Codrul pare lui mai mare, parcă vine mai aproape Dempreună cu al lunei disc, stăpînitor de ape.* O.I 154/30 [V. 1].

DEMÚLT adv. (În expr.) **De demult** = din vremuri trecute, de altădată. *Căci astăzi dacă mai ascult Nimicurile-aceste, Îmi par-o veche, de demult Poveste.* O.I 188/7 [V. 1].

DENAÍNTEA prep. v. **diuaintea**.

DENTÍI num. ord. (De obicei precedat de art. adj. „cel") Primul dintr-o serie de lucruri, de fiinţe etc. ; întîi. *Cere-mi — cuvîntul meu dentîi, Să-ţi dau înţelepciune?* O.I 178/11. *Şi deasupra mea rămîi Durerea mea de-o curmă, Căci eşti iubirea mea dentîi Şi visul meu din urmă.* O.I 179/19. *Pe cînd Ieronim ieşea cu Onufrei dintr-o veche zidire, îi văzu Francesco şi intră în vorbă cu cel dentîi.* P.L. 83/2 ; cf. O.I 188/13 [V. 3 ; Pr. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **Ziua cea dentîi** = prima zi a creaţiunii, a genezei. *Şi din a haosului văi, Jur împrejur de sine, Vedea, ca-n ziua cea dentîi, Cum izvorau lumine.* O.I 176/19 [V. 1].

— Formă gramaticală : sg. n. ac. **dentli** (**O.I** 176/19, 178/11, 179/19, 188/13 ; **P. L.** 83/2).

***DEÓCHI** s. n. v. dioehi.

DEODÁTĂ adv. 1. Simultan, concomitent. *Se sfarmă deodată cu lanțul de sclavie Și sceptrele de fier.* O.I 24/32. *Vrea cu amîca-i deodată s-o-ngroape.* O.IV 366/12. [În dungile de lumină] *se vedeau mii de firicele mișcătoare, cari toate jucau în imperiul unei raze și dispar din vedere deodată cu ea.* P. L. 73/39 ; cf. **O.I** 45/28 ; **P. L.** 29/14, 41/22, 41/26, 90/26 [V. 3 ; Pr. 5].

2. Pe neașteptate, subit, brusc. *Se trezi din somn deodată de sărutu-i fermecat.* O.I 80/26. *Deodată rîul, împiedecat de stînci și munți, s-adună între codri ca marea oglindă a mării.* P.L. 52/4. *Deodată o panoramă cerească se deschise ochilor ei...* P. L. 101/7 ; cf. **O.I** 76/7, 117/21, 119/12, 132/23, 162/24, 164/2, 199/5 ; **P. L.** 17/3, 18/28. 19/3, 19/15, 54/16, 56/16, 63/1. 64/10, 69/22, 74/18, 81/14, 97/30, 102/7 [V. 8 ; Pr. 15].

— Pronunțat și : *de-o-* (**O. I** 21/32, 162/24).

DEOLÁLTĂ adv. Unul de altul. *Se iubesc... și ce departe sunt deolaltă amîndoi!* O.I 52/4 [V. 1].

DEOPÁRTE adv. (În expr.) **A se așeza departe** = a se izola. *Tu așază-le departe, Regăsindu-le pe tine, Cînd cu zgomote deșarte Vreme trece, vreme vine.* O.I 194/13 [V. 1].

DEOPOTRÍVĂ adv. În egală măsură. *Deși trepte osebite le-au ieșit din urna sorții Deopotrivă-i slăpînește raza ta și geniul morții; La același șir de patimi deopotrivă fiind robi. Fie slabi, fie puternici, fie genii ori neghiobi!* O.I 130/20—21 ; cf. **O.I** 136/16 [V. 3].

DEOSEBÍRE s. f. Diferență. *Și asta-i deosebirea între D-zeu și om. Omul are-n el numai șir, ființa altor oameni viitori și trecuți, D-zeu le are deodată toate neamurile ce or veni și au trecut.* P.L. 41/20. *Deosebirea-i că sculptura e goală, prin urmare chipurile ce le sculptez eu, asemenea.* **P.** L. 79/13 [Pr. 2]. ◇ Loc. adv. **Cu deosebire** = **a)** foarte (mult). *Pictorul ieși zimbind cu răutate, dar cu deosebire încîntat de mutrele ce le tăia Cezara...* P. L. 77/10 [Pr. 1] ; **b)** mai ales. *Călugărul Dan e unul din școlarii Academiei, iar cu deosebire al maistrului Ruben.* P. L. 41/2 [Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **deosebire** (**P. L.** 41/2, 77/10), **deosebirea** (**P. L.** 41/20, 79/13).

DEOSEBÍT, -Ă adj. **1.** Diferit ; distinct. *Armonia cîmpenească împle sara cu mii de ei de glasuri, toate deosebite.* P. L. 39/19. *Îți spun, acuma am doi oameni cu totului deosebiți în mine — unul, călugărul Dan... altul, cu all nume.* P.L. 41/11 [Pr. 2].

2. Neobișnuit, excepțional. *Dionis descifra textul obscur c-un interes deosebit.* P.L. 35/39 [Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **deosebit** (**P. L.** 35/39) ; pl. n. ac. **deosebiți** (**P. L.** 41/11), **deosebite** (**P. L.** 39/19).

DEPĂRTÁRE s. f. v. **depărtare.**

DEPÁRTE adv. 1. (Cu sens local) La mare distanță ; într-un loc îndepărtat. *Departe vede-orașul pe sub un arc de pară.* O.I 91/34. *Pe bolta alburie o stea nu se arată, Departe doară luna cea galbenă — o pată.* O.I 114/4. *Buzduganul și-l arunca să spintece norii, de cădea departe tot cale de-o zi.* P.L. 4/39 ; cf. **O.I** 107, 107/1, 149/6, 174/14 ; **P.L.** 11/15, 21/7, 38/36, 54/22, 93/37 [V. 6 ; Pr. 6]. ◇ (Precedat de prepoziții sau adverbe) **Mai departe** = dincolo de un anumit punct ; în continuare, înainte. *Sta zîmbind de-o amintire, pe genunchi scriind o carte, S-o trimită dragei sale, de la Argeș mai departe.* O.I 149/2. *Cînd se scularâ pentru a merge mai departe, zise sl. Petrea.* P.L. 13/32 ; cf. **P.L.** 79/2 [V. 1 ; Pr. 2]. ◒ (Repetiție) *Blîndu-i sunet se împarte Peste văi împrăștiet, Mai încet, tot mai încet, Mai departe... mai departe...* O.I 104/28. *Melancolic cornul sună. Mai departe, mai departe, Mai încet, tot mai încet, Sufletu-mi nemîngîiet Îndulcind cu dor de moarte.* O.I 206/5 [V. 4]. **De departe** = de la mare distanță ; din depărtare. *De departe-n văi coboară Tînguiosul glas de clopot.* O.I 76/18. *El vede de departe pe mîndra lui Marie.* O.I 97/9. *De departe se văd turnurile străluciitoare ale bisericilor Iașilor.* P.L. 39/21 ; cf. **O.I** 24/29, 85/1, 98/2 [V. 5 ; Pr. 1]. **De în departe** = îndepărtat. *Nu mai vrei să te arăți Lumină de-n departe.* O.I 184/22 [V. 1]. ◇ Loc. prep. **Departe de...** = la mare distanță de... *Alungat-o ai pe dînsa, ca departe de părinți În coliba împietrită ea să nască-un pui de prinț.* O.I 83/17. *Trăiau exilați iq vun sal spre a se iubi departe de zgomotul lumei.* P.L. 64/9. *Îi plăcea și mai mult ca, departe de ea, să cugete la dînsa.* **P.L.** 91/31 ; cf. **O.IV** 432/26 ; **P.L.** 15/3, 50/4, 101/2 [V. 2 ; Pr.5]. ◇ Expr. **A ajunge departe** = a izbuti. *C-un asemenea cap omul nu ajunge departe.* P.L. 27/35 [Pr. 1]. ◇ (În sens moral) *Se iubesc... Și ce departe sunt deolaltă amîndoi.* O.I 52/4. *Suntem tot mai departe deolaltă amîndoi.* O.I 114/12. *În veci îl voi iubi și-n veci Va rămînea departe...* O.I 175/28 [V. 3].

2. (Cu sens temporal) Într-un moment depărtat de prezent. *Bate vîntul dintr-o parte — Iarna-i ici, vara-i departe.* O.I 214/11 [V. 1]. ◇ Expr. **Mai departe**, exprimă continuarea unei acțiuni sau dăinuirea în timp a unei situații. *Al meu nume o să-l poarte Secolii din gură-n gură și l-or duce mai departe.* O.I 133/36. — *Să urmăm, zise umbra lorelnd mai departe firul gîndirii sale.* P.L. 47/7. *Vorbirâ mai departe — de astă dată mai intîm.* P.L. 68/31 ; cf. **P.L.** 42/30 [V. 1 ; Pr. 3]. **Și așa mai departe** v. **și** [2] [Pr. 2].

DEPÂNÁ vb. I. Intranz. Fig. A roti ca la depănat *Tu cu mîinile-nelețate, mai cu degetele depeni, Mai succși vreo țigară, numeri fire de mustești.* O.I 155/30 [V. 1].

DEPÁRTĂ vb. I. Ref l. A se duce în altă parte. *Și de cînd m-am depărtat, Multă lume am îmblat.* O.I 123/5. *Genarul, perdut în sălbaticele sale vînători, se depărtase cale de-o zi.* P.L. 12/7. *Auzi cum pictorul și Ieronim se depărtaseră în cabinetul alăturat.* P.L. 85/39 ; cf. **P.L.** 13/36, 83/10 [V. 1 ; Pr. 4].

2. Tranz. A amîna, a întîrzia. *D-ta ai încelat de-a fi viitorul meu bărbat — sau cel puțin anul meu de doliu au depărtat această fericită perspectivă.* P.L. 99/33 [Pr. 1].

— Forme gramaticale : ind. p. s. 3 pl. se **depărtară** (**P.L.** 13/36), p. c. 1 sg. m-am **depărtat** (**O.I** 123/5), 3 sg. **au depărtat** (**P. L.** 99/33), m. m. c. p. 3 sg. **se depărtase** (**P. L.** 12/7), 3 pl. se **depărtaseră** (**P. L.** 85/39) ; Inf. **a se depărta** (**P. L.** 83/10).

DEPĂRTÁRE s. f. (Și în forma *departare*) Spațiu situat la mare distanță. *Cum între cer și mare trec pasările sloi, Trec gîndurile mele a sufletului gol, Întind ale lor aripi spre negre depărtări...* O. IV 432/29. *Prin depărtare, prin iarbă verde, pe costișe de prund, le vezi* [izvoarele] *mișcîn-*

du-se și șerpuind cu argintul lor fluid, transparent și viu. P. L. 78/35 [V. 1 ; Pr. 1]. ◇ Loc. adv. **În depărtare** = într-un loc depărtat ; departe. *Memfis colo-n depărtare, cu zidirile-i antice, Mur pe mur, stîncă pe stîncă, o cetate de giganți.* O. I 43/14. *Vede ieșind dintr-o pădure-n depărtare cele șepte iepe.* P.L. 18/29 ; cf. O. I 43/22 [V. 2 ; Pr. 1]. (Expr.) **A se risipi în depărtare** = a dispărea. *Îl urmări cu ochii pînă ce chipul și. Petrea se risipi în depărtare.* P.L. 14/5 [Pr. 1]. ◒ (În context figurat) *Nu cău în depărtare Pericirea ta, iubite!* O. I 54/11 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Depărtări albastre** = imensitatea spațiului cosmic (v. și l u m e). *Poate de mult s-o stins în drum* [lumina stelei] *În depărtări albastre, iar raza ei abia acum l-uci vederii noastre.* O. I 234/6 [V. 1]. (Eliptic) *Stelele-n cer Ard depărtărilor, Pînă ce pier.* O. IV 378/3 [V. 1]. ◇ (Cu determinări atributive în genitiv) *Și fugea mereu, o stîncă de peatră îndrăcită, rupîndu-și cale prin păduri, brăzdînd pămîntul eu dîră lungă, pînă ce se făcu nevăzută în depărtarea nopții.* P.L. 7/11. *Un drum trecea ca o cordea prin o nemărginire de lanuri verzi, cari se pierdeau în depărtarea orizontului.* P.L. 7/21 [Pr. 2].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **depărtare** (O. I 43/22, 54/11 ; P.L. 14/5, 16/28, 78/35), **departare** (O. I 43/14), **depărtarea** (P. L. 7/11, 72/21) ; pl. n. ac. **depărtări** (O. I 234/6 ; O. IV 432/20), g. d. **depărtărilor** (O. IV 378/3). — **Variantă** : (Mold.) **departáre** (O. I 43/14) s. f.

DEPĂRTÁT, -Ă adj. Situat la mare distanță. *Din zare depărtată răsar-un stol de corbi.* O. I 128/3. *Numa-n zarea depărtată sună codrul de stejari.* O. I 146/4 [V. 2].

DEPLÍN adv. În întregime, cu totul. *El intră în casa lui, deplin conștiu despre îndelungatele lui vise.* P.L. 60/11 [Pr. 1]. ◇ (Precedat de prep. „pe") *Și ca să-ți fie pe deplin iubirea cunoscută, Cînd sărutîndu-le mă-nchin Tu iarăși mă sărută.* O. I 175/1. *Vedem o frunte albă de neleagă, albă, corect bolită, care colnește pe deplin cu fața într-adevăr pădeștă a tînărului meu.* P.L. 27/13. *Acea carte a lui Zoroastru... stă deschisă înaintea ta. Veacuri au stat s-o descifreze și n-au putut pe deplin.* P.L. 46/31 ; cf. O. I 56/10 ; P.L. 38/21, 41/7 [V. 2 ; Pr. 4].

DEPRÍNDERE s. f. Obișnuință, obicei. *Nu-nțeleg tu, din a ei căutătură, Că deprindere, grimasă este tîmbelui pe gură.* O. I 160/14 [V. 1].

DEPÚNE vb. III. T r a n z. și r e f l. A (se) așeza. ◒ (Construcții metaforice) **O lopată de țărînă peste toate se depune** = uitarea le acopere pe toate. *Poți zidi o lume-nțreagă, poți s-o sfarămi... orice-ai spune, Peste toate o lopată de țărînă se depune.* O. I 134/16 [V. 1]. **A depune ceva la poalele cuiva** v. p o a l ă [V. 1].

— Forme gramaticale : ind. prez. 3 sg. **se depune** (O. I 134/16) ; opt. p. 3 sg. **ar fi depus** (O. I 52/6).

DES, DEÁSĂ adj. I. (În sens material) 1. Cu părțile componente apropiate. *Chiar moartea cînd va stinge lampa vieții finite, Vi s-a părea un înger cu părul blond și des.* O. I 61/10. *La mijloc de codru des Toate păsările ies.* O. I 215/1. *Și deodată-n urmă-le văzură că se ridică o pădure neagră, deasă, mare.* P.L. 18/29 ; cf. O. I 11/7, 43/7, 80/7 [V. 5 ; Pr. 1].

2 (Despre fenomene meteorologice, umbră, întuneric) Compact, dens. *Într-o umbră neagră, deasă, ca un demon El veghează.* O. I 50/14. *Și dacă norii deși se duc De tese-n luciu luna, E ca aminte să-mi aduc De line-ntîlnirea una.* O. I 193/9. *Prin acel întuneric des și nepătrunș, Făt-Frumos vedea albind o umbră de argint.* P.L. 9/19. *O negură deasă cenușie și sclipitoare... apoi un cer de un etern și albastru întunerie... și Dan trecea repede prin străzile.* P.L. 60/5 [V. 2 ; Pr. 2].

II. (În sens temporal) 1. (Adverbial) a) În repetate rînduri, de multe ori. *Deasupra casei tale ies Și azi aceleași stele, Ce-au luminat atît de des Îndrăgostiții mele.* O. I 186/7. *La geamul tău ce străjuiește Privirii atît de des.* O. I 191/6 [V. 2] b) la mici intervale de timp ; frecvent. *La acele academii de științi a zilei Vineri Tot mai des se pertrăndează și din lunei în mai lunei.* O. I 140/12 [V. 1].

2. Grăbit, repede. *Simțea parcă-l le trage* [degetele] *la inimă lui, să le facă a simți dezele și nenumăratele-i bătăi...* P.L. 57/28 [Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **des** (O. I 61/10, 80/7, 215/1 ; P. L. 9/19), **deasă** (O. I 50/14 ; P. L. 18/29, 60/5), g. d. **dese** (O. I 11/7) ; pl. n. ac. **deși** (O. I 193/9), **dese** (O. I 43/7), **desele** (P.L. 57/28).

DESĂVÎRȘÍRE s. f. (În loc. adv.) **Cu desăvîrșire** = cu totul, pe deplin. *Voi deveni om de rînd, uitînd eu desăvîrșire trecutul meu.* P.L. 47/11. *Maistrul Ruben și-a ieșit cu desăvîrșire din minți...* P.L. 61/38 [Pr. 2].

DESĂVÎRȘÍT, -Ă adj. Deplin, complet, perfect. *Mai înfoarce pește foi și metamorfoza reciprocă va fi desăvîrșită.* P. L. 48/21 [Pr. 1].

DESCĂLECĂTÓR s. m. (Învechit) Întemeietor (de țară). *Rămîneți în umbră sfîntă, Basarabi și voi Mușatini, Descălecători de țară, dătători de legi și datini.* O. I 149/32 [V. 1].

DESCHEIÁ vb. I. T r a n z. A desface, a desprinde. *Acum era să-l pieptene colanul... ca-l deschete din șponci.* P. L. 84/17 [Pr. 1].

DESCHÍDE vb. III. I. T r a n z. A da la o parte, a împinge în lături ușă, ferestre, capace sau alte părți mobile care se află închise. *Deschizînd fereastra, să intre o lasă Între flori să doarmă și să-i stea în casă.* O. IV 365/25. — *Bine-ai venit, Făt-Frumos, zise ea, sărind de la fereastră și deschizînd porțile mărețului castel.* P.L. 11/39. *Deschise cutia. Deasupra era un desemn.* P.L. 71/28 ; cf. O. I 95/25 ; P.L. 36/1, 49/9, 59/17, 61/13, 73/19 [V. 2 ; Pr. 7]. ◒ (În context figurat) *În două părți înfrînul portalele-și deschide.* O. I 215/1 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A deschide poarta întîrii** = a introduce. *Căci în propria-ne lume ea* [luna] *deschide poarta-ntîrii Și ridică mîi de umbre după stînsul luminării.* O. I 136/9 [V. 1]. ◇ R e f l. p a s. *Regele an semn mai face, se deschide-o altă poartă.* O. I 165/9. *Veghea sub sticlitoarele-i ferestre... pînă ce se deschideau.* P.L. 46/4. *Ușa cabinetului se deschise...* P. L. 84/2 ; cf. P.L. 40/20, 44/19, 49/9, 60/31 [V. 1 ; Pr. 6]. ◒ (În context figurat) *Părea că pînire noauri s-a fost deschis o poartă.* O. I 69/1 [V. 1]. ◆ (Folosit și a b s o l u t) A da la o parte ușa unei clădiri spre a pătrunde înăuntru sau spre a permite intrarea cuiva. *Cine-a deschis piramida și-năuntru a intrat?* O. I 44/3. *Ajuns la poartă, trage clopoțelul, un frate îi deschide.* P.L. 73/10. *El nu sună și deschise.* P.L. 96/5 [V. 1 ; Pr. 2].

2. T r a n z. (Cu privire la gură) A îndepărta buzele una de alta. *Iar pe buze-i trece-un zîmbet înecat, fermecător, Care gur-abia-i deschide.* O.I 67/7 [V. 1].

3. T r a n z. (Cu privire la ochi) A ridica pleoapele, deschizînd ochii; p. e x t. a se trezi din somn. *Ea deschise ochii încă plini de visuri.* P.L. 10/8. *Ea își închise ochii și simțea că inima i se sparge în piept... apoi iar îi deschise.* P. L. 64/4. *A doua zi soarele era sus, cînd își deschise ochii..* P. L. 97/13; cf. **P.L.** 21/1. 54/26, 63/4, 85/26 [Pr. 7]. ◒ (Construcție metaforică) **A-și închide pleoapele spre a le deschide iar** v. p l e o a p ă [Pr. 1].

4. T r a n z. (Cu privire la scrisori) A dezlipi, a desface. *El primi o scrisoare cu sigil negru... o deschise, o ceti.* P.L. 30/32. *El îi dete o scrisoare mîzgălită în linii strîmbe. Acesta o deschise.* P.L. 96/20 [Pr. 2].

5. T r a n z. (Cu privire la cărți) A desface (la o anumită pagină). *El deschise o carte veche legată cu piele.* P.L. 35/5. *Deschise-o carte bisericească și pe-un colț de pagină zugrăvi papucul.* P.L. 74/13; cf. **P.L.** 45/4, 54/18 [Pr. 4]. ◇ (Complementul e pagina cărții) *Luă cartea lui Zoroastru, deschise unele file.* P.L. 50/23 [Pr. 1].

6. T r a n z. (Cu privire la drumuri; în expr.) **A deschide culeu** v. c a l e [V. 3]. **A deschide cuiva carieră** v. c a r i e r ă [V. 1]. (◒ (Construcție metaforică) **A deschide (cuiva) drum de glorie** = a se supune cuiva, contribuind la triumful său. *Astfel fără după fără drum de glorie-i deschid... Pîn-în Dunăre ajunge furtunosul Baiazid...* O.I 144/33 [V. 1].

7. T r a n z. și r e f l. F i g. A (se) înfățișa (vederii), a (se) arăta. *De cînd codrul, dragul codru, troienindu-și frunza toată Își deschide-a lui adîncuri, fața lunei să le bată. Tristă-i firea.* O.I 83/26. [Lacul] *oglindea în adîncu-i toată cununa de dumbrave ce-l încunjura și deschidea ochilor o lume întreagă în adînc.* P.L. 50/19. *Deodată o panoramă cerească se deschide ochilor ei...* P.L. 101/8 [V. 1; Pr. 2]. ◒ (Construcții metaforice) (R e f l.) **A i se deschide** (cuiva) **în minte** (ceva) = a i se revela. *I se deschide-n minte tot sensul din tablouri A vieții sclipitoare.* O.I 63/28 [V. 1]. (T r a n z.) **A deschide sufletul** = a lărgi perspectivele cunoașterii. *Aceasta este arta ce sufletu-ți deschide Naintea veciniciei.* O.I 60/33 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **deschide** (**O.I** 25/1, 60/33, 67/7, 83/26, 136/9; **P.L.** 73/10, 73/19), **se deschide** (**O.I** 63/28, 165/9), **e deschisă** (**O.I** 146/9), 3 pl. **deschid** (**O.I** 144/33), imp. 3 sg. **deschidea** (**P.L.** 50/19), **se deschidea** (**P. L.** 44/19), 3 pl. **se deschideau** (**P. L.** 46/4), p. s. 3 sg. **deschise** (**O. I** 98/25; **P. L.** 10/8, 21/1, 30/32, 35/5, 36/1. 45/4, 50/23, 54/18, 54/26, 61/13, 63/4, 64/4, 71/26, 74/13, 85/26, 96/5, 96/20, 97/13), **se deschise** (**P. L.** 40/20, 49/9, 60/31, 84/2, 101/8), 3 pl. **deschiseră** (**P. L.** 59/17), p. c. 2 sg. **ai deschis** (**O. I** 171/3, 172/23), 3 sg. **a deschis** (**O. I** 44/3), m. m. c. p. 3 sg. **s-a fost deschis** (**O. I** 69/1), viit. 3 pl. **a deschide** (**O. I** 137/26) imper. 2 sg. **deschide** (**P. L.** 49/9); inf. **a deschide** (**P. L.** 48/39); ger. **deschizînd** (**O. IV** 365/25; **P. L.** 11/39).

DESCHÍS, -Ă adj. I. (Despre uși, ferestre etc.) Dat la o parte. *Și pe două părți deschise Se azvîrl doi leoparzi.* O.I 165/20. *I'ța mare deschisă în balconul catului de sus se clătina.* P.L. 29/11. *Dintr-o fereastră deschisă din catul de sus, el auzi prin aerul nopții tremurînd notele dulci ale unui clavir.* P.L. 36/18; cf. **O.IV** 366/7; **P.L.** 11/36, 29/17, 36/21, 37/6, 39/34, 62/21 [V. 2; Pr. 8]. ✦ Cu ușile nelnchise, permițînd accesul. *Dintr-o crîșmă deschisă s-auzea o vioară schingiuită.* **P. L.** 26/28 [Pr. 1]. ◒ (Metaforic) *Am urmat pămîntul ista, vremea mea, viața, poporul, Cu gîndurile-mi rebele contra cerului deschis.* O.I 53/18. — *Cum? Cînd lumea mi-e deschisă, a privi gîndești că pot Ca înîreg Atiotmanul să se-mpiedice de-un ciot?* O.I 146/21 [V. 2]. ✦ Expr. (Despre o locuință) **A sta deschis cuiva** = a sta la dispoziția cuiva. *Vrei o casă? a mea îți stă deschisă.* P.L. 76/35 [Pr. 1]. ✦ Căscat. ◒ (În context figurat) *Văd vise-nfrupate gonind după vise Pîn dau în morminte ce-așteaptă deschise.* **O.I** 40/6 [V. 1].

2. (Despre gură) Cu buzele desfăcute. *Îmi întindeai o gură deschisă pentru sfadă.* O.I 92/4; cf. **O.I** 95/29 [V. 2]. ✦ (Despre buze) Îndepărtate una de alta. *Mute rămas-au buzele-i abia deschise, Mută inima în pieptu-i.* O.I 52/9 [V. 1].

3. (Despre gene) Care nu acoperă ochii, ridicat. *Cînd ea-l văzu întins pe pat, genele încă deschise peste ochii sticloși, gura plină de spume, ea se răzimă de bolta unei ferești.* P. L. 99/20 [Pr. 1].

4. (Despre cărți) Desfăcut la o anumită pagină. *Umbra lui începu iar a prinde conturele unei icoane în oloi cu fruntea naltă, palidă, pleșuvă... cu privirea fixă și profundă, pe care și-o fințl lung asupra cărții deschise înaintea lui Dan.* P. L. 46/16. *Acea carte a lui Zoroastru, care cuprinde toate tainele științei lui, stă deschisă înaintea ta.* P.L. 46/33 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **deschisă** (**O.I** 92/4, 95/29, 146/21; **O.IV** 366/7; **P. L.** 11/36, 26/28, 29/11, 36/18, 36/21, 37/6, 46/33, 76/35), g. d. **deschis** (**O. I** 53/18), **deschise** (**P. L.** 46/16); pl. n. ac. **deschise** (**O.I** 40/6, 52/9, 165/20; **P. L.** 29/17, 39/34, 62/21, 99/20).

DESCIFRÁ vb. I. T r a n z. **1.** A citi (și a căuta să înțeleagă) un text dificil. *Cu capul în mîini, Dionis descifra textul obscur.* P.L. 35/38 [Pr. 1].

2. F i g. A înțelege, a deslușl ceva obscur. *Ce e cugetarea sacră? Combinare măiestrită unor lucruri nexistente; carte tristă și-nțeleaptă, Ce mai mult o încifrează cel ce vrea a descifra.* O.I 36/12 [V. 1]. ◒ (În context figurat) *Palid stinge-Alexandrescu stinla candel-a speranei. Descifrînd eternitatea din ruina unui an.* O.I 32/6. [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. imp. 3 sg. **deseifra** (**P. L.** 35/38); inf. **a descifra** (**O.I** 36/12); ger. **deselfrînd** (**O.I** 36/12).

DESCÎNTÁ vb. I. T r a n z. A fermeca, a vrăji. ◒ (În context figurat) *Numai îngă stnu-ți genîile rele, Care îmi descîntă firul vieții mele, Parcă dormita.* O.I 9/14 [V.1].

***DESCÍNTEC** s. n. v. **diseintec**.

DESCLEȘTÁ vb. I. T r a n z. și r e f l. (Și în forma *discleșta*) A (se) desface din încleștare, a (se) întredesface. *A ei gură-i descleștată de-a suflării sale foc.* O.I 79/14. *Stai cu buze disclestate de un tremur dureros.* O.I 82/30. *Buzele ei se discleștară c-o dulce expresie de durere și de amor.* P.L. 85/22; cf. **P.L.** 85/8 [V. 2; Pr. 2].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **e deseleștată** (**O. I** 79/14), p. s. 3 sg. **deseleștă** (**P. L.** 85/8), 3 pl. **se diseleștară** (**P. L.** 85/22); part. **diseleștate** (**O. I** 82/30). — Variantă: (regional) **diseleștă** (**O.I** 82/30; **P. L.** 85/8, 112/30) vb. I.

DESCOÁSE vb. III. T r a n z. F i g. A da pe față, a descoperi. *Atunci el cu o privire nălucirea i-ar descoasă Cum că ea-frumoasa fată — a ghicit că e frumoasă.* O.I 80/5 [V. 1]. ✦ A afla ceea ce gîndește sau simte cineva. *Sunt oameni pe cari spirite de observație și femeile ti descoasă dintr-o singură apucătură.* P.L. 91/8 [Pr. 1].

— Forme gramaticale : ind. prez. 3 pl. **descoasă** (**P.L.** 91/8) ; opt. prez. 3 sg. **ar descoasă** (**O.I** 80/5).

DESCOPERÍ vb. IV. T r a n z. **1.** A dezvălui ceva ochilor, dînd la o parte ceea ce îl ferește de priviri. *Să fiu sclavul papucului tău, să tremur, cînd îți vei descoperi sînul...?* P. L. 87/13 [Pr. 1]. ✦ R e f l. A se da în lături, a se trage la o parte ; a se risipi. *Ochii lui orbiți de plîngeri Ea-i să-rulă. — De pe dinșii negurile se descopăr...* O.I 53/12 [V. 1]. ✦ F i g. A da pe față, a dezvălui, a revela. *Păcat că științța necromanției și acea a astrologiei s-au perdut — cine știe cîte mistere ne-ar fi descoperit în această privință.* P.L.25/30 [Pr. 1].

2. A găsi un lucru căutat, necunoscut sau ascuns. *El joacă rolul unei fete naive, pe care amantul ar fi descoperit-o.* P. L. 79/28. *Dar, întrucît îl servea inteligența, el cerca a descoperi, dacă nu cumva șireala copilă ar avè vreun amor.* P. L. 91/22 ; cf. **P.L.** 84/38[Pr. 3].

— Forme gramaticale : ind. prez. 3 pl. **se deseopăr** (**O. I** 53/12), imp. 3 sg. **era descoperită** (**P. L.** 84/38), viit. 2 sg. **vei descoperi** (**P. L.** 87/13) ; opt. p. 3 pl. **ar fi descoperit** (**P. L.** 25/30, 79/28) ; inf. **a descoperi** (**P. L.** 91/22).

DESCOPERÍRE s. f. Acțiunea de a descoperi. *Călugărul Dan e unul din școlarii Academiei, iar cu deosebire al maistrului Ruben, care-i împărtășește toate îndoielele,dar și toate descoperirile lui lănuite.* P.L. 41/3 [Pr. 1].

DESCRESCÎND, -Ă adj. Care descrește, se potolește. *Astfel mîna-ți tremurîndă Bate-un cîntec mort și viu, Ca furtuna descrescîndă Care muge a pustiu.* O.I 18/23 [V. 1].

DESCRÍE vb. III. T r a n z. A prezenta, a înfățișa. *Tu ai o judecată rece și vei știi să-mi descrii toată natura vizionară și înșelătoare a lucrurilor lumești.* P.L. 47/33. *Eu singur nu știu cum să-ți descriu simțirea ciudată care-mi răcește inima.* P. L. 89/15. *Nu-ți pot descrie expresia de nevinovăție, candoare și amor din fața ei...* P.L. 90/31 [Pr. 3].

— Forme gramaticale : conj. prez. 1 sg. **să deseriu** (**P. L.** 89/15), 2 sg. **să deserii** (**P. L.** 47/33) ; inf. **deserie** (**P. L.** 90/31).

***DESCÚLȚ** adv. v. **discuiț**.

DESCULȚÁ vb. I. R e f l. (Regional) A se descălța. *El se descultă și sărind de pe o piatră pe alta, cercetă stîncosul său imperiu.* P. L. 97/24 [Pr. 1].

DESCURAGIÁRE s. f. Deprimare, demoralizare. *După orele care-n amor se numesc păstorești, rămîne în om o profundă descuragiare și tristeță.* P.L. 80/8]Pr. 1[.

***DESCURAJÁRE** s. f. v. **descuragiare**.

DESÊMN s. n. Reprezentare grafică a unui obiect. *Deschise cutia. Deasupra era un desemn.* P. L. 71/26 [Pr. 1].

DESEMNÁ vb. I. T r a n z. A face un desen. *Luă creionul și desemnă pe părete o portocală.* P. L. 74/11 [Pr. 1]. ◒(Construcție metaforică ; glumeț) **A desemna cai verzi pe pereți** = a face schițe la întîmplare, în orice loc (chiar și pe pereți). *Eu nu lucrez nimica ; mă joc desemnînd cai verzi pe pereți.* P. L. 74/25 [Pr. 1].

— Forme gramaticale : ind. p. s. 3 sg. **desemnă** (**P. L.** 74/11) ; ger. **desemnînd** (**P. L.** 74/25).

***DESÉN** s. n. v. **desemn**.

***DESENÁ** vb. I v. **desemna**.

DESFÁCE vb. III. I. R e f l. A se descompune. ◒(Construcție metaforică) **A se desface în fășii** v. f ă ș i e [V. 1]. ✦ A se desfășura, a se răsfira. ◒ (Construcție metaforică ; despre cer) **Desfăcut în foc și aur** = inundat de lumina orbitoare a soarelui tropical (v. și f o c, l u m i n ă, p l i n, s o a r e). *Nîlul mișcă valuri blonde pe cîmpii cuprinși de maur, Peste el cerul d-Egipet desfăcut în foc și aur.* O.I 43/2 [V. 1].

2. T r a n z. și r e f l. A (se) desprinde din locul unde e fixat. *Cu greu a lui picioare din piatră le desface.* O.I 93/23. *Iar din umbra de la maluri se desface-acum la larg Luntrea cu-ale ei vintrele spînzurate de catarg.* O.I 154/19. *El îi desfăcu cu o dulce silă scrisoarea cea mototolită din mîni...* P. L. 58/35 [V. 2 ; Pr. 1]. ◒ R e f l. (Metaforic) A apărea, a se ivi (v. și f u l g e r a, s p u m e g a). *Atunci le chem ; chemarea-mi ascultă-vei ? Din neguri reci plutind te vei desface ?* O.I 120/18 [V. 1]. ✦ R e f l. A se degaja, a se elibera (dintr-o îmbrățișare). *Te desfaci c-o dulce silă, Mai nu vrei și mai te lași.* O.I 210/1. *Desfăcîndu-se din îmbrățișările ei. se avîntă pe șeaua calului și plecă în lume.* P.L. 11/17 ; cf. P. L. 8/20 [V. 1 ; Pr. 2]. ✦ R e f l. A se detașa, a se contura ; a se desluși. *Și blînde, triste glasuri din vuiet se desfac.* O.I 96/1. *Umbra celor nefăcute nu-ncepuse a se desface.* O.I 132/21 [V. 2].

3. T r a n z. A despături, a desfășura (pentru a arăta). *Desface ducesei, c-o galantă grabă, În cusut în lacrimi de o mînă slabă : Pînze moi.* O.IV 365/9 [V. 1]. ✦ A despleti. *Mi-oi desface de-aur părul să-ți astup cu dînsul gura.* O.I 55/7 [V. 1].

4. T r a n z. A prezenta spre vînzare, a vinde. ◒ (Metaforic) A transforma într-o sursă de venituri. *Acea lainică simțire care doarme-n a ta harfă, În cuplete de teatru s-o desfaci ca pe o marfă.* O.I 137/10 [V. 1].

— Forme gramaticale : ind. prez. 2 sg. **te desfaci** (**O. I** 210/1). 3 sg. **desface** (**O.I** 93/23 ; **O.IV** 365/9), **se desface** (**O.I** 132/27, 154/19), 3 pl. **se desfac** (O.I 96/1), p. s. 3 sg., **desfăcu** (**P.L.** 58/35), viit. 1 sg. **oi desface** (**O.I** 55/7), 2 sg. **te vei desfaee** (**O.I** 120/18) ; conj. prez. 2 sg. **să desfaci** (**O.I** 137/10) ; inf. **a se desfaee** (**O.I** 132/21) ; ger. **desfăcîndu-se** (**P. L.** 8/20, 11/17) ; part. **desfăcut** (**O.I** 43/2).

DESFĂȘURÁ vb. I. **1.** T r a n z. și r e f l. A (se) întinde în toată lungimea. *Iese-n noapte... ș-a lui umbră lung-întins se desfășoară Pe-ale Nilului lungi valuri.* O.I 44/10 [V. 1]. ✦ R e f l. A se mări, a crește. *Mărgeaua cădea luminoasă prin întuneric și se desfășura din ce în ce. Din ce în ce mai mare, mai mare — se lumina.* P.L. 54/20 [Pr. 1].

2. T r a n z. A face să se perinde. *Cile-o femeie cu fața înfundată în capșon își desfășura trecătoarele umbre prin spațiul neguros.* P.L. 26/26 [Pr. 1]. ✦ R e f l. A apărea

a se ivi. *Din negru giulgi se desfăşor Marmoreele braţă.* O.I 172/1 [V. 1].

3. R e fl. A merge înainte, a evolua. *Istoria umană în veci se desfăşoară.* O.I 62/4 [V. 1]. ✦ T r a n z. A face să continue, a duce înainte. *Ah! Sunt pintre voi de-aceia, care nu cred tabla legii, Firea mai presus de fire, mintea mai presus de minte, Ce destinul moldnimei il desfăşură nainte!* O.I 48/27 [V. 1].

— Forme gramaticale : ind. prez. 3 sg. **desfăşură** (**O.I** 48/27), 3 **pl. se desfăşoară** (**O.I** 44/10, 62/4), **se desfăşor** (**O. I** 172/1), imp. 3 sg. **desfăşura** (**P. L.** 26/26), **se desfăşura** (**P. L.** 51/20).

DESFRÎNÁRE s. f. Destrăbălare. ◒ (Glumeţ) *Un păhar de vin, un joc de cărţi, o lulea de tutun... astea erau în faptă şi întotdeauna toate renumitele lor desfrînări.* P.L. 75/18 [Pr. 1].

DESFRÎNÁT, -Á. Destrăbălat. *Şi se poate că spre răul unei ginţi efeminate, Regilor păţaţi de crime, preofimei desfrînate. Magul, paza războinării, a celit semnul întors.* O.I 15/2. *Ştii că tatăl tău te-ar vinde, dacă i s-ar plăti preţul ce-l cere, căci, e sărac, desfrînat, jucător...* P.L. 76/32 [V.1 ; Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **desfrînat** (**P. L.** 76/32), g. d. **desfrînate** (**O.I** 45/2).

DESFRÎU s. n. Destrăbălare, corupţie. ◒ (În context figurat) *Patriofii! Virtuoşii, ctitori de aşezăminte, Unde spumegă desfriul în mişcări şi în cuvinte.* O.I 150/24 [V. 1].

DESÍGUR adv. Cu siguranţă, negreşit. *Ei vor aplauda desigur biografia sublire Care s-o-ncerca s-arate că n-ai fost vrun lucru mare.* O.I 134/26. *Dacă port cu uşurinţă şi cu zîmbet a lor ură, Laudele lor desigur m-ar mîhni peste măsură.* O.I 141/18. *Acuma asemenea aveam cîteva vechituri de astea şi venisem să i le arăt, el mi le-ar fi cumpărat desigur.* P. L. 61/32 ; cf. **P.L.** 78/20 [V. 2 ; Pr. 2].

DESPÁRŢÍ vb. IV. T r a n z. şi r e fl. A (se) separa. *Pătrunde trist cu raze reci Din lumea ce-l desparte...* **O.I** 175/26. *Se înţelege că atunci trebuie să ne despărţim pentru totdeauna.* P.L. 42/30 *Nu erau să se despartă pentru totdeauna?* **P.L.** 43/18 ; cf. **O.I** 51/29 [V. 2 ; Pr. 2]. ◒ T r a n z. (În context figurat) *Două suflete de flori Le desparte-a nopţii mire Cu fantastica-i şoptire.* O.I 14/3 [V. 1]. ✦ T r a n z. A scinda. *Dar oare-s doctori aceşti doi? . . . Îmi pare că samănă cu Satana amîndoi . . . Ori e un om, despărţit în două arătări bătrîne.* P.L. 62/3 [Pr. 1].

— Forme gramaticale : ind. prez. 3 sg. **desparte** (**O.I** 11/3, 175/26) ; conj. prez. 1 pl. **să ne despărţim** (**P.L.** 42/30), 3 pl. **să se despartă** (**P. L.** 43/18) ; part. **despărţit** (**P.L.** 62/3), **despărţiţi** (**O.I** 51/29).

DESPĂRŢÍRE s. f. Separare. *Despărţire.* O.I 127 [V. 1]. ✦ Scindare. *Această despărţire a individualităţii lui se făcu izvorul unei cugetări ciudate.* P.L. 45/17. *Dan văzu clar despărţirea fiinţei lui într-o parte eternă şi una trecătoare.* P.L. 46/37 [Pr. 2].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **despărţire** (**O. I** 127 ; **P. L.** 45/17), **despărţirea** (**P. L.** 46/37).

DESPERÁ vb. I. I n t r a n z. A deznădăjdui. *Aşa virtuoşii murind nu desper Speranţa-a lor frunte-nsenină.* O.I 12/11. *Am auzit că eşti urîtor de femei, singuratic şi am desperat iubindu-te...* P.L. 88/23 [V. 1 ; Pr. 1].

— Forme gramaticale : ind. prez. 3 pl. **desper** (**O. I** 12/11), p. c. 1 sg. **am desperat** (**P. L.** 88/23).

DESPERÁRE s. f. Deznădejde. *Murindului speranţa turbărei răzbunarea, Profetului blestemul, credinţei Dumnezeu, La sinucid o umbră ce-i sperie desperarea, Nimic nimica eu.* O.I 20/19. *Scînteie desperarea în ochii-i crunţi de singe.* O.I 88/12. *Moartea-i un moment, desperarea e timpă.* P.L. 56/17 ; cf. P.L. 56/11, 56/12, 56/13 [V. 2 ; Pr. 4]. ◒ (În context figurat) *Închipuieşte-ţi că dintr-un om cu simţire, dintr-o fiinţă aievea n-a rămînă decît o lungă, întrupată desperare.* P.L. 56/3. [Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **desperare** (**P. L.** 56/3, 56/11, 56/12), **desperarea** (**O.I** 20/19, 88/12 ; **P.L.** 56/13, 56/17).

DESPERÁT, -Á adj. Deznădăjduit. *Desperat, era să ieie lumea în cap.* P.L. 17/2 [Pr. 1]. ✦ Care exprimă deznădejde. *E ură şi turbare În ochii lor cei negri, adînci şi deşeraţi.* O.I 62/30. *Pictorul ieşi zîmbind cu răutate, dar cu deosebire înţelese din mutrele ce le îdia Cezara... contrazicătoare, turburi, desperate...* P.L. 77/11 [V. 1 ; Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **desperat** (**P. L.** 17/2) ; pl. n. ac. **deşeraţi** (**O.I** 62/30), **desperate** (**P. L.** 77/11).

DESPICÁ vb. I. 1. T r a n z. şi r e fl. A (se) crăpa. ◒ (În contexte figurate) *Vinul curgea din bulii sparte şi chiotele despicau bolta cerului...* P.L. 4/18. *Puse să-i facă un buzdugan de fer, îl aruncă în sus de despică bolta cerului.* P.L. 4/24 [Pr. 2]. ◒ (Metaforic) *Bolţile se rupeau, jumalţul lor albastru se despica.* P.L. 54/3 [Pr. 1].

2. T r a n z. A străbate. *Nourii curg, raze-a lor şiruri despică.* O.I 231/9. *Stanuri negre şi trunchiele despicau pe ici pe colo negurile.* P.L. 49/5 [V. 1 ; Pr. 1].

— Forme gramaticale : ind. prez. 3 pl. **despică** (**O.I** 231/9), imp. 3 sg. **se despica** (**P.L.** 54/3), 3 pl. **despiceau** (**P. L.** 4/18, 49/5), p. s. 3 sg. **despică** (**P.L.** 4/24).

DESPLETÍ vb. IV. T r a n z. A desface părul din împletitură. — *Unde mi-i crăiasa, oare? Părul moale despletindu-şi, Faţa-n apa mea privindu-şi, Să m-atingă visătoare Cu piciorul?* O.I 122/9. *De-aş putè... să-i desmerd mîinile, ori să-i despletese părul, ori să-i sărut umerii!* P.L. 58/6. *Îşi despletise părul pe umerii rotunzi şi pe sînii crescuţi în sete de amor.* P.L. 100/36 [V. 1 ; Pr. 2].

— Forme gramaticale : ind. m. m. c. p. 3 sg. **despletise** (**P. L.** 100/36) ; conj. prez. 1 sg. **să despletesc** (**P. L.** 58/6) ; ger. **despletindu-** (**O. I** 122/9).

DESPLETÍT, -Ă adj. (Despre păr) Desfăcut din împletitură sau nelmpletit. *Prin acel întuneric... nepătruns, Făt-Frumos vedea albind o umbră de argint cu păr de aur, despletit, rătăcind, cu mînile ridicate şi palidă.* P.L. 9/20. *Cine-o vedea cu părul ei galben şi lung, despletit... ar fi gîndit că-i o înmărmurită zînă a undelor.* P.L. 22/26 ; cf. **P. L.** 9/37 [Pr. 3]. ✦ Cu părul desfăcut din împletitură, răvăşit. ◒ (Element de personificare) *Virtuţea despletită şi patria-ne zeie Nu pot ca să aprinză o singură scînteie În sufletu-ngheţat.* O.I 25/7 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **despletit** (**P. L.** 9/20, 9/37, 22/26), **despletită** (**O.I** 25/7).

DÉSPRE prep. **1.** (Introduce un complement indirect) Cu privire la... , în legătură cu... *Rîul sfînt ne povestește cu-ale undelor lui gure De-a izvorului său taină, despre vremi apuse, sure.* O.I 44/20. *Ce adînc e cuvîntul acesta! gîndi el în sine despre dascălul Ruben.* P.L. 38/31. *Despre ieronim nu mai auzise nimica.* P.L. 100/4 ; cf. **O.I** 79/29 ; **P.L.** 37/19, 43/7, 68/1, 68/32, 68/32, 68/33 [V. 2 ; Pr. 8].

2. (Introduce un complement de relație) În ceea ce privește. *Despre partea închinării însă, Doamne, să ne ierți.* O.I 146/15. *Se zice că unui om incredințat despre ființa lui Dumnezeu nici nu-i poate veni în minte cugetul ascuns în această ciudată numărătoare.* P.L. 43/4. *El intră în casa lui deplin conștiu despre îndelungatele lui vise.* P.L. 60/11 [V. 1 ; Pr. 2]. ✦ (Introduce un atribut) Privitor la, de. *Titlul era scris și latinește : „Architecturae cosmicae sive astronomiae geocentricae compendium" — „Învățătură despre a lumei orînduială dumnezeiască"...* P.L. 35/16 [Pr. 1].

3. (Introduce un complement circumstanțial de loc) Dinspre, de către. *Din niște colți de stînci despre apus se ridica o mănăstire veche încunjurată cu muri.* P.L. 72/7 [Pr. 1].

DESPRÉȚ s. n. v. **dispreț**.

DESPREȚUÍ v. IV v. **disprețui**.

DESPRIMĂVĂRÁ vb. I. Refl. A lua înfățișare de primăvară. *S-a desprimăvărat pădurea, E-o nouă viață-n orice zvon.* O.I 228/13 [V. 1].

DESPRÍNDE vb. III. Tranz. și refl. A (se) detașa, a (se) desface, a (se) depărta din locul unde a fost fixat sau s-a aflat. *Ici și colo a ei haină s-a desprins din sponci s-arată Trupul alb în goliciunea-i, curăția ei de fată.* O.I 79/5. *Părul tău îți se desprinde și frumos îți se mai șede.* O.I 209/13. *Visă în vis că Maica Domnului desprinsese din cer două vinete stele ale dimineții.* P.L. 23/11. cf. **O.I** 75/7, 84/37, 142/16 ; **P. L.** 47/1, 49/34, 62/7, 97/7 [V. 5 ; Pr. 5].

— Forme gramaticale : ind. prez. 3 sg. **desprinde** (**O.I** 84/37 ; **P.L.** 62/7), **se desprinde** (**O.I** 142/16, 209/13), p. s. 3 sg. **desprinse** (**P. L.** 97/7). **se desprinse** (**P. L.** 47/1, 49/34), p. c. 3 sg. **s-a desprins** (**O.I** 79/5), m. m. c. p. 3 sg. **desprinsese** (**P. L.** 23/11) ; conj. prez. 1 sg. **să desprind** (**O. I** 75/7).

DESPRÍNS s. n. Desfacere, detașare. — *Bravo! maistre Ruben, strigă el, dracii tăi sunt meșteri în desprinsul umbrelor din părete.* P.L. 62/10 [Pr. 1].

***DESTĂINÁ** vb. IV. v. **distăina**.

DESTÍN s. n. Soartă. *Dar așa ni e destinul, Vitreg prea adeseori. Unui lumea-i acordează, Iar pe altul îl botează Cu-a lui rouă de plînsori.* O.I 14/11 [V. 1]. ◒ (Glumeț) *Ah! sunt pintre voi de-aceia, care nu cred tabla legii, Firea mai presus de fire, mintea mai presus de minte, Ce destinul motănimei îl desfășură nainte!* O.I 48/27 [V. 1]. ◒ (În contexte figurate) **Mureșan]** *cheamă piatra să învie ca și milicul poet, Smulge munților durerea, brazilor destinul spune.* O.I 32/16. *Cezarul trece palid, în gînduri adîncil... Și mîna-i care poartă destinele lumești, Cea grupă zdrențuită în cale-i o salută.* O.I 61/28 [V. 2].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **destinul** (**O.I** 14/11, 32/16, 48/27) ; pl. n. ac. **destinele** (**O.I** 61/28).

***DESTÍNDE** vb. III v. **distinde**.

***DESTRĂMÁ** vb. I v. **distrăma**.

DESTÚL[1] adv. **1.** (Adeseori urmat de un adjectiv introdus prin prep. „de") Îndeajuns, suficient. *Cînd era destul de mare, puse să-i facă un buzdugan de fier.* P. L. 4/23. *Văzuse zimbetul lui și văzuse destul pentru a nu spera nimic.* P. L. 88/30. *Mă-ntreabă numai, precum un dascăl pe eleva lui, amicabil, însă destul de rece.* P. L. 88/35 [Pr. 3]. ◇ (Întrebuințat ca adverb predicativ ; urmat de o propoziție subiectivă introdusă prin „că") *— Ce-mi pasă a cui ești? zise el, destul că te iubesc.* P. L. 8/14. *Dovezi erau asemănarea cu portretul și multe alte împrejurări, care nu ne interesează . . . Destul că soarta lui materială din momentul acesta era schimbată.* P. L. 59/31 [Pr. 2]. (Cu elizIunea conjuncției „că") *Apoi nu mai gîndi nimic, sau Dumnezeu știe ce — destul, după ce tăcu mult fără s-asculte, zise cam întîns.* P. L. 68/17 [Pr. 1].

2. Prea mult, mai mult decît trebuie. *O! aduceți pădurul, destul voi așteptarăți.* O. I 61/1. *Am venit să ne luptăm greu, că destul ai vîclenit asupra tatălui meu.* P. L. 6 11 [V. 1 ; Pr. 1].

DESTÚL[2], **-Ă** adj. Care se află în cantitate suficientă, suficient. *Poeții lor nu găseau în univers destule metafore și comparațiuni pentru apoteoza eroilor.* P. L. 50/40. *Nu e destulă mizeria în care am trăit.* P. L. 55/9. *Lui îi erau toate mijloacele binevenite, deși nu dispunea de multe, căci nu avea destul spiriI pentru aceasta.* P. L. 91/20 ; cf. P. L. 75/33 [Pr. 4].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **destul** (**P. L.** 75/33, 91/20), **destulă** (**P. L.** 55/9) ; pl. n. ac. **destule** (**P. L.** 50/40).

DESZÍCE vb. III. Tranz. A infirma, a contrazice. *Ce-un secol ne zice, ceilalți o deszic.* O. I 40/3 [V. 1].

DEȘÉRT[1] s. n. Pustiu. *Toal-a apei, a pustiei și a noptii măreție Se unesc să-mbrace mîndru veche-acea împărăție. Să învie în deșerturi șir de visuri ce le mînt.* O. I 44/18. *Prin deșert străbat sălbatec mari familii beduine.* O. I 45/11 [V. 2]. ◒ (Personificare) *În Nil numai deșertul nisipișul și-l adapă.* O. I 45/8 [V. 1]. ✦ Loc. adv. **În deșert** = zadarnic. *Că te-am zărit e a mea vină Și vecinic n-o să mi-o mai iert, Spăsi-voi visul de lumină Tînzîndu-mi dreapta în deșert.* O. I 118/8 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **deșert** (**O. I** 45/11, 118/8), **deșertul** (**O. I** 45/8) ; pl. n. ac. **deșerturi** (**O. I** 44/18).

DEȘÉRT[2], **-ÁRTĂ** adj. **1.** Gol. *Știi că, în puterea unei legi, nu este spațiu deșert.* P. L. 41/37 [Pr. 1].

2. Nelocuit, nepopulat. *Glasuri rălăcite trec prin geamuri sparte Și din uși închise, din ziduri deșarte.* O.IV 301/12 [V. 1]. ◒ (Metaforic) *Este ea. Deșarta casă Dinlr-odată-mi pare plină.* O. I 106/9 [V. 1].

3. Neproductiv, sterp. ◒ (Construcție metaforică) **Flori deșerte** v. floare [V. 1].

4. Fig. Amăgitor, ireal, van. *Ei numai doar durează-n vînt Deșerte idealuri.* O. I 177/26. *Tu așază-le departe, Regăsindu-te pe line, Cînd cu zgomote deșarte Vreme trece, vreme vine.* O. I 194/15. *O speranță de-o dureroasă dulceață, deșartă, dar singură, îi ameța sufletul lui.* P. L. 57/11.

Avea milă de ea, deși nu voia să-i inspire speranțe deșerte. P. L. 89/5 ; cf. **O. I** 127/19 [V. 3 ; Pr. 2]. ◒ (Construcție metaforică) **Fiul cerului albastru și al iluziei deșerte** v. f i u [V. 1].

5. F i g. Lipsit de rezultat, inutil. *Ați luptat luptă deșartă, ați vinat fiintă nebună.* O. I 36/2. *Orice încercare de-a o răpi a fost deșartă.* P. L. 11/4 [V. 1 ; Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **deșert (P. L.** 41/37), **deșartă (O. I** 36/2 ; **P. L.** 11/4, 57/11), **deșarta (O. I** 106/9), g. d. **deșerte (O. I** 236/20) ; pl. n. ac. **deșerți (O. I** 127/19), **deșurte (O. I** 194/15 ; **O.IV** 364/12), **deșerte, (O. I** 177/26, 227/5 ; **P. L.** 89/5).

DEȘERTĂCIUNE s. f. Vanitate. ◒ (Construcție metaforică) **A se dezbrăca de haina deșertăciunii** v. h a i n ă [Pr. 1].

DEȘI conjuncție (Introduce o propoziție concesivă) Cu toate că. *Fiarbă vinu-n cupe, spumeze pocalul, Dacă fii-ți mindri aste le nutresc; Căci rămîne stînca, deși moare valul. Dulce Românie, asta fi-o doresc.* O. I 15/7. *Deși nu e decît femeie, E totuși altfel, „nu știu cum".* O. I 208/7. *Nu sunt aceiași actorii, deși piesele sunt aiteie?* P. L. 65/10. *Îmi ești scumpă, deși nu te iubesc în felul în care aș dori eu însămi.* P. L. 89/8 ; cf. **O.** I 23/7, 35/15, 125/19, 130/19, 132/15, 173/3 ; **O. IV** 361/6 ; **P. L.** 6/9, 42/5, 59/15, 80/19, 86/24, 89/4, 91/91, 91/24, 91/30 [V. 9 ; Pr. 11]. ◇ (În construcții eliptice, introduce un complement circumstanțial concesiv) *Cîteodat' — deși arare — se-ntîlnesc, și ochii lor Se privesc, par a se soarbe în dorința lor aprinsă.* O. I 51/31. *Ea răsuflă adînc, deși încet.* P. L. 84/12. *Aplecîndu-și gura la urechea ei, îi șopti lin — deși cu glasul plin de înfocare.* P. L. 93/22 [V. 1 ; Pr. 2].

DEȘIRĂT, -Ă adj. F i g. (Despre gînduri) Fără șir, incoerent. *Părea că ea-i răspunde în cugetări deșirate...* P. L. 45/14 [Pr. 1].

DEȘTÉPT, -EĂPTĂ adj. 1. Treaz. *Și de-atunci în orice noapte Plîng pe patul meu deștepi ...* O. I 236/16. *Și ochii îăi ... privesc atît de adînc ... în noaptea sufletului meu, cît le visez, veghind, și de dorm, în imaginea luminei lor, sunt deștept.* P. L. 55/36 [V. 1 ; Pr. 1].

2. Care exprimă inteligență. *Zîmbirea lui deșteaptă, adîncă și tăcută ... Cea grupă zdrențuită în cale-i o salută.* O. I 61/26 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **deștept (O. I** 236/16 ; **P. L.** 55/36), **deșteaptă (O. I** 61/26).

DEȘTEPTĂ vb. I. 1. R e f l. A se trezi din somn. *Se cutremură sultanul ... se deșteaptă ... și pe cer Vede luna ce plutește peste plaiul Eschișer.* O. I 144/19. *O, marmură, aibi milă să nu mă mai deștepți!* O. IV 433/6. *Eata se uită mult în ochii tatălui său, ca un om care se deșteaptă dintr-un vis.* P. L. 15/16 [V. 2 ; Pr. 1]. ◒ (În context figurat) *La pămînt dormea fiintndu-și căpătîi mina cea dreaptă; Dară ochiu-nchis afară, înlăuntru se deștepta.* O. I 142/4 [V. 1].

2. R e f l. F i g. A se trezi dintr-o stare de visare. *Cînd se deșteptă din reveria sa, fereastra de sus a palatului era deschisă.* P. L. 37/5 [Pr. 1].

3. T r a n z. A face să se ivească ; a da naștere, a produce. *El* [Alecsandri] *deșteaptă-n sînul nostru dorul fărei cei străbune.* O. I 35/4 [V. 1].

— Forme gramaticale : ind. prez. 3 **sg. deșteaptă (O. I** 35/4), **se deșteaptă (O. I** 142/4, 144/19 ; **P. L.** 15/16), p. s. 3 **sg. se deșteptă (P. L.** 37/5) ; conj. prez. 1 **sg. să mă deștept (O. IV** 433/6).

DEȘTEPTÁRE s. f. F i g. Renaștere națională și culturală. *Geniul mare al deșteptării lale Păși, se dusecaumа pe-a nemuririi cale Și-n urmă-i ne-a lăsat!* O. I 1/8. *Și bogat în sărăcia-i ea un astru el* [Mureșan] *apune, Preot deșteptării noastre, semnelor vremei profet.* O. I 32/18 [V. 2].

— Forme gramaticale : sg. g. d. **deșteptării (O. I** 1/8), **deșteptărei (O. I** 32/18).

DEȘTEPTÁT, -Ă adj. Trezit din somn. *A doua zi, deșteptată, ea vedea ...* P. L. 23/13 [Pr. 1].

* **DEȘTÉRNE** vb. III v. **dișterne**.

DETERMINÁ vb. I. T r a n z. A face să fie într-un anumit fel, a sorti. *El era orfan, o existență — cum sunt multe la noi — fără de speranță și afară de aceea determinat prin naștere — nepozitivism.* P. L. 27/32 [Pr. 1].

DETUNÁT, -Ă adj. Trăsnit. *Un brad se înalță singur și detunat pe-un vîrf de munte.* P. L. 38/41 [Pr. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Munte cu capul de piatră de furtune detunată** v. c a p [V . 1].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **detunat (P. L.** 38/41), **detunată (O. I** 31/32).

DEVENÍ vb. IV. I n t r a n z. 1. A se transforma, a se preface în ... *Dar deodat-un punct se mișcă ... ce înțiti și singur. Iată-l Cum din haos face mumă, țară el! devine Tatăl ...* O. I 132/24. *Dan întoarse foile, șopti și umbra deveni om.* P. L. 48/22. *Am încremenit și am devenit o statuă de bronz.* P. L. 87/30 ; cf. **O. I** 133/17 ; **P. L.** 47/10, 61/9, 64/8, 74/7, 89/14 [V. 2 ; Pr. 7]. ◒ (În context figurat) *Simt că măduva mea devine pămînt, că sîngele meu e înghețat.* P. L. 98/24 [Pr. 1].

2. (Întregirea predicativă este exprimată printr-un adjectiv) A ajunge să fie ..., a se face ... *Noi avem în veacul nostru acel soi ciudat de barzi, Care-ncearcă prin poeme să devie cumularzi.* O. I 137/20. *Mintea mea devine clară, ca o bucată de soare.* P. L. 48/16. *Ea nu mai era aceeași. Din tremurătoare deveni lină — acuma-l iubea.* P. L. 85/19 ; cf. **O.** I 115/25, 162/24 ; **P. L.** 26/16, 27/37, 28/5, 32/13, 37/31, 43/31, 45/22, 47/12. 50/33, 54/17, 62/1, 77/20, 89/39, 97/30, 100/26 [V. 3 ; Pr. 17].

— Forme gramaticale : ind. prez. 3 sg. **devine (O. I** 132/24, 133/17, 162/24 ; **P. L.** 48/16, 89/39, 98/24, 100/26), 3 pl. **devin (P. L.** 77/20), imp. 3 sg. **devenea (P. L.** 26/16, 27/37, 28/5, 32/13, 37/31, 97/30), p. s. 3 sg. **deveni (P. L.** 43/31, 45/22, 48/22, 50/33, 54/17, 85/19), p.c. 1 **sg. am devenit (P. L.** 61/9, 87/30), m.m.c.p. 3 **sg. devenise (P. L.** 64/8), viit. 1 **sg. voi deveni (P. L.** 47/10), 2 **sg. vei deveni (P. L.** 47/12) ; conj. prez. 3 **sg. să devie (O. I** 137/20), **devină (O. I** 115/25), p. 3 **sg. să fi devenit (P. L.** 62/1) ; opt. prez. 3 **sg. ar deveni (P. L.** 89/14) ; inf. **deveni (P. L.** 74/7).

DEZBRACÁ vb. I v. **dezbrăca**.

DEZBRĂCÁ vb. I. Refl. (Şi în forma *dezbraca*) **A-şi scoate îmbrăcămintea.** *În zile calde, ea se dezbraca şi, lăsîndu-şi hainele-n boschet, se cobora la mare.* P. L. 100/19 [Pr. 1]. ◒ Tranz. (În contexte figurate) *O, dezbrăcaţi viaţa de haina de granit, De purpură, de aur, de lacrimi, de urît.* O. I 60/27 [V. 1]. (Element de personificare) *Îşi dezbracă iara stnul.* O. I 183/3 [V. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **A se dezbrăca de haina deşertăciunii** v. haină [Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **dezbracă** (**O. I** 183/3), imp. 3 sg. se **dezbraca** (**P. L.** 100/19), p. c. 1 sg. **m-am dezbrăcat** (**P. L.** 82/23); imper. 3 pl. **dezbrăcaţi** (**O. I** 60/27). — Variantă: (Mold.) **dezbracă** (**P. L.** 100/19) vb. I.

DEZBRĂCÁT, -Ă adj. Fig. Lipsit de ceva. ◒ (Construcţie metaforică) **Dezbrăcat de viaţă** = neînsufleţit, mort. *Şi singur stau şi caut ca ulciul care cală În inima junimei de viaţa-i dezbrăcată Un stîrv spre-a-i sfîţia.* O. I 25/11 [V. 1].

DEZBUMBÁ vb. I. Tranz. (Mold., Transilv.) **A descheia.** *Ea-şi dezbumbă pieptariul.* P. L. 84/10 [Pr. 1].

DEZGHEŢÁ vb. I. Tranz. Fig. A da viaţă, a însufleţi. *Ar voi în a lui braţe să o lină-n veci de veci, Dezgheţînd cu sărutarea-i raza ochilor ei reci.* O. I 162/10 [V. 1].

DEZGOLÍ vb. IV. Tranz. A descoperi o parte a trupului. *Pleşuvul îl ridică încet de la pămînt şi-i dezgoli peptul.* P. L. 59/20 [Pr. 1].

DEZGÚST s. n. Scîrbă, silă. *Şi dezgustul meu din suflet să-l împac prin a mea minte.* O. I 137/17 [V. 1].

DEZGUSTÁ vb. I. Tranz. A plictisi, a dezamăgi. *Pentru ca jucăria să nu ne dezguste, avem această mînă de creieri.* P. L. 82/13 [V. 1].

DEZGUSTÁT, -Ă adj. Scîrbit. *Privi dezgustată asupra acelui cadavru.* P. L. 99/22 [Pr. 1]. ✦ Fig. Care exprimă lipsă de dispoziţie, blazare. *Pleoapele pe jumătate lasate-n jos trădau mărimea ochilor lui de-un întunecos şi demonic albastru şi eu toate acestea dezgustaţi.* P. L. 92/25 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **dezgustată** (**P. L. 99/22**); pl. n. ac. **dezgustaţi** (**P. L.** 92/25).

DEZLEGÁ vb. I. Tranz. **1.** A elibera, a desface de... *Da, mă voi naşte din păcat, Primind o altă lege Cu veninicia sunt legat Ci voi să mă dezlege.* O. I 173/16. *De greul negrei veninicii, Părinte, mă dezleagă.* O.I 177/2 [V. 2].

2. A descoperi un înţeles ascuns, a descifra. *Noaptea adînc-a veniciei el în şiruri o dezleagă.* O.I 132/8. *Veacuri au stat s-o dezlege* [cartea lui Zoroastru] *şi n-au putut pe deplin, numai eu pot s-o dezleg.* P. L. 46/34—35 [V. 1; Pr. 2].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **dezleagă** (**O. I** 132/8); conj. prez. 1 sg. **să dezleg** (**P. L. 46/35**), 3 sg. **să dezlege** (**O. I** 173/16; **P. L.** 46/34); imper. 2 sg. **dezleagă** (**O. I** 177/2). — Scris: *deslega.*

DEZLEGÁRE s. f. Rezolvare, soluţie. *El îşi lua cu el în visul său cartea lui Zoroastru şi căuta în ea dezlegarea întrebării.* P. L. 52/39 [Pr. 1].

— Scris: *deslegare.*

DEZLIPÍ vb. IV. Refl. A se desprinde, a se desface. ◒ (În context figurat) *Simt cum, deslipindu-se atomele greoaie ale creierilor mei, mintea mea devine clară ca o bucată de soare.* P. L. 48/15 [Pr. 1].

— Scris: *deslipi.*

DEZMERDÁ vb. I v. **dezmierda.**

DEZMERDÁRE s. f. v. **dezmierdare.**

*** DEZMEŢÍT, -Ă** adj. v. **dizmeţit.**

DEZMIERDÁ vb. I. Tranz. (Şi în forma *dezmerda*; folosit şi absolut) A alinta, a mîngîia. *O! dezmiardă plin'ce frunţea-mi este neteadă şi lină.* O. I 42/17. *El s-aşază lîngă dînsa, fruntea ei o neteşte, O dezmiardă cu durere, suspinînd o drăgoşeşte.* O. I 84/26. *De la creştet la picioare s-o admiri şi s-o dezmierzi . . . Cînd ea-i rece şi cochetă?* O.I 157/30. *C-o mînă îi cuprinse mijlocul, iar cu cealaltă îi dezmerdă încet fruntea şi părul.* P. L. 8/6; cf. **O. I** 13/24, 42/18, 104/13, 155/22; **P. L.** 10/16, 31/14, 58/6, 85/34, 90/23, 94/21 [V. 7; Pr. 7].

— Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **dezmierd** (**P. L.** 119/24), 3 sg. **dezmiardă** (**O. I** 13/24, 84/26, 104/13; **P. L.** 94/21), imp. 3 sg. **dezmerda** (**P. L.** 31/14), p. s. 3 sg. **dezmierdă** (**P. L.** 85/34), **dezmerdă** (**P. L.** 8/6); conj. prez. 1 sg. **să dezmerd** (**P. L.** 58/6), 2 sg. **să dezmierzi** (**O. I** 155/22, 157/30); imper. 2 sg. **dezmiardă** (**O. I** 42/18, 42/19); ger. **dezmerdînd** (**P. L.** 10/16). — Scris *desmierda.* — Variantă: **dezmerdă** (**P. L.** 8/6, 10/16, 31/14, 58/6) vb. I.

DEZMIERDÁRE s. f. (Şi în forma *dezmerdare*) Mîngîiere, alintare. *Şi unul înspre altul se pleacă-n dezmerdări.* O. I 97/14 [V. 1]. ✦ Plăcere, bucurie, desfătare. *Din noaptea veciniceі uitări În care toate curg, A vieţii noastre dezmierdări Şi raze din amurg . . . Aş vrea o dală-n viaţă tu Să te înalţi în sus.* O. I 230/3 [V. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **Plin de dezmerdări** v. plin [Pr. 1].

— Forme gramaticale: pl. n. ac. **dezmierdări** (**O. I** 230/3), **dezmerdări** (**O. I** 97/14; **P. L.** 7/41). — Scris: *desmierdare.* — Variantă: **dezmerdăre** (**O. I** 97/14; **P. L.** 7/41) s.f.

DEZMIERDĂTÓR, -OÁRE adj. Mîngîietor. *Şoptea încet, foarte încet şi înecată de suspinuri, cuvinte dulci, nepomenit de dulci şi dezmierdătoare.* P. L. 95/22 [Pr. 1].

— Scris: *desmierdător.*

*** DEZMÎNÍ** vb. I v. **dizminia.**

DEZÓRDINE s. f. (Şi în forma *dizordine*) Neorînduială. *Pe la mese se zăreau grupe de jucători de cărţi, oameni cu părul în dizordine.* P.L. 28/29. *Dionis era lungit la pămînt, părul în dezordine, ochii închişi cu vehemenţă.* P.L. 59/18; cf. **P. L.** 59/38 [Pr. 3].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **dezordine** (**P. L.** 59/18, 59/38), **dizordine** (**P. L.** 28/29). — Variantă: **dizórdine** (**P. L.** 28/29) s. f.

DEZORGANIZÁT, -Ă adj. În neorînduială, răvășit. *Pictorul are de gînd să dele paravanul într-o parte ... atunci ea era descoperită ... Cu toaleta ei dezorganizată, cu părul vîlvoi.* P. L. 84/38 [Pr. 1].

DIADÉM s. n. v. **diademă**.

DIÁDEMĂ s. f. (Și în forma **diadem**) Podoabă în formă de coroană, încrustată cu pietre scumpe. ◒ (În contexte figurate) *Ai pune pe-a mea frunte în vise de mărire Un diadem de foc.* O. I 21/8. *Ea? — O fiică e de rege, blondă-n diadem de stele Trece-n lume fericită.* O. I 51/25 [V. 2]. ◒ (Construcții metaforice) **Diadémă de stele** = aureolă, nimb, ca simbol al sfințeniei (v. și c u n u n ă, i n o c e n ț ă, p a l i d). *Și-a creat pe pînza goală pe Madona dumnezeu. Cu diadémă de stele, cu surîsul blînd, virgin.* O. I 29/14; cf. **O.I** 30/14 [V. 2]. **A pune pe fruntea cuiva mîndru diadem de stele** = a idealiza, a zeifica (v. și a l t a r, p o e z i e, z e i t a t e). *El îi pune pe-a ei frunte mîndru diadem de stele. O așază-n tron de aur să domnească lumi rebele.* O. I 32/34 [V. 1]. **Diadémă de spini** = cunună de spini, văzută ca simbol al durerii (v. ș i g î n d, r u p t, v î n t). *Înger cu-aripi negre cu diadémă de spini.* O. I 28/2 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **diadémă** (**O.I** 28/2, 29/14, 30/14), **diadem** (**O.** I 21/8, 32/34, 51/25). — Variantă : **diadém** (**O.** I 21/8, 32/31, 51/25) s.n.

DIAFÁN, -Ă adj. I. Foarte puțin dens, foarte subțire, lăsînd să treacă lumina; străveziu. *Ce-ți lipsește oare fie, blond copil cu-a ta mărire, Cu de marmur-albă față și cu mîinile de ceară, Văl — o negură diafană mestecată-n stele.* O. I 51/7 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Smălțuire diafană** v. s m ă l ț u i r e [Pr. 1].

2. Fin, delicat, subțire. *Ea un înger este, însă aripele-i albe lumea-a le vedè nu poate; Muri sfințifi de-a omenirei rugăciuni îndelungate Văd aripele-i diafane și de dinsele dau veste.* O. I 51/20. *Umbra se desprinse încet, ca dintr-un cadru, sări jos de pe părete și sta diafană și zîmbitoare.* P. L. 47/2. — *Bine, zise Dan, apucînd mîna ea rece și diafană a umbrei.* P. L. 47/30 [V. 1; Pr. 2].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **diafană** (**O.** I 51/7; **P. L.** 47/2, 47/30, 62/31); pl. n. ac. **diafane** (**O.** I 51/20). — Pronunțat și : *dia-* (**O.** I 51/7, 51/20).

DIAFANIZÁ vb. I. Refl. A deveni diafan, străveziu. *Încet, încet pînjinișul cel roș se diafanizá și se prefăcu într-un cer rumenil de apunerea soarelui.* P.L. 37/36 [Pr. 1].

DIALÓG s.n. Convorbire între două persoane. *Părea c-o întreabă cugetînd ... părea că ea-i răspunde în cugetări deșirate ... un dialog, și cu toate astea, dacă voia să cuprindă realitatea lui, nu era decît un dialog al cugetărilor lui proprii.* P. L. 45/14, 16 [Pr. 2].

DIAMÁNT s. n. Piatră prețioasă. *Mai ales unul din ei, cu fruntea într-un cerc de aur, bătut cu diamante, și cu hainele sträluceite, era frumos ca luna unei nopți de vară.* P. L. 6/4 [Pr. 1]. ◒ (Comparație) *Pilnse într-o scalâ de aur, așezată lîngă ea, lacrimi curate ca diamantul.* P. L. 22/14 [Pr. 1]. ◒ (În context figurat) *Din cenușa lui* [a lui Făt-Frumos] *se făcu un izvor limpede ce curgea pe un nisip de diamant.* P. L. 13/12 [Pr. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **Pulbere de diamante** v. p u l b e r e [V. 1]. (Cu referire la reflexele luminoase ale apelor: v. și b r a z d ă, b u l g ă r e, c ă r a r e, g a l b e n) **Dalbe diamante**. *N-oi uita vrodată ... Apele lucinde-n dalbe diamante.* O. I 9/5 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n.ac. **diamant** (**P. L.** 13/12), **diamantul** (**P. L.** 22/14); pl.n.ac. **diamante** (**O. I** 9/5, 142/11; **P. L.** 6/4).

DIAMÁNTIC, -Ă adj. Strălucitor ca diamantul. *Pămînjeni de smarald au țesut de pe o insulă pînă la malul opus un pod de pînză diamantică, ce sticlește vioriu și transparent.* P. L. 51/28 [Pr. 1].

DIÁVOL s. m. Drac. *Se zice că diavolului, înainte de cădere, i-ar fi plesnit în minte această obscură idee și de atuncea a căzut.* P. L. 43/8 [Pr. 1].

DIBUÍ vb. I n t r a n z. A merge (cu nesiguranță) căutînd un drum. *Pe fereștî se suie noaptea* [Cupidon] *Dibuind încetișor.* O. I 108/8 [V. 1].

DIFERÍT, -Ă adj. 1. (Adverbial) În mod deosebit, altfel. *Poate fiecare vorbă sună diferit în urechile diferiților oameni.* P. L. 25/1 [Pr. 1].

2. (La pl.) Diverși, feluriți, variați. *Împlu un album cu diferite expresii ale unui singur cap.* P. L. 90/24; cf. **P. L.** 25/1 [Pr. 2].

— Forme gramaticale : pl. n. ac. **diferitele** (**P. L.** 90/24), g.d. **diferiților** (**P. L.** 25/1).

DIHÁNIE s. f. (Familiar) Nume de ocară dat în glumă unei ființe omenești. *Dihania de doctor zicea c-ar fi periculos pentru el ... auzi, periculos?* P.L. 63/19 [Pr. 1].

DILÚVIU s. n. Potop. ◒ (Construcție metaforică) **Diluviu de foc** v. f o c [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n.ac. **diluviul** (**O. I** 24/24).
— Pronunțat : *vi-u* (**O. I** 24/24).

DIMENSIÚNE s. f. Proporție, mărime. *Să ne închipuim lumea redusă la dimensiunile unui glonte.* P.L. 24/9 [Pr. 1].

DIMINEÁȚĂ s. f. Prima parte a zilei. *Visă în vis că Maica Domnului desprinsese din cer două vinete stele ale dimineții și i le așezase pe frunte.* P. L. 23/12. *Oh! Dacă i-ai fi văzut în acești ochi vrodată în viața ta, fi s-ar fi părut că-i revezi în fiecare vînătă stea a dimineței.* P. L. 31/9. *Era într-o dimineață de vară.* P. L. 72/1 [Pr. 3]. ◇ Loc. adv. **De dimineață** = în momentul cînd începe ziua; devreme. *A doua zi de dimineață i se împlinise* [sorocul] *lui Făt-Frumos.* P. L. 17/35 [Pr. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **Eterna dimineață** = tinerețea (v. și v i s, v î r s t ă). *Din ce în ce mai singur mă-ntunec și mă-nghel, Cînd tu te pierzi în zarea eternei dimineți.* O. I 114/14 [V. 1]. **Topite stele ale dimineței** v. s t e a [Pr. 1]. (Personificare) **Crăiasa dulcii dimineți** = aurora, zorile (v. și z i). *Naintea nopții noastre îmblă Crăiasa dulcii dimineți.* O. I 204/14 [V. 1]. ✦ (Adverbial; în forma *dimineață*) În timpul dimineții. *Și cînd se-ntoarce, ochii lucesc de voie bună. Pin'ce-un fior de moarte îl prinde dimineața.* O. I 96/30 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **dimineață** (**P. L.** 17/35, 72/1), g. d. **dimineți** (**O. I** 114/14, 204/14), **dimineții** (**P. L.** 23/12), **dimineței** (**P. L.** 31/9, 55/33).

DIMINUÁRE s. f. Reducere, micșorare. *Toate prostiile de azi se vor întîmpla ș-atunci, se înțelege că-n diminuare analogă, absolut însă același lucru.* P. L. 47/28 [Pr. 1].

***DIMPREJÚR** adv. v. **demprejur.**

DIMPREJÚRUL prep. Din împrejurimea, din jurul (unei ființe sau a unui lucru). *Cu cît mai mulți ochi aș avè, cu atîta lucrurile toate dimprejurul meu ar părè mai mari.* P. L. 24/4. *De ți-ar veni în minte, să știi, se risipesc toate dimprejuru-ți, timp și spațiu fug din sufletul tău.* P. L. 43/10. *Trăsura cea fină și amară dimprejurul gurei lui se adîncì vădit.* P. L. 55/12 ; cf. **P. L.** 54/17 [Pr. 4].

*** DIMPREÚNĂ** adv. v. **dempreună.**

DIN prep. **I.** (Cu sens local) **1.** (Introduce un atribut care arată locul unde se află un lucru) *Numai murmurul cel dulce Din izvorul fermecat Asurzește melancolic A lor suflet îmbătat.* O. I 67/22. *O, de luceafărul din cer M-a prins un dor de moarte.* O. I 174/15. *Bravo! maistre Ruben, strigă el, dracii tăi sunt meșteri în desprinsul umbrelor din părete.* P. L. 62/10 ; **cf. O. I** 6, 6/13, 9/24, 13/13, 20/23, 20/23, 29/12, 29/16, 41/9, 41/9, 42/28,44/28, 45/4, 45/27, 45/29, 46/15, 63/26, 63/28, 65/6, 72, 74/7, 76, 82/38, 83/4, 85/11, 85/22, 92/11, 98/4, 98/28, 100/8, 116/3, 117/14, 119/3, 127/3, 129/1, 137/15, 137/17, 140/12, 140/31, 141/16, 142/12, 150/6, 151/14, 154/38, 155/1, 155/2, 157/7, 158/7, 160/3, 162/4, 177/10, 178/29, 179/6, 179/20, 185/10, 187/12, 190/8, 191/11, 230/4, 230/6 ; **O. IV** 430/10, 432/13 ; **P. L.** 9/32, 12/13, 12/40, 13/30, 14/27, 15/18, 18/39, 20/30, 24/9, 25/11, 26/11, 26/28, 28/14, 29/31, 31/16, 31/40, 36/18, 37/32, 40/8, 40/26, 40/41, 43/12, 44/33, 49/6, 49/21, 50/37, 52/11, 59/28, 63/8, 64/11, 64/16, 64/23, 64/33, 71/35, 71/35, 82/6, 84/19, 88/2, 90/32, 90/34, 92/36, 93/27, 94/9, 98/36, 98/40, 100/38, 101/4, 101/6 [V. 64 ; Pr. 49].

2. (Introduce un complement) Dinspre, despre, dintru, de la. *Din pămînt și de sub mare s-aud sunele ce cresc.* O. I 45/24. *De atunci și pînă astăzi colonii de lumi pierdute Vin din sure văi de haos pe cărări necunoscute.* O. I 132/30. *Trist se scula din palatul împărătesc, de lîngă împărăteasa întîrzie.* P. L. 3/17 ; **cf. O. I** 1/3, 1/11, 3/7, 4/19, 11/10, 13/1, 21/5, 25/13, 27/16, 38/28, 43/3, 44/1, 45/23, 51/24, 59/8, 62/8, 63/8, 66/12, 67/25, 75/7, 82/33, 84/31, 85/10, 85/19, 85/27, 88/7, 88/16, 93/17, 93/23, 93/24, 93/28, 94/22, 94/25, 94/29, 95/3, 96/1, 96/9, 98/9, 98/16, 103/5, 106/7, 107/17, 117/9, 119/9, 120/18, 120/21, 121/3, 128/3, 128/5, 130/19, 132/31, 134/12, 134/12, 140/17, 140/24, 142/5, 146/34 , 147/10, 148/2, 149/3, 149/28, 151/30, 152/11, 154/13, 154/19, 160/13, 165/5, 166/13, 167/9, 168/13, 170/17, 171/21, 172/1, 173/19, 175/14, 175/26, 176/17, 178/6, 181/10, 191/17, 198/3, 199/15, 199/17, 213/9, 215/3, 218/2, 221/17, 223/18, 225/14, 230, 230/1 ; **O. IV** 360/18, 361/13, 364/9, 366/6, 432/1 ; **P. L.** 3/22, 4/3, 4/8, 4/18, 4/27, 5/32, 7/2, 8/32, 8/37,9/ 34, 11/33, 11/35, 12/36, 15/9, 15/37, 17/3 ,17/33, 17/38, 19/3, 19/7, 20/18, 20/20, 20/22, 20/22, 21/38, 22/32, 23/11, 23/16, 23/18, 30/15, 31/24, 38/35, 40/38, 41/40, 41/41, 43/11, 44/27, 45/25, 45/26, 45/41, 46/31, 46/35, 50/2, 51/19, 52/10, 58/27, 58/36, 62/7, 62/15, 62/26, 62/36, 68/30, 69/21, 71/19, 72/5, 73/6, 73/21, 73/39, 75/35, 76/38, 78/11, 79/5, 80/26, 81/24, 83/34, 86/32, 88/38, 95/12, 96/3, 97/16, 97/26 [V. 98 ; Pr. 72]. ◒ (Repetiție) *Și din lină curgeau note și din ochi lacrimi amare Și astfel Bolintineanu începu cîntecul său.* O. I 32/11. *Din izvoare și din gîrle Apa sună somnoroasă.* O. I 121/7. *Din valuri reci, din umbre moi, S-apar-o zînă liniștită Cu ochii mari, cu umeri goi?* O. I 228/22 [V. 6]. ✦ (Complementul construit cu prep. „din" este uneori în corelație cu un complement format cu același substantiv și cu prep. „în", arătînd succesiunea în spațiu de la un loc la altul de același fel) *Astfeli îți e clnlarea, bătrîne Heliade, Cum curge profeția unei Ieremiade, Cum se război-un-un vifor zburînd din nor în nor.* O. I 17/21. *De-oi muri — și zice-n sine — al meu nume o să-l poarte Secolii din gură-n gură și l-or duce mai departe.* O. I 133/36. *Luna ... luna iese-ntreagă, se înalț-așa bălaie Și din țărm în țărm durează o cărare de văpaie.* O. I 154/24 ; cf. **O. I** 183/31 [V. 4]. ✧ (Corelativ) **Din ... pînă la ... v. p î n ă²** [V. 1]. **Din ... pînă în ... v. p î n ă²** [V. 1]. **Din ... la ... v.** l a [V. 1]. *Știi că din iubire Făr'de lege te-ai născut.* O. I 102/1. *A fost odată ca-n povești, A fost ca niciodată, Din rude mari împărătești, O prea frumoasă fată.* O. I 167/3. *Împărăteasa făcu un ficior alb ca spuma laptelui ... Și-i puse mama numele: Făt-Frumos din lacrimă.* P. L. 4/20 ; cf. **O. I** 19/2, 35/14, 43/19, 43/20, 45/20, 60/2, 60/20, 65, 65/4, 94/21, 96/13, 115/10, 140/22, 142/22, 144/27, 148/35, 148/36, 160/19, 160/30, 170/3, 170/34, 171/27, 172/9, 173/13, 173/27, 177/13, 177/15, 177/17, 179/4, 183/22, 184/13, 184/24, 185/8, 192/8 ; **O. IV** 365/8, 430/17 ; **P. L.** 3, 12/2, 13/25, 15/23, 42/3, 65/17, 75/7, 96/12 [V. 38 ; Pr. 9]. ◒ (Repetiție) *În grădina cu multe straturi, neudată și necăutată de nimeni, născură din pelriș sterp, din arșiia zilei și din secăciunea nopții flori cu frunze galbene.* P. L. 22/17 [Pr. 3].

II. (Cu sens temporal) **1.** (Introduce un atribut care arată timpul cînd se petrece ceva) *De-aș avè și eu o floare Mîndră, dulce, răpitoare Ca și florile din mai.* O. I 2/3. *Ș-atunci sufletul visează toat-istoria străveche. Glasuri din trecut străbate l-a prezentului ureche.* O. I 45/17. *Îi da arătarea unui înțelept din vechime.* P. L. 40/35 ; cf. **O. I** 201/9 ; **P. L.** 37/23 [V. 3 ; Pr. 2].

2. (Introduce un complement care indică punctul de plecare în timp) *Sunt ani la mijloc și-ncă mulți vor trece Din ceasul sfînt în care ne-ntîlnirăm.* O. I 120/2. *Din momentul acela ea purcese îngreunată.* P. L. 4/11. *Sufletul tău din începutul lumei și pînă acuma a făcut lunga călătorie prin mii de corpuri.* P. L. 46/20 ; cf. **O. I** 65/1, 83/1, 125/7, 147/18, 186/4, 192/4, 192/7, 202/10, 208/6, 213, 213/1, 213/20 ; **P. L.** 12/4, 28/32, 38/18, 39/5, 44/14, 51/40, 59/34, 64/19, 64/20, 75/16, 76/36, 78/30, 81/12, 81/18, 100/30, 101/28 [V. 13 ; Pr. 18]. ✧ (Corelativ) **Din ... pînă în ... v. p î n ă²** [V. 1].

III. (Cu sens partitiv) Dintre. *Izvoarele își turburau adîncul, ca să-și azvirle afară undele lor, pentru ca fiecare din unde să-l audă.* P. L. 5/3. *Dar mai ales unul din ei, cu frunțea-nlr-un cerc de aur, bălul cu diamante, și cu hainele strălucite, era frumos ca luna unei nopți de vară.* P. L. 6/3. *Mulți din lectorii noștri vor fi căutat cheia întîmplărilor lui în lucrurile ce-l încunjurau.* P. L. 64/29 ; cf. **O. I** 115/6 ; **P. L.** 5/3, 6/30, 11/8, 16/4, 16/22, 17/13, 17/36, 18/7, 24/21, 27/33, 29/25, 41/1, 44/10, 46/21, 56/7, 61/17, 73/3, 79/16, 90/33, 95/38 [V. 1 ; Pr. 23]. ✧ (Arată detașarea unui lucru dintr-un tot) *Capeți chiar o bucală din autopulernicia lui Dumnezeu.* P. L. 42/9 [Pr. 1].

IV. (Introduce un complement de cauză). *Florile triste și turburi se-nălbină ca mărgăritarul cel strălucit, -și din botezul de lacrimi luară numele lăcrămioare.* P. L. 22/35. *Cînd stabileau diplomaticește să-și zică „d-ta" atunci tu-tu din greșală și iar din greșală, ș-așa mai departe.* P. L. 68/38 [Pr. 3].

V. (Introduce un complement de mod) *Nu au grijă nimăruia, Și din contra, cea aievea ne părea cu neputință.* O. I 141/6. *Iar ea vorbind cu el în somn, Oftînd din greu suspină.* O. I 168/22. *Satana își întinse picioarele lui de cal, răsuflînd din greu.* P. L. 43/39. *Se născură formele lui Ieronim din sus în jos, formă cu formă.* P. L. 84/27; cf. **O.** I 24/10, 30/18, 32/23, 64/4, 94/11, 94/35, 95/24, 95/26, 100/18, 114/13, 149/5, 149/5, 160/12, 174/18,201/10; **P. L.** 21/10, 37/13, 46/23, 50/33, 54/20, 54/20, 58/36, 82/33, 83/6, 84/18, 85/27, 91/2, 97/29, 102/9 [V. 18; Pr. 16]. ◇ (Construit cu adv. „ca") *Ca din farmec Ea tresare Și privind uimită-n lături, Vede-un tînăr chiar alături, Pe-un cal negru e călare.* O. I 103/21. *Parcă-l văd pe astronomul cu al negurii repaos, Cum ușor, ca din cutie, scoate lumile din haos.* O. I 140/24 [V. 2]. ◇ (Complementul circumstanțial construit cu prep. „din" este în corelație cu un complement format din același substantiv și prep. „în") *Ciudat, gîndi el, din minune în minune ... eu nu mai știu ce se-ntîmplă cu mine.* P. L. 62/28 [Pr. 1].

VI. (Introduce un complement instrumental) Cu. *Cantemir croind la planuri din cuțite și pahare, Beldiman vestind în stihuri pe războiul inimic.* O. I 31/11. *Orologiul, fidel interpret al bătrînului timp, sună de 12 ori din limba sa de metal.* P. L. 29/1 [V. 2; Pr. 1]. ◇ (Complementul indică un instrument muzical) *Iar izvorul prins de vrajă, Răsuna sunînd din valuri.* O. I 103/18. *Se scuturâ salcîmii de toamnă și de vînt Se bat încet din ramuri, tînguă glasul tău.* O.I 129/5. *În zadar bolnița lină, ce din șapte coarde sună, Tînguirea ta de moarte în cadențele-i adună.* O. I 160/17. *Un înger, cel mai frumos ce l-a văzut în solarul ei vis, cînta din arfă un cîntec.* P. L. 53/31; cf. **O.** I 32/26, 104/32, 120/8, 183/23, 183/25, 202/8 [V. 9; Pr. 1]. ◇ (Complementul indică o parte a corpului) *Cînd cu tolutul răpită Se-ndoi spre el din șele, El înceată din cîntare Și-i grăi cu glas de jele.* O. I 67/10. [Iepele] *nechezau și băteau din picioare.* P. L. 16/20. *Evreul se uită lung la bolnav și clătină din cap.* P. L. 61/5; cf. **O.** I 3/4, 24/2, 74/11, 79/27, 159/27, 174/28, 198/6; **O. IV** 369/12; **P. L.** 12/5, 14/4, 18/11, 21/13, 26/4, 28/30, 43/30, 59/13, 59/29, 62/13 [V. 9; Pr. 12].

VII. (Construcția prepozițională) indică materia din care este făcut un lucru sau părțile lui componente) De. *Ci-mi împletiți un pat Din tinere ramuri.* O. I 216/12. *Degetele ei ca din ceară albă lorceau dintr-o furcă de aur.* P. L. 7/26. *Făt-Frumos ... învăluindu-se în mantaua, ce i-o țesuse din raze de lună, se culcă să doarmă în palat de flori.* P. L. 23/9; cf. **O.** I 3/11, 31/19, 31/19, 38/2, 43/10, 87/8, 132/24, 219/8, 221/4, 223/8; **P. L.** 5/40, 7/37, 7/40, 7/40, 20/24, 20/26, 20/26, 49/27, 49/28, 49/29, 53/3 [V. 11; Pr. 13].

VIII. (Introduce un complement indirect) *Se trezi din somn deodată de sărutu-i fermecat.* O. I 80/26. *Înțelegi din a lor artă Ce e rău și ce e bine.* O.I 196/7. *Luna apunea în rîu, făcînd pare-că din suprafața lui un drum moale și luminos.* P. L. 96/3; cf. **O.** I 29/19, 30/5, 32/6, 42/11, 44/29, 45/18, 46/19, 59/5, 59/22,60/31, 67/11, 69/16, 76/7, 79/5, 87/20, 96/9, 100/3, 129/8, 130/5, 133/14, 133/32, 135/7, 140/14, 147/1, 151/10, 176/28, 178/1, 184/18, 188/1, 194/21, 204/17, 211/24, 215/7, 226/8, 232/24; **O. IV** 360/4, 360/12; **P. L.** 7/19, 8/2, 8/21, 13/9, 13/27, 17/31, 27/9, 28/33, 30/34, 30/38, 37/5, 46/24, 47/24, 54/8, 54/27, 59/24, 61/38, 62/23, 75/4, 81/14, 84/11, 84/18, 94/26 [V. 39; Pr. 24]. ◇ (În legătură cu verbe care înseamnă „a preface", „a schimba", introduce complementul indirect care arată obiectul prefacerii; uneori în corelație cu „în") *Ei fac din noapte ziuă ș-a zilei ochi închid.* O. I 56/20. *Stihii a lumii palru, supuse lui Arald ... Faceți din piatră aur și din tîngheț văpaie.* O. I 94/28. *Petița din oacheșă se făcuse vînătă.* P. L. 20/6; cf. **O.** I 30/3, 30/4, 94/28, 123/21, 128/9, 157/36, 185/3, 185/4, 232/10; **P. L.** 13/11, 82/26, 95/19 [V. 12; Pr. 4].

DINADÍNS adv. Cu un anumit scop, cu intenție. *Dîndu-mi din ochiul tău senin O rază dinadins, În calea timpilor ce vin O stea s-ar fi aprins.* O. I 191/18 [V. 1].

DINAÍNTE adv. În față, înainte. *Pe la mese se zăreau grupe de jucători de cărți ... trăgînd din cînd în cînd cu sorbituri zgomotoase cîte-o gură din cafeaua și berea, ce li sta dinainte.* P. L. 28/33, [Pr. 1]. ◇ Expr. (**A**(-i) treee (cuiva) **pe dinainte** v. t r e c e [V. 3]. ◒ (Construcție metaforică) **A-i plui pe dinainte** v. p l u t i [V. 1]. ✦ (Adjectival) Din față, anterior. *Baba găurise stinca într-un loc și trecea prin ea prefăcută într-o funie de fum, a cărei capăt dinainte ardea ca un cărbune.* P. L. 19/11 [Pr. 1]

DINAÍNTEA prep. (Și în forma *denaintea*) Din fața, din locul aflat înaintea (cuiva sau ceva). *Atuncea dinaintea lui Arald zidul piere.* O. I 94/31 [V. 1]. ✦ Înaintea, în fața (cuiva sau ceva). *Ș-atuncea dinainte-mi prin ceață parcă trecî.* O. I 107/9. *El o luă pe fată pe cal dinaintea lui.* P. L. 21/8. *Se așeză dinaintea focului și zise zîmbind.* P. L. 71/24. *Ei îmblă-mbrățișați sub umbra unui șir de arbori, dinaintea lor o turmă de mței.* P. L. 79/22 [V. 1; Pr. 3]. ◇ Loc. prep. **Pe denaintea** = prin fața cuiva. *Pe denaintea lui treceau ființe ciudate, pe care nu le văzuse niciodată.* P. L. 60/24 [Pr. 1].

— Variantă: **denaintea (P. L.** 60/24) prep.

DINAPÓIA prep. Înapoia, în spatele. *Cînd soarele intră în nouri, ei părură roșii și vineți, liviî cu aur ce lumina dinapoia lor.* P. L. 39/3 [Pr. 1]. ✦ (Precedat de prep. „de") Din spatele, dindărătul. *Eu, de dinapoia jetului, îi fine ochii cu mîinile.* P. L. 71/27 [Pr. 1].

DÍNCOLO adv. În partea cealaltă, în partea opusă. *Dincolo unul scria cu cridă pe postavul verde al biliardului.* P. L. 28/34. *Acest sclav silit de șireție și sofisme, ... aicea se vaiera cu popă, colo face multe serioase ca profesor ... dincolo laie fețe mizerabile ca cerșitor.* P. L. 108/17 [Pr. 2]. ◇ Expr. **Dincolo de mormînt** v. m o r m î n t [V. 1]. ✦ Pe lumea cealaltă, după moarte. *Cel ce în astă lume a dus numai durere Nimic n-are dincolo.* (O. I 59/15 [V. 1].

— Accentuat și: *dincólo* **O.** I 59/15, 230/16).

DINDĂRÁT adj. invar. Din spate, posterior. *Numai din cînd în cînd trecea pe lîngă el cîte-un tînăr cavaler, cu căciulă furcănească, înfășurat în mantaua a cărei*

poală dindărăt se ridica de sabia p: care-şi lăsa mîna. P. L. 44/16 [Pr. 1].

DÍNSPRE prep. (Introduce un atribut care arată locul unde se află ceva sau direcţia spre care este orientat ceva) *Pe potiea dinspre codri, cine oare se coboară?* O. I 83/29. *Stînci nepătrunse, cari stau ca un zid dinspre mare, astfel încît suflet de om nu poate şti acest rai pămîntesc.* P. L. 78/12. *Se-ntoarse spre partea dinspre care venea sunetul.* P. L. 95/33 [V. 1; Pr. 2].

DÍNTE s. m. Fiecare dintre oasele mici aşezate în alveolele maxilarelor şi care serveşte la muşcat. *Bine-ţi pare să fii singur, crai bătrîn fără de minţi, Să oftezi dup-a ta fală, cu ciubucul între dinţi?* O. I 83/14. *Ochii ei — două nopţi furtuni, gura ei — un hău căscat, dinţii ei — şiruri de petre de mori.* P. L. 6/37. *Tremura cu toate astea ca varga şi i-ai fi auzit clănţănirea dinţilor, dacă n-ar fi ţinut gura strînsă încleştată.* P. L. 84/23 [V. 1; Pr. 2]. ◇ Expr. **A scrîşni din dinţi** v. scrîşni [Pr. 1]. — Forme gramaticale: pl.n.ac. **dinţi** (**O. I** 83/14; **P. L.** 18/11), **dinţii** (**P. L.** 6/37), g. d. **dinţilor** (**P. L.** 84/23).

***DINTÍI** num. ord. v. dentii.

DÍNTRE prep. **1.** (Uneori cu sens partitiv; introduce un atribut care arată detaşarea unui obiect din mijlocul mai multora de acelaşi fel) *Lîngă cortu-i, unul dintre fiii falnicului domn Sta zîmbind de-o amintire.* O. I 148/38. *Dintr-aceştia, fără noastră ştiri alege astăzi solii!* O. I 150/19. *Dintre sute de catarge Care lasă malurile, Cîte oare le vor sparge Vînturile, valurile.* O. IV 396/1; cf. **O. I** 17/1, 117/3, 142/1; **O. IV** 396, 396/5 [V. 8].

2. (Introduce un atribut care exprimă un raport de reciprocitate) Care există între ... *Numai proporţiile dintre ei să rămîie aceleaşi, oamenii s-or crede aşa de mari ca azi.* P. L. 47/**22**. *Numai amiciţia adevărată poate să fie legătura dintre noi.* P. L. 70/16 [Pr. 2].

3. (Introduce un complement care arată locul ocupat de cineva sau de ceva între două sau mai multe obiecte sau punctul de plecare) Care se află între, în mijlocul, din mijlocul. *Şi din neguri, dintre codri, tremurînd s-arată luna.* O. I 148/36. *Dintre flori copila rîde şi se-nclină peste grătii.* O. I 154/11. *Perdeaua se dete într-o parte şi dintre creţii ei apăru frumos şi palid capul blond al unui înger.* P. L. 49/12; cf. **O. I** 31/24, 152/3, 206/3; **P. L.** 5/23, 11/21 [V. 5; Pr. 3].

DÍNTRU prep. **1.** (Cu sens local) Din, dinspre. *Dintr-un colţ pe o sofa roşă eu în faţa lui privesc.* O. I 42/2. *Tînguiosul bucium sună, L-ascultăm cu-atîta drag, Pe cînd iese dulcea lună dintr-o rarişle de fag.* O. I 209/20. *Dintr-o volbură naltă, verde, se vedeau nemişcaţi doi ochi de jeratec.* P. L. 18/24; cf. **O. I** 29/4, 165/10, 214/10; **P. L.** 11/36, 16/27, 26/28, 36/18, 40/11, 47/1, 83/1 [V. 5; Pr. 8]. ✦ (Indică locul existenţei) Din. *În prezent vrăjeşte umbre dintr-al seculilor plan.* O. I 32/3. *P-ici, pe colo mai străbate, cîte-o rază mai curată Dintr-un Carmen Saeculare ce-l visai şi eu odată.* O. I 158/2. *Nu ezităm de-a cita cîteva pasaje dintr-o epistolă.* P. L. 65/15 [V. 2; Pr. 1].

2. (Cu sens partitiv) Din. *Închipuieşte-ţi că dintr-un om cu simţire, dintr-o fiinţă aievea, n-ar rămînă nimic decît o lungă, întrupată desperare.* P. L. 56/1—2 [Pr. 2].

3. (În legătură cu verbe care înseamnă „a preface", „a schimba", introduce complementul indirect care arată obiectul prefacerii) Din. *Ţi-am dat palidele raze ce-nconjoară cu magie Fruntea îngerului-geniu, îngerului-ideal, Din demon făcui o stîncă, dintr-un chicot, simfonie.* O. I 30/3. *Eu făcut-am zeitate dintr-o palidă femeie, Cu inima stearpă, rece şi cu suflet de venin!* O. I 30/15 [V. 2]. ◇ (În legătură cu verbe care arată trecerea de la o stare la alta, introducînd complementul care arată starea de la care se trece) *Şi Făt-Frumos trezit ca dintr-un somn lung se uită împrejur.* P. L. 13/39. *Fata se uită mult în ochii tatălui său, ca un om care se deşteaptă dintr-un vis, de care nu-şi poate aduce aminte.* P. L. 15/16 [Pr. 2].

4. (Introduce un complement circumstanţial de mod) Cu. *Sunt oameni, pe cari spirite de observaţie şi femeile ti descoasă dintr-o singură apucătură.* P. L. 91/8 [Pr. 1]. ◇ Loc. adv. **Dintr-o dată** = brusc, deodată. *Este ea. Deşarta casă Dintr-o dală-mi pare plină.* O. I 106/10 [V. 1].

5. (Introduce un complement instrumental) *Degetele ei ca din ceară albă torceau dintr-o furcă de aur şi dintr-un fuior de lină ca argintul.* P.L. 7/27. *Veghea un motan cu şepte capete, care cînd urla dintr-un cap s-auzea cale de-o zi.* P. L. 12/4. *Molanul din castel mieună dintr-un cap.* P. L. 12/13 [Pr. 4].

6. (Construcţia prepoziţională indică materia din care este făcut un lucru) Din. *Dintr-un şir de munţi au zidit domeniul său palat.* P. L. 51/7 [Pr. 1].

DIÓCHI s. n. (În expr.) **A nu fi** (cuiva) **de diochi** = formulă pe care o rosteşte cel superstiţios pentru a feri de efectul rău al privirii sale pe cel care pe il admiră. *Dulci-s ochii umbrei tale-nu le fie de diochi!* O. I 80/34 [V. 1].

DIPLOMÁT, -Ă adj. Dibaci, şiret, viclean. ◒ (Glumeţ) *Domici, cuib de-nţelepciune Care, cum rar se întîmplă cu să mediteze pune Urechile ce-s prea lunge ori coarnele de la cerb; Unde-i bout lui cuminte, unde-i mulpea diplomată?* O. I 31/16 [V. 1].

DIPLOMATICÉŞTE adv. Pe cale diplomatică. ◒ (Glumeţ, ironic) *„Domnia ta" ; cînd stabileau diplomaticeşte să-şi zică „d-ta" — atunci tu-tu din greşală şi iar din greşală, şi-aşa mai departe.* P. L. 68/37 [Pr. 1].

DISC s. n. Placă rotundă. ◒ (Construcţie metaforică; cu referire la lună; v. **c o p i l ă**, **m a r e**[2], **n o a p t e**, **s c u t**, **v i s**). *Al lunei disc. Codrul pare tot mai mare, pîrcă vine mai aproape Dimpreună cu al lunei disc, slăpînitor de ape.* O. I 154/30 [V. 1].

*** DISCÍPOL** s. m. v. discipul.

DISCÍPUL s. m. Învăţăcel, ucenic. *Crezi, că te-aş fi ales de discipul al meu de nu le ştiam vrednic şi adînc?* P. L. 42/19 [Pr. 1].

DISCÍNTEC s. n. Vrajă. ◒ (În context figurat) *Făt-Frumos, din fuior de argint torceam şi eram să-ţi fes o haină urzită în discîntece, bătută-n fericire.* P.L. 7/38 [Pr. 1].

DISCLEŞTÁ vb. I v. deselesta.

DISCÚLŢ adv. (Regional) Cu picioarele goale. *Şi pe cîmpul gol el vede un copil umblînd disculţ.* O. I 83/33 [V. 1].

• **DIS-DE-DIMINEÁȚĂ** adv. v. **desdimineață**.

DISIMULÁ vb. I. Tranz. A ascunde adevărata înfățișare, a masca. *Albumul? Bal-mascat cu lume multă, În care toți pe sus își poartă nasul, Disimulîndu-și mutra, gîndul, glasul.* O. IV 333/3 [V. 1].

• **DISPARÍȚIE** s. f. v. **dispariție**.

DISPARIȚIÚNE s.f. Pieire. *Cu dispariținea acestuia dispare ceea ce veți fi tndemnați a numi o idee fixă.* P.L. 64/34 [Pr. 1].

DISPĂREÁ vb. II. Intranz. 1. A se face nevăzut, a ieși din cîmpul vizual. *Și cum o privea sultanul, ea se-ntunecă ... dispare.* O. I 142/21. [Iubita] *pare că îl dojenește cînd șoptește cu căldură; Apoi iar dispare-n luntru.* O. I 154/15. *El încălică pe un cal și dispăru în pustiuri.* P. L. 15/29; cf. O. I 19/15, 55/25, 189/13; P. L. 13/8, 26/17, 46/7, 73/29, 92/37, 95/39 [V. 5; Pr. 7].

2. (Și în forma *despărea*) A înceta să mai existe, a se stinge, a pieri. *Să simt că de suflarea-ți suflarea mea se curmă Și-n stingerea eternă dispar fără de urmă.* O. I 116/20. *N-a mai văzut nimic, ci auzea despărînd, ca o suvenire întunecată, rugăciunea unei vergine...* 37/1. *Din jurul lui dispăruse lumea cea semiobscură a tinereții lui.* P. L. 62/37. *Nu este oare omenirea istoriei asemenea unei astfel de armate, ce dispare într-o companie veche, spre a reapărè în una nouă.* P. L. 65/7; cf. P. L. 61/35 [V. 1; Pr. 4].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **dispare** (O. I 55/25, 142/21, 154/15; P. L. 64/35, 65/7), 3 pl. **dispar** (O. I 116/20, 189/13; P. L. 73/29), imp. 3 sg. **dispărea** (P. L. 26/17, 46/7), p.s. 3 sg. **dispăru** (P. L. 13/8, 15/29, 95/39), m.m.c.p. 3 sg. **dispăruse** (P. L. 62/37, 92/37); ger. **dispărînd** (O. I 19/15), **despărînd** (P. L. 37/1). — Variantă: **despăreá** (P. L. 37/1) vb. II.

DISPOXÍBIL, -Ă adj. Liber. *Și ce profanalie a cărților bisericești! Toate marginele erau profile de femei, popi, cavaleri, cerșitori, comedianți .... în fiecare colț disponibil.* P. L. 74/17 [Pr. 1].

• **DISPOZÍȚIE** s. v. **dispoziție**.

DISPOZIȚIÚNE s. f. Alcătuire, construcție după un anumit plan. *Un punct matematic se pierde-n nemărginirea dispoziținni lui, o clipă de timp în împărțibilitatea sa infinitezimală, care nu încetează în veci.* P. L. 25/39 [Pr. 1].

DISPRÉȚ s.n. (Și în forma *despreț*) Desconsiderație, sfidare. *Poate disprețul lău m-ar omorî.* P. L. 56/40. *De l-ar fi disprețuit, ar fi iubit disprețul ei.* P. L. 58/1. *Ah! el ceruse dispreț și spera amor.* P. L. 58/11. *Mi s-a răsplătit acest dispreț.* P.L. 89/32 [Pr. 4]. ◇ Loc. adv. **Cu dispreț** = disprețuitor, fără stimă. *Amoru-mi stins și rece Mă învață cum asupră-ți eu să caut cu dispreț!* O.I 30/8. *Băiazid privind la dînsul, îl întreabă cu dispreț: „Ce vrei tu?".* O. I 146/6 [V. 2].

— Forme gramaticale: sg. n.ac. **dispreț** (O. I 30/8, 146/6; P. L. 58/11, 89/32), **disprețul** (P. L. 56/40), **disprețul** (P. L. 58/1). — Variantă: **despréț** (P. L. 58/1) s.n.

DISPREȚUÍ vb. IV. Tranz. (Și în forma *desprețui*) A desconsidera, a sfida. *De l-ar fi disprețuit, ar fi iubit disprețul ei.* P.L. 58/2. *Marchizul Castelmare se uită lung și sălbatec asupra acelei copile, ce-i disprețuia amorul.* P. L. 76/6. *Am crezut că am dreptul de a disprețui amorul unui om ce mă iubește.* P.L. 89/31; cf. P. L. 56/39, 57/2 [Pr. 5].

— Forme gramaticale: ind. imp. 3 sg. **disprețuia** (P. L. 76/6); opt. p. ar fi **disprețuit** (P. L. 58/2); imper. 2 sg. **disprețuiește** (P.L. 56/39, 57/2); inf. a **disprețui** (P. L. 89/31). — Variantă: **desprețui** (P. L. 56/39, 57/2, 58/2, 89/31) vb. IV.

DISPÚNE vb. III. Intranz. 1. A avea la dispoziție. *Lui îi erau toate mijloacele binevenite, deși nu dispunea de multe.* P. L. 91/20 [Pr. 1].

2. A fi gata să ..., a fi înclinat să ... *O carte care nu lasa nimic de dorit pentru a aprinde niște creieri superstițioși, dispuși la o asemenea hrană.* P. L. 35/32 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. imp. 3 sg. **dispunea** (P. L. 91/20); part. **dispuși** (P. L. 35/32).

DISPÚS, -Ă adj. (În expr.) **A părea rău dispus** = a nu avea dispoziție, a fi fără chef. *Ieronim se așeza în colțul unui divan și părea rău dispus.* P. L. 88/15 [Pr. 1].

DISTĂINÁ vb. IV. Refl. Fig. (Regional) A se da pe față, a se trăda. *În multe forme-apare a vieții crudă taină, Pe toți ea îi înșală, la nime se dislainâ.* O. I 64/19 [V. 1].

DISTÍNDE vb. III. Tranz. (Regional) A întinde. *Coatele pe brațul crucii le distinde și le-așază.* O. I 50/15 [V. 1]. ◆ A desface, a răsfira. *Păsări îmblînzite-n cuiburi distind penele alese.* O. I 43/8 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **distinde** (O.I 50/15); 3 pl. **distind** (O. I 43/8).

DISTRÁS, -Ă adj. Distrat, absent. *Ea l-asculta pe capitaș Uimită și distrasă.* O. I 175/6 [V. 1].

DISTRĂMÁ vb. I. Tranz. (Regional) A nimici, a distruge. ◒ (Metaforic) A pustii. *Furtunelor dă zborul, pămîntul de-l distramă.* O. I 98/19 [V. 1].

DISTRÚGE vb. III. Tranz. A nimici. *Ei cheamă-n voluptatea orgiei zgomotoase De instrumente oarbe a voastre fiici frumoase: Frumusețile-ne tineri bătrînii lor distrug.* O. I 59/35 [V. 1].

DISTRÚGERE s.f. Nimicire, pustiire. *El răscoală în popoare a distrugerei scînteie Și în inimi pustiile samănă gîndiri rebele.* O. I 51/27 [V. 1].

DIȘTÉRNE vb. III. Refl. (Regional) A se perinda, a se desfășura (pe dinaintea ochilor). *Privelițile schimbătoare, Ce-n repezi șiruri se dișterne, Repaosă nestrămutate sub raza gîndului etern.* O. I 205/6 [V. 1].

DIVÁN s. n. 1. Canapea. *Ieronim se așeza în colțul unui divan.* P.L. 88/15 [Pr. 1].

2. Consiliu compus din sfetnicii tronului, cu atribuții politice, administrative și juridice. *Vedea divanul de oameni bătrîni, poporul entuziast și creștin, undoind ca valurile mării în curtea domniei.* P.L. 37/27 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg.n. ac. **divanul** (P. L. 37/27), g.d. **divan** (P. L. 88/15).

DIVÍN, -Ă adj. 1. (În concepția mistică) Dumnezeiesc, ceresc. *Ești ființa-armonioasă Ce-o gîndi un serafin, Cînd pe lira-i îngînoasă Mîna cîntecul divin?* O. I 19/8. *Un înger alb, îngenuncheat, cu mîinile unite, care cînta o rugăciune divină.* P. L. 36/29. *Albastru și cuvios e adîncul cerului și divina sa eternitate.* P. L. 45/40; cf. **O. I** 3/10, 28/7 [V. 3; Pr. 2]. ◇ Expr. **Dreptul divin** v. d r e p t[3] [Pr. 1].

2. Fig. Înzestrat cu însușiri superioare; minunat. *Părea că geniul divinului brit, Shakespeare, respirase asupra pămîntului un nou înger lunatec, o nouă Ofelia.* P. L. 36/36 [Pr. 1]. ◇ (Substantivat, f.) *Dar te cobori, divino, pătrunsă de-al meu glas. Mai mîndră, tot mai mîndră la fiecare pas.* O. IV 433/1 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n.ac. **divin** (**O. I** 3/10, 19/8; **P. L.** 80/32), **divină** (**O. I** 28/7; **P. L.** 36/29), **divina** (**P. L.** 45/40), g. d. **divinului** (**P. L.** 36/36), voc. **divino** (**O. IV** 433/1).

DIVINIZÁRE s. f. Îndumnezeire. *Tu ai fost divinizarea frumuseței de femeie, A femeii, ce și astăzi îi frumoasă o revăd.* O. I 29/7 [V. 1].

DIVINIZÁT, -Ă adj. Îndumnezeit, proslăvit. *De-al aplauzelor flor, Aparînd divinizată, Răpiși sufletu-mi în dor.* O. I 18/7; cf. **O. I** 19/15 [V. 2].

— Formă gramaticală: sg. n. ac. **divinizată** (**O. I** 18/7, 19/15).

DIZMEȚÍ vb. IV. R e f l. (Regional) A se dezmetici, a se trezi. *Și singur stau și caut . . . Ca pasărea de zboru-i din ceriuri dizmetită.* O. I 25/13. *Dar azi vîlul cade, crudo! dizmețit din visuri secse, Fruntea mea este trezită de a buzei tale-nghețe.* O. I 30/5 [V. 2].

— Forme gramaticale: part. **dizmețit** (**O. I** 30/5), **dizmețită** (**O. I** 25/15).

— Scris: *dismețit*.

DIZMÎNIÁ vb. I. R e f l. (Regional) A nu mai fi supărat, a se îmbuna. *De doi ani, se mînia foarte ușor și se dizmînia tot atît de ușor.* P. L. 67/18 [Pr. 1].

— Scris: *dismânia*.

DIZOLVÁ vb. I. T r a n z. A topi. ◒ (În context figurat) *Rîul curgînd în veci proaspăt să mă dizolve și să mă unească cu întregul naturii.* P. L. 98/34 [Pr. 1].

DIZÓRDINE s. f. v. **dezordine**.

DÍNSUL, DÍNSA pron. pers. El, ea. *Murdară este raza-i ca globul cel de tină, Asupra cărui dînsul domnește pe deplin.* O. I 56/10. *La ce oare dînsa s-a născut pe lume?* O. IV 364/21. *Fiecare din ele să poată cînta ca dînsul cînd vor șopti văilor și florilor.* P. L. 5/4; cf. **O. I** 56/14, 60/2, 82/1, 84/5, 134/28, 134/29 [V. 8; Pr. 1]. ◇ (Construit cu prepoziții) *Și de-a soarelui căldură Voi fi roșie ca mărul, Mi-oi desface de-aur părul Să-l astup cu dînsul gura.* O. I 55/8. *Urmărind pe ceruri limpezi cum plutește-o cioctrlie, Tu ai vrè să spui să ducă către dînsul o solie.* O. I 82/28. *Brațele ei albe și goale pîn în umeri se-ntinseră spre dînsul.* P. L. 49/17; cf. **O. I** 51/20, 53/12, 56/21, 59/6, 80/1, 83/17, 91/21, 93/22, 95/19, 109/9, 122/6, 134/37, 142/6, 142/26, 146/6, 147/9, 175/20, 196/30 [V. 20; Pr. 1]. ◇ (Alternînd cu pronumele „el, ea") *Se răsfrînge ca-n oglindă a copilei umbră plină — Umbra ei, ce ca și dînsa stă în rugă-ngenunchiată.* O. I 51/4. *Astfel ea uitat-au poale Aste foi de dînsa scrise.* O. I 125/12. *El o urcă pe cal după dînsul.* P. L. 18/20; cf. **O. I** 51/16, 51/29, 80/35, 84/25; **P. L.** 67/30, 91/32, [V. 6; Pr. 3]. ◇ (Ține locul unor nume) *Proști și genii, mic și mare, sunet, suflețul, lumină-Toate-s praf . . . Lumea-i cum este . . . și ca dînsa suntem noi.* O. I 36/21 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **dînsul** (**O. I** 55/8, 56/10, 82/1, 82/28, 84/5, 93/22, 109/9, 134/29, 142/6, 142/25, 146/6, 175/20; **P. L.** 5/4, 18/20, 49/17), **dînsa** (**O. I** 36/21, 51/4, 51/16, 51/29, 80/1, 80/35, 83/17, 84/25, 95/19, 122/6, 125/12; **O. IV** 364/21; **P. L.** 67/30, 91/32); pl. n.ac. **dînșii** (**O. I** 53/12, 56/14, 56/21, 59/6, 60/2, 91/21, 131/37, 134/28, 147/9, 196/30), **dînsele** (**O. I** 51/20).

DÍRĂ s. f. Urmă continuă. *Și fugea mereu, o stîncă de peatră îndrăcită, rupîndu-și cale prin păduri, brăzdînd pămîntul cu dîră lungă.* P. L. 7/10. *Făl-Frumos . . . luîndu-și buzduganul de-a umăr merse mereu pe dîra trasă de piuă.* P. L. 7/13 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **dîră** (**P. L.** 7/10), **dira** (**P. L.** 7/13).

DOÁMNĂ s. f. **1.** Cucoană. *Văduvita sa mumă îl creșcu pe el cum puiu din lucrul minilor ei — mîni delicate de doamnă.* P. L. 30/39 [Pr. 1]. ◒ (Ironic) *Nu uita că doamna are minte scurtă, haine lungi.* O. I 159/8; cf. **O. I** 164/10 [V. 2]. ◇ (Urmat de un adjectiv posesiv) *Doamna mea, o mulțămire ca aceasta n-o mai voi!* O. I 166/23 [V. 1].

2. (Învechit) Termen de adresare către o femeie de rang înalt. *De din vale din Rovine Grăim, doamnă, către tine.* O. I 149/4. *Și să știi că-s sănătos, Că mulțămind lui Cristos, Te sărut, doamnă, frumos.* O. I 149/20 [V. 2].

3. Soție a unui monarh sau a unui prinț; stăpînă. ◒ (Construcție metaforică) **Doamna mărilor și a nopții** v. n o a p t e [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **doamnă** (**P. L.** 30/39), **doamna** (**O. I** 148/37, 159/8, 164/10), voc. **doamnă** (**O. I** 149/4, 149/20), **domna** (**O. I** 166/23).

DOAR adv. (Și în forma *doară*) **1.** Numai. *Oceanul cel de ghează mi-apare înainte: Pe bolta alburie o stea nu se arată, Departe doară luna cea galbenă — o pată.* O. I 114/4. *Cînd cu gene ostenite sara suflu-n luminare, Doar ceasornicul urmează lung-a timpului cărare.* O. I 130/2. *Ei doar au stele cu noroc Și prigoniri de soarte, Noi nu avem nici timp, nici loc, Și nu cunoaștem moarte.* O. I 177/29. *Doar ochii tăi de înger în visul meu străbat.* O. IV 432/18; cf. **O. I** 46/1, 84/34, 127/2, 172/5, 207/5, 209/11, 216/15, 219/23, 221/8; **O. IV** 430/22, 432/6, 432/24; **P. L.** 99/15 [V. 16; Pr. 1]. ◒ (Repetiție) *Nimica, doar icoana-ți care-mă înveninează. Nimic, doar suvenirea surîsului tău lin.* O. I 20/21—22 [V. 2]. ◇ (Adversativ-concluziv) *Ei numai doar'durează-n vînt Deșerte idealuri.* O. I 177/25 [V. 1].

2. Poate. *Tu ești copilă, asta e . . . Hai ș-om fugi în lume, Doar ni s-or pierde urmele Și nu ne-or ști de nume.* O. I 176/3; cf. **O. I** 183/20 [V. 2].

— Variantă: **doără** (**O. I** 114/4, 127/2, 177/25, 177/29) adv.

DOÁRĂ adv. v. **doar.**

DOBITOCÉSC, -EÁSCĂ adj. Animalic. *Care-i scopul tor? Plăcerea dobitocească, reproducerea în mușinoiul pământului de viermi noi cu aceleași murdare dorințe.* P. L. 86/34 [Pr. 1].

DÓCTOR s.m. Medic. *În vreme ce doctorul . . . vorbea cu sine însuși . . . tatăl Mariei fixa portretul din părete.* P. L. 59/25. *Veți fi ghiciț că pleșuvul nostru biped era doctor.* P. L. 59/26. *Dihania de doctor zicea c-ar fi periculos pentru el.* P. L. 63/19 ; cf. **P. L.** 60/1, 60/1, 62/11 [Pr. 6].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **doctor** (**P. L.** 59/25, 63/19), **doctorul** (**P. L.** 59/25, 60/1, 62/11) ; pl. n. ac. **doctorĭ** (**P. L.** 60/1).

DOCTRÍNĂ s. f. Teorie, sistem filozofic. *Doctrinele pozitive . . . nu sunt decît tot alteia pleduarii ingenioase ale minții.* P. L. 81/28 [Pr. 1].

DOGORITÓR, -OÁRE adj. Fierbinte, excesiv de cald. *În arșița cea dogoritoare a zilei văzu aproape de pădure un țînțar zvîrcolindu-se în nisipul cel fierbinte.* P. L. 15/31 [Pr. 1].

DOI, DÓUĂ num. card. Numărul care în numărătoare are locul între **unul** și trei. (Adjectival) *Se coceau pe vatra sură două turte în cenușă.* O. I 84/9. *Miroase florile-arginții Și cad, o dulce ploaie, Pe creștetele-a doi copii C i plete lungi, bălaie.* O. I 179/27. *Veni iar la ușpăț; elnd. prin boltile ferestrelor, la lumina lunei, văzură două dealuri lungi de apă.* P. L. 7/8 ; cf. **O. I** 3/21, 13/11, 13/16,13/18, 14/2, 32/32, 32/32, 51/11, 51/12, 87/20, 95/4, 98/25, 108/24, 110/6, 151/32, 151/33, 165/20, 165/21, 172/7, 173/29, 179/8, 196/10 ; **O. IV** 365/27, 369/1, 432/32 ; **P. L.** 4/13, 4/26, 4/36, 7/21, 8/25, 8/28, 9/27, 12/10, 12/13, 12/35, 12/39, 13/20, 14/21, 18/25, 18/39, 19/19, 19/33, 21/23, 21/38, 21/38, 23/11, 25/25, 29/14, 29/27, 29/35, 31/13, 31/13, 31/38, 35/26, 41/10, 43/32, 51/6, 58/23, 61/16, 62/2, 62/3, 64/28, 67/2, 67/17, 69/19, 71/31, 75/31, 76/14, 79/20, 80/26, 84/28, 91/35, 95/38 [V. 27 ; Pr. 49]. ◒ (În contexte figurate) *În două părți infernul portalele-și deschide, Spre-a începa cu mia răsufletele hide Tiranilor ce pier!* O. I 25/1. *Și te-o stringe-n două șiruri, așeznndu-te la coadă. În oro notă prizărită sub o pagină neroadă.* O. I 134/14 [V. 2]. ◇ Loc. adv. **Drept în două** v. d r e p t ¹ [V. 1]. ◇ Expr. **A spune ceva cu două înțelesuri** v. î n ț e l e s ¹ [Pr. 1]. **În două cuvinte** v. c u v î n t [Pr. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Două nopți turburi** v. t u r b u r e [Pr. 1]. **Două izvoare secate** v. i z v o r [Pr. 1]. ◇ (În numerale multiplicative) *De-i suna de două ori Îți vin codri-n ajutor.* O. I 183/27 [V. 1]. ✦ (Mai ales în stilul narativ, precedat de adj. nehot. „vreo") Cîțiva, cîteva. *Să sfințești cu mii de lacrimi un instinct altt de van Ce le-abate și la paseri de vreo două ori pe an?* O.I 155/36 [V. 1].

— Forme gramaticale : n.ac. **doi** (**O. I** 13/16, 32/32, 108/24, 140/6, 165/21, 173/29, 179/8, 179/27 ; **P. L.** 13/20, 18/25, 21/38, 29/27, 41/10, 51/6, 61/16, 62/2, 67/17, 69/19, 71/31, 75/31, 79/20), **două** (**O. I** 3/21, 13/11, 13/18,11/2, 25/1, 32/32, 51/11, 51/12, 84/9, 87/20, 95/2, 95/4, 98/25, 134/13, 151/32, 151/33, 155/36, 165/20, 172/7, 183/27, 196/10 ; **O. IV** 365/27, 369/1, 432/32 ; **P. L.** 4/13, 4/26, 4/36, 6/36, 7/8, 7/21, 8/25, 8/28, 9/27, 12/10, 12/13, 12/35, 12/39, 14/21, 18/39, 19/19, 19/33, 21/23, 21/38, 22/24, 23/11, 25/25, 29/14, 29/35, 31/13, 31/13, 31/38, 35/26, 43/32, 58/23, 59/28, 62/3, 64/28, 67/2, 70/21, 76/14,80/26, 84/28, 94/35, 95/38).

DÓILEA, DÓUA num. ord. (Precedat de articolul „al", „a") Care se află între întîiul și al treilea. (Adjectival) *Pe frunțea celei de-a doua* [păpuși scria] : *„Gajus nu-și are mințile toate".* P. L. 71/32 [Pr. 1]. ◇ Loc. adv. **A doua zi** = în ziua următoare. *La castel în poartă calul Stă a doua zi în spume.* O. I 68/2. *Ea a doua zi se mîră, cum de firele sunt rupte.* O. I 79/25. *A două zi Genarul plecă iarăși desdimineață la vînătoare.* **P. L.** 15/20 ; **cf. P. L.** 17/1, 17/35, 23/13, 97/13 [V. 2 ; Pr. 5].

— Formă gramaticală : **doua** (**O. I** 68/2, 79/25 ; **P. L.** 15/20, 17/1, 17/35, 23/13, 71/32, 97/13).

DOÍNĂ s. f. Cîntec elegiac tipic pentru lirica noastră populară. *De-aș avè o porumbiță Cu chip alb de copiliță . . . Cîtu-i ține ziulița I-aș cînta doina, doinița.* O. I 2/22. *Codrule, codrulule, Ce mai fac drăgufule, . . . Vara doina mi-o ascult Pe cărarea spre izvor Ce le-am Dat-o tuturor.* O. I 123/14. *Trecut-au anii ca nori lungi pe șesuri Și niciodată n-or să vie iară, Căci nu mă-nctnă azi cum mă mișcară Povești și doine, ghicitori, eresuri.* O. I 201/4. *Își puse-n brîul verde un fluier de doine și altul de hore.* P.L. 4/35 ; cf. **O. I** 35/1, 182 ; **P.L.** 13/15 [V. 5 ; Pr. 2]. ◒ (Element de personificare) *Riturile ce ciorăiau mai în jos de brîiele melancolicelor stînce învățau de la păstorul împărat doina iubirilor.* P. L. 5/6 [Pr.1]. ◒ (Metaforic) Susurul, clipocitul melodios al izvorului. *Apoi șezură amîndoi în umbră, Domnul cugetînd la tatăl său din cer, și St. Petrea ascultînd pe cugete doina izvorului plîngător.* P. L. 13/31 [Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **doină** (**P. L.** 13/15), **doina** (**O. I** 2/22, 35/1, 123/14, 182 ; **P. L.** 5/6, 13/31) ; pl. n. ac **doine** (**O. I** 201/4 ; **P. L.** 4/35).

DOINÍ vh. IV. I n t r a n z . A cînta doine. *Pe drum horea și doinea.* P.L. 4/38. *Trecea păstorașul-împărat, doinind și horind.* P.L. 5/11. *Făt-Frumos presură cîteva flori albastre și apoi șezu alături cu ea și-ncepu a doini încet.* P.L. 10/1 [Pr. 3] ◒ (Metaforic, despre V. Alecsandri, autorul volumului *Doine și lăcrămioare* și al primei culegeri de poezii populare) *Și-acel rege-al poeziei, vecinic tînăr și ferice, Ce din frunze îți doinește, ce cu fluierul îți zice.* O.I 32/26 [V.1].

— Forme gramaticale : ind. prez. 3 sg. **doinește** (**O.I** 32/26), imp. 3 sg. **doinea** (**P.L.** 4/28) ; inf. n **doini** (**P.L.** 10/1) ; ger. **doinînd** (**P.L.** 5/11).

DOINÍȚĂ s.f. Diminutiv cu valoare hipocoristică a lui doină, în spiritul poeziei populare. *De-aș avè o porumbiță Cu chip alb de copiliță . . . I-aș cînta doina, doiniță, I-aș cînta-o-ncetișor, Șoptind șoapte de amor.* O.I 2/22 [V.1].

DÓISPREZECE, DÓUĂSPREZECEA num. card. Număr care în numărătoare are locul între unsprezece și treisprezece. (Adverbial) [Mlazănoaptea] *căzu ca plumbul la pămînt și cronchni jalnic de douăsprezece ori.* P.L. 19/25. *Orologiul, fidel interpret al bătrînului timp, sună de 12 ori din limba sa de metal.* P.L. 29/1 [Pr. 2].

— Scris și : (în cifre) **12.**

DÓISPREZECELEA, DÓUĂSPREZECEA num. ord. (Precedat de articolul „al", „a") Care se află între al unsprezecelea și al treisprezecelea. *Se scursese a 12-a oară a nopții.* P.L. 29/12 [Pr.1].
— Scris: *a 12-a*

DOJENÍ vb. IV. Tranz. A mustra. *Din balcon i-arunca-o rază și cu minile la gură, Parc-ă îl dojenește cînd șoptește cu căldură.* O.I 154/14 [V.1].

DÓLIU[1] s.n. Jale adîncă pricinuită de moartea cuiva. *Ai încetat de-a fi viitorul meu bărbat — sau cel puțin anul meu de doliu au depărtat această fericită perspectivă.* P.L. 99/33 [Pr. 1]. ◇ Loc. adj. **În doliu** = îndoliat, cernit. ◒ (Metaforic) *Turnurile mișcă-n doliu a lor inimi de aramă.* O.I 28/1 [V.1]. ◇ Loc. adv. **În doliu** = în haine negre. *Îmbracă-te în doliu, frumoasă Bucovină... Se stinse un luceafăr, se stinse o lumină, Se stinse-o dalbă stea!* O.I 1/1 [V.1].

DOM s.n. (Și în forma *domă*) Catedrală; p. restr. cupola catedralei. *În dom de marmur negru ei intră liniștiți.* O.I 93/31. *De cînd căzu un trăsnet în dom... de-atunci în somn Ca plumbul surd și rece el doarme ziua toată.* O.I 96/16. *Pe acest amestec strălucit de palate și domuri, vezi cum, ajunse de lună, strălucesc asupra maselor întunecoase vîrfurile turnurilor.* P. L. 93/33; cf. **O.I** 50/1, 50/3, 94/8, 94/16; **P.L.** 52/30, 52/33 [V. 6; Pr. 3]. ◒ (Construcție metaforică) **Doma de gheață [a lui Odin]** = împărăția zeilor scandinavi. *Căci Odin părăsise de gheață națta-i domă, Pe zodii stîngeroase porneau a lui popoară.* O.I 91/6 [V.1].
— Forme gramaticale: sg.n.ac. **dom** (**O.I** 93/31, 91/8, 96/16), **domul** (**O.I** 94/16), **domă** (**O.I** 91/6), **doma** (**O.I** 50/1; **P.L.** 52/30, 52/33), g.d. **domel** (**O.I** 50/3); pl.n.ac. **domuri** (**P.L.** 93/33). — Variantă: **dómă** (**O.I** 50/1, 50/3, 91/6; **P.L.** 52/30, 52/33) s.f.

DÓMĂ s.f. v. **dom.**

DOMÉNIC, -Ă adj. Seniorial, de senior. *Dintr-un șir de munți au zidit domenicul său palat.* P.L. 51/8 [Pr.1].

DOMÉSTIC, -Ă adj. (Despre animale) De casă. ◒ (Glumeț, ironic) *Îmi plutea pe dinainte cu al timpului amestic Ba un soare, ba un rege, ba alt animal domestic.* O.I 140/36 [V. 1].

DOMINÁ vb. I. Intranz. Fig. A domni, a stăpîni. *Ieronim! întrerupse Francesco tăcerea ce domina în sală.* P.L. 84/34 [Pr. 1].

DOMINÓ s.n. Numele unui joc de societate. *Între acești muri afumați, plini de mirosul tutunului, de trăncănirea jucătorilor de domino... ardeau lămpi somnoroase.* P.L. 27/23 [Pr. 1].

DOMN s.m. **1.** Termen de politețe cu care cineva se adresează unui bărbat. — *Vai de mine, domnule, de mult! de cînd mă știn minte.* P.L. 60/34. *Ruben se uită lung la el. — D-lale nu ți-e bine, domnule, zise el serios.* P.L. 61/1. *Domnule! zice ea stăpînindu-se și stînd băț înaintea lui. Vrei să mă-nveți cum trebuie să mă port?* P.L. 69/9; cf. **P.L.** 69/22 [Pr. 4]. ◇ (Urmat de adj. pos.) *Eu ți-am spus-o, domnul meu, de atîtea ori, că numai amiciția adevărată poate să fie legătura dintre noi.* P.L. 70/15 [Pr. 1]. ◒ (Ironic) *Azi, cînd fraza lustruită nu ne poate înșela, Astăzi alții sunt de vină, domnii mei, nu este-așa?* O.I 151/22 [V. 1].
2. Domnitor, voievod. *Să mă-mpiedic de-un moșneag? — De-un moșneag, da, împăr-ăte, căci moșneagul ce privești, Nu e om de rînd, el este domnul Țării — Românești.* O.I 147/14. *Lîngă cortu-i, unul dintre fiii falnicului domn, Sta zîmbind de-o amintire.* O.I 148/38. *Fusese chemat de domnul Moldovei ca dascăl de matematică.* P.L. 40/40; cf. **O.I** 28/16, 32/24, 146/8, 146/15, 151/31; **P.L.** 37/25 [V. 7; Pr. 2].
3. Stăpîn. ◒ (Construcții metaforice) **Al nopții palid domn** = Arald, rege al avarilor, văzut în ipostaza de strigoi. *Dar noaptea se trezește și ține judecată Și-n negru-mbrăcă toate al nopții palid domn.* O.I 96/20 [V.1]. (Cu aluzie la „zburătorul" din mitologia populară românească) **Al nopții domn.** *O dulce-al nopții mele domn, De ce nu vii tu? Vină!* O.I 168/23 [V. 1]. **Al valurilor domn** = luceafărul (v. și **stea**). *Ea trebui de el în somn Aminte să-și aducă Și dor de-al valurilor domn De inim-o apucă.* O.I 171/15 [V. 1].
4. Dumnezeu, Iisus Hristos. *O, cere-mi Doamne, orice preț, Dar dă-mi o altă soarte, Căci tu izvor ești de vieți Și dătător de moarte.* O.I 177/5. *Din haos Doamne-am apărut Și m-aș întoarce-n haos... Și din repaos m-am născut, Mi-e sete de repaos.* O.I 177/13. *Nu se vede decît chipul strălucit al Domnului.* P.L. 14/6; cf. **O.I** 46/13; **P.L.** 13/19, 13/23, 13/27, 13/29, 13/33, 13/35, 13/40, 52/33, 71/20 [V. 3; Pr. 10]. ◇ *Maica Domnului* v. maică [V.1; Pr. 1]. ◇ Expr. **Doamne iartă-mă, spune cel căruia i-a scăpat sau era să-i scape o vorbă nepotrivită.** *Da cum, Doamne iartă-mă, să slujești tu degeaba? zise baba cea vicleană, cum să nu-ți iei tu dreptul tău?* P.L. 18/5 [Pr. 1]. **Dragă Doamne** v. drag[2] [Pr. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Domnul este al tău mire** v. mire [V. 1].
— Forme gramaticale: sg.n.ac. **domn** (**O.I** 96/20, 118/38, 168/23, 171/15), **domnul** (**O.I** 28/16, 65/2, 146/8, 147/14; **P.L.** 13/19, 13/23, 13/27, 13/29, 13/33, 40/40, 74/20) g.d. **domnului** (**O.I** 50/8; **P.L.** 13/40, 14/6, 23/11, 52/33), voc. **domnule** (**P.L.** 60/34, 61/1, 60/9, 69/22), **domnul** (**P.L.** 70/15), **doamne** (**O.I.** 46/13, 146/15, 151/31, 177/5, 177/13; **P.L.** 13/33, 18/5, 35/34); pl.n.ac. **domni** (**O.I** 32/24; **P.L.** 37/25), voc. **domnii** (**O.I** 151/22).

DOMNÉSC, -EÁSCĂ adj. (În expr.) **Mere domnești** = varietate de mere mari, roșietice. ◒ (Comparație) *Gura micuță ca o vișină coaptă și fața albă și roșă ca mărul domnesc.* P.L. 55/3 [Pr. 1].

DOMNÍ vb. IV. Tranz. A stăpîni ca domn ca rege; a guverna. *Nici o scînteie-ntr-Insul nu-i candidă și plină, Murdară este raza-i ca globul cel din lină, Asupra cărui dinsul domnește pe deplin.* O.I 56/9. *Domnind sumeț și tînăr pe roinicele sloturi, Căror a mea ființă un semizeu păreu, Simțeam că universul la pasu-mi tresărea.* O.I 91/1. *Un sultan dintre aceia ce domnesc peste vro limbă... La pămînt dormea finîndu-și căpătîi mîna cea dreaptă.* O.I 142/1 [V. 3]. ◒ (În context figurat) *El ți pune pe-a ei frunte mîndru diadem de stele, O așază-n tron de aur să domnească lumi rebele.* O.I 32/35 [V. 1]. ✦ Intranz. Fig. A fi stăpînitor. *Să te simți neliber, mic, Să vezi*

marile-aspiraţii că-s reduse la nimic, Că omnesc în lume rele, căror nu le poţi opune. O.I 52/32 [V.1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **domneşte** (**O.I** 56/9), 3 pl. **domnesc** (**O.I** 52/32, 142/1); conj. prez. 3 sg. **să domnească** (**O.I** 32/35); ger. **domnind** (**O.I** 91/1).

DOMNÍE s.f. **1.** Timpul cît stăpîneşte un domn, guvernare. *Căci pe mucedele pagini stau domniile române.* O.I 32/20. *Trăiesc sub domnia lui Alexandru-vodă.* P.L. 38/25. *Călugărul Dan... vorbeşte cu tine şi trăieşte în vremile domniei lui Alexandru-vodă.* P.L. 41/12 [V. 1; Pr. 2]. ✦ Reşedinţa domnului. *Vedea divanul de oameni bătrîni, poporul entuziast şi creştin, undoind ca valurile mării în curtea domniei.* P.L. 37/28 [Pr.1].

2. (Urmat de un adj. pos. de pers. 2 şi 3 sg., formează locuţiuni pronominale; *domnia-ta, domnia-ei*, cu valoare de pronume de reverenţă) *Nu ştiu... în sfîrşit — ea — în sfîrşit... Domnia-ei a fost aceea.* P.L. 69/37 [Pr.1]. ◒ (Glumeţ, ironic) *„Domnia ta", cînd stabileau diplomaticeşte să-şi zică „d-ta" — atunci tu—tu din greşală şi iar din greşală.* P.L. 68/37 [Pr.1].

— Forme gramaticale: sg. n.ac. **domnia** (**P.L.** 38/25, 68/37, 69/37), g.d. **domniei** (**P.L.** 37/28, 41/12); pl.n.ac. **domniile** (**O.I** 32/20).

DOMNIŞÓARĂ s.f. Termen de politeţe întrebuinţat izolat sau înaintea numelui unei fete căreia i se adresează cineva, duduie. *Îmi veţi da voie domnişoară, să vă petrec pîn-acasă?* P.L. 67/21. *Complimentele mele, domnişoară, zise Francesco, repezindu-se spre uşă.* P.L. 77/5. *Domnişoara Cezara, recomandă Francesco cînd intrară.* P.L. 88/11; **P.L.** 67/12 [Pr.4]. ◒ (Glumeţ) *Şi junimei generoase, domnişoarelor ce scapăr, Li arăt că lumea vis e — un vis sarbăd.* O.I 48/19 [V.1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **domnişoara** (**P.L.** 67/12, 88/11), voc. **domnişoară** (**P.L.** 67/21, 77/5); pl. g.d. **domnişoarelor** (**O.I** 48/19).

DOMNITÓR, -ÓARE adj. Fig. Stăpînitor. *Numai lebedele albe, cînd plutesc încet din trestii, Domniloare peste ape, oaspeţi liniştei acestei, Cu aripele întinse se mai scutură şi-o taie.* O.I 152/12 [V.1].

DOMÓL, DOMOÁLĂ adj. (Despre glas) Încet, lin, scăzut. *Eu te văd răpit de farmec Cum îngîni cu glas domol.* O.I 110/14 [V.1].

DOMOLÍ vb. IV. Tranz. A încetini. *Făt-Frumos domoli pasului calului.* P.L. 22/1 [Pr. 1].

DONJUÁN s.m. Afemeiat, crai ◒ (Glumeţ, ironic) *Numai că-n loc de ulita satului, unde paradează donjuanii patrupezi, există la oameni sala de bal, jocul, muzica.* P.L. 81/4 [Pr.1].

— Scris: *don-juan.*

DOR s.n. **1.** Dorinţă puternică de a vedea pe cineva sau ceva; nostalgie. *E inima mea tristă, ce n-are mîngîiere, E sufletu-mi, ce arde de dor nemărginit.* O.I 6/8. *El deşteaptă-n sînut nostru dorul ţării cei străbune, El revoacă-n dulci icoane a istoriei minune.* O.I 35/4. *Rezimaţi c-un cot de-o stîncă şi c-o mînă pe bilă, încoltea un dor mai adînc, mai întunecos, mai mare.* P.L. 5/14; cf. **O.I** 3/20, 6/3, 8/4, 65/24, 171/15, 200/5; **P.L.** 5/15 [V. 8; Pr. 2]. ◒ (Element de personificare) *De-aş fi, mîndră, rtuşorul Care dorul Şi-l confie ctmpului, Ţi-aş spăla c-o sărutare, Murmurare, Crinii albi ai sînului.* O.I 5/9. *Şi mă lasă pustiit, Veşlejit şi amorţit Şi cu doru-mi singurel, De mă-ngîn numai cu el.* O.I 214/24; cf. **O.I** 5/27 [V.3]. ◒ (În contexte figurate) *Tristeţă, durere si lacrimi, amor, Azilul îşi află în sînu-ţi de dor Şi pier, cum de boare pier norii.* O.I 11/4. *V-aţi dus cu anii [-mi], ducu-vă dorul, Precum cu toamna frunzele trec.* O.I 26/5. *Nivelul mişc-a lui legendă şi oglinda-i galben-clară Către marea liniştită ce înecă a lui dor.* O.I 43/12; cf. **O.I** 12/19 [V.4]. ◇ Loc. adv. **Cu dor** = pătimaş, înflăcărat. *O oră să fi fost amici, Să ne iubim cu dor, S-ascult de glasul gurii mici O oră, şi să mor.* O.I 191/14 [V.1]. ◇ Expr. **A pierde dorul** = a uita. *Vom fi voioşi şi feferi, Vei pierde dorul de părinţi Şi visul de luceferi.* O.I 176/7 [V.1]. ◒ (Construcţii metaforice) **Dor de moarte** = dragoste pătimaşă (v. şi duios, dulce[1] dulceaţă, dureros, lumină, plîngere, spaimă). *Dar nici nu ştiu măcar ce-mi ceri, Dă-mi pace, fugi departe — O, de luceafărul din cer M-a prins un dor de moarte.* O.I 174/16. *Mai departe, mai departe Mai încet, tot mai încet, Sufletul nemînginit Îndulcind cu dor de moarte. De ce taci, cînd fermecată Inima-mi spre tine-ntorn?* O.I 206/8 [V.2]. **De dor** = dorit, iubit. *Ce-ţi doresc eu ţie, dulce Românie, Ţara mea de glorii, ţara mea de dor?* O.I 15/2 [V.1].

2. Iubire, suferinţă din dragoste. *Să fie neagră umbra în care-oi fi perit, Ca şi cînd niciodată noi nu ne-am fi găsit, Ca şi cînd anii mîndri de dor ar fi deşerţi.* O.I 127/19. *Cum ea pe coate-şi răzima Vîstnd ale ei tîmple, De dorul lui şi inema Şi sufletu-i se împle.* O.I 167/23. *Pulul-au oare atîta dor În noapte să se stingă.* O.I 186/17; cf. **O.I** 9/12 18/8, 19/16, 23/9, 41/6, 232/19, 234/13; **P.L.** 5/12 [V. 10; Pr.1]. ◇ Expr. **A-i creşte (cuiva) inima de dor** v. creşte [V.2]. ◒ (În context figurat) *Porni luceafărul... El zboară, gînd purtat de dor Pîn'piere totul, totul.* O.I 176/23 [V.1]. ◒ (Metaforic) *Căci cu dorul tău demonic va vorbi călugăreşte, Pe cînd craiul cel de pică de s-arală, pieptu-i creşte.* O.I 162/37 [V.1]. ◒ (Construcţie metaforică) **A nu încăpea de dorul (cuiva)** v. încăpea [V.1].

3. Năzuinţă, aspiraţie, dorinţă. *În veci acelaşi dorul mascate cu-altă haină, Şi-n toată omenirea în veci acelaşi om. În multe forme-apare a vieţii crudă taină. O.I 64/16. Mai am un singur dor: În liniştea serii Să mă lăsaţi să mor La margînea mării.* O.I 216/1. *Numai Făt-Frumos mergea mereu, urmărind cu cîntecul dorul inimei lui.* P.L. 5/17; cf. **O.I** 4/32, 10/6, 10/7, 13/25, 110/3, 132/32, 136/7, 216, 231/8; **P.L.** 86/33, 100/18 [V. 11; Pr. 3]. ◒ (În context figurat) *Dar cînd inima-ţi frămîntă Doruri vii şi palimi multe, Şi-a lor glasuri a ta minte Stă pe toate să le-ascuie, Ca şi flori în poarta vieţii Bat la porţile gîndirii.* O.I 226/10 [V.1].

4. Poftă. (Expr.) **A arde de dor** v. arde [V. 1].

— Forme **gramaticale**: sg.n.ac. **dor** (**O.I** 3/20, 4/32, 6/8, 8/4, 9/12, 10/6, 10/7, 11/4, 12/19, 13/25, 15/2, 18/8, 19/16, 23/9, 41/6, 43/12, 65/24, 82/8, 127/19, 132/32, 171/15, 174/16, 176/23, 186/17, 191/14, 206/8, 216, 216/1. 231/8, 234/13; **P.L.** 5/12, 5/14), **doru-** (**O.I** 6/3, 190/6, 214/24), **dorul** (**O.I** 5/8, 5/26, 26/5, 35/4, 66/31, 162/37, 166/2, 167/23, 176/7, 232/19; **P.L.** 5/15, 5/17, 100/18), g.d. **dorului** (**O.I** 200/5); pl. n.ac. **doruri** (**O.I** 64/16, 110/3, 136/7, 226/10; **P.L.** 86/33).

DORÍ vb. IV. Tranz. 1. A fi stăpînit de dorință, a năzui, a rîvni. *De ce dorești singurătate Și glasul tainic de izvor?* O.I 228/17. *Cine-ntreabă... dacă și el ar dori să iubească.* P.L. 28/8. *Înecat de iubire pentru o ființă ce nu mai există,* [Dionis] *ar fi dorit ca etern să fie astă-noapte.* P.L. 30/18; cf. P.L. 30/20, 36/15, 77/33, 77/34, 86/32, 97/1 [V.1; Pr. 8]. ◇ Expr. **A nu lăsa nimic de dorit** = a satisface pe deplin. *O carte care nu lăsa nimic de dorit pentru a aprinde niște creieri superstițioși.* P.L. 35/31 [Pr.1]. ◒ (În context figurat) *Mina care-au dorit sceptrul universului și gînduri Ce-au cuprins tot universul, încap bine-n patru scînduri.* O.I 134/17 [V.1]. ✦ A vrea. *După propria lor voie să ne ducă unde repezi, Căci ori unde numai ele ar dori ca să ne poarte, Prelutindeni fericire... ae-i viață, de e moarte.* O.I 155/15. *Nu te iubesc în felul în care aș dori eu însumi.* P.L. 89/9 [V.1; Pr.1]. ✦ A putea să dobîndească ceva, să aibă ceva. *Dorit-am de cînd sunt ceva pentru mine?* P.L. 45/24. *De cîte ori am dorit vro putere extraordinară, numai pentru ea am dorit.* P.L. 45/27, 28 [Pr.3].

2. (Construit cu complementul în dativ) A ura. *Ce-ți doresc eu ție, dulce Românie, Tînără mireasă, mamă cu amor! Fiii tăi îndrăsnă numai în frăție Ca a nopții stele, ca a zilei zori.* O.I 16/1. *Viața în vecie, glorii, bucurie, Arme cu tărie, sufletul românesc, Vis de viitoare, faptă și măndrie, Dulce Românie, asta ți-o doresc.* O.I 61/8. *Eu nu ți-aș dori vrodată să ajungi să ne cunoști, Nici ca Dunărea să-nece spumegînd a tale oști.* O.I 147/15; cf. O.I 15, 15/1, 15/8, 15/16, 15/24 [V.8].

— Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **dorese** (O.I 15, 15/1, 15/8, 15/16, 15/24, 16/1, 16/8; P.L. 86/32. 97/1), 2 sg. **dorești** (O.I 228/17; P.L. 36/15), p.c. 1 sg. am **dorit** (P.L. 45/24, 45/27, 45/28), 3 pl. au **dorit** (O.I 134/17); opt. prez. 1 sg. **aș dori** (O.I 147/15; P.L. 89/9), 3 sg. ar **dori** (O.I 155/15; P.L. 28/18), p. 3 sg. ar fi **dorit** (P.L. 30/18, 30/20, 102/22, 102/22); sup. de **dorit** (P.L. 35/31).

DORÍNȚĂ s.f. 1. Năzuință, aspirație. *Deodată trece-o cugetare, Un văl pe ochii tăi fierbinți: E-ntunecoasa renunțare, E umbra dulcilor dorinți.* O.I 117/21. *Nu e destulă mizeria în care am trăit — cel puțin o mizerie fără de dorinți.* P.L. 55/11. *N-am avut dorințe, nici una-n lume, puțin mi-a păsat; de una am fost capabil... și aceea nerealizabilă.* P.L. 56/34; cf. O.I 75; P.L. 55/11, 89/17 [V. 2; Pr. 4]. ◒ (În context figurat) *În multe forme-apare a vieții crudă taină, Pe toți ea îi înșală, la nime se distaină, Dorința nemărginite plantînd într-un atom.* O.I 64/20 [V. 1]. ◒ (Metaforic) *Deodată trece-o cugetare, Un văl pe ochii tăi fierbinți: E-ntunecoasa renunțare, E umbra dulcilor dorinți.* O.I 117/24 [V.1]. ◒ (Construcții metaforice) **Floarea dorințelor obscure ședite în noian** v. floare [V. 1]. **A-și înerede** (cuiva) **dorințele** = a-și mărturisi cuiva dragostea (v. și înturna, poală). *Ea, îmbătată de amor, Ridică ochii, Vede Luceafărul. Și-ncetișor Dorințele-i înerede.* O.I 179/32 [V 1]. ✦ Poftă. *Ochii lui se uscau de ardoare și sclipeau cu o bolnavă dorință.* P.L. 58/18. *Un dulău... și-niinde toți mușchii în soare, leneș, somnoros, fără dorințe.* P.L. 74/2. *Buzele ei erau uscate de dorința unei sărutări.* P.L. 102/2; cf. P.L. 58/15, 99/16, 101/39 [Pr. 6]. ◒ (În context figurat) *Care-i scopul lor?... reproducerea în mușinoiul pămîntului ae viermi cu aceleași murdare dorințe în piept.* P.L. 87/1 [Pr.1].

2. Iubire. *Cîteoda' — deși arare — se-ntîlnesc, și ochii lor Se privesc, par a se soarbe în dorința lor aprinsă.* O.I 51/32. *Îl vede azi, îl vede mîni. Astfel dorința-i gata; Et iar, privind de săptămîni, Îi cade dragă fata.* O.I 167/18. *Ea-și culcă capul într-o mînă și privi la acel tînăr călugăr cu o indefinibilă, resignată dorință.* P.L. 77/30; cf. P.L. 85/39, 92/40, 93/26 [V. 2; Pr. 4].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **dorință** (P.L. 55/11, 58/15, 77/30, 85/39, 92/40, 93/26, 99/16, 101/39), **dorința** (O.I 51/32, 64/6, 75, 167/18; P.L. 58/18, 102/2); pl. n.ac. **dorințe** (P.L. 55/11, 56/34, 74/2, 87/1, 89/17), **dorințî** (O.I 64/20, 117/24), **dorințele** (O.I 179/32), g.d. **dorințelor** (O.I 64/5).

DORÍT, -Ă adj. Rîvnit, năzuit. *Tot ca vremea, bucată cu bucată, poți fi în orice loc dorit.* P.L. 41/36. *În spații dorite, ziua va fi secol și cînd le vei întoarce nu vei mai găsi pe Ruben.* P.L. 42/31 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **dorit** (P.L. 41/36); pl.n.ac. **dorite** (P.L. 42/31).

DORITÓR, -OÁRE adj. 1. Dornic, însetat. *Gîtul nalt lua acea energie marmoree și doritoare totodată ca gîtul lui Antinous.* P.L. 77/27. *Toată cugetarea ei se-mprospătase, toate visele ei reveneau splendide și doritoare de viață.* P.L. 102/25 [Pr. 2].

2. Iubitor, drăgăstos. *Gură fu! înoață minte, nu mă spune nimărui, Nici chiar lui, cînd vine noaptea lîngă palul meu liptit, Doritor ca o femeie și viclean ca un copil.* O.I 80/24 [V.1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **doritor** (O.I 80/24), **doritoare** (P.L. 77/27, 102/25).

DORMÍ vb. IV. Intranz. 1. A se găsi în stare de somn, a fi adormit. *Nețezești încet și leneș fruntea mea cea liniștită Și gîndind că dorm, șirealo, apeși gura ta de foc Pe-ai mei ochi închiși ca somnul.* O.I 42/14. *După prînza de paianjăn doarme fața de-mpărat; Înecată de lumină e întinsă în crevat.* O.I 79/1. *Biblia ne povestește de Samson, cum că muierea, Cînd dormea, tăindu-i părul, i-a luat toată puterea.* O.I 159/2. *Mirosul cel umed al florilor înșoșale o făceau să doarmă mult și lin.* P.L. 10/4; cf. O.I 17/15, 49/4, 84/23, 96/17, 108/4, 108/23, 142/3; O.IV 365/26; P.L. 17/1, 17/22, 23/9, 23/27, 32/6, 42/7, 49/38, 55/35, 86/10 [V. 11; Pr. 10]. ◒ (Repetiție) *Dormi! dormi! dormi! șopti ea apleclndu-și gura pe fruntea lui.* P.L. 63/22 [Pr. 2]. ◒ (Element de personificare; repetiție) *O dormi, o dormi în pace pintre făclii o mie Și în mormînt albastru și-n plînze argintie.* O.I 69/3. *Dorm și florile-n grădină — Dormi în pace.* O.I 207/7—8 [V. 4]. ◒ (În context figurat) *Dar lăsați măcar strămoșii ca să doarmă-n colb de cronici, Din trecutul de mărire o-ar privi cel mult ironici.* O.I 151/29 [V.1]. ◒ (Metaforic; despre morți) *Deasupra criptei negre a sfînlului mormînt, Se scutură salcîmii de toamnă și de vînt, Se bat încet din ramuri, înglnă glasul tău... Mereu se bor tot bate, tu vei dormi mereu.* O.I 129/6. *Mormîntul să ni-l sape la margine de rîu, Ne pună-n încăperea aceluiași sicriu; De-a pururea aproape vei fi de stnul meu... Mereu va plînge apa, noi vom dormi mereu.* O.I 129/18; cf. O.I 129/12 [V.3].

3. Fig. A sta nemișcat, neclintit, în amorțire. *Stă castelul singuratic, oglindîndu-se în lacuri, Iar în fundul apei clare doarme umbra lui de veacuri.* O.I 152/2. *Într-un*

colț al casei, la pământ, dormeau una pește alta vo cîteva sute de cărți vechi. P.L. 29/24. *Umbra lui dormea pe pat.* P.L. 60/16 [V. 1; Pr. 2]. ◒ (Element de personificare) *Se-nserează . . . Nălul doarme și ies stelele din strungă, Luna-n mare își aruncă chipul și prin nori le-alungă.* O.I 44/1 [V. 1]. ◒ (În contexte figurate) *Cînd pe stele aurie Noaptea doarme ușurel, Cîte inime rîzînde, Dar pe cîte suspinînde Le deiasă-ncelinel.* O.I 14/7. *Acea tainică simțire, care doarme-n a ta harfă În cuplele de teatru s-o desfaci ca pe o marfă?* O.I 137/9 [V.2]. (Element de personificare) *De ce dorm, îngrămădite între galbenele file, lumbii suitori, troheii, sălțărețele dactile?* O.I 137/3; cf. O.I 141/13 [V. 2].

— Forma gramaticale: ind. prez. 1 sg. **dorm** (**O.I** 42/14; **P.L.** 55/35), 3 sg. **doarme** (**O.I** 14/7, 44/1, 79/1, 84/23, 96/17, 108/4, 137/9, 152/2; **P.L.** 49/38). 3 pl. **dorm** (**O.I** 137/3, 141/13, 207/7), imp. 3 sg. **dormea** (O.I 142/3, 159/2; **P.L.** 17/22, 23/27, 60/16), 3 pl. **dormeau** (**P.L.** 29/24), p.s. 3 sg. **dormi** (**P.L.** 17/1), p.c. 3 sg. **a dormit** (**O.I.** 108/23), viit. 1 sg. **voi dormi** (**O.I** 129/12), 2 sg. **vei dormi** (**O.I** 129/6), 3 sg. **va dormi** (**P.L.** 86/10), 1 pl. **vom dormi** (**O.I 129/18**); conj. prez. 1 sg. **să dorm** (**O.I** 49/4), 3 sg. **să doarmă** (**O.I** 17/15; **O.IV** 365/26; **P.L.** 10/4, 27/24, 32/6), 3 pl. **să doarmă** (**O.I** 151/29); imper. 2 sg. **dormi** (**O.I** 69/3, 69/3, 207/8; **P.L.** 42/7, 63/22, 63/22).

DORMÍND, -Ă adj. Fig. Care stă neclintit, nemișcat, în amorțire. ◒ (Metaforic) *Aș vrea . . . Să mai salut o dată colibele din vale, Dorminde cu un aer de pace, liniștiri.* O.I 6/14. *Deasupra cărților dorminde în colț se ivea o îngerească umbră de om.* P.L. 29/38 [V.1; Pr.1].

DORMITÁ vb. I. Intranz. A picoti, a ațipi din cînd în cînd. ◒ (În context figurat) *Numai lîngă sinu-ți genitle reîs, Care îmi deșeltă firul vieții mele Parcă dormita. O.I 9/15 [V.1].* ◒ (Metaforic) *O dalbă fecioară adoarme pe sinul De-un june frumos, Astfeli cum dormita oftarea, suspinul, În cîntul duios.* O.I 4/7 [V.1].

— Forme gramaticale: ind. imp. 3 sg. **dormîta** (**O.I** 9/15), p.s. 3 sg. **dormită** (**O.I** 4/7). — Accentuat și: (ind. prez. 3 sg.) *dormîtă* (**O.I** 4/7).

DOS s.n. 1. (În loc. prep.) **În dosul** = îndărătul, în spatele, înapoia. *În dosul acelei mreje de frunze-ntunecoase se văd în oale roze albe.* P.L. 73/23 [Pr.1].

2. (În expr.) **Dosul minei** = partea de din afară a mlinii. — *Ei, știi ceva? o întrebă el. — Nu știu nimica, zise ea tristă și puntnd dosul minei pe frunlea ei, am uitat tot.* P.L. 15/25 [Pr.1].

DOTÁ vb. I. Tranz. Fig. A înzestra. *Locuitorii acestei lumi, presupuindu-i dotați cu organele noastre, ar prlcepe toate celea absolut în felul și în proporțiunile în care le prlcepem noi.* P.L. 24/11 [Pr.1].

DOUĂZÉCI num. card. Numărul care în numărătoare are locul între nouăsprezece și douăzeci și unu. (Adjectival) *Ea citise un roman și-ar fi voit să fie de douăzeci și șase de ani și nu era decît de paisprezece.* P.L. 66/3 [Pr.1].

DOVÁDĂ s.f. Probă evidentă, mărturie. *Biblia ne povestește de Samson, cum că muierea, Clnd dormea, lăindu-i părul, i-a luat toată puterea De i-au prins apoi dușmanii, l-au legat și i-au scos ochii, Ca dovadă de ce suflet stă în pepții unei rochii.* O.I 159/4. *Dovezi erau asemănarea cu portretul și multe alte împrejurări.* P.L. 59/31 [V.1; Pr.1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **dovadă** (**O.I** 159/4); pl.n.ac. **dovezi** (**P.L.** 59/31).

DOVEDÍ vb. IV. Tranz. A demonstra, a proba. *Avem această mînă de creieri, care ar vrè să ne dovedească că într-adevăr facem ce voim.* P.L. 82/14 [Pr.1]. ✦ A da pe față, a demasca. ◒ (Element de personificare) *Vorbele iubirii moarte Vinovate-mi stau de față, Dovedite de minciună.* O.I 125/15 [V.1].

— Forme gramaticale: conj. prez. 3 sg. **să dovedească** (**P.L.** 82/14); part. **dovedite** (**O.I** 125/15).

DRAC s.m. Diavol, necuratul. *Dracii se strîmbau rîzînd în beșicele lor și se băteau peste cap, iar Satana își întinse picioarele lui de cal, răsuflînd din greu.* P.L. 43/37. *Bravo! maistre Ruben, striață el, dracii tăi sunt meșteri în desprinsul umbrelor din părete.* P.L . 62/9. — *Mă mir cine . . . te-a călugărit pe tine părinte? — Cine? Dracul.* P.L. 75/11; cf. **P.L.** 43/29 [Pr. 4]. ◇ Expr. **A vedea pe dracul** = a-și găsi beleaua, a o păți. *Ială o mînă cum codește-un negru purec; Să-mi moi degetul în gură-am să-l prind — ba las săracul! Pripășit la vro femeie, știu că ar vedea pe dracul.* O.I 48/3 [V.1]. **A lua pe cineva dracul** = a se prăpădi, a o păți rău. (În imprecații) *Dracul să te ia, gîndi el, și umbra mea își bate joc de mine.* P.L. 60/28. *Să mă ia dracul, fătul meu, dac-am fost trist vrodată.* P.L. 74/37 [Pr.2]. **Pe dracul** = (formulă de negație): a) nimic. — *Eu nu fac nici rău, nici bine, căci nu fac nimic. Mă joc.* — *Îngropi talantul, fiule, îngropi talantul.* — *Îngrop pe dracul, părinte.* P.L. 74/31 [Pr.1]; b) nicidecum, de loc. *Mereu mă gîtuie . . . mă sărută — și ziee c-o iubesc. Ba pe dracul.* P.L. 92/11 [Pr.1]. **Dracul știe** = habar n-am. *Unul, cu pălăria naltă pe ceafă... se uita — dracu știe cu interes ori așa numai — la un portret al lui Dibici-Zabalkanski.* P.L. 28/38 [Pr.1]. ◇ (În propoziții interogative exprimînd nedumerire, uimire) *Mă mir cine dracul te-a călugărit pe tine, părinte.* P.L. 75/10; cf. **P.L.** 75/8 [Pr.2].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **dracu** (**P.L.** 28/38), **dracul** (**O.I** 48/3; **P.L.** 60/28, 74/31, 74/37, 75/8, 75/10, 75/11, 92/11); pl.n.ac. **draci** (**P.L.** 43/29), **dracii** (**P.L.** 43/37, 62/9).

DRAG[1] s.n.sg. Iubire, dragoste. (Loc. adv.) **Cu (atîtu) drag** = cu iubire, cu plăcere, bucuros. *Tînguiosul bucium sună, L-ascultam cu-atîta drag, Pe cînd iese dulcea lună Dintr-o rarișe de fag.* O.I 209/18. *Cum n-oi mai fi pribeag De-alunci înainte, M-or troieni cu drag Aduceri aminte.* O.I 216/27. *Soarele ieșind din răsărit privea la ei cu drag.* P.L. 9/34; cf. **O.I** 220/7, 222/8 [V. 4; Pr.1]. ◇ Expr. **De dragul cuiva** = din dragoste pentru cineva. *S-a tot dus De dragu-unei copile, S-a rupt din locul lui de sus.* O.I 173/18 [V.1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **drag** (**O.I** 209/18, 216/27, 220/7, 222/8; **P.L.** 9/34), **dragu-** (**O.I** 173/18).

DRAG[2]**, -Ă** adj. Iubit, scump, neprețuit, *De cînd codrul, dragul codru, troienindu-și frunza toată, Își deschide-a lui adîncuri, fața lunei să le bată, Tristă-i firea.* O.I 83/25. *Și în haosul uitării, oricum orele alerge, Ea, din ce în ce mai dragă, fi-ar cădea pe zi ce merge.* O.I 160/12. *Fugeau prin noaptea pustie și rece ca două visuri dragi.* P.L. 12/39; cf. **O.I** 104/19; **P.L.** 49/8 [V. 3; Pr.2]. ◇ (Construit cu

verbul „a fi" şi cu dativul pronumelui personal) *Fiindu-şi şie dragă cum nu-i este nime-n lume.* O.I 80/4. *Ah! În curînd satul în vale-amuţeşte, Ah! În curînd pasu-mi spre tine grăbeşte: Lîngă salcîm sta-vom noi noaptea întreagă, Ore întregi spune-ţi-voi cît îmi eşti dragă.* O.I 231/20. *Totta! Totta! — zise el rîzînd — tare-mi eşti dragă.* P.L. 66/24 ; cf. **O.I** 55/24, 82/14, 101/28 ; P.L. 8/8 [V. 5 ; Pr. 2]. ◒ (Repetiţie) *Şi mi-s dragă mie însămi, pentru că-i sunt dragă lui.* O.I 80/21 [V.2]. ◇ **A-i fi (cuiva) drag să**... = **a-i plăcea** mult să... ◒ (Glumeţ, ironic) *Roiesc ploşniţele roşii, de ţi-i drag să le-urîţi la ele.* O.I 46/18 [V.1]. **A cădea cuiva drag** v. c ă d e a [V.1]. ◇ (Însoţind un vocativ sg., în forma feminină pentru amîndouă genurile) *Traiul lumii, dragă lată, Cine vor, aceia lese-l, Dară sufletul mi-i vesel, Tinereţa luminată.* O.I 102/9 [V.1]. ◒ (Element de personificare) *Am răspuns : „Pădure dragă, Ea nu vine, nu mai vine! Singuri voi, stejari. rămîneţi De visaţi la ochii vineţi, Ce lucîră pentru mine Vara-ntreagă".* O.I 122/13 [V.1]. ◇ Expr. **Dragă Doamne** = vorba vine, chipurile. *La sfîrşitul cărţii era zugrăvit sf. Gheorghie în luptă cu balaurul — dragă Doamne, simbol ce înfăţişa adevărul nimicind neştiinţa.* P.L. 35/34 [Pr. 1]. ◇ (Substantivat, familiar, la vocativ, în forma feminină pentru amîndouă genurile) *Hai şi noi la craiul, dargă, Şi să fim din nou copii, Ca norocul şi iubirea Să ne pară jucării.* **O.I** 100/17. *Sara pe deal buciumul sună cu jale, Turmeie-l urc, stele le scapără-n cale, Apele pling clar izvorînd în fîntîne ; Sub un salcîm, dragă, m-aşteptî tu pe mine.* O.I 231/4 [V.2].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **drag** (**O.I** 16/18, 55/24, 83/25), **dragă** (**O.I** 80/4, 80/21, 80/21, 82/14, 160/12, 167/20, 231/20 ; **P.L.** 8/8, 49/8, 66/24), voc. **dragă** (**O.I** 100/17, 102/9, 122/13, 231/4 ; **P.L.** 35/34) ; pl.n.ac. **dragi** (**O.I** 101/28,104/19 ; **P.L.** 12/39).

DRAG[2] , **-Ă** s.m. şi f. Iubit, iubită. *Şi mi-i cîndă cum de vremea Să mai treacă se îndură, Cînd eu stau şoptind cu draga Mînă-n mînă, gură-n gură.* O.I 106/15. *Voi păstra-o, voi întinde-o Între foile acele, Ce le am din alte timpuri De la mîna dragei mele.* O.I 125/8. *În adîncu-i se pătrunde Şi de lună şi de soare Şi de păsări călătoare. Şi de lună şi de stele Şi de zbor de rîndurele Şi de chipul dragei mele.* **O.I.** 215/13 ; cf. **O.I** 4/27, 137/18, 149/2, 189/11, 189/11 [V.8].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **drag** (**O.I** 189/11, 189/11), **draga** (**O.I** 106/15), g. d. **dragei** (**O.I** 125/8, 149/2, 215/13), voc. **dragul** (**O.I** 137/18), **dragă** (**O.I** 4/27).

DRÁGOSTE s.f. 1. (În loc adv.) **Cu dragoste** = cu multă plăcere, bucuros. *Tablele de la crîşmă-l invitau cu dragoste.* P.L. 83/11 [Pr.1].

2. Sentiment de afecţiune faţă de o persoană de sex opus ; iubire. *Încordă-voi a mea lîră să cînt dragostea? Un lanţ Ce se-mparte cu frăţie între doi şi trei amanţi?* O.I 140/5. *Codrii negri aiurează şi izvoarele-i albastre Povestesc ele-n de ele numai dragostele noastre.* O.I 155/10 [V.2].◆ (Cu determinarea „lumească") Legătură sexuală. *Că din dragostea-i lumească un imperiu se va naşte, Ai căruia ani şi margini numai cerul le cunoaşte.* O.I 144/27[V.1].

3. (Concretizat) Femeie iubită. *Numai luna pintre ceaţă Varsă apelor văpaie, Şi le află strînsă-n braţă Dulce dragoste bătaie.* O.I 210/28 [V.1].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **dragoste** (**P.L.** 83/11)· **dragostea** (**O.I** 140/5, 144/27), voc. **dragoste** (**O.I** 210/28) ; pl. n.ac. **dragostele** (**O.I** 155/10).

DRAPÁ vb. I. T r a n z . A acoperi cu o draperie. ◒ (Construcţie metaforică) **A-şi drapa nula** = a-şi ascunde defectele cu o podoabă falsă, a masca prin artificii incapacitatea intelectuală şi morală. *O eroi! cari-n trecutul de măriri vă adumbriseţi, Aţi ajuns acum de modă de vă scot din letopiseţi, Şi cu voi drapîndu-şi nula, vă citează toţi nerozii, Mestecînd veacul de aur în noroiul greu al prozei.* O.I 119/29 [V.1].

DRĂGĂLÁŞ, -Ă adj. Drăguţ, frumuşel, gingaş. *Te desfaci c-o dulce silă, Mai nu vrei şi mai te laşi, Ochii tăi sunt plini de milă, Chip de înger drăgălaş.* O.I 210/5 [V.1]. ◇ (Adverbial) *Ea-l ascultă pe copilaş uimită şi distrasă, Şi ruşinos şi drăgălaş, Mai nu vrea, mai se lasă.* O.I 175/7 [V.1].

DRĂGOSTÍ vb. IV. T r a n z . A mîngîia. *El s-aşază lîngă dînsa, fruntea ei o netezeşte, O dezmiardă cu durere, suspinînd o drăgosteşte.* O.I 84/26 [V.1].

DRĂGULÍŢĂ s.f. Diminutiv cu valoare hipocoristică, în spiritul poeziei populare, al lui dragă. *Ah! ascultă mîndruliţă, Drăguliţă, Şoaptă-mi blîndă de amor.* **O.I** 4/22 [V.1].

DRĂGÍŢ, -Ă s.m. şi f. **1.** (La vocativ) Termen alintător cu care ne adresăm cuiva. ◒ (Element de personificare) *Codrule, codruţule, Ce mai faci, drăguţule, Că de cînd nu ne-am văzut Multă vreme au trecut.* O.I 123/2. *Parcă mi te văd, drăguţă, Că îmi zbori şi că te scap.* O.IV 369/9 [V.2].

2. Iubit. *Te iubesc! Nu, nu! nu crede că te iubesc într-atît, încît să-ţi zic să rămîi... Adio... drăguţul meu.* P.L. 97/3 [Pr.1].

— Forme gramaticale : sg. voc. **drăguţul** (**P.L.** 97/3), **drăguţule** (**O.I** 123/2), **drăguţă** (**O.IV** 369/9).

DRÉGE vb. III. T r a n z . 1. A face, a aranja. *Cînd şiii că visu-acesta cu moarte se sfîrşeşte Că-n urma-ţi rămîn toate astfel cum sunt, de dregi Oricît ai drege-n lume-atunci te oboseşte Eterna alergare.* O.I 64/22—23 [V.2].

2. (Regional ; ironic) A pune pe cineva la locul lui, a-l învăţa minte. *Astfel încăput pe mîna a oricărui, te va drege, Rele-or zice să sunt toate cîte nu vor înţelege.* O.I 134/33 [V.1].

— Forme gramaticale : ind. prez. 2 sg. **dregi** (**O.I** 64/22), viit. 3 sg. **va drege** (**O.I** 134/33) ; opt. prez. 2 sg. **ai drege** (**O.I** 64/23).

DREPT[1] adv. **1.** (Însoţit de determinări locale indicînd direcţia) În linie dreaptă, direct. *Arald cu moartea-n suflet, a gîndurilor pradă... În zid de marmur negru se uită crunt şi drept.* O.I 94/5. *Dar pe furiş se strecura cîte-o rază drept în ochii lui.* P.L. 67/16. *Cezara veni drept înainte-i.* P.L. 94/17 ; cf. **P.L.** 88/26, 94/17 [V. 1 ; Pr. 4]. ◇ Loc. adv. **De-a dreptul** = direct, fără ocol. *Se uită pe furiş la formele perfecte ale zeiţei ce-l fericeşte, căci i-e ruşine să se uite de-a dreptul.* P.L. 79/27 [Pr. 1]. ◇ Loc. prep. **În dreptul**... = în faţa..., faţă-n faţă cu... *Visătorul Dionis se opri în dreptul acelui portret.* P.L.

30/11. *Ea se așază ironică, fantastică, lungă în dreptul lui.* P.L. 60/19. *În dreptul spadei îngerului era lăsată o dungă cenușie.* P.L. 83/26; cf. P.L. 49/13, 72/22 [Pr. 5].

2. (Urmat de determinări locale, modale sau temporale) Tocmai, chiar, exact. *El ștergarul i-l desprinde și-l împinge în la vale, Drept în creștet o sărută pe-al ei păr de aur moale.* O.I 84/38. *În capătul șirului de munți drept asupra mării, se oglindea în fundul ei o măreață stâncă de granit.* P.L. 11/32. *Ea șezu alături cu el, dar drept în lună,* P.L. 93/14; cf. O.I 166/5; P.L. 40/20, 60/22, 67/3 [V.2; Pr. 5]. ◇ Loc. adv. **Drept în două** = exact în două părți egale. *Biserica creștină, a ei catapeteasmă De-un fulger drept în două e ruptă și tresare.* O.1 95/2 [V.1].

DREPT[2] prep. **1.** (Introduce un complement indirect) În loc de, în calitate de. *Pe piatra prăvălită pun crucea drept pecete.* O.I 92/24. *Ea-l pune să-și aleagă drept răsplată un mînz.* P.L. 15/6. *Începu să-noate, puindu-și drept țel de ajuns niște stînci.* P.L. 101/1[V.1; Pr.2]. ◒ (Repetiție) *Drept preot toarce-un greier un gînd fin și obscur, Drept dascăl toacă cariul sub învechitul mur.* O.I 69/23—24. *Ne-ați venit apoi, drept minte o sticluță de pomadă, Cu monoclu-n ochi, drept armă bețișor de promenadă... Drept știință-avînd în minte vreun vals din Bal-Mabil.* O.1 151/11, 12, 14 [V.5].

2. (Introduce un complement circumstanțial de scop) Pentru, ca. *Că nu-i cere drept jertfă pe-un altar înalt să moară.* O.I 160/33 [V.1].

DREPT[3] s.n. **1.** (În expr.) **Dreptul divin** = sistemul normelor religioase. *Argumente pentru dreptul divin.* P.L. 80/32 [Pr.1]. **Dreptul natural** = ansamblul normelor juridice născute din conviețuirea oamenilor la un loc. *În tot anul o revoluțiune contra aristocrației, a curtizanilor reginei — minus contractul social, orațiunile parlamentelor, argumente pentru dreptul natural.* P.L. 80/32 [Pr.1].

2. Facultatea recunoscută unei persoane de a avea o anumită conduită. ◇ Loc. adv. **De drept** = conform legii. *Doctrinele pozitive, fie religioase, filozofice, de drept ori de stat, nu sunt decît tot atîtea pleduarii ingenioase ale minții.* P.L. 81/28 [Pr.1]. ◇ Expr. **A avea dreptul ca să** (sau de a) = a avea justificarea de a face sau de a pretinde ceva. *Nu le mai faceți ziduri unde să-nchid-avere, Pe voi unde să-nchidă, cînd împinși de durere Veți crede c-aveți dreptul și voi ca să trăiți.* O.I 59/30. *Pînă nu-ți sunt femeie, am dreptul de a te ruga să mă sculești.* P.L. 75/32. *Am crezut că am dreptul de-a desprețui amorul unui om ce mă iubește.* P.L. 89/31 [V. 1; Pr. 2].

3. Ceea ce se cuvine cuiva ca răsplată, recompensă etc. *Să slujești tu degeaba?... Cum să nu-ți iei tu dreptul tău.* P.L. 18/7. *Persoana juridică care se află acum pe mîna îngrijitoare a esculapului nostru avea drepturi asupra unei moșteniri.* P.L. 59/30 [Pr.2].

4. Dreptate, justiție, îndreptățire. *Cît amor de drept și bine, Cîtă sinceră frăție adusese el cu sine?* O.I 53/6 [V.1]. ◒ (În context figurat) *Ce am de-alege oare în seacavă ființă? Ce foc fără-a se stinge, ce drept fără să-mi mintă.* O.I 23/20 [V.1]. ◇ Expr. **A avea drept** v. a v e a [Pr.1].

—Forme gramaticale: sg.n.ac. **drept** (**O.I** 23/20, 53/6; **P.L.** 61/1, 81/28), **dreptul** (**O.I** 59/30; **P.L.** 18/7, 75/32, 80/32, 80/32, 89/31); pl.n.ac. **drepturi** (**P.L.** 59/30).

DREPT[4], **DREĂPTĂ** adj. **A. I. 1.** (Despre lucruri) Vertical. *Și deodată se ridică din pămînt un colț sur, drept, neclintit, un uriaș împietrit ca spaima, cu capul atingînd de nori.* P.L. 19/3 [Pr.1]. ◆ (Despre oameni) Nelncovoiat, neadus de spate. *Țapăn, drept, cu schiptru-n mînă,* [eraiul] *șede-n perine de puf.* O.I 85/25. *Pe-un jilț tăiat în stîncă sta țapăn, palid, drept, Cu ctrja lui în mînă preotul cel păgîn.* O.I 93/6. *Numai umbra lui proprie stătea dreaptă în părete.* P.L. 60/27; cf. **P.L.** 84/30 [V.2; Pr.2]. ◇ (Adverbial) *Pe jilțul lui de piatră înțepenește drept Cu cirja lui cea veche preotul cel păgîn.* O.I 99/1 [V.1].

2. (Adverbial) Orizontal. *Și cînd în pat se-ntinde drept Copila să se culce, I-atinge mîinile pe piept, I-nchide geana dulce.* O.I 168/9. *Dacă visez, mă ține în vis, privindu-mi drept ... O marmură, aibi milă să nu mă mai deștepți!* O.IV 433/5 [V.2].

II. F i g. (În sens moral) **1.** Adevărat, bun, cinstit. *O convenție e totul; ce-i azi drept, mîne-i minciună; Ași luptat lupta deșartă, ași vînat ființa nebună.* O.I 36/1. *El în mic privește-acolo căile tor tăinuite Și cu varga zugrăvește drumurile lor găsite: Au aflat stîmburele lumii, tot ce-i drept, frumos și bun.* O.I 44/36. *Nu așteaptă Decît moartea, care singură e dreaptă.* O. IV 365/20 [V.3]. ◒ (Ironic) *Iată tot ce le așteaptă. Ția să vezi ... posteritatea este încă și mai dreaptă. Neputînd să le ajungă, crezi c-or vrea să le admire?* O.I 134/24 [V.1]. ◇ *Parte dreaptă* = parte ce i se cuvine în mod legal fiecăruia la o împărțeală. *Atunci cînd după moarte răsplată nu v-așteaptă, Faceți ea-n astă lume să aibă parte dreaptă, Egală fiecare, și să trăim ca frați!* O.I 60/14 [V.1]. *Luptă dreaptă* v. l u p t ă [V.2; Pr.1]. ◇ Loc. adv. **Cu drept cuvînt** v. c u v î n t [Pr.1]. ◆ (Adverbial) Adevărat, just. *Este drept că viața-ntreagă, Ca și iedera de-un arbor, de-o idee i se leagă.* O.I 133/33. *E drept că după fondul nu suntem în stare a vedè.* P.L. 65/11. *Spune-mi numai că mă iubești — spune-o! dar nu cu două înțelesuri, nu ca atunci la bal ... drept! spune!* P.L. 70/22 [V.1; Pr.2]. ◇ Expr. **Ce-i drept** = într-adevăr, cu adevărat. *Toate vorbele lui Francesco ea nu le lua decît de glumă, a cărei realitate, ce-i drept, i-ar fi și plăcut.* P.L. 77/32 [Pr.1]. **A spune** (sau **a vorbi**) **drept** sau (rar, substantival) **a spune dreptul** = a spune adevărul, a vorbi deschis, sincer. *Azi n-ai chip în toată voia în privirea-i să le pierzi ... S-o întrebi numai cu ochii: Mă iubești tu? Spune drept!* O.I 155/24. *Îi era ciudat ... nu-i venea să creadă ceea ce vedea cu ochii. — Drept vorbești? întrebă el.* P.L. 88/28. *Altfel ... e chiar frumoasă — să spun dreptul.* P.L. 92/12; cf. P.L. 70/1 [V.1; Pr.3]. **Drept vorbind** = spunînd adevărul, de fapt, în realitate. *Și drept vorbind, ea abuza într-un mod neiertat de această putere.* P.L. 91/26 [Pr.1].

2. (Despre oameni) Cinstit, integru, de omenie, cumsecade. *Asta nu-i trai, asta-i chin! Dar biata copilă ... să fiu drept ... ce știe ea că mă chinuie.* P.L. 92/18 [Pr.1].

3. (Despre proprietate, avere) Care aparține sau se cuvine cuiva pe temeiul unei legi sau unui drept. *Cartea lui Zoroastru era proprietatea lui dreaptă.* P.L. 46/5 [Pr.1].

B. (Despre organe ale corpului) Așezat în partea opusă părții stîngi. *La pămînt dormea fîntîndu-și căpățîi mîna cea dreaptă.* O.I 142/3 [V. 1]. ◆ (Substantivat, la f. sg., articulat) Mîna dreaptă. *Arald cu moartea-n suflet, a gîndurilor pradă, Pe jeț tăcut se lasă, cu dreapta pe-a lui spadă.* O.I 94/4. *Spăși-voi visul de lumină Tînzîndu-mi dreapta în deșert.* O.I 118/8 [V.2]. ◇ Loc. prep. **În dreapta.** *În*

dreapta mănăstirei se ridicau dealuri cu păduri, grădini, vii, sătucene cu căsuțe albe. P.L. 72/18 [Pr.1].

— **Forme gramaticale** : sg. n. ac. **drept** (**O.I** 36/1, 44/36, 85/25, 93/6 ; **P.L.** 19/3, 26/4, 84/30, 92/18), **dreptul** (**P.L.** 92/12), **dreaptă** (**O.I** 60/14, 131/24. 137/7, 142/3. 165/2 ; **O.IV** 365/20 ; **P.L.** 6/13, 46/5, 60/27) ; **dreapta** (**O.I** 91/1, 118/8 ; **P.L.** 72/18).

DREPTĂTE s.f. Echitate, justiție. *Dreptatea. libertatea nu sunt numai un nume, Ci-aievea s-a serbat.* O.I 24/17. *Spuneți-mi ce-i dreptatea ? — Cei iari se îngrădiră Cu-averea și mărirea în cercul lor de legi.* O.I 56/11. *Vrei poate-n faptă să arăți Dreptate și tărie ? Ți-aș da pământul în bucăți Să-l faci împărăție.* O.I 178/18. *Vei vedè cum ne se minte în școală, în biserică, în sfat, că intrăm într-o lume de dreptate, de iubire, de sfințenie, pentru a vedè, când murim, c-a fost o lume de nedreptate, de ură.* P.L. 48/1 ; cf. **O.I** 62/13 [V.4 ; Pr.1]. ◇ Expr. **A avea dreptate** v. a v e a [Pr.1]. ◒ (Construcții metaforice) **Umbra de dreptate [a flamurei roșii]** v. u m b r ă [V.1].

— **Forme gramaticale** : sg. n. ac. **dreptate** (**O.I** 62/13, 63/3, 178/18 ; **P.L.** 38/21, 48/1), **dreptatea** (**O.I** 24/17, 56/11).

DRUM s.n. **I. Cale.** *Apoi — de vor m-arunce în margine de drum . . . Tot îmi va fi mai bine ca-n ceasul de acum.* O.I 128/1. *Pe drumul lung și cunoscut Mai trec din vreme-n vreme.* O.I 186/3. *În stînga un drum trecea ca o cordea.* P.L. 72/20 ; cf. **O.I** 208/14, 235/22 ; P.L. 12/32, 20/29, 101/24 [V.4 ; Pr.4]. ◒ (În contexte figurate) *Numai eu, rămas același, Bat mereu același drum.* O.I 112/12. *Stol de cocori Apucă-ntinsele Și necuprinsele Drumuri de nori.* O.IV 378/16 [V.2]. ◒ (Metaforic) *Luna apunea în rîu, făcînd pare-că din suprafața lui un drum moale și luminos.* P.L. 96/3 [Pr.1]. ◇ *Drumul mare* v. m a r e[1] [Pr. 1]. *Drum-de-fier* = cale ferată. *Și cum vin cu drum-de-fier, Toate cîntecele pier.* O.I 182/26 [V.1]. ◇ Loc. adj. **De peste drum** = de vizavi, din față. *În casa de peste drum perdelele albe erau încă lăsate.* P.L. 51/33. *Acolo-i sărmanul . . . în casa cea pustie de peste drum.* P.L. 59/4. *Coboară iute scările și într-o clipă fură la casa de peste drum.* P.L. 59/15 [Pr.3]. **În drum** = în cale, în mers. *Movilii de frunze-n drumu-i le spulberă de sună, Iar steaua cea polară i-arată a lui cale.* O.I 92/29. *La steaua care-a răsărit E-o cale-atît de lungă, Că mii de ani i-au trebuit Luminii să ne-ajungă. Poate de mult s-a stins în drum În depărtări albastre.* O.I 234/5. *În drum, părintele Onufrei, dînd ca din întîmplare de mina pictorului, care conținea vro cîteva piese de aur, crezu că ce-i găsit îi bun găsit.* P.L. 83/6 [V.2 ; Pr. 1]. ◇ Expr. **A da drumul** (cuiva) = a) a face să pornească. *Și azi el se avîntă pe calul său arab Și drumul, ca săgeții, îi dă peste pustie.* O.I 97/7 [V.1] ; b) a lăsa să plece, a slobozi. *Făt-Frumos dădu drumu calului, apoi se culcă pe mantaua ce și-o așternuse.* P.L. 20/12 [Pr.1]. ◒ (Construcții metaforice) **A deschide** (cuiva) **drum de glorie** v. d e s c h i d e [V.1]. **A lumina drumul vieții** (cuiva) v. l u m i n a [V. 1]. **Drum împărătesc** v. î m p ă r ă t e s c [Pr.1].

2. Călătorie, mers. *Știu mai bine ce-ți prieste, Cum am spus așa rămîne ; Pentru drumul cel de mîne De cu azi te pregătește.* O.I 102/19 [V.1]. ◇ Loc. adv. **Pe drum** = în timpul călătoriei, a mersului. *Pe drum horea și doinea, iar buzduganul și-l arunca să spintece norii, de cădea departe tot cale de-o zi.* P.L. 4/38. *Îngerul meu . . . mergi acasă . . . Să nu ți se întîmple nimica pe drum . . . gîndește-te la Cezara ta.* P.L. 95/3 [Pr.2].

3. Traiectorie. *Magul privirea pe gînduri în oglinda lui de aur. Unde-a cerului mii stele ca-ntr-un centru se adun. El în mic privește-acolo căile lor tăinuite Și cu varga zugrăvește drumurile lor găsite.* O.I 44/35 [V.1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **drum** (**O.I** 35/27, 92/29, 112/12, 128/1, 144/33, 182/26, 208/14, 234/5, 235/22 ; **P.L.** 4/38, 20/20, 54/33, 59/4, 59/15, 72/20, 83/6, 95/3, 96/3), **drumu** (**P.L.** 12/32, 20/12), **drumul** (**O.I** 97/7, 102/19, 186/3 ; **P.L.** 12/32, 20/29, 75/24), **drumu-**[2] (**P.L.** 101/24) ; pl. n. ac. **drumuri** (**O.IV** 378/16), **drumurile** (**O.I** 44/35).

DUCE vb. III. **I.** T r a n z. **1.** A purta, a transporta. *Trec furnici ducînd în gură de făină marii saci.* O.I 87/5. *O duc cîntînd prin tainițî și pe sub negre bolți, A misticei-religii întunecoase cete.* O.I 92/21. *El o puse-n lunire, du, cînd-o ca-ntr-un leagăn peste lac.* P.L. 9/31 ; cf. **O.I** 129/14, 155/14, 219/3 [V.5 ; Pr.1]. ◇ Expr. **A duce** (pe cineva) **la groapă** = a duce la locul de veci. *Făcliile ridică—se mișcă-n line pasuri, Ducînd la groapă trupul reginei dunărene, Monahi, cunoscătorii vieții pămîntene.* O.I 92/17 [V.1]. **Dus din lume** v. l u m e [V.1]. **A duce lriul** (cuiva) v. f r i u [V.1]. ◇ (Subiectul este **vîntul**, o apă curgătoare) *Zefir dulce Care duce Cu-al său murmur frunze, flori.* O.I 4/28. *Undele liniștite o duceau.* P.L. 101/3 [V.1 ; Pr.1]. ◒ (În contexte figurate) *V-ați dus cu anii[-mi], ducu-vă dorul.* O.I 26/5. *Voi, cînd mi-or duce îngerii săi Palida-mi umbră în albul munte, Să-mi pui cununa pe a mea frunte Și să-mi pui lira de căpătîi.* O.I 27/21. *Îngerii . . . treceau ducînd în poalele lor rugăciunile muritorilor.* P.L. 52/40 [V.2 ; Pr. 1].

2. A lua cu sine, a conduce, a îndrepta. *Peste vîrf de rămurele Trec în stoluri rîndurele, Ducînd gîndurile mele Și norocul meu cu ele.* O.I 214/16 [V.1]. *El o duse la împăratul și i-o arătă spunîndu-i că-i mireasa lui.* P.L. 10/22. *Ea-l duse pîn la un hățiș și-l împinse afară din grădină.* P.L. 95/12 ; cf. P.L. 15/32, 40/23, 45/28 [V.1 ; Pr.5]. ◒ (În context figurat) *Colo-n palate de mărgean Te-oi duce veacuri multe, Și toată lumea-n ocean De tine o s-asculte.* O.I 170/30 [V.1]. ✦ A însoți. *Privea în zare cum pe mări [luceafărul] Răsare și străluce, Pe mișcătoarele cărări Corăbii negre duce.* O.I 167/16. *Făt-Frumos îl duse pîn în pădurea prin care era să treacă.* P.L. 15/35. *Tînăra Auroră răpește pe Orion, de care se-namorase însăși crudă și vergina Diana, și-l duse în insula Delos.* P.L. 80/1 ; cf. **O.I** 8/12 [V.2 ; Pr. 2]. ◒ (În context figurat) *O rază te-naltă, un clinlec te duce Cu brațele albe pe piept puse cruce.* O.I 37/13 [V.1]. ✦ I n t r a n z. (Subiectul este un drum, o intrare etc.) A da în . . . *În poarta prăbușită ce duce-n fund de munte, Cu clrja lui cea veche el bate de trei ori.* O.I 93/26. *Apucă și ea cale luminoasă ce ducea în lună.* P.L. 20/36. *Un singur loc de intrare este . . . care duce pîn-înlăuntrul insulei.* P.L. 78/15 ; cf. P.L. 29/10, 40/11, 75/25 [V.1 ; Pr.5]. ◇ Expr. **A-l duce gîndul** v. g î n d [V.1]. ✦ A mîna. *Fug caii duși de spaimă și vînlului s-aștern.* O.I 98/8 [V.1].

3. A apropia ceva de o parte a corpului. *Ea boți scrisoarea cu mîna, o duse la inimă . . . și . . . o durere ascuțită, crudă îi pătrunse inima.* P.L. 58/22. *Apucîndu-i o mînă o duse la buzele ei.* P.L. 88/19 [Pr.2].

4. A transmite, a purta mai departe vești, idei etc. *Urmărind pe ceruri limpezi cum plutește-o cioctrlie, Tu*

ai vrè să spui să ducă către dînsul o solie. O.I 82/28. *De-oi muri — își zice-n sine — al meu nume o să-l poarte Secolii din gură-n gură și l-or duce mai departe.* O.I 133/36 [V.2]. ✦ A raporta, a situa. *Duci idei și cugetări în natură după analogia împrejurărilor omenești.* P.L. 80/34 [Pr. 1].

5. (Cu complementul „viața") A trăi, a petrece. *Povești fantastice despre zine îmbrăcate în aur și lumină, care duc lîmpede a lor viață în palate de cristal.* P.L. 37/20. *Oamenii înșiși duc o viață instinctivă.* P.L. 80/39 [Pr.2].

6. A îndura, a suferi, a suporta. *Nu! moartea cu viața a stîns toată plăcerea — Cel ce în astă lume a dus numai durerea Nimic n-are dincolo, căci morți sunt cei muriți.* O.I 59/14. *Să ne dai un semn și nouă de mila Mărieî Tale . . . De-o fi una, de-o fi alta . . . Ce e scris și pentru noi, Bucuroși le-om duce toate, de e pace, de-i război.* O.I 146/20 [V.2]. ✦ Fig. A conduce, a mîna. *Ea aude — plînge. — Parcă îi venea să plece-n lume, Dusă de pustie ținduri Și de-un dor fără de nume.* O.I 65/23 [V.1].

II. Refl. **1.** A merge, a se deplasa. *Și după îndemnarea babei se duse să-și aleagă calul.* P.L. 17/41. *Noi, Ieronim, ne-om duce în oraș . . . . știu într-un loc vin bun.* P.L. 75/3. *Ea bătu cu pumnii în trunchiul de copac; apoi se duse-n odaia ei.* P.L. 95/17; cf. P.L. 20/36. 67/8 [Pr.5]. ✦ A pleca. *Te duci, ș-am înțeles prea bine Să nu mă tîn de pasul tău. Pierdută vecinic pentru mine, Mireasa sufletului meu!* O.I 118/1. *Vezi, rîndunelele se duc Se scutur frunzele de nuc. S-așa:ă bruma peste vii — De ce nu-mi vii, de ce nu-mi vii?* O.I 235/1. *Atunci Făt-Frumos își luă ziua bună de la părinți, ca să se ducă, să se bată el singur cu oștile împăratului.* P.L. 4/30; cf. O.I 24/22, 45/28, 118/12, 174/8. 193/8, 211, 211/1. 211/17, 214/18, 214/20; P.L. 8/26, 11/10, 12/34. 23/26, 42/24, 71/13, 71/14, 71/23, 83/12, 100/2 [V.12; Pr.11]. ◒ (Repetiție) *Te-ai dus, evreule . . . te-ai dus și m-ai vîndut chinuitorului de suflete.* P.L. 80/16 [Pr.2]. ◇ Expr. **A se tot duce** = a merge mereu, fără a se opri. ◒ (Repetiție) *Se tot duc, se duc mereu, Trec în umbră, pier în vale, Iară cornul plin de jale Sună dulce, sună greu.* O.I 104/21. *Și se tot duce . . . S-a tot dus. De dragu-unei copile, S-a rupt din locul lui de sus, Perînd mai multe zile.* O. I 173/17 [V.4]. **A se duce înainte** v. înainte [V.1].

2. Fig. A dispărea, a pieri. *Și le-ai dus, dulce minune, S-a muril iubirea noastră Floare-albastră! floare albastră!* O.I 55/29 [V.1].

3. Fig. A muri. *S-a dus Pan, finul Peț elei, cel istef ca un proverb.* O.I 31/18. *De ce-ai murit înger cu fața ca pală? Au nu ai fost junâ, n-ai fost tu frumoasă? Te-ai dus spre a stinge o stea radioasă?* O.I 37/24; cf. O.I 26/5 [V.3]. ◒ (Repetiție) *Te-ai dus, te-ai dus din lume, o! geniu nalt și mare, Colo unde le-așteaptă toți îngerii în cor.* O.I 1/11 [V.2]. ◒ (Metaforic) A se stinge, a pieri (v. și cădea, curge, fugi, pierde). *S-a dus amorul, un amic Supus amîndurora.* O.I 184/1. *De-alunci pornind a lui aripe S-a dus pe veci norocul meu — Rodă-mi comoara unei clipe Cu ani de părere de rău!* O.I 212/18; cf. O.I 184 [V.3]. ◒ (Construcții metaforice) **A se duce pe o cale nenturnată** = a muri, a nu mai exista (v. și hotar, înghețа, întoarce, nemurire, noapte, pămînt, pleoapă, somn, untdelemn). ◒ (Repetiție) *Unde-i boul lui cuminte, unde-i vulpea diplomală? S-au dus toți, s-au dus cu toate pe o cale nenturnată.* O.I 31/17 [V.2]. **A se duce pe a nemuririi cale** v. nemurire [V.1].

— Forme gramaticale: ind. prez. **1 sg. mă duc (P.L.** 11/10, 71/13), **2 sg. duci (P.L.** 80/34), **te duci (O.I** 118/1, 118/12, 211, 211/1, 217/1), **3 sg. duce (O.I** 4/28, 37/13, 62/3, 93/20, 133/10, 167/16; **P.L.** 78/15), **se duce (O.I** 45/28, 173/17), **2 pl. vă duceți (O.I** 24/22), **3 pl. duc (O I** 92/21; **P.L.** 37/20, 80/39), **se duc (O.I** 104/21, 104/21, 193/2, 214/18, 214/20, 235/1), **duc-u- (O.I** 26/5), imp. **3 sg. ducea (P.L.** 20/36, 75/25), **se ducea (P.L.** 20/36), **3 pl. duceau (P.L.** 29/10, 40/11, 101/3), p.s. **3 sg. duse (P.L.** 10/22, 15/32, 40/23, 58/22, 88/19, 95/12), **se duse (O.I** 1/9; **P.L.** 17/41, 23/26, 71/23, 83/12, 95/17, 100/2), p.c. **2 sg. te-ai dus (O.I** 1/11, 1/11, 37/24, 55/29; **P.L.** 62/16, 62/16), **3 sg. a dus (O.I** 59/14), **s-a dus (O.I** 31/18, 114/7, 173/17, 184, 184/1, 212/18), **2 pl. v-ați dus (O.I** 26/5), **3 pl. s-au dus (O.I** 31/17, 31/17; **P.L.** 67/8), m.m.c.p. **3 sg. dusese (P.L.** 80/1), viit. **1 sg. oi duce (O.I** 170/30), **1 pl. om duce (O.I** 146/20), **ne-om duce (P.L.** 75/3), **3 pl. or duce (O.I** 27/21, 133/36); conj. prez. **1 sg. să duc (P.L.** 45/28), **să mă duc (P.L.** 42/24), **3 sg. să ducă (O.I** 82/28), **să se ducă (P.L.** 4/30), **2 pl. să duceți (O.I** 219/3), **3 pl. să ducă (O.I** 129/14, 155/14); opt. prez. **3 sg. ar duce (O.I** 8/12); imper. **2 sg. du (P.L.** 17/32), **nu te duce (P.L.** 8/26, 71/14), **du-te (O.I** 174/8); ger. **ducînd (O.I** 87/5, 92/12, 214/16; **P.L.** 52/40), **ducîndu- (P.L.** 9/31); part. **dus (O.I** 51/24; **P.L.** 12/23), **dusă (O.I** 65/23), **duși (O.I** 98/8). — Accentuat și: (conj. prez. 2 pl.) *să ducéți* (**O.I** 219/3).

DÚCERE s.f. Conducere, transportare. ◒ (Construcție metaforică) **Ducere la mormînt** = moarte (v. și gheață, glas, liniște, marș, moarte, noapte, ochi, paranimfă, repaos, stingere, viscernic). *Cu fiecare ducere la mormînt, cu fiecare naștere am stat lîngă ele.* P.L. 46/27 [Pr.1].

DUCÉSĂ s.f. Soția unui duce. *Desface ducesei, c-o galantă grabă . . . Pînze moi.* O.IV 365/9 [V.1].

DUDÚCĂ s.f. (Mold.) Domnișoară. *Om juca cărți cu alți frățiori, om fuma din lulele lungi cît ziua de azi și ne-om uita pe ferești la duduci!* P.L. 75/5 [Pr.1].

DUÉL s.n. Luptă între două persoane înarmate pentru a trança un diferend. *Ceea ce nu știi, poate, e că el e nepotul și moștenitorul lui podesta din acest oraș, că duelele sunt oprite și că poți ajunge la spînzurătoare.* P.L. 96/12 [Pr.1].

DUH s.n. **1.** Spirit, suflet, arătare. ◒ (Glumeț) *Ah! atei, nu lem ei iadul ș-a lui duhuri-lilieciî?* O.I 48/28 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Duhurile întunericului** = diavolii, dracii (v. și chinuitor). *Genarul era creștin și puterea lui nu era în duhurile întunericului, ci în Dumne:eu.* P.L. 12/25 [Pr.1].

2. Suflare, răsuflare. ◒ (În context figurat) *Dă-i tu, Zamolxe, sămînță de lumină, Din duhul gurei tale ce arde și îngheață.* O.I 94/25 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Viață. *A părutul lucire s-o deie luna plină, Iar duh dă-i tu Zamolxe.* O.I 94/24 [V.1].

3. (În expr.) **Cu duh** = cu spirit, fin, spiritual, inteligent. *Și deodată e vioaie, stă picior peste picior, Și-acel sec în judecata-i e cu duh și e frumos.* O.I 164/3 [V.1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **duh (O.I** 94/24, 164/3), **duhul (O.I** 94/25); pl.n.ac. **duhuri (O.I** 48/28), **duhurile (P.L.** 12/25).

DUIÓS, DUIOÁSĂ adj. **1.** Mișcător, emoționant, mingîietor, blînd. *Vîslind o umbră dulce cu de-argint aripe albe, Cu doi ochi ca două basme mistice, adînce, dalbe, Cu zîmbirea de verginâ, cu glas blînd, duios, încet.* O.I 32/33. *Ea-l oprește-n loc cu ochii și c-o mult smerită rugă : O rămîi, rămîi la mine, tu cu viers duios de foc, Zburător cu pîele negre.* O.I 80/29. *El vede de departe pe mîndra lui Marie Și vîslu-n codri sună cu glas duios și slab.* O.I 97/10. *În vuietul de vînturi auzit-am a lui mers Și-n glas purtat de cîntec simțit duiosu-i viers.* O.I 115/18 ; cf. **O.I** 4/8, 66/21, 66/26 [V.7]. ◒ (În context figurat) *Cu degetele-i vîntul lovește în ferești. Se toarce-n gîndu-mi firul duioaselor povești.* O.I 107/8 [V.1]. ◒ (Construcție metaforică) **A fereca duiosul vis în lanțuri de imagini** v. f e r e c a [V.1]. ✦ **Iubitor, drăgăstos.** *Își ascunde fața roșă l-a lui piept duios de mire.* O.I 84/36 [V.1]. ✦ (Adverbial) Sentimental, romanțios. *Ziua lologîi în soare pîndind cozile de șoarice, Noaptea-n pod, cerdac și streșini heinizînd duios la lună.* O.I 48/16 [V.1].

2. Îndurerat, jalnic, trist. ◒ (În context figurat) *Urmeze încă-n cale-ți și lacrima duioasă, Ce junii toți o varsă pe trist morminlul tău.* O.I 1/21 [V.1]. ◒ (Construcții metaforice) **Duioasele dureri** = suferințe din dragoste, iubirea (v. și d o r, d u l c e[1], d u l c e a ț ă, d u r e r o s, l u m i n ă, p l î n g e r e, s p a i m ă). *Din valurile vremii, iubita mea, răsai Cu brațele de marmur, cu părul lung, bălai — Și fața străvezie ca fața albei ceri Shăbită e de umbra duioaselor dureri !* O.I 213/4 [V. 1]. **Duioasele mistere** = tainele iubirii. *Dar nu mai pot. A dorului tărie Cuvinte dă duioaselor mistere.* O.I 200/6 [V.1].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **duios** (**O.I** 4/8 32/33, 66/21, 80/29, 84/36, 97/10). **duiosu-**(**O.I** 115/18). **duiosul** (**O.I** 232/7), **duioasă** (**O.I** 1/21) ; pl. n. ac. **duioși** (**O.I** 66/26). g.d. **duioaselor** (**O.I** 107/8, 200/6, 213/4).

DUIOȘÍE s.f. Emoție, simțire. *În expresia feței am pus duioșie și nu pasiune.* P.L. 79/19. *O duioșie dulce și liniștită îi umplu sufletul.* P.L. 85/17. *Simțea în prezența ei un fel de duiosie în inimă.* P.L. 91/28 [Pr.3].

DULÁP s.n. Mobilă de lemn cu rafturi. *În dulapuri vechi de lemn simplu erau cărți vechi legate în piele.* P.L. 40/24. *Un dulap cu cărți bisericești, un scaun cu spata înaltă, haine călugărești . . . . iată toată îmbrăcămintea.* P.L. 73/31. *Văzu cărți vechi și scrieri multe pe poliţele unui dulap.* P.L. 98/39 [Pr.3].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **dulap** (**P.L.** 73/31), g.d. **dulap** (**P.L.** 98/39) ; pl. n.ac. **dulapuri** (**P.L.** 40/21).

DULĂU s.m. Cline mare, zăvod. *El se află în acele momente de trîndăvie plăcută, pe cari le are un dulău, cînd și-ntinde lotî mușchii în soare.* P.L. 73/41 [Pr.1].

DÚLCE[1] adj. **I. 1.** Care are gustul caracteristic al zahărului. ◒ (Metaforic) *Frunlea albă-n părul galbăn, Pe-al meu braț încet s-o culci, Lăsînd pradă gurii mele Ale tale buze dulci.* O.I 75/16 [V.1]. ✦ Gustos, delicios. ◒ (Glumeț) *Cum nu sunt un șoarec, Doamne, — măcar toluși are blană, Mi-aș mînca cărțile mele — nici că mi-ar păsa de ger . . . Mi-ar părè superbă, dulce, o bucată din Homer.* O.I 46/15 [V.1]. ◒ (Construcție metaforică) **A suge sucul cel mai dulce al pămîntului** v. p ă m î n t [V.1].

2. (Despre lapte) Proaspăt. *Spune frăține-tău să-și arunce slăpînul în nori și să vină la mine, că l-oi hrăni cu mez de nucă și l-oi adăpa cu lapte dulce.* P.L. 21/29 [Pr. 1].

3. (Despre apă) Bună de băut. *Dădu de un izvor de apă vie și dulce, care se repezea cu mult zgomot din fundul unei peșteri.* P.L. 97/26 [Pr.1].

II. Fig. **1.** Frumos, drăgălaș, gingaș, mingîietor. *Ah! acum crengile le-ndoaie Minuțe albe de omăt, O față dulce și bălaie, Un trup înalt și mlădiet.* O.I 229/3. *Îndură-te și lasă privirea-mi s-o consol . . . . La dulcea răfunzire a sinilor ce cresc.* O.IV 430/9. *Apoi simți o mînă dulce și mică pe frunte.* P.L. 63/3 ; cf. **O.I** 2/2, 32/31, 42/11, 42/19, 80/34, 154/2, 186/24 ; **O.IV** 365/18, 365/32, 365/34, 370/6 ; **P.L.** 9/35, 27/16, 27/28, 30/7, 36/34, 53/28, 57/15, 57/26, 77/22, 77/23, 93/29, 94/4, 100/39 [V.13 ; Pr. 14]. ◒ (În context figurat) *Pierdut e totu-n zarea tinereții Și mulă-i gura dulce-a altor vremi.* O.I 201/13 [V.1]. ◒ (Construcție metaforică) **Fiicele dulci ale plaiului** v. f i i c ă [V. 1]. ✦ Fermecător, încîntător, ademenitor. *Și le-ai dus, dulce minune, Și-a murit iubirea noastră — Floare-albastră ! floare-albastră !* O.I 55/29. *Ah, subțire și gingașă Tu păseai încet, încet, Dulce tml veneai în umbra Tăinuitului boschet.* O.I 112/15. *Cu zîmbetul tău dulce îu mîngîi ochii mei, Femeie între stele și stea între femei.* O.I 213/5. *Acei ochi de-un albastru întunecic, cari sclipesc în umbra genelor lungi și devin prin asta mai dulci, mai întunecoși, mai demonici.* P.L. 77/23 ; cf. **O.I** 6/4, 52/1, 82/31, 95/6, 117/16, 168/12, 185/7, 211/22 ; **P.L.** 31/29, 100/21, 100/35 [V.11 ; Pr.4]. ✧ (Adverbial) *Cum mîngîie dulce, alină ușor Speranța pe toți muritorii !* O.I 12/16 [V.1]. ◒ (Construcții metaforice) **Cîntarea ce o întoarnă Eol dulce** v. c î n t a r e [V.1]. (Cu referire la ochi) **Ucizător de dulci** = nelnchipuit de frumoși, de fermecători. *Las'să-ți înlănțui gîtul cu părul meu bălai, Viața, tinerețea mi-ai prefăcut-o-n rai, Las' să mă uit în ochi-ți ucizător de dulci.* O.I 95/35. *Tu zeu cu ochii negri . . . . O ! ce frumoși ochi ai . . . Las' să mă uit în ochi-ți ucizător de dulci !* O.I 97/25 [V.2]. ✦ (Despre miros) Plăcut, parfumat, îmbătător. *E-un miros de tei în crînguri, Dulce-i umbra de răchiți Și suntem atît de singuri Și atît de fericiți !* O.I 210/22. *Salcîmii cu miros dulce tămîiau cărările risipite într-o viorie și melancolică umbră.* P.L. 54/35 [V.1 ; Pr. 1]. ✦ (Despre sunete, glas, cîntec etc.) Plăcut la auz, melodios. *Și mii de glasuri slabe încep sub bolta largă Un cînt frumos și dulce-adormitor sunînd.* O.I 94/10. *O dezmiardă și-o întreabă, Iar ea fața și-o ascunde Și așa de-ncet răspunde Cu o voce dulce, slabă.* O.I 104/16. *Miros, lumină și un cîntec nesfîrșit, încet, dulce, ieșind din foiroa fluturilor și a albinelor, îmbătau grădina și casa.* P.L. 7/19 ; cf. **O.I** 9/23, 38/23, 51/24, 67/21, 85/10, 152/17, 160/29, 209/19 ; **P.L.** 14/25, 36/19, 36/35, 53/23, 71/7 [V. 10 ; Pr. 6]. ◒ (În context figurat) *Mai suna-vei dulce corn, Pentru mine vreodată ?* O.I 206/11 [V.1]. ◒ (Construcție metaforică) **A îngîna pe coarda dulce** v. c o a r d ă [V.1]. ✧ (Adverbial) *Te-ai dus din lume, o ! geniu nalt și mare, Colo unde te-așteaptă toți îngerii în cor, Ce-ntoană tainic, dulce a sferelor cîntare.* O.I 1/13. *Iară cornul plin de jale Sună dulce, sună greu.* O.I 104/24. *Respirarea ca de ape îl îmbată, ca și sara ; Peste farmecul naturii dulce-i picură ghitara.* O.I 152/22 ; cf. O.I 66/20, 225/3 [V.5]. ◒ (Repetiție) *Să-ți cînt dulce, dulce tainic, Cîntul jalnic Ce-ți cîntam adeseori.* O.I 4/24 [V.2]. ✦ (Despre lumină sau surse de lumină) Blînd, potolit. *Și cu ctt lumina-i dulce tot mai*

mult se lămurește, Cu-atît valurile apei, cu-atît fărmul parcă crește. O.I 154/27. *Reverse dulci scintei Alolșiutoarea, Deasupră-mi crengi de lei Să-și sculure floarea.* O.I 222/1. *Ea era îndestul de vicleană spre a se lăsa muiată-n întreg de această dulce și voluptoasă lumină.* P.L. 93/17; **P.L.** 39/19 [V.2; Pr.2]. ◒ (În context figurat) *Te văd adesea frunte senină Ca și gîndirea lui Dumnezeu, Sufletu-ți arde-n sufletul meu C-o flamă dulce, tainică, lină.* O.I 27/12 [V. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **Dulcile lumine** v. l u m i n ă [V.1]. **Noaptea dulce [a ochilor]** = farmecul ochilor negri. *Dă-mi-i mie ochii negri . . . nu privi cu ei în laturi, Căci de noaptea lor cea dulce vecinic n-o să mă mai saturi.* O.I 155/6 [V.1]. ✦ Binefăcător, bun, îndurător. ◒ (Metaforic) *Din neguri te arată, Lumină dulce clară, O, maică prea curată Și pururea fecioară.* O.IV 360/19 [V.1].

2. (Despre somn) Liniștit, calm. *Trece lebăda pe ape Între trestii să se culce — Fie-ți îngerii aproape, Somnul dulce!* O.I 207/12 [V.1]. ✦ (Despre acțiuni, stări) Ușor, delicat, lin, fermecător. *Acolo m-ar adoarme în dulce liniștire, În visuri ferice m-ar duce către nori.* O.I 8/11. *Te urmărește săptămîni Un pas făcu a lene, O dulce strîngere de mîni, Un tremurat de gene.* O.I 189/19. *E de sărutat schifa mea . . . Am pus-o lîngă mine. Deconcertare și o dulce resignație.* P.L. 90/35; cf. **O.I** 55/20; **O.IV** 130/14; **P.L.** 85/22 [V.1; Pr.2]. ◒ (Construcție metaforică) **Dulce silă** = a) împotrivire aparentă. *Te desfaci c-o dulce silă, Mai nu vrei și mai te lași, Ochii tăi sunt plini de milă, Chip de înger drăgălaș.* O.I 210/1 [V.1]; b) constringere blîndă. — *Arată! . . . El îi desfăcu cu o dulce silă șerisoarea cea mototolită din mîni.* P.L. 58/35 [Pr.1]. ◇ (Adverbial) *Ea se lăsase dulce și greu pe a lui braț.* O.I 97/19. *Să razim dulce capul meu, De sînul tău, de sînul tău.* O.I 235/7; cf. **O.I** 11/1, 83/9 [V.4].

3. Moderat, suav, plăcut. *De-ai fi, dragă, zefir dulce, Care duce Cu-ai său murmur frunze, flori, Aș fi frunză, aș fi floare.* O.I 4/27 [V.1]. ◒ (Metaforic) *În jur parcă-mi colindă dulci și mîndre primăveri, Sau văd nopți ce-ntind deasupră-mi oceanele de stele.* O.I 31/3. *Atunci tu prin întuneric te apropii surîzîndă, Albă ca zăpada iernei, dulce ca o zi de vară.* O.I 42/6 [V.2]. ◒ (Construcții metaforice) **Dulce ploaie** v. p l o a i e [V.1]. **Crăiasa dulcii dimineți** v. d i m i n e a ț ă [V.1].

4. Plăcut la înfățișare, simpatic, drăgălaș. [Alecsandri] *revoacă-n dulci icoane a istoriei minune.* O.I 35/5. *Iubesc o fată frumoasă, cu ochii gînditori, dulce ca visele mării.* P.L. 10/40 [V.1; Pr.1]. ◒ (Metaforic) *Înc-o gură și dispare... Ca un stîlp Eu stam în lună! Ce frumoasă, ce nebună E aibastra-mi, dulce floare.* O.I 55/28 [V.1]. ◇ (Adverbial) *Ea zîmbind își mișcă dulce a ei buze mici, subțiri.* O.I 79/15 [V.1]. ✦ (Cu valoare hipocoristică) Scump, iubit. *O, mamă, dulce mamă, din negura de vremi Pe freamătul de frunze la tine tu mă chemi.* O.I 129/1. *Iar ea vorbind cu el în somn, Oftînd din greu suspină: — O, dulce-al nopții mele domn, De ce nu vii la? Vină!* O.I 168/23. *Dulcele meu sloi de gheață! Tu marmură! tu, piatră, tu!* P.L. 94/38; cf. **O.I** 9/1, 15, 15/1, 15/8, 15/16, 15/24, 16/1, 16/8, 129/8, 187/7, 202/7, 210/28, 213/19, 232/8; **O.IV** 338/12; **P.L.** 50/17, 64/4 [V.17; Pr.3]. ◒ (Construcție metaforică) **Tinără și dulce veste** v. v e s t e [V.1].

5. Blînd, bun, blajin. *În mausoleu-ți mîndru, al cerurilor arc, Tu adorat și dulce al nopților monarc!* O.I 69/6. *Și știe că de-acuma a lui rămîne-n veci. Și sufletul ei dulce din ce în ce-i mai cald.* O.I 95/26 [V.2]. ◒ (Construcție metaforică) **Solii dulci ai lungii liniști** v. s o l [V.1]. ✦ (Adverbial) Duios, afectuos, tandru. *L-apleacă mai dulce la sînu-i de crin Și faja-i umbrește cu păr ebenin La pieptu-i îl strînge mai tare.* O.I 12/3. *Astfel stive mîlitica Dulce nelezîndu-mi părul.* O.I 54/14. *Cînd fața mea se apleacă-n jos, În sus rămîi cu fața, Să ne privim nesățios Și dulce toată viața.* O.I 174/32; cf. **O.I** 12/3 [V.4]. ✦ Care procură mulțumiri, plăcut, agreabil. *Mă cufund ca într-o mare de visări dulci și senine.* O.I 31/2. *Și privind în luna plină La văpaia de pe lacuri, Anii lăi se par ca clipe, Clipe dulci se par ca veacuri.* O.I 110/20. *Dulcea lor zădărnicie Nu mă-ndur s-o pun pe foc.* O.I 125/17; cf. **O.I** 12/13, 105/17, 179/12 [V.6]. ◇ (Adverbial) *Ce idei se-nșiră dulce în mîțeasca-i fanteziе?* O.I 48/10 [V.1]. ✦ Care place, care mîngîie. *Sloluri, sloluri tree prin minte Dulci iluzii.* O.I 105/6. *Cu ochii tăi de tiger mă mîngîi și mă minți, Căci ei cuprind o lume de dulci făgăduințî.* O.IV 432/8. [Maria] *dispărea iar în parfumatul ei ielac, împlînd nopțile cu dulci și neuitate visuri.* P.L. 46/8; cf. **O.I** 83/5; **P.L.** 95/22 [V.3; Pr.2]. ◒ (Metaforic) *Astfel n ntele murinde Blînde, palide încel Zbor sub mîna-ți tremurîndе, C-a dulci gînduri de poet.* O.I 18/16 [V.1]. ✦ De dragoste. *Și pe margini de caiele scriam versuri dulci, de pildă Către vreo trandafirie și sălbatică Clotildă.* O.I 140/33. *Ochii ei umezi de dulci lacrimi sträluceau în lună.* P.L. 69/14; cf. **O.I** 18/10, 117/24, 119/5 [V.4; Pr.1]. ◒ (Construcții meta´orice) **Cuvinte dulci** = cuvinte plăcute de dragoste; versuri de amor (v. ș i c a l d, f o c). *O, șoptește-mi — zise dînsul — tu cu ochii plini d-ores Dulci cuvinte ne-nțelese, însă pline de-nțeles.* O.I 82/2. *O, vino iar! Cuvinte dulci inspiră-mi, Privirea ta asupra mea se plece, Sub raza ei mă lasă a petrece Și cînturi nouă smulge tu din lîră-mi.* O.I 120/5. [Cezara] *șoptea încet, foarte încet și încetă de suspinuri, cuvinte dulci.* P.L. 95/21; cf. **O.I** 9/11, 188/2 [V.4; Pr.1]. **Dulce învățătore** = fiorul plăcut al dragostei, iubire aprinsă. *Vreau să mă-nec de dulcea-nvățătore A celui suflet ce pe ai meu știe.* O.I 200/7 [V.1]. **Dulce nebunie** = beția plăcută a dragostei, iubire. *Vecinic ar fi dorit să fie dulcea, netințeleasa, dar atît de fericita lui nebunie.* P.L. 30/20 [Pr.1]. **Cîntul unei dulci evlavii** v. e v l a v i e [V.1]. **Amoroasă dulce spaimă** v. s p a i m ă [V.1]. (Exprimînd asocierea voluptății cu suferința; v. ș i d o r, d u i o s, d u l c e a ț ă, d u r e r o s, l u m i n ă, p l î n g e r e, s p a i m ă) **Dureros de dulce.** *Cînd deodată tu răsărești în cale-mi, Suferință tu, dureros de dulce . . . Pîn-în fund băui voluptatea morții Nendurătoare.* O.I 199/6 [V.1]. **Fioros de dulce.** *Ea se prinde de grumazu-i cu mînușele-amîndouă Și pe spate-și lasă capul: „Mă uimești dacă nu mîntui . . . Ah, ce fioros de dulce de pe buza ta cuvîntu-i!* O.I 154/36 [V.1]. **Dulce turbare.** *Și eu am iubit . . . cunosc din tinerețâ această dulce turbare . . . Tu ești înșelată după ea.* P.L. 76/37 [Pr.1]. **Dulce jele.** *Al vieții vis de aur ca un fulger, ca o clipă-i, Și-l visez, cînd cu-a mea mînă al lău braț rotund îl pipăi . . . Și cînd inima ne crește de un dor, de-o dulce jele.* O.I 82/8 [V.1]. **Durere dulce.** *În brațu-mi vino Și durerea mea cea dulce cu durerea ta alin-o.* O.I 142/18 [V.1]. **Dulce și fermecătoare jale.** *Și, înveninai de-o dulce și fermecătoare jale, Ai vedea în ea crăiasa lumii gîndurilor tale.* O.I 160/7 [V.1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **dulce** (**O.I** 2/2, 2/4, 4/27, 8/11, 9/23, 12/13, 27/12, 29/3, 31/10, 32/31, 38/23,

42/6, 42/19, 46/15, 52/14, 55/28, 55/29, 55/32, 67/21, 69/6, 82/8, 83/5, 85/10, 94/10, 95/6, 95/26, 104/16, 105/17, 112/15, 117/16, 129/8, 140/7, 142/18, 152/17, 154/2, 154/27, 154/36, 155/6, 160/7, 168/12, 179/12, 179/26, 187/7, 189/19, 199/6, 201/13, 207/12, 210/1, 210/22, 213/5, 213/19, 229/3, 232/8; O.IV 338/12, 360/19, 365/18, 365/32, 365/31, 370/6; P.L. 7/19, 10/40, 14/25, 21/29, 27/16, 27/28, 31/29, 36/35, 54/35, 57/13, 58/35, 62/20, 63/3, 71/7, 76/37, 77/22, 77/23, 85/17, 85/22, 90/35, 93/17, 93/29, 94/4, 97/26, 100/35, 100/39), dulcea (O.I 125/17, 200/7, 209/19; O.IV 430/9, 430/14; P.L. 30/20, 39/19, 50/17, 64/4, 100/21), g.d. dulei (O.I 120/16, 202/7), dulei (O.I 160/29, 204/14), voc. dulce (O.I 9/1, 15, 15/1, 15/8, 15/16, 15/21, 16/1, 16/8, 129/1, 168/23, 206/11, 210/28; O.IV 338/12), dulcele (P.L. 94/38); pl.n.ac. dulei (O.I 6/4, 9/11, 18/10, 18/16, 31/2, 31/3, 35/5, 42/11, 51/24, 52/1, 55/20, 75/16, 80/34, 82/2, 95/35, 97/25, 103/8, 105/6, 110/20, 119/5, 120/5, 140/33, 186/21, 188/2, 211/22, 222/1; O.IV 432/8; P.L. 9/35, 30/7, 36/19, 36/34, 46/8, 53/23, 53/28, 57/26, 69/14, 77/20, 95/21, 95/22), dulcii (O.I 82/31), dulcile (O.I 160/24). g.d. dulcilor (O.I 117/24, 185/7).

DÚLCE[3] s.n. (În expr.) Cu dulce = cu dragoste, cu drag, cu plăcere. *Mireasa lui ... îi zise încet, la ureche, sdrufnîndu-l cu dulce: — Nu uita, Făt-Frumos, că pe cît vei fi tu departe, eu oi tot plînge.* P.L. 11/14 [Pr.1].

DULCEÁȚĂ s.f. Fig. 1. Desfătare, încîntare, plăcere. *Cu o mînă îl respinge, Dar se simte prinsă-n brață, De-o durere, De-o dulceață Pieptul inima-i se stringe.* O.I 104/7. *Este o frumusețe de zi acum cînd îți scriu și sunt atît de plin de dulceața cea proaspătă a zilei.* P.L. 78/7 [V.1; Pr.1]. ◒ (Construcție metaforică, exprimînd asocierea voluptății cu suferința; v. și dor, duios, dulce[1], dureros, lumină, plîngere, spaimă). **Durerosă dulceață.** *Și eu toate că scrisese, totuși o speranță de-o durerosă dulceață, deșartă, dar sigură, îi amețea sufletul.* P.L. 57/11 [Pr.1]. ◒ (Metaforic) Farmec (v. și taină). *Fata era de acea dulceață otrăvă-albă ca și marmura în umbră.* P.L. 26/32. *Ochii cei albăstrii ai copilului erau așa de străluciți, de un colorit atît de limpede și senin, încît păreau că privesc cu inocență, cu dulceața lor mai femeiască asupra spectatorului.* P.L. 30/4 [Pr.2].

2. Bunătate, blîndețe, duioșie. *Arătarea lui era liniștită, dar nu blîndă; numai în împrejurul gurei musculpase se vedea o dulceață amărîtă de îndoieli.* P.L. 40/37. *Vorbește-mi, zise el rugători, cum știi tu cîteodată să vorbești, o-o blîndețe uimitoare, o-o dulceață de sor ... de iubită.* P.L. 70/27[Pr.2].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. dulceață (O.I 104/7; P.L. 26/32, 40/37, 57/11, 70/27), dulceața (P.L. 30/4, 78/7).

DUMBRÁVĂ s.f. Pădurice. *Și în jur parcă-mi colindă dulci și mîndre primăveri ... Zile cu trei sori în frunte, vezi dumbrăvi cu filomele, Cu izvoare-ale gîndirei și cu rîuri de eternări.* O.I 31/5. *În acea dumbravă este peștera, ce am prefăcut-o-n casă.* P.L. 79/6. *Cînd ajunse în dumbravă, umbra mirositoare a arborilor înalți arunca un reflect albastru asupra pelitei ei.* P.L. 102/4; cf. P.L. 5/30, 45/32, 50/19, 51/14, 51/18, 79/6, 101/13, 101/27, 101/38, 102/12 [V.1; Pr. 12].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. dumbravă (P.L. 5/30, 79/6, 79/6, 101/38, 102/4), dumbrava (P.L. 101/13, 101/27); pl.n.ac. dumbrăvi (O.I 31/5; P.L. 45/32), dumbrave (P.L. 50/19, 51/14), dumbrăvele (P.L. 51/18), g.d. dumbravelor (P.L. 102/12).

D[UMNEA]TÁ pron. pers. Pronume de politețe pentru pers. 2 sg. *Lîngă Curtea veche... e Riven... otnzătorul de cărți, iar nu d-ta, maistre Ruben.* P.L. 60/38. *Voi face pe părintele d-tale să te silească ca să fii a mea.* P.L. 75/26. *D-ta ai încetat de-a fi viitorul meu bărbat.* P.L. 99/31; cf. P.L. 14/35, 17/30, 60/38, 61/6, 68/38, 70/23, 75/29, 76/23, 99/28, 99/30 [Pr.13].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. d-ta (P.L. 17/30, 60/38, 68/38, 70/23, 75/29, 76/23, 99/31), d-tale (P.L. 14/35, 60/38, 61/6, 75/26, 99/28, 99/30). — Scris (prescurtat): *d-ta, d-tale.* — Variantă: d[umnea]tăle (P.L. 14/35, 60/38, 61/6, 75/26, 99/28, 99/30) pron. pers.

D[UMNEA]TÁLE pron. pers. v. d[umnea]ta.

DUMNEZÉIE s.f. Ziță. ◒ (Construcție metaforică) Madona dumnezeie = Fecioara Maria (v. și luceafăr, maică, regină). [Rafael] *a creat pe pînza goală pe Madona dumnezeie, Cu diademă de stele, cu surtsul blînd, vergin.* O.I 29/13; cf. O.I 30/13 [V.2].

— Formă gramaticală: sg.n.ac. dumnezeie (O.I 29/13, 30/13).

DUMNEZEIÉSC, -EÁSCĂ adj. 1. Divin, al lui Dumnezeu. *Învățătură despre a lumei ortndulată dumnezeiască.* P.L. 35/17 [Pr.1]. ◒ (Construcție metaforică, cu referire la Dumnezeu; v. și ceI[2], fire, înviere, minte, sămînță). Soare dumnezeiesc. *Nu se vedea decît chipul străucit al Domnului aruncînd o dungă de lumină pe luciul apei, astfeli încît, dacă soarele n-ar fi fost în ameazi, ai fi crezut că soarele apune...* [Făt-Frumos] *înțelese minunea învierii sale și îngenunchie înspre apusul acelui soare dumnezeiesc.* P.L. 14/20 [Pr.1].

2. Fig. Minunat, superb, splendid. *Văzu prin fereastra arcală și deschisă ... o juna fată muiată într-o haină albă ... acompaniînd sunetele ușoare a unor note dumnezeiești cu glasul ei dulce.* P.L. 36/35. *O limpezime dumnezeiască e în fiecare șir.* P.L. 43/2 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. dumnezeiesc (P.L. 11/20), dumnezeiască (P.L. 35/17, 43/2); pl.n.ac. dumnezeiești (P.L. 36/35).

DUMNEZEÍRE s.f. Divinitate. ◒ (Comparație) *Tu, regină a sufletelor — nu ești curată ca izvorul?... iubită ca o dumnezeire?* P.L. 94/5 [Pr.1].

DUMNEZÉU s.m. (În credințele religioase monoteiste) Creatorul lumii. *De ce nu sunt un rege să sfarm cu-a mea durere De ce nu sunt satana, de ce nu-s Dumnezeu.* O.I 20/6. *Unui om încredințat despre ființa lui Dumnezeu nici nu-i poate veni în minte cugetul ăscuns în această ciudată numărătoare.* P.L. 43/5. *Cînd Dumnezeu vrea, tu gîndești ceea ce gîndesc îngerii.* P.L. 53/13; cf. O.I 20/18, 27/10, 27/18, 183/20; P.L. 3/2, 6/21, 6/23, 12/26, 35/14, 35/18, 35/22, 41/20, 41/21, 41/23, 42/9, 42/12, 52/30, 53/18, 53/41, 57/38 [V.5; Pr.18]. ◇ Expr. A pleca cu Dumnezeu = a pleca în pace, sănătos. *Baba trebuia să-i dea unul din cai și-apoi să-l lase să plece cu Dumnezeu.* P.L. 17/37 [Pr.1]. Dumnezeu știe = nu se știe. *Dzeu știe cum s-or fi scrîntit toate celea în capul bietului om.* P.L. 61/34.

Nu mai gîndi nimic, sau Dumnezeu știe ce — destul, după ce tăcu mult fără s-asculte, zise. P.L. 68/17. *Dumnezeu știe, lală, de unde îei atîta veselie.* P.L. 74/35 [Pr.3]. **Dumnezeule!,** exclamație de entuziasm, mirare. *D-zeule! ce rai i gîndi ea, noi sta aici pufin.* P.L. 101/9 [Pr.1]. **Dumnezeul meu!** exclamație de spaimă. *D-zeu meul! gîndi ea speriată, dacă m-ar fi văzut cineva?* P.L. 94/23 [Pr.1]. **A ultа pe Dumnezeu** = a păcătui, a comite fărădelegi. *Prea am uitat pe Dumnezeu, Precum uitarăm toate.* O.I 185/19 [V.1]. **Mama lui Dumnezeu** v. m a m ă [Pr.2]. ◒ (Construcții metaforice) **Îmbrăcat cu a lui Dumnezeu numire** v. n u m i r e [V.1]. **A nu fi scris Dumnezeu pe fruntea cuiva** v. f r u n t e [V.1]. ◒ (Metaforic) Credință, crez. *Iară noi? noi, epigonii?... Simțiri reci, harfe zdrobite... Dumnezeul nostru: umbră; patria noastră: o frază.* O.I 35/10 [V.1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **Dumnezeu** (**O.I** 20/6, 20/18, 27/10, 27/18, 40/14, 52/27, 183/20, 185/19; **P.L.** 3/2, 6/21, 6/23, 12/26, 16/38, 17/37, 35/14, 35/18, 35/22, 41/20, 41/21, 41/22, 42/9, 42/12, 43/5, 52/30, 53/13, 53/18, 53/41, 57/38, 61/34, 68/17, 74/35), **Dumnezeul** (**O.I** 35/10; **P.L.** 94/23), g.d. **Dumnezeu** (**P.L.** 4/9), voc. **Dumnezeule** (**P.L.** 101/9). — Scris și: (prescurtat) *D-zeu.*

DUNĂREÁN, -Ă adj. De la Dunăre. *Pe plaiuri dunărene poporu-și opri mersul, Arald, capitul rege, uitat-a Universul. Urechea-i fu menită ca să-ți asculte versul, De-atunci, închingătoarea, iubit-ai pe închin.* O.I 91/32. *Făcliile ridică-se mișcîn line pasuri, Duclnd la groapă trupul reginei dunărene, Monahi, cunoscătorii vieții pămîntene.* O.I 92/17. *Miroase-adormitoare văzduhul il îngreun Căci vîntul adunat-a de flori de tei troiene Și Dosterne-n calea reginei dunărene.* O.I 97/28 [V.3].

DÚNGĂ s.f.**I.** Dîră. *O beșică-n loc de sticlă e întinsă-n frăstruie Printre care trece-o dungă mohorîtă și gălbuie.* O.I 81/22. *O candelă tăcrinul aprinde-para lungă Se-naltă-n sus albastră, de flacără o dungă.* O.I 93/34. *Lu'a răvarsă cite-o dungă lungă și ingustă în umbra uliței.* P.L 39/36; cf. **O.I** 159/7, 164/9; **P.L.** 11/7, 20/28, 27/25, 31/11, 44/31, 52/2, 60/10, 73/37, 83/26, 94/7 [V.4; Pr.11].

2. Coastă, latură. *În dreapta mănăstirei se ridicau dealuri cu păduri, grădini, vii, sălucene cu căsițe albe presărate prin dungile văilor.* P.L. 72/19 [Pr.1]. ◇ Loc. adv. **În dungă** = dintr-o parte. *Bate vîntul frunza-n dungă- Cîntărețîi mi-i alungă; Bate vîntul dintr-o parte — Iarna-i ici, vara-i departe.* O.I 214/8 [V.1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **dungă** (**O.I** 84/22, 93/31, 214/8; **P. L.** 11/7, 39/36, 52/2, 60/10, 83/26, 94/7); pl.n.ac. **dungi** (**O.I** 159/7, 164/9; **P.L.** 20/28, 27/25, 39/18, 44/31, 73/37), **dungile** (**P.L.** 72/19).

DÚPĂ prep. **I.** (Introduce un complement circumstanțial de loc) **1.** Îndărătul..., în dosul..., înapoia... *După pînza de paianjăn doarme fula de-mpărat.* O.I 79/1. *Prin ferestrele arcate, după geamuri, tremur'numa Lungi perdele înrefile.* O.I 152/5. *Un paravan ascundea patul artistului... ea s-ascunse după el.* P.L. 83/29; cf. **O.I** 82/10, 84/10, 144/22, 155/23, 162/26; **P.L.** 8/35, 18/20, 39/11, 39/14, 48/31, 57/35, 58/33, 62/15, 65/11, 71/12, 76/7, 88/25 [V.7; Pr.13]. ◇ (În prepoziții compuse) **De după** = dindărătul..., dinapoia... *Numai tu de după gratii Veicinic nu te mai vești!* O.I 112/3. *Vîntul tremură-n perdele Astăzi ca și alte dăți, Numai tu de după ele Veicinic nu te mai arăți.* O.I 113/7. *De după muri vedeai pe ici, pe colea cîte-un virf verde de plop.* P.L. 72/9 [V.2; **Pr.1**]. **Pe după.** *Cînd prin crengi s-a fi ivit Luna-n noaptea cea de vară, Mi-i ține de subsuoară, Te-oi ține de după gît.* O.I 55/16 [V.1].

2. În urma..., pe urma... *Văd vise-ntrupate gonind după vise, Pîn'dau în morminte ce-așteaptă deschise.* O.I 40/5. *Vre un june curtezan, Care intră ca actorii cu păscriorul mărunțel, Lăsînd val de mirodenii și de vorbe după el.* O.I 162/28 [V.2]. ◇ (În construcții cu repetarea substantivului, indică o succesiune) *Iară flamura ceea verde se înalță an cu an, Neam cu neam urmîndu-i zborul și sultan după sultan.* O.I 144/32. *Astfel fără după fără drum de glorie-i deschid... Pîn-în Dunăre ajunge furtunosul Baiazid.* O.I 144/33 [V.2].

3. (Cu nuanță finală) În urma sau pe urma unei cuiva sau a ceva (spre a-l ajunge, spre a-l prinde etc.). *Tu cu lumea ta de gînduri după ea să te afli?* O.I 157/18. *Zadarnic după umbra ta dulce le întind* [brațele]: *Din valurile vremii nu pot să te cuprind.* O.I 213/19. *Părea că fața pustiului se ia după urmele lui.* P.L. 18/16; cf. **P.L.** 77/1, 77/3 [V.2; Pr.3].

II. (Introduce un complement circumstanțial de timp) **1.** În urma..., trecînd... *Alunei cînd după moarte răsplată nu v-așteaptă, Faceți ca-n astă lume să aibă parte dreaptă, Egală fiecare.* O.I 60/13. *Căci în propria-ne lume ea [luna] deschide poarta-ntrării Și ridică mii de umbre după stinsul luminării.* O.I 136/10. *Vei bate iar la ușa mea după un an.* P.L. 99/34; cf. **O.I** 107/17, 147/17, 147/19; **P.L.** 13/36, 68/36, 71/11, 72/3, 80/6, 89/38, 90/3, 100/2 [V. 5; Pr. 9]. ✦ **În urma...**, ca rezultat al... *Grădina... era de un verde umed și răcoril după noaptea cu ploaie.* P.L. 51/30. *Este un mister în această aversiune înainte, în tristețe după plăcere.* P.L. 80/14 [Pr.2].

2. (În loc conj.) **După ce**, introduce o propoziție circumstanțială de timp, arătînd că acțiunea din propoziția subordonată se petrece înaintea acțiunii din propoziția regentă. *După ce altă vreme Laolaltă n-am vorbit, Mie-mi pare că uitarăm Cît de mult ne-am fost iubit.* O.I V 370/1. *Adesea, în nopțile lungi de iarnă, după ce ea de mult devenise tezaurul căsniciei lui... Maria intra deodată în salonul încălzit.* P.L. 64/7. *După ce-am netezit granitul peșterei mele, am împlut suprafața pereților cu ornamente.* P.L. 79/11; cf. **O.I** 59/9; **O.IV** 370; **P.L.** 55/3, 68/17 82/29 [V.3; Pr.5].

III. (Introduce un complement circumstanțial de mod) **1.** Potrivit cu..., conform cu..., la fel cu... *Ai putea să tepezi cîrma și lopețile să lepezi, După propria lor voie să ne ducă unde repezi.* O.I 155/14. *Vrei să dau glas acelei guri, Ca dup-a ei cîntare Să se ia munții cu păduri Și insulele-n mare?* O.I 178/14. *Voințele îi se realizează, după gîndirea ta.* P.L. 42/10; cf. **O.I** 148/3, 155/14, 157/13; **O.IV** 378/5; **P.L.** 42/25, 53/5, 53/24, 80/35, 81/11, 87/14 [V.6; Pr.7]. ◇ Loc. conj. (În forma *dupre*) **Dupre eum v. c u m²** [Pr.1]. **După cît** v. c î t² [Pr.1].

2. Ținînd seama de..., avînd în vedere... *Și după îndemnarea babei, se duse să-și aleagă calul.* P.L.17/40. *Ieronim părăsise mănăstirea după sfatul lui Euthanasius.* P.L.. 88/1 [Pr.2].

3. (Introduce un complement de relație) În raport cu..., pe măsura..., în proporție cu... *Și s-apropie de cort*

Un bătrîn atît de simplu, după vorbă, după port. O.I 146/10. *Calcule geometrice zidite după o închipuită şi mistică sistemă.* P.L. 35/29 [V.2; Pr.1].

4. Avînd ca **model**. *După chip şi-asemănare a creat mîţeseul neam.* O.I 48/22. *Nu-i cere drept jertfă pe-un altar înalt să moară, Precum în vechimea sfîntă se junghiau odinioară Virginele ce stătură sculptorilor de modele, Cînd tăiau în marmor chipul unei zîne după ele.* O.I 160/36 [V.2].

IV. (Introduce un complement indirect) **I.** (Arată fiinţa sau lucrul pe care cineva îl doreşte cu pasiune) *Ea nici poate să-nţeleagă, că nu tu o vrei... că-n tine E un demon ce-nsetează după dulcile-i lumine.* O.I 160/21. *Îi răspunde codrul verde Fermecat şi dureros, Iară sufletu-mi se pierde După chipul tău frumos.* O.I 209/24. *Şi eu am iubit... cunosc din tinereţă, această dulce turbare... Tu eşti însetată după ea.* P.L. 76/37; cf. **P.L.** 28/13, 81/10 [V.2; Pr.3].

2. (Cu nuanţă cauzală, după verbe ca „a ofta", arătînd motivul din care se produce acţiunea) *Bine-ţi pare să fii singur, crai bătrîn fără de minţi Să oftezi dup-a la faţă, cu ciubucul între dinţi?* O.I 83/14 [V.1].

— Variantă : (învechit) **dúpre** (**P.L.** 35/17) prep.

DUPĂOLÁLTĂ adv. Unul după altul, unul în urma altuia. *Zgomotul creştea ca marea turbată şi înaltă, Urletele de bătalie s-alungau dupăolaltă.* O.I 144/16. *După ele un actor Stă de vorbă cu el însuşi, spune zeci de mii de ori Ce-a spus veacuri dupolaltă, ce va spune veacuri încă.* O.I 157/15. *Azi cînd a mea iubire e-atîta de curată Ca farmecul de care tu eşti împresurată. Ca setea cea eternă ce-o au dupăoaltă Lumina de-ntuneric şi marmura de daltă.* O.I 232/17 [V.3].

— Variantă : **dupolálta** (**O.I** 157/15) adv.

DUPOLÁLTĂ adv. v. **dupăolaltă**.

DÚPRE prep. v. **după**.

DUR, -Ă adj. Tare. *S-auzi un gemet... o cădere grea pe pavagiul dur al stradei.* P.L. 95/38 [Pr.1].

DURÁ[1] vb. **I.** Tranz. A construi, a zidi. *Mulţi durară, după vremuri, peste Dunăre, vreun pod, De-au trecut cu spaima lumii şi mulţime de norod.* O.I. 147/19 [V.1]. ◒ (În context figurat) *Din sărmana noastră viaţă am dura roman întreg.* O.I 157/36 [V.1]. ◒ (Metaforic) *Luna... luna iese-ntreagă, se înalţă-aşa bălaie Şi din fărm în fărm durează o cărare de văpaie.* O.I 154/21 [V. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **A dura în vînt** v. vînt [V.1].

— Forme gramaticale : ind. prez. 3 sg. **durează** (**O.I 154/24**, 177/25), p.s. 3 pl. **durară** (**O. I** 117/19), viit. 1 pl. **am dura** (**O.I** 157/36).

DURÁ[2] vb. **I.** Intranz. A dăinui. *Dzeu de-ar fi fost, şi-ar fi uitat universul, spre a căula un altul în ochii ei albaştri; de-ar fi găsit, nu se ştie... căutarea ar fi durat veşnic.* P.L. 58/1 [Pr.1].

DURDUÍ vb. **IV.** Intranz. A dudui. *Durduind soseau călării ca un zid înalt de suliţi.* O.I 148/23 [V.1].

DURÉA vb. **II.** Tranz. **1.** A produce o durere. ◒ (În context figurat ; repetiţie) *Mă dor de crudul tău amor A pieptului meu coarde Şi ochii mari şi grei mă dor, Privirea ta mă arde.* O.I 172/25, 27 [V.2].

2. Fig. A mîhni, a întrista. *Şi cu focul blînd din glasu-ţi lu mă dori şi mă cutremuri.* O.I 155/1 [V.1].

— Forme gramaticale : ind. prez. 2 sg. **dori** (**O.I** 155/1), 3 pl. **dor** (**O.I** 172/25, 172/27).

DURÉRE s.f. 1. Senzaţia unei suferinţe fizice. *Cînd vezi piatra ce nu simte nici durerea şi nici mila — De ai inimă şi minte —feri în lături, e Dalila!* O.I 164/15 [V.1]. ◒ (Construcţii metaforice) **Mulţea durerilor** v. maică [Pr.1]. **A face** (pe cineva) **părtaş durerilor lui Crist** v. Hristos [V.1].

2. Fig. Sentiment de întristare adîncă, suferinţă morală, chin. *Împinşi de durere Veţi crede c-aveţi dreptul şi voi ca să trăiţi.* O.I 59/29. *Cine-i acel ce-mi spune povestea pe de rost De-mi fin la el urechea — şi rid de cîte-ascult Ca de dureri străine?* O.I 71/10. *În viaţa ta luminoasă nu s-a putut ivi nici umbra măcar a unei dureri.* P.L. 55/39; cf. **O.I** 6/5, 11/18, 11/25, 12/14, 20/5, 20/13, 28/10, 38/31, 38/32, 53/15, 59/14, 116/5, 116/8, 120/13, 126/3, 130/6, 138/8, 140/10, 185/24, 193/7, 211/20, 219/13; **O.IV** 364/3, 366/15; **P.L.** 22/20, 22/27, 31/19, 39/40, 53/39, 56/15, 56/22, 56/22, 56/31, 59/40, 85/9, 85/23, 92/26, 93/26, 99/16, 101/36 [V. 26; Pr.17]. ◒ (Element de personificare) *Iar riul suspină de blîndă-i durere Poetic murmur, Pe-oglinda-i de unde răsfringe-n tăcere Fantastic purpur.* O.I 3/13. *Un leu pustiei rage turbarea lui fugindă, Un ocean se-mbată pe-al valurilor joc, Şi norii-şi spun în tunet durerea lor mugindă, Gîndirile de foc.* O.I 20/11 [V.2]. ◒ (În contexte figurate) *Cum mîngîie dulce, alină uşor Speranţa pe toţi muritorii! Tristeţă, dureri şi lacrimi, amor, Azilul îşi află în sînu-i de dor Şi pier, cum de boare pier norii.* O.I 11/3. *Mureşan scutură lanţul cu-a lui voce ruginită, Rumpe coarde de aramă cu o mînă amorţită, Cheamă piatra să învie ca şi miticul poet, Smulge munţilor durerea, brazilor destinul spune.* O.I 32/16. *Nici luna plutitoare, nici stelele din ceri N-or să pătrundă-n umbra trecutelor dureri.* O.IV 432/14. *Ea boţi scrisoarea cu mîna, o duse la inimă... şi... o durere ascuţită, crudă îi pătrunse inima.* P.L. 58/22; cf. **O.I** 26/18, 60/5 [V.5; Pr.1]. ◒ (Construcţii metaforice) **Durere înspumată** = valuri agitate. *Oştirile-i alungă în spaimă înghesuită. Cu sufletu-n ruină un regeasirian, Cum stîncelor aruncă durerea-i înspumată geminduI uragan.* O.I 20/3 [V.1]. **Vîntul cel sălbatic al durerei** v. vînt [V.1]. **A face** (cuiva) **din orişice durere o podoabă** v. face [V.1]. ✦ Suferinţă din dragoste, dor. *Cît de sus ridici acuma în gîndirea ta pe-o roabă, Cînd durerea ta din suflet esle singura-mi podoabă.* O.I 154/38. *Şi deasupra mea rămîi Durerea mea de-o curmă, Căci eşti iubirea mea dentîi Şi visul meu din urmă.* O.I 179/18. *Cu o suflare răcoreşti suspinu-mi Cu-n zîmbet faci gîndirea-mi să se-mbete. Fă un sfîrşit durerii... vin la sînu-mi.* O.I 200/14; cf. **O.I** 104/7, 175/22, 189/2, 236/1 [V. 7]. ✧ Loc. adv. **Cu durere** = îndurerat, mîhnit. *Cine-i acvila ce cade? Cine-i stînca ce se sfarmă? Cine-i leul ce închide cu durere ochii săi?* O.I 28/14. *El s-aşază lîngă dînsa, fruntea ei o netezeşte, O dezmiardă cu durere, suspintnd o drăgosteşte.* O.I 84/26. *Cum el din cer o auzi Se stinse cu durere, Iar cerul-ncepe a roti În locul unde piere.* O.I 171/22 [V.3]. ◒ (Construcţii metaforice) **Duloasele dureri** v. duios [V.1] **A fi ochii** (cuiva) **plini de umbra tăinuitelor dureri** v.

ochi [V.1]. **Glas cu durere** v. glas [V.1]. **Durere dulce** v. dulce[1] [V.1].

— Forme gramaticale: **sg.n.ac. durere (O.I** 3/13, 6/5, 11/4, 11/18, 12/18, 20/5, 20/13, 28/14, 31/15, 59/29, 84/26, 104/7, 120/13, 140/10, 171/22, 189/2, 232/10; **P.L.** 22/27, 49/40, 53/39, 56/22, 58/22, 85/9, 86/23, 92/26, 99/10), **dureren (O.I** 11/25, 20/3, 20/11, 28/10, 32/16, 59/14, 116/5, 116/8, 126/3, 136/8, 142/18, 142/18,1 54/38, 164/15, 175/22, 179/18, 193/7; **P.L.** 59/40, 93/26, 101/36), **g.d. durerî (P.L.** 35/39), **durerii (O.I** 185/24, 200/14; **O. IV** 364/3, 366/15; **P.L.** 22/20), **durerei (O.I** 32/1), **pl. n.ac. dureri (O.I** 12/14, 38/31, 38/32, 60/5, 71/10, 130/6, 142/8, 211/20, 213/4, 219/14; **O.IV** 432/14; **P.L.** 31/19, 56/15, 56/22, 56/31), **durerile (O.I** 236/1), **g.d. durerilor (O. IV** 432/35; **P.L.** 4/6).

DURERÓS, -OÁSĂ adj. Plin de amărăciune, de tristeţe, îndurerat. *Tu cu ochiul plutitor si-ntunecos Stai cu buze discleştate de un tremur dureros.* O.I 82/30. *Şi nu e blînd ca o poveste Amorul meu cel dureros.* **O.I** 211/6. *Schiţă în fugă acele trăsături de-o dureroasă amărăciune.* **P.L.** 85/14; cf. **O.I** 13/8, 96/13; **P.L.** 55/26, 62/17, 69/16 [V. 4; Pr. 4]. ◒ (Construcţii metaforice) **Dureroasă dulceaţă** v. dulceaţă [Pr.1]. (Adverbial) **Fermecat şi dureros** = plin de vrajă şi tristeţe. *Şi-ncepu încet să sune Fărmăcat şi dureros.* O.I 66/30 [V.1]. (Element de personificare) *Îi răspunde codrul verde Fermecat şi dureros, Iară sufletu-mi se pierde După chipul tău frumos.* O. I 209/22 [V.1]. (Exprimînd asocierea voluptăţii cu suferinţa; v. şi dor, duios, dulce[1], dulceaţă, luminã, plîngere, spaimă). **Farmec dureros.** *Ea privi atunci în jos, Trece mîna pe la tîmple, Iară inima-i se împle De un farmec dureros.* O.I 103/32 [V.1]. **Durerosă voluptate.** *Cu-o dureroasă, nemaisimţită voluptate, el îi scrise: „Stea"...* P.L. 55/29 [Pr.1]. **Dureroasă fericire.** *Cîtă intensivă, dureroasă fără de nume fericire, într-o oară de amor!* P.L. 57/20 [Pr.1]. **Dureroasă beţie.** *Ah! zimbi el c-un fel de dureroasă beţie, de-aş putè s-o sărut, o dată! pare-că n-aş mai voi nimic în lume.* P.L. 58/4 [Pr.1]. **Dureros de dulce** v. dulce[1] [V. 1]. ◇ (Adverbial) *Iar doi îngeri cîntă-n plîngeri, Plîng în noapte dureros, Şi se sting ca două stele, Care-n nuntă, uşurele Se cunun'că-zinde jos.* O.I 13/17. *Ea cercă a surîde, dar atît de dureros şi atît de îngrijit.* P.L. 58/32. *Şi cu toate astea, zise el încet şi dureros, luna-nfrumuseţează lumea pentru amorul nostru.* P.L. 69/12 [V. 1; Pr.2].

— Forme gramaticale: **sg.n.ac. dureros (O.I** 82/30, 103/32, 199/6, 211/6; **P.L.** 69/16), **dureroasă (O.I** 96/13; **P.L.** 55/26, 55/29, 57/10, 57/20, 58/4, 62/17, 85/14); **pl.n.ac. dureroase (O.I** 13/8).

DUS, -Ă adj. (În expr.) **Cu sufletul dus** = fermecat, desprins de realitate, răpit. *Pe cînd caii pasc alături, Ea-l privea cu sufletul dus.* O.I 67/20 [V.1].

DUŞMÁN, -Ă s.f. şi m. 1. Vrăjmaş. *Gonit de toată lumea prin anii mei să trec, Pîn-ce-oi simţi că ochiu-mi de lacrime e sec, Că-n orice om din lume un duşman mi se naşte, C-ajung pe mine însumi a nu mă mai cunoaşte.* **O.I** 116/3. *Apoi ea bè putere, în vreme ce duşmanul ei numai apă.* P.L. 8/31. *Mult a trebuit pîn l-am prins în laţ, pe acest călugăr evlavios, dar în sfîrşit... are să-l nimicească bătrînul meu duşman.* P.L. 44/1 [V.1; Pr. 2].

2. Inamic, adversar în război. *Risipite se-mprăştie a duşmanilor şiraguri, Şi gonind biruitoare, toţ veneau a ţării steaguri.* O.I 148/25. *Cînd* [Samson] *dormea, tăindu-i părul, l-a luat toată puterea De l-au prins apoi duşmanii, l-au legat şi i-ai scos ochii.* **O.I** 159/3; cf. **O.I** 182/14, 182/24, 183/30 [V.5]. ◒ (În contexte figurate) *Şi de aceea toţ ce mişcă-n ţara asta, rîul, ramul, Mi-e prieten numai mie, iară ţie duşman este.* **O.I** 147/33 [V.1]. (Adjectival) *Vis de răzbunare negru ca mormîntul, Spada ta de sînge duşman fumegînd.* O.I 15/10 [V.1].

— Forme gramaticale: **sg.n.ac. duşman (O.I** 15/10, 116/3, 147/33; **P.L.** 44/1), **duşmanul (P.L.** 8/31); **pl.n. ac. duşmanii (O. I** 159/3, 182/14, 182/24, 183/30), **g.d. duşmanilor (O.I** 148/25).— Accentuat şi: *dúşman* (**O.I** 15/10, 116/3, 147/33).

DUŞMĂNÍ vb. IV. Tranz. A urî. *Toţ ce mişcă-n ţara asta, rîul, ramul, Mi-e prieten numai mie, iară ţie duşman este, Duşmănit vei fi de toate, fără-a prinde chiar de veste.* O.I 147/34. *Atunci Făt-Frumos îşi luă ziua bună de la părinţi, ca să se ducă să se bată el singur cu oştile împăratului ce-l duşmănea pe tată-său.* **P.L.** 4/31 [V.1; Pr.1].

— Forme gramaticale: ind. imp. 3 sg. **duşmănea (P.L.** 4/31), viit. 3 sg. **vel fi duşmănît (O.I** 147/34).

E

EBENÍN, -Ă adj. (Despre păr) Negru şi lucios ca abanosul. *Vergina îl strînge pe-amantu-i mai tare La sînu-i de crin, Faţa-şi ascunde l-a lui sărutare În păr ebenin.* O.I 5/20. [Mama] *l-apleacă mai dulce la sînu-i de crin Şi faţa-i umbreşte cu păr ebenin.* O.I 12/4 [V. 2].

ECHIPÁJ s.n. Întregul personal care face servicíu pe o navă. ◒ (Metaforic) Navă, corabie. *Cezarul trece palid, în gînduri adînci; Al undelor greu vuiet, vuirea în granit A sute d-echipajuri, gîndirea-i n-o înşală.* O.I 61/24 [V.1].

ECHIVÓC, -OÁCĂ adj. Care are un dublu înţeles, cuprinzînd o notă necuviincioasă. *Priveşte-ţi-i acei lineri, cu zîmbiri banale, cu simţiri muieratice, cu şoapte echivoace.* P.L. 87/7 [Pr.1]

ÉCO s.n. v. **ecou.**

ECÓU s.n. (Şi în forma *eco*) Fenomen de reflectare a sunetelor. *În darn răsună vocea-mi de eco repetită, Vă zguduie arama urechea amorţită Şi simţul leşinat.* O.I 25/4 [V.1]. ◒ (Personificare) *Şi pasărea cîntă suspine-imitînd Un cîntec de-amor, Ecou-i răspunde cu vocea-i vuindă La plînsu-i de dor.* O.I 3/19. *Vergina îl strînge pe-amantu-i mai tare La sînu-i de crin, Şi faţa-şi ascunde l-a lui sărutare În păr ebenin. Iar eco îşi rîde de blîndele plîngeri, De junii amanţi.* O.I 5/21 [V.2]. ◒ (Construcţie metaforică) **A popoarelor ecouri** = trecut istoric (v. şi c a d a v r u, g l a s). [Cezarului] *i se deschide-n minte tot sensul din tablouri A vieţii sclipitoare... A popoarelor ecouri Par glasuri ce îmbracă o lume de amar.* O.I 63/29 [V.1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **eco** (**O.I** 5/21, 25/4), **ecou-** (**O.I** 3/19); pl.n.ac. **ecouri** (**O.I** 63/29). — Variantă: **éco** (**O.I** 5/21, 25/4) s.n.

EFÉCT s.n. (În expr.) **A face efect** v. f a c e [Pr.1]. — Formă gramaticală: sg.n.ac. **efect** (**P.L.** 75/22).

EFEMÉR, -Ă adj. De scurtă durată, trecător. ◒ (Depreciativ) *Înaintea palatului — o masă murdară... pe ea, hîrtii, versuri, zdrenţe rupte, broşuri efemere.* P.L. 29/31 [Pr.1].

EFEMINÁT, -Ă adj. Lipsit de forţă morală, moleşit de plăceri, decăzut. *Şi se poate că spre răul unei gînţi efeminate... Magul, păza răsbunării, a celit semnul întors.* O.I 45/1 [V.1].

EGÁL, -Ă adj. Care este la fel cu altul într-o anumită privinţă. *Faceţi ca-n astă lume să aibă parte dreaptă, Egală fiecare, şi să trăim ca fraţi!* O.I 60/15; cf. **O.I** 61/8 [V.2]. ✦ (Adverbial) Uniform. *O frunte naltă şi egal de largă... stă aşezată deasupra unor ochi, adînciţi în bolţele lor.* P.L. 74/2 [Pr.1]. ✦ (Adverbial) În mod echitabil. *Plăcerile egale egal vor fi-mpărţite.* O.I 61/8 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **egală** (**O.I** 60/15); pl.n. ac. **egale** (**O.I** 61/8).

EGALITÁTE s.f. Stare a două lucruri egale între ele. *Şăzu la masă şi gîndi adînc... asupra egalităţii a două hipotenuze.* P.L. 67/1 [Pr.1].

EGIPTEÁN[1] s.m. Locuitor al vechiului Egipt. *Bine zici, meştere Ruben, că egiptenii aveau pe deplin dreptate cu melempsicoza lor.* P.L. 38/20 [Pr.1].

EGIPTEÁN[2], -Ă adj. Care aparţine Egiptului. *Dacă am afla misterul... pe care l-au posedat poate magii egipteni şi asirieni, atuncea, în adîncurile sufletului coborîndu-ne am putè trăi aievea în trecut.* P.L. 25/26 [Pr.1]. ◇ **Mumie egipteană** = cadavru îmbălsămat (descoperit într-un mormînt din Egipt). ◒ (Glumeţ, ironic; comparaţie) *E-un congres de rubedenii... Şi ca mumii egiptene stau cu toţii-n scaun fepeni.* O.I 155/29 [V.1].

— Forme gramaticale: pl. n.ac. **egipteni** (**P.L.** 31/1), **egiptene** (**O. I** 155/29).

EGOÍSM s.n. Preocupare exagerată pentru interesele personale. *Vei şti să-mi descrii toată natura vizionară şi înşălătoare a lucrurilor lumeşti, de la floarea ce cu naivitate minte prin haina ei strălucită că e ferice înlăuntrul gingaşelor sale organe, pînă la omul, ce acopere cu vorbe mari, cu o ipocrizie vecinică... egoismul său.* P.L.47/40. *Stîmburele vieţei este egoismul şi haina lui, minciuna.* P.L. 87/26 [Pr.2].

EGOÍST, -Ă adj. Care se gîndeşte numai la interesele personale. *Nu sunt nici egoist, nici mincinos.* P.L. 87/27 [Pr.1].

EGÚMEN s.m. Stareţ. *Cînd aud vreodată un rotund egumen... Povestind că viaţa e calea durerii Şi că pocăinţa urmează plăcerii — Mă întreb: Acesta poate ca să ştie Cum este viaţa?* O.IV 364/1; cf. **O.IV** 366/13 [V.2].

— Formă gramaticală : sg.n.ac. **egumen** (**O.IV 364/1, 366/13**).

EI interj. **1.** Însoțește sau exprimă o întrebare. — *Ei, știi ceva? o întrebă el.* P.L. 15/24. *Se uită cu oarecare curiozitate la fața visătoare a lui Dan.* — *Ei?* P.L. 41/6. — *Ei, Ieronime, zise bătrînul vesel și-ntr-o ureche, ce mai lucrezi, șirenguriule?* P.L. 74/21 ; cf. **P.L.** 88/6, 96/14, 96/15 [Pr. 6].

2. Exprimă un îndemn. *Ei Cătălin, acu-i acu Ca să-ți încerci norocul.* O.I 174/3 [V.1]. ◆ Exprimă o mustrare sau un protest. *Ei, să . . . ? Iar această mină de povățuitor.* P.L. 69/26. *Eei! Asta-i prea tare!* P.L. 76/24 ; cf. **P.L.** 77/4, 77/5 [Pr. 4].

3. (În expr.) **El bine**, exprimă decizia de a face o mărturisire completă. *Simt o adorare în inima mea pentru tine, care poate ar deveni amor . . . dacă . . . ei bine, dacă nu m-ai iubi tu pe mine.* P.L. 89/14 [Pr.1].

EL, EA, *ei, ele*, pron. pers. 3 (Ține locul unui nume, în special de ființă, alta decît cea care vorbește sau cu care se vorbește) **1.** (La nominativ) *Urmeze încă-n cale-ți și lacrima duioasă . . . Urmeze-ți ea prin zboru-ți în cînturi lingușoase.* O.I 1/23. *Mureșan scutură lanțul cu-a lui voce ruginită . . . Și bogat în sărăcia-l ca un astru el apune.* O.I 32/17. *Cu ochii lăi de înger mă mîngîi și mă mîntui, Căci ei cuprind o lume de dulci făgăduințe.* O.IV 432/8. *În vremea veche, pe cînd oamenii, cum sunt ei azi, nu erau decît în germenii viitorului . . . trăia un împărat.* P.L. 3/1. *Tu ești ca o vioară, în care sunt închise toate cîntările, numai ele trebuiesc trezite de-o mînă măiastră.* P.L. 12/21 [V. 24 ; Pr. 517]. ◒ (Repetiție) *Robia viața toată, lacrimi pe-o neagră pîine, Copilelor pălate mizeria-n rușine . . . Ei lol și voi nimica ; ei cerul, voi dureri!* O.I 60/5. *Și el — el virful mîndru al celor ce apasă — Salută-n a lui cale pe-apărătorul mut.* O.I 62/6. *Nu trăiți voi, ci un altul vă inspiră — el trăiește, El cu gura voastră rîde, el se-neîntă, el șoptește.* O.I 157/1—2. *Și el? El — ce îmbrăcăminte ciudată!* P.L. 38/2 [V.8 ; Pr.2]. ◇ (Pronumele apare însoțit de substantivul căruia i se substituie) *Atunci în vecie Suflarea ta caldă ea n-o să învie.* O.I 38/22. *Virtutea pentru dînșii ea nu există.* O.I 56/21. *Atunci el cu o privire năucirea i-ar dăscoasă Cum că ea — frumoasă fată — a ghicit că e frumoasă.* O.I 80/6. *Planeții loți înghețați și s-azvîrl rebeli în spați Ei, din frînele luminii și ai soarelui scăpați.* O.I 133/14. *El veni, copilul mîndru, Călărind pe-un papagal.* O.I 236/5 [V.5]. ◒ (Repetiție) *Afară de ochii negri, care erau ai ei, era el întreg, el, copilul din portret.* P.L. 31/15 [Pr.2]. ◇ Expr. **Ele în de ele** = între ele. *Codrii negri aiurează și izvoarele-i albastre Povestesc ele-n de ele numai dragostele noastre.* O.I 155/10 [V.1].

2. (La genitiv) *Cum nu vine zburătorul ca la pieptul lui să caz?* O.I 80/18. *Gloria-i închipuirea ce o mie de neghiobi Idolului lor închină.* O.I 140/3. *Cugetarea ei era împătimită, ca un strat cu florile pe jumătate veștejite de arșiță.* P.L. 102/2 [V. 138 ; Pr.451]. ◇ (Împreună cu un atribut adjectival precedă substantivul determinat) [Palmii] *naltă zvellele lor trunchiuri.* O.I 44/23. *Luna varsă peste toate voluptoasa ei văpaie.* O.I 130/4. *O manta neagră îl acoperea, prin crefii căreia transpăreau delicatele și corectele lui forme.* P.L. 60/1 [V.18 ; Pr. 21]. ◇ (Precedă substantivul determinat și este construit cu articolul posesiv) *Noaptea vine-ncelișor . . . Cu-a ei vise de amor.* O.I 13/5. *Turnurile mișcă-n doliu a lor inimi de aramă.* O.I 28/1. *Bătrînul cu-a lui clrjă sus genele-și ridică.* O.I 93/21 [V.129].

3. (La dativ) *Dulci-s ochii umbrei lale — nu le fie de diochi!* O.I 80/34. *Deși trepte osebite le-au ieșit din urna sorții, Deopotrivă-i slăpînește raza lui și genlul morții.* O.I 130/19—20. *Mamă-sa, o femeie palidă, naltă, blondă cu ochii negri, îi vorbea adesea de tatăl său.* P.L. 30/25 [V.62 ; Pr. 121]. ◇ (În formă neaccentuată, reluînd complementul indirect) *Paloarei tale raza inocenței eu i-am dat.* O.I 29/24. *Vor căta viețli tale Să-i găsească pete multe, răutăți și mici scandale.* O.I 134/36. *Prin bălțile de noroi . . . treceau niște ciubote mari, cărora nu le-ar fi pasat nici de potop.* P.L. 26/14 [V. 11 ; Pr.10]. ◇ (În formă neaccentuată, anticipînd complementul indirect) *Și mi-s dragă mie însămi, pentru că-i sunt dragă lui.* O.I 80/21. *Toț alte unde-i sună aceluiași pîrîu.* O.I 127/7. *Calul Generalului îi nechează frățîni-său ceea ce-i spusese* [Genarul]. P.L. 21/30 [V.8 ; Pr. 8]. ◇(Cu valoare de dativ posesiv) *Nimeni frunlea nu-i mînglie.* O.I 52/24. *Îi foșnea uscat pe frunze poala lung-a albei rochii.* O.I 85/29. *Părul i-ajunge la călcîie.* O.I 95/7. *Ochii i se painjinîră și el căzu ca mort în iarba pajiștei* P.L. 16/25. *Un somn amorțit îi cuprinde trupul.* P.L. 17/26 [V.82 ; Pr. 131]. (În formă neaccentuată, cu funcțiune de atribut pronominal, în limbajul poetic) *Răspîndе suflarea narciselor albe Balsamu-i divin.* O.I 3/10. *Viața-i fu o primăvară, moartea — o părere de rău.* O.I 32/9. *De dorul lui și inema și sufletu-i se împle.* O.I 167/24. *El puse jos dulcea lui sarcină pe malul mirositor al unui lac albastru, ce oglindea în adîncu-i toată cununa de dumbrave.* P.L. 50/18 [V. 199 ; Pr.27].

4. (La acuzativ) *Și-ți caut în ochi negri-adînci ca marea . . . . și-i întreb de poți ierta.* O.I 30/20. *În Nil numai deșertul nisipișul și-l adapă, Așternîndu-l peste cîmpii cei odată înfloriți.* O.I 45/9. *Ea-l privea cu sufletul dus.* O.I 67/20. *El o duse la împăratul și i-o arătă spuindu-i că-i mireasa lui.* P.L. 10/22. *El își închise ochii . . . apoi iar îi deschise, spre a cuprinde cu ei dulcea lui sarcină.* P.L. 64/3 [V.265 ; Pr.445]. ◇ (În formă neaccentuată, reluînd complementul direct). *Lacrima duioasă, Ce junii loți o varsă pe trist mormîntul tău, Urmeze-ți ea prin zboru-ți.* O.I 1/22. *Și sprincenele arcate frunlea albă i-o încheie.* O.I 79/9. *Regii, reginele și fanfii de pe cărți erau loți chipuri copiate din basmele ce și le spuneau serile.* P.L. 52/10 [V.221 ; Pr.81]. ◇ (În formă neaccentuată, anticipînd complementul direct) *În sunete din urmă pătrunde-n fire cînt, Jelind-o pe crăiasa cu chip frumos și sfînt.* O.I 98/29. *Dă-mi-i mie, ochii negri . . . . nu privi cu ei în laturi.* O.I 155/5. *Lumea-l crezuse mort pe Făt-Frumos.* P.L. 22/4 [V.14 ; Pr. 26]. ◇ (În forma neaccentuată de feminin o, cu valoare neutră) *De mi-i da o sărutare Nime-n lume n-a s-o știe.* O.I 55/10. *S-o admiri și s-o dezmierzi Ca pe-o marmură de Paros sau o pînză de Correggio, Cînd ea-i rece și cochetă? Ești ridicul, înțelege-o!* O.I 157/32. *Eu nu pot să nu le iubesc. Tu nu știi de ce, și nu ți-o pot spune.* P.L. 57/3 [V.2 ; Pr.29].

— Forme gramaticale : sg.n. **el** (**O.I** 15/21, 32/17, 32/34, 35/4, 35/5, 41/11, 41/14, 44/5. 44/34, 48/31, 50/14, 50/21, 50/22, 50/23, 51/16, 51/23, 51/27, 52/15, 52/17, 53/6, 53/7, 53/14, 53/16, 53/19, 61/15, 62/1, 62/6, 62/6, 62/15, 67/11, 74/4, 79/17, 79/21, 79/32, 80/5, 80/27, 80/35, 82/35, 83/33, 84/25, 84/27, 84/31, 84/37, 85/24, 87/21, 88/14, 93/1, 93/8, 93/11, 93/13, 93/17, 93/27, 94/32, 95/22, 96/17, 96/21,

96/26, **97/6**, **97/9**, **98/17**, **98/18**, **98/33**. 99/3, 100/6, 103/27, **104/1**, 104/12, **108/17**, 109/7. 115/9. 115/11, 115/12, 115/14, 115/15, 130/25, 132/8, 132/10. 132/24, 133/11, 134/10, **144/22**, 144/25, 147/14, 154/18, 154/18, 155/1, 157/1, 157/2, **157/2**, **160/38**, **162/2**, 162/13, 166/14. 166/18, 166/22, 167/19, **168/1**, 168/18, 168/29. 170/5. 171/21. 172/3. 176/23, 181/17, **189/6**, **202/6**, 204/8, 210/7, 210/13, 236/5, 236/10 ; **O.IV** 365/7 ; **P.L.** 4/16. 4/30. 5/35, 8/5, 8/14. 8/20. 8/24. 8/35, **8/36**, **9/21**, **9/24**. **9/28**. 9/31, 10/12, 10/14, 10/16. 10/19. 10/22, 10/26. **11/2**, 11/17. 12/32, 13/6. 14/9, 14/16. 14/18, 14/25, 14/26. 14/31, 14/37, 15/21. 15/27, 15/29. 15/10. 16,17, **16/21**, **16/25**, 16/25, 16/27, 17/8, 17/20, 17/21, 17/23, 18/15, 18/19, 20/14, 21/4, 21/8, 27/8, 27,10, 27/30 27/37. 28/5, 28/9, 28/10, 28/16, 28/18. 28/20. 29/15. 29/17, 30/13, 30/15, 30/22. 30/28, 30/29. 30/30. 30,31, 30/31, 31/1, 31/3. 31/15, 31/15, 31/34. 31/41. 32/3. 32/12. 32/16. 35/5. 35/7, 35/40. 36/2. 36/19. 36/22, 37/3, 37/11. 37/14. 37/23. 37/24. **37/32**, 37/34. 37/37. 38/2, 38/2, 38/5, 38,5. 38/8. 38/9. 38/15, **38/34**, 38/35. 39/26. 40/3, 40/16, 40/23. 40/37. 42/12, 42/31, **44/13**. 44/33. 44/33. 45/1. 45/4. 45/16, 45/18. 45/21. 45/21, **46/1**, 46/2. 46/18, 46/19. 46/22, 46/26, 46/39. 48/25. 49/4. **49/7**, **49/18**. 49/18, 49/22, 49/37, 50/3, 50/17, 50/20. 50/21, **50/32**, 50/32, 51/5, 51/6, 51/37, 52/20, 52/22, 52/37, 52,38. **53/7**, **53/18**, **53/22**, 53/32, 53/38. 54/6, 54/15, 54/18, 54/22, **54/27**, 54/41, 55/6, 55/9, 55/15, 55/25, 55/29, 57/12, 57/18, **57/21**, **57/22**, 57/27, 57/32. 58/4, 58/8. 58/11. 58/13. 58/19. **58/25**. 58/35, 59/7, 59/22, 59/36, 60/11, 60/13. 60/17. 60/22. **60/23**, 60/25, 60/29, 61/1. 61/7. 61/15. 61/20, 61/23. 61/28. **61/31**, 61/37, 61/39, 62/9, 62/13, 62/17. 62/24, 62/28, 62/37, **62/39**, 63/4, **63/9**, 63/13, 63/16, 63/24, 63/25, 63/27, 63/29. **64/1**, **64/2**. 66/1, 66/4, 66/8, 66/11, 66/19. 66/24, 67/20, **67/30**, **68/7**, **68/13**, 68/23, 69/12, 69/15, 69/34, 70/8. 70/19. **70/26**, **71/26**, 71/28, **73/11**, 73/40, **76/23**, 76/27, 79/26, 79/27, **81/33**, **88/5**. **88/24**, **88/28**, **88/33**, 89/3, 89/34, 90/17, 91/21, **91/27**, **91/33**, **92/4**, 92/30. **93/8**, **93/11**. 93/17, 93/18. 94/6, **94/11**, 94/13, 94/14. 94/20, 94/25, 94/30. 95/24, 95/26. 95/28. **95/32**, **96/4**, 96/6, 96/11, 96/19. 97/6. 97/9, 97/14, 97/16. **97/24**, 97/25. 97/32, **97/35**, 97/37. 97/38, 98/9. 98/17. 99/1, **99/28**, **100/6**. **102/10**, 102/12, 102/13. 102/13, 102/17), **ea** (**O.I** 1/23. 10/4, 38/22, 50/21. 50/22, 50/24, 51/17, 51/18. **51/25**, **52/7**, **52/11**, **52/13**, 52/14, 53/12, 53/13, 54/15. 56/21, **64/19**, **65/21**, **66/15**, **66/22**, 67/3, 67/14, 67/20, 67/29, 71/4, **71/5**, **72/3**, **73/1**, **74/7**, **76/31**, 79/15, 79/25, 79/27, 79.30, **80/6**, **80/9**, **80/28**, **80/36**, **82/19**, **82/29**, **83/18**, **83/20**, **84/28**, **84/33**, **94/11**, **95/9**, **95/17**, **95/28**, **97/19**, **102/21**, **103/3**, **103/9**, **103/21**, **103/29**, **104/14**, **106/4**, **106/9**, **114/10**, **121/11**, **122/2**, **122/14**, **125/11**, **130/5**, **136/7**, **136/9**, **142/15**, **142/21**, **152/8**, **154/18**, 154/18, 154/26, 154/34, 157/28, 157/32, 160/4, **160/12**, **160/23**, 160/31, 162/15, 162/24, 162/26, 167/10, **167/21**, **168/4**, **168/17**, **168/21**, 171/13, 175/5, 179/24, 179/29, **208/2**, **229/6** ; **O.IV** 364/18, 366/11 ; **P.L.** 4/3, 4/11, 6/26, 7/26, 7/33, 8/2, 8/10. **8/11**, 8/16, 8/18, 8/31, 8/32, 8/40, 9/22, 9/29, 9/39, 10/8, 10/14, 10/18, 10/19, 11/39, 11/41, **12/34**, 14/18, **14/25**, 14/27, 14/33, 15/4, 15/6, 15/9, 15/13, 15/17, **15/25**, 16/35, 17/21, 17/24, 17/28, 17/33, 19/24, 20/10, **20/36**, **21/8**, **22/11**, 22/32, **23/2**. **23/2**, 23/5, 23/10, 23/13, **23/27**, **23/28**, 31/16, 31/19, 31/25, 31/25, 36/7, 42/7, 42/37, **43/7**, 45/14, 45/19, 45/22, **45/26**, **45/30**, 45/33, 45/36, 45/41, **49/31**, 49/37, 49/39, 50/7, 52/16, 52/35, 53/12, 54/8,55/4, 55/16, 55/17, **55/20**, 55/22, 55/27, 57/12, 57/12, 58/13, 58/15, 58/21, **58/32**,**59/1**, **59/3**, 59/9, 59/39, 60/17, 63/15, 63/21, **63/22**, **63/25**, **63/28**, **63/32**. 63/33, 63/35, 63/38, 64/1, 64/7, 64/16, **66/1**, 66/2, 67/13, 67/23, 67/30, **67/32**, **68/9**, 68/11, 68/13, 68/16, 68/27, 68/33, 69/3, 69/9, 69/14, 69/22, 69/32, 69/34, 69/37, 70/4. 70/6. 70/13, 70/23. 70/31. 71/11, 71/21, 71/27, 75/36, 76/14, 77/1. 77/8, 77/12. 77/15. 77/29, 77/31, 77/37, 79/24, 81/20, 81/21, 83/14, 83/28, 83/29, 84/10. 84/12. 84/17, 84/38, 85/18. 85/21, 85/23, 85/27, 85/30, 85/33, 85/38, 88/18, 88.29. 88/39, 89/23, 89/39, 90/17, 91/26, 92/1, 92/18, 92/34, 93/5. 93/7, 93/8, 93/14, 93/15, 93/31. 94/23, 94/26. 94/35, 95/11, 95/12, 95/16, 95/18, 97/32. 98/40, 99/20, 99/21, 99/31, 100/2. 100/4, 100/7, 100/8, 100/11, 100/16, 100/19,100/27, 100/27, 100/28. 101/4, 101/9, 101/9, 101/16, 101/32,101/36, 101/38, 102/7, 102/11, 102/16, 102/20. 102/23, 102/25), **g. lui** (**O.I** 5/19. 14/15, 20/9, 23/4. 31/16, 32/1, 32/13, 37/19, 38/18, 42/2, 43/3. 43/11, 43/12, 43/13, 44/6. 44/10, 44/19. 44/32. 45/7, 48/28, 50/17, 50/20, 50/23, 51/15, 51/21, 51/22, 52/2. 52/3, 52/15, 53/11, 61/13. 61/26, 62/7, 62/20, 64/13, 64/14. 67/1. 67/17. 68/3, 79/22, 80/18, **83/8**, 83/26, 84/5, 84/6. 84/36, 84/3, 85/28, 87/15. 88/13, 91/7, 92/6, 92/30, 93/7, 93/9. 93/12, 93/16, 93/21, 93/23. 93/27, 93/30, 94/4, 94/27, 95/24, 95/25. 97/9, 97/19, 97/20, 98/16, 98/25, 98/32, 99/1, 99/2. 99/4, 100/6, 104/10, 108/10. 115/17. 132/1, 142/24, 146/28, 142/22. 142/25, 144/36, 148/1, 152/2. 154/7, 155/4, 160/22, 162/1, 162/2, 162/9, 162/14, 165/7. 165/24, 166/14, 166/19. 167/23, 173/19, 176/10, 178/29, 182/21, 182/22, 210/8, 212/17. 231/15. 231/24, 236/8 ; **P.L.** 3/8, 3/11, 3/14, 3/16, 4/16. 4/37. 5/17, 5/24, 5/26, 8/12, 8/13. 8/17, 9/11, 9/22, 9/23, 9/24. 9/26, 9/28, 9/29, 10/23, 11/3, 11/13, 12/14, 12/25, 13/5, 13/11. 14/1, 14/2, 14/3, 16/24, 18/10, 18/16, 19/29, 20/39, 21/8. 21/9, 22/5. 22/7, 22/31, 23/2. 25/5. 25/39, 26/2, 26/20, 26/36, 27/2. 27/18, 27/29, 28/7, 28/14, 28/16, 28/25, 30/13, 30/20, 30/22. 30/22, 30/24, 30/27, 31/11, 31/22, 31/28, 32/8, 32/10, 32/16. 36/26, 36/27, 37/11, 38/4, 39/15, 40/35, 40/40. 41/3, 42/27. 42/35, 43/17, 43/20, 43/21, 43/38, 44/37, 44/39. 45/8, 45/11, 45/15, 45/16, 45/17, 46/6, 46/12, 46/17, 46/25. 46/32. 46/33, 46/37, 46/39, 47/9. 48/41, 49/3, 49/36, 50/8. 50/10, 50/17, 51/14, 51/30, 52/7, 52/34, 52/35, 53/5, 53/8. 53/15. 53/16, 53/24, 53/31, 53/39, 54/6, 54/8, 54/17, 54/37, 55/6, 55/7, 55/13, 55/13, 57/12, 57/12, 57/15, 57/16, 57/27, 57/27, 58/2, 58/14, 58/23, 58/26, 58/30, 58/36, 59/34, 60/1, 60/2, 60/11, 60/12, 60/16, 60/19, 60/21, 60/22, 60/24, 60/27, 61/17, 62/25, 62/30, 62/33, 62/35, 62/37, 62/37, 63/23, 63/26, 63/32, 64/4, 64/5, 64/8, 64/22, 64/30, 64/32, 64/37, 66/8, 66/11, 66/16, 67/16, 67/23, 69/10, 71/5, 71/12, 75/30, 76/12, 78/4, 79/5, 83/5, 83/18, 83/18, 83/22, 85/10, 85/13, 85/33, 87/26, 88/29, 88/35, 90/3, 91/24, 91/27, 92/24, 94/28, 94/28, 95/26, 95/28, 96/3, 97/6, 97/14, 98/12, 98/13, 99/8, 102/14, 102/17), **el** (**O.I** 4/15, 10/6, 13/3, 13/4, 13/5, 24/14, 28/6, 32/10, 32/34, 35/25, 35/26, 50/19, 51/4, 51/13, 51/17, 51/24, 52/1, 52/6, 52/8, 52/10, 52/12, 53/14, 59/7, 63/6, 63/10, 64/11, 66/2, 67/18, 69/21, 73/2, 73/3, 79/3, 79/5, 79/6, 79/12, 79/13, 79/14, 79/15, 79/22, 79/26, 80/10, 80/25, 80/36. 84/25, 84/35, 84/38, 85/31, 85/33, 88/10, 93/28, 94/12, 95/1, 95/10, 95/26, 95/29, 97/11, 97/12, 97/15, 100/22, 103/25, 104/3, 104/4, 111/3, 114/7, 114/9, 120/7, 121/10, 129/10, 130/4. 136/6. 142/2, 142/8. 142/16, 144/3. 152/10, 154/20, 157/22, 157/26, 160/2, 160/9, 160/13, 162/8, 162/10, 162/34, 167/22. 168/5, 168/16, 171/11, 178/14, 179/5, 184/6, 185/18, 194/17, 194/21, 208/3, 208/11, 210/7, 229/5, 234/7 ; **O.IV** 364/7, 364/15, 364/16, 364/20, 365/24, 366/3, 366/5, 430/16 ; **P.L.** 3/21, 3/21, 3/22, 3/23, 4/2, 4/3, 4/9, 4/10, 5/38, 6/27, 6/36, 6/37, 6/37, 7/22, 7/23, 7/25, 7/26, 8/3, 8/4,8/12, 8/21,

8/26, 8/29, 8/31, 9/16, 9/23, 9/35, 9/36, 10/5, 10/7, 10/8, 11/18, 11/24, 11/32, 14/17, 14/28, 15/5, 15/19, 15/23, 15/26, 16/8, 17/26, 18/21, 19/27, 20/1, 20/34, 21/9, 21/10, 22/23, 22/24, 22/24, 22/25, 22/27, 22/27, 22/28, 22/31, 23/4, 23/23, 28/22, 29/11. 29/33, 30/15, 30/39, 30/39, 30/40, 31/4, 31/14, 31/15, 31/17, 31/20, 31/20, 31/25, 31/27, 36/33, 36/35, 38/10, 38/30, 38/32, 39/18, 40/14, 40/16, 42/8, 42/39, 45/2, 46/5, 46/6, 46/8, 47/5, 47/35, 49/12, 49/14, 49/17, 49/19, 49/21, 49/22, 49/33, 50/8, 50/9, 50/11, 51/38, 51/38, 52/18, 52/18, 52/21, 52/28, 53/10, 54/34, 54/10, 55/1, 55/18. 57/14, 57/15, 57/17, 57/24, 57/26, 57/36, 57/37, 57/10, 58/2, 58/2, 58/15, 58/17, 58/20, 62/30, 63/17, 63/29, 64/6, 64/14, 64/15, 64/26, 66/21, 67/7, 68/5, 68/6, 68/22, 68/30, 69/14, 69/20, 71/7, 71/30, 72/22, 74/12, 75/16, 74/17, 76/26, 77/14, 77/15, 77/21, 77/25, 77/33, 77/39, 79/21, 79/32, 80/13, 81/9, 81/11, 81/21, 84/38, 85/22, 85/27, 85/31, 85/33, 88/19, 88/26, 88/37, 90/32, 91/28, 91/31, 91/33, 92/5, 92/8, 92/9, 92/35, 92/36, 93/13, 93/18, 93/21, 93/22. 95/17, 99/18, 99/37, 100/3, 100/18. 100/25, 100/27, 100/33, 100/35, 101/8, 101/17, 101/31, 101/34. 101/35, 101/36, 101/38, 102/1, 102/2, 102/6, 102/8, 102/24). d. **lui** (**O.I** 67/15, 80/21, 80/23 ; **P.L.** 28/17, 28/22, 31/31, 53/26, 68/8, 91/19). **ei** (**P.L.** 68/9). (-)i(-) (**O.I** 1/10, 1/18, 2/22, 2/23, 3/7, 3/10, 3/12, 3/13, 3/15, 3/19, 3/19, 3/20, 4/9, 4/11, 4/13, 4/13. 4/19. 5/17. 5/18. 6/3, 6/4, 8/10, 10/7, 11/4, 11/12, 11/18, 11/19, 11/21, 11/21, 11/25, 12/1, 12/3, 12/4, 12/5, 12/19. 13/9, 13/10, 14/4, 14/13, 15/15, 15/20, 19/7, 20/1, 20/3, 20/19, 21/11, 25/11, 25/13, 25/14, 27/16, 28/3, 28/11, 29/24, 30/14, 32/9, 32/17, 43/11, 43/11. 44/5, 45/28, 48/10, 48/11, 48/12, 49/8, 50/16, 51/13, 51/14, 51/15, 51/20, 52/8, 52/9, 52/10, 52/18, 52/20, 52/23, 52/24, 52/24, 52/28, 53/8, 53/11, 53/15, 53/20, 55/24, 56/9. 59/32, 60/27, 61/24, 61/27, 61/28, 61/29, 61/30, 62/1, 62/15, 63/3, 63/15, 63/28, 66/7, 66/27, 66/31, 67/1, 67/5, 67/7, 67/12, 69/20, 69/21, 69/26, 73/1, 79/6, 79/9, 79/16, 79/16, 79/19, 79/21, 79/23, 79/29, 80/4, 80/5, 80/21, 80/26, 83/22, 84/20, 84/27, 84/29, 84/31, 84/32, 84/32, 84/37, 84/39, 85/24, 85/30, 85/32, 85/34, 88/7, 88/9, 88/12, 91/6, 91/25, 91/34, 92/27, 92/28, 92/29, 92/30, 93/9, 93/10, 93/13, 93/14, 93/17, 93/22, 93/24, 93/35, 94/14, 94/21, 94/22, 94/24, 94/30, 95/5, 95/6, 95/7, 95/8, 95/9, 95/23, 95/28, 96/2, 96/10, 96/10, 96/18, 96/23, 97/29, 98/6, 98/7, 98/17, 98/21, 98/33, 98/34, 98/35, 99/5, 100/7, 100/11, 101/6, 101/12, 102/5, 102/24, 103/1, 103/27, 103/31, 104/8, 104/10, 104/25, 107/7, 108/16, 109/2, 114/10, 115/13, 115/18, 116/11, 116/14. 127/7, 129/12, 130/20, 130/28, 132/7, 133/2, 133/2, 133/29, 133/34, 134/36, 137/2, 142/15, 144/7, 144/23, 144/27, 144/32, 144/33, 146/30, 148/38, 150/8, 150/14, 151/2, 151/8, 151/8, 152/22, 154/13, 154/27, 154/34, 155/9, 155/21, 155/23, 159/2, 159/2, 159/3, 159/21, 159/21, 159/23, 159/23, 159/26, 160/3, 160/5, 160/15, 160/18, 160/24, 160/32, 160/33, 162/1, 162/3, 162/6, 162/10, 162/12, 162/12, 162/21, 162/22, 162/31, 162/33, 162/35, 162/38, 164/1, 164/3, 164/9, 166/14, 166/21, 166/21, 166/22, 167/24, 168/4, 168/7, 168/11. 168/12, 168/14, 171/12, 171/29, 171/30, 175/9, 176/14, 179/23. 179/32. 183/9, 183/10, 189/3, 190/6, 193/6, 196/4, 199/10, 202/7, 208/11. 212/11, 215/8, 232/8, 234/3, 236/9. 236/13, 236/17 ; **O.IV** 338/2, 364/19, 365/8, 365/22, 365/26, 365/30. 365/31, 366/5, 366/12. 430/2, 432/12 ; **P.L.** 4/20, 4/23. 4/26, 4/40, 6/30, 7/3. 7/8, 8/7, 9/14, 9/32, 10/14, 10/19, 10/22, 10/22, 10/24. 10/26, 10/27, 11/5, 14/4, 14/18, 15/4, 15/6. 15/7, 15/17. 10/9, 16/16, 16/21, 16/25, 16/29, 17/10, 17/35, 17/36, 17/39. 18/13, 18/18, 19/6, 20/14, 20/15, 20/33, 21/8, 21/11, 21/30, 21/31, 22/22, 23/3, 23/5, 23/9, 23/12, 26/30, 27/1, 27/4, 28/17, 28/22, 28/24, 28/25, 28/26, 30/15, 31/31, 31/36, 32/7, 36/11, 36/22, 37/10, 37/16, 37/38, 38/4, 38/5, 41/2, 43/5, 43/8, 43/31, 43/32, 44/1, 44/2, 44/3, 44/3, 45/14, 46/4, 46/12, 46/18, 48/3, 49/2, 49/13, 49/21, 49/21, 50/3, 50/7, 50/18, 51/33, 51/33, 51/34, 52/7, 52/13, 52/34, 53/1, 53/4. 54/12, 55/25. 57/14, 57/14, 57/16, 57/17. 57/21, 57/28, 57/33, 58/6, 58/6, 58/7, 58/23, 58/23, 59/12, 59/19, 60/23, 61/12, 61/18, 61/31, 62/21, 62/23, 63/24, 63/27, 63/29, 63/30, 64/3, 64/17, 66/8, 66/21, 66/22, 66/22, 66/23, 67/39, 68/10, 69/21, 69/31, 71/21, 71/29, 71/30, 72/2, 73/5, 73/7, 73/13. 74/33, 76/6, 76/25, 76/32, 77/7, 77/32, 79/27, 83/3, 83/20. 83/30, 83/31, 84/13, 84/17, 84/23, 84/26, 88/19, 88/26, 88/34. 89/4, 89/6, 90/30, 90/36, 91/12, 91/30, 91/33, 92/37, 93/14. 94/17, 94/18, 94/27, 94/36, 95/5, 95/24, 95/30, 96/1. 97/29. 97/31, 97/34, 99/3, 99/35, 100/9, 100/26, 101/24, 101/31, 101/35), ii (**O.I** 11/18, 13/7, 15/23, 26/23, 26/24, 32/34, 45/7, 53/9, 53/15. 61/25, 63/21, 63/24, 65/22, 66/3, 66/4, 82/5, 84/35, 85/29, 87/10, 88/9, 93/24, 94/2, 95/3, 96/27, 97/7, 100/2, 100/10, 104/12, 109/3, 152/19, 167/20. 182/19, 182/20, 183/6, 209/21 ; **O.IV** 365/24 ; **P.L.** 8/1, 8/5, 8/6, 9/10. 9/24, 10/19, 11/14, 14/18, 15/14. 17/15, 17/26. 20/6, 21/30, 28/2, 28/19, 30/25. 30/29, 32/7, 32/15, 37/26, 37/34, 40/34, 43/17, 43/32, 46/17. 46/19, 49/19, 49/19, 49/21, 50/11, 51/33, 52/33, 53/1, 53/5, 53/6, 53/12, 53/12, 53/26, 55/29, 57/11, 57/18, 58/22, 58/24, 58/35, 60/21, 61/13, 61/19, 62/14, 62/31, 62/35, 63/2, 63/25, 63/29, 63/31, 63/32, 68/23, 69/15, 71/27, 73/10, 75/35, 76/11, 83/32, 84/7, 84/21, 84/36, 85/8, 85/10. 85/16, 85/18, 85/21, 88/5, 88/24, 88/25, 88/26, 91/19, 91/25, 91/31, 91/33, 93/8, 93/19, 93/22, 94/7, 96/19, 96/24, 97/1, 97/6, 97/31, 98/12, 98/15, 101/10, 101/33, 101/39, 102/16), ac. **el** (**O.I** 43/2, 45/5, 51/29, 62/16, 66/5. 67/10. 71/9, 80/19, 80/20, 84/4, 84/29, 87/8, 133/32, 134/22, 142/15, 157/14, 160/37, 162/28, 165/18, 168/21, 171/13, 199/15, 214/25 ; **P.L.** 5/8, 8/1, 8/13, 9/2, 12/24, 12/30, 13/9, 13/12, 17/10, 20/16, 20/33, 21/5, 23/10, 27/39, 28/4, 30/38, 30/41, 30/41, 31/31, 31/32, 31/33, 41/20, 41/25, 41/41, 44/14, 45/13, 48/23, 51/16, 51/30, 52/38, 52/41, 53/25, 54/9, 58/20, 60/39, 63/13, 63/20, 64/17, 68/10, 68/15, 73/9, 74/13, 75/21, 77/1, 77/3, 83/29, 87/21, 88/3, 88/25, 88/31, 89/2, 89/26, 93/14, 97/28), (-)i(-) (**O.I** 5/9, 5/27, 8/2, 12/3, 13/24, 15/19, 17/24, 25/12, 42/10, 42/10, 45/8, 45/9, 46/2, 48/2, 48/4, 48/29, 48/32, 52/13, 53/5, 59/32, 62/15, 65/12, 65/13, 67/20. 75/8, 79/3, 79/23, 80/12, 80/12, 80/16, 80/28, 82/4, 82/10. 82/34, 84/5. 84/37, 84/37, 87/13, 91/29, 92/10, 93/29, 98/18, 98/19, 102/4, 102/10, 103/3, 107/16, 109/12, 116/10, 121/3, 122/2, 123/8. 129/15, 132/12, 132/23, 133/10, 133/31, 133/31, 133/35, 133/36, 134/11, 134/12, 137/17, 140/23, 148/8, 149/22, 152/10, 158/2, 159/3, 159/3, 160/16, 160/22, 162/13, 164/1, 166/16, 167/10, 175/5, 175/24, 175/26, 175/32, 176/30, 178/6, 178/20, 179/24, 189/6, 193/6, 199/11, 204/6, 209/18, 210/6, 211/21. 214/7, 231/2, 232/7, 236/2, 236/3 ; **O.IV** 333/10, 396/15 ; **P.L.** 4/31, 4/38, 5/1, 5/3, 9/2, 9/3, 10/18, 10/25, 10/32, 10/33. 11/14, 13/6, 14/20, 14/21, 14/27, 15/6, 15/9, 16/16, 16/30, 16/39, 16/39, 17/5, 17/11, 17/36, 17/41, 18/3, 18/8, 18/9, 18/14, 21/19, 21/20, 21/28, 21/28, 21/33, 21/33, 22/4, 23/4, 25/26, 26/37, 27/10, 27/28, 27/33, 27/39, 28/11, 29/2, 31/4, 31/31, 31/32, 31/33, 32/19, 37/18. 38/19, 40/23, 42/5, 43/40, 44/1, 46/25, 47/20, 47/32, 47/32, 48/23, 50/19, 50/34, 53/20. 53/31, 55/22, 55/22, 56/22, 58/1, 59/4, 59/17, 59/22, 59/23, 60/2, 61/12, 61/32, 61/33, 61/38, 64/1, 64/31, 67/10, 68/10, 68/10, 76/29, 76/32, 76/36, 77/7, 77/7, 77/13, 79/27, 80/1, 80/3, 80/14, 82/7, 83/11, 83/32, 84/9, 84/17, 84/25,

85/19, 85/27, 88/20, 90/20, 90/21, 91/10, 91/12, 91/15, 92/31, 93/7, 94/16, 94/19, 94/25, 94/26, 94/28. 94/37, 95/5, 95/12, 95/12,96/22, 96/23, 97/28, 98/18. 99/20, 99/25, 100/7, 102/26), **il (O.I** 5/17, 12/5, 13/24. 14/14, 15/23, 23/3, 24/1, 24/8, 48/11, 48/27, 52/15, 61/3. 74/2. 80/20. 82/4. 84/4, 85/26, 85/33, 93/25, 96/15, 96/30, 97/26. 104/5, 133/11, 142/25, 146/6, 151/20, 152/21. 152/26. 154/14. 165/11, 165/15, 166/20, 167/17, 167/17, 168/17, 175/27, 176/21, 204/18, 210/6, 210/14 ; **P.L.** 4/24, 4/25, 4/26, 9/3, 10/23, 12/16, 14/17, 14/26. 15/7, 15/35, 16/1, 18/19, 20/3, 21/16, 21/25, 23/5, 24/23, 27/41, 30/38, 31/14, 31/14, 31/14. 31/16. 31/17, 31/29, 32/11, 37/16, 42/4, 42/4, 42/26, 42/33, 47/19, 50 5. 50/9, 51/2, 51/23, 53/21, 53/32, 54/4. 59/19, 59/23. 59/41,61/21, 63/10, 67/11, 74/12, 84/31. 85/33. 85/31. 85/34. 91/21, 91/29, 94/21. 94/27, 95/25, 97/28, 97/37. 99/14), **en (O.I** 51/16. 62/26, 66/25. 69/16. 87/14, 88/11. 95/27. 108/23. 122/20, 157/18. 160/8, 189/5, 231/24, 236/14 ; **P.L.** 6/29. 8/2. 8/5, 9/5, 9/21. 9/29. 10/1. 10/14, 11/17, 16/18. 18/12. 19/10, 22/14, 24/10, 29/30, 30/33. 38/32. 41/24, 41/32. 45/26, 45/28, 45/35, 46/9, 52/39, 55/20, 57/19, 57/36. 57/37. 58/36. 73/39, 76/38, 77/13, 79/37, 80/19, 86/30, 87/32, 89/4, 91/25, 91.32, 92/32, 93/9, 94/33, 97/33, 99/25), (-)o **(O.I** 1/19, 1/22, 2/23, 9/11, 11/8, 11/15, 15/8. 15/16, 15/24, 16/8, 17/2. 17/13, 19/4, 19/6, 24/1, 24/2, 26/18. 29/8, 32/10. 32/30. 32/35, 32/36, 35/29, 36/12, 38/27, 40/3, 40/7, 45/21, 46/10, 52/24, 55/10, 55/23, 56/22, 60/9, 60/12, 61/19, 61/24, 61/29. 67/13, 67/26, 75/4, 75/14, 79/9, 80/1, 80/35, 82/22. 82/23, 83/8, 83/17, 83/19, 83/30, 84/3, 84/25, 84/26, 84/26, 84/27, 84/31. 84/31, 84/38, 84/39, 87/22, 92/21, 92/28, 94/23, 95/9, 95/12, 95/18, 95/24, 95/27, 95/31, 95/34, 97/21, 97/24, 98/18, 98/29, 102/21, 103/6, 103/25, 104/13, 104/13, 104/14, 108/20, 111/6, 115/26, 116/5, 116/6, 116/12, 118/6, 120/10, 120/25, 122/4, 123/14, 123/16, 123/18, 125/5, 125/5, 125/18, 127/11, 129/9, 129/11, 132/8, 132/18, 132/20, 134/7, 134/8, 134/15, 134/38, 137/6, 137/10, 140/25, 142/2, 142/15, 142/18, 142/21, 148/13, 148/29, 149/2, 150/17, 151/5, 152/9, 152/13, 154/25, 154/33, 155/4, 155/22, 155/24, 157/21, 157/27, 157/29, 157/30, 157/30, 157/32, 157/35, 157/35, 157/37, 159/10, 159/22, 160/1, 160/21, 160/23, 160/26, 160/30, 162/7, 162/8, 162/9, 162/14, 162/22, 162/23, 162/23, 162/29, 164/6, 164/12, 165/8, 165/13, 166/14, 166/18, 166/22, 166/23, 166/24, 168/19, 170/26, 171/16, 171/21, 172/14, 174/2, 174/5, 178/32, 179/18, 182/8, 188/14, 188/14, 189/7, 193/7, 194/23, 201/5, 204/2, 205/2, 211/23, 213/11, 213/12, 213/13, 213/14, 232/17, 234/12 ; **O.IV** 361/5, 364/26, 365/17, 365/17, 365/25, 366/3, 366/12, 430/7, 432/22, 432/34 ; **P.L.** 4/10, 6/39, 6/40, 7/1, 7/39, 8/23, 8/23, 9/5, 9/5, 9/12, 9/13, 9/13, 9/22, 9/28, 9/31, 9/31, 9/33, 10/4, 10/8, 10/16, 10/22, 10/22, 11/3, 11/13, 11/17, 12/9, 14/13, 14/37, 14/40, 14/40, 15/24, 17/20, 18/19, 18/28, 19/2, 19/14, 20/9, 20/13, 21/4, 21/8, 21/31, 21/35, 22/25, 23/9, 23/27, 24/3. 24/13, 24/20, 24/20, 25/2, 26/34, 28/10, 28/22, 28/27, 28/27, 30/30, 30/31, 30/32, 30/32, 30/32. 31/22, 31/26, 31/26, 36/1 41/7, 41/17. 41/36, 42/14, 42/17, 42/26, 42/41, 43/3, 45/13, 45/25, 45/28, 45/35, 46/1, 46/16, 46/22, 46/29, 46/34, 46/35, 49/3, 49/20, 49/20, 49/38, 50/11, 52/20, 52/27, 53/6. 53/41, 54/21, 55/15, 55/16, 55/25, 55/25, 55/27, 56/1, 56/21, 57/3, 57/4, 57/5, 58/1, 58/5, 58/14, 58/21, 59/1, 59/40, 60/14, 61/3, 62/7, 62/8, 62/36, 63/26, 63/29, 65/3, 65/27, 66/17, 67/7, 67/9, 67/40, 67/40, 68/26, 70/2. 70/3, 70/7, 70/7, 70/12, 70/15, 70/21, 71/21, 71/28, 71/29, 73/16, 75/28, 75/29, 77/34; 77/34, 79/7, 79/17, 79/29, 81/15, 81/16, 82/6, 83/15, 86/26, 86/26, 87/16, 87/21, 87/33, 87/34, 88/2, 88/19, 88/24, 88/25, 89/3, 89/3, 89/16, 89/17, 89/30, 90/10, 90/12, 90/17, 90/28. 90/28, 90/32, 90/34, 91/2, 91/4. 91/4, 91/27, 92/4, 92/6, 92/11, 92/17, 92/28, 93/15, 93/17, 94/11, 94/13, 94/36, 95/27. 96/18, 96/20. 97/38, 98/21, 99/24, 99/27, 99/36, 100/40, 101/3, 101/12, 102/14, 102/17) ; pl. n. **el (O.I** 45/30, 48/28, 56/20, 56/25, 59/17, 59/19, 59/20, 59/24, 59/31. 59/33, 60/5, 60/5, 67/31, 82/15, 82/17, 93/31, 94/1, 97/16, 97/31, 97/34, 97/35, 98/10, 98/11, 98/13, 98/22, 98/26, 101/28, 104/20, 105/20, 133/14, 133/29, 134/26, 137/24, 137/25, 154/16. 157/24, 177/25, 177/29 ; **O.IV** 432/8 ; **P.L.** 3/1, 12/37, 21/12, 26/35, 30/29, 39/2, 39/12, 41/19, 44/26, 53/6, 53/37, 56/4, 56/5. 59/14, 59/15. 59/17, 64/31, 67/41, 71/21, 79/17, 79/21, 97/5), **ele (O.I** 60/18, 60/19, 85/9, 85/11, 155/10, 155/15, 157/24, 235/15 ; **P.L.** 16/20, 24/6, 24/18, 25/20, 42/21, 80/18), g. **lor (O.I** 12/12, 18/12, 20/11, 28/1, 35/24. 36/8, 43/17, 44/23, 44/26, 44/34, 44/35, 45/12, 51/31, 51/32, 56/12, 56/15, 56/16, 59/2, 59/10, 59/18, 59/35, 60/21, 62/29, 62/30, 67/24, 67/32, 82/18, 83/5, 83/5, 83/9, 85/6, 92/19, 97/17. 97/18, 97/33, 97/35, 98/12, 98/15, 125/16, 125/17, 130/26, 133/23, 137/21. 140/3. 140/13, 140/19, 141/17, 141/18, 142/10, 117/2, 147/4, 147/7, 148/4, 148/30, 151/4, 155/6, 155/14, 179/22, 188/1, 196/7, 196/15, 198/8, 210/18, 226/11, 231/9, 232/6, 232/14 ; **O.IV** 338/3, 378/18, 432/29 ; **P.L.** 5/2, 9/26, 12/39, 13/23, 13/26, 13/27, 19/36, 19/38, 20/26, 23/25, 25/13, 26/35, 29/21, 29/23, 30/4, 31/2, 36/11, 37/15, 37/20, 37/22, 37/22, 37/26, 37/40. 38/21, 38/24, 39/3, 39/6. 39/13, 39/33, 41/19, 43/37, 47/23, 50/15, 50/39, 50/40, 51/18, 51/22, 51/25, 51/41, 52/4, 52/15, 52/40, 53/25, 54/2, 54/32, 55/36, 60/11, 64/8, 65/20, 65/20, 65/23, 69/17, 72/12, 73/2. 73/25, 74/4, 74/8, 75/13, 75/18, 75/19, 78/25, 78/37, 79/21, 79/22, 80/38, 84/11, 86/33, 87/11, 87/23, 93/2, 98/5. 98/30, 98/31, 98/32. 101/4), d. **lor (O.I** 148/20, 196/31), **le (O.I** 48/20, 56/15, 59/18, 80/34, 98/14, 123/16, 126/6, 130/19. 137/12. 137/26, 154/17, 155/6, 192/13, 231/2 ; **P.L.** 18/28, 19/15, 23/18. 26/14, 53/6, 56/10), **li (O.I** 46/19, 85/37, 85/37, 136/8, 148/20 ; **P.L.** 13/1), **li in loc de le (O.I** 48/20 ; **P.L** 28/33. 50/37, 61/37, 84/5, 87/8) ; ac. **el (O.I** 79/30, 83/3, 147/28, 150/15, 151/31, 155/5, 177/22 ; **P.L.** 6/3, 9/34, 25/13, 38/39, 46/27, 47/22, 47/24, 61/17, 64/4, 74/6. 79/16, 87/26, 93/1). (-)l(-) **(O.I** 30/20, 40/8, 40/8. 43/18, 53/12, 56/14, 82/11, 82/20, 83/11, 87/18, 88/17, 101/25, 136/16, 147/21, 147/28, 147/29, 151/32, 151/33, 155/5, 162/32, 173/30, 183/32, 192/7, 214/9 ; **P.L.** 12/20, 12/21, 24/11, 28/26, 31/7, 31/8, 31/35, 61/17, 66/17, 67/13, 69/18, 77/26, 87/6. 87/22, 87/23, 87/23, 92/14), **il (O.I** 12/9, 64/19, 98/33, 133/23, 136/4, 165/24 ; **P.L.** 12/23, 13/3, 14/4, 17/18, 24/24, 57/1, 64/3, 83/2, 91/8), **ele (O.I** 38/5, 43/24, 46/18, 53/1, 63/14, 113/7, 150/10, 155/10, 157/13, 160/36, 166/24, 172/20, 176/16, 184/12, 209/11, 214/17 ; **P.L.** 5/13, 7/17, 16/15, 26/15, 29/25, 40/8, 56/7, 61/15, 61/20, 63/32. 72/5, 82/11, 89/36), **le (O.I** 3/23, 6/22, 12/15, 13/9, 13/14. 13/14, 14/3, 14/5. 14/10, 15/6, 24/29, 44/2, 48/18, 50/15, 50/15, 51/18, 51/22, 59/2, 59/28, 60/25, 61/7, 61/17,63/10, 67/29, 67/30, 72/3, 72/4. 76/20, 79/10, 79/20, 83/24, 83/26, 92/7, 92/9, 92/29. 93/23, 97/28, 100/6, 102/14, 105/20, 108/12, 109/7, 109/8, 110/4, 112/8, 121/14, 123/9, 123/10, 125/7, 130/3, 130/6, 130/16. 130/26, 134/30, 136/8, 137/11, 137/24, 140/13, 144/28, 146/20, 150/10, 157/13, 158/7, 175/17, 175/18, 183/18, 184/5, 184/15, 194/12, 196/12, 196/14, 210/10, 213/19, 222/10, 226/12, 229/1 ; **O.IV** 396/3, 396/7, 432/33 ; **P.L.** 8/28, 8/32, 15/4, 15/6, 15/10, 17/32, 17/38, 22/39, 23/12, 24/12, 24/16, 32/18, 36/14, 41/22, 42/12, 42/13, 44/27,

47/8, 48/9, 48/39, 49/18, 52/10, 56/7, 56/9, 56/10, 57/27, 57/27, 60/25, 61/15, 61/15, 61/24, 61/25, 61/27, 61/31, 61/31, 64/37, 69/7, 71/30, 73/41, 75/15, 76/2, 77/10, 77/31, 78/36, 79/13, 79/14, 80/37, 87/2, 87/3, 89/18, 89/40, 90/18, 101/1).

ELÁSTIC, -Ă adj. Suplu, mlădios. *El trecu prin strada întunecoasă cu pasul lui ușor, la care se cunoștea, ca să zic, elastica greutate.* P.L. 95/29 [Pr. 1].

ELEGÁNT, -Ă adj. Care se distinge prin armonie și bun-gust. *Casa e aceeași, însă mobile nouă și elegante.* P.L. 62/27 [Pr. 1].

ELEMÉNT s.n. **1.** Parte componentă a unei totalități. *Această libertate de alegere în elementele de cultură îl făcea să citească numai ceea ce se potrivea cu predispunerea sa sufletească.* P.L. 27/41. *Ei vor fi găsit elementele constitutive a vieții lui sufletești în realitate.* P.L. 64/31 [Pr. 2].
2. Mediu în care trăiește o ființă. *Așa era elementul său. O lume întreagă de închipuiri umoristice îi umpleau creierii.* P.L. 32/14 [Pr. 1].
— Forme gramaticale : sg. n. ac. **elementul** (**P.L.** 32/14) ; **pl.** n. ac. **elementele** (**P.L.** 27/41, 61/31).

ELEMENTÁR, -Ă adj. Care ține de natură, de fenomenele ei ; primitiv, originar, fundamental. *Această minte, care în turbarea și pustia împingere și luptă a istoriei oamenilor, a istoriei unui ce elementar, are din cînd în cînd cîte o fulgurațiune de lucidilate, această lecuță de nonsens să vorbească și ea?* P.L. 81/18 [Pr. 1].

ELÉV, -Ă s.m. și f. Școlar. *Mă-ntreabă numai, precum un dascăl pe eleva lui, amicabil, însă destul de rece.* P.L. 88/35 [Pr. 1]. ◒ (În context figurat) *Tu le vezi primind elevii cei imberbi în a lor clas, Plină cînd din școala toată o ruină a rămas.* O.I 140/13 [V. 1].
— Forme gramaticale : sg. n. ac. **eleva** (**P.L.** 88/35) ; pl. n. ac. **elevii** (**O.I** 140/13).

ELIBERÁ vb. I. Refl. A se face liber. ◒ (Metaforic) A se desface, a ieși. *Sinii ei albi ca zăpada se eliberară din închisoarea lor de catifea.* P.L. 84/11 [Pr. 1].

ELÍPSĂ s.f. Figură geometrică cu aspect ovoidal. *Aripele lungi și albe păreau a se ajunge într-o elipsă deasupra umerilor lui.* P.L. 83/22 [Pr. 1].

***EMANÁȚIE** s.f. v. **emanațiune**.

EMANAȚIÚNE s.f. Emitere, degajare. *Existența ideală a acestor reflecțiuni avea de izvor de emanațiune un cap cu plete.* P.L. 26/7 [Pr. 1]. ◒ (Metaforic, cu referire la existența umană, văzută ca o succesivă derivare dintr-un prototip) *Dac-aș putè și eu să mă pierd în infinitatea sufletului meu, pîn în acea fază a emanațiunii lui, care se numește epoca lui Alexandru cel Bun.* P.L. 26/2 [Pr. 1].
— Forme gramaticale : sg. n. ac. **emanațiune** (**P.L.** 26/7), g.d. **emanațiunii** (**P.L.** 26/2).

EMIGRÁRE s.f. Plecare, exod. *Ceea ce ne bucură este lipsa de fraze și rezonamente cu care la oameni se-mbracă această emigrare a superfluenței locuitorilor.* P.L. 80/28 [Pr. 1].

***EMÓȚIE** s.f. v. **emoțiune**.

EMOȚIÚNE s.f. Reacție afectivă puternică, tulburare. *Minele ei îi căzură-n jos, căci era obosită de emoțiune, dar nu sătulă de-a privi.* P.L. 84/21 [Pr. 1].

ENÉRGIC, -Ă adj. Puternic. *Buzele-ntredeschise arătau o energică durere.* P.L. 92/26 [Pr. 1].

ENERGÍE s.f. Forță, vigoare. *Gîtul nalt lua acea energie marmoree și doritoare totodată ca gîtul lui Antinous.* P.L. 77/27. *Ochii lui albaștri străluceau pare că de putere și energie.* P.L. 83/20. *Ea surîde cu gura încleștată de energie.* P.L. 100/28 [Pr. 3].

ENÍGMĂ s.f. Taină, mister. *Munte cu capul de piatră de furtune delunată, Stă și azi în fața lumei o enigmă nexplicată Și veghează-o stîncă arsă dintre nouri de eres.* O.I 31/23. *Începînd la talpa însași a mulțimii omenești Și suind în susul scării pîn' la frunțile crăiești, De-a vieții lor enigmă îi vedem pe toți munciți.* O.I 133/23. *În triunghi, era un ochi de foc, deasupra ochiului — un proverb cu literele strîmbe ale întunecatei Arabii ... Proverbul, o enigmă chiar pentru îngeri.* P.L. 52/31. *Asta-i întrebarea, zise Dan încet, enigma ce pătrundea ființa mea.* P.L. 53/36 [V. 2 ; Pr. 2]. ◒ (Metaforic) Fapt miraculos, fenomen uimitor, minune. *Cînd ești enigma însăși a vieței mele-ntregi ... Azi văd din a ta vorbă că nu mă înțelegi!* O.I 232/23 [V. 1].
— Forme gramaticale : sg. n. ac. **enigmă** (**O.I** 31/23, 133/23 ; **P.L.** 52/31), **enigma** (**O.I** 232/23 ; **P.L.** 53/36).

ENTUZIASMÁ vb. I. Refl. A exprima entuziasmul, a se înflăcăra, a se înviora. *Ochii lui se entuziasmară și penelul său schiță în fugă acele trăsături.* P.L. 85/13 [Pr. 1].
— Scris : *entusiasma*.

ENTUZIÁST, -Ă adj. Plin de elan. *Vedea ... poporul entuziast și creștin, unduind ca valurile mării în cartea domniei.* P.L. 37/27 [Pr. 1].
— Scris : *entusiast*.

EPIGÓN s.m. (Depreciativ) Urmaș, succesor inferior predecesorilor. *Iară noi? noi, epigonii? Simțiri reci, harfe zdrobite.* O.I 35/7 ; cf. **O.I** 31 [V. 2].

EPÍSTOLĂ s.f. Scrisoare. *Nu exităm de-a cita cîteva pasage dintr-o epistolă.* P.L. 65/15 [Pr. 1].

EPÓCĂ s.f. Perioadă istorică. *Parcă-l văd pe astronomul cu al negurii repaos ... cum neagra vecinicie ne-o întinde și ne-nvață Că epocele se-nșiră ca mărgelele pe ață.* O.I 140/26. *Dac-aș putè și eu să mă pierd în infinitatea sufletului meu, pîn în acea fază a emanațiunii lui, care se numește epoca lui Alexandru cel Bun.* P.L. 26/2 [V. 1 ; Pr. 1].
— Forme gramaticale : sg. n. ac. **epoca** (**P.L.** 26/2) ; pl. n. ac. **epocele** (**O.I** 140/26).

EPOPÉE s.f. Poem epic de mari proporții. *Cîte-o femeie cu fața înfundată în capșon își desfășura trecătoarele umbre prin spațiul neguros, asemenea zeilor întunecați din epopeele nordice.* P.L. 26/28 [Pr. 1]. ◒ (În context figurat, sugerînd măreția și vechimea monumentelor antice) *Coto*

se ridic trufașe Și eterne ca și moartea piramidele-uriașe, Racle ce încap în ele epopeea unui scald. O.I 43/24 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **epopeen** (**O.I** 43/24) ; pl. n. ac. **epopeele** (**P.L.** 26/28).

ERÉS s.n. Credință în forțe miraculoase. supranaturale ; superstiție. *Nu mă-ncîlă azi cum mă mișcară Poneștl și doine, ghicitori, eresuri.* O.I 201/4 [V. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **Plin de eres** = tulburător, demonic. *O șoptește-mi — zice dînsul — la eu ochii plini d-eres Dulci cuvinte nențelese, însă pline de-nțeles.* O.I 82/1 [V. 1]. (Cu referire la ideile filozofice susținute de Heliade ; v. și d e l t a, s f i n x). **Nouri de eres.** *Munte cu capul de piatră de furtune delunată Stă și azi în fața lumei o enigmă nexplicată Și vegheaz-o stîncă arsă dintre nouri de eres.* O.I 31/24 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **eres** (**O.I** 31/24, 82/1) ; pl. n. ac. **eresuri** (**O.I** 201/4).

ERÓIC, -Ă adj. Viteaz. *O ! luptă-te-nvălită în pletele-ți bogate, Eroic este astăzi copilul cel pierdut !* O.I 63/2 [V. 1].

ERÓU s.m. 1. Persoană care se distinge prin calitățile sale morale, prin faptele sale de vitejie și prin spiritul său de sacrificiu. *În izvoadele bătrîne pe eroi mai pot să caut.* O.I 149/23. *O eroi ! cari-n trecutul de măriri vă adumbriseți, Ați ajuns acum de modă de vă scot din letopiseți.* O.I 149/27. *Poeții lor nu găseau în univers destule metafore și comparațiuni pentru apoteoza eroilor.* P.L. 50/41 [V. 2 ; Pr. 1].

2. Personaj dintr-o operă literară. *Umbra eroului nostru dispărea prin șiroaiele ploaiei.* P.L. 26/17. *Oricît de neplăcut să fi fost spectacolul pentru simțul estetic al cătătorului meu, el avu o înfluință salutară asupra eroului nostru.* P.L. 27/8 [Pr. 2].

— Forme gramaticale : sg. g. d. **eroului** (**P.L.** 26/17, 27/8) ; pl. n. ac. **eroi** (**O.I** 149/23), g.d. **eroilor** (**P.L.** 50/41). voc. **eroi** (**O.I** 149/27).

ESÉNȚĂ s.f. Element fundamental, latura interioară, cea mai importantă, a fenomenelor. *Nu mai avea acea libertate de vis, care era esența vieței sale.* P.L. 92/2 [Pr. 1]. ◇ Loc. adv. **În esență** = în fond, în ultimă analiză. *O generațiune înșală pe cealaltă prin acest advocatus diaboli mașteniî, prin acest sclav silit la șiretie și sofisme, care alcea-și vairă ca popă ... dincolo laie fețe mizerabile ca cerșitor. Acesî din urmă o face pentr-un păhar de vin ce-l are în petto, altul pentr-un titlu, altul pentru bani, altul pentru o coroană, dar la toți, în esență, este aceeași, un moment de beție.* P.L. 82/8 [Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **esență** (**P.L.** 82/8), **esența** (**P.L.** 92/2).

ESTÉTIC, -Ă adj. Care se referă la frumos. *Oricît de neplăcut să fi fost spectacolul pentru simțul estetic al cătătorului meu, el avu o înfluință salutară asupra eroului nostru.* P.L. 27/7 [Pr. 1].

ETÉRN, -Ă adj. Veșnic. *Vis al morții-eterne e viața lumii-întregi.* O.I 64/25. *Umbra celor nefăcute nu-ncepuse-a se desface, Și în sine împăcată stăpînea eterna pace.* O.I 132/22. *Tu vei deveni ca mine, etern, atotștiutor și cu ajutorul cărții atotputernic.* P.L. 47/12 ; cf. **O.I** 43/23, 98/7, 133/20, 164/6 ; **O.IV** 430/19 [V. 7 ; Pr. 1]. ◒ (În contexte figurate) *Se poate ca bolta de sus să se spargă, Să cadă nimicul cu noaptea lui largă, Să văd cerul negru că lumile-și cerne Ca prăzi trecătoare a morții eterne.* O.I 38/20. *A mea iubire e-atîta de curată Ca farmecul de care tu ești împresurată, Ca setea cea eternă ce-o au dupăotallă Lumina de-nlunerec și marmura de dalte.* O.I 232/17 [V. 2]. ◒ (Construcții metaforice) **Eterna alergare** v. a l e r g a r e [V. 1]. **Eternele ape** v. a p ă [V. 1]. **Eterna dimineață** v. d i m i n e a ț ă [V. 1]. **Eterne primăveri** = frumosul artistic (?). *Rafael, pierdut în visuri ca-ntr-o noapte înstelată, Suflet îmbătat de raze și d-eterne primăveri, Te-a văzut și-a visat raiul cu grădini îmbălsămate.* O.I 29/10 [V. 1]. **Eternele valuri** v. v a l [V. 1]. **Izvorul etern** v. i z v o r [Pr. 1]. **Liniște eternă** v. l i n i ș t e [V. 1]. **Negura eternă** v. n e g u r ă [V. 1]. **Parte eternă** v. p a r t e [Pr. 1]. **Raza gîndului etern** v. g î n d [V. 1]. **Stingerea eternă** v. s t i n g e r e [V. 1]. **Visul negurii eterne** v. v i s [V. 1]. ◇ (Adverbial) *Aspru, rece sună cîntul cel etern neisprăvit.* O.I 158/6. (Dionis) *ar fi dorit ca etern să fie astă noapte.* P.L. 30/18. *Fii steaua cea din cer, rece și luminoasă ! ș-atunci ochii mei s-or uita etern la tine !* P.L. 87/38 [V. 1 ; Pr. 2]. ✦ Permanent același, neschimbat. *Ești tu nota răzlețită Din cîntarea sferelor, Ce eternă ,nefinită, Îngerii o cîntă-n cor ?* O.I 19/3. *O negură deasă, cenușie și sclipitoare ... apoi un cer de un etern și albastru întuneric.* P.L. 60/6. *E o muzică eternă în tăcerea văratică a văii.* P.L. 78/35 [V. 1 ; Pr. 2]. ◒ (Construcție metaforică) **Umbra frumuseții cei eterne** = întruchiparea idealului de frumusețe. *Măgulite toate sunt De-a fi umbra frumuseții cei eterne pe pămînt.* O.I 162/20 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **etern** (**O.I** 98/7 ; **P.L.** 47/12, 60/6, 98/31), **eternă** (**O.I** 19/3, 116/20, 132/27, 164/4, 232/17 ; **O.IV** 430/19 ; **P.L.** 46/38, 78/35), **eterna** (**O.I** 64/24, 132/22, 133/20), g. d. **etern** (**O.I** 205/8), **eterne** (**O.I** 38/20, 64/25, 154/26, 157/38, 162/20), **eternei** (**O.I** 114/14) ; pl. n. ac. **eterne** (**O.I** 29/10, 43/23), **eternele** (**O.I** 225/8), g.d. **eternelor** (**O.I** 221/16).

ETERNITÁTE s.f. Veșnicie. *În eternitatea fără margini nu este orice bucată de timp, oricît de mare sau oricît de mică, numai o clipă suspendată ?* P.L. 25/7. *Albastru și cuvios e adîncul cerului și divina sa eternitate.* P.L. 45/40. *Eu, zise umbra încet, simt întunecîndu-se și perind conștiința eternității mele.* P.L. 48/19 [Pr. 3]. ◒ (În context figurat) *Palid stinge - Alexandrescu sînta candel-a sperării Deseifrînd eternitatea din ruina unui an.* O.I 32/6 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **eternitate** (**P.L.** 45/40), **eternitate** (**O.I** 32/6 ; **P.L.** 25/7), g. d. **eternității** (**P.L.** 48/19).

EU pron. pers. 1 sg. (Ține locul numelui persoanei care vorbește) **1.** (La nominativ, marcînd adesea insistența asupra subiectului) *Eu singur n-am cui spune cumplita mea durere.* O.I 20/13. *Ia eu fac ce fac de mult, Iarna viscolu-l ascult.* O.I 123/7. *Iară eu suit pe casă Și ploaut de-atît amor, M-aș tmfla ursuz în pene.* O.IV 369/13. *Eu nu fac nici rău, nici bine, căci nu fac nimic.* P.L. 74/28. *Nu știi tu că eu te iubesc ... ?* P.L. 93/29 [V. 71 ;Pr. 99].

2. (La dativ) *În jur parcă-mi colindă dulci și mîndre primăveri.* O.I 31/3. *Și-nlănțuindu-mi gîtul cu brațe de zăpadă, Îmi întîndeai o gură deschisă pentru sfadă.* O.I

92/4. *Nu voi sicriu bogat, Podoabe şi flamuri, Ci-mi împletiţi un pat Din veştede ramuri.* O.I 223/7. *În genere îmi place a reprezenta pe femeia agresivă.* P.L. 79/30. *Mi-ar părè rău de capul tău atît de frumos.* P.L. 96/16 [V. 130; Pr. 70]. ◇ (În formă neaccentuată, reluînd complementul indirect) *Mie mi-a dat soarlea amara mîngîiere O piatră să ador.* O.I 20/15. *De-i vremea bună, rea, Mie-mi curge Dunărea.* O.I 121/2. *După ce altîa vreme Laolaltă n-am vorbit. Mie-mi pare că uitarăm Cît de mult ne-am fost iubit.* O.IV 370/3. *I-am spus că nu-i poate veni în minte gîndirea tăinuită de numărătoarea cărţii ? ... Ţrebui să-i nie ... trebui să-i nie ... Mie de ce mi-a venit ?* P.L. 44/4 [V. 3; Pr. 1]. ◇ (În formă neaccentuată, anticipînd complementul indirect) *Tot ce mişcă-n ţara asta, rîul, ramul, Mi-e prieten numai mie.* O.I 147/33. *Lasă-ţi lumea ta uitată, Mi le dă cu totul mie.* O.I 209/2. *Nu mi s-a urît mie cu binele, ci de tine-i rău.* P.L. 12/18. [V. 6; Pr. 4]. ◇ (Cu valoare de pronume reflexiv) *De cîte ori, iubito, de noi mi-aduc aminte, Oceanul cel de gheaţă mi-apare înainte.* O.I 114/1. *Din a lor treacăt să apuc Acele dulci cuvinte, De cari azi abia mi-aduc Aminte.* O.I 188/3. *Şi dacă norii deşi se duc De iese-n ţuciu ţuna. E ca aminte să-mi aduc De tine-ntoldeauna.* O.I 193/11. *Ţînăr fiind, aş trebui să fiu îndrăgit de viaţă, şi cu toate astea de cîte ori am vrut să-mi fac samă.* P.L. 10/39 [V. 3; Pr. 1]. ◇ (Cu valoare de dativ posesiv) *Pe genunchi îmi şezi, iubito, braţele-ţi îmi înconjoară gîtul.* O.I 42/7. *La bîtnda ta mustrare simt glasul cum îmi seacă.* O.I 91/16. *O vin' odorul meu nespus, Şi lumea la o lasă: Eu sunt luceafărul de sus, Iar tu să-mi fii mireasă.* O.I 172/16. *Spre-a-ţi aminti trecutele petreceri Condeiu-n mînă tu mi-l pui cu silă.* O.IV 333/10. *Mai bine mi-aş stoarce tot focul din inimă, ca să se risipească în scîntei, decît să animez cu el o simţire, pe care-o cred nu numai culpabilă, ci ordinară.* P.L. 87/20 [V. 109; Pr. 22]. (Cu funcţiune de atribut pronominal) *Am urmat ...Cu gîndirile-mi rebele contra cerului deschis.* O.I 53/18. *În van mai caut lumea-mi în obositul creier.* O.I 71/1. *Cu durerile iubirii Voind sufletu-mi să-l vindec, L-am chemat în somn pe Kama—Kamadeva, zeul indic.* O.I 236/2. *Eu îţi zic: ai milă ... căci, dacă vrodată iubirea ar pătrunde în inimă-mi, aş muri de amor.* P.L. 90/7. *Şi-n palmele-mi întoarse spre izvorul etern al vieţei, „soarele", viespii să-şi zidească fagurii.* P.L. 98/31 [V. 112; Pr. 2].

3. (La acuzativ) *Gură tu! învaţă minte, nu mă spune nimărui.* O.I 80/22. *Da ... visam odinioară pe acea ce m-ar iubi.* O.I 157/33. *Cu ochii lăi de înger mă mîngîi şi mă minţi.* O.IV 432/7. *A mă iubi nu-ţi este permis, despreţuieşte-mă! te rog!* P.L. 56/39—40. [V. 109; Pr. 112]. ◇ Expr. **Vai de mine** v. v a i [Pr. 1]. ◇ (În formă neaccentuată, reluînd complementul direct) *Prin anii mei să trec, Pin' ce-oi simţi ... C-ajung pe mine însumi o nu mă mai cunoaşte.* O.I 116/4. *Ca să pot muri liniştit, de mine Mie redă-mă!* O.I 199/20 [V. 2]. ◇ (În formă neaccentuată, anticipînd complementul direct) *Sub un salcîm, dragă, m-aşteptî tu pe mine.* O.I 231/4. *Ia-mă şi pe mine cu d-ta, că îi-oi fi de mare folos.* P.L. 17/30. *Maistre Ruben, strigă el, dracii tăi sunt meşteri în desprinsul umbrelor din părete, şi ist pleşuv are să mă ia pe mine.* P.L. 62/11. *Simt o adorare în inima mea pentru tine, care poate ar deveni amor ... dacă ..., ei bine, dacă ... ei bine, dacă nu m-ai iubi tu pe mine.* P.L. 89/14 [V. 1; Pr. 3]. ◇ Expr. **Ce m-ai făcut pe mine** v. f a c e [Pr. 1]. ◇ (Cu valoare de pronume reflexiv) *Las' să mă uit în ochii-ţi ucigător de dulci.* O.I 95/35. *Am coborît cu-al meu senin Şi m-am născut din ape.* O.I 170/24. *Eu, mulţămită naturei, m-am deobrăcat de haina deşertăciunei.* P.L. 82/23 [V. 50; Pr. 42].

— Forme gramaticale: n. **eu** (**O.I** 2/1. 6/11, 15, 15/1, 16/1, 17/1, 20/13, 20/14, 20/20, 26/3, 27/14, 29/17, 29/24, 30/8, 30/15, 38/26, 42/2, 46/12, 48/4, 49/3, 54/16, 55/3, 55/25, 65/11, 74/5, 80/14, 88/17, 88/18, 91/17, 91/19, 91/30, 91/31, 92/9, 92/5, 92/11, 105/4, 106/15, 107/13, 110/4, 110/11, 110/13, 112/11, 116/15, 119/9, 121/3, 123/7, 127/27, 128/10, 129/12, 142/20, 146/14, 147/15, 147/31, 149/12, 158/2, 170/27, 171/7, 172/15, 172/31, 173/4, 181/24, 181/27, 185/17, 187/14, 188/14, 211/13, 218/7; **O.IV** 333/5, 361/11, 369/13, 432/35; **P.L.** 6/23, 6/27, 7/36, 8/18, 8/19, 8/26, 11/10, 11/16, 14/21, 14/24, 15/27, 15/33, 15/41, 16/16, 16/30, 17/6, 17/12, 17/14, 17/31, 18/3, 19/33, 19/39, 21/22, 25/41, 38/17, 40/19, 42/23, 43/3, 43/13, 45/30, 45/34, 46/25, 46/34, 47/10, 48/10, 48/18, 49/9, 49/27, 53/10, 53/37, 53/38, 53/38, 56/23, 57/2, 61/2. 61/9, 61/25, 61/39, 62/29, 63/20, 66/21, 66/22, 69/5, 69/26, 70/1, 70/2, 70/3, 70/23, 70/28, 70/32, 70/32, 70/33, 70/33, 71/1, 71/2, 74/23, 74/23, 74/24, 74/28, 74/35, 74/37, 76/36, 77/1, 77/3, 78/9, 78/13, 79/14, 80/14, 82/10, 82/23, 86/4, 86/14, 86/14, 86/16, 86/16, 86/32, 87/11, 87/24, 87/33, 87/34, 87/36, 89/9, 89/10, 89/15, 90/5, 90/12, 90/14, 93/29, 95/11), d. **mie** (**O.I** 20/15, 48/4, 80/21, 124/2, 147/33, 155/5, 199/20, 208/9, 209/2; **O.IV** 370/3; **P.L.** 10/33, 12/18, 16/35, 44/3, 47/10, 89/19). (-)**mi**(-) (**O.I** 4/23, 6/8, 6/22, 6/23, 6/24, 6/24, 8/6, 9/10, 9/10, 9/11, 9/17, 10/8, 10/9, 10/11, 13/14, 13/11, 17/1, 17/23, 17/23, 18/8, 19/16, 20/15, 21/6, 23/20, 25/4, 26/7, 26/17, 26/20, 27/3, 27/4, 27/21, 27/22, 27/23, 27/24, 30/7, 31/3, 31/4, 38/13, 38/14, 40/7, 41/1, 41/4, 42/3, 42/10. 42/15, 42/17, 46/10, 46/14, 46/14, 46/15, 46/19, 48/1, 48/2, 48/4, 48/17, 49/5, 53/18, 54/1, 54/11, 55/7, 55/9, 55/24, 55/28, 56/11, 65/13, 65/14, 69/26, 71/1, 71/3, 71/3, 71/5, 71/7, 71/8, 71/9, 74/8, 74/12, 75/5, 75/6, 80/16, 80/16, 80/17, 80/19, 80/21, 82/1, 82/5, 82/10, 82/11, 82/13, 84/3, 91/3, 91/18, 91/28, 91/29, 91/30, 91/31, 92/3, 92/14, 92/15, 93/19, 93/19, 95/34, 97/21, 97/24, 98/1, 98/4, 98/5, 100/21, 102/11, 105/20, 106/3, 106/10, 106/11, 106/13, 107/2, 107/6, 107/8, 107/9, 107/12, 107/13, 107/17, 111/2, 112/17, 113/1, 114/1, 114/2, 115/7, 115/16, 115/20, 115/26. 116/2, 116/3, 116/5, 116/6, 116/7. 116/8, 116/10, 116/12, 116/16, 117/11,117/16, 118/6, 118/8, 118/9, 119/1, 119/14, 120/5, 120/8, 120/10, 120/14, 120/17, 122/8, 123/9, 123/14, 123/18, 123/23,123/24, 123/26, 123/26, 124/2, 125/2, 125/3, 125/10. 125/14, 125/19, 127/14, 127/28, 127/28, 128/6, 128/6, 129/7, 137/15, 137/16, 141/15, 142/17, 146/11, 146/21, 146/23, 147/6, 147/8, 147/11, 147/33, 149/8, 149/35, 152/23, 154/1. 154/38, 155/5, 157/34, 157/38, 158/5, 158/7, 160/21, 166/10. 168/28, 170/28, 171/20, 172/12, 172/16, 173/9, 174/11, 174/13, 174/14, 175/18, 175/22, 177/5, 177/6, 177/9, 177/11, 177/16, 178/11, 179/9, 179/14, 181/16, 182/2, 184/7, 184/8, 185/5, 185/13, 187/6, 188/3, 191/11, 191/12, 191/17, 192/7, 193/8, 193/11, 199/2, 199/5, 199/17, 200/9, 200/10, 200/12, 200/13, 200/14, 201/5, 203/2. 203/5, 206/7, 206/10, 208/9, 209/2. 209/23, 211/2, 211/17, 211/21, 211/23, 211/24, 212/5, 212/13,212/19, 213/10, 213/14, 214/7, 214/9, 214/21, 216/5, 216/9, 216/11. 216/14, 216/23. 218/3, 218/4, 218/8. 219/7, 219/9, 219/22. 220/3, 220/12. 221/6, 221/13, 222/3. 222/12, 222/23, 223/3, 223/7, 223/9, 223/19, 225/3, 225/10, 231/18, 232/4. 232/11, 232/13, 235, 235/4, 235/4. 235/24. 235/24, 236/2; **O.IV** 333/5, 333/10, 338/13, 361/12, 361/12, 369/5, 369/9, 370/3, 370/5,

379/7, 430/11, 430/12, 430/18, 430/20, 432/3, 432/17, 432/21, 432/22, 432/30, 432/31, 432/33, 433/5; **Fam.** V 147/5; **P.L.** 6/28, 8/3, 8/14, 8/24, 8/39, 10/32. 11/7, 10/39, 12/1, 12|1, 12/18, 12/28, 16/12, 16/30. 16/35, 17/5, 20/10,24/7, 38/9, 41/7, 43/14, 44/4. 44/4, 47/10, 47/15, 47/33. 55/8, 55/26, 55/27, 55/39, 56/34, 56/35, 56/35, 56/38, 60/13, 61/27, 61/29, 61/31, 61/33, 61/40, 66/17, 66/23, 66/24, 69/24, 70/2, 70/20, 70/25, 74/41 78/5, 80/6, 82/27, 82/28, 85/25, 86/15, 86/21, 86/22. 86/26, 87/18. 87/19, 87/20, 89/16, 89/16, 89/17, 89/20, 89/28, 89/32, 90/2, 90/7. 90/13, 92/3, 92/10, 94/33, 95/1, 96/16, 96/33. 98/30, 98/31). **imi** (**O.I** 9/12, 9/14, 10/2, 10/8, 17/5. 27/5, 26/21, 27.14, 30.9, 38/16, 42/3, 42/7, 42/7, 46/9, 71/5, 80/19, 82/14, 88/19, 91/16, 91/19, 92/4, 105/18, 106/7, 107/3. 112/15. 115/15,120/14, 128/2, 137/13, 140/35, 147/31. 155/2. 175/29. 184/19. 188/7. 188/11, 192/9, 208/2, 231/20; **O.IV** 369/10, 432/5; **P.L.** 24/8, 48/7, 48/8. 50/1, 62/2. 62/5, 65/23. 67/21. 68/15, 70/30, 79/30, 87/28, 89/8, 92/15, 92/16. 93.20, 95/1). ac. **mine** (**O.I** 8/4, 49/6, 80/29, 92/2, 110/1, 115/21, 116/4. 118/3, 122/17, 127/26, 127/27, 128/10, 154/1, 173/8, 175/12, 184/14, 199/19, 206/12, 209/5, 231/4; **O.IV** 369/7, 369/11; **P.L.** 7/39, 17/30, 21/28, 24/6, 31/36. 41/11, 42.33, 42/40, 45/24, 45/25, 47/12, 47/13, 49/23, 49/26, 50/3, 54/11, 60/29, 60/34, 61/23, 62/11, 62/30, 69/6, 70/17, 74/38, 74/40. 76/19, 78/10, 79/9, 86/14, 87/19, 89/15, 89/21, 89/27, 89/37, 90/6, 90/28, 90/30, 90/34, 94/8, 94/9, 96/26, 96/32, 99/29). **mă** (**O.I** 9/16, 20/21, 26/11, 26/19, 30/8, 31/2, 53/20, 55/4. 79/28, 80/13, 80/15, 80/22, 82/12, 91/12, 91/18, 91/20, 91/23, 91/27, 95/35, 97/5, 97/25, 102/8. 114/13, 115/7, 115/22, 115/23, 151/24, 116/4, 116/13, 118/2, 119/9, 120/7, 120/16, 121/4, 125/18, 126/4, 127/4, 127/21, 129/2, 137/1, 141/11, 141/16, 147/12, 147/23, 154/6, 154/35, 155/1, 155/1, 155/6, 155/18, 155/24, 171/8, 172/25, 172/27, 172/28, 172/29, 173/13, 173/16, 174/24, 175/3, 175/4, 177/2, 181/27, 186/2, 187/3, 187/8, 187/11, 187/14, 187/21, 191/3, 199/13, 199/14, 199/20, 200/7, 201/3, 201/3, 201/14, 201/7, 203/3, 211/13, 211/13, 211/24, 213/8, 213/17, 214/12, 214/22, 214/25, 216/3, 219/3, 221/10, 230/11, 232, 232/24, 236/14, 236/18; **O.IV** 333/5, 338/9, 338/10, 364/5, 365/34. 366/17, 370/7, 370/9, 432/7, 432/7, 432/23, 433/5, 433/6; **P.L.** 6/9, 7/36, 8/10, 8/16, 11/10, 12/2, 14/19, 14/32, 14/41, 15/1. 15/32, 15/32, 15/40, 17/30, 18/5, 18/23, 18/36, 19/9, 20/1, 26/1, 42/24, 45/23, 47/13, 47/15, 47/21, 48/13, 49/39, 56/39, 56/40, 57/2, 60/34, 62/11, 63/18, 63/28, 63/34, 65/24, 68/26, 69/6, 69/10, 69/10, 70/7, 70/25, 70/20, 70/29, 70/38, 71/13, 74/25, 74/29, 74/37, 75/8, 75/10, 75/32, 75/33, 76/35, 82/30, 83/36, 86/8, 86/17, 86/20, 86/22, 86/24, 87/14, 87/16, 87/17, 87/28, 87/32, 87/35, 87/35, 87/36, 88/21, 88/34, 89/22, 89/26, 89/31, 89/34, 89/38, 89/38, 90/7, 90/10, 90/14, 92/10, 92/10, 92/15, 92/18, 95/8, 96/31, 96/35, 98/26, 98/28, 98/33, 98/34, 98/34, 101/21, 101/21). **mi-** (**O.I** 55/15), **m-** (**O.I** 8/11, 8/12, 17/22, 54/3, 111/5, 120/26, 122/11, 122/20, 123/5, 128/1, 128/10, 137/2, 141/12, 141/18, 157/33, 170/24, 174/16, 177/14, 177/15, 191/4, 191/8, 208/5, 214/4, 216/27, 220/7, 222/8, 223/23, 230/15, 231/4; **O.IV** 369/15, 432/2; **P.L.** 6/13, 6/14, 19/39, 54/11, 56/38, 56/40, 60/35, 62/16, 63/35, 70/8, 82/23, 82/37, 86/13, 86/21, 86/25, 89/14, 89/18, 89/19, 90/30, 94/23, 96/29, 96/29).

EV s.m. Epocă din istoria omenirii. *Presupuind lumea redusă la un bob de rouă ... oamenii ar lucra tot atîta și ar cugeta tot atîta ca în evii noștri — evii lor pentru ei ar fi tot atît de lungi, ca pentru noi ai noștri.* P.L. 25/13 [Pr. 2]. ◒ (În contexte figurate) *Parisul arde-n valuri, furtuna-n el se scaldă ... Evul e un cadavru — Paris al lui mormînt.* O.I 62/20. *Dac-ai mări acea picătură, să te poți uita în adîncul ei, ai revedè toate miile de stele ale cerului, fiecare-o lume, fiecare cu fări și popoare, fiecare cu istoria evilor ei scrisă pe ea.* P.L. 38/32 [V. 1; Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **evul** (**O.I** 62/20); pl. n. ac. **evii** (**P.L.** 25/13, 25/13), g. d. **evilor** (**P.L.** 38/32).

EVLÁVIE s.f. Cucernicie. ◒ (Construcții metaforice) **Evlavie de vulpe** = fățărnicie, ipocrizie. *Cu evlavie de vulpe, ca în strane, sed pe locuri Și aplaudă frenetic schime, cîntece și jocuri.* O.I 150/25 [V. 1]. **Cîntul unei dulci evlavii** = amintirea tulburătoare a iubirii (v. și **negură**, **trecut**[1]). *Cînd însuși glasul gîndurilor tace, Mă-ngînă cîntul unei dulci evlavii — Atunci te chem; chemarea-mi asculta-vei?* O.I 120/16 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Sentiment de pietate, de adînc respect pentru profesiunea exercitată. [Dascălii] *cu evlavie adîncă ne-nvîrteau al minții scripel, Legănînd cînd o planetă, cînd pe-un rege din Egipet.* O.I 140/21 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **evlavie** (**O.I** 140/21, 150/25), g. d. **evlavii** (**O.I** 120/16).

EVLAVIÓS, -OÁSĂ adj. Cucernic, pătruns de religiozitate. *Mult a trebuit pîn l-am prins în laț pe acest călugăr evlavios.* P.L. 43/41 [Pr. 1]. ◒ (Metaforic). Care indeamnă la cucernicie. *Inițialele acestei cărți cu buchi erau scrise ciudat, cu cerneală roșie ca sîngele, caractere slave de o evlavioasă, gheboasă, fantastică arătare.* P.L. 35/9 [Pr. 1]. ✦ Care exprimă evlavie. *Ea ... văzu pe-un bătrîn mucalit silindu-se a tăcè multe evlavioase, pentru a impune trecătorilor.* P.L. 75/37 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **evlavios** (**P.L.** 43/41) **evlavioasă** (**P.L.** 35/9); pl. n. ac. **evlavioase** (**P.L.** 75/37).

EVRÉU s.m. Bărbat făcînd parte din poporul al cărui strămoși au format populația de bază a Palestinei antice. *El este un evreu învățat, pribegit din Spania în Polonia.* P.L. 40/38. *Înțeleptul evreu se uită cu oarecare curiozitate la fața visătoare a lui Dan.* P.L. 41/4. *Evreul s-apropie de scrinul ce i-l însămnase bolnavul.* P.L. 61/12; cf. **P.L.** 38/33, 61/5, 61/22, 62/16 [Pr. 7].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **evreu** (**P.L.** 40/38, 41/4, 61/22), **evreul** (**P.L.** 38/33, 61/5, 61/12), voc. **evreule** (**P.L.** 62/16).

EXCELÉNȚĂ s.f. Calitatea de a fi excelent, alcătuire desăvîrșită. *Astfel trec multe bucăți de vreme, crezi ori nu crezi ceea, cu ce ți se argumentează excelența acestei lumi.* P.L. 81/8 [Pr. 1].

— Scris: *escelență.*

EXCÉPȚIE s.f. Abatere de la regula generală. *Bărbatul e firește agresiv, vasă zică natura se repetă în fiece exemplar în astă privință și excepțiile ei sunt tocmai femeile agresive.* P.L. 79/32 [Pr. 1].

— Scris: *escepție.*

EXECUTÁ vb. I. Tranz. A face, a realiza. *Pe părții* [chiliei] ... *erau aruncate cu creionul fel de fel de schițe*

ciudate—ici un sfînt . . . colo icoana foarte bine executată a unei rudașle. P.L. 73/29 [Pr. 1].

EXEMPLÁR s.n. Individ, element individual. *Bărbatul e firesțe agresiv, va să zică natura se repetă în fiece exemplar în astă privință.* P.L. 79/32 [Pr. 1].
— Scris : *esemplar.*

EXÉMPLU s.n. (În expr.) **De exemplu** = de pildă, ca dovadă. *Dac-aș putè și eu să mă pierd în infinitatea sufletului meu, pîn în acea fază a emanațiunii lui, care se numește epoca lui Alexandru cel Bun, de exemplu.* P.L. 26/3. *Eu nu sunt copil. Eiu . . . să știi tu că nu sunt . . . luca, de exemplu . . . — De exemplu . . . ? — Nu te voi mai strînge de mînă.* P.L. 69/28—29 [V. 3].
— Scris : *esemplu.*

EXERCITÁ vb. I. Tranz. A se ocupa cu . . ., a practica. ◒ (Glumeț) *În colțurile tavanului cu grinzi lungi și mohortte, painjenii își exercitau lucrul și pacinica lor industrie.* P.L. 29/23 [Pr. 1].
— Scris : *exercita.*

EXILÁT, -Ă adj. Surghiunit. ◒ (Comparație) *Acei cari sunt făcuți în felul acesta se simt ca exilați în orașul lor.* P.L. 65/19 [Pr. 1]. (Substantivat) *Eu voi trece nepăsător prin această viață, ca un exilat.* P.L. 87/25 [Pr. 1]. ◒ (Metaforic) Închis. *Din două gene de nouri se vedeau doi ochi albaștri . . . Erau ochii Genarului exilat în împărăția aerului.* P.L. 21/39 [Pr. 1]. ✦ Fig. Izolat, retras. *De bunăvoia lor trăiau exilați la vun sat, spre a se iubi departe de zgomotul lumei.* P.L. 64/9 [Pr. 1].
— Forme gramaticale : sg. n. ac. **exilat** (**P.L.** 87/25), g.d. **exilat** (**P.L.** 21/39) ; pl. n. ac. **exiluți** (**P.L.** 64/9, 65/19). — Scris și : *esilat* (**P.L.** 21/39, 64/9, 65/19).

EXISTÁ vb. I. Intranz. A fi, a se afla, a se găsi în realitate. *Virtutea pentru dînșii ea nu există, Însă V-o predică.* O.I 56/21. *Nu există nici timp, nici spațiu — ele sunt numai în sufletul nostru.* P.L. 25/21. *Nu e adevărat că există un trecut — consecutivitatea e în cugetarea noastră.* P.L. 25/33. *Cauzele fenomenelor, consecutive pentru noi, aceleași întotdeauna, există și lucrează simultan.* P.L. 25/35. *Dacă nu-l ai în tine,* [Dumnezeu] *nu există pentru tine.* P.L. 53/20. *Te naști, te-nsori, faci copii, mori, tocmai așa ca la animale, numai că-n loc de ulița satului unde paradează donjuanii patrupezi, există la oameni sala de bal, jocul, muzica.* P.L. 81/5 [V. 1 ; Pr. 5]. ✦ A trăi, a viețui. *Acelorași mijloace se supun cîte există, Că de mii de ani încoace Lumea-i veselă și tristă.* O.I 196/18. *Sunt înșelat de somnul pămîntului s-adorm, Încît numai de nume îmi pare că există.* O.IV 432/5. *Înecat de iubire pentru o ființă ce nu mai există,* [Dionis] *ar fi dorit ca eternsă fie astă noapte.* P.L. 30/18 [V. 2 ; Pr. 1].
— Forme gramaticale : ind. prez. 1 sg. **exist** (**O.IV** 432/5), 3 sg. **există** (**O.I** 56/21 ; **P.L.** 25/21, 25/33, 53/20, 81/5), 3 pl. **există** (**O.I** 196/18 ; **P.L.** 25/35), imp. 3 sg. **exista** (**P.L.** 30/18). — Scris și : *esista* (**P.L.** 25/21, 25/33, 25/35, 30/18, 81/5).

EXISTÉNȚĂ s.f. Faptul de a exista. *Existența ideală a acestor reflecțiuni avea de izvor de emanațiune un cap cu piele.* P.L. 26/6. *Acesta nu va pute fi înțeleg, căci, înțeleg fiind, ți-ar nega existența ta.* P.L. 42/2. *Nu cumva întîmplarea culiselor vieței e un regizor, a cărui existență n-o putem explica?* P.L. 65/2 [Pr. 3]. ✦ Mod de a exista, viață. *Eu era orfan, o existență — cum sunt multe la noi — fără de speranță.* P.L. 27/30. *Ar fi ușor a înșemna nu numai fără, dar chiar și secolul în care ar fi trebuit să se petreacă existența lor cea adevărată.* P.L. 65/23 ; cf. **P.L.** 81/33, 81/35 [Pr. 4].
— Forme gramaticale : sg. n. ac. **existență** (**P.L.** 27/30, 65/2), **existența** (**P.L.** 26/6, 42/2, 65/23, 81/33), g. d. **existenței** (**P.L.** 81/35). — Scris : *esistență.*

EXPERIÉNȚĂ s.f. Totalitatea cunoștințelor dobîndite prin practică. *Nu vorbesc de curtizane, de femei a căror experiență este călăuza amorului, ci locmai de agresiunea inocenței femeiești.* P.I. 79/38 [Pr. 1].
— Scris : *esperiență.*

EXPLICÁ vb. I. Tranz. A desluși, a lămuri. *El nu-și putea explica această armonie prestabilită între gîndirea lui proprie și viața celelor îngerești.* P.L. 53/7. *El singur nu-și putea explica această împrezimare a minții.* P.L. 62/39. *Nu cumva întîmplarea culiselor vieței e un regizor, a cărui existență n-o putem explica?* P.L. 65/3 [Pr. 3].
— Scris : *esplica.*

EXPLICÁRE s.f. Explicație, lămurire. *Explicarea în două cuvinte : persoana juridică care se afla acum pe mîna îngrijitoare a esculapului nostru avea drepturi asupra unei moșteniri.* P.L. 59/28. *Nu explicările ce se dau faptelor, ci faptele însăle sunt adevărul.* P.L. 81/25 [Pr. 2].
— Forme gramaticale : sg. n. ac. **explicarea** (**P.L.** 59/28) ; pl. n. ac. **explicările** (**P.L.** 81/25). — Scris și : *esplicare* (**P.L.** 81/25).

EXPRÉS, -Ă adj. Precis, limpede. *Sunt oameni, pe cari spiritele de observație și femeile îi descoasă dintr-o singură apucătură — oameni cu puțin spirit, dar de-un caracter tare, expres, consecvent.* P.L. 91/9 [Pr. 1].
— Scris : *espres.*

EXPRÉSIE s.f. Înfățișare a feței care reflectă a stare psihică, mimică. *Se uită . . . în față cu o expresie îndecisă, înecată de dorința de a plînge.* P.L. 58/18. *Reaminteșle-ți aceea situație, ca să văd ce expresie va lua fața ta.* P.L. 85/6. *Nu-ți pot descrie expresia de nevinovăție, candoare și amor din fața ei.* P.L. 90/31 ; cf. P.L. 74/7, 79/18, 85/12, 85/22, 90/24, 90/30 [Pr. 9].
— Forme gramaticale : sg. n. ac. **expresie** (**P.L.** 58/18, 85/6, 85/22, 90/30), **expresia** (**P.L.** 74/7, 79/18, 85/12, 90/31) ; pl. n. ac. **expresii** (**P.L.** 90/24). — Scris : *espresie.*

EXPRIMÁ vb. I. Tranz. A reda, a înfățișa (prin cuvinte). *Unde vei găsi cuvîntul ce exprimă adevărul?* O.I 227/4. *Care limbă e-ndestul de bogată, ca să poată exprima acea nemărginire de simțiri, cari se grămădesc, nu în amor însuși, ci în sețea de amor.* P.L. 77/35. *În fața lui Orion exprim acel fond de întunerie și mîndrie, care-l vezi mai în fața tuturor tinerilor.* P.L. 80/2 [V. 1 ; Pr. 2].
— Forme gramaticale : ind. prez. 1 sg. **exprim** (**P.L.** 80/2), 3 sg. **exprimă** (**O.I** 227/4) ; inf. **exprima** (**P.L.** 77/35). — Scris : *esprima.*

EXPÚNE vb. III. T r a n z. A pune pe cineva într-o situație neplăcută. [Cezara] *era expusă urmăririlor crudului ei adorator.* P.L. 99/37 [Pr. 1].
— Scris : *espune.*

EXTÁZ s.n. Stare psihică de aparentă suspendare a contactului cu realitatea . ◒ (Construcție metaforică) **A veghea în extaze** = a fi cufundat în reverie, a visa (v. și c e a ț ă, c u f u n d a, g î n d i, î m b ă t a). *Cînd sufletu-mi noaptea veghea în extaze, Vedeam ca în vis pe-al meu înger de pază.* O.I 41/1 [V. 1].
— Scris : *estaz.*

EXTERIÓR, -OÁRĂ adj. Extern. ◒ (Construcție metaforică) **Viața exterioară [a istoriei]** = **relațiile sociale** (?). *Viața internă a istoriei e instinctivă; viața exterioară, regii, popii, învățații, sunt lustru și frază.* P.L. 82/18 [Pr.1].
— Scris : *esterior.*

EXTRAORDINÁR, -Ă adj. Neobișnuit, excepțional. *Am visat altfel lucruri extraordinare.* P.L. 38/10. *Nu era să întreprindă un lucru extraordinar?* P.L. 44/37. *De cîte ori am dorit vro putere extraordinară, numai pentru ea am dorit.* P.L. 45/27 [Pr. 3].
— Forme gramaticale : sg. n. ac. **extraordinar** (P.L. 44/37). **extruordinară** (P.L. 45/27) ; pl. n. ac. **extraordinare** (P.L. 38/10). — Scris și : *estraordinar* (P.L. 44/37, 45/27).

EZITÁ vb. I. I n t r a n z. A sta la îndoială, a șovăi. *Nu ezităm de-a cita cîteva pasaje dintr-o epistolă a lui Théophile Gautier.* P.L. 65/15 [Pr. 1].

FĂCE vb. III. I. Tranz. 1. A îndeplini o anumită acțiune, a acționa. *Nu fac nimic. Mă joc.* P.L. 74/28. *Ea nu făcu nimica, ceea ce era mai cuminte în cazul de față.* P.L. 77/8 [Pr. 2]. ◒ (Repetiție) *Ia eu fac ce fac de mult, Iarna viscolu-l ascult . . . Și mai fac ce fac de mult, Vara doina mi-o ascult.* O.I 123/7, 13 [V. 4]. ◇ Expr. **Ce (mai) faci?** = cum îți merge? — *Ce faci, babă? strigă el.* P.L. 8/36 [Pr. 1]. ◒ (Element de personificare) *Codrule, codrușule, Ce mai faci, drăguțule?* O.I 123/2 [V. 1]. **Fă ce vrei!** exprimă lipsa, uneori aparentă, de interes pentru interlocutor. *De astăzi dar tu fă ce vrei, De astăzi nu-mi mai pasă Că cea mai dulce-ntre femei Mă lasă.* O.I 187/5. — *Fă ce vrei, dar astăzi vino în atelierul meu.* P.L. 88/8 [V. 1; Pr. 1]. **A face rău** v. rău[2] [Pr. 2]. ✦ (Absol.) A proceda. *Precum au zis așa au și făcut.* P.L. 8/34. *Nu voia să-i inspire speranțe deșarte, precum ar fi făcut orice bărbat în locu-i.* P.L. 89/5 [Pr. 2].

2. (Folosit și absol.) A săvârși, a realiza. *Bătrînul cu-a lui ctrjă sus genele-și ridică . . . Din tronu-i se coboară, cu mîna semn îi face Ca-n sus să il urmeze pe-a codrilor poiică.* O.I 93/24. *Tot ce-ar zice, i se cade, tot ce face-i șade bine.* O.I 159/21. *Te urmărește săptămîni Un pas făcut alene. O dulce strîngere de mîni, Un tremurat de gene.* O.I 189/18. *Și ce frumos făcuse el în lună.* P.L. 51/5. *Avem această mînă de creieri, care ar vrè să ne dovedească că într-adevăr facem ce voim.* P.L. 82/14; cf. **O.I** 94/2, 116/31, 165/9, 165/19; **P.L.** 8/27, 22/9, 42/29, 42/38, 44/22, 75/28, 75/29, 82/6, 82/12, 82/12, 82/15, 82/17, 101/18, [V. 7; Pr. 15]. ◇ Expr. **A face ealea întoarsă** v. ceale [V. 1]. **A-și face ale** v. ceale [V. 2]. **A-și face încercarea** = a-și încerca puterea. ◒ (Metaforic) A tinde să se realizeze, a urmări împlinirea aspirațiilor, a năzui spre desăvîrșire. *În orice om o lume își face încercarea, Bătrînul Demiurgos se opintește-n van.* O.I 64/2 [V. 1]. **A face parte** v. parte [Pr. 1]. **A face din cap** = a mișca capul în semn de salut. *Văzu chipul celluminat al Domnului, ce mergea pe valurile mării, care se plecau înaintea lui, întocmai ca pe uscat; și pe st. Petrea, care, mergînd în urma lui și tovîns de firea lui cea omenească, se uita înapoia sa și-i făcea lui Făt-Frumos din cap.* P.L. 14/4 [Pr. 1]. **A face cu ochiu** = a cocheta. *Să privești prin lucii geamuri la luminele aprinse . . . S-auzi zornetul de pinteni și foșnirile de rochii, Pe cînd ei sucesc mustețaa, iară ele fac cu ochii?* O.I 157/24 [V. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **A face cu ochiul ochi** v. ochi [V. 1]. **A face o călătorie prin mîl de corpuri** v. călătorie [Pr. 1]. ✦ Refl. pas. A se produce, a avea loc. *Și se făcu nuntă mîndră și frumoasă, cum n-a fost alta pe fața pămîntului.* P.L. 23/32. *Clipele vor fi decenii și-n aceste clipe se vor face războaie, se vor încorona regi, se vor stinge și se vor naște popoare, în sfîrșit, toate prostiile de azi se vor întîmpla.* P.L. 47/25 [Pr. 2]. ✦ A da naștere. *Buzduganul, căzînd, se izbi de o poartă de aramă și făcu un uviet pulernic și lung.* P.L. 5/21 [Pr. 1]. ◇ Expr. **A face zgomot** v. zgomot [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A face cu valurile larmă** v. larmă [V. 1].

3. A pricinui (cuiva) ceva; a realiza (pentru cineva) ceva. *De ce să fiți voi sclavii milioanelor nefaste . . . Nu le mai faceți ziduri unde să-nchid-avere, Pe voi unde să-nchidă, cînd împinși de durere Veți crede c-aveți dreptul și voi ca să trăiți.* O.I 59/28. *De astă dată nu-ți fac nimica, dar de altă dată . . . ține minte!* P.L. 12/28. *Mergea astfel pe luminatele strade, fără ca lumina să-i facă vro umbră pe ziduri.* P.L. 49/3 [V. 1; Pr. 2]. ◇ Expr. **A face cuiva (un) bine** = a ajuta pe cineva. — *Făt-Frumos, zise împăratul, binele ce mi l-ai făcut mie nu ți-l pot plăti nici cu lumina ochilor.* P.L. 10/32. *Mi-ai făcut un bine, ți l-am făcut și eu.* P.L. 16/30; cf. **P.L.** 17/5, 17/5 [Pr. 5]. **A face efect** (sau **o impresie**) = a impresiona. *Ieronim . . . tăie o față sinistră . . . spre a face efect asupra spărielului porlar.* P.L. 75/22. *Pot vedè un om căzînd mort pe ulițâ și momentul întîi nu-mi face nici o impresie . . . abia după ore reapare imaginea lui și încep a plînge.* P.L. 90/2 [Pr. 2]. **A face loc** (cuiva sau la ceva) = a) a lăsa să treacă, a se da la o parte din fața cuiva. *Poporul loc ți face lăcut și umilit.* O.I 61/25 [V. 1]; b) a lăsa să se vadă. *Roșața din obraz dispăruse, făcînd loc unei palori, care-i da un aer de nespusă blîndețâ.* P.L. 92/37 [Pr. 1]. **A-i face** (cuiva) **o șotie** sau **a i-o face cuiva** = a păcăli, a se amuza pe socoteala cuiva. *Ah! gîndi el, cartea mea mi-a făcut șotia asta.* P.L. 38/9. *Tolla mi-a făcut-o.* P.L. 66/17. [Pr. 2]. **A face de ocară** (sau **de rușine și ocară**) v. ocară [V. 2]. **A-și face sumă** v. sumă [Pr. 1]. **A face umbră pămîntului** v. umbră [V. 1]. **A face un sfîrșit** v. sfîrșit [V. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **A-i face** (cuiva) **din orișice durere o podoabă** = a adora (pe cineva) în ciuda suferințelor morale provocate de cel iubit. (v. și încăpea) *A mea minte, a farmecului roabă, Din orișice durere îți face o podoabă.* O.I 232/10 [V. 1]. **A-și face de vorbă cu pămîntul și cu vîntul** v. vînt [Pr. 1].

4. A făuri, a întocmi, a compune. *Pe frunzile lor purtau coroane făcute din raze și din spini aurii și lungi.* P.L. 20/26. *Dionis făcea c-un creion un calcul matematic.* P.L.

27/26. *Acei carî sunt făcuți în felul acesta se simt ca exilați în orașul lor.* P.L. 65/19. *Ai vedè pe literați făcînd combinații geniale.* P.L. 80/22; cf. **P.L.** 4/23, 4/26, 7/40, 22/39, 35/14 [Pr. 9]. ◒ (Element de personificare) [Albinele] *aduc colb mărunt de aur, Ca cercei din el să facă cariul. care-i meșter faur.* O.I 87/8 [V. 1]. ◇ Expr. **A face o față (sau mutre)** = a-și compune o mimică falsă, a adopta o atitudine străină. *Azi, întrînd la starețul tău, am făcut o față cătrănită și turcească . . . am spus că-mi trebuiești tu pentr-o comîndare, am minjit ta toldeauna.* P.L. 74/40. *Astfel o generație înșală pe cealaltă prin acest advocatus diaboli moștenit, prin acest sclav silit la șiretie și sofisme, care aicea se vaiera ca popă, colo face multe serioase ca profesor, colo parlamentează ca advocat.* P.L. 82/1 [Pr. 2]. ◒ (Construcții metaforice)) **A face** (cuiva) **altare** v. **a l t a r** [V. 1] **A face din toate ele icoană și simbol** = a da o semnificație adîncă unor fapte banale (v. și f l o a r e, h a i n ă). *Oamenii din toate cele fac icoană și simbol; Numesc sînt, frumos și bine ce nimic nu însemnează, Împărțesc a lor gîndire pe sisteme numeroase Și pun haine de imagini pe cadavrul trist și gol.* O.I 36/6 [V. 1]. **A face mușunoale de furniel** v. f u r n i c ă [V. 1]. **A face punte la îxhindă** v. p u n t e [V. 1]. ✦ A instîlui. *Oameni vrednici ca să șază în zidirea sfintei Golii. În cămăși cu mîneci lunge și pe capete scufie, Ne fac legi și ne pun birurî, ne vorbesc filozofie.* O.I 150/22 [V.1]. ✦ A prepara, a pregăti, a găti. *Ia dă tu flăcăului demîncatul ce i-am făcut eu.* P.L. 16/16. *Să nu mai mănînci din bucatele ce-ți ferbe baba, pentru că-s făcute cu somnoroasă. Ți-oi face eu altfeli de bucate.* P.L. 17/13—14. *Fata . . . îi făcu merinde.* P.L. 17/15. [Pr. 4].

5. A naște, a procrea. *Împărăteasa făcu un fiior alb ca spuma laptelui.* P.L. 4/14 [Pr.1]. ◇ Expr. **A face copii** v. c o p i l [Pr. 1].

6. A i se forma (cuiva) ceva. *Ca copiii are haz, Și cînd rîde face încă și gropițe în obraz Și gropițe face-n unghiul ucigașei sale guri.* O.I 159/16—17 [V. 2].

7. A provoca o anumită situație sau un anumit fapt. *Faceți ca-n astă lume să aibă parte dreaptă, Egală fiecare. și să trăim ca frații!* O.I 60/14. *C-un zîmbet face gîndirea-mi să se-mbele.* O.I 200/13. *Să smulg un sunet din trecutul vieții, Să fac, o suflet, ca din nou să tremuri, Cu mîna mea în van pe lîră lunec.* O.I 201/10. [Soarele] *aruncă dungi rumene pe stanurile munților și făcea ca ei să-și aprindă jăraiecul de argint.* P.L. 39/12; cf. **O.I** 11/19, 12/14, 20/7, 60/19; **P.L.** 13/33, 46/30, 78/28, 84/32 [V. 7; Pr. 5]. ◇ Expr. **Nu face nimic** v. n i m i c [Pr. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A face ca zilele treeute să fie azi** v. z i [V. 1]. ✦ A aduce (pe cineva sau ceva) într-o anumită stare. *Natura Toată mintea ei și-a pus, Deeît orișice păpușă Să le facă mai presus.* O.I 100/24. *Pe frunte-mi mîna n-o s-o lunieci Ca să mă faci să-mi ies din minți.* O.I 211/24. *Că-mi oferi tot ceea ce tu crezi că m-ar face fericit mă face să fiu în stare de a-mi jărfi viața pentru tine.* P.L. 86/21—22; cf. **O.I** 12/9, 15/19, 41/10, 59/12, 80/20, 110/11; **P.L.** 10/4, 23/27, 24/20, 27/41, 30/10, 31/29, 38/19, 57/28, 72/16, 75/26, 86/24, 86/25, 86/27, 89/17, 96/29, 101/12 [V. 8; Pr. 18]. ◇ Expr. **Ce m-ai făcut pe mine?** = în ce stare m-ai adus? ce mi-ai făcut? *Ea cădea din brațele lui . . . ca o salcie neguroasă ce-și întîndea crengile spre el, și striga căzînd:— Dane! ce m-ai făcut pe mine?* P.L. 54/11 [Pr. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **A face** (pe cineva) **pârtaș durerilor lui Crist** v. H r i s t o s [V. 1]. **A face valul să cînte, a pune steaua să zboare** v. v a l [V. 1]. ✦ (Stadiul primitiv asupra căruia s-a exercitat schimbarea este exprimat printr-un complement direct sau indirect construit cu prep. „din", iar rezultatul transformării, printr-un complement direct) A preface (pe cineva sau ceva în altceva sau în altceva), a transforma. *Stihii a lumei patru, supuse lui Arald, Străbateți voi pămîntul și a lui mărunțaie, Faceți din piatră aur și din înghej văpaie.* O.I 94/28. *Luna apunea în rîu, făcînd pare-că din suprafața lui un drum moale și luminos.* P.L. 96/3; cf. O.I 29/19 [V. 2; Pr. 1]. ◒ (În contexte figurate) *Aș pune lege lumei rîzîndui tău delir, Aș face al tău zîmbet un secol de orgie, Și lacrimile-ți mir.* O.I 22/3. *Din demon făcui o sîntă, dintr-un chicot simfonie, Din ochirile-ți murdare ochiu-auroreî matinal.* O.I 30/3. *Dar deodat-un punct se mișcă . . . cel întîi și singur. Iată-l Cum din haos face mumă, iară el devine Tatăl.* O.I 132/24. *Vrei poate-n faptă să arăți Dreptate și tărie? Ți-aș da pămîntul în bucăți Să-l faci împărăție.* O.I 178/20 [V. 4]. ◒ (Construcții metaforice). **A face din cineva zeitate** v. z e i t a t e [V. 1] **A face din viață vis, din vis viață** v. v i s [V. 1] **A face din noapte ziuă și a inebide ochii zilei** v. o c h i [V. 1].

II. R e f l. **1.** A se naște, a se ivi. *Din cenușa lui se făcu un izvor limpede.* P.L. 13/11. *Se făcuse noapte.* P.L. 101/22 [Pr. 2]. ✦ R e f l. i m p e r s. A se întîmpla. *Pare că se făcuse în alte vremi, între alți oameni.* P.L. 38/14 [Pr. 1].

2. A deveni. *S-au făcut ca ceara albă fața roșă ca un măr.* O.I 82/21. *Dar ce frumoasă se făcu Și mîndră, arz-o focul.* O.I 174/1. *Norii cerului înmărmuriră și se făcură palat sur și frumos.* P.L. 21/37. *Această despărțire a individualității lui se făcu izvorul unei cugetări ciudate.* P.L. 45/18; cf. **P.L.** 4/21, 7/11, 8/40, 20/1, 20/7, 72/5, 73/19, 87/16, 87/17 [V. 2; Pr. 11]. ◒ (În context figurat) *Dar atuncea grieri, șoareci, Gu ușor-măruntul mers, Readue melancolia-mi, iară ea se face vers.* O.I 106/4 [V. 1]. ◇ Expr. **A se face nevăzut** v. n e v ă z u t [Pr. 2]. **A se face o apă și un pămînt** v. a p ă [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **fac** (**O.I** 110/11, 123/7, 123/7, 123/13, 123/13; **P.L.** 12/28, 74/28, 74/28), 2 sg. **faci** (**O.I** 123/2, 200/13; **O.IV** 432/35; **P.L.** 8/36, 74/27, 81/3, 93/27), 3 sg. **face** (**O.I** 10/4, 12/9, 12/14, 15/19, 61,25, 64/1, 93/24, 94/2, 132/24, 159/16, 159/17, 159/21, 165/9, 165/19, 232/10; **P.L.** 24/20, 38/19, 82/4, 82/6, 86/22, 86/27, 89/17, 90/2), **se face** (**O.I** 106/4; **P.L.** 73/19), 1 pl. **facem** (**O.I** 132/34; **O.IV** 360/13; **P.L.** 82/12, 82/14), 3 pl. **fac** (**O.I** 36/6, 56/20, 60/19, 80/20, 83/28, 112/8, 137/22,150/22, 157/24; **P.L.** 78/28), **sunt făcuți** (**P.L.** 65/19), **is făcute** (**P.L.** 17/13), imp. 3 sg. **făcea** (**P.L.** 14/4, 26/25, 27/26, 27/41, 31/29, 39/12, 44/22, 46/30, 71/22, 101/12), 2 pl. **făceați** (**O.I** 36/17), 3 p. **făceau** (**P.L.** 10/4, 72/16), **se făceau** (**P.L.** 72/5), p.s. 1 sg. **făcui** (**O.I** 30/3), 2 sg. **făcuși** (**O.I** 41/10), 3 sg. **făcu** (**P.L.** 4/14, 5/21, 17/15, 22/39, 23/27, 77/8), **se făcu** (**O.I** 174/1; **P.L.** 4/21, 7/11, 13/11, 23/32, 45/18), 2 pl. **făcurăți** (**O.I** 151/24), 3 pl. **se făcură** (**O.I** 147/24; **P.L.** 21/37), m.m.c.p. 3 sg. **făcuse** (**P.L.** 22/9, 51/5, 84/32), **se făcuse** (**P.L.** 20/7, 38/14, 101/22), p. c. 1 sg. **am făcut** (**O.I** 29/19, 30/15; **P.L.** 16/16, 16//30, 17/5, 74/40), 2 sg. **ai făcut** (**P.L.** 10/32, 16/30, 17/5, 54/11), 3 sg. **a făcut** (**O.I** 59/12; **P.L.** 38/9, 46/21, 66/17), **s-au făcut** (**O.I** 82/21), 3 pl. **au făcut** (**O.I** 182/14; **P.L.** 8/34), viit. 1 sg. **voi face** (**P.L.** 75/26), **mă voi face** (**P.L.** 87/17), **oi face**

(P.L. 17/14), 3 pl. **se vor face** (P.L. 47/25); conj. prez. 1 sg. **să fac** (O.I 20/7, 201/10; P.L. 10/39), **să mă fac** (P.L. 20/1, 87/16), 2 sg. **să faci** (O.I 82/36, 146/17, 178/20, 185/8, 211/24; P.L. 42/29, 42/38, 75/29), 3 sg. **să facă** (O.I 87/8, 100/24; P.L. 4/23, 4/26, 49/3, 57/28, 101/18), 1 pl. **să facem** (P.L. 8/27, 82/12); opt. prez. 1 sg. **aș face** (O.I 22/3; P.L. 7/40), 2 sg. **ai face** (P.L. 96/29), 3 sg. **ar face** (P.L. 86/21), p. 3 sg. **ar fi făcut** (P.L. 30/10, 35/14, 89/5); imper. 2 sg. **fă** (O.I 15/23, 187/5, 200/14; P.L. 13/33, 88/8), 2 pl. **faceți** (O.I 59/28. 60/14, 94/28), inf. (a) **face** (O.I 146/31, 151/5; P.L. 75/22, 75/28, 82/15, 82/17, 86/24, 86/25); ger. **făcînd** (O.I 11/19, 196/26; P.L. 80/22, 93/37, 96/3), **făcîndu-se** (P.L. 8/40); part. **lăcut** (O.I 189/18), **făcute** (P.L. 20/26).

FĂCERE s.f. Creare. *Formulele sunt vecinice ca cuvintele lui Dumnezeu, pe care el le-a sorlit la facerea lumei.* P.L. 42/13 [Pr. 1].

FĂCLĂ s.f. Torță. *Din nou prin glorii culcă cu fața tncelită, Cu faclele nestinse, puterea-i impietrită. Poporul împărat.* O.I 24/11. *A facelor lucire răzbind prin pînza fină Răsfrîng o dureroasă lumină din lumină.* O.I 96/12 [V. 2]. ◒ (Comparație) *Turnuri ca facle negre trăsnesc arzînd în vînt.* O.I 62/17 [V. 1].

— Forme gramaticale: pl. n. ac. **facle** (O.I 62/17), **faclele** (O.I 24/11), g. d. **facelor** (O.I 96/12).

FAETÓN s.n. Trăsură deschisă. *Pe malurile Seinei, în faeton de gală, Cezarul trece palid, în gînduri adîncit.* O.I 61/21 [V. 1].

FAG s.m. Copac (*Fagus silvatica*). *O, privili-i cum visează Visul codrului de fagi!* O.I 101/26. *Tînguiosul bucium sună, L-ascultăm cu-alîta drag, Pe cînd iese dulcea lună Dinlr-o rarişte de fag.* O.I 209/20. *Aceleași sărutări greșoase, pe cari le asamănă cu zuzurul zefirilor și cu aiurirea frunzelor de fag.* P.L. 87/4 [V. 2; Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **fag** (O.I 209/20; P.L. 87/4); pl. n. ac. **fagi** (O.I 101/26).

FĂGURE s.m. Strat de ceară, cu celule hexagonale, în care albinele depun mierea. *Viespii să-și zidească fagurii, celulea lor de ceară.* P.L. 98/32 [Pr. 1]. ◒ (Comparație, sugerînd perfecțiunea și armonia formei) *Văd poeți ce-au scris o limbă, ca un fagure de miere.* O.I 31/7 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **fagure** (O.I 31/7); pl. n. ac. **faguri** (P.L. 98/32).

FĂIMĂ s.f. 1. Veste. *Lumea-l crezuse mort pe Făt-Frumos, și de aceea, cînd se împrăștie faima venirei lui, ziua-și mute aerul în lumină de sărbătoare.* P.L. 22/5. *Oamenii așteptau murmurînd la faima venirei lui.* P.L. 22/7 [Pr. 2].

2. Renume, reputație. *El prezentul îl răscoală cu-a gîndirilor lui faimă.* O.I 52/15. *N-avem oști, dară iubirea de moșie e un zid Care nu se-nfiorează de-a la faimă, Ruia-zid!* O.I 147/36 [V. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **faimă** (O.I 52/15, 147/36), **faima** (P.L. 22/5, 22/7).

FĂLĂ s.f. Glorie. *Vis de viteje, fală și mîndrie, Dulce Românie, așa ți-o dorese!* O.I 16/7 [V. 1].

FĂLCĂ s.f. Maxilar. *Vezi colo pe urîciunea fără suflet, fără cuget, Cu privirea-mpăroșală și la fălci umflat și buget.* O.I 150/12 [V. 1].

***FALD** s.n. v. **faldur**.

FÁLDUR s.m. Cută largă. *La peplu-i manta neagră în falduri și-o adună.* O.I 92/28. *Perdeaua de vis-ă-vis se dete puțin într-o parte și prin faldurii ei albi apăru un blond cap de copilă.* P.L. 54/40 [V. 1; Pr. 1].

— Forme gramaticale: pl. n. ac. **falduri** (O.I 92/28), **faldurii** (P.L. 54/40).

FÁLNIC, -Ă adj. Glorios. *Lîngă cortu-i, unul dintre fiii falnicului Domn, Sta zîmbind de-o amintire.* O.I 148/38 [V. 1]. ✦ Impunător, măreț. *Umbra arborului falnic peste toate e stăpînă.* O.I 144/2. *Din umbra falnicelor bolți Ea pasul și-l îndreaptă Lîngă fereastră unde-n coif Luceafărul așteaptă.* O.I 167/9. *S-a stins viața falnicei Veneții.* O.I 202/1; cf. O.I 1/18 [V. 4]. ◒ (Ironie) *Au prezentul nu ni-i mare? N-o să-mi dea ce o să cer? N-o să aflu între-ai noștri vreun falnic juvaer?* O.I 149/36 [V. 1]. ◒ (În context figurat) *De mi-ar permite-Apolon s-aleg dintre cunune, Ghirlanda n-aș alege-o de flori plăpînde, june, Ci falnica cunună a bardului bătrîn.* O.I 17/3 [V. 1]. ◇ (Adverbial) *Și deasupra idrei fluture cu vîntul Visul tău de glorii falnic triumfînd.* O.I 15/12. *Eu n-aș alege lira vibrîndă de iubire, Ci ceea care falnic îmi etnică de mărire.* O.I 17/5. *Am jurat ca peste dînșii să trec falnic, fără pas, Din prislotul de la Roma să dau calului ovăs.* O.I 147/9. *Peste-un ceas păgînătatea e ca pleava vînturată. Acea grindin-ofelită înspre Dunăre o mînă, Iar în urma lor se-ntinde falnic armia română.* O.I 148/30 [V. 4].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **falnic** (O.I 149/36), **falnica** (O.I 1/18, 17/3), g. d. **falnic** (O.I 144/2), **falnicului** (O.I 148/38), **falnicei** (O.I 202/1); pl. g. d. **falnicelor** (O.I 167/9).

FÁMEN s.m. Eunuc. ◒ (Depreciativ; aluzie la lipsa de vigoare, la efeminarea contemporanilor) *Voi sunteți urmașii Romei? Niște răi și niște fameni! I-e rușine omenirii să vă zică voua oameni!* O.I 151/1 [V. 1].

FAMILIARIZÁ vb. I. Refl. A se obișnui. *Lasă-mi numai timp... să mă familiarizez cu această idee.* P.L. 90/14. *Schițele se familiarizează cu inima.* P.L. 91/2. *Se familiariză în curînd cu micul lui imperiu.* P.L. 99/8 [Pr. 3].

— Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **mă familiarizez** (P.L. 90/14), 3 pl. **se familiarizează** (P.L. 91/2), p. s. 3 sg. **se familiariză** (P.L. 99/8).

FAMÍLIE s.f. Grup social alcătuit de soți și copii. *Nu-și are fiecare om, gîndea el, familia sa, amicii, rudele, oamenii săi, ca să-i iubească — cui ce-i pasă de mine?* P.L. 31/35 [Pr. 1]. ✦ Trib. *Memfis, Teba, fără-ntreagă coperită-i de ruine, Prin deșert străbat sălbatec mari familii beduine.* O.I 45/11 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **familia** (P.L. 31/35); pl. n. ac. **familii** (O.I 45/11).

FANÁR s.n. Felinar. ◒ (Comparație) *Numai prin haos tu tmi apari, Cum pintre valuri a navei velă, Cum pintre nouri galbena stelă, Prin neagra noapte cum un fanar.* O.I 27/8 [V. 1].

FANFÁRĂ s.f. Ansamblu orchestral format din instrumente de suflat și de percuție; arie executată de acest ansamblu. *Pîn-în Dunăre ajunge furtunosul Baiazid ... La un semn, un fărm de altul, legînd vas de vas, se leagă, Și în sunet de fanfare trece oastea lui întreagă.* O.I 144/36 [V. 1].

FANTÁSMĂ s.f. Nălucă, fantomă. *Piatra de pe groapă crăpînd în două sare; Încet plutind se-nalță mireasa-i o fantasmă.* O.I 95/5 [V. 1].

FANTÁSTIC, -Ă adj. Uimitor, neobișnuit, fabulos, minunat, plin de farmec. *Luna, șeut de aur, strălucește prin alee Și pălează umbra verde cu fantasticele-i dungi.* O.I 164/9. *Inifialele acestei cărți erau scrise ciudat, cu cerneală roșie ca sîngele, curactere slave de o evlavioasă, gheboasă, fantastică arătare.* P.L. 35/10. *I se păru atunci că e într-un pustiu uscat, lung, nisipos ca seceta, deasupra căruia licărea o lună fantastică.* P.L. 36/24; cf. O.I 14/4; P.L. 29/33, 36/21, 37/19, 45/8, 60/19 [V. 2; Pr. 7]. ◒ (Construcție metaforică) **Fantastle purpur** v. purpură [V. 1]. ◇ (Adverbial) *Fantastic pare-a crește bătrînul alb și blînd.* O.I 94/6. *Lampa sa fîlftia mai fantastic.* P.L. 46/10 [V. 1; Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **fantastie** (O.I 3/16), **fantastieă** (P.L. 29/33, 35/10, 36/21, 36/24, 45/8, 60/19), **fantastiea** (O.I 14/4); pl. n. ac. **fantastice** (P.L. 37/19), **fantasticeele** (O.I 164/9).

FANTAZÍE s.f. 1. Imaginație. ◒ (Glumeț) *Oare ce gîndește hîtrul de stă ghem și loarce-ntr-una? Ce idei se-nșiră dulce în mîțeasca-i fantazie?* O.I 48/10 [V. 1]. ◒ (Repetiție; personificare) *Fantazie, fantazie — cînd suntem numai noi singuri, Ce ades mă porți pe lacuri și pe mare și prin crîngurl.* O.I 155/17 [V. 2].

2. Închipuire, visare. *Inima imi bate, bate, și nu tace, Tremură ușor, În fantazii mîndre ea își face cale, Peste munți cu codri.* O.I 10/4. *Spectacutul ... aou o influință salutară asupra eroului nostru, care, trezit din fantaziile sale metafizice, băgă de samă că ploaia-l udase pînă la piele.* P.L. 27/9 [V. 1; Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **fantazie** (O.I 48/10), voc. **fantazie** (O.I 155/17, 155/17); pl. n. ac. **fantazii** (O.I 10/4), **fantaziile** (P.L. 27/9). — Accentuat și: *fanlăzie* (O.I 10/4).

FÁNTE s.m. 1. Filfizon. *Și cînd dama cochetează cu privirile-i galante, Împărțind ale ei vorbe între-un crai bătrîn și-un fante, Nu-i minune ca simțirea-i să se poată înșela, Să confunde-un crai de pică cu un crai de mahala.* O.I 162/34 [V. 1].

2. (La cărțile de joc) Valet. *Reginele și fanții de pe cărți erau toți chipuri copiate din basmele ce și le spuneau serile.* P.L. 52/9 [Pr. 1]. ◒ (În context figurat) *Ca să petrecă, inventară un joc de cărți ... în care reginele se măritau, regii se însurau și fanții îmblau înamorați.* P.L. 52/12 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **fante** (O.I 162/34); pl. n. ac. **fanții** (P.L. 52/9, 52/12).

'FANTEZÍE s.f. v. fantazie.

FÁPT s.n. 1. (Înv.) Operă, creațiune. *Cu o dedicațiune: „Celui întru ființa a nemărginit, întru fapturile minunilor sale minunat Dumnezeu spre vecinică laudă afierosită".* P.L. 35/22 [Pr. 1].

2. Element al realității, fenomen. *Nu explicările ce se dau faptelor, ci faptele înșile sunt adevărul.* P.L. 81/26 [Pr. 2].

3. (În expr.) **Faptul zilei** v. z i [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **faptul** (O.I 98/20); pl. n. ac. **fapțele** (P.L. 81/26), **fapturile** (P.L. 35/22), g. d. **faptelor** (P.L. 81/26).

FÁPTĂ s. f. Acțiune săvîrșită de cineva. [Negruzzi] *zugrăvește din nou iarăși pînzele posomorte Ce-arătau faptele crunte unor domni tirani, vicleni.* O.I 32/24. *Vrei poale-n față să arăți Dreptate și tărie? Ți-aș da de pămîntul în bucăți Să-l faci împărăție?* O.I 178/17. *Omul ... acopere cu vorbe mari... rădăcina adevărată a vieței și a faptelor sale — egoismul său.* P.L. 47/39. *De obiceiuri și instituțiuni crescute pe lemeiul naturei, se lipesc religiuni subiective, fapte rele.* P.L. 80/41; cf. O.I 44/8 [V. 3; Pr. 2]. ◇ Expr. **În faptă** = în realitate, de fapt. *În faptă lumea-i visul sufletului nostru.* P.L. 25/19. *În faptă însă omul cel vecinic, din care răsar tot șirul de oameni trecători, îl are fiecare lîngă sine.* P.L. 42/2. *Un joc de cărți, o lulea de tutun... astea erau în faptă și întotdeauna toate renumitele lor desfrînări.* P.L. 75/17 [Pr. 3].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **faptă** (O.I 178/17; P.L. 25/19, 42/2, 75/17); pl. n. ac. **fapte** (P.L. 80/41), **faptele** (O.I 32/24, 44/8), g. d. **faptelor** (P.L. 47/39).

FÁRMEC s. n. 1. Vrajă. *În aer își ridică a farmecelor vrajă Și o suflare rece prin dom atunci aleargă.* O.I 94/7 [V. 1]. ◒ (Comparație) *Ca din farmec ea tresare Și privind uimită-n lături, Vede-un tînăr chiar alături, Pe-un cal negru e calare.* O.I 103/21 [V. 1]. ◇ Expr. **Ca prin farmec** = pe neașteptate. *Ca prin farmec peri izvorul și copacii.* P.L. 13/38. *Ca prin farmec foile galbene ale aleelor de arbori și ale straturilor se-nverzură ca smarandul.* P.L. 22/33 [Pr. 2].

2. Frumusețe, armonie. *Eu te văd răpil de farmec Cum înșiri cu glas domol, În a apei strălucire Întinzînd piciorul gol.* O.I 110/13. *Zilele tmi sunt Pustii ca niște stepe, Dar nopțile-s de-un farmec sfînt Ce nu-l mai pot prlcepe.* O.I 175/31. *O, cît eram de fericit Să mergem împreună Sub acel farmec liniștit De lună.* O.I 187/19; cf. O.I 130/14, 152/22, 192/18, 208/15, 211/9, 232/9, 232/16; O.IV 430/2 [V. 11]. ◒ (În context figurat) *Cu farmecul luminii reci Gîndirile străbate-mi, Revarsă liniște de veci, Pe noaptea mea de patimi.* O.I 179/13 [V. 1]. ◇ Expr. **A da farmec** = a înfrumuseța. *Sclrîlirea de condeie dădea farmec aslei liniști.* O.I 141/1. *Printre crengi scînteie stele, Farmec dînd cărării strîmte.* O.I 209/10 [V. 2]. ◒ (Construcție metaforică) **A farmecului noapte** = frumusețe orbitoare (?) (v. s h a r). *Mi-aratâ... Cît poți cu-a farmecului noapte Să-nlunecl ochii mei pe veci.* O.I 117/17 [V. 1].

3. Desfătare, plăcere, încîntare. *Să plutim cuprinşi de farmec Sub lumina blîndei lune,* O.I 74/13. *Şi inima-mi împlut-au* [Zamolxe] *cu farmecele milei.* O.I 115/16. [Luntrea] *încet înaintează în iovire de lopeţi, Legînd mereu alîta farmec şi alîtea frumuseţi.* O.I 154/22. *Tot farmecul consista în misterul, cu care îmbrăcau fajarnic micile lor pasuri lumeşti.* P.L. 75/18; cf. **O.I** 113/1, 185/18 [V. 5; Pr. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **Farmec dureros** v. d u r e r o s [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **farmec** (**O.I** 74/13, 103/21, 103/32, 110/13, 130/14, 141/1, 154/22, 175/31, 185/18, 187/19, 102/18, 209/10; **P.L.** 13/38, 22/33), **farmecul** (**O.I** 113/1, 152/22, 179/13, 211/9, 232/16; **P.L.** 75/18), g. d. **farmecului** (**O.I** 117/17, 232/9); pl. n. ac. **farmece** (**O.IV** 430/2), **farmecele** (**O.I** 115/16), g. d. **farmecelor** (**O.I** 94/7, 208/15).

FATÁL, -Ă adj. 1. (Şi loc. adv.) **Într-un mod fatal** v. m o d [V. 1].

2. Care are urmări nenorocite. *Ea un înger ce se roagă — El un demon ce viseză; Ea o inimă de aur — El un suflet apostat; El în umbra lui fatală, slă-năratînic rezemat — La picioarele Madonei iristă, sfîntă Ea veghează.* O.I 50/23 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **fatal** (**O.I** 136/2), **fatală** (**O.I** 50/23).

FÁTĂ s. f. 1. Persoană de sex feminin, nemăritată. *El cu o privire nălucirea i-ar discoasă Cum că ea — frumoasa fată — a ghicit că e frumoasă.* O.I 80/6. [Luceafărul] *privind de săptămîni Îi cade dragă fata.* O.I 167/20. *Baba începu să turbe, să răsloarne casa cu susu-n jos şi să bată fata care nu era de vină.* P.L. 16/32. [Ieronim] *se uită lung, serios în faţa ruşinoasă şi roşie a bietei fete.* P.L. 88/14; cf. **O.I** 79/6, 79/21, 79/29, 154/33, 167/4; **O.IV** 364/14, 365/29; **P.L.** 5/11, 7/21, 7/31, 8/25, 10/39, 11/22, 11/37, 12/9, 12/33, 13/8, 14/35, 14/39, 15/15, 15/22, 15/27, 16/15, 17/17, 17/22, 18/19, 18/23, 18/26, 18/27, 18/36, 19/1, 19/9, 19/13, 19/30, 20/5, 20/33, 21/2, 21/8, 22/1, 36/32, 36/40, 39/33, 58/31, 63/15, 79/28, 80/4, 80/12 [V. 9; Pr. 42]. ◇ Expr. **Fată mieă** = adolescentă. *Cînd de-o sete sufletească E cuprinsă fata mică — A dormit cu ea alături Ca doi pui de turturică.* O.I 108/22 [V. 1]. ◆ (Determinat printr-un atribut adjectival posesiv) Iubită. *Şapte ani de cînd plecat-ai, zburător cu negre pîete, Şi-ai uitat de soarta mîndrei, iubitoarei tale fete!* O.I 83/32. *A cui eşti tu, fata mea?* P.L. 8/9 [V. 1; Pr. 1].

2. Fiică. *După plinza de painjăn doarme fata de-mpărat* O.I 79/1. *Mă duc eu, să răpese pe fata Genarului.* P.L. 11/10. *A treia zi se cunună împăratul cu fata Genarului.* P.L. 23/14; cf. **O.I** 83/14; **P.L.** 4/34, 10/40, 11/3, 11/38, 12/19, 12/30, 14/12, 14/16, 14/30, 15/12, 21/17, 75/30 [V. 2; Pr. 14].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **fată** (**O.I** 79/6, 80/6, 83/14, 167/4; **O.IV** 364/14; **P.L.** 7/21, 10/39, 11/37, 12/33, 13/8, 21/8, 22/1, 36/32, 36/40, 80/12), **fata** (**O.I** 79/1, 79/21, 108/22, 167/20; **O.IV** 365/29; **P.L.** 7/31, 8/25, 10/40, 11/3, 11/10, 11/38, 12/9, 12/19, 12/30, 14/12, 14/16, 14/35, 14/39, 15/15, 15/22, 16/32, 17/17, 17/22, 18/19, 18/23, 18/27, 18/36, 19/1, 19/9, 19/13, 19/30, 20/33, 21/2, 21/17, 23/14, 75/30), g. d. **fete** (**O.I** 83/32; **P.L.** 11/22, 79/28, 88/14), **etel** (**O.I** 154/33; **P.L.** 18/26, 20/5, 58/31), voc. **fata** (**P.L.** 8/9, 14/30, 15/12, 15/27, 16/15); pl. n. ac. **fete** (**O.I** 79/29), **fetele** (**P. L.** 39/33, 63/15), g. d. **fetelor** (**P. L.** 4/34, 5/11, 80/4).

FAŢÁRNIC, -Ă, adj. v. **făţarnic**.

FAŢĂ s. f. 1. Partea dinainte a capului; chip. *Vergina îl strînge pe-amantu-i mai tare La sînu-i de crin, Şi faţa-şi ascunde l-a lui sărutare În păr ebenin.* O.I 5/19. *Te pleacă iar zîmbind peste-a mea faţă A ta iubire c-un suspin arat-o.* O.I 120/24. *Faţa ei e slabă de-o paloare crudă, Ochii ei sunt turburi, pleoapele asudă. Degelele repezi poartă acul fin.* O.IV 364/15. *Era aninat într-un cui bustul în mărime naturală a unui copil... cu faţa fină şi albă ca tăiată-n marmură.* P.L. 29/41; cf. **O.I** 12/4, 20/23, 22/11, 29/15, 29/21, 37/22, 42/8, 42/20, 50/20, 51/6, 52/3, 52/12, 56/4, 67/18, 73/2, 76/12, 79/21, 79/31, 82/9, 82/21, 84/24, 84/36, 85/30, 88/3, 88/10, 91/14, 91/19, 91/31, 95/10, 96/22, 97/2, 97/34, 98/1, 104/14, 122/10, 168/16, 170/13, 172/4, 174/29, 174/30, 185/2, 211/9, 213/3, 213/7, 229/3; **O.IV** 366/3; **P.L.** 3/24, 4/2, 6/34, 9/36, 13/21, 13/28, 15/14, 20/6, 22/27, 23/8, 23/27, 26/26, 26/31, 26/31, 26/36, 27/13, 27/16, 27/21, 28/23, 30/7, 30/39, 37/9, 39/34, 45/41, 49/13, 49/19, 53/18, 55/3, 58/18, 58/36, 59/38, 63/5, 64/22, 67/31, 68/5, 68/7, 68/22, 76/16, 77/15, 79/19, 80/5, 85/1, 85/6, 85/14, 85/31, 88/14, 90/32, 92/9, 92/23, 92/35, 93/2, 94/17 [V. 50; Pr. 53]. ◒ (Repetiţie) *Cum oare din noianul de neguri să le rump, Să le ridic la pieptu-mi, iubite înger scump, Şi faţa mea în lacrimi pe faţa ta s-o plec.* O.I 213/11 [V. 2]. ◒ (Comparaţie) *Răsărea dintre stînci bătrîne luna cea palidă ca faţa unei fete moarte.* P.L. 11/22. *Luna palidă trecea prin nouri suri ca o faţă limpede prin mijlocul unor vise turburi şi seci.* P.L. 18/34. *Luna limpede înflorea ca o faţă de aur pe seninul cel adînc al cerului.* P.L. 23/6. *Licărea o lună fantastică şi palidă ca faţa unei virgine murinde.* P.L. 36/25 [Pr. 4]. ◒ (În context figurat) *Se leagănă-n braţe În landre visări. Pe cînd ca profume Îe blînda ei faţă plutesc sărutări.* O.I 4/15 [V. 1]. ◒ (Metaforic) *Cerul limpede — o mare, soarele — o faţă de foc, ierburile împrospătate, mirosul cel umed al florilor înmiişate o făceau să doarmă mult şi lin.* P.L. 10/2 [Pr. 1]. ◇ Loc. adv. **De faţă** = înainte. ◒ (În context figurat) *Vorbele iubirii moarte Vinorate-mi stau de faţă.* O.I 125/14 [V. 1]. **În faţă** = înainte, în partea dinainte. *În zadar flamura verde o ridică înspre oaste, Căci cuprinsă-i de pieire şi în faţă şi în coaste.* O.I 148/14. *Regele dă semn cu mîna, sare-o poartă din lături Şi un leu iese în faţă, cumpătat, cu pasuri line.* O.I 165/6. *Oricîte stele ard în îndălţime, Oricîte unde-aruncă-n faţă-i marea, Cu-a lor lumină şi cu seînteiarea Ce-or fi-nsemnînd, ce vor — nu ştie nime.* O.IV 338/2; cf. **O.I** 72/21, 116/13, 148/19, 166/22 [V. 7]. ◒ (În context figurat) *Cu mine zilele-ţi adaogi, Cu ieri viaţa ta o scazi Şi ai cu toate astea-n faţă De-a pururi ziua cea de azi.* O.I 204/3; cf. **O.I** 205/3 [V. 2]. ◇ Loc. prep. **În faţa** = înaintea. *Munte cu capul de piatră de furtune delunată, Stă şi azi în faţa lumei o enigmă nexplicată Şi veghează-o stîncă arsă dintre nouri de eres.* O.I 31/23. *Aducerile-aminte pe suflet cad în picuri, Redeşteptînd în faţă-mi trecutele nimicuri.* O.I 107/6. *În faţa locuinţei lui Dionis se ridica o casă albă şi frumoasă.* P.L. 36/17. *Drept în faţa lui Dan se ivi un om nalt.* P.L. 40/20; cf. **P.L.** 39/1 [V. 2; Pr. 3]. **Faţă cu...** = a) în raport cu... *Mintea lui ţi părea împrospătată, rece, clară, faţă cu mintea care o avuse înainte.* P.L. 62/36 [Pr. 1]; b) în ceea ce priveşte... *După*

orele care în amor se numesc păsloreşti, rămîne în om o profundă descurajiare şi tristeţă, ba susţin chiar că în acele momente omul e mai capabil de sinucidere, ba mai nepăsător faţă cu moartea decît orişicînd. P.L. 80/10 [Pr. 1]. ◇ Expr. **A fi faţă** = a se afla în preajma cuiva, a asista. *Simţea, pare-că un ghimp în inimă, cînd ea era faţă.* P.L. 92/1 [Pr. 1]. **A fi scris pe faţa cuiva** v. s c r i e [Pr. 1]. **În cazul de faţă** v. c a z [Pr. 1]. ◒ (Construcţii metaforice) **A înflori trandafirii pe faţa cuiva** v. t r a n d a f i r [Pr. 1]. **Cu faţa spre părete** v. p ă r e t e [V. 1]. ✦ Expresie a figurii, mină. *Şi acum priviţi cu spaimă faţa noastra sceptic-rece?* O.I 151/17. *Hyperion vedea de sus Uimirea-n a lor faţă.* O.I 179/22. *Era o durere mîndră în faţa lui.* P.L. 85/10; cf. **P.L.** 6/32, 13/5, 14/17, 22/31, 41/4, 69/17, 76/3, 80,2, 80/3, 83/16, 85/17, 91/1, 91/11 [V. 2; Pr. 14]. ◒ (În context figurat) *Din nou prin glorii calcă cu faţa înzeiţă, Cu faclele nestinse, pulerea-i împietrită, Poporul împărat.* O.I 24/10 [V. 1]. ◇ Expr. **A face o faţă** v. f a c e [Pr. 1]. **A tăia o faţă** (sau **feţe**) v. t ă i a [Pr. 2]. ✦ Obraz. *El s-apropie şi sărută mînile portretului, apoi faţa, gura.* P.L. 30/16. *Capşonul alb de tînă înconjura faţa, fruntea.* P.L. 67/32 [Pr. 2]. ✦ Persoană. *Mîni în schit la sfînta Ana Vei găsi la cel din stele Mînglierea feţei tale, Mînluirea feţei mele.* O.I 65/8 [V. 1].

2. Aspect, înfăţişare. *Singur numai cavalerul suspinînd privea balconul Ce-ncărcat era de frunze, de ii spînzur prin ostreţe, Roze roşie de Şiras şi liane-n fel de feţe.* O.I 152/20 [V. 1]. ◒ (Repetiţie) *Astfel umana roadă în calea ei îngheaţă, Se petrifică unul în sclav, altu-mpărat, Acoperind cu noime sărmana lui viaţă Şi arătînd la soare-a mizeriei lui faţă — Faţa — căci înţelesul i-acelaşi la toţi dat.* O.I 64/14—15 [V. 2]. ◒ (Comparaţie) *Şi faţa străveziе ca faţa albei ceri Slăbită e de umbra duioaselor dureri.* O.I 213/3 [V. 1].

3. Suprafaţă. *Apele-ncreţesc în tremur străveziile lor feţe.* O.I 142/10. *Pe unde trece ea, faţa pămîntului se usucă.* P.L. 6/26. [Lebăda] *sfîşia faţa senină a tăcului.* P.L. 10/29; cf. **O.I** 28/4, 63/15; **P.L.** 7/8, 18/16 [V. 3; Pr.4]. ◇ Loc. adv. **Pe faţa pămîntului** v. p ă m î n t [Pr. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **A lua în fugă pe copite faţa negrului pămînt** v. l u a [V. 1].

4. Fiecare dintre cele două părţi ale unei foi de hîrtie, pagină. ◒ (În context figurat) *Viitorul şi trecutul Sunt a fiiei două feţe, Vede-n capăt începutul Cine ştie să le-nveţe.* **O.I** 196/10 [V. 1].

5. (În expr.) **Faţa [focului]** = bătaia flăcărilor. *Noaptea potolit şi vînăt arde focul în cămin; Dintr-un colţ pe-o sobă roşă eu în faţa lui privesc, Pîn'ce mintea îmi adoarme, pîn'ce genele-mi clipesc.* O.I 42/2 [V. 1]. **Faţa lunii** = bătaia razelor lunii, lumină de lună. *Corăbii înveche . . . ţin pînzele umflate În faţa lunei care prin ele atunci străbate.* O.I 63/14. *Codrul, dragul codru, troienindu-şi frunza toată, Îşi deschide-a lui adînceuri, faţă lunei să le bată.* O.I 83/26. *Vedea pe cavaleri . . . pătrunzînd prin grădine pînă sub vo fereastă, care se deschidea apoi în faţa lunei.* P.L. 44/19; cf. **P.L.** 36/7 [V. 2; Pr. 2]. **Faţa valurilor** = bătaia apei în mişcare. *Surtidea în faţa valurilor.* P.L. 100/34 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **faţă** (**O.I** 4/15, 50/20, 51/6, 64/14, 72/21, 79/21, 97/34, 107/6, 116/13, 120/24, 125/14, 148/14, 148/19, 165/6, 166/22, 172/4, 179/22, 185/2, 204/3, 205/3, 211/9, 229/3; **O.IV** 338/2; **P.L.** 3/24, 10/2, 15/14, 18/34, 23/6, 49/13, 58/18, 62/36, 67/31, 68/7, 69/17, 74/40, 75/21, 76/3, 77/9, 80/5, 80/10, 91/11, 92/1' 92/23, 93/2, 94/17), **faţa** (**O.I** 5/19, 12/4, 20/23, 22/11' 24/10, 28/4, 29/15, 29/21, 31/23, 37/22, 42/2, 42/8, 42/20' 52/3, 52/12, 63/14, 63/15, 64/15, 67/18, 73/2, 76/12, 79/31' 82/9, 82/19, 82/21, 83/26, 84/24, 84/36, 85/30, 88/3, 88/10, 91/19, 91/31, 95/10, 96/22, 97/2, 98/1, 104/14, 122/10, 127/21, 148/5, 151/17, 168/16, 174/29, 174/30, 213/3, 213/3, 213/7, 213/11. 213/11; **O.IV** 364/15, 366/3; **P.L.** 4/2, 6/26, 6/34, 7/8, 9/36, 10/29, 11/22, 13/5, 13/21, 13/28, 14/17, 18/16, 22/27, 22/31, 23/8, 23/33, 26/26, 26/31, 26/31, 26/36, 27/13, 27/16, 27/21, 28/23, 29/41, 30/16, 30/39, 36/6, 36/17, 36/25, 37/9, 39/1, 40/20, 41/4, 43/17, 44/19, 45/41, 49/19, 53/18, 55/3, 58/36, 63/5, 64/22, 67/32, 68/5, 68/22, 76/16, 77/15, 80,2, 80/3, 83/16, 85/1, 85/6, 85/10, 85/14, 85/17, 85/31, 88/14, 90/32, 92/9, 92/35, 94/2, 100/34), g. d. **feţei** (**O.I** 65/8, 91/14, 170/13; **P.L.** 20/6, 23/27, 30/7, 59/38, 79/19, 91/1); pl. n. ac. **feţe** (**O.I** 56/4, 142/10, 152/20, 196/10; **P. L.** 82/5), **feţele** (**P.L.** 6/32, 39/34).

FĂUR s. m. Fierar. ◒ (Element de personificare) [Albinele] *aduc colb mărunt de aur, Ca cercei din el să facă cariul, care-i meşter fuur.* O.I 87/8 [V. 1].

***FAVOÁRE** s. f. = v. **favor**.

FAVÓR s. n. Privilegiu. *Să visăm favori şi aur, tu-n collon şi eu în pat.* O.I 49/3 [V. 1].

FÁZĂ s. f. Etapă. *Dac-aş putè şi eu să mă pierd în infinitatea sufletului meu, pîn în acea fază a emanaţiunii lui, care se numeşte epoca lui Alexandru cel Bun.* P.L. 26/2 [Pr. 1].

FĂCĂTÓR, -OÁRE adj. Care face, care săvîrşeşte. *Acolo Domnul beu din apă şi-şi spălă faţa sa cea sfîntă şi luminată şi mînele sale făcătoare de minuni.* P.L. 13/28 [Pr. 1].

FĂCLÍE s. f. Luminare mare, torţă. *O făclie e înfiptă într-un stîlp de piatră sură.* O.I 50/9. [Monahii] *făcliile ridică — se mişc în line pasuri, Duelnd la groapă trupul reginei dunărene.* O.I 92/16. *În atmosfera, grea de mirosul substanţelor închise în fiole, făclia arunca o lumină turbure.* P.L. 40/28; cf. **O.I** 37/1, 50/2, 85/18, 88/2, 97/4 [V. 7; Pr. 1]. ◇ (La sg. cu valoare de pl.) *Nu voi sicriu bogat, Făclie şi flamuri, Ci-mi împletiţi un pal Din tinere ramuri.* O.I 219/6 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Stea (v. şi l a c r i m ă, l u m i n ă). *O dormi, o dormi în pace printre făclii o mie... tu, adorat şi dulce al nopţilor monarc.* O.I 69/3 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **făclle** (**O.I** 37/1, 50/9, 219/6), **fáclia** (**P.L.** 40/28); pl. n. ac. **fáclii** (**O.I** 69/3, 85/18, 88/2, 97/4), **făcliile** (**O.I** 92/16), g. d. **făcliilor** (**O.I** 50/2).

FĂGĂDUÍ vb. IV. T r a n z. A promite. [Făt-Frumos] *îşi aduse aminte că făgăduise a răpi pe fata Genarului.* P.L. 14/11. *Ceea ce făgăduieşte voinicul anevoie o lasă neîăcută.* P.L. 14/12 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **făgăduieşte** (**P.L.** 14/12), m.m. c. p. 3 sg. **făgăduise** (**P. L.** 14/11).

FĂGĂDUÍNŢĂ s. f. Promisiune. *Cu ochii tăi de înger mă mingîi şi mă minţi Căci ei cuprind o lume de dulci făgăduinţi.* O.IV 432/8. *Am făgăduinţa ta că nu mă vei săruta niciodată.* P.L. 70/37 [V. 1; Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **făgăduința** (**P.L.** 70/37); pl. n. ac. **făgăduințl** (**O.IV** 432/8).

FĂINĂ s. f. Grîu măcinat. *Trec furnici duelnd în gură de făină marii saci.* **O.I** 87/5 [V. 1].

FĂLÍ vb. IV. R e f l. A se mîndri. *Te fălești că înainte-ți răstunat-ai val-vîrtej Oștile leite-n zale de-mpărați și de viteji?* O.I 147/25 [V. 1].

FĂLÓS, -OÁSĂ adj. Semeț, impunător. *Și flotele puternice și-armatele făloase... Sunt strînse la bogatul, pe cel sărac apasă, Și-s supte din sudoarea prostitului popor.* O.I 59/1 [V. 1].

FĂPTÚRĂ s. f. 1. Operă, creație. *Azi sunt încredințat că vremea nemărginită este făptură a nemuritorului nostru suflet.* P.L. 41/9. *Ar gîndi că-i făptura inteligenței.* P.L. 80/23 [Pr. 2].

2. Ființă. *Nu vedeți ce-nțelepciune e-n făptura voastră chiară.* **O.I** 48/30. *Pentru că-n toat-a ei făptură E-un „nu știu cum" și-un „nu știu ce".* O.I 208/3 [V. 2].

3. Structură, conformație. *Cine știe dacă nu trăim într-o lume microscopică și numai făptura ochilor noștri ne face s-o vedem în mărimea în care o vedem?* P.L. 24/19 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **făptură** (**O.I** 208/3; **P.L.** 41/9), **făptura** (**O.I** 48/30; **P.L.** 24/19, 80/23).

FĂRĂ prep. 1. (Introduce un complement circumstanțial de mod) *A muri fără speranță! Cine știe-amărăciunea Ce-i ascunsă-n aste vorbe?* O.I 52/29. *Am jurat ca peste dinții să trec falnic, fără pas, Din pristolul de la Roma să dau calului vodă.* O.I 147/9. *Nu! fără ea ar fi raiul pustiu.* P.L. 45/35; cf. **O.I** 32/36, 45/6, 125/4, 166/12; **P.L.** 25/4, 27/2, 56/9, 61/20, 97/23 [V. 6; Pr. 6]. ◒ (Repetiție) *Ce te legeni, codrule, Fără ploaie, fără vînt, Cu crengile la pămînt?* O.I 214/2. *Trăiu doar ca o plantă, fără durere, fără vis, fără dorință.* P.L. 99/16 [V. 2; Pr. 3]. ◇ (În construcții eliptice) *Ne-om uita pe fereștl la duduci! Se-nțelege că fără...* P. L. 75/6 [Pr. 1]. ◇ (Complementul este exprimat printr-un verb la infinitiv) *Dușmănit vei fi de toate fără-a prinde chiar de veste.* O.I 147/34. *Viața-mi pare-o nebunie Sfîrșită fără-a fi-nceput.* O.I 212/14. *Apoi se depărtară înspre mare fără a mai privi înapoi.* P.L. 13/36; cf. **P.L.** 28/31 [V. 2; Pr. 2]. ◇ Prep. comp. **Fără de.** *Străin și fără de voi muri — alunce Nevrednicu-mi cadavru în ulișă l-arunce.* O.I 116/9. *Străin la vorbă și la port, Lucești fără de viață.* O.I 171/6. *El privește, fără de-ncredere în realitate, la împrejurimea lui.* P.L. 62/24; cf. **O.I** 60/30, 61/11, 116/20, 151/13, 160/16 [V.7; Pr.1]. (Precedînd un verb la infinitiv) *Fără de-a zice o vorbă, el apucă pe Făt-Frumos și-l azvîrli în nourii cei negri.* P.L. 13/5 [Pr. 1]. ◇ Loc conj. **Fără (ca) să** v. s ă [V. 2; Pr. 15].

2. (Introduce un complement circumstanțial concesiv, exprimat printr-un verb la infinitiv) *Ne spuneam atît de multe Făr-a zice un cuvînt.* O.I 112/20. *Începînd cu talpa Însași a mulțimii omenești Și suind în susul scării plin'la frunțile crăiești, De a vieții lor enigmă ti vedem pe toți muncind, Făr-a ști să spunem care ar fi mai nenorocit.* O.I 133/24. *Fața era de acea dulceață vînătă-albă ca și marmura în umbră, cam trasă, fără a fi uscată.* P.L. 26/33 [V. 2; Pr. 1]. ◇ Loc. conj. **Fără să** v. s ă [Pr. 4].

3. (Introduce un atribut) *Iar colo bătrînul dascăl cu-a lui haină roasă-n coate, Într-un calcul fără capăt lot socoate și socoate.* O.I 132/2. *Toți aceia care vorbe mari aruncă Numai banul îl vînează și cîștigul fără muncă.* O.I 151/20. *Un cer albastru și fără nori, case înalte a căror streșini de olane se uitau în lună — iată tabloul!* P.L. 48/39; cf. **O.I** 6/2, 23/20, 35/11, 35/17, 97/16, 97/18, 98/13, 132/6, 132/19, 132/26, 151/27, 160/27, 172/7, 191, 191/1, 229/7; **O.IV** 365/19; **P. L.** 15/11, 18/1, 25/7, 31/34, 46/24, 58/10, 67/26, 80/25, 82/11 [V. 19; Pr. 10]. ◒ (Repetiție) *Astfel eu, pierdut în noaptea unei vieți de poezie, Te-am văzut, femeie stearpă, fără suflet, fără foc, Și-am făcut din tine-un tnger, blînd ca ziua de magie.* O.I 29/18. *Vezi colo pe urleiunea fără suflet, fără cuget, Cu privirea-mpăroșată și la fălci umflat și bugel.* O.I 150/11. *Îl iubea așa de mult! Singura ei bucurie într-o viață fără speranță, fără viitor, fără mulțumire.* P.L. 31/18; cf. **P.L.** 78/18, 78/18, 92/3, 92/3 [V. 4; Pr. 7]. ◇ (În construcții eliptice) *Împrejur gard nu era, ci numai niște lungi fărușe ascuțite, din care șese aveau fiecare-n vîrf cîte un cap, iar al șeptele, fără, se clătina mereu în vînt și zicea: cap! cap! cap! cap! cap!* P.L. 16/5 [Pr. 1]. ◇ Prep. comp. **Fără de.** *Parcă îi venea să plece-n lume, Dusă de pustie gînduri Și de-un dor fără de nume.* O.I 65/24. *Ei zboar-o vijelie, trec ape făr'de vad.* O.I 98/11. *Din lumea de mizerii și fără de-nțeles Cu ochii cei de ghează ai morții m-am ales.* O.IV 432/1. *De n-aș fi fost de fel, seăpam de o viață chinuită, pustie, fără de lumină.* P.L. 56/27; cf. **O.I** 48/51, 66/10, 80/30, 82/24, 83/13, 102/2, 104/11; **O.IV** 432/9; **P.L.** 27/31, 46/12, 55/11, 56/13, 57/20, 57/22, 57/30, 61/30, 62/24, 91/29, 100/18 [V. 11; Pr. 12]. ◒ (Repetiție; al doilea termen este format de prep. „fără") *Luceferii de foc Privi-vor din cetini Mormîntul făr'de noroc Și fără prieteni.* O.I 225/15—16 [V. 2]. ◇ (Atribut este exprimat printr-un infinitiv) — *Tu... repetă ea încet, cu ochii pe jumălate închiși, cu glas tremurător. Era un fu singuratic, fără de a fi pus în legătură cu vo frază — și, cu toate acestea, ce tu?* P.L. 68/28 [Pr. 1]. ◇ Loc. conj. **Fără să** v. s ă [V. 1].

4. (Precedă un nume predicativ uneori cu subînțelegerea verbului copulativ) *Simt că mădu:a mea devine pămînt, că sîngele meu e înghețat și fără sujpriins ca apa.* P.L. 98/25. — *Părintele d-tale a murit și ai rămas fără ad sprijin în lume decît mine, viitorul d-tale bărb.. - ra și fără acesta, zise ea.* P.L. 99/29, 31 [Pr. 3]. ◒ (. epetiție) *Sterge-ți ochii, nu mai plînge!... A fost crudă-nvinuirea, A fost crudă și nedreaptă, fără rezem, fără fond.* O.I 30/22. *Deodată întunericul dimprejurul lui deveni liniștit, negru-mort, fără sunet și fără lumină.* P.L. 54/18 [V. 2; Pr. 2].

***FĂRÍMĂ** vb. I v. **fărma.**

***FĂRÍMĂTÚRĂ** s. f. v. **fărmătură.**

FĂRMĂ vb. I. T r a n z. A rupe. *Tristă-i firea, iară vîntul sperios vo creangă farmă.* O.I 83/27 [V. 1]. ✦ A sparge. [Lacul] *tremurînd cu unde-n spume, Între trestie le farmă.* O.I 210/10 [V. 1].

FĂRMĂCÁT, -Ă adj. v. **fermecat.**

FĂRMĂTÚRĂ s. f. Fragment, fărîmă. ◒ (Depreciativ) *Fărmăturele acelui bulgăre se numesc imperii, infuzorii abia văzuți cu ochii lumei se numesc împărați.* P.L. 50/29 [Pr. 1].

FĂRMECĂ vb. I. Tranz. A vrăji. *M-a fărmecat cu vo scînteie Din clipa-n care ne văzum? Deşi nu e decît femeie, E totuşi altfel, „nu ştiu cum".* O.I 208/5 [V. 1].

FĂRMECĂT, -Ă adj. v. **fermeeat.**

FĂŞÍE s. f. Bandă. ◒ (Construcţie metaforică) **A se destace în făşii** = a se risipi, a se împrăştia. *De-atunci negura eternă se desface în făşii, De atunci răsare lumea, lună, soare şi stihii...* O.I 132/27 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Rest, frîntură. *O sărmane! ţii tu minte clte-n lume-ai auzit, Ce-ţi trecu pe dinainte, clte singur ai vorbit? Prea puţin. De ici, de colo, de imagine-o făşie.* O.I 134/5 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **făşie** (**O.I** 134/5); pl. n. ac. **făşii** (**O.I** 132/27).

FĂT s. m. Fiu. *Să mă ia dracul, fătul meu, dac-am fost trist vrodată.* P.L. 74/37. *O iubeşti, fătul meu.* P.L. 91/4 [Pr. 2]. ◇ Compus: **Făt-Frumos** = erou al basmelor populare româneşti. *Făt-Frumos din lei.* O.I 65. [Au venit] *feţi-frumoşi cu păr de aur.* O.I 85/21. *Pentru feţi-frumoşi vremea nu vremuieşte.* P.L. 23/36 [V. 2; Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. făt (**O.I** 65), voc. fătul (**P. L.** 74/37, 91/4); pl. n. ac. **feţi** (**O.I** 85/21; **P.L.** 23/36).

FĂŢÁRNIC, -Ă adj. (Şi în forma *faţarnic*) Ipocrit. *El veni, copilul mîndru, Călărind pe-un papagal, Avînd ztmbelul făţarnic Pe-a lui buze de coral.* O.I 236/7 [V. 1]. ◇ (Adverbial) *Îmbrăcau faţarnic micile lor pasuri lumeşti.* P.L. 75/19 [Pr. 1].

— Variantă: (Mold.) **faţárnic** (**P.L.** 75/19) adj.

FECIOÁRĂ s. f. **1.** Fată tînără, castă, virgină. *O dalbă fecioară adoarme pe sinul De-un june frumos.* O.I 4/5. *De-atunci, fecioară blondă ca spicul cel de grîu, Veneai la mine noaptea ca nimeni să le vadă.* O.I 92/1; cf. **O.I** 30/11 [V. 3]. ◒ (Element de personificare) *Luna lunecă şi se coboa'ă Şi s-apropie de dînsul preschimbată în fecioară.* O.I 142/6 [V. 1]. ◒ (În context figurat) *Tu îmi pari ca o bacantă, ce-a luat cu-nşelăciune De pe-o frunte de fecioară mîrtul verde de martir.* O.I 30/10 [V. 1]. ◇ Expr. **Pururea fecioară** v. pururi [V. 3]. ◒ (Adjectival; metaforic) Pură, nevinovată. *Idol tu! răpire minţii! cu ochi mari şi părul des, Pentr-o inimă fecioară mîndru idol îi-ai ales!* O.I 80/8. *Să-nchege apa-n sînge, din peire foc să saie, Dar inima-i fecioară hrăniţi cu sînge cald.* O.I 94/30[V.2]. ◒ (Metaforic) Diafan, suav. *Lună tu, stăpîna mării, pe a lumii boltă luneci Şi gîndirilor dînd viaţă, suferinţele întuneci; Mii pustiuri seînteiază sub lumina ta fecioară, Şi eîfi codriasecund în umbră strălucire de izvoară.* O. I 130/9; cf. **O.I** 136/11 [V. 2].

2. (În concepţie creştină) Maica Domnului. ◒ (Comparaţie) *Şi era una ta părinţi Şi mîndră-n toate cele, Cum e Fecioara între sfinţi Şi luna între stele.* O.I 167/7 [V. 1].

— **Forme gramaticale**: sg. n. ac. **feciOară** (**O.I** 4/5, 30/10, 30/11, 80/8, 94/30, 130/9, 136/11, 142/6), **feciOara** (**O.I** 167/7), voc. **feciOară** (**O.I** 92/1; **O.IV** 360/10, 360/21, 361/3).

FECIÓR s. m. (Şi în forma *ficior*) Fiu. *Împărăteasa făcu un ficior alb ca spuma laptelui.* P.L. 4/14. *Şi se sărutară feciorii de-mpăraţi.* P.L. 6/17 [Pr. 2]. ◆ Fig (La pl.) Generaţiile viitoare, urmaşii. *Feciorii-or trăi-n lume cum voi aţi viefuit.* O.I 61/12 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **fielor** (**P.L.** 4/14); pl. n. ac. **feciorii** (**O.I** 61/12; **P.L.** 6/17). — Variantă: (regional) **fiefor** (**P.L.** 4/14) s. m.

FECIORÉSC, -EÁSCĂ adj. De fecioară. *Se ivea faţa de demon fecioreştilor ei vise.* O.I 52/12 [V. 1].

FEÉRIC, -Ă adj. Încîntător, minunat. *Credinţa zugrăveşte icoanele-n biserici — Şi-n sufletu-mi pusese poveştile-i feerici.* O.I 69/26 [V. 1].

FEERÍE s. f. Privelişte încîntătoare. *Te îmbeţi de feeria unui mîndru vis de vară.* O.I 159/9. *Peste-a nopţii feerie, Se revarsă mîndra lună.* O.I 207/13. *Şi-n mijlocul acestei feerii a nopţii... trecea Cezara.* P.L. 101/29; cf. **O.I** 164/11 [V. 3; Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **feerie** (**O.I** 207/13), **feeria** (**O.I** 159/9, 164/11), g. d. **feerii** (**P. L.** 101/29).

FEL s. n. (Şi în forma *feli*) **1.** Gen, soi. *Un feli de foc neslins îi cutreieră cu fiori de răcoare toţi muşchii şi toate vinele lui cele slăbite.* P.L. 9/10. *Ochii... privesc c-un fel de conştiinţă de sine — care ar pulé deveni cutezare.* P.L. 74/6. *Simţea în prezenţa ei un... fel de fior.* **P.L.** 91/28; cf. **P.L.** 58/4, 61/29, 64/5, 77/25, 91/24, 91/28, 95/14 [Pr. 10]. ◇ Loc. adj. **Fel de (fel)** = diferite, variate, felurite. *Singur numai cavalerul suspintnd privea balconul Ce-ncărcat era de frunze, de li spînzur prin ostreţe, Roze roşie de Şiras şi liane-n fel de feţe.* O.I 152/20. [Un iaz] *ale cărui maluri erau sălbătăcite de fel de fel de buruiene.* P.L. 73/14. *Acea fereastă dedea într-o chilie, pe părefii cărei erau aruncate... fel de fel de schiţe.* P.L. 73/27; cf. **P.L.** 73/33, 73/33 [V. 1; Pr. 6].

2. Mod. *Cine ştie dacă nu vede fiecare din oameni toate celea într-alt fel şi nu aude fiecare sunet într-alt fel — şi numai limba, numirea într-un fel a unui obiect, ce unul îl vede aşa, altul altfel, îi uneşte în înţelegere.* P.L. 24/21—23. *Nu te iubesc în feliul în care aş dori eu însumi.* P.L. 89/9; cf. P.L. 24/12, 25/3 [Pr. 6]. ◇ Loc. adv. **Aşa fel** = în acest mod. *Aşa fel zi şi noapte de veacuri el stă orb.* O.I 93/11 [V. 1]. **În felul acesta** = astfel. *Acei cari sunt făcuţi în felul acesta se simt ca exilaţi în oraşul lor.* P.L. 65/19 [Pr. 1]. ◇ Expr. **În felul meu** = într-un mod original. *Dezmierd un chip de copilă în felul meu... adică împlu un album cu diferitele expresii ale unui singur cap.* P.L. 90/23 [Pr. 1]. **De fel** = = de loc. *De n-aş fi fost de fel, scăpam de-o viaţă chinuită, pustie.* P.L. 56/26. *Odinioară nu se mînia de fel.* P.L. 67/19. *Eu nu te mai iubesc de fel.* P.L. 70/2 [Pr. 3].

Forme gramaticale: sg. n. ac. **fel** (**O.I** 93/11, 152/20; **P.L.** 24/21, 24/22, 24/23, 25/3, 56/26, 58/4, 61/29, 64/5, 67/19, 70/2, 73/14, 73/14, 73/27, 73/27, 73/33, 73/33, 74/6, 77/25, 91/24, 91/28, 91/28, 95/14), **feli** (**P.L.** 9/10), **felul** (**P.L.** 24/12, 65/19, 90/23), **felîul** (**P. L.** 89/9). — Variantă: (Mold., Transilv.) **fell** (**P. L.** 9/10, 89/9) s. n.

FELI s. n. v. **fel.**

FELICITÁRE s. f. Urare de fericire. *Aştepta felicitări de ziua lui.* P.L. 66/8 [Pr. 1].

FEMÉIE s. f. **1.** Soţie. *Plnă nu-fi suni femeie am dreptul de-a le ruga să mă sculeşti.* P.L. 75/32. *Vei avè destul timp să mă chinuieşti, cînd îţi voi fi femeie.* P.L. 75/34 [Pr. 2].

2. Persoană adultă de sex feminin. *Tu ai fost divinizarea frumuseții de femeie, A femeii ce și astăzi tot frumoasă a revăd.* O.I 29/7—8. *Vara doina mi-o ascult...Împlîndu-și cofeile Mi-o cîntă femeile.* O.I 123/18. *O femeie îți spune că te iubește. O femeie frumoasă.* P.L. 86/2 ; cf. **O.I** 29/15, 29/16, 29/18, 30/15, 51/26, 62/27, 80/24, 113/4, 140/9, 159/5, 160/1, 164/7, 185/14, 187/7, 187/24, 208/7, 235/13 ; **P.L.** 26/26, 30/10, 30/21, 71/27, 73/29, 74/5, 79/30, 79/33, 79/31, 79/37, 86/11, 86/25, 87/7, 88/37, 88/39, 89/29, 91/7, 91/10, 100/23 [V. 20 ; Pr. 21]. ◒ (Glumeț) *Iată pe mină cum codește-un negru purec... Prîpășit la vro femeie, știu căvar vedea pe dracul. Dară cu — ce-mi pasă mie — bietul „ins!" la ce să-l purec!* O.I 48/3 [V. 1]. ◒ (În context figurat ; repetiție) *O femeie între flori zi-i și o floare-ntre femei — Ș-o să-i placă.* O.I 162/21. *Cu zîmbetul tău dulce în mîngîi ochii mei, Femeie între stele și stea între femei.* O.I 213/6 [V. 4]. ◇ *Femeie pierdută* v. p i e r d u t [V. 1]. ◇ Expr. **Iritor ție femei** v. u r i t o r [Pr. 1]. ✦ (În pictură) Tip feminin. *Nasul fin și bărbia rătundă și dulce ca la femeile lui Giacomo Palma.* P.L. 77/21 [Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **femeie** (**O.I** 29/7, 29/15, 30/15, 48/3, 51/26, 80/24, 159/5, 162/21, 164/7, 185/11, 208/7, 213/6 ; **P.L.** 26/26, 30/21, 71/27, 75/32, 75/31, 79/31, 86/2, 86/2, 86/11, 86/25, 88/37, 88/39, 89/29, 91/10), **femeia** (**O.I** 29/16, 113/1 ; **P.L.** 79/30), g. d. **femei** (**O.I** 160/1 ; **P.L.** 30/10), **femeii** (**O.I** 29/8, 140/9 ; **P.L.** 100,23), voc. **femeie** (**O.I** 29/18, 187/24) ; pl. n. ac. **femei** (**O.I** 62/27, 162/21, 187/7, 213,6, 235/13 ; **P.L.** 73/29, 74/15, 79/37, 87/7, 88/22), **femeile** (**O.I** 123/18, 151/8 ; **P.L.** 77/21, 79/33, 91/7).

FEMEIÉSC, -EÁSCĂ adj. Feminin. *Ochii... copilului* [priveau] *cu dulceața lor mai femeiască asupra spectatorului.* P.L. 30/5. *Nu vorbesc de curtizane, de femei a căror experiență este călăuza amorului, ci bucmai de agresiunea inocenței femeiești.* P.L. 79/39 [Pr. 2].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **femeinșeă** (**P. L.** 30/5), g. d. **femeiești** (**P. L.** 79/39).

FEMEIÉȘTE adv. Ca o femeie, într-un mod caracteristic femeilor. *Fruntea uscată și femeiește-mică... le-ar fi făcut a crede că e chipul unei femei travestite.* P.L. 30/9. *Ea-și plecă capul ei . . . pe umărul acelui tînăr femeiește-frumos.* P.L. 79/25 [Pr. 2].

FEMÉLĂ s. f. Animal de sex feminin. ◒ (În context figurat ; depreciativ, cu privire la oameni) *Există la oameni sala de bal, jocul, muzica, unde vezi asemenea junele maimuțe cu monoclu mirosind femelele.* P. L.. 81/7 [Pr. 1].

FENOMÉN s. n. Fapt, lucru. *Dacă lumea este un vis — de ce n-am putè să coordonăm șirul fenomenelor sale cum voim noi?* P.L. 25/32. *Cauzele fenomenelor, consecutive pentru noi, aceleași întotdeauna, există și lucrează simultan.* P.L. 25/34 [Pr. 2].

FENOMENÁL, -Ă adj. Ieșit din comun, uimitor. *Prin schimbările, prin cari am trecut, corpul meu trebuie să fi devenit fenomenal.* P.L.. 62/1 [Pr. 1].

FER s. n. v. **fier.**

FERĂSTRÚIE s. f. Fereastră mică. *O beșică-n loc de sticlă e tnlinsă-n ferăstruie Printre care trece-o dungă mohorîtă și gălbuie.* O.I 81/21 [V. 1].

FÉRBE vb. III v. **fierbe.**

FERBÍNTE. adv. v. **fierbinte.**

FEREÁSTĂ s. f. v. **fereastră.**

FEREÁSTRĂ s. f. (Și în forma *fereastă*) Deschizătură în zid acoperită cu sticlă și încadrată într-o ramă de lemn, făcută pentru a permite să intre aerul și lumina ; sticla cu care este acoperită această deschizătură. *Scrîțîie de vînt fereasta, În pod miaună motanii — la curcani vînătă-i creasta Și cu pasuri melancolici meditînd îmblă-n ogradă.* O.I 46/6. *Și prin ferestre sparte, prin uși fiuie vîntul Se pare că vrăjește și că-i auzi cuvîntul.* O.I 69/19. *Din umbra falnicelor bolți Ea pasul și-l îndreaptă Lîngă fereastră, unde-n colț Luceafărul așteaptă.* O.I 167/11. *O răcoreală dulce pătrunde prin ferestele deschise.* P.L. 62/20 ; cf. **O.I** 56/2, 82/25, 84/24, 107/7, 108/7, 112/2, 125/2, 130/15, 144/22, 152/5, 160/20, 170/6 ; **O.IV** 365/25, 366/7 ; **P.L.** 7/5, 10/25, 11/35, 11/36, 11/10, 14/28, 15/18, 20/19, 20/31, 26/21, 29/7, 29/20, 29/33, 29/36, 36/1, 36/18, 36/31, 37/5, 37/6, 39/35, 40/9, 44/18, 44/21, 45/8, 46/4, 48/33, 49/6, 49/7, 49/9, 49/11, 49/19, 51/29, 55/21, 58/8, 58/13, 58/19, 58/27, 58/30, 73/22. 73/25, 73/36, 74/9, 75/5, 75/36, 76/14, 77/37, 83/37, 94/10, 96/2, 99/22, 100/9 [V. 17 ; Pr. 52]. ◒ (Comparație) *În zidul lung și nalt al monăstirei, privit din grădină, se văd ferești cu gratii negre, ca ferestrele de chilii părăsite.* P.L. 73/22 [Pr. 1]. ◒ (În context figurat) *Apari să dai lumină arcatelor ferești. Să văz în templu-i zina cu farmece cerești.* O.IV 130/1 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **O floare în fereastă** v. f l o a r e [Pr. 1].

— Forme gramaticale : **sg. n. ac. fereastră** (**O.I** 82/25, 144/22, 167/11 ; **P.L.** 10/25, 11/36, 11/40, 36/1, 36/18, 49/7, 49/19, 73/25, 77/37), **fereastă** (**O.I** 84/24 ; **P.L.** 14/28, 15/18, 29/7, 44/18, 44/21, 46/2, 55/21, 58/8, 58/13, 58/19, 58/27, 58/30, 74/9, 75/36, 76/14, 83/37, 96/2), **ferestra** (**O.IV** 366/7 ; **P.L.** 36/31, 37/5, 49/9, 49/11), **fereasta** (**O.I** 46/6, 125/2 ; **P.L.** 94/10, 100/9), **g.d. ferești** (**P.L.** 99/22), **ferestrei** (**P. L.** 37/6), **ferestei** (**O.I** 170/6 ; **P.L.** 45/8, 54/29), **ferești** (**P. L.** 73/36) ; pl. n. ac. **ferestre** (**O. I** 69/19 ; **O.IV** 365/25 ; **P.L.** 11/35,20/19), **ferește** (**P. L.** 46/4), **ferești** (**O.I** 56/2, 107/7, 108/7, 112/2, 130/15, 160/20 ; **P.L.** 20/31, 49/6, 73/22, 75/5), **ferestrele** (**O.I** 152/5 ; **P.L.** 40/9, 48/33, 73/22), **ferestele** (**P. L.** 26/21, 29/33, 62/20), g. d. **ferești** (**O. IV** 430/1), **ferestrelor** (**P.L.** 29/20, 39/35), **ferestelor** (**P. L.** 7/5, 29/36). — **Variantă** : (Mold., Transilv.) **fereástă** (**O. I** 46/6, 56/2, 84/24, 107/7, 108/7, 112/2, 125/2, 130/15, 160/20, 170/6 ; **O.IV** 430/1 ; **P.L.** 7/5, 14/28, 15/18, 20/31, 26/21, 29/7, 29/33, 29/36, 44/18, 44/21, 45/8, 46/2, 46/4, 49/6, 54/29, 55/21, 58/8, 58/13, 58/19, 58/27, 58/30, 62/20, 73/22, 73/36, 74/9, 75/5, 75/36, 76/14, 83/37, 94/10, 96/2, 99/22, 100/9), s. f.

FERECÁ vb. I. A stringe în cercuri de fier. ◒ (Construcție metaforică) **A ferece dulcoul vis în lanțuri de imagini** = a exprima sentimentul de iubire cu mijloacele poetice (v. și c o a r d ă, c u m p ă n i, l i r ă, v a l, v e s t i). *Pentru care altă minune dectt tine Mi-aș risipi o viață de cugetări senine În lanțuri de imagini duiosul vis să-l ferec.* O.I 232/7 [V. 1].

FERECÁT, -Ă adj. Întărit, încheiat cu fier. ◒ (În context figurat) *Murmură trecutul cu glas de bătălie Poporului roman ; Cum umbrele se-mbracă în zale ferecate.* O.I 24/28 [V. 1].

***FERESTRÚIE** s. f. v. **ferăstrue**

FERÍ vb. IV. Tranz. şi refl. A (se) păzi. [Cupido] *de lumină ca talharii Se fereşte binişor.* O.I 108/6. *Mă voi feri în calea mea de tine.* O.I 187/3. *Rîul să mă ferească de putrejune.* P.L. 98/34 [V. 2; Pr. 1].

2. Intranz. (În expr.) **A feri în lături** = a se da la o parte. *Cînd vezi piatra ce nu simte nici durerea şi nici mila De ai inimă şi minte — feri în lături, e Dalila!* O.I 164/16. *De te-ating, să feri în laturi, De hulesc să taci din gură.* O.I 198/5 [V. 2].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **se fereşte** (O.I 108/6), viit. 1 sg. **mă voi feri** (O.I 187/3); conj. prez. 2 sg. **să feri** (O.I 198/5), 3 sg. să **ferească** (P. L. 98/34); impcr. 2 sg. **feri** (O. I 164/16).

FERÍCE adj. invar. Fericit. *Da! Da! Aş fi ferice, de-aş fi încă o dală În patria-mi iubită.* O.I 8/5. *Ş-acel rege-al poeziei, vecinic tînăr şi ferice... veselul Alecsandri... Acum ride printre lacrimi cînd o cîntă pe Dridri.* O.I 32/25. *Şi-n acel moment de taină, cînd s-ar crede că-i ferice, Poate-ar învia în ochiu-i ochiul lumii cei antice.* O.I 162/5; cf. O.I 43/13, 75/17 [V. 5]. ◒ (În context figural) *Vei şti să-mi deserii toată natura vizionară şi însăilătoare a lucrurilor lumeşti, de la floarea ce cu naivitate minte prin haina ei strălucită, că e ferice tînăruirul gingaşelor sale organe, plnă la omul, ce acopere cu vorbe mari, cu o ipocrizie vecinică, care ţine cît istoria omenirei, acel simbure negru şi rău, care-i rădăcina adevărată a vieţei şi a faptelor sale — egoismul său.* P.L. 47/36 [Pr. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **Vis ferice de iubire** v. vis [V. 1]. ◆ (Adverbial) Dătător de fericire. *Ochii tăi... privesc atît de ferice de adînc în noaptea sufletului meu.* P.L. 55/34 [Pr. 1].

FERICÍ vb. IV. Tranz. I. A face fericit. *El se mîită furiş la formele perfecte ale zeiţei ce-l fericeşte.* P.L. 79/27 [Pr. 1].

2. Fig. A considera fericit. *Moartea ta n-o plîng ci mai fericesc O rază fugilă din haos lumesc.* O.I 38/27 [V. 1]. ◆ A slăvi. *Fericească-l scriitorii, toată lumea recunoască-l Ce-o să aibe din acestea, pentru el, bătrînul dascăl?* O.I 133/31 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **fericesc** (O.I 38/27), 3 sg. **fericeşte** (P.L. 79/27); conj. prez. 3 pl. **fericească** (O.I 133/31).

FERICÍRE s. f. Stare de mulţumire intensă. *Prea mult un îngcr mi-ai părut Şi prea puţin femeie Ca fericirea ce-am avut Să fi putut să steie.* O.I 185/15. *Ei cuprind o lume de dulci făgăduinţi, De-amor fără de margini, de scumpe fericiri.* O.IV 432/9. *Chipul tău, umbra ce-ai aruncat-o pe plnza gîndirilor mele este singura fericire, ce am avut-o în lume.* P.L. 57/5; cf. O.I 115/11, 155/16, 160/2, 162/13, 194/20; P.L. 10/13, 52/32, 57/29, 86/26, 86/30, 89/24, 92/2, 101/39 [V. 8; Pr. 9]. ◒ (În contexte figurate) *Îngerul iubirei, îngerul de pace, Pe altarul Vestei tainic surîzînd... El pe sînu-ţi vergîn încă să coboare, Guşle fericirea raiului ceresc.* O.I 15/22. *Cu zîmbetul tău dulce tu mîngîi ochii mei, Femeie între stele şi stea între femei, Şi întorcîndu-ţi faţa spre umărul tău stîng, În ochii fericirii mă uit pierdut şi plîng.* O.I 213/8. *Făt-Frumos, din fuior de argint torceam şi eram să-ţi fes o haină urzită în discînlece, bătută-n fericire.* P.L. 7/39. *Din visurile noastre vom zidi castele, din cugetările noastre vom adînei mări cu mii de undoiete oglinzi, din zilele noastre—veacuri de fericire şi de amor.* P.L. 49/29; cf. O.I 54/11 [V. 3; Pr. 2]. ◒ (Construcţie metaforică) **Dureroasă fericire** v. dureros [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **fericire** (O.I 115/11, 155/16, 160/2; P. L. 7/39, 10/13, 49/29, 52/32, 57/5, 57/20, 57/29, 92/2, 101/39), **fericirea** (O.I 15/22, 54/12, 162/13, 185/15; P.L. 86/26, 86/30, 89/24), g. d. **fericirii** (O.I 194/20, 213/8); pl. n. ac. **fericiri** (O.IV 432/9).

FERICÍT, -Ă adj. 1. Care se află într-o stare de mulţumire intensă, plin de încîntare. *Dacă boiul mi-l înmădăit, dacă ochii mei imi plac, E temeiul că acestea fericit pe el il fac.* O.I 80/20. *O, cît eram de fericit Să mergem împreună.* O.I 187/17. *Îţi sărut mîna pentru voinţa ce ai de-a mă face fericit.* P.L. 86/24; cf. O.I 51/26, 82/12, 210/24; P.L. 49/25, 86/22, 99/5 [V. 5; Pr. 4].

2. Care produce fericire. *Chiar moartea... Acolo m-ar adoarme în dulce liniştire, În visuri fericite m-ar duce către nori.* O.I 8/12. *Şi-n răstimpul cîtorva gînduri fericite ajunge la castelul încolţit al Genarului.* P.L. 21/6. [Dionis] *vecinic ar fi dorit să ţie dulcea, netnţelcasa, dar atît de fericita lui nebunie.* P.L. 30/20; cf. P.L. 23/34, 28/9, 99/15, 99/33 [V. 1; Pr. 6].

3. Care exprimă fericire. *Era ceva atît de dureros, atît de fericit în faţă, în tot sufletul lor.* P.L. 69/17 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **fericit** (O.I 80/20, 82/12, 187/17; P.L. 69/17, 86/22, 86/24, 99/15), **fericită** (O.I 51/26; P.L. 28/9, 99/33), **fericita** (P.L. 30/20), g. d. **fericit** (P.L. 99/5); pl.n.ac. **fericiţi** (O.I 210/24; P. L. 23/34, 49/25), **fericite** (O.I 8/12), g. d. **fericite** (P. L. 21/6).

FERICITÓR, -OÁRE adj. Care face fericit. *Cîte numiri ar inventa el... pentru... un surîs în trecere, umbra unei fericitoare cugetări.* P.L. 57/24 [Pr. 1].

***FERMECÁ** vb. I v. **fărmeca**.

FERMECÁRE s. f. Încîntare. ◒ (Metaforic) Feerie. *Pulbere de diamante cade fină ca o burâ, Scînteind plutea prin aer şi pe toate din natură Şi prin minâra fermecare sun-o muzică de şoapte.* O.I 142/13 [V. 1].

FERMECÁT, -Ă adj. 1. Cuprins de încîntare. *De ce taci, cînd fermecată Inima-mi spre tine-ntorn? Mai suna-vei vreodată Pentru mine, dulce corn.* O.I 206/9 [V. 1].

2. (Şi în formele, *fărmecat, fărmăcat*) Care provoacă încîntare, de o frumuseţe supranaturală, minunat. *Numai murmurul cel dulce Din izvorul fermecat Asurzeşte melancolic A lor suflet îmbătat.* O.I 67/22. *Dîndu-şi trestia-ntr-o parte, Stă copila lîn plecată, Trandafiri aruncă roşii Peste unda fărmăcată.* O.I 72/16. *Astfel vine-n toată noaptea zburător la al ei pat. Se trezi din somn deodată de sărutu-i fermecat.* O.I 80/26. *Prin lumea rumână de apunerea frumoasă trece călugărul nostru, neluînd parte la fărmecata stare a firei.* P.L. 39/22. *Era nebună, ca un copil, rătăcil într-o grădină fermecată de basme.* P.L. 101/14; cf. P.L. 98/37, 101/21 [V. 3; Pr. 4]. ◒ (Adverbial; în construcţie metaforică) **Fermecat şi dureros** v. dureros [V. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **fermecat** (O.I 67/22, 80/26), **fărmăcat** (P.L. 101/21), **fermecată** (O.I 206/9; P.L. 98/37, 101/14), **fărmăcată** (O.I 72/16), **fărmecata**

(P.L. 39/22). — Variantă: (Mold.) **fărmecát, -ă** (P. L. 39/22), **fărmăcát, -ă** (O.I 66/30, 72/16; P.L. 101/21) adj.

FERMECĂTÓR, -OÁRE, adj. Încîntător, plăcut. *Ea apleacă gene lunge Peste ochii cuvioşi. Iar pe buze-i trece-un zîmbet Înecat, fermecător.* O.I 67/6 [V. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **Dulce şi fermecătoare jale** v. d u l c e[1] [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **fermecător** (O.I 67/6), **fermecătoare** (O.I 160/7).

FES s. n. Tichie. *Pe creştet acè un fes mic.* P.L. 40/22 [Pr. 1].

FEŢIŞOÁRĂ s. f. Diminutiv cu valoare hipocoristică al lui faţă. [Dan] *veghea sub sticliloarele-i feresle . . . plină ce se ivea feţişoara ei.* P. L. 46/5 [Pr. 1].

FI vb. IV. I n t r a n z. **I.** Verb predicativ. **1. A exista.** *Şi dacă pentru sufletul meu Nu-i locaşica, ci numa-n stele: Voi, cînd mi-or duce îngerii săi Palida-mi umbră în albul munte. Să-mi pui cununa pe a mea frunte, Şi să-mi pui lira de căpătîi.* O. 1 27/20. *De ce uitaţi că-n voi e şi număr şi putere? Cînd vreţi puteţi prea lesne pămîntul să-mparfiţi.* O. 1 59/26. *Astfel robit de-aceeaşi jale Petrec mereu acelaşi drum . . . În taina farmecelor sale E-un „nu ştiu ce" şi-un „nu ştiu cum".* O. 1 208/16. *Se făcu nuntă mîndră şi frumoasă, cum n-a fost alta pe faţa pămîntului.* P. L. 23/32; cf. **O. I** 29/1, 38/30, 38/30, 38/31, 38/32, 40/1, 40/11, 40/13, 48/7, 48/13, 48/30, 51/30, 59/11, 71/7, 115/6, 115/7, 115/9, 132/13, 132/17, 132/17, 132/18, 132/19, 133/25, 133/25, 152/17, 155/28, 160/24, 176/25, 176/29, 176/29, 176/31, 181/24, 185/21, 202/9, 208/4, 208/11, 210/21, 226/1, 228/14, 232/14, 232/20, 234/2, 234/11, 231/12, 235/13; **O. IV** 333/8; **P. L.** 3/2, 4/17, 6/16, 12/31, 14/32, 14/41, 16/3, 16/19, 25/20, 25/21, 25/34, 27/31, 35/7, 36/10, 37/11, 38/22, 41/37, 41/37, 41/41, 45/24, 45/29, 56/15, 56/20, 56/21, 56/22, 56/23, 56/21, 56/26. 65/2, 65/14, 66/18, 76/33, 78/14, 78/34, 79/5, 79/33, 85/9, 86/29, 91/7, 98/18, 98/20 [V. 49; Pr. 42]. ◒ (Repetiţie) *A fost odată ca-n poveşti, A fost ca niciodată Din rude mari împărăteşti O prea frumoasă fată.* O. I 167/1—2 [V. 2]. ◒ (În context figurat) *Pe cînd nu era moarte, nimic nemuritor, Nici simburul luminii de viaţă dătător, Nu era azi, nici mîne, nici ieri, nici totdeauna.* O.I 115/1, 3[V.2]. ◇ Expr. **Sunt ani la mijloc** v. a n [V.1]. ✦ (La prezent cu valoare de trecut) A trece, a se scurge. *Şi dacă luna bate-n lunci Şi tremură pe lacuri, Tot o să-mi pară că e-atunci Sunt veacuri.* O.I 188/12. *Cît e de mult de cînd te-am visat!* P.L. 7/34 [V. 1; Pr. 1].

2. A se afla, a se găsi. *Aş fi ferice, de-aş fi încă o dată În patria-mi iubită.* O.I 8/5. *Un papuc e sub o grindă, iară altul după uşă.* O.I 84/10. *Nu uita, Făt-Frumos, că pe ctt vei fi tu departe eu oi fot plînge.* P. L. 11/15; cf. **O.I** 31/16, 31/16, 37/16, 38/1, 44/31, 48/25, 52/4, 56/22, 60/7. 62/29, 76/19, 82/32, 88/11, 92/11, 107, 107/1, 111/7, 114/12, 121/19, 122/8, 122/23, 149/6, 150/1, 157/35, 158/7, 160/2, 166/21, 207/11, 214/11, 214/11, 235/15; **P.L.** 4/36, 8/21, 8/24, 10/11, 10/12, 10/12, 12/25, 16/17. 21/1, 30/23, 36/12, 36/23, 38/27, 40/18, 40.24, 41/32, 41/35, 43/3, 44/30, 46/29, 49/9, 49/26, 49/36, 52/28. 56/5, 59/3, 59/14, 60/37, 61/3, 61/4, 69/16. 71/26, 71/29, 71/30, 71/31, 71/34, 78/32, 79/7, 79/10, 79/15, 80/13, 90/8, 93/2, 96/31, 97/13, 98/23, 102/26 [V. 3; Pr. 18]. ◇ Expr. **A fi în amiazl.** v. a m i a z i [Pr. 2]. **A fi în degetul cel mic** v. d e g e t [V. 1]. **A fi în aman** v. **a m a n** [V. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **A fi aproape de sinul cuiva** v. s î n [V. 1].

3. U n i p e r s. şi I m p e r s. A se întîmpla, a avea loc. *Au moartea ta, înger, de ce fu să fie?* O.I 40/10. *Şi dacă stele bat în lac Adîncu-i luminînd-u-l, E ca durerea mea s-o-mpac Înseninînd-u-mi gîndul.* O.I 193/7. *Tot ce-a fost ori o să fie În prezent le-aem pe toate, Dar de-a lor zădărnicie Te întreabă şi socoate.* O.I 196/13. *Era-ntr-o dimineaţă de vară.* P.L. 72/1; cf. **O. I** 55/11, 112/18, 119/1, 119/7, 122/19, 129/13, 179/1, 193/3, 193/11, 204/11, 235/21; **P.L.** 5/20, 7/7, 10/16, 12/16, 17/25, 21/16, 23/15, 26/8, 26/37, 36/25, 37/21, 62/20, 67/6, 67/26, 78/6, 85/35, 99/9, 101/20 [V. 15; Pr. 19]. ◒ (Repetiţie) *Bucuroşi le-om duce toate, de e pace, de-i război.* O.I 146/20. *Pretutindeni fericire . . . de-i viaţă, de e moarte.* O.I 155/16 [V. 4]. ◇ Expr. **De-o fi una, de-o fi alta** v. a l t [V. 2]. ◇ (Cu subiectul logic în dativ) *Bruh! mi-i frig. — Iată pe mîncă cum codeşte-un negru purec.* O.I 48/1. *Şi mi-i ciudă cum de vremea Să mai treacă se îndură, Cînd eu stau şoptind cu draga Mînă-n mînă, gură-n gură.* O. I 106/13. *— Nimica, nu mi-i nimica, zise ea cu glasul stins; şi se culcă în năsip tremurînd ca apucată.* P.L. 20/10; cf. **O.I** 141/15, 159/26, 177/16 [V. 5; Pr. 1]. ◇ Expr. **A-i fi (cuiva) milă** (de cineva) v. m i l ă [Pr. 3]. **A-i fi (cuiva) ruşine** v. r u ş i n e [V. 1; Pr. 1]. **Ce-ţi e** = ce s-a întîmplat cu tine, ce ai. *— Ce fi-i? o întrebă Făt-Frumos.* P.L. 20/9. *Şi cum arăţi tu? Ce-ţi e?* P.L. 58/29 [Pr. 2].

4. A trebui. *Oare totul nu e nebunie? Au moartea ta, înger, de ee fu să fie?* O.I 40/10. *A patra zi era să fie nunta lui Făt-Frumos.* P.L. 23/15. *În ziua-n care era să se serbeze cununia Cezarei cu Castelmare, tatăl ei . . . muri de apoplexie.* P.L. 99/17 [V. 1; Pr. 2]. ✦ A fi pe punctul de a . . . *Te iubese! — era să strige demonul în a lui noapte.* O.I 51/21. *Şi stringîndu-l tare-n braţe era mai ca să-l omor.* O.I 80/12. *Desperat era să ieie lumea-n cap.* P.L. 17/2. *Spre a-şi împlini patime, cari aveau să aibă acest sfîrşit, era s-o vîndă pe ea.* P.L. 99/24; cf. **P.L.** 7/38, 11/13, 15/35, 17/16, 43/18, 44/37, 55/16, 59/21, 84/3, 84/17 [V. 2; Pr. 12]. ✦ Expr. **A fi aproape să moară** v. m u r i [Pr. 1]. ✦ A putea. *O! gîndi ea în sine cu părere de rău, dar ce era să zică.* P.L. 69/32 [Pr. 1].

II. Verb copulativ. **1.** (Numele predicativ este un substantiv în nominativ sau, foarte rar, în genitiv). *Faţa pală-n raze blonde, chip de înger, dar femeie, Căci femeia-i prototipul îngerilor din senin .O.I 29/16. Arald tînărul rege. e-un rege singuratic — Palatu-i parc-aşteaptă în veci să-i vie morţii.* O.I 96/9. *Visam odinioară pe acea ce m-ar iubi . . . N-o mai caut . . . Ce să caut? E acelaşi cîntec vechi, Selea liniştei eterne care-mi sună în urechi.* O.I 157/37. *Cum nu suntem două păsări, Sub o streşină de stuf, Cioc în cioc să stăm alături Într-un cuib numai de puf!* O. IV 369/1. *Martir este numele amorului meu.* P.L. 56/14; cf. **O.I** 1/20, 4/27, 4/30, 4/30, 5/1, 5/1, 5/7, 5/25, 6/7, 6/8, 19/1, 19/5, 20/5, 20/6, 20/6, 26/2, 28/16, 29/7, 30/12, 30/23, 32/9, 35/11, 35/11, 36/1, 36/1, 36/21, 37/5, 38/9, 38/10, 38/11, 38/12, 40/9, 41/8, 43/16, 44/4, 44/15, 46/13, 46/23, 46/24, 48/13, 48/17, 48/20, 51/9, 51/13, 51/13, 51/17, 51/17, 51/25, 53/3, 53/20, 56/6, 59/16, 59/17, 59/21, 59/23, 60/29, 60/29, 60/33, 62/5, 62/20, 64/6, 64/25, 71/7, 76/9, 79/32, 80/20, 84/4, 84/6, 87/8, 87/9, 88/16, 100/1, 100/10, 100/18, 103/26, 106/12, 112/8, 112/21, 115/12, 115/14, 117/23, 117/24, 118/5, 125/3, 130/21, 132/14, 132/26, 133/1,

133/8, 134/27, 134/28, 137/28, 140/1, 140/2, 140/4, 140/9, 141/7, 141/9, 142/20, 144/2, 144/24, 144/24, 146/11, 147/14, 147/14, 147/33, 147/33, 147/35, 150/30, 150/32, 150/38, 151/1, 151/28, 154/38, 155/12, 155/26, 157/4, 157/5, 157/8, 157/8, 157/9, 160/14, 162/20, 162/25, 162/35, 164/6, 164/16, 170/19, 170/20, 170/27, 170/28, 172/11, 172/12, 172/15, 172/16, 176/1, 177/7, 179/19, 182/20, 182/21, 185/9, 189/1, 191/13, 194/6, 196/10, 196/32, 198/15, 204/15, 207/15, 208/11, 211/7, 211/19, 213/15, 218/3, 232/21, 232/23 ; **O.IV** 360/5, 364/3, 365/22, 365/32, 366/15, 432/11, 432/30 ; **P.L.** 10/22, 11/10, 11/38, 12/24, 13/23, 15/33, 15/41, 17,7, 17/12, 19/29, 21/39, 22/29, 25/4, 25/7, 25/11, 25/19, 25/31, 26 31, 26/38, 27/29, 27/30, 27/36, 28/3, 28/4, 28/4, 28/16, 30.10, 30/23, 30/28, 30/34, 30/37, 31/20, 35/7, 40/30, 40/37, 40/39. 41/8, 41/20, 41/23, 42/5, 42/31, 42/35, 43/3, 45/23, 45/37, 46/38, 47/9, 47/24, 47/25, 47/39, 48/2, 48/12, 48/25, 50.25, 50/37, 52/9, 52/10, 52/30, 53/41, 54/37, 54/37, 56/11, 56.12, 56/12, 56/17, 56/18, 56/30, 57/5, 57/38, 58/2, 58/10, 59/26, 59/31, 60/26, 61/6, 62/1, 62/3, 62/9, 63/13, 64/22, 64.32. 64/33, 65/1, 66/15, 68/28, 69/27, 69/27, 70/16, 71/9, 71/13. 71/22, 71/25, 71/31, 72/17, 74/8, 74/15, 75/11, 75/17, 75/32. 75/34, 76/27, 76/40, 77/38, 78/2, 78/10, 78/17, 79/8, 79/19. 79/23, 79/32, 79/38, 80/17, 80/23, 80/27, 81/26, 82/11, 82/15. 82/19, 82/24, 82/26, 82/31, 82/35, 83/24, 86/7, 86/10, 86/11. 86/12, 86/25, 87/13, 87/14, 87/26, 89/12, 89/29, 90/9, 91/30. 92/2, 92/8, 92/13, 92/17, 92/17, 93/28, 93/36. 95/31, 96 5. 96/11, 97/36, 98/9, 99/4, 99/32, 101/35. 102/8, 102/18. 102/21 [V. 167 ; Pr. 154]. ◒ (În contexte figurate) *S-a întors mașina lumii, cu voi zilelor lreee; Noi suntem iarăși trecutul, fără inimi, trist și rece.* O.I 35/17. *Și sufletul ei dulce din ce în ce-i mai cald . . . Pe ea o fine-acuma, ce fu a morții pradă?* O.I 95/27. *Fii steaua cea din cer, reee și luminoasă! ș-atunci ochii mei s-or uita etern la tine!* P. L. 87/37 [V. 2 ; Pr. 1]. ◇ Expr. **A fi față** v. față [Pr. 1]. **A fi mai mult urzeală decît bătătură** v. bătătură [Pr. 1]. **A fi sclavul pupcului [unei femei]** v. pupuc [Pr. 1]. **Lasă să fiu** v. lăsa [Pr. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **Domnul este al tău mire** v. mire [V. 1]. **A fi numai un nume** v. nume [V. 1]. **A fi pămînt** v. pămînt [V. 3]. ◇ (Substantivul este precedat de prepoziție) *Flamura cea roșă cu umbra-i de dreptate Sfințește-a ta viață de tină și păcate ; Nu! nu ești lu de vină, ci cei ce te-au vîndut!* O.I 63/5. *Valea-i în fum, fluiere murmură-n stînă.* O.I 231/12. — *Are friguri . . . e în deliriu, zise serios pleșuvul.* P.L. 62/19 ; cf. **O.I** 35/21, 38/24, 85/24, 94/16, 115/6, 128/9, 151/22, 157/10, 160/15, 162/11, 164/3, 175/31, 202/6, 208/7 ; **P.L.** 7/16, 8/28, 15/5, 16/33, 17/31. 18/1, 26/31, 26/34, 40/5, 40/6, 42/19, 42/36, 45/15, 49/4, 50/2, 50/16, 54/30, 56/21, 65/17, 66/3. 66/3, 66/5, 66/5, 67/38, 73/5, 77/16, 81/21, 81/29, 100/9 [V. 16 ; Pr. 30]. ◇ Expr. **A (nu) fi eu putință** v. putință [V. 1 ; Pr. 1]. **A fi inima** (cuiva) **de peatră** v. inimă [Pr. 1]. **A fi în stare** v. stare [V. 1 ; Pr. 8]. **A fi eu stea în frunte** v. stea [V. 1]. **A fi pe pace** v. pace [V. 1]. **A nu fi en bănat** v. bănat [V. 1]. **Nu-l fie** (cuiva) **de diochi** v. diochi [V. 1]. ◇ (Substantivul formează al doilea termen al unei comparații) *Ca visul e cîntarea ce-o-ntoană Eol dulce. Cînd silfele vin jalnic prin lilii să se culce.* O.I 17/13. *Al vieții vis de aur ca un fulger, ca o clipă-i, Și-l visez, cînd cu-a mea mînă al tău braț rotund îl pipăi.* O.I 82/3. *A voastre vieți cu toate sunt ca undele ce curg, Vecinic este numai rtul.* O.I 157/3. *Eu era ca trunchiul și nu se mișca de loc.* P.L. 17/21 ; cf. **O.I** 17/24, 82/38, 154/12, 212/7 ; **O.IV** 432/19 ; **P.L.** 17/25, 42/20 [V. 8 ; Pr. 3].

2. (Numele predicativ este un adjectiv) *Aș fi ferice, de-aș fi încă o dală În patria-mi iubită, în locul meu natal.* O.I 8/5. *Pajul Cupidon, vicleanul, mult e rău și alintat.* O.I 108/2. *Nu e mică, nu e mare, nu-i sublire. ci-mplinită. Încît ai ce strînge-n brațe — numai bună de iubită.* O.I 159 19. *Ochii cei albăstrii ai copilului erau așa de străluciți, de un colorit atît de limpede și senin, încît păreau că privesc cu inocență, cu dulceața lor mai femeiască asupra spectatorului.* P.L. 30/3 ; cf. **O.I** 10/9, 17/10, 17/10, 17/16, 24/16, 26/7, 26/20, 27/3, 28/10, 30/11, 30/21, 30/22, 30/23, 31/15, 35/13, 35/15, 35/18, 35/18, 35/21, 36/1, 37/23, 37/23, 38/23, 40/13, 42/4, 42/4, 42/17, 42/18, 42/19, 42/19, 42/20, 42 20, 44 23, 44/36, 46/1, 46/7, 46/22, 46/23, 51/8, 52/14, 53/14, 55/6, 55/24, 55/28, 56/8, 56/9, 56/25, 59/15, 60/6, 62/1, 63.2. 64/7. 67/16, 75/10, 80/4, 80/4, 80/6, 80/21, 80/21, 80/32, 80/34, 82/14, 82/18, 82/18, 83/7, 83/13, 83/16, 83/21. 83/27. 84/21, 85/30, 85/30, 88/3, 88/8, 88/9, 88/10, 88/13, 91/15, 95/10, 95/26, 96/22, 96/23, 97/5, 97/15, 97/34, 97/35, 98/24, 101/28, 102/11, 107/4, 107/18, 109/1, 109/2. 109/3, 109/10, 117/16, 122/22, 122/24, 123/25, 124/1. 124/3, 127/17, 127/19, 133/11, 133/24, 134/24, 134/34. 136/8, 137/23, 141/10. 149/9, 149/13. 149/18, 149/35, 150/8, 150/29, 150/33, 150/35, 152/17, 154/4, 154/36, 155/3, 155/17, 155/32, 155/33, 155/34, 157/4, 157/28, 157/32, 157/32, 157/39, 158/8, 158/8, 159/15, 159/23, 162/5, 162/19, 164/2, 164/3, 166/8, 166/19, 170/11, 171/1, 171/7, 171/7, 172/4, 172/21, 172/31, 172/32, 173/8, 175/1, 175/29, 176/5, 176/6, 182/22, 185/11, 187/17, 194/2, 194/21, 196/20, 198/19, 200/9, 201/13. 210/3, 210/16, 210/22, 210/23, 211/11, 213/4. 216/5, 216/25. 219/9, 220/5, 221/13, 222/5, 223/9, 230/10, 231/8, 231/20, 232/15, 232/19, 235/23 ; **O.IV** 338/6, 364/9, 364/15, 364/16, 364/19, 365/14, 365/20, 365/33, 366/4, 366/7, 432/4, 432/17 ; **P.L.** 4/23, 5/22, 5/37, 6/2, 6/5, 6/6, 8/8, 8/8, 8/41, 9/39, 10/34, 10/38, 10,38, 11/2, 11/2. 11/3, 11/5. 11/9. 12/27, 12/32, 12/34, 13/5, 14/30, 15/11, 15/12, 16/36, 23/35, 24/15, 24/17, 24/18, 25/5, 25/14, 26/33, 27/7, 27/27, 27/38, 28/24, 29/8, 29/12, 29/16, 29/18, 30/13, 31/3, 31/10, 35/3, 35,23, 36/26, 36/26, 36/27, 37/6, 37/7, 37/17, 37/29, 37/38, 38/16, 38/33, 39/28, 40/9, 40/35, 41/8, 41/33, 42/1, 42/2, 42/11, 42/38, 42/39, 43/20, 44/35, 45/5, 45/35, 45/40. 47/36, 48/10, 48/21, 49/6, 50/36, 52/34, 53/15, 55/10, 55/21, 55/27, 55/28, 55/31, 55/36, 56/17, 56/25, 56/30, 56/35, 56/37, 57/36, 58/16, 59/9, 59/15, 61/37, 63/20, 65/26, 66/13, 66/24, 67/17, 67/32, 67/34, 67/38, 68/13, 68/15, 68/22, 69/6, 69/7, 69/20, 70/14, 70/33, 71/7, 73/8, 74/26, 74/36, 74/38, 76/8, 76/24, 76/30, 76/32, 76/37, 76/41, 77/8, 77/13, 77/14, 77/15, 77/35, 78/6, 78/29, 79/13, 79/18, 79/31, 79/34, 80/9, 81/33, 82/19, 82/28, 83/8, 84/21, 84/29, 85/16, 86/3, 86/4, 86/20, 87/27, 88/22, 88/33, 88/39, 89/2, 89/7, 89/8, 89/21, 89/22, 89/30, 91/19, 91/33, 92/9, 92/11, 92/16, 92/18, 92/28, 92/35, 92/36, 93/15, 94/3, 98/13, 98/25, 98/40, 99/3, 99/6, 101/14, 101/24, 101/27, 101/39, 102/2, 102/2, 102/11 [V. 199 ; Pr. 177]. ◒ (Repetiție) *Ah, cît ești de frumoasă și, cu cît ești, cu atîta mai nefericit sunt și, cu cît sunt, cu atîta mai frumoasă ești!* P.L. 56/31—33 [Pr. 5]. ◇ Expr. **A-l fi drag să** . . . v. drag[2] [V. 1]. **A fi pierdut** v. pierde [V. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **A-l fi** (cuiva) **ochiul see de lacrime** v. lacrimă [V. 1]. **A fi ochii cuiva plini de umbra tăinuitelor dureri** v. ochi [V. 1]. **A-l fi** (cuiva) **genele pline** v. plin [V. 1]. ◇ (Numele

predicativ este un participiu) *O făclie e înfiptă într-un sfîlp de piatră surd.* O.I 50/9. *Pierdut e totu-n zarea tinereții Și mută-i gura aulee-a altor vremuri.* O.I 201/12. *El era lungit pe o cîmpie cosită.* P.L. 37/37; cf. **O.I** 45/27, 52/30, 59/4, 61/30, 79/2, 79/25, 132/15, 136/1, 146/21, 148/28, 173/15; **P.L.** 7/23, 7/24, 23/28, 25/25, 29/21, 29/39, 37/40, 38/28, 42/21, 54/33, 59/17, 59/35, 59/36, 63/39, 63/39, 63/40, 66/11, 73/5, 73/23, 98/4, 98/11, 99/37, 100/22 [V. 13; Pr. 24]. ◇ Expr. **A fi scris pe fața cuiva** v. s c r i e [Pr. 1].

3. (Numele predicativ este un pronume) *Spună lumii larye steaguri tricolore. Spună ce-i poporul mare românesc.* O.I 15/14. *Prea u-ați bătut joc de limbă, de străbuni și obicei. Ca să nu s-arate-odată ce sunteți — Niște mișei!* O.I 151/26. *Nu te preface în rasă și osmanac din ceea ce ești, un băiet cuminte.* P. L. 82/26; cf. **O.I** 24/16, 36/10, 36/13, 38/16, 41/14, 48/5, 48/8, 53/4, 53/13, 53/16, 56/11, 59/17, 64/15, 71/8, 84/3, 101/22, 106/9, 112/9, 115/8, 123/23, 127/2, 127/13, 127/21, 189, 189/1, 208/9, 232/21; **O.IV** 361/6, 378/20, 433/3; **P.L.** 5/25, 8/9, 8/11, 8.14, 11/34, 13/33, 18/8, 27/2, 31/15, 31/15, 38/5, 38/12, 41/1, 41/19, 42/23, 45/36, 49/8, 50/2, 53/36, 56/41, 57/12, 57/18, 62/27, 62/28, 63/15, 64/28, 65/1, 65/10, 65/10, 68/33, 69/37, 70/5, 71/26, 75/27, 75/31, 77/14, 80/18, 82/8, 85/2, 85/12, 85/18, 86/33, 90/33, 92/31, 101/16. 102/10, 102/19, 102/23 [V. 32; Pr. 49]. ◒ (Repetiție) *Cine-i acvila ce cade? Cine-i stînca ce se sfarmă? Cine-i leul ce închide cu durere ochii săi? Cine-i funetul ce moare umplind lumea de alarmă?... — Este Domnul României: Barbu Dimitrie Știrbey!...* O.I 28/13—15. *Pe cînd nu era moarte, nimic nemuritor... Nu era azi, nici mîne, nici ieri, nici totdeauna, Căci unul erau toate și totul era una.* O.I 115/4 [V. 6]. ◇ Expr. **Asta e** v. ă s t a[2] [V. 1]. ◇ (Pronumele formează o construcție comparativă) *Toate-s praf... Lumea-i cum este... și ca dînsa suntem noi.* O.I 36/21 [V. 1]. ◒ (Repetiție) *În lumea asta sunt femei Cu ochi ce izvorăsc seînteі... Dar, oricît ele sunt de sus, Ca tine nu-s, ca tine nu-s!* O.I 235/16 [V. 2].

4. (Numele predicativ este un numeral) *Și era una la părinți Și mîndră-n toate cele.* O.I 167/5 [V. 1].

5. (Numele predicativ este un verb la supin). *Căci era un tînuerec ca o mare fără-o rază, Dar nici de văzut nu fuse și nici ochi care s-o vază.* O.I 132/20. *Ce a scos din voi Apusul cînd nimic nu e de scos.* O.I 151/10. *Ce-i de rîs aicea?* **P.L.** 67/24. *E de sărutat schița mea.* **P.L.** 90/32 [V. 2; Pr. 2].

6. (Numele predicativ este un adverb) *Dar așa ni e destinul, Vîlreg prea adeseori, Unui lumea-i acordează, Iar pe altul îl botează Cu-a lui rouă de plînsori.* O.I 14/11. *Vreme trece, vreme vine, Toate-s vechi și nouă toate; Ce e rău și ce e bine Tu le-ntreabă și socoate.* O.I 194/3. *Să trăiesc pe vremea lui Mircea cel Mare sau a lui Alexandru cel Bun — este oare absolut imposibil?* P.L. 25/37; cf. **O.I** 17/19, 36/21, 38/21, 38/29, 55/32, 64/22, 79/29, 85/37, 85/37, 92/12, 103/24, 103/26, 119/7, 123/21, 124/6, 127/24, 132/5, 133/33, 134/8, 134/28, 137/13, 167/7, 168/18, 191/12, 196/8, 196/8, 198/18, 198/18, 202/14, 208/8, 226/5, 227/7; **O.IV** 364/6, 364/6, 366/18, 366/18, 379/9, 433/3; **P.L.** 3/1, 12/18, 19/37, 23/24, 25/17, 25/33, 32/13, 50/25, 58/25, 59/6, 63/19, 65/3, 65/6, 65/11, 65/21, 67/41, 78/18, 79/23, 80/5, 80/11, 86/14, 86/15, 88/9, 88/26, 89/23, 90/1, 90/25, 91/10, 91/24, 92/4, 96/25 [V. 41; Pr. 32]. ◇ Expr. **Acu-l acu** v. a c u m [V. 1]. **A fi totuna** v. t o t u n a [V. 1] **A fi mai mult** (ca cineva) v. m u l t[2] [V. 1]. **A-l fi** (cuiva) **greu** (de ceva) v. g r e u[5] [V. 1]. **A-l fi** (cuiva) **bine** v. b i n e [V. 1]. **A nu-l fi** (cuiva) **bine** v. b i n e [Pr. 1]. **Așa e** (sau este) ori **așa-i, nu-i așa?** sau **nu este așa?** v. a ș a [V. 1; Pr. 8]. **Ce-i drept** v. d r e p t[4] [Pr. 1].

7. (Numele predicativ este exprimat printr-o propoziție subordonată). *Toate-s praf... Lumea-i cum este... și ca dînsa suntem noi.* O.I 36/21. *Nu floarea ventejită din părul tău bălai, Căci singura mea rugă-i uitării să mă dai.* O.I 127/4. *Tot ce-n astă lume mai poate prîcepe E că de-ncelează lucrul, fonmea-ncepe.* O. **IV** 365/4. *Doamne, fă ca acest izvor să fie ce-a fost mai înainte.* P.L. 13/33; cf. **O.I** 113/2; **P.L.** 53/4, 79/13, 92/4, 96/11 [V. 4; Pr. 5].

III. Verb auxiliar. 1. (Servește la formarea diatezei pasive) *Fruntea mea este trezită de al buzei lale-nghețl.* O. I 30/6. *Vrăjit de mult e lacul De-un cuvînt al sfintei Miercuri.* O.I 72/19. *Azi... a mea iubire e-altfa de curată Ca farmecul de care tu ești împresurată.* O.I 232/16. *Părinții ei au lepădat-o acolo și s-au dus într-al loc, unde asemenea erau așteptați.* P.L. 67/8. *Mulțimea de probabilități e confundată cu ceea ce suntem siliți a face.* P.L. 82/16 [V. 41; Pr. 41].

2. (Pentru diateza activă, servește la formarea timpurilor compuse sau a unor construcții perifrastice verbale) *Și fost-ar fi mai bine Ca niciodată-n viață să nu te văd pe tine.* O.I 92/12. *Și apa unde-au fost căzut În cercuri se rotește Și din adînc necunoscut Un mîndru tînăr crește.* O.I 170/1. *Veți fi g'nciî că pieșuul nostru biped era doctor.* P.L. 59/25. *În fine, cu firul cauzalității în mînă, muli. vor gîndi a fi ghicit sensul întîmplărilor lui.* P.L. 64/37/ *Trebuie să te fi îndoit vreodată în viața ta de ceva.* P.L. 85/4 [V. 24; Pr. 102].

— Forme gramaticale: **(I, II)** ind prez. 1 sg. **sunt** (**O.I** 20/5, 20/6, 46/13, 80/21, 107, 107/1, 107/4, 127/24, 155/3, 170/27, 171/7, 172/15, 172/31, 173/15; **O.IV** 432/4; **P.L.** 8/11, 10/12, 10/12, 15/33, 15/41, 16/36, 41/8, 41/33, 42/23, 43/14, 53/41, 55/36, 56/23, 56/32, 56/32, 63/20, 69/27, 69/27, 70/33, 74/26, 74/36, 75/32, 76/30, 78/6, 86/3, 86/11, 87/27, 89/10, 89/20, 89/30, 102/11), **-s** (**O.I.** 20/6, 80/21, 84/3, 127/24, 149/18), 2 sg. **ești** (**O.I** 19/1, 19/5, 30/23, 41/8, 41/14, 42/18, 42/19, 42/19, 53/4, 53/16, 55/24, 63/5, 82/14, 97/5, 111/7, 117/16, 122/23, 123/21, 127/2, 128/9, 141/10, 141/10, 146/11, 149/6, 157/32, 162/25. 171/1, 171/7, 172/21. 172/32, 176/1, 177/7, 179/19, 210/16, 213/15, 231/20, 232/23; **O.IV** 365/34, 432/30, 433/3; **P.L.** 8/8, 8/8, 8/9, 8/14. 10/11, 12/27, 14/30, 15/12, 17/12. 42/20, 49/8, 50/2, 50/2, 56/30, 56/30, 56/31, 56/32, 56/33. 66/24, 69/6, 69/7, 71/9, 71/13, 71/25, 75/28, 76/27, 76/37, 82/24, 82/26, 86/4, 86/20, 88/22, 89/7, 89/8, 93/28, 93/36, 94/3, 102/18, 102/19, 102/23), 3 sg. **este** (**O.I** 17/10, 28/10, 28/16, 29/1, 36/21, 38/23, 38/29, 42/17, 44/4, 51/13, 51/17, 53/13, 55/32, 56/9, 60/33, 62/1, 63/2, 65/2, 80/4, 82/32, 84/4, 88/10, 95/10, 106/9, 112/9, 115/12, 115/14, 125/3. 132/5, 133/33, 134/24, 141/7, 147/14, 147/33, 151/22, 154/38, 157/4, 157/4, 160/14, 164/6, 170/19, 172/12, 179/1, 182/20, 185/21, 208/9, 211/7; **O. IV** 364/6, 365/22, 366/18, 432/11; **P. L.** 14/32, 25/4, 25/7, 25/31, 25/37, 27/29, 38/16, 38/22, 40/37, 41/8, 41/37, 41/37, 42/5, 55/31, 56/14, 56/15, 56/18, 56/20, 57/5, 63/13, 64/28, 65/6, 65/14, 72/17, 78/6, 78/10, 78/14, 78/17, 78/18, 79/5, 79/7, 79/8, 79/19, 79/33, 79/38, 80/5, 80/13, 80/27, 81/33, 82/8, 82/31, 86/10, 86/15, 86/25, 87/5, 87/14, 87/26, 90/9), **e** (**O. I** 6/7, 6/8, 10/9, 14/11,

17/13, 17/16, 17/19, 24/16, 26/7, 26/20, 27/3, 30/12, 35/11, 36/1, 36/10, 36/13, 37/16, 38/9, 38/31, 40/9, 40/11, 40/13, 40/13, 45/27, 46/1, 46/23, 48/20, 48/30, 49/6, 50/9, 51/8, 51/25, 52/14, 53/4, 53/20, 55/28, 59/26, 60/6, 61/30, 62/20, 62/29, 64/25, 76/9, 79/2, 79/29, 80/6, 80/20, 82/18, 82/18, 83/7, 84/10, 84/21, 87/9, 88/3, 88/11, 88/13, 96/9, 100/1, 102/11, 103/24, 106/12, 108/2, 109/1, 109/2, 109/10, 116/2, 117/23, 117/24, 118/5, 122/22, 132/6, 132/26, 133/1, 133/8, 133/11, 133/25, 133/25, 137/13, 140/4, 140/9, 141/9, 141/15, 144/2, 144/24, 144/24, 146/20, 146/21, 147/14, 147/33, 147/35, 148/28, 150/8, 150/30, 150/33, 150/35, 151/2, 151/10, 151/28, 152/17, 152/17, 151/4, 154/12, 155/16, 155/26, 155/31, 157/5, 157/8, 157/9, 157/37, 158/8, 159/15, 159/19, 159/19, 159/23, 160/15, 160/21, 160/24, 164/2, 164/3, 164/3, 164/5, 164/16, 166/8, 166/19, 166/21, 167/7, 170/14, 170/20, 172/1, 172/11, 176/1, 176/29, 176/29, 176/31, 177/16, 182/21, 189, 189/1, 189/1, 193/3, 193/7, 193/11, 194/3, 194/3, 194/6, 196/8, 196/8, 196/32, 198/15, 198/18, 198/18, 200/9, 201/12, 202/6, 202/9, 202/14, 204/15, 208/4, 208/7, 208/8, 208/11, 208/11, 208/16, 210/21, 213/4, 226/5, 227/7, 228/14, 231/8, 232/14, 232/15, 232/19, 232/20. 232/21, 232/21, 231/2, 234/12, 235/21; **O.IV** 333/8, 361/6, 364/3, 364/15, 364/19, 365/4, 365/20, 366/15, 378/20, 379/9, 432/17, 432/19, 433/3; **P.L.** 7/34, 10/16, 11/2, 11/2, 12/16, 12/28, 14/41, 15/5, 17/25, 19/37, 21/16, 25/21, 25/33, 25/34, 28/3, 30/10, 36/12, 36/23, 36/25, 36/26, 36/26, 36/27, 37/11, 38/33, 41/1, 41/23, 41/32, 41/40, 42/36, 43/3, 43/3, 45/5, 45/23, 45/10, 47/36, 49/9, 55/10, 55/27, 56/12, 56/17, 56/22. 58/29, 59/9, 60/37, 61/1, 61/6, 62/3, 62/19, 62/20, 62/27, 62/28, 63/39, 63/39, 63/40, 64/32, 64/33, 65/2, 65/11, 71/31, 73/5, 73/5, 73/8, 73/23, 74/8, 76/8, 76/32, 77/35, 78/32, 78/34, 79/13, 79/15, 79/23, 79/23,79/27, 79/31, 79/34, 80/9, 80/11, 81/33, 82/19, 86/14, 87/18, 87/19, 88/9, 89/23, 90/25, 90/32, 90/33, 91/24, 92/8, 92/11, 92/16, 96/11, 96/11, 98/9, 98/25), **-i-** (**O.I** 1/20, 15/14, 17/10, 24/16, 27/20, 28/13, 28/13, 28/14, 28/15, 29/16, 31/16, 31/16, 35/11, 35/18, 35/18, 35/21, 35/21, 36/1, 36/1 36/21, 37/5, 38/10, 38/11, 38/12, 42/4, 42/4, 42/20, 42/20, 44/23, 44/31, 44/36, 46/7, 46/18, 46/19, 46/22, 46/23, 46/24, 48/1, 48/5, 48/8, 51/13, 51/17, 52/30, 53/3, 53/14, 56/6, 56/8, 56/11, 59/16, 59/17, 62/5, 64/6, 64/7, 64/15, 67/16, 71/8, 80/32, 82/3, 82/38, 83/21, 83/27, 85/24, 85/30, 85/37, 87/8, 92/11, 94/15, 95/26, 96/22, 96/23, 97/35, 103/26, 103/26, 106/13, 112/18, 113/2, 115/8, 119/1, 119/7, 119/7, 121/19, 122/8, 123/23, 123/25, 124/1, 124/3, 127/4, 127/13, 136/8, 140/2, 146/20, 149/9, 149/13, 149/35, 154/36, 155/3, 155/8, 155/16, 157/10, 157/28, 157/32, 157/35, 159/19, 162/5, 162/35, 167/18, 174/3, 176/25, 182/22, 196/20, 201/13, 204/11, 207/15, 210/22, 214/11, 214/11, 231/12; **O.IV** 364/9, 365/32, 366/7; **P.L.** 8/21, 8/24, 8/28, 8/41, 10/22, 11/10, 12/18, 15/11, 17/25, 20/9, 20/10, 22/29, 25/19. 31/5, 36/13, 40/18, 41/20, 47/39, 49/36, 53/3, 53/36, 56/11, 56/12, 56/17, 56/41, 57/7, 57/18, 59/3, 59/6, 65/1, 67/24, 67/38, 68/13, 68/15, 68/33, 70/38, 71/15, 71/20, 76/21, 76/24, 76/33, 77/32, 79/13, 80/23, 81/21, 82/15, 85/12, 85/35, 86/29, 86/33, 88/33, 92/9, 92/13, 92/17, 92/17, 94/31, 95/31, 96/25, 96/31, 98/40, 101/35, 102/8, 102/21), **îl** (**P.L.** 83/8), 1 pl. **suntem** (**O.I** 35/17, 36/21, 101/22, 114/12, 146/14, 150/1, 155/17, 210/23; **O. IV** 369/1; **P.L.** 65/3, 65/11, 65/17, 82/11), 2 pl. **sunteți** (**O. I** 35/15, 151/1, 151/26; **P.L.** 75/31), 3 pl. **sunt** (**O.I** 10/8, 24/17, 43/16, 48/25, 51/30, 52/4, 59/4, 59/11, 59/15, 60/7, 64/22, 76/19, 79/25, 88/8, 88/9, 97/34, 100/10, 101/28, 109/3, 120/1, 134/28, 134/34, 136/1, 140/1, 142/8, 150/29, 150/38, 151/22, 157/3, 157/8, 162/19, 175/29, 188/12, 196/10, 210/3, 211/11, 226/1, 235/13, 235/15, 235/23; **O.IV** 364/16, 365/14; **P.L.** 3/1, 24/17, 24/18, 25/20, 25/25, 27/31, 28/24, 35/7, 36/10, 38/27, 38/28, 41/19, 42/11, 42/21, 45/24, 56/5, 56/21, 61/37, 62/9, 65/10, 65/10, 76/40, 76/41, 79/18, 79/32, 80/17. 80/18, 81/26. 81/29, 82/19, 82/28, 90/1. 91/7), **-s** (**O.I** 31/15, 36/21, 38/16, 38/32, 80/34, 85/30, 85/37, 97/15, 155/12, 157/39, 158/7, 158/8, 175/31, 194/2, 194/24, 198/19, 235/16, 235/16; **P.L.** 60/26, 61/3, 62/1), **imp.** 1 sg. **eram** (**O.I** 88/16, 187/17; **P.L.** 7/38), 2 sg. **erai** (**O.I** 115/7), 3 sg. **era** (**O.I** 30/11, 35/13, 51/21, 80/12, 84/6, 115/1, 115/3, 115/4, 122/19, 132/13. 132/14, 132/15, 132/19, 167/5, 185/9, 185/11, 191/12, 231/11; **O.IV** 366/4; **P.L.** 4/23, 4/36, 5/20, 5/22, 5,25, 5,37, 6/5, 6/6, 7/7, 7/23, 7/24, 9/39, 10/5, 11/5, 11/13, 11/31, 11/38. 12/24, 12/25, 12/32, 12/34, 13/5, 15/35, 16/3, 16/17, 16/33, 17/2, 17/7, 17/16, 17/21, 19/29, 21/1, 23/15, 26/8, 26/31, 26/31, 26/37, 27/2, 27/27, 27/30, 27/36, 27/38, 28/1. 28/4, 28/16, 29/8, 29/39, 30/23, 30/28, 31/10, 31/15. 31/20, 32/8. 32/13, 32/19, 35/3, 35/7, 37/6, 37/7, 37/17, 37/37, 37/38, 38/5, 38/12, 40/5, 40/30, 40/35, 43/16, 44/30, 44/37, 45/15, 45/36, 45/37, 46/38, 48/25, 49/6, 50/25, 50/25, 50/37, 52/10, 52/28, 52/30, 52/34, 53/4, 53/15, 54/30, 55/16, 58/10, 58/25, 59/17. 59/21, 59/26, 59/35, 59/36, 63/15, 64/22, 66/3, 66/5, 66/13, 66/15. 66/18, 67/6, 67/17, 67/26, 67/32, 68/22. 68/28, 69/16, 69/20, 69/32, 70/5, 71/5, 71/7, 71/22, 71/26, 71/26, 71/30, 71/31, 71/34, 72/1, 77/8, 77/13, 77/14, 77/15, 77/16, 78/2, 83/24, 84/3, 84/17, 84/21, 84/29, 85/2, 85/9, 85/18, 88/26, 88/39, 91/10, 91/30, 91/33, 92/1. 92/2, 92/28, 92/34, 92/35, 93/2, 93/15, 96/5, 97/13, 97/36, 98/13, 98/18, 98/23, 99/4, 99/6, 99/9, 99/17, 99/24, 99/37. 100/9, 100/22, 101/14, 101/24, 101/27, 101/39, 102/2, 102/10, 102/26), **3 pl. erau** (**O.I** 48/24, 112/21, 115/4, 115/6; **P.L.** 3/2, 6/2, 7/16, 13/23, 16/19, 18/1, 21/39, 26/34, 26/38, 29/12, 29/16, 29/18, 29/21, 30/3, 30/13, 31/15, 35/23, 37/29, 37/40, 39/28, 40/6, 40/9, 40/24, 43/18, 43/20, 44/35, 52/9, 54/33, 58/16, 59/15, 59/31. 66/11, 67/41. 74/15, 75/14, 75/17, 91/19, 92/36, 98/4, 98/11, 99/3, 102/2), p.s. 3 sg. **fu** (**O.I** 32/9, 40/10, 95/27, 132/17, 132/17; **P.L.** 30/37, 101/16), **fuse** (**O. I** 79/32, 132/20), **fusă** (**P.L.** 50/16), 3 pl. **fură** (**P.L.** 59/14), m.m.c.p. 3 sg. **fusese** (**P.L.** 12/31, 30/23, 54/37, 54/37), p.c.1 sg. **am fost** (**O.I** 211/19; **P.L.** 56/35, 61/4, 65/26, 74/38, 79/10, 82/26), 2 sg. **ai fost** (**O.I** 29/7, 37/23, 37/23, 83/16, 134/27, 134/28, 134/29), 3 sg. **a fost** (**O. I** 30/21, 30/22, 38/24, 132/18, 134/8, 167/1, 167/2, 196/13; **P.L.** 4/17, 11/3, 11/9, 13/33, 23/32. 31/3, 37/21, 46/29, 48/2, 69/37), **au fost** (**P. L.** 65/1), 1 pl. **am fost** (**O.I** 124/6), 2 pl. **ați fost** (**O.I** 26/2), 3 pl. **au fost** (**O.I** 115/6), viit. 1 sg. **voi fi** (**O.I** 55/6, 107/18, 218/7, 223, 223/1; **P.L.** 48/10, 75/34), **oi fi** (**O.I** 181/24, 216/25, 220/5; **P.L.** 17/31), 2 sg. **vei fi** (**O.I** 129/17; **P.L.** 11/15. 42/39), 3 sg. **va fi** (**O.I** 55/11, 128/2, 129/13, 212/7; **P.L.** 42/31, 42/35, 42/38, 47/24. 48/21, 82/35, 87/13), **o să fie** (**O.I** 196/13), **a fi** (**O.I** 38/21; **P.L.** 23/35), **o fi** (**O. I** 146/7, 146/19, 146/19), 1 pl. **vom fi** (**O.I** 75/10, 176/5, 176/6; **P.L.** 49/26), **om fi** (**P.L.** 6/16), 3 pl. **vor fi** (**P.L.** 47/25, 48/12, 90/8), **or fi** (**O.I** 230/10); conj. prez. 1 sg. **să fiu** (**O.I** 142/20; **P.L.** 10/38, 71/14, 86/7, 86/22, 87/12, 92/18), 2 sg. **să fii** (**O.I** 51/9, 83/13, 170/28, 172/16; **P.L.** 56/24, 75/27, 89/12), 3 sg. **să fie** (**O.I** 17/21, 40/10, 59/23, 60/29, 60/29, 127/17, 137/2, 175/1, 216/5, 219/9, 221/13. 223/9; **O.IV** 364/6, 366/18; **P.L.** 13/33, 23/15, 23/24, 23/29, 45/29, 55/21, 55/28, 56/20, 56/21, 66/3, 66/5, 70/16, 78/29, 98/20), 1 pl. **să fim** (**O.I**

100/18, 122/21), 2 pl. să fiți (**O. I** 59/21), 3 pl. să fie (**O.I** 38/1, 56/22. 56/25, 80/34, 112/8), fie (**O.I** 207/11), 3 sg. să fi fost (**P.L.** 27/7, 71/29, 85/16), 1 pl. să fi fost (**O.I** 191/13); opt. prez. 1 sg. aș fi (**O. I** 4/30, 4/31, 5/1, 5/7, 5/25, 8/5, 8/5, 48/13. 48/17; **P.L.** 86/12), 2 sg. ai fi (**O.I** 4/27. 5/1. 30/23, 196/28; **P.L.** 42/19. 76/38, 89/21), 3 sg. ar fi (**O.I** 48/7, 48/17. 71/7, 159/26. 162/11; **P.L.** 10/34, 18/8, 24/15, 25/3, 45/35, 56/37, 63/19, 65/21, 77/38, 92/4, 92/4, 101/20), 3 pl. ar fi (**O.I** 48/13. 127/19. 133/21; **P.L.** 25/11, 25/14, 25/17). 1 sg. aș fi fost (**O. I** 71/7; **P.L.** 56/25, 56/26), 3 sg. ar fi fost (**O.I** 92/12; **P.L.** 14/8, 47/9, 57/36, 57/38, 58/2. 67/31, 77/14); imper. 2 sg. fii (**O.I** 173/8; **O.IV** 338/6, 360/5; **P.L.** 87/37); inf. (a) fi (**O.I** 38/30, 40/1. 44/15. 59/17, 94/16, 115/9. 150/32, 155/32. 162/20; **P.L.** 26/33, 30/31, 40/39, 41/35. 42/1, 69/4. 57/12, 67/38, 70/11, 89/2, 89/22. 99/32); ger. fiind (**O.I** 130/21, 137/23; **P.L.** 10/38, 42/2. 50/36), fiindu- (**O.I** 80/1. 218/3), nemaifiind (**O.I** 222/5); (**III, I**) ind. prez. 2 sg. ești (**O.I** 65/3. 232/16), 3 sg. este (**O.I** 30/6, 61/18. 142/19; **P.L.** 56/36). e (**O.I** 72/19. 95/2. 98/7, 108/22, 127/9. 140/8. 146/19; **P.L.** 78/21. 81/30. 81/32, 81/33, 82/16), -i- (**O.I** 40/14. 45/10. 60/10, 76/28. 79/14, 144/25, 146/9, 148/14, 150/31; **P.L.** 83/8), 1 pl. suntem (**P.L.** 82/17), 3 pl. sunt (**O.I** 43/13, 72/23. 132/32, 137/22; **O.IV** 365/14; **P.L.** 28/18, 65/19, 96/13). -s (**O.I** 52/26, 52/27. 52/31, 59/5, 79/16; **P.L.** 17/13). imp. 3 sg. era (**O.I** 35/14. 35/14, 152/19; **P.L.** 28/37, 29/30. 35/14. 35/33. 37/21, 14/39, 57/13, 59/39, 67/6. 68/35, 72/23, 83/26, 84/38), 3 pl. erau (**P.L.** 35/8, 53/16, 67/8, 73/14, 73/26. 78/2), p.s. 3 sg. fu (**O.I** 91/34), m.m.c.p. 3 sg. fusese (**P.L.** 40/40), p.c. 1 sg. am fost (**P.L.** 6/29, 38/25, 90/15), 2 sg. ai fost (**P.L.** 56/21), 3 sg. a fost (**O.I** 125/10, 190/5), viit. 2 sg. vei fi (**O.I** 117/31), 2 pl. veți fi (**O.I** 59/12; **P.L.** 64/35), 3 pl. vor fi (**O.I** 61/8); conj. prez. 2 sg. să fii (**O.I** 177/3), 3 sg. să fie (**P.L.** 100/11); inf. a fi (**P.L.** 35/18, 68/28, 88/39); (**III, 2**) ind. p.c. 3 sg. a fost (**O.I** 69/1), au fost (**O.I** 170/1), 1 pl. am fost (**O.IV** 370/4). viit. 1 sg. oi fi (**O.I** 127/17), 2 sg. vei fi (**O.I** 107/4, 107/18, 146/13; **P.L.** 42/40), 3 sg. va fi (**P.L.** 26/4, 26/4, 42/34), a fi (**P.L.** 89/10), 2 pl. veți fi (**P.L.** 59/25), 3 pl. vor fi (**P.L.** 61/30, 64/31). or fi (**P.L.** 23/36, 61/31); conj. prez. 1 sg. să fi (**O.I** 137/6; **P.L.** 65/27), 2 sg. să fi (**P.L.** 85/4), 3 sg. să fi (**O.I** 141/4; **P.L.** 27/7, 62/1, 71/29, 80/12, 85/16, 95/36, 98/11). 1 pl. să fi (**O.I** 191/13); opt. prez. 1 sg. aș fi (**O.I** 71/7; **P.L.** 42/19, 56/25, 56/26). 2 sg. ai fi (**O.I** 92/6, 191/21; **P.L.** 14/8, 31/7, 69/18, 69/18, 69/18, 69/21, 84/23, 93/1), 3 sg. ar fi (**O.I** 52/6, 52/7, 55/13, 62/10, 91/18, 154/4, 191/20; **P.L.** 10/24, 11/5, 13/14, 13/14, 14/18, 18/37, 22/27, 22/28, 23/4, 26/30, 28/20, 28/20, 28/21, 28/22, 30/10, 30/18, 30/19, 31/31, 31/33, 32/6, 35/14, 43/8, 45/10, 52/20, 57/39, 57/40, 57/40, 58/1, 58/1, 58/2, 58/3, 61/31, 65/22, 66/3, 67/34, 68/10, 68/10, 68/12, 68/19, 69/36, 77/7, 77/13, 77/14, 77/32, 77/33, 77/34, 78/31, 79/28, 84/23, 85/9, 88/18, 88/37, 89/1, 89/1, 89/1, 89/5, 91/10, 91/11, 91/12, 91/14, 92/27, 91/23, 94/27, 101/34, 102/21), postpus (**O.I** 92/12), 1 pl. am fi (**O.I** 127/18), 3 pl. ar fi (**P.L.** 25/30, 26/14, 47/9, 68/4); inf. a fi (**O.I** 212/14; **P.L.** 64/37).

FIĂRĂ s. f. Animal sălbatic. [Spectatorii] *așteaptă Ca să vadă cum s-o-ncinge între fiare lupta dreaptă.* O.I 165/2. *Fiarele se-nfiorează.* O.I 166/1 [V. 2].

— Forme gramaticale: pl. n. ac. fiare (**O.I** 165/2), fiarele (**O.I** 166/1).

FIĂSTRU s. m. Fiu vitreg. ◒ (Construcție metaforică) **Flaștril cerului** = ochii albaștri (v. și izvor, lumină, stea, turbure). *Nu-ți mai scurge ochii tineri, dulcii cerului flaștri.* O.I 82/31 [V. 1].

FÍBRĂ s. f. Fiecare dintre filamentele care alcătuiesc țesuturile organismului omenesc. ◒ (Construcții metaforice, simbolizînd, prin concretizare, resorturile psihice) **Fibră ruptă** v. rupt [Pr. 1]. **A se rupe inima fibră cu fibră** = = a fi cuprins, treptat, de deznădejde, a deznădăjdui din ce în ce mai mult (v. și lacrimă, ochi, umple). *Și nu deodată, fibră cu fibră se rupe inima mea.* P.L. 56/16 [Pr. 2]. **Toată fibra inimii** = afectul, în cele mai profunde aspecte ale sale (v. și cămară, coardă, lume, parte, pînză). *Toată fibra inimei tale tremură la această vorbă.* P.L. 76/28 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. fibră (**P.L. 56/15**, 56/16, 56/16), **fibra** (**P.L.** 76/28).

FIDÉL, -Ă adj. Credincios. *Ești demon copilă, că numai c-o zare... Făcuși pe-al meu tnger cu spaimă să zboare, El, veghea mea sfîntă, amicul fidel?* O.I 41/11 [V. 1]. ✦ Exact, precis. ◒ (Construcție metaforică) **Interpret fidel al bătrînului timp** v. interpret [Pr. 1].

— Formă gramaticală: sg. n. ac. **fidei** (**O.I 41/11**; P.L. 28/40).

FÍE conjuncție. (În corelație cu sine însăși sau cu „ori", exprimînd disjuncția) *La aceleași șir de patimi deopotrivă fiind robi, Fie slabi, fie puternici, fie genii ori neghiobi.* O.I 130/22. *De-i goni fie norocul Fie idealurile, Te urmează în tot locul Vînturile, valurile.* O.IV 396/10. *Doctrinele pozitive, fie religioase, filozofice, de drept, ori de stat nu sunt decît tot altfel pleduarii ingenioase ale minții.* P.L. 81/28; cf. **O.I** 130/22, 130/22; **O.IV** 396/10 [V. 5; Pr. 1].

FIECÁRE pron. nehot. Și unul și altul, oricare. *Faceți ca-n astă lume să aibă parte dreaptă, Egală fiecare, și să trăim ca frații.* O.I 60/15. *Florile toate s-adunară, vorbind fiecare în mirosul ei.* P.L. 23/23. *El nu-și simțea capul, nu-și simțea inima, toate se învîrteau împrejuru-i într-o lumină trandafirie, părea că nu vede decît perdele albe și de după fiecare se ivea, zîmbind cu o speriată și copilărească șirețe, capul ei.* P.L. 57/35 [V. 2; Pr. 7]. ◒ (Repetiție) *Izvoarele își turburau adîncul, ca să-și azvîrle afară undele lor, pentru ca fiecare din unde să-l audă, fiecare din ele să poată cînta ca dînsul cînd vor șopti văilor și florilor.* P.L. 5/3. *Dac-ai mări acea picătură să te poți uita în adîncul ei, ai revedè toate mîile de stele ale cerului, fiecare — o lume, fiecare cu fări și popoare, fiecare cu istoria evilor ei scrisă pe ea — un univers într-o picătură trecătoare.* P.L. 38/31—32 [Pr. 5]. ✧ (Adjectival) *Pătruns acolo, el văzu în bolțele scărilor candelabre cu șase de brațe, și-n fiecare braț ardea cîte o stea de foc.* P.L. 5/36. *Cartea mea cetind-o în șir rămîne nețeleasă... dar, ori de unde-i începe, răsfoind tot la a șeptea filă, o timpezime dumnezeiască e în fiecare șir.* P.L. 43/3 [Pr. 14]. ◒ (Repetiție) *O, dacă i-ai fi văzut tu aceștl ochi vrodată în viața ta, ți s-ar fi părut că-i revezi în fiecare vînătă stea a dimineței, în fiecare undă albastră, prin fiecare geană de nori.* P.L. 31/8—10. *Nimeni nu l-a însoțit în ultita lui călătorie decît eu — umbra corpurilor în care a trăit el, umbra ta; cu fiecare ducere la mormînt, cu fiecare naștere am stat lîngă ele.* P.L. 46/26—

—27. Lud cartea lui Zoroastru, deschise unele file și începu a citi jocul pământului, și fiecare literă era un an, fiecare șir un secol de adevăr. P.L. 50/24—25 [Pr. 7]. ◇ Loc. adv. **La fiecare pas** v. p a s [V. 1].

— **Forme gramaticale**: **sg. n. ac. fiecare** (**O.I** 60/15, **134/28**; **O.IV** 433/2; **P.L.** 5/3, 5/3, 5/36, 16/4, 23/23, 24/21, **24/22**, 25/1, 31/8, 31/9, 31/10, 31/34, 38/31, 38/31, 38/32, **42/4**, **43/3**, 46/26, 46/27, 50/24, 50/25, 56/6, 56/15, 57/35, 67/37, 68/34, 71/35, 73/7, 74/17, 98/10, 99/4, 99/6). g. d. **fiecărei** (**P.L.** 71/36).

FIECĚ adj. nehot. Orice. *În fiece noapte se repeta acest vis.* P.L. 52/36. *În fiece noapte el îmbla cu Maria în lumea solară a cerurilor.* P.L. 52/37. *Bărbatul e firesțe agresiv, va să zică natura se repetă în fiece exemplar în astă privință și excepțiile ei sunt tocmai femeile agresive.* P.L. 79/32 [Pr. 3]. ◒ (**Repetiție**) [**Înamorat**] *nu în ea, în fiece gîndire a ei, în fiece pas, în fiece zîmbet, un înmiit amor.* P.L. 57/37—38 [Pr. 3].

FIECÍNE pron. nehot. Oricine. *Fiecine cum i-e vrerea, despre fete samă deie-și — Dar ea samănă cetora îndrăgiți de singuri ei-și.* O.I 79/29 [V. 1].

FIÉR s. n. (**Și în forma** *fer*) Metal. *Cînd* [Făt-Frumos] *era destul de mare, puse să-i facă un buzdugan de fer, îl aruncă în sus de despică bolta cerului.* P.L. 4/24. *Peste piuă prăvăli o bucată de stîncă, pe care-o legă din toate părțile cu șepte lanțuri de fer.* P.L. 7/2. *Ea, cum plecase Făt-Frumos, s-a închis într-o grădină cu nalte ziduri de fer.* P.L. 22/12 [Pr. 3]. ◇ **Drum de fier** v. d r u m [V. 1] ◇ Loc. adj. **De fier** = **a**) dîrz, hotărît, puternic. *Ce voia acel Apus? Laurii voiau să-i smulgă de pe fruntea ta de fier.* O.I 147/29. [Făt-Frumos] *cu brațe de fer o smunci pe babă de mijloc și-o bägă-n pămînt pînă-n gît.* P.L. 9/12 [V. 1; Pr. 1]; **b**) (**despre somn**) profund, adînc. *Baba, cuprinsă de somnul ei de fer, se afundă în adîncul cel vrăjit și necunoscut al lacului.* P.L. 19/27 [Pr. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Sceptru de fier** v. s c e p t r u [V. 1]. ✦ Obiect făcut din metal, cu care se ard rănile și se însemnează animalele. *Blestemul îl invoc... Ca să vă scriu pe frunte, ca vita ce se-nfiară Cu fierul ars în foc.* O.I 23/6 [V. 1]. ✦ (**La pl.**) Cătușe. ◒ (Construcție metaforică) **A ține pe azi în fiare** = a înăbuși ideile noi ale prezentului. *Vă văd lungiți pe patul junelii ce-ați spurcat-o, Sufîtnd din gură boala vieții ce-ați urmat-o, Și arși pîn-în rărunchi: Sau bestiilor care pe azi îl țin în fiară, Cum lingușiți privirea cea stearpă și amară, Cum cădeți în genunchi!* O.I 24/4 [V. 1].

— **Forme gramaticale**: **sg. n. ac. fier** (**O.I** 24/33, 147/29, 182/26), **fer** (**P.L.** 4/24, 7/2, 9/12, 19/27, 22/12), **fierul** (**O.I** 23/6); pl. n. ac. **fiară** (**O.I** 24/4). — **Variantă**: **fer** (**P.L.** 4/24, 7/2, 9/12, 19/27, 22/12) s.n.

FIÉRBE vb. III. **1.** I n t r a n z. (Despre lichide) A fi în stare de efervescență. ◒ (Construcție metaforică) **Fiarbă vinul în cupe, spumege poealul**, exprimă o urare și un îndemn la petrecere (v. și o c h i, v i n). *Fiarbă vinu-n cupe, spumege pocalul, Dacă fii-ți mîndri aste le nutresc; Căci rămîne sîlnea, deși moare valul, Dulce Românie, asta ți-o doresc.* O.I 15/5 [V. 1].

2. I n t r a n z. F i g. (Despre stări afective) A se manifesta puternic. ◒ (În context figurat) *O, fiarbă-vă mînia în vinele stocile, În ochii stinși de moarte, pe frunți înșirețite De sînge putrezit.* O.I 23/13 [V. 1].

3. T r a n z. (Regional; în forma *ferbe*; despre mîncăruri) A prăji. *Să nu mai mănînci din bucatele ce-ți ferbe baba, pentru că-s făcute cu somnoroasă.* P.L. 17/13 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **ferbe** (**P.L.** 17/13); conj. prez. 3 sg. **fiarbă** (**O.I** 15/5, 23/13). — **Variantă**: **fîrbe** (**P.L.** 17/13) vb. III.

FIERBÍNTE adj. 1. (Și în forma *ferbinte*) Arzător. *El în brațe prinde fata, peste față i se-nclină, Pune gura lui fierbinte pe-a ei buze ce suspină, Și inelul scump i-l scoate de pe degetul cel mic.* O.I 79/22. *Te duci și rău n-o să-mi mai pară De-acum de ziua cea de ieri... C-auzu-mi n-o să-l mai întuneci Cu-a gurii dulci șuflări fierbinți, Pe frunte-mi mîna n-o s-o luneci Ca să mă faci să-mi ies din minți.* O.I 211/22. *În arșița cea dogoritoare a zilei văzu aproape de pădure un fînfar zvircolindu-se în nisipul cel fierbinte.* P.L. 15/31; cf. **P.L.** 13/10, 20/4 [V. 2; Pr. 3].

2. F i g. Pătimaș; puternic. *Dac-amorul fi-e fierbinte cum te juri în orice oară, Să te văd, Mergi, mănușa de-mi ridică.* O.I 166/8. *Cînd ruga mea fierbinte nu vrei să o auzi, Mă faci părîaș în lume durerilor lui Crist.* O.IV 432/34 [V. 2]. ◒ (Metaforic) Care exprimă patimă (v. și d e m o n i c, i n t u n e c o s. n o p t o s). *Deodată trece-o cugetare, Un val pe ochii tăi fierbinți: E-ntunecoasa renunțare E umbra dulcilor dorinți.* O.I 117/22. *Privi-le-voi cu ochii în lacrime fierbinți... O marmură, aibi milă de-a mele rugăminți.* O.IV 430/5 [V. 2].

— Forme gramaticale: **sg. n. ac. fierbinte** (**O.I** 79/22, 166/8; **O.IV** 432/34), **fierbinte** (**P.L.** 13/10, 15/31, 20/4); pl. n. ac. **fierbinți** (**O.I** 117/22; **O.IV** 430/5). **ferbinți** (**O.I** 211/22). — **Variantă**: *ferbinte* (**O.I** 211/22; **P.L.** 13/10, 15/31, 20/4) adj.

FIÉRE s. f. Bilă. ◒ (Construcții metaforice) **A uda buzele însetate cu fiere** = a chinui (v. și c r u c e, H r i s t o s, p l î n s o a r e, p u s t i i). *Cu aspra nepăsare în sufletu-mi aduci Pe cele două brațe întinse-a sfîntei cruci Și buzele-nsetate cu fiere mi le uzi; Cînd ruga mea fierbinte nu vrei să o auzi. Mă faci părîaș în lume durerilor lui Crist.* O.IV 432/33 [V. 1]. **A arde fierea** = a stîrpi viciul. *La voi cobor acuma, voi suflete-amăgite, Și ca să vă ard fierea o spirite-amețite, Blestemul îl invoc.* O.I 23/2 [V. 1].

— Forme gramaticale: **sg. n. ac. fiere** (**O.IV** 432/33), **fierea** (**O.I** 23/2).

FIGURÁNT s. m. Actor care interpretează roluri lipsite de importanță. ◒ (Comparație) *Nu cumva suntem asemenea acelor figuranți, cari voind a reprezenta o armată mare trec pe scenă, încunjură fundalul și reapar iarăși?* P.L. 65/4 [Pr. 1].

FIGÚRĂ s. f. Chip. *Era lăsată o dungă cenușie de loc gol pentru figura demonului urmărit.* P.L. 83/27. *Făcuse anume pentru a nimeri tonul fundamental al figurei.* P.L. 84/33. [Cezara] *văzu prin arbori o figură de om.* P.L. 102/7 [Pr. 3].

— Forme gramaticale: **sg. n. ac. figură** (**P.L.** 102/7), **figura** (**P.L.** 83/27), g. d. **figurei** (**P.L.** 84/33).

FIÍCĂ s. f. Fată. *Ea? O fiică e de rege, blondă-n diadem de stele.* O.I 51/25. [**Bogății**] *cheamă-n voluptea orgiei zgomotoase De instrumente oarbe a voastre fiici frumoase.*

O.I 59/34. *El ședea în casa preotului bătrîn, a cărui fiică era Maria.* P.L. 30/28. *Era fiica spătarului Tudor Mesteacăn.* P.L. 45/37 [V. 2 ; Pr. 2]. ◒ (Comparație) *Știi că le iubesc ca pe fiica mea.* P. L. 76/31 [Pr. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Fiicele dulci ale plaiului** = florile (v. și j u v a e r, p l i n g e). *De-aș arè și eu o floare Mîndră, dulce, răpitoare Ca și florile din mai, Fiice dulce a unui plai.* O.I 2/4 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **fiică** (**O.I** 51/25 ; **P.L.** 30/28). **fiica** (**P.L.** 45/37, 76/31) ; pl. n. ac. **fiice** (**O.I** 2/4), **fiici** (**O.I** 59/34).

FIÍNDCĂ conjuncție. (Introduce propoziții circumstanțiale de cauză) — *Da! Nu mă iubești . . . repel-o, spune-o . . . le cred, fiindcă tu nu m-ai iubit niciodată.* P.L. 70/8. *E silit să puie toate într-o lumină strălucită . . . fiindcă existența este în sine mizerabilă.* P.L. 81/33 [Pr. 2].

FIÍNȚĂ s. f. **1.** Existență, viață întrupată. *Într-o clipă-i poartă gîndul îndărăt cu mii de vacuri. La-nceput, pe cînd ființa nu era. nici neființa.* O.I 132/13. *Poți să le pui în viața . . . luturor, a căror ființă vei prieinui-o tu.* P.L. 41/17. *Unui om încredințat despre ființa lui Dumnezeu nici nu-i poate veni în minte cugetul ascuns în această ciudată numărătoare.* P.L. 43/4 ; cf. **P.L.** 36/11, 46/37, 53/37 [V. 1 ; Pr. 5]. ◇ Loc. vb. **A avea ființă** v. a v e a [V. 1]. ◆ Mod de existență. *Omul are-n el numai șir, ființa altor oameni viitori și trecuți.* P.L. 41/21. *Poți să le pui în viața luturor ființelor care au prieinuit ființa ta.* P.L. 41/16 ; cf. **O.I** 51/14 ; **P.L.** 35/21, [V. 1 ; Pr. 3]. ◇ Loc. adv. **După ființa sa** = în esență, în fond. *Știut care minte va fi un cadavru și care, după ființa sa, este și astăzi.* P.L. 87/14 [Pr. 1].

2. Făptură. *Ce-am de-alege oare în seaca-vă ființă?* O.I 23/19. *O, acopere ființa-mi cu a ta mută armonie, Vino somn — ori vino moarte.* O.I 49/5. *Pe dinaintea lui treceau ființe ciudate.* P.L. 60/24 ; cf. **O.I** 3/21, 19/5, 48/21, 91/2, 211/3 ; **P.L.** 28/26, 30/17, 61/10 [V. 7 ; Pr. 4]. ◆ Persoană. *Închipuiește-ți că dintr-un om cu simțire, dintr-o ființă aievea n-ar rămînè nimic decît o lungă, întrupată desperare.* P.L. 56/2. [Un cavaler] *acățat de grătii făcea sludii floristice unindu-și buzele cu ale celei ființe, care-și scosese capul prin grătii.* P.L. 44/23 [Pr. 2].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **ființă** (**O.I** 23/19, 91/2, 132/13, 141/5, 211/3 ; **P.L.** 30/17, 36/11, 41/17, 47/16, 56/2, 61/10), **ființa** (**O.I** 19/5, 49/5, 51/14 ; **P.L.** 28/26, 35/21, 41/16, 41/21, 43/4, 47/10, 53/37, 87/11), g.d. **ființe** (**P.L.** 44/23), **ființei** (**O.I** 48/21 ; **P.L.** 46/37) ; pl. n. ac. **ființe** (**O. I** 3/21 ; **P. L.** 60/21).

FÍLĂ s.f. **1.** Foaie de carte sau de caiet. *Și-ntîlnești lipită-n file Viața-i galbenă de păr.* O.I 108/15. *De la oricine-un snop de paie seceri, Apoi te uiți rîzînd la cîte-o filă : Viclean le bucuri de-ale noastre-ntreceri, Privind în vrav prostia imobilă.* O.IV 333/12. [Dan] *luă cartea lui Zoroastru, deschise unele file.* P.L. 50/24 ; cf. **P.L.** 42/27, 42/29, 43/2 [V. 2 ; Pr. 4]. ◒ (În contexte figurate) *Unul caută-n oglindă de-și bucleză al său păr, Altul caută în lume și în vreme adevăr, De pe galbenele file el adună mii de coji, A lor nume trecătoare le însamnă pe răboj.* O. I 130/25. *De ce dorm, îngrămădite între galbenele file, lambii suitori, troheii, sălțărețele dactile.* O. I 137/3. *Viitorul și trecutul Sunt a filei două fețe.* O. I 196/10 ; cf. **O.I** 141/13 [V. 4]. ◆ Fig. Fragment. *Călin. File de poveste.* O. I 76 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **filă** (**O.IV** 333/12 ; **P.L.** 42/29, 43/2), **fila** (**P.L.** 42/27), g.d. **filei** (**O.I** 196/10) ; pl.n.ac. **file** (**O.I** 76, 108/15, 130/25, 137/3, 141/13 ; **P.L.** 50/24).

FILOMÉLĂ s.f. Privighetoare. [Văd] *zile cu trei sori în frunte, verzi dumbrăvi cu filomele.* O. I 31/5 [V. 1]. ◒ (Comparație) *Tu regină a sufletelor — nu ești . . . dulce ca filomela?* P.L. 94/4 [Pr. 1]. ◒ (În context figurat) *Împărat slăvit e codrul, Neamuri mii îi cresc sub poale . . . Filomele-i fin orchestrul Și izvoare spun povești.* O.I 100/11 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **filomela** (**P.L.** 94/4) ; pl.n.ac. **filomele** (**O.I** 31/5, 100/11).

FILOZÓF s.m. Gînditor. *Filozof de-aș fi — simțirea-mi ar fi vecinic la aman.* O.I 48/17. — *Chemarea unui filozof? zise umbra surtzînd.* P.L. 48/6 [V. 1 ; Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **filozof** (**O.I** 48/17), g.d. **filozof** (**P.L.** 48/6). — Scris : *filosof.*

FILOZÓFIC, -Ă adj. Privitor la filozofie. *Doctrinele . . . filozofice, de drept ori de stat, nu sunt decît tot atîtea pleduriri ingenioase ale minții.* P.L. 81/28 [Pr. 1].

— Scris : *filosofic.*

FILOZOFÍE s.f. Știința care se ocupă de legile cele mai generale ale dezvoltării naturii, societății și gîndirii. *Fusese chemat de domnul Moldovei ca dascăl de matematică și filozofie la Academia din Socola.* P.L. 40/41 [Pr. 1]. ◒ (Ironic) *Oameni vrednici ca să șază în zidirea sfintei Golii, În cămăși cu mîneci lunge și pe capete scufie, Ne fac legi și ne pun bîruri, ne vorbesc filozofie.* O.I 150/22 [V. 1].

— Scris : *filosofie.*

FIN[1] s.m. Copilul botezat, în raport cu nașii. ◒ (Construcție metaforică, subliniind esența populară a poeziei lui Anton Pann) **Finul Pepelei.** *S-au dus toți, s-au dus cu toate pe o cale nenturnată. S-a dus Pan, finul Pepelei, cel isteț ca un proverb.* O.I 31/1 [V. 1].

FIN[2], **-Ă** adj. **1.** Delicat, cu trăsături gingașe și plăcute. *Ea șezînd cu el alături, mîna fină i-o întinde.* O.I 142/15. *Corpul ei cel fin Ce nobil transpare din giulgiul de in.* O.IV 366/5. *Uscăciunea neagră . . . a părului contrasta plăcut cu fața fină . . . a băiețelanului.* P.L. 27/16. [Avea] *nasul fin și bărbia rătundă și dulce ca la femeile lui Giacomo Palma.* P.L. 77/23 ; cf. **P.L.** 29/41, 58/30, 64/23, 67/35, 74/5, 93/19 [V. 2 ; Pr. 8]. ◆ Subțire. *Degetele repezi poartă acul fin.* O. IV 364/17. *Fața ei era de-o albeață chilimbarie, întunecată numai de-o viorie umbră, transparițiunea acelui fin sistem venos.* P.L. 77/17 [V. 1 ; Pr. 1].

2. Străveziu, diafan. *Lîngă lac, pe care norii Au urzit o umbră fină . . . Stă copila lîn plecată.* O.I 72/9. *A faclelor lucire răzbind prin pînza fină Răsfring o dureroasă lumină din lumină.* O. I 96/12. *Pulbere de diamante cade fină ca o burâ.* O. I 142/11 [V. 3].

3. Fig. Abia perceptibil, subtil. *Un zîmbet fin . . . trecu peste fața lui.* P.L. 26/35. *Trăsura cea fină și amară dimprejurul gurei lui se adînci vădit.* P.L. 55/12 [Pr. 2]. ◒ (Construcție metaforică) **A toarce un gînd fin și obscur** v. g î n d [V. 1].

— **Forme gramaticale**: sg.n.ac. **fin** (**O.I** 69/23; **O.IV** 364/17, 366/5; **P.L.** 26/35, 74/5, 77/23), **finâ** (**O.I** 72/9, 96/12, 142/11, 142/15; **P.L.** 27/16, 29/41, 55/12, 58/30, 64/23, 93/19), g.d. **fin** (**P.L.** 77/17), **fine** (**P.L** 67/35).

FÍNE s.n. (În loc. adv.) **În fine** = a) în sfîrşit. *În fine ajunsese la portiţă.* P.L. 68/40. *În fine începur-a rîde.* P.L. 69/19 [Pr. 2]; b) cu alte cuvinte, rezumînd situaţia. [Pe masă] *hîrtii, versuri, ziare rupte, broşuri efemere, din cîte se-mpart gratis, în fine o neordine într-adevăr păgînească.* P.L. 29/32. *Stradele largi ale oraşului, cu ferestrele şi porţile închise, cu ziduri albe şi gălbinite de lună, cu perdelele lăsate . . . în fine o linişte somnoroasă.* P.L. 48/37. *În fine, cu firul cauzalităţii în mînă, mulţi vor gîndi a fi ghicit sensul întîmplărilor lui.* P.L. 64/36; cf. **P.L.** 73/30 [Pr. 4].

— Formă gramaticală: sg.n.ac. **fine** (**P.L.** 29/32, 48/37, 64/36, 68/40, 69/19, 73/30).

FINEŢĂ s.f. Discreţie, gingăşie. *Părul ei blond... încunjura cu lux şi fineţă o faţă plină şi rîzătoare.* P.L. 68/7 [Pr. 1].

***FINÉŢE** s. f. v. **fineţă**.

FINÍT, -Ă adj. Încheiat. ◒ (Construcţie metaforică) **A stinge lampa vieţii finite**. v. l a m p ă [V. 1].

— Formă gramaticală: sg. g. d. **finite** (**O. I** 61/9).

FIÓLĂ s. f. Eprubetă. *În atmosfera, grea de mirosul substanţelor închise în fiole, fâclia arunca o lumină turbure.* P. L. 40/28 [Pr. 1].

FIÓR s. m. şi n. Senzaţie de frig (însoţită uneori de tremur). *Moartea ce răspîndе ieroarea-n omenire, Prin vinele vibrînde gheţoasele-i fiori.* O. I 8/10. *Bătrînul se închină... pe rege-l prind fiori.* O. I 93/29. *Şi cînd se-ntoarce, ochii lucese de voie bună, Pîn-ce-un fior de moarte îl prinde dimineaţa.* O. I 96/30. *Un fel de foc nestins îi cutreieră cu fiori de răcoare toţi muşchii şi toate vinele lui cele slăbite.* P. I. . 9/10 [V. 3; Pr. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **Fior de gheaţă** v. g h e a ţ ă [V. 1]. ✦ F i g. Emoţie sau sentiment puternic. *Cînd o mînă înghefată Rumpe coardele-n fior.* O. I 18/20. *Cu geana la m-atinge pe pleoape Să simt fiorii strîngerii în braţe.* O.I 120/27. *Simţea în prezenţa ei un fel de fior.* P.L. 91/29 [V. 2; Pr. 1]. ◒ (Comparaţie) *Ca zefirii ce adie Cînturi dulci ca un fior.* O. I 18/10 [V. 1].

— **Forme gramaticale**: sg. n. ac. **fior** (**O.I** 18/10, 18/20, 96/30, 97/33; **P.L.** 91/29); pl. n. ac. **fiori** (**O. I** 8/10, 93/29; **P.L.** 9/10), **fiorii** (**O.I** 120/27).

FIORÓS adv. Tulburător. ◒ (Construcţie metaforică) **Fioros de dulce** v. d u l c e[1] [V. 1].

FIR s. n. **1.** Produs de torcătorie, fibră textilă. *Degetele ei ... torcea un fir de o mătasă albă.* P.L. 7/28. *Pe o pagină găsi o mulţime de cercuri ce se tăiau, atît de mulle, încît părea un ghem de fire roş sau un painjiniş zugrăvit cu sînge.* P.L. 36/5. *Dădu într-adevăr de nişte legături de hîrtii galbene şi veştezite, legate cu fire de aţă albastră.* P.L. 61/14; cf. **P.L.** 7/30, 7/35 [Pr. 5]. ✦ F i g. Şir neîntrerupt, desfăşurare continuă. ◒ (În contexte figurate) *Se toarce-n gîndu-mi firul duioaselor poveşti.* O.I 107/8.— *Să urmăm, zise umbra toreînd mai departe firul gîndirii sale.* P.L. 47/7; cf. **O.I** 9/14 [V. 2; Pr. 1]. ◒ (Construcţie metaforică). **Firul cauzalităţii** v. c a u z a l i t a t e [Pr. 1].

2. Şuviţă subţire de metal strălucitor (aur sau argint) întrebuinţată la cusături de podoabă. *Din înfinsele pustii se răsculeau din năsip schelete nalte... înşirate în lungi mantale albe ţesute rar din fire de argint.* P.L. 20/24 [Pr. 1]. ◒ (În context figurat) *Pe frunţile lor purtau coroane făcute din fire de raze şi din spini aurii şi lungi.* P.L. 20/26 [Pr. 1].

3. Fiecare dintre elementele care alcătuiesc iarba, părul etc., asemănîndu-se cu firul (**1**). *Eu pe-un fir de romaniţă Voi cerea de mă iubeşti.* O.I 55/3. *Umbra lui începu iar a prinde conturele unei icoane în oloi, cu fruntea naltă, palidă, pleşuvă, cu buze vinele, cu părul de cîteva fire sure.* P.L. 46/15. *Ea plivea firele de iarbă de pe cărare.* P.L. 100/16; cf. **O.I** 79/25, 82/22; **P.L.** 27/3, 73/13 [V. 3; Pr. 4]. ◒ (În context figurat) *A visa că adevărul sau alt lucru de prisos E în stare ca să schimbe în natur-un fir de păr, Este piedica eternă ce-o punem la adevăr.* O.I 164/5 [V. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **A număra fire de mustăţi** v. m u s t a ţ ă [V. 1]. ✦ F i g. Particulă infimă, fărîmă, pic. *Precum pulberea se joacă în imperiul unei raze, Mii de fire viorie ce cu raza încetează, Astfel, într-a veciniciei noapte, pururea adîncă, Abem clipa, avem raza care lot mai fine încă.* O.I 133/4. *Închipuieşte-ţi că, pe o roată mişcată-n loc, s-ar lipi un fir de colb.* P.L. 41/29. *Acest fir va trece prin toate locurile prin care trece roata învîrtindu-se.* P.L. 41/30 [V. 1; Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **fir** (**O.I** 55/3, 82/22, 164/5; **P.L.** 7/28, 7/30, 7/35, 41/29, 41/30), **firul** (**O.I** 9/14, 107/8, 133/4, 155/31; **P.L.** 47/7, 64/36); pl. n. ac. **fire** (**P.L.** 20/24, 20/26, 27/3, 36/5, 46/15, 61/14, 73/13), **firele** (**O.I** 79/25; **P.L.** 100/16).

FÍRE s. f. **1.** Lume înconjurătoare, natură. [Codrul] *îşi deschide-a lui adîncuri, faţa lunei să le bală, Tristă-i firea.* O.I 83/27. [Arald] *vede toată firea amestecat-afară.* O.I 94/32. *În sunete din urmă pătrunde-n fire cînt.* O.I 98/28. *Trece călugărul nostru, neluînd parte la fărmecala stare a firei.* P.L. 39/23; cf. **O.I** 27/15; **P.L.** 10/6 [V. 4; Pr. 2]. ◒ (Construcţie metaforică; repetiţie) **Firea mai presus de fire** = fiinţa supremă (v. ş i c e[2], d u m n e z e i e s c, i n v i e r e, m i n t e, s ă m î n ţ ă). *Ah! Sunt pintre voi de-aceia care nu cred tabla legii, Firea mai presus de fire, mintea mai presus de minte, Ce destinul molănimei îl desfăşură nainte! Ah! atei nu tem ei iadul şi-a lui Duhuri-lilieciî?* O.I 48/26 [V. 1].

2. Factură psihică şi morală, caracter, temperament. *Văd poeţi ce-au scris o limbă, ca un fagure de miere: Cichindeal gură de aur, Mumulean glas cu durere, Prale firea cea întoarsă, Daniil cel trist şi mic.* O.I 31/9. *Rămîneţi dară cu bine, sînte firi vizionare, Ce făceaţi valul să cînte, ce puneaţi steaua să zboare, Ce creaţi o altă lume pe-astă lume de norei.* O.I 36/16. *Tu poţi să dai umbrei tale toată firea ta trecătoare de azi.* P.L. 42/7; cf. **P.L.** 14/3, 42/6, 42/8, 42/19, 42/39 [V. 2; Pr. 6]. ◒ (În context figurat) *Al lumii-ntregul simbur, dorinţa-i şi mărirea, În inima oricărui i-ascuns şi trăitor, Zvîrlire hazardată, cum pomun-înflorire În orice floare-ncearcă întreagă a sa fire, Ci-n calea de-a da roade cele mai multe mor.* O.I 64/9 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **fire** (**O.I** 48/26, 64/9, 98/28), **firea** (**O.I** 27/15, 31/9, 48/26, 94/32; **P.L.**10/6, 14/3, 42/7, 42/8, 42/19, 42/39), g. d. **firei** (**P.L.** 39/23); pl. n. ac. **firile** (**P.L.** 42/6), voc. **firi** (**O.I** 36/16).

FIRÉSC, -EÁSCĂ adj. 1. Conform legilor naturii, natural. *Nu-i ordinea firească ce ei* [bogaţii] *a fi susţin.* O.I 59/17. [Moartea] *va fi o trecere molcomă şi firească de care nu mă tem.* P.L. 82/36 [V. 1; Pr. 1].

2. De la sine înţeles. *I se părea atît de firesc că s-a trezit în această lume.* P.L. 38/5. *El, moştenitorul firesc al acestui locaş de pace ... răsculi cărţile, cari erau toate alese.* P.L. 99/1 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **firesc** (**P.L.** 38/5, 99/1), **firească** (**O.I** 59/17; **P.L.** 82/36).

FIRÉŞTE adv. Din fire, în chip natural. *Bărbatul e fireşte agresiv.* P.L. 79/31 [Pr. 1].

FIRICÉL s. n. Particulă. *Razele soarelui ... împleau semiîntunericul chiliei cu dungi de lumină, în cari se vedeau mii de firicele mişcătoare.* P.L. 73/38 [Pr. 1].

FIU s. m. 1. Copil al cuiva. *Lîngă corlu-i, unul dintre fiii fatniculUi Domn, Sta zimbind de-o amintire.* O.I 148/38. *Murise vecinul şi lăsase de moştenire fiilor şi nepoţilor ura şi vrajba de sînge.* P.L. 3/8 [V. 1; Pr. 1]. ◒ (Comparaţie) *Dan s-aruncă la gîtul lui* [Ruben] *plîngînd ca un fiu.* P.L. 43/22 [Pr. 1]. ◒ (Construcţie metaforică, sugerînd ideea că izvorul iubirii este o îmbinare a frumosului cu o iluzie; cu referire la Kamadeva) **Fiul cerului albastru şi al iluziei deşerte.** *A sosit ca să mă certe* [Kamadeva] *Fiul cerului albastru Şi-al iluziei deşerte.* O.I 236/19 [V. 1]. ✦ (La voc.) Formulă afectuoasă de adresare către o persoană mai tînără. *Îngropi talantul, fiule, îngropi talantul.* P.L. 74/30 [Pr. 1]. ✦ Fig. Generaţiile viitoare *Nu vedeţi că risul vostru e în fiii voştri plîns.* O.I 157/9 [V. 1].

2. Fiecare dintre membrii aceluiaşi popor. *Ce-ţi dorese eu ţie, dulce Românie, Tînără mireasă, mamă cu amor! Fiii tăi trăiască numai în frăţie.* O.I 16/3. *Marile migraţiuni ale popoarelor, unde fiii minoreni ieşeau din ţară.* P.L. 81/21; cf. **O.I** 15.6 [V. 2; Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **fiu** (**P.L.** 43/22), **fiul** (**O.I** 236,19). voc. **fiule** (**P.L.** 74/30); pl. n. ac. **fii** (**O.I** 15.6, 16/3. 148/38, 157/9; **P.L.** 81/24), g. d. **fiilor** (**P.L.** 3/8).

FIX, -Ă adj. Nemişcat, neclintit. *Umbra lui începu iar s-o prindă conturele unei icoane în oloi... cu privirea fixă.* P.L. 46/15 [Pr. 1]. ✧ *Idee fixă* = obsesie. *Da, repetă el încet ideea lui fixă, sub fruntea noastră e lumea.* P.L. 37/11. *Cu disparîţiunea acestuia, dispare ceea ce veţi fi îndemnaţi a numi o idee fixă.* P.L. 64/35 [Pr. 2]. ✦ (Adverbial) *Dan se uită fix într-acolo.* P.L. 49/33 [Pr. 1].

FIXÁ vb. I. Tranz. A privi insistent. *Omul... se uita spărios şi uitîi la Dan, fixîndu-l ca pe o umbră.* P.L. 48/23. *Tatăl Mariei fixa portretul din părete.* P.L. 59/28 [Pr. 2]. ✦ Expr. **A fixa lung** v. lung[1] [Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. imp. 3 sg. **fixa** (**P.L.** 59/28), p. s. 3 sg. **fixă** (**P.L.** 45/18); ger. **fixînd** (**P.L.** 48/23).

FIZIONOMÍE s. f. Chip, figură. *De atunce fizionomia, surîsul lui căpătase acea umbră dulce de tristeţă.* P.L. 31/28. *Era un contrast plăcut: faţa lui trasă şi fină, lîngă fizionomia ovală, rotunzită şi albă a ei.* P.L. 64/25 [Pr. 2].

FÎLFÎÍ vb. IV. Intranz. 1. A zbura. *Şi fîlfîie deasupra-i, gonindu-se în roate Cu-aripele-oslenite un alb şi-un negru corb.* O.I 93/14 [V. 1].

2. A plîoli, a arunca lumini neregulate. *Lampa fîlfîia lungă.* P.L. 45/10. *Lampa sa fîlfîia mai fantastic.* P.L. 46/10 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 pl. **fîlfîie** (**O.I** 93/14), imp. 3 sg. **fîlfîia** (**P.L.** 45/10, 46/10). — Scris: *fîlfăi.*

FÎN s. n. Iarbă cosită şi uscată. [Făt-Frumos] *smulse iarbă, fîn cu miros şi flori din grădină.* P.L. 9/32. *Fînul clădit mirosea.* P.L. 37/38 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **fîn** (**P.L.** 9/32), **fînul** (**P.L.** 37/38)

FÎNTÎNĂ s. f. 1. Izvor. *Apele pîîng clar izvorînd în fîntîne.* O.I 231/3 [V. 1].

2. Puţ. *Scîrţîie-n vînt cumpăna de la fîntînă.* O. I 231/11. *Părelii erau de peatră mică ca ceea cu care se pietruiesc fîntînele.* P.L. 40/7 [V. 1; Pr. 1]. ◒ (Personificare) *Numai o fîntînă îşi mişca gemînd cumpăna ei în vînt.* P.L.. 40/15 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **fîntînă** (**O.I** 231/11; **P.L.** 40/15); pl. n. ac. **fîntîne** (**O.I** 231/3), **fîntînele** (**P.L.** 40/7).

***FÎŞÍE** s. f. v. **fîşie.**

FÎŞÍÍ vb. IV. Intranz. A foşni. *Cununi de flori uscate fîşîiesc amirosind.* O.I 50/11 [V. 1].

— Scris: *fîşăi.*

FLĂCĂRĂ s. f. 1. Pară, văpaie. *Pe stradele-neruşite de flăcări orbitoare ... Se mişc balaliioane a plebei proletare.* O.I 62/21. *O candelă bătrînul aprinde — para lungă Se-nalţă-n sus albastră, de flacără o dungă.* O.I 93/34. *Lampa cu flacăra ei roşie sta între Dan şi umbra închegată.* P.L. 47/5; cf. **O.I** 62/18, 199/14 [V. 1; Pr. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **De flăcări** = pătimaş (v. şi foc). *Şi le iubesc, copilă, cum repedea junie Iubeşte-n ochi de flacări a zilelor noroc.* O.I 21/2 [V. 1].

2. Fig. Strălucire. ◒ (În context figurat) *Se stinge stea cu flacără divină.* O.I 28/7 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **flacără** (**O.I** 28/7, 93/34), **flacăra** (**P.L.** 47/5); pl. n. ac. **flacări** (**O.I** 21/2, 62/18. 62/21, 199/14).

FLĂMĂ s. f. (Latinism) Flacără. ◒ (În context figurat) *Sufletu-ţi arde în sufletul meu C-o flamă dulce, tainică, lină.* O.I 27/12 [V. 1].

FLĂMINGO s. m. Pasăre (*Phoenicopterus ruber antiquorum*). *Noaptea flamingo cel roşu apa-ncel, încet pătrunde.* O.I 45/14 [V. 1].

FLĂMURĂ s. f. Steag. *În zadar striga-mpăralul ca şi leul în turbare, Umbra morţii se întinde tot mai mare şi mai mare; În zadar flamura verde o ridică înspre oaste, Căci cuprinsă-i de peire şi în faţă şi în coaste.* O.I 148/13. *Că şi eu trimite-voi Ce-i mai mîndru pe la noi: Oastea*

mea cu flamurile, Codrul și cu ramurile. O.I 149/14 [V. 2]. ◒ (Construcții metaforice) **Flamura cea verde** v. verde [V. 1]. **A chema în alte țărei flamuri** = a îndemna la luptă (v. și rupe, scutura). *L-ale țărei flamuri negre Ctriloa oștirea cheamă, În prezent vrăjește umbre dintr-al secolilor plan.* O.I 32/2 [V. 1]. **Flamura cea roșă** = revoluția (v. și mare², răsturnare). *O! luptă-te-vaă-lită în pietele-ți bogate. Eroic este astăzi copilul cel pierdut! Căci flamura cea roșă cu umbra-i de dreptate Sfințește-a ta viață de tină și păcate.* O.I 63/3 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Pompă **funebră**. *Nu-mi trebuie flamuri, Nu voi sicriu bogat, Ci-mi împletiți un pat Din tinere ramuri.* O.I 216/9. *Nu voi mormînt bogat, Cîntare și flamuri, Ci-mi împletiți un pat Din tinere ramuri.* O.I 221/2; cf. **O.I** 219/6, 223/6 [V. 4].

— **Forme gramaticale**: sg. n. ac. **flamura** (**O.I** 63/3, 144/31, 148/13); pl. n. ac. **flamuri** (**O.I** 32/2, 216/9, 219/6, 221/2, 223/6), **flamurile** (**O.I** 149/14).

FLĂUT s. n. Instrument muzical de suflat. ◒ (Construcție metaforică) **Sunete de flaut** = manifestație de admirație (?). *Au cu lira visătoare ori cu sunete de flaut Poți să-nțimpini patrioții ce-au venit de-atunci încoace?* O.I 149/24 [V. 1].

FLĂCĂU s. m. Tînăr, fecior. *Bine-ai venit, flăcăule, zise baba scuturîndu-se.* P.L. 16/11. *Ia dă tu flăcăului demîncatul ce i-am făcut.* P.L. 16/16 [Pr. 2].

— **Forme gramaticale**: sg. g. d. **flăcăului** (**P.L.** 16/16), voc. **flăcăule** (**P.L.** 16/11).

FLĂMÎND, -Ă adj. **1**. Înfometat. ◒ (Metaforic; despre ochi) Iscoditor, care trădează dorința de a cunoaște. *Din ecdri vechi de brad, Flăminzii ochi rotindu-i, eu mistuiam pămîntul.* O.I 88/17 [V. 1].

2. Provocat de foame. *O pădure neagră, deasă, mare, înfiorată de un lung freamăt de frunze și de un urlet flămînd de lupi.* P.L. 18/30 [Pr. 1].

— **Forme gramaticale**: sg. n. ac. **flămînd** (**P.L.** 18/30); pl. n. ac. **flămînzii** (**O.I** 88/17).

FLECĂR s. m. Palavragiu. *Fonfii și flecarii, gîgîiții și guguștii, Bîlbîiți cu gura strîmbă sunt stîlpînii astei nații.* O.I 150/37 [V. 1].

FLEGMĂTEC, -Ă adj. Indiferent, apatic. *Casa lui de pustnic... și atmosfera leneșă și flegmatecă a cafenelei,— asta era toată viața lui.* P.L. 28/15 [Pr. 1].

***FLEGMĂTIC, -Ă** adj. **v. flegmatec.**

FLOARE s. f. **1**. Plantă (mai ales ornamentală); parte a plantei care are o corolă de obicei frumos colorată. *Aș vrea să am o casă tăcută, milutică, În valea mea natală ce undula în flori, Să tot privesc la munte, în sus cum se ridică, Perzîndu-și a sa frunte în negură și nori.* O.I 6/18. *În zadar suspin și sufăr Lîngă lacul cel albastru Încărcat cu flori de nufăr.* O.I 74/20. *Trecură printre straturile de flori și intrară în palatul de marmură al împăratului.* P.L. 10/20; cf. **O.I** 1/15, 4/29, 4/30, 18/11, 43/4, 50/11, 64/9, 66/27, 75/12, 75/23, 76/25, 85/4, 85/9, 85/14, 85/31, 97/27, 100/13, 101/6, 103/11, 103/27, 122/5, 127/3, 136/5, 154/2, 154/11, 154/31, 154/33, 179/25, 186/16, 207/7, 220/4, 226/1; **O. IV** 365/26, 365/32, 366/5; **P.L.** 4/33, 5/4, 7/15, 7/16, 9/23, 9/40, 10/3, 11/36, 14/24, 14/26, 14/27, 15/18, 15/22, 22/18, 22/19, 22/34, 22/40, 23/10, 39/35, 44/41, 45/31, 51/37, 55/19, 73/16, 73/29, 73/33, 78/21, 78/25, 88/3, 98/13, 98/29, 101/25, 102/3 [V. 37; Pr. 34]. ◒ (Comparație) *Ne-om da sărutări pe cale Dulci ca florile ascunse.* O.I 55/20. *Alît de fragedă te-asameni Cu floarea albă de cireș.* O.I 117/2; cf. **O.I** 2/3, 2/11, 42/19, 223/23, 226/13; **O. IV** 378/21 [V. 8]. ◒ (Personificare) *S-adun flori în șezătoare De painjen tort să rumpă, Și aninâ-n haina nopții Doabe mari de piatră scumpă.* O.I 72/5. *Florile-mprăspătate ridicau în soare cochelele capele copilăroase.* P.L. 54/31; cf. **P.L.** 23/22, 72/3 [V. 1; Pr. 3]. ◒ (În contexte figurate) *De mi-ar permite — Apolon s-aleg dintre cunune, Ghirlanda n-aș alege-o de flori plăpinde, june, Ci falnica cunună a bardului bătrîn.* O.I 17/2. *Dar poate acolo să fie castele Cu arcuri de aur zidite din stele, Cu rîuri de aur și cu poduri de-argint, Cu fărmuri de smirnă, cu flori cari cîntă.* O.I 38/4. [Kamadeva] *păstrează ca săgeți Numai flori înveninate De la Gangele mărel. Puse-o floare atunci-n arcu-i, Mă lovi cu ea în piept, Și de-atunci în orice noapte Plîng pe patul meu deștept.* O.I 236/11, 13. *Flori cîntau în arc cu frunze Îngrozitez de gîndaci ca pietre scumpe și murmurul lor împletea lumea de un cutremur voluptos.* P.L. 51/23 [V. 4; Pr. 1] (Repetiție) *O femeie între flori zi-i și o floare-ntre femei — S-o să-i placă.* O.I 162/21 [V. 2]. (Personificare) *Iar în norul de parfume, Două suflete de flori Le desparte-a nopții mire Cu fantastica-i șoptire, Le resfiră, plină mor.* O.I 14/2. *Vei ști să-mi descrii toată natura vizionară și înșălătoare a lucrurilor lumești, de la floarea ce cu naivitate minte prin haina ei strălucită... pînă la omul, ce acopere cu vorbe mari... egoismul său.* P.L. 47/35 [V. 1; Pr. 1]. ◇ (La sg. cu valoare de pl.) *Reverse dulci scînteî Atoștiutoarea, Deasupră-mi crengi de lei să-și scuture floarea.* O.I 222/4 [V. 1]. ◇ *Băiat din flori* = bastard. *Un paj... Băiat din flori și de pripas... Se furișează plînditor Privind la Catalina.* O.I 173/27 [V. 1]. ◇ Loc. adj. **În floare** (sau **în flori**) = înflorit. *N-oi uita vrodată... munții în lumină, Văile în flori.* O.I 9/3. *Și aceiași pomi în floare Crengi întind peste zaplaz.* O.I 112/5 [V. 2]. **În floare** (sau **în floarea tinereții**) = în stare înfloritoare, tînăr. *Ci tu rămîi în floare ca luna lui aprii.* O.I 128/7. [Okeanos] *numa-n veci e-n floarea tinereții.* O.I 202/6 [V. 2]. ◒ (Construcții metaforice) **Floare ulbastră** v. albastru [V. 4]. **Flori de lumină** = stele (v. și sol). *Trecul-ai cînd ceru-i cîmpie senină, Cu riuri de lapte și flori de lumină.* O.I 37/6 [V. 1]. **Sin de flori** (sau **al florilor sin**) v. sin [V. 2]. (Simbolizînd idealurile pierdute (v. și stea). **Useate flori**. *Visuri trecute, uscate flori Ce-ați fost viața vieții mele... V-aș dus cu anii-mi.* O.I 26/1 [V. 1]. (Cu referire la iubită; v. și albatru, avere, mireasă, ochi, ramură, vis) **O floare în fereastră**. *O văzuse el ades răsărind — o floare în fereastă — și în nopți cu lună el își lepăda rasa și-și punea mantie de cavaler, în care veghea sub sticlitoarele-i ferești.* P.L. 46/2 [Pr. 1]. **Floarea dorințelor obscure sădite în noian** = ființa omenească (v. și insectă, lut, mină, muscă, vis). *În orice minte lumea își pune întrebarea Din nou: de unde vine și unde merge floarea Dorințelor obscure sădite în noian?* O.I 64/4 [V. 1]. **Flori deșerte** = opere lipsite de valoare (v. și apă, petec). *Critici voi, cu flori deșerte Care roade n-ați adus — E ușor a scrie versuri Cînd nimic nu ai de spus.* O.I 227/5 [V. 1]. ◒

(Mataforic) Iubită (v. şi floricică, inger, lumină, minune, pază, stea, suflet). *De-aş avè şi eu o floare.* O.I 2/1. *Floare! cum surizi în grădina zilelor tale.* P.L. 56/27 [V. 1; Pr. 1].

2. Broderie, înflorătură; ornamente în formă de floare. ◇ *Flori de gheaţă* v. gheaţă [V. 1]. ◒ (Construcţii metaforice). **Îmbrăcat în flori şi stele** v. îmbrăca [V. 1]. **A împodobi cu fluri** = a masca printr-un aspect strălucit, ispititor (v. şi face, haină). *El e nevoit să împodobească cu fluri şi cu aparenţă de profundă înţelepciune mizeria existenţei.* P.L. 81/34 [Pr. 1].

3. Fig. Partea cea mai aleasă; elită. *O, tu nici visezi, bătrîne, cîţi în cale mi s-a pus! Toată floarea cea vestită a întregului Apus.* O.I 146/24 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **floare** (**O.I** 2/1, 4/30, 42/19, 54, 55/28, 64/9, 112/5, 128/7, 136/5, 162/21, 186/16, 236/13; **O.IV** 365/32, 378/21; **P.L.** 14/24, 14/26, 46/2), **floarea** (**O.I** 2/11, 64/4, 101/6, 117/2, 127/3, 146/24, 154/2, 202/6, 220/4, 222/4; **P.L.** 15/18, 15/22, 47/35), **g.d. florii** (**P.L.** 55/19), voc. **floare** (**O.I** 55/31, 55/31; **P.L.** 56/27); pl. n. ac. **flori** (38/1, 43/4, 45/22, 50/11, 66/27, 72/5, 74/20, 75/12, 75/23, 76/25, 85/4, 85/9, 85/14, 85/31/97/27, 100/13, 103/11, 103/27, 154/11, 154/31, 160/20, 162/21, 173/27, 223/23, 226/1, 226/13, 227/5, 236/11; **O.IV** 365/26, 366/5; **P.L.** 4/33, 7/15, 9/32, 9/40, 10/20, 11/36, 22/18, 22/40, 23/10, 39/35, 44/41, 45/31, 51/23, 51/37, 73/16, 73/29, 73/33, 78/21, 81/34, 88/3, 98/13, 98/29, 101/25), **florile** (**O.I** 2/3, 55/20, 122/5, 154/33, 179/25, 207/7; **P.L.** 7/16, 14/27, 22/19, 22/34, 23/22, 54/31, 72/3, 78/25, 102/3), g. d. **florilor** (**O.I** 3/8; **P.L.** 5/4, 10/3).

FLOR s. n. (Latinism) Abundenţă, belşug de flori. ◒ (Metaforic; cu referire la desimea păturii de ceaţă) *Fugarul uşor Necheazâ, s-arunca de spinteca-n pripă A negurei flor.* O.I 4/4; cf. **O.I** 5/16 [V. 2]. ◒ (Metaforic; cu referire la numărul mare de aplauze) *Tu cîntare întrupată! De-al aplauzelor flor, Apărind divinizată, Răpişi sufletu-mi de dor.* O.I 18/6; cf. **O.I** 19/14 [V. 2].

— Formă gramaticală: sg. n. ac. **flor** (**O.I** 4/4, 5/16, 18/6, 19/14).

FLORĂRÍE s. f. Grădină. *Toată această insulă-n insulă este o florărie.* P.L. 79/8 [Pr. 1].

FLORICÍCĂ s. f. Diminutiv cu valoare hipocoristică, în spiritul poeziei populare, al lui floare. ◒ (Metaforic) Iubită (v. şi floare, inger, lumină, minune, pază, stea, suflet). *De-aş avè o floricică Gingaşă şi tinerică, Ca şi floarea crinului, Alb ca neaua sinului.* O.I 2/9 [V. 1].

FLORÍSTIC, -Ă adj. Cu privire la flori, de floare. ◒ (Glumeţ) *În alt loc, unul acăfat de gratii făcea studii floristice unindu-şi buzele cu ale celei fiinţe care-şi scosese capul prin gratii.* P.L. 44/22 [Pr. 1].

FLÓTĂ s. f. Totalitatea navelor unui stat. *Şi flotele puternice ş-armatele făloase, Coroanele ce regii le pun pe frunlea lor...* [sînt] *supte din sudoarea prostitutul popor.* O.I 59/1 [V. 1].

FLUÍD[1] s. n. Lichid. *Tremurau într-un fluid luminos şi vioriu draci mici splnzuraţi de coarne, care zupăiau din picioruşe.* P.L. 43/29 [Pr. 1]. ◒ (Metaforic) [Luna] *trecea... prin nouri de un fluid de argint.* P.L. 36/8 [Pr. 1].

FLUÍD[2]**, -Ă** adj. Curgător. ◒ (Construcţii metaforice) **Argint fluid** = apă cu reflexe de lumină. [Izvoarele] *le vezi mişeindu-se şi şerpuind cu argintul lor fluid, transparent şi viu.* P.L. 78/37 [Pr. 1]. **Bulgări fluizi** v. bulgăre [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **fluid** (**P.L.** 78/37; pl. n. ac. **fluizi** (**O.I** 85/11). — Accentuat şi: *flúid* (**O.I** 85/11).

FLÚIER s. n. Instrument muzical. *Valea-i în fum, fluiere murmură-n stînă.* O.I 231/12. [Făt-Frumos] *Îşi puse-n brîul verde un fluier de doine şi altul de hore.* P.L. 4/35. *Mirosul cel umed al florilor înviorate o făceau să doarmă mult şi lin, însoţită în calea visurilor ei de glasul cel plîns al fluierului.* P.L. 10/5 [V. 1; Pr. 2]. ◒ (În context figurat) *Ş-acel rege-al poeziei, vecinic tînăr şi ferice, Ce din frunze îţi doineşte, ce cu fluierul îţi zice, Ce cu basmul povesteşte — veselul Alecsandri.* O. I 32/26 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **fluier** (**P.L.** 4/35), **fluierul** (**O.I** 32/26), g. d. **fluierului** (**P.L.** 10/5); pl. n. ac. **fluiere** (**O.I** 231/12).

FLUIERÁ vb. I. Intranz. A produce un sunet asemănător cu al fluierului. *Pe ici, pe colo trecea cîte un romanţios fluierînd.* P. L. 26/24 [Pr. 1].

FLÚTUR s. m. Insectă din ordinul lepidopterelor. *Mii de fluturi mici, albaştri, mii de roiuri de albine Curg în rîuri sclipitoare peste flori de miere pline.* O. I 85/13. *Florile erau în straturi verzi şi luminau albastre, roşiecinhise şi albe, iar pintre ele roiau fluturi uşori.* P.L. 7/17. *Fluturii albaştri împlu o regiune anumită de aer, deasupra căreia vezi tremurînd lumina soarelui.* P.L. 78/26; cf. **P.L.** 7/19, 98/11, 98/15, 101/13 [V. 1; Pr. 6]. ◒ (Comparaţie) *Într-un cuib de turturele Ca şi fluturii de-uşor, Saltă Eros nebuneşte.* O.I 13/22 [V. 1]. ◒ (Personificare) *O cojiţă de alună trag locuste, podu-t scutur, Cu musteaţa răsucită şede-n ea un mire flutur; Fluturi mulţi, de multe neamuri, vin în urma lui un ţanţ, Toţi cu inime uşoare, toţi şagalnici şi berbanţi.* O. I 87/14—15. [Florile] *Incredinţară taina lor unui curlenitor flutur albastru stropit cu aur.* P.L. 23/25 [V. 2; Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **flutur** (**O.I** 87/14), g. d. **flutur** (**P.L.** 23/25); pl. n. ac. **fluturi** (**O.I** 85/13, 87/15; **P.L.** 7/17, 101/13), **fluturii** (**O.I** 13/22; **P.L.** 78/26, 98/11), g. d. **fluturilor** (**P.L.** 7/19, 98/15).

FLUTURÁ vb. I. **1.** Intranz. A zbura. [Fluturele] *se duse şi flutură în cercuri multe asupra feţei miresei.* P.L. 23/26 [Pr. 1]. ◒ (Metaforic) A se desfăşura. *Vis de răzbunare negru ca morminul, Spada ta de singe duşman fumegînd, Şi deasupra idrei fluiure ca vîntul Visul tău de glorii falnic triumfînd.* O.I 15/11 [V. 1].

2. Tranz. şi Intranz. A (se) legăna în vînt, a (se) agita, a(se) mişca. *Negrele-i bucle... Sclipesc fluturînd.* O.I 4/12. *Flutură-n boare Subţire voal.* O.I 3/23. *Cu ceilalţi mînă fluturînd o poartă a mantiei, se ridicară încet.* P.L. 50/12. *Pletele lui blonde fluturau împrejurul capului său alb ca marmura.* P.L. 83/18 [V. 2; Pr. 2].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **flutură** (**O.I** 3/23; **P.L.** 23/26), imp. 3 pl. **fluturau** (**P.L.** 83/18); conj. prez. 3 sg. **fluture** (**O.I** 15/11); ger. **fluturînd** (**O.I** 4/12; **P.L.** 50/12).

***FLÚTURE** s. m. v. **flutur**.

FLUVIU s. n. Apă curgătoare care se varsă în mare. *Scări înalte coborau . . . până într-o vale întinsă lăiată de un fluviu mare*. P.L. 51/12. *Coborau pe ascultătoarele valuri ale fluviului*. P.L. 51/36. *Fluviul lat se adîncea în păduri întunecate*. P.L. 51/39 [Pr. 3].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **fluviu** (**P.L.** 51/12), **fluviul** (**P.L.** 51/39), g. d. **fluviului** (**P.L.** 51/36).

FOÁIE s. f. **1.** Frunză. *Acolo-n ochi de pădure . . . Vom ședè în foi de mure*. O.I 54/24. *Vîntu-o foaie veștejită Mi-au adus mișcînd fereasta*. O.I 125/1. *Ca prin farmec foile galbene ale aleelor . . . se-nverzirâ*. P.L. 22/33 ; cf. **O.I** 125/9 [V. 3 ; Pr. 1]. ◒ (Metaforic ; simbolizînd iubirea stinsă) *Foaia veștedă*. O.I 125. *Numai vestea bîtnd-a morții, Foaia tristă le-am adaos : Moartea vindecorice rană Dînd la patime repaos*. O.I 126/6 [V. 2].

2. Filă (scrisă). [Frunza] *voi întinde-o între foile acele, Ce le am din alte timpuri De la mîna dragei mele*. O.I 125/6. *Voi păstra întreg amarul Și norocul astor foi*. O.I **126/2**. *Pe masa ta așez o foaie smultă*. O.IV 333/7. *Pe o meseioară era o foaie scrisă*. P.L. 98/23 ; cf. **O.I** 125/12 [**V.** 4 ; Pr. 1]. ✦ Filă de carte. *El întorcea foaie cu foaie uitîndu-se la constelațiunile ciudate*. P.L. 36/2. *El întoarse șepte foi și umbra prinse conturele unui basrelief*. P.L. 46/39. *Dan întoarse foile, șoptl și umbra deveni om*. P.L. 48/22 ; **P.L.** 48/13, 48/20 [Pr. 6].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **foaie** (**O.I** 125/1 ; **O.IV** 333/7 ; **P.L.** 36/2, 36/2, 98/23), **foaia** (**O.I** 125, 125/9, **126/6**) ; pl. n. ac. **foi** (**O.I** 54/24, 125/12 ; **P.L.** 46/39, 48/13, 48/20), **folle** (**O.I** 125/6 ; **P.L.** 22/33, 48/22), g.d. **foi** (**O.I** 126/2).

FOÁLE s. n. (Regional) Pîntece. ◒ (Ironic) *Aud vreodată un rotund egumen, Cu foalele-ncinse și obrazul rumen, Povestind că viața e calea durerii Și că pocăința urmează plăcerii*. O.IV 364/2 ; cf. **O.IV** 366/14 [V. 2].

— Formă gramaticală : pl. n. ac. **foalele** (**O.IV** 364/2, 366/14).

FOÁME s. f. Senzația nevoii de a mînca. *Tot ce-n astă lume mai poate pricepe E că de-ncetează lucrul, foamea-ncepe*. O.IV 365/4 [V. 1].

FOÁRTE adv. (Ca determinativ pe lîngă un adjectiv sau un adverb) Ajută la formarea superlativului absolut. *Cu mirare și cu groază Damele și cavalerii l-au privit, Însă foarte liniștit El mînușa o aduce înapoi*. O.I 166/17. *Luna lumina . . . părul ei blond, foarte blond*. P.L. 68/6. *Amorul și moartea mea vor fi foarte aproape una de alta*. P.L. 90/8 ; cf. **P.L.** 16/36, 27/27, 48/7, 59/22, 67/17, 67/20, 67/32, 69/23, 70/23, 73/28, 95/20 [V. 1 ; Pr. 13]. ◇ (Ca determinativ pe lîngă o locuțiune adjectivală) *De obiceiuri și instituțiuni, crescute pe temeiul naturei, se lipesc religiuni subiective, fapte rele și mizerabile însă foarte cu scop*. P.L. 80/41 [Pr. 1].

FOC s. n. **1.** Ardere (violentă) cu flăcări. *Ca să vă ard fierea, o spirite-amețite, Bleslemul îl invoc . . . Ca să vă scriu pe frunte, ca vila ce se-nfiară Cu fierul ars în foc*. O.I 23/6. — *Zi frățîni-tău, zise Făt-Frumos calului său, să-și arunce stăpînu-n nori, și l-oi hrăni cu jaratec și l-oi adăpa cu pară de foc*. P.L. 21/34 [V. 1 ; Pr. 1]. ◒ (Comparație) *Norii se rupeau bucăți pe cer — luna roșie ca focul se ivea prin spărturile lor risipite*. P.L. 9/25. *Pelițele de pe lumina ochiului i se roșise ca focul și prin el părea că vede cum luna se cobora încet*. P.L. 21/15. — *Dar bine, tată, n-o s-alerg eu după el, zise ea, roșie ca focul*. P.L. 77/2 [Pr. 3]. ◒ (În contexte figurate) *Din ochi de-ar soarbe geniu slăbita mea privire, De-ar tremura la stnu-mi gingașul tău mîjloc, Ai pune pe-a mea frunle în vise de mărire Un diadem de foc*. O.I 21/8. *Sfărmați palate, temple, ce crimele ascund, Zvîrliți statui de tirani în foc, să curgă lavă*. O.I 60/23. *Faceți din piatră aur și din înghel văpaie, Să-nchege apa-n sînge, din petre foc să saie, Dar inima-i fecioară hrăniți cu sînge cald*. O.I 94/29 [V. 3]. ◇ Expr. **A da foc** = a aprinde, a incendia. *În două temniți large cu de-a sila să-i aduni, Să dai foc la pușcărie și la casa de nebuni*. O.I 151/34. [V. 1]. **A pune pe foc** = a arde. *Vorbele iubirii moarte . . . Dovedite de minciună Cer să sting a lor viață. Dulcea lor zădărnicie Nu mă-ndur s-o pun pe foc*. O.I 125/18 [V. 1]. **Arz-o focul!** subliniază admirația. *Dar ce frumoasă se făcu și mîndră arz-o focul!* O.I 174/2 [V. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **De foc** = a) sfrălucitor, scînteietor, luminos, învăpăiat (v. și d e s f a c e, l u m i n ă, p l i n, s o a r e). *Dar poate acolo să fie castele Cu arcuri de aur zidite din stele, Cu rîuri de foc și cu poduri de-argint*. O.I 38/3. *Luceferii de foc Privi-vor din celini Mormînt fără de noroc Și fără prieteni*. O.I 225/13. *Soarele — o față de foc, ierburile împrospătate, mirosul cel umed al florilor înviosate o făceau să doarmă mult și lin*. P.L. 10/2. *Și deodată văzură în urmă-le un luciu întins, limpede, adînc, în a cărui oglindă bălaie se scălda în fund luna de argint și stelele de foc*. P.L. 19/17 ; cf. **P.L.** 52/29, 83/17 [V. 2 ; Pr. 4] ; **b)** pătimaș (v. și f l a c ă r ă). *Gîndind că dorm, șireato, apeși gura ta de foc Pe-ai mei ochi închiși ca somnul și pe frunte-mi în mijloc*. O.I 42/14. *O rămîi, rămîi la mine, tu cu vers duios de foc. Zburător cu negre plete, umbră fără de noroc*. O.I 80/29 [V. 2]. **Diluviu (sau ocean) de foc** = incendiu de proporții catastrofale. *Iubesc precum iubește pe-o albă vijelie Un ocean de foc*. O.I 21/4. *Aci vă duceți valuri în mii batalioane, Cum în păduri aprinse, mînat de uragane, Diluviul de foc*. O.I 21/24 [V. 2]. **Foc** vînăt = culoare albastră intensă și strălucitoare. *El s-apropie și sărută mînile portretului, apoi fața, gura, ochii cei de foc vînăt*. P.L. 30/17 [Pr. 1]. (Comparație) **Foc** ars = jar. *Dintr-o volbură naltă, verde, se vedeau nemîșcați doi ochi de jeratec, a căror raze roșii ca focul ars pătrundeau în rărunchii fetei*. P.L. 18/26 [Pr. 1]. **Stea de foc** v. s t e a [Pr. 1]. ✦ Arderea din sobă făcută pentru degajare de căldură. *Noaptea potolit și vînăt arde focul în cămin*. O.I 42/1. *Cu perdelele lăsate Șed la masa mea de brad, Focul pîlpîie în sobă, iară eu pe gînduri cad*. O.I 105/3. *Dar și mai bine-i, cînd afară-i sloată, Să stai visînd la foc, de somn să picuri*. O.I 119/8. *Se așeză dinaintea focului*. P.L. 71/24 ; cf. **O.I** 107/1 [V. 4 ; Pr. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Desfăcut în foc** și **aur** v. d e s f a c e [V. 1]. ◒ (Metaforic) Căldură mare, arșiță. *Un fel de foc nestins îi cutreieră cu fiori de răcoare toți mușchii și toate vinele lui cele slăbite*. P.L. 9/10 [Pr. 1]. ◒ (Metaforic) Iubire, patimă erotică (v. și l a n ț). *A ei gură-i descleștală de-a suflării sale foc*. O.I 79/14. *Cu focul blînd din glasu-i tu mă dori și mă cutremuri*. O.I 155/1. *O sărută cu atîta ardoare, o strînse cu atîta foc, încît îi părea c-a să-i beie viața toată din gura ei*. P.L. 49/20 [V. 2 ; Pr. 1]. (Construcție

metaforică) **Vorbe arse de al buzelor foc** = mărturisiri de dragoste (v. și c a l d, d u l c[1]). *El s-așază lîngă dînsa și o prinde de mijloc, Ea șoptește vorbe arse de al buzelor ei foc.* O.I 80/36 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Inspirație artistică; frămîntare creatoare. *S-ar pricepe pe el însuși acel demon . . . s-ar renaște, Mistuit de focul propriu, el atunci s-ar recunoaște.* O.I 160/38 [V. 1]. (Construcție metaforică) **Focul albei Veste** = inspirația artistică înălțătoare, nealterată de pasiune erotică (?). *Eu n-aș alege lira vibrîndă de iubire Ci ceea care falnic îmi cîntă de mărire, Cu focul albei Veste aprinde al meu sîn.* O.I 17/6 [V. 1]. ✦ F i g. Lumină roșietică, asemănătoare flăcărilor. ◒ (Construcție metaforică) **Gîndirile de foc** [ale **norilor**] = fulgere (v. și s a r p e). *Norii-și spun în tunet durerea lor mugindă, Gîndirile de foc.* O.I 20/12 [V. 1]. ✦ Sclipire, scînteiere puternică. [Corăbiile] *Ireînd încet ca umbre — lin pînzele umflate În fața lunei care prin ele atunci străbate, Și-n roată de foc galbăn stă fața-i cu un semn.* O.I 63/15. [Luceafărul] *venea plutind în adevăr Scăldat în foc de soare.* O.I 171/32. *Reia-mi al nemuririi nimb Și focul din privire, Și pentru toate dă-mi în schimb O oră de iubire.* O.I 177/10 [V. 3].

2. F i g. Entuziasm, avînt, înflăcărare. *Astfel eu, pierdut în noaptea unei vieți de poezie, Te-am văzut, femeie stearpă, fără suflet, fără foc, Și-am făcut din tine-un înger, blînd ca ziua de magie.* O.I 29/18 [V. 1]. ◒ (În contexte figurate) *Ce am de-alege oare în seaca-vă ființă? Ce foc fără-a se stinge, ce drept fără să-mi mintă, O, oameni morți de vii!* O.I 23/20. *Mai bine mi-aș stoarce tot focul din inimă, ca să se risipească în scîntei, decît să animez cu el o simfire, pe care-o cred . . .* **ordinară.** P.L. 87/20 [V. 1; Pr. 1].

3. F i g. Durere, suferință, chin. *Jalnic ard de viu chinuit ca Nessus, Ori ca Hercul înveninat de haina-i; Focul meu a-l stinge nu pot cu toate Apele mării.* O.I 199/11 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. foc (**O.I** 20/12, 21/4, 21/8, 23/6, 23/20, 24/21, 29/18, 38/3, 42/11, 43/2, 60/23, 63/15, 79/11, 80/29, 80/36, 94/29, 107/1, 119,8, 125/18, 151/31, 171/32, 225/13; **P.L.** 5/37, 9/10, 10/2, 19/17, 21/31, 30/17, 49/20, 52/29, 83/17). **focul** (**O.I** 17/6, 42/1, 105/3, 155/1, 160/38, 171/2, 177/10, 199/11; **P.L.** 9/25, 18/26, 20/15, 77/2, 87/20), g.d. **focului** (**P.L.** 71/24).

FOLÓS s. n. **1.** Rost, profit, avantaj. *Nu-nțelegi tu, din a ei căutătură, Că deprindere, grimasă este zîmbetul pe gură, Că întreaga-i frumusețe e în lume de prisos, Și că sufletul fi-i pierde fără de nici un folos?* O.I 160/16 [V. 1].

2. Ajutor, trebuință. *Ia-mă și pe mine cu d-ta, că îți-oi fi de mare folos.* P.L. 17/31 [Pr. 1].

FOLOSÍ vb. IV. **1.** R e f l. A profita. [Cezara] *veni cu o spadă, pe care i-o încinse, folosindu-se de ocazie de a-l strînge de mijloc.* P.L. 94/36 [Pr. 1].

2. I n t r a n z. (Construit cu dativul) A ajuta. *Înăuntru baba șuiera și se smulgea ca vîntul închis — dar nu-i folosea nimica.* P.L. 7/3 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. imp. 3 sg. **folosea** (**P.L.** 7/3); ger. **folosindu-se** (**P.L.** 94/36).

FOLOSITÓR, -OÁRE adj. Util. ◒ (Glumeț-ironic) *De vorbit despre . . . istorie, geografie și alte lucruri folositoare, da! se-nțelege, cît vrei! dar o gurită . . . niciodată!* P.L. 68/2 [Pr.1].

FOND s.n. **1.** Conținut. ◇ Loc. adj. **Fără fond** = neîntemeiat. *A fost crudă-nvinuirea, A fost crudă și nedreaptă, fără razem, fără fond.* O.I 30/22 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Structură psihică. *În fața lui Orion exprim acel fond de întuneric și mîndrie, care-l vezi mai în fața tuturor tinerilor.* P.L. 80/2 [Pr. 1].

2. Culoare de bază, clmp al unui tablou. *O privese . . . ca pe-un tablou zugrăvit pe un fond luminos, într-o carte cu icoane.* P.L. 92/7 [Pr. 1].

FONDÁ vb. I. T r a n z. A întemeia, a crea. *Vorbirăm mai departe . . . despre căsătorie, cum ea fondează statele.* P.L. 68/33 [Pr. 1]. ◒ (Construcție metaforică; glumeț, despre furnici) **A-și fonda state.** [Zidurile] *năpustite în risipa lor de plante grase, de furnici ce-și fondau state . . . le făceau a crede că* [mănăstirea] *este mai mult o ruină oprită curiozității, decît locuință.* P.L. 72/13 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **fondează** (**P.L.** 68/33), imp. 3 pl. **fondau** (**P.L.** 72/13).

FONDÁL s.n. **1.** Cadru al unui tablou. *Fondalul era haos, în sus străbătut pe ici pe colea de cîte-o stea murind, jos — întunecos și rece.* P.L. 83/23 [Pr. 1].

2. Decor care acoperă fundul unei scene de teatru. *Nu cumva suntem asemenea acelor figuranți, cari voind a reprezenta o armată mare trec pe scenă, încunjură fondalul și reapar iarăși?* P.L. 65/5. *E drept că după fondai nu suntem în stare a vedè.* P.L. 65/11 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **fondal** (**P.L.** 65/11), **fondalul** (**P.L.** 65/5, 83/23).

FONF, FOÁNFĂ s.m. și f. Persoană care vorbește pe nas. ◒ (Metaforic; depreciativ) Orator lipsit de darul oratoriei. *Tot ce e perfid și lacom, tot Fanarul, toți iliofii, Toți se scurseră aicea și formează patriofii, Încît fonfii și flecarii, găgăuții și gușații, Bilbiiți cu gura strîmbă sunt stîlpării asiei noștri!* O.I 150/37 [V. 1].

FORMÁ vb. I. 1. R e f l. A lua formă, a se constitui. *Cine știe . . . dacă în cartea aceasta nu e semnul ce-i în stare a le transpune în adîncimile sufletești, în lumi care se formează aievea așa cum le dorești.* P.L. 36/14 [Pr. 1].

2. T r a n z. A alcătui. *Tot ce e perfid și lacom, tot Fanarul, toți iliofii, Toți se scurseră aicea și formează patriofii.* O.I 150/36. *Trunchii pădurilor se ajungeau cu ramurile lor deasupra riului și formau bolți nalte de verdeață nestrăbătută.* P.L. 52/1. *O frunte nalță și egal de largă asupra căreia părul formează un cadru luciu și negru stă așezată deasupra unor ochi adînciți în boltele lor.* P.L. 74/3 [V. 1; Pr. 2].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **formează** (**P.L.** 74/3), 3 pl. **formează** (**O.I** 150/36), **se formează** (**P.L.** 36/14), imp. 3 pl. **formau** (**P.L.** 52/1).

FORMÁL adv. De formă. *Vezi tu! format-le-am oprit . . . am făgăduința ta că nu mă vei săruta niciodată.* P.L. 70/37 [Pr. 1].

FÓRMĂ s.f. **1.** Aspect exterior, înfățișare. *Locul hienei îl luă cel vorbăreț, Locul cruzimii vechie, cel lins și pizmăreț, Formele se schimbară, dar răul a rămas.* O.I 61/5. *În multe forme-apare a vieții crudă taină, Pe mulți ea îi înșală, la nime se distrînă.* O.I 64/18. *Ochii tăiați în forma migdalei erau de acea intensivă voluptate, pe care*

o are catifeaua neagră. P.L. 26/33 [V. 2 ; Pr. 1]. ✦ Conturul unui corp ; trăsătură. *O mania neagră îl acoperea, prin creții căreia transpăreau delicatele și coreclele lui forme.* P.L. 60/1. *Ei se iubesc fără s-o știe... formele sunt virgine și necoapte.* P.L. 79/18. *Penelul pictorului zbura pe spațiul gol ce și-l lăsase pe pînză și sub mină-i se născură formele lui Ieronim.* P.L. 84/26 ; cf. **P.L.** 79/16, 79/26, 80/20, 84/27 ; 84/27 [Pr. 8]. ◒ (Metaforic) *Va să zică asupra acestui chip își concentrase el amorul lui — atita formă avea, pustiita, sărmana lui viață — un portret!* P.L. 30/22 [Pr. 1].

2. Mijloc de exprimare artistică. ◒ (În context figurat) *Cînd cu sete cauți forma ce să poată să te-ncapă. Să le scrii cum cere lumea vro istorie pe apă.* O.I 137/11 [V. 1].

3. Tipar, model. ◒ (Construcție metaforică) **A turna în formă nouă limba veche și înțeleaptă** v. t u r n a [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **formă** (**O.I** 137/8 ; **P.L.** 30/22, 84/27, 84/27), **forma** (**O.I** 137/11 ; **P.L.** 26/33) ; pl. n. ac. **forme** (**O.I** 64/18 ; **P.L.** 60/1, 79/16, 84/20), **formele** (**O.I** 61/5 ; **P.L.** 79/18, 79/26, 84/26).

FORMÚLĂ s. f. Frază tip folosită într-un ritual magic, *Voințele ți se realizează după gîndirea ta... se-nțelege tmplinind formulele, căci formulele sunt vecinice ca cuvintele lui Dumnezeu, pe care el le-a rostit la facerea lumei, formule pe care le ai toate scrise în cartea ce ți-am împrumutat-o.* P.L. 42/11, 13. *Pe fila a șeptea a cărții stau toate formulele ce-ți trebuiesc pentru asta.* P.L. 42/28 [Pr. 4].

— Forme gramaticale : pl. n. ac. **formule** (**P.L.** 42/13), **formulele** (**P.L.** 42/11, 42/11, 42/28).

FÓȘNET s. n. Fîșlit. *S-auzi un foșnet ușor care-l trezi.* P.L. 92/34 [Pr. 1].

FOȘNÍ vb. IV. I n t r a n z. A produce un zgomot ușor (ca al frunzelor uscate). *Vîntu-n trestii lin foșnească.* O.I 74/15. [Miresei] *îi foșnea uscat pe frunze poala lung-a albei rochii.* O.I 85/29. *Și uscat foșni mătasa pe podele, între glastre, între rozele de Șiraz și lianele albastre.* O.I 154/9 [V. 3].

— Forme gramaticale : ind. imp. 3 sg. **foșnea** (**O.I** 85/29), p.s. 3 sg. **foșni** (**O.I** 151/9) ; conj. prez. 3 sg. **foșnească** (**O.I** 74/15).

FOȘNÍRE s. f. Foșnet. *Deodat aud foșnirea unei rochii.* O. I 119/12. *Tu cu lumea la de ginduri după ca să te ajii?... S-auzi zornetul de pinteni și foșnirile de rochii, Pe cînd ei sueese musteața, iară ele fac cu ochii?* O.I 157/23. *S-auzi o foșnire în frunzele unui tufari.* P.L. 94/22 [V. 2 ; Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **foșnire** (**P.L.** 94/22), **foșnirea** (**O.I** 119/12) ; pl. n. ac. **foșnirile** (**O.I** 157/23).

FRÁGĂ s. f. Partea comestibilă a fragului. ◒ (Metaforic) Sîrc (v. ș i b o u r e l). *De a vîrstii ei căldură fragii sfîrșului se coc.* O.I 79/13 [V. 1].

FRÁGED, -Ă adj. Gingaș, plăpînd. *Flori, juvaeruri în aer, sclipesc tainice în soare, Unele-albe, nalte, fragezi, ca argintul de ninsoare.* O.I 43/5. *Alît de fragedă te-asameni Cu floarea albă de cireș.* O.I 117/1 ; **cf. O.I** 117 [V. 3]. ◒ (Metaforic) Lipsit de experiență, naiv. *Era alît de înșelată de amor, ca copilul cel tinăr și fraged.* P.L. 102/1 [Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **fraged** (**P.L.** 102/1) **fragedă** (**O.I** 117, 117/1) ; pl. n. ac. **fragezi** (**O.I** 43/5)

FRANȚUZÉȘTE adv. În limba franceză. ◒ (Ironic, aluzie la mania franțuzismului) *Plosnița ceea-i bătrînă, cuvios în mers pășește ; Cela-i cavaler... e iute... oare știe franțuzește?* O.I 46/23 [V. 1].

FRĂTE s. m. I. Persoană de sex masculin considerată în raport cu altă persoană născută din aceiași părinți. (Cu referire la animale) [Făt-Frumos] *a încălecat pe un frate al meu, care are șepte inimi, pe cînd eu n-am decît două.* P.L. 21/22. *Calul Genarului îi necheză frățîni-său ceea ce-i spusese* [Genarul] *— dar frate-său i-o spuse lui Făt-Frumos.* P.L. 21/31 [Pr. 2]. ◒ (În context figurat) *Codrul-frate cu românul De săcure se lot pleacă Și izvoarele li seacă.* O.I 183/4 [V. 1]. ◇ *Frate de cruce* v. c r u c e [Pr. 1]. ◇ Expr. **A trăi ca frați** = a trăi în pace și bună înțelegere. *Faceți ca-n astă lume să aibă parte dreaptă, Egală fiecare, și să trăim ca frați!* O.I 60/15 [V. 1].

2. Nume dat unui călugăr. *Ajuns la poartă, trage clopotelul, un frate îi deschide.* P.L. 73/10 [Pr. 1]. ◇ **Frate laie** = călugăr nehirotonisit, care îndeplinește serviciile domestice ale comunității călugărești. *Știu că tu ești pîn-acum frate laic.* P.L. 82/24 [Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **frate** (**O.I** 183/4 ; **P.L.** 11/10, 21/22, 21/31, 73/10, 82/24) ; pl. n. ac. **frați** (**O.I** 60/15).

FRĂZĂ s. f. Propoziție. *Era un tu singuratic, fără de a fi pus în legătură cu vo frază.* P.L. 68/29 [Pr. 1]. ◒ (Construcție metaforică ; ironic) **Frază lustruită** = discurs demagogic. *Azi, cînd fraza lustruită nu ne poate înșela, Astăzi alții sunt de vină, domnii mei, nu este-așa?* O.I 151/21 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Vorbă goală, aparență înșelătoare. *Religia — o frază de dinșii inventată Ca cu a ei putere să vă aplece-n jug.* O. I 59/6. *Minciuni și fraze-i totul ce slatele susține.* O.I 59/16. *Ceea ce ne bucură este lipsa de fraze și rezonamente eu care la oameni se-mbracă această emigrare a superfluenței locuitorilor.* P.L. 80/27 ; cf. **O.I** 35/10 ; **P.L.** 82/19 [V. 3 ; Pr. 2].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **frază** (**O.I** 35/10, 59/6 ; **P.L.** 68/29, 82/19), **fraza** (**O.I** 151/21) ; pl. n. ac. **fraze** (**O.I** 59/16 ; **P.L.** 80/27).

FRĂMÎNTÁ vb. I. I. t r a n z. (În expr.) **A frămînta pămîntul** = a lovi pămîntul cu picioarele (la joc), a juca tropotind din picioare. *Un băiet de ligan... mișca niște coarde false care țîrîiau nervos, iară împrejuru-i frămînta pămîntul un ungur lung.* P.L. 27/5 [Pr. 1].

2. R e f l. A se mișca agitat. *Prin limbile de flacări, ce-n valuri se frămînt, Răcnete, vuiet de-arme pătrund marea cea caldă.* O.I 62/18. *Izbind s-or frămînta Eternele valuri.* O.I 225/7 [V. 2].

3. T r a n z. A îngrijora, a neliniști. *Dar cînd inima-ți frămîntă Doruri vii și patimi multe... Toate cer intrare-n lume, Cer veșmintele vorbirii.* O.I 226/9 [V. 1].

— Forme gramaticale : ind. prez. 3 pl. **frămîntă** (**O.I** 226/9), **se frămînt** (**O.I** 62/18), imp. 3 sg. **frămînta** (**P.L.** 27/5), vilt. 3 pl. **s-or frămînta** (**O.I** 225/7).

FRĂȚÍE s. n. Iubire frățească, sentimente de frate. *Fiii tăi trăiască numai în frăție Ca o noptii stele, ca a zilei sori.* O.I 16/3. *Cum a intrat el în viață? Cît amor de drept*

şi bine, Cîtă sinceră frăţie adusese el cu sine? O.I 53/7 [V. 2]. ◇ *Frăţie de cruce* v. c r u c e [Pr. 2]. ◇ Loc. adv. **Cu frăţie** = ca între fraţi, în mod egal. ◒ (Ironic) *Încordu-voi a mea liră să cînt dragostea? Un ianî Ce se-mparle cu frăţie între doi şi trei amanţi.* O.I 140/6 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **frăţie** (**O.I** 16/3, 53/7, 140/6 ; **P.L.** 6/15), **frăţia** (**P.L.** 11/5).

FRĂŢIÓR s. m. Diminutiv al lui frate (2). ◒ (Ironic) *Om juca cărţi cu alţi frăţiori, om fuma din tulele lungi cît ziua de azi.* P.L. 75/4 [Pr. 1].

FRĂŢÍNE s. m. (Urmat de adjectiv posesiv ; şi în forma *frăţîni*) Frate. *Spune frăţîne-tău să-şi arunce slăpînul în nori.* P.L. 21/27. *Calul Genarului îi nechează frăţîni-său ceea ce-i spusese Genarul.* P.L. 21/30. *Calul lui Făt-Frumos îi nechează asta frăţîni-său.* P.L. 21/35 : cf. **P.L.** 21/33 [Pr. 4].

— Forme gramaticale : sg. g. d. **frăţîne** (**P.L.** 21/27), **frăţîni** (**P.L.** 21/30, 21/33, 21/35). — Variantă : (Mold.) **frăţîni** (**P.L.** 21/30, 21/33, 32/35) s. m. — Scris : *frăţine.*

FREÁMĂT s. n. Foşnet. *Ea trecea prin frunza-n freamăt Şi prin murmur de albine.* O.I 66/15. *O, mamă, dulce mamă, din negură de vremi, Pe freamătul de frunze la tine tu mă chemi.* O.I 129/2. *Papura se mişcă-n freamăt de ai undelor cutrier Iar în iarba înflorită, somnoros suspin-un grier.* O.I 152/15. *Deodată în urmă-le văzurâ că se ridică o pădure neagră, deasă, mare, înfiorată de un lung freamăt de frunze.* P.L. 18/30 ; cf. **O.I** 121 [V. 4 ; Pr. 1]. ✦ Zgomot, larmă. *Pădurea lin suspină şi prin frunzele uscate Rînduri, rînduri trece-un fremăt, ce le scutură pe toate.* O.I 83/24. *Ce mai freamăt, ce mai zbucium! Codrul clocoti de zgomot şi de arme şi de bucium.* O.I 147/37 [V. 2].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **freamăt** (**O.I** 66/15, 83/21, 121, 147/37, 152/15 ; **P.L.** 18/30), **freamătul** (**O.I** 129/2).

FRÉME vb. III. I n t r a n z. (Latinism) A se mişca foşnind. *Cîntarea în cadenţă a frunzelor ce freme... Născur-acolo-n mine şoptiri de-un gingaş dor.* O.I 8/3 [V. 1].

FRENÉTIC adv. Cu frenezie. *Cu evlavie de vulpe, ca în strane, sed pe locuri Şi aplaudă frenetic schime, cîntece şi jocuri.* O.I 150/26 [V. 1].

FRÍCĂ s. f. Teamă. *Cavaleru-aleargă, iute se coboară, În grozava prejmuire calcă sigur, fără frică.* O.I 166/12 [V. 1]. ◇ Expr. **A nu avea frică** v. a v e a [Pr. 1].

– Formă gramaticală : sg. n. ac. **frică** (**O.I** 166/12 ; **P.L.** 8/20).

FRIG s. n. 1. Temperatură scăzută. *Uh! ce frig... Îmi văd suflarea.* O.I 46/9. *De frig la piept şi-ncheie tremurînd halatul vechi.* O.I 132/3 [V. 2]. ✦ Stare provocată de temperatura scăzută. *O vezi printr-o albă perdea străvezie Cum mereu lucrează... şi-abia pîne goală, Frig şi insomnie, tăcrime şi boală.* O. IV 365/2 [V. 1]. ◇ (Construit cu verbul „a fi", cu subiect logic în dativ) *Bruh! mi-i frig. — Iată pe mînă cum codeşte-un negru purec.* O.I 48/1 [V. 1].

2. (La pl.) Stare febrilă. *Dionis, lungit în palu-i, tremură în friguri.* P.L. 62/21 [Pr. 1]. ◇ Expr. **A avea friguri** v. a v e a [Pr. 1]. ◒ (Metaforic) Starę de neliniştę puternică, de frămîntare interioară. *Altî de albă faţa-i şi-altî de nemişcată, Dar ochi-i ard în friguri.* O.I 96/23. *Nu vezi că gura-mi arsă e de sete Şi-n ochii mei se vede-n friguri chinu-mi?* O.I 200/10 [V. 2].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **frig** (**O.I** 46/9, 48/1, 132/3 ; **O.IV** 365/2) ; pl. n. ac. **friguri** (**O.I** 96/23, 200/10 ; **P.L.** 62/19, 62/21).

FRIGIÁN, -Ă adj. (În expr.) **Cuşmă frigiană** = bonetă purtată, după modelul sclavilor eliberaţi din antichitate, de către revoluţionarii francezi de la 1789, ca simbol al libertăţii. *Se mişc batalioane a plebei proletare, Cu cuşme frigiene şi arme lucitoare, Şi clopote de-alarmă răsună răguşit.* O.I 62/24 [V. 1].

FRIGURÓS, -OÁSĂ adj. Rece. *Şi mîna friguroasă s-o încălzesc la sîn Aproape, mai aproape pe inima-mi s-o fin.* O.I 213/13. *În lungile şi friguroasele nopţi de iarnă, crede cineva cum că el, redus pînă la culmea mizeriei, devenea trist?* P.L. 32/12 [V. 1 ; Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **friguroasă** (**O.I** 213/13) ; pl. n. ac. **friguroasele** (**P.L.** 32/12).

FRIZÁ vb. I. R e f l. A se coafa, a-şi încreţi părul. *Să mă frizez, ca să-ţi plac?* P.L. 87/15 [Pr. 1].

FRÍNGE vb. III. T r a n z. 1. A rupe. *Din leiul sfînt şi dulce o ramură să frîngi.* O.I 129/8 [V. 1]. ◒ (Metaforic) A fragmenta în unităţi metrice ; a da formă de poezie. *Şi, pătrurs de-ale lui patimi şi [de-] amoru-i, cu nesaţiu El ar frînge-n vers adonic limba lui ca şi Horaţiu.* O.I 162/2 [V. 1].

2. F i g. A mîhni profund, a îndurera. *Poţi din nou zdrobi şi frînge — apostat inima mea?* O.I 30/18 [V. 1].

— Forme gramaticale : conj. prez. 2 sg. **să frîngi** (**O.I** 129/8) ; opt. prez. 3 sg. **ar frînge** (**O.I** 162/2) ; inf. **frînge** (**O.I** 30/18).

FRÎNGERE s. f. Acţiunea de a frînge. ◒ (Metaforic) Reflex de lumină, răsfrîngere. *Pe-a altarului icoană în de rare roşii frîngeri... Maica Domnului se vede.* O.I 50/7 [V. 1].

FRÎNT, -Ă, adj. Rupt. *Îmi tîrăsc soarlea ca un vultur Ce îşi tîrăşte aripa frîntă.* O.I 26/22 [V. 1].

FRÎU s.n. Curele cu ajutorul cărora sînt mînaţi caii. ◇ Expr. **A duce frîul** (cuiva) = a conduce. ◒ (Element de personificare) *Nedreptul şi minciuna al lumii duce frîu.* O.I 62/3 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Puterea de atracţie. *Planeţii toţi înghemaţi şi s-azvîrl rebeli în spaţ Ei, din frînele luminii şi ai soarelui scăpaţi.* O.I 133/14 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **frîu** (**O.I** 62/3) ; pl. n. ac. **frînele** (**O.I** 133/14).

FRUCT s.n. F i g. Rezultat. *Fructul amorului aceslor oameni fu Dionis.* P.L. 30/37 [Pr. 1].

FRUMÓS[1] adv. 1. În mod armonios, estetic. *Astfel vine mlădioasă, trupul ei frumos îl poartă, Flori albastre are-n păru-i şi o stea în frunte poartă.* O.I 85/33. *Cinentreabă... dacă şi lui i-ar plăcă să îmble frumos îmbracat.* P.L. 28/17. *De departe se văd turnurile străluciloare ale bisericelor laşilor, casele frumos văruite.* P.L. 39/25 ; cf.

P.L. 83/15 [V. 1; Pr. 3]. ◇ Expr. **A-l se ședea** (cuiva) **frumos** v. ședea [V. 1].

2. Așa cum se cuvine. *De te rogi frumos de dînsul, Îndestul e de hain Vălul alb de pesle toate Să-l înlăture puțin.* O.I 109/9. *Să știi că-s sănătos, Că mulțămind lui Crislos Te sărut, Doamnă, frumos.* O.I 149/20 [V. 2].

FRUMÓS², **-OÁSĂ** adj. **1.** Care place ochilor, care are valoare estetică. *Tu ai fost divinizarea frumuseții de femeie. A femeiei, ce și astăzi îol frumoasă o revăd.* O.I 29/8. *Iar umbra feței străvezii E albă ca de ceară — Un mort frumos, cu ochii vii Ce scînteie-n afară.* O.I 170/15. *Nortii cerului înmărmuriră și se făcură palat sur și frumos.* P.L. 21/37; cf. **O.I** 1/1, 4/6, 37/23, 55/27, 59/31, 66/32, 68/3, 76/12, 88/10, 95/10, 95/32, 97/22, 98/24, 98/29, 109/5, 137/14, 144/24, 154/18, 159/15, 164/3, 166/4, 167/1, 171/1, 172/21, 174/1, 185/11, 209/24, 210/16, 211/8; **O.IV** 365/33, 366/4; **P.L.** 3/22, 6/2, 6/5, 7/14, 7/21, 8/8, 9/39, 10/39, 11/3, 11/34, 12/27, 12/34, 16/9, 18/7, 20/1, 21/2, 23/29, 23/32, 31/1, 31/3, 31/10, 31/11, 36/7, 36/18, 39/21, 45/7, 49/12, 50/1, 51/5, 53/29, 53/31, 56/30, 56/31, 56/33, 58/15, 59/9, 66/8, 66/15, 68/15, 69/21, 75/35, 76/11, 76/20, 76/22, 76/26, 76/39, 77/13, 77/15, 77/24, 79/25, 84/15, 84/19, 85/20, 86/3, 86/3, 86/20, 89/4, 89/7, 89/30, 92/12, 92/16, 92/22, 93/24, 93/28, 96/17, 100/13, 100/37 [V. 34; Pr. 68]. ◒ (Repetiție) *Atunci el cu o privire nălucirea i-ar discoasă Cum că ea — frumoasa fală — a ghicit că e frumoasă.* O.I 80/6 [V. 2]. ◇ Compus: **Fût-Frumos** v. făt [V. 2; Pr. 1].

2. Care trezește admirație din punct de vedere moral. *Și de-aceea spusa voastră era sfîntă și frumoasă.* O.I 35/13. [Oamenii] *numesc sfînt, frumos și bine ce nimic nu însemnează.* O.I 36/7. [Magul] *au aflat simburul lumii, lot ce-i drept, frumos și bun.* O.I 44/36 [V. 3].

3. Care provoacă o stare de incintare; plăcut. *Vis frumos avut-am noaptea.* O. I 80/11. *Mii de glasuri slabe încep sub bolta lungă Un cînt frumos și dulce — adormitor sunînd.* O.I 94/10. *Gîndurile mele torceau un vis, un vis frumos, în care eu mă iubeam cu tine.* P.L. 7/36; cf. **O.I** 122/19, 213/18; **P.L.** 67/26 [V. 4; Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **frumos** (**O.I** 4/6, 36/7, 44/36, 80/11, 94/10, 98/29, 122/19, 164/3, 170/15, 171/1, 172/21, 185/11, 209/24, 211/8, 213/18; **P.L.** 3/22, 6/5, 7/36, 12/27, 20/1, 21/2, 21/37, 31/3, 31/10, 49/12, 50/1, 51/5, 53/31, 59/9, 66/8, 66/15, 68/15, 76/11, 76/20, 76/22, 76/39, 77/13, 79/25, 84/15, 84/19, 96/17), **frumoasă** (**O.I** 1/1, 29/8, 35/13, 37/23, 55/27, 76/11, 80/6, 88/10, 95/10, 137/14, 154/18, 159/15, 166/4, 167/4, 174/1, 210/16; **O.IV** 365/33, 366/4; **P.L.** 7/14, 7/21, 8/8, 9/39, 10/39, 11/3, 11/34, 12/34, 23/29, 23/32, 36/7, 36/18, 39/21, 56/30, 56/31, 56/33, 58/15, 67/26, 69/21, 76/26, 77/15, 77/27, 85/20, 86/3, 86/3, 86/20, 89/4, 89/7, 89/30, 92/12, 92/16, 92/22, 93/24, 93/28, 100/13, 100/37), **frumoasa** (**O.I** 68/3, 80/6, 144/24; **P.L.** 75/35), g.d. **frumos** (**O.I** 66/32), **frumoase** (**P.L.** 16/9, 45/7), voc. **frumoasă** (**O.I** 38/25); pl. n.ac. **frumoși** (**O.I** 95/32, 97/22, 98/24; **P.L.** 6/2, 18/7, 23/36, 31/1, 31/11, 53/29), **frumoase** (**O.I** 59/34, 109/5).

FRUMSÉȚĂ s.f. v. frumusețe.

FRUMSÉȚE s.f. v. frumusețe.

FRUMUSÉȚĂ s.f. v. frumusețe.

FRUMUSÉȚE s.f. **I.** (Și în formele *frumuseță* și *frumuseță*). Faptul de a fi frumos, însușirea a ceea ce este frumos. *Tu ai fost divinizarea frumuseței de femeie, A femeiei, ce și astăzi îol frumoasă o revăd.* O.I 29/8. *Codrii se înfiorează de atîta frumusețe. Apele-ncrețesc în tremur străveziile lor fețe.* O.I 142/9. *În ochii mei acuma nimic nu are preț Ca laina ce ascunde a tale frumusești.* O.I 232/2. *O altă femeie, mai mîndră de frumusețea ei, ar fi ieșit vînătă de mînie și jignită de moarte din casă.* P.L. 88/37; cf. **O.I** 160/15; **P.L.** 40/30, 55/31, 79/20, 93/5, 98/3, 100/32, 102/12 [V. 4; Pr. 8]. ◇ Expr. **O frumuseță de...** = foarte frumos. *Este o frumuseță de zi acum.* P.L. 78/6 [Pr. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **A frumusești haruri goale** v. har [V. 1]. **Avere de amor și frumusești** v. avere [V. 1]. **A-și arde ochii și frumusețea** = a se uriți, a-și pierde farmecul (v. și curge). *Tu-fi arzi ochii și frumusețea ... Dulce noaptea lor se stinge, Și nici știi ce perde lumea. Nu mai plînge, nu mai plînge!* O.I 83/1 [V. 1]. **Umbra frumusății cei eterne** v. etern [V. 1].

2. (Și în forma *frumseță*) Ființă frumoasă sau obiect frumos. *Ei cheamă-n voluptatea orgiei zgomotoase De instrumente oarbe a voastre fiici frumoase: Frumseților-ne tineri bătrînii lor distrug.* O.I 59/35. *Se desface-acum la larg Luntrea cu-ale ei vintrele splinzurate de catarg Și încet înaintează în lovire de lopeți, Legănînd atîta farmec și atîtea frumuseți.* O. I 154/22 [V. 2].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **frumusețe** (**O.I** 142/9, 160/15; **P.L.** 55/31), **frumuseță** (**P.L.** 40/30, 78/6, 93/5), **frumusețu** (**P.L.** 88/37, 98/3, 100/22, 102/12), **frumsețe** (**O.I** 83/9), g.d. **frumusății** (**O.I** 162/20), **frumuseței** (**O.I** 29/7; **P.L.** 79/20), **frumsății** (**O.I** 79/19); pl. n. ac. **frumusești** (**O.I** 107/13, 154/22, 232/2), **frumsețile** (**O.I** 59/35). — Variante: **frumsățâ** (**O.I** 83/9), **frumsețe** (**O.I** 59/35, 79/19), **frumusățâ** (**P.L.** 40/30, 78/6, 88/37, 93/5, 98/3, 100/22, 102/12) s.f.

FRUMUȘÉL, **-ÍCĂ** adj. Diminutiv cu valoare hipocoristică al lui frumos; drăguț. *Ce frumușel e călugărul cela.* P.L. 76/8 [Pr. 1].

FRÚNTE s. f. 1. Partea de sus a feței, mărginită de tîmple, sprîncene și păr. *Sublimă însă este Cununa cea de laur, ce sîntă se-mpletește Pe frunlea cea umbrită de bucle de argint.* O.I 17/12. *Pe frunte-mi mîna n-o s-o luneci Ca să mă faci să mi ies din minți.* O.I 211/23. *Dormi! dormi! șopti ea aplecîndu-și gura pe fruntea lui.* P.L. 63/23; cf. **O.I** 3/12, 22/11, 30/10, 38/8, 42/12, 42/13, 42/15, 50/16, 52/18, 52/24, 63/23, 75/13, 79/9, 84/25, 85/34, 95/31, 97/21; **O.IV** 366/5; **P.L.** 7/5, 8/6, 9/38, 9/39, 10/18, 14/26, 15/26, 23/12, 27/12, 30/9, 40/21, 40/31, 46/12, 51/37, 53/27, 59/27, 62/22, 63/4, 63/29, 67/14, 67/32, 71/31, 71/32, 74/2, 76/26, 77/18, 82/37, 90/17, 92/31 [V. 20; Pr. 30]. ◒ (Comparație) *Soarele cădea la vale și părea pe virful bradului singuratic ca o frunte în raze.* P.L. 39/9 [Pr. 1]. ◒ (În contexte figurate) *Și maicii, ce stringe pruncuțu-i la sîn, Privirea de lacrime plină, Văzînd cum geniile morții se-nclin Pe frunlea-i copilă cu spasmuri și chin, Speranța durerea i-alină.* O.I 11/24. *O, fiarbă-vă mînia în vinele stocite, În ochii stinși de moarte, pe frunți înoinelite De stinge putrezit.* O.I 23/14 **[V. 2]**. ◇ Expr. **A fi cu stea în frunte** v. stea [V. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **A scrie pe frunte** = a stigmatiza. *Blestemul îl înroc; Blestemul mizantropic cu vînăla lui ghiară, Ca să*

vă scriu pe frunte, ca vita ce se-nfiară Cu fierul ars în foc. O.I 23/6 [V. 1]. **A nu fi scris Dumnezeu pe fruntea cuiva,** sublimiază ideea neîncrederii în divinitate. *Tu chip zimbitor, Trăit-ai anume ca astfeli să mori? De e sens întrasta, e-ntors şi aleu, Pe palida-ţi frunte nu-i scris Dumnezeu.* O.I 40/14 [V. 1]. **Sub frunte** = în minte. *Sub frunte-i vitorul şi trecutul se încheagă, Noaptea-adînc-a veciniciei et în sîrurile dezleagă.* O.I 132/7. *Sub frunte a noastră e lumea — acel pustiu întins — de ce numai spaţiul, de ce nu timpul, trecutul.* P. L. 37/11 [V. 1; Pr. 1]. **Zile cu trei sori** în frunte, imaginează trecutul ca o perioadă bogată în evenimente remarcabile. *Cînd privesc zilele de-aur a scripturelor române... Văd nopţi ce-nlînd deasupră-mi oceanele de stele, Zile cu trei sori în frunte, verzi dumbrăvi cu filomele, Cu izvoare-ale gîndirei şi cu rîuri de cinţări.* O.I 31/5 [V. 1]. ✦ (La animale) Partea dinainte a capului, imediat deasupra ochilor. *Împrejuru-ne s-adună Ale curţii mîndre neamuri: Cîini mării albi ca spuma, Bouri negri cu steme-n frunte.* O.I 101/18 [V. 1].

2. Cap. *Ţi-am dat palidele raze ce-neonjoară cu magie Fruntea îngerului-geniu, îngerului-ideal.* O.I 30/2. *Ei trec cu răpejune de rîuri fără punţi, Coroanele în fugă le fulgeră pe frunţi.* O.I 98/14. *Deasupra frunţii se-neovoia un cerc de stele albastre.* P.L. 83/23; cf. **O.I** 59/2, 92/7, 96/25, 118/11; **P.L.** 6/3, 20/25 [V. 6; Pr.3]. ◒ (În contexte figurate) *Din ochi de-ar soarbe geniu slăbita mea privire, De-ar tremura la sinu-mi gingaşul tău mijloc, Ai pune pe-a mea frunte în vise de mărire Un diadem de foc.* O.I 21/7. *Vedeţi cum urna Creapă, cenuşa retrivie... Cum umbrele se-mbracă în zale fereeale. Şi frunţile cărunte le naltă de departe Un Cezar, un Traian.* O.I 21/29. *Voi, cînd mi-or duce îngerii săi Palida-mi umbră în albul munte, Să-mi pui cununa pe a mea frunte, Şi să-mi pui tira de căpătîi.* O.I 27/23 [V. 3]. ◒ (Element de personificare) *Îmbracă-le în doliu, frumoasă Bucovină. Cu cipru verde-neinge antică fruntea ta.* O.I 1/2 [V. 1]. ◇ Expr. **A pleca fruntea în jos** v. j o s [Pr. 1]. ◒ (Metaforic, pornind de la considerarea frunţii ca sediu al minţii (v. şi c ă p ă ţ î n ă, g r ă u n ţ ă), apoi ca reflex al stărilor psihice şi pînă la folosirea ei ca simbol al omului care gîndeşte sau simte) *Fruntea mea este trecută de al bucei late înghef.* O.I 30/6. *Şi în cîte mii de euse îin pătruns-ai prin ferești. Cîte frunți pline de gînduri, gînditoare le privești!* O.I 130/16. *Stelele nasc umezi pe bolta senină. Pieptul de dor, fruntea de gînduri ţi-e plină.* O.I 231/8; cf. **O.I** 12/12, 17/8, 17/8, 27/9, 27/16, 42/17, 93/30, 201/5 [V. 11]. ◒ (Construcţii metaforice) **Frunte crăiască** = monarh, conducător (v. şi m î n ă, s c e p t r u). *Începînd la talpa insăşi a mulţimii omeneşti Şi suind în susul scării pîn' la frunţile crăieşti De a vieţii lor enigmă îi vedem pe toţi munciţi.* O.I 133/22 [V. 1]. **A pleca genunchi şi frunte** v. g e n u n c h i [V. 1]. **A pune pe fruntea cuiva mîndru diadem de stele** v. d i a d e m ă [V. 1]. **A smulge laurii de pe frunteu cuiva** v. l a u r [V. 1]. **Tot ce grămădirâ veacurî lungi şi frunţi măreţe** v. g r ă m ă d i [V. 1].

3. Fig. Partea de sus sau de dinainte a unui lucru; creştet, culme. *În cupe vin de ambră — iarna grădini, verdeală, Vara petreceri, Aţpii cu frunţile de gheaţă.* O.I 56/19. *Trecea prin codri pustii, prin munţi cu frunţea ninsă.* P.L. 11/20. *Departe, munţii cu frunţea încununată de codri, cu poalele pierdute în văi cu izvoare albe.* P.L. 38/36; cf. **O.I** 6/20, 44/31 [V. 3; Pr. 2]. ◒ (În context figurat) *Şi singur stau... Cu muntele ce-n frunte-i de nouri încrefită Un trăsnet ar purta.* O.I 25/14 [V. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **A-şi aprinde îărateeul de argint al frunţilor** v. j e r a t i c [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **frunte** (**O.I** 6/20, 12/12, 21/7, 25/5, 27/23, 30/10, 31/5, 32/34, 40/14, 85/34, 92/7, 93/30, 96/25, 101/18, 116/17, 196/28; **O.IV** 366/5; **P.L.** 9/38, 9/39, 10/18, 14/26, 23/12, 27/12, 39/9, 40/31, 59/27, 63/4, 67/14, 74/2, 77/18, 90/17), **fruntea** (**O.I** 1/2, 3/12, 11/24, 17/8, 17/8, 17/12, 22/11, 30/2, 30/6, 38/8, 42/12, 42/13, 42/17, 50/16, 52/18, 52/24, 59/2, 63/23, 75/13, 79/9, 84/25, 95/31, 97/21, 118/11, 147/29, 201/5, 231/8; **P.L.** 6/3, 7/25. 8/6, 11/20, 15/26, 30/9, 37/11, 38/36, 40/21, 46/12, 51/37, 62/22, 63/23, 63/29, 67/32, 71/31, 71/32, 76/26, 82/37, 89/29, 92/31), frunte- (**O.I** 25/14, 27/16, 42/15, 44/31, 132/7, 211/23), g. d. **frunţii** (**P. L.** 83/23), voc. **frunte** (**O.I** 27/9); pl. n. ac. **frunţi** (**O.I** 23/14, 52/16, 98/14, 130/16; **P. L.** 53/27), **frunţile** (**O.I** 24/29, 56/19, 133/22; **P.L.** 20/25), g. d. **frunţilor** (**P.L.** 39/13).

FRÚNZĂ s. f. Parte a unei plante, formată dintr-o foaie legată de tulpină prin peţiol. *Pe cărare-n bolţi de frunze, Apucînd spre sat în vale, Ne-om da sărutări pe cale, Dulci ca florile ascunse.* O.I 55/17. *Prin frunzele uscate Rînduri-rînduri trece-un freamăt.* O.I 83/23. *Se pare cum că-i altă toamnă Ci-n veci aceleaşi frunze cad.* O.I 204/12. *Floarea din fereastă veghea pintre frunzele ei, ca o stea roşie prin încreţiturile unui nor.* P.L. 15/19; cf. **O.I** 4/29, 4/30, 8/3,76/1, 85/29,92/29,96/3, 97/29, 129/2, 144/17,152/19,229/7, 235/2, 235/22; **P.L.** 18/30, 22/18, 44/11, 44/27, 51/24, 74/11, 87/4, 94/22 [V. 17; Pr. 9]. ◒ (Comparaţie) *V-aţi dus cu anii [-mi], duceu-vă dorul, Precum cu toamna frunzele trec.* O.I 26/6. *Catapeteasma lumii în adîne s-au înnegrit, Ca şi frunzele de toamnă toate stelele-au perit.* O.I 133/16 [V. 2]. ◒ (Personificare) *N-auzi cum frunzele-n poiană şoptesc?* O.I 228/5 [V. 1]. ◒ (În contexte figurate) *Ş-acel rege-al poeziei, ce-inic tînăr şi ferice, Ce din frunze îşi doineşte, ce cu fluierul îşi zice, Ce cu basmul povesteşte — veselul Alexandri.* O.I 32/26. *O toamnă care întîrzie Pe-un istoviţ şi trist izvor; Deasupra-i frunzele pustie — A mele visuri care mor.* O.I 212/11 [V. 2]. ◒ (Metaforic; cu referire la nimicnicia fiinţei omeneşti; v. şi c i o t, g r ă u n ţ e, m u s c ă). *La ce oare dînsa s-a născut pe lume, O, sărmană frunză pe oceanu-n spume?* O.IV 364/22. *Adesa îşi închipuise el însuşi cît de trişti, cît de lungi, cît de monoloni vor trece anii vieţii lui — o frunză pe apă.* P.L. 28/7 [V. 1; Pr. 1]. ◇ (La sg. cu valoare de pl.) *Ea trecea prin frunza-n freamăt Şi prin murmur de albine.* O.I 66/15. *De cînd codrul, dragul codru, troienindu-şi frunza toată, Îşi deschide-a lui adîncuri... Tristă-i firea.* O.I 83/25. *Afară-i toamnă, frunză-mpreştiată.* O.I 119/1. *Luna pe cer trece-aşa sfîntă şi clară, Ochii tăi mari caută-n frunza cea rară.* O.I 231/6; cf. **O.I** 123/26, 206/2, 214/8 [V. 7]. ◒ (Comparaţie) *Ca toamna cea tîrzie e viaţa mea, şi cad lăzii ca şi frunza pe undele de vad.* O.IV 432/20 [V. 1]. ◇ Loc. adj. **Cîtă frunză, cîtă iarbă** = imens ca număr, foarte numeros. *Cînd văzui a lor mulţime, cîtă frunză, cîtă iarbă, Cu o ură nempăcată mi-am şoptit atunci în barbă.* O.I 147/7 [V. 1]. ◇ Expr. **A-i bate frunza** v. b a t e [V. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **Mreajă de frunze** v. m r e a j ă [Pr. 4].

— Forme gramaticale: **sg.** n. ac. **frunză** (**O.I** 4/30, 119/1, 147/7; **O.IV** 364/22; **P.L.** 28/7), **frunza** (**O.I** 66/15, 83/25, 123/26, 206/2, 214/8, 228/19, 231/6; **O.IV** 432/20);

pl. n. ac. **frunze** (**O.I** 4/29, 32/26, 55/17, 85/29, 92/29, 97/29, 129/2, 152/19, 204/12, 229/7; **P. L.** 18/30, 22/18, 44/11, 44/27, 44/32, 51/24, 73/24, 74/11, 93/7, 102/9), **frunzele** (**O.I** 26/6, 76/1, 83/23, 96/3, 133/16, 144/17, 212/11, 228/5, 235/2, 235/22; **P. L.** 15/19, 94/22), g. d. **frunzelor** (**O. I** 8/3; **P.L.** 87/4).

FRUNZÍȘ s. n. Mulțime de frunze, frunzele copacilor. *Dar un vînt de biruință se pornește îndelung Și lovește rînduri, rînduri în frunzișul sunător.* O.I 114/13. *Ziua scade, noaptea crește Și frunzișul mi-l rărește.* O.I 214/7. *Doar toamna glas să dea Frunzișului veșted.* O.I 216/16; cf. **O.I** 221/7, 225/12 [V. 5]. ◒ (În context figurat) *Și nime-n urma mea Nu-mi plîngă la creștet, Doar moartea glas să dea Frunzișului veșted.* O.I 219/24 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **frunzișul** (**O.I** 144/13, 214/7), g. d. **frunzișului** (**O. I** 216/16, 219/24, 221/7, 225/12).

FUDÚL, -Ă adj. (În expr.) **Fudul la coate** = rupt în coate. *Surtucul lui, pe lîngă acestea, era mai mult urzeală decît bătătură, ros pe margini, fudul la coate, de rîdea pare că și vîntul în urma lui.* P.L. 32/9 [Pr. 1].

FUGÁR s. m. Cal. *Fugarul ușor Nechează, s-aruncă de spinteacă-n pripă A negurei fior.* O.I 4/2; cf. **O.I** 5/14 [V. 2].

— **Formă** gramaticală: sg. n. ac. **fugarul** (**O.I** 4/2, 5/14).

FÚGĂ s. f. Alergare, goană. *Ei trec în răpejune de riuri fără punți Coroanele în fugă le fulgeră pe frunți.* O.I 98/14. *Prin fuga lor auzeau miaulele lungi și îndoite ale motanului.* P.L. 12/39 [V. 1; Pr. 1]. ◇ Loc. adv. **În fugă** = la repezeală. *Penelul său schiță în fugă acele trăsături de-o dureroasă amărăciune.* P.L. 85/14 [Pr. 1]. **În fuga calului** v. c a l [Pr. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A lua în fugă pe copite fața negrului pămînt** v. l u a [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **fugă** (**O.I** 98/14, 148/5; **P.L.** 85/14), **fuga** (**P.L.** 12/39, 13/4).

FUGÍ vb. IV. I n t r a n z. 1. A se îndepărta în grabă. *Fug cai duși de spaimă și vînturi s-aștern, Ca umbre străvezie ieșite din infern.* O.I 98/8. — *Dar nici nu știu măcar ce-mi ceri, Dă-mi pace, fugi departe — O, de luceafărul din cer M-a prins un dor de moarte.* O.I 174/14. *Trebuie să fugi cît mai în grabă din oraș.* P.L. 96/6; cf. **O.I** 41/7, 80/27, 176/2; **P.L.** 8/16, 45/34, 58/27, 63/18, 76/34, 89/27 [V. 5; Pr.7]. ◒ (Repetiție) *Fugi, le rog. Nu l-ai ucis pe Castelmare... A povestit tot, cui îi doarește rana sa. Fugi... te rog... Fugi, și poate că... ah! unde-i o speranță, de care să mă țin?... Ți-aș zice: vino la mine și nu pot. Spune-mi: să te pierd, pentru a le mai vedè o dată? Nu! Fugi, Ieronim.* P.L. 96/22, 24, 30, 31 [Pr. 4]. ◒ (Element de personificare) *Fug fulgerele-n lături, lăsînd-o ca să treacă.* O.I 95/12. *Apele cu spaimă fug în pămînt și seacă — Părea că-n somn un îngeр ar trece prin infern.* O.I 95/14 [V. 2]. ◒ (În context figurat) *Și moartea ta n-o plîng, ci mai ferice O rază fugită din haos lumesc.* O.I 38/28 [V. 1]. ◇ Expr. **Pagi înoalo** v. I n c o l o [V. 1]. ◒ (Metaforic) A pieri (v. **p l e c ă d e a, c u r g e, d u c e, p i e r d e**); A dispărea (**de lîngă** cineva sau din apropierea cuiva). *Se risipesc toate dimprejuru-ți, limp și spațiu fug din sufletul tău și rămîi asemenea unei crengi uscate, din care vremea asemene a fugit.* P.L. 43/11, 13. *Tristețea fuge de mine, ca cumătrumeu de lămîie.* P.L. 74/38 [Pr. 3].

2. A alerga, a goni. *Biata albină În cîmp nu mai fuge, ci-mprejur se poartă Încunjură capul și gurița moartă.* O.IV 366/9. [Mama pădurii] *fugea mereu, o stîncă de pealră îndrăcită, ruptîndu-și cale prin păduri.* P.L. 7/9. *Li se păru că nu mai pot merge, asemene celor ce vor să fugă în vis și cu toate aceste nu pot.* P.L. 13/2; cf. **P.L.** 9/29, 18/20, 19/7, 21/12, 21/25, 49/5, 101/12 [V. 1; Pr. 9]. ◒ (Repetiție) *Ei fugeau... fugeau prin noaptea pustie și rece* **P.**L. 12/37—38 [Pr. 2]. (Comparație; element de personificare) *Ei fugeau cum fug razele lunei peste adîncile valuri ale mării.* P.L. 12/37 [Pr. 1]. ◒ (Element de personificare) *Răsare luna, ca o vatră de jăralic, Rumenind străvechii codri și castelul singuratic Și-ale rîurilor ape, ce șclipesc fugind în ropot.* O.I 76/17. *Începu să treacă și apa fugea rotind împrejurul gleznelor ei.* P.L. 101/37 [V. 1; Pr. 1]. ✦ F i g. A se perinda cu repeziciune pe dinaintea ochilor. *Arald pe un cal negru zbura, și dealuri, vale În juru-i fug ca visuri.* O.I 92/27 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **fuge** (**O.IV** 366/9; **P.L.** 19/7, 74/38), 3 pl. **fug** (**O.I** 92/27, 95/12, 95/14, 98/8; **P.L.** 12/37, 21/12, 43/11), imp. 3 sg. **fugea** (**P.L.** 7/9, 18/20, 21/25, 49/5, 101/12, 101/37), 3 pl. **fugeau** (**P.L.** 12/37, 12/38), p. c. 1 sg. **am fugit** (**P. L.** 63/18), 3 sg. **a fugit** (**P. L.** 43/13), p. s. 3 sg. **fugi** (**O.I** 41/7; **P.L.** 58/27), viit. 1 pl. **om fugi** (**O.I** 176/2); conj. prez. 1 sg. **să fug** (**P.L.** 89/27), 2 sg. **să fugi** (**P.L.** 96/6), 3 sg. **să fugă** (**O.I** 80/27; **P.L.** 9/29), 1 pl. **să fugim** (**P.L.** 8/16), 3 pl. **să fugă** (**P.L.** 13/2); imper. 2 sg. **fugi** (**O.I** 159/24, 174/14; **P.L.** 96/22, 96/24, 96/30, 96/34); inf. **a fugi** (**P.L.** 45/34); ger. **fugind** (**O.I** 76/17; **P.L.** 76/34); part. **fugită** (**O.I** 38/28).

FUGÍND, -Ă adj. Care fuge. ◒(Metaforic) *Un leu pustiei rage turbarea lui fugindă.* O.I 20/9 [V. 1].

FUGÍT, -Ă adj. Evadat, plecat. *Într-o pădure îl aștep'a fata fugită.* P.L. 18/19 [Pr. 1]. ✦ (Substantivat) Fugar. *Genarul încălecă și zbură ca spaima cea bătrînă în urma fugiților.* P.L. 12/23 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **fugită** (**P. L.** 18/19); pl. g. d. **fugiților** (**P. L.** 12/23).

FUIÓR s. m. Caier. *Degetele ei ca din ceară albă torceau dintr-o furcă de aur și dintr-un fuior de o lină ca argintul.* **P.L.** 7/27. *Din fuior de argint torceam și eram să-ți țes o haină urzită în discîntece, bătută-n fericire.* P.L. 7/37 [Pr. 2].

FULG s. m. Cristale mici de apă care se formează iarna în atmosferă. *Pînze moi... Albe ca zăpada ce cade în fulgi.* O.IV 365/13 [V. 1]. ◒(Comparație) *Două umbre albicioase Ca și fulgii de ninsori Razele din alba lună Mi le torc, mi le-mpreună.* O.I 13/12 [V. 1].

— Forme gramaticale: pl. n. ac. **fulgi** (**O.IV** 365/13), **fulgii** (**O.I** 13/12).

FÚLGER s. n. Descărcare electrică în atmosferă pe timp de furtună. *Biserica creștină, a ei catapeteasmă De-un fulger drept în două e ruptă și tresare.* O.I 95/2. *Un fulger îi trecuse drept prin inimă în vremea căderii lui.* P.L. 60/21; cf. **O.I** 94/33; **P.L.** 13/9, 31/39, 60/22 [V. 2; Pr. 4]. ◒ (Comparație) *Al vieții vis de aur ca un fulger, ca o clipă-i.* O.I 82/3.

Un cer de stele dedesupt, Deasupra-i cer de stele — [Luceafărul] *Pârea un fulger nentrerupt Răsăcitor prin ele.* O.I 176/15. *Făt-Frumos se uită și văzu o bufniță mare și sură, din care nu străluceau decît ochii roșii, ca două fulgere lănțuite de un nor.* P.L. 18/39. *Rupi ca de-un magnet în nemărginire, el cădea ca fulgerul.* P.L. 54/16 [V. 2; Pr. 2]. ◒ (Personificare) *Fug fulgerele-n lături, lăstînd-o ca să treacă.* O.I 95/12 [V. 1]. ◒ (În context figurat) *Rturi de fulgere îl urmăreau.* P.L. 54/4. [Pr. 1]. ◒ (Metaforic; repetiție, primul termen se referă la forțele **armate** (v. și u r a g a n) ale cruciaților opuse sultanului Baiazid — supranumit Fulgerul —, care este exprimat prin personificarea celui de-al doilea termen al repetiției) [Papa] *fulgerele adunat-au contra fulgerului care În turbarea-i furtunoasă a cuprins pămînt și mare.* O.I 146/29 [V. 2]. ◒ (Construcții metaforice) **Fulger lung** = privire pătrunzătoare (v. și a r d e, m o r t[2], u m e d). *Din două gene de nouri se vedeau doi ochi albaștri ca cerul, ce răpeseau fulgere lungi.* P.L. 21/39 [Pr. 1]. **Fulger lung incremenit** = lumină crepusculară (v. și l a c, p u r p u r ă). *Fulger lung incremenit Mărginește munții negri în întregul asfințit.* O.I 148/33 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **fulger** (**O.I** 82/3, 94/33, 95/2, 148/33, 176/15; **P.L.** 60/21), **fulgerul** (**P.L.** 54/16, 60/22). g. d. **fulgerului** (**O. I** 146/29); pl. n. ac. **fulgere** (**P. L.** 13/9, 18/39, 21/39, 31/39, 54/4), **fulgerele** (**O.I** 95/12, 146/29).

FULGERÁ vb. I. I n t r a n z. **1.** A se produce fulgere în atmosferă. ◒ (Metaforic) A se manifesta cu violență (v. și s c i n t e i a). *Plînsori sfîșietoare împînse de blăsfem Se urmărese prin bolte, se chemă, fulger, gem.* O.I 94/19 [V.1.] ◒ (Metaforic) A apărea pentru scurt timp (v. și d e s f a c e, s p u m e g a). *Ochii nu mai aveau acea văbatică și noptoasă strălucire, în adîncimea cărora fulgera întunecosul amor.* P.L. 92/39 [Pr. 1]. ◒ (Metaforic) A privi scurt și scrutător. *Ochii fulgerau și vorba-i trezea furia vulgară.* O.I 52/20 [V. 1].

2. F i g. A scînteia, a luci. *Umbra-n codri ici și colo Fulgerează de lumine.* O.I 66/14. *Coroanele în fugă le fulgeră pe frunți.* O.I 98/14 [V. 2].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 pl. **fulgeră** (**O.I** 98/14), **fulger** (**O.I** 94/19), **fulgerează** (**O.I** 66/14), imp. 3 sg. **fulgera** (**P.L.** 92/39), 3 pl. **fulgerau** (**O.I** 52/20).

FULGERĂTÓR, -OÁRE adj. Iute, repede. *Pe ici pe colo cîte o dungă fulgerătoare deasupra apei.* P.L. 52/2 [Pr. 1]. ◇ (Adverbial) [Luceafărul] *asculta tremurător, Se aprindea mai tare Și s-arunca fulgerător, Se cufunda în mare.* O.I 168/31 [V. 1]. ✦ Subit. *Dar dacă nu m-ar chema Maria? zise ea, sub inspirația unei fulgerătoare mulțimi.* P.L. 63/36 [Pr. 1].

FULGERÍND, -Ă adj. Sclipitor. *Și-ntinse-a apei arii În cercuri fulgerînde se pleacă lin suflării A zefirului nopții și sună cadențat.* O.I 63/19 [V. 1].

FULGURÁȚIE s. f. v. **fulgurațiune**.

FULGURAȚIÚNE s. f. Iluminație bruscă a cerului produsă de o descărcare electrică în regiunile îndepărtate ale atmosferei. ◒ (Metaforic) Perioadă scurtă, străfulgerare. *Această minte ... în turburea și pustia împingere și luptă a istoriei oamenilor, a istoriei unui ce elementar, are din cînd în cînd cîte o fulgurațiune de luciditate.* P.L. 81/19 [Pr. 1].

FUM s. n. Produs gazos al arderii. *Să obosesc cetind pe carte În fum oînăi de tămîie.* O.I 65/16. *Baba găurise sîtnca într-un loc și trecea prin ea prefăcută într-o funie de fum.* P.L. 19/11 [V. 1; Pr. 1]. ◒ (Metaforic) Ceață. *Valea-i în fum, fluiere murmură-n sîînă.* O.I 231/12 [V.-1].

FUMÁ vb. I. I n t r a n z. A trage fum de tutun din pipă. *Om fuma din lulele lungi cît ziua de azi și ne-om uita pe feregi la duduci!* P. L. 75/4 [Pr. 1].

FUMEGÁ vb. I. I n t r a n z. **1.** A scoate fum, a răspîndi fum. *Și fost-ar fi mai bine Ca niciodată-n viață să nu te văd pe tine — Să fumege nainte-mi orașele-n ruine.* O.I 92/14. *Căpețelul de lumină începu a agoniza fumegînd.* P.L. 35/40. *El aprinse o lampă neagră, împlută cu unteiemn; lumina ei fumega pilptînd.* P.L. 45/3 [V. 1; Pr. 2].

2. A aburi. ◒ (În context figurat) *Spada ta de sînge dușman fumegînd, Și deasupra idrei fluture ca vîntul Visul tău de glorii falnic triumfînd.* O.I 15/10 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. imp. 3 sg. **fumega** (**P.L.** 45/3); conj. prez. 3 pl. să **fumege** (**O.I** 92/14); ger. **fumegînd** (**O.I** 15/10; **P.L.** 35/40).

FUMEGÍND, -Ă adj. Care scoate fum. *Veghea, deasupra unei candele fumegînde, icoana îmbrăcată în argint a Maicii durerilor.* P.L. 4/5 [Pr. 1].

FUND s. n. Adînc, adîncime. *Marea-n fund clopote are care sună-n orice noapte.* O.I 45/25. *Nîlu-n fund grădini are, pomi cu mere de-aur coapte.* O.I 45/26. *Deodată văzură în urmă-le un lucru întins, limpede, adînc, în a cărui oglindă bălaie se scălda în fund luna de argint și stelele de foc.* P.L. 19/16; cf. **O.I** 50/3, 152/2; **P.L.** 5/24, 11/32, 17/3, 17/33, 51/11, 51/19, 51/21, 52/7, 62/38, 89/39, 97/27 [V. 4; Pr. 12]. ◒ (Construcție metaforică) **A bea pînă în fund** v. b e a [V. 2]. ◒ (Metaforic) Capăt, sfîrșit. *Zvîrliți statui de tirani în foc, să curgă lavă. Să spele de pe pietre pînă și urma sclavă Celor ce le urmează pîn la at lumii fund.* O.I 60/25. *Cum ei mergînd alături se ceartă și se-nfreabă, Nu văd în fundul nopții o umbră de roșeață.* O.I 97/32 [V. 2]. ✦ Interior. *În poarta prăbușită ce duce-n fund de munte, Cu cîrja lui cea vechie el bate de trei ori.* O. I 93/26 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **fund** (**O.I** 45/25, 45/26, 60/25, 61/19, 93/26, 199/7; **P.L.** 19/16), **fundul** (**O.I** 50/3, 97/32, 152/2; **P.L.** 5/24, 11/32, 17/3, 17/33, 51/11, 51/19, 51/21, 62/38, 89/39, 97/27), **fundu-** (**P. L.** 52/7).

***FUNDÁ** vb. I v. **fonda**.

***FUNDÁL** s. n. v. **fondal**.

FUNDAMENTÁL, -Ă adj. Principal, esențial. *Ieronim stetea ... nemișcat, mîndru ca un antic Apoi, în semi-întunericul vînăt al odăii, pe care pictorul îl făcuse anume, pentru a nimeri tonul fundamental al figurei.* P.L. 84/32 [Pr. 1].

FÚNIE s. f. Frînghie. *Pe funii lungi coboară sicriul sub părete.* O.I 92/23 [V. 1]. ◒ (Metaforic) *Baba găurise sîtnca într-un loc și trecea prin ea prefăcută într-o funie de fum.* P.L. 19/11 [Pr. 1]. ◒ (Construcție metaforică; comparație) **A juca ca pe funii** v. j u c a [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **funie** (**P. L.** 19/11); pl. n. ac. **funii** (**O.I** 92/23, 150/5).

FURĂ vb. I. T r a n z. I. A-şi însuşi pe nedrept ceva, a jefui. [Bogaţii] *prin bunuri ce furară, în veci vezi cum conspiră.* O.I 56/13 [V. 1].

2. A răpi. *Zburător cu negre plete, vin la noapte de mă fură.* O.I 79/28. *Făt-Frumos îţi-a furat fata.* P.L. 12/19. *Făt-Frumos îţi fură fala, răspunse calul năzdrăvan.* P.L. 21/17 [V. 1; Pr. 2].

3. F i g. A fermeca, a vrăji. *Ale sorţii degete plîngeri şi surîse... Inima mi-o fură şi cu dulci cuvinte îmi şoptese de dor.* O.I 9/11. *Tresărind scînteie lacul... Eu privindu-l din pădure, Las aleanul să mă fure.* O.I 121/4 [V. 2].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **fură** (P.L. 21/17), 3 pl. **fură** (O.I 9/11), p. s. 3 pl. **furară** (O.I 56/13), p. c. 3 sg. **a furat** (P. L. 12/19); conj. prez. 3 sg. **să fure** (O.I 121/4); imper. 2 sg. **fură** (O.I 79/28).

FURCĂ s. f. Unealtă de tors, suportul caerului. *Degetele ei ca din ceară albă torceau dintr-o furcă de aur.* P.L. 7/27. *Astfeli, cum privea umilită la el, fusul îi scăpă din mînă şi furca căzu alături cu ea.* P.L. 8/2 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **furcă** (P. L. 7/27), **furea** (P. L. 8/2).

FURCULIŢĂ s. f. (**În** loc. adj.) **În furculiţe** = (despre barbă) cu laturile mai lungi decît mijlocul. *Ruben însuşi se zbîrci, barba-i deveni lăţoasă şi-n furculiţe ca două bărbi de ţap.* P.L. 43/31 [Pr. 1].

FURIE s. f. Mînie, revoltă. *Fruntea-i aspră-adîncă, încreţită, Părea ca o noapte neagră de furtune-acoperită, Ochii fulgerau şi vorba-i trezea furia vulgară.* O.I 52/20 [V. 1]. ◇ Loc. adv. **Cu furie** = în mod agitat, nervos. *Rupîndu-şi cu furie pieptarul de catifea, încîlcindu-şi părul atît de blond, ea se uita în oglindă.* P.L. 95/17 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **furie** (P. L. 95/17). **furia** (O.I 52/20).

FURÍŞ adv. Pe nesimţite, pe ascuns. *Prin cărţile în vrăvuri Umblă şoarecii furiş.* O.I 105/16. [Adonis] *se uită furiş la formele perfecte ale zeiţei.* P.L. 79/26 [V. 1; Pr. 1]. ◇ Loc. adv. **Pe furiş** = pe nesimţite. *Dar pe furiş se strecura cîte-o rază drept în ochii lui.* P.L. 67/16 [Pr. 1].

FURIŞĂ vb. I. R e f l. A se strecura tiptil. *În vremea asta Cătălin... Se furişează ginditor privind la Cătălina.* O.I 173/31 [V. 1]. ◒ (Element de personificare) *Aerul părea nins cu razele lunei, cari se furişau prin întunecoasa verdeaţă a copacilor.* P.L. 92/29 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **se furişează** (O.I 173/31), imp. 3 pl. **se furişau** (P. L. 92/29).

FURNÍCĂ s. f. Insectă (*Formica nigra*). *Trec furnici ducînd în gură de făină marii saci.* O.I 87/5. *Peste flori, ce cresc în umbră, Lîngă ape, pe polici, Vezi bejănii de albine, Armii grele de furnici.* O.I 100/16. *Zidurile năpustite... de furnici ce-şi fondau stale... le făceau a crede că* [mănăstirea] *este mai mult o ruină.* P.L. 72/13 [V. 2; Pr. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **A face muşunoale de furnici** = a realiza lucruri neînsemnate, nimicuri. (v. şi v î n t) *Dar în lumea asta mare, noi copii ai lumii mici, Facem pe pămîntul nostru muşunoaie de furnici.* O.I 132/34 [V. 1].

FURTÚNĂ s. f. I. Vijelie. *Aşa marinarii pe mare îmblînd, izbiţi de talazuri, furtune... Speranţa îi face de uită de vînt.* O.I 12/7. *Frunlea-i părea ca o noapte... de furtune-acoperită.* O.I 52/19. [Făt-Frumos] *o luă pe braţe şi începu să fugă cu ea prin furtună.* P.L. 9/29; cf. O.I 18/23 [V. 3; Pr. 1]. ◒ (Personificare) *Din ce în ce cîntarea în valuri ea tot creşte Se pare că furtuna ridică al ei glas.* O.I 94/12. *Îi plac adînce cîntări, ca glasuri de furtună.* O.I 96/27 [V. 2]. ◒ (Construcţii metaforice) **A da zborul furtunelor** v. z b o r [V. 1]. **A îmbla de mînă cu furtuna** = a aduce nenorocire. *De cine-n lume te temi tu mai mult? ...De nime, afară numai de Dumnezeu şi de mama pădurilor, o babă bătrînă şi urîtă, care îmblă prin împărăţia mea de mînă cu furtuna.* P.L. 6/25 [Pr. 1]. **Munte cu capul de piatră de furtune detunată** v. c a p [V. 1]. **Plin de furtună** v. p l i n [Pr. 1]. ◒ (Metaforic) Gînduri învălmăşite, tumultuoase, tulburi. *Dar, poate... o! capu-mi pustiu cu furtune, Gîndirile-mi rele sugrum cele bune... Cînd sorii se sting şi cînd stelele pică, Îmi vine a crede că toate-s nimică.* O.I 38/13 [V. 1].

2. F i g. Frămîntare, tulburare sufletească. *Credinţa zugrăveşte icoanele-n biserici Şi-n sufletu-mi pusese poveştile-i feerici, Dar de-ate vieţii valuri, de al furtunei pas Abia conture triste şi umbre au mai rămas.* O.I 69/27. *Cînd căzîndu-i în genunche, i-ar vorbi lînguitor, Fericirea înecîndu-l, el ar sta să-nnebunească, Ca-n furtuna lui de patimi şi mai mult să o iubească.* O.I 162/14 [V. 2].

3. F i g. Revoltă, revoluţie. ◒ (Personificare) *Parisul arde-n valuri, furtuna-n el se scaldă.* O.I 62/16 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **furtună** (O.I 96/7; P.L. 9/29, 13 7), **furtuna** (O.I 18/23, 62/16, 162/14; P.L. 6/25), g. d. **furtunei** (O.I 69/27); pl. n. ac. **furtune** (O.I 12/7, 31/22, 38/3, 52/19, 94/12), g. d. **furtunelor** (O.I 98/19).

FURTUNÓS, -OÁSĂ adj. Iute ca furtuna, năvalnic, impetuos. *Pînă-n Dunăre ajunge furtunosul Baiazid.* O.I 144/34. *Papa cu-a lui trei coroane, puse una peste alta, Fulgerele adunat-au contra fulgerului care În furtunoasa furtunoasă a cuprins pămînt şi mare.* O.I 146/30 [V. 2]. ◒ (Metaforic) Plin de nelinişte, care trădează o puternică frămîntare interioară. *Ochii ei cei mari, albaştri de blîndeţe dulci şi moi Ce adînc pătrund în ochii lui cei negri furtunoşi!* O.I 52/2 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **furtunoasă** (O.I 146/30), **furtunosul** (O.I 144/34); pl. n. ac. **furtunoşi** (O.I 52/2).

FUS s. n. Unealtă de tors. *Astfeli, cum privea umilită la el, fusul îi scăpă din mînă.* P.L. 8/1 [Pr. 1].

FÚSTĂ s. f. F i g. (Depreciativ) Femeie. *Iar cărările vieţii fiind grele şi înguste, Ei încearcă să le treacă prin protecţie de fuste.* O.I 137/24 [V. 1].

G

GALÁNT, -Á adj. Plăcut, curtenitor, seducător. *Desface ducesei, c-o galantă grabă... Pinze moi în care se fesură zile.* O.IV 365/9 [V. 1]. ◒ (Depreciativ) *Şi cînd doamna cochetează cu privirile-i galante, Împărţind ale ei vorbe într-un crai bătrîn şi-un fante, Nu-i minune că simţirea-i să se poată înşela.* O.I 162/33 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **galantă** (**O.IV** 365/9) ; pl. n. ac. **galante** (**O.I** 162/33).

GALANTERÍE s. f. Atitudine plină de atenţie, amabilitate. ◒ (Element de personificare) *Fata stînd pe gînduri, vesela albină Cu galanterie de buze-i s-aninâ.* O.IV 365/30 [V. 1].

GÁLÁ s. f. (În loc. adj.) **De gală** = de sărbătoare, luxos. *Pe malurile Seinei, în faeton de gală, Cezarul trece palid, în gînduri adînci.* O.I 61/21 [V. 1].

GÁLBĂN, -Ă adj. v. **galben**.

GÁLBEN, -Ă adj. (Şi în forma *galbăn*) De culoarea aurului sau a lămîii. *Lacul codrilor albastru Nuferi galbeni îl încarcă.* O.I 74/2. *Pe bolta alburie o stea nu se arată Departe doară luna cea galbenă — o pată.* O.I 114/4. *Bărbia se rotunjeşte ca un măr galben.* P.L. 92/13 ; cf. **O.I** 27/7, 63/15 ; **P.L.** 22/18, 27/25, 39/36, 40/29, 44/12, 49/6, 61/14 [V. 4 ; Pr. 8]. ◒ (Construcţie metaforică) **Oglinda galben-clară** [a Nilului] = apa [Nilului] cu reflexe strălucitoare provocate de lumina solară şi de mîlul auriu (v. şi b r a z d ă, b u l g ă r e, c ă r a r e, d i a m a n t). *Nilul mişc-a lui legendă şi oglinda-i galben-clară.* O.I 43/11 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Îngălbenit de vreme. *Unul caută-n oglindă de-şi bucleză al său păr, Altul caută în lume şi în vreme adevăr, De pe galbenele file el adună mii de ceţi, A lor nume trecătoare le însamnă pe răboj.* O.I 130/25. *De ce dorm, îngrămădite între galbenele file, Iambii suitori, troheii, sălţărefele dactile?* O.I 137/3 ; cf. **O.I** 141/13 [V. 3]. ✦ (Despre părul oamenilor) Blond, auriu. *Fruntea albă-n părul galbăn Pe-al meu braţ încel s-o culci, Lăsînd pradă gurii mele Ale tale buze dulci.* O.I 75/13. *Singurică-n cămăruţă braţe albe eu întinz Şi mă-mbrac în părul galben, ca în strai uşor ţesut.* O.I 80/15. *Părul ei cel galben ca aurul cel mai frumos cădea pe stnii ei albi şi rotunzi.* P.L. 3/22 ; cf. **O.I** 73/1, 108/16, 152/26 ; **P.L.** 22/25 [V. 5 ; Pr. 2]. ✦ (Despre frunze) Veşted, ofilit. *Ca prin farmec foile galbene ale aleelor de arbori şi ale stratu-rilor se-nverzirâ ca smarandul.* P.L. 22/33 [Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **galben** (**O.I** 43/11, 80/15, 152/26 ; **P.L.** 3/22, 22/25, 92/13), **galbăn** (**O.I** 63/15, 73/1, 75/13), **galbenă** (**O.I** 114/4 ; **P.L.** 27/25, 40/29, 44/12, 49/6), **galbănă** (**O.I** 108/16), **galbena** (**O.I** 27/7) ; pl. n. ac. **galbeni** (**O.I** 74/2), **galbene** (**P.L.** 22/18, 22/33, 39/36, 61/14), **galbenele** (**O.I** 130/25, 137/3, 141/13). — Variantă : (Mold., Transilv.) **gălbăn, -ă** (**O.I** 63/15, 73/1, 75/13, 108/16) adj.

GALERÍE s. f. Coridor lung şi boltit. *Dacă un actor bun i-ar fi auzit paşii... răsuntnd prin galeriile şi coridoarele palatului Bianchi, ar fi ştiut... să-şi imagineze aproape caracterul omului în cestiune.* **P.L.** 91/14 [Pr. 1]. ◒ (În context figurat) *Visau amîndoi aceleaşi vis. Ceruri de oglinzi, plutind cu înalţalele aripi albe şi cu brîie de curcubeu, porţile nalte, galerii de-o marmură ca ceara... toate pline de un aer răcoare.* P.L. 52/24 [Pr. 1].

— Forme gramaticale : pl. n. ac. **galerii** (**P.L.** 52/24), **galeriile** (**P.L.** 91/14).

GÁLEŞ, -Ă adj. (Despre ochi ; şi în forma *galiş*) Duios, drăgăstos. *E sfios ca şi copiii, dar zîmbirea-i e vicleană; Dară galişi îi sunt ochii Ca şi ochii de vadană.* O.I 109/3. *Ochii lăi, lot încă mari, Se uită dulci şi galeşi ?* O.I 186/24 [V. 2].

— Forme gramaticale : pl. n. ac. **galeşi** (**O.I** 186/24), **galişi** (**O.I** 109/3). — Variantă : (regional) **gălîş, -ă** (**O.I** 109/3) adj.

GÁLIŞ, -Ă adj. v. **galeş**.

GÁMĂ s. f. Serie de opt note dispuse în ordinea naturală a sunetelor. ◒ (Construcţie metaforică) **Alte măşti, aceeaşi piesă, alte guri, aceeaşi gamă,** sugerează, în conformitate cu concepţia „lumea este un teatru", imaginea vieţii în care generaţiile se succed, deşi, în esenţă, omul rămîne neschimbat (v. şi t r e c e r e, v r e m e). *Alte măşti, aceeaşi piesă, Alte guri, aceeaşi gamă, Amăgit altî de-adese Nu spera şi nu ai teamă.* O.I 196/22 [V. 1].

GARÁFĂ s. f. (Mold.) Sticlă cu gîtul lung şi subţire şi cu partea de jos bombată. *Ah! garafa pînlecoasă doar de sfeşnic mai e bună.* O.I 46/1. *Mai ales garafa goală era în stare de a-l umple de cugetări melancolice.* P.L. 32/18.

La căpiţelul de lumînare, ce sta în gîtul garafei..., el deschise o carte. P.L. 35/4 [V. 1; Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **garafă** (**O.I** 46/1; **P.L.** 32/18), g. d. **garafei** (**P. L.** 35/4).

GARD s. n. Împrejmuire făcută din scînduri, din fier etc. *Stînd pe gard, privind la mine, Ai tot da cocheţ din cap.* O.IV 369/11. [Dan] *vedea pe cavaleri sărind gardurile şi pătrunzînd prin grădine ptnă pe sub vo fereastă.* P.L. 44/17. *Ninsoarea se lăsase pe garduri.* P.L. 67/27; cf. **P.L.** 16/3, 32/6 [V. 1; Pr. 4].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **gard** (**O.IV** 369/11; **P.L.** 16/3); pl. n. ac. **garduri** (**P.L.** 67/27), **gardurile** (**P.L.** 32/6, 44/17).

***GAROÁFĂ** s. f. v. **garofă**.

GARÓFĂ s. f. Plantă (*Dianthus caryophyllus*). *Tăcerea e altă de mare, încît pare că aude gîndirea, mirosul, creşterea chiar a unei garofe roşii şi frumoase.* P.L. 45/7. *Trase perdelele sus şi sta cu-o garofă în mînuţa ei albă.* P.L. 55/18 [Pr.2]. ◒ (Glumeţ, ironic) *Lăsînd val de mirodenii şi de vorbe după el, O chioreşte cu lornionul, butonat cu o garofă, Operă croitorească şi în spirit şi în stofă.* O.I 162/29 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **garofă** (**O.I** 162/29; **P.L.** 55/18), g. d. **garofe** (**P.L.** 45/7).

GÁTA adj. invar. Isprăvit, terminat. *Vino-n atelierul meu, căci tabloul mi-e gata.* P.L. 88/9 [Pr. 1]. ✦ Care a luat fiinţă, care a căpătat viaţă. *Îl vede azi, îl vede mîni, Astfel dorinţa-i gata; El iar privind de săptămîni Îi cade dragă fata.* O.I 167/18 [V. 1].

GÁZDĂ s. f. Amfitrion. ◒ (Element de personificare) *Şi pe teiul noslru-ntreabă: Cine suntem, stau la sfaturi, Iară gazda noastră zice, Dîndu-şi ramurile-n laturi.* O.I 101/23 [V. 1].

GAZÉL s. n. Poezie cu formă fixă, alcătuită din distihuri, în care al doilea vers din fiecare distih are aceeaşi rimă cu versurile primului distih. *Gazel.* O.I 76 [V. 1].

GĂGĂŬȚĂ s. m. Tont, neghiob. ◒ (Depreciativ) *Toţi se scurseră aicea şi formează patrioţii, Înclt fonfii şi flecarii, gîgăuiţi şi guşaţii, Bîlbîiţi cu gura sîrtmbă sunt stăpînii astei naţii.* O.I 150/37 [V. 1].

GĂITÁN s. n. Şnur, ceapraz. *Rasa-i e de şiac, e-ncins cu găitan alb, melaniile de lînă splnzură c-un colţ din sîn.* P.L. 73/5 [Pr. 1].

GĂLBENEÁLĂ s. f. Paliditate. *Simt că-n a lor suflet trecu fior de gheaţă, De-a morţii gălbenealâ periîi ei sunt la faţă.* O.I 97/34 [V. 1].

***GĂLBENÍ** vb. IV v. **gălbini**.

GĂLBINÍ vb. IV. Intranz. (Regional) A deveni galben. *Începu a merge... pe stradele largi ale oraşului... cu ziduri albe şi gălbinite de lună.* P.L. 48/34 [Pr. 1].

GĂLBINÍT, -Ă adj. v. **îngălbenit**.

GĂLBÚ, -ÚIE adj. Care bate în galben. *O beşică-n loc de sticlă e întinsă-n ferăstruie Printre care trece-o dungă mohorîtă şi gălbuie.* O.I 84/22. *Ograda cea mare cu iarba ei uscată se-ntindea gălbuie în lună.* P.L. 40/14 [V. 1; Pr. 1].

GĂSÍ vb. IV. Tranz. **1.** A afla. *Memoriile vieţei mele le vei găsi în saltarul acestei mese.* P.L. 48/9. *Dînd ca din întîmplare de mîna pictorului, care conţinea vro cîteva piese de aur, crezu că ce-i găsit ti bun găsit.* P.L. 83/8. *Găsi dalta şi unetlele de sculptură.* P.L. 98/21; cf. **P.L.** 36/3, 47/32, 61/32, 98/21 [Pr. 8]. ◇ (Complementul indică un abstract) *Mîni în schit la sfînta Ana Vei găsi la cel din stele Mîngîierea vieţei tale, Mîntuirea feţei mele.* O.I 65/6. *Cîtă fericire crezi tu c-ai găsi în braţul ei?* O.I 160/2. *Ce plăcere poate găsi un om ca el într-o păpuşă uşoară, în această mască de ceară a mea?* P.L. 88/31; cf. **P.L.** 50/40, 56/7, 57/10, 64/31, 83/4, 86/29 [V. 2; Pr. 7]. ◇ Expr. **A-şi găsi adăpost** v. adăpost [V. 1]. ✦ A descoperi ceea ce este necunoscut, neştiut, nepus în valoare. *Ba să vezi ... posteritatea este încă şi mai dreaptă. Nepuţînd să te ajungă, crezi c-or vrea să te admire? ... vor căta viaţa ta ale Să-i găsească pete multe, răutăţi şi mici scandale.* O.I 134/36. *Unde vei găsi cuvîntul Ce exprimă adevărul?* O.I 227/3. [Ideea] *pătrunde-n fundul capului, ş-atunci devine, prin altele, ce le-a fi găsind acolo, adîncă şi înrădăcinată.* P.L. 89/40; cf. **O.I** 44/35 [V. 3; Pr. 1]. ✦ A întîlni pe cineva, a da de cineva. *Şi peste arbori răsfiraţi Răsare blîndă lună, Ce ne găsea îmbrăţişaţi Şoptindu-ne-mpreună.* O.I 186/11. *El se reîntoarse şi găsi pe fată iar singură.* P.L. 12/33. *Nu vei mai găsi pe Ruben, ci un alt om.* P.L. 42/32; cf. **O.I** 80/32; **P.L.** 8/17, 16/39, 42/34 [V. 2; Pr. 5]. ◇ Expr. **Bine te-am** (sau v-am) **găsit** v. bine[4] [Pr. 2]. ✦ Refl. recipr. A se întîlni cu cineva. *Să fie neagră umbra în care-oi fi perit, Ca şi cînd niciodată noi nu ne-am fi găsit.* O.I 127/18 [V. 1]. ✦ Refl. pas. A se afla undeva, a fi. *Barca lui Francesco, în care el se pornise pe mare, se găsise sfîrtmată la fărmuri.* P.L. 100/6 [Pr. 1]. ✦ A apărea într-un anumit fel. *Şi umbra ta se pierde în negurile reci, De mă găsesc iar singur cu braţele în jos.* O.I 213/17 [V. 1].

2. A fi de părere că..., a socoti. *Găsesc, pe de altă parte, că un tînăr nesedus e mai greu de a seduce decît o fată.* P.L. 80/10 [Pr. 1]. ✦ A-i părea cuiva ceva, a vedea într-un anumit fel. *Cu cît o privea mai mult, cu atîta o găsea mai frumoasă.* P.L. 89/3 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **găsesc** (**P.L.** 80/10), **mă găsesc** (**O.I** 213/17), **e găsit** (**O.I** 83/8), 3 pl. **găsesc** (**P.L.** 56/7), imp. 3 sg. **găsea** (**O.I** 186/11; **P.L.** 89/3), 3 pl. **găseau** (**P.L** 50/40), p.s. 3 sg. **găsi** (**P.L.** 12/33, 36/3, 98/21, 98/21), p.c. 1 sg. **am găsit** (**P.L.** 6/9, 16/10, 61/32), m.m.c.p. 3 sg. **se găsise** (**P.L.** 100/6), viit. 2 sg. **vei găsi** (**O.I** 65/6, 227/3; **P.L.** 42/32, 42/34, 48/9), **îl găsi** (**O.I** 80/32), 3 pl. **or găsi** (**O.I** 134/2), viit. II 3 pl. **vor fi găsit** (**P.L.** 64/31); conj. prez. 1 sg. **să găsesc** (**P.L.** 47/32), 3 pl. **să găsească** (**O.I** 134/36; **P.L.** 16/39); opt. prez. 2 sg. **ai găsi** (**O.I** 160/2), 3 sg. **ar găsi** (**P.L.** 8/17), p. 3 sg. **ar fi găsit** (**P.L.** 57/40), 1 pl. **ne-am fi găsit** (**O.I** 127/18); inf. **găsi** (**P.L.** 83/4, 88/31), **a găsi** (**P.L.** 86/29); ger. **găsind** (**P.L.** 89/40); part. **găsit** (**P.L.** 83/8), **găsite** (**O.I** 44/35).

GĂTÍ vb. IV. Tranz. A pregăti. *Eu te voi scăpa din multe primejdii, pe care ţi le găteşte baba.* P.L. 17/32 [Pr. 1].

GĂURÍ vb. IV. Tranz. A face o gaură. *Baba găurise stinca într-un loc şi trecea prin ea prefăcută într-o funie de fum,* P.L. 19/10 [Pr. 1].

GĂVĂUNĂ s.f. Loc ascuns. *Oare ce gîndeşte hîtrul de stă ghem şi toarce-ntr-una? Ce idei se-nşiră dulce în mîţeasca-i fantazie? Vro cucoană cu-albă blană cu amoru-i îl îmbie, Rendez-vous i-a dat în şură, ori în pod, în găvăună?* O.I 48/12 [V. 1].

GEAM s.n. Placă de sticlă pusă la ferestre. *Prin ferestrele arcate, după geamuri, tremur-numa Lungi perdele ţesute.* O.I 152/5. *Să privească prin lucii geamuri la lumînele aprinse.* O.I 157/20. *Glasuri răzleţe trec prin geamuri sparte.* O.IV 364/11. *De prin crişme şi prăvălii pătrundea prin ferestele cu multe geamuri, mari şi nespălate, o lumină murdară.* P.L. 26/21; cf. **O.I** 76/3, 119/2, 193/1 [V. 6; Pr. 1]. ✦ Fereastră. *Aşteptam să le arăţi la geamuri.* O.I 187/16. *La geamul tău ce strălucea Privii atît de des.* O.I 191/5 [V. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **geam** (**O.I** 193/1), **geamul** (**O.I** 191/5); pl. n. ac. **geamuri** (**O.I** 76/3, 119/2, 152/5, 157/20, 187/16; **O.IV** 364/11; **P.L.** 26/21).

***GEÁMĂT** s.n. v. **gemet.**

GEÁNĂ s.f. **1.** Fiecare dintre firişoarele de păr de pe marginea unei pleoape. *Pe-un pat alb ca un linţoliu zace lebăda murindă, Zace palida verginâ cu lungi gene, voce blîndă.* O.I 32/8. *De-un veac el şede astfel — de moarte-uitat, bătrîn, În plete-i creşte muşchiul şi muşchi pe a lui sin, Barba-n pămînt i-ajunge şi genele la piept.* O.I 92/19. *Aceî ochi de-un albastru întuneric, cari sclipesc în umbra genelor lungi şi devin prin asta mai dulci, mai întunecoşi, mai demonici.* P.L. 77/20; cf. **O.I** 41/9, 51/8, 67/3, 93/10, 98/23, 99/5, 120/26, 160/9, 211/15; **P.L.** 30/2, 92/15 [V. 11; Pr. 3]. ◒ (În context figurat) *Te urmăreşte săptămîni Un pas făcut alene, O dulce strîngere de mîni, Un tremurat de gene.* O.I 189/20 [V. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **Lunga genelor maramă** v. maramă [V. 1].

2. Pleoapă. *O-nchide lungi genele lale, Să pot recunoaşte trăsurile-i pale.* O.I 41/12. *Noaptea potolit şi vînăt arde focul în cămin; Dintr-un colţ pe-o sofa roşă eu în faţa lui privesc, Pîn'ce mintea îmi adoarme, pîn'ce genele-mi clipesc: Luminarea-i stinsă-n casă... somnu-i cald, molatic, lin.* O.I 42/3. *Cînd ea-l văzu întîins pe pat, genele încă deschise peste ochii sticloşi... se răzimă de bolta unei ferestî.* P.L. 99/20 [V. 2; Pr. 1]. ◒ (Construcţii metaforice) **A închide geana** = a se pregăti de somn. *Şi cînd în pat se-ntinde drept Copila să se culce. I-atinge mînile pe piept, I-nchide geana dulce.* O.I 168/12 [V. 1]. **Rază de lumină ce arde geana ochilor** v. arde [V. 1]. **A pleca geana** (sau **genele**) v. pleca[1] [V. 2]. **A-şi ridica genele** = a deschide ochii, a înălţa privirile. *Toată ziua la fereastră suspintnd nu spui nimică, Ridicînd a tale gene, al tău suflet se ridică.* O.I 82/26. *Bătrînul cu-a lui ctrjă sus genele-şi ridică, Se uită lung la dînsul, dar gura-nchisă-i tace.* O.I 93/21 [V. 2]. **Cu gene ostenite** = cuprins de somn. *Cînd cu gene ostenite sara suflu-n luminare, Doar ceasornicul urmează lung-a timpului cărare.* O.I 130/1 [V. 1]. **A-l fi** (cuiva) **genele pline** v. plin [V. 1].

3. Fig. Dungă de lumină, fîşie luminoasă. ◒ (Construcţie metaforică) **Geană de nori** (**sau de neuri**) = muchia (luminată) a norilor. *Norii cerului înmărmuriră şi se făcură palat sur şi frumos — iar din două gene de nouri se vedeau doi ochi albaştri ca cerul.* P.L. 21/38. *O, dacă i-ai fi văzut tu aceşti ochi vrodată în viaţa ta, fi s-ar fi părul că-i revezi în fiecare vînătă stea a diminefei, în fiecare undă albastră, prin fiecare geană de nori.* P.L. 31/10 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **geană** (**P.L.** 31/10), **geana** (**O.I** 19/12, 98/31, 120/26, 168/12), g.d. **genei** (**O.I** 211/15); pl. n. ac. **gene** (**O.I** 32/8, 67/3, 82/26, 92/19,130/1, 160/9, 189/20; **P.L.** 21/38, 30/2), **genele** (**O.I** 10/8, 41/9, 41/12, 42/3, 93/10, 93/21, 98/23, 99/5, 175/17; **P.L.** 92/15, 99/20), g.d. **genelor** (**O.I** 51/8, 84/28; **P.L.** 77/20).

GĚMĂT s.n. v. **gemet.**

GÉME. vb. III. Intranz. A scoate gemete, a ofta. *De-ai fi, dragă, zefir dulce, Care duce Cu-al său murmur frunze, flori, Aş fi frunză, aş fi floare, Aş zburare Pe-al tău sîn gemînd de dor.* O.I 4/32. *El vede toată firea... Departe vede — oraşul pe sub un arc de pară, Şi lumea nebunită gemînd din respulere.* O.I 94/35. *Ea nici poate să-nţeleagă... Că se zbate ca un sculptor fără braţe şi că geme Ca un maistru ce-asurzeşte în momentele supreme.* O.I 160/27; cf. **O.I** 6/5 [V. 4]. ◒ (Element de personificare) *Vîntul geme prin codri cu amar.* O.I 98/10. *Plînsori sfîşieloare împinse de blăstem Se urmăresc prin bolte, se cheamă, fulger, gem.* O.I 94/19. *Va geme de paleni Al mării aspru cînt.* O.I 218/5. *Vîntul începu a geme rece.* P.L. 9/15; cf. **O.I** 8/1; **P.L.** 40/15 [V. 4; Pr. 2].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **geme** (**O.I** 6/5, 8/1, 98/10, 160/27), 3 pl. **gem** (**O.I** 94/19), vîlt. 3 sg. **va geme** (**O.I** 218/5); inf. a **geme** (**P.L.** 9/15); ger. **gemînd** (**O.I** 4/32, 94/35; **P.L.** 40/15).

GĚMET s.n. (Şi în forma *gemăt*) Sunet nearticulat care exprimă durerea fizică. — *Mă arde-n spate! zise fata c-un gemăt apăsat.* P.L. 18/36. *Săbiile începură a se crucişa, apoi s-auzi un gemet... o cădere grea pe pavagiul dur al străzei.* P.L. 95/37 [Pr. 2]. ◒ (Metaforic) Jale, plînset. *Şi aude-n cer un tunet şi un gemet pe pămînt.* O.I 28/8 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **gemăt** (**P.L.** 18/36), **gemet** (**O.I** 28/8; **P.L.** 95/37).

GEMÍND, -Ă adj. Care geme. ◒ (Metaforic; element de personificare) Tumultuos, fremătător. *Oştirile-i alungă în spaimă înghefală, Cu sufletu-n ruină un rege-asirian, Cum stîncelor aruncă durerea-i înspumată Gemîndul urag-an.* O.I 20/4 [V. 1].

GENERÁL, -Ă adj. Total, fără nici o excepţie. *Prin transparenţa generală a unei pelii nelede se vedeau parcă vinele viorii.* P.L. 100/23 [Pr. 1].

GENERÁŢIE s.f. (Şi în forma *generaţiune*) Totalitatea fiinţelor care sînt cam de aceeaşi vîrstă. *Microscopice popoare, regi, oşteni şi învăţaţi Ne succedem generaţii şi ne credem minunaţi.* O.I 132/36. *Pentru lucrătorii statului — onoarea, pentru soldaţi — gloria, ... pentru proşti — cerul, şi astfel o generaţiune înşală pe cealaltă prin acest advocatus diaboli ţesut.* P.L. 82/1 [V. 1; Pr. 1]. ◒ (În context figurat) *În toată vara vedem cîte două sau trei generaţii* [de albine] *colonizîndu-se din stupul matern.* P.L. 80/26 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **generaţiunе** (**P.L.** 82/1); pl. n. ac. **generaţii** (**O.I** 132/36; **P.L.** 106/18). — Variantă: **generaţiúne** (**P.L.** 82/1) s.f.

GENERAŢIÚNE s.f. v. **generaţie.**

GÉNERE s.n. (În loc. adv.) **În genere** = în mod obişnuit, de obicei. *În introducerea acestor şiruri am surprins unele din cugetările care-l preocupau în genere.* P.L. 27/31. *El cumpără de la mine cărţi. În genere cele mai vechi şi lot de-acele pe cari nu le mai puteam vinde nimărui în lume.* P.L. 61/23. *În genere îmi place a reprezenta pe femeia agresivă.* P.L. 79/30 [Pr. 3].

GENERÓS, -OÁSĂ adj. Însufleţit de idei alese, de sentimente nobile. *Şi junimei generoase, domnişoarelor ce scapăr, Li arăt că lumea vis e.* O.I 48/19 [V. 1].

GENIÁL, -Ă adj. **De geniu**, care dovedeşte genialitate. *De ar avè* [albinele] *cărţi, jurnale, universităţi, ai vedè pe literaţi făclnd combinaţii geniale asupra acestei ordine ş-ar gîndi că-i făptura inteligenţei.* P.L. 80/22 [Pr. 1].

GÉNIU s.n. **1.** (În mitologie) Spirit (bun sau rău); duh. ◒ (Comparaţie) — *Bine-ai venit, Făt-Frumos, zise ea, sărind de la fereastră şi deschizînd porţile măreţului castel, unde ea locuia singură ca un geniu într-un pustiu.* P.L. 11/41 [Pr. 1]. ◒ (Construcţii metaforice) **Geniul** (sau **genille**) **morţii** v. m o a r t e [V. 4]. *Întunecatul geniu infernal* = demonul. *Penelul său schiţă în fugă acele trăsături de-o dureroasă amărăciune în faţa întunecatului său geniu infernal.* P.L. 85/15 [Pr. 1]. **Înger-geniu** (sau **înger de geniu**) v. î n g e r [V. 1; Pr. 2]. **Genille rele** = demonii. ◒ (În context figurat) *Numai lîngă sînu-ţi geniile rele, Care îmi deşcîntă firul vieţii mele, Parcă dormita.* O.I 9/13 [V. 1].

2. Capacitate creatoare extraordinară, talent creator excepţional. *Căci ah! geniul mare al deşeptării tale Păşi, se duse-acuma pe-a nemuririi cale, Şi-n urmă-i ne-a lăsat!* O.I 1/8. *Părea că geniul bărînului brit, Shakespeare, respirase asupra pămîntului un nou înger lunatec, o nouă Ofelia.* P.L. 36/36. *Sărutarea ei îl implu de geniu şi de-o nouă putere.* P.L. 50/9 [V. 1; Pr. 2]. ◒ (Ironic) *Da, cîştigul fără muncă, iată singura pornire; Virtutea? e-o nerozie; Geniul? o nefericire.* O.I 151/28 [V. 1]. ✦ Natură, caracter specific. *N-oi uita vrodată, dulce Bucovină, geniu-ţi romantic.* O.I 9/2 [V. 1]. ◒ (În context figurat) *Din ochi de-ar soarbe geniu slăbita mea privire, De-ar tremura la sînu-mi gingaşul tău mijloc, Ai pune pe-a mea frunte în vise de mărire Un diadem de foc.* O.I 21/5 [V. 1]. ✦ Persoană înzestrată cu astfel de capacitate. *Te-ai dus, te-ai dus din lume, o! geniu născut şi mare, Colò unde le-aşteaptă toţi îngerii în cor.* O.I 1/11. *Noi reducem lot la pravul azi în noi, mini în ruină, Proşti şi genii, mic şi mare, sunet, sufletul, lumină — Toate-s praf... Lumea-i cum este... şi ca dînsa suntem noi.* O.I 36/20. *La acelaşi şir de patimi deopotrivă fiind robi, Fie slabi, fie puternici, fie genii ori neghiobi!* O.I 130/22 [V. 3].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **geniu** (**O.I** 21/5, 30/2; **P.L.** 11/41, 50/9, 76/39, 76/40, 85/15), **geniul** (**O.I** 1/8, 130/20, 136/16, 151/28; **O.IV** 338/13; **P.L.** 36/36), **geniu-** (**O.I** 9/2), voc. **geniu** (**O.I** 1/11); pl. n. ac. **genii** (**O.I** 36/20, 130/22), **genille** (**O.I** 9/13, 11/23). — Pronunţat: *-ni-u* (**O.I** 9/2).

GENTÍL, -Ă adj. Distins, cu maniere alese. ◒ (Glumeţ) *Roiesc ploşniţele roşii, de ţi-i drag să le-uiţi la ele! . . . Au ieşit la promenadă — ce petrecere gentilă!* O.I 46/21 [V. 1].

GENTILÉŢĂ s.f. Distincţie, gingăşie. *Este o nespusă gentileţă în modul cum o femeie ce iubeşte şi care e totodată inocentă, timidă, trebuie să se apropie de un bărbat.* P.L. 79/33 [Pr. 1].

* **GENTILÉŢE** s. f. v. **gentileţă.**
GENÚNCHE s.m. v. **genunchi.**

GENUNCHÉAT, -Ă adj. v. **îngenunchеat.**

GENÚNCHI s.m. (Şi în forma *genunche*) Partea piciorului de la încheietura osului coapsei cu cel al fluierului, cuprinzînd şi rotula. *Aşezînd genunchi şi mînă cînd pe-un colţ cînd pe alt colţ, Au ajuns să rupă gratii ruginite-a unei bolţi.* O.I 76/21. *Făt-Frumos o izbi pe ea şi o băgă-n pămînt pînă-n genunchi.* P.L. 9/6. *Ei îşi rezima fruntea încununată cu flori albastre de genunchiul ei, iar pe umărul ei cînta o pasere măiastră.* P.L. 51/38 [V. 1; Pr. 2]. ✧ Loc. adv. **În genunchi** = îngenuncheat, cu genunchii pe **pămînt.** *Şi lîngă ea-n genunche e Arald, mîndrul rege.* O.I 88/11. *Închise iar ochii plină ce, recăzut în pustiul cel lung, palatul alb se confundă cu nourul de argint şi juna fată cu îngerul în genunchi.* P.L. 36/40. *Cine ar fi văzut-o astfel! Nimene — numai el, ce acoperea braţul ei, altrînd pe marginea patului, cu sărutări. El adormea în genunchi.* P.L. 57/22; cf. **O.I** 148/17 [V. 2; Pr. 2]. (În legătură cu verbele „a şedea", „a ţine" etc.) **Pe** (sau **preste**) **genunchi** = pe porţiunea piciorelor dintre genunchi şi şoid cînd cineva stă jos. *Pe genunchii mei şedè-vei, Vom fi singuri-singurei, Iar în păr înfiorate Or să-ţi cadă flori de tei.* O.I 75/9. *I se păru c-aude şoptirea acelor moşnegi bătrîni, care, pe cînd era mic, îi povesteau în timp de iarnă, fiindu-l pe genunchi, poveşti fantastice despre zîne.* P.L. 37/18. *El şezu pe o bancă, cu mîinile unite şi lăsate preste genunchi.* P.L. 92/31; cf. **O.I** 42/7, 149/1 [V. 3; Pr. 2]. ✧ Expr. **A-şi încovoia genunchi** = a îngenunchia. *Nu spre-amor—spre-închinăciune, el genunchi-şi încovoaie Şi cîntă dus din lume a ei dulci şi timizi şoapte.* O.I 51/23 [V. 1]. **A cădea în genunchi** v. c ă d e a [V. 2]. ◒ (Construcţie metaforică) **A plecа genunchi şi frunte** = a se prosterna. *Astfel numai, părinte, eu pot să-ţi mulţămesc Că tu mi-ai dat în lume norocul să trăiesc. Să cer a tale daruri, genunchi şi frunte nu plec, Spre ură şi blăstemuri aş vrea să te înduplec.* O.I 116/17 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **genunchi** (**O.I** 76/21), **genunchiul** (**P.L.** 51/38); pl. n. ac. **genunchi** (**O.I** 24/6, 42/7, 51/23, 116/17, 148/17, 149/1; **P.L.** 9/6, 36/40, 37/18, 52/22, 92/31), **genunchii** (**O.I** 75/9), **genunche** (**O.I** 88/11, 162/12). — Variantă: **genúnche** (**O.I** 88/11, 162/12) s.m.

GENÚNE s.f. Abis, adîncime mare, prăpastie. *La-nceput, pe cînd fiinţă nu era, nici nefiinţă, Pe cînd totul era lipsă de viaţă şi voinţă . . . Fu prăpastie? genune? Fu noian întins de apă?* O.I 132/17. *Hiperion, ce din genuni Răsai e-o-ntreagă lume, Nu cere semne şi minuni Cari n-au chip şi nume.* O.I 177/17 [V. 2]. ◒ (Construcţie metaforică) **Genunea cea adîneă** = neant, nimicnicie (?) (v. şi l i n i ş t ă, n e f i i n ţ ă, n e g u r ă, r e p a o s). [Un actor] *spune zeci de mii de ori Ce-a spus*

veacuri dupolalîă, ce va spune veacuri încă, Pin'ce soarele s-o stingе în genunea cea adîncă. O.I 157/16 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **genune** (**O.I** 132/17), **genunea** (**O.I** 157/16); **pl. n. ac. genuni** (**O.I** 177/17).

GEOCENTRÍST, -Ă adj. Geocentric. *O astrologie mai mult de origine bizantină, bazată pe sistemul geocentrist, sistem care admite pământul de centrul arhitecturei lumeşti şi pe om de creatura pentru a cărui plăcere Dumnezeu ar fi făcut lumea.* P.L. 35/11 [Pr. 1].

GEOGRAFÍE s.f. Ştiinţă care se ocupă cu studiul regiunilor scoarţei pământului. *Aşa erau şi ei. De vorbit despre . . . istorie, geografie şi alte lucruri folositoare, da! se-nţelege, cîl vrei!* P.L. 68/1 [Pr. 1].

GEOMÉTRIC, -Ă adj. De geometrie. *Calcule geometrice zidite după o închipuită şi mistică sistemă — în urmă multe litcuiri de visuri, coordonate alfabetic.* P.L. 35/29 [Pr. 1].

GER s.n. Frig tăios. *Cum nu sunt un şoarec, Doamne, — măcar totuşi are blană, Mi-aş mînca cărţile mele — nici că mi-ar păsa de ger.* O.I 46/14. *Iarna, de gerul cel amarnic, trăsnea grinda în odaie.* P.L. 32/4. *Era o noapte frumoasă, lună, un ger aspru, fără pic de vînt.* P.L. 67/26; cf. **P.L.** 32/7 [V. 1; Pr. 3]. ◒ (Comparaţie) *În genunchi rădeau pedestrii, colo caii se răstoarnă . . . Şi lovind în faţă-nspute, şi crivăţul şi gerul. Pe pămînt lor li se pare că se năruie tot cerul.* O.I 118/19 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **ger** (**O.I** 46/11; **P.L.** 67/26), **gerul** (**O.I** 148/19; **P.L.** 32/4, 32/7).

GÉRMEN s.m. Fig. Element din care se dezvoltă ceva. *În vremea veche, pe cînd oamenii, cum sunt ei azi, nu erau decît în germenii viitorului . . . trăia un împărat.* P.L. 3/2 [Pr. 1].

GHEÁRĂ s.f. Unghia ascuţită şi încîrligată a unor animale. *O molimi fără de suflet! — La zgîriet el v-a dai ghearăa Şi la tors v-a dat mustăţe — vreţi să-l pipăiţi cu laba?* O.I 18/31. *Se azvîrl' doi leoparzi, Ce cu poftă inimoasă de-a lupta se şi aruncă Peste tigru. Dar aceşia li apucă în cumplitele lui gheare.* O.I 165/24 [V. 2]. ◒ (Element de personificare) *Blestemul îl invoc, Blestemul mizantropic cu vînăta lui ghearăa, Ca să vă scriu pe frunte, ca vita ce se-nfiară Cu fierul ars în foc.* O.I 23/4 [V. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **A plea în ghearele uzurii** = a decădea moraliceşte, a se desfrîna. *Sfărmaţi statuia goală a Venerei antice, Arădeţi acele pînze cu corpuri de ninsori; Ele stîrnesc în suflet ideea neferice A perfecţiei umane şi ele fac să pice În ghearele uzurii copile din popor.* O.I 60/20 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **ghearăa** (**O.I** 23/4); pl. n. ac. **gheare** (**O.I** 48/31, 165/24), **ghearele** (**O.I** 60/20).

GHEÁŢĂ s.f. 1. Apă îngheţată. *El vede toată firea aţîţeiecat — afară — Ninsoare, fulger, gheaţă, vînt arzător de vară.* O.I 94/33 [V. 1]. ◒ (Comparaţie) *Ochii felei se-nfundase în cap, oasele şi încheieturile feţei îi ieşise afară, pelita din oacheşă se făcuse vînătă, mîna grea ca plumbul şi rece ca un sloi de gheaţă.* P.L. 20/8 [Pr. 1]. ◇ Loc. adj. **De gheaţă** = a) îngheţat. ◒ (În context figurat) *Oceanul cel de gheaţă mi-apare înainte: Pe bolta alburie o stea nu se arată, Departe doară luna cea galbenă — o pată.* O.I 114/2 [V. 1]. ◒ (Metaforic; cu referire la o fiinţă insensibilă; v. şi marmură, piatră, statuie). *Dulcele meu sloi de gheaţă! Tu, marmură! tu, piatră, tu!* P.L. 94/38 [Pr. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **Doma de gheaţă [a lui Odin]** v. dom [V. 1]. ◒ (Metaforic) Acoperit de căpadă. *Unii plini de plăcere petrec a lor viaţă, Trec zilele voioase şi orele surîd. În cupe vin de ambră — iarna grădini, verdeaţă, Vara petreceri, Alpii cu frunţile de gheaţă.* O.I 56/19 [V. 1]; b) rece ca gheaţa. *Îşi simte gîtu-aluncea cuprins de braţe reci, Pe pieptul gol el simte un lung sărut de gheaţă.* O.I 95/22 [V. 11]. ◇ *Flori de gheaţă* = desene în formă de flori pe care le face gerul pe geamuri. ◒ *În zadar în ochi avea-vei umbre mîndre din poveşti, Precum iarna se aşază flori de gheaţă pe ferești.* O.I 160/20 [V. 1].

2. Fig. Răceală, indiferenţă. *Tu eşti atît de mîndru, ştii a privi atît de rece . . . Ah! cum aş topi gheaţa ochilor tăi cu gura mea — iubite!* P.L. 86/5 [Pr. 1]. ◒ (Construcţii metaforice) **Neînduraţii ochi de gheaţă** v. ochi [V. 1]. **Ochii de gheaţă ai morţii** v. ochi [V. 1]. **Flor de gheaţă** = groaza morţii, senzaţia morţii (v. şi ducere, glas, linişte, mare², moarte, paranimfă, noapte, ochi, repaos, stingere, visternic). *Dar simt cîi-n ea lor suflet trecu flor de gheaţă, De-a morţii gălbenală perîfi ei sunt la faţă.* O.I 97/33 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **gheaţă** (**O.I** 56/19, 91/6, 94/33, 95/22, 97/33, 114/2, 160/20, 226/20; **O.IV** 432/2; **P.L.** 20/8, 86/5, 94/38).

GHEBÓS, -OÁSĂ adj. Cocoşat. ◒ (Metaforic) **Strîmb, încovoiat.** *Iniţialele acestei cărţi cu buchi erau scrise ciudat, cu cernealâ roşie ca sîngele, caractere slave de o evlavioasă, gheboasă, fantastică arătare.* P.L. 35/10 [Pr. 1].

GHEM s.n. Rotocol în formă de minge, **format din fire.** *Pe o pagină găsi o mulţime de cercuri ce se tăiau, attt de multe, încît părea un ghem de fire roş;* P.L. 36/5 [Pr. 1]. ◇ Expr. **A sta ghem** = a sta ghemuit, adunat. *Oare ce gîndeşte hîtrul, de stă ghem şi toarce-ntr-una?* O.I 48/9 [V. 1].

GHEŢÓS, -OÁSĂ adj. Fig. Rece ca gheaţa. *Chiar moartea ce răspîndeşte teroare-n-omenire, Prin vinele-i vibrîndde ghejoasele-i fiori, Acolo m-ar adoarme în dulce liniştire, În visuri fericite m-ar duce către nori.* O.I 8/10. *Aşa marinarii pe mare tmblînd, Izbiţi de talazuri, furtune, Izbiţi de orcanul ghejosu urlînd, Speranţa ti face de uită de vînt Şi speră în timpuri mai bune.* O.I 12/8 [V. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **gheţosu** (**O.I** 12/8); pl. n. ac. **gheţoasele** (**O.I** 8/10).

GHEŢÚŞ s.n. Polei. *Gheţuşul trosnea sub paşi şi el trecea cu dînsa de braţ.* P.L. 67/29 [Pr. 1].

GHICÍ vb. IV. (Şi în forma *ghci*) Tranz. **A descoperi,** a afla; a simţi, a-şi da seama. *Atunci el cu o privire năucirea i-ar discoasă Cum că ea — frumoasa fată — a ghicit că e frumoasă.* O.I 80/6. *Privitor ca la teatru Tu în lume să te-nchipui: Joace unul şi pe patru Totuşi tu ghici-ai chipu-i.* O.I 196/4. *În fine, cu firul cauzalităţii în mînă, mulţi vor gîndi a fi ghicit sensul întîmplărilor lui.* P.L. 64/36 [V. 2; Pr. 1]. ✦ Fig. A intui, a bănui. *Este Ea. —*

C-o mulțămire adîncă, nemaisimțită, El în ochii ei se uită. — Mîndră-i de înduioșere; Ceasul ultim îi împacă toată viața-i de durere; Ah! șoptește el pe moarte — cine ești gîcesc, iubită. O.I 53/16. *Poți oare gîci simțirea cu care am scris, înger?* P.L. 55/37. *Ea-l văzu, dar nu-și iuți pasul. Îi ghicise ea caracterul? Poate.* P.I.. 93/8; cf. **P.L.** 59/25 [V. 1; Pr. 3].

— Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **gieese** (O.I 53/16), p.c. 3 sg. **a ghicit** (**O.I** 80/6), m.m.c.p. 3 sg. **ghicise** (**P.L.** 93/8), viit. 2 sg. **vei ghici** (**O.I** 196/4), viit. II 2 pl. **veți fi ghicit** (**P.L.** 59/25); inf. **gici** (**P.L.** 55/37), p. **a fi ghicit** (**P.L.** 64/37). — Variantă: (Mold., Transilv.) **ghici** (O.I 53/16; **P.L.** 55/37) vb. IV.

GHICITÓARE s.f. Cimilitură. ◒ (În context figurat) *Trecut-au anii ca nori lungi pe șesuri Și niciodată n-or să vie iară, Căci nu mă-ncîntă azi cum mă mișcară Povești și doine, ghicitori, eresuri.* O.I 201/4 [V. 1].

GHÍMP s.m. (Mold.; în expr.) **A simți un ghimp în inimă** = a simți o durere pătrunzătoare și ascunsă. *Simțea. pare-că, un ghimp în inimă, cînd ea era de față.* P.I.. 91/34 [Pr. 1].

***GHÍMPE** s.m. v. **ghimp**.

GHÍNDĂ s.f. Fructul stejarului. *Trecut și viitor e în sufletul meu, ca pădurea într-un sîmbure de ghindă.* P.I.. 25/22 [Pr. 1].

GHIRLÁNDĂ s.f. Cunună. *Te-ai dus din lume, O! geniu nalt și mare, Colo unde te-așteaptă îcți ingerii în cor, Ce-ntoană lăinic, dulce a sferelor cîntare Și-ți împletesc ghirlande, cununi mirositoare, Cununi de albe flori.* O.I 1/14. *Ghirlanda, ce se-nsoară cu silfele ușoare, Pe frunțea inspirată, pe frunțea-nspirătoare.* O.I 17/7 [V. 2]. ◒ (În contexte figurate) *De mi-ar permite Apolon s-aleg dintre cununi, Ghirlanda n-aș alege-o de flori plăpînde, june. Ci faînica cununâ a bardului bătrîn.* O.I 17/2. *Pe frunțea inspirată, pe frunțea'nspirătoare De bucle-ncungiurată, blondine undoînd, Plăcută-i ă ghirlandă — sublimă însă este Cununa cea de laur, ce sfîntă se-mpletește Pe frunțea cea umbrită de bucle de argint.* O.I 17/10 [V. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **ghirlandă** (**O.I** 17/10), **ghirlanda** (**O.I** 17/2, 17/7); pl. n. ac. **ghirlande** (**O.I** 1/14).

GHITÁRĂ s.f. Instrument muzical cu șase coarde, din care se scot sunete prin ciupire. *Respirarea cea de ape îl îmbată ca și sara; Peste farmecul naturii dulce-i picură ghitara.* O.I 152/22. *Mi-aruncă De la sînul tău cel dulce floarea veștedă de luncă, Ca pe coardele ghitarei răsunînd încet să cadă.* O. I 154/3 [V. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **ghitara** (**O.I** 152/22), g. d. **ghitarei** (**O.I** 154/3).

GIGÁNT s.m. Uriaș. *Iar stejarii par o strajă de giganți ce-o înconjoară, Răsăritul ei păzindu-l ca pe-o lainică comoară.* O.I 152/9 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Cetate de giganți** = ansamblu de construcții uriașe, oraș cu clădiri foarte mari (v. și m u r.) *Memfis colo-n depărtare, cu zidirile-i antice, Mur pe mur, sîlnică pe sîlnică, o cetate de giganți — Sunt gîndiri arhitectonici de-o grozavă măreție!* O.I 43/15 [V. 1].

GIGÁNTIC, -Ă adj. Măreț, impunător, colosal, copleșitor. *Ale trestiilor sunet ce sub luna ce pătrunde Par a fi snopuri gigantici de lungi sulițe de-argint.* O.I 44/15. *Piramidele din creștet aiurind și jalnic sună Și saltatec se pling regii în giganticul mormînt.* O.I 44/30. *Și-atunci vîntul ridicat-a tot nisipul din pustiuri, Astupînd cu el orașe, ca gigantice sicriuri Unei ginți ce fără viață-ngreuia pămîntul stors.* O.I 45/5; cf. **O.I** 60/31 [V. 4]. ◒ (În context figurat) *A nopții gigantică umbră ușoară Purtată de vînt, Se-ncovoie tainic, se leagănă, zboară.* O.I 3/1 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **giganticul** (**O.I** 44/30), **gigantică** (**O.I** 3/1); pl. n. ac. **gigantici** (**O.I** 44/15, 60/31), **gigantice** (**O.I** 45/5).

GÍNGAȘ, -Ă adj. Zvelt, delicat, fin, drăgălaș. *Iar talia-i naltă, gingașă, subțire Se mlădie-n vînt.* O.I 4/9. *Căci din patru părți a lumii împărați și-mpărătese Au venit ca să serbeze nunta gingașei mirese.* O.I 85/20. *Văzu un băiat... îmbrăcat c-o bluză de catifea, care cuprindea strîns de un colan lustruit mijlocul cel mai gingaș din lume.* P.I.. 63/8; cf. **O.I** 2/10, 21/6, 80/10, 85/28, 112/13; **P.L.** 47/36 [V. 7; Pr. 2]. ✦ Plin de delicatețe, de sensibilitate. *Melodica șoptire a rîului, ce geme, Concertul ce-l întoană al paseritor cor, Cîntarea în cadență a frunzelor, ce freme, Născur-acolo-n mine șoptiri de-un gingaș dor.* O.I 8/4. *Cunigunda îl privește cu o gingașă căldură.* O.I 166/20. *Cînd mă atingi, eu mă cutremur, Tresar la pasul tău, cînd treci, De-al genei tale gingaș tremur Aîtrnă viața mea de veci.* O.I 211/15 [V. 3].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **gingaș** (**O.I** 8/4, 80/10, 211/15; **P.L.** 63/8), **gingașul** (**O.I** 21/6), **gingașă** (**O.I** 2/10, 4/9, 112/13, 166/20), g.d. **gingașei** (**O.I** 85/20, 85/28); pl. g.d. **gingașelor** (**P.L.** 47/36). — Accentuat și: *gingáș* (**O.I.** 85/28).

GÍNTĂ s.f. Neam, popor. *Și se poate că spre răul unei ginți efeminate, Regilor pătați de crime, preotimei desfrînate, Magul, pcza răzbunării, a celil semnul întors.* O.I 45/1. *Și-atunci vîntul ridicat-a tot nisipul din pustiuri, Astupînd cu el orașe, ca gigantice sicriuri Unei ginți ce fără viață-ngreuia pămîntul stors.* O.I 45/6 [V. 2].

***GIUGIULÍ** vb. IV v. **gugiuli**.

GIULGI s.n. 1. Voal, văl. *Părea un tînăr voievod Cu păr de aur moale, Un vînăt giulgi se-ncheie nod Pe umerele goale.* O.I 170/11. *Din negru giulgi se desfășor Marmoreele brațe. El vine trist și gînditor Și palid e la față.* O.I 172/1 [V. 2].

2. Lințoliu. *Pînze moi în care se țesură zile. Vederea și somnul sărmanei copile, Albă ca zăpada ce cade în fulgi; Dar, cum sunt cusute, sunt bune de giulgi.* O.IV 365/14. *Corpul ei cel fin Ce nobil transpare din giulgiul de in!* O.IV 366/6 [V. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **giulgi** (**O.I** 170/11, 172/1; **O.IV** 365/14), **giulgiul** (**O.IV** 366/6).

***GIÚLGIU** s.n. v. **giulgi**.

***GIUVAÉR** s.n. v. **juvaer**.

GÎCÍ vb. IV v. **ghici**.

GÎDILÁ vb. I. T r a n z. A atinge uşor, provocînd o senzaţie particulară plăcută. *Ea merse-nainte prin larbă, care caldă şi mirositoare, îi gîdila corpul.* P.L. 101/11 [Pr. 1].

GÎND s.n. **1.** Idee, cuget. *Ah! acele gînduri toate îndreptate contra lumei . . . astăzi toate-s îndreptate Contra inimei murinde.* O.I 52/25. *Oricît ai drege-n lume — atunci te oboseşte Eterna alergare . . . ş-un gînd le-ademeneşte: „Că vis al morţi-eterne e viaţa lumi-întregi.”* O.I 64/24. *Nenfeles rămîne gîndul Ce-ţi străbate cinturile* O.IV 396/13 ; cf. **O.I** 27/3, 27/17, 53/5, 193/8, 231/8 ; **O.IV** 333/3 [V. 9]. ◒ (Comparaţie) *A-ntristării neagră-aripă peste lume se întinde, Totul tace, căci durerea este multă ca un gînd.* O.I 28/10 [V. 1]. ◒ (În contexte figurate) *Mîna care-au dorit sceptrul universului şi gînduri Ce-au cuprins tot universul. Înoap bine-n patru scînduri.* O.I 134/17. *Porni luceafărul . . . El zboară gînd purtat de dor, Pîn'ce piere totul, totul.* O.I 176/23 [V. 2]. ◇ Expr. **A zbura ca un gînd** = a zbura cu mare repeziciune. *El se urcă pe cal cu buzduganul de-a umere. Părea că faţa pustiului se ia după urmele lui şi zbura ca un gînd, ca o vijelie, printre volburi de năsip.* P.L. 18/17 [Pr. 1]. **A-l duce gîndul** = a-l transpune, a-l transporta gîndul. *În prezent cugetătorul nu-şi opreşte a sa minte, Ci-ntr-o clipă gîndu-l duce mii de veacuri înainte.* O.I 133/10 [V. 1]. ◒ (Construcţii metaforice) **Haza gîndului eternă** = raţiunea supremă (văzută ca principiul imuabil al existenţei). *Priveliştile sclipitoare Ce-n repezi şiruri se distern. Repaosă nestrămutate Sub raza gîndului etern.* O.I 205/8 [V. 1]. **Gînduri regii** v. r e g i u [V. 1]. **A gîndului odină** v. o d i n ă [V. 1]. (Despre greieri) **A toarce un gînd fin şi obscur,** sugerează sunetul discret şi monoton al greierilor. *Drept preot toarce-un greier un gînd fin şi obscur.* O.I 69/23 [V. 1]. ✦ Conştiinţă, sullet. *Cobori în jos, luceafăr blînd, Alunecînd pe-o rază, Pătrunde-n casă şi în gînd Şi viaţa-mi luminează.* O.I 168/27 ; cf. **O.I** 171/19, 181/3 [V. 3].

2. (La pl.) Reflecţie, meditare, cugetare. *Pe malurile Seinei, în faeton de gală, Cezarul trece palid, în gînduri adînci.* O.I 61/22. *El dă gînduri nenţelese Vrăjeli crude şi necoapte, Cu icoane luminoase O înşină-ntreaga noapte.* O.I 108/17. *Şi-n răstimpul cît orbeau gînduri fericite ajunse la castelul încălţat al Genarului.* P.L. 21/6 ; cf. **O.I** 94/3, 130/16 ; **P.L.** 16/17 [V. 4 ; Pr. 2]. ◒ (Element de personificare) *Bătrînul se închină . . . pe rege-l prind fiori, Un stol de gînduri aspre trecu peste-a lui frunte.* O.I 93/30. *Cînd însuşi glasul gîndurilor tace, Mă-nşină cîntul unei dulci evlavii.* O.I 120/15 [V. 2]. ◒ (În context figurat) *Consacrămi Creştetul cu-ale lui gînduri, să-l sfinţesc cu-a mele lacrămi.* O.I 160/22 [V. 1]. ◇ Expr. **Pe gînduri** = îngîndurat, în voia gîndului ; cufundat în visare. *Magul privea pe gînduri în oglinda lui de aur.* O.I 44/32. *Şi eu astfel mă uit din jeţ, pe gînduri, Visez la basmul vechi al zînei Dochii.* O.I 119/9. *Privea — pare-că pe gînduri — în poliul de purpură al florii.* P.L. 55/19 [V. 2 ; Pr. 1]. **A căđea pe gînduri** = a fi cuprins de visare. *Cu perdelele lăsate Şed la masa mea de brad, Focul pîlpîie în sobă, iară eu pe gînduri cad.* O.I 105/4 [V. 1]. **Bătut de gînd** (sau **de gînduri**) = a) frămîntat sulleteşte. *Şi cosiţa la bălaie o aduni la ochi plîngînd, Inimă fără de nădejde, sufletu-bătut de gînd.* O.I 82/24 [V. 1] ; b) cufundat în meditaţie, gînditor. ◒(Element de personificare) *Adormind de armonia Codrului ălut de gînduri, Flori de lei deasupra noastră Or să cadă rînduri-rînduri.* O.I 75/22 [V. 1]. **A sta pe gînduri** = a medita, a visa, a gîndi la . . . *Da . . . visam odinioară pe acea ce m-ar iubi, Cînd aş sta pierdut pe gînduri, peste umăr mi-ar privi.* O.I 157/34. — *Ce voi? Aş vrea să nu mai stai Pe gînduri toldeauna, Să rîzi mai bine şi să-mi dai O gură, numai una.* O.I 174/10. *Fata sttnd pe gînduri, vesela albină Cu galanterie de buze-i s-aninâ.* O.IV 365/29 [V. 3]. ◒ (Construcţie metaforică) **Pierdut în gînduri** v. p i e r d e [V. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **Lume de gînduri** (sau **lumea gîndurilor**) v. l u m e [V. 2].

3. Închipuire, fantezie, imaginaţie. *Ea aude — plînge. — Parcă îi venea să plece-n lume Dusă de pustie gînduri Şi de-un dor fără de nume.* O.I 65/23. *Pe cînd luna străluceşte pesle-a lomurilor bracuri, Într-o clipă-l poartă gîndul îndărăt cu mii de veacuri.* O.I 132/12. *Rîuri de fulgere îl urmăreau, popoare de tunete bătrîne, vuirea nemărginirei, ce tremura mişcată . . . „O gînd nefericit!” aiuri el!* P.L. 54/6 ; cf. **O.I** 18/16, 133/10 [V. 4 ; Pr. 1]. ◒ (În context figurat) *Astfel nolele muriude Bttnde, palide, încet, Zbor sub mîna-îi tremurînde, Ca dulci gînduri de poet.* O.I 18/16. *Pe cînd degetele mele lorceau un fir, gîndurile mele lorceau un vis, un vis frumos, în care mă iubeam cu tine.* P.L. 7/35 [Pr. 1]. ◇ Loc. adv. **Cu gîndul** = în închipuire, în imaginaţie. *Din codri vechi de brazi Flămînzii ochi rotindu-i, eu mîstuiam pămîntul, Eu văzvăteam imperii, popoarele cu gîndul.* O.I 88/18 [V. 1]. ◒ (Construcţii metaforice) **Trecut de gînduri** v. t r e c u t[1] [V. 1]. **Noaptea gîndurilor** = deznădejde, desperare (v. şi d i a d e m ă, r u p t, v î n t). *O, maică sfîntă, pururea fecioară, În noaptea gîndurilor mele vină.* O.IV 361/4 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Ficţiune, plăsmuire. (Element de personificare, comparaţie) *Şi să pară răsărită din visările pustiei, Din nisipuri argintoase în mişcarea vijeliei, Ca un gînd al mării sfinte, reflectat de cerul cald.* O.I 43/21 [V. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **Argintos gînd al pustiei** = Memfis. (Element de personificare) *Ş-atunci Memfis se înalţă, argintos gînd al pustiei, Închegare măiestrită din suflarea vijeliei.* O.I 45/19 [V. 1].

4. (În expr.) **În gînd** (sau **în gîndul cuiva**) = a) în cuvinte necrostite cu glas tare. *El numără în gîndu-i zile nenumărate. Şi filfite deasupra-i gonindu-se în roate Cu-aripele-ostenile un alb ş-un negru corb.* O.I 93/13. *El numără în gîndu-i şi anii îi adună, Ca o poveste-uitată Arald în minte-i sună.* O.I 98/33. *Puteam numiri defăimătoare În gîndul meu să-ţi iscodesc.* O.I 212/2 [V. 3] ; b) în minte, în memorie. ◒ (În context figurat) *Se toarce-n gîndu-mi firul duioaselor poveşti, Ş-atuncea dinainte-mi prin ceaţă parcă treci Cu ochii mari în lacrimi, cu mîni subţiri şi reci.* O.I 107/8 [V. 1]. **A-i trece** (cuiva) **prin gînd** sau **a trece prin gîndul** (cuiva) = a-şi aduce aminte, a-şi aminti. *Toate-mi trec prin gîndu-mi, trec pe dinainte.* O.I 9/10. *Uitarea le închide-n scrin Cu mîna ei cea rece, Şi nici pe buze nu-mi mai vin, Şi nici prin gînd mi-or trece.* O.I 184/8 [V. 2]. ◒ (Construcţie metaforică) **A-l trece** (cuiva) **vîntul prin gînd** v. v î n t [V. 1].

5. Intenţie, scop. *Orice gînd ai, împărate, şi oricum veţi fi sosit, Cît suntem încă pe pace, eu îţi zic: Bine-ai venit!* O.I 146/13 [V. 1]. ◇ Expr. **A avea de gînd** = a avea intenţia, a voi să . . . *Îi veni ideea ciudată că pictorul are de gînd să deie paravanul într-o parte.* P.L. 84/37. *Ai de gînd să zici ba?* P.L. 88/6 [Pr. 2].

6. Convingere. *Cu gîndul că s-a rîcăit, îşi mai primblă ochii de jur împrejur.* P.L. 101/18 [Pr. 1].

7. Dorință, speranță, aspirație. — *Știu mai bine ce-ți prieșe, Las' de-a lumei orice gînd, Mîni în zori de zi plecavom Către schitul vechi și sfînt.* O.I 65/18. *Peste vîrf de rămurele Trec în stoluri rîndurele, Duc'nd gîndurile mele Și norocul meu cu ele.* O.I 214/16. *Trec gîndurile mele a sufletului gol, Întind ale lor aripi spre negre depărtări.* O.IV 432/28 ; cf. **O.I** 164/1 [V. 4].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **gînd** (**O.I** 28/10, 43/21, 45/19, 64/24, 65/18, 69/23, 82/24, 146/13, 168/27, 171/19, 176/23, 181/3, 184/8 ; **P.L.** 18/17, 84/37, 88/6), **gîndul** (**O.I** 27/3, 27/17, 88/18, 132/12. 193/8, 212/2 ; **O.IV** 333/3, 396/13 ; **P.L.** 101/18), **gîndu-** (**O.I** 9/10, 93/13, 98/33, 107/8, 133/10, 158/5), g.d. **gîndului** (**O.I** 49/4, 205/8), voc. **gînd** (**P.L.** 54/6) ; pl. n. ac. **gînduri** (**O.I** 18/16, 35/19, 44/32, 52/25, 53/5, 61/22, 65/23, 75/22, 93/30, 105/4, 108/17, 119/9, 130/16, 134/17, 157/18, 157/34, 160/22, 164/1, 174/10, 231/8, 232/14 ; **O.IV** 365/29 ; **P.L.** 21/6, 46/17, 71/24), **gîndurile** (**O.I** 214/16 ; **O.IV** 432/28 ; **P.L.** 7/35), **g.d. gîndurilor** (**O.I** 44/12, 94/3, 120/15, 160/8 ; **O.IV** 361/4).

GÎNDĂC s.m. Nume generic dat insectelor. ◒ (În context figurat) *Flori cîntau în aer cu frunze îngreuiate de gîndaci ca pietre scumpe și murmurul lor împlea lumea de un cutremur voluptos.* P.L. 51/21 [Pr. 1].

GÎNDĂCÉL s.m. Diminutiv al lui gîndac. *Vin țînțarii lăutarii, gîndăceii, cărăbușii, Iar mireasa viorica i-așteaptă-ndărătul ușii.* O.I 87/17 [V. 1].

GÎNDÍ vb. IV. **1.** Intranz., tranz. și refl. A-și forma o idee despre un lucru ; a cugeta. *Toate micile mizerii unui suflet chinuit Mult mai mult îl va atrage decît tot ce ai gîndit.* O.I 136/4. *Ce gîndea copilul cu mintea lui naivă, o vorbă, un vis, o preocupa zile întregi.* P.L. 31/21. *Cine știe, gîndi Dionis, dacă în cartea aceasta nu e semnul ce-i în stare de a te transpune în adîncimile sufletești, în lumi care se formează aievea așa cum le dorești.* P.L. 36/12 ; cf. **O.I** 35/14, 133/29 ; **P.L.** 31/34, 45/23, 46/9, 53/14, 53/37, 60/4, 60/25, 60/29, 61/37, 61/39, 63/13, 68/13, 68/16, 69/3, 69/16, 70/13, 78/9, 85/17, 92/32, 98/9, 101/7, 101/20, 102/8, 102/11 [V. 3 ; Pr. 26]. ◇ Expr. **A gîndi în sine** v. și e [Pr. 4]. ✦ A concepe. *Ești ființa-armonioasă Ce-o gîndi un serafin, Cînd pe lira-i înguioasă Mîna cîntecul divin ?* O.I 19/6 [V. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **A gîndi în basme** v. basm [V. 1]. **A gîndi aiurea** = a se cufunda în visare, a face plăsmuiri, a rătăci cu mintea evadînd din realitate (v. și ceață, cufunda, extaz, îmbăta). *Danțul, muzica, pădurea, Pe acestea le-ndrăgii, Nu chiliile pustii Unde plîngi, gîndind aiurea.* O.I 102/16 [V. 1].

2. Intranz. A reflecta, a medita. *Și cînd gîndesc la viața-mi, îmi pare că ea cură Încet reînvestită de o străină gură.* O.I 71/5. *Sunt ani ta mijloc și-ncă mulți vor trece Din ceasul sfînt în care ne-nțelnirăm, Dar tot mereu gîndesc cum ne iubirăm, Minune cu ochi mari și mîntă rece.* O.I 120/3. *La ce mi-a mai trebuit și asta ? gîndi el.* P.L. 55/9. *Apoi șăzu la masă și gîndi adînc.* P.L. 67/1 ; cf. **O.I** 159/14 ; **P.L.** 38/9, 58/9, 62/28, 68/16, 93/19, 94/23 [V. 3 ; Pr. 8]. ◒ (Glumeț) *Oare ce gîndește hîrtul de stă ghem și toarce-ntr-una ? Ce idei se-nșiră dulce în mîțeasca-i fantezie ?* O.I 48/9 [V. 1]. ✦ A fi sau a se întoarce cu gîndul (la ceva sau la cineva). *Gîndind la tine nu voi să mor, Îmi blastăm însuși eu mîntuirea.* O.I 27/13. *Vai ! tot mai gîndești la anii, cînd visam în academii,¶Ascultînd pe vechii dascăli clrpocind la haina vremii ?* O.I 140/15. *Să nu ți se întîmple nimica pe drum ... gîndește la Cezara ta.* P.L. 95/3 ; cf. **O.I** 10/10, 119/4, 228/15 [V. 5 ; Pr. 1]. ✦ Tranz. A-și închipui. ◒ (Repetiție) *Cînd gîndea, cum i-ar lua capul ei de aur în mîni ..., cînd gîndea că mijlocul ei cel dulce s-ar putè odihni cuprins de brațul lui, că ar putè să-i prindă mînuța ei albă ... îi venea să nebunească.* P.L. 57/13, 15 [Pr. 2].

3. Tranz. A crede, a socoti, a avea o părere. *Nelezești încet și leneș fruntea mea cea liniștită Și gîndind că dorm, șireato, apeși gura ta de foc Pe-ai mei ochi închiși ca somnul și pe frunte-mi în mijloc.* O.I 42/14. — *Cum ? Cînd lumea mi-e deschisă, a privi gîndești că pot Ca întreg Aliotmanul să se-mpiedice de-un ciot ?* O.I 146/21. *Strîngînd cu multă amiciție și intensîe luătoare mîna acestuia gîndi că are multă cauză de-a se depărta.* P.L. 83/9 ; cf. **O.I** 52/14, 200/2 ; **P.L.** 17/20, 22/29, 58/10, 64/36, 80/23, 90/12, 90/16 [V. 4 ; Pr. 8].

4. Tranz. A dori. *Nu vezi tu, Mario, că tot ce gîndesc eu îngerii împlinesc în clipă ?* P.L. 53/10 [Pr. 1].

— Forme gramaticale : ind. prez. 1 sg. **gîndesc** (**O.I** 10/10, 71/5, 120/3 ; **P.L.** 53/10, 53/37, 78/9, 90/16), 2 sg. **gîndești** (**O.I** 119/4, 140/15, 146/21, 228/15 ; **P.L.** 53/14, 90/12), 3 sg. **gîndește** (**O.I** 48/9), 3 pl. **gîndesc** (**O.I** 133/29 ; **P.L.** 53/14), imp. 3 sg. **gîndea** (**O.I** 29/2 ; **P.L.** 31/21, 31/34, 57/13, 57/15, 58/10, 92/32, 102/8), **era gîndită** (**O.I** 35/14), 3 pl. **gîndeau** (**P.L.** 69/16), p. s. 3 sg. **gîndi** (**O.I** 19/6, 52/14 ; **P.L.** 17/20, 36/12, 38/9, 38/34, 45/23, 55/9, 60/4, 60/25, 60/29, 61/37, 61/39, 62/28, 63/13, 67/1, 68/13, 68/16, 68/16, 69/3, 69/32, 70/13, 83/9, 85/17, 88/30, 92/4, 93/19, 94/23, 98/9, 101/7, 101/20, 102/11), **se gîndi** (**P.L.** 46/9), p.c. 2 sg. **ai gîndit** (**O.I** 136/4), viit. 3 pl. **vor gîndi** (**P.L.** 64/36) ; conj. prez. 3 sg. **să gîndească** (**P.L.** 58/9) ; opt. prez. 3 pl. **ar gîndi** (**P.L.** 80/23), p. 3 sg. **ar fi gîndit** (**P.L.** 22/29) ; imper. 2 sg. **gîndește** (**P.L.** 95/3), **te gîndește** (**O.I** 159/14) ; ger. **gîndind** (**O.I** 27/13, 42/14, 102/16, 200/2).

GÎNDÍRE s.f. **1.** Facultatea creierului omenesc de a reflecta activ realitatea obiectivă ; cugetare. *Ce-ți trecu pe dinainte, cîte singur ai vorbit ? Prea puțin. De ici, de colo de imagine-o fășie, Vre o umbră de gîndire, ori un petec de hîrtie.* O.I 134/6. *El nu-și putea explica această armonie prestabilită între gîndirea lui proprie și viața celelor îngerești.* P.L. 53/8 ; cf. **P.L.** 47/8 [V. 1 ; Pr. 2]. ◒ (Construcție metaforică) **Cumpăna gîndirii** v. cumpănă [V. 2]. ✦ Minte ; mod de a gîndi. *Și s-o vezi încunjurală de un roi de pierde-vară, Cum zîmbește înfurora cu gîndirea ei ușoară ?* O.I 157/22. *Dorit-am de cînd sunt ceva pentru mine ? numai pentru mine ?... Nu. Din rugăciunile mele am lăsat-o vreodată pe ea ? Din gîndirea mea a lipsit ea ? Maria ?* P.L. 45/26 [V. 1 ; Pr. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Încăperile gîndirii** v. încăpere [V. 1].

2. Meditare, reflecție ; concepție. *Mur pe mur, stîncă pe stîncă, o cetate de giganți — Sunt gîndiri arhitectonici de-o grozavă măreție !* O.I 43/16. *Cezarul trece palid, în gînduri adîncit ; Al undelor greu vuiet, vuirea în granit A sute d-echipajuri, gîndirea-i n-o înșală.* O.I 61/24. *El băga de samă că gîndirile lui adese se transformau în șiruri ritmice, în vorbe rimate.* P.L. 32/16 ; cf. **O.I** 27/10, 40/7 ; **P.L.** 44/2, 45/6, 94/28 [V. 4 ; Pr. 4]. ◒ (Construcții metaforice). **Izvoarele gîndirii** = surse de inspirație. *Sau*

văd nopți ce-ntind deasupră-mi oceanele de stele, Zile cu trei sori în frunte, verzi dumbrăvi cu filomele, Cu izvoare-ale gîndirei și cu riuri de cîntări. O.I 31/6 [V. 1]. **Negurile gîndirii** v. n e g u r ă [Pr. 1]. **Gîndirile de foc [ale norilor]** v. f o c [V. 1]. ◆ **Imaginație, lume a gîndurilor.** *Cît de sus ridici acuma în gîndirea ta pe-o roabă, Cînd durerea ta din suflet este singura-mi podoabă.* O.I 154/37 [V. 1]. ◒ (Comparație) *Venere, marmură caldă, ochi de piatră ce scînteie, Braț molatic ca gîndirea unui împărat poet.* O.I 29/6 [V. 1]. ◒ (Element de personificare) *Cu o suflare răcorești suspinu-mi, C-un zîmbet faci gîndirea-mi să se-mbete.* O.I 200/13 [V. 1]. ◒ (În context figurat) *În zadar riuri în soare Grămădești-n a ta gîndire Și cîmpiile asire Și întunecata mare.* O.I 54/6 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A bate la porțile gîndirii** v. p o a r t ă [V. 1].

3. Idee, gînd. *Numesc sînt, frumos și bine ce nimic nu însemnează, Împărțesc a lor gîndire pe sisteme numeroase Și pun haine de imagini pe cadavrul trist și gol.* O.I 36/8. *Am urmat pămîntul ista, vremea mea, viața, poporul, Cu gîndirile-mi rebele contra cerului deschis.* O.I 53/18. *Sufletul lui se cutremura la gîndirea, că nu va putè scultura greutatea acestui amor.* P.L. 55/14 ; cf. **O.I** 51/28, 52/15, 130/8 ; **P.L.** 40/31, 57/37 [V. 5 ; Pr. 3]. ◒ (În contexte figurate) *O! capu-mi pustiu cu furtune, Gîndirile-mi rele sugrum' cele bune... Cînd norii se sting și cînd stelele pică Îmi vine a crede că toate-s nimică.* O.I 38/14. *Cu farmecul luminii reci Gîndirile străbate-mi, Revarsă liniște de veci Pe noapteu meu de patimi.* O.I 179/14. *Să urmăm, zise umbra lorelnd mai departe firul gîndirii sale.* P.L. 47/8 [V. 2 ; Pr. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Pînza gîndirilor** v. p î n z ă [Pr. 1]. ◆ **Dorință.** *Voinfele ți se realizează după gîndirea ta.* P.L. 42/10. *De clte ori îi trecea prin minte ca îngerii să meargă după voia lui, ei într-adevăr, fără să le-o zică, îi împlineau alinîlnd gîndirile.* P.L. 53/7 [Pr. 2].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **gîndire** (**O.I** 36/8, 54/6, 134/6 ; **P.L.** 57/37). **gîndirea** (**O.I** 27/10, 29/6, 40/7, 61/24, 154/37, 157/22, 240/13 ; **P.L.** 42/10, 44/2, 45/6, 45/26, 53/8, 55/14), g.d. **gîndirii** (**O.I** 79/20, 194/18, 203/5, 226/14 ; **P.L.** 31/12, 47/8). **gîndirei** (**O.I** 31/6). **gîndiri** (**P.L.** 47/8) ; pl. n. ac. **gîndiri** (**O.I** 43/16, 51/28 ; **P.L.** 40/31). **gîndirile** (**O.I** 20/12, 38/14, 53/18, 179/14 ; **P.L.** 32/16, 53/7, 94/28), g.d. **gîndirilor** (**O.I** 52/15, 130/8 ; **P.L.** 57/5).

GÎNDÎT, -Ă adj. Pătruns cu mintea. ◒ (Construcție metaforică) **Lumea cea gîndită** v. l u m e [V. 1].

— Formă gramaticală : sg. n. ac. **gîndită** (**O.I** 141/5).

GÎNDITÓR, -OÁRE adj. Plin de gînduri, îngîndurat, visător. *El vine trist și gînditor Și palid e la față ; Doar ochii mari și minunați Lucese adînc himeric.* O.I 172/3. *În vremea veche trăia un împărat întunecat și gînditor.* P.L. 3/5 [V. 1 ; Pr. 1]. ◒ (Element de personificare) *Lună tu, slăpîn-a mării, pe a lumii boltă luneci ... Și în clle mii de case lin pătrunș-ai prin ferești, Cîte frunți pline de gînduri, gînditoare le privești !* O.I 130/16 [V. 1]. ◒ (Metaforic, despre ochi) Melancolic, care caracterizează o ființă meditativă. *Iubesc o față frumoasă, cu ochi gînditori.* P.L. 10/40 [Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **gînditor** (**O.I** 172/3 ; **P.L.** 3/5). **gînditoare** (**O.I** 130/16) ; pl. n. ac. **gînditori** (**P.L.** 10/40).

GÎNGAV, -Ă adj. (Despre voce) Tărăgănat, nedeslușit, nazal. *Se mișcă-n line pasuri, Ducînd la grumaz trupul reginei dunărene, Monahi, cunoscătorii vieții pămîntene, Cu barbele lor albe, cu ochii stinși sub gene, Preoți bătrîni ca iarna, cu glngavele glasuri.* O.I 92/20 [V. 1].

GÎRBOVÍT, -Ă adj. Gîrbov. *Iar colo bătrînul dascăl cu-a lui haină roasă-n coate... Uscătiv așa cum este, gîrbovit și de nimic, Universul fără margini e în degetul lui mic.* O.I 132/5 [V. 1].

GÎRLĂ s.f. Mică apă curgătoare. *Din izvoare și din gîrle Apa sună somnoroasă ; Unde soarele pătrunde Printre ramuri a ei unde Ea în valuri sperioase Se azvîrle.* O.I 121/7 [V. 1].

GÎT s.n. **1.** Parte a corpului care unește capul cu trunchiul. *Își înfundă gîtu-n guler și bumbacul în urechi.* O.I 132/14. *Îndură-te și lasă privirea-mi s-o consol La alba strălucire a gîtului tău gol.* O.IV 430/8. *Puse pe trupul său... cămeșă de borangic... cu cordele și cu mărgele rupte de la gîturile fetelor.* P.L. 4/34. *Și-atunci gîtul nalt lua acea energie marmoree și doriloare totodată.* P.L. 77/26 ; cf. **O.I** 42/8, 55/16, 92/3, 95/21, 95/28, 95/33, 97/23, 107/11, 109/5, 155/23, 179/23 ; **P.L.** 9/13, 21/9, 49/16, 49/19, 50/7, 54/8, 63/25, 71/12, 92/27, 100/35 [V. 13 ; Pr. 12]. ◒ (Comparație) *Gîtul nalt lua acea energie marmoree și doriloare totodată ca gîtul lui Antinous.* **P.L.** 77/28 [Pr. 1]. ◇ Expr. **A se arunca la (sau în) gîtul cuiva** v. a r u n c a [Pr. 4]. **A sări (cuiva) de gît** = a îmbrățișa pe cineva cu o mișcare plină de elan și de spontaneitate. *I-ar fi sărit în gît, l-ar fi sărutat de o mie de ori.* P.L. 63/10 [Pr. 1].

2. Partea strîmtă și lungă a unei sticle. *Să privim acum și la sărăcia iluminată de razele unei luminări de seu, băgate în gîtul unui clondir, ce ținea loc de sfeșnic.* P.L. 32/2. *La căpițelul de luminare, ce sta în gîtul garafei, cu ochiul roș și bolnav, el deschise o carte veche.* P.L. 35/4 [Pr. 2].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **gît** (**O.I** 55/16, 109/5, 155/23, 179/23 ; **P.L.** 9/13, 49/16, 63/10), **gîtul** (**O.I** 42/8, 92/3, 95/33, 97/23, 107/11 ; **P.L.** 21/9, 23/2, 32/2, 35/4, 43/21, 49/19, 50/7, 54/8, 59/2, 63/25, 71/12, 77/26, 77/28, 85/33, 92/27, 100/35), **gîtu-** (**O.I** 95/21, 95/28, 132/14), g.d. **gîtului** (**O.IV** 430/8) ; pl. n. ac. **gîturile** (**P.L.** 4/34).

GÎTUÍ vb. IV. T r a n z. A strînge de gît, a sugruma. ◒ (Metaforic) A îmbrățișa cu putere pînă la sufocare, manifestîndu-și efuziunea erotică. *Nu-mi dă cît lumea pace... mereu mă gîtuie... mă sărută — și zice c-o iubesc.* P.L. 92/10 [Pr. 1].

GÎZĂ s.f. Insectă. ◒ (Glumeț) *Zidurile împrejmuitoare risipite și năpustite în risipa lor de plante grase, de furnici ce-și fondau slate, de procesii lungi de gîze roșii, cari se soreau cu nespusă lene.* P.L. 72/13 [Pr. 1].

GLAS s.n. Vocc. *Cu glasul plin de lacrimi, de-nduioșare cald, Privindu-mă cu ochii, în care-aveai un cer, Mi-ai zis : Aștept...* O.I 91/26. *Eu te văd răpit de farmec Cum îngîni cu glas domol, În a apei strălucire Întinzînd piciorul gol.* O.I 110/14. *Cu glas adînc, cu graiul de Sibile, Rostește lin în clipe cadențate.* O.I 202/12. *Cine-i? întreabă un glas adînc, dar tiniștit.* P.L. 40/18 ; cf. **O.I** 32/33, 91/16, 92/20,

94/9, 96/1, 129/5, 155/1, 160/32, 191/15, 208/11 ; **O.IV** 333/3, 364/11, 433/1 ; **P.L.** 16/29, 17/5, 20/10, 30/14, 36/20, 36/35, 37/32, 37/34, 54/12, 68/28, 71/7, 89/23, 93/22, 102/23 [V. 16 ; Pr. 15]. ◒ (Element de personificare) *Cînd insuşi glasul gîndurilor tace, Mă-nglnă cîntul unei dulci evlavii.* O.I 120/15. *Dar cînd inima-ţi frămîntă Doruri vii şi patimi multe, Ş-a lor glasuri a la minte Stă pe toate să le-asculte, Ca şi flori în poarta vieţii Bat la porţile gîndirii.* O.I 226/11 [V. 2]. ◒ (În contexte figurate) *Vedeţi cum urna creapă, cenuşa retnvie, Cum murmură trecutul cu glas de bătălie Poporului roman.* O.I 24/26. *O! glasul amintirii rămîne pururi mut, Să uit pe veci norocul ce-o clipă l-am avut.* O.I 107/15 [V. 2]. ◒ (În contexte figurate) *În vuietul de vînturi auzit-am a lui mers. Şi-n glas purtat de cîntec simţii duiosu-i viers.* O.I 115/18. *Şi dacă glasul adorat N-o spune un cuvînt, Tot înţeleg că m-ai chemat Dincolo de mormînt.* O.I 230/13 [V. 2]. ◇ Expr. **A da glas** v. d a[3] [V. 4]. **A ridica glasul** v. r i d i c a [V. 2]. ◒ (Construcţii metaforice) **Voluptos joc cu leoaice şi cu glasuri tremurate** v. j o c [V. 1]. **Glasuri din trecut** = mărturii, reminiscenţe **ale** vremurilor trecute, trecut istoric (v. şi c a d a v r u, e c o u). *Ş-atunci sufletul viseazâ toat-istoria străveche. Glasuri din trecut străbate t-a prezentului ureche.* O.I 45/17 [V. 1]. **Al morţei glas** = moartea (v. ş i d u r e r e, g h e a ţ ă, l i n i ş t e, m a r e[2], m o a r t e, n o a p t e, o c h i, p a r a n i m f ă, r e p a o s, s t i n g e r e, v i s t e r n i c). *Arald încremenise pe calu-i — un stejar. Painjenit e ochiu-i de-al morţei etern glas.* O.I 98/7 [V. 1]. **Glas cu durere** = poet elegiac. *Văd poeţi ce-au scris o limbă, ca un fagure de miere; Cichindeal gură de aur, Mumulean glas cu durere.* O.I 31/8 [V. 1]. **Glasuri ce îmbracă o lume de amar** = expresia mizeriei omeneşti, existenţă mizerabilă (v. şi b r a ţ, p l n e, s t e r p). *A popoarelor ecouri Par glasuri ce îmbracă o lume de amar.* O.I 63/30 [V. 1]. ✦ Cîntec de pasăre. *Ce cauţi unde bale luna Pe-un alb izvor tremurător Şi unde păsările-ntr-una Se-ntrec cu glas ciripitor?* O.I 228/4 [V. 1]. ✦ Strigăt, zbierăt (de animale). *Lătrat cu glas de zimbru răsună în urechi.* O.I 93/5 [V. 1]. ✦ F i g. Sunet, zgomot de vînt, de furtună, de apă etc. *Ca a nopţii poezie, Cu-ntunericul talar, Cînd se-mbină, se mlădie C-un glas tainic, lin, amar.* O.I 18/4 [V. 1]. ◒ (Comparaţie) *De-atunci în haina morţii el şi-a-mbrăcat viaţa. Îi plac adînce cîntări, ca glasuri de furtune.* O.I 96/27 [V. 1]. ◒ (Element de personificare) *Pare-că şi trunchii vecinici poartă suflete sub coajă, Ce suspină printre ramuri cu a glasului lor vrajă.* O.I 85/6. *Şi vîntu-n coări sună cu glas duios şi slab.* O.I 97/10. *Vin' cu mine, rătăceşte Pe cărări cu colţuri, Unde noaptea se trezeşte Glasul vechilor păduri.* O.I 209/8. *Şi armonia cîmpenească împle sara cu miile ei de glasuri.* P.L. 39/19 ; cf. **O.IV** 365/24 [V. 4 ; Pr. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **Glas de ape** sau **glasul izvorului (sau de izvor)** = murmur de izvoare, clipocit de ape (v. şi g u r ă). *Să sărim în luntrea mică, Înglnaţi de glas de ape, Şi să scap din mînă cîrma Şi lopeţile să-mi scape; Să plutim cuprinşi de farmec Sub lumina blîndei lune.* O.I 74/10. *Înglnat de glas de ape Cînt-un corn cu-nduioşare Tot mai tare şi mai tare, Mai aproape, mai aproape.* O.I 103/13. *De ce doreşti singurătatea şi glasul tainic de izvor?* O.I 228/18. *Dacă cineva ar fi priceput glasul izvorului ar fi înţeles că jălea într-o lungă doină pe Ileana.* P.L. 13/14. *Dar cine să înţeleagă glasul izvorului într-un pustiu?* P.L. 13/16 [V. 3 ; Pr. 2]. ✦ Sunet, zgomot produs de un instrument sau de un corp sonor. ◒ (Element de personificare) *De departe-n văi coboară, tînguiosul glas de clopot.* O.I 76/18. *Toaca răsună mai tare, Clopotul vechi împle cu glasul lui sara, Sufletul meu arde-n iubire ca para.* O.I 231/15. *Mirosul cel umed al florilor înviooşate o făceau să doarmă mult şi lin, însoţită în calea visurilor ei de glasul cel plîns al fluierului.* P.L. 10/5 ; cf. **O.I** 24/14 ; **P.L.** 38/1 [V. 3 ; Pr. 2].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **glas** (**O.I** 18/4, 24/26, 31/8, 32/33, 74/10, 76/18, 93/5, 94/12, 97/10, 98/7, 98/17, 103/13, 110/14, 115/18, 160/32, 178/13, 202/12, 208/11, 216/15, 219/23, 221/8, 228/4 ; **O.IV** 433/1 ; **P.L.** 16/29, 17/5, 36/20, 37/32, 38/1, 40/18, 54/12, 68/28), **glasul** (**O.I** 24/14, 91/16, 91/26, 107/15, 120/15, 129/5, 191/15, 209/8, 228/18, 230/13, 231/15 ; **O.IV** 333/3, 365/24 ; **P.L.** 10/5, 13/14, 13/16, 20/10, 30/14, 36/35, 37/34, 71/7, 89/23, 93/22, 102/23), **glasu-** (**O.I** 155/1), g.d. **glasului** (**O.I** 85/6) ; pl. n. ac. **glasuri** (**O.I** 36/14, 45/17, 63/30, 92/20, 94/9, 96/1, 96/27, 226/11 ; **O.IV** 364/11 ; **P.L.** 39/19).

GLĂSTRĂ s.f. Ghiveci, vas de flori. *Şi uscat foşni mătasa pe podele, Între glastre, Între rozele de Şiras şi lianele albastre.* O.I 154/9 [V. 1].

GLĂSCIÓR s.n. Diminutiv cu valoare hipocoristică al lui glas. *Da! da! Maria, zise ea cu glăscior argintos.* P.L. 63/38 [Pr. 1].

GLĂSUÍ vb. IV. T r a n z. A cînta, a intona. ◒ (Element de personificare) *Un bondar rotund în pîntec Somnoros pe nas ca popii glăsuieşte-ncet un cîntec.* O.I 87/12 [V. 1].

GLĂSUÍRE s.f. F i g. Freamăt, zgomot de frunze, foşnire. *De treci codri de aramă, de departe vezi albind Ş-auzi mîndra glăsuire a pădurii de argint.* O.I 85/2 [V. 1].

GLÉZNĂ s.f. Partea mai subţire a piciorului deasupra încheieturii de jos. *Baba-l apucă de mijloc, se lungi răpezindu-se cu el pînă-n nori, apoi îl izbi de pămînt şi-l băgă în fărînă pîn în glezne.* P.L. 9/4. *Pîn cursul apei cu gleznele lor sfîşiau valurile pînă la umbritul lor izvor.* P.L. 13/26. *Apa fugea rotind împrejurul gleznelor ei.* P.L. 101/38 [Pr. 3].

— Forme gramaticale : pl. n. ac. **glezne** (**P.L.** 9/4), **gleznele** (**P.L.** 13/26), g.d. **glezoelor** (**P.L.** 101/38). — Scris : *glesnă*.

GLOB s.n. 1. Corp sferic. ◒ (Comparaţie) *Soarele se înălţa, ca un glob de aur arzător pe un cer adînc albastru.* P.L. 54/28 [Pr. 1]. ◇ *Glob al ochiului* = parte a ochiului de formă sferică adăpostită de orbită. *Sub pleoapele închise globii ochilor se bat.* O.I 79/11 [V. 1]. ✦ Corp sferic de sticlă care protejează o lampă. *Cupido, un paj şagalnic, va ascunde cu-a lui mînă, Vioriul glob al lampei.* O.I 154/8 [V. 1].

2. Pămîntul. ◒ (Construcţii metaforice) **Globul cel de tină** v. t i n ă [V. 1]. **A împlozi globul în plaiuri pe un veac** v. i m p l n z i [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **glob** (**O.I** 154/8 ; **P.L.** 54/28), **globul** (**O.I** 56/9), **globu-** (**O.I** 130/17) ; pl. n. ac. **globii** (**O.I** 79/11).

GLÓNȚE s.n. Mic proiectil de oţel. *Să ne-nchipuim lumea redusă la dimensiunile unui glonţe, şi toate celea din ea scăzute în analogie.* P.L. 24/9 [Pr. 1].

***GLONȚ** s.n. v. **glonte**.

GLÓRIE s.f. Renume, mărire, slavă. *De ce nu voi pentru nume, pentru glorie să scriu? Oare glorie să fie a vorbi într-un pustiu?* O.I 137/27—28. *Și această ciumă-n lume, și aceste creaturi Nici rușine n-au să teie în smintitele lor guri Gloria neamului nostru spre-a o face de ocară.* O.I 151/5. *Pentru soldați — gloria, pentru principi — strălucirea, pentru înșelați — renumele, pentru proști — cerul, și astfel o generațiune înșală pe cealaltă.* P.L. 81/38; cf. **O.I** 15/19, 16/5, 140/2 [V. 6; Pr. 1]. ◇ Loc. adj. **De glorie** = glorios. *Ce-ți dorese eu ție, dulce Românie, Țara mea de glorii, țara mea de dor.* O.I 15/2 [V. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **Greu de glorie** v. greu[3] [V. 1]. **Vis de glorii** = ideal glorios, speranță în victorie. *Și deasupra idrei fluture cu vântul Visul tău de glorii fatnic triumfînd, Spună lumii large steaguri tricoloare, Spună ce-i poporul mare, românesc.* O.I 15/12 [V. 1]. **A deschide** (cuiva) **drum de glorie** v. deschide [V. 1]. **A călca prin glorii** v. călca [V. 1]. ✦ Persoană de mare valoare, om celebru. ◒ (În context figurat) *Au la Sybaris nu știntem, lîngă capișțea spoielii, Nu se nasc glorii pe stradă și la ușa cafenelii.* O.I 150/2 [V.1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **glorie** (**O.I** 137/27, 137/28, 141/33), **gloria** (**O.I** 140/2, 151/5; **P.L.** 81/38); pl. n. ac. **glorii** (**O.I** 15/2, 15/12, 15/19, 16/5, 24/10, 52/6, 150/2).

GLÓSĂ s.f. Formă fixă de poezie în care fiecare strofă, începînd de la a doua, comentează cîte un vers din prima strofă. *Glosă.* O.I 194 [V. 1].

— Scris: *glossă*.

GLÚGĂ s.f. Obiect de îmbrăcăminte folosit pentru acoperirea capului. *Începu a merge încet, încet, în lumina lunei, pe străzile largi ale orașului... cu cîte un păzitor de noapte, cu mușchi înfundate în gulerul și gluga mantalei.* P.L. 48/36 [Pr. 1].

GLÚMĂ s.f. Vorbă sau povestire de haz, șagă. *O, teatru de păpușe... zvon de vorbe omenești, Povestesc ca papagalii mii de glume și povești Fără ca să te priceapă.* O.I 157/12 [V. 1]. ◇ Expr. **A lua de glumă** = a nu lua în serios. *Toate vorbele lui Francesco ea nu le lua decît de glumă.* P.L. 77/31 [Pr.1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **glumă** (**P.L.** 77/31); pl. n. ac. **glume** (**O.I** 157/12).

GLUMÉȚ, -EÁȚĂ adj. Hazliu. ◒ (În context figurat) [Împăratul] *nu zîmbea nici la etnecul nevinovat al copilului, nici la surtsul plin de amor al soției lui tinere, nici la poveștile bătrîne și glumețe a ostașilor înălbiți în bătălie și nevoi.* P.L. 3/4 [Pr. 1].

GOÁNĂ s.f. (În expr.) **A lua în goană** = a alunga, a fugări. ◒ (În context figurat) *Sublim însă e clntul cînd țipă și ia-n goană Talazurile negre ce turbă, se răstoarnă, Și spumegă ca furii și urlă-ngrozitor.* O.I 17/16 [V. 1].

GOL[1] s.n. Vid. ◒ (Construcție metaforică, sugerînd atemporalitatea neantului) **Vremea înecată în zădar din goluri a se nuște.** *El zboară, gînd purtat de dor, Pîn' piere tolul, tolul; Căci unde-ajunge nu-i hotar, Nici ochi spre a cunoaște, Și vremea-necarcă în zădar Din goluri a se naște.* O.I 176/28 [V. 1].

GOL[2], **GOÁLĂ** adj. **I. 1.** Dezbrăcat, dezvelit, neacoperit; nud. *Eu te văd răpit de farmec Cum îngîni cu glas domol, În a apei strălucire Întinzînd piciorul gol.* O.I 110/16. *Îndură-te și lasă privirea s-o consol La alba strălucire a gîtului tău gol.* O.IV 430/8. *Își golise gîtul ei de ninsoare, își despletise părul pe umerii rotunzi și pe sînii crescuți în sele de amor, pînă rămase goală și frumoasă ca o statuă antică.* P.L. 100/37; cf. **O.I** 60/16, 60/34, 85/32, 95/22, 170/12, 228/24; **P.L.** 8/12, 27/5. 49/17, 49/19, 79/14, 99/11 [V. 8; Pr. 7]. ◒ (Construcții metaforice) **A pune haine de imagini pe cadavrul trist și gol** v. haină [V. 1]. **A frumuseții hăruri goale** v. har [V. 1].

2. Fără vegetație, pustiu. *Și pe cîmpul gol el vede un copil umblînd discult Și cercînd ca să adune într-un cîrd bobocii mulți.* O.I 83/33 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Fără strălucire. *Stele rare din tărie cad ca picuri de argint Și seninul cer albastru mîndru lacrimele-i prind; Dar dacă ar cădea toate, El rămîne trist și gol.* O.I 82/35 [V. 1]. ✦ Neacoperit. *Pe un pal de scînduri goale doarme tînăra nevastă În mocnitul întuneric și cu fața spre fereastă.* O.I 84/23 [V. 1]. ✦ Liber, pe care nu s-a lucrat nimic. *Rafael, pierdut în visuri ca-ntr-o noapte înstelată... Te-a văzut plutind regină pintre îngerii din cer Și-a creat pe pînza goală pe Madona dumnezeie.* O.I 29/13. *În dreptul spatei îngerului era lăsată o dungă cenușie de loc gol pentru figura demonului urmărit.* P.L. 83/26. *Penelul pictorului zbura pe spațiul gol.* P.L. 84/25 [V. 1; Pr. 2].

3. (Despre alimente) Fără alte bucate. *O vezi printr-o albă perdea străvezie Cum mereu lucrează... și-abia pîne goală Frig și însomnie.* O.IV 365/1 [V. 1].

II. 1. Care nu conține nimic înăuntru, deșert. *Mai ales garafa goală cra în stare de a-l umple de cugetări melancolice.* P.L. 32/19 [Pr. 1]. ◒ (Metaforic) Lipsit de elanuri, dezamăgit. *Trec gîndurile mele a suflelului gol Întind ale lor aripi spre negre depărtări.* O.IV 432/28 [V. 1]. ✦ În care nu se află nimic, nemobilat. *El intră într-o cameră naltă, spațioasă și goală.* P.L. 29/17 [Pr. 1].

2. Fig. Care nu conține nimic; fără temei, fără semnificație; zadarnic. *A fi? Nebunie și tristă și goală; Urechea te minte și ochiul te-nșală; Ce-un secol ne zice, ceilalți o deszic.* O.I 40/1 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Cuvinte goale ce sună din coadă** v. coadă [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **gol** (**O.I** 36/9, 60/34, 82/35, 83/33, 95/22, 110/16; **O.IV** 430/8, 432/28; **P.L.** 49/19, 83/26, 84/25, 99/11), **goală** (**O.I** 29/13, 40/1, 60/16; **O.IV** 365/1; **P.L.** 29/17, 32/19, 79/14, 100/37); pl. n. ac. **goi** (**O.I** 228/24), **goale** (**O.I** 79/19, 84/23, 85/32, 170/12, 226/7; **P.L.** 8/12, 27/5, 49/17).

GOLÍ vb. IV. Tranz. **A dezgoli, a descoperi.** *Își golise gîtul ei de ninsoare, își despletise părul pe umerii rotunzi și pe sînii crescuți în sele de amor, pînă rămase goală și frumoasă ca o statuă antică.* P.L. 100/35 [Pr. 1].

GOLICIÚNE s. f. Nuditate. *Ici şi colo a ei haină s-a desprins din sponci şi-aralá Trupul alb în goliciunea-i, curăţia ei de fată.* O.I 79/6. *Este un ţăiel liniştit şi candid între doi oameni ce n-au conştiinţa frumuseţei, nici a goliciunei lor.* P.L. 79/21 [V. 1; Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **golíciunea** (O.I 79/6), g. d. **golíciunei** (P.L. 79/21).

GONÍ vb. IV. 1. Tranz. şi refl. A (se) lua la goană, a (se) fugări. *Ca un nour gonit de vînt. Alerg pe calea vieţei mele.* O.I 26/13. *Şi fîlfîie deasupra-i, gonindu-se în roate Cu-aripele-ostenite un alb şi-un negru corb.* O.I 93/14. *Ea merse-nainte prin iarbă... fugea apoi prin dumbrava de portocale, gonită de fluturi şi albine.* P.L. 101/13 [V. 2; Pr. 1].

2. Tranz. A alunga, a izgoni. *Gonit de toată lumea prin anii mei să trec, Pîn' ce-oi simţi că ochiu-mi de lacrime e sec.* O.I 116/1. *Iarna viscolu-l ascult, Crengile-mi ruplndu-le, Apele-asluplndu-le, Troienind cărările Şi gonind cîntările.* O.I 123/12 [V. 2]. ◒ (În contexte figurate) *Orice noroc Şi-nlinde-aripele, Gonit de clipele Stării pe loc.* O.IV 379/3. *De-i goni fie norocul Fie idealurile, Te urmează în tot locul Vînturile, valurile.* O.IV 396/9 [V. 2].

3. Intranz. A alerga, a fugi. ◒ (Element de personificare) *Şi, gonind biruitoare, tot veneau a ţării steaguri, Ca potop ce prăpădeşte, ca o mare turburată.* O.I 148/26 [V. 1]. ◒ (În context figurat) *Văd vise-ntrupate gonind după vise, Pîn' dau în morminte ce-aşteaptă deschise.* O.I 40/5 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. viit. 2 sg. **vei goni** (O.IV 396/9); ger. **gonínd** (O.I 40/5, 123/12, 148/26), **gonindu-se** (O.I 93/14); part. **gonít** (O.I 26/13, 116/1; O.IV 379/3), **gonítă** (P.L. 101/13).

GÓTIC, -Ă adj. (În expr.) **[Litere] gotice** = scriere cu caractere colţuroase, apărută în evul mediu şi folosită mai ales în Germania. *Înaintea palului — o masă murdară, al cărei lemn grunzuros de vechime era tăiat cu litere latine şi gotice.* P.L. 29/30 [Pr. 1].

GRĂBĂ s. f. Repeziciune, iuteală, zor. *Desface ducesei, e-o galantă grabă În cusut în lacrimi de o mînă slabă: Plnze moi în care se ţesură zile.* O.IV 365/9. *Amîndoi ieşiră repede din mănăstire, spre a-şi stimpăra graba mersului abia în drumul mare, ce ducea la oraş.* P.L. 75/24 [V. 1; Pr. 1]. ◇ Loc. adv. **În grabă** = grabnic, repede. *Tinere, zise el, trebuie să fugi cît mai în grabă din oraş.* P.L. 96/6 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **grabă** (O.IV 365/9; P.L. 96/6), **graba** (P.L. 75/24).

GRAI s. f. 1. Glas, voce. *Suflarea ta caldă ea n-o să învie, Atunci graiu-ţi dulce în veci este mut... Atunci acest înger n-a fost decît lut.* O.I 38/23 [V. 1]. ◆ Spusă, rostire, vorbire. *Ieri pare că-şi încîlcea degetele în barba lor albă şi asculta la graiul lor înţelept şi şoptitor, la cumînţia trecutului, la acele veşti din bătrîni.* P.L. 37/22 [Pr. 1]. ◒ (În context figurat) *Cu glas adînc, cu graiul de Sibile, Rosteşte lin în clipe cadenţate: „Nu-nvie morţii — e-n zadar copile!"* O.I 202/12 [V. 1].

2. Fel de a vorbi, de a-şi modela glasul. *Cînd cu totului răpită Se-ndoi spre el din şele, El înceală din etnare Şi-i grăi cu grai de jele.* O.I 67/12 [V. 1].

3. Înţeles. [Zoroastru] *făcea ca stelele să se mute din loc cu adîncul grai şi socoteala combinată a cifrelor lui.* P.L. 46/31 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **grai** (O.I 67/12; P.L. 46/31), **graiul** (O.I 202/12; P.L. 37/22), **graiu-** (O.I 38/23).

***GRAJD** s. n. v. **grajd**.

GRAJDI s. n. (Mold.) Clădire pentru adăpostirea cailor. *Făt-Frumos luă alţi cai din chiar grajdiul Genarului.* P.L. 12/36. *Spre mezul nopţii se-nloarse acasă, mînă caii în grajdi, îi încuie şi intră în odaie.* P.L. 17/17. *Pe cînd prinzeau, baba ieşi pin în grajdi.* P.L. 17/38; cf. P.L. 16/37 [Pr. 4].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **grajdi** (P.L. 16/37, 17/17, 17/38), **grajdiul** (P.L. 12/36).

GRĂMĂDĂ s. f. v. **grămadă**.

GRANÍT s. n. Rocă eruptivă foarte dură. *Pe stradele-ncruşite de flacări orbitoare, Suiţi pe baricade de bulgări de granit, Se mişc' batalioane a plebei proletare.* O.I 62/22. *Dar cum este inima? De jur împrejur slau stîncile urieşeşti de granit ca nişte păzitori negri.* P.L. 78/19. *Ieronim plesni cu vîrful sabiei într-un zid de granit.* P.L. 95/34; cf. O.I 61/23; P.L. 11/33, 79/11, 97/36 [V. 2; Pr. 5]. ◒ (În çontext figurat) *Sfărîmaţi tot ce arată mîndrie şi avere, O! dezbrăcaţi viaţa de haina-i de granit, De purpură, de aur, de lacrimi, de urît.* O.I 60/27 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **granít** (O.I 60/27, 61/23, 62/22; P.L. 11/33, 78/19, 95/34, 97/36), **granítul** (P.L. 79/11).

GRAS, -Ă adj. (Despre plante) Cu tulpina şi frunzele groase şi pline de sevă. *Zidurile împrejmuitoare risipite şi năpustite în risipa lor de plante grase... te făceau a crede că este mai mult o ruină oprită curiozităţii, decît locuinţă.* P.L. 72/12 [Pr. 1].

GRĂTIE s. f. Vergea de fier care se pune în faţa geamurilor unei ferestre. *Pe aceeaşi ulicioară Bate luna în ferești, Numai tu de după gratii Vecinic nu te mai ivești!* O.I 112/3. *După gratii de fereastră o copilă el zări Ce-i zîmbeşte mlădioasă ca o creangă de alun.* O.I 144/22. *Fetele tinere ivesc feţele rumene ca mărul prin obloanele deschise ale ferestrelor cu gratii.* P.L. 39/35; cf. O.I 76/22, 76/25, 154/11; P.L. 29/21, 44/22, 44/24, 73/22 [V. 5; Pr. 5].

— Forme gramaticale: pl. n. ac. **gratíi** (O.I 76/22, 76/25, 112/3, 144/22, 154/11; P.L. 39/35, 44/22, 44/24, 73/22), **gratíile** (P.L. 29/21).

GRÁTIS adv. Fără plată, în mod gratuit. [Pe masă] *hîrtii, versuri, ziare rupte, broşuri efemere, din cîte se-mpart gratis, în fine, o neordine într-adevăr păgînească.* P.L. 29/32 [Pr. 1].

GRATITÚDINE s. f. Recunoştinţă. *Cîtă gratitudine pentru-o privire.* P.L. 57/25 [Pr. 1].

GRĂŢIE s. f. Gingăşie, drăgălăşenie. *Vede surîsu-i de graţie plin Şi uită pericolul mare.* O.I 12/1. *Ca să mai*

zici că eu nu le iubesc, zise supărată... ca să zici că eu le iubesc — repetă c-o ruşinoasă grajie. P.L. 71/2 [V. 1; Pr. 1].

GRĂBÍ vb. IV. Refl. şi intranz. A se zori, a accelera. *Ah! în curînd pasu-mi spre tine grăbeşte: Lîngă salcim sta-vom noi noaptea întreagă, Ore întregi spune-ţi-voi cît imi eşti dragă.* O.I 231/18. *Trebuie să ne grăbim mult ca să-i ajungem? — Să ne grăbim şi nu prè, pentru că-i putem ajunge.* P.L. 12/20—21. *El se grăbise astfel, încît aceasta trăda vîiul interes ce trebuia să-l poarte pentru Dionis.* P.L. 59/15 [V. 1; Pr. 3]. ◇ Expr. (Tranz.) **A-şi grăbi paşii** v. pas [Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **grăbeşte** (**O.I** 231/18), p. s. 3 sg. **grăbit** (**P.L.** 39/27), m.m. c. p. 3 pl. **grăbise** (**P.L.** 59/15); conj. prez. 1 pl. **să ne grăbim** (**P.L.** 12/20, 12/21).

GRĂDÍNĂ s. f. Loc împrejmuit cultivat cu flori şi cu arbori. *Doar izvoarele suspină, Pe cînd codrul negru tace; Dorm şi florile-n grădină. Dormi în pace!* O.I 207/7. *Miros, lumină şi un cîntec nesfîrşit, încet, dulce, ieşind din roirea fluturilor şi a albinelor, îmbălsa grădina şi casa.* P.L. 7/20. *Grădina de-desubtul ferestei, în care adormise Dionis, era de un verde umed şi răcoriî după noaptea cu ploaie.* P.L. 54/29; cf. **O.I** 29/11, 45/26, 56/18, 165/1; **P.L.** 7/15, 9/30, 9/32, 22/11, 22/16, 22/32, 29/5, 29/15, 44/10, 44/12, 44/18, 44/30, 54/25, 54/34, 72/19, 73/21, 74/9, 92/20, 93/37, 95/13, 97/19, 99/2, 99/9, 100/9, 100/13, 101/11 [V. 5; Pr. 28]. ✦ Fig. Frumuseţe, minunăţie, splendoare. *Stînci urieşeşti şi cenuşii erau zidite de jur împrejur, una peste alta pin-în ceriuri, şi-n mijlocul lor se adîncea o vale, o grădină de vale cu izvoare.* P.L. 98/6 [Pr. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **Grădina zîlelor** (cuiva) = viaţa senină, luminoasă (a cuiva), existenţă fericită (v. şi alb², nor). *Floare! cum surîzi în grădina zilelor tale, fără să ştii că o inimă se rupe.* P.L. 56/27 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **grădină** (**O.I** 165/1, 207/7; **P.L.** 9/32, 22/11, 73/21, 74/9, 93/37, 95/13, 97/19, 98/6, 100/9, 100/13, 101/14), **grădinu** (**P.L.** 7/20, 9/30, 22/16, 22/32, 54/29, 56/27, 92/20), g. d. **grădinei** (**P.L.** 29/15, 54/31, 99/0), **grădini** (**P.L.** 7/15, 29/5, 99/2); pl. n. ac. **grădini** (**O.I** 29/11, 56/18; **P.L.** 54/25, 72/19), **grădine** (**O.I** 15/26; **P.L.** 44/18, 44/30), g. d. **grădinelor** (**P.L.** 44/10, 44/12).

GRĂÍ vb. IV. Intranz. (Popular) A vorbi, a spune. *Cînd cu lotului răpită Se-ndoi spre el din şele, El încetă din cîntare şi-i grăi cu grai de jele.* O.I 67/12. *De din vale de Rovine Grăim, Doamnă, către Tine.* O.I 119/4 [V. 2].

— Forme gramaticale: ind. prez. 1 pl. **grăim** (**O.I** 119/4), p. s. 3 sg. **grăi** (**O.I** 67/12).

GRĂMÁDĂ s. f. (Şi în forma *gramadă*) Morman. *Această insulă este o gramadă de stînci sterpe.* P.L. 78/17 [Pr. 1]. ◒ (Metaforic, cu referire la înfăţişarea norilor) *Înaripau în grămezi de arcuri înalte, de spelunci adînci, suite una peste alta, lumina cerescului împărat.* P.L. 39/3 [Pr. 1]. ✦ Cantitate mare. *Ş-acele milioane, ce în grămezi luxoase Sunt strînse la bogatul, pe cel sărac apasă, Şi-s supte din sudoarea prostilului popor.* O.I 59/3 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **gramadă** (**P.L.** 78/17); pl. n. ac. **grămezi** (**O.I** 59/3; **P.L.** 39/3). — Variantă: (Mold.) **gramádă** (**P.L.** 78/17) s.f.

GRĂMĂDÍ vb. IV. Tranz. şi refl. A strînge la un loc, a aduna. *Şiruri de cireşi scutură grei omătul trandafiriu a înflorirei lor bogate, pe care vîntul îl grămădeşte în troiene.* P.L. 51/23. *Care limbă e-ndestul de bogată, ca să poată exprima acea nemărginire de simţiri, cari se grămădesc... în sefea de amor.* P.L. 77/36 [Pr. 2]. ◒ (Metaforic, în legătură cu meditaţia, cu recolegerea filozofică) *În zadar riuri în soare Grămădeşti-n a la gîndire... Nu căta în depărtare Fericirea la, iubite!* O.I 54/6 [V. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **Tot ce grămădirăi veacuri lungi şi frunţi măreţe** = cuceririle civilizaţiei omeneşti (v. şi adevăr, veac). *El prezentul îl răscoală cu-a gîndirilor lui faimă Contra tot ce grămădirăi veacuri lungi şi frunţi măreţe.* O.I 52/16 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 2 sg. **grămădeşti** (**O.I** 54/6), 3 sg. **grămădeşte** (**P.L.** 51/23), 3 pl. **grămădesc** (**P.L.** 77/36), p. s. 3 pl. **grămădirăi** (**O.I** 52/16).

GRĂUNTE s. m. Bob, fir. ◒ (Metaforic) Fiinţă neînsemnată în raport cu imensitatea naturii (v. şi ciot, frunză, muscă). *Se cuibă în barcă, sub cerul ce-şi ridica înstelata sa măreţie, şi astfel — un grăunte plutitor pe aria nemărginită a apelor — adormi adînc.* P.L. 97/11 [Pr. 1].

GRĂÚNŢĂ s. f. (La pl.) Boabe de cereale. ◒ (Metaforic) Minte, înţelepciune, chibzuinţă (v. şi căpăţînă, frunte). *O, tu crai cu barba-n noduri ca şi cîlfii cînd nu-i perii, Tu în cap nu ai grăunţe, numai pleavă şi puzderii.* O.I 83/12 [V. 1].

GRECÉSC, -EÁSCĂ adj. În limba greacă. *Într-un colţ al casei, la pămînt, dormeau una peste alta vo cîteva sute de cărţi vechi, multe din ele greceşti, pline de învăţătură bizantină.* P.L. 29/26. *Tablele erau pline de schemele unei sisteme lumeşti imaginare, pe margini cu portretele lui Platon şi Pitagora şi cu sentinţe grecesti.* P.L. 35/25 [Pr. 2].

GRECÍE s. f. Limba greacă. *Titlul era scris şi latineşte: „Architecturae cosmicae sive astronomiae geocentricae compendium" — „Învăţătură despre a lumei ortodutală dumnezeiască, după cum toate pentru pămînt a fi zidite se arată de către înduratul Dumnezeu — de pe grecie pe române tîlcuită cu adăugire a înţelesurilor zodiilor asupra vieţei omeneşti".* P.L. 35/19 [Pr. 1].

GRECO-BULGĂRÍME s. f. Greci şi bulgari. ◒ (Depreciativ) *Toate mutrele acestea sunt pretinse de roman, Toată greco-bulgărimea e nepoata lui Traian.* O.I 150/30 [V. 1].

GRECOTÉI s. m. Grec. ◒ (Depreciativ) *Şi apoi în Sfatul ţării se adun' să se admire Bulgăroi cu ceafa groasă, grecotei cu nas subţire.* O.I 150/28 [V. 1].

GRÉIER s. m. (Şi în forma *grier*) Insectă (*Gryllus*). *Toamna frunzele colindă, Sun-un grier sub o grindă, Vîntul jalnic bate-n geamuri Cu o mînă tremurîndă.* O.I 76/2. *Papura se mişcă-n freamăt de al undelor cutrier,*

Iar în iarba înflorită, somnoros suspin-un grier. O.I 152/16 ; cf. **O.I** 69/23, 105/7, 106/1 [V. 5]. ◒ (Personificare) *Greieri răguşiţi cîntau ca orologii aruncate în iarbă.* P.L. 51/25 ; cf. **P.L.** 45/1 [Pr. 2]. ◒ (În context figurat ; personificare) *În van mai caut lumea-mi în obositul greier, Căci răguşit, tomnatec, vrăjeşte trist un greier ; Pe inima-mi pustie zadarnic mîna-mi fiu, Ea bate ca şi cariul încet într-un sicriu.* O.I 71/2. *Şi pe masa-mpărătească sare-un greier, crainic sprinten, Ridicat în două labe, s-a-nclinat bătînd din pinten.* O.I 87/19 [V. 2].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **greler** (**O.I** 69/23, 71/2, 87/19 ; **P.L.** 45/1), **grier** (**O.I** 76/2, 152/16) ; pl. n. ac. **greieri** (**P.L.** 51/25), **grieri** (**O.I** 105/7, 106/1). — Variantă : (Mold.) **grier** (**O.I** 76/2, 105/7, 106/1, 152/16) s. m.

***GREIERÉL** s. m. v. **grierel**.

GRIERÉL s. m. (Mold.) Diminutivul lui grier. ◒ (Personificare) *Iată vine nunta-ntreagă — vornicel e-un grierel, Îi sar purici înainte cu polcoave de oţel.* O.I 87/9 [V. 1].

GREÓI, -OÁIE adj. Care se mişcă greu. ◒ (Construcţie metaforică) **A statelor greoaie cară** v. c a r [V. 1]. ◆ F i g. Lipsit de supleţe şi vioiciune. ◒ (În context figurat) *Simt braţele mele perind în aer şi cu toate astea căpătînd puteri uriaşe ; simt cum, deslipindu-se alomele greoaie ale creierilor mei, mintea mea devine clară ca o bucată de soare.* P.L. 48/16 [Pr. 1].

— Forme gramaticale : pl. n. ac. **greoaie** (**O.I** 56/23 ; **P.L.** 48/16).

GREŞ s. n. (În expr.) **Fără greş** = fără greşeală. *Nu inteligenţa, ci ceva mai adînc arangează totul cu o simţire sigură, fără greş.* P.L. 80/25 [Pr. 1].

GREŞÁLĂ s. f. **1.** (În expr.) **Din greşală** = fără voie, involuntar. ◒ (Repetiţie ; glumeţ) *Cînd stabileau diplomaticeşte să-şi zică „d-ta" — atunci tu — tu din greşală şi iar din greşală.* P.L. 68/38—39 [Pr. 2].

2. Păcat. *Pe Hristos să-l iei de mire ! Îmbrăcîndu-te-n veşmîntu-i, Lepădînd viaţa lumii, Vei spăsi greşala mumii Şi de-o crimă tu te mîntui.* O.I 102/7 [V.1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **greşală** (**P.L.** 68/38, 68/39), **greşalu** (**O.I** 102/7).

***GREŞEÁLĂ** s. f. v. **greşală**.

GRETÓS, -OÁSĂ adj. Dezgustător, scîrbos, respingător. *Aceleaşi sărutări greţoase, pe cari le asamănă cu zuzurul zefirilor şi cu aiurirea frunzelor de fag.* P.L. 87/3 [Pr. 1].

GREU[1] adv. **1.** Cu toată greutatea. *Ea se lăsase dulce şi greu pe a lui braţ.* O.I 97/19 [V. 1]. ◇ Expr. **A-i fi** (cuiva) **greu** = a-i fi (cuiva) silă, a fi sătul de. ◒ (Glumeţ, despre ploşniţe) *Greu li-i de mîndir de paie şi apoi din biata-mi piele Nici că au ce să mai sugă.* O.I 46/19 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Apăsător, răscolitor (v. şi n e g r u). *Iară cornul plin de jale Sună dulce, sună greu. Bîtndu-i sunet se împarte Peste văi împrăştiet, Mai încet, tot mai încet.* O.I 104/24. *În liniştea sării Să mă-ngropaţi, pe cînd Trec stoluri greu zburînd La marginea mării.* O.I 218/11 [V. 2].

2. Anevoie, dificil. *Cum străbăteau atît de greu Din jalea mea adîncă, Şi cît de mult îmi pare rău Că nu mai suflu încă !* O.I 184/17. *A sculpta agresiunea în o asemenea faţă este greu.* P.L. 80/6. *Era un granit, greu de înlăturat.* P.L. 97/36 ; cf. **P.L.** 80/11 [V. 1 ; Pr. 3]. ◆ Cu înverşunare, din răsputeri. *Mă tem că nu te-oi lăsa cu bine, pentru că am venit să ne luptăm greu, că destul ai vielenit asupra tatălui meu.* P.L. 6/11 [Pr. 1].

GREU[2] s. n. **I.** (În expr.) **Cu greu** = cu multă greutate, anevoie. *Pe deasupra de prăpăstii sunt zidiri de celăţuie, Acăţat de pietre sure un voinic cu greu le suie.* O.I 76/20. *Bătrînul cu-a lui cîrjă sus genele-şi ridică, Se uită lung la dînsul, dar gura-nchisă-i tace ; Cu greu a lui picioare din piatră le desface, Din tronu-i se coboară, cu mîna semn îi face.* O.I 93/23. — *Din sfera mea venii cu greu Ca să-ţi urmez chemarea, Iar cerul este tatăl meu Şi mumă-mea e marea.* O.I 170/17 ; cf. **O.I** 172/9 [V. 4]. **Din greu** = (pe lîngă vorbele „a ofta", „a răsufla") din adîncul sufletului, adînc. *Iar ea vorbind cu el în somn, Oftînd din greu suspină : O, dulce-al nopţii mele domn, De ce nu vii tu ? Vină !* O.I 168/22. *Satana îşi întinse picioarele lui de cal, răsuflînd din greu.* P.L. 43/39 [V. 1 ; Pr. 1].

2. Greutate, povară. ◒ (Construcţie metaforică) **Greul negrel veeiniell** = însuşirea de a fi nemuritor văzută ca un chin (v. şi m o a r t e, n o a p t e, v e c i e) *De greul negrei veciniciii, Părinte, mă desleagă, Şi lăudat pe veci să fii Pe-a lumii scară-ntreagă.* O.I 177/1 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **greu** (**O.I** 76/20, 93/23, 168/22, 170/17, 172/9 ; **P.L.** 43/39), **greul** (**O.I** 177/1).

GREU[3], **GREA** adj. **I.** 1. Care are greutate mare. *Afară-i toamnă, frunză-mprăştială, Iar vîntul zvîrle-n geamuri grele picuri.* O.I 119/2. *Atunci puse să-i facă altul* [buzdugan] *mai greu — îl aruncă în sus aproape de palatul de nori al lunei.* P.L. 4/26. *Pelita din oacheşă se făcuse vînătă, mîna grea ca plumbul şi rece ca un sloi de gheaţă.* P.L. 20/7 [V. 1 ; Pr. 2]. ◒ (Metaforic) Puternic, intens. *Pe malurile Seinei, în faeton de gală, Cezarul trece palid, în gînduri adîncit ; Al undelor greu vuiet, vuirea în granit A sute d-echipajuri, gîndirea-i n-o înşală.* O.I 61/23. *N-avem oameni ce se luptă cu retoricele suliţi În aplauzele grele a canaliei de uliţi ?* O.I 150/4 [V. 2]. ◆ Greoi. *Săbiile începură a se crucişa, apoi s-auzi un gemet . . . o cădere grea pe pavaguil dur al stradei.* P.L. 95/38 [Pr. 1].

2. Împovărat, încărcat. *Şiruri de cireşi scuturâ grei omătul trandafiriu a înfloririi lor bogate.* P.L. 51/22 [Pr. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **Greu de glorie** = = glorios, triumfător. *A venit un rege palid şi coroana sa antică, Grea de glorii şi putere, l-a ei poale-ar fi depus.* O.I 52/6 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Masiv, compact, numeros. *Peste flori, ce cresc în umbră, Lîngă ape, pe potici. Vezi bejănii de albine, Armii grele de furnici.* O.I 100/16 [V. 1].

II. 1. Care pare greu (I) din cauza oboselii, somnoros, buimac. *Capul greu cădea pe bancă, părea toate-n infinit.* O.I 141/3. *Dionis, lungit în patu-i, tremură în friguri. cu buzele uscate, cu fruntea plină de sudoare şi cu capul greu,* P.L. 62/23 [V. 1 ; Pr. 1].

2. (Despre mireo) Neplăcut, nesuferit, apăsător. *Iar în atmosfera, grea de mirosul substanțelor închise în fiole, fâclia arunca o lumină turbure.* P.L. 40/27 [Pr. 1].

3. Apăsător, copleșitor. *Sloiuri, sloiuri trec prin minte Dulci iluzii. Amintiri Tîrîiesc încet ca grieri Printre negre, vechi zidiri, Sau cad grele, mingîioase Și se sfarmă-n suflet trist.* O.I 105/9 [V. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **Norolul greu ni prozil** v. n o r o i [V. 1]. **Sfrai de purpură și aur peste țărîna cea grea** v. s f r a i [V. 1]. ◒ (Metaforic) Pătimaș, răscolitor, tulburător (v. și d e m o n i c). *Mă dor de crîndul lău amor A pieptului meu coarde Și ochii mari și grei mă dor. Privirea la mă arde.* O.I 172/27 [V. 3]. ◒ (Metaforic) Năpădit de tristețe, tulburat de frămîntări sufletești. *Inima mi-e grea.* O.I 10/9 [V. 1].

III. Dificil, anevoios. ◒ (În context figurat) *Iar cărările vieții fiind grele și înguste. Ei încearcă să le treacă prin protecție de fuste. Dedicînd broșuri la dame a căror bărbați ei speră C-ajungînd cîndva miniștri le-a deschide carieră.* O.I 137/23 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **greu** (**O.I** 61/23, 141/3, 149/30; **P.L.** 4/26, 62/23); **grea** (**O.I** 10/9, 36/15, 52/6; **P.L.** 20/7, 40/27, 95/38); pl. n. ac. **grei** (**O.I** 172/27; **P.L.** 51/22). **grele** (**O.I** 100/16, 105/9, 119/2, 137/23, 150/4).

GREUTÁTE s. f. 1. Însușirea de a fi greu. *El trecu prin strada întunecoasă cu pasul lui ușor, la care se cunoștea, că să zic așa, elasticu greutate.* P. L. 95/29 [Pr. 1]. ✦ Fig. Apăsare, povară. *Sufletul lui se cutremura la gîndirea că nu va putè scutura greutatea acestui amor.* P. L. 55/14. *Dan se simțea bolnav, abătut, strivit sub greutatea cugetărilor lui.* P.L. 60/20. *Numai gîlul se-ndoia cu mîndrie, ca și cînd nu și-ar fi pierdut-o sub greutatea vieții.* P. L. 92/28 [Pr. 3].

2. Piedică, dificultate. ◒ (Repetiție) *Dar este un mijloc pentru a scapa de această greutate . . . o greutate impusă de trecătorul corp omenesc.* P. L. 41/38 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg. n.ac. **greutate** (**P. L.** 41/38, 41/38, 95/29), **greutatea** (**P. L.** 55/14, 60/20, 92/28).

GRÉIER s.m. v. **greier.**

GRÍJĂ s.f. I. Neliniște, teamă, îngrijorare. *Atunci veți muri lesne fără de-amar și grijă. Feciorii-or trăi-n lume cum voi ați viețuit.* O.I 61/11. *Tot alături călărese, Nu au grija nimăruia, Și de dragi unul altuia Ei din ochi se prăpădesc.* O. I 104/18. *Ea slăbise de grijă, sărmana copilă . . . Despre Ieronim nu mai auzise nimica.* P.L. 100/4 [V. 2; Pr. 1].

2. Supraveghere să nu se întîmple ceva rău; îngrijire, solicitudine. ◒ (Repetiție) *Las-arhimandritului Toată grija schitului, Lasă grija sfinților În sama părinților.* O.I 183/15, 16 [V.2]. ◇ Expr. **Cu grijă** = cu băgare de seamă, cu atenție. *Cînd voi muri, iubilo, la creștet să nu-mi plîngi; Din teiul sfînt și dulce o ramură să frîngi, La capul meu cu grijă tu ramura s-o-ngropi, Asupra ei să cadă a ochilor tăi stropi.* O.I 129/9 [V.1]. **A avea grijă** sau **a avea** (sau **a purta**) **grija cuiva** = a se îngriji de cineva, a fi preocupat de cineva. *Grija noastră n-aib-o nime. Cui ce-i pasă că-mi ești drag?* O.I 55/23. *La ce de-acu-nainte tu grija mea s-o porți? La ce să măsuri anii ce zboară peste morți?* O.I 127/11. *Ochii ei de-o întunecată blîndețâ aveau numai pentru el grijă și înțelegere* P. L. 30/41 [V. 2; Pr. 1]. ◒ (Element de personificare) *Chiar clopotul n-a plîngе cu limba lui de spijă Pentru acel de care norocul avu grijă.* O. I 61/14 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **grijă** (**O.I** 61/11, 61/14, 129/9; **P. L.** 30/41, 100/4), **grija** (**O. I** 55/23, 104/18, 127/11, 183/15, 183/16).

GRIMÁSĂ s.f. Strîmbătură, schimonosire a feței. *S-a-nțeles de mai-nainte C-o ironică grimasă să te laude-n cuvinte.* O.I 131/32 [V.1]. ◒ (Metaforic) Prefăcătorie, ipocrizie. *Nu-nțelegi tu, din a ei căutătură, Că deprindere, grimasă este zîmbetul pe gură.* O.I 160/14 [V. 1].

GRÍNDĂ s.f. Bîrnă groasă care constituie unul dintre elementele de rezistență ale construcțiilor. *Toamna frunzele colindă, Sun-un grier sub o grindă, Vîntul jalnic bate-n geamuri Cu o mînă tremurîndă.* O. I 76/2. *Un papuc e sub o grindă, iară altul după ușă.* O.I 84/10. *În colțurile tavanului cu grinzi lungi și mohorîte, painjenii își exercitau tăcuta și pacinica lor industrie.* P.L.29/22; cf. P.L. 32/5 [V. 2; Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **grindă** (**O.I** 76/2, 84/10), **grinda** (**P.L.** 32/5); pl. n.ac. **grinzi** (**P.L.** 29/22).

GRÍNDINĂ s.f. Precipitare atmosferică în formă de boabe de gheață; piatră. ◒ (Comparație) *Lănci scînteie lungi în soare, arcuri se întind în vînt, Și ca nouri de aramă și ca ropotul de grindeni, Orizontu-ntunecîndu-l, vin săgeți de prelutîndeni.* O. I 148/7 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Grindină** oțelită = ploaie de săgeți. *Peste-un ceas păgînătatea e ca pleava vînturată. Acea grindină-oțelită înspre Dunăre o mînă. Iar în urma lor se-ntinde falnic armia română.* O.I 148/29 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **grindină** (**O.I** 148/29); pl.n.ac. **grindeni** (**O.I** 148/7).

GRÍNE s.f. Holde de grîu, grîie. *Scîrțîirea de condeie dădea farmec astei tiniști, Vedeam valuri verzi de grîne, undoiarea unei iniști; Capul greu cădea pe bancă, părea toate-n infinit.* O.I 141/2. *Cînd plouă, toate grînele cresc.* P.L. 33/13 [V.1; Pr. 1].

— Forme gramaticale: pl.n.ac. **grîne** (**O.I** 141/2), **grînele** (**P.L.** 53/13).

GRÎU s.n. Plantă (*Triticum vulgare*). *De-atunci, fecioară blondă ca spicul cel de grîu, Veneai la mine noaptea ca nimeni să te vadă.* O.I 92/1. *Vede Eufratul și Tigris, Nilul, Dunărea bătrînă . . . Valurile verzi de grîie legănîndu-se pe lanuri, Mările fărmuitoare și celăli lîngă limanuri.* O.I 144/5. *Oamenii așteptau murmurînd la faima venirei lui, cum vuiește un lan de grîu la suflarea unui vînt.* P.L. 22/7 [V.2; Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **grîu** (**O.I** 92/1; **P.L.** 22/7); pl. n. ac. **grîie** (**O.I** 144/5).

GROÁPĂ s.f. Mormînt (sub pămînt). *Din tainița mormîntul atunci îl apare, Și piatra-de pe groapă crăpînd în două sare: Încet plutind se-naltă mireasa-i o fantasmă.* O. I 95/4 [V. 1]. ◇ Expr. **A duce** (pe cineva) **la groapă** v. d u c e [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **groapă** (**O.I** 92/17, 95/4).

GROÁZĂ s.f. Spaimă. *Cu mirare și cu groază, Damele și cavalerii l-au privit, Însă foarte liniștit, El mânușa o aduce înapoi.* O.I 166/15. *Ea căzu ca moartă de groază pe peptul lui.* P.L. 9/23 [V. 1; Pr. 1].

GROPÍȚĂ s.f. Mică adâncitură care se formează în obrajii unor oameni când rid. ◒ (Repetiție) *Și când ride face încă și gropițe în obraz, Și gropițe face-n unghiul ucigașei sale guri.* O. I 159/16—17 [V. 2].

— Forme gramaticale: pl.n.ac. **gropițe** (**O.I** 159/16, 159/17).

GROS, GROÁSĂ adj. **1.** Mare în circumferință sau în diametru. *El are briliante pe degete groase Din nopțile celor care plînza-i coase.* O.IV 365/7. *După trunchiul gros,* [soarele] *aruncă dungi rumene pe stanurile munților.* P.L. 39/11 [V. 1; Pr. 1].

2. Mare în volum, lat. ◒ (Depreciativ) *Și apoi în Sfatul Țării se adun' să se admire Bulgăroi cu ceafa groasă, grecotei cu nas subțire.* O.I 150/28 [V. 1].

3. (Despre țesături) Țesut cu fire groase. *Scurteica — oricît de groasă ar fi fost — accentua lotușă liniile unei talii fine și mlădioase.* P.L. 67/34 [Pr. 1].

4. (Despre nori) Dens. *El cobora cu cartea sub mînă nourii groși.* P.L. 54/23 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **gros** (**P.L.** 39/11), **groasă** (**O.I** 150/28; **P.L.** 67/34); pl.n.ac. **groși** (**P.L.** 54/23), **groase** (**O. IV** 365/7).

GROZÁV, -Ă adj. **1.** Groaznic, inspăimîntător, teribil. *Cavaleru-alergă, iute se coboară În grozava prejmuire, calcă sigur, fără frică, Din mijlocu-acelor monștri Cu-a lui degete-ndrăznețe el mânușa i-o ridică.* O.I 166/12 [V. 1].

2. Impresionant, copleșitor, sublim. *De-a lui maluri sunt unile cîmpii verzi și țări ferice; Memfis colo-ndepartare, cu zidirile-i antice, Mur pe mur, stîncă pe stîncă, o cetate de giganți — Sunt gîndiri arhitectonici de-o grozavă măreție!* O.I 43/16 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **grozavă** (**O.I** 43/16), **grozava** (**O.I** 166/12).

GRUMÁZ s.n. Parte a corpului care leagă capul de trunchi. *Cu-ale tale brațe albe, moi, rotunde, parfumate, Tu grumazul mi-l tînțuiai.* O. I 42/10. *Părul tău bălai și moale de mi-l legi după grumaz, Ochii tăi pe jumătate de-i închizi, mi-ntinzi o gură, Fericit mă simt atuncea cu asupra de măsură.* O. I 82/10. *Ea se prinde de grumazu-i cu mînușele-amîndouă.* O.I 154/34. *El îi cuprinse mijlocul — ea-i încunjură grumazul — și astfeli trecură printre străzile de flori și intrară în palatul de marmură al împăratului.* P.L. 10/19; cf. **P.L.** 8/12 [V. 3; Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **grumaz** (**O.I** 82/10), **grumazul** (**O.I** 42/10; **P. L.** 8/12, 10/19), **grumazu-** (**O.I** 154/34).

GRUNZURÓS, -OÁSĂ adj. Neregulat la pipăit, cu ridicături. *Înaintea patului — o masă murdară, al cărei lemn grunzuros de vechime era tăiat cu litere latine.* P.L. 29/29 [Pr. 1].

GRÚPĂ s.f. Pîlc de oameni, grup. *Zîmbirea lui deșteaptă, adîncă și tăcută, Privirea-i ce cilește în sufletе-omenești, Și mîna-i care poartă destinele lumești, Cea grupă zdrențuită în cale-i o salută.* O.I 61/29. *Pe la mese se zăreau grupe de jucători de cărți.* P.L. 28/28. *Numai pe ici, pe colo auzea cîinii urlînd la lună, paznicii de noapte care strigau, ori grupe de cavaleri, care veneau de la vro petrecere nocturnă.* P.L. 41/25 [V. 1; Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **grupă** (**O.I** 61/29); pl.n.ac. **grupe** (**P.L.** 28/28, 41/25).

GUGIULÍ vb. IV. Refl. Fig. (Despre păsări) A se drăgosti. *Și prin tufele de măluri, ce cresc verzi, adînce, dese, Păsări îmbîlnzite-n cuiburi distînd penele alese, Ciripind cu ciocu-n soare, gugiulindu-se cu-amor.* O.I 43/9 [V. 1].

GÚLER s.n. Parte a îmbrăcămintei care acoperă gîtul. *Iar colo bătrînul dascăl cu-a lui haină roasă-n coate, Într-un calcul fără capăt toț socoate și socoate Și de frig la piept, și-ncheie tremurînd halatul vechi, Își înfundă gîtu-n guler și bumbacul în urechi.* O. I 132/4. *Cîte un păzitor de noapte, cu mușchi înfundate în gulerul și gluga mantalei și c-o prăjină subsuori.* P.L. 48/36. *Gheșușul trosnea sub pași și el trecea cu dînsa de braț . . . ea, în scurteică cu guler de blană, roșie la față.* P.L. 67/32 [V. 1; Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **guler** (**O.I** 132/4; **P.L.** 67/31), **gulerul** (**P.L.** 48/36).

GUNÓI s.n. **1.** Paiele care au servit drept așternut vitelor. *Ajunse la un bordei urît și acoperit cu gunoi de cal.* P.L. 16/3. *Tretinul cel cu inimele sta culcat într-un colț pe-o movilă de gunoi.* P.L. 18/2 [Pr. 1].

2. Fig. Pătură socială alcătuită din oameni decăzuți, de nimic, lepădături. *Spuma asta-nveninată, astă plebe, ast gunoi Să ajung-a fi stăpînă și pe țară și pe noi!* O.I 150/31 [V. 1].

GURALÍV, -Ă adj. Bun de gură, vorbăreț. *Încă de mic Te cunoșteam pe tine, Și guraliv și de nimic, Te-ai potrivi cu mine.* O.I 175/11 [V. 1].

GÚRĂ s.f. **I. 1.** Cavitatea din partea anterioară a capului oamenilor, cu buzele și deschizătura dintre ele. *Mi-oi desface de-aur părul Să-ți astup cu dînsul gura.* O.I 55/8. *Tot ce e perfid și lacom, tot Fanarul, toți iliotii, Toți se scurseră aicea și formează patrioții, Încît fonfii și flecarii, gîgăuții și gușații, Bîlbîiți cu gura strîmbă sunt stăpînii astei națiî!* O.I 150/38. *Ca copiii are haz, Și cînd rîde face încă și gropițe în obraz Și gropițe face-n unghiul ucigașei sale guri.* O.I 159/17. *Trăsura cea fină și amară dimprejurul gurei lui se adînci vădit.* P.L. 55/13; cf. **O.I** 48/2, 79/14, 82/13, 154/13, 228/6; **P.L.** 6/37, 28/36, 30/16, 31/24, 49/21, 53/12, 55/2, 64/25, 74/5, 77/22, 84/3, 84/24, 93/4, 99/21, 100/28 [V. 8; Pr. 16]. ◒ (În contexte figurate) *Vă văd lungiți pe patul junelți ce-ați spurcat-o, Sufflnd din gură boala vieței ce-ați urmat-o, Și arși pîn-în rărunchi.* O.I 24/2. *Iar duh dă-i tu, Zamolxe, sămînță de lumină, Din duhul gurei lale ce arde și îngheață.* O.I 94/25 [V. 2]. ◇ Loc. adv. **Gură în gură** = sărutîndu-se. *Și mi-i ciudă cum de vremea Să mai treacă se îndură, Cînd eu stau șoptind cu draga Mînă-n mînă, gură-n gură.* O.I 106/16. *Azi n-ai chip în toată voia . . . pe copilu-s-o dezmierzi, După gît să-i așezi brațul, gură-n gură, piept la piept, S-o întrebi numai cu ochii: Mă iubești tu? Spune drept.* O.I 155/23 [V. 4]. ◇ Expr. **A căsca gura** v. c a s c a [Pr. 1]. ◒ (Construcție me-

taforică) **A bea apă din gura cuiva** v. b c a [Pr. 1]. ◒ (Metaforic) Corolă. *Mii de albine cutremură florile lipindu-se de gura lor.* P.L. 78/25 [Pr. 1]. ✦ Cavitatea din partea anterioară a capului animalelor. *Trec furnici ducînd în gură de făină marii saci, Ca să coacă pentru nuntă și plăcinte și colaci.* O.I 87/5 [V. 1].

2. Buze. *Netezești încet și tenes fruntea mea cea liniștită Și gîndind că dorm, șireato, apeși gura ta de foc Pe-ai mei ochi închiși ca somnul.* O.I 42/14. *Nu-nțelegi tu, din a ei căutătură, Că deprindere, grimasă este zîmbetul pe gură.* O. I 160/14. *C-auzu-mi n-o să-l mai întuneci Cu-a gurii dulci șuflări ferbinți.* O. 1 211/22. *El voia să vorbească, dar își simți gura astupată de sărutări.* P.L. 64/2; cf. **O.I** 67/7, 79,22, 80/3, 88/13, 92/4, 95/29, 97/30, 159/27; **O. IV** 365/32; **P.L.** 40/36, 63/22, 76/25, 86/5 [V. 12; Pr. 5]. ◒ (În context figurat) *Nu vezi că gura-mi arsă e de sete Și-n ochii mei se vede-n friguri chinu-mi.* O.I 200/9 [V. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **A soarbe sărutări de pe gură** v. s o a r b e [V. 1]. **A lăsa buzele pradă gurii cuiva** v. p r a d ă [V. 1]. ✦ Sărut, sărutare. *Și sosind l-al porții prag, Vom vorbi-n întuneceime; Grija noastră n-aibe-o nime, Cui ce-i pasă că-mi ești drag? Înc-o gură — și dispare . . . Ca un stîlp eu stam în lună! Ce frumoasă, ce nebună, E albastra-mi, dulce floare.* O. I 55/25 [V. 1]. ◇ Expr. **A da cuiva o gură** = a săruta pe cineva. *Ce voi? Aș vrea să nu mai stai Pe gînduri toldauna, Să rizi mai bine și să-mi dai O gură, numai una.* O. 1 174/12 [V. 1]. **A întinde o gură** v. i n t i n d e [V. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **A se adăpa cu gura** v. a d ă p a [V. 2]. **A-și pleca gură pe gură** = a se săruta (v. și a d ă p a, p r a d ă, s o a r b e). *Astfel se primblau de braț prin semiîntunericul călduros al salei; din cînd în cînd își plecau gură pe gură.* P.L. 64/20 [Pr. 2].

3. Sorbitură, înghițătură. *Pe la mese se zăreau grupe de jucători de cărți . . . mișcîndu-și buzele fără a zice o vorbă și trăgînd din cînd în cînd cu sorbituri zgomotoase cîte-o gură din cafeaua și berea, ce li sta dinainte.* P.L. 28/33 [Pr.1].

4. (Considerată ca organ al vorbirii) *Cît poți cu-a farmecului noapte Să-ntuneci ochii mei pe veci, Cu-a gurii tale calde șoapte, Cu-mbrățișări de brațe reci.* O.I 117/19. *O oră să fi fost amici. Să ne iubim cu dor. S-ascult de glasul gurii mici O oră, și să mor.* O.I 191/15. *Era un tu siguratic, fără de a fi pus în legătură cu vo frază — și, cu toate aceslea, ce tu? Din gura ei venise mai întîi.* P.L. 68/30; cf. **O.I** 26/20, 79/27, 84/27, 93/22, 157/2, 166/19; **P.L.** 93/22 [V. 8; Pr. 2]. ◒ (Personificare) *Și mi-s dragă mie însămi, pentru că-i sunt dragă lui — Gură tu! învață minte, nu mă spune nimănui.* O. I 80/22 [V. 1]. ◒ (În contexte figurate) *Vrei să dau glas acelei guri, Ca dup-a ei cîntare Să se ia munții cu păduri Și insulele-n mare.* O.I 178/13. *Pierdut e lotu-n zarea tinereții Și mută-i gura dulce-a altor vremuri.* O.I 201/13 [V. 2]. ◇ Expr. **Din gură** = oral, prin viu grai. *De din vale de Rovine, Grăim, doamnă, către tine, Nu din gură, ci din carte, Că ne ești așa departe.* O. I 149/5 [V. 1]. **Gură de aur** v. a u r [V. 1]. **A lua în gură** v. l u a [V. 1]. **A tăcea din gură** = a nu mai vorbi, a nu mai spune nimic. *De te-ating, să feri în laturi. De hulesc, să taci din gură.* O. I 198/6 [V. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **A purta un nume din gură în gură** v. p u r t a [V. 1]. **A-și strînge moara cea birbultă de gură** v. m o a r ă [Pr. 1]. **Alte măști, aceeași plesă, alte guri aceeași gamă** v. g a m ă [V. 1]. ◒ (Metaforic) Persoană, om (v. și a c t o r, h i e n ă, j u v a c r, o c h i). *Și cînd gîndesc la viața-mi, îmi pare că ea cură Încet repoeestilă de o străină gură.* O.I 71/6. *Să blesteme pe-oricine de mine-o avă milă, Să binecuvînteze pe cel ce mă împilă, S-asculte orice gură ce-ar vrea ca să mă rîdă.* O.I 115/23 [V. 2]. ◒ (Construcție metaforică) **Ale undelor gure** = zgomotul valurilor, clipocitul apelor (v. și g l a s). (Element de personificare) *Rîul sfînt ne povestește cu-ale undelor lui gure De-a izvorului său taină, despre vremi apuse, sure.* O. I 44/19 [V. 1].

II. (Prin analogie) Deschizătură, deschidere, intrare. *Toamna frunzele colindă, Sun-un grier sub o grindă, Vîntul jalnic bate-n geamuri Cu o mînă tremurîndă, Iară lu la gura sobei Stai ca somnul să le prindă.* O. I 76/5. *Casa se prefăcu într-o peșteră cu pereții negri ca cerneala, lumînarea de ceară într-un cărbune plutitor în aer, cărțile în beșici mari de sleclă, la gură legate cu pergament.* P.L. 43/27. *Un singur loc de intrare este-o stîncă mișcătoare ce acoperă maestru gura unei peșteре, care duce pîn-înlăuntrul insulei.* P.L. 78/15 [V. 1; Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **gură** (**O.I** 24/2, 31/8, 48/2, 55/25, 67/7, 71/6, 79/14, 79/27, 82/11, 82/13, 87/5, 92/4, 95/29, 104/12, 106/16, 106/16, 115/23, 133/36, 133/36, 149/5, 154/13, 155/23, 155/23, 159/27, 160/14, 166/19, 174/12, 198/6; **O.IV** 365/32; **P.L.** 18/12, 28/33, 28/36, 31/24, 43/27, 64/20, 64/20, 69/21, 74/5); **gura** (**O.I** 26/20, 42/14, 55/8, 76/5, 79/22, 80/3, 82/16, 82/16, 84/27, 84/40, 84/40, 88/13, 93/22, 150/38, 157/2, 200/9, 201/13; **P.L.** 6/37, 30/16, 32/11, 49/21, 53/12, 55/2, 63/22, 64/2, 68/30, 76/25, 77/22, 78/15, 78/25, 84/3, 84/24, 86/5, 93/4, 93/22, 99/21. 100/28), g.d. **gurii** (**O.I** 75/15, 117/19, 191/15, 211/22), **gurei** (**O.I** 94/25; **P.L.** 54/36, 55/13, 64/25), **guri** (**O.I** 159/17, 178/13), voc. **gură** (**O.I** 80/22); pl. n.ac. **guri** (**O.I** 151/4, 196/22, 228/6), **gure** (**O.I** 44/19), **gurile** (**O.I** 97/30), **gurele** (**P.L.** 78/8).

GURÍȚĂ s.f. **I.** Diminutiv cu valoare hipocoristică al lui gură. *Și mi-i spune-atunci poezii Și minciuni cu-a ta guriță, Eu pe-un fir de romaniță Voi cerca de mă iubești.* O.I 55/2. *Haide dar! șopti ea încunjurîndu-i gîtul cu brațele albe și lipindu-și gurița de buzele lui.* P.L. 50/8. *Era atît de argintos rîsul ei și gurița atît de frumoasă! — i-ai fi băut apă din gură.* P.L. 69/20; cf. **O.IV** 366/10; **P.L.** 92/13 [V. 2; Pr. 3].

2. Sărut, sărutare. *Să nu-i zică pe nume, să n-o tuluiască — să n-o sărute? Celelalte calea-valea, dar o guriță? cîi lumea!* P.L. 67/41. *De vorbit despre ... istorie, geografie și alte lucruri folositoare, da! se-nțelege, cît vrei! dar o guriță, tu? pe nume? — niciodată!* P.L. 68/2 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **guriță** (**O.I** 55/2; **P.L.** 67/41, 68/2), **gurița** (**O.IV** 366/10; **P.L.** 50/8. 69/20, 92/13).

GUST s.n. Senzație produsă asupra mucoasel limbii. ◒ (Construcție metaforică) **A bea din apa fără gust și ultătoare a Lethei** v. b e a [Pr. 1].

— Formă gramaticală: sg. n. ac. **gust** (**P.L.** 46/24).

GUSTĂ vb. **I.** T r a n z. F i g. A avea parte, a se bucura de ceva. *Însă oare de ce omul nu gustă vreo fericire!* P.L. 52/32 [Pr. 1]. ◒ (În context figurat) *Îngerul*

iubirei, îngerul de pace. Pe altarul Vestei tainic surîzînd, Ce pe Marte-n glorii să orbească-l face, Cînd cu iampa-i zboară lumea luminînd, El pe sînu-ți vergin încă să coboare, Guste fericirea raiului ceresc. O.I 15/22 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **gustă** (P.L. 52/32); conj. prez. 3 sg. **guste** (O.I 15/22).

GUȘÁT s.m. Om care are gușă. ◒ (Depreciativ) *Tot ce e perfid și lacom, tot Fanarul, toți ilotii, Toți se scurseră aicea și formează patrioții, Încît fonfii și flecarii, gâgâuții și gușații, Bîlbîiți cu gura strîmbă sunt stâlpnii astei nații!* O.I 150/37 [V. 1].

GUTÁI s.m. Pom (*Cydonia vulgaris*). *Pe marginea uliței, deasupra zaplazurilor atîrnau clte-o jumătate din ramurile arborilor grădinelor . . . șiruri de nuci cu frunze late, gutăi și cireși.* P.L. 44/11 [Pr. 1].

***GUTÚI** s.m. v. **gutăi**.

GUVERNÁ vb. I. Tranz. A conduce. *În zădar guvernă regii lumea cu înțelepciune, Se-nmulțesc semnele rele, se-mputin faptele bune.* O. I 44/7 [V. 1].

HAI interj. 1. Exprimă un îndemn la o acțiune. *Bine că mi-ai venit. Făt-Frumos, zise ea, făcîndu-se iar scurtă, ia acum hai la luptă, acu om vedè cine-i mai tare!* P.L. 8/40. *Hai școală, zise el desmerdîndu-o, e ziua-n ameaza-mare.* P.L. 10/16. *Hai că mă duc eu, să răpesc pe fata Genarului!* P.L. 11/10; cf. **P.L.** 9/1 [Pr. 4] ✦ (Înaintea unui imperativ) Exprimă nemulțumirea, nerăbdarea, enervarea vorbitorului. *Baba scîrșni din dinți ca apucată, dar apoi își strînse moara cea hîrbuită de gură, ca să nu iasă prin ea veninul ce-i răscolea inima pestriță. Hai, ia-ți-l, zise-n sfîrșit.* P.L. 18/14 [Pr. 1].

2. (Cu funcțiune de imperativ, corespunzînd unor verbe de mișcare) Vino! să mergem! *Hai în codrul cu verdeață, Und-izvoare pling în vale, Stînca stă să se prăvale În prăpastia măreață.* O.I 54/17. *Hai și noi la craiul, dragă, Și să fim din nou copii, Ca norocul și iubirea Să ne pară jucării.* O.I 100/17. *Tristețea fuge de mine, ca cumătru-meu de tămîie. Dar lasă asta . . . hai în oraș cu mine.* P.L. 74/39; cf. **O.I** 176/2 [V. 3; Pr. 1].

HĂIDE interj. (Cu funcțiune verbală, corespunzînd unor verbe de mișcare și în forma *aide*) Vino! veniți! să mergem! *Din visurile noastre vom zidi castele, din cugetările noastre vom adinei mări cu mii de undoiele oglinzi, din zilele noastre — veacuri de fericire și de amor. Aide!* P.L. 49/30. *Haide dar! șopti ea încunjurîndu-i gîtul cu brațele.* P.L. 50/7. *Îmi dați voie, domnișoară, să vă petrec pîn-acasă? Ea se uită în ochii lui și-ncepu să rîdă. — Ce rîzi? Ce-i de rîs aicea? — Bine. Haidem!* P.L. 67/25 [Pr. 3].

— Forme gramaticale: **haide** (**P.L.** 50/7), **aide** (**P.L.** 49/30), **haidem** (**P.L.** 67/25). — Variantă: (Mold.) **álde** (**P.L.** 49/30) interj.

HAÍN, -Ă adj. Rău la inimă, nelndurător. ◒ (Glumeț) *Gît și umere frumoase, Sînuri albe și rotunde, El le fine-mbrățișate Și cu mîinile le-ascunde. De le rogi frumos de dînsul, Îndestul e de hain, Vălul alb de peste toate Să-l înlăture puțin.* O.I 109/10 [V. 1].

HĂINĂ s.f. Îmbrăcăminte, straI, veșmînt. *Puse pe trupul său împărătesc haine de păstor.* P.L. 4/32. *Din tortul meu ți-aș face o haină, din zilele mele o viață plină de desmerdări.* P.L. 7/40. *Hainele ei umede de ploaie se ipsire de membrele dulci și rotunde.* P.L. 9/34. *Umbra eroului nostru dispărea prin șiroaiele ploaiei, care dederă capului său aspectul unui berbec plouat, și le mirai ce mai rezistă torentelor de ploaie: hainele lui ude sau metafizica.* P.L. 26/20 [Pr. 4]. ◒ (În contexte figurate) *Făt-Frumos, din fuior de argint torceam și eram să-ți țes o haină urzită din discinlece, bătută-n fericire.* P.L. 7/38. *De pe haina de mătasă pusă pe un cadavru nu poți recunoaște în ce stare se află.* P.I.. 82/20 [Pr. 2]. ✦ Veston, surtuc. *Iar colo bătrînul dascăl cu-a lui haină roasă-n coate, Într-un calcul fără capăt tot socoate și socoate.* O.I 132/1 [V. 1]. ◇ Expr. **A-și încheia haina** = a-și aranja ținuta în semn de respect. ◒ (Element de personificare) *Și pe masa-mpărătească sare-un greier, crainic sprinten, Ridicat în două labe, s-a-nchinat bătînd din pinten; El lușește, își încheie haina plină de șireturi: „Să iertați, boieri, ca nunta s-o pornim și noi alături".* O.I 87/21 [V. 1]. ✦ Rochie. *Să treci tu prin ele, o sfîntă regină, Cu păr lung de raze, cu ochi de lumină, În haină albastră stropită cu aur.* O. I 38/7. *O arată-mi-le iară-n haină lungă de mătasă, Care pare încărcată de o pulbere-argintoasă.* O.I 152/23; cf. **O.I** 37/19, 41/5, 44/4, 79/5, 88/3; **P.L.** 7/22, 21/10, 36/33, 51/33, 100/19 [V. 7; Pr. 5]. ◇ *Haină de noapte* = cămașă de noapte. *Sub alba haină de noapte, de la gît în jos se trădau bourcii sînilor.* P.L. 49/15 [Pr. 1]. *Haină de mireasă* = rochie de mireasă. *Mironosițele viorele și florile toate s-adunară vorbind fiecare în mirosul ei și țînură sfat lung cum să fie luminele hainei de mireasă.* P.I.. 23/24 [Pr. 1]. ◇ Expr. **Minte scurtă, haine lungi** v. m i n t e [V. 2]. ✦ Veșmînt lung și larg. *Cine-a deschis piramida și înăuntru a intrat? * Esle regele: În haină de-aur roș și pietre scumpe El intră să vad-acolo tot trecutul.* O. I 44/4. *Unul din ei cu fruntea-ntr-un cerc de aur, bătut cu diamante, și cu hainele strălucite, era frumos ca luna unei nopți de vară.* P.L. 6/4. *Vedea răsărind domni în haine de aur și samur.* P.L. 37/25; cf. **O.I** 199/10; **P.L.** 6/1, 13/21, 53/26, 73/32 [V. 2; Pr. 6]. ◒ (În contexte figurate) *Cînd sufletu-mi noaptea veghea în estaze, Vedeam ca în vis pe-al meu tînger de pază, Încins cu o haină de umbre și raze.* O. I 41/3. *Sfărmați tot ce aratâ mîndrie și avere, O! dezbrăcați viața de haina-i de granit, De purpură, de aur, de lacrimi, de uril.* O.I 60/27. *Tu ai o judecată rece și vei ști să-mi, descrii toată natura vizionară și înșelătoare a lucrurilor lumești, de la floarea ce cu naivitate minte prin haina ei străucită . . . pînă la omul ce*

acopere cu vorbe mari ... egoismul său. P.L. 47/35 [V. 2; Pr. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **A pune haine de imagini pe cadavrul trist și gol** = a transforma viața în poezie (v. și f a c e, f l o a r e). *Oamenii din toate cele fac icoană și simbol ... Împărțesc a lor gîndire pe sisteme numeroase Și pun haine de imagini pe cadavrul trist și gol.* O. I 36/9 [V. 1]. (Cu referire la întunecimea nopții; v. și t o r t[2]) **Haina nopții.** *S-adun flori în șezătoare De painjen lort să rumpă, Și anină-n haina nopții floabe mari de piatră scumpă.* O. I 72/7 [V. 1]. **A cîrpoți la haina vremii** v. c î r p o c i [V. 1]. **A-și îmbrăca viața în haina morții** v. î m b r ă c a [V. 1]. **A se dezbrăca de haina deșertăciunei** = a renunța la orice vanitate, la orice ambiție. *Eu, mulțumită naturei, m-am dezbrăcat de haina deșertăciunei.* P.L. 82/23 [Pr. 1]. ◒ (Metaforic) Aspect, înfățișare (v. și c h i p, v e ș m i n t). *În veci aceleași doruri mascate cu-altă haină, Și-n toată omenirea în veci același om.* O. I 64/16. *Stîmburele ființei este egoismul și haina lui, minciuna.* P.L. 87/26 [V. 1; Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **hainâ** (**O.I** 38/7, 41/5, 44/4, 64/16, 79/5, 132/1, 152/23; **P. L.** 7/38, 7/40, 36/33, 49/15), **haina** (**O.I** 37/19, 60/27, 72/7, 87/21, 93/26, 140/16, 199/10; **P.L.** 7/22, 47/35, 82/20, 82/23, 87/26), g.d. **hainei** (**P.L.** 21/10, 23/24); pl.n.ac. **haine** (**O.I** 36/9, 88/3, 159/8, 164/10; **P.L.** 4/32, 6/1, 37/25, 53/26, 73/32), **hainele** (**P.L.** 6/4, 9/34, 13/21, 26/20, 51/33, 100/19).

HALĂT s.n. Haină lungă și largă care se poartă în casă. *Iar colo bătrînul dascăl cu-a lui hainâ roasă-n coate, Într-un calcul fără capăt lot socoale și socoale Și de frig la piept și-ncheie tremurînd halatul vechi, Își înfundă gîtu-n guler și bumbacul în urechi.* O. I 132/3 [V. 1].

HANG s.n. (În expr.) **A ținea hangul** = a acompania, a secunda o melodie. *Și s-așază toți la masă, cum li-s anii, cum li-i rangul, Lin vioarele răsună, iară cobza ține hangul.* O. I 85/38 [V. 1].

HĂOS s.n. **1.** Stare primitivă de neorganizare existentă înainte de apariția universului cunoscut de om. ◒ (Personificare, în context figurat) *Dar deodat-un punct se mișcă ... cel întîi și singur, Tatăl-l Cum din haos face mumă, iară el devine Tatăl.* O.I 132/24 [V. 1]. ✦ Infinit, nebuloasă, cosmos. *O, moartea e-un haos, o mare de stele, Cînd viața-i o baltă de vise rebele; O! moartea-i un secol cu sori înflorit, Cînd viața-i un basmu pustiu și urît.* O. I 38/9. *Brațu-i se-ntindea spre haos.* P.L. 83/21. *Fondalul era haos, în sus străfățat pe ici, pe colea de clle-o stea murind.* P.L. 83/24 [V. 1; Pr. 2]. ◒ (Repetiție) *Din haos Doamne-am apărut Și m-aș întoarce-n haos ... Și din repaos m-am născut, Mi-e sete de repaos.* O.I 177/13—14 [V. 2]. ◒ (În context figurat) *Parcă-l văd pe astronomul cu al negurii repaos, Cum ușor, ca din cutie, scoate lumile din haos.* O. I 140/24 [V. 1]. ◒ (Metaforic, sugerînd o viziune fantastică a cosmosului) *De atunci și pînă astăzi colonii de lumi pierdute Vin din sure văi de haos pe cărări necunoscute,* O.I 140/24. *Și din a haosului oăi Un mîndru chip se-ncheagă.* O.I 171/27. *Și din a haosului văi, Jur împrejur de sine, Vedea, ca-n ziua cea întîi, Cum izvorau lumine.* O.I 176/17 [V. 3]. ◒ (Construcție metaforică) **Haosul uitării** = infinitul, nemărginirea uitării (v. și n e g u r ă, n o i a n, r e c e, u m b r ă, v a d). *Și în haosul uitării, oricum orele alerge, Ea, din ce în ce mai dragă, mi-ar cădea pe zi ce merge.* O. I 160/11 [V. 1].

2. Fig. Confuzie, neorînduială. ◒ (Construcții metaforice) **A-i apărea** (cuiva) **prin haos** = a-i apărea (cuiva) nedeslușit, vag. *Numai prin haos tu îmi apari, Cînn pintre valuri a navei velă, Cum pintre nouri galbena stea Prin neagra noapte cum un fanar.* O. I 27/5 [V. 1]. (Cu referire la existența omenească văzută ca o desfășurare dezorganizată, prost orînduită; v. și a l e r g a r e, b a l l a, s u s p e n d a t) **Haos lumesc.** *Și totuși, fărîmă frumoasă și moartă, De racla ta razim eu harfa mea spartă Și moartea ta n-o plîng, ci mai fericesc O rază fugită din haos lumesc.* O.I 38/28 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **haos** (**O.I** 27/5, 38/9, 38/28, 132/24, 132/30, 140/24, 177/13, 177/14; **P.L.** 83/21, 83/24), **haosul** (**O.I** 160/11), g.d. **haosului** (**O.I** 171/27, 176/17). — Scris: *chaos.*

HAR s.n. Grație, farmec. ◒ (Construcție metaforică) **A frumuseții haruri goale** = farmecul unui nud feminin desăvîrșit, puterea de atracție a femeii (v. și f a r m e c). *A frumuseții haruri goale ce simțirile-i adapă, Încăperile gîndirii mai nu pot să le încapă.* O.I 79/19 [V. 1].

HARÁM s.n. (În expr.) **Haram de** ... = vai de... *Sau ca popă colo-n templul, închinat ființei, care După chip s-asemănare a creat mîțesul neam, Aș striga: o molănime! molănime! Vai... Haram De-al tău suflet, molănime, nepostind postul cel mare.* O.I 48/23 [V. 1].

HÁRFĂ s.f. (Și în formele *arfă, arpă*) Instrument muzical cu coarde asemănător cu lira. *Noaptea zeii se preimblă în vestmintele lor dalbe, S-ale preoților cîntec sună-n harfe de argint.* O.I 44/27 [V. 1]. ◒ (În contexte figurate) *Eol pe-a sa arpă blînd răsunătoare Cînt-a nopții dulce, mistică cîntare.* O.I 9/22. *Și totuși, fărîmă frumoasă și moartă, De racla ta razim eu harfa mea spartă Și moartea la n-o plîng, ci mai fericesc O rază fugită din haos lumesc.* O.I 38/26. *Iar un înger, cel mai frumos ce l-a văzut în soiarul lui vis, cînta din arfă un cîntec atît de cunoscut.* P.L. 53/32 [V. 2; Pr. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Harfe zdrobite** = poeții care și-au pierdut inspirația, menirea. *Iară noi? noi, epigonii? ... Simțiri reci, harfe zdrobite, Mici de zile, mari de patimi, inimi bătrîne, urîte, Măști rîzinde, puse bine pe-un caracter intimic.* O. I 35/7 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Poezie. *Acea tainică simțire, care doarme-n a ta harfă În cuplele de teatru s-o desfaci ca pe o marfă, Cînd cu sete cauți forma ce să poată să te-ncapă, Să le scrii cum cere lumea, vro istorie pe apă?* O.I 137/9 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **harfă** (**O.I** 137/9), **harfa** (**O.I.** 38/26), **arfă** (**P.L.** 53/32), **arpă** (**O.I** 9/22); pl. n.ac. **harfe** (**O. I.** 35/7, 44/27). — Variante: **árfă** (**P.L.** 53/32), **árpă** (**O.I** 9/22) s.f.

HÁRNIC, -Ă adj. Sîrguincios. ◒ (Metaforic, despre valuri) Iute, repede (v. și s p e r i o s). *Iar prin mîndrul întuneric al pădurii de argint Vezi izvoare zdrumicate pesle pietre țîcurînd; Ele trec cu harnici unde și suspină-n flori molatic Cînd coboară-n ropot dulce din tăpșanul prăvălatic.* O.I 85/9 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Vrednic,

lucrat cu trudă. *Negustoru-şi pune pînzele-nainte, Lucrul scump şi harnic unor ceasuri sfinte.* O. IV 365/6 [V. 1].
— Forme gramaticale : sg.n.ac. **harnic** (**O. IV** 365/6) ; pl. n. ac. **harnici** (**O.I** 85/9).

HÁRPĂ s.f. v. **harfă**.

HAZ s.n. Farmec, graţie. *E frumoasă, se-nţelege... Ca copiii are haz, Şi cînd rîde face încă şi gropiţe în obraz.* O.I 159/15 [V. 1].

HAZARDÁT, -Ă adj. Întîmplător, riscant. *Al lumiitnregul simbur, dorinţa-i şi mărirea, În inima oricărui i-aseuns şi trăitor, Zvîrlire hazardată, cum poma-n înflorire, În orice floare-ncearcă întreagă a sa fire, Ci-n calea de-a da roade cele mai multe mor.* O. I 64/8 [V. 1].

HĂI interj. Termen familiar cu care te adresezi cuiva ; fă. *Fată hăi ! ia dă tu flăcăului demîncatul ce i-am făcut eu.* P.L. 16/15 [Pr. 1].

HĂŢÍŞ s.n. Desiş. *El trecu prin hăţişul grădinei şi prin zaplazurile năruite şi urcă iute scările.* P.L. 29/15. *Ea-i duse pin la un hăţiş şi-l împinse afară din grădină.* P.L. 95/12. *Privea oare întregi la înmiirea undelor depărtate, ce se perdeau în orizon, la prăvălatica grădină, frumoasă şi sălbăticită, care-şi înrădăcinase hăţişurile şi arborii pînă lîngă fîrm.* P.L. 100/14 [Pr. 3].
— Forme gramaticale : sg.n.ac. **hăţiş** (**P.L.** 95/12), **hăţişul** (**P.L.** 29/15) ; pl. n. ac. **hăţişurile** (**P.L.** 100/14).

HĂU s.n. Genune, abis. ◒ (Metaforic) *Urla prin aerul cernit mama pădurilor cea nebună. Ochii ei — două nopţi turburi, gura ei — un hău căscat, dinţii ei — şiruri de petre de mori.* P.L. 6/37 [Pr. 1].

HEINIZÁ vb. I. Intranz. A scrie versuri în genul lui H. Heine. ◒ (Metaforic, glumeţ ; despre pisici) *De-ar fi-n lume numai mîţe — tot poet aş fi ? Tot una ... Noaptea-n pod, cerdac şi streşini heiniztnd duios la lună.* O. I 18-16 [V. 1].

HERB s.n. Blazon, stemă. ◒ (În context figurat) *Împărat slăvit e codrul ... Lună, Soare şi Luceferi El le poartă-n a lui herb, Împrejuru-i are dame Şi curteni din neamul Cerb.* O. I 100/6 [V. 1].

***HÍDRĂ** s.f. v. **idră**.

HIÉNĂ s.f. Animal (*Hyaena*). ◒ (Metaforic) Om crud şi josnic (v. şi actor, gură, juvaer, ochi). *Locul hienei îl luă cel vorbaref, Locul cruzimii vechie, cel lins şi pizmăiaref, Formele se schimbară, dar răul a rămas.* O.I. 61/3 [V. 1].

HIMÉRĂ s.f. Închipuire, fantasmă, ficţiune. ◒ (În context figurat) *Un regal pentr-o figară, s-umplu norii de zăpadă Cu himere! ... Dar de unde? Scîrţîie de vînt fereasta, În pod miaună motanii.* O. I 46/6 [V. 1].

HIMÉRIC, -Ă adj. Ca de himeră, fantastic, iluzoriu. *Astfel într-a veciniciei noapte pururea adîncă, Avem clipa, avem raza, care tot mai line încă ... Cum s-o stinge, totul piere, ca o umbră-n întuneric, Căci e vis al nefiinţei universul cel himeric.* O. I 133/8 [V. 1]. ◇ (Adverbial) *Doar ochii mari şi minunaţi Lucesc adînc himeric, Ca două patimi fără saţ Şi pline de-nluneric.* O. I 172/6 [V. 1].

HIPOTENÚZĂ s.f. Latura care se opune unghiului drept într-un triunghi dreptunghi. ◒ (Glumeţ ; ironic) *Şăzu la masă şi gîndi adînc ... asupra egalităţii a două hipotenuze.* P.L. 67/2 [Pr. 1].

ÎHÎHÍ interj. Onomatopee care redă rîsul răutăcios. *Nasul i se strîmbă şi se uscă ca un ciotur de copac şi scărpinîndu-se în capul lăţos şi cornut începu a rîde hîd şi strîmbîndu-se : Hîhî ! zise, încă un suflet nimicit cu totul !* P.L. 43/36. *Mult a trebuit pîn l-am prins în laţ pe acest călugăr evlavios, dar în sfîrşit ... hîhî ... loluşi .. ... loluşi ... are să-l nimicească bătrînul meu duşman.* P.L. 43/41 [Pr. 2].

HÎD, -Ă adj. Urît, respingător, monstruos. ◒ (Metaforic) *În două părţi infernul portalele-şi deschide, Spre-a începea cu mila răsuflelele hide Tiranilor ce pier !* O.I 25/2 [V. 1]. ◇ (Adverbial) *Nasul i se strîmbă şi se uscă ca un ciotur de copac şi scărpinîndu-se în capul lăţos şi cornut începu a rîde hîd.* P.L. 43/34 [Pr. 1].

HÎRB s.n. Ciob. *Atunci intră în colibă şi pe capăluunei laiţi, Lumina cu mucul negru într-un hîrb un roş opaiţ.* O.I 84/8 [V. 1].

HÎRBUÍT, -Ă adj. Dărăpănat, deteriorat, stricat. *Ea scoase din fundul unei lăzi hîrbuite şi vechi o cute.* P.L. 17/33. *Case vechi şi hîrbuite, a căror caturi de sus erau mai largi decît cele de jos.* P.L. 39/28 [Pr. 2]. ◒ (Construcţie metaforică) **A-şi strînge moara rea hîrbuită de gură** v. moară [Pr. 1].
— Forme gramaticale : sg.n.ac. **hîrbuită** (**P.L.** 18/12), g.d. **hîrbuite** (**P.L.** 17/33) ; pl. n. ac. **hîrbuite** (**P.L.** 39/28).

HÎRÍÍT, -Ă adj. Uzat, deteriorat, hodorogit. *Hîrlită, nodoroasă stă în colb rîşnija veche, În colţon torcea motanul pieplăntndu-şi o ureche.* O. I 84/11 [V. 1].

HÎRJONÍ vb. IV. Refl. recipr. A se lua la hîrjoană, a se încăiera în glumă. *Pajul Cupidon, vicleanul, Mult e rău şi alintat, Cu copii se hîrjoneşte, Iar la dame doarme-n pat.* O.I 108/3 [V. 1]. ◇ (Despre gură) *N-auzi cum frunzele-n poiană Şoplesc ca zgomotul de guri Ce se sărută, se hîrjoană În umbr-adîncă de păduri ?* O. I 228/7 [V. 1].
— Forme gramaticale : ind. prez. 3 sg. **se hîrjoneşte** (**O. I** 108/3), 3 pl. **se hîrjoană** (**O.I** 228/7).

HÎRTÍE s.f. 1. Material special pentru scris. *El băga de samă că gîndirile lui adesa se transformau în şiruri rîlmice, în vorbe rimate şi atunei nu mai rezista de-a le scrie pe hîrtie.* P.L. 32/18 [Pr. 1]. ◇ *Hîrtie albă* v. alb[2] [Pr. 1].

2. Foaie de hîrtie (1) scrisă sau tipărită. *Înaintea palului — o masă murdară, at cărei lemn grunzuros de vechime era tăiat cu litere latine şi golice ; pe ea, hîrtii, versuri, ziare rupte, broşuri efemere, din cîte se-mpart gratis.* P.L. 29/30. *În dulapuri vechi de lemn simplu erau cărţi vechi legate în piele, crane de oameni şi păsări îm-

pâiele pe polițele din părete, un pat și o masă pline cu pergamente și hîrtii. P.L. 40/27. *El ți dete o hîrtie mîzgălită în linii strîmbe.* P.L. 96/19; cf. **P.L.** 61/14, 61/19, 62/14 [Pr. 6]. ◒ (Construcție metaforică) **Petec de hîrtie** v. petec [V. 1]. ✦ Maculatură. *El cumpără de la mine cărți ... Eu singur le cumpăram cu toptanul, biblioteci risipite ale oamenilor bătrîni, a căror clironomi apoi mi le vindeau pe un preț de nimica, ca hîrtie numai.* P.L. 61/28 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **hîrtie** (**O.I** 134/6; **P.L.** 32/18, 61/28, 67/2, 96/19); pl. n. ac. **hîrtii** (**P.L.** 29/30, 40/27, 61/14), **hîrtiile** (**P.L.** 61/19, 62/14).

HÎTRU s.m. Șiret, viclean. ◒(Element de personificare) *Oare ce gîndește hîtrul ce stă ghem și loarce-ntr-una? Ce idei se-nșiră dulce în mîțeasca-i fantazie?* O.I 18/9 [V. 1].

HÓRĂ s.f. Dans popular românesc și melodia după care se dansează. [Făt-Frumos] *Își puse-n brîul verde un fluier de doine și altul de hore.* P.L. 4/36. *Astfeli tăutarii măiestriră hore nalte și urări adînci.* P.L. 23/20 [Pr. 2]. ◒ (Comparație) *Iar boierii ce ședeau la masă în haine aurite, pe scaune de catifea roșie, erau frumoși ca zilele lineretii și voioși ca horele.* P.L. 6/3 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: pl.n.ac. **hore** (**P.L.** 4/36, 23/20), **horele** (**P.L.** 6/3).

HORÍ vb. IV. Intranz. A cînta (hora). *Pe drum* [Făt-Frumos] *horea și doinea, iar buzduganul și-l arunca să spintece norii.* P.L. 4/38. *Trecea păstorașul-împărat, doinind și horind.* P.L. 5/11. *Un roi de raze venind din cer a spus lăutarilor cum horesc îngerii.* P.L. 23/17 [Pr. 3].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 pl. **horesc** (**P.L.** 23/17), imp. 3 sg. **horea** (**P.L.** 4/38); ger. **horiud** (**P.L.** 5/11).

HOTÁR s.n. (Și în forma *otar*) Fig. Limită, margine, graniță. *Porni luceafărul ... El zboară, gînd purtat de dor, Pîn' piere tolul, totul; Căci unde-ajunge nu-i hotar. Nici ochi spre a cunoaște, Și vremea-ncearcă în zădar Din goluri a se naște.* O.I 176/25. *De-i suna a treia oară Toți dușmanii or să piară Din hotară în hotară.* O. I 183/31 [V. 3]. ◇ Expr. **A pune hotar** v. pune [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A trece de al lumii otar** = a muri (v. și duce, înghețа, întoarce, nemurire, noapte, pămînt, pleoapă, somn, undelemn). *Făclie de veghe pe umezi morminte. Un sunet de clopot în orele sfinte, Un vis ce își moaie aripa-n amar, Astfel ai trecut de al lumii otar.* O.I 37/4 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **hotar** (**O.I** 11/18, 176/25,) **otar** (**O.I** 37/4); pl.n.ac. **hotară** (**O.I** 183/31, 183/31). — Variantă: *(Mold.)* **atár** (**O.I** 37/4) s.n.

HOTĂRÍ vb. IV. Tranz. (În expr.) **A hotărî soarta cuiva** = a determina cursul vieții cuiva. — *Chemarea unui filozof? zise umbra surîzînd cu amărăciune — foarte bine! Ceea ce zici tu îmi hotărăște soarta. Îmi voi aprinde lampa și-oi căuta oameni.* P.L. 48/7 [Pr. 1].

HOTĂRÍRE s.f. Decizie, angajament ferm. *Cine nu-și aduce aminte de tinerețea sa — și fiecare a avut una—, de acele holărîri, de a fi serioși în amor.* P.L. 67/38 [Pr. 1].

HRÁNĂ s.f. Alimentație. ◒ (Metaforic) **Sursă de cunoștințe.** *O carte care nu lăsa nimic de dorit pentru a aprinde niște creieri superstițioși, dispuși la o asemenea hrană.* P.L. 35/33 [Pr. 1].

HRĂNÍ vb. IV. Tranz. **A alimenta, a da de mîncare.** *Spune frățîne-tău să-și arunce slăpînul în nori și să vină la mine, că l-oi hrăni cu mez de nucă și l-oi adăpa cu lapte dulce.* P.L. 21/28. *Zi frățîni tău, zise Făt-Frumos calului său, să-și arunce slăpînu-n nori, și l-oi hrăni cu jăratec și l-oi adăpa cu pară de foc.* P.L. 21/33 [Pr. 2]. ◒ (În context figurat) *Stihii a lumii patru, supuse lui Arald, Străbateți voi pămîntul și a lui mărunțaie, Faceți din piatră aur și din înghet văpaie, Să-nchege apa-n sînge, din pelre foc să saie, Dar inima-i fecioară hrăniți cu sînge cald.* O. I 91/30 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. viit. 1 sg. **oi hrăni** (**P.L.** 21/28, 21/33); imper. 2 pl. **hrăniți** (**O.I** 94/30).

HUCEÁG s.n. (Mold.) Pădure mică, tînără și deasă. *La mijloc de codru des Toate păsările ies, Din hugeag de alunis La voiosul luminiș.* O.I 215/3 [V. 1].

HULÍ vb. IV. Tranz. (Folosit absolut) A defăima, a calomnia, a bîrfi. *De le-ating, să feri în laturi, De hulesc, să le-i din gură; Ce mai vrei cu-a lale sfaturi, Dacă știi a lor măsură.* O. I 198/6 [V. 1].

HÚMĂ s.f. Lut, argilă. *Pe cuptiorul uns cu humă și pe coșcovii părelî Zuprăvit-au e-un cărbune copilașul cel isteț Purcelușî cu coada sfredel și cu bețe-n loc de labă.* O.I 81/17 [V. 1].

HÚRÍE s.f. (În religia musulmană) Fecioară făgăduită de Mahomed credincioșilor în paradis. ◒ (Metaforic) *Ce am de-alege oare în seaca-vă ființă? Ce foc făr-a se stinge, ce drept fără să-mi mintă, O, oameni morți de vii! Să vă admir curajul în vinure vărsate, În sticle sfărîmate, hurii nerușinate Ce chiuie-n orgii?* O. I 23/23 [V. 1].

HURMÚZ s.n. Mărgea de sticlă. ◒ (Metaforic) *El strînse c-o întunecată durere pe Maria la inima lui. Hurmuzul pămîntului ardea în salba ei de mărgăritare.* P.L. 53/39 [Pr. 1].

I

IA interj. 1. (Înaintea unui imperativ, atrage atenția ascultătorului asupra îndemnului care i se adresează) Ian. *Da' ce vrei, mări Căliin? Ia dot' de-ți vezi de treabă.* O.I 174/8. *Fată hăi! ia dă tu flăcăului demineatul ce i-am făcut eu.* P.L. 16/15 [V. 1; Pr. 1]. ◇ (Imperativul este exprimat prin ..hai") *Ai bine că mi-ai venit, Făt-Frumos, zise ea. fărîndu-se iar scurtă, ia acum hai în luptă.* P.L. 8/40 [Pr. 1].

2. (Atrage atenția ascultătorului asupra unui fapt) Iată, iacă, uite, vezi. *Ia întreab-o bunăoară — O să-ți spuie de panglice, de volane și de mode.* O.I 159/10. *Ia te uită la azi călugăr tînăr!* P.L. 76/19. *Ia să vedem rămas-a mîna Cezarei lui la acîi?* P.L. 84/6; cf. **O.I** 164/12 [V. 2; Pr. 2]. ◇ Expr. **Ia așa** = numai așa. uite-așa. *Știi prè bine, răspunse fata, că nu vreau ca s-o știu, decît numai ia-așa, ca s-o știu, pentru c-acu nu mai e Făt-Frumos să mă răpească.* P.L. 11/40 [Pr. 1].

3. (Introduce un răspuns) *Codrule, codrușule, Ce mai fari, drăgușule... Ia, eu fac ce fac de mult, Iarna viscolu-l ascult, crengile-mi rupîndu-le. Apele-astupîndu-le.* O.I 123/7 [V. 1].

IĂCĂ interj. (Exclamație prin care se atrage atenția ascultătorului) Iată, uite, vezi. *Eu nu sunt copil. Eliș... să știi că nu sunt... Iaca, de exemplu.* P.L. 69/27. — *Ce știi tu? Iacă că nu mă mai supăr... îți vorbesc blînd.* P.L. 70/29 [Pr. 2].

***IĂCĂ** interj. v. **iaca**.

IAD s. n. Infern. *Ah! Sunt printre voi de-aceia, care nu cred tabla legii. Firea mai presus de fire, mintea mai presus de minte... Ah! alei, nu tem ei iadul și-a lui Duhuri — liliceii?* O. I 48/28 [V.1]. ✦ Fig. Situație chinuitoare, greu de suportat. *Domnesc în lume rele, căror nu le poți opune, C-opunîndu-te tu ele, tu viața-ți risipești — Și cînd mori să vezi că-n lume viețuit-ai în zadar: O astfel de moarte-i iadul.* O.i 53/3. *Moartea-i un moment, desperarea e timpă — o asemenea simțire este iadul.* P.L. 56/18 [V. 1; Pr. 1].

IAMB s. m. Unitate metrică a versului, compusă din două silabe, dintre care prima este neaccentuată, iar cea de-a doua accentuată. ◒ (În contexte figurate) *Și de-aceea de-azi-nainte poți să nu mă mai întrebi De ce ritmul nu m-abate cu ispită de la trebi, De ce dorm îngrămădite între galbenele file, Iambii suitori, troheii, săltărețele dactile.* O.I 141/14; cf. **O.I** 137/4 [V. 2].

— Forme gramaticale: pl. n. ac. **iambii** (**O.I** 137/4, 141/14).

IĂPĂ s. f. Femela calului. *Lîngă mare, șede o babă care are șepte iepe.* P.L. 15/4. *Iepele mele pasc numai noaptea.* P.L. 16/14. *Vede ieșind dintr-o pădure-n depărtare cele șapte iepe.* P.L. 16/28; cf. **P.L.** 15/8, 16/12, 16/18, 16/22, 16/26 [Pr. 8].

— Forme gramaticale: pl. n. ac. **iepe** (**P.L.** 15/4, 16/18, 16/22, 16/28), **iepele** (**P.L.** 15/8, 16/12, 16/14, 16/26).

IAR[1] adv. 1. (Și în forma *iară*) Încă o dată, din nou iarăși. *El în brațe prinde fata, peste față i se-nclină, Pune gura lui fierbinte pe-a ei buze ce suspină, Și inelul scump i-l scoate de pe degetul cel mic — Ș-apoi pleacă iar în lume năzdrăvanul cel voinic.* O.I 79/24. *O arată-mi-te iară-n haină lungă de mătasă, Care pare încărcată de o pulbere-argintoasă.* O.I 152/23. *Vede iar o privelițe ca-n ziua trecută.* P.L. 17/8; cf. **O.I** 54/1, 98/31, 120/5, 120/24, 154/15, 199/18, 201/2, 211/19, 213/17, 218/4, 235/5; **P.L.** 7/5, 8/40, 12/33, 12/35, 15/28, 15/37, 17/8, 20/1, 27/19, 36/38, 46/7, 46/13, 50/20, 64/3, 68/38, 69/26, 82/37, 84/13, 85/28, 100/33, 100/34 [V. 13; Pr. 22]. ◒ (Construcție metaforică) **A-și închide pleoapele spre a le deschide iar** v. p l e o a p ă [Pr. 1].

2. De asemenea, la fel. *Îi vede azi, îl vede mîni, Astfel dorința-i gată; El iar privind de săptămîni, Îi cade dragă fata.* O.I 167/19. *De cine-n lume te temi tu mai mult? — De nime-n lumea asta... Dar tu? — Eu iar de nime.* P.L. 6/23 [V. 1; Pr. 1]. — Variantă: **iără** (**O.I** 152/23, 201/2, 211/19) adv.

IAR[2] conj. (Și în forma *iară*) 1. (Adversativ) Dar, însă; în timp ce. *Numai ochiul e vorbaref, iară limba lor e mută.* O.I 82/18. *Și de-aceea tot ce mișcă-n țara asta, rîul; ramul, Mi-e prieten numai mie, iară ție dușman este.* O.I 147/33. *Toți pe buze-avînd virtute, iar în ei monedă calpă, chintesență de mizerii de la creștet pînă-n talpă.* O.I 150/15; cf. **O.I** 14/14, 35/7, 104/14, 124/5, 160/4, 178/9 [V. 9].

2. (Copulativ) Și. *Părul-i galben, Fața ei lucește în lună, Iar în ochii ei albaștri Toate basmele s-adună.* O.I 73/3. *Iar prin mîndrul întuneric al pădurii de argint Vezi izvoare zdrumicate peste pietre țîșnind.* O.I 85/7. *Haina ei albă și*

lungă părea un nor de raze și umbre, iar părul ei de aur era împletit în cozi lăsate pe spate. P.L. 7/23 ; cf. **O.I** 3/13, 4/9, 4/17, 5/21, 13/16, 14/1, 32/10, 32/19, 42/8, 46/10, 60/7, 67/5, 75/11, 76/5, 76/29, 79/16, 79/17, 83/23, 83/27, 84/10, 85/38, 87/18, 88/10, 92/30, 94/24, 96/25, 101/23, 103/1 ', 103/31, 104/23, 104/31, 105/4, 106/4, 108/4, 114/5, 116/13, 119/2, 119/14, 120/12, 122/5, 129/13, 130/27, 132/1, 132/21, 132/33, 133/15, 134/21, 137/23, 141/9, 142/14, 142/22, 142/27, 144/31, 148/1, 148/30, 151/15, 152/2, 152/9, 152/16, 154/31, 157/24, 159/19, 166/6, 168/21, 170/13, 170/19, 170/28, 171/23, 172/12, 172/16, 201/14, 209/23, 221/23, 223, 223/1, 228/21, 234/7, 236/9 ; **O.IV** 338/8, 369/13 ; **P.L.** 4/38, 5/7, 5/25, 5/38, 5/40, 7/17, 7/21, 8/6, 9/26, 11/35, 12/5, 12/14, 14/25, 15/7, 16/5, 19/28, 20/22, 21/12, 21/37, 23/35, 27/4, 37/8, 39/32, 40/22, 40/27, 41/1, 43/38, 45/11, 47/12, 47/16, 48/29, 50/12, 51/26, 51/38, 53/30, 60/38, 66/1, 88/16 [V. 82 ; Pr. 39]. — Variantă : **lîră** (**O.I** 35/7, 76/5, 82/18, 83/27, 84/10, 85/38, 96/25, 101/23, 103/31, 104/23, 105/9, 106/4, 122/5, 130/27, 132/24, 144/31, 147/33, 154/31, 157/21, 166/6, 209/23 ; **O.IV** 369/13 ; **P.L.** 20/22, 27/4) conj.

IÁRĂ[1] adv. v. **iar** [1].

IÁRĂ[2] conj. v. **iar** [2].

IÁRĂȘI adv. **1.** Încă o dată, din nou, iar[1]. *De-unde ești, revino iarăși, Să fim singuri !* O.I 122/23. *Trecu o zi, trecură trei Și iarăși noaptea, vine Luceafărul deasupra ei Cu razele-i senine.* O.I 171/10. *Nu cumva suntem asemenea acelor figuranți, cari vroind a reprezenta o armată mare trec pe scenă trecînjură fondalul și reapar iarăși ?* P.L. 65/5 ; cf. **O.I** 35/17, 103/4, 177/24, 178/4, 196/29 ; **P.L.** 15/20 [V. 7 ; Pr. 2]. ◒ (Repetiție) *Și iarăși, iarăși orașul vechi cu străzile strîmte, cu casele închircite, cu streșinele mucigăite în lună.* P.L., 60/7—8 [Pr. 2]. ◇ (Pleonastic) *Moaie pana în coloarea unor vremi de mult trecute. Zugrăvește din nou iarăși pînzele posomorite, Ce-arătau faptele crunte unor domni tirani, vicleni.* O.I 32/23 [V. 1].

2. De asemenea. *Și ca să-ți fie pe deplin Iubirea cunoscută Cînd sărutîndu-le mă-nclin Tu iarăși mă sărută.* O.I 175/4 [V. 1].

IÁRBĂ s. f. **1.** Nume generic dat plantelor erbacee necultivate. *Acolo, lîngă izvoară, iarba pare de omăt, Flori albastre tremur-ude în văzduhul tămîiet.* O.I 85/3. *Prin mișcarea naltei ierbi, Eu le fac s-auzi în taină Mersul cîrdului de cerbi.* O.I 110/10. *Greieri răguși(i cîntau cu orologii aruncate în iarbă.* P.L. 51/26 ; cf. **O.I** 2/5, 152/16 ; **P.L.** 9/32, 16/25, 38/35, 40/14, 73/13, 73/28, 74/9, 78/36, 97/34, 98/15, 100/16, 101/10 [V. 4 ; Pr. 13]. ◇ Expr. **Cîtă frunză, cîtă iarbă** v. f r u n z ă [V. 1].

2. (La pl.) Buruieni de tot felul. *Ierburile împrospătate, mirosul cel umed al florilor înviorate o făceau să doarmă mult și lin.* P.L. 10/3. *Valea insulei, adîncă și desigur sub oglinda mării, e acoperită de snopuri de flori, de vițe sălbatice, de ierburi nalte și mirositoare.* P.L. 78/22. *Îmbla ca o căprioară sălbatică prin tufărițile și ierburile insulei.* P.L. 99/11 ; cf. **P.L.** 19/28 [Pr. 4].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **iarbă** (**O.I** 2/5, 147/7 ; **P.L.** 9/32, 19/28, 38/35, 51/26, 73/13, 73/28, 97/34, 100/16, 101/10), **îarba** (**O.I** 85/3, 152/16 ; **P.L.** 16/25, 40/14, 74/9, 78/36, 98/15), g. d. **ierbi** (**O.I** 110/10) ; pl. n. ac. **ierburi** (**P.L.** 78/22), **ierburile** (**P.L.** 10/3, 99/11).

IARMÚRCĂ s. f. Tichie pe care o poartă rabinii. ◒ (Comparație) *Pe creștet avè un fes mic, asemenea iarmurcei judovești.* P.L. 40/22 [Pr. 1].

IÁRNĂ s. f. Anotimpul cel mai friguros. *Atunci în prin întuneric le apropii surizîndă. Albă ca zăpada iernei, dulce ca o zi de vară.* O.I 42/6. *Bate vîntul dintr-o parte — Iarna-i ici, vara-i departe.* O.I 211/11. *Și aici, aici petrecea el vara și iarna.* P.L. 32/4 ; cf. **O.I** 26/23, 51/2 ; **P.L.** 32/12, 37/18, 64/7 [V. 1 ; Pr. 4]. ◒ (Comparație) *Ducînd la groapă trupul reginei dunărene. Monahi cunoscători vieții pămîntene, Cu barbete lor albe, cu ochii stinși sub gene. Preoți bătrîni ca iarna, cu gingavele glasuri.* O.I 92/20. *Optzeci de ani îmi pare în lume c-am trăit Că sunt bătrîn ca iarna, că tu vei fi murit.* O.I 107/4. *Ca iarna cea eternă a nordului polar Se-ntinde amorțirea în sufletu-mi amar.* O.IV 430/19 [V. 3]. ✦ (Adverbial, în forma *iarna*) În timpul iernii. — *Ia eu fac ce fac de mult, Iarna viscolu-l ascult, Crengile-mi ruptndu-le, Apele-astupîndu-le.* O.I 123/8. *În zadar în ochi avea-vei umbre mîndre din povești, Precum iarna se așază flori de gheață pe ferești.* O.I 160/20. *Iarna, de gerul cel amarnic trăsnea grinda în odaie.* P.L. 32/4 ; cf. **O.I** 56/18 [V. 3 ; Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **iarnă** (**P.L.** 32/12, 37/18, 64/7), **larna** (**O.I** 92/20, 107/1, 211/11 ; **O.IV** 430/19 ; **P.L.** 32/4), g. d. **iernei** (**O.I** 26/23, 42/6, 51/2).

IASOMÍE s. f. Arbust (*Iasminum officinale*). *Ca zefirii ce a'ie Cîntări dulci ca un fior, Cînd prin flori de iasomie Își sting sufletele lor.* O.I 18/11 [V. 1].

'IATÁC s. n. v. **ietac.**

IÁTĂ interj. Ia, iacă, uite, vezi. *Iată vine nuntaînteuță — vornicel e-un grieroi, Îi sar purici înainte cu polcoane de oțel.* O.I 87/9. *Pe cînd oastea se așază, iată soarele apune. Voind creștetele-nalte ale fării să-nconune Cu un nimb de biruință.* O.I 118/31. *Un cer albastru și fără nori, ease înalte a căror streșini de olane se uitau în lună — iată tabloul.* P.L. 48/41 ; cf. **O.I** 18/1, 85/23, 108/10, 134/23, 146/5, 151/27, 210/5 ; **P.L.** 25/9, 73/35 [V. 9 ; Pr. 3]. ◇ (Urmat de „că") *Acum iată că din codru și Călin mirele iese.* O.I 85/27 [V. 1]. ◇ (Cu valoare verbală și cu complement drept) *Dar deodat-un pumn se mișcă . . . cel întîi și singur. Iată-l Cum din haos face mumă.* O.I 132/23. *Vrei un amant, Cezara . . . iată-l.* P.L. 76/36. *Afară de-aceea mai ai o considerație . . . Iat-o.* P.L. 96/18 ; cf. **P.L.** 76/35 [V. 1 ; Pr. 3]. ◇ Expr. **iată ce** — uită-te, privește. *Află o scrisoare de la un unchi al lui, un bătrîn săhastru. Iată ce scria : „Iubite în Cristos nepoate".* P.L. 78/4. *Iată ce învăț eu de la dascalii mei, de la albine.* P.L. 82/10. — *Ei, ai de gînd să zici ba ? — Iată ce zic, răspunse.* P.L. 88/7 [Pr. 3].

IAZ s. n. Heleșteu, lac. *El intră în curtea, ce sămăna a părăsită, a mănăstirea, cu pardosala ei de pelre pătrate . . . și-n mijlocu-i e-un iaz, ale cărui maluri erau sălbătăcite de fel de fel de buruiene.* P.L. 73/13 [Pr. 1].

IGI adv. Aici. *Bate vîntul dintr-o parte — Iarna-i ici, vara-i departe.* O.I 211/11. *Vino lîngă mine . . . Șezi ici.* P.L. 76/19 [V. 1 ; Pr. 1]. ◇ Loc. adv. **Ici și colo** (sau **pe ici, pe colo, ici . . . colo, de ici, de colo**) v. c o l o [V. 4 ; Pr. 10]. **Pe ici, pe colea** v. c o l e a [Pr. 4].

ICOÁNĂ s. f. **1.** Tablou care reprezintă chipuri de sfinți. *Credința zugrăvește icoanele-n biserici — Și-n sufletu-mi pusese poveștile-i feerici.* O.I 69/25. *Sub icoana afumată unui sfînt cu comanac Arde-n candel-o lumină cît un stîmbure de mac.* O.I 84/13. *Veghea, deasupra unei candele fumegînde, icoana îmbrăcată în argint a Maicei dureritor.* P.L. 4/5 ; cf. **O.I** 50/7, 84/15 ; **P.L.** 4/7, 44/41 [V. 4 ; Pr. 3]. ◒ (Compariație) *Ș-o să-mi răsai ca o icoană A purui verginei Marii.* O.I 118/9 [V. 1]. ◒ (În context figurat) *Candela șterse-i d-argint icoane A lui Apolon, crezului meu, Mă lopese tainic, însă mereu De ale patimilor orcane.* O.I 26/9 [V. 1]. ◒ (Metaforic ; glumeț, ironic) Ființă minunată. *Mi-ar părè superbă, dulce, o bucată din Homer, Un palat, bucăți-n părete și nevasta—o icoană.* O.I 46/16 [V. 1].

2. Fig. **Imagine, chip.** [Alecsandri] *revoacă-n dulci icoane a istoriei minune.* O.I 35/5. *Icoana stelei ce-a murit Încet pe cer se suie : Era pe cînd nu s-a zărit, Azi o vedem, și nu e.* O.I 234/9. *Lasă-mi numai timp... ca icoana ta să pătrundă adînc în inimă.* P.L. 90/14 ; cf. **O.I** 20/21, 22/12, 35/30, 108/19 ; **P.L.** 46/13, 51/15, 58/10, 73/28, 92/8 [V. 6 ; Pr. 6]. ◒ (Construcții metaforice) **A face din toate cele icoană și simbol** v. f a c e [V. 1]. **Voluptos joc cu icoane și eu glasuri tremurate** v. j o c [V. 1]. **Icoană de lumină** v. l u m i n ă [V. 1].

— Forme gramaticale : **sg. n. ac. icoană (O.I** 46/16, 50/7, 106/12, 118/9), **icoana (O.I** 20/21, 22/12, 84/13, 234/9 ; **P.L.** 4/5, 44/11, 73/28, 90/14), g. d. **icoane (P.L.** 46/13), **icoanei (O.I** 81/15 ; **P.L.** 4/7) ; pl. n. ac. **icoane (O.I** 26/9, 35/5, 35/30, 36/6, 36/14, 108/19 ; **P.L.** 58/10, 92/8), **icoanele (O.I** 69/25 ; **P.L.** 51/15).

ICOVOSTÁS s. n. Catapeteasmă. *Năuntrul ei pe stîlpi-i, părești, iconostas, Abia conture triste și umbre au rămas.* O.I 69/21 [V. 1].

IDEÁL[1] s. n. Aspirație spre desăvîrșire, gradul cel mai înalt și cel mai greu de atins al perfecțiunii. *Da ! Da ! Aș fi ferice, de-aș fi încă odată În patria-mi iubită, în locul meu natal, Să pot a binezice cu mintea-nflăcărată Visările juniei, visări de-un ideal.* O.I 8/8. *Ideal pierdut în noaptea unei lumi ce nu mai este, Lume ce gîndea în basme și vorbea în poezii, O ! te văd, te-aud, te cugel, tîndră și dulce veste.* O.I 29/1. *Filozof de-aș fi—simțirea-mi ar fi vecinic la aman ! În prelegeri populare idealele le apăr.* O.I 48/18. *Transparițiunea acelui fin sistem venos ce concentrează idealele artei în bolnița frunte.* P.L. 77/18 ; cf. **P.L.** 28/24 [V. 3 ; Pr. 2]. ◒ (În contexte figurate) *Ei numai doar' durează-n vînt deșerte idealuri — Cînd valuri află un mormînt Răsar în urmă valuri.* O.I 177/26. *De-i goni fie norocul Fie idealurile, Te urmează în tot locul Vînturile, valurile.* O.IV 396/10 [V. 2]. ◒ (Construcție metaforică) **A convorbi cu idealuri** v. c o n v o r b i [V. 1].

— Forme gramaticale : **sg. n. ac. ideal (O.I** 8/8, 29/1) ; **pl. n. ac. idealuri (O.I** 35/19, 177/26), **idealurile (O.IV** 396/10), **idealele (O.I** 48/18 ; **P.L.** 28/24, 77/18).

IDEÁL[2], **-Ă** adj. Care există pe planul ideilor, de domeniul ideilor. *Existența ideală a acestor reflecțiuni avea de izvor de emanațiune un cap cu plete de o sălbăticită neregularitate.* P.L. 26/6 [Pr. 1].

2. Perfect, desăvîrșit. ◒ (Construcție metaforică) **Înger-ideal** v. î n g e r [V. 1].

— Forme gramaticale : **sg. n. ac. ideal (O.I** 30/2), **ideală (P.L.** 26/6).

IDÉE s. f. **1.** Gînd, cugetare. [Tablourile] *stîrnesc în suflet ideea neferice A perfecției umane.* O.I 60/18. *Prin mintea cărui muritor treceau acestea idei ?* **P.L.** 26/5. *Lasă-mi numai timp... să mă familiarizez cu această idee.* **P.L.** 90/14 ; cf. **P.L.** 28/19, 43/9, 58/2, 60/13, 70/4, 84/36, 89/36 [V. 1 ; Pr. 9]. ◒ (Element de personificare ; glumeț) **Ghiuț** *Ce gîndește hîtrul de stă ghem și toarce-ntr-una ? Ce idei sensînd dulce în mișeasca-i fantazie ?* O.I 48/10 [V.1]. ◇ **Idee fixă** v. f i x [Pr. 2].

2. Concepție, principiu. *Ea-l vedea drept că viața-nseamnă, Ca și iedera de-un arbor, de-o idee i se leagă.* O.I 52/13. *Este drept că viața-nseamnă, Ca și iedera de-un arbor, de-o idee i se leagă.* O.I 133/34. *Duci idei și cugetări în natură după analogia împrejurărilor omenești.* P.L. 80/34 ; cf. **P.L.** 65/16, 80/16 [V. 2 ; Pr. 3].

— Forme gramaticale : **sg. n. ac. idee (O.I** 133/34 ; **P.L.** 43/9, 58/2, 60/13, 64/35, 70/4, 89/36, 90/14), **ideea (O.I** 60/18 ; **P.L.** 28/19, 37/11, 65/16, 84/36) ; **pl. n. ac. idei (O.I** 48/10, 52/13 ; **P.L.** 26/5, 80/34), **ideile (P.L.** 80/16).

IDÍL s. n. Iubire curată, tinerească. *În expresia feței am pus duioșie și nu pasiune, este un idil liniștit și candid între doi oameni ce n-au conștiința frumuseței, nici a goliciunei lor.* P.L. 79/19 [Pr. 1].

***IDÍLĂ** s. f. v. **idil.**

ÍDOL s. m. Fig. Ființă care reprezintă obiectul unei adorații. *Idol tu ! răpire minții ! cu ochi mari și părul des.* O.I 80/7. *Azi, cînd patimilor proprii muritorii toți sunt robi, Gloria-i închipuirea ce o mie de neghiobi Idolului lor închină.* O.I 140/3 [V. 2]. ◒ (Metaforic) **Ideal de frumusețe.** *Pentr-o inimă fecioară mîndru idol ți-ai ales.* O.I 80/8 [V. 1].

— Forme gramaticale : **sg. n. ac. idol (O.I** 80/7, 80/8), g. d. **idolului (O. I** 140/3).

ÍDRĂ s. f. Monstru fabulos. ◒ (Metaforic) Dușman. *Și deasupra idrei fluture cu vîrful Visul tău de glorii falnic triumfînd.* O.I 15/11 [V. 1].

ÍEDERĂ s. f. Plantă (*Hedera*). [Fereastra] *e loală-nrețesută cu iederă, și în dosul acelei mreje de frunze-nlunecoase se văd în oale roze albe.* P.L. 73/23 [Pr. 1]. ◒ (Comparație) *Este drept că viața-nseamnă, Ca și iedera de-un arbor, de-o idee i se leagă.* O.I 133/34 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **iederă (P.L.** 73/23), **iedera (O.I** 133/31).

IENICÉR s. m. Soldat din vechea infanterie turcească, provenit din rîndul tinerilor creștini convertiți la mahomedanism. *Ieniceri, copii de suflet ai lui Allah și spahii Vin de-ntunecă pămîntul la Rovine în cîmpii.* O.I 146/1 [V. 1].

IÉPURE s. m. Animal (*Lepus europaeus*). ◒ (Personificare) *Crainici, iepurii cei repezi Purtători ți sunt de vești.* O.I 100/9 [V. 1].

IERBĂRÍE s. f. Ierburi, bălării. *În mijlocul acestui lac, care apare negru de oglindirea stufului, ierbăriei și răchitelor din jurul lui, este o nouă insulă mică cu o dumbravă de portocale.* P.L. 79/4 [Pr. 1].

IEREMIÁDĂ s. f. Plîngere, tînguire. ◒ (Comparație) *Astfeli îți e cîntarea, bătrîne Heliade, Cum curge profeția unei ieremiade.* O.I 17/20 [V. 1].

IERI adv. În ziua precedentă. ◒ (Repetiție) *Și pare c-a fost ieri, ieri pare că-și tinerea degetele în barba lor albă și aseulta la graiul lor înțelept și șoptitor.* P.L. 37/21 [Pr. 2]. ◇ (Substantivat) *Cu mine zilele-ți adaogi, Cu ieri viața ta o scazi, Având cu toate astea-n față De-a pururi ziua cea de azi.* O.I 205/2 [V. 1]. ◒ (În context figurat) *Din stinul vecinicului ieri Trăiește azi ce moare.* O.I 178/1 [V. 1]. ◇ **Expr. Ziua cea de ieri** = trecutul. *În locul lui menit din ceri Hiperion se-ntoarsă Și, ca și-n ziua cea de ieri, Lumina și-o revarsă.* O.I 178/31. *Te duci și râu n-o să-mi mai pară De-acum de ziua cea de ieri.* O.I 211/18 [V. 2]. ◒ (Metaforic) **Trecut** (v. și noapte). *Nu era azi nici mâne, nici ieri, nici toldeauna, căci unul erau toate și totul era una.* O.I 115/3 [V. 1].

IERTÁ vb. I. Tranz. și absol. I. A trece cu vederea, a scuza. *La picioare-ți cad și-ți caut în ochi negriadînci ca marea, Și sărut a tale mâne, Și-i întreb de poți ierta.* O.I 30/20. *Că le-am zărit e a mea vină Și vecinic n-o să mi-o mai iert, Spăsi-voi visul de lumină Tinzîndu-mi dreapta în deșert.* O.I 118/6. *Că le-am iubit atîta putea-vei tu să ierți?* O.I 127/20. *Iartă, dac-o femeie îți spune că te iubește.* P.L. 86/2 [V. 3; Pr. 1]. ◇ **Expr. Doamne iartă-mă** v. domn [Pr. 1]. **Să ne ierți,** formulă hotărîtă cu care contrazici pe cineva; nici vorbă nu poate fi. *Orice gînd ai, împărate, și oricum vei fi sosit, Cît suntem încă pe pace, eu îți zic: Bine-ai venit! Despre partea închinării însă, doamne, să ne ierți.* O.I 146/15 [V. 1].

2. A permite, a îngădui, a da voie. *Să iertați, boieri, ea nunta s-o pornim și noi alături.* O.I 87/22 [V. 1]. ◒ (Repetiție) *Octavian August imperatorul o petrecea sara pînacasă, dacă-l iertau ocupațiunile statului roman și Astăzi — îl iertau acele ocupațiuni ale statului roman.* P.L. 67/10—11 [Pr. 2]. ◇ Impers. (Construit cu dativul) ◒ (Repetiție) *Taci, nu ți-e iertat să vorbești... nu ți-e iertat... Nu te scula, căci asemenea nu ți-e iertat.* P.L. 63/39—40 [Pr. 3]. ◇ Expr. (Regional) **Nu-i iertat** = nu-i permis, e oprit, e interzis. *Nu-i iertat nici brațul teribilei nevoi.* O.I 60/10 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **e iertat** (O. I 60/10), imp. 3 sg. **iertau** (P.L. 67/10, 67/11); conj. prez. 1 sg. **iert** (O.I 118/6), 2 sg. **să ierți** (O.I 127/20, 146/15), 2 pl. **să iertați** (O.I 87/22); imper. 2 sg. **iartă** (P.L. 18/5, 86/2); inf. **ierta** (O.I 30/20); part. **iertat** (P.L. 63/39, 63/39, 63/40).

IEȘÍ vb. IV. **1.** Intranz. A părăsi un loc, o încăpere; a pleca. *Astfel zise lin pădurea, Bolți asupră-mi clătinînd; Șuieram l-a ei chemare Ș-am ieșit în cîmp rîzînd.* O.I 114/4. *Și ieșind pe ușă iute, ei s-au prins de subsuoară.* O.I 154/16. *Dar îndată ce ieși Dan... casa se prefăcu într-o peșteră.* P.L. 43/23. *Ruben îi luă umbra și hîrtiile de pe masă și ieși din casă.* P.L. 62/14; cf. O.I 11/10, 44/10, 46/21; P.L. 7/7, 15/37, 16/27, 17/37, 48/31, 75/23, 76/6, 77/9, 81/21, 83/1, 88/16, 88/38, 90/17, 99/35 [V. 5; Pr. 16]. ◇ Expr. **A ieși în calea cuiva** v. cale [V. 1]. **A ieși la lumea largă** v. lume [V. 1].

2. Intranz. A se ivi, a apărea. *Acum iată că din codru și Călin mirele iese, Care ține-n a lui mînă mîna gingașei mirese.* O.I 85/27. *Mii de coifuri lucitoare ies din umbra-ntuneeoasă.* O.I 148/2. *Bietei Cezare îi ieși o lacrimă în ochi.* P.L. 85/10; cf. O.I 45/23, 72/21, 98/9, 130/19, 165/6, 215/2; P.L. 7/19, 18/12, 31/24, 72/24 [V. 8; Pr. 5]. ◇ **Expr. A-i ieși** (cuiva) **stngele în obraz** v. obraz [V. 1]. **A ieși afară** = (despre oasele corpului) a deveni proeminent. *Ochii feței se-nfundase în cap, oasele și încheieturile feței îi ieșise în afară.* P.L. 20/6 [Pr. 1]. ✦ (Despre astre) A răsări. *Lun-atunci din codri iese. Noaptea toată stă s-o vadă.* O.I 67/25. *Deasupra casei tale ies Și azi aceleași stele.* O.I 186/5. *Tînguiosul bucium sună, L-ascultăm cuatita drag, Pe cînd iese dulcea lună Dintr-o rarișe de fag.* O.I 209/19; cf. O.I 154/23; P.L. 9/34 [V. 4; Pr. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **A ieși în lucru** v. lucru [V. 1]. **A ieși din strungă** v. strungă [V. 1].

3. Refl. (În expr.) **A-și ieși din minți** v. minte [V. 1; Pr. 1].

4. Intranz. A rezulta. *O! aduceți polopul, destul voi așteptărăți Ca să vedeți ce bine prin bine O să iasă!* O.I 61/2 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **iese** (O.I 11/10, 44/10, 45/23, 67/25, 80/17, 85/27, 154/23, 165/6, 193/10, 209/19), 3 pl. **ies** (O.I 44/1, 148/2, 186/5, 215/2), imp. 2 sg. **ieșea** (P.L. 72/24, 83/1), 3 pl. **ieșeau** (P. L. 81/24), p. s. 3 sg. **ieși** (P.L. 17/37, 43/23, 48/31, 62/14, 76/6, 77/9, 85/10, 88/16, 90/17, 99/35), 3 pl. **ieșiră** (P.L. 75/23), p. c. 1 sg. **am ieșit** (O.I 114/4), 3 sg. **și-a ieșit** (P.L. 61/38), 3 pl. **au ieșit** (O.I 46/21, 130/19), m.m. c. p. 3 pl. **ieșise** (P.L. 20/6), viit. 3 sg. **o să iasă** (O.I 61/2); conj. prez. 1 sg. **să ies** (O.I 92/12), **să-mi ies** (O.I 211/24), 3 sg. **să iasă** (O.I 72/21; P.L. 7/7, 18/12); opt. p. 3 sg. **ar fi ieșit** (P.L. 88/38); imper. 2 sg. **ieși** (O.I 117/4); part. **ieșit** (P.L. 31/24), **ieșite** (O.I 98/9); ger. **ieșind** (O.I 154/16; P.L. 7/19, 9/34, 15/37, 16/27).

IEȘÍRE s. f. Loc prin care se iese de undeva. *Care fu spaima ei, cînd nu văzu nici o ieșire?* P.L. 101/17. *Cu gîndul că s-a rătăcit, își mai primblă ochii de jur împrejur... nicăiri o ieșire.* P.L. 101/19 (Pr. 2].

IEȘÍT, -Ă adj. Scos în afară, proeminent. *Streșinile ieșite erau suspendate de stîlpi albi.* P.L. 44/35 [Pr. 1].

IETÁC s. n. (Mold.) Odaie mică de culcare. *Și pe-a degetelor vîrfuri în ietacul tăinuit Intră — unde zidul negru într-un arc a-neremenit.* O.I 76/23. *Colo, lîngă lampă, într-un mic ietac, Vezi o fată care pune ața-n ac.* O.IV 364/13. *O strîngere de mînă și* [Maria] *dispărea iar în parfumatul ei ietac.* P.L. 46/8 [V. 2; Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **ietac** (O.IV 364/13; P.L. 46/8), **ietacul** (O.I 76/23).

IEZĂTÚRĂ s. f. Stăvilar. *De pe lacuri apa sură Înfunda mișcarea-i creață între stuf la iezătură.* O.I 83/22 [V. 1].

II interj. Exclamație care exprimă o surprîză neplăcută. *Ii! că în clondir se stinge căpețelul de lumină!* O.I 49/1 [V. 1].

ILĂU s. n. (Mold., Transilv.) Nicovală. ◒ (În context figurat) *Istoria umană în veci se desfășoară, Povestea-i a ciocanului ce cade pe ilău.* O.I 62/5 [V.1].

ILÓT s. m. Fig. Om degradat, decăzut. ◒ (Ironic) *Tot ce e perfid și lacom, tot Fanarul, toți iloții, Toți se scurseră aicea și formează patrioții.* O.I 150/35 [V. 1].

ILUMINĂ vb. I. Tranz. A răspîndi, a revărsa lumină. *Să privim acum și la sărăcia iluminată de razele unei lumînări de său.* P.L. 32/1. *În lumi care se formează aievea așa cum le dorești, în spații iluminate de un albastru splendid, umed și curgător.* P.L. 36/15 [Pr. 2].

— Forme gramaticale : part. **iluminată** (**P.L.** 32/1), **iluminate** (**P.L.** 36/15).

ILÚZIE s. f. (Și în forma *iluziune*) Fig. Speranță neintemeiată, dorință neîmplinită, vis amăgitor. *Iar în lumea cea comună a visa e un pericol, Căci de ai cumva iluzii, ești pierdut și ești ridicol.* O.I 141/10. *Ce iluzii! Nu-ntelegi tu, din a ei căutătură, Că deprindere, grimasă este zâmbetul pe gură.* O.I 160/13. *Ca toamna cea târzie e viața mea, și cad Iluzii ca și frunze pe undele de vad.* O.IV 132/20. *Am să-i scriu, s-o rog... s-o rog să nu surdă, să nu-mi imple sufletul de-o vană, dureroasă iluziune.* P.L. 55/26 [V. 3; Pr. 1]. ◒ (Personificare) *Focul pilpâie în sobă, iară eu pe gânduri cad. Stoluri, stoluri trec prin minte Dulci iluzii.* O.I 105/6 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Fiul cerului albastru și al iluziei deșerte** v. fiu [V. 1].

Forme gramaticale : sg. n. ac. **iluziune** (**P.L.** 55/26). g. d. **iluzieĭ** (**O.I** 236/20) ; pl. n. ac. **iluzii** (**O.I** 105/6, 141/10, 160/13 ; **O.IV** 132/20). — Variantă : **iluziúne** (**P.L.** 55/26) s. f.

ILUZIÚNE s. f. v. **iluzie**.

IMAGINÁ vb. I. Tranz. A-și închipui. [Un actor] *ar fi știut prin o acțiune reconstructivă, fără să-l vadă, să-și imagineze apropiat caracterul omului în cestiune.* P.L. 91/15 [Pr. 1].

IMAGINÁR, -Ă adj. Fictiv, închipuit, născocit. *Tablele erau pline de schemele unei sisteme lumești imaginare, pe margini cu portretele lui Platon și Pitagora.* P.L. 35/21 [Pr. 1].

IMAGINÁȚIE s. f. Fantezie, închipuire. *Cu firul cam dătăi în mine, mulți vor gândi a fi ghicit sensul întâmplărilor lui, reducându-le la simple vise a unei imaginații bolnave.* P.L. 61/38 [Pr. 1].

IMÁGINE s. f. **1.** Reprezentare în mintea noastră a realității înconjurătoare. *O sărmane! fii tu minte cât-n lume ai auzit. Ce-ți trece pe dinainte, cât singur ai vorbit? Prea puțin! De ici, de colo de imagine-o fâșie.* O.I 134/5. *Și ochii lui... privese atât de adânc... în noaptea sufletului meu, cât le visez, veghind, și de dorm, la imaginea lumânării lor, sunt deșteptat.* P.L. 55/35. *Pot vedè un om căzând mort pe altă și momentul întâi nu mi face nici o impresie... abia după ore reapare imaginea lui.* P.L. 90/3 [V. 1 : Pr. 2]. ◒ (Construcție metaforică) **A se juca cu imaginea cuiva** v. juca [Pr. 1].

2. Reflectare artistică a realității prin cuvinte. ◒ (Construcții metaforice) **A pune haine de imagini pe endoxul trist și gol** v. haină [V. 1]. **A ferecа dulțoșul vis în lanțuri de imagini** v. ferecа [V. 1].

Forme gramaticale : sg. n. ac. **imngine** (**O.I** 134/5), **imaginea** (**P.L.** 55/35, 90/3, 91/33) ; pl. n. ac. **imagini** (**O.I** 36/9, 232/7).

IMBÉRB, -Ă adj. Căruia nu i-a apărut barba, nevirstnic, necopt. ◒ (În context figurat) *Tot mai des se perîndează și din tineri în mai tineri. Tu le vezi primind elevii, cei imberbi în a lor clas. Până când din școala toată o ruină a rămas.* O.I 110/13 [V. 1].

IMITÁND, -Ă adj. Care imită. *Și pasărea cântă suspinând imitând Un cântec de-amor.* O.I 3/17 [V. 1].

IMOBÍL, -Ă adj. Încremenit. ◒ (Metaforic ; ironic) Fixat, înmortalizat. *Viclean le bucuri de-ale noastre-ntreceri, Privind în vrav prostia imobilă.* O.IV 333/14 [V. 1].

IMPERÁTOR s. m. (Latinism) Împărat. ◒ (Glumeț, ironic) *Octavian August imperatorul o petrecea sara pln-ae.isă.* P. L. 67/9 [Pr. 1].

IMPÉRIU s. n. Împărăție. *Atunci el pricepe visul că-i trimis de la profet, Că pe-o clipă se-nălțase chiar în rai la Mohamet, Că din dragostea-i lumească un imperiu se va naște.* O.I 144/27. *Fărmăturele acelui bulgăre se numesc imperii, înfuzorii abia văzuți de ochii lumei se numesc împărați.* P.L. 50/29 [V. 1 ; Pr. 1]. ◒ (Metaforic) Locuitorii unui imperiu. *Din codri vechi ae brad Flămânzii ochi rotindu-i, eu mistuiam pământul, Eu răzvrăteam imperii, popoarele cu gândul.* O.I 88/18 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Suprafață întinsă, întindere. *Precum pulberea... se joacă în imperiul unei raze, Mii de fire viorie ce cu raza încetează.* O.I 133/3. *Prin mreaja vie și tremurătoare a ferestii pătrundeau razele soarelui și împleau semîntunerecul chiliei cu dungi de lumină, în cari se vedeau mii de firicele mișcătoare, cari loate jucau în imperiul unei raze.* P.L. 73/39 [V. 1 ; Pr. 1]. ◒ (Metaforic) Domeniu stăpânit de cineva. *El se desculță și, sărind de pe-o piatră pe alta, cercelă stîncosul său imperiu.* P.L. 97/25. *Se familiarizâ în curînd cu micul lui imperiu, era ca acasă, îngrijea de straturile grădinei.* P.L. 99/8 [Pr. 2].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **imperiu** (**O.I** 144/27 ; **P.L.** 97/25, 99/8), **imperiul** (**O.I** 133/3 ; **P.L.** 73/39) ; pl. n. ac. **imperii** (**O.I** 88/18 ; **P.L.** 50/29).

IMPLORÁ vb. I. Tranz. A ruga stăruitor, a cere cu umilință. ◒ (În context figurat) *Și cu patimă adîncă ar privi-o s-o adore. De la ochii ei cei tineri mîntuirea s-o implore.* O.I 162/8 [V. 1].

IMPOSÍBIL adv. Care nu este posibil, irealizabil. *Să trăiesc în vremea lui Mircea cel Mare sau a lui Alexandru cel Bun — este oare absolut imposibil?* P.L. 25/38 [Pr. 1].

IMPRÉSIE s. f. (Și în forma *împresiune*) Părere ; gânduri, imagini, stări sufletești rămase în amintire. *El, cu totul în prada împresiunii sale, ținea încă ochii sfrînș-închiși.* P.L. 37/3. *Trece călugărul nostru, neluînd parte la firmecala stare a firei, plin încă de împresiunile ciudatei sale întîmplări.* P.L. 39/23 [Pr. 2]. ◇ Expr. **A face o impresie** v. face [Pr. 1]. ✦ Reflecție, comentariu. [În cutie] *mai era ceva. O mică carte de notițe... împresii din romane, din poezii, scrise în fiecare zi.* P.L. 71/34 [Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **impresie** (**P.L.** 90/3), g.d. **impresiunii** (**P.L.** 37/3) ; pl. n. ac. **impresii** (**P.L.** 71/34), **impresiunile** (**P.L.** 39/23). — Variantă : **împresiúne** (**P.L.** 37/3, 39/23) s. f.

IMPRESIÚNE s. f. v. **impresie**.

IMPÚNE vb. III. Intranz. A însufla respect, a avea prestigiu. *Văzu pe-un bătrîn mucalit silindu-se a lăsa mutre evlavioase, pentru a impune trecătorilor.* P.L. 76/1 [Pr. 1]. ✦ A fi determinat, a fi cerut. *Este un mijloc pentru a scapa de această greutate... o greutate impusă de trecătorul corp omenesc.* P.L. 41/39 [Pr. 1].

— Forme gramaticale : inf. a **impune** (**P.L.** 76/1) ; part. **impusă** (**P.L.** 41/39).

IN s. n. Fir obținut prin prelucrarea plantei textile *Linum usitatissimum* ; pînza făcută din acest fire. *În umbra parfumată a buduarului să vin, Să mă-nbăete acel miros de la pînzele de in.* O.I 154/6. *Desface ducesei, c-o galantă grabă, În cusut în lacrimi de o mînă slabă.* O.IV 365/10. *Adesea în nopțile calde se culca gol pe maturile lacului, acoperit numai c-o pînză de in.* P.L. 99/12 ; cf. **O.IV** 364/18, 366/6 [V. 4 ; Pr. 1].

— Formă gramaticală : sg. n. ac. **in** (**O.I** 154/6 ; **O.IV** 364/18, 365/10, 366/6 ; **P.L.** 99/12).

***INAMÍC** adj. v. **inimic**.

INCÚLT, -Ă adj. Lipsit de cultură. ◒ (metaforic ; glumeț) Stîngaci, nepriceput. *Un vers încerc cu pana mea incultă.* O.IV 333/6 [V. 1].

INDECÍS, -Ă adj. Nehotărît, șovăielnic. *Ea se ivi frumoasă . . . și în față cu o expresie indecisă, înecată de dorința de a plînge, ca un copil vinovat.* P.L. 58/18 [Pr. 1].

INDEFINÍBIL, -Ă adj. Care nu poate fi definit ; nelămurit. *Ea-și culcă capul într-o mînă și privi la acel tînăr călugăr cu o indefinibilă, resignată dorință.* P.L. 102/18 [Pr. 1].

INDEPENDÉNȚĂ s. f. Neatîrnare, autonomie. ◒ (Metaforic ; glumeț) *Unul . . . c-o figură lungă în gură, a cărei independență era mărginită numai de buzele individului, se uita . . . la un portret.* P.L. 28/37 [Pr. 1].

INDIÁN, -Ă s. m. și f. Persoană care face parte din populația de bază a Indiei. *Vorbiră mai departe . . . despre căsătorie, cum ea fondează statele, care-i originea căsătoriei la indieni, tot lucruri adînci.* P.L. 68/34 [Pr. 1].

ÍNDIC, -Ă adj. Indian. *L-am chemat în somn pe Kama—Kamadeva, zeul indic.* O.I 236/4 [V. 1].

INDIFERÉNT, -Ă adj. Care nu prezintă interes. *El perora o temă de astronomie indiferentă atît lui, cît și ei.* P.L. 68/8 [Pr. 1].

INDIVÍD, -Ă s. m. și f. Ins, persoană. *Fiecare vorbă sună diferit în urechile diferiților oameni — numai individul, același rămînd, o aude într-un fel.* P.L. 25/2. *Unul . . . c-o figură lungă în gură, a cărei independență era mărginită numai de buzele individului, se uita . . . la un portret.* P.L. 28/37. *Nu este oare omenirea isloriei asemenea unei astfel de armate . . ., armată mare pentru individul constituit în spectator, dar același număr mărginit pentru regizor.* P.L. 65/8 [Pr. 3]. ◒ (Glumeț) *Treceau niște ciubote mari . . . care îngropau în ele pantalonii individului conținut.* P.L. 26/16 [Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **Indivíd** (**P.L.** 25/2, 65/8), g. d. **Indivídului** (**P.L.** 26/16, 28/37).

INDIVIDUALITÁTE s. f. Personalitate. *Această despărțire a individualității lui se făcu izvorul unei cugetări ciudate.* P.L. 45/17 [Pr. 1].

INDÚSTRIE s. f. Activitate de prelucrare a materiilor prime. ◒ (Metaforic ; glumeț ; despre păianjeni) *În colțurile tavanului cu grinzi lungi și mohorîte, păinjenii își exercitau tăcuta și pacinica lor industrie.* P.L. 29/24 [Pr. 1].

INÉL s. n. Verigă care se poartă pe deget ca simbol al logodnei. *El în brațe prinde fata, peste față i se-nclină, Pune gura lui fierbinte pe-a ei buze ce suspină, Și inelul szump i-l scoate de pe degetul cel mic — Și-apoi pleacă iar în lume năzdrăvanul cel voinic.* O.I 79/23 [V. 1].

ÍNEMĂ s. f. v. **inimă**.

INFÉRN s. n. Iad. *Părea că-n somn un înger ar trece prin infern.* O.I 95/15. *Ca umbre străvezie ieșite din infern Ei zboară . . . Vîntul geme prin codri cu amar.* O.I 98/9 [V. 2]. ◒ (În context figurat) *În două părți infernul portalele-și deschide, Spre-a încăpea cu mia răsuflețele hîde Tiranilor ce pier!* O.I 25/1 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **infern** (**O.I** 95/15, 98/9), **infernul** (**O.I** 25/1).

INFERNÁL, -Ă adj. Din infern, demonic. ◒ (Construcție metaforică) **Întuneeatul geniu infernal** v. g e n i u [Pr.1].

— Formă gramaticală : sg. n. ac. **infernal** (**P.L.** 85/15).

INFINÍRE s. f. Infinit. *În ce nefinire microscopică s-ar pierde milioanele de infuzorii ale acelor cercetători, în ce infinire de timp, clipa de bucurie — și toate acestea toate ar fi — tot astfel ca și azi.* P.L. 25/16 [Pr. 1].

INFINÍT s. n. Nemărginire, nesfîrșit. *De atunci și pînă astăzi colonii de lumi pierdute Vin din sure văi de haos pe cărări necunoscute Și în roiuri luminoase izvorînd din infinit, Sunt atrase în viață de un dor nemărginit.* O.I 132/31. *Trecut și viitor e în sufletul meu, ca pădurea într-un stîmbure de ghindă, și infinitul asemene, ca reflectarea cerului înstelat într-un strop de rouă.* P.L. 25/22. *În aceste alome de spațiu și timp, cît infinit!* P.L. 25/41 [V. 1 ; Pr. 2]. ◒ (Construcție metaforică) **În infinit** = șters, nedeslușit, pierdut. *Șterpirea de condeie dădea farmec astei liniști, Vedeam valuri verzi de grîne, undoiarea unei inișli, Caput greu cădea pe bancă, păreau toate-n infinit.* O.I 141/3 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **infinit** (**O.I** 132/31, 141/3 ; **P.L.** 25/41), **infinitul** (**P.L.** 25/22).

INFINITÁTE s. f. Infinit. *Dac-aș putè și eu să mă pierd în infinitatea sufletului meu, pîn în acea fază a emanațiunii lui, care se numește epoca lui Alexandru cel Bun.* P.L. 26/1 [Pr. 1].

INFINITEZIMÁL, -Ă adj. Infim, neînchipuit de mic. *Un punct matematic se pierde-n nemărginirea dispoziținni lui, o clipă de timp în impărțibilitatea sa infinitezimală, care nu încetează în veci.* P.L. 25/40 [Pr. 1].

***INFLUÉNȚĂ** s. f. v. **influință**.

INFLUÍNȚĂ s. f. Înriurire. [Spectacolul] *avu o influință salutară asupra eroului nostru, care, trezit din fantaziile sale metafizice, băgă de samă că ploaia-l udase pînă la piele.* P.L. 27/8. *Această lecțiă de nonsens să vorbească și ea? să aibă vo influință, să însemneze ceva, să înciifreze ceva în natură?* P.L. 81/20 [Pr. 2].

***INFUZÓR** s. m. v. **infuzorlu**.

INFUZÓRIU s. n. Animal microscopic. ◒ (Metaforic ; depreciativ ; cu referire la oameni și subliniind lipsa de însemnătate a existenței lor) *Presupunînd lumea redusă la*

un bob de rouă şi raporturile de timp, la o picătură de vreme... În aceste clipite oamenii ar lucra tot atîta... În ce nefinire microscopică s-ar pierde milioanele de infuz rii ale acelor cercetători, în ce infinire de timp, clipa de bucurie. P.L. 25/15. *Infuzorii abia văzuţi de ochii lumei se numesc împăraţi, şi milioane de alte infuzorii joacă, în acest vis confuz, pe supuşii.* P.L. 50/29, 31 [Pr. 3].

INGENIÓS, -OÁSĂ adj. Iscusit, **dibaci**. *Doctrinele poziţiire, fie religioase, filozofice, de drept ori de stat, nu sunt decît tot atîtea pleduarii ingenioase ale minţii.* P.L. 81/29 [Pr. 1].

ÎNIMĂ s. f. (Şi în forma *inemă*) **I.** Cord. *El din palu-i o ridică şi pe pieptul lui şi-o pune. Inima-i zvelnească tare, viaţa-i parcă se răpune.* O.I 84/32. *O să-ţi spuie de panglice, de volane şi de mode, Pe cînd inima ta bate ritmul sfînt al unei ode.* O.I 159/12. *Scoate inimele din caii loţi şi le pune într-unul singur.* P.L. 15/9. *Cît pe ce era să i se rupă o vînă a inimei.* P.L. 59/21. *Ce încet bate inima mea acum, ce iute bătea înainte de 60 de ani.* P.L. 82/32; cf. **O.I** 116/12, 142/22, 164/14, 213/14; **P.L.** 12/13, 14/21, 15/11, 17/28, 17/38, 18/1, 18/2, 19/31, 21/22, 28/20, 31/26, 56/28, 57/27, 58/24, 60/22, 60/23, 64/3, 77/13, 83/30, 84/7, 91/34 [V. 46; Pr. 21]. ◒ (În contexte figurate) *Feceţi din piatră aur şi din îngheţ văpaie, Să-nchege apa-n sînge, din petre foc să saie, Dar inima-i fecioară hrăniţi cu sînge cald.* O.I 94/30. *Răsar-o vijelie din margini de pămînt, Dînd pulberea-mi fărînii şi inima-mi la vînt.* O.I 128/6. *O durere ascuţită, crudă îi pătrunse inima lui.* P.L. 58/23 [V. 2; Pr. 1]. ◇ (În imprecaţii) *Minca-i-ar inima cînii!* O.I 183/9 [V. 1]. ◇ Loc. adv. **Cu inima strînsă** v. s t r î n s [Pr. 1]. ◇ Expr. **A-i sări** (cuiva) **inima din loc** v. s ă r i [V. 1]. **A-i trece** (cuiva) **prin inimă** v. t r e c e [Pr. 1]. ◒ (Construcţii metaforice) **A nu-şi simţi capul şi inima** v. s i m ţ i [Pr. 1]. **A turnurilor inimi de aramă** = clopote. *Turnurile mişcă-n doliu a lor inimi de aramă.* O.I 28/1 [V. 1]. ✦ Partea stîngă a pieptului; piept. *Ea boţi scrisoarea cu mîna, o duse la inimă.* P.L. 58/22. *O mînă era strînsă apăsată pe inimă.* P.L. 59/39 [Pr. 2]. ◇ Expr. **A stringe** (pe cineva) **la inimă** v. s t r i n g e [Pr. 1].

II. 1. (Considerat ca sediu al sentimentelor) **a)** (În legătură cu bucurii, plăceri etc.) *Cîte inimi în plăcere îi resalţă uşurel!* O.I 13/6. *Cînd pe stele aurie Noaptea doarme uşurel, Cîte inime rîzînde, Dar pe cîte suspirînde Le dă-lasă-ncelinel!* O.I 11/8. *Ce întunecoase bucurii simţea inima ei în acea privire.* P.L. 77/33. *El simţea în prezenţa ei ar fel de duioşie în inimă, un fel de fior fără de înţeles.* P.L. 91/28; cf. **P.L.** 55/6, 90/7 [V. 2; Pr. 4]. ◒ (Element de personificare) *Fluturi mulţi, de multe neamuri, vin în urma lui un lanţ, Toţi cu inime uşoare, loţi şagalnici şi berbanţi.* O.I 87/16 [V. 1]. ◒ (În context figurat) *Sufletul vostru: un înger, inima voastră: o liră, Ce la vîntul cald, ce-o mişcă, cîntări molcome respiră.* O.I 35/28 [V. 1].

b) (În legătură cu suferinţe, dureri, necazuri) *Şi sufletul acela ce cîntă amorţit, E inima mea tristă, ce n-are mîngîiere, E sufletu-mi, ce arde de dor nemărginit.* O.I 6/7. *Dar ochi-i ard în friguri şi buza-i singerală, Pe inima sa poartă de-atunci o neagră pată.* O.I 96/24. *În viaţa ta lumină nu s-a putut ivi nici umbra măcar a unei dureri asemenea aceleia ce-mi nimiceşte inima.* P.L. 56/1; cf. **O.I** 6/5, 96/18 [V. 4; Pr. 1]. ◒ (În context figurat) *Mintea mi-e seacă, gîndul nelot, Pustiul arde-n inima-mi beată.* O.I 27/4 [V. 1].

c) (În legătură cu sentimente de iubire) *Cum ea pe coale-şi răzima Visînd ale ei tîmple, De dorul lui şi inema Şi sufletu-i se tmple.* O.I 167/23. *Şi cum va încela Al inimei ibucium, Ce dulce-mi va suna Cîntarea de iucium!* O.I 225/2. *Simt o adorare în inima mea pentru tine.* P.L. 89/13; cf. **O.I** 9/11, 10/2, 10/9, 30/12, 30/16, 42/20, 103/31, 104/8, 171/16, 189/12, 226/9; **P.L.** 5/17, 84/9, 86/14, 87/20, 89/16, 90/7 [V. 13; Pr. 7]. ◒ (În contexte figurate) *Şi gîndind că dorm, şireato, apeşi gura la de foc Pe-ai mei ochi închişi ca somnul şi pe frunte-mi în mijloc, Şi surîzi, cum rîde visul într-o inimă-ndrăgită.* O.I 42/16. *Dară nu — mule rămas-au buzele-i abia deschise, Mută inima în pieptu-i, mîna ei trasă-ndărăt.* O.I 52/10 [V. 2]. ◇ Expr. **A-i creşte** (cuiva) **inima** v. c r e ş t e [V. 2]. **A da cuiva inima** v. **d a**[3] [Pr. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **A înturna inima spre cineva** v. î n t u r n a [V. 1]. ◒ (Metaforic, simbolizînd persoana care iubeşte) *A noastre inimi îşi jurau Credinţă pe toţi zeii, Cînd pe cărări se sculurau De floare liliecii.* O.I 186/13 [V. 1].

d) (În legătură cu bunătatea sau cu răutatea) *Şi el îmi dete ochii să văd lumina zilei, Şi inima-mi împlut-au cu farmecele milei.* O.I 115/16. *Trist mergea [împăratul] în război cu inima nelmblînzită.* P.L. 3/19 [V. 1; Pr. 1]. ◇ Expr. **A avea o inimă de marmură** = a fi nepăsător şi rău, indiferent, insensibil. *Tu ai o inimă de marmură... Nici zîmbiri, nici lacrimi, nici rugăciuni, nici îndărătnicia n-o înmoaie.* P.L. 70/10 [Pr. 1]. **A fi inima** (cuiva) **de peatră** = (subiectul este o persoană) a fi indiferent, rece, insensibil. *De peatră să fie o inimă, este o margine care s-o mişte.* P.L. 56/20 [Pr. 1]. **Inimă pestriţă** v. p e s t r i ţ [Pr. 1]. **Rău la inimă** = neîndurător, nemilos. *Toldeauna mă sileşti să vorbesc nişte lucruri pe cari nici nu le ascuţi... Eşti rea la inimă, Elis!* P.L. 69/8 [Pr. 1]. **A nu avea inimă** = a fi nemilos, a fi crud. *Elis! Iu... nu ştii ell te iubesc, nici poţi şti, căci... căci lu nu ai inimă.* P.L. 69/2 [Pr. 1].

e) (În legătură cu curajul, entuziasmul, elanul) *Noi suntem iarăşi trecutul, fără inimi, trist şi rece.* O.I 35/17. *Sus inimele voastre! Cîntare aduceţi-i, El este moartea morţii şi învierea vieţii!* O.I 115/13 [V. 2].

2. (Considerat ca centrul şi simbol al vieţii sufleteşti în general) Suflet, conştiinţă, gînd. *Tu nici nu ştii a la apropiere Cum inima-mi de-adînc o linişteşte.* O.I 120/10. *Deasupra luturora se ridică cine poate, Pe cînd alţii stînd în umbră şi cu inima smerită Neştiuţi se pierd în taină ca şi spuma nezărită.* O.I 133/27. *Cînd cochetă de-al tău umăr ţi se razimă copila, Dac-ai inimă şi minte, te gîndeşte la Dalila* O.I 159/14. *Tu, cu inima şi mintea poate eşti un paravan După care ea atrage vreun june curtezan.* O.I 162/25. *Cine-ntrecută dacă şi el are inimă, dacă şi lui i-ar plăcă să îmbie frumos îmbrăcat.* P.L. 28/17; cf. **O.I** 25/11, 30/18, 51/28, 59/8, 60/21, 64/7, 67/16, 80/8, 82/24, 84/5, 141/8, 160/21, 164/16; **P.L.** 55/31, 63/13, 89/35, 90/5, 90/14, 91/2 [V. 16; Pr. 7]. ◒ (În context figurat) *A zilei raze roşii în inimă-mi pătrund.* O.I 98/5 [V. 1]. ◇ Expr. **Inimă mare** v. m a r e[3] [V. 1]. ◒ (Construcţii metaforice) **Toată fibra inimii** v. f i b r ă [Pr. 1]. **A-şi pleca inima** v. p l e c a[3] [V. 1]. **A scoate din inimă** v. s c o a t e [V. 1]. **A ţinea mina pe inimă** v. ţ i n e a [V. 1]. **A se rupe inima fibră cu fibră** v. f i b r ă [Pr. 1].

III. F i g. Fiinţă, om. *Iară noi? noi, epigonii?... Simţiri reci, harfe zdrobite, Mici de zile, mari de patimi, inimi bătrîne, urîte, Măşti ridnde, puse bine pe-un caracter inimic.* O.I 35/8. *Ah! acele ginduri toate îndreptate contra lumei, Contra legilor ce-s scrise, contra ordinii-mbrăcate Cu-a lui Dumnezeu numire — astăzi toate-s îndreptate Contra inimei murinde, sufletul vor să-i sugrume!* O.I 52/28. *Cînd o inimă perdută-n mizerie... şi-ar ridica aspiraţiunile pînă la tine... ce-ar simţi un asemnea om?* P.L. 56/5 ; cf. **P.L.** 56/8 [V. 2 ; Pr. 2}. Expr. **Inimă de aur** v. a u r [V. 1].

IV. F i g. Mijloc, centru, interior. *Roiuri de unde răsărind din inima pămîntului le-a spus cum cîntă ursitorile cînd urzesc binele oamenilor.* **P.L.** 23/18. *Această insulă este o grămadă de stînci sterpe înălţate în mare... Dar cum este inima?* P.L. 78/18 [Pr. 2]. ◒ (Element de personificare) *Din inimă-i pămîntul la morţi să deie viaţă.* O.I 94/21 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **inimă** (**O.I** 42/16, 50/22, 80/8, 82/24, 94/21, 96/18, 98/5, 159/14, 160/21, 164/16, 171/16 ; **P.L.** 15/11, 28/17, 31/26, 56/5, 56/8, 56/20, 56/28, 58/22, 59/39, 60/22, 69/2, 69/8, 70/10, 87/20, 89/35, 90/7, 90/14, 91/28, 91/34, 93/20), **inima** (**O.I** 6/5, 6/7, 9/11, 10/2, 10/9, 25/11, 27/4, 30/12, 30/16, 30/18, 35/28, 42/20, 52/10, 60/21, 64/7, 66/31, 67/16, 71/3, 82/8, 84/5, 84/32, 94/30, 96/24, 103/31, 104/8, 106/7, 115/16, 116/12, 120/10, 128/6, 133/27, 142/22, 159/12, 162/25, 164/14, 183/9, 189/12, 206/10, 213/14, 226/9 ; **P.L.** 3/19, 18/13, 23/18, 28/20, 28/22, 54/41, 55/6, 55/31, 56/1, 56/16, 57/27, 57/33, 58/23, 58/24, 60/23, 63/13, 64/3, 77/13, 77/33, 78/18, 82/32, 83/30, 84/9, 86/14, 89/13, 89/16, 90/5, 90/7, 91/2), **inema** (**O.I** 167/23), g. d. **inimei** (**O. I** 52/28, 225/2 ; **P.L.** 5/17, 59/21, 76/28, 84/7) ; pl. n. ac. **inimi** (**O.I** 13/6, 28/1, 28/6, 35/8, 35/14, 35/15, 35/17, 51/28, 59/8, 186/13 ; **P.L.** 12/13, 14/21, 18/1, 19/31, 21/22), **inime** (**O.I** 14/8, 87/16, 141/8), **inemi** (**O.I** 115/8), **inimele** (**O.I** 115/13 ; **P.L.** 15/9, 17/28, 17/38, 18/2). — Variantă : (învechit) **inemă** (**O.I** 115/8, 167/23) s. f.

INIMÍC, -Ă adj. **1.** Provocat, purtat de duşman. *Văd poeţi ce-au scris o limbă, ca un fagure de miere... Beldiman vestind în stihuri pe războiul inimic.* O.I 31/12 [V. 1].

2. Duşmănos, ostil. ◒ (În context figurat) *Iară noi? noi, epigonii?... Simţiri reci, harfe zdrobite, Mici de zile, mari de patimi, inimi bătrîne, urîte, Măşti ridnde, puse bine pe-un caracter inimic.* O.I 35/9 [V. 1].

INIMIOÁRĂ s. f. Diminutiv cu valoare hipocoristică al lui inimă. ◒ (Construcţie metaforică) **Cămara inimioarei** v. c ă m a r ă [V. 1].

— Formă gramaticală : sg. g. d. **inimioarei** (**O.I** 162/32).

INIMÓS, -OÁSĂ adj. Curajos, îndrăzneţ, avîntat. *Cu poftă inimoasă de-a lupta se şi aruncă.* O.I 165/22 [V. 1].

ÎNIŞTE s. f. Teren cultivat cu în. *Vedeam valuri verzi de grîne, undoiarea unei înişti.* O.I 141/2 [V. 1].

INIŢIÁLĂ s. f. Litera cu care începe un cuvînt. *Iniţialele acestei cărţi cu buchi erau scrise ciudat.* P.L. 35/8 [Pr. 1].

INOCÉNT, -Ă adj. Nevinovat, candid. *Clară e privirea-ţi inocentă sub a genelor umbrire.* O.I 51/8. *Un zîmbet fin şi cu toate astea atît de inocent trecu peste faţa lui.* P.L. 26/36. *Este o nespusă gentileţă în modul cum o femeie ce iubeşte şi care e totodată inocentă, timidă, trebuie să se apropie de un bărbat.* P.L. 79/34 ; cf. **O.I** 51/15 ; **P.L.** 27/28 [V. 2 ; Pr. 3].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **inocent** (**P.L.** 26/36, 27/28), **inocentă** (**O.I** 51/8, 51/15 ; **P.L.** 79/34).

INOCÉNŢĂ s. f. Nevinovăţie, candoare. *Ochii cei albăstrii ai copilului erau aşa de străluciţi, de un colorit atît de limpede şi senin, încît păreau că privesc cu inocenţa, cu dulceaţa lor mai femeiască asupra spectatorului.* P.L. 30/4. *Am cercat a prinde în aceste forme inocenţa primitivă.* P.L. 79/16. *Nu vorbesc de curtizane, de femei a căror experienţă este călăuza amorului, ci locmai de agresiunea inocenţei femeieşti.* P.L. 79/39 [Pr. 3]. ◒ (Construcţie metaforică) **Raza inocenţei** = simbol al purităţii morale, nimb (v. şi c u n u n ă, d i a d e m ă, p a l i d). *Şi paloarei tale raza inocenţei eu i-am dat.* O.I 29/24 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **inocenţa** (**P.L.** 30/4, 79/16), g. d. **inocenţei** (**O.I** 29/24 ; **P.L.** 79/39).

INS s. m. (Şi în forma *ins*) Individ, persoană. *Poţi să te pui în viaţa tuturor inşilor care au pricinuit persoana ta şi a tuturor a căror fiinţă vei pricinui-o tu.* P.L. 41/16 [Pr. 1]. ◒ (Glumeţ, ironic) *Iată pe mină cum codeşte un negru purec; Să-mi moi degetul în gură — am să-l prind — ba las săracul! Pripăşit la vro femeie, ştiu că ar vedea pe dracul, Dară eu — ce-mi pasă mie — bietul „ins!" la ce să-l purec?* O.I 48/4 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **ins** (**O.I** 48/4) ; pl. g. d. **inşilor** (**P.L.** 41/16). — Variantă : (Mold.) **ins** (**O. I** 48/4) s. m.

INSÉCTĂ s.f. Gîză, ginganie. *Pînă şi insectele erau îmbătrînite în acest rai.* P.L. 98/10 [Pr.1]. ◒ (Construcţie metaforică) **Insectă umană** = om (care trăieşte în condiţii de mizerie) (v. şi f l o a r e, l u t, m î n ă, m u ş c ă, v i s). *În această viaţă de mizerii fiiră Singura-i amică este o albină... Se iubiră ele două proletare: O insectă umană, una zburătoare.* O.IV 365/28 [V.1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **insectă** (**O.IV** 365/28) ; pl.n.ac. **insectele** (**P.L.** 98/10).

INSOMNÍE s.f. Lipsă de somn. *O vezi printr-o albă perdea străvezie Cum mereu lucrează... şi-abia pîne goală, Frig şi insomnie, lacrime şi boală.* O IV 365/2 [V.1].

INSPIRÁ vb. I. T r a n z. F i g. A face să se nască în mintea sau în sufletul cuiva ceva, a insufla, a provoca. *Avea milă de ea, deşi nu voia să-i inspire speranţe deşerte.* P.L. 89/4 [Pr.1]. ✦ T r a n z. şi r e f l. A provoca la cineva entuziasmul creaţiei artistice. *Ah! garafă pîntecoasă doar de sfeşnic mai e bună! Şi mucoasa luminare sfîrîind săul şi-l arde Şi-n această sărăcie, te inspiră, cîntă, barde,— Bani n-am mai văzut de-un secol, vin n-am mai băut de-o lună.* O.I 46/3. *O vino iar! Cuvinte dulci inspiră-mi.* O.I 120/5 [V.2]. ◒ (Metaforic) A conduce, a călăuzi, a orienta. *Nu trăiţi voi, ci un altul vă inspiră — el trăieşte, El cu gura voastră rîde, el se-nclină, el şopteşte.* O.I 157/1 [V.1].

— Forme gramaticale : ind. prez. 3 sg. **inspiră** (**O.I** 157/1) ; conj. prez. 3 sg. **să inspire** (**P.L.** 89/4) ; imper. 2 sg. **inspiră** (**O.I** 120/5), **te inspiră** (**O.I** 46/3).

INSPIRÁT, -Ă adj. Cuprins de entuziasm creator. *Ghirlanda, ce se-nsoară cu silfele ușoare, Pe frunlea inspirată, pe frunlea-nspirătoare De bucle-ncungiurată.* O.I 17/8. *Da, da! asta-i expresia! zise Francesco inspirat.* P.L. 85/12 [V.1 ; Pr.1].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **inspirat** (**P.L.** 85/12), **inspirată** (**O.I** 17/8).

***INSPIRATÓR, -OÁRE** adj. v. **inspirător.**

INSPIRÁȚIE s.f. Idee, soluție apărută pe neașteptate în conștiință. *— Mario, mă iubești tu? — Dar dacă nu m-ar chema Maria? zise ea, sub inspirația unei fulgerătoare mulțimi.* P.L. 63/35 [Pr.1].

INSPIRĂTÓR, -OÁRE adj. Care stârnește și întreține entuziasmul creației poetice. *Ghirlanda, ce se-nsoară cu silfele ușoare, Pe frunlea inspirată, pe frunlea-nspirătoare De bucle-ncungiurată.* O.I 17/8 [V.1].

INSTÍNCT s.n. Pornire firească, impulsiune interioară și involuntară. *Să sfinteşti cu mii de lacrimi un instinct atît de van Ce le-abate și la paseri de vreo două ori pe an?* O.I 155/35. *Împrejurul acestui instinct se-nvîrtește viața omenirei.* P.L. 87/9 [V.1 ; Pr.1].

INSTINCTÍV, -Ă adj. Din instinct, făcut pe negîndite, inconștient. *Oamenii înșiși duc o viață instinctivă. De obiceiuri și instituțiuni, crescute pe temeiul naturei, se lipesc religiuni subiective, fapte rele și mizerabile, însă foarte cu scop.* P.L. 80/39. *Viața internă a istoriei e instinctivă; viața exterioară, regii, popii, învățații, sunt lustru și frază.* P.L. 82/18 [Pr.2]. ◇ (Adverbial) *Instinctiv rupse mărgeaua pămîntului de la gîtul Mariei.* P.L. 54/7 [Pr.1].

***INSTITÚȚIE** s.f. v. **instituțiune.**

INSTITUȚIÚNE s.f. Formă de organizare a relațiilor sociale. *De obiceiuri și instituțiuni, crescute pe temeiul naturei, se lipesc religiuni subiective, fapte rele și mizerabile, însă foarte cu scop și locmai acomodate cu strîmtnarea de minte a celor mai mulți oameni.* P.L. 80/39 [Pr.1].

INSTRUMÉNT s.n. Fig. Unealtă, mijloc care servește la atingerea unui scop. *Ei chemară-n voluptatea orgiei zgomotoase De instrumente oarbe a voastre fiici frumoase.* O.I 59/31 [V.1].

ÎNSULĂ s.f. Întindere mică de pămînt înconjurată din toate părțile de apă. *Un singur loc de intrare este — o stîncă mișcătoare ce acopere maestru gura unei peșteri, care duce prin-tr-însul în insulei.* P.L. 78/15. *Valea insulei, adînc și desigur sub oglinda mării, e acoperită de snopuri de flori.* P.L. 78/20. *Îmbla ca o căprioară sălbatică prin tufărișile și ierburile insulei.* P.L. 99/11 ; cf. **P.L.** 51/13, 51/17, 79/5, 79/8, 79/8, 80/2, 98/7, 98/9, 98/13, 98/18. 98/21, 98/37 [Pr. 15]. ◒ (În contexte figurate) *Vrei să dau glas acelei guri, Ca dup-a ei cîntare Să se ia munții cu păduri Și insulele-n mare?* O.I 178/16. *Pe o insulă de smarand, înconjurat de un cring de arbori verzi și stufoși, se ridicau un mîndru palat.* P.L. 5/26. *Greieri răguși cîntau ca orologii aruncate în iarbă, iar painjeni de smarald au țesut de pe-o insulă pînă la malul opus un pod de pînză diamantică.* P.L. 51/27 [V.1 ; Pr. 2].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **insulă** (**P.L.** 5/26, 51/27, 78/15, 79/5, 79/8, 79/8, 98/7, 98/18, 98/21, 98/37), **insula** (**P.L.** 80/2, 98/9), g.d. **insule** (**P.L.** 98/13), **insulei** (**P.L.** 78/20, 99/11) ; pl. n.ac. **insulele** (**O.I** 178/16 ; **P. L.** 51/13, 51/17).

INTELIGÉNȚĂ s.f. Deșteptăciune, minte. *Vezi că nu inteligența, ci ceva mai adînc aranjează totul cu o simțire sigură, fără greș.* P.L. 80/23. *Întru cît îl servea inteligența, el cerca a descoperi dacă nu cumva șireata copilă ar avè vreun amor.* P.L. 91/21 ; cf. **P.L.** 80/23 [Pr.3].

— Formă gramaticală : sg.n.ac. **inteligența** (**P.L.** 80/23, 91/21), g.d. **inteligenței** (**P.L.** 80/23).

INTENSÍV, -Ă adj. Puternic, intens. *Și ochii tăiați în forma migdalei erau de acea intensivă voluptate, pe care o are catifeaua neagră.* P.L. 26/34. *Cîtă intensivă, dureroasă, fără de nume fericire într-o oară de amor!* P.L. 57/20. *Surîdea în fața valurilor cu acea intensivă și dulce voluptate.* P.L. 100/34 ; cf. **P.L.** 27/19 [Pr.4].

— Formă gramaticală : sg.n.ac. **intensivă** (**P.L.** 26/34, 27/19, 57/20, 100/34).

INTÉNȚIE s.f. (Și în forma *intențiune*) Gînd de a face ceva ; scop. *Dar dacă-l vedea, dacă aceste gînduri aveau o intențiune . . . mică, cochetă, însă toluși?* P.L. 55/23. *Tatăl Mariei se plecă asupra lui și-l privi cu plăcere, cu intenție.* P.L. 60/3. *Stringînd cu multă amiciție și intenție ludăoare mîna acestuia, gîndi că are multă cauză de-a se depărta.* P.L. 83/9 [Pr.3].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **intenție** (**P.L.** 60/3, 83/9), **intențiune** (**P.L.** 55/23). — Variantă : **intențiône** (**P.L.** 55/23) s.f.

INTENȚIÚNE s.f. v. **intenție.**

INTERÉS s.n. Dorință de a cunoaște și de a înțelege ceva. *Se uita — draeu știe cu interes ori așa numai — la un portret.* P.L. 28/38. *Dionis descifra textul obscur c-un interes deosebit.* P.L. 35/39 [Pr. 2]. ◇ Loc. vb. A **purta cuiva interes** = a avea grijă, a se interesa de cineva. *Aceasta trăda încă un interes ce trebuia să-l poarte pentru Dionis.* P.L. 59/16 [Pr.1].

INTERESÁ vb. I. Tranz. A stîrni interesul, a reține atenția. *Doveri erau asemănarea cu portretul și multe alte împrejurări, care nu ne interesază.* P.L. 59/32. *O idee rămîne la mine zile întregi pe suprafața minții, nici mă atinge, nici mă interesează.* P.L. 89/38 [Pr.2].

— Forme gramaticale : ind. prez. 3 sg. **interesează** (**P.L.** 89/38), 3 pl. **interesază** (**P.L.** 59/32).

INTERESÁNT, -Ă adj. Vrednic de interes. *Surîsul lui căpătase acea umbră dulce de tristeță, care îl făcea atît de interesant și irezistibil pentru bobocii pensionatelor.* P.L. 31/29 [Pr. 1].

ÎNTÉRN, -Ă adj. Care provine dinăuntru, lăuntric. ◒ (Construcție metaforică) **Viața internă a istoriei** = esența vieții, legile de dezvoltare a istoriei. *Viața internă a istoriei e instinctivă; viața exterioară, regii, popii, învățații, sunt lustru și frază.* P.L. 82/19 [Pr. 1].

INTERPRÉT s.m. Tălmaci, translator. ◒ (Construcție metaforică, cu referire la ceasornic) **Interpret fidel al bă-**

t
rinului timp. *Orologiul, fidel interpret al bătrînului timp, sună de 12 ori din limba sa de metal.* P.L. 28/10 [Pr. 1].

INTÍM, -Ă adj. Familiar, cordial. *Umbra lui... ca o mreajă neagră cu nasul lungit, cu căciula lăsată pe ochi, părea că începuse o vorbire intimă cu el.* P.L. 15/13 [Pr. 1]. ◇ (Adverbial) *Vorbiră mai departe — de astă dată mai intim.* P.L. 90/14 [Pr. 1].

* **INTONÁ** vb. I v. intona.

INTRÁ vb. I. Intranz. **1.** A trece din afară înăuntru; a se introduce, a se băga. *Cine-a deschis piramida și-năuntru a intrat?* O.I 44/3. *În dom de marmur negru ei intră liniștiți. Și porțile în urmă în vechi lițini s-aruncă.* O.I 93/31. *Deschizînd fereastra să intre o lasă între flori să doarmă și să-i stea în casă.* O.IV 365/25. *Trecură printre straturile de flori și intrară în palatul de marmură al împăratului.* P.L. 10/21; cf. **O.I** 44/5, 76/24, 84/7, 98/26, 162/27; **O.IV** 333/5; **P.L.** 5/23, 14/27, 11/29, 16/17, 16/37, 17/18, 23/1, 27/10, 29/17, 39/27, 44/36, 60/11, 60/31, 61/16, 64/10, 64/12, 71/21, 73/11, 74/18, 74/40, 76/16, 78/23, 81/36, 83/30, 83/33, 85/32, 88/12, 90/27, 97/27, 97/39, 98/3, 101/6 [V.9; Pr. 33].

2. Fig. **A pătrunde.** *Și acele gînduri negre mai nici a muri nu-l lasă. Cum a intrat el în viață?* O.I 53/6. *Ne se minte în școală, în biserică, în sfat, că intrăm într-o lume de dreptate, de iubire.* P.L. 47/41. *Ah! cine ar mai vrè să trăiască, cînd i s-ar spune de mic încă, în loc de povești, adevărata stare de lucruri, în care va intra?* P.L. 48/5; cf. **P.L.** 39/2 [V.1; Pr.3].

3. (În expr.) **A intra în vorbă cu cineva** = a începe o discuție cu cineva. *Intră în vorbă cu cel dentîi, ca să-i steie model pentr-un tablou al său.* P.L. 83/2 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **intră** (**O.I** 44/5, 76/24, 84/7, 162/27), 1 pl. **intrăm** (**P.L.** 47/41), 3 pl. **intră** (**O.I** 93/31, 98/26; **P.L.** 81/36), imp. 3 sg. **intra** (**P.L.** 64/10, 64/12), p.s. 1 sg. **intrai** (**O.IV** 333/5), 3 sg. **intră** (**P.L.** 5/23, 14/27, 14/29, 16/17, 17/18, 23/1. 27/10, 29/17, 39/2, 39/27, 44/36, 60/11, 60/31, 71/21, 73/11, 74/18, 76/16, 83/2, 83/30, 85/32, 97/27. 97/39, 101/6), 3 pl. **intrară** (**P.L.** 10/21, 61/16, 83/33, 88/12), p.c. 1 sg. **am intrat** (**P.L.** 9/27), 3 sg. **a intrat** (**O.I** 44/3, 53/6; **P.L.** 78/23), m.m.c.p. 3 sg. **intrase** (**P.L.** 98/3), viit. 3 sg. **va intra** (**P.L.** 48/5); conj. prez. 3 sg. **să intre** (**O.IV** 365/25); ger. **intrînd** (**P.L.** 16/37, 74/40).

INTRÁRE s.f. **1.** Trecere din afară înăuntru, pătrundere. *Un singur loc de intrare este — o stîncă mișcătoare ce acoperă maestru gura unei peșteri.* P.L. 78/14. *Ca să nu fie supărată de intrarea nimărui, ea privea oare întregi la înmiirea undelor depărtate.* P.L. 100/11 [Pr. 2]. ◆ (Concretizat) **Locul prin care** se trece din afară înăuntru. *Bolovanul... lăsă o mică intrare, pe care o putea trece ținîndu-se.* P.L. 97/38 [Pr.1]. ◒ (Construcție metaforică) **A deschide pe cineva intrării** v. deschide [V.1].

2. Fig. Permis, admitere, acces. *Și tot pe lîng-acestea cerșesc încă un adaos: Să-ngăduie intrarea-mi în vecinicul repaos!* O.I 115/20 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A cere intrare în lume** v. lume [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **intrare** (**O.I** 226/15; **P.L.** 78/14, 97/38), **intrarea** (**O.I** 115/20; **P.L.** 100/11), g.d. **intrării** (**O.I** 136/9).

INTRIGÁNT s.m. Tip de erou negativ într-o piesă de teatru. *Și ce mucalit bătrîn... Pare un paiazzo introrlă de intrigant.* P.L. 76/10 [Pr.1].

INTRODÚCE vb. III. Refl. A pătrunde. ◒ (Metaforic) *Literele bătrîne ale cărții căpătau înțeles și se introduceau în visuri și-n cugete, ce-i împleau capul fără de voință.* P.L. 46/11 [Pr. 1].

INTRODÚCERE s.f. Parte inițială, introductivă a unei lucrări. *În introducerea acestor șiruri am surprins unele din cugetările care-l preocupau în genere.* P.L. 27/32 [Pr. 1].

INUNDÁ vb. I. Tranz. A îneca, a acoperi cu apă. *De prin crișme și prăvălii pătrundea prin ferestele cu multe geamuri, mari și nespălate, o lumină murdară, mai slăbită încă prin stropii de ploaie ce inundase sticlele.* P.L. 26/23 [Pr. 1]. ◆ Fig. A acoperi, a învălui, a copleși. *Noaptea inundase pămîntul cu aerul ei cel negru și răcoare.* P.L. 18/21. *Inundată de-o manta argintie, apucă și ea calea luminoasă ce ducea în lună.* P.L. 20/35. *Brațele ei albe și goale pîn în umeri se-ntinseră spre dinsul și el le inundă cu sărutări.* P.L. 49/18. *Treceau îngerii cei frumoși cu capete și umere inundate de plete.* P.L. 53/30 [Pr. 4]. ◒ (În context figurat) *Îl priri în întreg, de la capul inundat în aur pîn la botinele micuțe.* P.L. 63/10 [Pr. 1]. ◇ Expr. **A inunda pe cineva lacrimile** v. lacrimă [Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. imp. 3 sg. **inunda** (**P.L.** 26/24), p.s. 3 sg. **inundă** (**P.L.** 49/18), 3 pl. **inundară** (**P.L.** 59/1), m.m.c. p. 3 sg. **inundase** (**P.L.** 18/21); part. **inundat** (**P.L.** 63/10), **inundată** (**P.L.** 20/35), **înundate** (**P.L.** 53/30).

INVENTÁ vb. I. Tranz. A născoci, a scorni. *Religia — o frază de dînșii inventată Ca cu a ei putere să vă aplece-n jug.* O.I 59/6. *Ca să petrească, inventară un joc de cărți.* P.L. 52/8. *Cîte numiri ar inventa el, care de care mai îndrăgite, mai fără de înțeles, mai nepomenite, pentru un surîs de pe buzele ei.* P.L. 57,22 [V.1; Pr. 2].

— Forme gramaticale: ind. p.s. 3 pl. **inventară** (**P.L.** 52/8); opt. prez. 3 sg. ar **inventa** (**P.L.** 57/22); part. **inventată** (**O.I** 59/6).

ÎNVERS, -Ă adj. Contrar. *Acei care sunt făcuți în jelul acesta se simt ca exilați în orașul lor, străini lîngă căminul lor și munciți de-o nostalgie înversă.* P.L. 65/21 [Pr. 1].

INVITÁ vb. I. Tranz. A pofti. *Era invitată și verișoara Elis.* P.L. 67/6 [Pr. 1]. ◆ A tenta, a îmbia. *Tablele de la crișmă-l invitau cu dragoste.* P.L. 83/11 [Pr.1].

— Forme gramaticale: ind. imp. 3 sg. **era invitată** (**P.L.** 67/6), 3 pl. **invitau** (**P.L.** 83/11).

INVOCÁ vb. I. Tranz. A chema în ajutor. *La voi cobor acuma, voi suflete-amăgite, Și ca să vă ard fierea, o spirile-amețite, Blestemul îl invoc.* O.I 23/3 [V.1].

IOBÁG s.m. Țăran aservit stăpînului feudal și pămîntului. ◒ (Metaforic) Iobăgime. *Bolliac cînta iobagul și-a lui lanțuri de aramă.* O.I 32/1 [V.1].

IPOCRIZÍE s.f. Prefăcătorie, fățărnicie, falsitate. *Omul... acopere cu vorbe mari, cu o ipocrizie veșnică,*

care fine ctl istoria omenirei, acel simbure negru şi rău, care-i rădăcina adevărată a vieţei şi a faptelor sale. P.L. 47/37 [Pr. 1].

* **IPOTENÚZĂ** s.f. v. **hipotenuză.**

IREGULÁR, -Ă adj. (Franţuzism) Neregulat, haotic. *Organele-s sfărmate şi-n strigări iregulare Vechiul cîntec mai străbate.* O.I 157/39 [V.1].

IREZISTÍBIL, -Ă adj. Faţă de care nu poţi rezista, căruia nu i te poţi împotrivi; cuceritor. *Surîsul lui căpătase acea umbră dulce de tristeţă, care îl făcea atît de interesant şi irezistibil pentru bobocii pensionatelor.* P.L. 31/29 [Pr. 1]. ◆ Care nu poate fi oprit. *De unde această simţire nemăsurată, de unde această irezistibilă nebunie?* P.L. 57/32 [Pr. 1].

– Forme gramaticale: sg.n.ac. **irezistibil** (**P.L.** 31/29), **irezistibilă** (**P.L.** 57/32).

IRÓD s.m. Colindător care umblă cu vicleimul. ◒ (Metaforic, ironic) Comedian, paiaţă, cabotin. *De-aşa vremi se-nvrednicirá cronicarii şi rapsozii; Veacul nostru ni-l umplură saltimbancii şi irozii.* O.I 149/22 [V. 1].

IRÓNIC, -Ă adj. Plin de ironie, zeflemitor. *S-a-nţeles de mai nainte C-o ironică grimasă să te laude-n cuvinte.* O.I 134/32. *Dar lăsaţi măcar strămoşii ca să doarmă-n cotb de cronici, Din trecutul de mărire v-ar privi cel mult ironici.* O.I 151/30. *Ea se aşează ironică, fantastică, lungă în dreptul lui.* P.L. 60/19 [V. 2; Pr. 1]. ◇ (Adverbial) *Oamenii căscau ironic gura, cînd îl vedeau.* P.L. 32/10 [Pr. 1].

– Forme gramaticale: sg.n.ac. **ironică** (**O.I** 134/32; **P.L.** 60/19); pl.n.ac. **ironici** (**O.I** 151/30).

IRONÍE s.f. Zeflemea, persiflare. ◒ (În context figurat; comparaţie) *Or să vie pe-a la urmă în convoi de-nnorămîntare, Splendid ca o ironie cu priviri nepăsătoare.* O.I 134/20 [V. 1].

ISCĂLÍT, -Ă adj. Semnat. *Luă o coală mare de hîrtie albă şi scrise drept în mijloc: „Regină! te iubesc!" iscălit: „Gajus Iulius Caesar Octavian August" manu propria.* P.L. 67/4 [Pr.1].

ISCODÍ vb. IV. Tranz. A imagina, a născoci. *Puteam numiri defăimătoare În gîndul meu să-ţi iscodesc, Şi te uram cu-nverşunare, Te blestemam, căci te iubesc.* O.I 212/2 [V. 1].

* **ISPĂŞÍ** vb. IV v. **spăsi.**

ISPÍTĂ s.f. Tentaţie, ademenire, atracţie. ◒ (În contexte figurate) *De ce pana mea rămîne în cerneală, mă întrebi? De ce ritmul nu m-abate cu ispita-i de la trebi?* O.I 137/2; **cf. O.I** 141/12 [V.2].

– Forme gramaticale: sg.n.ac. **ispită** (**O.I** 141/12), **ispita** (**O.I** 137/2).

ISPRĂVÍ vb. IV. Tranz. A înfăptui, a realiza. *Mers-am eu asupra ei cu bătălie, dar n-am isprăvit nimica.* P.L. 6/28 [Pr. 1].

IST adj. dem. m. (Mold.; cînd urmează după substantiv are de obicei forma *ista*) Acest, ăst. *Am urmat pămîntul ista, vremea mea, viaţa, poporul, Cu gîndirile-mi rebele contra cerului deschis.* O.I 53/17. *Alege-ţi unul din caii ţişti frumoşi.* P.L. 18/7. *Dracii ăi sunt meşteri în desprinsul umerilor din părete, şi ist pleşuv are să mă ia pe mine.* P.L. 62/10 [V. 1; Pr. 2].

– Forme gramaticale: sg.n.ac. **ist** (**P.L.** 62/10), **ista** (**O.I** 53/17); pl.n.ac. **işti** (**P.L.** 18/7). – Variantă: **ísta** (**O.I** 53/17) adj. dem.m.

ÍSTA adj. dem.m. v. **ist.**

ISTÉŢ, -EÁŢĂ adj. Ager la minte, iscusit, priceput. *S-a dus Pan, finul Pepelei, cel isteţ ca un proverb.* O.I 31/18. *Zugrăvit-au c-un cărbune copilaşul cel isteţ Purceluşi cu coada sfredel şi cu beţe-n loc de labă.* O.I 84/18 [V.2]. ◒ (Glumeţ-ironic) *Tu cu mînile-ncleştate, mai cu degetele depeni, Mai sucşti ureo ţigară, numeri fire de „musteţi" Şi-n probleme culinare te încerci a fi isteţ.* O.I 155/32 [V.1].

ISTÓRIE s.f. **1.** Ştiinţă care studiază dezvoltarea societăţii omeneşti. *Ş-atunci sufletul visează toat-istoria străveche.* O.I 45/16. *Istoria umană în veci se desfăşoară, Povestea-i a ciocanului ce cade pe tăiu.* O.I 62/4. *Ea citise un roman ş-ar fi voit să fie de douăzeci şi şase de ani şi nu era decît de paisprezece, el, istoria romanilor şi voia să fie de patruzeci de ani.* P.L. 66/4; **cf. O.I** 51/30; **P.L.** 25/11, 47/38, 65/6, 68/1, 81/17, 82/22 [V. 3; Pr. 7]. ◒ (În context figurat) *O lume, fiecare cu istoria evilor ei scrisă pe ea.* P.L. 38/32 [Pr. 1]. ◇ Expr. **Pe planul istoriei** v. plan [V. 1]. ◒ (Construcţii metaforice) **A istoriei minune** v. minune [V. 1]. **Viaţa internă a istoriei** v. intern [Pr. 1].

2. Povestire, naraţiune. ◒ (Construcţie metaforică) **Istorie pe apă** v. apă [V. 1].

– Forme gramaticale: sg.n.ac. **istorie** (**O.I** 51/30, 137/12; **P.L.** 68/1), **istoria** (**O.I** 45/16, 62/4; **P.L.** 25/11, 47/38, 47/38, 66/4, 82/22), g.d. **istoriei** (**O.I** 35/5, 60/32; **P.L.** 65/6, 81/17, 82/18).

ISTOVÍT, -Ă adj. Obosit, secat de puteri. ◒ (Metaforic) Cu apele împuţinate. *O toamnă care întîrzie Pe-un istovit şi trist izvor.* O.I 212/10 [V. 1].

IUBÍ vb. IV. Tranz. **1.** A ţine foarte mult la cineva sau la ceva; a îndrăgi. *Eu iubesc vînatul, jocul; Traiul lumii altfel lese-l.* O.I 65/11. *Gonit de toată lumea prin anii mei să trec, Pîn'ce-oi simţi că ochiu-mi de lacrime e sec. . . . Că chinul şi durerea simţirea-mi a-mpietrit-o, Că pot să-mi blastăm mama, pe care am iubit-o.* O.I 116/6. *De t-ar fi dispreţuit, ar fi iubit dispreţul ei.* P.L. 58/2; **cf. O.I** 6/11, 157/27; **P.L.** 31/35, 31/37, 76/31 [V. 4; Pr. 4]. ◇ Refl. recipr. *Se iubirá cele două proletare.* O.IV 365/27 [V.1].

2. A simţi dragoste pentru o persoană de sex opus, a fi îndrăgostit de cineva. *O rămîi, rămîi la mine, Te iubesc atît de mult.* O.I 110/2. *Că te-am iubit atîta putea-vei tu să ierţi?* O.I 127/20. *În veci îl voi iubi şi-n veci Va rămînea departe.* O.I 175/27. *Inima mea este atît de bolnavă ca o scînteie de soare noaptea, şi te iubesc.* P.L. 55/33. *Aş tăcè privindu-te dacă m-ai iubi şi tu pe mine.* P.L. 86/14; **cf. O.I** 21/2, 21/2, 22/12, 32/36, 51/21, 55/4, 91/35, 155/24, 157/33, 162/14, 162/23, 173/12, 192/5, 212/4, 230/9; **P.L.**

8/11, 8/15, 8/16, 10/39, 12/2, 28/11, 31/17, 31/31, 31/32, 31/33, 56/39, 57/2, 58/1, 63/34, 67/3, 69/1, 69/5, 70/2, 70/3, 70/7, 70/8, 70/21, 70/23, 70/33, 71/1, 71/2, 71/6, 71/6, 71/37, 76/31, 85/19, 86/2, 86/7, 86/20, 86/30, 86/31, 88/21, 88/21, 88/23, 89/9, 89/10, 89/11, 89/12, 89/11, 89/20, 89/31, 90/10, 90/12, 90/15, 90/16, 90/20, 90/21, 90/28, 91/3, 91/4, 92/11, 93/30, 95/27, 96/28, 97/1, 97/2 [V. 18; Pr. 61]. ◒ (Repetiție) *Ah! le iubesc!... țipă el apăsat... te iubesc!... o văd prea bine că te iubesc!* P.L. 94/11—12 [Pr. 3]. ◇ Absol. *Mute rămas-au buzele-i abia deschise, Mută inima în pieptu-i, mina ei trasă-ndărăt. În a sufletului taină, ea iubea.* O.I 52/11. *Iubind în taină am păstrat tăcere, Gîndind că astfel o să-ți placă ție, Căci cu priviri citeam o vecinicie De-ucigătoare visuri de plăcere.* O.I 200/1. *Cum ar fi știut el să iubească! Cum ar fi purtat pe mini, cum s-ar fi închinat unei copile, care i-ar fi dat lui inima ei!* P.L. 28/20; cf. **O.I** 21/3, 21/3, 155/28, 200; **P.L.** 55/8, 76/28, 76/36, 79/34, 90/15 [V.6; Pr. 6]. ◒ (Repetiție) *Și el ar dori să iubească? Să iubească — ideea aceasta îi strîngea adesea inima.* P.L. 28/19 [Pr.2]. ◇ Refl. recipr. *O oră să fi fost amici, Să ne iubim cu dor, S-ascult de glasul gurii mici, O oră, și să mor.* O.I 191/14. *Mie-mi pare că uitarăm Cît de mult ne-am fost iubit.* O.IV 370/4. *Lasă-i să se mîngîie în simțirile lor, lasă-i să se iubească, lasă-i să moară cum au trăit; eu voi trece nepăsător prin această viață, ca un exilat.* P.L. 87/23; cf. **O.I** 52/4, 120/3; **P.L.** 7/37, 7/39, 30/29, 64/9, 79/17 [V. 4; Pr. 6].

— Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **iubesc** (**O.I** 21/1, 21/3, 22/5, 51/21, 65/11, 110/2, 173/12, 212/4; **P.L.** 8/15, 10/39, 55/33, 57/2, 67/3, 69/1, 69/5, 70/2, 70/3, 70/23, 70/33, 71/1, 71/2, 71/6, 71/6, 71/37, 76/31, 86/7, 89/9, 89/11, 90/28, 91/3, 92/11, 93/30, 94/11, 94/11, 94/12, 96/28, 97/1, 97/2), 2 sg. **iubești** (**O.I** 55/4, 155/21; **P.L.** 8/16, 63/34, 70/7, 70/21, 76/29, 86/20, 120/13), 3 sg. **iubește** (**O.I** 21/2, 21/3; **P.L.** 12/2, 55/8, 79/34, 86/2, 89/31, 95/27), 3 pl. **iubesc** (**O.I** 162/23), **se iubese** (**O.I** 52/4; **P.L.** 79/17), imp. 1 sg. **iubeam** (**O.I** 6/11, 192/5), **mă iubeam** (**P.L.** 7/37), 3 sg. **iubea** (**O.I** 52/11; **P.L.** 31/17, 58/1, 85/19), p.s. 1 pl. **ne iubirăm** (**O.** I 120/3), 3 pl. **se iubiră** (**O.IV** 365/27; **P.L** 30/29), p.c. 1 sg. **am iubit** (**O.I** 116/6, 127/20, 230/9; **P.L.** 76/36, 89/10, 90/15), **am fost iubit** (**P.L.** 90/15), 2 sg. **ai iubit** (**O.I** 91/35; **P.L.** 70/8), 3 sg. **a iubit** (**O.I** 22/12), 1 pl. **ne-am fost iubit** (**O.IV** 370/4), m.m.c.p. 3 sg. **iubise** (**P.L.** 31/32), viit. 1 sg. **voi iubi** (**O.I** 175/27), **oi înbi** (**P.L.** 90/20, 90/21), 2 sg. **vei iubi** (**P.L.** 8/11); conj. prez. 1 sg. **să iubesc** (**P.L.** 86/30), 2 sg. **să iubești** (**O.I** 157/27; **P.L.** 76/28, 81/21), **să te iubești** (**P.L.** 7/39), 3 sg. **să iubească** (**O.I** 162/14; **P.L.** 28/19, 28/19, 28/20), 1 pl. **să ne iubim** (**O.I** 191/14), 3 pl. **să iubească** (**P.L.** 31/35), **să se iubească** (**P.L.** 87/23); opt. prez. **aș iubi** (**P.L.** 89/12, 89/20), 2 sg. **ai iubi** (**P.L.** 86/14, 89/14), 3 sg. **ar iubi** (**O.I** 157/33), p. 3 sg. **ar fi iubit** (**P.L.** 58/2); imper. 2 sg. **iubește** (**P.L.** 90/10); inf. **iubi** (**P.L.** 31/31, 31/33, 56/39, 86/31, 90/12), **a se iubi** (**P.L.** 64/9); ger. **iubind** (**O.I** 32/36, 200, 200/1), **iubindu-** (**P.L.** 88/23, 90/16); part. **iubit** (**P.L.** 31/37, 88/21), **neiubit** (**P.L.** 28/11); supin **pentru iubit** (**O.I** 155/28).

IUBÍRE s.f. **1.** Sentiment puternic de simpatie și afecțiune pentru cineva sau ceva. *Căci esle umbra blînd-a iubirii cei de veci Ce trece cu întreaga-i putere, pe cînd treci!* O.IV 432/11. *Intrăm într-o lume de dreptate, de iubire, de sfințenie.* P.L. 48/1 [V.1; Pr.1].

2. Sentiment puternic pentru o persoană de sex opus; dragoste, amor. *Și ca să-ți fie pe deplin Iubirea cunoscută, Cînd sărutîndu-le mă-nclin, Tu tărăși mă sărută.* O.I 175/2. *Reia-mi al nemuririi nimb Și focul din privire, Și pentru toate dă-mi în schimb O oră de iubire.* O.I 177/12. *Dacă vrodată iubirea ar pătrunde în inimă-mi, aș muri de amor.* P.L. 90/6; cf. **O.I** 5/4, 30/23, 31/10, 42/8, 55/30, 62/2, 65/4, 100/19, 102/1, 120/25, 125/13, 157/7, 179/19, 232/15, 236/1; **O.IV** 432/22; **P.L.** 5/6, 28/7, 30/17, 79/17, 90/31 [V. 18; Pr. 6]. ◒ (Repetiție) *Vorbind de-a lor iubire, iubire fără saț — Ea se lăsase dulce și greu pe a lui braț.* O.I 97/18 [V.2]. ◒ (În context figurat) *N-avem oști, dară iubirea de moșie e un zid Care nu se-nfiorează de-a ta faimă, Baiazid!* O.I 147/35 [V.1]. ◇ Expr. **A arde în iubire** v. arde [V. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **Lira vibrindă de iubire** v. lîră [V. 1]. **A aprinde candelă iubirii** v. candelă [V. 1]. **Îngerul iubirei** v. înger [V. 1]. **Vis ferice de iubire** v. vis [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **iubire** (**O.I** 5/4, 17/4, 30/23, 42/8, 65/4, 97/18, 97/18, 102/1, 117/13, 120/25, 157/7, 177/12, 231/16, 232/15; **P.L.** 28/7, 30/17, 48/1), **iubirea** (**O.I** 55/30, 100/19, 147/35, 175/2, 179/19; **O.IV** 432/22; **P.L.** 79/17, 90/6, 90/31), g.d. **iubirii** (**O.I** 15/17, 125/13, 192/20, 236/1; **O.IV** 432/11), **iubirei** (**O.I** 15/17, 31/10); pl. g.d. **iubirilor** (**P.L.** 5/6).

IUBÍT, -Ă adj., s.m. și f. **I.** Adj. **1.** De care cineva este puternic legat sufletește. *Aș fi ferice, de-aș fi încă-odată În patria-mi iubită, în locul meu natal.* O.I 8/6. *Iubite în Cristos nepoate.* P.L. 78/5; cf. **O.I** 121/21; **P.L.** 94/5 [V.2; Pr. 2].

2. Pentru care are cineva dragoste, drag. *Cum oare din noianul de neguri să te rump, Să te ridic la pieptu-mi, iubite înger scump.* O I 213/10. *Vedea ca-n vis chipul mirelui ei iubit.* P.L. 22/24 [V.1; Pr.1].

II. S.m. și f. Persoană iubită. *Să cer un semn, iubito, spre-a nu te mai uita? Te-aș cere doar pe tine, dar nu mai ești a ta.* O.I 127/1. *Din valurile vremii, iubita mea, răsai Cu brațele de marmur, cu părul lung, bălai.* O.I 213/1. *Ah! cum aș topi gheața ochilor tăi cu gura mea — iubite!* P.L. 86/6; cf. **O.I** 42/7, 53/16, 54/12, 76/9, 114, 114/1, 127/16, 129/7, 159/20, 179/10, 184/15; **P.L.** 47/14, 47/16, 47/21, 49/22, 49/23, 51/3, 70/27 [V.13; Pr. 8]. ◒ (Repetiție) *Căci în înseninezi mereu Viața sufletului meu, Mai mîndră decît orice stea, Iubita mea, iubita mea!* O.I 235/20 [V.2].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **iubit** (**P.L.** 22/24), **iubită** (**O.I** 8/6, 121/21, 159/20; **P.L.** 70/27, 94/5), **iubita** (**O.I** 213/1, 235/20, 235/20; **P.L.** 47/16), **iubitul** (**O.I** 76/9), g.d. **iubitei** (**P.L.** 47/14, 47/21, 51/3), voc. **iubite** (**O.I** 54/12, 213/10; **P.L.** 78/5, 86/6), **iubito** (**O.I** 42/7, 114, 114/1, 127/1, 127/16, 129/7, 179/10, 184/15; **P.L.** 49/22, 49/23), **iubită** (**O.I** 53/16).

IUBITÓR, -OÁRE adj. Care iubește. *Șapte ani de cînd plecat-ai, zburător cu negre pîete, Și-ai uitat de soarta mîndrei, iubitoarei tale fete.* O.I 83/32. *N-avea pe nimeni în lume, iubitor de singurătate, în neputința sufletească de a-și crea o soartă mai fericită.* P.L. 28/8 [V.1; Pr.1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **iubitor** (**P.L.** 28/8), g.d. **iubitoarei** (**O.I** 83/32).

IÚTE[1] adj. Care fuge repede, sprinten. *Au ieșit la promenadă — ce petrecere gentilă! Ploșnița ceea-l bătrînă, cuvios în mers pășește; Cela-i cavaler... e iute... oare știe franțuzește?* O.I 46/23 [V. 1].

IÚTE[2] adv. Fără întîrziere, în grabă, repede. *Auzi pașuri ce coboară... Și ieșind pe ușă iute, ei s-au prins de subsuoară.* O.I 154/16. *Mergeau așa de iute, încît i se părea că pustiul și valurile mării fug.* P.L. 21/11. *Prin mintea lui trec iute, turburi, amestecate, toate întîmplările abia trecute.* P.L. 62/33; cf. **O.I** 155/27, 166/11; **P.L.** 19/6, 29/16, 40/16, 44/5, 50/33, 59/14, 61/19, 71/21, 76/6, 82/32, 84/13 [V.3; Pr.13].

IUȚÍ vb. IV. Tranz. A grăbi, a accelera. ◇ Expr. **A-și iuți pașii** v. pas [Pr. 1].
— Formă gramaticală: ind. p.s. 3 sg. **iuți** (**P.L.** 93/7).

ÍVĂR s.n. Clanță. ◒ (Ironic) *Aș! Abia îi-ai întins mîna, sare ivărul la ușă, E-un congres de rubedenii, vreun unchi, vreo mătușă.* O.I 155/25 [V.1].

IVÍ vb. IV. Refl. A se arăta (pe neașteptate), a apărea. *Cînd prin crengi s-a fi ivit Luna-n noaptea ceа de vară, Mi-i lînă de subsuoară, Te-oi lînă de după gît.*O.I 55/13. *Pe aceeași uliciоară Bate luna în ferești, Numai tu de după gratii Vecinic nu te mai ivești.* O.I 112/4. *În viața ta luminoasă nu s-a putut ivi nici umbra măcar a unei dureri.* P.L. 55/38; cf. **O.I** 52/12; **P.L.** 9/25, 29/21, 29/38, 40/20, 44/20, 46/5, 57/35, 58/13, 58/15, 58/29, 59/11 [V. 3; Pr. 12]. ✦ Tranz. A arăta, a prezenta. *Fetele tinere ivesc fețele rumene ca mărul prin obloarele deschise ale ferestrelor.* P.L. 39/31 [Pr.1].
— Forme gramaticale: ind. prez. 2 sg. **te iveștI** (**O.I** 112/4), 3 pl. **ivese** (**P.L.** 39/31), imp. 3 sg. **se iveа** (**O.I** 52/12; **P.L.** 9/25, 29/38, 46/5, 57/35), 3 pl. **se iveau** (**P.L.** 29/21), p.s. 3 sg. **se ivi** (**P.L.** 40/20, 58/13, 58/15, 58/29, 59/11), viit. II 3 sg. **s-a fi ivit** (**O.I** 55/13); conj. prez. 3 sg. **să se ivească** (**P.L.** 44/20); inf. **ivi** (**P.L.** 55/38).

IZBÍ vb. IV. Tranz., intranz. și refl. A (se) lovi cu putere. *Clopotnița trosnește, în stilpi izbește boaca.* O.I 69/13. *Iar celui ce cu pietre mă va izbi în față, Întoarce-te, stăpîne, și dă-i pe veci viață.* O.I 116/13. *Buzduganul, căzînd, se izbi de o poartă de aramă.* P.L. 5/21; cf. **O.I** 12/7, 12/8, 202/8, 225/7; **P.L.** 9/13 [V.6; Pr. 2]. ◒ (Metaforic) A alinge, a cădea pe... *Razele lunei, pătrunzînd în camera lui Dionis, izbeau fața sa palidă și împleau sufletu-i plin de lacrimi o-o nespusă melancolie.* P.L. 37/9 [Pr. 1]. ✦ Tranz. A trînti, a lovi. *Baba-l apucă de mijloc, se lungi răpezindu-se cu el pînă-n nori, apoi îl izbi de pămînt și-l bägă în fărînă pîn în gleznе.* P.L. 9/3. *Făt-Frumos o izbi pe ea și o bägă-n pămînt pînă-n genunchi.* P.L. 9/5 [Pr. 2]. ◒ (Element de personificare) *Stăpîne, adaogi calul, tu ai izbit meazănoaptea, de a căzut la pămînt cu două ceasuri înainte de vreme și eu simt sub picioarele mele răscolindu-se năsipul.* P.L. 19/32 [Pr.1].
— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **izbește** (**O.I** 60/13, 202/8), imp. 3 pl. **izbeau** (**P.L.** 37/9), p.s. 3 sg. **izbi** (**P.L.** 9/3, 9/5, 9/13), se **izbi** (**P.L.** 5/21), viit. 3 sg. **va izbi** (**O.I** 116/13); ger. **izbind** (**O.I** 225/7); part. **izbit** (**P.L.** 19/32), **izbiți** (**O.I** 12/7, 12/8).

IZBÍNDĂ s.f. Reușită, succes. ◒ (Construcție metaforică) **A face punte la izbîndă** v. punte [V. 1].
— Formă gramaticală: sg.n.ac. **izbîndă** (**O.I** 196/26).

IZOLÁT, -Ă adj. Singuratic, singur. *El se opri înaintea unei case, ce se ridica izolată în mijlocul unei ogrăzi pustii.* P.L. 40/3. *Trăia izolat într-o chiliuță din oraș, pe care și-o împodobise cu flori și cu schițe zugrăvite de el.* P.L. 88/2 [Pr. 2].
Forme gramaticale: sg. n. ac. **izolat** (**P.L.** 88/2), **izolată** (**P.L.** 40/3).

IZVÓD s.n. Text de cronică. *În izvoadele bătrîne pe eroi mai pot să caut.* O.I 149/23 [V. 1].

IZVÓR s.n. **1.** Locul în care iese la suprafață apa subterană, formînd o apă curgătoare; obîrșie. *Prin cursul apei cu gleznele lor sfîșiau valurile pînă la umbrilul lor izvor.* P.L. 13/27 [Pr.1].
2. Fir de apă subterană care țîșnește la suprafața pămîntului. *În mijloc de codru-ajunse Lîngă teiul nalt și vechi. Unde-izvorul cel în vrajă Sună dulce în urechi.* O.I 66/19. *Numai murmurul cel dulce Din izvorul fermecat Asurzește melancolic A lor suflet îmbătat.* O.I 67/22. *Amîndoi vom merge-n lume Rătăciți și singurei, Ne-om culca lîngă izvorul Ce răsare sub un tei.* O.I 101/3. *Picioarele lor înfierbîntate de nisipul pustiului calcară atuncea în răcoarele și limpedele pîrîu ce curgea din izvor.* P.L. 13/25; cf. **O.I** 43/10, 44/20, 75/1, 75/19, 79/31, 83/2, 83/28, 85/3, 85/8, 93/2, 96/3, 101/13, 103/12, 121/7, 123/15, 124/10, 130/10, 136/12, 157/40, 183/6, 186/19, 207/5, 216/18, 223/11, 228 2; **P.L.** 5/1, 13/33, 13/38, 38/37, 97/25, 98/6, 99/13, 101/6 [V. 28; Pr. 9]. ◒ (Comparație) *Dzeu e vremea însăși cu lot ce se-ntîmplă-n ea, dar vremea la un loc, asemenea unui izvor, a cărui ape se întorc în el însuși.* P.L. 41/25. *Tu, regină a sufletelor,— nu ești curată ca izvorul?* P.L. 94/3 [Pr. 2]. ◒ (Personificare) *Crainici, iepurii cei repezi, Purtători ți sunt de vești, Înlomele-i fin orchestrul Și izvoare spun povești.* O.I 100/12. *Se întreabă trist izvorul: Unde mi-i crăiasa oare?* O.I 122/7. *Codrii negri aiurează și izvoarele-i albastre Povestesc ele-n de ele numai dragostele noastre.* O.I 155/9. *Apoi șezură amîndoi în umbră... ascultînd pe cuget doina izvorului.* P.L. 13/31; cf. **O.I** 54/18. 103/17, 104/31; **P.L.** 13/11, 78/33 [V. 6; Pr. 3]. ◒ (În contexte figurate) *Ar atrage-n visu-i mîndru a izvoarelor murmururi.* O.I 162/3. *Alîta murmur de izvor, Alîl senin de stele.* O.I 184/9. *O toamnă care întîrzie Pe-un istovit și trist izvor.* O.I 212/10 [V. 3]. ◒ (Construcții metaforice) **A seca întreg izvorul** v. seca [V. 1]. **Glasul izvorului (sau de izvor)** v. glas [V.1; Pr.2]. (Cu referire la ochii care au plîns mult; v. și flastru, lumină, stea, turbure). **Două izvoare secate.** *Ochii ei două izvoare secate, încelase de-a mai vărsa lacrimi.* P.L. 22/21 [Pr. 1].
3. Fig. Origine, lucru din care provine ceva. *Cu murmurele lor blînde, un izvor de horum — harum Clștigînd cu clipocelă nervum rerum gerendarum.* O.I 140/19. *Existența ideală a acestor reflecțiuni avea de izvor de emanațiune un cap cu piele de o sălbătăcită neregularitate.* P.L. 26/6. *Această despărțire a individualității lui se făcu izvorul unei cugetări ciudate.* P. L. 45/18 [V. 1; Pr. 2]. ◒ (În context figurat) *Viața mea curge nițînd izvorul.* O.I 26/8 [V. 1]. ◑ (Construcții metaforice) **Izvoarele gîndirei** = surse de

inspirație. *Văd nopți ce-nlind deasupră-mi oceanul de stele, Zile cu trei sori în frunte, verzi dumbrăvi cu filomele, Cu izvoare-ale gîndirei și cu rîuri de cîntări.* O.I 31/6 [V.1]. (Cu referire la soare; v. și împărat) **Izvorul etern.** *Și-n palmele-mi întoarse spre izvorul etern al vieții, „soarele", viespii să-și zidească fagurii, celatea lor de ceară.* P.L. 98,31 [Pr. 1]. ◒ (Metaforic) Generator, sursă. *Negru, cocoșat și lacom, un izvor de șiretlicuri, La tovarășii săi spune veninoasele-i nimicuri.* O.I 150/13. *O, cere-mi, Doamne, orice preț, Dar dă-mi o altă soarte, Căci tu izvor ești de vieți Și dălăor de moarte.* O.I 117/7 [V.2]. ◒ (Construcție metaforică) **Izvor de mîntuire** = mîntuitor. *Și din noian de ape puteri au dat scînteii, El zeilor dă suflet și lumii fericire, El este-al omenirii izvor de mîntuire.* O.I 115/12 [V.1].

— **Forme gramaticale**: sg.n.ac. **izvor** (**O.I** 103/12, 115/12, 123/15, 140/19, 150/13, 177/7, 184/9, 186/19, 212/10, 228/2, 228/18; **P.L.** 13/11, 13/25, 13/27, 13/33, 26/6, 41/25, 97/25, 101/6), **izvorul** (**O.I** 26/8, 67/22, 66/19, 75/1, 79/31, 83/2, 101/3, 103/17, 104/31, 122/7, 157/10; **P.L.** 13/38, 45/18, 94/3, 98/31), g.d. **izvorului** (**O.I** 44/20; **P.L.** 13/14, 13/16, 13/31); **pl.n.ac. izvoare** (**O.I** 31/6, 54/18, 75/19, 83/28, 85/8, 96/3, 100/12, 101/13, 121/7; **P.L.** 22,21, 38/37, 78/33, 98/6), **izvoară** (**O.I** 43/10, 85/3, 93/2, 130/10, 136/12), **izvoarele** (**O.I** 124/10, 155/9, 183/6, 207/5, 216.18, 223/14; **P.L.** 5/1), g.d. **izvoarelor** (**O.I** 162,3; **P.L.** 99/13).

IZVORÍ vb. **IV. 1.** Intranz. (Despre ape) A ieși din pămînt, a ieși la suprafață. *Apele plîng clar izvorînd în fîntîne; Sub un salcîm, dragă, m-așteptî tu pe mine.* O.I 231,3 [V. 1]. ◒ Tranz. și intranz. (În context figurat) *Dar el o cuprinsese, îi mîngîia fruntea ei albă de-i dete părăria jos și-i lăsă să izvorască pe umeri în jos șuvoiele de păr blond.* P.L. 63/30 [Pr. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A izvori scîntei** v. scînteie [V. 1]. ✦ Fig. A răsări, a se arăta. *Fulger lung încremenit Mărginește munții negri în întregul asfințit, Pîn'ce izvorăsc din veacuri stele una cîte una.* O.I 148/35. *Porni luceafărul... Și din a haosului văi, Jur împrejur de sine, Vedea, ca-n ziua cea dentîi, Cum izvorau lumine.* O.I 176/20. *Înserează încet, stelele mari izvorăsc pe albastrele lanuri ale cerului și tremură voluptos în aerul moale.* P.L. 39/16; cf. **O.I** 176,21 [V.3; Pr.1].

2. Fig. A lua naștere, a-și avea originea, obîrșia. *Colonii de lumi pierdute Vin din sure văi de haos pe cărări necunoscute Și în roiuri luminoase izvorînd din infinit Sunt atrase în viață de un dor nemărginit.* O.I 132/31 [V.1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 pl. **izvorăsc** (**O.I** 148.35, 235/14; **P.L.** 39/16), imp. 3 pl. **izvorau** (**O.I** 176.20); conj. prez. 3 pl. **să izvoraseă** (**P.L.** 63/30); ger. **izvorînd** (**O.I** 132/31, 176/21, 231/3).

ÎMBĂLSĂMÁT, -Ă adj. Plin de miresme. *Te-a văzut* [Rafael] *și-a visat ratul cu grădini îmbălsămate.* O.I 29/11 [V. 1].

ÎMBĂTÁ vb. I. 1. Tranz. și refl. Fig. A (se) amețti, a (se) încinta, a (se) tulbura. *Respirarea cea de ape îl îmbată ca și sara.* O.I 152/21. *Și în umbra parfumată a buduarului să vin, Să mă-mbate acel miros de la pînzele de in.* O.I 154/6. *Te îmbeți de feeria unui mîndru vis de vară.* O.I 159/9. *Nechezea calul... îmbătat de lumina aurită a soarelui.* P.L. 21/3; cf. O.I 23/8, 29/10, 44/21, 60/21, 164/11, 179/29; P.L. 79/21 [V.9; Pr. 2]. ◒ (Element de personificare) *Un ocean se-mbală pe-al vînturilor joc.* O.I 20/10. *Cu-un zîmbet faci gîndirea-mi să se-mbele.* O.I 200/13 [V.2]. ◒ (Construcție metaforică) **A se îmbăta și de scînteî din stele** = a se lăsa cu ușurință furat de iluzii, de visare (v. și ceață, cufunda, extaz, gîndi). *Căci nu mai am de obicei Ca-n zilele acele Să mă îmbăt și de scînteî Din stele.* O.I 187/11 [V.1].

2. Tranz. A îmbălsăma, a umple cu parfum. *Sara vine din ariniști, Cu miroase o îmbală.* O.I 130/6. *Miros, lumină și un cîntec nesfîrșit, Încet, dulce, ieșind din roirea fluturilor și a albinelor, îmbălau grădina și casa.* P.L. 7/20 [V. 1; Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 2 sg. **te îmbeți** (O.I 159/9, 164/11), 3 sg. **îmbată** (O.I 103/6, 152/21), **se îmbată** (O.I 20/10, 44/2), 3 pl. se **îmbată** (O.I 60/2), imp. 3 pl. **îmbătau** (P.L. 7/20); conj. prez. 1 sg. **să mă îmbăt** (O.I 187/11), 3 sg. **să îmbete** (O.I 154/6), **să se îmbete** (O.I 200/13); part. **îmbătat** (O.I 29/10; P.L. 21/3, 79/24), **îmbătată** (O.I 23/8, 179/29).

ÎMBĂTÁRE s.f. Fig. Tulburare adîncă. *Pe-un pat alb ca un linfoliu zace lebăda murindă... Iar poetul ei cel tînăr o privea cu îmbătare.* O.I 32/10 [V. 1].

ÎMBĂTÁT, -Ă adj. Fig. Amețit (de plăcere, de dorințe), încîntat, fericit. *Numai murmurul cel dulce Din izvorul fermecat Asurzește melancolic A lor suflet îmbătat.* O.I 67/24. *Ariile roiau... clare în mintea lui îmbătată.* P.L. 53/24 [V.1; Pr.1]. ◒ (Metaforic) *Noaptea era caldă, îmbătată de mirosul snopurilor de flori.* P.L. 101/26 [Pr.1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **îmbătat** (O.I 67/24), **îmbătată** (P.L. 53/24, 101/26).

ÎMBĂTĂTÓR, -OÁRE adj. Fig. Amețitor, deosebit de plăcut. *La aroma îmbătătoare a unei cafele turcești ochii lui... se pierdură iar în acea întensă visătorie.* P.L. 27/17 [Pr. 1]. ✦ Încîntător. *Sta în fereastă neliniștit... era un amestec fără șir de icoane turburi, îmbătătoare. Ah! el ceruse dispreț și spera amor.* P.L. 58/11 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **îmbătătoare** (P.L. 27/17); pl.n.ac. **îmbătătoare** (P.L. 58/11).

ÎMBĂTRÎNÍT, -Ă adj. Devenit bătrîn. *Împăratul trăia singur, ca un leu îmbătrînit.* P.L. 3/10 [Pr. 1].

ÎMBIÁ vb. I. Tranz. A invita. ◒ (Glumeț) *Oare ce gîndește hîtrul* [motan]...? *Vro cucoană cu-albă blană cu amoru-i îl îmbie.* O.I 48/11 [V.1].

ÎMBINÁ vb. I. Refl. A se împleti, a se uni. *Ca a nopții poezie, Cu-ntunericul talar, cînd se-mbină, se mlădie C-un glas tainic, lin, amar, Tu cîntare întrupată!* O.I 18/3 [V.1]. ◒ (În context figurat) *Ah, ca visul ce se-mbină Palid, lin, încetișor, Cu o rază de lumină Ce-arde geana ochilor; Tu cîntare întrupată!* O.I 19/9 [V.1].

ÎMBLÁ vb. I v. **umbla**.

ÎMBLET s.n. v. **umblet**.

ÎMBLÎNZÍ vb. IV. Tranz. A face blînd, a domestici. *„E insula lui Euthanasius", gîndi el uimit... Pînă și insectele erau îmblînzite în acest rai.* P.L. 98/11 [Pr. 1]. ✦ Fig. A îndulci, a face mai bun. *Pe un pat sărac asudă într-o lungă agonie Tînărul... Nimeni nu-i știe de știre, Nimeni soarta-i n-o-mblînzește, nimeni fruntea nu-i mîngîie.* O.I 52/24 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **îmblînzește** (O.I. 52/24); part. **îmblînzite** (P.L. 98/11).

ÎMBLÎNZÍT, -Ă adj. Blînd. *Și prin tufele de mături, ce cresc verzi, adînce, dese, Păsări îmblînzite-n cuiburi distind penele alese.* O.I 43/8 [V. 1].

ÎMBRACÁ vb. I v. **îmbrăca**.

ÎMBRAȚIȘÁT, -Ă adj. v. **îmbrățișat**.

ÎMBRĂCÁ vb. I. Tranz. și refl. 1. A-și pune haine. *S-a-mbrăcat în zale lucii cavalerii de la Malta.* O.I 146/27. *Cine-ntreabă... dacă și lui i-ar plăcè să îmble*

frumos îmbrăcat. P.L. 28/17. *Acel portret înfățișa un chip îmbrăcat bărbătește.* P.L. 30/6. *Văzu un băiat cu fața ovală... îmbrăcat c-o bluză de catifea.* P.L. 67/7 [V. 1; Pr. 3]. ◒ (**Element de personificare**) *Îmbracă-te în doliu, frumoasă Bucovină.* O.I 1/1. *Bondarii îmbrăcați în catifea, fluturii albaștri împlu o regiune anumită de aer.* P.L. 78/26; cf. **P.L.** 23/28 [V. 1; Pr. 2]. ◒ (**În context figurat**) *Umbrele se-mbracă în zale ferecate.* O.I 24/28 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A se îmbrăca în veșmintul** [lui Hristos] v. v e ș m i n t [V. 1]. **A-și îmbrăca viața în haina morții** = a încheia pact cu moartea, devenind (în credințele populare) strigoi. *În haina morții el și-a-mbrăcat viața, Îi plac adînce cînturi, cu glasuri de furtună.* O.I 96/26 [V. 1]. ✦ **A purta haine de o anumită croială.** *Maria... intra îmbrăcată ca băiet.* P. L. 64/12 [Pr. 1].

2. A acoperi, a înveli. ◒ (În contexte figurate) *Și mă-mbrac în părul galben ca în straiu-ușor țesut.* O.I 80/15. *Și-n negru-mbracă toate al nopții palid domn.* O.I 96/20; cf. **P.L.** 87/2 [V. 2; Pr. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Îmbrăcat în flori și stele** = plin de pitoresc și fantezie. *Beduini ce stau în lună... Povestindu-și basme mîndre îmbrăcate-n flori și stele.* O. I 45/27 [V.1]. **Îmbrăcat cu a lui Dumnezeu numire** v. n u m i r e [V.1]. **Glasuri ce îmbracă o lume de amar** v. g l a s [V.1]. ◒ (Metaforic) **A învălui, a ascunde** (v. și s c ă l d a). *Toat-a apei, a pustiei și a nopții măreție Se unesc să-mbrace mîndru veche-acea împărăție.* O.I 44/17. *Bogată în întinderi stă lumea-n promoroacă, Ce sale și cîmpie c-un luciu văl îmbracă.* O.I 69/8. *De ce să mai îmbrac amorul cu vălul rușinei... cînd le iubesc.* P.L. 86/6; cf. **O.I** 25/17; **P.L.** 37/19, 75/15, 75/19, 80/28 [V. 3; Pr. 5]. ✦ A acoperi cu un metal prețios, a ferceca. *Veghea deasupra mea candele fumegînde, o icoană îmbrăcată în argint a Maicei durerilor.* P.L. 4/5. [O candelă] *ardea... sub icoana îmbrăcată cu argint a Mîntuitorului.* P. L. 44/40 [Pr. 2]. ◒ (În context figurat) *Au zidit munte pe munte în antica lor trufie, I-a-mbrăcat cu-argint ca-n soare să tucească într-un lanț.* O.I 43/18 [V.1].

3. A exprima (prin cuvinte). *Așa-numitele lor blăstămății erau niște copilării, cu toată libertatea vorbelor cu cari le-mbrăcau.* P.L. 75/15 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **mă îmbrac** (**O.I** 80/15), 3 sg. **îmbracă** (**O.I** 69/8, 96/20), **se îmbracă** (**O.I** 25/17; **P.L.** 80/28), 3 pl. **îmbracă** (**O.I** 63/30; **P.L.** 87/2), **se îmbracă** (**O.I** 24/28), imp. 3 pl. **îmbrăcau** (**P.L.** 75/15, 75/19), p.c. 3 sg. **a îmbrăcut** (**O.I** 96/26), 3 pl. **a îmbrăcat** (**O.I** 43/18), **s-a îmbrăcat** (**O.I** 146/27); conj. prez. 1. sg. **să îmbrac** (**P.L.** 86/6), 3 pl. **să îmbrace** (**O.I** 44/17); imper. 2 sg. **îmbracă-te** (**O.I** 1/1); ger. **îmbrăcîndute** (**O.I** 102/5), part. **îmbrăcat** (**P.L.** 30/6, 67/7), **îmbracat** (**P.L.** 28/17), **îmbrăcată** (**P.L.** 4/10, 23/28), **îmbracată** (**P.L.** 44/40, 64/12), **îmbracați** (**P.L.** 78/26), **îmbrăcute** (**O.I** 45/22, 52/26; **P.L.** 37/19). — Variantă: **îmbracă** (**P.L.** 44/40, 64/12, 78/26) vb. I.

ÎMBRĂCĂMÎNTE s.f. Haine, veșminte. *Și el? el — ce îmbrăcăminte ciudală! O rasă de șiac, un comanac negru... în mîna lui cartea astrologică.* P.L. 38/2 [Pr. 1]. ◒ (Metaforic) Cea ce se află în interiorul unei camere. *Un dulap cu cărți bisericești, un seaun cu spata naltă, haine călugărești, șpînzurate într-un cui, o ladă zugrăvită cu fel de fel de flori, un pat simplu de sub care se vedea o pereche de papuci și un molan negru, iată toată îmbrăcămintea.* P.L. 73/35 [Pr.1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **îmbrăcăminte** (**P.L.** 38/2), **îmbrăcămintea** (**P.L.** 73/35).

* **ÎMBRĂȚIȘÁ** vb. I v. **îmbrățoșa.**

ÎMBRĂȚIȘÁRE s.f. (Și în forma *îmbrățoșare*) Cuprindere în brațe: p. *ext.* mîngîiere. *Să-nțeleagă ochii mei pe veci... Cu-mbrățișări de brațe reci.* O.I 117/20. [Făt-Frumos] *desfăcîndu-se de îmbrățoșările ei, se avîntă pe șaua calului și plecă în lume.* P. L. 11/18. *Se-nțeleseră amîndoi într-o îmbrățoșare lungă.* P.L. 94/14 [V. 1; Pr. 2]. ◒ (**Element de personificare**) *Ea se lăsă îmbrățoșării zgomotoase ale oceanului.* P.L. 100/29 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **îmbrățoșare** (**P.L.** 94/14), g.d. **îmbrățoșării** (**P.L.** 100/29); pl.n.ac. **îmbrățișări** (**O.I** 117/20), **îmbrățoșările** (**P.L.** 11/18). — Variantă: **îmbrățoșăre** (**P.L.** 11/18, 94/14, 100/29) s.f.

ÎMBRĂȚIȘÁT, -Ă adj. (Și în forma *îmbrățoșat*) Cuprins cu brațele. *Și peste arbori resfirați Răsare blînda lună, Ce ne găsea îmbrățoșați Șoptindu-ne-mpreună.* O.I 186/11. *Astfel îmbrățișați, aruncă neagra și strălucita lui mantie peste umerii ei.* P.L. 50/10. *Ei îmblă-mbrățișați sub umbra unui șir de arbori.* P.L. 79/21; cf. **O.I** 109/7 [V. 2; Pr.2].

— Forme gramaticale: pl.n.ac. **îmbrățișați** (**P.L.** 50/10, 79/21), **îmbrățoșați** (**O.I** 186/11), **îmbrățișate** (**O.I** 109/7). — Variantă: **îmbrățoșăt, -ă** (**O.I** 186/11) adj.

ÎMBRĂȚOȘÁ vb. I. T r a n z. A cuprinde cu brațele. *Ea-l duse pîn la un hățiș și-l împinse afară din grădină. Apoi se întoarse și, îmbrățoșînd un trunchi, zise încet și c-un fel de ciudă: — Ieronim, le muște!* P.L. 95/13. [Ieronim] *îmbrățoșă pe bătrînul amic.* P.I., 97/7 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: ind. p.s. 3 sg. **îmbrățoșă** (**P.L.** 95/13); ger. **îmbrățoșînd** (**P.L.** 97/7).

ÎMBRĂȚOȘÁRE s.f. v. **îmbrățișare.**

ÎMBRĂȚOȘÁT, -Ă adj. v. **îmbrățișat.**

ÎMPĂCÁ vb. I. T r a n z. A liniști, a alina. *Ceasul ultim îi impacă toată viața-i de durere.* O.I 53/15. *Dezgustul meu din suflet să-l împac prin a mea minte.* O.I 137/17. *Și dacă stele bat în lac Adîncu-i luminîndu-l, E ca durerea mea s-o-mpac Înseninîndu-mi gîndul.* O. I 193/7; cf. **O.I** 53/20 [V.4].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **impacă** (**O.I** 53/15); conj. prez. 1 sg. **să împac** (**O.I** 137/17, 193/7), 3 sg. **să împace** (**O.I** 53/20).

ÎMPĂCÁRE s.f. Liniștire, alinare. *El n-a vrut ca să condamne pe demon, ci a trimis Pre un înger să mă-mpace, și-mpăcarea-i... e amorul.* O.I 53/20 [V.1].

ÎMPĂCÁT, -Ă adj. Liniștit, netulburat. ◒ (În context figurat și element de personificare) *Umbra celor nefăcute nu-ncepuse-a se desface, Și în sine împăcată stăpînea eterna pace!* O.I 132/22; cf. **O.I** 133/20 [V. 2].

— Formă gramaticală: sg.n.ac. **împăcată** (**O.I.** 132/22, 133/20).

• **ÎMPĂIÁT, -Ă** adj. v. împăiect.

• **ÎMPĂIENJENÍ** vb. IV v. pălnjeni.

ÎMPĂIÉT, -Ă adj. (Mold., Transilv.; despre păsări) A cărui piele a fost umplută cu paie. *Erau cărți vechi legate în piele, crane de oameni și păseri împăiate.* P.L. 40/25 [Pr. 1].

ÎMPĂRÁT s.m. Conducător al unui imperiu, suveran. *După plinea de paiujăn doarme fata de-mpărat.* O.I 79/1. *Domnul nostru-ar vrea să vadă pe mărilul împărat.* O.I 146/8. *Împărați, pe care lumea nu putea să-i mai încapă, Au venit și-n fura noastră de-au cernt pământ și apă.* O.I 147/21. *Împăratul trăia singur... împărat ce-n viața lui nu rîsese niciodată.* P.L. 3/10—11; cf. **O.I** 29,6, 56, 64/12, 85/19, 116/11, 146/13, 146/25, 147/13, 147/26, 148/11; **P.L.** 3/1, 3/8, 4/15, 4/30, 4/34, 6/7, 6/9, 6/17, 6/19, 9/31, 10/21, 10/22, 10/23, 10/31, 10/32, 10/36, 11/8, 12/2, 15/33, 15/41, 17/7, 22/3, 23/1, 50/30 [V. 13; Pr. 26]. ◒ (Metaforic) *Împărat slăvit e codrul, Neamuri mii îi cresc sub poale, Toate înflorind din mila Codrului măriei sale.* O.I 100/1. *Albinele înconjurară blăstind pe noul... împărat al roiului.* P.L. 98/19 [V.1: Pr. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **Cerescul împărat** = soarele (v. și izvor). [Norii] *îngropau în grămezi de arcuri înalte... lumina cerescului împărat și numai din cînd în cînd sfîșiindu-se se revărsau prin negrele lor mine Lacuri de purpură.* P.L. 39/5 [Pr.1]. **Poporul împărat** = masele eliberate prin revoluție, având rolul conducător în stat. *Din nou prin glorii calcă cu fața înzeită, cu facle nestinse puterea-i împietrită, Poporul împărat.* O.I 24/12 [V. 1]. ◆ **Fiu de împărat (I).** *Rîurile... învățau de la păstorul împărat doina iubirilor.* P.L. 5,6. *Trecea păstorașul împărat, doinind și horind.* P.L.5,10 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **împărat** (**O.I** 24/12, 29,6, 56, 64/12, 79/1,100/1, 146/8; **P.L.** 3/4, 3/11, 5/6, 5/10, 98/19), **împăratul** (**O.I** 148/11; **P.L.** 3/8, 3/10, 4/15, 6/7, 6/19, 10/23, 10/32, 15/33, 15/41, 17/17, 18/22, 23/4), g. d. **împărat** (**P.L.** 39/5), **împăratului** (**P.L.** 4/30, 9/31, 10/21, 12/2, 22/3), voc. **împărate** (**O.I** 146/11, 146/13, 147/13; **P.L.** 6/9, 10/31, 10/36, 11/8); pl. n. ac. **împărați** (**O.I** 85/19, 116/25, 147/21, 147/26; **P.L.** 4/34, 6/17, 50/30).

ÎMPĂRĂTEÁSĂ s.f. Soția împăratului. *Căci din patru părți a lumii împărați și-mpărătese Au venit ca să serbeze nunta gingașei mirese.* O.I 85/19. *Un paj ce poartă pas cu pas A-mpărătesii rochii... Se furișează pîndilor Privind la Cătălina.* O.I 173/26. *În vremea veche trăia un împărat... și avea o împărătească tinără.* P.L. 3/5; cf. **P.L.** 3/17, 3/19, 4/7, 4/9, 4/13, 13/15, 22/9, 22/21, 22/37, 23/10 [V.2; Pr. 11].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **împărătească** (**P.L.** 3/5, 3/19), **împărăteasa** (**P.L.** 3/17, 4/9, 4/13, 13/15, 22/9, 22/37, 23/10), g.d. **împărătesei** (**P.L.** 4/7, 22/21), **împărătesii** (**O.I** 173/26); pl. n. ac. **împărătese** (**O.I** 85/19).

ÎMPĂRĂTÉSC, -EÁSCĂ adj. De împărat, al împăratului; crăiesc. *Și pe masa-mpărătească sare-un greier, crainic sprinten. Ridicat în două labe s-a-nchinat bălind din pinteni.* O.I 87/19. *A fost odată ca-n povești A fost ca nicindată, Din rude mari împărătești, O prea frumoasă fată.* O.I 167/3. *Trist se scula* [împăratul] *din patul împărătesc.* P.L. 3/17; cf. **P.L.** 4/31 [V.2; Pr.2]. ◒ (Construcție metaforică) **Drum împărătesc** = fîșie luminoasă, largă, sugerînd o cale de legătură între cer și pămînt (v. și argint, manta, mreajă, pînză, prund, pulbere, rază, senin, smălțuire). *Din lună se scobora la pămînt un drum împărătesc acoperit cu prund de argint.* P.L. 20/20 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **împărătesc** (**P.L.** 3/17, 4/31, 20/20), **împărătească** (**O.I** 87/19); pl. n. ac. **împărătești** (**O.I** 167/3).

ÎMPĂRĂȚÍE s.f. Imperiu. *Toat-a apei, a pustiei și a nopții mărețe Se unesc să-mbrace mîndru veche-acea împărăție.* O.I 44/17. *Toate se întind nainte-i ...Ca prin neguri alburie se strevăd și se prefac În întinsă-mpărăție sub o umbră de copac.* O.I 144/10. *Ca să nu-mi prăpădească toată împărăția, am fost silit să stau la-nvoială cu ea* [baba]. P.L. 6/29; cf. **O.I** 144/30; **P.L.** 6/25 [V.3; Pr.2]. ◒ (În context figurat) *Ți-aș da pămîntul în bucăți Să-l faci împărăție.* O.I 178/20 [V.1]. ◇ Expr. **Împărăția umbrelor** = imperiul morții. *Se ducea în turburea împărăție a umbrelor.* P.L. 20/37 [Pr. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Împărăția aerului** = văzduh. *Se vedeau doi ochi albaștri ca cerul, ce răpezeau fulgere lungi. Erau ochii Genarului exilat în împărăția aerului.* P.L. 21/40 [Pr. 1]. ◒ (Metaforic) Lume. *Soarele surise și el în înfocata lui împărăție.* P.L. 4/16 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **împărăție** (**O.I** 44/17, 144/10, 178/20; **P.L.** 4/16, 20/37), **împărăția** (**O.I** 144/30; **P.L.** 6/25, 6/29, 21/40).

ÎMPĂROȘÁT, -Ă adj. Plin de păr. ◒ (Metaforic, despre ochi) Înconjurați de gene și sprincene foarte stufoase, care le dau un aspect animalic, feroce. *Vezi colo pe uricîunea fără suflet, fără cuget, Cu privirea-mpăroșată și la fălci umflat și buget.* O.I 150/12 [V. 1].

ÎMPĂRȚÍȘ vb. IV. Tranz. A destăinui. *Călugărul Dan e unul din școlarii Academici, iar cu deosebire al maistrului Ruben, care-i împărtășește toate îndoielile.* P.L. 41/2 [Pr. 1].

ÎMPĂRȚÍ vb. IV. I. Tranz. A separa, a despărți. *Zdrobiți orînduiala cea crudă și nedreaptă, Ce lumea o împarte în mizeri și bogați!* O.I 60/12. *Cum nu vii tu, Țepeș doamne, ca puntnd mîna pe ei, Să-i împarți în două cete, în smîntîți și în mișei?* O.I 151/32 [V. 2]. ◒ (Construcții metaforice) **A putea împărți pămîntul = a** avea putere uriașă. *De ce uitați că-n voi e și număr și putere? Cînd vreți puteți prea tesne pămîntul să-mpărțiți.* O.I 59/2 [V. 1]. **A împărți lumea de pe scîndura tării** = a judeca valorile umane în funcție de gradul lor de rentabilitate. *Iară altu-mparte lumea de pe scîndura tărâbii, Socotind cît aur marea poartă-n negrele-i corăbii.* O.I 130/27 [V. 1].

2. Tranz. A repartiza, a distribui. *Plăcerile egale egal vor fi-mpărțite.* O.I 61/8. *Dama cochetează cu privirile-i galante, Împărțind ale ei vorbe între-un crai bătrîn și-un fante ...* O.I 162/34 [V.2]. (Refl. pas.) *Pe ea* [masă], *hîrtii, versuri, ziare rupte, broșuri efemere, din cîte se-mpart gratis.* P.L. 29/31 [Pr. 1]. ◆ Refl. pas. A fi comun mai multora. *Încorda-voi a mea lîră să cînt dragostea? Un lanț Ce se-mparte cu frățiie între doi și trei*

amanți. O.I 140/6 [V. 1]. ✦ A clasifica. *Oamenii din toate cele fac icoană și simbol . . . Împărțesc a lor gîndire pe sisteme numeroase.* O.I 36/8 [V. 1].

3. Refl. A se răspîndi, a se împrăștia. *Blîndu-i sunet se împarte Peste văi împrăștiet, Mai încet, tot mai încet.* O.I 104/25 [V.1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **împarte** (**O.I** 60/12, 130/27), **se împarte** (**O.I** 104/25, 140/6), 3 pl. **împărțese** (**O.I** 36/8), **se împart** (**P.L.** 29/31), viit. 3 pl. **vor fi împărțite** (**O.I** 61/8); conj. prez. 2 sg. **să împarți** (**O.I** 151/32), 2 pl. **să împărțiți** (**O.I** 59/27); ger. **împărțind** (**O.I** 162/31).

ÎMPĂRȚIBILITÁTE s.f. Divizibilitate. *Un punct matematic se pierde-n nemărginirea dispoziționii lui, o clipă de timp în împărțibilitatea sa infinitezimală, care nu încetează în veci.* P.L. 25/39 [Pr. 1].

ÎMPĂTIMÍRE s.f. Iubire, pasiune adîncă. *Și-l visez* [visul de aur], *cînd cu-a mea mînă al lău braț rotunz îl pipăi . . . cînd sărut cu-mpătimire ai lăi albi și neîeci umeri.* O.I 82/6 [V. 1].

ÎMPĂTIMÍT, -Ă adj. Îndurerat, chinuit de patimi. *Buzele ei erau uscate de dorința unei sărutări. cugetarea ei era împătimită, ca un strat cu florile pe jumătate veștezite de arșiță.* P.L. 102/3 [Pr. 1].

ÎMPETRÍT, -Ă adj. v. **împietrit.**

ÎMPIEDECÁ vb. I. 1. Refl. A se poticni, a se izbi **de o rezistență.** ◒ (Metaforic) *Cum? Cînd lumea mi-e deschisă, a privi gîndești că pot Ca întreg Aliotmanul să se-mpiedece de-un ciot?* O.I 146/22. *Și de crunta-mi vijelie tu te aperi c-un toiag? Și, purtat de biruință, să mă-mpiedec de-un mușneag?* O.I 147/12 [V. 2].

2. Tranz. A opri, a ține pe loc. *Ritul, împiedecat de stînci și munți, s-adună între codri ca marea oglindă a mării.* P.L. 52/4 [Pr. 1]. ◒ (În context figurat) *În lanțuri de imagini duiosul vis să-l ferec, Să-mpiedec umbru-i dulce de-a merge-n întunerec.* O.I 232/8. [V. 1].

— Forme gramaticale: conj. prez. 1 sg. **să impiedec** (**O.I** 232/8), **să mă impiedec** (**O.I** 147/12), 3 sg. **să se impiedece** (**O.I** 146/22); part. **impiedecat** (**P.L.** 52/4).

***ÎMPIEDICÁ** vb. I v. **impiedeca.**

ÎMPIETRÍ vb. IV. Tranz. Fig. A face insensibil. *Chinul și durerea simțirea-mi a-mpietrit-o.* O.I 116/5 [V. 1].

ÎMPIETRÍT, -Ă adj. (Și în forma *împetrit*) De piatră. *Și deodată se ridică din pămînt un colț sur, drept, neclintit, un uriaș împetrit ca spaima.* P.L. 19/4 [Pr. 1]. ◒ (Metaforic) **De neclintit.** *Din nou prin glorii calcă cu fața înzeită, Cu facle nestinse, pulerea-i împietrită, Poporul împărat.* O.I 24/11, [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **împetrit** (**P.L.** 19/4), **împietrită** (**O.I** 24/11). — Variantă: **împetrít, -ă** (**P.L.** 19/4) adj.

ÎMPILÁ vb. I. Tranz. A asupri. *Pe Nistru tătărisem, poporul lău să-mpil.* O.I 91/11. *Să binecuvînteze pe cel ce mă împilă.* O.I 115/22 [V. 2].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **impilă** (**O.I** 115/22); conj. prez. 1 sg. **să impil** (**O.I** 91/11).

ÎMPÍNGE vb. III. 1. Tranz. A mișca, a deplasa. *El șergarul i-l desprinde și-l împinge lin la vale.* O.I 84/37. *N-au avut decît cu ochiul ori cu mîna semn a face, Și Apusul își împinse toate neamurile-ncoace.* O.I 146/32. *El intră repede, împinse bolovanul la loc.* P.L. 97/39 [V. 2; Pr. 1]. ✦ A îndepărta (de la sine). *Ea-l împinse în perini . . . El voia să vorbească.* P.L. 64/1. *Ea-l duse pîn la un hățiș Și-l împinse afară din grădină.* P.L. 95/12 [Pr. 2]. ✦ A pune în mișcare, a face să meargă. ◒ (Metaforic) *A stelelor greoaie cară trebuie-mpinse.* O.I 56/23 [V. 1].

2. Tranz. Fig. A îmboldi, a stîrni. *Nu le mai faceți ziduri unde să-nchid-avere, Pe voi unde să-nchidă, cînd impinși de durere Veți crede c-aveți dreptul și voi ca să trăiți.* O.I 59/29. *Și nații călătoare, împinse de a mea, Umplut-au sperioase pustiul plin-la poluri.* O.I 91/4 [V. 2]. ◒ (Metaforic) *Pîlnsori sfîșietoare împinse de blăstem Se urmăresc prin bolte.* O.I 94/18 [V. 1].

3. Refl. recipr. A se îngrămădi. ◒ (Element de personificare; în context figurat) [Sunetele] *se împing tumultoase și sălbatece pe strună.* O.I 158/4 [V.1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **impinge** (**O.I** 84/37, 158/4), p.s. 3 sg. **împinse** (**O.I** 146/32; **P.L.** 64/1, 95/12, 97/39); part. **impinși** (**O.I** 59/29), **împinse** (**O.I** 56/23, 91/1, 94/18).

ÎMPÍNGERE s.f. Deplasare, mișcare. ◒ (Metaforic) Înaintare. *Și această minte care în turburea și puslia împingere și luptă a istoriei oamenilor, a istoriei unui ce elementar, are din cînd în cînd cîte o fulguratiune de lucidilate . . . să vorbească și ea?* P.L. 81/17 [Pr. 1].

ÎMPISTRÍT. -Ă adj. (Regional) Pestriț? *Alungat-o ai pe dînsa, ca departe de părinți În colibă împistrită ea să nască-un pui de prinț.* O.I 83/18 [V. 1].

ÎMPÎNZÍ vb. IV. Tranz. A acoperi. ◒ (Construcție metaforică) **A împinzi globul în planuri pe un veac** = a face mari proiecte de cuceriri, de expansiune (v. și cere, mistui). *Vezi pe-un rege ce-mpînzește globu-n planuri pe un veac. Cînd la ziua cea de mine abia cuget-un sărac.* O.I 130/17 [V. 1].

ÎMPLETÍ vb. IV. Tranz. 1. A reuni, a aduna firele formînd un tot. *Părul ei de aur era împletit în cozi lăsate pe spate.* P.L. 7/23. *Trece Maria peste acel pod, împletindu-și părul.* P.L. 51/32. *Părul ei cel blond și împletit în cozi cădea pe spate.* P.L. 55/1 [Pr. 3].

2. A confecționa ceva din flori, nuiele, ramuri etc., încrucișate într-un anumit chip. *Te-ai dus, te-ai dus din lume . . . Și-ți împletesc ghirlande, cununi mirositoare.* O.I 1/14. *Nu voi sicriu bogat, Ci-mi împletiți un pat Din tinere ramuri.* O.I 216/11; cf. **O.I** 219/7, 221/3, 223/7 [V. 5]. ◇ Refl. pas. *Cununa cea de laur ce sînță se-mpletește.* O.I 17/11 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **se împletește** (**O.I** 17/11), 3 pl. **împletesc** (**O.I** 1/14); imper. 2 pl. **împletiți** (**O.I** 216/11, 219/7. 221/3, 223/7); ger. **împletindu-** (**P.L.** 51/32); part. **împletit** (**P.L.** 7/23, 55/1).

ÎMPLINÍ vb. IV. 1. Tranz. A realiza, a îndeplini, a satisface. *Voințele ți se realizează după gîndirea ta . . .*

se-nțelege, împlinind formulele. P. L. 42/11. *Ei... îi împlinească ultimul gîndurile.* P.L. 53/6. *Spre a-și împlini palime... era s-o vîndă pe ea.* P.L. 99/24; cf. **P.L.** 53/11 [Pr. 4]. ◇ Refl. *Și fost-ar fi mai bine... Să se-mplinească visu-mi din codrii cei de brad.* O.I 92/15 [V.1].

2. Refl. A trece un timp, a expira un termen. *Da, bădică, mîne ți se-mplinește unul.* P.L. 17/30. *A doua zi de dimineață i se împlinise* [anul] *lui Făt-Frumos.* P.L. 17,35 [Pr. 2].

– Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **se împlinește** (**P.L.** 17/30, 17,35), 3 pl. **împlinesc** (**P.L.** 53/6), imp. 3 pl. **împliniau** (**P.L.** 53/11); conj. prez. 3 sg. **să se împlinească** (**O.I** 92/15); inf. **a împlini** (**P.L.** 99/21); ger. **împlinind** (**P.L.** 42/11).

ÎMPLINÍT, -Ă adj. Bine făcut, proporționat. *Nu e mică, nu e mare, nu-i subțire, ci-mplinită.* O.I 159/19 [V.1].

***ÎMPLÍNTĂ** vb. I v. plin.ta.

ÎMPODOBÍ vb. IV. Tranz. A înfrumuseța, a decora. *Trăia izvoru-ntr-o chiliuță din oraș, pe care și-o împodobise cu flori.* P.L. 88/1 [Pr. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A împodobi cu flori** v. floare [Pr. 1].

– Forme gramaticale: ind. num.c.p. 3 sg. **împodobise** (**P.L.** 88/1); conj. prez. 3 sg. **să împodobească** (**P.L.** 81,34).

ÎMPOTRIVÍ vb. IV. Intranz. și refl. (Și în forma *împotrivi*). A se opune. *Știi tu că nu mă împotrivesc fie nicicodată,* P.L. 15/1. *Văzînd că n-avea ce găsi de împotrivit bătrînului maiestru, se-nvoi.* P.L. 83,5 [Pr. 2].

– Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **mă împotrivesc** (**P.L.** 15/1); sup. **de împotrivit** (**P.L.** 83,5). – Variantă: **împotrivi** (**P.L.** 83,5) vb. IV.

ÎMPRĂȘTIÁ vb. I. Refl. 1. A se răsfira, a se risipi. *Răsfiratul păr de aur peste pernă se-mprăștie,* O.I 79/7. *Risipite se-mprăștie o dușmanilor șiraguri.* O.I 148/25 [V. 2].

2. Fig. A se răspîndi. *Bătîndu-i sunet se împarte Peste cîți împărtești.* O.I 101/26. *Lumea-l crezuse mort pe Făt-Frumos, și de aceea, cînd se împrăștie faima venirei lui, cu-o-și mute aerul în lumină de sărbătoare.* P.L. 22/5 [V. 1; Pr. 1].

Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **se împrăștie** (**O.I** 79/7; **P.L.** 22/5), 3 pl. **se împrăștie** (**O.I** 148/25); part. **împrăștiet** (**O.I** 101/26). – Accentuat și: (ind. prez. 3 sg. și pl.) *se împrăștie* (**O.I** 79/7, 148/25). – Variantă: (Mold., Transilv.) **împrăștié** (**O.I** 101/26) vb. I.

ÎMPRĂȘTIÁT, -Ă adj. (Și forma *împrăștiet*). Risipit. *Afară-i toamnă, frunza împrăștiată.* O.I 119/1. *Cine-o vedea cu părul ei galben și lung, despletit și împrăștiat... ar fi gîndit că-i o înmărmurită zînă a undelor.* P.L. 22/26 [V. 1; Pr. 1].

– Forme gramaticale: sg. n.ac. **împrăștiat** (**P.L.** 22/26), **împrăștiată** (**O.I** 119/1).

ÎMPRĂȘTIÉ, vb. I v. **împrăștia**.

ÎMPREJMUITÓR, -OÁRE adj. Înconjurător. *Zidurile împrejmuitoare... le făceau a crede că* [mănăstirea] *este mai mult o ruină.* P.L. 72/11. *De-a lungul zidurilor împrejmuitoare, mergeau cărărușe.* P.L. 73/1 [Pr. 2].

ÎMPREJÚR adv. În jur. *Ling-a leilor grădină regele Francisc așteaptă... Împrejur cei mari ai țării și ai sfatului s-adună.* O.I 165/3. *Fiarele se-nfioreză, Și-mprejur, arzînd de dorul de-a se sfîșia-ntre ele, Se așază.* O.I 166/2. *Făt-Frumos trezit ca dintr-un somn lung se uită împrejur.* P.L. 13/39; cf. **O.IV** 366/9; **P.L.** 16/3 [V. 3; Pr. 2]. ◇ Loc. adv. **(De) jur împrejur** = din (în) toate părțile; roată. *Și din a haosului văi, Jur împrejur de sine, Vedea ca-n ziua cea dentîi, Cum izvorau lumine.* O.I 176/18. *De jur împrejur stau stînele urieșești.* P.L. 78/19. *Își mai primblă ochii de jur împrejur.* P.L. 101/19; cf. **P.L.** 98/4 [V. 1; Pr. 3].

ÎMPREJURÁRE s.f. Circumstanță, situație oarecare. *Dovezi erau asemănarea cu portretul și multe-alte împrejurări, care nu ne interesează.* P.L. 59/32. *Duci idei și cugetări în natură după analogia împrejurărilor omenești.* P.L. 80/35. *Amorul este o nenorocire, și fericirea, ce mi-o oferi, venin. Că n-o știi aceasta, esle împrejurarea care te face adorabilă.* P.L. 86/28; cf. **P.L.** 47/13 [Pr. 4]. ◇ Loc. adv. **După împrejurări** = potrivit situației. *După împrejurări, a predicat, a agitat republican.* P.L. 81/11 [Pr. 1]. ◆ (Rar) Amănunt. *Dar vei fi băgat de samă o împrejurare: carlea mea celind-o în șir rămîne neînțeleasă.* P.L. 42/41 [Pr. 1].

– Forme gramaticale: sg.n.ac. **împrejurare** (**P.L.** 42/11); **împrejurarea** (**P.L.** 86/28); pl.n.ac. **împrejurări** (**P.L.** 59/32, 81/11), **împrejurările** (**P.L.** 47/13), g.d. **împrejurărilor** (**P.L.** 80/35).

ÎMPREJURÍME s.f. Ceea ce se află împrejur; mediu. *El privește, fără de-neredere în realitate, la împrejurimea lui.* P.L. 62/26 [Pr. 1].

ÎMPREJURUL prep. (Indică spațiul înconjurător) În jurul. *Împrejurul-ne s-adună Ale curții mîndre neamuri.* O.I 101/15. *Mai se uită* [leul] *împrejuru-și, căscă lung... și s-așază jos.* O.I 165/7. *Lungi ceardne vinele se trăgeau împrejurul ochilor.* P.L. 4/1. *Apa fugea rotind împrejurul glesnelor ei.* P.L. 101/38; cf. **O.I** 100/7; **P.L.** 27/4, 57/33, 83/13, 87/9 [V. 3; Pr. 6]. ◇ (Substantivat; precedat de prep. „în”) **În împrejurul...** = în jurul... *Numai în împrejurul gurei musculoase se vedea o dulceață amărîtă de îndoieli.* P.L. 40/36 [Pr. 1].

ÎMPRESURÁ vb. I. Tranz. A înconjura. *Cu-a lale umbre azi în van mă-mpresuri. O ceas al lainei, asfințit de sară.* O.I 201/7 [V. 1]. ◒ (Metaforic) A învălui. *A mea iubire e-atîta de curată Ca farmecul de care tu ești împresurată.* O.I 232/16 [V. 1].

– Forme gramaticale: ind.prez. 2 sg. **impresuri** (**O.I** 201/7), **ești împresurată** (**O.I** 232/16).

ÎMPREUNÁ vb. I. Tranz. și refl. A (se) uni, a (se) face una. *Două umbre albicioase Ca și fulgii de ninsori, Razele din alba lună Mi le tore, mi le-mpreună Pentru-n-tregul viitor.* O.I 13/14. *Prin frunze aiurează șoptirile alene, Cînd gurile-nsetate în sărutări se-mpreun.* O.I 97/30. *Picioarele lui nechie cu piatra se-mpreună.* O.I 98/32. *Înainte de a dormi, ea își împreuna mîinile.* P.L. 52/16; cf. **O.I** 93/12 [V. 4; Pr. 1].

– Forme gramaticale: ind.prez. 3 pl. **împreună** (**O.I** 13/14), **se împreună** (**O.I** 98/32), **se împreun** (**O.I** 97/30),

împ. 3 sg. împreunn (P.L. 52/16); part. **împreunate (O.I 93/12).** — Accentuat și: (ind.prez. 3 pl.) *se împréun* (**O.I 97/30**).

ÎMPREÚNĂ adv. La un loc, unul cu altul. *Iar dacă împreună va fi ca să murim, Să nu ne ducă-n triste zidiri de țintirim.* O.I 129/13. *Răsare blîndă lună, Ce ne găsea îmbrățoșați Șoptindu-ne-mpreună.* O.I 186/12. *O, cît eram de fericit Să mergem împreună.* O.I 187/18 [V. 3]. ◇ Loc. prep. **Împreună cu** ... = laolaltă cu ... *El se contrase ... plină ce deveni, împreună cu sfera ce-l încungiură, mic ca un mărgăritar.* P.L. 50/34 [Pr. 1].

ÎMPROSPĂTÁ vb. I. Refl. A se înnoi, a prinde puteri noi. *Toată cugetarea ei se-mprospătase, toate visele ei reveneau splendide.* P.L. 102/24 [Pr. 1].

ÎMPROSPĂTÁT, -Ă adj. Înviorat, renăscut. *Cerul limpede — o mare, soarele — o față de foc, ierburile împrospătate ... o făceau să doarmă mult.* P.L. 10/3. *Florile-mprospătate ridicau în soare cochetele capete copilărouse.* P.L. 54/31. *Mintea lui îți părea împrospătată.* P.L. 62/36 [Pr. 3].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **împrospătată (P.L. 62/36)**; pl.n.ac. **împrospătate (P.L.** 10/3, 51/31).

ÎMPROȘCÁ vb. I. Tranz. A împrăștia, a stropi (cu noroi). *Prin bălțile de noroi, ce împroșcau pe culcătorul, ce se încredea perfidelor unde, treceau niște ciubote mari.* P.L. 26/13 [Pr. 1].

ÎMPROTIVÍ vb. IV v. împotrivi.

ÎMPRUMUTÁ vb. I. Tranz. A da cu împrumut. *Formulele sunt vecinice ... formule pe care le ai toate scrise în cartea ce ți-am împrumutat-o.* P.L. 42/14 [Pr. 1].

ÎMPUȚÍNĂ vb. I. Refl. A se reduce, a descrește. *Se-nmulțesc semnele rele Se-mpuțin faptele bune.* O.I 11/8 [V. 1].

ÎN prep. A. (Introduce complemente) **I.** (Introduce un complement circumstanțial de loc) *Mă usc ca crucea pustă-n cîmpii.* O.I 26/19. *Ale paserilor neamuri Ciripese pitile-n ramuri.* O.I 121/16. *O, vino iar în al meu brat.* O.I 235/5. *Își puse în cui paltonul ud.* P.L. 27/17: cf. **O.I 1/25, 4/13, 4/17, 6/18, 8/4, 8/6, 8/6, 11/4, 11/16, 12/13, 12/19, 14/1, 15/5, 21/2, 23/13, 23/14, 23/22, 24/23, 25/9, 25/11, 27/11, 27/18, 28/6, 28/8, 30/19, 35/4, 35/11. 35/18. 36/19, 36/19, 37/16, 37/19, 40/6, 42/1, 42/4, 43/8, 43/24. 44/2, 44/18, 44/22, 44/25, 44/30, 44/31, 45/8, 45/25, 45/26, 45/29, 46/7, 46/8, 48/2, 48/5, 48/7, 48/12, 48/12. 48/12, 48/16, 48/21, 48/30, 49/1, 49/3, 49/3, 50/1, 50/3, 50/5, 50/16. 51/28, 52/2, 52/8, 52/10, 53/14, 54/1, 54/2, 54/2, 54/10, 54/17, 54/18, 54/20, 54/21, 54/24, 55/18, 56/1, 56/18, 60/18, 60/20, 60/23, 62/16, 62/27, 62/30, 64/7, 64/9, 65/5, 65/16, 66/9, 66/10, 66/17, 66/20, 66/27, 67/31, 68/1, 69/4, 69/4, 69/5, 69/13, 69/25, 69/26, 72/5, 72/7, 73/3, 74/9, 75/1, 75/5, 75/11, 76/4, 76/9, 76/15, 79/2, 79/26, 79/31, 80/2, 80/13, 80/14, 80/17, 82/13, 82/32, 83/12, 83/15, 83/18, 84/7, 84/9, 84/11, 84/12, 84/14, 84/21, 84/38, 84/39, 85/1, 85/9, 85/25. 85/29, 85/34, 85/35, 87/14, 88/2, 88/8, 88/12. 88/20, 91/18. 92/24, 92/25, 92/29, 93/1, 93/3, 93/4, 93/5, 93/6, 93/7. 93/9, 93/26, 93/26, 93/31, 93/32, 94/3, 94/14, 94/22, 94/29. 95/8, 95/14, 95/16, 95/24, 95/35, 96/6, 96/15. 96/16. 97/10, 97/11, 97/12. 97/25, 97/33. 98/5. 99/4, 103/3. 103/19. 103/27, 104/22, 105/3, 105/10. 105/13. 105/18. 107/7, 108/1. 108/13, 110/7. 110/15. 112/2. 113/5. 115/24. 116/3. 116/10. 116/13, 117/17, 119/2, 119/6. 121/11. 122/10. 122/19. 127/23, 129/14, 129/16. 130/1. 130/3, 130/15, 130/23, 132/1. 132/4, 132/4, 132/6, 134/1. 134/13, 134/30, 137/1. 137/9, 137/22, 137/22. 140/8, 140/13. 140/15. 140/18. 140/27, 142/17, 142/19, 142/27, 144/13. 144/26. 146/4. 147/8. 147/22, 147/28, 147/32, 148/4, 148/11. 148/11. 148/15. 148/19. 148/21, 149/9. 149/23, 149/30. 150/15. 150/20. 150/27. 150/33, 151/7. 151/29. 151/33. 152/1. 152/2. 152/16. 154/5. 155/21, 155/29. 157/16. 157/38. 159/1. 159/10. 159/16. 159/17, 160/5. 160/8. 160/19. 160/21. 160/23. 162/6. 162/9. 162/16, 162/32. 164/5. 164/12. 166/12. 167/11. 168/6. 168/9. 168/18. 168/27. 168/27. 168/32. 170/2. 170/20. 170/31. 171/19. 171/19. 171/21. 172/17. 172/21. 176/10. 178/3. 178/16, 178/29. 179/22. 181/3. 181/3. 181/6. 181/9. 181/13. 182/22, 183/7. 184/5. 184/12. 184/14. 188/9. 189/9. 193/1. 193/3, 193/5. 193/10. 194/10. 196/6. 196/11. 196/28. 196/35. 199/18, 200/3. 200/10. 202/8. 202/9. 202/9. 203/1. 207/3. 207/7, 210/15. 210/20. 210/20. 210/21. 210/27. 211/9. 212/16, 213/8. 215/6. 215/8. 225/6. 226/13. 228/5. 228/9. 231/3, 231/12. 231/17. 232/1. 232/11. 232/20. 236/9. 236/13, 236/14**: **O.IV** 333/10. 364/10. 364/14. 365/16. 365/23, 365/26. 366/3. 396/11. 430/2. 430/20: **P.L.** 4/11. 5/12. 5/21. 5/25. 5/33. 5/35. 5/36. 5/37. 5/38. 8/13. 8/22. 8/26, 9/3. 9/14. 9/15. 9/30. 9/32. 9/39. 10/21. 10/29. 11/28. 11/30. 11/31. 11/32. 12/3. 12/3. 12/7. 12/9. 13/6. 13/10. 13/21, 13/29. 14/5. 14/15. 15/14. 15/15. 15/29. 15/31. 15/39. 16/4. 16/8. 16/9. 16/26. 16/27. 16/28. 16/37. 17/17. 17/18. 17/18, 18/26. 18/28. 18/36. 19/15. 19/19. 19/23. 19/24. 19/28, 19/36. 20/5. 20/11. 20/30. 20/36. 20/36. 21/9. 21/15. 21/24, 21/26. 21/27. 21/33. 21/36. 22/2. 22/16. 22/22. 22/28. 22/38, 23/4. 23/9. 24/5. 25/1. 25/21. 25/25. 25/27. 25/40. 26/16. 26/27. 26/36. 27/6. 27/17. 28/25. 28/36. 28/39. 29/5. 29/10. 29/22. 29/22. 29/26. 29/38. 30/26. 30/35. 31/2. 31/8. 31/9. 31/26. 32/2. 32/5. 35/1. 36/6. 36/31. 37/8. 37/20. 37/21. 37/26. 37/28. 38/3. 38/24. 38/35. 38/37. 39/3. 39/27. 39/40. 40/3. 40/16. 40/23. 40/23. 40/32. 40/36. 40/38. 41/11. 41/19, 41/25. 41/29. 41/33. 41/39. 42/13. 42/17. 42/26. 42/26, 42/31. 43/3. 43/5. 43/6. 43/9. 43/10. 43/27. 43/34. 43/37, 44/2. 44/7. 44/19. 44/30. 44/36. 45/1. 45/8. 46/6. 46/8. 46/30. 47/13. 47/17. 47/17. 47/40. 47/41. 47/41. 48/9. 48/35. 48/40. 49/7. 49/13. 49/35. 49/37. 49/40. 50/6. 50/15. 50/23. 50/40. 51/3. 51/5. 51/7. 51/11. 51/15. 51/15. 51/19. 51/21. 51/23. 51/23. 51/39. 52/6. 52/39. 52/40. 53/2. 53/20. 53/21. 53/40. 54/31. 55/18. 55/19. 55/21. 56/15. 56/27. 56/29. 57/26. 57/39. 58/8. 58/8. 58/13. 58/17. 58/19. 58/29. 58/31, 59/3. 60/12. 60/15. 60/18. 60/28. 61/2. 61/4. 61/4. 61/16. 61/28. 61/35. 62/7. 62/8. 63/18. 63/21. 63/32. 64/1. 64/3. 64/14. 64/30. 65/7. 65/20. 65/21. 66/11. 66/16. 67/16. 67/23. 69/15. 69/17. 70/4. 70/32. 71/30. 73/9. 73/11. 73/13. 73/18. 73/21. 73/23. 73/24. 73/28. 74/1. 74/10. 74/12. 74/33. 74/39. 75/3. 75/34. 76/2. 76/12. 76/20. 76/22. 76/40. 77/13. 77/18. 77/18. 77/33. 77/35. 77/36. 78/10. 78/17. 78/32. 79/1. 79/3, 79/6. 79/8. 79/18. 79/32. 80/1. 80/2. 80/4. 80/8. 80/13. 80/20. 80/34. 80/38. 81/16. 81/21. 81/23. 81/35. 81/36. 81/36. 82/10. 82/27. 83/28. 83/31. 84/31. 84/35. 85/7. 85/14. 85/19. 85/20. 85/23. 85/27. 85/33. 85/33. 86/15. 86/31. 86/35, 87/1. 87/28. 88/4. 88/9. 88/27. 88/33. 89/13. 89/36. 89/39. 90/5. 90/7. 90/14. 90/30. 91/19. 91/29. 91/35. 93/1. 93/2.**

93/2, 93/37, 91/8, 94/17, 94/22, 91/35, 95/16, 95/17, 95/18, 95/20, 96/3, 96/4, 97/9, 97/10, 97/18, 98/5, 98/6, 98/7, 98/11. 98/18. 98/31, 99/7, 100/2, 100/18, 100/19, 100/34, 101/11. 101/20, 101/25, 101/30, 101/36, 102/4 [V. 364; Pr. 357]. ◇ (În prepoziția compusă) **Pînă în** v. **pînă**[2] [V. 7; Pr. 13]. ◇ (Urmat de un adverb, arată direcția) *Ea privi afunci în jos.* O.I 103/29. *Ramul tînăr vint să-i deie Și de br.ațe-n sus s-o ieie.* O.I 122/4. *Ea-și pleca fruntea-n jos.* P.L. 88/30; cf. **O.I** 6/19, 91/14, 93/25, 93/34, 155/27, 168/25. 171/17, 181/1. 230/8; **P.L.** 4/24, 4/27, 8/37, 16/32, 49/16, 58/17, 59/41. 63/30, 68/14, 69/14. 83/34, 84/21, 84/27, 87/36 [V. 11; Pr. 15]. ◇ (Ca element component al unor locuțiuni) *Și pasu-n urma-ți zboară.* O.I 22/9. *De te-aling să feri în laturi.* O.I 198.5. *Suridea în fața valurilor.* P.L. 100/34; cf. **O.I** 1/10. 9/21, 23/8. 23/10. 31/3, 31/23, 42/2. 63/14, 64/22, 72/21. 87/15, 92/27. 93/32, 93/35, 95/12, 101/24, 103/22, 104/30. 107/6. 119/11. 133/22, 148/30, 155/5, 164/16, 165/6, 166/22. 170/16, 177/28, 183/31, 204/3, 205/3, 225/5, 232/12; **O. IV** 338/2; **P.L.** 12/22. 14/2, 18/18, 18/28, 19/15, 30/11. 32/10. 35/30, 36/17, 39/1, 40/20, 40/36, 41/29, 44/19, 54/12, 60/20. 64/13. 64/20, 69/17, 72/18, 72/20, 72/22. 83/25. 85/14. 95/30. 97/8, 100/7 [V. 36; Pr. 28]. ◇ (Urmat de un pronume relativ) *Privinda-mă cu ochii în care-aveai un cer. Mi-ai zis...* O.I 91/27. *Să fie neagră umbra în care-ți fi pierit.* O.I 127/17. *Tu ești ca o vioară. în care sunt închise toate cîntările.* P.L. 42/21; cf. **O.I** 230/2; **O.IV** 333/2. 365/11; **P.L.** 4/4, 7/36, 8/22, 9/34. 26/40, 44/5. 46/3, 46/26, 48/4, 52/11. 54/29, 78/22, 78/32, 79/1, 86/8. 86/30, 98/26, 99/4, 99/17, 100/6, 100/17, 100/21 [V. 5; Pr. 23]. ◇ (În construcții care indică o mișcare, complementul avînd uneori și valori temporale) *S-ajung curînd în cale.* O.I 97/13. *Mă voi feri în calea mea De tine.* O.I 187/3. *Valurile transparente de nouri... se încreteau în drumu-i.* P.L. 101/2; cf. **O.I** 1/21, 9/21. 61/29, 62/7. 64/11, 91/12. 97/28. 117/4. 146/23, 186/22, 191/19. 199/5, 231/2, 234/5; **O.IV** 432/21; **P.L.** 10/4, 46/25, 83/5 [V. 17; Pr. 4]. ◇ (Introduce complemente care indică delimitări aproximative) *Ca s-o mai cate, tu trimiși în lume crainic.* O.I 83/19. *Și umbra ta se pierde în neguri reci.* O.I 213/16. *Stelele mari izvorăsc pe albastrele lanuri ale cerului și tremură voluptos în aerul moale.* P.L. 39/17; cf. **O.I** 8/9. 9/16, 27/29, 35/30, 40/11, 43/11, 43/22, 48/7. 48/13, 50/13. 50/23. 51/26. 51/27, 52/23, 52/31. 53/2. 53/6. 54/6. 54/11. 55/32. 59/25. 60/14, 61/12, 61/17. 61/18, 61/27. 64/1. 64/3, 64/5. 64/23, 65/22. 68/4, 79/21. 80/31. 84/21, 92/12, 94/15, 98/17, 98/20. 98/27, 98/28. 100/13. 101/1. 104/22. 106/11. 107/3. 110/5, 112/15, 114/8. 114/14, 115/18. 115/20. 116/16. 127/14, 130/24, 132/33. 132/38, 133/3, 133/13. 133/18, 133/19, 133/25, 133/25. 134/3. 134/38, 136/9, 136/12, 136/15, 137/13, 141/9, 146/25. 148/6, 148/34, 149/27, 149/31. 151/14. 152/17, 155/28. 157/9. 158/5, 160/11, 160/15, 162/14. 167/13, 168/19, 176/2. 177/14, 181/15, 185/7, 189/10, 196/2, 198/10, 204/6, 204/24, 208/3, 226/2, 226/15. 228/8, 232/8, 234/6. 235/13; **O.IV** 338.1, 338/9, 361/4. 364/24, 365/3, 365/21, 432/6, 432/10, 432/14. 432/18, 432/22, 432/24, 432/30, 432/35. 433/5; **P.L.** 4/11. 4/37, 6/20. 6/21, 11/19. 12/25, 14/25, 16/22. 16/28. 19/19, 19.27. 20/31, 21/10. 23/7. 25/14, 25/16, 27/19, 27/32, 28/8. 28/10, 28/13. 29/37. 30/26, 31/11, 36/13, 36/14. 36/15, 36/28. 36/38, 36/41, 37/41, 38/6, 38/24, 38/26, 39/14, 39/18, 40/15, 40/16, 40/27. 42/31, 43/6, 43/20, 43/27, 44/30. 45/30. 46/11, 46/11. 48/11. 48/26. 48/32, 50/6, 50/20, 50/27, 50/40, 51/5, 51/20, 51/23, 52/37, 53/28, 53/31, 54/3, 54/12, 55/35, 56/27, 57/5, 58/5, 64/32, 72/21, 73/38, 74/1, 74/10, 77/19, 77/33, 77/36, 77/37, 78/35, 83/18, 99/26, 100/18, 102/6, 102/12, 102/12 [V. 118; Pr. 83].

II. (Echivalent cu alte prepoziții) 1. Pe. *O așază-n tron de aur.* O.I 32/35. *Vin de-ntunecă pămîntul la Rovine în cîmpii.* O.I 146/2. *Se uită înaintea ei..., în față cu o expresie indecisă.* P.L. 58/17; cf. **O.I** 25/14, 27/22, 85/25, 85/34, 111/4; **O.IV** 366/9; **P.L.** 5/24, 29/22, 37/18, 38/6, 49/33, 80/2, 80/3, 85/14, 90/37, 93/2 [V. 8; Pr. 11].

2. La. *Barba-n pămînt i-ajunge și genele la piept.* O.I 93/10. *Ochii tăi mari caută-n frunza cea rară.* O.I 231/6. *Pari a te uita în cer.* P.L. 51/16; cf. **O.I** 45/29, 48/15, 94/5, 98/3, 99/5, 110/17, 128/1, 144/34, 160/29, 182/23; **P.L.** 3/19, 4/35, 9/30, 29/9, 36/6, 44/7, 48/40, 67/3, 68/10, 85/33, 88/15, 92/5, 92/5, 93/27 [V. 12; Pr. 15].

3. Spre, către. *Niște trepte de lemn duceau în calul de sus al ei.* P.L. 29/10. *Florile împrospătate ridicau în soare cochetele capele copilărească.* P.L. 54/31. *Se depărtaseră în cabinetul alăturat.* P.L. 85/24; cf. **P.L.** 20/36, 85/30 [Pr. 5].

4. Între, printre. *Vîntu-n trestii lin fosnească.* **O.I** 74/15. *Și-nșiruiți lipilă-n file Vița-i galbănă de păr.* **O.I** 108/15. *Mîna care-au dorit sceptrul universului și gîndurî Ce-au cuprins tot universul încap bine-n patru scînduri.* O.I 134/18; cf. **O.I** 6/20, 51/7, 104/29 [V. 6].

5. Sub. *Beduinî ce stau în lună, o minune o privesc.* **O.I** 45/21. *Sticlele ferestrei străluceau ca argintul în alba lumină a lunei.* P.L. 37/7. *Ograda cea mare cu iarba ei uscată se-ntindea gălbuie în lună.* P.L. 40/15; cf. **P.L.** 93/14 [V. 1; Pr. 3].

6. Din. *Ce am de-aiege oare în seaca-vă ființă?* **O.I** 23/19. *Vîntul începu... a scutura casa cea mică în toate încheieturile.* P.L. 9/17 [V. 1; Pr. 1].

III. (Introduce un complement circumstanțial de timp) *Marea... clopote are care sună-n orice noapte.* O.I 45/25. *În toată neagra vecinicie O clipă-n brațe te-am ținut.* O.I 212/15. *În fiece noapte se repetă acest vis.* P.L. 52/36; cf. **O.I** 13/14, 37/2, 44/10, 45/30, 55/14, 60/30, 63/21. 80/25, 96/28. 128/2, 137/19, 142/23, 157/40, 160/28. 160/34, 162/5, 166/8, 168/2, 173/21, 176/19, 178/31, 179/1, 186/1, 186/18, 187/10, 204/22, 216/2, 236/15; **P.L.** 3/1, 3/3, 14/21, 17/8, 22/9, 25/27, 25/36, 27/29, 30/29, 30/31, 32/11, 32/11, 35/3, 37/18, 38/14, 41/12, 41/31, 42/4, 42/24, 47/25, 52/31, 62/12, 63/24, 64/7, 64/19, 69/20, 66/6, 71/35, 73/40, 77/9, 80/6, 80/8, 80/25, 95/35, 96/27, 98/33, 99/11, 99/17, 100/19 [V. 30; Pr. 40]. ◇ (Urmat de un pronume relativ) *Sunt ani la mijloc și-ncă mulți vor trece Din ceasul sfînt în care ne-nșiruirăm.* O.I 120/2. *M-a fărmecat cu vo scînteie Din clipa-n care ne văzurăm?* O.I 208/6. *În ziua-n care era să se serbeze cununia Cezarei cu Castelmare, tatăl ei... muri de apoplexie.* P.L. 99/17; cf. **P.L.** 65/22, 66/18, 81/12, 91/33 [V. 2; Pr. 5]. ◇ (Ca element component al unor locuțiuni) *În veci aceleași dureri mascate cu-altă haină.* O.I 64/16. *Tot ce-a fost ori o să fie În prezent le-avem pe toate.* O.I 196/14. *Aha! gîndi el în urmă.* P.L. 61/39; cf. **O.I** 23/16, 25/17, 32/3, 38/21, 38/23, 56/13, 62/4, 64/16, 64/17, 65/19, 95/25, 96/10, 127/6, 133/9, 175/27, 175/27, 188/15, 187/23, 201/14, 202/6, 204/12, 216/13, 219/31, 221/5. 231/17, 231/18; **P.L.** 8/33, 10/16, 12/22, 14/2, 15/28, 17/10, 18/14, 21/5, 25/40, 38/10, 43/41, 47/27, 48/36, 53/11, 57/29, 59/25, 60/23, 60/26, 61/16, 64/36,

65/24, 66/18, 68/40. 69/19. 69/36. 69/37. 75/17. 83/13, 84/29, 91/29, 99/8, 101/15. 101/30. [V. 28; Pr. 34]. ◇ (În corelație cu alte prepoziții, în locuțiuni formate prin repetarea unui cuvînt) *Și din cînd în cînd vărsate, mîndru lacrimele-ți șad.* O.I 83/1. *Ar voi în a lui brațe să o fiind-n veci de veci.* O.I 162/9. *Apa abea mai sclipea din cînd în cînd atinsă de cîte-o rază.* P.L. 51/40; cf. **O.I** 186/4. 191/21; **P.L.**11/22, 28/32, 38/18, 39/5, 44/14, 64/19, 64/20, 75/16, 78/31, 81/12, 81/18, 100/30, 101/29 [V. 4; Pr. 11]. ◇ (Precedă substantive care indică o acțiune sau stare desfășurată în timp) *Ea trebui de el în somn Aminte să-și aducă.* O.I 171/13. *Pierdut e lotu-n zarea tinereții.* O.I 201/12. *Omul cuprinde un loc în vreme.* P.L. 41/23; cf. **O.I** 17/23. 29/1, 29/20, 55/22. 55/26, 59/14, 91/20, 92/13. 95/15, 96/16. 97/32, 105/17, 116/20. 130/24, 132/9, 168/21, 219/2, 221/9. 223/2, 230/7, 236/3; **P.L.** 3/2, 3/11, 6/17, 8/33, 13/2. 23/11. 25/7, 25/12, 25/13, 30/24, 31/8, 38/14. 38/26, 41/9. 46/2, 46/17, 52/36, 55/38, 79/10, 80/8, 80/14, 81/16. 85 5, 91/33. 93/10, 97/29 [V. 23; Pr. 27].

IV. (Introduce un complement de mod) *Cerut-l-Egipet desfăcut în foc și aur.* O.I 43/2. *Apele-ncrețesc în tremur străveziile lor fețe.* O.I 142/10. *Clasicii erau așezați pe-un șerin în religioasă regulă și neviolatiilate.* P.L. 66/12; cf. **O.I** 1/1, 1/16, 4/14, 8/11, 9/5, 9/8. 10/4. 11/19, 13/19, 18/20, 20/1, 23/24, 25/1, 28/4, 29/2. 29/9, 29/17, 41/1, 43/20, 44/26, 44/34, 45/22, 45/30, 45/30, 48/14. 51/21, 52/11, 56/25. 59/3, 59/7, 60/2, 62/1. 62/17, 64/10, 64/18. 69/7, 79/6, 80/11, 82/17. 85/10. 85/17. 87/20, 88/3, 93/13, 94/13, 95/2, 95/4, 95/20, 96/20. 98/25, 98/34, 106/16, 106/16, 110/11, 115/17, 117/10, 118/8, 120/11, 133/20, 137/7, 137/8, 144/36, 146/30, 148/14. 148/17, 150/4, 150/24, 151/32. 151/32, 151/32, 152/23, 152/25, 155/23, 157/39. 160/18, 162/2, 164/14, 165/26, 171/1. 171/31. 171/32. 174/29, 174/30, 196/36, 200, 200/1, 200/10, 202/13. 207/8. 214/8, 218.8, 219/13, 230/8; **O. IV** 333/14. 365/10, 369/3, 369/15; **P.L.** 4/9, 4/25, 4/37, 6/1, 6/13, 7/8, 7/9. 23/34, 23/34, 24/12, 24/12, 24/20, 24/20, 24/24, 25/24, 25/27, 28/8, 29/41, 32/17, 32/17, 36/22. 37/3, 40/10, 40/25. 40/40. 41/15. 41/37. 47/28. 53/25, 58/23. 61/32. 62/3, 63/10, 65/89, 67/30. 67/39, 68/29. 70/9, 72/12, 75/38, 79/33, 81/4. 82/21, 84/16, 87/32, 89/9. 89/10, 96/6, 96/19, 96/26, 98/21 [V. 99; Pr. 52]. ◇ (Cu element comparativ al unor locuțiuni și expresii) *În zadar caut-al viefei înțeles nedezlegat.* O.I 44/9. *Și-n treacăt o cuprinse lin.* O.I 174/5. *Și de se plînge, de se ceartă, Tu în colț peireci în tine.* O.I 196/6. *El cumpără de la mine cărți. În genere cele mai vechi.* P.L. 61/23. *Schiță în fugă acele trăsături.* P.L. 85/13; cf. **O.I** 1/7, 1/12, 3/15. 4/3. 5/15, 6/15, 9/16, 10/1, 12/15. 16/3, 17/17, 19/4. 24/3. 24/6, 25/4, 44/7, 53/2, 54/5, 61/19, 61/30, 64/2, 68/2, 69/3, 71/1, 74/18, 76/34, 80/9, 80/28, 83/8, 83/19, 87/4, 98/13, 102/23, 107/2, 115/7, 128/7, 132/22, 133/15, 133/27, 133/28, 133/35, 148/11, 148/13, 151/15, 152/3, 152/15, 155/10, 155/21, 160/17, 160/19, 160/21, 160/26, 162/12, 173/10, 176/27, 177/11, 177/25, 182/24, 183/17. 183/28, 187/21. 187/22, 189/5, 192/12, 199/7, 201/3, 201/11, 202/6, 202/14, 231/12; **O.IV** 433/3; **P.L.** 4/37, 5/16, 6/30, 8/3, 8/28, 10/24, 16/32, 24/10, 24/12, 25/6, 27/34, 29/32, 38/34. 41/15, 41/31, 42/2, 42/40, 42/41, 48/4, 48/5, 52/22, 52/41. 53/2, 53/15. 53/21, 63/10, 73/12, 73/30, 75/1, 75/17, 77/33, 79/33, 81/33, 82/8, 88/31, 89/5, 89/10, 90/24, 92/4, 92/24 [V. 74; Pr. 42]. ◇ (În corelație cu alte prepoziții) *Și sufletul ei dulce din ce în ce-i mai cald.* O.I 95/26. *Dacă nu știi ți-aș arăta Din bob în bob amorul.* O.I 174/18. *Ciudal, gîndi el, din minune în minune.* P.L. 62/30; cf. **O.I** 94/11, 95/24, 114/13, 133/36, 140/12. 154/21, 160/12; **P.L.** 50/33, 54/20, 54/20, 58/38, 82/33. 84/18, 91/2, 97/30, 102/9 [V. 9; Pr. 10]. ◇ (Construcția prepozițională are valoarea unei comparații) *În șiruri triumfale stîndardul îl răsfiră.* O.I 24/8. *Aducerile-aminte pe suflet cad în picuri.* O.I 107/5. *Apoi încet* [norii] *se risipiră în creți vinefi.* P.L. 39/7; cf. **O.I** 3/6, 5/24, 9/5, 24/22, 24/23. 62/16, 62/18, 63/15, 63/19, 72/18, 74/3, 85/11, 85/14, 85/16. 92/16, 92/27, 93/14, 94/11, 94/20, 132/8. 132/27, 132/31. 134/19, 142/16, 146/3, 148/18, 152/14, 152/14. 165/4. 170/2. 172/21, 205/6, 214/15; **O.IV** 365/13; **P.L.** 7 8. 7/16, 7/23. 11/28, 20/28, 23/26, 26/34. 27/14, 29/6. 42/31. 51/23. 55/1. 58/28, 87/20. 98/7 [V. 36; Pr. 16]. ◇ (Precedat de „ca" sau „cum" și introducînd al doilea element al comparației) *Se răsfrînge ca-n oglindă a copilei umbră plină.* O.I 51/3. *A fost odată ca-n povești.* O.I 167/1. *Vedea ca-n vis chipul mirelui ei iubit.* P.L. 22/23; cf. **O.I** 11 2. 95/17. 105/11. 120/22. 130/6, 133/30, 136/8, 150/25; **O.IV** 361/2 [V. 11; Pr. 1]. ◇ (În îmbinare cu substantive echivalente cu un gerunziu) *Te plînge-n tînguire și locul tău natal.* O.I 1/17. *Pe copile iau în fugă fața negrului pămînt.* O.I 148/5. *În luptă cu oceanul bătrîn, ea se simte reînlnerînd.* P.L. 100/27; cf. **O.I** 1/18, 1/23, 1/24, 4/20, 13/16, 20/7, 44/21, 51/4, 94/1, 95/17. 97/14. 97/30, 98/14, 98/28, 98/33, 107/14, 178/17; **P.L.** 13/4, 45/14 [V. 19; Pr. 3].

V. (Introduce un complement instrumental) *În visuri fericite m-ar duce către nori.* O.I 8/12. *În prelegeri populare idealele le apăr.* O.I 48/18. *Ea l-a prins în brațe.* O.I 179/24. *Stelele albe sunau în aeriene coarde rugăciunea universului.* P.L. 52/17; cf. **O.I** 5/4, 5/5, 5/20. 6/3, 6/10, 6.18, 15/23. 18/8, 20,11, 23/6, 23/23, 24/4, 24/28, 25/17, 31/12, 31/21, 32/17, 35/5, 40/7, 43/4, 43/18. 44/27, 48/10, 51/32, 52/18, 52/30, 56/12. 59/24, 61/21. 63/1, 63/28, 73/2, 79/21. 80/12, 80/15, 80/15, 82/7, 83/7, 85/12, 85/28, 87/5, 87/11. 96/26, 100/6. 102/5, 104/6, 105/22, 130/10, 130/17, 130/28, 134/11, 134/32. 137/10, 141/15, 146/27. 147/26. 148/22, 151/4, 151/8, 154/21, 154/37, 159/20, 165/24, 170/7, 199/2, 212/21. 231/11, 234/5; **O.IV** 430/14; **P.L.** 4/9, 20/23, 23/8, 23/23. 31/14, 37/19, 39/3, 43/40, 44/15, 45/21, 49/19, 54/6. 56/7. 57/13, 57/14, 73/37, 78/26. 79/16, 82/16, 87/23, 102/17 [V. 72; Pr. 22].

VI. (Introduce un complement de relație) *Un bondar rotund în pînlec... glăsuiește-ncet un cîntec.* O.I 87/12. *Și era una la părinți Și mîndră-n toate cele, Cum e Fecioara între sfinți Și luna între stele.* O.I 167/6. *Cine nu-și aduce aminte... de acele holărîri de a fi serioși în amor?* P.L. 67/38; cf. **O.I** 46/22, 69/7, 155/32, 162/30, 162/30, 164/3; **P.L.** 25/31, 43/15. 62/10, 62/26 [V. 8; Pr. 5].

VII. (Introduce un complement de cauză) *Au zidit munte pe munte în antica cor trufie.* O.I 43/17. *Sufletul meu arde-n iubire ca para.* O.I 231/16. *Se clătina mereu în vînt.* P.L. 16/5; cf. **O.I** 3/23, 4/8, 4/10, 4/11, 15/19, 24/31, 24/31, 28/1, 35/19. 44/21, 61/22, 96/23, 113/1. 115/18, 126/3, 148/6, 160/2. 185/18, 199/14. 234/14; **O.IV** 361/9; **P.L.** 3/15, 25/34, 25/38, 26/1, 29/12, 31/25, 44/7. 56/5, 56/6, 56/6, 56/30, 62/22, 93/27, 100/36 [V. 23; Pr. 15].

VIII. (Introduce un complement indirect) *Voi credeați în scrisul vostru, noi nu credem în nimic.* O.I 35/12. *Vede cum din ceruri luna lunecă și se coboară Și s-apropie de dînsul preschimbată în fecioară.* O.I 142/6. *Înamorat în*

ea? Asta ar fi fost puțin. P.L. 57/36 ; cf. **O.I** 32/22, 35/12, 37/3, 46/3. 59/19, 59/26, 85/23, 95/34, 97/24, 107/8, 144/10, 157/6, 160/36, 208/12, 208/15, 213/18 ; **P.L.** 12/25, 12/25, 22/5, 32/17, 32/17, 43/27, 57/37. 57/37, 57/37, 75/19, 79/7, 82/25. 83/2. 89/32 [V. 18 ; Pr. 15].

IX. (Introduce un nume predicativ alcătuit mai ales din locuțiuni) *A visa că adevărul, sau alt lucru de prisos, E în stare ca să schimbe în natur-un fir de păr Este piedica eterna ce-o punem la adevăr.* O.I 164/5. *Mai ales garafa goală era în stare de a-l umple de cugetări melancolice.* P.L. 32/19 ; cf. **P.L.** 36/13, 41/35, 65/11, 75/29, 86/23 [V. 1 ; Pr. 6].

B. (Introduce un atribut, uneori precedat de alte prepoziții) *Ea trecea prin frunza-n freamăt.* O.I 66/15. *Și aceiași pomi în floare crengi întind peste zaplaz.* O.I 112/5. *Iară tei cu umbra lată și cu flori până-n pământ... lin se scutură de vînt.* O.I 151/31. *Rideau cu lacrimele-n ochi.* P.L. 60/20 ; cf. **O.I** 1/19, 3, 4/17, 8/3, 9/2, 9/3,9/6, 13/6, 16/5, 19/6, 20/2, 21/7. 29/15, 31/5, 38/7, 42/15, 43/1. 43/9, 44/4, 44/25, 46/16. 50/5, 50/7, 51/25, 54/5, 55/10, 55/17, 60/4, 61/23, 64/8. 66/6, 66/6. 66/13. 66/19, 67/18, 69/17, 75/13, 77/14, 80/4, 82/20. 83/11. 84/19, 84/21, 84/34, 92/14, 94/17, 101/18, 103/11, 105/15, 107/10, 107/10, 112/23, 120/27, 141/3, 146/5, 148/11, 150/5, 150/21, 151/3, 151/12, 152/30, 178/19, 178/23, 178/23, 199, 209/4. 209/12, 209/16, 210/9, 213/11, 213/17, 228/5. 231/13 ; **O.IV** 364/22, 378, 378/1, 430/5 ; **P.L.** 4/4, 11/25, 25/6, 26/33, 27/11, 28/29, 29/39, 31/32, 35/34. 35/38, 36/10, 37/25, 38/40, 39/9, 40/11, 46/2, 46/13, 56/31, 57/21, 59/38. 61/25, 64/14, 64/36, 74/16, 78/5, 91/17, 99/29, 102/26 [V. 80 ; Pr. 29].

ÎNAINTÁ vb. **I.** Intranz. A avansa. *Lumea... încet înaintează în lovire de lopeți, Legîntnd alita farmec și alilea frumusefi.* O.I 154/21. *Se uită întru cît înaintase lucrarea.* P.L. 83/15 [V. 1 ; Pr. 1].

— Forme gramaticale : ind. prez. 3 sg. **înaintează** (**O.I** 154/21), m.m.c.p. 3 sg. **înaintase** (**P.L.** 83/15).

***ÎNAINTÁT, -Ă** v. înaintat.

ÎNAINTÍT, -Ă adj. (Mol.) Țeșit înainte. *Cerdacuri înalte, înălțile sub șandramale lungi, apăsate, pline de mușchi negru-verde.* P.L. 39/31 [Pr. 1].

ÎNAÍNTE[1] adv. (Și în forma *nainte*) **1.** (Cu sens local) În față. *Îi sar purici înainte cu polcovne de oțel.* O.I 87/10. *De cîte ori, iubito, de noi mi-aduc aminte, Oceanul cel de gheață mi-apare înainte.* O.I 114/2. *Negustoru-și puse pînzele-nainte.* O.IV 365/5 [V. 3]. ◇ Expr. **A merge** (sau **a se duce**) **înainte** = a înainta. *O pasăre plutește cu aripi ostenite, Pe cînd a ei pereche nainte tot s-a dus.* O.I 114/7. *Merse mereu înainte.* P.L. 97/29. *Ea merse-nainte prin iarbă.* P.L. 101/10 [V. 1 ; Pr. 2]. ◒ (Element de personificare) **A se pune înainte** = a se opune. *Tu te lauzi că Apusul înainte îți s-a pus?* O.I 147/27 [V. 1]. ✦ (Cu valoare de interjecție) Strigăt de îmbărbătare, de îndemn pentru a înainta. — *Înainte! strigă Făt-Frumos calului.* P.L. 18/31 [Pr. 1].

2. (Cu sens temporal) Mai de vreme, pînă la un moment dat. *Mintea lui îi părea împrospătată, rece. clară, față cu mintea, care-o avuse înainte.* P.L. 62/37. *Este un mister în această aversiune înainte, în tristețâ după plăcere.* P.L. 80/14 [Pr. 2]. ◇ Loc. adv. **Înainte de vreme** v. vreme [Pr. 1]. **Mai înainte** v. mai[1] [Pr. 1]. **De mai nainte** = de mai de mult. *S-a-nțeles de mai nainte C-o ironică grimasă să le laude-n cuvinte.* O.I 134/31. *Dragul meu, cărarea asta s-a bătut de mai nainte.* O.I 137/18 [V. 2]. ◇ Loc. prep. **Înainte de** ... = în perioada (sau clipa) anterioară. *Et singur zeu sfătui-a nainte de-a fi zeii.* O.I 115/9. *Se zice că dianolului, înainte de cădere, i-ar fi plesnit în minte această obscură idee.* P.L. 43/8. *Înainte de a dormi, ea își impreuna mîinile.* P.L. 52/16 ; cf. **P.L.** 28/31, 82/32 [V. 1 ; Pr. 4]. ✦ Mai departe, în continuare, în viitor. *Firea... destinul molănimei îl desfășură-nainte!* O.I 48/27. *Și veacuri înainte el șede-uitat, bătrîn.* O.I 99/3. *Gîndu-l duce mii de veacuri înainte.* O.I 133/10 [V. 3]. ◇ Loc. adv. **De acum** (**sau de acu, de azi, de atunci, de atuncea**) **înainte** = în viitor. *La ce de-acu-nainte îu grija mea s-o porți?* O.I 127/11. *De-atunci înainte, M-or troieni cu drag Aduceri aminte.* O.I 216/26. *Am doi oameni cu totul deosebiți în mine — unul... care vorbește cu tine... altul..., tr&ind pește cinci sute de ani de acum înainte.* P.L. 41/14. *Nu fi-oi mai spune pe nume... de azi înainte.* P.L. 69/31 ; cf. **O.I** 141/11, 220/6, 222/6, 223/22 ; [V. 6 ; Pr. 2]. — Variantă : **nainte** (**O.I** 48/27, 114/7, 115/9, 134/31, 137/18) adv.

ÎNAÍNTE[2] prep. v. înaintea.

ÎNAÍNTEA prep. (Și în forma *înainte, naintea, nainte* ; construit cu un substantiv sau cu un pronume în genitiv, cu un pronume posesiv) În fața, dinaintea. **1.** (Local) *În jos plecat-am ochii-naintea feței tale.* O.I 91/14. *Naintea lor se mișcă pădurile de brad.* O.I 98/15. *Toate se tîrîind nainte-i.* O.I 144/7. *Mergea pe valurile mării, care se plecau înaintea lui.* P.L. 14/1 ; cf. **O.I** 66/7, 92/14, 98/12, 147/6, 147/25, 149/26, 150/9, 232/11 ; **O.IV** 370/5 ; **P.L.** 15/23, 29/28, 40/3. 46/16, 46/33. 58/16, 64/21, 66/16, 69/10, 94/17, 102/14 [V. 12 ; Pr. 12]. ✦ Față de... *Frumoasă ca o statuă antică, avînd înaintea acestei din marmoră avantajul vieței.* P.L. 100/38 [Pr. 1].

2. (Temporal) *Aceasta este arta ce sufletu-ți deschide Naintea veciniciei.* O.I 60/34. *În acea nemărginire ne-nvîrtim uitînd cu totul Cum că lumea asta-ntreagă e o clipă suspendată, Că-ndărătu-i și-nainte-i întuneric se arată.* O.I 133/2. *Naintea nopții noastre îmblă Crăiasa dulcii dimineți.* O.I 204/13 [V. 3]. — Variante : **înainte** (**O.I** 66/7, 133/2, 147/6, 117/25, 150/9, 232/11 ; **P.L.** 94/17), **naintea** (**O.I** 60/34, 98/12, 98/15, 204/13), **nainte** (**O.I** 92/14, 144/7 ; **O.IV** 370/5) prep.

ÎNÁLT[1] s.n. (Și în forma *nalt*) Înălțime. *Dar nu mai cade ea-n trecut În mări din tot înaltul.* O.I 181/22 [V. 1]. ◇ *Înaltul cerului* = bolta cerească. *Cade din înaltul cerului într-un adînc nevăzut.* P.L. 19/7. *Pierdută în naltul cerului — plutea ... miază-noaptea bătrînă cu aripele de aramă.* P.L. 19/19. *Numai ochiul lui e viu, pentru ca să vadă pe un nor de argint, în naltul cerului, un înger alb.* P.L. 36/28 [Pr. 3].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **înaltul** (**O.I** 181/22 ; **P.L.** 19/7), **naltul** (**P.L.** 19/19, 36/28). — Variantă : **nalt** (**P.L.** 19/19, 36/28) s.n.

ÎNÁLT[2], **-Ă** adj. (Și în forma *nalt*) **1.** Mult întins în sus ; (foarte) ridicat. *În mijloc de codru-ajunse Lîngă leiul nalt și vechi.* O.I 66/18. *Prin mișcarea naltei ierbi,*

Eu le fac s-auzi în taină Mersul cîrdului de cerbi. O.I 110/10. [Muntele] *sta negru și înalt.* P.L. 39/14; cf. **O.I** 9/4, 43/5, 51/1, 88/1, 148/23, 149/16, 160/33, 165/4, 215/6, 231/22; **P.L.** 5/8, 13/12, 18/24, 20/23, 22/12, 28/35, 39/4, 40/12, 48/40, 51/10, 52/1, 52/24, 73/13, 73/21, 73/32, 77/27, 78/22, 78/28, 87/28, 102/5 [V. 12; Pr. 21]. ◒ (Construcții **metaforice**) **Creștetele nalte ale țării** v. c r e ș t e t [V. 1]. **A se cufunda în stele, și în nori și în ceruri nalte** v. c u f u n d a [V. 1]. **Marea turburată și înaltă** v. m a r e[2] [V. 1]. ◒ (Metaforic) Imens, nesfîrșit. *Ajungînd pe luciul înalt al mării, el aruncă etrmă și lopeți.* P.L. 97/9 [Pr. 1]. ✦ (Despre construcții) Cu zidurile și cu acoperișul ridicate. *Odin părăsise de gheață nalta-i dămă.* O.I 91/6. *Sala era naltă susținută de stîlpi și de arcuri.* P.L. 5/37. *El intră într-o cameră înaltă.* P.L. 29/17; cf. **P.L.** 20/19, 39/31 [V. 1; Pr. 4].

2. De statură mare. *Le stă bine laolaltă, Ea frumoasă și el înalt, el înalt și ea înaltă.* O.I 154/18. *Ah! acum crengile le-ndoaie... Un trup înalt și mlădiet.* O.I 229/4. *În fața lui Dan se ivi un om nalt.* P.L. 40/21; cf. **O.I** 101/18; **P.L.** 12/12, 30/24, 51/30 [V. 4; Pr. 4]. ◇ (Despre frunte) **Lat, larg.** *O frunte naltă, pleșuvă, încrețită de gîndiri.* P.L. 40/31. *Umbra lui începu iar a prinde conturele unei icoane în oloi, cu fruntea naltă.* P.L. 46/14. *O frunte naltă și egal de largă... stă așezată deasupra unor ochi adînciți în boitele lor.* P.L. 74/2 [Pr. 3]. ✦ Lung, prelung. *Iar talia-i naltă, gingașă, subțire, Se mlădie în vînt.* O.I 4/9. *Se apropie-argintoasă umbra nalt-a unui înger.* O.I 53/10. *Intră un bătrîn ... cu fața naltă.* P.L. 76/16; cf. **P.L.** 31/41 [V. 2; Pr. 2].

3. (Despre sunete și despre voce) Intens, ascuțit. ◒ (Metaforic) **Exuberant.** *Lăutarii măiestrită hore nalte și urări adînci.* P.L. 23/20 [Pr. 1]. (Glumeț) *De-ar fi-n lume numai milе... Mieunînd în ode nalte.* O.I 48/14 [V. 1].

4. F i g. **Superior, măreț.** *Te-ai dus, te-ai dus, din lume, O! geniu nalt și mare.* O.I 1/11 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **înalt** (**O.I** 51/1, 148/23, 154/18, 160/33, 229/4; **P.L.** 97/9), **nalt** (**O.I** 1/11, 66/18, 149/16, 165/4; **P.L.** 12/2, 39/14, 40/21, 51/30, 73/21, 77/27), **înaltul** (**O.I** 231/22), **înaltă** (**O.I** 88/1, 144/15, 154/18, 215/6; **P.L.** 31/41), **naltă** (**O.I** 4/9, 53/10; **P.L.** 5/37, 18/24, 28/35, 29/17, 30/24, 40/31, 46/14, 73/13, 73/32, 74/2, 76/16, 87/28), **nalta-** (**O.I** 91/6), g.d. **naltei** (**O.I** 110/10); pl.n.ac. **nalți** (**O.I** 101/18; **P.L.** 13/12, 102/5), **înalte** (**P.L.** 39/4, 39/31, 48/40, 51/10), **nalte** (**O.I** 43/5, 48/14, 54/2, 148/32; **P.L.** 5/8, 20/19, 20/23, 22/12, 23/20, 40/12, 52/1, 52/24, 78/22, 78/28), **nanta** (**O.I** 9/4). — Variante: **nalt, -ă** (**O.I** 1/11, 4/9, 43/5, 48/14, 54/2, 66/18, 91/6, 101/18, 110/10, 149/16, 165/4; **P.L.** 5/8, 5/37, 12/12, 18/24, 20/19, 20/13, 22/12, 23/20, 28/35, 29/17, 30/24, 39/14, 40/12, 40/21, 40/31, 46/14, 51/30, 52/1, 52/24, 73/13, 73/32, 74/2, 76/16, 77/27, 77/22, 78/28, 87/28, 102/5), **nant, -ă** (**O.I** 9/4) adj.

ÎNALȚĂ vb. I v. **înălța.**

ÎNALȚĂT, -Ă adj. Înalt. ◒ (În context figurat) *Ceruri de oglinzi, plutind cu înaltatele aripi albe.* P.L. 52/23 [Pr. 1].

ÎNAMORĂ vb. I. R e f l. A se îndrăgosti. *Știi că întîia Aurora răpește pe Orion, de care se-namorase însăși cruda și vergina Diana.* P.L. 79/11 [Pr. 1].

ÎNAMORĂRE s.f. Îndrăgostire. *E o-namorare de tot ce e al tău.* O.I 232/21 [V. 1].

ÎNAMORĂT, -Ă adj. Îndrăgostit. *N-or să le vază ochii-mi triști, Înamorați de-a ta ființă,* O.I 211/3. *Am intrat la o copilă înamorată de mine.* P.L. 90/27 [V. 1; Pr. 1]. ◒ (În context figurat) *Cu să petrecă, inventară un joc de cărți... fanfii imblau înamorați.* P.L. 52/13 [Pr. 1]. ◇ (Urmat de un complement introdus prin prep. „în") *Înamorat în ea? Asta ar fi puțin.* P.L. 57/36. *Ea-și pleacă capul ei îmbătat de pasiune pe umărul acelui tînăr femeiește frumos, timid și înamorat în sine.* P.L. 79/25 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **înamorat** (**P.L.** 57/36, 79/25), **înamorată** (**P.L.** 90/27); pl.n.ac. **înamorați** (**O.I** 211/3; **P.L.** 52/13).

ÎNAPÓI adv. **1.** (Cu sens local) Îndărăt, în spate. *Se depărtară înspre mare fără a mai privi înapoi.* P.L. 13/37. *Făt-Frumos se uită înapoi.* P.L. 18/24 [Pr. 2]. ✦ La locul de plecare, de origine. *El mănușa o aduce înapoi.* O.I 166/18. *Făt-Frumos era voinic și știa drumu înapoi.* P.L. 12/32. *Nu mai avea nici putere să se mai întoarcă-napoi.* P.L. 15/39 [V. 1; Pr. 2]. ◇ Expr. **A da ceva înapoi** = a înapoia, a întoarce. *Dă-mi înapoi pe-aceea ce moartea mi-a răpit.* O.I 93/19. *Pare-că le-aș sărută... dacă nu m-aș teme că mi-ai da sărutarea înapoi.* P.L. 89/20 [V. 1; Pr. 1].

2. (Cu sens temporal) În urmă, în trecut. *Voi păstra întreg amarul Și norocul astor foi, În durerea vechii pierderi Recitindu-mă-napoi.* O.I 126/1. *Trezindu-te, iubito, cu anii înapoi, Să fie neagră umbra în care-oi fi perit.* O.I 127/16 [V. 2]. ◇ Loc. adv. **Cu anii înapoi** v. a n [V. 1].

ÎNAPÓIA prep. În urma, îndărătul... *Învins de firea lui ca omenească, se uită înapoia sa.* P.L. 14/3 [Pr. 1].

ÎNARMĂ vb. I. T r a n z. A da arme. ◒ (Construcție metaforică) **A înarma brațul** (cuiva) = a pregăti de luptă. *Ei brațul tău înarmă ca să lovești în tine.* O.I 59/19 [V. 1].

ÎNĂBUȘÍ vb. IV. T r a n z. **1.** A sufoca, *înăbușit de sînge,* [Castelmare] *au zis oamenilor să-l aducă la noi.* P.L. 96/23 [Pr. 1].

2. F i g. A împiedica să se manifeste. *O asemenea inimă și-ar ridica aspirațiunile plină la tine... luptînd spre a le înăbuși.* P.L. 56/10 [Pr.1].

— Forme gramaticale: inf. **a înăbuși** (**P.L.** 56/10); part. **înăbușit** (**P.L.** 96/23). — Variantă: **năbuși** (**P.L.** 56/10) vb. IV.

ÎNĂLBÍ vb. IV. T r a n z. A face alb, a lumina. *Pe scări de marmură, prin vechi portaluri, Pătrunde luna, înălbind părețli.* O.I 202/4 [V. 1]. ✦ R e f l. A deveni alb, strălucitor. *Florile trisle și turburi se-nălțîră ca mărgăritarul strălucit.* P.L. 22/35 [Pr. 1]. ◒ (Metaforic) A încărunți (v. și i n t u n e c a). *Nu zîmbea ... nici la poveștile bătrîne și glumețe a ostașilor înălbiți în bătălie.* P.L. 3/15 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind.p.s. 3 pl. **se înălbiră** (**P.L.** 22,35); ger. **înălbind** (**O.I** 202/4); part. **înălbiți** (**P.L.** 3/15).

ÎNĂLȚĂ vb. I. (Și în forma *năița, înalța*) **1.** T r a n z. și r e f l. A (se) ridica. *Palmii risipiți în crînguri, aurîți de-a lunei raze, Nalță zvelțele lor trunchiuri.* O.I 44/23. *Luna... se înalț-așa bălaie.* O.I 154/23. *O lebădă își*

înălțase aripele. P.L. 10/28; cf. **O.I** 93/34, 95/5, 98/17, 142/14, 144/26, 174/27, 183/22, 219/17, 221/18; **P.L.** 49/34, 54/27, 78/17 [V. 11; Pr. 4]. ◒ (În contexte figurate) *Frunzile cărunte le înalță de departe Un Cezar, un Traian.* O.I 24/29. *O rază te-nalță, un cîntec te duce.* O.I 37/13; cf. **O.I** 175/23 [V. 3]. ◇ Tranz. (în expr.) **A înălța ochii** = a ridica privirea spre cer. *Ochii mei înălțam visători la steaua Singurătății.* O.I 199/3 [V. 1]. **A se înălța din călcâie** v. călcâi [V. 2].

2. Refl. A apărea, a se ivi, a se vedea înalt. *Și-atunci Memfis se înalță, argintos gînd al pustiei.* O.I 45/19. *Se înalță* [castelul] *în tăcere dintre rariștea de brazi.* O.I 152/3. *Insulele se înălțau cu scorburi de tămîie.* P.L. 51/17; cf. **O.I** 230/8; **P.L.** 29/7, 38/11, 51/20 [V. 3; Pr. 4].

3. Refl. Fig. A crește în putere, în prestigiu. *Iară flamura cea verde se înalță an cu an.* O.I 141/31 [V. 1].

4. Tranz. A ridica pe o treaptă morală mai înaltă, a înnobila. ◒ (Metaforic, în invocații religioase) A purifica. *Crăiasă alegîndu-te, Îngenunchem rugîndu-te, Înalță-ne, ne mîntuie Din valul ce ne bîntuie.* O.IV 360/3 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **înalț** (**O.I** 174/27), 3 sg. **înalță** (**O.I** 37/13), **se înalță** (**O.I** 15/19, 93/34, 95/5, 144/31, 152/3, 151/23, 159/27, 175/23; **P.L.** 49/34, 51/20), 3 pl. **înalță** (**O.I** 24/29, 44/23), **se înalță** (**O.I** 98/12, 142/14, 219/17, 221/18). imp. 1 sg. **înălțam** (**O.I** 199/3), 3 sg. **înălța** (**P.L.** 54/27), **înălța** (**P.L.** 38/11), 3 pl. **se înălțau** (**P.L.** 51/17). **se înălțau** (**P.L.** 29/7), m.m.c.p. 3 sg. **înălțase** (**P.L.** 10/28). **se înălțase** (**O.I** 144/26); conj. prez. 2 sg. **să te înalți** (**O.I** 230/8); imper. 2 sg. **înalță** (**O.IV** 360/3, te **înalță** (**O.I** 174/28, 183/22); part. **înălțate** (**P.L.** 78/17). — Variante: **înalță** (**O.I** 199/3; **P.L.** 29/7, 38/11), **nălță** (**O.I** 24/29, 44/23) vb. I.

***ÎNĂLȚĂT, -Ă** adj. v. **înălțat.**

ÎNĂLȚÍME s.f. 1. Distanță măsurată perpendicular, în sus. *Niște scări nalte... ajungeau la jumătatea înălțimei înălțimi a casei.* P.L. 10/12 [Pr.1].

2. (Adesea la pl.) Cer. *Doita cerească, N-ai putè să faci cu ochii înălțimilor ocol.* O.I 82/36. *Oricîte stele ard în înălțime... Cu-a lor lumină și cu scînteierea Ce-or fi-nsemnînd, ce vor — nu știe nime.* O. IV 338/1 [V.2]. ◒ (În context figurat) *Înălțimile albastre Pleacă zarea lor pe dealuri.* O.I 210/17 [V.1].

3. Fig. (În forma *nălțime*) Stare de superioritate. *Convins ca voi ei* [cezarul] *este-n nălțimea-i solitară Lipsită de iubire.* O.I 62/1 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **înălțime** (**O.IV** 338/1), **nălțimea** (**O.I** 62/1), g.d. **înălțimi** (**P.L.** 40/12); pl.n.ac. **înălțimile** (**O.I** 210/17), g.d. **înălțimilor** (**O.I** 82/36). — Variantă: **nălțime** (**O.I** 62/1) s.f.

ÎNĂUNTRU adv. (Și în forma *înlăuntru*, *înuntru*) În interior. *Cine-a deschis piramida și-năuntru a intrat?* O.I 44/3. *Călări ei intră-nuntru și porțile recad.* O.I 98/26. *La pămînt dormea tinindu-și căpătîi mîna cea dreaptă; Dară ochiu-nchis afară, înlăuntru se deșteaptă.* O.I 142/4. *Înăuntru baba șuiera.* P.L. 7/2; cf. **O.I** 154/15 [V.3; Pr.1].

— Variante: **înlăuntru** (**O.I** 112/4), **înlăntru** (**O.I** 154/15), **înuntru** (**O.I** 98/26) adv.

ÎNĂUNTRUL prep. (Și în forma *înlăuntrul*, *năuntrul*) În interiorul ... *Năuntrul ei pe stîlpi-i, părești, iconostas, Abia conture trîsle și umbre au rămas.* O.I 69/21. *Floarea... minte prin haina ei strălucită că e ferice înlăuntrul gingașelor sale organe.* P.L. 47/36. *Bătrînul... se face nevăzut înăuntrul clădirei.* P.L. 73/19. *Un singur loc de intrare este... care duce prin-năuntrul insulei.* P.L. 78/15 [V.1; Pr. 4]. ◒ (Construcție metaforică) **A trezi pe cineva înăuntrul său** = a face să se cunoască pe sine (v. și auzi, reda). *Mîna ta ce te va trezi înăuntrul tău sunt eu.* P.L. 42/23 [Pr. 1].

— Variantă: **înlăuntrul** (**P.L.** 47/36, 78/15), **năuntru**[1] (**O.I** 69/21) prep.

ÎNCÁLE adv. v. **încalea.**

ÎNCÁLEA adv. Cel puțin, barem. *Să visăm favori și aur, tu-n collon și eu în pat. De-aș putè să dorm încalea.* O.I 19/4 [V.1].

ÎNCÁLTE adv. Măcar, barem. *De nu mai uita încalte, Șuflețul vieței mele.* O.I 54/3 [V.1].

***ÎNCÁLTEA** adv. v. **încalte.**

ÎNCARCÁ vb. I v. **încărca.**

ÎNCĂ adv. **1.** (Cu sens modal) În plus, pe deasupra. *Înc-o gură — și dispare... Ce frumoasă, ce nebună E albastra-mi, dulce floare!* O.I 55/23. *Sunt ani la mijloc și-ncă mulți vor trece Din ceasul sfînt în care ne-nlținiram.* O.I 120/1. *Mi-ar trebui încă cîteva ședințe.* P.L. 85/25; cf. **O.I** 115/19, 189/9; **P.L.**22/2, 43/36, 40/40, 48/12, 59/6, 71/22 [V. 1; Pr. 7]. ✦ De asemenea. *Urmeze încă-n cale-ți și lacrima duioasă.* O.I 1/21. *Dacă vorba-i e plăcută, și tăcerea-i încă place.* O.I 159/23 [V.2]. ✦ (Uneori urmat de „și") Chiar. *Ba să vezi... posteritatea este încă și mai dreaptă. Neputînd să te ajungă, crezi c-or vrea să le admire?* O.I 134/24. *Ca copii are haz, Și cînd rîde face încă și grozițe în obraz.* O.I 159/16. *Pătrundea prin ferestele... nespălate o lumină murdară, mai slăbită încă prin stropii de ploaie ce inundase sticlele.* P.L. 26/23 [V. 2; Pr. 1.]. ✦ Totuși. *Căci de plaiul de-ar fi, încă s-o-nălzi de-atît amor.* O.I 162/11 [V.1].

2. (Cu sens temporal) Și acum, în continuare. *Privesc la surîsu-ți rămas încă viu.* O.I 37/20. *Și ctt de mult îmi pare rău Că nu mai suflu încă!* O.I 184/20. *Toi astfel cînd al nostru dor Peri în noapte-adîncă, Lumina stinsului amor Ne urmărește încă.* O.I 234/16. *Toate erau încă amestecate.* P.L. 37/29; cf. **O.I** 35/15, 49/7, 63/17, 133/6, 146/14, 157/15, 186/23; **P.L.** 10/8, 19/40, 37/4, 39/23, 42/37, 54/33, 99/20 [V.10; Pr. 8]. ✦ Din nou, iarăși. *El pe sînu-ți vergin încă să coboare.* O.I 15/21 [V.1]. ✧ Loc. adv. **Încă o dată** v. dată [V.2; Pr. 1]. ✦ Pînă acum, pînă atunci. *Neamul Cain încă nu s-a stins?* O.I 157/10. *Nu pot să văd încă Ce-adînc trecut de ginduri e-n nòaptea lui adîncă.* O.I 232/13. — *Adîncimea mea la o ai în tine, numai încă nedescoperită.* P.L. 42/17; cf. **P.L.** 16/19, 18,37, 59/6, 64/23, 64/24, 79/17 [V.2; Pr.7].✦Deocamdată, acum. *Nu te duc încă.* P.L. 8/26 [Pr. 1]. ✦ Deja. — *Încă de mic Te cunoșteam pe tine.* O.I 175/9. *De copil încă, el admira ochii cei frumoși ai portretului.* P.L. 31/1. *Pol să te urmărească încă-n astă-noapte.* P.L. 96/25; cf. **P.L.** 48/3 [V.1; Pr. 3]. ✦ Atunci, odată. *Pe cînd Dum-*

nezeu călca încă cu pictoarele sale sfinte pietroasele pustii ale pământului, — în vremea veche trăia un împărat. P.L. 3/3. *Pe vremea aceea Domnul îmbla încă pe pământ.* P.L. 13/19 [Pr.2].

ÎNCĂLECÁ vb. I. Intranz. (Și în forma *încălica*) A se urca pe un cal. *Genarul încălică și zboară ca spaima.* P.L. 12/22. *El încălică pe un cal și dispăru în pustiuri.* P.L. 15/29. *Încălecînd pe una din iepe, mînă pe celelalte în aerul înlunecos și răcoare al nopții.* P.L. 16/22; cf. **P.L.** 20/27, 21/21 [Pr.5].

— Forme gramaticale: ind. p.s. 3 sg. **încălică** (**P.L.** 12/22, 15/29), p.c. 3 sg. a **încălecat** (**P.L.** 21/21); ger. **încălecînd** (**P.L.** 16/22); part. **încălecați** (**P.L.** 20/27). — Variantă: **încălecă** (**P.L.** 12/22, 15/29, 20/27) vb. I.

ÎNCĂLICÁ vb. I v. **încăleca**.

ÎNCĂLZÍ vb. IV. Tranz. 1. A transmite căldură. *Și mîna friguroasă s-o încălzesc la sîn.* O.I 213/13. *Ea trase mîna copilului... lîngă inimă, s-o încălzească.* P.L. 31/26 [V.1; Pr. 1].

2. Tranz. și refl. Fig. A (se) însufleți, a se aprinde. *Îl dezmiardă* [Eros], *l-încălzește Cu un vis de tainic dor.* O.I 13/24. *Căci de piatră de-ar fi, încă s-o-ncălzi de-atît amor.* O.I 162/11 [V.2].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **încălzește** (**O.I** 13/24), viit. 3 sg. **s-o încălzi** (**O.I** 162/11); conj. prez. 1 sg. **să încălzesc** (**O.I** 213/13), 3 sg. **să încălzească** (**P.L.** 31/26).

ÎNCĂLZÍT, -Ă adj. În care s-a făcut căldură. *Maria intra deodată în salonul încălzit.* P.L. 64/10 [Pr. 1].

ÎNCĂPEÁ vb. II. 1. Tranz. A cuprinde. *Împărați pe care lumea nu putea să-i mai încapă, au venit și-n țara noastră de-au cerut pămînt și apă.* O.I 117/21 [V.1]. ◒ (În contexte figurate) *Colo se ridic'trufașe Și eterne ca și moartea piramidele-uriașe, Racle ce încap în ele epopeea unui scalд.* O.I 43/24. *A frumseții haruri goale ce simțirile-i adapă, Încăperile gîndirii mai nu pot să le încapă.* O.I 79/20. *Cînd cu sete cauți forma ce să poată să le-ncapă Să le scrii cum cere lumea, vreo istorie pe apă?* O.I 137/11 [V. 3].

2. Intranz. A (putea) intra; a (putea) fi cuprins. *În două părți infernul portalele-și deschide, Spre-a încăpea cu mia răsuflețele hîde Tiranilor ce pier!* O.I 25/2. *Un băiet de țigan... cu ciubote în care ar fi încăput întreg.* P.L. 26/40 [V.1; Pr. 1]. ◒ (În context figurat) *Mîna care-au dorit sceptrul universului și gînduri Ce-au cuprins tot universul încap bine-n patru scînduri.* O.I 134/18 [V.1]. ◇ Expr. **A încăpea în mini** v. mînă [Pr. 1]. **A încăpea pe mîna cuiva** v. mînă [V.1]. ◒ (Construcție metaforică) **A nu încăpea de dorul** (cuiva) = a iubi fără saț, a nu se sătura iubind (v. și face). *Căci scris a fost ca viața ta De doru-i să nu-ncapă.* O.I 190/6 [V.1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 pl. **încap** (**O.I** 43/24, 134/18), imp. 3 sg. **încăpea** (**P.L.** 85/32), conj. prez. 3 sg. **să încapă** (**O.I** 137/11, 147/21, 190/6), 3 pl. **să încapă** (**O.I** 79/20); opt. p. 3 sg. **ar fi încăput** (**P.L.** 26/40); inf. a **încăpea** (**O.** I 25/2); part. **încăput** (**O.** I) 134/33).

ÎNCĂPÉRE s.f. Spațiu închis. *Ne pună-n încăperea aceluiași sicriu.* O.I 129/16 [V.1]. ◒ (Construcție metaforică) **Încăperile gîndirii** = mintea, cugetul (v. și cumpănă, mînă, nonsens). *A frumseții haruri goale ce simțirile-i adapă, Încăperile gîndirii mai nu pot să le încapă.* O.I 79/20 [V.1].

— Forme gramaticale: sg. **n.** ac. **încăperea** (**O.I** 129/16); pl. n. ac. **încăperile** (**O.I** 79/20).

ÎNCĂRCÁ vb. I. Tranz. A umple, a acoperi. *Lacul codrilor albastru, Nuferi galbeni îl încarcă.* O.I 74/2. *Singur numai cavalerul suspinînd privea balconul Ce-ncărcat era de frunze.* O.I 152/19. *Dealurile erau încărcate cu sarcini de purpură.* P.L. 37/10; cf. **O.I** 74/20, 76/18; **P.L.** 41/11, 67/28 [V. 1; Pr. 3]. ◒ (În context figurat, redînd efectele luminoase ale razelor de lună) *O arată-mi-te iară-n haina lungă de mătasă, Care pare încărcată de o pulbere-argintoasă.* O.I 152/24 [V.1].

— Forme gramaticale: ind. prez 3 pl. **încarcă** (**O.I** 74/2), imp. 3 sg. **era încărcat** (**O.I** 152/19), m.m.c.p. 3 sg. **încărcase** (**P.L.** 67/28); part. **încărcat** (**O.I** 74/20), **încărcată** (**O.I** 76/18, 152/24; **P.L.** 41/41), **încărcate** (**P.L.** 37/10). — Variantă: **încărcă** (**P.L.** 67/28) vb. I.

ÎNCĂRUNȚÍ vb. IV. Intranz. A deveni cărunt. ◒ (Element de personificare) A se face cenușiu. *Cerul încărunți de nouri, vîntul începu a geme rece.* P.L. 9/15 [Pr.1].

ÎNCÉPE vb. III. 1. Intranz. A lua ființă, a se arăta, a se ivi. *Căci este sara-n asfințit Și noaptea o să-nceapă.* O.I 179/2. *Viața-mi pare-o nebunie Sfîrșită fără-nceput.* O.I 212/14. *Tot ce-n astă lume mai poate pricepe E că de-nceleași lucrul, foamea-ncepe.* O.IV 365/4 [V.3]. ◇ Unipers. *Începuse a se întsera.* P.L. 100/33 [Pr.1]. ◆ A se afla în punctul inițial de plecare. *Începînd ta talpa-înseși a mulțimii omenești Și sfîrșind în susul scării pîn'la frunțile cerești. De a vieții lor enigmă îi vedem pe toți munciți.* O.I 133/21. *După vremuri multi venită, începînd cu acel oaspe, Ce din vechi se pomenește, cu Dariu a lui Istaspe.* O.I 147/17 [V.2].

2. Tranz. (Folosit și absolut) A porni (ceva), a se apuca de... *Iar poetul ei cel tînăr o privea cu îmbălare ... Și asfel Bolintineanu începu cîntecul său.* O.I 32/12. *Multe și-ar spune și nu știu de-unde să-nceapă.* O.I 82/15. *Iar ceru-ncepe a roti În locul unde piere.* O.I 171/23. *Ieronim începu să rîdă.* P.L. 74/34. *S-aruncă în mare și-ncepu să-noate.* P.L. 100/40; cf. **O.I** 66/29, 94/9, 137/7, 141/16, 173/2; **P.L.** 9/11, 9/29, 10/1, 16/31, 16/37, 35/40, 37/14, 42/37, 13/1, 43/34, 45/12, 46/13, 48/32, 50/24, 54/19, 67/23, 69/19, 75/36, 84/19, 90/4, 99/27, 101/38 [V.8; Pr. 24]. ◇ Intranz. *Umbra celor nefăcute nu-nceputse-a se desface.* O.I 132/21. *Săbiile începură a se încrucișa.* P.L. 95/37 [V. 1; Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **încep** (**P.L.** 90/1), 3 sg. **începe** (**O.I** 171/23; **O. IV** 365/1), 3 pl. **încep** (**O.I** 94/9). p.s. 3 sg. **începu** (**O.I** 32/12, 66/29; **P.L.** 9/14, 9/29, 10/1, 16/31, 16/37, 35/40, 43/34, 46/13, 48/32, 54/2, 54/19, 67/23, 74/34, 75/36, 84/19, 99/27, 100/40, 101/38), 3 pl. **începură** (**P.L.** 37/14, 69/19, 95/37), m.m. c.p. 3 sg. **începuse** (**O.I** 132/21; **P.L.** 45/12, 100/33), viit. 2 sg. **ii începe** (**P.L.** 43/1), 3 sg. **va începe** (**P.L.** 42/37), **o să înceapă** (**O.I** 179/2); conj. prez. 3 pl. **să înceapă** (**O.I** 82/15, 141/16); opt. prez. 1 sg. **aș începe** (**O.I** 173/2), 1 pl. **am începe** (**O.I** 137/7); inf. p. **a fi început** (**O.I** 212/14); ger. **începînd** (**O.I** 133/21, 147/17).

ÎNCEPÚT s.n. Punct inițial, fază inițială. *Viitorul și trecutul Sunt a filei două fețe Vede-n capăt începutul Cine știe să le-nvețe.* O.I 196/11. *Sufletul lău din începutul lumei. . . a făcut lunga călătorie prin mii de corpuri.* P.L. 46/20 [V.1 : Pr. 1]. ◒ (În context figurat) *Și Apusul își împinse toate neamurile-ncoace. . . Zguduind din pace-adînc㠓 ale lumii începuturi.* O.I 147/1 [V. 1]. ◇ Loc. adv. **La început** = în epoca inițială. *La-nceput, pe cînd ființă nu era, nici neființă. . . Fu prăpastie? genune?* O.I 132/13 [V.1]. **De la început** = din capul locului. *Am jurat de la-nceput Pe Hristos să-l iei de mire!* O.I 102/3 [V.1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **început** (**O.I** 102/3, 132/13), **începutul** (**O.I** 196/11; **P. L.** 46/20); pl.n.ac. **începuturi** (**O.I** 147/1).

ÎNCERCÁ vb. I. 1. Tranz. și refl. A căuta să..., a se strădui. *Ei vor aptauda desigur biografia subțire Care s-o-ncerca s-arate că n-ai fost vreun lucru mare.* O.I 134/27. *Iar cărările vieții fiind. . . înguste, Ei încearcă să le treacă prin prăpeștie de fuste.* O.I 137/21. *Dacă. . . aș încerca să mă duc într-un spațiu zidit cu totul după voia mea. . .?* P.L. 42/24; cf. **O.I** 137/7 [V. 3; Pr. 1]. ◒ (Glume; ironic) *Noi avem în veacul nostru acel soi ciudat de barzi, Care-ncearcă prin poeme să devie cumulanzi.* O.I 137/20. *Numeri fire de mustefi Și-n probleme culinare te încerci a fi isteț.* O.I 155/32 [V.2]. ◒ (În context figurat) *Cînd amintirile-n trecut încearcă să mă cheme, Pe drumul lung și cunoscut Mai trec din vreme-n vreme.* O.I 186/2 [V.1]. ◒ (Construcție metaforică) **Vremea încearcă în zădar din goluri a se naște** v. golă[1] [V.1]. ✦ A schița. ◒ (În context figurat) *Un vers încerc cu pana mea ineultă.* O. IV 333/6 [V. 1].

2. Tranz. A proba, a verifica. ◒ (În context figurat) *Pomu-n înflorire În orice floare-necarcă întreagă a sa fire.* O.I 64/9 [V. 1]. ◇ Expr. **A (-și) încerca norocul** = a căuta să vadă dacă are noroc, a întreprinde ceva cutezător. *Ei Cătălin. acu-i acu Ca să-ți încerci norocul.* O.I 174/4 [V. 1]. ✦ Refl. A-și măsura puterile. *Orice încercare de-a o răpi a fost deșartă. Încearcă-le tu!* P.L. 11/4 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **încerc** (**O.IV** 333/6), 2 sg. **te încerci** (**O.I** 155/32), 3 sg. **încearcă** (**O.I** 64/9, 137/20, 176/27), 3 pl. **încearcă** (**O.I** 137/24, 186/2), viit. 3 sg. **o încerca** (**O.I** 134/27); conj. prez. 2 sg. **să încerci** (**O.I** 174/4), 1 pl. **să încercăm** (**O.I** 137/7); opt. prez. 1 sg. **aș încerca** (**P.L.** 42/24); imper. 2 sg. **încearcă-te** (**P.L.** 11/4).

ÎNCERCÁRE s.f. Tentativă. *Orice încercare de-a o răpi a fost deșartă.* P.L. 11/3 [Pr. 1]. ◒ ◇ Expr. **A-și face încercarea** v. face [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **încercare** (**P.L.** 11/3), **încercarea** (**O.I** 64/1).

ÎNCÉT[1] adv. 1. Domol, lin, pe nesimțite. *Nelezești încet și leneș fruntea mea cea liniștită.* O.I 42/13. *Cobori încet. . . aproape mai aproape.* O.I 120/23. *Icoana stelei ce-a murit Încet pe cer se suie.* O.I 234/10. *Fereastra se deschise-ncet.* P.L. 49/11; cf. **O.I** 1/19, 18/14, 52/11, 63/13, 69/15, 71/4, 75/14, 95/5, 95/13, 129/5, 152/11, 154/21, 193/4; **P.L.** 8/6, 10/9, 11/29, 20/16, 20/31, 22/37, 39/7, 39/16, 43/16, 44/34, 47/7, 49/7, 49/31, 59/4, 60/18, 72/2, 82/31, 82/33, 84/12, 85/30, 93/5, 95/9, 93/12, 93/18, 94/28, 96/4, 98/10, 101/33 [V.16; Pr. 29]. ◇ Expr. **Încet-încet** sau **cu încetul** = puțin cîte puțin, treptat. *Noaptea flamingo cel roșu apa-norel, Încet pătrunde.* O.I 45/14. *Toate cu-ncetul s-or lupi.* O.I 61/17. *Încet, încet ultele adorm.* P.L. 39/38. *Se lipi cu-ncetul de chipul ei mădios.* P.L. 93/21; cf. **O.I** 112/14, 112/14; **P.L.** 16/23, 16/23, 19/20, 19/20, 20/28, 20/28, 37/35, 37/35, 45/3, 45/3, 45/20, 45/20, 48/32, 48/32, 50/13, 50/13 [V.5; Pr.19].

2. Cu glas (sau sunet) coborît, slab, potolit. *Și cînd gîndesc la viața-mi, îmi pare că ea cură Încet repovestită de o străină gură.* O.I 71/6. *Stolari, stoluri trec prin minte Dulci tinzii. Amintiri Tîrîtoare încet ca grierii Printre negre, vechi zidiri.* O.I 105/7. *Un orologiu zîngănește încet și subțire în părete.* P.L. 81/18. *Să vorbim încet.* P.L. 89/8; cf. O.I 66/29, 87/12, 88/5, 104/15, 154/3, 175/9; **P.L.** 10/1, 10/9, 11/14, 17/11, 21/13, 30/13, 37/11, 48/18, 49/22, 53/36, 59/12, 59/22, 68/23, 68/27, 69/12, 69/38, 76/27, 84/4, 88/19, 89/31, 93/38, 94/6, 95/14 [V. 8; Pr. 25]. ◒ (Repetiție, la comparativ sau superlativ) *Bîtndu-i sunet se împarte Peste văi împrăștiet, Mai încet, tot mai încet.* O.I 104/27. *Melancolic cornul sună... Mai încet, tot mai încet.* O.I 206/6. [Cezara] *șoptea încet, foarte încet și încetă de suspinuri, cuvinte dulci.* P.L. 95/20, 21; cf. **P.L.** 71/16, 71/16 [V. 4; Pr.1].

ÎNCÉT,[2] **-EÁTĂ** adj. 1. Liniștit, domol. *Pe undele încete își mișcă legănate Corăbii țiwechile scheletele de lemn.* O.I 63/11. *În cerdac, îmblau cu pas regulat și-încet călugărițe.* P.L. 97/19 [V. 1 : Pr. 1]. ✦ Treptat. *Bătrînețea este o moarte încetă.* P.L. 82/31 [Pr. 1].

2. Abia auzit. *Vîstnd o umbră dulce. . . cu glas blînd, duios, încet El* [Alecsandri] *îi pune pe-a ei frunte mîndru diadem de stele.* O.I 32/33. *Miros, lumină și un cîntec nesfîrșit, încet, dulce. . . îmbătau grădina.* P.L. 7/19 [V.1; Pr.1].

— Forme gramaticale: sg. n.ac. **încet** (**O.I** 32/33; **P.L.** 7/19, 97/19), **încetă** (**P.L.** 82/31); pl. n. ac. **încete** (**O.I** 63/11).

ÎNCETÁ vb. I. Intranz. 1. A se opri. *El încetă din cîntare. Și-i grăi cu grai de jele.* O.I 67/11. *Și cum va înceta Al inimei zbucium, Ce dulce-mi va suna Cîntarea de bucium!* O.I 225/1. *Tot ce-n astă lume mai poate prii-cepe E că de-ncetează lucrul, foamea-ncepe.* O. IV 356/4. *Afară ploaia încetase.* P.L. 29/3; cf. P.L. 25/40, 37/3, 52/14 [V. 3; Pr. 4]. ◇ Tranz. (Folosit și absol.) *Pulul-au oare-atîta dor În noapte să se stingă, Cînd valurile de izvor N-au încetat să plîngă?* O.I 186/20. *Ochii ei, două izvoare secate, încetase de-a mai vărsa lacrimi.* P.L. 22/21. *Într-o zi* [inima] *va bate din ce în ce mai încet, apoi va înceta.* P.L. 82/34; cf. P.L. 99/31 [V.1; Pr.3].

2. A dispărea, a se pierde. *Precum pulberea se joacă în imperiul unei raze, Mii de fire viorie ce cu raza încetează, Asifel, într-a veeinieiei noapte pururea adîncă, Avem clipa, avem raza, care tot mai fine încă.* O.I 133/4. *Nu simți tu, c-a încetat loală durerea vieții.* P.L. 93/26 [V. 1 : Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **încetează** (**P.L.** 25/40; **O.IV** 365/4), **încetă** (**O.I** 67/11), 3 pl. **încetează** (**O.I** 133/4), imp. 3 pl. **încetau** (**P.L.** 52/14), viit. 3 sg. **va înceta** (**O.I** 225/1; **P.L.**82/34). p. c. 2 sg. **ai încetat** (**P.L.** 99/31), 3 sg. **a încetat** (**P.L.** 93/26), 3 pl. **au încetat** (**O.I** 186/20), m.m.c.p. 3 sg. **încetase** (**P.L.**29/30, 37/4), 3 pl. **încetase** (**P.L.** 22/24).

ÎNCETINÉL[1] adv. Diminutiv al lui încet.[1] *Cîte inime rîzînde . . . Le delasă-ncetinel !* O.I 14/10. *O rîdică încetinel de la pămînt.* P.L. 88/25. *Et merse-ncetinel de-a lungul lor* [a stîncilor]. P.L. 101/4 [V.1 ; Pr. 2].

ÎNCETINÉL[2], **-ÍCĂ** adj. Diminutiv de la încet[2]. *Cîte inimi în plăcere Îi resaltă uşurel ! Dar pe cîte dureroase Cîntu-i mistic le apasă, Cîntu-i blînd, încetinel.* O.I 13/10 [V.1].

ÎNCETIŞÓR adv. Diminutiv al lui încet[1]. *I-aş cînta doina, doiniţa. I-aş cînta-o-ncetişor.* O.I 2/23. *Pe feresti se suie noaptea Dibuind încetişor.* O.I 108/8. *Ea, îmbătată de amor, Ridică ochii. Vede Luceafărul. Şi-ncetişor Dorinţele-i încrede.* O.I 129/31 ; cf. O.I 2/7, 13/2, 19/10[V.6].

ÎNCHEGÁ vb. I. 1. Tranz. A prinde consistenţă. ◒ (În context figurat) *Faceţi din . . . îngheţ păpuoi Să-nchege apa-n stîng.* O.I 94/29 [V.1].

2. Refl. Fig. A căpăta formă. a prinde viaţă. *Şi din a haosului văi Un mîndru chip se-ncheagă.* O.I 171/28 [V.1]. ◒ (În context figurat) *Universul fără margini e În degetul lui mic, Căci sub frunte-i viitorul şi trecutul se încheagă.* O.I 132/7 [V.1].

— Forme gramaticale : ind. prez. 3 sg. **se-ncheagă** (O.I 171/28), 3 pl. **se-ncheagă** (O.I 132/7) ; conj. prez. 3 sg. **să închege** (O.I 94/29).

ÎNCHEGÁRE s.f. Fig. Întrupare. apariţie. *Memfis se înalţă, arginţos gînd al pustiei, Închegare măiestrită din suflarea vijeliei.* O.I 45/20. *Zburau amîndoi prin pustiul lungului mărei ca două abie văzute închegări ale văzduhului.* P. L. 12/11 [V.1 ; Pr.1].

— Forme gramaticale : sg. n.ac. **închegare** (O.I 45/20) ; pl.n.ac. **închegări** (P.L.12/11).

ÎNCHEGÁT, -Ă adj. Fig. Conturat şi compact (?) *Lampa . . . sta între Dan şi umbra închegată.* P.I. 47/5 [Pr.1].

ÎNCHEIÁ vb. I. Tranz. **1.** A împreuna părţile unei haine cu ajutorul nasturilor. *Şi de frig la piept şi-ncheie tremurînd halatul vechi.* O.I 132/3. *De ce-l şi încheiase* [pieptăraşul]? P.L 84/9 [V.1 ; Pr. 1]. ◇ Expr. **A-şi încheia haina** v. haină [V.1]. ◆ Refl. A se aduna, a se lega. *Un vînăt giulgi se-ncheie nod Pe umerele goale.* O.I 170/11 [V. 1].

2. A mărgini, a termina. *Şi sprinc ncle arcate frunţea albă i-o încheie.* O.I 79/9 [V. 1].

3. A stabili, a fixa. *Cînd încheie cu o privire amoroaselenţelegeri, Cu ridicula-ţi simţire lu la poarta ei să degeri?* O.I 157/25 [V. 1].

— Forme gramaticale : ind. prez. 3 sg. **închefe** (O.I 87/21, 132/3), **se înebele** (O.I 170/11), 3 pl. **închele** (O.I 79/9, 157/25), m.m.c.p. 3 sg. **închelase** (P.L.84/9).

ÎNCHEIÉRE s.f. Final, sfîrşit. *La sfîrşitul fiecărei nolişe ca o încheiere . . . . „Ermil, le iubese!"* P.L. 71/36 [Pr. 1].

ÎNCHEIETÚRĂ s.f. **1.** Loc de îmbinare a părţilor unui lucru. *Vîntul începu . . . . a scutura casa cea mică în toate încheieturile căprioriior ei.* P.L. 9/17 [Pr. 1].

2. Legătură, îmbinare a oaselor. *Şi gropiţe face-n unghiul ucigaşei sale guri Şi la degetele mînii şi la oricencheieturi.* O.I 159/18. *Oasele şi încheieturile feţei îi ieşise afară.* P.L. 20/6 [V. 1 ; Pr. 1].

— Forme gramaticale : pl.n.ac. **încheleturi** (O.I 159/18), **încheieturile** (P.L. 9/17, 20/6).

ÎNCHÍDE vb. III. Tranz. şi refl. **1.** A (se) izola într-un loc îngrădit, fără acces. *Nu le mai faceţi ziduri unde să-nchid-averc, Pe voi unde să-nchidă.* O.I 59/28—29. *Ea, cum plecase Făt-Frumos, s-a închis într-o grădină.* P.L. 22/11. *În atmosfera, grea de mirosul substanţelor închise în fiole, fâclia aruncă o lumină turbure.* P.L. 40/28 [V.2 ; Pr.2]. ◒ (În context figurat) *Citarea le închide-n scrin* [cinturile] *Cu mîna ei cea rece.* O.I 184/5 [V.1]. ◆ A aduna, a concentra. ◒ (În context figurat) *Tu eşti ca o vioară, în care sunt închise toate cîntările.* P.L. 42/21 [Pr. 1]. ◆ A ţintui, a imobiliza. *Roade cu colţii la tanţurile ce-o închid.* P.L. 8/23 [Pr.1].

2. A aşeza, a mişca o uşă, o fereastră, aşa încît să acopere intrarea. *Cînd ieşi afară, închise uşa după sine.* P.L. 48/31. *Iluben . . . ieşi din casă închizînd cu zgomot uşa.* P.L. 62/15 [Pr. 2]. ◇ Refl. pas. *Obloanele se-nchid, luminările se sting.* P.L. 39/39 [Pr.1].

3. (Cu privire la gene, pleoape) A lăsa în jos, a apleca ; (cu privire la ochi) a acoperi cu pleoapele. *O, -nchide lungi genele tale, Să pot recunoaşte trăsurile-ţi pale.* O.I 41/12. *Al ei suflet se răpeşte De închide-a ei pleoape.* O.I 104/1. *Ochii tăi pe jumătate de-i închizi, mi-ntinzi o gură, Fericit mă simt atuncea cu asupra de măsură.* O.I 82/11. *Dacă închid un ochi, văd mina mea mai mică.* P.L. 24/1 ; cf. P.L. 36/22, 36/38, 63/1, 64/2, 71/1, 85/24, 94/16, 94/19 [V.3 ; Pr.9]. ◇ Expr. **A închide ochii** = a muri. *Cine-i leul ce închide cu durere ochii săi ?* O.I 28/14 [V.1]. ◒ (Construcţii metaforice) **A-şi închide pleoapele spre a le deschide iar** v. pleoapă [Pr.1]. **A închide geana** (cuiva) v. geană [V.1]. **A face din noapte ziuă şi a închide ochii zilei** v. ochi [V.1]. ◆ Refl. A dispărea, a se stinge. ◒ (Metaforic) *Soarele, ce azi e mîndru, el îl vede trist şi roş Cum se-nchide ca o rană printre nori întunecoşi.* O.I 133/12 [V.1].

— Forme gramaticale : ind. prez. 1 sg. **închid** (P.L. 24/1), 2 sg. **închizi** (O.I 82/11), 3 sg. **închide** (O.I 28/14, 104/1, 168/12, 184/5), **se închide** (O.I 133/12), 3 pl. **închid** (O.I 56/20 ; P.L. 8/23), **se închid** (P.L. 39/39), imp. 3 pl. **închideau** (P.L. 48/38), p.s. 3 sg. **închise** (P.L. 36/32, 36/38, 48/31, 63/1, 64/2, 71/1, 85/21, 94/16), p.c. 3 sg. **s-a închis** (P.L. 22/11) ; conj. prez. 3 pl. **să închidă** (O.I 59/28, 59/29) ; imper. 2 sg. **închide** (O.I 41/12) ; ger. **închizînd** (P.L. 62/15) ; part. **închişi** (P.L. 94/19), **închise** (P.L. 40/28, 42/21).

ÎNCHÍNĂ vb. I. 1. Refl. A se apleca, a se înclina. ◒ (Element de personificare) *Ridicat în două labe, îngheţele] s-a-nchinat băltînd din pinten.* O.I 87/20 [V.1].

2. Refl. A-şi manifesta evlavia prin semne exterioare (închinîndu-se, făcîndu-şi semnul crucii etc.). *Bătrînul se închină . . . pe rege-l prind fiori.* O.I 93/29. *Cum s-ar fi închinat unei copile.* P.L. 28/21 [V.1 ; Pr.1]. ◒ Tranz. (Construcţie metaforică) **A închina pleoapele** v. pleoapă [V.1].

3. Refl. A se supune. — *Am venit să mi te-nchini, De nu, schimb a ta coroană într-o ramură de spini.* O.I 146/11 [V.1].

4. Tranz. și refl. A (se) consacra, a (se) dedica. *Dă-mi înapoi pe-aceea ce moartea mi-a răpit Și de astăzi a mea viață la zeii tăi se-nchină.* O.I 93/20. *Închinînd ale lor versuri la puternici, la cucoane, Sunt cîntați în cafenele și fac zgomot în saloane.* O.I 137/21. *Gloria-i închipuirea ce o mie de neghiobi Idolului lor închină.* O.I 140/3 [V.3].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **închină** (O.I 12/15), se **închină** (O.I 93/20, 93/29), 3 pl. **închină** (O.I 140/3), p.c. 3 sg. s-a **închinat** (O.I 87/20); conj. prez. 2 sg. să te **închini** (O.I 116/11); opt. *p.* 3 sg. s-ar fi **închinat** (P.L. 28/21); ger. **închinînd** (O.I 137/21).

ÎNCHINĂRE s.f. Supunere, capitulare. *Despre partea închinării însă, doamne, să ne ierți.* O.I 146/15 [V.1].

ÎNCHINĂT, -Ă adj. Dedicat, consacrat. *Ca popă colo-n templul, închinat ființei, care . . . a creat mișcarea neam, Aș striga: o molimine!* O.I 48/21 [V.1].

ÎNCHINĂCIUNE s.f. Rugăciune. *Nu spre-amor-sprenchinăciune el genunchi-și încovoaie.* O.I 51/23. *Ades ea privise din cartea de închinăciune la fața . . . călugărului.* P.L. 45/11 [V.1; Pr.1].

ÎNCHIPUÍ vb. IV. 1. Tranz. (Cu pronume reflexiv în dativ) A-și imagina. *Închipuindu-ți lăcrămoasele ei gene, Ți-ar părea mai mîndră decît Venus Anadyomene.* O.I 160/9. *Adesa își închipuise el însuși, cît de trișli . . . vor trece anii vieții lui.* P.L. 28/5. *Lectorii mei închipuiască-și că li vorbesc la ureche.* P.L. 84/5; cf. P.L. 21/8, 24/13, 25/1, 28/22, 41/28, 56/1, 56/18, 57/12 [V.1; Pr.10].

2. Refl. A se considera, a se transpune într-o situație. ◒ (În context figurat) *Privitor ca la teatru Tu în lume să te-n-chiput.* O.I 196/2 [V.1].

— Forme gramaticale: ind. imp. 3 sg. **închipuia** (P.L. 28/22, 57/12), m.m.c.p. 3 sg. **închipuise** (P.L. 28,5); conj. prez. 2 sg. să **închipuiești** (P.L. 56/18), să te **închipui** (O.I 196/2), 1 pl. să **închipnim** (P.L. 24/8, 24/13); 3 pl. **închipuiască** (P.L. 84/5); imper. 2 sg. **închipuiește** (P.L. 41/28, 56/1); ger. **închipuindu-** (O.I 160/9); part. **închipuit** (P.L. 25/4).

ÎNCHIPUÍRE s.f. **1.** Fantezie. *Înzestrat cu o închipuire uriașească el a pus doi sori și trei luni în albastra adîncime a cerului.* P.L. 51/6 [Pr.1].

2. Plăsmuire, ficțiune. *Azi, cînd patimilor proprii murilorii loți sunt robi, Gloria-i închipuirea ce o mie de neghiobi, Idolului lor închină.* O.I 140/2. *O lume întreagă de închipuiri umoristice îi umpleau creierii.* P.L. 32/14. *Trecea Cezara, ca o-nchipuire de zăpadă.* P.L. 101/32; cf. P.L. 102/8, 102/13, 102/18 [V.1; Pr. 5].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **închipuire** (P.L. 51/6, 101/32, 102/8, 102/13, 102/18), **închipuirea** (O.I 140/2); pl. n. ac. **închipuiri** (P.L. 32/14).

ÎNCHIPUÍT, -Ă adj. Imaginar. *Calcule geometrice zidite după o închipuită și mistică sistemă.* P.L. 35/29 [Pr.1].

ÎNCHIRCÍT, -Ă adj. Nedezvoltat. ◒ (Metaforic) Prăpădit, mic. *Și iarăși, iarăși, orașul vechi cu străzile strîmte, cu casele închircite, cu streșinile mucegăite în lună.* P.L. 60/9 [Pr.1].

ÎNCHÍS, -Ă adj. **1.** Zăvorît, încuiat. *Glasuri rătăcite trec prin geamuri sparte Și din uși închise, din ziduri deșarte.* O.IV 364/12. *Numai o poartă închisă n-au putut-o trece niciodată.* P.L. 52/27. *Privirile ochilor lui mari erau aținate asupra acelei porți vecinic închise.* P.L. 53/16; cf. P.L. 7/3, 48/33 [V.1; Pr.4]. ✦ Îngrădit. *Astfel el, moștenitoriul . . . acestei grădini închise ca o odaie, răscoli cărțile.* P.L. 99/2 [Pr.1]. ✦ Apropiat, tras. *Prin crăpăturile obloanelor închise se zărea lumină.* P.L. 40/3. *Se zărea . . . cîte o zare galbenă, prin obloanele închise.* P.L. 44/13 [Pr.2]. ✦ (Despre gură, pleoape) Împreunat, strîns. *Sub pleoapele închise globii ochilor se bat.* O.I 79/11. *Se uită lung la dînsul, dar gura-nchisă-i tace.* O.I 93/22 [V.2]. ◒ (În context figurat) *Ci eu aș vrea ca unul, venind de mine-aproape, Să-mi spuie al tău nume pe-nchisele-mi pleoape.* O.I 127/29 [V.1]. ✦ (Despre ochi) Cu pleoapele lăsate. *Și gîndind că dorm, șireato, apeși gura ta de foc, Pe-ai mei ochi închiși ca somnul.* O.I 42/15. *Și din oglindă luminiș Pe trupu-i se revarsă Pe ochii mari bătînd închiși.* O.I 168/15. *Ea se scuită încet . . . cu ochii închiși.* P.L. 60/19; cf. P.L. 7/34, 9/39, 37/4, 59/18, 63/9, 68/27, 94/19 [V.2; Pr.8]. ◒ (În context figurat) *La pămînt dormea fîntînda-și căpătîi mîna cea dreaptă; Dară ochiu-nchis afară, înlăuntru se deșteaptă.* O.I 112/4 [V.1].

2. (Despre culori) Întunecat. *Florile erau în straturi verzi și luminau albastre, roșie-închise și albe.* P.L. 7/17. *El se prefăcu într-o floare roșie-închisă, ca vișina coaptă.* P.L. 14/27 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **închis** (O. I 142/2; P.L. 7/3), **închisă** (O.I 93/22; P.L. 14/27, 52/27), g.d. **închise** (P.L. 53/16, 99/2); pl.n.ac. **închiși** (O.I 42/15, 168/15; P.L. 7/31, 9/39, 37/4, 59/18, 60/19, 63/9, 68/27, 91/19), **închise** (O.I 79/11; O.IV 364/12; P.L. 7/17, 44/13, 48/33). **închisele** (O.I 127/28); g.d. **închise** (P.L. 40/3).

ÎNCHISOÁRE s.f. Loc îngrădit. ◒ (Metaforic) Strînsoare. *Sînii ei albi ca zăpada se eliberară din închisoarea lor de califea* P.L. 84/11 [Pr. 1].

ÎNCIFRÁ vb. I. Tranz. **1.** A simboliza, a reprezenta. *Judeci așadară organizațiunile de stat ale animalelor numai întrucît le vezi asemănătoare cu cele omenești și încifrezi lumea noastră în lumea lor.* P.L. 80/37. *Aceasta lecță de nonsens . . . să încifreze ceva în natură?* P.L. 81/21 [Pr. 2].

2. A încurca, a încilci. *Ce e cugetarea sacră? . . . carte tristă și-neîcită, Ce mai mult o încifrează cel ce vra a descifra.* O.I 36/12 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 2 sg. **încifrezi** (P.L. 80/37), 3 sg. **încifrează** (O. I 36/12); conj. prez. 3 sg. să **încifreze** (P.L. 81/21).

***ÎNCIFRĂȚIE** s.f. v. **încifrațiune**.

ÎNCIFRAȚIÚNE s.f. Reprezentare (?) *Aceastâ lecță de nonsens . . . nu-i decît o încifrațiune a aceleiași naturi?* P.L. 81/22 [Pr. 1].

ÎNCÍNGE[1] vb. III. Tranz. A înfășura, a înconjura cu ... *Pe cîmp se văd două ființe ușoare ... Pe care le-neînge de flutură-n boare Subțire voal.* O.I 3/23. [Călugărul] *e-ncins cu gălțan alb.* P.L. 73/5 [V. 1; Pr. 1]. ◒ (În context figurat) *Îmbracă-le în dolii, frumoasă Bucovină, Cu cipru verde-neînge antică frunlea ta.* O.I 1/2. *Vedeam ... pe-al meu înger de pază Încins cu o haină de umbre și raze.* O.I 41/3 [V. 2]. ✦ A lega în jurul mijlocului. *Veni cu o spadă, pe care i-o încinse folosindu-se de ocazie de a-l strînge de mijloc.* P.L. 94/3 [Pr. 1]. ◇ Expr. A-și **încinge spada** = a se înarma. *Încingeți-vă spada la danțul cel de moarte.* O.I 24/19 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **încinge** (**O.I** 3/23), p.s. 3 sg. **încinse** (**P.L.** 94/36), imper. 2 sg. **încinge** (**O.I** 1/2), 2 pl. **încingeți** (**O.I** 24/19); part. **încins** (**O.I** 41/3; **P.L.** 73/5).

ÎNCÍNGE[2] vb. III. Refl. Fig. (Despre o luptă) A începe, a izbucni violent. *Așteaptă Ca să vacă cum s-o-ncinge între fiare lupta dreaptă.* O.I 165/2 [V. 1].

ÎNCÍNS, -Ă adj. Înfășurat, legat (cu briu). *Cînd aud vreodată un rotund cîlugăr Cu foalele-neînse și obrazul rumen, Povestind că viața e calea durerii ...* O.IV 364/2; cf. **O.IV** 366/14 [V. 2].

— Forme gramaticale: pl.n.ac. **încînse** (**O.IV** 364/2. 366/14).

ÎNCÍLCÍ vb. IV. Tranz. A încurca. *Ieri pare că-și încîlcea degetele în barba lor albă.* P.L. 37/21. *Încîlcindu-și părul ... ea se uita în oglindă.* P.L. 95/18 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: ind. imp. 3 sg. **încîlcea** (**P.L.** 37/21); ger. **încîlcindu-** (**P.L.** 95/18).

ÎNCÍLCÍT, -Ă adj. Încurcat. *Și lîngă ea-n genunche e Arald ... Și încîlcit e părul lui negru.* O.I 88/13 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică, cu referire la gîndirea, meditația filozofică, v. și sacru). **Carte tristă și încîlcită.** *Ce e cugetarea sacră? Combinare măiestrită unor lucruri neexistente: carte tristă și-ncîlcită.* O.I 36/11 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **încîlcit** (**O.I** 88/13), **încîlcită** (**O.I** 36/11).

ÎNCÎLCÍTÚRĂ s.f. Împletitură. *Creșteau în voie ... sulcină și măzărichea, care-și țese păturile ei de flori asupra întregei vegetații, pe care o zugrumă cu încîlceliturele ramurilor.* P.L. 73/17 [Pr. 1].

ÎNCÍNTĂ vb. I. Tranz. A captiva, a fermeca. *Nu mă-nțelnță azi cum mă mișcară Povești și doine, ghicitori, eresuri.* O.I 201/3. *Ochiul tău cel dulce și umbrit mă-nțelnță.* O.IV 365/34 [V. 2]. ✦ Refl. A se veseli, a petrece. *Cînd toț se-nveselește, cînd toți aiei să-nțelnță ... Un suflet numai plînge.* O.I 6/1. *Nu trăiți voi, ci un altul vă inspiră — el trăiește. El cu gura voastră rîde, el se-nțelnță, el șoptește.* O.I 157/2 [V. 2].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **încîntă** (**O.IV** 365/34), **se încîntă** (**O.I** 157/2), 3 pl. **încîntă** (**O.I** 201/3), **să încîntă** (**O. I** 6/1).

ÎNCÍNTÁRE s.f. Desfătare, plăcere deosebită. *Toate tîșle, toată înțelnțarea unei aromate nopți de vară îi cuprinsese sufletul ei virgin.* P.L. 101/34 [Pr. 1].

ÎNCÍNTÁT, -Ă adj. 1. Mulțumit, fermecat. *Pictorul ieși ... încîntat de mutrele ce le tăia Cezara.* P.L. 77/10.

2. Minunat, admirabil. *O poveste încîntală Care azi e-nțunecată.* O.I 122/21. *Ea se uita î-acea dumbravă încîntată.* P.L. 101/39 [V. 1; Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **încîntat** (**P.L.** 77/10), **încîntată** (**O.I** 122/21; **P.L.** 101/39).

ÎNCÍT conj. (Introduce propoziții subordonate consecutive) Că, de. *Nu e mică, nu e mare, nu-i subțire, ci-mplinită. Încît ai ce stringe-n brațe.* O.I 159/20. *Sunt înselat, de somnul pămîntului s-adorm, Încît numai de nume îmi pare că există.* O.IV 432/5. *Mergeau așa de iute, încît i se părea că pustiul și valurile mării fug.* P.L. 21/11. *Luna-i cădea drept în față, încît ochii ei ... străluceau mai tare.* P.L. 19/13; cf. **O.I** 115/7, 150/37; **P.L.** 4/16, 5/29, 15/20, 15/38, 19/6, 20/24, 30/7, 36/4, 40/8, 45/6, 49/21, 51/15, 51/29, 59/16, 78/12, 83/37, 84/7, 94/13, 97/2, 98/12, 99/6, 102/6 [V. 4; Pr. 24]. ◇ Loc. conj. **Așa (cu astfel) încît** = prin urmare. *Pe ici, pe colo lipsea cîte una* [treaptă], *așa încît trebuiai să treci două deodată.* P.L. 29/14. *Lumea mea este o vale ... astfel încît sufletul de om nu poate ști acest rai pămîntesc.* P.L. 78/12. *Barca ... se găsise sfîrtmată la fărmuri, astfel încît ea-l crezu înecat.* P.L. 100/7; cf. **P.L.** 11/7, 39/29, 49/4 [Pr. 6]. ✦ (Cu nuanță finală) Ca să. *De-un semn în treacăt de la ea El sufletul ți-l leagă, Încît să n-o mai poți uita Viața ta întreagă.* O.I 189/7 [V.1].

ÎNCLEȘTÁ vb. I. Tranz. și refl. A (se) înlănțui. *Înțelegînd a tale brațe toată mintea să ți-o pierzi?* O.I 157/29. *Se-nțelegtase amîndoi într-o îmbrățișare lungă.* P.L. 94/13 [V. 1; Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind.p.s. 3 pl. **se înțelegtase** (**P.L.** 94/13); ger. **înțelegtind** (**O.I** 157/29).

ÎNCLEȘTÁT, -Ă adj. (Despre mîini) Strîns împreună. *Tu cu mînile-nțelegtate, mai cu degetele depeni, Mai sucești vreo frigară, numeri fire de mușchi.* O.I 155/30 [V. 1]. ✦ (Despre gură) Închis, cu buzele și maxilarele strînse. *I-ai fi auzit clănțănirea dinților, dacă n-ar fi ținut gura strîns înțelegtată.* P.L. 84/24. *Ea surîde cu gura înțelegtată de energie.* P.L. 100/28 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **înțelegtată** (**P.L.** 84/24, 100/28); pl.n.ac. **înțelegtate** (**O.I** 155/30).

ÎNCLÍNĂ vb. I. Tranz. și refl. A apleca. *El îu brațe prinde fața, pește față i se-nclină.* O.I 79/21. *Cînd sărutîndu-le mă-nclin. Tu iarăși mă sărută.* O.I 175/3. *Ea-și înclină capul în periuț și-și înclîne ochii.* P.L. 85/23. *Cezara ... se-nclină asupră-i.* P.L. 94/17; cf. **O.I** 144/18, 154/11 [V. 4; Pr. 2]. ◒ (În context figurat) *Văzînd cum geniile morții se-nclin Pe frunte-ai copilă cu spasmuri și chin, Speranța durerea i-alină.* O.I 11/23 [V. 1]. ◒ Tranz. (Construcție metaforică) **A înclina limba** v. limbă [V. 1].

2. Refl. (Despre soare) A coborî spre apus. *Văzînd că soarele se-nclinase, ea se întoarse pe calea pe care venise.* P.L. 101/15 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **mă înclin** (**O. I** 175/3). 3 sg. **se înclină** (**O. I** 79/21, 144/18, 154/11), 3 pl. **se înclin** (**O. I** 11/23), imp. 3 sg. **ss înclina** (**P. L.** 94/17), p. s. 3 sg. **se înclină** (**P. L.** 85/23), m.m.c.p. 3 sg. **se înclinase** (**P.L.** 101/15); conj. prez. 3 sg. **înclîne** (**O.I** 194/17).

ÎNCOÁ adv. v. **incoace**.

ÎNCOÁCE adv. (Şi în forma *incoa*) **1.** Spre acest loc. *Vino-ncoa să stăm de vorbă*, O.I 48/6. *N-au auzit decît cu ochiul ori cu mîna semn a face Şi Apusul îşi împinse toate neamurile-ncoace*, O.I 146/32. *O, ascultă numa-ncoace, Cum ta vorbă mii de valuri stau cu stelele proroace!* O.I 155/7. *Vorba zice: „fugi incolo, rîsul zice: „vino-ncoace"!* O.I 159/24 [V.4].

2. Spre timpul de acum, spre epoca noastră. *Răsai din umbra vremilor încoace, Ca să te văd venind*, O.I 120/21. *Căci acelorași mijloace Se supun cîte există, Că de mii de ani încoace Lumea-i veselă și tristă*, O.I 196/19 [V.2].

— Variantă: **incoá** (**O.I** 18/6) adv.

ÎNCÓLO adv. (În expr.) **Fugi încolo** = pleacă! dă-mi pace! *Vorba zice: „fugi incolo", rîsul zice: „vino-ncoace"!* O.I 159/21 [V. 1]. **De atunci încolo** = după aceea. *Au cu lira visătoare ori cu sunete de flaut Poți să-nțimpini patrioții ce-au venit de-atunci încolo?* O.I 149/25 [V.1].

ÎNCOLȚÍ vb. IV. Intranz. Fig. A se naște. *Și-n pepturile păstorilor tineri... încolțea un dor*, P.L. 5/14 [Pr.1].

ÎNCOLȚÍT, -Ă adj. Cu numeroase colțuri. *Făt-Frumos se avîntă pe el și-n răstimpuri cîlvva gînduri fericite ajunse la castelul încolțit al Genarului*, P.L. 21/6 [Pr. 1].

ÎNCONDEIÁ vb. I. Tranz. A desena cu un condei. ◒ (Metaforic) A contura (v. și trage). *Și sprincenele arcate frunțea albă i-o încheie. Ce o singură trăsură măiestrit le încondeie*, O.I 79/10 [V.1].

ÎNCONJURÁ vb. I. Tranz. (Și în forma *înconjura*) **1.** A face ocolul, a ocoli. *Dar, biata albină... înconjură capul și gurița moartă*, O. IV 366/10. *Nu cunosc santem asemenea acelor figuranți, cari voind a reprezenta o armată mare trec pe scenă, înconjură fondalul și reapar iarăși*, P. L. 65/5. *Albinele înconjurară bîzîind pe noul și lînărul împărat al roiului*, P.L. 98/18 [V. 1; Pr. 2]. ✦ A evita. *Cea ce-neunjură nuiîmeo i-o romantica copilă*, O.I 46/21 [V. 1].

2. A sta, a se afla împrejurul...; a împresura. *Ți-am dat palidele raze ce-nconjoară cu magie Frunțea ingeruluigeniu*, O.I 30/1. *Să privești prin lucii geamuri la luminele aprinse Și s-o vezi înconjurată de un roi de pierde-vară*, O.I 157/21. [Lacul] *oglindea în adîncu-i bolta cuniuna de dumbrave ce-l înconjura*, P.L. 50/19; cf. **O.I** 17/9, 152/9, 162/23, 176/21; **P.L.** 5/26, 11/23, 35/26, 50/31, 64/31, 67/32, 68/6, 72/8, 78/10, 98/29, 101/28, 101/31 [V. 6; Pr. 13].

3. A cuprinde, a înlănțui. *Pe genunchi îmi șezi, iubito, brațele-ți îmi înconjoară Gîtul*, O.I 42/7. *Ea înconjură cu amîndouă brațele ei goale grumazul lui*, P.L. 8/11. *Îi înconjură talia strîngînd-o tare la piept*, P.L. 50/11; cf. **P.L.** 10/19, 50/7 [V. 1; Pr. 4].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **înconjură** (**O.I** 46/21; **O. IV** 366/10). 3 pl. **înconjoară** (**O.I** 30/1, 42/7, 152/9, 162/23), **înconjor** (**O. I** 176/21), **înconjură** (**P.L.** 65/5), imp. 3 sg. **înconjura** (**P.L.** 67/32, 101/28), **înconjurа** (**P. L.** 11/23, 50/19, 68/6), 3 pl. **înconjurau** (**P.L.** 61/31), p.s. 3 sg. **înconjură** (**P. L.** 8/11, 10/19, 50/11), **înconjurăi** (**P. L.** 50/31), 3 pl. **înconjurară** (**P.L.** 98/18); conj. prez. 3 pl. **să înconjure** (**P. L. 98/29**); ger. **înconjurîndu-** (**P.L.** 50/7); part. **înconjurat** (**P.L.**101/31), **înconjurat** (**P.L.**5/26) **înconjurată** (**O. I** 157/21; **P.L.** 72/8, 78/10), **înconjurată** (**O.I** 17/9), **înconjurate** (**P.L.** 35/26). — Variante: (Mold., Transilv.) **înconjură** (**O.I** 46/24, 157/21; **O.IV** 366/10; **P.L.**5/26, 8/11, 10/19, 11/23, 35/26, 50/7, 50/11, 50/19, 61/31, 65/5, 67/32, 68/6, 72/8, 78/10, 98/29); (Mold.) **înconglură** (**O.I.**17/19; **P.L.** 50/34) vb. I.

ÎNCORDÁ vb. I. Tranz. A întinde coardele, a acorda. ◒ (Construcție metaforică) **A încorda lira** v. lîră [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. viit. 1 sg. **voi încorda** (**O.I** 140/5).

ÎNCORONÁ vb. I. Refl. pas. A deveni, a fi investit ca monarh. *Clipele vor fi decenii Și-n aceste clipe se vor face războaie, se vor încorona regi*, P.L. 47/26 [Pr. 1].

ÎNCOVOIÁ vb. I. Tranz., (în expr.) **A-și încovoia genunchii** = a îngenunchea. *Nu spre amor — spre-nchinăciune el genunchi-și încovoaie*, O.I 51/23 [V.1].

2. Refl. A se arcui. *Deasupra frunții se-ncovoia un cerc de stele*, P.L. 83/23 [Pr. 1]. ◒ (În context figurat) *A nopții gigantică umbră ușoară Purtată de vînt, Se-ncovoie tainic*, O.I 3/3 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **încovoaie** (**O.I** 51,23), **se încovoie** (**O.I** 3/3), imp. 3 sg. **se încovoia** (**P.L.** 83/23). — Accentuat: *se-ncóvoie* (**O.I** 3/3).

ÎNCRÉDE vb. III. I. Refl. A crede, a da crezare. *I se pare că visează, Ar zîmbi și nu se-ncrede, ar răcni și nu cutează*, O.I 84/30 [V. 1]. ✦ A avea încredere în ceva. *Prin bălțile de norvi, ce împroșcau pe cutezătorul, ce se încredea perfidelor unde, treceau niște ciubote mari*, P.L. 26/14 [Pr. 1].

2. Tranz. A încredința. ◒ (Construcție metaforică) **A-și încrede cuiva dorințele**, v. dorință [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **încrede** (**O.I** 179/32), se **încrede** (**O.I** 84/30); imp. 3 sg. **se încredea** (**P.L.** 26/11).

ÎNCRÉDERE s. f. (În loc. adv.) **Fără de încredere** = necrezător. *El privește, fără de-ncredere în realitate, la împrejurarea lui*, P.L. 62/25 [Pr. 1].

ÎNCREDINȚÁ vb. I. Tranz. A împărtăși, a mărturisi. ◒ (Element de personificare) *Apoi* [florile] *încredințară taina lor unui curtenitor fluture albastru*, P.L. 23/24 [Pr. 1].

ÎNCREDINȚÁT, -Ă adj. (De obicei în construcție cu „a fi") Convins. *Azi sunt încredințat că vremea nemărginită este făptura a nemurilorului nostru suflet*, P. L. 41/8. *Sunt încredințat, dascăle, în privința vremei*, P.L. 41/33. *Unui om încredințat despre ființa lui Dumnezeu nici nu-i poate veni în minte cugetul ascuns în această ciudată numărătoare*, P.L. 43/4 [Pr. 3].

— Forme gramaticale: sg. n. c. **încredințat** (**P.L.** 41/8, 41/33), g. d. **încredințat** (**P.L.** 43/4).

ÎNCREMENÍ vb. IV. Intranz. A împietri, a înlemni. *Se pare... că orice-i viu în lume acum încremenește*, O.I 94/15. *Arald încremenise pe calu-i — un stejar*, O.I 98/6. *Îmi pare că în creții mantalei, aruncate peste umăr, cm încre-*

menit și am devenit o statuă de bronz. P.L. 87/29 [V. 2; Pr. 1]. ◒ (Metaforic) *Intră unde zidu negru într-un arc a-ncremenit.* O.I 76/10 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **încremenește** (**O.I** 94/15), p. s. 3 sg. **încremenise** (**O.I** 98/6), p.c. 1 sg. am **încremenit** (**P.L.** 87/29), 3 sg. a **încremenit** (**O.I** 76/10).

ÎNCREMENÍT, -Ă adj. Înțepenit, nemișcat. *C-o mînă El scutură din visu-i moșneagu-ncremenit.* O.I 93/17. *Pornește vijelia adîncu-i clnt de jale, Clnd ei soseau alături pe cai încremeniți.* O.I 98/22. *În acel Adonis încremenit, eu presupunea un suflet.* P.L. 85/71 [V. 2; Pr. 1]. ◇ Expr. **A rămînea încremenit** v. r ă m î n e [Pr. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Fulger lung încremenit** v. f u l g e r [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **încremenit** (**O.I** 93/17, 148/33; **P.L.** 85/21, 98/3); pl. n. ac. **încremeniți** (**O.I** 98/22).

ÎNCREȚÍ vb. IV. T r a n z. A face să capete crețuri. *Apele-ncreșesc în tremur străveziile lor fețe.* O.I 142/10. *Ea-și încrețise sprîncenile într'e ochi, pe cari-i ridică sub frunte.* P.L. 67/13 [V. 1; Pr. 1]. ◇ R e f l. *Valurile transparente de nouri... se încrețeau în drumu-i.* P.L. 101/25 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 pl. **încrețesc** (**O.I** 142/10), imp. 3 pl. se **încrețeau** (**P.L.** 101/25), p.s. 3 sg. **încrețise** (**P.L.** 67/13).

ÎNCREȚÍRE s. f. (Cu valoare de pl.) Crețuri, cute. *Din încrețirea lungii rochii Răsai ca marmura în loc.* O.I 117/9 [V. 1].

ÎNCREȚÍT, -Ă adj. Care are încrețituri. *Prin ferestrele arcate, după geamuri, tremur'numa Lungi perdele încrețite.* O.I 152/6. *Un cer... cu stele moi de sufiarea nopții, cu nouri încrețiți.* P.L. 60/8 [V. 1; Pr. 1]. ✦ (Despre frunte) Brăzdat de cute. *Ca un demon El veghează... Ochii cufundați în capu-i, fruntea tristă și-ncrețită.* O.I 50/16. *Frunțea-i aspră-adînc, încrețită, Părea ca o noapte grea.* O.I 52/18. *O frunte naltă, plesuvă, încrețită de gînduri.* P.L. 40/31 [V. 2; Pr. 1]. ◒ (În context figural) *Și singur stau... Ca muntele ce-n frunte-i de nouri încrețită Ln tr'aznel ar purta.* O.I 25/14 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **încrețită** (**O.** I 25/14, 50/16, 52/18; **P.L.** 40/31); pl. n. ac. **încrețiți** (**P.L.** 60/8), **încrețite** (**O.I** 152/6).

ÎNCREȚITÚRĂ s. f. Creț, cută. ◒ (Metaforic) *Floarea din fereastră veghea printre frunzele ei, ca o stea roșie prin încrețiturile unui nor.* P.L. 15/19 [Pr. 1].

ÎNCRUCIȘÁT, -Ă adj. Așezat cruciș. *Cu brațele-ncrucișate, picior peste picior, ședea-ndărătnică.* P.L. 67/14 [Pr. 1].

ÎNCRUNTÁ vb. I. T r a n z. (Cu privire la sprîncene) A strînge, a încreți în semn de nemulțumire. *Tată, întrebă fala, de unde ai calul d-tale...? La ce-ți trebuie s-o știi? zise el, încruntînd sprîncenele.* P.L. 14/37 [Pr. 1].

ÎNCRUȘÍ vb. IV. T r a n z. (Regional) A înroși. ◒ (Metaforic) A lumina în culori roșietice (?). *Pe stradele-ncrușite de flăcări orbitoare... Se mișc batalioane a plebei proletare.* O.I 62/21 [V. 1].

ÎNCUIÁ vb. I. T r a n z. A zăvorî, a închide. — *De cînd a venit, se zbuciumă în piua în care-ai încuiat-o tu.* P.L. 8/23. *Mină caii în grajdi, îi încuie și intră în odaie.* P.L. 17/18 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: ind. p. s. 3 sg. **încuie** (**P.L.** 17/18), p. c. 2 sg. **ai încuiat** (**P.L.** 8/23).

ÎNCUNGIURÁ vb. I v. **înconjura**.

ÎNCUNJURÁ vb. I v. **înconjura**.

ÎNCUNUNÁ vb. I. T r a n z. A pune, a așeza o coroană. *El își rezima fruntea încununată cu flori albastre de genunchiul ei.* P.L. 51/37 [Pr. 1]. ◒ (Metaforic) A împodobi (v. și z u g r ă v i). *Iată soarele apune, Voind creștetele-nalte ale țării să-ncunune cu un nimb de biruință.* O.I 118/32. *Tine-n mînă un toiag Încununat cu trestii.* O.I 170/8. *Departe, munții cu frunțea încununată de codri, cu poalele pierdute în văi cu izvoare albe.* P.L. 38/36 [V. 2; Pr. 1].

— Forme gramaticale: conj. prez. 3 sg. **să încunune** (**O.I** 118/32); part. **încununat** (**O.I** 170/8), **încununată** (**P.L.** 38/36, 51/37).

ÎNCURCÁT, -Ă adj. Încîlcit, greu de urmărit. *Jocul însuși era o poveste lungă și-ncurcată.* P.L. 52/11 [Pr. 1].

ÎNDÁTĂ adv. Imediat. *Dacă o femeie l-ar fi auzit trăgînd clopoțelul — ar fi știut îndată cu ce față să-l primească.* P.L. 91/12 [Pr. 1]. ◇ Loc. conj. **Îndată ce** = de cum, clnd. *Ciubote mare... aveau turetci, care îngropau în ele pantalonii individului conținut, îndată ce timpul devenea problematic.* P.L. 26/17 [Pr. 1]. ◒ (Repetiție) *Îndată ce ieși Dan, îndată ce coborîse scările... casa se prefăcu într-o peșteră.* P.L. 43/23 [Pr. 2].

ÎNDĂRĂPT adv. v. **îndărăt**.

ÎNDĂRĂT adv. **1.** (Cu sens local, și în forma *îndărăpt*) Înapoi, în urmă. *Mute rămas-au buzele-i abia deschise, Mută inima în pieptu-i, mina ei trasă-ndărăt.* O.I 52/10. *S-avîntă pe el* [pe cal] *și pleacă... Nu privește îndărăpt.* O.I 66/8; cf. **O.I** 182/18 [V. 3].

2. (Cu sens temporal) În trecut, în alte vremuri. *Pe cînd luna străluce ște peste-a tomurilor bracuri, Într-o clipă-l poartă gîndul îndărăt cu mii de veacuri.* O.I 132/12 [V. 1].

— Variantă: **îndărăpt** (**O.I** 66/8) adv.

ÎNDĂRĂTNIC, -Ă adj. Îndîrjit, încăpățînat. *El în umbra lui fatală stă-ndărătnic rezemat.* O.I 50/23. *Pătimaș și îndărătnic s-o iubești ca un copil.* O.I 157/27. *Picior peste picior, ședea-ndărătnică într-un colț.* P.L. 67/15; cf. **O.I** 91/15; **P.L.** 71/9 [V. 3; Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **îndărătnic** (**O.I** 50/23, 91/15, 157/27; **P.L.** 71/9), **îndărătnică** (**P.L.** 67/15).

ÎNDĂRĂTNICÍE s. f. Stăruință, îndîrjire. *Tu ai o inimă de marmură... Nici zîmbiri, nici lacrimi, nici rugăciuni, nici îndărătnicia n-o înmoaie.* P.L. 70/11 [Pr. 1].

ÎNDĂRĂTUL prep. După. *Vin țînțarii lăutari, gîndăceii, cărăbușii, Iar mireasa viorica i-așlepla-ndărătul ușii.* O.I 87/18. *În acea nemărginire ne-nțirtim uitînd cu totul Cum că lumea asta-ntreagă e o clipă suspendată, Că-ndărătu-i și-nainte-i întuneric se arată.* O.I 133/2 [V. 2]. ◒ (Construcție metaforică) **Îndărătul cuiloor vieții** v. c u l i s ă [Pr. 1].

ÎNDELUNG adv. Pe timp îndelungat. *Dar un vînt de biruință se pornește îndelung.* O.I 144/12 [V. 1].

ÎNDELUNGÁT, -Ă adj. 1. Lung, prelungit. *El intră în casa lui, deplin conștiu despre îndelungatele lui vise.* P.L. 60/13 [Pr. 1].

2. Desfășurat vreme îndelungată. *Muri sfîntiți de-a omenirei rugăciuni îndelungate Văd aripele-i diafane.* O.I 51/19 [V. 1].

— Forme gramaticale: pl. n. ac. **îndelungate** (O.I 51/19), **îndelungatele** (P.L. C0/13).

ÎNDEMNÁ vb. I. Tranz. 1. A îmbia, a recomanda. *De le-ndeamnă, de le cheamă, Tu rămîi la toate rece.* O.I 194/7. *Nu băga nici chiar de seamă Din cărarea ta afară De le-ndeamnă, de le cheamă.* O.I 198/4. *Te îndemn însă a scrie memoriul vieții tale.* P.L. 47/31; cf. **O.I** 198/14 [V. 3; Pr. 1]. ✦ Refl. A avea chef de ceva. *Nici îi merge, nici se-ndeamnă, Nici îi este toamna toamnă.* O.I 182/19 [V. 1].

2. A ispiti. *Cu disparițiunea acestuia dispare ceea ce veți fi îndemnați a numi o idee fixă.* P.L. 64/35 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **îndemn** (**P.L.** 47/31). 3 sg. se **îndeamnă** (**O. I** 182/19). 3 pl. **îndeamnă** (**O.I** 194/7, 198/4, 198/14); viit. 2 pl. **veți fi îndemnați** (**P.L.** 64/35).

ÎNDEMNÁRE s. f. Îndemn, sfat, recomandare. *După îndemnarea babei, se duse să-și aleagă calul.* P.L. 17/40 [Pr. 1].

ÎNDEOSEBI adv. Mai cu seamă. *Sărutări erau răspunsul La întrebări înaeosebi.* O.I 112/22 [V. 1].

ÎNDEPĂRTÁT, -Ă adj. Aflat în depărtări. *Din ce noian îndepărtat Au răsărit* [clinturile] *în mine, Cu cîte lacrimi le-am udat, Iubito, pentru tine.* O.I 184/13 [V. 1].

ÎNDESTÚL adv. Suficient. *De le rogi frumos de dinsul, Îndestul e de bun Vălul alb de peste toate Să-l întăiure puțin.* O.I 109/10. *Care linală e-ndestul de bogată, ca să poată exprima acea tomărginire de simțiri.* P.L. 77/35. *Ea era îndestul de viteaz ă spre a se lăsa muiată-n întreg de aceasta ... lumină.* P.L. 93/15 [V. 1; Pr. 2].

ÎNDOÍ vb. IV. I. 1. Tranz. și refl. A (se) încovoia, a (se) apleca. *Teiul vechi un ram întins-a, Fa să poată să-l îndoaie.* O.I 122/2. *Iară frunzele-arămiile se-ndoaie după vînt.* O.I 144/17. *Ah! acum crengile le-ndoaie Mîinile albe de ceară.* O.I 229/1 [V. 3].

2. Refl. (Despre persoane) A se înclina, a se pleca. *Cînd cu lotului răpilă Se-ndoi spre el din șele, El încetă din cîntare.* O.I 67/10. *Numai gîtul se-ndoia cu mîndrie.* P.L. 92/27 [V. 1; Pr. 1].

II. Refl. A fi stăpînit de îndoială. *El nu se mai îndoia ... de o mîrșă nevăzută el era tras în trecut.* P.L. 35/24. — *Cine se-ndoiește c-o poți face aceasta.* P.L. 75/28. *Trebuie să te fi îndoit vreodată în viața ta de ceva.* P.L. 85/1 [Pr. 3].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. se **îndoiește** (**P.L.** 75/28), 3 pl. **îndoaie** (**O.I** 229/1), **se îndoaie** (**O.I** 144/17), imp. 3 sg. **se îndoia** (**P.L.** 37/24, 92/27). p.s. 3 sg. **se îndoi** (**O.I** 67/10); conj. prez. 3 sg. să **îndoaie** (**O.I** 122/2). p. 2 sg. **să te fi îndoit** (**P.L.** 85/4).

ÎNDOIÁLĂ s. f. Frămîntare, nesiguranță, *Călugărul Dan e unul din școlarii Academiei, iar cu deosebire al maistrului Ruben, care-i împărtășește toate îndoielele, dar și toate descoperirile lui tăinuite.* P.L. 41/3. *Împrejurul gurei mușculoase se vedea o duioșă amărîtă de îndoieli.* P.L. 40/37. *Era un contrast plăcut ... chipul unui tînăr demon lîngă chipul unui înger ce n-a cunoscut niciodată îndoiala.* P.L. 64/27 [Pr. 3]. ◇ Loc. adv. **Fără îndoială** = desigur. *Un băiet de țigan ... într-un surtuc lung de-i ajungea la călcîi și care fără îndoială nu era al lui, schinjuia c-un arcuș ... niște coarde false.* P.L. 27/2. *Ruben îi arătă hîrtiile ...,,Fără îndoială'', zise el pentru sine.* P.L. 61/20 [Pr. 2]. ✦ Credință zdruncinată. *Și-nlreb al meu suflet rănit de-ndoială, De ce-ai murit înger cu fața ceea pală?* O.I 37/2 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **îndoială** (**O.I** 37/21; **P.L.** 27/2, 67/20), **îndoiala** (**P.L.** 64/27); pl. n. ac. **îndoieli** (**P.L.** 40/37), **îndoielele** (**P.L.** 41/3).

ÎNDOÍT, -Ă adj. Dublu. *C-o putere îndoită ...o smuncî pe babă de mijloc.* P.L. 9 /12 [Pr. 1]. ✦ Repetat și mai intens. *Auzeau mișcările lungi și îndoite ale motanului.* P.L. 12/40 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg n.ac. **îndoită** (**P.L.** 9/12); pl. n. ac. **îndoite** (**P.L.** 12/40).

ÎNDRĂCÍT, -Ă adj. Stăpînit de diavol. *Și fugea mereu. o stîncă de peatră îndrăcită, ruptndu-și cale prin păduri.* P.L. 7/9 [Pr. 1].

ÎNDRĂGÍ vb. IV. Tranz. A prinde drag de ..., a iubi. *Dansul, muzica, păduriea, Pe acestea le-ndrăgii.* O.I 102 /14. *Dar dacă vrei cu crezămînt să le-ndrăgești pe line. Tu le coboară pe pămînt, Fii murilor ca mine.* O.I 173/6. *Ca să nu-ndrăgești nimică, Tu rămîi la toate rece.* O.I 198/11; cf. **O.I** 183/3, 183/32 [V. 5].

— Forme gramaticale; ind. p.s. 1 sg. **îndrăgii** (**O.I** 102/14), p. c. 3 pl. au **îndrăgit** (**O.I** 183/8); conj. prez. 1 sg. să **îndrăgesc** (**O.I** 173/6), 2 sg. **să îndrăgești** (**O.I** 198/1); opt. prez. 3 pl. ar **îndrăgi** (**O.I** 183/32).

ÎNDRĂGÍT, -Ă adj. I. Iubit, drăgăstos. *Cîte numiri ar inventa el, care de care mai îndrăgite ... pentru un suris de pe buzele ei.* P.L. 57/22 [Pr. 1]. ◇ (Substantivat) *Singur* [Narcis] *fuse îndrăgitul, singur el îndrăgitorul.* O.I 79/32 [V. 1].

2. Îndrăgostit. *Și surîzi, cum rîde visul într-o inimă-ndrăgită.* O.I 42/16. *Ea samănă celora îndrăgiți de singuri ei-și.* O.I 79/30. *Tînăr fiind, aș trebui să fiu îndrăgit de viață.* P.L. 10/38; cf. **O.I** 80/32; **P.L.** 10/37 [V. 3; Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **îndrăgit** (**O.I** 80/32; **P.L.** 10/38), **îndrăgitul** (**O.I** 79/32), **îndrăgită** (**O.I** 42/16; **P.L.**10/37); pl. n. ac. **îndrăgite** (**P.L.** 57/22), g.d. **îndrăgiți** (O.I 79/30).

ÎNDRĂGITÓR s. m. Cel care iubește. *Singur* [Narcis] *fuse îndrăgitul, singur el îndrăgitorul.* O. I 79/32 [V. 1].

ÎNDRĂZNÉȚ, -EÁȚĂ adj. Cutezător. *Băiat din flori și de pripas, Dar îndrăzneț cu ochii ... Se furișează plndilor Privind la Călălina.* O.I 173/28 [V. 1]. ✦ Care exprimă îndrăzneală. *Ea-l vedea mișcînd poporul cu idei*

reci, îndrăznețe. O.I 52/13. *Cu-a lui degete-ndrăznețe ei mânușa . . . i-o ridică.* O.I 166/14 [V. 2].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **îndrăznet** (O.I 173/28) ; pl. n. ac. **îndrăznețe** (O.I 52/13, 166/14).

ÎNDRĂZNÍ vb. IV. Tranz. A cuteza. *Și această ciumă-n lume și aceste creaturi . . . Îndrăznesc ca să rusească pîn' și numele tău . . . țară !* O.I 151/6. — *Nefericile, ce ai îndrăznit a cugeta ?* P.L. 54/13 [V. 1 ; Pr. 1].

— Forme gramaticale : ind. prez. 3 pl. **îndrăznesc** (O.I 151/6), p. c. 2 sg. **ai îndrăznit** (P.L. 54/13).

ÎNDREPTÁ vb. I. 1. Tranz. și refl. A (se) orienta. ◒ (Repetiție) *Ah ! acele gînduri toate îndreptate contra lumei . . . astăzi toate-s îndreptate Contra inimei murinde.* O.I 52/25, 27 [V. 2].◇Expr. **A-și îndrepta ochii spre . . .** (sau **asupra . . .**) = a privi la . . . *Ea nu putu decît să îndrepte asupră-i ochii săi stinși și orbi, cu care ar fi vrut să-l soarbă în sufletul ei.* P.L. 23/3 [Pr. 1]. (Cu inversarea construcției, complementul devine subiect) *Ochii ei painjiniți de lacrimi se îndreptară spre el.* P.L. 58/20 [Pr. 1].

2. Refl. A merge, a apuca într-o direcție. *Și pentru cine vrei să mori ? Întoarce-te îndreaptă Spre-acel pămînt rălăcitori Și vezi ce te așteaptă.* O.I 178/26 [V. 1]. ◇ (Tranz., în expr.) **A-și îndrepta pașii** = a se duce. *Din umbra falnicelor bolți Ea pașul și-l îndreaptă Lîngă fereastră, unde-n colț Luceafărul așteaptă.* O.I 167/10 [V. 1].

— Forme gramaticale : ind. prez. 3 sg. **îndreaptă** (O.I 167/10), 3 pl. **sînt îndreptate** (O.I 52/27), p. s. 3 pl. **se îndreptară** (P.L. 58/20) ; conj. prez. 3 sg. **să îndrepte** (P.L. 23/3) ; imper. 2 sg. **te îndreaptă** (O.I 178/26) ; part. **îndreptate** (O.I 52/25).

ÎNDUIOȘÁRE s. f. (Și în forma *înduiosere*) Emoție, duioșie. *El în ochii ei se uită. — Mîndră-i de înduiosere.* O.I 53/14. *Cu glasul plin de lacrimi, de-nduioșare cald . . . Mi-ai zis . . .* O.I 91/26. *Deasupra casei tale ies Și azi aceleași stele, Ce-au luminat atît de des Înduioșării mele.* O.I 186/8 [V. 3]. ◇ Loc. adv. **Cu înduioșare** = mișcător, melancolic. *Înglnal de glas de ape Cînt-un corn cu-nduioșare.* O.I 103/14 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n.ac. **înduioșare** (O.I 91/26, 103/14), **înduioșere** (O.I 53/14), g. d. **înduioșării** (O.I 186/8). — Variantă : **înduioșére** (O.I 53/14) s. f.

ÎNDUIOȘÁT, -Á adj. Emoționat, mișcat. — *Cezara zise el încet și înduioșat... mă lași tu să cuget asupra acestui lucru ?* P.L. 89/34 [Pr. 1].

ÎNDUIOȘÉRE s. f. v. **înduioșare**.

ÎNDULCÍ vb. IV. Tranz. Fig. A face să fie mai bun, a îmblînzi. *De venin să fie un suflet, sunt dureri care trebuie să-l îndulcească.* P.L. 56/22 [Pr. 1]. ◒ (Metaforic) A alina, a potoli (v. și asurzi, stinge). *Melancolic cornul sună . . . sufletu-mi nemîngîiat îndulcind cu dor de moarte.* O.I 206/8 [V. 1]. ◒ Refl. (Metaforic) A deveni plăcut, minunat. *El simți aerul îndulcindu-se sub șoptirile ei.* P.L. 63/16 [Pr. 1].

— Forme gramaticale ; conj. prez. 3 pl. **să îndulcească** (P.L. 56/22) ; ger. **îndulcind** (O.I 206/8), **îndulcindu-se** (P.L. 63/16).

ÎNDULCÍT, -Á adj. Fig. Plăcut, binefăcător. *Capul ei palid de suflarea îndulcită a nopții cădea pe perine.* P.L. 52/19 [Pr. 1].

ÎNDUPLECÁ vb. I. Tranz. A determina ; a convinge. *Spre ură și blăstemuri aș vrea să le îndeplec . . .* O.I 116/18. *Îndupleeată de rugăciunile împărătesei . . . o lacrimă curse din ochiul cel negru al mamei lui Dumnezeu.* P.L. 1/6 [V. 1 ; Pr. 1].

— Forme gramaticale ; conj. prez. 1 sg. **să îndeplec** (O.I 116/18) ; part. **îndupleeată** (P.L. 4/6).

ÎNDURÁ vb. I. Refl. 1. A se milostivi. *Iar celui ce cu pietre mă va izbi în față, Îndură-te, slăpîne, și dă-i pe veci viață !* O.I 116/14. *Doar s-a-ndura Dumnezeu.* O.I 183/20. *Îndură-te și lasă privirea-mi s-o consol.* O.IV 130/7 [V. 3].

2. A consimți, a-i lăsa inima. *'Cu o mină îl respinge, Dar se simte prinsă-n brață . . .' Ar striga . . . și nu se-ndură.* O.I 101/9. *Dulcea lor zădărnicie Nu mă-ndur s-o pun pe foc.* O.I 125/18 [V. 2]. ◒ (În context figurat ; element de personificare, exprimînd regretul pentru scurgerea timpului) *Și mi-i ciudă cum de vremea Să mai treacă se îndură, Cînd eu stau șoptind cu draga Mînă-n mînă.* O.I 106/14[V. 1].

— Forme gramaticale : ind. prez. 1 sg. **mă îndur** (O.I 125/18), 3 sg. **se îndură** (O.I 104/9, 106/14), viit. 3 sg. s-a **îndura** (O.I 183/20) ; imper. 2 sg. **îndură-te** (O.I 116/14 ; O.IV 130/7).

ÎNDURÁRE s. f. Milă, bunătate. *Iubește-mă . . . dacă ai îndurarea s-o voiești.* P.L. 90/11 [Pr. 1]. ◇ (La pl., în invocații religioase) *Noi, ce din mila sfîntului, Umbră facem pămîntului, Rugămu-ne-ndurărilor Luceafărului mărilor.* O. IV 360/11 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **îndurarea** (P.L. 90/11) ; pl. g. d. **îndurărilor** (O. IV 360/14).

ÎNDURÁT, -Á adj. Milostiv. *Toate pentru pămînt a fi zidite se arată de către îndurat Dumnezeu.* P.L. 35/18[Pr. 1].

ÎNDURĂTÓR, -OÁRE adj. Care exprimă milă, bunătate. *Privirea ta de milă caldă, plină, Îndurătoare-asupra mea coboară.* O. IV 361/8 [V. 1].

ÎNECÁ vb. I. Tranz. 1. A sufoca, a înăbuși. *Cu mîinele-amîndouă eu fața îmi ascund Și-nțiia dată-n viață un plîns amar mă-neacă.* O. I 91/20. *Cu sărutări aprinse suflarea să ți-o-nec.* O. I 213/12. *Șoptea încet, foarte încet și încetă de suspinuri.* P.L. 95/21 ; cf. **P. L.** 30/14 [V. 2 ; Pr. 2]. ◒ Refl. (Metaforic) *Vreau să mă-nec de dulcea -nnăpăiere A celui suflet ce pe al meu știe.* O.I 200/9 [V. 1].

2. (Despre o apă) A îngbiti. *Eu nu ți-aș dori vreodată să ajungi să ne cunoști, nici ca Dunărea să-nece spumegînd a laie oști.* O.I 147/16. *Dintre păsări călătoare, Ce străbol pămînturile, Cîte-o să-nece oare Valurile, vînturile ?* O. IV 396/7 [V. 2]. ◒ (În context figurat) *Nîlul mișe-a lui legendă și oglinda-i galben-clară Către marea liniștită ce înecă a lui dor.* O.I 43/12 [V. 1]. ◒(Metaforic). A face să dispară (v. și spăla, sperla, stoarce, sugruma). *Apoi, strîngînd ochii silit și tare, a înecat visul său în întuneric.* P.L. 30/41 [Pr. 1]. ◆ (Despre ochi) A se umple de lacrimi. *Se uita în oglindă cu ochii înecați de lacrimi.* P.L. 95/19 [Pr. 1].

3. Fig. A copleși. *I-ar vorbi lînguitor, Fericirea înecîndu-l.* O.I 162/13. *Înecat de iubire pentru o ființă... ar fi dorit ca etern să fie astă noapte.* P.L. 30/17. *Ea se ivi frumoasă... în față cu o expresie îndecisă, înecată de dorința de a plînge.* P.L. 58/18; cf. **O.I** 79/2 [V.2; Pr. 2].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **înecă** (**O.I** 43/12, 91/10), p.c. 3 sg. **a înecat** (**P.L.** 30/41), viit. 3 sg. **o să înece** (**O.IV** 396/7); conj. prez. 1 sg. **să înec** (**O.I** 213/12), să mă înec (**O.I** 200/7), 3 sg. să **înece** (**O.I** 147/16); ger. **înecînd** (**O.I** 162/13); part. **înecat** (**P.L.** 30/14, 30 17), **înecată** (**O.I** 79/2; **P.L.** 58/18, 95/21), **înecați** (**P.L.** 95/19).

ÎNECÁT, -Ă adj. **1.** Sufocat, înăbușit. *Tu ești? ... întrebă ea cu glasul înecat.* P.L. 102/23 [Pr.1]. ◒ (Metaforic) Șters, voalat, estompat (v. și **moale**). *Iar pe buze-i trecea un zîmbet înecat, fermecător.* O.I 67/6 [V.1].

2. Mort prin înec. *Barca ... se găsise sfîrîmată la țărmuri, astfel încît ea-l crezu înecat.* P.L. 100/7 [Pr.1].

ÎNFĂȘURÁ vb. I. Tranz. și refl. A (se) acoperi, a (se) învăli. *El ades suit pe-o piatră cu turbare se-nfășoară În stindardul roș.* O.I. 52/17. *Trecea pe lîngă el cîte-un tînăr cavaler ... înfășurat în mantaua, a cărei poală dindărăt se ridica de sabia, pe care-și lăsa mîna.* P.L. 44/15 [V.1; Pr.1]. ◒ (În context figurat) *Pururi tînăr, înfășurat în manta-mi, Ochii mei-nălțam visători la steaua Singurătății.* O.I 199/2 [V.1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **se înfășoară** (**O.I** 52/17); part. **înfășurat** (**O.I** 199/2; **P.L.** 44/15).

ÎNFĂȚIȘÁ vb. I. (Și în forma *înfățoșa*) **1.** Refl. A se arăta, a apărea. *Se înfățoșa înfundat în manta, cu pălăria peste ochi.* P.L. 49/1 [Pr.1].

2. Tranz. A reprezenta. *Acel portret înfățișa un chip îmbrăcat bărbătește.* P.L. 30/6. *La sfîrșitul cărții era zugrăvit sf. Gheorghie în lupta cu balaurul — dragă Doamne, simbol ce înfățișa adevărul nimicind neștiința.* P.L. 35/34 [Pr.2].

— Forme gramaticale: ind. imp. 3 sg. **înfățișa** (**P.L.** 30/6, 35/34), **se înfățoșa** (**P.L.** 49/1). — Variantă: (regional) **înfățoșá** (**P.L.** 49/1) vb. I.

ÎNFĂȚOȘÁ vb. I v. **înfățișa**.

ÎNFERBÎNTÁ vb. I. Tranz. A înălzi tare, a arde. *Picioarele lor înferbîntate de nisipul pustiului calcară atuncea în răcoarele și limpedele pîrău.* P.L. 13/23 [Pr.1].

ÎNFIERÁ vb. I. Refl. pas. A însemna cu fierul roșu. *Blestemul îl invoc ... Ca să vă scriu pe frunte, ca vita ce se-n-fiară Cu fierul ars în foc.* O.I 23/5 [V.1].

◆ **ÎNFIERBÎNTÁ** vb. I v. **înferbînta**.

ÎNFÍGE vb. III. Tranz. A vîrî; a fixa. *O făclie e înfiptă într-un stîlp de piatră surd.* O.I 50/9. *Genarul își înfipse pintenii adînc în coastele calului.* P.L. 21/24 [V.1; Pr.1].

— Forme gramaticale: p.s. 3 sg. **înfipse** (**P.L.** 21/24); part. **înfipt** (**O.I** 50/9).

ÎNFIORÁ vb. I. Refl. **1.** A fi cuprins de fiori; a se îngrozi. *Leul muge, Se ridică în picioare, Fiarele se-nfiorează.* O.I 166/1 [V.1]. ◒ (Metaforic). *N-avem oști, dară iubirea de moșie e un zid Care nu se-nfiorează de-a la faimă. Baiazid!* O.I 147/36 [V.1].

2. A se tulbura adînc, a se emoționa, a se cutremura. *Să văd că de prinirea-mi tăcînd te înfiori.* O.IV 430/11. *Nu știi tu că eu te iubesc ...? Ea se-nfioră, dar tăcu.* P.L. 43/31 [V.1; Pr.1]. ◒ (Metaforic; element de personificare) *Codrii se înfiorează de atîta frumusețe.* O.I 142/9. *Și deodată-n urmă-le văzură că se ridică o pădure neagră, deasă, mare, înfioră de un lung freamăt de frunze.* P.L. 18/29 [V.1; Pr.1]. ◇ Expr. **A înflora pînă în tălpi** v. talpă [Pr.1]. ◒ (Construcție metaforică) **A înflora clăpele unui plan** v. clapă [Pr.1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 2 sg. **te înfiori** (**O.IV** 430/11), 3 sg. **înfioară** (**P.L.** 92/15), 3 pl. **se înfiorează** (**O.I** 142/9, 147/36, 166/1), p.s. 3 sg. **se înfioră** (**P.L.** 93/31); ger. **înfiorînd** (**P.L.** 36/33); part. **înfiorată** (**P.L.** 18/29).

ÎNFIORÁRE s.f. Emoție, tulburare. *Aș vrea cu-a mele lacrimi picioarele să-ți scald, În dulcea-nfiorare a sufletului cald.* O.IV 430/14 [V.1].

ÎNFIORÁT, -Ă adj. Cuprins, străbătut de un fior. ◒ (Metaforic) Tremurînd, fremătător. *Vom fi singuri — singurei, Iar în păr înfiorate Or să-ți cadă flori de tei.* O.I 75/11 [V.1].

ÎNFIORĂTÓR, -OÁRE adj. Care dă fiori, emoții. (Substantivat) *Și ochi ce scînteie de vii, Sunt umezi înfiorătorii De lîngușiri, de violenii.* O.I 211/11 [V.1].

ÎNFIRIPÁ vb. I. Refl. A prinde viață, a căpăta ființă. *Visul său se-nfiripează și se-ntinde vultureșe.* O.I 144/29 [V.1].

ÎNFLĂCĂRÁT, -Ă adj. **1.** De culoare roșie ca focul. *În părul ei de aur rubine-nflăcărate Și-n ochii ei s-adună lumina sfintei mări.* O.I 97/11 [V.1].

2. Fig. Avîntat, pasionat. *Să pot a binezice cu mintea-nflăcărată Visările juniei.* O.I 8/7 [V.1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **înflăcărată** (**O.I** 8/7); pl. n. ac **înflăcărate** (**O.I** 97/11).

ÎNFLORÍ vb. IV. Intranz. **1.** A se acoperi cu flori. ◒ (Metaforic) *Vede cum din cerul lunecă și se coboară .... Înflorea cărarea ca de pasul blîndei primăveri.* O.I 142/7 [V.1].

2. Fig. A părea, a se ivi (ca o floare). *Făt-Frumos vedea cum înfloreau două stele albastre, limpezi și uimite — ochii miresei lui.* P.L. 9/28. *Luna limpede înflorea ca o față de aur pe seninul cel adînc al cerului.* P.L. 23/6 [Pr.2]. ◒ (Construcție metaforică) **A înflori trandafiri pe fața cuiva** v. trandafir [Pr.1].

3. Fig. A se dezvolta, a crește în condiții favorabile. *Împărat slăvit e codrul, Neamuri mii îi cresc sub poale, Toate înflorînd din mila Codrului, măriei sale.* O.I 100/3 [V.1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 pl. **înfloresc** (**P.L.** 94/2), imp. 3 sg. **înfloren** (**O.I** 142/7; **P.L.** 23/6), 3 pl. **înfloreau** (**P.L.** 9/28); ger. **înflorînd** (**O.I** 100/3).

ÎNFLORÍRE s.f. Inflorescență, flori. *Șiruri de cireși scuturâ grei omătul trandafiriu a înfloririi lor bogate.* P.L. 51/22 [Pr.1]. ◇ Loc. adj. **În înflorire** = înflorit, plin de flori. *Dorința și mărirea ... Zvârlirc hazardată, cum pomu-n înflorire în oricc floare-ncearcă întreagă a sa fire.* O.I 64/8 [V.1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **înflorire** (**O.I** 64/8). g.d. **înfloririi** (**P.L.** 51/22).

ÎNFLORÍT, -Ă adj. **1.** Cu flori. *Prin alcile grădinei ei vișinii și cireșii înfloriți ... lăinuiau cărările risipite.* P.L. 54/34 [Pr.1]. ◒ (Construcție metaforică) **Ramură înfloritâ** v. r a m u r ă [V.1]. ✦ De flori. *Măcărichea punea lațuri înflorite picioarelor.* P.L. 98/16 [Pr.1]. ✦ Plin de flori. *În iarba înflorită, somnoros suspin-un grier.* O.I 152/16 [V.1]. ◒ (Metaforic) Acoperit de vegetație, plin de viață. *În Nil numai deșertul nisipișul și-l adapă. Așternîndu-l peste cîmpii cei odată înfloriți.* O.I 45/9. *Cîte fărmuri înflorite, ce palate și cetăți, Străbătute de-al tău farmec fie singură-ți arătî!* O.I 130/13 [V.2].

2. F i g. **Împodobit** cu desene ; ornamental. *Îl privi în întreg, de la capul înundat în aur plin la bolinele micute, ce slecleau radioase pe covorul înflorit.* P.L. 63/12 [Pr.1]. ◒ (Construcție metaforică) **Înflorit** cu **sori** v. s o a r c [V.1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **înflorit** (**O.I** 38/11 ; **P.L.** 63/12), **înflorită** (**O.I** 152/16 ; **O.IV** 430/24) ; pl. n. ac. **înfloriți** (**O.I** 45/9 ; **P.L.** 54/34), **înflorite** (**O.I** 130/13 ; **P.L.** 98/16).

ÎNFLORITÓR, -OÁRE adj. Plin de flori. *Să mai privesc o dată cîmpia-nfloritoare.* O.I 6/21 [V.1].

ÎNFOCÁRE s.f. Patimă. *Îi șopti în — deși cu glasul plin de înfocare ...* P.L. 93/23 [Pr.1].

ÎNFOCÁT, -Ă adj. **1.** De foc. *Soarele surîse și el în înfocata lui împărăție.* P.L. 4/16 [Pr.1].

2. F i g. Roșu aprins. *Trandafirul cel înfocat ... și florile toate s-adunară.* P.L. 23/21 [Pr.1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **înfocat** (**P.L.** 23/21). **înfocata** (**P.L.** 4/16).

ÎNFRICOȘÁT, -Ă adj. Care provoacă spaimă, teribil. *Fața lui era înfricoșată, privirea cruntă ... el apucă pe Făt-Frumos și-l azvîrli în nourii cei negri.* P.L. 13/5. *Era ceva înfricoșat clle crime au putut să se petreacă pe acest atom atît de mic.* P.L. 50/26 [Pr.2].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **înfricoșat** (**P.L.** 50/26), **înfricoșată** (**P.L.** 13/5).

ÎNFRÎNÁ vb. I. T r a n z. A pune frîul. *Și plîngînd înfrînă calul, Calul ei cel alb ca neaua.* O.I 66/1 [V.1].

ÎNFRUMUSEȚÁ vb. I. T r a n z. A face frumos. *Luna-nfrumusețează lumea pentru amorul nostru.* P.L. 69/13 [Pr.1].

ÎNFUNDÁ vb. I. T r a n z. și r e f l. A (se) adînci, a (se) ascunde. *Își înfundă gîtu-n guler și bumbacul în urechi.* O.I 132/4. *Dar ciudat ... ochii fetei se-nfundase în cap.* P.L. 20/5. *Paznicii de noapte trec, cu capelele înfundate în mantale albe.* P.L. 39/40 ; cf. **P.L.** 26/9, 26/27, 48/35, 49/1 [V.1 ; Pr.6]. ✦ A face să se piardă. *De pe lacuri apa sură Înfunda mișcarea-i crecîă între stuf.* O.I 83/22 [V.1].

— Forme gramaticale : ind. imp. 3 sg. **înfunda** (**O.I** 83/22), p.s. 3 sg. **înfundă** (**O.I** 132/4), m.m.c.p. 3 pl. se **înfundase** (**P.L.** 20/5) ; part. **înfundat** (**P.L.** 49/1), **înfundată** (**P.L.** 26/9, 26/27), **înfundate** (**P.L.** 39/40, 48/35).

ÎNGĂDUÍ vb. IV. T r a n z. A permite. *Și tot pe lîngacestea cerșesc înc-un adaos ; Să-ngăduie întrarea-mi în vecinicul repaos !* O.I 115/20 [V.1].

ÎNGĂLBENÍT, -Ă adj. (Și în forma *gălbinit*) Devenit galben ; gălbui ; spălăcit. *Prin lumini îngălbenite A făcîielor de cearâ ... Stă pe treptc o copilă.* O.I 50/1. *Începu a merge ... pe stradele largi ale orașului ... cu ziduri albe și gălbinite de lună.* P.L. 48/31 [V. 1 ; Pr. 1]. ◒ (Metaforic ; despre ochi) Care exprimă suferință, tristețe (v. și s u r). *Și pasu-n urma-ți zboară c-o tainică mîhie, Ca un smîntîl ce cală cu ochiu-ngălbenit ... Icoana ce-a iubit.* O.I 22/10 [V.1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **îngălbenit** (**O.I** 22/10) ; pl. n. ac. **îngălbenite** (**O.I** 50/1), **gălbinite** (**P.L.** 48/34), — Variantă : **gălbinit-ă** (**P.L.** 48/34).

ÎNGENUNCHÉA vb. I. I n t r a n z. A se așeza în genunchi. *Lîngă dînsa el se roagă, lîngă ea îngenunchează.* O.I 51/16. *Lasă-mă ca altădată Umilit să-ngenunchez.* O.IV 370/8. *Îngenunche înspre apusul acelui soare dumnezeiesc.* P.L. 14/9 ; cf. **O.IV** 360/2 ; **P.L.** 90/31 [V. 3 ; Pr. 2].

— Forme gramaticale : ind. prez. 3 sg. **îngenunchează** (**O.I** 51/16), 1 pl. **îngenuncheam** (**O.IV** 360/2), p. s. 3 sg. **îngenunche** (**P.L.** 14/9), p. c. 3 sg. a **îngenuncheat** (**P.L.** 90/31) ; conj. prez. 1 sg. **să îngenunchez** (**O.IV** 370/8).

ÎNGENUNCHEÁT, -Ă adj. (Și în forma *genunchiat*) Care stă în genunchi. *Lîngă arcul în părete, Genuncheată stă pe treple o copilă ca un înger.* O.I 50/6. *Umbra ei ... stă în rugă-ngenuncheată.* O.I 51/4. *Înduplecată de rugăciunile împărătesei îngenuncheate, pleoapele ... se umezirâ.* P.L. 4/7 ; cf. **P.L.** 36/28 [V. 2 ; Pr. 2].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **îngenuncheat** (**P.L.** 36/28), **îngenunchează** (**O.I** 51/4), **genuncheată** (**O.I** 50/6), g.d. **îngenuncheate** (**P.L.** 4/7). — Variantă : **genunchiat**, -ă (**O.I** 50/6) adj.

ÎNGER s.m. (În credința creștină) Ființă spirituală, plină de calități, închipuită ca un copil sau tînăr cu aripi. *Ce-ți lipsește să fii înger — aripi lungi și constelate.* O.I 51/9. *O, ești frumos, cum numa-n vis Un înger se arată.* O.I 171/2. *Un înger ... cînta din arfă un cîntec alît de cunoscut.* P.L. 53/30 ; cf. **O.I** 1/12, 13/16, 17/15, 19/4, 27/21, 28/2, 29/12, 29/15, 29/16, 29/16, 41/7, 41/10, 51/13, 51/17, 53/10, 53/20, 61/10, 95/15, 117/2. 185/13, 207/11, 210/4 ; **O.IV** 432/7 ; **P.L.** 23/17, 36/28, 36/37, 36/40, 52/31, 52/40, 53/5, 53/10, 53/14, 53/19, 53/21, 53/25, 53/29, 64/27, 83/26, 93/28 [V. 25 ; Pr. 17]. ◒ (Comparație) *Genuncheată stă pe treple o copilă cu un înger.* O.I 50/6. *Și ca un înger dintre oameni În calea vieții mele ieși.* O.I 117/3. *Ca un chip ușor de înger e-arătarea adoratei.* O.I 154/12 ; cf. **O.I** 5/23 [V. 4]. ◇ *Înger de pază* v. p a z ă [V. 2]. ◒ (Metaforic, sugerind puritatea, elevația morală) *Voi, pierduți în gînduri sfinte, convorbeați cu ideaturi ... Sufletul vostru : un înger.* O.I

35/28 [V. 1.] ◒ (Construcții metaforice). **Regină peste îngeri** v. r e g i n ă. [V. 1]. **Îngerul-geniu (inger de geniu** sau **inger-ideal)** = întruchipare a unui ideal poetic, a unei viziuni artistice. *Ți-am dat palidele raze ce-nconjoară cu magie Fruntea ingerului-geniu, îngerului-ideal.* O.I 30/2. *Ai fi în stare să scapi din mină cel mai frumos model de pictură . . . Un înger de geniu, căci demonii sunt îngeri de geniu.* P.L. 76/39, 40 [V. 2; Pr. 2]. **Îngerul iubirei** (sau **de pace**) = iubirea și buna înțelegere între oameni. *Îngerul iubirii, îngerul de pace . . . El pe sinu-ți vergin încă să coboare.* O.I 15/17 [V. 2]. (Cu referire la poezie:) v. și j o c, l i r ă, s t r a i). **Înger pulid[eu]privîri curate.** *Ce e poezia? Înger palid cu priviri curate. Voluptos joc cu icoane și cu glasuri tremurate.* O.I 36/13 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Ființă ideală, femeie iubită (v. și f l o a r e, f l o r i c i c ă, l u m i n ă, m i n u n e, m i l i t e l, p a z ă, s t e a, s u f l e t). *De ce-ai murit. Înger cu fața cea pală* O.I 37/22. *Atunci acest înger n-a fost decît tu.* O.I 38/21. — *Tu ești un înger . . . îndărătnic . . . dar un înger.* P.L. 71/9; cf. O.I 40/10, 50/21, 51/26, 213/10; O.IV 379/6, 432/18; P.L. 49/13, 55/37, 58/7, 95/2 [V. 8; Pr. 6].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **inger** (O.I 28/2, 29/15, 29/19, 35/28, 36/13, 38/21, 41, 41/2, 41/7, 41/10, 50, 50/6, 50/21, 51/9, 51/17, 51/26, 53/20, 61/10, 95/15, 117/3, 154/12, 171/2, 185/13, 210/4; O.IV 432/7, 432/18; P.L. 36/28, 36/37, 53/30, 71/9, 71/9, 76/39, 93/28), **ingerul** (O.I 15/17; P.L. 36/10, 53/21), **ingeru-** (O.I 51/13), g.d. **inger** (O.I 53/10; P.L. 49/13, 53/19, 61/27), **ingerului** (O.I 30/2, 30/2; P.L. 83/26); voc. **îngere** (O.IV 379/6), **înger** (O.I 37/22, 40/10, 213/10; P.L. 55/37). **ingerul** (P.L. 58/7, 95/2); pl. n. ac. **îngeri** (O.I 5/23, 13/16, O.IV 360/17; P.L. 52/31, 76/40), **ingerii** (O.I 1/12, 19/4, 27/21, 29/12, 207/11; P.L. 23/17, 52/40, 53/5, 53/10, 53/14, 53/25, 53/29), g. d. **ingerilor** (O.I 29/16, 100/23, 100/31).

ÎNGERÉSC, -EÁSCĂ adj. 1. De înger, al îngerilor. *Armonie . . . Intre gîndirea lui proprie și viața celelor îngerești.* P.L. 53/8 [Pr. 1].

2. F i g. Angelic, pur. *Deasupra cărților dorminde în colț se înca o îngerească umbră de om.* P.L. 29/38. *Am pus-o* [schița] *lîngă mine. Deconcertare și o dulce resignație. Un profil îngeresc!* P.L. 90/36 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **ingerese** (P.L. 90/36), **ingerească** (P.L. 29/38); pl. g. d. **îngerești** (P.L. 53/8).

ÎNGHIÉȚ s.n. Frig. mare, ger. ◒ (În context figurat) *Stihii a lumei patru, supuse lui Aradˊ . . . Faceți din piatră aur și din înghet văpaie.* O.I 91/28 [V. 1]. ◇ Loc. adj. **De înghet** = înghețat. (Aluzie la lipsa de avînt a tinerilor scriitori ai vremii) *Noi tîrpim cerul cu stele . . . marea noastră-i de înghet.* O.I 35/21 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Al buzei înghet** v. b u z ă [V. 1].

— Formă gramaticală: sg. n. ac. **înghet** (O.I 30/6, 35/21, 94/28).

ÎNGHEȚÁ vb. I. **1.** I n t r a n z. A se face de (sau ca) gheață; a amorți de frig. *Planeții loți înghețată și s-auzirl rebeli în spațˊ Ei, din frînele lumii și ai soarelui scăpați.* O.I 133/13 [V. 1]. ◇ (T r a n z.) *Ar fi vroit să doarmă, să viseze → dar gerul îi înghețа pleoapele.* P.L. 32/7 [Pr. 1]. ◒ A b s o l. (În context figurat) *Iar duh să-i iu, Zamolxe, sămînță de lumină, Din duhul gurei lale ce arde și înghață.* O.I 94/25 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A îngheța sub pleoape a ochilor lumii** = a muri (v. și d u c c e h o t a r, i n t o a r c e n e m u r i r e, n o a p t e, p ă m î n t, p l e o a p ă, s o m n, u n i d e l e m n). *Cu fața spre părete mă lasă prin străini, Să-nghețe sub pleoape a ochilor lumini.* O.I 127/22 [V. 1]. ◒ (Metaforic) **A muri, a-și pierde viața.** *Din ce în ce mai singur mă-nlunec și înghеț.* O.I 114/13 [V. 1].

2. I n t r a n z. **A încremeni.** ◒ (Metaforic) **A căpăta o anumită formă, a deveni fenomenal.** *Astfel umana roadă în calea ei înghață, de petrifică unul în sclav, altu-mpărat.* O.I 64/11 [V. 1].

3. T r a n z. F i g. **A umple de fiori.** *Străin la vorbă și la port, Luceștî fără de viață, Căci eu sunt vie, tu ești mort, Și ochiul tău mă-nghață.* O.I 171/8 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **înghеț** (O.I 114/13), 3 sg. **înghață** (O.I 64/11, 94/25, 171/8), 3 pl. **înghață** (O.I 133/13), imp. 3 sg. **înghețа** (P.L. 32/7); conj. prez. 3 pl. **să înghețe** (O.I 127/22).

ÎNGHEȚÁT, -Ă adj. Încremenit, rece. ◒ (În context figurat) *Simt că mădăvna mea devine pămînt, că stîngele meu e înghețat.* P.L. 98/25 [Pr. 1]. ◒ (Metaforic) Amorțit, nesimțitor, indiferent (v. și m o r t[1], r e c e, s t e r p, s u r d). *O mînă înghețată Rumpe coardele-n foc.* O.I 18/19. *Ochiul înghețat i-l umplu gînduri negre de amor.* O.I 164/1 [V. 2]. ◒ (Metaforic) **Care încremenește, îngrozește.** *Ostirile-i atunci în spaimă înghețată . . . un rege-asirian.* O.I 20/1 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A aprinde o scînteie în sufletul înghețat** (al cuiva) v. a p r i n d e [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **înghețat** (O.I 25/9, 164/1; P.L. 98/25), **înghețată** (O.I 18/19, 20/1).

ÎNGHIȚÍ vb. IV. T r a n z. **A absorbi.** ◇ Expr. **A înghiți cu ochii** = a nu se mai sătura privind pe cineva, a se bucura mult de prezența cuiva. *În negrul zid s-arată Venind ca-n somn lunatec, în pasuri line ea: Arald nebun se uită — cu ochii o-nghițea.* O.I 95/18 [V. 1].

ÎNGÎNÁ vb. I. T r a n z. (Folosit și a b s o l.) **1.** A rosti încet, a murmura; a fredona. *Eu te văd răpii de farmec, Cum îngîni cu glas domol.* O.I 110/14. *Îngerii . . . îngînau clinlările ce lui îi treceau prin minte.* P.L. 53/25 [V. 1; Pr. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A îngîna pe coarda dulce** v. c o a r d ă [V. 1].

2. A acompania, a însoți. ◒ (Metaforic) *Vom visa un vis ferice, Îngîna-ne-vor e-un clnl Singuratice izvoare, Blînda bătere de vînt.* O.I 75/17. *Înglnat de glas le ape Clnl-un corn cu-nduloșare.* O.I 103/13. *Zboară* [gîndul] *veșnic, îngînîndu-l Valurile, vînturile.* O.IV 396/15; cf. O.I 9/8, 9/8, 74/10, 108/20, 120/16, 129/5 [V 9]. ✦ R e f l. A-și găsi mîngîierea în tovărășia cuiva. ◒ (Element de personificare) *Și mă lasă pustiit Veșnicii și amorțit Și cu doru-mi Singurel, De mă-ngîn numai cu el!* O.I 214/25 [V. 1].

3. A repeta (spusele cuiva) în bătaie de joc. *Nici visezi că înainte-li stă un stîlp de cafenele, Ce îți rîde de-aste vorbe înglnîndu-le pe ele.* O.I 150/10 [V. 1]. ◒ (În context figurat) *Căci vorba voastră sună ca plînsˊ la cununie, ca cobea ce înglnă un clnt de veselie.* O.I 25/20 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **îngîn** (O.I 214/25), 2 sg. **îngîni** (O.I 110/14), 3 sg. **îngînă** (O.I 25/20, 108/20, 120/16), 3 pl. **îngînă** (O.I 129/5), imp. 3 pl. **îngînau**

(P.L. 53/25), viit. 3 pl. **vor ingiua** (O.I 75/17); conj. prez. 2 sg. **să ingini** (O.I 140/7); ger. **inginînd** (O.I 150/10; O.IV 396/15); part. **inzinat** (O.I 103/13), **inginați** (O.I 74/10), **inginate** (O.I 9/8, 9/8).

ÎNGRĂDÍ vb. IV. Tranz. și refl. A (se) împrejmui. ◒ (Metaforic) *Cei tari se înșiră liră Cu-averea și mărirea în cercul lor de legi.* O.I 56/11. *Ei înșiră lișfi de lege, plăcerilor se lasă.* O.I 59/31 [V. 2].

— Forme gramaticale: ind. p.s. 3 pl. **se îngrădiră** (O.I 56/11); part. **îngrădiți** (O.I 59/31).

* **ÎNGRĂMĂDÍ** vb. IV v. **grămădi**.

ÎNGRĂMĂDÍT, -Ă adj. Strîns la un loc (în mare număr). *De ce dorm, îngrămădite între galbenele file, tămbii suliori, troheii, săltărețele dactile?* O. I 137/3; cf. O.I 141/13 [V. 2].

ÎNGREUÍA vb. I. Tranz. 1. A împovăra, a face (mai) greu. *Flori clnlau în aer cu frunze îngreuiete de gîndaci ca pietre scumpe.* P.L. 51/24 [Pr. 1]. ✦ Refl. Fig. A deveni greoi, confuz, neclar. *Simt îngreuindu-se ca sub plumb cugetările mele.* P.L. 48/19 [Pr. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A îngreuia pămîntul** = a duce o existență inutilă, a face umbră pămîntului (v. și amesteca). *Vîntul ridicat-a tot nisipul din pustiuri. Astupînd cu el orașe, ca gigantice sicriuri Unei ginți ce fără viață-ngreuia pămîntul stors.* O.I 45/6 [V. 1].

2. Fig. (Despre mirosuri) A umple atmosfera. *Întunericul îngreuiat cu miros de rășină a chiliei.* P. L. 41/38 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. imp. 3 sg. **îngreuia** (O.I 45/6); ger. **îngreuindu-se** (P.L. 48/19); part. **îngreuiat** (P.L. 44/38), **îngreuiete** (P.L. 51/24).

ÎNGREUNÁ vb. I. Tranz. Fig. (Despre mirosuri) A umple atmosfera. *Miroase-adormiloare văzduhul îl îngreun.* O.I 97/26 [V. 1].

ÎNGREUNÁT, -Ă adj. (Despre femei; în expr.) **A purcede îngreunată** = a rămîne însărcinată, a deveni gravidă. *Din momentul acela ea purcese îngreunată.* P.L. 4/12 [Pr. 1].

ÎNGRIJÍ vb. IV. Intranz. A avea grijă de... *Îngrijea de straturile grădinei.* P.L. 99/9 [Pr. 1].

ÎNGRIJÍRE s. f. Teamă, grijă, îngrijorare. *Rămîind aici... m-ai face numai să mor de îngrijire.* P.L. 96/30 [Pr. 1].

ÎNGRIJÍT adv. Cu îngrijorare, neliniștit. *Ea cercă a surîde, dar atît de dureros și atît de îngrijit.* P.L. 58/31 [Pr. 1].

ÎNGRIJITÓR, -OÁRE adj. Care îngrijește. *Persoana juridică, care se afla acum pe mîna îngrijitoare a esculapului nostru, avea drepturi asupra unei moșteniri.* P.L. 59/30 [Pr. 1].

ÎNGROPÁ vb. I. Tranz. 1. A înhuma. *În liniștea sării Să mă-ngropați, pe cînd Trec sloturi [greu] zburînd La marginea mării.* O.I 221/10. *În umbra porții Așteaptă cei ce vor să mă îngroape.* O.IV 338/10. *Eu singur voi fi mort și îngropat, cînd vei reveni tu.* P.L. 48/10; cf. O.IV 366/12 [V. 3; Pr. 1]. ✧ Expr. (Aluzie la o parabolă din *Noul testament*) **A îngropa talentul** = a neglija dezvoltarea propriilor aptitudini. ◒ (Repetiție) *Eu nu fac nici rău, nici bine, căci nu fac nimic. Mă joc. — Îngropi talantul, fiule, îngropi talantul. — Îngrop pe dracul, părinte.* P.L. 74/30 31 [Pr. 3]. ✦ A pune în pămînt, a acoperi cu pămînt o plantă ca să crească. *La capul meu cu grijă îu ramura s-o-ngropi.* O.I. 129/9 [V. 1].

2. A închide, a ascunde bine, a conține. ◒ (În context figurat) *Atîta murmur de izvor... Și un atît de trist amor am îngropat în ele!* O.I 184/12. [Nourii] *îngropau în grămezi de arcuri înalte... lumina cerescului împărat.* P.L. 39/3 [V. 1; Pr. 1]. ◒ (Glumeț) *Aveau tarelei, care îngropau în ele pantalonii individului.* P.L. 26/16 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **îngrop** (P,L. 71/31), 2 sg. **îngropi** (P.L. 74/30, 74/30), imp. 3 pl. **îngropau** (P.L. 26/16, 39/3), p. c. 1 sg. **am îngropat** (O.I 184/12); conj. prez. 2 sg. **să îngropi** (O.I 129/9), 3 sg. **să îngroape** (O.IV 366/12), 2 pl. **să îngropați** (O.I 221/20), 3 pl. **să îngroape** (O.IV 338/10); part. **îngropat** (P.L. 48/10).

ÎNGROZÍRE s. f. Groază, spaimă. *Mario! poți îu să-ți închipuiești un asemenea chin, fără să plîngi de milă, nu — de îngrozire?* P.L. 56/20 [Pr. 1].

ÎNGROZITÓR, -OÁRE adj. Teribil, înspăimîntător. *Cu umbra voastră numai, puteri îngrozitoare, La'juguri el sileșle pe cei ce l-au urît.* O.I 62/14. *Se mișcau* [neamurile] *îngrozitoare ca păduri de lănci și săbii.* O.I 147/3. *Mircea însuși mînd-n luptă vijelia-ngrozitoare.* O.I 148/21 [V. 3]. ✧ (Adverbial) *Talazurile negre ce turbă, se răstoarnă, Și spumegă ca furii și urlă-ngrozitor.* O.I 17/18. *Ca lira sfîrtmată Ce răsgeme-ngrozitor... Astfel mina-i tremurîndă Bate-un clntec mort și viu.* O.I 18/18 [V. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **îngrozitoare** (O.I 147/3, 148/21); pl. n. ac. **îngrozitoare** (O.I 62/14).

ÎNGÚST, -Ă adj. 1. Care are lățime mică. *Luna răvarsă cite-o dungă lungă și îngustă în umbra ulifei.* P.L. 39/37. *Obloanele erau mult mai largi decît ferestrele cele înguste.* P.L. 10/10. *Sărise un bumb de la pieptarașul cam îngust de catifea neagră.* P.L. 84/8 [Pr. 3]. ◒ (În context figurat) *Iar cărările vieții fiind grele și înguste, Ei încearcă să le treacă prin proiecție de fusle.* O.I 137/23 [V. 1]. ✦ Fig. Limitat, restrîns. *Stîncele nalte fac ca orizontul meu să fie îngust.* P.L. 78/29 [Pr. 1].

2. Fin, subțire. *Coroana sa... l-a ei poală ar fi depus, Pe-ale tronului covoare ea piciorul de-ar fi pus Și în mîna-i înseptrală, mîna ei îngustă, mică.* O.I 52/8. *Parcă simțea mînușele-i calde și înguste în mînile lui.* P.L. 28/25 [V. 1; Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **îngust** (P.L. 78/29, 84/8), **îngustă** (O.I 52/8; P.L. 39/37); pl. n. ac. **înguste** (O.I 137/23; P.L. 28/25, 40/10).

ÎNJOSÍRE s. f. Umilire, degradare. *Azi adeseori femeia, ca și lumea, e o școală, Unde-nveți numai durere, înjosire și spoială.* O.I 140/10 [V. 1].

* **ÎNJUNGHIÁ** vb. I v. **junghia**.

ÎNLĂNȚUÍ vb. IV. Tranz. 1. (Și în forma *lănțui*) A lega cu un lanț. ◒ (Metaforic) A prinde. *Nu străluceau*

decît ochii roşii [ai **bufniţei**], *ca două fulgere lănţuite de un nor.* P.L. 18/40 [Pr. 1].

2. A cuprinde. *Tu grumazul mi-l înlănţui.* O.I 42/10. *Ea-nlănţuieşte gîtu-i cu braţe de zăpadă.* O.I 95/28. *Las' să-ţi înlănţui gîtul cu părul meu bălai.* O.I 97/23; cf. **O.I** 92/3, 95/33; **P.L.** 63/25 [V. 5; Pr. 1].

— **Forme gramaticale**: ind. prez. 1 sg. **înlănţul** (**O.I** 95/33), 2 sg. **înlănţui** (**O.I** 42/10), 3 sg. **înlănţuieşte** (**O.I** 95/28/, m. m. c.p. 3 sg. **înlănţuise** (**P.L.** 63/25); conj. prez. 2 sg. **să înlănţui** (**O.I** 97/23); ger. **înlănţuind** (**O.I** 92/3); part. **lănţuite** (**P.L.** 18/40). — **Variantă**: **lănţui** (**P.L.** 18/40) vb. IV.

ÎNLĂTURÁ vb. 1. Tranz. A da la o parte. *De le rogi frumos de dînsul, Îndestul e de hain Vălul alb de peste toate Să-l înlăture puţin.* O.I 109/12. *Era un granit, greu de înlăturat.* P.L. 97/36 [V. 1; Pr. 1].

— **Forme gramaticale**: conj. prez. 3 sg. **să înlăture** (**O.I** 109/12); sup. **de înlăturat** (**P.L.** 97/36).

ÎNLĂÚNTRU adv. v. **înăuntru**.

ÎNLĂÚNTRUL prep. v. **înăuntrul**.

ÎNLĂUNTRU adv. v. **înăuntru**.

ÎNMĂRMURÍ vb. IV. Intranz. A rămîne nemişcat (ca o statuie de marmură). *Norii cerului înmărmuriră şi se făcură palat sur şi frumos.* P.L. 21/37. *O, de-ar fi înmărmurit astfel! Era o durere mîndră în faţa lui.* P.L. 85/9 [Pr. 2]. ◒ (Metaforic) *Dîndu-mi din ochiul tău senin O rază din adînc... Ai fi trăit în veci de veci Şi rîndurî de vieţi Cu ale tale braţe reci Înmărmurea mărej.* O.I 191/24 [V. 1]. ◒ (Metaforic) A se păstra, a se fixa. *Frumoşi au înmărmurit ochii lui în negurile gîndirii mele.* P.L. 31/11 [Pr. 1].

— **Forme gramaticale**: ind. imp. 2 sg. **înmărmureai** (**O.I** 191/24), p.s. 3 pl. **înmărmurîră** (**P.L.** 21/37), p. c. 3 pl. **au înmărmurit** (**P.L.** 31/11); opt. p. 3 sg. **ar fi înmărmurit** (P.L. 85/9).

ÎNMĂRMURÍT, -Ă adj. Încremenit. ◒ (Metaforic) De marmură. *Mergeau încet-încet... şi se perdeau în palatele înmărmurite ale cetăţei din lună.* P.L. 20/30. *Cinear fi văzut faţa ei... ar fi gîndit că-i o înmărmurită zînă a undelor.* P.L. 22/29 [Pr. 2].

— **Forme gramaticale**: sg. n. ac. **înmărmurită** (**P.L.** 22/29); pl. n. ac. **înmărmurite** (**P.L.** 20/30).

ÎNMÍIRE s. f. Sporire de o mie de ori; mulţime mare. *Luna ... durează o cărare de văpaie, Ce pe-o repedenmiire de mici unde o aşterne.* O.I 154/25. *Ea privea la înmiirea undelor depărtate.* P.L. 100/12 [V. 1; Pr. 1].

— **Forme gramaticale**: sg. n. ac. **înmiire** (**O.I** 154/25), **înmulirea** (**P.L.** 100/12).

ÎNMÍIT, -Ă num. multipl. De o mie de ori mai mare, multiplu. *Înamorat în ea?... Nu în ea, în fiece gîndire a ei, în fiece pas, în fiece zîmbet, un înmiit amor.* P.L. 57/38. *Sunt atît de plin... de gurele înmiite ale naturei.* P.L. 78/8 [Pr. 2]. ◇ (Adverbial) *Să ne-o închipuim [lumea]... înmiit de mare.* P.L. 24/13. *Cu proporţiuni neschimbate — o lume înmiit de mare şi alta înmiit de mică ar fi pentru noi tot atît de mare.* P.L. 24/15 [Pr. 3].

— **Forme gramaticale**: sg. n. ac. **înmiit** (**P.L.** 57/38); pl. n. ac. **înmiite** (**P.L.** 78/8).

ÎNMLĂDIÁ vb. I. Tranz. şi refl. A (se) îndoi, a (se) mişca graţios. *Dacă boiul mi-l înmlădii, dacă ochii mei îmi plac, E lemnul că aceştea fericit pe el îl fac.* O.I 80/19 [V. 1]. ◒ (Metaforic) *Ca a nopţii poezie, Cu-nlunericul talar, cînd se-mbină, se-mlădie.* O.I 18/3 [V. 1].

— **Forme gramaticale**: ind. prez. 1 sg. **înmlădii** (**O.I** 80/19), 3 sg. **se-mlădie** (**O.I** 18/3).

ÎNMORMÎNTÁ vb. I. Tranz. Fig. A acoperi. *Schelete înmormîntate de volburile năsipului arzător al pustiilor au să se scoale.* P.L. 19/34 [Pr. 1].

ÎNMORMÎNTÁRE s. f. Înhumare, îngropare. *Or să vie pe-a lui urmă în convoi de-nmormîntare.* O.I 134/19. *Ea se şi duse* [la mănăstire] *după înmormîntarea tatălui ei.* P.L. 100/3 [V. 1; Pr. 1].

— **Forme gramaticale**: sg. n. ac. **înmormîntare** (**O.I** 134/19), **înmormîntarea** (**P.L.** 100/3).

ÎNMUIÁ vb. I. 1. Refl. (Despre vreme) A deveni mai puţin aspru, a se încălzi. *Cu-a mele coate eu cerc vremea de se-nmoaie.* O.I 46/12 [V. 1].

2. Tranz. Fig. A îmblînzi, a potoli. ◒ (Construcţie metaforică) **A înmuia buzele cuiva** v. buză [V. 1]. ◆ (Cu privire la inimă) A înduioşa, a îmbuna. *Tu ai o inimă de marmură... Nici zîmbiri, nici lacrimi, nici rugăciuni, nici îndărătnicia n-o înmoaie.* P.L. 70/12 [Pr. 1].

— **Forme gramaticale**: ind. prez. 3 sg. **înmoale** (**O.I** 51/22), **se înmoale** (**O.I** 46/12), 3 pl. **înmoale** (**P.L.** 70/12).

ÎNMULŢÍ vb. IV. Refl. A spori. *În zădar guvernă regii... Se-nmulţesc semnele rele, se-mpuţin faptele bune.* O.I 44/8 [V. 1].

ÎNNEBUNÍ vb. IV. Intranz. (Şi în forma *nebuni*) A-şi pierde minţile, a ajunge nebun; a fi cuprins de tulburare. *Departe vede-oraşul pe sub un arc de pară, Şi lumea nebuneşte gemînd din răsputere.* O.I 94/35. *Fericirea înecîndu-l, el ar sta să-nnebunească Ca-n furtuna lui de patimi şi mai mult să o iubească.* O.I 162/13. *Dac-ai muri tu, eu aş nebuni.* P.L. 8/18. *Aş putè nebuni iubindu-te.* P.L. 90/16; cf. **P.L.** 57/18, 57/29 [V. 2; Pr. 4].

— **Forme gramaticale**: ind. m. m. c. p. 3 sg. **nebunise** (**O.I** 94/35); conj. prez. 3 sg. **să înnebunească** (**O.I** 162/13), **să nebuuească** (**P.L.** 57/18); opt. prez. 1 sg. **aş nebuni** (**P.L.** 8/18), 3 sg. **ar nebuni** (**P.L.** 57/29); inf. **nebuni** (**P.L.** 90/16). — **Variantă**: **nebuni** (**O.I** 94/35; **P.L.** 8/18, 57/18, 57/29, 90/16) vb. IV.

ÎNNEGRÍ vb. IV. Intranz. şi refl. A deveni negru, a se întuneca. *Şi luna înnegreşte şi ceru-ncet se pleacă.* O.I 95/13. *Iar calapeteasma lumii în adînc s-au înnegrit, Ca şi frunzele de toamnă toate stelele-au perit.* O.I 133/15. *Apoi peliţa ochilor lui se înverzi... se înnegri.* P.L. 20/39 [V. 2; Pr. 1]. ◒ Tranz. (Construcţie metaforică) **A înnegri tot orizonul** = (despre armate) a veni în număr copleşitor, ştiută frunză şi iarbă. *Pentru-a crucii biruinţă se mişcară rîuri-rîuri... Înnegrind tot orizonul cu-a lor zeci de mii de scuturi.* O.I 147/2 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **înnegreşte** (**O.I** 95/13), p. s. 3 sg. **se înnegri** (**P.L.** 20/39), p. c. 3 sg. **s-au înnegrit** (**O.I** 133/15); ger. **înnegrind** (**O.I** 147/2).

ÎNÓT s. n. (**În** loc. adv.) **De-a înotul** = înotînd. ◒ (Metaforic) Plutind. *Vedea, ca-n ziua cea dentîi, Cum izvorau lumine; Cum izvorînd îl înconjor Ca nişte mări, de-a-notul.* O.I 176/22 [V. 1].

ÎNOTÁ vb. I. Intranz. A pluti pe apă. *Cînd baba înota smintită pe la jumătatea lacului alb, Făt-Frumos aruncă buzduganu-n nori.* P.L. 19/22. *Se lăsă îmbrăţoşărei zgomotoase ale oceanului... înotînd cînd pe o coastă, cînd pe spate.* P.L. 100/31. *S-aruncă în mare şi începu să-noate.* P.L. 101/1 [Pr. 3]. ◆ Fig. A se mişca (într-un mediu lichid). *Ochii... erau de acea intensivă voluptate, pe care o are catifeaua neagră. Ei înotau în orbitele lor.* P.L. 26/36 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. imp. 3 sg. **înota** (**P.L.** 19/22), 3 pl. **înotau** (**P.L.** 26/36); conj. prez. 3 sg. să **înoate** (**P.L.** 101/1); ger. **înotînd** (**P.L.** 100/31).

ÎNRĂDĂCINÁ vb. I. Tranz. A încuiba, a fixa în sol, a face să crească. *Ea privea la... prăvălatica grădină, frumoasă şi sălbătăcită, care-şi înrădăcinase hăţişurile şi arborii pînă lîngă fărm.* P. L. 100/14 [Pr. 1].

ÎNRĂDĂCINÁT, -Ă adj. Fig. Bine fixat în conştiinţă. *O idee... după multe zile, ea pătrunde-n fundul capului, şi-atunci devine, printre altele, ce le-a fi găsind acolo, adînc şi înrădăcinată.* P.L. 89/40 [Pr. 1].

ÎNRÎURÍNŢĂ s. f. Influenţă. *Învăţătură... de pe grecie pe române, tîlcuită cu adăugire a înrîuririlei zodiilor asupra vieţei omeneşti.* P.L. 35/20 [Pr. 1].

ÎNS s. m. v. **ins**.

ÎNSĂ conj. 1. (Cu sens adversativ) Dar, cu toate acestea. *Mă topesc tainic, însă mereu.* O.I 26/11. *O şopteşte-mi... Dulci cuvinte ne-nţelese, însă pline de-nţeles.* O.I 82/2. *Casa era aceeaşi, însă mobilele nouă şi elegante.* P.L. 62/12. *Am intrat la o copilă înamorată de mine, pe care însă n-o iubesc.* P.L. 90/29; cf. **O.I** 17/10, 17/16, 51/18, 56/21, 130/6, 165/15, 166/17; **O.IV** 366/4; **P.L.** 3/18, 12/33, 23/2, 30/6, 40/39, 42/33, 47/28, 47/31, 59/33, 80/1, 88/36 [V. 10; Pr. 13]. ◇ (Urmat de „totuşi", întăreşte nuanţa adversativă) *Ea se apără c-o mină, însă totuşi lui se lasă.* O.I 67/15. *Dacă aceste zîmbiri aveau o intenţiune... mică, cochetă, însă totuşi?* P.L. 55/23. *Vorbiră... nu despre amor, însă totuşi despre un lucru serios.* P.L. 68/32 [V. 1; Pr. 2].

2. (În propoziţii adversative izolate, indicînd trecerea la o idee nouă, la un alt amănunt) *Despre partea închinării însă, doamne, să ne ierţi.* O.I 146/15. *Ea uitase tot ce-i spusese tată-său. Însă floarea din fereastră veghea pintre frunzele ei.* P.L. 15/18. *Însă oare de ce omul nu gustă vreo fericire!* P.L. 52/32; cf. O.I 137/13; **P.L.** 14/23, 15/8, 15/14, 15/27, 17/10, 42/2, 61/32, 95/24, 97/32 [V. 2; Pr. 11].

ÎNSĂMNÁ vb. I v. **însemna**.

ÎNSĂMNĂTÁTE s. f. Importanţă. *S-ar înşela cineva crezînd că toate uşurinţele călugărilor aveau vro însămnătate.* P.L. 75/13 [Pr. 1].

ÎNSCEPTRÁT, -Ă adj. Purtător de sceptru, regesc *Coroana sa... l-a ei poate-ar fi depus, Pe-ale tronului covoare ea piciorul de-ar fi pus Şi în mîna-i însceptrată. mîna ei îngustă, mică.* O.I 52/8 [V. 1].

ÎNSEMNÁ vb. I. Tranz. 1. (Şi în forma *însămna*) A nota, a marca (printr-un semn). ◒ (În context figurat) *Tot ce-i însemnat cu pata pulrejunii de natură, Tot ce e perfid şi lacom, tot Fanarul, toţi iliotiţi, Toţi se scursară aicea şi formează patrioţii.* O.I 150/34 [V. 1]. ◇ Expr. **A însămna pe rîboj** v. rîboj [V. 1].

2. A indica, a arăta, a numi. *S-apropie de scrinul ce i-l însămnase bolnavul.* P.L. 61/12. *Ar fi uşor a însemna nu numai ţara dar chiar şi secolul în care ar fi trebuit să se petrecă existenţa lor cea adevărată.* P.L. 65/21 [Pr. 2].

3. A avea un înţeles, a reprezenta. *Arald, ce însemnează pe tine negrul port.* O.I 97/1. *Ce-or fi însemnînd, ce vor* [stelele] *— nu ştie nime.* O.IV 338/4. *Nici unul din ei nu ştie încă ce-nsemnează iubirea.* P.L. 79/17; cf. **P.L.** 81/20 [V. 2; Pr. 2]. ◇ Expr. **A nu însemna nimic** = a nu avea nici o valoare. *Oamenii din toate cele fac icoană şi simbol; Numesc sînt, frumos şi bine ce nimic nu însemnează.* O.I 36/7 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **înseamnă** (**O.I** 130/26), **însemnează** (**O.I** 36/7, 97/1; **P.L.** 79/17), e însemnat (**O.I** 150/34), m. m. c. p. 3 sg. **însămnase** (**P.L.** 61/12); conj. prez. 3 sg. să **însemneze** (**P.L.** 81/20); prezum. prez. 3 pl. **or fi însemnînd** (**O.IV** 338/4); inf. a **însemna** (**P.L.** 65/21). — Variantă: (regional) **însămnă** (**P.L.** 61/12) vb. I.

ÎNSEMNĂTÁTE s. f. v. **însămnătate**.

ÎNSENINÁ vb. I. Tranz. şi refl. Fig. A (se) linişti, a (se) potoli, a (se) înveseli. *Asa virtuoşii murind nu desper, Speranţa-a lor frunte-nsenină.* O.I 12/12. *Puterea nopţii blînd însenina-vei Cu ochii mari şi purtători de pace?* O.I 120/19. *Căci tu înseninezi mereu Viaţa sufletului meu. Mai mîndră decît orice stea, iubita mea, iubita mea!* O.I 235/17. *Faţa ei se-nsenină, cum se-nsenină o undă de-o rază.* P.L. 14/17; cf. **O.I** 160/3, 193/8, 201/5; **P.L.** 14/17, 22/31 [V. 6; Pr. 3].

— Forme gramaticale: ind. prez. 2 sg. **inseninezi** (**O.I** 235/17), 3 sg. **înseninâ** (**O.I** 12/12), imp. 3 sg. se **insenina** (**P.L.** 14/17), p. s. 3 sg. **însenina** (**P.L.** 14/17, 22/31), 3 pl. **inseninară** (**O.I** 201/5), viit. 2 sg. **vei insenina** (**O.I** 120/19); opt. prez. 2 sg. **te-ai insenina** (**O.I** 160/3); ger. **inseninînd** (**O.I** 193/8).

ÎNSERÁ vb. I. Intranz. şi refl. impers. A se face seară. *Se-nserează... Nilul doarme şi ies stelele din strungă.* O.I 44/1. *Înserează încet, stelele mari izvorăsc pe albastrele lanuri ale cerului.* P.L. 39/15. *Începuse a înnsera Şi ea iar se lăsă amorului ei cu marea.* P.L. 100/33 [V. 1; Pr. 2].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **înserează** (**P.L.** 39/15), **se înserează** (**O.I** 44/1); inf. a **însera** (**P.L.** 100/33).

ÎNSERÁRE s. f. Lăsare a serii. *Cerul de înserare era deasupră-i albastru.* P.L. 37/38 [Pr. 1].

ÎNSETÁ vb. I. Intranz. Fig. A fi cuprins de o dorinţă foarte mare. *Da nici poate să-nţeleagă, că nu tu*

o vrei . . . că-n tine E un demon ce-nsetează după dulcile-i lumine. O.I 160/24 [V. 1].

ÎNSETÁT, -Ă adj. Fig. Stăpînit de o dorință puternică. *Prin frunze aiurează șoptirile-i alene, Cînd gurile-nsetate în sărutări se-mpreun'.* O.I 97/30. *Sunt înselat de somnul pămîntului s-adorm.* O.IV 432/4. *Era atît de însetată de amor, ca copilul cel flămînd.* P.L. 101/40; cf. **P.L.** 76/37 [V. 2; Pr. 2]. ◒ (Construcție metaforică) **A uda huzele însetate cu fiere** v. fiere [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **însetnt** (**O.IV** 432/4), **însetată** (**P.L.** 76/37, 101/40); pl. n. ac. **însetate** (**O.I** 97/30; **O.IV** 432,33).

ÎNSOȚÍ vb. IV. Tranz. A întovărăși. *Nimeni nu l-a însoțit în uitata lui călătorie.* P.L. 46/25 [Pr. 1]. ◒ (Metaforic) *Mirosul cel umed al florilor înviorate o făceau să doarmă mult și lin, însoțită . . . de glasul cel pitns al fluierului.* P.L. 10/4 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. p. c. 3 sg. a **însoțit** (**P.L.** 46/25); part. **însoțită** (**P.L.** 10/4).

ÎNSPĂIMÎNTÁ vb. I. Tranz. A speria, a îngrozi. *Și nu voi ca să mă laud, nici că voi să te-nspăimînt, Cum veniră, se făcură toți o apă și-un pămînt.* O.I 147/23 [V. 1].

ÎNSPĂIMÎNTÁT, -Ă adj. Îngrozit. ◒ (Element de personificare) *Tremura înspăimîntată marea de-alc lor corăbii.* O.I 147/1 [V. 1].

ÎNSPRE prep. 1. (Introduce un complement circumstanțial de loc) Spre, către. *Și unul înspre altul se pleacă-n dezmierdări.* O.I 97/14. *Acea grindin-ofelită înspre Dunăre o mînă.* O.I 148/29. *Înșeunche înspre apusul acelui soare dumnezeiesc.* P.L. 14/10; cf. **O.I** 10/7, 118/13, 151/32, 191/19; **P.L.** 13/36, 17/8 [V. 6; Pr. 3].

2. (Introduce un complement circumstanțial de timp) Cam pe (la), către. *Se porni și înspre sară ajunse la castelul Genarului.* P.L. 11/14. *Înspre sară ajunse la un bordei.* P.L. 16/2. *Îi făcu merinde, și-nspre sară . . . își simți ca prin minune capul treaz.* P.L. 17/15; cf. **P.L.** 5/20 [Pr. 4].

ÎNSPUMÁT, -Ă adj. Plin de spume. *Ei trec ca vijelia cu aripi fără număr, Căci caii lui alergă alăturea-nspumați.* O.I 97/17 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Dureri înspumate** = valurile mării răscolite de furtună (v. și cărare, deal, mișcare). *Stîncelor aruncă durerea-i înspumată Gemîndul uragan.* O.I 20/3 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **înspumată** (**O.I** 20/3); pl. n. ac. **înspumați** (**O.I** 97/17).

ÎNSTELÁT, -Ă adj. Plin de stele. *Rafael, pierdut în visuri ca-ntr-o noapte înstelată . . . Te-a văzut și-a visat raiul cu grădini îmbălsămate.* O.I 29/9. *Trecui și viilor e în sufletul meu . . . și infinitul asemene, ca reflectarea cerului înstelat într-un strop de rouă.* P.L. 25/23. *Se culcă în barcă, sub cerul ce-și ridica înstelata sa măreție.* P.L. 97/10; cf. **O.I** 63/21 [V. 2; Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **înstelat** (**O.I** 63/21), **înstelată** (**O.I** 29/9), **înstelata** (**P.L.** 97/10), g. d. **înstelat** (**P.L.** 25/23).

ÎNSUL, ÎNSA pron. 1. (De întărire, adjectival) Însuși. *Ochii mulțămiți, cum am zice, de ei înșii privesc c-un fel de conștiință de sine.* P.L. 74/6. *Oamenii înșii duc o viață instinctivă.* P.L. 80/38. *Faptele înșile sunt adevărul.* P.L. 81/26 [Pr. 3].

2. (Personal, precedat de prep. „întru", „dintru", „printru") El (ea), dînsul (dînsa). *Spuneți că-i omul o lumină . . . Nici o scînteie-ntr-însul nu-i candidă și plină.* O.I 56/8. *Dă-mi-i mie ochii-negri . . . Aș orbi privind într-înșii.* O.I 155/7. *Se deschide-o altă poartă. Și dinlr-însa se repede . . . un tigru.* O.I 165/10. *Fereastra-i deschisă: primăvara plină Pătrunde printr-însa.* O.IV 366/8 [V. 4].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **însul** (**O.I** 56/8), **însa** (**O.I** 165/10; **O.IV** 366/8); pl. n. ac. **înșii** (**O.I** 155/7; **P.L.** 74/6, 80/32), **înșile** (**P.L.** 81/26).

ÎNSUMI, ÎNSĂMI pron. (De întărire, adjectival) Tocmai, chiar în persoană. *Și mi-s dragă mie însămi-pentru că-i sunt dragă lui.* O.I 80/21. *Mircea însuși mînă-n luptă vijelia-ngroziloare.* O.I 148/21. *El însuși era lungit pe pat.* P.L. 59/36; cf. **O.I** 27/14, 76/13, 116/4, 120/15, 133/21, 157/14, 160/26, 160/37, 204/15, 232/24; **P.L.** 28/5, 31/30, 41/24, 41/25, 43/30, 45/17, 49/4, 52/10, 53/41, 59/26, 77/37, **80/1**, 80/19, 82/22, 89/9, 100/9 [V. 12; Pr. 17]. ◒ (Construcție metaforică) **Pătruns de sine însuși** v. pătrunde [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. pers. 1 **însumi** (**O.I** 116/1; **P.L.** 59/41, 89/9), **însuși** (**O.I** 27/14), **însămi** (**O.I** 80/21), pers. 2 **însăți** (**O.I** 76/13), pers. 3 **însuși** (**O.I** 120/15, 132/16, 148/21, 157/11, 160/20, 160/37; **P.L.** 28/5, 31/30, 41/25, 43/30, 45/17, 49/4, 52/20, 59/26, 59/36, 77/37), **însăși** (**O.I** 201/15, 232/23; **P.L.** 41/24, 80/1, 82/22, 100/9), **însuși** (**O.I** 133/21; **P.L.** 80/19).

ÎNSURÁ vb. I. Refl. I. A se căsători. *Te naști, te-nsori, faci copii.* P.L. 81/3 [Pr. 1]. ◒ (În context figurat) *Regii* [din cărțile de joc] *se-nsurau și fanfii îmblau înamorați.* P.L. 52/12 [Pr. 1]. ◒ (Metaforic) A se uni. *Ghirlanda. ce se-nsoară cu silfele ușoare, Pe fruntea inspirată, pe fruntea-nspirătoare.* O.I 17/7 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 2 sg. **te însori** (**P.L.** 81/3), 3 sg. **se însoară** (**O.I** 17/7), imp. 3 pl. **se însurau** (**P.L.** 52/12).

ÎNȘĂLĂTÓR, -OÁRE adj. Amăgitor. *Vei ști să-mi descrii voală natura vizionară și înșălătoare a lucrurilor lumești.* P.L. 47/31 [Pr. 1].

ÎNȘELÁ vb. I. 1. Tranz. A induce în eroare, a amăgi. *Arald! de nu mă-nșala privirea, tu ești mort!* O.I 97/5. *Azi, cînd fraza lustruită nu ne poate înșela, Astăzi alții sunt de vină, domnii mei, nu este-așa?* O.I 151/21. *O generațiune înșală pe cealaltă.* P.L. 82/1; cf. **O.I** 40/2, 61/21, 64/19; **P.L.** 81/35 [V. 5; Pr. 2].

2. Refl. A greși. *Nu-i minune ca simțirea-i să se poată înșela.* O.I 162/35. *Te-nșeli cînd crezi că amorul tău de femeie m-ar putè face* [fericit]. P.L. 86/25. *Tu gîndești că eu nu te-aș putè iubi? Te înșeli.* P.L. 90/13; cf. **P.L.** 75/12 [V. 1; Pr. 3].

— Forme gramaticale: ind. prez. 2 sg. **te înșeli** (**P.L.** 86/25, 90/13,), 3 sg. **înșală** (**O.I** 40/2, 61/24, 64/19, 97/5; **P.L.** 82/1); opt. prez. 3 sg. **s-ar înșela** (**P.L.** 75/12); Inf. (a) **înșela** (**O.I** 151/21, 162/35; **P.L.** 81/35).

ÎNȘELĂRE s. f. Amăgire. *Avem această minâ de creieri, care ar vrè să ne dovedească că într-adevăr facem ce voim... Aceasta-i o înșelare de sine.* P.L. 82/16 [Pr. 1].

ÎNȘELĂCIÚNE s. f. (**În** expr.) **A lua cu înșelăciune** = a fură. ◒ (**În** context figurat) *Tu îmi pari ca o bacantă, ce-a luat cu-nșelăciune De pe-o frunte de fecioară mirtul verde de martir.* O.I 30/9 [V. 1].

***ÎNȘELĂTÓR, -OÁRE** adj. v. **înșelător**.

ÎNȘEUÁT, -Ă adj. Cu șaua pusă. *Calu-i alb, un bun tovarăș, Înșeuat așteapt-afară.* O.I 103/2 [V. 1].

ÎNȘIRÁ vb. I. **1.** Tranz. și refl. **1.** A (se) așeza **în** șir, a (se) rîndui. *Pe balconul nalt se-nșiră dame-n veselă cunună.* O.I 165/4. *El însuși nu-și părea a fi decît o umbră nepricepută, ce fugea pe murii caselor înșirate în rînd.* P.L. 49/5. *Luă un joc de cărți... și zise lin, înșirînd cărțile: — Dac-a veni! mîni, l-oi iubi.* P.L. 90/19 [V. 1; Pr. 2]. ◒ (**În** context figurat) *Alecsandri, Ce-nșirînd mărgăritare pe a stelei blondă rază, Acum secolii străbate.* O.I 32/28 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică, cu referire la trecerea norilor pe bolta cerească) **Cerurile înșiră nori**. *Noaptea-i clară, luminoasă. Undele visează spume, cerurile înșiră nori.* O.I 44/24 [V. 1].

2. Refl. Fig. A se succeda, a se depăna. *Ce idei se-nșiră dulce în mișeasca-i fantezie?* O.I 48/10. *Pareă-l văd pe astronomul cu al negurii repaos... Și cum negura vecinicie ne-o întinde și ne-nvață Că epocele se-nșiră ca mărgelele pe ață.* O.I 140/26 [V. 2]. ◒ (**În** context figurat) *Sculați-vă... căci anii trecutului se-nșiră, În șiruri triumfale stindardul îl resfiră.* O.I 24/7 [V. 1].

3. Tranz. Fig. A spune la rînd, a înșiruga. *E ușor a scrie versuri Cînd nimic nu ai a spune, Înșirînd cuvinte goale Ce din coadă au să sune.* O.I 226/7 [V. 1].

— Forme gramaticale: **ind.** prez. 3 pl. **înșiră** (**O.I** 44/24), **se înșiră** (**O.I** 24/7, 48/10, 110/26, 165/4); ger. **înșirînd** (**O.I** 32/28, 226/7; **P.L.** 90/19); part. **înșirate** (**P.L.** 49/5).

ÎNTĂRÍRE s. f. Fig. Îmbărbătare. *Fii scut de întărire Și zid de mînluire, Privirea-ți adorată Asupra ne coboară, O, maica precurată.* O.IV 360/5 [V. 1].

ÎNTÍNDE vb. III. **1.** Tranz. A desface, a așeza un obiect în toată întinderea lui. *O beșică-n loc de sticlă e întinsă-n ferăstruie.* O.I 84/21. *Vîntu-o foaie vestejită Mi-au adus mișcînd fereasta... Voi păstra-o, voi întinde-o Între foile acele.* O.I 125/5. *Răspîndindu-se în roiuri* [icnicerii] *întind corturile mari.* O.I 146/3; cf. **O.I** 174/21 [V. 4]. ◒ (Construcție metaforică) **A întinde lucii mreje** v. mreajă [V. 1]. ✦ Refl. pas. A se încorda. *Călărețiî împlu cîmpul... arcuri se întind în vînt.* O.I 148/6 [V. 1].

2. Tranz. și refl. A (se) desfășura în toată lungimea. *Puternicele brațe spre dînsa întindea.* O.I 95/19. *Doar brațele-ți de marmur în visul meu se-ntind.* O.IV 432/24. *Brațu-i se-ntindea spre haos.* P.L. 83/21; cf. **O.I** 80/14, 110/16, 142/15, 165/8, 213/19; P.L. 10/14, 43/38, 49/17, 50/32, 74/1, 83/17, 93/18 [V. 7; Pr. 8]. ◇ Expr. **A întinde aripele** = a zbura. ◒ (Metaforic și element de personificare) *Orice noroc Și-ntinde-aripele, Gonit de clipele Sării pe loc.* O.IV 379/2. *Trec gîndurile mele a sufletului gol, Întind ale lor aripi spre negre depărtări.* O.IV 432/29 [V. 2]. **A întinde mîna** (la ceva) v. mînă [V. 2].

3. Refl. A (se) lungi (în pat). *Un tîgru... mormăind se-ntinde lîngă el.* O.I 165/17. *Și cînd în pat se-ntinde drept Copila să se culce, I-alinge mîinele pe piept.* O.I 168/9. *Ieronim se-ntinsese pe patu-i.* P.L. 96/1; cf. **P.L.** 10/9 [V. 1; Pr. 2].

4. Tranz. A oferi, a da. *Și-ntorcîndu-mi fața, eu spada îi-am întins.* O.I 91/31. *Cînd îi-oi întinde brațul sting Să mă cuprinzi cu brațul.* O.I 174/23. *El întinse călugărului mîna.* P.L. 40/23; cf. **O.I** 92/4, 95/29 [V. 4; Pr. 1]. ◇ Expr. **A întinde o gură** = a săruta. *Ochii îăi pe jumătate de-i închizi, mi-ntinzi o gură, Fericit mă simt atuncea cu asupra de măsură.* O.I 82/11 [V. 1].

5. Tranz. și refl. A (se) desfășura, a (se) desface, a (se) așterne. *Văd nopți, ce-ntind deasupră-mi oceanele de stele.* O.I 31/4. *Și aceiași pomi în floare Crengi întind peste zaplaz.* O.I 112/6. *Mările țărmuiloare și celăi lîngă limanuri, Toate se întind nainte-i.* O.I 144/7. *Marea-și întindea nesfîrșita-i albăstrime.* P.L. 72/1; cf. **O.I** 41/4, 51/10, 52/22, 72/4, 122/1, 140/25, 142/26, 148/30, 171/26, 222/11; P.L. 40/14, 54/9, 97/20 [V. 13; Pr. 4]. ◒ (Element de personificare) *A-ntristării neagră-aripă peste lume se întinde.* O.I 28/9. *Timpul mort și-ntinde trupul și devine vecinicie.* O.I 133/17 [V. 2]. ◒ (**În** context figurat) *Umbra morții se întinde tot mai mare și mai mare.* O.I 148/12 [V. 1]. ✦ A se răspîndi. ◒ (**În** context figurat) *Ca iarna cea eternă a nordului polar Se-ntinde amorțirea în sufletu-mi amar.* O.IV 430/20 [V. 1].

6. Tranz. și refl. A (se) mări, a (se) spori. ◒ (Construcție metaforică; despre visuri) **A se întinde vulturește** = a dobîndi amploare, măreție. *Visul său se-nfiripează și se-ntinde vulturește.* O.I 144/29 [V. 1]. **A-și întinde moșia cu plugul și cu spada** v. moșie [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **întind** (**O.I** 213/19), **întînz** (**O.I** 80/14), 2 sg. **întinzi** (**O.I** 82/11), 3 sg. **întinde** (**O.I** 52/22, 72/4, 95/29, 133/17, 140/25, 142/15, 165/8, 174/21, 196/34; **O.IV** 379/2; **P.L.** 74/1), **se întinde** (**O.I** 28/9, 51/10, 142/26, 144/29, 148/12, 148/30, 165/17, 168/9; **O.IV** 430/20), 2 pl. **întindeți** (**O.I** 60/9), 3 pl. **întind** (**O.I** 31/4, 112/6, 146/3; **O.IV** 432/29), **se întind** (**O.I** 144/7, 148/6, 171/26; **O.IV** 432/24), imp. 2 sg. **întindeai** (**O.I** 92/4), 3 sg. **întindea** (**O.I** 95/19; **P.L.** 54/9, 72/1, 83/17), **se întindea** (**P.L.** 40/14, 83/21, 97/20), p. s. 3 sg. **întinse** (**P.L.** 10/14, 40/23, 43/38, 50/32, 93/18), 3 pl. **se întinseră** (**P.L.** 49/17), p.c. 1 sg. **am întins** (**O.I** 91/31), 2 sg. **ai întins** (**O.I** 155/25), 3 sg. **a întins** (**O.I** 41/4, 122/1), 2 pl. **ați întins** (**O.I** 149/33), m. m. c.p. 3 sg. **se întinsese** (**P.L.** 96/1), viit. 1 sg. **voi întinde** (**O.I** 125/5), **oi întinde** (**O.I** 174/23); ger. **întinzînd** (**O.I** 110/16, 222/11), **tinzîndu-** (**O.I** 18/8), **întinzîndu-se** (**P.L.** 10/9); part. **întins** (**O.I** 84/21). — Variantă: **tinde** (**O.I** 118/8) vb. III.

ÎNTÍNDERE s. f. Spațiu, loc întins. *Timpul mort și-n tinde trupul și devine vecinicie, Căci nimic nu se întîmplă în întinderea pustie.* O.I 133/18. *Să cobor stelele cerului în întinderea albă, ca să semene cu oștiri de flori de aur și de argint.* P.L. 45/30 [V. 1; Pr. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Bogat în întinderi** v. bogat [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **întinderea** (**O.I** 133/18; P.L. 45/30); pl. n. ac. **întinderi** (**O.I** 69/7).

ÎNTINERÍ vb. IV. Intranz. A deveni mai tînăr. *Din cîl ești de copilă să-ntinerești mereu.* O.I 128/9 [V. 1]. ◒ (Element de personificare) — *Codrule cu rîuri line,*

Vreme trece, vreme vine, Tu din tînăr precum eşti Tot mereu întinereşti. O.I 123/22 [V. 1].

— Forme gramaticale : ind. prez. 2 sg. **întinereşti** (**O.I** 123/22) ; conj. prez. 2 sg. **să întinereşti** (**O.I** 128/9).

ÎNTÍNS, -Ă adj. I. Cu suprafaţă mare, vast. *Şi-ntinse-a apei arii În cercuri fuigerînde se pleacă lin suflării . . . şi sună cadenţat.* O.I 63/18. *Să-mi fie somnul lin Şi codrul aproape, Pe-ntinsele ape Să am un cer senin.* O.I 216/7. *Stol de cocori Apucă-ntinsele Şi necuprinsele Drumuri de nori.* O.IV 378/14. *Şirul munţilor dă într-o mare verde şi întinsă.* P.L. 11/28 ; cf. **O.I** 132/17, 144/10 ; **P.L.** 10/26, 19/15, 20/22, 37/12, 51/12 [V. 5 ; Pr. 6].

2. Desfăcut în lungime. Îndreptat într-o direcţie. *Şi în braţele-mi întinse Să alergi, pe piept să-mi cazi.* O.I 75/5. *Cu mîna-ntinsă magul îi face semn să şadă.* O.I 91/2. *Numai lebedele albe . . . Domnitoare peste ape, oaspeţi liniştei acestei, Cu aripele-întinse se mai scuturâ şi-o tale.* O.I 152/13 ; cf. **O. IV** 432/32 [V. 4]. ◇ (Adverbial) *A lui umbră lung-întins se desfăşoară.* O.I 44/10 [V. 1]. ✦ (Adverbial) Prelungind cuvintele. *După ce tăcu mult fără s-asculte, zise cam întins cam ca şi cînd n-ar fi băgat de samă : — Tu, Ermil.* P.L. 68/18 [Pr. 1].

3. Culcat. *Înecată în tumină e întinsă în crevat.* O.I 79/2. *Baba sta întinsă pe laviţă şi înţepenită ca moartă.* P.L. 17/19. *Ea-l văzu întins pe pat.* P.L. 99/20 ; cf. **O.I** 88/3 [V. 2 ; Pr. 2].

4. (În expr.) **Masă întinsă** = masă pregătită pentru ospăţ. *Lîngă lacul care-n tremur somnoros şi lin se bate, Vezi o masă mare-ntinsă.* O.I 85/18 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **întins** (**O.I** 132/17 ; **P.L.** 10/26, 19/15, 37/12, 99/20), **întinsă** (**O.I** 79/2, 85/17, 88/3, 94/2, 144/10 ; **P.L.** 11/28, 17/19, 51/12) ; pl. n. ac. **întinse** (**O.I** 63/18, 75/5, 152/13 ; **O.IV** 432/32), **întinsele** (**O.I** 216/7 ; **O.IV** 378/14 ; **P.L.** 20/22).

ÎNTÍI[1] adv. (Precedat de „mai") În primul rînd. *Mai întîi i se păru e-aude şoptirea acelor moşnegi bătrîni.* P.L. 37/17. *E un moment mare, Să mă cuget mai întîi.* P.L. 45/23. *Îşi întinse el mai întîi mîna şi apucă încet mînuţa ei fină şi rece.* P.L. 93/18 ; cf. **P.L.** 68/30, 80/19 [Pr. 5].

— Scris : *întăi*.

ÎNTÍI[2] num. ord. (Cînd precede substantivul, în forma articulată *întîiul, întîia*) Prim. *Să mor de-nţiia rază din ochii lăi cei reci.* O.IV 430/17. *Pot vedè un om căzînd mort pe ulîţă şi momentul întîi nu-mi face nici o impresie.* P.L. 90/2 [V. 1 ; Pr. 1]. ◇ Loc. adv. **(Pentru) întîia dată** (sau oară) = mai întîi. *Şi-nţiia dală-n viaţă un plîns amar mănească.* O.I 91/20. *Lumina aurită a soarelui . . . acu o vedea pentru-nţiia dată.* P.L. 40/4. *Maria intra . . . îmbrăcată ca băiet, ca în noaptea aceea cînd se văzură pentru întîia oară în apropiere.* P.L. 64/13 [V. 1 ; Pr. 2]. ✦ (Precedat de „cel") Dintîiul. *Ş-acela între oameni deţinea cel întîi Ce mi-ar răpi chiar piatra ce-oi pune-o căpătîi.* O.I 115/25. *Dar deodat-un punct se mişcă . . . cel întîi şi singur.* O.I 132/23. *Glasul ei era dulce, stab, plin de lacrimi, sfînţit de cea întîi sărutare.* P.L. 71/8 [V. 2 ; Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **întîi** (**O.I** 115/25, 132/23 ; **P.L.** 71/8, 90/2), **întîiu** (**O.I** 91/20 ; **O.IV** 430/17 ; **P.L.** 64/13). — Scris : *întăi*.

ÎNTÎLNÍ vb. IV. 1. Refl. recipr. A da în cale de cineva sau de ceva. *Despărţiţi de-a viefii valuri, între el şi între dînsa Veacuri sunt de cugetare . . . Cîteodat' — deş' arare — se-ntîlnesc.* O.I 51/31. *De se-ntîlneşte drag cu drag Cum inima la cere : Dispar şi ceruri şi pămînt.* O.I 189/11 [V. 2]. ◒ (Metaforic) A se cunoaşte, a intra în relaţii cu cineva. *Sunt ani la mijloc şi-nc-a mulţi vor trece Din ceasul sfînt în care ne-ntîlnirăm.* O.I 120/2 [V. 1].

2. Tranz. Fig. A găsi. *Şi-ntîlneşti lipită-n file Viţa-i galbănă de păr.* O.I 108/15 [V. 1]. ✦ A avea parte de ceva. *Et ştia cum că . . . nu-l va întîlni nici un zîmbet.* P.L. 28/11 [Pr. 1].

— Forme gramaticale : ind. prez. 2 sg. **întîlneşti** (**O.I** 108/15), 3 sg. **se întîlneşte** (**O.I** 189/11), 3 pl. **se întîlnesc** (**O.I** 51/31), p. s. 1 pl. **ne întîlnirăm** (**O.I** 120/2), viit. 3 sg. **va întîlni** (**P.L.** 28/11).

ÎNTÎMPINÁ vb. I. Tranz. A primi. *Au cu lira visătoare ori cu sunete de flaut Poţi să-ntîmpini patriotii ce-au venit de-atunci încoło?* O.I 149/25 [V. 1]. ◇ Expr. **A întîmpina în cale** v. **cale** [V. 1].

— Forme gramaticale : ind. p. s. 2 sg. **întîmpinaşi** (**O.I** 91/12) ; conj. prez. 2 sg. **să întîmpini** (**O.I** 149/25).

ÎNTÎMPLÁ vb. I. Refl. A se petrece. *Tîmpul mort şi-ntinde trupul şi devine vecinicie, Căci nimic nu se întîmplă în întinderea pustie.* O.I 133/18. *D-zeu e vremea însăşi cu tot ce se-ntîmplă-n ea.* P.L. 41/24. *Toate prostiile de azi se vor întîmpla ş-atunci.* P. L. 47/27 ; cf. **P.L.** 62/30 [V. 1 ; Pr. 3]. ◇ Expr. **A se întîmpla ceva cuiva** = a păţi ceva. *Să nu fi se întîmple nimica pe drum.* P.L. 95/3 [Pr. 1]. ✦ Refl. unipers. A se nimeri, a se ivi prilejul. *Donici cuib de-nţelepciune, Care, cum rar se întîmplă ca să mediteze pune Urechile ce-s prea lunge ori coarnele de la cerb.* O.I 31/14. *Cînd se-ntîmplă s-aud vreun egumen . . . Povestind că viaţa e calea durerii . . .* O.IV 366/13 [V. 2].

— Forme gramaticale : ind. prez. 3 sg. **se întîmplă** (**O.I** 31/14, 133/18 ; **O.IV** 366/13 ; **P.L.** 41/24, 62/30), viit. 3 pl. **se vor întîmpla** (**P.L.** 47/27) ; conj. prez. 3 sg. **să se întîmple** (**P.L.** 95/3).

ÎNTÎMPLÁRE s. f. Fapt, eveniment. *Prin mintea lui trec iute, turburi, amestecate, toate întîmplările abia trecute.* P.L. 62/35. *Cine este omul adevărat al acestor întîmplări : Dan, ori Dionis?* P.L. 64/29. *Fugi Ieronim; poate că vro întîmplare neprevăzută să mă păstreze pentru tine.* P.L. 96/34 ; cf. **P.L.** 39/23, 64/30, 64/37 [Pr. 6]. ◇ Loc. adv. **Din întîmplare** = incidental. *Dînd ca din întîmplare de mîna pictorului, care conţinea vro cîteva piese de aur, crezu că ce-i găsit îi bun găsit.* P.L. 83/6 [Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **întîmplare** (**P.L.** 83/6, 96/34), g. d. **întîmplări** (**P.L.** 39/23) ; pl.n.ac. **întîmplările** (**P.L.** 62/35), g. d. **întîmplări** (**P.L.** 64/29), **întîmplărilor** (**P.L.** 64/30, 64/37).

ÎNTÎRZIÁ vb. I. Intranz. A zăbovi. ◒ (Metaforic, despre anotimpuri) A se prelungi. *O loamnă care întîrzie Pe-un istovit şi trist izvor.* O.I 212/9 [V. 1].

— Accentuat : ind. prez. 3 sg. *întîrzie* (**O.I** 212/9).

ÎNTOÁRCE vb. III. Refl. A-şi schimba poziţia, a se învîrti. *S-a întors maşina lumii, cu voi viitorul trece.* O.I 35/16. *Cînd înspre uşă el se-ntoarce . . . Ea-l opreşte.* O.I 80/27. *El se opri şi se-ntoarse spre partea dinspre care venea sunetul.* P.L. 95/32. *Bolovanul şe întoarse ca-n*

ițtni. P.L. 97/38; cf. P.L. 41/27, 61/21, 71/10 [V. 2; Pr. 5]. ◒ (În context figurat) *Azi nici măcar îmi pare rău... Că cu tristețe capul tău se-ntoarce în zădar.* O.I 192/12 [V. 1]. ◇ Tranz. *Și întorcîndu-mi fața eu spada și-am întins.* O.I 91/31. *Și întorcîndu-ți fața spre umărul tău stîng, În ochii fericirii mă uit pierdut și plîng.* O.I 213/7. *Cînd își întoarse privirea... rămase încremenit de frumusețea privelișiei.* P.L. 98/2 [V. 2; Pr. 1]. (Expr.) **A întoarce** (cuiva) **spatele** v. spate [Pr. 2].

2. Tranz. A da filele unei cărți înainte. *Et întorcea foaie cu foaie uitîndu-se la constelațiunile ciudate.* P.L. 36/2. *Mai întoarce șepte foi și metamorfoza reciprocă va fi desăvîrșită.* P.L. 48/20. *Dan întoarse foile, șopti și umbra deveni om.* P. L. 48/22; cf. P.L. 46/39, 46/40, 48/12 [Pr. 6].

3. Refl. **A reveni, a se înapoia.** *Astăzi chiar de m-aș întoarce A-nțelege n-o mai pot.* O.I 111/5. *În locul lui menit din ceri Hiperion se-ntoarsă.* O.I 178/30. *Ea se întoarse pe calea pe care venise.* P. L. 101/16; cf. O.I 61/6, 96/29, 177/14, 178/26; P.L. 15/39, 16/31, 17/17, 19/39, 41/25, 42/32, 48/10, 51/3, 71/21, 94/25, 95/13 [V. 6; Pr. 12]. ◒ (Construcție metaforică) **A se întoarce pămîntul în pămînt** = a muri (v. și duce, hotar, înghețа, nemurire, noapte, pămînt, pleoapă, somn, untdelemn). *Și cînd se va întoarce pămîntul în pămînt, Au cine o să știe de unde-s cine sunt?* O.I 127/23 [V. 1].

— **Forme gramaticale:** ind. prez. 3 sg. **se întoarce** (O.I 80/27, 96/29, 192/12), 3 pl., **se întore** (P.L. 41/25, 41/27, 71/10), imp. 3 sg. **întoarcea** (P.L. 36/2), p. s. 3 sg. **întoarse** (P.L. 46/39, 46/40, 48/22, 69/34, 75/35), **se întoarse** (P.L. 16/31, 17/17, 71/21, 95/13, 95/32, 97/38, 98/2, 101/16), **se întoarsă** (O.I 178/30), p. c. 3 sg. **s-a întors** (O.I 35/16), viit. 1 sg. m-ol întoarce (P.L. 19/39), 2 sg. te vei întoarce (P.L. 42/32, 48/10), 3 sg. se va întoarce (O.I 127/23); P.L. 94/25), 2 pl. vă veți întoarce (O.I 61/6); conj. prez. 3 sg. să se întoarcă (P.L. 15/39); opt. prez. 1 sg. m-aș întoarce (O.I 111/5, 177/14); imper. 2 sg. întoarce (P.L. 48/12, 48/20), **întoarce-te** (O.I 178/26); ger. **întorcîndu-** (O.I 91/31, 213/7), **întorcîndu-se** (P.L. 51/3, 61/21).

ÎNTOCMAI adv. Exact. *Mergea pe valurile mării... întocmai ca pe uscat.* P.L. 14/1 [Pr. 1].

ÎNTONÁ vb. I. Tranz. A cînta. *Te-ai dus, te-ai dus din lume, o! geniu nalt și mare, Colo unde te-așteaptă toți îngerii în cor, Ce-ntoană tainic, dulce a sferelor cîntare Și-ți împletesc ghirlande, cununi mirositoare.* O.I 1/13. *Melodica șoptire a rîului, ce geme, Concertul, ce-l întoană al paserilor cor, Cîntarea în cadență a frunzelor ce freme, Născur-acolo-n mine șoptiri de-un gingaș dor.* O.I 8/2 [V. 2]. ◒ (Construcție metaforică) **Cîntarea ce o întoană Eol dulce** v. cîntare [V. 1].

— **Forme gramaticale:** ind. prez. 3 sg. **întoană** (O.I 8/2, 17/13), 3 pl. **întoană** (O.I 1/13).

ÎNTÓRS,-OÁRSĂ adj. **1.** Răsucit, mișcat în altă direcție. *Și din oglindă luminiș Pe trupuri se revarsă, Pe ochii mari bătînd închiși Pe față ei întoarsă.* O.I 168/16. *Și-n palmele-mi întoarse ... viespii să-și zidească fagurii.* P.L. 98/31 [V. 1; Pr. 1].

2. Fig. Sueit, ciudat. *Vád poeții ce-au scris o limbă, a un fagure de miere... Prale, firea cea întoarsă.* O.I 1,9. *Ziiăil-ai anume ca astfeli să mori? De e sens întrasta, e-nlors și ateu.* O.I 40/13 [V. 2]. ✦ (Adverbial) Pe dos, invers. *Magul, paza războinării, a celit semnul întors.* O.I 45/3 [V. 1].

3. (În expr.) **A face calea întoarsă** = a renunța la o acțiune, a se întoarce. *Ori vei vrea să faci întoarsă de pe-acum a ta cale.* O.I 146/17 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **întors** (O.I 40/13), **întoarsă** (O.I 31/9, 146/17, 168/16); pl. n. ac. **întoarse** (P.L. 98/31).

ÎNTOTDEAÚNA adv. Totdeauna, mereu. *Și dacă norii deși se duc De iese-n luciu luna, E ca aminte să-mi aduc De line-ntotdeauna.* O.I 193/12. *Cauzele fenomenelor, consecutive pentru noi, aceleași întotdeauna, există și lucrează simultan.* P.L. 25/35. *Barba lungă... curgea de sub adînci umeri ai obrajilor plină pe pieptul întotdeauna cam plecat.* P.L. 40/34; cf. P.L. 15/11, 65/26, 75/18 [V. 1; Pr. 5]. — Variantă: **întotdeúna** (P.L. 65/26) adv.

ÎNTOTDEÚNA adv. v. **întotdeauna.**

ÎNTRARIPÁT, -Ă adj. Cu aripi. *Dară umbra-ntraripată a lui buze le înmoaie.* O.I 51/22 [V. 1].

ÎNTRE prep. 1. (Introduce un complement care arată locul)

a) În locul dintre... *Bine-ți pare să fii singur, crai bătrîn fără de minți, Să oftezi dup-a la fată, cu ciubucul între dinți.* O.I 83/14. *Între ziduri, printre arbori ce se scutură de floare, Cum revarsă luna plină liniștita ei splendoare!* O.I 136/5. *Lampa cu flacăra ei roșie sta între Dan și umbra închegată.* P.L. 47/5; cf. O.I 51/29, 51/29, 88/2, 137/3, 141/13, 154/9, 154/10, 166/5, 166/5, 203/6; O.IV 132/27; P.L. 27/21, 39/10, 67/13, 95/5 [V.13; Pr. 5]. ◇ (În legătură cu substantive abstracte) *El nu-și putea explica această armonie prestabilită între gîndirea lui proprie și viața celelor ingerești.* P.L. 53/8 [Pr. 1].

b) Printre, în mijlocul, în sînul. *Și era una la părinți, Și mîndră-n toate cele, Cum e Fecioara între sfinți Și luna între stele.* O.I 167/7. *Trece lebăda pe ape între trestii să se culce.* O.I 207/10. *Pare că se făcuse în alte vremi, între alți oameni!* P.L. 38/14; cf. O.I 83/22, 87/3, 125/6, 149/36, 162/21, 162/21, 166/2, 167/8, 210/10, 213/6, 213/6; O.IV 365/26, 369; P.L. 11/27, 41/20, 45/8, 52/5, 97/16 [V. 16; Pr. 6].

2. Dintre. *Și-acela între oameni devină cel întîi Ce mi-ar răpi chiar piatra ce-oi pune-o căpătîi.* O.I 115/25. *Pune-o să aleagă între trei ce-o-nconjoară, toți zicînd că o iubesc... vei vedea că deodată ea devine pozitivă.* O.I 162/22. *De astăzi nu-mi mai pasă Că cea mai dulce-între femei Mă lasă.* O.I 187/7 [V. 3].

3. (Exprimă reciprocitatea) Unul cu altul, unii cu alții. *Zîmbiră între dînșii bătrînii tăi prieteni.* O.I 91/21. *Teamă n-ai, căci-vor iarăși Între ei nșii să se plece.* O.I 196/30. *Este un idil liniștit și candid între doi oameni.* P.L. 79/20; cf. O.I 165/2 [V. 3; Pr. 1]. ◇ Loc. adv. **Între ele altă** v. altă [V. 1].

4. (În legătură cu verbul „a împărți") **La. *Încorda-voi a mea tiră să cînt dragostea? Un lanț Ce se-mparte cu frățîe între doi și trei amanți.*** O.I 140/6. ***Împărțind ale ei vorbe între-un crai bătrîn și-un frate.*** O.I 162/34 [V. 2].

ÎNTREBÁ vb. I. **1.** Tranz., intranz. și refl. A (-și) pune întrebări, a (se) interoga, a (se) chestiona.

Cum ei mergînd ca vîntul se ceartă şi se-ntreabă, Nu văd în fundul nopţii o umbră de roşeaţă. O.I 97/31. *Şi de-aceea, de-azi-nainte poţi să nu mă mai întrebi De ce ritmul nu m-abate cu ispită de la trebi.* O.I 141/11. *Tată, întrebă fata, de unde ai calul d-tale?* P. L. 14/35; cf. **O.I** 60/1, 84/3, 91/22, 104/13, 112/24, 137/1, 137/7, 146/6, 159/10, 164/12; **P.L.** 12/16, 14/21, 14/30, 15/24, 16/34, 20/9, 21/16, 21/19, 26/5, 28/18, 40/18, 43/7, 45/13, 59/7, 66/17, 88/28, 94/27, 102/23 [V. 12; Pr. 19]. ◒ (Element de personificare) *Caii mării, albi ca spuma, Bouri nalţi cu steme-n frunte, Cerbi cu coarne rămuroase, Ciute sprintene de munte... pe teiul nostru-ntreabă: Cine suntem?* O.I 101/21. *Cucu-ntreabă: „Unde-i sora Viselor noastre de vară?"* O.I 121/19. *Se întreabă trist izvorul: Unde mi-i crăiasa oare?* O.I 122/7 [V. 3]. ◒ (În contexte figurate) *La picioare-ţi cad şi-ţi caut în ochi negri-adînci ca marea, Şi sărut a tale mîne, şi-i întreb de poţi ierta...* O.I 30/20. *Şi-ntreb al meu suflet rănit de-ndoială, De ce-ai murit înger cu faţa cea pală?* O.I 37/21 [V. 2]. ✧ Expr. **A întreba în sine-şi** v. ş i e [V. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **A întreba cu ochii** = = a privi întrebător. *Azi n-ai chip în toată voia... pe copilă s-o dezmierzi, După git să-i aşezi braţul, gură-n gură, piept la piept, Şi-o întrebi numai cu ochii: Mă iubeşti tu? Spune drept!* O.I 155/24 [V. 1]. ✦ A medita, a reflecta. *Ce e rău şi ce e bine Tu te-ntreabă şi socoate.* O.I 194/4. *Tot ce-a fost ori o să fie În prezent le-avem pe toate, Dar de-a lor zădărnicie Te întreabă şi socoate.* O.I 196/16. *Mă întreb: „Acesta poate ca să ştie Cum este viaţa, cum cată să fie?"* O.IV 364/5; cf. **O.I** 198/17; **O.IV** 366/17 [V. 5].

2. I n t r a n z. A cerceta, a se interesa. *O sărmană umbră, orfană şi slabă, De care-n mulţime nimenea nu-ntreabă?* O.IV 364/24. *Cine-ntreabă dacă şi el are inimă, dacă şi lui i-ar plăcè să îmble frumos îmbrăcat.* P.L. 28/16 [V. 1; Pr. 1]. ✧ Expr. **A întreba după cineva** = a-şi manifesta interesul pentru cineva. *Neiubit şi neurît de cineva, se va stinge asemenea unei scîntei, după care nu-ntreabă nimenea — nimenea-n lume.* P.L. 28/13. *Mori apoi, fără ca cineva să mai întrebe după acea muscă, care ca învăţat a produs maculatură ştiinţifică.* P.L. 81/10 [Pr. 2].

3. T r a n z. A examina. *Mă-ntreabă numai, precum un dascăl pe eleva lui, amicabil, însă destul de rece.* P.L. 88/34 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **întreb** (**O.I** 30/20, 37/21, 84/3, 91/22, 115/7, 137/7), **mă întreb** (**O.IV** 364/5, 366/17), 2 sg. **întrebi** (**O.I** 137/1), 3 sg. **întreabă** (**O.I** 101/21, 104/13; 121/19, 146/6; **O.IV** 364/24; **P.L.** 28/13, 28/16, 45/13, 88/28, 88/34), **se întreabă** (**O.I** 97/31, 122/7), 2 pl. **întrebaţi** (**O.I** 60/1), 3 pl. **sunt întrebaţi** (**P.L.** 28/18), imp. 3 sg. **întreba** (**P.L.** 66/17), p. s. 3 sg. **întrebă** (**P.L.** 12/16, 14/30, 14/35, 15/24, 16/34, 20/9, 21/16, 21/19, 40/18, 59/7, 94/27, 102/23), viit. 2 sg. **îl întreba** (**P.L.** 43/7), viit. II 3 sg. **va fi întrebat** (**P.L.** 26/5); conj. prez. 1 sg. **să întreb** (**P.L.** 14/21), 2 sg. **să întrebi** (**O.I** 112/24, 141/11, 155/24), 3 sg. **să întrebe** (**P.L.** 81/10); imper. 2 sg. **întreabă** (**O.I** 159/10, 164/12), **te întreabă** (**O.I** 194/4, 196/16, 198/17).

ÎNTREBÁRE s. f. **1.** Interogare, chestionare. *Sărutări erau răspunsul La-ntrebări îndeosebi.* O.I 112/22. *S-apropie de copilă c-o întrebare pe buze.* P.L. 76/17 [V. 1; Pr. 1]. ✧ Loc. vb. **A-şi pune întrebarea** v. p u n e [V. 1].

2. Problemă, chestiune. *Cartea lui Zoroastru... rămînea mută la întrebările lui.* P.L. 52/35. *Căuta în ea* [carte] *dezlegarea întrebării.* P.L. 52/39. *Fost-au vis sau nu, asta-i întrebarea.* P.L. 65/1; cf. **P.L.** 53/36 [Pr. 4].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **întrebare** (**P.L.** 76/17), **întrebarea** (**O.I** 64/3; **P.L.** 53/36, 65/1), g. d. **întrebării** (**P.L.** 52/39); pl. n. ac. **întrebări** (**O.I** 112/22), **întrebările** (**P.L.** 52/35).

ÎNTRÉCE vb. III. **1.** T r a n z. A lua cuiva înainte, a depăşi, a se arăta superior. *Te-or întrece nătărăii, De ai fi cu stea în frunte.* O.I 196/27 [V. 1].

2. R e f l. A se lua la întrecere, a se concura. *Ce cauţi ... unde păsările-ntr-una Se-ntrec cu glas ciripitor?* O.I 228/4 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 pl. **se întrec** (**O.I** 228/4), viit. 3 pl. **or întrece** (**O.I** 196/27).

ÎNTRECÉRE s. f. Concurs, competiţie. ◒ (În context figurat) [Cocorii] *zboară ce pot Şi-a lor întrecere, Vecinică trecere-Asta e tot.* O.IV 378/18 [V. 1]. ◒ (Metaforic) *Te uiţi rîzînd la cîte-o filă: Viclean te bucuri de-ale noastre-ntreceri, Privind în vrav prostia imobilă.* O.IV 333/13 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **întrecere** (**O.IV** 378/18); pl. n. ac. **întreceri** (**O.IV** 333/13).

ÎNTREDESCHÍDE vb. III. T r a n z. A deschide puţin. *Întredeschise ochii şi văzu prin fereastra arcată şi deschisă... o jună fată muiată într-o haină albă.* P.L. 36/30 [Pr. 1].

ÎNTREDESCHÍS, -Ă adj. Puţin deschis. *Buzele-ntredeschise arătau o energică durere, şi numai gîtul se-ndoia cu mîndrie.* P.L. 92/27 [Pr. 1].

ÎNTRÉG, -EÁGĂ adj. **1.** Tot, complet, luat în totalitatea lui. *Memfis, Teba, ţara-ntreagă coperită-i de ruine* O.I 45/10. *Azi... Cînd eşti enigma însăşi a vieţei mele-ntregi ... Azi văd din a ta vorbă că nu mă înţelegi!* O.I 232/23. *Sufletul ei întreg era o reflectare umbroasă şi tristă a sufletului său de copil.* P.L. 31/20; cf. **O.I** 13/15, 56/15, 64/6, 64/25, 87/9, 88/15, 114/8, 120/1, 130/5, 133/33, 144/36, 146/22, 146/24, 148/34, 154/23, 160/15, 162/15, 171/26, 177/4, 177/18, 201/20, 204/23, 210/11; **O.IV** 432/12; **P.L.** 27/1, 31/27, 40/12, 42/1, 42/1, 50/20, 54/14, 73/16, 84/19, 87/19, 89/25, 90/10, 93/32, 99/13 [V. 26; Pr. 15]. ◒ (În contexte figurate) *În inima oricărui i-ascuns şi trădtor, Zvîrlire hazardată, cum pomu-n înflorire În orice floare-ncearcă întreagă a sa fire.* O.I 64/9. *Din sărmana noastră viaţă, am dura roman întreg.* O.I 157/36 [V. 2]. ✧ Loc. adv. **În întreg** = în întregime. *Îl privi în întreg, de la capul inundat în aur pîn la botinele micuţe.* P.L. 63/10. *Ea era îndestul de vicleană spre a se lăsa muiată-n întreg de aceasta dulce şi voluptoasă lumină.* P.L. 93/16 [Pr. 2]. ✧ Expr. **O lume întreagă de...** v. l u m e [Pr. 2]. ◒ (Construcţii metaforice) **A seca întreg izvorul** v. s e c a [V. 1]. **A lumii seară întreagă** v. l u m e [V. 1]. ✧ (Substantivat) *Riul... să mă unească cu întregul naturei* P.L. 98/34 [Pr. 1]. ✦ Exact, întocmai, la fel. *Afară de ochii negri, cari erau ai ei, era el întreg.* P.L. 31/15 [Pr. 1].

2. (Despre noţiuni temporale) Deplin, complet, încheiat. *El dă gînduri ne-nţelese Vîrstei crude şi necoapte, Cu icoane luminoase O îngînă-ntreaga noapte.* O.I 108/20. *Te-aş privi o viaţă-ntreagă în cununa ta de rază, Pe cînd mîna ta cea albă părul galben îl netează.* O.I 152/25. *Lîngă salcîm sta-vom noi noaptea întreagă.* O.I 231/19; cf. **O.I**, 133/1, 189/8, 204/19 [V. 6]. ◒ (În context figurat) *Singuri,*

voi, stejari rămîneți De visați la ochii vineți, Ce luciră pentru mine Vara-ntreagă. O.I 122/18 [V. 1]. ◇ Expr. (Întărind ideea de durată) **Ore** (sau **zile, ani**) **întregi** = = timp îndelungat. *O idee rămîne la mine zile întregi pe suprafața minții, nici mă atinge, nici mă interesează.* P.L. 89/37. *Cadavrul meu va sta ani întregi sub torentul curgător.* P.L. 98/35. *Ea privea oare întregi la înmiirea undelor depărtate.* P.L. 100/12; cf. **O.I** 231/20; **P.L.** 48/12, 57/18, 91/30, 93/1, 100/18 [V. 1; Pr. 8]. ◒ (Repetiție) *O vorbă, un vis, o preocupa zile întregi — zile întregi putea medita asupra unui cuvînt ieșit din nebunatica lui gură.* P.L. 31/23 [Pr. 2]. ◒ (Construcție metaforică; repetiție) **Ziua întreagă, noaptea întreagă** = fără încetare, continuu. *Clopotele să le tragă Ziua-ntreagă, noaptea-ntreagă.* O.I 183/19 [V. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **întreg** (**O.I** 83/2, 114/8, 126/1, 146/22, 157/36, 204/20; **P.L.** 27/1, 31/15, 31/20, 42/1, 42/1, 63/10, 93/16, 93/32), **întregul** (**O.I** 13/15, 64/6, 148/34; **P.L.** 84/19, 98/34), **întreagă** (**O.I** 45/10, 64/9, 87/9, 122/18, 130/5, 133/1, 133/33, 134/15, 144/36, 152/25, 154/23, 162/15, 171/26, 177/4, 177/18, 183/19, 183/19, 189/8, 204/19, 204/23, 210/11, 231/19; **P.L.** 32/14, 50/20, 54/14, 78/24, 87/19, 90/10, 99/13), **întreaga** (**O.I** 108/20, 160/15; **O.IV** 432/12), g. d. **întregului** (**O.I** 146/24), **întregi** (**P.L.** 89/25), **întregei** (**P.L.** 40/12, 73/16), **întregе** (**O.I** 88./15); pl. n. ac. **întregi** (**O.I** 56/15, 64/25, 231/20, 232/23; **P.L.** 31/23, 31/23, 31/27, 48/12, 57/18, 89/37, 91/30, 93/1, 98/35, 100/12, 100/18).

ÎNTREPRÍNDE vb. III. Tranz. A se apuca de ceva, a începe executarea unui lucru. *Nu era să întreprindă un lucru extraordinar?* P.L. 44/37. *Tu întreprinzi o călătorie, cu iubita ta cu tot.* P.L. 47/16 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: ind. prez. 2 sg. **întreprinzi** (**P.L.**) 47/16); conj. prez. 3 sg. **să întreprindă** (**P.L.** 44/37).

ÎNTRERÚMPE vb. III v. **întrerupe**.

ÎNTRERÚPE vb. III. Tranz. (Și în forma *întrerumpe*) A curma, a opri un proces în desfășurare. — *Ieronim! întrerupse Francesco tăcerea ce domina în sală.* P.L. 84/34. *N-ar fi vrut să-i întrerumpă decît încet gîndirile lui.* P.L. 94/28 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: ind. p. s. 3 sg. **întrerupse** (**P.L.** 84/34); conj. prez. 3 sg. **să întrerumpă** (**P.L.** 94/28). — Variantă: (învechit) **întrerúmpe** (**P.L.** 94/28) vb. III.

ÎNTRERÚPT adv. Cu întreruperi, fără continuitate. *Vezi, zise ea, întrerupt, acolo-i sărmanul.* P.L. 59/3 [Pr. 1].

ÎNTREȚÉSE vb. III. Tranz. A amesteca într-o țesătură fibre de alt fel. ◒ (Metaforic) A împleti, a strecura. *Ci prin flori întrețesute printre gratii, luna moale, Sfiicioasă și smerită, și-au vărsat razele sale.* O.I 76/25 [V. 1]. ◒ (Metaforic) A împînzi. *Se văd ferești cu gratii negre, ca ferestrele de chilii părăsite, numai una e toată-ntrețesută cu iederă.* P.L. 73/23 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **e întrețesută** (**P.L.** 73/23); part. **întrețesute** (**O.I** 76/25).

ÎNTRISTÁRE s. f. Tristețe, mîhnire. *Ruben își netezi încet barba și o adîncă întristare era scrisă pe fața lui.* P.L. 43/16. *Ce ar simți un asemenea om? — Întristare? Asta nu-i întristare!* P.L. 56/11 [Pr. 3]. ◒ (Personificare) *A-ntristării neagră-aripă peste lume se întinde.* O.I 28/9 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **întristare** (**P.L.** 43/16, 56/11, 56/11), g. d. **întristării** (**O.I** 28/9).

ÎNTRISTÁT, -Ă adj. Care exprimă tristețe, dezolare. *Noaptea-n doma întristată, prin lumini îngălbenite... Genuncheată stă pe trepte o copilă ca un înger.* O.I 50/1 [V. 1]. ◒ (Adverbial; element de personificare) *Metalica, vibrînda a clopotelor jale Vuiește în cadență și sună întristat.* O.I 1/7 [V. 1].

ÎNTRU prep. (Mai ales urmat de „un", „o" etc. cu elidarea vocalei finale)

1. (Introduce un complement circumstanțial de loc) *O făclie e înfiptă într-un stîlp de piatră sură.* O.I 50/9. *Colo, lîngă lampă, într-un mic ietac, Vezi o fată care pune ață-n ac.* O.IV 364/13. *Într-o pădure îl aștepta fata fugită.* P.L. 18/19; cf. **O.I** 13/21, 40/13, 42/12, 42/16, 50/14, 64/20, 71/4, 72/13, 82/20, 84/8, 130/3, 155/7, 155/27, 174/6; **O.IV** 364/18, 369/4; **P.L.** 5/23, 6/40, 11/28, 13/17, 15/8, 15/10, 17/39, 18/2, 19/7, 19/10, 19/26, 22/11, 22/13, 24/18, 25/4, 25/23, 26/8, 27/10, 29/17, 29/24, 31/38, 36/23, 38/27, 38/33, 42/24, 43/29, 44/33, 45/7, 45/28, 49/11, 49/34, 51/12, 51/35, 54/35, 54/39, 56/8, 65/7, 67/8, 67/15, 71/27, 73/26, 75/3, 83/34, 84/37, 86/8, 88/2, 94/7, 94/9, 95/39, 96/1, 98/37, 100/17, 101/14 [V. 18; Pr. 54]. ◇ (Complementul introdus prin prep. „într" face parte dintr-o construcție modală-comparativă) *Mă cufund ca într-o mare.* O.I 31/2. *Amîndoi ca-ntr-o poveste Ei își sunt așa de dragi.* O.I 101/27. *Trecut și viitor e în sufletul meu, ca pădurea într-un simbure de ghindă.* P.L. 25/22; cf. **O.I** 29/9, 44/33; **P.L.** 5/29, 9/31, 9/33, 11/41, 92/7 [V. 4; Pr. 6]. ◇ (Cu nuanță temporală) *Intrăm într-o lume de dreptate.* P.L. 47/41 [Pr. 1].

2. (Introduce un complement circumstanțial de timp) *Astfel într-a veciniciei noapte pururea adîncă, Avem clipa, avem raza care tot mai țiue încă.* O.I 133/5. *Gloria-i închipuirea ce o mîe de neghiobi Idolului lor închină, numind mare pe-un pitic Ce-o beșică e de spumă, într-un secul de nimic.* O.I 140/4. *Dar într-o zi el primi o scrisoare cu sigil negru.* P.L. 30/31. *Era-ntr-o dimineață de vară.* P.L. 72/1; cf. **O.I** 91/22, 119/4, 142/23; **O.IV** 366/1; **P.L.** 4/22, 4/22, 13/20, 31/18, 31/25, 54/16, 82/33, 88/5 [V. 6; Pr. 10].

3. (Introduce un complement circumstanțial de mod) *Iar colo bătrînul dascăl cu-a lui haină roasă-n coate, Într-un calcul fără capăt tot socoate și socoate.* O.I 132/2. *Astea toate te apropie de dînșii... Nu lumina Ce în lume-ai revărsat-o, ci păcatele și vina, Oboseala, slăbiciunea, toate relele ce sunt Într-un mod fatal legate de o mină de pămînt.* O.I 136/2. *Și mumă-sa auzindu-l își ștergea într-ascuns lacrimile ei.* P.L. 31/4. *Toate se învîrteau împrejuru-i într-o lumină trandafirie.* P.L. 57/33; cf. **O.I** 41/5, 43/18, 46/20, 48/9, 52/21, 76/24, 83/34, 165/15, 216/18, 219/18, 221/21, 223/14, 228/3; **O.IV** 369/16; **P.L.** 13/15, 17/15, 23/27, 24/21, 24/23, 25/2, 27/13, 29/12, 29/32, 38/16, 53/6, 61/13, 74/21, 74/32, 77/12, 82/14, 83/15, 83/22, 84/7, 91/26, 92/9, 94/14, 97/2, 98/21, 99/8 [V. 16; Pr. 27]. ◇ Loc. conj. **Întru cît** v. cît[1] [Pr. 1]. ◇ (Cu nuanță locală) *Oare glorie să fie a vorbi într-un pustiu?* O.I 137/28. *Și sub dînsul universul într-o umbră se întinde.* O.I 142/26. *Ea-și culcă capul într-o mînă.* P.L. 77/29. *Vezi... c-ai*

trăit într-o ordine de lucruri strict organizată. P.L. 81/15 [V. 2; Pr. 2]. ◇ (Cu nuanță temporală) *Vîstndu-se-ntr-o clipă cu anii înapoi.* O.I 114/11. *Pe cînd luna străluceşte peste-a tomurilor bracuri, Într-o clipă-l poartă gîndul îndărăt cu mii de veacuri.* O.I 132/12. *În prezent, cugetătorul nu-şi opreşte a sa minte, Ci-ntr-o clipă gîndu-l duce mii de veacuri înainte.* O.I 133/10. *Coborîră iute scările şi într-o clipă fură la casa de peste drum.* P.L. 59/14 [V. 3; Pr. 1].

4. (Introduce un complement circumstanțial instrumental) *Precum Atlas în vechime sprijinea cerul pe umăr Aşa el sprijină lumea şi vecia într-un număr.* O.I 132/10. *Luminată de razele lunei, ea părea muiată într-un aer de aur.* P.L. 7/26. *Pe la mese se zăreau . . . oameni . . . fiinînd cărţile într-o mînă.* P.L. 28/30. *Văzu . . . o juncă fată mutată într-o haină albă.* P.L. 36/32; cf. **P.L.** 29/39, 73/26, 76/25 [V. 1; Pr. 6].

5. (Introduce un complement indirect) *De nu, schimbă-a ta coroană într-o ramură de spini.* O.I 146/12. *El se prefăcu într-o floare roşie închisă ca vişina coaptă.* P.L. 14/26. *Dan văzu clar despărţirea fiinţei lui într-o parte eternă şi una trecătoare.* P.L. 46/37. *E silit să pună toate într-o lumină strălucită.* P.L. 81/32. *Ce plăcere poate găsi un om ca el într-o păpuşă uşoară, în această mască de ceară a mea?* P.L. 88/31; cf. **P.L.** 14/24, 19/11, 37/36, 38/28, 43/25, 43/26, 47/20, 57/20, 59/24, 64/24, 95/34, 99/14 [V. 1; Pr. 16].

6. (Introduce un complement de relație) *Titlul era scris şi latineşte . . . cu o dedicaţiune: „Celui întru fiinţa sa nemărginit, întru fapturile minunilor sale minunat Dumnezeu spre veşnică laudă aflerosită".* P.L. 35/21 [Pr. 2].

II. (Introduce un atribut) *Unul din ei, cu fruntea-n-tr-un cerc de aur . . . era frumos ca luna unei nopţi de vară.* P.L. 6/3. *Un băiet de figan . . . într-un surtuc lung de-i ajungea la călcîi . . . schinjuia c-un arcuş . . . nişte coarde false.* P.L. 27/1. *Ce mucalit bătrîn . . . Pare un paiazzo într-o rolă de intrigant.* P.L. 76/9; cf. **P.L.** 26/28 [Pr. 4].

ÎNTRUCÎT conjuncție. Deoarece, pentru că, dat fiind că. *Judeci aşadară organizaţiunile de stat ale animalelor numai întrucît le vezi asemănătoare cu cele omeneşti.* P.L. 80/37 [Pr. 1].

ÎNTRUNÍ vb. IV. Tranz. A îmbina, a uni. *Dulcea mîngîiere a copilăriei era întrunită cu frumuseţa nobilă, coaptă, suavă, pronunţată a femeiei.* P.L. 100/22 [Pr. 1].

ÎNTRUPÁ vb. I. Intranz. şi refl. A căpăta trup, a lua formă concretă. *De cîte ori s-a întrupat din nou, de altfel ori a băut din apa fără gust şi uităioare a Lelhei.* P.L. 46/23. *Umbra întrupată în om căzu ca moartă pe pat.* P.L. 48/28 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: ind. p. c. 3 sg. **s-a întrupat** (**P. L.** 46/23); part. **întrupată** (**P.L.** 48/28).

ÎNTRUPÁRE s. f. (Concretizat) Trup, ființă. *Încet, plutind, se-naltă mireasa-i, o fantasmă . . . O dulce întrupare de-omăt.* O.I 95/6 [V. 1].

ÎNTRUPÁT, -Ă adj. Care a luat trup, ființă. *Tu mă laşi pe mine în împrejurările tale, cu umbra întrupată a iubitei tale.* P.L. 47/14 [Pr. 1]. ◒ (În context figurat) *Închipuieşte-ţi că . . . dintr-o fiinţă aievea n-ar rămînă nimic decît o lungă, întrupată desperare.* P.L. 56/3 [Pr. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **Vise întrupate** v. vis [V. 1]. **Cîntare întrupată** = întrupare a perfecțiunii artistice (v. şi cînta, cîntăreaţă, veste). *Tu cîntare întrupată! De-ai aplauzelor fior, Aprinzînd divinizată, Răpişi sufletu-mi în dor.* O. I 18/5; cf. **O.I** 19/13 [V. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **întrupată** (**O.I** 18/5, 19/13; **P. L.** 47/14, 56/3); pl. n. ac. **întrupate** (**O.I** 40/5).

ÎNTUNECÁ vb. I. 1. Refl. A-şi pierde strălucirea, conturul luminos. *Şi cum o privea sultanul, ea* [luna] *se-ntunecă . . . dispare.* O.I 142/21 [V. 1]. ◆ Refl. impers. A se face seară, a se însera. *Moşule, mergi de te culcă, nu vezi că s-a întunecat?* O.I 49/2 [V. 1].

2. Tranz. A lipsi de lumină, a face obscur, întunecos. *Din zare depărtată răsar-un stol de corbi, Să-ntunece tot cerul pe ochii mei cei orbi.* O.I 128/4. *Şi se duc* [rîndunelele] *pe rînd, pe rînd, Zarea lumii-ntunecînd.* O.I 214/19 [V. 2]. ◇ (Metaforic) A acoperi, a împinzi. *Ienicerii copii de suflet ai lui Allah şi spahii Vin de-ntunecă pămîntul la Rovine în cîmpii.* O.I 146/2. *Şi ca nouri de aramă şi ca roşotul de grindeni, Orizontu-ntunecîndu-l, vin săgeţi de pretutindeni.* O.I 148/8 [V. 2]. ◆ Fig. A stinjeni vederea, privirea. *Cu umbre care nu sunt o-a-ntunecat vederea, Şi o-a făcut să credeţi că veţi fi răsplătiţi.* O.I 59/11. *Cînd ochiul tău cel mîndru străluce în afară, Întunecînd privirea-mi, de nu pot să văd încă, Ce-adînc trecut de gînduri e-n noaptea lui adîncă.* O.I 232/13. *Atunci nu mai văd ce frumoasă e . . . O negură îmi întunecă ochii.* P.L. 92/16 [V. 2; Pr. 1]. ◆ Refl. A se cufunda în întuneric, a deveni întunecos. *Casa se întunecă şi nu se mai văzu nici umbra din părete a portretului.* P.L. 31/39 [Pr. 1]. ◆ Tranz. A face mai închis la culoare. *Faţa ei era de-o albeaţă chiliînbarie, întunecată numai de-o viorie umbră.* P.L. 77/16 [Pr. 1].

3. Tranz. şi refl. Fig. A slăbi intensitatea, a atenua, a învălui, a înăbuşi. *Auzu-mi-n-o să-l mai întunece Cu-a gurii dulci suflări fierbinţi.* O.I 211/21. *Eu, zise umbra încet, simt întunecîndu-se şi perind conştiinţa eternităţii mele.* P.L. 48/18 [V. 1; Pr. 1]. ◒ (Element de personificare) *Lună tu, stăpîn-a mării, pe a lumii boltă lunecî Şi gîndirilor dînd viaţă, suferinţele întunecî.* O.I 130/8 [V. 1]. ◒ (Metaforic) A vrăji, a încînta. *A ta zîmbire Mi-arată . . . Cît poţi cu-a farmecului noapte Să-ntunecî ochii mei pe veci.* O.I 117/18 [V. 1]. ◒ Refl. (Metaforic) A îmbătrîni, a se apropia de moarte (v. şi înălbi). *Din ce în ce mai singur mă-ntunec şi înghec.* O.I 114/13. *Pierdut e totu-n zarea tinereţii Şi mută-i gura dulce-a altor vremuri, Iar timpul creşte-n urma mea . . . mă-ntunec!* O.I 201/14 [V. 2].

— Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **întunec** (**O.I** 201/14), **mă întunec** (**O.I** 114/13), 2 sg. **întunecî** (**O.I** 130/8), 3 sg. **întunecă** (**O.I** 146/2; **P.L.** 92/16), **se întunecă** (**O.I** 142/21), p. s. 3 sg. **se întunecă** (**P.L.** 31/39), p. c. 3 sg. **a întunecat** (**O.I** 59/11), **s-a întunecat** (**O.I** 49/2); conj. prez. 2 sg. **să întunec** (**O.I** 117/18, 128/4, 211/21); ger. **întunecînd** (**O.I** 148/8, 214/19, 232/13), **întunecîndu-se** (**P.L.** 48/18); part. **întunecată** (**P.L.** 77/16).

ÎNTUNECÁT, -Ă adj. 1. Lipsit de lumină, întunecos. *Fluviul lat se adîncea în păduri întunecate.* P.L. 51/39 [Pr. 1]. ◆ Închis la culoare. *În zadar . . . Grămădeşti-n a ta gîndire Şi cîmpiile asire şi întunecata mare.* O.I 54/7.

Că nu mai vrei să te arăți Lumină de-n departe, Cu ochii tăi întunecați Renăscători din moarte. O.I 184/23 [V. 2]. ◇ (Adverbial) *Cu ochii albaștri, care luceau întunecat . . . treceau îngerii cei frumoși.* P.L. 53/28 [Pr. 1].

2. Care bate în negru, închis, umbrit. *Iară tei cu umbra lată și cu flori până-n pământ Înspre apa-ntunecată lin se scutură de vînt.* O.I 154/32 [V. 1]. ◒ (Construcție **metaforică**) **Întunecatul geniu infernal** v. g e n i u [Pr. 1].

3. (Despre persoane) Închis în sine, posac, posomorît. *În vremea veche trăia un împărat întunecat și gînditor ca meazănoaptea.* P.L. 3/5 [Pr. 1]. ✦ (Despre gînduri, sentimente etc.) Sumbru, copleșit de tristețe, dureros. *Trecea cu barba albă — pe fruntea-ntunecată Cununa cea de paie îi altrna uscată — Mușneagul rege Lear.* O.I 63/23. *Căci sufletu-mi de-atuncea e-atît de-ntunecat.* O. IV 132/17. *Ochii ei de-o întunecată blîndețâ aveau numai pentru el grijă și înțelegere.* P.L. 30/40; cf. **O.I** 97/4, 122/22; **P.L.** 26/27, 52/30, 53/39 [V. 4; Pr. 4].

4. F i g. Confuz, greu de înțeles, obscur, neclar. *Ci auzea despărînd, ca o suvenire întunecată, rugăciunea unei vergine.* P.L. 37/2. *Oamenii au o simțire întunecată pentru păstrarea și mărirea neamului lor.* P. L. 41/18. *Deschise cartea cea veche cu buchile neclare și cu înțeles întunecat.* P.L. 45/5 [Pr. 3]. ◇ (Adverbial) *Astfel pe-unde de popoară Umbra gîndurilor regii se aruncă-ntunecat.* O.I 44/12 [V. 1].

— Forme **gramaticale**: sg. n. ac. **întunecat** (**O.IV** 432/17; **P.L.** 3/5, 45/5), **întunecată** (**O.I** 63/23, 97/4, 122/22, 154/32; **P.L.** 30/40, 37/2, 41/18, 53/39), g. d. **întunecatului** (**P.L.** 85/15), **întunecatei** (**P. L.** 52/30); pl. n. ac. **întunecați** (**O.I** 184/23; **P.L.** 26/27), **întunecate** (**O.I** 54/7; **P.L.** 51/39).

ÎNTUNECÍME s. f. Întuneric, obscuritate. *Și sosind l-al porții prag, Vom vorbi-n întunecime.* O.I 55/22 [V. 1]. ◒ (Construcție **metaforică**) **A rămîi întunecimea ca pete de jeratic** = a lumina slab, pe ici, pe colo. *În satele pustie lumine roși de lorții Rămese întunecimea ca pete de jeratic.* O.I 96/7 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **întunecime** (**O.I** 55/22), **întunecimea** (**O.I** 96/7).

ÎNTUNECÓS, -OÁSĂ adj. **1.** Fără lumină, cufundat în întuneric; obscur, întunecat. *Busuioc și mînt-uscată Împlu casa-ntunecoasă de-o mireasmă pipărată.* O.I 84/16. *Mii de coifuri lucitoare ies din umbra-ntunecoasă.* O.I 148/2. *Călugărul nostru trece ca o umbră aspru-zugrăvită prin lungile și întunecoasele ulițe.* P.L. 40/2; cf. **O.I** 50/3, 133/12; **P.L.** 16/23, 28/14, 31/13, 45/32, 51/18, 73/21, 78/30, 83/25, 92/29, 94/6, 95/28, 97/30 [V. 4; Pr. 13].

2. (Despre culori) Care bate în negru, închis. *Valurile rîd și mină întunecoase lumea lor albastră.* P.L. 52/3. *Acei ochi . . . cari sclipesc în umbra genelor lungi și devin prin asta mai dulci, mai întunecoși.* P.L. 77/20. *Pleoapele pe jumătate lasate-n jos trădau mărimea ochilor lui de-un întunecos și demonic albastru.* P.L. 92/24; cf. P.L. 93/34 [Pr. 4].

3. F i g. Posomorît, mîhnit, trist. *Pe lîngă mese lunge, stăteа posomorîtă, Cu fețe-ntunecoase, o ceată pribegită.* O.I 56/4. *O duc cîntînd prin tainiți și pe sub negre bolți, A misticei religii întunecoase cete.* O.I 92/22. *Deodată trece-o cugetare, Un văl pe ochii tăi fierbinți: E-ntunecoasa renunțare, E umbra dulcilor dorinți.* O.I 117/23; cf. **O.I** 82/29 [V. 4]. ◒ (Metaforic) Nedeslușit, ascuns (v. și s e m i o b s c u r); clocotitor, pătimaș (v. și d e m o n i c, f i e r b i n t e, n o p t o s). *De ați lipsi din lume, voi cauza-ntunecoasă De răsturnări mărețe, mărirea-i radioasă, Cezarul, chiar Cezarul de mult ar fi căzut.* O.I 62/8. *Rezimați c-un cot de-o stîncă și c-o mînă pe bilă, încolțea un dor mai adînc, mai întunecos, mai mare — dorul voiniciei!* P.L. 5/14. *Ce întunecoase bucurii simțea inima ei în acea privire.* P.L. 77/32 [V. 1; Pr. 2]. ◒ (Repetiție) *Ochii nu mai aveau acea sălbatică și nopțoasă strălucire, în adîncimea cărora fulgera întunecosul amor și întunecoasa dorință.* P. L. 92/39—40 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **întunecos** (**O.I** 82/29; **P.L.** 5/14, 16/23, 28/14, 78/30, 83/25, 92/24), **întunecosul** (**P.L.** 92/39), **întunecoasă** (**O.I** 50/3, 62/8, 84/16, 148/2; **P.L.** 31/13, 94/6, 95/28, 97/30), **întunecoasa** (**O.I** 117/23; **P.L.** 92/29, 92/40); pl. n. ac. **întunecoși** (**O.I** 133/12; **P.L.** 77/20), **întunecoase** (**O.I** 56/4, 92/22; **P.L.** 45/32, 51/18, 52/3, 73/24, 77/32, 93/34), **întunecoasele** (**P.L.** 40/2).

ÎNTUNÉREC s. n. v. **întunerie**.

ÎNTUNÉRIC s. n. (Și în forma *întunerec*) **1.** Lipsă de lumină, obscuritate. *Pe un pat de scînduri goale doarme tînăra nevastă În mocnitul întuneric și cu fața spre fereastă.* O.I 84/21. *Fu prăpastie? genune? Fu noian întins de apă? N-a fost lume prîcepută și nici minte s-o prîceapă, Căci era un întunerec ca o mare fără-o rază.* O.I 132/19. *Cum s-o stingă, totul piere, ca o umbră-n întuneric, Căci e vis al neființei universul cel himeric.* O.I 133/7. *Se porni și înspre sară ajunse la castelul Genarului, ce strălucea în întunericul serei.* P.L. 14/15; cf. **O.I** 42/5, 50/13, 85/7, 110/5, 152/4; **P.L.** 9/19, 36/41, 37/6, 44/12, 44/29, 44/38, 54/17, 54/20, 60/11 [V. 8; Pr. 10]. ◒ (În contexte figurate) *A nopții poezie. Cu-ntunericul talar, Cînd se-mbină, se mlădie C-un glas tainic, lin, amar.* O.I 18/2. *Ca selea cea eternă ce-o au dupădoilă Lumina de-ntunerec și marmura de dată.* O.I 232/18 [V. 2] ◒ (Construcții metaforice) **Albastru întunerie** v. a l b a s t r u[2] [Pr. 2]. **Plin de întunerie** v. p l i n [V. 1]. ◒ (Metaforic) Neant, neființă, nimic (v. și n o a p t e, p a c e). *În acea nemărginire ne-nvîrtim uitînd cu totul Cum că lumea asta-ntreagă e o clipă suspendată, Că-ndărătu-i și nainte-i întuneric se arată.* O.I 133/2 [V. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **A merge în întuneree** v. m e r g e [V. 1]. **Duhurile întunerieului** v. d u h [Pr. 1].

2. F i g. Tristețe, mîhnire. *În fața lui Orion exprim acel fond de întunerie și mîndrie, care-l vezi mai în fața tuturor tinerilor.* P.L. 80/3 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **întunerie** (**O.I** 42/5, 50/13, 84/24, 85/7, 110/5, 133/2, 133/7, 172/8; **P.L.** 9/19, 36/41, 37/6, 44/12, 54/20, 60/6, 77/19, 80/3), **întuneree** (**O.I** 132/19, 152/4, 232/8, 232/18), **întunerieul** (**O.I** 18/2; **P.L.** 14/15, 44/29, 44/38, 54/17, 60/11), g.d. **întunerieului** (**P.L.** 12/25). — Variantă: **întunérec** (**O.I** 132/19, 152/4, 232/8, 232/18) s. n.

ÎNTURNÁ vb. I. T r a n z. (Mold., Transilv.) A întoarce. ◒ (Construcție metaforică) **A întorna inima spre cineva** = a-și mărturisi cuiva dragostea (v. și d o r i n ț ă, p o a l ă). *De ce taci, cînd fermecată, Inima-mi spre tine-ntorn?* O.I 206/10 [V. 1].

ÎNȚELÉGE vb. III. **1.** T r a n z. A prinde cu mintea, a-și da seama, a pricepe. *Nu-nțelegi tu, din a ei căutătură, Că deprindere, grimasă este zîmbetul pe gură?* O.I 160/13. *Au nu-nțelegi tu oare. Cum că eu sînt nemuritor, Și tu ești muritoare?* O.I 172/30. *Dar cine să înțeleagă glasul izvorului într-un pustiu.* P.L. 13/16; cf. **O.I** 134/31, 157/32, 160/23, 162/16, 191/7, 191/8, 196/7, 201/18; **P.L.** 13/14, 14/9, 55/6 [V. 10; Pr. 4]. ◒ (În context figurat) *Și dacă glasul adorat N-o spune un cuvînt, Tot înțeleg că m-ai chemat Dincolo de mormînt.* O.I 230/15 [V. 1]. ◇ Expr. **A înțelege prea bine** (ceva) v. b i n e[1] [V. 1]. ◇ R e f l. p a s. (În expr.) **Se-nțelege** = firește, desigur, bineînțeles. *Ce privești zîmbind în unde? Ești frumoasă, se-nțelege.* O.I 210/16. *Într-o zi, capitu moare; se-nțelege Moartea numai știe minele sa lege.* O.IV 366/1. *Se-nțelege că atunci trebuie să ne despărțim pentru totdeauna.* P.L. 42/30. *De vorbit despre... istorie, geografie și alte lucruri folositoare, da! se-nțelege.* P.L. 68/2; cf. **O.I** 159/15; **P.L.** 42/1, 42/10, 47/28, 50/36, 75/6, 75/7, 88/32 [V. 3; Pr. 9]. ✦ R e f l. A se cunoaște. *Că o vrea spre-a-se-nțelege în sfîrșit pe sine însuși.* O.I 160/26 [V. 1].

– **2.** T r a n z. A împărtăși aceleași sentimente ca cineva, a avea înțelegere pentru cineva, a fi cu cineva. În comuniune sufletească. *Astăzi chiar de-m-aș întoarce A-nțelege n-o mai pot.* O.I 111/6. *Visam odinioară pe acea ce m-ar iubi. Cînd aș sta pierdut pe gînduri, peste umăr mi-ar privi. Aș simți-o că-i aproape și ar ști c-o înțeleg.* O.I 157/35. *Azi văd din a ta vorbă că nu mă înțelegi!* O.I 232/21; cf. **O.I** 232; **P.L.** 90/7 [V. 4; Pr. 1].

3. R e f l. A se învoi, a conveni. *S-a înțeles de mai nainte C-o ironică grimasă să le laude-n cuvinte.* O.I 134/31 [V. 1].

– Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **înțeleg** (**O.I** 157/35, 201/18, 230/15), 2 sg. **înțelegi** (**O.I** 160/13, 172/30, 196/7, 232, 232/24; **P.L.** 90/7), 3 sg. se **înțelege** (**O.I** 159/15, 210/16; **O.IV** 366/1; **P.L.** 42/1, 42/10, 42/30, 50/36, 50/36, 68/2, 75/6, 75/7, 88/32), imp. 3 sg. **înțelegea** (**O.I** 191/7), p. s. 3 sg. **înțelese** (**P.L.** 14/9, 55/6), p. c. 1 sg. am **înțeles** (**O.I** 118/1), 2 sg. ai **înțeles** (**O.I** 191/8), 3 sg. s-a **înțeles** (**O.I** 131/31), viit. 3 pl. vor **înțelege** (**O.I** 134/34); conj. prez. 3 sg. să **înțeleagă** (**O.I** 160/23, 162/16; **P.L.** 13/16); opt. p. 3 sg. ar fi **înțeles** (**P.L.** 18/14); imper. 2 sg. **înțelege** (**O.I** 157/32); inf. a **înțelege** (**O.I** 111/6), a se **înțelege** (**O.I** 160/26).

ÎNȚELÉGERE s. f. **1.** Pricepere. *Numai limba, numirea ițl-am fel a unui obiect, ce unul îl vede așa, altul altfel, îi unește în înțelegere.* P.L. 24/24 [Pr. 1].

2. Acord, învoială, relații. *Încheie cu-o privire amoroase-nțelegeri.* O.I 157/25 [V.1].

3. Bunăvoință pentru situația grea a cuiva. *Ochii ei de-o întunecată blîndețe aveau numai pentru el grijă și înțelegere.* P.L. 70/11 [Pr.1].

– Forme gramaticale: sg. n. ac. **înțelegere** (**P.L.** 21/24, 30/41); pl. n. ac. **înțelegeri** (**O.I** 157/25).

ÎNȚELEPCIÚNE s.f. Capacitate de înțelegere și de judecare a lucrurilor; pricepere, judecată. *Iar tu Hiperion rămîi Oriunde ai apune ... Cere-mi — cuvîntul meu dențli, Să-ți dau înțelepciune?* O.I 178/12. *El e nevoit să îmbodobească cu flori și c-o aparență de profundă înțelepciune mizeria existenței.* P.L. 81/35; cf. **O.I** 44/7 [V.2; **Pr.1**]. ◒ (Ironic) *Nu vedeți ce-nțelepciune e-n fățiuna voastră chiară?* O.I 48/30 [V.1]. ◒ (În context figurat; personificare) *Cu-a ei candelă de aur palidă înțelepciune ... Lumina a vieții voastre drum de roze semănat.* O.I 35/25 [V.1]. ◒ (Construcție metaforică) **Culb de înțelepciune** v. c u l b [V.1]. ✦ **Învățătură, instruire, erudiție.** *Vai! tot mai gîndești la anii, cînd visam în academii, Ascultînd pe vechii dascăli cîrpocind la haina vremii ... Și-n a lucrurilor peteci căutînd înțelepciune?* O.I 140/18 [V.1].

– Formă gramaticală: sg. n. ac. **înțelepciune** (**O.I** 31/13, 35/25, 44/7, 48/30, 140/18, 178/12; **P.L.** 81/35).

ÎNȚELÉPT, -EĂPTĂ adj. Înzestrat cu înțelepciune. *O, auzi cum cheam-acuma Craiul sfatu-i înțelept.* O.I 101/12. *Înțeleptul evreu se uită cu oarecare curiozitate la fața visătoare a lui Dan.* P.L. 41/3. *Eu nu lucrez nimica; mă joc desemnînd cai verzi pe pereți, dar să lucrez ...? Sunt mai înțelept de cum arăt.* P.L. 74/26 [V.1; Pr.2]. ✦ (Substantivat) Ginditor. *Ochii suri bolțiți adînc ... și barba lungă ... li da arătarea unui înțelept din vechime.* P.L. 40/35 [Pr.1]. ✦ Care exprimă înțelepciune, care izvorăște din înțelepciune. *Ieri pare că-și încîlcea degetele în barba lor albă și asculta la graiul lor înțelept și șoptitor.* P.L. 37/22. *Ochii suri bolțiți adînc în capul cel înțelept.* P.L. 40/32. *Ruben își netezi încet barba și o adîncă întristare era scrisă pe fața lui bătrînă și înțeleaptă.* P.L. 43/17 [Pr.3]. ◒ (Construcție metaforică) **A turna în formă nouă limba veche și înțeleaptă** v. t u r n a [V.1].

– Forme gramaticale: sg. n. ac. **înțelept** (**O.I** 101/12; **P.L.** 37/22, 40/32, 40/35, 74/26), **înțeleptul** (**P.L.** 41/3), **înțeleaptă** (**O.I** 137/8; **P.L.** 43/17).

ÎNȚELÉS[1] s.n. Semnificație, tîlc, sens. *În zădar caut-al vieții înțeles nedezlegat.* O.I 44/9. *O șoptește-mi — zise dînsul — tu cu ochii plini d-ere Dulci cuvinte ne-nțelese, însă pline de-nțeles.* O.I 82/2. *Bolnavul auzea toate acestea și nu știa ce înțeles să li dea.* P.L. 61/36; cf. **O.I** 64/15, 201/6; **P.L.** 45/5 [V.4; Pr.2]. ◒ (Element de personificare) *Ale paserilor neamuri Ciripese pitile-n ramuri Și vorbesc cualît de multe înțelesuri.* O.I 121/18 [V.1]. ◇ Loc. adv. **Pe înțeles** = lămurit, clar, limpede. *Deși vorbești pe înțeles, Eu nu te pot pricepe.* O.I 173/3 [V.1]. ◇ Loc. adj. **Fără de înțeles** = lipsit de sens, absurd; confuz. *Din lumea de mizerii și fără de-nțeles Cu ochii cei de gheață ai morții m-am ales.* O.IV 432/1. *Și-n asemenea cărți el răscolea c-un fel de patimă și-mi cumpăra cele mai obscure și mai fără de-nțeles.* P.L. 61/30. *Simțea în prezența ei ... un fel de fior fără de înțeles.* P.L. 91/29; cf. **P.L.** 57/23, 62/24 [V.1; Pr.4]. ◇ Expr. **[A spune ceva] cu două înțelesuri** = a spune ceva echivoc, a vorbi neclar. *Spune-mi numai că mă iubești — spune-o! dar nu cu două înțelesuri.* P.L. 70/21 [**Pr.1**]. **A căpăta înțeles** v. c ă p ă t a [Pr.1]. ◒ (Construcție metaforică) **Sfinx păstrunsă de înțeles** v. s f i n x [V.1].

– Forme gramaticale: sg. n. ac. **înțeles** (**O.I** 31/21, 44/9, 82/2, 173/3; **O.IV** 432/1; **P.L.** 45/5, 46/11, 57/23, 61/30, 61/36, 62/24, 91/29), **înțelesul** (**O.I** 64/15); pl. n. ac. **înțelesuri** (**O.I** 121/18, 201/6; **P.L.** 70/21).

ÎNȚELÉS[2]**, -EĂSĂ** adj. Priceput, inteligibil. *Căci nu mă-nțeală azi cum mă mișcară Povești și doine, ghicitori, eresuri, Ce frunțea-mi de copil o-nseninară, Abia-nțelese, pline de-nțelesuri.* O.I 201/6 [V.1].

ÎNȚEPENÍ vb. IV. **1.** Intranz. A deveni țeapăn, a încremeni. *Pe jilțul lui de piatră înțepenește drept Cu etrja lui cea veche preotul cel bătrîn.* O.I 99/1 [V.1].

2. Refl. A se opri, a se fixa. *Barca lui se-nțepenise între nișle stînci.* P.L. 97/14 [Pr.1].

— Forme gramaticale : ind. prez. 3 sg. **înțepenește** (**O.I** 99/1), m.m.c.p. 3 sg. **se înțepenise** (**P.L.** 97/14).

ÎNȚEPENÍT, -Ă adj. Nemișcat, țeapăn, încremenit. *Stă întinsă pe laiță și înțepenită ca moartă.* P.L. 17/20 [Pr.1].

ÎNVĂLÍ vb. IV. Tranz. și refl. A (se) acoperi. *O! luptă-le-nvălită în pîrtele-ți bogate.* O.I 63/1 [V.1]. ◒ (În contexte figurate) *Din întinsele pustii se răsculeau din năsip schelete nalte . . . cu capele seci de oase . . . învălite în lungi mantale albe.* P.L. 20/23. *Făt-Frumos . . . învălindu-se în mantaua ce i-o țesuse din raze de lună, se culcă.* P.L. 23/8 [Pr.2].

— Forme gramaticale : ger. **învălindu-se** (**P.L.** 23/8) ; part. **învălită** (**O.I** 63/1), **învălite** (**P.L.** 20/23).

ÎNVĂLÍȘ s.n. Scoarță, copertă de carte. *În această dulce pace Îmi ridic privirea-n pod Și ascult cum învățișul De la cărți ei* [șoarecii] *mi le rod.* O.I 105/19 [V.1].

ÎNVĂPĂIÉRE s.f. Înflăcărare, însuflețire. ◒ (Construcție metaforică) **Dulce învăpăiere** v. dulce[1] [V.1].

— Formă gramaticală : sg.n.ac. **învăpăiere** (**O.I** 200/7).

ÎNVĂȚĂ vb. I. Tranz. **1.** A deprinde, a obișnui. *Amoru-mi stins și rece Mă învață cum asupră-ți eu să caut cu dispreț.* O.I 30/8. *Nu credeam să-nvăț a muri vrodată.* O.I 199/1. *Nu am dorințe și tu m-ai învățat de a le avè.* P.L. 89/18. *De unde-ai învățat acest limbagiu?* P.L. 96/15 ; cf. **O.I** 140/10 [V.3 ; Pr.2]. ◇ Expr. **A învăța minte** = a lua aminte, a băga de seamă. *Gură, tu ! învață minte, nu mă spune nimărui !* O.I 80/22 [V.1]. ✦ A sfătui, a povățui. *Să le-nvăț eu ce să facem ca să învingi tu pe mama.* P.L. 8/26. *Vrei să mă-nveți cum trebuie să mă port?* P.L. 69/10 [Pr.2].

2. A transmite cuiva cunoștințe, a instrui. *Parcă-l văd pe astronomul cu al negurei repaos . . . cum neagra vecinicie ne-o întinde și ne-nvață Că epocele se-nșiră ca mărgelele pe ață.* O.I 140,25 [V.1].

3. A-și însuși cunoștințe, a studia. *Faci rău că nu-nveți pictura.* P.L. 74/27 [Pr.1]. ✦ A descifra, a dezlega. ◒ (În context figurat) *Viitorul și trecutul Sunt a firei două fețe, Vede-n capăt începutul Cine știe să le-nvețe.* O.I 196/2 [V.1].

4. A trage o învățătură, a căpăta experiență. *Și adînc privind în ochii-i, îi-ar părea cum că înveți Cum viața preț să aibă.* O.I 160/5. *Iată ce învăț eu de la dascalii mei, de la albine.* P.L. 82/10 [V.1 ; Pr.1]. ◒ (Element de personificare) *Rîurile . . . învățau de la păstorul împărat doina iubirilor, iar vulturii . . . învățau de la el țipetul cel plîns al jelei.* P.L. 5/6, 8 [Pr.2].

— Forme gramaticale : ind. prez. 1 sg. **învăț** (**P.L.** 82/10), 2 sg. **înveți** (**O.I** 140/10, 160/5 ; **P.L.** 74/27), 3 sg. **învață** (**O.I** 30/8, 140/25), imp. 3 pl. **învățau** (**P.L.** 5/6, 5/8), p.c. 2 sg. **ai învățat** (**P.L.** 89/18, 96/15) ; conj. prez. 1 sg. **să învăț** (**O.I** 199/1 ; **P.L.** 8/26), 2 sg. **să înveți** (**P.L.** 69/10), 3 sg. **să învețe** (**O.I** 196/12) ; imper. 2 sg. **învață** (**O.I** 80/22).

ÎNVĂȚÁT, -Ă adj. Instruit, erudit, doct. *El este un evreu învățat, pribegii din Spania în Polonia.* P.L. 51/25 [Pr.1]. ✦ (Substantivat) Cărturar, savant. *Pe mucedele pagini stau domniile române. Scrise de mîna cea veche a-nvățaților mireni.* O.I 32/21. *Microscopice popoare, regi, oșteni și învățați Ne succedem generații și ne credem minunați.* O.I 132/35. *Pentru soldați — gloria, pentru principi — strălucirea, pentru învățați — renumele, pentru proști — cerul.* P.L. 81/39. *Viața exterioară, regii, popii, învățații, sunt lustru și frază.* P.L. 82/19 [V.2 ; Pr.2]. ◒ (Ironic) *Că învățat a produs maculatură științifică, ori, după împrejurări a predicat, a agitat republican.* P.L. 81/10 [Pr.1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **învățat** (**P.L.** 51/25, 81/10), pl. n. ac. **învățați** (**O.I** 132/35 ; **P.L.** 81/39), **învățații** (**P.L.** 82/19), g. d. **învățaților** (**O.I** 32/21).

ÎNVĂȚĂTÓR s.m. Dascăl, profesor. *Nepuținu-i învățător public, pentru că rămăsese în legea lui, fusese chemat de domnul Moldovei ca dascăl de matematică și filozofie la Academia din Socola.* P.L. 40/39 [Pr.1].

ÎNVĂȚĂTÚRĂ s.f. **1.** Cunoștințe, erudiție. *Dormeau una pește alta vo cîteva sule de cărți vechi . . . pline de învățătură bizantină.* P.L. 29/26. *Poate va fi pierdut tainele învățăturei lui.* P.L. 42,35 [Pr.2].

2. Povață, îndrumare, sfat. *Învățături nu-i mai dau, căci e de prisos.* P.L. 42/36 [Pr.1].

3. Tratat. *Învățătură despre a lumei orînduială dumnezeiască, dupre cum toate pentru pămînt a fi zidite se arată.* P.L. 35/16 [Pr.1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **învățătură** (**P.L.** 29/26, 35/16), g.d. **învățăturei** (**P.L.** 42/35) ; pl. n. ac. **învățături** (**P.L.** 42/36).

ÎNVECHÍT, -Ă adj. Vechi ; ruinat, deteriorat. *Piramidele-nvechite Ureă-n cer vîrful lor mare.* O.I 54/9. *Pe undele încete își mișcă legănate Corăbii învechite scheletele de lemn.* O.I 63/12. *Drept dascăl toacă cariul sub învechitul mur.* O.I 69/24. *Vedea răsărind domni în haine de aur și samur — li asculta de pe tronurile lor, în învechitele caste . . . dar toate erau încă amestecate.* P.L. 37/26 [V.3 ; Pr.1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **învechitul** (**O.I** 69/24) ; pl. n. ac. **învechite** (**O.I** 54/9, 63/12), **învechitele** (**P.L.** 37/26).

• **ÎNVELÍ** vb. IV v. **învăli.**

• **ÎNVELÍȘ** s.n. v. **învăliș.**

ÎNVENINÁ vb. I. Tranz. **1.** A otrăvi. *Jalnic ard de viu chinuit ca Nessus, Ori ca Hercul înveninat de haina-i.* O.I 199/10 [V.1].

2. Fig. A chinui, a tortura. *Eu singur n-am cui spune cumplita mea durere . . . Nimica, doar icoana-ți care mă înveninâ, Nimic, doar suvenirea surîsului lău lin.* O.I 20/21. *Și înveninat de-o dulce și fermecătoare jale, Ai vedea în ea crăiasa lumii gîndurilor tale.* O.I 160/7 [V.2].

— Forme gramaticale : ind. prez. 3 sg. **invenină** (**O.I** 20/21) ; part. **înveninat** (**O.I** 160/7, 199/10). — Accentuat și : (ind. prez. 3 sg.) *învenină* (**O.I** 20/21).

ÎNVENINÁT, -Ă adj. **1.** Purtător de otravă, otrăvit. *Aerul cel înveninat și rece al șuflelelor lor moarte v-ar puiè omorî.* P.L. 19/37 [Pr.1]. ◒ (În context figurat) *Aripi*

are, iar în lolbă-i El păstrează, ca săgeți, Numai flori înveninate De la Gangele mărej. O.I 236/11 [V.1].

2. Fig. Plin de răutate, înrăit. ◒ (Construcție metaforică) **Spumă înveninată** v. spumă [V.1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **înveninat** (**P.L.** 19/37), **înveninată** (**O.I** 150/31) ; pl. n. ac. **înveninate** (**O.I** 236/11).

ÎNVERȘUNÁRE s.f. (În loc. adv.) **Cu înverșunare** = cu patimă, pătimaș. *Puteam numiri defăimătoare În gîndul meu să-ți iscodesc Și le uram cu-nverșunare, Te blestemam, căci te iubesc.* O.I 212/3 [V.1].

ÎNVERȘUNÁT adv. Furios, îndîrjit. *C-un sălbatic salt un tigru, care cînd pe leu îl vede Muge tare, Coada roată o-nvîrtește, Scoate limba . . . Sforăie înverșunat, Apoi mormăind se-ntinde Lîngă el.* O.I 165/16 [V.1].

ÎNVERZÍ vb. IV. Refl. A se face verde, a căpăta culoarea verde. *Apoi pelița ochilor lui se înverzi . . . se înnegri — și nu mai văzu nimica.* P.L. 20/39. *Ca prin farmec foile galbene ale aleelor de arbori și ale straturilor se-nverzirâ ca smarandul.* P.L. 22/34 [Pr.2]. ◇ Tranz. *Painjeni de smarald au țesut pe o insulă plină la malul opus un pod de pînză diamantică, ce sticlește vioriu și transparent, încît a lunelor raze pătrunzînd prin el, înverzește riul cu mîile lui unde.* P.L. 51/30 [Pr.1].

— Forme gramaticale : ind. prez. 3 pl. **înverzește** (**P.L.** 51/30), p.s. 3 sg. **se înverzi** (**P.L.** 20/39), 3 pl. **se înverziră** (**P.L.** 22/34).

ÎNVESELÍ vb. IV. Refl. A fi vesel, a petrece. *Cînd tot se-nveselește, cînd toți aici să-nceteală, Cînd toți își au plăcerea și zile fără nori, Un suflet numai plînge.* O.I 6/1 [V.1].

ÎNVIÁ vb. I. 1. (Și în forma *înviе*) Intranz. A reveni la viață. *Suflarea ta caldă ea n-o să înviе.* O.I 38/22. *El povesti cum înviese.* P.L. 14/18 [V.1 ; Pr.1]. ◒ (În context figurat) *Preot rămas din a vechimei zile, Sau Mare sinistru miezul nopții bate : Cu glas adînc, cu graiul de Sibile, Rostește lin în clipe cadențate : „Nu-nviе morții, — e-n zadar, copile!"* O.I 202/14 [V.1]. ◒ (Metaforic) A se redeștepta. *Sculați-vă! . . . căci anii trecutului se-nșiră, În șiruri triumfale stindardul îl resfiră Căci Roma a-nviat.* O.I 24/9 [V.1]. ✦ Tranz. Fig. A da viață. *Toat-a apei, a pusliei și a nopții măreție Se unesc să-mbrace mîndru veche-acea împărăție Să înviе în deșerturi șir de visuri ce le mînt.* O.I 44/18 [V.1].

2. Intranz. Fig. A dobîndi viață, a se anima. ◒ (În context figurat) *Chemă piatra să înviе ca și milicul poet.* O.I 32/15 [V.1]. ✦ A trezi în amintire, a evoca. *Poate-ar înviа în ochiu-i ochiul lumii cei antice.* O.I 162/6 [V.1].

— Forme gramaticale : ind. prez. 3 sg. **învie** (**O.I** 202/14), p.c. 3 sg. **a înviat** (**O.I** 24/9), m.m.c.p. 3 sg. **înviese** (**P.L.** 14/18) ; conj. prez. 3 sg. **să învie** (**O.I** 32/15, 38/22, 44/18) ; cond. prez. 3 sg. ar **învia** (**O.I** 162/6). — Variantă : (regional) **înviè** (**P.L.** 14/18) vb. I.

ÎNVIÈ vb. I v. învia.

ÎNVIÉRE s.f. Readucere la viață. *El înțelese minunea învierii sale.* P.L. 14/9 [Pr.1]. ◒ (Construcție metaforică) **Învierea vieții** = izvorul vieții, divinitate (v. și **ceI**[3], dumnezeiesc, fire, minte, sămînță). *El este moartea morții și învierea vieții.* O.I 115/14 [V.1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **învierea** (**O.I** 115/14), g.d. **învierii** (**P.L.** 14/9).

ÎNVINEȚÍ vb. IV. Intranz. A deveni vînăt. *O, fiarbă-vă mînia în vinete stocile, În ochii stinși de moarte, pe frunți înviețite De stinge putrezit.* O.I 23/11 [V.1]. ◒ (Metaforic) A însemna. *Am văzut fața ta pală de o bolnavă beție, Buza ta înviețită de-al corupției mușcat.* O.I 29/22 [V.1].

— Forme gramaticale : part. **înviețită** (**O.I** 29/22), **înviețite** (**O.I** 23/11).

ÎNVINEȚÍRE s.f. Acțiunea de a se învineți. ◒ (Metaforic) Întunecare, umbrire. *Al ei chip se zugrăvește plin și alb ; cu ochiu-l măsuri Prin ușoara-nviețire a subțirilor mălăsuri.* O.I 79/4 [V.1].

ÎNVINEȚÍT, -Ă adj. Care a devenit vînăt. ◒ (Metaforic) Umbrit, întunecat (de durere), sumbru (v. și brun, rău[3], trist). *Și pasu-n urma-ți zboară e-o tainică mînie, Ca un smintit ce cată cu ochiu-ngălbenit, Cu fruntea-n viețită, cu fața cenușie Icoana ce-a iubit.* O.I 22/11 [V.1].

ÎNVINGĂTÓR, -OÁRE s.m. și f. Biruitor, victorios. *Urechea-i fu menită ca să-ți asculte viersul, De-atunci, învingătoareo, iubit-ai pe învins.* O.I 91/35 [V.1].

ÎNVÍNGE vb. III. Tranz. 1. A birui, a înfrînge. *Să te-nvăț eu ce să facem, ca să învingi tu pe mama.* P.L. 8/27 [Pr.1]. ◒ (Metaforic) A fi pus în inferioritate. *Dar cum te văzui într-o palidă haină, Copilă cuprinsă de dor și de lainâ, Fugi acel înger, de ochiu-ți învins.* O.I 41/7 [V.1].

2. Fig. A fi copleșit de dorința de a . . . , a se simți îndemnat să . . . *Și învins de firea lui cea omenească* [st. Petrea] *se uită înapoia sa.* P.L. 14/3 [Pr.1].

— Forme gramaticale : conj. prez. 2 sg. **să învingi** (**P.L.** 8/27) ; part. **învins** (**O.I** 41/7 ; **P.L.** 14/3).

ÎNVÍNS, -Ă s.m. și f. Biruit, înfrînt. *Urechea-i fu menită ca să-ți asculte viersul, De-atunci, învingătoareo, iubit-ai pe învins.* O.I 91/35 [V.1].

ÎNVINUÍRE s.f. Învinovățire, acuzație. *Șterge-ți ochii, nu mai plînge! . . . A fost crudă-nvinuirea, A fost crudă și nedreaptă, fără razem, fără fond.* O.I 30/21 [V.1].

ÎNVIOȘÁT, -Ă adj. (Mold.) Înviorat. *Mirosul cel umed al florilor învioșate o făceau să doarmă mult și lin.* P.L. 10/3 [Pr. 1].

ÎNVÎRTÍ vb. IV. 1. Tranz. și refl. A (se) roti, a (se) suci, a (se) răsuci. *C-un sălbatec salt un țigru . . . muge tare Coada roată o-nvîrtește,* O.I 165/13. *Acest fir va trece prin toate locurile prin cari trece roata învîrtindu-se.* P.L. 41/31 [V.1 ; Pr.1]. ◒ (În context figurat) *Toate se învîrteau împrejuru-i într-o lumină trandafirie.* P.L. 57/33 [Pr.1]. ◒ (Metaforic) *Din orice clipă trecătoare Ăst adevăr îl înțeleg Că sprijină vecia-nlreagă Și-nvîrte universu-ntreg.* O.I 204/20 [V.1]. ◇ (Refl. ; glumeț) *Atunci lumea-n căpățînă se-nvîrtea ca o morișcă.* O.I 140/27 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A învîrti ai minții șerpet**

v. minte [V.1]. ◒ Refl. (Metaforic) A se desfășura. *Vezi ! împrejurul acestui instinct se-nvirtește viața omenirei.* P.L. 87/9 [Pr.1].

2. Refl. A se foi, a se agita fără rost. *Aruncîndu-se în brațele bulboanelor, în care se-nvîrtesc nebune* [izvoarele] *. . . s-adîncesc în lac.* P.L. 79/1 [Pr.1]. ◒ (Depreciativ) *Mulți de-o zi pe-o lume mică de se măsură cu colul, În acea nemărginire ne-nțrtim uiitnd cu totul Cum că lumea astanîreagă e o clipă suspendată, Că-ndărătu-i și nainte-i întuneric se arată.* O.I 132/38 [V.1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **învîrte** (**O.I** 204/20), **învîrtește** (**O.I** 165/13), **se învîrtește** (**P.L.** 87/9), 1 pl. **ne învîrtim** (**O.I** 132/38), 3 pl. **se învîrtesc** (**P.L.** 79/1), imp. 3 sg. **se învîrtea** (**O.I** 140/27), 3 pl. **învîrteau** (**O.I** 140/21), **se învîrteau** (**P.L.** 57/33); ger. **învîrtindu-se** (**P.L.** 41/31).

ÎNVOÍ vb. IV. Refl. A cădea la înțelegere, a fi de acord, a conveni. ◒ (Ironic) *Vă veți învoi amîndoi asupra prețului, ea doi oameni de onoare ce sunteți.* P.L. 75/30. *Văzînd că n-avea ce găsi de împrotivit bărbatului maiestre, se-nvoi.* P.L. 83/5 [Pr.2].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **se învoi** (P.L 83/5), viit. 2 pl. **vă veți învoi** (**P.L.** 75/30).

ÎNVOIÁLĂ s.f. (În expr.) **A sta la învoială** = a se învoi, a se înțelege, a încheia o înțelegere. *Ca să nu-mi prăpădească toată împărăția, am fost silit să stau la-nvoială cu ea.* P.L. 6/29 [Pr.1].

ÎNVREDNICÍ vb. IV. Refl. A avea parte, a avea cinstea. *De-așa vremi se-nvredniciră cronicarii și rapsozii.* O.I 149/21 [V.1].

ÎNZEÍT, -Ă adj. De zeu, divin, dumnezeiesc. ◒ (În context figurat) *Căci Roma a-nviat; Din nou prin glorii calcă cu fața înzeită, Cu faclele nestinse, puterea-i împietrită, Poporul împărat.* O.I 24/10 [V.1].

ÎNZESTRÁ vb. I. Tranz. A dota. *Și ca umbră înzestrată cu vecinicie, capeți chiar o bucată din atotputernicia lui Dumnezeu.* P.L. 42/8. *Înzestrat cu o închipuire uriașească el a pus doi sori și trei luni în albastra adîncime a cerului.* P.L. 51/6 [Pr.2].

— Forme gramaticale: part. **înzestrat** (**P.L.** 51/6), **înzestrată** (**P.L.** 42/8).

J

JÁLE s.f. (Şi în forma *jele*) Tristeţe, durere. *Cu un nour gonit de vînt, Alerg pe calea vieţii mele, O bună care, ţiptnd a jele, Bîntuie urma unui mormînt.* O.I 26/15. *Cum străbăteau* [cînturile] *atît de greu Din jalea mea adîncă, Şi cît de mult îmi pare rău Că nu mai sufăr încă!* O.I 148/18. *Să mor pătruns de jalea amorului meu sfînt.* O.IV 430/15; cf. **O.I** 96/14, 104/23, 208/13 [V.6]. ◒ (Personificare) *Vulturii învăţau de la el ţipetul cel plîns al jelei.* P.L. 5/9 [Pr.1]. ◇ Loc. adj. **De jale** = trist, dureros. *El încetă din cîntare Şi-i grăi cu grai de jele.* O.I 67/12. *Atinge-acel arama . . . De-auzi din ea un vaier, un aiurit de jale.* O.I 69/16 [V.2]. ◒ (Metaforic) Care provoacă tristeţe, dezolant *Beduini ce stau în lună o minune o privesc Povestindu-şi basme mîndre îmbrăcate-n flori şi stele, De oraşul care iese din pustiile de jele.* O.I 45/23 [V.1]. ◇ Loc. adv. **Cu jale** = răscolitor, cu tristeţe. *Sara pe deal buciumul sună cu jale.* O.I 231/1 [V.1]. ◒ (Construcţii metaforice) **A clopotelor jale** = dangătul clopotelor la înmormîntare. *Metalica, vibrînda, a clopotelor jale Vuieşte în cadenţă.* O.I 1/6 [V.1]. **A porni adîncul cînt de jale** v. p o r n i [V.1]. **Dulce jele** v. d u l c e [V.1]. **Dulce şi fermecătoare jale** v. d u l c e [V.1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **jale** (**O.I** 1/6, 69/16, 96/14, 98/21, 104/23, 160/7, 208/13, 231/1), **jele** (**O.I** 26/15, 45/23, 67/12, 82/8), **jalea** (**O.I** 184/18; **O.IV** 430/15), g.d. **jelei** (**P.L.** 5/9). — Variantă: (Mold., Transilv.) **jéle** (**O.I** 26/15, 45/23, 67/12, 82/8) s.f.

JĂLNIC, -Ă adj. Trist, dureros. *Să-ţi cînt dulce, dulce, tainic, Cîntul jalnic, Ce-ţi cîntam adeseori.* O.I 4/25 [V.1]. ◇ (Adverbial) *Piramidele din creştet aiurind şi jalnic sună.* O.I 14/29. *Jalnic ard de viu chinuit ca Nessus.* O.I 199/9. *Căzu ca plumbul la pămînt şi croncăni jalnic de douăsprezece ori.* P.L. 19/25; cf. **O.I** 17/11, 44/29 [V.4; Pr.1]. ◒ (Element de personificare) *Vîntul jalnic bate-n geamuri Cu o mînă tremurîndă.* O.I 76/3 [V.1].

JARĂTEC s.n. v. **jeratic**.

JĂLÍ vb. IV v. **jeli**.

JĂRĂTEC s.n. v. **jeratic**.

JĂRĂTIC s.n. v. **jeratic**.

JĂRTFÍ vb. IV. T r a n z. A sacrifica. *Că-mi oferi tot ceea ce tu crezi că m-ar face fericit, mă face să fiu în stare de a-mi jărtfi viaţa pentru tine.* P.L. 86/24 [Pr.1].

— Variantă: (regional) **a jărtfi** (**P.L.** 86/24).

JÉLE s.f. v. **jale**.

JELÍ vb. IV. T r a n z.. (Şi în forma *jăli*) A deplînge. *Ar fi înţeles că jălea într-o lungă doină pe Ileana.* P.L. 13/15 [Pr.1]. ◒ (Element de personificare) *Pătrunde-n fire cînt, Jelind-o pe crăiasa cu chip frumos şi sfînt.* O.I 98/29 [V.1].

— Forme gramaticale: ind. imp. 3 sg. **jălea** (**P.L.** 13/15); ger. **jelind** (**O.I** 98/29). — Variantă: (regional) **jăli** (**P.L.** 13/15) vb. IV.

JERÁTEC s.n. v. **jeratic**.

JERÁTIC s.n. (Şi în formele *jăratic, jeralec, jărălec, jaratec*) .Iar. *Maria intra deodată în salonul încălzit şi luminat numai de razele roşii ale jăraticului din cămin.* P.L. 64/11. *—Zi frăţîni-tău, zise Făt-Frumos calului său, să-şi arunce stăpînu-n nori, şi l-oi hrăni cu jaratec.* P.L. 21/33 [Pr.2]. ◒ (Comparaţie) *Pe un deal răsare luna, ca o vatră de jăratic.* O.I 76/1. *Ochii îi luceau ca jeratic.* **P.L.** 43/32; cf. **O.I** 43/6; **P.L.** 37/31, 53/34 [V.2; Pr.3]. ◇ Loc. adj. **De jeratic** = **a)** înflăcărat, arzător. *Dintr-o volbură naltă, verde, se vedeau nemişcaţi doi ochi de jeratec.* P.L. 18/25. *— Unde să stăm? auzi el un glas din centrul de jăratic al cărţii.* P.L. 37/33 [Pr.2]; **b)** cu reflexe roşietice. *Nouri de jăratic şi aur umpleau cu oştirile lor cerul.* P.L. 37/39 [Pr.1]. ◒ (Construcţii metaforice) **A răni întunecimea cu pete de jeratic** v. î n t u n e c i m e [V.1]. (Despre nori) **A-şi aprinde jăratecul de argint al frunţilor** = a căpăta o lumină roşie intensă sub acţiunea soarelui. *Făcea ,ca ei* [norii] *să-şi aprindă jăratecul de argint al frunţilor lor.* P.L. 39/12 [Pr.1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **jăratic** (**O.I** 76/1; **P.L.** 37/31, 37/33, 37/39), **jeratic** (**O.I** 96/7; **P.L.** 43/32), **jaratec** (**O.I** 43/6; **P.L.** 21/33), **jeratec** (**P.L.** 18/25), **jăratecul** (**P.L.** 39/12, 53/34), g.d. **jăraticului** (**P.L.** 64/11). — Variante: **jărătic** (**O.I** 76/1; **P.L.** 37/31, 37/33, 37/39), **jerătec** (**P.L.** 18/25), **jărătec** (**P.L.** 39/12, 53/34), **jarătec** (**O.I** 43/6; **P.L.** 21/33) s.n.

JĂRTFĂ s.f. Sacrificiu. *Nu-i cere drept jertfă pe-un altar înalt să moară.* O.I 160/33 [V.1].

* **JERTFÍ** vb. IV v. **jărtfi.**

JEŢ s.n. Scaun înalt cu spetează şi braţe. *Arald cu moartea-n suflet, a gîndurilor pradă, Pe jeţ tăcut se lasă.* O.I 94/4. *Si eu astfel mă uit din jeţ pe gînduri.* O.I 119/9. *El . . . lăsat într-un jeţ . . . ea, dedinapoia jeţului, îi ţine ochii cu mîinile.* P.L. 71/27 [V.2 ; Pr.2].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **jeţ** (**O.I** 94/4, 119/9 ; **P.L.** 71/27), g.d. **jeţului** (**P.L.** 71/27).

JIDOVÉSC, -EÁSCĂ adj. (Şi în forma *judovesc*) Evreiesc. *Pe creştet avè un fes mic, asemenea iarmurcei judoveşti.* P.L. 40/22. *De cînd porţi caftan jidovesc ?* P.L. 60/31 [Pr.2].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **jidovesc** (**P.L.** 60/31), g.d. **jidoveşti** (**P.L.** 40/22). — Variantă : (Mold.) **judovésc, -eáscă** (**P.L.** 40/22) adj.

JIGNÍ vb. IV. T r a n z. A ofensa. *Cînd am mai lucrat eu ceva ? Aceasta presupunere jigneşte caracterul meu. părinte.* P.L. 74/24 [Pr.1].

JIGNÍT, -Ă adj. Ofensat. *O altă femeie . . . ar fi ieşit vînătă de mînie şi jignită de moarte din casă.* P.L. 88/39 [Pr.1].

JILŢ s.n. Jeţ. *Iată craiul, socru mare, rezemat în jilţ cu spată.* O.I 85/23. *Şi-n nesimţire cade pe-a jilţului său spată.* O.I 95/20. *Pe jilţul lui de piatră înţepeneşte drept Cu cîrja lui cea veche preotul cel păgîn.* O.I 99/1 ; cf. **O.I** 93/6 [V.4].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **jilţ** (**O.I** 85/23, 93/6, 99/1), g.d. **jilţului** (**O.I** 95/20).

JOC s.n. **1.** Petrecere, distracţie. *Să mai privesc o dată cimpia-nfloritoare . . . Ce jocurile-mi june, Zburătarea mi-a văzut.* O.I 6/24. *Eu iubesc vînătul, jocul.* O.I 65/11 [V.2].

2. (În expr.) **A-şi bate joc** v. b a t e [V.2 ; Pr.1].

3. Dans. *Aici vă poarte vîntul, cum ştie să vă poarte A lupăi în joc !* O.I 24/21. *Şi aplaudă frenetic schime. cîntece şi jocuri.* O.I 150/26. *Există la oameni sala de bal, jocul.* P.L. 81/5 [V.2 ; Pr.1]. ◒ (Construcţie metaforică, cu referire la poezie ; v. şi I n g e r, s t r a i) **Voluptos joc eu icoane şi eu glasuri tremurate.** *Ce e poezia ? Înger palid cu priviri curate, Voluptos joc cu icoane şi cu glasuri tremurate, Sîrai de purpură şi aur peste fărîna cea grea.* O.I 36,14 [V.1]. ✦ F i g. Mişcare repede şi capricioasă. *Un ocean se-mbală pe-al vînturilor joc.* O.I 20/10. *În cea oglindă mişcătoare Vrei să priveşti un straniu joc.* O.I 228/10 [V.2].

4. (Urmat, uneori, de determinări care arată felul distracţiei) Acţiune distractivă bazată pe diferite combinaţii de calcul sau pe hazard şi care adesea angajează sume de bani. *Ca să petrecă, inventară un joc de cărţi.* P.L. 52/8. *Jocul însuşi era o poveste lungă.* P.L. 52/10. *Un joc de cărţi, o lulea de tutun . . . astea erau . . . renumitele lor desfrînări.* P.L. 75/15 [Pr.3]. ◒ (În context figurat) *Poate că-i convin luspatru crăii cărţilor de joc.* O.I 162/31 [V.1]. ◇ Expr. **A avea jocul liber** = a putea acţiona după dorinţă. *Acuma Castelmare are jocul liber.* P.L. 89/25 [Pr.1]. ✦ Pachetul conţinînd totalitatea cărţilor cu care se joacă. *Ea surise. Luă un joc de cărţi şi le mensi.* P.L. 90/17 [Pr.1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **joc** (**O.I** 20/10, 21/21, 36/14, 151/25, 162/31, 166/6, 228/10 ; **P.L.** 52/8, 60/30, 75/15, 90/17), **jocul** (**O.I** 65/11 ; **P.L.** 52/10, 81/5, 89/25), pl. n. ac. **jocuri** (**O.I** 150/25), **jocurile** (**O.I** 6/24).

JOS[1] adv. La sau pe pămînt. *Se sting ca două stele, Care-n nuntă, uşurele Se cunun căzînde jos.* O.I 13/20. *El puse jos dulcea lui sarcină.* P.L. 50/17. *Se uită în grădină jos.* P.L. 74/9 ; cf. **P.L.** 17/1, 47/1, 83/25, 93/24 [V.1 ; Pr.6]. ◇ Loc. adv. **În jos** = spre pămînt. *Cobori în jos, luceafăr blînd, Alunecînd pe-o rază.* O.I 168/25. *Cînd faţa mea se pleacă-n jos, În sus rămîi cu faţa.* O.I 174/29. *Mîinele ei li căzură în jos.* P.L. 81/21 ; cf. **O.I** 103/29, 171/17, 181/1 ; **P.L.** 8/1, 19/16, 58/7, 59/11, 63/30, 81/27 [V.5 ; Pr.7]. ◒ (Construcţie metaforică) **Cu braţele în jos** v. b r a ţ [V.1]. **De jos** = aproape de pămînt. *Ceşi vechi şi hîrbuite, a căror caturi de sus erau mai largi decît cele de jos.* P.L. 39/20. *Să rezima pe stîlpi de lemn şi numai jumătate pe cel de jos.* P.L. 39/31 [Pr.2]. **Pe jos** = pe duşumea. *Casa e aceeaşi, însă mobile nouă şi elegante, covoare pe jos.* P.L. 62/20 [Pr.1]. ◇ Expr. **A se aşeza jos** = a şedea pe pămînt. *Un leu iese în faţă . . . . îşi întinde muşchii şi s-aşază jos.* O.I 165/8 [V.1]. **A da jos** = a face să cadă. *Îi mîngîia fruntea ei albă de-i dete pălăria jos.* P.L. 63/30 [Pr.1]. **A se da jos de pe cal** v. d a[2] [Pr.1]. **A pleca ochii** (sau **a se uita**) **în jos** = a privi umilit, sfios spre pămînt. *În jos plecat-am ochii-naintea feţei tale.* O.I 91/11. *E-un conyres de rubedenii . . . Iute capul într-o parte şi le uiţi smeril în jos.* O.I 155/27 [V.2]. **A pleca fruntea în jos** = a privi cu sfiicinne în pămînt. — *Drept vorbeşti ? . . . Ea-şi pleca fruntea-n jos.* P.L. 88/29 [Pr.1]. **A răsturna casa eu susu-n jos** = a răvăşi. *Baba începu să turbe, să răstoarne casa cu susu-n jos.* P.L. 16/32 [Pr.1].

2. Într-un loc mai coborît. *Sus la munte, jos pe vale, Şi-au făcut duşmanii cale.* O.I 182/13. *Rîurile . . . ciorăiau mai în jos de brîiele melancolicelor sfince.* P.L. 5/5. *O grădină . . . se-ntindea pînă jos la poalele mării.* P.L. 97/20 [V.1 ; Pr.2].

3. F i g. Pe o treaptă socială sau morală inferioară. *Tu nu cunoşti asemenea oameni. Ei nu pot aparţine cercurilor în care te mişti tu. Ei sunt jos.* P.L. 56/5 [Pr.1]. ◇ Expr. **Poporul de jos** = poporul de rînd, exploatat de clasa dominantă. *Îi vorbise . . . de acel copil cine ştie cum rătăcit în clasele poporului de jos.* P.L. 30/27 [Pr. 1].

JOS[2] s.n. (În expr.) **În josul apei** = la vale. *Desprinse barca de ţărm, se sui şi plutî în josul rîului.* P.L. 97/8 [Pr.1].

JUCÁ vb. I. 1. R e f l. A se distra. *Eu nu lucrez nimica ; mă joc desemnînd cai verzi pe pereţi.* P.L. 74/25. — *Eu nu fac nici rău, nici bine, căci nu fac nimic. Mă joc.* P.L. 74/29 [Pr.2]. ◒ (Construcţie metaforică) **A se juca cu imaginea cuiva** = a-şi aminti de ceva. *În asemenea reînsuşiri, în cari el se juca cu imaginea-i, prezenta ei aievea îi era chiar supărătoare.* P.L. 91/34 [Pr.1]. ◒ (Metaforic) A se drăgosti. *Vino ! Joacă-te cu mine . . . cu norocul meu.* O.I 154/1 [V.1].

2. I n t r a n z. A participa la un joc de cărţi. *Om juca cărţi cu alţi fraţiori.* P.L. 75/4 [Pr 1].

3. Intranz. şi refl. A se mişca, a dansa. ◒ (Metaforic) *Precum pulberea se joacă în imperiul unei raze ... Astfel, într-a veşnicilei noapte pururea adîncă, Avem clipa, avem raza, care tot mai fine încă.* O.I 133/3. *Se vedeau mii de firicele mişcătoare, cari toate jucau în imperiul unei raze.* P.L. 73/38 [V. 1; Pr. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **A juca ca pe funii** = a face exhibiţii ca la circ, a recurge la manevre abile. *N-avem oameni ce se luptă cu retorice.e sulifi ... Panglicari în ale ţării, cari joacă ca pe funii.* O.I 150/5 [V. 1]. ◒ (Metaforic) A crea impresia unei mişcări. *Şi deuluri, vale În juru-i fug ca visuri, — prin nouri joacă luna.* O.I 92/27 [V. 1].

4. Tranz. A îndeplini (un rol), a interpreta. *El joacă rolul unei fete naive.* P.L. 79/28 [Pr. 1]. ◒ (În context figurat, reflex al concepţiei că lumea e un teatru) *Joace unul şi pe patru Totuşi tu ghici-vei chipu-i.* O.I 196/3 [V. 1]. ◇ Expr. **A juca un rol** v. rol [Pr. 1]. ◒ (Metaforic) A face pe ..., a apărea ca ... *Milioane de alte infuzorii joacă, în acest vis confuz, pe supuşti.* P.L. 50/31. *Isi plesnv ... joacă pe doctorul în momentul acesta.* P.L. 62/11 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **mă joc** (**P.L.** 74/25, 74/29), 3 sg. **joacă** (**O.I** 92,27; **P.L.** 62/11, 64/33, 79/28). **se joacă** (**O.I** 133/3), 3 pl. **joacă** (**O.I** 150/5; **P.L.** 50/31), imp. 3 sg. **se juca** (**P.L.** 91/31), 3 pl. **jucau** (**P.L.** 73/38), viit. 1 pl. **om juca** (**P.L.** 75/4); conj. prez. 3 sg. **joace** (**O.I** 196/3); imper. 2 sg. **joacă-te** (**O.I** 154/1).

JUCĂRÍE s.f. Obiect care serveşte la jocul copiilor. ◒ (Metaforic) *Şi să fim din nou copii, Ca norocul şi iubirea Să ne pară jucării.* O.I 100/20 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Viaţa (v. şi calc, scenă). *Pentru ca jucăria să nu ne dezgusteze, avem această mînă de creieri.* P.L. 82/13 [Pr .1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **jucăria** (**P.L.** 82/13); pl. n. ac. **jucăriile** (**O.I** 100/20).

JUCĂTÓR s.m. Participant la un joc. *Între aceşti muri afumaţi, plini de mirosul tutunului, de trăncănirea jucătorilor de domino ... ardeau lămpi somnoroase.* P.L. 27/23. *Pe la mese se găseau grupe de jucători de cărţi.* P.L. 28/28 [Pr. 2]. ✦ Carlofor. *E sărac, desfrînat, jucător.* P.L. 76/33 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **jucător** (**P.L.** 76/33); pl. n ac. **jucători** (**P.L.** 23/23), g.d. **jucătorilor** (**P.L.** 27/23).

JUDECÁ vb. I. Tranz. A cîntări, a aprecia. *Judecă aşa dară organizaţiunile de stat ale animalelor numai întrucît le vezi asemănătoare cu cele omeneşti.* P.L. 80/35 [Pr. 1].

JUDECĂTÁ s.f. 1. Minte, raţiune. *Ş-acel sec în judecata-i e cu duh şi e frumos.* O.I 164/3. *Tu ai o judecată rece şi vei şti să-mi descrii toată natura vizionară şi înşelătoare a lucrurilor lumeşti.* **P.L.** 47/33 [V. 1; Pr. 1].

2. Proces. ◒ (Construcţie metaforică) **A ţine judecată** = a se ocupa de treburile guvernării (?). *Dar noaptea se trezeşte şi ţine judecată.* O.I 96/19 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **judecată** (**O.I** 96/19; **P.L.** 47/33), **judecata** (**O.I** 164/3).

JUDECĂTÓR s.m. Persoană care judecă, apreciază sau critică. *Pentru propria-ţi viaţă, Unde ai judecătorii, Ne-duraţii ochi de gheaţă?* O.I 226/19[V. 1].

JUDEŢ s.n. (Învechit, în expr.) **Judeţul pămîntului** = (în concepţia mistică) judecata de apoi. *Luă cartea lui Zoroastru ... şi începu a citi judeţul pămîntului.* P.L. 50/24 [Pr. 1].

JUDOVÉSC, -EÁSCĂ adj. v. **jidovesc.**

JUG s.n. Fig. Robie. *La jugu-i el sileşte pe cel ce t-au urît.* O.I 62/15 [V. 1]. ◇ Expr. **A apleca la jug** = a supune, a umili. *Religia — o frază de dînşii inventată Ca cu a ei putere să vă aplece-n jug.* O.I 59/7 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **jug** (**O.I** 59/7); **jugu-** (**O.I** 62/15).

JUMÁLŢ s.n. (Regional) Smalţ. ◒ (Metaforic) *Boltile se rupeau, jumalţul lor albastru se despica.* P.L. 54/2 [Pr. 1].

JUMĂTÁTE s.f. Fiecare dintre cele două părţi egale în care se poate împărţi un întreg. *Jumătatea calului de sus să rezima pe stîlpi de lemn.* P.L. 39/29. *Deasupra zaplazurilor, atîrnau elte-o jumătate din ramurile arborilor grădinelor.* P.L. 44/9. *E un om despărţit în două arătări bătrîne ... O jumătate cu păr şi una pleşuvă.* P.L. 62/4; cf. P.L. 39/30 [Pr. 4]. ✦ Mijloc. *Baba înota ... pe la jumătatea lacului alb.* P.L. 19/22. *Nişte scări ... ajungeau la jumătatea întregei înălţimi a casei.* P.L. 40/12 [Pr. 2]. ◇ Loc. adv. **Pe jumătate** = în parte, plină la mijloc. *Ochii tăi pe jumătate de-i închizi, mi-ntinzi o gură, Fericit mă simt atuncea cu asupra de măsură.* O.I 82/11. *Şi totuatîrnă de-un cuvînt Şoptit pe jumătate.* O.I 189/16. *El deschise ochii pe jumătate.* P.L. 63/4; cf. P.L. 7/34, 63/9, 68/27, 92/23. 94/19, 102/3 [V. 2; Pr. 7].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **jumătate** (**O.I** 82/11, 189/16; P.L. 7/34. 39/30, 44/9, 62/4, 63/4, 63/9, 68/27, 92/23. 94/19, 102/3), **jumătatea** (**P.L.** 19/22, 39/29, 40/12).

JÚNE, -Ă adj. Tînăr. *Au nu ai fost junâ, n-ai fost tu frumoasă?* O.I 37/23. *O ! dezmiardă, pin-eşti junâ ca lumina cea din soare.* O.I 42/18. *Văzu ... în mijlocul unui salon străiucit, o junâ fată mutată într-o haină albă.* P.L. 36/32; cf. O.I 1/22, 4/19, 5/22, 6/24, 23, 23/18, 162/26; P.L. 36/40, 81/6 [V. 9; Pr. 3]. ◒ (În context figurat) *Ghirlanda n-aş alege-o de flori plăpînde, june. O.I 17/2 [V. 1].* ◇ (Substantivat) *O dalbă fecioară adoarme pe sînul De-un june frumos.* O.I 4/6 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **june** (**O.I** 4/6, 162/26), **junele** (**O.I** 4/19), **junâ** (**O.I** 37/23, 42/18; **P.L.** 36/32), **juna** (**P.L.** 36/40), g.d. **junelui** (**O.I** 23/18); pl. n. ac. **junii** (**O.I** 1/22, 5/22, 23) **june** (**O.I** 6/24, 17/2), **junele** (**P.L** 81/6).

JUNĂŢE s.f. Tinereţe. ◒ (În context figurat) *Vă văd culcaţi pe palul junăţii ce-aţi spurcat-o.* O.I 24/1 [V. 1].

JUNGHI s.n. Durere pătrunzătoare, bruscă, de scurtă durată. *Părea un junghi că-i curmă suflare şi viaţă.* O.I 95/23 [V. 1].

JUNGHIÁ vb. I. Tranz. Fig. A străpunge. *El simţea fulgerul junghiîndu-i inima.* P.L. 60/23 [Pr.1]. ✦ Refl. pas. A sacrifica. *Nu-i cere drept jertfă pe-un altar înalt să moară, Precum în vechimea sfîntă se junghiau odinioară Virginele ...* O.I 160/34 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. imp. 3 pl. **se junghiau** (**O.I** 160/34); ger. **junghiindu-** (**P.L.** 60/23).

JUNÍE s.f. Tinereţe. *Să pot a binezice cu mintea-nflăcărată Visările juniei.* O.I 8/8 [V. 1]. ✦ Omul tînăr. *Şi te iubesc, copilă, cum repedea junie Iubeşte-n ochi de flăcări a zilelor noroc.* O. I 21/1 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **junie** (**O.I** 21/1), g.d. **junîei** (**O.I** 8/8).

JUNÍME s.f. Tineret. *Şi singur stau şi caut ca ulilul care cală în inima junimei ... Un stîrv spre-a-l sfîşia.* O.I 25/11 [V. 1]. ◒ (Glumeţ, despre pisici) *Şi junimei generoase, domnişoarelor ce scapăr, Li arăt că lumea vis e — un vis sarbăd — de motan.* O.I 48/19 [V. 1].

JUPÍN s.m. Termen de adresare echivalînd cu „domn". *Nu-mi mai zice : jupîne Riven, ci maistre Ruben!* P.L. 61/33 [Pr. 1].

JUR s.n. Împrejurime, înconjur. ◇ Loc. adv. **În jur** = în preajmă. *Şi în jur parcă-mi colindă dulci şi mîndre primăveri.* O.I 31/3 [V. 1]. (**De**) **jur împrejur** v. împrejur [V. 1; Pr. 3]. ◇ Loc. prep. **În jurul** = împrejurul, în preajma. *Lucesc în juru-i ziduri ca luciul lustruiţi.* O.I 93/35. *În juru-mi ceaţa creşte rînduri-rînduri.* O.I 119/11. *Nu se puluse încă şterge amărăciunea unei tinereţi apăsate, ci rămăsese încă într-o trăsătură de nespusă naivitate în jurul gurei.* P.L. 64/25 ; cf. **O.I** 92/27 [V. 3 ; Pr. 1]. **Din jurul** = dimprejurul ..., din preajma. *Din jurul lui dispăruse lumea cea semiobscură a tinereţii.* P.L. 62/37. *În mijlocul acestui lac, care apare negru de oglindirea ... răchitelor din jurul lui, este o nouă insulă.* P.L. 79/5 [Pr. 2].

— Forme gramaticale ; sg. n. ac. **jur** (**O.I** 31/3, 176/18 : **P.L.** 78/19, 98/4, 101/19), **juru-** (**O.I** 92/27, 93/35, 119/11). **jurul** (**P.L.** 62/37, 64/25, 79/5).

JURÁ vb. I. Tranz. A face un jurămînt. *Am jurat de la-nceput pe Hristos să-l iei de mire!* O.I 102/3. *Am jurat ca peste dinşii să trec falnic, fără păs.* O.I 147/9 [V.2]. ◒ (Element de personificare) *A noastre inimi îşi jurau Credinţă pe toţi vecii.* O.I 186/13 [V. 1]. ✦ Refl. A afirma solemn. *Dac-amorul îi-e fierbinte cum te juri în orice oară ... Mergi, mînuşa de-mi ridică.* O.I 166/8 [V. 1].

— Forme gramaticale : ind. prez. 2 sg. **te juri** (**O.I** 166/8), imp. 3 pl. **îşi jurau** (**O.I** 186/13), p.c. 1 sg. **am jurat** (**O.I** 102/3, 147/9).

JURÍDIC, -Ă adj. (În expr.) **Persoană juridică** = organizaţie cu patrimoniu propriu, de sine stătătoare, care se bucură de capacitatea de a avea drepturi şi obligaţii. ◒ (Glumeţ, cu referire la persoane) *Persoana juridică care se afla acum pe mîna îngrijitoare a Esculapului nostru avea drepturi asupra unei moşteniri.* P.L. 59/30 [Pr. 1].

JURNÁL s. n. Ziar. *De-ar avè cărţi, jurnale ... ai vedè pe literaţi făcînd combinaţii geniale.* P.L. 80/21 [Pr. 1].

JUVAÉR s. n. Bijuterie. ◒ (Metaforic; ironic; cu referire la o fiinţă omenească; v. şi actor, gură, hienă, ochi) *N-o să aflu între-ai noştri vreun falnic juvaer?* O.I 119/36 [V.1]. ◒ (Construcţie metaforică, cu referire la florile văzute ca podoabe strălucitoare ale naturii; v. şi fiică, plînge) **Juvaeruri în aer.** *Flori, juvaeruri în aer, sclipesc tainice în soare.* O.I 43/4 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **juvaer** (**O.I** 119.36) ; pl. n. ac. **juvaeruri** (**O.I** 43/4).

L

LA prep. **A. I.** Introduce complemente circumstanțiale de loc sau atribute care arată locul. **1.** (Complementul arată direcția sau ținta unei mișcări sau a unei acțiuni) *Făclile ridică, se mișc-în line pasuri, Ducînd la groapă trupul reginei dunărene, Monahi, cunoscătorii vieții pămîntene.* O.I 92/17. *Vulturii porniți la ceruri, pîn-la ramuri nu ajung.* O.I 144/11. *Ea boli scrisoarea cu mîna, o duse la inimă ...* P.L. 58/22; cf. **O.I** 6/4, 6/1, 11/8, 37/10, 81/27, 84/37, 103/4, 129/2, 151/19, 174/22, 196/26, 199/3, 215/1, 219/4, 221/12; **P.L.** 10/7, 10/25, 18/3, 39/8. 40/10, 44/21, 44/24, 46/27, 53/1, 57/27, 75/25, 88/19, 93/22, 98/1, 100/20 [V. 17; Pr. 16].

2. (Complementul arată locul unde se petrece o acțiune sau unde stă ceva sau cineva) *Iară tu la gura sobei Stai ca somnul să le prindă.* O.I 76/5. *Și nime-n urma mea Nu-mi plîngă la creștet.* O.I 219/22. *Așează la un loc potrivit un piedestal negru de lemn.* P.L. 111/2; cf. **O.I** 5/18, 11/21, 12/3, 12/5, 21/6, 25/19, 25/21, 30/19, 32/2, 48/3, 48/17, 50/21, 52/6, 55/21, 59/4, 63/17, 64/14, 65/5, 66/28, 68/1, 75/1, 79/16, 80/18, 80/25, 80/29, 82/23, 82/25, 83/22, 84/36, 85/37, 91/25, 92/2, 92/9, 92/28, 93/1, 93/18, 100/17, 101/10, 102/21, 103/28, 105/2, 105/12, 107/13, 108/4, 110/1, 112/17, 119/8, 129/7, 129/9, 129/15, 132/3, 133/21, 134/11, 134/13, 140/11, 142/3, 146/2, 147/5, 148/1, 150/1, 150/2, 151/7, 151/13, 155/23, 157/26, 159/18, 159/18, 162/32, 166/5, 173/24, 182/13, 183/2, 183/13, 187/16, 200/14, 213/10, 213/13, 214/3, 215, 215/1, 216/4, 216/14, 219/14, 221/6, 221/18, 223/1, 225/10, 226/3, 226/14; **P.L.** 6/1, 7/5, 7/5, 10/22, 11/14, 14/24, 16/2, 19/24, 19/32, 19/39, 21/6, 21/28, 23/2, 27/31, 29/21, 35/4, 35/32, 36/1, 38/2, 40/41, 41/21, 42/29, 43/2, 43/21, 43/27, 45/4, 46/28, 46/28, 50/3, 50/12, 53/12, 53/39, 55/2, 58/37, 59/1, 59/14, 59/18, 64/9, 66/6, 67/1, 68/31, 68/40, 70/22, 71/35, 73/10, 74/40, 78/3, 79/10, 80/15, 84/5, 84/6, 84/13, 85/4, 88/10, 88/16, 89/37, 90/27, 96/23, 96/32, 97/16, 97/20, 99/31, 100/1, 100/6, 101/3, 101/5 [V. 91; Pr. 67]. ◆ (Atributul arată poziția) *Aș! Abia îi-ai întins mîna, sare ivărul la ușă.* O.I 155/25. *Trăgînd zăvorul la ușa-i... ea privea oare întregi la înmiirea undelor depărtate.* P.L. 100/12 [V. 1; Pr. 1].

3. (Complementul arată o limită în spațiu) *Nu voi părut să mi-l laie Ce-mi ajunge la călcîie.* O.I 65/14. *La steaua care-a răsărit E-o cale-atît de lungă, Că mii de ani i-au trebuit Luminii să ne-ajungă.* O.I 234/1. *Niște scări nalte, care ajungeau la jumătatea întregei înălțimi a casei.* P.L. 40/12; cf. **O.I** 50/10, 85/31, 88/7, 93/10, 95/7, 96/2, 144/18, 144/26, 149/34, 157/30, 182/7, 182/9, 234; **O.IV** 365/24; **P.L.** 20/20, 27/1, 101/32 [V. 16; Pr. 4].

II. Introduce un complement circumstanțial de timp. **1.** (Complementul arată data, momentul sau prilejul în prezent sau trecut) *La moarlea principelui Știrbey.* O.I 155/20. *Formulele sunt vecinice ca cuvintele lui Dumnezeu, pe care el le-a rostit la facerea lumei.* P.L. 42/13; cf. **O.I** 1, 45/17, 120/1, 132/13, 144/35, 146/9; **P.L.** 22/6, 66 [V.8; Pr. 3].

2. (Introduce un complement care arată un moment viitor) *Zburălor cu negre piele, vin la noapte de mă fură.* O.I 79/28 [V. 1].

3. (Complementul arată periodicitatea; întărit prin „fiecare") *Dar le cobori, divino, păstrunsă de-al meu glas, Mai mîndră, tot mai mîndră la fiecare pas ...* O.IV 433/2. *Pășea încet, minuntndu-se la fiecare pas.* P.L. 98/10; cf. **P.L.** 73/7 [V. 1; Pr. 2].

III. (Introduce un complement circumstanțial de scop) *La zgîriet el v-a dat gheară.* O.I 48/31. *Pe voi contra voastră la luptă ei vă mîn.* O.I 59/20. *Genarul era dus iar la vînătoare.* P.L. 12/35. *Poți să pornești cu ele la păscut ...* P.L. 16/15; cf. **O.I** 24/19, 46/21, 48/32, 101/22, 229/6; **P.L.** 8/40, 14/34, 14/36, 15/20, 19/36 [V. 7; Pr. 7]. ◇ (Cu referire la scopul acțiunii urmat de „ce") **La ce** v. c e [V. 10; Pr. 2].

IV. (Introduce un complement circumstanțial de cauză) Pentru, din cauza. *La răcoarea nopții brună, Piramidele din creștet aiurind și jalnic sună.* O.I 44/28. *La blînda ta mustrare simt glasul cum îmi seacă ...* O.I 91/16. *Sufletul lui se cutremura la gîndirea că nu va putè scutura greutatea acestui amor.* P.L. 55/14; cf. **O.I** 5/19, 35/29 44/28, 91/3, 211/14; **P.L.** 7/15,7/31, 22/7, 26/36, 27/17, 55/35, 76/28, 84/36, 95/35 [V. 7; Pr. 10].

V. (Introduce un complement de mod comparativ; precedat de „ca") *Privitor ca la teatru Tu în lume să te-nchipui.* O.I 196/1. *Nasul fin și bărbia rălundă și dulce ca la femeile lui Giacomo Palma.* P.L. 77/24; cf. **P.L.** 8/4, 81/3 [V. 1; Pr. 3].

VI. (Introduce un complement de relație) *De-a morții gălbeneală periți ei sunt la față ...* O.I 97/34. *Străin la vorbă și la port, Luceștl fără de viclă.* O.I 171/5. *Ești rea la inimă.* P.L. 69/7; cf. **O. I** 150/12, 172/4, 192/14, 192/14, 194/8, 193/12, 198/13; **P.L.** 32/9, 67/31 [V. 10; Pr. 3].

VII. (Introduce un complement indirect) *Noi reducem lot la pravul azi în noi, mîni în ruină.* O.I 36/19. *În multe forme-apare a vieții crudă taină, Pe toți ea îi înșală, la nime se distainā.* O.I 64/19. *A visa că adevărul sau alt lucru de prisos E în stare ca să schimbe în natur-un fir de păr, Este piedica eternă ce-o punem la adevăr.* O.I 164/6. *Asculta la graiul lor înțelept și șoptitor.* P.L. 37.22 ; cf. **O.I** 3/20, 10/10, 11/16, 11/18, 12/10, 15/4, 17/22, 20/19, 23/1, 24/14, 27/13, 36/4, 37/15, 46/7, 48/16, 52/31, 53/1, 56/14, 60/9, 61/6, 62/15, 64/15, 65/6, 71/5, 71/9, 92/5, 93/20, 94/21, 111/3, 112/22, 119/4, 119/10, 122/16, 126/8, 128/6, 130/18, 130/21, 137/16, 137/21, 137/21 137/25, 140/8, 140/15, 140/16, 140/32, 150/14, 151/9, 151/34, 151/34, 155/8, 155/36, 159/14, 167/5 ; **O.IV** 379/7 ; **P.L.** 3/12, 3/13, 3/14, 6/29, 8/23, 13/30, 18/9, 24/9, 25/9, 25/10, 27/32, 35/32, 37/23, 37/23, 39/19, 39/22, 46/9, 52/35, 64/37, 77/7, 80/15, 80/15, 80/28, 81/5, 82/3, 82/8, 82/11, 91/32, 95/6, 95/28, 95/30 [V. 57 ; Pr. 32]. ◇ (În dedicații) *La Bucovina.* O.I 9. *La Heliade.* O.I 17. *La o artistă.* O.I 18 [V. 3]. ◇ (După verbe ca „a privi") *Uimit privea cezarul la umbra cea din nouri.* O.I 63/26. *Te-nlreb într-un ltriu, Uitîndu-mă la tine, privind fără să știu.* O.I 91/23. *La geamul lău ce strălucea Privii atît de des.* O.I 191/5. *Vom privi toată noaptea la cer ...* P.L. 94/10 ; cf. **O.I** 6/19, 30/7, 35/33, 37/20, 46/18, 66/25, 84/29, 93/22, 110/18, 144/21, 146/6, 157/20, 173/32 ; **O.IV** 333/12, 369/11, 430/8, 430/9, 430/10 ; **P.L.** 8/1, 8/13, 9/34, 11/17, 28/38, 32.1, 36/3, 37/13, 41/4, 45/9, 45/41, 48/23, 52/41, 55/20, 57/17, 60/39, 61/4, 61/15, 62/6, 62/25, 62/38, 63/32, 68/10, 68/15, 74/9, 74/10, 74/13, 75/5, 76/19, 77/12, 77/29, 79/26, 87/38, 93/9, 93/19, 93/24, 100/12, 100/13, 101/38 [V. 21 ; Pr. 10].

VIII. (Cu valoare de numeral nehotărît, construit cu un substantiv, exprimă o cantitate mare ; introduce un complement direct) *Și Chloris din raze își pune la salbe.* O.I 3/11. *Cantemir croind la planuri din cufile și pahară.* O.I 31/11 [V. 2].

B. În prepoziții compuse. **I. De la. 1.** (Introduce un complement circumstanțial de loc care exprimă punctul de plecare al unei acțiuni în spațiu) *Și osteniți oameni cu coasa-n spinare Vin de la cîmp.* O.I 231/14. *Instinctiv rupse mărgeaua pămîntului de la gîtul Mariei.* P.L. 54/8. *Pleșuvul îl ridică încet de la pămînt.* P.L. 59/19 ; cf. **O.I** 154/2 ; **P.L.** 4/34, 11/40, 17/40, 44/26, 49/15, 88/24, 89/27 [V. 2 ; Pr. 9]. ◇ (În corelație cu „pînă la", „pînă în". „în" sau „la") *Cu plugul și cu spada ați întins moșia voastră De la munte pîn' la mare și la Dunărea albastră.* O.I 149/34. *Toți pe buze-avînd virtute, iar în ei moneda calpă, Chintesență de mizerii de la creștet pînă-n talpă.* O.I 150/16. *Îl privi în întreg, de la capul înundat de aur pîn la botinele micuțe.* P.L. 63/10 ; cf. **O.I** 80/10, 117/7, 157/30, 182/1, 182/7, 182/23 [V. 8 ; Pr. 1]. ◇ (Complementul arată locul unde se petrece acțiunea) *Eu, privindu-l din pădure. Las aleanul să mă fure Și ascult de la răcoare Pilpalacul.* O.I 121/5 [V. 1].

2. (Introduce un complement circumstanțial de timp care exprimă punctul de plecare al unei acțiuni în timp) *Am jurat de la-nceput Pe Hristos să-l iei de mire!* O.I 102/3 [V. 1].

3. (Introduce un complement indirect) *Și de-aceea de-azi nainte poți să nu mă mai întrebi De ce ritmul nu m-abate cu ispită de la trebi.* O.I 141/12. *De la oricine-un snop de paie seceri.* O.IV 333/11. — *De la cine ai căpătat tu scrisoarea asta ...?* P.L. 58/38 ; cf. **O.I** 125/8, 137/2, 144/25, 119/2, 162/8 ; **P.L.** 4/29, 5/6, 5/8, 47/34, 61/23, 70/17, 80/19, 82/10, 82/10 [V. 7 ; Pr. 10].

4. Introduce un atribut. **a)** (Atributul arată locul existenței) *Ați mai purta osînda ca viță de la plug?* O.I 59/10 [V.1]. **b)** (Atributul arată provenința) *Și prin somn auzivom bucium De la stînele de oi.* O.I 101/8. *S-a-mbrăcat în zale lucii cavalerii de la Malta.* O.I 146/27. *Aripi are, iar în tolbă-i El păstrează, ca săgeți, Numai flori înveninate De la Gangele mărej.* O.I 236/12 ; cf. **O.I** 189/5 ; **P. L.** 78/3 [V. 4 ; Pr. 1]. **e)** (Atributul arată apartenența) *În umbra parfumată a buduarului să vin, Să mă-mbete acel miros de la pînzele de in.* O.I 154/6. *Scîrîie-n vînt cumpăna de la fîntînă.* O.I 231/11. *Sînii îi crescuse într-atîta ... încît sărise un bumb de la piepțarașul cam îngust de catifea.* P.L. 84/8 ; cf. **O.I** 31/15, 105/20, 147/10, 154/19 ; **P.L.** 83/10, 93/35, 96/2 [V. 6 ; Pr. 4].

II. Pe în (Introduce un complement circumstanțial de loc, dînd o nuanță de aproximație, de neprecizie) *Ea privi atunci în jos, Trece mîna pe la tîmple.* O.I 103/30. *Somnoroase păsărele Pe la cuiburi se adună.* O.I 207/2. *Baba înota smintită pe la jumă'a'ea lacului.* P.L. 19/22 ; cf. **O.I** 149/13, 182/25 ; **P.L.** 17/27, 28/28, 35/37 [V.4 ; Pr.4].

III. Pînă la. 1. (Introduce un complement circumstanțial de loc) *Și nații călătoare, împinse de a mea, Împlut-au sperioase pustiul pîn'la poluri.* O.I 91/5. *Și se-nalță din călcîie să-ți ajungă pîn' la gură.* O.I 159/27. *Ea-l duse pîn la un hățiș și-l împinse afară din grădină.* P.L. 95/12 ; cf. **O.I** 60.25, 80/10, 133/22, 144/11, 149/34, 182/1, 182/5 ; **P.L.** 5/34, 13/26, 27/10, 47/36, 51/27, 56/9, 63/11, 84/27, 98/15 [V. 9 ; Pr. 10].

2. (Introduce un complement circumstanțial de mod) *Crede cineva cum că el, redus pînă la culmea mizeriei, devenea trist?* P.L. 32/13 [Pr. 1].

LABIRÍNT s.n. Construcție cu numeroase încăperi dispuse în așa fel încît să nu se poată găsi ieșirea. ◒ (Construcție metaforică) **Poetic labirint** = codrul. *Aș prea să văd ... ce ea atîta iubeam odinioară : A codrului întenebră, poetic labirint.* O.I 6/12 [V. 1].

LAC s.n. Întindere de apă stătătoare. *Lacul codrilor albastru Nuferi galbeni îl încarcă.* O.I 74/1. *Stă castelul singuratic oglindindu-se în lacuri.* O.I 152/1. *Puse jos dulcea lui sarcină pe malul mirositor al unui lac albastru.* P.L. 50/18. *Apa molcomă a lacului, ce înconjura dumbrava, era poleită și tremurînd își arunca din cînd în cînd umbrele sclipitoare spre țărmii adormiți.* P.L. 101/26 ; cf. **O.I** 72/9, 72/19, 74, 74/19, 83/21, 85/17, 96/5, 110/18, 121/1, 123/24, 155/12, 155/18, 188/10, 193/5 ; **P.L.** 5/24, 5/30, 5/31, 7/32, 9/31, 10/25, 10/27, 10/30, 19.22, 19/28, 45/33, 62/38, 78/32, 79/3, 79/4, 98/7, 98/7, 98/17, 99/12, 101/11, 101/36 [V. 16 ; Pr. 23]. ◒ (Personificare) *Iată lacul. Luna plină Poleindu-l îl străbate ; El aprins de-a ei lumină, Simte-a lui singurătate ... Și visînd o-nlreagă lume Tot nu poate să adoarmă.* O.I 210/5 [V. 1]. ◒ (În context figurat) *Căci care-i scopul lor? Plăcerea dobitocească, reproducrea în mușinoiul pămîntului de viermi noi cu aceleași murdare dorințe în piept pe cari le îmbracă cu lumina lunei și cu strălucirea lacurilor.* P.L. 87/3 [Pr. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Laeurl de purpură** = fragmente de cer intens

luminate de soarele care apune, înconjurate din toate părțile de nori (v. și fulger, purpură). [Norii] *ingropau în grămezi de arcuri înalte, de spelunci adînci, suite una pesle alta, lumina cerescului împărat, și numai din cînd în cînd sfîșiindu-se se revărsa prin negrele lor ruine lacuri de purpură.* P.L. 39/6 [Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **lac** (**O.I** 72/9, 96/5, 193/5 ; **P.L.** 5/24, 5/30, 9/31, 78/32, 79/3, 98/7, 98/17, 101/36), **lacul** (**O.I** 72/19, 74, 74/1, 74/19, 85/17, 121/1, 155/12, 210/5 ; **P.L.** 10/25, 101/11), g.d. **lac** (**P.L.** 50/18, 62/38, 79/4), **lacului** (**P.L.** 5/31, 7/32, 10/27, 10/30, 19/22, 19/28, 98/7, 99/12, 101/26) ; pl. n. ac. **lacuri** (**O.I** 83/21, 110/18, 123/24, 152/1, 155/18. 188/10 ; **P.L.** 39/6, 45/33), g.d. **lacurilor** (**P.L.** 87/3).

LĂCOM, -Ă adj. Fig. Avid, rapace. *Vezi colo pe uricitnea fără suflet, fără cuget, Cu privirea-mpăroșată și la fălci umflat și buget, Negru, cocoșat și lacom, un izvor de șiretlicuri.* O.I 150/13. *Tot ce e perfid și lacom, tot Fanarul, toți iloții, Toți se scurseră aiceu și formează patrioții.* O.I 150/35 [V. 2].

LĂCRĂMĂ s.f. v. **lacrimă**.

LĂCRIMĂ s.f. **I.** (Mai ales la pl.) Picătură din lichidul care umezește ochii. *Nu uita că-n lacrimi este taina ochilor albaștri.* O.I 82/32. *Aș vrea cu-a mele lacrimi picioarele să-ți scald.* O.IV 430/13. — *Făt-Frumos, zise fata, și două lacrime mari străluciră în ochii ei.* P.L. 8/25. *Mumă-sa auzindu-l își ștergea într-ascuns lacrimele ei.* P.L. 31/1 ; cf. **O.I** 83/1 ; **P.L.** 3, 3/20, 4/8, 4/10, 4/20, 22/14, 22/23, 22/32, 22/36, 23/5, 23/8, 69/14, 69/20, 85/10 [V. 3 ; Pr.16]. ◒ (Comparație) *Să sădesc dumbrăvi de dafin cu întunecoase cărări, cu lacuri albastre și limpezi ca lacrima.* P.L. 45/33. *Et privea la viitor, cum ai privi în fundul unui lac liniștit și limpede ca lacrima.* P.I., 62/39 ; cf. **P.L.** 101/11 [Pr. 3]. ◒ (În contexte figurate) *Urmeze încă-n cale-ți și lacrima duioasă Ce junii toți o varsă pe trist mormîntul tău.* O.I 1/21. *Aș face al tău zîmbet un secol de orgie, Și lacrimile-ți mir.* O.I 22/1. *Puse pe trupul său . . . cămeșa de borangic, țesută în lacrimele mamei sale.* P.L. 4/33 [V. 2 ; Pr. 1]. ◇ Loc. adj. **În lacrimi** sau **plin** (sau **înecat, painjinit**) **de lacrimi** = acoperit de lacrimi, înlăcrimat. *Scutură-mi sufletu-mi de ochii Cei plini de lacrimi și noroc.* O.I 117/12. *Privi-te-voi cu ochi în lacrime fierbinți.* O.IV 430/5. *Ochii ei painjiniți de lacrimi se îndreptară spre el . . .* P.L. 58/20. *Ea se uita în oglindă cu ochii înecați de lacrimi.* P.L. 95/19 ; cf. **O.I** 11/22, 28/5, 82/20, 84/34, 107/10, 213/11 ; **P.L.** 43/20, 49/32. 58/16, 85/38 [V. 8 ; Pr. 6]. ◇ Expr. **A vărsa lacrimi** = a plînge. *Ochii ei, două izvoare secate, încelase de-a mai vărsa lacrimi.* P.L. 22/25 [Pr. 1]. **A i se umple** (cuiva) **ochii de lacrimi** v. umple [Pr. 2]. **A înunda pe cineva lacrimile** = a începe să plîngă, a izbucni în plînș. *Lacrimile o înundară și ea se aruncă suspintnd la gîtul tătîne-său.* P.L. 59/1 [Pr. 1]. [**A curge**] (cuiva) **lacrimi amare din ochi** = a plînge cu durere. *Iar poetul ei cel tînăr o privea cu îmbălare, Și din liră curgeau note și din ochi lacrimi amare.* O.I 32/11 [V. 1]. ◒ (Construcții melaforice ; cu referire la picăturile de rouă ; v. și piatră) **Ilcei și zadarnice lacrime**. *Florile împrospătate ridicau în soare cochetele capete copilăroase și ochii lor plini de reci și zadarnice lacrime.* P.L. 54/32 [Pr. 1]. (Element de personificare) **A revărsa tezaur de lacrimi** = a împrăștia rouă. *Roz-alb auroră, cu bucle de aur scli pinde-n rubin, Revarsă din ochii-i de lacrimi tezaur Pe-a florilor sin.* O.I 3/7 [V. 1]. **A-l fi** (cuiva) **ochiul sec de lacrime** = a nu mai putea plînge, din cauza suferinței prea mari (v. și fibră, ochi, umple). *Gonit de toată lumea prin anii mei să trec, Pîn'ce-oi simți că ochiu-mi de lacrime e sec.* O.I 116/2 [V.1]. ◒ (Metaforic) Stea (v. și făclie, lumină). *Stele rare din tărie cad ca picuri de argint Și seninul cer albastru mîndru lacrimele-l prind.* O.I 82/34 [V. 1]. ✦ Fig. Strop, picătură. ◒ (Comparație) *Era fica spătarului Tudor Mesteacăn, un înger blond ca o lacrimă de aur.* P.L. 45/38 [Pr. 1].

2. (La pl.) Plînș. *Acum rîde printre lacrimi ctnd o ehită pe Dridri.* O.I 32/30. *Nici lacrimi, nici rugăciuni, nici tndărătnicia n-o tnmoaie.* P.L. 70/11 [V. 1 ; Pr. 1]. ◇ Loc. adj. **Plin** (sau **înecat**) **de lacrimi** = (despre voce) tremurat, șovăitor din pricina plînsului înțeles. *Cu glasul plin de lacrimi, de-nduioșare cald, Privindu-mă cu ochii, în careaveai un cer, Mi-ai zis.* O.I 91/26. *El șopti încet și cu glasul înecat de lacrimi.* P.L. 30/14. *Glasul ei era dulce, slab, plin de lacrimi.* P.L. 71/7 [V. 1 ; Pr. 2]. ✦ Fig. (Și în forma *lacrămă*) Suferință, durere, jale. *Vouă ce vă rămîne? . . . Robia viața toată, lacrimi pe-o neagră pline.*O.I 60/3. *Să sfîrșești cu mii de lacrimi un instinct atît de van Ce le-abate și la paseri de vreo două ori pe an?* O.I 155/35. *Cum mereu lucrează . . . și-abia pine goală, Frig și insomnie, lacrime și boală.* O.IV 365/2 ; cf. **O.I** 53/3, 184/15, 189/3 ; **O.IV** 365/10 [V. 7]. ◒ (În contexte figurate) *Tristețâ, durere și lacrimi, amor, Azilul își află în sînu-i de dor.* O.I 11/3. *O ! dezbrăcați viața de haina-i de granit, De purpură, de aur, de lacrimi, de urît.* O.I 60/28. *Consacră-mi Creștetul cu-ale lui gînduri, să-i sfîrșesc cu-a mele lacrămi !* O.I 160/22 ; cf. **O.I** 12/18 [V. 4]. ◇ Loc. adj. **Plin de lacrimi** = îndurerat, întristat. *Razele lunei . . . împleau sufletu-i plin de lacrimi c-o nespusă melancolie.* P.L. 37/10. *La ce mi-a mai trebuit și asta? gîndi el cu sufletul plin de lacrimi.* P.L. 55/9 [Pr. 2]. ◒ (Metaforic) Compătimire. *El șlia că . . . nu-l va întîlni nici un zîmbet și nici o lacrimă.* P.L. 28/11 [Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg. n.ac. **lacrimă** (**P.L.** 3, 4/8, 4/20, 28/11, 45/38, 85/10), **lacrima** (**O.I** 1/21 ; **P.L.** 4/10, 45/33, 62/39, 101/11) ; pl. n. ac. **lacrimi** (**O.I** 3/7, 11/3, 12/18, 28/5, 32/11, 32/30. 53/3, 60/3, 60/28, 82/20, 82/32, 84/34, 91/26, 107/10, 117/12, 155/35, 184/15, 189/3, 213/11 ; **O.IV** 365/10, 430/13 ; **P.L.** 3/20, 5/12, 10/27, 22/14, 22/25, 22/32, 22/36, 23/5, 23/8, 30/14, 37/10, 43/20, 49/32, 55/9, 58/16, 58/20, 69/14, 70/11, 71/7, 85/38, 95/19), **lacrime** (**O.I** 11/22, 116/2 ; **O.IV** 365/2, 430/5 ; **P.L.** 8/25, 54/32), **lacrămi** (**O.I** 160/22), **lacrimile** (**O.I** 22/4 ; **P.L.** 59/1), **lacrimele** (**O.I** 82/34, 83/1 ; **P.L** 4/33, 22/23, 31/4, 69/20). — Variantă : **lăcrămă** (**O.I** 160/22) s.f.

LĂDĂ s.f. Cutie mare de scînduri sau de metal. *Ea scoase din fundul unei lăzi hîrbulte și vechi o cuie, o perie și o naframă.* P.L. 17/33. *Un dulap cu cărți bisericești, un scaun cu spate naltă, haine călugărești, sptnzurate într-un cui, o ladă zugrăvită cu fel de fel de flori, un pat simplu . . . tată toată îmbrăcămintea* [chilieî]. P.L. 73/32 [Pr. 2].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **ladă** (**P.L.** 73/32), g.d. **lăzi** (**P.L.** 17/33).

LĂIC, -Ă adj. (În expr.) **Frate laic** v. frate [Pr. 1].

— Formă gramaticală : sg. n. ac. **laic** (**P.L.** 82/24).

LĂIȚĂ s.f. Bancă țărănească așezată de-a lungul peretelui. *Atunci intră în colibă și pe capătu-unei laiță. Lumina cu mucul negru într-un hîrb un roș opaiț.* O.I 84/7. *Baba era întinsă pe laiță și înțepenită ca moartă.* P.L. 17/20 [V. 1; Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **laiță** (**P.L.** 17/20), g.d. **laiți** (**O.I** 84/7).

LĂMPĂ s.f. Aparat care produce lumină prin arderea unui combustibil. *Cupido, un paj șagalnic, va ascunde-n a lui mînă, Vioriul glob al lumpei, mlădioasa mea stăpînă!* O.I 154/8. *Colo, lîngă lampă, într-un mic ietac. Vezi o fată care pune ață-n ac.* O.IV 364/13. *Își luă lunga sa manta de-a umere, stinse lampa.* P.L. 48/30; cf. **O.I** 52/22, 106/6; **P.L.** 27/24, 45/2, 47/5 [V. 4; Pr. 1]. ◒ (În contexte figurate) *Îngerul iubirei, îngerul de pace ... Cînd cu lampa-i zboară lumea luminînd. El pe stnu-și vergin încă să coboare.* O.I 15/20. (Aluzie la filozoful grec Diogene) *Îmi voi aprinde lampa și-oi căuta oameni.* P.L. 48/8 [V. 1; Pr. 1]. ◒ (Construcție metaforică; element de personificare) **A stinge lampa vieții finite** = a lua viața. *Chiar moartea cînd va stinge lampa vieții finite, Vi s-a părè un înger cu părul blond și des.* O.I 61/9 [V. 1]. ✦ **Flacăra lămpii.** *Lampa filfîia lungă, ca și cînd ar fi vrut să ajungă tavanul.* P.L. 45/9. *Lampa sa filfîia mai fantastic.* P.L. 46/10 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **lampă** (**O.I** 52/22; **O.IV** 364/13; **P.L.** 45/2), **lampa** (**O.I** 15/20, 61/9, 106/6; **P.L.** 45/9, 46/10, 47/5, 48/8, 48/30), g.d. **lampei** (**O.I** 154/8); pl. n. ac. **lămpi** (**P.L.** 27/24).

LAN s.n. Cîmp semănat cu același fel de plante. *Valurile verzi de grîu legănîndu-se pe lanuri, Mările fărmăitoare și cetăți lîngă limanuri, Toate se întind nainte-i ...* O.I 144/5. *Tîrzie toamnă e acum, Se scutur frunzele pe drum. Și lanurile sunt pustii ... De ce nu-mi vii, de ce nu-mi vii?* O.I 235/23. *În stînga un drum trecea ca o cordea prin o nemărginire de lanuri verzi.* P.L. 72/21; cf. P.L. 22/7 [V. 2, Pr. 2]. ◒ (Construcție metaforică) **Albastrele lanuri ale cerului** = bolta cerească (v. și arc, catapeteasmă, cîmpie, mormînt, ocean, țărîe). *Înserează încet, stelele mari izvorăsc pe albastrele lanuri ale cerului.* P.L. 39/16 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **lan** (**P.L.** 22/7); pl. n. ac. **lanuri** (**O.I** 144/5; **P.L.** 39/16, 72/21), **lanurile** (**O.I** 235/23).

LÂNCE s.f. Suliță. *Se mișcau înșiruitoare ca pădurі de lănci și săbii.* O.I 147/3. *Lănci scînteie lungi în soare.* O.I 148/6 [V. 2].

LANȚ s.f. **1.** Șir de verigi metalice unite între ele. *Peste piuă prăvăli o bucată de stîncă, pe care-o legă din loate părțile cu șepte lanțuri de fer.* P.L. 7/2. *Se zbuciumă în piua în care-ai încuiat-o tu și roade cu colții la lanțurile ce-o închid.* P.L. 8/23. *Baba, de venin, se smulse odată din piuă-n sus și rupse lanțurile.* P.L. 8/38 [Pr. 3]. ◒ (Metaforic; cu referire la dragoste; v. și foc) *Încordа-voi a mea liră să etnl dragostea? Un lanț Ce se-mparle cu frățe între doi și trei amanți.* O.I 140/5 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Lanțul de sclavie** = robie, oprimare. *Cad pulredele tronuri în marea de urgie, Se sfarmă deodată cu lanțul de sclavie și sceptrele de fier.* O.I 24/32 [V. 1]. **A scutura lanțul** v. scutura [V. 1]. **Lanțuri de aramă** v. aramă [V. 1].

2. Fig. Șir neîntrerupt de elemente identice. *Au zidit munte pe munte în antica lor trufie, I-a-mbrăcat cu-argint ca-n soare să lucească într-un lanț.* O.I 43/18. *Fluturi mulți, de multe neamuri, vin în urma lui un lanț.* O.I 87/15 [V. 2]. ◒ (Construcție metaforică) **A fereca duiosul vis în lanțuri de imagini** v. fereca [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **lanț** (**O.I** 43/18 87/15, 140/5), **lanțul** (**O.I** 24/32, 32/13); pl. n. ac. **lanțuri** (**O.I** 32/1, 232/7; **P.L.** 7/2), **lanțurile** (**P.L.** 8/23, 8/38).

LAOLALTĂ adv. Împreună, la un loc. *Toate astea laolaltă te fîceau a crede că* [mănăstirea] *este mult o ruină.* P.L. 72/16 [Pr. 1]. ✦ Unul cu altul, împreună. *Braț la braț pășesc alături ... le stă bine laolaltă.* O.I 154/17. *După ce atîta vreme Laolaltă n-am vorbit, Mie-mi pare că uitarăm Cît de mult ne-am fost iubit.* O.IV 370/2 [V.2].

LĂPTE s.n. Lichid secretat de glandele mamare. *M-oi întoarce la mama, ca să mai sug încă-odată laptele cel de văpaie albă a ființei ei.* P.L. 19/40. *— Spune frățîne-tău .. să vină la mine, că l-oi hrăni cu mez de nucă și l-oi adăpa cu lapte dulce.* P.L. 21/29 [Pr. 2]. ◒ (Comparație) *Împărăteasa făcu un fiicior alb ca spuma laptelui.* P.L. 4/14. *Pe o insulă de smarand ... se ridica un minăre dalat de o marmură ca laptele.* P.L. 5/28. *Luna lumina fața ei albă ca laptele.* P.L. 68/5. *Un noureț alb, ca și cînd s-ar fi vărsat lapte pe cer.* P.L. 78/32 [Pr. 4]. ◒ (Construcție metaforică) **Riu de lapte** = aglomerare de stele care apare în fața ochiului ca un brîu luminos (v. și curcubeu). *Trecut-ai cînd ceru-i cîmpie senină, Cu riuri de lapte și flori de lumină.* O.I 37/6 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **lapte** (**O.I** 37/6; **P.L.** 21/29, 78/32), **laptele** (**P.L.** 5/28, 19/40, 68/5), g.d. **laptelui** (**P.L.** 4/14).

LARG[1] s.n. **1.** Lărgime. *Îți dau catarg lîngă catarg, Oștiri spre a străbate Pămîntu-n lung și marea-n larg.* O.I 178/23 [V. 1].

2. Loc depărtat de țărm. *Iar din umbra de la maluri se desface-acum la larg Luntrea cu-ale ei vintrele spînzurate de catarg.* O.I 154/19 [V. 1].

LARG[2], **-Ă** adj. **1.** Întins, vast. *Spună lumii large steaguri tricoloare, Spună ce-i poporul mare, românesc.* O.I 15/13. *Și mii de glasuri slabe încep sub bolta largă Un cînt frumos și dulce—adormilor sunînd.* O.I 94/9. *Ân cu an împărăția tot mai largă se sporește.* O.I 144/30 [V. 3]. ◇ Expr. **În lumea largă** v. lume [Pr. 1]. **A ieși la lumea largă** v. lume [V. 1]. ◒ (Metaforic) **Fără sfîrșit, necuprins.** *Se poate ca bolta de sus să se spargă, Să cadă nimicul cu noaptea lui largă.* O.I 38/18 [V. 1].

2. De dimensiuni mari; lat. *Durduind soseau călării, ca un zid înalt de sulițі.*[1] *Printre celele pagine trec ruptndu-și large uliți.* O. I 148/24. *Văzu un băiat cu fața ovală, palidă, cam slăbită, părul de aur acoperit de o pălărie de catifea neagră cu margini largi.* P.L. 63/8. *Văzu un cap frumos pe niște umeri largi și albi.* P.L. 84/16; cf. P.L. 39/29, 40/9, 48/33, 64/15, 74/2 [V. 1; Pr. 7].

3. Spațios, încăpător. *Și în două lemnițі large cu de-a sila să-i aduni.* O.I 151/23. *După un semn Clătind catargele, Tremură largele Vase de lemn.* O.IV 378/7 [V. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **largă** (**O.I** 38/18, 92/12, 94/9, 114/30; **P.L.** 4/37, 74/2), g. d. **large** (**O.I** 15/13); pl. n. ac. **largi** (**P.L.** 39/29, 40/9, 48/33, 63/8, 64/15, 84/16), **large** (**O.I** 148/24, 151/33), **largele** (**O.IV** 378/7).

LÁRMĂ s. f. Zgomot. ◒ (Construcție metaforică; despre izvoare) **A face eu valurile larmă** = a murmura, a clipoci (rostogolindu-se). *Singuratice izvoare fac cu valurile larmă.* O.I 83/28 [V. 1].

LASĂ vb. I v. **lăsa.**

LAT, -Ă adj. Care are o lățime (relativ) mare. *Deasupra șoșelelor atîrnau cîte-o jumătate din ramurile arborilor grădinelor... șiruri de nuci cu frunze late, gutăi și cireși...* P. l.. 11/11. *Fluviul lat se adîncea în păduri întunecate.* P.l.. 51/39 [Pr. 2]. ✦ Vast, întins. *Iară lei cu umbra lată și cu flori pînă-n pămînt Înspre apa-nlunecată lin se scutură de vînt.* O.I 151/31 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **lat** (**P.L.** 51/39), **lată** (**O.I** 154/31); pl. n. ac. **late** (**P.L.** 44/11).

LATÍN, -Ă adj. Latinesc. *Înaintea palatului — o masă murdară, al cărei lemn grunzuros de vechime era tăiat cu litere latine și golice.* P.L. 29/30 [Pr. 1].

LATINÉȘTE adv. În limba latină. *Titlul era scris și latinește.* P.L. 35/15 [Pr. 1].

LĂTURE s. f. Parte; direcție. *Frumoși erau și asiți de moarte logodiți — Și-n două laturi templul deschise-a lui portale.* O.I 98/25. *La un cerdac țînul în aer de stîlpi de zid în patru muchi, duceau dintr-o latură niște scări nalte.* P.L. 40/11 [V. 1; Pr. 1]. ◇ Loc. adv. **În lături** (sau **laturi**) = la o parte, într-o parte. *Fug fulgerele-n lături, lăsînd-o cu să treacă.* O.I 95/12. *Dă-mi-i mie o-hii negri... nu privi cu ei în laturi, Căci de noaptea lor cea dulce vecinic n-o să mă mai saturi.* O.I 155/5. *Cînd vezi piatra ce nu simte nici durerea și nici mila — De ai inimă și minte — feri în laturi, e Dalila.* O.I 161/16; cf. **O.I** 103/22, 198/5 [V. 5]. ◇ (Expr.) **A da în lături** v. da[2] [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **lature** (**P.L.** 40/11); pl. n. ac. **lături** (**O.I** 95/12, 103/22, 164/16), **laturi** (**O.I** 98/25, 101/21, 155/5, 198/5).

LAȚ s. n. Ochi de sfoară, de sîrmă etc., cu care se prind animalele. *Cum vînătoru-ntinde-n crîng La păsările lațul. Cînd îi-ai întinde brațul stîng Să mă cuprinzi cu brațul.* O.I 174/22 [V.1]. ◒ (În context figurat) *Măzăriche punea lațuri înflorite picioarelor...* P.L. 98/16 [Pr. 1]. ◇ Expr. **A prinde în laț** = a înșela cu momeli. — *Mult a trebuit pîn t-am prins în laț pe acest călugăr eclavios.* P.L. 43/40 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **luț** (**P.L.** 43/40), **lațul** (**O.I** 171/22); pl. n. ac. **lațuri** (**P.L.** 98/16).

LĂUDĂ s. f. Elogiu. *Dacă port cu ușurință și cu zîmbet a lor ură, Laudele lor desigur m-ar mîhni peste măsură.* O.I 141/18. *De-a lui laudă e plină orice gură.* O.I 166/19 [V. 2]. ✦ Slavă, glorie, preamărire. *Și cu o dedicațiune: „Celui întru ființa sa nemărginit, întru faptuirile minunilor sale minunat Dumnezeu spre veșnică laudă afierosită".* P.L. 35/23 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **laudă** (**O.I** 166/19; **P.L.** 35/23); pl. n. ac. **laudele** (**O.I** 141/18).

LĂUR s. m. (În expr.) **Cunună de laur** = a) coroană împletită din frunze de dafin care se atribuia poeților ca distincție. ◒ (În context figurat) *Sublimă însă este Cununa cea de laur, ce strîlă se-mpletește Pe fruntea cea umbrită de buele de argint.* O.I 17/11 [V. 1]; b) ◒ (Metaforic) coroană de glorie cerească; aureolă, nimb. *Să treci tu prin ele, o sfîntă regină, Cu păr lung de raze, cu ochi de lumină, În haină albastră stropită cu aur, Pe fruntea ta pală cununa de laur.* O.I 38/8 [V. 1]. ✦ (La pl.) Frunzele dafinului (cu care se încununau odinioară eroii). ◒ (Construcție metaforică) **A smulge laurii de pe fruntea cuiva** = a priva, a deposeda pe cineva de glorie, de slavă. *Laurii voiau să-i smulgă de pe fruntea la de fier.* O.I 147/29 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **laur** (**O.I** 17/11, 38/8); pl. n. ac. **lauril** (**O.I** 147/29).

LĂVĂ s. f. Fig. Masă metalică topită, incandescentă. ◒ (În context figurat) *Zdrîliți statui de tirani în foc, să curgă lavă.* O.I 60/23 [V. 1].

• **LĂVIȚĂ** s. f. v. **luiță.**

LĂCRĂMĂ vb. I. Intranz. A plînge. — *Ba nu sunt aici, nu vezi că nu sunt aici? zise el mai lăcrămînd de fericire.* P.L. 10/13 [Pr. 1].

LĂCRĂMIOÁRĂ s. f. v. **lăcrimioară.**

LĂCRĂMÓS, -OÁSĂ adj. Înlăcrimat. *Așa că, închipuindu-și lăcrămoasele ei gene, Și-ar părea mai mîndră decît Venus Anadyomene.* O.I 160/9 [V. 1].

• **LĂCRIMÁ** vb. I v. **lăcrăma.**

LĂCRIMÁRE s. f. Plîns. ◒ (În context figurat) *Căci umbra ta* [a lui Aron Pumnul] *măreață în falnica-i zburare O urmă-ncel cu ochiul în tristă lăcrimare Ce-i simț național!* O.I 1/19 [V. 1].

LĂCRIMIOÁRĂ s. f. (Și în forma *lăcrămioară*) Plantă (*Convallaria majalis*). *Florile triste și lurburi se-nălbiră ca mărgăritarul cel străluceit, — și din botezul de lacrimi luară numele lăcrămioare.* P.L. 22/36. *Împărăteasa culese în poală o mulțime de lăcrimioare.* P.L. 22/38 [Pr. 2]. ◒ (Personificare) *Trandafirul cel înfocat, crinii de argint, Lăcrimioarele sure ca mărgăritarul, mironosițele viorele și florile loale s-adunară vorbind fiecare în mirosul ei și șinură șfat lung.* P.L. 23/21 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: pl. n. ac. **lăcrimioare** (**P.L.** 22/38), **lăcrămioare** (**P.L.** 22/36), **lăcrimioarele** (**P.L.** 23/21). — Variantă: **lăcrămioară** (**P.L.** 22/36) s. f.

• **LĂCUÍSTĂ** s. f. v. **locustă.**

LĂMURÍ vb. IV. Refl. A apărea cu claritate, a deveni distinct. *Și cu cît lumina-i* [a lunii] *dulce tot mai mult se lămurește, Cu-atît valurile apei, cu-atît țărmul parcă crește.* O.I 154/27 [V. 1].

LĂNȚUÍ vb. IV v. **înlănțui.**

LĂRGÍ vb. IV. Refl. A se întinde, a se răspîndi. *Încet, încet pămînișul cel roș se lărgi, se diafanizâ și se prefăcu într-un cer rumenit de apunerea soarelui.* P.L. 37/36 [Pr. 1].

LĂSÁ vb. I. 1. Tranz. A da drumul unui lucru sau unei ființe ținute strîns. *Brațul lui o ținea cu tărie culcată astfel pe pieptu-i... — Lasă-mă! zise ea.* P.L. 63/28 [Pr. 1]. ◆ A depune. *În zile calde ca se dezbrace și lăsîndu-și hainele-n boschet, se cobora la mare.* P.L. 100/19 [Pr. 1].

2. Tranz. A da voie, a permite (ca cineva sau ceva să rămînă într-o anumită stare), a îngădui (ca o anumită stare să continue). *Și acele gînduri negre mai nici a muri nu-l lasă.* O.I 53/5. *Mai am un singur dor În liniștea serii Să mă lăsați să mor La marginea mării.* O.I 216/3. *Tu mă lași pe mine în împrejurările tale.* P.L. 47/13. *Lasă-mă în mîndria și răceala mea.* P.L. 87/32; cf. **O.I** 48/2, 95/12, 98/1, 120/7, 121/4, 142/17, 179/9; **O.IV** 365/25, 370/7, 370/9, 430/7; **P.L.** 17/36, 44/19, 57/26, 87/22, 87/23, 87/23, 87/31, 89/34, 90/11, 94/26 [V. 13; Pr. 12]. ◒ (Repetiție) *Las'să-ți întîmpini gîtul cu părul meu bălai... Las' să mă uit în ochii-ți ucigător de dulci.* O.I 95/33, 35; cf. **O.I** 97/23, 97/25 [V. 4]. ◒ (În context figurat) *Dar lăsați măcar strămoșii ca să doarmă-n colb de cronici.* O.I 151/29 [V. 1]. ◇ Expr. **A lăsa în pace** v. pace [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A nu lăsa să moară** = a întreține, a face să dăinuie. *Speranța mea în n-o lăsa să moară.* **O.IV** 361,5 [V. 1]. ◆ A îngădui ca ceva să fie într-un anumit fel sau să capete o anumită dezvoltare. — *Ce pustia, maistre, de cînd ai lăsat să-ți crească perciuni...?* P.L. 60/32. *Îi mînglia fruntea ei albă de-i dete gălăria jos și lăsă să izvorească pe umeri în jos valurile de păr blond ...* P.L. 63/30 [Pr. 2]. ◆ A acorda. *Lasă-mi numai timp... ca icoana ta să pătrundă adînc în inimă.* P.L. 90/13 [Pr. 1]. ◆ A pune, a însărcina. *Din acest șir lasă pe unul să-ți fie locul, pe cîlă vreme vei lipsi din el.* P.L. 41/40 [Pr. 1]. ◆ A încredința. *Las-arhimandritului Toată grija schitului.* O.I 183/14 [V. 1]. ◇ Expr. **A lăsa în seama cuiva** v. seamă [V. 1].

3. Tranz. A părăsi pe cineva sau ceva, a se depărta de cineva sau ceva; a renunța la... *Cu fața spre perele mă lasă prin străini.* O.I 127/21. *O vin! odorul meu nespus, Și lumea ta o lasă.* O.I 170/26. *Dintre sute de catarge Care lasă malurile, Cîte oare le vor sparge Vînturile, valurile?* **O.IV** 396/2; cf. **O.I** 1/10, 65/12, 65/18, 91/22, 102/10, 166/24, 172/14, 187/8, 209, 214/22; **P.L.** 6/10, 49/3 [V. 13; Pr. 2]. ◇ Expr. **A lăsa uitat** v. uita [V. 1]. **A o lăsa nefăcută** v. nefăcut [Pr. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **A lăsa buzele pradă gurii cuiva** v. pradă [V. 1].

4. Tranz. (Și în forma *lasa*) A da naștere, a provoca, a produce; a face să rămînă, să se mențină în urma cuiva. *Poate ești un paravan După care va atrage vreun june curtezan, Care intră ca actorii cu pășiorul mărunțel, Lăsînd val de mirodenii și de vorbe după el.* O.I 162/28. *Penelul pictorului zbura pe spațiul gol ce și-l lăsase pe pînză.* P.L. 84/25. *Bolovanul se întoarse ca-n fîșîni și lăsă o mică întrare.* P.L. 97/38; cf. **O.I** 229/8; **P.L.** 83/26, 100/39 [V. 2; Pr. 4]. ◇ Expr. **A nu lăsa nimic de dorit** v. dori [Pr. 1]. ◆ A transmite prin moștenire. ◒ (Metaforic) *Căci le iubeam cu ochi păgîni Și plini de suferinți Ce mi-i lăsară din bătrîni Părinții din părinți.* O.I 192/7 [V. 1]. ◇ Expr. **A lăsa (de) moștenire** v. moștenire [Pr. 2].

5. Refl. A nu se opune cuiva sau la ceva, a sta la discreția...; a permite. *Ea se apără c-o mînă, Însă totuși lui se lasă.* O.I 65/15. *Și rușinos și drăgălaș, Mai nu vrea, mai se lasă.* O.I 175/8. *Ea era îndestul de vicleană spre a se lăsa muiată-n întreg de aceasta dulce și voluptoasă lumină.* P.L. 93,16; cf. **O.I** 210,2; **P.L.** 88/21 [V. 3; Pr 2]. ◆ (Urmat de determinări abstracte în dativ) A se dărui cu totul. *Ei, îngrădiți de lege, plăcerilor se lasă.* O.I 59/31 [V. 1]. ◒ (În context figurat) *Începuse a înserа și ea iar se lăsă amorțită ei cu mareu.* P.L. 100/33; cf. **P.L.** 100/29 [Pr. 2].

6. Tranz. A omite; a neglija, a nu se ocupa de... *Din rugăciunile mele am lăsat-o vreodată pe ea?* P.L. 45/25. *Dar lasă asta... hai în oraș cu mine.* **P.L.** 74/39 [Pr. 2]. ◆ (La imperativ, repetat, urmat de o propoziție care cuprinde o amenințare: folosit absolut) Așteaptă să vezi! *Lasă, lasă! gîndi ea și zîmbi cu mîndrie, că poate fi ofît de aspră. — Eu ți-am spus-o, domnul meu.* P.L. 70/13 [Pr. 2]. ◇ Expr. **Lasă să fiu** = ce-ți pasă ție! *— Mă duc... și tu ești un mogîrț. — Las'să fiu. Nu te duce...* P.L. 71/14 [Pr. 1].

7. Refl. (Despre întuneric) A coborî, a se înstăpîni. ◒ (Metaforic) *În mijlocul acestei feerii a nopții, lăsate asupra unui rai... trecea Cezara.* P.L. 101/29 [Pr. 1]. ◆ (Despre zăpadă) A se depune, a se așeza. *Ninsoarea se lăsase pe garduri.* P.L. 67/27 [Pr. 1].

8. Tranz. (Și în forma *lasa*) A da jos; a coborî, a apleca. *Ea se prinde de grumazu-i cu mînuțele-amîndouă Și pe spate-și lasă capul: Mă uimești dacă nu mîntui...* O.I 154/35. *În casa de peste drum perdelele albe erau încă lăsate.* P.L. 54/34. *Pleoapele pe jumătate lăsate-n jos trădau mărimea ochilor tăi.* P.L. 92/24; cf. **O.I** 98/23, 105/1; **P.L.** 45/12, 48/34, 55/4, 58/17, 59/37, 83/36 [V. 3; Pr. 8]. ◆ A coborî așezînd undeva, punînd pe ceva. *Trecea pe lîngă el cîte un tînăr cavaler... înfășurat în mantaua, a cărei poală dindărăt se ridica de sabia pe care-și lăsa mîna...* P.L. 44/16. *Închise ochii, lăsă capul pe umărul lui și era aproape să moară.* P.L. 71/4. *Își lăsă bărbia pe mînă, mișcîndu-și încet degetele.* P.L. 93/11; cf. **P.L.** 7/23, 92/31, 94/16 [Pr. 6].

9. Refl. (Despre persoane) A se apleca, a se așeza, a se culca. *Arald cu moartea-n suflet, a gînaurilor pradă, Pe iel tăcut se lasă, cu dreapta pe-a lui spadă.* O.I 94/1. *Ea se lăsase dulce și greu pe a lui braț.* O.I 97/19. *Și lăsîndu-le la pieptu-mi, Nu știum ce-i pe pămînt.* O.I 112/17; cf. **P.L.** 71/26 [V. 3; Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **las** (**O.I** 121/4), 2 sg. **lași** (**P.L.** 47/13, 89/34), **te lași** (**O.I** 210/2), 3 sg. **lasă** (**O.I** 154/35, 187/8; **O.IV** 365/25; **P.L.** 14/13), **se lasă** (**O.I** 67/15, 94/4, 175/8), 3 pl. **lasă** (**O.I** 53/5, 214/22; **O.IV** 396/2), **se lasă** (**O.I** 59/31), imp. 3 sg. **lăsa** (**P.L.** 44/16), **lasa** (**P.L.** 35/31, 100/39), **era lăsată** (**P.L.** 83/26), p. s. 3 sg. **lăsă** (**O.I** 166/24; **P.L.** 55/4, 63/30, 71/4, 83/36, 93/11, 94/16, 94/26, 97/38), **se lăsă** (**P.L.** 100/29, 100/33), 3 pl. **lăsară** (**O.I** 9/16, 192/7), **lasară** (**O.I** 91/22), p. c. 1 sg. **am lăsat** (**P.L.** 45/25), 2 sg. **ai lăsat** (**P.L.** 60/32), 3 sg. **a lăsat** (**O.I** 1/10, 229/8), m. m. c. p. 3 sg. **lăsase** (**P.L.** 3/8, 49/3, 84/25), **se lăsase** (**O.I** 97/19; **P.L.** 67/27), viit. 1 sg. **oi lăsa** (**P.L.** 6/10); conj. prez. 2 sg. **să te lași** (**P.L.** 88/21), 3 sg. **să lase** (**P.L.** 17/36), **să lese** (**P.L.** 3/16), 2 pl. **să lăsați** (**O.I** 216/3), 3 pl. **lese** (**O.I** 65/12, 102/10); opt. prez. 1 sg. **aș lăsa** (**P.L.** 87/34), 3 sg. **ar lăsa** (**P.L.** 57/26); imper. 2 sg. **lasă** (**O.I** 120/7, 127/21, 170/26, 172/14, 179/9, 183/16,

209, 209/1 ; **O.IV** 370/7, 370/9, 430/7 ; **P.L.** 41/40, 63/28, 70/13, 70/13, 74/39, 87/22, 87,23, 87/23, 87/32, 90/11, 90/13), **las** (**O.I** 48/2, 65/18, 95/33, 95/35, 97/23, 97/25, 98/1, 142/17, 183/14 ; **P.L.** 71/14), nu **lăsa** (**O.IV** 361/5), 2 pl. **lăsați** (**O.I** 151/29) ; inf. **a se lăsa** (**P.L.** 93/16) ; ger. **lăsînd** (**O.I** 75/15, 95/12, 162/28 ; **P.L.** 44/19), **lăsîndu-** (**P.L.** 100/19), **lăsîndu-te** (**O.I** 112/17) ; part. **lăsat** (**P.L.** 59/37, 71/26), **lăsată** (**P.L.** 45/12), **lăsute** (**O.I** 98,23. 105/1 ; **P.L.** 7/23, 48/34, 54/34, 58/17, 92/31, 101/29), **lasute** (**P.L.** 92/2.1). — Variantă : (Mold.) **lasă** (**O.I** 91/22 ; **P.L.** 35/31, 92/24, 100 39) vb. I.

LĂTRÁ vb. I. Intranz. (Despre clini) A scoate sunete scurte sacadate, caracteristice acestor animale. ◒ (Element de personificare) *Vîntul lătra prin garduriile și rumurile ninse.* P.L., 32/5 [Pr. 1]. ◒ (În context figurat). *Aprele păreau că latră.* P.L., 9/17 [Pr. 1]. ◒ (Metaforic ; despre cățelul pămîntului, analogia fiind mijlocită de numele acestui animal) *În codri-adînci cățelul pămîntului tot latră.* O.I 93/1 [V. 1].

— Forme gramaticale : ind. prez. 3 sg. **latră** (**O.I** 93/1 ; **P.L.** 9/17), imp. 3 sg. **lătru** (**P.L.** 32/5).

LĂTRĂT s. n. Sunet caracteristic scos de clini. ◒(Metaforic ; cu referire la sunetul scos de cățelul pămîntului analogia fiind mijlocită de numele acestui animal). *În codri-adînci cățelul pămîntului tot latră. Lătrat cu glas de zimbru răsună în urechi.* O.I 93/5 [V. 1].

LĂȚÍ vb. IV. Refl. A se întinde, a se mări. *Iar din inima lui simte un copac cum că răsare... Cu-a lui ramuri peste lume, peste mare se lățește.* O.I 142/24 [V. 1].

LĂȚÓS, -OÁSĂ adj. Crescut în neorînduială ; nepieptănat, neîngrijit. *Ruben însuși se zbîrci, barba-i deveni lățoasă.* P.L., 43/31. *Scărpinîndu-se în capul lățos și cornut începu a ride hîd.* P.L., 43/34 [Pr. 2].

— Forme gramaticale : sg. n. ae. **lățos** (**P.L.** 43/34), **lățoasă** (**P.L.** 43/31).

LĂUDÁ vb. I. I. Tranz. A aduce laude, a elogia. *De-ai urma să scriu în versuri teamă mi-e ca nu cumva Oamenii din ziua de-astăzi să mă-nceap-a lăuda.* O.I 141/16 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A lăuda în cuvinte** v. cuvînt [V. 1]. ✦ A preamări, a slăvi. — *De greul negrei veșnicii. Părinte, mă dezleagă. Și lăudat pe veci să fii Pe-a lumii scară-ntreagă.* O.I 177/3 [V. 1].

2. Refl. A se făli, a se mîndri. *Și nu voi ca să mă laud, nici că voi să te-nspăimînt. Cum veniră, se făcură loți o apă și-un pămînt.* O.I 147/23. *Tu le lauzi că Apusul înainte li s-a pus?...* O.I 147/27 [V. 2].

— Forme gramaticale : ind. prez. 2 sg. **te lauzi** (**O.I** 147/27) ; conj. prez. 1 sg. **să mă laud** (**O.I** 147/23), 2 sg. **să fii lăudat** (**O.I** 177/3), 3 sg. **să te laude** (**O.I** 134/32) ; inf. **a lăuda** (**O.I** 141/16).

LĂUTÁR s. m. Cîntăreț din vioară într-un taraf. *Ci mai bine-oi spune lăutarilor să zică și cupărilor să împle cupele cu vin.* P.L., 6/14. *Un roi de raze venind din cer a spus lăutarilor cum horesc îngerii.* P.L., 23/16. *Astfeli lăutarii măiestriră hore nalte și urări adînci.* P.L., 23/19 [Pr. 3]. ◒ (Element de personificare) *Vin țînțarii lăutarii, gîndăceii, cărăbușii, Iar mireasa viorica i-așteaptă-ndărătul ușii.* O.I 87/17 [V. 1].

— Forme gramaticale : pl. n. ac. **lăutarii** (**O.I** 87/17 ; **P.L.** 23/19), g. d. **lăutarilor** (**P.L.** 6/14, 23/16).

LEĂGĂN s. n. Pătuc pentru copii mici. ◒ (Comparație) *El o puse-n luntre, ductnd-o ca-ntr-un leagăn peste lac.* P.L., 9/31 [Pr. 1]. ◒ (Metaforic) Naștere. *Ăm stat la leagănul, voi sta la mormîntul tău.* P.L., 46/28 [Pr. 1]. ✦ Fig. (Precedat de prep. „din") Început al vieții, pruncie. — *Bianca află că din leagăn Domnul este al tău mire.* O.I 65/1 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Izvor, cauză. *Nu vedeți c-acea iubire seru-o cauză din natură? Că e leagăn unor vițe ce seminje sunt de ură?* O.I 157/8 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **leagăn** (**O.I** 65/1, 157/8 ; **P.L.** 9/31), **leagănul** (**P.L.** 46/28).

LEBĂDĂ s. f. Pasăre (*Cygnus olor*). *Numai lebedele albe, cînd plutesc încet din treslii, Domnitoare peste ape, oaspeți liniștei acestei, Cu aripile întinse se mai scutură și-o laie Cînd în cercuri tremurînde, cînd în brazde de văpaie.* O.I 152/11. *Trece lebăda pe ape Între trestii să se culce.* O.I 207/9. *O lebădă își tînălase aripile ca pe niște pînze de argint.* P.L. 10/28 ; cf. **P.L.** 10/37 [V. 2 ; Pr. 2]. ◒ (Comparație) *Să mor pătruns de jalea amorului meu sfînt, Ca lebăda ce moare de propriul ei cînt.* **O.IV** 430/16 [V. 1]. ◒ (Metaforic, simbolizînd puritatea virginală ; aluzie la poezia „O fată tînără pe patul morții" de D. Bolintineanu) *Pe-un pat alb ca un țînțoliu zace lebăda murindă.* O.I 32/7 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **lebădă** (**P.L.** 10/28), **lebăda** (**O.I** 32/7, 207/9 ; **O. IV** 430/16 ; **P.L.** 10/37) ; pl. n. ac. **lebedele** (**O.I** 152/11).

LÉCTOR s. m. Cititor. *Mulți din lectorii noștri vor fi căutat cheia întîmplărilor lui* [Dionis] *în lucrurile ce-l încunjurau.* P.L., 64/29. *Lectorii mei închipuiască-și că îi vorbesc la ureche...* P.L., 84/5 [Pr. 2].

LECUȚĂ s. f. Particică, fărîmă. ◒ (Construcție metaforică) **Leeuță de nonsens** v. nonsens [Pr. 1].

— Formă gramaticală : sg. n. ac. **leeuță** (**P.L.** 81/19).

LEGĂ vb. I. I. Tranz. **1.** A împreuna, a înnoda, a îmbina. *Părul tău bălai și moale de mi-l legi după grumaz... Fericit mă simt atuncea.* O.I 82/10 [V. 1]. ✦ A prinde una de alta firele unei cărți și a-i pune scoarțe. *El deschise o carte veche legată cu piele și roasă de molii.* P.L., 35/5. *În dulapuri vechi de lemn simplu erau cărți vechi legate în piele.* P.L., 40/24 [Pr. 2].

2. A fixa, a strînge ceva cu o funie, o sfoară etc., ca să nu se clatine sau să se desfacă. *Pesle piuă prăvăli o bucată de stîncă, pe care-o legă din toate părțile cu șepte lanțuri de fer.* P.L., 7/1. *Evreul... dădu într-adevăr de niște legături de hîrtii galbene și vestezite, legate cu fire de ață albastră...* P.L., 61/14 [Pr. 2].

3. A închide un vas acoperindu-i gura cu o pînză, hîrtie etc., strînsă cu o sfoară. *Cărțile* [se prefăcură] *în beșici mari de sticlă, la gură legate cu pergament.* P.L., 43/28 [Pr. 1].

II. 1. Tranz. A ataşa un obiect de altul. *La un semn, un fărm de altul, legînd vas de vas, se leagă.* O.I 144/35 [V. 1].

2. Refl. pas. A ajunge în comunicație, a se uni. *La un semn, un fărm de altul, legînd vas de vas, se leagă.* O.I 144/35 [V. 1].

3. Tranz. și refl. Fig. A (se) uni, a (se) apropia, a (se) atașa. *Este drept că viața-ntreagă, Ca și iedera de-un arbor, de-o idee i se leagă.* O.I 133/34. *Astea toate le apropie de dînșii... Oboseala, slăbiciunea, toate relele ce sunt într-un mod fatal legate de o mină de pămînt.* O.I 136/2. *Și nici o bucurie în cale-mi nu culeg, Nimic de care-n lume iubirea să mi-o leg.* O.IV 432/22; cf. O.I 142/17, 173/15, 189/6; P.L. 59/33 [V. 6; Pr. 1]. ✦ Tranz. A determina. *Mărirea-i e în taină legată de aceștí.* O.I 61/30 [V. 1].

4. Tranz. Fig. A înfiripa, a stabili relații de prietenie. *Și-om lega frăție de cruce pe cît om fi și-om trăi.* P.L. 6/15 [Pr. 1].

III. Tranz. A imobiliza pe cineva cu o fringhie, un lanț etc. *I-a luat loată pulerea De l-au prins apoi ausmanii, l-au legat și i-au scos ochii.* O.I 159/3 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică; despre moarte) **A lega mînele** = a face să înceteze orice activitate, a lua viața. *Moartea numai știe mînele să lege.* O.IV 366/2 [V. 1]. ◇ Expr. (Refl.) **A lă se lega** (cuiva) **limba** = a amuți, a nu mai putea să vorbească. *Limba-n'gură mi se leagă Și nu pot să-ți spun o dată, cît — ah, cît îmi ești de dragă!* O.I 82/13 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 2 sg. **legi** (**O.I** 82,10), 3 sg. **leagă** (**O.I** 189/6), **se leagă** (**O.I** 82/13, 133/34, 144/35), p. s. 3 sg. **legă** (**P.L.** 7/1), p. c. 3 pl. **au legat** (**O.I** 159,3). viit. 1 pl. **om lega** (**P.L.** 6/15); conj. prez. 1 sg. să **leg** (**O.I** 142/17; **O.IV** 432/22), 3 sg. să **lege** (**O.IV** 366/2); ger. **legînd** (**O.I** 144/35); part. **legat** (**O.I** 173/15), **legată** (**O.I** 61/30; **P.L.** 35/5), **legate** (**O.I** 136/2; **P.L.** 40/24, 43/28, 59/33, 61/14).

LEGĂNÁ vb. I. Refl. A se mișca ușor într-o parte și în alta. *Tresărind sclnteie lacul Și se leagănă sub soare.* O.I 121/2. *Valurile verzi de grîie legănîndu-se pe lanuri, Mările tărmuitoare și celălți lîngă limanuri, Toate se întind nainte-i...* O.I 144/5. — *Ce le legeni codrule, Fără ploaie, fără vînt, Cu crengile la pămînt?* O.I 214/1; cf. O.I 2/6, 4/13, 144/4, 214, 214/4, 215/7; O.IV 432/25 [V. 10]. ◒ (În context figurat) *A nopții gigantică umbră ușoară Purtată de vînt, Se-ncovoaie tainic, se leagănă, zboară.* O.I 3/3 [V. 1]. ◒ Tranz. (Metaforic) *Cu evlavie adîncă ne-nvîrteau al minții scripet, Legănînd cînd o planetă, cînd pe-un rege din Egipet.* O.I 140/22. *Și încet* [luntrea] *înaintează în lovire de lopeți, legănînd altfa farmec și altfea frumusețí...* O. I 154/22 [V. 2].

— Forme gramaticale: ind. prez. 2 sg. te **legeni** (**O.I** 214, 214/1), 3 sg. **se leagănă** (**O.I** 2/6, 3/3, 4/13, 121/2), 3 pl. **se leagănă** (**O.IV** 432/25); opt. prez. 1 sg. **m-aș legăna** (**O.I** 214/4); ger. **legănînd** (**O.I** 140/22, 154/22), **legănîndu-se** (**O.I** 144/4, 144/5, 215/7).

LEGĂTÚRĂ s. f. I. Pachet. *Evreul s-apropie de scrinul ce i-l însămnase bolnavul, îi deschise sălțarul și dădu într-adevăr de niște legături de hîrtii galbene și vestezite.* P.L. 61/14 [Pr. 1].

2. Scoarțele și cotorul în care se află legată o carte. *Aurul de pe spata legăturei de piele* [a cărții] *se șterse pe alocurea.* P.L. 35/36 [Pr. 1].

II. Fig. Relație, raport. *Numai amiciția adevărată poate să fie legătura dintre noi.* P.L. 70/16 [Pr. 1]. ◇ Expr. **A pune în legătură** v. pune [Pr. 1]. **A se pune în legătură** v. pune [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **legătură** (**P.L.** 25/24, 68/29). **legătura** (**P.L.** 70/16), g. d. **legăturei** (**P.L.** 35/36); pl. n. ac. **legături** (**P.L.** 61/14).

LÉGE s. f. **1.** Religie, credință. *Nepuținî fi învățăfor public, pentru că rămăsese în legea lui, fusese chemat de domnul Moldovei ca dascăl de matematică și filozofie la Academia din Socola.* P.L. 40/40 [Pr. 1]. ◇ Expr. **Tabla legîi** v. tablă [V. 1]. ◒ (Metaforic) Soartă, destin (v. și parte). *Da, mă voi naște din păcat, Primind o altă lege.* O.I 173/14 [V. 1].

2. Normă cu caracter obligatoriu, stabilită și apărată de stat. *De lege n-au nevoie — virtutea e ușoară Cînd al ce-fi trebuiește... Iar legi sunt pentru voi.* O.I 60/6—7. *Rămîneți în umbră sfîntă, Basarabi și voi Mușatini, Descălecători de țară, dătători de legi și datini.* O.I 149/32. *Oameni vrednici ca să șază în zidirea sfintei Golii, În cămeși cu mineci lunge și pe capete scufie, Ne fac legi și ne pun biruri, ne vorbesc filozofie.* O.I 150/22; cf. O.I 52 26, 59/31, 60/8 [V. 7]. ◒ (În context figurat) *Aș pune lumei lege rîzîndul tău delir.* O.I 22/2 [V. 1]. ◇ Loc. adj. Fără de lege = a) care nu se bucură de protecția legilor, pus în afara legii. *Străin și fără-de lege de voi muri — atunce Nevrednicu-mi cadavru în uliță l-arunce.* O.I 116/9 [V. 1]; b) nelegiuit. — *Blanca, știi că din iubire Fără'de lege te-ai născut.* O.I 102/2 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) Cere **de legi** v. cere [V. 1]. ✦ Fig. Datorie morală, comandament moral. *Am uitat mamă, am uitat tată, Am uitat lege, am uitat tot.* O.I 27/2 [V. 1].

3. Expresie a legăturii esențiale, necesare și generale dintre fenomene, a legăturii interne dintre cauză și efect. *Știi că, în puterea unei legi, nu este spațiu deșert.* P.L. 41/37 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **lege** (**O.I** 22/2, 27/2, 59/31, 60/6, 60/8, 102/2, 116/9, 173/14), **legea** (**P.L.** 10/40), g. d. **legi** (**P.L.** 41/37), **legii** (**O.I** 48/25); pl. n. ac. **legi** (**O.I** 56/12, 60/7, 149/32, 150/22), g. d. **legilor** (**O.I** 52/26).

LEGÉNDĂ s. f. Povestire avînd elemente fantastice și miraculoase. ◒ (Metaforic) Trecut fabulos. *Înecat de vecînici visuri, răsărit din sfinte-izvoară, Nilul mișc-a lui legendă.* O.I 43/11 [V. 1].

LEÍT, -Ă adj. Îmbrăcat într-o haină ca turnată pe corp. *Te fălești că înainte-fi răsturnat-ai val-vîrtej Oștile leile-n zale de-mpărați și de viteji.* O.I 147/26 [V. 1].

LEMN s. n. Substanță dură, compactă sau fibroasă, care alcătuiește tulpina, ramurile și rădăcina arborilor. *Pe undele încele își mișcă legănate Corăbii învechite scheletele de lemn.* O.I 63/12. *Balconul de lemn se clătina sub pași.* P. L. 29/14. *Umbra părea că-i suride din cadrul ei de lemn.* P.L. 30/15; cf. **O.I** 56/1, 148/4; **O.IV** 378/8; **P.L.** 27/24, 29/10, 29/22, 29/29, 32/5, 39/30, 40/24, 73/6, 84/2 [V. 4; Pr. 11].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **lemn** (**O.I** 56/1, 63/12, 148/4; **O.IV** 378/8; **P.L.** 27/24, 29/10, 29/14, 29/29, 30/15, 39/30, 40/24, 73/6, 84/2), **lemnul** (**P.L.** 29/22); pl. n. ac. **lemnele** (**P.L.** 32/5).

LÉNE s. f. Stare de inactivitate, trîndăvie. *La Paris, în lupanare de cinismu și de lene... Acolo v-ați pus averea, tinerețele la stos...* O.I 151/7 [V. 1]. ◒ (Metaforic)

Zidurile împrejmuitoare risipite și năpustite în risipa lor de plante grase, de furnici ce-și fondau state, de procesii lungi de gîze roșii, cari se soreau cu nespusă lene. P.L. 72/14 |Pr. 1]. ◇ (Construit cu verbul „a fi" și cu subiectul logic în dativ) *Îmi-l parcă amintindu-și ureun cîntec, altă-lată, Pare că i-ar fi tot lene și s-ar cere sărutată.* O.I 159/26 |V. 1].

LÉNEȘ, -Ă adj. Căruia îi e lene. *El se află în acele momente de trîndăvie plăcută, pe cari le are un dulău, cînd și-ntinde loți mușchii în soare, leneș, somnoros, fără dorințe.* P.L. 71/1 [Pr. 1]. ◒ (Metaforic) Inactiv, lînced. *Casa lui de pustnic, un coif întunecos și painjinit din arhiva unei cancelarii și atmosfera leneșă și flegmatecă a cafenelei — asta era toată viața lui.* P.L. 28/15 [Pr. 1]. ✦ (Adverbial) **a)** cu moliciune. *Brațul ei atîrnă leneș peste marginea de pat.* O. I 79/12 [V. 1]; **b)** domol, mîngîietor. *Nelezești încet și leneș fruntea mea cea liniștită.* O. I 42/13 |V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **leneș** (**P. L.** 74/1). **eneșă** (**P. L.** 28/15).

LENEVÍ vb. IV. Intranz. A se afla în inactivitate. ◒ (Metaforic) *P-ici, pe colea cădeau din ele* [din stînci], *lenevile de căldură, mici bucăți de nisip și piatră.* P.I. 72/6 |Pr. 1].

LEOPÁRD s. m. Animal (*Felis parăus*). *Regele mai face-un semn, Și pe două porți deschise Se azvîrl doi leoparzi.* O. I 165/21 |V. 1].

LEPĂDÁ vb. I. Tranz. **1.** A lăsa din mînă. ◒ (Repetiție) *Ai putea să lepezi etrma și topefile să lepezi.* O. I 155/13 |V. 2]. ✦ A dezbrăca un veșmînt. *În nopți cu lună el își lepăda rasa și-și punea mantie de cavaler.* P. I.. 46/3 |Pr. 1].

2. A lăsa, a părăsi undeva. *Părinții ei au lepădai-o acolo și s-au dus într-alt loc, unde asemenea erau așteptați.* P.I.. 67/7 |Pr. 1].

3. Fig. A renunța la... — *Blanca, știi că din iubire Făr' de lege te-ai născut... Lepădînd viața lumii, Vei spăsi greșala mumii Și de-o crimă tu mă mîntui.* O.I 102/6 |V. 1]. ◇ Refl. pas. *Nu e păcat Ca să se lepede Clipa cea repede Ce ni s-a dat?* O.IV 379/10 |V. 1].

— Forme gramaticale: ind. imp. 3 sg. **lepăda** (**P.L.** 46/3), p.c. 3 pl. **au lepădat** (**P.L.** 67/7); conj. prez. 2 sg. **să lepezi** (**O.I** 155/13, 155/13), 3 sg. **să se lepede** (**O.IV** 379/10); ger. **lepădînd** (**O.I** 102/6).

LÉSNE adv. Fără greutate, ușor. *Cînd vrefi, puleți prea lesne pămîntul să-mpărtîii.* O.I 59/27. *Atunci veți muri lesne fără de-amar și grijă.* O.I 61/11 |V. 2].

LEȘÍN s. n. Pierdere trecătoare a conștiinței. *Îl voi cloroforma, ca din leșin să treacă într-un somn adînc.* P.L. 59/24 |Pr. 1].

LEȘINÁT, -Ă adj. Slăbit peste măsură, lipsit de vlagă. ◒ (Depreciativ) *Că-n veci nu se va teme Profetul vreodată De brațele slăbite, puterea leșinată Al junelui cănii.* O.I 23/17 |V. 1]. ◒ (Metaforic; depreciativ) Insensibilizat, tocit. *În darn răsună vocea-mi de eco repetită, Vă zguduie arama urechea amorțită Și simțul leșinat.* O.I 25/6 |V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **leșinat** (**O.I** 25/6), **leșinată** (**O.I** 23/17).

LETOPÍSEȚ s. m. Cronică. ◒ (Construcție metaforică) **A scoate [pe erol] din letopiseț** = a invoca numele strămoșilor în scopuri demagogice (v. și sulță). *O eroi! cari-n trecutul de mărîri vă adumbriseți, Ași ajuns acum la modă ae vă scot din letopiseți.* O.I 149/28 [V. 1].

LEU s. m. 1. Animal (*Felis leo*). *Un leu pustiei rage turbarea lui mugindă.* O.I 20/9. *Ling-a leilor grădină regele Francisc așteptă.* O.I 165/1. *O frumoasă mînă scapă de pe margine de-allan O mănușă, drept la mijloc, între tigru și-ntre leu.* O.I 166/5; cf. **O.I** 165/6, 165/11, 165/15, 165/25 [V. 7]. ◒ (Comparație) *Et ar răcni ca leii dar vai! nu poate plînge.* O.I 88/14. *În zadar striga-mpăratul ca și leul în turbare.* O.I 148/11. *Împăratul trăia singur, ca un leu îmbătrînit.* P.L. 3/10; cf. **O.I** 24/15 [V. 3; Pr. 1].

2. Fig. Viteaz, erou. *Cine-i leul ce înehide cu durere ochii săi?* O.I 28/14 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **leu** (**O.I** 20/9, 165/6, 165/11, 165/15, 166/5; **P.L.** 3/10), **leul** (**O.I** 24/15, 28/14, 148/11, 165/25); pl. n. ac. **leii** (**O.I** 88/14), g. d. **leilor** (**O.I** 165/1).

LIÁNĂ s. f. Nume dat la diferite plante agățătoare tropicale. *Singur numai cavalerul suspinînd privea balconul Ce-ncărcat era de frunze, de li spînzur prin ostrețe, Roze roșie de Siras și liane-n fel de fețe.* O.I 152/20. *N-or ști că privesc O lume de palmi Pe cînd liane cresc Pe singurătate-mi.* O.I 220/11. *Liane și flori de apă să ineunjure cu vegetația lor corpul meu.* P.L. 98/29; cf. **O.I** 154/10 [V. 3; Pr. 1]. ◒ (Comparație) *Căci scris a fost ca viața la De daru-i să nu-ncapă, Căci le-a cuprins asemenea Lianelor din apă.* O.I 190/8 [V. 1].

— Forme gramaticale: pl. n. ac. **liane** (**O.I** 152/20, 220/11; **P.L.** 98/29), **lianele** (**O.I** 154/10), g. d. **lianelor** (**O.I** 190/8).

LÍBER, -Ă adj. **1.** Care se bucură de libertate. *Tot ce respiră-i liber, a tuturor e lumea.* O.I 24/16 [V. 1].

2. Neconstrins, neîngrădit. — *O! ce liberă și ușoară mă simt, zise ea... Nici o durere, nici o patimă în piept.* P.L. 49/39 [Pr. 1].

3. (În expr.) **A avea locul liber** v. loc [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **liber** (**O.I** 24/16; **P.L.** 89/25), **liberă** (**P.L.** 49/39).

LIBERÁL s. m. Membru al partidului liberal. *Au de patrie, virtute nu vorbește liberalul, De ai crede că viața-i e curată ca cristalul?* O.I 150/7 [V. 1].

LIBERTÁTE s. f. **1.** Starea de a fi liber. *Dreptatea, libertatea nu sunt numai un nume, Ci-aievea s-a serbat.* O.I 24/17 [V. 1].

2. Posibilitatea de a acționa după propria voință. *Această libertate de alegere în elementele de cultură îl făcea să citească numai ceea ce se potrivea cu predispunerea sa sufletească atît de visătoare.* P.L. 27/40. *Simțea, pare-că, un ghimp în inimă, cînd ea era față — nu mai avea acea libertate de vis, care era esența vieții sale.* P.L. 92/1 [Pr. 2]. ◇ Loc. adv. **În libertate** = în voie, nestingherit. *El își închise ochii ca să viseze în libertate.* P. L. 36/22 |Pr. 1].

3. Lipsă de rușine, indecență. *Așa-numitele lor blăsfemălii erau niște copilării, cu toată libertatea vorbelor cu care le-mbrăcau.* P.L. 75/14 [Pr. 1].

— **Forme gramaticale**: sg. n. ac. **lîbertate** (**P.L.** 27/40, **36/22, 92/1**), **lîbertatea** (**O.I** 24/17; **P.L.** 75/14).

LICĂRÍ vb. IV. Intranz. (Şi în forma *licuri*) **1. A lumina slab, intermitent.** *În cenuşă, mai licurea cîţiva cărbuni.* P.L. 17/19. *I se păru atunci că e într-un pustiu uscat, lung, nisipos ca secela, deasupra căruia licărea o lună fantastică şi palidă.* P.L. 36/24 [Pr. 2].

2. A sclipi, a luci. **[Păianjenul]** *a ţesut subţire pînză strălucie ca o mreajă; Tremurînd ea licureşte şi se pare a se rumpe, Încărcată de o bură, de un colb de pietre scumpe.* **O.I** 76/31. *Iar prin mîndrul întuneric al pădurii de argint Vezi izvoare zdrumicate peste pietre licurînd.* O.I 85/8. *Aurul de pe spala legături de piele se ştersese pe alocurea şi licurea pe la altele ca stropit cu petecă.* P.L. 35/36 [V. 2; Pr. 1].

— **Forme gramaticale**: ind. prez. 3 sg. **lîeure-şte** (**O.I** 76/31), imp. 3 sg. **licărea** (**P.L.** 36/24), **licurea** (**P.L.** 35/36), 3 pl. **licurea** (**P.L.** 17/19); ger. **licurînd** (**O.I** 85/8). — **Variantă**: **licurí** (**O.I** 76/31, 85/8; **P.L.** 17/19, 17/30) vb. IV.

LÍCUR s. n. Sclipire, scînteiere. ◒ (Metaforic) Încurajare, imbold (?). *Aşa şi speranţa — e-un licur uşor... Animă-nc-odată tremîndal picior.* O.I 11/11 [V. 1].

LICURÍ vb. IV v. **licări.**

LILIÁC[1] s. m. Arbust (*Syringa vulgaris*). *A noastre inimi îşi jurau Credinţă pe ioţi vecii. Cînd pe cărări se scuturau De floare lilieeii.* O.I 186/16 [V. 1].

LILIÁC[2] s. m. Animal (*Vespertilis murinus*). *Ah! alei, nu tem ei iadul şi-a lui duhuri — lilieci?* O.I 48/28 [V. 1].

LÍLIE s. f. (Germanism sau latinism) Crin. *Silfele vin jalnic prin lilii să se culce.* O.I 17/14 [V. 1].

LIMÁN s. n. Ţărm, mal. *Mările fărmuiloare şi celoi lîngă limanuri. Toate se întind nainte-i...* O.I 111/6 [V. 1].

LIMBÁGIU s. n. Fel de a vorbi. *De unde-ai învăţat acest limbagiu?* P.L. 96/15 [Pr. 1].

* **LIMBÁJ** s. n. v. **limbagiu.**

LÍMBĂ s. f. **I.** Organ musculos care se află în gură. *Coada roată o-nvîrteşte, Scoate limba.* O.I 165/14 [V. 1]. ◇ (La oameni, principal organ al vorbirii) *Numai ochiul e vorbaref, iară limba lor e mută.* O.I 82/18 [V. 1]. (Expr.) **A i se lega** (cuiva) **limba** v. l e g a [V. 1].

II. 1. Principalul mijloc de comunicare între oameni. *Numai limba, numirea într-un fel a unui obiect, ce unul îl vede aşa, altul altfel, îi uneşte* [pe oameni] *în înţelegere.* P.L. 24/22. *Ce lume străină, ce oameni străini, ce limbi, parcă era a noastră, dar totuşi străină, alta...* P.L. 38/12. *Care limbă e-ndeslul de bogată, ca să poată exprima acea nemărginire de simţiri, cari se grămădesc nu în amor însuşi, ci în selea de amor.* P.L. 77/35; cf. **P.L.** 24/24, 65/27 [Pr. 5]. ◇ *Limbă moartă* v. m o r t[1] [V. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **A turna în formă nouă limba veche şi înţeleaptă** v. t u r n a [V. 1]. ◇ (Prin elipsă, cu referire la limba română) *Prea o-aţi bătut joc de limbă, de străbuni şi obicei, Ca să nu s-arate-odată ce sunteţi — Nişte mişei!* O.I 151/25 [V. 1]. ◆ Fel de exprimare caracteristic unui scriitor. *Văd poeţi ce-au scris o limbă, ca un fagure de miere.* O.I 31/7. *Poate vrun pedant cu ochii cei verzui, peste un veac, Printre tomuri brăcuite aşezat şi el, un brac, Aticismul limbii tale o să-l pună la cîntari.* O.I 134/11. *El ar frînge-n vers adonic limba lui ca şi Horaţiu.* O.I 162/2 [V. 3].

2. (Învechit). Popor, neam. *Un sultan dintre aceia ce domnesc peste vro limbă... La pămînt dormea ţinîndu-şi căpătîi mîna cea dreaptă.* O.I 142/1 [V. 1].

III. 1. Accesoriu al clopotului. *Chiar clopotul n-a plînge cu limba lui de spiţă.* O.I 61/13 [V. 1].

2. Pendul. *Orologiul, fidel interpret al bătrînului timp, sună de 12 ori din limba sa de metal.* P.L. 29/1 [Pr. 1].

3. Indicator al cîntarului. ◒ (Construcţii metaforice; în legătură cu gîndirea, reprezentată printr-o cumpănă) **A înclina limba** = a-şi arăta preferinţa pentru... *Nici înclina o ei limbă Rece cumpăn-a gîndirii Înspre clipa ce se schimbă Pentru masca fericirii.* O.I 194/17 [V. 1]. **Limba stă nevlintită [între viaţă şi moarte]**, sugerează neputinţa de a dezlega misterul existenţei. *Ci cumpăna gîndirii-mi şi azi nu se mai schimbă, Căci între amîndouă stă neclintita limbă.* O.I 203/6 [V. 1].

4. (Determinat uneori prin „de flăcări") **Flacără** alungită. *O lampă-ntinde limb-avară şi subţire.* O.I 52/22. *Prin limbile de flacări, ce-n valuri se frămînt, Răcnete, cruiel de-armie pătrund marea cea caldă.* O.I 62/18 [V. 2].

— **Forme gramaticale**: sg. n. ac. **limbă** (**O.I** 31/7, 142/1, 151/25, 194/17, 203/6; **P.L.** 38/12, 77/35), **limba** (**O.I** 52/22, 61/13, 82/13, 82/18, 137/8, 162/2, 165/14; **P.L.** 24/22, 24/21, 29/1, 65/27), g. d. **limbii** (**O.I** 134/11); pl. n. ac. **limbe** (**O.I** 140/29), **limbile** (**O.I** 62/18).

LÍMPEDE adj. **1.** Transparent, clar. *O luntre aurită veghea pe undele limpezi ale lacului lîngă poartă.* P.L. 5/31. *Şi deodată văzură în urmă-le un luciu întins, limpede, adînc, în a cărui oglindă bălaie se scălda în fund luna de argint şi stelele de foc.* P.L. 19/15. *S-aruncă în lacul limpede ca lacrima.* P.L. 101/11; cf. **P.L.** 5/24, 5/25, 13/11, 13/25, 45/33, 62/39 [Pr. 9].

2. Senin. *Urmărind pe ceruri limpezi cum pluteşte-o cioclrtie, Tu ai vrè să spui să ducă către dînsul o solie.* O.I 82/27. *Cerul de înserare era deasupră-i albastru, limpede, adînc.* P.L. 37/39. *O bucată de cer am numai, dar ce bucată! Un azur întunecos, limpede, transparent.* P.L. 78/30; cf. **P.L.** 10/2, 36/8, 38/29 [V. 1; Pr. 5]. ◒ (Metaforic) Liniştit, fără griji. *Îi povesteau... poveşti fantastice despre zine îmbrăcate în aur şi luminâ care duc limpedea lor viaţă în palate de cristal.* P.L. 37/20 [Pr. 1]. ◆ (Despre ochi, p. e x t. despre culoarea lor) Clar; pur. — *Bine-ai venit. Făt-Frumos, zise ea cu ochii limpezi şi pe jumătate închişi.* P.L. 7/33. **Ochii cei albăstrii ai copilului erau aşa de străluciţi, de un colorit alit de limpede şi senin, încît păreau că privesc cu inocenţa, cu dulceaţa lor mai femeiască asupra spectatorului.** P.L. 30/3 [Pr. 2]. ◆ (Despre faţă) Senin, destins, reflectînd calmul. *Luna palidă trecea prin nouri suri ca o faţă limpede prin mijlocul unor vise turburi şi seci.* P.L. 18/34 [Pr. 1]. ◆ Strălucitor. *Făt-Frumos vedea cum înflorea două stele albastre, limpezi şi uimite — ochii miresei lui.* P.L. 9/27. *Luna limpede înflorea ea o faţă de aur pe seninul cel adînc al cerului.* P.L. 23/6 [Pr. 2].

3. Care răsună lămurit, distinct. *Ariile roiau limpezi, dulci, clare, în mintea lui îmbătată.* P.L. 53/23 [Pr. 1]. ◇ (Adverbial) *Umbra sta... diafană și zîmbitoare, rostind limpede și respectuos:* — *Bună sara!* P.L. 47/2 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **limpede** (**P.L.** 5/21, 5/25, 10/2, 13/11, 18/34, 19/15, 23/6, 30/3, 36/8, 37/39, 38/29. 78/30, **101/11**), **limpedea** (**P.L.** 37/20), g. d. **limpede** (**P.L.** 62/39); pl. n. ac. **limpezi** (**O.I** 82/27; **P.L.** 5/31, 7/33, 9/27, 45/33, 53/23), **limpedele** (**P.L.** 13/25).

LIMPEZÍ vb. IV. **1.** Refl. A deveni limpede. *Rîul... se limpezește sub sori, de poți număra în fundu-i toate argintăriile tui.* P.L. 52/6 [Pr. 1].

2. Tranz. A face să fie clar, transparent. [Dionis] *ar fi dorit ca eternă să fie astă noapte cu aerul răcoare, limpezit de lumina lunei.* P.L. 30/19 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **se limpezește** (**P.L.** 52/6); part. **limpezit** (**P.L.** 30/19).

LIMPEZÍME s. f. Claritate. *O limpezime dumnezeiască e în fiecare șir.* P.L. 43/2. *El singur nu-și putea explica această limpezime a minții.* P.L. 63/1 [Pr. 2].

LIMPEZÍT, -Ă adj. Înseninat, clar. *Ochii nu mai aveau acea sălbatică și noptoasă strălucire... ci limpeziți, nespus de adînci, te-ai fi uitat zile întregi în ei.* P.L. 92/40 [Pr. 1].

LIN, -Ă adj. **1.** Liniștit, domol. *În negrul zid s-arată Venind ca-n somn lunatec, în pasuri line ea.* O.I 95/17. *Și un leu iese în față, cumpătat, cu pasuri line.* O.I 165/6. *Aerul lin al nopții îl trezise.* P.L. 95/25; cf. **O.I** 54/23, 92/16 [V. 4; Pr. 1]. ◆ (Adverbial) Ușor, pe nesimțite, încet. *Se apropie-arginteasă umbra-nalt-a unui înger, Se așază lin pe patu-i.* O.I 53/11. *Iară lei cu umbra lată și cu flori plină-n pămînt Înspre apa-nlucreală lin se scutură de vînt.* O.I 154/32. *Peste vîrfuri trece luna, Codru-și bate frunza lin.* O.I 206/2; cf. **O.I** 72/14, 74/8, 74/15, 84/37, 85/17, 174/5, 220/1 [V. 10]. ◒ (În context figurat) *Ca visul ce se-mbină Patid, lin, încetișor Cu o rază de lumină.* O.I 19/10 [V. 1]. ◆ (Despre ape) Fără valuri (mari), calm. *Pe-un mur înalt și rece de-o marmură curată, Albă ca zăpada iernei, lucie ca apa lină, Se răsfrînge ca-n oglindă a copilei umbră plină.* O.I 51/2. *Sclnteie marea lină și placele ei sure Se mișc-una pe alta ca pături de cristal.* O.I 63/6. — *Codrule cu rîuri line, Vreme trece, vreme vine.* O.I 123/19 [V. 3]. ◇ (Adverbial) *Și-nlnse-a apei arii În cercuri fulgerînde se pleacă lin suflării Al zefirului nopții și sună cadențat.* O.I 63/19 [V. 1].

2. (Despre sunete) Lipsit de asprime, potolit, blînd. *A nopții poezie, cu-nlunericul talar... se-mbină, se mlădie C-un glas lăinic, lin, amar.* O.I 18/4 [V. 1]. ◆ (Adverbial) Ușor, abia auzit, discret. *Lin vioarele răsună, iară cobza ține hangul.* O.I 85/38. *Cu glas adînc, cu graiul de Sibile, Rostește lin în clipe cadențate: „Nu-nvie morții — e-n zadar copile!"* O.I 202/13. *Aplecîndu-și gura la urechea ei, îi șopti lin.* P.L. 93/22; cf. **O.I** 83/23, 111/1· **P.L.** 53/1, 90/19, 94/27 [V. 4; Pr. 4]. ◆ (Despre lumină sau surse de lumină) Cu strălucire domoală, odihnitoare. *De-ai fi noapte-aș fi lumină Blîndă, lină.* O.I 5/2. *Din inimă-i pămîntul la morți să deie viață, În ochii-i să se scurgă seînteî din sleaua lină.* O.I 94/22; cf. **O.IV** 361/1 [V. 3]. ◒ (În context figurat) *Sufletu-ți arde în sufletul meu C-o flamă dulce, lainică, lină.* O.I 27/12 [V. 1]. ◇ (Adverbial) *Uimit privea cezarul la umbra cea din nouri, Prin creți ai cărei stele lin tremurînd transpar.* O.I 63/27. *Și în ele mii de case lin pătruns-ai prin ferești.* O.I 130/15; cf. **O.I** 9/21 [V. 3].

3. Calm, liniștit. *Luminarea-i stinsă-n casă... somnu-i cald, molatic, lin.* O.I 42/4. *Să-mi fie somnul lin Și codrul aproape.* O.I 216/5. *Din întmărîtare* [Cezara] *deveni lină.* P.L. 85/19; cf. **O.I** 219/9, 221/13, 223/9 [V. 5; Pr. 1]. ◒ (Metaforic) Blînd, discret. *Nimic, doar suvenirea surîsului lău lin.* O.I 20/22 [V. 1]. ◇ (Adverbial) *Mirosul cel umed al florilor întîrziate o făceau să doarmă mult și lin.* P.L. 10/4 [Fr. 1]. ◆ Care exprimă calmul, seninătatea. *O! dezmiardă, plin'ce frunteа-mi este neteadă și lină.* O.I 42/17 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **lin** (**O.I** 9/21, 18/4, 42/4, 216/5, 219/9, 221/13, 223/9; **P.L.** 85/25), **lină** (**O.I** 5/2, 27/12, 42/17, 51/2, 54/23, 63/6, 84/22; **P.L.** 85/19), g. d. **lin** (**O.I** 20/22), voc. **lină** (**O.IV** 361/1); pl. n. ac. **line** (**O.I** 92/16, 95/17, 123/19, 165/6).

LINGUȘÍ vb. IV. Tranz. A zdula. ◒ (Construcție metaforică) **A linguși privirea cuiva** = a privi cu admirație slugarnică (v. și cuvînt). *Bestiilor care pe azi îl fin în fiară, Cum lingușiți privirea cea sîcarpă și amară.* O.I 24/5 [V. 1].

LINGUȘÍRE s. f. Adulare. *Și ochi ce seînteie de vii Sunt umezi înfiorătorii De lingușiri, de vicleniî.* O.I 211/12 [V. 1].

LÍNIE s. f. **1.** Trăsătură făcută pe hîrtie (alcătuind o figură). *Privi din nou la painjinișul de linii roșii.* P.L. 37/14. *Liniile semnului astrologic se mișcau cumplit ca șerpi de jăratic.* P.L. 37/30. *El îi dete o hîrtie mîzgălită în linii sfîrîmbe.* P.L. 96/19; cf. **P.L.** 37/14 [Pr. 4].

2. (La pl.) Contur. *Scurteica — oricît de groasă ar fi fost — accentua foluși liniile unei talii fine și mlădioase.* P.I., 67/34 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: pl. n. ac. **linii** (**P.L.** 37/14, 96/19), **liniile** (**P.L.** 37/14, 37/30, 67/34).

LÍNIȘTE s. f. **1.** Tăcere. *Scîrțîirea de conaeie dădea farmec astei liniști.* O.I 141/1 [V. 1]. ◆ (În natură) Acalmie, calm. *Doamna mărilor și-a nopții varsă liniște și somn.* O.I 148/37. *Mai am un singur dor În liniștec serii Să mă lăsați să mor La marginea mării.* O.I 216/2. *O liniște somnoroasă, un aer cald de vară, luna strălucită, stele de aur... — iată tabloul!* P.L. 48/37; cf. **O.I** 221/9, 223/2 [V. 4; Pr. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Liniștea uitării** = nemărginire, infinit (v. și genune, neființă, negură, repaos). *Dar un luceafăr, răsărit Din liniștea uitării, Dă crizon nemărginit Singurătății mării.* O.I 175/13 [V. 1]. **Lunga liniște** = noaptea. *Cerul stelele-și arată, Solii dulci ai lungii liniști.* O.I 103/8 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Loc, întindere liniștită, calmă (?). *Numai lebedele albe, cînd plutesc încet din trestii, Domniloare peste ape, oaspeți liniștei aceștei, Cu aripile întinse se mai scutură și-o laie Cînd în cercuri tremurînde, cînd în brazde de văpaie.* O.I 152/12 [V. 1].

2. Lipsă de zbucium sufletesc, tihnă, pace. *Cu farmecul luminii reci Ghidirile străbate-mi, Revarsă liniște de veci Pe noaptea mea de patimi.* O.I 179/15. *Surîsul obraznic, ochiul cuvios, cochetăria veselă se-ntorc pe rînd dup-acea sărutare... chiar liniștea.* P.L. 71/11. *Ochii nu mai aveau acea sălbatică și noptoasă strălucire... Liniște și o melancolică pace era în adîncimea lor...* P.L. 93/1 [V. 1; Pr. 2]. ◇ Loc. adv. **În liniște** = în tihnă, netulburat. *Și-au trăit apoi în pace și în liniște ani mulți.* P.L. 23/24 [Pr. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Liniște eternă** = moarte (v. și ducere, gheață, glas, mare², moarte, paranimfă, noapte, ochi, repaos, stingere, visternic)· *E același cîntec vechi, Setea liniștei eterne care-mi sună în urechi.* O.I 137/38 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **liniște** (**O.I** 148/37, 179/15; **P.L.** 23/34, 48/37, 93/1), **liniștea** (**O.I** 175/13, 216/2, 221/9, 223/2; **P.L.** 71/11), g. d. **liniștl** (**O.I** 103/8, 141/1), **liniștel** (**O.I** 137/38, 152/12).

LINIȘTÍ vb. IV. Tranz. A calma. *Tu nici nu știi a la apropiere Cum inima-mi de-adînc o liniștește.* O.I 120/10 [V. 1].

LINIȘTÍRE s. f. 1. Liniște, calm ai naturii. *Să mai salut o dală colibele din vale, Dorminde cu un aer de pace, liniștiri, Ce respirau în taină plăceri mai naturale.* O.I 6/14 [V. 1].

2. Liniște sufletească, tihnă, pace. *Chiar moartea ce răspîndе teroare-n omenire... Acolo m-ar adoarme în dulce liniștire.* O.I 8/11 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **liniștire** (**O.I** 8/11); pl. n. ac. **liniștiri** (**O.I** 6/14).

LINIȘTÍT, -Ă adj. **1.** Lipsit de zgomot, tăcut. *Deodată întunericul dimprejurul lui deveni liniștit, negru-mort, fără sunet și fără lumină.* P.L. 54/17. *În murii liniștiți ai monastirei ea se regăsi pe sine însăși.* P.L. 100/8 [Pr. 2].

2. (Despre ape) Fără valuri, lin. *Nilul mișc-a lui legendă și oglinda-i galben-clară Către marea liniștită ce înoată a lui dor.* O.I 43/12. *El privea la vîitor, cum ai privi în fundul unui lac liniștit și limpede ca lacrima.* P.L. 62/38. *Undele liniștite o duceau și în curînd ajunse la stîncile din mare.* P.L. 101/3 [V. 1; Pr. 2]. ✦ (Despre respirație, puls etc.) Care se desfășoară în ritm normal, regulat. *Tîmpla bate liniștită, ca o umbră viorie.* O.I 79/8. *Făl-Frumos asculta liniștita ei răsuflare.* P.L. 10/6 [V. 1; Pr. 1]. ◇ (Adverbial) *Răsuflînd din ce în ce mai liniștit, începu să privească.* P.L. 84/18 [Pr. 1].

3. (Cu referire la lumina lunii) Domol, potolit, lin. *Între ziduri, printre arbori ce se scutură de floare, Cum revarsă luna plină liniștita ei splendoare!* O.I 136/6. *Să mergem împreună, Sub acel farmec liniștit De lună.* O.I 187/19 [V. 2]. ◇ (Adverbial) *Răsare luna liniștit Și tremurînd din apă.* O.I 179/3 [V. 1].

4. Calm, netulburat. *În dom de marmur negru ei intră liniștiți.* O.I 93/31. *Din valuri reci, din umbre moi, S-apar-o zînă liniștită Cu ochii mari, cu umeri goi?* O.I 228/23. *E trist, adaose liniștită și cu glasul puțin mai adînc.* P.L. 89/23; cf. **O.I** 166/17, 199/19; **P.L.** 40/18, 79/19, 85/19 [V. 4; Pr. 4]. ◇ (Adverbial) *Și dacă ochii ce-am iubit N-or fi de raze plini, Tu mă privește liniștit Cu stinsele lumini.* O.I 230/11 [V. 1]. ✦ Care exprimă seninătate, calm, împăcare. *Nelezești încet și lenеș fruntea mea cea liniștită.* O.I 42/13. *Arătarea lui era liniștită, dar nu blîndă.* P.L. 40/35. *Paloarea cea liniștită și marmorie a feței contrasta cu părul în dezordine.* P.L. 59/37 [V. 1; Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **liniștit** (**O.I** 166/17, 187/19, 199/19; **P.L.** 40/18, 54/17, 79/19), **liniștită** (**O.I** 42/13, 43/12, 79/8, 228/23; **P.L.** 40/35, 59/37, 85/19, 89/23), **liniștita** (**O.I** 136/6; **P.L.** 10/6), g. d. **liniștit** (**P.L.** 62/38); pl. n. ac. **liniștiți** (**O.I** 93/13; **P.L.** 100/8), **liniștite** (**P.L.** 101/3).

LINS, -Ă adj. (Despre oameni) Cu părul pomădat și pieptănat cu îngrijire; scos din cutie. ◒ (Substantivat; metaforic) Viclean, prefăcut (?). *Locul hienei îl luă cel vorbareț, Locul cruzimii vechie, cel lins și pizmălareț.* O.I 61/4 [V. 1].

LINȚÓLIU s. n. Giulgiu. ◒ (Comparație) *Pe-un pat alb ca un lințoliu zace lebăda murindă.* O.I 32/7 [V. 1].

LIPÍ vb. IV. Tranz. și refl. **1.** A (se) prinde, a (se) atașa. *Și-nțîlnești lipită-n file Viața galbănă de păr.* O.I 108/15. *Hainele ei umede de ploaie se lipise de membrele dulci și rotunde.* P.L. 9/35. *Închipuiește-ți că, pe o roată mișcată-n loc, s-ar lipi un fir de colb.* P.L. 41/29. *Mii de albine cutremură florile lipindu-se de gura lor.* P.L. 78/25 [V. 1; Pr. 3]. ◒ (Metaforic) *De obiceiuri și instituțiuni... se lipesc religiuni subiective.* P.L. 80/40 [Pr. 1].

2. A (se) apropia mult de tot, a (se) atinge. — *Dacă mă iubești, să fugim atuncea, zise ea lipindu-se mai tare de peptul lui.* P.L. 8/16. — *Haide, dar! șopti ea... lipindu-și gurița de buzele lui.* P.L. 50/8. *Acum* [Ieronim] *se lipi cu-ncetul de chipul ei mlădios și ușor.* P.L. 93/20; cf. **P.L.** 60/18 [Pr. 4].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 pl. **se lipesc** (**P.L.** 80/40), p. s. 3 sg. **se lipi** (**P.L.** 60/18, 93/20), m. m. c. p. 3 sg. **se lipise** (**P.L.** 9/35); opt. prez. 3 sg. **s-ar lipi** (**P.L.** 41/29); ger. **lipindu-** (**P.L.** 50/8), **lipindu-se** (**P.L.** 8/16, 78/25); part. **lipită** (**O.I** 108/15).

LIPÍT, -Ă adj. (Despre buze) Strîns împreunat. *C-un zîmbet trist și sfînt Pe buzele-i lipite, ce vinele li sunt.* O.I 88/9. *Ședea-ndărătnică într-un colț, cu buzele strîns lipite.* P.L. 67/15 [V. 1; Pr. 1].

LÍPSĂ s. f. 1. Absență. *La-nceput, pe cînd ființă nu era, nici neființă, Pe cînd totul era lipsă de viață și voință ... Fu prăpastie? genune?* O.I 132/14. *Ceea ce ne bucură este lipsa de fraze și rezonamente cu care la oameni se-mbracă această emigrare a superfluenței locuitorilor.* P.L. 80/27 [V. 1; Pr. 1].

2. Nevoie, mizerie. *Consumată de lipse, ea se stinse într-o zi.* P.L. 31/24 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **lipsă** (**O.I** 132/14), **lipsa** (**P.L.** 80/27); pl. n. ac. **lipse** (**P.L.** 31/24).

LIPSÍ vb. IV. Intranz. 1. A nu fi, a nu exista. *De ar lipsi din inimi speranța de răsplată... Ați mai purta oșlnda ca vita de la plug?* O.I 59/8. *De ați lipsi din lume, voi cauza-ntunecoasă De răsturnări măreațe, mărirea-i radioasă, Cezarul, chiar cezarul de mult ar fi*

căzut. O.I 62/8. *Portretul părintelui său lipsește din părete.* P.L. 62/26; cf. **P.L.** 29/13 [V. 2; Pr. 2].

2. A absenta. *Fata lipsea și mireasa.* P.L. 21/2. *Lasă pe unul să-ți fie locul, pe cât vreme vei lipsi din el.* P.L. 41/41. *Găsi dalta și unelțele de sculptură, palul, un ulcior cu apă; dar bărbatul lipsea.* P.L. 98/23; cf. **P.L.** 45/26 [Pr. 1].

3. A mai avea nevoie de ceva (ca să...). *Nu ne lipsește decît varga magică, de a ne transpune în oricare punct al lor am voi.* P.L. 38/23 [Pr. 1]. ◒ (Repetiție) *Ce-ți lipsește oare ție, blond copil cu-a ta mărire ... Ce-ți lipsește să fii înger...?* O.I 51/5,9 [V. 2].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **lipsește** (**O.I** 51/5, 51/9; **P.L.** 38/23, 62/26), imp. 3 sg. **lipsea** (**P.L.** 21/2, 29/13, 98/23), p. c. 3 sg. a **lipsit** (**P.L.** 45/26). viit. 2 sg. **vei lipsi** (**P.L.** 41/41); opt. prez. 3 sg. **ar lipsi** (**O.I** 59/8), 2 pl. **ați lipsi** (**O.I** 62/8).

LIPSÍT, -Ă adj. Care este (sau a rămas) fără ceva, care nu (mai) are ceva. *Departe sunt de tine și singur lîngă foc. Petrec în minte viața-mi lipsită de noroc.* O.I 107/2. *Vitală-i e buza, lipsită de sînge.* O.IV 364/19. *Lipsit de iubire... el știa că „în această ordine a realității", cum o numea el, nu-l va întîlni nici un zîmbet și nici o lacrimă.* P.L. 28/7; cf. **O.I** 62/2 [V. 3; Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **lipsit** (**P.L.** 28/7), **lipsită** (**O.I** 62/2, 107/2; **O.IV** 364/19).

LÍRĂ s. f. 1. Instrument muzical cu coarde (considerat drept atribut simbolic al poeților). ◒ (Comparație) *Sau ca lira sfărîmată Ce răsuține-ngrozitor. Cînd o mînă înghețată Rupe coardele-n fior. Astfel mîna-ți tremurîndă Bate-un cîntec mort și viu.* O.I 18/17 [V. 1]. ◒ (În contexte figurate) *Voi... să-mi pui cununa pe a mea frunte, Și să-mi pui lira de căpătîi.* O.I 27/21. *În zadar bolnița lină, ce din șapte coarde sună, Tînguirea ta de moarte în cadențele-i adună.* O.I 169/17 [V. 2]. ◒ (Metaforic) *Sufletul vostru: un înger, inima voastră: o lină, Ce la vîntul cald ce-o mișcă, cîntări molcome respiră.* O.I 35/28 [V. 1].

2. Fig. Simbol al inspirației poetice, al meșteșugului poetic, al creației poetice, al poeziei (lirice). *Știa c-a mea lină să-a surda o să bată.* O.I 23/7. *Cîntări nouă smulge lu din lină-mi.* O.I 129/8. *Au eu lira visătoare ori cu sunete de flaut Poți să-ntîmpini patriotii ce-au venit de-atunci încoa?* O.I 149/24 [V. 3]. ◒ (Construcții metaforice) **Lira vibrîndă de iubire** = poezia erotică (v. și **i n g e r, j o c, s t r a i**). *Eu n-aș alege lira vibrîndă de iubire, Ci ceea care falnic îmi cîntă de mărire.* O.I 17/1 [V. 1]. (Cu referire la poetul Al. Sihleanu) **Lira de argint.** *Lîră de argint, Sihleanu.* O.I 31/13 [V. 1]. **A încorda lira** (sau **a lunecu cu mîna pe lră, a mîna cîntecul pe lră, a curge note din lră**) = a cînta în versuri, a scrie poezii (v. și **c o a r d ă, c u m p ă n i, f e r e c a, v a l, v e s t i**). *Ești ființa-armonioasă Ce-o ghndi un serafin, Cînd pe lira-i lînguioasă Mîna cîntecul divin?* O.I 19/7. *Iar poetul ei cel tînăr o privea cu îmbătare, Și din liră curgeau note și din ochi lacrimi amare.* O.I 32/11. *Încorda-voi a mea lră să cînt dragostea?* O.I 140/5. *Să fac, o suflet, ca din nou să tremuri Cu mîna mea în van pe lră lunce.* O.I 201/11 [V. 4]. **A spînzura lira în cui** = a renunța de a mai scrie versuri (v. și **p a n ă**). *Ah! de cîte ori voit-am Ca să spînzur lira-n cui.* O.I 105/22 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **lră** (**O.I** 23/7, 31/13, 32/11, 35/28, 120/8, 140/5, 160/17, 201/11), **lira** (**O.I** 17/4, 18/17, 19/7, 27/24, 105/22, 149/24).

LITERĂT s. m. Om de litere. *De ar avè cărți, jurnale, universități, ai vedè pe literați făcînd combinații geniale.* P.L. 80/21 [Pr. 1].

LÍTERĂ s. f. Semn grafic în alfabetul unei limbi. *Înaintea patului — o masă murdară, al cărei lemn grunzuros de vechime era tăiat cu litere latine.* P.L. 29/30. *Literele bătrîne ale cărții căpătau înțeles.* P.L. 46/10. *Deasupra ei, în triunghi, era un ochi de foc, deasupra ochiului — un proverb cu literele sfîrîmbe ale întunecatei Arabii.* P.L. 52/29; cf. **P.L.** 50/25 [Pr. 4].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **literă** (**P.L.** 50/25); pl. n. ac. **litere** (**P.L.** 29/30), **literele** (**P.L.** 46/10, 52/29).

LÍNĂ s. f. Părul ovinelor tăiat pentru prelucrare. *Degetele ei ca din ceară albă torceau dintr-o furcă de aur și dintr-un fuior de o lină ca argintul.* P.L. 7/29 [Pr. 1]. ◆ Fire obținute prin prelucrarea părului ovinelor. *Capșonul alb de lînă. Înconjura fața, fruntea.* P.L. 67/32. *Metaniile de lînă spînzură c-un colț din stn.* P.L. 73/6 [Pr. 2].

LÍNGĂ prep. **I.** (Introduce un complement circumstanțial de loc) **În preajma... în apropiere de...** *În biserica pustie, lîngă arcul în părete, Genunchează stă pe trepte o copilă ca un înger.* O.I 50/5. *Departe sunt de tine și singur lîngă foc, Petrec în minte viața-mi lipsită de noroc.* O.I 107/1. *Lîngă prispă steleau două butii cu apă.* P.L. 7/20; cf. **O.I** 9/13, 50/2. 50/13, 51/14, 51/16, 51/16, 54/22, 66/18, 72/9, 74/19, 80/23, 80/35, 84/25, 85/3, 85/17, 88/11, 100/14, 101/3, 103/10, 144/6, 148/38, 150/1, 165/1, 165/18, 167/11, 231/19; **O.IV** 364/13; **P.L.** 5/31, 7/14, 9/30, 10/14, 15/3, 22/14, 22/39, 23/10, 31/26, 42/4, 46/27, 57/19, 60/36, 60/37, 64/26, 65/20. 76/19, 88/25, 90/30, 90/34, 101/36 [V. 29; Pr. 22]. ◇ (Urmînd după un substantiv care se repetă după prepoziție, formează sintagme care arată că obiectul sau ființa denumită de substantiv se găsește în număr mare) *Vede fără lîngă fără și popor lîngă popor.* O.I 144/8. *Îți dau calarg lîngă calarg, Oștiri spre a străbate.* O.I 178/21 [V. 3]. ◇ (Cu nuanță modală) *Era un contrast plăcut: fața lui trasă și fină... lîngă fizionomia ovală, rătunzită și albă a ei.* P.L. 64/25 [Pr. 1].

II. În prepoziții compuse. **1. Pe lîngă. a)** (Introduce un complement circumstanțial de loc) Prin apropierea, prin preajma. *Pe lîngă mese lunge, stătea posomorită, Cu fețe-ntunecoase, o ceată pribegită.* O.I 56/3. *Pe lîngă plopii fără soț Adesea am trecut.* O.I 191/1. *Pe lîngă el arbori naiți, verzi, stufoși răspîndeau o umbră răcorită și mirositoare.* P.L. 13/12. *Am devenit o statuă de bronz, pe lîngă care trece o lume.* P.L. 87/30; cf. **O.I** 191; **P.L.** 40/13, 44/16, 53/25 [V. 3; Pr. 5]. **b)** (Introduce un complement circumstanțial de mod) În comparație cu... *Moartea nu-i nimic pe lîngă chinul meu de azi.* P.L. 56/41 [Pr. 1]. **c)** (Introduce un complement circumstanțial cumulativ) În afară de..., în plus. *Și tot pe lîng-acestea cerșesc încă-un adaos.* O.I 115/19. *Surîsul lui, pe lîngă acestea, era mai mult urzeală decît bălătură.* P.L. 32/8 [V. 1; Pr. 1].

2. De lîngă. Din apropierea, din preajma. **a)** (Introduce un complement circumstanțial de loc) *Trist se scula din patul împărătesc, de lîngă împărăteasa tînără.* P.L.

3/17 [Pr. 1]. **b)** (Introduce un atribut) *Toate pisările ies, Din huceag de aluniș La voiosul luminiș, Luminiș de lîngă baltă.* O.I 215/5. *Atunci i se păru că și fața de lîngă el se ridica încet...* P.L. 20/33. *Șezură pe banca de piatră de lîngă portiță...* P.L. 69/33 [V. 1; Pr. 2].

3. Pînă lîngă. (Introduce un complement circumstanțial de loc) [Marea] *se mișca urcîndu-și apele pînă lîngă un boschet de chiparos și roze.* P.L. 97/21. *Privea oare întregi... la prăvălatica grădină, frumoasă și sălbăticită, care-și înrădăcinase hățișurile și arborii pînă lîngă iarm.* P.L. 100/14 [Pr. 2].

LÓBODĂ s. f. Plantă (*Atriplex*). *În mijlocul unei grădini pustii, unde lobodele și buruienele crescuse mari... se înălțau ochii de fereastă spartă a unei case vechi.* P.L. 29/6 [Pr. 1].

LOC s. n. **I. 1.** Porțiune determinată în spațiu. *Iar ceru-ncepe a roti În locul unde piere* [lucafărul]. O.I 171/24. *Baba găurise stînca într-un loc.* P.L. 19/10. — *Tot ca vremea, bucată cu bucată, poți fi în orice loc dorit.* P.L. 41/36. *Așează la un loc potrivit un piedestal negru de lemn.* P.L. 84/1; cf. P.L. 41/30, 41/32, 44/17, 44/21, 67/8, 75/3, 78/13, 94/8 [V. 1; Pr. 11]. ◇ Loc. adv. **În loc** = **a)** în nemișcare, în neclintire (?). *Din încrețirea lungii rochii Răsai ca marmura în loc.* O.I 117/10 [V. 1]; **b)** pe aceeași bucată de pămînt. *Închipuiește-ți că, pe o roată mișcată-n loc, s-ar lipi un fir de colb.* P.L. 41/29 [Pr. 1]. **În tot locul** = pretutindeni. *De-i urma fie norocul Fie idealurile, Te urmează în tot locul Vînturile, valurile.* O.IV 396/11 [V. 1]. **La un loc** = laolaltă, împreună. *Și-n cămara inimioarei i-aranjează la un loc...* O.I 162/32. *D-zeu e vremea însăși cu tot ce se-ntîmplă-n ea, dar vremea la un loc.* P.L. 41/24 [V. 1; Pr. 1]. **Pe loc** = pe dată, imediat. *Dulcea lor zădărnicie Nu mă-ndur s-o pun pe foc, Deși-mi stau alît de triste Că nu pot muri pe loc.* O.I 125/20 [V. 1]. ◇ Expr. **A sta** (sau **a se ține, a rămînea**) **locului** sau **în** (**pe**) **loc** = a se opri undeva (neclintit), a rămîne în nemișcare; a dăinui. *Iar noi locului ne ținem, Cum am fost așa rămînem.* O.I 121/5. *Vrei să privești un straniu joc, O apă vecinic călătoare Sub ochiul tău rămas pe loc?* O.I 228/12. *Toate stelele în loc, numai Făt-Frumos mergea mereu.* P.L. 5/16. *Mergeau așa de iute, încît i se părea că pustiul și valurile mării fug, iar ei stau pe loc.* P.L. 21/12. *El stelea locului și se uita lung la ea.* P.L. 93/8; cf. O.I 127/6, 187/22; P.L. 4/16, 11/5, 68/23, 81/25 [V. 4; Pr. 7]. **A opri în loc pe cineva** = a face ca cineva să înceteze brusc o mișcare. *Și atuncea cînd spre ușă el se-ntoarce ca să fugă, Ea-l oprește-n loc cu ochii.* O.I 80/28 [V. 1]. **Stare pe loc** v. stare [V. 1]. ◒ (Metaforic) Perioadă de timp. *Omul cuprinde un loc în vreme.* P.L. 41/23 [Pr. 1]. ✦ Ținut, regiune; p. ext. țară. *Aș fi ferice, de-aș fi încă o dată În patria-mi iubită, în locul meu natal.* O.I 8/6 [V. 1]. ◒ (În context figurat) *Te plînge-n lînguire și locul tău natal.* O.I 1/17 [V. 1]. ✦ Spațiu. ◒ (În context figurat) *Noi nu avem nici timp, nici loc, Și nu cunoaștem moarte.* O.I 177/31 [V. 1].

2. Spațiu ocupat de cineva sau de ceva. *Cu evlavie de vulpe, ca în strane, șed pe locuri Și aplaudă frenetic schime, cîntece și jocuri...* O.I 150/25. *În locul tui menit din ceri Hiperion se-ntoarsă.* O.I 178/29. *Vezi tu bufile aste două? Una-i cu apă, alta cu putere. Să le mutăm una-n locul alteia.* P.L. 8/29; cf. O.I 27/20, 173/19, 185/21; P.L. 49/38, 83/26, 83/32 [V. 5; Pr. 4]. ◇ Loc. adv. **La loc** = acolo unde era mai înainte. *Împinse bolovanul la loc.* P.L. 98/1 [Pr. 1]. **Din loc** = de acolo unde se găsește. *De aceea noi le mutăm* [bufile] *din loc.* P.L. 8/32. [Zoroastru] *făcea ca stelele să se mute din loc.* P.L. 46/31. *Cezara nu se mișca din loc...* P.L. 83/34 [Pr. 3]. (Expr.) **A-l sări** (cuiva) **inima din loc** v. sări [V. 1]. ◇ Loc. vb. **A lua locul** = a înlocui. (Uneori cu elizionea verbului) *Locul hienei îl luă cel vorbăreț, Locul cruzimii vechie, cel lins și pizmăreț.* O.I 61/3—4. *Aș vrea ca cineva să-mi ieie locul în această săhăstrie.* P.L. 82/27 [V. 2; Pr. 1]. ◇ Expr. **A face loc v. face** [V. 1; Pr. 1]. **A ține locul cuiva** = a înlocui, a suplini. *Din acest șir lasă pe unul să-ți ție locul.* P.L. 41/41 [Pr. 1]. **A ținea loc de...** v. ținea [Pr. 1].

II. (În loc. adv.) **De loc** = nicidecum, de fel. *Ea era ca trunchiul și nu se mișca de loc.* P.L. 17/21 [Pr.1]. **În loc de ...** sau (loc. prep.) **în locul ...**, arată o înlocuire, o substituire. *O beșică-n loc de sticlă e întinsă-n ferăstruie.* O.I 84/21. *Cu fața zbîrcită ... e-o pădure-n loc de păr, urla prin aerul cernit mama pădurilor cea nebună.* P.L. 6/35. *Nu voia să-i inspire speranțe deșerte, precum ar fi făcut orice bărbat în locu-i.* P.L. 89/6; cf. O.I 84/19; P.L. 48/4, 81/4 [V.2; Pr.4].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **loc** (O.I 27/20, 61/25, 80/28, 84/19, 84/21, 106/7, 117/10, 125/20, 127/6, 162/32, 177/31, 185/21, 187/22, 228/12; O.IV 379/4; P.L. 4/16, 5/16, 6/35, 8/32, 17/21, 19/10, 21/12, 32/3, 41/23, 41/24, 11/29, 41/36, 44/21, 46/31, 48/4, 67/8, 68/23, 75/3, 78/13, 81/4, 83/26, 83/34, 84/1, 92/37, 94/8, 98/1), **locul** (O.I 1/17, 8/6, 61/3, 61/4, 171/24, 173/19, 178/29; O.IV 396/11; P.L. 8/29, 41/41, 49/38, 82/27, 83/32), **locu-** (P.L. 89/6), g.d. **locului** (O.I 124/5; P.L. 11/5, 81/25, 93/8); pl. n. ac. **locuri** (O.I 150/25; P.L. 44/17), **locurile** (P.L. 41/30, 41/32).

LOCÁȘ s.n. Așezare, casă. *Nimeni n-a afla locașul, unde ea s-ascunde latinic.* O.I 83/20. *Astfel el, moștenitoriul firesc al acestui locaș de pace ... răscoli cărțile.* P.L. 99/1 [V.1; Pr.1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **loeaș** (P.L. 99/1), **loeașul** (O.I 83/20).

LOCUÍ vb. IV. Intranz. A fi stabilit cu locuința undeva. *Dan trecea iute printr-o parte de oraș, în care locuia boierimea.* P.L. 44/5. *Unde locuiește omul acesta?* P.L. 58/39. *Vin de-mi spune ... ce se petrece în acea cămăruță unde-aș vrea să locuiesc eu ...* P.L. 86/16; cf. P.L. 11/41, 86/9 [Pr.5]. ◇ Tranz. *Am putè locui lumea stelelor și a soarelui.* P.L. 25/28 [Pr.1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **locuiește** (P.L. 58/39), imp. 3 sg. **locuia** (P.L. 11/41, 44/5), viit. 2 sg. **vei locui** (P.L. 86/9); conj. prez. 1 sg. **să locuiesc** (P.L. 86/16); inf. **locui** (P.L. 25/28).

LOCUÍNȚĂ s.f. Casă în care locuiește cineva. *În fața locuinței lui Dionis se ridica o casă albă și frumoasă.* P.L. 36/17. *Toate astea laolaltă le făceau a crede că este mai mult o ruină oprită curioziltății decît locuință. Plecară lustrei spre locuința lui.* P.L. 83/5 [Pr.3].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **locuință** (P.L. 72/17), **locuința** (P.L. 83/5), g.d. **locuinței** (P.L. 36/17).

LOCUITÓR s.m. (La pl.) Populație. *Locuitorii acestei lumi, presupuindu-i dotați cu organele noastre, ar pricepe toate celea absolut în felul și în proporțiunile în care le pricepem noi.* P.L. 24/10. *Ceea ce ne bucură este lipsa de fraze și rezonamente cu care la oameni se-mbracă această emigrare a superfluenței locuitorilor.* P.L. 80/29 [Pr.2].
— Forme gramaticale : pl.n.ac. **locuitorii** (**P.L.** 24/10), g.d. **locuitorilor** (**P.L.** 80/29).

LOCÚSTĂ s.f. Insectă (*Locusta migratoria*). *O cojiță de alună trag locuste, podu-l scutur, Cu musteața răsucită șede-n ea un mire flutur.* O.I 87/13 [V.1].

LOGODÍ vb. IV. Refl. A se lega prin logodnă. *Conțele voiește să se logodească cu mine.* P.L. 96/26 [Pr.1]. ◒ Tranz. (Metaforic; element de personificare) *Cu genele lăsate pe ochi painjiniți — Frumoși erau și astfel de moarte logodiți.* O.I 98/24 [V.1].
— Forme gramaticale : conj. prez. 3 sg. **să se logodească** (**P.L.** 96/26); part. **logodiți** (**O.I** 98/24).

LOGÓDNICĂ s.f. Fată care s-a logodit. *E-ntinsă-n haine albe cu fața spre altari, Logodnica lui Arald, stăpîn pește avari.* O.I 88/4 [V.1].

LOPĂȚĂ s.f. 1. Cantitate de material luată o singură dată cu o lopată. ◒ (Construcție metaforică) **O lopată de țărînă peste toate se depune** v. depune [V.1].
2. Vîslă. *Să scap din mînă cîrma Și lopețile să-mi scape.* O.I 74/12. *Luntrea ... încet înaintează în lovire de lopeți, Legănînd atîta farmec și atîtea frumusețî ...* O.I 154/21. *El aruncă cîrmă și lopeți în apă.* P.L. 97/9; cf. **O.I** 155/13 [V.3; Pr.1].
— Forme gramaticale : sg.n.ac. **lopnță** (**O.I** 134/16); pl.n.ac. **lopeți** (**O.I** 154/21; **P.L.** 97/9), **lopețile** (**O.I** 74/12, 155/13).

LORNIÓN s.n. (Franțuzism) Monoclu. *O chiorește cu lornionul, bulonat cu o garofă.* O.I 162/29 [V.1].

LOVÍ vb. IV. **1.** Intranz. A izbi. *Ei brațul tău înarmă ca să lovești în tine.* O.I 59/19. *Și lovind în față-n spate, ca și crivățul și gerul, Pe pămînt lor li se pare că se năruie tot cerul ...* O.I 148/19 [V.2]. ◇ (Despre vînt) *Cu degetele-i vîntul lovește în ferești.* O.I 107/7 [V.1]. ◒ (În context figurat) *Dar un vînt de biruință se pornește îndelung Și lovește rînduri, rînduri în frunzișul sunător.* O.I 144/13 [V.1].
2. Tranz. A izbi drept în țintă cu o armă, a nimeri. *Făt-Frumos aruncă buzduganu-n nori și lovi meazănoaptea în aripi.* P.L. 19/23 [Pr.1]. ◒ (În context figurat) *Puse-o floare-atunci în arcu-i, Mă lovi cu el în piept.* O.I 236/14 [V.1].
3. Tranz. A atinge (fără violență); a ajunge plină la ... *Razele pătrunseră prin ușă și-i loviră fața.* P.L. 26/30 [Pr.1]. ◒ (Comparație) *Ochii ei ... clipeau ca loviți de o rază de soare.* P.L. 49/14 [Pr.1].
— Forme gramaticale : ind. prez. 3 sg. **lovește** (**O.I** 107/7, 144/13), p.s. 3 sg. **lovi** (**O.I** 236/14; **P.L.** 19/23), 3 pl. **loviră** (**P.L.** 26/30); conj. prez. 2 sg. **să lovești** (**O.I** 59/19); ger. **lovind** (**O.I** 148/19); part. **loviți** (**P.L.** 49/14).

LOVÍRE s.f. Lovitură, izbire. *Luntrea ... încet înaintează în lovire de lopeți.* O.I 154/21 [V.1].

LUÁ vb. I. Tranz. **1.** A prinde un obiect sau o ființă spre a-l ține, a-l ridica sau a-l pune undeva. *Făt-Frumos ospătă ce ospătă, dar apoi, luîndu-și buzduganul de-a umăr, merse mereu pe dîra trasă de pluă.* P.L. 7/12. *El o luă pe brațe și începu să fugă cu ea prin furtună.* P.L. 9/28. *Luă cartea lui Zoroastru, deschise unele file.* P.L. 50/23. *Îi luă amîndouă mîinușele în mînele lui ...* P.L. 63/31; cf. **P.L.** 21/8, 48/29, 49/19, 51/2, 57/14, 62/14, 67/2, 74/11, 74/12, 90/17, 95/5, 102/16 [Pr.16]. ◇ Expr. **A lua în brațe** v. brațe [Pr.2]. ◆ (Urmat de determinări introduse prin „de") **A apuca cu mîna (de ...).** *Împăratul zîmbi, apoi îl luă de mînă pe Făt-Frumos.* **P.L.** 10/23. *Ea îl luă de mînă și-i arătă baia de lacrimi.* P.L. 23/5 [Pr.2]. ◒ (Element de personificare) *Ramul tînăr vînt să-și deie Și de brațe-n sus s-o ieie.* O.I 122/4 [V.1].
2 (În expr.) **A lua în gură** = a vorbi despre ceva. ◒ (Depreciativ) *Nici rușine n-au să ieie în smintitele lor guri Gloria neamului nostru spre-a o face de ocară.* O.I 151/4 [V.1].

II. Tranz. **1.** A scoate ceva în cantitate limitată. *Ea luă o mînă de lacrimi din baie.* P.L. 22/32 [Pr.1].
2. Fig. A deposeda (pe cineva) de un lucru. *Biblia ne povestește de Samson, cum că muierea Cînd dormea, lăindu-i părul, i-a luat toată puterea.* O.I 159/2 [V.1].

III. Tranz. **1.** A-și însuși (ceea ce i se cuvine), a pune stăpînire pe ceva. *Azi vine ca să-și ieie birul.* P.L. 6/31. *Făt-Frumos luă alți cai din chiar grajdiul Genarului* P.L. 12/35. *Cum să nu-ți iei tu dreptul tău?* P.L. 18/6; cf. **P.L.** 11/12, 18/1, 18/14 [Pr.6]. ◇ Expr. **A lua cu înșelăciune** v. înșelăciune [V.1]. ◒ (Construcție metaforică) **Somnul nu vrea să-mi ieie vamă** v. vamă [V.1].
2. A se căsători (cu cineva). *Puindu-și odată-n minte de-a lua pe Cezara ... lui îi erau toate mijloacele binevenite.* P.L. 91/18 [Pr.1]. ◇ Expr. **A lua** (pe cineva) **de soție** = a se căsători (cu cineva). *Îi promitea că taina sufletului său îșî va avè sfîrșitul, că el o va lua de soție.* P.L. 30/30. *Vrei tu dar ca un bărbat pe care nu-l iubești, acel Castelmare să te ia de soție? ...* P.L. 76/30 [Pr.2]. ◒ (Construcție metaforică) **A lua pe Hristos de mîre** v. Hristos [V.1].
3. Fig. A dobîndi, a primi. — *Dumnezeu știe, tată, de unde iei atîta veselie.* P.L. 74/35. *Gîtul nalt lua acea energie marmoree și doriloare totodată ca gîtul lui Antinous.* P.L. 77/27. *Reamintește-ți acea situație, ca să văd ce expresie va lua fața ta.* P.L. 85/6 [Pr.3]. ◇ Expr. **A lua conture** v. contur [Pr.1].
4. (În loc. vb.) **A lua locul** v. loc [V.1; Pr.1]. **A lua numele** v. nume [Pr.1]. **A lua parte la ... v. parte** [Pr.1].

IV. Tranz. A duce (cu sine). — *Făt-Frumos, zise înfocat, ia-mă de mă du pînă-n pădure.* P.L. 15/32. *Ia-mă și pe mine cu d-ta.* P.L. 17/30. *El își lua cu el ... cartea lui Zoroastru.* P.L. 52/38; cf. P.L. 12/30, 47/19, 62/11 [Pr.6]. ◇ Expr. **A lua pe cineva dracul** v. drac [Pr.2]. **A-și lua ziua bună** v. zi [Pr.1]. ◆ A desprinde (ducînd cu sine). ◒ (Construcție metaforică) **A lua în fugă pe copite fața negrului pămînt** = a călări vijelios. *Și în cai lor sălbatici bat cu scărîe de lemn, Pe copite iau în fugă fața negrului pămînt.* O.I 148/5 [V.1].

V. Tranz. (În expr.) **A lua de glumă** v. glumă [Pr.1].

VI. I. Refl. A porni, a pleca. ◒ (În context figurat) *Vrei să dau glas acelei guri, Ca dup-a ei cîntare să se ia munții cu păduri Și insulele-n mare?* O.I 178/15 [V.1]. ◇ Expr. **A se lua după urmele cuiva** v. urmă [Pr.1]. (Tranz.) **A lua în goană** = a fugări. ◒ (În context figurat) *Sublim însă e cîntul cînd țipă și ia-n goană Talazurile negre.* O.I 17/16 [V.1].

2. (În expr.) **A-și lua calea** v. cale [Pr.1]. **A(-și) lua lumea în cap** v. lume [V.1; Pr.1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 2 sg. **lei** (**P.L.** 74/35), 3 sg. **la** (**O.I** 17/16), **se la** (**P.L.** 18/16), 3 pl. **iau** (**O.I** 148/5), imp. 3 sg. **lua** (**P.L.** 31/14, 52/38, 77/27, 77/31), p.s. 3 sg. **luă** (**O.I** 61/3; **P.L.** 4/29, 9/28, 10/23, 11/12, 12/9, 12/35, 21/8, 22/32, 23/5, 48/29, 49/19, 50/20, 50/23, 51/2, 62/14, 63/31, 67/2, 74/11, 74/12, 90/17, 102/9, 102/16), 3 pl. **luară** (**P.L.** 22/36), p.c. 3 sg. **a luat** (**O.I** 30/9, 159/2), viit. 3 sg. **va lua** (**P.L.** 30/30, 85/6); conj. prez. 2 sg. **să lei** (**O.I** 102/4; **P.L.** 18/6, 47/19), 3 sg. **să la** (**O.I** 102/23; **P.L.** 60/29, 62/11, 74/37, 76/30), **să lele** (**O.I** 122/4, 151/4, 203/2; **P.L.** 6/31, 17/2, 18/1, 82/27), **să se la** (**O.I** 178/15); opt. prez. 3 sg. **ar lua** (**P.L.** 57/14); imper. **la** (**P.L.** 15/32, 17/30, 18/14); inf. (**a**) **lua** (**P.L.** 91/18, 95/5); ger. **luînd** (**P.L.** 39/22), **luîndu-** (**P.L.** 7/12, 12/30).

LUÁRE s.f. (În expr.) **A-și atrage luarea-aminte** v. atrage [V.1].

— Formă gramaticală: sg.n.ac. **luare** (**O.I** 137/15).

LUĂTÓR, -OÁRE adj. Care acaparează, acaparator. *În drum, părintele Onufrei, dînd ca din întîmplare de mîna pielorului, care conținea vro cîteva piese de aur, crezu că ce-i găsit îi bun găsit și, strîngînd cu multă amiciție și intenție luătoare mîna acestuia, gîndi că are multă cauză de-a se depărta.* P.L. 83/9 [Pr.1].

LUCEÁFĂR s.m. **1.** Nume dat de popor mai multor stele strălucitoare (îndeosebi planetei Venus). *Lună. Soare și Luceferi El le poartă-n a lui herb.* O.I 100/5. *Și luceferii ce tremur așa reci prin negre cetini, Tot pămîntul, lacul, cerul ... loale, toate ni-s prietini ...* O.I 155/11 [V. 2]. ◒ (Personificare) *Luceferi, ce răsar Din umbră de cetini, Fiindu-mi prietini, O să-mi zîmbească iar.* O.I 218/1. *Luceferii de foc Privi-vor din cetini Mormînt fără de noroc Și fără prieteni.* O.I 225/13 [V. 2]. ◒ (Metaforic; simbolizînd geniul singuratic și neînțeles; v. și demon) *Ea pasul și-l îndreaptă Lîngă fereastră, unde-n colț Luceafărul așteaptă.* O. I 167/12. *O vin! odorul meu nespus, Și lumea ta o lasă; Eu sunt luceafărul de sus. Iar tu să-mi fii mireasă.* O.I 170/27. *Porni luceafărul. Creșteau În cer a lui aripe.* O. I 176/9; cf. **O.I** 167, 168/25, 171/11, 171/17, 172/15, 174/15, 175/13, 176/8, 179/31, 181/1 [V. 13]. ◒ (Construcții metaforice) **Luceafărul pe mări** = lumină călăuzitoare, călăuză. *Tu numai ești în visu-mi luceafărul pe mări.* O. IV 432/30 [V. 1]. **Luceafărul mărilor** = Fecioara Maria (v. și dumnezeiesc, maică, regină). *Rugămu-ne-ndurărilor Luceafărului mărilor.* O.IV 360/15 [V. 1]. **A împlea adînc(i)mea** [sufletului] **cuiva cu luceferi luminoși** = a face fericit (v. și rai, vis). *Știe oare ea că poate ca să-ți dea o lume-ntreagă, C-arun cîndu-le în valuri și cercînd să le-nfeleagă Ar împlea-a la adîncime cu luceferi luminoși?* O.I 162/17 [V. 1].

2. Fig. Personalitate de mare valoare. *Acuma din pleiada-ți auroasă și senină Se stinse un luceafăr.* O.I 1/4 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **luceafăr** (**O.I** 1/4, 168/25, 175/13), **luceafărul** (**O.I** 167, 167/12, 170/27, 171/11, 172/15, 174/15, 176/9, 179/31; **O.IV** 432/30), g.d. **luceafărului** (**O.IV** 360/15), voc. **luceafăr** (**O.I** 171/17, 181/1); pl. n.ac. **luceferi** (**O.I** 100/5, 162/17, 176/8, 218/1), **luceferii** (**O.I** 155/11, 225/13).

LUCÍ vb. IV. Intranz. **1.** A răspîndi lumină, a străluci. *Sub nisipul din pustie cufundat e un popor, Ce cu-orașele-i deodată se trezește și se duce Sus în curțile din Memfis, unde-n săli luminî luce.* O.I 45/29. *Poate de mult* [lumina stelei] *s-a stins în drum În depărtări albastre. Iar raza ei abia acum Luci vederii noastre.* O.I 234/8. [Luceafărul] *lucește c-un amor nespus Durerea să-mi alunge.* O.I 175/21; cf. **O. I** 11/8, 171/6, 219/11, 221/15; P. L. 53/34 [V. 7; Pr. 1]. ◒ (În context figurat) *El îi scrise: ... Stea! cum lucești în cerul tău fără să știi că un suflet moare!* P.L. 56/29 [Pr. 1].

2. A sclipi din cauza luminii, a scinteia. *Au zidit munte pe munte în antica lor trufie, I-a-mbrăcat cu-argint ca-n soare să lucească într-un lanț.* O.I 43/18. *Văzduhul scînteiază și ca unse cu vor Lucese zidiri, ruine pe cîmpul solitar.* O.I 69/10. *Pe pieptul moartei luce de petre scumpe salbă.* O.I 88/6; cf. **O.I** 73/2, 93/35, 97/8; **P.L.** 74/11 [V. 6; Pr. 1]. ◒ (Metaforic) *Prin vremea trecătoare lucește prea curat Un chip tăiat de daltă.* O.IV 430/3 [V. 1]. ◆ (Despre ochi) A fi plin de strălucire, a sclipi. *Cînd sentoarce, ochii lucesc de voie bună.* O.I 96/29. *Doar ochii mari și minunați Lucesc adînc himeric.* O.I 172/6. *El admira ochii cei frumoși ai portretului, ce luceau ca vii în orbitele lor.* P.L. 31/2; cf. **O.I** 122/17; **P.L.** 43/32, 53/28 [V. 3; Pr. 3].

— Forme gramaticale: ind. prez. 2 sg. **lucești** (**O.I** 97/8, 171/6; **P.L.** 56/29), 3 sg. **lucește** (**O.I** 175/21; **O.IV** 430/3), **luce** (**O.I** 45/29, 88/6), 3 pl. **lucese** (**O.I** 69/10, 73/2, 93/35, 96/29, 172/6), imp. 3 sg. **lucea** (**P.L.** 53/31), 3 pl. **luceau** (**P.L.** 31/2, 43/32, 53/28, 74/11), p.s. 3 sg. **luci** (**O. I** 231/8), 3 pl. **lucîră** (**O.I** 122/17); conj. prez. 3 sg. **să lucească** (**O.I** 43/18), **lucească** (**O.I** 219/11, 221/15); ger. **lucînd** (**O.I** 11/8).

LUCIDITÁTE s.f. Claritate, limpezime în gîndire. *Și nu s-ar putè ca cineva, trăind, să aibă momente de-o luciditate retrospectivă ...?* P.L. 65/12. *Din cînd în cînd, iți vin momente de luciditate.* P.L. 81/13. *Are din cînd în cînd cîte o fulguraliune de luciditate.* P.L. 81/19 [Pr. 3].

LUCÍND, -Ă adj. Lucitor. *N-oi uita vrodată, dulce Bucovină ... Apele lucinde-n dalbe diamante.* O.I 9/5 [V. 1].

LUCÍRE s.f. **1.** Strălucire. *A faclelor lucire răzbind prin pînza fină Răsfrîng o dureroasă lumină din luminâ.* O.I 96/12 [V. 1].

2. Reflex de lumină, scînteiere, sclipire. *Cine e nerod să ardă în cărbuni smarandul rar Ș-a lui vecinică lucire s-o strivească în zadar?* O.I 83/8. *A părului lucire s-o deie luna plină.* O.I 94/23 [V. 2].

LUCÍTOR, -OÁRE adj. Sclipitor. *Se mișc batalioane a plebei proletare, Cu cușme frigiene și arme lucitoare.* O.I 62/24. *Mii de coifuri lucitoare ieș din umbra-ntunecoasă.* O. I 148/2 [V. 2].

LÚCIU[1] s.n. Suprafața strălucitoare a apei. *Se uită uimit pe luciul lacului.* P.L. 10/27. *Și deodată văzură în urmă-le un luciu întins, limpede, adînc, în a cărui oglindă bălaie se scălda în fund luna de argint și stelele de foc.* P.L. 19/15. *Ajungînd pe luciul înalt al mării, el aruncă eltrmă și înpefi în apă.* P.L. 97/8; cf. **P.L.** 14/7, 22/22, [Pr. 5]. ◒ (Construcție metaforică: despre lună) **A ieși în luciu** = a se reflecta în unde (v. și a r u n c a). *Și dacă norii deși se duc De iese-n luciu luna, E ca aminte să-mi aduc De line-ntîmpleauna.* O.I 193/10 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **luciu** (**O.I** 193/10; **P.L.** 19/15). **luciul** (**P.L.** 10/27, 14/7, 22/22, 97/8).

LÚCIU[2], **-IE** adj. 1. Lucitor, lucios. *Bogată în întinderi stă lumea-n promoroacă, Ce sale și cîmpie c-un luciu văl îmbracă.* O.I 69/8. *S-a-mbrăcat în zale lucii cavalerii de la Malta.* O.I 146/27. *Oglinzile lucii a valurilor lui răsfring în adînc icoanele stelelor.* P.L. 51/14; cf. **O.I** 50/10, 157/20; **P.L.** 74/3 [V. 4; Pr. 2]. ◒ (Construcție metaforică) **A întinde lucii mreje** v. m r e j ă [V. 1]. ◒ (Metaforic) Limpede. *O făcu să vadă, într-un vis luciu cu oglinda, cum trebuia să fie-mbrăcată.* P.L. 23/28 [Pr. 1]. ✦ Luminos. *Se ridicară încet, încet prin aerul luciu și pătruns de razele lunei.* P.L. 50/13. *Noaptea era lucie, aerul părea nins de razele lunei.* P.L. 92/28 [Pr. 2].

2. Cu lustru. Iustruitu *Pe un mur înalt și rece de o marmură curată, Albă ca zăpada iernei, lucie ca apa lină, Se răsfrînge ca-n oglindă a copilei umbră plină.* O.I 51/2. *În mijlocul lui* [al laculuj] . . . *se ridica un minăru paiat de o marmură ca laptele, lucie și albă.* P.L. 5/28; cf. **P.L.** 5/29 [V. 1; Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **luciu** (**O.I** 69/8; **P.L.** 23/28, 50/13, 74/3), **lucie** (**O.I** 51/2; **P.L.** 5/28, 5/29, 92/28); pl. n. ac. **lucii** (**O.I** 50/10, 146/27, 157/20, 196/31; **P.L.** 51/14).

LÚCRĂ vb. I. **1.** I n t r a n z. A munci. *Colo lîngă lampă într-un mic ielac Vezi o fată care pune ață-n ac . . . O vezi printr-o albă perdea străveziе Cum mereu lucrează . . .* O.IV 365/1 [V. 1]. ◇ T r a n z. (Folosit și a b s o l u t) *Eu nu lucrez nimica; mă joc desemnînd cai verzi pe pereți.* P.L. 71/25. *Să lucrez . . .? Sunt mai înțelept de cum arăt.* P.L. 74/26. *Lucrez toată ziua cîte ceva.* P.L. 79/9; cf. **P.L.** 25/12, 74/22, 74/23 [Pr. 6].

2. I n t r a n z. A acționa, a opera. *Cauzele fenomenelor, consecințe pentru noi, aceleași întotdeauna, există și lucrează simultan.* P.L. 25/36 [Pr. 1].

3. T r a n z. A modela. *Văzu un cap frumos pe niște umeri largi și albi, pe un bust, ce părea lucrat în marmură . . .* P.L. 84/16. [Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **lucrez** (**P.L.** 74/25, 79/9), 2 sg. **lucrezi** (**P.L.** 74/22), 3 sg. **lucrează** (**O.IV** 365/1), 3 pl. **lucrează** (**P.L.** 25/36), p.c. 1 sg. **am lucrat** (**P.L.** 74/23); conj. prez. 1 sg. **să lucrez** (**P.L.** 74/26); opt. prez. 3 sg. **ar lucra** (**P.L.** 25/12); part. **lucrat** (**P.L.** 84/16).

LUCRÁRE s.f. Operă artistică. *Se uită într-o cît înaintase lucrarea Căderei Îngerilor.* P.L. 83/16 [Pr. 1]. ◒ (Metaforic) Organizare, structură. *Mai întîi statul albinelor. Ce ordine, măiestrie, armonie în lucrare!* P.L. 80/20 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **lucrare** (**P.L.** 80/20), **lucrarea** (**P.L.** 83/16).

LUCRĂTÓR s.m. Persoană care muncește. ◒ (Construcție metaforică) **Lucrătorii statului** = funcționarii publici. *Pentru lucrătorii statului — onoarea, pentru soldați — gloria, pentru principi — strălucirea, pentru înșelați — renumele, pentru proști — cerul, și astfel o generațiune înșală pe cealaltă prin acest advocatus diaboli moștenit.* P.L. 81/37 [Pr. 1].

LÚCRU s.n. I. Orice obiect material. *Tot ce-ar zice, i se cade, tot ce face-i șade bine Și o prinde orice lucru, căci așa se și cuvine.* O.I 159/22. *Cu cît mai mulți ochi aș avè, cu atîta lucrurile toate dimprejurul meu ar părè mai mari.* P.L. 24/4. *Mulți din lectorii noștri vor fi căutat cheia întîmplărilor lui în lucrurile ce-l înconjurau.* P.L. 64/30 [V. 1; Pr. 2].

II. 1. Muncă (fizică). *Tot ce-n astă lume mai poate pricepe E că de-ncelează lucrul, foamea începe.* O.IV 365/4 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A osîndi la lucru** = a pune la muncă grea, istovitoare (v. și p ă m î n t). *Prin bunuri ce furară în veci vezi cum conspiră Contra celor ce dînșii la iucru-i osîndiră.* O. I 56/14 [V. 1].

2. Rezultatul muncii. *Văduvita sa mumă îl crescu pe el cum putu din lucrul mîinilor ei.* P.L. 30/38 [Pr. 1]. ✦ Obiect lucrat. *Negustora-și puse pînzele-n aine, Lucrul scump și harnic unor ceasuri sfinte.* O.IV 365/6 [V. 1].

3. Acțiune, faptă. *Nu era să întreprindă un lucru extraordinar?* P.L. 44/37. *Astăzi ne-am permis o mulțime de lucruri . . . foarte nepermise.* P.L. 69/23. *Pentru ca jucăria să nu ne dezguste, avem această mînă de creieri, care ar vrè să ne dovedească că într-adevăr facem ce voim, că putem face un lucru sau nu . . .* P.L. 82/15 [Pr. 3].

III. 1. Chestiune, problemă. *Totdeauna mă silești să vorbesc niște lucruri pe cari nici nu le ascultî . . .* P.L. 69/7. *Mă lași tu să cuget asupra acestui lucru?* P.L. 89/35. *Cu frîntea pleoată și cu părul risipit preste ea, gîndea lucruri de cari nu-și da sama.* P.L. 92/32; cf. **P.L.** 28/2, 68/1, 68/32, 68/34, 86/12 [Pr. 8].

2. Fapt; fenomen. *Ce e cugetarea sacră? Combinare măiestrită unor lucruri nexistente.* O.I 36/11. *Dacă am afla misterul prin care să ne punem în legătură cu aceste două ordini de lucruri* [trecut și viitor] . . . *atuncea, în adîncurile sufletului cobortndu-ne, am putè trăi aievea în trecut și am putè locui lumea stelelor și a soarelui.* P.L. 25/25. *Dar un lucru crede. Nu iubesc pe nimeni.* P.L. 89/11; cf. **O.I** 157/6; **P.L.** 47/34, 80/6, 81/15 [V. 2; Pr. 5]. ◒ (Ironic) *A visa că adevărul sau alt lucru de prisos E în stare că să schimbe în natur-un fir de păr, Este piedica eternă ce-o punem la adevăr.* O.I 164/4 [V. 1]. ◇ Expr. **Lucru mare** = ceva rar, extraordinar. *Ei vor aplauda desigur biografia subțire Care s-o-ncerca s-arale că n-ai fost un lucru mare.* O. I 134/27 [V. 1]. **Stare de lucruri** = = situație. *Cine ar mai vrè să trăiască cînd i s-ar spune de mic încă, în loc de poveștl, adevărata stare de lucruri în care va intra?* P.L. 48/4 [Pr. 1]. ✦ Situație. *Clipele vor fi decenii și-n aceste clipe se vor face războaie, se vor încorona regi, se vor stinge și se vor naște popoare, în sfîrșit toate prostiile de azi se vor întîmpla ș-atunci, se-nțelege că-n aiminuare analogă, absolut însă același lucru.* P.L. 47/29. *Ea-i întoarse spalele și-și mușca unghiile . . . el se uita în omăt . . . Prost lucru!* P.L. 69/35; cf. **P.L.** 24/14 [Pr. 3]. ✦ Întîmplare, eveniment. *Am visat attlea*

lucruri extraordinare. P.L. 38/10 [Pr. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Ale luerurilor peteel** v. p c t e c [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **lueru** (**O.I** 56/14, 134/27, 159/22, 164/4; **P.L.** 24/14, 44/37, 47/29, 68/32, 69/35, 80/6, 82/15, 86/12, 89/11), **luerul** (**O. IV** 365/4, 365/6; P.L. 30/38), g.d. **lueru** (**P.L.** 89/35); pl. n.ac. **luerurl** (**O.I** 157/6; **P. L.** 25/25, 28/2, 38/10, 48/4, 68/1, 68/34, 69/7, 69/23, 81/15, 92/32), **luerurile** (**P.L.** 24/4, 64/30), g.d. **luerurl** (**O.I** 36/11), **luerurilor** (**O.I** 140/18; **P.L.** 47/34).

LUGÚBRU, -Ă adj. Prevestitor de moarte, sumbru. *Sculați-vă! . . . căci tromba de moarte purtătoare Cu glasul ei lugubru răcnește la popoare Ca leul speriat.* O.I 24/14 [V. 1].

LUI art. hot. (Precede un nume propriu de persoană masculin la genitiv sau dativ) *Ieniceri, copii ce suflet ai lui Alah și spahii Vin de-nlunecă pământul la Rovine în cimpii.* O.I 146/1. *Se uita înapoia sa și-i făcea lui Făt-Frumos din cap.* P.L. 14/4. *Gîtul nalt lua acea energie marmoree și doriloare tolodată ca gîtul lui Antinous.* P.L. 77/28; cf. **O.I** 1, 26/10, 27/10, 27/18, 35/6, 52/27, 88/4, 94/31, 105/12, 147/18, 149/19, 150/30; **O.IV** 432/35; **P.L.** 4/8, 6/19, 7/31, 13/16, 16/38, 17/35, 21/31, 21/35, 23/15, 25/36, 25/36, 26/2, 26/31, 28/39, 31/41, 35/25, 36/17 37/9, 38/25, 40/20, 41/5, 41/12, 42/9, 42/12, 43/5, 46/17, 46/30, 46/32, 46/38, 50/23, 52/30, 52/34, 52/34, 52/39, 53/18, 54/7, 59/33, 60/17, 62/8, 63/9, 65/16, 76/11, 77/24, 77/31, 80/2, 83/32, 84/26, 87/36, 88/1, 88/4, 95/24, 95/32, 96/12, 98/9, 100/5 [V. 14; Pr. 57]. ◇ (Precede numele lunilor) *Ci lu rămîi în floare ca luna lui aprll.* O.I 128/7. *Pălimaș și îndărătnic s-o iubești ca un copil Cînd ea-i rece și cu toane ca și luna lui aprll?* O.I 157/28 [V. 2].

LULEÁ s.f. Pipă. *Om fuma din lulele lungi cît ziua de azi și ne-om uita pe ferești la duduci!* P.L. 75/4 [Pr. 1]. ◇ Expr. **Cu capul lulea** = amețit, turmentat. *Cîte un mitocan cu capul lulea de vin își făcea de vorbă cu părețli și cu vîntul.* P.L. 26/24 [Pr. 1]. ✦ Cantitate de tutun ce încape în pipă. *Un joc de cărți, o lulea de tutun, din cînd în cînd o privire repezită asupra profilului unei copile ztmbiloare — astea erau în faptă și întotdeauna toate renumitele lor desfrînări.* P.L. 75/15 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **lulea** (**P.L.** 26/24, 75/15); pl. n. ac. **lulele** (**P.L.** 75/4).

LÚME s.f. I. 1. Totalitatea celor existente în realitate; univers, cosmos. *Slihii a lumei patru, supuse lui Arald, Străbateți voi pămîntul și a lui mărunțaie.* O.I 94/26. *În acea nemărginire ne-nvîrtim uitînd cu totul Cum că lumea asta-ntreagă e o clipă suspendată.* O.I 133/1. *Presupuind lumea redusă la un bob de rouă și raporturile de timp, la o picătură de vreme, secolii din istoria acestei lumi microscopice ar fi clipite.* P.L. 25/9; cf. **O.I** 48/20, 64/25, 115/5, 130/24, 132/10, 132/18, 132/28, 177/18; **P.L.** 6/20, 6/21, 24/8, 24/10, 24/15, 24/19, 25/11, 25/19, 25/31, 35/14, 35/17, 42/13, 46/20, 47/17, 50/27, 53/38 [V. 10; Pr. 17]. ◒ (În contexte figurate) *Atunci lumea-n căpățînă se-nvîrtea ea o morișcă.* O.I 140/27. *Sub frunțea noastră e lumea.* P.L. 37/12. *Ea! toată lumea e cuprinsă în acest cuvînt.* P.L. 57/13; cf. **O.I** 147/1 [V. 2; Pr. 2]. ◒ (Metaforic) *Poți zidi o lume-ntreagă, Poți s-o sfărîmi . . . orice-ai spune, Peste toate o lopată de țărînă se depune.* O.I 134/15. [Lacul] *deschidea ochilor o lume întreagă în adînc.* P.L. 50/20. *Valurile rîd și mînă tînlenoase lumea lor albastră.* P.L. 52/4; cf. **O.I** 162/15, 210/11 [V. 3; Pr. 2]. ◇ Expr. **Cît lumea** = niciodată; de loc. *Celelalte calea-valea, dar o gurită? cît lumea!* P.L. 67/41. *Nu-mi dă cît lumea pace . . .* P.L. 92/10 [Pr. 2]. **Dus din lume** = transportat, vrăjit. *Și ascultă dus din lume a ei dulci și timizi șoapte.* O.I 51/24 [V. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **Lumea mare** = universul (v. și d e p ă r t a r e); **Lumea mieă** = globul pămîntesc (v. și m u n ș u n o i, t i n ă). *Iar în lumea asta mare, noi copii ai lumii mici, Facem pe pămîntul nostru mușunoaie de furnici.* O.I 132/33 [V. 2]. **Catapeteasma lumii** v. c a t a p e t e a s m ă [V. 1]. **A lumii seară întreagă** = totalitatea universului. *— De greul negrei vecinicii, Părinte, mă dezleagă Și lăudat pe veci să fii Pe-a lumii seară-ntreagă.* O.I 177/4 [V. 1]. **Peste marginile lumii** v. m a r g i n e [V.1]. **Lumea cea gîndită** = reprezentare imaginară, în propria conștiință, a realității perceptibile. *Atunci lumea cea gîndită pentru noi avea ființă. Și din contra, cea aievea ne părea cu neputință.* O.I 141/5 [V. 1]. ◒ (Metaforic) **Tot ceea** ce produce satisfacții, fericire (v. și c e r, c o m o a r ă, p r i m ă v a r ă). *Dar așa ni e destinul, Vîtreg prea adeseori. Unui lumea-i acordează, Iar pe altul îl bolează Cu-a lui rouă de plînsori.* O.I 14/13 [V. 1].

2. Sistem solar, sistem planetar. *Se poate ca bolta de sus să se spargă, Să cadă nimicul cu noaptea lui largă, Să văd cerul negru că lumile-și cerne Ca prăzi trecătoare a morții eterne.* O.I 38/19. *Cine știe . . . dacă în cartea aceasta nu e semnul de a le transpune . . . în lumi care se formează aievea așa cum le dorești.* P.L. 36/14. *El îmbla cu Maria în lumea solară a cerurilor.* P.L. 52/37; cf. **O.I** 132/29; **P.L.** 25/28, 38/31, 53/28 [V. 2; Pr. 5]. ◒ (În context figurat) *Parcă-l văd pe astronomul cu al negurii repaos, Cum ușor, ca din cutie, scoate lumile din haos.* O.I 140/24 [V. 1].

3. Pămîntul, globul pămîntesc (cu întreaga lui viață animală și vegetală). *Zvîrliți statui de tirani în joc, să curgă lavă. Să spele de pe pietre pînă și urma sclavă Celor ce le urmează pin' la al lumii fund!* O.I 60/25. *În zadar ca s-o mai cate, în trimiți în lume crainic.* O.I 83/19. *Împărați pe care lumea nu putea să-i mai încapă, Au venit și-n țara noastră de-au cerut pămînt și apă.* O.I 147/21. *Neiubil și neurît de cineva, se va stinge asemenea unei seînteI, după care nu-ntreabă nimenea — nimenea-n lume.* P.L. 28/13; cf. **O.I** 15/20. 24/16. 53/2. 55/10, 60/14, 61/12, 61/18, 62/8, 63.8, 80/4, 80/31, 94/15, 112/23, 116/3, 130/7, 132/37, 146/21. 171/26, 209/4, 209/12, 209/16, 214/19, 235/13; **O.IV** 364/21, 432/10, 432/22; **P.L.** 28/8, 31/32, 39/21, 61/25, 63/8, 64/16, 99/26, 99/29 [V. 29; Pr. 9]. ◇ Expr. **A(-și) lua lumea în cap** = a pleca, părăsindu-și casa, locul de origine (sub stăpînirea durerii, a desperării). *Să ia lumea-n cap, nebună. Parc-aiția-i mai rămîne.* O.I 102/23. *Desperat, era să-și ieie lumea în cap.* P.L. 17/2 [V. 1; Pr. 1]. (În legătură cu verbele „a pleca", „a merge", „a fugi", „a veni", „a rămîne") **În lume sau în lumea largă** = departe, fără să se știe unde. *La castel în poartă calul Stă a doua zi în spume, Dar frumoasa lui stăpînă A rămas pierdută-n lume.* O.I 68/4. *Amîndoi vom merge-n lume Rătăciți și singurei.* O.I 101/1. *— Tu*

eşti copilă, asta e . . . Hai şi-om fugi în lume. O.I 176/2. *Cînd era soarele de două sulițe pe cer,* [Făt-Frumos] *a plecat în lumea largă.* P.L. 4/37. *Vino cu mine în lume!* P.L. 49/23; cf. O.I 65/22, 79/24; P.L. 11/19 [V. 5; Pr. 3]. **A ieşi la lumea largă** = a ajunge la loc deschis, larg. ◒ (Metaforic) *Ah! unde-i vremea ceea, cînd eu cercam un vad Să ies la lumea largă . . .* O.I 92/12 [V. 1]. **A îmbia multă lume** = a colinda peste tot, a rătăci. *Şi ae cînd m-am depărtat, Multă lume am îmbiat.* O.I 123/6 [V. 1]. **A fi în lume** = a exista, a trăi. *De-ar fi-n lume numai milе — tot poet aş fi?* O.I 48/13. *De ce sunt eu în lume, cînd tu ai fost menită să fii?* P.L. 56/23; cf. O.I 48/7 [V. 2; Pr. 1]. **Patru părți a lumii** v. p a r t e [V. 2]. ◒ (Construcție metaforică) **A împărți lumea de pe scîndura tîrîbîi** v. î m p ă r ț i [V. 1]. ✦ Tîrîm. *Pare că eşti din altă lume.* P.L. 50/2 [Pr. 1]. ✦ Uscatul (în opoziție cu apele). *Cum am fost aşa rămînem: Marea şi cu rîurile, Lumea cu pustiurile.* O.I 124/8. *Jar din inima lui simle un copac cum că răsare . . . Cu-a lui ramuri peste lume, peste mare se lăfeşte.* O.I 142/24 [V. 2]. ✦ Fire, natură; priveliște. *Bogată în întinderi stă lumea-n promoroacă.* O.I 69/7. *Murmurul lor împlea lumea de un cutremur voluptos.* P.L. 51/25. *Tu priveşti tăcută şi nevinovată asupra acestei lumi . . .* P.L. 94/1; cf. P.L. 09/13 [V. 1; Pr. 3].

II. 1. Populația pămîntului, neamul omenesc, omenirea. *În zădar guvernă regii lumea cu înțelepciune, Se-nmulțesc semnele rele, se-mpuțin faptele bune.* O.I 44/7. *Zdrobiți orînduiala cea crudă şi nedreaptă, Ce lumea o împarte în mizeri şi bogați!* O.I 60/12. *Fericească-l scriitorii, toată lumea recunoască-l . . . Ce-o să aibă din aceştea pentru el, bătrînul dascăl?* O.I 133/31. *Dacă lumea ar trebui su piară şi eu aş putè s-o scap printr-o minciună, eu n-aş spune-o.* P.L. 87/32; cf. O.I 15/13, 64/6, 83/10, 88/19, 94/35, 115/11, 116/1, 134/38, 151/3, 196/20; P.L. 87/18, 87/19, 87/31 [V. 13; Pr. 4]. ◒ (Repetiție) *În orice om o lume îşi face încercarea . . . În orice minte lumea îşi pune întrebarea Din nou.* O.I 64/1,3 [V. 2]. ◒ (În contexte figurate) *O aşază-n tron de aur să domnească lumi rebele.* O.I 32/35 [V. 1]. (Repetiție) *Şi-aş pune soarta lumei de buza-ți purpurie, Aş pune lege lumei rîzînd tău delir.* O.I 22/1—2 [V. 2]. ◒ (Metaforic) *Colo-n palate de mărgean Te-oi duce veacuri multe, Şi toată lum'a-n ocean De tine o s-ascult.* O.I 170/31 [V. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **Ochii lumei** v. o c h i [Pr. 1]. **A fumîi paranimfă** v. p a r a n i m f ă [V. 1]. ✦ Totalitatea persoanelor care trăiesc undeva; oameni, mulțime, public. *Eu un înger este, Însă aripele-i albe lumea-a le vedè nu poate.* O. I 51/18. *Cînd cu sete caută forma care poate să te-ncapă, Să le scrii cum cere lumea, vro istorie pe apă?* O.I 137/12. *Lumea-l crezuse mort pe Făt-Frumos.* P.L. 22/4; cf. O.I 28/9, 28/11, 28/15, 31/23, 147/20, 191/7; O.IV 333/1; P.L. 23/35, 29/2, 38/11, 87/30 [V. 9; Pr. 5]. ◒ (Repetiție) *Un înger cu-aripi negre . . . Cu cîntarea-i plîngătoare lumea mişcă, lumea chemă.* O.I 28/3 [V. 2]. ◇ Expr. **O lume (întreagă) de . . .** = mulțime de . . . *Cu ochii tăi de înger mă mîngîi şi mă minți, Căci ei cuprind o lume de dulci făgăduințl.* O.IV. 432/8. *O lume întreagă de închipuiri umoristice îi umpleau creierii.* P.L. 32/14. *Fiecare construcție trezea o lume de cugetări şi analogii în capul tînărului.* P.L. 99/7; cf. P.L. 78/24 [V. 1; Pr. 3].

2. Mediu (fizic sau moral), în care se desfăşoară existența) sferă. cerc de viață; societate, viață socială; (prin restricție) existență, viață. *Aşi visat zile de aur pe-astă lume de amar.* O.I 36/3. *Însă tu îmi vei răspunde că e bine ca în lume Prin frumoasă sihuire să pătrunzi al meu nume.* O.I 137/13. *O vin! odorul meu nespus, Şi lumea ța o lasă.* O.I 170/26. *Ochii mei abia mai reflectează lumea-n care trăiesc.* P.L. 98/26; cf. O.I 1/11, 9/16, 20/7, 29/1, 29/2, 35/30, 35/33, 36/5, 36/21, 40/11, 44/36, 51/26, 52/25, 52/32, 55/32, 56/7, 59/14, 62/3, 64/23, 107/3, 116/16, 134/3, 136/15, 141/9, 155/28, 160/15, 162/6, 172/14, 175/26, 181/15, 185/22, 204/6, 209, 209/1, 220/10, 226/2; O.IV 365/3, 432/1, 432/14, 432/35; P.L. 38/6, 48/2, 56/34, 57/6, 58/6, 62/37, 64/10, 78/10, 80/38, 81/9, 86/29 [V. 43; Pr. 13]. ◒ (Repetiție) *Creați o altă lume pe-astă lume de noroi.* O.I 36/18. *Ce încet bate inima mea acum, ce iute bătea înainte de 60 de ani . . . Lume, lume!* P.L. 82/33 [V. 2; Pr. 2]. ◒ (Comparație) *Azi adeseori femeia, ca şi lumea, e o şcoală, Unde-nveți numai durere, înjosire şi spoială.* O.I 140/9 [V. 1]. ◒ (Personificare) *Cu un cîntec de sirenă, Lumea-ntinde lucii mreje.* O.I 196/34 [V. 1]. ◒ (În contexte figurate) *În van mai caut lumea-mi în obositul creier.* O.I 71/1. *Privitor ca la teatru Tu în lume să te-nchipui.* O.I 196/2 [V. 2]. ◒ (Construcții metaforice) **Mașina lumii** v. m a ș i n ă. [V. 1]. **A trece de al lumii otar** v. h o t a r [V. 1]. **A trece prin această lume** v. t r e c e [V. 1]. **A trece în lume** v. t r e c e [V. 1]. **Glasuri ce îmbracă o lume de amar** v. g l a s [V. 1]. **Lume de dreptate** v. d r e p t a t e [Pr. 1]. ◒ (Element de personificare) **A cere luptare în lume** = a pretinde să se întrupeze, să ia ființă (v. şi v e ş m î n t). *Inima-ți frămîntă Doruri vii şi palimi multe . . . Ca şi flori în poarta vieții Bat la porțile gîndirii, Toate cer întrare-n lume, Cer vesmintele vorbirii.* O.I 226/15 [V. 1]. **Lume de gînduri** sau **lumea gîndurilor** = ansamblul vieții interioare; suflet (v. şi c ă m a ş ă, c o a r d ă, f i b r ă, p a r t e, p l n z ă). *Ce? cînd luna se strecoară printre nouri, prin pustii, Tu cu lumea ta de gînduri după ea să te afii?* O.I 157/18. *Şi înveninat de-o dulce şi fermecătoare jale, Aî vedea în ea crăiasa lumii gîndurilor tale.* O.I 160/8 [V. 2]. ◒ (Metaforic) Viața sufletească a omului; suflet (v. şi o c h i, r ă s u f l e ț). *Căci în propria-ne lume ea deschide poarta-ntrării Şi rîdică mii de umbre după stinsul luminării.* O.I 136/9 [V. 1]. ✦ Viață laică; viață veselă, liberă. — *Știu mai bine ce-ți priește, Las'de-a lumei orice gînd, Mîni în zori de zi pleca-vom Către schitul vechi şi sfînt.* O.I 65/18 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Traiul (sau viața) lumii.** *Lepădînd viața lumii, Vei spăsi greşala mumii.* O.I 102/6. — *Traiul lumii, dragă lală, Cine vor aceia lese-l.* O.I 102/9; cf. O.I 65/12 [V. 3].

3. (În expr.) **Ceea lume** v. c e l[1] [Pr. 1].

4. Ansamblu, totalitate, mediu de ființe vii. *Deasupra păturei aflînate de lume vegetală se mişcă o lume întreagă de animale.* P.L. 78/24 [Pr. 1].

— **Forme gramaticale**: sg.n.ac. **lume** (O.I 1/11, 9/16, 20/7, 28/9, 29/2, 35/30, 36/3, 36/18, 36/18, 40/11, 48/7, 48/13, 51/24, 51/26, 52/32, 53/2, 55/10, 55/32, 59/14, 60/14, 61/12, 61/18, 62/8, 63/8, 63/30, 64/1, 64/23, 65/22, 68/4, 79/24, 80/4, 80/31, 83/19, 94/15, 101/1, 107/3, 112/23, 116/3, 116/16, 123/6, 127/9, 130/24, 132/18, 132/37, 134/3, 134/15, 134/38, 136/9, 136/15, 137/13, 142/24, 151/3, 160/15, 162/15, 176/2, 177/18, 185/22, 191/7, 196/2, 198/10,

204/6, 209/4, 209/12, 209/16, 210/11, 220/10, 226/2, 226/15; **O.IV** 333/1, 364/21, 365/3, 432/8, 432/22, 432/35; **P.L.** 6/20, 11/19, 24/15, 24/19, 28/8, 28/13, 31/32, 32/14, 38/6, 38/11, 38/31, 47/41, 48/2, 49/23, 50/2, 50/20, 56/23, 56/34, 57/6, 58/6, 60/26, 61/25, 63/8, 64/16, 78/24, 78/24, 86/29, 87/30, 99/7, 99/26, 99/29), **lumea** (**O.I** 14/13, 15/20, 24/16, 28/3, 28/3, 28/11, 28/15, 35/33, 36/5, 36/21, 44/7, 48/20, 51/18, 56/7, 60/12, 64/3, 69/7, 71/1, 83/10, 88/19, 92/12, 94/35, 102/23, 115/5, 116/1, 124/8, 130/27, 132/10, 132/28, 132/33, 133/1, 133/31, 137/12, 140/9, 140/27, 141/5, 141/9, 146/21, 147/21, 155/28, 157/18, 170/26, 170/31, 171/26, 172/14, 175/26, 181/15, 196/20, 196/34, 209, 209/1, 235/13; **O.IV** 432/1, 432/10, 432/14; **P.L.** 4/37, 6/21, 17/2, 22/4, 23/35, 24/8, 25/9, 25/19, 25/28, 25/31, 35/14, 37/12, 39/21, 51/25, 52/4, 52/37, 53/28, 53/38, 57/13, 62/37, 67/41, 69/13, 78/10, 80/38, 80/38, 87/18, 87/19, 87/32, 87/34, 92/10, 98/26), g.d. **lumi** (**O.I** 29/1; **P.L.** 24/10, 25/11, 81/9, 94/1), **lumii** (**O.I** 11/20, 15/13, 35/16, 37/4, 44/36, 60/25, 62/3, 64/6, 64/25, 65/12, 85/19, 102/6, 102/9, 115/11, 130/7, 132/26, 132/33, 133/15, 142/27, 147/1, 147/20, 160/8, 162/6, 177/4, 214/19), **lumei** (**O.I** 22/1, 22/2, 31/23, 52/25, 65/18, 94/26; **P.L.** 29/2, 35/17, 42/13, 46/20, 47/17, 50/27, 50/30, 64/10), voc. **lume** (**P.L.** 82/33, 82/33); pl.n.ac. **lumi** (**O.I** 32/35, 132/29; **P.L.** 36/14), **lumile** (**O.I** 38/19, 140/24).

LUMÉSC, -EÁSCĂ adj. 1. Care aparţine lumii, privitor la lume, din lume. *O astrologie ... de origine bizantină, bazată pe sistemul geocentrist, sistem care admite pământul de centrul arhitecturei lumeşti.* P.L. 35/13. *Vei şti să-mi descrii toată natura vizionară şi înşălătoare a lucrurilor lumeşti.* P.L. 47/34; cf. **P.L.** 35/24 [Pr. 3]. ◒ (În context figurat) *Mîna-i care poartă destinele lumeşti. Cea grupă zdrenţuită în cale-i o salută.* O.I 61/28 [V. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **Haos lumese** v. h a o s [V. 1].

2. Laic, mirean. *Tot farmecul consista în misterul cu care îmbrăcau faţarnic micile lor pasuri lumeşti.* P.L. 75/20 [Pr. 1]. ✦ Trupesc. *Aluneci el pricepe ... Că din dragoslea-i lumească un imperiu se va naşte.* O.I 144/27 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **lumesc** (**O.I** 38/28), **lumească** (**O.I** 144/27), g.d. **lumeşti** (**P.L.** 35/13, 35/24); pl. n.ac. **lumeşti** (**O.I** 61/28; **P.L.** 75/20), g.d. **lumeşti** (**P.L.** 47/34).

LUMÍNĂ vb. I. 1. I n t r a n z. A produce, a emite lumină. *Pe capătu-unei laiţi, Lumina cu mucul negru într-un hîrb un roş opaiţ.* O.I 84/8. *Cînd soarele intră în nouri, ei părură roşii şi vineţi, tiviţi cu aur ce lumina dinapoia lor.* P.L. 39/3 [V. 1; Pr. 1]. ◒ (Metaforic) *Florile erau în straturi verzi şi luminau albastr..* P.L. 7/16 [Pr. 1]. ✦ T r a n z. A revărsa lumină asupra unei persoane sau asupra unui lucru, făcîndu-le să se vadă mai bine. *Şi dacă stele bat în lac Adîncu-i luminîndu-l, E ca durerea mea s-o-mpac Însenintndu-mi gîndul.* O.I 193/6. *Luminată de razele lunei, ea părea muiată într-un aer de aur.* P.L. 7/25. *Luna lumina faţa ei albă ca laptele.* P.L. 68/5; cf. **P.L.** 64/11 [V. 1; Pr. 3]. ✧ (I n t r a n z.) *Deasupra casei tale ies Şi azi aceleaşi stele, Ce-au luminat atît de des Înduioşărit mele.* O.I 186/7 [V. 1]. ◒ (Construcţie metaforică; element de personificare) **A lumina drumul vieţii** (cuiva) = a călăuzi, a îndruma soarta, destinul (cuiva). *Cu-a ei candelă de aur palida înţelepciune ... Lumina a vieţei noastre drum de roze semănat.* O.I 35/27 [V. 1].

2. R e f l. **A deveni luminos.** *Din ce în ce mai mare, mai mare —* [mărgeaua] *se lumina.* P.L. 54/21 [Pr. 1]. ✧ R e f l. i m p e r s. (În expr.) **A se lumina de ziuă** v. zi [Pr. 1].

3. T r a n z. F i g. A răspîndi mulţumire, veselie, a înveseli, a bucura; a ferici. *Îngerul iubirii ... Cînd cu lampa-i zboară lumea luminînd, El pe stînu-ţi vergin încă să coboare.* O.I 15/20. *Cobori în jos, luceafăr blînd, Alunecînd pe-o rază, Pătrunde-n casă şi în gînd Şi viaţa-mi luminează!* O.I 171/20. *Nimic nu luminează astei pustietăţi.* O.IV 430/21; cf. **O.I** 168/28, 181/4 [V. 5].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **luminează** (**O.I** 168/28, 171/20, 181/4; **O.IV** 430/21), imp. 3 sg. **lumina** (**O.I** 35/27, 84/8; **P.L.** 39/3, 68/5), se **lumina** (**P.L.** 51/21), 3 pl. **luminau** (**P.L.** 7/16), p.s. 3 sg. se **luminâ** (**P.L.** 11/27), p.c. 3 pl. **au luminat** (**O.I** 186/7); ger. **luminînd** (**O.I** 15/20), **luminîndu-** (**O.I** 193/6); part. **luminat** (**P.L.** 64/11), **luminată** (**P.L.** 7/25).

LUMINÁT, -Ă adj. 1. Plin de lumină, pe care cade lumina. *Mergea astfel pe luminatele străde.* P.L. 49,2 [Pr. 1].

2. Care răspîndeşte lumină; luminos, strălucitor. *Vezi o masă mare-nlinsă cu făclii prea luminate.* O.I 85/18. *Acolo Domnul beu din apă şi-şi spălă faţa sa cea sfîntă şi luminată.* P.L. 13/28. *Atunci văzu chipul cel luminat al Domnului.* P.L. 13/40 [V. 1; Pr. 2]. ✧ (Substantivat, m.) *Celălalt, mai umilit, nu părea decît umbra celui luminat.* P.L. 13/23 [Pr. 1].

3. F i g. Minunat, încîntător. *Dară sufletul mi-i vesel, Tinereţa luminată.* O.I 102/12 [V. 1].

4. (Învechit) Epitet dat unui cap încoronat. — *Împărate prè luminate, din cîte noroace ai avut, unul a fost mai mare decît toate.* P.L. 11/8 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **luminat** (**P.L.** 13/23, 13/40), **luminată** (**O.I** 102/12; **P.L.** 13/28), voc. **luminate** (**P.L.** 11/8); pl. n. ac. **luminate** (**O.I** 85/18), **luminatele** (**P.L.** 49/2).

LUMÍNĂ s.f. I. 1. Radiaţie sau complex de radiaţii care impresionează ochiul omenesc; prezenţa acestor radiaţii într-un anumit mediu. *Să plutim cuprinşi de farmec Sub lumina blîndei lune.* O.I 74/14. *A faclelor lucire răzbînd prin plnza fină Răsfrîng o dureroasă lumină din lumină.* O.I 96/13. *În locul lui menit din ceri Hiperion se-nloarsă Şi, ca şi-n ziua cea de ieri, Lumina şi-o revarsă.* O.I 178/32. *Miros, lumină şi un cîntec nesfîrşit, încet, dulce, ieşind din roirea fluturilor şi a albinelor, îmbălau grădina şi casa.* P.L. 7/18. *Se văzu în lumina vie că ochii lui erau plini de lacrimi.* P.L. 43/20; cf. **O.I** 9/2, 66/14, 79/2, 98/3, 108/5, 130/9, 136/11, 154/27, 202/2, 210/7, 228/21, 234/4; **O.IV** 338/3; **P.L.** 7/6, 7/15, 13/21, 14/7, 16/19, 21/3, 26/22, 27/25, 29/9, 29/33, 29/35, 30/12, 30/19, 36/2, 37/7, 39/26, 40/5, 40/28, 44/31, 44/32, 48/32, 54/18, 73/37, 78/28, 85/27, 93/17, 94/8, 97/16, 102/6, 102/19 [V. 16; Pr. 32]. ◒ (Comparaţie) *O! dezmiardă pîn-eşti juna ca lumina cea din soare.* O.I 42/18 [V. 1]. ◒ (Personificare) *De-ai fi noapte-aş fi lumină Blîndă, lină, Te-aş cuprinde c-un suspin; Şi în nunta de iubire, În unire Naşte-am zorii de rubin.* O.I 5/1 [V. 1]. ◒ (În contexte

figurate) *Şi-n ochii ei s-adună lumina sfintei mări.* O.I 97/12. *Planeţii toţi îngheaţă şi s-azvîrl rebeli în spaţ Ei, din frînele luminii şi ai soarelui scăpaţi.* O.I 133/14. *A mea iubire e-atîta de curată Ca farmecul de care tu eşti împresurată, Ca setea cea eternă ce-o au dupăolaltă Lumina de-ntunerec şi marmura de daltă.* O.I 232/18; cf. **O.I** 179/13; **P.L.** 39/5, 57/33, 87/2 [V. 4; Pr. 3]. ◒ (Metaforic) *Aşa şi speranţa-c-un licur uşor, Cu slaba-i lumină pălindă, Animă-nc-o dată tremîndul picior.* O.I 11/12. *Îi povesteau ... poveşti fantastice despre zîne îmbrăcate în aur şi lumină.* P.L. 37/19 [V. 1; Pr. 1]. ✧ Loc. vb. **A da lumină** v. da[3] [V. 2]. ✧ Expr. **A pune** (ceva) **într-o lumină strălucită** = a deforma imaginea realităţii, înfrumuseţînd-o. *Acest mizerabil advocat e silit să puie toate într-o lumină strălucită.* P.L. 81/32 [Pr. 1]. ◒ (Construcţii metaforice) **De lumină** = sclipitor, strălucitor (v. şi desface, foc, plin, spoare). *Să treci tu prin ele, o sfîntă regină, Cu păr lung de raze, cu ochi de lumină,* O.I 38/6 [V. 1]. **Bulgări de lumină** v. bulgăre [V. 1]. **Simburul luminii** v. sîmbure [V. 1]. **Dulcile lumine** = ochii iubitei (v. şi fiastru, izvor, stea, turbure). *Ea nici poate să-nţeleagă, că nu tu o vrei ... că-n tine E un demon ce-nsetează după dulcile-i lumine.* O.I 160/24 [V. 1]. **Vis de lumină** = poveste fericită de dragoste (v. şi dor, duios, dulce[1], dureros, plîngere, spaimă). *Spăsi-voi visul de lumină Tinzîndu-mi dreapta în deşert.* O.I 118/7 [V. 1]. **Icoană de lumină** = izvor de optimism, de fericire. *Este ea. Deşarta casă dintr-odată-mi pare plină, În privazul negru-al vieţii-mi E-o icoană de lumină.* O. I 106/12 [V. 1]. **Rază de lumină ce arde geana ochilor** v. arde [V. 1]. **A vedea lumina zilei** = a percepe realitatea înconjurătoare. *Şi el îmi dete ochii să văd lumina zilei.* O.I 115/15 [V. 1]. **Sămînţă de lumină** v. sămînţă [V. 1]. **Flori de lumină** v. floare [V. 1]. **Fără de lumină** = lipsit de speranţă, întunecat, nenorocit (v. pierde). *De n-aş fi fost de fel, scăpam de o viaţă chinuită, pustie, fără de lumină.* P.L. 56/27 [Pr. 1]. **A-şi muia aerul în lumină de sărbătoare** v. muia [Pr. 1]. ◒ (Metaforic) Personalitate de mare valoare (v. şi acvilă, astru, stea, stîncă, tunet). *Îmbracă-te în doliu, frumoasă Bucovină, Cu cipru verde-nciuge antică fruntea ta; C-acuma din pleiada-ţi auroasă şi senină Se stinse un luceafăr, se stinse o lumină, Se stinse-o dalbă stea!* O. I 1/4 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Fiinţă desăvîrşită (sub raport moral). *Ah! — zise unul — spuneţi că-i omul o lumină Pe lumea asta plină de-amaruri şi de chin?* O. I 56/6 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Astru, stea (v. şi făclie, lacrimă). *Şi din a haosului văi, Jur împrejur de sine, Vedea, ca-n ziua cea dentîi, Cum izvorau lumine.* O.I 176/20 [V. 1]. (Simbolizînd imaginea iubitei; v. şi floare, floricică, înger, minune, mititel, pază, stea, suflet) *Că nu mai vrei să te arăţi Lumină de-ndeparte, Cu ochii tăi întunecaţi Renăscători din moarte!* O.I 184/22 [V. 1]. (Simbolizînd imaginea Maicii Domnului) *Din neguri te arată, Lumină dulce clară, O, maică preţurată Şi pururea fecioară, Marie!* O.IV 360/19. *Răsai asupra mea, lumină lină, Ca-n visul meu ceresc de-odinioară.* O.IV 361/1 [V. 2]. ◒ (Metaforic) Amintire. *Tot astfel cînd al nostru dor Peri în noapte-adîncă, Lumina stinsului amor Ne urmăreşte încă.* O.I 234/15 [V. 1]. ✧ (Urmat de determinări în genitiv arătînd timpul) *Părea că din una şi aceeaşi rădăcină un rai se înalţă în lumina zorilor.* P.L. 51/20 [Pr. 1]. ✦ Fig. Strălucire. *Şi ochii tăi, topite stele a dimineţei, privesc atît de adînc, atît de ferice de adînc în noaptea sufletului meu, cît te visez, veghind, şi de dorm, la imaginea luminei lor, sunt deştept.* P.L. 55/36 [Pr. 1]. ✦ Fig. Culoare (strălucitoare). *Florile toate s-adunară vorbind fiecare în mirosul ei şi ţinură sfat lung cum să fie luminele hainei de mireasă.* P.L. 23/24 [Pr. 1].

2. Sursă de lumină (**I 1**). *Se trezeşte şi se duce Sus în curţile din Memfis, unde-n săli lumină luce.* O. I 45/29. *Vor arde-n preajma mea Luminele-n dealuri.* O.I 225/6. *Vedea culmile strălucite ale unui oraş, lumini presărate.* P. L. 54/24; cf. **O. I** 11/8, 96/13, 157/20; **P. L.** 45/3 [V. 5; Pr. 2]. ◒ (Metaforic) *Nu rămîne decît urciorul de lut, în care au ars lumina unei vieţi bogate.* P. L. 98/27 [Pr. 1]. ✦ Luminare. *Ii! că în clondir se stinge căpeţelul de lumină!* O.I 49/1. *El aprinse lumina.* P.L. 31/41. *Dionis descifra textul obscur ... pînă ce căpeţelul de lumină începu a agoniza fumegînd.* P.L. 35/39 [V. 1; Pr. 2]. ✦ Flacără. *Sub icoana afumată unui sfînt cu comanac Arde-n candel-o lumină cît un simbure de mac.* O.I 84/14. *Parcă mă văd murind ... în umbra porţii Aşteaptă cei ce vor să mă îngroape ... Aud cîntări şi văd lumini de torţii.* O.IV 338/11. *El aprinse o lampă neagră împlută cu untdelemn; lumina ei fumega pîlpîind.* P.L. 45/2; cf. **O.I** 50/1, 96/6 [V. 4; Pr. 1].

2. (Adesea determinat prin „ochilor" sau „ochiului") Pupilă. *Şi dacă ochii ce-am iubit N-or fi de raze plini, Tu mă priveşte liniştit Cu stinsele lumini.* O.I 230/12. *Peliţele de pe lumina ochiului i se roşise ca focul.* P.L. 20/15 [V. 1; Pr. 1]. ◒ (Metaforic; ca simbol a tot ce-i poate fi omului mai de preţ) *Binele ce mi l-ai făcut mie nu ţi-l pot plăti nici cu lumina ochilor.* P.L. 10/33 [Pr. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **A îngheţa sub pleoape a ochilor lumini** v. îngheţa [V. 1].

II. Fig. Ceea ce aduce claritate în mintea omenească, ceea ce o ajută să priceapă limpede şi adînc; învăţătură, cultură, înţelepciune. *Proşti şi genii, mic şi mare, sunet, suflet, lumină — Toate-s praf ...* O.I 36/20. *Dar afară de acestea, vor căta vieţii tale Să-i găsească pete multe, răutăţi şi mici scandale — Astea toate te-apropie de dînşii ... Nu lumina Ce în lume-ai revărsat-o, ci păcatele şi vina.* O.I 134/37 [V. 2].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **lumină** (**O.I** 1/4, 5/1, 9/2, 11/8, 11/12, 19/11, 36/20, 37/6, 38/6, 45/29, 49/1, 56/6, 72/12, 79/2, 84/14, 94/24, 96/13, 96/13, 98/3, 106/12, 108/5, 118/7, 184/22, 210/7; **O.IV** 338/3, 360/19, 430, 430/1; **P.L.** 7/18, 13/21, 14/7, 22/6, 26/22, 27/25, 35/39, 37/7, 37/19, 39/26, 40/5, 40/28, 44/31, 44/32, 54/18, 56/27, 57/33, 73/37, 81/32, 93/17, 94/8, 97/16, 102/6), **lumina** (**O.I** 42/18, 74/14, 97/12, 115/15, 130/9, 134/37, 136/11, 154/27, 178/32, 228/21, 232/18, 234/15; **P.L.** 7/6, 7/15, 10/33, 16/19, 20/15, 21/3, 29/9, 29/33, 29/35, 30/12, 30/19, 31/41, 36/2, 39/5, 43/20, 45/2, 48/32, 51/20, 78/28, 85/27, 87/2, 98/27), g.d. **luminii** (**O.I** 115/2, 133/14, 179/13, 234/4), **luminei** (**P.L.** 45/3, 55/36, 102/19), voc. **lumină** (**O.IV** 361/1); pl. n.ac. **lumini** (**O.I** 50/1, 127/22, 202/2, 230/12; **O. IV** 338/11; **P.L.** 54/24), **lumine** (**O.I** 66/14, 96/6, 160/24, 176/20), **luminele** (**O.I** 157/20, 225/6; **P.L.** 23/24).

LUMINĂTÓR, -OÁRE adj. Strălucitor. ◒ (Metaforic) *Te urmăreşte săptămîni Un pas făcut alene, O dulce strîn-*

gere de mini, Un tremurat de gene. Te urmăresc luminători Ca soarele și luna. O.I 190/1 [V. 1].

LUMINÍȘ s.n. **1.** Loc deschis în mijlocul unei păduri. ◒ (Repetiție) *Toate păsările ies, Din huceag de aluniș La voiosul luminiș, Luminiș de lîngă baltă.* O.I 215/4—5 [V. 2].

2. Fascicul de raze, lumină. *Și din oglindă luminiș Pe trupu-i se revarsă.* O.I 168/13 [V. 1].

LUMINÓS, -OÁSĂ adj. **1.** Care răspîndește lumină; strălucitor. *Și in roiuri luminoase izvorînd din infinit, Sunt atrase în viață de un dor nemărginit.* O.I 132/31. *Mărgeaua cădea luminoasă prin întuneric.* P.L. 54/19. *Fii steaua cea din cer, rece și luminoasă!* P.L. 87/37 [V. 1; Pr. 2]. ◒ (Construcție metaforică) **A împlea adîncimea** [sufletului] **cuiva cu luceferi luminoși** v. luceafăr [V. 1].

2. Plin de lumină, bine luminat. *Noaptea-i clară, luminoasă.* O.I 44/23. *Avea o împărăteasă tînără și zîmbitoare ca miezul luminos al zilei.* P.L. 3/6. *Luna apunea în rîu, făcînd pare-că din suprafața lui un drum moale și luminos.* P.L. 96/4; cf. **P.L.** 20/36, 45/29, 48/25, 92/7 [V. 1; Pr. 6].

3. Fig. Senin, fericit. *Pot să renviu luminos din el ca Pasărea Phoenix?* O.I 199/15. *În viața ta luminoasă nu s-a putut ivi nici umbra măcar a unei dureri.* P.L. 55/38 [V. 1; Pr. 1]. ◒ (Metaforic) Îmbietor, ademenitor (v. și ucigaș, zîmbitor). *El dă gînduri nențelese Vrîstei crude și necoapte, Cu icoane luminoase O îngînă-ntreaga noapte.* O.I 108/19 [V. 1].

4. Fig. Demn de a fi urmat; plin de strălucire, strălucit. *Acum secolii străbate, o minune luminoasă, Acum rîde printre lacrimi cînd o cîntă pe Dridri.* O.I 32/29. *Voi urmați cu răpejune cugetările regine, Cînd plutind pe aripi sînte pintre stelele senine, Pe-a lor urme luminoase voi asemenea mergeți.* O.I 35/24 [V. 2].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **luminos** (**O.I** 199/15; **P.L.** 3/6, 45/29, 92/7, 96/4), **luminoasă** (**O.I** 32/29, 44/23; **P.L.** 20/36, 48/25, 54/19, 55/38, 87/37); pl. n.ac. **luminoși** (**O.I** 162/17), **luminoase** (**O.I** 35/24, 108/19, 132/31).

LUMÎNĂRE s.f. Făclie subțire din ceară, stearină etc. *Și mucoasa lumînare sfîrîind săul și-l arde.* O.I 46/2. *Să privim acum și la sărăcia iluminată de razele unei lumînări de șău.* P.L. 32/2. *Ruben rupse cu degetele mucul căzut al lumînării.* P.L. 43/19; cf. **O.I** 42/4, 130/1; **P.L.** 35/4, 39/39, 43/26 [V. 3; Pr. 5]. ◇ Expr. **După stînsul lumînării** = în întunecimea nopții. *Căci în propria-ne lume ea deschide poarta-ntrării Și ridică mii de umbre după stînsul lumînării.* O.I 136/10 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **lumînare** (**O.I** 46/2, 130/1; **P.L.** 35/4), **lumînarea** (**O.I** 42/4; **P.L.** 43/26), g.d. **lumînări** (**P.L.** 32/2), **lumînării** (**O.I** 136/10), **lumînărei** (**P.L.** 43/19); pl.n. ac. **lumînările** (**P.L.** 39/39). — Scris: *luminare.*

LUMÎNĂRÍCĂ s.f. Plantă (*Verbascum Thapsus*). *Trusturi mari, lumînărele, sulcină și măzărichea, care-și țese păturile ei de flori asupra întregei vegetații.* P.L. 73/15 [Pr. 1]. — Scris: *luminărică.*

LUNÁTEC, -Ă adj. v. **lunatic.**

LUNÁTIC, -Ă adj. (Și în forma *lunatec*) **1.** De somnambul. *În negrul zid s-arată Venind ca-n somn lunatec, în pasuri line ea.* O.I 95/17 [V. 1]. ◇ (Substantivat) *El . . . se uita lung la ea, cum s-apropia încet, asemenea unei lunatice.* P.L. 93/10 [Pr. 1].

2. Fig. Fantastic, ireal. *Și se perdeau în palatele înmărmurite ale cetății din lună, prin a cărora ferești se auzea o muzică lunatecă . . . o muzică de vis.* P.L. 20/31. *Părea că geniul divinului brit, Shakespeare, respirase asupra pămîntului un nou înger lunatec, o nouă Ofelia.* P.L. 36/37 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg. n.ac. **lunatec** (**O.I** 95/17; **P.L.** 36/37), **lunatecă** (**P.L.** 20/31), g.d. **lunatice** (**P.L.** 93/10). — Variantă: **lunátec, -ă** (**O.I** 95/17; **P.L.** 20/31, 36/37) adj.

LÚNĂ[1] s.f. **1.** Satelit al pămîntului. *Să plutim cuprinși de farmec Sub lumina blîndei lune.* O. I 74/14. *Și dacă norii deși se duc De iese-n luciu luna, E ca aminte să-mi aduc De tine-ntotdeauna.* O.I 193/10. *Sticlele ferestrei străluceau ca argintul în alba lumină a lunei.* P.L. 37/7. *Luna lunicînd pintre nouri împlea noaptea de vis.* P.L. 92/33; cf. **O.I** 44/22, 48/16, 49/7, 55/14, 63/9, 67/25, 76/15, 82/37, 92/27, 95/13, 96/28, 100/5, 114/4, 124/9, 130/4, 132/11, 132/28, 144/20, 148/36, 152/7, 157/17, 159/6, 164/8, 167/8, 179/3, 185/6, 186/10, 186/21, 187/20, 206/1, 207/14, 209/19, 210/25, 216/19, 219/20, 221/24, 223/16, 231/5; **O.IV** 432/13; **P.L.** 4/15, 4/27, 5/23, 7/6, 7/15, 7/25, 7/30, 9/25, 11/21, 12/38, 18/33, 19/17, 19/26, 19/36, 20/16, 20/20, 20/29, 20/30, 20/36, 23/6, 29/4, 29/10, 29/32, 29/35, 30/12, 30/19, 31/38, 36/2, 36/24, 37/8, 39/20, 39/26, 39/36, 44/24, 44/28, 46/2, 47/17, 48/32, 48/37, 48/40, 49/35, 50/14, 50/15, 50/38, 51/5, 60/10, 61/4, 62/30, 67/26, 68/5, 69/15, 92/29, 93/24, 93/24, 96/2, 102/19 [V. 41; Pr. 58]. ◒ (Repetiție) *Luna . . . luna iese-ntreagă, se înalț-așa bălaie.* O.I 154/23. *În adîncu-i se pătrunde Și de lună și de soare Și de păsări călătoare, Și de lună și de stele.* O.I 215/9, 11. *Așa ar fi și rămas — dar luna, luna!* P.L. 68/4. *Ne-am uita în lună — în virgina lună.* P.L. 92/5—6 [V. 4; Pr. 4]. ◒ (Comparație) *Te urmărește săptămîni Un pas făcut alene, O dulce strîngere de mîni, Un tremurat de gene. Te urmăresc luminători Ca soarele și luna.* O.I 190/2. *Unul din ei . . . era frumos ca luna unei nopți de vară.* P.L. 6/5. *Mărgeaua . . . se desfășura din ce în ce. Din ce în ce mai mare, mai mare — se lumina — pînă o văzu departe asemenea unei lune . . .* P.L. 54/22 [V. 1; Pr. 2]. ◒ (Personificare) *Socrul roagă-n capul mesei să poftească să se pună Nunul mare, mîndrul soare și pe nună, mîndra lună.* O.I 85/36. *Sus în codrii de pe dealuri Luna blîndă ține strajă.* O.I 103/20. *Lună tu, stăpîn-a mării, pe a lumii boltă luneci Și gîndirilor dînd viață, suferințele întuneci.* O.I 130/7; cf. **O.I** 37/8, 44/2, 76/25, 104/30, 142/5 [V. 8]. ◒ (În contexte figurate) *Două umbre albicioase . . . Razele din alba lună Mi le torc, mi le-mpreună.* O.I 13/13. *Mirele-și puse cămașă din tort de raze de lună.* P.L. 23/30. *Plăcerea dobitocească, reproducerea în mușinoiul pămîntului de viermi noi cu aceleași murdare dorințe în piept, pe cari le îmbracă cu lumina lunei și cu strălucirea lacurilor.* P.L. 87/2; cf. **P.L.** 23/9 [V. 1; Pr. 3]. ◇ *Lună plină* v. plin [V. 5; Pr. 1]. ◇ Expr. **Fața lunii** v. față [V. 2; Pr. 2]. ◒ (Construcție metaforică) **Al lunei dise** v. disc [V. 1].

2. Lumina lunii (**1**). *Şi-acum luna argintește lot Egipetul antic.* O.I 45/15. *Pe scări de marmură, prin vechi porticuri, Pătrunde luna, îndibind păreții.* O.I 202/4. *Ochii ei umezi de dulci lacrimi strălucea în lună.* P.L. 69/15; cf. **O.I** 44/14, 45/21, 55/26, 72/2, 73/2, 85/12, 101/14, 112/2, 188/9, 228/1, 231/10; **P.L.** 29/37, 40/15, 44/8, 48/34, 49/2, 49/7, 49/13, 60/9, 93/14, 93/15, 93/34, 94/16 [V. 13; Pr. 13]. ◒ (Construcție metaforică) **Argintul lunei** v. a r g i n t [Pr. 1].

3. Satelit al unei planete. *El a pus doi sori și trei luni în albastra adîncime a cerului.* P.L. 51/7; cf. **P.L.** 51/29 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **lună** (**O.I** 13/13, 45/21, 48/16, 55/26, 73/2, 85/36, 92/27, 96/28, 100/5, 132/28, 186/10, 187/20, 206/1, 207/14, 209/19, 215/9, 215/11, 231/10; **P.L.** 7/30, 19/36, 20/20, 20/30, 20/36, 23/9, 23/30, 29/37, 36/21, 39/26, 40/15, 44/8, 44/21, 46/2, 47/17, 48/34, 48/40, 49/7, 49/35, 50/15, 50/38, 51/5, 60/9, 61/4, 67/26, 69/15, 92/5, 92/6, 93/14, 93/24, 93/34, 94/4, 102/19), **luna** (**O.I** 37/8, 44/2, 44/14, 45/15, 49/7, 55/14, 63/9, 67/25, 72/2, 76/15, 76/25, 85/12, 92/27, 95/13, 97/8, 101/14, 103/20, 104/30, 110/17, 112/2, 114/4, 124/9, 130/4, 132/11, 136/6, 142/5, 141/20, 148/36, 152/7, 154/23, 154/23, 157/17, 159/6, 164/8, 167/8, 179/3, 185/6, 186/21, 188/9, 190/2, 193/10, 202/4, 210/5, 210/25, 216/19, 219/20, 221/24, 223/16, 228/1, 231/5; **O.IV** 432/13; **P.L.** 5/23, 6/5, 9/25, 11/21, 18/33, 19/17, 19/26, 20/16, 23/6, 29/4, 29/32, 31/38, 39/36, 44/28, 48/37, 49/2, 49/13, 60/10, 62/30, 68/4, 68/4, 68/5, 69/15, 92/33, 93/15, 93/21, 94/16, 96/2), g.d. **lune** (**O.I** 74/14; **P.L.** 54/22), **lunii** (**P.L.** 7/6), **lunei** (**O.I** 44/22, 63/14, 82/37, 83/26, 154/30; **P.L.** 4/15, 4/27, 7/15, 7/25, 12/38, 20/29, 29/10, 29/35, 30/12, 30/19, 36/2, 36/7, 37/7, 37/8, 39/20, 44/19, 48/32, 50/14, 87/2, 92/29, 101/23;, voc. **lună** **O.I** 130,7); pl.n.ac. **luni** (**P.L.** 51/7), g.d. **lunelor** (**P.L.** 51/29).

LUNĂ[2] s.f. Interval de timp egal cu aproximativ a douăsprezecea parte dintr-un an. *Vin n-am mai băut de-o lună.* O.I 46/4. *Trecu o lună, trecură două, trecură nouă și împărăteasa făcu un ficior alb ca spuma laptelui.* P.L. 4/13. *Creștea într-o lună cît alții într-un an.* P.L. 4/22 [V. 1; Pr. 2]. ◒ (Comparație) *Ci lu rămîi în floare ca luna lui april.* O.I 128/7. *Ia-i rece și ea toane ca și luna lui aprilî?* O.I 157/28 [V. 2].

— Forme gramaticale: sg.n. ac. **lună** (**O.I** 46/4; **P.L.** 4/13, 4/22), **luna** (**O.I** 128/7, 157/28).

LUNCĂ s.f. Șes de-a lungul unei ape curgătoare. *Mi-aruncă De la sinul lău cel dulce floarea veșteđă de luncă.* O.I 154/2. *Și dacă luna bate-n lunci Și tremură pe lacuri, Tot o să-mi pară că de-atunci Sunt veacuri.* O. I 188/9. *În ziduri răsfringeu ca-ntr-o oglindă de argint: dumbravă și luncă, lac și țărmuri.* P.L. 5/30; cf. **O.I** 63/8, 235/10 [V. 4; Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **luncă** (**O.I** 154/2; **P.L.** 5/30); pl.n.ac. **lunci** (**O.I** 188/9, 235/10), **lunce** (**O.I** 63/8).

LUNECĂ vb. I. **1. Intranz. Flg.** (Și în forma *lunica*) A se mișca lin, a se deplasa pe nesimțite. *Luna lu, stăpîn-a mării, pe a lumii boltă lunecă.* O.I 130/7. *Luna lunicînd pintre nouri împlea noaptea de vis.* P.L. 92/33 [V. 1; Pr. 1].

2. Intranz. A se desprinde din locul unde se află, a cădea. *Vede cum din cerul luna lunecă și se coboară.* O.I 142/5 [V. 1].

3. Tranz. A trece ușor. *Pe frunte-mi mîna n-o s-o lunecî Ca să mă faci să-mi ies din minți.* O.I 211/23 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A lunecă eu mîna pe lîră** v. l î r ă [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **lunec** (**O.I** 201/11), 2 sg. **lunecî** (**O. I** 130/7, 211/23), 3 sg. **lunecă** (**O.I** 142/5); ger. **lunicînd** (**P.L.** 92/33). — Variantă: (regional) **lunică** (**P.L.** 92/33) vb. I.

LUNG[1] adv. Îndelung, prelung. *Și un leu iese în față, cumpătat, cu pasuri line, Mul se uită împrejuru-și, cască lung.* O. I 165/7. *Trecu ca o umbră și cînd intră în chilia lui, răsuflă lung.* P.L. 44/37 [V. 1; Pr. 1]. ◇ Expr. **A se ulta** sau **a (se) privi lung, a fixa lung, a ținti privirea lung** = a se uita îndelung și atent (la cineva sau la ceva). *Bătrînul cu-a lui ctrjă sus genele-și ridică, Se uită lung la dînsul, dar gura-nchisă-i tace.* O.I 93/22. *El fixă aspru și lung umbra sa* . . . P.L. 45/19. *Umbra lui începu iar a prinde conturele unei icoane în oloi* . . . *cu privirea fixă și profundă, pe care și-o fîntî lung asupra cărții deschise înaintea lui Dan.* P.L. 46/16. *Se privîră lung.* P.L. 102/15; cf. **P.L.** 8/13, 50/22, 60/39, 61/5, 76/5, 88/13, 88/26, 93/9, 102/14 [V. 1; Pr. 12].

LUNG[2] s.n. Lungime; întindere. *Îți dau calarg lîngă calarg, Oștiri spre a străbate Pămîntu-n lung și marea-n larg.* O.I 178/23. *Zburau amîndoi prin pustiiul lungului mărei* . . . P.L. 12/10 [V. 1; Pr. 1]. ◇ Loc. prep. **De-a lungul** (sau **de-a lung de** . . .) = pe lîngă, pe marginea. *Și eu trec de-a lung de maluri, Parc-ascult și parc-aștept Ea din trestii să răsară Și să-mi cadă lin pe piept.* O.I 74/5. *Ieșind din pădure trecu iar prin pustiu de-a lungul mării.* P.L. 15/37. *De-a lungul ziduriloi împrejmuitoare, mergeau cărăruș pe coasta dealului.* P.L. 73/1; cf. **P.L.** 101/4, 101/7 [V. 1; Pr. 4].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **lung** (**O.I** 74/5, 178/23), **lungul** (**P.L.** 15/37, 73/1, 101/4, 101/7), g.d. **lungului** (**P.L.** 12/10).

LUNG[3]**, -Ă** adj. 1. Cu capetele depărtate unul de altul. *O,-nchide lungi genele tale, Să pot recunoaște trăsurile-ți pale.* O.I 41/12. *Din începerea lungii rochii Răsai ca marmura în loc.* O.I 117/9. *Sub șirul lung de mîndri tei Ședeau doi tineri singuri.* O. I 179/7. *Pe frunțile lor purtau coroane făcute din fire de raze și din spini aurîți și lungi* . . . P.L. 20/27. *În colțurile tavanului cu grinzi lungi și mohorîte, painjenii își exercitau lăcuta și pacinica lor industrie.* P.L. 29/22; cf. **O.I** 31/15, 32/8, 37/19, 38/6, 41/9, 44/10, 44/15, 46/17, 51/9, 56/3, 67/3, 85/29, 92/23, 93/33, 148/6, 148/15, 152/6, 152/23, 179/28, 200/11, 213/2, 216/20, 223/15; **P.L.** 3/24, 7/11, 7/22, 16/4, 19/29, 20/23, 20/28, 21/10, 22/26, 27/1, 27/14, 28/36, 29/40, 30/2, 30/10, 31/39, 36/33, 39/32, 39/37, 40/2, 40/21, 40/32, 43/24, 44/34, 45/10, 48/25, 48/29, 72/13, 73/17, 73/21, 75/5, 77/20, 83/21, 84/28, 98/8, 98/12, 101/31 [V. 26; Pr. 39]. ◇ Expr. **Minte scurtă, haine lungi** v. m i n t e [V. 2]. ◒ (Construcții metaforice) **Fulger lung** v. f u l g e r [Pr. 1]. **Fulger lung încremenit** v. f u l g e r [V. 1]. **Lunga genelor mărămă** v. m a r a m ă [V. 1]. **Cămașă cu mîneci lungi** v. c ă m a ș ă [V. 1].

2. Înalt. *Iară împrejuru-i frămînta pămîntul un ungur iung.* P.L. 27/5. [Umbra] *se așeză ironică, fantastică, lungă în dreptul lui.* P.L. 60/19 [Pr. 2]. ◇ Expr. **A cădea cît e de lung** = a cădea întins la pămînt. *El căzuse cît era de lung pe podeaua camerei lui.* P.L. 58/25 [Pr. 1].

3. Care se întinde pe o distanță mare, vast. *Un voinic cu ochi de vultur lunga vale o măsoară.* O.I 83/30. *Trecut-au anii ca nori lungi pe șesuri.* O. I 201/1. *La lumina lunei, văzură două dealuri lungi de apă.* P.L. 7/6. *I se păru atunci că e într-un pustiu uscat, lung, nisipos ca secetа.* P.L. 36/23; cf. **O.I** 44/11, 45/13, 186/3, 234/2; **P.L. 36/39** [V. 6; Pr. 3].

4. (Despre unități temporale) Care ține mult, îndelungat. *Adesa își închipuise el însuși cît de triști, cît de lungi, cît de monotoni vor trece anii vieții lui.* P.L. 28/6. *Și-n asemenea momente, în lungile și friguroasele nopți de iarnă, crede cineva cum că el . . . devenea trist?* P.L. 32/11. *Adesea, în nopți lungi de iarnă . . . Maria intra deodată în salonul încălzit.* P.L. 64/7; cf. **P.L.** 25/14 [Pr. 4]. ◒ (Construcții **metaforice**) **Lungă a timpului răbare** v. răbare [V. 1]. **Tot ce grămădiră veacuri lungi și frunți măreț**e. v. grămădi [V. 1]. ◇ (Despre fapte, situații, acțiuni etc. care se situează în timp) *Pe un pat sărac asudă într-o lungă agonie Tînărul.* **O.I** 52/21. *Buzduganul, căzînd, se izbi de o poartă de aramă și făcu un vuiet puternic și lung.* P.L. 5/22. *Făt-Frumos auzi o vrajă lungă prin aer și se uită prin nori.* P.L. 19/18. *Umbra lui îi șoptea în gînduri lungi tocmai ceea ce voia el să i se răspundă.* P.L. 46/17; cf. **O.I** 30/12, 95/22, 189/1; **P.L.** 12/40, 13/15, 13/39, 18/30, 23/24, 46/21, 50/16, 52/11, 56/3, 62/23, 68/36, 72/4, 84/29, 94/14 [V. 4; Pr. 17]. ◒ (Construcție metaforică) **Lunga liniște** v. liniște [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **lung** (**O.I** 30/12, 38/6, 95/22, **148/33**, 179/7, 186/3, 189/1, 213/2; **P.L.** 5/22, 13/39, 18/30, 22/26, 23/24, 27/1, 27/5, 27/14, 29/40, 30/10, 36/23, 36/39, 44/34, 48/25, 58/25, 72/4, 73/17, 73/21, 98/12, 101/31), **lungă** (**O.I** 37/19, 44/10, 52/21, 85/29, 93/33, 152/23, 234/2; **P.L.** 7/11, 7/22, 13/15, 19/18, 19/29, 28/36, 39/37, 40/21, 40/32, 45/10, 50/16, 52/11, 56/3, 60/19, 84/29, 94/14), **lunga** (**O.I** 83/30, 84/28, 130/2; **P.L.** 43/21, 46/21, **48/29**), g. d. **lungii** (**O.I** 103/8, 117/9); pl. n. ac. **lungi** (**O.I** 32/8, 41/12, 44/11, 44/15, 45/13, 46/17, 51/9, 52/16, 92/23, 148/6, 148/15, 152/6, 159/8, 164/10, 179/28, 200/11, 201/1, 216/20, 223/15; **P.L.** 3/21, 7/6, 12/40, 16/1, 20/23, 20/27, 20/28, 21/10, 21/39, 25/14, 28/6, 29/22, 30/2, 31/39, 36/33, 39/32, 46/17, 62/23, 64/7, 68/36, 72/13, 75/5, 83/21, 84/28, 98/8), **lunge** (**O.I** 31/15, 41/9, 56/3, 67/3, 150/21), **lungile** (**P.L.** 32/11, 40/2), g. d. **lungi** (**P.L.** 77/20).

LUNGÍ vb. IV. 1. Tranz și refl. A (se) întinde; a (se) face mai lung. *Lun-atunci din codri iese . . . Zugrănește umbre negre Pe climp alb ca de zăpadă. Și mereu ea le lungește, Și uretnd pe cer le mută.* O.I 67/29. *Peștera se lungea din ce în ce.* P.L. 97/30 [V. 1; Pr. 1]. ✦ Refl. (Despre ființe) **A se face mai lung, a se înălța.** *Baba . . . se smulse odată din piuă-n sus și rupse lanțurile, lungindu-se slabă și mare ptină-n nori.* P.L. 8/38. *Baba-l apucă de mijloc, se lungi răpezindu-se cu el ptină-nori.* P. L. 9/2 [Pr. 2].

2. Refl. A se întinde pe jos, pe un pat etc., a se culca. *El era lungit pe o climpie cosită.* P.L. 37/37. *El se lungi pe pat și s-acoperi cu rasa . . .* P.L. 60/23. *Dionis, lungit în patu-i, tremură în friguri.* P.L. 62/21; **cf. P.L.** 59/18, 59/36 [Pr. 5]. ◒ (În context figurat) *Vă văd lungiți pe patul juneții ce-ați spurcat-o.* O.I 24/1 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **lungește** (**O.I** 67/29), imp. 3 sg. **se lungea** (**P.L.** 97/30), p.s. 3 sg. **se lungi** (**P.L.** 9,2, 60/23), ger. **lungindu-se** (**P.L.** 8/38); part. **lungit** (**P.L.** 37/37, 59/18, 59/36, 62/21), **lungiți** (**O.I** 24/1).

LUNGÍT, -Á adj. Crescut în lungime. *Umbra lui . . . cu nasul lungit, cu căciula lăsată pe ochi, părea că începuse o vorbire intimă cu el.* P.L. 45/11 [Pr.1].

LUNICÁ vb. I v. **lunec**a.

LÚNTRE s. f. Barcă. *Se desface-acum la larg Luntrea cu-ale ei vîslrele sptnzurate de catarg.* **O.I** 154/20. *O luntre aurită veghea pe undele limpezi ale lacului.* P.L. 5/30. *Așezați într-o luntre de cedru coborau pe ascultătoarele valuri ale fluviului.* P.L. 51/35; cf. **O.I** 74/9; **P.L.** 5/33, 9/31 [V. 2; Pr. 4].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **luntre** (**P.L.** 5/30, 5/33, 9/31, 51/35), **luntrea** (**O.I** 74/9, 154/20).

LUP s.m. Animal (*Canis lupus*). *Deodată-n urmă-le văzură că se ridică o pădure neagră, deasă, mare, înfiorată de un lung freamăt de frunze și de un urlet flămînd de lupi.* P. L. 18/30 [Pr. 1].

LUPANÁR s. n. Local de perdiție. *La Paris, în lupanare de cinismu și de lene, Cu femeile-i pierdute și-n orgiile-i obscene, Acolo v-ați pus averea, tinerețele la stos . . .* O.I 151/7 [V. 1].

LUPTÁ vb. I. 1. Refl. și intranz. A se bate. *Se azvîrl doi leoparzi, Ce cu poftă inimoasă de-a lupta se și aruncă.* O.I 165/22. *Totdeauna m-am luptat în luptă dreaptă.* P. L. 6/13. *Mama, cînd se luptă cu vrăjmașii ei, strigă cînd obosește: „Stăi, să mai bem cîte-o leacă de apă!"* P.L. 8/29 [V. 1; Pr. 2]. ◇ Refl. recipr. *Am venit să ne luptăm greu, că destul ai vîclenit asupra tatălui meu.* P.L. 6/10 [Pr. 1].

2. Refl. A se război. *O! luptă-te-nvălită în pletele-ți bogate.* O.I 63/1 [V. 1]. ◇ (Tranz., în expr.) **A lupta război** = a duce, a purta război. *A statelor greoaie cară trebuie-mpinse Și trebuiese luptate războaiele aprinse.* O.I 56/24 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A se lupta cu retoricele sulițî** v. sulița [V. 1].

3. Intranz. A se strădui să învingă o piedică, o greutate. *Dacă tu știai problema astei vieți cu care lupt, Ai vedea că am cuvinte pana chiar să o fi rupt.* O.I 137/5. *Cînd o asemenea inimă și-ar ridica aspirațiunile ptnă la tine, și le-ar ridica fără voință, luptînd spre a le năduși . . . ce-ar simți un asemenea om?* P.L. 56/9 [V. 1; Pr. 1]. ◇Tranz. (Cu complement intern) *Ați luptat luptă deșartă, ați vînat țintă nebună.* O.I 36/2 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **lupt** (**O.I** 137/5), 3 sg. **se luptă** (**O.I** 150/3; **P.L.** 8/29), p.c. 1 sg. **m-am luptat** (**P.L.** 6/13), 2 pl. **ați luptat** (**O.I** 36/2); conj. prez. 1 pl. **să ne luptăm** (**P.L.** 6/10); imper. 2 sg. **luptă-te** (**O.I** 63/1); inf. **a lupta** (**O.I** 165/22); ger. **luptînd** (**P.L.** 56/9); part. **luptate** (**O.I** 56/24).

LÚPTĂ s.f. 1. Încleștare corp la corp, încăierare. *Ea nu va ști și va bea numai apă în vremea luptei cu tine.* P.L. 8/33. *Acuma hai la luptă, acu om vedè cine-i mai tare.* P.L.

8/10. *I.a sfîrșitul cărții era zugrăvit sf. Gheorghie în lupta cu balaurul.* P.L. 35/34 [Pr. 3]. ◒ (Metaforic) *În luptă cu oceanul bătrîn ea se simte reîntinerind.* P.L. 100/27 [Pr. 1]. ◇ *Luptă dreaptă* = înfruntare fățișă, cinstită. — *Ba n-am vrienit asupra tatălui tău, ci totdeauna m-am luptat în luptă dreaptă.* P.L. 6/13 [Pr. 1]. (Cu referire la animale) *Regele Francise așteaptă Ca să vază cum s-o-neînge între fiare lupta dreaptă.* O.I 165/2 [V. 1]. ◒ (Metaforic) *Căci întreb, la ce-am începe să-ncercăm în luptă dreaptă A turna în formă nouă limba veche și-nfeleaptă?* O.I 137/7 [V. 1].

2. Bătălie, război. *Ei bratul tău înarmă ca să lovești în tine. Și pe voi contra voastră la luptă ei vă mîn.* O.I 59/20. *Mircea însuși mînă-n luptă vijelia-ngroziloare.* O.I 148,21. *Împăratul trăia singur, ca un leu îmbătrînit, stătbil de lupte și suferințe.* P.L. 3/11 ; cf. **O.I** 147/28 [V. 3 ; Pr. 1].

3. Străduință depusă pentru a învinge o greutate sau a atinge un scop. *Ați luptat luptă deșartă, ați vînat fiintă nebună.* O.I 36/2. *Și această minte, care în turburea și pustia împingere și luptă a istoriei oamenilor ... are din cînd în cînd cîte o fulgurațiune de luciditate, această lecuță de non sens să vorbească și ea?* P.L. 81/17 [V. 1 ; Pr. 1].

4. Conflict moral, frămîntare. *E o agonie a sufletului, o luptă vană, crudă, fără de voință.* P.L. 72/31 [Pr. 1]. ◒ (Glumeț) *Mureau de rușine și-și zicea zerios, după lungi lupte sufletești : Domnia-ta.* P.L. 68/36 [Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **luptă** (**O.I** 36/2. 59/20. 137/7, 147,28, 148/21 ; **P.L.** 6/13. 8/40. 72/31, 81/17. 100/27). **lupta** (**O.I** 165/2 ; **P.L.** 35/34), g. d. **luptei** (**P.L.** 8/33) ; pl. n. ac. **lupte** (**P.L.** 3/11, 68/36).

LUSTRU s. n. Fig. (Depreciativ) Strălucire aparentă, spoială. *În noi totul e spoială. Totu-i lustru fără bază.* O.I 35/11. *Viața internă a istoriei e instinctivă ; viața exterioară, regii, popii, învățații, sunt lustru și frază.* P.L. 82/19 [V. 1 ; Pr. 1].

LUSTRUÍ vb. IV. Refl. Fig. (Depreciativ) A se pune într-o lumină favorabilă, a se lăuda. *Iar deasupra tuturora va vorbi prun mitilet, Nu slăvindu-le pe tine . . lustruindu-se pe el.* O.I 134/22 [V. 1].

LUSTRUÍT, -Ă adj. Cu lustru ; lucios. *Lucese în jurul ziduri ca tuciul lustruiți.* O.I 95/35. *Dionis făcea c-un creion un calcul matematic pe masa veche de lemn lustruit.* P.L. 27/27. *Văzu un băiat ... îmbrăcat c-o bluză de catifea, care cuprindea strîns de un colan lustruit mijlocul cel mai gingaș din lume.* P.L. 63/8 [V. 1 ; Pr. 2]. ◒ (Construcție metaforică) **Frază lustruită** v. frază [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **lustruit** (**P.L.** 27/27, 63/8), **lustruită** (**O.I** 151/21) ; pl. n. ac. **lustruiți** (**O.I** 93/35).

LUT s. n. Fig. Materie pieritoare. *Atunci graiu-ți dulce în unci este mut . . . Atunci acest înger n-a fost decît lut.* O.I 38/24 [V. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **Urcior de lut** = corpul omenesc. *Mă sting. Și nu rămîne decît urciorul de lut, în care au ars lumina unei vieți bogate.* P.L. 98/27 [Pr. 1]. (Depreciativ) **Chip de lut** = făptură muritoare (v. și floare, insectă, mină, muscă, vis). *Ce-ți pasă ție chip de lut, Dac-oi fi eu sau altul?* O.I 181/11 [V. 1]. ✦ Fig. Cadavru. *Văd sufletu-ți candid prin spațiu cum trece ; Privese apoi lutul rămas . . . alb și rece.* O.I 37/18 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **lut** (**O.I** 38/24, 181/11 ; **P.L.** 98/27), **lutul** (**O.I** 37/18).

LUX s. n. Bogăție, abundență. *Părul ei blond, foarte blond . . . încunjura cu lux și fineță o față plină și rîzătoare.* P.L. 68/6 [Pr. 1].

LUXÓS, -OÁSĂ adj. Somptuos. *Și-acele mîloane, ce în grămezi luxoase Sunt strînse la bogatul, pe cel sărac apasă.* O.I 59/3 [V. 1].

MAC s. m. Plantă (*Papaver*). ◒ (Comparație) *Sub icoana afumată unui sfînt cu comanac Arde-n candel-o lumină cît un simbure de mac.* O.I 84/14 [V. 1].

MACULATÚRĂ s. f. Fig. (Colectiv) Scrieri lipsite de valoare. ◒ (Ironic) *Mori apoi, fără ca cineva să mai întrebe după acea muscă, care ca învățat a produs maculatură științifică.* P.L. 81/11 [Pr. 1].

MADÓNĂ s. f. Reprezentare plastică a Maicii Domnului. *La picioarele madonei, tristă, sfîntă Ea veghează.* O.I 50/24. *Era s-o vîndă pe ea, chipul de madonă, omului pe care îl ura mai mult.* P.L. 99/25 [V. 1 ; Pr. 1]. ◒ (Metaforic, simbol al purității morale ; v. și sfințenie) *Venere și madonă.* O.I 29 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Madona dumnezeie** v. dumnezeie [V. 2].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **madonă** (**O.I** 29 ; **P.L.** 99/25), **madona** (**O.I** 29/13, 30/13), g. d. **madonei** (**O.I** 50/24).

MAÉSTRU s.m. 1. (Și în forma *maistru*) Persoană cu bogată experiență într-un domeniu de activitate intelectuală, care inițiază și pe alții în specialitatea sa. *Maistrul Ruben era un bătrîn de o antică frumusețe.* P.L. 40/30. *Lîngă Curtea Veche ... e Riven ... vînzătorul de cărți, iar nu d-la, maistre Ruben.* P.L. 60/38. *Bravo! maistre Ruben, strigă el, dracii tăi sunt meșteri în desprinsul umbrelor din părete.* P.L. 62/9 ; cf. **P.L.** 41/2, 60/31, 60/32, 61/2, **61/8**, 61/34, 61/37 [Pr. 10].

2. (Și în formele *maistru, maiestru, maiestro*) Artist (de renume). *Unde-s șirurile clare din viața-mi să le spun? Ah! organele-s sfărmate și maestrul e nebun!* O.I 158/8. *— Maiestre, strigă ea tare, apropiind două scaune de fereastă.* P.L. 76/14. *Văzînd că n-avea ce găsi de improtivit bătrînului maiestro, se-nvoi și plecară lustrei spre locuința lui.* P.L. 83/4 [V. 1 ; Pr. 2]. ◒ (Comparație ; cu referire la Beethoven) *Geme Ca un maistru ce-asurzește în momentele supreme, Plin-a nu ajunge-n culmea dulcii muzice de sfere.* O.I 160/28 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **maistru** (**O.I** 160/28), **maestrul** (**O.I** 158/8 ; **P.L.** 60/31), **maistrul** (**P.L.** 40/30, 61/37), g.d. **maiestro** (**P.L.** 83/4), **maistrului** (**P.L.** 41/2), voc. **maiestre** (**P.L.** 76/14), **maistre** (**P.L.** 60/32, 60/38, **61/2**, 61/8, 61/34, 62/9). — Variante : **maiéstru** (**P.L.** 76/14), **măistru** (**O.I** 160/28 ; **P.L.** 40/30, 41/2, 60/32, 60/38, 61/2, 61/8, 61/34, 61/37, 62/9), **maiéstro** (**P.L.** 83/4) s.m.

MAG s. m. Preot al unui cult păgîn. *O mag, de zile vecinic, la tine am venit.* O.I 93/18. *Cu mîna-ntinsă magul îi face semn să șadă.* O.I 94/2 [V. 2]. ✦ Astrolog. *Magul privea pe gînduri în oglinda lui de aur.* O.I 44/32. *Magul, paza războinării, a cetit semnul întors.* O.I 45/3. *Dacă am afla misterul ... pe care l-au posedat poate magii egipteni și asirieni, atuncea în adîncurile sufletului coborîndu-ne am putè trăi aievea în trecut.* P.L. 25/26 [V. 2 ; Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **magul** (**O.I** 44/32, 45/3, 94/2), voc. **mag** (**O.I** 93/18) ; **pl.** n. ac. **magii** (**P.L.** 25/26).

MAGÁR s. m. v. **măgar**.

MAGÁRI s. m. v. **măgari**.

MÁGIC, -Ă adj. (În expr.) **Vargă magică** = bețișorul fermecat din poveștile fantastice. ◒ (Metaforic) **Forță supranaturală** (v. și regizor). *În sufletul nostru este timpul și spațiul cel nemărginit și nu ne lipsește decît varga magică, de a ne transpune în oricare punct al lor am voi.* P.L. 38/23 [Pr. 1].

MAGÍE s. f. Fig. Farmec, vrajă. *Ți-am dat pădele raze ce-nconjoară cu magie Fruntea îngerului geniu.* O.I 30/1 [V. 1]. ◇ Loc. adj. **De magie** = fermecător, incîntător. *Am făcut din line-un înger, blînd ca ziua de magie. Cînd în viața pustiită rîde-o rază de noroc.* O.I 29/19 [V. 1].

MAGÍSTRU s. m. Profesor, îndrumător. *Eu am devenit o ființă superioară magistrului meu.* P.L. 61/10 Pr. 1].

MAGNÉT s. m. Corp care are proprietatea de a atrage corpuri feromagnetice. ◒ (Comparație) *Subtilități metafizice îi atrăgeau cugetarea ca un magnet.* P.L. 28/3. *Rupt ca de un magnet în nemărginire, el cădea ca fulgerul, într-o clipă cale de o mie de ani.* P.L. 54/15 [Pr. 2].

MAHALÁ s. f. (În loc. adj.) **De mahala** = de rînd, vulgar. ◒ (Depreciativ ; în context figurat) *Nu-i minune ca simțirea-i să se poată înșela, Să confunde-un crai de pică cu un crai de mahala.* O.I 162/36 [V. 1].

MAI[1] adv. I. (Particulă comparativă) **1.** (Formează gradul comparativ de superioritate ; uneori cu termenul

de comparație neexprimat) *Vergina îl strînge pe-amanlu-i mai tare la sînu-i de crin, Si fața-și ascunde t-a lui sărutare În păr ebenin.* O.I 5/17. *Căci lu însenineci mereu Viața sufletului meu, Mai mîndră decît orice stea, Iubita mea, iubita mea!* O.I 235/19. *O, umbră dulce, vino mai aproape Să simi plutind deasupră-mi geniul morții.* O. IV 338/12. *Găsi pe față tar singură, însă mai palidă și mai plînsă.* P.L. 12/33—34; cf. **O.I** 6/15, 12/3, 12/5, 12/10, 36/12, 53/4, 65/17, 91/18, 95/24, 95/26, 100/24, 102/17, 104/1, 114/12, 114/13, 119/7, 120/23, 128/2, 140/12, 140/12, 144/30, 154/27, 154/29, 154/29, 160/10, 160/12, 168/30, 172/20, 175/23, 189/4, 208/2, 213/14, 231/14; **O.IV** 366/11; **P.L.** 3/24, 4/26, 5/1, 5/5, 6/5, 7/29, 8/17, 8/41, 11/9, 13/22, 15/11, 16/39, 24/2, 24/3, 24/4, 24/17, 24/17, 26/22, 28/9, 32/8, 32/15, 32/15, 35/10, 39/29, 46/10, 47/21, 49/14, 50/33, 56/22, 56/32, 56/33, 57/22, 57/22, 57/23, 67/36, 68/31, 70/17, 72/17, 74/26, 75/30, 77/8, 77/22, 80/9, 80/9, 80/11, 80/24, 82/33, 84/18, 88/37, 89/3, 89/3, 91/26, 92/36, 95/23, 97/30, 102/9 [V. 37; Pr. 58]. ◒ (Repetiție) *Mai aproape, mai aproape. Noi ne-om strînge piept la piept.* O.I 101/9. *Dar te cobori, divino, pătrunsă de-al meu glas, Mai mîndră, tot mai mîndră la fiecare pas.* O.IV 433/2. *Ar fi stat Făt-Frumos locului, dar scumpă-i era frăția de cruce, ca oricărui, voinic, mai scumpă decît zilele, mai scumpă decît mireasa.* P.L. 11/6—7. *Acei ochi de-un albastru întunecic, cari selipesc în umbru genelor lungi . . . devin prin asta mai dulci, mai întunecoși, mai demonici.* P.L. 77/20—21; **O.I** 97/35, 97/35, 103/15, 103/15, 103/16, 103/16, 104/27, 104/27, 148/12, 148/12, 206/6, 206/6; **P.L.** 5/14, 5/14, 5/14, 24/7, 24/8, 37/31, 37/31, 54/21, 54/21 [V. 16; Pr. 14]. ◇ Loc. adv. **Cît mai** . . . = cît se poate de . . . *Trebuie să fugi cît mai în grabă din oraș.* P.L. 96/6 [Pr. 1]. **Cu atît mai virtos** v. a t î t[2] [Pr. 1]. **Cu atît mai rău** v. a t î t[2] [Pr. 1]. **De mai nainte** v. î n a i n t e [V. 2]. **Mai ales** = cu deosebire, în special. *Dar mai ales unul din ei . . . era frumos ca luna unei nopți de vară.* P.L. 6,3. *Mai ales garafa goală era în stare de a-l umple de cugetări melancolice.* P.L. 32/18. *Gîndi că are multă cauză a se depărta mai ales că tablete de la crîșmă-i invitau cu dragoste.* P.L. 83/10 [Pr. 3]. **(Decît) . . . mai bine (să)** . . . v. b i n e [V. 4; Pr. 3]. **Mai cu sămă** v. s e a m ă [Pr. 1]. **Mai departe** v. d e p a r t e [V. 6; Pr. 5]. **Mai înainte** = înainte, la început. — *Doamne, fă ca acest izvor să fie ce-a fost mai înainte.* P.L. 13/33 [Pr. 1]. **Mai întîi** = întîi, la început, în primul rînd. *O voluptate sufletească îl cuprinse — mai întîi i se păru e-aude șoptirea acelor mișnegi bătrîni, care, pe cînd era mic, îi povesteau în timp de iarnă.* P.L. 37/16. *E un moment mare, să mă cuget mai întîi, gîndi el, dorit-am de cînd sunt ceva pentru mine?* P. L. 45/23. *Își întinse el mai întîi mîna și apucă încet mînuța ei fină și rece.* P.L. 93/18; cf. **P.L.** 68/30, 80/19 [Pr. 5]. (Marchează o gradație) **(Cu) mult mai** . . . *Toate micile mizerii unui suflet chinuit Mult mai mult îl va atrage decît tot ce ai gîndit.* O.I 136/4. *Azi nici măcar îmi pare rău Că tree cu mult mai rar, Că cu tristețâ capul tău Se-ntoarce în zădar.* O.I 192/10. *Obloanele erau mult mai largi decît ferestrele.* P.L. 40/9. *De o natură mult mai puțin senzuală decît porumbița lui, el rămăsese numai cu convingerea teoretică cum că o iubește.* P.L. 95/26; cf. **O.I** 132/25 [V. 3; Pr. 2]. **Și mai** . . . *El ar sta să-nebunească Ca-n furtuna lui de patimi și mai mult să o iubească.* O.I 162/14. — *Binele ce mi l-ai făcut mie nu fi-l pot plăti nici cu lumina ochilor, oricît de scumpă mi-ar fi, și cu toate astea vin să-ți cer și mai mult.* P.L. 10/35. *Deși-i plăcè prezența ei, totuși îi plăcea și mai mult că, departe de ea, să cugete la dînsa.* P.L. 91/31; cf. **O.I** 134/24; **P.L.** 12/34, 24/3, 27/37, 94/6, 96/25 [V. 2; Pr. 7]. ◒ (Repetiție) *Și în neștiința la ești și mai frumoasă, ești și mai mult cauza unor crude dureri.* P.L. 56/30. *Este o nespusă gentileță în modul cum o femeie ce iubește și care e totodată inocentă, timidă, trebuie să se apropie de un bărbat sau ursuz, cine știe prin ce, sau și mai pudic și mai copil decît ea.* P.L. 79/36 [Pr. 4]. ◇ Expr. **A fi mai mult** (ca cineva) v. m u l t[1] [V. 1]. **A plăti mai mult** v. m u l t[1] [Pr. 1]. **Care mai de care** v. c a r e [Pr. 1]. **Și așa mai departe** v. ș i[2] [Pr. 2]. ◒ (Construcții metaforice) **Firea mai presus de fire** v. f i r e [V. 1]. **Minlea mai presus de minte** v. m i n t e [V. 1].

2. (Formează superlativul relativ împreună cu articolul adjectival „cel", „cea") *De astăzi nu-mi mai pasă Că cea mai dulce-ntre femei Mă lasă.* O.I 187/7. *El cumpăra de la mine cărți. În genere cele mai vechi.* P.L. 61/24. *Văzu un băiat, îmbrăcat c-o bluză de catifea care cuprindea strîns de un colan lustruit mijlocul cel mai gingaș din lume.* P.L. 63/8; cf. **O.I** 59/32. 64/10, 116/7; **O.IV** 365/32; **P.L.** 3/21, 53/31. 61/29, 64/15, 76/39, 79/40, 81/1, 90/33 [V. 5; Pr. 10]. ◇ (Articolul adjectival lipsește; adverbul „mai" este uneori accentuat în frază) *Purceluși cu coada sfredel și cu bețe-n loc de labă, Cum mai bine i se șede unui purceluș de treabă.* O.I 84/20. *Să-mi trimiți prin cineva Ce-i mai mîndru-n valea Ta.* O.I 149/9. *De cine-n lume te temi tu mai mult?* P.L. 6/20. *În asemenea cărți el răscolea c-un fel de patimă și-mi cumpăra cele mai obscure și mai fără de-nțeles.* P.L. 61/30; cf. **O.I** 133/24, 149/13; **P.L.** 99/26 [V. 4; Pr. 3].

II. (Cu sens restrictiv) **În oarecare măsură**; din cînd în cînd. *P-ici, pe colo . . . străbate, clte-o rază mai curată Dintr-un Carmen Saeculare ce-l visai și eu odată.* O.I 158/1 [V. 1]. ◇ Loc. adj. **Mai multe** = un număr oarecare, cîteva. [Luceafărul] *s-a rupt din locul lui de sus, Pe-rind mai multe zile.* O.I 173/20 [V. 1]. ◇(Însoțit de adverbe de restricție) *Abia candela cea tristă . . . o rază mai aruncă.* O.I 50/20. *Numai lebedele albe, cînd plutesc încet din trestii, Domniloare peste ape, oaspeți liniștei acestei, Cu aripele întinse se mai scutură și-o laie.* O.I 152/7. *Apa abia mai sclipea.* P.L. 51/40; cf. **O.I** 46/1, 69/29; **P.L.** 89/23, 98/26 [V. 4; Pr. 3].

III. (Indicînd aproximația) **Aproape.** *Moartea la n-o pîlng, ei mai fericesc o rază fugilă din haos lumesc.* O.I 38/27. *Într-un roi mai de un sfîrșit Au ieșit la promenadă.* O.I 46/20. *Ochii . . . păreau că privesc . . . cu duioșata lor mai femeiască asupra spectatorului.* P.L. 30/5. *S-aruncă în lacul limpede ca lacrima, a cărui apă o făcea mai să adoarmă.* P.L. 101/12; cf. **O.I** 53/5, 79/20, 80/12; **P.L.** 10/13, 15/11, 80/3 [V. 5; Pr. 5]. ◇Loc. adv. **Mai că** = aproape. *Și mă-mbrac în părul galben, ca în strai ușor Iesut, Și zărind rotundu-mi umăr mai că-mi vine să-i sărut.* O.I 80/16. *La pămînt mai că ajunge ai ei păr de aur moale, Care-i cade peste brațe, peste umerele goale.* O.I 85/31 [V. 2].

IV. (Cu valoare durativă; uneori precedat de adv. „tot") **1. Încă.** *În van mai caut lumea-mi în obositul creier.* O.I 71/1. *Vai, tot mai gîndești la anii, cînd visam în academii?* O.I 140/15. *Mai am un singur dor.* O.I 216/1. *Cum l-ar mai fi putut iubi pe el, altl de singur, altl de sărac, altl de fără viitor!* P.L. 31/33; cf. **O.I** 59/10, 83/19, 102/24,

106/14, 123/13, 149/23, 157/40, 158/1, 165/9, 165/19. 186/4. 188/5, 216; **O.IV** 365/3; **P.L.** 17/19, 26/19, 36/10, 48/3, 60/10, 71/30, 71/34, 74/22, 74/23, 95/6, 95/9, 96/17, 96/33 [V. 17; Pr. 14]. ◇ (În formule de salut) **Ce mai faci? v. face** [V. 1]. ◇ (În construcție cu „încă" sau „și") *Avem clipa, avem raza, care tot mai ține încă.* **O.I** 133/6. *El întoarse șepte foi și umbra prinse conturele unui basrelief, mai întoarse încă șepte și umbra se desprinse încet.* **P.L.** 46/40. *Acuma știa că iubește. „La ce mi-a mai trebuit și asta?" gîndi el.* **P.L.** 55/8. *Se mai ivi încă un om plesuv și cu ochelari.* **P.L.** 59/11 [V. 1; Pr. 3]. ◇(În construcții negative, arătînd încetarea unei acțiuni sau a unei stări) *Te-aș cere doar pe tine, dar nu mai ești a ta.* **O.I** 127/2. *Auzu-mi-n-o să-l mai întuneci Cu-a gurii dulci suflări fierbinți.* **O.I** 211/21. *Nu mai e Făt-Frumos să mă răpească.* **P.L.** 14/41; cf. **O.I** 29/1, 30/21, 82/31, 111/6, 116/4, 117/15, 118/6, 122/14, 127/1, 128/10, 147/21, 151/18, 155/6, 157/37, 174/9, 175/32, 182/3, 182/12, 183/13. 187/6, 187/9, 189/7, 200/5, 211/17, 216/25, 220/5, 232/20; **O.IV** 361/11, 364/20, 366/9; **P.L.** 12/31, 13/1. 14/32. 15/38. 30/18, 32/18. 37/24, 38/5, 42/32, 42/40. 16/22, 50/6. 52/13. 58/5, 61/24, 61/33, 61/39, 62/29, 63/32, 63/33. 65/14. 68/16. 70/2, 85/18, 89/27, 89/30, 92/1, 92/35, 92/38 [V. 32; Pr. 30]. ◒ (Repetiție) *Tu-ți arzi ochii și frumsețea... Dulce noaptea lor se stinge, Și nici știi ce perde lumea. Nu mai plînge. nu mai plînge!* **O.I** 83/10. *Și stelele ce vecinic pe ceruri colindează, Cu toate la picioare-ți eu le puneam în vază, Dar nu-l mai vrei pe Arald, căci nu mai vrei nimică.* **O.I** 92/10 [V. 4]. ◇ (Întărit prin „încă") *Și cît de mult îmi pare rău că nu mai sufăr încă.* **O.I** 184/20 [V. 1].

2. (Înaintea unui verb, arătînd repetarea acțiunii) Iarăși, din nou. *Pe-al meu propriu rug, mă topesc în flăcări. Pot să mai renviu luminos din el ca Pasărea Phoenix?* **O.I** 199/15. *Mai suna-vei, dulce corn, Pentru mine vreodată?* **O.I** 206/11. — *Stăi, să mai bem apă, zise mama pădurilor ostenită.* **P.L.** 9/7; cf. **P.L.** 8/30, 15/39, 38/19, 48/20, 87/17, 101/18 [V. 2; Pr. 7]. ◇ (În construcție cu „o dată" sau „încă o dată") *Să mai salut o dată colibele din vale.* **O.I** 6/13. *Aș vrea ... Să mai privesc o dată cîmpia-nfloriloare.* **O.I** 6/21. *Voi culcați-vă și eu plnă atuncea m-oi întoarce la mama, ca să mai sug încă o dată laptele cel de văpaie albă a fiițelor ei, pentru ca să mă fac iar frumos și strălucit.* **P.L.** 19/40; cf. **P.L.** 68/24 [V. 2; Pr. 2]. ◇ (În construcții negative, arătînd că acțiunea nu se mai repetă) *Pe aceiași ulicioară Bate luna în ferești. Numai tu de după gratii Vecinic nu te mai ivești!* **O.I** 112/4. *De-azi-nainte să nu mă mai întrebi De ce rîlmul nu m-abate cu ispită de la trebi.* **O.I** 141/11. *Nu mai văzu nici umbra din părete a portretului.* **P.L.** 31/40; cf. **O.I** 46/20. 59/28, 113/8, 166/23, 181/9, 184/7, 184/21, 187/1, 188/14, 203/5, 230/5; **O.IV** 433/6; **P.L.** 13/36, 16/39, 17/12, 20/40, 22/21, 22/25, 31/19, 37/1, 42/36, 43/22, 61/9. 61/17, 68/21, 69/30, 69/30, 70/29, 71/1, 81/9, 92/16, 100/5 [V. 14; Pr. 21]. ◒ (Repetiție) *Și-n această sărăcie, te inspiră, cîntă, barde, Bani n-am mai văzut de-un secol, vin n-am mai băut de-o lună.* **O.I** 46/4 [V. 2]. ◇ Expr. **A nu mai avea pereche** v. **pereche** [V. 1].

V. (**Repetat, exprimă o alternare, o oscilație**) **Cînd ..., cînd ...** *Tu cu mîinile-ncleștate, mai cu degetele depeni, Mai sucești vreo țigară.* **O.I** 155/31. *Și ruginos și drăgălaș, Mai nu vrea, mai se lasă.* **O.I** 175/8. *Te desfaci c-o dulce silă, Mai nu vrei și mai te lași.* **O.I** 210/2 [V. 6].

VI. (În construcții exclamative sau interogative, intensificînd ideea din frază). *Ce mai vrei cu-a tale sfaturi, Dacă știi a lor măsură.* **O.I** 198/7. *Părul tău ți se desprinde și frumos ți se mai șede.* **O.I** 209/14. *De ce să mai îmbrac amorul cu vălul rușinei?* **P.L.** 86/6 [V. 2; Pr. 1]. ◒ (Repetiție) *Și abia plecă bătrînul ... Ce mai freamăt, ce mai zbucium! Codrul clocoti de zgomot și de arme și de bucium.* **O.I** 147/37 [V. 2].

MAI[2] s. m. Numele lunii a cincea a anului. *De-aș avè și eu o floare Mîndră, dulce, răpitoare Ca și florile din mai.* **O.I** 2/3 [V. 1].

MÁICĂ s.f. Mamă. *Și maicii, ce strînge pruncuțu-i la sîn ... Speranța durerea i-alină.* **O.I** 11/21 [V. 1]. ◇ (Cu diferite determinări, denumind pe mama lui Isus Hristos) **Maica Domnului.** *Pe-a altarului icoană ... Palidă și mohorîtă Maica Domnului se vede.* **O.I** 50/8. *Împărăteasa ... visă în vis că Maica Domnului desprinsese din cer două ... stele.* **P.L.** 23/11 [V. 1; Pr. 1]. **Maica preacurată.** *O, maică preacurată Și pururea fecioară, Marie!* **O.IV** 360/9; cf. **O.IV** 360/20 [V. 2]. **Maica sfîntă.** *O, maică sfîntă, pururea fecioară, În noaptea gîndurilor mele vină.* **O.IV** 361/3 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Maica durerilor** = Fecioara Maria (v. și **dumnezeie, luceafăr, regină**). *Veghea, deasupra unei candele fumegînde, icoana îmbrăcată în argint a maicei durerilor.* **P.L.** 4/6 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **maica** (**O.I** 50/8; **P.L.** 23/11), g.d. **maicii** (**O.I** 11/21), **maicei** (**P.L.** 4/6), voc. **maică** (**O.IV** 360/9, 360/20, 361/3).

MAIÉSTRO s. m. v. **maestru.**

MAIÉSTRU[1] adj. v. **măiestru.**

MAIÉSTRU[2] s. m. v. **maestru.**

MAIMÚȚĂ s. f. Mamifer tropical cu structura corpului asemănătoare cu a omului. ◒ (În context figurat; depreciativ) *Există la oameni sala de bal, jocul, muzica unde vezi asemenea juneie maimuțe cu monoclu mirosînd femelele.* **P.L.** 81/6 [Pr. 1].

MÁISTRU s.m.v. **maestru.**

MAL s.n. Țărm. *Pe malurile Seinei, în faeton de gală Cezarul trece palid, în gînduri adîncit.* **O.I** 61/21. *Din umbra de la maluri se desface-acum la larg Luntrea cu-ale ei vintrele? spînzurate de catarg.* **O.I** 154/19. *Dintre sute de catarge Care lasă malurile. Cîte oare le vor sparge Vînturile, valurile?* **O.IV** 396/2. *El puse jos dulcea lui sarcină pe malul mirositor al unui lac albastru.* **P.L.** 50/17. *Se culca gol pe malurile lacului.* **P.L.** 99/12; cf. **O.I** 43/3, 43/13, 63/16, 74/5, 219/14, 221/18; **P.L.** 51/18. 51/28, 73/14, 97/16 [V. 9; Pr. 6].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **malul** (**P.L.** 50/17, 51/28, 97/16); pl. n. ac. **maluri** (**O.I** 43/3, 43/13, 63/16, 74/5, 154/19, 219/14, 221/18; **P.L.** 51/18, 73/14), **malurile** (**O.I** 61/21; **O.IV** 396/2; **P.L.** 99 12).

MALÍȚIE s.f. Răutate. *Dar dacă nu m-ar chema Maria? zise ea sub inspirația unei fulgerătoare maliții.* P.L. 63/36 [Pr. 1].

MÁMĂ s.f. (Și în forma *mumă*: uneori, nearticulat, urmat de adj. pos. pers. a 3-a sg.) Femeie care are copii;

nume pe care i-l dau copiii cînd i se adresează sau cînd vorbesc despre dînsa; maică. *Am uitat mamă, am uitat tată, Am uitat lege, am uitat lot; Mintea mi-e seacă, glndul nelot, Pustiul arde-n inima-mi beată.* O.I 27/1. *Lepădînd viața lumii, Vei spăsi greșala mumii Și de-o crimă tu mă mîntui.* O.I 102/7. — *Ce frumos a fost papa! zicea el surîzînd, și mumă-sa auzindu-l își șlergea într-ascuns lacrimile ei.* P.L. 31/4. *Văduvita sa mumă îl creșcu pe el cum putu din lucrul mînilor ei.* P.L. 30/38. *El nu simțea nimic... asemenea unui copil amețit de somn, pe care mama îl dezmiardă.* P.L. 94/21 : cf. **O.I** 84/3, 84/3, 116/6, 129; **P.L.** 4/20, 8/18, 8/21, 8/27, 8/29, 16/34, 19/10, 30/24, 31/6, 31/32, 49/31, 66/9, 66/23 [V. 6 : Pr. 16]. ◒ (Repetiție) *O, mamă, dulce mamă, din negura de vremi Pe freamătul de frunze la tine tu mă chemi.* O.I 129/1 [V. 2]. ◒ (Element de personificare) *Ce-ți dorește eu ție, dulce Românie, Țărînă mireasă, mamă cu amor! Fiii tăi trăiască numai în frăție.* O.I 16/2. — *Din sfera mea venii eu greu Ca să-ți urmez chemarea, Iar cerul este tatăl meu Și mumă-mea e marea.* O.I 170/20. — *Din sfera mea venii eu greu Ca să te-ascult și-acuma, Și soarele e tatăl meu. Iar noaptea-mi este muma.* O.I 172/12 [V. 3]. ◒ (În contexte figurate) *Un punct se mișcă... cel întîi și singur. Iată-l! Cum din haos face mumă, iară el devine Tatăl.* O.I 132/24. *Puse pe trupul său timpărătesc haine de păstor, cămeșă de borangic, țesută în lacrimele mamei sale, mîndră pălărie cu flori.* P.L. 4/33 [V. 1 ; Pr. 1]. ◇ Expr. **Mama lui Dumnezeu** = Maica Domnului. *O lacrimă curse din ochiul cel negru al mamei lui Dumnezeu.* P.L. 4/8 [Pr. 1]. (În imprecații) — *Ascundeți-vă mai bine, bală-n-ar mama lui Dumnezeu, ca să nu vă mai găsească, ucigă-l crucea și mănînce-l moarlea!* P.L. 16/38 [Pr. 1]. **Mama pădurilor** = personaj din basmele populare, posedînd puteri miraculoase și simbolizînd forțele potrivnice, rele. *Cu fața zbîrcită ca o stîncă buhavă și scobită de pirate, c-o pădure-n loc de păr, urla prin aerul cernit mama pădurilor cea bătrînă.* P.L. 6/35. *Mama pădurilor, nepuțind să iasă, trecea peste apă cu piuă cu tot și-i brăzda fața în două dealuri.* P.L. 7/7. — *Stăi, să mai bem apă, zise mama pădurilor ostenită.* P.L. 9/7 ; cf. **P.L.** 6/24, 8/10 [Pr. 5].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **mamă** (**O.I** 27/1) **mumă** (**O.I** 132/24, 172/12, 170/20 ; **P.L.** 8/21, 30/24, 30/38, 31/4, 31/32), **muma** (**O.I** 84/3, 116/6 ; **P.L.** 4/20, 6/24, 6/35, 7/7, 8/18, 8/27, 8/29, 9/7, 16/38, 19/40, 49/31, 66/9, 66/23, 94/21), g.d. **mamei** (**P.L.** 4/8, 4/33, 8/10), **mumii** (**O.I** 102/7), voc. **mamă** (**O.I** 16/2, 84/3, 129, 129/1, 129/1 ; **P.L.** 16/34, 31/6). — Variantă : (regional) **mûmă** (**O.I** 102/7, 132/24, 170/20, 172/12 ; **P.L.** 8/21, 30/24, 30/38, 31/4, 31/32) s. f.

MANTÁ s. f. Mantie. *Făt-Frumos... se culcă pe mantaua ce și-o așternuse.* P.L. 20/13. *Se răsculeau din năsip schelete nalte... cu capele seci de oase... învălite în lungi mantale albe.* P.L. 20/24. *Paznicii de noapte trec cu capelele înfundate în mantale albe.* P.L. 39/40. *Îmi pare că în creții mantalei aruncate peste umăr am încremenit și am devenit o statuă de bronz.* P.L. 87/29 ; cf. **P.L.** 20/4, 20/25, 23/31, 44/15, 48/30, 48/36, 49/1, 59/41, 80/17 [Pr. 13]. ◒ (În context figurat) *În aerul nopții Făt-Frumos își spăla fața în baia de lacrimi, apoi, învălindu-se în mantaua ce i-o țesuse din raze de lună, se culcă să doarmă în palatul de flori.* P.L. 23/8 [Pr. 1]. ◒ (Construcție metaforică ; cu referire la lumina lunei ; (v. și **argint**, **împărătesc**, **mreajă**, **plnză**, **prund**, **pulbere**, **rază**, **senin**, **smălțui**re) **Manta argintie.** *Înundată de o manta argintie, apucă și ea calea luminoasă ce ducea în lună.* P.L. 20/35 [Pr. 1].

— Forme gramaticale : **sg. n. ac. manta** (**P. L.** 20/35, 23/31, 48/30, 49/1, 59/41, 80/17), **mantua** (**P.L.** 20/4, 20/13, 23/8, 44/15), **g.d. mantalei** (**P.L.** 48/36, 87/29) ; **pl. n. ac. mantale** (**P.L.** 20/24, 20/25, 39/40).

MÁNTĂ s. f. Mantie. *La pieptu-i manta neagră în falduri și-o adună.* O.I 92/28 [V.1]. ◒ (În context figurat) *Pururi tînăr, înfășurat în manta-mi, Ochii mei-naltam visători la steaua Singurătății.* O.I 199/2 [V. 1].

MÁNTIE s. f. Pelerină. *Cine-o vedea cu părul... despletit — și împrăștiat ca creții unei mantii de aur pe stnul ei rece... ar fi gîndit că-i o înmărmurită zînă a undelor.* P.L. 22/26. *În nopți cu lună el își lepăda rasa și-și punea mantie de cavaler.* P.L. 46/3. *Aruncă neagra și strălucita lui mantie peste umerii ei albi.* P.L. 50/10 ; cf. **P.L.** 50/12, 97/5 [Pr. 5].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **mantie** (**P.L.** 46/3, 50/10), **mantia** (**P.L.** 97/5), g.d. **mantii** (**P.L.** 22/26), **mantiei** (**P.L.** 50/12).

MANUSCRÍPT s.n. Text scris de mînă. *El deschise o carte veche... un manuscript de zodii.* P.L. 35/6 [Pr. 1].

***MANUSCRÍS** s. n. v. **manuscript**.

MARÁMĂ s. f. Basma. ◒ (Construcție metaforică) **Lunga genelor maramă** = **gene lungi și mătăsoase**. *Ea ridică somnoroasă lunga genelor maramă.* O.I 84/28 [V. 1].

MARCHÍZ s.m. Persoană care are un anumit rang nobiliar. *Marchizul Castelmare se uită lung și săbătec asupra acelei copile, ce-i disprețuia amorul, apoi ieși iute, trîntind ușa după sine.* P.L. 76/5. *Marchizul Bianchi muri de apoplexie.* P.L. 99/18 [Pr. 2].

MÁRE[1] adj. I. Care depășește dimensiunile obișnuite. *Din tainica pădure Apare luna mare cîmpiilor azure.* O.I 63/9. *Ci tu rămîi în floare ca luna lui aprll, Cu ochii mari și umezi, cu zîmbet de copil.* O.I 128/8. *Luna pe cer trece-așa sfîntă și clară, Ochii tăi mari caută-n frunza cea rară.* O.I 231/6. *Două lacrimi mari străluciră în ochii ei.* P.L. 8/25 ; cf. **O.I** 30/24, 41/9, 52/1, 80/2, 80/7, 85/18 88/2, 107/10, 120/4, 120/20, 146/3, 168/15, 172/5, 172/27, 186/23, 228/24 ; **P.L.** 3/23, 5/40, 6/40, 8/4, 9/38, 10/25, 12/3, 18/38, 24/3, 24/4, 24/7, 24/14, 24/15, 24/16, 24/17, 24/18, 25/8, 26/13, 26/21, 27/6, 29/11, 29/33, 29/36, 30/1, 36/9, 38/37, 39/16, 40/14, 43/27, 47/23, 53/16, 58/16, 66/13, 67/2, 71/21, 97/37, 98/8, 101/22 [V. 19 ; Pr. 39]. ◒ (Repetiție) *Tot mai mare și mai mare devenea painjinul.* P.L. 37/31 ; cf. **P. L.** 54/21, 54/21 [Pr. 4]. ◇ *Drumul mare* = drumul principal. *Amîndoi ieșiră repede din mănăstire spre a-și stîmpăra graba mersului abia în drumul mare, ce ducea la oraș.* P.L. 75/25 [Pr. 1]. ◇ Expr. **Cu ochi mari** = cu uimire, mirat. *Cu ochi mari la ea se uită.* O.I 66/25 [V. 1]. **Postul cel mare** v. **post** [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Bonbe mari de piatră scumpă** v. **piatră** [V. 1]. ✦ **Des**, bogat. *Era aninat într-un cui bustul în mărime naturală a unui copil... cu niște ochi albaștri... sub mari sprîncene și cu gene lungi negre.* P.L. 30/1 [Pr. 1]. ✦ Lat. *Se îvi un om nalt, cu barba lungă și sură, cu fruntea mare.* P.L. 40/21 [Pr. 1]. ✦ Încă-

păstor. *Trec furnici ducînd în gură de făină marii saci, Ca să coacă pentru nuntă și plăcinte și colaci.* O.I 87/5 [V. 1]. ✦ Întins. *Codrul parc tot mai mare, parcă vine mai aproape.* O.I 154/29. *Luna... se oglindea într-un lac mare.* P.L. 5/24; cf. **P.L.** 18/29, 25/5, 26/11, 52/5 [V. 1; Pr. 5]. ◒ (Repetiție; în context figurat) *Umbra morții se întinde tot mai mare și mai mare.* O.I 148/12 [V. 2]. ◒ (Construcții metaforice) **Lumea mare** v. lume [V. 1]. **Marile și mișcătoarele pustietăți** v. pustietate [V. 1]. ✦ Înalt. *Bolta-n fundul Domei stă întunecoasă, mare.* O.I 50/3. *Iar în patru părți a lumii* [Sultanul] *vede șiruri munții mari.* O.I 142/27. [Făt-Frumos] *crescu și se făcu mare ca brazii codrilor.* **P.L.** 4/21; cf. **O.I** 54/10, 159/19; **P.L.** 8/38, 29/6, 45/9, 97/34 [V. 4; Pr. 5]. ◇ Compus: **Brusture mare** v. brusture [Pr. 1].

2. Crescut în vîrstă, adult. *Cînd era destul de mare,* [Făt-Frumos] *puse să-i facă un buzdugan de fer.* P.L. 4/23. *Îi plăcea să asculte de ea, ca un copil de soră-sa mai mare.* P.L. 91/26 [Pr. 2].

3. Numeros. *Prin deșert străbat sălbatec mari familii beduine.* O.I 45/11. *Nu cumva suntem asemenea acelor figuranți cari voind a reprezenta o armată mare, trec pe scenă, încunjură fondalul și reapar iarăși?* P.L. 65/4. *Nu este oare omenirea istoriei asemenea unei astfel de armate, ce dispare într-o companie veche, spre a reapărè în una nouă, armată mare pentru individul constituit în spectator.* P.L. 65/8 [V. 1; Pr. 2].

4. Profund, adînc, întins, deplin. *Și-n pepturile păstorilor tineri, rezimați c-un cot de-o stîncă și c-o mînă pe bîtă, încolțea un dor mai adînc, mai întunecos, mai mare — dorul voiniciei!* P.L. 5/14. *O bucurie mare t-ar omorî.* P.L. 59/22. — *Domnule, zise ea deodată c-o seriozitate mare.* P.L. 69/22; cf. **P.L.** 45/6, 56/23, 56/37, 99/6 [Pr. 7]. ◇ Expr. **Ziua în amiaza mare** = v. amiază [Pr. 1].

5. De seamă, important. *Vede surtsu-i de grație plin Și uită pericolul mare.* O.I 12/2. *Să vezi marile-aspirații că-s reduse la nimic Că domnesc în lume rele, căror nu le poți opune.* O.I 52/31. — *Împărate prè luminate, din cîte noroace ai avut, unul a fost mai mare decît toate: aceia că Făt-Frumos ți-i frate de cruce.* P.L. 11/9. *Ia-mă și pe mine cu d-ta, că ți-oi fi de mare folos.* P.L. 17/31; cf. **P.L.** 30/36, 45/23, 64/33, 81/23 [V. 2; Pr. 6]. ◇ Expr. **Inimă mare** = suflet generos, avîntat. *De aceea spusa voastră era sîntă și frumoasă, Căci de minți era gîndită, căci din inimi era scoasă, Inimi mari, tinere încă, deși voi sunteți bătrîni!* O.I 35/15 [V. 1]. **Mare minune** v. minune [Pr. 1]. (Ironic) **Vorbe mari** = cuvinte umflate. [Omul] *acopere cu vorbe mari, cu o ipocrizie vecinică, care fine cît istoria omenirei, acel simbure negru și rău, care-i rădăcina adevărată a vieței și a faptelor sale — egoismul său.* P.L. 47/37 [Pr. 1]. **Lucru mare** v. lucru [V. 1]. **A arunca vorbe mari** v. vorbă [V. 1].

6. Vestit, renumit. *Geniul mare al deșteptării tale Păși, se duse-acuma pe-a nemuririi cale Și-n urmă-i ne-a lăsat.* O.I 1/8. *Gloria-i închipuirea ce o mie de neghiobi Idolului lor închină, numind mare pe-un pitic.* O.I 140/3. *Fii bun și mare, ori păzat de crime, Același praf, aceeași adîncime.* **O. IV** 338/6; cf. **O.I** 1/11, 35/8, 36/20 [V. 6]. ◇ Ca epitet pe lîngă numele unui domnitor; v. Mircea cel Mare [Pr. 1]; v. Ștefan cel Mare [V. 1]. ✦ Glorios. *Spună lumii large steaguri tricoloare, Spună ce-i poporul mare, românesc.* O.I 15/14. *Au prezentul nu ni-i mare? N-o să-mi dea ce o să-i cer? N-o să aflu între-ai noștri vreun falnic juvaer?* O.I 149/35 [V. 2]. ◒ (Repetiție). *Ce-ți doresc eu ție, dulce Românie, Țara mea de glorii, țara mea de dor? Brațele nervoase, arma de tărie, La trecutu-ți mare, mare viitor!* O.I 15/4 [V. 2].

7. De rang înalt, cu rol de frunte. *A statelor greoaie cară trebuie-npinse Și trebuiesc luptate războaiele aprinse, Căci voi murind în sînge, ei pot să fie mari.* O.I 56/25. *A fost odată ca-n povești, A fost ca niciodată, Din rude mari, împărătești, O prea frumoasă fată.* O.I 167/3. [Dan] *ședea într-o chiliuță din casele unui boieri mare.* P.L. 44/34 [V. 2; Pr. 1]. ◇ Expr. **Nun mare** v. nun [V. 1]. **Soeru mare** v. socru [V. 1]. (Substantivat; la pl.) **Cei mari** = conducătorii, șefii. *Ling-a leilor grădină regele Francisc așteaptă, Ca să vază cum s-o-neînge între fiare lupta dreaptă. Împrejur cei mari ai țării și ai sfatului s-adună.* O. I 165/3 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **mare** (**O.I** 1/8, 12/2, 15/4, 15/4, 15/14, 36/20, 41/9, 48/24, 50/3, 54/10, 63/9, 85/18, 85/23, 85/36, 132/33, 134/27, 140/3, 148/12, 148/12, 149/35, 154/29, 159/19; **O. IV** 338/6; **P.L.** 4/21, 4/23, 5/14, 5/24, 5/40, 6/40, 8/38, 10/17, 10/25, 11/9, 12/3, 17/31, 18/29, 18/38, 24/3, 24/14, 24/15, 24/16, 25/5, 25/8, 25/37, 26/11, 29/11, 30/36, 37/31, 37/31, 40/14, 40/21, 44/34, 45/6, 45/9, 45/23, 54/21, 54/21, 56/23, 56/37, 59/22, 64/33, 65/4, 65/8, 67/2, 67/7, 69/22, 71/21, 75/25, 91/26, 97/37, 99/6), **marea** (**P.L.** 52/5), g. d. **mare** (**O. I** 35/6), **mari** (**P.L.** 98/8); voc. **mare** (**O.I** 1/11); pl. n. ac. **mari** (**O.I** 30/24, 35/8, 35/15, 45/11, 52/1, 56/25, 66/25, 72/8, 80/2, 80/7, 88/2, 107/10, 120/4, 120/20, 128/8, 142/27, 146/3, 151/19, 165/3, 167/3, 168/15, 172/5, 172/27, 186/23, 228/24, 231/6; **P.L.** 3/23, 8/4, 8/25, 9/38, 21/4, 24/7, 24/17, 24/18, 26/13, 26/21, 27/6, 29/6, 29/33, 29/36, 30/1, 30/1, 36/9, 38/37, 39/16, 43/27, 47/23, 47/37, 58/16, 66/13, 73/15, 97/34, 101/22), **marii** (**O.I** 87/5), **murile** (**O.I** 52/31; **O. IV** 378/10; **P.L.** 81/23); g. d. **mari** (**P.L.** 53/16).

MÁRE[2] s. f. Întindere vastă de apă stătătoare. *Marea-n fund clocotește are care sună-n orice noapte.* O.I 45/25. *Stelele-n cer Deasupra mărilor Ard depărtărilor Pînă ce pier.* O. IV 378/2. *Mergeau așa de iute, încît i se părea că pustiul și valurile mării fug, iar ei stau pe loc.* P.L. 21/12; cf. **O.I** 12/6, 28/1, 45/21, 54/8, 63/6, 63/16, 94/13, 124/7, 130/12, 136/14, 142/24, 144/6, 146/30, 149/34, 155/18, 167/13, 168/32, 175/16, 178/23, 181/10, 199/12, 216/4, 219/4, 221/12, 223/1; **O. IV** 338/2, 432/27; **P.L.** 11/28, 11/29, 11/31, 11/32, 12/10, 12/38, 13/36, 14/1, 15/3, 15/40, 15/38, 16/1, 17/3, 37/28, 52/6, 54/1, 72/1, 72/22, 78/12, 78/17, 78/21, 97/9, 97/15, 97/20, 99/14, 100/6, 100/10, 100/20, 100/25, 100/40, 101/4, 101/30 [V. 29; Pr. 33]. ◒ (Comparație) *La picioare-ți cad și-ți caut în ochi negriadînci ca marea, Și sărut a tale mîne.* O.I 30/19. *Era un întuneric ca o mare fără-o rază.* O.I 132/19. *Zgomotul creștea ca marea furbură și înalță.* O.I 144/15. *Tot veneau a fării steaguri, Ca potop ce prăpădește, ca o mare turburată.* O.I 148/27. *Vedea, ca-n ziua cea dentîi, Cum izvorau lumine; Cum izvortnd îl înconjor Ca niște mări, de-a-notul.* O.I 176/22 [V. 5]. ◒ (Personificare) *Iară altu-mparte lumea de pe scîndura țărîi, Socotind cît aur marea poartă-n negrele-i corăbii.* O.I 130/28. — *Din sfera mea venii cu greu Ca să-ți urmez chemarea, Iar cerul este tatăl meu Și mumă-mea e marea.* O.I 170/20. *Va geme de patemi Al mării aspru cînt... Ci eu voi fi pămînt În singurătate-mi.* O.I 218/6.

Iubesc o fată frumoasă, cu ochii gîndirei, dulce ca visele mării. P.L. 10/40; cf. **O.I** 147/4 [V. 4; Pr. 1]. ◒ (În contexte figurate) *În părul ei de aur rubine-nflăcărate Și-n ochi ei s-adună lumina sfintei mări.* O.I 97/12. *Începuse a înseră și ea iar se lăsă amorului ei cu marea, iar surîdea în fața valurilor cu acea intensivă și dulce voluptate.* P.L. 100/34; cf. **O.I** 35/20, 35/21, 43/12, 178/16; **P.L.** 49/28, 51/1 [V. 5; Pr. 3]. (Personificare) [Memfis] *să pară răsărită din visările pustiei, Din nisipuri argiloase în mișcarea vijeliei, Ca un gînd al mării sfinte, reflectat de cerul cald.* O.I 43/21 [V. 1]. ◒ (Metaforic; cu referire la cer) *Cerul limpede — o mare, soarele — o față de foc.* **P.L.** 10/2 [Pr. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **A-și arunca chipul în mare** v. a r u n c a [V. 1]. **Doamna mărilor și a nopții** v. n o a p t e [V. 1]. **Moreu cea caldă** v. c a l d [V. 1]. **Luceafărul mărilor** v. l u c e a f ă r [V. 1]. **Luceafărul pe mări** v. l u c e a f ă r [V. 1]. (Cu referire la lună; v. și c o p i l ă, d i s c, n o a p t e, s c u t, v i s) **Stăpîna mării.** *Lună tu, stăpîn-a mării, pe a lumii boltă luneci Și gîndirilor dînd viață, suferințele întuneci.* O.I 130/7 [V. 1]. ◇ Compus: **Calul mării** v. c a l [V. 1]. ✦ Imensitate. ◒ (Comparație) *Cînd privesc zilele de-aur a scripturelor române, Mă cufund ca într-o mare de visări dulci și senine.* O.I 31/2 [V. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **Marea de urgie** = revoluția (v. și f l a m u r ă, r ă s t u r n a r e). *Cad putredele tronuri în marea de urgie, Se sfarmă deodată cu lanțul de sclavie Și sceptrele de fier.* O.I 24/31 [V. 1]. (Cu referire la moarte; v. și d u c e r e, g h e a ț ă, g l a s, l i n i ș t e, m o a r t e, p a r a n i m f ă, n o a p t e, o c h i, r e p a o s, s t i n g e r e, v i s t e r n i c) **Mare de stele.** *O, moartea e-un haos, o mare de stele, Cînd viața-i o baltă de vise rebele.* O.I 38/9 [V. 1].

— **Forme gramaticale:** sg. n. ac. **mare** (**O.I** 12/6, 31/2, 38/9, 44/2, 45/24, 54/8, 132/19, 142/24, 146/30, 148/27, 149/34, 155/18, 168/32, 178/16; **O.IV** 432/27; **P.L.** 10/2, 11/28, 13/36, 15/3, 15/40, 16/1, 78/12, 78/17, 100/6, 100/10, 100/20, 100/40, 101/4, 101/30), **marea** (**O.I** 24/31, 30/19, 35/20, 35/21, 43/12, 45/25, 62/19, 63/6, 121/7, 130/28, 144/15, 147/4, 170/20, 178/23; **O.IV** 338/2; **P.L.** 72/1, 72/22, 100/25, 100/34), g.d. **mări** (**O.I** 97/12), **mării** (**O. I** 28/4, 43/21, 63/16, 101/17, 130/7, 175/16, 199/12, 216/4, 218/6, 219/4, 221/12, 223/4; **P.L.** 10/40, 11/31, 17/3, 37/28, 97/9, 97/15, 97/20, 99/14), **mărei** (**P.L.** 11/29, 11/32, 12/10, 12/38, 14/1, 15/38, 21/12, 52/6, 54/1, 78/21); pl. n. ac. **mări** (**O. I** 167/13, 176/22, 181/10; **O.IV** 432/30; **P.L.** 49/28), **mările** (**O.I** 144/6), g.d. **mărilor** **O.I** 94/13, 130/12, 136/14, 148/37; **O.IV** 360/15, 378/2).

MÁRFĂ s. f. Produs al muncii destinat schimbului de piață. ◒ (Comparație; depreciativ; în context figurat) *Acea lăinică simfire, care doarme-n a lui harfă, În cuplete de teatru s-o desfaci ca pe o marfă.* O.I 137/10 [V.1].

MÁRGINE s. f. **1.** Extremitate a unui lucru, limită a unei suprafețe, latură. *Brațul ei altrnă leneș peste marginea de pat.* O.I 79/12. *Ușor el trece ca pe prag Pe marginea ferestei.* O.I 170/6. *Surlucul lui... era mai mult urzeală decît bătătură, ros pe margini.* P.L. 32/9; cf. **O.I** 128/1, 140/33, 166/4; **P.L.** 26/38, 35/24, 39/15, 44/8, 50/37, 52/21, 59/40, 63/2, 63/6, 64/15, 74/15 [V. 5; Pr. 12]. ✦ Țărm, mal. *Mormîntul să ni-l sape la margine de rîu.* O.I 129/15. *Să mă duceți lăcînd La marginea mării.* O.I 219/4. *Săpați-mi un mormînt La marginea mării.* O.I 223/4; cf. **O.I** 216/4, 221/12 [V.5].

2. Capăt, sfîrșit. *Din dragostea-i lumească un imperiu se va naște, Ai căruia ani și margini numai cerul le cunoaște.* O.I 141/28 [V. 1]. ◇ Loc. adv. și adj. **Fără (de) margini** = a) intens. *Iubind-o fără margini, scrie: „visul de poet".* O.I 32/36. *Cu ochii tăi de înger mă mîngîi și mă minți, Căci ei cuprind o lume de dulci făgăduințe, De-amor fără de margini, de scumpe fericiri.* O.IV 432/9 [V.2]; b) infinit. *Uscăliv așa cum este, gîrbovit și de nimic, Universul fără margini e în degetul lui mic.* O.I 132/6. *Într-un spațiu închipuit ca fără margini, nu este o bucată a lui... numai o piedută în raport cu nemărginirea?* P.L. 25/4. *Asemenea în eternitatea fără margini nu este orice bucată de timp... numai o clipă suspendată?* P.L. 25/7 [V. 1; Pr. 2]; c) ◒ (Metaforic) Atotputernic și veșnic. *Punctu-acela de mișcare, mult mai slab ca boaba spumii, E stăpînul fără margini.* O.I 132/26 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Peste marginile lumii** = în universul întreg. *Punctu-acela de mișcare, mult mai slab ca boaba spumii, E stăpînut... peste marginile lumii.* O.I 132/26 [V. 1]. **Din margini** de pămînt v. p ă m î n t [V. 1]. ✦ Fig. **Limită morală.** [**Simțirile**] *Își găsesc marginile în puterile celui ce le are.* P.L. 56/7. *De peatră să fie o inimă, este o margine care s-o mișle.* P.L. 56/21 [Pr. 2].

— **Forme gramaticale:** sg. n. ac. **margine** (**O.I** 128/1, 129/15, 166/4; **P.L.** 56/21), **marginea** (**O.I** 79/12, 170/6, 216/4, 219/4, 221/12, 223/4; **P.L.** 44/8, 52/21, 59/40, 63/2); pl. n. ac. **margini** (**O.I** 32/36, 128/5, 132/6, 132/26, 140/33, 144/28; **O.IV** 432/9; **P.L.** 25/4, 25/7, 26/38, 32/9, 63/6, 64/15), **mărginl** (**P.L.** 35/24, 50/37), **marginile** (**O.I** 132/26; **P.L.** 56/7), **marginele** (**P.L.** 74/15), **mărginile** (**P.L.** 39/15).

MARINÁR s. m. Navigator. *Așa marinarii pe mare îmblînd, Izbiți de talazuri, furtune... Speranța ți face de uită de vînt.* O.I 12/6 [V. 1].

MÁRMOR s. n. v. **marmură**.

MARMORÉU, -ÉE adj. Cu aspect apropiat de al marmurei, ca făcut din marmură, marmorean. *Din negru giulgi se desfășor Marmoreele brațâ.* O.I 172/2 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Statuar (v. și r e c e). *Gîtul nalt lua acea energie marmoree și dorîoare tolodală ca gîtul lui Antinous.* P.L. 77/27 [Pr. 1].

— **Forme gramaticale:** sg. n. ac. **marmoree** (**P.L.** 77/27); pl. n. ac. **marmoreele** (**O.I** 172/2). — Accentuat și: **marmóreele** (**O.I** 172/2).

MARMORÍU, -ÍE adj. Marmoreu. *Paloarea cea liniștită și marmoră a feței contrasta cu părul în dezordine.* P.L. 59/37 [Pr. 1].

MÁRMUR s.n. v. **marmură**.

MÁRMURĂ s. f. 1. (Și în forma *marmur*) Piatră care servește la lucrări de arhitectură și sculptură. *Și în templele mărețe, colonade-n marmuri albe, Noaptea zeii se pretmbîă în vestmintele lor dalbe.* O.I 44/25. *Arald cu moartea-n suflet... Pe jeț tăcut se lasă, cu dreapta pe-a lui spadă, În zid de marmur negru se uită crunt și drept.* O.I 94/5. [Cezara] *părea o statuă de marmură.* P.L. 102/6; cf. **O.I** 50/18, 51/1, 51/14, 93/31, 96/11, 160/36, 202/3; **P.L.** 5/28, 5/34, 10/21, 85/20, 92/6 [V. 9; Pr. 6]. ◒ (Comparație) *Ca marmura de albe, ca ea nepăsătoare, Prin aerul cel roșu, femei trec cu arme-n braț.* O.I 62/26. *De la creștet la picioare s-o admiri și s-o desmierzi Ca pe-o marmură de Paros sau o pînză de Correggio, Cînd ea-i rece și cochetă? Ești ridicul, înțelege-o...* O.I 157/31. *Vine albastre se trăgeau pe fața ei albă ca o marmură vie.* P.L. 4/2; cf. **O.I** 91/13, 117/10, 232/11; **P.L.** 26/32, 30/1, 53/29, 83/19, 84/16 [V. 5; Pr. 6]. ◒ (În contexte

figurate) *A mea iubire e-altta de curată... Ca setea cea eternă ce-o au dupdolaltă Lumina de-ntunerec și marmura de daltă.* O.I 232/18. *Visau amîndoi același vis. Ceruri de oglinzi, plulind cu înaltatele aripi albe și cu brtie de curcubeu, portale nalte, galerii de-o marmură cu ceara, straturi de stele albastre pe plafonduri argintoase.* P.L. 52/25 [V. 1 ; Pr. 1]. ◇ Expr. **A avea o inimă de marmură** v. i n i m ă [Pr. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **De marmură (de Paros)** = **a)** armonios, frumos alcătuit ; cu trăsături clasice. *Ce-fi lipsește oare fie, blond copil, cu-a ta mărire, Cu de marmur albă față.* O. I 51/6. *Un demon sufletul tău este Cu chip de marmură frumos.* O.I 211/8. *Asemenea unor aripi de vultur sălbatic, cuprindea, ca un privaz, părul negru și uscat, acea frumoasă și ostenită față de marmură de Paros.* P.L. 92/23 [V. 2 ; Pr. 1] ; **b)** sculptural (v. și d a l t ă). *Din valurile vremii. iubita mea, răsai Cu brațele de marmur, cu părul lung, bătai.* O.I 213/2. *Doar brațele-ți de marmur în visul meu se-ntind!* O.IV 432/24 [V. 2]. ◒ (Metaforic) Ființă rece, nepăsătoare (v. și g h e a ță, p i a t r ă, s t a t u i e). *Amorul unei marmure.* O.I 20. *O, marmură, aibi milă de-a mele rugămînți!* O.IV 430/6. *O marmură, aibi milă de ochii-mi rugători!* O.IV 430/12. *O, marmură, aibi milă să nu mă mai deștept!* O.IV 433/6. — *Dulcele meu sloi de gheață! —Tu marmură! Tu, piatră, tu!* P.L. 94/38 ; cf. **O.IV** 430/18, 432/36 [V. 6 ; Pr. 1].

2. Statuie cioplită din marmură (1). ◒ (Construcție metaforică) **Marmură caldă** v. c a l d [V. 1]. ◒ (Metaforic) Înfățișare de o perfecțiune sculpturală (v. și s t a t u i e). *Ea nu știe e-acel demon vrea să aibă de model Marmura-i cu ochii negri.* O.I 160/32 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **marmură** (**O.I** 51/1. 157/31, 202/3, 211/8 ; **P.L.** 4/2. 5/28, 5/34, 10/21, 30/1. 52/25, 70/10, 84/16, 85/20, 92/6, 92/23, 102/6), **marmur** (**O.I** 51/6, 93/31, 94/5, 213/2 ; **O.IV** 432/24), **marmor** (**O. I** 160/36), **marmura** (**O. I** 51/14, 62/26, 91/13, 117/10. 160/32, 232/11, 232/18 ; **P.L.** 26/32, 53/29, 83/19), g.d. **marmure** (**O.I** 20), **marmurel** (**O. I** 50/18), voc. **marmură** (**O.I** 29/5 ; **O.IV** 430/6, 430/12, 430/18, 432/36, 433/6 ; **P.L** 94/38) ; pl. n. ac.**marmuri** (**O. I** 44/25 ,96/11), — Variante : **mármor** (**O.I** 160/36), **mármur** (**O.I** 51/6, 93/31, 94/5, 213/2 ; **O.IV** 432/24) s.n.

MARTÍR s. m. Persoană care suferă chinuri sau moartea pentru convingerile sale. ◒ (În contexte figurate) *Tu îmi pari ca o bacantă, ce-a luat cu-nșelăciune De pe-o frunle de fecioară mirtul verde de martir.* O.I 30/10. *Martir este numele amorului meu.* P.L. 56/14 [V. 1 ; Pr. 1].

MÁSĂ[1] s. f. Mobilă. *Cu perdelele lăsate Șed la masa mea de brad.* O.I 105/2. *Boierii ce ședeau la masă în haine aurite... erau frumoși ca zilele înfrățeții.* P.L. 6/1. *Dionis făcea c-un creion un calcul matematic pe masa veche.* P.L. 27/26 ; cf. **O.I** 56/3, 87/19, 173/24 ; **O.IV** 333/7 ; **P.L.** 5/39, 17/40, 28/28, 29/29, 35/38, 40/26, 45/4, 48/10, 61/2, 61/16, 62/14, 67/1, 74/12 [V. 5 ; Pr.15]. ◇ Expr. **A se așeza la masă** v. a ș e z a [V. 1]. **Capul mesei** v. c a p [V. 1]. **Masă întinsă** v. î n t i n s [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **masă** (**O. I** 85/18, 85/37, 173/24 ; **P.L.** 5/39, 6/1, 17/40, 29/29, 35/38, 40/26, 45/4, 61/16, 62/14, 67/1, 74/12), **masa** (**O.I** 87/19, 105/2 ; **O.IV** 333/7 ; **P.L.** 27/26, 61/2), g.d. **mese** (**P.L.** 48/10), **mesei** (**O.I** 85/35) ; pl. n. ac. **mese** (**O.I** 56/3 ; **P.L.** 28/28).

MÁSĂ[2] s. f. Corp solid compact. *Ajunse de lună, străluicesc asupra maselor întunecoase vîrfurile turnurilor.* P.L. 93/34 [Pr. 1].

MASCÁT, -Ă adj. F i g. Ascuns, tăinuit. *În veci aceleași doruri mascate cu-altă haină, Și-n toată omenirea în veci același om.* O.I 64/16 [V. 1]. ◇ **Bal maseat** = petrecere cu dans, la care participanții poartă mască și, uneori, sînt deghizați. ◒ (Metaforic ; cu referire la caietul de amintiri) *Albumul? Bal mascat cu lume multă, În care toți pe sus își poartă nasul.* O.IV 333/1 [V. 1].

MÁSCĂ s. f. 1 (În teatrul antic) Imitație a feței omenești, făcută din lemn sau din metal, cu care actorii își acopereau figura și o parte a capului. ◒ (În context figurat) *Iară noi? noi, epigonii?... Simțiri reci, harfe zdrobite... Măști rîzînde, puse bine pe-un caracter inimic.* O.I 35/9 [V. 1]. ✦ Înfățișare falsă, care ascunde realitatea ; imagine convențională. ◒ (Construcție metaforică) **Mască de ceară** v. c e a r ă [Pr. 1]. ◒ (Metaforic) Iluzie, himeră. *Nici înclne a ei limbă Recea cumpăn-a gîndirii Înspre clipa ce se schimbă Pentru masca fericirii.* O.I 194/20 [V. 1].

2. Persoană mascată. ◒ (Metaforic) *Panglicari în ale fării, cari joacă ca pe funii, Măști cu toate de renume din comedia minciunii.* O.I 150/6 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Alte măști, aceeași piesă, alte guri, aceeași gamă** v. g a m ă [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **mască** (**P.L.** 88/32) **masca** (**O.I** 194/20) ; pl. n. ac. **măști** (**O. I** 35/9, 150/6, 196/21).

MAȘÍNĂ s. f. Mașinărie, mecanism, ◒ (Construcție metaforică) **Mașina lumii** = mersul istoriei. *S-a întors mașina lumii, cu voi viitorul trece.* O.I 35/16 [V. 1].

MAT adv. Șters, fără luciu. *Mobilele și covoarele străluceau somnoros și mat.* P.L. 62/32 [Pr. 1].

MATÁSĂ s. f. v. m ă t a s e.

MATEMÁTIC, -Ă adj. De matematică. *Dionis făcea c-un creion un calcul matematic pe masa veche de lemn lustruit și adesea surîdea.* P.L. 27/26 [Pr. 1]. ✦ F i g. Stabilit precis, riguros, exact. *Un punct matematic se pierde-n nemărginirea dispoziției lui.* P.L. 25/38 [Pr. 1].

MATEMÁTICĂ s. f. Știință care se ocupă cu studiul relațiilor cantitative. [Ruben] *fusese chemat de domnul Moldovei ca dascăl de matematică.* P.L. 40/41 [Pr. 1].

MATERIÁL, -Ă adj. Care ține de avere, de venituri. *Soarta lui materială din momentul acesta era schimbată.* P.L. 59/34 [Pr. 1].

MATÉRN, -Ă adj. F i g. De origine, de naștere. *Astfel vedem în marile migrațiuni ale popoarelor, unde fiii minoreni ieșeau din țară pe cînd stupul matern sta locului, o analogie cu roiurile albinelor.* P.L. 81/24 [Pr. 1]. ◒ (În context figurat) *În toată vara vedem elte două sau trei generații* [de albine] *colonizîndu-se din stupul matern.* P.L, 80/26 [Pr. 1].

MATINÁL, -Ă adj. De dimineață. ◒ (În context figurat) *Din demon făcui o sfîntă, dintr-un chicot, simfonie, Din ochirile-ți murdare ochiu-aurorei matinal.* O.I 30/4 [V. 1].

MÁUR [1] s. m. (Cu sens colectiv) Populaţie **arabă**. *Nitul mişcă valuri blonde pe elmpii cuprinşi de maur.* O.I 43/1 [V. 1].

MÁUR [2], **-Ă** adj. Caracteristic **maurilor**. *În zidirea cea antică, sus la frunte-i turnul maur.* O.I 44/31 [V.1].

MAUSOLÉU s. n. Morminţ fastuos. ◒ (Metaforic) Bolta cerească văzută noaptea. *O, dormi . . În mausoleu-ţi mândru, al cerurilor arc, Tu adorat şi dulce al nopţilor monarc!* O. I 69/5 [V. 1].

— Pronunţat : **mau-** (O.I 69/5).

MĂCÁR adv. Cel puţin, barem. *Ea se uită, se tot uită, un cuvînt măcar nu spune.* O.I 84/33. *Dar lăsaţi măcar strămoşii ca să doarmă-n colb de cronici.* O.I 151/29. *Fără să se fi schimbat vro vorbă măcar, săbiile începură a se crucişa.* P.L. 95/36 ; cf. O.I 46/13, 174/13, 192/9 ; P.L. 55/39, 59/23 [V. 5 ; Pr. 3]. ◇ Loc. conj. **Măcar să** = chiar dacă. *Nici lunu plutitoare, nici stelele din ceri . . . N-or să pătrunz-amurul pierdutei tinereţi Măcar să am de-acuma o sută de vieţi.* O. IV 432/16 [V. 1]. ◇ Expr. **Nici vorbă măcar** v. v o r b ă [Pr. 1].

MĂDUVĂ s. f. Substanţă care ajută la formarea sîngelui şi a ţesutului osos. ◒ (În context figurat ; sugerînd vitalitatea) *Simt că măduva mea devine pămînt, că sîngele meu e înghefat şi fără cuprins ca apa.* P.L. 98/21 [Pr. 1].

***MĂGÁR** s.m. v. **măgar**.

MĂGÁRI s. m. (Regional ; şi în formele *magari, magar*) Fig. Calificativ dat (uneori în glumă) unui om nepriceput, naiv. *Mă duc . . . Şi tu eşti un magari.* P.L. 71/13. *Se aşeză dinaintea foculuî şi zise zîmbind : „Tu eşti un măgari".* P.L. 71/25 *Bertrand e un magar.* P.L. 71/32. [Pr.3].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **măgar** (P.L. 71/32), **măgari** (P.L. 71/25), **magari** (P.L. 71/13). — Variante : (Mold.) **magár** (P.L. 71/32), (Mold.) **maţári** (P.L. 71/13) s.m.

MĂGULÍT, -Ă adj. Încîntat, satisfăcut, flatat. *Măgulit e fiecare Că n-ai fost mai mult ca dînsul.* O.I 134/28. *Măgulite toate sunt De-a fi umbro frumuseţii cei eterne pe pămînt.* O.I 162/19. *Alt bărbat s-ar simţi măgulit, el . . . nici măgulit nu-i.* P.L. 88/33 [V.2 ; Pr. 2].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **măgulit** (O.I 134/28 ; P.L. 88/33, 88/33) ; pl.n.ac. **măgulite** (O.I 162/19).

MĂI interj. (De obicei însoţit de un substantiv în vocativ) Cuvînt cu care ne adresăm cuiva. *Măi motane, Vină-ncoa să stăm de vorbă, unice amic şi ornic.* O.I 48/5. *Bună vreme, măi băiete!* O.I 84/1. *Cum le cheamă, măi copile?* O.I 81/2 [V. 3].

MĂIESTRÍ vb. IV. T r a n z . A executa artistic. *Lăutarii măiestriră hore nalte şi arări adînci.* P.L. 23/20 [Pr. 1]. ✦ A face. a crea. *Memfis se înalţă, argintos gînd al pustiei, Închegare măiestrită din suflarea vijeliei.* O.I 45/20 [V.1].

— Forme gramaticale : ind. p.s. 3 pl. **măiestriră** (P.L. 23/20) ; part. **măiestrită** (O.I 45/20).

MĂIESTRÍE s.g. Pricepere, dibăcie ; artă. *Mai întîi statul albinelor. Ce ordine, măiestrie, armonie în lucrare!* P.L. 80/20 [Pr. 1].

MĂIESTRÍT, -Ă adj. 1. (Adverbial) Frumos, artistic. *Sprîncenele arcate frunlea albă i-o încheie, Cu o singură trăsură măiestrit le încondeie.* O.I 79/10 [V. 1].

2. Artificial şi ingenios în acelaşi timp ; iscusit. *Ce e cugetarea sacră? Combinare măiestrită Unor lucruri nexistente ; carte tristă şi-neîncîlă.* O.I 36/10 [V.1].

MĂIÉSTRU, MĂIÁSTRĂ adj. 1. (Adverbial) ; şi în forma *maiestru*) În mod ingenios. *Un singur loc de intrare este — e stîncă mişcătoare ce acoperă maiestru gura unei peşteri.* P.L. 78/14 [Pr. 1].

2. Înzestrat cu însuşiri miraculoase. *Tu eşti ca o vioară, în care sunt închise toate cîntările, numai ele trebuiesc trezite de-o mînă măiastră.* P.L. 42/22 [Pr. 1]. ◇ *Pasăre măiastră* = pasăre fermecată. *Pe umărul ei cîntă o pasăre măiastră.* P. L. 51/38 [Pr. 1].

— Variantă : (regional) **maiéstru** (P.L. 78/14).

MĂNĂSTÍRE s.f. (Şi în formele *monăstire, monaslire)* Locaş în care trăiesc călugări. *Din nişte colţi de stîncă despre apus se ridica o monastire veche.* P. L. 72/7. *Pe una din cărări vedem un călugăr bătrîn mergînd spre poarta monăstirei.* P.L. 73/4. *Amîndoi ieşiră repede din mănăstire, spre a-şi stîmpăra graba mersului abia în drumul mare ce ducea la oraş.* P. L. 75/24. *O grădină unită cu murii monastirei se-ntindea pînă jos la poalele mării.* P.L. 97/19 ; cf. P.L. 72/18, 73/11, 73/21, 88/1, 97/17, 100/1, 100/8 [Pr. 11].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **mănăstire** (P.L. 75/24), **monăstire** (P.L. 97/17, 100/1), **monastire** (P.L. 72/7), **monăstirea** (P.L. 88/1), g.d. **mănăstirei** (P.L. 72/18, 73/11), **monăstirei** (P.L. 73/4, 73/21), **monastirei** (P.L. 97/19, 100/8). — Variante : **monăstire** (P.L. 73/4, 73/21, 88/1, 97/17, 100/1), **monastîre** (P.L. 72/7, 97/19, 100/8) s.f.

MĂNÚŞĂ s.f. Obiect de îmbrăcăminte care acoperă mîna. *O frumoasă mînă scapă de pe margine de-altan O mănuşă.* O.I 166/5. *Cu-a lui degele-ndrăznele el mănuşa i-o ridică.* O.I 166/14 ; cf. O.I 165, 166/10, 166/18, 166/22 [V.6].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **mănuşă** (O.I 166/5), **mănuşa** (O.I 165, 166/10, 166/14, 166/18, 166/22).

MĂR s.n. Fructul mărului (*Pirus malus*). *Nilu-n fund grădine are, pomi cu mere de-aur coapte.* O.I 45/26 [V.1]. ◒ (Comparaţie) *Şi de-a soarelui căldură Voi fi roşie ca mărul.* O.I 55/6. *Fetele tinere îvesc feţele rumene ca mărul prin obloanele deschise ale ferestrelor.* P.L. 39/34. *Bărbia se rotunjeşte ca un măr galben.* P.L. 92/13 ; cf. O.I 82/21, 85/30 [V.3 ; Pr. 2]. ◇ *Mere domneşti* v. d o m n e s c [Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **măr** (O.I. 82/21 ; P.L. 92/13), **mărul** (O.I 55/6, 85/30 ; P.L 39/34, 55/3) ; pl.n.ac. **mere** (O.I 45/26).

***MĂRE** interj. v. **măi**.

MĂRÉȚ, -EĂȚĂ adj. Impunător, impresionant *Stînca stă să se prăvale În prăpastia măreață.* O.I 54/20. *Călări ei intră-nuntru și porțile recad; Pe veci pieriră-n noaptea mărețului mormînt.* O.I 98/27. *Împărăteasa se ridică în toată măreața ei statură.* P.L. 4/9; cf. **O.I** 1/18, 44/25, 236/12; **P.L.** 11/32, 11/40, 51/12 [V. 5; Pr. 4]. ◒ (Construcție metaforică) **Tot ce grămădiră veacuri lungi și frunți mărețe** v. g r ă m ă d i [V. 1]. **Răsturnări mărețe** v. r ă s t u r n a r e [V. 1]. ◇ (Adverbial) *Cu ale tale brațe reci Înmărmureai măreț Un chip de-a puturi adorat.* O.I 191/24 [V.1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **măreț** (**O.I** 236/12 **P.L.** 51/12), **măreață** (**O.I** 1/18, 54/20; **P.L.** 11/32), **măreața** (**P.L.** 4/9), g.d. **mărețului** (**O.I** 98/27; **P.L.** 11/40); pl.n.ac. **mărețe** (**O.I** 44/25, 52/16, 62/9).

MĂREȚÍE s.f. Splendoare; somptuozitate. *Memfis colo-n depărtare, cu zidirile-i antice, Mur pe mur, stîncă pe stîncă, o cetate de giganți. Sunt gîndiri arhitectonici de-o grozavă măreție!* O.I 43/16. *Se culcă în barcă, sub cerul ce-și ridica înstelata sa măreție.* P.L. 97/10. *Vuirea mării, măreția nopții îl adînceau într-un somn atît de tare și fericit.* P. L. 99/14; cf. **O.I** 44/16 [V. 2; Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **măreție** (**O.I** 43/16, 44/16; **P.L.** 97/10), **măreția** (**P.L.** 99/14).

MĂRGĂRITÁR s.n. Și în forma *mărgăritari*) Perlă. *Talgerele* [erau] *toate săpate din cîte un singur mărgăritar mare.* P.L. 5/40. *Mirele-și puse cămașă de tort de raze de lună, brîu de mărgăritare.* P.L. 23/31. *Poți să iei și pămîntul cu tine, fără ca să te supere. Îl prefaci într-un mărgăritar cu toartă.* P.L. 47/20. *Hurmuzul pămîntului ardea în salba ei de mărgăritare.* P.L. 53/40; cf. **P.L.** 50/34, 50/37, 51/1, 51/4 [Pr. 8]. ◒ (Comparație) *Florile triste și turburi se-nălbiră ca mărgăritarul cel strălucit.* P.L. 22/35. *Lăcrimioarele sare ca mărgăritarul, mironosițele viorele și florile toate s-adunară.* P.L. 23/22 [Pr. 2]. ◒ (Construcție metaforică) **Mărgăritare apoase** = lacrimi (v. și o c h i, r o u ă). *Din ochii ei albaștri și mari curgeau șiroaie de mărgăritare apoase pe o față mai albă ca argintul crinului.* P.L. 3/23 [Pr. 1]. ◒ (Metaforic; termen de adresare către o ființă iubită; v. și p a s ă r e). *Gîndește la Cezara ta... mărgăritariule.* P.L. 95/4 [Pr. 1].

2. Lăcrimioară. ◒ (În context figurat, aluzie la volumele de poezii publicate de V. Alecsandri cu titlul *Mărgăritărele*) *Veselul Alecsandri, Ce-nșirînd mărgăritare pe a stelei blondă rază, Acum secolii străbate.* O.I 32/28 [V.1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **mărgăritar** (**P.L.** 5/40, 47/20, 50/34, 51/4), **mărgăritarul** (**P.L.** 22/35, 23/22), g. d. **mărgăritar** (**P.L.** 50/37, 51/1), voc. **mărgăritariule** (**P.L.** 95/4); pl.n.ac. **mărgăritare** (**O.I** 32/28; **P.L.** 3/23, 23/31, 53/40). – Variantă: (regional) **mărgărítări** (**P.L.** 95/4) s.n.

MĂRGĂRITĂRÉL s.n. Lăcrimioară. *O cunună de mărgăritărele era așezată pe fruntea ei netedă. Luminată de razele lunei, ea părea mujată într-un aer de aur.* P.L. 7/24 [Pr. 1].

MĂRGĂRITÁRI s.n. v. **mărgăritar**.

MĂRGEÁN s.n. Coral. ◒ (În context figurat) *Colo-n palate de mărgean Te-oi duce veacuri multe, Și toată lumea-n ocean De tine o s-ascult.* O.I 170/29 [V.1].

MĂRGINÍ vb. IV. T r a n z. A limita. *Fulger lung încremenit Mărginește munții negri în întregul asfințit Prin ce izvorâsc din veacuri stele una cîte una.* O.I 148/34. *Unul... c-o țigară lungă în gură a cărei independență era mărginită numai de buzele individului, se uita... la un portret.* P.L. 28/37 [V.1; Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **mărginește** (**O.I** 148/34), imp. 3 sg. **era mărginită** (**P.L.** 28/37).

MĂRGEÁ s.f. Boabă de piatră prețioasă. *Puse pe trupul său împărătesc haine de păstor, cămeșă de borangic, țesută în lacrimele mamei sale, mîndră pălărie cu flori, cu cordele și cu mărgele rupte de la gîturile fetelor de-mpărați.* P.L. 4/34. *Instinctiv rupse mărgeaua pămîntului de la gîtul Mariei.* P.L. 54/7. *El deschise cartea, aruncă mărgeaua și începu a ceti.* P.L. 54/19. *Mărgeaua cădea luminoasă prin întuneric și se desfășura din ce în ce.* P.L. 54/19 [Pr. 4]. ◒ (Comparație) *Parcă-l văd pe astronomul cu al negurii repaos... cum neagra vecinicie ne-o întinde și ne-nvață Că epocele se-nșiră ca mărgelele pe ață.* O.I 140/26 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **mărgeaua** (**P.L.** 54/7, 54,19, 54/19); pl.n.ac. **mărgele** (**P.L.** 4/34), **mărgelele** (**O.I** 140/26).

MĂRGINÍT, -Ă adj. Limitat, restrîns. *Nu este oare omenirea istoriei asemenea unei astfel de armate, ce dispare într-o companie veche spre a reapărè în una nouă, armată mare pentru individul constituit în spectator, dar același număr mărginit pentru regizor.* P.L. 65/9 [Pr. 1].

MĂRI[1] interj. 1. Cuvînt care exprimă surprindere. *Da' ce vrei, măi Călălin? Ia dut' de-ți vezi de treabă.* O.I 174/7 [V.1].

2. Cuvînt care întărește o adresare. *Te-am ruga, măi, ruga Să-mi trimiți prin cineva Ce-i mai mîndru-n valea ta.* O.I 149/7 [V. 1].

MĂRÍ[2] vb. IV. T r a n z. și r e f l. A (se) face mare. *Luna tremură pe codri, se aprinde, se mărește.* O.I 152/7. *Părea că vede cum luna se cobora încet, mărindu-se spre pămînt.* P.L. 20/16. *Dac-ai mări acea picătură, să te poți uita în adîncul ei, ai revedè toate miile de stele ale cerului.* P.L. 38/29. *El cercă să mărească borta cu puterea minilor.* P.L. 97/35 [V.1; Pr. 3].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **se mărește** (**O.I** 152/7); conj. prez. 3 sg. **să mărească** (**P.L.** 97/35); opt. prez. 2 sg. **al mări** (**P.L.** 38/29); ger. **mărindu-se** (**P.L.** 20/16).

MĂRÍE s.f. (Urmat de adj. posesiv „ta", „sa" etc.; termen de adresare către un domnitor; cu valoare de pronume de reverență) *Dar acu vei vrea cu oaste și război ca să ne cerți, Ori vei vrea să faci întoarsă de pe-acuma a ta cale Să ne dai un semn și nouă de mila măriei tale.* O.I 146/18. *Ștefane, măria ta, Tu la Putna nu mai sta.* O.I 183/12 [V.2]. ◒ (Element de personificare) *Neamuri mii ți cresc sub poale, Toate înflorind din mila Codrului, măriei sale.* O.I 100/4 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.g.d. **măriei** (**O.I** 100/4, 146/18), voc. **măria** (**O.I** 183/12).

MĂRÍME s.f. Dimensiune, întindere, volum. *Cine știe dacă nu trăim într-o lume microscopică și numai fâptura ochilor noștri ne face s-o vedem în mărimea în care o vedem.* P.L. 24/20. *Mărimea lui fiind numai relativă, se înțelege că atomii din mezul acelui mărgăritar... acei*

pîtici nemărginit de mici aveau regii lor. P.L. 50/36 [Pr. 2]. ◇ *Mărime naturală* v. n a t u r a l [Pr. 1]. ✦ Faptul de a fi mare. *Pleoapele pe jumătate lăsate-n jos trădau mărimea ochilor lui.* P.L. 92/24 [Pr.1].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **mărime** (**P.L.** 29/39), **mărimeu** (**P.L.** 21/20, 50/36, 92/24).

MĂRÍIE s.f. **1.** Înmulțire, creștere. *Oamenii au o simțire întunecată pentru păstrarea și mărirea neamului lor.* P.L. 41/18 [Pr. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A apelor mări** v. a p ă [V. 1].

2. F i g. Glorie, slavă. *Eu n-aș alege lira vibrîndă de iubire, Ci ceea care falnic îmi cîntă de mărire.* O.I 17/5. *De-ar tremura la sînu-mi gingașul tău mijloc, Ai pune pe-a mea frunte în vise de mărire Un diadem de foc.* O.I 21/7. *Ce-ți lipsește oare ție, blond copil cu-a ta mărire.* O.I 51/5. *Al lumii-întregul simbur, dorința-i și mărirea, În inima oricărui i-ascuns și trădător.* O.I 64/6 ; cf. O.I 149/27 [V.5]. ◒ (În context figurat) *Dar lăsați măcar strămoșii ca să doarmă-n colb de cronici; Din trecutul de mărire v-ar privi cel mult ironici.* O.I 151/30 [V.1]. ◒ (Metaforic) Înălțime. *Căci te iubesc, copilă, ca zeul nemurirea... ca vulturul mărirea.* O.I 22/7 [V. 1]. ✦ Putere, autoritate. *Cei tari se îngrădiră Cu-averea și mărirea în cercul lor de legi.* O.I 56/12. *Averea să le aperi, mărirea ș-a lor bine, Ei brațul tău înarmă ca să lovești în tine.* O.I 59/18. *De ați lipsi din lume, voi cauza-ntunecoasă De răsturnări mărețe, mărirea-i radioasă, Cezarul, chiar cezarul de mult ar fi căzut.* O.I 62/9 ; cf. O.I 61/30 [V. 4].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **mărire** (**O.I** 17/5, 21/7, 51/5), **mărirea** (**O.I** 22/7, 56/12, 59/18, 61/30, 62/9, 64/6 ; **P.L.** 41/18) ; pl.n.ac. **măriri** (**O.I** 63/22, 149/27, 151/30).

—

MĂRÍT, -Ă adj. F i g. Slăvit. *Domnul nostru-ar vrea să vază pe mărîtul împărat.* O.I 146/8 [V.1].

MĂRÍTĂ vb. I. R e f l. A se căsători. ◒ (În context figurat) *Jocul însuși era o poveste lungă . . . în care reginele se măritau.* P.L. 52/12 [Pr. 1].

MĂRMURÍT, -Ă adj. Lucrat în marmură. *Ling-o cruce mărmurită . . . ca un demon El veghează.* O.I 50/13 [V.1].

MĂRÚNT, -Ă adj. **1.** Cu elemente componente foarte mici. *Era noapte și ploaia cădea mărunță.* P.L. 26/9 [Pr. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Colb mărunt de nur** v. c o l b [V. 1].

2. (Despre mers) Cu pași mici. *Grieri, șoareci, Cu ușor-măruntul mers, Readuc melancolia-mi, Iară ea se face vers.* O.I 106/2 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **mărunt** (**O.I** 87/7), **mărunțică** (**P.L.** 26/9), **mărunțul** (**O.I** 106/2).

MĂRUNTÁIE s.f. pl. F i g. Partea cea mai adîncă a unui lucru ; adîncime. *Stihii a lumei patru, supuse lui Arald, Străbateți voi pămîntul și a lui măruntaie.* O.I 94/27 [V.1].

MĂRUNȚÉL, -ÍCĂ adj. Foarte mic. ◒ (Ironic) *Intră ca actorii cu păsciorul mărunțel, Lăsînd val de mirodenii și de vorbe după el.* O.I 162/27 [V.1].

MĂSURÁ vb. I. 1. R e f l. p a s. A se determina dimensiunile unui lucru. ◒ (Construcție metaforică) **A se măsura cu cotul** v. c o t [V. 1]. ◒ T r a n z. (Metaforic) A ține seamă de ceva, a număra. *La ce să măsuri anii ce zboară peste morți?* O.I 122/12 [V.1]. ✦ T r a n z. F i g. A aplica (pedepse). *De lege n-au nevoie — virtutea e ușoară Cînd ai ce-ți trebuiește . . . Iar legi sunt pentru voi, Vouă vă pune lege, pedepse vă măsoară.* O.I 60/8 [V.1].

2. T r a n z. A cerceta cu privirea (de la un capăt la altul). *Un voinic cu ochi de vultur lunga vale o măsoară.* O.I 83/30 [V. 1]. ✦ A privi pe cineva cu atenție. *Al ei chip se zugrăvește plin și alb : cu ochiu-l măsuri.* O.I 79/3 [V.1].

— Forme gramaticale : ind. prez. 2 sg. **măsuri** (**O.I** 79/3), 3 sg. **se măsură** (**O.I** 132/37, 83/30), 3 pl. **măsoară** (**O.I** 60/8 ; conj. prez. 2 sg. **să măsuri** (**O.I** 127/12).

MĂSÚRĂ s.f. **1.** (În loc. adv.) **Cu asupra de măsură** = nespus de mult. *Ochii lăi pe jumătate de-i închizi, mi-ntinzi o gură. Fericit mă simt atuncea cu asupra de măsură.* O.I 82/12 [V.1]. **Cu aceeași măsură** = în același fel. *Mi s-a răsplătit cumplit acest dispreț cu aceeași măsură.* P.L. 89/33 [Pr. 1]. **Peste măsură** = nespus de mult. *Dacă port cu ușurință și cu zîmbet a lor ură, Laudele lor desigur m-ar mîhni peste măsură.* O.I 141/18 [V.1].

2. F i g. Valoare, importanță. *Ce mai vrei cu-a tale sfaturi Dacă știi a lor măsură.* O.I 198/8 [V.1].

***MĂTÁNIE** s.f. v. **metanie**.

MĂTÁSĂ s.f. Borangic ; fir de borangic. *Degetele ei . . . torceau un fir de o mătasă albă.* P.L. 7/28 [Pr. 1]. ✦ Țesătură din fire de borangic. [Chipul] *cu ochiu-l măsuri Prin ușoara-nvinefire a subțirilor mătăsuri.* O.I 79/4. *O aramă-mi-le iară-n haină lungă de mătasă.* O.I 152/23. *Și uscat foșni mătasa pe podele, Între glastre, Între rozele de Șiraz și tianele albastre.* O.I 154/9 ; cf. O.I 117/6 ; **P.L.** 83/37 [V. 4 ; Pr. 1]. ◒ (În context figurat) *De pe haina de mătasă pusă pe un cadavru nu poți cunoaște în ce stare se află.* P.L. 82/20 [Pr. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **De mătasă** = mătăsos. *Părul ei cel negru-n valuri de mătasă se desprinde.* O.I 142/16 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **mătasă** (**O.I** 142/16, 152/23 ; **P.L.** 7/28, 82/20), **mătasa** (**P.L.** 83/37), **mătasu** (**O.I** 117/6, 154/9) ; pl.g.d. **mătăsuri** (**O.I** 79/4). — Variante : (Mold.) **matásă** (**P.L.** 83/37) s.f.

***MĂTÁSE** s.f. v. **mătasă**.

MĂTÚRĂ s.f. Plantă (*Sorghum vulgare*). *Și prin tufele de mături, ce cresc verzi, adînce, dese, Păsări îmblînzite-n cuiburi distind penele alese.* O.I 43/7 [V. 1].

MĂTẮȘĂ s. f. Sora unuia dintre părinți, în raport cu copiii acestora. ◒ (Ironic) *Abia ți-ai întins mîna, sare ivărul la ușă, E-un congres de rubedenii, vreun unchi, vreo mătușă.* O.I 155/26 [V. 1].

MĂZĂRÍCHE s.f. Plantă (*Vicia*). [Erau] *brusturi mari, lumînările, sulcină și măzărichea, care-și țese pătura ei de flori asupra întregei vegetații.* P.L. 73/15. *Măzărichea punea fețuri înflorite pictoarelor.* P.L. 98/15 [Pr. 2].

MÉDIC s.m. Doctor. *Ruben a venit cu medicii.* P.L. 61/40 [Pr. 1].

MEAZĂNOÁPTE s.f. v. **miazănoapte.**

MEDITÁ vb. I. Intranz. A gîndi, a cugeta. *Zile întregi pulea medita asupra unui cuvînt ieșit din nebunatica sa gură.* P.L. 31/23 [Pr. 1]. ◒ (Element de personificare; glumeț) [Curcanii] *meditînd îmblă-n ogradă.* O.I 46/8 [V. 1]. ◒ (În context figurat) [Donici] *ca să mediteze pune Urechile ce-s prea lunge ori coarnele de la cerb.* O.I 31/14 [V. 1].

— Forme gramaticale: conj. prez. 3 sg. **să mediteze** (**O.I** 31/14); **inf. medita** (**P.L.** 31/23); ger. **meditînd** (**O.I** 46/8).

MELANCÓLIC, -Ă adj. Trist, care îndeamnă la tristețe. *Rîurile ce ciorăiau mai în jos de brîiele melancolicelor sîlnce înoălau de la păstorul împărat doina iubirilor.* P.L. 5/5. *Mai ales garafa goală era în stare de a-l umplè de cugetări melancolice.* P.L. 32/19. *Salcîmii cu miros dulce tăiniuiau cărările risipite într-o viorie și melancolică umbră.* P.L. 54/36. *Liniște și o melancolică pace era în adîncimea,* [ochilor]. P.L. 93/2 [Pr. 4]. ◇ (Adverbial) *Numai murmurul cel dulce Din izvorul fermecat Asurzește melancolic A lor suflet îmbătat.* O.I 67/23. *Dintre ramuri de arin Melancolic cornul sună.* O.I 206/4 [V.2]. ✦ Care exprimă tristețe. ◒ (Element de personificare; glumeț) [Curcanii] *cu pasuri melancolici meditînd îmblă-n ogradă.* O.I 46/8 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **melancolică** (**P.L.** 51/36, 93/2); pl.n.ac. **melancolice** (**P.L.** 32/19), **melancolici** (**O.I** 46/8), g.d. **melancolicelor** (**P.L.** 5/5).

MELANCOLÍE s.f. Tristețe, nostalgie, reverie tristă. *Melancolie.* O.I 69. *Surîsul său era... de o profundă melancolie. Melancolia în vîrsta lui este semnul caracteristic al orfanilor.* P.L. 27/29. *Razele lunei... împleau sufletu-i plin de lacrimi c-o nespusă melancolie.* P.L. 37/10 [V. 1; Pr. 3]. ◒ (În context figurat) *Grieri, șoareci, Cu ușor mărunțul mers, Readuc melancolia-mi, iară ea se face vers.* O.I 106/3 [V.1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **melancolie** (**O.I** 69; **P.L.** 27/29, 37/10), **melancolia** (**O.I** 106/3; **P.L.** 27/29).

MELÓDIC, -Ă adj. Melodios. *Melodica șoptire a rîului, ce geme... Cîntarea în cadență a frunzelor, ce freme, Născur-acolo-n mine șoptiri de-un gingaș dor.* O.I 8/1 [V.1]. ◒ (În context figurat) *Cînd pe bolta brună tremură Selene, Cu un pas melodic, cu un pas alene Lin în calea sa, Eol pe-a sa arpă.. Cînt-a nopții dulce, mistică etnlare.* O.I 9/20 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **melodie** (**O.I** 9/20), **melodiea** (**O.I** 8/1).

MELODIÓS adv. Cu sunete armonioase. *Șirul munților dă într-o mare verde și întinsă, ce trăiește în mii de valuri senine, strălucite, cari trezesc aria mării încet și melodios.* P.L. 11/30 [**Pr.** 1].

MÉMBRU s.n. Parte a corpului omenesc. *Hainele ei umede de ploaie se lipise de membrele ei dulci și rotunde.* P.L. 9/35. *Prin hainele-i argintoase îi transpar membrele ușoare.* P.L. 51/34. *Membrele ei zvelte în bluza de califea neagră.* P.L. 64/13 [Pr. 3].

MEMÓRIU s.n. (Uneori la pl.) Scriere cu caracter autobiografic. *Te îndemn a scrie memoriul vieței tale.* P.L. 17/31. *Memoriile vieții mele le vei găsi în saltarul acestei mese.* P.L. 48/9. *Acolo-s memoriile umbrei mele.* P.L. 61/3 [Pr. 3].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **memoriul** (**P.L.** 47/31); pl.n.ac. **memoriile** (**P.L.** 18/9, 61/3).

MENÍ vb. IV. Tranz. 1. A hărăzi, a sorti. *Va crește tot ce-n lume este menit să crească.* O.I 61/18. *Urechea-i fu menită ca să-ți asculte viersul.* O.I 91/34. *În locul lui menit din ceri Hyperion se-ntoarsă.* O.I 178/29. *De ce sunt eu în lume, cînd tu ai fost menită să fii?* P.L. 56/24 [V.3; Pr.1].

2. A destina. *Luă un joc de cărți și le meni.* P.L. 90/18 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **este menit** (**O.I** 61/18), p.s. 3 sg. **meni** (**P.L.** 90/18), **fu menită** (**O.I** 91/34), p.c. 2 sg. **ai fost menită** (**P.L.** 56/24); part. **menit** (**O.I** 178/29).

MERÉU adv. Neîncetat, fără întrerupere. *Din cît ești de copilă să-ntinerești mereu.* O.I 128/9. *Se pare cum că alte valuri Cobor mereu pe-același vad.* O.I 204/10. *O vezi printr-o albă perdea străveziе Cum mereu lucrează.* O.IV 365/1. [Mama pădurii] *fugea mereu, o stîncă de pealră îndrăcită, ruptndu-și cale prin păduri.* P.L. 7/9; cf. **O.I** 26/11, 67/29, 104/21, 142/23, 182/8, 186/22, 208/11, 235/17; **P.L.** 5/16, 7/13, 16/5, 18/20, 92/10, 93,17, 97/29 [V. 11; Pr. 8]. ◒ (Repetiție) *Mereu va crește umbra, eu voi dormi mereu.* O.I 129/12. *Mereu va plînge apa, noi vom dormi mereu.* O.I 129/18 [V.4]. ◒ (În context figurat) *Alful este al tău suflet, Alții ochii tăi acum, Numai eu, rămas același, Bat mereu același drum.* O.I 112/12 [V. 1]. ◇ (Întărit prin adv. „tot") *Dar tot mereu gîndesc cum ne iubirăm.* O.I 120/3. *Codrule cu rîuri line, Vreme trece, vreme vine, Tu din tînăr precum ești, Tot mereu întinerești.* O.I 123/22 [V. 2]. ◒ (Repetiție) *Se scutură salcîmii de toamnă și de vînt, Se bat încet din ramuri, înglnă glasul tău... Mereu se vor tot bate, tu vei dormi mereu.* O.I 129/6 [V.2].

MÉRGE vb. III. Intranz. 1. A umbla, a se deplasa. *Cum ei mergînd ca vîntul se ceartă și se-ntreabă, Nu văd în fundul nopții o umbră de roșeață.* O.I 97/31. *Apoi li se păru că nu mai pot merge.* P.L. 13/1. *Mergeau așa de iute, încît i se părea că pustiul și valurile mărei fug.* P.L. 21/11; cf. **O.I** 187/18; **P.L.** 13/31, 13/40, 14/2, 20/28, 14/13, 48/32, 49/2, 53/5, 101/4, 101/7, 101/32 [V. 2; Pr. 13]. ◇ Expr. **A merge înainte** v. Înainte [Pr. 2]. **A merge pe urma cuiva** (**sau pe calea deschisă de cineva**) = a urma pe cineva (în sens fizic sau moral). *Pe-a lor urme luminoase voi asemenea mergîți.* O.I 35/24. *O ești frumos, cum numa-n vis Un înger se arată, Dară pe calea ce-ai deschis N-oi merge niciodată.* O.I 171/4; cf. **O.I** 172/24 [V. 3]. ✦ (Subiectul este drumul, calea etc.) A se întinde, a duce. *De-a lungul zidurilor împrejmuitoare, mergeau cărăruțe pe coasta dealului.* P.L. 73/1 [Pr. 1].

2. **A pleca.** *Moșule, mergi de te culcă.* O.I 49,2. *Pe cărări pierdute-n vale Merge-n codri fără de capăt.* O.I 66/10.

Trist mergea [împăratul] în *război cu inima nelmbltnzită.* P.L. 3/19; cf. **O.I** 101/1, 166/10 [V. 4; Pr. 1]. ◒ (Repetiție) *Acuma mergi, mergi! Te rog.* P.L. 95/7 [Pr. 2]. ◇ Expr. **A merge cu bătăile asupra cuiva** = a porni război. *Mers-am eu asupra ei cu bătălie, dar n-am isprăvit nimica.* P.L. 6/27 [Pr. 1].

3. A se îndrepta spre un anumit loc, a se duce. *De unde vine și unde merge floarea Dorințelor obscure sădite în noian?* O.I 64/4. *Numai Făt-Frumos mergea mereu, urmărind cu cîntecul dorul inimei lui.* P.L. 5/16. *Făt-Frumos ospătă ce ospătă, dar apoi luîndu-și buzduganul de-a umăr, merse mereu pe dtra trasă de piuă.* P.L. 7/13; cf. P.L. 73/14, 95/2, 97/5 [V. 1; Pr. 5]. ◇ Expr. **Pe zi ce merge** v. zi [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A merge în întunerec** = a dispărea (v. și m o r m î n t). *Să-mpiedec umbra-i dulce de-a merge-n întunerec.* O.I 232/8 [V.1]. ✦ A continua. *Asta merge multă vreme astfel.* P.L. 81/2 [Pr. 1].

4. I m p e r s. A se întîmpla (într-un anumit fel). *Nu-i merse însă tot astfel lui Ieronim.* P.L. 95/24 [Pr. 1]. ✦ A reuși, a avea succes. *Nici îi merge, nici se-ndeamnă.* O.I 182/19 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **merge** (**O.I** 64/4, 66/10, 160/12, 182/19; **P.L.** 81/2), imp. 3 sg. **mergea** (**P.L.** 3/19, 5/16, 13/40, 44/13, 49/2, 101/32), 2 pl. **mergeți** (**O.I** 35/21), 3 pl. **mergeau** (**P.L.** 20/28, 21/11, 73/1), p.s. 3 sg. **merse** (**P.L.** 7/13, 95/24, 97/29, 101/4, 101/10), 3 pl. **merseră** (**P.L.** 97/5), p.c. 1 sg. **am mers** (**P.L.** 6/27), viit. 1 sg. **oi merge** (**O.I** 171/1, 172/24), 1 pl. **vom merge** (**O.I** 101/1); conj. prez. 1 pl. **să mergem** (**O.I** 187/18), 3 pl. **să meargă** (**P.L.** 53/5); impor. 2 sg. **mergi** (**O.I** 49/2, 166/10; **P.L.** 95/2, 95/7, 95/7); inf. **(a) merge** (**O.I** 232/8; **P.L.** 13/1, 13/31, 48/32); ger. **mergînd** (**O.I** 97/31; **P.L.** 14/2, 73/4, 101/7).

MERÍNDE s.f.pl. Mîncare pentru drum. *Fata într-ascuns îi făcu merinde.* P.L. 17/15 [Pr. 1].

MERS s.n. **1.** Mișcare, deplasare. *Pe plaiuri dunărene poporu-și opri mersul.* O.I 91/32. *Eu le fac s-auzi în taină Mersul cîrdului de cerbi.* O.I 110/12. *Amîndoi ieșiră repede din mănăstire, spre a-și stîmpăra graba mersului abia în drumul mare.* P.L. 75/24; cf. **O.I** 46/22, 115/17 [V. 1; Pr. 1].

2. Fel de a umbla al cuiva, umblet. *Soareci, cu ușor-mărunțul mers. Readuc melancolia-mi, iară ea se face vers.* O.I 106/2 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **mers** (**O.I** 46/22, 106/2, 115/17), **mersul** (**O.I** 91/32, 110/12), g.d. **mersului** (**P.L.** 75/24).

MESCIOÁRĂ s.f. Diminutiv al lui masă. *Pe o mescioară era o foaie scrisă.* P.L. 98/23 [Pr. 1].

MESEÁN s.m. Persoană care participă la un ospăț. *Cătălin, Vițelan copil de casă. Ce imple cupele cu vin Mesenilor la masă... Se furișează pîndîtor Privind la Cătălina.* O.I 173/24. *Cînd sună meazănoaptea, fețele mesenilor se posomorîră.* P.L. 6/32 [V.1; Pr. 1].

MESTECÁ vb. I. T r a n z. și r e f l. A (se) amesteca. *Văl — o negură diafană mestecată-n stele.* O.I 51/7 [V.1]. ◒ (În context figurat; depreciativ). *Și cu voi draptndu-și nula, vă cîtează toți nerozii, Mestecînd veacul de aur în noroiul greu al prozii.* O.I 149/30 [V.1].

— Forme gramaticale: **ger. mestecînd** (**O.I** 149/30); **pa.t. mestecată** (**O.I** 51/7).

MÉȘTER s.m. **1.** Maistru. ◒ (Element de personificare) [Albinele] *aduc colb mărunt de aur, Ca cercei din el să facă cariul, care-i meșter faur.* O.I 87/8 [V.1].

2. Persoană pricepută, abilă. (Adjectival) *Bravo! maistre Ruben, strigă el, dracii tăi sunt meșteri în despristnul umbrelor din părete.* P.L. 62/10 [Pr. 1].

3. Dascăl, maestru. *Ah! meștere Ruben, zise el zîmbind, cartea la într-adevăr minunată este!* P.L. 38/15. *Bine zici, meștere Ruben, că egiptenii aveau pe deplin dreptate cu metempsihoza lor.* P.L. 38/20. *Meștere Ruben, oare cînd voi ajunge să prieep adîncimea ta?* P.L. 42/15 [Pr. 3].

— **Forme gramaticale**: sg.n.ac. **meșter** (**O.I** 87/8), voc. **meștere** (**P.L.** 38/15, 38/20, 42/15); pl.n.ac. **meșteri** (**P.L.** 62/10).

METAFÍZIC[1], **-Ă** adj. Care se referă la metafizică. *Trezit din fantaziile sale metafizice, băgă de samă că ploaia-l udase pînă la piele.* P.L. 27/9. *Subtilități metafizice îi atrăgeau cugetarea.* P.L. 28/2 [Pr. 2].

METAFÍZIC[2] s.m. (Metafizician. ◒ (Glumeț) *Metafizicul nostru se apropie să se uite.* P.L. 26/29 [Pr. 1].

METAFÍZICĂ s.f. (În filozofia premarxistă) Parte a filozofiei care se ocupă, în mod speculativ, de problemele care ies din cadrul experienței (Dumnezeu, suflet, voință etc.). ◒ (Metaforic; ironic) Speculație filozofică. *Te mirai ce rezistă torentelor de ploaie: hainele lui ude sau metafizica?* P.L. 26/20 [Pr. 1].

METÁFORĂ s.f. Figură de stil. *Poeții lor nu găseau în univers destule metafore și comparațiuni pentru apoteoza eroilor.* P.L. 50/40 [Pr. 1].

METÁL s.n. Bronz. *Orologiul... sună de 12 ori din limba sa de metal.* P.L. 29/1 [Pr. 1].

METÁLIC, -Ă adj. De metal, caracteristic metalului. *Metalica, vibrînda a clopotelor jale Vuiește în cadență și sună întristat.* O.I 1/6 [V.1].

METAMORFÓZĂ s.f. F i g. Transformare, prefacere, schimbare (prin mijloace supranaturale). *Mai întoarce șepte foi și metamorfoza reciprocă va fi desăvîrșită.* P.L. 48/21 [Pr. 1].

METÁNIE s.f. (La pl.) Șirag folosit pentru numărarea rugăciunilor. *Metaniile de lînă spînzură c-un colț din sîn.* P.L. 73/5 [Pr. 1]. ◇ Expr. **A număra metaniile** = a trece șiragul printre degete, la capătul fiecărei rugăciuni; a se ruga cu mătănii. *Ieronim și Onufrei steteau în uliță: Onufrei numărînd metaniile.* P.L. 76/2 [Pr. 1].

METEMPSICÓZĂ s.f. Concepție religioasă care susține trecerea sufletelor prin diferite corpuri animale sau vegetale în cursul mai multor vieți succesive. *Egiptenii aveau pe deplin dreptate cu metempsihoza lor.* P.L. 38/21 [Pr.1].

***METEMPSIHÓZĂ** s.f. v. metempsihoză.

METEÓR s.m. Bolid. *Visuri trecute, uscate flori Ce-ați fost viața vieței mele, Când vă urmam eu, căzînde stele. Cum ochiul urmă un meteor.* O.I 26/4 [V.1].

MÉTRU s.m. (În expr.) **Metru antic** v. antic [V.1]. — Formă gramaticală: sg.n.ac. **metru** (**O.I** 199).

MEU, MEA adj. pos. și pron. pos. (Precedat de art. „al", „a", „ai" „ale" când e pronume, când stă ca adjectiv înaintea substantivului, când se află pe lîngă un substantiv nearticulat sau este separat de substantiv printr-un alt cuvînt.) **1.** (Indică posesiunea). Care aparține vorbitorului, de care vorbitorul este legat printr-o relație de proprietate: **a)** adjectiv. *De racla ta razim eu harfa mea spartă.* O.I 38/26. *De ce pana mea rămîne în cerneală, mă întrebi?* O.I 137/1. *Cartea mea celind-o în șir rămîne neînțeleasă.* P.L. 42/41 [V. 11; Pr. 12]; **b)** pronume. *Vrei un părinte?... Iată-mă... Vrei o casă? A mea îți stă deschisă.* P. L. 76/35 [Pr. 1].

2. (Indică dependența, legătura reciprocă de înrudire, prietenie etc.) **a)** Adjectiv. *Venii cu grev Ca să-ți urmez chemarea. Iar cerul este tatăl meu Și mumă-mea e marea.* O.I 170/20. *Din valurile vremii, iubita mea, răsai Cu brațele de marmur, cu părul lung, bălai.* O.I 213/1. *Trista fuge de mine, ca cumătru-meu de tămîie.* P.L. 71/39 [V. 19; Pr. 29]. ◇ Expr. **Domnul meu** sau **doamna mea**, servește ca formulă de adresare către un interlocutor. *Astăzi alții sunt de vină, domnii mei, nu este-așa?* O.I 151/22. *Doamna mea, o mulțămire ca aceasta n-o mai voi.* O.I 166/23. *Eu îți-am spus-o, domnul meu, de atîtea ori, că numai amiciție adevărată poate să fie legătura dintre noi.* P.L. 70/15 [V. 2; Pr. 1]. **Dumnezeul meu!** v. Dumnezeu [Pr. 1]. **b)** Pronume. *Nații călătoare, împinse de a mea, Umplut-au sperioase pustiul pîn'la poluri.* O.I 91/4. *Voi face pe părintele d-tale să le silească ca să fii a mea.* P.L. 75/27 [V. 1; Pr. 1].

3. (Indică apartenența) Care ține de cel care vorbește sau îl caracterizează pe acesta: **a)** adjectiv. *Aș vrea să am o casa tăcută... În valea mea natală.* O.I. 6/18. *Las' să-ți înlănțui gîtul cu părul meu bălai.* O.I 95/33. *Inima mea este atît de bolnavă ca o scînteie de soare noaptea.* P.L. 55/31 [V. 87; Pr. 47]. ◒ (Repetiție) *Ce-ți doresc eu ție, dulce Românie, Țara mea de glorii, țara mea de dor? Brațele nervoase, arma de tărie, La trecutu-ți mare, mare viitor!* O.I 15/2. *Căci tu înseninezi mereu Viața sufletului meu, Mai mîndră decît orice stea, Iubita mea, iubita mea!* O.I 235/20 [V.1]; **b)** pronume. *Vreau să mă-nec de dulceața vpăiere A celui suflet ce pe al meu știe.* O.I 200/8. *Gurița cîteodată pare că-i o cireașa... și ochii, ah! ochii! Numai de nu i-ar apropia de-ai mei.* P.L. 92/15 [V.1; Pr. 1].

4. (Indică subiectul sau autorul acțiunii exprimate de substantivul pe care-l determină) **a)** Adjectiv. *Candela ștersei d-argint icoane A lui Apolon, crezului meu.* O.I 26/10. *Tu-mi ceri chiar nemurirea mea În schimb pe-o sărutare.* O.I 173/9. *Simt îngreuindu-se ca sub plumb cuget㎰rile mele.* P.L. 48/20 [V. 53; Pr. 22]. ◒ (Repetiție) *Și deasupra mea rămîi Durerea mea de-o curmă, Căci ești iubirea mea dentîi Și visul meu din urmă.* O.I 179/18—20. *Și cu acel smerit surîs Cu acea blîndă față Să faci din viața mea un vis Din visul meu o viață.* O.I 185/3—4 [V. 5]. **b)** Pronume. *Speranța mea lu n-o lăsa să moară Deși al meu e un noian de vină; Privirea ta de milă caldă, plină, Îndurătoare-asupra mea coboară.* O.IV 361/6. *Nu e durere mai mare decît a mea.* P.L. 56/23 [V. 1; Pr. 1].

5. (Indică obiectul direct sau indirect al acțiunii exprimate de substantivul pe lîngă care stă) Adjectiv. *La ce de-acu-nainte tu grija mea s-o porți.* O.I 127/11. *Deasupra casei tale ies Și azi aceleași stele, Ce-au luminat atît de des Înduioșării mele.* O. I 186/8. *E un om... cu cari-și petrece șiretul Ruben pe conta mea.* P.L. 62/4. *Lectorii mei închipuiască-și că îi vorbesc la ureche.* P.L. 84/5. *Nu voi supraviețui nenorocirea mea.* P.L. 96/28 [V.2; Pr.3].

6. Care constituie obiectul preocupării vorbitorului. Adjectiv. *Oricît de neplăcut să fi fost spectacolul pentru simțul estetic al călătorului meu, el avu o influință salutară asupra eroului nostru.* P.L. 27/8. *Vedem o frunte... care coincide pe deplin cu fața într-adevăr plăcută a tînărului meu.* P.L. 27/14 [Pr. 2].

7. Adjectiv. (Precedat de prepoziții care cer cazul genitiv: se construiește fără articolul posesiv) *Privirea ta asupra mea se plece.* O.I 120/6. *Răsai asupra mea, lumină lină, Ca-n visul meu ceresc d-odinioară.* O.IV 361/1. *Cu cît mai mulți ochi aș avè, cu atîta lucrurile toate dimprejurul meu ar părè mai mari.* P.L. 24/4 [V.6; Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **meu** (**O.I** 8/6, 9/17, 17/6, 20/8, 20/14, 27/11, 27/19, 37/21, 41/2, 41/10, 42/10, 65/10, 75/14, 80/23, 82/9, 84/2, 92/5, 95/31, 95/33, 97/23, 107/11, 129/9, 129/11, 129/17, 133/35, 134/2, 137/14, 137/17, 154/1, 170/19, 170/23, 172/11, 178/11, 179/9, 179/20, 185/4, 199/11, 199/13, 199/14, 200/8, 211/6, 212/2, 212/18, 214/17, 231/16, 232/19, 235/5, 235/7, 236/16; **O.IV** 361/2, 361/6, 430/24, 432/6, 432/18, 432/24, 432/36, 433/1; **P.L.** 7/40, 14/20, 14/23, 21/22, 24/4, 25/21, 42/20, 44/1, 45/34, 47/11, 56/41, 62/1, 74/24, 74/39, 75/29, 78/28, 88/8, 88/20, 89/28, 90/23, 93/28, 98/25, 98/30, 98/35, 99/32, 99/32), **mea** (**O.I** 6/7, 6/9, 6/18, 9/18, 20/5, 20/13, 21/5, 21/7, 23/7, 26/8, 27/23, 30/6, 30/18, 38/26, 41/11, 42/8, 42/12, 42/13, 42/20, 53/17, 82/4, 91/2, 91/4, 93/20, 105/2, 116/19, 118/5, 120/6, 120/24, 122/10, 127/4, 127/11, 137/1, 137/17, 140/5, 142/17, 142/18, 149/14, 155/4, 170/17, 170/20, 172/9, 173/9, 174/29, 179/16, 179/17, 179/18, 179/19, 181/15, 184/18, 185/3, 187/3, 188/15, 193/7, 201/11, 201/14, 211/16, 213/11, 214/5, 216/13, 219/21, 221/5, 225/5, 225/9, 232/9, 232/15; **O.IV** 333/6, 361, 361/1, 361/5, 361/8, 361/12, 432/19, 432/34; **P.L.** 6/25, 24/1, 38/9, 42/17, 42/19, 42/25, 42/41, 45/26, 47/10, 47/15, 48/16, 53/37, 55/11, 55/31, 56/16, 56/23, 56/36, 60/29, 61/2, 62/4, 62/6, 75/2, 75/27, 76/31, 76/35, 78/10, 79/7, 79/10, 82/32, 86/6, 87/32, 88/32, 89/12, 89/13, 90/5, 90/8, 90/29, 90/33, 96/28, 98/24, 99/34), g.d. **meu** (**O.I** 26/10, 118/4, 172/26, 235/18; **O.IV** 430/15; **P.L.** 6/11, 26/1, 27/8, 27/14, 38/26, 55/35, 56/15, 61/10), **mele** (**O.I** 9/7, 9/14, 26/2, 26/14, 51/4, 65/8, 75/15, 82/7, 117/1, 125/8, 142/20, 168/23, 186/8, 215/13, 232/23; **O.IV** 361/10; **P.L.** 31/12, 48/9, 48/19, 61/3, 79/11, 89/24, 94/10), voc. **meu** (**O.I** 137/18, 170/25, 172/13; **P.L.** 58/7, 70/15, 74/37, 82/25, 91/4, 94/23, 94/38, 95/2, 96/16, 97/3), **mea** (**O.I** 10/12, 15/2, 15/2, 154/8, 166/23, 200/11, 213/1, 235/20, 235/20; **P.L.** 8/9, 14/30, 15/12, 15/28, 85/35, 96/30); pl.n.ac. **mei** (**O.I** 42/15, 75/9, 80/19, 116/1, 117/18, 128/4, 174/26, 199/3, 200/10, 213/5, 232/1; **P.L.** 56/24, 70/9, 82/10, 84/5, 86/28, 87/38, 90/25, 92/15, 98/25), **mele** (**O.I** 46/12, 46/14, 134/2, 137/16, 160/22, 172/19, 212/12, 214/16; **O.IV** 430/6, 430/13, 432/28; **P.L.** 7/35, 7/36, 7/40, 16/14, 19/34, 45/25, 48/14, 48/20,

65/25, 77/5, 80/15. 90/1), g.d. **mei** (**O.I** 226; **P.L.** 6/31, 48/16), **mele** (**O.I** 27/17, 184/3; **O.IV** 361/4, 364/8; **P.L.** 57/5), voc. **mei** (**O.I** 151/22).

MEZ s.n. v. **miez**.

MIÁUT s.n. Mieunat. *Prin fuga lor auzeau miaulele lungi și îndoite ale motanului.* P.L. 12/40 [Pr. 1].

MIAZĂNOÁPTE s.f. (Și în forma **meazănoapte**) Mijlocul nopții. *Cînd sună meazănoaptea, felele mesenilor se posomoriră.* P.L. 6/32. *Acu-i meazănoaptea.* P.L. 17/25. *E meazănoapte.* **P.L.** 36/25. — *Privește la lună, luna miezonopții, frumoasă ca un copil de patrusprezece zile și rece.* P.L. 93/24 [Pr. 4]. ◒ (Comparație) *În vremea veche trăia un împărat întunecat și gînditor ca meazănoaptea.* P.L. 3/5 [Pr. 1]. ◒ (Personificare) *Pe meazănoapte cătare... urlă prin aerul cernit mama pădurilor cea nebună.* P.L. 6/33. *Cale de două ceasuri — pierdută în nămtul cerului — plutea încet, încet prin albăstrul tăriei meazănoaptea bătrînă cu aripele de aramă.* P.L. 19/20. *Făt-Frumos aruncă buzduganu-n nori și lovi meazănoaptea în aripi.* P.L. 19/23. — *Stăpîne, adăugi calul, tu ai izbit meazănoaptea.* P.L. 19/32 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **meazănoapte** (**P.L.** 6/33, 36/25), **menzănoapteu** (**P.L.** 3/5, 6/32, 17/25, 19/20, 19/23, 19/32), g.d. **mieze-nopții** (**P.L.** 93/24). — Variantă: **meazănoápte** (**P.L.** 3/5, 6/32, 6/33, 17/25, 19/20, 19/23, 19/32, 36/25) s.f.

MIC, -Ă adj. **1.** De dimensiuni reduse. *Ea zîmbind își mișcă dulce a ei buze mici.* O.I 79/15. *Mușchi de-o zi pe-o lume mică de se măsură cu cotul, În acea nemărginire ne-nțărîm.* O.I 132/37. *S-ascult de glasuri garii mici ◊ oră, și să mor.* O.I 191/15. *De mîi de ori mai mici, numai proporțiile dintre ei să rămîie aceleași, oamenii s-or crede așa de mari ca azi.* P.L. 47/22. *Simți o mînă dulce și mică pe frunte.* P.L. 63/3; cf. **O.I** 52/8, 74/9, 79/23, 80/3, 85/13, 154/25; **O.IV** 364/13; **P.L.** 4/25, 9/16, 9/37, 24/2, 24/8, 24/15, 24/17, 25/5, 26/10, 26/38, 30/7, 30/9, 40/6, 40/22, 43/29, 50/27, 50/34, 61/16, 74/31, 72/6, 79/6, 84/14, 92/5, 97/38, 98/1, 99/8 [V. 10; Pr. 28]. ◇ Loc. adv. **În mic** = pe scară redusă. *Magul privea pe gînduri în oglinda lui de aur. Unde-a cerului mii stele ca-ntr-un centru se adun. El în mic privește-acolo căile lor lăinuite.* O.I 44/34 [V. 1]. ◇ Expr. **A fi în degetul cel mic** v. d e g e t [V.1]. ◒ (Construcție metaforică) **Lumea mică** v. l u m e [V. 1]. ✦ Scund. *Daniil cel trist și mic.* **O.I** 31/9. *Nu e mică, nu e mare, nu-i sublire, ci-mplinită.* O.I 159/19. *Acei pitici nemărginiți de mici aveau regii lor.* P.L. 50/39 [V. 2; Pr. 1].

2. (Despre timp) Care durează puțin. *Asemenea în eternitatea fără margini nu este orice bucată de timp, oricît de mare sau oricît de mică, numai o clipă suspenatată.* P.L. 25/8 [Pr. 1].

3. Nevîrstnic. *I se păru c-aude șoptirea acelor moșnegi bătrîni, care, pe cînd era mic, îi povesteau, în timp de iarnă... poești fantastice.* P.L. 37/17. *E silit să puie toate într-o lumină strălucită... pentru a înșela în școală și în biserică pe tuturi cei mici, cari intră abia în scenă, asupra valorii vieții reale.* P.L. 81/36 [Pr. 2]. ◇ Loc. adj. **Mic de zile** = tînăr; f i g. lipsit de valoare, mediocru. *Țară noi? noi, epigoni?... Simțiri reci, harfe zdrobite, Mici de zile, mari de patimi, inimi bătrîne, urîte.* O.I 35/8 [V.1]. ◇ Loc. adv. **De mic** = din copilărie. *Încă de mic Te cunoșteam pe tine.* O.I 175/9. *Ah! cine ar mai vrè să trăiască, cînd i s-ar spune de mic încă, în loc de povești, adevărata stare a lucrurilor.* P.L. 48/3 [V. 1; Pr. 1]. ◇ Expr. **Fată mică** v. f a t ă [V. 1].

4. Lipsit de importanță, neînsemnat. *Afară de acestea, vor căta vieții tale Să-i găsească pete multe, rîuleți și mici scandale.* O.I 134/36. *Toate micile mizerii unui suflet chinuit Mult mai mult îi va atrage decît tot ce ai gîndit.* O.I 136/3. *Dar... dacă aceste zîmbiri aveau o intenționare... mică, cochetă, însă totuși?* P.L. 55/23. *Tot farmecul consista în misterul cu care îmbrăcau fațarnic micile lor pasuri lumești.* P.L. 75/19 [V. 2; Pr. 2].

5. Care se află pe o treaptă socială inferioară. *Proști și genii, mic și mare, sunet, sufletul, lumină — Toate-s praf.* O.I 36/20. *Să te simți netiber, mic, Să vezi mariteaspirații că-s reduse la nimic.* O.I 52/30 [V. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **mic** (**O.I** 31/9, 36/20, 44/34, 52/30, 79/23, 132/6, 175/9; **O. IV** 364/13; **P.L.** 4/25, 26/38, 37/17, 40/22, 48/3, 50/27, 50/34, 84/14), **micul** (**P. L.** 99/8), **mică** (**O. I** 52/8, 74/9, 80/3, 108/22, 132/37, 159/19; **P. L.** 9/16, 24/2, 24/15, 25/5, 25/8, 30/9, 40/6, 55/23, 63/3, 71/34, 79/6, 92/5, 97/38, 98/1), g. d. **mici** (**O. I** 132/33, 191/15); pl. n. ac. **mici** (**O.I** 35/8, 79/15, 85/13, 134/36, 154/25; **P.L.** 9/37, 24/8, 24/17, 26/10, 30/7, 43/29, 47/22, 50/39, 64/16, 72/6, 81/36), **micile** (**O.I** 136/3; **P.L.** 75/19).

MICROSCÓPIC, -Ă adj. F i g. De dimensiuni foarte mici; p. e x t. neînsemnat. *Cine știe dacă nu trăim într-o lume microscopică.* P.L. 24/19. *Secolii din istoria acestei lumi microscopice ar fi clipite.* P.L. 25/11. *În ce nefinire microscopică s-ar pierde milioanele de infuzorii.* P.L. 25/15 [Pr. 3]. ◒ (Ironic) *Microscopice popoare, regi, oșteni și învățați, Ne succedem generații și ne credem minunați.* O.I 132/35 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **microscopică** (**P.L.** 24/19, 25/15), g. d. **microscopice** (**P.L.** 25/11); pl. n. ac. **microscopice** (**O.I** 132/35).

MICÚȚ, -Ă adj. Diminutiv cu valoare hipocoristică al lui mic. *Părul ei cel blond și împletit în cozi cădea pe spate; o roză de purpură la tîmplă, gura micuță ca o vișină coaptă.* P.L. 55/2. *Îl privi în întreg, de la capul înundat în aur pînă la botinele micuțe.* P.L. 63/11 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **micuță** (**P.L.** 55/2); pl. n. ac. **micuțe** (**P.L.** 63/11).

MIE num. card. Numărul care este egal cu zece sute; p. e x t. (mai ales la pl.) foarte mulți. *O dormi, o dormi în pace pintre făclii o mie... În mausoleu-ți mîndru, al cerurilor arc, Tu adorat și dulce al noptilor monare!* O.I 69/3. *Și mii de glasuri slabe încep sub bolta largă Un cînt frumos și dulce — adormitor sunînd.* O.I 94/9. *Gloria-i închipuirea ce o mie de neghiobi idolului lor închină.* O.I 140/2. *Armonia cîmpenească împle sara cu miile ei de glasuri.* P.L. 39/18; cf. **O.I** 28/6, 100/2, 114/5, 130/11, 130/15, 130/25, 132/12, 133/4, 133/10, 136/7, 136/10, 136/13, 147/2, 155/8, 155/35, 157/12, 176/11, 189/3, 196/19, 231/3; **O.IV** 364/7; **P.L.** 11/29, 20/19, 24/5, 36/10, 38/30, 49/28, 51/30, 54/16, 73/38, 78/25 [V. 24; Pr. 11]. ◒ (Repetiție) *Mii de fluturi mici albăstrii, mii de roiuri de albine Curg în rîuri sclipitoare peste flori de miere pline.* O.I 85/13.

Codrul clocoti de zgomot și de arme și de bucium, Iar la poala lui cea verde mii de capete pleloase, Mii de coifuri luciloare ies din umbra-ntunecoasă. O.I 148/1—2 [V. 4]. ◇ Expr. **O mie și una de nopți** v. n o a p t e [V. 1]. ◇ Loc. adv. **Cu mia** = în cantitate mare, în număr mare. *În două părți infernul portalele-și deschide, Spre-a încăpea cu mia răsuflețele hilde Tiranilor ce pier!* O.I 25/2 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A face o călătorie prin mii de corpuri** v. c ă l ă t o r i e [Pr. 1]. ◇ (Cu valoare de numeral adverbial) **De o mie** (**de zeci de mii** sau **de mii de mii**) **de ori** = de nenumărate ori. *Un actor Stă de vorbă cu el însuși, spune zeci de mii de ori Ce-a spus veacuri dupotală.* O.I 157/14. *De mii de mii de ori mai mici, numai proporții dintre ei să rămîie aceleași, oamenii s-or crede așa de mari ca azi.* P.L. 47/21. *L-ar fi sărutat de o mie de ori.* P.L. 68/11 [V. 1; Pr. 3]. ◇ (Adjectival) *Aci vă duceți valuri în mii batalioane.* O.I 24/22. *Magul privirea pe ginduri în oglinda lui de aur, Unde-a cerului mii stele ca-ntr-un centru se adun.* O.I 44/33 cf. **O.I** 91/10, 130/9, 136/11 [V. 5].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **mie** (**O.I** 69/3, 140/2, 185/8 ; **P.L.** 36/10, 54/16, 68/11), **mia** (**O.I** 25/2) ; pl. n. ac. **mii** (**O.I** 24/22, 28/6, 44/33, 85/13, 85/13, 91/10, 94/9, 100/2, 114/5, 130/9, 130/11, 130/15, 130/25, 132/12, 133/4, 133/10, 136/7, 136/10, 136/11, 136/13, 147/2, 148/1, 148/2, 155/8, 155/35, 157/12, 157/14, 176/11, 189/3, 196/19, 234/3 ; **O.IV** 364/7 ; **P.L.** 11/29, 20/19, 24/5, 46/21, 47/21, 47/21, 49/28, 73/38, 78/25), **miile** (**P.L.** 38/30, 39/18, 51/30).

MIEL s. m. Puiul oii. *Dinaintea lor o turmă de miei.* P.L. 79/22 [Pr. 1]. ◒ (Metaforic) Ființă blîndă și supusă. *Aș fi un miel... dacă m-ai iubi.* P.L. 86/12 [Pr. 1]. ✦ **Blana prelucrată a acestui animal.** *Un cap cu piele de o sălbăticită neregularitate, înfundată într-o căciulă de miel.* P.L. 26/8 [Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **miel** (**P.L.** 26/8, 86/12) ; pl. n. ac. **miei** (**P.L.** 79/22).

MIÉRE s. f. Substanță produsă de albine prin transformarea nectarului culeș din flori. *Văd poeți ce-au scris o limbă, ca un fagure de miere.* O.I 31/7 [V. 1]. ✦ Nectar. *Mii de roiuri de albine Curg în riuri sclipitoare peste flori de miere pline.* O.I 85/14. *Albinele-aduc miere.* O.I 87/7 [V. 3].

MIÉRLĂ s. f. Pasăre (*Turdus merula*). *Cucul cîntă, mierle, presuri — Cine știe să le-asculte?* O.I 121/13 [V. 1].

MIEUNÁ vb. I. I n t r a n z. (Despre pisici) A scoate un mieunat. *În pod miaună motanii.* O.I 46/7. *Motanul din castel mieună dintr-un cap.* P.L. 12/13. *Și numai încet se auzea motanul mieunînd din cîte șeple capetele.* P.L. 21/13 [V. 1 ; Pr. 2]. ◒ (Glumeț) *Mieunînd în ode nalte, tragic miorlăind — un Garrick.* O.I 48/14 [V. 1].

— Forme gramaticale : ind. prez. 3 pl. **mieună** (**O.I** 46/7), p.s. 3 sg. **mieună** (**P.L.** 12/13) ; ger. **mieunînd** (**O.I** 48/14 ; **P.L.** 21/13).

MIEZ s. n. (Și în forma *mez*) **I.** Mijloc, inimă, centru. *Un mărgăritar albastru stropit cu stropi de aur și c-un mez negru.* P.L. 50/35. *Se înțelege că atomii din mezul acelui mărgăritar... acei pitici nemărginit de mici aveau regii lor.* P.L. 50/37 [Pr. 2]. ✦ Partea interioară, mai moale, a unui fruct. *Spune frățîne-tău... să vină la mine, că l-oi hrăni cu mez de nucă.* P.L. 21/28 [Pr. 1].

2. F i g. (În legătură cu noțiuni temporale) Punct culminant, toi, mijloc. ◒ (Comparație) *Avea o împărăteasă tînără și zîmbitoare ca miezul luminos al zilei.* P.L. 3/6 [Pr. 1]. ◇ Expr. **Miezul nopții** = a douăsprezecea oră din noapte. *Preot rămas din a vechimei zile, San Marc sinistru miezul nopții bate.* O.I 202/11. *Se bate miezul nopții în clopotul de-aramă.* O.I 203/1. *Spre miezul nopții se-ntoarse acasă, mînă caii în grajdi, îi încuie și intră în odaie.* P.L. 17/17 ; cf. **O.I** 203 ; **P.L.** 67/20 [V. 3 ; Pr. 2].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **mez** (**P.L.** 21/28, 50/35), **miezul** (**O.I** 202/11, 203, 203/1 ; **P.L.** 3/6, 67/20), **mezul** (**P.L.** 17/17, 50/37). — Variantă : **mez** (**P.L.** 17/17, 21/28, 50/35, 50/37) s.n.

MIGDÁLĂ s. f. Simburele fructului de migdal, cu formă alungită. *Ochii tăiați în forma migdalei erau de acea intensivă voluptate, pe care o are catifeaua neagră.* P.L. 26/33 [Pr. 1].

MIGRAȚIÚNE s. f. Deplasare în masă a unor populații, dintr-o regiune în alta. *Astfel vedem în marile migrațiuni ale popoarelor... o analogie cu roiurile albinelor.* P.L. 81/23 [Pr. 1].

MIJÍ vb. IV. I n t r a n z. (În expr.). **A mijи de ziuă** v. z i [Pr. 2].

— Formă gramaticală : ind. imp. 3 sg. **mijea** (**P.L.** 16/26, 17/2).

MÍJLOC s. n. **I. 1.** Centru. *Apeși gura ta de foc Pe-ai mei ochi închiși ca somnul și pe frunte-mi în mijloc.* O.I 42/15. *Scapă de pe margine de-altan O mănușă, drept la mijloc, între tigru și-ntre leu.* O.I 166/5. *Luă o coală mare de hîrtie albă și scrise drept în mijloc.* P.L. 67/3 ; cf. **O.I** 66/17, 215, 215/1 ; **P.L.** 5/26, 5/38, 7/15, 19/28, 29/5, 36/31, 40/4, 43/28, 73/13, 78/32, 79/3, 98/5, 98/7 [V. 5 ; Pr. 14]. ◇ Loc. prep. **Din mijlocul** = dintre. *Din mijlocu-acelor monștri... el mănușa i-o ridică.* O.I 166/13 [V. 1]. **Prin mijlocul** = printre. *Luna palidă trecea prin nouri suri ca o față limpede prin mijlocul unor vise turburi și seci.* P.L. 18/31 [Pr. 1]. **În mijlocul** = **a)** între, printre. *Născut cu mii de ochi, în mijlocul unor arătări colosale, ele toate, în raport cu mine, păstrîndu-și proporțiunea, nu mi-ar părè nici mai mari, nici mai mici de cum îmi par azi.* P.L. 24/5. *Cerdaceuri și scări... pierdute în mijlocul unor pomele.* P.L. 44/8. *Stîlnci urieșești și cenușii erau țidite de jur împrejur, una peste alta pîn-în ceriuri și-n mijlocul lor se adîncea o vale, o grădină de vale cu izvoare.* P.L. 98/5. *Marchizul Bianchi muri de apoplexie în mijlocul pâharelor și a commesenilor săi.* P.L. 99/19 [Pr. 4] ; **b)** în toiul... *În mijlocul acestei feerii a nopții... trecea Cezara.* P.L. 101/29 [Pr. 1]. ◇ Expr. **Sunt ani la mijloc** v. a n [V. 1].

2. Talie. *E iubitul care vine De mijloc să le cuprindă.* O.I 76/10. *Cînd gîndea că mijlocul ei cel dulce s-ar putè odihni cuprins de brațul lui... îi venea să nebunească.* P.L. 57/15. *Veni cu o spadă, pe care i-o încinse, folosindu-se de ocazie de a-l stringe de mijloc.* P.L. 94/37 ; cf. **O.I** 21/6, 80/35 ; **P.L.** 6/39, 8/5, 9/2, 9/13, 10/15, 10/19, 63/8 [V. 3 ; Pr. 9].

II. Procedeu, modalitate. *Aceleași mijloace Se supun cîte există.* O.I 196/17. *Este un mijloc de a scăpa de această greutate.* P.L. 41/38. *Lui îi erau toate mijloacele binevenite.* P.L. 91/19 [V. 1 ; Pr. 2].

. — Forme gramaticale: sg. n. ac. **mijloc** (**O.I** 21/6, 42 15, 66/17, 76/10, 80/35, 120/1, 166/5, 215, 215/1; **P.L.** 6/39, 9/2, 9/13, 41/38, 67/3, 94/37, 98/6), **mijlorul** (**O.I** 166/13; **P.L.** 5/26, 5/33, 7/15, 8/5, 10/15, 10/19, 18/34, 19/28, 24/5, 29/5, 36/31, 40/4, 43/23, 14/8, 57/15, 63/8, 73/13, 78/32, 79/3, 98/5, 98/7, 99/19, 101/29); pl. n. ac. **mijloacele** (**P.L.** 91/19), g. d. **mijloace** (**O.I** 196/17). — Accentuat și: **mijlóc** (**O.I** 66/17. 196/17).

MÍLĂ s. f. 1. Sentiment de compătimire. *Et îmi dete ochi să văd lumina zilei, Și inimu-mi împlut-au cu farmecele milei.* O.I 115/16. *Când vezi piatra ce nu simte nici durerea și nici mila — De ai inimă și minte — feri în lături, o Dalilă!* O.I 164/15. *Mario! poți tu să-ți închipuiești un asemenea chin, fără să plângi de milă, nu, — de îngrozire?* P.L. 56/19 [V. 2; Pr. 1]. ◇ Loc. adv. **Cu milă** = compătimitor. *Et se uită cu milă la ea, o mângâia — dar apoi, desfăcându-se de îmbrățișările ei, se aținlă pe șezlong valuluși și plecă în lume.* P.L. 11 17 [Pr. 1]. ◇ Expr. **A-i fi** (cuiva) **sau a avea milă** (de cineva) = a se îndura (de cineva), a face să înceteze chinurile (cuiva). *Să blasfeme pe-oricine de mine-o are milă, Să binecuvinteze pe cel ce mă împilă.* O.I 115/21. *O, marmură, aibi milă de-a mele rugăminți!* O.IV 430/6. *Dacă visez, mă jine în vis, privindu-mi drept... O, marmură, aibi milă să nu mă mai deștepți!* O.IV 133/6. — *Fă-l-Frumos! zise Genarul, mult ești frumos și mi-e milă de tine. De astă dată nu-ți fac nimica.* P.L. 12/28; cf. **O.IV** 430/12, 430/18, 432 36 [V. 6; Pr. 1]; b) a compătimi (pe cineva). *Avea milă de ea, deși nu voia să-i inspire speranțe deșerte, precum ar fi făcut orice bărbat în locu-i.* P.L. 89/4 [Pr. 1]. ◒ (Repetiție) *Mi-e milă de tine, de mine, mi-e milă de lumea-ntreagă.* P.L. 87/18—19. *Tu spui să am milă de tine? Ei îți zic: ai milă de mine... căci, dacă urodală iubirea ar pătrunde în inimă-mi, aș muri de amor.* P.L. 90/3—6 [Pr. 4]. **A-l plânge** (cuiva) **de milă** v. p l î n g e [V. 2]. ◒ (Construcție metaforică) **Părăsit de milă** v. p ă r ă s i [V. 1].

2. Bunăvoință, indulgență, îndurare; înțelegere. *Te desfaci c-o dulce silă, Mai nu vrei și mai le lași, Ochii tăi sunt plini de milă, Chip de înger drăgălaș.* O.I 210/3. *Noi, ce din mila sfîntului Umbră facem pământului, Rugămu-ne-ndurărilor Luceafărului mărilor.* O.IV 360/12. *Oricît de mare ar fi mila ta, plină avolo nu se poate coborî.* P.L. 56/37; cf. O.I 146/18; **O.IV** 361/7 [V. 1; Pr. 1]. ◒ (Element de personificare) *Neamuri mii ți cresc sub poale, Toate înfiorînd din mila Codrului, măriei-sale.* O.I 100/3 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **milă** (**O.I** 62/12, 115/21, 210/3; **O.IV** 361/7, 365/16, 370/9, 430/6, 430/12, 430/18, 432 36, 433/6; **P.L.** 11/17, 12/28, 56/19, 87/18, 87/19, 89/4, 90/5, 90/6), **milu** (**O.I** 100/3, 146/18, 164 15; **O.IV** 360/12; **P.L.** 56/37), g. d. **milei** (**O.I** 115/16).

MILIÓN num. card. Număr egal cu o mie de mii; (la pl.) mulțime foarte mare. *În ce nefinire microscopică s-ar pierde milioanele de infuzorii ale acelor cercetători!* P.L. 25/15. *Milioane de alte infuzorii jocau... pe supușii.* P.L. 50/30 [Pr. 2]. ◆ Mare avere bănească. *S-ucele milioane, ce în grămezi luxoase Sunt strînse la bogatul, pe cel sărac apasă.* O.I 59/3 [V. 1]. ◒ (Metaforic; la pl.) Clasele avute, stăpînitoare. *De ce să fiii voi scluvii milioanelor nefaste?* O.I 59/21 [V. 1].

— Forme gramaticale: pl. n. ac. **milioane** (**O.I** 59/3; **P.L.** 50/30), **milioanele** (**P.L.** 25/15), g. d. **milioanelor** (**O.I** 59/21).

— Pronunțat și: pl. g. d. **mi-lio-** (**O.I** 59/21).

MILÓS, -OÁSĂ adj. Plin de înțelegere, binevoitor. *Ochii ei pâinîniți de lăcrimi se îndreptară spre el... adînci, miloși, ptutilori.* P.L. 58/21 [Pr. 1].

MÍNĂ s. f. Înfățișare. *Iar această mină de povățuitor ... Eu nu sunt copil, Elis.* P.L. 69/26 [Pr. 1].

MINCINÓS, -OÁSĂ adj. Înclinat să spună minciuni; fals. *Nu sunt nici egoist, nici mincinos.* P.L. 87/27 [Pr. 1]. ◒ (Metaforic) *Amăgitor. De pe aceste vestminte mincinoase nu poți cunoaște cum stă cu istoria înșăși.* P.L. 82/22 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **mincinos** (**P.L.** 87/27); pl. n. ac. **mincinoase** (**P.L.** 82/22).

MINCIÚNĂ s. f. 1. Neadevăr. *O convenție e totul; ce-i azi drept, mîne-i minciună.* O.I 36/1. *Minciuni și fraze-i totul ce statele susțin, Nu-i ordinea firească ce ei a fi susțin.* O.I 59/16. *Dacă lumea ar trebui să piară și eu aș putè s-o scap printr-o minciună, eu n-aș spune-o.* P.L. 87/33; cf. **O.I** 125/15, 151/18; **P.L.** 87/15, 87/27 [V. 4; Pr. 3]. ◒ (Personificare) *Nedreptul și minciuna al lumii duce frîu.* O.I 62/3 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Comedia minciunii** = viața politică din epoca contemporană lui Eminescu. *N-avem oameni ce se luptă cu reloricele sulițî În aplauzele grele a canaliei de ulițî, Panglicari în ale țării, cari joacă ca pe funii, Măști cu toate de renume din comedia minciunii?* O.I 150/6 [V. 1].

2. Fig. (La pl.) Fleacuri, nimicuri. *Și mi-i spune-atunci poveștî Și minciuni cu-a ta gurițâ, Eu pe-un fir de romănițâ Voi cerca de mă iubești.* O.I 55/2 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **minciună** (**O.I** 36/1, 125/15; **P.L.** 87/33), **minciuna** (**O.I** 62/3, 151/18; **P.L.** 87/27), g. d. **minciunii** (**O.I** 150/6); pl. n. ac. **minciuni** (**O.I** 55/2, 59/16; **P.L.** 87/15).

MINDÍR s. n. Saltea (umplută cu paie). *Roiesc ploșnițele roșii, de ți-i drag să te-uiți la ele! Greu îi-i de mindir de paie.* O.I 46/19. *În alt colț — un pat, adecă cîteva scînduri pe doi căpriori, acoperite c-un mindir de paie și c-o plapomă roșie.* P.L. 29,28 [V. 1; Pr. 1].

MINÍSTRU s. m. Membru al guvernului. *Noi avem în veacul nostru acel soi ciudat de barzi, Care-ncearcă prin poeme să devie cumulardi... Dedicînd broșuri la dame a căror bărbați ei sperâ C-ajungînd cîndva miniștri le-a deschide carieră.* O.I 137/26 [V. 1].

MINOREÁN, -Ă adj. Tînăr, nevîrstnic. *Vedem în marile migrațiuni ale popoarelor, unde fiii minoreni ieșeau din țară pe cînd stupul matern sta locului, o analogie cu roiurile albinelor.* P.L. 81/24 [Pr. 1].

MÍNTĂ s. f. Izmă. *Busuioc și mint-ascuță Împlu casa-nlunecoasă de-o mireasmă pipărată.* O.I 84/15 [V. 1].

MÍNTE s. f. 1. Judecată, rațiune; gîndire. *Dezgustul meu din suflet să-l împac prin a mea minte.* O.I 137/17. *Semnul arab ... îi preocupa mintea lui Dan.* P.L. 52/34. *O idee rămîne la mine zile întregi pe suprafața minții.* P.L. 89/37; cf. **O.I** 23/8, 23/10, 27/3, 27/18, 35/14, 62/13, 64/3,

132/18, 155/4, 162/25, 226/11; **P.L.** 26/5, 31 22, 18/16, 53/15, 53/24, 62/35, 62/36, 63/1, 81/16, 81/30, 87/16, 89/35 [V. 12; Pr. 14]. ◒ (Ironic) *Ne-ai venit apoi, drept minte o stielută de pomadă, Cu monoctu-n ochi, drept armă beţişor de promenadă.* O.I 151/11 [V. 1]. ◒ (În context figurat) *Noaptea potolit şi vînăt arde focul în cămin; Dintr-un colţ pe-o sofă roşă eu în faţa lui privesc, Pîn'ce mintea îmi adoarme, pîn'ce genele-mi clipesc.* O.I 42/3 [V. 1]. ◇ Expr. **A învăţa minte** v. Învăţa [V. 1]. **A-şi pune** (ceva) **în minte** v. pune [Pr. 1]. **A-i trece** (sau **a-i veni, a-i plesni, a avea**) **prin** (sau **în**) **minte** = a se gîndi la ceva, a deveni conştient de un anumit fapt. *Cînd îţi trec prin minte acestea, copilă, Te uiţi în oglindă şi îţi plîngi de milă.* O.IV 365/15. *Dar lui însuşi nici nu-i trecea prin minte că pe el l-ar fi putut iubi cineva.* P.L. 31/31. *Se zice că diavolului, înainte de cădere, i-ar fi plesnit în minte această obscură idee.* P.L. 43/9. *Nu-i poate veni în minte gîndirea tăinuită de numărătoarea cărţii.* P.L. 44/2; cf. **P.L.** 43/5, 43/10, 43/11, 50/6, 53/2, 53/5, 53/26, 60/13, 62/33 [V. 1; Pr. 12]. ◒ (Construcţii metaforice) **A i se deschide** (cuiva) **în minte** (ceva) v. deschide [V. 1]. **A învirti ai minţii scripet** = a dezvolta puterea de judecată. [Dascălii] *cu evlavie adîncă ne-nvîrteau al minţii scripet.* O.I 140/21 [V. 1]. **A-şi opri mintea** v. opri [V. 1]. **Strimtoare de minte** v. strimtoare [Pr. 1]. (Repetiţie) **Mintea mai presus de minte**, simbolizează atotputernicia divinităţii (v. şi cel², dumnezeiesc, fire, înviere, sămînţă). *Ah! Sunt pintre voi de-aceia, care nu cred tablo legii, Eirea mai presus de fire, mintea mai presus de minte, Ce destinul molănimei îl desfăşură-nainte!* O.I 48/26 [V. 2].

2. Judecată sănătoasă, echilibru raţional. *Idol tu! răpire minţii! cu ochi mari şi părul des.* O.I 80/7. *El primi o scrisoare cu sigil negru . . .o rupse bucăţi şi cu ea mintea sa...* P.L. 30/33. *Cartea ta într-adevăr minunată este!. . . numai de n-ar ameţi mintea.* P.L. 38/17 [V. 1; Pr. 2]. ◇ Expr. **A-şi aduna toate minţile** = a cugeta profund, a-şi concentra atenţia într-o singură direcţie. *Toate minţile-şi adună, Să ia lumea-n cap, nebună.* O.I 102/22 [V. 1]. **A nu-şi avea minţile toate** = a fi nebun. ◒ (Glumeţ) *Gaius nu-şi are minţile toate.* P.L. 71/33 [Pr. 1]. **A-şi ieşi din minţi** = a-şi pierde controlul raţiunii, a înnebuni. *Pe frunte-mi mîna n-o s-o luneci Ca să mă faci să-mi ies din minţi.* O.I 211/21. *Maistrul Ruben şi-a ieşit cu desăvîrşire din minţi.* P.L. 61/38 [V. 1; Pr. 1]. **A-şi pierde mintea** = a înnebuni. ◒ (Metaforic) A fi cuprins de o puternică tulburare. *Încleştînd a tale braţe toată mintea să ţi-o pierzi?* O. I 157/29 [V. 1].

3. Chibzuinţă, înţelepciune. *Bine-ţi pare să fii singur, crai bătrîn fără de minţi!* **O.I** 83/13. *Cînd cochetă de-al tău umăr îi se razimă copila, Dac-ai inimă şi minte, le gîndeşte la Dalila!* O.I 159/14. *De ai inimă şi minte—feri în lături, e Dalila!* O.I 164/16 [V. 3]. ✦ Iscusinţă. ◒ (Construcţie metaforică) **A-şi pune toată mintea** v. pune [V. 1].

4. Amintire, memorie. *Tot una-i dacă astăzi sau mine o să mor, Cînd voi să-mi piară urma în mintea tuturor.* O.I 127/14. *Şi dacă ramuri bat în geam Şi se culremur plopii, E ca în minte să le am Şi-neet să le apropii.* O.I 193/3; cf. **O.I** 98/34, 151/14 [V. 4]. ◇ Expr. **A ţinea minte** = **a)** a-şi aminti. *O sărmane! îţi tu minte cîte-n lume-ai auzit, Ce-ţi trecu pe dinainte, cîte singur ai vorbit?* O.I 131/3. *Multe trec pe dinainte, În auz ne sună multe. Cine ţine toate minte, Şi ar sta să le asculte?* O.I 194/11; cf. **O.IV** 365/17 [V. 3]; **b)** (la imperativ) a băga de seamă (evitînd repetarea unei greşeli). *De astă dată nu-ţi fac nimica, dar de altă dată. . . ţine minte!* P.L. 12/29 [Pr. 1]. **De cînd mă ţin minte** = de cînd stau pe lume. — *De cînd porţi caftan jidovesc? — Vai de mine, domnule, de mult! — de cînd mă ţin minte.* P.L. 60/35 [Pr. 1]. **Minte scurtă, haine lungi**, se spune despre o femeie superficială. *Pe cînd luna, scul de aur, străluceşte prin alee Şi pătează umbra verde cu misterioase dungi, Nu uita că doamna are minte scurtă, haine lungi.* O.I 159/8; cf. **O.I** 164/10 [V. 2]. **A petrece în minte** v. petrece [V. 1]. **A rechema în minte** = a-şi aminti. *Ieronim îşi rechemă în minte scrisoarea bătrînului Euthanasius.* P.L. 85/7 [Pr. 1].

5. Imaginaţie, închipuire. *Să pot a binezice cu minteaînflăcărată Visările juniei, visări de-un ideal.* O.I 8/7. *Sloturi, sloturi trec prin minte Dulci iluzii.* O.I 105/5. *A mea minte, a farmecului roabă, Din orişice durere îţi face o podoabă.* O.I 232/9; cf. **O.I** 203/3 [V. 4].

— Forme gramaticale: **sg. n. ac. minte** (**O.I** 48/26, 63/28, 64/3, 80/22, 98/31, 105/5, 107/2, 132/18, 133/9, 134/3, 137/17, 151/11, 151/14, 159/8, 159/14, 164/10, 164/16, 193/3, 194/11, 226/11, 232/9; **O.IV** 365/15, 365/17; **P.L.** 12/29, 31/31, 43/5, 43/9, 43/10, 43/14, 44/2, 50/6, 53/2, 53/5, 53/26, 60/13, 60/35, 81/1, 81/16, 85/7, 89/35, 91/18), **mintea** (**O.I** 8/7, 27/3, 27/18, 42/3, 48/26, 62/13, 100/22, 127/14, 153/4, 157/29, 162/25, 203/3; **P.L.** 26/5, 30/33, 31/22, 38/17, 48/16, 52/34, 53/15, 53/24, 62/33, 62/35, 62/36, 87/16), g. d. **minţii** (**O.I** 23/8, 23/10, 80/7, 140/21; **P.L.** 63/1, 81/30, 89/37); pl. n. ac. **minţi** (**O.I** 35/14, 83/13, 211/24; **P.L.** 61/38), **minţile** (**O.I** 102/22; **P.L.** 71/33).

MINŢÍ vb. IV. Intranz. A spune minciuni, a denatura adevărul. *Am minţit ca totdeauna.* P.L. 75/1 [Pr. 1]. ◒ (În context figurat) *Ce am de-alege oare în seaca-vă fiinţă? Ce foc făr-a se stinge, ce drept fără să-mi mintă, O, oameni morţi de vii!* O.I 23/20 [V. 1]. (Refl. impers.) *Vei vedè cum ne se minte în şcoală.* P.L. 47/40 [Pr. 1]. ✦ Tranz. A înşela, a induce în eroare. *Învie în deşerturi şir de visuri ce le mint.* O.I 41/18. *Oare ochii ei o mint?* O.I 103/25. *Cu ochii lăi de linger mă mingli şi mă minţi.* O.IV 432/7; cf. **O.I** 35/32, 40/2 [V. 5]. ◒ (Element de personificare) *Vei şti să-mi descrii toată natura vizionară şi înşelătoare a lucrurilor lumeşti, de la floarea ce cu naivitate minte prin haina ei sfrălucită că e ferice întăuntrul gingaşelor sale organe, pînă la omul ce acopere cu vorbe mari. . . egoismul său.* P.L. 47/35 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 2 sg. **minţi** (**O.IV** 432/7), 3 sg. minte (**O.I** 35/32, 40/2; **P.L.** 47/35), **se minte** (**P.L.** 47/40), 3 pl. **mint** (**O.I** 44/18, 103/25), p.c. 1 sg. **am minţit** (**P.L.** 75/1); conj. prez. 3 sg. **să mintă** (**O.I** 23/20).

MINUNÁ vb. I. Refl. A se mira. *Păşea încet, minunîndu-se la fiecare pas.* P.L. 98/10 [Pr. 1].

MINUNÁT, -Ă adj. **1.** Încîntător, splendid. *Doar ochii mari şi minunaţi Lucesc adînc himeric.* O.I 172/5. *Chip minunat, arătare de zăpadă în care linăra delicateţă, dulcea moliciune a copilăriei era întrunită cu frumuseţa nobilă, coaptă, suavă, pronunţată a femeiei.* P.L. 100/20 [V. 1; Pr. 1]. ✦ Perfect, excepţional. *Microscopice popoare, regi, oşteni şi învăţaţi Ne succedem generaţii şi ne credem minunaţi.* O.I 132/36. *Celui întru fiinţa sa nemărginit, întru faptu1e minunilor sale minunat Dumnezeu.* P.L. 35/22 [V. 1; Pr. 1].

2. Ciudat, straniu, bizar; uimitor. *Cartea la într-adevăr minunată este.* P.L. 38/16 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **minunat** (**P.L.** 35/22, 100/20), **minunată** (**P.L.** 38/16); pl. n. ac. **minunați** (**O.I** 132/36, 172/5).

MINÚNE s.f. 1. Fapt uimitor, neobișnuit, extraordinar. *Rîde doar cu ochii-n lacrimi, spărietă de-o minune.* O.I 84/34. *Nu simțiți că-n proaste lucruri voi vedeți numai minuni?* O.I 157/6. *E minune oare că pentru el visul era o viață și viața un vis?* P.L. 28/3; cf. **O.I** 162/35, 177/19; **P.L** 13·29. 14/9, 28,4, 62/28, 62/29 [V. 4; Pr. 6]. ◇ Expr. **Ca prin minune** v. c a [3] [Pr. 1]. (Construcție incidentă cu valoare exclamativă) **Mare minune!** = fapt surprinzător, surprinzător. (Ironic) *Era invitată și verișoara Elis și — mare minune — a venit.* P.L. 67/7 [Pr. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A istoriei minune** = evenimente istorice extraordinare. *El revocă-n dulci icoane a istoriei minune, Vremea lui Ștefan cel Mare, zimbrul sombru și regal.* O.I 35/5 [V. 1].

2. Lucru foarte frumos, care produce admirație. *Beduini se stau în lună, o minune o privesc.* O.I 15/21 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Ființă minunată, scumpă, neprețuită (v. ș i f l o a r e, f l o r i c i c ă, i n g e r, l u m i n ă, m i t i t e l, p a z ă, s t e a, s u f l e t). *Veselul Alecsandri, Ce-nșirînd mărgăritare pe a stelei blondă rază, Acum secolii străbate, o minune luminoasă.* O.I 32·29. *Și le-ai dus, dulce minune, Și-a murit iubirea noastră.* O.I 55,29. *Dar tot gîndesc mereu cum ne iubirăm, Minune cu ochi mari și mînă rece.* O.I 120/4. *Pentru care altă minune decît line Mi-aș risipi o viață de cugetări senine.* O.I 232,3 [V. 4].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **minune** (**O.I** 32/29, 35.5, 45/21, 84/34, 162/35, 232,3; **P.L** 17/16, 28/3, 28/4, 62/28, 62·29, 67/7), **minunea** (**P.L** 14/9), voc **minune** (**O.I** 55.29, 120/4); pl. n. ac. **minuni** (**O.I** 157/6, 177/19; **P.L** 13/29)

MÍNUS adv. Mai puțin, fără. *În tot anul o revoluțiune contra aristocrației, a curtizanilor reginei — minus contractul social.* P.L. 80/31 [Pr. 1].

MINÚT s.n. A șaizecea parte dintr-o oră. *Peste două minute veni cu o spadă.* P.L. 94/35 [Pr. 1].

MIORLĂÍ vb. IV. I n t r a n z. A mieuna. ◒ (Glumeț) *De-ar fi-n lume numai miț — tot poet aș fi? Tot una: Mieunînd în ode nalte, tragic miorlăind — un Garrick.* O.I 48/14 [V. 1].

MIR s.n. Unidelemn sfințit, folosit în ritualul creștin. ◒ (În context figurat) *Aș pune lege lumei răzbunînd lău delir, Aș face al tău zîmbet un secol de orgie, Și lacrimile-ți mir.* O.I 22/4 [V. 1].

MIRÁ vb. I. R e f l. A fi surprins; a nu se dumiri, a se întreba. *Ea a doua zi se miră, cum de firele sunt rupte.* O.I 79/25. *Vă mirați cum de mineluna astăzi nu vi se mai trece?* O.I 151/18. *Te mirai ce mai rezistă torentelor de ploaie: hainele lui ude sau metafizica.* P.L. 26/19. *Mă mir cine drasul te-a călugărit pe tine?* P.L. 75/10; cf. **P.L.** 51/1, 75/8 [V. 2; Pr. 4].

— Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **mă mir** (**P.L.** 75/8, 75/10), 3 sg. **se miră** (**O.I** 79/25; **P.L.** 51/1), 2 pl. **vă mirați** (**O.I** 151/18), imp. 2 sg. **te mirai** (**P.L.** 26/19).

MIRÁRE s.f. 1. Uimire. *Acum stătu cu mirare înaintea oglinzii.* P.L. 66/15. *Se uita cu mirare în ochii lui proprii.* P.L. 66/16. *Vezi ... cu mirare c-ai trăit într-o ordine de lucruri strict organizată.* P.L. 81/14 [Pr. 3].

2. Admirație. *Ce șoptește ea în taină, cînd privește cu mirare Al ei chip gingaș?* O.I 80/9. [Nuntași] *se uită cu mirare.* O.I 87/2. *Cu mirare și cu groază Damele și cavalerii l-au privit.* O.I 166/15 [V. 3].

MIRÁT, -Ă adj. Uimit. *Fulè-l-am ajunge? Întrebă Gerarul mirat.* P.L. 21/19 [Pr. 1].

MÍRE s.m. Nume dat unui bărbat în ziua cununiei sale; p. e x t. **logodnic.** *Își ascunde fața roșă l-a lui piept dulce de mire.* O.I 81/36. *Acum iată că din codru și Călin mirele iese.* O.I 85/27. *Mirele-și puse cămașă de tort de raze de lună.* P.L. 23/30; cf. **P.L.** 22/23 [V. 2; Pr. 2]. ◒ (Element de personificare) *O cojită de alună trag locnite, podu-l scutur, Cu musleața răsucită șede-n ea un mire flutur.* O.I 87/11 [V. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **A lua pe Hristos de mire** v. H r i s t o s [V. 1]. **Domnul este al tău mire!** = ești sortită călugăriei (v. ș i H r i s t o s, r a s ă, v e ș m î n t). *Blanca, află că din leagăn Domnul este al tău mire.* O.I 65/2 [V. 1]. **A nopții mire** = vîntul de noapte (?) (v. ș i c î n t a r e, d e m o n). *Două șuflete de flori Le desparte-a nopții mire Cu fantastica-i șoptire, Le resfiră pînă mor.* O.I 14/3 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **mire** (**O.I** 14/3, 65/2, 84/36, 87/11, 102/4), **mirele** (**O.I** 85/27; **P.L.** 23/30), g.d **mirelui** (**P.L.** 22/23).

MIREÁN s.m. Laic. *Călugărul Dan se visase mirean cu numele Dionis.* P.L. 38/13 [Pr. 1]. ◇ (Adjectival) *Pe mucedele pagini stau domniile române, Scrise de mîna cea veche a-nvățaților mireni.* O.I 32/21 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **mirean** (**P.L.** 38/13); pl. n. d. **mireni** (**O.I** 32/21).

MIREÁSĂ s.f. Nume dat unei femei în ziua cununiei. *Din patru părți a lumii împărați și-mpărătese Au venit ca să serbeze nunta gingașei mirese.* O.I 85/20. *O vin, odorul meu nespus, Și lumea ta o lasă; Eu sunt luceafărul de sus, Iar tu să-mi fii mireasă.* O.I 172/16. *El o duse la împăratul și i-o arătă spuindu-i că-i mireasa lui.* P.L. 10/23; cf. **O.I** 85/28, 95/5, 170/28; **P.L.** 9/28, 11/7, 11/13, 23/24, 23/27 [V. 5; Pr. 6]. ◒ (Element de personificare) *Ce-ți doresc eu ție, dulce Românie, Tînără mireasă, mamă cu amor!* O.I 16/2. *Vin fîntînii tăuturii, gîndăcei, cărăbuși, Iar mireasa viorica i-așteptă-ndărătul ușii.* O.I 87/18 [V. 2]. ◒ (Construcții metaforice) **Mireasa sufletului** sau **mireasă blîndă din povești** = iubită ideală (v. ș i a l b a s t r u, a v e r e, f l o a r e, o c h i, r a m u r ă, v i s). *O, vis ferice de iubire, Mireasă blîndă din povești, Nu mai zîmbi!* O.I 117/14. *Te duci, ș-am înțeles prea bine Să nu mă ții în pasul tău, Pierdută vecinic pentru mine, Mireasa sufletului meu!* O.I 118/4 [V. 2]. ◒ (Metaforic; element de personificare; cu referire la Veneția) Iubită. *Oceanos se plînge pe canaturi ... Et numa-n veci e-n floarea tinereții, Mireseі dulci i-ar da suflarea vieții, Izbește-n ziduri vechi, sunînd din valuri.* O.I 202/7 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **mireasă** (**O.I** 170/28, 172/16; **P.L.** 23/21), **mireasa** (**O.I** 87/18, 95/5; **P.L.** 10/23,

11/7, 11/13), g.d. **mirese** (**O.I** 85/20, 85/28), **miresei** (**O.I** 202/7; **P.L.** 9/28, 23/27), voc. **mireasă** (**O.I** 16/2, 117/14), **mireasa** (**O.I** 118/4).

MIREÁSMĂ s.f. Miros plăcut, aromă. *Busuioc și mintușcală Împlu casa-ntunecoasă de-o mireasmă pipărată.* O.I 84/16. *Împlu aerul văratic de mireasmă și răcoare A popoarelor de muște sărbători murmuitoare.* O.I 85/15 [V. 2].

MIRODÉNIE s.f. (La pl.) Ulei aromat, întrebuințat la ungerea trupului. ◒ (Metaforic; ironic) Parfum. [Curtezanul] *intră ca actorii cu păsciorul mărunțel, Lăsînd val de mirodenii și de vorbe după el.* O.I 162/28 [V. 1].

MIRONOSÍȚĂ s.f. Femeie cucernică, smerită. ◒ (Adjectival; element de personificare) *Mironosițele viorele și florile toate s-adunară vorbind fiecare în mirosul ei.* P.L. 23/22 [Pr. 1].

MIRÓS s.n. Aromă, parfum, mireasmă. *Miroase-adormitoare văzduhul îl îngreun.* O.I 97/26. *E-un miros de tei în crînguri.* O.I 210/21. *Salcîmii cu miros dulce tăinuiau cărările risipite într-o viorie și melancolică umbră.* P.L. 54/35. *Un miros voluptos pătrundea raiul.* P.L. 98/16; cf. **O.I** 103/6, 154/6; **P.L.** 7/18, 9/32, 10/3, 44/30, 45/6, 78/7, 97/34, 101/25 [V. 4; Pr. 10]. ◒ (În context figurat) *Florile toate s-adunară, vorbind fiecare în mirosul ei.* P.L. 23/23 [Pr. 1]. ✦ Emanație neplăcută, miasmă. *Între acești muri afurați, plini de mirosul tutunului ... ardeau lămpi somnoroase.* P.L. 27/22. *În atmosfera grea de mirosul substanțelor închise în fiole, făclia arunca o lumină turbure.* P.L. 40/27. *Întunericul îngreuiat cu miros de rășină a chilici.* P.L. 44/38 [Pr. 3].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **miros** (**O.I** 151/6, 210/21; **P.L.** 7/18, 9/32, 44/30, 44/38, 54/35, 97/34, 98/16), **mirosul** (**P.L.** 10/3, 23/23, 27/22, 40/27, 45/6, 78/7, 101/25); pl. n. ac. **miroase** (**O.I** 97/26, 103/6). — Accentuat și: **míros** (**O.I** 154/6).

MIROSÍ vb. IV. 1. **Intranz.** (Și în forma *amirosi*) A răspîndi un parfum. *Și cununi de flori uscate fișiese amirosind.* O.I 50/11. *Miroase florile*-N.B. *argintii Și cad, o dulce ploaie, Pe creștelele-a doi copii Cu piele înnoi. bălaie.* **O.I** 179/25. *Fînul clădit mirosea.* P.L. 37/38 [V. 2; Pr. 1].

2. Tranz. (Și în forma *mirosi*) A percepe prin simțul mirosului. *Mirosind apa din ulcior, văzînd că ea-i răsuflată și băhnită, presupuse că bătrînul trebuia să fi murit.* P.L. 98/40 [Pr. 1]. ◒ (Metaforic; depreciativ) A urmări, a face curte. *Există la oameni sala de bal, jocul, muzica unde vezi asemenea junele maimuțe cu monoclu mirosind femelele.* P.L. 81/7 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: **ind. prez.** 3 pl. **miroase** (**O.I** 179/25), imp. 3 sg. **mirosea** (**P.L.** 37/38); ger. **mirosind** (**P.L.** 98/40), **amirosind** (**O.I** 50/11), **mirosînd** (**P.L.** 81/7). — Variante: (Mold., Transilv.) **amirosi** (**O.I** 50/11), (regional) **mirosî** (**P.L.** 81/7) vb. IV.

MIROSITÓR, -OÁRE adj. Parfumat. *Te-ai dus din lume, o! geniu nalt și mare, Colo unde le-așteaptă toți îngerii în cor ... Și-ți împletesc ghirlande, cununi mirositoare, Cununi de albe flori!* O.I 1/14. *Pe lîngă el arbori nalți, verzi, stufoși răspîndeau o umbră răcorită și mirositoare.* P.L. 13/13. *Umbra mirositoare a arborilor nalți arunca un reflect a'hastru asupra peliței ei.* P.L. 102/4; cf. **P.L.** 15/15, 56/17, 52/27, 54/25, 78/22, 101/10 [V. 1; Pr. 8].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **mirositor** (**P.L.** 50/17, 52/27), **mirositoare** (**P.L.** 13/13, 15/15, 101/10, 102/4); pl. n. ac. **mirositoare** (**O.I** 1/14; **P.L.** 54/25, 78/22).

MIROSÍ vb. IV. v. mirosi.

MIRT s.m. Plantă (*Myrtus communis*). ◒ (În context figurat; ca simbol al castității) *O bazantă, ce-a luat cu-nșelăciune De pe-o frunte de fecioară mirtul verde de martir.* O.I 30/10 [V. 1].

MISTÉR s.n. (Și în forma *misteriu*) Taină, secret. *Misterele nopții.* O.I 13. *Dacă am afla misterul prin care să ne punem în legătură cu aceste două ordini de lucruri* [trecut și viitor] ... *am putè trăi aievea în trecut.* P.L. 25/28. *Cine știe cîte mistere ne-ar fi descoperit* [necromanția și astrologia] *în această privință!* P.L. 25/30; cf. **P.L.** 25/25, 75/19, 80/13 [V. 1; Pr. 5]. ◒ (Construcții metaforice) **Duioasele mistere** v. duios [V. 1]. **Misteriul cel sînt =** elan, putere afectivă de dăruire. *Dar cel puțin nu spuneți că aveți simțemînte, Că-n veci nu se îmbracă în veștede vestminte Misteriul cel sînt.* O.I 25/18 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **mister** (**P.L.** 25/25, 80/13), **misterul** (**P.L.** 25/24, 75/19), **misteriul** (**O.I** 25/18); pl. n. ac. **mistere** (**P.L.** 25/30), **misterele** (**O.I** 13), g.d. **mistere** (**O.I** 200/6). — Variantă: **mistériu** (**O.I** 25/18) s.n.

MISTERIÓS, -OÁSĂ adj. Enigmatic. *Luna, scut de aur, strălucește prin alee Și păteză umbra verde cu misterioase dungi.* O.I 159/7. *Misterios, fără să știe cuiva secretul numelui lui, el ședea în casa preotului bătrîn, a cărui fiică era Maria.* P.L. 30/27 [V. 1; Pr. 1]. ◒ (Metaforic) Plin de farmec ascuns (v. și mistic, tainic). *Să mai salut o dată colibele din vale ... liniștiri, Ce respirau în taină plăceri mai naturale, Visări misterioase.* O.I 6/16. *Era un vis misterios Și blînd din calc-afară.* O.I 185/9 [V. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **misterios** (**O.I** 185/9; P.L. 30/27); pl. n. ac. **misterioase** (**O.I** 6/16, 159/7).

MISTÉRIU s.n. v. mister.

MÍSTIC, -Ă adj. Care vădește misticism. *O duc clinlind prin lainiți și pe sub negre bolți, A misticei religii întunecoase cete.* O.I 92/22. *Lucruri mistice ... îi atrăgeau cugetarea.* P.L. 28/2. *Tablele erau pline de ... calcule geometrice zidite după o închipuită și mistică sistemă.* P.L. 35/29 [V. 1; Pr. 2]. ◒ (Metaforic) Plin de un farmec ascuns, misterios (v. și misterios, tainic). *Eol pe-a sa arpă blînd răsunătoare Cînt-a nopții dulce, mistică clntare, Clnt din Valhala.* O.I 9/23. *Cînd din stele auroase Noaptea vinecnțelșor ... Clte inimi în plăcere Îi resaltă ușurel! Dar pe clte dureroase Cîntu-i mistic le apasă.* O.I 13/9. *O umbră dulce Cu de-argint aripe albe, Cu doi ochi ca două basme mistice, adînce, dalbe.* O.I 32/32 [V. 3].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **mistic** (**O.I** 13/9), **misticu** (**O.I** 9/23; **P.L.** 35/29), g.d. **misticei** (**O.I** 92/22); pl. n. ac. **mistice** (**O.I** 32/32; **P.L.** 28/2).

MISTUÍ vb. IV. Tranz. și refl. Fig. A (se) distruge, a (se) nimici. *Noaptea lor atbastră* [a ochilor], *a lor dulce vecinicie, Ce usor se mistuiește prin plinsorile pustie.* O.I 83/6. *Ochiul tău atît de tristu-i, Cu-a tui amed-adîncime toată mintea mea o mistui.* O.I 155/4 [V. 2]. ◒ Tranz. (Construcție metaforică, exprimînd setea de expansiune; v. și cere, impînzi) **A mistui pămîntul** [cu ochii]. *Pămînzii ochi rotindu-i, eu mistuiam pămîntu-l.* O.I 88/17 [V. 1]. ✦ Fig. A (se) chinui sufletește. *Mistuit de focul propriu, el* [gemanul] *aturci s-ar recunoaște.* O.I 160/38. *De-al meu propriu vis, mistuit mă vaiet.* O.I 109/13 [V. 2].

— Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **mistui** (**O.I** 155/4), 3 sg. **se mistuiește** (**O.I** 83/6), imp. 1 sg. **mistuiam** (**O.I** 88/17); part. **mistuit** (**O.I** 160/38, 199/13).

MIȘCÁ vb. I. Tranz. și refl. A (se) pune în mișcare, a(-și) schimba locul și poziția. *Ea zîmbind își mișcă dulce a ei buze mici.* O.I 79/15. *Liniile semnului astrologic se mișcau cumplit.* P.L. 37/30. *Patru izvoare ... le vezi mișcîndu-se și șerpuind.* P.L. 78/36. *El ... își lăsă bărbia pe mînă, mișcîndu-și încet degetele.* P.L. 93/12; cf. **O.I** 132/23; **P.L.** 17/21, 27/3, 28/31, 37/14, 41/29, 53/21, 53/38, 80/18, 83/34, 87/8, 97/20, 97/37 [V. 2; Pr. 15]. ◒ (Glume) *Atunci lumea-n căpățînă se-nvîrtea ca o morișcă De simteam ca Galilei, că comedia se mișcă.* O.I 140/28 [V. 1]. ✦ Refl. A umbla. *N-or să te vază ochii-mi triști Înamorați de-a ta ființă, De cum zîmbești, de cum te miști.* O.I 211/4 [V. 1]. ✦ Refl. A trăi, a avea viață. *Ei nu pot aparține cercurilor în care te miști tu.* P.L. 56/5. *Deasupra păturei aflnate de lume vegetală se mișcă o lume întreagă de animale.* P.L. 78/21 [Pr. 2]. ◒ (În context figurat) *Eu? Îmi apăr sărăcia și nevoile și neamul ... Și de-aceea tot ce mișcă-n țara asta, rtut, ramul, Mi-e prieten numai mie, iară tie dușman este.* O.I 117/32 [V. 1].

2. Tranz. și refl. A (se) clătina. *Nilul mișcă valuri blonde pe cîmpii cuprinși de maur.* O.I 43/1. *Pe undele încete își mișcă legănate Corăbii înveliite schelelele de lemn.* O.I 63/11. *Numai o fîntînă își mișca gemînd cumpăna ei în vînt.* P.L. 40/15; cf. **O.I** 28/4, 51/11, 63,7, 98/15, 125/2, 152/15 [V. 8; Pr. 1]. ◒ (În context figurat) *Sufletul vostru: un înger, inima voastră: o liră, Ce la vîntul cald ce-o mișcă, cîntări molcome respiră.* O.I 35/29 [V. 1]. (Element de personificare) *Turnurile mișcă-n doliu a lor inimi de aramă.* O.I 28/1 [V. 1]. ✦ Refl. A se agita. [Oștile] *se mișcau îngroziloare ca păduri de lănci și săbii.* O.I 147/3 [V. 1]. ✦ Tranz. A duce, a purta. ◒ (În context figurat) *Nilul mișc-a lui legendă.* O.I 43/11 [V. 1].

3. Intranz. A porni, a pleca. *Se mișc batalioane a plebei proletare.* O.I 62/23. [Preoții] *făcîiile ridică — se mișc în line pasuri, Duc'nd la groapă trupul reginei dundrene.* O.I 92/16. *Pentru-a cruciî biruință* [neamurile Apusului] *se mișcară rîuri-rîuri.* O.I 146/33 [V. 3].

4. Tranz. A agita, a îndemna la acțiune. *Clar și încet Se ivea fața de demon fecioreștilor ei vise. Ea-l vedea mișcînd poporul cu idei reci, îndrăznețe.* O.I 52/13 [V. 1].

5. Tranz. Fig. A impresiona, a zgudui sufletește. *Un înger ... Cu cîntarea-i plîngătoare lumea mișcă, lumea cheamă.* O.I 28/3. *Nu mă-neîntă azi cum mă mișcară Povești și doine, ghicitori, ersuri.* O.I 201/3. *De peatră să fie o inimă, este o margine care s-o miște.* P.L. 56/21 [V. 2; Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 2 sg. **te miști** (**O.I** 211/4; **P.L.** 56/5), 3 sg. **mișcă** (**O.I** 28/3, 28/4, 35/29, 43/1, 43/11, 79/15, 147/32), **se mișcă** (**O.I** 132/23, 140/28, 152/5; **P.L.** 53/38, 78/21, 80/18, 97/37), 3 pl. **mișcă** (**O.I** 28/1, 63/11), **se mișcă** (**O.I** 51/11, 98/15; **P.L.** 53/24), **se mișc** (**O.I** 62/23, 63/7, 92/16), imp. 3 sg. **mișca** (**P.L.** 27/3, 40/15), **se mișcau** (**P.L.** 17/21, 83/34, 97/20), 3 pl. **se mișcau** (**O.I** 147/3; **P.L.** 37/30), p. s. 3 pl. **mișcară** (**O.I** 201/3), **se mișcară** (**O.I** 146/33); conj. prez. 3 sg. **să miște** (**P.L.** 56/21); inf. a **se mișca** (**P.L.** 37/14); ger. **mișcînd** (**O.I** 52/13, 125/2; **P.L.** 28/31, 87/8, 93/12), **mișcîndu-se** (**P.L.** 78/36); part. **mișcată** (**P.L.** 41/29).

MIȘCÁRE s.f. 1. Deplasare. *Punctu-acela de mișcare, mult mai slab ca boaba spumii, E slăptnul fără margini peste marginile lumii.* O.I 132/25. *Ideile ce plutesc pe suprafața vieții oamenilor sunt creții ce aruncă o manta pe un corp ce se mișcă. Ele sunt altceva decît mișcarea corpului însăși, deși atîrnă de la ea.* P.L. 80/18. [V. 1; Pr 1]. ✦ Fel de a mișca, gest. ◒ (În context figurat) *Falnicii! Virtuoșii, eltlori de așezăminte, Unde spumegă desfrîul în mișcări și în cuvinte.* O.I 150/24 [V. 1]. ✦ Undulre, clătinare. *Norii Au urzit o umbră fină, Ruptă de mișcări de valuri Ca de bulgări de lumină.* O.I 72/11. *Prin mișcarea nalției ierbii, Eu le fac s-auzi în taină Mersul cîrdului de cerbi.* O.I 110/10 [V. 2]. ◒ (Construcție metaforică) **Mișcare** ereță = val, undă (v. și cărare, deal, inspumat). *De pe lacuri apa sură Înfunda mișcarea-i creață Intre stuf.* O.I 83/22 [V. 1].

2. Agitație, tumult, frămîntare. [Memfis] *să pară răsărită ... Din nisipuri argintoase în mișcarea vieției.* O.I 43/20 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **mișcare** (**O.I** 132/25), **mișcarea** (**O.I** 43/20, 83/22, 110/10; **P.L.** 80/18); pl. n. ac. **mișcări** (**O.I** 72/11, 150/21).

MIȘCÁT, -Ă adj. Pus în mișcare; dezlănțuit. [Pe Dan] *îl urmăreau popoare de tunele bătrîne, vuirea nemărginirei, ce tremura mișcată.* P.L. 54/5 [Pr. 1].

MIȘCĂTÓR, -OÁRE adj. Mobil. *În cea oglindă mișcătoare Vrei să privești un straniu joc.* O.I 228/9. *Razele soarelui ... impleau semîntunericul chiliei cu dungi de lumină, în cari se vedeau mii de firicele mișcătoare.* P.L. 73/38. *O stîncă mișcătoare ... acopere maiestru gura unei peșteri.* P.L. 78/14; cf. **O.I** 130/12, 136/14; **P.L.** 20/28 [V. 3; Pr. 3]. ◒ (În context figurat) *El tremură ca alte dăți În codri și pe dealuri, Călăuzind singurătăți De mișcătoare valuri.* O.I 181/8 [V. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **Mișcătoare cărări** v. cărare [V. 1]. **Marile și mișcătoarele pustietăți** v. pustietate [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **mișcătoare** (**O.I** 228/9; **P.L.** 78/14), **mișcătoarea** (**O.I** 130/12, 136/14); pl. n. ac. **mișcătoare** (**O.I** 181/8; **P.L.** 20/28, 73/38), **mișcătoarele** (**O.I** 167/15; **O.IV** 378/11).

MIȘÉL s.m. Ticălos, nemernic. *Prea v-ați bălut joc de limbă, de străbuni și obicei, Ca să nu s-arate-odată ce sunteți — Niște mișei!* O.I 151/26. *Să-i împarți în două cete: în sminteli și în mișei.* O.I 151/32. *Nu spera cînd vezi mișelii La izbîndă făcînd punte, Te-or întrece nătărăii, De-ai fi cu stea în frunte.* O.I 196/25 [V. 3].

— Forme gramaticale: pl. n. ac. **mișei** (**O.I** 151/26, 151/32), **mișelii** (**O.I** 196/25).

MIT s.n. **Povestire** mitologică; p. e x t. legendă. *Eliad zidea din visuri și din basme seculare Delta Biblicelor sfinte ... Aderăr scăldat în mile.* O.I 31/21 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Mite albastre** v. a l b a s t r u [V. 1].

— Forme gramaticale : pl. n. ac. **mite** (**O.I** 31/21, 61/7).

MÍTIC, -Ă adj. Legendar. ◒ (Construcție metaforică : comparație) **Mitieul poet** = Orfeu. *Mureșan ... cheamă pialra să tnvie ca și mitieul poet.* O.I 32/15 [V. 1].

MITITÉL, -ICĂ adj. I. (În forma *mitulică*) Foarte mic. *Aș vrea să am o casă tăcută, mitulică.* O.I 6/17 [V. 1]. 2. Foarte tînăr. ◒ (Substantivat ; la f. metaforic ; cu referire la iubită ; v. și f l o a r e, f l o r i c i c ă, i n g e r, l u m i n ă, m i n u n e, p a z ă, s t e a, s u f l e t) *Astfel zise mititica, Dulce nelezindu-mi părul.* O.I 51/13 [V. 1]. 3. (Substantivat) F i g. (Ironic) Om mediocru, lipsit de valoare. *Deasupra lulurora va vorbi vrun mititel, Nu știuvindu-le pe tine ... lustruindu-se pe el.* O.I 134/21 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **mititel** (**O.I** 134/21). **mititea** (**O.I** 54/13), **mitutică** (**O.I** 6/17). — Variantă : **mitutél, -ică** (**O.I** 6/17) adj.

MITOCÁN s.m. Orășean de condiție socială modestă, mahalagiu. *Cîte un mitocan cu capul lulea de vin își făcea de vorbă cu părelii și cu vintul.* P.L. 26/21 [Pr. 1].

MÍTRĂ s.f. Coroană. *Iată craiul, socru mare, rezemat în jilț cu spatâ, El pe capu-i poartă mitră și-i cu barba pieptănată.* O.I 85/24 [V. 1].

MITUTÉL, -ÍCĂ adj. v. mititel.

MIȚÓS, -OÁSĂ adj. Cu fire lungi. *Ridicindu-și căciula cea mițoasă, vedem o frunte ... neteadă.* P.L. 27/11 [Pr. 1].

MIZANTAÓPIC, -Ă adj. De mizantrop. *La voi cobor acuma, voi suflete-amăgite, Și ca să vă ard fierea, o spirite-amețite, Blestemul tl invoc; Blestemul mizantropic.* O.I 23/4 [V. 1].

MÍZER, -Ă adj. Sărac. *Amar muncirăți mizeri viața toată.* O.I 59/9 [V. 1]. ◇ (Substantivat) *Zdrobiți orînduiala cea crudă și nedreaptă, Ce lumea o împarte în mizeri și bogoți!* O.I 60/12 [V. 1].

MIZERÁBIL, -Ă adj. 1. Lamentabil, jalnic. *Existența este în sine mizerabilă.* P.L. 81/33. *Acest sclav ... taie fețe mizerabile ca cerșitor.* P.L. 82,5 [Pr. 2].

2. Rău, condamnabil. *De obiceiuri și instituțiuni crescute pe temeiul naturei, se lipesc religiuni subiective, fapte rele și mizerabile.* P.L. 80/41 [Pr. 1]. ✦ Fără scrupule. *Acest mizerabil advocat e silit să puie toate într-o lumină strălucită.* P.L. 81/31 [Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **mizerabil** (**P.L** 81/31 , **mizerabilă** (**P.L.** 81/33) ; pl. n. ac. **mizerabile** (**P.L.** 80/41, 82/5).

MIZÉRIE s.f. 1. Stare de extremă sărăcie. *Robia viața toată, lacrimi pe-o neagră pîine, Copilelor pătate mizeria-n rușine ... Ei tot și voi nimica; ei cerul, voi dureri!* O.I 60/4. *Toate ce mizeria și-averea nefirească I.e nasc în oameni, toate cu-ncetul s-or topi.* O.I 61/16. *Crede cineva cum că el, redus pînă la culme a mizeriei, devenea trist?* P.L. 32/13 ; cf. **O.I** 61/14 ; **P.L.** 55/10, 55/10 [V. 3 ; Pr. 3]. ◒ (Construcție metaforică) **Pierdut în mizerie** v. p i e r d e [Pr. 1]. ✦ Stare nenorocită, care inspiră milă. *Sunt sătul de-așa viață ... nu sorbind a ei pahară, Dar mizeria aceasta, proza asta e amară.* O.I 155/31. *E nevoit să împodobească cu flori ... mizeria existenței.* P.L. 81/35 [V. 1 ; Pr. 1].

2. (La pl.) Necazuri, suferințe (morale). *Și poate că nici este loc Pe-o lume de mizerii Pentr-un atît de sfînt noroc.* O.I 185/22. *În această viață de mizerii plină Singura-i amică este o albină.* O.IV 365/21. *Din lumea de mizerii și fără de-nțeles Cu ochii cei de gheață ai morții m-am ales.* O.IV 432/1 [V. 3].

3. La pl.) Lipsuri morale, defecte, vicii. *Toate micile mizerii unui suflet chinuit Mult mai mult îl va atrage decît tot ce ai găsit.* O.I 136/3. [Liberalii] *toți pe buze-avînd virtute, iar în ei monedă calpă, Chintesența de mizerii de la creștet pînă-n talpă.* O.I 150/16 [V.2].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **mizerie** (**P.L.** 55/10, 56/5), **mizeria** (**O.I** 60/4, 61/16, 155/34 ; **P.L.** 55/10, 81/35), g. d. **mizeriei** (**O.I** 61/14 ; **P.L.** 32/13) ; pl. n. ac. **mizerii** (**O.I** 136/3, 150/16, 185/22 ; **O.IV** 365/21, 432/1).

MÎHNÍ vb. IV. T r a n z. A supăra. *Dacă port cu ușurință și cu zîmbet a lor ură, Laudele lor desigur m-ar mîhni peste măsură.* O.I 141/18 [V. 1].

MÎHNÍRE s.f. Tristețe. *I-am spus cuvinte bune. O rază de speranță în acea amabilă mîhnire a feței.* P.L. 91/1 [Pr. 1].

***MÍNE** adv. v. mîine.

MÎNÁ vb. I. T r a n z. 1. A îndemna animalele la mers, a le conduce pe un anumit drum. [Făt-Frumos] *încălecînd pe una din iepe, mînă pe celelalte în aerul întunecos și răcoare al nopții.* P.L. 16/22. *El mînă caii-nspre casă și vede iar o priveliște ca-n ziua trecută.* P.L. 17/8. *Mînă caii în grajdi, îi încuie și intră în odaie.* P.L. 17/17 [Pr. 3].

2. A îndemna, a împinge (spre o țintă). *Averea să le aperi, mărirea ș-a lor bine, Ei brațul lău tuarmă ca să lovești în line, Și pe voi contra voastră la luptă ei vă mîn.* O.I 59/20. *Ce-i mîna pe ei în luptă, Ce-au voit acel Apus?* O.I 147/28 [V. 2]. ◒ (Repetiție) *Inima îmi bate ... Pesle munți cu codri, pesle deal și vale Mînă a ei dor. Mînă doru-i tainic colo înspre tine.* O.I 10/6—7 [V. 2]. ✦ A conduce. *Mircea însuși mînă-n luptă vijelia-ngroziloare.* O.I 148/21 [V. 1].

3. A pune în mișcare, a împinge din urmă, a duce. *Ași vă duceți valuri în mii bolaliioane, Cum în păduri aprinse, mînat în urăgane, Diluviul de foc.* O.I 21/23. *Pesle-un ceas păgînălalea e ca pleava vînturată. Acea grindin-oțelită înspre Dunăre o mînă, Iar în urma lor se-ntinde falnic armia română.* O.I 148/20 [V. 2]. ◒ (Element de personificare) *Valurile rîd și mînă întunecoase lumea lor albastră.* P.L. 52/3 [Pr. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A mîna cinteeul pe lîră** v. l î r ă [V. 1].

— Forme gramaticale : ind. prez. 3 sg. **mînă** (**O.I** 10/6, 10/7, 148/21, 148/29 ; **P.L.** 17/8), 3 pl. **mînă** (**P.L.** 52/3), **mîn** (**O.I** 59/20), imp. 3 sg. **mîna** (**O.I** 19/8, 147/23), p. s. 3 sg. mînă (**P.L.** 16/22, 17/17) ; part. **mînat** (**O.I** 24/23).

MÍNĂ s.f. **1.** Fiecare dintre cele două membre superioare de la umăr până la vîrful degetelor, în special partea care urmează în josul antebrațului. *Iată pe mînă cum codește-un negru puree.* O.I 48/1. *Ea-și acopere cu mîna fața roșă de sfială.* O.I 82/19. *Tot mereu gîndesc cum aș iubirăm, Minune cu ochi mari și mînă rece.* O.I 120/4. *Mînăie ei reci s-ascundă-n sinul lui.* P.L. 9/23; cf. **O.I** 18/15, 18/19, 18/21, 30/20, 32/14, 51/6, 52/10, 67/14, 74/11, 76/21, 79/17, 82/4, 85/25, 85/28, 85/28, 91/19, 93/7, 93/16, 93/21, 94/2, 95/9, 102/21, 103/30, 104/5, 107/10, 109/8, 119/11, 142/3, 142/15, 146/31, 152/26, 154/7, 151/13, 155/30, 159/18, 165/5, 168/11, 170/7, 211/23, 213/13; **O.IV** 370/10, 433/1; **P.L.** 5/13, 8/2, 8/3, 8/5, 9/21, 9/37, 10/23, 13/28, 13/35, 17/11, 20/7, 23/5, 24/1, 28/25, 28/30, 28/36 30/6, 30/16, 30/39, 30/39, 31/25, 35/22, 35/38, 36/29, 38/3, 38/35, 40/23, 42/5, 43/18, 43/24, 44/17, 46/7, 47/30, 48/13, 49/20, 50/12, 50/32, 52/16, 53/12, 54/6, 54/23, 57/11 57/26, 58/6, 58/17, 58/21, 58/28, 58/30, 58/36, 59/38, 62/8, 63/3, 63/32, 68/23, 69/30, 70/30 73/4, 76/2, 76/25, 77/29, 83/7, 83/9, 84/6, 84/21, 84/26, 86/23, 88/17, 88/19, 88/25, 92/5, 92/30, 93/12, 93/15, 93/18, 94/18, 95/5, 97/33, 97/35, 101/5, 102/16 [V. 45; Pr. 81]. ◒ (Element de personificare) *Vîntul jalnic bate-n geamuri Cu o mînă tremurîndă.* O.I 76/4 [V. 1]. (În context figurat) *Uitarea te închide-n scrin Cu mîna ei cea rece.* O.I 184/6 [V. 1]. ◒ (În contexte figurate) *Te urmărește săptămîni Un pas făcut alene, O dulce stringere de mîni, Un tremurat de gene.* O.I 189/19 [V. 1]. (Repetiție) *A venit un rege palid și coroana sa antică. Grea de glorii și putere, La ei poate-ar fi depus, Pe-ale tronului covoare ea piciorul de-ar fi pus Și în mîna-i înseptrată, mîna ei îngustă, mică.* O.I 52/8 [V. 2]. ◇ *Dosul mîinei* v. d o s [Pr. 1]. ◇ Loc. adj. **În mînă** = = cunoscut, descoperit. *Cu firul cauzalității în mînă, mulți vor gîndi a fi ghicit sensul întîmplărilor lui.* P.L. 64/36 [Pr. 1]. ◇ Loc. adv. **Mînă în mînă** = alături, cu mîinile înlănțuite. *Mi-i ciudă cum de vremea Să mai treacă se îndură, Cînd eu stau șoptind cu draga Mînă-n mînă.* O.I 106/16 [V. 2]. ◇ Expr. **A încăpea în mîini** = = a avea la dispoziție. *Se repezi pe uș-afară în buduarul ei, s-aruncă pe pat, și-ascunse fața în perini și boiea lot ce încăpea în mîni.* P.L. 85/32 [Pr. 1]. **A încăpea pe mîna cuiva** = a ajunge la discreția cuiva. *Astfel încăput pe mîna a oricărui, le va drege. Rele-or zice că sunt loate cîte nu vor înțelege.* O.I 134/33 [V. 1]. **A se afla pe mîna îngrijitoare a cuiva** = a fi sub îngrijirea cuiva. *Persoana juridică, care se afla acum pe mîna îngrijitoare a esculapului nostru avea drepturi asupra unei moșteniri.* P.L. 59/29 [Pr. 1]. **A întinde mîna** (la ceva) = **a)** a fura. *Legi sunt pentru voi, Voiă vă pune lege, pedepse vă măsoară Cînd mîna v-o întinde-ți la bunuri zîmbitoare.* O.I 60/9 [V. 1]; **b)** a schița un gest. *Azi n-ai chip în loată voia în privirea-i să te pierzi, Cum îți vine, cum îți place pe copilă s-o dezmierzi ... Aș! Abia și-ai întins mîna, sare ivărul la ușă, E-un congres de rubedenii.* O.I 155/25 [V. 1]. **A pune mîna** (pe cineva) = **a)** a prinde, a înhăța (pe cineva) *Cum nu vii lu, Tepeș Doamne, ca punînd mîna pe ei, Să-i împarți în două cete.* O.I 151/31 [V. 1]; **b)** a găsi pe cel de care ai nevoie. *Tot îi trebuie lui Francesco un model pentru demonul lui ... dac-am putè pune mîna pe călugăr.* P.L. 76/13 [Pr. 1]. **A purta pe mîni** v. p u r t a [Pr. 1]. **A ține ochii cu mîinile** v. ț i n e a [Pr. 1]. **A scăpa din mînă** = a pierde. *Ai fi în stare să scapi din mînă cel mai frumos modei de pictură.* P.L. 76/38 [Pr. 1]. **A-și pune mîna la ochi** v. o c h i [Pr. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **A înnăda de mînă cu furtuna** v. f u r t u n ă [Pr. 1]. **A lega mînele** v. l e g a [V. 1]. **A lunecă cu mîna pe liră** v. l i r ă [V. 1]. **A pune** (cuiva) **cordelul în mînă cu sîlu** v. c o r d e l [V. 1]. **A ține mîna pe inimă** v. ț i n e a [V. 1].

2. F i g. (Simbolizează munca, activitatea) **Forță**, putere. *El nu se mai îndoia ... de o mînă nevăzută el era tras în trecut.* P.L. 37/24. *Trăiesc sub domnia lui Alexandru-vodă și-am fost tras de-o mînă nevăzută în vremi ascunse în viitorul sufletului meu.* P.L. 38/25. *Tu ești ca o vioară, în care sunt închise toate cîntările, numai ele trebuiesc trezite de-o mînă măiastră, și mîna ce te va trezi înăuntrul tău sunt eu.* P.L. 42/22 [Pr. 4]. ◇ (Simbolizează omul care îndeplinește o anumită activitate) *O frumoasă mînă scapă de pe margine de-allan O mănușă, drept în mijloc, între tigru și-nire leu.* O.I 166/4. [Negustorul] *desface ducesei, c-o galantă grabă. În cusul în lacrimi de o mînă slabă.* O.IV 365/10; cf. **O.I** 32/21, 125/8 [V. 4]. ◒ (În contexte figurate) *Privirea-i ce citește în suflete-omenești, Și mîna-i care poartă destinele lumești, Ceu grupă zdrențuită la cale-i o salută.* O.I 61/28. *Mîna care-au dorit sceptrul universului și ginduri Ce-au cuprins tot universul, încap bine-n patru scînduri.* O.I 134/17 [V. 2]. ◒ (Construcție metaforică) **Mînă blîndă** = monarh luminat (v. și f r u n t e, s c e p t r u). *Căci le iubese, copilă, ca zeul nemuririea, Ca preotul altarul, ca spaima un azil; Ca sceptrul mîna blîndă, ca vulturul mărirea, Ca visul pe-un copil.* O.I 22/7 [V. 1].

3. Cantitate mică, egală cu conținutul unui pumn. *Făt-Frumos, ars de fulgere — nu căzu din el decît o mînă de cenușă în nisipul cel ferbinte și sec al pustiului.* P.L. 13/10. *Ea luă o mînă de lacrimi din baie și stropi grădina.* P.L. 22/32 [Pr. 2]. ◒ (Construcții metaforice; depreciativ) **Mînă de pămînt** = ființă omenească (v. și f l o a r e, i n s e c t ă, l u t, m u s c ă, v i s). *Te apropie de dînșii ... Nu lumina Ce în lume ai revărsat-o, ci păcatele ... toate relele ce sunt într-un mod fatal legate de o mînă de pămînt.* O.I 136/2 [V. 1]. **Mînă de creieri** = minte, rațiune (v. și c u m p ă n ă, î n c ă p e r e, n o n s e n s). *Văd că suntem umbre fără voință, automați care facem ceea ce trebuie să facem, și că, pentru ca jucăria să nu ne dezguste, avem această mînă de creieri care ar vrè să ne dovedească că într-adevăr facem ce voim.* P.L. 82/13 [Pr. 1].

– Forme gramaticale: sg. n. ac. **mină** (**O.I** 18/19, 32/14, 48/1, 67/14, 71/11, 76/4, 76/21, 82/4, 85/25, 85/28, 93/7, 93/16, 104/5, 106/16, 106/16, 120/4, 136/2, 154/7, 166/4, 170/7; **O.IV** 333/10, 365/10; **P.L.** 5/13, 6/25, 8/2, 8/5, 10/23, 13/10, 17/11, 22/32, 23/5, 28/30, 37/24, 38/25, 38/35, 42/22, 46/7, 48/13, 50/12, 54/23, 58/28, 59/38, 62/8, 63/3, 64/36, 69/30, 76/38, 77/29, 82/13, 84/26, 88/19, 93/12). **mina** (**O.I** 18/15, 18/21, 22/7, 32/21, 52/8, 52/8, 52/10, 60/9, 61/28, 71/3, 79/17, 82/19, 85/28, 93/24, 94/2, 102/21, 103/30, 125/8, 134/17, 134/33, 142/3, 142/15, 146/31, 151/31, 152/26, 155/25, 165/5, 184/6, 201/11, 211/23, 213/13; **O.IV** 433/4; **P.L.** 13/35, 20/7, 24/1, 31/25, 38/3, 40/23, 42/5, 42/22, 43/18, 43/24, 44/17, 47/30 50/32, 53/12, 54/6, 58/21, 58/30, 59/29, 68/23, 70/30, 76/13, 76/25, 83/7, 83/9, 84/6, 84/13, 86/23, 88/25, 92/5, 93/15, 93/18, 97/33, 102/16), g.d. **mînîi** (**O.I** 159/18), **minei** (**P.L.** 15/26); pl. n. ac. **mini** (**O.I** 107/10, 119/14, 189/19; **O.IV** 370/10; **P.L.** 28/21, 30/39, 35/38, 49/20, 57/14, 58/36, 85/32, 95/5), **mine** (**O.I** 30/20), **minile** (**O.I** 51/6, 95/9, 109/8, 154/13, 155/30, 168/11; **P.L.** 9/21,

9/23, 28/25, 28/36, 30/6, 30/16, 36/29, 52/16, 57/25, 58/6, 58/17, 71/28, 73/4, 76/2, 88/17, 92/30, 94/18, 101/5), **minele** (**O.I** 91/19 ; **O.IV** 366/2 ; **P.L.** 8/3, 9/37, 13/28, 63/32, 84/21), g.d. **minilor** (**P.L.** 30/39, 97/35), **minurilor** (**P.L.** 35/22).

MÎNCÁ vb. I. Tranz. **1.** A consuma, a devora. *Să nu mănînci din bucatele ce-ți ferbe baba.* P.L.: 17/12 [Pr. 1]. ◒ (Glumeț) *Cum nu sunt un șoarec. Doamne. — măcar lotuși are blană, Mi-aș mînca cărțile mele — nici că mi-ar păsa de ger.* O.I 46/14 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Crai mîncat de molii** v. c r a i [V. 1].

2. A nimici ; a roade. *Scările de piatră* [erau] *tocite și mîncate de mult timblet.* P.L. 72/15 [Pr. 1]. ◇ (În imprecații) *Ascundeți-vă mai bine . . . ca să nu vă mai găsească, ucigă-l crucea și mănînce-l moartea!* P.L. 16/40 ; cf. **O.I** 183/9, 183/10 [V. 2 ; Pr.1].

— Forme gramaticale : conj. prez. 2 sg. **să mănîuei** (**P.L.** 17/12). 3 sg. **mănînee** (**P.L.** 16/40) ; opt. prez. 1 sg. **aș mînca** (**O.I** 46/14), 3 sg. **ar mînca** (**O.I** 183/10), 3 pl. **ar mînca** (**O. I** 183/9 ; part. **mîncat** (**O.I** 140/30), **mînceate** (**P.L.** 72/15).

MÎNCÁRE s.f. Acțiunea de a mînca. ◒ (Repetiție) *Împrejurul acestui instinct se-nvîrtește viața omenirei . . . Mîncare și reproducere, reproducere și mîncare!* P.L. 87/10—11 [Pr. 2].

MÍNDRĂ s. f. Iubită. *De-aș fi, mîndră, rîușorul, Care dorul Și-l confie elmpului, Ți-aș spăla c-o sărulare, Murmurare, Crinii albi ai stînului!* O.I 5/25 ; cf. **O. I** 5/7 [V. 2].

— Formă gramaticală : sg. voc. **mîndră** (**O.I** 5/7, 5/25).

MÎNDRÍE s. f. **1.** Încredere în calitățile proprii. *Începu să privească întregul acel model frumos, din a cărui muschi și forme respira mîndria și noblețea.* P.L. 84/20. *Numai gîtul se-ndoia cu mîndrie, ca și cînd nu și-ar fi pierdut-o sub greutatea viefii.* P.I.. 92/27 [Pr. 2]. ◆ Prilej de mulțumire. *Vis de viteje, fală și mîndrie, Dulce Românie, astă fi-o dorese!* O.I 16/7 [V. 1].

2. Orgoliu, trufie. *Sfărmați tot ce arată mîndrie și avere.* O.I 60/26. *„Lasă, lasă!“ gîndi ea și zîmbi cu mîndrie, că poate fi alît de aspră.* P.L. 70/13. *Capul ei se ridica c-un fel de copilăroasă mîndrie.* P.L. 77/25. *În fața lui Orion exprim acel fond de întunerie și mîndrie, care-l vezi mai în fața tuturor tinerilor.* P.L. 80/3. *Lasă-mă în mîndria și răcoala mea.* P.L. 87/32 [V. 1 ; Pr. 4].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **mîndrie** (**O. I** 16/7, 60/26 ; **P.L.** 70/13, 77/25, 80/3, 92/27), **mîndria** (**P.L.** 84/20, 87/32).

MÍNDRU, -Ă adj. **1.** Plin de încredere în forțele proprii. *O altă femeie, mai mîndră de frumusețea ei, ar fi ieșit vînătă de mînie și jignită de moarte din casă.* P.L. 88/37 [Pr. 1]. ◒ (Metaforic) Demn. [Geniile rele] *mă lăsară-n pace, ca să cînt în lume, Să-mi visez o soarte mîndră de-al meu nume Și de steaua mea.* O.I 9/17. *Era o durere mîndră în fața lui, și bietei Cezare îi ieși o lacrimă în ochi.* P.L. 85/10 [V. 1 ; Pr. 1].

2. Trufaș, orgolios. *El — el vîrful mîndru al celor ce apasă — Salută-n a lui cale pe apărătorul mut.* O.I 62/6. *Lîngă ca-n genunche e Arald, mîndrul rege, Scînteie desperarea în ochii-i crunți de singe.* O.I 88/11. *Iubesc o fală frumoasă . . . fala Genarului, om mîndru și sălbatic ce își petrece viața vînînd prin păduri bătrîne.* P.L. 11/1 [V. 2 ; Pr. 1].

3. Frumos, falnic, măreț. *Fierbă vinu-n cupe, spumege pocalul. Dacă fiii-ți mîndri aste le nutresc.* O.I 15/6. *Împrejuru-ne s-adună Ale curții mîndre neamuri : Caii mării, albi ca spuma, Bouri negri cu steme-n frunte.* O.I 101/16. *Să fie neagră umbra în care-oi fi perit, Ca și cînd niciodată noi nu ne-am fi găsit, Ca și cînd unii mîndri de cer ar fi deșerți.* O.I 127/19. *Și apa unde-au fost căzut În cercuri se rotește, Și din adînc necunoscut Un mîndru tînăr crește.* O.I 170/4. *Încunjurat de un cring de arbori verzi și stufoși, se ridica un mîndru palat de o marmură ca laptele, lucie și albă.* P.L. 5/27. *În vremea aceea leronim stetea pe piedestal drept, nemișcat, mîndru ca un antic Apoi.* P.L. 84/30 ; cf. **O.I** 2/2, 10/1, 31/3, 45/22, 53/14, 63/10, 66/3, 69/5, 80/8, 83/3, 83/32, 85/2, 85/7, 85/36, 85/36, 96/28, 97/9, 133/11, 142/13, 149/9, 149/13, 159/9, 160/10, 162/3, 164/11, 167/6, 171/28, 172/20, 174/2, 179/7, 207/14, 229/6, 232/12, 235/19, 236/5 ; **P.L.** 4/33, 5/33, 5/39, 6/6, 22/2, 23/32, 86/4, 93/27 [V. 39 ; Pr. 10]. ◒ (Repetiție) *Dar te cobori, divino, pătrunsă de-al meu glas, Mai mîndră, tot mai mîndră la fiecare pas.* O.IV 433/2 [V. 2]. ◒ (Construcții metaforice) **A pune pe frunte cuiva mîndru diadem de stele** v. d i a d e m [V. 1]. **A avea în ochi umbre mîndre din povești** v. o c h i [V. 1]. ◇ (Adverbial) *Toat-a apei, a pustiei și a nopții mărețe Se unesc să-mbrace mîndru veche-acea împărăție.* O.I 41/17. *Și seninul cer albastru mîndru lacrimele-l prind; Dar dacă ar cădea toate, el rămîne trist și gol.* O.I 82/34 [V. 2]. ◇ Expr. **A-i ședea cuiva mîndru** v. ș e d e a [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **mîndru** (**O.I** 32/34, 62/6, 63/10, 69/5, 80/8, 133/11, 149/9, 149/13, 162/3, 170/4, 171/28, 232/12, 236/5 ; **P.L.** 5/27, 6/6, 11/1, 84/30, 86/4, **mîndră** (**O.I** 2/2, 9/17, 53/14, 83/3, 160/10, 167/6, 172/20, 174/2, 229/6, 235/19 ; **O.IV** 433/2, 433/2 ; **P.L.** 4/33, 5/39, 23/32, 85/10, 88/37), **mîndrul** (**O.I** 85/7, 85/36, 88/11), **mîndru** (**O.I** 66/3, 85/2, 85/36, 97/9, 142/13, 207/14 ; **P.L.** 22/2), g.d. **mîndru** (**O.I** 159/9, 164/11 ; **P.L.** 93/27), **mîndrei** (**O.I** 83/32) ; pl. n. ac. **mîndri** (**O.I** 15/6, 127/19, 179/7), **mîndre** (**O.I** 10/1, 31/3, 45/22, 96/28, 101/16, 160/19 ; **P.L.** 5/33).

MÎNDRULÍȚĂ s. f. Diminutiv cu valoare hipocoristică, în spiritul poeziei populare, al lui mîndră. *Ah! ascultă mîndruliță, Drăguliță, Șoapta-mi blîndă de amor.* O.I 4/21 [V. 1].

MÍNE adv. (Și în forma *mini*) **1.** În ziua următoare celei de azi. *Mîini în schit la sfînta Ana Vei găsi la cel din stele Mîngîierea vieții tale, Mîntuirea feței mele.* O.I 65/5. *Mîini în zori de zi pleca-vom Către schitul vechi și sfînt.* O.I 65/19. *Da, bădică, mine îi se-mplinește anul, ia-mă și pe mine cu d-ta, că îi-oi fi de mare folos.* P.L. 17/30. *Luă un joc de cărți și le meni. ca să vadă dac-a veni mîini.* P.L. 90/18. *Dac-a veni mîni, l-oi iubi.* P.L. 90/20 ; cf. **O.I** 102/19 [V.3 ; Pr.3]. ◇ Expr. **Ziua (cea) de mine** = = viitorul. *Vezi pe-un rege ce-mpînzește globu-n planuri pe un veac, Cînd la ziua cea de mîne abia cugel-un sărac.* O.I 130/18 [V.1]. ◒ (În context figurat) *Ca azi va fi ziua de mine Ca mîini toți anii s-or urma.* O.I 212/7 [V.1]. **Astăzi** sau **mîne** v. a s t ă z i [V.1]. **Azi . . . mîni** v. a z i [V.1]. **Ba azi, ba mîni** v. a z i [Pr.1]. ◇ (Substantivat) *Cu mîne zilele-ți adaogi, Cu ieri viața ta o scazi Și ai cu toate astea-n față De-a pururi ziua cea de azi.* O.I 204/1 ; cf. **O.I** 201, 205/1 [V.3]. ◒ (Comparație ; în context figurat ; sugerind scurgerea monotonă a vieții) *Ca mîini toți anii s-or urma.* O.I 212/8 [V.1].

2. În viitor. *O convenție c totul*; *ce-i azi drept, mîine-i minciună.* O.I 36/1. *Noi reducem tot la praznl azi în noi, mîni în ruină.* O.I 36/19. *Să tremur cînd îți voi descoperi sînul . . . sînul, care mîni va fi un cadavru și care, după ființa sa, este și astăzi?* P.L. 87/13 [V.2 ; Pr.1]. ◒ (Substantivat ; metaforic) Viitor. *Pe cînd nu era moarte, nimic nemuritor. Nici simbolul luminii de viață dătător, Nu era azi, nici mîne, nici ieri, nici totdeauna.* O.I 115/3 [V.1].

— Variantă : **mini** (O.I 36/19, 65/5, 65/19, 167/17, 212/8 ; P.L. 63/19, 87/13, 90/18, 90/20) adv.

MÍNECĂ s.f. (Și în forma *minică*) Parte a îmbrăcămintei care acoperă brațul. *Mînuțele-i albe și transparente cu cearu contrastau cu mînecele moi și negre.* P.L. 64/18 [Pr.1]. ◒ (Construcție metaforică) **Cămașă cu mineci lungе** v. c ă m a ș ă [V.1].

— Forme gramaticale : pl.n.ac. **mineci** (O.I 150/21), **minecile** (P.L. 64/18). — Variantă : **mínică** (P.L. 64/18) s.f.

MÎNGÎLÁ vb. I. **1.** T r a n z. A împăca, a consola. *El se uită cu milă la ea, o mîngîia — dar apoi, desfăcîndu-se din îmbrățișările ei, se auzită pe șeaua calului și plecă în lume.* P.L. 11/17. *Cînd Custelmare se prezintă, începu s-o mîngîie.* P.L. 99/27 [Pr.2]. ◒ (Element de personificare) *Cum mîngîie dulce, alină ușor Speranța pe toți muritorii!* O.I 11/1 ; cf. O.I 12/16 [V.2].

2. T r a n z. și r e f l. A (se) desfăta. *Cu zîmbetul tău dulce tu mîngîi ochii mei. Femeie între stele și sîca între femei.* O.I 213/5. *Cu ochii tăi de înger mă mîngîi și mă minți, Căci ei cuprind o lume de dulci jăluitoare.* O.IV 432/7. *Lasă-i să se mîngîie în simțirile lor, lasă-i să se iubească. lasă-i să moară cum au trăit; eu voi trece nepăsător prin aceastăviață.* P.L. 87/22 [V.2 ; Pr.1].

3. T r a n z. A dezmierda, a alinta. *Nimeni soarlea-i n-o-mbîlnzește, nimeni frunlea nu-i mîngîie.* O.I 52/24. *Cu mîinile-i de ceară ea limpia și-o mîngîie — Dar fața ei frumoasă ea varul este albă.* O.I 95/9. *El o cuprinsese, îi mîngîia frunlea ei albă.* P.L. 63/29 [V.2 ; Pr.1].

— Forme gramaticale : ind. prez. 2 sg. **mîngîi** (O.I 213/5 ; **O.IV** 432/7), 3 sg. **mîngîie** (O.I 11/1, 12/16, 52/24, 95/9 ; P.L. 11/17) ; imp. 3 sg. **mîngîiu** (P.L. 63/29) ; conj. prez. 3 sg. **să mîngîie** (P.L. 99/27), 3 pl. **să se mîngîie** (P.L. 87/22). — Scris : *mîngâia*.

MÎNGÎIÉRE s.f. Mulțumire, bucurie ; consolare. *Sufletul acela, ce clătă amorțit, E inima mea tristă, ce n-are mîngîiere.* O.I 6/7. *Mie mi-a dat soartea amara mîngîiere O piatră să ador.* O.I 20/15. *Mîni la schil la sfîntu Ana Vei găsi la cel din stele Mîngîierea vieții tale, Mîntuirea feței mele.* O.I 65/7 [V.3].

— Scris : *mîngâtere*.

MÎNGÎIÓS, -OÁSĂ adj. Care aduce mîngîiere, blînd, duios. *Amintiri jîrlîesc încet ca grierii Pintre negre, vechi zidiri, Sau cad grele, mîngîioase Și se sfarmă-n suflet triști.* O.I 105/9 [V.1].

— Scris : *mîngâios*.

MÎNI adv. v. **mîne**

MÎNIÁ vb. I. R e f l. A se supăra, a se înfuria. — *Dacă nu știi, îți-aș arăta Din bob în bob amorul, Că numai nu te mîniia, Ci stai cu binișorul.* O.I 174/19. *De doi ani se mîniia foarte ușor și se dismîniia tot atît de ușor.* P.L. 67/17. *Odinioară nu se mîniia de fel.* P.L. 67/18 [V.1 ; Pr.2].

— Forme gramaticale : ind. imp. 3 sg. **se mîniia** (P.L. 67/17, 67/18) ; imper. 2 sg. **nu te mîniia** (O.I 174/19). — Scris : *mânia*.

MÎNICĂ s.f. v. **mineca**.

MÎNÍE s.f. Supărare, furie ; ciudă. *Domnia-ei a fost aceea care — așa încet — e-un pic de mînie și nu prea : — Ermil!* P.L. 69/38. *O altă femeie, mai mîndră de frumusețea ei, ar fi ieșit vîntă de mînie și jignită de moarte din casă.* P.L. 88/38 [Pr.2]. ◒ (În context figurat) *O, fiarbă-vă mînia în vinele stocile, În ochii stinși de moarte, pe frunți înțelepte De sînge putrezit.* O.I 23/13 [V. 1]. ◒ (Metaforic) *Și pasu-n urma-ți zboară c-o latinică mînie, Ca un smintit ce calcă cu ochiu-ngălbenit . . . Icoana ce-a iubit.* O.I 22/9 [V.1].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **mînie** (O.I 22/9 ; P.L. 69/38, 88/38), **mînia** (O.I 23/13). — Scris : *mânie*.

MÎNIÓS, -OÁSĂ adj. Supărat, furios. *Picior peste picior, ședea -ndă-tănică într-un colț, cu buzele strîns lipite. Era mîniosă.* P.L.67/17 [Pr.1].

— Scris : *mânios*.

MÎNJÍ vb. IV. T r a n z. A murdări, a păta. ◒ (În context figurat, depreciativ ; cu referire la creația literară convențională, lipsită de valoare și inutilă) *Voi, pierduți în gînduri sfinte, convorbeați cu idealuri ; Noi etrpim cerul cu stele, noi mînjim marea cu valuri.* O.I 35/20 [V.1].

MÎNTUÍ vb. IV. T r a n z. **1.** A izbăvi, a salva. *Lepădînd viața lumii, Vei spăsi greșala mumii Și de-o crimă lu mă mîntui.* O.I 102/8. *Crăiasă alegîndu-te Îngenunchem rugîndu-te, Înalță-ne, ne mîntuie Din valul ce ne bîntuie.* O.IV 360/3 ; cf. O.I 183/21 [V.3].

2. A termina. *Mă uimești dacă nu mîntui . . . Ah, ce fioros de dulce de pe buza ta cuvîntu-i!* O.I 154/35 [V.1].

— Forme gramaticale : **ind. prez. 2 sg. mîntui (O.I 102/8,** 154/35) ; conj. prez. 3 sg. **să mîntui** (O.I 183/21) ; imper. 2 sg. **mîntuie** (O.IV 360/3).

MÎNTUÍRE s.f. Izbăvire, salvare. *Gîndind la tine nu voi să mor, Îmi blastăm însuși eu mîntuirea.* O.I 27/14. *Mîni în schil la sfîntu Ana Vei găsi la cel din stele Mîngîierea vieții tale, Mîntuirea feței mele.* O.I 65/8. *Fii scut de întărire Și zid de mîntuire, Privirea-ți adorată Asupră-ne coboară.* O.IV 360/6 [V.3]. ◒ (În context figurat) *Și-n acel moment de taină, cînd s-ar crede că-i ferice. Poate-ar învia în ochiu-i ochiul lumii cei antice Și cu patimă adîncă ar privi-o s-o adore, Dz la ochii ei cei tineri mîntuirea s-o implore.* O.I 162/8 [V.1]. ◇ Expr. **A-l bate (cuiva) ora mîntuirei** = a muri. *Sunt bătrîn și poate curînd să-mi bată ora mîntuirei.* P.L. 82/29 [Pr.1]. ◒ (Construcție metaforică) **Izvor de mîntuire** v. i z v o r [V.1].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **mîntuire** (O.I 115/12 ; O.IV 360/6), **mîntuirea** (O.I 27/14, 65/8, 162/8), g.d. **mîntuirei** (P.L. 82/29).

MÎNTUITÓR s.m. (La sg. art.) Isus Hristos. *Întunericul îngreuiat cu miros de rășină a chiliei lui era pătruns numai de punctul roș al unei candele, care ardea pe o policioară . . .*

de sub icoana îmbracată cu argint a Mînăstirului. P.L. 44/41 [Pr. 1].

MÎNUÍ vb. IV. Tranz. A folosi (o armă). — *Știi să mînuiești sabia?* P.L. 94/29 [Pr.1].

MÎNUȘÍȚĂ s.f. Mînuță. ◒ (Metaforic) *Lasă-mă să-ți pling de milă, Să-ți sărut a tale mîni ... Mînușile, ce făcurăți De atîtea săptămîni?* O.IV 370/11 [V.1].

MÎNUȚĂ s.f. Diminutiv al lui mînă. *Cu mînuțe albe, dulci De pe frunțea mea cea tristă tu dai vîlele-ntr-o parte.* O.I 42/11. *Trece Maria peste acel pod, împletindu-și părul, a cărui aur se strecură prin mînuțele-i de ceară.* P.L. 51/33. *Mînuțele-i albe și transparente ca ceara contrastau cu mînicele moi și negre.* P.L. 64/17; cf. **O.I** 154/34, 229/2; **P.L.** 28/24, 49/16, 55/18, 57/17, 63/31, 84/4, 93/18 [V.3; Pr.9].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **mînuță** (**P.L.** 84/4), **minuța** (**P.L.** 55/18, 57/17, 93/18); pl.n.ac. **minuțe** (**O.I** 42/11, 229/2), **mînuțele** (**O.I** 154/34; **P.L.** 28/24, 49/16, 51/33, 63/31, 64/17).

MÎNZ s.m. Puiul iepei. *Ea-l pune să-și alcaşă drept răsplată un mînz.* P.L. 15/7 [Pr.1].

MÎȚĂ s.f. Pisică. ◒ (Glumeț) *De-ar fi-n lume-un stat de mîțe, zău! că-n el le-aș pune vornic!* O.I 18/7. *De-ar fi-n lume numai mîțe — tot poet aș fi?* O.I 18/13. *Pentru mine e tot una: De-oi pelrece-ncă cu mîțe și cu purcei și cu luna.* O.I 49/7 [V.3].

MÎȚÉSC, MÎȚEÁSCĂ adj. De pisică. ◒ (Glumeț) *Ce idei se-nșiră dulce în mîțeasca-i fantazie?* O.I 48/10. *Ca popă colo-n templul, închinat ființei, care După chip și-asemănare a creat mîțescul neam, Aș striga: o, molănime!* O.I 48/22 [V.2].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **mîțescul** (**O.I** 48/22), **mîțeasca** (**O.I** 48/10).

MÎZGĂLÍ vb. IV. Tranz. A scrie sau a picta neglijent. *Toate marginele erau profile de femei, popi, cavaleri, cerșitori, comedianți ... în sfîrșit, viața în realitatea ei, mîzgălită în fiecare colț.* P.L. 74/17. *Mîzgălesc părețil.* P.L. 90/27. *El îi dete o hîrtie mîzgălită în linii strîmbe.* P.L. 96/19 [Pr. 3].

— Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **mîzgălesc** (**P.L.** 90/27); part. **mîzgălită** (**P.L.** 24/17, 96/19). — Scris: *mâzgăli.*

MLĂDIÁ vb. I. Refl. A se legăna ușor într-o parte și alta. *Tatia-i naltă, gingașă, stîlbire Se mlădie-n vînt.* O.I 4/10 [V.1].

— Accentuat: ind. prez. 3 sg. **mlădie** (**O.I** 4/10).

* **MLĂDIÁT, -Ă** adj. v. **mlădiet.**

MLĂDIÉT, -Ă adj. (Mold., Transilv.) Mlădios. *Ah! acum crengile le-ndoaie Mînuțe albe de omăt, O fată dulce și bălaie, Un trup înalt și mlădiet.* O.I 229/4. *Cu corpul nalt, mlădiet, albă ca argintul noaptea, trece Maria.* P.L. 51/31 [V.1; Pr.1].

MLĂDIÓS, -OÁSĂ adj. Cu mișcări line, suple. *Astfel vine mlădioasă, trupul ei frumos îl poartă.* O.I 85/33. *Cupido, un paj șagalnic, va ascunde cu-a lui mînă, Viorîul glob al lampei, mlădioasa mea slăpînă.* O.I 154/8. *Scurteica ... accentua totuși liniile unei talii fine și mlădioase,* P.L. 67/35; cf. **O.I** 121/21, 144/23; **P.L.** 45/38, 93/21, 94/3 [V.1; Pr.4].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **mlădios** (**P.L.** 93/21), **mlădioasă** (**O.I** 85/33. 121/21. 141/23; **P.L.** 45/38, 94/3), g.d. **mlădioase** (**P.L.** 67/35), voc. **mlădioasa** (**O.I** 151/8).

MÓALE adj. 1. Neted, mătăsos, catifelat. *Cu șfetnici vechi de zile mă-ntîmpinași în cale, Ca marmura de albă, cu păr de aur moale.* O.I 91/13. *Abia atingi covorul moale, Mătasa surâ sub picior. Și de la creștet pîn-în poale Plutești ca visul de ușor.* O.I 117/5. *S-apropie de fereastă și se uită în grădină jos la iarba moale.* P.L. 74/10. *Mînuțele-i albe și transparente ca ceara contrastau cu mînicele moi și transparente.* P.L. 64/18. *Pare că părul ei e o spumă de aur, ulit de moale-i.* P.L. 92/9; cf. **O.I** 42/9, 82/10, 84/38, 85/31, 117/5, 122/9, 170/10; **P.L.** 30/8 [V.9; Pr.4]. ◒ (Metaforic) Duios, minglietor, blînd. *Ochii ei ... de blîndețâ dulci și moi Ce adînc pătrund în ochii lui.* O.I 52/1. *Ochii lui cei moi și sfrălucifi se pierdură iar în acea intensivă visătorie.* P.L. 27/18 [V.1; Pr.1].

2. Ușor, lin, domol. *Deodat-aud foșnirea unei rochii, Un moale pas abia atins de scînduri.* O.I 119/13. *Văzu ... o jună fată mulată într-o haină albă, înfiorînd cu degetele ei subțiri clapele unui piano sonor și acompaniind sunetele ușoare a unor note dumnezeiești cu glasul ei dulce și moale.* P.L. 36/36. *Luna apunea în riu, făcînd pare că din suprafața lui un drum moale și luminos.* P.L. 96/3 [V.1; Pr.2]. ◒ (Metaforic) Palid, estompat (v. și înecat). *Pintre grafii luna moale Sfiicioasă și smerită și-au vărsat razele sale.* O.I 76/25. *Un cer ... cu stele moi de suflarea nopții, cu nouri înrefiți, cu aerul cald ... și iarăși, iarăși orașul vechi cu străzile strîmte.* P.L. 60/6 [V.1; Pr.1]. ◒ (Metaforic) Cu contururi vagi, lipsit de consistență. *Din valuri reci, din umbre moi, S-apar-o zînă liniștită.* O.I 228/22 [V.1]. ✦ (Despre vreme, aer) Cald, plăcut. *Stelele mari izvorăse pe albastrele lanuri ale cerului și tremură voluptos în aerul moale.* P.L. 39/17 [Pr.1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **moale** (**O.I** 76/25, 82/10, 84/38, 85/31, 91/13, 117/5, 119/13, 122/9, 170/10; **P.L.** 30/8, 36/36, 39/17, 74/10, 92/9, 96/3); pl.n.ac. **moi** (**O.I** 42/9, 52/1, 228/22; **O.IV** 365/11; **P.L.** 27/18, 60/6, 64/18).

MÓARĂ s.f. Construcție prevăzută cu toate instalațiile necesare pentru măcinarea cerealelor. ✧ *Peatră de moară* = fiecare dintre cele două discuri mari și grele între-buințate pentru măcinatul grăunțelor. ◒ (Metaforic) *Ochii ei — două nopți turburi, gura ei — un hău căscal, dinții ei — șiruri de petre de mori.* P.L. 6/38 [Pr.1]. ◒ (Construcție metaforică) **A-și stringe moara cea hîrbuită de gură** = a-și ține gura. *Baba scîrșni din dinți ca apucată, dar apoi își strînse moara cea hîrbuită de gură.* P.L. 18/12 [Pr.1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **moara** (**P.L.** 18/12); pl.n.ac. **mori** (**P.L.** 6/38).

MOÁRTE s.f. 1. Sfîrșit al vieții, deces. *Da! Da! Aș fi ferice, de-aș fi încă o dată În patria-mi iubită ... Chiar moartea ce răspînde teroare-n omenire, Prin vinele vibrînde ghețoasele-i fiori, Acolo m-ar adoarme în dulce liniștire.* O.I 8/9. *Atunci cînd după moarte răsplată nu v-așteaptă, Faceți ca-n asta lume să aibă parte dreaptă. Egală fiecare.* O.I 60/13. *După propria lor voie să ne ducă unde repezi,*

Căci oriunde numai ele ar dori ca să ne poarte, Prelutindeni fericire . . . de-i viață, de e moarte. O.I 155/16. *Moartea-i un moment, desperarea e timpă.* P.L. 56/17; cf. **O.I** 12/14, 28, 32/9, 38/27, 40/10, 53/3, 59/13, 59/23, 64/21, 96/30, 97/4, 97/31, 115/1, 126/5, 160/6, 177/8, 203/1; **O.IV** 365/20, 130/23; **P.L.** 38/19, 56/11, 80/10, 82/31, 90/8, 97/1 [V.22; Pr.7]. ◒ (Repetiție) *Îmi tîrâse soarlea ca un vultur Ce își tîrâște aripa frîntă. Viscolul iernei moarte îi cîntă, Moarte, îl rîde tot demprejur.* O.I 26/23—24. *„Moartea succede vieții, viața succede la moarte". Alt sens n-are lumea asta, n-are alt scop, altă soarte.* O.I 36/4. *O, moartea e-un huos, o mare de stele, Cînd viața-i o baltă de vise rebele; O, moartea-i un sicrel cu sori înflorit, Cînd viața-i un basma pustiu și urît.* O.I 38/9, 11]V.6]. ◒ (Comparație) *Colo se ridic trufașe Și eterne ca și moartea piramidele-uriașe.* O.I 13.23 [V.1]. ◒ (Personificare) *Chiar moartea cînd va stinge lampa vieții finite. Vi s-a părè un înger cu părul blond și des.* O.I 61/9. *Zidirea cea pustie de jale pare plină Și chipul morții pare că-n orice colț îl vezi.* O.I 96/15. *Moartea numai știe minile să lege.* O.IV 366/2; cf. **O.I** 11/20. 49/6. 93/19, 98/24, 126/7, 178/6, 204/15 [V.10]. ◒ (În contexte figurate) *Se poate ca bolta de sus să se spargă . . . Să văd cerul negru că lumile-și cerne Ca prăzi trecătoare a morții eterne.* O.I 38/20. *Te obosește Eterna alergare . . . s-un gînd te-ademenește: „Că vis al morții-eterne e viața lumii întregi".* O.I 64/25. *Și sufletul ei dulce din ce în ce-i mai cald . . . Pe ea o ține-acuma, ce fu a morții pradă?* O.I 95/27. *Că nu mai vrei să te arăți Lumină de-n departe, Cu ochii tăi întunecați Renăscător' din moarte!* O.I 181/21. *Și nime-n urma mea Nu-mi plîngă la creștet, Doar moartea glas să dea Frunzișului veșted.* O.I 219/23 [V.5]. (Personificare) *Vîntu-o foaie vestejită Mi-au adus mișcînd ferească — Este moartea ce-mi trimite Fără plic scrisoarea-aceasta.* O.I 125/3 [V.1]. ◇ (În imprecații) *— Ascundeți-că mai bine, bătă-o-ar mama lui Dumnezeu, cu să nu că mai găsească, ucigă-l crucea și mănînce-i moartea!* P.L. 16/10 [Pr.1]. ◇ *Sentință de moarte* = condamnare la pedeapsa capitală. *Pare că așteptă sentința de moarte.* P.L. 58/9 [Pr.1]. ◇ Loc. adj. și adv. **De moarte** = în cel mai înalt grad, foarte puternic, copleșitor. *În zadar bolțita tîrâ. ce din șapte coarde sună, Tînguirea în de moarte în cadențele-i adună.* O.I 160/18. *O altă femeie . . . ar fi ieșit vinătă de mînie și jignită de moarte din casă.* P.L. 88/38 [V.1; Pr.1]. ◇ Loc. adv. **Pe moarte** = în ultimele clipe înainte de a muri. *Ah! șoptește el pe moarte — cine știe ghicește. iubită.* O.I 53/16 [V.1]. ◇ Expr. **A nu cunoaște moarte** v. cunoaște [V.1]. **Cu moartea în suflet** = cuprins de gînduri triste. *Arată cu moartea-n suflet, a gîndurilor pradă. Pe jeț tăcut se lasă.* O.I 94/3 [V.1]. **Ultat de moarte** v. uita[1] [V.1]. ◒ (Construcții metaforice) **A-și îmbrăca viața în haina morții** v. îmbrăca [V.1]. **Cîntecul de moarte** v. cîntec [V.1]. **Al morțel glas** v. glas [V.1]. **Dantul cel de moarte** = luptă, bătălie. *Încingeți-vă spada la dantul cel de moarte. Aci vă poartă vîntul, cum știe să vă poarte A șopăi în joc!* O.I 24/19 [V.1]. **Dor de moarte** v. dor [V.2]. (Cu referire la moarte; v. și ducere, gheață, glas, liniște, mare[2], paranimfă, noapte, ochi, repaos, stingere, visternic) **Geniul (sau geniile) morții.** *Și maicii, ce stringe prunculița-i la sîn, Privirea de lacrime plină, Văzînd cum geniile morții se-nclin Pe fruntea-i copilă cu spasmuri și chin, Speranța durerea i-alină.* O.I 11/23. *Deși l-epte cerbite le-au ieșit din urma sorții Deopotrivă-i stăpînește raza ta și geniul morții.* O.I 130/20. *Și pe toți ce-n astă lume sunt supuși puterii sorții Deopotrivă-i stăpînește raza ta și geniul morții.* O.I 136/16. *Să simt plutind deasupră-mi geniul morții.* O.IV 338/13 [V.4]. **Moartea morții** = veșnice (v. și greu[1], noapte, veche) *Sus inimele voastre! Cîntare a tuceți-i El este moartea morții și învierea vieții!* O.I 115/14 [V.2]. **Ochii de gheață ai morții** v. ochi [V.1]. **Voluptatea morții** v. voluptate [V.1]. **Umbra morții** v. umbră [V.1]. ◒ (Metaforic) Calitatea de a fi muritor. *Îți dau catarg lîngă catarg, Oștiri spre a străbate Pămîntu-n lung și marea-n larg, Dar moartea nu se poate.* O.I 178/24 [V.1]. ◒ (Metaforic) Sfîrșit; nimicire, distrugere. *Nici încline a ei limbă Recea cumpăn-a gîndirii Înspre clipa ce se schimbă Pentru masca fericirii, Ce din moartea ei se naște Și o clipă fine poate.* O.I 194/21. *Vum! sunetul unui clopot urlește — moartea mării, căderea cerului — bolțile se rupeau, jumătul lor albastru se despica.* P.L. 54/1[V.1; Pr. 1]. ◒ (Metaforic) Lipsă de elan, caducitate spirituală. *O, fiarbă-vă mîinia în vinele stocite, În ochii stinși de moarte, pe frunți înveșnefite De singe putrezit.* O.I 23/14 [V.1].

2. Ceea ce provoacă sfîrșitul vieții. *Sculați-vă . . . căci tromba de moarte purtătoare Cu glasul ei lugubru răcnește la popoare.* O.I 24/13 [V.1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **moarte** (**O.I** 17/23, 23/14, 24/13, 24/19, 26/23, 26/24, 36/4, 53/3, 53/16, 60/13, 64/21, 93/8, 96/30, 97/4, 98/24, 115/1, 155/16, 160/18, 174/16, 177/8, 177/32, 184/24, 203/4, 206/8; **P.L.** 58/9, 82/31, 88/38), **moartea** (**O.I** 8/9, 11/20, 28, 32/9, 36/4, 38/9, 38/11, 38/27, 40/10, 43/23, 59/13, 59/23, 61/9, 93/19, 94/3, 115/14, 125/3, 126/7, 160/6, 178/6, 178/21, 194/21, 204/15, 219/23; **O.IV** 365/20, 366/2; **P.L.** 16/40, 38/19, 54/1, 56/17, 56/41, 80/10, 90/8, 97/1), g.d. **morții** (**O.I** 11/23, 12/14, 38/29, 64/25, 95/27, 96/15, 96/25, 97/34, 115/14, 126/5, 130 /20, 136/16, 148/12, 199/7; **O.IV** 338/13, 430/23, 432,2), **morței** (**O.I** 98/7), voc. **moarte** (**O.I** 49/6).

MÓBILĂ s.f. (La pl.) Mobilier. *Casa e aceeași, însă mobile nouă și elegante.* P.L. 62/27. *Luna revărsa tot aurul ei în odaia lui și sub această smălțuire diafană mobilele și cavoarele străluceau somnoros și mat.* P.L. 62/31 [Pr.2].

— Forme gramaticale: pl.n.ac. **mobile** (**P.L.** 62/27), **mobilele** (**P.L.** 62/31).

MOCNÍT, -Ă adj. Fig. Posomorît, trist. *Pe un pal de scînduri goale doarme tînăra nevastă În mocnitul întunerie și cu fața spre fereastă.* O.I 81/24 [V.1]. ◒ (Construcție metaforică) **Noaptea** cea **mocnită și pustie din sicriu** v. noapte [V.1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **mocnitul** (**O.I** 81/21), **mocnită** (**O.I** 82/39).

MOD s.n. Chip, fel. *Acesta era modul, cu care căuta pretexte de ceartă.* P.L. 70/5. *Este o nespusă gentileță în modul cum o femeie ce iubește și care e totodată inocentă, timidă, trebuie să se apropie de un bărbat.* P.L. 79/34. *Ea abuza într-un mod neiertat de această putere ce o avea asupra lui.* P.L. 91/26. *Fața ei se poleiește într-un mod ciudat.* P.L. 92/9 [Pr.4]. ◇ Loc. adv. **Într-un mod fatal** = inevitabil. *Te apropie de dînșii . . . păcatele și vina, Obosеala, slăbiciunea, toate relele ce sunt într-un mod fatal legate de o mină de pămînt.* O.I 136/2 [V.1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **mod** (**O.I** 136/2; **P.L.** 91/26, 92/9), **modul** (**P.L.** 70/5, 79/34).

MÓDĂ s. f. 1. (În expr.) **A ajunge de modă** = a căpăta popularitate (printr-un capriciu). *O eroi! cari-n trecutul de măriri vă adumbriseți, Ați ajuns acum de modă de vă scot din letopiseți.* O.I 149/28 [V. 1].

2. (La pl.) Obiecte mărunte de îmbrăcăminte feminească. *Ia întreab-o bunăoară, Și-o să-ți spuie de panglice, de volane și de mode, Pe cînd inima la bale ritmul sfînt al unei ode.* **O.I** 164/13; cf. **O.I** 159/11 [V. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **uodă** (**O.I** 149/28); pl. n. ac. **mode** (**O.I** 159/11, 164/13).

MODÉL s. n. Persoană care pozează înaintea pictorilor sau a sculptorilor. *Îi trebuie lui Francesco un model pentru demonul lui.* P.L. 76/12. *Ai fi în stare să scapi din mînă cel mai frumos model de pictură.* P.L. 76/39. *Începu să privească întregul acel model frumos.* P.L. 81/19 [Pr. 3]. ◒ (În context figurat) *Ea nici poate să-nțeleagă că nu tu o vrei... că-n tine E un demon ce-nsetează după dulcile-i lumine... Ea nu știe c-acel demon vrea să aibă de model Marmura-i cu ochii negri și cu glas de porumbel.* O.I 160/31 [V. 1]. ◇ Expr. **A sta model** (sau **de modele**) v. s t a [V. 1; Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **model** (**O.I** 160/31; **P.L.** 76/12, 76/39, 83/3, 84/19); pl. n. ac. **modele** (**O.I** 160/35).

MOHORÍT, -Ă adj. 1. De culoare închisă, întunecat. *Pe bănci de lemn, în scunda tavernă mohorîtă... Pe lîngă mese lunge, stătea posomorită Cu fețe-ntunecoase, o ceată pribegită.* O.I 56/1. *O beșică-n loc de sticlă e înlinsă-n ferestruie Printre care trece-o dungă mohorîtă și gălbuie.* O.I 84/22. *În colțurile tavanului cu grinzi lungi și mohorîte painjenii își exercitau lăcuta și pacinica lor industrie.* P.L. 29/23 [V. 2; Pr. 1].

2. Fig. Trist, posomorît. *Pe-a altarului icoană... Palidă și mohorîtă Maica Domnului se vede.* O.I 50/8 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **mohorîtă** (**O.I** 50/7, 56/1, 84/22); pl.n.ac. **mohorîte** (**P.L.** 29/23).

MOLÁTIC, -Ă adj. Moale, catifelat. *Venere, marmură caldă, ochi de piatră ce scînteie, Braț molatic ca gîndirea unui împărat poet.* O.I 29/6 [V.1]. ✦ Domol, liniștit; plăcut. *Luminarea-i stinsă-n casă... somnu-i cald, molatic, lin.* O.I 42/4. *Răspunse o voce dragă și molatică.* P.L. 49/8 [V.1; Pr.1]. ◇ (Adverbial) *Vezi izvoare zdrumicate peste pietre licurind; Ele trec cu harnici unde și suspină-n flori molatic.* O.I 85/9 [V.1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **molatic** (**O.I** 29/6, 42/4), **molatică** (**P.L.** 49/8).

MÓLCOM, -Ă adj. Liniștit, potolit. *Sufletul vostru: un înger, inima voastră: o lîră, Ce la vîntul cald ce-o mișcă, cîntări molcome respiră.* O.I 35/29. *Triste glasuri în vuiet se desfac... o armonie de-amor și voluptate Ca molcoma cadență a undelor pe lac.* O.I 96/5. [Moartea] *va fi o trecere molcomă și firească, de care nu mă tem.* P.L. 82/35. *Apa molcomă a lacului, ce înconjura dumbrava, era poleită.* P.L. 101/26 [V.2; Pr.2]. ◇ (Adverbial) *Ieronim, adoase bătrînul molcom, copilul meu.* P.L. 96/16 [Pr.1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **molcomă** (**P.L.** 82/55 101/26), **molcoma** (**O.I** 96/5); pl.n.ac. **molcome** (**O.I** 35/29).

MOLICIÚNE s.f. Delicatețe, gratie. *Dulcea moliciune a copilăriei era întrunită cu frumusețea nobilă, coaptă, suavă, pronunțată a femeiei.* P.L. 100/21 [Pr.1].

MÓLIE s.f. Insectă (*Tinea*). *În volumul ros de molii Cauți noaptea adevăr Și-ntîlnești lipită-n file Vița-i galbănă de păr.* O.I 108/13. *El deschise o carte veche legată cu piele și roasă de molii.* P.L. 35/6 [V.1; Pr.1]. ◒ (Construcție metaforică) **Crai mîncat de molii** v. c r a i [V.1].

— Formă gramaticală: pl.n.ac. **molii** (**O.I** 108/13, 110/30; **P.L.** 35/6).

MOMÉNT s.n. Interval scurt de timp; clipă, secundă. *Și-n acel moment de taină, cînd s-ar crede că-i ferice, Poate-ar învia în ochiu-i ochiul lumii cei antice.* O.I 162/5. *Cîtă recunoștință, pentru că ar lăsa un moment degetelele ei dulci în mînile lui.* P.L. 57/26. *În același moment... săbiile începură a se crucișa.* P.L. 95/35; cf. **O.I** 160/28; **P.L.** 4/11, 32/11, 42/1, 45/23, 49/18, 56/17, 63/25, 71/28, 73/11, 80/8, 82/9, 86/28, 90/2, 94/26 [V.2; Pr.16]. ◇ *U l t i m moment* v. u l t i m [Pr.1]. ◇ Loc. adv. **În momentul acesta** v. a c e s t [Pr.2]. ◇ Expr. **A avea** (sau **a-i veni cuiva**) **momente de . .** = a fi într-o anumită stare. *Și nu s-ar putè ca cineva, tràina, să aibă momente de-o luciditate retrospectivă?* P.L. 65/12. *Eu am momente cînd sunt trist.* P.L. 71/36. *Poate că, din cînd în cînd, îți vin momente de luciditate, în care privești ca trezit din somn.* P.L. 81/13 [Pr.3].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **moment** (**O.I** 162/5; **P.L.** 30/36, 42/1, 45/23, 49/18, 56/17, 57/26, 71/28, 82/9, 86/28, 94/26, 95/35), **momentul** (**P.L.** 4/11, 59/31, 61/16, 62/12, 63/25, 90/2); pl.n.ac. **momente** (**P.L.** 32/11, 65/12, 73/11, 71/36, 80/8, 81/13), **momentele** (**O.I** 160/28).

MOMÍ vb. IV. T r a n z. A adormeni, a ispiti, a înșela. *Vențe se pe pămînt momită de vrăjile babei.* P.L. 20/38 [Pr. 1]. ◒ (În context figurat) *Cu un cîntec de sirenă, Lumea-ntinde lucii mreje; Ca să schimbe-actorii-n scenă, Te momește în vîrteje.* O.I 196/36 [V.1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **momește** (**O.I** 196/36); part. **momită** (**P.L.** 20/38).

MONÁH s. m. Călugăr. *Făcliile ridică—se mișe' în line pasuri Ducînd la groapă trupul reginei dunărene. Monahi, cunoscătorii vieții pămîntene.* O.I 92/18 [V.1].

MONÁRC s.m. Rege. ◒ (Construcție metaforică; element de personificare) **Monarcul nopților** v. n o a p t e [V.1].

— Formă gramaticală: sg. voc. **monare** (**O.I** 69/5).

* **MONÁRH** s. m. v. **monarc**.

MONASTÍRE s. f. v. **mănăstire**.

MONĂSTÍRE s. f. v. **mănăstire**.

MONÉDĂ s. f. (Cu sens colectiv) Bani. ◒ (Construcție metaforică) **Monedă calpă** v. c a l p [V.1].

— Formă gramaticală : sg. n. ac. **monedă** (**O.I** 150/15).

MONÓCLU s. n. Lentilă care se așază în orbita ochiului pentru a corecta un defect de vedere, folosită în secolul trecut, de unii snobi, numai ca un accesoriu vestimentar la modă. ◒ (Ironic) *Ne-ați venit apoi, drept minte o sticluță de pomadă, Cu monoclu-n ochi, drept armă bețișor de promenadă.* O.I 151/12. *Există la oameni salba de bal, jocul, muzica, unde vezi asemenea junele maimuțe cu monoclu mirosind femelele.* P.L. 81/6 [V.1 ; Pr.1].

MONOGRÁM s. n. Semn format din alăturarea inițialelor numelui unei persoane. ◒ (Metaforic) Semn distinctiv, simbol. *Fiecare cugetare era un monogram al aceslui cap adînc.* P.L. 99/5 [Pr. 1].

* **MONOGRÁMĂ** s. f. v. monogram.

MONOTÓN, -Ă adj. Fig. Uniform, plictisitor. *Adesa își închipuise el însuși cît de triști, cît de lungi, cît de monotoni vor trece anii vieții lui.* P.L. 28/6 [Pr.1].

MÓNSTRU s. m. Dihanie ; fiară sălbatică. *Din mijlocu-acelor monștri Cu-a lui degete-ndrăznețe el mănușa i-o ridică.* O.I 166/13 [V.1].

MORÍȘCĂ s. f. Jucărie care se rotește. ◒ (Comparație ; în context figurat) *Atunci lumea-n căpățînă se-nvîrtea ca o morișcă De simțeam ca Galilei, că comedia se mișcă.* O.I 110/27 [V.1].

MORMÁI vb. IV. Intranz. (Despre animale) A scoate sunete caracteristice, scurte și joase. [Leul] *mormăind se-ntinde lîngă el.* O.I 165/17 [V. 1].

MORMÍNT s. n. Groapă făcută pentru înmormîntare ; loc unde este înmormîntat cineva. *Vorbu voastră sună... Ca risul la mormînt.* O.I 25/21. *Deasupra criptei negre a sfîntului mormînt Se scutură sulcimii de boamnă și de vînt.* O.I 129/3. *Iar cînd voi fi pămînt, În liniștea sării, Săpați-mi un mormînt La marginea mării.* O.I 223/3. *Cine-ar fi răzut fața ei... ar fi gîndit că-i o înmărmurită zînă a undelor, culcată pe un mormînt de prund.* P.L. 22/30 ; cf. **O.I** 1, 1,22, 26/16, 37/1, 44/30, 95/3, 98/27, 129/11, 129/15, 183/22, 221, 221/1, 225/15 [V. 16 ; Pr. 1]. ◒ (Comparație) *Vis de răzbunare negru ca mormîntul. Spada la de sînge dușman fumegînd.* O.I 15/9 [V. 1]. ◒ (În contexte figurate) *Lumea azi nimic nu vede, ochiu-i nimic nu cuprinde, Decît cursuacelui astru ce se sparge p-un mormînt.* O.I 28/12. *Evul e un cadavru — Paris al lui mormînt.* O.I 62/20 ; cf. **O.I** 40/6 [V. 3]. ◇ Expr. **Dincolo de mormînt** = în tărîmul de dincolo de moarte ; pe lumea cealaltă. *Și dacă glasul adorat N-o spune un cuvînt, Tot înțeleg că m-ai chemat Dincolo de mormînt.* O.I 230/10 [V. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **A afla un mormînt** = a dispărea, a pieri (v. și merge). *Cînd voiuri află un mormînt Răsar în urmă valuri.* O.I 177,27 [V. 1]. **Ducere la mormînt** v. ducere [Pr. 1]. **Mormînt albastru** = cerul întunecat din timpul nopții (v. și arc, catapeteasmă, cîmpie, lan, ocean, țărie). *O dormi, o dormi în pace pintre făclii o mie Și în mormînt albastru și-n pînze argintie.* O.I 69/4 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Moarte. *Am stat la leagănul, voi sta la mormîntul tău.* P.L. 16/28 [Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **mormînt** (**O.I** 25/21, 26/16, 28/12, 44/30, 62/20, 69/4, 98/27, 177/27, 183/22, 221, 221/1, 223/3, 225/15, 230/16 ; **P. L.** 22/30, 46/27), **mormîntul** (**O.I** 1, 1/22, 15/9, 95/3, 129/11, 129/15 ; **P.L.** 46/28), g. d. **mormînt** (**O.I** 129/3) ; pl. n. ac. **morminte** (**O.I** 37/1, 40/6).

MORT[1], **MOÁRTĂ** adj. Care nu mai trăiește, decedat. *Arald ! de nu mă-nșală privirea, tu ești mort.* O.I 97/5. *Eu singur voi fi mort și încgropat cînd vei reveni tu.* P.L. 61/27 ; cf. **P.L.** 9/39, 11/22, 19/38, 22/4, 90/2, 100/7 [V. 1 ; Pr. 7]. ◒ (În context figurat) *Cel ce în astă lume a dus numai durerea Nimic n-are dincolo, căci morții sunt cei mulți.* O.I 59/15 [V. 1]. ◒ (Metaforic ; sugerînd o lumină diafană, gălbuie) *Părea că pintre nouri s-a fost deschis o poartă, Prin care trece albă regina nopții moartă.* O.I 69/2 [V. 1]. ◇ Expr. **Ca mort** = fără simțire. *Ea căzu ca moartă de groază.* P.L. 9/22. *Sta întîncă pe laiță și înțepenită ca moartă.* P.L. 17/20. *Umbra întrușă stă în om căzu ca moartă pe pat.* P.L. 48/29 ; cf. **P.L.** 16/25, 17/25, 59/4 [Pr. 6]. ◒ (Metaforic) Rece, lipsit de pasiune (v. și înghețat, rece, sterp, surd). *Ce am de-alege oare în seaca-vă ființă ? Ce foc fără-a se stinge, ce drept fără să-mi mintă, O, cameni morți de vii !* O.I 23/21. *Străin la vorbă și la port, Lucești fără de viață, Căci eu sunt vie, tu ești mort, Și ochiul tău mă-ngheață.* O.I 171/7 [V. 2]. ✦ Înțepenit (din cauza morții). *Biata albină În cimp nu mai fuge, ci-mprejur se poartă, Încunjură capul și gurița moartă.* O.IV 366/10 [V. 1]. ✦ Uscat, veșted. ◒ (În context figurat) *Multe flori sunt, dar puține Rod în lume o să poarte, Toate bal la poarta vieței, Dar se scutur multe moarte.* O.I 226,4 [V. 1].

2. Fig. Fără viață, neînsuflețit. *Și totuși, fărîmă frumoasă și moartă, De rarla ta razim eu harfa mea spartă Și moartea ta n-o plîng, ci mai fericesc O rasă fugită din haos lumesc.* O.I 38/25 [V. 1]. ◒ (În context figurat ; element de personificare) *Timpul mort și-ntinde trupul și devine vecinicie, Căci nimic nu se întîmplă în întinderea pustie.* O.I 133/17 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Care a dispărut ; uitat. *Vorbele iubirii moarte Vinovate-mi stau în față.* O.I 125/13 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Lipsit de vioiciune, lent. *Mîna-ți tremurîndă Bate-un ritlec mort și viu, Ca furtuna descrescîndă Care muge a pustiu.* O.I 18/22 [V. 1]. ◇ **Limbă moartă** = limbă care nu se mai vorbește astăzi. ◒ (În context figurat) *Amețiți de limbe moarte... Confundam pe bietul dascăl cu un crai mîncat de molii.* O.I 140/29 [V. 1]. ✦ Nemișcat, încremenit. *Pustiul tace, aerul e mort și numai suflarea lui e vie.* P.L. 36/26 [Pr. 1].

3. Fig. (Despre culori) Fără strălucire, mohorît. *Deodată întunericul dimprejurul lui deveni liniștit, negru-mort.* P.L. 54/17 [Pr. 1].

— Forme gramaticle : sg.n.ac. **mort** (**O.I** 18/22, 97/5, 133/17, 171/7 ; **P.L.** 16/25, 22/4, 36/26, 48/10, 54/17, 59/4, 90/2, 100/7), **moartă** (**O.I** 69/2 ; **O. IV** 366/10 ; **P.L.** 9/22, 9/39 17/20, 17/25, 48/29), g.d. **moarte** (**O.I** 125/13 ; **P.L.** 11/22), voc. **moartă** (**O.I** 38/25) ; pl.n.ac. **morți** (**O.I** 59/15), **moarte** (**O.I** 140/29, 226/4), g.d. **moarte** (**P.L.** 19/38), voc. **morți** (**O.I** 23/21).

MORT[2], **MOÁRTĂ** s.m. și f. Ființă care și-a pierdut viața. *Pe pieptul moartei luce de petre scumpe salbă.* O.I 88/6. *Din inimă pămîntul la morți să deie viață.* O.I 94/21. *Născură... flori ... o-o culoare stinsă și turbure ca turburii ochi ai morților.* P.L. 22/19 [V. 2 ; Pr. 1].

◒ (În contexte figurate) *Palatu-i pare-așteaptă în veci să-i vie morții.* O.I 96/10. *La ce să măsuri anii ce zboară peste morți?* O.I 127/12. *Nu-nvie morții, e-n zadar, copile!* O.I 202/14 [V. 3]. ◒ (Construcție metaforică) **Ochi de mort** = privire care nu mai exprimă nici un fel de emotivitate (v. și a r d c, f u l g e r, u m e d). *Te privesc nepăsător C-un rece ochi de mort.* O.I 192/16 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Ființă cu înfățișare diafană, eterică. *Iar umbra feței strălucii E albă ca de ceară — Un mort frumos cu ochii vii Ce scânteie-n afară.* O.I 170/15 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **mort** (**O.I** 170/15, 192/16), g.d. **moartei** (**O.I** 88/6) ; pl.n.ac. **morți** (**O.I** 91/21, 127/12), **morții** (**O.I** 96/10, 202/14), g.d. **morților** (**P.L.** 22/19).

MOȘ s.m. Om bătrân, unchiaș. ◒ (Glumeț) *Moșule, mergi de te culcă, nu vezi că s-a-ntunecat?* O.I 49/7 [V. 1].

MOȘÍE s.f. Țară strămoșească, patrie. ◒ (În context figurat) *N-avem oști, dară iubirea de moșie e un zid Care nu se-nfioară de-a lu faimă, Baiazid!* O.I 117/35 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică). **A-și întinde moșin cu plugul și cu spada** = a realiza statornicia teritorială a patriei, înflorirea și întărirea ei, în timp de pace sau prin lupte. *Rămâneți în umbră sfântă, Basarabi și voi Mușatini, Descălecători de țară, dălători de legi și datini, Ce cu plugul și cu spada ați întins moșia voastră.* O.I 149/33 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **moșie** (**O.I** 147/35), **moșia** (**O.I** 149/33).

MOȘNEÁG s.m. Bărbat bătrân. *C-o mână El scuturâ din visu-i moșneagu-neremenit.* O.I 93/17. *— De-un moșneag, da, împărate, căci moșneagul ce privești Nu e om de rând, el este Domnul Țării Românești.* O.I 147/13. *Astfel el, moștenitorul firesc al acestui locaș de pace, a acestei grădini închise ca o odaie, răscoli cărțile... scrierile moșneagului.* P.L. 99/4 ; cf. **P.L.** 37/17 [V. 3 ; Pr. 2]. ◒ (În context figurat : depreciativ) *Purtat de biruință, să mă-mpiedic de-un moșneag?* O.I 147/12 [V. 1]. ◇ (Adjectival) *Trecea cu barba albă — pe frunteа-ntunecată Cununa cea de paie îi atârna uscată — Moșneagul rege Lear.* O.I 63/25 [V. 1].

— **Forme gramaticale** : sg.n.ac. **moșneag** (**O.I** 147/12, 147/13), **moșneagul** (**O.I** 63/25, 93/17, 147/13), g.d. **moșneagului** (**P.L.** 99/4) ; pl.g.d. **moșnegi** (**P.L.** 37/17).

MOȘTENÍRE s.f. Bunuri materiale transmise urmașilor. *Persoana juridică care se află acum pe mina îngrijitoare a esculapului nostru aveа drepturi asupra unei moșteniri.* P.L. 59/31 [Pr. 1]. ◒ (În context figurat) *Deci cum voiești tu poți urma cărarea Fii bun și mare, ori pătat de crime, Același praf, aceeași adâncime, Iar moștenirea ta și-a tot : uitarea.* O.IV 338/8 [V. 1]. ✦ Fig. Bunuri spirituale primite de la înaintași. ◇ Expr. **A lăsa (de) moștenire** = a transmite cuiva, după moarte. ◒ (În context figurat) *Murise vecinul și lăsase de moștenire fiilor și nepoților ura și vrajba de sânge.* P.L. 3/8. *Se simțea slab, se simțea murind,și n-aveа cui să lese moștenirea urei lui.* P.L. 3/16 [Pr. 2].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **moștenire** (**P.L.** 3/8), **moștenirea** (**O.IV** 338/8 ; **P.L.** 3/16), g.d. **moșteniri** (**P.L.** 59/31).

MOȘTENÍT, -Ă adj. Rămas de la înaintași. *Astfel o generațiune înșală pe cealaltă prin acest advocatus diaboli moștenit, prin acest sclav silit la șiretie și sofisme, care aiceа se vaieră ca popă, colo face multe scrioase ca profesor, colo parlamenteazâ ca advocat, dincolo taie fețe mizerabile ca cerșitor.* P.L. 82/2 [Pr. 1].

MOȘTENITÓR s.m. (Și in forma *moștenitori*) Urmaș. *Ceea ce nu știi poate e că el e nepotul și moștenitorul lui podesta.* P.L. 96/12 [Pr. 1]. ✦ Posesorul unui obiect dobândit prin moștenire. *El* [era] *moștenitoriul firesc al acestui locaș de pace.* P.L. 99/1 [Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **moștenitorul** (**P.L.** 96/12), **moștenitorul** (**P.L.** 99/1). — Variantă : (regional) **moștenitóri** (**P.L.** 99/1) s.m.

MOȘTENITÓRI s.m.v. **moștenitor.**

MOTÁN s.m. Coloi, pisoi. *În pod miaună motanii.* O.I 46/7. *În colțon torcea motanul.* O.I 84/12. *Numai încet se auzea motanul mieunând din cele șepte capetele.* P.L. 21/13 ; cf. **P.L.** 12/4, 12/13, 12/40, 73/31 [V. 2 ; Pr. 5]. ◒ (Glumeț) *Li urâ că tumeu vis e — un vis sarbăd de motan.* O.I 48/20 [V. 1]. ◒ (Personificare) *Și motanul toarce-n sobă — de bluzat ce-i. — Mâi motane Vinc-aceea să stâm de vorbă, unice amic și ornic.* O.I 48/5 [V. 2]. (Glumeț) *Anathema sit! — Să-l scuipe oricare m tan ce treabă.* O.I 48/29. *Nu vedeți ce-nțelepciune e-n ființa voastră chiară? O motani fără de suflet!* O.I 48/31 [V. 2].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **motan** (**O.I** 48/20, 48/29 ; **P.L.** 12/4, 73/34), **motanul** (**O.I** 48/5, 84/12 ; **P.L.** 12/13, 21/13), g.d. **motanului** (**P.L.** 12/40), voc. **motane** (**O.I** 84/5) ; pl.n.ac. **motanii** (**O.I** 46/7), voc. **motani** (**O.I** 48/31).

MOTÂNÍME s.f. Neamul motanilor. ◒ (Glumeț) *Ah! Sunt printre voi de aceia care nu cred tabla legii, Firea mai presus de fire, mintea mai presus de minte, Ce destinul motânimei îl desfășură nainte!* O.I 48/27 [V. 1]. ◒ (Repetiție) *Aș striga : o motânime! motânime! Vai... De-al tău suflet motânime!* O.I 48/23 — 24 [V. 3].

— Forme gramaticale : sg.g.d. **motânimei** (**O.I** 48/27), voc. **motânime** (**O.I** 48/23, 48/23, 48/24).

MOTOTOLÍT, -Ă adj. Bolit. *El îi desfăcu cu o dulce silă scrisoarea cea mototolită din mini.* P.L. 58/35 [Pr. 1].

MOVÍLĂ s.f. Morman, grămadă. [Arald] *movili de frunze-n drumu-i le spulberă de sună.* O.I 92/29. *Trelinul cel cu inimele sta culcat într-un colț pe-o movilă de gunoi.* P.L. 18/2 [V. 1 ; Pr. 1].

– Forme gramaticale : sg.n.ac. **movilă** (**P.L.** 18/2) ; pl.n.ac. **movili** (**O.I** 92/29).

MREÁJĂ s.f. Plasă. ◒ (Comparație) *Un pair,în... A fesut subțire pânză străvezie ca o mreajă.* O.I 76/30. *Umbra lui... ca o mreajă neagră cu nasul l ngil, cu căciula târâtă pe ochi, părea că începuse o vorbire intimă cu el.* P.L. 45/11 [V. 1 ; Pr. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **Mreajă de frunze** (sau **mreajă vie**) = îmbinare de frunze (asemănătoare cu o țesătură rară). [Lumina] *trecea prin mreje de frunze, ca prin strecurători de lumină.* P.L. 44/32. *În dosul acelei mreje de frunze întunecoase se văd în oale roze albe.* P.L. 73/24. *Prin mreaja vie și tremurătoare a ferestii pătrundeau*

razele soarelui. P.L. 73/35. *Cărările albe* [erau] *zugrăvite cu umbrele mrejelor de frunze.* P.L. 93/7. ◊[Cezara] *gîndi... că-i o închipuire a ei, proiectată pe mrejele de frunze.* P.L. 102/8 [Pr. 5]. **Mreajă de nouri** = pătură transparentă de nori. *Prin mrejele și valurile de nouri negri-vineți, luna trecea palidă.* P.L. 29/4 [Pr. 1]. **Mreajă de văpaie** = dîră de lumină (v. și **argint, împărătesc, manta, pînză, prund, pulbere, rază, senin, sălțuire**). *Și pas cu pas pe urma ei Alunecă-n odaie, Țesînd cu recile-i scînteі O mreajă de văpaie.* O.I 168/8 [V. 1]. **A întinde lucii mreje** = a înșela, a aduceni. *Cu un cîntec de sirenă, Lumea-nlinde lucii mreje.* O.I 196/34 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **mreajă** (**O.I** 76/30, 168/8; **P.L.** 45/11), **mreaja** (**P.L.** 73/37), g.d. **mreje** (**P.L.** 73/21); pl.n.ac. **mreje** (**O.I** 196/34; **P.L.** 44/32), **mrejele** (**P.L.** 29/4, 102/8), g.d. **mrejelor** (**P.L.** 93/7).

MUC s.n. Vîrf înnegrit prin ardere al unui fitil de luminare. *Bolta-n fundul domei stă întunecoasă, mare, Nepătrunsă de-ochii roșii — de pe mucuri ostenite.* O.I 50/1. *Pe capătu-unei laițe Lumina cu mucul negru... un roș opaiț.* O.I 84/8. *Ruben rupse cu degelele mucul căzut al luminării.* P.L. 43/19 [V. 2; Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **mucul** (**O.I** 84/8; **P.L.** 43/19); pl.n.ac. **mucuri** (**O.I** 50/4).

MUCALÍT,-Ă adj. Glumeț, poznaș, hazliu. *Ieronim își aruncă rasa pe el, tăie o falț sinistră, mucalitul bătrîn tăie una smintită de tot.* P.L. 75/21. [Cezara] *văzu pe-un bătrîn mucalit silindu-se a tăiè multe evlavioase.* P.L. 75/37. *Ce mucalit bătrîn... pare un palazzo într-o rolă de intrigant.* P.L. 76/9 [Pr. 3].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **mucalit** (**P.L.** 75/37, 76/9), **mucalitul** (**P.L.** 75/21).

MUCED, -Ă adj. Îngălbenit de vreme. *Iar Negruzzi șterge colbul de pe cronice bătrîne, Căci pe mucedele pagini stau domniile române.* O.I 32/20 [V. 1].

MUCEGĂI s.n. Mucezeală. *Pereții erau negri de șiroaiele de ploaie ce curgeau prin pod și un mucegai verde se prinsese de var.* P.L. 29/19 [Pr. 1].

***MUCEGĂÍT, -Ă** adj. v. **mucegăit.**

MÚCHE s.f. **I.** Linie de intersecție a două fețe ale unui corp. *La un cerdac finut în aer de stîlpi de zid în patru muchi dreaptă dintr-o latură niște scări nalte.* P.L. 40/11 [Pr. 1].

2. Culme, vîrf. *Luna tremură pe codri, se aprinde, se mărește. Muchi de stîncă, vîrf de arbor, ea pe ceruri zugrăvește.* O.I 152/8 [V. 1].

***MÚCHIE** s.f.v. **muche.**

MUCIGĂÍT, -Ă adj. Acoperit cu mucezeală. *Orașul vechi cu străzile strîmte, cu case închircite, cu streșinile mucigăite.* P.L. 60/9. *Acoperemintele fugințele de olane mucigăite... le făceau a crede că* [mănăstirea] *este mai mult o ruină.* P.L. 72/11 [Pr. 2].

MUCÓS, -OÁSĂ adj. Care produce mucozitate. ◒ (Metaforic; glumeț) Care se topește pieurînd abundent. *Mucoasa luminare sfîrîind sînul și-l arde.* O.I 46/2 [V. 1].

MUGÍ vb. IV. Intranz. **1.** A rage. *Se deschide-o altă poartă Și dintr-însa se repede C-un sălbatec săll Un tigru, care cînd pe leu îl vede Muge tare.* O.I 165/12. *Leul muge, Se ridică în picioare.* O.I 165/25 [V. 2].

2. A vui. *Astfel mîna-ți tremurîndă Bate-un cîntec mort și viu, Ca furtuna descreșlndă Care muge a pustiu.* O.I 18/21 [V.1].

MUGÍND, -Ă adj. Cu vuiete puternice, urlînd. *Norii-și spun în lunet durerea lor mugindă, Gîndirile de foc.* O.I 20/11 [V. 1].

MLIÁ vb. I. Tranz. A uda, a umezi. *Iată pe mînă cum codește-un negru purec. Să-mi moi degetul în gură — am să-l prind — ba las săracul!* O.I 48/2. *Simțea apele muindu-i corpul.* P.L. 100/25 [V. 1; Pr. 1]. ◒ (În context figurat) *Un vis ce își moaie aripa-n amar Astfel ai trecut de al lumii otar.* O.I 37/3 [V. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **A-și muia aerul în lumînă de sărbătoare** = a căpăta un aspect sărbătoresc. *Cînd se împrăștie faima venirei lui, ziua-și muie aerul în lumină de sărbătoare.* P.L. 22/5 [Pr. 1]. **A muia pana în coloarea unor vremi de mult trecute** v. pană [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **moaie** (**O.I** 32/22, 37/3), p.s. 3 sg. **muie** (**P.L.** 22/5); conj. prez. 1 sg. **să moi** (**O.I** 48/2); ger. **muind** (**P.L.** 100/25).

MULÁT,-Ă adj. Fig. Îmbrăcat în..., împodobit cu... *Văzu... o jună fată muiată într-o haină albă.* P.L. 36/32 [Pr. 1]. ◒ (Metaforic) Învăluit. *Luminată de razele lunei, ea părea muiată într-un aer de aur.* P.L. 7/26. *Ea era îndestul de vicleană spre a se lăsa muiată-n întreg această... lumină.* P.L. 93/16 [Pr. 2].

MUIÉRE s.f. Femeie. *Biblia ne povestește de Samson, cum că muierea Cînd dormea, tăindu-i părul, i-a luat toată puterea.* O.I 159/1 [V. 1].

MUIERÁTIC, -Ă adj. Caracteristic unei femei. ◒ (Depreciativ) *Privește-l-i acei tineri cu zimbiri banale, cu simțiri muieratice.* P.L. 87/7 [Pr. 1].

MULT[1] adv. **1.** În măsură mare; intens, tare. *Prea mult un înger mi-ai părut Și prea puțin femeie, Ca fericirea ce-am avut Să fi putut să steie.* O.I 185/13. *Mie-mi pare că uitoram Cît de mult ne-am fost iubit.* O. IV 370/1. *În neștiința la... ești și mai mult cauza unor crude dureri.* P.L. 56/30; cf. **O.I** 36/12, 110/2, 136/4, 154/27, 162/14, 184/19, 208/2; **P.L.** 6/20, 7/29, 10/35, 12/20, 18/37, 31/17, 32/8, 35/11, 50/33, 67/36, 70/17, 72/17, 91/31, 99/26 [V. 9; Pr. 15]. ◇ Loc. adv. **(Cu) mult mai** v. mai[1] [V.2; Pr. 2]. **Cel mult** = în cazul cel mai bun. *Dar lăsați măcar strămoșii ca să doarmă-n colb de cronici; Din trecutul de mărire v-ar privi cel mult ironici.* O.I 151/30 [V. 1]. ◇ Expr. **A fi mai mult** (ca cineva) = a depăși calitățile (cuiva). *Măgulit e fiecare Că n-ai fost mai mult ca dînsul.* O.I 134/29 [V. 1]. **A plăti mai mult** = a fi mai prețios. *El simțea că o oară lîngă ea ar plăti mai mult decît toată viața.* P.L. 57/19 [Pr. 1]. ✦ (Substantivat) Fapt important și semnificativ. *Avea ochi albaștri, ceea ce vra să zică mult, și era frumos băiet.* P.L. 66/15 [Pr. 1].

2. Vreme îndelungată. *Mirosul cel umed al florilor înviorșale o făceau să doarmă mult și lin.* P.L. 10/4. *Pala se ținîă mult în ochii tatălui său.* P.L. 15/15. *Mult a trebuit*

pîn l-am prins în laț pe acest călugăr. P.L. 43/40. *El cu cît o privea mai mult, cu atîta o găsea mai frumoasă.* P.L. 89/3; cf. **P.L.** 68/17, 90/4 [Pr. 6]. ◇ Loc. adv. **De mult** = din vreme îndepărtată; de o bună bucată de vreme. *Vrăjit de mult e lacul De-un cuvînt al sfintei Vineri.* O.I 72/19. *Ia eu fac ce fac de mult, Iarna viscolu-l ascult.* O.I 123/7. *Muzica încetase de mult.* P.L. 37/3. *Ea-l crezu înecat, mort de mult.* P.L. 100/7; cf. **O.I** 62/10, 71/10, 107/18, 123/13, 234/5; **P.L.** 7/34, 60/34, 61/23, 64/7,65/11 [V. 7; Pr. 7]. ◒ (Construcție metaforică) **A muia pana în cerneală unor vremi de mult trecute** v. p a n ă [V. 1].

3. (Precedînd un adjectiv, căruia îi dă valoare de superlativ; învechit) Foarte, extrem de... *Ea-l opreșle-n loc cu ochii și c-o mult smerită rugă.* O.I 80/28. *Pajul Cupidon, vicleanul, Mult e rău și alintat.* O.I 108/2. — *Făt-Frumos, zise Genarul, mult ești frumos și mi-e milă de tine.* P.L. 12/27 [V. 2; Pr. 1]. ◒ (Repetiție) *Mult bogat ai fost odată, mult rămas-ai tu sărac.* O.I 83/16 [V. 2].

MULT[2]**,-Ă** adj. **1.** În cantitate mare; mare, intens. puternic. *O, vino iar în al meu braț, Să le privești cu mult nesaț.* O.I 235/6. *El dădu de un izvor de apă vie și dulce, care se repezea cu mult zgomot din fundul unei peșteri.* P.L. 97/26. *Cărțile promiteau multă petrecere.* **P.L.** 99/3; cf. **O. IV** 333/1; **P.L.** 83/8, 83/10 [V. 2; Pr. 4]. ◇ **Expr. A îmbla multă lume** v. l u m e [V. 1].

2. Îndelungat. *De cînd nu ne-am văzut Multă vreme au trecut.* O.I 123/4. *Ar fi putut sta multă vreme așa.* P.L. 69/36. *Scările de piatră* [erau] *tocite și mîncate de mult umblet.* P.L. 72/17; cf. **P.L.** 81/2 [V. 1; Pr. 3].

3. Numeros. *Multe dureri-s puține plăceri.* O.I 38/32. *Fluturi mulți de multe neamuri vin în urmă lui un țanț.* O.I 87/15. *Colo-n palate de mărgean Te-oi duce veacuri multe.* O.I 170/30. *Eu le voi scăpa din multe primejdii.* P.L. 17/31; cf. **O.I** 64/18, 83/34, 87/15, 121/17, 134/36, 226/1, 226/10; **P.L.** 22/16, 23/26, 23/34, 24/3, 26/21. 35/30, 59/32, 64/29, 81/1, 81/7, 89/38, 98/39 [V. 10; Pr. 13]. ◇ Loc. adj. **Mai multe** v. m a i [1] [V. 1]. ◇ (Substantivat) *Sunt ani la mijloc și-ncă mulți vor trece Din ceasul sfînt în care ne-nfiinărăm.* O.I 120/1. *El era aleist superstițios — și sunt mulți de aceștia.* P.L. 35/7; cf. **O.I** 64/10, 82/15, 112/19, 147/17, 147/19, 189/4, 194/9, 226/4; **P.L.** 27/31, 29/25, 36/4, 64/36, 91/20 [V. 9; Pr. 6]. ◒ (Repetiție) *Multe trec pe dinainte, În auz ne sună multe, Cine ține toate minte Și ar sta să le asculte?* O.I 194/10 [V. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **mult** (**O.I** 134/29, 235/6; **P.L.** 72/17, 97/26), **multă** (**O.I** 123/4, 123/6; **O.IV** 333/1; **P.L.** 69/36, 81/2, 83/8, 83/10, 99/3); pl. n. ac. **mulți** (**O.I** 83/34, 87/15, 120/1, 117/17, 147/19; **P.L.** 23/34, 24/3, 35/7, 64/29, 64/36, 81/1), **multe** (**O.I** 38/32, 64/10, 64/18, 82/15, 87/15, 112/19, 121/17, 134/36,170/30, 173/20, 189/4, 194/9, 194/10, 226/1, 226/4, 226/10; **P.L.** 17/31, 22/16, 23/26, 26/21, 27/31, 29/25, 35/30, 36/4, 59/32, 81/7, 89/38, 91/20, 98/39).

MULTICOLÓN, -Ă adj. Cu multe coloane. *Un cerdac ... umbrit și multicolon răspunde c-o scară, ce dă-n curte.* P.L. 73/18 [Pr. 1].

MULȚĂMÍ vb. IV. Intranz. (Mold., Transilv.) A exprima (cuiva) recunoștința pentru binele făcut. *Astfel numai, Părinte, eu pot să-ți mulțămesc.* O.I 116/15. *Și să știi că-s sănătos, Că mulțămind lui Cristos Te sărut, Doamnă, frumos.* O.I 149/19. *O! îți mulțămesc... Și ce frumos îmi pui la acuma!* **P.L.** 50/1. *Că ești frumoasă, cred; că mă iubești, îți mulțămesc.* P.L. 86/20 [V. 2; Pr. 2]. ✦ Formulă de răspuns la salut. — *Bună vreme, măi băiete!* — *Mulțămim, voinic străin.* O.I 84/1 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **mulțămește** (**P.L.** 50/1, 86/20), 1 pl. **mulțămim** (**O.I** 84/1); conj. prez. 1 sg. **să mulțămesc** (**O.I** 116/15); ger. **mulțămiud** (**O.I** 149/19).

MULȚĂMÍRE s. f. v. **mulțumire**.

MULȚĂMÍT, -Ă adj. (Mold., Transilv.) Satisfăcut. *Ești mulțămită, fata mea?* P.L. 15/12. *Asupra ta n-am nimica... sunt foarte mulțămită.* P.L. 16/36. *Nu mai avea acea libertate de vis, care era esența vieței sale și singura fericire a unui caracter mulțămit, fără amor și fără ură.* P.L. 92/3; cf. **P.L.** 15/13, 74/6 [Pr. 5].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **mulțămit** (**P.L.** 92/3), **mulțămită** (**P.L.** 15/12, 15/13, 16/36); pl. n. ac. **mulțămiți** (**P.L.** 74/6).

MULȚĂMÍTĂ prep. (Mold., Transilv.) Datorită. *Eu, mulțămită naturei, m-am dezbrăcat de haina deșertăciunei.* P.L. 82/23 [Pr. 1].

MULȚÍME s. f. **1.** Număr mare, cantitate mare. *Mulți durară, după vremuri, pesta Dunăre vrun pod, De-au trecut cu spaima lumii și mulțime de norod.* O.I 147/20. *Împărăteasa... culese în poale o mulțime de lăcrimioare.* P.L. 22/38. *Mulțimea de probabilități e confundată cu ceea ce suntem siliți a face.* P.L. 82/16; cf. **P.L.** 17/4, 36/4; cf. **O.I** 87/1, 147/7 [V. 3; Pr. 4]. ◇ (În legătură cu abstracte) *Se mirâ cum de nu plesnește de mulțimea urei ce cuprindea.* P.L. 51/2. — *Domnule, zise ea deodată c-o seriozitate mare, astăzi ne-am permis o mulțime de lucruri foarte nepermise.* P.L. 69/23 [Pr. 2].

2. Lume multă strînsă laolaltă; gloată. ◒ (Glumeț, în legătură cu ploșnițele) *Cea ce-ncunjură mulțimea i-o romantică copilă.* O.I 46/24 [V. 1]. ✦ Colectivitate, masă. *La ce oare dînsa s-a născut pe lume, O sărmană frunză pe oceanu-n spume, O sărmană umbră, orfană și slabă De care-n mulțime nimenea nu-ntreabă.* O.IV 364/24 [V. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **A se amesteca cu mulțimea** v. a m e s t e c a [Pr. 1]. **Talpa mulțimii omenești** v. t a l p ă [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **mulțime** (**O.I** 87/4, 147/7, 147/20; **O.IV** 364/24; **P.L.** 17/4, 22/38, 36/4, 69/23), **mulțimea** (**O.I** 46/24; **P.L.** 51/2, 82/16, 87/36), g. d. **mulțimii** (**O.I** 133/21).

***MULȚUMÍ** vb. IV. v. **mulțămi**.

MULȚUMÍRE s. f. (Și în forma *mulțămire*) Recunoștință; răsplătire. *C-o mulțămire adîncă... El în ochii ei se uită.* O.I 53/13. *Doamna mea, o mulțămire ca aceasta n-o mai voi.* O.I 166/23 [V. 2]. ✦ Satisfacție. *Singura ei bucurie într-o viață fără speranță, fără viitor, fără mulțumire, ea nu mai avea dureri, nici bucurii, decît acele ale copilului ei.* P.L. 31/18 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **mulțumire** (**P.L.** 31/18), **mulțămire** (**O.I** 53/13, 166/23). — Variantă: (Mold., Transilv.) **mulțămire** (**O.I** 53/13, 166/23) s. f.

MULȚUMÍT, -Ă adj. v. **mulțămit**.

MÚMĂ s. f. v. **mamă**.

MÚMIE s. f. Cadavru îmbălsămat (la vechii egipteni). ◇ *Mumie egipteană* v. e g i p t e a n ă [V. 1].
— Formă gramaticală: pl. n. ac. **mumii** (**O.I** 155/29).

MÚNCĂ s. f. Activitate a omului îndreptată spre realizarea unui anumit scop. *Prin bunuri ce furară, în veci vezi cum conspiră Contra celor ce dînșii la lucru-i ostndiră Și le subjugă munca vieții lor întregi.* O.I 56/15. *De ce să fii voi sclavii milioanelor nefaste, Voi, ce din munca voastră abia puteți trăi?* O.I 59/22. *Și de-ntrebați aluncea, voua ce vă-rămîne? Munca, din care dînșii se-mbată în plăceri, Rubia viața toată, lacrimi pe-o neagră pîine.* O.I 60/2 [V. 3]. ◒ (Construcție metaforică) **Cîștigul fără muncă** = exploatarea muncii altuia. *Toți aceia care vorbe mari aruncă, Numai banul îl vînează și cîștigul fără muncă.* O.I 151/20. *Da. cîștigul fără muncă, iată singura pornire.* O.I 151/27 [V. 2].
— Forme gramaticale: sg. n. ac. **muncă** (**O.I** 151/20, 151/27), **munca** (**O.I** 56/15, 59/22. 60/2).

MUNCÍ vb. IV. **1.** T r a n z. A chinui. *Desperarea ucide, această simțire muncește.* P.L. 56/14. *Acei cari sunt făcuți în felul acesta se simt ca exiliați în orașul lor, străini lîngă căminul lor și munciți de-o nostalgie inversă.* P.L. 65/20 [Pr. 2].
2. I n t r a n z. A lucra. *Amar muncirăți mizeri viața toată.* O.I 59/9 [V. 1].
— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **muncește** (**P.L.** 56/14), p. s. 3 pl. **muncirăți** (**O.I** 59/9); part. **munciți** (**P.L.** 65/20).

MUNCÍT, -Ă ad. Chinuit. *De a vieții lor enigmă li vedem pe toți munciți Făr-a ști să spunem care ar fi mai nenorociți.* O.I 133/23 [V. 1].

MÚNTE s. m. Ridicătură de pămînt mai înaltă decît dealul. *Ajuns-a la poale de codru-n munții vechi.* O.I 93/1. *S-aud pe valuri vînt. Din munte talanga.* O.I 223/18. *Șirul munților dă într-o mare verde și întinsă.* P.L. 11/28; cf. **O.I** 4/17. 6/19, 9/2, 10/5. 11/6. 93/26, 98/12, 142/27, 148/34. 149/31. 182/13; **P.L.** 5/23. 11/20. 11/21. 11/31, 38/36, 38/39, 39/1, 39/12, 39/14. 51/8, 52/5 [V. 13; Pr. 12]. ◒ (Comparație; în context figurat) *Singur stau... Ca muntele ce-n frunte de nouri înrefilă Un trăsnet ar putea.* O.I 25/14 [V. 1]. ◒ (Personificare) *Văile și munții se uimeau auzindu-i cîntecele.* P.L. 4/40 [Pr. 1]. ◒ (În context figurat) *Vrei să dau glas acelei guri. Ca dup-a ei cîntare Să se ia munții cu păduri Și insulele-n mare?* O.I 178/15 [V. 1]. (Sugerînd puterea evocatoare a creației poetice) *Mureșan scutură lanțul cu-a lui voce ruginită... Smulge munților durerea, brazilor destinul spune.* O.I 32/16 [V. 1]. ◇ Loc. adj. **De munte** = care trăiește într-o regiune muntoasă. *Visînd cu doina tristă a voinicului de munte Visul apelor adînce și a stîncelor cărunte...* [Alecsandri] *desțeaptă-n sînul nostru, dorul fărei cei străbune.* O.I 35/1. *Împrejuru-ne s-adună Ale curții mîndre neamuri... Ciute sprintene de munte.* O.I 101/20 [V. 2]. ◒ (Construcții metaforice) **Albul munte** = Ceahlăul, considerat ca paradisul mitic al geto-dacilor (?). *Voi, cînd mi-or duce îngerii săi Patidami umbră în albul munte, Să-mi pui cununa pe a mea frunte.* O.I 27/22 [V. 1]. **Munte cu capul de piatră de furtune detunată** v. c a p [V. 1]. (Repetiție; cu referire la piramide) **A zidi munte pe munte** = a înălța construcții arhitectonice monumentale. [Egiptenii] *au zidit munte pe munte în antica lor trufie.* O.I 43/17 [V. 2].
— Forme gramaticale: sg. n. ac. **munte** (**O.I** 4/17, 6/19, 27/22, 31/22, 35/1, 43/17, 43/17, 93/26, 101/20, 149/34, 182/13, 223/18; **P.L.** 11/24, 39/1, 39/14), **muntele** (**O.I** 25/14); pl. n. ac. **munți** (**O.I** 10/5, 11/6, 98/12; **P.L.**5/23, 11/20, 11/31, 51/8, 52/5), **munții** (**O.I** 9/2, 93/1, 142/27, 148/34, 178/15; **P.L.** 4/40, 38/36, 38/39), g. d. **munților** (**O.I** 32/16; **P.L.** 11/28, 39/12).

MUR s. m. (Latinism) Zid. *Pe un mur înalt... se răsfrînge ca-n oglindă a copilei umbră plină.* O.I 51/1. *Toacă cariul sub învechitul mur.* O.I 69/24. *O grădină unită cu murii mănăstirei se întindea pînă jos la poalele mării.* P.L. 97/19; cf. **P.L.** 27/22, 49/5, 72/8, 72/9, 100/8 [V. 2; Pr. 6]. ◒ (Personificare) *Muri sfinți de-a omenirei rugăciuni îndelungate Văd aripele-i diafane și de dînsele dau vești.* O.I 51/19 [V. 1]. ◒ (În context figurat) *Sărut umbra pașurilor tale, murii ți sărut pe care au trecut umbra ta, desprețuiește-mă.* P.L. 57/1 [Pr. 1]. ◒ (Construcție metaforică; repetiție; cu referire la construcțiile arhitectonice egiptene v. și g i g a n t). **Mur pe mur, stîncă pe stîncă.** [Memfis] *mur pe mur, stîncă pe stîncă, o cetate de giganți.* O.I 43/15 [V. 2].
— Forme gramaticale: sg. n. ac. **mur** (**O.I** 43/15, 43/15, 51/1, 69/24); pl. n. ac. **muri** (**O.I** 51/19; **P.L.** 27/22, 72/8, 72/9), **murii** (**P.L.** 49/5, 57/1, 97/19, 100/8).

MÚRĂ s. f. Plantă (*Rubus*). *Vom ședè în foi de mure.* O.I 54/24 [V. 1].

MURDÁR, -Ă adj. **1.** Nespălat, pătat. *În scunda tavernă mohorîtă, Unde pătrunde ziua pintre ferești murdare.* O.I 56/2. *Înaintea patului o masă murdară.* P.L. 29/29 [V. 1; Pr. 1].
2. (Despre lumină) Tulbure, neclar. *De prin crîșme și prăvălii pătrundea prin ferestele cu multe geamuri, mari și nespălate, o lumină murdară.* P.L. 26/22 [Pr. 1]. ◒ (În context figurat, exprimînd disprețul pentru lipsa de valoare morală a omului) *Ah! — zise unul — spuneți că-i omul o lumină De lumea asta plină de-amaruri și de chin? Nici o scînteie-nțr-însul nu-i candidă și plină, Murdară este raza-i ca globul cel de tină, Asupra cărui întsul domnește pe deplin.* O.I 56/9 [V. 1].
3. F i g. Josnic, mîrșav; indecent, trivial. ◒ (În contexte figurate) *Din demon făcui o sfîntă, dintr-un chicot simfonie, Din ochirile-ți murdare ochiu-aurorei matinal.* O.I 30/4. *Scopul lor?... Reproducerea în mușinoiul pămîntului de viermi noi cu aceleași murdare dorințî în piept.* P.L. 87/1 [V. 1; Pr. 1].
— Forme gramaticale: sg. n. ac. **murdară** (**O.I** 56/9; **P.L.** 26/22, 29/29), pl. n. ac. **murdare** (**O. I** 30/4, 56/2, 87/1).

MURÍ vb. IV. I n t r a n z. **1.** A înceta din viață. *Așa virtuoșii murind nu desper, Speranța-a lor frunte-nsenină, Speranța cea dulce de plată în ceri, Și face de uită de-a morții dureri, Pîeoapele-n pace le-nchină* O.I 12/11. *Nici rău nu-i pare-acuma, nici bine nu... ea moare.* O.I 114/10. *O oră să fi fost amici, Să ne iubim cu dor, S-ascult de glasul gurii mici O oră, și să mor.* O.I 191/16.

Parcă mă văd murind... în umbra porții Așteaptă cei ce vor să mă 'ngroape... Aud cîntări și văd lumini de torții. O.IV 338/9. *Dac-ai muri tu, eu aș nebuni.* P.L. 8/18; cf. **O.I** 17/24, 27/13, 28/15, 37/22, 40/12, 52/29, 53/2, 53/5, 59/25, 61/11, 61/20, 71/10, 107/4, 107/18, 116/8, 116/9, 127/13, 129/7, 129/13, 133/35, 141/4, 160/33, 178/7, 178/8, 178/25, 199/1, 199/19, 216/3; **O.IV** 366/1, 379/5, 430/15, 430/16, 430/17; **P.L.** 3/8, 3/16, 8/19, 17/20, 17/23, 17/24, 17/29, 30/35, 31/11, 31/36, 48/2, 59/5, 60/26, 61/20, 61/39, 81/3, 81/9, 82/29, 82/35, 87/23, 89/1, 90/7, 97/1, 99/1, 99/18, 99/28 [V. 37; Pr. 27]. ◇ Expr. **A fi aproape sau a-i veni** (cuiva) **să moară** = a fi cuprins de o mare tulburare. *Își simți cuprinsă talia, închise ochii, lăsă capul pe umărul lui și era aproape să moară.* P.L. 71/5. *Dă-mi pace, Cezara. Îmi vine să mor.* P.L. 95/1 [Pr. 2]. **A muri în singe** v. s i n g e [V. 1].

2. A fi covîrșit de o **durere** sau de un alt sentiment puternic, a suferi intens. *Stea! cum tuceși în cerul tău fără să știi că un suflet moare?* P.L. 56/29. *Rămîind aici, nu m-ai scăpa, ci m-ai face numai să mor de îngrijire.* P.L. 96/30 [Pr. 2]. ◇ Expr. **A muri de rușine** v. r u ș i n e [Pr. 1].

3. F i g. A dispărea, a pieri. *Două suflete de flori Le desparte-a nopții mire Cu fantastica-i șoptire, Le resfiră, plină mor.* O.I 14/5. *Și le-ai dus, dulce minune, S-a murit iubirea noastră.* O.I 55/30. *Icoana stelei ce-a murit Încet pe cer se suie.* O.I 234/9. *Fondalul era haos, în sus străbătut pe ici pe colea de cîte o stea murind.* P.L. 83/25; cf. **O.I** 64/10, 125/20 [V. 5; Pr. 1]. ◒ (În contexte figurate) *Flarbă vinu-n cupe, spumege pocalul, Dacă fiii-ți mîndri aste le nutresc; Căci rămîne sîlnea, deși moare valul, Dulce Românie, asta îți-o doresc.* O.I 15/7. *Din sînul vecinicului ieri Trăiește azi ce moare.* O.I 178/2. *O toamnă care înfrînge Pe-un isvoiaș și trist izvor; Deasupra-i frunzele pustie — A mele visuri care mor.* O.I 212/12 [V. 3]. ◒ (Construcție metaforică) **A no lăsa să moară** v. l ă s a [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **mor** (**O.I** 14/5; **O.IV** 379/5; **P.L.** 61/20), 2 sg. **mori** (**O.I** 53/2; **P.L.** 81/3, 81/9), 3 sg. **moare** (**O.I** 15/7, 28/15, 114/10, 178/2; **O.IV** 366/1, 430/16; **P.L.** 56/29), 1 pl. **murim** (**P.L.** 48/2), 3 pl. **mor** (**O.I** 64/10, 178/8, 212/12; **P.L.** 17/29), imp. 3 sg. **mureau** (**P.L.** 68/36), p.s. 3 sg. **muri** (**P.L.** 30/35, 99/18), m. m. c. p. 3 sg. **murise** (**P.L.** 3/8), p. c. 1 sg. **am murit** (**O.I** 71/10; **P.L.** 61/39), 2 sg. **ai murit** (**O.I** 37/22), 3 sg. **a murit** (**O.I** 55/30, 234/9; **P.L.** 17/20, 17/23, 31/11, 59/5, 99/28), viit. 1 sg. **voi muri** (**O.I** 116/9, 129/7; **P.L.** 31/36, 60/26, 82/29), **oi muri** (**O.I** 133/35), 3 sg. **va muri** (**O.I** 61/20), 2 pl. **veți muri** (**O.I** 61/11). viit. II 2 sg. **vei fi murit** (**O.I** 107/18); conj. prez. 1 sg. **să mor** (**O.I** 17/24, 27/13, 116/8, 217/13, 191/16, 216/3; **O.IV** 430/15, 430/17; **P.L.** 82/35, 95/1, 96/30), 2 sg. **să mori** (**O.I** 40/12, 178/25), 3 pl. **să moară** (**O.I** 160/33; **O.IV** 361/5; **P.L.** 17/24, 71/5, 87/23, 97/1), 1 pl. **să murim** (**O.I** 129/13), p. 3 sg. **să fi murit** (**O.I** 141/4; **P.L.** 99/1); opt. 1 sg. **aș muri** (**P.L.** 8/19, 90/7), 2 sg. **ai muri** (**P.L.** 8/18), p. 3 sg. **ar fi murit** (**P.L.** 89/1); prezum. p. 2 sg. **vei fi murit** (**O.I** 107/4); **inf. (a) muri** (**O.I** 52/29, 53/5, 59/25, 125/20, 178/7, 199/1, 199/19; **P.L.** 3/16); ger. **murind** (**O.I** 12/11, 56/28; **O.IV** 338/9; **P.L.** 83/25).

MURÍND, -Ă adj. Care este pe moarte, în agonie. *Pe-un pal alb ca un lințoliu zace lebăda murindă.* O.I 32/7. *Ah! acele gînduri... astăzi toate-s îndreptate Contra inimei murinde.* O.I 52/28. *Deasupra ... licărea o lună fantastică și palidă ca fața unei virgine murinde.* P.L. 36/25 [V. 2; Pr. 1]. ✦ (Substantivat) Muribund. *Murindului speranța, lurbărei răzbunarea, Profetului blestemul, credinței Dumnezeu, La sinucid o umbră ce-i sperie desperarea Nimic, nimica eu.* O.I 20/17 [V. 1]. ✦ F i g. Care piere treptat. *Notele murinde Blînde, palide, încel, Zbor sub mîna-ți tremurînde, Ca dulci gînduri de poet.* O.I 18/13 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **muriudă** (**O.I** 32/7), g. d. **murinde** (**O.I** 52/28; **P.L.** 36/25), **murindului** (**O.I** 20/17); pl. n. ac. **murinde** (**O.I** 18/13).

MURÍT s. m. Mort. ◒ (În context figurat) *Cel ce în astă lume a dus numai durere Nimic n-are dincolo, căci morții sunt cei muriți.* O.I 59/15 [V. 1].

MURITÓR, -OÁRE adj. Care este supus morții. *Nu-nțelegi tu oare, Cum că eu sunt nemuritor, Și tu ești muritoare?* O.I 172/32. *Dacă vrei... Să te-ndrăgesc pe tine, Tu te coboară pe pămînt, Fii muritor ca mine.* O.I 173/8 [V. 2]. ✦ (Substantivat) Om. *Cum mingtie dulce... Speranța pe toți muritorii.* O.I 11/2. *Azi cînd patimilor proprii muritorii toți sunt robi, Gloria-i închipuirea ce o mie de neghiobi Idolului lor închină.* O.I 140/1; cf. **O.I** 12/17; **P.L.** 26/5 [V. 3; Pr. 1]. ◒ (În context figurat) *Îngerii... treceau ducînd în poalele lor rugăciunile muritorilor.* P.L. 52/41 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **muritor** (**O.I** 173/8; **P.L.** 26/5), **muritoare** (**O.I** 172/32); pl. n. ac. **muritorii** (**O.I** 11/2, 12,17, 140/1), g. d. **muritorilor** (**P.L.** 52/41).

MURMUITÓR, -OÁRE adj. Care murmură, plin de zumzet. *Împlu aerul văratic de mireasmă și răcoare A popoarelor de muște sărbători murmuitoare.* O.I 85/16. *Aerul acestei insule era plin de sărbători murmuitoare ale albinelor.* P.L. 98/14 [V. 1; Pr. 1].

MÚRMUR s. n. (Și în forma *murmură*) Înginare monotonă. [Vechii dascăli] *cu murmurele lor blînde... Cîștigînd cu clipocelată nervoun rerum gerendarum.* O.I 140/19 [V. 1]. ✦ Susur, clipoceală. *Riul suspină de blînda-i durere Poetic murmur.* O.I 3/14. *De murmur duios de ape Ea trezilă-alunci tresare.* O.I 66/21. *Murmurul izvoarelor albe, vuirea mării, măreția nopții îl adînceau într-un somn atît de tare și fericit.* P.L. 99/13; cf. **O.I** 4/29, 67/2 [V. 4; Pr. 1]. ◒ (Comparație) *La ureche-i un cîntec vechi străbate Ca murmur de izvoare prin frunzele uscate.* O.I 96/3 [V. 1]. ◒ (În contexte figurate) *Ar atrage-n visu-i mîndru a izvoarelor murmururi, Umbra umedă din codri, stelele ce ard de-a pururi.* O.I 162/3. *Deci cîntorilor mele zic Adio tuturora... Alta murmur de izvor, Altl senin de stele, Și un altl de trist amor Am îngropal tn ele.* O.I 184/9 [V. 2]. ✦ *Foșnet. Flori cîntau în aer... și murmurul lor împlea lumea de un cutremur voluptos.* P.L. 51/24 [Pr. 1]. ✦ Zumzet. *Ea trecea prin frunza-n freamăt Și prin murmur de albine.* O.I 66/16 [V. 1]. ✦ Vuiet. ◒ (Comparație) *Viața-mi se scurge ca și murmura Ce-o suflă-un crivăț printre pustii.* O.I 26/17 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **murmur** (**O.I** 3/14, 4/29, 66/16, 66/21, 96/3, 184/9), **murmurul** (**O.I** 67/21; **P.L.** 51/24, 99/13), **murmura** (**O.I** 26/17); pl. n. ac. **murmururi** (**O.I** 162/3), **murmurele** (**O.I** 140/19). — Variantă: **murmură** (**O.I** 26/17) s. f. — Accentuat și: *murmúr* (**O.I** 66/21, 140/19, 162/3).

MURMURÁ vb. I. Intranz. **1.** A rosti cuvinte sau a intona o melodie încet, nedesluşit. *Valea-i în fum, fluiere murmură-n stînă.* O.I 231/12. *Fala sărută murmurînd floarea roşie.* P.L. 15/22. *Buzele ei murmura zîmbind.* P.L. 52/18; cf. **P.L.** 22/6 [V. 1; Pr. 3]. ◒ (În context figurat; element de personificare) *Murmură trecutul cu glas de bătălie.* O.I 24/26 [V. 1]. ◇ Tranz. *A copilei rugăciune lainic şopotit murmură.* O.I 50/12. — *Te-ai dus şi m-ai vîndut chinuitorului de suflete, murmură el c-o resemnaţie dureroasă.* P.L. 62/17. — *Cezara? murmură Ieronim.* P.L. 88/13 [V. 1; Pr. 2].

2. A **produce** un zgomot uşor şi continuu, a fremăta, a susura. *Izvoară vii murmură şi sală de sub piatră.* O.I 93/2. [Ape] *se-nalţă la maluri Şi murmură-ntr-una.* O.I 221/21. *Patru izvoare cari ropotesc... murmură.* P.L. 78/33; cf. **O.I** 219/18 [V. 3; Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **murmură** (**O.I** 24/26, 50/12), 3 pl. **murmură** (**O.I** 93/2, 219/18, 221/21, 231/12; **P.L.** 78/33), imp. 3 pl. **murmura** (**P.L.** 52/18), p.s. 3 sg. **murmură** (**P.L.** 62/17, 88/13); ger. **murmurînd** (**P.L.** 15/22, 22/6). — Accentuat şi: ind. prez. 3 pl. **murmúră** (**O.I** 93/2).

MURMURÁRE s.f. **1.** Vorbire nedesluşită. *Cimpia-nfloritoare... Ce auzi odată copila-mi murmurare.* O.I 6/23 [V. 1].

2. Şopot, susur. *De-aş fi mîndră, rîuşorul... Ţi-aş spăla c-o sărulare. Murmurare, Crinii albi ai sînului.* O.I 5/11; cf. **O.I** 5/29 [V. 2].

— Formă gramaticală: sg. n. ac. **murmurare** (**O.I** 5/11, 5/29, 6/23).

MURMÚRĂ s. f. v. murmur.

MÚSCĂ s. f. Insectă (*Musca domestica*); nume dat oricărei insecte mici, zburătoare, căreia nu i se ştie numele. ◒ (Personificare) *Împlu aerul văratic de mireasmă şi răcoare A popoarelor de muşte sărbători murmuitoare.* O.I 85/16 [V. 1]. ◒ (Construcţie metaforică; cu referire la nimicnicia fiinţei omeneşti; v. şi floare, insectă, lut, mînă, vis) **Muşti de o zi.** *Muşti de-o zi pe-o lume mică de se măsură cu cotul, În acea nemărginire ne-nvîrtim utlind cu totul Cum că lumea asta-ntreagă e o clipă suspendată.* O.I 132/37 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Fiinţă neînsemnată (v. şi eiot, frunză, grăunte) *Mori... fără ca cineva să mai întrebe după acea muscă.* P.L. 81/10 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **muscă** (**P.L.** 81/10); pl. n. ac. **muşte** (**O.I** 85/16), **muşti** (**O.I** 132/37).

MUSCULÓS, -OÁSĂ adj. Plin, cărnos. *Numai împrejurul gurei musculoase se vedea o dulceaţă amărîtă de indoieli.* P.L. 40/36 [Pr. 1].

MUSCUŢĂ s. f. Muscă mică. [Craiul] *şede-n perine de puf Şi cu crengi îi apăr pagii de muscuţe şi zăduf.* O.I 85/26 [V. 1].

MUSTĂŢĂ s. f. I. (Şi în forma *musteaţă*) Păr care creşte deasupra buzei. *Ei sucesc mustaţa, iară ele fac cu ochii.* O.I 157/24. *Un păcălor de noapte cu mustăţi înfundate în gulerul şi gluga mantalei.* P.L. 48/35 [V. 1; Pr. 1]. ◒(Construcţie metaforică) **A număra fire de mustăţi** = a da semne de plictiseală şi enervare (răsucind mustăţile). *Sucesţi vreo figară, numeri fire de mustăţi Şi-n probleme culinare le încercei a fi isteţ.* O.I 155/31 [V. 1].

2. Fire de păr care cresc în jurul gurii la unele animale. *La tors v-a dat mustăţe.* O.I 48/32 [V. 1]. ✦ Antenele insectelor. *O coţită de alună trag locuste, podu-l scutur, Cu musteaţa răsucită, şede-n ea un mire flutur.* O.I 87/14 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **mustaţa** (**O.I** 157/24), **musteaţa** (**O.I** 87/14); pl. n. ac. **mustăţi** (**O.I** 155/31; **P.L.** 48/35), **mustaţe** (**O.I** 48/32). — Variantă: (regional) **musteáţă** (**O.I** 48/32, 87/14, 155/31; **P.L.** 48/35). s. f.

MUSTRÁRE s. f. Reproş. *La blinda la mustrare simt glasul cum îmi seacă.* O.I 91/16 [V. 1].

MUŞCÁ vb. I. Tranz. A apuca cu dinţii (rupînd sau sfîşiind). *O! e frumos! zise ea repede ş-apoi îşi muşcă zîmbind buzele.* P.L. 59/9. *Ea-i întoarse spatele şi-şi muşca unghiile.* P.L. 69/34. [Cezara] *zise încet şi c-un fel de ciudă: „Ieronim le muşe."* P.L. 95/15; cf. **P.L.** 17/4 [Pr. 4].

— Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **muşe** (**P.L.** 95/15), imp. 3 sg. **muşcu** (**P.L.** 69/34), p.s. 3 sg. **muşcă** (**P.L.** 59/9); part. **muşcaţi** (**P.L.** 17/4).

MUŞCĂT s. n. Muşcătură. ◒ (Metaforic, element de personificare) **Stigmat.** *Am văzut faţa ta pală de o bolnavă beţie, Buza ta înroşită de-al corupţiei muşcat.* O.I 29/22 [V. 1].

MUŞCHI[1] s. m. Plantă (*Bryophyta*). *Streşina de şindilă era putredă şi acoperită c-un muşchi, care strălucea ca bruma în lumina cea rece a lunei.* P.L. 29/9. *Ceardacuri înalte, înaintîte sub şandramale lungi, apăsate şi pline de muşchi negru.* P.L. 39/32 [Pr. 2]. ◒ (Repetiţie) *În plete-i creşte muşchiul şi muşchi pe a lui sîn.* O.I 93/9; cf. **O.I** 99/4, 99/4 [V. 4].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **muşchi** (**O.I** 93/9, 99/4; **P.L.** 29/9, 39/32), **muşchiul** (**O.I** 93/9, 99/4).

MUŞCHI[2] s. m. (La pl.) Musculatură. [Tigrul] *îşi întinde muşchii şi-aşază jos.* O.I 165/8. *Un fel de foc nestins îi cutreieră cu fiori de răcoare toţi muşchii şi toate vinele lui cele slăbite.* P.L. 9/11. *Un duhău... şi-ntinde toţi muşchii în soare.* P.L. 74/1 [Cezara] *începu să privească întregul acel model frumos, din a cărui muşchi şi forme respira mîndria şi noblaţa.* P.L. 84/20 [V. 1; Pr. 3].

— Forme gramaticale: pl. n. ac. **muşchi** (**P.L.** 84/20), **muşchii** (**O.I** 165/8; **P.L.** 9/11, 74/1).

MUŞINÓI s. n. v. **muşunoi.**

MUŞUNÓI s. n. (Şi în forma *muşinoi*) Grămadă de pămînt sub care se găsesc galeriile construite de furnici sau de cîrtiţe. *De-a lungul zidurilor... mergeau cărăruşe pe coasta dealului curmate în cursul lor de muşunoaie de cîrtiţe.* P.L. 73/2 [Pr. 1]. ◒ (Construcţii metaforice) **A face muşunoaie de furnici** v. furnică [V. 1]. (Depreciativ; cu referire la pămînt; v. şi lume, tină) **Muşunoiul pămîntului.** *Care-i scopul lor? Plăcerea dobitocească, reproducerea în muşinoiul pămîntului.* P.L. 86/34 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **muşinoiul** (**P.L.** 86/34); pl. n. ac. **muşunoiele** (**O.I** 132/34; **P.L.** 73/2). — Variante: **muşluói** (**O.I** 132/34; **P.L.** 86/34) s.n.

***MUŞURÓI** s. n. v. **muşunoi.**

MUT, -Ă adj. I. Fig. Care nu vrea sau nu poate să vorbească la un moment dat. *Atunci în vecie Suflarea ta caldă ea n-o să învie, Atunci graiu-ți dulce în veci este mut.* O.I 38/23. *Unu-n brațele altuia, tremurînd ei se sărută, Numai ochiul e vorbaref, iară limba lor e mută.* O.I 82/18. *El muri în spitalul de alienați . . . palid, mut până-n ultimul moment, preocupat vare că de a ascunde un secret mare.* P.L. 30/35 ; cf. O.I 62/7[V. 3 ; Pr. 1]. ◒ (În context figurat) *Pierdut e totu-n zarea tinerelii Și mută-i gura dulce-a altor vremuri.* O.I 201/13 [V. 1]. ◇ (Cu referire la animale) *Și un leu iese în față, cumpătat, cu pasuri line, Mut se uită împrejuru-și, cască lung și a lui coamă Scuturînd-o ței întinde mușchii și s-așază jos.* O.I. 165/7 [V. 1]. ◇ Expr. **A rămînea mut** = a nu răspunde. *Una din cele două umbre dispăru într-o casă apropiată . . . ceialtă rămase mută.* P.I.. 95/40 [Pr. 1]. ◒ (În context figurat) *O! glasul amintirii rămîie pururi mut. Să uit pe veci norocul ce-o clipă l-am avut. Să uit, cum dup-o clipă din brațele-mi le-ai smuls.* O.I 107/15. *Vand-i era căutarea lui prin cartea lui Zoroastru — ea rămînea mută la întrebările lui.* P.L. 52/35 [V. 1, Pr. 1]. ◒ (Repetiție) *Mute rămas-au buzele-i abia deschise, Mută inima în pieptu-i, mina ei trasă mătrăl.* O.I 52/9 — 10 [V. 2]. ✦ Care nu se exprimă prin cuvinte, ține. *Durerea este mută.* O.I 28/10. *Cine-ar fi văzut fața ei de-o durere mută . . . ar fi gîndit că-i o înmărmurită zînă a undelor.* P.L. 22/28 [V. 1 ; Pr. 1].

2. Fig. Tăcut, liniștit. *Somn, a gîndului odină, O, acopere ființa-mi cu-a ta mută armonie.* O.I 49/5 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **mut** (**O.I** 38/23, 62/7, 107/15, 165/7 ; **P.L.** 30/35), **mută** (**O.I** 28/10, 49/5, 52/10, 82/18. 201/13 ; **P.L.** 22/28, 52/35, 95/40) ; pl. n. ac. **mute** (**O.I** 52/9).

MUTĂ vb. I. Tranz. și refl. A (-și) schimba locul, a (se) deplasa. *Lun-alunci din codri iese . . . Zugrăvește umbre negre Pe cîmp alb ca de zăpadă Și mereu eu le lungește, Și urcînd pe cer le mută.* O.I 67/30. *Să le mutăm* [buțile] *una-n locul alteia.* P.L. 8/28. *De aceea noi le mutăm din loc.* P.I.. 8/32. *Zoroastru . . . făcea ca stelele să se mute din loc.* P.L. 46/31 [V. 1 ; Pr. 3]. ✦ Refl. A se transforma, a se schimba. *Cînd le vei muta tu în firea ei, atunci vei fi tu atotștiutor.* P.L. 42/39 [Pr. 1].

— Forme gramaticale : ind. prez. 3 sg. **mută** (**O.I** 67/30). 1 pl. **mutăm** (**P.L.** 8/28. 8/32), viit. 2 sg. **te vei muta** (**P.L.** 42/39) ; conj. prez. 3 pl. **să se mute** (**P.L.** 46/31).

MÚTRĂ s. f. I. Față, fizionomie. *Toți pe sus își poartă nasul. Disimulîndu-și mutra.* O.IV 333/3 [V.1]. ◇ Expr. **A face mutre** v. face [Pr. 1]. **A tăla mutre** v. tăia [Pr. 2]. ◒ (Metaforic ; depreciativ) Individ, specimen. *Toate mutrele acestea sunt pretinse de roman.* O.I 150/29 [V. 1].

2. Înfățișare. *Aceasta este arta ce sufletu-ți deschide Naintea veciniciei, nu corpul gol ce rîde Cu mutra de vîndută, cu ochi vil și viclean.* O.I 60/35 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **mutra** (**O.I** 60/35 ; **O. IV** 333/3) ; pl. n. ac. **mutre** (**P.L.** 75/37, 82/4), **mutrele** (**O.I** 150/29 ; **P.L.** 77/10).

MÚZICĂ s.f. Cîntec. *Dansul, muzica, pădurea Pe aceslea le-ndrăgii.* O.I 102/13. *Există la oameni sala de bal, jocul, muzica.* P.L. 81/5 [V. 1 ; Pr. 1]. ✦ Melodie. *Și prin mîndra fermecare sun-o muzică de șoapte.* O.I 142/13. *Se perdeau în palatele înmărmurite ale celăjii din lună, prin a cărora ferești se auzea o muzică lunatecă . . . o muzică de vis.* P.L. 20/31. *Muzica încetase de mult.* P.L. 37/3 [V. 1 ; Pr. 3]. ◒ (Construcție metaforică) **Muzică de sfere** v. sferă [V. 1]. ◒ (Metaforic) Armonie. *E o muzică eternă în tăcerea văratică a văii.* P.L. 78/34 [Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **muzică** (**O.I** 142/13 ; **P.L.** 20/31, 20/31, 78/34), **muzica** (**O.I** 102/13 ; **P.L.** 37/3, 81/5), g.d. **muzice** (**O.I** 160/29).

N

NAFRĂMĂ s. f. v. **năframă**.

NAÍNTE adv. v. **înainte**.

NAÍNTEA prep. v. **înaintea**.

NAÍV, -Ă adj. Inocent, nestiutor. *Ce gîndea copilul eu mintea lui naivă . . . o preocupa zile întregi.* P.L. 31/22. *El joacă rolul unei fete naive pe care amantul ar fi descoperit-o.* P.L. 79/28 [Pr. 2]. ◒ (Ironic) *Dar o pune să aleagă între trei . . . cît de naivă, Vei vedea că deodată ea devine pozitivă.* O.I 162/23 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **naivă** (**O.I** 162/23; **P.L.** 31/22), g.d. **naive** (**P.L.** 79/28).

NAIVITÁTE s. f. Nevinovăție, inocență. *Nu se putuse încă șterge amărăciunea unei tinereți apăsate, ci rămăsese încă într-o trăsătură de nespusă naivitate în jurul gurei.* P.L. 64/25 [Pr. 1]. ◒ (Element de personificare) *Vei ști să-mi descrii toată natura vizionară și înșelătoare a lucrurilor lumești de la floarea ce cu naivitate minte prin haina ei strălucită că e ferice înlăuntrul gingașelor sale organe, pînă la omul, ce acopere cu vorbe mari . . . egoismul său.* P.L. 47/35 [Pr. 1].

NALT[1], -Ă adj. v. **înalt[1]**.

NALT[2] s. n. v. **înalt[2]**.

NANT, -Ă adj. v. **înalt[1]**.

NĂRĂ s. f. (În expr.) **A-și umfla nările** = a manifesta îngîmfare, aroganță. *Și proslaiecele nări Și le umflă orișicine în savante adunări, Cînd de tine se vorbește.* O.I 134/29 [V.1].

NARCÍSĂ s. f. Plantă (*Narcissus*). *Răsplnde suflarea narciselor albe Balsamu-i devin.* O.I 3/9 [V. 1].

NAS s.n. Organul mirosului. *Ruben însuși se zbirci . . . nasul i se strîmbă.* P.L. 43/32. *O frunte naltă . . . stă așezată deasupra unor ochi adînciți în orbitele lor și deasupra nasului fin.* P.L. 74/4. [Avea] *nasul fin și bărbia rălundă și dulce ca la femeile lui Giacomo Palma.* P.L. 77/23; cf. P.L. 45/11 [Pr. 4]. ◒ (Depreciativ) *Și apoi în Sfatul fărții se adun ca să se admire . . . grecotei cu nas subțire.* O.I 150/28 [V. 1]. ◇ Loc. adv. **Pe nas** = mormăind. ◒ (Element de personificare; glumeț) *În veșmînt de catifele, un bondar rotund în pînlec Somnoros pe nas ca popii glăsuiește-ncet un cîntec.* O.I 87/12 [V. 1]. ◇ Expr. **A-și purta nasul pe sus** = a fi îngîmfat. *Albumul? Bat mascat cu lume mullă, În care toți pe sus își poartă nasul.* O.IV 333/2 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **nas** (**O.I** 87/12, 150/28), **nasul** (**O.IV** 333/2; **P.L.** 43/32, 45/11, 77/23), g.d. **nasului** (**P.L.** 74/4).

NĂȘTE vb. III. Tranz. **1.** A da viață, a aduce pe lume. *Căci născută ești, copilă, Din nevrednică iubire.* O.I 65/3. *Alungat-o ai pe dînsa, ca departe de părinți În colība împistrită ca să nasc-un pui de prinț.* O.I 83/18 [V. 2]. ✦ Refl. și intranz. A veni pe lume. — *Blanca, știi că din iubire Făr'de lege te-ai născut.* O.I 102/2. *Dar piară oamenii cu toți, S-ar naște iarăși oameni.* O.I 177/24. *Nu toldeauna sunlem din țara ce ne-a văzut născînd.* P.L. 65/18. *Te naști, te-nsori, faci copii, mori tocmai așa ca la animale.* P.L. 81/2; cf. **O.I** 116/3, 173/13, 178/7, 178/8; **O.IV** 364/21; **P.L.** 24/5 [V. 7; Pr. 3].

2. A produce, a face să apară, a stîrni. *Și în nunta de iubire În unire Naște-am zorii de rubin.* O.I 5/6. *Și boale ce mizeria și-averea nefirească Le nasc în oameni, toate cu-ncetul s-or topi.* O.I 61/17. *Neguri albe, strălucite Naște luna argintie.* O.I 72/2; cf. **O.I** 8/4 [V. 4]. ✦ Refl. și intranz. A se forma, a se ivi, a răsări. *Nu se nasc glorii pe stradă și la ușa cafenelii?* O.I 150/2. *Stelele nasc umezi pe bolta senină.* O.I 231/7. *Făt-Frumos născu ca din nimic înaintea ei.* P.L. 15/23; cf. **O.I** 144/27, 160/30, 177/15, 194/21; **P.L.** 22/17, 47/26, 55/16; 84/26 [V. 6; Pr. 5]. ◒ (Construcție metaforică) **Vremea încearcă în zădar din goluri a se naște** v. gol[1] [V. 1]. ◒ (Metaforic) A lua înfățișarea omenească, a se întruchipa (v. și petrifica). *Am cohorlt cu-al meu senin Și m-am născut din ape.* O.I 170/24 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 2 sg. **te naști** (**P.L.** 81/2), **ești născută** (**O.I** 65/3), 3 sg. **naște** (**O.I** 72/2), **se naște** (**O.I** 116/3, 160/30, 194/21), 3 pl. **nasc** (**O.I** 61/17, 231/7), **se nasc** (**O.I** 150/2, 178/7), viit. 1 sg. **mă voi naște** (**O.I** 173/13), 3 sg. **se va naște** (**O.I** 144/27), 3 pl. **se vor naște** (**P.L.** 47/26), p. s. 3 sg. **născu** (**P.L.** 15/23),

3 pl. născură (O.I 8/4 ; **P.L.** 22/17, 84/26), p.c. 1 sg. **m-am născut (O.I** 170/24, 177/15), 2 sg. **te-ai născut (O.I** 102/2), 3 sg. **s-a născut (O.IV** 364/21) ; conj. prez. 3 sg. **să nască (O.I** 83/18), 3 sg. **să se nască (P.L.** 55/16) ; opt. prez. 1 pl. **am naște (O.I** 5/6), 3 pl. **s-ar naște (O.I** 177/24) ; inf. **a se naște (O.I** 176/28, 178/8) ; ger. **născînd (P.L.** 65/18) ; part. **născut (P.L.** 24/5).

NĂȘTERE s. f. Venire pe lume, ivire în lume. *Cu fiecare ducere la mormînt, cu fiecare naștere am stat lîngă ele.* P.L. 46/27 [Pr. 1]. ◇ Loc. adv. **Prin naștere** = originar, în chip natural. *El era orfan ... și afară de aceea determinat prin naștere la nepotitivism.* P.L. 27/32 [Pr. 1].

NATÁL, -Ă adj. Unde s-a născut cineva. *Aș vrea să văd acuma natala mea vîlcioară.* O.I 6/9. *Aș vrea să am o casă tăcută ... În valea mea natală.* O.I 6/18. *Aș fi ferice de-aș fi încă odată în patria-mi iubită, în locul meu natal.* O.I 8/6 [V. 3].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **natal (O.I** 8/6), **natală (O.I** 6/9, 6/18).

NATURÁL, -Ă adj. Din sau ca în natură ; curat, neprefăcut. *Să mai salui o dolă colibele din vale ... Ce respirau în taină plăceri mai naturale.* O.I 6/15 [V. 1]. ◇ *Dreptul natural* v. d r e p t[3] [Pr. 1]. *Mărime naturală* = mărime corespunzătoare modelului. *Era aninat într-un cui bustul în mărime naturală a unui copil ca de vro optsprezece ani.* P.L. 29/39 [Pr. 1]. ◆ Firesc. *Tatăl meu îți datorește bani și d-ta vrei fata lui. Nimic mai natural.* P.L. 75/30 [Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **natural (P.L.** 75/30, 106/25), **naturală (P.L.** 29/39) ; pl. n. ac. **naturale (O.I** 6/15).

NATÚRĂ s.f. **1.** Lumea materială care constituie realitatea obiectivă, existentă în afara conștiinței și independent de ea, organizată într-un tot unitar, coerent, în veșnică mișcare și dezvoltare ; univers, lume. *Peste farmecul naturii dulce-i picură ghitara.* O.I 152/22. *Nu vedeți c-acea iubire serv-o cauză din natură?* O.I 157/7. *Sunt atît de plin ... de gurele înmiite ale naturei.* P.L. 78/8 ; cf. **O.I** 142/12, 150/34, 164/5 ; **P.L.** 78/9, 80/35, 81/21, 81/22, 82/23, 98/34, 99/13 [V. 5 ; Pr. 8]. ◒ (Personificare) *Mi-a părut eum că natura Toată mîntea ei și-a pus, Decît orișice păpușă Să le facă mai presus.* O.I 100/21 [V. 1]. ◆ Caracter specific ; esență. *Vei ști să-mi descrii toată natura vizionară și înșelătoare a lucrurilor lumești.* P.L. 47/33. *Bărbatul e firește agresiv, va să zică natura se repetă în fiece exemplar.* P.L. 79/31 [Pr. 2].

2. Fire, temperament. *Prin natura sa predispusă, el devenea și mai sarac.* P.L. 27/37. *De obiceiuri ... crescute pe temeiul naturei, se lipesc religiuni subiective.* P.L. 80/40. *Ar fi știut ... fără să-l vadă, să-și imagineze aproape caracterul omului în cestiune : o natură comună, consecventă și puternică.* P.L. 91/17 ; cf. **P.L.** 95/26 [Pr. 4].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **natură (O.I** 142/12, 150/34, 157/7, 164/5 ; **P.L.** 80/35, 81/21, 91/17, 95/26), **natura (O.I** 100/21 ; **P.L.** 27/37, 47/33, 79/31, 99/13), g. d. **naturii (O.I** 152/22), **naturi (P.L.** 81/22), **naturel (P.L.** 78/9, 78/8, 80/40, 82/23, 98/34).

NĂȚIE s.f. v. **națiune**.

NAȚIONÁL, -Ă adj. Patriotic. *Umbra ta măreață și falnica-i zburare O urmă-ncel cu ochiul în tristă lăcrimare Ce-i simț național!* **O.I** 1/20 [V. 1].

NAȚIÚNE s.f. (Și în forma *nație*) Popor, neam. *Și nații călătoare, împinse de a mea, Umplut-au sperioase pustiul plnă la poluri.* O.I 91/4. *Tot ce e perfid și lacom, tot Fanarul, toți ioții ... Blîblîți cu gura strîmbă, sunt stăpînii astei nații.* O.I 150/38 [V. 2]. ◒ (Personificare) *Și cu ochiul plin de lacrimi națiunea cea română ... Vede cum prin nori se stinge stea cu flacără divină.* O.I 28/5 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **națiunea (O.I** 28/5), g.d. **nații (O.I** 150/38) ; pl. n. ac. **nații (O.I** 91/4). — Variantă : **nație (O.I** 91/4, 150/38) s.f.

NÁVĂ s.f. Corabie. *Numai prin haos tu îmi apari, Cum printre valuri a navei velă.* O.I 27/6 [V.1].

NĂBUȘÍ vb. IV v. **înăbuși**.

NĂDÉJDE s. f. Speranță. *Și cosita ta bălaie o aduni la ochi plînsînd, Inimă fără' de nădejde.* O.I 82/24 [V. 1].

NÁFRĂMĂ s. f. (Și în forma *naframă*) Basma. *Iată vine-un sol de pace cu-o năframă-n vîrf de băț.* O.I 146/5. *Ea scoase din fundul unei lăzi ... o cule, o perie și o naframă.* P.L. 17/34. — *Aruncă naframa! zise fata.* P.L. 19/13 [V. 1 ; Pr. 2].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **năframă (O.I** 146/5), **naframă (P.L.** 17/34), **naframa (P.L.** 19/13). — Variantă : (Mold.) **nafrămă (P.L.** 17/34, 19/13) s.f.

NĂLȚÁ vb. I v. **înălța**.

NĂLȚÍME s.f. v. **înălțime**.

NĂLUCÍRE s.f. Viziune, imagine făurită în visare. *Și de s-ar putè pe dînsa cineva ca să o prindă, Cînd cu ochii mari, sălbateci, se privește în oglindă ... Atunci el cu o privire nălucirea i-ar discoasă.* O.I 80/5 [V. 1].

NĂPUSTÍ vb. IV. T r a n z. A invada, a copleși. ◒ (Metaforic) *Zidurile împrejmuitoare risipite și năpustite în risipa lor de plante grase ... scările de piatră locile și mîncate de mult îmblet, loale astea laolaltă te făceau a crede că este mai mult o ruină oprită curiozității decît locuință.* P.L. 72/12 [Pr. 1].

NĂRUÍ vb. IV. R e f l. A se prăbuși. *Pe pămînt lor îi se pare că se năruie lot cerul.* O.I 118/20 [V. 1].

NĂRUÍT, -Ă adj. Dărîmat, prăbușit. *Pe unde trece ea* [mama pădurii] *... satele se risipesc, ținuturile cad năruite.* P.L. 6/27. *El trecu prin hățișul grădinei și prin zaplazurile năruite.* P.L. 29/16 [Pr. 2].

NĂSÍP s. n. v. **nisip**.

NĂTĂRĂU s. m. Om prost, netot. *Te-or întrece nătărăii, De ai fi cu stea în frunte.* O.I 196/27 [V. 1].

NĂVÓD s. n. Plasă. *Ca țiganul care bagă degetul prin rara casă De năvod — cu-a mele coate eu cerc vremea de se-nmoaie.* O.I 46/12[V. 1].

NĂZDRĂVÁN, -Ă adj. Neobișnuit, ieșit din comun, minunat. *Buzduganul ... sclipea prin nori și prin aer ca un vultur de oțel, ca o stea năzdrăvană,* P.L. 5/19 [Pr. 1]. ✦ (În basme) Înzestrat cu puteri supranaturale. *Genarul, om nalt și puternic, avea un cal năzdrăvan.* P.L. 12/12. — *Ce e? îl întrebă Genarul pe calul năzdrăvan.* P.L. 12/16. — *Făt-Frumos îți fură fata, răspunse calul năzdrăvan.* P. L. 21/17 [Pr. 3]. ◇ (Substantivat) *S-apoi pleacă iar în lume năzdrăvanul cel voinic.* O.I 79/21 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n. ac. **năzdrăvan** (**O.I** 12/12, 12/16, 21/17), **năzdrăvanul** (**O.I** 79/24), **năzdrăvană** (**P.L.** 5/19).

NEA s. f. Zăpadă. ◒ (Comparație) *De-aș avè o floricică Gingașă și tinerică, Ca și floarea crinului, Alb ca neaua sinului.* O.I 2/12. *Și plîngînd înfrînă calul, Calul ei cel alb ca neaua.* O.I 66/2 [V. 2].

NEAM s.n. 1. Specie, fel, gen. *Fluturi mulți, de multe neamuri, vin în urma lui un șanț.* O.I 87/15. *Ale păsărilor neamuri Ciripesc pitite-n ramuri.* O.I 121/15. *Oamenii au o simțire întunecată pentru păstrarea și mărirea neamului lor.* P.L. 41/18; cf. **O.I** 48/22, 100/2, 100/8, 101/16 [V. 6; Pr. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Neamul Cain** v. C a i n [V. 1].

2. Generație. *Iară flamura cea verde se înalță an cu an, Neam cu neam urmîndu-i zborul și sultan după sultan.* O.I 144/32 [V. 2].

3. Popor. *Și Apusul își împinse toate neamurile-ncoace.* O.I 146/32. *Eu? Îmi apăr sărăcia și nevoile și neamul.* O.I 147/31. *Prea făcurăți neamul nostru de rușine și ocară.* O.I 151/21; cf. **O.I** 151/5, 183/11, 183/21; **P.L.** 41/22 [V. 6; Pr.11].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **neam** (**O.I** 48/22, 144/32, 144/32), **neamul** (**O.I** 100/8, 147/31, 151/24, 157/10, 183/11, 183/21), g.d. **neamului** (**O.I** 151/5; **P.L.** 41/18); pl. **n.** ac. **neamuri** (**O.I** 87/15, 100/2, 101/16, 121/15), **neamurile** (**O.I** 146/32; **P.L.** 41/22).

NEASTÎMPĂRÁT, -Ă adj. Fără astîmpăr. *Cezara, curioasă și neastîmpărată, colrobăia prin odaia pictorului.* P.L. 83/13 [Pr. 1].

NEBINECUVÎNTÁT, -Ă adj. Nefecund. *Trist se scula din patul împărătesc, de lîngă împărăteasa întîrzie — pal aurit, însă pustiu și nebinecuvîntat.* P.L. 3/18 [Pr. 1].

NEBÚN, -Ă adj. 1. Smintit, demențial. *Arald nebun se uită — cu ochii o-nghițea.* O.I 95/18. *Ah! organele-s sfărmate și maestrul e nebun!* O.I 158/8. *Se credea nebună.* P.L. 102/20; cf. **O.I** 27/15, 102/23, 157/5; **P.L.** 6/36, 61/37, 77/14, 102/11 [V. 5; Pr. 5]. ◇ (Substantivat) *Și nu știu gîndirea-mi în ce să o sting: Să rîd ca nebunii?* O.I 40/8. *Eu voi trece nepăsător prin această viață, ca un paria, ca un nebun!* P.L. 87/25 [V. 1; Pr. 1]. ◇ *Casă de nebuni* v. c a s ă [V. 1]. ✦ Irațional. *Eu singur n-am cui spune nebunul meu amor.* O.I 20/14 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Iluzoriu, irealizabil (?). *Afi luptat luptă deșartă, afi vînat țintă nebună.* O.I 36/2 [V. 1].

2. Plin de viață, zburdalnic. *Ce frumoasă, ce nebună E albastra-mi dulce floare.* O.I 55/27. *Era nebună, ca un copil, răîăcit într-o grădină fermecată de basme.* P.L. 101/14 [V. 1; Pr. 1]. ◒ (Metaforic, despre izvoare) Care curge repede, învolburat. *Brațele bulboanelor în care se-nvîrtesc nebune* [izvoarele]. P.L. 79/2 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **nebun** (**O.I** 27/15, 95/18, 158/8; **P.L.** 87/25), **nebunul** (**O.I** 20/14), **nebună** (**O.I** 36/2, 55/27, 102/23; **P.L.** 6/36, 77/14, 101/14, 102/11, 102/20); pl. n. ac. **nebuni** (**O.I** 157/5, 151/34; **P.L.** 61/37), **nebunii** (**O.I** 40/8), **nebune** (**P.L.** 79/2).

NEBUNÁTIC, -Ă adj. Neastîmpărat, nepotolit. *Zile întregi putea medita asupra unui cuvînt ieșit din nebunatica sa gură.* P.L. 31/24 [Pr. 1].

NEBUNÉȘTE adv. Ca nebunii. *Într-un cuib de turturele ... Sallă Eros nebunește.* O.I 13/23 [V. 1].

NEBUNÍ vb. IV v. înnebuni.

NEBUNÍE s.f. 1. Nonsens; absurditate. *A fi? Nebunie și tristă și goală.* O.I 40/1. *Oare totul nu e nebunie?* O.I 40/9. *Viața-mi pare-o nebunie.* O.I 212/13 [V. 3]. ◒ (Construcție metaforică) **Dulce nebunie** v. d u l c e[1] [Pr. 1]. ◒ (Metaforic) Pasiune coplesitoare; patimă oarbă (v. și b e ț i c, s u s p i n, v a r ă). *De unde această irezistibilă nebunie?* P.L. 57/31 [Pr. 1].

2. Neastîmpăr, zburdălnicie. *Rîdea c-un fel de copilărească nebunie de zîmbelele lui.* P.L. 64/5 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: **sg. n.** ac. **nebunie** (**O.I** 40/1, 40/9, 212/13; **P.L.** 30/21, 57/31, 64/5).

NECÁZ s. n. Minie, furie. ◒ (Element de personificare) *Se pare ... Că-n sufletu-i pămîntul se zbate cu necaz.* O.I 94/14 [V.1].

NECĂJÍ vb. IV. R e f l. A se tachina. *Pe cînd se necăjau unul pe altul, ea se uita la el fără să-l asculte.* P.L. 68/9 [Pr. 1].

NECĂUTÁT, -Ă adj. Nelngrijit. *În grădina cu multe straturi, neudată și necăutată de nimeni, născură ... flori cu frunze galbene.* P.L. 22/16 [Pr. 1].

NECHEZÁ vb. I. I n t r a n z. (Despre cai) A scoate strigătul caracteristic speciei. *Fugarul ușor Necheză, s-aruncă de spinlecă-n pripă Al negurei flor.* O.I 4/3. *În pustiul arid nechezea calul frumos.* P.L. 21/2. *Perdul în păduri, Genarul își aude calul necheznd.* P.L. 21/15; cf. **O.I** 5/15; **P.L.** 12/14, 16/20 [V. 2; Pr. 4]. ✦ T r a n z. A transmite, a comunica nlnchezlnd. *Calul Genarului îi nechează frățîlni-său ceea ce-i spusese.* P.L. 21/30. *Calul lui Făt-Frumos o nechează asta frățîni-său.* P.L. 21/35 [Pr. 2].

— Forme gramaticale : ind. prez. 3 sg. **necheazã** (**O.I** 4/3, 5/15), imp. 3 sg. **neebezea** (**P.L.** 21/2), 3 pl. **nechezau** (**P.L.** 16/20), p. s. 3 sg. **necheză** (**P.L.** 12/14, 21/30, 21/35) ; ger. **neebezînd** (**P.L.** 21/15).

NECLĂR, -Ă adj. Care se desluşeşte greu, şters. *Deschise cartea cea veche cu buchile neclare.* P.L. 45/5 [Pr. 1].

NECLINTÍT, -Ă adj. Nemişcat. *Deodată se ridică din pămînt un coif sur, drept, neclintit.* P.L. 19/4 [Pr. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **Limba stă neclintită [între viaţă şi moarte]** v. l i m b ă [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **neclintit** (**P.L.** 19/1), **neclintită** (**O.I** 203/6).

NECONTENÍT adv. Mereu, incontinuu. *Făt-Frumos zbura . . . zbura necontenit.* P.L. 18/35 [Pr. 1].

NECÓPT, NECOÁPTĂ adj. F i g. Neimplinit, nematur. *Ei se iubesc fără s-o ştie . . . formele sunt virgine şi necoapte.* P.L. 79/18 [Pr.1]. ◒ (Construcţie metaforică) **Vristă crudă şi necoaptă** v. v l r s t ă [V.1].

— Forme gramaticale : sg. g. d. **necoapte** (**O.I** 108/18) ; **pl. n. ac. necoapte** (**P.L.** 79/18).

NECROMANŢÍE s. f. (În practicile obscurantiste) Pretinsă aflare a viitorului prin comunicare cu sufletele morţilor. *Păcat că ştiinţa necromanţiei şi acea a astrologiei s-au perdut.* P.L. 25/29 [Pr. 1].

NECUNOSCÚT, -Ă adj. Neştiut, ascuns. *Unde ai văzut vrodată asle fări necunoscute?* O.I 155/19. *Şi apa unde-au fost căzut În cercuri se roteşte, Şi din adînc necunoscut Un mindru tînăr creşte.* O.I 170/3. *Se afundă în adîncul cel vrăjit şi necunoscut al lacului.* P.L. 19/27 ; cf. **O.I** 132/30 [V. 3 ; Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **necunoscut** (**O.I** 170/3 ; **P.L.** 19/27) ; pl.n.ac. **necunoscute** (**O.I** 132/30, 155/19).

NECUPRÍNS, -Ă adj. Nesfirşit. ◒ (În context figurat) *Stol de cocori Apucă-ntinsele Şi necuprinsele Drumuri de nori.* O.IV 378/15 [V. 1].

NEDESCOPERÍT, -Ă adj. Neştiut, ascuns. — *Adîncimea mea tu o ai în tine, numai încă nedescoperită.* P.L. 42/18 [Pr. 1].

NEDEZLEGÁT, -Ă adj. Tainic, ascuns. *În zădar caut-al vieţei înţeles nedezlegat.* O.I 44/9 [V. 1].

— Scris : *nedeslegat.*

NEDRÉPT, -EÁPTĂ adj. Injust, greşit, neechitabil. *A fost crudă-nvinuirea, A fost crudă şi nedreaptă.* O.I 30/22. *Zdrobiţi orînduiala cea crudă şi nedreaptă.* O.I 60/11 [V. 2]. ✦ (Substantivat, n.) Nedreptate. ◒ (Personificare) *Nedreptul şi minciuna al lumii duce frîu.* O.I 62/3 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **nedreptul** (**O.I** 62/3), **nedreaptă** (**O.I** 30/22, 60/11).

NEDREPTÁTE s.f. Injustiţie, inechitate. *A fost o lume ae nedreptate, de ură.* P.L. 48/2 [Pr. 1].

NEEXISTÉNT, -Ă adj. Care nu există, inexistent. *Ce e cugetarea sacră? Combinare măiestrită A unor lucruri neexistente.* O.I 36/11 [V. 1].

— Scris : *necsistent.*

NEEXPLICÁT, -Ă adj. Care nu poate fi clarificat, lămurit. *Munte cu capul de piatră de furtune detunată. Stă şi azi în faţa lumei o enigmă nexplicată Şi vegheaz-o stîncă arsă dintre nouri de ere.* O.I 31/23 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. (din necesităţi metrice) **nexplicată** (**O.I** 31/23). — Scris : *nesplicat.*

NEEXPRESÍV, -Ă adj. (Despre ochi) Lipsit de expresivitate. [Călugărul avea] *ochii ca zărul neexpresivi şi cam limpezi.* P. L. 73/8 [Pr. 1].

— Scris : *neespresiv.*

NEFÁST, -Ă adj. Aducător de nenorocire. *De ce să fiţi voi sclavii milioanelor nefaste?* O.I 59/21 [V. 1].

NEFĂCÚT, -Ă adj. Care încă nu există, necreat. (Substantivat) *Umbra celor nefăcute nu-nceputse-a se desface.* O.I 132/21 [V. 1]. ◇ Expr. **A o lăsa nefăcută** = a nu îndeplini ceva plănuit sau făgăduit. *Ceea ce făgăduieşte voinicul anevoie o lasă nefăcută.* P.L. 14/13 [Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **nefăcută** (**P.L.** 14/13) ; pl.n.ac. **nefăcute** (**O.I** 132/21).

NEFERÍCE adj. invar. Nefericit, funest. *Ele* [tablourile] *stîrnesc în suflet ideea neferice A perfecţiei umane.* O.I 60/18 [V. 1].

NEFERICÍRE s.f. Nenorocire. ◒ (Ironic) *Da, cîştigul fără muncă, iată singura pornire; Virtutea? e-o nerozie, Geniul? o nefericire.* O.I 151/28 [V. 1].

NEFERICÍT, -Ă adj. 1. Nenorocit. *Ah, cît eşti de frumoasă, şi cu cît eşti, cu atîta mai nefericit sunt.* P.L. 56/32 [Pr. 1]. ◇ (Substantivat) *Tu vrei s-o vezi chiar bine, s-o fii bine minte Pe nefericita, dulce şi cuminte.* O.IV 365/18. — *Nefericite, ce ai îndrăznit a cugeta?* P.L. 54/13 [V. 1 ; Pr. 1].

2. Nefast, funest. *O gînd nefericit! aiuri el.* P.L. 54/6. — *Şi mi-a trecut prin minte, zise el, acea idee nefericită.* P.L. 60/14 [Pr. 2].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **nefericit** (**P.L.** 56/32), **nefericită** (**P.L.**60/14), **nefericita** (**O.IV** 365/18), voc. **nefericit** (**P.L.** 54/6), **nefericite** (**P.L.** 54/13).

NEFIINŢĂ s.f. Neexistenţă, neant. *Într-o clipă-l poartă gîndul îndărăt cu mii de veacuri. La-nceput, pe cînd fiinţă nu era, nici nefiinţă.* O.I 132/13. *Căci e vis al nefiinţii universul cel himeric.* O.I 133/8 [V. 2]. ◒ (Construcţie metaforică) **Noapteu nefiinţei** = neantul (v. şi g e n u n e, l i n i ş t e, n e g u r ă, r e p a o s). *Şi în noaptea nefiinţii totul cade, totul tace.* O.I 133/19 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **neființă** (**O.I** 132/13), g.d. **neființĭi** (**O.I** 133/8, 133/19).

NEFINÍRE s.f. Infinit. *În ce nefinire microscopică s-ar pierde milioanele de infuzorii ale acelor cercetători, în ce infinire de timp, clipa de bucurie — și toate acestea, toate ar fi — tot astfel ca și azi.* P.L. 25/15 [Pr. 1].

NEFIRÉSC, -EÁSCĂ adj. Nenatural. ◒ (Metaforic) Dobîndit prin mijloace necinstite. *Și boale ce mizeria s-averea nefirească le nasc în oameni toate cu-ncetul s-or topi.* O.I 61/16 [V. 1].

NEFINÍT, -Ă adj. Nesfîrșit. *Ești tu nota răzlețită Din cîntarea sferelor, Ce eternă, nefinită, Îngerii o cîntă-n cor?* O.I 19/3 [V. 1].

NEGÁ vb. I. Tranz. A anula. *Lasă pe unul să-ți fie locul .... Se înțelege, că acesta nu va putè fi întreg, căci întreg fiind, ți-ar nega existența ta.* P.L. 42/2 [Pr. 1].

NEGHIÓB s.m. Om stupid, prost. *La același șir de patimi deopotrivă fiind robi, Fie slabi, fie puternici, fie genii ori neghiobi.* O.I 130/22. *Gloria-i închipuirea ce o mie de neghiobi Holului lor închină.* O.I 140/2 [V. 2].

NEGRĂÍT adv. (Legat de un adj. prin prep. „de" pentru a-i da o valoare de superlativ) Nespus, extraordinar. *— O lasă-mi capul meu pe sin, Iubito, să se culce Sub raza ochiului senin Și negrăit de dulce.* O.I 179/12 [V. 1].

NÉGRU[1] s.n. Culoarea cea mai închisă. *Dar noaptea se trezește și ține jilțeată Și-n negru-mbrăcă toate al nopții palid domn.* O.I 96/20. *Caii cei fără inimi erau de un negru sălbatic.* P.L. 18/2 [V. 1; Pr. 1].

NÉGRU[2], **NEÁGRĂ** adj. 1. De culoarea funinginei. *Și negrele-i bucle ondoală-n zefire.* O.I 4/11. *Arald pe un cal negru zbura.* O.I 92/26. *Din negru giulgi se desfășor Marmorele brațe.* O.I 172/1. *O mantă neagră îl acoperea.* P.L. 59/11; cf. **O.I** 32/2, 18/1, 50/18, 62/17, 62/28, 66/24, 66/27, 79/28, 80/30, 83/31, 84/8, 88/13, 92/28, 93/31, 94/5, 97/1, 103/21, 130/28, 142/16, 144/4, 167/16, 171/29; **O.IV** 432/25; **P.L.** 16/18, 26/36, 27/15, 29/40, 30/2, 30/32, 38/3, 39/6, 43/25, 45/11, 50/10, 63/6, 64/14, 64/18, 73/34, 74/3, 84/2, 84/8, 84/28, 92/22, 98/12 [**V.** 26; Pr. 22]. ◒ (Repetiție) *Pe oglinzi de marmuri negre, Un negru nimfeu.* O.I 96/11 [V. 2].

2. Lipsit de lumină, întunecat, obscur. *Talazurile negre ce turbă, se răstoarnă.* O.I 17/17. *O duc etnînd prin tainiți și pe sub negre bolți.* O.I 92/21. *Luna s-ascunse într-un nor negru.* P.L. 31/38; cf. **O.I** 27/8, 37/7, 38/19, 50/14, 52/19, 53/9, 67,27, 76/10, 95/16, 105/8, 129/3, 148/34, 155/9, 155/11, 168/3, 207/6; **O.IV** 364/25, 432/29; **P.L.** 9/18, 13/7, 18/21, 18/29, 19/29, 29/13, 29/18, 39/9, 39/14, 45/2, 50/14, 50/22, 50/28, 50/35, 72/4, 72/11, 73/22, 78/20, 79/1 [V. 20; Pr. 20]. ◒ (Construcție metaforică) **A lua în fugă pe ropite fața negrului pămînt** v. l u a [V. 1]. ◇ (În compuneri cu un alt adjectiv, probabil sub influența limbii germane) *Prin ... valurile de nouri negri-vineți luna trecea palidă și rece.* **P.L.** 29/4. *Buruienele crescuse mari în tufe negre-verzi.* P.L. 29/6. *Cerdacuri înalte, înșirate, sub șandramale lungi, apăsate, pline de mușchi negru-verde.* P.L. 39/32 [Pr. 3]. ✦ (Despre ochi) Cu irisul de culoare brună închisă. *La picioare-ți cad și-ți caut în ochi negri — adînci ca marea.* O.I 30/19. *Dă-mi-i mie ochii negri .... nu privi cu ei în laturi.* O.I 155/5. *Ochii cei negri ai fetelor se umpleau de lacrimi de dor.* P.L. 5/11; cf. **O.I** 52/2, 62/30, 93/15, 95/32, 97/22, 110/8, 160/32; **P.L.** 4/8, 30/25, 31/15, 46/6 [V. 8; Pr. 5]. ◒ (Metaforic, simbolizînd tristețea, durerea, moartea) *A-ntristării neagră-aripă peste lume se întinde.* O.I 28/9. *În privazul negru-al vieții-mi E-o icoană de lumină.* O.I 106/11. *Să simt plutind deasupră-mi geniul morții Cu-aripi negre.* O.IV 338/14; cf. **O.I** 11/19, 28/2, 93/18, 96/24, 97/3, 98/35, 127/17 [V. 10]. ◒ (Metaforic) Nepătruns, infinit. *Pară-l văd pe ustronomul cu al negurii repaos Cum ușor, ca din cutie, scoate lunile din haos Și cum neagra vecinicie ne-o întinde și ne-nvață Că epocele se-nșiră ca mărgelele pe ață.* O.I 140/25. *În toată neagra vecinicie O clipă-n brațe te-am ținut.* O.I 212/15. *Deodată întunericul dimprejurul lui deveni liniștit, negru-mort, fără sunet și fără lumină.* P.L. 54/17 [V. 2; Pr. 1]. ◒ (Metaforic) Apăsător, împovărător (v. și g r e u[1]). *La neagra-i durere îi pune hotar.* O.I 11/18. *Negri vor trece anii mei.* P.L. 70/9; cf. **O.I** 15/9, 26/20, 53/5, 164/1, 182/29; **P.L.** 47/38, 50/4 [V. 6; Pr. 3]. ◒ (Construcție metaforică) **Greul negrei veciniei** v. g r e u[2] [V. 1]. **Pîne neagră** v. p î n c [V. 1]. ◒ (Metaforic) Mizerabil, neplăcut. *Vezi colo pe urticunea fără suflet, fără cuget .... Negru, cocoșat și lacom, un izvor de șiretlicuri.* O.I 150/13 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **negru** (**O.I** 11/19, 15/9, 38/19, 48/1, 50/18, 62/28, 66/24, 66/27, 76/24, 84/8, 88/13, 92/26, 93/15, 93/31, 94/5, 96/11, 98/35, 103/24, 106/11, 142/16, 150/13, 172/1, 207/6; **P.L.** 4/8, 18/21, 29/40, 30/32, 31/38, 38/3, 39/14, 39/32, 47/38, 50/4, 50/22, 50/28, 50/35, 54/17, 73/34, 74/3, 79/4, 84/2, 92/22, 98/12), **negrul** (**O.I** 95/16, 97/1), **neagră** (**O.I** 26/20, 28/9, 50/14, 52/19, 60/3, 92/28, 96/18, 96/24, 97/3, 127/17, 140/25; **O.IV** 364/25; **P.L.** 9/18, 18/29, 19/29, 26/36, 27/15, 45/2, 45/11, 59/41, 63/6, 64/14, 72/11, 84/8), **neagru** (**O.I** 11/18, 27/8, 182/29, 212/15; **P.L.** 50/10), g.d. **negrului** (**O.I** 148/5, 168/3), **negrei** (**O.I** 177/1); pl.n.ac. **negri** (**O.I** 30/19, 37/7, 52/2, 62/30, 95/32, 97/22, 110/8, 148/34, 155/5, 155/9, 160/32; **P.L.** 5/11, 13/7, 29/4, 29/18, 30/25, 31/15, 39/9, 43/25, 46/6, 50/14, 70/9, 78/20), **negre** (**O.I** 17/17, 28/2, 32/2, 53/5, 53/9, 62/17, 67/27, 79/28, 80/30, 83/31, 92/21, 96/11, 105/8, 129/3, 144/4, 155/11, 164/1, 167/16, 171/29; **O.IV** 338/14, 432/25, 432/29; **P.L.** 16/18, 29/6, 29/13, 30/2, 64/18, 72/4, 73/22, 84/28), **negrele** (**O.I** 4/11, 130/28; **P.L.** 39/6).

NÉGURĂ s.f. 1. Ceață deasă. *Să lot privesc în munte, în sus cum se ridică, Perzîndu-și a sa frunze în negură și nori.* O.I 6/20. *Și din negură, dintre codri, tremurînd s-arată luna.* O.I 148/36. *Deaburile străluceau sub o pînză de negură.* P.L. 101/27; cf. **O.I** 4/4, 5/16, 51/7, 72/1, 95/11; **P.L.** 18/32, 38/41, 60/6 [V. 7; Pr. 4]. ◒ (Comparație) *Vede fără lîngă fără și popor lîngă popor — Ca prin negură alburie se strevăd și se prefac.* O.I 144/9 [V. 1]. ◒ (Metaforic) *Dar prin negurile negre, care ochii îi acopăr, Se apropie-argintoasă umbra nalt-a unui înger.* O.I 53/9. *O negură albă îi cuprinse vederea.* P.L. 58/24. *Nu mai văd ce frumoasă e ... o negură îmi întunecă ochii.* P.L. 92/16;

cf. **O.I** 53/12 [V. 2; Pr. 2]. ◒ (Construcție metaforică) **Negurile gîndirii** = amintiri (?) (v. și e v l a v i e, t r e c u t). *Frumoși au înmărmurit ochii lui în negurile gîndirii mele.* P.L. 31/12 [Pr. 1].

2. F i g. Întunecime, beznă. *Din neguri te arată, Lumină dulce clară.* O.IV 360/18 [V. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **At negurii repaos** v. r e p a o s [V. 1]. **Negura eternă** = neantul (v. și g e n u n e, l i n i ș t e, n e ș i n ț ă, r e p a o s). *Negura eternă se desface în fâșii.* O.I 132/27 [V. 1]. **Visul negurii eterne** v. v i s [V. 1]. **Neguri reci** v. r e c e [V. 2]. **Negură de vremi** = trecutul, amintirea (v. ș i h a o s, n o i a n, r e c e, u m b r ă, v a d), timpul care s-a scurs. *O, mamă, dulce mamă, din negură de vremi, Pe freamătul de frunze la tine lu mă chemi.* O.I 129/1 [V. 1]. **Nolan de neguri** v. n o i a n [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **negură** (**O.I** 6/20, 51/7, 129/1; **P.L.** 58/24, 60/6, 92/16), **negura** (**O.I** 132/27; **P.L.** 18/32), g.d. **negurii** (**O.I** 140/23, 154/26), **negurei** (**O.I** 4/4, 5/16); pl.n.ac. **neguri** (**O.I** 72/1, 95/11, 120/18, 144/9, 148/36, 213/9; **O.IV** 360/18; **P.L.** 101/27), **negurile** (**O.I** 53/9, 53/12, 213/16; **P.L.** 31/12, 38/41).

NEGURÓS, -OÁSĂ adj. Cețos. *Cîte-o femeie . . își desfășura trecătoarele umbre prin spațiul neguros.* P.L. 26/28 [Pr. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Salcie neguroasă** = salcie plîngătoare. *Ea cădea din brațele lui . . . ca o salcie neguroasă.* P.L. 54/9 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **neguros** (**P.L.** 26/28), **neguroasă** (**P.L.** 54/9).

NEGUSTÓR s. m. Comerciant. *Negustoru-și pune pînzele-nainte.* **O.IV** 365/5 [V. 1].

NEIERTÁT, -Ă adj. Nepermis. *Ea abuza într-un mod neiertat de această putere ce o avea asupra lui.* P.L. 91/27 [Pr. 1].

NEISPRĂVÍT, -Ă adj. Neîmplinit, neterminat. *Aspru, rece sună ctitul cel etern neisprăvit.* O.I 158/6 [V. 1].

NEÎMBLÎNZÍT, -Ă adj. Nempăcat, nemulțumit. *Trist mergea* [împăratul] *în război cu inima nelmblînzită.* P.L. 3/19 [Pr. 1].

NEÎMPĂCÁT, -Ă adj. (Și în forma *nempăcat*) Înverșunat, aprig. *Cu o ură nempăcată mi-am șoptit atunci în barbă.* O.I 147/8. *Ieși nemulțămit, aruncîndu-i o ultimă privire de ură nelmpăcată.* P.L. 99/36 [V. 1; Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **neimpăcată** (P.L. 99/36), **nempăcată** (**O.I** 147/8). — Variantă: **nempăcăt-ă** (**O.I** 147/8) adj.

NEÎMPLUT, -Ă adj. Gol, vid. — *Tot ca vremea, bucală cu bucală, poți fi în orice loc dorit, pe care n-o poți părăsi nelmplută.* P.L. 41/36 [Pr. 1].

NEÎNDURÁT, -Ă adj. Nemilos, crud. *Te duci și rău n-o să-mi mai pară . . . Că nu am fost victimă iară Nelnduratelor dureri.* O. I 211/20 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Neînduraților ochi de gheață** v. o c h i [V.1].

— Forme gramaticale: pl. n. ac. **neînduraților** (**O.I** 226/20), g. d. **neînduratelor** (**O.I** 211/20). — Variantă: **nendurát-ă** (**O.I** 226/20) adj.

* **NEÎNDURĂTÓR, -OÁRE** adj. v. **nemilostiv**.

NEÎNSEMNÁT, -Ă adj. De mică importanță, fără valoare. *Era ceva înfricoșat cîte crime au putut să se petreacă pe acest alom . . . pe acest bulgăre negru și nelnsemnat ce se numește pămînt.* P.L. 50/28[Pr. 1].

* **NEÎNTRERÚPT, -Ă** adj. v. **nentrerupt**.

* **NEÎNTURNÁT, -Ă** adj. v. **uenturnat**.

NEÎNȚELÉS, -EÁSĂ adj. (Și în forma *neînțeles*) Neclar, confuz. *O șoptește-mi — zice dînsul — lu cu ochii plini de ere Dulci cuvinte neînțelese, însă pline de-nțeles.* O.I 82/2. *Ea șopti ceva neînțeles.* P.L. 85/38 [V. 1; Pr. 1]. ✦ Tainic, enigmatic. [Cupidon] *dă gînduri neînțelese Vîrstei crude și necoapte.* O.I 108/17. *Neînțeles rămîne gîndul Ce-ți străbate cîteodată cîte-o ridă.* O.IV 396/13. *Cartea mea cetind-o în șir rămîne neînțeleasă.* P.L. 43/1; cf. **P.L.** 30/20 [V. 2; Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **neînțeles** (**P.L.** 85/38), **neînțeles** (**O.IV** 396/13), **neînțeleasă** (**P.L.** 43/1), **neînțeleasa** (**P.L.** 30/20); pl. n. ac. **neînțelese** (**O.I** 82/2, 108/17). — Variantă: **neînțelés, -eásă** (**O.I** 82/2, 108/17; **O.IV** 396/13) adj.

NEÎNVÍNS, -Ă adj. Invincibil. *La Nicopole Văzul-ai cîte labere s-au stins Ca să sleie înainte-mi ca și zidul nelnvins.* O.I 147/6 [V. 1].

NELÍBER, -Ă adj. Încătușat. *Cine știe-amărăciunea . . . Să te simți neliber, mic, Să vezi marile-aspirații că-s reduse la nimic.* O.I 52/30 [V. 1].

NELINIȘTÍT, -Ă adj. Frămîntat, tulburat. *Sta în fereastă neliniștit, pare-că așteaptă sentința de moarte.* P.L. 58/8 [Pr. 1].

NEMAICUNOSCÚT, -Ă adj. Cu totul neobișnuit. *El recăzu obosit de-o simțire nemaicunoscută.* P.L. 94/15 [Pr. 1].

☞ **NEMAISIMȚÍT, -Ă** adj. Cu totul nou, unic. *C-o mulțumire . . . nemaisimțită El în ochii ei se ascunse.* O.I 53/13. *Cu-o dureroasă, nemaisimțită voluptate, el îi scrise.* P.L. 55/29. *Ah! gîndi, și un ce nemaisimțit îi trecu prin minte.* **P.L.**93/19 [V. 1; Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **nemaisimțit** (**P.L.** 93/19), **nemaisimțită** (**O.I** 53/13; **P.L.** 55/29).

NEMĂRGINÍRE s. f. **1.** Întindere fără margini, infinit. *Mulți de-o zi pe-o lume mică de se măsură cu cotul. În acea nemărginire ne-nvirtim uitînd cu totul Cum că lumea asta-ntreagă e o clipă suspendată.* O.I 132/38. — *Sunt încredințat, dascăle, în privința vremei, dar nemărginirea, spațiul?* P.L. 41/34. *Dan se simți trăsnit și afundat în nemărginire.* P.L. 54/3; cf. **P.L.** 25/6, 26/40, 50/27, 54/5, 54/15 [V. 1; Pr. 7].

2. (Uneori urmat de determinări introduse prin prep. „de") Imensitate. *Un punct matematic se pierde-n nemărginirea dispoziținnii lui.* P.L. 25/38. *În fiecare fibră ruptă esle-o nemărginire de dureri.* P.L. 56/15. *Un drum trecea . . . prin o nemărginire de lanuri.* P.L. 76/21; cf. **P.L.** 77/36 [Pr. 4].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **nemărginire** (**O.I** 132/38; **P.L.** 54/3, 54/15, 56/15, 76/21, 77/36), **nemărginirea** (**P.L.** 25/6, 25/38, 41/34, 50/27), g. d. **nemărginirii** (**P.L.** 26/40), **nemărginirei** (**P.L.** 54/5).

NEMĂRGINÍT, -Ă adj. Infinit, imens. *În multe forme-apare a vieții crudă taină. Pe toți ea îi înșală, la nime se distainã, Dorinți nemărginite plănțlind într-un atom.* O.I 64/20. *Dar un luceafăr, răsărit Din liniștea uitării, Dă orizon nemărginit Singurătății mării.* O.I 175/16. *În sufletul nostru este timpul și spațiul cel nemărginit.* P.L. 38/22; cf. **O.I** 6/8, 132/32; **P.L.** 16/29, 41/8, 97/11 [V.4; Pr. 4]. ◇ (Ca atribut al divinității) *El deschise o carte... cu o dedicațiune: „Celui intru ființa sa nemărginit...”* P.L. 35/21 [Pr. 1]. ◇ (Adverbial; precedă un adjectiv de care se leagă prin prep. „de”, dîndu-i o valoare de superlativ) *Acei pitici nemărginit de mici aveau regii lor.* P.L. 50/39 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **nemărginit** (**O.I** 6/8, 132/32, 175/16; **P.L.** 16/29, 35/21, 38/22), **nemărginită** (**P.L.** 41/8, 97/11); pl. n. ac. **nemărginite** (**O.I** 64/20).

NEMĂSURÁT, -Ă adj. Imens, copleșitor. *Le trage* [degetele] *în inima lui să le facă a simți desele și nemăsurate-i bătăi.* P.L. 57/28. *Ar plînge și ar râde de fericire... De unde acea simțire nemăsurată...?* P.L. 57/31 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **nemăsurată** (**P.L.** 57/31); pl. n. ac. **nemăsuratele** (**P.L.** 57/28).

NEMERNICÍE s. f. Ticăloșie, mizerie. ◒ (În imprecații) *Mînca-t-ar casa pustia Și neamul nemernicia!* O.I 183/11 [V. 1].

NEMIJLOCÍT adv. În mod direct. *Am o inimă și o minte ciudată. Nimic nu pătrunde în ele nemijlocit.* P.L. 89/36. *Ceea ce am nemijlocit este simpatia...aceasta o ai întreagă.* P.L. 90/9 [Pr. 2].

NEMIȘCÁT, -Ă adj. Neclintit, fix. *Alît de albă fața-i s-arăta de nemișcată. Dar ochii-i ard în friguri.* O.I 96/22. *Dintr-o volbură nată, verde, se vedeau nemișcați doi ochi de jeratec.* P.L. 18/25. *În vremea aceea leronim stelea pe piedestal drept, nemișcat.* P.L. 84/39 [V. 1; Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **nemișcat** (**P.L.** 84/39), **nemișcată** (**O.I** 96/22); pl. n. ac. **nemișcați** (**P.L.** 18/25).

NEMIȘCĂTÓR, -OÁRE adj. Neclintit. *Și ochii lăi nemișcători Sub ochii mei rămîie.* O.I 174/25 [V. 1].

NEMÎNCÁT, -Ă adj. Care nu a mîncat. *Nemîncat toată ziua, el cînd ce-i dăduse baba.* P.L. 16/21 [Pr. 1].

* **NEMÎNGĂIÁT, -Ă** adj. v. **nemîngîiat**.

NEMÎNGÎÍÉT, -Ă adj. (Mold., Transilv.) Întristat, frămîntat. *Melancolic cornul sună... Sufletu-mi nemîngîiet Îndulcind cu dor de moarte.* O.I 206/7 [V. 1].

NEMPĂCÁT, -Ă adj. v. **neîmpăcat**.

NEMULȚĂMÍT, -Ă adj. (Mold., Transilv.) Supărat, contrariat. *Castelmare ieși nemulțămit.* P.L. 99/35 [Pr. 1].

* **NEMULȚUMÍT, -Ă** adj. v. **nemulțămit**.

NEMURÍRE s. f. 1. Stare a celui nemuritor, imortalitate. *Căci te iubesc, copilă, ca zeul nemurirea.* O.I 22/5. *Tu-mi ceri chiar nemurirea mea În schimb pe-o sărutare.* O. I 173/9. *Reia-mi al nemuririi nimb Și focul din privire.* O. I 177/9 [V. 3]. ◒ (Construcție metaforică) **A pășI, a se duce pe-a nemuriI cale** = a intra în posteritate, a ajunge nemuritor (v. și duce, hotar, îngheța, întoarce, noapte, pămînt, pleoapă, somn, untdelemn). *Geniul mare al deșteptării tale PășI, se duse-acuma pe-a nemuririi cale.* O. I 1/9 [V. 1].

2. Glorie eternă, faimă nepieritoare. *Fericească-l scriitorii, toată lumea recunoască-l... Ce-o să aibă din acestea pentru el, bătrînul dascăl? Nemurire, se va zice.* O.I 133/33 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **nemurire** (**O.I** 133/33), **nemurirea** (**O.I** 22/5, 173/9), g. d. **nemuririI** (**O.I** 1/9, 177/9).

NEMURITÓR, -OÁRE adj. Fără moarte, etern. *Pe cînd nu era moarte, nimic nemuritor... Pe-alunci erai tu singur.* O.I 115/1. *Trăind în cercul vostru strîmt Norocul vă petrece, Ci eu în lumea mea mă simt Nemuritor și rece.* O.I 181/16. *Vremea nemăginită este făptura a nemuritorului nostru suflet.* P. L. 41/8; cf. **O.I** 172/31; **P.L.** 42/27 [V. 3; Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **nemuritor** (**O.I** 115/1, 172/31, 181/16; **P.L.** 42/27), g. d. **nemuritorului** (**P.L.** 41/8).

NENDURÁT, -Ă adj. v. **neîndurat**.

NENDURĂTÓR, -OÁRE adj. v. **neîndurător**.

NENOROCÍRE s. f. Stare a celui nenorocit; întîmplare care provoacă suferințe; neajuns mare. *Amorul este o nenorocire.* P.L. 86/26. *Trebuie să caut a-mi uita nenorocirea... prin o altă nenorocire.* P.L. 89/28,29. *Crede că nu voi supraviețui nenorocirea mea.* P.L. 96/28; cf. **P.L.** 76/33 [Pr. 5].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **nenorocire** (**P.L.** 76/33, 86/26, 89/29), **nenorocirea** (**P.L.** 89/28, 96/28).

NENOROCÍT, -Ă adj. Aflat în nenorocire, nefericit. *De-a viețli lor enigmă ți vedem pe toți munciți. Făr-a ști să spunem care ar fi mai nenorociți.* O.I 133/24. *Ea suge inimele celor ce mor ori pustiește sufletul celor nenorociți.* P.L. 17/29. *„Ce nenorocit trebuie să fi fost, cînd reamintirea li schimbă astfel fața!”, gîndi Cezara.* P.L. 85/16; cf. **P.L.** 50/5 [V. 1; Pr. 3].

— Forme gramaticale: sg. n.ac. **nenorocit** (**P.L.** 50/5, 85/16); pl. n. ac. **nenorociți** (**O.I** 133/24; **P.L.** 17/29).

NENTRERÚPT, -Ă adj. Continuu. *Părea un fulger nentrerupt Răzăcitor prin ele.* O.I 176/15 [V. 1].

NENTURNÁT, -Ă adj. Fără întoarcere. ◒ (Construcție metaforică) **A se duce pe o cale nenturnată** v. duce. [V. 1]

— Formă gramaticală: sg. n. ac. **nenturnată** (**O.I** 31/17).

NENȚELÉS, -EÁSĂ adj. v. **neînțeles**.

NENUMĂRÁT, -Ă adj. Fără număr, foarte numeros. *Ei numără în gîndu-i zile nenumărate.* O.I 93/13. *Cezara*

veni... și-l sărută, cu ochii pe jumătate închiși, de nemărginate ori. P.L. 94/19 [V. 1; Pr. 1].

NEÓRDINE s. f. Dezordine. *Pe ea* [masă] *hîrtii, versuri, ziare rupte, broșuri efemere... în fine, o neordine într-adevăr păgînească.* P.L. 29/32 [Pr. 1].

NEPAVÁT, -Ă adj. Care nu este pavat. *Ploaia cădea mărunt pe stradele nepavate.* P.L. 26/9 [Pr. 1].

NEPĂSÁRE s. f. Indiferență. *Cu aspra-ți nepăsare tu sufletu-mi aduci Pe cele patru brațe-Nlnse-a sfintei cruci.* O.IV 432/31 [V. 1]. ◒ (Personificare) *Piară ochii turburători din cale, Vino iar în sin, nepăsare tristă.* O. 1 199/18 [V. 1].

NEPĂSĂTÓR, -OÁRE adj. (Și în forma *nepăsătorí*) Indiferent, rece. *Ca marmura de albe, ca ea nepăsătoare, Prin aerul cel roșu, femei trec cu-arme-n braț.* O.I 62/26. *Căci azi le semeni tuturor La umblet și la port Și le privesc nepăsător C-un rece ochi de mort.* O.I 192/15. *Ce nobile trăsături are tînărul... pare un demon... frumos, serios, nepăsători.* P. L. 76/11; cf. P.L. 80/9, 87/21 [V. 2; Pr. 3]. ◒ (În context figurat) *Or să vie pe-a la urmă în convoi de-nmormîntare, Splendid ca o ironie cu priviri nepăsătoare.* O. I 134/20 [V. 1]

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **nepăsător** (O.I 192/15; P.L. 80/9, 87/24), **nepăsătóri** (P.L. 76/11); pl. n. ac. **nepăsătoare** (O.I 62/26, 134/20). — Variantă: **nepăsătóri, -oáre** (P. L. 76/11) adj.

NEPĂSĂTÓRI, -OÁRE adj. v. **nepăsător.**

NEPĂTRÚNS, -Ă adj. De netrecut, impenetrabil. *Prin acel întuneric des și nepătruns, Făt-Frumos vedea albind o umbră de argint.* P. L. 9/20. *Lumea mea este o vale înconjurată din toate părțile de stînci nepătrunse.* P.L. 78/11 [Pr. 2]. ◒ (Substantivat, m.; metaforic) Ființă supremă, necunoscută. *La-nceput pe cînd ființă nu era nici neființă ...Cînd pătruns de sine însuși odihnea cel nepătruns. Fu prăpastie? genune?* O.I 132/16 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **nepătruns** (O.I 132/16; P.L. 9/20); pl. n. ac. **nepătrunse** (P.L. 78/11).

NEPERMÍS, -Ă adj. Interzis, oprit. *Ne-am permis o mulțime de lucruri foarte nepermise.* P. L. 69/23 [Pr. 1].

NEPLĂCÚT, -Ă adj. Dezagreabil. *Oricît de neplăcut să fi fost spectacolul pentru simțul estetic al călătorului meu, el avu o influență salutară asupra eroului nostru.* P. L. 27/6 [Pr. 1].

NEPOÁTĂ s. f. Urmașă. ◒ (Ironic) *Toate mutrele acestea sunt pretinse de roman, Toată greco-bulgărimea e nepoata lui Traian!* O.I 150/30 [V. 1].

NEPOMENÍT, -Ă adj. Neauzit, extraordinar. *Cîte numiri ar înventa el, care de care... mai nepomenite, pentru un surtș de pe buzele ei.* P.L. 57/23 [Pr. 1]. ◇ (Adverbial, precedînd un adjectiv de care se leagă prin prep. „de" și căruia îi dă valoare de superlativ) *Șoptea ... cuvinte dulci, nepomenit de dulci.* P.L. 95/21 [Pr. 1].

NEPÓT s. m. Fiul fiilor și al fiicelor în raport cu bunicii; fiul fratelui în raport cu unchiul. *Murise vecinul și lăsase de moștenire fiilor și nepoților ura și vrajba de sînge.* P.L. 3/9. *Iubite în Cristos nepoate...* P.L. 78/5. *El e nepotul și moștenitorul lui podesta.* P. L. 96/11 [Pr. 3].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **nepotul** (**P.L.** 96/11), voc. **nepoate** (**P.L.** 78/5); pl. g. d. **nepoților** (**P.L.** 3/9).

NEPOZITIVÍSM s. n. Lipsa simțului practic. *El era orfan... și afară de aceea determinat prin naștere la nepozitivism.* P.L. 27/32 [Pr. 1].

NEPREȚUÍTĂ s. f. Femeie scumpă, iubită. *Neprețuita! șopti el, uitîndu-se la ea.* P.L. 55/20 [Pr. 1].

NEPREVĂZÚT, -Ă adj. Neașteptat. *Poate că vro întîmplare neprevăzută să mă păstreze pentru tine.* P.L. 96/34 [Pr. 1].

NEPRICEPÚT, -Ă adj. Neînțeles, inexplicabil. *Nu-și părea a fi decît o umbră nepricepută.* P. L. 49/4 [Pr. 1].

NEPUTÍNȚĂ s. f. Imposibilitate; incapacitate. *În neputința sufletească de a-și crea o soartă mai fericită, el știa că... nu-l va întîlni nici un zîmbet.* P.L. 28/8. *El înțelese se știu, dar și neputința realizării viselor lui.* P.L. 55/7. *Cînd o inimă perdută-n mizerie, în apăsare, în neputința de a cultiva simțiri... Și-ar ridica aspirațiunile pînă la tine... ce-ar simți un asemenea om?* P.L. 56/6 [Pr. 3]. ◇ Loc. adj. **Cu neputință** = imposibil. *Atunci lumea cea gîndită pentru noi avea ființă, Și, din contra, cea aievea ne părea cu neputință.* O.I 141/6. *O lume întreagă de închipuiri umoristice îi umpleau creierii, care mai de care... mai cu neputință.* P.L. 32/16. *Mi-a trecut prin minte, zise el, acea idee nefericită, pe care Ruben o credea cu neputință în capul unui om.* P.L. 60/15 [V. 1; Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **neputința** (**O.I** 141/6; **P.L.** 28/8, 32/16, 60/15), **neputința** (**P.L.** 55/7, 56/6).

NEREALIZÁBIL, -Ă adj. Care nu se poate înfăptui, indeplini. *Și prima mea dorință și poate ultima — nerealizabilă!* P.L. 55/12. *N-am avut dorințe... De una am fost capabil, de una, care să-mi cuprindă toată viața, și aceea nerealizabilă: tu!* P.L. 56/36 [Pr. 2].

NEREGULARITÁTE s. f. Dezordine. *Existența ideală a acestor reflecțiuni avea de izvor de emanațiune un cap cu plete de o sălbăticită neregularitate.* P.L. 26/8 [Pr. 1].

NERÓD, -OÁDĂ adj. Prost, fără minte. ◒ (În context figurat) *Cine e nerod să ardă în cărbuni smarandul rar?* O.I 83/7 [V. 1]. ◇ (Substantivat) *Și cu voi drapîndu-și nula vă citează toți nerozii, Mestecînd veacul de aur în noroiul greu al prozii.* O.I 149/29 [V. 1]. ◆ Lipsit de sens; stupid. *Și te-o stringe-n două șiruri, așezînda-te la coadă. În vro notă prizărită sub o pagină neroadă.* O.I 134/14 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **nerod** (**O.I** 83/7), **neroadă** (**O.I** 134/14); pl. n. ac. **nerozii** (**O.I** 149/29).

NEROZÍE s. f. Prostie. ◒ (Ironic) *Da, cîștigul fără muncă, iată singura pornire; Virtutea? e-o nerozie; geniul? o nefericire.* O.I 151/28 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Stare de uimire, zăpăceală. *Ochii lui* [Dionis] *erau plini de o superstițioasă nerozie.* P.L. 30/13 [Pr. 1].

NERUȘINÁT, -Ă adj. Impudic, imoral. *Să vă admir curajul în vinuri vărsate, În sticle sfărîmate, hurii*

nerușinate Ce chiuie-n orgii? O.I 23/23 [V. 1]. ◇ (Substantivat) *Tu vezi că sunt o nerușinată.* P. L. 86/11 [Pr. 1].
— Forme gramaticale: **sg. n. ac. nerușinată (P.L. 86/11)**; pl. n. ac. **nerușinate (O.I 23/23)**.

NERVÓS, -OÁSĂ adj. 1. Viguros, puternic. *Ce-ți doresc eu fie, dulce Românie, Țara mea de glorii, țara mea de dor? Brațele nervoase, arma de tărie.* O.I 15/3 [V. 1].
2. Agitat. *Se-nclestase amîndoi într-o îmbrățișare lungă și nervoasă.* P.L. 94/14 [Pr. 1]. ◇ (Adverbial) *Un băiet de țigan... cu degetele uscate, mișca niște coarde false, care firțîiau nervos.* P.L. 27/4 [Pr. 1].
3. Care exprimă enervare, iritare. *Surîsul său devine tot nervos.* P. L. 100/26 [Pr. 1].
— Forme gramaticale: sg. n. ac. **nervos (P.L. 100/26)**, **nervoasă (P.L. 94/14)**; pl. n. ac. **nervoase (O.I 15/3)**.

NESĂȚ s. n. (Și în forma *nesațiu*) Dorință arzătoare, lăcomie. *Și pătrunș de-ale lui patimi și de amoru-i, cu nesațiu El ar frînge-n vers adonic limba lui ca și Horațiu.* O. I 162/1. *O, vino iar în al meu braț, Să te privesc cu mult nesaț.* O.I 235/6 [V. 2].
— Forme gramaticale: sg. n. ac. **nesaț (O.I 235/6)**, **nesațiu (O.I 162/1)**. — Variantă: **nesățiu (O.I 162/1)** s. n.

NESĂȚIU s. n. v. **nesaț**.

NESĂȚIÓS adv. Cu o dorință nepotolită. *Să ne privim nesățios Și dulce toată viața.* O.I 174/31 [V. 1].

NESCHIMBÁT, -Ă adj. Rămas același. *Arată, ce înseamnă pe fine negrul port Și fața ta cea albă ca ceara, neschimbată?* O.I 97/2. *Cu proporțiuni neschimbate — o lume închiși de mare și alta închiși de mică ar fi pentru noi tot atît de mare.* P.L. 24/14 [V. 1; Pr. 1].
— Forme gramaticale: sg. n. ac. **neschimbată (P.L. 24/14)**; pl. n. ac. **neschimbate (O.I 97/2)**.

NESFÎRȘÍT, -Ă adj. Fără sfîrșit, infinit; imens. *Să fie un vis numai, să fie o părere [viață], Ce fără de palimi trece în timpul nesfîrșit.* O.I 60/30. *Ai văzut că în om e un șir nesfîrșit de oameni.* P.L. 41/40. *Marea-și întindea nesfîrșita-i albăstrime.* P. L. 72/1; cf. **P.L. 41/40**, 42/27 [V. 1; Pr. 4]. ✦ Fără întrerupere, continuu. *Miros, lumină și un cîntec nesfîrșit, încet, dulce, ieșind din roirea fluturilor și a albinelor, îmbătau grădina și casa.* P.L. 7/19 [Pr. 1].
— Forme gramaticale: sg. n. ac. **nesfîrșit (O.I 60/30; P.L. 7/19, 41/4)**, **42/27)**. **nesfîrșita (P.L. 72/1)**.

NESIMȚÍRE s. f. (În expr.) **A cădea în nesimțire** = a leșina. *Arată nebun se uită... Și-n nesimțire cade pe-a jilțului său spate.* O.I 95/20 [v. 1].

NESPĂLÁT, -Ă adj. Murdar. *Pătrundea prin ferestele nespălate... o lumină murdară.* P.L. 26/22 [Pr.1].

NESPÚS, -Ă adj. Inexprimabil, imens, extraordinar. *Lucește-un amor nespus Durerea să-mi alunge, Dar se înalță tot mai sus. Cu să nu-l pot ajunge.* O.I 175/21. *Este o nespusă gentilețe în modul cum o femeie ce iubește... trebuie să se apropie de un bărbat.* P.L. 79/33. *Roșața din obraz dispăruse, făcînd loc unei palori, care-i da un aer de nespusă blîndețe.* **P.L.** 92/38; cf. **P.L.** 30/8, 37/10, 64/25, 72/14 [V. 1; Pr. 6]. ◇ (Adverbial; precedă un adjectiv de care e legat prin prep. „de" și căruia îi dă valoare de superlativ) *Ochii nu mai aveau acea sălbatecă și nop-toasă strălucire... ci limpezîți, nespus de adînci.* P.L. 92/40 [Pr. 1]. ✦ Nepreținut. *O vin-odorul meu nespus, Și lumea la o lasă.* O.I 172/13; cf. **O.I** 170/25 [V. 2].
— Forme gramaticale: sg. n. ac. **nespus (O.I 170/25, 172/13, 175/21)**, **nespusă (P.L. 30/8, 37/10, 64/25, 72/14, 79/33, 92/38)**.

NESTINGÍBIL, -Ă adj. Fig. Inepuizabil, viu. *Exprim ... în Aurora acea veselie nestingibilă a feților tinere.* P.L. 80/4 [Pr. 1].

NESTÍNS, -Ă adj. Aprins, arzînd. *Din nou prin glorii calcă cu fața înseilă, Cu facle nestinse... Poporul împărat.* O.I 24/11. *Un feli de joc nestins îi cutreieră... toți mușchii.* P.L. 9/10 [V. 1; Pr. 1].
— Forme gramaticale: sg. n. ac. **nestins (P.L. 9/10)**; pl. n. ac. **nestinse (O.I 24/11)**.

NESTRĂMUTÁT, -Ă adj. Neclintit, neschimbat. *Priveliștile selipitoare, Ce-n repezi siruri se distern, Repaosă nestrămutate Sub raza gîndului etern.* O.I 205/7 [V. 1].

NESTRĂBĂTÚT, -Ă adj. Des, compact. *Trunchii pădurilor se ajungeau cu ramurile lor deasupra rîului și formau bolți nalte de verdeață nestrăbătută.* P.L. 52/1 [Pr. 1].

NEȘTÉRS, -EARSĂ adj. Care rămîne, care se vede. ◒ (Metaforic) Viu, pealteral. *Poi vedè un om cărînd mort pe ulițâ și momentul întîi nu-mi face nici o impresie... abia după ore reapare imaginea lui... și urma rămîne neștearsă în inima mea.* P. L. 99/4 [Pr. 1].

NEȘTIÍNȚĂ s. f. Necunoaștere; ignoranță. *Stea! cum lucești în cerul tău, fără să știi că un suflet moare! Și în neștiința ta ești și mai frumoasă.* P.L. 56/30 [Pr. 1]. ◒ (Personificare) *La sfîrșitul cărții era zugrăvit Sf. Gheorghie în lupta cu balaurul — dragă Doamne, simbol ce înfățișa adevărul nimicind neștiința.* P.L. 35/35 [Pr. 1].

NEȘTIÚTOR, -Ă adj. Necunoscut, anonim. *Deasupra lăturora se vădeă cîne poate, Pe cînd alții ședeau stînd în umbră și cu inima smerită Neștiuți se pierd în taină ca și spuma neîntîlnită.* O.I 133/28 [V. 1].

NÉTEO, -Ă adj. Fără încrețituri, fără asperități; moale, catifelat. *O! aezmîntată, pîn-ce fruntea-mi este netedă și lină.* O.I 42/17. *Sărut cu-mpătimire ai tăi albi și netezi umeri.* O.I 82/6. *Prin transparența generală a unei pelîți netede se vedeau foarte vinele vinetii.* P.L. 100/24; cf. **P.L.** 7/25, 9/11, 27/12, 53/29, 100/39 [V. 2; Pr. 6].
— Forme gramaticale: sg. n. ac. **netedă (O.I 42/17; P.L. 7/25, 9/11, 27/12, 100/39)** g. d. **netede (P.L. 100/24)**; pl. n. ac. **netezi (O.I 82/6; P.L. 53/29)**.

NETEZÍ vb. IV. Tranz. 1. A face neted, a nivela. *După ce om netezit granitul peșterei mele, am împlut suprafața pereților cu ornamente și basoreliefuri.* P.L. 79/11 [Pr.1].
2. A trece cu mîna peste..., a aranja; p. ext. a mîngîia, a alinta. *Nelezești încet și lenș fruntea mea cea liniștită.* O.I 42/13. *Și plîngînd înfrînă calul... îi netează mîndra coamă.* O.I 66/3. *Ruben își netezi încet*

barba. P.L. 43/16 ; cf. **O.I** 54/14, 84/25, 152/26 ; **P.I**. 10/18, 49/22, 60/36 [V. 5 ; Pr. 4].

— Forme gramaticale : ind. prez. 2 sg. **netezești** (**O.I** 42/13), 3 sg. **netezește** (**O.I** 84/25), **netează** (**O.I** 66/3, 152/26), p. s. **3sg. netezi** (**P.L.** 10/18, 43/16), p. c. 1 sg. **am netezit** (**P.L.**79/11) ; ger. **netezind** (**O.I** 54/14 ; **P.L.** 49/22, 60/36).

NETÓT, -OÁTĂ adj. Neintreg. ◒ (Metaforic) Care nu mai are limpezime, claritate. *Mintea mi-e seacă, ghiontul netot. Pusliul arde-n inima-mi beată*. O.I 27/3 [V. 1].

NEUITÁT, -Ă adj. Care nu poate fi uitat ; memorabil. *Dispărea iar în parfumatul ei ielac, împlîndu nopțile cu dulci și neuitate visuri*. P.L. 46/9 [Pr. 1].

NEVÁSTĂ s.f. Soție. ◒ (Glumeț ; ironic) *Cum nu sunt un șoarec, Doamne, măcar lotuși are blană, Mi-aș mînca cărțile mele... Mi-ar părè superbă, dulce o bucată din Homer, Un palat, borta-n părete și nevasta — o icoană*. O.I 46/16 [V. 1]. ✦ Femeie. *Pe un pat ae scînduri goale doarme tînăra nevastă*. O.I 84/23 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **nevastă** (**O.I** 84/23), **nevasta** (**O.I** 46/16).

NEVĂZÚT, -Ă adj. Care nu poate fi văzut, invizibil. *I se pare că nu fuge, ci cade din înaltul cerului într-un adînc nevăzut*. **P.L.** 19/8. *De o mînă nevăzută el era tras în trecut*. P.L. 37/24 ; cf. **P.L.** 38/26 [Pr. 3]. ◇ Expr. **A se face nevăzut** = a dispărea. *Fugea mereu, o stîncă de peatră... pînă ce se făcu nevăzută*. P.L. 7/11. *Bătrînul... se face nevăzut înăuntrul clădirei*. P.L. 73/19 [Pr. 2].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **nevăzut** (**P.L.** 19/8, 73/19), **nevăzută** (**P.L.** 7/11, 37/24, 38/26).

NEVINOVÁT, -Ă adj. Candid, pur. *Tu privești tăcută și nevinovată asupra acestei lumi*. P.L. 94/1 [Pr. 1]. ✦ Care exprimă candoare. [Împăratul] *nu zîmbea nici la cîntecul nevinovat al copilului*. P.L. 3/12 [Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **nevinovat** (**P.L.** 3/12). **nevinovată** (**P.L.** 94/1).

NEVINOVĂȚÍE s.f. Puritate, candoare. *Nu-ți pot descrie expresia de nevinovăție... din fața ei*. P.L. 90/32 [Pr. 1].

NEVIOLABILITÁTE s.f. Calitatea de a nu putea fi atins. ◒ (Glumeț) *Clasicii erau așezați pe-un scrin în religioasă regulă și neviolabilitate*. P.L. 66/12 [Pr. 1].

NEVOÍ vb. IV. Tranz. A fi constrîns. *E nevoit să împodobească cu flori... mizeria existenței*. P.L. 81/33 [Pr. 1].

NEVÓIE s.f. 1. (În expr.) **A avea nevoie** = a-i trebui, a-i simți lipsa. *De lege n-au nevoie — virtutea e ușoară Cînd ai ce-ți trebuiește*. O.I 60/6. *În orice caz, nu mai ai nevoie de mine*. P.L. 42/40 [V. 1 ; Pr. 1].

2. (Mai ales la pl.) Neajuns, lipsă. *Eu ? Îmi apăr sărăcia și nevoile și neamul*. O.I 147/31. *Nu zîmbea* [împăratul]... *nici la poveștile bătrîne și glumele a ostașilor înălbiți în bătălie și nevoi*. P.L. 3/15 [V. 1 ; Pr. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Brațul teribilei nevoi** v. **brat** [V. 1].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **nevoie** (**O.I** 60/6 ; **P.L.** 42/40), g.d. **nevoi** (**O.I** 60/10) ; pl.n.ac. **nevoi** (**P.L.** 3/15), **nevoile** (**O.I** 147/31).

NEVRÉDNIC, -Ă adj. 1. Care nu e bun de nimic, fără vreo însemnătate. *Străin și fărdelege de voi muri — atunce Nevrednicu-mi cadavru în ulițâ-l arunce*. O.I 116/10 [V. 1].

2. Vinovat, păcătos. — *Blanca, află că din leagăn Domnul este al tău mire, Căci născută ești, copilă, Din nevrednică iubire*. O.I 65/4 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **nevrednicu-** (**O.I** 116/10), **nevrednică** (**O.I** 65/4).

NEZĂRÍT, -Ă adj. Invizibil. *Nesfîrșit se pierd în taină ca și spuma nezărită*. O.I 133/28 [V. 1].

* **NICĂIÉRI** adv. v. **nicăiri**.

NICĂÍRI adv. În nici un loc. *Căci ei* [ochii] *cuprinp o lume de dulci făgăduințî De-amor fără de margini, de scumpe fericiri, Cum nu se află-n lumea aceasta nicăiri*. O.IV 432/10. *El se trezi pe cînd mijea de ziuă. Cînd colo — iepele nicăiri*. P.L. 16/26. *Își mai primblă ochii de jur împrejur... nicăiri o ieșire*. P.L. 101/19 [V. 1 ; Pr. 2].

NICI[1] adv. 1. Exprimă sau întărește negația. — *Și acele gînduri negre nici a muri nu-l lasă*. O.I 53/5. *Tu pe-alături te strecoară, Nu băga nici chiar de seamă... De te-ndeamnă, de te cheamă*. O.I 198/2. *Era tînăr — poate nici optsprezece ani*. P.L. 27/38 ; cf. **O.I** 59/25, 60/10, 80/23, 120/9, 128/10, 151/4, 174/13, 184/8, 212/5 ; **O.IV** 333/8 ; **P.L.** 10/33, 15/38, 26/15, 31/30, 43/3, 43/5, 55/38, 61/33, 69/7, 88/34 [V. 12 ; Pr. 11]. ◇ Expr. **Nici vorbă măcar** v. **vorbă** [Pr. 1]. **Nici eă** v. **că** [V. 4]. ◇ (Neînsoțit de ,,nu") *O, lu nici visezi, bătrîne, cîți în cale mi s-au pus !* O.I 146/23. *Azi nici măcar îmi pare rău Că trec cu mult mai rar*. O.I 192/9. *O bucurie mare l-ar omorî. Nici trebuie să-l trezim măcar*. P.L. 59/23 ; cf. **O.I** 53/4, 83/10, 150/9, 160/23, 185/21, 194/17 [V. 8 ; Pr. 1].

2. (Urmat de pronumele nehotărîte ,,unul", ,,una", formează împreună pronume negative) *Cordeluțe și nimicuri Iată toate-a lui averi... Darnic cînd nu vrei nici una*. **O.I** 108/11. *N-am avut dorințe, nici una-n lume*. P.L. 56/34. *Nici unul din ei nu știe încă ce-nsemnează iubirea*. P.L. 79/16 [V. 1 ; Pr. 2]. ◇ (Adjectival, urmat de art. nehot. ,,un", ,,o") *Nici o scînteie-ntr-însul nu-i candidă și plină*. O.I 56/8. *Nu-nțelegi tu, din a ei căutătură... Că întreaga-i frumusețe e în lume de prisos Și că sufletul îi-l pierde fără de nici un folos ?* O.I 160/16. *Pot vedè un om căzînd mort pe uliță și momentul întîi nu-mi face nici o impresie*. P.L. 90/3 ; cf. **O.IV** 365/19 ; **P.L.** 28/11, 87/31, 96/27, 101/17 [V. 3 ; Pr. 5].

NICI[2] conj. (Neagă părți de propoziții aflate în raport copulativ ; repetat, indică excluderi succesive) *Nu era azi, nici mîine, nici ieri, nici totdeauna*. O.I 115/3. *Căci unde-ajunge nu-i hotar, Nici ochi spre a cunoaște. Și vremea-necarcă în zădar Din goluri a se naște*. O.I 176/26. *Noi nu avem nici timp, nici loc, Și nu cunoaștem moarte*. O.I 177/31. *Nu sunt nici egoist, nici mincinos*. P.L. 87/27 ; cf. **O.I** 176/26 ; **O.IV** 432/13, 432/13 ; **P.L.** 3/12, 3/13, 3/14, 24/7, 24/7, 25/20, 25/20, 31/19, 31/40, 31/40, 40/13, 40/13, 49/40, 49/40, 70/11, 70/11, 70/11, 70/11, 74/28, 74/28, 79/21 [V. 9 ; Pr. 23]. ◇ (Leagă propoziții copulative, uneori

cu elipsa predicatului din a doua propoziție) *Nici rău nu-i pare acuma, nici bine nu.* O.I 114/10. *Eu nu ți-aș dori vreodată să ajungi să ne cunoști, Nici ca Dunărea să-nece spumegînd a tale oști.* O.I 147/16. *Nici nu sunt în stare să-mi treacă prin minte, nici nu le pot sfătui.* P.L. 43/14, 15; cf. **O.I** 115/2, 132/13, 182/19. 182/19, 182/20, 182/21; **O.IV** 432/21 [V. 10; Pr. 2]. ◇ (În corelație cu „și") *Fu prăpastie? genune? Fu noian întins de apă? N-a fost lume prieepută și nici minte s-o priceapă.* O.I 132/18. *Cînd vezi piatra ce nu simte nici durerea și nici mila — De ai inimă și minte — feri în făuri, e Dalila.* O.I 164/15. *El știa că . . . nu-l va întîlni nici un țărboi și nici o lacrimă.* P.L. 28/11; cf. **O.I** 132/20, 132/20, 181/7, 181/8 [V. 6; Pr. 2]. ◇ (Nehotărît de negație „nu") *Nu caut vorba pe afară, Nici știu cum aș începe.* O.I 173/2. *Nu știa ce să gîndească, nici gîndea ceva.* P.L. 58/10. *Fu . . . n-am fost iubit, nici am iubit pe nimenea.* P.L. 90/15; cf. **P.L.** 61/1, 89/10, 89/37, 89/38 [V. 1; Pr. 6]. ◇ (Urmat de „că", echivalent cu o negație repetată) *Și nu voi ca să mă laud, nici că voi să te-nspăimînt, Cum venită se făcură bufi o apă și-un pămînt.* O.I 147/23 [V. 1].

NICIODĂTĂ adv. Niciînd. *Și fost-ar fi mai bine Ca niciodată-n viață să nu te văd pe tine.* O.I 92/13. *Trecut-au anii cu nori lungi pe șesuri Și niciodată n-or să vie iară.* O.I 201/2. *Tu nu m-ai iubit niciodată.* P.L. 70/8; cf. **O.I** 115/6, 127/18, 171/4, 172/21; **P.L.** 3/12, 15/1, 52/28, 55/16, 60/26, 61/27, 70/38, 71/6, 71/15, 71/18, 78/23, 89/10, 93/29 [V. 6; Pr. 11]. ◇ (În construcții eliptice) *De vorbit . . . cît vrei! dar o gurită, tu? pe nume? — niciodată!* P.L. 68/3 [Pr. 1]. ◇ Expr. **Ca niciodată** = cum n-a mai fost. *A fost odată ca-n poveste, A fost ca niciodată, Din rude mari împărătești, O prea frumoasă fată.* O.I 167/2 [V. 1].

NIMB s.n. Aureolă. *Reia-mi al nemuririi nimb și focul din privire.* O.I 177/9 [V. 1]. ◒ (Metaforic) *Pe cînd oastea se asază, iată soarele apune. Voind creștinele-nalte ale fării să-nconjure Cu un nimb de biruință.* O.I 118/33 [V. 1].

NÍME pron. neg. v. **nimeni**.

NÍMENE pron. neg. v. **nimeni**.

NÍMENEA pron. neg. v. **nimeni**.

NÍMENI pron. neg. (Și în forma *nime, nimene, nimenea*) Nici un om. *Grija noastră n-aib-o nime, Cui ce-i pasă că-mi esti drag?* O.I 55/23. *Veneai la mine noaptea ca nimeni să te vadă.* O.I 92/2. *Și nime-n urma mea Nu-mi plîngă în creștet.* O.I 225/9. *Te rog să nu spui nimărui.* P.L. 70/34; cf. **O.I** 55/10, 61/15, 64/19, 80/4, 80/22, 83/20, 104/18, 119/6, 209/4, 209/12, 209/16, 216/13, 219/21, 221/5; **O.IV** 333/4, 338/4, 364/24; **P.L.** 6/21, 6/23, 22/17, 28/7, 31/32, 31/36, 31/37, 46/24, 49/9, 49/10, 49/26, 52/20, 61/25, 89/11, 90/15. 100/11 [V. 20; Pr. 17]. ◒ (Repetiție) *Pe un pal așuță într-o lungă agonie Tînărul . . . Nimeni nu-i știe de știre, Nimeni soarlea-i n-o-mblînzește, Nimeni frunlea-i n o mîngîie.* O.I 52/23,24. *Se va stinge asemenea unei scînteî, după care nu-nreabă nimenea — nimenea-n lume.* P.L. 28/13. *Oh! s-o duc într-un pustiu, unde să nu fie nimeni — nimeni decît eu și ea.* P.L. 45/29 [V. 3; Pr. 4]. ◇ Expr. **A nu avea pe nimeni** = a fi singur, a trăi izolat. *Lipsit de iubire — căci n-avea pe nimeni . . . se va stinge asemenea unei scînteî.* P.L. 28/8 [Pr. 1].

— **Forme gramaticale**: sg.n.ac. **nimeni** (**O.I** 52/23, 52/24, 52/24, 61/15, 83/20, 92/2; **O.IV** 333/4; **P.L.** 22/17, 28/8, 31/32, 45/29, 45/29), **nimene** (**P.L.** 31/36, 31/36, 52/20), **nimenea** (**O.IV** 364/24; **P.L.** 28/13, 28/13, 49/26, 90/15), **nime** (**O.I** 55/10, 55/23, 64/19, 80/4, 119/6, 209/4[9] 20912, 209/16, 216/13, 219/21, 221/5, 225/9; **O.IV** 338/4; **P.L.** 6/21, 6/23), g.d. **nimărui** (**O.I** 80/22; **P.L.** 61/25, 70/34, 100/11), **nimărula** (**O.I** 104/18). — Variante: **nime** (**O.I** 55/10, 55/23, 64/19, 80/4, 119/6, 209/4, 209/12, 209/16, 216/13, 219/21, 221/5, 225/9; **O.IV** 338/4; **P.L** 6/21, 6/23), **nimene** (**P.L.** 31/36, 31/36, 52/20), **nimenea** (**O.IV** 364/21; **P.L.** 28/13, 28/13, 49/26, 90/15) pron. neg.

NIMERÍ vb. IV. Tranz. A găsi, a potrivi. *Ieronim sletea pe piedestal drept, nemișcat, mîndru ca un antic Apoll, în semîntunericul . . . pe care pictorul îl făcuse anume, pentru a nimeri tonul fundamental al figurei.* P.L. 84/32 [Pr. 1].

NIMERÍT, -Ă adj. 1. Reușit, izbutit. *E de sărutat schița mea. Poate că e una din cele mai nimerite.* P.L. 90/35 [Pr. 11].

2. Exact. *Ce era adică: un băiet de țigan cu capul mic într-o pălărie a cărui margini erau simbolul nimerit al nemărginirii.* P.L. 26/40 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **nimerit** (**P.L.** 26/40); pl. n.ac. **nimerite** (**P.L.** 90/35).

NIMÍC[1] pron. neg. (Și în forma *nimică, nimica*) 1. Nici un lucru. *Ochiu-i nimic nu cuprinde.* O.I 28/11. *Nu e nimic și totuși e O sete care-l soarbe.* O.I 176/29. *Dorul meu e-atîta de-adînc și-atît de sfînt Cum nu mai e nimica în cer și pe pămînt.* O.I 232/20. *Apoi nu mai gîndi nimic.* P.L. 68/16; cf. **O.I** 28/11, 35/12, 35/18, 35/31, 36/7, 38/16, 40/4, 52/31, 53/4, 54/16, 59/15, 60/5, 62/11, 82/25, 92/10, 115/1, 132/15, 133/18, 151/10, 198/11, 226/6, 227/8, 230/6, 232/1; **O.IV** 361/11, 430/21, 432/22; **P.L.** 6/28, 10/26, 12/28, 15/25, 16/35, 20/10, 20/40, 22/22, 35/31, 37/1, 43/7, 56/2, 56/41, 58/5, 58/24, 58/25, 68/2, 69/3, 69/16, 73/8, 74/25, 74/28, 75/30, 77/8, 88/31, 89/22, 89/27, 89/36, 90/27, 93/37, 94/20, 95/3, 100/5 [V. 30; Pr.34]. ◇ (În construcții eliptice de predicat) *Destul voi așteptărăți Ca să vedeți ce bine prin bine o să ias'. Nimic . . . Locul hienei îl bîtă cel varbarel.* O.I 61/3. *Tata i-a dat un ceasornic frumos . . . Elis nimic.* P.L. 66/10 [V. 1; Pr. 1]. ◒ (Repetiție) *Eu singur n-am cui spune cumplita mea durere . . . Cîci mie mi-a dat soarlea amara mînglere? O piatră să ador. Murindului speranța, turbărei răzbunarea . . . Nimic, nimica eu. Nimica doar icoana-ți care mă înveninâ, Nimic, doar suvenirea surîsului tău: Iin, Nimic decît o rază din fața ta senină.* O.I 20/20—23. *Nimica — nu mi-i nimica, zise ea cu glasul stins.* P.L. 20/10. *Nimic! nimic! — Și eu i-am dat de ziua ei o păpușă.* P.L. 66/21 [V. 5; Pr. 4]. ◇ Loc. adj. **De nimic** = a) fără valoare, neînsemnat. *Gloria-i închipuirea ce o mie de neghiobi Idolului lor închină, numind mare pe-un pitic Ce-o beșică e de spumă, într-un secol de nimic.* O.I 140/4. *Încă de mic Te cunoșteam pe tine, Și guraliv și de nimic, Te-ai potrivi cu mine.* O.I 175/11. *Apoi mi le vîndea* [cărțile] *pe un preț de nimica.* P.L. 61/27 [V. 2; Pr. 1]; b) cu înfățișare modestă. *Ușăliv așa cum este, gîrbovit și de nimic, Universul fără margini e în degetul lui mic.* O.I 132/5 [V. 1]. ◇ Expr. **Ca din nimica** = parcă în mod miraculos, ca în basme. *Făt-Frumos născu ca din nimica înaintea ei.* P.L. 15/23

[Pr. 1]. **A nu însemna nimic.** v. Însemna [V. 1]. **Nu face nimic** = nu are nici o importanță. *Ei o scăpară* [cutia] *jos, dar nu făcea nimic... era înc-o sărutare.* P.L. 71/22 [Pr. 1]. **A nu avea nimica asupra cuiva** = a nu avea ceva de obiectat. *Mi-a venit și mie toate. Asupra la n-am nimica... sunt foarte mulțămilă.* P.L. 16/36 [Pr. 1].

2. (Adverbial; regional) De fel, de loc. *Înăuntru baba șuiera și se smulgea ca vîntul închis dar nu-i folosea nimica.* P.L. 7/4 [Pr. 1].

— Variante: **nimîea** (**O.I** 20/20, 20/21, 35/18, 35/31, 53/4, 54/16, 60/5, 62/11, 232/20; **P.L.** 6/28, 7/4, 10/26, 12/28, 15/23, 15/25, 16/35, 16/36, 20/10, 20/10, 20/40, 22/22, 61/27, 74/25, 77/8, 89/27, 95/3, 100/5), **nimică** (**O.I** 38/16, 82/25, 92/10, 198/11) pron. neg.

NIMÍC[2] s.n. **1.** (La pl.) Lucru, fapt fără nici o valoare; bagatelă. *Aducerile-aminte pe suflet cad în picuri. Redeșteptînd în față-mi trecutele nimicuri.* O.I 107/6. *Căci astăzi dacă mai ascult Nimicurile-aceste, Îmi par-o veche, de demult Poveste.* O.I 188/6. *Căci pentru care altă minune deoit tine Mi-aș risipi o viață de cuget ări senine Pe basme și nimicuri, cuvinte cumpănind.* O.I 232/5; cf. **O.I** 108/9, 119/5, 150/14 [V. 6].

2. Fig. (În forma articulată) Neant. *Se poate ca bolta de sus să se spargă, Să cadă nimicul cu noaptea lui lungă.* O.I 38/18 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **nimicul** (**O.I** 38/18); pl.n.ac. **nimicuri** (**O.I** 107/6, 108/9, 119/5, 150/14, 232/5), **nimicurile** (**O.I** 188/6).

NIMÍCA pron. neg. v. **nimic**[1].

NIMÍCĂ pron. neg. v. **nimic**[1].

NIMICÍ vb. IV. Tranz. A distruge, a desființa. *La sfîrșitul cărții era zugrăvit Sf. Gheorghie în lupta cu balaurul — dragă Doamne, simbol ce înfățișa adevărul nimicind neștiința.* P.L. 35/35. *Mult a trebuit pîn l-am prins în laț pe acest călugăr evlavios... are să-l nimicească bătrînul meu dușman.* P.L. 44/1 [Pr. 2]. ◒ (Repetiție) *În viața ta luminoasă nu s-a putut ivi nici umbra măcar a unei dureri asemenea aceleia ce-mi nimicește inima. O nimicește!* P.L. 56/1 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **nimicește** (**P.L.** 56/1); conj. prez. 3 sg. **să nimicească** (**P.L.** 41/1); ger. **nimicind** (**P.L.** 35/35).

NIMICÍT, -Ă adj. Distrus, zdrobit. *Începu a ride hîd și strîmbîndu-se: — Hîh! zise, încă un suflet nimicit cu totul!* P.L. 43/36 [Pr. 1].

NIMICNICÍE s.f. Deșertăciune, inutilitate. *Străin de toți, pierdut în suferința Adîncă a nimicniciei mele, Eu nu mai cred nimic și n-am tărie.* O.IV 361/10 [V. 1].

NIMITÉZ s.n. (Mold.) Zăbranic. *Pe-oglinzi de marmuri negre un negru nimilez.* O.I 96/11 [V. 1].

NÍNGE vb. III. Intranz. impers. A cădea zăpadă. *Privește... strada aceea strîmtă și întunecoasă; numai într-un singur colț, li laie umbra o dungă de lumină, dar în acel loc pare că a nins.* P.L. 94/8 [Pr. 1]. ◒ (Metaforic) A albi, a arginta. *Noaptea era lucie, aerul părea nins de razele lunei.* P.L. 92/29 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. p.c. 3 sg. **a nins** (**P.L.** 94/8); part. **nins** (**P.L.** 92/29).

NINS, -Ă adj. Acoperit cu zăpadă. *Tu cu lumea ta de gînduri după ea să te afli? Să aluneci pe poleiul de pe ulițele ninse.* O.I 157/19. *Trecea prin codri pustii, prin munți cu fruntea ninsă.* P.L. 11/20. *Vîntul lătra prin gardurile și ramurile ninse.* P.L. 32/6 [V. 1; Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **ninsă** (**P.L.** 11/20); pl.n.ac. **ninse** (**O.I** 157/19; **P.L.** 32/6).

NINSOÁRE s.f. **1.** Căderea zăpezii. *El vede toată firea amestecat-afară — Ninsoare, fulger, gheață, vînt arzător de vară.* O.I 94/33 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Ninsoare de stele** = scînteie infinite, albe, ale stelelor. *Te văd ca o umbră de-argint strălucită... Prin ploaie de raze, ninsoare de stele.* O.I 37/12 [V. 1].

2. Zăpadă, nea. *Două umbre albicioase Ca și fulgii de ninsori, Razele din alba lună Mi le torc, mi le-mpreună Pentru-ntregul viitori.* O.I 13/12. *Ninsoarea se lăsase pe garauri.* P.L. 67/27 [V. 1; Pr. 1]. ◒ (Comparație) *Mirele-și puse... manta albă ca ninsoarea.* P.L. 23/31. *În haine de argint, frunți ca ninsoarea... treceau îngerii cei frumoși.* P.L. 53/27 [Pr. 2]. ◒ (Construcții metaforice) **Argintul de ninsoare** = albul strălucitor al zăpezii. (Comparație) *Flori, giuvaeruri în aer, sclipesc lainice în soare, Unele-albe, natle, fragezi, ca argintul de ninsoare.* O.I 43/5 [V. 1]. **De ninsoare (sau de ninsori)** = alb, imaculat (v. și omăt, zăpadă). *Ardeți acele pînze cu corpuri de ninsori.* O.I 60/17. *Își golise gîtul ei de ninsoare.* P.L. 100/35 [V. 1; Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **ninsoare** (**O.I** 13/12, 37/12, 43/5, 94/33; **P.L.** 100/35), **ninsoarea** (**P.L.** 23/31, 53/27, 67/27); pl.n.ac. **ninsori** (**O.I** 60/17).

NISÍP s.n. (Și în forma *năsip*) Sediment sub forma unor acumulări de granule mici, provenit din sfărîmarea stîncilor. *Vîntul ridicat-a tot nisipul din pustiuri, Astupînd cu el orașe.* O.I 45/4. *Sub nisipul din pustie cufundat e un popor.* O.I 45/27. *Se dete jos de pe cal și-și așternu mantaua pe năsipul încă fierbinte.* P.L. 20/4; cf. **O.I** 43/20; **P.L.** 5/25, 13/10, 13/12, 13/24, 15/31, 18/17, 19/34, 19/35, 20/4, 20/11, 20/22, 21/11, 72/6 [V. 3; Pr. 14].

Forme gramaticale sg.n.ac. **nisip** (**P.L.** 5/25, 13/13, 72/6), **năsip** (**P.L.** 18/17, 20/4, 20/11, 20/22), **nisipul** (**O.I** 45/4, 45/27; **P.L.** 13/10, 13/24, 15/31), **năsipul** (**P.L.** 19/34, 20/4, 21/11), g.d. **năsipului** (**P.L.** 19/35); pl.n.ac. **nisipuri** (**O.I** 43/20). — Variantă: **năsip** (**P.L.** 18/17, 19/34, 19/35, 20/4, 20/11, 20/22) s.n.

NISIPÍŞ s.n. Întindere de nisip. *Uraganu-acum aleargă pîn' ce cații lui îi crapă Și în Nil numai deșertul nisipișul și-l adapă.* O.I 45/8 [V. 1].

NISIPÓS, -OÁSĂ adj. Plin de nisip. *I se păru atunci că e într-un pustiu uscat, lung, nisipos ca seceta.* P.L. 36/23 [Pr. 1].

NÍȘTE art. nehot. (Precedă substantivele la pl., indicînd o cantitate oarecare.) *Zilele îmi sunt Pustii ca niște stepe.* O.I 175/30. *Tremură largele Vase de lemn: Niște cetăți Plutind pe marile Și mișcătoarele Pustietăți.* O.IV 378/9. *Niște trepte de lemn duceau în catul de sus.* P.L. 29/10; cf. **O.I** 176/22; **P.L.** 10/28, 16/3, 26/14, 27/4, 30/1, 30/32, 40/11, 51/13, 61/13, 62/24, 69/7, 72/7, 75/14, 78/19, 84/15, 97/14, 101/1 [V. 3; Pr. 18]. ◒ (Depreciativ) *Voi sunteți*

urmașii Romei? Nișle răi și niște fameni! O.I 151/1. *Prea v-ați bălui joc de limbă, de străbuni și obiceiuri, Ca să nu s-arate-odată ce suntești — Nișle mișei!* O.I 151/26 [V. 3].

NOĂPTE s.f. 1. Timpul dintre seară și dimineață. *Marea-n fund clopote are care sună-n orice noapte.* O.I 45/25. *Dar noptile-s de-un farmec sfînt Ce nu-l mai pot prieepe.* O.I 175/31. *Noaptea înundase pămîntul cu aerul ei cel negru și răcoare.* P.L. 18/21; cf. O.I 13, 13/2, 13/17, 16/4, 18/1, 27/8, 29/9, 31/4, 44/10, 44/16, 44/23, 44/28, 45/30, 55/14, 63/20, 63/21, 79/28, 80/25, 96/28, 98/18, 108/20, 154/4, 157/40. 179,2, 187:22, 204/13, 207/13, 214/6, 231/24, 236/15; **O.IV** 364/7; **P.L.** 4/17, 6/5, 7/11, 11/24, 12/38, 16/23, 18/33, 22/18, 23/7, 26/9, 29/3, 30/18, 32/12, 36/19, 38,29, 39/10, 44/25, 46/2, 46/8, 48,35, 52/19, 54/25, 54,30, 60,8, 62/21, 64,7, 64,12, 67,26, 71/16, 72/4, 92/28, 92/33, 95/25, 96/25, 99/11, 99/14, 101/20, 101/23, 101/25, 101,30, 101/34, 102/12, 102/18 [V. 34; Pr. 44]. ◒ (Repetiție) *În ficce noapte se repeta acest vis. În fiece noapte el îmbla cu Maria.* P.L. 52/36. 37 [Pr. 2]. ◒ (Comparație) *Și bărbia lui s-apasă de al pietrii umăr rece, Părul său negru ca noaptea peste-al marmurei braț alb.* O.I 50/18. *Fruntea-i aspra-adîncă, încrețită. Părea ca o noapte neagră de furtune-acoperită.* O.I 52,19. *Se zărea . . . un cap de fată oacheș și visător, ca o noapte de vară.* P.L. 11/37 [V. 2; Pr. 1]. ◒ (Personificare) *A nopții gigantică umbră ușoară . . . Se-nvolvie.* O.I 3/1. *Pe stele aurie Noaptea doarme ușurel.* O.I 14,7. *Și soarele e tatăl meu, Iar noaptea-mi este mumă.* O.I 172/12 [V. 3]. ◒ (În context figurat) *Eol . . . Cînt-a nopții dulce, mistică cîntare.* O.I 9/23 [V. 1]. ◒ (Metaforic) *Astfel eu, pierdui în noaptea unei vieți de poezie, Te-am văzut, femeie stearpă, fără suflet, fără foc.* O.I 29/17. *Văzu șeple iepe negre, strălucite, șeple nopți, care de cînd erau nu zărise încă lumina soarelui.* P.L. 16/19; cf. O.I 120/19 [V. 2; Pr. 1]. ◇ *Haină de noapte* v. h a i n ă [Pr. 1]. ◇ Loc. adv. **Zi și noapte** v. z i [V. 1.] **Astă-noapte** v. â s t [Pr. 1]. ◇ Expr. **Miezul nopții** v. m i e z [V. 3; Pr. 2]. **Noapte bună** v. b u n [2]. [V. 2]. **Din zori pînă-n noapte** v. z o r i [V. 1]. **O mie [și] una [de] nopți** = culegere de basme orientale. *Să mi se pară cum că creștl . . . În umbra dulcilor povești Din nopți o mie una.* O.I 185/8 [V. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **Doamna mărilor și-a nopții** (reșina nopții sau **al nopților monare**) = luna (v. și c o p i l ă, d i s c, m a r e², s c u t, v i s). *Părea că printre nouri s-a fost deschis o poartă, Prin care trece albă regina nopții moartă.* O.I 69/2. *O dormi, o dormi în pace . . . În mausoleu-ți mîndru, al cerurilor arc, Tu adoral și dulce al nopților monare!* O.I 69/6. *Doamna mărilor și-a nopții varsă liniște și somn.* O.I 148/37 [V. 3]. **A face din noapte ziuă și a închide ochii zilei** v. o c h i [V. 1]. **Al nopții mire** v. m i r e [V. 1]. **Haina nopții** v. h a i n ă [V. 1]. **Al nopții domn** v. d o m n [V. 1]. **A nopții palid domn** v. d o m n [V. 1]. **Seninul nopții** v. s e n i n [Pr. 1]. **Curcubeu de noapte** v. c u r c u b e u [V. 1]. **Ziua întreagă, noaptea întreagă** v. î n t r e g [V. 1]. ◒ (Metaforic) Natura cuprinsă de înnoptare. *Luna-ntreagă-atunci din codri iese. Noaptea toată stă s-o vadă.* O.I 67/26 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Muncă făcută de seara pînă dimineața. *El are briliante pe degetele groase Din nopțile celor care pînza-i coase.* O.IV 365,8 [V. 1]. ✦ (Adverbial) În timpul nopții. *Noaptea pololit și vînăt arde focul în cămin.* O.I 42/1. *În volumul ros de molii Caufi noaptea adevăr.* O.I 108/14. *Inima mea este altl de bolnavă ca o scînteie de soare noaptea.* P.L. 55/32; cf. **O.I** 41/1, 42, 44/26, 45/14, 48/16, 50/1, 80/11, 80/23, 92/2, 96/19, 108/7, 171/10, 190/4, 192/19, 209/7, 231/19; **P.L.** 12/37, 16/14, 51/30, 53/35, 78/34, 94/10 [V. 18; Pr. 7].

2. F i g. Întunecime adînc, întunecime. *Alergă purtat ca de vînt Din noaptea pădurii de iese.* O.I 11/10. *Nu văd în fundul nopții o umbră de roșată.* O.I 97/32. *Călări ei intră-nuntru . . . Pe veci pierită-n noaptea mărețului mormînt.* O.I 98/27; cf. **O.I** 82/37 [V. 4]. ◒ (Personificare) — *De-ai fi noapte-aș fi luminâ.* O.I 5/1 [V. 1]. ◒ (Metaforic, cu referire la culoarea întunecată a ochilor) *Îndură-le și lasă privirea s-o consol . . . La noaptea cea adîncă din ochiul tău ceresc.* O.IV 430/10 [V. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **Noaptea [ochilor] albastră** v. a l b a s t r u [V. 1]. **Două nopți turburi** v. t u r b u r e [Pr. 1]. **Noaptea dulce [a ochilor]** v. d u l c e¹ [V. 2]. **Noaptea veciniicei uitări (sau noaptea cea mocnită și pustie din sieriu)** = moartea (v. și d u c e r e, g h e a ță, g l a s, l i n i ș t e, m a r e², m o a r t e, o c h i, p a r a n i m f ă, r e p a o s, s t i n g e r e, v i s t e r n i c). *Noaptea stelelor, a lunei, a oglinzilor de rîu Nu-i ca noaptea cea mocnită și pustie din sieriu.* O.I 82/38. *Din noaptea veciniroi uitări În care toate curg . . . Aș vrea odată-n viață în Să le înalți în sus.* O.I 230/1 [V. 2]. **Noaptea adîncă a veciniciei** = eternitatea (v. și g r e u², m o a r t e, v e c i e). *Uscăliv așa cum este, gîrbovit și ae nimic, Universul fără margini e în degetul lui mic . . . Noaptea-adînc-a veciniciei e în șiruri o dezleagă.* O.I 132/8. *Astfel, într-a veciniciei noapte pururea adîncă, Avem clipa, avem raza, care tot mai ține încă.* O.I 133/5 [V. 2]. **Noaptea neființei** v. n e f i i n ț ă [V. 1]. **A adormi în noaptea uitării** = a muri (v. și d u c e, h o t a r, î n g h e ț a, î n t o a r c e, n e m u r i r e, p ă m î n t, p l e o a p ă, s o m n, u n t d e l e m n). *De-oi adormi curînd În noaptea uitării, Să mă duceți tăcînd La margineа mării.* O.I 219/2 [V. 1]. **Noaptea amintirii** = lumea trecutului. *Ea* [luna] *din noaptea amintirii o vecie-ntreagă scoate De dureri pe care însă le simțim ca-n vis pe toate.* O.I 130/5. *Și noaptea amintirii mii de doruri ea* [luna] *ne scoate.* O.I 136/7 [V. 2]. ◒ (Metaforic) Trecutul îndepărtat, greu de cunoscut (v. și i e r i). *Ideal pierdut în noaptea unei lumi ce nu mai este . . . O! te văd, te-aud, te cugel, tînără și dulce veste.* O.I 29/1 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Neantul (v. și î n t u n e r i c, p a c e). *Se poate ca bolta de sus să se spargă, Să cadă nimicul cu noaptea lui largă.* O.I 38/18. *Pulut-au oare-atîla dor În noapte să se stingă . . . ?* O.I 186/18. *Tot astfel cînd al nostru dor Peri în noaptea-adîncă, Lumina tristului amor Ne urmărește încă.* O.I 234/14; cf. **O.I** 230 [V. 4]. ◒ (Metaforic) Stare afectivă intensă și tulbure, încordare dureroasă. *Te iubesc i-era să strige demonul în a lui noapte.* O.I 51/21. *Revarsă liniște de veci Pe noaptea mea de patimi.* O.I 179/16. *Ochii tăi . . . privesc atît de adînc, atît de ferice de adînc în noaptea sufletului meu.* P.L. 55/34; cf. **O.I** 232/14 [V. 3; Pr. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Noaptea gîndurilor** v. g î n d [V. 1]. **A farmecului noapte** v. f a r m e c [V. 1].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **noapte** (**O.I** 5/1, 13/17, 27/8, 29/9, 44/10, 45/25, 45/30, 51/21, 52/19, 56/20, 79/28, 93/11, 108/20, 117/17, 133/5, 142/14, 186/18, 207/4, 207/16, 231/23, 234/14, 236/15; **P.L.** 4/17, 11/24, 11/37, 12/1, 26/9, 30/18, 39/40, 44/25, 48/35, 49/15, 52/36, 52/37, 54/25, 62/21, 67/26, 71/16, 96/25, 101/20), **noaptea** (**O.I** 11/10, 13/2, 14/7, 29/1, 29/17, 38/18, 41/1, 42, **42/1**, 44/23, 44/26, 45/14, 48/16, 50/1, 50/18, 55/14, 63/21, 67/26, 80/11, 80/23, 80/25,

82/37, 82/38, 83/5, 83/9, 92/2, 96/19, 98/18, 98/27, 108/7, 108/14, 130/5, 132/8, 133/19, 136/7, 154/4, 155/6, 171/10, 172/12, 179/2, 179/16, 183/19, 187/22, 190/4, 192/19, 209/7, 214/6, 219/2, 230, 230/1, 231/19, 232/14; **O.IV** 361/4, 364/7, 364/25, 430/10; **P.L.** 12/37, 12/38, 16/14, 18/21, 51/30, 53/35, 54/30, 55/32, 55/34, 64/12, 78/34, 92/28, 92/33, 94/10, 101/23, 101/25), g.d. **nopți** (**P.L.** 6/5, 101/34), **nopții** (**O.I** 3/1, 9/23, 13, 14/3, 16/4, 18/1, 44/16, 44/28, 63/20, 69/2, 72/7, 96/20, 97/32, 120/19, 148/37, 168/23, 202/11, 203, 203/1, 204/13, 207/13; **P.L.** 7/11, 16/23, 17/17, 18/33, 22/18, 23/7, 29/3, 36/19, 38/29, 52/19, 60/8, 67/20, 72/4, 93/6, 95/25, 99/14, 101/30, 102/12, 102/18); **pl.n.ac. nopți** (**O.I** 31/4, 96/28, 157/40, 185/8; **P.L.** 6/36, 16/19, 32/12, 46/2, 64/7), **nopțile** (**O.I** 175/31; **O.IV** 365/8; **P.L.** 46/8, 99/11), g.d. **nopților** (**O.I** 69/6).

NÓBIL, -Ă adj. Distins, grațios. *Corpul ei cel fin Ce nobil transpare din giulgiul de in.* O.IV 366/6. *Ce nobile trăsături are tînărul.* **P.L.** 76/10. *Atît de nobilă, atît de frumoasă, capul ei se ridica c-un fel de copilăroasă mîndrie.* P.L. 77/24; cf. **P.L.** 76/3, 100/22 [V. 1; Pr. 4].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **nobil** (**O.IV** 366/6), **nobilă** (**P.L.** 76/3, 77/24, 100/22); pl.n.ac. **nobile** (**P.L.** 76/10).

NOBLÉȚĂ s.f. Distincție, eleganță. *Începu să privească întregul acel model frumos, din a cărui mușchi și forme respira mîndria și noblețea.* **P.L.** 84/20 [Pr. 1].

***NOBLÉȚE** s.f. v. **nobleță**.

NOCTÚRN, -Ă adj. De noapte. [Auzea] *grupe de cavaleri, care veneau de la vro petrecere nocturnă.* P.L. 44/26 [Pr. 1].

NOD s.n. Loc unde se leagă două sau mai multe fire. (Adverbial) *Un vînăt giulgi se-ncheie nod Pe umerele goale.* O.I 170/11 [V. 1]. ◇ Loc. adj. **În noduri** = încîlcit. *O, lu crai cu barba-n noduri, ca și cîlții cînd nu-i perii, Tu în cap nu ai grăunțe.* O.I 83/11 [V. 1].

NODORÓS, -OÁSĂ adj. Cu noduri, colțuros. *Hîrtiă, nodoroasă stă în colb rîșnița veche.* O.I 84/11 [V. 1].

***NODURÓS, -OÁSĂ** adj. v. **nodoros**.

NOI pron. pers. 1 pl. 1. (La nominativ, desemnează pe cel ce vorbește și persoane sau persoanele pe care și le asociază în vorbire) *Să iertați, boieri, ca nunta s-o pornim și noi alături.* O.I 87/22. *Mereu va plînge apa, noi vom dormi mereu.* O.I 129/18. *Lîngă salcim sta-vom noi noaptea întreagă.* O.I 231/19. *De ce n-am putè să coordonăm șirul fenomenelor sale cum voim noi?* P.L. 25/33 [V. 11; Pr. 4]. ◒ (Repetiție) *Iară noi? noi epigonii?... Simțiri reci, harfe zdrobite?* O.I 35/7 [V. 2]. ◇ (În corelație cu alte pronume, accentuează o antiteză) *Voi credeați în scrisul vostru, noi nu credem în nimic.* O.I 35/12. — *Ce vrei tu? — Noi? Bună pace!* O.I 146/7. *Ei doar au stele cu noroc Și prigoniri de soarte, Noi nu avem nici timp, nici loc, Și nu cunoaștem moarte.* O. I 177/31 [V. 4]. ◒ (Repetiție) *Cu voi viitorul trece; Noi suntem iarăși trecutul, fără inimi, trist și rece; Noi în noi n-avem nimica, totu-i calp, totu-i străin!* O.I 35/17. *Voi pierduți în gînduri sînte convorbeați cu idealuri; Noi cîrpim cerul cu stele, noi mînjim marea cu valuri.* O.I 35/20 [V. 4].

2. (La dativ) *Atunci vă veți întoarce la vremile-aurite, Ce mitele albastre ni le șoptesc ades.* O. I 61/7. *Să ne dai un semn și nouă de mila Măriei-Tale...* O.I 146/18. *Biblia nu povestește de Samson, cum că muierea Cînd dormea, lăndu-i părul, i-a luat toată puterea.* O.I 159/1. *Avem această mînă de creieri, care ar vrè să ne dovedească cum că într-adevăr facem ce voim.* **P.L.** 82/14 [V. 19; Pr. 5]. ◇ (Cu valoare posesivă) *Virtutea despletită și patria-ne zeie Nu pot ca să aprinză o singură scînteie În sufletu-nghețat.* O.I 25/7. *Frumsețile-ne tineri bătrînii lor distrug.* O.I 59/35. *Cu evlavie adîncă ne-nvățăm cu minții scripet.* O.I 140/21 [V. 10]. ◇ (Cu valoare de pronume reflexiv) *Să ne-nchipuim lumea redusă la dimensiunile unui glonte.* P.L. 24/8. *Astăzi ne-am permis o mulțime de lucruri foarte nepermise.* P.L. 69/23 [Pr. 3]. ◇ (Cu valoare de pronume reflexiv reciproc) *Apucînd spre sat în vale, Ne-om da sărutări în cale.* O.I 55/19. *Ne spuneam atît de multe Făr-a zice un cuvînt.* O.I 112/19. *Ne-om răzima capetele-unul de altul.* O.I 231/21 [V. 4]. ◇ (Cu valoare de dativ etic) *Grăim, Doamnă, către tine, Nu din gură, ci din carte, Că ne ești așa departe.* O.I 149/6. *Ne-ați venit apoi, drept minte o sticluță de pomadă.* O.I 151/11 [V. 2].

3. (La acuzativ) *Înghina-ne-vor c-un cînt Singuratece izvoare, Blîndă balere de vînt.* O.I 75/18. *Adormi-vom, troieni-va Teiul floarea-i peste noi.* O.I 101/6. *Spuma aslavoninală, astă plebe, ăst gunoi Să ajung-a fi slăpînă și pe țară și pe noi!* O.I 150/32. *Nu totdeauna suntem din țara ce ne-a văzut născînd.* P.L. 65/17 [V. 26; Pr. 10]. ◇ Expr. **În noi** = în sufletul nostru, în conștiința, în mintea noastră. *În noi totul e spoiată, totu-i lustru fără bază.* O.I 35/11. *Noi în noi n-avem nimica.* O.I 35/18. *Noi reducem tot la pravul Azi în noi, mîni în ruină.* O.I 36/10 [V. 3; Pr. 1]. **(Pe) la noi** = aici, acasă; în regiunea sau în țara noastră. *Te-am ruga, mări, ruga Să-mi trimiți prin cineva Ce-i mai mîndru-n valea la... Că și eu trimile-voi Ce-i mai mîndru pe la noi.* O.I 149/13. *El era orfan, o existență — cum sunt multe la noi — fără de speranță.* P.L. 27/31. *Au zis oamenilor să-l aducă la noi.* P.L. 96/23 [V. 2; Pr. 2]. ◇ (Cu valoare de pronume reflexiv) *Ne-om culca lîngă izvorul Ce răsare sub un tei.* O.I 101/3. *Ne succedem generații și ne credem minunați.* O.I 132/36. — *Trebuie să ne grăbim mult ca să-i ajungem?* P.L. 12/20 [V. 8; Pr. 8]. ◇ (Cu valoare de pronume reflexiv reciproc) *Mai aproape, mai aproape Noi ne-om strînge piept la piept.* O.I 101/10. *Să ne privim nesătios Și dulce toată viața.* O.I 174/31. *Atunci trebuie să ne despărțim pentru totdeauna.* P.L. 42/30 [V. 8; Pr. 5].

— Forme gramaticale: n. **noi** (**O.I** 35/7, 35/7, 35/12, 35/17, 35/18, 35/20, 35/20, 35/31, 36/19, 36/21, 87/22, 100/17, 101/10, 107/14, 124/5, 127/18, 129/18, 132/33, 137/19, 146/7, 155/17, 177/31, 182/25, 231/19; **O.IV** 360/12; **P.L.** 8/32, 24/13, 25/33, 75/3), d. **nouă** (**O.I** 146/18), **ne** (**O.I** 25/7, 40/3, 44/19, 55/19, 59/35, 82/8, 100/20, 112/19, 127/9, 136/7, 136/9, 140/21, 140/25, 141/6, 146/18, 149/6, 150/22. 150/22, 150/22, 151/11, 159/1, 176/4, 182/8, 186/12, 194/10, 231/21; **P.L.** 24/8, 24/13, 25/30, 38/23, 69/23, 83/14), **ni** în loc de **ne** (**O.I** 14/11), **ni** (**O.I** 61/7, 129/15, 149/22, 149/35, 155/12, 176/3; **O.IV** 379/12; **P.L.** 65/13), **ne** în loc de **ni** (**P.L.** 47/40), ac. **noi** (**O.I** 35/11, 35/18, 36/19, 101/6, 114/1, 141/5, 146/19, 149/13, 150/32; **P.L.** 24/16,

25/14, 25/25, 25/35, 27/31, 50/6, 70/17, 96/23), **ne** (**O.I** 1/10, 75/18, 91/22, 101/3, 101/10, 101/15, 120/2, 120/3, 123/3, 124/5, 127/18, 129/14, 129/16, 132/36, 132/36, 132/38, 140/25, 146/15, 146/16, 147/15, 151/21, 155/14, 155/15, 174/31, 185/17, 186/11, 191/14, 208/6, 209/4, 209/12, 209/16, 234/4, 234/16, 235/10; **O.IV** 360/3, 360/3, 360/4, 360/8, 360/14, 370/4; **P.L.** 6/10, 12/20, 12/21, 15/28, 24/19, 25/24, 25/27, 38/23, 42/30, 50/6, 59/32, 61/9, 65/17, 75/3, 75/5, 80/27, 82/13, 92/5).

XOIÁN s. n. 1. Cantitate mare, imensitate. *El singur zeu stătut-a nainte de-a fi zeii Şi din noian de ape puteri au dat scînteii.* O.I 115/10. *La-nceput, pe cînd fiinţă nu era, nici nefiinţă... Fu noian întins de apă?* O.I 132/17 [V. 2]. ◒ (Metaforic) *Răsai asupra mea, lumină lină, Ca-n visul meu ceresc d-odinioară... Speranţa mea tu n-o lăsa să moară Deşi al meu e un noian de vină.* O.IV 361/6 [V. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **Noian de neguri** = trecut îndepărtat (v. şi haos, negură, rece, umbră, vad). *Cum oare din noianul de neguri să le rump, Să te ridic la pieptu-mi, iubite inger scump.* O.I 213/9 [V. 1]. ✦ Mulţime. *Ploaia cădea mărunţă pe străzile nepavate... ce trec prin noianul de case mici şi rău zidite.* P.L. 26/11 [Pr. 1].

2. Abis, străfund. *De unde vine şi unde merge floarea Dorinţelor obscure sădite în noian?* O.I 64/5. *Din ce noian îndepărtat Au răsărit* [cinturile] *în mine!* O.I 184/13 [V. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **Floarea dorinţelor obscure sădite în noian** v. floare [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **noian** (**O.I** 64/5, 115/10, 132/17, 184/13; **O.IV** 361/6), **noianul** (**O.I** 213/9; **P.L.** 26/11).

NÓIMĂ s. f. Simbol, convenţie. ◒ (Construcţie metaforică) **A-şi acoperi sărmana viaţă cu noime** = a se supune convenienţelor, rînduielii tradiţionale. *Se petrifică unul în sclav, altu-mpărat, Acoperind cu noime sărmana lui viaţă.* O.I 64/13 [V. 1].

NONSÉNS s. n. Ceea ce e fără înţeles; absurditate. ◒ (Construcţie metaforică) **Lecuţă de nonsens** = minte (v. şi cumpănă, începere, mină). *Această lecuţă de nonsens să vorbească şi ea? să aibă vro influenţă ...?* P.L. 81/19 [Pr. 1].

NOPTÓS, -OÁSĂ adj. Întunecos. ◒ (Metaforic) Pătimaş (v. şi demonic, fiebinte, întunecos). *Ochii nu mai aveau acea sălbatică şi nopţoasă strălucire.* P.L. 92/39 [Pr. 1].

NOR s. m. (Şi în forma *nour*) 1. Îngrămădire de vapori în atmosferă. *Norii curg, raze-a lor şiruri despică.* O.I 231/9. *Stol de cocori Apucă-ntinsele Şi necuprinsele Drumuri de nori.* O.IV 378/16. *Luna s-asecunse într-un nor negru.* P.L. 31/38; cf. **O.I** 6/20, 8/12, 11/5, 12/20, 17/21, 17/21, 26/13, 27/7, 28/7, 37/7, 44/2, 46/5, 63/26, 69/1. 72/9, 92/27, 95/11, 133/12, 144/14, 157/17, 193/9; **P.L.** 4/27, 4/28, 4/39, 5/18, 8/38, 9/3, 9/16, 9/18, 9/25, 13/7, 15/19, 18/33, 18/40, 19/5, 19/19, 19/23. 19/26, 21/27. 21/35, 21/36, 21/36, 31/12, 36/8, 36/27, 36/39. 37/39, 38/37, 39/2, 44/29, 48/39, 50/14, 50/21, 51/10, 54/23, 60/8, 92/33, 101/25 [V. 23; Pr. 38]. ◒ (Comparaţie) *Şi ca nouri de aramă şi ca ropotul de grindeni Orizonu-ntunecîndu-l, vin săgeţi de prelutindeni.* O.I 148/7. *Trecut-au anii ca nori lungi pe şesuri.* O.I 201/1 [V. 2]. ◒ (Personificare) *Şi norii-şi spun în tunet durerea lor mugindă.* O.I 20/11 [V. 1]. ◒ (În context figurat) *Şi singur stau... Ca munţele ce-n frunte-i de nouri încrefilă Un trăsnet ar purta.* O.I 25/14 [V. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **A se cufunda în stele şi în nori şi în ceruri nalte** v. cufunda [V. 1]. **Cerurile înşiră nori** v. înşira [V. 1]. **Nouri de ere** v. ere s [V. 1]. **Geană de nu(n)ri** v. geană [Pr. 2]. **Mreajă de nouri** v. mreajă [Pr. 1]. **A norilor schele** v. schele [V. 1]. **Nor de raze şi umbre** = imagine vaporoasă de clar-obscur. *Haina ei albă şi lungă părea un nor de raze şi umbre.* P.L. 7/22 [Pr. 1]. ✦ Fig. Întristare. *Aşa şi speranţa — c-un licur uşor... Animă-nc-odată tremindul picior De uilă de sarcini, de uilă de nori.* O.I 11/14. *Îmi blastăm însuşi eu mîntuirea, Orb... Ce-ar vrea din frunte-i să sling-un nor.* O.I 27/16 [V. 2]. ◒ (Construcţie metaforică) **Nour roş** = impurpurare. *Şi pe faţa lui cea slabă trece-uşor un nour roş.* O.I 52/3 [V. 1]. **Zile fără nori** = viaţă senină, liniştită, plăcută (v. şi alb², grădină). *Cînd toţi îşi au plăcerea şi zile fără nori, Un suflet numai plînge.* O.I 6/2 [V. 1].

2. Val, revărsare. *Apoi un nor de colb îi cuprinse, căci Genarul venea în fuga calului.* P.L. 13/3 [Pr. 1]. ◒ (Metaforic) *Sufletul mi-apasă nouri de suspine.* O.I 10/11. *Iar în norul de profume, Două suflete de flori Le des,parte-a nopţii mire Cu fantastica-i şoptire.* O.I 14/1 [V. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **nor** (**O.I** 17/21, 17/21, 27/16; **P.L.** 7/22, 13/3, 18/40, 19/23, 31/38, 36/27), **norul** (**O. I** 14/1), **nour** (**O.I** 26/13, 52/3), **nourul** (**P.L.** 36/39), g. d. **nor** (**P.L.** 15/19), **nour** (**P.L.** 50/21); pl. n. ac. **nori** (**O.I** 6/2, 6/20, 8/12, 11/14, 28/7, 44/2, 44/24, 54/2, 133/12, 144/14, 201/1; **O.IV** 378/16; **P.L.** 4/27, 4/28, 5/18, 8/38, 9/3, 19/5, 19/19, 19/23, 21/27, 21/36, 21/36, 31/10, 48/39), **norii** (**O.I** 11/5, 12/20, 20/11, 37/7, 46/5, 72/9, 193/9; **P.L.** 9/25, 21/36), **nouri** (**O.I** 10/11, 25/14, 27/7, 31/24, 63/26, 69/1, 92/27, 148/7, 157/17; **P.L.** 9/16, 18/33, 21/38, 29/4, 31/12, 36/8, 37/39, 38/37, 39/2, 51/10, 60/8, 92/33, 101/25), **nourii** (**O.I** 95/11, 231/9; **P.L.** 4/39, 13/7, 50/14, 54/23), g. d. **norilor** (**O.I** 37/11; **P.L.** 9/18), **nourilor** (**P.L.** 43/29). — Variantă: **núor** (**O. I** 10/11, 25/14, 26/13, 27/7, 31/21, 52/3, 63/26, 69/1, 92/27, 95/11, 148/7, 157/17, 231/9; **P.L.** 4/39, 5/18, 9/16, 13/8, 18/33, 21/38, 29/4, 31/12, 36/8, 36/39, 37/39, 38/37, 39/2, 44/29, 50/14, 50/21. 51/10, 54/23, 60/8, 92/33, 101/25) s. m.

NORD s. n. Regiune nordică. *Ca iarna cea eternă a nordului polar Se-ntinde amorfitea în sufletu-mi amar.* O.IV 430/19 [V. 1].

NÓRDIC, -Ă adj. Care aparţine popoarelor din nord. *Cîte-o femeie... Şi desfăşura treăloarele umbre prin spaţiul neguros, asemenea zeilor întunecaţi din epopeele nordice.* P.L. 26/29 [Pr. 1].

NORÓC s. n. 1. Soartă, destin (favorabil). *Să fim din nou copii, Ca norocul şi iubirea să ne pară jucării.* O.I 100/19. *Vino! Joacă-le cu mine... cu norocul meu.* O.I 154/1. *Trăind în cercul vostru strîmt Norocul vă petrece, Ci eu în lumea mea mă simt Nemurilor şi rece.* O.I 181/16; cf. **O.I** 116/16, 181/4 [V. 5]. ◒ (Personificare) *Chiar clopotul n-a plînge cu limba lui de spiţă Pentru acel de care norocul avu grijă.* O.I 61/14 [V. 1]. ◇ Expr. **A-şi încerca**

norocul v. Incerca [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A avea stele cu noroc** și **prigonirі de soartă** v. stea [V. 1].

2. Întîmplare, împrejurare favorabilă; șansă. *Petrec în minte viața-mi lipsită de noroc.* O.I 107/2. *Îl privește cu o gingașă căldură Ce-i promite că norocu-i e aproape.* O.I 166/21. *Norocul tău, că n-ai pronunțat vorba întreagă!* P.L. 54/13; cf. **P.L.** 11/8 [V. 2; Pr. 2]. ◒ (În context figurat) *De-i goni fie norocul, Fie idealurile, Te urmează în lot locul Vinturile, valurile.* O.IV 396/9 [V. 1]. ◇ Loc. adj. **De noroc** = norocos, favorabil. *Și-am făcut din tine-un înger... Când în viața pustiită râde-o rază de noroc.* O.I 29/20 [V. 1]. **Fără de noroc** = urgisit, nenorocit. *O rămîi, rămîi la mine... Zburător cu pleie negre, umbră fără de noroc.* O.I 80/30. *Luceferi de foc Privi-vor din cetini Mormînt fără de noroc Și fără prieteni.* O.I 225/15 [V. 2].

3. Fericire, bine. *De noroc i-s umezi ochii* [mireseii]. O.I 85/30. *La ce simțirea crudă a stînsului noroc. Să nu se stingă-asemeni, ci-n veci să stea pe loc?* O.I 127/5. *De-atunci pornind a lui aripe S-a dus pe veci norocul meu.* O.I 212/18; cf. **O.I** 21/2, 107/16, 126/2, 127/15, 185/23, 214/17 [V. 9]. ◒ (În context figurat; personificare) *Orice noroc Și-ntinde-aripele, Gonit de clipele Stării pe loc.* O.IV 379/1 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Plin de noroc** = dătător de fericire (v. și plin, semăna). *S-altrnă sufletu-mi de ochii Cei plini de lacrimi și noroc.* O.I 117/12 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **noroc** (**O.I** 21/2, 29/20, 80/30, 85/30, 107/2, 117/12. 127/5, 177/29, 185/23, 225/15; **O.IV 379/1**), **norocul** (**O.I** 61/14, 100/19, 107/16, 116/16, 126/2, 127/15, 154/1, 174/4, 181/16, 212/18, 214/17; **O.IV** 396/9; **P.L.** 54/13), **norocu-** (**O.I** 166/21, 181/1); pl. n. ac. **noroace** (**P.L.** 11/8).

NORÓD s. n. Popor. *Mulți durară, după vremuri, peste Dunăre vreun pod, De-au trecut cu spaima lumii și mulțime de norod.* O.I 147/20 [V. 1]. ◒ (Metaforic) *Văd painjinișul între tufe ca un pod, Peste care trece-n zgomot o mulțime de norod.* O.I 87/4 [V. 1].

NORÓI s. n. Glod. *Prin bălțile de noroi... treceau niște ciubote mari.* P.L. 26/13 [Pr. 1]. ◒ (Construcții metaforice). **De noroi** = mizerabil, josnic. *Rămîneți dară cu bine, stnle firi vizionare... Ce creați o altă lume pe-astă lume de noroi.* O.I 36/18 [V. 1]. **Noroiul greu al prozei** = banalitatea vieții cotidiene. *Și cu voi draptndu-și nula, vă cîtează toți nerozii, Mestecînd veacul de aur în noroiul greu al prozii.* O.I 149/30 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **noroi** (**O.I** 36/18; **P.L** 26/13), **noroiul** (**O.I** 149/30).

NOROIÓS, -OÁSĂ adj. Cu noroi. *Ploaia cădea mărunță pe stradele nepavate strîmte și noroioase.* P.L. 26/11 [Pr. 1].

NOSTALGÍE s.f. Melancolie, dor adînc. *Acei cari sunt făcuți în felul acesta se simt ca... munciți de-o nostalgie inversă.* P.L. 65/21 [Pr. 1].

NÓSTRU, NOÁSTRĂ adj. pos. **1.** Care aparține vorbitorului și grupului din care face parte el. *Cucu-ntreabă: „Unde-i sora Viselor noastre de vară?".* O.I 121/20. *A noastre inimi își jurau credință pe toți vecii.* O.I 186/13. *Tot astfel cînd al nostru dor Pieri în noapte-adîncă, Lumina stînsului amor Ne urmărește încă.* O.I 234/13. *Consecutivitatea e în cugetarea noastră.* P.L. 25/34; cf. **O.I** 35/4, 55/30, 115/8, 151/17, 155/10, 157/36, 210/19, 230/3, 234/8; **O. IV** 333/13, 360/16; **P.L.** 24/11, 24/19, 25/19, 25/21, 37/11, 38/22, 41/9, 41/27, 49/29, 69/13 [V. 14; Pr. 11]. ◒ (Repetiție) *Din visurile noastre vom zidi castele, din cugetările noastre vom aduna mări cu mii de undoiete oglinzi.* P.L. 49/27, 28 [Pr. 2]. ◇ (Pronominal) *Ce limbă, parcă era a noastră.* P.L. 38/12 [Pr. 1]. ◇ (Obiectul este o țară) *Patria noastră: o frază.* O.I 35/10. *Împărați pe care lumea nu putea să-i mai încapă. Au venit și-n țara noastră de-au cerut pămînt și apă.* O.I 147/22. *Căutăm adevărata noastră patrie.* P.L. 65/18; cf. **O.I** 150/19 [V. 3; Pr. 1].

2. (Indică apartenența la un grup) Din care face parte vorbitorul, la care aparține vorbitorul. *Veacul nostru ni-l umplură saltimbancii și trozii.* O.I 149/22. *Încifrezi lumea noastră în lumea lor.* P.L. 80/38; cf. **O.I** 132/31, 137/19. 151/5. 151/24; **P.L.** 25/13 [V. 5; Pr. 2]. ◇ (Pronominal) *Voii lor pentru ei ar fi lot atît de lungi ca pentru noi ai noștri.* P.L. 25/14 [Pr. 1]. ◇ (După prepoziții care cer genitivul substantivului) *Flori de tei deasupra noastră Or să cată rînduri — rînduri.* O.I 75/23 [V. 1]. ◒ (Ironic) *N-o să aflu între-ai noștri vreun falnic juvaer.* O.I 149/36 [V. 1].

3. Despre care este vorba; cunoscut din cele spuse odată. *Umbra eroului nostru dispărea prin șiroaiele ploaici.* P.L. 26/18. *Prin lumea română de apunerea frumoasă trece călugărul nostru.* P.L. 39/22. *Veți fi ghicit că pleșuvul nostru biped era doctor.* P.L. 59/25; cf. **P.L.** 26/30, 27/8, 40/1, 59/30 [Pr. 7].

4. (Cu valoare afectivă) Care ține de vorbitor și de grupul din care face parte; apropiat sufletește de vorbitor și de grupul din care face parte. *Marea noastră-i de înghef.* O.I 35/21. *Iară gazda noastră zice... O, priviți-i cum visează.* O.I 101/23. *Naintea nopții noastre tmblă Crăiasa dulcii dimineți.* O.I 204/13; cf. **O.I** 32/18, 35/10, 55/23, 101/21, 146/8 [V. 8]. ◇ (Pronominal) *Noi cîrpim cerul cu stele... Căci al nostru-i sur și rece.* O.I 35/21 [V. 1].

5. (Cu valoare de sg.) Meu. *Mulți din lectorii noștri vor fi căutat cheia întîmplărilor lui în lucrurile ce-l înconjurau.* P.L. 64/30 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **nostru** (**O.I** 35/4, 35/10, 35/21, 101/21, 132/34, 137/19. 146/8, 149/22. 151/24, 234/13; **P.L.** 25/21, 26/30, 38/22, 39/22, 40/1, 41/27, 59/25, 69/13), **noastră** (**O.I** 35/10, 35/21, 46/26, 55/23. 55/30, 75/23, 101/23, 147/22, 150/19, 151/17. 157/36; **P.L.** 25/34, 37/11, 38/12, 65/18, 80/38), g.d. **nostru** (**O.I** 151/5; **P.L.** 25/19, 26/18, 27/8, 41/9, 59/30), **noastre** (**O.I** 32/18, 204/13, 210/19, 230/3, 234/8); pl.n.ac. **noștri** (**O.I** 149/36; **P.L.** 24/19, 25/13, 25/14, 64/30), **noastre** (**O.I** 115/8, 155/10, 186/13; **O.IV** 333/13, 360/16; **P.L.** 24/11, 49/27, 49/28, 49/29), g.d. **noastre** (**O.I** 121/20).

NÓTĂ s.f. **1.** Adnotare. *Poate vrun pedant... te-o strînge-n două șiruri, așezîndu-te la coadă, În vreo notă prizărită sub o paginâ neroadă.* O.I 134/14 [V. 1].

2. Sunet, acord muzical. *Astfel notele murinde... Zbor sub mîna-ți tremurinde.* O.I 18/13. *El auzi prin aerul nopții tremurînd notele dulci ale unui clavir.* P.L. 36/19; cf. **P.L.** 36/35, 53/32, 53/32 [V. 1; Pr. 4]. ◒ (Metaforic) *Ești tu nota rătăcită Din cîntarea sferelor, Ce eternă, nefinită, Îngerii o cîntă-n cor?* O.I 19/1 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A curge note din tîrâ** v. tîrâ [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **notă** (**O.I** 134/14; **P.L.** 53/32, 53/32), **nota** (**O.I** 19/1); pl.n.ac. **note** (**O.I** 32/11), **notele** (**O.I** 18/13; **P.L.** 36/19), **g.d. note** (**P.L.** 36/35).

NOTIȚĂ s.f. Însemnare. *Mai era ceva. O mică carte de notițe.* P.L. 71/34. *La sfîrșitul fiecărei notițe . . . : Ermil, te iubesc!* P.L. 71/36 [Pr. 2].

NOU, NOUĂ adj. **I. 1.** Ivit sau creat de curînd. *Vreme trece, vreme vine, Toate-s vechi și nouă toate.* O.I 194/2. *Albinele înconjurară . . . pe nouă și tînărul împărat al raiului.* P.L. 98/19; cf. **O.I** 194/24, 198/19 [V. 3; Pr. 1]. ◇ Loc. adv. **Din nou** = încă odată, iarăși. *Poți din nou zdrobi și frînge apostat-inima mea?* O.I 30/18. *Să fim din nou copii.* O. I 100/18. *Ea-l văzu din nou pe Adonis al ei.* P.L. 85/27; cf. **O.I** 24/10, 32/23, 64/4, 201/10; **P.L.** 37/11, 46/21 [V. 6; Pr. 3]. ◇ **Roma nouă** v. **R o m a** [V. 1].

2. Cu aspect și conținut schimbat, înnoit, evoluat. *Cînturi nouă smulge tu din tîrâ-mi.* O.I 120/8. *S-a despri-mînărat pădurea, E-o nouă viață-n orice vreo.* O. I 228/14. *Sărutarea ei îi împlu . . . de-o nouă putere.* P.L. 50/9; cf. **P.L.** 65/8, 87/1 [V. 2; Pr. 3]. ◒ (Construcție metaforică) **A turna în formă nouă limba veche și înțeleaptă** v. **t u r n a** [V. 1].

3. Alt. *În mijlocul acestui lac . . . este o nouă insulă.* P.L. 79/5 [Pr. 1]. ◒ (Repetiție) *Părea că geniul divinului brit, Shakespeare, respirase asupra pămîntului un nou tînger lunatec, o nouă Ofelia.* P.L. 36/37, 38 [Pr. 2].

II. Făcut de curînd. *Casa e aceeași, însă mobile nouă și elegante.* P.L. 62/28 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **nou** (**O.I** 24/10, 30/18, 32/23, 64/4, 100/18. 201/10; **P.L.** 36/37, 37/11, 46/21, 85/27) **noul** (**P.L.** 98/19), **nouă** (**O.I** 137/8, 228/14; **P.L.** 36/38, 50/9, 65/8, 79/5), g.d. **nouă** (**O.I** 144/18); pl.n.ac. **noi** (**P.L.** 87/1), **nouă** (**O.I** 120/8, 191/2, 194/24, 198/19; **P.L.** 62/28).

NOUĂ num. card. Număr care are în numărătoare locul între opt și zece. *Trecu o lună, trecură două, trecură nouă și împărăteasa făcu un fiior alb ca spuma laptelui . . .* P.L. 4/13 [Pr. 1].

NOURÉL s.n. Nour mic. *Din clnd în cînd ele un nourel alb, ca și clnd s-ar fi vărsat lapte pe cer.* P.L. 78/31 [Pr. 1].

NU adv. **A.** (Dă valoare negativă unei propoziții) **I.** (Pe lîngă verb, neagă conținutul unei propoziții principale) **1.** (În propoziții enunțiative) *Așa virtuoșii murind nu desper.* O.I 12/11. *Și în farmecul vieții-mi Nu știam că-i tot aceea De te razimi de o umbră Sau de crezi ce-a zis femeia.* O.I 113/2. *Nu pulea fi supărată pe el.* P.L. 89/1; cf. **O.I** 17/2, 17/4, 20/13, 20/14, 24/17, 25/8, 25/17, 27/13, 27/20, 38/22, 38/24, 38/27, 40/7, 40/14, 53/19, 56/21, 59/17, 60/6, 61/13, 61/24, 65/9, 65/13, 79/20, 82/25, 82/36, 82/38, 83/12, 87/2, 88/14, 94/1, 97/32, 104/18, 111/6, 112/18, 112/24, 113/8, 114/3, 116/17, 118/6, 125/18. 144/11, 147/15, 147/35, 155/21, 155/33, 157/1, 157/37, 160/31, 162/35, 166/23, 173/1, 173/4, 175/8, 176/4, 177/32, 187/1, 187/6, 188/14, 199/1, 199/11, 201/3, 203/2, 203/5, 210/2, 210/12, 211/2, 211/5, 211/21, 211/23, 212/6, 213/20. 219/5, 221, 221/1, 223/5, 232, 232.24; **O.IV** 361/11, 361/20, 432/15; **P.L.** 3/16, 4/28, 8/32, 12/24, 12/25, 13/2, 15/8, 16/3, 20/40, 22/21, 25/4, 25/33, 26/32, 27/34, 32/18, 37/23, 38/5, 42/40, 43/3, 43/15, 46/22, 46/25, 46/34, 48/41, 50/40, 53/3, 53/7, 55/15, 56/3, 56/4, 56/12, 56/22, 56/34, 56/38, 57/7, 57/8, 57/40, 61/38, 62/30, 62/40, 63/9, 63/20, 63/32, 65/11, 68/13, 69/36, 70/7, 70/33, 71/33, 74/36, 77/1, 77/38, 79/37, 82/22, 85/18, 87/34, 88/27, 88/40, 89/15, 89/17, 89/25, 89/27, 89/30, 90/7, 90/32, 91/31, 92/1, 92/16, 92/17, 93/35, 93/38, 95/2, 95/24, 96/22, 96/27, 96/31, 98/27, 102/20, 102/25 [V. 82; Pr. 80]. ◒ (Repetiție) *Moartea succede vieții . . . Alt sens n-are lumea asta, n-are alt scop.* O.I 36/5. *Ea nu vine, nu mai vine.* O.I 122/14. *Nu ți-e iertat să vorbești . . . nu ți-e iertat.* P.L. 63/39; cf. **O.I** 10/1, 10/2, 46/4, 46/4, 66/7, 66/8, 202/2, 202/2, 216/9, 216/10; **P.L.** 53/20, 53/20, 57/3, 57/3, 57/32, 57/32, 63/32, 63/33, 69/26, 69/27, 69/30, 69/30, 77/7, 77/7, 77/8, 89/22, 89/22 [V. 14; Pr. 19]. ◇ (Prin repetarea negației se exprimă o afirmație) *Eu nu pot să nu iubesc.* P.L. 57/2. *Nu că nu ești frumoasă, Cezara.* P.L. 89/7 [Pr. 4]. ◇ (Cu valoare afirmativă, în corelație cu „decît") *N-au avut decît cu ochiul ori cu mîna semn a face, Și Apusul își împinse toate neamurile-ncoace.* O.I 146/32. *Nu era decît de paisprezece* [ani]. P.L. 66/3. *Nu-și trăise decît viața.* P.L. 99/23; cf. **P.L.** 13/22, 14/6, 14/39, 23/3, 38/23, 45/15, 46/25, 49/4, 50/16, 77/21, 81/29 [V. 1; Pr. 13].

2. (În propoziții imperative) *Șterge-ți ochii, nu mai plînge!* O.I 30/21. *Nu uita că doamna are minte scurtă, haine lungi.* O.I 164/10. *Nu te călugări, copilul meu . . . nu le preface în rasă și comanac.* P.L. 82/24, 25; cf. **O.I** 54/11, 55/23, 55/28, 80/22, 80,31, 82/31, 82/32. 117/15, 128/10, 129/7, 129/14, 155/5, 159/8, 174/19, 177/19. 183/13, 196/29. 196/31, 198/2, 209/15, 216/14; **O.IV** 361/5; **P.L.** 8/20, 8/26, 11/15, 17/12, 56/38, 63/39, 70/1, 70/35. 71/14 [V. 23; Pr. 10]. ◒ (Repetiție) *Tu-ți arzi ochii și frumusețea . . . Nu mai plînge, nu mai plînge!* O.I 83/10. *Nu spera și nu ai teamă.* O.I 194/5; cf. **O.I** 196/24, 196/24, 196/25, 198/16, 198/16 [V. 9].

3. (În propoziții exclamative) *Dulci-s ochii umbrei tale, nu le fie de diochi!* O.I 80/34. [San Marc] *rostește în tu clipe cadențate: Nu-mvie morții — e-n zadar, copile!* O.I 202/14. — *Dar bine, tată, n-o s-alerg eu după el.* P.L. 77/1; cf. **O.I** 9/1. 51/13, 112, 157/9, 214/1, 214/12; **P.L.** 56/11, 56/12 [V. 8; Pr. 3]. ◒ (Repetiție) *Tu!! . . . nu vezi . . . nu-ți aflu nume . . . Limba-n gură mi se leagă.* O.I 82/13 [V. 2].

4. (În propoziții optative) *De nu m-ai uita încalte, sufletul vieței mele.* O.I 54/3. *Cum nu vii tu, Tepeș doamne, ca pumnul mîna pe ei, Să-i împarți în două cete: în smintiți și în mișei.* O.I 151/31. *Cum nu suntem două pasări Sub o streșină de stuf.* O.IV 369/1; cf. **O.I** 46/13, 80/18 [V. 5]. ◇ (Întărit de „numai") *Cartea la într-adevăr minunată este! . . . numai de n-ar ameți mintea.* P.L. 38/17. *Voi adormi . . . de nu m-aș trezi numai iar.* P.L. 82/37 [Pr. 2].

5. (În propoziții interogative) *Au nu-nțelegi tu oare, Cum că eu sunt nemuritor, Și tu ești muritoare?* O.I 172/30. *Nu e păcat Ca să se lepede Clipa cea repede Ce ni s-a dat?* O.IV 379/9. *Nu vezi tu cum sufăr?* P.L. 70/20; cf. **O.I** 40/9, 48/28, 48/30, 49/2, 95/31, 97/21, 98/2, 127/6, 137/2, 137/27, 155/28, 160/13, 168/24, 200/9, 228/5, 235; **O. IV** 365/31, 369/5; **P.L.** 10/12, 25/4, 31/5. 31/34, 43/18, 44/37, 52/32, 53/10, 53/37, 53/38, 53/41, 55/22, 65/10, 76/21, 81/21, 94/31 [V. 20; Pr. 17]. ◒ (Repetiție) *De ce nu sunt un rege să sfarm cu-a mea durere, De ce nu sunt satana, de ce*

nu-s Dumnezeu. O.I 20/5,6. *Târzie toamnă e acum, Se scutur frunzele pe drum, Și lanurile sunt pustii ... De ce nu-mi vii, de ce nu-mi vii?* O.I 235/24. *Oare nu cîntă ei ceea ce gîndesc eu? ... Oare nu se mișcă lumea, cum voi eu?* P.L. 53/27, 28; cf. **O.I** 157/5, 157/6, 157/7, 157/9, 235/4, 235/4 [V. 11; Pr. 2]. ◇ (În întrebări retorice, pentru a sublinia o afirmație, o exclamație, uneori ironic) *Au nu ai fost junâ, n-ai fost tu frumoasă?* O.I 37/23. *Au prezentul nu ni-i mare? N-o să-mi dea ce o să cer? N-o să aflu între-ai noștri vreun falnic juvaer?* O.I 149/36. *Nu e destulă mizeria în care am trăit?* P.L. 55/9; cf. **O.I** 150/1, 150/2, 150/3, 150/7, 151/22, 231/21; **P.L.** 65/1, 65/3, 65/5, 65/10, 67/36, 77/38, 86/33, 94/3 [V. 11; Pr. 9].

6. (În propoziții adversative accentuînd ideea de opoziție) *Ar zîmbi și nu se-ncrede.* O. I 84/30. *Te-aș cere doar pe tine, dar nu mai ești a ta.* O.I 127/2. *M-au cunoscut vecinii toți, Tu nu m-ai cunoscut.* O.I 191/4. *Ea-l văzu, dar nu-și iuți pasul.* P.L. 93/7; cf. **O.I** 25/16, 51/18, 52/9, 74/17, 82/15, 84/30, 91/33, 92/10, 104/9, 112/8, 132/20, 133/9, 134/22, 171/4, 172/24, 174/13, 176/29, 178/24, 181/9, 200/5, 203/2, 203/5, 213/15, 234/12; **O.IV** 366/9; **P.L.** 6/8, 6/13, 7/3, 10/26, 42/34, 61/36, 68/32, 80/14, 85/2, 92/10, 96/32 [V. 28; Pr. 12]. ◒ (Repetiție) *În lumea asta sunt femei Cu ochi ce izvorăsc setnici ... Dar, oricît ele sunt de sus, Ca tine nu-s, ca tine nu-s!* O.I 235/16 [V. 2].

7. (În propoziții disjunctive, adesea în construcții eliptice cu valoare de propoziție) *Cine știe de este mai bine A fi sau a nu fi.* O.I 38/30. *Fost-au vis sau nu, asta-i întrebarea.* P.L. 65/1. *Putem face un lucru sau nu.* P.L. 82/15; cf. **P.L.** 81/8, 87/5 [V. 1; Pr. 4].

II. (În propoziții subordonate) *E inima mea tristă, ce n-are mîngîiere.* O. I 6/7. *Aș vrea să nu mai stai Pe gînduri toldeuna.* O. I 174/9. *Crezi c-ai pricepe ceea ce zic, dacă n-ai fi de fîrea mea?* P.L 42/18; cf. **O.I** 17/23, 23/16, 29/1, 35/26, 38/31, 48/25, 52/32, 58/11, 60/13, 61/20, 76/14, 80/32, 83/11, 97/5, 115/1, 116/4, 118/2, 123/3, 125/20, 128/10, 132/13, 134/7, 134/27, 134/29, 134/34, 141/11, 141/12, 141/15, 146/7, 147/14, 147/21, 147/36, 151/18, 151/21, 151/26, 154/35, 155/6, 157/10, 160/1, 160/23, 160/33, 174/17, 175/24, 175/32, 176/25, 177/20, 182/3, 182/12, 184/20, 184/21, 186/20, 187/9, 189/3, 189/7, 190/6, 192/2, 208/7, 211/19, 216/25, 220/5, 220/9, 223/21, 227/6, 230/5, 230/10, 230/14, 232/13, 232/24, 234/11; **O.IV** 364/24, 365/19, 370/2, 379,5, 432/10, 432/34, 433,6; **P.L.** 3/2, 3/11, 3/12, 6/9, 6/28, 10/12, 12/25, 13/1, 13/2, 13/17, 14/8, 14/19, 14/23, 14/40, 15/7, 16/32, 16/39, 18/4, 18/37, 19/7, 20/14, 20/34, 21/22, 23/32, 23/36, 24/18, 25/32, 25/40, 27/2, 29/2, 30/18, 36/12, 41/36, 41/37, 42/1, 42/5, 42/20, 42/32, 43/22, 44/2, 50/6, 51/2, 52/13, 52/14, 53/2, 53/20, 55/16, 55/25, 55/28, 56/37, 57/34, 59/5, 59/6, 59/32, 61/1, 61/8, 61/17, 63/35, 63/40, 64/23, 65/3, 65/11, 65/13, 65/26, 66/22, 69/2, 69/7, 69/27, 70/1, 70/3, 70/29, 70/33, 70/38, 74/27, 75/32, 76/33, 77/1, 78/16, 82/13, 82/21, 82/35, 82/36, 82/37, 86/27, 86/30, 87/31, 89/4, 89/8, 89/14, 89/19, 90/12, 90/15, 90/20, 90/29, 91/21, 91/23, 92/14, 92/27, 92/33, 93/5, 93/29, 94/27, 96/11, 97/32 [V. 78; Pr. 105]. ◒ (Repetiție) *O! dezmiardă, plîn- ești junâ ... Plîn' nu-i față mea zbîrcită, plîn' nu-i inima bătrînă.* O.I 42/20. *S-o rog să nu surîdă, să nu-mi împle sufletul de-o vană, dureroasă iluziune.* P.L. 55/25, 26. *Că-i pe viață acea defensiune în paragrafe a copilei, ca să nu-i zică pe nume, să n-o tutuiască — să n-o sărute?* P.L. 67/39, 40; cf. **O.I** 38/11, 38/11 [V. 4; Pr. 5].

III. (În corelație cu alte cuvinte care exprimă o negație ca: nimeni, niciunul, nici, niciodată, de loc etc.) *Cel ce în astă lume a dus numai durere, Nimic n-are dincolo.* O.I 59/15. *Tu nici nu știi a ta apropiere Cum inima-mi de-adînc o liniștește.* O.I 120/9. *Nime-n lume nu ne știe.* O.I 209/4. *Nu se mișca de loc.* P.L. 17/21. *Tu nu vei uita niciodată această noapte.* P.L. 71/15. *Nici unul din ei nu știe încă ce-nsemnează iubirea.* P.L. 79/16; cf. **O.I** 35/12, 35/18, 35/31, 36/7, 53/1, 53/5, 54/16, 55/10, 56/8, 59/25, 60/10, 61/15, 80/4, 83/20, 84/32, 92/10, 92/13, 108/11, 114/10, 115/3, 115/6, 119/6, 127/18, 132/15, 132/21, 133/18, 151/4, 151/10, 164/15, 177/31, 184/7, 198/11, 201/2, 209/12, 209/16, 212/5, 219/22, 221/6, 225/10, 226/6, 227/8, 232/1, 232/20; **O.IV** 333/4, 333/8, 338/4, 361/11, 430/2, 432/14, 132/21; **P.L.** 3/11, 3/12, 6/28, 10/33, 12/28, 15/1, 15/25, 15/28, 16/36, 20/10, 24/7, 25/7, 26/15, 28/8, 28/11, 28/13, 31/19, 31/31, 31/32, 31/39, 35/31, 37/1, 43/3, 43/5, 43/8, 43/15, 45/29, 46/25, 49/9, 49/10, 52/27, 55/16, 55/37, 56/2, 56/31, 56/41, 58/5, 58/9, 60/26, 61/24, 61/33, 67/18, 68/17, 68/20, 69/1, 69/3, 69/16, 70/2, 70/8, 70/12, 70/34, 70/38, 71/6, 71/22, 74/23, 78/23, 87/27, 87/31, 88/31, 89/10, 89/11, 89/22, 89/22, 89/36, 90/2, 90/27, 93/14, 93/29, 93/37, 94/20, 95/2, 96/27, 100/5, 101/17 [V. 53; Pr. 77]. ◒ (Repetiție) *Lumea azi nimic nu vede, ochiu-i nimic nu cuprinde.* O.I 28/11. *Nimeni nu-i știe de știre, Nimeni soarlea-i n-o-mblîn-zește, nimeni fruntea nu-i mîngîie.* O.I 52/23, 24. *Eu nu fac nici rău, nici bine, căci nu fac nimic.* P.L. 74/28; cf. **P.L.** 49/9, 49/10 [V. 5; Pr. 4]. ◇ (Precedat de „ba", în dialog, ca întărire a negației) — *Ba n-am vîclenit asupra tatălui lău.* P.L. 6/12. *Ba nu sunt aici, nu vezi că nu sunt aici?* P.L. 10/12 [Pr. 2]. ◇ (Precedat de *numai*) *Eu voi trece nepăsător prin această viață ca un exilat — numai nu ca ei.* P.L. 87.26 [Pr. 1]. ◇ Expr. **Nu numai** v. n u m a i [Pr. 2].

B. (Negația se referă la altă parte a propoziției, nu la verb) *Nu spre amor — spre închinăciune el genunchi-și încovoaie.* O. I 51/23. *Dantul, muzica, pădurea, Pe acestea le-ndrăgii, Nu chitiile pustii.* O.I 102/15. *De din vale de Rovine Grăim, doamnă, către tine, Nu din gură, ci din carte.* O.I 149/5. *Spune-mi numai că mă iubești — spune-o! dar nu cu două înțelesuri.* P.L. 70/21; cf. **O.I** 60/34, 127/1, 127/3, 134/37, 160/29; **P.L.** 12/18, 37/13, 40/36, 56/16, 57/37, 60/39, 65/16, 69/38, 70/21, 77/36, 79/14, 80/23, 81/25, 82/27, 84/22, 88/31 [V. 8; Pr. 17]. ◇ (Negația însoțește predicatul, dar se referă la altă parte de propoziție) *Nu e mică, nu e mare, nu-i subțire, ci-mplinită.* O.I 159/19 [V. 3].

C. I. (Înlocuiește o propoziție negativă, ca răspuns la o întrebare). *Dorii-am de cînd sunt ceva pentru mine? numai pentru mine? ... Nu.* P.L. 45/25. *Poți oare glei simfirea, cu care am scris? ... O, nu!* P.L. 55/38. *Să te pierd pentru a le mai vedè o dată? Nu!* P.L. 96/34; cf. **P.L.** 77/4 [Pr. 4]. ◇ Expr. **De nu** = în caz contrar. *Pentru mine e tot una: De-oi pelrecc-ncă cu mîle și cu pureci și cu luna. Ori de nu — cui ce-i aduce? — Poezie — sărăcie!* O.I 49/8. — *Am venit să mi te-nchini, De nu, schimb a ta coroană într-o ramură de spini.* O.I 116/12. *Dacă cineva i le păzește bine* [iepele]. *ea-l pune să-și aleagă ... un mînz, iar de nu, îl omoară și-i pune capul într-un par.* P.L. 15/7 [V. 2; Pr. 1]. ◇ (Ca refuz la un îndemn) *Mai zi o dată! — Nu.* P.L. 68/25 [Pr. 1].

2. (Exprimă atitudinea negativă față de cele spuse înainte, fiind urmat de o explicație) *Nu! moartea cu viața*

a stins toată plăcerea. O.I 59/13. *Nici rău nu-i pare-acuma, nici bine nu ... ea moare Visîndu-se-ntr-o clipă cu anii înapoi.* O.I 114/10. *Nu! fără ea ar fi raiul pustiu.* P.L. 45/35; cf. **P.L.** 18/9, 21/21, 24/24, 45/25, 56/20, 68/2, 76/27, 80/38 [V. 2; Pr. 9]. ◒ (Repetiție) *Nu! nu ești tu de vină, ci cei ce le-au vîndut.* O.I 63/5. *Nu! nu mă voi face comediantul acelui rău, care slăpînește lumea.* P.L. 87/17. *Nu, nu, nu crede că te iubesc într-alt, încît să-ți zic să rămîi.* P.L. 97/1; cf. **P.L.** 91/2, 91/3, 95/2, 95/2 [V. 2; Pr. 9].

NUC s.m. Arbore (*Juglans regia*). *Vezi, rîndunelele se duc, se scutur frunzele de nuc.* O.I 235/2. *Șiruri de nuci cu frunze late, gutăi și cireși ... pe ici, pe colo.* P.L. 44/10 [V. 1; Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n.ac. **nuc** (**O.I** 235/2); pl. n.ac. **nuci** (**P.L.** 44/10).

NUCĂ s.f. Fructul nucului. *Spune frățîne-tău ... să vină la mine, că i-oi hrăni cu mez de nucă.* P.L. 21/28 [Pr. 1].

NUFĂR s.m. Plantă (*Nuphar luteum*). *Lacul codrilor albastru Nuferi galbeni îl încarcă.* O.I 74/2. *În zadar suspin și sufăr Lîngă lacul cel albastru Încărcat cu flori de nufăr.* O. I 74/20 [V. 2].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **nufăr** (**O.I** 74/20); pl.n. ac. **nuferi** (**O.I** 74/2).

NULĂ s.f. Zero. ◒ (Construcție metaforică) **A-și drapa nula** v. d r a p a [V. 1].

— Formă gramaticală: sg.n.ac. **nula** (**O.I** 149/?9).

NUMA adv. v. **numai.**

NUMAI adv. I. 1. Nu mai mult decît ...: nimeni sau nimic decît ... *Numai murmurul cel dulce Din izvorul fermecat Asurzește melancolic A lor suflet îmbătat.* O.I 67/21. *Toți aceia care vorbe mari aruncă Numai banul îl vînează și cîștigul fără muncă.* O.I 151/20. *Poți suferi amorul meu? să-l suferi numai.* P.I. 88/21; cf. **O.I** 6/3, 16/3, 21/17, 27/20. 48/13, 59/14, 60/29, 62/14, 82/18, 83/12, 84/5, 110/4, 112/11, 121/3, 126/5, 144/28, 147/33, 152/11, 155/10, 155/17, 155/24, 157/1, 157/6, 171/1, 172/21, 174/12, 177/25, 182/16, 183/1, 210/25, 214/25, 236/11; **O. IV** 366/2, 369/4, 432/30; **P.L.** 3/10, 4/17, 5/16, 8/31, 8/33, 9/19, 10/26, 16/3, 16/14, 24/19, 25/6, 25/8, 27/41, 28/37, 29/12, 30/40, 31/13, 37/12, 39/30, 40/15, 44/39, 45/24, 45/28, 46/34, 52/20, 52/27, 53/34, 60/27, 64/11, 69/24, 70/16, 78/29, 79/23, 80/36, 86/16, 92/33, 92/36, 94/7, 95/22, 95/25, 99/12 [V. 38; Pr. 42]. ◒ (Repetiție) *Pustiul tace, aerul e mort și numai suflarea lui* [Dionis] *e vie, numai ochiul lui e viu.* P.L. 36/26, 27 [Pr. 2]. ◇ (În asociere cu alt cuvînt care exprimă restricția) *Singur numai cavalerul suspîntă privea balconul.* O.I 152/18. *Și se-nalță din călcîie să-și ajungă pîn' la gură, Dăruind o sărutare acea tainică căldură, Ce n-o are decît numai sufletul unei femei.* O.I 160/1. *Nu vreau ca s-o știu, decît numai ia-așa ca s-o știu.* P.L. 14/40; cf. **P.L.** 6/23 [V. 2; Pr. 2].

2. (Atenuînd ideea de exclusivitate). Doar. *Azi ... femeia, ca și lumea, e o școală, Unde-nveți numai durere.* O.I 140/10. *Sunt înșelat de somnul pămîntului s-adorm. Încît numai de nume îmi pare că există.* O.IV 432/5. *Era numai de optsprezece [ani] și îmbla la școală.* P.L. 66/5; cf. **O.I** 4/13, 24/17, 27/5, 41/8, 45/8, 146/4, 152/5, 228/15; **P.L.** 11/25, 22/22, 24/22, 25/8, 39/5, 39/36, 40/36, 41/21, 44/13, 44/24, 52/2, 61/28, 70/16, 72/5, 73/23, 77/16,78/30, 88/35, 96/29, 97/36, [V. 10; Pr. 21]. ◇ Loc. adv. **Numai cît** v. c î t[1] [Pr. 1]. ◇ Expr. **Așa numai** = v. a ș a [Pr. 1]. ◆ Abia. *Și numai încet se auzea motanul mieunînd.* P.L. 21/12 [Pr. 1].

3. (Uneori urmat de „bun, bine") Tocmai, chiar. *Astfel numai, Părinte, eu pot să-ți mulțămesc Că tu mi-ai dat în lume norocul să trăiesc.* O.I 116/15. *Nu-i subțire, ci-mptinită, Încît ai ce stringe-n brațe — numai bună de iubită.* O.I 159/20 [V. 2].

II. 1. (Cu valoare de conjuncție adversativă) Dar, însă. *Pe aceeași uliciioară Bate luna în ferești, Numai tu de după gratii Vecinic nu te mai ivești!* O.I 112/3. *Oriunde numai ele ar dori ca să ne poarte, Prelutindeni fericire ... de-i viață, de e moarte.* O.I 155/17. *Adîncimea mea în o ai în line, numai încă nedescoperită.* P.L. 42/17; cf. **O.I** 112/7, 113/7, 155/7; **P.L.** 25/2, 27/14, 42/21, 42/31, 47/22, 50/36, 62/29, 82/37, 87/25, 90/7, 90/12, 102/21 [V. 5; Pr. 13]. ◇ (Întărește o conjuncție adversativă) — *Dacă nu știi, ți-aș arăta Din bob în bob amorul, Ci numai nu te mînia, Ci stai cu bănișorul.* O. I 174/19. *Va trece prin toate locurile ... dar numai în șir.* P.L. 41/31. *Vină tu, dar numai după ce voi muri.* P.L. 82/29; cf. **P.L.** 41/28 [V. 1; Pr. 3]. ◇ Expr. **Numai că** v. c ă [Pr. 2]. **Nu numai ... dar chiar și (sau ei)** ... = atît ... cît și ... *Ar fi ușor a însemna nu numai țara dar chiar și secolul în care ar fi trebuit să se petrească existența lor cea adevărată.* P.L. 65/21. *Mai bine mi-aș sloarce tot focul din inimă ... decît să animez cu el o simțire, pe care-o cred nu numai culpabilă, ci ordinară.* P.L. 87/22 [Pr. 2].

2. (Întărește o conjuncție condițională, în loc. conj.) **Numai să (sau de)** = dacă. *Cartea la într-adevăr minunată este! ... numai de n-ar ameți mintea.* P.L. 38/16. *Aș primi să fiu servitoarea la, numai să mă suferi într-un colț al casei.* P.L. 86/8. *Și ochii, ah! ochii! Numai de nu i-ar apropia de-ai mei.* P.L. 92/14 [Pr. 3].

— Variantă: **núma** (**O.I** 27/20, 146/1, 152/5, 155/7, 171/1) adv.

NUMAIDECÎT adv. Îndată. *Mănușa el în față i-o aruncă: „Doamna mea, o mulțămire ca aceasta n-o mai voi!" Și-o lăsă numaidecît.* O.I 166/24 [V. 1].

NUMĂR s. n. 1 (În loc. adj.) **Fără (de) număr** = **nenumărat.** *Ei trec ca vijelia cu aripi fără număr.* O.I 97/16. *Sărutări fără de număr El ți soarbe de pe gură.* O.I 104/11. *Ea trece mîndră la vînat Și peste frunze fără număr Abia o urmă a lăsat.* O.I 229/7 [V. 3].

2. Cifră. ◒ (Metaforic) Formulă. *Precum Atlas în vechime sprijinea cerul pe umăr Așa el sprijină lumea și vecia într-un număr.* O.I 132/10 [V. 1].

3. Cantitate. *Nu este oare omenirea istoriei asemenea unei astfel de armate ..., armată mare pentru individul constituit în spectator, dar același număr mărginit pentru registor?* P.L. 65/9 [Pr. 1]. ◆ Mulțime. *De ce uitați că-n voi e și număr și putere?* O.I 59/26 [V. 1].

NUMĂRĂ vb. I. T r a n z. (Folosit și a b s o l.) A socoti, a calcula, a determina numărul. *Bine-ți pare să fii singur ... să numeri scînduri albe în cerdac?* O.I 83/15. *El numără în gîndu-i zile nenumărate.* O.I 93/13. *El numără în gîndu-i și anii ți aduna.* O.I 98/33. *L-ar fi sărutat de o mie de ori — așa număra ea cel puțin.* P.L. 68/11; cf. **O.I** 82/5; **P.L.** 52/6 [V. 4; Pr. 2]. ◇ Expr. **A număra**

metaniile v. **m e t a n i e** [Pr. 1]. ◒ (Construcţii metaforice) **A număra fire de mustăţi** = v. **m u s t a ţ ă** [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 2 sg. **numeri** (**O.I** 82/5, 155/31), 3 sg. **numără** (**O.I** 93/13, 98/33), imp. 3 sg. **număra** (**P. L.** 68/11); conj. prez. 2 sg. **să numeri** (**O.I** 83/15); inf. **număra** (**P.L.** 52/6); ger. **numărînd** (**P.L.** 76/2).

NUMĂRĂTOARE s.f. Calcul. *Nici nu-i poate veni în minte cugetul ascuns în această ciudată numărătoare.* P.L. 43/6. *I-am spus că nu-i poate veni în minte gîndirea tăinuită în numărătoarea cărţii?* P.L. 44/2 [Pr. 2].

NÚME s.n. **1.** Cuvînt care numeşte ceva; denumire. *De pe galbenele file el adună mii de coji, A lor nume trecătoare le însamnă pe răboj.* O.I 130/26. *De-a pururi, pretutindeni, în ungherul unor creieri, Şi-or găsi, cu al meu nume, odăposl a mele scrieri.* O.I 134/2. *Străbătea numai un nume . . . : Ieronim.* P.I.. 95/23; cf. **O.I** 9/17, 24/17, 127/28, 137/14, 151/6; **O.IV** 432/5; **P.L.** 30/27, 41/13 [V. 8; Pr. 3]. ◇ Loc. adj. **Cu numele** = numit. *Călugărul Dan se visase mirean cu numele Dionis.* P.L. 38/13 [Pr. 1]. Loc. adv. **Pe nume** = rostind denumirea cuiva (ca indiciu al afecţiunii, al intimităţii). *Şi ae s-ar putè pe dinsa cineva ca să o prindă. Cînd . . . se priveşte în oglindă, Subţiindu-şi gura mică şi chemîndu-se pe nume.* O.I 80/3. *Pleacă gura la ureche-i, blînd pe nume el o cheamă.* O.I 84/27. *Tu? Pe nume? — niciodată!* P.L. 68/3; cf. **P.L.** 69/3 [V. 2; Pr. 2]. Loc. vb. **A lua numele** . . . = a se numi. *Florile . . . din botezul de lacrimi luară numele de lăcrămioare.* P.L. 22/36 [Pr. 1]. **A pune nume** v. **p u n e** [Pr. 1]. ◇ Expr. **A spune** (sau **a zice**) **pe nume** = a tutui. *Să nu-i zică pe nume . . . să n-o sărute.* P.L. 67/40. *Nu îi-oi mai spune pe nume.* P.L. 69/31[Pr. 2]. **A nu-i şti** (cuiva) **de nume** v. **ş t i** [V. 1]. ◒ (Construcţii metaforice) **Fără de nume** = necunoscut; vag, incert. *Îi venea să plece-n lume, Dusă de pustie gînduri Şi de-un dor fără de nume.* O.I 65/24. *Cîtă intensivă, dureroasă, fără de nume fericire, într-o oară de amor!* P.L. 57/20 [V. 1; Pr. 1]. **A nu avea chip şi nume** = a fi imposibil de conceput. a fi greu de imaginat. *Hiperion, ce din genuni Răsai c-o-ntreagă lume, Nu cere semne şi minuni Cari n-au chip şi nume.* O.I 177/20 [V. 1]. **A numelui umbră** v. **u m b r ă** [V. 1]. **A purta un nume din gură în gură** v. **p u r t a** [V. 1].

2. Calificativ, atribut. *Tu!! . . . nu vezi . . . nu-ţi aflu nume.* O.I 82/13. *Martir este numele amorului meu.* P.L. 56/14 [V. 1; Pr. 1].

3. Reputaţie. *De ce nu voi pentru nume, pentru glorie să scriu?* O.I 137/27 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n.ac. **nume** (**O. I** 9/17, 24/17, 65/24, 80/3, 82/13, 84/27, 127/28, 133/35, 134/2, 137/14, 137/27, 176/4, 177/20; **O.IV** 432/5; **P.L.** 41/13, 57/20, 67/40, 68/3, 69/3, 69/31, 95/23), **numele** (**O.I** 151/6; **P.L.** 4/20, 22/36, 38/13, 56/14), g.d. **numelui** (**O.I** 134/23; **P.L.** 30/27); pl.n.ac. **nume** (**O.I** 130/26).

NUMERÓS, -OÁSĂ adj. În număr mare. *Oamenii din toate cele fac icoană şi simbol . . . Împărţesc a lor gîndire pe sisteme numeroase.* O.I 36/8 [V. 1].

NUMÍ vb. IV. **T r a n z.** **1.** A pune un nume; a denumi. *El ştia că „în această ordine a realităţii", cum o numea el, nu-l va întîlni nici un zimbel.* P.L. 28/10 [Pr. 1]. ✦ **R e f l. p a s.** A se chema. *Infuzorii abia văzuţi de ochii lumei se numesc împăraţi.* P.L. 50/30. *Ea se numea Cleopatra.* P.L. 66/1. *El se numea pe atunci Bertrand.* P.L. 66/20; cf. **P.L.** 26/2, 38/8, 50/28, 50/29, 66/19 [Pr. 8]. ✦ A-i zice într-un anumit fel. *Te voi numi tu, căci îmi eşti scumpă.* P.L. 89/8 [Pr. 1].

2. A considera şi a califica într-un fel. *Numesc* [oamenii] *sînt, frumos şi bine ce nimic nu însemnează.* O. I 36/7. *Gloria-i închipuirea ce o mie de neghiobi Idolului lor închină, numind mare pe-un pitic.* O.I 140/3. *Surîsul său era foarte inocent, dulce l-am putè numi.* P.L. 27/28; cf. **O.I** 35/33; **P.L.** 61/35 [V. 3; Pr. 2]. ◇ **R e f l. p a s.** *După orele care în amor se numesc păstoreşti, rămîne în om o profundă descurajare.* P.L. 80/7 [Pr. 1]

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **numeşte** (**P.L.** 26/2. 50/28), 1 pl. **numim** (**O.I** 35/33). 3 pl. **se numesc** (**O. I** 36/7; **P.L.** 50/29, 50/30, 80/7), imp. 3 sg. **numea** (**P.L.** 28/10, 38/8, 66/1, 66/19, 66/20), viit. 1 sg. **voi numi** (**P.L.** 89/8); inf. (a) **numi** (**P.L.** 27/28. 64/35); ger. **numind** (**O.I** 140/3).

NUMÍRE s.f. Indicare printr-un nume; denumire. *Numai limba, numirea într-un fel a unui obiect . . . îi uneşte* [pe oameni] *în înţelegere.* P.L. 24/23 [Pr. 1]. ✦ Calificativ, epitet. *Puteam numiri defăimătoare În gîndul meu să-ţi iscodesc.* O. I 212/1. *Cîle numiri ar inventa el, care de care mai îndrăgite.* P.L. 57/21 [V. 1; Pr. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **Îmbrăcat cu a lui Dumnezeu numire** = considerat de origine divină (?). *Ah! acele gînduri toate Îndreptate contra . . . ordinii-mbrăcate Cu-a lui Dumnezeu numire . . . sufletul vor să-i sugrume!* O.I 52/27 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n.ac. **numire** (**O.I** 52/27), **numirea** (**P.L.** 24/23); pl. n.ac. **numiri** (**O.I** 212,1; **P.L.** 57/21).

NUMÍT, -Ă adj. (În loc. adj.) **Aşa-numit** v. **a ş a** [Pr. 1].

— Formă gramaticală: pl.n.ac. **numitele** (**P.L.** 75/13).

NUN s.m. Naş. ◇ **Nunul mare** = naşul miresei. ◒ (Element de personificare) *Socrul roagă-n capul mesei să poftească să se pună Nunul mare, mîndrul soare.* O.I 85/36 [V. 1].

NÚNĂ s.f. Naşă ◒ (Personificare) *Socrul roagă-n capul mesei să poftească să se pună Nunul mare, mîndrul soare şi pe nună, mîndra lună.* O.I 85/36 [V. 1].

NÚNTĂ s.f. **1.** Căsătorie însoţită de ceremonial şi de petrecere. *Au venit ca să serbeze nunta ginga şei mirese.* O.I 85/20. *A patra zi era să fie nunta lui Făt-Frumos.* P.L. 23/15. *Şi se făcu nuntă mîndră.* P.I.. 23/32 [V. 1; Pr. 2]. ◒ (În context figurat) *Trec furnici ducînd în gură de făină marii saci, Ca să coacă pentru nuntă şi plăcinte şi colaci.* O.I 87/6 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Unire, însoţire. *Şi în nunta de iubire. În unire Naşte-am zorii de rubin.* O.I 5/4. *Şi se sting ca două stele, Care-n nuntă, uşurele Se cunun căzînde jos.* O.I 13/19 [V. 2].

2. Cortegiu, alai nupţial. *Iată vine nunta-ntreagă — vornicel e-un grîerel, Îi sar puricì înainte cu potcoave de oţel.* O.I 87/9. *Să iertaţi, boieri, ca nunta s-o pornim şi noi alături.* O.I 87/22 [V. 2].

— Forme gramaticale: **nuntă** (**O.I** 13/19, 87/6; **P.L.** 25/32), **nunta** (**O.I** 5/4, 85/20, 87/9, 87/22; **P.L.** 23/15).

NUTRÍ vb. IV. **T r a n z.** **F i g.** A purta în gînd. *La trecutu-ţi mare, mare viitor! Fiarbă vinu-n cupe, spumege pocalul Dacă fiii-ţi mîndri aste le nutresc.* O.I 15/6 [V. 1].

O

O[1] art. nehot. v. **nn.**

O[2] interj. **1.** (Înaintea unui vocativ) Exprimă, adesea emfatic, o invocație, o insistență, o apostrofă etc. *Te-ai dus din astă lume. o! geniu nalt și mare.* O.I 1/11. *O tu umbră pieriloare. cu adîncii, triștii ochi, Dulci-s ochii umbrei tale — nu le fie de diochi!* O.I 80/33. *O, mamă, dulce mamă, din negură de vremi, Pe framătul de frunze la tine tu mă chemi.* O.I 129/1. cf. **O.I** 23/2, 23/21, 48/23, 48/31, 83/11, 91/28, 93/18, 117/13, 129, 134/3, 149/27, 157/11, 201/8, 201/19; **O.IV** 360/9, 360/20, 361/3; **P.L.** 54/5 [V. 20; Pr. 1].

2. (Adesea în legătură cu verbe) Exprimă bucurie, admirație, uimire. *O! le văd, le-aud, le cuget tinără și dulce vește.* O.I 29/3. *O, ești frumos cum numa-n vis Un înger se arată.* O. I 171/1. *O! îți mulțămesc . . . Și ce frumos îmi pui tu acuma.* P.L. 50/1; cf. **O.I** 30/13, 95/32, 97,22, 101/11, 155/7, 172/21; **P.L.** 49/39, 59/9, 71/6 [V. 8; Pr. 4]. ◇ (Precedă un imperativ, accentuînd un îndemn, o rugăminte) *O! șoptește-mi — zice dînsul — . . . Dulci cuvinte-nțelese.* O.I 82/1. *O, priviți-i cum visează.* O.I 101/25. *O rămîi. rămîi la mine.* O.I 110/1. *O vin', în părul tău bălai S-anin cununi de stele.* O.I 172/17; cf. **O.I** 11/17, 49/5, 63/1, 80/29, 110, 120/5, 152/23, 168/23, 170/25, 172/13, 179/9, 235/5; **O.IV** 338/12, 430/6, 430/12, 430/18, 432/36, 433/6 [V. 22]. ◒ (Repetiție) *O! dezmiardă, pîn'ce fruntea-mi este netedă și lină. O! dezmiardă, pîn' ești juna ca lumina ceu din soare.* O.I 42/17, 18. *O dormi, o dormi în pace pintre făclii o mie.* O.I 69/3 [V. 4]. ◇ (Exprimă regret, durere, deprimare) *O! glasul amintirii rămîie pururi mut.* O.I 107/15. *O, cît eram de fericit Să mergem împreună.* O.I 187/17. *O! de ar fi înmărmurit astfel!* P.L. 85/9; cf. **O.I** 51/13, 69/3, 174/15, 177/5; P.L. 11/2, 45/27, 55/38, 63/21, 69/32, 70/25, 88/19 [V. 6; Pr. 8]. ◒ (Repetiție) *O, moartea e-un haos, o mare de stele . . . O, moartea-i un secol cu sori înflorit . . . Dar poate . . . O! capu-mi pusliu cu furtune, gîndirile-mi rele sugrum cele bune.* O.I 38/9 — 13 [V. 3]. ◇ (Exprimă mînie, revoltă, dispreț). *O, fiarbă-vă mînia în vinele slocite.* O.I 23/13. *O! aduceți potopul, deslul voi așteptărați.* O.I 61/1. *O, tu nici visezi, bătrîne, cîți în cale mi s-au pus!* O.I 146/23. *O, te-admir, progenitură, de origine romană.* O.I 151/16; cf. **O.I** 60,27 [V. 5].

OĂCHEȘ, -Ă adj. Brunet, negricios. *Se zărea, printre ale de flori, un cap de fată oacheș.* P.L. 11/38. *Petița din acheșă se făcuse vînătă.* P.L. 20/6 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **oacheș** (**P.L.** 11/38), **oacheșă** (**P.L.** 20/6).

OĂIE s.f. Animal (*Ovis aries*). *Și prin somn auzi-vom bucium De la stînele de oi.* O.I 101/8 [V. 1]. ✦ Blana acestui animal. *Uh! ce frig . . . îmi văd suflarea — și căciula cea de oaie Pe urechi am tras-o zdravăn.* O.I 46/9 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n.ac. **oaie** (**O.I** 46/9); pl. n. ac. **oi** (**O.I** 101/8).

OĂLĂ s.f. Ghiveci. *Fetele tinere ivesc fețele rumene ca mărul prin obloanele deschise ale ferestrelor cu gratii prin care vezi oale cu flori galbene.* P.L. 39/35. *Creșlea* [o garoafă] *într-o oală între perdelele ferestei lui.* P.L. 45/8. *În dosul acelei mreje de frunze-ntunecoase se văd în oale roze albe.* P.L. 73/24; cf. **P.L.** 11/36 [Pr. 4].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **oală** (**P.L.** 45/8); pl.n.ac. **oale** (**P.L.** 11/36, 39/35, 73/24).

OARĂ[1] s.f. **1.** (Precedat de un num. ord.) Dată. *De-i suna a treia oară Toți dușmanii or să piară.* O.I 183/29. *Se uită . . . pentru ultima oară asupra pămîntului.* P.L. 50/22. *Maria . . . intra îmbrăcată ca bătlet, ca în noapete aceea cînd se văzură pentru întîia oară în apropiere.* P.L. 64/13 [V. 1; Pr. 2].

2. (Numai la pl.) Element de formare a numeralului adverbial. *În poarta prăbușită . . . Cu cîrja lui cea vechie el bate de trei ori.* O.I 93/27. *Să sfîntești cu mîl de lacrimi un instinct atît de van Ce se-abate și la paseri de vreo două ori pe an?* O.I 155/36. *Cronchni jalnic de douăsprezece ori.* P.L. 19/25; cf. **O.I** 183/27; **P.L.** 29/1, 91/20 [V. 3; Pr. 3]. ◇ Loc. adv. **De cîte ori** = a) de fiecare dată cînd. *De cîte ori, iubito, de noi mi-aduc aminte Oceanul cel de gheață mi-apare înainte.* O.I 114/1. *De cîte ori îmblatu, el își lua cu el . . . cartea lui Zoroastru.* P.L. 52/38. *De cîte ori îi trecea prin minte . . .* P.L. 53/4; cf. **O.I** 114; **P.L.** 45/27 [V. 2; Pr. 3]; b) (exclamativ) adeseori. *Ah! de cîte ori voit-am Ca să splnzur lira-n cui.* O.I 105/21. *De cîte ori am așteptat O șoaptă de răspuns!* O.I 191/9. *Tînăr fiind, aș fi trebuit să fiu îndrăgit de viață, și cu toate astea de cîte ori am vrut Să-mi fac samă!* P.L. 10/39 [V. 2; Pr. 1]. **De atîtea ori** = de multe ori, adeseori. *Te urmăresc* [ochii] *luminători Ca soarele și luna, Și pești zi de-atîtea ori.* O.I 190/3. *Eu îi-am spus-o, domnul meu, de-atîtea ori, că numai amicița adevărată poate să fie legă-*

tura dintre noi. P.L. 70/15 [V. 1; Pr. 1]. ◒ (Repetiție) *Te ridicam de subsuori De-alltea ori, de-alltea ori.* O.I 235/12 [V. 2]. **De cîte ori ... de atîtea ori,** indică simultaneitatea unor acțiuni. *De cîte ori s-a înfrupat din nou, de atîtea ori a băut din apa . . . Lethei.* P.L. 46/23 [Pr. 2]. **De o mie (sau de zeci de mii, de mii de mii) de ori** v. mie [V. 1; Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **oară (O.I** 183/29; **P.L.** 50/22, 64/13); pl.n.ac. **ori (O.I** 93/27, 105/21, 114, 114/1, 155/6, 157/14, 183/27, 190/3 191/9, 235/12. 235/12; **P.L.** 10/39, 19/25, 29/1, 45/27, 46/23, 46/23, 47/21, 52/38, 53/4, 68/11, 70/15, 94/20).

OÁRĂ[2] s.f. v. oră.

OÁRE adv. interog. (Întărește valoarea interogativă sau dubitativă a unor propoziții) *Pulut-au oare-atîta dor În noapte să se stingă?* O.I 186/17. *Dintre sute de catarge Care lasă maluríle, Cîte oare le vor sparge Vînturile, valurile?* O.IV 396/3. — *Meștere Ruben, oare cînd voi ajunge să pricep adîncimea ta?* P.L. 42/15; cf. **O.I** 23/19, 40/9, 46/23, 48/9, 51/5, 83/29, 103/23, 122/8,137/28, 155/28, 162/15, 172/30, 213/9; **O.IV** 364/21, 365/31, 369/5, 369/8, 396/7; **P.L.** 22/9, 25/37, 28/3, 52/32, 53/40, 55/22, 55/37, 62/1, 65/6, 70/6 [V. 20; Pr. 11]. ◒ (Repetiție) *Oare nu cîntă ei, ceea ce gîndesc eu? . . . Oare nu se mișcă lumea cum voi eu?* P.L. 53/37, 38 [Pr. 2].

OARECÁRE adj. nehot. Un fel de . . ., anumit. *Înfeleptul evreu se uită cu oarecare curiozitate la fața visătoare a lui Dan.* P.L. 41/4 [Pr. 1].

OARECÚM adv. Întrucîtva. *El se scutură oarecum din somn.* P.L. 54/27. *Nu ezităm de-a cita cîteva pasaje dintr-o epistolă a lui Théophille Gaulier care colorează oarecum ideea aceasta.* P.L. 65/16. *Surîdea suferitor oarecum gura de purpură.* P.L. 93/3 [Pr. 3].

OÁSPE s.m. Musafir (nepoftit). ◒ (Ironic) *După vremuri mulți veniră, începînd cu acel oaspe, Ce din vechi se pomenește, cu Dariu a lui Istaspe.* O.I 147/17 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Vizitator. *Numai lebedele albe, cînd plutesc încet din trestii, Domnitoare peste ape, oaspeți liniștei acestei, Cu aripele întinse se mai scutură și-o laie Cînd în cercuri tremurînde, cînd în brazde de văpaie.* O.I 152/12 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n.ac. **oaspe (O.I** 147/17); pl. n.ac. **oaspeți (O.I** 152/12).

OÁSPETE s.m. v. **oaspe.**

OÁSTE s.f. Armată, oștire. *Și în sunet de fanfare trece oastea lui întreagă.* O. I 144/36. *N-avem oști, dară iubirea de moșie e un zid Care nu se-nfiorează de-a ta faimă, Baiazid.* O.I 147/35. *Făt-Frumos își luă ziua bună de la părinți, ca să se ducă, să se bată el singur cu oștile împăratului.* P.L. 4/30; cf. **O.I** 146/16, 147/16, 147/26, 148/13, 148/31, 149/14 [V. 8; Pr. 1]. ◒ (Metaforic) Mulțimea partizanilor. *Și deasupra luturora, oastea să și-o recunoască, Își aruncă pocitura bulbucații ochi de broască.* O.I 150/17 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **oaste (O.I** 146/16, 148/13), **oastea (O.I** 144/36, 148/31, 149/14, 156/17); pl. n. ac. **oști (O.I** 147/16, 147/35), **oștile (O. I** 147/26; **P.L.** 4/30).

OBICÉI s.n. I. (În loc. vb.) **A avea de obicei** = a obișnui. *Căci nu mai am de obicei Ca-n zilele acele Să mă îmbăl și de setnei Din stele.* O.I 187/9 [V. 1].

2. Datină. *Prea v-ați bătut joc de limbă, de strămoși și obicei. Ca să nu s-arate-odată ce sunteți — Niște mișei!* O.I 151/25. *De obiceiuri . . . se lipesc religiuni subiective.* P.L. 80/39 [V. 1; Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **obicei (O.I** 151/25, 187/9); pl. n.ac. **obiceiuri (P.L.** 80/39).

OBIÉCT s.n. Lucru. *Și obiectele ce le văd, privite c-un ochi, sunt mai mici.* P.L. 24/16. *Numai limba, numirea într-un fel a unui obiect . . . îi unește* [pe oameni] *în înțelegere.* P.L. 21/23 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg.g.d. **obiect (P.L.** 21/23); pl. n.ac. **obiectele (P.L.** 21/16).

OBLÓN s.n. Dispozitiv format din unul sau mai multe panouri, care acoperă fereastra. *Încet, încet ulițele adorm, obloanele se-nchid, luminările se sting.* P.L. 39/39. *Prin crăpăturile obloanelor închise se zărea lumină.* P.L. 40/4. *Se zărea . . . cîte o zare galbenă, prin obloanele închise.* P.L. 41/13; cf. **P.L.** 39/34, 40/9 [Pr. 5].

OBOSEÁLĂ s. f. Istovire. *Astea toate te apropie de dinșii . . . Nu lumina Ce în lume-ai revărsat-o, ci păcatele și vina, Oboseala, stăpîniuna.* O.I 136/1 [V. 1].

OBOSÍ vb.IV. Tranz. și intranz. A epuiza, a osteni. *Cînd știi că visu-acesta cu moartea se sfîrșește . . . Oricît ai drege-n lume — atunci te obosește Eterna alergare.* O.I 64/23. *Mama . . . strigă cînd obosește: Stăi, să mai bem cîte-oleacă de apă!* P.L. 8/30 [V. 1; Pr. 1].

OBOSÍT, -Ă adj. Ostenit, extenuat. *În van mai caut lumea-mi în obositul creier.* O.I 71/1. *Mîinele ei căzură-n jos, căci era obosită de emoțiune.* P.L. 84/21. *Apoi el recăzu obosit de-o simțire nemaicunoscută.* P.L. 94/15 [V. 1; Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **obosit (P.L.** 94/15), **obositul (O.I** 71/1), **obosită (P.L.** 84/21).

OBRÁZ s.n. 1. Fiecare dintre cele două părți ale feței omului. *Cînd pierdută razimi fața de-arzătorul meu obraz . . . Fericit mă simt atuncea.* O.I 82/9. *Și cînd rîde face încă și gropițe în obraz.* O.I 159/16. *Luna lumina fața ei albă ca laptele cu obrajii roșii.* P.L. 68/5; cf. **O.I** 67,2 83/4, 160/3; **O.IV** 364/2, 366/14; **P.L.** 10/8, 92/36 [V. 7; Pr. 3]. ◇ *Umărul obrazului* = pomete. *Barba lungă . . . curgea de sub adîncii umeri ai obrazului.* P.L. 40/33 [Pr. 1].

2. Față, figură. *Să-ți desprind din creștet vălul Să-l ridic de pe obraz.* O.I 75/8 [V. 1]. ◇ Expr. **A-i ieși (cuiva) singele în obraz** = a se înroși la față. *Și atunci de sfiiciune mi-iese singele-n obraz.* O.I 80/17 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **obraz (O.I** 75/8. 80/17, 82/9; **P.L.** 92/36), **obrazul (O.I** 67,2; **O.IV** 364/2, 366/14; **P.L.** 10/8), g.d. **obrazului (P.L.** 40/33); pl.n.ac. **obraji (O.I** 159/16, 160/3), **obrajii (O.I** 83/4; **P.L.** 68/5).

OBRAZÁR s.n. Mască. *Un obrazar de cearșă părea că poartă el.* O.I 96/21 [V. 1].

OBRĂZNIC, -Ă adj. (Cu sens atenuat) Strengărese. *Surîsul obrăznic, ochiul cuvios, cochetăria veselă se-ntorc pe rînd dup-acea sărutare.* P.L. 71/10 [Pr. 1].

OBRĂJÉL s.m. Diminutiv cu valoare hipocoristică, în spiritul poeziei populare, al lui obraz. *Cu obrăjei ca doi bujori . . . Se furișează pîndilor Privind la Cătălina.* O.I 173/29 [V. 1].

• **OBRĂZĂR** s.n. v. obruzar.

OBSCÉN, -Ă adj. Trivial, nerușinat, imoral. *La Paris, în luptanare de cinismu și de lene, Cu femeile-i pierdute și-n orgiile-i obscene. Acolo v-ați pus averea, tinerețele la sfos.* O.I 151/8 [V. 1].

OBSCÍR, -Ă adj. **1.** Fig. Întunecos. *Camera obscură, ciudă cea trecută a unui om, ce se numea Dionis, ciudat — el visase.* P.L. 38/7 [Pr. 1].

2. Fig. (Cu sens) neclar, neînțeles; enigmatic. *Se zice că diavolului, înainte de cădere, i-ar fi plesnit în minte această obscură idee.* P.L. 43/9. *Dascăi erau asemănarea cu portretul și multe alte împrejurări . . . legate însă de originea pînă acum obscură a lui Dionis.* P.L. 59/33. *I se pare că s-a trezit din niște vise lungi, obscure.* P.L. 62/25 [Pr. 3]. ◒ (Construcții metaforice) **Floarea dorlujelor obscure sădite în noian** v. floare [V. 1]. **A toarce un gînd fin și obscur** v. gînd [V. 1]. ✦ (Despre texte,cărți) Cu un conținut greu de înțeles, confuz, ilogic. *Cu capul în mîini, Dionis descifra textul obscur.* P.L. 35/39. *Și-n asemenea cărți el răscolea c-un fel de patimă și-mi cumpăra cele mai obscure și mai fără de-nțeles.* P.L. 61/29 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **obscur** (**O.I** 69/23; **P.L.** 35/39), **obscură** (**P.L.** 38/7, 13/9, 59/33); pl. n.ac. **obscure** (**O.I** 64/5; **P.L.** 61/29, 62/25).

OBSERVÁ vb. I. Tranz. A iscodi, a urmări cu privirea. *El se retrase după perdè, ca s-o observe.* P.L. 58/14 [Pr. 1].

OBSERVÁȚIE s.f. (În expr.) *Spirit de observație* = minte ascuțită, pătrunzătoare . . . *Sunt oameni, pe cari spiritu de observație și femeile îi descoasă dintr-o singură apucătură.* P.L. 91/8 [Pr. 1].

OCÁZIE s.f. Prilej. *Veni c-o spadă, pe care i-o încinse, folosindu-se de ocazie de a-l strînge de mijloc.* P.L. 94/37 [Pr. 1].

OCĂRÁ s.f. (În expr.) **A face de ocară** (sau de **rușine și ocară**) = a batjocori. *Nici rușine n-au să iele în smîntînele lor guri Gloria neamului nostru spre-a o face de ocară.* O.I 151/5. *Prea făcurăți neamul nostru de rușine și ocară.* O.I 151/21 [V. 2].

OCEÁN s.n. Imensă întindere de apă sărată, care ocupă locul dintre continente. *Colo-n palate de margean Te-oi duce veacuri multe. Și loală lumea-n ocean De line o s-asculte.* O.I 170/31. *În luptă cu oceanul bătrîn, ea se simte rețintinerind.* P.L. 100/27 [V. 1; Pr. 1]. ◒ (Personificare) *Un ocean se-mbată pe-al vînturilor joc.* O.I 20/10. *Se lăsă îmbrățișării zgomotoase ale oceanului.* P.L. 100/29 [V. 1; Pr. 1]. ◒ (În context figurat) *De cîte ori, iubito, de noi mi-aduc aminte, Oceanul cel de gheață mi-apare înainte.* O. I 111,2. *La ce oare dînsa s-a născut pe lume. O sărmană frunză pe oceanu-n spume.* O.IV 364/22 [V. 2]. ◒ (Construcții metaforice) **Ocean de foc** v. foc [V. 1]. **Ocean de stele** = imensitatea cerului înstelat (v. și arc, catapeteasmă, cîmpie, lan, mormînt, tărie). *Văd nopți ce-nșiind deasuprâ-mi oceanele de stele.* O.I 31/4 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n.ac. **ocean** (**O.I** 20/10, 21/4, 170/31), **oceanul** (**O.I** 114/2; **O. IV** 364/22; **P.L.** 100/27), g.d. **oceanului** (**P.L.** 100/29), pl. n.ac. **oceane** (**O.I** 31/4). — Pronunțat și: *o-ce-an* (20/10, 21/4, 31/4).

• **OCHEÁN** s.n. v. **ocheană**.

OCHEÁNĂ s.f. Lunetă. *Dan se uită cu ocheana prin coaja acelui mărgărilar.* P.L. 51/3 [Pr. 1].

OCHELÁRI s.m. pl. Dispozitiv optic pentru corectarea unui defect de vedere. *Se mai ivi încă un om pleșuv și cu ochelari.* P.L. 59/11. *Ridica sprîncenele și-și urnise ochelarii pe frunte.* P.L. 59/27 [Pr. 2]. ◒ (În context figurat) *Poate prun pedant cu ochii cei verzui peste un veac . . . Aticismul limbii lale o să-l pună la cîntari, Colbul ridicat din carte-ți l-o șufla din ochelari.* O.I 134/12 [V. 1].

— Forme gramaticale: pl.n.ac. **ochelari** (**O.I** 134/12; **P.L.** 59/11), **ochelarii** (**P.L.** 59/27).

OCHÍ s.m. **I.** Ficcare dintre cele două organe de formă globulară așezate în partea din față a capului (împreună cu orbita, pleoapele, genele etc.); p. ext. privire. *La picioare-ți cad și-ți caut în ochi negri-adînci ea marea.* O.I 30/19. *Ea-i opreșle-n loc cu ochii și c-o mult smerită rugă.* O.I 80/28. *Cu zîmbiri de curtizană și cu ochi bisericoși, S-ar preface că pricepe.* O.I 162/18. *Obiectele ce le văd, privite c-un ochi, sunt mai mici.* P.L. 24/17. *Ea-și încrucișe sprîncenele între ochi.* P.L. 67/13; cf. **O.I** 1/19, 21/2, 22/10, 23/14, 30/21, 30/24, 32/32, 38/6, 42/15, 50/16, 51/31, 52/1, 52/2, 52/20, 53/9, 53/11, 53/14, 62/30, 67/4, 80/2, 80/7, 80/19, 80/33, 80/34, 82/1, 82/11, 82/20, 82/23, 82/32, 84/34, 84/39, 85/30, 88/8, 88/12, 91/27, 92/19, 94/22, 95/8, 95/35, 96/23, 96/29, 97/25, 98/23, 102/21, 103/25, 107/10, 109/3, 110/4, 110/8. 115/15, 117/18, 117/22, 119/14, 120/20, 128/4, 128/8, 134/9, 146/31, 149/11, 149/17, 159/3, 160/5, 160/32, 168/15, 170/15, 172/5, 172/27, 173/28, 179/11, 184/23, 186/23, 199/17, 200/10, 210/3, 211/2, 211/10, 213/5, 228/24, 230/9, 231/6, 235/14; **O.IV** 364/16, 364/20, 365/34, 369/5, 430/5, 430/17, 432/7, 432/18; **P.L.** 3/22, 4/1, 4/8, 5/17, 6/36, 7/33, 8/13, 8/26, 9/24, 9/28, 9/38, 10/8, 10/33, 10/40, 14/5, 15/15, 16/24, 18/25, 18/39, 20/5, 20/15, 20/39, 21/1, 21/38, 21/39, 22/19, 22/21, 22/24, 24/1, 24/2, 24/3, 24/5, 26/33, 27/18, 28/25, 30/1, 30/2, 30/8, 30/12, 30/17, 30/25, 30/40, 31/1, 31/5, 31/5, 31/7, 31/7, 31/11, 31/15, 32/8, 36/22, 36/27, 36/31, 36/38, 37/4, 40/31, 43/20, 43/32, 45/12, 45/39, 46/6, 46/6, 49/1, 49/14, 49/31, 50/19, 53/15, 53/27, 54/26, 55/33, 57/14, 57/39, 58/14, 58/15, 59/18, 60/18, 60/28, 63/1, 63/4, 63/9, 64/2, 64/34, 66/14, 66/16, 67/16, 67/23, 68/27, 69/14, 69/20, 71/4, 71/28, 73/8, 74/4, 74/5. 77/19, 83/19, 84/4, 84/6, 84/14, 85/1, 85/11, 85/13, 85/21, 85/26, 85/38, 86/5, 86/28, 87/38, 88/26, 88/27, 90/25, 92/17, 92/21, 92/38, 93/13, 94/16, 94/19 95/19, 97/13, 98/25, 99/21, 101/8, 101/19 [V. 92; Pr. 125]. ◒ (Repetiție) *Tu zeu cu ochii negri . . . o, ce frumoși ochi ai!* O.I 95/32. *Și ochii îți nemișcători sub ochii mei rămîie . . .* **O.I** 174/25—26. *Gurița cîteodată parcă-i o circașă . . . și ochii, ah! ochii!* P.L. 92/14; cf. **O.I** 97/22, 97/22 [V. 6;

Pr. 2]. ◒ (Comparație) *Galiși li sunt ochii Ca și ochii de vadană.* O.I 109/4 [V. 1]. ◒ (Element de personificare) *Roz-alb-auroră, cu buele de aur Sclipinde-n rubin, Revarsă din ochii-i de lacrimi lezaur Pe-a floriilor stn.* O.I 3/7. *Și cu ochiul plin de lacrimi nafiunea cea romdnă, Care are-n mii de inimi sufletul ei tremurind, Vede cum prin nori se stinge stea cu flacără divină.* O.I 28/5. *Florile-mprospătate ridicau în soare cochetele capete copilăroase și ochii lor.* P.L. 54/32 [V. 2; Pr. 1]. ◒ (În contexte figurate) *Din ochi de-ar soarbe geniu slăbita mea priviere ... Ai pune pe-a mea frunte în vise de mărire Un diadem de foc.* O.I 21/5. *În părul ei de aur rubine-nflăcărate Și-n ochii ei s-adună lumina sfintei mări* O.I 97/12. *S-atirnă sufletu-mi de ochii Cei plini de lacrimi și noroc.* O.I 117/11; cf. O.I 142/4, 162/8, 162/10, 191/17, 213/8 [V. 8]. ◒ (Element de personificare) *Din demon făcui o sfintă, dintr-un chicot, simfonie, Din ochirile-ți murdare ochiu-aurorei matinal.* O.I 30/4 [V. 1]. ◇*Glob al ochiului* v. g l o b [V. 1]. *Ochi de broască* v. b r o a s c ă [V. 1]. *Ochi de vultur* v. v u l t u r [V. 1]. ◇ Expr. **A se prăpădi din ochi** v. p r ă p ă d i [V. 1]. **A cădea ochii cuiva pe cineva** v. c ă d e a [Pr. 1]. **A face cu ochii** v. f a c e [V. 1]. **În ochii cuiva** = pentru cineva. *În ochii mei acumă nimic nu are preț Ca taina ce ascunde a tale frumuseți.* O.I 232/1 [V. 1]. **A i se umple** (cuiva) **ochii de lacrimi** = a-l năpădi pe cineva lacrimile, a fi pe punctul de a plînge. *Ochii cei negri ai felelor se umpleau de lacrimi de dor.* P.L. 5/11. *Se uită mimit pe luciul lacului și ochii i se împlură de lacrimi.* P.L. 10/27 [Pr. 2]. **A nălța ochii** v. î n ă l ț a [V. 1]. **A (-și) ridica ochii** v. r i d i c a [V. 1; Pr. 3]. **A-și îndrepta ochii spre** ... (sau **asupra** ...) v. î n d r e p t a [Pr. 2]. **A închide ochii** v. î n c h i d e [V. 1]. **A pleca ochii (în jos)** v. p l e c a [V. 1; Pr. 1]. **Cu ochi mari** v. m a r e[1] [V. 1]. **A ține ochii cu mîinile** v. ț i n e a [Pr. 1]. **A închide ochii** v. î n c h i d e [V. 1]. **A-și astupa ochii** (sau **a-și pune mîna la ochi**) = a-și acoperi ochii cu mîinile (spre a nu vedea un anumit lucru). *Își puse iute mîna la ochi iar, pînă ce i se răcori sufletul ... apoi ridică un degețel ...* P.L. 84/13. *Își astupă iar ochii.* P.L. 85/28 [Pr. 2]. [**A eurge**] (cuiva) **lacrimi amare din ochi** v. l a c r i m ă [V. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **A avea în ochi umbre mîndre din povești (sau a se aduna toate basmele în ochii cuiva)** = a avea o privire visătoare, plină de farmec. *Iar în ochii ei albaștri Toate basmele s-adună.* O.I 73/3. *În zadar în ochi avea-vei umbre mîndre din povești, Precum iarna se așază flori de gheață pe ferești.* O.I 160/19 [V.2]. **A fi ochii cuiva pliui de umbra tăinuitelor dureri** = a avea o expresie de suferință în priviri (v. ș i f i b r ă, l a c r i m ă, u m p l e). *Ochii ei sunt plini de umbra tăinuitelor dureri.* O.I 142/8 [V. 1]. **Neîndurații ochi de gheață** = critícii. *Unde ai judecătorii, Neîndurații ochi de gheață?* O.I 226/20 [V.1]. **Ochi albaștri** (sau **vineți**) = iubita cu ochi albaștri (v. ș i a l b a s t r u, a v e r e, f l o a r e, m i r e a s ă, r a m u r ă, v i s). *Singuri voi, stejari, rămîneți De visați la ochii vineți.* O.I 122/16. *Ascultam pe craiul Ramses și visam la ochi albaștri.* O.I 140/32 [V. 2]. **Ochi ce pling** v. p l î n g e [V. 1]. **A ochilor stropi** = lacrimi (v. ș i m ă r g ă r i t a r, r o u ă). *Asupra ei să cadă a ochilor tăi stropi.* O.I 129/10 [V. 1]. **Cu ochi păgini** = cu pasiune, pătimaș. *Te iubeam cu ochi păgîni Și plini de suferinți, Ce mi-i lăsară din bătrîni Părinții din părinți.* O.I 192/5 [V. 1]. **A da cuiva ochii** v. d a[3] [V. 1]. **A face din noapte ziuă și a închide ochii zilei** = a duce în permanență o viață ușoară, de petreceri (v. ș i f i e r b e, v i u). *În cupe vin de ambră — iarna grădini, verdeață, Vara petreceri, Alpii cu frunțile de gheață — Ei fac din noapte ziuă ș-a zilei ochi închid.* O.I 56/20 [V. 1]. **A îngheța sub pleoape a ochilor lumini** v. î n g h e ț a [V. 1]. **A întreba cu ochii** v. î n t r e b a [V. 1]. **Ruză de lumină ce arde geana ochilor** v. a r d e [V. 1]. **Ochii de gheață ai morții** = moartea (v. ș i d u r e r e, g h e a ț ă, g l a s, l i n i ș t e, m a r e[2], m o a r t e, n o a p t e, p a r a n i m f ă, r e p a o s, s t i n g e r e, v i s t e r n i c). *Din lumea de mizerii și fără de-nțeles Cu ochii cei de gheață ai morții m-am ales.* O.IV 132/2 [V. 1]. **A-și arde ochii și frumusețea** v. f r u m u s e ț e [V. 1]. **A face cu ochii ocol** = a-și roti privirea. *N-ai pulè să faci cu ochii înălțimilor ocol.* O.I 82/36 [V. 1]. **A-și șterge ochii** v. ș t e r g e [V. 1]. ◒ (Metaforic) Fel de a vedea, de a înțelege lucrurile. *Altul este al tău suflet, Alții ochii tăi acum.* O.I 112/10. *Cu ochii seri cei dentîi Eu n-o voi mai privi-o ...* O.I 188/13 [V. 2]. ◒ (Metaforic) Minte; imaginație (?). *Ochiul vostru vedea-n lume de icoane un palat.* O.I 35/30. *Unde-ajunge nu-i hotar, Nici ochi spre a cunoaște.* O.I 176/26 [V. 2]. ◒ (Metaforic) Sentiment exprimat prin privire, p. e x t. ființa stăpînită de acest sentiment. *O, marmură, aibi milă de ochii-mi rugători!* O.IV 430/12 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Ființă vie; om (v. ș i a c t o r, g u r ă, h i e n ă, j u v a e r). *Căci era un întunerec ca o mare fără-o rază, Dar nici de văzut nu fuse și nici ochi care s-o vază.* O.I 132/20 [V. 1]. (Construcție metaforică) **Ochii lumei** = oamenii (v. ș i C a i n, r o d). *Infuzorii abia văzuți de ochii lumei se numesc împărați.* P.L. 50/30 [Pr. 1]. ◒ (Metaforic; repetiție) Concepție, ideal artistic, artă (?). *Și-n acel moment de taină, cînd s-ar crede că-i ferice, Poate-ar învia în ochiu-i ochiul lumii cei antice.* O.I 162/6 [V. 2]. ◒ (Metaforic) Suflet (v. ș i l u m e, r ă s u f l e ț). *Ochiul înghețat i-l umplu gînduri negre de amor.* O.I 164/1 [V. 1]. ◇ (La sg., cu valoare de pl.) *Painjenii e ochiu-i de-al morței glas etern.* O.I 98/7. *Eu sunt vie, tu ești mort, Și ochiul tău mă-nghețuă.* O.I 171/8. *Surisul obraznic, ochiul cuvios, cochetăria veselă se-ntorc pe rînd dup-acea sărutare ...* P.L. 71/10; cf. O.I 10/8, 20/21, 26/4, 28/11, 29/5, 41/7, 41/9, 60/35, 79/3, 82/18, 82/29, 155/3, 228/12, 232/12; O.IV 430/10; P.L. 11/30 [V. 17; Pr. 2]. ◇ Expr. **A-l fi** (cuiva) **ochiul see de** lacrime v. l a c r i m ă [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Ochi de mort** v. m o r t [V. 1]. ✦ Facultatea de a vedea, vedere. *A fi? Nebunie și tristă și goală; Urechea te minte și ochiul te-nșală.* O.I 40/2 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A-și coase ochii** v. c o a s e [V. 1]. ✦ Orbită. *Ne-ați venit apoi, drept minte o sticluță de pomadă, Cu monoclu-n ochi, drept armă bețișor de promenadă.* O.I 151/12 [V. 1]. ✦ (La pl.) Pleoape. *Apoi, stringînd ochii silit și tare, a inecat visul său în întuneric.* P.I., 36/41. *El clipi cu ochii.* P.L. 45/21 [Pr. 2].

II. (Prin analogie) **1.** (Determinat prin „de fereastră") Geam. *În mijlocul unei grădini pustii ... se înalțau ochii de fereastă spartă a unei case vechi.* P.I., 29/7 [Pr. 1].

2. Porțiune de loc acoperită cu altceva decît mediul înconjurător. *Acolo-n ochi de pădure, Lîngă balta cea senină Și sub trestia cea lină Vom ședè în foi de mure.* O.I 54/21 [V. 1].

3. F i g. Punct strălucitor, pată de lumină, licărire. *Bolta-n fundul domei stă întunecoasă, mare, Nepătrunsă de-ochii roșii de pe mucuri ostenite.* O.I 50/4. *La căpițelul*

de luminare, ce sta în gîtul garafei, cu ochiul roș și bolnav, el deschise o carte. P.L. 35/5. *Deasupra ei, în triunghi, era un ochi de foc.* P.L. 52/28 ; cf. **O.I** 63/10 ; **P.L.** 45/3, 52/29 [V. 2 ; Pr. 4].

— Forme gramaticale : **sg.n.ac. ochi** (**O.I** 29/5, 38/6, 54/21, 60/35, 132/20, 151/12, 176/36, 192/16 ; **P.L.** 24/1, 24/17, 52/28), **ochiul** (**O.I** 1/19, 10/8, 20/24, 26/4, 28/5, 35/30, 40/2, 41/9, 63/10, 82/18, 87/29, 146/31, 155/3, 162/6, 164/1, 171/8, 191/17, 228/12, 232/12 ; **O.IV** 364/20, 365/34, 430/10 ; **P.L.** 4/8, 11/30, 35/5, 36/27, 45/3, 71/10), **ochiu-** (**O.I** 22/10, 28/11, 30/4, 41/7, 79/3, 98/7, 116/2, 142/4, 162/6), g.d. **ochiului** (**O.I** 179/11 ; **P.L.** 20/15, 52/29) ; pl.n.ac. **ochi** (**O.I** 21/2, 21/5, 30/19, 30/24, 32/11, 32/32, 42/15, 43/6, 56/20, 66/25, 80/7, 80/33, 82/23, 83/30, 88/17, 95/32, 97/22, 98/23, 102/21, 104/20, 110/4, 110/8, 140/32, 150/18, 160/19, 162/18, 192/5, 211/10, 226/20, 235/14 ; **P.L.** 18/25, 21/38, 22/19, 24/2, 24/3, 2/5, 30/1, 31/7, 31/7, 45/12, 45/39, 49/1, 66/14, 67/13, 69/20, 74/4, 77/19, 84/6, 84/13, 85/11), **ochii** (**O.I** 3/7, 23/14, 28/14, 30/21, 50/4, 50/16, 51/31, 52/1, 52/2, 52/20, 53/9, 53/11, 53/14, 62/30, 67/4, 73/3, 80/2, 80/19, 80/28, 80/34, 82/1, 82/10, 82/20, 82/31, 82/35, 83/9, 84/31, 84/39, 85/30, 88/8, 88/12, 91/14, 91/27, 92/19, 94/22, 95/8, 95/18, 95/32, 95/35, 96/23, 96/29, 97/12, 97/22, 97/25, 103/25, 107/10, 109/3, 109/4, 112/10, 115/15, 117/11, 117/18, 117/22, 119/14, 120/20, 122/16, 128/4, 128/8, 131/9, 142/8, 149/11, 149/17, 155/5, 155/24, 157/24, 159/3, 160/5, 160/32, 162/8, 168/15, 170/15, 172/5, 172/27, 173/23, 174/25, 174/26, 179/30, 184/23, 186/23, 188/13, 199/3, 199/17, 200/10, 210/3, 211/2, 213/5, 213/8, 228/21, 230/9, 231/6, 232/1 ; **O.IV** 364/16, 364/18, 369/5, 430/5, 430/12, 430/17, 432/2, 432/7, 432/18 ; **P.L.** 3/22, 5/11, 5/17, 7/32, 7/33, 8/4, 8/13, 8/26, 9/24, 9/28, 9/38, 10/8, 10/27, 10/40, 14/5, 15/15, 16/21, 18/39, 20/5, 21/1, 21/39, 22/21, 22/24, 23/3, 26/33, 27/18, 28/25, 29/7, 30/2, 30/8, 30/12, 30/17, 30/25, 30/40, 31/1, 31/5, 31/5, 31/11, 31/15, 32/8, 36/6, 36/22, 36/31, 36/38, 36/41, 37/4, 40/31, 43/20, 43/32, 45/21, 46/6, 49/14, 49/31, 50/30, 53/27, 54/26, 54/32, 55/33, 56/24, 57/14, 57/39, 58/14, 58/15, 58/20, 59/18, 60/18, 60/28, 63/1, 63/4, 63/9, 64/2, 64/34, 66/16, 67/16, 67/23, 68/27, 69/14, 71/4, 71/28, 74/28, 73/8, 74/5, 83/19, 84/1, 85/1, 85/13, 85/21, 85/26, 85/28, 85/38, 86/28, 87/38, 88/26, 88/27, 90/25, 92/11, 92/14, 92/17, 92/38, 93/13, 94/16, 94/19, 95/19, 97/13, 98/25, 99/21, 101/19), **g.d. ochi** (**P.L.** 74/4), **ochilor** (**O.I** 19/12, 79/11, 82/32, 127/22, 129/10, 162/10 ; **P.L.** 4/1, 10/33, 20/39, 24/19, 46/6, 50/19, 53/15, 84/11, 86/5, 92/24, 101/8).

OCHIÍRE s.f. Ocheadă. *Privește-fi-i, acei tineri cu zimbiri banale . . . vezi acele femei, cari îi răspund prin ochiri voluptoase.* P.L. 87/8 [Pr. 1]. ◒ (În context figurat) *Din demon făcui o sfinta, dintr-un chicot, simfonie, Din ochirile-fi murdare ochiu-aurorei matinal.* O.I 30/4 [V. 1].

— Formă gramaticală : pl.n.ac. **ochiri** (**P.L.** 87/8), **ochirile** (**O.I** 30/4).

OCÓL s.n. Deplasare în spațiu, care nu urmează calea cea mai dreaptă. ◒ (Construcție metaforică) **A face cu ochii ocol** v. o c h i [V. 1].

— Formă gramaticală : sg.n.ac. **ocol** (**O.I** 82/36).

OCOLÍ vb. IV. T r a n z. A evita să atingi pe cineva, făcînd un mic ocol. *Spertos însă pe leu într-un cerc îl ocolește.* O.I 165/15 [V. 1].

OCUPÁ vb. I. T r a n z. A deține, a cuprinde. *Artistul îi arătă lui Ieronim tabloul și locul ce are să-l ocupe chipul său pe acea pînză.* P.L. 83/33 [Pr. 1].

* **OCUPĂȚIE** s.f. v. **ocupațiune**.

OCUPAȚIÚNE s.f. Preocupare, activitate. ◒ (Glumeț) *Octavian August imperatorul o petrecea sara pîn-acasă, dacă-l iertau ocupațiunile statului roman, și astăzi — îl iertau acele ocupațiuni ale statului roman.* P.L. 67/10—11 [Pr. 2].

— Forme gramaticale : pl.n.ac. **ocupațiuni** (**P.L.** 67/11), **ocupațiunile** (**P.L.** 67/10).

ODÁIE s.f. Cameră. *În odaie prin unghere S-a țesut painjiniș.* O.I 105/13. *Și pas cu pas în urma ei Alunecă-n odaie.* O.I 168/6. *Luna revărsa tot aurul ei în odaia lui.* P.L. 62/30. *Cezara, curioasă și neastîmpărată, cotrobăia prin odaia pictorului.* P.L. 83/14 ; cf. **O.I** 130/3 ; **P.L.** 32/5, 40/23, 66/11, 84/31, 85/33, 94/10, 95/17 [V. 3 ; Pr. 9]. ◒ (Comparație) *Astfel ei, moștenitorii firesc ai acestui locaș de pace, a acestei grădini închise ca o odaie, răscoli cărțile.* P.L. 99/2 [Pr. 1]. ✦ Locuință. *Mînă caii în grajdi, îi tocuie și intră în odaie.* P.L. 17/18 [Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **odaie** (**O.I** 105/13, 130/3, 168/6 ; **P.L.** 17/18, 32/5, 40/23, 99/2), **odaia** (**P.L.** 62/30, 66/11, 83/14, 85/33, 95/17), g.d. **odăii** (**P.L.** 84/31, 94/10).

ODÁTĂ adv. 1. Într-un timp nedeterminat, cîndva ; (în legătură cu verbe la trecut) odinioară, mai de mult ; (în legătură cu verbe la viitor) de-acum înainte, în viitor. *Simți-o-voi odată umbrînd mormîntul meu . . . Mereu va crește umbra-i, eu voi dormi mereu.* O.I 129/11. *A fost odată ca-n povești A fost ca niciodată, Din rude mari împărătești, O prea frumoasă fată.* O.I 167/1. *Din noaptea vecinicei uitări . . . Aș vrea odată-n viață tu Să te înalți în sus.* O.I 230/7 ; cf. **O.I** 6/23, 45/9, 83/16, 151/26, 158/2 ; **P.L.** 46/29, 53/22, 65/24, 91/18 [V. 8 ; Pr. 4].

2. Deodată, brusc. *Baba de venin se smulse odată din piuă-n sus.* P.L. 8/37 [Pr. 1].

3. **În sfîrșit**, în cele din urmă. *Te-aș pune vornic, Ca să știi și tu odată, boieria ce-i, sărmane !* O.I 48/8. *Limba-n gură mi se leagă Și nu pot să-ți spun odată, cît — ah ! cît îmi ești de dragă !* O.I 82/14 [V. 2].

ODĂ s.f. Poezie lirică în care se exprimă preamărirea, elogiul sau admirația față de persoane, fapte eroice etc. *Odă (în metru antic).* O.I 199 [V. 1]. ◒ (Glumeț) *De-ar fi-n lume numai mîțe — tot poet aș fi ? Toluna : Mieunînd în ode nalte, tragic miorlăind — un Garrick.* O.I 48/14 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A bate** (în) ritmul sfînt **al unei ode** = a fi cuprins de sentimente înalte (v. și c o n v o r b i, p l u t i). *O să-ți spuie de panglice, de volane și de mode, Pe cînd inima ta bate ritmul sfînt al unei ode.* O.I 159/12 ; cf. **O.I** 164/14 [V. 2].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **odă** (**O.I** 199), g.d. **ode** (**O.I** 159/12, 164/14) ; pl.n.ac. **ode** (**O.I** 48/14).

ODÍNĂ s.f. (Regional) Calm, repaus desăvîrșit. ◒ (Construcție metaforică ; cu referire la somn ; v. și v i s) **A gîndului odină**. *Somn, a gîndului odină, O, acopere ființa-mi cu-a ta mută armonie.* O.I 49/4 [V. 1].

ODIHNÍ vb. IV. Refl. și intranz. A se **afla** în repaus. *Într-o clipă-l poartă gîndul îndărăt cu mii de veacuri . . . Cînd pătruns de sine însuși odihnea cel nepătruns.* O.I 132/16. *Cînd gîndea că mijlocul ei cel dulce s-ar putè odihni cuprins de brațul lui . . . îi venea să nebunească.* P.L. 57/16 [V. 1; Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. imp. 3 sg. **odihnea** (O.I 132/16); inf. **odihni** (P.L. 57/16).

• **ODÍHNĂ** s.f. v. **odină**.

ODINIOÁRĂ adv. Pe vremuri, altădată. *Aș vrea să văd acuma natala mea vîlcioară . . . Să văd, ce eu atîta iubeam odinioară: A codrului lenebră, poetic labirint.* O.I 6/11. *Da . . . visam odinioară pe acea ce m-ar iubi.* O.I 157/33. *Răsai asupra mea, lumină lină, Ca-n visul meu ceresc d-odinioară.* O.IV 361/2; cf. O.I 160/34; P.L. 67/18 [V.4; Pr. 1].

ODÓR s.n. Fig. Ființă iubită, prețuită. *O vin! odorul meu nespus, Și lumea ta o lasă.* O.I 170/25. *Da, odorul! ea era.* P.L. 63/15; cf. O.I 172/13 [V. 2; Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **odorul** (P.L. 63/15), voc. **odorul** (O.I 170/25, 172/13).

OFERÍ vb. IV. Tranz. A da, a dărui. *Că-mi oferi tot ceea ce tu crezi că m-ar face fericit, mă face să fiu în stare de a-mi jărtfi viața pentru tine.* P.L. 86/21. *Amorul este o nenorocire și fericirea, ce mi-o oferi, venin.* P.L. 86/26 [Pr. 2]. ◆ Refl. A se dărui. *Nu se oferă o femeie spre a fi refuzată.* P.L. 88/39 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 2 sg. **oferi** (P.L. 86/21, 86/26), 3 sg. **se oferă** (P.L. 88/39).

OFTĂ vb. I. Intranz. A scoate un oftat. *Căci junele asîfel din pieptu-i oftează În dalbe etnîări.* O.I 4/19. *Iar ea vorbind cu el în somn, Oftînd din greu suspină.* O.I 168/22 [V. 2]. ◇ Expr. **A ofta după cineva** = a regreta mult pierderea cuiva, a dori din tot sufletul pe cineva. *Bine-ți pare să fii singur, crai bătrîn fără de mîni, Să oftezi dup-a ta fată, cu ciubucul între dinți?* O.I 83/14 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **oftează** (O.I 4/19); conj. prez. 2 sg. **să oftezi** (O.I 83/14); ger. **oftînd** (O.I 168/22).

OFTÁRE s.f. Suspin, oftat (de dragoste). *O dalbă fecioară adoarme pe stînul De-un june frumos, Asîfeli cum dormită oftarea, suspinul, În cîntul duios.* O.I 4/7. *Iar aeru-n munte, în vale vibrează De tainici oftări.* O.I 4/18 [V. 2].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **oftarea** (O.I 4/7); pl.n.ac. **oftări** (O.I 4/18).

OGLÍNDĂ s.f. Obiect care reflectă imaginea lucrurilor. *Magul privea pe gînduri în oglinda lui de aur.* O.I 44/32. *Unul caută-n oglindă de-și buclează al său păr.* O.I 130/23. *Ea îl privea cu un surîs, El tremura-n oglindă.* O.I 168/18. *Acum stătu cu mirare înaintea oglinzii.* P.L. 66/16; cf. O.I 76 /12,79/26, 80/2, 80/13, 168/13; O.IV 365/16; P.L. 64/21, 95/19 [V. 9; Pr. 3]. ◒ (Comparație) *Se răsfrînge ca-n oglindă a copilei umbră plină.* O.I 51/3. *Se ridica un mîndru palat de o marmură ca laptele, lucie și albă — alît de lucie, încît în ziduri răsfrîngea ca-ntr-o oglindă de argint: dumbravă și luncă.* P.L. 5/29. *O făcu să vadă, într-un vis luciu ca oglinda, cum trebuia să fie-mbrăcată.* P.L. 23/28; cf. O.I 210/14 [V. 2; Pr. 2]. ◒ (Construcție metaforică) **De oglinzi** = luminos, transparent, lucitor. *Visau amîndoi aceleași vis. Ceruri de oglinzi, pluline cu înaltatele aripi albe.* P.L. 52/23 [Pr. 1]. (Cu referire la izvor) **Oglinda [lui Narcis]**. *Narcis văzîndu-și fața în oglinda sa, izvorul, Singur fuse îndrăgitul, singur el îndrăgitorul.* O.I 79/31 [V. 1]. ✦ Fig. Suprafață lucioasă care are proprietatea de a reflecta lumina. *Pe oglinzi de marmuri negre un negru nimfeu.* O.I 96/11. *Dealurile erau încărcate cu sarcini de purpură, paserile-n aer, oglinzile rîurilor rumene.* P.L. 37/11. *Oglinzile lucii a valurilor lui răsfring în adînc icoanele stelelor.* P.L. 51/14; cf. O.I 3,15, 82,37, 228/9; P.L. 19/16, 78/21 [V. 4; Pr. 4]. ◒ (Comparație) *Rîul . . . s-adună între codri ca marea oglindă a mării.* P.L. 52/5 [Pr. 1]. ◒ (În context figurat) *Din cugetările noastre vom adînci mări cu mii de undoiete oglinzi.* P.L. 49/29 [Pr. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Oglinda galben elară [a Nilului]** v. galben [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **oglindă** (O.I 51/3, 76/12, 79/26, 80/2, 130,23, 168/13, 168/18, 228/9; O.IV 365/16; P.L. 5/29, 19/16, 32,5, 95/19), **oglinda** (O.I 3,15, 43/11, 44/32, 79/31, 210/14; P.L. 23/28, 78/21), g. d. **oglinzi** (P.L. 64/21), **oglinzii** (P.L. 66/16); pl. n. ac. **oglinzi** (O.I 80/13, 96/11; P.L. 49/29, 52/23); **oglinzile** (P.L. 37/41, 51/14), g. d. **oglinzilor** (O.I 82/37).

OGLINDÍ vb. IV. Refl. și tranz. A (se) reflecta. *Stă castelul singuratic, oglindîndu-se în lacuri.* O.I 152/1. *Luna răsărise dintre munți și se oglindea într-un lac mare.* P.L. 5/23. *El puse jos dulcea lui sarcină pe malul mirositor al unui lac albastru, ce oglindea în adîncu-i toată cununa de dumbrave ce-l încunjura.* P.L. 50/18; cf. P.L. 11/32 [V. 1; Pr. 3].

— Forme gramaticale: ind. imp. 3 sg. **oglindea** (P.L. 50/18), se **oglindea** (P.L. 5/23, 11/32); ger. **oglindîndu-se** (O.I 152/1).

OGLINDÍRE s. f. Reflectare. *În mijlocul acestui lac, care apare negru de oglindirea stufului, ierbăriei și răchitelor din jurul lui, este o nouă insulă mică.* P.L. 79/4 [Pr. 1].

OGRÁDĂ s. f. Curte. *La curcani vînătă-i creasta Și cu pasuri melancolici mediînd îmblă-n ogradă.* O.I 46/8. *El se opri înaintea unei case, ce se ridica izolată în mijlocul unei ogrăzi pustii.* P.L. 40/4. *Ograda cea mare cu iarba ei uscată se-ntîndea gălbuie în lună.* P.L. 40/14 [V. 1; Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **ogradă** (O.I 46/8), **ograda** (P.L. 40/14), g. d. **ogrăzi** (P.L. 40/4).

OH interj. (Exprimă o dorință) *Oh! — s-o duc într-un pustiu, unde să nu fie nimeni — nimeni decît cu și ea.* P.L. 45/28 [Pr. 1].

OLÁLTĂ adv. (În loc. adv.) **Între olaltă** = unul cu altul, împreună. *Pe căi bătute-adesea vrea mintea să mă poarte, S-asamăn între-olaltă viață și cu moarte.* O.I 203/4 [V. 1]. **De olaltă** = unul de altul. *Suntem toi mai departe de olaltă amîndoi.* O.I 114/12 [V. 1].

OLÁN s. n. Țiglă semicilindrică. *Case înalte a căror streșini de olane se uitau în lună — iată tabloul!* P.L. 48/40.

Acoperemintele fuguiele de olane mucigăite... le făceau a crede că [mănăstirea] *este mai mult o ruină* .P.L. 72/10 [Pr. 2].

OLEÁCĂ adv. (În loc. adj.) **Oleacă de...** = puțin. *Stăi, să mai bem cîte oleacă de apă!* P.L. 8/30 [Pr. 1].

OLÓI s. m. (Regional) Vopsea de ulei. [Umbra] *deveni clară, ca un vechi portret zugrăvit în oloi.* P.L. 45/21 [Pr. 1]. ◇ Loc. adj. **În oloi** = pictat cu vopsele de ulei. *Umbra lui începa iar a prinde conturele unei icoane în oloi.*P.L. 46/13 [Pr. 1].

OM s. m. 1. Ființă rațională; individ; p. e x t. bărbat. *Oamenii din toate cele fac icoană și simbol.* O.I 36/6. *De-oi urzea să scriu în versuri, teamă mi-e ca nu cumva Oamenii din zina de-astăzi să mă-nceap-a lăuda.* O.I 141/16. *N-avem oameni ce se luptă cu retoricele sulfi În aplauzele grele a cantărei de uliți...?* O.I 150/3. *Acuma am doi oameni cu totului deosebiți în mine.* P.L. 11/10. *După orele care-n amor se numese p storești, rămîne în om o profundă descurajiare.* P.L. 80/7; cf. **O.I** 23/21, 56/6, 61/17, 64/1, 64/17, 115/25, 116/3, 117/3, 124/3, 134/28, 150/20, 151/2, 177/23, 177/24, 231/13; **P.L.** 3/1, 11/1, 12/12, 13/20, 23/19, 21/21, 25/1, 25/12, 28/29, 29/38, 30/37, 31/31, 35/13, 37/27, 38/8, 38/11, 38/14, 38/27, 38/27, 39/38, 40/21, 10/25, 41/17, 41/20, 11/20, 41/21, 41/23, 41/40, 41/40, 42/2, 42/33, 43/1, 47/22, 47/37, 48/22, 48/22, 48/29, 52/32, 56/4, 56/11, 58/39, 59/11, 60/15, 61/16, 61/19, 61/26, 61/35, 61/37, 62/3, 65/14, 78/2, 78/12, 80/9, 80/17, 80/28, 80/38, 81/2, 81/5, 81/17, 88/31, 89/31, 90/2, 91/7, 91/8, 91/16,94/25, 99/25, 102/7 [V. 18; Pr. 70]. ◒ (Comparație) *Fata se uită mult în ochii tatălui său, ca un om care se desleaptă dintr-un vis.* P.L. 15/16. *Va fi om ca toți oamenii.* P.L. 42/36 [Pr. 2]. ◒ (În context figurat) *Închipuiește-ți că dintr-un om cu simțire, dintr-o ființă aievea n-ar rămîne nimic decît o lungă, întrupată desperare.* P.L. 56/2 [Pr. 1]. ◇ Expr. **Om de onoare** v. o n o a r e [Pr. 1]. **Om de rînd** v. r î n d [V. 1; Pr. 1]. **Ca toți oamenii** v. t o t [Pr. 1]. (În construcții negative) **Suflet (sau picior) de om** = nimeni. *Dar cine să înțeleagă glasul izvorului într-un pustiu, unde pînă atunci nu călcase picior de om?* P.L. 13/18. *Suflet de om nu poate ști acest rai pămîntesc.* P.L. 78/12 [Pr. 2]. ◒ (Metaforic) Ființă pieritoare, pămîntean. *Tu orci un om să te socoți Cu ei să te asumeni?* O.I 177/21 [V. 1]. ✦ F i g. Personaj. *Cine este omul adevărat al acestor întîmplări: Dan ori Dionis?* P.L. 64/28 [Pr. 1]. ✦ Persoană care întrunește calități morale deosebite. ◒ (În context figurat; aluzie la filozoful grec Diogene) *Îmi voi aprinde lampa și-oi căuta oameni.* P.L. 48/8 [Pr. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Omul cel veșnic** v. v e ș n i c e [Pr. 1].

2. Persoană care se află în legături strînse cu cineva; persoană care se află în slujba cuiva. *Ea fine oameni, cari să i le păzească* [iepele]. P.L. 15/4. *Nu-și are fiecare... familia sa, amicii, rudele, oamenii săi...?* P.L. 31/55. *Înnăbușit de sînge, au zis oamenilor să aducă la noi.* P.L. 96/23 [Pr. 3].

4. Cineva, oricine, oricare. *Chiar însă dacă păzește cineva bine iepele, totuși ea-l vicleșește pe om.* P.L. 15/9. *C-un asemenea cap omul nu ajunge departe.* P.L. 27/34 [Pr. 2].

5. (La pl.) Lume, mulțime. *Oamenii așteptau murmurînd la faima venirei lui.* P.L. 22/6. *Oamenii căscau ironic gura cînd îl vedeau...* P.L. 32/10 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. om (**O.I** 64/1, 64/17, 116/3, 134/28, 147/14, 177/21; **P.L.** 11/1, 12/12, 13/18, 15/9, 15/16, 29/38, 31/34, 35/13, 38/27, 39/38, 40/21, 41/20, 41/40, 42/33, 42/35, 47/11, 48/22, 48/29, 56/2, 56/11, 59/11, 62/3, 78/2, 78/12, 80/7, 88/31, 90/2, 94/25, 102/7), **omul** (**O.I** 56/6; **P.L.** 27/34, 41/20, 41/23, 42/12, 47/37, 48/22, 52/32, 58/39, 61/19, 64/28, 80/9), **omu-** (**O.I** 124/3), g. d. **om** (**P.L.** 38/8, 43/4, 60/15, 61/35, 65/14, 89/31), **omului** (**P.L.** 91/16, 99/25); pl. n. ac. **oameni** (**O.I** 61/17, 115/25, 117/3, 150/3, 150/20, 151/2, 177/24, 231/13; **P.L.** 13/20, 15/4, 24/21, 28/29, 37/27, 38/11, 38/14, 38/27, 40/25, 41/10, 41/40, 42/3, 48/8, 56/4, 61/16, 75/31, 79/20, 80/28, 81/5, 91/7, 91/8), **oamenii** (**O.I** 36/6, 141/16, 177/23; **P.L.** 3/1, 22/6, 25/12, 31/35, 32/10, 41/17, 42/36, 47/22, 61/37, 80/38), g. d. **oameni** (**P.L.** 25/1, 30/37, 41/21, 81/2), **oamenilor** (**P.L.** 23/19, 61/25, 80/17, 81/17, 96/23), voc. **oameni** (**O.I** 23/21).

OMÁT s.n. (Mold., Transilv.) Zăpadă. *El se uita în omăt...* P.L. 69/35 [Pr. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **De omăt** = de culoarea zăpezii, alb-luminos (v. și n i n s o a r e, z ă p a d ă). *Încet plutind se-nalță mireasa-i, o fantasmă... O dulce întrupare de-omăt.* O.I 95/6. *Ah! acum crengile le-ndoaie Mînuțe albe de omăt.* O.I 229/2. *Picioarele-i de omăt abia atingeau podul...* P.L. 51/34; cf. **O.I** 85/3 [V. 3; Pr. 1]. **Omăt trandafiriu** = petale de cireș, desprinse din pom (v. și p l o a i e). *Șiruri de cireși scuturâ grei omătul trandafiriu a înflorirei lor bogate.* P.L. 51/22 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **omăt** (**O.I** 85/3, 95/6, 229/2; **P.L.** 51/34, 69/35), **omătul** (**P.L.** 51/22).

OMENÉSC, -EÁSCĂ adj. Al omului, de om, uman. *Zîmbirea lui deșteaptă, adîncă și tăcută, Privirea-i ce cîlește în suflete-omenești... Cea grupă zdrențuită în cale-i o salută.* O.I 61/27. *Ce-o să-i pese soartei oarbe ce vor ei sau ce gîndesc?... Ca și vîntu-n valuri trece peste traiul omenesc.* O.I 133/30. *Fusese vis visul lui cel atît de aievea sau fusese realitate de soiul vizionar a loată realitatea omenească?* P.L. 54/38; cf. **O.I** 157/11; **P. L.** 14/3, 35/20, 41/39, 80/37 [V. 3; Pr. 5]. ◒ (Construcție metaforică) **Talpa mulțimii omenești** v. t a l p ă [V. 1]. ◇ (Substantivat) *Judeci așa fără organizațiunile de stat ale animalelor numai întrucît le vezi asemănătoare cu cele omenești.* P.L. 80/37 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **omenesc** (**O.I** 133/30; **P.L.** 41/39), **omenească** (**O.I** 143/3, 54/38), g.d. **omenești** (**O.I** 133/21; **P.L.** 35/20); pl.n.ac. **omenești** (**O.I** 61/27, 157/11; **P.L.** 80/35, 80/37).

OMENÍRE s.f. Neamul omenesc, umanitatea. *În veci aceleași doruri mascate cu-altă haină, Și-n toată omenirea în veci aceleași om.* O.I 64/17. *El zeilor dă sufletul și lumii fericire, El este-al omenirii izvor de mîntuire.* O.I 115/12. *Împrejurul acestui instinct se-nvîrtește viața omenirei...* P.L. 87/10; cf. **O.I** 8/9; **P.L.** 47/38, 65/6 [V. 3; Pr. 3]. ✦ Mulțime de oameni; lume. *Muri sfinții de-a omenirei rugăciuni îndelungate Văd aripile-i diafane și de dînsele dau vesle.* O.I 51/19. *Voi sunteți urmașii Romei? Niște răi și niște fameni! I-e rușine omenirii să vă zică vouă oameni!* O.I 151/2 [V. 2].

— Forme **gramaticale**: sg. n. ac. **omenire** (**O.I** 8/9), **omenirea** (**O.I** 64/17; **P.L.** 65/6), g.d. **omenirii** (**O.I** 115/12, 151/2), **omenirei** (**O.I** 51/19; **P.L.** 47/38, 87/10).

OMORÍ vb. IV. Tranz. 1. A ucide. *Dacă le-ar găsi mama, ea le-ar omorî.* P.L. 8/18. *Aerul cel înveninat și rece al sufletelor lor moarte v-ar putè omorî.* P.L. 19/38. *O bucurie mare l-ar omorî.* P.L. 59/23; cf. **P.L.** 15/7. 21/20, 56/20, 92/17, 96/9 [Pr. 8]. ◒ (Metaforic) *Vis frumos avut-am noaptea. A venit un zburător Și strîngîndu-l tare-n brațe, era mai ca să-l omor...* O.I 80/12. *Ce frumos era... Inima tremura-n ea... l-ar fi omorît dacă ar fi fost al ei...* P.L. 77/13 [V. 1; Pr. 1].

2. Fig. A pricinui durere, a chinui sufletește. — *O, astă răceală! Tu mă omori, Elis!* P.L. 70/25 [Pr. 1].

— Forme **gramaticale**: ind. prez. 2 sg. **omori** (**P.L.** 70/25), 3 sg. **omoară** (**P.L.** 15/7), p.c. 2 sg. **ai omorît** (**P.L.** 96/9), m.m.c. p. 3 sg. **omorîse** (**P.L.** 21/20); conj. prez. 1 sg. **să omor** (**O.I** 80/12); opt. prez. 1 sg. **aș omorî** (**P.L.** 92/17), 3 sg. **ar omorî** (**P.L.** 8/18, 56/20, 59/23); p. 3 sg. **ar fi omorît** (**P.L.** 77/13); inf. **omorî** (**P.L.** 19/38).

ONDOLÁ vb. I. Tranz. (Și în forma *undulà*) A se mișca, a se legăna ca undele. *Aș vrea să am o casă tăcută, mititică, În valea mea natală ce undula în flori.* O.I 6/18 [V. 1]. ✦ A flutura. *Și negrele-i bucle ondoalà-n zefire, Șelipesc fluturînd.* O.I 4/11 [V. 1].

— Forme **gramaticale**: ind. prez. 3 sg. **ondoală** (**O.I** 4/11), imp. 3 sg. **undulà** (**O.I** 6/18). — Variantă: **undulá** (**O.I** 4/11) vb. I.

***ONDULÁ** vb. I v. **ondola**.

ONÉST, -Ă adj. Cinstit. *Azi abia vedem ce stearpă și ce aspră cale este Cea ce poate să convie unei inime oneste.* O.I 141/8 [V. 1].

ONOÁRE s.f. 1. (În expr.) **Om de onoare** = persoană cinstită, corectă, care-și respectă obligațiile. ◒ (Ironic) *Tatăl meu îți dălorește bani și d-la vrei fată lui... Vă veți învoi amîndoi asupra prețului, ca doi oameni de onoare ce sunteți...* P.L. 75/31 [Pr. 1].

2. Considerație, respect, cinstire. *Pentru luceătorii statului — onoarea, pentru soldați — gloria.* P.L. 81/38 [Pr. 1].

— Forme **gramaticale**: sg.n.ac. **onoare** (**P.L.** 75/31), **onoarea** (**P.L.** 81/38).

OPÁIȚ s.n. Lampă mică, primitivă. *Atunci intrà în colibă, și pe capătu-unei laițî, Lumina cu mucul negru într-un hîrb un roș opaiț.* O.I 84/8 [V. 1].

ÓPERĂ s.f. Lucrare, producție, creație. ◒ (Construcție metaforică) **Operă eroitoreasă și în spirit** și în **stofă** v. croitorese [V. 1].

— Formă **gramaticală**: sg.n.ac. **operă** (**O.I** 162/30).

OPERÉTĂ s.f. Comedie muzicală. (Aluzie la opereta „Frumoasa Elena" de Offenbach) *Ce? să-nghiți pe coardă dulce, că de voie te-ai adaos La cel cor ce-n operetă e condus de Menelaos?* O.I 140/8 [V. 1].

OPÍNTÍ vb. IV. Refl. A se strădui din răsputeri. ◒ (În context figurat) *În orice om o lume își face încercarea, Bătrînul Demiurgos se opintește-n van.* O.I 64/2 [V. 1].

OPRÍ vb. IV. 1. Tranz. A întrerupe o mișcare sau o acțiune. *Pe plaiuri dunărene poporu-și opri mersul.* O.I 91/32. *Pe soare să-l oprească el noaptea o recheamă.* O.I 98/18 [V. 2]. ◇ Expr. **A opri în loc pe cineva**. v. loc [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A-și opri mintea** = a-și concentra atenția, a zăbovi. *În prezent cugetătorul nu-și oprește a sa minte, Ci-ntr-o clipă gîndu-l duce mii de veacuri înainte.* O.I 133/9 [V. 1].

2. Refl. A sta pe loc; a poposi. *Visătorul Dionis se opri în dreptul acelui portret.* P.L. 30/11. *El se opri înaintea unei case.* P.L. 40/3. *El se opri și se-ntoarse spre partea dinspre care venea sunetul...* P.L. 95/32 [Pr. 3].

3. Tranz. A păstra, a conserva. *Toate astea laolaltă le făceau a crede că* [mănăstirea] *este mai mult o ruină oprită curiozității decît locuință.* P.L. 72/17 [Pr. 1].

4. Tranz. A împiedica de la o acțiune, a reține. *L-ar fi oprit... nu-i venea la socoteală... să nu-l oprească... nu se cădea.* P.L. 77/7 [Pr. 2]. ✦ Refl. A se stăpîni. *Nu se putu opri de a-i lua capul între mîni.* P.L. 95/5 [Pr. 1]. ✦ A interzice (cuiva ceva). — *Vezi tu! formal le-am oprit... am făgăduința la că nu mă vei săruta niciodată.* P.L. 70/37. *Dar ceea ce nu știi, poate, e... că duelele sunt oprite.* P.L. 96/13 [Pr. 2].

— Forme **gramaticale**: ind. prez. 3 sg. **oprește** (**O.I** 80/28, 133/9), 3 pl. **sunt oprite** (**P.L.** 96/13), p. s. 3 sg. **opri** (**O.I** 91/32), **se opri** (**P.L.** 30/11, 40/3, 95/32), p. c. 1 sg. **am oprit** (**P.L.** 70/37); conj. prez. 3 sg. **să oprească** (**O.I** 98/18; **P.L.** 77/7); opt. p. 3. sg. **ar fi oprit** (**P.L.** 77/7); inf. **opri** (**P.L.** 95/5); part. **oprită** (**P.L.** 72/17).

ÓPTSPREZECE num. card. Numărul care în numărătoare are locul între șaptesprezece și nouăsprezece. *Era numai de optsprezece* [ani] *și îmbla la școală.* P.L. 66/5 [Pr. 1]. ◇ (Adjectival) *Era tînăr — poate nici optsprezece ani.* P.L. 27/38. *Era aninat într-un cui bustul în mărime naturală a unui copil ca de vro optsprezece ani.* P.L. 29/40 [Pr. 2].

OPTZÉCI num. card. Numărul care în numărătoare are locul între șaptezeci și nouă și optzeci și unu. (Adjectival) *Optzeci de ani îmi pare în lume c-am trăit.* O.I 107/3 [V. 1].

OPÚNE vb. III. Refl. A se împotrivi. *Să vezi marile-aspirații că-s reduse la nimic. Că domnesc în lume rele, cărora nu le poți opune, C-opunîndu-le la ele, tu viața-ți risipești.* O.I 52/32—53/1. *Nu am cauze de-a mă opune căsătoriei cu el.* P.L. 89/26 [V. 2; Pr. 1].

— Forme **gramaticale**: inf. (a) **se opune** (**O.I** 52/32; **P.L.** 89/26); ger. **opunîndu-te** (**O.I** 53/1).

OPÚS, -Ă adj. Care este situat în partea dimpotrivă. *Painjeni de smarald au țesut de pe-o insulă plină la malul opus un pod de pînză diamantică.* P.L. 51/28 [Pr. 1].

ORĂȘ s. n. Așezare omenească importantă, cu populație numeroasă. *Vîntul ridicat-a tot nisipul din pustiuri, Astupînd cu el orașe.* O.I 45/5. *Departe vede-orașul pe sub un arc de pară.* O.I 94/34. *Dan trecea iute printr-o parte de oraș.* P.L. 44/5. *Acei cari sunt făcuți în felul acesta se simî ca exilați în orașul lor.* P.L. 65/20; cf. **O.I** 45/23, 45/28, 92/14; **P.L.** 48/33, 54/24, 60/8, 74/39, 75/3, 75/25, 88/2, 93/32, 96/7, 96/12, 99/37 [V. 5; Pr. 13].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **oraș** (**P.L.** 44/5, 74/39, 75/3, 75/25, 88/2. 96/7, 96/12), **orașul** (**O.I** 45/2 3, 94/34 ; **P.L.** 60/8, 65/20, 99/37), g.d. **oraș** (**P.L.** 54/24), **orașului** (**P.L.** 48/33, 93/32) ; pl. n. ac. **orașe** (**O.I** 45/5), **orașele** (**O.I** 45/28, 92/14).

ORAȚIÚNE s. f. Discurs. *În lot anul* [se petrece] *o revoluțiune contra aristocrației, a curtizanilor reginei — minus contractul social, oratiunile parlamentelor.* P.L. 80/31 [Pr. 1].

ÓRĂ s. f. (Și în forma *oară*) Ceas. *Reia-mi al nemuririi nimb Și focul din privire. Și pentru toate dă-mi în schimb O oră de iubire . . .* O.I 177/12. *O oră să fi fost amici, Să ne iubim cu dor.* O.I 191/13. *El simțea că o oară lîngă eu ar plăti mai mult decît toată viața.* P.L. 57/19 ; cf. **O.I** 191/16 ; **P.L.** 29/2, 47/21, 48/11. 48/28, 57/19, 57/30, 90/3, 100/2 [V. 3 ; Pr. 9]. ◒ (Personificare) *Trec zilele voioase și orele surîd.* O.I 56/17 [V. 1]. ◇ Expr. **Ore întregi** v. întreg [V. 1 ; Pr. 3]. ✦ Clipă, moment ; timp. vreme. *Și. în haosul uitării, oricum orele alerge.* O.I 160/11. *Dac-amorul fi-e fierbinte cum te juri în orice oară . . . Mergi, mănușa de-mi ridică!* O.I 166/8. *După orele care-n amor se numesc păstorești, rămîne în om o profundă descurajare.* P.L.. 80/6 ; cf. **O.I** 37/2 [V. 3 ; Pr. 1]. ◇ Expr. **A-i bate** (cuiva) **ora mîntuirei** v. mîntuire [Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **oră** (**O.I** 177/12, 191/13, 191/16 ; **P.L.** 47/21), **oară** (**O.I** 166/8 ; **P.L.** 29/2, 48/28. 57/19. 57/19. 57/30), **ora** (**P.L.** 82/29) ; pl. n. ac. **ore** (**O.I** 231/20 ; **P.L.** 90/3, 100/2. 100/18), **oare** (**P.L.** 57/17. 100/17). **orele** (**O.I** 37/2, 56/17. 160/11 ; **P.L.** 80/6), **oarele** (**P.L.** 48/11). — Variantă : **oără** (**O.I** 166/8 ; **P.L.** 29/2. 48/11. 48/28. 57/17. 57/19. 57/19, 57/30, 100/17) s. f.

ORB. OĂRBĂ adj. **1.** Lipsit de vedere, care nu vede. *Din zare depărtată răsar-un stol de corbi. Să-ntunece tot cerul pe ochii mei cei orbi.* O.I 128/1. *Eu nu putu decît să-ndrept asupră-i ochii săi stinși și orbi.* P.L. 23/1. *Orb de-aș fi fost. de cît amar scăpam!* P.L.. 56/25 ; cf. **P.L.** 22/37 [V. 1 ; Pr. 3]. ◒ (Metaforic) Cu ochii închiși, fără a vedea. *Așa fel zi și noapte de veacuri el stă orb.* O.I 93/11. *Bătrînu-și pleacă geana și iar rămîne orb.* O.I 98/31 [V. 2]. ◒ (Metaforic) Nemărginit, total. *Nu e nimic și totuși e O sete care-l soarbe. E un adînc asemene Uitării celei oarbe.* O.I 176/32 [V. 1].

2. Fig. Supus cu totul voinței altuia ; inconștient. *Ei cheamă-n voluptatea orgiei zgomotoase De instrumente oarbe a voastre fețe frumoase.* O.I 59/31 [V. 1]. ◇ (Substantivat) *Îmi blastăm insuși eu mintuirea. Orb. nebun, care blastămă firea.* O.I 27/15 [V. 1].

3. Fig. Care acționează irațional ; implacabil. *Ce-o să-i pese soartei oarbe ce vor ei sau ce gîndesc?* . . . O.I 133/29 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **orb** (**O.I** 27/15, 93/11. 98/31 ; **P.L.** 56/25), **oarbă** (**P.L.** 22/37), g.d. **oarbe** (**O.I** 133/29. 176/32) ; pl. n. ac. **orbi** (**O.I** 128/1 ; **P.L.** 23/1), **oarbe** (**O.I** 59/31).

ORBÍ vb. IV. **1.** Intranz. A-și pierde vederea. *Nu voi părul să mi-l taie Ce-mi ajunge la călcîie, Să orbesc celind pe carte În fum vînăt de tămîie.* O.I 65/15 [V. 1]. ◒ (În context figurat) *Îngerul iubirei. îngerul de pace, Pe altarul Vestei tainic surîzînd, Ce pe Marte-n glorii să orbească-l face . . . El pe sinu-i vergin încă să coboare.* O.I 15/19 [V. 1]. ◒ (Metaforic) *Dă-mi-i mie ochii negri . . . nu privi cu ei în laturi, Căci de noaptea lor cea dulce vecinic n-o să mă mai saturi, Aș orbi privind într-însii . . .* O.I 155/7 [V. 1].

2. Tranz. A tulbura vederea. *Ochii lui orbiți de plîngeri Ea-i sărută.* O.I 53/11. *Ochii împărătesei Ilenei, orbiți de plîns, nu mai vedeau nimica.* P.L.. 22/21 [V. 1 ; Pr. 1].

— Forme gramaticale : conj. prez. 1 sg. **să orbesc** (**O.I** 65/15), 3 sg. **să orbească** (**O.I** 15/19) ; opt. prez. 1 sg. **aș orbi** (**O.I** 155/7) ; part. **orbit** (**O.I** 53/11 ; **P.L.** 22/21).

ORBÍTĂ s.f. Cavitate osoasă a craniului în care se află globul ochiului. *Ei* [ochii] *înotau în orbitele lor.* P.I., 26/35. *El admira ochii cei frumoși ai portretului, ce luceau ca vii în orbitele lor.* P.L.. 31/2 [Pr. 2].

ORBITÓR, -OÁRE adj. Care ia văzul. *Pe străzile-ncrucișite de flacări orbitoare . . . Se mișc batalioane a plebei proletare.* O.I 62/21 [V. 1].

ORCÁN s.n. Uragan. *Așa marinarii pe mare îmblînd . . . Izbiți de orcanul ghețeși urlînd, Speranța li face de viță de vînt.* O.I 12/8 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Tumult, intensitate. *Mă topesc tainic, însă mereu De ale patimelor orcane.* O.I 26/12 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **orcanul** (**O.I** 12/8) ; pl.n.ac. **orcane** (**O.I** 26/12).

***ORCHÉSTRĂ** s.f. v. **orchestru.**

ORCHÉSTRU s.n. (În expr.) **A ține orchestrul** = a servi de orchestră, a cînta în cor. ◒ (Element de personificare) *Filomele-i în orchestrul* [codrului] *Și izvoare spun povești.* O.I 100/11 [V.I].

ORDINÁR, -Ă adj. Vulgar, josnic. *Dar dacă suspin, dacă doresc . . . n-aud eu din toate părțile aceleași suspine ordinare, aceleași dorinți . . . ordinare.* P.L.. 86/32—33. *Mai bine mi-aș stoarce tot focul din inimă, ca să se risipească în scînteli, decît să animez cu el o simțire, pe care-o cred nu numai culpabilă, ci ordinară . . .* P. L.. 87/22 [Pr. 3].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **ordinară** (**P.L.** 87/22) ; pl.n.ac. **ordinare** (**P.L.** 86/32, 86/33).

ORDINE s.f. **1.** Orînduială, rînduire. *El știa că în „aceasta ordine a realității", cum o numea el, nu-l va întîlni nici un zîmbet și nici o lacrimă.* P.L.. 28/10. *Mai înîi statul albinelor. Ce ordine, măiestrie, armonie în lucrare!* P.L.. 80/20. *Ai vedè pe literați făcînd combinații geniale asupra acestei ordine.* P. L.. 80/22. *Vezi deodată . . . c-ai trăit într-o ordine de lucruri strict organizată, fără ca s-o știi sau s-o vrei aceasta.* P.L. 81/15 [Pr. 4].

2. Categorie, tip ; aspect. *Nu există nici timp, nici spațiu — ele sunt numai în sufletul nostru . . . Dacă am afla misterul prin care să ne punem în legătură cu aceste două ordini ae lucruri, care sunt ascunse în noi . . . atunci . . . am putè trăi aievea în trecut.* P.L.. 25/25 [Pr. 1].

3. Orînduire (socială, politică, economică). *Ah! acele ținduri toate îndreptate contra lumei, Contra legilor ce-s scrise, contra ordinii-mbrăcate Cu-a lui Dumnezeu numire*

— astăzi toate-s îndreptate Contra inimei murinde. O.I 52/26. *Mineiuni și fraze-i totul ce statele susține. Nu-i ordinea firească ce ei a fi susțin.* O.I 59/17 [V. 2].

— **Forme gramaticale**: sg.n.ac. **ordine** (**P.L.** 28/10, 80/20, 81/15), **ordinea** (**O.I** 59/17), g.d. **ordine** (**P.L.** 80/22), **ordinii** (**O.I** 52/26); pl.n.ac. **ordini** (**P.L.** 25/25).

ORFÁN, -Ă adj. (Despre copii) Care și-a pierdut părinții. *El era orfan, o existență — cum sunt multe la noi — fără de speranță.* P.L. 27/30 [Pr. 1]. ◒ (Metaforic) Lipsit de sprijin, de protecție. *La ce oare dînsa s-a născut pe lume, O sărmană frunză pe oceanu-n spume, O sărmană umbră orfană și slabă. De care-n mulțime nimenea nu-ntreabă?* O. IV 364/23 [V. 1]. ◇ (Substantivat) *Melancolia în vîrsta lui este semnul caracteristic al orfanilor.* P.L. 27/30 [Pr. 1].

— **Forme gramaticale**: sg.n.ac. **orfan** (**P.L.** 27/30), **orfană** (**O.IV** 364/23); pl.g.d. **orfanilor** (**P.L.** 27/30).

ORGÁN[1] s.n. Parte din corpul unei ființe prin care se realizează una sau mai multe funcțiuni. *Locuitorii acestei lumi, presupunîndu-i dotați cu organele noastre, ar pricepe toate celea absolut în felul și în proporțiunile în care le pricepem noi.* P.L. 21/12. *Vei ști să-mi descrii toată natura vizionară și înșălătoare a lucrurilor lumești, de la floarea ce cu naivitate minte prin haina ei strălucită că e ferice înăuntrul gingașelor sale organe, pînă la omul, ce acoperе cu vorbe mari... egoismul său.* P.L. 47/36 [Pr. 2].

— **Forme gramaticale**: pl.n. ac. **organe** (**P.L.** 47/36), **organele** (**P.L.** 24/12).

ORGÁN[2] s.n. Harfă, lîră. ◒ (În context figurat, simbol al creației poetice) *Dar organele-s sfîrmate și-n strigări iregulare Vechiul cîntec mai străbate, cum în nopți izvorul sare.* O.I 157/39. *Unde-s ținurile clare din viața-mi să le spun? Ah! organele-s sfîrmate și maestrul e nebun!* O.I 158/8 [V. 2].

ORGANIZÁT, -Ă adj. Care are o alcătuire ordonată, armonioasă. *Vezi deodată cu mirare c-ai trăit într-o ordine de lucruri strict organizată, fără ca s-o știi sau s-o vrei aceasta.* P.L. 81/15 [Pr. 1].

***ORGANIZÁȚIE** s.f. v. **organizațiune**.

ORGANIZAȚIÚNE s.f. Mod de organizare, orînduire. *Judeci așadară organizațiunile de stat ale animalelor numai întrucît le vezi asemănătoare cu cele omenești.* P.L. 80/36 [Pr. 1].

ORGÍE s.f. Petrecere destrăbălată; desfrîu. *I.a voi cobor acuma, voi suflete-amăgite, Și ca să vă ard fierea, o spirite-amețite, Blestemul îl invoc... Deși știu c-a mea lîră d-a surda o să bată... În preajma minții voastre ucisă de orgie Și putredă de spasmuri.* O.I 23/10. *Ei chemă-n voluptatea orgiei zgomotoase De instrumente oarbe a voastre fiici frumoase.* O.I 59/33. *La Paris în lupanare de cinisme și de lene, Cu femeile-i pierdute și-n orgiile-i obscene, Acolo v-ați pus averea, tinerețele la slos...* O.I 151/8; cf. **O.I** 23/24 [V. 4]. ◒ (În context figurat) *Aș face al tău timbel un secol de orgie, Și lacrimile-ți mir.* O.I 22/3 [V. 1].

— **Forme gramaticale**: sg.n.ac. **orgie** (**O.I** 22/3, 23/10), g.d. **orgiei** (**O.I** 59/33); pl.n.ac. **orgii** (**O.I** 23/24), **orgiile** (**O.I** 151/8).

ORI conjuncție I. (Cu funcție disjunctivă) Sau. *Dar acu vei vrea cu oaste și război ca să ne cerți, Ori vei vrea să faci întoarsă de pe-acuma o lă cale.* O.I 146/17. *Visez ori e aievea? Tu ești în adevăr?* O.IV 433/3. *Dac-ai muri tu, eu aș nebuni ori aș muri și eu.* P.L. 8/19. *Crezi ori nu crezi ceea ce îți se argumentează.* P.L. 81/8; cf. **O.I** 41/12, 48/12, 49/6, 49/8, 146/31, 154/5; **O.IV** 338/6; **P.L.** 17/29, 28/38, 58/6, 58/6, 58/7, 61/9, 62/3, 64/29, 81/11 [V.9; Pr. 11].

2. (Cu funcție copulativă) *Donici cuib de-nțelepciune, Care, cum rar se întîmplă, ca să mediteze pune Urechile ce-s prea lungi ori cornele de la cerb.* O.I 31/15. *Și Apusul își împinse toate neamurile-ncoace; Pentru-a crucii biruință se mișcară rîuri-rîuri Ori din codrii răscolite, ori stîrnite din pustiuri.* O.I 146/34. *Numai pe ici, pe colo auzea cîinii urlînd la lună, paznicii de noapte, care strigau, ori grupe de cavaleri, care veneau de la vreo petrecere nocturnă.* P.L. 44/25; cf. **O.I** 130/22, 134/6, 149/24, 196/13, 199/10; **P.L.** 41/26, 72/10, 81/29 [V. 8; Pr. 4].

ORICÁRE pron. nehot. Indiferent care, fiecare. *Al lumii-ntregul simbur, dorința-i și mărirea, În inima oricărui i-ascuns și trăitor.* O.I 64/7. *Astfel încăput pe mîna a oricărui, te va dregе, Reie-or zice că sunt toate cîte nu vor înțelege.* O.I 134/33 [V. 2]. ◇ (Cu valoare de conjuncție concesivă) *Oricare ar fi, îi-l dau.* P.L. 18/7 [Pr. 1]. ◇ (Adjectival) *Să-l scuipe oricare motan de treabă.* O. I 48/29. *Scumpă-i era frăția de cruce, ca oricărui voinic.* P.L. 11/6. *În sufletul nostru, este timpul și spațiul cel nemărginit și nu ne lipsește decît varga magică, de-a ne transpune în oricare punct al lor am voi.* P.L. 38/21 [V. 1; Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **oricare** **O.I** 48/29; **P.L.** 18/7, 38/24), g.d. **oricărui** (**O.I** 64/7, 134/33; **P.L.** 11/6).

ÓRICE pron. nehot. Indiferent ce, ce vrei, tot. *Se pare că orice-i viu în lume acum înecrenește.* O.I 94/15 [V. 1]. ◇ (Adjectival) *Marea-n fund clopote are care sună-n orice noapte.* O.I 45/25. *Zidirea cea pustie de jale pare plină Și chipul morții parc că-n orice colț îl vezi.* O. I 96/15. *Nu voia să-i inspire speranțe deșerte, precum ar fi făcut orice bărbat în locu-i.* P.L. 89/5; cf. **O.I** 45/30, 64/1, 64/3, 64/9, 65/18, 115/23, 116/3, 126/7, 147/30, 159/18, 159/22, 166/8, 166/19, 177/5, 204/17, 228/14, 235/19, 236/15; **O.IV** 379/1; **P.L.** 11/3, 25/7, 40/7, 41/35,42/4, 47/17, 93/26, 93/26 [V. 21; Pr. 9]. ◇ Loc. adv. **În orice caz** v. c a z [Pr. 1]. ◇ (Cu valoare de conjuncție concesivă) *Poți zidi o lume-ntreagă, poți s-o sfarămi... orice-ai spune, Peste toate o lopată de țărînă se depune.* O.I 131/15. *— Orice gînd ai, Împărate, o oricum vei fi sosit. Cît suntem încă pe pace, eu îți zic: Bine-ai venit!* O.I 146/13 [V. 2].

ORICÍNE pron. nehot. Indiferent ce persoană. *Și-apoi... cine știe de este mai bine A fi sau a nu fi... dar știe oricine Că ceea ce nu e, nu simte dureri.* O.I 38/30. *Și tot pe lîng-aceștea cerșesc inc-un adaos: Să-ngăduie intrarea-mi în veșnicul repaos! Să blasteme pe-oricine de mine-o avè milă.* O. I 115/21 [V. 2]. ◒ (În context figurat) *De la oricine-un snop de paie seceri.* O.IV 333/11 [V. 1].

ORICÍT[1] adv. Indiferent cît, cît vrei. *Cînd știi că visu-acesta cu moarlea se sfîrșește Că-n urmă-ți rămîn toate*

astfel cum sunt, de dregi Oricît ai drege-n lume-atunci le obosește Eterna alergare. O.I 61/23. *Asemenea în eternitatea fără margini nu este orice bucată de timp, oricît de mare sau oricît de mică, numai o clipă suspendată?* P.L. 25/7 —8 [V. 1 ; Pr. 2]. ◇ (Cu valoare de conjuncție concesivă) *Dar, oricît ele sunt de sus, Ca tine nu-s, ca tine nu-s!* O.I 235/15. *Bînele ce mi l-ai făcut mie nu ți-l pot plăti nici cu lumina ochilor, oricît de scumpă mi-ar fi.* P.L. 10/33. *Oricît de mare ar fi mila ta, pînă acolo nu se poate cobori.* P. L. 56/37 ; cf. **P. L.** 25/5, 25/5, 27/6, 67/34 [V. 1 ; Pr . 6].

— Accentuat și : *óricît* (**O.I** 235/15).

ORICÎT[2], **-Ă** adj. nehot. Indiferent cît, cît vrei. (Cu valoare de conjuncție concesivă) *Oricîte stele ard în înălțime, Oricîte unde-aruncă-n față-i marea Cu-a lor lumină și cu scînteiarea Ce-or fi-nsemnînd, ce vor — nu știe nime.* O.IV 338/1—2 ; cf. **O.IV** 338 [V. 3].

— Formă gramaticală : pl.n.ac. **oricîte** (**O.IV** 338, 338/1, 338/2).

ORICÚM adv. În orice fel, indiferent cum. *Și în haosul uitării, oricum orele alerge.* O.I 160/11 [V. 1]. ◇ (Cu valoare de conjuncție concesivă) *— Orice gînd ai, Împărate, și oricum vei fi sosit. Cît suntem încă pe pace, eu îți zic : Bine-ai venit!* O.I 146/13 [V. 1].

ORIÉNT s.n. Spațiu geografic situat la răsăritul Europei. *Îmi pare c-am trăit odată în Orient.* P.L. 65/21 [Pr. 1].

ORÍGINE s.f. **1**. Punct de plecare pentru formarea unui fenomen ; obîrșie. *Vorbiră mai departe . . . despre căsătorie, cum ea fondează statele, care-i originea căsătoriei la indieni.* P.L. 68/33 [Pr. 1].

2. Apartenență prin naștere la o anumită familie, națiune etc. *Doveci erau asemănarea cu portretul și multe alte împrejurări, care nu ne interesează, legate însă de originea până acum obscură a lui Dionis.* P.L. 59/33 [Pr.1]. ◇ Loc. adv. **De origine** = de proveniență ; de nationalitate. *O astrologie mai mult de origine bizantină.* P.L. 35/11 [Pr. 1]. ◒ (Ironie) *O, te-admir progenitură de origine română.* O.I 151/16 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **origine** (**O.I** 151/16 ; **P.L.** 35/11), **originea** (**P.L.** 59/33, 68/33).

ORIȘICÁRE adj. nehot. Oricare. *Și cît de viu s-aprinde el În orișicare sară, Spre umbra negrului castel Cînd ei o să-i apară.* O.I 168/2 [V. 1].

ÓRIȘICE adj. nehot. Orice. *Mi-a părè cum că natura Toată mintea ei și-a pus, Decît orișice păpușă Să le facă mai presus.* O.I 100/23 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A-i face (cuiva) din orișice durere o podoabă** v. f a c e [V. 1].

ORIȘICÍNE pron. nehot. Oricine. *Și prostalecele nări și le umflă orișicine în savante adunări Cînd de tine se vorbește.* O.I 134/30 [V. 1].

ORIȘICÍND adv. Oricînd. *În acele momente omul e mai capabil de sinucidere, ba mai nepăsător față cu moartea decît orișicînd.* P.L. 80/10 [Pr. 1].

ORIÚNDE adv. În orice loc. *Vino cu mine în lume. — Unde? — Unde? Oriunde.* P.L. 49/25 [Pr. 1]. ◇ (Cu valoare de conjuncție concesivă) *Ai putea să lepezi cîrma și lopețile să lepezi, După propria lor voie să ne ducă unde repezi, Căci oriunde numai ele ar duri ca să ne poarte, Prelutindeni fericire . . . de-i vială, de e moarte.* O.I 155/15. *Iar tu Hyperion rămîi Oriunde ai apune . . .* O.I 178/10 [V. 2]. (Despărțit în elementele componente de o prepoziție) *Ori de unde-i începe, răsfoind tot la a septea filă, o limpezime dumnezeiască e în fiecare șir.* P.L. 43/1 [Pr. 1].

ORIZÓN s.n. v. **orizont**.

ORIZÓNT s.n. (Și în forma *orizon*) Zare. *Orizonu-ntunecîndu-l, vin săgeți de pretutindeni.* O.I 148/8. *În stînga un drum trecea ca o cordea prin o nemărginire de lanuri verzi, cari se pierdeau în depărtarea orizontului.* P.L. 72/22. *Ea privea oare întregi la înmiirea undelor depărtate, ce se perdeau în orizon.* P.L. 100/13 ; cf. **O.I** 142/25 ; **P.L.** 78/28 [V.2 ; Pr. 3]. ◒ (Construcție metaforică) **A da orizon** = a spori perspectiva, a mări proporțiile. *Dar un luceafăr, răsărit Din liniștea uitării, Dă orizon nemărginit Singurătății mării.* O.I 175/15 [V. 1]. **A înnegri tot orizonul** v. i n n e g r i [V. 1].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **orizon** (**O.I** 175/15 ; **P.L.** 100/13), **orizontul** (**P.L.** 78/28), **orizonul** (**O.I** 142/25, 147/2), **orizonu-** (**O.I** 148/8), g.d. **orizontului** (**P.L.** 72/22).

— Variantă : **orizón** (**O.I** 142/25, 147/2, 148/8, 175/15 ; **P.L.** 100/13) s.n.

ORÎNDUIÁLĂ s.f. **1**. Întocmire. *Titlul era scris și latinește : Archilecturae cosmicae sine astronomiae geocentricae compendium — Învățătură despre a lumei orînduială dumnezeiască, după cum ține pentru pămînt a fi zidile se arată de către înțeleptul Dumnezeu.* P.L. 35/17 [Pr. 1].

2. Orînduire socială. *Zdrobiți orînduiala ceа crudă și nedreaptă. Ce lumea o împarte în mizeri și bogați!* O. I. 60/11 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **orînduială** (**P.L.** 35/17), **orînduiala** (**O.I** 60/11).

ORNAMÉNT s.n. Podoabă arhitecturală. *Am împlut suprafața pereților cu ornamente și basoreliefuri.* P.L. 7/12 [Pr. 1].

ÓRNIC s.n. Ceasornic. ◒ (Metaforic ; glumeț) *Mai molane, Vină-ncoa să stăm de vorbă, unice amic și ornic.* O.I 48/6 [V. 1].

OROLÓGIU s.n. Ceasornic de dimensiuni mari. *Între acești muri afumați, plini de . . . cadențata bătaie a unui orologiu de lemn ardeau lămpi somnoroase.* P.L. 27/24. *Orologiul, fidel interpret al bătrînului timp, sună de 12 ori din limba sa de metal.* P.L. 28/40. *Un orologiu zîngănește încet și subțire în părete.* P.L. 62/32 ; cf. **P.L.** 48/28 [Pr. 4]. ◒ (Comparație) *Greieri răgușiți clănțau ca orologii aruncate în iarbă.* P.L. 51/26 [Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **orologiu** (**P.L.** 62/32), **orologiul** (**P.L.** 28/40, 48/28), g.d. **orologiu** (**P.L.** 27/24) ; pl.n. ac. **orologii** (**P.L.** 51/26).

OS s.n. Element al scheletului vertebraților. *Ochii fetei se-nfundase în cap, oasele și încheieturile fetei li ieșise afară.* P.L. 20/5. *Iar din întinsele pustii se răsculau din*

năsip schelete nalte . . . cu capete seci de oase . . . P.L. 20/23. *Prin mantale se zăreau oasele albite de secăciune.* P.L. 20/25; cf. **P.L.** 20/35 [Pr. 4].

— **Forme gramaticale**: pl.n.ac. **oase (P.L.** 20/23). **oasele (P.L.** 20/5, 20/25, 20/35).

OSEBÍT, -Ă adj. Diferit. ◒ (În context figurat) *Deși trepte osebite le-au ieșit din urna sorții Deopotrivă-i stăpînește raza ta și geniul morții.* O.I 130/19 [V. 1].

OSÍNDĂ s.f. Fig. Năpastă, nenorocire. *După ce-amar muncirăți mizeri viața toată, Ați mai purta osînda ca pita de la plug?* O.I 58/19 [V. 1].

OSÎNDÍ vb. IV. Tranz. A sili, a constrînge. ◒ (Construcție metaforică) **A osîndi la lucru** v. lucru **[V. 1].**

— **Formă gramaticală**: ind. p.s. 3 pl. **osîndiră (O.I** 56/14).

OSÎNDÍT, -Ă adj. Fig. Blestemat. *În mijlocul lui* [*al laculuj*] *se ridică o iarbă lungă și neagră. Era sufletul cel ostndit al babei.* P.L. 19/29 [Pr. 1].

OSPĂTÁ vb. I. Tranz. (Regional) A mînca. *Făt-Frumos ospătă ce ospătă, dar apoi luînău-și buzduganul de-a umăr, merse mereu pe dîra trasă de piuă.* P.L. 7/12 [Pr. 2].

OSPĂȚ s.n. Petrecere cu masă mare. *Veni iar la ospăț.* P.L. 7/5 [Pr. 1].

OSTĂȘ s.m. Soldat, militar. *Nu zimbea . . . nici la poveștile bătrîne și glumețe a ostașilor înălbiți în bătălie și nevoi.* P.L. 3/14 [Pr. 1].

OSTENÍT, -Ă adj. Obosit, istovit. *Și țîfîie deasupra-i, gonindu-se în roate Cu-aripele-ostenite un alb și-un negru corb.* O.I 93/15. *Și osteniți oameni cu coasa-n spinare Vin de la cîmp.* O.I 231/13. — *Stăi, să mai bem apă, zise mama pădurilor ostenită.* P.L. 9/8; cf. **O.I** 114/6 [V. 3; Pr. 1]. ◒ (Metaforic; despre mucul luminării) Consumat aproape în întregime, în curs de stingere (v. și bolnav). *Bolta-n fundul domei stă întunecoasă, mare, Nepătrunsă de-ochii roșii de pe mucuri ostenite.* O.I 50/4 [V. 1]. ✦ Care exprimă osteneala. *Unde-i sora Viselor noastre de vară? Mlădioasă și iubită, Cu privirea ostenită, Ca o zînă să răsară Tuturora.* O.I 121/22. *Asemenea unor aripi de vultur sălbatic, cuprindea, ca un privaz, părul negru și uscat, acea frumoasă și ostenită față de marmură de Paros.* P.L. 92/22 [V. 1; Pr. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Cu gene ostenite** v. geană [V. 1].

— **Forme gramaticale**: sg.n.ac. **ostenită (O.I** 121/22; **P.L.** 9/8, 92/22); pl.n.ac. **osteniți (O.I** 231/13), **ostenite (O.I** 50/4, 93/15, 114/6, 130/1).

OSTRÉȚ s.n. (La pl.) Grilaj. *Cavalerul suspinînd privea balconul Ce-ncărcat era de frunze, de li spînzur prin ostrețe.* O.I 152/19 [V. 1].

OȘTEÁN s.m. Militar. *Microscopice popoare, regi, oșteni și învățați Ne succedem generații și ne credem minunați.* O.I 132/35 [V. 1].

OȘTÍRE s.f. Armată, oaste. *Oștirile-i alungă în spaimă înghețată, Cu sufletu-n rărînă un rege-asirian.* O.I 20/1. *I.-ale fîrei flamuri negre Cîrlova oștirea cheamă.* O.I 32/2. *Îți dau catarg lîngă catarg, Oștiri spre a străbate.* O.I 178/22 [V. 3]. ◒ (Metaforic; la pl.) Mulțime, noian (v. și colonie, pădure, roi). *Nouri de jăratic și aur umpleau cu oștirile lor cerul.* P.L. 37/10. *Să cobor stelele cerului în întinderea albă, ca să semene cu oștiri de flori de aur și de argint.* P.L. 45/31. — *Vino cu mine, șopti el la urechea-i, vino prin oștiri de stele, prin lării de raze.* P. L. 50/4 [Pr. 3].

— **Forme gramaticale**: sg.n.ac. **oștirea (O.I** 32/2); pl.n.ac. **oștiri (O.I** 178/22; **P.L.** 45/31, 50/4), **oștirile (O.I** 20/1; **P.L.** 37/10).

OTRĂVÍT, -Ă adj. Veninos. ◒ (Metaforic; despre săgețile zeității amorului) Care provoacă suferințe. *Cu săgeata-i otrăvită A sosit ca să mă certe Fiul cerului albastru Și-al iluziei deșerte.* O.I 236/17 [V.1].

OȚÉL s.n. Aliaj de fier cu carbon. *Pe inima sa poartă de-atunci o neagră pală, Iară pe frunte poartă coroană de oțel.* O.I 96/25. *Făt-Frumos mergea mereu, urmărind . . . buzduganul ce șelipea prin nori și prin aer ca un vultur de oțel.* P.L. 5/19 [V. 1; Pr. 1]. ◒ (În context figurat) *Îi sar puricii înainte cu potcoave de oțel.* O.I 87/10 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Solzi de oțele** = zale. *Au venit . . . Feți-frumoși cu păr de aur, zmei cu solzii de oțele, Cititorii cei de zodii și sagalnicul Pepele.* O.I 85/21 [V. 1].

— **Forme gramaticale**: sg.n.ac. **oțel (O.I** 87/10, 96/25; **P.L.** 5/19); pl.n.ac. **oțele (O.I** 85/21).

OȚELÍT, -Ă adj. De oțel. ◒ (Construcție metaforică) **Grindină oțelită** v. grindină [V. 1].

— **Formă gramaticală**: sg.n.ac. **oțelită (O.I** 148/29).

OVÁL, -Ă adj. Care are forma unui oval. *Văzu un băiat cu fața ovală, palidă, cam slăbită.* P.L. 63/5. *Era un contrast plăcut: fața lui trasă și fină . . . lîngă fizionomia ovală, rătunzilă și albă a ei . . .* P.L. 64/25 [Pr. 2].

OVĂS s.n. Plantă (*Avena saliva*). *Am jurat ca peste dînșii să trec falnic, fără păs, Din pristolul de la Roma să dau calului ovăs . . .* O.I 147/10 [V. 1].

***OVĂZ** s.n. v. ovăs.

P

PÁCE s.f. **1.** Stare de bună intelegere între popoare. *Iată vine-un sol de pace c-o năframă-n vîrf de băț.* O.I 146/5. *Ce vrei tu? — Noi? Bună pace!* O.I 146/7. *Ce e scris și pentru noi. Bucuroși le-om duce toate, de e pace, de-i război.* O.I 146/20 [V. 3]. ◇ Expr. **A fi pe pace** = a nu duce război. *Cît suntem încă pe pace, eu îți zic: Bine-ai venit!* O.I 146/14 [V. 1].

2. Liniște, calm. *Cu creștetele albe preoți cu pleata sură, Trezeau din codri vecinicei, din pace seculară. Mii roiuri vorbitoare, curgînd spre vechea Romă.* O.I 91/9. *În aceasta dulce pace Îmi ridic privirea-n pod.* O.I 105/17. *Dorm și florile-n grădină — Dormi in pace!* O.I 207/8. *Liniște și o melancolică pace era în adîncimea lor* [a ochilor]. P.L. 93/2; cf. **O.I** 6/14, 10/1, 12/15, 69/3, 120/20 [V. 8; Pr. 1]. ◇ Loc. adj. **De pace** = dătător de liniște, care aduce liniște. *Moșenitoriul firesc al acestui locaș de pace... răsculi cărțile.* P.L. 99/2 [Pr. 1]. ◇ Expr. **A da (sau a lăsa în) pace** = a nu tulbura, a nu deranja. *Geniile rele... Mă lăsară-n pace, ca să cînt în lume.* O.I 9/16. *Dar nici nu știu măcar ce-mi ceri. Dă-mi pace, fugi departe.* O.I 174/14. *Dacă mi-ar da pace, gîndi el în sine, totuși ar fi cum ar fi.* P.L. 92/3. *Dă-mi pace, Cezara.* P.L. 95/1; cf. **P.L.** 92/10 [V. 2; Pr. 3]. **A trăi în pace** = a duce un trai armonios. *Și-au trăit apoi în pace și în liniște ani mulți.* P. L. 23/31 [Pr. 1]. ◒ (Metaforic; personificare) Neantul (v. și întuneric, noapte). *Umbra celor nefăcute nu-necepuse-a se desface Și în sine împăcată stăpînea eterna pace!* O.I 132/22; cf. **O.I** 133/20 [V. 2]. ◒ (Construcție metaforică) **Îngerul iubirei** (sau **de pace**) v. înger [V. 1]. ◒ (Metaforic) Liniștea și tihna lumii din epocile îndepărtate, primitive. *Pentru-a crucii biruință se mișcară* [neamurile] *riuri — rîuri... Zguduind din pace-adînc ale lumii începuturi.* O.I 117/1 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **pace** (**O.I** 6/14, 9/16, 10/1, 12/15, 15/17, 69/3, 91/9, 105/17, 120/20, 132/22, 133/20, 146/5, 146/7, 146/14, 146/20, 147/1, 174/14, 207/8; **P.L.** 23/34, 92/3, 92/10, 93/2, 95/1, 99/2).

PĂCINIC, -Ă adj. Liniștit, domol. ◒ (Glumeț) *În colțurile tavanului... painjenii își exercitau tăcuta și pacinica lor industrie.* P.L. 29/23 [Pr. 1].

PAG s. m. v. **paj**.

PĂGINĂ s. f. Față a unei file de carte. *Iar Negruzzi șterge colbul de pe cronice bătrîne, Căci pe mucedele pagini stau domniile române.* O.I 32/20. *Pe o pagină găsi o mulțime de cercuri.* P.L. 36/3. *Pe-un colț de pagină zugrăvi papucul.* P.L. 74/14 [V. 1; Pr. 2]. ✦ Text de pe o față a filei. *Poate vrun pedant... le-o strînge-n două șiruri, așezîndu-le la coadă, În vro notă prizărită sub o pagină neroadă.* O.I 134/14 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **pagină** (**O.I** 134/14; **P.L.** 36/3, 74/14); pl. n. ac. **pagini** (**O.I** 32/20).

PAHĂR s.n. (Și în forma *păhar*) Vas mic de sticlă; conținutul lui. *Un păhar de vin, un joc de cărți... astea erau... renumitele lor desfrînări.* P.L. 75/5. *Acest din urmă o face pentr-un păhar de vin.* P.L. 82/6. *Muri de apoplexie în mijlocul păharelor.* P.L. 99/19 [Pr. 3]. ◒ (Construcții metaforice) **A sorbi paharele** [vieții] = a trăi în plăceri, a trăi din plin. *Sunt sătul de-așa viață... nu sorbind a ei pahară, Dar mizeria aceasta, proza asta e amară.* O.I 155/33 [V. 1]. **A crei la planuri din cuțite și pahară** v. croi [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **păhar** (**P.L.** 75/5, 82/6); pl. n. ac. **paharǎ** (**O.I** 31/11, 155/33), g.d. **păharelor** (**P.L.** 99/19). — Variantă: (Mold., Transilv.) **păhár** (**P.L.** 75/5, 82/6, 99/19).

PAI s.n. Tulpina cerealelor. *Roiesc ploșnițele roșii... greu îi-e de mîndir de paie.* O.I 46/19. *Frămînta pămîntul un ungur lung, cu picioarele goale băgate în papuci mari împluți cu paie.* P.L. 27/6. *Cîteva șelnduri... acoperile c-un mîndir de paie.* P.L. 29/28 [V. 1; Pr. 2]. ◒ (În context figurat) *De la oricine-un snop de paie seceri.* O.IV 333/11 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Cununa cea de paie** v. cunună [V. 1].

— Forme gramaticale: pl. n. ac. **paie** (**O.I** 46/19, 63/24; **O.IV** 333/11; **P.L.** 27/6, 29/28).

PAÍNJĂN s.m. v. **painjen**.

PAÍNJEN s.m. (Și în formele *painján*, *painjin*) Insectă (*Tegenaria domestica*). *Un painjăn prins de vrajă A țesut sublire plinză străvezie ca o mreajă.* O.I 76/29. *După plinza de painjăn doarme fata de-mpărat.* O.I 79/1. *Painjeni de smarald au țesut... un pod de plinză diamantică.* P.L. 51/27; cf. **O.I** 46/17, 72/6; **P.L.** 29/23, 29/37, 37/32 [V. 4; Pr. 4].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **painjen** (**O.I** 46/17, 72/6), **painján** (**O.I** 76/29, 79/1), **painjîu** (**P.L.** 29/37), **painjînul** (**P.L.** 37/32); pl. n. ac. **painjeni** (**P.L.** 51/27), **painjenii** (**P.L.** 29/23). — Variante : **painjân** (**O.I** 76/29, 79/1), **painjin** (**P.L.** 29/37, 37/32) s. m.

PAÍNJIN s.m. v. **painjen**.

PAINJINÍ vb. IV. Refl. Fig. (Și în forma *painjeni*) A i se tulbura vederea, a vedea ca prin ceață. *Arald înceremenise pe calu-i un stejar, Painjenit e ochiu-i de-al morții glas elern.* O.I 98/7. *Ochii i se painjiniră și el căzu ca mort.* P.L. 16/25 [V. 1; Pr. 1]. ◇ Loc. adv. **Painjinii de lacrimi** v. lacrimă [Pr. 1].

— Forme gramaticale : ind. prez. 3 sg. e **painjenit** (**O.I** 98/7), p. s. 3 pl. **se painjiniră** (**P.L.** 16/25); part. **painjiniți** (**P.L.** 58/20).

PAINJINÍȘ s.n. Pînză țesută de păianjen. *Dar ce zgomot se aude? Bzîiit ca de albine? Toți se uită cu mirare și nu știu de unde vine, Pînă văd painjinișul între tufe ca un pod.* O.I 87/3. *În odaie prin unghere S-a țesut painjinișul Și prin cărțile în vraburi Umblă șoarecii juriș.* O.I 105/11. *Și privind painjinișul din tavan, de pe pilaștri, Ascultam pe craiul Ramses și visam la ochi albaștri.* O. I 140/31 [V. 3]. ◒ (Metaforic) *Pe o pagină găsi o mulțime de cercuri ce se lățau, atît de multe, încît părea un ghem de fire roș sau un painjiniș zugrăvit cu sînge.* P.L. 36/5. *Prinși din nou la painjinișul de linii roșii — și liniile începură a se mișca.* P.L. 37/13. *Încet, încet painjinișul cel roș se lărgi, se diafanizâ și se prefăcu într-un cer rumenit de apunerea soarelui.* P.L. 37/35 [Pr. 3].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **painjiniș** (**O.I** 105/11; **P.L.** 36/5), **painjinișul** (**O.I** 87/3, 140/31; **P.L.** 37/13, 37/35).

***PAÍSPREZECE** num. card. v. **patrusprezece**.

PAJ s.m. (Și în forma *pag*) Copil de casă. [Craiul] *șede-n perine de puf Și cu crengi îl apăr pagii de muscate și zăduf.* O.I 85/26. *În vremea asta Călălin, Viclean copil de casă ... Un paj ce poartă pas cu pas a-mpărătesii rochii.* O.I 173/25 [V. 2]. ◒ (Comparație) *Ea cu ioane, o crăiasă, iar tu ilnăr ca un paj.* O.I 160/4 [V. 1] ◒ (Metaforic) *Pajul Cupidon, vicleanul, Mult e rău și alintat.* O.I 108/1. *Cupidon, un paj șagalnic, va ascunde cu-a lui mînă, Vioriul glob al tampei.* O.I 154/7; cf. **O.I** 108 [V. 3].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **paj** (**O.I** 154/7, 160/4, 173/25), **pag** (**O.I** 85/26), **pajul** (**O.I** 108, 108/1). — Variantă : **pag** (**O.I** 85/26) s. m.

PĂJIȘTE s.f. Loc acoperit cu iarbă. *El căzu ca mort în iarba pajiștei.* P.L. 16/25 [Pr. 1].

PAL, -Ă adj. Palid. *Am văzut fața ta pală de-o bolnavă beție.* O.I 29/21. *De ce-ai murit înger cu fața cea pală?* O.I 37/22. *Să treci tu prin ele, o sfîntă regină ... Pe fruntea ta pală cunună de laur.* O.I 38/8; cf. **O.I** 29/15 [V. 4]. ✦ Diafan, străveziu. *O -nchide lungi genele tale. Să pot recunoaște trăsurile-ți pale.* O.I 41/13 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **pală** (**O.I** 29/15, 29/21, 37/22, 38/8); pl. n. ac. **pale** (**O.I** 41/13).

PALÁT s.n. Clădire monumentală. *Norii cei negri par sumbre palate. O.I 37/7. Cîte fărmuri înflorite, ce palate și cetăți ... fie singură-ți arăți!* O.I 130/13. *Intrară în palatul de marmură al împăratului.* P.L. 10/21; cf. **O.I** 46/16; **P.L.** 5/28, 5/32, 5/31, 20/19, 20/30, 36/32, 37/5. 37/20, 51/8, 91/15. 92/20, 93/33, 94/35 [V. 3; Pr. 11]. ◒ (În context figurat) *Sfărmați palate, Temple, ce crimele ascund.* O.I 60/22. *Arald, tînărul rege, e-un rege singuratic — Palatu-i pare-așteaptă în veci să-i vie morții.* O.I 96/10. *Colo-n palate de mărgean Te-oi duce veacuri multe.* O.I 170/29 [V. 3]. ◒ (Metaforic) *Ochiul vostru vede-n lume de icoane un palat.* O.I 35/30. *Îl aruncă* [huzdugeanul] *în sus aproape de palatul de nori al lunei.* P.L. 4/27. *Norii cerului înmărmuriră și se făcură palat sur și frumos.* P.L. 21/37 [V. 1, Pr. 2].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **palat** (**O.I** 35/30, 46/16; **P.L.** 5/28, 5/32, 21/37, 51/8, 94/35), **palatul** (**O.I** 96/10; **P.L.** 4/27, 10/21, 36/39), g. d. **palatului** (**P.L.** 5/34, 37/5, 91/15, 92/20); pl. n. ac. **palate** (**O.I** 37/7, 60/22, 130/13, 170/29; **P.L.** 20/30, 51/8, 91/35), **palatele** (**P.L.** 20/30).

PALÉTĂ s.f. Placă de lemn pe care pictorii pun și amestecă culorile. *Francesco ... își căută paleta, pinsulele.* P.L. 83/36 [Pr. 1].

PÁLID, -Ă adj. 1. Fără sînge în obraz, alb la față. *Cezarul trece palid, în gînduri adînci.* O.I 61/22. *Dar acum le văd nainte-mi Dulce, palidă cum ședzi.* O.IV 370/6. *Razele lunei ... izbeau fața sa palidă.* P.L. 37/9; cf. **O.I** 32/5, 32/8, 37/11, 40/14, 50/8, 52/5, 93/6, 172/4; **P.L.** 9/22, 12/33, 30/21, 30/39, 44/28, 46/1, 46/5, 46/14, 49/12, 52/19, 63/5, 93/2 [V. 10; Pr. 13]. ◒ (Element de personificare) *Cu-a ei candelă de aur palida înțelepciune ... Lumina a vieței voastre drum de roze semănat.* O.I 35/25 [V. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **Înger palid cu priviri curate** v. înger [V. 1]. **Al nopții palid domn** v. domn [V. 1]. **Palidele raze** = aureolă poetică (v. și cunună, diademă, inocență). *Ți-am dat palidele raze Ceconjoară cu magie Fruntea îngerului geniu, îngerului — ideal.* O.I 30/1 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Șters; fără viață (?). *Astfel notele murinde, Blînde, palide, încet, Zbor sub mîna-ți tremurinde.* O.I 18/14. *Ce visul ce se-mbină Palid, lin ... Tu cîntare întrupată!* O.I 19/10. *Eu făcui-am zeilate dintr-o palidă femeie.* O.I 30/15; cf. **O.I** 27/22 [V. 4]. ✦ (Despre lună și despre lumina ei) Galbenă. *Luna palidă trecea prin nouri suri.* P.L. 18/33. *La lumina cea palidă a lunei, el întorcea foaie cu foaie.* P.L. 36/2. *Licărea o lună fantastică și palidă ca fața unei virgine murinde.* P.L. 36/25; cf. **P.L.** 11/21. 29/5 [Pr. 5]. ✦ De culoare deschisă. *Dar cum te văzui într-o palidă haină ... Fugi acel înger de ochiu-ți invins.* O.I 41/5 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **palid** (**O.I** 19/10, 32/5, 36/13, 37/11, 52/5, 61/22, 93/6, 96/20, 172/4; **P.L.** 44/28, 49/12, 52/19), **palidă** (**O.I** 30/15, 41/5, 50/8; **O.IV** 370/6; **P.L.** 9/22, 11/21, 12/33, 18/33, 29/5, 30/24, 30/39, 36/2, 36/25, 37/9, 46/1, 46/5, 46/14, 63/5, 93/2), **palida** (**O.I** 27/22, 32/8, 35/25, 40/14); pl. n. ac. **palide** (**O.I** 18/14), **palidele** (**O.I** 30/1).

PALM s.m. Palmier. *Palmii risipiți în cringuri aurii de-a lunei rază Nalță zvelțele lor trunchiuri.* O.I 44/22 [V. 1].

PĂLMĂ s.f. Partea dinăuntru a mîinii. *Și-n palmele-mi întoarse spre izvorul etern al vieții, „soarele", viespii să-și zidească faguri.* P.L. 98/31 [Pr. 1]. ◇ Expr. **A bate din palme** = a aplauda. *Bravo! bravo! Îl bătea din palme rîzînd.* P.L. 62/13 [Pr. 1].

— Forme gramaticale : pl. n. ac. **palme** (**P.L.** 62/13), **palmele** (**P.L.** 98/31).

PALOÁRE s.f. Paliditate. *Și-am zvîrlit asupră-ți, crudo, vălul alb de poezie Și paloarei late raza inocenței eu i-am dat.* O.I 29/21. *În fața farmecul palorii Și ochi ce scînteie de vii.* O.I 211/9. *Paloarea era liniștită și marmoră a fetei contrasta cu părul în dezordine.* P.L. 59/37 ; cf. **O.IV** 361/15 ; **P.L.** 9/37, 30/7, 92/37 [V. 3 ; Pr. 4].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **paloare** (**O.IV** 361/15 ; **P.L.** 9/37, 30/7), **paloarea** (**P.L.** 59/37), g. d. **paloarei** (**O.I** 29/21), **palorii** (**O.I** 211/9), **palori** (**P.L.** 92/37).

PALTÓN s.n. Haină lungă de iarnă, făcută din stofă groasă. *Își puse în cui paltonul ud.* P.L. 27/17 [Pr. 1].

PÁNĂ s.f. **I. 1.** Formație cornoasă care acoperă corpul păsărilor. *Păsări imblînzile-n cuiburi distind penele alese.* O.I 43/8 [V. 1]. ◇ Expr. **A se îmfla în pene** = a se făli. ◒ (Glumeț) *Iară eu sui pe casă ... M-aș îmfla ursuz în pene.* O.IV 369/15 [V. 1].

2. Penaj. *Că și eu trimite-voi Ce-i mai mîndru pe la noi : Oastea mea cu flamurile, Codrul și cu ramurile, Coiful nalt cu penele.* O.I 149/16 [V. 1].

II. Condei, toc de scris. ◒ (În context figurat) *Un vers încere cu pana mea încîlță.* O.IV 333/6 [V. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **A rupe pana** = a renunța la scris, la activitatea de scriitor. *Dacă tu știai problema astei vieți cu care lupt, Ai vedea că am cuvinte pana chiar să o fi rupt.* O.I 137/6[V. 1]. **A-i rămînea** (cuiva) **pana în cerneală** = a nu mai scrie nimic, a nu putea scrie (v. și l i r ă). *De ce pana mea rămîne în cerneală mă întrebi ? De ce ritmul nu m-abate cu ispita-i de la trebi ?* O.I 137/1 [V. 1]. **A mula pana în coloarea unor vremi de mult treoute** = a se inspira din istorie, din trecut (v. și ș t e r g e). *Moaie pana* [Negruzzi] *în coloarea unor vremi de mult trecule. Zugrăvește din nou iarăși pînzele posomorite.* O.I 32/22 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **pana** (**O.I** 32/22, 137/1, 137/6 ; **O.IV** 333/6) ; pl. n. ac. **pene** (**O.IV** 369/15), **penele** (**O.I** 43/8, 119/16).

PANGLICÁR s.m. Șarlatan, escroc. *N-avem oameni ce se luptă cu reloricele sulițì ... Panglieari în ale tării, cari joacă ca pe funii, Măști cu toate de renume din comedia minciunii ?* O.I 150/5 [V. 1].

PÁNGLICĂ s.f. Fundă. *La întreab-o bunăoară — O să-ți spuie de panglice, de volane și de mode.* O.I 159/11 ; cf. **O.I** 164/13 [V. 2].

PANORÁMĂ s.f. Priveliște. *O panoramă cerească se deschide ochilor ei.* P.L. 101/7 [Pr. 1].

PANTALÓN s.m. Îmbrăcăminte bărbătească, care acoperă corpul de la briu în jos. *Aveau turelici, care îngropau în ele pantalonii individului.* P.L. 26/16 [Pr. 1].

PAPÁ s.m. (Franțuzism) Tată. *El șopti încet și cu glasul înecat de lacrimi : „Bună sara, papa !". P.L. 30/14. Ce frumos a fost papa !* P.L. 31/8 [Pr. 2].

PAPAGÁL s.m. Pasăre (*Psittacus*). *El* [Kamadeva] *veni copilul mîndru, Călărind pe-un papagal.* O.I 236/6 [V. 1]. ◒ (Comparație) *Povestesc ca papagalii mii de glume și povești.* O.I 157/12 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **papagal** (**O.I** 236/6) ; pl. n. ac. **papagalii** (**O.I** 157/12).

PÁPĂ s.m. Șeful bisericii catolice. *Papa cu-a lui coroane puse una peste alta, Fulgerele adunat-au.* O.I 146/28 [V. 1].

PAPÚC s.m. Încălțăminte (ușoară, de casă). *Un papuc e sub o grindă, iară altul după ușă.* O.I 84/10. *Ne-ați venit apoi, drept minte o sticluță de pomadă ... Iar în schimb cu averea toată o vrun papuc de curtezană.* O.I 115/15. *Tata i-a dat un ceasornic frumos ... sora — o pereche de papuci.* P.L. 66/10 ; cf. **P.L.** 27/6, 73/6, 73/30, 73/34, 74/12, 74/14 [V. 2 ; Pr. 7]. ◇ Expr. **A fi sclavul papucului (unei femei)** = a se lăsa dominat total de o femeie. *Să cerșesc o sărutare ? Să fiu sclavul papucului tău ...* ? P.L. 87/12 [Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **papuc** (**O.I** 84/10, 115/15 ; **P.L.** 74/12), **papucul** (**P.L.** 74/14), g.d. **papucului** (**P.L.** 87/12) ; pl. n. ac. **papuci** (**P.L.** 27/6, 66/10, 73/30, 73/31), **papucii** (**P.L.** 73/6).

PÁPURĂ s.f. Plantă (*Typha angustifolia*). *Papura se mișcă-n freamăt de al undelor cutrier.* O.I 152/15 [V. 1].

PAR s.m. Lemn lung, subțire și ascuțit la un capăt. *Îl omoară și-i pune capul într-un par.* P.L. 15/8 [Pr. 1].

PARADÁ vb. I. I n t r a n z. A se afișa. ◒ (Glumeț) *Te naști, te-nsori, faci copii, mori, locmai așa ca la animale, numai că-n loc de ulița satului, unde paradează donjuanii patrupezi, există la oameni sala de bal.* P.L. 81/4 [Pr. 1].

PARADÍS s.n. Rai. *Își aducea aminte de amantul ei și-i părea că-i Eva în paradis.* P.L. 101/26 [Pr. 1].

PARAGRÁF s.n. Articol de lege. ◒ (Glumeț) *Că-i pe viață acea defensiune în paragrafe a copilei, ca să nu-i zică pe nume.* P.L. 67/39 [Pr. 1].

PARÁNIMFĂ s.f. Soră de mireasă. ◒ (Construcție metaforică, sugerînd continua însoțire a vieții cu moartea ; v. și d u c e r c, g h e a ț ă, g l a s, l i n i ș t e, m a r e², m o a r t e, n o a p t e, o c h i, r e p a o s, s t i n g e r e, v i s t e r n i c) **A lumii paranimfă.** *La neagra-i durere îi pune hotar, Făcînd să-i apară în negru talar A lumii paranimfă — moartea.* O.I 11/20 [V. 1].

PARAVÁN s.n. Panou sau îmbinare de panouri, care ascunde ceva. *Un paravan ascundea palul artistului.* P.L. 83/28. *Îi veni ideea ciudată că pictorul are de gînd să deie paravanul într-o parte.* P.L. 84/37 [Pr. 2]. ◒ (Metaforic

Tu, cu inima și mintea poate ești un paravan După care ea atrage vreun june curtezan. O.I 162/25 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **paravan** (**O.I** 162/25; **P.L.** 83/28), **paravanul** (**P.L.** 84/37).

PĂRĂ s.f. Flacără. *O candelă bătrînul aprinde — para lungă Se înalță-n sus albastră.* O.I 93/33. *L-oi hrăni cu jaratec și l-oi adăpa cu pară de foc.* P.L. 21/34 [V. 1; Pr. 1]. ◒ (Comparație) *Sufletul meu arde-n iubire ca para.* O.I 231/16 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Are de pară** v. a r c [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **pară** (**O.I** 94/31; **P.L.** 21/34), **para** (**O.I** 93/33. 231/16).

PÂRCĂ adv. S-ar părea că..., ca și cum. *Și în jur parcă-mi colindă dulci și mîndre primăveri.* O.I 31/3. *Codrul pare tot mai mare, parcă vine mai aproape.* O.I 154/29. *Numai umbra lui... parcă surîdea.* P.L. 60/28; cf. **O.I** 9/15, 65/21, 71/10, 84/32, 96/10, 102 21, 107/9, 107/12, 140/23, 154/4, 154/28, 159/25; **O.IV** 338/9, 369/9; **P.L.** 22/28, 38/12, 100/24 [V. 16; Pr. 4]. ◒ (Repetiție) *Parc-ascult și parc-aștept.* O.I 74/6. *Parcă simțea mînuțele-i calde și înguste în mînile lui, și parcă-i lopea ochii sărutîndu-i, și parcă i se lopea sufletul, ființa, viața privind-o ... veșnic privind-o.* P.L. 28/24—26 [V. 2; Pr. 3].

PARDOSÁLĂ s.f. (Regional) Podea. *El intră în curtea ... mănăstirei, cu pardosala ei de petre pătrate.* P.L. 73/12 [Pr. 1].

***PARDOSEÁLĂ** s.f. v. **pardosală**.

***PARFÚM** s.n. v. **profum**.

PARFUMÁT, -Ă adj. Cu miros plăcut. *Cu-ale lale brațe albe, moi, rotunde, parfumate Tu grumazul mi-l înlănțui.* O.I 42/9. *În umbra parfumată a buduar-lui să vin.* O.I 154/5. *Dispărea iar în parfumatul ei iclaz.* P.L. 46/8; cf. **P.L.** 36/21 [V. 2; Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **parfumatul** (**P.L.** 46/8), **parfumată** (**O.I** 154/5; **P.L.** 36/21); pl. n. ac. **parfumate** (**O.I** 42/9).

PÁRIA s.m. F i g. Persoană urgisită, fără drepturi. ◒ (Comparație) *Eu voi trece nepăsător prin această viață, ca un exilat, ca un paria.* P.L. 87/25 [Pr. 1].

PARÍNTE s.m. v. **părinte**.

PARLAMÉNT s.n. Organ legislativ. *Mai întîi statul albinelor... În tot anul o revoluțiune contra aristocrației, a curtizanilor reginei — minus contractul social, oratoriile parlamentelor.* P.L. 80/31 [Pr. 1].

PARLAMENTÁ vb. I. I n t r a n z. A pleda. *Acest advocatus diaboli [= mintea] ... colo parlamentează ca advocat.* P.L. 82/4 [Pr. 1].

PÁRTE s.f. I. 1. Porțiune, bucată. *Ploaia cădea mărunt pe străzile nepavate, sfîrîite și noroioase, rău zidite, din care consistă partea cea mare a capitalei.* P.L. 26/11. *Cu ceilaltă mînă fluturînd o pară a mantiei, se ridicară încet.* P.L. 50/12 [Pr. 2]. ◒ (Construcție metaforică) **Parte eternă** = suflet (v. și c ă m a r ă, c o a r d ă, f i b r ă, l u m e, p i n z ă). *Dan văzu clar despărțirea ființei lui într-o parte eternă și una trecătoare.* P.L. 46/37 [Pr. 1].

2. (În expr.) **A face parte** = a fi unul dintre elementele componente ale unui tot. *A încelat toată durerea vieței, orice dorință, orice aspirare în privirea acestui mîndru tablou din care faci și tu parte.* P.L. 93/28 [Pr. 1.]. **A lua parte la...** = a participa. *Trece călugărul nostru, neluînd parte la fărmecata stare a firei.* P.L. 39/22 [Pr. 1].

3. Cotă dintr-un beneficiu ce revine fiecărui participant. ◇ *Parte dreaptă* v. d r e p t[4] [V. 1]. ◒ (Metaforic) Soartă, destin (v. și l e g e). *De ce boală și moartea să fie partea voastră?* O.I 59/23 [V. 1].

II. 1. Regiune, loc. *Dan trecea iute printr-o parte de oraș.* P.L. 44/5 [Pr. 1]. ◇ Expr. **În** (sau **din**) **patru părți a lumii** = (de) pretutindeni, (de) peste tot. *Căci din patru părți a lumii împărați și-mpărătese Au venit ca să serbeze nunta gingașei mirese.* O.I 85/19. *Iar în patru părți a lumii vede șiruri munții mari, Atlasul, Caucazul, Taurul și Balcanii seculari.* O.I 142/27 [V. 2]. **Din toate părțile** = de jur împrejur, de pretutindeni. *Peste piuă prăvăli o bucată de stîncă, pe care-o legă din toate părțile cu șepte lanțuri de fer.* P.L. 7/2. *Lumea mea esle o vale, încunjurată din toate părțile de stînci nepătrunse.* P.L. 78/11. *N-aud eu din toate părțile aceleași suspine.* P.L. 86/32 [Pr. 3].

2. Margine, latură. *Ninsoarea se lăsase peste garduri și zaplazuri de-amîndouă părțile ulicioarei.* P.L. 67/28 [Pr. 1]. ✦ Fiecare dintre cele două laturi ale unui obiect. ◇ Loc. adv. **Pe de altă parte** = din alt punct de vedere. *Găsesc, pe de altă parte, că un tînăr nesedus e mai greu de a seduce decît o fată.* P.L. 80/11 [Pr. 1]. ◇ Expr. **A** (**se**) **da într-o parte** v. d a[3] [V. 3; Pr. 5]. **Despre partea...** = în ceea ce privește ... *Despre partea închinării însă, Doamne, să ne ierți.* O.I 146/15 [V. 1]. **A veni din partea cuiva** v. v e n i [Pr.1]. **A se așeza de-o parte** v. a ș e z a [V.1]. **Din parte-ți** = de la tine. *Aștept din parte-ți, o rege cavaler, Că-mi vei da prins pe-aeela, ce umilit îți-l cer.* O.I 91/28 [V. 1]. ✦ Fiecare dintre cele două laturi ale unui obiect. ◒ (În context figurat) *În două părți infernul portalele-și deschide, Spre-a începeu cu mia răsuflelele hîde Tiranilor ce pier.* O.I 25/1 [V. 1].

3. Direcție, sens. *Se-ntoarse spre partea dinspre care venea sunetul.* P.L. 95/32 [Pr. 1]. ◇ Loc. adv. **Într-o parte** = oblic, pieziș. *Iute capul într-o parte și le uită în jos smerit.* O.I 155/27 [V. 1]. **Dintr-o parte** = dintr-o latură. *Bate vîntul dintr-o parte — iarna-i ici, vara-i departe.* O.I 214/11 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **parte** (**O.I** 42/12, 60/14, 72/13, 91/28, 130/3, 155/27, 194/14, 214/11; **P.L.** 39/22, 44/5, 46/37, 49/12, 50/12, 51/39, 80/11, 84/37, 93/28, 94/9, 96/1), **partea** (**O.I** 59/23, 146/15; **P.L.** 12/2, 26/11, 95/32); pl. n. ac. **părți** (**O.I** 25/1, 85/19, 142/27), **părțile** (**P.L.** 7/2, 67/28, 78/11, 86/32).

PAS s.n. I. Fiecare dintre mișcările alternative pe care le fac picioarele pentru a înainta. *În pod miaună motanii — la curcani vînătă-i creasta Și cu pasuri melancolici meditînd tîmblă-n ogradă.* O.I 46/8. *Balconul de lemn se clătina sub pași.* P.L. 29/15. *Pășea încet, minuntndu-se la fiecare pas.* P.L. 98/10; cf. **O.I** 22/9, 92/16, 95/17, 119/13,

165/6 ; **O.IV** 364/8 ; **P.L.** 48/21, 66/13, 67/30, 73/7 [V. 7 ; Pr. 6]. ◇ Loc. adv. **Pas cu pas** = încetul cu încetul, treptat, mereu, neîncetat. *Şi pas cu pas pe urma ei Alunecă-n odaie, Ţesînd cu rectle-i scînteı O mreajă de văpaie.* O.I 168/5. *Un paj ce poartă pas cu pas A-mpărătesii voehi, Bătut din flori şi de pripas . . . Se furişează plăpîndul Privind la Cătălina.* O.I 173/25 [V. 1]. **La fiecare pas** = la orice mişcare, în orice moment. *Dar te coboară, divino, pătrunsă de-al meu glas. Mai mîndră, tot mai mîndră la fiecare pas.* O.IV 133/2 [V. 1]. ◇ Expr. **A-şi îndrepta pasul** v. i n d r e p t a [V. 1]. ◆ Zgomotul produs de cel care merge. *Pare că îl dojeneşte cînd şopteşte cu căldură ; Apoi iar dispare-ntuntru . . . auzi pasuri ce coboară.* O.I 154/15. *În tindă răsunară paşi.* P.L. 10/17. *Dacă un actor bun i-ar fi auzit paşii . . . ar fi ştiut . . . să-şi imagineze apropie caracterul omului în cestiune.* P.L. 91/12 ; cf. P.L. 7/31, 18/11, 83/28, 95/31 [V. 1 ; Pr. 6]. ◒ (Metaforic) Mişcare (v. şi d a n ţ). *Te urmăreste săptămîni U'n pas făcut a lene.* O.I 189/18. *Sărut urma pasurilor tale, murii ti sărul, pe care au trecut umbra ta.* P.L. 57/1. *Înamorat în ea? Asta ar fi fost puţin. Nu în ea, în fiece gîndire a ei, în fiece pas, în fiece zîmbet, un înmiit amor.* P.L. 57/37 [V. 1 ; Pr. 2].

2. Mers, umblet, călcătură. *Simţeam că universul la pasu-mi tresărea. Şi nalţi călăuze, împinse de a mea.* O.I 91/3. *Făt-Frumos domoli pasul calului .* P.L. 22/1. *El trecu prin strada întunecoasă cu pasul lui uşor.* P.L. 95/28 ; cf. **O.I** 22/9, 231/18 ; **P.L.** 95/30, 97/18 [V. 2 ; Pr. 1]. ◒ (În context figurat ; repetiţie) *Cînd pe bolta brună tremură Selene, Cu un pas melodic, cu un pas alene Lui în calea sa, Eol pe-a sa arpă blînd răsunătoare Cînt-a noptii dulce, mistică cîntare.* O.I 9/20 [V. 2]. ◇ Expr. **A-şi luţi pasul** sau **a-şi grăbi paşii** = a se grăbi, a merge mai repede. *El îşi grăbi paşii, pînă ce intră în tîrg.* P.L. 39/27. *Ea-l văzu, dar nu-şi iuţi pasul.* P.L. 93/8 [Pr. 2]. **A-şi rări pasul** = a-şi încetini mersul. *Mă vezi rărindu-mi pasul.* O.IV 333/5 [V. 1]. **A se ţinea de pasul (cuiva)** v. ţ i n e a [V. 1]. ◒ (Metaforic) Trecere, atingere. *Dar de-ale vieţii valuri, de al furtunei pas Abia conture triste şi umbre-au mai rămas.* O.I 69/27 [V. 1]. (Element de personificare) *Înflorea cărarea ca de pasul blîndei primăveri.* O.I 112/7 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Activitate, acţiune. *Un păhar de vin, un joc de cărţi, o lulea de tutun . . . astea erau în faptă şi întotdeauna toate renumitele lor desfrînări. Tot farmecul consista în misterul cu care îmbrăcau fiecarnic micile lor pasuri lumeşti.* P.L. 75/20 [Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **pas** (**O.I** 9/20, 9/20, 69/27, 119/13, 168/5, 168/5, 173/25, 173/25, 189/18 ; **O.IV** 133/2 ; **P.L.** 57/37, 73/7, 95/31, 97/18, 98/10), **pasul** (**O.I** 118/2, 112/7, 167/10 ; **O.IV** 333/5 ; **P.L.** 22/1, 93/8, 95/28, 95/30), **pasu-** (**O.I** 22/9, 91/3, 231/18) ; pl. n. ac. **paşi** (**P.L.** 29/15, 40/17, 48/24, 66/13, 67/30, 83/28), **pasuri** (**O.I** 46/8, 92/16, 95/17, 154/15, 165/6 ; **P.L.** 75/20), **paşii** **P.L.** 39/27, 91/12), **pasurile** (**P.L.** 48/41) ; g. d. **paşilor** **P.L.** 7/31), **pasurilor** (**O.IV** 364/8 ; **P.L.** 57/1).

PASĂ vb. I v. **păsa**.

PASĂGIU s.n. Fragment (mai mic) dintr-un text scris. *Nu ezităm de-a cita cîteva pasaje dintr-o epistolă a lui Théophile Gautier.* P.L. 65/15 [Pr. 1].

***PASĂJ** s.n. v. **pasagiu**.

PĂSĂRE s.f. (Şi în forma *pasere*) Vertebrat ovipar cu corpul acoperit cu pene şi cu aripi. *O pasăre pluteşte cu aripi osteneşte, Pe cînd a ei pereche nainte tot s-a dus.* O.I 114/6. *Cum între cer şi mare trec pasările sfîntă, Trec gîndurile mele a sufletului gol.* O.IV 432/27. *Paserile-n aer, oglinzile rîurilor rumene, tremurătorul glas al clopotului împlea sara, chemînd la vecernie.* P.L. 37/41 ; cf. **O.I** 3/17, 8/2, 25/13, 43/8, 114/8, 155/36, 182/28, 199/16, 214/13, 215/2, 228/3 ; **O.IV** 369, 369/1 ; **P.L.** 40/25 [V. 15 ; Pr. 2]. ◒ (Personificare) *Ale paserilor neamuri Ciripese pitite-n ramuri Şi vorbesc cu-atît de multe Înţelesuri.* O.I 121/15 [V. 1]. ◇ *Pasăre călătoare* v. c ă l ă t o r [V. 2]. *pasăre măiastră* v. m ă i e s t r u [Pr. 1]. ◒ (Metaforic, termen prin care o femeie se adresează iubitului ei ; v. şi m ă r g ă r i t a r) *Rămîind aici, nu m-ai scăpa, ci m-ai face numai să mor de îngrijire . . . paserea mea.* P.L. 96/30 [Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **pasăre** (**O.I** 114/6), **pasere** (**P.L.** 51/38), **pasărea** (**O.I** 3/17, 25/13, 199/16), **paserea** (**P.L.** 96/30) ; pl. n. ac. **păsări** (**O.I** 43/8, 215/10), **pasări** (**O.I** 114/8 ; **O.IV** 369, 369/1), **paseri** (**O.I** 155/36 ; **O.IV** 396/5 ; **P.L.** 40/25), **păsările** (**O.I** 214/13, 215/2, 228/3), **pasările** (**O.I** 182/28, **O.IV** 432/27). **paserile** (**P.L.** 37/41), g. d. **paserilor** (**O.I** 8/2 121/15). — Variantă : **pásere** (**O.I** 8/2. 121/5, 155/36 ; **O.IV** 396/5 ; **P.L.** 37/41, 40/25, 51/38, 96/30) s.f.

PĂSERE s.f. v. **pasăre**.

PASIUNE s.f. Sentiment puternic, patimă erotică. *În expresia feţei am pus duioşie şi nu pasiune.* P.L. 79/19. *Ea-şi pleacă capul ei îmbătat de pasiune pe umărul acelui tînăr.* P.L. 79/21 [Pr. 2].

***PĂŞNIC, -Ă** adj. v. **pueinic**.

PĂŞTE vb. III. I n t r a n z. A-şi culege hrana rupînd iarba. *Pe cînd caii pasc alături, Ea-l privea cu suflet dus.* O.I 79/19. *Iepele mele pasc numai noaptea.* P.L. 16/14 [V. 1 ; Pr. 1].

2. T r a n z. A păzi animalele care pasc (**1**). *Vrei să-mi pasti iepele poate?* P.L. 16/12 [Pr. 1].

3. T r a n z. A urmări, a prinde pe cineva. *Şi străinul te tot paşte De nu te mai poţi cunoaşte.* O.I 182/11 [V. 1]. ◒ (Element de personificare) *Părînd pe vecі a răsări Din urmă moartea-l paşte, Căci toţi se nasc spre a muri Şi mor spre a se naşte.* O.I. 178/6 [V. 1].

— Forme gramaticale : ind. prez. 3 sg. **paşte** (**O.I** 178/6, 182/11), 3 pl. pasc (**O.I** 67/19 ; **P.L.** 16/14) ; conj. prez. 2 sg. **să paşti** (**P.L.** 16/12).

PAT s.n. Mobilă de lemn în care se culcă omul. *Braţul ei atîrnă leneş peste marginea de pat.* O.I 79/12. *Pe un pat de scînduri goale doarme tînara nevastă.* O.I 84/23. *Şi cînd în pat se-ntinde drept Copila să se culce, I-atinge mîinile pe piept, I-închide geana dulce.* O.I 168/9. *O răcoreală dulce pătrunde prin ferestele deschise, şi Dionis, lungit în patu-i, tremură în friguri.* P.L. 62/21 ; cf. **O.I** 32/7, 49/3, 52/21, 53/11, 79/16, 80/23, 80/25, 84/31, 108/3, 236/16 ; **P.L.** 3/17, 4/3, 29/27, 29/28, 40/26, 48/29, 49/35, 52/21, 59/36, 59/41, 60/16, 60/23, 62/28, 63/2, 73/33, 83/28, 83/29,

85/31, 95/20, 96/1, 98/22, 99/20 [V. 13; Pr. 23]. ◒ (În contextc figurate) *Vă văd lungiți pe patul junefii ce-ați spurcat-o, Sufflnd din gură boala vieței ce-ați urmat-o.* O.I 24/1. *Pat aurit, însă pustiu și nebinecuvîntat.* P.L. 3/18 [V. ?; Pr. 1]. ✦ Așternut, culcuș. *Nu-mi trebuie flamuri, Nu voi sicriu bogat, Ci-mi împletiți un pat din tinere ramuri.* O.I 216/11. [Făt-Frumos] *smulse... flori din grădină și-i clădi un pat, în care-o așeză ca-ntr-un cuib.* P.L. 9/33. *Culese în poale o mulțime de lăcrimioare, pe care apoi, așternîndu-le întgă baia de aur, făcu un pat de flori.* P.L. 22/39; cf. O.I 219/7, 221/3, 223/7; P.L. 23/10 [V 4; Pr. 3]. ◒ (Metaforic) *Se lăsă îmbrățoșărei zgomotoase... lotogîndu-se voluptos pe patul de valuri.* P.L. 100/32 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **par** (O.I 32/7, 49/3. 52/21, 79/12. 80/25, 84/23, 108/4, 168/9, 216/11, 219/7, 221/3, 223/7; P.L. 3/18, 9/33, 22/39. 29/27, 40/26, 48/29, 49/35, 59/36, 60/13, 60/23. 73/33, 83/29. 85/31. 95/20, 99/20), **patul** (O.I 24/1, 80/23. 236/16; P.L. 3/17. 1/3, 23/10, 62/28, 83/28. 98/22, 100/32), **patu-** (O.I 53/11. 79/16. 84/31; P.L. 62/21. 96/1), g.d. **patului** (P.L. 29/28. 52/21, 59/41. 63/2).

PĂTĂ s.f. **1.** Porțiune diferit colorată pe un fond omogen. ◒ (Metaforic, cu referire la lună; v. și a t o ș t i u t o r, S e l e n e) *Pe.bolta alburie o slea nu se arată, Departe doară luna cea galbenă — o pată.* O.I 114/4 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A răni întunecimea** ca pete de jeratie v. I n t u n e c i m e [V. 1].

2. F i g. Defect moral, rușine, stigmat. *Dar afară de aceslea, vor câta vieții late Să-i găsească pete multe, răutăți și mici scandale.* O.I 134/36 [V. 1]. ◒ (În context figurat) *Tot ce-n țările vecine e smintit și stîrpilură, Tot ce-i insemnat cu pata putrejunii de natură, Tot ce e perfid și lacom, tot Fanarul, toți iloții, Toți se scurseră aicea și formează patrioții.* O.I 150/34 [V. 1]. ◒ (Metaforic) *Ca plumbul surd și rece el doarme ziua toată, Pe inimă-i de-atuncea s-a pus o neagră pată.* O.I 96/18. *Dar ochi-i ard în friguri și buza-i stingerală, Pe inima sa poartă de-atunci o neagră pată.* O.I 96/24. *Arald, ce însemnează pe tine negrul port Și fața la ca ceara, neschimbată? Ce ai? de cînd pe sînu-ți tu porfi o neagră pată, De-ți plac făcliі de moarte, cîntarea-ntrunecată? Arald! de nu mă-nșală privirea, tu ești mort!* O.I 97/3 [V. 3].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **pată** (O.I 96/18, 96/24, 97/3, 114/4), **pata** (O.I 150/34); pl. n. ac. **pete** (O.I 96/7, 134/36).

PĂTEMĂ s.f. v. **patimă**.

PĂTIMĂ s.f. (Și în forma *patemă*) Pasiune, pornire nestăvilită. *Știu c-a mea lîră d-a surda o să bală În preajma minții voastre de palimi îmbătată.* O.I 23/8. *La același șir de palimi deopotrivă fiind robi, Fie slabi, fie puternici, fie genii ori neghiobi!* O.I 130/21. *Și-n acel moment de taină, cînd s-ar crede că-i ferice, Poate-ar învia în ochiu-i ochiul lumii cel antice Și cu patimă adîncă ar privi-o s-o adore.* O.I 162/7. *Spre a-și împlini patime, cari aveau să aibă acest sfîrșit, era s-o vîndă pe ea, chipul de madonă, omului pe care-l ura mai mult în lume.* P.L. 99/24; cf. O.I 23/9, 26/12, 35/8, 60/30, 140/1, 162/1, 162/14, 172/7, 179/16, 220/10, 222.9, 226/17; P.L. 49/40, 61/29 [V. 15; Pr. 3]. ◒ (Element de personificare) *Va geme de palemi Al mării aspru cînt.* O.I 218/5. *Inima-ți frămîntă Doruri vii și patimi multe, Ș-a lor glasuri a ta minte Stă pe toate să le-asculte.* O.I 226/11 [V. 2]. ◒ (Construcție metaforică) **A da la patime repaos** v. r e p a o s [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **patimă** (O.I 162/7; P.L. 49/40, 61/29); pl. n. ac. **patimi** (O.I 23/8, 35/8, 60/30, 130/21, 162/1, 162/14, 172/7, 179/16, 226/10, 226/17), **patemi** (O.I 218/5, 220/10, 222/9), **patime** (O.I 126/8; P.L. 99/24), g. d. **patimilor** (O.I 23/9, 140/1), **patimelor** (O.I 26/12). — Variantă: (învechit) **pătemă** (O.I 218/5, 220/10, 222/9) s.f.

PĂTRIE s.f. Țara în care s-a născut cineva. *Aș fi ferice, de-as fi încă o dată În patria-mi iubită, în locul meu natal.* O.I 8/6. *Au de patrie, virtute nu vorbește liberalul, De ai crede că viața-i e curată ca cristalul?* O.I 150/7. *Nu totdeauna suntem din țara ce ne-a văzut născînd și de aceea căutăm adevărata noastră patrie.* P.L. 65/18; cf. O.I 6 1 [V. 3; Pr. 1]. ◒ (Personificare) *Virtutea despletită și patria-ne zeie Nu pot ca să aprinză o singură scînteie În sufletu-nghețat.* O.I 25/7 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A schimba patria eu a turmelor păsune** v. p ă ș u n e [V. 1]. ◒ (Metaforic) Sentiment patriotic. *Dumnezeul nostru: umbră, patria noastră: o frază; În noi lolul e spoială, totu-i lustru fără bază.* O.I 35/10 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **patrie** (O.I 142/2, 150/7; P.L. 65/18). **patria** (O.I 8/6. 25/7, 35/10), g.d. **patriei** (O.I 6/1).

PATRIÓT s.m. Persoană care își iubește patria și luptă pentru binele poporului. ◒ (Ironic) *Au cu ltra visătoare ori cu sunete de flaul Poți să-ntîmpini patrioții ce-au venit de-atunci încoto?* O.I 149/25. *Patrioții! Virtuoșii, ctilori de așezăminte, Unde spumegă desfrîul în mișcări și în cuvinte.* O.I 150/23. *Tot ce e perfid și lacom, tot Fanarul, toți iloții, Toți se scurseră aicea și formează patrioții.* O.I 150/36 [V. 3].

PĂTRU num. card. Numărul care în numărătoare are locul între trei și cinci. ◒ (În context figurat) *Privilor ca la teatru Tu în lume să te-nchipui: Joace unul și pe patru Totuși tu ghici-vei chipu-i.* O.I 196/3 [V. 1]. ◇ (Adjectival) *Stihii a lumei patru, supuse lui Arald, Străbați voi pămîntul și a lui măruntaie.* O.I 94/26. *La un cerdac ținut în aer de stîlpi de zid în patru muchi, duceau dintr-o lature niște scări nalte.* P.L. 40/11. *În mijlocul văii e un lac în care curg patru izvoare cari ropotesc.* P.L. 78,33 [V. 1: Pr. 2]. ◇ Expr. **În** (sau **din**) **patru părți a lumii** v. p a r t e [V. 2]. **Patru scinduri** v. s c i n d u r ă [V. 1].

PĂTRULEA. PĂTRA num. ord. (Precedat de art. „ai", „a") Numărul care în numărătoare se află între al treilea și al cincilea. (Adjectival) *A patra zi era să fie nunta lui Făt-Frumos.* P.L. 23/15 [Pr. 1].

PATRUPÉD adj. Cu patru picioare. ◒ (Ironic) *Numai că-n loc de ulița satului, unde paradează donjuanii patrupezi, există la oameni sala de bal.* P.L. 81/5 [Pr. 1].

PĂTRUSPREZECE num. card. (Și în forma *paisprezece*) Număr care în numărătoare are locul între treisprezece și cincisprezece. *Ea citise un roman și-ar fi voit să fie de douăzeci și șase de ani și nu era decît de paisprezece.* P.L. 66/4 [Pr. 1]. ◇ (Adjectival) *Privește la lună, luna mieze-nopții,*

frumoasă ca un copil de patruspreze zile și rece. P.L. 93/25 |Pr.1|. — Variantă : **pâisprezece** (**P.L.** 66/4) num. card.

PATRUZECI num. card. Număr care în numărătoare își are locul între treizeci și nouă și patruzeci și unu (Adjectival). *El* [critic] *istoria romanilor și voia să fie de patruzeci de ani.* P.L. 66/5 |Pr. 1|.

PAVĂGIU s.n. Cadrilm. *Sâbiile începură a se crucișa. apoi se-auzi un geamăt . . . o cădere grea pe pavagiul dur al străzei.* P.L.. 95/38 |Pr. 1|.

***PAVĂJ** s.n. v. pavaglu.

PĂZĂ s.f. (Concretizat) Paznic. ◒ (Metaforic) *Magul, puza războinării, a celui semnat întors.* O.I 15/3 |V. 1|. ◇ **Înger de pază** = (în concepția creștină) înger care urmărește și ocrotește viața cîte unui om. *O, nu-i umbra ei aceea — este îngerul de pază ; Lângă marmura cea albă văd ființa-i aeriană.* O.I 51/13 |V. 1|.◒ (Metaforic) Iubita ideală (v. și f l o r i c i c ă, i n g e r, l u m i n ă, m i n u n e, m i t i t e i, s t e a, s u f l e t). *Înger de pază.* O.I 41. *Când sufletu-mi noaptea veghea în extaze. Vedeam ca în vis pe-al meu înger de pază.* O.I 41/2 |V. 2|.

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **puză** (**O.I** 11, 41/2, 51/13), **paza** (**O.I** 45/3).

PĂZNIC s.m. Păzitor, străjă. *Oblonzele se-nchid, luminările se sting, paznicii de noapte trec, cu capetele înfundate în mantale albe.* P.L.. 39/39. *Auzea . . . paznicii de noapte, care strigau, ori grupe de cavaleri, care veneau de la vro petrecere nocturnă.* P.L. 14/25 |Pr. 2|.

PĂCĂT s.n. Greșeală, faptă vinovată. *Căci flamura cea roșă cu umbra-i de dreptate Sfințește-a la viață de tină și păcate.* O.I 63/4. *Astea toate le apropie de dânșii . . . Nu lumina. Ce în lume-ai revărsat-o, ei păcatele și vina.* O.I 134/38. *Du, mă voi naște din păcat. Primind o altă lege Că veninicia sunt legat, Ci voi să mă desleg.* O.I 173/14 ; cf. **O.IV** 379/9 ; **P.L.** 77/38 |V. 4 ; Pr. 1|. ◆ (Adverbial) Regretabil, supărător. *Păcat că știința necromanției și acea a astrologiei s-au pierdut.* P.L. 25/29 |Pr. 1|.

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **păcat** (**O.I** 173/14 ; **O.IV** 379/9 ; **P.L.** 77/38) ; pl. n. ac. **păcate** (**O.I** 63/4), **păcatele** (**O.I** 134/38).

PĂDURE s.f. Mulțime deasă de copaci crescuți de obicei în stare sălbatică pe o suprafață mare de teren. *Din tainica pădure Apare luna mare cimpiilor azure.* O.I 63/8. *De treci codri de aramă, de departe vezi albind, Și-auzi mândra glosuire a pădurii de argint.* O.I 85/2. *N-auzi cum frunzele-n poiană Șoptesc ca zgomotul de guri Ce se sărută, se hirjonță În umbr-adâncă de păduri ?* O.I 228/8. *Fluviul lat se adâncea în păduri întunecate.* P.L. 51/39 ; cf. **O.I** 11/7, 11/10, 24/23, 51/21, 83/23, 85/7, 98/15, 102/13, 111/8, 121/3, 219/19, 221/23, 228/13 ; **P.L.** 6/35, 7/10, 11/2, 15/31, 15/33, 15/35, 15/37, 16/28, 18/19, 18/29, 21/15, 51/11, 51/41, 72/18 |V. 16 ; Pr. 15|. ◒ (Comparație ; în context figurat) *Trecut și viitor e în sufletul meu ca pădurea într-un simbure de ghindă.* P.L. 25/21 |Pr. 1|. ◒ (În context figurat) *Vrei să dau glas acelei guri, Ca dup-a ei tăcere Să se ia munții cu pădurii Și insulele-n mare ?* O.I 178/15 |V. 1|. ◒ (Personificare) *Astfel zise lin pădurea, Bolți asupră-mi clătinînd ; Șuieram l-a ei chemare Ș-am ieșit în cimp râzînd* O.I 111/1. *Am răspuns : Pădure dragă, Ea nu vine, nu mai vine !* O.I 122/13. *Vin'cu mine, răzâcește Pe cărări cu cotituri, Unde noaptea se trezește Glasul vechilor păduri.* O.I 209/8 |V. 3|. ◇ Expr. **Mama pădurilor** v. m a m ă |Pr. 5|. ◒ (Metaforic, sugerînd mulțimea și desimea ; comparație ; v. și c o l o n i e, o ș t i r e, r o i). *Înnegrind tot orizontul cu-a lor zeci de mii de scuturi, Se mișcau îngrozitoare ca păduri de lănci și săbii.* O.I 147/3 |V. 1|.

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **pădure** (**O.I** 54/21, 63/8 121/3 ; **P.L.** 6/35, 15/33, 15/37, 16/28, 18/19,18/29, 51/11), **pădurea** (**O.I** 83/23, 102/13, 111/1, 111/8, 228/13 ; **P.L.** 15/35, 25/21), g.d. **pădurii** (**O.I** 11/7, 11/10, 85/2, 85/7), voc. **pădure** (**O.I** 122/13) ; pl. n. ac. **păduri** (**O.I** 24/23, 117/3, 178/15, 209/8, 219/19, 221/23, 228/8 ; **P.L.** 7/10, 11/2, 15/31, 21/15, 51/39, 72/18), **pădurile** (**O.I** 98/15), g. d. **pădurilor** (**P.L.** 6/21, 6/36, 7/7, 8/10, 9/7, 51/41).

PĂDUREÂN, -Ă adj. De pădure, care se găsește în pădure. *Văzu răsărind din stînci pădurene, o mănăstire veche.* P.L.. 97/17 |Pr. 1|.

PĂGÎN, -Ă adj. 1. Care este de altă religie decît cea creștină. *Pe-un jilț tăiat în stîncă stă japân, palid, drept, Cu ctrja lui în mână, preotul cel păgîn.* O.I 93/7. *Pe jilțul lui de piatră înțepenește drept Cu ctrja lui cea veche preotul cel păgîn.* O.I 99/2. *Durduind soseau călării ca un zid înalt de sulițî. Printre cetele păgîne trec rupîndu-și large sulițî.* O.I 148/21 |V. 3|.

2. F i g. Sălbatic. ◒ (Construcție metaforică) **Cu ochi păgîni** v. o c h i |V. 1|.

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **păgîn** (**O.I** 93/7, 99/2) ; pl. n. ac. **păgîni** (**O.I** 148/24, 192/5).

PĂGÎNĂTĂTE s.f. Mulțime de turci. *Peste-un ceas păgînătatea e ca pleava vînturată.* O.I 148/28 |V. 1|.

PĂGÎNÉSC, -EÁSCĂ adj. De păgîn, al păgînilor. ◆ F i g. Cumplit, ingrozitor. *Înaintea palatui — o masă murdară . . . pe ea, hîrtii, versuri, ziare rupte, broșuri efemere, din cîte se-mpart gratis, în fine, o neordine într-adevăr păgînească.* P.L.. 29/32 |Pr. 1|.

PĂHĂR s.n. v. pahar.

***PĂIÁNJEN** s.m. v. painjen.

***PĂIENJENÍȘ** s.n. v. painjiniș.

PĂLĂRÍE s.f. Obicet folosit pentru acoperirea capului. *De mi-i da o sărutare, Nime-n lume n-a s-o știe, Căci va fi sub pălărie — Ș-apoi cine treabă are !* O.I 55/11. *Se înfășoșa înfundat în manta, cu pălăria peste ochi.* P.L. 49/1. *Văzu un băiat cu fața ovală, palidă, cam slăbită, părul de aur acoperit de-o pălărie de catifea neagră.* P.L. 63/6 ; cf. **P.L.** 4/33, 26/38. 28/35, 63/30, 64/14 |V. 1 ; Pr. 7|.

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **pălărie** (**O.I** 55/11 ; **P.L.** 4/33. 26/38. 63/6, 64/14), **pălăria** (**P.L.** 28/35, 49/1, 63/30).

PĂLÍND, -Ă adj. I. Care devine palid. *Pe genunchi îmi șezi, iubito, brațele-ți îmi înconjoară gîtul . . . iar tu cu iubire privești fața mea pălîndă.* O.I 42/8 |V. 1|.

2. Care se stinge, care dispare. *Așa și speranța — c-un licur ușor, Cu slaba-i lumină pălindă. Aninã-ne-odatã tremindul picior, De uitã de sarcini, de uitã de nori Și unde o vede se-aolatã.* O.I 11/12 [V. 1].

PĂMÎNT s.n. **1.** Planetă pe care o locuim, globul pământesc. *Stihii a lumii patru, supuse lui Arald, Strãbateți voi pãmîntul și a lui mãrur.tcie.* O.I 54/27. *Dar dacă vrei cu crezămînt Să te-nãrãgsse pe tine, Tu te coboară pe pãmînt, Fii murilor ca mine.* O.I 173/7. *El șezu pe coastele unui ncur negru și se uitã lung și cugetător pentru ultima oarã asupra pãmîntului.* P.L. 50/23; cf. **O.I** 92/6, 98/19, 112/18, 115/5, 132/34, 148/20, 155/12, 178/27, 189/13, 192/20, 232/20; **P.L.** 3/4, 13/19, 20/17, 20/37, 35/12, 35/18, 36/37, 47/19, 47/32, 48/12, 50/5, 50/21, 50/28, 50/32, 53/40, 54/7 [V. 13; Pr. 17]. ◒ (Personificare) *Se pare cã furtuna ridicã la ei glas... Cã-n suflelu-i pãmîntul se zbate cu necaz — Cã orice-i viu în lume acum încremenește.* O.I 94/14. *Din inimã-i pãmîntul la morți sã deie viațã.* O.I 94/21 [V. 2]. ◒ (În contexte figurate) *Și cu ochiul plin de lacrimi nafiunea cea românã, Care are-n mii de inimi sufletul ei tremurînd, Vede cum prin nori se stinge stea cu flacãrã divinã Și aude-n cer un lunet și un gemet pe pãmînt...* O.I 28/8. *Ți-aș da pãmîntul în bucãți Sã-l faci împãrãție.* O.I 178/19. *Hurmuzul pãmîntului ardea în salba ei de mãrgãritare.* P.L. 53/40 [V. 2; Pr. 1]. ◇ Expr. **Județii pãmîntului** v. j u d e ț [Pr. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **A suge sucul cel mai dulce al pãmîntului** = a obține fără muncă și pe nedrept toate bunurile vieții, a exploata; (v. și l u c r u). *Ei îngrãdiți de lege, plãcerilor se lasã, Și sucul cel mai dulce pãmîntului i-l sug.* O.I 59/32 [V. 1]. **A mistui pãmîntul [cu ochii]** v. m i s t u i [V. 1]. **A îngreuia pãmîntul** v. î n g r e u i a [V. 1]. **A putea împãrți pãmîntul** v. î m p ã r ț i [V. 1]. ◒ (Metaforic) Destinul omenirii. *Am urmat pãmîntul ista, vremea mea, viața, poporul, Cu gîndirile-mi rebele contra cerului deschis.* O.I 53/17 [V. 1].

2. Scoarța pãmîntului (**1**); sol. *Și apele cu spaimã fug în pãmînt și seacã.* O.I 95/14. *Barba-n pãmînt i-ajunge și genele în pept.* O.I 99/5. *Și fugea mereu, o stîncã de pedrã îndrãcitã, ruptndu-și cale prin pãduri, brãzdînd pãmîntul cu dîrã lungã.* P.L. 7/10; cf. **O.I** 93/10, 103/11, 154/31; **P.L.** 6/26, 9/3, 9/5, 9/13, 16/17, 18/21, 19/3, 20/20, 23/18, 50/20, 54/23, 88/24 [V. 5; Pr. 13]. ◒ (În context figurat) *Numai omu-i schimbãtor, Pe pãmînt rãtãcitor.* O.I 124/4 [V. 1]. ◇ Expr. **La pãmînt** = **a)** întins, culcat pe jos. *Un sultan dintre aceia ce domnesc peste vro limbã Ce cu-a turmelor pãșune a ei patrie ș-o schimbã, La pãmînt dormea.* O.I 142/3 [V. 1]; **b)** pe sol, jos. *Lucii picãturi de smoalã la pãmînt cad sfîrtind.* O.I 50/10. *La pãmînt mai cã ajunge al ei pãr de aur moale.* O.I 85/31. — *Slãpine, adaogi calul, lu ai izbit meazãnoaptea de a cãzut la pãmînt.* P.L. 19/33; cf. **O.I** 88/7, 144/18, 214/3; **P.L.** 19/24, 29/21, 59/18, 59/19 [V. 5; Pr. 5]. **Pe fața pãmîntului** = în lume. *Și se fãcu nuntã mîndrã și frumoasã, cum n-a fost alta pe fața pãmîntului.* P.L. 23/33 [Pr. 1]. **A-i pãrea** (cuiva) **mai bine să se cufunde în pãmînt**, se zice cînd cineva se simte foarte **rușinat**, încît ar prefera să dispară. *La blinda ta mustrare simt glasul cum îmi seacã ... Mi-ar fi pãrut mai bine-n pãmînt sã mã cufund.* O.I 91/18 [V. 1]. **Venea de rupea pãmîntul** v. r u p e [Pr. 1]. **A face umbrã pãmîntului** v. u m b r ă [V. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **A adormi de somnul pãmîntului** v. s o m n [V. 1]. **Mușinoiul pãmîntului** v. m u ș u r o i [Pr. 1]. **A lua în fugă pe copite fața negrului pãmînt** v. l u a [V. 1].

3. Țărînă. *El intrã repede, împinse bolovanul la loc, acoperi chiar șarea cea micã cu pietre și pãmînt.* P.L. 98/2 [Pr. 1]. ◇ Expr. **A frãmînta pãmîntul** v. f r ã m î n t a [Pr. 1]. **A se face o apă și un pãmînt** v. a p ă [V. 1]. ◒ (În context figurat, sugerînd pierderea substanței vitale) *Simt cã mãduva mea devine pãmînt, cã sîngele meu a înghețat.* P.L. 98/24 [Pr. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **Mînă de pãmînt** v. m î n ă [V. 1]. (Sugerînd integrarea în sînul naturii după moarte; v. și d u c e, h o t a r, î n g h e ț a, î n t o a r c e, n e m u r i r e, n o a p t e, p l e o a p ă, s o m n, u n t d e l e m n) **A fi pãmînt.** *Va geme de palemi Al mãrii aspru cînt... Ci eu voi fi pãmînt în singurãtatemi.* O.I 218/7. *Iar cînd voi fi pãmînt ... Sãpați-mi un mormînt la marginea mãrii.* O.I 223.1; cf. **O.I** 223 [V. 3]. **A se întoarce pãmîntul în pãmînt** v. î n t o a r c e [V. 2].

4. Întindere de uscat. [Papa] *fulgerele adunat-au contra fulgerului care În turbarea-i furtunoasă a curprins pãmînt și mare.* O.I 146/30. *Îți dau calarg lîngă calarg, Oștiri spre a strãbate Pãmîntu-n lung și marea-n larg.* O.I 178/23. *Corãbii negre se leagănă de vînt Cu pînzele-aîrnate departe de pãmînt.* O.IV 432/26; cf. **O.I** 45/24 [V. 4]. ◒ (Construcție metaforică) **Din margini de pãmînt** = din depărtări imense, de la capătul lumii. *Răsar-o vijelie din margini de pãmînt, Dînd pulberea-mi țãrinii și inima-mi la vînt.* O.I 128/5 [V. 1].

5. Ținut; țară. *Ieniceri, copii de suflet ai lui Allah și spahii Vin de-ntuneeă pãmîntul la Rovine în cîmpii.* **O.I** 116/2. *Dintre pasări cãlãtoare Ce strãbat pãmînturile, Cine-o sã le-nece oare Valurile, vînturile?* O.IV 396/6 [V. 2]. ◒ (Construcție metaforică) **A cere pãmînt și apă** v. c e r e [V. 1].

6. Compus: **cãțelul — pãmîntului** v. c ã ț e l [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **pãmînt** (**O.I** 28/8, 15/24, 50/10, 85/31, 88/7, 91/18, 93/10, 95/14, 99/5, 103/11, 112/18, 121/4, 127/23, 128/5, 136/2, 142/3, 144/18, 146/30, 147/22, 147/24, 148/5, 148/20, 151/31, 162/20, 173/7, 178/27, 189/13, 192/20, 214/3, 218/7, 223, 223/1, 232/20; **O.IV** 432/26; **P.L.** 9/3, 9/5, 9/13, 13/19, 16/17, 19/3, 19/24, 19/33, 20/17, 20/20, 20/37, 29/24, 35/18, 47/32, 48/12, 50/5, 50/20, 50/21, 50/28, 54/23, 59/18, 59/19, 88/24, 98/2, 98/24), **pãmîntul** (**O.I** 45/6, 53/17, 59/27, 88/17, 92/6, 94/14, 94/21, 94/27, 98/19, 115/5, 127/23, 132/34, 146/2, 155/12, 178/19; **P.L.** 7/10, 13/4, 18/21, 27/5, 35/12, 47/19), **pãmîntu-** (**O.I** 178/23), g.d. **pãmîntului** (**O.I** 59/32, 93/4; **O.IV** 360/13, 432/1; **P.L.** 3/4, 6/26, 23/18, 23/33, 36/37, 50/23, 50/24, 50/32, 53/40, 54/7, 86/34); pl. n. ac. **pãmînturile** (**O.IV** 396/6).

PĂMÎNTEÂN, -Ă adj. (În expr.) **Viața pãmînteană** v. v i a ț ă [V. 1].

— Formă gramaticală: sg. g. d. **pãmîntene** (**O.I** 92/18).

PĂMÎNTÉSC, -EÁSCĂ adj. De pe pãmînt. *Suflet de om nu poate și acest rai pãmîntesc.* P.L. 78/13 [Pr. 1].

PĂPÚȘĂ s.f. Jucărie imitînd înfățișarea unei fetițe *Eu i-am dat de ziua ei o pãpușă.* P.L. 66/21. *Mama mi-a*

spus să-i dau o păpușă. P.L. 66/23. *Dar ce mai era în cutie? Păpușile ce i le dedese de ziua ei în doi ani de-a rîndul.* P.L. 71/30 [Pr. 3]. ◒ (Construcție metaforică) **Tentru de păpușe** = viață omenească lipsită de însemnătate, dirijată de forțe necunoscute. *O, teatru de păpușe... von de vorbe omenești, Poveslesc ca papagalii mii de glume și poveți! Fără ca să le priceapă.* O.I 157/11 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Ființă superficială, apreciată numai pentru calitățile ei fizice. *Mi-ar părè cum că natura Toată mintea ei și-a pus. Decît orișice păpușă, Să te facă mai presus.* O.I 100/23. *Să mă frizez, ca să-ți plac, să-ți spun minciuni, ca să petrec mintea la ușoară; să mă fac o păpușă pentru... cine o și mai spune pentru ce?* P.L. 87/16. *Ce plăcere poate găsi un om ca el într-o păpușă ușoară, în această mască de cearâ a mea?* P.L. 88/31 [V. 1; Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **păpușă** (**O.I** 100/23; **P.L.** 66/21, 66/23, 87/16, 88/31); pl. n. ac. **păpușe** (**O.I** 157/11). **păpușile** (**P.L.** 71/30).

PĂR s.m. **1.** Fiecare dintre firele care acoperă capul omului. *Și-au făcut ca ceara albă fața roșă ca un măr Și atîta de subțire să o fai c-un fir de păr.* O.I 82/22 [V. 1]. ◒ (În context figurat) *A visa că adevărul sau alt lucru de prisos E în stare ca să schimbe în natur-un fir de păr, Este piedica eternă ce-o punem la adevăr.* O.I 164/5 [V. 1]. ✦ Firele arcușului. *Cu băiet de jigan... schinjuia c-un arcuș ce rămăsese în cîteva fire de pur și-au deșetele uscate, misca niște coarde false.* P.L. 27/3 [Pr. 1].

2. Totalitatea firelor subțiri care acoperă capul omului. *Pe genunchii mei șede-vei. Voi fi singuri-singurei, Iar în păr înfiorate Or să-ți cadă flori de tei.* O.I 75/11. *Răsfiratul păr de aur peste perini se-mprăștie.* O.I 79/7. *Părul ei cel negru-n valuri de mătasă se desprinde.* O.I 142/16. *Părul ei blond pare-o brumă aurită.* P.L. 77/21; cf. **O.I** 5/20, 12/4, 30/24, 38/6, 50/18, 54/14, 55/7, 61/10, 62/28 65/13, 66/6, 66/27, 67/1, 67/1, 73/1, 75/13, 80/7, 82/10, 82/20, 84/35, 81/38, 85/21, 85/31, 85/34, 88/7, 88/13 91/13, 94/23, 95/7, 95/33, 97/11, 97/23, 103/27, 108/16, 122/9, 127/3, 130/23 152/26, 159/2, 170/10, 171/29, 209/13, 213/2; **O.IV** 133/4; **P.L.** 3/2, 4/11, 6/35, 7/23, 8/6, 9/20, 9/37, 10/18, 22/25, 27/14, 27/15, 28/23, 28/29, 29/10, 30/9, 46/14, 49/22, 51/32, 55/1, 58/6, 59/18, 59/38, 62/5, 62/6, 63/5, 63/24, 63/31, 64/15, 67/33, 68/6, 74/3, 85/1, 92/8, 92/22, 92/31, 95/18, 98/12, 98/30, 100/36, 101/31 [V. 47; Pr. 41]. ◒ (În contexte figurate) *Singuricâ-n cămăruță brațe albe cu inimi: Și mă-mbrac în părul galben, ca în străi ușor țesut.* O.I 80/15. *O nin: în părul tău bătăi S-anin cununi de stele. Pe-a mele ceruri să răsai Mai mîndră decît ele.* O.I 172/17 [V. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **păr** (**O.I** 5/20, 12/4, 38/6, 62/28, 75/11, 79/7, 82/20, 82/22, 81/38, 85/21, 85/31, 91/13, 108/16, 130/23, 164/5, 170/10, 171/29; **P.L.** 6/35, 9/20, 27/3, 28/23, 29/40, 62/5, 62/6, 63/24, 63/31), **părul** (**O.I** 30/24, 50/18, 54/14, 55/7, 61/10, 65/13, 67/1, 75/13, 80/7, 80/15, 82/10, 84/35, 88/13, 95/7, 95/33, 97/11, 97/23, 122/9, 127/3, 142/16, 152/26, 159/2, 172/17, 209/13, 213/2; **O.IV** 133/4; **P.L.** 3/21, 4/14, 7/23, 8/6, 9/37, 10/18, 22/25, 27/14, 28/29, 30/9, 46/14, 49/22, 51/32, 55/1, 58/6, 59/18, 59/38, 63/5, 64/15, 67/33, 68/6, 74/3, 77/21, 85/1, 92/8, 92/22, 92/31, 95/18, 98/12, 98/30, 100/36, 101/31), **păru** (**O.I** 66/6, 66/27, 73/1, 85/34, 88/7, 103/27), g. d. **părului** (**O.I** 94/23; **P.L.** 27/15).

PĂRĂSÍ vb. IV. Tranz. A pleca din..., a lăsa. *Căci Odin părăsise de gheață nalta-i domă, De sodii sîngeroase porneau a lui popoară.* O.I 91/6. *Ieșirăm părăsite mănăstirea după sfatul lui Euthanasius.* P.L. 88/1. *Francesco o sfătui de-a părăsi orașul, unde era expusă urmăririlor cradului ei adorator.* P.L. 99/37; cf. **P.L.** 41/36 [V. 1; Pr. 3]. ◒ (Construcție metaforică) **Părăsit de milă** = nemilos, indiferent. *Cu ale voastre umbre nimica crezătoare, Cu zîmbetu-vă rece, de milă părăsit... La jugu-i el silește pe cei ce l-au urît.* O.I 62/12 [V. 1].

— Forme gramaticale: **ind.** m.m.c.p. 3 sg. **părăsise** (**O.I** 91/6; **P.L.** 88/1); inf. (a) **părăsi** (**P.L.** 41/36, 99/37); part. **părăsit** (**O.I** 62/12).

PĂRĂSÍT, -Ă adj. Pustiu, părăginit, dărăpănat. *Ajuns-a el la poala de codru-n munții vechi. Izvoară vii murmură și saltă de sub piatră, Colo cenușa sură în părăsita vatră.* O.I 93/3. *El intră în curtea, ce sămăna a părăsită, a mănăstirei.* P.L. 73/11. *În zidul lung și nalt al mănăstirei, privit din grădină, se văd ferești cu gratii negre, ca ferestrele de chilii părăsite.* P.L. 73/22 [V. 1; Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **părăsită** (**P.L.** 73/11), **părăsita** (**O.I** 93/3); pl.n.ac. **părăsite** (**P.L.** 73/22).

PĂRÈ vb. II v. **părea.**

PĂREÁ vb. II. Intranz. și refl. (Uneori construit cu dativul) **1.** (Cu funcțiune de semicopulativ) A avea aparența..., a avea înfățișarea. *Chiar moarlea cînd va stinge lampa vieții finile, Vi s-ar părè un înger cu părul blond și des.* O.I 61/10. *Acolo, lîngă izvoară, iarba pare de omăt, Flori albastre tremur-ude în văzduhul tămîiet.* O.I 85/3. *Codrul pare tot mai mare, parcă vine mai aproape Împreună cu al lunei disc, stăpînitor de ape.* O.I 154/29. *Haine ei albă și lungă părea un nor de raze și umbre.* P.L. 7/22. *Oglinzile lucii a valurilor lui răsfrîng În adînc icoanele stelelor, înclt, uitîndu-le în el, pari a le uita în cer.* P.L. 51/16; cf. **O.I** 30/9, 37/7, 43/19, 44/15, 46/15, 51/32, 52/19, 63/30, 76/27, 91/2, 94/6, 94/12, 94/16, 95/23, 96/14, 97/15, 100/20, 106/9, 110/19, 110/20, 116/7, 141/3, 141/6, 152/9, 152/24, 154/14, 155/2, 160/10, 170/9, 171/30, 176/15, 178/5, 185/5, 185/13, 188/7, 212/13; **O.IV** 130/22, 132/3; **P.L.** 7/26, 9/17, 9/30, 9/39, 11/34, 12/34, 13/22, 20/17, 24/4, 24/7, 24/8, 29/34, 30/4, 30/12, 30/15, 30/33, 31/8, 36/5, 37/20, 37/21, 38/4, 38/5, 39/2, 39/8, 40/8, 47/18, 50/1, 51/13, 53/4, 53/24, 59/22, 62/35, 62/35, 65/13, 66/17, 73/25, 76/9, 76/10, 77/21, 77/22, 80/6, 83/21, 84/16, 89/18, 92/28, 97/31, 97/37, 98/13, 102/6 [V. 41; Pr. 51]. ◇ Expr. (Intranz.) **A-i părea** (cuiva) **bine** = a se bucura; a prefera. *Bine-ți pare să fii singur, crai bătrîn fără de minți, Să oftezi dup-a ta fată, cu ciubucul între dinți?* O.I 83/13. *Mi-ar fi părut mai bine-n pămînt să mă cufund, Cu minele-amîndouă eu fața îmi ascund.* O.I 91/18 [V. 2]. **A-i părea** (cuiva) **rău** = a regreta, a fi nemulțumit. *Și cît de mult îmi pare rău Că nu mai sufăr încă!* O.I 184/19. *Te duci și rău n-o să-mi mai pară De-acum de ziua cea de ieri, Că nu am fost victimă iară Neîndurătelor dureri.* O.I 211/17. *Mi-ar părè rău de capul tău alît de frumos.* P.L. 96/16; cf. **O.I** 114/10, 192/9; **P.L.** 69/24 [V. 4; Pr. 2]. **A părea rău dispus** v. dispus [Pr. 1]. ◇ Impers. și unipers. (Introduce propoziții subiective) *Pare-că și trunchii vecinici poartă suflete sub coajă Ce suspină pintre ramuri cu a glasului lor vrajă.* O.I 85/5. *Se pare cum că alte valuri Cobor mereu*

pe-acelaşi vad. O.I 204/9. *Părea că din una şi aceeaşi rădăcină un rai se înalţă.* P.L. 51/19; cf. O.I 69/1, 69/20, 76/28, 76/31, 95/15, 96/15, 96,21, 159/26, 204/11; P.L. 18/15, 36/36, 38/14, 57/27, 57/34, 58/5, 58/8, 58/23, 78/8, 89/19, 92/8, 94/8 [V. 11; Pr. 13]. ◒ (Repetiţie) *Părea că deasupra mai sunt o mie de cercuri, părea că presupusa lor fiinţă transpare prin albastra-i adîncime.* P.L. 36/9—10. *Părea că începuse o vorbire intimă cu el. Părea c-o întreabă cugetînd... părea că ea-i răspunde în cugetări deşirate.* P.L. 45/12—13. *Pare că eşti altul... pare că eşti din altă lume.* P.L. 50/2 [Pr. 7]. ◇ Loc. adv. **Pare că** = parcă. *Sta cu-o garofă în mînuţa ei albă şi privea — pare-că pe gînduri.* P.L. 55/19. *Ochii lui albaştri străluceau pare că de putere şi energie.* P.L. 83/20. *Simţea, pare-că, un ghimp în inimă.* P.L. 91/34. *Luna apunea în riu, făcînd pare-că din suprafaţa lui un drum moale.* P.L. 96/3 [Pr. 4].

2. A-şi închipui, a avea impresia. *Şi cînd gîndese la viaţa-mi, îmi pare că ea cură încet repovestită de o străină gură.* O.I 71/5. *Tot o să-mi pară că de-atunci Sunt veacuri.* O.I 188/11. *Atunci i se păru că şi faţa ce îngă el se ridica încet.* P.L. 20/33; cf. O.I 62/21, 84/29, 100.21, 107/3, 148/20, 160/5, 185/5, 227/1; O.IV 370/3, 432,5; P.L. 12/1, 13/1, 19/7, 20/14, 20/16, 21/11, 22/22, 36/10, 37/16, 45/6, 49/4, 49/21, 62/2, 62/23, 65/23, 71/29, 87/28, 101/35 [V. 12; Pr. 19].

— Forme gramaticale: ind. prez. 2 sg. **pari** (O.I 30/9; P.L. 51/16), **pai** (P.L. 50/1). 3 sg. **pare** (O.I 63/21, 71/5, 83/13, 85/3, 85/5, 94/6, 94/16, 96/14, 96/15, 106/9, 107/3, 114/10, 152/24, 154/14, 154/29, 155/2, 159/26, 171/30, 184/19, 192/9, 212/13; O.IV 370/3, 432/3, 432,5; P.L. 37/20, 37/21, 38/14, 45/6, 50/2, 50/2, 55/19, 57/27, 58/5, 58/8, 59/22, 62/2, 65/23, 66/17, 69/21, 76/9, 76/10, 77/21, 78/8, 80/6, 83/20, 87/28, 89/18, 89/19, 91/31, 92/8, 94/8, 96/3), **se pare** (O.I 69/20, 76/31, 84/2,9, 95/12, 118/20, 204/9, 204/11, 227/1; P.L. 62/23). 3 pl. **par** (O.I 37/7, 54/15, 51/32, 63/30, 76/27, 152/9, 188/7; O.IV 130/22; P.L. 2,1/8, 73/25), **se par** (O.I 110/19, 110/20). imp. 3 sg. **părea** (O.I 52/19, 69/1, 76/28, 91/2, 95/15, 95/23, 96/21, 141/6, 170/9, 176/15; P.L. 7/22, 7/26, 9/30, 9/39, 11/31, 12/31, 1 / 2, 18/15, 20/14, 20/16, 20/17, 30/12, 30/15, 30/33, 36/5, 36/9, 36/10, 36/36, 39/8, 40/8, 45/12, 45/13, 45/13, 49/1, 49/21, 51/13, 51/19, 53/4, 57/34, 58/23, 62/35, 67/17, 77/22, 84/16, 88/15, 92/28, 98/13, 101/35, 102/6), **se părea** (P.L. 12/1, 19/7, 21/11, 22/22, 38/5), 3 pl. **păreau** (O.I 97/15, 111/3; P.L. 9/17, 29/34, 30/4, 38/4, 53/21, 62,35, 83/21), p.s. 3 sg. **păru** (P.L. 97/31, 97/37), **se păru** (P.L. 13/1, 20/33, 36/10, 37/16, 71/29), 3 pl. **părură** (P.L. 39/2), p.c. 2 sg. **ai părut** (O.I 185/13), viit. 3 sg. **va părè** (P.L. 47/18); conj. prez. 3 sg. **să pară** (O.I 43/19, 188/11, 211/17), **să se pară** (O.I 185/5; P.L. 65/35); opt. prez. 3 sg. **ar părea** (O.I 160/5, 160/10), **ar părè** (O.I 16/15; P.L. 21/4, 21/7, 96/16), **a părè** (O.I 100/21, 116/7), **s-a părè** (O.I 61/10), p. 3 sg. **ar fi părut** (O.I 91/18; P.L. 31/8); ger. **părînd** (O.I 178/5). — Variantă: (Mold., Transilv.) **părè** (O.I 46/15, 61/10, 100/21, 116/7; P.L. 21/1, 21/7, 47/18, 96/16) vb. II.

PĂRĂCHE s.f. v. **pereche.**

PĂRĂRE s.f. **1.** Opinie, convingere, credinţă. *Am părerea cum că toate ideile ce plutesc pe suprafaţa vieţei oamenilor sunt creţii ce aruncă o manta pe un corp ce se mişcă.* P.L. 80/16 [Pr. 1].

2. Iluzie, închipuire. *O! dezbrăcaţi viaţa de haina-i ae granit, De purpură, de aur, de lacrimi, de urît — Să fie un vis numai, să fie o părere, Ce fără de patimi trece în timpul nesfîrşit.* O.I 60/29. *Naintea nopţii noastre îmblă Crăiasa dulcii aimineţi; Chiar moartea însăşi e-o părere Şi un visternic de vieţi.* O.I 204/15 [V. 2].

3. (În expr.) **Părere de rău** = regret. *Viaţa-i fu o primăvară, moartea-o părere de rău.* O.I 32/9. *La ce statornicia părerilor de rău. Cînd prin această lume sa trecem ne e scris. Ca visul unei umbre şi umbra unui vis?* O.I 127/8. *O! gîndi ea în sine, cu părere de rău, dar ce era să zică.* P.L. 69/32 [V. 2; Pr. 1]. ◒ (În context figurat) *De-atunci porniră a lui aripe S-a dus pe veci norocul meu — Redă-mi comoara unei clipe Cu ani de părere de rău!* O.I 212/20 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **părere** (O.I 32/9, 60/29, 201/15, 212/20; P.L. 69/32), **părerea** (P.L. 80/16); pl.g.d. **părerilor** (O.I 127/8).

PĂRÉTE s.m. (Mold., Transilv.) Zid. *Prin vechi portaluri, Pătrunde luna, înălbind părefii.* O.I 202/4. *Casa se prefăcu într-o peşteră cu părefii negri ca cerneala.* P.L. 13/25. *Acea fereastă dedea într-o chilie, pe părefii căreia erau aruncate ... fel de fel de schije.* P.L. 73/26; cf. O.I 16/16, 16/17, 50/5, 69/21, 80/13, 84/17, 92/23; P.L. 28/40, 29/18, 29/34, 31/40, 40/6, 40/26, 45/8, 45/20, 46/35, 47/2, 19/33, 59/28, 60/18, 60/27, 61/4, 62/7, 62/7, 62/10, 62/26, 62/33, 64/33, 73/31, 74/12, 79/12, 79/15, 79/40, 83/31, 90/27, 98/38, 98/40 [V. 8; Pr. 32]. ◒ (Construcţii metaforice) **A desemna cai verzi pe părefi** v. d e s e m n a [Pr. 1]. **A-şi face de vorbă cu părefii şi cu vîntul** v. v î n t [Pr.1]. **Cu faţa spre părete** = trist, dezamăgit de viaţă, obcsit sufleteşte, cuprins de deprimare (v. şi b r a ţ, r u i n ă). *Cu faţa spre părete mă lasă prin străini, Să-nghefe sub pleoape a ochilor lumini.* O.I 127/21 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **părete** (O.I 46/16, 50/5, 92/23, 127/21; P.L. 28/40, 31/40, 40/26, 45/20, 47/2, 47/2, 19/33, 59/28, 60/18, 60/27, 61/4, 62/7, 62/7, 62/10, 62/26, 62/33, 64/33, 73/31, 74/12, 79/15, 98/10), **păretele** (O.I 80/13; P.L. 15/8, 79/40); pl.n.ac. **părefi** (O.I 46/17, 69/21, 84/17; P.L. 29/18, 70/25), **părefii** (O.I 202/4; P.L. 26/25, 29/31, 30/6, 13/25, 73/26, 83/31, 90/27, 98/38), g.d. **părefilor** (P.L. 79/12).

PĂRÍNTE s.m. **1.** Tată. *Portretul părintelui său tipsește din părete, cărfile cele vechi asemenea.* P.L. 62/25. *Voi face pe părintele d-tale să te silească ca să fii a mea.* P.L. 75/26. *Părintele d-tale o murit şi ai rămas fără alt sprijin în lume decît mine, vîilorul d-tale bărbat.* P.L. 99/28; cf. P.L. 76/34 [Pr. 4]. ✦ Dumnezeu, tatăl ceresc. *Şi-acelaia, Părinte, să-i dai coroană scumpă, Ce-o să amuţe cîinii, ca inima-mi s-o rumpă.* O.I 116/11. *Astfel numai, Părinte, eu pot să-fi mulţămesc.* O.I 116/15. *De greul negrei veciniciî, Părinte, mă dezleagă Şi lăudat pe veci să fii Pe-a lumii scară-nfreagă.* O.I 177/2 [V. 3].

2. (La pl.) Tata şi mama. *Şi era una la părinfi Şi mîndru-n toate cele, Cum e Feciuora între sfinfi Şi luna între stele.* O.I 167/5. *Căci amîndoi vom fi cuminfi, Vom fi voioşi şi teferi, Vei pierde dorul de părinfi Şi visul de luceferi.* O.I 176/7. *Atunci Făt-Frumos îşi luă ziua bună de la părinfi ca să se ducă, să se bată el singur cu oştile împăratului, ce-l duşmănea pe tatăl-său.* P.L. 4/29; cf. O.I 83/17; P.L. 67/7 [V. 3; Pr. 2]. ◒ (Construcţie meta-

forică) **Părinții din părinți** = strămoșii, străbunii. *Căci te iubeam cu ochi păgâni Și plini de suferinți, Ce mi-i lăsară din bătrâni Părinții din părinți.* O.I 192/8 [V. 2].

3. Termen cu care se adresează cineva călugărilor. *Deodată intră bătrânul.* — *Binecuvintează, părinte.* P.L. 74/19. *Vei răspunde — părinte, duci idei și cugetări în natură după analogia împrejurărilor omenești,* P.L. 80/34. *Adio, părinte.* P.L. 91/3; cf. **P.L.** 74/24, 74/31, 75/10 [Pr. 6]. ✦ Călugăr. *Lasă grija sfinților În sama părinților.* O.I 183/17. *În drum, părintele Onufrei, dând ca din întâmplare de mâna pictorului, care conținea vro câteva piese de aur, crezu că ce-i găsit îi bun găsit.* P.L. 83/6 [V. 1; Pr. 1].

— Formă gramaticală: sg.n.ac. **părinte** (**P.L.** 76/34), **părintele** (**P.L.** 75/26, 83/6, 99/28). g.d. **părintelui** (**P.L.** 62/25), voc. **părinte** (**O.I** 116/11, 116/15, 177/2; **P.L.** 74/19, 74/21, 74/31, 75/10, 80/34, 91/3); pl.n.ac. **părinți** (**O.I** 83/17, 167/5, 176/7, 192/8; **P.L.** 4/29). **părinții** (**O.I** 192/8; **P.L.** 67/7). **părinților** (**O.I** 183/17).

PĂRTĂȘ s.m. Partizan, adept. ◒ (Construcție metaforică) **A face** (pe cineva) **părtaș durerilor lui Crist** v. H r i s t o s (V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **părtaș** (**O.IV** 432/35).

PĂS s.n. (În loc.adv.) **Fără pâs** = nepăsător, indiferent. *Am jurat ca peste dinșii să trec falnic, fără pâs, Din pristolul de la Roma să dau calului ovăs.* O.I 147/9 [V. 1].

PĂSĂ vb. I. I n t r a n z. (Construit cu dativul; și în forma *pasa*) A se îngrijora, a simți o neliniște; a se sinchisi, a se interesa. *Ce-o să-i pese soartei oarbe ce vor ei sau ce gândesc. Ce și vântu-n valuri trece pese traiul omenesc.* O.I 133/29. *Ce-ți pasă ție, chip de lut. Dac-oi fi eu sau altul?* O.I 181/11. *Prin bălțile de norai . . . treceau niște ciubote mari, cărora nu le-ar fi pasat nici de potop.* P.L. 26/11; cf. **O.I** 16/10, 46/14, 48/4, 55/24, 187/6; **P.L.** 8/11, 8/24, 31/36 [V. 7; Pr. 1]. ◇ Expr. **Puțin îmi pasă** = mi-e indiferent. ◒ (Repetiție) *N-am avut speranțe, puțin mi-a păsat; n-am avut dorințe, nici una-n lume, puțin mi-a păsat.* P.L. 56/34, 35 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: ind.prez. 3 sg. **pasă** (**O.I** 46/10, 184, 55/21, 181/11, 187/6; **P.L.** 8/14, 8/24, 31/36), p.c. 3 sg. a **păsat** (**P.L.** 56/34, 56/35); conj.prez. 3 sg. **să pese** (**O.I** 133/29); opt.prez. 3 sg. **ar păsa** (**O.I** 46/14), p. 3 sg. **ar fi pasat** (**P.L.** 26/14). — Variantă: **pasă** (**P.L.** 26/14) vb. 1.

PĂSĂREÁ, -ÍCĂ s.f. Diminutiv al lui pasăre. *Cum vânătoru-nlinde-n cetg La păsărele lațul, Când ți-oi întinde brațul sting Să mă cuprinzi cu brațul.* O.I 174/22. *Somnoroase păsărele Pe la cuiburi se adună Se ascund în rămurele — Noapte bună!* O.I 207/1; cf. **O.I** 207 [V. 3].

— Formă gramaticală: pl.n.ac. **păsărele** (**O.I** 174/22, 207, 207/1).

PĂSCIÓR s.m. Diminutiv al lui pas. ◒ (Ironic) *Tu, cu inima și mintea poate ești un paravan După care ea atrage vre un june curtezan, Care intră ca aducii cu păscioral mărunțel, Lăsând val de mirodenii și de vorbe după el.* O.I 162/27 [V. 1].

PĂSCÚT s.n. Pășunat. *Iepele melc pasc numai noaptea.. Uite, chiar de-acu poți să pornești cu ele la păscut.* P.L. 16/15 [Pr. 1].

PĂSTÓR s.m. Cioban. [Făt-Frumos] *puse pe trupul său îmbrăcămintea de păstor.* P.L. 4/32. *Rândurile ce ciobănești mai în jos de brâiele melancolicelor stâne învățau de la păstorul îmbrăcat doina iubirilor.* P.L. 5/6. *Și-n pepturile păstorilor tineri, rezimați c-un col de-o stâncă și c-o mână pe bâtă, încolțea un dor mai adânc.* P.L. 5/12 [Pr. 3].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **păstor** (**P.L.** 4/32), **păstorul** (**P.L.** 5/6); pl.g.d. **păstorilor** (**P.L.** 5/12).

PĂSTORÁȘ s.m. Diminutiv al lui păstor. *Steleau toate ochii pe când treceau păstorașul-împărat, doinind și horind.* P.L. 5/10 [Pr. 1].

PĂSTORÉSC, -EÁSCĂ adj. Pastoral. ◒ (Metaforic) De dragoste, de împlinire a dragostei. *După orele care în amor se numesc păstorești, rămâne în om o profundă descurajare și tristețe.* P.L. 80/7 [Pr. 1].

PĂSTRÁ vb. I. T r a n z. **1.** A ține în bună stare, a păzi. *Vântu-o foaie veștejită Mi-au adus mușchiul fereastă . . . Voi păstra-o, voi întinde-o Între foile acele. O.I* 125/5. *Voi păstra întreg amarul Și norocul astor foi, În durerea vechii pierderi Recitindu-mă-napoi.* O.I 126/1 [V. 2]. ✦ A ține, a purta. [Kamadeva] *aripi are, iar în lobă-i El păstrează, ca săgeți, Numai flori inveninate De la Gangele măreț.* O.I 236/10 [V. 1].

2. A face să rămână în aceeași stare, a menține. [Lucrurile] *foate, în raport cu mine păstrându-și proporțiunea, nu mi-ar părè nici mai mari nici mai mici de cum îmi par azi.* P.L. 24/6. *Poate că vro întâmplare neprevăzută să mă păstreze pentru tine.* P.L. 96/34 [Pr. 2]. ◇ Expr. **A păstra tăcere** = a tăcea, nedivulgând un secret. *Iubind în taină am păstrat tăcere, Gândind că astfel o să-ți placă ție.* O.I 200/1 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind.prez. 3 sg. **păstrează** (**O.I** 236/10), p.c. 1 sg. **am păstrat** (**O.I** 200/1), viit. 1 sg. **voi păstra** (**O.I** 125/5, 126/1); conj.prez. 3 sg. să **păstreze** (**P.L.** 96/34); ger. **păstrându-** (**P.L.** 24/6).

PĂSTRÁRE s.f. Menținere, conservare. *Oamenii au o simțire întunecată pentru păstrarea și mărirea neamului lor.* P.L. 41/18 [Pr. 1].

PĂȘÍ vb. IV. I n t r a n z. A merge, a călca. *Ah, subțire și gingașă Tu păseai încet, încet. Dulce îmi veneai în umbra Tăinuitului boschet.* O.I 112/14. *Și ieșind pe ușă iute, ei s-au prins de subsuoară. Braț de braț pășesc alături . . . le stă bine laolaltă, Ea frumoasă și el tânăr, el înalt și ea înaltă.* O.I 154/17. *„E insula lui Euthanasius", gândi el uimit și păși încet.* P.L. 98/9; cf. **O.I** 46/22 76/8 [V. 4; Pr. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A păși pe-a nemuririi cale** v. n e m u r i r e [V. 1].

— Forme gramaticale: ind.prez. 3 sg. **pășește** (**O.I** 46/22), 3 pl. **păș.e** (**O.I** 154/17), imp. 2 sg. **pășeni** (**O.I** 112/14). 3 sg. **pășea** (**P.L.** 98/9), p.s. 3 sg. **păși** (**O.I** 1/9); ger. **pășind** (**O.I** 76/8).

PĂȘÚNE s.f. Loc de păscut. ◒ (Construcție metaforică) **A schimba patria cu a turmelor pășune** = a face nomadism, a fi nomad. *Un sultan dintre aceia ce domnesc peste vro limbă, Ce, cu-a turmelor pășune, a ei patrie s-o schimbă, La pământ dormea ținându-și căpătâi mîna cea dreaptă.* O.I 142/2 [V. 1].

PĂTÁ vb. I. Tranz. A murdări. ◒ (Metaforic) *Și se poate că spre răul unei ginți efeminate, Regilor pătați de crime, preofimei desfrînate, Magul. paza răzbunării, a cetii semnul întors.* O.I 45/2. *Fii bun și mare, ori pătat de crime, Același praf.* O.IV 338/6 [V. 2]. ◒ (Metaforic) A acoperi, a învrista. *Pe cînd luna, scut de aur, străluce*ște *prin alee Și pătează umbra verde cu misterioase dungi.* O.I 159/7. *Și pătează umbra verde cu fantasticele-i dungi.* O.I 164/9 [V. 2].

— Forme gramaticale: ind.prez. 3 sg. **pătează** (**O.I** 159/7, 164/9); part. **pătat** (**O.I** 45/2; **O.IV** 338/6).

PĂTÁT, -Ă adj. Fig. Dezonorat, necinstit. *Și de-ntrebați atuncea, voiu ce vă rămîne? Munca, din care dînșii se-mbată în plăceri, Robia viața toată, lacrimi pe-o neagră pîne, Copilelor pătate mizeria-n rușine ... Ei tot și voi nimica.* O.I 60/4 [V.1].

PĂTIMÁȘ, -Ă adj. Stăpînit de patimă, pasionat. *Pătimaș și tndărătnic s-o iubești ca un copil Cînd ea-i rece și cu ioane ca și luna lui aprii.* O.I 157/27 [V. 1].

PĂTRÁT, -Ă adj. Cu patru laturi și patru unghiuri egale. *El intră în curtea, ce sămăna a părăsită, a mănăstirei, cu pardosala ei de petre pătrate.* P.L. 73/12 [Pr. 1].

PĂTRÚNDE vb. III. **1.** Intranz. și tranz. A **străbate**, a răzbi. *Noaptea flamingo cel roșu apa-acel pătrunde.* O.I 45/14. *Din izvoare și din gîrle Apa sună somnoroasă; Unde soarele pătrunde Printre ramuri a ei unde, Ea în valuri sperioase Se azvîrle.* O.I 121/9. *S-a stins viața falnicei Veneții, N-auzi cîntări, nu vezi lumini de baluri; Pe scări de marmură, prin vechi portaluri. Pătrunde luna, tnălbind pareții.* O.I 202/4. *Razele lunei, pătrunzînd în camera lui Dionis, Izbeau fața sa palidă.* P.L. 37/8; cf. **O.I** 44/14, 56/2, 62/19, 103/9; **P.L.** 26/21, 26/30, 44/30, 50/13, 51/29, 62/20, 73/36, 78/16, 89/36 [V. 7; Pr. 10]. ◒ (În contexte figurate) *A zilei raze roșii în inimă-mi pătrund.* O.I 98/5. *Nici luna plutitoare, nici ste'ele din ceri n-or să pătrunză-n umbra trecutelor dureri.* O.IV 132/14. *Dintr-o volbură naltă, verde, se vedeau nemișcați doi ochi de jeratec, a căror raze roșii ca focul ars pătrundeau în rărunchii fetei.* P.L. 18/26; cf **O.I** 50/4; **P.L.** 58/22 [V. 3; Pr.2]. (Refl. pas.) *Luminiș de lîngă baltă, Care-n trestia tnaltă Legănîndu-se din unde, În adîncu-i se pătrunde.* O.I 215/8 [V. 1]. ◒ (Intranz.; metaforic) *O idee rămine la mine zile întregi pe suprafața minții ... după multe zile, ea pătrunde-n fundul capului, ș-atunci devine, prin altele, ce le-a fi găsind acolo, adîncă și înrădăcinată.* P.L. 89/39. *Dacă vrodată iubirea ar pătrunde în inimă-mi, aș muri de amor.* P.L. 90/6. *Lasă-mi numai timp ... ca icoana ta să pătrundă adînc în inimă, să mă familiarizez cu această idee.* P.L. 90/13 [Pr. 3].

2. Intranz. A ajunge undeva, a intra. *Cobori în jos, luceafăr blînd, Alunecînd pe-o rază, Pătrunde-n casă și în gînd Și viața-mi luminează.* O.I 168/27. *Glasul li pătrunde la a ei ureche.* O.IV 365/24. [Dan] *vedea pe cavaleri sărind gardurile și pătrunzînd prin grădine.* P.L. 44/18; cf. **O.I** 171/19, 181/3; **O.IV** 366/8; **P.L.** 5/35, 5/37 [V. 5; Pr. 3]. ◒ (Element de personificare) *Lună, tu, stăpîn-a mării, pe a lumii boltă luneci ... Și în etle mii de case lin pătruns-ai prin ferești.* O.I 130/15 [V. 1]. ◒ (În context figurat) *Pătrunde trist cu raze reci Din lumea ce-l desparte.* O.I 175/25 [V. 1]. ✦ (Despre ochi) A privi intens. *Ochii ei cei mari, albaștri, de blîndețe dulci și moi, Ce adînc pătrund în ochii lui cei negri, furtunoși!* O.I 52/2 [V. 1].

3. Intranz. și tranz. A se răspîndi (în ceva), a se împrăștia. *În sunete din urmă pătrunde-n fire cînt, Jelind-o pe crăiasa cu chip frumos și sfînt.* O.I 98/28. *Pătrunză talanga Al serii rece vînt, Deasupră-mi teiul sfînt Să-și scuture creanga.* O.I 216/16. *Un miros voluptos pătrundea raiul.* P.L. 98/17 [V. **2**; Pr. 1]. ✦ Intranz. A se face, a deveni cunoscut. *Însă tu îmi vei răspunde că e bine ca în lume Prin frumoasă stihuire să pătrunză al meu nume.* O.I 137/14 [V. 1].

4. Tranz. Fig. A străbate cu mintea, a înțelege, a pricepe. *Și cînd propria ta viață singur n-o știi pe de rost, O să-și bată alții capul s-o pătrunză cum a fost?* O.I 131/8. *N-or să pătrunz-amarul pierdutei tinerefi.* O.IV 432/15 [V. 2]. ◒ (Construcții metaforice) **Sfinx pătrunsă de înțeles** v. sfinx [V. 1]. **Pătruns de sine însuși** = cunoscîndu-se pe sine însuși. *La-nceput, pe cînd ființă nu era, nici neființă, Pe cînd totul era lipsă de viață și voință, Cînd nu s-ascundea nimica, deși tot era ascuns ... Cînd pătruns de sine însuși odihnea cel nepătruns.* O.I 132/16 [V. 1].

5. Tranz. Fig. A zgudui, a impresiona puternic, a mișca adînc. *Și pătruns de-ale lui patimi și de-amoru-i, cu nesațiu. El ar frînge-n vers adonic limba lui ca și Horațiu.* O.I 162/1. *Să mor pătruns de jalea amorului meu sfînt.* O.IV 430/15. *Asta-i întrebarea, zise Dan încet, enigma ce pătrundea ființ'a mea.* P.L. 53/36; cf. **O.IV** 433/1 [V. 3; Pr. 1]. ◒ (Refl.; metaforic) A se lăsa vrăjit. *De-ai tău chip el se pătrunde, Ca oglinda îl alege — Ce privești zîmbind în unde? Ești frumoasă, se-nțelege.* O.I 210/13 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind.prez. 3 sg. **pătrunde** (**O.I** 44/14, 45/14, 56/2, 98/28, 103/9, 121/9, 168/27, 171/19, 175/25, 181/3, 202/4; **O.IV** 366/8; **P.L.** 62/20, 78/16, 89/36, 89/39), **se pătrunde** (**O.I** 210/13, 215/8), 3 pl. **pătrund** (**O.I** 52/2, 62/19, 98/5). imp. 3 sg. **pătrundea** (**P.L.** 26/21, 53/36, 98/17, **era pătruns** (**P.L.** 44/39), 3 pl. **pătrundeau** (**P.L.** 18/26, 73/36), p.s. 3 sg. **pătrunse** (**O.IV** 365/24; **P.L.** 5/37, 75/33), 3 pl. **pătrunseră** (**P.L.** 32/21), p.c. 2 sg. **ai pătruns** (**O.I** 130/15); conj.prez. 3 sg. **să pătrundă** (**P.L.** 90/13), **să pătrunză** (**O.I** 134/8, 137/14), **pătrundă** (**O.I** 216/21), viit. (popular) 3 pl. **or să pătrunză** (**O.IV** 432/14, 432/15); opt.prez. 3 sg. **ar pătrunde** (**P.L.** 90/6); ger. **pătrunzînd** (**P.L.** 37/8, 44/18, 51/29); part. **pătruns** (**O.I** 31/21, 132/16, 162/1; **O.IV** 430/15; **P.L.** 5/35, 50/13), **pătrunsă** (**O.IV** 433/1).

PĂTURÁ s.f. Strat. *Brusturi mari, luminărele, sulcină și măzărichea. care-și țese păturile ei de flori asupra întregei vegetații, pe care o zugrumă cu înciteliirele ramurilor.* P.L. 73/16. *Deasupra păturei afinate de lume vegetală se mișcă o lume întreagă de animale.* P.L. 78/23 [Pr. 2]. ◒ (Comparație) *Scînteie marea lină și placele ei sure Se mișe-una pe alta ca păturl de cristal Prin lunce prăvălite.* O.I 63/7 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.g.d. **păturel** (**P.L.** 78/23); pl.n.ac. **păturl** (**O.I** 63/7), **păturile** (**P.L.** 73/16).

PĂZÍ vb. IV. Tranz. A sta de pază, a veghea. ◒ (Element de personificare) *Stele păzeau țăria, luna trecea ca un scut de argint prin întunericul nourilor.* P.L. 44/28 [Pr. 1].

PE prep. **A.** (Introduce un complement direct) **I.** (Complementul direct este exprimat printr-un substantiv, care poate fi:) **1.** (Nume propriu de persoane) *Eu vreau să-mi dai copilul: burdalnic — pe Arald.* O.I 91/30. *L-am chemat în somn pe Kama — Kamadeva, zeul indic.* O.I 236/3. *Fără de-a zice o vorbă, el apucă pe Făt-Frumos și-l ațintește în nourii cei negri.* P.L. 13/6; cf. **O.I** 15/19, 29/13, 30/13, 32/30, 92/5, 92/10, 95/30, 97/9, 98/30, 102/4; **P.L.** 10/23, 13/6, 14/2, 21/20, 21/25, 21/36, 22/4, 30/38, 42/32, 53/39, 66/7, 79/40, 79/41, 85/27, 91/18, 96/9, 96/22 [V. 12; Pr. 18].

2. (Nume comun care indică o persoană) **a)** (Substantiv nearticulat) *Azi n-ai chip în toată voia ... pe copilă s-o desmierzi.* O.I 155/22. *Ea l-ascultă pe copilaș Uimită și distrasă.* O.I 175/5. *El se reîntoarse și găsi pe fată iar singură.* P.L. 12/33; cf. **O.I** 53/19, 85/36, 91/35, 93/29, 149/23, 185/19; **P.L.** 9/12, 15/9, 21/8, 22/1, 35/13, 44/17, 76/13, 80/21 [V. 8; Pr. 9]. ◆ (Între substantiv și prepoziție se intercalează o determinare atributivă, adjectiv demonstrativ) *Suflete! de-ai fi chiar demon, tu ești sfântă prin iubire, Și ador pe acest demon cu ochi mari, cu părul blond.* O.I 30/24. *Adesa și-o închipuia pe acea umbră argintie cu fața albă și păr de aur.* P.L. 28/22. *Mult a trebuit pân-l-am prins în laț pe acest căutător evlavios.* P.L. 43/10; cf. **O.I** 9/22 [V. 2; Pr. 2]. **b)** (Substantiv precedat de un articol nehotărît) *Căci te iubesc copilă ... Ca visul pe-un copil.* O.I 22/8. *Gloria-i închipuirea ce o mie de neghiobi Idolului lor închină, numind mare pe-un pitic.* O.I 140/3. *Văzu pe-un bătrîn mucalit silindu-se a tăiè mutre colavioase, pentru a impune trecătorilor.* P.L. 75/36; cf. **O.I** 11/2, 12/17, 21/3, 53/20, 130/17, 140/22, 154/37 [V. 9; Pr. 1]. **c)** (Substantiv articulat cu articolul hotărît enclitic) *Parcă-l văd pe astronomul cu al negurii repaos. Cum ușor, ca din cutie, scoate lumile din haos.* O.I 140/23. *Vrei s-o vezi chiar bine, s-o ții bine minte Pe nefericita, dulce și cuminte.* O.IV 365/18. *Ist pleșuv are să mă ia ... căci, cum văd, joacă pe doctorul în momentul acesta.* P.L. 62/11; cf. **P.L.** 26/12, 50/31, 74/31 [V. 2; Pr. 4]. (Substantivul denumește o rudă apropiată) *Să te-nvăț eu ce să facem ca să învingi tu pe mama.* P.L. 8/27 [Pr. 1]. (Substantivul este însoțit de un atribut adjectival) *Și el — el vîrful mîndru al celor ce apasă — Sa-lulă-n a lui cale pe-apărătorul mut.* O.I 62/7. *Domnul nostru-ar vrea să vază pe măritul împărat.* O.I 146/8. *Îmi place a reprezenta pe femeia agresivă.* P.L. 79/30; cf. **O.I** 18/3, 98/29, 110/16, 140/30, 140/32, 150/11; **P.L.** 11/10, 14/11, 81/36, 97/7, 98/19 [V. 8; Pr. 6]. (Substantivul este însoțit de un adjectiv posesiv) *Vedeam ca în vis pe al meu înger de pază.* O.I 41/2. — *Cum te chemă, mâi copile? — Ca pe tală-meu, Călin.* O.I 84/2. *Dan s-aruncă la gîtul lui plîngînd ca un fiu ce n-are să mai vadă pe tatăl său.* P.L. 43/22; cf. **O.I** 5/17, 41/10; **P.L.** 4/31, 75/26, 88/35 [V. 4; Pr. 4].

3. (Nume comun care desemnează un animal) *Cînd pe leu îl vede Muge tare.* O.I 165/11. *Sperios însă pe leu într-un cerc îl ocolește.* O.I 165/15. *Ce e? îl întrebă Genarul pe calul năzdrăvan.* P.L. 12/16 [V. 2; Pr. 1].

4. (Nume comun care indică un lucru, arătînd o tendință de personificare a obiectului denumit prin substantiv) *Beldiman vestind în stihuri pe războiul inimic.* O.I 31/12. *Pe soare să-l oprească el noaptea o rechemă.* O.I 98/18. *Și pe țeiul nostru-nreabă: Cine suntem?* O.I 101/21; cf. **O.I** 24/4 [V. 4].

II. (Urmat de un complement direct exprimat printr-un pronume, care poate fi:) **1.** (Pronume personal) *Dacă boiul mi-l înmlădii, dacă ochii mei îmi plac, E temeiul că acestea fericit pe el îl fac.* O.I 80/20. *Te-aș cere doar pe tine, dar nu mai ești a ta.* O.I 127/2. *Pare că te-aș iubi ... oîunci cînd ai fi supărată pe mine.* P.L. 118/11; cf. **O.I** 59/20, 59/29, 76/13, 80/1, 83/17, 84/4, 92/13, 95/27, 97/1, 116/4, 134/22, 134/22, 147/28, 150/10, 151/31, 160/26, 160/37, 173/6, 175/10, 194/14, 199/19, 231/4; **P.L.** 9/5, 17/30, 21/5, 27/39, 31/31, 31/32, 31/33, 45/26, 47/10, 47/13, 50/6, 54/11, 56/24, 62/11, 75/8, 75/10, 75/21, 86/14, 89/11, 89/14, 97/28, 97/33, 99/25, 100/8 [V. 24; Pr. 25].

2. a) (Pronumele relativ „care") *Ea [luna] din noaptea amintirii o vecie-ntreagă scoate De dureri, pe care însă le simțim ca-n vis pe toate.* O.I 130/6. *Împărați pe care lumea nu putea să-i mai încapă, Au venit și-n țara noastră de-au cerut pământ și apă.* O.I 147/21. *Eu te voi scăpa din multe primejdii, pe care ți le găsește baba.* P.L. 17/32; cf. **O.I** 3/23, 72/9, 116/6; **P.L.** 7/1, 21/7, 22/38, 25/26, 26/34, 36/1, 41/36, 42/12, 42/13, 42/33, 43/3, 44/16 46/16, 47/8, 51/22, 55/15, 57/1, 60/14, 60/24, 61/17, 61/24, 67/13, 69/7, 73/16, 73/41, 76/29, 79/28, 84/27, 84/31, 86/9, 87/2, 87/3, 87/21, 88/2, 90/28, 91/7, 94/21, 94/36, 97/28, 97/38, 98/7, 99/25, 101/16 [V. 5; Pr. 44]. **b)** (Pronumele interogativ „cîte") *Cîte inimi în plăcere Îi resalță ușurel! Dar pe cîte ... Cîntu-i mistic le apasă.* O.I 13/8. *Dar pe cîte suspinînde Le delasă-ncetinel.* O.I 14/9 [V. 2].

3. (Pronume demonstrativ) *Aștept din parte-ți, o rege cavaler. Că-mi vei da prins pe-acela, ce umilă ți-l cer.* O.I 91/29. *Dantul, muzica, pădurea, Pe acestea le-ndrăgii.* O.I 102/14. *Nu, pe acesta-l voi, zise Făt-Frumos, fiind la vorba lui.* P.L. 18/9; cf. **O.I** 93/19, 157/33; **P.L.** 16/22, 18/3, 82/1 [V. 4; Pr. 4]. ◇ (Pronumele demonstrativ „cel", în compunere cu pronumele relativ „ce") *La jugu-i el silește pe cei ce l-au urît.* O.I 62/15. *Să binecuvinteze pe cel ce mă împilă.* O.I 115/22 [V. 2].

4. (Pronume nehotărît) *Dar-așa ni e destinul, Vîtreg prea adesori, Unui — lumea î-acordează, Iar pe altul îl boicează Cu-a lui roză de plînsori.* O.I 14/14. *În multe forme-apare a vieții crudă taină, Pe toți ea îi înșală.* O.I 64/19. *Scoase inimele din cîteșipețe caii, spre a le pune pe toate într-un tretin slab.* P.L. 17/39; cf. **O.I** 63/7, 83/24, 115/21, 130/6, 133/23, 136/8, 136/15, 196/14, 226/12; **P.L.** 41/41, 68/9 [V. 11; Pr. 3].

5. (Pronumele negativ „nimeni") *Lipsil de iubire — căci n-avea pe nimeni în lume ... el știa că în „această ordine a realității", cum o numea el, nu-l va întîlni nici un zîmbet.* P.L. 28/8. *Nu iubesc pe nimeni.* P.L. 89/11. *Eu, care n-am fost iubit, nici am iubit pe nimenea.* P.L. 90/15 [Pr. 3].

III. (Urmat de un complement direct exprimat printr-un numeral cardinal) *Joace unul și pe patru Toluși îu ghici-vei chipu-i.* O.I 196/3 [V. 1].

IV. (Urmat de un complement direct exprimat printr-un adjectiv substantivat) *Ș-acele milioane, ce în*

Grămezi luxoase Sunt strînse la bogatul, pe cel sărac apasă. O.I 59/4 [V. 1].

V. (Urmat de un complement direct, subînțeles, determinat de un pronume în genitiv) *Vreau să mă-nec de dulceața-nvățăiere A celui suflet ce pe al meu știe.* O.I 200/8. *Mergea astfel .... fără ca luna să-i facă vro umbră ... căci pe-a lui o lăsase acasă.* P.L. 49/3. *Iată ce zic, răspunse arătînd pe a sa* [scrisoarea]. P.L. 88/7 [V. 1; Pr. 2].

VI. (Urmat de un complement comparativ exprimat printr-un substantiv sau un pronume și precedat de adverbul de comparație „ca") *Acea tainică simțire, care doarme-n a ta harfă, În cuplete de teatru s-o desfaci ca pe o marfă?* O.I 137/10. *S-o admiri și s-o dezmierzi Ca pe-o marmură de Paros sau o pînză de Corregio.* O.I 157/31. *O lebădă își înălțase aripele ca pe niște pînze de argint.* P.L. 10/28; cf. O.I 152/10; P.L. 48/24, 51/13, 76/31, 86/31, 92/6, 92/7 [V. 3; Pr. 7].

B. (Introduce un complement indirect) *O astrologie mai multă de origine bizantină, bazată pe sistemul geocentrist, sistem care admite pămîntul de centrul arhitecturei lumești.* P.L. 35/11 [Pr. 1]. ✦ (Complementul exprimă obiectul unui schimb) În schimbul, pentru. *Și de-ntrebați atuncea, voiu ce vă rămîne? Munca, din care dînșii semănată în plăceri, Robia viața toată, lacrimi pe-o neagră pîne.* O.I 60/3. *Astfel de noapte bogată, Cine pe ea n-ar da viața lui toată?* O.I 231/24. *Eu singur mi le cumpăram* [cărțile] *cu toptanul, bibliotecii risipite ale oamenilor bătrîni, a căror cîtronomi apoi mi le vindea pe un preț de nimica.* P.L. 61/27; cf. O.I 173/10, 232/5 [V. 4; Pr. 1].

C. (Introduce complemente circumstanțiale) **I.** (Urmat de un complement circumstanțial de loc) **1.** (Complementul arată că starea, acțiunea sau mișcarea are loc la suprafața sau deasupra unui obiect) *Pe aceeași ulicioară Bate luna în fereștl.* O.I 112/1. *Pe masa ta așez o foaie smultă.* O.IV 333/7. *Lîngă prispă steleau două butii cu apă — iar pe prispă torcea o fată frumoasă.* P.L. 7/21; cf. O.I 1/22, 3/12, 3/15, 3/21, 3/22, 4/5, 4/13, 4/15, 9/19, 11/24, 14/6, 15/18, 17/8, 17/8, 17/12, 17/15, 19/7, 21/7, 22/1, 23,5, 23/11, 24/1, 27/23, 28/8, 28/12, 29/13, 32/7, 32/28, 32/34, 35,9, 36/9, 37/1, 37/14, 37/16, 38/8, 40/14, 42/2, 42/10, 42/15, 42/15, 43/3, 45/12, 46/10, 48/1, 50/6, 50/7, 50/15, 51/1, 51/10, 52/7, 52/17, 52/21, 53/11, 55/17, 55/19, 56/1, 59/2, 62/21, 62/22, 63/16, 65/15, 66/24, 67/28, 69/10, 69/12, 69/21, 71/3, 72/4, 75/2, 75/9, 75/14, 76/15, 76/19, 76/21, 79/16, 79/22, 82/5, 82/27, 83/33, 84/7, 84/9, 84/15, 84/17, 84/17, 84/23, 84/31, 84/38, 85/24, 85/29, 88/6, 88/9, 91/32, 92/7, 92/24, 93/6, 93/9, 94/1, 94/4, 95/6, 95/20, 95,22, 95/31, 96/5, 96/11, 96/25, 97/19, 97/21, 98/6, 98/14, 98/22, 99/1, 99/4, 100/14, 103/21, 112, 112/1, 112/18, 114/3, 117/22, 118/11, 120/26, 123/15, 124/4, 125/18, 127/28, 128/4, 130/26, 132/9, 132/34, 140/33, 142/14, 144/7, 144/19, 148/5, 148/16, 150/2, 150/15, 150/21, 150/25, 152/8, 154/3, 154/9, 160/14, 160/20, 160/33, 162/20, 165/4, 167/13, 167/15, 168/11, 168/16, 171/26, 171/29, 172/19, 177/4, 179/9, 181/6, 182/13, 186/15, 192/20, 199/14, 201/11, 202/3, 202/5, 212/10, 213/11, 213/14, 220/12, 222/12, 228/20, 229/5, 231, 231/1, 231/7, 232/20, 236/8, 236/16; O.IV 364/22, 365/7, 366/5, 369/11, 369/13, 432/30, 432/32; P.L. 3/24, 4/2, 4/31, 4/36, 4/38, 5/7, 5/26, 5/31, 6/1, 6/33, 7/25, 9/23, 9/39, 12/9, 14/25, 14/26, 15/29, 16/7, 16/7, 17/18, 17/19, 17/22, 17/27, 18/2, 20/4, 20/12, 20/25, 20/27, 21/21, 22/1, 22/12, 22/13, 22/27, 22/29, 23/12, 23/38, 27/26, 28/35, 29/27, 29/30, 31/12, 32/9, 32/18, 35/24, 35/36, 36/3, 36/27, 37/37, 38/32, 39/1, 39/8, 39/11, 39/30, 39/31, 40/22, 40/25, 41/29, 42/7, 43/17, 44/8, 44/40, 45/12, 45/20, 49/2, 49/5, 49/9, 49/36, 50/17, 50/21, 50/26, 50/27, 51/38, 52/19, 52/21, 52/27, 57/4, 58/25, 58/36, 59/36, 59/36, 59/39, 59/40, 60/16, 60/23, 61/16, 62/27, 63/2, 63/3, 63/22, 63/27, 64/15, 66/12, 68/22, 69/33, 71/31, 71/32, 73/3, 73/26, 73/30, 73/40, 74/12, 74/12, 74/25, 75/36, 76/3, 78/36, 79/15, 79/40, 80/16, 80/17, 82/20, 83/29, 83/33, 84/15, 84/16, 84/25, 84/29, 89/37, 90/1, 90/17, 92/7, 92/30, 93/6, 93/11, 93/35, 93/38, 94/2, 95/3, 96/1, 97/8, 97.11, 98/20, 98/23, 98/39, 99/12, 99/20, 100/36, 101/22, 102/8 [V. 187; Pr. 141]. ✦ (Legat de un sens figurat) Asupra. *Pe inimă-i de-atuncea s-a pus o neagră pată.* O.I 96/18. *Aducerile-aminte pe suflet cad în picuri.* O.I 107/5. *Cu farmecul luminii reci Gîndirile străbate-mi, Revarsă liniște de veci Pe noaptea mea de patimi.* O.I 179/16; cf. O.I 96/24, 97/3; O.IV 430/24; P.L. 23/33 [V. 6; Pr. 1]. ✦ În jurul, pe după. *Abia un braț pe gît i-a pus Și ea i-a prins în brațe.* O.I 179/23 [V. 1]. ✦ (Construcția prepozițională, legată de un sens figurat, arc și funcțiune atributivă, cuprinzînd și ideea de posesiune) Peste. *Domnind semeț și înălțr pe roinicele sloluri, Căror a mea ființă un semizeu părea, Simțeam că universul la pasu-mi tresărea.* O.I 91/1. *Spuma asta-nveninată, astă plebe, ast gunoi Să ajung-a fi stăpînă și pe țară și pe noi.* O.I 150/32. *Adesea își închipuise el însuși cît de triști, cît de monotoni vor trece anii vieții lui — o frunză pe apă.* P.L. 28/7; cf. O.I 142/12 [V. 4; Pr. 1].

2. (În legătură cu verbe de mișcare; complementul arată suprafața pe care se desfășoară mișcarea, într-o direcție oarecare sau în direcții diferite) *Și pe masa-mpărătească sare-un greier, crainic sprinten.* O.I 87/19. *De atunci și pînă astăzi colonii de lumi pierdute Vin din sure văi de haos pe cărări nectunoscute.* O.I 132/30. *Așezați într-o luntre de cedru coborau pe ascultătoarele valuri ale fluviului.* P.L. 51/36; cf. O.I 4/32, 12/6, 15/21, 26/14, 35/24, 46/17, 46/17, 61/21, 62/5, 63/11, 63/23, 66/5, 66/9, 67/5, 67/17, 67/30, 75/6, 23/29, 91/11, 92/23, 93/25, 97/6, 103/30, 104/10, 108/7, 114/9, 141/3, 144/4, 144/5, 148/20, 150/5, 154/16, 154/25, 155/18, 155/18, 157/19, 158/1, 158/1, 158/4, 168/14, 168/15, 168/16, 170/5, 170/6, 171/3, 172/23, 173/7, 186/3, 203/3, 204/10, 207/9, 209/6, 210/18, 211/23, 227/2, 228/2, 231/5, 234/10, 236/6; O.IV 432/20; P.L. 4/3, 7/13, 9/25, 9/28, 11/18, 13/12, 13/19, 14/2, 15/29, 16/22, 18/15, 18/19, 20/37, 26/23, 26/23, 28/28, 28/28, 29/13, 29/13, 36/7, 38/38, 38/40, 38/41, 39/16, 39/36, 39/36, 39/38, 39/38, 44/11, 44/11, 44/24, 44/25, 47/32, 48/30, 48/32, 49/2, 49/5, 49/31, 52/2, 52/2, 54/28, 59/9, 59/27, 63/30, 65/5, 71/1, 72/5, 72/5, 72/9, 72/9, 72/23, 72/23, 73/3, 78/1, 78/32, 79/24, 83/24, 83/24, 84/26, 85/31, 87/28, 94/15, 94/16, 95/38, 97/5, 97/5, 97/24, 100/32, 101/46 [V. 62; Pr. 70]. ✦ (Cu nuanță instrumentală) Prin. *Cum copacu-și uită foaia Ce pe vînt mi-a fost trimisă, Astfel ea uitat-au poate Aste foi de dînsa scrise.* O.I 125/10. *O, mamă, dulce mamă, din negura de vremi Pe freamătul de frunze la tine tu mă chemi.* O.I 129/2 [V. 2].

3. (În legătură cu verbe care denumesc o acțiune de revărsare, prelingere sau scurgere) Peste; de-a lungul. *Și din oglindă luminiș, Pe trupu-i se revarsă.* O.I 168/14. *Miroase florile-argintii Și cad, o dulce ploaie, Pe creștetele-a doi copii Cu plete lungi bălaie.* O.I 179/27. *Își despletise părul pe umerii rotunzi.* P.L. 100/36; cf. O.I 3/8, 43/1, 44/11, 44/11, 52/3, 62/28, 63/22, 63/22, 123/24, 130/7, 130/12, 136/14, 152/7, 188/10, 201/1, 216/7, 219/12, 219/19,

221/23, 223/12, 223/15, 223/17, 235/22 ; **O.IV** 378/10 ; **P.L.** 3/22, 9/37, 10/27, 13/40, 14/7, 26/9, 27/15, 39/8, 55/1, 67/27, 93/23, 100/6 [V. 26 ; Pr. 13].

4. (În legătură cu verbe care denumesc o acțiune de străbatere, de trecere) Prin. *Pe două porți deschise Se-avârl' doi leoparzi.* O.I 165/20. *Împăratul zimbi ... și-l trase* [pe Făt-Frumos] *la o fereastră mare, pe care vedea tacul cel întins.* P.L. 10/25. *Ne-om uita pe ferești la duduci.* P.L. 75/5 ; cf. **P.L.** 44/18 [V. 1 ; Pr. 3]. ◆ (Precede un adverb relativ care introduce o propoziție circumstanțială de loc) *Printre grații luna moale Sfioasă și smerită Și-au vârsat razele sale; Unde-ajung par' văruite zid, podele, ea de cridă, Pe-unde nu — părea că umbra cu cărbune-i zugrăvită.* O.I 76/28. *Părții posomorîți aveau, pe unde ajungea lumina lunei două cuadrate.* P.L. 29/35. *S-apropie de lac și, trecîndu-l pe unde era vad, veni în insulă.* P.L. 98/18 ; cf. **P.L.** 6/25 [V. 1 ; Pr. 3].

5. (Complementul arată direcția sau țința unei mișcări sau acțiuni) Spre. Inspre, la, către. *Ah! genial mare al deșteptării tale Pași, se duse-acuma pe-a nemuririi cale.* O.I 1/9. *S-au dus cu toate pe o cale nenturnală.* O.I 31/17. *Se repezi pe uș-afară.* P.L. 85/30 ; cf. **O.I** 144/14, 154/35, 198/1 ; **O.IV** 333/2 [V. 6 ; Pr. 1].

6. (În legătură cu ideea de încadrare într-un loc determinat, într-un spațiu etc.) În. în cadrul. *Ași visat zile de aur pe-această lume de amar.* O.I 36/3. *Ah! — zise unul — spuneți că-i omul o lumină Pe lumea asta plină de-amaruri și de chin?* O.I 56/7. *La ce oare dînsa s-a născut pe lume?* O.IV 364/21 ; cf. **O.I** 32/20, 36/18, 132/37, 134/4, 140/35, 185/22, 194/9 [V. 10].

II. (Urmat de un complement circumstanțial de timp) **1.** În timpul, cît timp e ... *Căci Odin părăsise de ghează nalta-i domă, De zodii sîngeroase porneau a lui popoară.* O.I 91/7. *Nu mă uita, Făt-Frumos, că pe cît vei fi tu departe, eu oi tot plînge.* P.L. 11/15 ; cf. **O.I** 60/32, 98/27, 107/16, 116/14, 117/18, 120/28, 177/3, 178/5, 186/14, 212/18 ; **O.IV** 361/14, 430/18 ; **P.L.** 6/16, 13/19, 41/41, 67/38, 82/30 [V. 13 ; Pr. 6]. ◇ Loc.conj. **Pe cînd** v. c î n d [V. 22 ; Pr. 16]. ◆ Pentru un timp, pe o perioadă. *Atunci el prîcepe ... Că pe-o clipă se-nălțuse chiar în rai la Mahomet.* O.I 144/25. *Pe o vreme vă puteți schimba firile.* P.L. 42/5. *Astfel cadavrul meu va sta ani întregi sub turentul curgător, ca un bătrîn rege din basme, adormit pe sute de ani într-o insulă fermecată.* P.L. 98/37 ; cf. **O.I** 115/7, 160/12, 235/9 ; **P.L.** 66/20 [V. 4 ; Pr. 3].

2. (Urmat de determinări care arată distribuția) În fiecare, pentru o perioadă de ... *Să sfințești cu mii de lacrimi un instinct atît de van Ce le-abate și la paseri de vreo două ori pe an.* O.I 155/36 [V. 1].

III. (Urmat de un complement circumstanțial de mod) **1.** (Cu sens modal propriu-zis) *Ceasul ultim îi împacă toată viața-i de aurore; Ah! șoptește el pe moarte — cine ești glcesc, iubită.* O.I 53/16. *Cît suntem încă pe pace, eu îți zic: Bine-ai venit!* O.I 146/14. *E un om ... cu cari-și petrece șirețul Ruben pe conta mea.* P.L. 62/4 ; cf. **O.I** 37/8, 44/32, 56/10, 71/8, 80/3, 82/11, 82/16, 84/27, 84/40, 105/4, 119/9, 125/20, 134/7, 157/34, 173/1, 173/3, 174/10, 175/1, 189/16, 214/18, 214/18 ; **P.L.** 7/34, 13/30, 27/13, 27/40, 38/20, 41/7, 46/34, 55/19, 59/21, 63/4, 63/9, 67/16, 67/40, 68/3, 68/27, 69/3, 69/31, 71/11, 92/11, 92/23, 94/19, 102/3 [V. 23 ; Pr. 23].

2. (Cu nuanță locală) *Îngă corlu-i, unul dintre fiii falnicului domn Sla zîmbind de-o amintire, pe genunchi scriind o carte.* O.I 149/1. *Cum ea pe coale-și răzima Vistnd ale ei timple. De dorul lui și inema Și sufletu-i se împle.* O.I 167/21. *Părul ei de aur era împletit în cozi lăsate pe spate.* P.L. 7/21 ; cf. **O.I** 9/10, 20/10, 35/23, 36/8, 42/7, 43/15, 43/15, 13/17, 55/3, 74/8, 76/23, 84/35, 87/12, 98/23, 127/6, 134/19, 134/33, 140/7, 140/26, 168/26, 171/18, 181/2, 184/7, 228/12 ; **O.IV** 365/29 ; **P.L.** 4/16, 4/25, 5/13, 9/28, 9/37, 10 19, 21/8, 21/12, 28/21, 28/35. 28/36, 35/38, 37/18, 48/30, 59/29, 59/39, 63/4, 64/20, 76/18, 80/40, 93/12, 100/31, 100/31 [V. 27 ; Pr. 24]. ◇ Loc.prep. **Pe urma** v. u r m ă [V. 1]. **Pe deasupra** v. d e a s u p r a [Pr. 1].

3. (Cu înțeles instrumental, adesea și local) Cu ajutorul, prin intermediul, cu, prin. *Arată pe-un cal negru zbura.* O.I 92/26 [V. 1]. ◆ (În construcții care denumesc limba ca mijloc de comunicare) În. *Învățătura ... de pe grecie pe românie tîlcuită.* P.L. 35/19 [Pr. 1].

D. (Urmat de un atribut) *Vezi pe-un rege ce-mpînzește globu-n planuri pe un veac.* O.I 130/17. *Cînd cu sele caută forma ce să poată să le-ncapă, Să le scrii cum cere lumea, vro istorie pe apă?* O.I 137/12. *Orice noroc Și-ntinde aripile, gonit de clipele stării pe loc.* O.IV 379/4. *Într-o zi el primi o scrisoare cu sigiil negru ... o copie de pe un testament părea a fi.* P.L. 30/33 ; cf. **P.L.** 60/26 [V. 3 ; Pr. 2].

E. (În propoziții compuse) **De pe = a)** din jur, de lîngă ; de deasupra. *Să-și desprind din creștet vălul, Să-l ridie de pe obraz.* O.I 75/8. *O frumoasă mînă scapă de pe margine de-altan O mănușă.* O.I 166/4. *Ruben îi luă umbra și hîrtiile de pe masă.* P.L. 62/14 ; cf. **O.I** 30/10, 53/12, 60/24, 83/21, 93/16, 104/12, 130/27, 147/29 ; **P.L.** 20/3, 20/15, 23/26, 40/8, 51/18, 51/27, 52/33, 87/35, 97/24, 100/16 [V. 10 ; Pr. 11]. (În construcții atributive) *Și piotra de pe groapă crăpînd în două sare.* O.I 95/4. *Să aluneci pe poleiul de pe ulițele ninse.* O.I 157/19. *Ea se sculă, își nelezi părul de pe frunte.* P.L. 10/18 ; cf. **O.I** 32/19, 35/3, 50/4, 103/19, 104/29, 110/18, 140/31, 154/36 ; **P.L.** 35/35, 47/2, 52/9, 57/23, 82/20 [V. 10 ; Pr. 6] ; b) din. *Și înelul scump i-l scoate de pe degetul cel mic.* O.I 79/23. *De pe galbenele file el adună mii de cași.* O.I 130/25. *Învățătura de pe grecie pe românie tîlcuită.* P.L. 35/19 [V. 2 ; Pr. 1] ; c) (temporal) din momentul de față. *Ori vei vrea să faci întoarsă de pe-acuma a ta cale.* O.I 146/17 [V. 1] ; d) (modal) după. *De pe aceste vestminte mincinoase nu poți cunoaște cum stă cu istoria însăși.* P.L. 82/21 [Pr. 1]. **Pînă ce =** (uneori cu o precizare vagă) pînă la, pînă deasupra. *Părul numai cam prè lung curgea în vițe pînă pe spate.* P.L. 27/15. *Barba lungă ... curgea pe sub adînci umeri ai obrazului pînă pe pieptul înfoiteauna cam plecat.* P.L. 40/33 [Pr. 2]. **Pe la** v. l a [V. 3 ; Pr. 4]. **Pe lîngă** v. l î n g ă [V. 4 ; Pr. 7]. **Pe după** v. d u p ă [V. 1]. **Pe sub** v. s u b [V. 2 ; Pr. 2]. — Variantă : (învechit) **pre** (**O.I** 53/20) prep.

PEÁTRĂ s.f. v. **piatră.**

PECÉTE s.f. Fig. Semn distinctiv, trăsătură specifică. *Pe piatra ; prăoălită pun crucea drept pecete Sub candela ce arde în umbra unui colț.* O.I 92/24 [V. 1].

PEDÁNT s.m. Om meticulos peste măsură, chițibușar. *Poate vrun pedant cu ochii cei verzui, peste un veac, Printre tomuri bătrînești așezat și el, un brac. Aticismul limbii tale o să-l pună la cinstari.* O.I 134/9 [V. 1].

PEDEÁPSĂ s.f. Sancțiune aplicată cuiva care a săvîrșit o greșeală. *Vouă vă pune lege pedepse vă măsoară Cînd mîna v-o întîndeți la bunuri zimbitoare, Căci nu-i iertat nici brațul teribilei nevoi.* O.I 60/8 [V. 1].

PEDÉSTRU s.m. Care merge pe jos, pedestraș. *În genunchi cădeau pedestrii, colo caii se răsloarnă, Cad săgețile în valuri care șuieră, se toarnă.* O.I 148/17 [V. 1].

PEÍRE s.f. Moarte, prăpăd. ◒ (Construcție metaforică) **A fi cuprins de peire** v. c u p r i n d e [V. 1].
— Formă gramaticală : sg.n.ac. **peire** (**O.I** 118/11).

PĚLIȚĂ s.f. Piele (în special cea a obrazului). *Ochii feței se-nfundase în cap, oasele și încheieturile feței ei ieșise afară, pelița din oacheșă se făcuse vînătă.* P.L. 20/6. *Prin transparența generală a unei piei netede se vedeau parcă vinele viorii.* P.L. 100/24. *Acea pelită caldă, dulce, neteadă, care lasa urme dac-o atingeai.* P.L. 100/39 ; cf. **P.L.** 20/15, 20/39, 102/5 [Pr. 6].
— Forme gramaticale : sg. n. ac. **peliță** (**P.L.** 100/39), **pelița** (**P.L.** 20/6 20/39), g. d. **peliței** (**P. L.** 102/5), **pelîți** (**P.L.** 100/24) ; pl.n.ac. **pelițele** (**P.L.** 20/15).

PENÉL s.n. Pensulă mică cu care se pictează. *Penelul pictorului zbura pe spațiul gol.* P.L. 84/15. *Penelul său schiță în fugă acele trăsături.* P.L. 85/13 [Pr. 2].

PENSIONÁT s.n. Pension. *Îl făcea atît de interesant și irezistibil pentru bobocii pensionatelor.* P.L. 31/30 [Pr. 1].

***PÉNSULĂ** s.f. v. **pînsulă**.

PÉNTRU prep. **A. I.** (Exprimă un raport final ; introduce un complement circumstanțial de scop) *De ce nu voi pentru nume, pentru glorie să scriu?* O.I 137/27. *Nici încline a ei limbă Recea cumpăn-a gîndirii Înspre clipa ce se schimbă Pentru masca fericirii.* O.I 194/20. *Sistem care admite pămîntul de centrul arhiteclurei lumești și pe om de creatura pentru a cărui plăcere Dumnezeu ar fi făcut lumea.* P.L. 35/13 ; cf. **O.I** 60/7, 92/4, 95/29, 137/27, 137/27, 146/33 ; **P.L.** 42/28, 48/1, 50/41, 74/41, 83/26, 87/17 [V. 8 ; Pr. 7]. ✦ (Complementul este exprimat printr-un verb la infinitiv sau printr-un abstract verbal) Cu scopul de ..., în scopul de ... *E nevoit să impodobească cu flori ... mizeria existenței, pentru a înșela în școală și în biserică pe tucanii cei mici.* P.L. 81/35. *Văzu pe-un bătrîn mucalit silindu-se a tăiè mutre evlavioase, pentru a impune trecătorilor.* P.L. 75/37. *Pictorul îl făcuse anume, pentru a nimeri tonul fundamental al figurei.* P.L. 84/32 [Pr. 3]. ✦ **În vederea** ... *Trec furnici ducînd în gură de făină marii saci, Ca să coacă pentru nuntă și plăcinte și colaci.* O.I 87/6. *Pentru drumul cel de mine De cu azi le pregătește!* O.I 102/19. *Nu avea destul spirit pentru aceasta.* P.L. 91/20 ; cf. **P.L.** 35/17 [V. 2 ; Pr. 2].
II. (Exprimă un raport cauzal ; introduce un complement circumstanțial de cauză) Din cauza ..., din pricina..., datorită... *Căci pentru care altă minune dectt tine Mi-aș risipi o viață de cugetări senine.* O.I 232/3. *Îți sărut mîna pentru voința ce ai de-a mă face fericit.* P.L. 86/23 [V. 1 ; Pr. 1].
III. (Introduce un complement indirect) În interesul ..., în folosul ..., în favoarea ... *Fericească-l scriitorii, Toată lumea recunoască-l ... Ce-o să aibă din arestea pentru el, bătrînul dascăl?* O.I 133/32. *De-o fi una, de-o fi alta ... Ce e scris și pentru noi, Bucuroși le-om duce toate, de e pace, de-i război.* O.I 146/19. *Doriî-am de cînd sunt ceva pentru mine?* P.L. 45/24 ; cf. **O.I** 56/21, 61/11, 80/2, 118/3, 122/17, 127/26, 184/16, 185/23, 206/12, 226/17, 226/18 ; **P.L.** 23/35, 35/31, 45/25, 45/28, 48/12, 49/26, 49/27, 52/31. 53/20, 59/17, 63/20, 69/13, 76/12, 79/9, 96/33 [V. 13 ; Pr. 16]. ◒ (Repetiție) *Ochii ei de-o întunecată blîndețâ aveau numai pentru el grijă și înțelegere — pentru el — și pentru portret.* P.L. 30/41 [Pr. 3]. ✧ (Exprimă un raport de compensație, de echivalență sau de schimb) În schimbul ... *Un regal pentru-o țigară, s-umplu norii de zăpadă Cu himere!* O.I 46/5. *Pentru toate dă-mi în schimb o oră de iubire.* O.I 177/11. *Cîte numiri ar inventa el, care ce care mai îndrăgite ..., mai nepomenite, pentru un surîs de pe buzele ei.* P.L. 57/23 ; cf. **P.L.** 57/25, 94/33. 96/23 [V. 2 ; Pr. 4]. ◒ (Repetiție) *Acest din urmă o face pentr-un pahar de vin ce-l are în pelto, altul pentr-un titlu, altul pentru bani, altul pentru o coroană.* P.L. 82/6—8 [Pr. 4].
IV. (Introduce un atribut) *Ce e amorul? E un lung Prilej pentru durere.* O.I 189/2. *Înecat de iubire pentru o ființă ce nu mai exista,* [Dionis] *ar fi dorit ca etern să fie astă noapte.* P.L. 30/17. *Oratiunile parlamentelor, argumente pentru dreptul divin și dreptul natural.* P.L. 80/32 ; cf. **P.L.** 83/3, 86/23, 91/21 [V. 1 ; Pr. 5]. ✧ (Ajută la construirea formelor de supin) *Oare nu-i în lumea asta vrun ungher pentru iubit?* O.I 155/28 [V. 1].
V. (Exprimă un raport de relație) Cu privire la ..., referitor la ..., în legătură cu ... *Vino somn — ori vino moarte. Pentru mine e tot una: De-oi petrece-nă cu mîțe și cu pureci și cu luna, Ori de nu — cui ce-i aduce? — — Poezie — sărăcie!* O.I 49/6. *E minune oare că pentru el visul era o viață și viața un vis?* P.L. 28/3. *Oamenii au o simțire întunecată pentru păstrarea și mărirea neamului lor.* P.L. 41/18 ; cf. **O.I** 27/19, 141/5, 194/23 ; **P.L.** 24/15, 25/13, 25/14, 25/35, 27/7, 31/30, 47/21, 61/20, 65/8, 65/9 [V. 4 ; Pr. 12]. ◒ (Repetiție) *Pentru lucrătorii statului — onoarea, pentru soldați — gloria, pentru principi — strălucirea, pentru învățați — renumele, pentru proști — cerul.* P.L. 81/37—39 [Pr. 5].
VI. (Exprimă un raport temporal ; introduce un complement circumstanțial de timp) *Două umbre albicioase Ca și fulgii de nînsori, Razele din alba lună Mi le torc, mi le-mpreună Pentru-ntregul viitori* O.I 13/15. *Se uită lung și cugetător pentru ultima oară asupra pămîntului.* P.L. 50/22. *Dac-ai avè pentr-un moment ochii mei, ce altfel ți s-ar arăta această lume.* P.L. 86/28 ; cf. **P.L.** 42/31, 43/18, 64/13 [V. 1 ; Pr. 5].
VII. (Împreună cu pron. „ce" introduce propoziții interogative directe) *Să mă fac o păpușă ... cine o și mai spune pentru ce?* P.L. 87/16 [Pr. 1]. ✧ Loc.prep. **Pentru cine** = de dragul cui? *Și pentru cine vrei să mori?* O.I 178/25 [V. 1].
VIII. (Introduce un complement consecutiv) *Văzuse zîmbetul lui și văzuse destul pentru a nu spera nimic.* P.L. 88/30 [Pr. 1].
B. (Formează locuțiuni conjuncționale) **I.** (Urmat de conjuncția „ca" și de un conjunctiv, introduce propoziții subordonate finale) *Pentru ca să nu te afle tată-meu, eu te voi preface într-o floare.* P.L. 11/23. *Să mai sug încă o dată laptele cel de văpaie albă a fîțelor ei, pentru ca să mă fac iar frumos și strălucit.* P.L. 20/1. *Pentru ca jucăria să*

nu ne dezgustește, avem această mînă de creieri. P.L. 82/12; cf. **P.L.** 5/2, 36/27, 50/5 [Pr. 6].

2. (Urmat de conjuncția „că" și de un indicativ, introduce propoziții subordonate cauzale) Fiindcă, din cauză că, deoarece, întrucît. *Și mi-s dragă mie însămi, pentru că-i sunt dragă lui.* **O.I** 80/21. *Pentru că-n toal-a ei ființă E-un „nu știu cum" și-un „nu știu ce".* O.I 208/3. *Mă tem că nu te-oi lăsa cu bine, pentru că am venit să ne luptăm greu.* P.L. 6/10; cf. **P.L.** 12/21, 12/24, 14/20, 14/32, 14/40, 17/13, 21/19, 21/21, 27/20, 40/39, 44/4, 46/22, 46/35, 57/25, 95/9 [V. 2; Pr. 16].

PEPT s.n. și m. v. **piept.**

PERCÍUNE s.m. (La pl.) Fiecare dintre cele două șuvițe de păr care se prelungesc lateral pe obraz, lîngă urechi. *Ce pustia, maistre, de cînd ai lăsat să-ți crească perciuni?* P.L. 60/33 [Pr. 1].

PERDEÁ s.f. (Și în forma *perdè*) Obiect confecționat din dantelă sau pînză care se atîrnă la ferestre. *Perdelele-ntr-o parte cînd te dai, și în odaie Luna varsă peste toate voluptoasa ei văpaie, Ea din noaptea amintirii o vecie-nlreagă scoate De dureri.* O.I 130/3. *O vezi printr-o albă perdea străveție.* **O.IV** 364/26. *Casa din capătul uliței era galbenă, cu ferești poleite de lună, cu perdele albe.* P.L. 49/7. *Ea se ivi la fereastră. El se retrase după perdè, ca s-o observe.* P.L. 58/13; cf. **O.I** 105/1, 113/5, 152/6; **P.L.** 45/8, 48/34, 49/11, 54/33, 54/39, 55/4, 55/17, 57/34, 83/37, 85/27, 94/9, 96/2 [V. 5; Pr. 14].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **perdea** (**O.IV** 361/26; **P.L.** 83/37), **perdè** (**P.L.** 58/13), **perdeaua** (**P.L.** 49/11, 51/39, 55/4, 85/27, 91/9, 96/2); pl.n.ac. **perdele** (**O.I** 113/5, 152/6; **P.L.** 49/7, 57/34), **perdelele** (**O.I** 105/1, 130/3; **P.L.** 45/8, 48/34, 54/33, 55/17). — Variantă: (Mold) **perdè** (**P.L.** 58/13) s.f.

PERÉCHE s.f. (Și în forma *pâreche*) **1.** Grup de două obiecte de aceleași fel, întrebuințate totdeauna împreună. *Tata i-a dat un ceasornic frumos, mama — o beseclea de toaletă, sora — o pâreche de papuci.* P.L. 66/9. *Un șeaun . . . o ladă . . . un pat simplu, de sub care se vedea o pâreche de papuci și un motan negru, iată toată încrăcămintea* [chiliei]. P.L. 73/31 [Pr. 2].

2. Fiecare dintre cele două ființe care formează o unitate, considerată în raport cu cealaltă. *O pasăre pluteșle cu aripi ostenite, Pe cînd a ei pâreche nainte tot s-a dus.* O.I 111/7 [V. 1]. ◇ Expr. **A nu mai avea pereche** = a nu fi la fel cu cineva, a nu mai avea seamăn. *Un chip de-a paruri adorat Cum nu mai au perechi. Acele zîne ce străbat Din timpurile vechi.* O.I 192/2 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **pâreche** (**O.I** 114/7; **P.L.** 66/9, 73/34); pl. n. ac. **perechi** (**O.I** 192/2). — Variantă: (Mold., Transilv.) **pârèche** (**O.I** 114/7; **P.L.** 66/9, 73/31) s. f.

* **PERÉTE** s. m. v. **părete.**

PERFÉCT, -Ă adj. Desăvîrșit. *El se uită furiș la formele perfecte ale zînei ce-l fericește.* P.L. 79/26 [Pr. 1].

PERFECȚÍE s. f. Desăvîrșire. *Sfărmați statuia goală a Venerei antice, Ardeți acele pînze cu corpuri de ninsori; Ele stîrnesc în suflet ideea neferice A perfecției umane și ele fac să pice În ghearele uzurei copile din popor!* O.I 60/19 [V. 1].

***PERFECȚIÚNE** s. f. v. **perfecție.**

PERFÍD, -Ă adj. Care sub o înfățișare binevoitoare ascunde răutate, viclenie, necinste. *Tot ce e perfid și lacom, tot Fanarul, toți iloții, Toți se scurseră aicea și formează patrioții.* O.I 150/35 [V. 1]. ◒ (Metaforic; **glumeț**) *Și prin bălțile de noroi, ce împroșcau pe cutezătorul ce se încredea perfidelor unde, treceau niște ciubote mari.* P.L. 26/13 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **perfid** (**O.I** 150/35); pl. g. d. **perfidelor** (**P.L.** 26/13).

PERGAMÉNT s. n. I. Document scris pe piele de oaie prelucrată special. *Un pal și o masă pline cu pergamente și hîrtii.* P.L. 40/26 [Pr. 1].

2. Hîrtie translucidă pentru împachetat. *Reșici mari de steclă, la gură legate cu pergament.* P.L. 43/28 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **pergament** (**P.L.** 43/28); pl. n. ac. **pergamente** (**P.L.** 40/26).

PERÍ vb. IV **v. pieri.**

PERIÁ vb. I. Tranz. A pieptăna. *O, tu erai cu barba-n noduri ca și cîlții cînd nu-i perii, Tu în cap nu ai grăunțe numai pleavă și puzderii.* O.I 83/11 [V. 1].

PERÍCOL s. n. (Și în forma *pericul*) Primejdie. *Căci vede surlsu-i de grație plin Și uită pericolul mare.* O.I 12/2. *Iar în lumea cea comună a visa e un pericul Căci de ai cumva iluzii, ești pierdut și ești ridicul.* O.I 141/9 [V. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **pericul** (**O.I** 141/9), **pericolul** (**O.I** 12/2). — Variantă: (Mold.) **pericul** (**O.I** 111/9) s. n.

PERÍCUL s. n. v. **pericol.**

PERICULÓS, -OÁSĂ adj. Primejdios, dăunător, vătămător. *Eu nu sunt periculoasă!* P.L. 63/19 [Pr. 1]. ◇ (Adverbial) *Dihania ne doctor zicea c-ar fi periculos pentru el . . . auzi, periculos?* P.L. 63/19—20 [Pr. 2].

PÉRIE s. f. Obiect format dintr-o placă în care sînt fixați peri și care servește la curățat. *Ea scoase din fundul unei lăzi hîrbuite și vechi o cute, o perie, și o năframă.* P.L. 17/34. *Aruncă peria! zise fata.* P.L. 18/27 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg n. ac. **perie** (**P.L.** 17/34), **perla** (**P.L.** 18/27).

PÉRINĂ s. f. Un fel de sac umplut cu fulgi pe care-și pune cineva capul cînd se culcă. *Răsfiratul păr de aur peste perini se-mprăștie.* O.I 79/7. *Capul ridicat pe perini și lăsat asupra pepiluiui, palaoarea cea liniștiiă și marmorie a feței contrasta cu părul în dezordine.* P.L. 59/36. *Să suferi că să sărut perina pe care va dormi capul tău.* P.L. 86/9; cf. **O.I** 85/25; **P.L.** 52/19, 62/18, 64/1, 85/23, 85/31 [V. 2; Pr. 7].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **perina** (**P.L.** 86/9); pl. n. ac. **perini** (**O.I** 79/7; **P.L.** 59/36, 62/18, 64/1, 85/23, 85/31), **perine** (**O.I** 85/25; **P.L.** 52/19).

***PERINDÁ** vb. I v. **perinda.**

PERÍT adj. (Despre oameni) Slab, palid. *De-a morții gălbeneală periți ei sunt la față.* O.I 97/31 [V. 1].

PERITÓR, -OÁRE adj. v. **pleritor.**

PERÎNDĂ vb. I. Refl. A se succeda. *La aceste aca demii de ştiinţe a zînei Vineri Tot mai des se perîndează şi din tineri în mai tineri.* O.I 104/12 [V. 1].

PERMÍTE vb. III. 1. Tranz. A îngădui, a da voie. *De mi-ar permite — Apolon s-aleg dintre cunune, Ghirlanda n-aş alege-o de flori plăpînde, june.* O.I 17/1. *A mă iubi nu-ţi este permis, despreţuieşte-mă!* P.L. 56/39 [V. 1; Pr. 1].

2. Refl. A-şi lua libertatea de a face ceva neîngăduit. *Domnule, zise ea deodată c-o seriozitate mare, astăzi ne-am permis o mulţime de lucruri foarte nepermise.* P.L. 69/23 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **este permis** (**P.L.** 56/39). p. c. 1 pl. **am permis** (**P.L.** 69/23); opt. prez. 3 sg. **ar permite** (**O.I** 17/1).

***PÉRNĂ** s. f. v. **perînă.**

PERORÁ vb. I. Tranz. A vorbi cu patos, a susţine. ◒ (Ironic) *Pe cînd el perora o temă de astronomie — indiferentă atît lui, cît şi ei — ... ea se uita la el fără să-l asculte.* P.L. 68/7 [Pr. 1].

PERSOÁNĂ s. f. (În expr.) **Persoană juridică** v. juridic [Pr. 1].

— **Formă gramaticală**: sg. n. ac. **persoana** (**P.L.** 59/29).

PERSPECTÍVĂ s. f. Plan pentru viitor. *Anul meu de doliu au depărtat această fericită perspectivă.* P.L. 99/33 [Pr. 1].

***PERVÁZ** s. n. v. **privaz.**

PERZÁRE s. f. Pieire, moarte. *Şerpi roşii rupeau trăsnind poala neagră a norilor, apele păreau că latră, numai tunetul cînta adînc ca un proroc al perzării.* P.L. 9/18 [Pr. 1].

PÉSTE prep. I. (Introduce atribute) *E-nlinsă-n haine albe cu faţa spre altari Logodnica lui Arald, stăpîn peste avari.* O.I 88/4. *Ascult-a noastre plîngeri, Regină peste îngeri.* O.IV 360/17. *În casa de peste drum perdelele erau încă lăsate.* P.L. 54/33; cf. **O.I** 132/26; **P.L.** 59/4, 59/15 [V. 3; Pr. 3].

II. (Introduce complemente circumstanţiale) 1. (De loc, în legătură cu verbe de mişcare, arată că un obiect se aşază sau cade deasupra altuia) [Izvoarele] *sar în bulgări fluizi peste prundul din răstoace.* O.I 85/11. *Adormi-vom, troieni-va Teiul floarea-i peste noi.* O.I 101/6. *S-aşază bruma peste vii — De ce nu-mi vii, de ce nu-mi vii?* O.I 235/3. *Peste piuă prăvăli o bucală de stîncă.* P.L. 7/1; cf. **O.I** 85/12, 85/14, 85/32, 109/11, 229/7; **P.L.** 39/26, 49/1, 83/37 [V. 8; Pr. 4]. ◇ (În construcţii modale) *Papa cu-a lui trei coroane puse una peste alta, Fulgerele adunat-au.* O.I 146/28. *Ochiul îngheţat i-l umplu gînduri negre de amor, Şi deodată e vioaie, stă picior peste picior.* O.I 164/2. *Îngropau în grămezi de arcuri înalte, de spetunci adînci, suite una peste alta, lumina cerescului împărat.* P.L. 39/4. *Silnici urieşeşti şi cenuşii erau zidile de jur împrejur, una peste alta pîn-în ceriuri.* P.L. 98/5; cf. **O.I** 141/18; **P.L.** 29/25, 43/38 [V. 3; Pr. 1]. ◇ (Mişcarea are direcţie orizontală) *Răsfiratul păr de aur peste perini se-mprăştie.* O.I 79/7. *Iar prin mîndrul întuneric al pădurii de argint Vezi izvoare zdrumicate Peste pietre ţîcurind.* O.I 85/8; cf. **O.I** 44/6 [V. 3]. ✦ Pe tot cuprinsul. *Abia candela cea tristă cu reflectul ei roz-alb Blînd o rază mai aruncă ce peste-a lui faţă trece.* O.I 50/20. *Un zîmbet fin şi cu toate astea atît de inocent trecu peste faţa lui.* P.L. 26/36 [V. 1; Pr. 1]. ✦ (În legătură cu verbe ca: „a se apleca", „a se înclina" etc.) Deasupra. *El în braţe prinde fata, peste faţă i se-nclină.* O.I 79/21. *Dintre flori copila rîde şi se-nclină peste gratii.* O.I 154/11. *Vro umbră albă, care-şi pleca capul tînăr, peste cercevele, la umbra de sub fereastă.* P.L. 44/21; cf. **O.I** 67/4, 85/32, 85/32, 120/24; **P.L.** 99/20 [V. 6; Pr. 2]. ✦ Pe deasupra. *Toţi se uită cu mirare şi nu ştiu de unde vine. Pînă văd painjinişul între tufe ca un pod, Peste care trece-n zgomot o mulţime de norod.* O.I 87/4. *Şi peste arbori răsfiraţi Răsare blînda lună.* O.I 186/9. *Peste vîrf de rămurele Trec în stoluri rîndunele.* O.I 214/14. *Mama păduriior nepulînd să iasă, trecea peste apă cu piuă cu tot.* P.L. 7/7; cf. **O.I** 9/6, 28/9, 36/1, 43/2, 51/15, 72/3, 79/12, 93/30, 98/35, 100/13, 101/13, 114/5, 127/12, 130/11, 132/11, 133/30, 134/16, 136/13, 142/24, 142,21, 144/20, 147/9, 147/19. 151/33, 152/22, 165/23, 206, 206/1, 207/13; **P.L.** 51/31 [V. 32; Pr. 2]. ✦ Dincolo de... *Dîndu-şi trestia-n-o parte. Stă copila în plecată, Trandafiri aruncă roşii Peste unde fărmăcată.* O.I 72/16. *Blîndu-i sunet se împarte Peste văi împrăştiet.* O.I 104/26. *Ajuns lîngă grădina împăratului, el o puse-n luntre, ducîndu-o ca-nlr-un leagăn peste lac.* P.L. 9/11; cf. **O.I** 10/5, 10/5, 97/7, 112/6, 157/34 [V. 7. Pr. 1]. ✦ Pe. *Şi bărbia lui s-apasă de al pietrei umăr rece. Părul său negru ca noaptea peste-al marmurei braţ alb.* O. I 50/18. *În odaie. Luna varsă peste toate voluptoasa ei văpaie.* O.I 130/4. *Aruncă neagra şi strălucita lui mantie peste umerii ei albi.* P.L. 50/11; cf. **O.I** 45/9, 122/6; **P.L.** 87/29, 92/31, 92/31 [V. 4; Pr. 4].

2. (De timp; urmat de substantive care de obicei sînt însoţite de numerale) După. *Poate vrun pedant cu ochii cei verzui peste un veac, Pintre lomuri brăcuite asezat şi el, un brac. Aticismul limbii tale o să-l pună la cîntari.* O.I 134/9. *Peste-un ceas păşinălalea e ca pleava vînturată.* O.I 148/28. *Ea se urcă repede în palat şi peste două minute veni c-o spadă.* P.L. 94/35; cf. **P.L.** 41/13 [V. 2; Pr. 2]. ✦ În timpul, în cursul. *Te urmărese luminătorî Ca soarele şi luna Şi peste zi de-atîtea ori.* O.I 190/3 [V. 1].

III. (Introduce complemente indirecte) Asupra. *Un sultan dintre aceia ce domnesc peste vro limbă... La pămînt dormea înîndu-şi căpătîi mîna cea dreaptă.* O.I 142/1. *Umbra arborului falnic peste toate e stăpînă.* O I 144/2; cf. **O.I** 152/12 [V. 3]. — Variantă: (învechit) **préste** (**P.L.** 92/31, 92/32) prep.

PESTRÍŢ, -Ă adj. Fig. Rău, hain. *Baba scîrşni din dinţi ca apucată, dar apoi îşi strînse mîna cea hîrbuită de gură, ca să nu iasă prin ea veninul ce-i răscolea inima pestriţă.* P.L. 18/13 [Pr. 1].

PÉŞTE s. m. (În expr.) **A tăcea ca peştele** = a nu spune nimic, a nu scoate o vorbă. *Cezara nu se mişca din loc... tăcea ca peştele.* P.L. 83/35 [Pr. 1].

PĂȘTERĂ s. f. Grotă, cavernă. *Cine nu pătrunde prin acea peșteră crede că această insulă este o gramadă de sîlnci.* P.L. 78/16. *Peștera se lungea din ce în ce și devenea tot mai întunecoasă.* P.L. 97/29. *S-apropie de peștera ce știa că trebuie să fie pe această insulă.* P.L. 98/20; cf. P.L. 43/25, 78/15, 79/7, 79/11, 97/27, 97/27, 101/5 [Pr. 10].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **peștera** (**P.L.** 43/25, 78/16, 97/27, 101/5), **peștera** (**P.L.** 79/7, 97/29, 98/20), g. d. **peșteri** (**P.L.** 97/27), **peștere** (**P.L.** 78/15), **peșterei** (**P.L.** 79/11).

PĂTEC s. n. Bucată ruptă sau tăiată dintr-o țesătură. ◒ (Construcții metaforice) **Ale lucrurilor peteci** = lumea fenomenală văzută izolat, fenomenele realității luate izolat. *Vai! tot mai gîndești la anii, cînd visam în academii, Ascultînd pe vechii dascăli cîrpocind la haina vremii... Și-n a lucrurilor peteci căutînd înțelepciune.* O.I 140/18 [V. 1]. **Petec de hîrtie** = lucrare fără importanță, scriere lipsită de valoare; (v. și apă, floare). *O sărmane! ți-i tu minte Cîte-n lume-ai auzit, Ce-ți trecu pe dinainte, cîte singur ai vorbit? Prea puțin. De ici, de colo, De imagine-o fășie, Vre o umbră de gîndire, ori un petec de hîrtie.* O.I 134/6 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **petec** (**O.I** 134/6); pl. n. ac. **peteci** (**O.I** 140/18).

PĂTIC s. n. v. **petec.**

PETRÉCE vb. III. **I.** Tranz. (Cu sens spațial) **I.** A însoți, a conduce. *Îmi dați voie, domnișoară, să vă petrec pîn-acasă ?* P.L. 67/21 [Pr. 1]. ◒ (Glumeț; ironic) *Octavian August imperatorul o petrecea sara pîn-acasă.* P.L. 67/9 [Pr. 1]. ◒ (Metaforic) *Trăind în cercul vostru strîmt Norocul vă petrece, Ci eu în lumea mea mă simt Nemuritor și rece.* O.I 181/14 [V. 1].

2. A străbate, a parcurge. *Astfel robit de-aceeași jale, Petrec mereu același drum... În taina farmecelor sale E-un „nu știu ce" și-un „nu știu cum".* O.I 208/14 [V. 1].

II. (Cu sens temporal) 1. Tranz. și intranz. A-și ocupa timpul, a trăi. *Unii plini de plăcere petrec a lor viață, Trec zilele voioase și orele surîd.* O.I 56/16. *Privirea ta asupra mea se plece, Sub raza ei mă lasă a petrece Și clinturi nouă smulge tu din lîră-mi.* O.I 120/7. *Om mîndru și sălbatic, ce își petrece viața vînînd prin păduri bătrîne.* P.L. 11/1. *Ce viziune — și aici, aici petrecea el vara și iarna.* P.L. 32/3 [V. 2; Pr. 2]. ◒ (Glumeț; ironic) *Vino somn — ori vino moarte. Pentru mine e tot una: De-oi petrece-ncă cu mîțe și cu purecei și cu luna, Ori de nu — cui ce-i aduce? — Poezie — sărăcie!* O.I 49/7 [V. 1]. ◇ Expr. **A petrece noaptea** (undeva) = a rămîne peste noapte, a mînea. *Ce-ar și fi, de aș petrece o noapte în acest rai fărmăcat?* P.L. 101/20 [Pr. 1]. **A petrece** (ceva) **în minte** = a depăna firul amintirilor, a retrăi în gînd. *Departe sunt de line și singur lîngă foc Petrec în minte viața-mi lipsită de noroc.* O.I 107/2 [V. 1].

2. Intranz. tranz. și refl. A (se) amuza, a (se) distra. *Petrec ca și în ceruri, n-au timp nici de-a muri?* O.I 59/25. *Dar oare-s doctori acești doi?... Ori e un om, despărțit în două arătări bătrîne, cu cari-și petrece șiretul Ruben pe conta mea.* P.L. 62/4. *Să-ți spun minciuni, ca să petrec mintea ta ușoară?* P.L. 87/15; cf. **O.I** 45/30, 196/6; **P.L.** 52/8 [V. 3; Pr. 3].

3. Refl. (Despre evenimente, acțiuni) **A se întîmpla**, a avea loc, a se desfășura. *Unde ai văzut vrodată aste fări necunoscute? Cînd se petrecur-aceste? La o mie patru sute?* O.I 155/20. *Era ceva înfricoșat cîte crime au putut să se petrecă pe acest atom.* P.L. 50/26. *Ce se petrece în acea cămăruță?* P.L. 86/15; cf. **P.L.** 65/22 [V. 1; Pr. 3]. ◇ (Despre idei, sentimente) *Te îmbeți de feeria unui mîndru vis de vară. Care-n tine se petrece.* O.I 159/10; cf. **O.I** 161/12 [V. 2].

— Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **petrec** (**O.I** 107/2, 208/14), 2 sg. **petreci** (**O.I** 196/6), 3 sg. **petrece** (**O.I** 131/14; **P.L.** 11/1, 62/4), **se petrece** (**O.I** 159/10, 164/12; **P.L.** 80/15), 3 pl. **petrec** (**O.I** 45/30, 56/16, 59/25), imp. 3 sg. **petrecea** (**P.L.** 32/3, 67/9), p. s. 3 pl. **se petrecură** (**O.I** 155/20), viit. (popular) 1 sg. **oi petrece** (**O.I** 49/7); conj. prez. 1 sg. **să petrec** (**P.L.** 67/21, 87/15), 3 sg. **să petrecă** (**P.L.** 52/8), 3 pl. **să se petrecă** (**P.L.** 50/26, 55/22); opt. prez. 1 sg. **aș petrece** (**P.L.** 101/20); inf. prez. **a petrece** (**O.I** 120/7).

PETRÉCERE s. f. **1.** Folosire plăcută a timpului, distracție. *Răscoli cărțile, cari erau toate alese și-i promiteau multă petrecere.* P.L. 99/3 [Pr. 1]. ◒ (Glumeț; ironic) *Roiesc ploșnițele roșit... Într-un roi mai de un stînjen Au ieșit la promenadă — ce petrecere gentilă!* O.I 46/21 [V. 1].

2. Întrunire veselă, bal, chef. *Iarna, grădini, verdeață, Vara petreceri, Alpii cu frunzile ae gheață.* O.I 56/19. *Spre-a-ți aminti trecutele petreceri, Condeiu-n mînă tu mi-l pui cu silă.* O.IV 333/9. *Numai pe ici, pe colo auzea cinii urlînd la lună, paznicii de noapte, care strigau, ori grupe de cavaleri, care veneau de la vro petrecere nocturnă.* P.L. 44/26. *Sara era petrecere. Era invitată și verișoara Elis.* P.L. 67/6 [V. 2; Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **petrecere** (**O.I** 46/21; **P.L** 44/26, 67/6, 99/3); pl. n. ac. **petreceri** (**O.I** 56/19; **O.IV** 333/9).

PETRIFICÁ vb. I. Refl. Fig. A rămîne mereu neschimbat. ◒ (Metaforic) A se întruchipa; (v. și naște). *Astfel umana roadă în calea ei îngheață, Se petrifică unul în sclav, altu-mpărat.* O.I 64/12 [V. 1].

PETRÍȘ s.n. Pămînt pietros sau nisipos neproductiv. *În grădina cu multe straturi, neudată și necălcată de nimeni, născură din petriș sterp, din arișita zilei și din săcăiunțe nopții flori cu frunze galbene.* P.L. 22/17 [Pr. 1].

PHIIU interj. Exclamație care exprimă admirație, satisfacție. *Știu într-un loc vin bun, știi colea, phiu!* P.L. 75/4 [Pr. 1].

***PIAN** s.n. v. **piano.**

PIANÓ s. n. Clavir. ◒ (Construcție metaforică) **A înfiora clapele unui piano** v. clapă [Pr. 1].

— Formă gramaticală: sg. n. ac. **piano** (**P.L.** 36/34).

PIÁTRĂ s. f. (Și în forma *peatră*) **1.** Nume generic pentru orice rocă comună; stîncă. *O fățîie e înfiptă într-un stîlp de piatră sură.* O.I 50/9. *Iar prin mîndrul întunerec al pădurii de argint, Vezi izvoare zdrumicate peste pietre licurînd.* O.I 85/8. *Pe piatra prăvălită pun crucea drept pecete.* O.I 92/21. *Cînd mă sui pe o piatră naltă, îmi pare că în creștii mantalei, aruncate peste umăr, am în-*

cremenit și am devenit o statuă de bronz. P.L. 87/28; cf. **O.I** 29/5, 52/17, 60/24, 76/20, 93/2, 93/12, 93/23, 95/4, 98/16, 98/32, 99/1, 116/13, 162/11; **P.L.** 4/4, 6/40, 7/9, 11/26, 22/12, 32/5, 40/6, 69/33, 72/6, 72/15, 73/12, 97/15, 97/18, 97/24, 98/1, 98/21, 101/5 [V. 16; Pr. 18]. ◒ (În contexte figurate) *Mureșan scutură lanțul cu-a lui voce ruginită, Rumpe coarde de aramă cu o mînă amorțită, Cheamă piatra să învie ca și miticul poet.* O.I 32/15. *Faceți din piatră aur și din înghel văpaie. Să-nchege apa-n stnge, din petre foc să saie, Dar inima-i fecioară hrăniți cu sînge cald.* O.I 94/28—29. *S-acela între oameni devine cel întîi Ce mi-ar răpi chiar piatra ce-oi pune-o căpătîi.* O.I 115/26 [V. 5]. ◇ Expr. **A fi inima** (cuiva) **de peatră** v. i n i m ă [Pr. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **Umărul pietrei** = brațul crucii. *Și bărbia lui s-apasă de al pietrei umăr rece, părul său negru ca noaptea peste-al marmurei braț alb.* O.I 50/17 [V. 1]. **Munte cu cupul de piatră de furtune detunată** v. m u n t e [V.1]. ◒ (Metaforic) Ființă insensibilă, rece; (v. și g h e a ț ă, m a r m u r ă, s t a t u i e). *Eu singur n-am cui spune nebunul meu amor. Căci mie mi-a dat soarlea amara mîngîiere O piatră să ador.* O.I 20/16. *Cînd vezi piatra ce nu simte nici durerea și nici mila — De ai inimă și minte —'feri în lături, e Dalila!* O.I 164/15. *Dulcele meu sloi de gheață! Tu, marmură! tu, piatră, tu!* P.L. 94/39 [V. 2; Pr. 1].

2. (Urmat de determinări indicînd întrebuințarea obiectului sau o proprietate esențială a lui) *Peatră de moară* v. m o a r ă [Pr. 1]. *Piatră scumpă* = mineral cristalizat cu aspect frumos, din care se fac bijuterii. *Cine-a deschis piramida și-nauntru a intrat? Este regele: În haină de-aur roș și pietre scumpe.* O.I 44/4. *Pe pieptul moarlei luce de petre scumpe salbă Și păru-i de-aur curge din raclă la pămînt.* O.I 88/6. *O dulce întrupare de-omăt. Pe peptu-i șalbă De petre scumpe.* O.I 95/7 [V. 3]. ◒ (Comparație) *Flori etnlau în aer cu frunze îngreuiete de gîndaci ca pietre scumpe.* P.L. 51/24 [Pr. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Boabe mari (sau colb) de piatră scumpă** (sau **de pietre scumpe**) = picături de rouă strălucitoare; (v. ș i l a c r i m ă). *S-adun-flori în șezătoare De painjen lort să rumpă, Și aninâ-n haina nopții Boabe mari de piatră scumpă.* O.I 72/8. *Iar de sus pîn-în podele un painjăn prins de vrajă, A țesut subțire pînză străvezie ca o mreajă; Tremurînd ea licurește și se pare a se rumpe, Încărcată de o burâ, de un colb de pietre scumpe.* O.I 76/32. *Iar voinicul s-apropie și cu mîna sa el rumpe Pînza cea acoperită de un colb de pietre scumpe.* O.I 79/18 [V. 3].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **piatră** (**O.I** 20/16, 29/5, 31/22, 50/9, 52/17, 72/8, 93/2, 93/23, 94/28, 98/16, 99/1, 162/11; **P.L.** 69/33, 72/6, 72/15, 87/28, 97/15, 97/18, 97/24, 98/21, 101/5), **peatră** (**O.I** 94/28, 94/29; **P.L.** 4/4, 6/40, 7/9, 40/6, 56/20), **piatra** (**O.I** 32/15, 92/21, 93/12, 95/4, 98/32, 115/26, 164/15), g. d. **pietrei** (**O.I** 50/17), voc. **piatră** (**P.L.** 94/39); pl. n. ac. **pietre** (**O.I** 44/4, 60/24, 76/20, 76/32, 79/18, 85/8, 116/13; **P.L.** 51/24, 98/1), **petre** (**O.I** 88/6, 95/7; **P.L.** 6/37, 11/26, 22/12, 73/12), **pietrele** (**P.L.** 32/5). — Variantă: **peátră** (**O.I.** 88/6, 94/29; **P.L.** 4/4, 6/37, 6/49, 7/9, 11/26, 22/12, 40/6, 56/20) s.f.

PIC s. n. **1.** Picătură, strop. *Afară-i toamnă, frunzămprăștiată, Iar vînlul zvîrle-n geamuri grele picuri.* O.I 119/2 [V. 1].

2. F i g. Fir, fărîmă. *Un pic de mînie și nu prea.* P.L. 69/38 [Pr. 1]. ◇ Expr. **Fără pic de...** = lipsit cu totul de... *Era o noapte frumoasă, lună, un ger aspru, fără pic de vînt.* P.L. 67/27 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **pic** (**P.L.** 67/27, 69/38); pl. n. ac. **picuri** (**O.I** 119/2).

PICĂ vb. I. I n t r a n z. A cădea, a se prăbuși. *Cînd sorii se sting și cînd stelele pică, Îmi vine a crede că toate-s nimică.* O.I 38/15 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A pica în ghearele uzurii** v. g h e a r ă [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 pl. **pieă** (**O.I** 38/15); conj. prez. 3 pl. **să piee** (**O.I** 60/19).

PÍCĂ s. f. (În expr.) **Crai de pieă** v. c r a i [V. 2].

— Formă gramaticală: sg. n. ac. **pieă** (**O.I** 162/36, 162/38).

PICĂTÚRĂ s. f. Strop, picur. *O făclie e înfiptă într-un stîlp de piatră sură; Lucii picături de smoală la pămînt cad sfîrtind.* O.I 50/10. *Cîte stele sunt cuprinse într-o picătură de rouă sub cerul cel limpede al nopții.* P.L. 38/28. *Un univers într-o picătură trecătoare.* P.L. 38/33; cf. **P.L.** 38/29 [V. 1; Pr. 3]. ✦ F i g. Cantitate neînsemnată, fărîmă. *Și, într-un spațiu închipuit ca fără margini, nu este o bucată a lui, oricît de mare și oricît de mică ar fi, numai o picătură în raport cu nemărginirea?* P.L. 25/6. *Presupuind lumea redusă la un bob de rouă și raporturile de timp, la o picătură de vreme, secolii din istoria acestei lumi microscopice ar fi clipite.* P.L. 25/10 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **picătură** (**P.L.** 25/6 25/10, 38/28, 38/29, 38/33); pl. n. ac. **picături** (**O.I** 50/10).

PICIÓR s. n. **1.** Fiecare dintre cele două membre inferioare ale omului; fiecare dintre membrele pe care se sprijină animalele. *Eu te văd răpîl de farmec, Cum înghni cu glas domol, În a apei străiucire Întinzînd piciorul gol.* O.I 110/16. *Se întrebă trist izvorul: „Unde mi-i cătasa oare? Părul moale despletindu-și, Fața-n apa mea privindu-și, Să m-atingă visătoare Cu piciorul?"* O.I 122/12. *Picioarele-i de omăt abia alingeau podul.* P.L. 51/34; cf. **O.I** 93/12, 93/23, 98/32, 117/6; **O.IV** 369/16, 430/13; **P.L.** 3/3, 13/23, 19/31, 27/5, 43/38, 63/3, 74/32, 100/25 [V. 8; Pr. 9]. ◒ (În contexte figurate) *Asa și speranța — e-un licur ușor, Cu slaba-i lumină pălindă. Animă-ne-o dată tremindul picior.* O.I 11/13. *A venit un rege palid și coroana sa antică, Grea de glorii și pulere, l-a ei poalear fi depus. Pe-ale tronului covoare ea piciorul de-ar fi pus.* O.I 52/7. *Aerul acestei insule era plin de sărbători murmuitoare ale albinelor... iarba li ajungea pînă la piept, măzărichea punea lanțuri înflorite picioarelor.* P.L. 98/16 [V. 2; Pr. 1]. ◇ Loc. adv. **În picioare** = fără a ședea. *Leul muge, Se ridică în picioare.* O.I 165/26 [V. 1]. ◇ Expr. **De la cap pînă la picioare** v. c a p [V. 1]. **De la creștet la picioare** v. c r e ș t e t [V. 1]. **A cădea la picioarele cuiva** v. c ă d e a [V. 1]. **A se arunca la picioarele cuiva** = a se ruga de cineva, a se umili înaintea cuiva, a se prosterna. *Cezarea... s-aruncă la picioarele tînărului cu mînile unite tremurînd și aproape plîngînd.* P.L. 88/16 [Pr. 1]. **Picior peste picior** = cu picioarele încrucișate. *Cu brațele-ncrucișate, picior peste picior, ședea-ndărătnică într-un colț, cu buzele strîns lipite. Dar pe furiș se strecura cîte-o rază drept în ochii lui.* P.L. 67/14 [Pr. 2]. **A sta picior peste picior** = a încrucișa picioarele unul peste altul (din coclictărie). *Craiul cel de pică de s-arală, pieptu-i creșle, Ochiul înghețat i-l umplu ginduri negre de amor,*

Şi deodată e vioaie, stă picior pesle picior. O.I 164/2 [V. 2]. **A călca** (ceva) **în picioare** = a zdrobi, a nimici, a distruge. *Mireea însuşi mînă-n luptă vijelia-ngroziioare, Care vine, vine, calcă totul în picioare.* O.I 148/22 [V. 1]. **A bate din picioare** v. b a t e [Pr. 1]. **A pune la picioarele cuiva** = a închina, a oferi cuiva (ceva) în semn de omagiu şi supunere. *De-ai fi cerut pămîntul cu Roma lui antică, Coroanele ce regii pe frunte le-aşază, Şi stelele ce vecinic pe ceruri colindează. Cu toate la picioare-ţi eu le puneam în vază.* O.I 92/9 [V. 1]. **A pune piciorul în scară** = a încăleca. *Calu-i alb, un bun tovarăş, Înşeuat aşteaptă-afară, Ea piciorul-l pune-n scară Şi la codru pleacă iarăşi.* O.I 103/3 [V. 1]. **Picior de om** v. o m [Pr. 1].

2. Partea inferioară a unui obiect. *El în umbra lui fatală, stă-ndărătnic rezemat — La picioarele Madonei, tristă, sfîntă Ea veghează.* O.I 50/21. *Aminliri Ţirtiesc încet ca grieri Pintre negre, vechi zidiri, Sau cad grele, mingtioase, Şi se sfarmă-n suflet trist. Cum în picuri cade ceara La picioarele lui Crist.* O.I 105/12 [V. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **picior** (**O.I** 11/13, 117/6, 164/2. 164/2; **O.IV** 369/16; **P.L.** 13/17, 67/14, 67/14, 74/32), **piciorul** (**O.I** 52/7, 110/16, 122/12; **P.L.** 100/25). **picioru-** (**O.I** 103/3); pl. n. ac. **picioare** (**O.I** 30/19. 80/10, 92/9, 93/23, 148/22, 157/30, 165/26; **P.L.** 16/20, 63/3), **picioarele** (**O.I** 50/24, 93/12, 98/32, 105/12; **O.IV** 430/13; **P.L.** 3/3, 13/23, 19/34, 27/5, 43/38, 51/34, 88/16). g. d. **picioarelor** (**P.L.** 98/16).

PICIORÚŞ s. n. Diminutiv al lui picior. *Casa se prefăcu într-o peşteră cu pereţi negri ca cerneala . . ., cărţile în beşici mari de sticlă, la gură legate cu pergament, în mijlocul cărora tremura într-un fluid luminos şi vioriu draci mici spinzuraţi de coarne, care zupăiau din picioruşe.* P.L. 43/30. *Aceeaşi pălărie cu margini largi pe părul ei blond şi picioruşele cele mai mici din lume în boline bărbăteşti.* P.L. 64/15 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: pl. n. ac. **picioruşe** (**P.L.** 43/30), **picioruşele** (**P.L.** 64/15).

PÍCTOR s. m. Artist plastic, care înfăţişează pe pînză, pe hîrtie, pe pereţi etc. fiinţe şi lucruri în culori. *Cezara, curioasă şi neastîmpărată, colcoăia prin odaia pictorului.* P.L. 83/14. *Penelul pictorului zbura pe spaţiul gol.* P.L. 84/25. *Pictorul schiţă două lungi şi străluciie aripi negre.* P.L. 84/28; cf. **P.L.** 76/22, 77/9, 78/2, 83/7, 84/31, 81/37, 85/3. 85/29. 96/5 [Pr. 12].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **pictorul** (**P.L.** 76/22, 77/9, 78/2, 84/28, 84/31. 84/37, 85/3, 85/29, 96/5), g. d. **pictorului** (**P.L.** 83/7, 83/11, 84/25).

PICTÚRĂ s. f. **1.** Arta reprezentării peisajelor din natură, a fiinţelor şi a obiectelor pe pînză, pe pereţi, pe hîrtie etc. cu ajutorul culorilor. *Faci rău că nu-mveţi pictura.* P.L. 74/27 [Pr. 1].

2. Aeţiunea de a picta. *Şi cu toate astea ai fi în stare să scapi din mînă cel mai frumos model de pictură.* P.L. 76/39 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **pictură** (**P.L.** 76/39), **pictura** (**P.L.** 74/27).

PÍCUR s. m. Picătură, strop, pic. *Aminliri Ţirtiesc încet ca grieri Pintre negre, vechi zidiri, Sau cad grele, mingtioase Şi se sfarmă-n suflet trist. Cum în picuri cade ceara La picioarele lui Crist.* O.I 105/11 [V. 1]. ◒ (Comparaţie) *Stele rare din tărie cad ca picuri de argint Şi seninul cer albastru mîndru lacrimele-i prind.* O.I 82/33 [V. 1]. ◇ Expr. **A căuea în picuri** = a picura. ◒ (Metaforic) *Aducerile-aminte pe suflet cad în picuri, Redeşteptînd în faţă-mi trecutele nimicuri.* O.I 107/5 [V. 1].

PICURÁ vb. I. **1.** I n t r a n z. (În expr.) **A picura de somn** = a picoti. *Mai bine-i, cînd afară-i zloată, să stai visînd la foc, de somn să picuri.* O.I 119/8 [V. 1].

2. F i g. A răsuna, a vibra. *Respirarea cea de ape îl îmbată, ca şi sara; Peste farmecul naturii dulce-i picură ghitara.* O.I 152/22 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **picură** (**O.I** 152/22); conj. prez. 2 sg. **să picuri** (**O.I** 119/8).

PIEDESTÁL s. n. Suport. *Aşezâ la un loc potrivit un piedestal negru de lemn.* P.L. 84/2. *În vremea aceea Ieronim stetea pe piedestal drept.* P.L. 84/30 [Pr. 2]. ◒ (Construcţie metaforică) **A se cobori de pe piedestal** = a renunţa la izolarea turnului de fildeş. *De ce vrei tu să mă cobor de pe piedestal şi să mă amestec cu mulţimea?* P.L. 87/35 [Pr. 1].

PIÉDICĂ s. f. Obstacol, stavilă. *A visa că adevărul sau alt lucru de prisos E în stare ca să schimbe în natur-un fir de păr, Este piedica eternă ce-o punem la adevăr.* O.I 164/6 [V. 1].

***PIEÍRE** s. f. v. **peire.**

PIÉLE s. f. **1.** Ţesut care înveleşte în întregime corpul omului şi al unor animale. *Trezit din fantaziile sale metafizice, bagă de samă că ploaia-l udase pînă la piele.* P.L. 27/10 [Pr. 1]. ◒ (Glumeţ) *Roiesc ploşniţele roşii, de fi-i drag să te-ajfi la ele . . . Apoi din biata-mi piele Nici că au ce să mai sugă.* O.I 46/19 [V. 1].

2. Pielea (1) unui animal jupuită de pe trup, tăbăcită şi întrebuinţată în industrie. *El deschise o carte veche legată cu piele şi roasă de molii.* P.L. 35/6. *Aurul de pe spala legăturei de piele* [a cărţii] *se ştersese pe alocurea şi licurea pe la altele, ca stropit cu peteală.* P.L. 35/37. *Erau cărţi vechi legate în piele.* P.L. 40/25 [Pr. 3].

***PIÉLIŢĂ** s. f. v. **peliţă.**

PIEPT s. n. (**1**, **2**), s. m. (3) (Şi în forma *pept*) **1** Torace. *Cu-ale tale braţe albe, moi, rotunde, parfumate, Tu grumazul mi-l înlănţui, pe-al meu piept capul îi-l culci.* O.I 42/10. *Şi cînd în pat se-ntinde drept Copila să se culce, I-atinge mînile pe piept, I-nchide geana dulce.* O.I 168/11. *Capul ridicat pe perini şi lăsat asupra peptului, paloarea cea liniştită şi marmoric a feţei contrasta cu părul în dezordine.* P.L. 59/38; cf. **O.I** 37/14, 52/10, 82/5, 84/31, 88/6, 92/28, 93/10, 95/6, 95/22, 98/4, 99/5, 104/8, 112/17, 132/3; **P.L.** 8/17, 9/23, 9/37, 40/34, 46/30, 49/36, 59/20, 63/27, 61/3, 83/31, 98/15 [V. 16; Pr. 12]. ◇ Loc. adv. **Cu capul în piept** = cu capul în jos, cu capul aplecat din cauza tristeţii. *Îi neleazâ mîndra coamă Şi plîngînd îi pune şeaua, S-aşlnlă pe el şi pleacă, Părul-n vînturi, capu-n piept, Nu se uită înainte-i, Nu priveşte îndărăpt.* O.I 66/6 [V. 1]. **Piept la piept** = unul lîngă altul, strîns apropiaţi. Îmbrăţişaţi. *Azi n-ai chip în toată voia . . . pe copilă s-o dezmierzi. După gît să-i aşezi braţul, gură-n gură, piept la piept.* O.I 155/23 [V. 2]. ◇ Expr. **A pune pe piept** v.

pune [V. 1]. **A ridica la piept** v. ridica [V. 1]. **A cădea pe (sau la) pieptul cuiva** v. cădea [V. 3]. **A (se) strînge piept la piept sau la inimă** v. strînge [V. 1; Pr. 1]. **A-l crește (cuiva) pieptul** v. crește [V. 1]. **A da piept cu** = a se lupta cu..., a înfrunta. *Tot ce stă în umbra crucii, împărați și regi s-adună Să dea piept cu uraganul ridicat de Semilună.* O.I 116/25 [V. 1].

2. Suflet, inimă (ca sediu al sentimentelor). *Luna pe cer trece-așa sfîntă și clară, Ochii tăi mari caută-n frunza cea rară, Stelele nasc umezi pe bolta senină, Pieptul de dor, fruntea de gînduri îi-e plină.* O.I 231/8. *Și-n peșterile păstorilor tineri, rezimați c-un cot de-o stîncă și c-o mînă pe bîtă, tncolțea un dor mai adînc, mai întunecos, mai mare.* P.L. 5/12. *Nici o durere, nici o patimă în piept.* P.L. 50/1; cf. **O.I** 4/19, 189/14; **P.L.** 87/1 [V. 3; Pr. 3]. ◒ (În context figurat) *Puse-o floare atunci-n arcu-i, Mă lovi cu ea în pept Și de-atunci în orice noapte Plîng pe patul meu deștept.* O.I 236/14 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A pieptului coarde** v. coardă [V. 1].

3. (La pl.) Parte a unei rochii care acoperă pieptul. ◒ (Ironic, în context figurat) *L-au legat si i-au scos ochii. Ca dovadă de ce suflet stă în peptii unei rochii.* O.I 159/4 [V. 1].

— **Forme gramaticale**: sg. n. ac. **piept** (**O.I** 37/11, 42/10, 66/6, 74/8, 75/6, 84/36, 93/10, 101/10, 101/10, 107/13, **132/3**, 146/26, 155/23, 155/23, 168/11; **P.L.** 50/1, 61/3, 87/1, 98/15), **pept** (**O.I** 99/5, 236/14; **P.L.** 9/37, 50/12), **pieptul** (**O.I** 80/18, 84/31, 88/6, 95/22, 104/8, 189/11, 231/8; **P.L.** 40/34, 46/30, 49/30), **peptul** (**P.L.** 8/17, 9/23, 59/20), **pieptu-** (**O.I** 4/19, 12/5, 52/10, 82/5, 112/17, 162/38, 213/10; **P.L.** 63/27), **peptu-** (**O.I** 92/28, 95/6, 98/4). g. d. **pieptului** (**O.I** 172/26; **P.L.** 83/31), **peptului** (**P.L.** 59/37); pl. n. ac. **peptii** (**O.I** 159/4), **pepturile** (**P.L.** 5/12). — Variantă: (regional) **pept** (**O.I** 92/28, 95/6, 98/4, 99/5, 159/4, 236/14; **P.L.** 9/23, 9/37, 50/12, 59/20, 59/37) s. n. și m.

PIEPTÁR s. n. (Și în forma *pieptari*) Vestă. *Ea-și dezbumbă pieptariul, sînii ei albi ca zăpada se eliberară din închisoarea lor de catifea.* P. L. 84/10. *Ea bătu cu pumnii în trunchiul de copac; apoi se duse-n odaia ei și, rupîndu-și cu furie pieptarul de catifea... ea se uită în oglindă.* P.L. 95/17 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **pieptarul** (**P.L.** 95/17), **pepțariul** (**P.L.** 84/10). — Variantă: (regional) **pieptări** (**P.L.** 84/10) s. n.

PIEPTARÁȘ s. n. (Mold.) Diminutiv al lui pieptar. *Sărise un bumb de la pieptarașul cam îngust de catifea.* P.L. 84/8 [Pr. 1].

PIEPTĂRI s. n. v. **pieptar**.

PIEPTĂNÁ vb. I. Tranz. A netezi cu pieptenele. ◒ (Metaforic; glumeț) *În colțon torcea motanul pieptănîndu-și o ureche.* O.I 84/12 [V. 1].

PIEPTĂNÁT, -Ă adj. Aranjant, netezit cu pieptenele. *Iată craiul, socru mare, rezemat în iîl cu spată, El pe capu-i poartă mitră și-i cu barba pieptănată.* O.I 85/24 [V. 1]

***PIEPTĂRÁȘ** s. n. v. **pieptaraș**.

PIÉRDE vb. III. (Și în forma *perde*) 1. Tranz. A nu mai poseda. *Numai gîtul se-ndoia cu mîndrie, ca și cînd nu și-ar fi pierdut-o sub greutatea vieții.* P.L. 92/27 [Pr. 1]. ✦ A uita, a nu-și mai aduce aminte. *Poate va fi pierdut tainele învățăturei lui.* P.L. 42/35 [Pr. 1]. ◇ Expr. **A-și pierde mintea** v. minte [V. 1]. **A pierde dorul** v. dor [V. 1]. **A pierde sufletul** (cuiva) = a face să fie nenorocit. *Nu-nțelegi tu, din a ei căutătură, Că deprindere, grimasă este zîmbetul pe gură, Că întreaga-i frumusete e în lume de prisos, Și că sufletul îi-l pierde fără de nici un folos?* O.I 160/16 [V. 1]. **A-și pierde timpul** = a-și irosi timpul în zadar. *Pierzîndu-ți timpul tău cu dulci nimicuri, N-ai vrea ca nime-n ușa ta să bată.* O.I 119/5 [V. 1].

2. A suferi o pierdere. *Tu-ți arzi ochii și frumusețea... Dulce noaptea lor se stinge. Și nici știi ce perde lumea. Nu mai plînge, nu mai plînge!* O.I 83/10 [V.1]. ◒ (Metaforic) A provoca indirect moartea cuiva. *Spune-mi: să le pierd, pentru a te mai vedè o dată?* P.L. 96/33 [Pr. 1].

3. Intranz și refl. A ieși din cîmpul vizual, a nu se mai vedea. *Pe cărări pierdute-n vale Merge-n codri fără de capăt.* O.I 66/9. *O pasăre plutește cu aripi ostenite, Pe cînd a ei pereche nainte tot s-a dus C-un țipăt întreg de păsări, perzîndu-se-n apus.* O.I 114/8. *Dar vai un chip aievea nu ești, astfel de treci Și umbra ta se pierde în negurile reci.* O.I 213/16. *Pierzîndu-se pintre aleele umbroase, ea pliuea firele de iarbă de pe cărare.* P.L. 100/15; cf. **O.I** 67/31: **P.L.** 19/19, 20/29, 38/37, 44/8, 72/21, 100/12 [V. 1; Pr. 7]. (Tranz). *Aș vru să am o casă tăcută mîtuitică, În valea mea natală ce unduia în flori, Să tot privesc la munte, în sus cum se ridică, Perzîndu-și a sa frunte în negură și nori.* O.I 6/2o [V. 1]. ◒ (În contexte figurate) *Suntem tot mai departe deodată amîndoi, Din ce în ce mai singur mă-ntunec și înghet, Cînd tu te pierzi în zarea eternei dimineți.* O.I 114/14. *Pierdut e tolu-n zarea tinerelii Și mută-i gura dulce-a altor vremi.* O.I 201/12 [V. 2]. ◇ Expr. **A se pierde urmele cuiva** v. urmă (V. 1). ◒ Tranz. și refl. (Metaforic) A (se) cufunda, a (se) adînci. *De-aș avè și eu o floare Mîndră, dulce, răpitoare, Ca și florile de mai, Fiice dulce a unui plai, Plai rîzînd cu iarbă verde. Ce se leagănă, se pierde. Undoind încetișor.* O.I 2.6. *Rafuet. pierdut în visuri ca-ntr-o noapte înstelută. suflet îmbătat de raze și d-eterne primăveri, Te-a văzut și-a visat raiul.* O.I 29/9. *Astfel eu, pierdut în noaptea unei vieți de poezie, Te-am văzut, femeie stearpă. fără suflet, fără foc.* O.I 29 17. *Dac-aș pulè și eu să mă pierd în infinitatea sufletului meu.* P.L. 26/1 [V. 3; Pr. 1]. (Construcții metaforice) **Pierdut în gînduri** = copleșit de gînduri. *Voi, pierduți în gînduri sînte, convorbeați cu idealuri.* O.I 35/19 [V. 1]. **Pierdut în suferință** sau **perdut în mizerie** = copleșit de durere, de disperare; (v. și *lumină*). *Străin de toți, pierdut în suferința Adînca a nimiciciei mele, Eu nu mai cred nimic și n-am tărie.* O.IV 361/9. *Cînd o inimă pierdută-n mizerie, în apăsare, În nepulința de a cultiva simțiri... și-ar ridica aspirațiunile pînă la tine ... ce-ar simți un asemenea om?* P.L. 56/5 [V. 1; Pr. 1]. ✦ Refl. Fig. A se contopi, a se adînci cu totul. *Ochiul se perde în albastrul cerului și în verdele mării.* P.L. 11/30. *Ochii lui cei moi și strălucifi se pierdură iar în acea intensivă visătorie, care stă cîteodată atît de bine băieților.* P.L. 27/19 [Pr. 2]. ◒ (Construcție metaforică) **A se pierde în privirea cuiva** = a privi pe cineva cu dragoste (v. și d a[3]). *Azi n-ai chip în toată voia în privirea-i să le pierzi. Cum îți vine, cum îți place pe copilă s-o dezmierzi.* O.I 155/21 [V. 1]. ◒ (Me-

taforic) A dispărea, a nu mai fi, a pieri (v. și c ă d e a, c u r g e, d u c e, f u g i). *De asupra luturora se ridică cine poate, Pe cînd alții stînd în umbră și cu inima smerită Neștiuți se pierd în taină ca și spuma necătată.* O.I 133/28. *În ce nefinire microscopică s-ar pierde milioanele de infuzorii ale acelor cercetători.* P.L. 25/6. *Păcat că știința necromanției și acea a astrologiei s-au pierdut.* P.L. 25/30. *Un punct matematic se pierde-n nemărginirea dispozițiunii lui.* P.L. 25/39 [V. 1 : Pr. 3].

4. I n t r a n z. A rătăci. *La castel în poartă calul Stă a doua zi în spume. Dar frumoasa lui stăpînă A rămas pierdută-n lume.* O.I 68/1. *Genarul, perdul în sălbatecele sale vînători, se depărtase cale de-o zi.* P.L. 12/7. *Perdut în păduri. Genarul își aude calul nechezînd.* P.L. 21/15 [V. 1 : Pr. 2].

5. R e f l. A nu mai ști de sine, a se zăpăci. *Prea ne pierdusem în și eu În al ei farmec poate.* O.I 185/17 [V. 1]. ◒ (Metaforic) A fi cuprins de incitare, de visare; (v. și i m p i n g e). *Îi răspunde codrul verde Fermecat și dureros. Iară sufletu-mi se pierde După chipul tău frumos.* O.I 209/23 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 2 sg. **te pierzi** (**O.I** 114/14), 3 sg. **pierde** (**O.I** 160/16), **perde** (**O.I** 83/10), **se pierde** (**O.I** 2/6, 209/23, 213/16; **P.L.** 25/39), **se perde** (**P.L.** 11/30), 3 pl. **se pierd** (**O.I** 67/31, 133/28). imp. 3 pl. **se pierdeau** (**P.L.** 72/21), **se perdeau** (**P.L.** 20/29, 100/12) p. s. 3 pl. **se pierdură** (**P.L.** 27/19), p.c. 3 pl. **s-au perdut** (**P.L.** 25/30). m. m. c. p. 1 pl. **ne pierdusem** (**O.I** 185/17), viit. 2 sg. **vei pierde** (**O.I** 176/7), 3 pl. **s-or pierde** (**O.I** 176/3), viit. II 3 sg. **va fi pierdut** (**P.L.** 42/35); conj. prez. 1 sg. **să pierd** (**P.L.** 96/33), **să mă pierd** (**P.L.** 26/1), 2 sg. **să pierzi** (**O.I** 155/21); opt. prez. 3 sg. **s-ar pierde** (**P.L.** 25/6), p. 3 sg. **ar fi pierdut** (**P.L.** 92/27); ger. **perzindu-** (**O.I** 119,5), **perzindu-** (**O.I** 6/20), **pierzindu-se** (**P.L.** 100/15), **perzindu-se** (**O.I** 114/8); part. **pierdut** (**O.I** 29/1, 29/9, 29/17, 201/12; **O.IV** 361/9), **perdut** (**P.L.** 12/7, 21/15), **pierdută** (**O.I** 68/1), **perdută** (**P.L.** 19/19, 56/5), **pierduți** (**O.I** 35/19), **pierdute** (**O.I** 66/9; **P.L.** 38/37, 41/8). — Variantă: **pîrde** (**O.I** 6/20, 83/19, 114/8; **P.L.** 11/30, 12/7, 19/19, 20/29, 21/15, 25/30, 56/5, 100/12) vb. III.

PIÉRDERE s. f. Supărare, tristețe provocată de o despărțire. *Voi păstra întreg amarul Și norocul astor foi, În durerea vechii pierderi Recitindu-mă-napoi.* O.I 126/3 [V. 1].

PIERDE-VĂRĂ s. m. invar. Om de nimic, fără valoare. *Să privești prin lucii geamuri la luminele aprinse Și s-o vezi încunjurată de un roi de pierde-vară. Cum zîmbește luturora cu gîndirea ei ușoară?* O.I 157/21 [V. 1].

PIERDÍT, -Ă adj. 1. Care nu se mai găsește în posesiunea cuiva. *N-or să pătrunz-amarul pierdutei tinereți.* O.IV 432/15 [V. 1].

2. (Despre ființe) Care nu mai trăiește, mort. *Te duci, ș-am înțeles prea bine Să nu mă ții în de pasul tău, Pierdută vecinic, pentru mine, Mireasa sufletului meu!* O.I 118/3. *De atunci și plină astăzi colonii de lumi pierdute Vin din sure văi de haos pe cărări necunoscute.* O.I 132/29 [V. 2]. ◇ (Substantivat) *Cu geana ta m-atinge pe pleoape, Să simt fiorii strîngerii în brațe — Pe veci pierdutu, vecinic adorate!* O.I 120/28 [V. 1].

3. Copleșit de sentimente, stăpînit de o emoție puternică. *Cînd pierdută razimi fața de-arzătorul meu obraz . . . Fericit mă simt atuncea cu asupra de măsură.* O.I 82/9. *Cînd aș sta pierdut pe gînduri, peste umăr mi-ar privi, Aș simți-o că-i aproape și ar ști e-o înțeleg.* O.I 157/34. *Și întorcîndu-ți fața spre umărul tău stîng, În ochii fericirii mă uit pierdut și plîng.* O.I 213/8 [V. 3]. ◇ Expr. **A II pierdut** = a fi sortit nenorocului. *Iar în lumea cea comună a visa e un pericul, Căci de ai cumva iluzii, ești pierdut și ești ridicul.* O.I 141/10 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Cufundat în vis, desprins de realitate, visător; (v. și p l u t i t o r). *Dar ei trec, se pierd în codri Cu viața lor pierdută.* O.I 67/32 [V. 1].

4. (Despre persoane) Căzut în păcat. ◇ *Femeie pierdută* = prostituată. *La Paris, în lupanare de cinisme și de lene, Cu femeile-i pierdute și-n orgiile-i obscene, Acolo v-ați pus averea, tinerețele la stos.* O.I 151/8 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Copilul cel pierdut** v. c o p i l.

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **pierdut** (**O.I** 63/2, 141/10, 157/34, 213/8), **pierdută** (**O.I** 67/32, 82/9, 118/3), g. d. **pierdutei** (**O.IV** 432/15), voc. **pierduto** (**O.I** 120/28); pl. n. ac. **pierdute** (**O.I** 132/29, 151/8).

PIERÍ vb. IV. I n t r a n z. **1.** (Și în forma *peri*) A dispărea, a nu mai fi de față. *Călări ei intră-nuntru și porțile recad; Pe veci pierită-n noaptea mărețului mormînt.* O.I 98/27. *Iar calapeteasma lumii în adînc s-au închegrit, Ca și frunzele de toamnă toate stelele-au perit.* O.I 133/16. *Ca prin farmec peri izvorul și copacii.* P.L. 13/38; cf. **O.I** 94/31, 104/22, 127/14, 133/7, 171/24, 173/20, 176/24, 234/14; **O.IV** 378/4; **P.L.** 12/30, 48/14, 48/18, 87/33, 87/34, 97/32 [V. 11; Pr. 7]. ◇ Expr. **A pieri din cale** v. c a l e [V. 1]. ◒ (Repetiție) *Tristeță, durere și lacrimi, amor, Azilul își află în sînu-i de dor Și pier, cum de boare pier norii.* O.I 11/5; cf. **O.I** 12/20 [V. 4]. ◒ (În context figurat) *Trezindu-te, înbilo, cu anii înapoi, Să fie neagră umbra în care-oi fi pierit. Ca și cînd niciodată noi nu ne-am fi găsit.* O.I 127/17 [V. 1].

2. A muri, a se prăpădi. *În două părți infernul portalele-și deschide Spre-a încăpea cu mia răsufletele hîde Tiranilor ce pier!* O.I 25/3. *Dar piară oamenii cu totii, S-ar naște iarăși oameni.* O.I 177/23; cf. **O.I** 182/27, 183/30 [V. 4].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **piere** (**O.I** 94/31, 133/17, 171/24, 176/24), 3 pl. **pier** (**O.I** 11/5, 11/5, 12/20, 12/20, 25/3, 104/22, 182/17; **O.IV** 378/4), imp. 3 sg. **perea** (**P.L.** 97/32), p.s. 3 sg. **peri** (**O.I** 234/14; **P.L.** 12/30, 13/38), 3 pl. **pieriră** (**O.I** 98/27), p.c. 3 pl. **au perit** (**O.I** 133/16), viit. II 1 sg. **oi fi perit** (**O.I** 127/17), 3 pl. **or să piară** (**O.I** 183/30); conj. prez. 3 sg. **să piară** (**O.I** 127/14; **P.L.** 87/33, 87/34); **piară** (**O.I** 177/23, 199/17); ger. **perind** (**O.I** 173/20; **P.L.** 48/14, 48/18). — Variantă: **peri** (**O.I** 127/17, 133/16, 173/20, 234/14; **P.L.** 12/30, 13/38, 48/14, 48/18, 97/32) vb. IV.

***PIERÍT, -Ă** adj. v. **perit**.

PIERITÓR, -OÁRE adj. (Și în forma *peritor*) Trecător, efemer. *O lu umbră, pieriloare, cu adînci, triștii ochi, Dulci-s ochii umbrei lale — nu le fie de diochi!* O.I 80/33. *Pe basme și nimicuri, cuvinte cumpănind, Cu peritorul sunet al lor să te cuprind.* O.I 232/6 [V. 2].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **pieritoare** (**O.I** 80/33), **peritorul** (**O.I** 232/6). — Variantă : **peritór, -oáre** (**O.I** 232/6) adj.

***PIERZÁRE** s. f. v. **perzare.**

PIÉSĂ s. f. I. Monedă. *Dînd ca din întîmplare de mina pictorului, care conţinea vro cîteva piese de aur, crezu că ce-i găsit îi bun găsit.* P. L. 83/7 [Pr. 1].

2. Operă literară dialogată destinată reprezentării pe scena unui teatru. *Nu sunt aceiaşi actorii, deşi piesele sunt altele?* P.L. 65/10 [Pr.1]. ◒ (Construcţie metaforică) **Alte măşti, aceeaşi piesă, alte guri, aceeaşi gamă** v. g a m ă [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **piesă** (**O.I** 196/19); pl. n. ac. **piese** (**P.L.** 83/7), **piesele** (**P.L.** 65/10).

PIETRICÍCĂ, -EÁ s. f. Diminutiv al lui piatră. *În mijlocul văii e un lac, în care curg patru izvoare cari ropotesc, se sfădesc, murmură, răsloarnă pietricele toată ziua şi toată noaptea.* P.L. 78/34 [Pr. 1].

***PIETRÍŞ** s. n. v. **petriş.**

PIETRÓS, -OÁSĂ adj. Plin de pietre. *Pe cînd Dumnezeu călca încă cu picioarele sale sfinte pietroasele pustii ale pămîntului, — în vremea veche trăia un împărat înţelept şi gînditor.* P.L. 3/3 [Pr. 1].

PIETRUÍ vb. IV. R e f l. p a s. A se acoperi cu piatră. *Părefii erau de peatră mică ca cea cu care se pietruiesc fîntînele.* P.L. 40/7 [Pr. 1].

PILÁSTRU s. m. Stîlp servind ca element de ornamentaţie sau de consolidare a unui zid. *Şi privind peinfinitul din tavan, de pe pilaştri, Ascultam pe craiul Ramses şi visam la ochi albaştri.* O.I 140/31 [V. 1].

PÍLDĂ s. f. (În loc. adv.) **De pildă** = de exemplu, bunăoară. *Şi pe margini de caiete scriam versuri de lei. de pildă Către vreo trandafirie şi sălbatecă Clotildă.* O.I 140/33. *Tu întreprinzi o călătorie, cu iubita la cu tot, în orice spaţiu al lumei fi-ar plăcè . . . în lună, de pildă.* P.L. 47/17 [V. 1; Pr. 1].

PIN prep. v. **prin.**

PÍNSULĂ s. f. Penel. *Francesco reveni, luşi căută paleta, pinsulele, lăsă pesle fereastă o perdea de mutasă albastră.* P.L. 83/36 [Pr. 1].

PÍNTEN s. m. Obiect de metal care serveşte pentru îmboldirea calului la mers. *S-auzi zornetul de pinteni şi foşnirile de rochii, Pe cînd ei sucesc mastelaţa, iară ele fac cu ochii?* O.I 157/23. *Genarul luşi înfipse pintenii adînc în coastele calului.* P.L. 21/24 [V. 1; Pr. 1]. ◇ Expr. **A bate din pinteni** = a alătura călcîiele (făcînd să sune pintenii) pentru a lua poziţia reglementară de drepţi. ◒ (Element de personificare; glumeţ) *Şi pe masa-mpărătească sare-un greier, crainic sprinten, Ridicat în două labe, s-a-nchinat bătînd din pinten.* O.I 87/20 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **pinten** (**O.I** 87/20); pl. n. ac. **pinteni** (**O.I** 157/23), **pintenii** (**P.L.** 21/24).

PÍNTRE prep. v. **printre.**

PIPĂÍ vb. IV. T r a n z. A atinge uşor, a mîngîia. *Al vieţii vis de aur ca un fulger, ca o clipă-i, Şi-l visez, cînd cu-a mea mînă al tău braţ rotund îl pipăi.* O.I 82/4 [V. 1]. ◒ (Glumeţ) *O motani fără de suflet! — La zgîriet el v-a dat gheară Şi la tors v-a dat mustefe — vreţi să-l pipăiţi cu laba?* O.I 48/32 [V. 1]. ◇ Expr. **A pipăi pulsul** = a lua pulsul. *Dar oare-s doctori aceşti doi? . . . Ori e un om, despărţit în două arătări bătrîne . . . Cea pleşuvă îmi pipăie pulsul şi cea cu păr se uită la umbra mea.* P.L. 62/5 [Pr. 1].

— Forme gramaticale : ind. prez. 1 sg. **pipăi** (**O.I** 82/4), 3 sg. **pipăie** (**P.L.** 62/5); conj. prez. 2 pl. **să pipăiţi** (**O.I** 48/32).

PIPĂRÁT, -Ă adj. (Despre miresme, arome) Înţepător, pătrunzător, tare. *Pe-a icoanei policioară, busuioc şi mint-uscată Împlu casa-ntunecoasă de-o mireasmă pipărată.* O.I 84/16 [V. 1].

*** PIPERÁT,-Ă** adj. v. **pipărat.**

PIRAMÍDĂ s. f. Monument funerar gigantic de piatră. *Colo se ridic' trufaşe Şi eterne ca şi moartea piramidele-uriaşe.* O.I 43/23. *Cine-a deschis piramida şi-năuntru a intrat?* O.I 44/3. *Piramidele-nvechite Urcă-n cer virful lor mare.* O.I 54/9 [V. 3]. ◒ (Personificare) *Ale piramidei visuri, ale Nilului reci unde, Ale trestiilor sunet ce sub luna ce pătrunde Par a fi snopuri gigantici de lungi sulife de-argint.* O.I 44/13. *Şi la vîntul din pustie, la răcoarea nopţii brună, Piramidele din creştet aiurind şi jalnic sună.* O. I 44/29 [V. 2]. ◒ (În context figurat) *Zidiţi din dărămături gigantici piramide.* O.I 60/31 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **piramida** (**O.I** 44/3), g. d. **piramidei** (**O.I** 44/13); pl. n. ac. **piramide** (**O.I** 60/31), **piramidele** (**O.I** 43/23, 44/29, 54/9).

PITÍ vb. IV. R e f l. A se ascunde. *Ale paserilor neamuri Ciripesc pitile-n ramuri Şi vorbesc cu-alît de multe Înţelesuri.* O.I 121/16 [V. 1].

PITÍC s. m. Persoană care are o statură anormal de mică. *Acei pitici nemărginit de mici aveau regii lor, purtau războaie şi poeţii lor nu găseau în univers destule metafore şi comparaţiuni pentru apoteoza eroilor.* P.L. 50/38 [Pr. 1]. ✦ F i g. Om fără valoare, neînsemnat. *Azi, cînd patimilor proprii muritorii toţi sunt robi, Gloria-i închipuirea ce o mie de neghiobi Idolului lor închină, numind mare pe-un pitic Ce-o băşică e de spumă, într-un secol de nimic.* O.I 140/3 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **pitie** (**O.I** 140/3); pl. n. ac. **pitiei** (**P.L.** 50/38).

PITPALÁC s. m. Prepeliţă. *Tresărind scînteie lacul Şi se leagănă sub soare; Eu, privindu-l din pădure, Las aleanul să mă fure Şi ascult de la răcoare Pitpalacul.* O.I 121/6 [V. 1].

PÍUĂ s. f. Vas de piatră, cu pereţii şi fundul gros, în care se pisează diferite substanţe solide. *Făt-Frumos o apucă de mijloc şi o trînti cu toată puterea într-o piuă mare de peatră.* P.L. 6/40. *De cînd a venit, se zbuciumă în piua în care-ai încuiat-o tu.* P.L. 8/22. *Baba, de venin, se smulse odată din piuă-n sus şi rupse lanţurile.* P.L. 8/37; cf. **P.L.** 7/1, 7/8, 7/14 [Pr. 6].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **piuă** (**P.L.** 6/40, 7/1, 7/8, 7/14, 8/37), **plua** (**P.L.** 8/22).

PÍVNIȚĂ s. f. Beci. *Alături cu bordeiul era sub pămînt o pivniță.* P.L. 16/17 [Pr. 1].

PIZMĂTĂREȚ s. m. Om pizmaș, invidios. *Locul hieneî îl luă cel vorbareț, Locul cruzimii vechie, cel lins și pizmătareț, Eormele se schimbară, dar răul a rămas.* O.I 61/4 [V. 1].

*** PÎINE** s. f. v. pine.

PÎLC s. n. Grup mic, stol. *O pasăre plutește cu aripi ostenite, Pe cînd ai ei pereche nainte tot s-a dus C-un pîlc întreg de pasări, perzîndu-se-n apus.* O.I 114/8 [V. 1]. ◒ (Comparație) *Cad usabii ca și pîlcuri risipite pe cîmpie, În genunchi căderă pedestrii, colo caii se răstoarnă.* O.I 148/16 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **pîlc** (**O.I** 148/16) ; pl. n. ac. **pîlcuri** (**O.I** 114/8).

PÎLPÎÍ vb. IV. Intranz. A arde cu o flacără tremurătoare. *Cu perdelele lăsute Șed la masa mea de brad, Focul pîlpîie în sobă, Iară eu pe gînduri cad.* O.I 105/3. *Et aprinse o lampă neagră, implută cu untdelemn : lumina ei fumega pîlpîind.* P.L. 45/3 [V. 1 ; Pr. 1].

— Forme gramaticale : ind. prez. 3 sg. **pîlpîie** (**O.I** 105/3) ; ger. **pîlpîind** (**P.L.** 45/3).

PÎN[1] conjuncție v. **pînă**[1].

PÎN[2] prep. v. **pînă**[2].

PÎNĂ[1] conjuncție (Și în forma *pîn* ; introduce propoziții circumstanțiale de timp) 1. (Stabilește un raport de anterioritate, precizînd limita pînă la care se îndeplinește acțiunea din regență) *Dar ce zgomot se aude? Bîzîit ca de albine? Toți se uită cu mirare și nu știu de unde vine, Pînă văd painjinișul între lufe ca un pod.* O.I 87/3. *Et zboară gînd purlat de dor, Pîn' piere totul, totul.* O.I 176/24. *Își golise gîtul ei de nînsoare, își despletise părul pe umerii rotunzi și pe sînii crescuți în sete de amor, pînă rămase goală și frumoasă ca o statuă antică.* P.L. 100/37 ; cf. **O.I** 11/5. 40/6 ; **P.L.** 43/40, 54/21 [V. 4 ; Pr. 3].

2. (Urmat de negație ; stabilește un raport de anterioritate) Mai înainte ca .... mai înainte de a ... *Pînă nu mor, Pleacă-te îngere La trista-mi plîngere Pînă de-amor.* O.IV 379/5. *Pînă nu-fi sunt femeie, am dreptul de a te ruga să mă seulești.* P.L. 75/32 [V. 1 ; Pr. 1].

3. Multă timp (cît, cîtă vreme, cît. ◒ (Repetiție) *O dezmardă, pîn-ești jună ca lumina cea din soare, Pîn-ești clară ca o rouă, pîn-ești dulce ea o floare, Pîn'nu-i fața mea zbîrcită, pîn'nu-i inima bătrînă.* O.I 42/17—20 [V. 4].

— Scris : *pînă.* — Variantă : **pîn** (**P.L.** 43/40) conjuncție.

PÎNĂ[2] prep. (Și în forma *pîn*) 1. (Introduce un complement circumstanțial de loc : uneori urmat de adverbe) *Îmi veți da voie, domnișoară, să vă petrec pîn-acasă?* P.L. 67/22. *Un singur loc de intrare este-o stîncă mișcătoare ce acopere maestru gura unei peșteri, care duce pîn-înlăuntrul insulei.* P.L. 78/15. *O grădină unită cu murii monastirei se-ntindea pînă jos la poalele mării.* P.L. 97/20 ; cf. **P.L.** 11/30. 51/12, 67/10 [Pr. 6]. ◇ (În prepoziții compuse) **Pînă la** v. la [V. 9 ; Pr. 10]. **Pînă în**. *Dar prin codri ea pătrunde Lîngă telul verhi și sfînt, Ce cu flori pîn-în pămînt Un izvor vrăjit ascunde.* O.I 103/11. *Astfel țară după țară drum de glorie-i deschid ... Pîn-în Dunăre ajunge furtunosul Baiazid.* O.I 144/34. *Cu brațe de fier o smunci pe babă de mijloc și-o bagă-n pămînt pînă-n gît.* P.L. 9/13 ; cf. **O.I** 24/3. 61/19, 154/31, 199/7 ; **P.L.** 8/38, 9/3, 9/4, 9/5, 15/32, 15/35, 17/34, 21/36, 26/1, 49/17, 92/15, 98/5 [V. 6 ; Pr. 13]. (Corelativ) **De** (sau **de la**) ... **pînă în** ... *Iar de sus pînă-n podele un painjăn prins de vrajă, A țesut subțire pînză.* O.I 76/29. *Abia atingi covorul moale, Mătasa sună sub picior, Și de la creștet pîn-în poale Plutești ca visul de ușor.* O.I 117/7. *Toți pe buze-avînd virtute, iar în ei monedă calpă, Chintesența de mizerii de la creștet pînă-n talpă.* O.I 150/16 ; cf. **O.I** 182/15 [V. 4]. **Pînă lîngă** v. lîngă [Pr. 2]. **Pînă pe** v. pe [Pr. 2].

II. (Introduce un complement circumstanțial de timp) *De atunci și pînă astăzi colonii de lumi pierdute Vin din sure văi de haos pe cărări necunoscute.* O.I 132/29. *Pînă atunci însă, pentru ca să nu le afle tată-meu, eu le voi preface într-o floare.* P.L. 14/23. *Dovezi erau asemănarea cu portretul și multe alte împrejurări, care nu ne interesează, legate însă de originea pînă acum obscură a lui Dionis.* P.L. 59/33 ; cf. **O.I** 61/19, 160/29 ; **P.L.** 13/17, 19/39, 46/20, 82/24 [V. 3 ; Pr. 6]. ◇ (În prepoziții compuse) **Pînă în**. *Ei petrec în vin și-n chiot orice noapte pîn-în zori.* O.I 45/30. *Et muri în spitalul de alienați ... palid, mut pînă-n ultimul moment, preocupat pare că de a ascunde un secret mare.* P.L. 30/35 [V. 1 ; Pr. 1]. (Corelativ) **Din** ... **pînă în** ... *Din zori pînă-n noaptea neagră și lîrzie O vezi printr-o albă perdea străvezie.* O.IV 364/25 [V. 1]. ◇ (Precedînd un adverb relativ care introduce o propoziție circumstanțială de timp) **Pînă cînd** v. cînd [V. 1 ; Pr. 1]. ◇ Loc. conj. **Pînă ce**. *Gonit de toată lumea prin anii mei să trec, Pîn'ce-oi simți că ochiu-mi de lacrime e sec.* O.I 116/2. *Stelele-n cer Deasupra mărilor Ard depărtărilor Pînă ce pier.* O.IV 378/4. *Dionis descifra textul obscur c-un interes deosebit, pînă ce căpetelul de lumină începu a agoniza fumegînd.* P.L. 35/39 ; cf. **O.I** 42/17, 45/7, 96/30, 148/35, 157/16 ; **P.L.** 7/11, 7/14, 14/5, 14/19, 17/1, 17/28, 20/17, 36/38, 39/13, 39/27, 50/4, 50/15, 50/33, 52/13, 79/2, 84/13, 97/8 [V. 7 ; Pr. 18]. ◒ (Repetițiie) *Dintr-un colț pe-o sofă roșă eu în fața lui priveșe, Pîn'ce mintea îmi adoarme, pîn'ce genele-mi clipesc.* O.I 42/3. *Veghea sub sticlitoarele-i ferește ... pînă ce se deschideau, pînă ce se iveа fețișoara ei palidă de veghere și de amor, pînă ce razele ochilor ei alunecau adînc în ochii lui cei negri.* P.L. 46/4,5 [V. 2 ; Pr. 3].

III. (Introduce un complement circumstanțial de mod, uneori urmat de adverbe) *Sfărmați palate, temple, ce crimele ascund. Zvîrliți statui de tirani în foc, să curgă lavă, Să spele de pe pietre pînă și urma sclavă.* O.I 60/24. *Și această ciumă-n lume și aceste creaturi Nici rușine n-au să iee în smintitele lor guri Gloria neamului nostru spre-a o face de ocară, Îndrăznesc ca să rostească pîn' și numele tău ... țară!* O.I 151/6. *Oricît de mare ar fi mila la, pînă acolo nu se poate cobori.* P.L. 56/37. *Pînă și insectele erau îmbătrînite în acest rai.* P.L. 98/10 [V. 2 ; Pr. 2]. ◇ (În prepoziții compuse) **Pînă în**. *Crede cineva cum că el, redus pînă la culmea mizerieî, devenea trist?* P.L. 32/13 [Pr. 1].

— Scris : *pînă.* — Variantă : **pîn** (**P.L.** 9/4, 15/35, 17/31, 19/39, 26/1, 49/17, 63/11) prep.

PÎNDÍ vb. IV. Tranz. A observa cu atenție. *De-ar fi-n lume numai milе — tot poet aș fi? Tot una : Mieuntînd în ode nalte, tragic miorlăind-un Garrick, Ziua tologit în*

soare, pîndind cozile de șoaric. O.I 48/15. *Cum se va înfoarce el acasă? Acest om poate să-l pîndească.* P.L. 94/25 [V. 1: Pr. 1].

— **Forme gramaticale**: conj. prez. 3 sg. **să pîndească** (**P.L.** 94/25); **ger. pîndind** (**O.I** 48/15).

PÎNDITÓR, -OÁRE adj. Care pîndește, iscoditor. *În vremea asta Călălin, Viteazu copil de casă, Ce împle cupele cu vin Mesenilor la masă . . . Cu obrăjei ca doi bujori De rumeni, bată-i vina, Se furișează pîndilor Privind la Călălina.* O.I 173/31 [V. 1].

PÎNE s. f. (Mold., Trarsilv.) Produs alimentar de lazăi, preparat din aluat de făină. *O vezi . . . Cum mereu lucrează . . . ș-abia pîne goală, Frig și insomnie, lacrime și boală.* O.IV 365/1 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Pîne neagră** = trai chinuit, existență mizeră; (v. și b r a t. g l a s, s t e r p). *Și de-ntrebați atuncea, vouă ce vă rămîne? Munca, din care dînșii se-mbată în plăceri, Robia vieții toată, lacrimi pe-o neagră pîne, Copilelor pătule mizeria-n rușine.* O.I 60/3 [V. 1].

PÎNTEC s. n. v. **pîntece**.

PÎNTECE s. n. (Și în forma *pîntec*) Abdomen, burtă. *Ieronim și Onufrei steteau în ulilă; Onufrei, numărînd mețaniile, ce le ținea în mîinile unite pe pîntece, Ieronim c-o față de-o adîncă și nobilă seriozitate.* P.L. 76/3 [Pr. 1]. ◒ (Glumeț) *În veșmînt de catifele, un bondar rotund în pîntec Somnoros pe nas ca popii glăsuiește-ncet un cîntec.* O.I 87/11 [V. 1].

— **Forme gramaticale**: sg. n. ac. **pîntece** (**P.L.** 76/3), **pîntec** (**O.I** 87/11). — **Variantă**: **pîntec** (**O.I** 87/11) s. n.

PÎNTECÓS, -OÁSĂ adj. F i g. (Despre obiecte) Umflat, bombat. *Ah! garafa pîntecoasă doar de sfeșnic mai e bună!* O.I 46/1 [V. 1].

PÎNZĂ s. f. **1.** Țesătură făcută din fire de bumbac, de in etc., din care se confecționează albituri, cearșafuri etc. *A faclelor lucire răzbind prin pînza fină Răsfrîng o durcroasă lumină din lumină.* O.I 96/12. *El are briliante pe degete groase Din noptile celor care pînza-i coase.* O.IV 365/8. *Ea s-apropie de tablou, acoperit c-o pînză.* P.L. 83/15. *Adesea în nopțile calde se culca gol pe malurile lacului, acoperit numai c-o pînză de in.* P.L. 99/12; cf. **O.IV** 365/5 [V. 3; Pr. 2]. ◒ (În context figurat) *Pînze moi în care se țesură zile, Vederea și sunetul sărmanei copile Albe ca zăpada ce cade în fulgi.* O.IV 365/12 [V. 1]. ◒ (Metaforic) *Dealurile stăteau sub o pînză de neguri.* P.L. 101/26 [Pr. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **Pînza gîndirilor** = suflet, viață sufletească; (v. și c ă m a r ă, c o a r d ă, f i b r ă, l u m e, p a r t e). *Chipul tău, umbra ce-ai aruncat-o pe pînza gîndirilor mele este singura fericire ce am avut-o în lume.* P.L. 57/4 [Pr. 1]. **Pînze argintie** lumina diafană a lunii; (v. și a r g i n t, î m p ă r ă t e s c, m a n t a, m r e a j ă, p r u n d, p u l b e r e, r a z ă, s e n i n, s m ă l ț u i r e). *O dormi, o dormi în pace printre făclii o mie Și în mormînt albastru și-n pînze argintie.* O.I 69/4 [V. 1]. **2.** Bucată de pînză (**1**) avînd diferite întrebuințări: **a)** (La pl.) Albituri, cearșafuri. *În umbra parfumată a buduarului să vin, Să mă-mbete acel turos de la pînzele de in.* O.I 151/6 [V. 1]; **b)** (La pl.) Vele. *Pe undele încete își mișcă legănate corăbii învechite scheletele de lemn; Treclnd încet ca umbre — țin pînzele umflate În fața lunei care prin ele alunei străbate.* O.I 63/13. *Precum corăbii negre se leagănă de vînt Cu pînzele-altîrnate departe de pămînt.* O.IV 432/26. *Ajunse de lună, străluceșc asupra maselor înfuncoase vîrfurile turnurilor și pînzele de la corăbii pe riu.* P.L. 93/35 [V. 2; Pr. 1]. ◒ (Comparație) *O lebădă își înălțase aripele ca pe niște pînze de argint.* P.L. 10/28 [Pr. 1]; **c)** Bucată de țesătură deasă, fixată pe un cadru, pe care se pictează; p. e x t. tablou pictat. *De la creștet la picioare s-o admiri și s-o dezmierzi Ca pe-o marmură de Paros sau o pînză de Corregio, Cînd ea-i rece și corhelă?* O.I 157/31. *Penelul pictorului zbura pe spațiul gol ce și-l lăsase pe pînză.* P.L. 84/26; cf. **O.I** 29/13; **P.L.** 83/33 [V. 2; Pr. 2]. ◒ (În contexte figurate) *Moaie pana în culoarea unor vremi de mult trecute, Zugrăvește din nou iarăși pînzele posomorite, Ce-arătau faptele crunte unor domni tirani, vicleni.* O.I 32/23. *Sfărmați statuia goală a Venerei antice, Ardeți acele pînze cu corpuri de nimfori: Ele stîrnesc în suflet ideea neferice A perfecției umane.* O.I 60/17 [V. 2].

3. Țesătură pe care-o face păianjenul. *Pe pereți cu colb. pe podul cu lungi pînze de painjen Roiesc ploșnițele roșii.* O.I 46/ 17. *Iar de sus pîn-în podele un painjăn prins de vrajă, A țesut subțire pînză străvezie ca o mreajă.* O.I 76/30. *Iar vionicul s-apropie și cu mîna sa le rumpe Pînza cea acoperită de un colb de pietre scumpe.* O.I 79/18; cf. **O.I** 79/1; **P.L.** 29/36 [V. 4; Pr. 1]. ◒ (În context figurat) *Painjeni de smarald au țesut de-o insulă pînă la matul opus un pod de pînză diamantică, ce sfectește vioriu și transparent.* P.L. 51/28 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **pînză** (**O.I** 76/30 157/31; **P.L.** 51/28, 83/15, 83/33, 84/26, 99/12. 101/26), **pînza** (**O.I** 29/13, 79/1, 79/18. 96/12; **O.IV** 365/8; **P.L.** 57/4); pl. n. ac. **pînze** (**O.I** 46/17, 60/17, 69/4; **O.IV** 305/11; **P.L.** 10/28), **pînzele** (**O.I** 32/23. 63/13, 154/6; **O.IV** 365,5, 432/26; **P.L.** 29/36, 93/35).

PÎRÍU s. n: Apă curgătoare mică, riu mic. *Aș vrea să văd acuma natala mea vîlcioară, Scăldată în cristalul pîriului de-argint.* O.I 6/10. *Calcară atuncea în răcoarele și limpedele pîriu.* P.L. 13/25. *Mă voi așeza sub cascada unui pîrîu.* P.L. 98/29; cf. **P.L.** 6/34, 101/7 [V. 1; Pr. 4]. ◒ (În context figurat) *La ce simțirea crudă a stinsului noroc Să nu se sting-asemeni, ci-n veci să stea pe loc? Tot alte unde-i sună aceluiași pîriu. La ce statornicia părerilor de rău.* O.I 127/7 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **pîriu** (**O.I** 127/7; **P.L.** 13/25, 98/29), g. d. **pîriului** (**O.I** 6/10; **P.L.** 101/7); pl. n. ac. **pîraie** (**P.L.** 6/34). — Scris: *pîrău* și *pîrlu*.

PLĂCÁ s.f. Piesă care arc o suprafață mare și o grosime uniformă. ◒ (Metaforic) Val, undă. *Scînteie marea lină și placele ei sure Se mișc-una pe alta ca pături de cristal Prin lunce prăvălite.* O.I 63/6 [V. 1].

***PLAFÓN** s. n. v. **plafond**.

PLAFÓND s. n. Tavan. ◒ (În context figurat) *Visau amîndoi același vis. Ceruri de oglinzi . . . portale nalte, galerii de-o marmură ca ceara, straturi de stele albastre pe plafonduri argintoase.* P.L. 52/25 [Pr. 1].

PLAI s. n. Regiune, meleag, ținut. *Ciuf toți își au plăcerea și zile fără nori, Un suflet numai plînge, în doru-i se avîntă L-a patriei dulci plaiuri, la cîmpii-i răzălori.* O.I 6/4. *Pe plaiuri dunărene poporu-și opri mersul, Arald, copilul rege, iubit-a Universul. Urechea-i fu menită ca să-i ascule versul.* O.I 91/32. *Se cutremură sultanul . . . se deșteaptă . . . și pe cer Vede luna ce pluteșe peste plaiul Eschișer.* O.I 141/20 ; cf. O.I 2/5 [V. 4]. ◒ (Construcție metaforică) **Filcele dulci ale plaiului** v. f i l c ă [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **pial** (O.I 2/4, 2/5), **plaiul** (O.I 141/20) ; pl. n. ac. **plaiuri** (O.I 6/4, 91/32).

PLAN s. n. 1. Proiect, program. ◇ Expr. **Pe planul istoriei** = pentru întreaga istorie a omenirii. *Zidiți din dărămături gigantici piramide Ca un memento morî pe al istoriei plan.* O.I 60/32 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A împinzi globul în planuri pe un veac** v. i m p i n z i [V. 1].

2. Distribuția metodică a diferitelor părți din care este alcătuită o lucrare științifică. ◒ (Construcții metaforice) **A eroi în planuri din cuiște și pubară** v. e r o i [V. 1]. **Umbre dintr-al secolilor plan** v. u m b r ă [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **plan** (O.I 32/3, 60/32) ; pl. n. ac. **planuri** (O.I 31/11, 130/15).

PLANÁ vb. I. Intranz. A pluti. ◒ (Metaforic) *Peste viața-i inocentă, viața lui cea sîntă planâ. Lîngă dînsa el se roagă, lîngă ea îngenunchează.* O.I 51/15 [V. 1].

PLANÉT s. m. v. **planetă**.

PLANÉTĂ s. f. (Și în forma *planet*) Corp ceresc. *Amețiți de limbe moarte, de planeți, de colbul școlii, Confundam pe bietul dascăl cu un crai mîncat de molii.* O.I 140/29 [V. 1]. ◒ (Personificare) *Ci-ntr-o clipă gîndul duce mii de vacuri înainte . . . Cum planeții toți înghează și s-azvîrl rebeli în spațî Ei, din frînele luminii și ai soarelui scăpați.* O.I 133/13 [V. 1]. ◒ (În context figurat) *Cu eclavie adîncă [dascălii] ne-nvîrteau al minții scripet. Legînînd cînd o planetă, cînd pe-un rege din Egipet.* O.I 140/23 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **planetă** (O.I 140/22) ; pl. n. ac. **planeți** (O.I 140/29). **planeții** (O.I 133/13). — Variantă : **planét** (O.I 133/13, 140/29) s.m.

* **PLANTÁ** vb. I v. **plânta**.

PLÁNTĂ s. f. Vegetală, buruiană. *Zidurile împrejmuitoare risipite și năpustite în risipa lor de plante grase, de furnici ce-și fondau state . . . le făceau a crede, că este mai mult o ruină oprită curiozității, decît locuință.* P.L. 95/14 [Pr. 1]. ◒ (Comparație) *Trăia doar ca o plantă, fără durere, fără vis, fără dorință.* P.L. 131/10 [Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **plantă** (P.L. 131/10) ; pl. n. ac. **plante** (P.L. 95/14).

PLÁPOMĂ s. f. Învelitoare groasă. *În alt colț — un pat, alecă cîteva scînduri pe doi căpriori, acoperite c-un mîndir de paie și c-o plăpomă roșie.* P.L. 29/28 [Pr. 1].

* **PLÁPUMĂ** s. f. v. **plapomă**.

PLĂTĂ s. f. Răsplată. *Așa virtuoșii murind nu desper, Speranța-a lor frunte-neninsă. Speranța cea dulce de plată în ceri.* O.I 12/13 [V. 1].

PLĂCÉ vb. II v. **plăcea**.

PLĂCEÁ vb. II. Intranz. A iubi pe cineva, a avea înclinație pentru ceva, a-i conveni, a-i fi pe plac. *De-alunci în haina morții el și-a-mbrăcat viața, Îi plac adînce ciuturi, ca glasuri de furtună.* O.I 96/27. *Iubind în taină am păstrat tăcere, Gîndind că astfel o să-ți placă ție.* O.I 200/2. *Să mă frizez, ca să-ți plac, să spun minciuni, ca să petrec mintea la ușoară.* P.L. 87/15 ; cf. O.I 80/19, 97/4, 159/23, 162/22, 208/2 ; P.L. 28/17, 47/17, 68/16, 77/32, 79/30, 85/37, 91/25, 91/30, 91/31, 93/20 [V. 7 ; Pr. 11]. ◇ (Obiectul acțiunii este exprimat prin **tr-o** propoziție cu verbul la modul conjunctiv) *Azi n-ai chip în toată voia în privirea-i să te pierzi. Cum îți vine, cum îți place pe copilă s-o dezmierzi.* O.I 155/22 [V. 1].

— Forme gramaticale : ind. prez. 3 sg. **place** (O.I 155/22, 159/23 ; P.L. 68/16, 79/30, 85/37, 93/20), 3 pl. **plac** (O.I 80/19, 96/27, 97/4), imp. 3 sg. **plăcea** (P.L. 91/25, 91/31), **plăce** (P.L. 91/30), viit. 3 sg. **va plăcè** (O.I 208/2) ; conj. prez. 1 sg. **să plac** (P.L. 87/15), 3 sg. **să placă** (O.I 162/22, 200/2) ; opt. prez. 3 sg. **ar plăcè** (P.L. 28/17, 47/17), p. 3 sg. **ar fi plăcut** (P.L. 77/32). — Variantă : **plăcè** (O.I 208/2 ; P.L. 28/17, 91/30) vb. II.

PLĂCÉRE s. f. 1. Sentiment sau senzație de mulțumire, de bucurie, provocat de ceva care satisface dorința noastră. *Dar știe oricine Că ceea ce nu e, nu simte durerî Și multe dureri-s, puține plăcerî.* O.I 38/32. *Nu! moartea cu viața a stins toată plăcerea.* O.I 59/13. *O astrologie mai mult de origine bizantină, bazată pe sistemul . . . care admite pămîntul de centrul arhitecturei lumești și pe om de creatura pentru a cărui plăcere Dumnezeu ar fi făcut lumea.* P.L. 35/14 ; cf. O.I 6/2 ; P.L. 88/31 [V. 3 ; Pr. 2]. ◇ Loc. adj. **În plăcere** = fericit, cuprins de plăcere, desfătat. *Cîte inimi în plăcere Îi resalță ușurel !* O.I 13/6 [V. 1]. ◇ Loc. adv. **Cu plăcere** = cu drag, bucuros, cu toată inima. *Tatăl Mariei se plecă asupra lui și-l privi cu plăcere, cu intenție.* P.L. 60/2 [Pr. 1].

2. Distracție ; desfătare, voluptate. *Ei, îngrădiți de lege, plăcerilor se lasă.* O.I 59/31. *În priviri citeam o vecinicie De neîgăduare visuri de plăcere.* O.I 200/4. *Este un mister în această aversiune înainte, în tristețe după plăceri.* P.L. 80/14 ; cf. O.I 6/15, 56/16, 60/2, 61/8 ; O.IV 361/4, 366/16 ; P.L. 86/34 [V. 8 ; Pr. 2].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **plăcere** (O.I 13/6, 56/16, 200/4 ; P.L. 35/14, 60/2, 80/14, 88/31), **plăcerea** (O.I 6/2, 59/13 ; P.L. 86/34), g. d. **plăcerîi** (O.IV 364/4, 366/16) ; pl.n. ac. **plăceri** (O.I 6/15, 38/32, 60/2), **plăcerile** (O.I 61/8), g.d. **plăcerilor** (O.I 59/31).

PLĂCÍNTĂ s. f. Preparat culinar făcut din aluat. ◒ (În context figurat) *Trec furnici duelnd în gură de făină marii saci. Ca să coacă pentru nuntă și plăcinte și colaci.* O.I 87/6 [V. 1].

PLĂCÚT, -Ă adj. Care place, agreabil. *Plăcută-i ă ghirlandă — sublimă însă este Cununa cea de laur, ce sîntă se-mpletește Pe fruntea cea umbrită de bucle de argint.* O.I 17/10. *Dacă vorba-i e plăcută, și tăcerea-i încă place.* O.I 159/23. *El se află în acele momente de trîndăvie plăcută, pe cari le are un dulău, cînd și-ntinse toți mușchii în soare.* P.I. 73/41 ; cf. P.L. 27/13, 64/22 [V. 2 ; Pr. 3]. ◇ (Adverbial) *Dar uscăciunea neagră și sălbatecă a părului contrasta plăcut cu fața fină . . . a băiețanului.* P.L. 27/16. *Seriozitatea contrastează foldeauna plăcut cu fața de copil.* P.L. 27/21 [Pr. 2].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. : **plăcut** (**P.L.** 64/22), **plăcută** (**O.I** 17/10, 159/23 ; **P.L.** 27/13, 73/41).

PLĂNTĂ vb. I. Tranz. A sădi. ◒ (În context figurat) *În multe forme-apare a vieții crudă taină, Pe toți ea îi înșală, la nime se distainã Dorinți nemărginite plăntînd într-un atom.* O.I 64/20 [V. 1].

PLĂPÎND, -Ă adj. Delicat, gingaș. ◒ (În context figurat) *De mi-ar permite-Apolon s-aleg dintre cunune, Ghirlanda n-aș alege-o de flori plăpînde, june, Ci falnica cunună a bordului bătrîn.* O.I 17/2 [V. 1].

PLĂTÍ vb. IV. **1.** Refl. pas. A se achita (cuiva) contravaloarea unui bun. *Știi că tatăl tău te-ar vinde dacă i s-ar plăti prețul ce-l cere.* P. L. 76/32 [Pr. 1]. ✦ Tranz. Fig. A răsplăti, a răscumpăra. *Făt-Frumos, zise împăratul, binele ce mi l-ai făcut mie, nu ți-l pot plăti nici cu lumina ochilor.* P.L. 10/33 [Pr. 1].

2. Intranz. (În expr.) **A plăti mai mult** v. mult[1] [Pr. 1].

— Forme gramaticale : opt. prez. 3 sg. **ar plăti** (**P.L.** 57/19), **s-ar plăti** (**P.L.** 76/32) ; inf. **plăti** (**P.L.** 10/33).

PLEĂTĂ s.f. Părul capului lăsat să crească pînă la umeri (la femei să atirne pe spate). *Zburător cu negre plete, vin la noapte de mă fură.* O.I 79/28. *Miroase florile-argintii Și cad o dulce ploaie, Pe creștetele-a doi copii Cu plete lungi, bălaie.* O.I 179/28. *Nu vezi că gura-mi arsă e de sete Și-n ochi mei se vede-n friguri chinu-mi, Copila mea cu lungi și blonde plete?* O.I 200/11. *Pletele lui blonde fluturau împrejurul capului său alb ca marmura.* P.L. 83/18 ; cf. **O.I** 63/1, 80/30, 83/31, 91/8, 93/9, 99/4 ; **P.L.** 26/7, 53/30 [V. 9 ; Pr. 3].

— Forme gramaticale : sg. n.ac. **pleata** (**O.I** 91/8) ; pl.n.ac. **plete** (**O.I** 79/28, 80/30, 83/31, 93/9, 99/4, 179/28, 200/11 ; **P.L.** 26/7, 53/30), **pletele** (**O. I** 63/1 ; **P.L.** 83/18).

PLEÁVĂ s.f. Ceea ce rămîne din învelișul boabelor de cereale treierate. ◒ (Comparație) *Peste-un ceas păgînălatea e ca pleava vînturată.* O.I 148/28 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **[A avea] în cap numai pleavă și puzderii** = a fi lipsit de dreapta judecată, a fi necugetat. *O, tu crai cu barba-n noduri ca și cîlții cînd nu-i perii, Tu în cap nu ai grăunțe, numai pleavă și puzderii.* O. I 83/12 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **pleavă** (**O.I** 83/12), **pleava** (**O.I** 148/28).

PLÉBE s.f. Populație mizeră, asuprită, exploatată. *Pe lîngă mese lunge, stătea posomorîtă, Cu fețe-ntunecoase, o ceată pribegită, Copii săraci și sceptici ai plebei proletare.* O.I 56/5. *Se mișc batalioane a plebei proletare.* O.I 62/23 [V. 2]. ✦ Fig. Pătură socială declasată ; drojdia societății. *Spuma asta-nveninată, astă plebe, ăst gunoi Să ajung-a fi stăpînă și pe țară și pe noi !* O.I 150/31 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **plebe** (**O.I** 150/31), g.d. **plebei** (**O.I** 56/5, 62/23).

PLECÁ[1] vb. **I. 1.** Refl. A se înclina (într-o parte), a se îndoi. *Și unul înspre altul se pleacă-n dezmierdări.* O.I 97/14. *Te pleacă iar zîmbind peste-a mea față.* O.I 120/24. *Încet se pleacă la obrazul ei și-o sărută.* P.L. 10/7 ; cf. **P.L.** 60/2 [V. 2 ; Pr. 2]. ◒ (Element de personificare) *Și de ce să nu mă plec, Dacă păsările trec.* O. I 214/12 ; cf. **O.I** 183/5 [V. 2]. ◇ (Tranz., în expr.) **A pleca fruntea în jos** v. jos [Pr. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A pleca genunchi și frunte** v. genunchi [V. 1].

2. Refl. recipr. A se supune, a se umili. *Teamă n-ai, căta-vor iarăși între dînșii să se plece, Nu le prinde lor tovarăș.* O. I 196/30 [V. 1]. ✦ Refl. A se îndupleca, a se îndura. *Plînă nu mor, Pleacă-ie îngere La trista-mi plîngere Plînă de-amor.* O. IV 379/6 [V. 1].

3. Tranz. și refl. A (se) lăsa în jos, a (se) coborî. *Cînd fața mea se pleacă-n jos, În sus rămîi cu fața.* O.I 174/29. *Și fața mea în lacrimi pe fața ta s-o plec.* O.I 213/11. *Mergea pe valurile mării, care se plecau înaintea lui.* P.L. 14/1. *Ea-și pleacă capul ei, îmbătat de pasiune pe umărul acelui tînăr femeiește-frumos.* P.L. 79/24 ; cf. **O.I** 63/19, 84/27, 120/6 ; **P.L.** 44/20 [V. 5 ; Pr. 3]. ◒ (În context figurat) *Înălțimile albastre Pleacă zarea lor de dealuri.* O.I 210/18. *Tu ramură-nflorită . . . pe visul meu te pleci.* O. IV 430/24 ; cf. **O.I** 95/13 [V. 3]. ◇ Tranz. (În expr.) **A pleca ochii sau privirea (în jos)** = a privi spre pămînt (din sfială sau rușine). *În jos plecat-am ochii naintea feței tale, Stătînd un îndărătnic—un sfielos copil.* O. I 91/14. *Ca rușinată de cele ce zisese, minele ei spînzurau în jos ca la un copil vinovat, și ochii ei cei mari se plecară.* P.L. 8/4 [V. 1 ; Pr. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **A(-și) pleca inema** = a arăta evlavie, smerenie față de cineva. *Au cine-i zeul cărui plecăm a noastre inemi ?* O.I 115/8 [V. 1]. **A-și pleca gură pe gură** v. gură [Pr. 1]. **A pleca genna (sau genele)** = a închide ochii. *Bătrînul pleacă geana și iar rămîne orb.* O.I 98/31. *Și tainic genele le plec Căci mi le imple plînsul.* O. I 175/17 [V. 2].

— Forme gramaticale : ind. prez. 1 sg. **plec** (**O.I** 116/17, 175/17), 2 sg. **te pleci** (**O.IV** 430/24), 3 sg. **pleacă** (**O.I** 84/27, 98/31 ; **P.L.** 79/24), **se pleacă** (**O.I** 63/19, 95/13, 97/14, 174/29, 183/5), 1 pl. **plecăm** (**O.I** 115/8), 3 pl. **pleacă** (**O. I** 210/18), imp. 3 sg. **plece** (**P.L.** 56/25, 88/29), 3 pl. **plecau** (**P.L.** 64/20), **se plecau** (**P.L.** 14/1), p.s. 3 sg. **se pleacă** (**P.L.** 10/7, 60/2), 3 pl. **se pleacă** (**P. L.** 8/4), p.c. 1 sg. **am plecat** (**O.I** 91/14) ; conj. prez. 1 sg. **să plec** (**O. I** 213/11), **să mă plec** (**O.I** 214/12), 3 sg. **să se plece** (**O. I** 196/30), **se plece** (**O. I** 120/6) ; imper. **2 sg. pleacă-te** (**O.IV** 379/6), **te pleacă** (**O. I** 120/24).

PLECÁ[2] vb. I. Intranz. A se duce în altă parte ; a porni. *Șaple ani de cînd plecat-ai, zburător cu negre plete.* O.I 83/31. *Și abia plecă bătrînul . . . Ce mai freamăt, ce mai zbucium !* O.I 147/37. *Ea, cum plecase Făt-Frumos, s-a închis într-o grădină.* P.L. 22/11 ; cf. **O.I** 66/5 ; **P.L.** 11/13, 88/10 [V. 3 ; Pr. 3]. ◇ (Însoțit de determinări arătînd locul de destinație, scopul, timpul etc.). *Ades călare pleacă în mîndre nopți cu luna.* O.I 96/28. *Ea picioru-l pune-n scară Și la codru pleacă iarăși.* O.I 103/4. *A doua zi Genarul pleacă iarăși des-dimineață la vînătoare.* P.L. 15/20 ; cf. **O.I** 65/19, 65/22, 79/24 ; **P.L.** 4/37, 11/19, 12/37, 17/16, 83/5 [V. 5 ; Pr. 6]. ◇ Expr. **A pleca cu Dumnezeu** v. Dumnezeu [Pr. 1].

— Forme gramaticale : ind. prez. 3 sg. **pleacă** (**O.I** 66/5, 79/24, 96/28, 103/4), p.s. 3 sg. **plecă** (**O.I** 147/37 ; **P.L.** 11/19, 15/20), 3 pl. **plecară** (**P.L.** 12/37, 83/5, 88/10), p.c. 2 sg. **ai plecat** (**O.I** 83/31), 3 sg. **a plecat** (**P.L.** 4/37), m.m.c.p. 3 sg. **plecase** (**P.L.** 22/11), viit. 1 pl. **vom plecea** (**O. I** 65/19) ; conj. prez. 3 sg. **să plece** (**O.I** 65/22 ; **P.L.** 11/13, 17/16, 17/37).

PLECĂT, -Ă adj. **1.** Înclinat, încovoiat. *Cezaru-ncă veghează la trunchiul cel plecat Al salciei pleloase.* O.I 63/17. *Dîndu-şi trestia-ntr-o parte, Stă copila lîn plecată.* O.I 72/14. *Prispa cea de brazde Crengi plecate o ascund.* O.I 75/4. *Barba lungă care curgea de sub adînctii umeri ai obrazului ptnă pe pieptul întotdeauna cam plecat, îi da arătarea unui înţelept din vechime.* P.L. 40/34 [V. 3; Pr. 1].

2. Lăsat în jos. *El şezu pe o bancă, cu mîinile unite şi lăsate preste genunchi, cu fruntea plecată şi părul risipit preste ea.* P.L. 92/31 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **plecat** (**O.I** 63/17; **P.L.** 40/34), **plecată** (**O.I** 72/14; **P.L.** 92/31); pl. **n.ac. plecate** (**O.I** 75/4).

***PLEDOARÍE** s.f. v. **pledoarie**.

PLEDUARÍE s.f. Argumentaţie în sprijinul unei cauze sau al unei idei. *Doctrinele pozitive ... nu sînt decît toi atîtea pleduarii ingenioase ale minţii.* P.L. 81/29 [Pr. 1].

PLEIÁDĂ s.f. Grup de oameni iluştri. *Din pleiada-ţi auroasă şi senină Se stinse un luceafăr, se stinse o lumină, Se stinse-o dalbă stea!* O.I 1/3 [V. 1].

PLEOÁPĂ s.f. Fiecare dintre cele două membrane mobile care acoperă ochii; (în special) membrana superioară. *Sub pleoapele închise globii ochilor se bat.* O.I 79/11. *Al ei suflet se răpeşte De închide-a ei pleoape.* O.I 104/4. *Pleoapele pe jumătate lăsate-n jos trădau mărimea ochilor lui.* P.L. 92/23; cf. **O.I** 120/26; **O. IV** 364/16; **P.L.** 4/7, 32/7 [V. 1; Pr. 3]. ◒ (În contexte figurate) *Ci eu aş vrea ca unul, venind de mine-aproape, Să-mi spuie al tău nume pe-nchisele pleoape.* O.I 127/28; cf. **O.IV** 338/14 [V. 2]. ◒ (Construcţii metaforice) **A închina pleoapele** = a muri (v. şi **duce, hotar, îngheţa, întoarce, nemurire, noapte, pămînt, somn, untdelemn**). *Speranţa-a lor frunte-nsenină ... Şi face de uită de-a morţii dureri, Pleoapele-n pace le-nchină.* O.I 12/15 [V. 1]. (Despre stele; element de personificare) **A-şi închide pleoapele spre a le deschide iar** = a străluci intermitent, a sclipi. *Stele de aur ce-şi închideau pleoapele spre a le deschide iar.* P.L. 48/38 [Pr. 1]. **A îngheţa sub pleoape a ochilor lumini** v. **îngheţa** [V. 1].

— Forme gramaticale: pl. n.ac. **pleoape** (**O.I** 104/4, 120/26, 127/22, 127/28; **O.IV** 338/14), **pleopele** (**O.I** 12/15, 79/11; **O.IV** 364/16; **P.L.** 4/7, 32/7, 48/38, 92/23). — Pronunţat şi: *ple-oa-* (**O.I** 12/15, 79/11, 104/4, 120/26, 127/22, 127/28; **O.IV** 338/14).

PLÉSNET s.n. Sunet scurt, puternic, produs de căderea ploii. ◒ (Comparaţie) *Orizonu-ntuneclndu-l, vin săgeţi de pretutindeni, Vîjîind ca vijelia şi ca plesnetul de ploaie ...* O.I 148/9 [V. 1].

PLESNÍ vb. IV. **Intranz. 1.** A se sparge, a crăpa. *Se miră cum de nu plesneşte de mulţimea urei ce cuprindea.* P.L. 51/2 [Pr. 1].

2. A se rupe brusc. *Acum era să-i plesnească colanul ...* P.L. 84/17 [Pr. 1].

3. A pocni cu zgomot. *Pe la mese se zăreau grupe de jucători de cărţi, oameni ... ţinînd cărţile într-o mînă ce tremura, plesnind din degete cu cealaltă.* P.L. 28/30 [Pr. 1].

4. A izbi, a lovi. *Ieronim plesni cu vîrful sabiei într-un zid.* P.L. 95/34 [Pr. 1]. ◇ Expr. **A-i plesni** (cuiva) **în minte** v. **minte** [Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **plesneşte** (**P.L.** 51/2), p.s. 3 sg. **plesni** (**P.L.** 95/34); conj. prez. 3 sg. **să plesnească** (**P.L.** 84/17); opt. p. 3 sg. **ar fi plesnit** (**P.L.** 43/8); ger. **plesnind** (**P.L.** 28/30).

PLEŞÚV, -Ă adj. Chel. *Se mai ivi încă un om pleşuv şi cu ochelari.* P.L. 59/11. *Veţi fi ghiciţi că pleşuvul nostru biped era doctor.* P.L. 59/25. *Unul din ei, pleşuv şi uscat, veni să-i cerce pulsul.* P.L. 61/18; cf. **P.L.** 62/5 [Pr. 4]. ◇ (Substantivat) *Pleşuvul clătină din căpăţînă.* P.L. 59/13. *Pleşuvul îl ridică încet de la pămînt.* P.L. 59/19. — *Are friguri ... e în deliriu, zise serios pleşuvul.* **P.L.** 62/19; cf. **P.L.** 62/5, 62/10 [Pr. 5]. ✦ (Despre cap, frunte) Fără păr, chel. *O frunte naltă, pleşuvă, încrezută de gîndiri.* P.L. 40/31. *Umbra lui începu iar a prinde conturele unei icoane în oloi, cu fruntea naltă, palidă, pleşuvă.* P.L. 46/14 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg. n.ac. **pleşuv** (**P.L.** 59/11, 61/18, 62/10), **pleşuvul** (**P.L.** 59/13, 59/19, 59/25, 62/19), **pleşuvă** (**P.L.** 40/31, 46/14, 62/5, 62/5).

PLETÓS, -OÁSĂ adj. **1.** Cu părul lung şi bogat. *Iar la poala lui cea verde mii de capete pletoase, Mii de coifuri lucitoare ies din umbra-ntunecoasă.* O.I 148/1 [V. 1].

2. (În expr.) **Salcie pletoasă** v. **salcie** [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.g.d. **pletoase** (**O.I** 63/18); pl. n.ac. **pletoase** (**O.I** 148/1).

PLÍC s.n. Hîrtie împăturită în chip special pentru a închide o scrisoare. *Ci tu citeşti scrisori din roase plicuri Şi într-un ceas grăbeşti la viaţa toată.* O.I 119/3 [V. 1]. ◒ (În context figurat) *Vîntu-o foaie vestejită Mi-au adus mişcînd fereasta — Este moartea ce-mi trimite Fără plic scrisoarea-aceasta.* O. I 125/4 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n.ac. **plic** (**O.I** 125/4); pl. n.ac. **plicuri** (**O.I** 119/3).

***PLIMBÁ** vb. I v. **primbla**.

PLIN, -Ă adj. **1.** Care este umplut cu ceva, în care se află ceva pînă la limită. *I se părea numai că-n luciul băii, plină de lacrimile ei, vedea ... chipul mirelui ei iubit.* P.L. 22/23 [Pr. 1]. (Cu referire la aer) *Visau amîndoi acelaşi vis. Ceruri de oglinzi ... portale nalte, galerii de-o marmură ca ceara ... toate pline de-un aer răcoare şi mirositor.* P.L. 52/26 [Pr. 1]. ◒ (Metaforic) *Esle ea. Deşarta-mi casă Dintr-odată-mi pare plină.* O. I 106/10 [V. 1]. ◇ (În legătură mai ales cu abstracte introduse prin prep. „de") *Iară cornul plin de jale Sună dulce, sună greu.* O.I 104/23. *Pleacă-te îngere La trista-mi plîngere Plină de-amor.* O.IV 379/8. *Trece călugărul nostru, neîntrd parte la fărmecala stare a firei, plin încă de impresiunile ciudatei sale întîmplări.* P.L. 39/23; cf. **O.I** 12/1, 56/7, 56/16, 82/2, 96/14, 130/16, 166/19, 192/6, 201/6, 210/3, 231/8; **O. IV** 361/7, 365/21; **P.L.** 3/13, 30/13, 53/22, 93/22 [V. 15; Pr. 5]. (Cu determinarea subînţeleasă)

Ea se apără c-o mînă, Însă lotuşi lui se lasă, Simte inima că-i plină. O.I 67/16 [V. 1]. ◒ (Construcţii metaforice) **Plin de întunerice** = tainic, ascuns. *Doar ochii mari şi minunaţi Lucesc adînc himeric, Ca două patimi fără saţ Şi pline de-ntunerie.* O.I 172/8 [V. 1]. **Plin de ere** v. e r e s [V. 1]. **Plin de vis** (sau **de visuri**) v. v i s [V. 3; Pr. 1]. **Plin de dezmerdări** = fericit, încîntător (v. şi n o r o c, s e m ă n a). *Din lortul meu îi-aş face o haină, din zilele mele o viaţă plină de dezmerdări,* P.L.7/41 [Pr.1]. **Plin de raze** = strălucitor, luminos (v. şi d e s f a c e, f o c, l u m i n ă, s o a r e). *Şi dacă ochii ce-am iubit N-or fi de raze plini, Tu mă priveşte liniştit, Cu stinsele lumini.* O.I 230/10 [V. 1]. **Plin de vijelie** (sau **de furtună**) = (despre nori) care ameninţă cu furtuna, care prevesteşte furtuna. *Apucă pe Fâl-Frumos şi-l azvîrli în norii cei negri şi plini de furtună ai cerului.* P.L. 13/7. *Nouri mari, rotunzi şi plini pare-că de vijelie, treceau pe cerul adînc albastru.* P.L. 38/38 [Pr. 2]. **Plin de noroc** v. n o r o c [V. 1]. **A fi ochii cuiva plini de umbra tăinuitelor dureri** v. o c h i [V. 1].

2. Care cuprinde ceva în cantitate mare. *Mii de roiuri de albine Curg în rîuri sclipitoare peste flori de miere pline.* O.I 85/14. *Într-un colţ al casei, în pămînt, dormeau una peste alta vo cîteva sute de cărţi vechi, multe din ele greceşti, pline de învăţătură bizantină.* P.L. 29/26. *Aerul acestei insule era plin de sărbători murmuitoare ale albinelor.* P.L. 98/13; cf. **O.I** 84/39 [V. 2; Pr. 2]. ◇ Loc. adj. **Plin de lacrimi** v. l a c r i m ă [V. 3; Pr. 8]. ◒ (Construcţie metaforică, cu determinarea subînţeleasă) **A-i fi** (cuiva) **genele pline** = a fi cu ochii în lacrimi (v. şi c î n t a, s c u r g e r e, s e c a). *Ochiul îmi sclipeşte, genele-mi sînt pline, Inima mi-e grea.* O.I 10/8 [V. 1]. ✦ Îmbibat, impregnat. *Între aceşti muri afumaţi, plini de mirosul tutunului, de trăncănirea jucătorilor de domino şi de cadenţata bătaie a unui orologiu de lemn, ardeau lămpi somnoroase.* P.L. 27/22 [Pr. 1].

3. Compact, dens. *Se răsfrînge ca-n oglindă a copilei umbră plină.* O.I 51/3 [V. 1].

4. Care este acoperit cu ceva în cantitate mare. *El tuşeşte, îşi încheie haina plină de şireturi.* O.I 87/21. *Tablele* [cărţii] *erau pline de schemele unei sisteme lumeşti imaginare, pe mărgini cu portretele lui Platon şi Pilagora, şi cu sentinţe greceşti.* P.L. 35/23. *Dionis, lungit în patu-i, tremură în friguri, cu buzele uscate, cu fruntea plină de sudoare.* P.L. 62/22; cf. **P.L.** 39/32, 40/26, 99/21 [V. 1; Pr. 5].

5. Cu forme rotunde, durduliu, împlinit; cărnos. *Al ei chip se zugrăveşte plin şi alb.* O.I 79/3. *Dar ce frumoasă, ce plină, ce amabilă era ea!* P.L. 77/15. *Gura dulce cu buza dedesupt mai plină, părea că cere sărutări.* P.L. 77/22; cf. **P.L.** 68/7, 92/36, 93/3 [V. 1; Pr. 5].

6. Care are amploare, intensitate; întreg, desăvîrşit. *Ah! — zise unul — spuneţi că-i omul o lumină ... Nici-o scînteie-ntr-însul nu-i candidă şi plină.* O.I 56/8. *Fereastra-i deschisă: Primăvara plină Pătrunde printr-însa.* O.IV 366/7. *Visătorul Dionis se opri în dreptul acelui portret, care sub lumina plină a lunei părea viu ...* P.L. 30/12. *Ea-l văzu din nou pe Adonis al ei în lumina cea plină a soarelui.* P.L. 85/28 [V. 2; Pr. 2]. ◇ Expr. **Lună plină** = lună perfect rotundă, aflată în faza maximă; lumina lunii aflată în această fază. *A părului lucire s-o deie luna plină.* O.I 94/23. *Şi privind în luna plină La văpaia de pe lacuri, Anii tăi se par ca clipe.* O.I 110/17. *Între ziduri, printre arbori ce se scuturâ de floare, Cum revarsă luna plină tinişlita ei splendoare!* O.I 136/6; cf. **O.I** 97/8, 210/5 [V. 5]. ◒ (Comparaţie) *Tu, regină a sufletelor — nu eşti ... tînără ca luna plină ...?* P.L. 94/4 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **plin** (**O.I** 12/1, 28/5, 79/3, 91/26, 104/23, 159/5, 164/7; **P.L.** 3/13, 37/10, 39/23, 53/22, 55/9, 71/7, 93/22, 98/13), **plină** (**O.I** 11/22, 51/3, 56/7, 56/8, 67/16, 87/21, 94/23, 96/14, 97/8, 106/10, 110/17, 136/6, 166/19, 210/5, 231/8; **O.IV** 361/7, 365/21, 366/7, 379/8; **P.L.** 7/41, 22/23, 30/12, 62/22, 68/7, 77/15, 77/22, 85/28, 93/3, 94/4, 99/21); pl. n.ac. **plini** (**O.I** 56/16, 66/26, 82/1, 84/39, 117/12, 142/8, 192/6, 210/3, 230/10; **P.L.** 10/9, 13/7, 27/22, 30/13, 38/38, 43/20, 49/31, 54/32, 58/16, 85/38, 92/36), **pline** (**O. I** 10/8, 82/2, 85/14, 130/16, 172/8, 201/6; **P.L.** 29/26, 35/23, 39/32, 40/26, 52/26).

PLIVÍ vb. IV. T r a n z. A smulge, a stîrpi buruienile. *Ea plivea firele de iarbă de pe cărare.* P.L. 100/16 [Pr. 1].

PLÎNGĂTÓR, -OÁRE adj. Tînguitor, jeluitor. *Un tînger cu-aripi negre, cu diademă de spini, Cu cîntarea-i plîngătoare lumea mişcă.* O.I 28/3 [V. 1]. ◒ (Element de personificare) *Apoi şezură amîndoi în umbră, Domnul cugetînd la tatăl său din cer, şi st. Petrea ascultînd pe cugete doina izvorului plîngător.* P.L. 13/31 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **plîngătoare** (**O.I** 28/3), g.d. **plîngător** (**P.L.** 13/31).

PLÎNGE vb. III. 1. I n t r a n z. A vărsa lacrimi (de durere, mai rar de emoţie, de bucurie). *Şterge-ţi ochii, nu mai plînge! ...* O.I 30/21. *Dantul, muzica, pădurea, Pe acestea le-ndrăgii, Nu chiliile pustii Unde plîngi, gîndind aiurea!* O.I 102/16. *Ar plînge şi ar rîde de fericire, ca un copil.* P.L. 57/28. *S-arucă la picioarele tînărului cu mîinile unite, tremurînd şi aproape plîngînd.* P.L. 88/17; cf. **O.I** 6/3, 11/16, 13/17, 30/17, 61/15, 65/21, 66/1, 66/4, 82/23, 83/10, 83/10, 88/14, 129/7, 196/5, 213/8, 215/22, 216/14, 221/6, 225/10, 236/16; **O.IV** 364/20; **P.L.** 10/31, 11/16, 43/21, 56/19, 58/19, 69/18, 85/21, 85/24, 90/4, 90/4, 101/34, 102/20 [V. 23; Pr. 14]. (T r a n z.) *Plînse într-o scaldă de aur, aşezată lîngă ea, lacrimi curate ca diamantul.* P.L. 22/13 [Pr. 1]. ◒ (Repetiţie) *Ar fi plîns ... ar fi plîns de-ar fi murit, dar nu putea fi supărată pe el.* P.L. 89/1 [Pr. 2]. ◒ (Element de personificare) *Hai în codrul cu verdeaţă, Und-izvoare plîng în vale.* O.I 54/18. *Mereu va plînge apa, noi vom dormi mereu.* O.I 129/18. *Apele plîng clar izvorînd din fînîne.* O.I 231/3; cf. **O.I** 186/20 [V. 4]. ◒ (Construcţie metaforică; cu referire la florile albastre, care amintesc ochii în lacrimi; v. şi f i l c ă, j u v a e r) **Ochi ce plîng.** *Flori, juvaeruri în aer, clipesc lainice în soare, Unele-albe, nalte, fragezi, ca argintul de ninsoare. Alte roşii ca jeratec, alte-albastre, ochi ce plîng.* O.I 43/6 [V. 1]. ◒ (Metaforic) A se chinui, a suferi. *Ea nici poate să-nţeleagă ... C-acel demon plînge, rîde, nepuţînd s-auză plînsu-şi.* O.I 160/25 [V. 1].

2. R e f l. A se lamenta, a se tîngui, a se văita. *Şi sălbatec se plîng regii în giganticul mormînt.* O.I 44/30; cf. **O.I** 182/2 [V. 2]. ◒ (Element de personificare) *Chiar clopotul n-a plînge cu limba lui de spijă.* O.I 61/13 [V. 1]. ◒ (În context figurat) *Okeanos se plînge pe canaluri ...* O.I 202/5 [V. 1].

3. Tranz. A jeli o persoană moartă, o situație dureroasă. *Și moartea ta n-o plîng, ci mai fericesc O rază fugită din haos lumesc.* O.I 38/27. *Împărăteasa, rămasă singură, plîngea cu lacrimi de văduvie singurătatea ei.* P.L. 3/20. *Cum trăiesc, voi și muri, de nimene plîns, de nimene iubit.* P.L. 31/37 [V. 1; Pr. 2]. ◒ (Element de personificare; repetiție) *Te plînge Bucovina, te plînge-n voce tare, Te plînge-n lînguire și locul tău natal.* O.I 1/16—17 [V. 3].

4. Tranz. A compătimi, a deplînge pe cineva. *Și nu știu gîndirea-mi în ce să o sting: Să rid ca nebunii? Să-i blestem? Să-i plîng?* O.I 40/8 [V. 3]. ◇ (Intranz., în expr.) **A-l plînge** (cuiva) **de milă** = a deplînge (pe cineva) din toată inima. *Lasă-mă să-ți plîng de milă.* O.IV 370/9 [V. 1]. (Refl.) *Te uiți în oglindă și ți plîngi de milă.* O.IV 365/16 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **plîng** (**O.I** 38/27, 213/8, 236/16; **P.L.** 90/4), 2 sg. **plîngi** (**O.I** 30/17, 102/16; **O.IV** 365/16; **P.L.** 10/31), 3 sg. **plînge** (**O.I** 1/16, 1/16, 1/17, 6/3, 11/16, 65/21, 160/25, 196/5; **P.L.** 85/24), **se plînge** (**O.I** 202/5), 3 pl. **plîng** (**O.** I 13/17, 43/6, 54/18, 231/3), **se plîng** (**O.I** 44/30), imp. 3 sg. **plîngea** (**P.L.** 3/20, 102/20), p.s. 3 sg. **plînse** (**P.L.** 22/13), p.c. 3 sg. **s-a plîns** (**O.I** 182/2), viit. 1 sg. **oi plînge** (**P.L.** 11/16), 3 sg. **va plînge** (**O.** I 129/18), **a plînge** (**O.I** 61/13); conj. prez. 1 sg. **să plîng** (**O.I** 40/8; **O.IV** 370/9), 2 sg. **să plîngi** (**O.** I 129/7: **P.L.** 56/19), 3 sg. **să plîngă** (**O.I** 186/20: **P.L.** 85/29), **plîngă** (**O.I** 216/14, 219/22, 221/6, 225/10); opt. prez. 3 sg. **ar plînge** (**P.L.** 57/28). p. 2 sg. **ai fi plîns** (**P.L.** 69/18), 3 sg. **ar fi plîns** (**P.L.** 89/1, 89/1, 101/34); imper. 2 sg. **nu plînge** (**O.** I 30/21, 83/10, 83/10); inf. (**a**) **plînge** (**O.I** 61/15, 88/14; **O.** IV 364/20; **P.L.** 58/19, 90/4); ger. **plîngînd** (**O.I** 66/1, 66/4, 82/23,; **P.L.** 43/21, 88/17); part. **plîns** (**P.L.** 31/37).

PLÎNGERE s.f. Plîns. *Ochii lui orbiți de plîngeri, Ea-i sărută.* O.I 53/11. *Ascult-a noastre plîngeri, Regină peste îngeri.* O.IV 360/16. *Pînă nu mor, Pleacă-te îngere La trista-mi plîngere Pînă de-amor.* O.I 379/7 [V. 3]. ◒ (Metaforic) Durere, suferință (v. și plîns, suspin). *N-oi uita vrodată, dulce Bucovină ... Ale sorții mele plîngeri și surise.* O.I 9/7 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Bliudele plîngeri** = suspine de dragoste, suferință pricinuită de iubire (v. și dor, duios, dulce[1], dulceață, lumină, spaimă). *Iar eco își ride de blîndele plîngeri, De junii amanți.* O.I 5/21 [V. 1]. **A cînta cu plîngeri** v. cînta [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n.ac. **plîngere** (**O.IV** 379/7); pl.n.ac. **plîngeri** (**O.I** 5/21, 9/7, 13/16, 53/11; **O.IV** 360/16).

PLÎNS[1] s.n. Faptul de a plînge; tînguire, lamentare; (concretizat) lacrimi. *Ecou-i răspunde cu vocea-i vuindă La plînsu-i de dor.* O.I 3/20. *Cu mînele-amîndouă eu fața îmi ascund Și-ntîia dată-n viață un plîns amar mă-neacă.* O.I 91/20. *Ochii împărătesei îlenei, orbiți de plîns, nu mai vedeau nimica.* P.L. 22/21 [V. 2; Pr. 1]. ◒ (Comparație) *Căci vorba voastră sună ca plîns la cununie.* O.I 25/19 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A-și nuzi plînsul** v. auzi [V. 1]. **A imple plînsul** [genele cuiva] v. umple [V. 1]. ◒ (Metaforic) Durere, suferință, chin (v. și plîngere, suspin). *Nu vedeți că rîsul vostru e în fiii voștri plîns ...?* O.I 157/9 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n.ac. **plîns** (**O.I** 25/19, 91/20, 157/9; **P.L.** 22/21), **plînsul** (**O.I** 175/18), **plînsu-** (**O.I** 3/20, 160/25).

PLÎNS[2]**, -Ă** adj. **1.** Care a plîns. *Găsi pe față iar singură, încă mai palidă și mai plînsă.* P.L. 12/34 [Pr. 1].

2. Fig. Trist, sfîșietor. *Vulturii ce stau amuțiți pe crestetele seci și sure a stîncelor nalte tuvățau de la el țipetul cel plîns al jelei.* P.L. 5/8. *Cerul limpede ... soarele ... ierburile ... mirosul cel umed al florilor învioșate o făceau să doarmă mult și lin, însoțită în calea visurilor ei de glasul cel plîns al fluierului.* P.L. 10/5 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg. n.ac. **plîns** (**P.L.** 5/8, 10/5), **plînsă** (**P.L.** 12/34).

PLÎNSET s.n. Plîns. *Din ziduri vechi Vorbe, rîs și plînset sună în urechi.* O.IV 364/10 [V. 1].

PLÎNSOÁRE s.f. (Popular) Plîns. *Apoi noaptea lor albastră, a lor dulce vecinicie, Ce ușor se mistuiește prin plînsorile pustie ...* O. I 83/6 [V. 1]. ◒ (Personificare) *Plînsori sfîșietoare împînse de blăstem Se urmăresc prin bolte.* O.I 94/18 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică; despre destin) **A boteza** (pe cineva) **cu roată de plînsori** = a produce (cuiva) numai suferințe, a face (pe cineva) să sufere (v. și cruce, fiere, Hristos, pustii). *Dar așa ni e destinul, Vîltreg prea adeseori, Unui lumea-i acordează, Iar pe altul îl botează Cu-a lui roată de plînsori.* O.I 14/15 [V. 1].

— Forme gramaticale: pl. n.ac. **plînsori** (**O.I.** 14/15, 94/18), **plînsorile** (**O.I** 83/6).

PLOÁIE s.f. **1.** Precipitație atmosferică sub formă de picături de apă. *Ce te legeni, codrule, Fără ploaie, fără vînt, Cu crengile la pămînt?* O.I 214/2. *Era noapte și ploaia cădea mărunt.* P.L. 26/9. *Părefii erau negri de șiroaiele de ploaie.* P.L. 29/18; cf. **O.I** 148/9; **P.L.** 9/35, 26/18, 26/19, 26/23, 27/10, 29/3, 54/30 [V. 2; Pr. 9]. ◒ (Construcție metaforică; sugerind scuturarea florilor mirositoare de ței; v. și omăt). **Dulce ploaie.** *Miroase florile-argintii Și cad, o dulce ploaie Pe crestetele-a doi copii Cu plete lungi, bălaie.* O.I 179/26 [V. 1].

2. Fig. Revărsare, potop. ◒ (Construcție metaforică) **Ploaie de raze** v. rază [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **ploaie** (**O.** I 37/12, 148/9, 179/26, 214/2; **P.L.** 9/35, 26/18, 26/23, 29/18, 54/30), **ploaia** (**P.L.** 26/9, 27/10, 29/3), g.d. **ploaiei** (**P.L.** 26/19).

PLOP s.m. Arbore (*Populus*). *Pe lîngă plopii fără soț Adesea am trecut.* O.I 191/1. *Și dacă ramuri bat în geam Și se cutremur plopii, E ca în minte să te am Și-ncet să te apropii.* O.I 193/2. *De după muri vedeai pe ici, pe colea cîte-un virf verde de plop.* P.L. 72/10; cf. **O.** I 191 [V. 3; Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **plop** (**P.L.** 72/10); pl.n.ac. **plopii** (**O.** I 191, 191/1, 193/2).

PLOȘNIȚĂ s.f. Insectă (*Cimex lectularia*). *Pe părefi cu colb, pe podul cu lungi pînze de păinjen Roiesc ploșnițele roșii.* O.I 46/18 [V. 1]. ◒ (Personificare; glumeț) *Ploșnița ceea-i bătrînă, cuvios în mers pășește.* O.I 46/22 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **ploşniţa** (**O.I** 46/22); pl.n.ac. **ploşniţele** (**O.I** 46/18).

PLOUĂ vb. I. 1. Intranz. impers. A cădea ploaie. — *Cînd plouă, toate grînele cresc.* P.L. 53/13 [Pr. 1].

2. Intranz. unipers. Fig. A cădea, a curge din abundenţă. *Teiul vechi un ram întins-a, Ea să poată să-l îndoaie, Ramul tînăr vînt să-şi deie Şi de braţe-n sus s-o ieie, Iară florile să ploaie Peste dînsa.* O.I 122/5 [V. 1]. ✦ Tranz. A acoperi. *Peste capul blond al fetei zboară florile şi-o plouă ...* O.I 154/33 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **plouă** (**O.I** 154/33; **P.L.** 53/13); conj. prez. 3 sg. **să ploaie** (**O.I** 122/5).

PLOUĂT, -Ă adj. 1. Muiat de ploaie. ◒ (Glumeţ-ironic) *Umbra eroului nostru dispărea prin şiroaiele ploaiei, care dederă capului său aspectul unui berbece plouat.* P.L. 26/19 [Pr. 1].

2. Fig. Fără chef, pleoştit. ◒ (Glumeţ) *Iară eu suit pe casă Şi plouat de-atîl amor, M-aş îmfla ursuz în pene.* O.IV 369/14 [V. 1].

PLUG s.n. Unealtă agricolă folosită la arat. *După ce-amar muncirăţi mizeri viaţa toată, Aţi mai purta osînda ca vita de la plug?* O.I 59/10 [V. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **A-şi întinde moşia cu plugul şi cu spada** v. moşie [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **plug** (**O.I** 59/10), **plugul** (**O.I** 149/33).

PLUMB s.n. Metal moale şi greu. ◒ (Comparaţie) *Ca plumbul surd şi rece el doarme ziua toată.* O.I 96/17. *Ea căzu ca plumbul la pămînt.* P.L. 19/24. *Peliţa din oacheşă se făcuse vînătă, mîna grea ca plumbul.* P.L. 20/7. *Simt îngreuîndu-se ca sub plumb cugetările mele ...* P.L. 62/5 [V. 1; Pr. 3]. ◒ (Construcţie metaforică; despre somn) **De plumb** = adînc. *Simţi cum se strecoară un somn de plumb prin toate vinele lui.* P.L. 16/24 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **plumb** (**P.L.** 16/24, 62/5), **plumbul** (**O.I** 96/17; **P.L.** 19/24, 20/7).

PLUTÍ vb. IV. Intranz. **1.** A se menţine la suprafaţa unui lichid; a se mişca pe suprafaţa lichidului. *Să plutim cuprinşi de farmec Sub lumina blîndei lune.* O.I 74/13. *Tremură largele Vase de lemn; Nişte cetăţi Plutind pe marile Şi mişcătoarele Pustietăţi.* O.IV 378/10. *Desprinse barca de ţărm, se sui şi pluti în josul riului.* P.L. 97/8; cf. **O.I** 152/11; **O.IV** 430/23 [V. 4; Pr. 1]. ◒ (Metaforic; despre ochi) A privi în gol, pierdut (?). *Cu ochi mari la ea se uită Plini de vis, duioşi plutind.* O.I 66/26 [V. 1].

2. A se menţine sau a se mişca lin în aer; a plana, a zbura. *Urmărind pe ceruri limpezi cum pluteşte-o ciocîrlie, Tu ai vrè să spui să ducă către dînsul o solie.* O. I 82/27. *O pasăre pluteşte cu aripi ostenite.* O.I 114/6 [V. 2]. ◒ (În context figurat) *Ceruri de oglinzi, plutind cu înaltatele aripi albe şi cu brîie de curcubeu, porlale nalte... toate pline de un aer răcoare şi mirositor.* P.L. 52/23 [Pr. 1]. ◇ (Despre fiinţe supranaturale) *Şi piatra de pe groapă crăpind în două sare; Încet plutind se-naltă mireasa-i, o fantasmă ...* O. I 95/5. [Luceafărul] *venea plutind în adevăr Scăldat în foc de soare.* O.I 171/31. *Plutea încet, încet prin albastrul tăriei, meazănoaptea bătrînă cu aripele de aramă.* P.L. 19/20 [V. 2; Pr. 1]. ◒ (În contexte figurate) *Rafael, pierdut în visuri ca-ntr-o noapte înstelată ... Te-a văzut plutind regină printre îngerii din cer.* O.I 29/12. *Să simt plutind deasupră-mi geniul morţii.* O. IV 338/13 [V. 2]. ◒ (Metaforic) *Am părerea cum că toate ideile ce plutesc pe suprafaţa vieţei oamenilor sunt creţii ce aruncă o manta pe un corp ce se mişcă.* P.L. 80/16 [Pr. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **A pluti pe aripi sînte printre stelele senine** = a se avînta, a se înălţa, cu gîndul, cu imaginaţia, în regiuni ideale (v. şi convorbi, odă). *Voi urmaţi cu răpejune cugetările regine. Cînd plutind cu aripi sînte printre stelele senine, Pe-a lor urme luminoase voi asemenea mergèţi.* O.I 35/23 [V. 1]. ✦ Fig. (Despre aştri) A se mişca pe bolta cerească. *Peste cîte mii de valuri stăpînirea ta [a lunii] străbate, Cînd plutească pe mişcătoarea mărilor singurătate!* O.I 130/12. *Vede luna ce plutește peste plaiul Eschişer.* O.I 144/20; cf. **O.I** 136/14 [V. 3].

3. Fig. A se mişca, a aluneca abia simţit. *Abia atingi covorul moale, Mătasa sună sub picior, Şi de la creştet pîn-în poale Plutești ca visul de uşor.* O.I 117/8. *Alunci te chem; chemarea-mi asculta-vei? Din neguri reci plutind te vei desface?* O.I 120/18 [V. 2]. ◒ (Metaforic) *Pe cînd ca profume pe blînda ei faţă Plutesc sărutări.* O.I 4/16 [V. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **A-i pluti pe dinainte** = a i se perinda, a i se succeda prin minte (anumite imagini). *Îmi plutea pe dinainte cu al timpului amestic Ba un soare, ba un rege, ba alt animal domestic.* O.I 140/35 [V. 1]. ✦ A se împrăştia, a se răspîndi lin. *Pulbere de diamante cade fină ca o burĕ, Scînteind plutea prin aer şi pe toate din natură.* O.I 142/12 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 2 sg. **pluteşti** (**O.I** 117/8, 130/12, 136/14), 3 sg. **pluteşte** (**O.I** 82/27, 114/6, 144/20), 3 pl. **plutesc** (**O. I** 4/16, 152/11; **P.L.** 80/16), imp. 3 sg. **plutea** (**O. I** 140/35, 142/12; **P.L.** 19/20), p.s. 3 sg. **pluti** (**P.L.** 97/8); conj. prez. 1 pl. **să plutim** (**O.I** 74/13); ger. **plutind** (**O.I** 29/12, 35/23, 66/26, 95/5, 120/18, 171/31; **O. IV** 338/13, 378/10, 430/23; **P.L.** 52/23).

PLUTITÓR, -OÁRE adj. 1. Care pluteşte pe suprafaţa unui lichid. *Se culcă în barcă, sub cerul ce-şi ridica înstelata sa măreţie, şi astfel — un gînunte plutitor pe aria nemărginită a apelor — adormi adînc.* P.L. 97/11 [Pr. 1].

2. Care pluteşte, se deplasează în aer. *Niei luna plutitoare, nici stelele din ceri N-or să pătrunză-n umbra trecutelor dureri.* O.IV 432/13. *Casa se prefăcu într-o peşteră cu pereţii negri ca cerneala, luminarea de ceară într-un cărbune plutitor în aer.* P.L. 43/27 [V. 1; Pr. 1]. ◒ (Metaforic; despre ochi) Care priveşte în gol, pierdut, visător (?) (v. şi pierdut). *Dar ea zboară ... lu cu ochiul plutitor şi-ntunecos Stai cu buze disclestate de un tremur dureros.* O. I 82/29. *Ochii ei painjiniţi de lacrimi se îndreptară spre el ... adînei, miloşi, plutitori ...* P.L. 58/21 [V. 1; Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **plutitor** (**O. I** 82/29; **P.L.** 43/27, 97/11), **plutitoare** (**O. IV** 432/13); pl.n.ac. **plutitori** (**P.L.** 58/21).

POALĂ s.f. 1. Partea de jos, mai largă, a unui veşmînt (lung). *Îi foşnea uscat pe frunze poala lung-a albei rochii.* O.I 85/29. *Ascunsese capul în sînul lui, pe cînd poalele lungi ale hainei ei albe atingeau din zbor năsipul.* P.L. 21/10. *Trecea pe lîngă el călle-un tînăr cavaler. ... înfăşurat în mantaua a cărei poală dindărăt se ridica de sabia*

pe care-şi lăsa mina ... P.L. 44/16 ; cf. **P.L.** 43/24 [V. 1 ; Pr. 3]. ◇ Expr. **De la creştet pînă în poale** v. c r e ş t e t [V. 1]. ◒ (Construcţii metaforice) **Sub poalele** (cuiva) = sub protecţia, sub oblăduirea (cuiva). *Împărat slăvit e codrul Neamuri mii îi cresc sub poale.* O.I 100/2 [V. 1]. **A depune ceva la poalele cuiva** = a aduce cuiva un prinos, o ofrandă (ca dovadă de dragoste; v. şi **d o r i n ţ ă, i n t u r n a**). *A venit un rege palid şi coroana sa antică, Grea de glorii şi putere, l-a ei poale-ar fi depus.* O.I 52/6 [V. 1].

2. Partea din jos (şi din faţă) a unei haine, ţinută în sus pentru a aduna în ea anumite lucruri. *Împărăteasa ... culese în poale o mulţime de lăcrimioare...* P.L. 22/38 [Pr. 1]. ◒ (În context figurat) *În van îngerii, ce treceau ducînd în poalele lor rugăciunile muritorilor, se uitau semnificativ la el.* P.L. 52/40 [Pr. 1].

3. Partea corpului cuprinsă între briu şi genunchi, împreună cu partea de îmbrăcăminte corespunzătoare, la o femeie cînd şade. *O babă bătrînă şi zbircilă ... sta cu capul ei sur ca cenuşa în poalele unei roabe ţinere şi frumoase.* P.L. 16/8 [Pr. 1].

4. F i g. Partea de jos a unui munte. *Departe, munţii cu fruntea încununată de codri, cu poalele pierdute în văi cu izvoare albe.* P.L. 38/37 [Pr. 1]. ✦ Loc de unde începe o pădure (aşezată pe o înălţime); marginea unei păduri. *Ajuns-a el la poala de codru-n munţii vechi.* O.I 93/1. *Codrul clocoti de zgomot şi de arme şi de bucium, Iar la poala lui cea verde mii de capete pletoase, Mii de coifuri lucitoare ies din umbra-nlunecoasă.* O.I 148/1 [V. 2]. ✦ Partea de jos a unor lucruri care au extensiune în înălţime. *Şerpi roşii rupeau trăsnind poala neagră a norilor.* P.L. 9/17. *Vedea din cînd în cînd cîte-o streaţă uriaşă attrnată de cer, ce încunjura cu poalele ei vîrful vreunui munte.* P.L. 11/24 [Pr. 2]. ◒ (Metaforic) Marginea unei ape; ţărm, mal. *O grădină unilă cu murii mănăstirei se-ntindea pînă jos la poalele mării.* P.L. 97/20 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **poală** (**P.L.** 43/24, 44/16), **poala** (**O.I** 85/29, 93/1, 148/1 ; **P.L.** 9/17) ; pl.n.ac. **poale** (**O.I** 52/6, 100/2, 117/7 ; **P.L.** 22/38), **poalele** (**P.L.** 11/24, 16/8, 21/10, 38/37, 52/40, 97/20).

POÁRTĂ s.f. Deschidere într-un zid, gard, într-o împrejmuire etc. ; uşă la intrarea într-o clădire. *La castel în poartă calul Stă a doua zi în spume.* O.I 68/1. *Călări ei întru-nuntru şi porţile recad.* O.I 98/26. *Buzduganul, căzînd, se izbi de o poartă de aramă.* P.L. 5/21. *Pe una din cărări vedem un călugăr mergînd spre poarta mănăstirii.* P.L. 73/4 ; cf. **O.I** 55/21, 93/26, 93/28, 93/32, 157/26, 165/5, 165/9, 165/20 ; **O. IV** 338/9 ; P.L. 5/22, 5/32, 11/40, 48/33, 52/27, 53/16, 72/14, 73/10 [V. 11 ; Pr. 10]. ◒ (În context figurat) *Părea că printre nouri s-a fost deschis o poartă.* O.I 69/1 [V. 1]. ◒ (Construcţii metaforice) **A bate la poarta vieţii** = a cere dreptul la existenţă. *Multe flori sunt, dar puţine Rod în lume o să poarte, Toate bat la poarta vieţii, Dar se scutur multe moarte.* O.I 226/3 ; cf. **O.I** 226/13 [V. 2]. **A bate la porţile gîndirii** = a cere să fie pătruns cu mintea. *Inima-ţi frămîntă Doruri vii şi patimi multe ... Ca şi flori la poarta vieţii Bat la porţile gîndirii, Toate cer intrare-n lume, cer veşmintele vorbirii.* O.I 226/14 [V. 1]. **A deschide poarta întîrlii** v. d e s c h i d e [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **poartă** (**O. I** 68/1, 69/1, 165/5, 165/9 ; **P.L.** 5/21, 5/32, 52/27, 73/10) **poarta** (**O. I** 93/26, 93/28, 136/9, 157/26, 226/3, 226/13 ; **P.L.** 4/9, 5/22, 72/14, 73/4), g.d. **porţi** (**P.L.** 53/16), **porţii** (**O.I** 55/21 ; **O.IV** 338/9) ; pl. n.ac. **porţi** (**O.I** 165/20), **porţile** (**O.I** 93/32, 98/26, 226/14 ; **P.L.** 11/40, 48/33).

POCÁL s.n. Pahar mare, cupă. ◒ (Construcţie metaforică) **Fiarbă vinul în cupe, spumege pocalul** v. f i e r b e [V. 1].

— Formă gramaticală: sg.n.ac. **pocalul** (**O.I** 15/5).

POCĂÍNŢĂ s.f. Părere de rău, căinţă. *Cînd aud vreodată un rotund egumen ... Povestind că viaţa e calea durerii Şi că pocăinţa urmează plăcerii. — Mă întreb : „Acesta poate ca să ştie Cum este viaţa, cum cată să fie?* O.I 364/4 ; cf. **O.IV** 366/16 [V. 2].

POCITÚRĂ s.f. Fiinţă pocită, pocitanie. *Şi deasupra tuturora, oaslea să şi-o recunoască, Îşi aruncă pocitura bulbucaţii ochi de broască ...* O.I 150/18 [V. 1].

POD s.n. **1.** Construcţie care leagă între ele malurile unei ape. *Mulţi durară, după vremuri, peste Dunăre vrun pod.* O. I 147/19 [V. 1]. ◒ (Comparaţie) *Toţi se uită cu mirare şi nu ştiu de unde vine. Pînă văd painjinişul între tufe ca un pod.* O.I 87/3 [V. 1]. ◒ (În contex figurat) *Dar poate acolo să fie castele Cu arcuri de aur zidile din stele, Cu rîuri de foc şi cu poduri de-argint.* O.I 38/3 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Pînză de painjen întinsă între două obiecte. *O cojiţă de alună trag locuste, podu-l sculur.* O.I 87/13. *Painjeni de smarald au ţesut pe-o insulă pînă la malul opus un pod de pînză diamantică.* P.L. 51/28. *Picioarele-i de omăt abia atingeau podul ...* P.L. 51/35 ; cf. **P.L.** 51/32 [V. 1 ; Pr. 3].

2. Spaţiu cuprins între planşeul superior al unei clădiri şi acoperiş. *În pod miaună motanii.* O.I 46/7. *Vro cucoană cu-albă blană cu amoru-i îl îmbie, Rendez-vous i-a dat în şură, ori în pod, în găvănă?* O.I 48/12. *Părefii erau negri de şiroaiele de ploaie ce curgeau prin pod.* P.L. 29/19 ; cf. **O.I** 48/16 [V. 3 ; Pr. 1]. ✦ (Regional) Tavan. *Pe podul cu lungi pînze de painjen Roiesc pleoştite ploşniţele roşii.* O.I 46/17. *În această dulce pace, Îmi ridic privirea-n pod.* O.I 105/18 [V. 2].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **pod** (**O.I** 46/7, 48/12, 48/16, 87/3, 105/18, 147/19 ; **P.L.** 29/19, 51/28, 51/32), **podul** (**O.I** 46/17 ; **P.L.** 51/35) **podu-** (**O. I** 87/13) ; pl. n.ac. **poduri** (**O.I** 38/3).

PODEÁ sf. Duşumea. *El căzuse cît era de lung pe podeaua camerei lui.* P.L. 58/25 [Pr. 1]. ✦ (La pl.) Scîndurile unei duşumele. *Unde-ajung* [razele] *par văruite zid, podele, ca de cridă.* O.I 76/27. *Şi uscat foşni mătasa pe podele, între glastre.* O.I 154/9. *L-am văzut căzînd ca mort pe podele ...* P.L. 59/5 ; cf. **O.I** 76/29 ; **P.L.** 29/24 [V. 3 ; Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **podeaua** (**P.L.** 58/25) ; pl.n.ac. **podele** (**O.I** 76/27, 76/29, 154/9 ; **P.L.** 59/5), **podelele** (**P.L.** 29/24).

PODOÁBĂ s.f. **1.** Ornament. *Nu voi sicriu bogat, Podoabe şi flamuri.* O.I 223/6 [V. 1].

2. Lucru de preţ, obiect de valoare. ◒ (Metaforic) *Cît de sus ridici acuma în gîndirea ta pe-o roabă, Cînd*

durerea la din suflet este singura-mi podoabă. O.I 154/38 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A-l face** (cuiva) **din orișice durere o podoabă** v. f a c e [V. 1].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **podoabă** (**O.I** 154/38, 232/10) ; pl.n.ac. **podoabe** (**O.I** 223/6).

POÉM s.f. Operă literară în versuri. *Noi avem în veacul nostru acel soi ciudat de barzi, Care-ncearcă prin poeme să devie cumularzi.* O.I 137/20 [V. 1].

POÉT s.m. Autor de poezii. *Astfel notele murinde. Blînde, palide, încet, Zbor sub mîna-ți tremurînde, Ca dulci gînduri de poet.* O.I 18/16. *Văd poeți ce-au scris o limbă, ca un fagure de miere.* O.I 31/7. *Poeții lor nu găseau în univers destule metafore și comparațiuni pentru apoteoza eroilor.* P.L. 50/40 ; cf. **O.I** 29/6, 32/10, 48/13 [V. 5 ; Pr. 1]. ◒ (În context figurat ; aluzie la poezia *Vis de poet* de V. Alecsandri) *Și iubind-o fără margini scrie : „Visul de poet".* O.I 32/36 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Mitic**ul **poet** v. m i t i c [V. 1].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **poet** (**O.I** 18/16, 29/6, 32/15, 32/36, 48/13), **poetul** (**O.I** 32/10) ; pl.n.ac. **poeți** (**O.I** 31/7), **poeții** (**P.L.** 50/40).

POÉTIC, -Ă adj. **1.** Care are fire de poet ; fantast, visător. *Era brunel și cam poetic.* P.L. 66/14 [Pr. 1].

2. F i g. Care poate inspira pe poeți ; încîntător, armonios. *Iar riul suspină de blînda-i durere Poetic murmur.* O.I 3/14. *Să mai salut o dată colibele din vale . . . Ce respirau în taină plăceri mai naturale, Visări misterioase, poetice șoptiri.* O.I 6/16 [V. 2]. ◒ (Construcție metaforică) **Poetice labirint** v. l a b i r i n t [V. 1].

— **Forme** gramaticale : sg.n.ac. **poetic** (**O. I** 3/14, 6/12 ; **P.L.** 66/14) ; pl. n.ac. **poetice** (**O. I** 6/16).

POEZÍE s.f. **1.** Arta de a exprima o idee sau un sentiment în mod plastic prin versuri ; creație artistică în versuri. *Și-acel rege-al poeziei, vecinic tînăr și ferice . . . veselul Alecsandri . . . Acum secolii străbate, o minune luminoasă, Acum ride printre lacrimi cînd o cîntă pe Dridri.* O.I 32/25. *Ce e poezia? Înger pulid cu priviri curate, Voluptos joc cu icoane și cu glasuri tremurate, Strai de purpură și aur peste țărîna cea grea.* O.I 36/13. [În cutie] *mai era ceva. O mică carte de notițe . . . impresii din romane, din poezii, scrise în fiecare zi.* P.L. 71/35 [V. 2 ; Pr. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **A vorbi în poezii** = a se exprima în limbaj metaforic. *Ideal pierdut în noaptea unei lumi ce nu mai este, Lume ce gîndea în basme și vorbea în poezii.* O.I 29/2 [V. 1]. **Viață de poezie** = existență petrecută în lumea ideală a creației poetice. *Așîel cu, pierdut în noaptea unei vieți de poezie, Te-am văzut femeie stearpă, fără suflet, fără foc.* O.I 29/17 [V. 1]. **A zvîrli asupra cuiva vălul alb de poezie** = a exalta calitățile cuiva, a idealiza (v. și a l t a r, d i a d e m ă, z e i t a t e). *Și-am zvîrlit asupră-ți, crudo, vălul alb de poezie Și paloarei tale raza inocenței eu i-am dat.* O.I 29/23 [V. 1]. ✦ Activitatea, vocația de poet. *Pentru mine e totuna : De-oi pelrece-ncă cu mîțe și cu pureci și cu luna, Ori de nu — cui ce-i aduce? — Poezie — sărăcie!* O.I 49/8 ; *Ah! de cîte ori voit-am Ca să spînzur lira-n cui Și un capăt poeziei Și pustiului să pui.* O.I 105/23 [V. 2].

2. Farmec, frumusețe. ◒ (Comparație) *Ca a nopții poezie, Cu-ntunericul talar, Cînd se-mbină, se mlădie C-un glas tainic, lin, amar, Tu cînlare întrupată . . . Răpișî sufletu-mi în dor .* O.I 18/1 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n.ac. **poezie** (**O. I** 18/1, 29/17, 29/23, 49/8), **poezia** (**O.I** 36/13), g.d. **poeziei** (**O.I** 32/25, 105/23) ; pl. n.ac. **poezii** (**O. I** 29/2 ; **P.L.** 71/35).

PÓFTĂ s.f. Dorință, pornire. *Se avîrl doi leoparzi, Ce cu poftă inimoasă de-a lupta se și aruncă.* O.I 165/22 [V. 1].

POFTÍ vb. IV. T r a n z. A binevoi. *Socrul roagă-n capul mesei să pofteuscă să se pună Nunul mare.* O.I 85/35 [V. 1].

POIÁNĂ s.f. Luminiș. *Să-mi trimiți prin cineva Ce-i mai mîndru-n valea ta : Codrul cu poienele, Ochii cu sprîncenele.* O.I 149/10. *N-auzi cum frunzele-n poiană Șoptesc ca zgomotul de guri . . . ?* O.I 228/5 [V. 2].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **poiană** (**O. I** 228/5) ; pl.n.ac. **poienele** (**O.I** 149/10).

POL s.n. Regiune din jurul celor două puncte extreme ale axei imaginare a pămîntului. *Și nații călătoare, împinse de a mea. Umplut-au sperioase pustiul pîn'la poluri.* O.I 91/5 [V. 1].

POLÁR, -Ă adj. Din apropierea unui pol al pămîntului. *Ca noaptea cea eternă a nordului polar Se-ntinde amorfirea în sufletu-mi amar.* O.IV 430/19 [V. 1]. ◇ *Steaua polară* = steaua principală din constelația „Carul mic", care servește la aflarea nordului. *Steaua cea polară i-arată a lui cale.* O.I 92/30 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **polar** (**O.IV** 430/19), **polară** (**O.I** 92/30).

POLÉI[1] s.n. Poighiță de gheață care se formează pe pămînt prin înghețarea zăpezii topite. *Să alunec pe poleiul de pe ulițele ninse . . . ?* O.I 157/19 [V. 1].

POLEÍ[2] vb. IV. T r a n z. **1.** A acoperi cu un strat subțire de metal. *Răsărea ca un cuib alb o cetate frumoasă, care, de albă ce era, părea poleită cu argint.* P.L. 11/34 [Pr. 1].

2. F i g. (Și în forma *polii*) A îmbrăca într-o lumină strălucitoare, a face să lucească. *Iată lacul. Luna plină Poleindu-l, it străbate.* O.I 210/6. *Casa din capătul uliței, era galbenă, cu ferești poleite de lună.* P.L. 49/6. *Luna o polia frumos și ea era îndestul de vicleană spre a se lăsa muiată-n întreg de această dulce și voluptoasă lumină.* P.L. 93/15 [V. 1 ; Pr. 2]. ◇ R e f l. *Fața ei se poliește într-un mod ciudat.* P.L. 92/9 [Pr. 1].

— Forme gramaticale : ind. prez. 3 sg. **se poliește** (**P.L.** 92/9), imp. 3 sg. **polia** (**P.L.** 93/15) ; ger. **poleindu-** (**O. I** 210/6) ; part. **poleită** (**P.L.** 11/34), **poleite** (**P.L.** 49/6). — Variantă : **polii** (**P.L.** 92/9, 93/15) vb. IV.

POLEÍT, -Ă adj. F i g. Cu reflexe luminoase, strălucitor. *Apa molcomă a lacului . . . era poleită și tremurînd își arunca din cînd în cînd undele sclipitoare spre țărmii adormiți.* P.L. 101/27 [Pr. 1].

POLICIOÁRĂ s.f. Poliță mică. *Pe-a icoanei policioară, busuioc și mînt-uscată Împlu casa-ntunecoasă de-o mireasmă pipărată.* O.I 84/15. *Întunericul . . . era pătrunș numai de punctul roș al unei candele, care ardea pe o policioară încărcată cu busuioc uscat și flori.* P.L. 44/40 [V.1 ; Pr. 1]

POLÍ vb. IV v. **polei.**

PÓLIȚĂ s.f. Raft. *Erau cărți vechi legate în piele, crane de oameni și păseri împăiate pe polițele din părete.* P.L. 40/25. *Ieronim . . . văzu cărți vechi și scrieri multe pe polițele unui dulap.* P.L. 98/39 [Pr. 2].

POM s.m. Arbore roditor. *Nilu-n fund grădine are, pomi cu mere de-aur coapte.* O.I 45/26. *Și aceiași pomi în floare Crengi întind peste zaplaz.* O.I 112/5 [V. 2]. ◒ (Comparație) *Al lumii-ntregul simbur, dorința-i și mărirea. În inima oricărui i-ascuns și trăitor Zvârlire hazardată, cum pomu-n înflorire În orice floare-ncearcă întreagă a sa fire.* O.I 64/8 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. pomu- (**O.I** 64/8); pl. n.ac. **pomi** (**O. I** 45/26, 112/5).

POMÁDĂ s.f. Preparat cosmetic cu care se unge părul sau mustața. ◒ (Ironic ; sugerînd superficialitatea) *Ne-ați venit apoi, drept minte o sticluță de pomadă.* O.I 151/11 [V. 1].

POMENÍ vb. IV. Refl. pas. A fi menționat, consemnat. *După vremuri mulți veniră, începînd cu acel oaspe. Ce din vechi se pomenește, cu Dariu a lui Istaspe.* O.I 147/18 [V. 1].

POMÉT s.n. Grădină, livadă cu pomi. *Curțile albe ca argintul, cu cerdacuri și scări a căror scînduri curate și ceruite sclipeau în lună, pierdute în mijlocul unor pomete.* P.L. 44/8 [Pr. 1].

PONORÍ vb. IV. Refl. (Regional) A se prăbuși ; a se surpa. *Scări înalte coborau . . . printre bucăți de pădure ponorîte în fundul ripelor.* P.L. 51/11 [Pr. 1].

PONORÍRE s.f. (Regional) Surpătură. *O grădină . . . se-ntindea până jos la poalele mării, care se mișca arcuindu-și apele până lîngă un buchet de chiparoși și roze, tăinuit în ponorîrea unei stînci.* P.L. 97/22 [Pr. 1].

PÓPĂ s.m. Preot. *Și ce profanație a cărților bisericești! Toate marginele erau profite de femei, popi, cavaleri, cerșitori, comedianți . . .* P.L. 74/16. *Viața exterioară, regii, popii, învățații, sunt lustru și frază.* P.L. 82/19 ; cf. P.L. 82/4 [Pr. 3]. ◒ (Comparație ; glumeț) *Un bondar rotund în pîntec Somnoros pe nas ca popii glăsuiește-ncet un cîntec.* O.I 87/12 [V. 1]. ◒ (Glumeț) *Sau ca popă colo-n templul, închinat ființei. care După chip și-asemănare a creat mîțescul neam. Aș striga : o mulțime!* O.I 48/21 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n.ac. **popă** (**O. I** 48/21 ; **P.L.** 82/4) ; pl. n.ac. **popi** (**P.L.** 74/16), **popii** (**O. I** 87/12 ; **P.L.** 82/19).

POPÓR s.n. 1. Neam, norod. *Vedeți cum urna creapă, cenușa retrivie, Cum murmură trecutul cu glas de bătălie Poporului roman.* O.I 24/27. *Microscopice popoare, regi, oșteni și învățați Ne succedem generații și ne credem minunați.* O.I 132/35. *Astfel vedem în marile migrațiuni ale popoarelor, unde fiii mînoreni ieșeau din țară, pe cînd stupul matern sta locului, o analogie cu roiurile albinelor.* P.L. 81/23 ; cf. O.I 15/14, 24/14, 45/27, 51/27, 88/18, 91/7, 91/11, 91/32, 144/8, 144/8 ; P.L. 38/32, 47/26 [V.12 ; Pr. 3].

◒ (Construcții metaforice) **Unde de popoară** v. undă [V. 1]. **A popoarelor ecourî** v. ecou [V. 1].

2. (În orînduirile bazate pe clase) Masa celor ce muncesc, care formează grosul populației. *Despărțiți de-a viești valuri, între ei și între dînșa Vacuri sunt de cugetare, o istorie, — un popor.* O.I 51/30. *Știi vedea mișcînd poporul cu idei reci, îndrăznețe.* O.I 52/13. *Și-acele milioane, ce în grămezi luxoase sunt strînse la bogatul , pe cel sărac apasă. Și-s rupte din sudoarea prostitului popor.* O.I 59/5 ; cf. O.I 53/17 [V. 4]. ◇ *Poporul de jos* v. jos [Pr. 1]. ◇ Loc. adj. **Din popor** = care face parte din masa poporului muncitor. *Ele fac să pice În ghearele uzurei copile din popor.* O. I 60/20 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Poporul împărat** v. împărat [V. 1].

3. Mulțime. *Poporul loc îi face tăcut și umilit.* O.I 61/25. *Vedea divanul de oameni bătrîni, poporul entuziast și creștin, undoind ca valurile mării în curlea domniei.* P.L. 37/27 [V. 1 ; Pr. 1]. ◒ (Metaforic ; element de personificare) Roi (v. și armie, bejanie, procesie). *Împlu aerul văratic de mireasmă și răcoare A popoarelor de multe sărbătători murmuritoare.* O.I 85/16. *Riturî de fulgere îl urmăreau, popoare de tunete bătrîne, vuirea nemărginirei.* P.L. 54/4 [V. 1 ; Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **popor** (**O. I** 45/27, 51/30, 60/20, 144/8, 148/8), **poporul** (**O. I** 15/14, 24/12, 52/13, 53/17, 61/25, 91/11 ; **P.L.** 37/27), **poporu-** (**O.I** 91/32), g.d. **popor** (**O. I** 59/5), **poporului** (**O. I** 24/27 ; **P.L.** 30/26) ; pl. n.ac. **popoare** (**O. I** 24/14, 51/27, 132/35 ; **P.L.** 38/32, 47/26, 54/4), **popoară** (**O.I** 44/11, 91/7), **popoarele** (**O.I** 88/18), g.d. **popoarelor** (**O.I** 63/29, 85/16 ; **P.L.** 81/23).

POPULÁR, -Ă adj. Accesibil maselor, făcut pentru marele public. *Filozof de-aș fi — simțirea-mi ar fi vecinic la aman ! În prelegeri populare ideale le apăr.* O.I 48/18 [V. 1].

PORNÍ vb. IV. 1. Intranz. și refl. A pleca din locul unde se află. *Te văd ca o umbră de-argint străfulicită, Cu-aripi ridicate la ceruri pornită.* O.I 37/10. *Porni luceafărul. Creșteau În cer a lui aripe.* O.I 176/9. *Deci se porni și înspre sară ajunse la castelul Genarului.* P.L. 14/14. *Dionis se porni spre casă.* P.L. 29/3 ; cf. O.I 144/11 ; P.L. 16/15, 17/1, 100/6 [V. 3 ; Pr. 5]. ◇ Tranz. fact. (Popular) *Ia dă tu flăcăului demîncatul ce-i-am făcut eu și pornește-l.* P.L. 16/16 [Pr. 1]. ✦ Refl. (Despre fenomene ale naturii) A începe să se dezlănțuie, să se desfășoare. ◒ (În context figurat) *Dar un vînt de biruință se pornește îndelung Și lovește rînduri, rînduri în frunzișul sunător.* O.I 144/12 [V. 1]. ✦ Intranz. A merge. *Căci Odin părăsise de ghează nalta-i domă, Pe zodii stîngeroase porneau a lui popoară.* O.I 91/7 [V. 1].

2. Tranz. A pune în mișcare. ◒ (În context figurat) *De-atunci pornind a lui aripe S-a dus pe veci norocul meu.* O.I 212/17 [V. 1]. ✦ A începe. *Să iertați, boieri, ca nunta s-o pornim și noi alături.* O.I 87/22 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică ; despre o vijelie) **A porni adîneul elnt de jale** = a se dezlănțui. *Pornește vijelia adîncu-i elnt de jale.* O.I 98/21 [V. 1].

— Forme gramaticale : ind. prez. 3 sg. **pornește** (**O.I** 98/21), **se pornește** (**O.I** 144/12), imp. 3 pl. **porneau** (**O.I** 91/7), p.s. 3 sg. **porni** (**O.I** 176/9 ; **P.L.** 17/1), **se porni** (**P.L.** 14/14, 29/3), m.m.c.p. 3 sg. **se pornise** (**P.L.** 100/6) ; conj. prez. 2 sg. **să pornești** (**P.L.** 16/15), 1 pl. **să pornim**

(**O.I** 87/22); imper. 2 sg. **porneşte** (**P.L.** 16/16); ger. **pornind** (**O.I** 212/17); part. **pornită** (**O.I** 37/10), **porniţi** (**O.I** 144/11).

PORNÍRE s.f. Înclinare, tendinţă, năzuinţă. *Cînd vedem că toţi aceia care vorbe mari aruncă Numai banul îl vînează şi cîştigul fără muncă . . . Da, cîştigul fără muncă, iată singura pornire.* O.I 151/27 [V. 1].

PORT s.n.**1**. Fel de îmbrăcăminte. *Arald, ce înseamnă pe tine negrul port . . .?* O.I 97/1. *S-apropie de cort Un bătrîn atît de simplu, după vorbă, după port.* O.I 146/10 [V. 2].

2. Fig. Atitudine obişnuită, fel de a fi. *Străin la vorbă şi la port, Luceşti fără de viaţă.* O.I 171/5. *Azi le sameni tuturor La umblet şi la port.* O.I 192/14 [V. 2].

PORTÁL s.n. Intrare monumentală într-o clădire mare. *Şi-n două laturi templul deschide-a lui portale.* O.I 98/25. *Pe scări de marmură, prin vechi portaluri, Pătrunde luna, înălbind pereţii.* O.I 202/3 [V. 2]. ◒ (În contexte figurate, sugerînd o viziune fantastică) *În două părţi infernul portalele-şi deschide.* O.I 25/1. *Visau amîndoi acelaşi vis. Ceruri de oglinzi . . . — portale nalte, galerii de o marmură ca ceara, straturi de stele albastre pe plafonduri arginloase.* P.L. 52/24 [V. 1; Pr. 1].

— Forme gramaticale : pl.n.ac. **portaluri** (**O.I** 202/3), **portale** (**O.I** 98/25; **P.L.** 52/24), **portalele** (**O.I** 25/1).

PORTÁR s.m. Persoană care păzeşte intrarea într-o clădire. *Ieronim . . . lăie o faţă sinistră, mucalitul bătrîn lăie una smintită de tot, spre a face efect asupra spărietului portar.* P.L. 75/23 [Pr. 1].

PORTÍŢĂ s.f. Poartă mică. *În fine ajunsese la portiţă.* P.L. 68/40. *Şezură pe banca de piatră de lîngă porliţă . . .* P.L. 69/33 [Pr. 2].

PORTOCÁLĂ s.f. Arbust (*Citrus Aurantium*). *În mijlocul acestui lac . . . este o nouă insulă mică cu o dumbravă de portocale.* P.L. 79/6. *Fugea apoi prin dumbrava de portocale, gonită de fluturi şi albine . . .* P.L. 101/13 [Pr. 2]. ✦ Fructul acestui arbust. *Se uită . . . la portocale, ce luceau prin frunze.* P.L. 74/10. *Luă creionul şi desemnă pe părete o portocală.* P.L. 74/12 [Pr. 2].

— **Forme** gramaticale : sg.n.ac. **portocală** (**P.L.** 74/12); pl.n.ac. **portocale** (**P.L.** 74/10, 79/6, 101/13).

PORTRÉT s.n. Pictură sau gravură reprezentînd o persoană. *Se uita — dracu ştie, cu interes ori aşa numai, la un portret al lui Dibici Zabalkanski alirnat în afumatul părete.* P.L. 28/39. *Acel portret înfăţişa un chip îmbrăcat bărbăteşte.* P.L.30/6. *Tablele* [cărţii] *erau pline de schemele unei sisteme lumeşti imaginare, pe margini cu portretele lui Platon şi Pitagora.* P.L. 35/24. *Tatăl Mariei fixa portretul din părete.* P. L. 59/28; cf. **P.L.** 30/12, 30/16, 30/23, 31/1, 31/2, 31/16, 31/40, 59/31, 61/6, 62/25, 64/34 [Pr. 15]. ◒ (Comparaţie) [Umbra] *deveni clară, ca un vechi portret zugrăvit în ulei.* P.L. 45/21 [Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **portret** (**P.L.** 28/39, 30/6, 30/23, 31/1, 31/16, 45/21, 61/6), **portretul** (**P.L.** 59/28, 59/31, 62/25, 64/34), g.d. **portret** (**P.L.** 30/12), **portretului** (**P.L.** 30/16, 31/2, 31/40); pl.n.ac. **portretele** (**P.L.** 35/24).

PORUMBÉL s.m. Pasăre (*Columba*). ◒ (Construcţie metaforică) **De porumbel** = gingaş suav (v. şi **e r i n**). *Ea nu ştie c-acel demon vrea să aibă de model Marmura-i cu ochii negri şi cu glas de porumbel.* O.I 160/32 [V. 1].

PORUMBÍŢĂ s.f. Fig. Iubită. *De-aş avè o porumbiţă Cu chip alb de copiliţă . . . Ciiu-ţi fine ziualiţa I-aş cînta doina, doiniţa.* O.I 2/17. *De o natură mult mai puţin senzuală decît porumbiţa lui, el rămăsese numai cu convingerea teoretică cum că o iubeşte.* P.L. 95/26 [V. 1; Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **porumbiţă** (**O.I** 2/17), **porumbiţa** (**P.L.** 95/26).

PORUNCITÓR adv. Cu ton de comandă. — *Dormi! zise poruncitor.* P.L. 48/27 [Pr. 1].

POSEDÁ vb. I. Tranz. A avea în stăpînire, a dispune de . . . *Dacă am afla misterul . . . pe care l-au posedat poate magii egipteni şi asirieni, atuncea . . . am putè trăi atuncea în trecut.* P.L. 25/26 [Pr. 1].

POSOMORÍ vb. IV. Refl. A se întuneca, a se întrista. *Cînd sună meazănoaptea, feţele mesenilor se posomorîră.* P.L. 6/32 [Pr. 1].

POSOMORÍT, -Ă. adj. **1**. Trist, mohorît, posac. *Pe lîngă mese lunge, stătea posomorită, Cu feţe-ntunecoase, o ceată pribegită, Copii săraci şi sceptici ai plebei proletare.* O.I 56/3 [V. 1].

2. Care este de culoare întunecată; p. ext., care face o impresie tristă; sumbru, dezolant. *Zugrăveşte din nou iarăşi pînzele posomorite. Ce-arătau faptele crunte unor domni tirani, vicleni.* O.I 32/23. *Pereţii posomoriţi aveau, pe unde ajungea lumina lunei, două cuadrate mari arginloase, ca reflectare a ferestelor.* P.L. 29/34 [V. 1; Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **posomorîtă** (**O.I** 56/3); pl.n.ac. **posomoriţi** (**P.L.** 29/34), **posomorîte** (**O.I** 32/23).

POST s.n. (În expr.) **Postul cel mare** = perioadă de timp dinaintea Paştilor în care biserica prescrie să se postească. ◒ (Ironic) *Haram De-al tău suflet, molănime, nepostind postul cel mare.* O.I 48/24 [V. 1].

POSTÁV s.n. Stofă de lînă. *Dîncolo unul scria cu cridă pe postavul verde al biliardului.* P. L. 28/34 [Pr. 1].

POSTERITÁTE s.f. Urmaşii, generaţiile viitoare. *Ba să vezi . . . posteritatea este încă şi mai dreaptă.* O.I 134/21 [V. 1].

POSTÍ vb. IV. Tranz. A ţine post. ◒ (Glumeţ; cu complement intern) *Haram De-al tău suflet, molănime, nepostind postul cel mare.* O.I 48/24 [V. 1].

PÓŞTĂ s.f. Serviciu de transport pentru călători şi corespondenţă, folosit odinioară. *Ieronim avea să caute la poştă, unde şi află o scrisoare de la un unchi al lui.* P.L. 78/3 [Pr. 1].

POTCOÁVĂ s.f. Piesă de oţel în formă de semicerc. ◒ (În context figurat) *Îi sar puricii înainte cu potcoave de oţel.* O.I 87/10 [V. 1].

***POTÉCĂ** s.f.v. **potică**.

POTÍCĂ s.f. (Regional) Cărare. *Pe potica dinspre codri, cine oare se coboară?* O.I 83/29. *Cu mîna semn îi face Ca-n sus să îl urmeze pe-a codrilor potică.* O. I 93/25. *Peste flori, ce cresc în umbră, Lingă ape, pe potici, Vezi bejănii de albine.* O.I 100/14 [V. 3].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **potică** (**O.I** 93/25), **potica** (**O.I** 83/29); pl.n.ac. **potici** (**O.I** 100/14).

POTÍR s.n. Parte a unei flori, alcătuită din corolă şi caliciu. *Privea — parc-că pe ginduri — în potirul de purpură al florii.* P.L. 55/19 [Pr. 1].

POTOLÍT adv. Domol, liniştit. *Noaptea potolit şi vînat arde focul în cămin.* O.I 42/1 [V. 1].

POTÓP s.n. **I.** Diluviu. *Prin bălţile de nori . . . treceau niste ciubote mari, cărora nu le-ar fi pasat nici de potop.* P. L. 26/11 [Pr. 1]. ✦ Revărsare de ape. ◒ (Comparaţie) *Şi, gonind birniloare, tot veneau a ţării steaguri, Ca potop ce prăpădeşte, ca o mare turburată.* O.I 118/27 [V. 1]. **2.** Fig. Prăpăd, urgie, distrugere. *O! aduceţi potopul, destul voi aşteptărăţi.* O.I 61/1 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **potop** (**O. I** 148/27; **P.L.** 26/11), **potopul** (**O.I** 61/1).

POTRIVÍ vb. IV. Refl. A avea însuşiri comune cu cineva sau ceva, a fi la fel, a fi în armonie. *Această libertate de alegere în elementele de cultură îl făcea să citească numai ceea ce se potrivea cu predispunerea sa sufletească atît de visătoare.* P.L. 28/1 [Pr. 1]. ✦ A fi în concordanţă cu cineva, a corespunde. *Încă de mic Te cunoşteam pe tine, Şi guraliv şi de nimic, Te-ai potrivit cu mine . . .* O.I 175/12 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. imp. 3 sg. **se potrivea** (**P.L.** 28/1); opt. prez. 2 sg. **te-ai potrivi** (**O.I** 175/12).

POTRIVÍT, -Ă adj. Corespunzător, nimerit, indicat. *Aşezâ la un loc potrivit un piedestal negru de lemn.* P. L. 81/2 [Pr. 1].

POVĂŢUITÓR s.m. Îndrumător, mentor. — *Domnule . . . astăzi ne-am permis o mulţime de lucruri foarte nepermise — numai astăzi, şi-mi pare rău . . . că trebuie să . . . să . . . — Ei, să . . . ? Iar această mînă de povăţuitor . . . Eu nu sunt copil, Elis . . .* P.L. 69/26 [Pr . 1].

POVÉSTE s.f. **1.** Basm. *Să mi se pară cum că creşti De cum răsare luna. În umbra dulcilor poveşti Din nopţi o mie una.* O.I 185/7. *Căci nu mă-neîntă azi cum mă mişcară Poveşti şi doine, ghicitori, eresuri.* O.I 201/4. *Îi povesteau în timp de iarnă, ţinîndu-l pe genunchi, poveşti fantastice despre zine îmbrăcate în aur şi lumină.* P.L. 37/18; cf. **O.I** 76, 100, 102; **P.L.** 3/14, 52/11, 52/13 [V. 5; Pr. 4]. ◒ (Comparaţie) *Amîndoi ca-ntr-o-poveste Ei îşi sunt aşa de dragi!* O.I 101/27. *A fost odată ca-n poveşti A fost ca niciodată.* O.I 167/1. *Şi nu e blînd ca o poveste Amorul meu cel dureros.* O.I 211/5 [V. 3]. ◒ (În context figurat) *Filomele-i în orchestrul Şi izvoare spun poveşti.* O.I 100/12 [V. 1]. ◒ (Construcţii metaforice) **A avea în ochi umbre mîndre din poveşti** v. ochi [V. 1]. **Mireasă blîndă din poveşti** v. mireasă [V. 1]. **Crăiasă din poveşti** v. crăiasă [V. 1]. ✦ Legendă, mit. ◒ (În context figurat) *Credinţa zugrăveşte icoanele-n biserici — Şi-n sufletu-mi pusese poveştile-i feerici.* O. I 69/26 [V. 1]. ✦ Născocire, scornitură. *Şi mi-i spune-atunci poveşti Şi minciuni cu-a la gurită.* O.I 55/1. *Ah, cine ar mai vrè să trăiască, cînd i s-ar spune de mic încă, în loc de poveşti, adevărata stare de lucruri.* P.L. 48/4 [V. 1; Pr. 1].

2. Istorie a vieţii (cuiva); firul vieţii (cuiva). *Cine-i acel ce-mi spune povestea pe de rost . . . ?* O.I 71/8. *De zile trei îşi spune povestea vieţii-ntrege.* O.I 88/15 [V. 2].

3. Întîmplare, episod (din viaţă). *Istoria umană în veci se desfăşoară. Povestea-i a ciocanului ce cade pe ţăruş.* O. I 62/5. *Se toarce-n gîndu-mi firul duioaselor poveşti.* O.I 107/8. *Căci astăzi dacă mai ascult Nimicurile-aceste, Îmi par o veche, de demult Poveste.* O.I 188/8; cf. **O.I** 122/21, 155/2, 157/12 [V. 6]. ◒ (Comparaţie) *El numără în gîndu-i şi anii îi adună, Ca o poveste-uitată Arald în minte-i sună, Şi peste capu-i zboară un alb şi-un negru corb.* O.I 98/34 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **poveste** (**O.I** 76, 98/34, 101/27, 122/21, 155/2. 188/8, 211/5; **P.L.** 52/11, 52/13), **povestea** (**O.I** 62/5, 71/8, 88/15, 100, 102); pl.n.ac. **poveşti** (**O.I** 55/1, 72, 100/12, 117/14, 157/12, 160/19, 167/1, 201/4; **P.L.** 37/18, 48/4), **poveştile** (**O.I** 69/26; **P.L.** 3/14), g.d. **poveşti** (**O.I** 107/8, 185/7).

POVESTÍ vb. IV. Tranz. A nara, a istorisi, a spune. *Beduini ce stau în lună, o minune o privesc, Povestindu-şi basme mîndre.* O. I 45/22. *Cînd aud vreodată un rotund egumen . . . Povestind că viaţa e calea durerii . . . Mă întreb: Acesta poate ca să ştie Cum este viaţa, cum cată să fie?* O. IV 364/3. *A povestit tot, cui îi datoreşte rana sa.* P.L. 96/23; cf. **O.I** 32/27, 159/1; **O.IV** 366/15; **P.L.** 14/18 [V. 5; Pr. 2]. ◒ (Element de personificare) *Codrii negri aiurează şi izvoarele-i albastre Povestesc ele-n de ele numai dragostele noastre.* O.I 155/10 [V. 1]. ◇ (Cu complement intern) *Zeon de vorbe omeneşti, Povestesc cu papagalii mii de glume şi poveşti.* O.I 157/12. *Moşnegi bătrîni . . . povesteau în timp de iarnă, ţinîndu-l pe genunchi, poveşti fantastice.* P.L. 37/17 [V. 1; Pr. 1]. ◒ Intranz. (Element de personificare) *Rîul sfînt ne povesteşte cu-ale undelor lui gure De-a izvorului său taină, despre oremi apuse, sure.* O.I 44/19 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **povesteşte** (**O.I** 32/27, 44/19, 159/1), 3 pl. **povestesc** (**O.I** 155/10, 157/12), imp. 3 pl. **povesteau** (**P.L.** 37/17), p.s. 3 sg. **povesti** (**P.L.** 14/18), p.c. 3 sg. a **povestit** (**P.L.** 96/23); ger. **povestind** (**O.IV** 364/3, 366/15), **povestindu-** (**O.I** 45/22).

POZITÍV, -Ă adj. **1.** Care se întemeiază pe observaţii, pe experienţă, pe fapte. *Doctrinele pozitive, fie religioase, filozofice de drept ori de stat, nu sunt decît lot atîtea pleduarii ingenioase ale minţii.* **P.L.** 81/28 [Pr. 1].

2. Realist, practic. *Dar o pune să aleagă între trei Ce-o-neonjoară, toţi zicînd că o iubesc — cît de naivă, Vei vedea că deodată ea devine pozitivă.* O.I 162/21 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **pozitivă** (**O.I** 162/24); pl.n.ac. **pozitive** (**P.L.** 81/28).

PRĂDĂ s.f. Persoană sau lucru ajuns în puterea, în stăpînirea cuiva. ◒ (În contexte figurate) *Să văd cerul negru că lumile-şi cerne Ca prăzi trecătoare a morţii eterne . . .* O.I 38/20. *Şi sufletul ei dulce din ce în ce-i mai cald . . . Pe ea o fine acuma, ce fu a morţii pradă?* O.I 95/27 [V. 2]. ◇ Expr. **Pradă** (**sau în prada**) **cuiva** = în stăpînirea, sub dominaţia unui sentiment, a unei idei, a unei porniri. *Arald cu moartea-n suflet, a gîndurilor pradă, Pe jeţ tăcut*

se lasă. O.I 94/3. *El, cu toiul în prada impresiunii sale, fiinea încă ochii strîns-închiși.* P.L. 37/3 [V. 1; Pr. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A lăsa buzele pradă gurii cuiva** = a se oferi cu pasiune sărutului (v. și adăpa, gură, soarbe). *Fruntea aibă-n părul galbăn Pe-al meu braț încet s-o culci Lăsînd pradă gurii mele Ale tale buze dulci.* O.I 75/15 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **pradă** (**O.I** 75/15, 94/3, 95/27), **prada** (**P.L.** 37/3); pl.n.ac. **prăzi** (**O.I** 38/20).

PRAF s.n. (Și în forma *prav*) Pulbere, colb. ◒ (Metaforic) *Noi reducem tot la pravul azi în noi, mîni în ruină, Proști și genii, mic și mare, sunet, sufletul, lumină — Toate-s praf...* O.I 36/19, 21. *Fii bun și mare, ori pătat de crime, Același praf, aceeași adîncime.* O.IV 338/7 [V. 3]. ◇ Expr. **A nu rămînea decît praf** (din cineva sau ceva) = a se nimici, a se distruge. *Sufletul tău din începutul lumei și pînă acuma a făcut lunga călătorie prin mii de corpuri, din care azi n-a mai rămas decît praf.* P.L. 46/22 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **praf** (**O.I** 36/21; **O.IV** 338/7; **P.L.** 46/22), **pravul** (**O.I** 36/19). — Variantă: **prav** (**O.I** 36/19) s.n.

PRAG s.n. **1.** Partea de jos a unei uși sau a unei porți. *Și sosind l-al porții prag, Vom vorbi-n tînlunecime.* O.I 55/21 [V. 1]. ◒ (Comparație) *Ușor el trece ca pe prag Pe marginea ferestei.* O.I 170/5 [V. 1].

2. Ușă, poartă. *Dar încă de le-așteaptă-n prag În umbră de unghere... Dispar și ceruri și pămînt Și pieptul tău se bate.* O.I 189/9 [V. 1].

PRAV s.n.v. **praf.**

PRĂBUȘÍT, -Ă adj. Căzut, răsturnat; năruit, surpat. *În poarta prăbușită ce duce-n fund de munte, Cu ctrja lui cea vechie el bate de trei ori.* O.I 93/26. *Scări înalte coborau pintre coaste prăbușite.* P.L. 51/10 [V. 1; Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **prăbușită** (**O.I** 93/26); pl.n.ac. **prăbușite** (**P.L.** 51/10).

PRĂJÍNĂ s.f. Lemn lung și subțire. *Începu a merge încet, încet în lumina lunei, pe străzile largi ale orașului, cu ferestrele și porțile închise... cu alte un păzitor de noapte, cu mușchi înfundate în gulerul și gluga mantalei și c-o prăjină subsuori.* P.L. 48/36 [Pr. 1].

PRĂPĂSTIE s.f. Ripă adîncă între munți. *Stînca stă să se prăvale În prăpastia măreață.* O.I 54/20. *Pe deasupra de prăpăstii sunt zidiri de cetățuie.* O.I 76/19 [V. 2]. ◒ (Metaforic) Adîncime nesfîrșită; gol, abis. *La-ncepul, pe cînd ființă nu era, nici neființă, Pe cînd totul era lipsă de viață și voință... Fu prăpastie? genune? Fu noian întins de apă?* O.I 132/17 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **prăpastie** (**O.I** 132/17), **prăpastia** (**O.I** 54/20); pl.n.ac. **prăpăstii** (**O.I** 76/19).

PRĂPĂDÍ vb. IV. **1.** Tranz. (Folosit și absolut) A nimici, a distruge. *Și gonind biruitoare, lot veneau a fării steaguri, Ca potop ce prăpădește.* O.I 148/27. *Ca să nu-mi prăpădească toată împărăția, am fost silit să stau la-nvoială cu ea.* P.L. 6/28 [V. 1; Pr. 1].

2. Refl. recipr. (În expr.) **A se prăpădi din ochi** = a se privi cu patimă, a se sorbi din ochi. *Nu au grija nimăruia, Și de dragi unul altuia Ei din ochi se prăpădesc.* O.I 104/20 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **prăpădește** (**O.I** 148/27), 3 pl. **se prăpădese** (**O.I** 104/20); conj. prez. 3 sg. **să prăpădească** (**P.L.** 6/28).

PRĂVĂLÁTIC, -Ă adj. Povîrnit, înclinat. *Ele trec cu harnici unde și suspină-n flori molatic, Cînd coboară-n ropot dulce din tăpșanul prăvălatic.* O.I 85/10. *Ea privea ore întregi... la prăvălatica grădină.* P.L. 100/13 [V. 1; Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **prăvălutic** (**O.I** 85/10), **prăvălatica** (**P.L.** 100/13).

PRĂVĂLÍ vb. IV. Tranz. și refl. A (se) rostogoli. *Stînca stă să se prăvale În prăpastia măreață.* O.I 54/19. *Peste piuă prăvăli o bucală de stîncă.* P.L. 7/1 [V. 1; Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. p.s. 3 sg. **prăvăli** (**P.L.** 7/1); conj. prez. 3 sg. **să se prăvale** (**O.I** 54/19).

PRĂVĂLÍE s.f. Local în care se vînd diferite mărfuri. *De prin crișme și prăvălii pătrundea prin ferestele cu multe geamuri, mari și nespălate, o lumină murdară.* P.L. 26/20 [Pr. 1].

PRĂVĂLÍT, -Ă adj. Precipitat în jos, năpustit. *Sclnteie marea lină și placele ei sure Se mișc una pe alta cu păturl de cristal Prin lunce prăvălite.* O.I 63/8 [V. 1]. ✦ Răsturnat. *Pe piatra prăvălită pun crucea drept pecete.* O.I 92/24 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **prăvălită** (**O.I** 92.24); pl. n.ac. **prăvălite** (**O.I** 63/8).

PRÈ adv. v. **prea.**

PREA adv. (Și în forma *prè*) **1.** (Ca determinativ pe lîngă un verb) Mai mult decît trebuie, se cuvine, se poate; peste măsură. *Prea v-ați arătat arama, sfițiind această țară, Prea făcurăți neamul nostru de rușine și ocară.* O.I 151/23 — 24. *Prea ne pierdusem tu și eu În al ei farmec poate.* O.I 185/17; cf. **O.I** 151/25, 185/11, 185/19; **P.L.** 27/14 [V. 6; Pr. 1]. ◇ Expr. **Nu prea** = nu chiar, nu tocmai. — *Să ne grăbim și nu prè, pentru că-i putem ajunge.* P.L. 12/21. *Domnia ei a fost aceea care — așa încet — c-un pic de mînie și nu prea: — Ermil!* P.L. 69/38 [Pr. 2].

2. (Precedă un adjectiv sau un adverb, exprimînd ideea superlativului absolut) Mai mult decît..., extrem de... *Cînd vreți, puteți prea lesne pămîntul să-mpărțiți.* O.I 59/27. *Citeodată... prea arare... A lîrzin cînd arde lampa, Inima din loc imi sare.* O.I 106/5. *Prin vremea trecătoare luceșle prea curat Un chip tăiat de daltă.* O.IV 430/3; cf. **O.I** 14/12, 31/15, 118/1, 134/5, 167/4, 185/13, 185/14; **P.L.** 11/8, 14/39, 30/10, 59/6, 76/21, 94/12 [V. 10; Pr. 6].

— Variantă: (Mold., Transilv.) **prè** (**P.L.** 12/21, 14/39, 27/14, 30/10) adv.

PREACURÁT, -Ă adj. (În expr.) **Maica preacurată** = mama lui Iisus Hristos, Fecioara Maria. *Asupră-ne cobcară, O, maică preacurată Și pururea fecioară, Marie!* O.IV 360/9; cf. **O.IV** 360/20 [V. 2].

PREÅJMĂ s.f. (În loc. prep.) **În preajma** = În apropierea, împrejur de... *Vor arde-n preajma mea Luminele-n dealuri.* O.I 225/5 [V. 1]. ◒ (Repetiție) *Șiu c-a mea lîră-n surdu-o să bată În preajma minții voastre de patimi îmbătată. De-ați patimilor dor; În preajma minții voastre ucisă de orgie.* O.I 23/8, 10 [V. 2].

PREALUMINÁT, -Ă adj. (Învechit) Care răspîndește lumină multă. *Lîngă lacul care-n tremur somnoros și lin se bale. Vezi o masă mare-ntinsă cu făclii prealuminate.* O.I 85/18 [V. 1].

PRECÚM conjuncție (Introduce propoziții modale) 1. (Introduce modale propriu-zise) Așa cum, după cum, cum. *— Codrule cu riuri line, Vreme trece, vreme vine, Tu din tînăr precum ești Tot mereu întinerești.* O. I 123/21. *Precum au zis, așa au și făcut.* P.L.. 8/34. *Nu voia să-i inspire speranțe deșerte, precum ar fi făcut orice bărbat în locu-i.* P.L.. 89/5; cf. **P.L.** 88/34 [V. 1; Pr. 3].

2. (Introduce propoziții comparative) Tot astfel cum, ca și. **a)** (Stabilește un raport de comparație între două propoziții al căror predicat e exprimat prin același verb) *Iubesc precum iubeș-te-o albă vijelie Un ocean de foc.* O.I 21/3. *Precum Atlas în vechime sprijinea cerul pe umăr Așa el sprijină lumea și vecia într-un număr.* O.I 132/9. *Unul e în toți tot astfel precum una e în toate.* O.I 133/25; cf. **O.I** 185/20 [V. 4]; **b)** (Stabilește un raport de comparație între propoziții cu predicat deosebit) *V-ați dus cu anii[-mi]. ducu-vă dorul. Precum cu toamna frunzele trec.* O.I 26/6. *Nu-i cere drept jertfă pe-un altar înalt să moară, Precum în vechimea sfîntă se junghiau odinioară Virginele.* O.I 160/34. *Cînd unul trece, altul vine În astă lume a-l urma, Precum cînd soarele apune El și răsare undeva.* O.I 204/7. *Frumoși au înmărmurit ochii lui în negurile gîndirii mele, precum ar rămînè prin nouri, pe bolta înlunecoasă, două — numai două stele vinete...* P.L. 31/12; cf. **O.I** 11/6, 25/4, 133/3, 160/20; **O.IV** 432/25; P.L. 45/39, 95/29 [V. 8; Pr. 3].

— Accentuat și: *précum* (**O.I** 123/21).

PREDICÁ vb. I. Intranz. A ține predici. *Morî apoi, fără ca cineva să mai întrebe după acea muscă, care ca învățul a produs maculatură științifică, ori, după împrejurări, a predicat, a agitat republican ș.a.m.d.* P.L. 81/11 [Pr. 1]. ✦ Tranz. Fig. A recomanda stăruitor. *Virtutea pentru dînșii ea nu există. Însă V-o predică.* O.I 56/22 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 pl. **predleă** (**O.I** 56/22), p.c. 3 sg. **a predicat** (**P.L.** 81/11).

PREDISPÚNERE s.f. Predispoziție, înclinație. *Aceasta libertate de alegere în elementele de cultură îl făcea să citească numai ceea ce se potrivea cu predispunerea sa sufletească.* P.L. 28/1 [Pr. 1].

PREDISPÚS, -Ă adj. Care are înclinări înnăscute (spre ceva). *Prin natura sa predispusă, el devenea și mai sărac.* P.L.. 27/37 [Pr. 1].

PREFÁCE vb. III. **1.** Tranz. și refl. A (se) transforma, a (se) schimba în... *Vede fără lîngă fără și popor lîngă popor — Ca prin neguri alburie se strevăd și se prefac În întinsă-mpărăție.* O. I 144/9. *El se prefăcu într-o floare roșie închisă.* P.L., 14/26. *Casa se prefăcu într-o peșteră.* P.L., 43/25; cf. **P.L.** 14/24, 19/10, 37/36, 47/19, 79/7, 89/22 [V. 1; Pr. 8]. ◒ (Construcții metaforice) **A-l prefăce** (cuiva) **viața în rai** v. rai [V. 2]. **A se prefăce în rasă și comunae** v. rasă [Pr. 1].

2. Refl. A simula o acțiune sau o stare cu scopul de a induce în eroare. *Cu zîmbiri de curtizană și cu ochi bisericoși, S-ar prefăce că pricepe.* O.I 162/19. *Ea să alerge prin cărările îăinuite, prefăcîndu-se a fugi de amorul meu.* P.L. 45/34 [V. 1; Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 2 sg. **prefaci** (**P.L.** 47/19), 3 pl. **se prefac** (**O.I** 144/9), p.s. 3 sg. **se prefăcu** (**P.L.** 14/26, 37/36, 43/25), p.c. 1 sg. **am prefăcut** (**P.L.** 79/7), 2 sg. **ai prefăcut** (**O.I** 95/34, 97/24), viit. 1 sg. **voi prefăce** (**P.L.** 14/24); opt. prez. 3 sg. **s-ar prefăce** (**O.I** 162/19); imper. 2 sg. **nu te prefăce** (**P.L.** 82/25); inf. **prefăce** (**P.L.** 89/22); ger. **prefăcîndu-se** (**P.L.** 45/34); part. **prefăcută** (**P.L.** 22/13).

PREGĂTÍ vb. IV. Refl. A face pregătiri în vederea unei acțiuni. *Pentru drumul cel de mîne De cu azi te pregătește!* O.I 102/20 [V. 1].

PREÎMBLÁ vb. I v. **primbla**.

PREJMUÍRE s.f. Loc îngrădit. *Cavaleru-aleargă, iute se coboară În grozava prejmuire.* O.I 166/12 [V. 1].

PRELÉGERE s.f. Conferință. *În prelegeri populare idealele le apăr.* O.I 48/18 [V. 1].

PREOCUPÁ vb. I. Tranz. A interesa îndeaproape. *În introducerea acestor șiruri am surprins unele din cugetările care-l preocupau în genere.* P.L. 27/33. *Ce gîndea copilul cu mintea lui naivă, o vorbă, un vis, o preocupa zile întregi.* P.L. 31/22. *Semnul arab de pe doma Domnului îi preocupa mintea.* P.L. 52/33 [Pr. 3].

— Forme gramaticale: ind. imp. 3 sg. **preocupa** (**P.L.** 31/22, 52/33), 3 pl. **preocupau** (**P.L.** 27/33).

PREOCUPÁT, -Ă adj. Absorbit (de gînduri); frămîntat de... *El muri în spitalul de alienați... preocupat pare că de a ascunde un secret mare.* P.L. 30/36. *Mintea lui era preocupată.* P.L. 53/15. *— Cum arală el? întrebă bătrînul, preocupat cum se vede de-o cugetare complicată.* P.L. 59/7 [Pr. 3].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **preocupat** (**P.L.** 30/36, 59/7), **preocupată** (**P.L.** 53/15).

PRÉOT s.m. Persoană care săvîrșește ritualurile unui cult religios. *A preoților cîntec sună-n harfe de argint.* O.I 44/27. *Pe jilțul lui de piatră înțepenește drept Cu clrja lui cea veche preotul cel păgîn.* O.I 99/2. *El ședea în casa preotului bătrîn a cărui fiică era Maria.* P.L. 30/28; cf. **O.I** 69/23, 91/8, 92/20, 93/7, 98/16 [V. 7; Pr. 1]. ◒ (Comparație) *Căci te iubesc, copilă, ca zeul nemuririi, Ca preotul altarul.* O.I 22/6 [V. 1]. ◒ (Metaforic; element de personificare) *Preot rămas din a vechimei zile, San Marc sinistru mieznl nopții bate.* O.I 202/10 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Cel ce slujește un ideal, apostol. *Mureșan scutură lanțul cu-a lui voce ruginită... Și bogat în sărăcia-i ca un astru el apune, Preot deșteptărei noastre, semnelor vremei profet.* O.I 32/18 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **preot** (**O.I** 32/18, 69/23, 98/16, 202/10), **preotul** (**O.I** 22/6, 93/7, 99/2), g.d. **preotului** (**P.L.** 30/28); pl.n.ac. **preoți** (**O.I** 91/8, 92/20),

g.d. **preoților** (**O.I** 44/27). — Accentuat și: *preót* (**O.I** 91/8, 92/20, 93/7, 99/2, 202/10).

PREOȚÍME s.f. Cler. *Și se poate că spre răul unei ginți efeminate, Regilor pătați de crime, preoțimei desfrînate, Magul, paza răzbunării, a cetii semnul întors.* O.I 45/2 [V. 1].

PRESĂRÁ vb. I. Tranz. (Și în forma *presura*) A împrăștia, a răspîndi, a risipi. *Iar pe patu-i și la capu-i presurați-s trandafiri.* O.I 79/16. *Pe acea frunte netedă și albă, Făt-Frumos presură cîteva flori albastre.* P.L. 9/40. *Capul lui părea presărat cu flori.* P.L. 98/13 [V.1; Pr. 2]. ◒ (Metaforic) *Vedea culmile strălucite ale unui oraș, lumini presărate.* P.L. 54/24. *În dreapta mănăstirei se ridicau dealuri cu păduri, grădini, vii, sătucene cu căsuțe albe presărate prin dungile văilor.* P.L. 72/19 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 pl. **is presurați** (**O. I** 79/16), p.s. 3 sg. **presură** (**P.L.** 9/40); part. **presărat** (**P.L.** 98/13), **presărate** (**P.L.** 54/24, 72/19). — Variantă: **presurá** (**O.I** 79/16; **P.L.** 9/40) vb. I.

PRESCHIMBÁ vb. I. Tranz. A transforma în... *Luna lunecă și se coboară Și s-apropie de dînsul preschimbată în fecioară.* O.I 142/6 [V. 1].

PRESIÚNE s.f. Apăsare. *Cercevelele ferestrelor se curmau sub presiunea zidurilor vechi.* P.L. 29/20 [Pr. 1].

PRESTABILÍT, -Ă adj. Orînduit dinainte. *El nu-și putea explica această armonie prestabilită între gîndirea lui proprie și viața celelor îngerești.* P.L. 53/7 [Pr. 1].

PRESUPÚNE vb. III. Tranz. A admite în mod provizoriu că ceva este adevărat, a-și închipui, a bănui. *Locuitorii acestei lumi, presupunîndu-i dotați cu organele noastre, ar pricepe toate celea absolut în felul și în proporțiunile în care le pricepem noi.* P.L. 24/10. *În acel Adonis încremenii, ea presupunea un suflet...* P.L. 85/21. *Presupuse că bătrînul trebuia să fi murit.* P.L. 98/41; cf. **P.L.** 25/9 [Pr. 4].

— Forme gramaticale: ind. imp. 3 sg. **presupunea** (**P.L.** 85/21), p.s. 3 sg. **presupuse** (**P.L.** 98/41); ger. **presupuind** (**P.L.** 25/9), **presupunîndu-** (**P.L.** 24/10).

PRESUPÚNERE s.f. Supoziție, bănuială. *Această presupunere jignește caracterul meu.* P.L. 74/24 [Pr. 1].

PRESUPÚS, -Ă adj. Ipotetic, închipuit. *Părea că presupusa lor ființă transpare prin albastra-i adîncime.* P.L. 36/10 [Pr. 1].

PRESURÁ vb. I v. **presăra**.

PRÉSURĂ s.f. Pasăre (*Emberiza*). *Cucul cîntă, mierle, presuri — Cine știe să le-asculte?* O.I 121/13 [V. 1].

PRESÚS adv. (În expr.). **Mai presus de** (sau **decît**)... = mai mult (mai mare, mai important) decît... *Mi-a părè cum că natura Toată mintea ei și-a pus, Decît orișice păpușă Să le facă mai presus.* O.I 100/24 [V. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **Firea mai presus de fire** v. **fire** [V. 1]. **Mintea mai presus de minte** v. **minte** [V. 1].

PRETÉXT s.n. Motiv neîntemeiat. *Aceasta era modul cu care căuta pretexte de ceartă.* P.L. 70/5 [Pr. 1].

PRETEXTÁ vb. I. Tranz. A se folosi de un pretext. *Pretextă ce pretextă și se duse.* P.L. 83/11 [Pr. 2].

PRETÍNDE vb. III. Tranz. A cere, a reclama. *Nu pretind să mă iubești; dar să te lași iubit...* P. L. 88/21 [Pr. 1].

PRETÍNS, -Ă adj. Care trece sau vrea să treacă drept ceea ce nu este. *Toate mutrele acestea sunt pretinse de roman.* O.I 150/29 [V. 1].

PRETUTÍNDENEA adv. v. **pretutindeni**.

PRETUTÍNDENI adv. (Și în forma *pretutindenea*) Peste tot, în tot locul. *De-a pururi, pretutindeni, în ungherul unor creieri, Și-or găsi, cu al meu nume, adăpost a mele scrieri.* O.I 134/1. *După propria lor voie să ne ducă unde repezi, Căci oriunde numai ele ar dori ca să ne poarte, Pretutindeni fericire... de-i viață, de e moarte.* O.I 155/16. *Ah! gîndi ea zimbind, ce nebună sunt... pretutindenea el, în frumusețea nopții, în tăcerea dumbravelor!...* P.L. 102/11 [V. 2; Pr. 1]. ✦ (Precedat, de prep. „de") Din toate părțile. *Orizontu-ntunecîndu-l, vin săgeți de pretutindeni.* O.I 148/8 [V. 1].

— Variantă: **pretutindenea** (**P.L.** 102/11) adv.

PREȚ s.n. Sumă care se cere sau se plătește pentru o marfă. *Apoi mi le vîndea* [cărțile] *pe un preț de nimica.* P.L. 61/27. *Tatăl meu îți datorește bani și d-ta vrei fata lui... Vă veți învoi amîndoi asupra prețului.* P.L. 75/31. *Știi că tatăl tău te-ar vîndе, dacă i s-ar plăti prețul ce-l cere.* P.L. 76/32 [Pr. 3]. ◇ Expr. **A avea preț** = a prețui, a valora. *În ochii mei acuma nimic nu are preț.* O.I 232/1 [V. 1]. ◒ (Repetiție) *Ți-ar părea cum că înveți Cum viața preț să aibă și cum moartea s-aibă preț.* O.I 160/6 [V.2]. ◒ (Metaforic) Jertfă, sacrificiu. *O, cere-mi, Doamne, orice preț, Dar dă-mi o altă soarte.* O.I 177/5 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **preț** (**O.I** 160/6, 160/6, 177/5, 232/1; **P.L.** 61/27), **prețul** (**P.L.** 76/32), g.d. **prețului** (**P.L.** 75/31).

PREZÉNT s.n. Timpul actual. *L-ate țărei flamuri negre Cîrlova oștirea cheamă, În prezent vrăjește umbre dintr-al secolilor plan.* O.I 32/3. *În prezent cugetătorul nu-și oprește a sa minte.* O.I 133/9 [V. 2]. ◇ Loc. adv. **În prezent** = azi, în momentul actual. *Tot ce-a fost ori o să fie În prezent le-avem pe toate.* O.I 196/14 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A prezentului ureche** v. **ureche** [V. 1]. ◒ (Metaforic) Societatea, epoca contemporană. *El prezentul îl răscoală cu-a gîndirilor lui faimă.* O.I 52/15. *Au prezentul nu ni-i mare? N-o să-mi dea ce o să cer?* O.I 149/35 [V. 2].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **prezent** (**O.I** 32/3, 133/9, 196/14), **prezentul** (**O.I** 52/15, 119/35), g.d. **prezentului** (**O.I** 45/17).

***PREZENTÁ** vb. I v. **prezinta**.

PREZÉNȚĂ s.f. Faptul de a fi de față undeva; existența cuiva într-un loc anumit. *Deși-i plăcè prezența ei, totuși îi plăcea și mai mult... să cugete la dînsa.* P.L. 91/31. *Prezența ei aievea îi era chiar supărătoare.* P.L. 91/33

[Pr. 2]. ◇ Loc. prep. **În prezența** (cuiva) = în fața, înaintea (cuiva). *El simțea în prezența ei un fel de duioșie.* P.L. 91/28 [Pr. 1].

PREZÍCE vb. III. Tranz. A zice dinainte, a anticipa. *Cînia din arșă un cîntec alît de cunoscut ... notă cu notă el îl prezicea ...* P.L. 53/33 [Pr. 1].

PREZINTÁ vb. I. Refl. A se înfățișa înaintea cuiva. *Cînd Castelmare se prezintă, începu s-o mîngîie.* P.L. 99/27 [Pr. 1].

PRIBEÁG s.m. Om care rătăcește din loc în loc. *Cum n-oi mai fi pribeag De-atunci înainte, M-or troieni cu drag Aduceri aminte.* O.I 216/25; cf. **O.I** 220/5, 222/5 [V. 3].
— Forme gramaticale: sg. n. ac. **pribeag** (**O. I** 216/25, 220/5, 222/5).

PRIBEGÍ vb. IV. Intranz. A pleca din propria țară. *Este un eretic învățat, pribegit din Spania în Polonia.* P.L. 40/38 [Pr. 1].

PRIBEGÍT, -Ă adj. Fără căpătîi, fără adăpost. *Pe lîngă mese lunge, stătea posomorîtă, Cu fețe-ntunecoase, o ceată pribegită, Copii săraci și sceptici ai plebei proletare.* O.I 56/4 [V.1].

PRICÉPE vb. III. Tranz. (Folosit și absol.) A înțelege, a pătrunde cu mintea. *Zvon de vorbe omenești, Povestese ca papagalii mii de glume și poveștî Fără ca să le pricepă ...* O.I 157/13. *Dar nopțile-s de-un farmec sfînt Ce nu-l mai pot pricepe.* O.I 175/32. *O copie de pe un testament părea a fi* [scrisoarea] *după cît se putea pricepe din bucățile rupte.* P.L. 30/34. *Oare cînd voi ajunge să pricep adîncimea ta?* P.L. 42/15; cf. **O.I** 132/18, 144/25, 162/19; **O.IV** 365/3; **P.L.** 13/14, 24/11, 24/12, 42/18, 43/4, 65/26, 80/14 [V. 6; Pr. 9]. ◇ (Complementul indică o persoană) *Deși vorbești pe înțeles, Eu nu le pot pricepe.* O.I 173/4 [V. 1]. (Refl.) *S-ar pricepe pe el însuși acel demon ...* O.I 160/37 [V. 1].
— Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **pricep** (**P.L.** 43/1, 65/26, 80/14), 3 sg. **pricepe** (**O.I** 144/25, 162/19), 1 pl. **pricepem** (**P.L.** 24/12); conj. prez. 1 sg. să **pricep** (**P.L.** 42/15) 3 sg. să **priceapă** (**O.I** 132/18), 3 pl. să **priceapă** **O.I** 157/13); opt. prez. 2 sg. ai **pricepe** (**P.L.** 42/18), 3 sg. ar **pricepe** (**P.L.** 24/11), s-ar **pricepe** (**O.I** 160/37). p. 3 sg. ar fi **priceput** (**P.L.** 23/14); inf. **pricepe** (**O.I** 173/4, 175/32; **O.IV** 365/3; **P.L.** 30/31).

PRICEPÚT, -Ă adj. Care poate fi înțeles. *La-nceput, pe cînd ființă nu era, nici neființă, Pe cînd totul era lipsă de viață și voință... Fu prăpastie? genune? Fu noian întins de apă? N-a fost lume pricepută și nici minte s-o priceapă.* O.I 132/18 [V.1].

PRICINUÍ vb. IV. Tranz. A provoca apariția..., a constitui cauza. *Poți să le pui în viața tuturor ființelor care au pricinuit ființa ta și a tuturor, a căror ființă vei pricinui-o tu.* P.L. 41/16—17 [Pr. 2].
— Forme gramaticale: ind. p.c. 3 pl. **au pricinuit** (**P.L.** 41/16), viit. 2 sg. **vei pricinui** (**P.L.** 41/17).

PRÍETEN s.m. (Și în forma *prietin*) Amic. *Zîmbiră între dînșii bătrînii tăi prietini.* O.I 91/21. *Luceferi de foc Privi-vor din cetini Mormînt fără de noroc Și fără prieteni.* O.I 225/16 [V. 2]. ◒ (Metaforic) *Și de-aceea tot ce mișcă-n țara asta, riul, ramul, Mi-e prieten numai mie.* O.I 147/33. *Tot pămîntul, lacul, cerul ... toate, toate ni-s prietini ...* O.I 155/12. *Luceferi ce răsar Din umbră de cetini, Fiindu-mi prietini, O să-mi zîmbească iar.* O.I 218/3 [V. 3].
— Forme gramaticale: sg.n.ac. **prieten** (**O.I** 147/33); pl.n.ac. **prieteni** (**O.I** 225/16), **prietini** (**O.I** 91/21, 155/12, 218/3). — Variantă: (regional) **prîetin** (**O.I** 91/21, 155/12, 218/3) s. m.

PRIETENÓS, -OÁSĂ adj. Amabil, binevoitor. *Ce-ți e? zise un bătrîn prietenos.* P.L. 58/29 [Pr. 1].

PRIÉTIN s.m. v. **prieten**.

PRIGONÍRE s.f. Asuprire, persecuție. ◒ (Construcție metaforică) **A avea stele cu noroc și prigoniri de soarte** v. stea [V. 1].
— Formă gramaticală: pl.n.ac. **prigoniri** (**O.I** 177/30).

PRÍÍ vb. IV. Intranz. A-i fi cuiva favorabil, prielnic. *Știu mai bine ce-ți prește, Cum am spus așa rămîne.* O.I 102/17; cf. **O.I** 65/17 [V. 2].
— Formă gramaticală: ind. prez. 3 sg. **prește** (**O.I** 65/17, 102/17).

PRIIVÍ vb. IV v. privi.

PRILÉJ s.n. Ocazie, împrejurare. *Ce e amorul? E un lung Prilej pentru durere.* O.I 189/2 [V. 1].

PRIM, -Ă num. ord. Cel dintîi. *Nu e destulă mizeria în care am trăit — cel puțin o mizerie fără de dorințe. Și prima mea dorință și poate ultima — nerealizabilă!* P.L. 55/11 [Pr. 1].

PRIMĂVĂRĂ s.f. Anotimp care urmează după iarnă. ◒ (Comparație) *De-aș avè o porumbiță Cu chip alb de copiliță, Copiliță blîndișoară Ca o zi de primăvară... I-aș cînta doina, doiniița.* O.I 2/20 [V. 1]. ◒ (Personificare; comparație) *Înflorea cărarea ca de pasul blîndei primăveri.* O.I 142/7 [V. 1]. ◒ (În context figurat; aluzie la poezia lui Iancu Văcărescu *Primăvara amoruluî*) *Văcărescu cîntînd dulce a iubirii primăvară.* O.I 31/10 [V.1]. ◒ (Metaforic: simbol al fericirii, al frumuseții, al tinereții; v. și cer. comoară. lume) *Și în jur parcă-mi colindă dulci și mîndre primăveri.* O.I 31/3. *Viața-i fu o primăvară, moartea — o părere de rău.* O.I 32/9 [V. 2]. ◒ (Construcție metaforică) **Eterne primăveri** v. etern [V. 1]. ◒ (Metaforic) Atmosferă primăvăratică. *Fereastra-i deschisă: primăvara plină Pătrunde printr-însa.* O.IV 366/7 [V.1].
— Forme gramaticale: sg.n.ac. **primăvară** (**O.I** 2/20, 31/10, 32/9), **primăvara** (**O.IV** 866/7), g.d. **primăveri** (**O.I** 142/7); pl.n.ac. **primăveri** (**O.I** 29/10, 31/3).

PRIMBLÁ vb. I. Refl. **1.** A umbla fără grabă, dintr-un loc într-altul sau de colo pînă colo. *Bine-ți pare să fii singur ... Să te primbli și să numeri scînduri albe în cerdac?* O.I 83/15. *Ți-aduci aminte cum pe-alunci Cînd ne primblam prin văi și lunci, Te ridicam de subsuori.* O.I 235/10. *Astfel se primblau de braț prin semîntunericul călduros al salei.* P.L. 64/18; cf. **O.I** 44/26, 96/8; **P.L.** 66/13 [V. 4; Pr. 2].
2. Tranz. Fig. (Cu complementul „ochi") A mișca, a purta încoace și încolo. *Cu gîndul că s-a rătăcit, Își mai primblă ochii de jur împrejur ...* P.L. 101/18 [Pr.1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **se primblă** (**O.I** 96/8), 3 pl. **se preimblă** (**O.I** 44/26), imp. 3 sg. **se primbla** (**P.L.** 66/13), 1 pl. **ne primblam** (**O.I** 235/10), 3 pl. **se primblau** (**P.L.** 64/18), p.s.3 sg. **primblă** (**P.L.** 101/18); conj. prez. 2 sg. **să te primbli** (**O.I** 83/15). — Variantă: **preimblă** (**O.I** 44/26) vb. I.

PRIMÉJDIE s.f. Pericol. *Eu te voi scăpa din multe primejdii.* P.L. 17/32 [Pr. 1].

PRIMEJDIÓS adv. În chip periculos. *E primejdios ca să umbli acuma.* P.L. 19/37 [Pr. 1].

PRIMÍ vb. IV. Tranz. **1.** A lua în posesiune un obiect înmînat. *Dar într-o zi el primi o scrisoare cu sigil negru...* P.L. 30/31 [Pr. 1].

2. A ieși în întîmpinarea unui oaspete. *Dacă o femeie l-ar fi auzit trăgînd clopoțelul — ar fi știut îndată cu ce față să-l primească.* P.L. 91/12 [Pr. 1]. ◆ A accepta vizita cuiva. *În această săhăstrie primea adesea vizitele lui Francesco.* P.L. 88/4 [Pr. 1].

3. A admite într-o instituție. ◒ (În context figurat) *Tu le vezi primind elevii cei imberbi în a lor clas, Pînă cînd din școala toată o ruină a rămas.* O.I 140/13 [V. 1].

4. A consimți, a fi de acord. *Aș primi să fiu servitoarea ta, numai să mă suferi într-un colț al casei.* P.L. 86/7 [Pr. 1]. ◆ A recunoaște, a admite ceva drept bun, a accepta. *Da, mă voi naște din păcat, Primind o altă lege.* O.I 173/14 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. imp. 3 sg. **primea** (**P.L.** 88/4), p.s. 3 sg. **primi** (**P.L.** 30/31); conj. prez. 3 sg. **să primească** (**P.L.** 91/12); opt. prez. 1 sg. **aș primi** (**P.L.** 86/7); ger. **primind** (**O.I** 140/13, 173/14).

PRIMITÍV, -Ă adj. Originar, primar, inițial. *Am cercat a prinde în aceste forme inocența primitivă . . .* P.L. 79/16 [Pr. 1].

PRIN prep. **I.** Introduce complemente circumstanțiale de loc. **1.** (În legătură cu verbe de mișcare, complementul arătînd spațiul sau mediul pe care-l străbate ori pe unde (sau de unde) pătrunde ceva.) *Te văd... Suind, palid suflet, a norilor schele, Prin ploaie de raze, ninsoare de stele.* O.I 37/12. *O duc cîntînd prin tainițe și pe sub negre bolți, A misticei religii întunecoase cele.* O.I 92/21. *O răcoreală dulce pătrunde prin ferestele deschise.* P.L. 62/20; cf. **O.I** 4/1, 5/13, 9/10, 11/6, 11/7, 37/12, 38/5, 42/5, 45/11, 46/11, 53/9, 62/27, 63/14, 63/21, 66/15, 66/16, 69/2, 69/14, 76/25, 83/3, 83/23, 94/8, 94/19, 95/11, 95/11, 95/15, 96/12, 103/9, 105/5, 107/9, 127/9, 130/15, 157/17, 184/8, 186/21, 202/3, 216/20, 220/1, 235/10; **O.IV** 364/11, 365/15, 433/4; **P.L.** 6/25, 7/10, 9/29, 11/20, 11/20, 12/10, 13/20, 15/37, 18/12, 18/33, 18/34, 19/10, 19/20, 26/5, 26/10, 26/12, 26/21, 26/30, 29/4, 29/15, 29/15, 29/18, 29/33, 31/31, 36/8, 36/9, 39/21, 40/2, 41/30, 43/14, 44/18, 44/23, 44/29, 44/31, 44/32, 44/34, 45/33, 46/21, 48/31, 49/18, 50/3, 50/4, 50/13, 50/14, 50/14, 51/29, 51/33, 53/5, 53/26, 54/20, 60/10, 60/13, 60/22, 62/33, 64/19, 66/13, 72/20, 73/35, 78/16, 87/24, 92/20, 92/29, 93/5, 93/20, 95/28, 99/10, 101/10, 101/12 [V. 44; Pr. 69]. ◇ (Precedă un pronume relativ care introduce o propoziție atributivă) *Făt-Frumos îl duse pîn în pădurea prin care era să treacă.* P.L. 15/35. *Acest fir va trece prin toate locurile prin cari trece roata învîrtindu-se.* P.L. 41/30. *Văzu... o monăstire veche, prin ale cărei colonade de pealră... îmblau cu pas regulat și încet călugării.* P.L. 97/17 [Pr. 3]. ◇ Prep. comp. **De prin** = de undeva din... *De prin crișme și prăvălii pătrundea... o lumină murdară.* P.L. 26/20 [Pr. 1].

2. (Complementul arată spațiul sau mediul în care se desfășoară o acțiune sau un proces). În, undeva în..., în mijlocul...; printre. *Vede cum prin nori se stinge steu cu flacără divină.* O.I 28/7. *Și prin cărțile în vraburi Umblă șoarecii furiș.* O.I 105/15. *Și luceferii ce tremur așa reci prin negre cetini, Tot pămîntul, lacul, cerul... toate, toate ni-s prietini...* O.I 155/11. *Vană-i era căutarea lui prin cartea lui Zoroastru.* P.L. 52/34; cf. **O.I** 8/10, 17/14, 18/11, 43/7, 44/2, 50/1, 62/18, 63/8, 69/19, 69/19, 92/27, 96/3, 97/29, 98/10, 105/13, 127/21, 127/25, 142/12, 142/13, 144/14, 152/5, 152/19, 155/18, 159/6, 164/8, 176/16; **P.L.** 5/18, 5/18, 6/35, 11/2, 13/25, 15/19, 16/21, 19/6, 19/18, 20/30, 22/37, 26/27, 27/25, 31/12, 32/6, 36/19, 38/39, 39/6, 54/31, 60/10, 72/19, 74/11, 78/35, 78/36, 83/11, 91/11 [V. 2]; Pr. 27]. ◇ (După verbe ca „a vedea", „a privi") *Eu mă uitam pin ramuri Și așteptam să te arăți La geamuri.* O.I 187/14. *Veni iar la ospăț; cînd, prin bolțile ferestelor, la lumina lunei, văzură două deșuri lungi de apă.* P.L. 7/5. *Făt-Frumos auzi o vrajă lungă prin aer și se uită prin nori.* P.L. 19/18; cf. **O.I** 79/4, 85/7, 157/20; **P. L.** 9/19, 17/39, 20/16, 20/24, 31/12, 36/31, 39/35, 40/4, 44/12, 44/13, 51/1, 61/20, 100/23, 102/7 [V. 4; Pr. 16]. ◇ (După verbe ca „a apărea", „a transpărea") *Numai prin haos tu îmi apari, Cum printre valuri a navei velă.* O.I 27/5. *Fețele tinere ivesc fețele rumene ca mărul prin obloanele deschise ale ferestrelor.* P.L. 39/35. *Prin hainele-i argintoase ii transpar membrele ușoare.* P.L. 51/33; cf. **O.I** 55/13, 63/27, 144/9, 228/21; **P.L.** 9/26, 26/17, 36/11, 54/39, 59/41 [V. 5; Pr. 7].

II. (Introduce complemente circumstanțiale instrumentale) Cu ajutorul..., pe calea..., folosindu-se de... *Destul voi așteptarăți Ca să vedeți ce bine prin bine o să ias'.* O.I 61/2. *Însă tu îmi vei răspunde că e bine ca în lume Prin frumoasă stihuire să pătrundă al meu nume.* O.I 137/14. *O generațiune înșală pe cealaltă prin acest advocatus diaboli.* P.L. 88/2; cf. **O.I** 56/13, 110/9, 110/10, 137/17, 137/20, 137/24, 149/8; **P. L.** 13/38, 17/16, 22/33, 47/9, 47/35, 61/41, 77/20, 88/2, 87/8, 89/29, 89/39, 91/14 [V. 9; Pr. 13]. ◇ (Precedă un pronume relativ care introduce o propoziție atributivă) *Dacă am afla misterul prin care să ne punem în legătură cu aceste două ordini de lucruri... am putè trăi aievea în trecut.* P.L. 25/21. *Prin schimbările prin cari am trecut, corpul meu trebuie să fi devenit fenomenal.* P.L. 61/41 [Pr. 2].

III. (Introduce complemente circumstanțiale de cauză) Din cauza..., datorită... *Apoi noaptea lor albastră, a lor dulce vecinicie, Ce ușor se mistuiește prin pîlnsorile pustie...* O.I 83/6. *Prin natura sa predispusă, el devenea și mai sărac.* P. L. 27/37. *Este o nespusă gentilețâ în modul cum o femeie ce iubește și care e totodată inocentă trebuie să se apropie de un bărbat sau ursuz, cine știe prin ce, sau și mai pudic și mai copil decît ea.* P.L. 79/36; cf. **O.I** 30/23; **P.L.** 26/22, 27/32 [V. 2; Pr. 4].

IV. (Introduce complemente circumstanțiale de mod) *Din nou prin glorii calcă cu fața înzeită... Poporul împărat.* O.I 24/10 [V. 1]. ◇ Loc. conj. **Prin urmare** v. urmare [Pr. 1].

V. (Introduce complemente circumstanțiale de timp) În..., în cursul..., în timpul... *Și prin somn auzi-*

vom bucium De la stînele de oi. O.I 101/7. **Prin** *vremea trecătoare luceşte prea curat Un chip tăiat de daltă, de-a purure adorat.* O.IV 430/3. *Prin fuga lor auzeau miaulele lungi şi îndoile ale motanului.* P.L. 12/39 ; cf. **O.I** 1/23, 27/8, 116/1 ; **P.L.** 12/38, 18/34 [V. 5 ; Pr. 3].

— Variantă : (regional) **pin** (**O.I** 9/10 ; **P.L.** 13/25) **prep.**

PRÍNCIPE s.m. Şef al unui principat. *La moartea principelui Ştirbey.* O.I 28 [V.1]. ✦ Cap. Incoronat, monarh. *Pentru lucrătorii statului — onoarea, pentru soldaţi — gloria, pentru principi — strălucirea . . . şi astfel o generaţiune înşală pe cealaltă prin acest advocatus diaboli moştenit.* P.L. 81/39 [Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg.g.d. **principelui** (**O.I** 28) ; pl. n.ac. **principi** (**P.L.** 81/39).

PRINCÍPIU s.n. Cauză iniţială, sursă primordială a lumii fizice şi morale. ◒ (Construcţie metaforică) **Principiul rău** v. r ă u[3] [V. 1].

— Formă gramaticală : sg.n.ac. **principiul** (**O.I** 62/2).

PRÍNDE vb. III. **I. 1.** T r a n z . A apuca (cu mîna). *Îl aruncă* {buzduganul} *în sus de despică bolta cerului, îl prinse pe degetul cel mic şi buzduganul se rupse-n două.* P.L. 4/25. *În orice moment — îl vezi, deşi nu-l poţi prinde cu mîna.* P.L. 42/5. *Cînd gîndea . . . că ar putè să-i prindă minuţia ei albă . . . îi venea să nebunească.* P.L. 57/16 [Pr. 3]. ✦ R e f l . A se agăţa. *Ea se prinde pe grumazu-i cu mînuţele-amîndouă.* O.I 154/34 [V. 1].

2. I n t r a n z . (În expr.) **A prinde de veste** v. v e s t e [V. 1].

II. T r a n z . **1.** A cuprinde pe cineva cu mîinile. *El s-aşază lîngă dînsa şi o prinde de mijloc.* O.I 80/35 [V. 1]. ◇ Expr. **A prinde în braţe** v. b r a ţ [V. 3]. ◒ R e f l . r e c i p r . *Şi ieşind pe uşă iute, ei s-au prins de subsuoară.* O.I 154/16 [V. 1].

2. A captura. *Biblia ne povesteşte de Samson, cum că muierea Cînd dormea, tăindu-i părul, i-a luat toată puterea. Îe l-au prins apoi duşmanii.* O.I 159/3 [V. 1]. ◒ Expr. **A prinde în laţ** v. l a ţ [Pr. 1]. ✦ A înhăţa. *Am să-l prind — ba las săracul !* O.I 48/2 [V. 1].

3. A surprinde pe cineva asupra unui fapt. *Şi de s-ar putè pe dînsa cineva ca să o prindă, Cînd cu ochii mari, sălbateci, se priveşte în oglindă . . . Atunci el cu o privire nălucirea i-ar dăscoasă.* O.I 80/1 [V. 1].

4. F i g . (Despre stări fizice sau sufleteşti) **A cuprinde** (pe neaşteptate) ; a copleşi. *Iară tu la gura sobei Stai ca somnul să te prindă.* O.I 76/6. *Bătrînul se închină . . . pe rege-l prind fiori.* O.I 93/29. *O, de luceafărul din cer M-a prins un dor de moarte.* O.I 174/16 ; cf. **O.I** 96/30 [V. 4]. ◒ (Construcţie metaforică) **Prins de vrajă** = vrăjit. *Iar de sus pîn-în podele un painjăn prins de vrajă, A jesui subţire pînză.* O.I 76/29. *Iar izvorul prins de vrajă, Răsună, sunînd din valuri.* O.I 103/17 ; cf. **O.I** 104/31 [V.3].

III. 1. T r a n z . F i g . A înregistra şi a reda prin mijloace artistice. *Am cercat a prinde în aceste forme inocenţa primitivă . . .* P.L. 79/15 [Pr. 1].

2. R e f l . (În expr.) **A se prinde tovarăş cuiva** (sau **cu cineva**) = a se lega, a se asocia, cu cineva. *Teamă n-ai, căla-vor iarăşi Între dînşii să se plece Nu te prinde lor tovarăş.* O.I 196/31 [V. 1]. ◒ (Metaforic) A se uni prin dragoste. *Ce frumos era în cringuri, Cînd cu ea m-am prins tovarăş !* O.I 122/20 [V. 1].

IV. 1. R e f l . A se lipi. *Un mucegai verde se prinsese de var.* P.L. 29/19 [Pr. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **A se prinde de sufletul cuiva** = a pune stăpînire pe sufletul cuiva. *Ea îl privea cu un tremura-n oglindă, Căci o urmă adînc în vis De suflet să se prindă.* O.I 168/20 [V. 1].

2. I n t r a n z . (În expr.) A-l **prinde** (cuiva) **bine** v. b i n e [Pr. 2].

3. T r a n z . A-i şedea bine, a i se potrivi. *Şi seninul cel albastru mîndru lacrimele-l prind.* O.I 82/34. *Şi-o prinde orice lucru, căci aşa se şi cuvine.* O.I 159/22 [V. 2].

V. T r a n z . (În expr.) **A prinde conture** v. c o n t u r [Pr. 3].

— Forme gramaticale : ind. prez. 3 sg. **prinde** (**O.I** 79/21, 80/35, 96/30, 159/22), **se prinde** (**O.I** 154/34), 3 pl. **prind** (**O.I** 82/34, 93/29), p.s. 3 sg. **prinse** (**P.L.** 4/25, 45/20, 46/40), p.c. 1 sg. **m-am prins** (**O.I** 122/20 ; **P.L.** 43/40), 3 sg. **a prins** (**O.I** 174/18, 179/24), 3 pl. **au prins** (**O.I** 159/3), **s-au prins** (**O.I** 154/16), m.m.c.p. 3 sg. **se prinsese** (**P.L.** 29/19), viit. 1 sg. **oi prinde** (**P.L.** 15/33, 15/41) ; conj. prez. 1 sg. **să prind** (**O.I** 48/2), 3 sg. **să prindă** (**O.I** 76/6, 80/1 ; **P.L.** 57/16), **să se prindă** (**O.I** 168/20) ; imper. 2 sg. **nu te prinde** (**O.I** 196/31), inf. (**a**) **prinde** (**O.I** 147/34 ; **P.L.** 42/5, 46/13, 79/15), part. **prins** (**O.I** 76/29, 103/17, 104/31), **prinsă** (**O.I** 104/6).

PRINS s.m. (În expr.) **A da prins** v. d a[3] [V. 1].

— Formă gramaticală : sg.n.ac. **prins** (**O.I** 91/29).

PRÍNTRE prep. (Şi în forma *pînlre*) **I.** (Introduce complemente circumstanţiale de loc) **1.** În mijlocul . . . , în sînul . . . *Te-a văzut plutind regină printre îngerii din cer.* O.I 29/12. *Ah ! Sunt printre voi de-aceia, care nu cred tabla legii.* O.I 48/25. *Amintiri Ţiriiesc încet ca grierii Printre negre, vechi zidiri.* O.I 105/8. *Floarea din fereastă veghea printre frunzele ei.* P.L. 15/18 ; cf. **O.I** 26/18, 27/6, 85/6, 134/10 ; **P. L.** 39/10 [V. 7 ; Pr. 2]. ✦ În spaţiul dintre mai multe persoane sau obiecte. *Părea că printre nouri s-a fost deschis o poartă.* O.I 69/1. *Ci prin flori întrelesule, printre gratii luna moale Sfiicioasă şi smerită şi-au vărsat razele sale.* O.I 76/25. *Trecură printre straturile de flori.* P.L. 10/20 ; cf. **O.I** 9/4, 27/7, 35/23, 69/3, 101/14, 121/10, 133/12, 136/5, 157/17, 209/9 ; **P.L.** 7/17, 11/36, 51/10, 51/11, 73/12, 84/15, 92/33, 100/15 [V. 12 ; Pr. 9]. ◇ (Precedă un pronume relativ care introduce o propoziţie atributivă) *Şoptea . . . cuvinle dulci . . . printre cari străbătea numai un nume pronunţat mai tare : „Ieronim".* P.I.. 95/22 [Pr. 1].

2. Prin. *Pătrunde ziua printre ferestî murdare.* O.I 56/2. *O beşică-n loc de sticlă e întinsă-n ferăstruie Printre care trece-o dungă mohorîtă şi gălbuie.* O.I 84/22. *Numai luna printre ceaţă Varsă apelor văpaie.* O.I 210/25 ; cf. **O.I** 148/24 ; **P.L.** 18/17 [V. 4 ; Pr. 1].

II (Introduce un complement circumstanţial de mod) *Acum rîde printre lacrimi cînd o cîntă pe Dridri.* O.I 32/30 [V. 1].

— Variantă : (regional) **pintre** (**O.I** 9/4, 27/6, 27/7, 35/23, 48/25, 56/2, 69/1, 69/3, 76/25, 84/22, 85/6, 101/14, 105/8, 121/10, 134/10, 157/17, 209/9, 210/25 ; **P.L.** 7/17, 18/17, 51/10, 73/12, 92/33, 95/22, 100/15) prep.

PRÍNTRU prep. (Urmat de „un", „o", cu elidarea vocalei finale). **1.** (Introduce un complement circumstanțial de loc). Prin. *O vezi printr-o albă perdea străveziе.* O. IV 364/26. *Dan trecea iute printr-o parte de oraș.* P.L. 44/5 [V. 1; Pr. 1].

2. (Introduce un complement circumstanțial instrumental) Prin. *Dacă lumea ar trebui să piară și eu aș puteă s-o scap printr-o minciună, eu n-aș spune-o.* P.L. 87/33 [Pr. 1].

PRINȚ s.m. Principe. *Alungat-o-ai pe dînsa, ca departe de părinți. În coliba împistrită ea să nască-un pui de prinț.* O.I 83/18. *În al umbrei întuneric Te asamăn unui prinț.* O.I 110/6 [V. 2].

PRIPÁS s.n. (În loc. adj.) **De pripas** = (despre animale) al nimănui, rătăcind de colo pînă colo. ◒ (Depreciativ: despre oameni). *În vremea asta Cătălin, Viclean copil de casă... Băiat din flori și de pripas... Se furișează printre Privind la Cătălina.* O.I 173/27 [V. 1].

PRÍPĂ s.f. (În loc. adv.) **În pripă** = în grabă mare. foarte repede. *Fugarul ușor Nechează, s-aruncă de spintecă-n pripă A negurei flor.* O.I 4/3; cf. **O.I** 5/15 [V. 2].

— Formă gramaticală: sg.n.ac. **pripă** (**O.I** 4/3, 5/15).

PRIPĂȘÍ vb. IV. Refl. A se aciua, a se adăposti. ◒ (Glumeț) *Iată pe mînă cum codește-un negru purec... Pripășit la vro femeie, știu că ar vedea pe dracul.* O.I 48/3 [V. 1].

PRISÁCĂ s. f. Stupină. *În acea dumbravă este peștera, ce am prefăcut-o-n casă, și prisaca mea.* P.L. 79/7. *O insulă, pe care steleau în șiruri lungi stupii unei prisăci mari.* P.L. 98/8 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **prisaca** (**P.L.** 79/7), g. d. **prisăci** (**P.L.** 98/8).

PRISÓS s. n. (În loc. adj. și adv.) **De prisos** = inutil, fără rost. *Nu-nțelegi tu, din a ei căutătură .... Că întreaga-i frumusețe e în lume de prisos ...?* O.I 160/15. *Învățături nu-ți mai dau, căci e de prisos.* P.L. 42/36 [V. 1; Pr. 1]. ◒ (Ironic) *A visa că adevărul sau alt lucru de prisos E în stare că să schimbe în natur-un fir de păr, Este piedica eternă ce-o punem la adevăr.* O.I 164/4 [V. 1].

PRÍSPĂ s. f. **1.** Un fel de terasă îngustă la casele țărănești. *Lîngă prispă steleau două bulii cu apă — iar pe prispă lorcea o fată frumoasă.* P.L. 7/20—21. *Pe prispă o babă bătrînă și zbîrcită ... sta cu capul ei sur ca cenușa în poalele unei roabe tinere și frumoase.* P.L. 16/7 [Pr. 3].

2. Tăpșan. *Vino-n codru la izvorul Care tremură pe prund, Unde prispa cea de brazde Crengi plecate o ascund.* O.I 75/3 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **prispă** (**P.L.** 7/20, 7/21, 16/7), **prispa** (**O.I** 75/3).

PRISTÓL s. n. Masa din mijlocul altarului în bisericile creștine. *Am jurat ca peste dinșii să trec falnic, fără pâs, Din pristolul de la Roma să dau calului ovăs ...* O.I 147/10 [V. 1].

PRIVÁZ s. f. (Mold.) Pervaz. ◒ (Comparație) *Asemenea unor aripi de vultur sălbatic, cuprindea, ca un privaz, părul negru și uscat acea frumoasă și ostenită față.* P.L. 99/22 [Pr. 1]. ◒ (Metaforic) *Este Ea. Deșarta casă dintr-o dală-mi pare plină În privazul negru-al vieții-mi E-o icoană de lumină.* O.I 106/11 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **privaz** (**P.L.** 92/22), **privazul** (**O.I** 106/11).

PRIVÉLIȘTE s. f. **1.** Peisaj. *Rămase încrementi de frumusețe privelișteі.* P.L. 98/3 [Pr. 1].

2. Spectacol, scenă, imagine care se prezintă înaintea ochilor. *Privelișteа se stinge.* O.I 95/16. *Privelиștile sclipitoare, Ce-n repezi șiruri se distern, Repaosă nestrămutate Sub raza gîndului etern.* O.I 205/5. *Vede iar o privelиște ca-n zina trecută.* P.L. 17/8 [V. 2; Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **privelиște** (**P.L.** 17/8), **privelиștea** (**O.I** 95/16), g.d. **privelиștei** (**P.L.** 98/3); pl.n. ac. **privelиștile** (**O.I** 205/5).

PRIVÍ vb. IV. Tranz. **1.** (Folosit și absol.) A cerceta cu privirea, a se uita, a contempla. *Să mai privesc o dală cîmpia-nfloriloare. Ce zilele-mi copile și albe le-a țesut.* O.I 6/21. *Te-aș privi o viață-ntreagă în cununa ta de rază. Pe cînd mîna ta cea albă părul galben îl nelează.* O.I 152/25. *Îl privi în întreg, de la capul înundat în aur pîn la botinele micuțe.* P.L. 63/10. *Era obosită de emoțiune, dar nu sătulă de a privi.* P.L. 84/22; cf. **O.I** 32/10, 37/18. 42/8, 44/34, 67/20, 80/9, 91/27, 101/25, 121/3, 122/10. 140/31. 142/21, 147/13, 151/17, 152/18, 162/7, 166/16, 166/20, 167/13. 168/17, 170/22, 188/14, 192/15, 228/10, 230/11, 235/6; **O.IV** 430/5; **P.L.** 26/27, 60/2, 73/21, 84/19. 86/13. 87/6, 89/3, 92/6, 93/17, 91/5. 98/38. 102/26 [V. 29; Pr. 11]. ◒ (Repetiție) *Pareă i se lopea sufletul, ființa, viața, privind-o ... vecinic privind-o.* P.L. 28/26—27 [Pr. 2]. ◒ (Element de personificare) *Lună tu, stăpîn-a mării ... Cîte frunți pline de gînduri, gînditoare le privești!* O.I 130/17. *Luceferii de foc Privi-vor din cetini Mormîntul fără de noroc Și fără prieteni.* O.I 225/14 [V.2]. ◒ (În contexte figurate) *Dar lăsați măcar strămoșii ca să doarmă-n colb de cronici; Din trecutul de mărire n-ar privi ceі mulț ironici.* O.I 151/30. *Și nime-n urma mea Nu-mi plîngă la creștet ... M-or troieni cu drag Aduceri aminte, Ce n-or ști că privese O lume de patemi.* O.I 220/9. *Apoi le iuți rizînd la cîte o filă: Viclean le bucuri de-ale noastre întreceri, Privind în vrav prostiu imobilă.* O.IV 333/14 [V. 3]. ◇ Tranz. și refl.; în expr.) **A** (se) **privi lung** v. lung[1] [Pr. 2]. ◇ Intranz. *Timit privea Cezarul la umbra cea ain nouri.* O.I 63/26. *Și privind în luna plină La văpaia de pe lacuri, Anii tăi se par ca clipe Clipe dulci se par ca veacuri.* O.I 110/17. *Ochii tăi ... privese atît de adînc, atît de ferice de aainc în noapteu sufletului meu.* P.L. 55/33; cf. **O.I** 6/19, 39/7, 37/20, 12/2, 44/32, 66/8, 91/23, 103/22, 103/29, 144/21, 145/6, 155/5, 155/7, 157/20, 157/34, 160/5, 167/19, 173/32, 191/6, 210/15; **O.IV** 369/11; **P.L.** 8/1, 13/37, 24/16. 30/4, 32/1, 36/6, 37/13, 45/8, 45/41, 55/18, 62/24, 62/38, 74/6. 77/12, 77/29, 81/13, 86/4, 93/24, 93/32, 94/1, 94/10, 99/22, 100/11 [V. 23; Pr. 24]. ◇(Construit cu dativul) *Dacă visez, mă ține-n vis, privindu-mi drept ...* O.IV 433/5 [V. 1]. ◒ (Element de personificare) *Soarele ieșind din răsărit privea la ei cu drag.* P.L. 9/31 [Pr. 1]. ◇ Expr. **Slab, de-i privești prin coaste** v. coastă [Pr. 1]. ◇ Refl. *Și de s-ar puteă pe dînsa cineva ca să o prindă, Cînd cu ochii mari, sălbateci, se privește în oglindă ... Alunei ei cu o privire nălucirea i-ar discoasă.* O.I 80/2 [V. 1]. ◇ Refl. recipr. *Cîteodat' — deși arare — se-ntîlnesc, și ochii lor Se privesc,*

O.I 51/32. *Să ne privim nesătios Și dulce toată viața.* O.I 174/31 [V. 2]. ◆ Fig. A asista cu nepăsare, a se împăca cu gîndul. — *Cum? Cînd lumea mi-e deschisă, a privi gîndești că pot Ca într-o aiolmanul să se-mpiedice de-un ciot?* O.I 146/21 [V. 1]. ◒ Tranz. și intranz. (Metaforic) A cerceta cu mintea, a cugeta asupra unui lucru; a examina. *Cînd privesc zilele de-azi a scriiturilor române, Mă cufund ca într-o mare de visări dulci și senine.* O.I 31/1. *El intră să vad-acolo tot trecutul. — I se rumpe A lui suflet cînd privește peste-al vremurilor vad.* O.I 44/6. *El priveа la viitor, cum ai privi în fundul unui lac liniștit și limpede ca lacrima.* P.L. 62/38; cf. **O.I** 35/33 [V. 3; Pr. 1].

2. A considera, a aprecia drept ... *S-atunci Memfis se înalță, arginiu gînd al pustiei, Închegare măiestrită din suflarea vijeliei ... Beduini ce stau în lună, o minune o privesc.* O.I 43/21 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **privesc** (**O.I** 30/7, 31/1, 37/18, 37/20, 42/2, 192/15, 220/9; **P.L.** 92/6), 2 pl. **priveți** (**O.I** 42/8, 130/17, 117/13, 210/15; **P.L.** 81/13, 94/1), 3 sg. **privește** (**O.I** 44/6, 44/34, 66/8, 80/9, 144/21, 166/20; **P.L.** 62/21), **se privește** (**O.I** 80/2), 1 pl. **privim** (**O.I** 35/33), 2 pl. **priviți** (**O.I** 151/17), 3 pl. **privesc** (**O.I** 45/21; **P.L.** 30/4, 55/33, 74/1), **se privesc** (**O.I** 51/32), imp. 2 sg. **privește** (**P.L.** 17/39), 3 sg. **privea** (**O.I** 32/10, 63/26, 67/20, 142/21, 152/18, 167/13, 168/17; **P.L.** 8/1, 9/34, 26/27, 45/8, 55/18, 62/38, 77/12, 89/3, 93/17, 100/11), **priiven** (**O.I** 44/32), p. s. 1 sg. **privit** (**O.I** 191/6), 3 sg. **privi** (**O.I** 103/29; **P.L.** 36/6, 37/13, 60/2, 63/10, 77/29, 98/38, 99/22, 102/14), 3 pl. **se privită** (**P.L.** 102/14), p.c. 3 pl. **au privit** (**O.I** 166/16), m.m.c.p. 3 sg. **privise** (**P.L.** 45/41), viit. 1 sg. **voi privi** (**O.I** 188/14; **O.IV** 430/5), 1 pl. **vom privi** (**P.L.** 91/10), 3 pl. **vor privi** (**O.I** 225/14); conj. prez. 1 sg. **să privesc** (**O.I** 6/19, 6/21, 170/22, 235/6), 2 sg. **să privești** (**O.I** 157/20, 228/10), 3 sg. **să privească** (**P.L.** 84/19), 1 pl. **să privim** (**P.L.** 32/1), **să ne privim** (**O.I** 174/31); opt. prez. 1 sg. **aș privi** (**O.I** 152/25), 2 sg. **ai privi** (**P.L.** 62/38), 3 sg. **ar privi** (**O.I** 151/30, 157/34, 162/7); imper. 2 sg. **privește** (**O.I** 230/11; **P.L.** 87/6, 93/21, 93/32, 94/5), **nu privi** (**O.I** 155/5), 2 pl. **priviți** (**O.I** 101/25); inf. a **privi** (**O.I** 146/21; **P.L.** 13/37, 84/22, 86/4); ger. **privind** (**O.I** 91/23, 103/22, 110/17, 140/31, 146/6, 155/7, 160/5, 167/19, 173/32; **O.IV** 333/14, 369/11), **privindu-** (**O.I** 91/27, 121,3, 122/10; **O.IV** 433,5; **P.L.** 28/26, 28/27, 86/13, 102/26); part. **privit** (**P.L.** 73/21), **privite** (**P.L.** 24/16). — Pronunțat: *pri-i* (**O.I** 44/32). — Variantă: **priivi** (**O.I** 44/32) vb. IV.

* **PRIVIGHETOÁRE** s. f. v. **privighitoare**.

PRIVIGHITOÁRE s. f. Pasăre (*Luscinia megarhynchos megarhynchos*). *Nu s-aude nimic ... decît departe-n vro grădină privighitoarea.* P.L. 93/37 [Pr. 1].

PRIVÍNȚĂ s. f. (În loc. adv.) **În această** (sau **astă**) **privință** = privind respectiva problemă. *Păcat că științа necromanției și acea a astrologiei s-au perdut — cine știe cîte mistere ne-ar fi descoperit în această privință!* P.L. 25/31. *Bărbatul e firește agresiv, va să zică natura se repetă în fiece exemplar în astă privință.* P.L. 79/32 [Pr. 2]. ◇ Loc. prep. **În privința** = în ceea ce privește ..., relativ la ... — *Sunt încredințat, dascăle, în privința vremei, dar nemărginirea, spațiul?* P.L. 41/33 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **privință** (**P.L.** 25/31, 79/32), **privința** (**P.L.** 41/33).

PRIVÍRE s. f. 1. Văz; căutătură, uitătură. *Arald! de nu mă-nșală privirea, tu ești mort!* O.I 97/5. *Privirea la de milă caldă, plină, Îndurătoare-asupra mea coboară.* O.IV 361/7. *Cînd își întoarse privirea ... rămase încremenit de frumusețа privelиștei.* P.L. 98/2; cf. **O.I** 30/17, 51/8, 80/5, 120/14, 121/22, 157/25, 162/33, 172/28, 177/10, 200/3, 210/19, 232/13; **O.IV** 360/7, 430/7, 430/11; **P.L.** 13/5, 46/15, 53/15, 57/25, 75/16, 77/33 [V. 17; Pr. 7]. ◒ (În contexte figurate) *Din ochi de-ar soarbe geniu slăbita mea privire ... Ai pune pe-a mea frunte în vise de mărire un diadem de foc.* O.I 21/5. *Or să vie pe-a la urmă în convoi de-nmormîntare, Splendid cu o ironie cu priviri nepăsătoare ...* O.I 134/20 [V. 2]. ◇ Expr. **A-și ridica privirea** v. ridica [V. 1]. **A pleca privirea** v. pleca[1] [V. 1]. **A arunca o privire** v. arunca [V. 1; Pr. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **Înger palid cu priviri curate** v. înger [V. 1]. **A se pierde în privirea cuiva** v. pierde [V. 1]. **A linguși privirea cuiva** v. linguși [V. 1]. ◒ (Metaforic) Pătrundere, perspicacitate. *Privirea-i ce citește în suflete -omenești. Și mîna care poartă destinele lumești, Cea grupă zdrențuită în cale-i o salută.* O.I 61/27 [V. 1]. ✦ Contemplare. *A încetat toată durerea ființei, orice dorință, orice aspirare în privirea acestui mîndru tablou din care faci și tu parte ...* P.L. 93/27 [Pr. 1]. ◆ (Concretizat) Organul văzului; ochii. *Și maicii, ce stringe prunculuș-i la sîn, Privirea de lacrime plină ... Speranța durerea-i alină.* O.I 11/22. *Vezi ciclop de urlicianea fără suflet, fără cuget, Cu privirea-mpăroșată și la fălci umflat și buget.* O.I 150/12 [V. 2].

2. Examinare, cercetare cu mintea. ◒ (Metaforic) *Noi? Privirea scrutătoare ce nimica nu visează.* O.I 35/31 [V. 1].

3. (În loc. adv.) **În această privire** = în această privință. *Neștiind eu singur această taină ... nu le pot sfătui în această privire.* P.L. 43/15 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **privire** (**O.I** 21/5, 30/17, 80/5, 157/25, 177/10; **O.IV** 430/11; **P.L.** 43/15, 57/25, 75/16, 77/33, 99/36), **privirea** (**O.I** 11/22, 24/5, 35/31, 51/8, 61/27, 97/5, 105/18, 120/6, 120/14, 121/22, 150/12, 155/21, 172/28, 232/13; **O.IV** 360/7, 361/7, 430/7; **P.L.** 13/5, 46/15, 93/27, 98/2), g. d. **privirii** (**O.I** 210/19); pl. n. ac. **priviri** (**O.I** 36/13, 114/9, 134/20, 200/3), **privirile** (**O.I** 162/33; **P.L.** 53/15).

PRIVITÓR s. m. Spectator. ◒ (În context figurat; reflex al concepției filozofice-literare după care viața e o reprezentație teatrală) *Privitor ca la teatru Tu în lume să le-nchipui.* O.I 196/1 [V. 1].

PRIZĂRÍT, -Ă adj. Pipernicit. ◒ (Metaforic) Lipsit de importanță, neînsemnat. *Colbul ridicat din carte-ți l-o șufla din ochelari Și te-o stringe-n două șiruri, așezîndu-te la coadă, În vreo notă prizărită sub o pagină neroadă.* O.I 134/14 [V. 1].

PRÎNZÍ vb. IV. Intranz. (Mold., Transilv.) A lua masa de dimineață. *A doua zi de dimineață ... pe cînd prînzeau, baba ieși pîn la grajdi.* P.L. 17/37 [Pr. 1].

PROĂSPĂT, -Ă adj. Fig. Fraged; înviorat. *Florile se trezeau proaspete după somnul lung al nopții.* P.L. 72/3 [Pr. 1]. ◒ (Metaforic) Care se schimbă necontenit, mereu nou, mereu altul (?). *Rîul curgînd în veci proaspăt să mă dizolve.* P.L. 98/33 [Pr. 1]. ◒ (Metaforic) Suav, viu,

înbătător (?). *Sunt atît de plin de dulceața cea proaspătă a zilei, de mirosul crinilor, de gurele înmiite ale naturei, încît pare că-mi vine să spun și eu naturei ceea ce gîndesc, ce simt, ce trăiește în mine.* P.L. 78/7 [Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **proaspăt** (P.L. 98/33), **proaspătă** (P.L. 78/7) ; pl. n. ac. **proaspete** (P.L. 72/3).

PROBABILITÁTE s. f. Posibilitate. *Mulțimea de probabilități e confundată cu ceea ce suntem siliți a face.* P.L. 82/16 [Pr. 1].

PROBLEMÁTIC, -Ă adj. Nesigur, schimbător. *Prin bălțile de noroi . . . treceau niște ciubote mari, cărora nu le-ar fi pasat nici de polop — cu atît mai vîrtos că aveau turcești, care îngropau în ele pantalonii individului confinat, îndată ce timpul devenea problematic.* P.L. 26/16 [Pr. 1].

PROBLÉMĂ s. f. Chestiune teoretică sau practică. ◒ (Glumeț ; ironic) *Tu cu mîinile-neîeștate, mai cu degetele depeni, Mai sucești vreo figură, numeri fire de mușteți Și-n probleme culinare te încerci a fi isteț.* O.I 155/32 [V. 1]. ✦ Lucru greu de înțeles, de rezolvat sau de explicat. *Dacă îu știai problema astei vieți cu care lupt, Ai vedea că am cuvinte pana chiar să o fi rupt.* O.I 137/5 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **problema** (O.I 137/5) ; pl. n. ac. **probleme** (O.I 155/32).

PROCÉSIE s. f. Cortegiu, alai. ◒ (Metaforic ; glumeț, cu referire la insecte ; v. și armie, bejanie, popor). *Acoperemînlele fuguiele de olane mucigăite, bolta neagră a bisericei, zidurile împrejmuiloare risipite și năpustite în risipa lor de plante grase, de furnici ce-și fondau state, de procesii lungi de gîze roșii . . . toate astea laolaltă le făceau a crede că este mai mult o ruină oprită curiozității, decît locuință.* P.L. 72/13 [Pr. 1].

***PROCESIÚNE** s. f. v. **procesie**.

PRODÚCE vb. III. Tranz. A realiza. *Și mori apoi, fără ca cineva să mai întrebe după acea muscă, care ca învățal a produs macularură științifică.* P.L. 81/10 [Pr. 1].

PROFANÁȚIE s. f. Pîngărire. ◒ (Glumeț) *Și ce profanație a cărților bisericești! Toate marginele erau profile de femei, popi, cavaleri, cerșitori, comedianți . . . în sfîrșit, viața în realitatea ei, mîzgălită în fiecare colț disponibil.* P.L. 74/14 [Pr. 1].

PROFÉSOR s. m. Persoană care predă o materie de învățămînt într-o școală medie sau superioară. *O generațiune înșală pe cealaltă prin acest advocatus diaboli . . . care aicea se vaieră ca popă, colo face mutre serioase ca profesor.* P.L. 82/4 [Pr. 1].

PROFÉT s. m. Proroc. *Murîndului speranța, turbărei răzbunarea, Profetului blestemul, credinței Dumnezeu.* O.I 20/18 [V. 1]. ✦ Titlu dat de musulmani lui Mahomed. *Atunci el pricepe visul că-i trimis de la profet, Că pe-o clipă se-nălțase chiar în rai la Mohamel.* O.I 144/25 [V. 1]. ✦ Cel care vestește viitorul prin cunoașterea evenimentelor prezente și trecute. *Mureșan scutură lanțul cu-a lui voce ruginită . . . Preot deșteptărei noastre, semnelor vremei profet.* O.I 32/18 [V. 1]. ✦ Fig. (În concepția romanticilor) Poet. *Că-n veci nu se va teme Profetul vreodată De brațele slăbite, puterea ieșinată Al junelui cînit.* O.I 23/16 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **profet** (O.I 32/18, 144/25), **profetul** (O.I 23/16), g. d. **profetului** (O.I 20/18).

PROFEȚÍE s. f. Prorocire, prezicere. *Eliad zidea din visuri și din basme seculare Delta biblicelor stînle, profețiilor amare.* O.I 31/20 [V. 1]. ◒ (Comparație) *Astfeli îți e cîntarea, bătrîne Iteliade, Cum curge profeția unei ieremiade.* O.I 17/20 [V. I].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **profeția** (O.I 17/20) ; pl. g. d. **profețiilor** (O.I 31/20).

PROFÍL s. m. Contur al feței cuiva privite dintr-o parte. *Un pahar de vin, un joc de cărți, o lulea de tutun, din cînd în cînd o privire repezită asupra profilului unei copile zîmbitoare — astea erau în faptă și întotdeauna toate renumitele lor desfrînări.* P.L. 75/16 [Pr. 1]. ✦ Reprezentare grafică a acestui aspect al feței. *Toate marginele [cărții] erau profile de femei, popi, cavaleri, cerșitori comedianți . . .* P.L. 74/15. *Am pus-o [schița] lîngă mine. Deconcertare și o dulce resignație. Un profil îngeresc!* P.L. 90/35 [Pr. 2].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **profil** (P.L. 90/35), g. d. **profilului** (P.L. 75/16) ; pl. n. ac. **profile** (P.L. 74/15).

PROFÚM s. n. Mireasmă. *Iar în norul de profume, Două suflete de flori Le desparte-a nopții mire.* O.I 14/1 [V. 1]. ◒ (Comparație) *Ca profume pe bîtnda ei față Plutesc sărutări.* O.I 4/15 [V. 1].

PROFÚND, -Ă adj. 1. Fig. (Despre privire) Care exprimă o viață sufletească intensă. *Umbra lui începu iar a prinde conturele unei icoane în oloi . . . cu privirea fixă și profundă.* P.L. 46/15 [Pr. 1].

2. Intens, mare. *Surîsul său era foarte inocent, dulce, l-am putè numi, și lotuși de o profundă melancolie.* P.L. 27/28. *După orele care în amor se numesc păstorești, rămîne în om o profundă descurajare.* P.L. 80/7 [Pr. 2].

3. Care judecă lucrurile cu seriozitate, cu temei. *El e nevoit să împodobească cu flori și c-o aparență de profundă înțelepciune mizeria existenței.* P.L. 81/34 [Pr. 1].

PROGENITÚRĂ s. f. (Colectiv) Urmași, descendenți. ◒ (Ironic) *O. te-admir, progenitură de origine română!* O.I 151/16 [V. 1].

PROIECTÁ vb. I. Tranz. A profila, a reflecta. *Dodată ea văzu prin arbori o figură de om . . . gîndea că-i o închipuire a ei. proiectată pe mrejele de frunze . . .* P.L. 102/8 [Pr. 1].

PROLETÁR[1], **-Ă** adj. Care ține de proletariat, al proletariatului. *Pe lîngă mese lunge, stătea posomorită, Cu fețe-ntunecoase, o ceată pribegită, Copii săraci și sceptici ai plebei proletare.* O.I 56/5. *Se mișc batalioane a plebei proletare.* O.I 62/23 [V. 2].

PROLETÁR[2], **-Ă** s. m. și f. Muncitor salariat în societatea capitalistă. *Împărat și proletar.* O.I 56 [V. 1]. ◒ (Metaforic) *Se iubirâ cele două proletare.* O.IV 365/27 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **proletar** (O.I 56) ; pl. n. ac. **proletare** (O.IV 365/27).

PROMENĂDĂ s. f. Plimbare. ◒ (Glumeț) *Roiese ploșnițele roșii, de fi-i drag să le-nșiri la ele!... Într-un roi mai de un stînjen Au ieșit la promenadă — ce petrecere gentilă!* O.I 46/21 [V. 1]. ◒ (Ironic) *Ne-ați venit apoi, drept minte o sticluță de pomadă, Cu monoclu-n ochi, drept armă beșișor de promenadă.* O.I 151/12 [V. 1].

PROMÍTE vb. III. Tranz. **1.** A făgădui. *În toată ziua el îi promitea că taina sufletului său își va arăta sfîrșitul.* P.L. 30/29 [Pr. 1].

2. Fig. A lăsa să se prevadă, a deschide o perspectivă favorabilă. *Cunigunda îl privește cu o gingașă căldură Ce-i promite că norocu-i e apropape.* O.I 166/21. *Cărțile... promiteau multă petrecere.* P.L. 99/3 [V. 1; Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **promite** (**O.I** 166/21). imp. 3 sg. **promitea** (**P.L.** 30/29). 3 pl. **promiteau** (**P.L.** 99/3).

PROMOROÁCĂ s. f. Chiciură. *Bogată în înțînderi stă lumea-n promoroacă.* O.I 69/7 [V. 1].

PRONUNȚÁ vb. I. Tranz. A rosti. *Norocul tău că n-ai pronunțat vorba întreagă!...* P.L. 54/14. *Străbătea numai un nume pronunțat mai tare: „Ieronim".* P.L. 95/23 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: ind. p. c. 2 sg. **ai pronunțat** (**P.L.** 54/14); part. **pronunțat** (**P.L.** 95/23).

PRONUNȚÁT, -Ă adj. Accentuat, reliefat, evident. *Tînăra delicatețâ, dulcea moliciune a copilăriei era întrunită cu frumusețe nobilă, coaptă, suavă, pronunțată a femeiei.* P.L. 160/23 [Pr. 4].

PROPÓRȚIE s. f. (Și în forma *proporțiune*) Raport, măsură, relație cantitativă (între lucruri). *Ele toate, în raport cu mine păstrîndu-și proporțiunea, nu mi-ar părè nici mai mari, nici mai mici de cum îmi par azi.* P.L. 24/7. *Cu proporțiuni neschimbate — o lume înmiit de mare și alta înmiit de mică ar fi pentru noi tot atît de mare.* P.L. 24/14. *Numai proporțiile dintre ei să rămîie aceleași, oamenii s-ar crede așa de mari ca azi.* P.L. 47/22; cf. P.L. 24/12 [Pr. 4].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **proporțiunea** (**P.L.** 24/7); pl. n. ac. **proporțiuni** (**P.L.** 24/14), **proporțiile** (**P.L.** 47/22), **proporțiunile** (**P.L.** 24/12). — Variantă: **proporțiúne** (**P.L.** 24/7, 24/12, 24/14) s. f.

***PROPORȚIÓNE** s. f. v. **proporție**.

PROPRIETÁTE s. f. Obiect stăpînit, bun, avut. *Cartea lui Zoroastru era proprietatea lui dreaptă.* P.L. 46/38 [Pr. 1].

PRÓPRIU, -IE adj. Care aparține (în mod exclusiv) cuiva; personal. *Azi, cînd patimilor proprii muritorii toți sunt robi, Gloria-i închipuirea ce o mie de neghiobi Idolului lor închină.* O.I 140/1. *După propria lor voie să ne ducă unde repezi.* O.I 155/11. *Rîdea c-un fel de copilăroasă nebunie de zîmbetul lui, de surprinderea și spaima ei proprie...* P.L. 64/6; cf. **O.I** 134/7, 136/9, 160/38, 226/17, 226/18; **O.IV** 430/16; **P.L.** 45/9, 45/16, 47/9, 53/8, 60/27, 66/16 [V. 8; Pr. 7]. ◒ (Repetiție) *De-al meu propriu vis, mistuit mă vaiet, De-al meu propriu rug, mă topesc în flăcări...* O.I 199/13–14 [V. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **propriu** (**O.I** 160/38, 199/13, 199/14), **propriul** (**O.IV** 430/16), **propriе** (**P.L.** 45/9, 53/8, 60/27, 64/6), **propria** (**O.I** 134/7, 136/9, 155/14, 226/18); pl. n. ac. **proprii** (**O.I** 226/17; **P.L.** 66/16), **proprіile** (**P.L.** 47/9), g. d. **proprii** (**O.I** 140/1; **P.L.** 45/16).

PROPÚNE vb. III. Tranz. A-și pune de gînd să facă ceva. *Cînd își propuneau să-și zică tu, mureau de rușine.* P.L. 68/35 [Pr. 1].

PRORÓC s. m. Profet. ◒ (Comparație) *Șerpi roșii rupeau trăsnind poala neagră a norilor, apele păreau că latră, numai tunetul etnta adînc, ca un proroc al perzării.* P.L. 9/18 [Pr. 1]. ◒ (Adjectival, f.; element de personificare) *O, ascultă numa-ncoace, Cum ta vorbă mii de valuri stau cu stelele prorоace!* O.I 155/8 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **proroc** (**P.L.** 9/18); pl. n. ac. **prorоace** (**O.I** 155/8).

PROROCÍRE s. f. Prevestire. ◒ (În context figurat) *Din a valurilor sfadă prorociri se aridic.* O.I 45/18 [V. 1].

PROST, PROÁSTĂ adj. **1.** Ordinar, comun, de rînd. *Nu simțiți că-n proaste lucruri voi vedeți numai minuni?* O.I 157/6 [V. 1]. ✦ (Substantivat; la pl.) Cei din popor, din clasele de jos. *Pentru soldați — gloria... pentru proști — cerul, și astfel o generațiune înșală pe cealaltă.* P.L. 82/1 [Pr. 1].

2. Lipsit de inteligență; nepriceput. — *Ah! că prostu-i, gîndi ea.* P.L. 68/13 [Pr. 1]. ✧ (Substantivat) *Proști și genii, mic și mare, sunet, sufletul, lumină — Toate-s praf...* O.I 36/20 [V. 1].

3. Neplăcut, penibil. *Ea-i întoarse spatele și-și mușca unghiile... el se uita în omăt... Prost lucru!* P.L. 09/35 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **prost** (**P.L.** 69/35), **prostu-** (**P.L.** 68/13); pl. ac. **proști** (**O.I** 36/30; **P.L.** 82/1), **proaste** (**O.I** 157/6).

PROSTÁTEC, -Ă adj. Care exprimă prostie. *Și prostatecele nări Și le înflă orișicine în savante adunări Cînd de line se vorbește.* O.I 134/29 [V. 1].

PROSTÁTIC, -Ă adj. v. **prostatee**.

PROSTÍ vb. IV. Refl. A deveni prost. — *Maistre Ruben, te-ai prostit rău, de cînd nu ne-am mai văzut.* P.L. 61/8 [Pr. 1].

PROSTÍE s. f. **1.** Stupiditate. ◒ (În context figurat) *Viclean le bucuri de-ale noastre-ntreceri, Privind în vrav prostia imobilă.* O.IV 333/11 [V. 1].

2. Vorbă, faptă lipsită de sens, de importanță; nimic, fleac. *Toate prostiile de azi se vor întîmpla și-atunci.* P.L. 47/27. *Ce frumosu-i! și-așa, cînd spune prostii, îmi place și-așa, gîndi tot ea.* P.L. 68/15 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **prostia** (**O.IV** 333/14); pl. n. ac. **prostii** (**P.L.** 68/15), **prostiile** (**P.L.** 47/27).

PROSTÍT, -Ă adj. Înșelat. *Și-acele milioane, ce în grămezi luxoase Sunt strînse la bogatul, pe cel sărac apasă, Și-s supte din sudoarea prostitului popor.* O.I 59/5 [V. 1].

PROSTÚȚ, -Ă adj. Diminutiv al lui **prost** (**2**). ◒ (Glumeț) *Un înger de geniu, căci demonii sunt îngeri de geniu...*

ceilalți cari au rămas în cer sunt cam proslufi. P.L. 76/41 [Pr. 1].

PROTÉCȚIE s. f. Sprijin acordat cuiva pentru obținerea unui avantaj. *Iar cărările vieții fiind grele și înguste, Ei încearcă să le treacă prin proiecție de fuste.* O.I 137/24 [V. 1].

PROTOTÍP s. n. Model ilustrativ, exemplar tipic. *Femeia-i prototipul îngerilor din senin.* O.I 29/16 [V. 1].

PROVÉRB s. n. Zicătoare. *Deasupra ei, în triunghi, era un ochi de foc, deasupra ochiului un proverb cu literele sfrîmbe ale întunecatei Arabii.* P.L. 52/29. *Proverbul, o enigmă chiar pentru îngeri.* P.L. 52/30 [Pr. 2]. ◒ (Comparație) *S-a dus Pann, finul Pepelei, cel isteț ca un proverb.* O.I 31/18 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **proverb** (**O.I** 31/18; **P.L.** 52/29), **proverbul** (**P.L.** 52/30).

PRÓZĂ s. f. Fig. Platitudine, vulgaritate, banalitate. *Sunt sătul de-așa viață... nu sorbind a ei pahară, Dar mizeria aceasta, proza asta e amară.* O.I 155/34 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Norolul greu al prozii** v. **noroi** [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **proza** (**O.I** 155/34), g. d. **prozii** (**O.I** 149/30).

PRUNCÚȚ s. m. Diminuliv cu valoare hipocoristică al lui **prunc**; copilaș. *Și maicii, ce strînge pruncuțu-i la sîn, Speranța durerea-i alină.* O. I 11/21 [V. 1].

PRUND s. n. Pietriș amestecat cu nisip (care se găsește pe fundul sau pe malul unei ape). *Vino-n codru la izvorul Care tremură pe prund.* O.I 75/2. *Ele sar în bulgări fluizi pes'e prundul din răsloace.* O.I 85/11. *Cine-ar fi văzut fața ei... ar fi gîndit că-i o înmărmurită zînă a undelor, culcată pe un morminț de prund.* P.L. 22/30; cf. **P.L.** 78/36, 101/36 [V. 2; Pr. 3]. ◒ (În context figurat; sugerînd o viziune fantastică) *Insulele se înălțau cu scorburi de tămîie și cu prund de ambră.* P.L. 51/17 [Pr. 1]. ◒ (Construcție metaforică, redînd efectele luminoase ale razelor lunii; v. și **argint**, **împărătesc**, **manta**, **mreajă**, **pînză**, **pulbere**, **rază**, **senin**, **smălțuire**) **Prund de argint.** *Și din lună se scobora la pămînt un drum împărătesc acoperit cu prund de argint și bătut cu pulbere de raze.* P.L. 20/21 [Pr. 1].

— **Forme gramaticale**: sg. n. ac. **prund** (**O.I** 75/2; **P.L.** 20/21, 22/30, 51/17, 78/36, 101/36), **prundul** (**O.I** 85/11).

PÚBLIC, -Ă adj. De stat, al statului. *Neputînd fi învățător public... fusese chemat de domnul Moldovei ca dascăl de matematică și filozofie.* P.L. 40/39 [Pr. 1].

PÚDIC, -Ă adj. Rușinos. *Trebuie să se apropie de un bărbat sau ursuz cine știe prin ce, sau mai pudic și mai copil decît ea.* P.L. 79/36 [Pr. 1].

PUF s. n. Pene mici și fine care acoperă corpul anumitor păsări, avînd diverse întrebuințări. *Țapăn, drept, cu schiptru-n mînă, șede-n perine de puf.* O.I 85/25. *Cum nu știnem două păsări Sub o strașină de stuf, Cioc în cioc să stăm alături Într-un cuib numai cu puf!* O.IV 369/4 [V. 2].

PUHÓI s. n. Fig. (În loc. adv.) **În puhoi** = în număr mare. *Curg dușmanii în puhoi.* O.I 182/24 [V. 1].

PUI s. m. **1.** Pasăre de la ieșirea din ou pînă la maturitate. ◒ (Comparație) *A dormit cu ea alături Ca doi pui de turturică.* O.I 108/21 [V. 1].

2. Copil. *Alungat-o ai pe dînsa, ca departe de părinți, În coliba împistrită ca să nască-un pui de prinț.* O.I 83/18 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **pui** (**O.I** 83/18); pl. n. ac. **pui** (**O.I** 108/21).

PÚLBERE s. f. Praf. ◒ (Comparație) *Precum pulberea se joacă în imperiul unei raze... Astfel, într-a veciniciei noapte pururea adîncă. Avem clipa, avem raza care toi mai ține încă...* O.I 133/3 [V. 1]. ◒ (În context figurat; redînd efectele luminoase ale razelor lunii) *O arată-mi-le iară-n haină lungă de mătasă, Care pare încărcată de o pulbere-argintoasă.* O.I 152/24 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică; cu referire la lumina lunii; v. și **argint**, **împărătesc**, **manta**, **mreajă**, **pînză**, **prund**, **rază**, **senin**, **smălțuire**) **Pulbere de diamante** (sau **de raze**). *Pulbere de diamante cade fină ca o burâ, Scînteind plutea prin aer și pe toate din natură.* O.I 142/11. *Și din lună se scobora la pămînt un drum împărătesc acoperit cu prund de argint și bătut cu pulbere de raze.* P.L., 20/21 [V. 1; Pr. 1]. ✦ Resturi pămîntești, cenușă. ◒ (În context figurat) *Răsar-o vijelie din margini de pămînt, Dînd pulberea-mi fărinii și inima-mi la vînt...* O.I 128/6 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **pulbere** (**O.I** 112/11, 152/24; **P.L.** 20/21), **pulberea** (**O.I** 128/6, 133/3).

PULS s. n. (În expr.) **A cerea** (sau **a pipăi**) **pulsul** = a număra bătăile inimii, apăsînd cu degetul pe artera de la încheietura mîinii. *Intrară doi oameni în chilia lui, pe cari Dan nu-i mai văzuse. Unul din ei, pleșuv și useat, veni să-i cerce pulsul.* P.L. 61/18. *Ceu pleșuvă îmi pipăie pulsul.* P.L. 62/6 [Pr. 2].

PUMN s. m. Mînă închisă cu degetele strînse. *Ea bălu cu pumnii în trunchiul de copac.* P.L. 95/16 [Pr. 1].

PUNCT s. n. **1.** Figură geometrică fără dimensiuni. *Un punct matematic se pierde-n nemărginirea dispoziținii lui.* P.L. 25/38 [Pr. 1].

2. Corp, porțiune dintr-o materie, avînd dimensiuni neglijabile. *Dar deodal-un punct se mișcă... cel întîi și singur.* O.I 132/23. *Punctu-acela de mișcare, mult mai slab ca boabe spumii, E stăpînul fără margini peste marginile lumii...* O.I 132/25 [V. 2]. ✦ Pată mică, detașată pe un fond de altă culoare. *Întunericul... era pătruns numai de punctul roș al unei candele.* P.L. 44/39 [Pr. 1].

3. Loc determinat în spațiu. *Nu ne lipsește decît varga magică, de a ne transpune în oricare punct al lor am voi.* P.L. 38/21 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **punct** (**O.I** 132/23; **P.L.** 25/38, 38/31), **punctul** (**P.L.** 44/39), **punctu-** (**O.I** 132/25).

PÚNE vb. III. **I. Tranz.** A așeza un lucru, a-l face să stea undeva. *Mă usc ca crucea pusă-n cîmpii.* O.I 26/19. *Pune gura lui fierbinte pe-a ei buze ce suspină.* O.I 79/22. *Abia un braț pe gît i-a pus Și ea i-a prins în brață.* O.I 179/23. *Își puse-n brîul verde un fluier de doine și altul de hore.* P.L. 4/35; cf. **O.I** 3/11, 52/7, 59/2, 82/5, 161/6, 236/13; **O.IV** 365/5, 366/5; **P.L.** 15/7, 15/10, 15/25,

16/27, 17/39, 27/27, 37/15, 51/6, 61/15, 74/12, 88/25, 90/34 [V. 11 ; Pr. 13]. ◒ (În contexte figurate) *Ai pune pe-a mea frunte în vise de mărire Un diadem de foc.* O.I 11/7. *Mâşti răzînde, puse bine pe-un caracter inimic.* O.I 35/9. *Măsărichea punea laţuri înfiorite picioarelor...* P.L. 98/16 ; cf. **O.I** 22/1, 69/26. 92/24. 96/18, 115/26 [V. 7 ; Pr. 1]. ◒ (Repetiţie) *Voi, cînd mi-or duce îngerii sădi Palida-mi umbră în albul munte, Să-mi pui cununa pe a mea frunte Şi să-mi pui lira de căpătîi.* O.I 27/23—24 [V. 2]. ◇ Expr. **A pune mîna** (pe cineva) v. m î n ă [V. 1 ; Pr. 1]. **A-şi pune mîna la ochi** v. o c h i [Pr. 1]. **A-şi pune** (ceva) **în cap** (sau **în minte**) = a plănui ; a hotărî, a decide. *Ea-şi pusese ceva în cap azi.* P.L. 70/4. *Puindu-şi odată-n minte de a lua pe Cezara... iui îi erau toate mijloacele binevenite.* P.L. 91/18 [Pr. 2]. **A pune piciorul în seară** v. p i c i o r [V. 1]. **A pune unul peste altul** v. a l t u l [V. 1]. **A pune la picioarele cuiva** v. p i c i o r [V. 1]. **A pune cruce** = (despre braţe) a încrucişa. *O rază te-naltă, un clinteţ te duce Cu braţele albe pe piept puse cruce.* O.I 37/14 [V. 1]. **A pune pe foc** v. f o c [V. 1]. **A pune** (ceva) **într-o lumină strălucită** v. l u m i n ă [Pr. 1]. ◒ (Construcţii metaforice ; element de personificare) **A-şi pune toată mintea** = = a face supremul efort. *Mi-a părea cum că natura Toată mintea ei şi-a pus Decît orişice păpuşă Să te facă mai presus.* O.I 100/22 [V. 1]. **A pune pe frunte a cuiva mîndru diadem de stele** v. d i a d e m ă [V. 1]. **A pune** (cuiva) **condeiul în mînă cu silă** v. c o n d e i [V. 1]. ◒ (Metaforic) **A face** să se nască, să existe ; a sădi. *Puteri să pună-n braţul ce-ar sta să mă ucidă.* O.I 115/24. *În expresia feţei am pus duioşie.* P.L. 79/19 [V. 1 ; Pr. 1]. ✦ A băga, a introduce. *Vezi o fată care pune ajă-n ac.* O.IV 364/14 [V. 1].

2. T r a n z . A aşeza pe cineva într-un loc, a face pe cineva să stea (jos). *Iar dacă împreună va fi ca să murim ...Ne pună-n încăperea aceluiaşi sicriu.* O.I 129/16. *Ajuns lîngă grădina împăratului, el o puse-n lunire.* P.L. 9/31. *El puse jos dulcea lui sarcină pe malul mirositor al unui lac albastru.* P.L. 50/17 ; cf. **O.IV** 366/3 ; **P.L.** 12/9, 14/27 [V. 2 ; Pr. 4]. ◇ Expr. **A pune pe piept** = = a strînge la piept. *El dîn palu-i o ridică şi pe pieptul lui şi-o puse.* O.I 84/31 [V. 1]. ✦ R e f l . A lua loc undeva. *Se puseră la cină.* P.L. 14/34 [Pr. 1]. ◒ (Element de personificare) *Socrul roagă-n capul mesei să poftească să se pună Nunul mare, mîndrul soare.* O.I 84/35 [V. 1].

3. T r a n z . A aşeza, a numi pe cineva într-o situaţie nouă, într-un rang, o demnitate. *De-ar fi-n lume-un stat de mîţe, zău ! că-n el te-aş pune vornic.* O.I 48/7 [V. 1]. ✦ R e f l . A se **transpune**. *Poţi să te pui în viaţa tuturor înşilor care au pricinuit fiinţa ta.* P.L. 52/12 [Pr. 1]. ◇ Expr. **A se pune în legătură** = a veni în contact. *Să ne punem în legătură cu aceste două ordini de lucruri.* P.L. 25/21 [Pr. 1].

4. T r a n z . (Cu privire la valori băneşti) A depune (pentru a fi fructificat). ◒ (Construcţie metaforică) **A pune la stos** v. s t o s [V. 1].

5. T r a n z . A orîndui, a fixa, a stabili. *Vouă vă pune lege, pedepse vă măsoară.* O.I 60/8. *Oamenii vrednicî ca să şează în zidirea sfîntei Golii... Ne fac legi şi ne pun biruri.* O.I 150/22 [V. 2]. ◒ (În context figurat) *Aş pune lege lumei răzînău-l lău delir.* O.I 22/2 [V. 1]. ◇ Expr. **A-şi pune drept jel** v. j e l [Pr. 1].

6. T r a n z . (În loc. vb.) **A pune nume** = a numi (prin botez). *Şi-i puse mama numele : Făt-Frumos din lacrimă.* P.L. 4/20 [Pr. 1]. **A pune în legătură** = a lega. *Era un tu singuratic, fără de a fi pus în legătură cu vo frază.* P.L. 68/29 [Pr. 1]. **A-şi pune întrebarea** = a se întreba. *În orice minte lumea îşi pune întrebarea Din nou.* O.I 64/3 [V. 1]. **A pune şeaua** = a înşeua. *Şi plîngînd îi puse şeaua.* O.I 66/4 [V. 1]. **A pune la cîntari** = a cîntări. ◒ (Metaforic ; ironic) **A aprecia cu o minuţiozitate exagerată.** *Poate vrun pedant cu ochii cei verzui, peste un veac... Aticismul limbii tale o să-l pună la cîntari.* O.I 131/11 [V. 1]. ◇ Expr. **A pune capăt** (sau **hotar**) = a face să înceteze, a sfîrşi. *La cel ce în carcere plînge amar, Şi blestemă cerul şi soartea, La neagra-i durere îi pune hotar.* O.I 11/18. *Ah! de cîte ori voii-am Ca să splînzur lira-n cui Şi un capăt poeziei Şi pustiului să pui.* O.I 105/24 [V. 2].

7. T r a n z . A aşeza pe corp, a îmbrăca. *Puse pe trupul său Împărătesc haine de păstor.* P.L. 4/31. *Mirele-şi puse cămaşă de tort de raze de lună.* P.L. 23/30. *El îşi lepădă rasa şi-şi puse mantie de cavaler.* P.L. 46/3 ; cf. **P.L.** 82/20 [Pr. 4]. ◒ (Construcţie metaforică) **A pune haine de imagini pe cadavrul trist şi gol** v. h a i n ă [V. 1].

8. R e f l . (În expr.) **A se pune în calea** (cuiva) v. c a l e [V. 1]. **A se pune înainte** v. i n a i n t e [V. 1].

9. T r a n z . A face ca cineva să execute un lucru, a îndemna, a sili. *Dar o pune să aleagă între trei Ce-o înconjoară, toţi zicînd că o iubesc — cîi de naivă, Vei vedea că deodată ea devine poziţivă.* O.I 162/22. *Cînd era destul de mare, puse să-i facă un buzdugan de fer.* P.L. 4/23. *Ea-i puse să-şi aleagă drept răsplată un mînz.* P.L. 15/6 ; cf. **P.L.** 4/26 [V. 1 ; Pr. 3]. ◒ (În contexte figurate) *Donicî caîb de-nţelepciune, Care, cum rar se întîmplă ca să mediteze Unul în vechile ce-s prea lungi ori coarnele de la cerb.* O.I 31/14 [V. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **A face valul să cînte, a pune steaua să zboare** v. v a l [V. 1].

— Forme gramaticale : ind. prez. 2 sg. **pui** (**O.I** 82/5 ; **O.IV** 333/10), 3 sg. **pune** (**O.I** 3/11, 11/18, 31/14, 32/34, 60/8. 64/3, 66/4, 79/22, 84/31, 103/3, 162/22 ; **O.IV** 364/14, 365/5 ; **P.L.** 15/6, 15/7, 15/10), 1 pl. **punem** (**O.I** 164/6). 3 pl. **pun** (**O. I** 36/9, 59/2, 92/24, 150/22), imp. 1 sg. **puneam** (**O.I** 92/9), 3 sg. **punea** (**P.L.** 46/3, 98/16), 2 pl.. **puneaţi** (**O.I** 36/17), p. s. 3 sg. **puse** (**O.I** 236/13 ; **P.L.** 4/20. 4/23, 4/26, 4/31, 4/35 9/31, 14/27, 23/30, 27/27, 37/15. 50/17, 61/15, 74/12, 84/12, 88/25), 3 pi. **puseră** (**P.L.** 14/34). p. c. 1 sg. **am pus** (**P.L.** 79/19, 90/34), 3 sg. **a pus** (**O.I** 100/22, 179/23 ; **P.L.** 51/6), s-a **pus** (**O.I** 96/18, 147/27). 2 pl. **aţi pus** (**O.I** 151/9), 3 **pl. au pus** (**O.IV** 366/3, 366/5). s-au **pus** (**O.I** 146/23), m.m. c. p. 3 sg. **pusese** (**O.I** 69/26 ; **P.L.** 70/4). viit. 1 sg. **oi pune** (**O.I** 115/26), 3 sg. o să **pună** (**O.I** 134/11) ; conj. prez. 1 sg. **să pun** (**O.I** 125/18). să **pui** (**O.I** 105/24), 2 sg. să **pui** (**O.I** 27/23, 27/24), să **te pui** (**P.L.** 41/15), 3 sg. să **pule** (**O.I** 115/24 ; **P.L.** 81/32). **pună** (**O.I** 129/16), să se **pună** (**O.I** 85/35), 1 pl. să **ne punem** (**P.L.** 25/24) ; opt. prez 1 sg. **aş pune** (**O.I** 22/1. 22/2, 48/7), 2 sg. **ai pune** (**O. I** 21/7), p. 3 sg. **ar fi pus** (**O.I** 52/7) ; inf. **pune** (**P.L.** 17/39, 76/13), a **fi pus** (**P.L.** 68/29) ; ger. **punînd** (**O.I** 151/31 ; **P.L.** 12/9, 15/25), **puindu-** (**P.L.** 91/18, 101/1) ; part. pus (**P.L.** 16/27), **pusă** (**O.I** 26/19 ; **P.L.** 82/20), **puse** (**O.I** 35/9, 37/14, 146/28).

PU'NTE s. f. Pod îngust. *Ei trec în răpejune de rîuri fără punți.* O.I 98/13 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A face punte la izbîndă** = a izbuti în viață (v. și t r e c e). *Nu spera cînd vezi mișeii La izbîndă făcînd punte.* O.I 196/26 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **punte** (**O.I** 196/23); pl. n. ac. **punți** (**O.I** 98/13).

PURCÉDE vb. III. I n t r a n z. (Popular, în expr.) **A purcede îngreunată** v. î n g r e u n a t ă [Pr. 1].

— Formă gramaticală : ind. p. s. 3 sg. **purcese** (**P.L.** 4/12).

PURCELÚȘ s. m. Diminutiv al lui purcel. ◒ (Uneori glumeț) *Pe cuptiorul uns cu humă și pe coșcovii părești Zugrăvit-au c-un cărbune copilașul cel isteț Purceluși cu coada sfredel și cu bețe-n loc de labă, Cum mai bine i se șede unui purceluș de treabă.* O.I 84/19—20 [V. 2].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **pureeluș** (**O.I** 84/20); pl. n. ac. **pureeluși** (**O.I** 84/19).

PÚREC s. m. v. **purice**.

PURECÁ v. I. T r a n z. A omori purici. ◒ (Glumeț) *Ială pe mînă cum codește-un negru purec ; Să-mi moi degetul în gură — am să-l prind — ba las săracul!... bietul „îns!" la ce să-l purec?* O.I 48/4 [V. 1].

***PURICÁ** vb. I v. **purecа**.

PÚRICE s. m. (Și în forma *purec*) Insectă (*Pulex iritans*). *Ială pe mînă cum codește-un negru purec.* O.I 48/1 [V. 1]. ◒ (Glumeț). *Pentru mine e tot una : De-oi peirccncă cu mîțe Și cu pureci și cu luna.* O.I 49/7. *Îi sar purici înainte cu potcoave de oțel.* O.I 87/10 [V. 2].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **puree** (**O.I** 48/1); pl. n. ac. **puriel** (**O.I** 87/10), **pureel** (**O.I** 49/7). — Variantă : **púrec** (**O.I** 48/1, 49/7) s. m.

PÚRPUR s. n. v. **purpură**.

PÚRPURĂ s. f. I. (Și în forma *purpur*) Materie colorantă roșie-închis ; culoare roșie-închis. *O rază de purpură la tîmplă, gura micuță ca o vișină coaptă.* P.L. 55/2. *Privea — pare-că pe gînduri — în polirul de purpură al florii.* P.L. 55/19. *În acea față atît de palidă, plină, dar tristă, surîdea suferitor oarecum gura de purpură...* P.L. 93/4 [Pr. 3]. ◒ (Comparație) — *Lasă-mă! zise ea roșie ca purpura.* P.L. 63/28 [Pr. 1]. ◒ (Construcții metaforice ; cu referire la culoarea cerului în zori sau la apusul soarelui ; v. și f u l g e r, l a c) **Sareini de purpură** (sau **fantastic purpur**). *Pe oglinda-i de unde răsfrînge-n tăcere Fantastic purpur.* O.I 3/16. *Dealurile erau încărcate cu sarcini de purpură.* P.L. 37/41 [V. 1 ; Pr. 1]. **Laeuri de purpură** v. l a c [Pr. 1].

2. Stofă scumpă vopsită cu purpură (**1**). ◒ (În context figurat) *O! dezbrăcați viața de haina-i de granit, De purpură, de aur, de lacrimi, de urît.* O.I 60/28 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică ; cu referire la poezie) **Straiu de purpură și aur peste țărina cea grea** v. s t r a i [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **purpură** (**O.I** 36/15, 60/28 ; **P.L.** 37/41, 39/7, 55/2, 55/19, 93/4), **purpur** (**O.I** 3/16), **purpura** (**P.L.** 63/28). — Variantă : **purpúr** (**O.I** 3/16) s. n.

PURPURÍU, -ÍE adj. De culoarea purpurei. *De-aș avè o floricică... Amalgam de-o roz-albie Și de una purpurie... I-aș cînta doina, doinița.* O.I 2/14. *Și-aș pune soarta lumei pe buza-ți purpurie.* O.I 22/1 [V. 2].

PURTÁ vb. I. I. T r a n z. A ține, a ridica (spre a duce în altă parte). *Un paj ce poartă pas cu pas A-mpărătesei rochii... Se furișează pîndilor Privind la Cătălina.* O.I 173/25 [V. 1]. ◇ Expr. **A purta pe mîni** = a răsfăța. *Cum ar fi purtat pe mîni, cum s-ar fi închinat unei copile, care i-ar fi dat lui inima ei!* P.L. 28/21 [Pr. 1]. ✦ F i g. A conduce, a dirija. ◒ (În context figurat) *Și mîna-i care poartă destinele lumești, Cea grupă zdrențuită în cale-i o salută.* O.I 61/28 [V. 1]. ✦ A mînui. *Degetele repezi poartă acul fin.* O.IV 364/17 [V. 1].

2. T r a n z. A duce, a transporta (o povară). *Iară altu-mparte lumea de pe scîndura tărîbii, Socotind cît aur marea poartă-n negrele-i corăbii.* O.I 130/28. *După propria lor voie să ne ducă unde repezi, Căci oriunde numai ele ar dori ca să ne poarte, Prelutîndeni fericire... de-i viață, de e moarte.* O.I 155/15. *Un fluviu măreț... părea a-și purta insulele sale ca pe niște corăbii acoperite de dumbrave.* P.L. 51/13 [V. 2 ; Pr. 1]. ◒ (Comparație) *Călătoriul, prin munți rătăcind... Alergă purtat ca de vînt, Din noaptea pădurii de iese.* O.I 11/9 [V. 1]. ◒ (Repetiție) *Aici vă poartă vîntul, cum știe să vă poarte A lopăți în joc!* O.I 21/20 [V. 2]. ◒ (În contexte figurate) *A nopții gigantică umbră ușoară Purtată de vînt, Se-ncovoie tainic.* O.I 3/2. *Și-n glas purtat de cîntec simții duiosu-i viers.* O.I 115/18. *Și purtat de biruință, să mă-mpiedec de-un mosneag?* O.I 147/12. *El zboară, gînd purtat de dor, Pîn' piere totul, totul.* O.I 176/23 ; cf. **O.I** 203/3 [V. 5]. ◒ (Construcție metaforică ; despre secole) **A purta un nume din gură în gură** = a transmite din generație în generație ; a face nemuritor, a eterniza. *De-oi muri — își zice-n sine — al meu nume o să-l poarte Secolii din gură-n gură.* O.I 133/35 [V. 1]. ◒ (Metaforic ; despre imaginație) **A face să se** transpună într-un alt mediu. *Pe cînd luna strălucește peste-a tomurilor bracuri, Într-o clipă-l poartă gîndul îndărăt cu mii de veacuri.* O.I 132/13. *Fantazie, fantazie — cînd suntem numai noi singuri, Ce ades mă porți pe lacuri și pe mare și prin cringuri!* O.I 155/18 [V. 2]. ✦ F i g. A suporta. *După ce-am îr munciți mizeri viața toată, Ați mai purta osînda ca vita de la plug?* O.I 59/10. *Dacă porți cu ușurință și cu zîmbet a lor ură, Laudele lor desigur m-ar mîhni peste măsură.* O.I 141/17 [V. 2].

3. R e f l. (Mold.) A merge. a umbla. *Biata albină În cimp nu mai fuge, ci-mprejur se poartă.* O.IV 366/9 [V. 1].

4. T r a n z. A mișca încoace și încolo ; a duce. *Astfel vine mlădioasă, trupul ei frumos îl poartă.* O.I 85/33 [V. 1]. ◇ Expr. **A-și purta nasul pe sus** v. n a s [V. 1].

5. T r a n z. (În loc. vb.) **A purta grija cuiva** v. g r i j ă [V. 1]. **A purta război** = a se războiu, a se lupta. *Cincizeci de ani de cînd împăratul purta război cu-un vecin al lui.* P.L. 3/7. *Acei pilici nemărginit de mici aveau regii lor, purtau războaie.* P.L. 50/39 [Pr. 2]. **A purta cuiva interes** v. i n t e r e s [Pr. 1]. **A purta rod** = (despre plante) a rodi. *Multe flori sunt, dar puține Rod în lume o să poarte.* O.I 226/2 [V. 1].

6. T r a n z. A avea, a deține, a poseda. *Pare-că și trunchii vecinici poartă suflete sub coajă.* O.I 85/5 [V. 1].

◒ (În context figurat) *Luná, Soare și Luceferi El le poartă-n a lui herb.* O. I 100/6 [V. 1].

7. Tranz. A fi îmbrăcat cu... *Eram să-ți les o haină urzită în discințece, bătută-n fericire; s-o porți... să te iubești cu mine.* P. L. 7/39. *De când porți caftan jidovesc?* P.L. 60/33 [Pr. 2]. ✦ A avea asupra sa, a folosi un obiect (de podoabă). *El pe capu-i poartă mitră și-i cu barba pieptănată.* O.I 85/24. *S-o să-mi răsui ca o icoană A purure veșminei Marii. Pe frunlea la purtînd coroană.* O.I 118/11. *Pe frunțile lor purtau coroane făcute din fire de raze și din spini aurii și lungi...* P.L. 20/23; cf. **O.I** 85/34, 96/21, 96/25 [V. 5; Pr. 1]. ◒ (Metaforic) *Și singur stau și caut... Ca munțele ce-n frunte-i de nouri încrefită L'n tărsnet ar purta.* O.I 25/15 [V. 1]. ✦ A avea imprimat un semn distinctiv. *Pe inima sa poartă de-atunci o neagră pată.* O.I 96/24; cf. **O.I** 97/3 [V. 2].

8. Refl. A se comporta, a se manifesta. *Vrei să mă-nveți cum trebuie să mă port?* P.L. 69/11 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **port** (**O.I** 141/17), 2 sg. **porți** (**O.I** 97/3, 155/18; **P.L.** 60/33), 3 sg. **poartă** (**O.I** 61/23, 85/5, 85/21, 85/33, 85/34, 96/21, 96/24, 96/25, 100/6, 130/28, 132/12, 173/25). **se poartă** (**O. IV** 366/9). 3 pl. **poartă** (**O.IV** 333/2, 364/17). imp. 3 sg. **purta** (**P.L.** 3/7). 3 pl. **purtau** (**P.L.** 20/26, 50/39), viit. 3 pl. **o să poarte** (**O.I** 133/35, 226/2); conj. prez. 1 sg. **să mă port** (**P.L.** 69/11). 2 sg. să **porți** (**O.I** 127/11; **P.L.** 7/39), 3 sg. **să poarte** (**O.I** 24/29, 203/3), **poarte** (**O.I** 24/20), 3 pl. să **poarte** (**O.I** 155/15; **P.L.** 59/17); opt. prez. 3 sg. **ar purta** (**O.I** 25/15). 2 pl. **ați purta** (**O.I** 59/10), p. 3 sg. **ar fi purtat** (**P.L.** 28/21); inf. a **purta** (**P.L.** 51/13); ger. **purtînd** (**O.I** 118/11); part. **purtat** (**O.I** 3/2; 11/9, 115/18, 147/18, 176/23).

PURTĂTÓR[1] s. m. Cel care duce ceva cu sine. ◒ (Construcție metaforică; element de personificare) **Purtător de vești** = curier, șiretlă. *Crainci, iepurii cei repezi Purtători îi sunt de vești.* O.I 100/10 [V. 1].

PURTĂTÓR², -OÁRE adj. Fig. Care duce ceva cu sine, care aduce. *Sculați-vă!... căci tromba de moarte purtătoare Cu glasul ei lugubru răcnește la popoare.* O.I 21/13. *Puterea nopții blînd înseninа-vei Cu ochii mari și purtători de pace?* O.I 120/20 [V. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **purtătoare** (**O.I** 24/13); pl. n. ac. **purtătorі** (**O.I** 120/20).

PÚRUREA adv. v. **pururi**.

PÚRURI adv. (Și în forma *pururea*) Totdeauna, veșnic, mereu. *Precum pulberea se joacă în imperiul unei raze. Mii de fire viorie ce cu raza încleează, Astfel, într-a veciniciei noapte pururea adîncă. Avem clipa, avem raza, care tot mai fine încă...* O.I 133/5. *Pururi în ir, înfășurat în manta-mi, Ochii mei'naltam visători la steaua Singurătății.* O.I 199/2. *Tu ai și-acum comoara-nreagă Ce-n suflet pururi ai avut.* O.I 204/24; cf. **O.I** 107/15, 118/10 [V. 5]. ◇ Loc. adv. **De-a pururi** (sau **pururea**) = (pentru) totdeauna, în veci. *De-a pururea aproape vei fi de sînul meu...* O.I 129/17. *De a pururi, prelutindeni, în ungherul unor creieri Și-or găsi, cu al meu nume, adăpost a mele scrieri!* O.I 134/1. *Cu mine zilele-ți adaogi, Cu ieri viața la o scazi Avînd cu toate astea-n față De-a pururi ziua cea de azi.* O.I 205/4; cf. **O.I** 162/4, 192/1, 204/4; **O.IV** 430/4, 432/23 [V. 8]. ◇ Expr. **Pururea feeloară**, epitet care se dă Maicii Domnului. *O, Maică preacurată Și pururea fecioară. Marie!* O.IV 360/10; cf. **O.I** 360/21, 361/3 [V. 3].

— Variantă: **púrurea** (**O.I** 129/17, 133/5; **O.IV** 360/3, 360/10, 360/21) adv.

PUSTÍE s. f. **1.** Deșert. *Un leu pustiei rage turbarea lui fugindă.* O.I 20/9. *Sub nisipul din pustie cufundat e un popor.* O.I 45/27. *Schelete înmormîntate de volburele năsipului arzător al pustiilor au să se scoale.* P.L. 19/35; cf. **O.I** 26/18, 44/16, 44/28, 45/23, 97/7, 157/17; **P.L.** 3/3. 2 1/22. 21/11 [V. 8; Pr. 4]. ◒ (Personificare) *Să pară răsărită din visările pustiei. Din nisipuri argintoase în mișcarea vijeliei.* O.I 43/19 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Argintos gînd al pustiei** v. gînd [V.1].

2. (În expr.) **Ce pustia!** exclamație care exprimă mirarea. — *Ce pustia, maistre, de cînd ai lăsat să-ți crească perciuni...?* P.L. 60/32 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **pustie** (**O.I** 44/28, 45/27, 97/7), **pustia** (**P.L.** 60/32), g. d. **pustiei** (**O.I** 20/9, 43/19, 44/16, 45/19; **P.L.** 21/11); pl. n. ac. **pustii** (**O.I** 26/18, 157/17; **P.L.** 3/3, 20/22), **pustiile** (**O.I** 45/23), g.d. **pustiilor** (**P.L.** 19/35).

PUSTIETÁTE s.f. Pustiu. *Nimic nu luminea-i astei pustietăți.* O.IV 430/21 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Marile și mișcătoarele pustietăți** = oceanele (mările (v. și apă, val)). *Tremură largele Nave de-oman: Nișe cetăți Plutind pe marile Și mișcătoarele Pustietăți.* O.IV 378/12 [V. 1].

PUSTÍI[1] s. n. v. **pustiu**.

PUSTÍI[2] vb. IV. Tranz. A devasta. ◒ (Construcție metaforică) **A pustii sufletul cuiva** = a provoca mari necazuri cuiva, a face să sufere, a îndurera (v. și cruce, fiere, Hristos, plînsoare). *Ea suge inimele celor ce mor ori pustiește sufletul celor nenorociți.* P. L. 17/29 [Pr. 1].

PUSTIÍT, -Ă adj. Devastat. ◒ (Metaforic) Copleșit de necazuri, de nenorociri; oropsit. *Și-am făcut din tine-un tinger, blînd ca ziua de magie, Cînd în viața pustiită rîde-o rază de noroc.* O.I 29/20. *Et răscoală în popoare a distrugerei scînteie Și în inimi pustiite seamănă gîndiri rebele.* O.I 51/28. *Attta formă avea pustiita, sărmana lui viață — un portret!...* P.L. 30/22 [V. 2; Pr. 1]. ✦ Gol, lipsit de viață, pustiu. *Și mă lasă pustiit, Vestejit și amorțit.* O.I 214/22 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Care nu mai e în stare să gîndească, să-și adune ideile, lipsit de capacitatea de a gîndi (v. și sec). *Și în gîndu-mi trece vîntul, Capul arde pustiit.* O.I 158/5 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **pustiit** (**O.I** 158/5, 214/22), **pustiită** (**O.I** 29/20), **pustiita** (**P.L.** 30/22); pl. n. ac. **pustiite** (**O.I** 51/28).

PUSTÍU[1] s. n. **1.** Deșert. *Și-atunci vîntul ridicat-a tot nisipul din pustiuri.* O.I 45/4. *Mii pustiuri scînteiază sub lumina lu fecioară.* O.I 130/9. *Nu căzu din el deelt o mînă de cenușă în nisipul cel ferbinte și sec al pustiului.* P.L. 13/10. *Pustiul face, aerul e mort și numai suflarea lui e vie.* P.L. 36/26; cf. **O.I** 124/8, 136/11, 144/3; **P.L.** 12/10, 13/17, 13/20, 13/21, 15/29, 15/37, 18/16, 21/2, 21/12, 21/26, 36/23, 36/39 [V. 5; Pr. 11]. ◇ Loc. adv. **A pustiu** = a jale, a

moarte. *Astfel mîna-ți tremurîndă Bale-un cîntec mort și viu, Ca furtuna descrescîndă carc muge a pustiu.* O.I 18/24 [V. 1]. ◇ Expr. **A vorbi într-un pustiu** = a vorbi zadarnic, degeaba. *Oare glorie să fie a vorbi într-un pustiu?* O.I 137/28 [V. 1].

2. (Și în forma *pustii*) Loc în care nu locuiesc oameni, pustietate. *Și nații călătoare, împinse de a mea Umplut-au sperioase pustiul plin' la poluri.* O.I 91/5. *Pentru-a crucii biruință se mișcară riuri-rîuri Ori din codri răscolite, ori stîrnite din pustiuri.* O.I 146/34. *Oh! s-o duc într-un pustiu, unde să nu fie nimeni — nimeni decît eu și ea.* P.L. 45/29; cf. **O.I** 91/24 [V. 3; Pr. 1]. ◒ (Metaforic) *Ea locuia singură ca un geniu într-un pustii.* P.L. 11/41. *Sub frunlea noastră e lumea — acel pustiu întins — de ce numai spațiul de ce nu timpul, trecutul.* P.L. 37/12 [Pr. 2].

3. Fig. Singurătate apăsătoare. *Ah! de cîte ori voii-am Ca să spînzur lira-n cui Și un capăt poeziei Și pustiului să pui.* O.I 105/2. *Pustiul și urîtul de-a pururi mă cuprind* . . . O.IV 432/23 [V. 2]. ◒ (În context figural) *Pustiul arde-n inima-mi beată.* O.I 27/4 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **pustiu** (**O.I** 18/21, 91/24, 137/28; **P.L.** 13/17, 13/20, 15/37, 21/26, 36/23, 37/12, 45/29), **pustii** (**P.L.** 11/41), **pustiul** (**O.I** 27/4, 91/5; **O.IV** 432/23; **P.L.** 21/2, 21/12, 36/26, 36/39), **pustiul** (**P.L.** 12/10), g. d. **pustiului** (**O.I** 105/24; **P.L.** 13/10, 13/24, 18/16); pl. n. ac. **pustiuri** (**O.I** 45/4, 130/9. 136/11. 141/3, 146/34; **P.L.** 15/29), **pustiurile** (**O.I** 124/8). — Variantă: **pustii** (**P.L.** 11/41, 12/10) s. n.

PUSTÍU[2], **-ÍE** adj. **1.** Aflat în paragină, în ruină. *Biserica-n ruină Stă cuviosă, tristă, pustie și bătrînă.* O.I 69/18 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Fără vegetație; veșted, mort. *O toamnă care întîrzie Pe-un istoriu și trist izvor: Deasupra-i frunzele pustie — A mele visuri care mor.* O.I 212/11. *Se scutur frunzele pe drum Și lanurile sunt pustii.* O.I 235/23 [V. 2].

2. În care nu se găsește nimeni, nelocuit; lipsit de viață, de mișcare. *În biserica pustie . . . Genunchează stă pe trepte o copilă.* O.I 50/5. *În satele pustie lumine roși de torții Rănesc întunecimea ca pete de jeratic.* O.I 96/6. *În mijlocul unei grădini pustii . . . se înalțau ochii de fereastă spartă a unei case veche.* P.L. 29/5; cf. **O.I** 96/14, 102/15, 133/18; **P.L.** 11/20, 40/4, 59/4 [V. 5; Pr. 4]. ◒ (În context figural; sugerînd tristețea de a nu avea copii) *Trist se scula din patul împărătesc, de lîngă împărăteasa tînără — 'pat aurit, însă pustiu și nebinecuvîntat.* P.L. 3/18. *Nu! fără ea ar fi raiul pustiu.* P.L. 45/35 [Pr. 2]. ◒ (Construcție metaforică) **Noaptea ea moenită și pustie din sieriu** v. noapte [V. 1]. ◒ (Metaforic) Dezolant, trist. *De-aceea zilele îmi sunt Pustii ca niște stepe.* O.I 175/30. *Fugeau prin noaptea pustie și rece ca două visuri dragi.* P.L. 12/39 [V. 1; Pr. 1].

3. Fig. Gol, deșert. *O! capu-mi pustiu cu furtune, Gîndirile-mi rele sugrum cele bune.* O.I 38/13. *Pe inima-mi pustie zadarnic mîna-mi ția.* O.I 71/3 [V. 2]. ✦ Fără rost, fără sens, zadarnic. *Viața-i un basmu pustiu și urît.* O.I 38/12. *Parcă Îi venea să plece-n lume, Dusă de pustie gînduri Și de-un dor fără de nume.* O.I 65/23. *De n-aș fi fost de fel, scăpam de o viață chinuită, pustie.* P.L. 56/27; cf. **O.I** 83/6; **P.L.** 81/17 [V.3; Pr.2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **pustiu** (**O.I** 38/12, 38/13; P.L. 3/18, 45/35), **pustie** (**O.I** 50/5, 69/18, 71/3, 82,38, 96/14, 133/18; **P.L.** 12/39, 56/27, 59/4), **pustia** (**P.L.** 81/17), g. d. **pustii** (**P.L.** 29/5, 40/4); pl. n. ac. **pustii** (**O.I** 102/15, 175/30, 235/23; **P.L.** 11/29), **pustie** (**O.I** 65/23, 83/6, 96/6, 212/11).

PUSTNIC s. m. Fig. Persoană care trăiește izolată de lume. *Casa lui de pustnic, un colț întunecos și painjinit din arhiva unei cancelarii și atmosfera leneșă și flegmatecă a cafenelei — asta era toată viața lui.* P.L. 28/14 [Pr. 1].

PUȘCĂRÍE s. f. Închisoare. *Să dai foc la pușcărie și la casa de nebuni!* O.I 151/34 [V. 1].

PUTÈ vb. II v. putea.

PUTEÁ vb. II. Tranz. **1.** (Folosit și absolut; și în forma *putè*) A fi în stare, a avea posibilitatea de a înfăptui ceva; a exista posibilitatea să se întîmple ceva. *N-ai putè să faci cu ochii înălțimilor ocol.* O.I 82/36. *Pulut-au oare-atîta dor În noapte să se stingă* . . . ? O.I 186/17. *Aerul cel inveninat și rece al sufletelor tor moarte v-ar putè omorî.* P.L. 19/38. *Tu poți să dai umbrei tale toată firea ta trecătoare.* P.L. 42/6. *Ți-aș zice: vino la mine, și nu pot.* P.L. 96/32; cf. **O.I** 8/7, 25/8, 30/18, 30/20, 41/13, 49,4, 51/18, 56/25, 59/22, 79/20, 80/1, 82/14, 88/14, 111/6, 116/6, 116/8, 116/15, 117/17, 122/2, 125/20. 127/20, 133/26, 134 15, 134/25, 137/11, 141/8, 141/11, 146/21, 117 21, 149/23, 149/25, 151/21, 155/13, 160/23, 160/25, 162 15, 173/4, 175/21, 175/32, 182/3. 185/16, 189/7, 199/11, 199/15, 199/19, 200/5, 210/12, 212/1, 213,20, 232/13; **O.IV** 338 5, 361/5, 364/20, 365/3, 366/17, 378/17; **P.L.** 5/3, 7/7, 10/33, 12 21, 12/21, 13/1. 13/3, 14/19, 14/22, 15/17, 21/19, 23/3, 25 27, 25/28, 25/32, 25/41, 27,28, 30/38, 31 23, 31/31, 31/33, 37/34, 40/39, 41/15, 41/35, 41/36, 42/1, 42/5, 42/6,42/26, 43/5, 43/15, 44/2, 46/34, 46/35, 47/18, 49/10, 50/26, 52/6 52/27, 53/2, 53/7, 55 14. 55/15. 55/37, 56/4, 56/10, 56/18 57/2, 57/3, 57/8, 57/12, 57/16. 58/5, 61/21, 62/39, 65/3, 68/13, 69/1, 69/36, 70/13, 70/16, 74/7, 75/25, 76/13, 77/31, 77/35, 78/12. 82 15, 82 20, 82 22, 86/14. 86/25, 86/30, 87/33, 88/23, 88/31, 89/1, 89/22, 89/30, 90/1, 90/12. 90/16, 90/26, 90/31. 94/25, 96/13, 96/24, 97/39, 102/20 [V. 58; Pr. 93]. ◇ Expr. **Pot să zic** v. zice [Pr. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A putea împărți pămîntul** v. împărți [V. 1]. ◇ (Precedînd un verb reflexiv, se intercalează între pronume și verb) *Domnese în lume rele, căror nu le poți opune.* O.I 52/32. *Nu-i minune ca simțirea-i să se poată înșela.* O.I 162/35. *Mîjlocul ei cel dulce s-ar putè odihni cuprins de brațul lui.* P. L. 57/16; cf. **O.I** 182/12; **P.L.** 38/30, 55/38, 56/37, 64/23, 89/22, 95/5 [V. 3; Pr. 7]. ◇ Refl. impers. *Și se poate că spre răul unei ginți efeminate . . . Magut, paza războinării, a celit semnul întors.* O.I 45/1. *Mario! . . . așa-i că astfel te cheamă! nu se poate să te cheme altfel . . .* P. L. 57/7. *Și nu s-ar putè ca cineva, trăind, să aibă momente de-o luciditate retrospectivă . . .* ? P.L. 65/12; cf. **O.I** 38/17, 80/1, 178/24; **P.L.** 30/34, 31/16, 61/10, 89/29, 91/30 [V. 4; Pr. 7]. ✦ Impers. (Cu valoare adverbială) E posibil, probabil. *Poate-oi uita durerea-mi și voi putè să mor.* O.I 116/8. *Vrei poate-n faptă să arăți Dreptate și tărie?* O.I 178/17. *Poate dispretul tău m-ar omorî.* P.L. 56/40; cf. **O.I** 38/1, 38/13, 41/12, 125/11, 134/9, 162,6, 162/25, 185/18, 194/22, 234/5; **P.L.** 16/12, 24/24, 25/26, 27/38, 55/11, 59/6, 82/28, 89/13, 93/8, 94/24, 96/11, 96/35 [V. 12; Pr. 13]. ◒ (Repetiție) *Poate el nu le va cunoaște, poate va fi pierdut tainele învățăturii lui.* P.L. 42/34 [Pr. 2]. ◇ (Urmat de propoziții

subiective introduse prin „că", „ca să") *Poate că-i convin tuspatru craii cărților de joc.* O.I 162/31. *Eu n-am iubit niciodată și poate că nici sunt în stare.* P.L. 89/10. *Poate ca vro întîmplare neprevăzută să mă păstrece pentru tine* . . . P.L. 96/34 ; cf. **O.I** 185/21 ; **P.L.** 23/36, 81/12, 90/33, 96/30 [V. 2 ; Pr. 6].

2. A avea voia, libertatea de a face ceva. *Uite, chiar de-acu poți să porneșți cu ele la păscut* . . . P.L. 16/15 [Pr. 1].

— Forme gramaticale : ind. prez. 1 sg. **pot** (**O.I** 82/14, 111/6, 116/6, 116/15. 125/20, 146/21, 149/23, 173/1, 175/32, 199/11. 199/15. 200/5. 213/20, 232/13 ; **P.L.** 10/33, 43/15, 46/35. 57/2. 57/3. 57/8, 86/14. 89/22, 89/22, 89/30, 90/1, 90/25. 90/31. 96/32), 2 sg. **poți** (**O.I** 30/18, 30/20, 52/32, 117/17. 131/15, 134/15, 141/11, 149/25, 182/12 ; **O.IV** 338/5 : **P.L.** 14/19, 16/15, 41/15. 41/35, 11/36, 42/5, 42/5, 47/18. 52/6, 55/37, 56/18, 69/1, 75/28, 82/20, 82/22, 88/20, 96/13). 3 sg. **poate** (**O.I** 51/18. 88/14, 133,25, 141/8, 151/21, 160/23, 162/15, 182/3, 210/12 ; **O.IV** 361/5, 364/20, 365/3, 366/17 ; **P.L.** 15/17, 43/5, 44/2, 49/10, 53/2, 56/37, 68/13, 70/13. 70/16, 77/34, 78/12, 88/31, 94/25), **se poate** (**O.I** 38/17, 45/1, 178/24 ; **P.L.** 57/7, 61/10, 89/20, 91/30), 1 pl. **putem** (**P.L.** 12/21, 65/3. 82/15), 2 pl. **puteți** (**O.I** 59/22, 59/27 ; **P.L.** 12/6), 3 pl. **pot** (**O.I** 25/8, 56/25, 79/20 ; **O.IV** 378/17 ; **P.L.** 13/1, 13/3, 56/4, 90/26, 96/24), imp. 1 sg. **puteam** (**O.I** 212/1 ; **P.L.** 61/21). 3 sg. **putea** (**O.I** 117/21 ; **P.L.** 12/21, 31/23, 53/7, 55/15, 62/39, 89/1, 97/39, 102/20), **se putea** (**P.L.** 30/34, 31/16), p.s. 3 sg. **putu** (**P.L.** 23/3, 30/38. 37/34. 95/5), p. c. 3 sg. **a putut** (**P.L.** 55/38). **au putut** (**O.I** 186/17). 3 pl. **au putut** (**P.L.** 46/34, 50/23, 52/26), m. m. c. p. 3 sg. **putuse** (**P.L.** 64/27), viit. 1 sg. **voi putè** (**O.I** 116/8). 2 sg. **vei putea** (**O.I** 127/20). **vei putè** (**P.L.** 42/26), 3 sg. **va putè** (**P.L.** 42/1, 55/11. 57/12), 1 pl. **om putè** (**P.L.** 21/19) : conj. prez. 1 sg. **să pot** (**O.I** 8/7, 11/13, 175/21, 199/19), 2 sg. **să poți** (**O.I** 189/7 ; **P.L.** 14/22, 38/30), 3 sg. **să poată** (**O.I** 122/2, 137/11, 162/35 ; **P.L.** 5/3, 77/35), p. 3 sg. **să fi putut** (**O.I** 185/16) ; opt. prez. 1 sg. **aș putè** (**O.I** 49/4 ; **P.L.** 25/11, 58/5, 86/30, 87/33, 90/12, 90/16), 2 sg. **ai putea** (**O.I** 155/13), **ai putè** (**O.I** 82/36), 3 sg. **ar putè** (**P.L.** 19/38, 57/16, 57/16, 74/7, 86/25), **s-ar putè** (**O.I** 80/1 ; **P.L.** 65/12). 1 pl. **am putè** (**P.L.** 25/27, 25/28, 25/32. 27/28, 76/13), p. 3 sg. **ar fi putut** (**P.L.** 31/31, 31/33). 3 pl. **ar fi putut** (**P.L.** 69/36) ; ger. **neputînd** (**O.I** 134/25. 160/25 ; **P.L.** 7/7, 10/39. 56/10). — Variantă : (Mold.. Transilv.) **putè** (**O.I** 19/4. 80/1, 82/36, 116/8 ; **P.L.** 19/38, 21/19, 25/27, 25/28. 25/32. 25/11. 27/28. 42/1, 42/25. 55/11, 57/12, 57/16, 57/16. 58/5. 65/12, 71/7, 76/13, 86/25, 86/30, 87/33, 90/12, 90/16) vb. II.

PUTÉRE s. f. I. 1. Însușirea de a putea face ceva ; capacitatea de a acționa ; tărie, forță. *De ce uitați că-n voi e și număr și putere?* O.I 59/25. *Cu umbra voastră numai, puteri ingrozitoare, La jugu-i el silește pe cei ce l-au uril.* O.I 62/14. *Și din noian de ape puteri au dat scînteii.* O.I 115/10. *De clle ori am dorit vro putere extraordinară, numai pentru ea am dorit.* P.L. 45/27 ; cf. **O.I** 136/15 ; **O.IV** 432/12 [V. 5 ; Pr. 1].

2. Forță fizică. *Biblia ne povestește de Samson, cum că muierea Cînd dormea, tăindu-i părul, i-a luat toată puterea.* O.I 159/2. *C-o putere îndoită, cu brațe de fer o smuci pe babă de mijloc.* P.L. 9/12. *El cercă să mărească burta cu puterea mîinilor.* P.L. 97/35 ; cf. **O.I** 23/17, 115/24 ; **P.L.** 12/25, 15/39, 48/15, 94/13 [V. 3 ; Pr. 6]. ◇ Loc. adv. **Cu toată puterea** = cu toată forța. *Făt-Frumos o apucă de mijloc și o izbi cu toată puterea într-o piuă mare de peatră.* P.L. 6/10 [Pr. 1]. ◇ (Concretizat, în basme) *Vezi tu bufile aste două Una-i cu apă, alta cu putere.* P.L. 8/28. *Baba bău apă, Făt-Frumos bău putere.* P.L. 9/10 ; cf. **P.L.** 8/31 [Pr. 3]. ✦ Forță morală. *Sărutarea ei îl umplu de geniu, de-o nouă putere.* P.L. 50/9. *Fiecare din ele* [simțirile] *își găsesc marginile în puterile celui ce le are.* P.L. 56/7. *Ochii lui albaștri străluceau parc- că de putere și energie.* P.L. 83/20 ; cf. **P.L.** 96/27 [Pr. 4].

II. 1. Autoritate. *Din nou prin glorii caleă cu fața întreită, Cu faclele nestinse, puterea-i împietrită, Poporul împărat.* O.I 24/11. *A venit un rege palid și coroana sa antică, Grea de glorii și putere, l-a ei poate-ar fi depus.* O.I 52/6. *Religia—o frază de dinșii inventată Ca cu a ei putere să vă aplece-n jug.* O.I 59/7 [V. 3]. ◇ Loc. prep. **În puterea** . . . = în virtutea . . . , în temeiul . . . *Știi că în puterea unei legi, nu este spațiu deșert.* P.L. 41/37 [Pr. 1]. ✦ Influență. *Ea abuza într-un mod neiertat de această putere ce-o avea asupra lui.* P.L. 91/27 [Pr. 1].

2. (Popular) Punct culminant. *Puterea nopții blînd însenina-vei Cu ochii mari și purtători de pace?* O.I 120/19 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **putere** (**O.I** 52/6, 59/7, 59/26 ; **O.IV** 432/12 ; **P.L.** 8/28, 8/31, 9/10, 9/12, 15/39, 45/27, 50/9, 83/20, 91/27, 94/13, 96/27), **puterea** (**O.I** 23/17, 24/11, 120/19, 159/2 ; **P.L.** 6/40, 12/25, 41/37, 97/35), g. d. **puterii** (**O.I** 136/15) ; pl. n. ac. **puteri** (**O.I** 115/10, 115/24 ; **P.L.** 48/15), **puterile** (**P.L.** 56/7), voc. **puteri** (**O.I** 62/11).

PUTÉRNIC, -Ă adj. I. (Despre oameni) Tare, voinic, viguros. *Dar Genarul, om nalt și puternic, avea un cal năzdrăvan.* P.L. 12/12 [Pr. 1]. ◇ (Despre părți ale corpului) *Puternicele brațe spre dînsa întindea.* O.I 95/19. *El ridică brațul lung și puternic în aer.* P.L. 48/26 [V. 1 ; Pr. 1]. ◒ (Adverbial ; metaforic) În chip masiv, impresionant. *Naintea lor se-nalță puternic vechii munți.* O.I 98/12 [V. 1].

2. Dîrz, rezistent, tenace. *Ar fi știut . . . să-și imagineze aproape caracterul omului în cestiune : o natură comună, consecventă și puternică.* P.L. 91/17 [Pr. 1].

3. Care se aude pînă departe, răsunător. *Buzduganul, căzînd, se izbi de o poartă de aramă și făcu un vuiet puternic și lung.* P.L. 5/22 [Pr. 1].

4. Fig. Care impune prin însușirile sau rolul său. *Ea-i vedea mișcînd poporul cu idei reci, îndrăznețe ; Ce puternic e — gîndi ea, cu amvroasă dulce spaimă.* O.I 52/11. *La același șir de patimi deopotrivă fiind robi, Fie slabi, fie puternici, fie genii ori neghiobi !* O.I 130/22 [V. 2]. ◒ (Substantivat, m. pl.) Persoană care deține o poziție influentă în societate. *Închinînd ale lor versuri la puternici, la cucoane, Sunt clntați în cafenele și fac zgomot în saloane.* O.I 137/21 [V. 1].

5. Înzestrat cu o mare forță ; capabil de acțiuni de mare amploare. *Și flotele puternice și-armatele făloase . . . Sunt strînse la bogatul.* O.I 59/1 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **puternic** (**O.I** 52/14 ; **P.L.** 5/22, 12/12, 48/26), **puternică** (**P.L.** 91/17) ; pl. n. ac. **puternici** (**O.I** 130/22, 137/21), **puterniee** (**O.I** 59/1), **puternicele** (**O.I** 95/19).

PUTÍNȚĂ s. f. (În expr.) **A fi cu putință** = a fi posibil, a se putea. *Alte lacrimi, alt amar Mai crud nici e cu putință.*

O.I 53/4. *De ce vrei să scoți din aramă sunetul aurului? Nu-i cu putință.* P.L. 53/4 [V. 1; Pr. 1].

PUTRED, -Ă adj. 1. Care a putrezit din cauza umezelii. *Se înălțau ochii de fereastă spartă a unei case vechi, a cărei streașină de șindilă era putredă.* P.L. 29/8. *Treptele erau putrede și negre.* P.L. 29/13. *Rădăcinile lor ruginite se iveau în lemnul putred.* P.L. 29/22 [Pr. 3]. ◒ (Metaforic) Pervertit, viciat. *Știu c-a mea iubă d-a surda o să bată . . . În preajma minții voastre ucisă de orgie Și putredă de spasmuri.* O.I 23/11 [V. 1].

2. Fig. (Despre regimuri politice) Șubred, descompus, corupt. *Cad putredele tronuri în marea de urgie.* O.I 21/31 [V.1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **putred** (P.L. 29/22), **putredă** (O.I 23/11; P.L. 29/8); pl. n. ac. **putrede** (P.L. 29/13), **putredele** (O.I 24/31).

PUTREJÚNE s. f. Putreziciune. *Rîul curgînd în veci proaspăt . . . să mă ferească de putrejune.* P.L. 98/35 [Pr. 1]. ◒ (În context figurat; sugerînd descompunerea morală, degenerarea) *Tot ce-n țările vecine e smintit și stîrpitură, Tot ce-i însemnat cu pata putrejunii de natură . . . Toți se scurseră aicea.* O.I 150/34 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **putrejune** (P.L. 98/35), g. d. **putrejunii** (O.I 150/34).

PUTREZÍT, -Ă adj. Descompus. ◒ (Metaforic). *O, fiarbă-vă mînia în vinele slocile, În ochii stinși de moarte, pe frunți învinefile De stinge putrezit.* O.I 23/15 [V. 1].

PUȚÍN[1] adv. 1. (Cu valoare modală) În mică măsură. *O sărmane! ții tu minte cîte-n lume-ai auzit, Ce-ți trecut pe dinainte, cîte singur ai vorbit? Prea puțin.* O.I 134/5. *Prea mult un înger mi-ai părut Și prea puțin femeie.* O.I 185/14. *Perdeaua de vis-à-vis se dete puțin într-o parte.* P.L. 54/39; cf. O.I 109/12; P.L. 77/22, 85/8, 89/23 [V. 3; Pr. 4]. ◇ Expr. **Puțin îmi pasă** v. păsa [Pr. 2]. **Cel puțin** = măcar, barem. *Dar cel puțin nu spuneți c-aveți simțeminte.* O.I 25/16. *L-ar fi sărutat de o mie de ori — așa număra ea cel puțin.* P.L. 68/11. *Să vorbim încet . . . cel puțin lectorii mei închipuiască-și că îi vorbesc la ureche . . .* P.L. 84/4; cf. P.L. 55/10, 68/14, 99/32 [V. 1; Pr. 5]. ◇ (Formînd comparativul de inferioritate) *De o natură mult mai puțin senzuală decît porumbița lui, el rămăsese numai cu convingerea teoretică cum că o iubește.* P.L. 95/26 [Pr. 1].

2. (Cu valoare temporală) Timp de scurtă durată, cîteva clipe. *D-zeule! ce rai! gîndi ea, voi sta aici puțin.* P.L. 101/9 [V. 1].

PUȚÍN[2]**, -Ă** adj. 1. Care e în cantitate mică, neînsemnat. *Sunt oameni, pe care spiritele de observație și femeile îi descoasă dintr-o singură apucătură — oameni cu puțin spirit, dar de-un caracter tare.* P.L. 91/9 [Pr. 1]. ◇ (Substantiv) *Înnamorat în ea? Asta ar fi fost puțin. Nu în ea, în fiece gîndire a ei, în fiece pas, în fiece zîmbet.* P.L. 57/37 [Pr. 1].

2. În număr mic; cîțiva. *A fi sau a nu fi . . . . dar știe oricine Că ceea ce nu e nu simte dureri Și multe dureri-s, puține plăceri.* O.I 38/32. *Multe flori sunt, dar puține Rod în lume o să poarte.* O.I 226/1 [V. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **puțin** (P.L. 57/37, 91/9); pl. n. ac. **puține** (O.I 38/32, 226/1).

PUZDÉRIE s. f. Resturi lemnoase care cad din tulpina cinepii sau a inului după melițare și scărmănare. ◒ (Construcție metaforică) [A avea] în cap numai pleavă și puzderii v. pleavă [V. 1].

— Formă gramaticală: pl. n. ac. **puzderii** (O.I 83/12).

R

RAC s. m. Animal (*Astacus fluviatilis*). *Ieșind din pădure, trecu iar prin pustiu de-a lungul mării, și văzu un rac alit de ars de soare, încît nu mai avea nici putere să se mai întoarcă-napoi.* P.L. 15/38. *Deodată vede răsărind din fundul mării cei șepte raci, mușcați de-o mulțime de raci.* P.L. 17/1. — *Mi-ai făcut un bine, zise un glas, fi l-am făcut și eu. Era împăratul racilor.* P.L. 17/7; cf. **O.I** 182/18; **P.L.** 15/11 [V. 1; Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **rac** (**P.L.** 15/38), **racul** (**O.I** 182/18); pl. n. ac. **racii** (**P.L.** 17/1), g. d. **racilor** (**P.L.** 15/11, 17/7).

RĂCLĂ s. f. Sicriu, coșciug. *Pe pieptul moartei luce de petre scumpe salbă Și părul-i de-aur curge din racla la pământ.* O.I 88/7 [V. 1]. ◒ (În context figural) *Și totuși, țărînă frumoasă și moartă. De racla ta razim eu harfa mea spartă Și moartea ta n-o plîng.* O.I 38/26 [V. 1]. ◒ (Metaforic) *Colo se ridic' trufașe Și eterne ca și moartea piramidele uriașe, Racle ce încap în ele epopeea unui secol.* O.I 43/21 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **racla** (**O.I** 88/7), **racla** (**O.I** 38/26); pl. n. ac. **racle** (**O.I** 43/21).

RĂDIÓS, -OÁSĂ adj. Care strălucește, răspîndind raze de lumină, strălucitor. *Au nu ai fost tu, nu-ai fost la frumoasă? Te-ai dus spre a stinge o stea radioasă?* O.I 37/21. *Îl privi în întreg, de la capul înundat în aur pîn la botinele micuțe, ce steleau radioase pe covorul înflorit.* P.L. 63/11 [V. 1; Pr. 1]. ◒ (Metaforic) *De ați lipsi din lume, voi cauza-nlunecoasă De răsturnări mărețe, mărirea-i radioasă, Cezarul, chiar Cezarul de mulți ar fi căzut.* O.I 62/10 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **radioasă** (**O.I** 37/21, 62/10); pl. n. ac. **radiosse** (**P.L.** 63/11).

RĂGE vb. III. Tranz. A mugi, a urla. *Un leu pustiei rage turburarea lui fugindă.* O.I 20/9 [V. 1].

RAI s. n. I. Paradis, eden. *Rafael, pierdut în visuri ca-ntr-o noapte înstelată . . . Te-a văzut și-a visat raiul cu grădini îmbălsămate.* O.I 29/11. *Atunci ei prieepe visul că-i trimis de la profet, Că pe-o clipă se-nălțase chiar în rai la Mahamet.* O.I 141/26 [V. 2]. ◒ (În context figural) *Îngerul iubirei . . . pe stînu-ți vergin încă să coboare, Guste fericirea raiului ceresc.* O.I 15/22 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Cer eu alte stele, eu alte raiuri, eu alți zei** v. a l t [V. 1].

2. Fig. Loc frumos și încîntător din natură. *Părea că din una și aceeași rădăcină un rai se înalță în lumina zorilor.* P.L. 51/20. *„O-zeale! ce rai! gîndi ea; voi sta aici puțin".* P.L. 101/9. *Și ce-ar și fi, de aș petrece o noapte în acest rai fărmăcal?* P.L. 101/21; cf. **P.L.** 78/13, 98/11, 98/17, 98/19, 101/30 [Pr. 8]. ◒ (În contexte figurate) *Ea să alerge prin cărările lăinuite, prefecîndu-se a fugi de amorul meu, și eu s-o urmăresc . . . Nu! Fără ea, ar fi raiul pustiu.* P.L. 45/35 [Pr. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A-i preface** (cuiva) **viața în rai** = a face pe cineva foarte fericit; (v. și l u c e a f ă r, v i s). *Las' să-ți înlănțui gîtul cu părul meu bălai, Viața, tinerețea mi-ai prefăcut-o-n rai.* O.I 95/34; cf. **O.I** 97/21 [V. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **rai** (**O.I** 95/3, 497/21, 141/26; **P.L.** 51/20, 78/13, 98/11, 101/9, 101/21, 101/30), **raiul** (**O.I** 29/11, 45/35, 98/17), g. d. **raiului** (**O.I** 15/22, **P.L.** 98/19); pl. n. ac. **raiuri** (**O.I** 29/4).

RAM s. n. Ramură. *Teiul vechi un ram întins-a, Ea să poată să-l îndoaie.* O.I 122/1 [V. 1]. ◒ (Personificare) *Ramul înăr vînt să-și deie Și de brațe-n sus s-o iee.* O.I 122/3 [V. 1]. (Cu valoare colectivă) *Și de aceea tot ce mișcă-n fara asta, rîul, ramul, Mi-e prietin numai mie, iară fie dușman este.* O.I 147/32 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **ram** (**O.I** 122/1), **ramul** (**O.I** 122/3, 147/32).

RĂMURĂ s. f. Creangă. *Cînd voi muri, iubito, la creștet să nu-mi plîngi; Din teiul sfînt și dulce o ramură să frîngi.* O.I 129/8. *Și dacă ramuri bat în geam Și se cutremur plopii, E ca în minte să te am Și-ncet să te apropii.* O.I 193/1. *Soarele cădea la vale . . . apoi cobori pintre crengi de păru un cuib de rubin între ramuri.* P.L. 39/10; cf. **O.I** 85/6, 101/14, 101/21, 121/10, 121/16, 129/5, 129/9, 142/24, 114/11, 149/15, 187/14, 206/3, 216/12, 219/8, 221/4, 223/8; **P.L.** 32/6, 44/10, 51/41, 73/17 [V. 18; Pr. 5]. ◒ (În context figurat, simbolizînd martiriul) *Am venit să mi le-nchini, De nu, schimb a ta coroană într-o ramură de spini.* O.I 146/12 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică, cu referire la femeia iubită; v. și a l b a s t r u[1], a v e r e, f l o a r e, m i r e a s ă, o c h i, v i s). **Rumură înfloriță.** *Plutind de asprul vicol al morții cu de veci . . . Tu ramură-nfloriță . . . pe visul meu le pleci!* O.IV 430/21 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **rumură** (**O.I** 129/8, 140/12), **rumura** (**O.I** 129/9), voc. **rumură** (**O.IV** 430/24;

pl. n. ac. **ramuri** (**O.I** 85/6, 101/14, 121/10, 121/16, 129/5, 142/21, 144/11, 187/14, 193/1, 206/3, 216/12, 219/8, 221/4, 223/8; **P.L.** 39/10), **ramurile** (**O.I** 101/21, 149/15; **P.L.** 32/6, 44/10, 51/41), **ramurilor** (**P.L.** 73/17).

RĂNĂ s. f. **1.** Leziune, plagă. *A povestit tot, cui îi dăruiește rana sa.* P.L. 96/24 [Pr. 1]. ◒ (Comparație) *Soarele, ce azi e mîndru, el îl vede trist și roș Cum se-nchide ca o rană printre nori întunecoși.* O.I 133/12 [V. 1].

2. Fig. Suferință, durere. *Numai vestea blînd-a morții, Foaia tristă le-am adaos: Moartea vindec-orice rană Dînd la palme repaos.* O.I 126/7 [V. 1].

— Forme gramticale: sg.n. ac. **rană** (**O.I** 126/7, 133/12), **rana** (**P.L.** 96/24).

RANG s. n. Loc ocupat de o persoană într-o ierarhie socială. *Și s-așază toți la masă, cum li-s anii, cum li-i rangul.* O.I 85/37 [V. 1].

RAPÓRT s. n. Relație, legătură. *Presupuind lumea redusă la un bob de rouă și raporturile de timp, la o picătură de vreme, secolii din istoria acestei lumi microscopice ar fi clipite.* P.L. 25/10 [Pr. 1]. ◇ Loc. prep. **În raport cu** ... = față de ..., în comparație cu ... *Lucrurile toate dimprejurul meu ... în raport cu mine păstrîndu-și proporțiunea, nu mi-ar părè nici mai mari, nici mai mici de cum îmi par azi.* P.L. 24/6. *Într-un spațiu închipuit ca fără margini, nu este o bucată a lui, oricît de mare și oricît de mică ar fi, numai o picătură în raport cu nemărginirea?* P.L. 25/6 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **raport** (**P.L.** 24/6, 25/6); pl. n. ac. **raporturile** (**P.L.** 25/10).

RAPSÓD s. m. Bard, poet. *De-așa vremi se-ndrăgiră cronicarii și rapsozii.* O.I 149/21 [V. 1].

RAR, -Ă adj. **1.** Care se află la o distanță mai mare decît cea obișnuită; distanțat. *Luna pe cer trece-așa sfîntă și clară, Ochii îăi mari caută-n frunza cea rară.* O.I 231/6 [V. 1].

2. (Despre un întreg) Care are elementele componente mai depărtate unele de altele decît de obicei. *Ca țiganul, care bagă degetul prin rara casă De năvod — cu-a mele coate eu cerc vremea de se-nmoaie.* O.I 46/11. *Cu creștetele albe preoți cu pleata rară, Trezcau din codri vecinici, din pace seculară. Mii roiuri vorbitoare.* O.I 91/8. *Barba albă-i e cam rară, ochii ca zărul, neexpresivi și cam timpiți; nimic resignat sau ascetic în el.* P.L. 73/8 [V. 2; Pr. 1]. ◇ (Adverbial) *Învălile în lungi mantale albe, țesute rar din fire de argint, încît prin mantale se zăreau oasele.* P.L. 20/24 [Pr. 1].

3. Care se petrece la intervale mai depărtate sau într-un ritm lent. (Adjectivul arată modul în care se desfășoară acțiunea) *Stele rare din tărie cad ca picuri de argint Și seninul cer albastru mîndru lacrimele-l prind.* O.I 82/33 [V. 1]. ◇ (Adverbial) *Donici cuib de-nțelepciune, Care, cum rar se întîmplă ca să mediteze pune Urechile ce-s prea lunge ori coarnele de la cerb.* O.I 31/14. *Azi nici măcar îmi pare rău Că trec cu mult mai rar, Că cu tristețĭ capul tău Se-ntoarce în zadar.* O.I 192/10 [V. 2].

4. Scump, prețios. ◒ (În context figurat) *Cine e nerod să ardă în cărbuni smarandul rar Și-a lui vecinică lucire s-o strivească în zadar?* O.I 83/7 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **rar** (**O.I** 83/7), **rară** (**O.I** 91/8, 231/6; **P.L.** 73/8), **raru** (**O.I** 46/11); pl. n. ac. **rare** (**O.I** 82/33).

RĂRIȘTE s. f. Luminiș, poiană. *Stă castelul singuratic, oglindindu-se în lacuri, Iar în fundul apei clare doarme umbra lui de veacuri; Se înalță în tăcere dintre rarișlea de brazi, Dînd atîta întunerie rotitorului talaz.* O.I 152/3. *Tinguiosul bucium sună, L-ascultăm cu-atîta drag, Pe cînd iese dulcea lună Dintr-o rarișle de fag.* O.I 209/20 [V. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **rarișle** (**O.I** 209/20), **rarișlea** (**O.I** 152/3).

RĂSĂ[1] s. f. Varietate de animale, care se deosebește de alte varietăți din aceeași specie prin anumite caractere. *Capul ei se ridica c-un fel de copilăroasă mîndrie, astfel cum și-i ridică caii de rasă arabă.* P.L. 77/26 [Pr. 1]. ◇ Loc. adj. **De rasă** = de soi bun. *El trecu prin strada întunecoasă cu pasul lui ușor, la care se cunoștea, ca să zic, elastica greutate, precum se simte la pasul unui cal de rasă.* P.L. 95/30 [Pr. 1].

RĂSĂ[2] s. f. Haină lungă pe care o poartă călugării. *Ce îmbrăcăminte ciudată! O rasă de șiac, un comanac negru ... în mîna lui cartea astrologică.* P.L. 38/3. *În nopți cu lună el își lepăda rasa și-și punea mantie de cavaler.* P.L. 46/3. *Ieronim își aruncă rasa pe el.* P.L. 75/21; cf. **P.L.** 43/24, 60/24, 73/5 [Pr. 6]. ◒ (Construcție metaforică) **A se prefăcea în rasă și comanac** = a se călugări; (v. și Hristos, mire, veșmînt). *Știu că tu ești pînă-acum frate laic ... nu te preface în rasă și comanac din ceea ce ești.* P.L. 82/25 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg.n. ac. **rasă** (**P.L.** 38/3, 82/25), **rasu** (**P. L.** 46/3, 60/24, 73/5, 75/21), g. d. **rasei** (**P.L.** 43/24).

RAȚIUNE s. f. Judecată. *Ochii mulțămiți, cum am zice, de ei înșiși privește c-un fel de conștiință de sine — care-ar putè deveni culcarea — expresia lor e un ciudat amestec de vis și rațiune rece.* P.L. 74/8 [Pr. 1].

RĂZĂ s. f. **1.** Fascicul de lumină, traiectorie luminoasă; p. ext. lumină. *Abia candela cea tristă cu reflexul ei roz-alb blînd o rază mai aruncă.* O.I 50/20. *Trecu o zi, trecură trei Și iarăși, noaptea, vine Luceafărul deasupra ei Cu razele-i senine.* O.I 171/11. *Dar pe furiș se strecura cîte-o rază dreptă în ochii lui.* P.L. 67/16; cf. **O.I** 29/10, 50/7, 66/11, 76/23, 130/21, 132/19, 133/4, 133/6, 136/16, 230/4, 231/9, 234/7; **O.IV** 364/8; **P.L.** 14/18, 20/26, 26/30, 32/1, 51/41, 64/11, 73/39 [V. 15; Pr. 8]. ◇ (Urmat de determinarea „soarelui" sau „de soare") *Ochii ei albaștri străluceau mai tare și clipeau ca loviți de o rază de soare.* P.L. 49/15. *Prin mreaja vie și tremurătoare a ferestii pătrundeau razele soarelui.* P.L. 73/36 [Pr. 2]. ◇ (Urmat de determinarea „lunii" sau „de lună") *Palmii risipiți în cringuri aurifi de-a lunei rază, Înălță zveltele lor trunchiuri.* O.I 44/22. *Aerul era blînd și văratic, iar razele lunei, pătrunzînd în camera lui Dionis, izbeau fața sa palidă.* P.L. 37/8. *Umbra se desprinse încet și se înălță pe-o rază de lună, spre a cădè în pat.* P.L. 49/35; cf. **P.L.** 7/25, 7/29, 50/14, 51/29 [V. 1; Pr. 6]. ◒ (Comparație) *Împărăteasa făcu un fior alb ca spuma laptelui, cu părul bălai ca razele lunei.* P.L. 4/15 [Pr. 1]. ◒ (Personificare) *Ei fugeau cum fug*

razele lunei pesle adîncile valuri ale mării. P.L. 12/37. *Un roi de raze venind din cer a spus tăulărilor cum horesc îngerii cînd se sfinţeşte un sfînt.* P.L. 23/16; cf. **P.L.** 92/29 [Pr. 3]. ◒ (În contexte figurate) *Ş-acel rege-al poeziei . . . veselul Alecsandri, Ce-nşirînd mărgăritare pe o steleă blondă rază, Acum secolii străbate.* O.I 32/28. *Precum pulberea se joacă în imperiul unei raze, Mii de fire vieţe ce cu raza încetează, Astfel, într-a veşniciei noapte pururea adîncă, Avem clipa, avem raza, care tot mai ţine încă.* O.I 133/3—6. *Dar se înalţă tot mai sus, Ca să nu-l pot ajunge. Pătrunde trist cu raze reci Din lumea ce-l desparte.* O.I 175/25. *Apoi, învălindu-se în mantaua ce i-o ţesuse din raze de lună, se culcă să doarmă în patul de flori.* P.L. 23/9; cf. **O.I** 13/13, 37/13, 38/28, 41/3, 56/9; **P.L.** 18/26, 23/30 [V. 9; Pr. 4]. ◒ (Metaforic) *P-ici, pe colo mai străbate, cîte-o rază mai curată Dintr-un Carmen Saeculare ce-l visai şi eu odată.* O.I 158,1 [V. 1]. ◒ (Construcţii metaforice, sugerînd revărsarea luminii) **Nor de raze şi umbre** v. n o r [Pr. 1]. **Ploaie de raze** = lumină; (v. şi a r g i n t, î m p ă r ă t e s e, m a n t a, m r e a j ă, p î n z ă, p r u n d, p u l b e r e, s e n i n², s m ă l ţ u i r e). *Te văd ca o umbră de-argint strălucită, Cu-aripi ridicate la ceruri pornită, Suind, palid suflet, a norilor schele, Prin ploaie de raze ninsoare de stele.* O.I 37/12 [V. 1]. **De raze** = de culoare galbenă strălucitoare; (v. şi a m b r ă, c e a r ă). *Să treci tu prin ele, o sfîntă regină, Cu păr lung de raze, cu ochi de lumină, În haină albastră stropită cu aur.* O.I 38/6 [V. 1]. **În raze blonde** = încadrat de păr galben. *Faţa pală-n raze blonde, chip de înger, dar femeie, Căci femeia-i prototipul îngerilor din senin.* O.I 29/15 [V. 1]. **Cunună de rază** v. c u n u n ă [V. 1]. **A aluneca pe o rază** v. a l u n e c a [V. 3]. **Pulidele raze** v. p a l i d [V. 1]. **Plin de raze** v. p l i n [V. 1]. **Pulbere de raze** v. p u l b e r e [Pr. 1]. **Rază de lumină ce arde geana ochilor** v. a r d e [V. 1]. **Razele roşii ale zilei** v. z i [V. 1]. **Tările de raze** v. t ă r i e [Pr. 1]. ◒ (Metaforic) Nimb, aureolă. *Soarele căzea la vale şi pădea pe vîrful brădului singuratec ca o frunte în raze.* P.L. 39/9 [Pr. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **Raza inocenţei** v. i n o c e n ţ ă [V. 1]. ◒ (Metaforic) Perspectivă. *O rază de speranţă în acea amabilă mihnire a feţei.* P.L. 90/36 [Pr. 1]. ◒ (Metaforic) Imagine fugară, impresie. *Nimic, doar suvenirea surisului tău lin Nimic decît o rază din faţa ta senină, Din ochiul tău senin.* O.I 20/23 [V. 1]. ✦ Sclipire, lucire. *O vino iar! Cuvinte dulci inspiră-mi, Privirea ta asupra mea să plece, Sub raza ei mă lasă a petrece Şi cînturi noui smulge tu din lira-mi.* O.I 120/7 [V. 1].

2. F i g. Pilpîire, licărire. ◒ (În context figural; personificare) *Te-am văzut, femeie stearpă, fără suflet, fără foc, Şi-am făcut din tine-un înger, blînd ca ziua de magie, Cînd în viaţa pustiită rîde-o rază de noroc.* O.I 29/20 [V. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **Raza gîndului etern** v. g î n d [V. 1]. ◒ (Metaforic) Privire, uităturâ. *Ar voi în a lui braţe să o ţină-n veci de veci, Dezgheţînd cu sărutarea-i raza ochilor ei reci.* O.I 162/10. *O lasă-mi capul meu pe sin, Iubito, să se culce Sub raza ochilului senin Şi negrăit de dulce.* O.I 179/11. *În nopţi cu lună el îşi lepăda rasa Şi-şi punea mantie de cavaler, În care veghea sub sticlitoarele-i feresle . . . plină ce razele ochilor ei aluneceau adînc în ochii lui cei negri.* P.L. 46/6; cf. **O.I** 191/18; **O.IV** 430/17 [V. 4; Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **rază** (**O.I** 19/11, 20/23, 29/20, 32/28, 37/13, 38/28, 44/22, 50/20, 132/19, 158/1, 168/26, 171/18, 181/2, 191/18; **O.IV** 430/17; **P.L.** 7/29, 14/18, 49/15, 49/35, 51/41, 67/16, 90/36), **raza** (**O.I** 29/24, 56/9, 120/7, 130/20, 133/4, 133/6, 136/16, 162/10, 179/11, 205/8, 234/7), g. d. **raze** (**O.I** 133/3; **P.L.** 97/39); pl. n. ac. **raze** (**O.I** 29/10, 29/15, 30/1, 37/12, 38/6, 41/3, 50/7, 66/11, 98/5, 175/25, 230/4, 230/10, 231/9; **O.IV** 364/8; **P.L.** 7/22, 18/26, 20/21, 20/26, 23/9, 23/16, 23/30, 39/9, 50/4, 51/29), **razâ** (**O.I** 152/25), **razele** (**O.I** 13/13, 76/26, 171/22; **P.L.** 4/15, 7/25, 12/37, 26/30, 32/1, 37/8, 46/6, 50/14, 64/11, 73/36, 92/29).

RĂZEM s. n. (Mold., Transilv.; şi în **forma** *razim*) F i g. Sprijin, ajutor, ocrotire. *S-o fii bine minte Pe nefericita, dulce şi cuminte, Fără nici un razim.* O.IV 365/19 [V. 1]. ◇ Loc. adj. **Fără razem** = nemotivat. *A fost crudă-nvinuirea, A fost crudă şi nedreaptă, fără razem, fără fond.* O.I 30/22 [V. 1].

— Variantă: **răzlm** (**O.IV** 365/19) s.n.

RĂZIM s. n. v. **razem**.

RĂBÓJ s. n. (În expr.) **A însămna pe răboj** = a nota, a înregistra. ◒ (În context figurat) *De pe galbenele file el adună mii de cojl, A lor nume trecătoare le însamnă pe răboj.* O.I 130/26 [V. 1].

RĂCEÁLĂ s. f. F i g. Indiferenţă, nepăsare. — *De cînd te-am văzut, de cînd ştii tu — căci tu ştii că eu te iubesc — şi totdeauna această răceală, cînd eşti singură cu mine.* P.L. 69/5. *Da! zise ea foarte rece, d-la ştii că eu te iubesc, sigur. Da. O, astă răceală! Tu mă omori, Elis!* P.L. 70/25. *Lasă-mă în mîndria şi răceala mea.* P.L. 87/32 [Pr. 3].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **răceală** (**P.L.** 69/5, 70/25), **răceala** (**P.L.** 87/32).

RĂCHÍTĂ s. f. Plantă (*Salix fragilis*). *E-un miros de tei în cringuri, Dulce-i umbra de răchiţi.* O.I 210/22. *În mijlocul aceslui lac, care apare negru de oglindirea sluflului, ierbăriei şi răchitelor din jurul lui, este o nouă insulă mică.* P.L. 79/5 [V. 1; Pr. 1].

— Forme gramaticale: pl. n. ac. **răchiţi** (**P.L.** 79/5), g.d. **răchitelor** (**O.I** 210/22).

RĂCÍ vb. IV. T r a n z. F i g. A face să-şi piardă elanul, a aduce într-o stare de indiferenţă. *Eu singur nu ştiu cum să-ţi descriu simţirea ciudată care-mi răceşte inima, adică nu mi-o răceşte altfa, cît mi-o face somnolentă.* P.L. 89/16 [Pr. 2].

RĂCNET s. n. Urlet, strigăt puternic. *Prin timbile de flacări, ce-n valuri se frămînt', Răcnete, vuiet de-arme pătrund marea cea caldă, Evul e un cadavru — Paris al lui mormînt.* O.I 62/19 [V. 1].

RĂCNÍ vb. IV. I n t r a n z. A striga tare, a ţipa. *El ar răcni ca leii, dar vai! nu poate plînge.* O.I 88/14. *Cezara era să răcnească.* P.L. 84/3; cf. **O.I** 84/30 [V. 2; Pr. 1]. ◒ (Metaforic) *Seulaţi-vă! . . . căci tromba de moarte purtătoare Cu glasul ei lugubru răcneşte la popoare Ca leul sperial.* O.I 24/14 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **răcneşte** (**O.I** 24/14); conj. prez. 3 sg. **să răcnească** (**P.L.** 84/3); opt. prez. 3 sg. **ar răcni** (**O.I** 84/30, 88/14).

RĂCOÁRE s. f. 1. Temperatură uşor scăzută a aerului. *Şi la vîntul din pustie, la răcoarea nopţii brună, Piramidele din creştet aiurind şi jalnic sună.* O.I 44/28. *Împlu aerul văratic de mireasmă şi răcoare A popoarelor de muşte sărbători murmuitoare.* O.I 85/15 [V. 2]. ◇ Loc. adv. **De la răcoare** = dintr-un loc răcoros. *Tresărind scînteie lacul Şi se leagănă sub soare, Eu, privindu-l din pădure, Las aleanul să mă fure Şi ascult de la răcoare Pilpălacul.* O.I 121/5 [V. 1]. ✦ (Adjectival) Răcoros. *Picioarele lor înfierbîntate de nisipul pustiului calcară atuncea în răcoarele şi limpedele pîrîu ce curgea din izvor.* P.L. 13/24. *Noaptea inundase pămîntul cu aerul ei cel negru şi răcoare.* P.L. 18/22. *Portale nalte, galerii de-o marmură ca ceara, straturi de stele albastre pe plafonduri argintoase — toate pline de un aer răcoare şi mirositor.* P.L. 52/26 ; cf. P.L. 16/23, 30/19 [Pr. 5].

2. Răceală, frig. *Făt-Frumos bău putere ; şi-un feli de foc nestins îi cutrieră cu fiori de răcoare toţi muşchii şi toate vinele lui cele slăbite.* P.L. 9/11 [Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **răcoare** (**O.I** 85/15, 121/5 ; **P.L.** 9/11, 16/23, 18/22, 30/19, 52/26), **răcoarea** (**O.I** 44/28), **răcoarele** (**P.L.** 13/24).

RĂCOREÁLĂ s. f. Răcoare. *E noapte... O răcoreală dulce pătrunde prin ferestele deschise, şi Dionis, lungit în palu-i, tremură în friguri.* P.L. 62/20. *Intră în peşteră... o răcoreală binefăcătoare îl cuprinse.* P.L. 97/27 [Pr. 2].

RĂCORÍ vb. IV. Tranz. şi refl. Fig. A (se) linişti, a (se) potoli. *Cu o suflare răcoreşti suspinu-mi, C-un zîmbet faci gîndirea-mi să se-mbete.* O.I 200/12. *Apoi îşi puse iute mîna la ochi iar, pînă ce i se răcori sufletul ... apoi ridică un degeţel.* P.L. 84/13 [V. 1 ; Pr. 1].

— Forme gramaticale : ind. prez. 2 sg. **răcoreşti** (**O.I** 200/12), p. s. 3 sg. **se răcori** (**P.L.** 84/13).

RĂCORÍT, -Ă adj. Răcoros, răcoritor. *Arbori nalţi, verzi, stufoşi răspîndeau o umbră răcorită şi mirositoare.* P.L. 13/13. *Grădina dedesubtul fereslei, în care adormise Dionis, era de un verde umed şi răcorit după noaptea cu ploaie.* P.L. 54/30 [Pr. 2].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **răcorit** (**P.L.** 54/30), **răcorită** (**P.L.** 13/13).

* **RĂDĂŞCĂ** s. f. v. rudaşeă.

RĂDĂCÍNĂ s. f. 1. Partea plantelor care se găseşte în pămînt. *Dumbrăvele lor întunecoase de pe maluri se zugrăveau în fundul rîului, cît părea că din una şi aceeaşi rădăcină un rai se înalţă în lumina zorilor.* P.L. 51/20 [Pr. 1].

2. Fig. Origine, izvor, sursă. *De la floarea ce cu naivitate minte prin haina ei strălucită ... pînă la omul, ce acopere cu vorbe mari, cu o ipocrizie vecinică, care ţine cît istoria omenirei, acel simbure negru şi rău, care-i rădăcina adevărată a vieţei şi a faptelor sale.* P.L. 47/39 [Pr. 1].

3. Capăt. *Cercevelele ferestrelor se curmau sub presiunea zidurilor vechi şi gratiile erau rupte, numai rădăcinele lor ruginile se iveau în lemnul putred.* P.L. 29/21 [Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **rădăcină** (**P.L.** 51/20), **rădăcina** (**P.L.** 47/39) ; pl. n. ac. **rădăcinele** (**P.L.** 29/21).

RĂGUŞÍT, -Ă adj. Care strigă gros. *„Arald ! strigă crăiasa — las' faţa să-mi ascund, N-auzi tu de departe cucoşul răguşit".* O.I 98/2 [V. 1]. ✦ Cu glasul înfundat, înăbuşit. ◒ (În contexte figurate) *În van mai caut lumea-mi în obositul creier, Căci răguşit, tomnatec, vrăjeşte trist un greier.* O.I 71/2 [V. 1]. (Element de personificare) *Un greier răguşit cînta în sobă.* P.L. 45/1. *Greieri răguşiţi cîntau ca orologii aruncate în iarbă.* P.L. 51/26 [Pr. 2]. ◒ (Adverbial ; element de personificare) *Se mişc' batalioane a plebei proletare, Cu cuşme frigiene şi arme lucitoare, Şi clopote de-alarmă răsună răguşit.* O.I 62/25. *Orologiul zbîrnîi răguşit o oară.* P.L. 62/13 [V. 1 ; Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **răguşit** (**O.I** 71/2, 98/2 ; **P.L.** 45/1) ; pl. n. ac. **răguşiţi** (**P.L.** 51/26).

* **RĂMÍNE** [1] vb. II v. rămînea.

RĂMÍNE [2] vb. II v. rămînea.

RĂMÍNEÁ vb. II. (Şi în forma *rămînè*) Intranz. 1. A sta pe loc, a nu pleca. *Singuri voi, slejari, rămîneţi De visaţi la ochii vineţi, Ce lucîră pentru mine Vara-ntreagă.* O.I 122/15. *Şi deasupra mea rămîi, Durerea mea de-o curmă, Căci eşti iubirea mea dentîi Şi visul meu din urmă.* O.I 179/17. *Rămîind aici, nu m-ai scăpa, ci m-ai face numai să mor de îngrijire.* P.L. 96/29 ; cf. **O.I** 110, 188/15 ; **P.L.** 3/20, 49/37, 76/40, 95/9, 97/2 [V. 4 ; Pr. 6]. ◒ (Repetiţie) *O rămîi, rămîi la mine, tu cu viers duios de foc, Zburător cu plete negre, umbră fără de noroc.* O.I 80/29. *O rămîi, rămîi la mine, Te iubesc atît de mult ! Ale tale doruri toate Numai eu ştiu să le-ascult.* O.I 110/1 [V. 4]. ◇ Expr. **Rămîi** (sau **rămîneţi**) **cu bine !** formulă de urare sau de salut, la despărţire. *Rămîneţi dară cu bine, sînte firi vizionare, Ce făceaţi valul să cînte, ce puneaţi steaua să zboare. Ce creaţi o altă lume pe-astă lume de noroi.* O.I 36/16. *Rămîi cu bine, fata mea ; în curînd ne vom vedè iar.* P.L. 15/27 [V. 1 ; Pr. 1]. ◒ (Repetiţie) *De-acum nu te-oi mai vedea. Rămîi, rămîi, cu bine ! Má voi feri în calea mea De tine.* O.I 187/2 [V. 2]. **A rămînea pe loc** v. loc [V. 1].

2. A se găsi sau a ajunge într-un anumit loc sau într-o anumită situaţie. a se menţine sub un anumit aspect sau într-un anumit fel. *Cînd ştii că visu-acesta cu moarte se sfîrşeşte Că-n urmă-ţi rămîn toate astfel cum sunt... atunci le oboseşte eterna alergare.* O.I 64/22. *Neînţeles rămîne gîndul Ce-ţi străbate cîntarile.* O.IV 396/13. *Ia să vedem rămas-a mîna Cezarei tot la ochi ?* P.L. 84/6 ; cf. **O.I** 37/20, 68/4, 83/16, 98/31, 102/18, 174/30, 194/8, 198/12, 198/13 ; **P.L.** 43/1, 68/4, 77/12, 89/37, 99/29, 100/37 [V. 11 ; Pr. 1]. ◇ Expr. **A rămînea aceleaşi** = a nu se schimba. *Altul este al tău suflet, Alţii ochii tăi acum, Numai eu, rămas acelaşi Bat mereu acelaşi drum.* O.I 112/11. *Poate fiecare vorbă sună diferit în urechile diferiţilor oameni — — numai individul, acelaşi rămîind, o aude într-un fel.* P.L. 25/2. *Crede-mă că, de mii de mii de ori mai mici, numai proporţiile dintre ei să rămîie aceleaşi, oamenii s-or crede aşa de mari ca azi.* P.L. 47/22 [V. 1 ; Pr. 2]. **A rămînea mut** v. mut [V. 2 ; Pr. 2]. **A rămînea încremenit** = a încremeni de uimire şi de încîntare, a fi uimit. *Cînd îşi întoarse privirea ca să vadă unde întrase, rămase încremenit de frumuseţa priveliştei.* P.L. 98/3 [Pr. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **A-i rămînea** (cuiva) **pana în cerneală** v. pană [V. 1].

3. A dăinui, a nu se schimba, a fi în continuare același. *Abia conture triste și umbre au rămas.* O.I 69/22. *Numai omu-i schimbător, Pe pământ rătăcitor, Iar noi locului ne ținem, Cum am fost așa rămînem.* O.I 121/6. *Frumos au înmărmurit ochii lui în negurile gîndirii mele, precum ar rămînè prin nouri, pe bolta întunecoasă, două . . . stele.* P.L. 31/12 ; cf. **O.I** 37/18, 60/1, 89/28, 82/35, 128/7, 174/26, 175/28, 178/9, 212/5 ; **P.L.** 27/2, 43/11, 64/24, 80/7, 95/27 [V. 11 ; Pr. 6]. ◒ (În contexte figurate) *Căci rămîne stînca, deși moare valul.* O.I 15/7. *Tu le vezi primind elevii cei imberbi în a lor clas, Plină cînd din școala loată o ruină a rămas.* O.I 140/14. *Încheiați-și că dintr-un om cu simțire, dintr-un om aievea n-ar rămînè nimic, decît o lungă, întrupată desperare.* P.L. 56/2 [V. 2 ; Pr. 1].

4. A se menține, a se păstra. *Locul hienei îl luă cel norbaret, Locul cruzimei vechie cel fins și pizmătaret, Formele se schimbară, dar răul a rămas.* O.I 61/5. *Neputînd fi învățător public, pentru că rămăsese în legea lui, fusese chemat de domnul Moldovei ca dascăl de matematică.* P.L. 40/39. *Urma romîne nesfîrșită în inima mea.* P.L. 90/4 ; cf. **O.I** 202/10 [V. 2 ; Pr. 2]. ◒ (Construcție metaforică) **A rămînea în umbră sfîntă** v. u m b r ă [V. 1]. ✦ A fi în posesia cuiva. *Din ce în ce mai vie o simțe-n a lui brațe Și știe că de-acuma a lui rămîne-n veci.* O.I 95/25 [V. 1].

5. A se menține cu un rest după consumarea părții cu care făcea un tot. *Mîna ea la ochi și-o ține, Toate minjite-și adună, Să ia lumea-n cap, nebună, Parc-altfa-i mai rămîne.* O.I 102,21. *Trupul ei se risipea în aer, de nu rămîneau decît oasele.* P.L. 20/34. *Și nu rămîne decît urciorul de lut, în care au ars lumina unei vieți bogate.* P.L. 98/27 [V. 1 ; Pr. 2]. ◇ Expr. **A nu rămînea decît praf** (din cineva sau din ceva) v. p r a f [Pr. 1].

— Forme gramaticale : ind. prez. 2 sg. **rămîi** (**P.L.** 43/11), 3 sg. **rămîne** (**O.I** 15/7, 60/1, 82/35, 95/25, 98/31, 102/18, 102/24, 137/1, 212/5 ; **O.IV** 396/13 ; **P.L.** 43/11, 49/37, 80/7, 89/37, 90/4, 98/27), 1 pl. **rămînem** (**O.I** 124/6), 3 pl. **rămîn** (**O.I** 64/22), imp. 3 sg. **rămînea** (**P.L.** 52/35), 3 pl. **rămîneau** (**P.L.** 20/34), p.s. 3 sg. **rămase** (**P.L.** 17/12, 95/39, 98/3, 100/37), p.c. 2 sg. **ai rămas** ; (**O.I** 33/16 ; **P.L.** 99/29), 3 sg. **a rămas** (**O.I** 61/5, 68/1, 140/14 ; **P.L.** 16/22, 81/6), 3 pl. **au rămas** (**O.I** 52/9, 69/22, 69/28 ; **P.L.** 76/40), m. m. c. p. 3 sg. **rămăsese** (**P.L.** 27/2, 40/39, 64/21, 95/27), viit. 3 sg. **va rămînea** (**O.I** 175/28) ; conj. prez. 2 sg. **să rămîi** (**P.L.** 97/2), 3 sg. **să rămîie** (**P.L.** 47/22), **rămîie** (**O.I** 107/15), 3 pl. **rămîie** (**O.I** 174/26) ; opt. prez. 2 sg. **ai rămînè** (**P.L.** 95/9), 3 sg. **ar rămînè** (**P.L.** 31/12, 56/2), p. 3 sg. **ar fi rămas** (**P.L.** 68/4) ; imper. 2 sg. **rămîi** (**O.I** 80/29, 80/29, 110, 110/1, 110/1, 128/7, 174/30, 187/2, 187/2, 188/15, 194/8, 198/12, 198/13 ; **P.L.** 15/27). 2 pl. **rămîneți** (**O.I** 36/16, 122/15, 149/31) ; ger. **rămînînd** (**P.L.** 25/2, 96/29) ; part. **rămas** (**O.I** 37/18, 37/20, 112/11, 202,10, 228/12), **rămasă** (**P.L.** 3/20). — Accentuat și : (imper. 2 pl) *rămînețî* (**O.I** 149/31) — Variantă : (Mold., Transilv.) **rămînè** (**P.L.** 31/12, 56/2, 95/9) vb. II.

RĂMUREÁ, -ÍCĂ s. f. Diminutiv al lui ramură. *Somnoroase păsărele Pe la cuiburi se adună, Se ascund în rămurele — Noapte bună.* O.I 207/3. *Peste vîrf de rămurele Trec în stoluri rîndurele, Ducînd gîndurile mele Și norocul meu cu ele.* O.I 214/14 [V. 2].

RĂMURÓS, -OÁSĂ adj. Cu multe ramuri. *Împrejur-ne s-adună Ale curții mîndre ncamuri . . . Cerbi cu coarne rămuroase, Ciute sprintene de munte.* O.I 101/19 [V. 1].

RĂNÍ vb. IV. T r a n z. A face o rană. ◒ (Construcție metaforică) **A rănì întunecìmea** cu **pete de jerattc** v. i n t u n e c i m e [V. 1]. ◒ (Metaforic) A tulbura ; a îndurera. *Întreb al meu suflet rănit de-ndoială, De ce-ai murit înger cu fața ceа pată?* O.I 37/21 [V. 1]. ◒ (Metaforic) A face să slăbească. *O zare de lumină s-arată-n răsărit, Viața trecătoare din peplu-mi a rănit.* O.I 98/4 [V. 1].

— Forme gramaticale : ind. prez. 3 pl. **rănese** (**O.I** 96/7). p.c. 3 sg. **a rănit** (**O.I** 98/4) ; part. **rănit** (**O.I** 37/21).

RĂPEDE adv. v. **repede**[2].

RĂPEJÚNE s. f. (Regional) Repeziciune, iuțeală. *Voi urmați cu răpejune cuețătările regine, Cînd plutind pe aripi sînte pintre stelele senine, Pe-a lor urme luminoase voi asemenea mergeți.* O.I 35/22. *Ei trec în răpejune de riuri fără punți, Coroanele în fugă le fulgeră pe frunți.* O.I 98/13 [V. 2].

RĂPEZÍ vb. IV v. **repezi**.

RĂPÍ vb. IV. **1.** T r a n z. A lua (cu sila și a duce cu sine). *Orice încercare de-a o răpi a fost deșartă.* P.L. 11/3. *De răpit nu mă poți răpi pînă ce nu-i avè un cal asemene cu acela ce-l are tatăl meu.* P.L. 14/19. *Nu mai e Făt-Frumos să mă răpească.* P.L. 14/41 ; cf. **P.L.** 11/10, 14/11, 14/32, 79/41 [Pr.8]. ◒ (În context figurat) *Și-acela între oameni devină cel întîi Ce mi-ar răpì chiar piatra ce-oi pune căpătîi.* O.I 115/26 [V. 1]. ◒ (Metaforic ; element de personificare ; cu subiectul „moartea") A lua dintre cei vii, a curma firul vieții. *Dă-mi înapoi pe-aceea ce moartea mi-a răpit.* O.I 93/19 [V. 1].

2. T r a n z. și r e f l. A (se) încinta, a (se) transporta într-un domeniu ireal. *Apărînd divinizată, Răpișì sufletu-mi în dor.* O.I 18/8. *Dispărînd divinizată, Răpișì sufletu-mi în dor.* O.I 19/16. *El se da tot mai aproape Și cerșea copilărește ; Al ei suflet se răpește, De închide-a ei pleoape.* O.I 104/3. *I u le văd răpit de farmec Cum înginl cu glas domol, În a apei strălucire Întinzînd piciorul gol.* O.I 110/13 [V. 4].

— Forme gramaticale : ind. prez. 3 sg. **răpește** (**P.L.** 79/41), **se răpește** (**O.I** 104/3). p.s. 2 sg. **răpișì** (**O.I** 18/8, 19/16), p.c. 3 sg. **a răpit** (**O.I** 93/19) ; conj prez. 1 sg. **să răpese** (**P.L.** 11/10), 3 sg. **să răpeuseă** (**P.L.** 14/32, 14/41) ; opt. prez. 3 sg. **ar răpì** (**O.I** 115/26) ; inf. (a) **răpì** (**P.L.** 11/3, 14/11, 14/19) ; part. **răpit** (**O.I** 110/13) ; supin **de răpit** (**P.L.** 14/19).

RĂPÍRE s. f. F i g. Încintare, desfătare, extaz. *Idol tu ! răpire minții ! Cu ochi mari și părul des, Pentr-o inimă fecioară mîndru idol ți-ai ales !* O.I 80/7 [V. 1].

RĂPÍT, -Ă adj. F i g. Încîntat, fermecat, vrăjit. *Cînd cu tolutul răpită Se-ndoi spre el din șele, El încălță din cîntare Și-i grăi cu grai de jele.* O.I 67/9 [V. 1].

RĂPITÓR, -OÁRE adj. F i g. Încîntător, fermecător. *De-aș avè și eu o floare, Mîndră, dulce, răpitoare Ca și florile din mai.* O.I 2/2 [V. 1].

RĂPÚNE vb. III. Refl. A fi distrus, a pieri, a se stinge. ◇ Expr. **A i se răpune** (cuiva) **viața** v. viață [V. 1].

— Formă gramaticală: ind. prez. 3 sg. se **răpune** (**O.I** 84/32).

RĂRÍ vb. IV. Tranz. **1.** A face mai rar, mai puțin compact. *Ziua scade, noaptea crește și frunzișul mi-l rărește.* O.I 214/7 [V. 1].

2. A încetini ritmul unor acțiuni. ◇ Expr. **A-și rări pasul** v. pas [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **rărește** (**O.I** 214/7); ger. **rărindu-** (**O.IV** 333/5).

RĂRÍT, -Ă adj. Devenit mai rar, mai distanțat; mai puțin compact decît de obicei. *Căci se clatină rărite șiruri lungi de bătălie.* O.I 148/15 [V. 1]. ◒ (Metaforic, despre lumină) Mai puțin intens, mai slab. *Iar prin lumina cea rărită, Din valuri reci, din umbre moi, S-apar-o zînă liniștită, Cu ochii mari, cu umeri goi.* O.I 228/21 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **rărită** (**O.I** 228/21); pl. **rărite** (**O.I** 148/15).

RĂRÚNCHI s. m. Adîncul trupului omenesc, considerat ca sediu al vitalității sau al sensibilității. *Vă văd lungiți pe patul juneții ce-ați spurcat-o Sufletul din gură boala vieții ce-ați urmat-o Și arși pîn-în rărunchi.* O.I 24/3 [V. 1]. ◒ (În context figurat) *Dinlr-o volbură naltă, verde, se vedeau nemișcați doi ochi de jeratec, a căror raze roșii ca focul ars pătrundeau în rărunchii fetei.* P.L. 18/26 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: pl. n. ac. **rărunchi** (**O.I** 24/3), **rărunchii** (**P.L.** 18/26).

RĂSĂRÍ vb. IV. (Mai ales la pers. 3) Intranz. **1.** (Despre plante) A încolți, a crește. *Iar din inima lui simte un copac cum că răsare.* O.I 142/22 [V. 1]. ✦ A ieși la suprafață, a izvorî, a se ivi. *Răsărit din sfinte-izvoară, Nilul mișc-a lui legendă și oglinda-i galben-clară.* O.I 43/10. *Au zidit munte pe munte în antica lor irufie, I-a-mbrăcat cu-argint ca-n soare să lucească într-un tanț Și să pară răsărită din visările pustiei, Din nisipuri arginloase în mișcarea vijeliei.* O.I 43/19. *Ne-om culca lîngă izvorul Ce răsare sub un tei.* O.I 101/4 [V. 3]. ✦ (Despre oameni) A se naște, a căpăta viață. *Părînd pe veci a răsări, Din urmă moarlea-l paște, Căci toți se nasc spre a muri Și mor spre a se naște.* O.I 178/5. *Omul cel vecinic, din care răsar toi șirul de oameni trecători, Il are fiecare lîngă sine.* P.L. 42/3 [V. 1; Pr. 1]. ◒ (Metaforic) *Altla murmur de izvor, Altl senin de stele, Și un altl de trist amor Am în-gropet în ele! Din ce noian îndepărtat Au răsărit în mine!* O.I 184/14. *Roiuri de unde răsărind din inima pămîntului le-a spus* [lăutar.lor] *cum cîntă ursitorile cînd urzese binele oamenilor.* P.L. 23/18 [V. 1; Pr. 1].

2. (Despre aștri) A se arăta la orizont, a apărea pe cer. *Să mi se pară cum că crești De cum răsare luna.* O.I 185/6. *Cînd unul trece, altul vine În astă lume a-l urma, Precum cînd soarele apune El și răsare undeva.* O.I 234/8. *La steaua care-a răsărit E-o cale-altl de lungă Că mii de ani i-au trebuit Luminii să ne-ajungă.* O.I 234/1; cf. **O.I** 132/28, 175/13, 177/18 [V. 6]. ◇ (Cu o precizare care arată locul de unde apare un astru) *Pe un deal răsare luna, ca o vatră de jăratic, Rumenind străvechii codri și castelul singuratic.* O.I 76/15. *Căci este sara-n asfințit Și noaptea o să-nceapă; Răsare luna liniștit Și tremurînd din apă.* O.I 179/3. *Răsărea dintre stînci bătrîne luna cea palidă ca fața unei fețe moarte.* P.L. 11/21; cf. **O.I** 167/14, 186/10, 218/1; **P.L.** 5/23 [V. 5; Pr. 2].

3. A se ivi, a apărea, a se arăta. *Și eu trec de-a lung de maluri, Parc-ascult și parc-aștept Ea din trestii să răsară Și să-mi cadă lin pe piept.* O.I 74/7. *Din zare depărtată răsar-un stol de corbi, Să-ntunece tot cerul pe ochii mei cei orbi.* O.I 128/3. *Vedea răsărind domni în haine de aur și samur.* P.L. 37/25; cf. **O.I** 117/10, 118/9, 120/21, 121/23, 128/5, 172/19, 232/11; **O.IV** 361, 361/1, 432/6; **P.L.** 17/3, 46/1 [V. 12; Pr. 3]. ◒ (În context figurat) *Din valurile uremii iubita mea, răsai Cu brațele de marmur, cu părul lung, bălai.* O.I 213,1 [V. 1]. ◇ Expr. **A răsări în calea** (cuiva) v. cale [V. 1]. ✦ A ieși în evidență desprinzîndu-se dintr-un cadru, a se înălța, a se ridica. *Drept asupra mării, se oglindea în fundul ei o măreață stîncă de granit, din care răsărea ca un cuib alb o celate frumoasă.* P.L. 11/33. *Din zidurile arcate răsăreau ferestre strălucite.* P.L. 11/35. *Văzu răsărind, din stînci pădurene, o monăstire veche.* P.L. 97/6 [Pr. 3].

4. A sări. ◒ (Metaforic) *Iar izvorul prins de vrajă, Răsărea sunînd din valuri.* O.I 103/18; cf. **O.I** 104/32 [V. 2].

— Forme gramaticale: ind. prez. 2 sg. **răsai** (**O.I** 117/10, 117/18, 213/1, 232/11; **O.IV** 432/6), 2 sg. **răsare** (**O.I** 76/15, 101/4, 128/3. 128/5, 132/28, 142,22, 167/14, 179/3, 185/6, 186/10, 204/8), 3 pl. **răsar** (**O.I** 177/28, 218/1; **P.L.** 42/3), imp. 3 sg. **răsărea** (**O.I** 103/18, 104/32; **P.L.** 11/21, 11/33), 3 pl. **răsăreau** (**P.L.** 11/35), p.s. 2 sg. **răsărișî** (**O.I** 199/5), p.c. a **răsărit** (**O.I** 234/1), 3 pl. **au răsărit** (**O.I** 184/14). m. m. c. p. 3 sg. **răsărise** (**P.L.** 5/23); conj. prez. 2 sg. **să răsai** (**O.I** 118/9, 172/19), 3 sg. **să răsară** (**O.I** 74/7, 121/23); imper. 2 sg. **răsai** (**O.I** 120/21; **O.IV** 361, 361/1); inf. a **răsări** (**O.I** 178/5); ger. **răsărind** (**P.L.** 17/3, 23/18, 37/25, 46/1, 97/6); part. **răsărit** (**O.I** 43/10, 175/13). **răsărită** (**O.I** 43/19).

RĂSĂRÍRE s. f. Acțiunea de a răsări; răsărit (**1**). ◒ (Comparație) *Tu nici nu știi a ta apropiere Cum inima-mi de-adînc o liniștește Ca răsărirea stelei în tăcere.* O.I 120/11 [V. 1].

RĂSĂRÍT s. n. **I.** Apariția unui astru pe cer; răsărire. *Luna tremură pe codri, se aprinde, se măreșie... Iar stejarii par o strajă de giganți ce-o inconjoară, Răsăritul ei păzindu-l ca pe-o tainică comoară.* O.I 152/10 [V. 1].

2. Parte a orizontului de unde răsare soarele. *O zare de lumină se-arată-n răsărit.* O.I 98/3. *Soarele ieșind din răsărit privea la ei cu drag.* P.L. 9/34 [V. 1; Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **răsărit** (**O.I** 98/3; **P.L.** 9/34), **răsăritul** (**O.I** 152/10).

RĂSĂRITÓR, -OÁRE adj. Care este în curs de a răsări. *Streșine vechi, peste care vărsa o viorie lumină răsăritoarea lună.* P.L. 39/26 [Pr. 1].

RĂSCOLÍ vb. IV. Tranz. și intranz. A răvăși, a scotoci. *Și-n asemenea cărți el răscolea c-un fel de patimă.* P.L. 61/28. *El, moștenitorul firesc al aceslui locaș de pace, a acestei grădini închise ca o odaie, răscoli cărțile, cari erau toate alese și-i promiteau multă petrecere.* P.L. 99/2 [Pr. 2].

✦ Refl. A se pune în mișcare, a se agita. *Eu simt sub picioarele mele răscolindu-se năsipul.* P.L. 19/34. *Iară din întinsele pustii se răsceleau din năsip schelete nalte.* P.L. 20/22 [Pr. 2]. ✦ Tranz. Fig. A frământa, a tulbura. *Baba scirșni din dinți ca apucată, dar apoi își strînse moara cea hîrbuită de gură, ca să nu lasă prin ea veninul ce-i răscolea inima pestriță.* P.L. 18/13 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. imp. 3 sg. **răsceolea** (**P.L.** 18/31, 61/28), 3 pl. **răsceoleau** (**P.L.** 20/22), p. s. 3 sg. **răscelit** (**P.L.** 99/2); ger. **răscolindu-se** (**P.L.** 19/34).

RĂSCOLÍT, -Ă adj. Pus în mișcare, pornit. *Pentru-a crucii biruință se mișcară rîuri-rîuri Ori din codri răscolite, ori stinse din pustiuri.* O.I 116/34 [V. 1].

RĂSCULÁ vb. I. Tranz. A stîrni, a incita, a aținta. *El răscoală în popoare a distrugerei scînteie Și în inimi pustiite semănă gînduri rebele.* O.I 51/27. *El prezentul îl răscoală cu-a gîndirilor lui faimă Contra tot ce grămădiră veacuri lungi și frunți mărețe.* O.I 52/15 [V. 2].

RĂSFIRÁ vb. I. Tranz. A împrăștia, a răspîndi. *Mîinele mici și unite pe pept, părul despletit și răsfirat pe sîn, ochii mari, închiși și adînciți în frunte, astfel ea era frumoasă, dar părea moartă.* P.L. 9/37 [Pr. 1]. ◒ (În context figurat) *Sculați-vă!... căci anii trecutului se-nșiră, În șiruri triumfale stindardul îl răsfiră, Căci Roma a-nviat.* O.I 24/8 [V. 1]. ◒ (Metaforic) A risipi. *Iar în norul de profume, Dată suflete de flori, Le desparte-a nopții mire Cu fantastica-i șoptire, Le răsfiră, pînă mor.* O.I 14/5 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **răsfiră** (**O.I** 14/5, 24/8); part. **răsfirat** (**P.L.** 9/37). — Scris și: *resfira.*

RĂSFIRÁT, -Ă adj. 1. (Despre păr) Despletit, desfăcut. *Răsfiratul păr de aur peste perini se-mprăștie.* O.I 79/7 [V. 1].

2. Depărtat unul de altul, așezat la distanță. *Și peste arbori răsfirați Răsare blînda lună.* O.I 186/9 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. răsfiratul (**O.I** 79/7); pl. n. ac. **răsfirați** (**O.I** 186/9). — Scris: *resfirat.*

RĂSFOÍ vb. IV. Intranz. A întoarce foile unei cărți. *Dar, ori de unde-i începe, răsfoind tot la a șaptea filă, o limpezime dumnezeiască e în fiecare șir.* P.L. 43/1 [Pr. 1].

RĂSFRÎNGE vb. III. 1. Tranz. și refl. A (se) proiecta, a (se) reflecta. *Pe un mur înalt și rece de o marmură curată, Albă ca zăpada iernei, lucie ca apa lină, Se răsfrîngе ca-n oglindă a copilei umbră plină — Umbra ei, ce ca și dînsa stă în rugă-ngenuncheată.* O.I 51/3. *A facelor lucire răzbind prin pînza fină Răsfrîng o durerousă lumină din lumină.* O.I 96/13. *Umbra ei se răsfrîngea în pîrele.* P.L. 49/33 [V. 2; Pr. 1].

2. Tranz. A oglindi, a reflecta. *Iar ritul suspină că blîndа-i durere Poetic murmur, Pe-oglinda-i de unde răsfrîngе-n tăcere Fantastic șurpur.* O.I 3/15. *Se ridica un mîndru palat de o marmură... atît de lucie, încît în ziduri răsfrîngea ca-ntr-o oglindă de argint: dumbravă și luncă, lac și tărmuri.* P.L. 5/29. *Oglinzile lucii a valurilor lui răsfrîng în adînc icoanele stelelor, încît, uitîndu-te în ei, pari a te uita în cer.* P.L. 51/15 [V. 1; Pr. 2].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **răsfrînge** (**O.I** 3/15), se **răsfrînge** (**O.I** 51/3), 3 pl. **răsfrîng** (**O.I** 96/13; **P.L.** 51/15), imp. 3 sg. **răsfrîngea** (**P.L.** 5/29), se **răsfrîngea** (**P.L.** 49/33). — Scris și: *resfrînge.*

RĂSGÉME vb. III. Intranz. A scoate sunete puternice de durere. ◒ (Metaforic) *Ca lira sfîrîmată Ce răsgeme-ngrozitor, Cînd o mînă înghețată Rumpe coardele-n fior.* O.I 18/18 [V. 1].

RĂSIPÍ vb. IV v. **risipi.**

RĂSPÍNTENE s. f. (Mold.) Răscruce. *Dar sufletul ei cine știe pe la cîte răspînteni stă.* P.L. 17/27 [Pr. 1].

RĂSPÎNDÍ vb. IV. 1. Tranz. A împrăștia. *Răspinde suflarea narciselor albe Balsamu-i divin.* O.I 3/9. *Chiar moartea ce răspinde ieroare-n omenire, Prin vinele vibrînde ghețoasele-i fiori, Acolo m-ar adoarme în dulce liniștire, În visuri fericite m-ar duce către nori.* O.I 8/9. *Pe lîngă el arbori naiși, verzi, stufoși răspîndeau o umbră răcorită.* P.L. 13/13. *Ardeau lămpi somnoroase răspîndind dungi de galbenă lumină prin aerul apăsat.* P.L. 27/24 [V. 2; Pr. 2].

2. Tranz. și refl. A (se) propaga, a (se) răzleți. *Jeniceri, copii de suflet ai lui Allah și spahii Vin de-nlunecă pămîntul la Rovine în cîmpi; Răspîndindu-se în roiuri întind corturile mari.* O.I 146/3 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **răspinde** (**O.I** 3/9, 8/9), imp. 3 pl. **răspîndeau** (**P.L.** 13/13); ger. **răspîndind** (**P.L.** 27/24), **răspîndindu-se** (**O.I** 146/3).

***RĂSPÍNTIE** s. f. v. **răspintene.**

RĂSPLĂTĂ s. f. Recompensă. *Religia — o frază de dinșii inventată Ca cu a ei putere să vă aplece-n jug, Căci de-ar lipsi din inimi speranța de răsplată, După ce-amar munciră mizeri viața toată.* O.I 59/8. *Atunci cînd după moarte răsplată nu v-așteaptă, Faceți ca-n astă lume să aibă parte dreaptă, Egală fiecare, și să trăim ca frați!* O.I 60/13. *Ea-l pune să-și aleagă drept răsplată un mînz.* P.L. 15/7; cf. **O.I** 53/8 [V. 3; Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **răsplată** (**O.I** 59/8, 60/13, **P.L.** 15/7), **răsplata** (**O.I** 53/8).

RĂSPLĂTÍ vb. IV. Tranz. A acorda cuiva o recompensă. *Cu umbre, care nu sunt, v-a-nlunecat vederea Și v-a făcut să credeți că veți fi răsplătiți.* O.I 59/12 [V. 1]. ◇ Refl. pas. *Am crezut că am dreptul de-a despreți amorul unui om ce mă iubește... mi s-a răsplătit cumplit acest dispreț cu aceeași măsură.* P.L. 89/32 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. p. c. 3 sg. **s-a răsplătit** (**P.L.** 89/32), viit. 2 pl. **veți fi răsplătiți** (**O.I** 59/12).

RĂSPÚNDE vb. III. 1. Tranz. și intranz. A da un răspuns, a replica. *Eu caut a răspunde, nu știu ce să răspund.* O.I 91/17. *O dezmierdă s-o întreabă, iar ea față și-o ascunde Și așa de-ncet răspunde Cu o voce dulce, slabă.* O.I 104/15. — *Tu ești? răspunse o voce dragă și molatică.* — *Eu...* P.L. 49/8; cf. **O.I** 137/13; **P.L.** 8/10, 14/33, 14/39, 15/13, 17/24, 41/15, 45/14, 49/37, 80/34, 87/8, 88/7, 102/20 [V. 4; Pr. 13]. ◇ (Refl. impers.) *Umbra lui îi șoptea în gînduri lungi locmai ceea ce voia el să i se răspundă.* P.L. 46/18 [Pr. 1]. ◒ (Element de personificare)

Și pasărea cîntă suspine-imitîndă Un cîntec de-amor, Ecou-i răspunde cu vocea-i vuindă La pîinsu-i de dor. O.I 3/19. *Tînguiosul bucium sună, L-ascultăm cu-atîta drag... Îi răspunde, codrul verde tînguios și dureros.* O.I 209/21. *—Făt-Frumos îți fură fata, răspunse calul năzdrăvan.* P.L. 21/17 ; cf. **O.I** 122/13 ; **P.L.** 21/21 [V. 3 ; Pr. 2].

2. Intranz. A face legătură, a comunica. *Un cerdac lung, umbrit și multicolon răspunde c-o scară, ce dă-n curte.* P.L. 73/18 [Pr. 1].

— Forme gramaticale : ind. prez. 3 sg. **răspunde** (**O.I** 3/19, 104/15, 209/21 ; **P.L.** 41/15, 45/14, 73/18), 3 pl. **răspund** (**P.L.** 87/8), p.s. 3 sg. **răspunde** (**P.L.** 8/10, 11/33, 14/39, 15/13, 17/24, 21/17, 21/21, 49/8, 49/34, 88/7) p. c. 1 sg. **am răspuns** (**O.I** 122/13), viit. 2 sg. **vei răspunde** (**O.I** 137/13 ; **P.L.** 80/34) ; conj. prez. 1 sg. **să răspund** (**O.I** 91/17), 3 sg. **să se răspundă** (**P.L.** 46/18) ; inf. (a) **răspunde** (**O.I** 91/17 ; **P.L.** 102/20).

RĂSPÚNS s. n. Ceea ce se comunică cuiva care întreabă ; replică. *Sărutări erau răspunsul La-ntrebări îndeosebi, Și de alte cele-n lume N-aveai vreme să întrebi.* O.I 112/21. *De cîte ori am așteptat o șoaptă de răspuns!* O.I 191/10 [V. 2].

— Forme gramaticale. sg.n. ac. **răspuns** (**O.I** 191/10), **răspunsul** (**O.I** 112/21).

RĂSPUTÉRE s. f. (În loc. adv.) **Din răsputere** = cu toate forțele, foarte tare. *Departe vede-orașul pe sub un arc de pară, Și lumea nebunise gemînd din răsputere.* O.I 94/35 [V. 1].

RĂSTÍMP s. n. (În loc prep.) **În răstimpul** = în intervalul, în răgazul avut. *Făt-Frumos se avîntă pe el* [cal] *și-n răstimpul ciltorva gînduri fericite ajunse la castelul încolțit al Genarului.* P. l., 21/5 [Pr. 1].

RĂSTÍT, -Ă adj. Cu glas aspru, enervat. *Eu nu sunt periculoasă! zise ea răstită.* P.L. 63/21 [Pr. 1].

RĂSTOÁCĂ s. f. Vîrtej produs în locul unde o apă curgătoare, puțin adîncă, trece peste prund și peste bolovani. *Vezi izvoare zdruncinate peste pietre licurind... Ele sar în bulgări fluizi peste prundul din răstoace, În cuibar rotind de ape, peste care luna zace.* O.I 85/11 [V. 1].

RĂSTURNÁ vb. I. Tranz. și refl. A (se) prăvăli, a (se) prăbuși, a (se) rostogoli. *Te fâlești că înainte-ți răsturnata-i valvîrtej Oștile leite-n zale de-mpărați și de viteji?* O.I 147/25. *În genunchi cădeau pedestrii, colo caii se răstoarnă.* O.I 148/17. *Patru izvoare cari ropolesc, se sfădesc, murmură, răstoarnă pietricele.* P.L. 78/33 ; cf. **O.I** 17/17 [V.3 ; Pr.1] ◆ Tranz. A răvăși a da peste cap. ◇ Expr. **A răsturna casa cu susul în jos** v. sus [Pr. 1].

— Forme gramaticale : ind. prez. 3 sg. **răstoarnă** (**P.L.** 78/33), 3 pl. se **răstoarnă** (**O.I** 17/17, 148/17), p.c. 2 sg. **răsturnat-ai** (**O.I** 147/25) ; conj. prez. 3 sg. **să răstoarne** (**P.L.** 16/32).

RĂSTURNÁRE s. f. Doborîre, înlăturare. ◒ (Construcție metaforică) **Răsturnări mărețe** = revoluție ; (v. și flamură, mare[2]). *De ați lipsi din lume. voi cauza-ntunecoasă De răsturnări mărețe, mărirea-radioasă, Cezarul, chiar cezarul de mult ar fi căzut* O.I 62/9. [V. 1].

RĂSUCÍT, -Ă adj. Care a fost supus răsucirii. ◒ (Glumeț) *O coșiță de aluna trag locuste, podu-l scutur, Cu mustața răsucită șede-n ea un mire flutur.* O.I 87/14 [V. 1].

RĂSUFLÁ vb. I. **1.** Intranz. A respira. *Dracii se strîmbau rîzînd în beșicele lor și se dădeau peste cap, iar Satana își întinse picioarele lui de cal, răsuflînd din greu.* P.L. 43/39. *Trecu ca o umbră și cînd intră în chilia lui, răsuflă lung.* P.L. 44/37. *Ea-și dezbumbă peplariul, sînii ei albi ca zăpada se eliberară din închisoarea lor de califea și ea răsuflă adînc.* P.L. 84/12 ; cf. **P.L.** 84/18 [Pr. 4].

2. Refl. A-și regăsi respirația, a-și reveni după un efort sau o emoție. *Stătură și se răsuflară. Baba bău apă, Făt-Frumos bău putere.* P.L. 9/9 [Pr. 1].

— Forme gramaticale : ind. imp. 3 sg. **răsufla** (**P.L.** 84/12), p. s. 3 sg. **răsuflă** (**P.L.** 44/37), 3 pl. se **răsuflară** (**P.L.** 9/9) ; ger. **răsuflînd** (**P.L.** 43/39, 84/18).

RĂSUFLÁRE s. f. Respirație. *Cînd era soarele-n ameaz i firea tăcea, și Făt-Frumos asculta liniștita ei răsuflare caldă și umedă.* P.L. 10/7 [Pr. 1].

RĂSUFLÁT, -Ă adj. (Despre apă) Stătut, clocit. *Mirosind apa din ulcior, văzînd că ea-i răsuflată și băhnită presupuse că bătrînul trebuia să fi murit.* P.L. 98/41 [Pr. 1].

RĂSUFLET s. n. Aerul expirat din plămîni. ◒ (În context figurat) *Și cînd sorb al tău răsuflet în suflarea vieții mele Și cînd inima ne crește de un dor, de-o dulce jele...* O.I 82/7 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Suflet (v. și lume, ochi). *În două părți infernul portalele-și deschide, Spre-a încăpea cu mia răsuflelele hide Tiranilor ce pier!* O.I 25/2 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **răsuflet** (**O.I** 82/7) ; pl. n. ac. **răsufletele** (**O.I** 25/2).

RĂSUNÁ vb. I. Intranz. **1.** A suna (tare și prelung), a se face auzit. *În darn răsună voacea-mi de eco repetită.* O.I 25/4. *Încet, adînc răsună cîntările de clerici.* O.I 88/5. *Lătrat cu glas de zimbru răsună în urechi.* O.I 93/5 ; cf. **O.I** 158/3 ; **P.L.** 54/12 [V. 4 ; Pr. 1]. ◇ (Subiectul indică lucrul care produce zgomot lovind alt obiect) *Și clopote de-alarmă răsună răgușit.* O.I 62/25. *Și osteniți oameni cu coasa-n spinare Vin de la cîmp ; toiaca răsună mai tare.* O.I 231/14. *În tindă răsunară pași.* P.L. 40/17 ; cf. **P.L.** 91/13 [V. 2 ; Pr. 2]. ◇ A vibra. *Lin vioarele răsună, iară cobza ține hangul.* O.I 85/38. *Mi-aruncă De la stînul tău cel dulce floarea veștedă de luncă, Ca pe coardele ghitarei răsunînd încet să cadă.* O.I 154/3 [V. 2].

2. A se umple de sunete, a vui. *Cînta de veselie, de răsuna castelul tatălui ei.* P.L. 14/28 [Pr. 1].

— Forme gramaticale : ind. prez. 3 sg. **răsună** (**O.I** 25/4, 62/25, 85/38, 88/5, 93/5, 158/3, 231/14), imp. 3 sg. **răsuna** (**P.L.** 14/28), 3 pl. **răsunară** (**P.L.** 40/17), p.s. 3 sg. **răsună** (**P.L.** 54/12) ; ger. **răsunînd** (**O.I** 154/3 ; **P.L.** 91/13).

RĂSUNĂTÓR, -OÁRE adj. Care răsună prelung. *Eol pe-a sa arpă blînd răsunătoare Cînt-a nopții dulce, mistică cîntare.* O.I 9/22 [V. 1].

RĂSUNÎND, -Ă adj. Răsunător. *Urmeze încă-n cale-ți și lacrima duioasă, Ce junii loți o varsă pe trist mormîntul tău, Urmeze-ți ea prin zbor-ți în cînturi tînguloase, În*

cînturi răsunînde, suspine-armonioase, Colò, în Eliseu. O.I 1/24 [V. 1].

RĂŞÍNĂ s. f. Substanţă cleioasă care curge sau se extrage din diferite plante, mai ales din conifere. *Întunericul îngreuiat cu miros de răşină a chiliei lui era pătruns numai de punctul roş al unei candele.* P.L. 44/38 [Pr. 1].

RĂTĂCÍ vb. IV. **1.** Intranz. şi refl. A pierde drumul, a greşi direcţia. *Precum călătorul, prin munţi rătăcind, Prin umbra pădurii cei dese. La slaba lumină ce-o vede lucind Aleargă purtat ca de vînt.* O.I 11/6. *Singura-i amică este o albină, Rătăcită — ce ştii cum — în strada veche.* O.IV 365/23. *Cu gîndul că s-a rătăcit, îşi mai primblă ochii de jur împrejur.* P.L. 101/18; cf. **P.L.** 101/14 [V. 2; Pr. 2]. ◒ Intranz. (Metaforic) A se desprinde. *Eşti în nota rătăcită din cîntarea sferelor, Ce eternă, nefinită. Îngerii o etnăn cor?* O.I 19/1 [V. 1].

2. Intranz. A hoinări, a colinda. *Vin' cu mine, rătăcească Pe cărări cu colţuri, Unde noaptea se trezeşte Glasul vechilor păduri.* O.I 209/5. *Prin acel întuneric des şi nepătruns. Făt-Frumos vedea albind o umbră de argint, cu păr de aur despletit, rătăcind, cu mîinile ridicate şi palidă.* P.L. 9/20 [Pr. 1].

3. Intranz. A ajunge într-un loc la care nu se gîndea nimeni. *Mumă-sa... îi vorbise adesea de tatăl său; de acel copil cine ştie cum rătăcit în clasele poporului de jos.* P.L. 30/26 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. p. c. 3 sg. s-a **rătăcit** **P.L.** 101/18); imper. 2 sg. **rătăceşte** (**O.I** 209/5); ger. **rătăcind** (**O.I** 11/6; **P.L.** 9/20); part. **rătăcit** (**P.L.** 30/26, 101/14). **rătăcită** (**O.I** 19/1; **O.IV** 365/23).

RĂTĂCÍT, -Ă adj. Răzleţit, înstrăinat, izolat. *Şi nu crede că în lume singurel şi rătăcit, Nu-l găsi un suflet tînăr ce de tine-i îndrăgit.* O.I 80/31. *Amîndoi vom merge-n lume Rătăciţi şi singurei, Ne-om culca lîngă izvorul Ce răsare sub un tei.* O.I 101/2 [V. 2]. ◒ (Metaforic) *Glasuri rătăcite trec prin geamuri sparte Şi din uşi închise, din zidiri deşerte...* O.IV 364/11 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **rătăcit** (**O.I** 80/31); pl. n. ac. **rătăciţi** (**O.I** 101/2), **rătăcite** (**O.IV** 364/11).

RĂTĂCITÓR, -OÁRE adj. (Şi în forma *rătăcitori*) Care rătăceşte, prilej. *Porni lucrătorul. Creşteau În cer a lui arîşe. Şi căi de mii de ani treceau În tot atîtea clipe. Un cer de stele dedesubt. Deasupra-i cer de stele — Părea un fulger neîntrerupt Rătăcitor prin ele.* O.I 176/16 [V. 1]. ◒ (În context figurat) *Numai omu-i schimbător, Pe pămînt rătăcitor, Iar noi locului ne ţinem. Cum am fost aşa rămînem.* O.I 124/4 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Lipsit de scop, supus loviturilor soartei. *Şi pentru cine crezi să mori? Întoarce-te, te-ndreaptă Spre-acel pămînt rătăcitori Şi vezi ce te aşteaptă.* O.I 178/27 [V. 1].

— Variantă: **rătăcitóri, -oáre** (O.I 178,27) adj.

RĂTĂCITÓRI, -OÁRE adj. v. **rătăcitor.**

RĂTÚND, -Ă adj. v. **rotund.**

RĂTUNZÍRE s. f. Rotunjime. *Îndură-te şi lasă privirea-mi s-o consol... La dulcea rătunzire a sînilor ce cresc.* O.IV 430/9 [V. 1].

RĂTUNZÍT, -Ă adj. v. **rotunzit.**

RĂU[1] adv. **1.** Cum nu trebuie, nepotrivit, greşit. *Ce e rău şi ce e bine Tu te-ntreabă şi socoate.* O.I 194/3. *Şi-nţelegi din a lor artă Ce e rău şi ce e bine.* O.I 196/8. *Ea îl crescu rău — dar cum se putea altfel? Îl iubea aşa de mult!* P.L. 31/16; cf. **O.I** 198/18; **P.L.** 26/10 [V. 3; Pr. 2].

2. (Uneori în construcţie cu „a fi") Neplăcut, supărător, grav. *Nu mi s-a urît mie cu binele, ci de tine-i rău.* P.L. 12/18 [Pr. 1]. ◇ Loc. adv. **Cu atît mai rău** v. atît[2] [Pr. 1]. ◇ Expr. **A părea rău dispus** v. dispus [Pr. 1]. **A-i părea (cuiva) rău** v. părea [V. 4; Pr. 2].

3. (Cu sens întăritor) Foarte tare. *Maistre Ruben, le-ai prostit rău.* P.L. 61/8 [Pr. 1].

RĂU[2] s. n. Neplăcere, neajuns, nemulţumire. *Şi se poate că spre răul unei ginţi efeminate... Magul, paza răzbunării, a cetii semnul înlors.* O.I 45/1. *Cînd e-o înamorare de toi ce e al tău, De-un zîmbet, de-un cutremur, de bine şi de rău... Azi văd din a ta vorbă că nu mă înţelegi.* O.I 232/22 [V. 2]. ◇ Expr. **A face rău** = a greşi. *Faci rău că nu-neţi pictura.* P.L. 74/27. *Eu nu fac nici rău, nici bine, căci nu fac nimic.* P.L. 74/28 [Pr. 2]. **Părere de rău** v. părere [V. 3; Pr. 1]. ✦ Pricină de nemulţumire, de nefericire. *Să le simţi neliber, mic. Să vezi marile-aspiraţii că-s reduse la nimic, Că domnesc în lume rele, căror nu le poţi opune.* O.I 52/32. *Formele se schimbară, dar răul a rămas.* O.I 61/5. *Astea toate le apropie de dînşii ... Nu lumina Ce în lume-ai revărsat-o, ci păcatele şi vina, Oboseala, slăbiciunea, toate relele ce sunt Într-un mod fatal legate de o mînă de pămînt.* O.I 136/1 [V. 3]. ◒ (Metaforic) Nenorocire, calamitate. *Nu! nu mă voi face comediantul acelui rău, care slăpteşte lumea.* P.L. 87/18 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **rău** (**O.I** 32/9, 127/8, 212/20, 232,22; **P.L.** 69/32, 74/27, 74/28, 87/18), **răul** (**O.I** 45/1, 61/5); pl. n. ac. **rele** (**O.I** 52/32), **relele** (**O.I** 136/1).

RĂU[3], **REA** adj. **I. 1.** Care face neajunsuri, neplăceri altora. *Un cal fără inimă, care-i mai rău decît unul de rînd.* P.L. 15/11. *Omul, ce acopere cu vorbe mari, cu o ipocrizie vecinică, care ţine cît istoria omenirei, acel sîmbure negru şi rău, care-i rădăcina adevărată a vieţei şi a faptelor sale — egoismul său.* P.L. 47/39. *Nu-mi va refuza ea. E atît de bună; voi ruga-o să fie rea.* P.L. 55/28 [Pr. 3]. ◇ Expr. **Rău la inimă** v. inimă [Pr. 1]. ◇ (Substantivat) *Voi sunteţi urmaşii Romei? Nişte răi şi nişte famenţ!* O.I 151/1. *Tu vezi Că sunt o neruşinată, o rea.* P.L. 86/11 [V. 1; Pr. 1]. ◒ (Construcţii metaforice). **Principiul rău** = răutate. *Convins ca voi, el* [Cezarul] *este-n năltimea-i solitară Lipsită de iubire, cum că principiul rău, Nedreptul şi minciuna al lumii duce frîu.* O.I 62/2 [V. 1]. **Genilie rele** v. geniu [V. 1]. ◒ (Metaforic) Întunecat, sumbru, trist; (v. şi brun, invineţit, trist). *Gîndirile-mi rele sugrum cele bune.* O.I 38/14 [V. 1].

2. Neascultător, răsfăţat, răzgîiat. *Pajul Cupidon, vicleanul, Mult e rău şi alintat.* O.I 108/2 [V. 1].

3. Neconform cu regulile morale. *De obiceiuri şi instituţiuni, crescute pe temeiul naturei, se lipesc religiuni stîrbeţitoare, fapte rele şi mizerabile.* P.L. 80/41 [Pr. 1].

4. Neplăcut, nefavorabil, care anunţă o supărare. *Se-nmulţesc semnele rele, se-mpuţin faptele bune.* O.I 44/8 [V. 1].

II. 1. Nesatisfăcător, neizbutit, lipsit de valoare, slab. *Astfel încăput pe mîna a oricărui, le va drege. Rele-or zice că sunt toate cîte nu vor înţelege.* O.I 134/34 [V. 1].

2. (Despre vreme) Urît, nepriincinic, nefavorabil. *Că de-i vremea rea sau bună, Vîntu-mi bate, frunza-mi sună.* O.I 123/25. *Şi de-i vremea bună, rea, Mie-mi curge Dunărea.* O.I 121/1 [V. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **rău** (**O.I** 62/2; 108/2); **P.L.** 15/11, 47/39), **rea** (**O.I** 123/25, 121/1; **P.L.** 52/23, 69/8, 86/11); pl. n. ac. **răi** (**O.I** 151/1), **rele** (**O.I** 9/13, 38/14, 44/8, 134/34; **P.L.** 80/41).

RĂUTĂTE s. f. **1.** (În loc. adv.) **Cu răutate** = în mod răutăcios. *Pictorul ieşi zîmbind cu răutate.* P.L. 77/9 [Pr. 1].

2. Defect, păcat, slăbiciune. *Dar afară de acestea, vor căta viefii tale Să-i găsească pete multe, răutăfi şi mici scandate.* O.I 134/36 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **răutate** (**P.L.** 77/9); pl. n. ac. **răutăţi** (**O.I** 134/36).

RĂVĂRSÁ vb. I v. **revărsa**.

RĂZBÍ vb. IV. Intranz. A pătrunde, a străbate. *A facelor lucire răzbind prin pînza fină Răsfrîng o dureroasă lumină din lumină.* O.I 96/12 [V. 1].

RĂZBOÍ s. n. Conflict armat între două state. *Văd poeţi ce-au scris o limbă, ca un fagure de miere... Cantemir croind la planuri din cuţite şi pahară, Beldiman vestind în versuri pe războiul inimic.* O.I 31/12. *Bucuroşi le-om duce toate, de e pace, de-i război.* O.I 146/20. *Trist mergea în război cu inima nelmblînzită.* P.L. 3/19; cf. **O.I** 146/16; **P.L.** 47/25 [V. 3; Pr. 2]. ◇ Loc. vb. **A purta războiu** v. purta [Pr. 2]. ◇ Expr. **A luptа războiu** v. luptа [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **războiu** (**O.I** 116/16, 146/20; **P.L.** 3/7, 3/19), **războiul** (**O.I** 31/12); pl. n. ac. **războaie** (**P.L.** 47/25, 50/39), **războaiele** (**O.I** 56/21).

RĂZBUNÁ vb. I. Refl. A-şi face singur dreptate. ◒ (Element de personificare) *Astfeli îfi e cîntarea, bătrîne Heliade, Cum curge profefia unei ieremiade, Cum se răzbun-un vifor zburînd din nor în nor.* O.I 17/21 [V. 1].

RĂZBUNÁRE s.f. Acţiunea de a se răzbuna. *Vis de răzbunare negru ca morminfui, Spada fa de sînge duşman fumegînd... Spună lumii large steaguri tricoloare, Spună ce-i poporul mare, românesc.* O.I 15/9. *Murindului speranfa, lurbărei răzbunarea, Profetului blestemul, credinfei Dumnezeu, La sinucid o umbră ce-i sperie desperarea, Nimic, nimica eu.* O.I 20/17 [V. 2]. ◒ (Metaforic) Pedeapsa zeilor (?). *Magul, paza răzbunării, a celit semnul întors.* O.I 45/3 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **răzbunare** (**O.I** 15/9), **răzbunarea** (**O.I** 20/17), g. d. **răzbunării** (**O.I** 45/3).

RĂZIMÁ vb. I v. **rezema**.

RĂZVRĂTÍ vb. IV. Tranz. A răscula, a incita la revoltă. *Eu răzvrăteam imperii, popoarele cu gîndul... Visînd că toată lumea îmi asculta cuvîntul.* O.I 88/18 [V. 1].

READÚCE vb. III. Tranz. A face să revină. *Dar aluncea grieri, şoareci, Cu uşor-mărunfui mers, Readuc melancolia-mi, Iară ea se face vers.* O.I 106/3 [V. 1].

REĂL, -Ă adj. Adevărat, nefalsificat. *El e nevoit să împodobească cu flori şi c-o aparenfă de profundă înfelepciune mizeria existenfei, pentru a înşela în şcoală şi în biserică pe fucanii cei mici, cari intră abia în scenă, asupra valorii viefei reale.* P.L. 81/37 [Pr. 1].

REALITÁTE s. f. Existenţă obiectivă; lucru real, stare de fapt; p. ext. adevăr. *Un dialog, şi cu toate astea, dacă voia să cuprindă realitatea lui, nu era decît un dialog al cugetărilor lui proprii.* P.L. 45/15. *Fusese vis visul lui cel atît de aievea sau fusese realitate de soiul vizionar a loată realitatea omenească.* P.L. 51/37—38. *Ei vor fi găsit elementele constitutive a viefii lui sufleteşti în realitate.* P.L. 64/32; cf. **P.L.** 29/10, 62/25, 74/17, 77/32 [Pr. 8].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **realitate** (**P.L.** 54/37, 62/25, 64/32, 77/32), **realitatea** (**P.L.** 45/15, 54/38, 74/17), g. d. **realităţii** (**P.L.** 28/10).

REALIZÁ vb. I. Refl. A se îndeplini, a se înfăptui. *Voinfele îi se realizează după gîndirea fa.* P.L. 42/10 [Pr. 1].

REALIZÁRE s. f. Înfăptuire, îndeplinire. *El înfelese sensul, dar şi neputinfa realizării viselor lui.* P.L. 55/7 [Pr. 1].

REAMINTÍ vb. IV. Tranz. A-şi aminti din nou, a readuce în memorie. *Trebuie să fe fi îndoit vreodată în viafa fa de ceva. Reaminteşte-fi acea situafie, ca să văd ce expresie va lua faţa fa.* P.L. 85/5 [Pr. 1].

REAMINTÍRE s. f. Readucere în minte, rechemare a unei amintiri în memorie. *Ce neputincios trebuie să fi fost, cînd reamintirea îi schimbă astfel faţa.* P.L. 85/16 [Pr. 1].

REAPĂRÉ vb. II v. **reapărea**.

REAPĂRÉA vb. II. (Şi în forma *reapărè*) Intranz. A se ivi iar, a apărea din nou. *Redă-mi credinfa Şi reapari din cerul tău de stele.* O.IV 361/13. *Nu este oare omenirea istoriei asemenea unei astfel de armate, ce dispare într-o companie veche spre a reapărè în una nouă?* P.L. 65/7. *Abia după ore reapare imaginea lui.* P.L. 99/3; cf. **P.L.** 65/7 [V. 1; Pr. 3].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **reapare** (**P.L.** 90/3), **reapărè** (**P.L.** 65/7), 3 pl. **reapar** (**P.L.** 65/5); imper. 2 sg. **reapari** (**O.IV** 361/13); inf. **reapărè** (**P.L.** 65/7). — Variantă: (Mold., Transilv.) **reapărè** (**P.L.** 65/7) vb. II.

*** REÁZEM** s.n. v. **razem**.

REBÉL, -Ă adj. Care exprimă revoltă, răzvrătire. *El răscoală în popoare a distrugerii scînteie Şi în inimi pu tiite samănă gîndiri rebele.* O.I 51/23. *Am urmat pămîntul isla, vremea mea, viafa, poporul, Cu gîndirile-mi rebele contra cerului deschis.* O.I 53/18 [V. 2]. ◒ (În context figurat) *El îi pune pe-a ei frunte mîndru diadem de stele, O aşază-n tron de aur să domnească lumi rebele.* O.I 32/35 [V. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **Baltă de vise rebele** v. baltă [V. 1]. ◒ (Metaforic) Dezordonat, haotic. *Planefii loţi înghealţă şi s-auzirl rebeli în spaţ Ei, din frînele luminii şi ai soarelui scăpaţi.* O.I 133/13 [V. 1].

— Forme gramaticale: pl. n. ac. **rebeli** (**O.I** 133/13), **rebele** (**O.I** 32/35, 38/10, 51/23, 53/18).

RECĂDEÁ vb. II. Intranz. **1.** A cădea, a se prăbuşi din nou. *Te-ai dus şi m-ai vîndut chinuitorului*

de suflete, murmură el c-o resignație dureroasă, recăzînd cu capul în perini. P.L. 62/18. *Apoi el recăzu obosit de-o simțire nemaicunoscută*. P.L. 94/14 [Pr. 2]. ◒ (Metaforic) *Închise iar ochii plină ce, recăzul în pustiul cel lung, palatul alb se confundă cu norul de argint și juna fală cu îngerul în genunchi*. P.L. 36/38 [Pr. 1].

2. A se lăsa în jos din nou, a reveni la vechiul loc. *Călări ei intră-nuntru și porțile recad; Pe veci pierită-n noaptea mărețului mormînt*. O.I 98/26. [Adincile **ape**] *se-nalță, dar recad Și murmură-ntr-una, Cînd pe păduri de brad alunecă luna*. O.I 219/17. *După ce risese — cine știe de ce? — ea lăsă perdeaua să recadă*. P.L. 55/4; cf. O.I 221/22 [V. 3; Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 pl. **rreand** (**O.I** 98/26, 219/17, 221/22), p. s. 3 sg. **reăzu** (**P.L.** 94/14); conj. prez. 3 sg. să **readă** (**P.L.** 55/4); ger. **reăzînd** (**P.L.** 62/18); part. **reăzut** (**P.L.** 36/38).

RÉCE adj. **1.** Lipsit de căldură, care are o temperatură mai scăzută față de un mediu oarecare; care dă senzația de frig. *Ale piramidei visuri, ale Nilului reci unde, Ale trestiilor sunet ce sub luna ce pălrunde Par a fi snopuri gigantici de lungi sulițe de-argint*. O.I 44/13. *Fantastic pare-a crește bătrînul alb și blînd; În aer își ridică a farmecelor vargă Și o suflare rece prin dom atunci aleargă*. O.I 94/8. *Ea, cum plecase Făt-Frumos, s-a închis într-o grădină cu nalte ziduri de fer și acolea culcîndu-se pe petre reci, cu capul pe un boloșan de cremene, pilnse într-o scatîă de aur*. P.L. 22/3; cf. **O.I** 50/17, 51/1, 192/16, 216/22; **P.L.** 4/10, 12/39, 19/38, 83/25 [V. 6; Pr. 5]. ◒ (Metaforic) *Și pas cu pas pe urma ei Alunecă-n odaie, Tesînd cu recile-i scînlei O mreajă de văpaie*. O.I 168/7. *Pătrunde trist cu raze reci Din lumea ce-i desparte*. O.I 175/25. *Se înalțau ochii de fereastă spartă a unei case vechi, a cărei streșină de șindilă era putredă și acoperită c-un mușchi, care străluceu ca bruma în lumina cea rece a lunei*. P.L. 20/9; cf. **O.I** 179/13 [V. 3; Pr. 1]. ◇ (Adverbial) *Vîntul începu a geme rece*. P.L. 9/15 [Pr. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **Zidurile reri** = biserică. *Cîntări linguitoare prin ziduriie reci Cerșitor pentru mine repaosul de veci*. O.I 127/25 [V. 1]. **Negurі reci** = trecut nebulos, glacial și de nepătruns; (v. și h a o s, n e g u r ă, n o i a n, r e c e, u m b r ă, v a d). *Cînd însuși glasul gîndurilor tace, Mă-ngînă cîntul unei dulci evlavii. Atunci te chem; chemarea-mi ascultа-vei? Din negurі reci plutînd te vei desface?* O.I 120/18. *Și umbra ta se pierde în negurile reci*. O.I 213/16 [V. 2]. ◇ (Despre oameni și despre părți ale corpului lor, în special despre mîini) Cu temperatura scăzută sub nivelul normal. *Ea căzu ea moartă de groază pe peptul lui, și mîinile ei reci s-ascunseră-n sînul lui*. P.L. 9/23. *Bine, zise Dan apucînd mîna cea rece*. P.L. 47/30. *Apucă încet mîinuța ei fină și rece*. P.L. 93/19; cf. **O.I** 119/14; **P.L.** 20/7, 22/27 [V. 1; Pr. 5]. ◒ (Metaforic) Marmorean, statuar; (v. și m a r m o r e a n). *Prin ceață parcă treci Cu ochii mari în lacrimi, cu mîini subțiri și reci*. O.I 107/10. *Să-nlunceci ochii mei pe veci... Cu-mbrățișări de brațe reci*. O.I 117/20. *Cu ale tale brațe reci Înmărmureai măreț Un chip de-a purури adorat*. O.I 191/23; cf. **O.I** 95/21, 120/4 [V. 5]. ✦ Care e lipsit de căldură animală, inert, neînsuflețit. *Privește apoi lutul rămas... alb și rece, Cu haina lui lungă sulcat în sieriu*. O.I 37/18. *De cînd căzu un trăsnet în dom... de-atunci în somn Ca plumbul surd și rece el doarme ziua toată*. O.I 96/17 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Care a pierit, care nu mai există. *Și-amoru-mi stins și rece Mă-novală cum asupră-ți eu să caut cu dispreț!* O.I 30/7 [V. 1]. ✦ Fig. Lipsit de simțire, insensibil. *Eu făcut-am zeifae dintr-o palidă femeie, Cu inima stearpă, rece și cu sufiet de venin!* O.I 30/16. *Te privesc nepăsător C-un rece ochi de mort*. O.I 192/16. *Să mor deniția rază din ochii tăi ceі reci*. O.IV 430/17 [V. 3]. ◒ (În context figurat) *Buza mi-e rece, sufletul sec, Viața mea curge uiitnd izvorul*. O.I 26/7. *Ar voi în a lui brațe să o fină-n veci de veci, Dezghețind cu sărutarea-i raza ochilor ei reci*. O.I 162/10. *Uitarea le-închide-n scrin Cu mina ei cea rece*. O.I 184/6 [V. 3]. ◒ (Construcție metaforică) **Reci** și **zadarnice lacrime** v. l a c r i m ă [Pr. 1]. ◒ (Metaforic) Lipsit de insuflețire, de entuziasm (v. și l u g h e ț a t, m o r t[1], s t e r p, s u r d). *Noi suntem iarăși trecutul fără inimi, trist și rece*. O.I 35/17. *Și acum priviți cu spaimă fața noastră sceptic-rece?* O.I 151/17 [V. 2]. ✦ Fig. (Despre obiecte) Fără viață, neînsuflețit. *Pleoapele icoanei reci se umezîră și o lacrimă curse din ochiul cel negru al mamei lui Dumnezeu*. P.L. 4/7 [Pr. 1].

2. Fig. (Despre oameni) Lipsit de căldură sufletească, de sensibilitate; indiferent, insensibil. *Privim reci la lumea asta*. O.I 35/33. *Pătimaș și tndărătnic s-o iubești ca un copil Cînd ea-i rece și cu toane ca și luna lui aprii?* O.I 157/28. *Cînd ea-i rece și cochetă? Ești ridicul, înțelege-o...* O.I 157/32 [V. 3]. ◒ (În context figurat) *Noi clrpim cerul cu stele, noi mînjim marea cu valuri, Căci al nostru-i sur și rece — marea noastră-i de înghef*. O.I 35/21 [V. 1]. ◇ (Adverbial) *Spune-mi numai că mă iubești — spune-o! dar nu cu două înțelesuri, nu ca atunci la bal... drept! spune! — Da! zise ea foarte rece*. P.L. 70/23. *Știi a privi atît de rece*. P.L. 86/5. *Mă-ntreabă numai, precum un dascăl pe elevu lui, amicabil, însă destul de rece*. P.L. 88/35; cf. **O.I** 158/6 [V. 1; Pr. 3]. ✦ (Despre manifestări ale oamenilor) Care exprimă răceală, ostilitate, indiferență, lipsă de sensibilitate. *Cu zîmbetu-vă rece, de milă părăsit... La jugu-i el silește pe cei ce l-au urit*. O.I 62/12. *O zîmbire rece, sceptică îi disclegă buzele puțin*. P.L. 85/8 [V. 1; Pr. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Simțiri reci** v. s i m ț i r e [V. 1]. ✦ Nepăsător, imperturbabil, impasibil. *Nu spera și nu ai teamă. Ce e val, ca valul trece; De le-ndeamnă, de le cheamă, Tu rămîi la toate rece*. O.I 194/8. *Ca să nu-ndrăgești nimică, Tu rămîi la toate rece*. O.I 198/12. *Tu rămîi la toate rece, De le-ndeamnă, de te cheamă*. O.I 198/13; cf. **O.I** 181/16 [V. 4]. ✦ (Despre gîndire, idei, noțiuni, cuvinte etc.) Cu caracter obiectiv, impersonal. *Nici încline a ei limbă Receа cumpănă-a gîndirii Înspre clipa ce se schimbă Pentru masca fericirii*. O.I 194/18. *Tu ai o judecată rece*. P.L. 47/33. *Ochii... privesc c-un fel de conștiință de sine — care ar putè deveni culezare — expresia lor e un ciudat amestec de vis și rațiune rece*. P.L. 74/8; cf. **O.I** 52/13; **P.L.** 62/35 [V. 2; Pr. 3].

3. Fig. (Despre aștrii de noapte) Indiferent, distant, glacial. *Și luceferii ce tremur' așa reci prin negre celini, Tot pămîntul, tacul, cerul... Toate, toate ni-s prietini*. O.I 155/11. *Fii steaua cea din cer, rece și luminoasă!* P.L. 87/37. *Privește la lună, luna mieze-nopții, frumoasă ca un copil de patrusprezece zile și rece*. P.L. 93/25; cf. **P.L.** 29/5 [V. 1; Pr. 3].

— **Forme gramaticale**: sg. **rece** (**O.I** 26/7, 30/7, 30/16, 35/17, 35/21, 37/18, 50/17, 51/1, 62/12, 94/8, 96/17, 120/4, 151/17, 157/28, 157/32, 181/16, 184/6, 192/16, 194/8, 198/12, 198/13, 216/22; **P.L.** 4/10, 12/39, 19/38, 20/7, 22/27, 29/5,

29/9, 47/30, 47/33, 62/35, 74/8, 83/25, 85/8, 87/37, 93/19, 93/25), **recea** (**O.I** 194/18), g. d. **reci** (**O. I** 179/13; **P.L.** 4/7); pl. n. ac. **reci** (**O.I** 44/13, 35/7, 35/33, 52/13, 95/21, 107/10, 117/20, 119/14, 120/18, 127/25, 155/11, 162/10, 175/25, 191/23, 213/16, 228/22; **O.IV** 130/17; **P.L.** 9/23, 22/13, 54/32), **recile** (**O.I** 168/7).

RECETÍ vb. IV v. **receli**.

RECHEMÁ vb. I. Tranz. A chema înapoi. (Fig.) *Din tronul său de piatră bătrînul preot vede Și-n vînturi el ridică adîncul glas de-aramă, Pe soare să-l oprească el noaptea o rechemă.* O.I 98/18 [V. 1]. ◇ Expr. **A rechema în minte** v. minte [Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **rechemă** (**O.I** 98/18), p. s. 3 sg. **rechemă** (**P.L.** 85/7).

RECIPRÓC, -Ă adj. Care se petrece din amîndouă părțile. *Mai înloarce, șeple foi și metamorfoza reciprocă va fi desăvîrșită.* **P.L.** 48/21 [Pr. 1].

RECITÍ vb. IV. (Și în forma *receli*) Tranz. A citi din nou. *Te îndemn însă a scrie memoriul vieții tale, ca să-l găsesc, cînd voi reveni pe pămînt, și să-l recetesc.* P.L. 47/32 [Pr. 1]. ◒ Refl. (Metaforic) A retrăi clipele trecute. *Voi păstra întreg amarul Și norocul ăstor foi. În durerea vechii pierderi Recitindu-mă-napoi.* O.I 126/4 [V. 1].

— Forme gramaticale: conj. prez. 1 sg. **să recetesc** (**P.L.** 47/32); ger. **recitindu-** (**O.I** 126/4). — Variantă: **recetí** (**P.L.** 47/32) vb. IV.

RECOMANDÁ vb. I. Tranz. A face prezentările. *— Domnișoara Cezara, recomandă Francesco cînd intrară.* P.L. 88/11 [Pr. 1].

RECONSTRUCTÍV, -Ă adj. Care face ceva, reconstitutiv. *Ar fi știut prin o acțiune reconstructivă, fără să-l vadă, să-și imagineze aproape caracterul omului.* P.L. 91/95 [Pr. 1].

RECUNOÁȘTE vb. III. 1. Tranz. și refl. A (se) identifica, a (se) cunoaște. *O-nchide lungi genele tale, Să pot recunoaște irăsurile-ți pale.* O.I 41/13. *Auzi în urmă-i un pas sever, regulat ca al unui soldat, și recunoscu că-i al lui Castelmare.* P.L. 95/31. *Ieronim plesni cu vîrful sabiei într-un zid de granit și la scăpărare se recunoscură ambii rivali.* P.L. 95/35; cf. **O.I** 150/17 [V. 2; Pr. 2]. ✦ Refl. A se regăsi. *S-ar prăcepe pe el însuși acel demon... s-ar renaște, Mistuit de focul propriu, el atunci s-ar recunoaște.* O.I 160/38 [V. 1].

2. Tranz. A cădea de acord asupra valorii cuiva. *Fericească-l scriitorii, toată lumea recunoască-l... Ce-o să aibă din aceslea pentru el bătrînul dascăl?* O.I 133/31 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. p. s. 3 sg. **recunoscu** (**P.L.** 95/31), 3 pl. **recunoscură** (**P.L.** 95/35); conj. prez. **să recunoască** (**O.I** 150/17), **recunoască** (**O.I** 133/31); opt. prez. 3 sg. **s-ar recunoaște** (**O.I** 160/38); inf. **recunoaște** (**O.I** 41/13).

RECUNOȘTÍNȚĂ s. f. Gratitudine. *Cită recunoștință, pentru că ar lăsa un moment degețelele ei dulci în mîinile lui.* P.L. 57/25 [Pr. 1].

REDÁ vb. I. Tranz. A da înapoi, a restitui. ◒ (În context figurat) *Redă-mi comoara unei clipe Cu ani de păreri de rău!* O.I 212/19 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A reda pe cineva sie însuși** = a se înțelege sau a face să se înțeleagă pe sine însuși; (v. și auzi, înăuntru). *Ca să pot muri liniștit, pe mine mie redă-mă.* O.I 199/20 [V. 1]. ◒ (Metaforic) A aduce înapoi, a face să reînvie. *Dă-mi tinerețea mea, redă-mi credința.* O.IV 361/12 [V. 1].

REDEȘTEPTÁ vb. I. Tranz. A readuce în memorie, a evoca. *Aducerile-aminte pe suflet cad în picuri, Redeșteptînd în față-mi trecutele nimicuri.* O.I 107/6 [V. 1].

REDEVENÍ vb. IV. Intranz. A se face iar ceea ce a fost. *El clipi cu ochii — ea redevenise umbră simplă.* P.L. 45/22 [Pr. 1].

REDISPĂRÉA vb. II. Intranz. A dispărea din nou, a se face din nou nevăzut. *Ea se reivi, surise... Redispăru...* P.L. 55/24 [Pr. 1].

REDÚCE vb. III. Tranz. **1.** A micșora dimensiunile, a scădea, a diminua. *Să ne-nchipuim lumea redusă la dimensiunile unui glonte.* P.L. 24/9. *Presupuind lumea redusă la un bob de rouă și raporturile de timp, la o picătură de vreme, secolii... ar fi clipite.* P.L. 25/9 [Pr. 2]. ✦ A micșora valoarea unui lucru. *Să te simți neliber, mic, Să vezi marile-aspirații că-s reduse la nimic.* O.I 52/31 [V. 1].

2. A restrînge, a limita, a mărgini. *Noi reducem tot la pravul azi în noi, mîni în ruină.* O.I 36/19. *În fine, cu firul cauzalității în mînă, mulți vor gîndi a fi ghicit sensul întîmplărilor lui, reducîndu-le la simple vise a unei imaginații bolnave.* P.L. 64/37 [V. 1; Pr. 1]. ✦ A aduce pe cineva în starea... *Crede cineva cum că el, redus pînă la culmea mizeriei, devenea trist?* P.L. 32/13 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 1 pl. **reducem** (**O.I** 36/19), 3 pl. **sunt reduse** (**O.I** 52/31); ger. **reducînd** (**P.L.** 64/37); part. **redus** (**P.L.** 32/13), **redusă** (**P.L.** 24/9, 25/9).

REFLECTÁ vb. I. Tranz. A răsfrînge. *Și să pară* [Memfis] *răsărită din visările pustiei, Din nisipuri argintoase în mișcarea vieții Ca un gînd al măriișfinte, reflectat de cerul cald Și-aruncat în depărtare.* O.I 43/21 [V. 1]. ✦ A oglindi, a reda. *Ochii mei abia mai reflectează lumea-n care trăiesc.* P.L. 98/26 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 pl. **reflectează** (**P.L.** 98/26); part. **reflectat** (**O.I** 43/21).

REFLECTÁRE s. f. Oglindire, răsfrîngere. *Părelii posomoriți aveau, pe unde ajungea lumina lunei, două cuadrate mari argintoase, ca reflectare a ferestrelor.* P.L. 29/36 [Pr. 1]. ◒ (Comparație) *Trecut și viitor e în sufletul meu... și infinitul asemene, ca reflectarea cerului înstelat într-un strop de rouă.* P.L. 25/23 [Pr. 1]. ◒ (Metaforic) *Nu mai avea dureri, nici bucurii, decît acele ale copilului ei. Sufletul ei întreg era o reflectare umbroasă și tristă a sufletului său de copil.* P.L. 31/20 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **reflectare** (**P.L.** 29/36, 31/20), **reflectarea** (**P.L.** 25/23).

* **REFLÉCȚIE** s. f. v. **reflecțiune**.

REFLECȚIÚNE s. f. Meditare, cugetare. *Existența ideală a acestor reflecțiuni avea de izvor de emanațiune un cap cu piele de o sălbăticită neregularitate.* P.L. 26/6 [Pr. 1].

REFLÉCT s. n. Reflex. *Abia candela cea tristă cu reflectul ei roz-alb Blînd o rază mai aruncă.* O.I 50/19. *Umbra . . . arborilor nalți arunca un reflect asupra peliței ei.* P.L. 102/5 [V. 1 ; Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **reflect** (**P.L.** 102/5), **reflectul** (**O.I** 50/19).

* **REFLÉX** s.n. v. **reflect**.

REFUZÁ vb. I. Tranz. A respinge, a nu accepta. *Am să-i scriu, s-o rog să nu surîdă, să nu-mi imple sufletul de-o vană, dureroasă iluziune. Asta . . . nu-mi va refuza ea.* P.L. 55/27. *Nu se oferă o femeie spre a fi refuzată.* P.L. 88/39 [Pr. 2].

— Forme gramaticale : ind. viit. 3 sg. **va refuza** (**P.L.** 55/27) ; inf. p. **a fi refuzată** (**P.L.** 88/39).

REGÁL, -Ă adj. De rege. ◒ (Metaforic) Maiestos, impunător, măreț. *Cu-a ei candelă de aur palida înțelepciune, Cu zîmbirea ei regală, ca o stea ce nu apune.* O.I 35/26 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Zîmbrul** sau **hrubul regal** v. zimbru [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **regal** (**O.I** 36/6), **regală** (**O.I** 35/26).

REGÁT s. n. Monarhie. ◒ (Glumeț, parafrazînd replica lui Richard al III-lea din tragedia cu același nume de W. Shakespeare) *Un regat pentru-o figură, s-amplu norii de zăpadă Cu himere.* O.I 46/5 [V. 1].

REGĂSÍ vb. IV. Refl. A-și recăpăta echilibrul sufletesc. *Tu așază-te de-o parte. Regăsindu-te pe tine.* O.I 194/14. *Ea se regăsi pe sine însăși.* P.L. 100/8 [V.1 ; Pr. 1].

— Forme gramaticale : ind. p. s. 3 sg. **se regăsi** (**P.L.** 100/8) ; ger. **regăsindu-te** (**O.I** 194/14).

RÉGE s. m. **1.** Conducătorul unui regat ; p. ext. cap încoronat, monarh. *Cine-a deschis piramida și-năuntru a intrat? Este regele : În haină de-aur roș și pietre scumpe Ei intră ca să vad-acolo tot trecutul.* O.I 44/4. *Toată floarea cea vestită a întregului Apus, Tot ce stă în umbra crucii, împărați și regi s-adună Să dea piept cu uraganul ridicat de Semiluna.* O.I 146/25. *Viața exterioară, regii, popii, învățații, sunt lustru și frază.* P.L. 82/19 ; cf. **O.I** 2[0]/2, 20/5, 44/7, 44/30, 45/2, 51/25, 51/26, 52/5, 63/25, 88/11, 91/28, 91/33, 92/5, 92/7, 93/29, 95/30, 96/9, 96/9, 98/30, 130/17, 132/35, 140/36, 165/1, 165/5, 165/9, 165/19 ; **P.L.** 47/26, 50/39, 98/36 [V. 28 ; Pr. 4]. ◒ (În contexte figurate) *Și florile puternice și-armatele făloase. Coroanele ce regii le pun pe frunțea lor, Și-acele milioane, ce în grămezi luxoase Sunt sfrînse la bogatul, pe cel sărac apasă.* O.I 59/2. *Cu evlavie adîncă ne-nvîrteau a minții scripel, Legîndu cînd o planetă, cînd pe-un rege din Egipet.* O.I 140/22 [V. 2].

2. Fig. Personalitate marcantă, recunoscută prin importanța operei sale într-un domeniu oarecare. *Și-acel rege-al poeziei, vecinic întîr și ferice, Ce din frunze își doinește, ce cu fluierul îți zice, Ce cu basmul povestește — veselul Alecsandri.* O.I 32/25 [V. 1].

3. (La jocul de cărți) Rigă, popă. *Regii, reginele și fanții de pe cărți erau toți chipuri copiate din basmele ce și le spuneau serile.* P.L. 52/8 [Pr. 1]. ◒ (În context figurat) *Regii se-nsurau și fanții îmblau înamorați.* P.L. 52/12 [Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **rege** (**O.I** 20/2, 20/5, 32/25, 51/25, 51/26, 52/5, 63/25, 88/11, 91/33, 93/29, 96/9, 96/9, 98/30, 130/17, 140/22, 140/36 ; **P.L.** 98/36), **regele** (**O.I** 44/4, 165/1, 165/5, 165/9, 165/19), voc. **rege** (**O.I** 91/28, 92/5, 95/30) ; pl. n. ac. **regi** (**O.I** 132/35, 146/25 ; **P.L.** 47/26), **regii** (**O.I** 44/7, 44/30, 59/2, 92/7 ; **P.L.** 50/39, 52/8, 52/12, 88/19), g. d. **regilor** (**O.I** 45/2).

REGÍNĂ s. f. **1.** Suverană a unui regat. *Făclile ridică, se mișcă-n line pasuri, Duclnd la groapă duhul reginei dunărene.* O.I 92/17. *Vîntul adunat-a de flori de tei troiene Și le așterne-n calea reginei dunărene.* O.I 97/28. *În urma unui roman spaniol, regina de asfăzi a Egipetului se numea Tolla.* P.L. 66/19 ; cf. **O.I** 91/24 ; **P.L.** 80/23 [V. 3, Pr. 2]. ◒ (Personificare) *Trecut-ai cînd ceru-i cîmpie senină, Cu fluri de lapte și flori de lumină, Cînd norii cei negri par sombre palate, De luna regină pe rînd vizitate.* O.I 37/8 [V. 1]. ◒ (Metaforic) *Te-a văzut și-a visat raiul cu grădini îmbălsămate, Te-a văzut plutind regină pintre îngerii din cer.* O.I 29/12. *Dar poate acolo să fie castele Cu arcuri de aur zidite din stele . . . Să treci tu prin ele, o sfîntă regină, Cu păr lung de raze, cu ochi de lumină.* O.I 38/5 [V. 2]. ◒ (Adjectival ; metaforic) Foarte elevat (?). *Voi urmați cu răpejune cugetările regine.* O.I 35/22 [V. 1].

2. Fig. Stăpînă atotputernică. *Tu, regină a sufletelor — nu ești curată ca izvorul?* P.L. 94/2 [Pr. 1]. ◒ (Glumeț) *Luă o coală mare de hîrtie albă și scrise drept în mijloc : „Regină! Te iubesc!"* P.L. 67/3 [Pr. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **Regîna nopții** v. noapte [V. 1]. (Cu referire la Fecioara Maria ; v. și dumnezeice, luceafăr, maică) **Regină peste îngeri.** *Ascultă-a noastre plîngeri, Regină peste îngeri.* O.IV 360/17 [V. 1].

3. (La jocul de cărți) Damă. ◒ (În contexte figurate) *Reginele și fanții de pe cărți erau toți chipuri copiate din basmele ce și le spuneau serile.* P.L. 52/9. *Jocul însuși era o poveste lungă și încurcată, ca din Halima, în care reginele se măritau, regii se însurau și fanții îmblau înamorați.* P.L. 52/12 [Pr. 2].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **regină** (**O.I** 37/8), **regina** (**O.I** 69/2 ; **P.L.** 66/19), g. d. **reginei** (**O.I** 92/17, 97/28 ; **P.L.** 80/31), voc. **regină** (**O.I** 29/12, 38/5, 91/24 ; **O.IV** 360/17 ; **P.L.** 67/3, 94/2) ; pl. n. ac. **regine** (**O.I** 35/22), **reginele** (**P.L.** 52/9, 52/12).

RÉGIU, -IE adj. (Latinism) De rege. ◒ (Construcție metaforică, cu referire la conceptul kantian al ideilor absolute) **Gînduri regii.** *În zădar guvernă regii lumea cu înțelepciune, Se-nmullesc semnele rele, se-mpuțin faptele bune ; În zădar caut-al vieței înțeles nedesleqat. Iese-n noapte . . . ș-a lui umbră lungă întins se desfășoară Pe-ale Nilului lungi valuri. — Astfel pe-unde de popoară Umbra gîndurilor regii se aruncă-nlunecat.* O.I 44/12 [V. 1].

REGIÚNE s. f. Zonă, parte. *Fluturii albaștri împlu o regiune anumită de aer deasupra căreia vezi tremurînd lumina soarelui.* P.L. 78/27 [Pr. 1].

REGIZÓR s. m. Persoană care se ocupă cu regia unui spectacol. *Nu este oare omenirea istoriei asemenea unei astfel de armate... armată mare pentru individul constituit în spectator, dar acelaşi număr mărginit pentru regizor?* P.L. 65/9 [Pr. 1]. ◒ (Metaforic) Dirijor al lumii, forţă supranaturală care regizează mersul lumii, forţă directoare; (v. şi magic). *Nu cumva îndărătul cutiselor vieţei e un regizor, a cărui existenţă n-o putem explica?* P.L. 65/2 [Pr. 1].

— Scris: *regisor*.

REGULARITÁTE s. f. Uniformitate. *Dacă un actor bun i-ar fi auzit paşii severi, apăsaţi şi de-o aspră regularitate... ar fi ştiut... să-şi imagineze aproape caracterul omului în cestiune.* P.L. 91/17 [Pr. 1].

REGULÁT, -Ă adj. Egal, uniform, ritmic. *Auzi în urmă-i un pas sever, regulat ca al unui soldat.* P.L. 95/31. *În cerdac, îmblau cu pas regulat şi tăcut călugăriţe.* P.L. 97/18 [Pr. 2].

RÉGULĂ s. f. Ordine, rînduială. ◒ (Glumeţ) *Clasicii erau aşezaţi pe-un scrin în religioasă regulă şi neviolabilitate.* P.L. 66/12 [Pr. 1].

REIVÍ vb. IV. Refl. A se ivi din nou, a reapărea. *Ea se reivi, surîse. De astă dată trase perdelele sus şi sta cu-o garofă în minuţa ei albă.* P.L. 55/17 [Pr. 1].

REÎNCÉPE vb. III. Intranz. A începe din nou. *Şi în noaptea nefiinţii totul cade, totul tace, Căci în sine împăcată reîncep - eterna pace.* O.I 133/20 [V. 1].

REÎNTINERÍ vb. IV. Intranz. Fig. A căpăta noi forţe. *În luptă cu oceanul bătrîn, ea se simte reîntinerind.* P.L. 100/28 [Pr. 1].

REÎNTOÁRCE vb. III. Refl. A se întoarce din nou, a reveni. *El se reîntoarse şi găsi pe fată iar singură.* P.L. 12/33 [Pr. 1].

REÎNVIÁ vb. I. (Şi în forma *renvia*) Intranz. A căpăta din nou viaţă, a renaşte. *Pe-al meu propriu rug, mă topese în flăcări... Pot să mai renviu luminos din el ca Pasărea Phoenix?* O.I 199/15 [V. 1]. ◒ (În context figurat) *Vedeţi cum urna creapă, cenuşa reînvie, Cum murmură trecutul cu glas de bătălie Poporului roman.* O.I 24/25 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **reînvie** (**O.I** 24/25); conj. prez. 1 sg. **să renviu** (**O.I** 199/15). — Variantă: **renviá** (**O.I** 199/15) vb. I.

RELATÍV, -Ă adj. Care are o valoare dependentă de anumite condiţii. *Mărimea fiind numai relativă, se înţelege că alomii din mezul acelui mărgăritar... acei pitici nemărginit de mici aveau regii lor.* P.L. 50/36 [Pr. 1].

RELÍGIE s. f. (Şi în forma *religiune*) Credinţă în forţe supranaturale, convingere religioasă. *Religia — o frază de dinşii inventată Ca cu a ei putere să vă aplece-n jug.* O.I 59/6. *O duc* [pe regina dunăreană] *cîntînd prin tainiţi şi pe sub negre bolţi, A misticei religii întunecoase cete.* O.I 92/22. *De obiceiuri şi instituţiuni, crescute pe temeiul naturei, se lipesc religiuni subiective.* P.L. 80/40 [V. 2; Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **religia** (**O.I** 59/6); g. d. **religii** (**O.I** 92/22); pl. n. ac. **religiuni** (**P.L.** 80/40). — Variantă: **religiáne** (**P.L.** 80/40) s. f.

RELIGIÓS, -OÁSĂ adj. Care ţine de religie, mistic. *Doctrinele pozitive, fie religioase, filozofice, de drept ori de stat, nu sunt decît tot atîtea pleduarii ingenioase ale minţii.* P.L. 81/28 [Pr. 1]. ◒ (Metaforic) Care exprimă veneraţie, pios. ◒ (Glumeţ) *Clasicii erau aşezaţi pe-un scrin în religioasă regulă şi neviolabilitate.* P.L. 66/12 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **religioasă** (**P.L.** 66/12); pl. n. ac. **religioase** (**P.L.** 81/28).

* **RELIGIÚNE** s. f. v. **religie**.

RELUÁ vb. I. Tranz. A lua îndărăt, a lua din nou. *Reia-mi al nemuririi nimb Şi focul din privire. Şi pentru toate dă-mi în schimb O oră de iubire.* O.I 177/9. *Cînd în vremea carnavalului mă deghizez cu orun caftan, cred a relua adevăratele mele vesminte.* P.L. 65/25 [V. 1; Pr. 1].

— Forme gramaticale: imper. 2 sg. **reia** (**O.I** 177/9); inf. **a relua** (**P.L.** 65/25).

REMINISCÉNŢĂ s. f. Amintire vagă şi incompletă a unor fapte aproape uitate. *Şi nu s-ar putè ca cineva, trăind, să aibă momente de-o lucidităte retrospectivă, cari să ni se pară ca reminiscenţele unui om, ce de mult nu mai este?* P.L. 65/13 [Pr. 1].

RENÁŞTE vb. III. Intranz. A se naşte din nou. *Oamenii au o simţire întunecată pentru păstrarea şi mărirea neamului lor. Sunt tot ei, cei care renasc în strănepoţi.* P.L. 41/19 [Pr. 1]. ◒ Refl. (Metaforic) A dobîndi noi forţe morale. *S-ar prícepe pe el însuşi acel demon... s-ar renaşte, Mîntuit de focul propriu, el atunci s-ar recunoaşte.* O.I 160/37 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 pl. **renasc** (**P.L.** 41/19); opt. prez. 3 sg. **s-ar renaşte** (**O.I** 160/37).

RENĂSCĂTÓR, -OÁRE adj. Care renaşte. ◒ (În context figurat) *Că nu mai vrei să le arăţi Luminăţa de-ndeparte, Cu ochii tăi întunecaţi Renăscători din moarte!* O.I 184/21 [V. 1].

RENÚME s. n. Nume bun, reputaţie, celebritate. *Pentru lucrătorii statului — onoarea, pentru soldaţi — gloria, pentru principi — strălucirea, pentru învăţaţi — renumele, pentru proşti — cerul.* P.L. 81/39 [Pr. 1]. ◇ Loc. adj. **De renume** = reputat, ilustru, celebru. ◒ (Ironic) *Panglicari în alte ţării, cari joacă ca pe funii. Măşti cu toate de renume din comedia mincinuni?* O.I 150/6 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **renume** (**O.I** 150/6), **renumele** (**P.L.** 81/39).

RENUMÍT, -Ă adj. Faimos, vestit. ◒ (Glumeţ) *Un joc de cărţi, o lulea de lulun... astea erau în faptă şi întotdeauna toate renumitele lor desfrînări.* P.L. 75/18 [Pr. 1].

RENUNŢÁRE s. f. Abandonare a unei porniri. *Deodată trece-o cugetare, Un văl pe ochii tăi fierbinţi; E-nlunecoasa renunţare, E umbra dulcilor dorinţi.* O.I 117/23 [V. 1].

RENVIÁ vb. I v. **reînvia**.

REPÁOS s. n. Odihnă, răgaz. ◒ (Metaforic; repetiţie) Stare de nemişcare primordială. *Din haos Doamne-am*

apărut Şi m-aş întoarce-n haos . . . Şi din repaos m-am născut. Mi-e sete de repaos. O.I 177/15 [V. 2]. ◒ (Construcţii metaforice) **Al negurii repaos** = stadiul primitiv de nemişcare premergător formării universului, neant; (v. şi g e n u n c h i n i ş t e, n e ţ i i n ţ ă, n e g u r ă). *Parcă-l văd pe astronomul cu al negurii repaos Cum usor, ca din cutie, scoate lumile din haos.* O.I 110/23 [V. 1]. **Veciniciul repaos** sau **repaosul de veci** = moartea; (v. şi d u c c r e, g h e a ţ ă, g l a s, l i n i ş t e, m a r e [2], m o a r t e, n o a p t e, o c h i, p a r a n i m ă, r e p a o s, s t i n g e r e, v i s t e r n i c). *Şi tot pe lîng-acestea cerşesc încă un adaos: Să-ngăduie întrarea-mi în veciniciul repaos!* O.I 115/20. *Cîntări tînguitoare prin zăbrelile reci Cerşi-vor pentru mine repaosul de veci.* O.I 127/26 [V. 2]. **A da la patime repaos** = a potoli tumultul pasiunilor. *Moartea vindec-orice rană Dînd la patime repaos.* O.I 126/8 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **repaos** (**O.I** 115/20, 126/8, 140/23, 177/15, 177/16), **repaosul** (**O.I** 127/26).

REPAOSÁ vb. I. I n t r a n z. A se **odihni.** ◒ (Metaforic) A sta pe loc, a rămîne în acelaşi loc. *Privelişti-le selipitoare, Ce-n repezi şiruri se distern, Repaosă nestrămutate Sub raza gîndului etern.* O.I 205/7 [V. 1].

* **REPĂUS** s. n. v. **repaos.**

* **REPAUZÁ** vb. I v. **repaosa.**

RÉPEDE [1] adj. (Despre timp) Care trece repede, trecător, efemer. *Nu e păcat Ca să se tepede Clipa cea repede Ce ni s-a dat?* O.IV 379/11 [V. 1]. ✦ (Despre ape curgătoare) Care curge cu repeziciune. *Luna . . . dureacă o cărare de văpaie, Ce pe-o repede-nmiire de mici unde o aşterne.* O.I 154/25. *Ai putea să lepezi etrma şi lopeţile să lepezi, După propria lor voie să ne ducă unde repezi.* O.I 155/14 [V. 2]. ✦ Precipitat, în ritm grăbit. *Şi rîul repetă ca cîntul de îngeri În repede dans.* O.I 5/21 [V. 1]. ✦ (Despre fiinţe sau unele părţi ale corpului lor) Iute, ager, sprinten. *Crainicii, ieşiţi cei repezi Purtături îi sunt de veşti.* O.I 100/9. *Degetele repezi poartă acul fin.* O.IV 364/17 [V. 2]. ✦ (Despre tinereţe) Iute, năvalnic, nestăpînit. ◒ (Comparaţie) *Şi le iubesc, copilă, cum repedea junie Iubeşte-n ochi de fîlcări a zilelor noroc.* O.I 21,1 [V. 1]. ✦ Care se succede cu repeziciune. *Priveliştile selipitoare, Ce-n repezi şiruri se distern, Repaosă nestrămutate Sub raza gîndului etern.* O.I 205/6 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **repede** (**O.I** 5/21, 151/25; **O.IV** 379/11), **repeden** (**O.I** 21/1); pl. n. ac. **repezi** (**O.I** 100/9, 155/11, 205/6; **O.IV** 364/17).

RÉPEDE [2] adv. (Şi în formă *răpede*) Iute, cu grabă, grăbit. *Et mergea răpede.* P.L. 44/13. *O! e frumos! zise ea repede . . . ş-apoi îşi muşcă zimbind buzele.* P.L. 56/9. *Ea se ureă repede în palat şi peste două minute veni c-o spadă.* P.L. 94/35; cf. **P.L.** 59/12, 60/10, 70/18, 75/23, 85/30, 97/37 [Pr. 9]. — Variantă: (regional) **răpede** (**P.L.** 44/13) adv.

* **REPEJÍNE** s. f. v. **răpejune.**

REPETÁ vb. I. T r a n z. (Şi în forma *repeţi*) A spune încă o dată. *În darn răsună vocea-mi de eco repetită, Vă zguduie arama urechea amorţită Şi simţul leşinat.* O.I 25/4. *Da, repetă el încet ideea lui fixă, sub fruntea noastră e lumea.* P.L. 37/11. *Ce să mai zici că eu nu le iubesc, zise supărată, . . . ca să zici că eu le iubesc, repetă c-o ruşinoasă graţie.* P.L. 71/2; cf. **P.L.** 70/7 [V. 1; Pr. 3]. ◒ (Element de personificare) *Iar eco îşi rîde de blîndele plîngeri, De junii amanţi Şi rîul repetă ca cîntul de îngeri În repede dans: „De-aş fi, mîndră, rîuşorul . . . Ţi-aş spăla c-o sărutare, Murmurare, Crinii albi ai sînului".* O.I 5/23 [V. 1]. ✦ Refl. A se produce, a se întîmpla (ceva) încă o dată. *În fiece noapte se repetă acest vis.* P.L. 52/36. *Natura se repetă în fiecare exemplar.* P.L. 79/31 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **repetă** (**O.I** 5/23), **se repetă** (**P.L.** 79/31), imp. 3 sg. **se repeta** (**P.L.** 52/36), p.s. 3 sg. **repetă** (**P.L.** 37/11, 90/9, 71/2); imper. 2 sg. **repetă** (**P.L.** 70/7); part. **repetită** (**O.I** 25/4). — Variantă: (Mold., Transilv.) **repeţi** (**O.I** 25/1) vb. IV.

REPEŢÍ vb. IV v. **repeta.**

REPEZÍ vb. IV. (Şi în forma *răpezi*) **1.** Refl. A porni în grabă, a fugi. *Ce-mi pasă, zise el, răpezindu-se să vadă unde-i.* P.L. 8/24. *El se răpezi după casă.* P.L. 8/35. *Complimentele mele, domnişoară, zise Francesco, repezindu-se spre uşă.* P.L. 77/6; cf. **P.L.** 85/30 [Pr. 4]. ◒ (Element de personificare) *Tîrziu! Căci faptul zilei în slavă se răpede.* O.I 98/20 [V. 1].

2. Refl. A se năpusti, a se arunca. *Se deschide-o altă poartă Şi dintr-însa se repede C-un sălbatec salt un tigru.* O.I 165/10. *Baba-l apucă de mijloc, se lungi răpezindu-se cu el pînă-n nori.* P.L. 9/2 [V. 1; Pr. 1]. ✦ (Despre ape curgătoare) A trece furtunos, a ţîşni, a ieşi cu putere. *Le vezi [apele] mişcîndu-se şi şerpuind cu argintul lor fluid, transparent şi viu, aruncîndu-se în braţele bulboanelor, în care se-nvîrtesc nebune, apoi repezindu-se mai departe.* P.L. 79/2. *Un izvor de apă vie . . . se repezea cu mult zgomot din fundul unei peşteri.* P.L. 97/23 [Pr. 2].

3. Tranz. A izbi. *Iar peste mii de şloiuri de valuri repezite O pasăre pluteşte cu aripi ostenite.* O.I 114/5 [V. 1]. ✦ Fig. A arunca, a azvîrli. *Din două gene de nouri se vedeau doi ochi albaştri ca cerul, ce răpezeau fulgere lungi.* P.L. 21/39. *O lulea de tutun, din cînd în cînd o privire repezită asupra profilului unei copile zîmbitoare — astea erau . . . renumitele lor desfrînări.* P.L. 75/16 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: ind. **prez.** 3 sg. se **repede** (**O.I** 165/10), **se răpede** (**O.I** 98/20), imp. 3 sg. **se repezea** (**P.L.** 97/26), 3 pl. **răpezeau** (**P.L.** 21/39), p. s. 3 sg. **se repezi** (**P.L.** 85/30), **se răpezi** (**P.L.** 8/21); ger. **repezindu-se** (**P.L.** 77/6, 79/2), **răpezindu-se** (**P.L.** 8/24, 9/29); part. **repezită** (**P.L.** 75/16), **repezite** (**O.I** 114/5). — Variantă: (regional) **răpezi** (**O.I** 98/20; **P.L.** 8/24, 8/35, 9/29, 21/39) vb. IV.

REPOVESTÍ vb. IV. T r a n z. A povesti din nou. *Şi cînd gîndesc la viaţa-mi, îmi pare că ea cură încet repovestită de o străină gură.* O.I 71/6 [V. 1].

REPREZENTÁ vb. I. T r a n z. **1.** A înfăţişa ceva în chip artistic, a contura plastic. *Îmi place a reprezenta pe femeia agresivă.* P.L. 79/30 [Pr. 1].

2. A înfăţişa, a prezenta pe scenă. *Nu cumva sîntem asemenea acelor figuranţi, cari voind a reprezenta o armată mare, trec pe scenă, înconjură fundalul şi reapar iarăşi?* P.L. 65/4 [Pr. 1].

REPRODÚCERE s. f. Procesul de perpetuare a unei specii, înmulţire. *Care-i scopul lor? Plăcerea dobîtoceasă,*

reproducerea în mușinoiul pământului. P.L. 86/34 [Pr. 1]. ◒ (Repetiție) *Împrejurul acestui instinct se-nvârtește viața omenirei... Mâncare și reproducere, reproducere și mâncare!* P.L. 87/10 [Pr. 2].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **reproducere** (**P.L.** 87/10, 87/10), **reproducerea** (**P.L.** 86/34).

REPUBLICÁN adv. În favoarea republicii, în sensul republicii. *Ca învățat a produs mai multă știință, ori, după împrejurări, a predicat, a agitat republican ș.a.m.d.* P.L. 81/12 [Pr. 1].

RESĂLTÁ vb. I. Intranz. A tresări, a palpita. *Cîte inimi în plăcere ți-ar resălta ușurel! Dar' pe cîte dureroase Cîntu-i mistic le apasă, Cîntu-i blînd, încetinel.* O.I 13/7 [V. 1].

RESĂLTÍND, -Ă adj. Săltăreț, învolburat năvalnic. *N-oi uita vreodată... Șiruri resăltînde pintre stînce nalte.* **O.I** 9/4 [V. 1].

RESIGNÁT, -Ă adj. (Franțuzism) Resemnat. *Barba albă-i e cam rară, ochii ca zărul, neexpresivi și cam limpiți; nimic resignat sau ascetic în el.* P.L. 73/9. *Ea-și culcă capul într-o mînă și privi la acel tînăr călugăr cu o indefinibilă, resignată dorință.* P.L. 77/30 [Pr. 2].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **resignat** (**P.L.** 73/9), **resignată** (**P.L.** 77/30).

RESIGNÁȚIE s. f. (Franțuzism) Resemnare. *Te-ai dus și m-ai vîndut chinuitorului de suflete, murmură el c-o resignație dureroasă, recăzînd cu capul în perini.* P.L. 62/17. *Am pus-o* [schița] *lîngă mine. Deconcertare și o dulce resignație.* P.L. 90/35 [Pr. 2].

RESPECTUÓS adv. Cu respect, reverențios. *Umbra se desprinse încet, ca dintr-un cadru, sări jos de pe părete și sta diafană și zimbitoare, rostind limpede și respectuos : Bună sară!* P.L. 47/3 [Pr. 1].

RESPÍNGE vb. III. Tranz. A îndepărta, a înlătura. *Cu o mînă îl respinge, Dar se simte prinsă-n brață, De-o durere, de-o dulceață Pieptul, inima-i se stringe.* O.I 104/5 [V. 1].

RESPIRÁ vb. I. 1. Intranz. A răsufla. *Tot ce respiră-i liber, a tuturor e lumea, Dreptatea, libertatea nu sunt numai un nume, Ce-aievea s-a serbat.* O.I 24/16 [V. 1].

2. Tranz. și intranz. Fig. A (se) răspîndi, a (se) împrăștia, a (se) degaja. *Să mai salut o dată colibele din vale, Dorminde cu un aer de pace, liniștiri, Ce respirau în taină plăceri mai naturale, Visări misterioase, poetice șoptiri.* O.I 6/15. *Începu să privească întregul acel model frumos, din a cărui mușchi și forme respira mîndria.* P.L. 84/20 [V. 1 ; Pr. 1]. ◒ (În context figurat) *Sufletul vostru : un înger, inima voastră : o liră, Ce la vîntul caid ce-o mișcă, cîntări molcome respiră.* O.I 35/29 [V. 1]. ◒ (Metaforic) **A crea, a da naștere** (?). *Părea că geniul divinului brit, Shakespeare, respirase asupra pămîntului un nou înger lunatec, o nouă Ofelia.* P.L. 36/37 [Pr. 1].

— Forme gramaticale : ind. prez. 3 sg. **respiră** (**O.I** 24/16 (**O.I** 35/29), imp. 3 sg. **respira** (**P.L.** 84/20), 3 pl. **respirau** (**O.I** 6/15), m.m.c.p. 3 sg. **respirase** (**P.L.** 36/37).

RESPIRÁRE s. f. Boare, adiere. *Respirarea cea de ape îl îmbată ca și sara.* O.I 152/21 [V. 1].

RESUVENÍRE s. f. (Franțuzism) Aducere aminte, amintire ; visare. *În asemenea resuveniri, în cari el se juca cu imaginea-i, prezența ei aievea îi era chiar supărătoare.* P.L. 91/32 [Pr. 1].

RETÓRIC, -Ă adj. Declamatoriu, emfatic. ◒ (Construcție metaforică) **A se lupta cu retoricele sulițî** v. sulița [V. 1].

— Formă gramaticală : pl. n. ac. **retoricele** (**O.I** 150/3).

RETRÁGE vb. III. Refl. 1. A se da înapoi, a se trage îndărăt. *Ea se ivi în fereastră. El se retrase după perdele, ca s-o observe.* P.L. 58/13. *În momentul acelu el îi înlănțuise gîtul... ca, speriată, vru să se retragă, dar brațul lui o ținea cu tărie.* P.L. 63/26 [Pr. 2].

2. A pleca, a se izola. *El se retrăsese în odaia lui.* P.L. 66/11. *Francesco o sfătui de-a părăsi orașul... și să se retragă la o mănăstire de călugărițe.* P.L. 100/1 [Pr. 2].

— Forme gramaticale : ind. imp. 3 sg. **se retrase** (**P.L.** 58/13), m.m.c.p. 3 sg. **se retrăsese** (**P.L.** 66/11) ; conj. prez. 3 sg. **să se retragă** (**P.L.** 63/26, 100/1).

RETROSPECTÍV, -Ă adj. Care se referă la fapte și la situații din trecut. *Și nu s-ar putè ca cineva, trăind, să aibă momente de-o lucitătate retrospectivă?* P.L. 65/13 [Pr. 1].

REVĂRSÁ vb. I. 1. Refl. A inunda, a curge din belșug. ◒ (Metaforic) *Se revărsa prin pegrele lor ruine* [ale norilor] *tăcuri de purpură.* P.L. 39/6 [V. 1].

2. Tranz. (Despre aștri sau despre alte surse de lumină ; și în forma *răvărsa*) A împrăștia, a răspîndi. *Între ziduri printre arbori ce se scuturâ de floare. Cum revarsă luna plină liniștita ei splendoare!* O.I 136/6. *În locul lui menit din ceri Hiperion se-ntoarsă Și, ca și-n ziua ceu de ieri, Lumina și-o revarsă.* O.I 178/32. *Numai pe ici, pe colo luna răvărsa cîte-o dungă lungă și îngustă în umbra ulîei.* P.L. 39/36. *Luna revărsa tot aurul ei în odaia lui.* P.L. 62/30 ; cf. **O.I** 134/38, 168/14, 222/1 [V. 5 ; Pr. 2]. ◒ (Construcție metaforică) **A revărsa tezaur de lacrimi** v. lacrimă [V. 1].

3. Tranz. Fig. A presăra din belșug, a risipi. *Cu farmecul luminii reci Gîndirile străbate-mi, Revarsă liniște de veci Pe noaptea mea de patimi.* O.I 179/15 [V. 1].

— Forme gramaticale : ind. prez. 3 sg. **revarsă** (**O.I** 3/7, 136/6, 178/32, 179/15 ; **P.L.** 62/30), **răvarsă** (**P.L.** 39/36), **se revarsă** (**O.I** 168/14), imp. 3 pl. **se revărsa** (**P.L.** 39/6), p.c. 2 sg. **ai revărsat** (**O.I** 134/38) ; conj. prez. 3 sg. **reverse** (**O.I** 222/1). — Variantă : **răvărsá** (**P.L.** 39/36) vb. I.

REVEDÈ vb. II v. **revedea.**

REVEDEÁ vb. II. Tranz. (Și în forma *revedè*) A vedea din nou. *Tu ai fost divinizarea frumuseței de femeie, A femeiei, ce și astăzi tot frumoasă o revăd.* O.I 29/8. *Oh, dacă i-ai fi văzut tu acești ochi vrodată în viața ta, ți s-ar fi părut că-i revezi în fiecare dinăltă stea a dimineței.* P.L. 31/8. *Și, dac-ai mări acea picătură, să te poți uita în adîncul ei, ai revedè toate miile de stele ale cerului.* P.L. 38/30 [V. 1 ; Pr. 2].

— Forme gramaticale : ind. prez. 1 sg. **revăd** (**O.I** 29/8), 2 sg. **revezi** (**P.L.** 31/8) ; opt. prez. 2 sg. **ai revedè** (**P.L.** 38/30). — Variantă : **revedè** (**P.L.** 38/30) vb. II.

REVEDÉRE s. f. Faptul de a revedea. *Revedere.* O.I 123 [V. 1].

REVENÍ vb. IV. Intranz. A veni înapoi, a se întoarce. *De-unde eşti, revino iarăşi, Să fim singuri!* O.I 122 23. *Eu singur voi fi mort şi îngropat, când vei reveni tu.* P.L. 48/11. *Francesco revenì, îşi căută paleta, pînsulele. Lăsă peste fereastă o perdea de mătasă albastră.* P.L. 83/36 ; cf. **P.L.** 47/32 [V. 1 ; Pr. 3]. ✦ A apărea, a se ivi iar. *Toate visele ei reveneau splendide şi dorîtoare de viaţă.* P.L. 102 25 [Pr. 1].

— Forme gramaticale : ind. imp. 3 pl. **reveneau (P.L.** 102 25), p. s. 3 sg. **reveni (P.L.** 83/36), viit. 1 sg. **voi reveni (P.L.** 17/32), 2 sg. **vei reveni (P.L.** 48/11) ; imper. 2 sg. **revino (O.I** 122 23).

REVERÍE s. f. Visare. *Când se deşteptă din reveria sa, fereastra de sus a palatului era deschisă.* P.L. 37/5 [Pr. 1].

REVOCÁ vb. I. Tranz. A evoca. *El* [Alecsandri] *revocă-n dulci icoane a istoriei minune.* O.I 35/5 [V. 1].

REVOLÚŢIE s. f. (Şi în forma *revoluţiune*) Schimbare radicală (şi violentă) în raporturile economice, sociale şi politice ale unei societăţi. ◒ (Metaforic ; cu referire la albine) *Această emigrare a superfluenţei locuitorilor. Apoi revoluţiile. În tot anul o revoluţiune contra aristocraţiei.* P.L. 80/29, 30 [Pr. 2].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **revoluţiune (P.L.** 80/30) ; pl. n. ac. **revoluţiile (P. L.** 80/29). — Variantă : **revoluţiúne (P. L.** 80/30) s. f.

REVOLUŢIÚNE s. f. v. **revoluţie.**

REZĂMÁ vb. I v. **rezema.**

REZEMÁ vb. I. (Regional şi în formele *răzima, rezăma, rezimui*) I. Tranz. şi refl. A (se) sprijini, a (se) propti. *Cînd pierdută răzimi faţa de-arzătorul meu obraz, Părul tău bălai şi moale de mi-l legi după grumaz, Ochii tăi pe jumătate de-i închizi, mi-ntinzi o gură, Fericit mă simt atuncea cu asupra de măsură.* O.I 82/9. *Cînd cochetă de-al tău umăr îţi se rezimă copila Dac-ai inimă şi minte, le gîndeşte la Dalila.* O.I 159/13. *Cum ea pe coate-şi răzima Visînd ale ei timpie. De dorul lui şi inema Şi sufletu-i se imple.* O.I 167/21. *El îşi rezima fruntea încununată cu flori albastre de genunchiul ei, iar pe umărul ei cînta o pasere măiastră.* P.L. 51/37 ; cf. O.I 50/23, 85/23, 97/20, 231/21, 235/7 ; P.L. 5/13, 39/30, 64/21, 93/11, 98/39, 99/21, 101/4 [V. 8 ; Pr. 8]. ◒ (În context figurat) *Şi lotaşi, jărtfă frumoasă şi moartă, De racla ta razim eu harfa mea spartă Şi moartea ta n-o plîng.* O.I 38/26 [V. 1].

2. Refl. A se întemeia, a se baza. ◒ (În context figurat) *Şi în farmecul vieţii-mi Nu ştiam că-i tot aceea De le razimi de o umbră Sau de crezi ce-a zis femeia.* O.I 113/3 [V. 1].

— Forme gramaticale : ind. prez. 1 sg. **razim (O.I** 38/26), 2 sg. **razimi (O.I** 82/9), **te razimi (O.I** 113/3), 3 sg. **se razimă (O.I** 159/13, imp. 3 **sg. răzima (O.I** 167/21), **rezima (P.L.** 51/37), **să rezimu (P.L.** 39/30), p. s. **se răzimă (P.L.** 99/21), m.m.c.p. 3 sg. **răzimase (O.I** 97/20), viit. 1 pl. **ne-om răzima (O.I** 231/21) ; conj. prez. 1 sg. **să razim (O.I** 235/7) ; ger. **rezămîndu- (P.L.** 93/11, 101/4) ; part. **rezemat (O.I** 50/23, 85/23), **rezimuţi (P.L.** 98/39), **rezimuţi (P.L.** 5/13), **răzimate (P.L.** 64/21). — Variante : (regional) **răzimá (O.I** 38/26, 82/9, 97/20, 113/3, 159/13, 167/21, 235/7 ; **P.L.** 64/21, 99/21), **rezămá (P.L.** 93/11, 101/4), **rezimá (P.L.** 5/13, 39/30, 51/37, 98/39) vb. I.

REZIMÁ vb. I v. **rezema.**

REZISTÁ vb. I. Intranz. A se opune, a se împotrivi, a nu cădea. *El băgă de samă că gîndirile lui aceasa se transformau în siruri rîtmice, în vorbe rimate şi atunci nu mai rezista de-a le scrie pe hîrtie.* P.L. 32/18. *Cînd o asemenea inimă şi-ar ridica aspiraţiunile pînă la tine, şi le-ar ridica fără voinţă, luptînd spre a le năduşi, nepuiînd să le rezişte, ce-ar simţi un asemenea om?* P.L. 56/10. *Contele voieşte să se logodească cu mine în starea în care se află şi nu am nici o putere de a rezista.* P.L. 96/27 [Pr. 2]. ◒ (Repetiţie) *Apoi îi luă amîndouă mîinile în mînele lui . . . ea nu mai rezista . . . se uita la ele, îi sărută degetele . . . ea nu mai rezista . . .* P.L. 63/32 — 33 [Pr. 2]. ✦ A face faţă, a se ţine tare. *Şi te mirai ce mai rezistă torentelor de ploaie : hainele lui ude sau metaforiza.* P.L. 26/19 [Pr. 1].

— Forme gramaticale : ind. prez. 3 sg. **rezistă (P.L.** 26/19), imp. 3 sg. **rezista (P.L.** 32/18, 63/32, 63/33), conj. prez. 3 pl. **să reziste (P.L.** 56/10) ; inf. **a rezista (P.L.** 96/27).

REZONAMÉNT s. n. (Franţuzism) Judecată, argumentaţie logică. *Ceea ce ne bucură este lipsa de fraze şi rezonamente cu care ta oameni se-mbracă această emigrare a superfluenţei locuitorilor.* P.L. 80/27 [Pr. 1].

REZONÁNŢĂ s. f. Fig. Răsunet, ecou. *Lăscoli cărţile, cari erau toate alese şi-i promiteau multă pelrecere ; scrierile moşneagului, în cari fiecare cugetare era un monogram al acestui cap adînc şi fericit şi căror rezonanţă era alît de mare.* P.L. 99/6 [Pr. 1].

RIDICÁ vb. I. I. Tranz. 1. A lua de jos şi a duce în sus, a sălta. *Din mijlocu-acelor mosîri Cu-a lui degetenădrăcite, el mănuşa i-o ridică.* O.I 166/14. *Te ridicam de subsuori De-atîtea ori, de-atîtea ori.* O.I 235/11. *El îi cuprinse talia, o ridică încetinel de la pămînt.* P.L. 88/24 ; cf. **O.I** 166/10 ; **P.L.** 59/19 [V. 3 ; Pr. 2]. ✦ A înălţa. *Făcîlile ridică — se mişcă-n line pasuri, Ducînd la groapă trupul regînei dunărene.* O.I 92/16. *Fantastice pare-a creşte bălrînul alb şi blînd ; În aer îşi ridică a farmecelor burgă Şi o suflare rece prin dom atunci aleargă.* O.I 94/7. *În zadar striga-mpăratul ca şi leul în turbare. Umbra morţii se întinde tot mai mare şi mai mare ; În zadar flamura verde o ridică înspre oaste, Căci cuprinsă-i de peire şi în faţă şi în coaste.* O.I 148/13 ; cf. **P.L.** 44/16 [V. 3 ; Pr. 1].

2. A lua, a da la o parte, a înlătura. *Şi în braţele-mi întinse. Să alergi, pe piept să-mi cazi, Să-ţi desprind din creştet vălul, Să-l ridic ae pe obraz.* O.I 75/8. *Ridicîndu-şi căciula cea miloasă, vedem o frunte . . . netedă, albă, corect boltită.* P.L. 27/11. *Ea s-apropie de tablouî, acoperii c-o pînză, o ridică şi se uită îndru cît înaintase lucrarea.* P.I. 83/15 [V. 1 ; Pr. 2]. ✦ (Cu privire la poalele hainelor) A apuca trăgînd în sus. *Îndată ce coborîse scările cu cartea subsuori şi ridicînd cu mîna lunga poală a rasei de şiac . . . casa se prefăcu într-o peşteră.* P.L. 43/24 [Pr. 1].

II. 1. Refl. (Despre fiinţe) A se scula de jos. *Şi pe masa-mpărătească sare-un greier, crainic sprinten, Ridicat în d-două labe, s-a-nchinat bătînd din pinten.* O.I 87/20. *Leul mugc, Se ridică în picioare.* O.I 165/26. *Împărăteasa se ridică în toată măreata ei statură.* P.L. 4/9 ; cf. **P.L.**

20/33, 50/13, 59/36 [V. 2; Pr. 4]. ◇ Tranz. A face să se scoale. *El din palu-i o ridică și pe pieptul lui și-o pune.* O.I 84/31 [V. 1].

2. Refl. (Despre construcții, copaci, munți etc.) A se înălța. *Aș vrea să am o casă tăcută, mitulică, În valea mea natală ce undula în flori, Să tot privesc la munte, în sus cum se ridică, Pierzîndu-și a sa frunte în negură și nori.* O.I 6/19. *În fața locuinței lui Dionis se ridica o casă albă și frumoasă.* P.L. 36/17. *În dreapta mănăstirei se ridicau aceluri cu păduri.* P.L. 72/18; cf. O.I 43/22; P.L. 5/27, 18/29, 19/3, 19/28, 40/3, 72/7 [V. 2; Pr. 8]. ◇ (Tranz.) *Prin ... [nori], munții ridicau adîncuri și coaste-n risipă, stanuri negre și trunchiete despicau.* P.L. 38/39 [Pr. 1].

3. Tranz. și refl. A (se) mișca, a (se) îndrepta în sus. *Drept în creștet o sărută pe-al ei păr de aur moale Și bărbia i-o ridică, s-uită-n ochii plini de apă.* O.I 84/39. *Amin! zise Domnul ridicînd mîna sa cea sfîntă.* P.L. 13/35. *Capul ei se ridica c-un fel de copilăroasă mîndrie.* P.L. 77/25; cf. O.I 84/28; P.L. 48/25, 58/30, 84/11 [V. 2; Pr. 5]. ◒ (Element de personificare) *Florile împrospătate ridicau în soare cochetele capele copilăroase.* P.L. 54/31 [Pr. 1]. ◇ Expr. **A ridica la piept** = a îmbrățișa, a lua în brațe. *Cum oare din noianul de neguri să te rump, Să te iau la pieptu-mi iubite înger scump.* O.I 213/10 [V. 1]. **A (-și) ridica ochii (sau privirea)** = a îndrepta privirea, a privi, a se uita. *În această dulce pace Îmi ridic privirea-n pod Și ascult cum învățul De la cărți ei mi le rod.* O.I 105/18. *Ea, îmbătată de amor, Ridică ochii. Vede Luceafărul. Și-ncetișor Dorințele-i încrede.* O.I 179/30. *El își ridică ochii s-o vadă... și un moment i se păru c-o vede.* P.L. 71/28; cf. P.L. 7/32, 36/6, 67/13 [V. 2; Pr. 4]. **A ridica sprinceanele** v. sprinceană [Pr. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A (-și, ridica genele** v. geană [V. 2].

4. Refl. A se înălța în văzduh. *Două umbre de aripe ce se mișcă tremurînde, Două aripe de umbră către ceruri ridicate.* O.I 51/12 [V. 1]. ✦ (Despre aștri) A răsări. *Peste-a nopții feerie Se ridică mîndra lună.* O.I 207/14. *Soarele se ridica încet în seninătatea adînc-albastră a cerului.* P.L. 72/2 [V. 1; Pr. 1]. ◇ Tranz. și refl. A (se) duce în sus, a (se) răscoli. *Și-atunci vîrtul ridicat-a lot nisipul din pustiuri.* O.I 45/4. *Zbura ca un gînd, ca o vijelie, pintre volburele de nisip ce se ridicau în urmă-i.* P.L. 18/17 [V. 1; Pr. 1]. ◒ (În context figurat) *Poate vrun pedant cu ochii cei verzui, pesle un veac... Aticismul limbii tale o să-l pună la cîntari, Colbul ridicat din carte-fi l-o sufla din ochelari.* O.I 134/12 [V. 1].

5. Tranz. și refl. (Și în forma *aridica*) A (se) înălța, a (se) auzi, a răsuna. ◒ (Elemeni de personificare) *Din ce în ce cîntarea în valuri ea lot crește, Se pare că furtuna ridică al ei glas.* O.I 94/12 [V. 1]. ◒ (În context figurat) *Din a valurilor sfadă prooroiri se ariaic.* O.I 45/18 [V. 1]. ◇ Expr. **A ridica glasul** = a vorbi pe un ton ridicat, a-și intensifica mînia. *Din tronul lui de piatră bătrînul preot vede Și-n vînturi el ridică adîncu-i glas de-aramă.* O.I 98/17 [V. 1].

6. Tranz. Fig. A stîrni, a pune în mișcare. *Tot ce stă în umbra crucii, împărați și regi s-adună Să dea piept cu uraganul ridicat de Semiluna.* O.I 146/26 [V. 1].

7. Tranz. Fig. A arăta. *Streșine vechi casele-n lună ridică.* O.I 231/10. [Ieronim] *se culcă în barcă, sub cerul ce-și ridica înșelata sa măreție.* P.L. 97/10 [V. 1; Pr. 1]. ◇ Tranz. fact. (Cu privire la umbre, lumini etc.) *Între ziduri, printre arbori ce se scuturâ de floare, Cum revarsă luna plină liniștita ei splendoare!... Și ridică mii de umbre după stînsul luminării.* O.I 130/10 [V. 1].

III. Tranz. **1.** A urca, a face mai înalt, a înălța. *Văile și munții se uimeau auzindu-i cîntecele, apele-și ridicau valurile mai sus ca să-l asculte, izvoarele își tulburau adîncul.* P.L. 5/1 [Pr. 1].

2. Fig. (Cu privire la valori morale) A înălța pe o treaptă superioară, a sălta. *Cînd o asemenea inimă și-ar ridica aspirațiunile pînă la tine, și le-ar ridica fără voință... ce-ar simți un asemenea om?* P.L. 56/9 [Pr. 2]. ◒ Refl. (Metaforic) A fi cuprins de o stare de elevație. *Toată ziua la fereastră suspinînd nu spui nimică, Ridicînd a tale gene, al tău suflet se ridică.* O.I 82/26 [V. 1]. ✦ Refl. (Despre oameni) A-și face o situație mai bună, a progresa. *Deasupra tuturora se ridică cine poate, Pe cînd alții sunt în umbră și cu inima smerită, Nești-ți se pierd în taină ca și spuma nezărită.* O.I 133/26 [V. 1]. ✦ A mări aprecierea acordată cuiva, a înnobila. *Cît ae sus ridici acuma în gîndirea ta pe-o roabă, Cînd durerea ta din suflet este singura mi podoabă.* O.I 154/37 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **ridic** (**O.I** 105/18), 2 sg. **ridici** (**O.I** 154/37), 3 sg. **ridică** (**O.I** 84/28, 84/31, 84/39, 94/7, 94/12, 98/17, 148/13, 166/10, 166/14; **P.L.** 77/25), **se ridică** (**O.I** 6/19, 82/26, 133/26, 165/26, 207/11; **P.L.** 18/29), 3 pl. **ridică** (**O.I** 92/16, 93/21, 136/10, 179/30, 231/10), **se ridic** (**O.** I 43/22), **se aridic** (**O.** I 45/18). imp. 1 sg. **ridicam** (**O.I** 235/11), 3 sg. **ridica** (**O.I** 77/12; **P.L.** 97/10), **se ridica** (**P.L.** 5/27, 20/33, 36/17, 10/3, 11/16, 72/2, 72/8, 77/25), 3 pl. **ridicau** (**P.L.** 5/1, 38/39, 54/31), **se ridicau** (**P.L.** 18/17, 72/18), p. s. 3 sg. **ridică** (**P.L.** 7/32, 36/6, 48/25, 59/19, 67/13, 71/28, 83/15, 84/14, 88/21), **se ridică** (**P.L.** 4/9, 19/3, 19/28), 3 pl. **se ridicară** (**P.L.** 50/13), p. c. 3 sg. **a ridicat** (**O.I** 45/4); conj. prez. 1 sg. să **ridic** (**O.I** 75/8, 213/10); opt. prez. 3 sg. **ar ridica** (**P.L.** 56/9, 72/27), **și-ar ridica** (**P.L.** 56/8); ger. **ridicînd** (**O.I** 82/26; **P.L.** 13/35, 43/24, 58/30), **ridicîndu-** (**P.L.** 27/11); pari. **ridicat** (**O.I** 87/20, 134/12, 146/26; **P.L.** 59/36), **ridicate** (**O.I** 51/12). — Variantă: (regional) **aridică** (**O.I** 45/18) vb. I.

RIDICÁT, -Ă adj. Îndreptat în sus, întins. *Te văd ca o umbră de-argint sfărâcită, Cu-aripi ridicate la ceruri pornită.* O.I 37/10. *Făt-Frumos vedea albiui o umbră de argint, cu păr de aur despletit, rătăcind, cu mîinile ridicate și patină.* P.L. 9/21 [V. 1; Pr. 1].

* **RIDÍCOL, -Ă** adj. v. **ridicul**.

RIDÍCUL, -Ă adj. Demn de luat în rîs, caraghios. *A visa e un pericol, Căci de ai cumva iluzii ești pierdut și ești ridicul.* O.I 141/10. *Cînd încheie cu-o privire amoroase-nțelegeri, Cu ridicul-ți simțire îu la poarla ei stă degeri?* O.I 157/26. *De la creștet la picioare s-o admiri și s-o dezmierzi Ca pe-o marmură de Paros sau o pînză de Correggio. Cînd ea-i rece și cochetă? Ești ridicul, înțelege-o...* O.I 157/32 [V. 3].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **ridicul** (**O.I** 141/10, 157/32), **ridicula** (**O.I** 157/26).

RIMÁT, -Ă adj. Care rimează. ◒ (Construcție metaforică) **Vorbe rimate** v. vorbă [Pr. 1].

— Formă gramaticală: pl. n. ac. **rimate** (**P.L.** 32/17).

RISÍPĂ s. f. 1. (În loc. adj.) **În risipă** = în ruină, surpat ; sfărîmat, prăbușit. *Munții ridicau adîncuri și coaste-n risipă, stanuri negre și trunchiete despicau pe ici, pe colo negurile.* P.L. 39/8 [Pr. 1].

2. Irosire, cheltuială fără măsură. ◒ (Metaforic) Abundență, bogăție. *Ziăurile împrejmuitoare risipite și năpustite în risipa lor de plante grase, de furnici ce-și fondau state . . . le făceau a crede că este mai mult o ruină.* P.L. 72/12 [Pr. 1].

RISIPÍ vb. IV. 1 Tranz. și refl. (Și în forma *rîsipi*) A (se) împrăștia, a (se) răspîndi, a (se) răzleți. *Prin deșert străbat sălbatec mari familii beduine, Sorind viața lor de basme pe cîmpie răsipiți.* O.I 45/12. *Cad asabii ca și pilcuri risipite pe cîmpie, În genunchi căzeau pedestrii, cele cații se răstoarnă.* O.I 118/16. *Acea fereastă dedea într-o chilie, pe părții cărei erau aruncate cu creionul fel de fel de schițe ciudate . . . În fine, o carte de schițe, risipită pe părete.* P.L. 73/30 ; cf. O.I 44/22 ; P.L. 9/14, 54/35, 61/26, 72/12, 92/32 [V. 3 ; Pr. 6]. ◒ (În context figurat) *Mai bine mi-aș stoarce tot focul din inimă, ca să se risipească în scîntei.* P.L. 87/20 [Pr. 1].

2. Tranz. Fig. A pierde, a irosi. *Să te simți neliber, mic, Să vezi marile-aspirații că-s reduse la nimic. Că domnesc în lume rele, caror nu le poți opune. C-opunîndu-te la ele, tu viața-ți risipești.* O.I 53/1. *Căci pentru care altă minune decît tine Mi-aș risipi o viață de cugetări senine?* O.I 232/1 [V. 2].

3. Refl. (Despre nori, ceață etc.) A se destrăma, a dispărea, a pieri. *Apoi încet* [norii] *se risipiră în creți vineți, soarele căzea la vale.* P.L. 39/7 [Pr. 1]. ◒ (Metaforic) *Atunci i se păru că și fala de lîngă el se rădica încet . . . că trupul ei se risipea în aer.* P.L. 20/31. *De ți-ar veni în minte, să știi, se risipesc toate dimprejurul-ți, timp și spațiu fug din sufletul tău.* P.L. 43/10 [Pr. 2]. ◒ (Construcție metaforică) **A se risipi în depărtare** v. depărtare [Pr. 1].

4. Refl. A se nimici, a se distruge, a se prăpădi. *Pe unde trece ea* [mama pădurilor]. *fața pămîntului se usucă, sulele se risipesc.* P.L. 6/26 [Pr. 1].

— Forme gramaticale : ind. prez. 2 sg. **risipești** (O.I 53/1), 3 pl. se **risipese** (P.L. 6/26, 43/10), imp. 3 sg. se **risipea** (P.L. 20/31 , p. s. 3 sg. **risipi** (P.L. 9/14), se **risipi** (P.L. 14/5), 3 pl. se **risipiră** (P.L. 39/7) ; conj. prez. 3 sg. să se **risipească** (P.L. 87/20) ; opt. prez. 1 sg. aș **risipi** (O.I 232/1) ; part. **risipit** (P.L. 92/32), **risipită** (P.L. 73/30), **risipiți** (O.I 14/22), **răsipiți** (O.I 15/12), **risipite** (O.I 118/16 ; P.L. 54/35, 61/26, 72/12). — Variantă : (regional) **răsipi** (O.I 45/12) vb. IV.

RISIPÍT, -Ă adj. 1. Împrăștiat, răzleț. *Norii se rupeau bucăți pe cer — luna roșie ca focul se ivea prin spărturile lor risipite.* P.L. 9/26 [Pr. 1].

2. Pus pe fugă, alungat, înfrînat. *Risipite se-mprăștie a dușmanilor șiraguri.* O.I 148/25 [V. 1].

RÍTM s. n. Cadență, tact. ◒ (Construcție metaforică) **A bate (în) ritmul sfînt al unei ode** v. ode [V. 2]. ◒ (Metaforic) Vers, poezie. *Și de aceea de-azi-nainte poți să nu mă mai întrebi De ce rîtmul nu m-abate ca ispită de la trebi.* O.I 141/12 ; cf. O.I 137/2 [V. 2].

— Formă gramaticală : sg. n. ac. **ritmul** (O.I 137/2, 141/12, 159/12, 164/14).

RÍTMIC, -Ă adj. Cadențat, regulat. ◒ (Construcție metaforică) **Șiruri ritmice** v. șir [Pr. 1].

— Formă gramaticală : pl. n. ac. **ritmice** (P.L. 32/17).

RIVÁL s. m. Adversar, dușman. *Ieronim plesni cu virful sabiei într-un zid de gresie și la scăpărare se recunoscură ambii rivali.* P.L. 95/33 [Pr. 1].

RÍDE vb. III. 1. Intranz. A-și manifesta satisfacția printr-o mișcare a feței și a gurii, scoțind sunete specifice, nearticulate. *Astfel zise lin pădurea, Bolfi asupră-mi clătinînd ; Șuieram l-a ei chemare Ș-am ieșit în cîmp rîzînd.* O.I 111/4. *Ca copiii are haz. Și cînd rîde face încă și gropițe în obraz.* O.I 159/16. *Numai împăratul trăia singur, ca un leu îmbătrînit, slăbit de lupte și suferințe, — împărat, ce-n viața lui nu rîsese niciodată.* P.L. 3/12 ; cf. O.I 32/30, 40/8, 84/34, 96/8, 154/11, 157/2, 160/25, 174/11 ; P.L. 14/33, 43/34, 43/37, 54/40, 55/4, 57/29, 62/13, 64/5, 64/22, 66/24, 67/23, 67/24, 67/35, 69/18, 69/19, 69/19, 74/31, 75/36 [V. 10 ; Pr. 19].

2. Intranz. A se distra, a se amuza, a face haz. *Aceasta este aria ce sufletu-ți deschide Naintea veciniciei, nu corpul gol ce rîde Cu mutra de vîndută.* O.I 60/34. ◒ (Element de personificare) *Surîsul lui, pe lîngă acestea, era mai mult urzeală decît bătătură, ros pe margini, fudul la coate, de rîdea pare că și vîntul în urma lui.* P.L. 32/10. *Valurile rid și mînă întunecoase lumea lor albastră.* P.L. 52/3 [Pr. 2]. (În contexte figurate) *Și-am făcut din tine-un înger, blînd ca ziua de magie, Cînd în viața pustiită rîde-o rază de noroc.* O.I 29/20. *Și surîzi, cum rîde visul într-o inimă-ndrăgită.* O.I 42/16 [V. 2]. ✦ A zîmbi. *Astfel zise mititica, Dulce nelezindu-mi părul, Ah! ea spuse adevărul ; Eu am rîs, n-am zis nimica.* O.I 54/16. *Apoi le uiți rîzînd la cîte-o filă.* O.IV 333/12 [V. 2].

3. Tranz., intranz. și refl. A-și bate joc, a lua în rîs. *Cine-i acel ce-mi spune povestea pe de rost De-mi fiu la el urechea — și rîu de cîte-ascult.* O.I 71/9. *S-ascultle orice gură ce-ar vrea ea să mă rîdă.* O.I 115/23. *Nici visezi că înainte-ți stă un stîlp de cafenele, Ce își rîde de-aste vorbe înginînd-le pe ele.* O.I 150/10 [V. 3]. ◒ (Element de personificare) *Iar eco își rîde de blîndele plîngeri, De junii amanți Și rîul repetă ca rîsînd de îngeri În repetе danț.* O.I 5/21 [V. 1]. ◒ (Metaforic) *Viscolul iernei moarte îi cîntă, Moarte, îi rîde tot demprejur.* O.I 26/21 [V. 1]. ◇ Expr. **De rîs** = ridicol, caraghios. *Ea se uită în ochii lui și-nceput să rîdă.* — *Ce rîzi? Ce-i de rîs aicea?* P.L. 67/24 [Pr. 1].

— Forme gramaticale : ind. prez. 1 sg. **rid** (O.I 71/9), 2 sg. **rizi** (P.L. 67/21), 3 sg. **rîde** (O.I 5/21, 26/24, 29/20, 32/30, 42/16, 60/34, 84/34, 150/10, 154/11, 157/2, 159/16, 160/25), 3 pl. **rid** (P.L. 52/3), imp. 3 sg. **rîdea** (P.L. 32/10, 54/10, 64/5), 3 pl. **rîdeau** (P.L. 64/22, 67/35, 69/19), p.c. 1 sg. am **ris** (O.I 54/16), m.m.c.p. 3 sg. **rîsese** (P.L. 3/12, 55/4) ; conj. prez. 1 sg. **să rîd** (O.I 40/8), 2 sg. **să rîzi** (O.I 174/11), 3 sg. **să rîdă** (O.I 115/23 ; P.L. 67/23, 74/34, 75/36) ; opt. prez. 3 sg. **ar rîde** (P.L. 57/29). p. 2 sg. **ai fi ris** (P.L. 69/18) ; inf. **a rîde** (P.L. 43/34, 69/19) ; ger. **rîzînd** (O.I 96/8, 111/4 ; O.IV 333/12 ; P.L. 14/33, 43/37, 62/13, 66/24) ; supin de **ris** (P.L. 67/21).

RÎND s. n. 1. Șir. *Dindu-mi din ochiul tău senin O rază dinadins, În calea timpilor ce vin O stea s-ar fi aprins; Aș fi trăit în veci de veci Și rînduri de vieți.* O.I 191/22 [V. 1]. ◇ Loc. adv. **În rînd** = unul lîngă altul. *Ei însuși nu-și*

párea a fi decît o umbră nepricepută, ce fugea de murii caselor înșirate în rînd. P.L. 49/5 [Pr. 1]. **De-a rîndul** = unul după altul, succesiv. *Dar ce mai era în cutie? Păpușile ce i le dedese de ziua ei în doi ani de-a rîndul.* P.L. 71/31 [Pr. 1]. **Pe rînd** = **a)** unul după altul, succesiv. *Trecut-ai cînd ceru-i cîmpie senină, Cu riuri de lapte și flori de lumină, Cînd norii cei negri par sombre palate De luna regină pe rînd vizitate.* O.I 37/8. *Surisul obraznic, ochiul cuvios, cochetăria veselă se-ntorc pe rînd dup-acea sărutare.* P.L. 71/11 [V. 1; Pr. 1]. ◒ (Repetiție) *Trec în stoluri rîndurele, Ducînd gîndurile mele Și norocul meu cu ele. Și se duc pe rînd, pe rînd, Zarea lumii-nlunecînd.* O.I 214/18 [V. 2]; **b)** cînd unul, cînd celălalt; alternativ. *Căci pe rînd și-aslupă gura, cînd cu gura se adapă.* O.I 82/16; cf. **O.I** 84/40 [V. 2]. **Rînduri, rînduri** = **a)** unele după altele, succesiv. *Adormind de armonia Codrului bătut de gînduri, Flori de tei deasupra noastră Or să cadă rînduri-rînduri.* O.I 75/24. *Și prin frunzele uscate Rînduri, rînduri trece-un freamăt, ce le scutură pe toate.* O.I 83/24. *Plînsori sfîșietoare, împinse de blăstem Se urmărese prin boite, se cheamă, fulger', grim Și cresc tumultuoase în valuri, rînduri, rînduri.* O.I 94/20. *Dar un vînt de biruință se pornește îndelung Și lovește rînduri, rînduri în frunzișul sunător.* O.I 144/13 [V. 8]; **b)** treptat, gradat, din ce în ce mai mult. ◒ (Construcție metaforică) **Ceața crește rînduri-rînduri** v. c e a ț ă [V. 2].

2. (Precedat de un numeral cardinal) Dată, oară. *Luna s-ascunse într-un nor negru spintecat în două rînduri de lungi fulgere roșii.* P.I.. 31/39 [Pr. 1].

3. Categorie, grup. *Pe cînd pămîntul, cerul, văzduhul, lumea toată Erau din rîndul celor ce n-au fost niciodată. Pe-atunci erai Tu singur.* O.I 115/6 [V. 1]. ◇ Loc. adj. **De rînd** = obișnuit, comun. *Un cal fără inimă, care-i mai rău decît unul de rînd.* P.L. 15/12 [Pr. 1]. ◇ Expr. **Om de rînd** = om la fel cu toți oamenii; om fără rang, din popor. *Căci moșneagul ce privești, Nu e om de rînd, el este domnul Țării Românești.* O.I 147/14. *Apropiindu-i prin vrajă ființa mea și dîndu-mi mie pe a ta, cu voi deveni om de rînd, uitînd cu desăvîrșire trecutul meu.* P.L. 47/11 [V. 1; Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **rînd** (**O.I** 37/8, 82/16, 84/40, 147/14, 214/18, 214/18; **P.L.** 15/12, 47/11, 49/5, 71/11), **rîndul** (**O.I** 115/6; **P.L.** 71/31); pl. n. ac. **rînduri** (**O.I** 75/24, 75/24, 83,21, 83/24, 94/20, 94/20, 119/11, 119/11, 144/13, 144/13, 191/22; **P.L.** 31/39).

RÎNDUNÉA, -ICĂ s. f. (Și în forma *rîndurea*) Pasăre (*Hirundo rustica*). *Peste vîrf de rămurele Trec în stoluri rîndurele.* O.I 214/15. *Luminiș de lîngă baltă, Care-n trestia înaltă Legănîndu-se din unde, În adîncu-i se pătrunde... Și de lună și de stele Și de zbor de rîndurele Și de chipul dragei mele.* O.I 215/12. *Vezi, rîndunelele se duc, Se scutur frunzele de nuc, S-așază bruma peste vii — De ce nu-mi vii, de ce nu-mi vii?* O.I 235/1 [V. 3].

— Forme gramaticale: pl. n. ac. **rîndurele** (**O.I** 214/15, 215/12), **rîndunelele** (**O.I** 235/1). — Variantă: **rîndurea** (**O.I** 214/15, 215/12) s. f.

RÎNDUREÁ s. f. v. **rîndunea**.

RÎPĂ s. f. Surpătură de pămînt făcută de torente sau de șuvoaie. *Scări înalte coborau... printre bucăți de pădure ponorîte în fundul ripelor.* P.L. 5 1/11 [Pr. 1].

RÎS s. n. Manifestare a veseliei exprimată printr-o mișcare caracteristică a gurii, însoțită de un sunet specific. *Vorba zice: „fugi încolo", rîsul zice: „vino-ncoace"!* O.I 159/21. *Rîdeau vorbind — adică mai mult rîs decît vorbă.* P.L. 67/36. *Și era atît de argintos rîsul ei și gurița atît de frumoasă! — i-ai fi băut apă din gură.* P.L. 69/20; cf. **O.IV** 364/10 [V. 2; Pr. 2]. ◒ (Comparație) *Căci vorba voastră sună ca plins la cununie, Ca ochea ce înghină un cînt de veselie, Ca rîsul la mormînt.* O.I 25/21 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Desfătare, plăcere, satisfacție. *Nu vedeți că rîsul vostru e în firi voștri plins?* O.I 157/9 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **rîs** (**O.IV** 364/10; **P.L.** 67/36), **rîsul** (**O.I** 25/21, 157/9, 159/21; **P.L.** 69/20).

RÎȘNÍȚĂ s.f. Mașină rudimentară de măcinat. *Hîrtilă, nodoroasă stă în colb rîșnița veche.* O.I 84/11 [V. 1].

RÎU s. n. **1.** Apă curgătoare. *Pe un deal răsare luna, ca o vatră de jăratic, Rumenind străvechii codri și castelul singuratic Și-ale riurilor ape, ce șclipesc fugind în ropot.* O.I 76/17. *Mormîntul să nu-l sape la margine de rîu.* O.I 129/15. *Oglinzile riurilor rumene, tremurătorul glas al clopotului împlea sara, chemînd la vecernie.* P.L. 37 11; cf. **O.I** 9/1, 82/37, 98/13, 123/19, 124/7, 144/4; **P.L.** 51/19, 51/30, 52/1, 52/4, 93/35, 96/3, 97/6, 97,8, 98/33 [V. 8; Pr. 10]. ◒ (Personificare) *Iar riul suspină de blîndu-i durere Poetic murmur.* O.I 3/13. *Și riul repetă ca cîntul de îngeri. În repede danț.* O.I 5/23. *Riul sfînt ne povestește cu-ale undelor lui gure.* O.I 14/19; cf. **O.I** 8/1; **P.L.** 5 5 [V. 4; Pr. 1]. ◒ (În contexte figurate) *În zadar riuri în soare Grămădești-n a ta gîndire Și cîmpiile asire Și întunecata mare.* O.I 54/5. *Și de-aceea tot ce mișcă-n țara asta, riul, ramul, Mi-e prieten numai mie, iară tic dușman este.* O.I 147/32 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Riu de lapte** v. l a p t e [V. 1].

2. Torent, șuvoi. ◒ (În context figurat; repetiție) *A voastre vieți ca toate sunt ca undele ce curg. Vecinic este numai riul: riul este Demiurg.* O.I 157/1 [V. 2]. ◒ (Metaforic) *Văd nopți ce-ntind deasupră-mi oceanele de stele, Zile cu trei sori în frunte, verzi dumbrăvi cu filomele, Cu izvoarele gîndirei și cu riuri de cîntări.* O.I 31/6. *Dar poate acolo să fie castele Cu arcuri de aur zidite din stele, Cu riuri de foc și cu poduri de-argint.* O.I 38,3. *Riuri de fulgere il urmăreau, popoare de lunete bătrîne.* P.L. 54/4; cf. **O.I** 85/14 [V. 3; Pr. 1]. ◇ Loc. adv. **Riuri-riuri** = în număr mare fără sfîrșit. [Neamurile] *se mișcară riuri-riuri, Ori din codri răscolite, ori stîrnite din pustiuri.* O.I 146/33 [V. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **riu** (**O.I** 82/37, 129/15; **P.L.** 93/35, 96/3), **riul** (**O.I** 3/13, 5/23, 44/19, 147/32, 157/4, 157/4; **P.L.** 51/30, 52/4, 98/33), g. d. **riului** (**O.I** 8/1; **P.L.** 51/19, 52/1, 97/6, 97/8); pl. n. ac. **riuri** (**O.I** 9/4, 31/6, 37/6, 38/3, 54/5, 85/11, 98/13, 123/19, 144/4, 146/33, 146/33; **P.L.** 54/4), **riurile** (**O.I** 124/7; **P.L.** 5/5); g. d. **riurilor** (**O.I** 76/17; **P.L.** 37/41).

RÎUȘÓR s. n. Diminutiv al lui riu, cu sens hipocoristic, în spiritul poeziei populare. ◒ (Personificare) *De-aș fi, mîndră, riușorul Care dorul Și-l confie cîmpului, Ți-aș spăla o-sărulare, Murmurare, Crinii albi ai sînului.* O.I 5/7; cf. **O.I** 5/25 [V. 2].

— Formă gramaticală: sg. n. ac. **riușorul** (**O.I** 5/7, 5/25).

RÎZĂTÓR, -OÁRE adj. I. Care exprimă veselie, zîmbitor. *Luna lumina fața ei albă ca laptele, cu obrajii roșii și părul ei blond, foarte blond, care înconjura cu lux și finețe*

o față plină și rizătoare. P.L. 68/7 [Pr. 1]. ✦ Fig. Luminos, strălucitor. *Un suflet numai plînge, în doru-i se avîntă, L-a patriei dulci plaiuri, la cîmpii-i rizători.* O.I 6/4 [V. 1].

2. Care își bate joc de ceva. *Cu mîinile de dreptate și bine rizătoare, Cu umbra voastră numai, puteri îngroziloare, La jugu-i ei sileșteți pe cei ce l-au urît.* O.I 62/13 [V. 1].

— Forme gramaticale: **sg. 1 n ac. rizătoare (O.I** 62/13; **P.L.** 68/7); pl. n. ac. **rizători (O.I** 6/1).

RÎZÍND, -Ă adj. Care rîde, care exprimă veselie. *Cînd pe stele aurie Noaptea doarme ușurel, Cîte inime rîzînde, Dar pe cîte suspinînde Le delasă-nceîtinel.* O.I 14/8. *Și-aș pune soarta lumei pe buza-ți furpurie, Aș pune lege lumei rîzîndul lău delir, Aș face al tău zîmbet un secol de orgie Și lacrimile-ți mir.* O.I 22 2 [V. 2]. ◒ (În context figurat) *Iară noi? noi, epigonii?... Simțiri reci, harfe zdrobite, Mici de zile, mari de patimi, inimi bătrîne, urîte, Măști rîzînde, puse bine pe-un caracter inimic.* O.I 35/9 [V. 1]. ✦ Fig. Luminos, strălucitor. *De-aș avè și eu o floare Mîndră, dulce, răpitoare Ca și florile din mai, Fîice dulce a unui plai, Plai rîzînd cu iarbă verde. Ce s-ar leagănă, se pierde.* O.I 2,5 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **rîzînd (O.I** 2/5), **rîzîndul (O.I** 22/2); pl. n. ac. **rîzînde (O.I** 14/8, 35/9).

ROÁDĂ s. f. v. **rod**.

ROÁDE vb. III. Tranz. și intranz. A rupe cu dinții puțin cîte puțin. *În odaie, prin unghere S-a țesut painjinis Și prin cărțile în vraiuri Umblă șoarecii furiș. În această dulce pace Îmi rîdie privirea-n pod Și ascult cum învățișul De la cărți ei mi le rod.* O.I 105/20. *De cînd a venit, se zbuciumă în pîine în care-ai încuiat-o tu și roade cu colții la lanțurile ce-o închid.* P.L. 8/23 [V. 1; Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **roade (P.L.** 8/23), 3 pl. **rod (O.I** 105/20).

ROÁTĂ s. f. 1. Cerc de lemn sau de fier, cu spițe sau plin, care învîrtindu-se pune în mișcare un vehicul. *Închipuiește-ți că, pe o roată, mișcală-n loc, s-ar tîpi un fir de colb.* P.L. 41/29. *Acest fir va trece prin toate locurile prin care trece roata învîrtindu-se.* P.L. 41/30. *Roata chiar în aceeași clipă e în toate locurile cuprinse de ea.* P.L. 41/31; cf. P.L. 41/26 [Pr. 4].

2. Organ de mașină care servește, într-un sistem tehnic, la transmiterea sau la transformarea unei mișcări. *Nu s-aude nimic... decît departe-n vro grădină privighitoarea și s-aude vuind încet o roată pe apă.* P.L. 93/38 [Pr. 1].

3. Cerc. [Corăbii învecshite] *trecînd încet ca umbre — fin pînzele umflate În fața lunei care prin ele-atunci străbate, Și-n roată de foc galbăn stă fața-i ca un semn.* O.I 63,15 [V. 1].

4. Mișcare circulară, învîrtitură, rotocol. *Și fîlfîie deasupra-i, goninău-se în roate Cu-aripile-ostenite un alb și-un negru cocîr.* O.I 93/11 [V. 1]. ◇ (Adverbial) *C-un sălbatec sall un tigru, care cînd pe leu îl vede Muge lare, Coada roată o-nvîrtește.* O.I 165/13 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **roată (O.I** 63/15, 165/13; **P.L.** 41/29, 93/38), **ronta (P.L.** 41/30, 41/31), g. d. **roți (P.L.** 41/26); pl. n. ac. **ronte (O.I** 93/14).

ROB, ROÁBĂ s. m. și f. 1. Slugă, servitor. *Sta cu capul ei sur ca cenușa în poalele unei roabe tîncre și frumoase.* P.L. 16,9. *În cursul zilei roaba babei s-apropie de el și-i zise încet.* P.L. 17/10 [Pr. 2]. ✦ Fig. Persoană foarte devotată cuiva. *Cît de sus rîdîți acuma în gîndirea la pe-o roabă, Cînd durerea la din suflet este singura-mi podoabă.* O.I 151/37 [V. 1].

2. Fig. Persoană subjugată de o pasiune. *La aceiași șir de patimi deopotrivă fiind robi, Fie slabi, fie puternici, fie genii ori neghiobi!* O.I 130/21. *Azi, cînd patimilor proprii murîtorii toți sunt robi, Gloria-i închipuirea ce o mie de neghiobi Idolului lor tînără.* O.I 140/1 [V. 2]. ◒ (Metaforic) *A mea minte, a farmecului roabă, Din orișice durere îți face o podoabă.* O.I 232/9 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **roabă (O.I** 154/37, 232/9), **ronba (P.L.** 17/10), g. d. **roabe (P.L.** 16/9); pl. n. ac. **robi (O.I** 130/21, 140/1).

ROBÍ vb. IV. Tranz. Fig. A înlănțui, a subjuga. *Astfel robit de-aceeași jale Pctrec mereu același drum... În taina farmecelor sale E-un ,,nu știu ce'' și-un ,,nu știu cum''.* O.I 208/13 [V. 1].

ROBÍE s. f. Stare de dependență economică, socială și politică. *Și de-ndrebăi atuncea, vouă ce vă rămîne? Munca, din care dînșii se-mbată în plăceri, Robia vieța toată, lacrimi pe-o neagră pîine.* O.I 60/3 [V. 1].

RÓCHIE s. f. Îmbrăcăminte feminească. *Îi foșnea uscat pe frunze poala lung-a albei rochii.* O.I 85,29. *Deodat-aud foșnirea unei rochii, Un moale pas abia atins de scînduri... Iar mîni subțiri și reci mi-acopăr ochii.* O.I 119/12. *S-auzi zornetul de pinteni și foșnirile de rochii, Pe cînd ei sucese musteața, iară ele fac cu ochii?* O.I 157/23; cf. **O.I** 117/9 [V. 4]. ◒ (Ironic; în context figurat) *L-au legat și i-au scos ochii, Ca dovadă de ce suflet stă în pepții unei rochii.* O.I 159/4 [V. 1]. ✦ Trenă, coada rochiei. *Un paj ce poartă pas cu pas A-mpărătesii rochii, Bătat din flori și de pripas... Se furișează plndilor Privind la Cătălina.* O.I 173/26 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. g. d. **rochii (O.I** 85/2), 117/9, 119/12, 159/4, 173/26); pl. n. ac. **rochii (O.I** 157/23).

ROD s. n. (Și în forma *roadă*) Fruct. *Multe flori sunt, dar puține Rod în lume o să poarte.* O.I 226/2 [V. 1]. ◇ Loc. vb. **A da roade** v. d a[2] [V. 1]. ◇ Expr. **A aduce roade** = a rodi. ◒ (Metaforic) *A crea ceva valoros. Critici voi, cu flori deserte, Care roade n-ați adus — E uscr a serie versuri Cînd nimic nu ai de spus.* O.I 227/6. ◒ (Construcție metaforică) **Umana roadă** = neamul omenesc, omenirea, umanitatea; (v. și ochi, Cain). *Astfel umana roadă în calea ei înghețată, Se petrifică unul în sclav, altu-mpărat.* O.I 64/11 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **rod (O.I** 226/2), **rondă (O.I** 64/11); pl. n. ac. **roade (O.I** 64/10, 227/6). — Variantă: **roádă (O.I** 227/6) s. f.

ROI[1] s. n. 1. Grup compact de albine ieșite din stup în căutarea hranei. *Mii de roiuri de albine Curg în rîuri sclipitoare peste flori de miere pline.* O.I 85/13. *Vedem în marile migrațiuni ale popoarelor... o analogie cu roiurile albinelor.* P.L. 81/25 [V. 1; Pr. 1].

2. Mulțime de insecte mergînd sau zburînd în grupuri. *Vede ieșind dinlr-o pădure-n depărtare cele șepte iepe alungate de un roi nemărginit de țînțari.* P.L. 16/29 [Pr. 1]. ◒ (Glumeț) *Ploșnițele roșii... Într-un roi mai de un stînjen Au ieșit la promenadă.* O.I 46/20 [V. 1].

◒ (Element de personificare) *Un roi de raze ... a spus lăudarilor cum horesc îngerii.* P.L. 23/16. *Roiuri de unde răsărind din inima pămîntului le-a spus cum cîntă ursitorile cînd urzese bineie oamenilor.* P.L. 23/17 [Pr. 2]. ◒ (Metaforic) Mulțime, sumedenie; (v. și c o l o n i e, o ș t i r e, p ă d u r e). *De atunci și pînă astăzi colonii de lumi pierdute Vin din sure văi de haos pe cărări necunoscute Și în roiuri luminoase izvorînd din infinit Sunt atrase în viață de un dor nemărginit.* O.I 132/31 [V. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **Roiuri vorbitoare** v. v o r b i t o r [V. 1]. **Roiuri de stele** = puzderie de stele. *Se ridicară încet, încet prin aerul luciu și pătruns de razele lunei, prin nourii negri ai cerului, prin roiurile de stele, plină ce ajunseră la lună.* P.L. 50/14 [Pr. 1]. ✦ Grup compact de oameni în mișcare. *Ienicerii, copiii de suflet ai lui Allah și spahii Vin de-atunecă pămîntul, la Rovine în cîmpii; Răspîndindu-se în roiuri întind corturile mari.* O.I 146/3. *Să privești prin lucii geamuri la luminele aprinse Și s-o vezi înconjurată de un roi de pierde-vară.* O.I 157/21 [V. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **roi** (**O.I** 46/20, 157/21; **P.L.** 16/29, 23/16); pl. n. ac. **roiuri** (**O.I** 85/13, 91/10, 132/31, 146/3; **P.L.** 23/17), **roiurile** (**P.L.** 50/14, 81/25).

ROÍ[2] vb. IV. I n t r a n z. (Despre insecte mici) A se mișca în număr mare de colo pînă colo. *Pe părești cu colb, pe podul cu lungi pînze de painjen Roiesc ploșnițele roșii.* O.I 46/18. *Florile erau în straturi verzi și luminau albastre, roșie-închise și albe, iar pintre ele roiau fluturi ușori.* P.L. 7/17 [V. 1; Pr. 1]. ✦ F i g. A zumzăi, a face ca albinele. ◒ (Metaforic) *Odată el își simte capul plin de cîntece. Asemenea ca un stup de albine, ariile roiau limpezi, dulci, clare, în mintea lui îmbătată.* P.L. 53/23 [Pr. 1]. ✦ (Despre oameni) A umbla forfotind de colo pînă colo. *Călărești împlu cîmpul și roiesc după un semn Și în căi lor sălbateci bat cu scările de lemn.* O.I 148/3 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 pl. **roiesc** (**O.I** 46/18, 148/3), imp. 3 pl. **roiau** (**P.L.** 7/17, 53/23).

RÓINIC, -Ă adj. (Despre grupuri) Care este în mișcare vie, care se răspîndește pornind din același loc. *Domnind semeț și înăr pe roinicele stoluri, Căror a mea ființă un semizeu părea, Simțeam că universul la pasu-mi tresărea.* O.I 91/1 [V. 1].

RÓÎRE s. f. Zbor agitat al unui număr mare de insecte. *Un cîntec nesfîrșit, încet, dulce, ieșind din roirea fluturilor și a albinelor, îmbălau grădina și casa.* P.L. 7/9 [Pr. 1].

ROL s. n. (Și în forma *rolă*) Însărcinarea pe care o primește un artist în distribuția unei piese. *Și ce mucalit bătrîn... Pare un paiazzo într-o rolă de intrigant.* P.L. 76/9. *El joacă rolul unei fete naive, pe care amantul ar fi descoperit-o.* P.L. 79/28 [Pr. 2]. ◇ Expr. **A eădea în rolul euiva** v. c ă d e a [Pr. 1]. **A juea un rol** = a avea însemnătate. *Umbra lui din părete, care joacă un rol atît de mare, e portretul cu ochii albaștri.* P.L. 64/33 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **roi** (**P.L.** 64/33), **rolă** (**P.L.** 76/9), **rolul** (**P.L.** 79/28, 87/11). — Variantă: **rólă** (**P.L.** 76/9). s.f.

RÓLĂ s. f. v. **rol.**

ROMÂN[1] s. m. Persoană care făcea parte din populația statului roman. *Toate mutrele acestea sunt pretinse de roman, Toată greco-bulgărimea e nepoata lui Traian!* O.I 150/29. *El* [citise] *istoria romanilor și voia să fie de patruzeci de ani.* P.L. 66/4 [V. 1; Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **roman** (**O.I** 150/29); pl. g. d. **romanilor** (**P. L.** 66/4).

ROMÂN[2] s. n. Narațiune epică în proză, de întindere mare, cu conținut complex și dezvoltat. *Ea citise un roman ș-ar fi voit să fie de douăzeci și șase de ani și nu era decît de paisprezece.* P.L. 66/2. *Era o vreme în care, în urma unui roman spaniol, regina de astăzi a Egipetuiui se numea Tolla.* P.L. 66/18. *Apoi mai era ceva. O mică carte de notițe... impresii din romane, din poezii, scrise în fiecare zi.* P.L. 71/35 [Pr. 3]. ✦ F i g. Împletire de întîmplări cu multe episoade. ◒ (În context figurat) *Din sărmana noastră viață, am dura roman întreg.* O.I 157/36 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **roman** (**O.I** 157/36; **P.L.** 66/2), g. d. **unui roman** (**P.L.** 66/18); pl. n. ac. **romane** (**P.L.** 71/35).

ROMÂN[3], **-Ă** adj. Propriu Romei antice sau imperiului întemeiat de Roma. *Vedeți cum urna creapă, cenușa reînvie, Cum murmură trecutul cu glas de bătălie Poporului roman.* O.I 24/27 [V. 1]. ◒ (Ironic) *O, te-admir, progenitură de origine română!* O.I 151/16 [V. 1]. ◒ (Glumeț) *Octavian August împeratorul o petrecea sara pin'acasă, dacă-l iertau ocupațiunile statului roman, și astăzi — îl iertau acele ocupațiuni ale statului roman.* P.L. 67/10 — 11 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **roman** (**O.I** 24/27; **P.L.** 67/10, 67/11), **română** (**O.I** 151/16).

***ROMÂNÍȚĂ** s. f. v. **românițâ.**

ROMÂNTIC, -Ă adj. Meditativ, visător. *N-oi uita vrodată, dulce Bucovină, Geniu-ți romantic.* O.I 9/2 [V. 1]. ◒ (Glumeț) *Cela-i cavaler... e iute... oare știe franțuzește? Cea ce-nconjură mulțimea i-o romantică copilă.* O.I 46/24 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **romantic** (**O.I** 9/2), **romantică** (**O.I** 46/24).

ROMANȚIÓS s. m. Romantic, visător. *Pe ici, pe colo trecea cîte un romanțios fluierînd.* P.L. 26/21 [Pr. 1].

ROMÂNÍȚĂ s. f. Mușețel. *Și mi-i spune-atunci povești Și mînciuni cu-a ta gurită, Eu pe-un fir de romaniță Voi cerca de mă iubești.* O.I 55/3 [V. 1].

ROMÂN[1] s. m. Persoană care aparține populației de bază a României. *Codrul frate cu românul.* O.I 183/4; cf. **O.I** 182/2, 182/17 [V. 3].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **român** (**O.I** 182/17), **românul** (**O.I** 182/2, 183/4).

ROMÂN[2], **-Ă** adj. Românesc. *Cînd privesc zilele de-aur a scripturelor române, Mă cufund ca într-o mare de visări dulci și senine Și în jur parcă-mi colindă dulci și mîndre primăveri.* O.I 31/1. *Iar Negruzzi șterge colbul de pe cronice bătrîne, Căci pe mucedele pagini stau domniile române, Scrise de mîna cea veche a-nvățaților mireni.* O.I 32/20. *Peste-un ceas păgînătatea e ca pleava vînturală. Acea grindin-oțelită înspre Dunăre o mină, Iar în urma lor se-ntinde falnic armia română.* O.I 148/30; cf. **O.I** 28/5 [V. 4].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **română** (**O.I** 28/5, 148/30); pl. n. ac. **române** (**O.I** 31/1, 32/20).

ROMÂNÉSC, -EÁSCĂ adj. Propriu românilor, al românilor sau al țării lor. ◒ (În context figurat) *Și deasupra idrei fluture cu vîntul Visul tău de glorii falnic triumfînd, Spună lumii large steaguri tricoloare, Spună ce-i poporul mare, românesc.* O.I 15/14 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Devotat țării românești, care iubește țara românească. *Fiii tăi trăiască numai în frăție Ca o nopții stele, ca o zile zori, Viața în vecie, glorii, bucurie, Arme cu tărie, suflet românesc.* O.I 16/6 [V. 1].

ROMÂNÍE s. f. (În expr.) **Pe românie** = în limba română, pe românește. *Titlul era scris . . . „Învățătură despre a lumei orînduială dumnezeiască . . . de pe grecie pe românie tîlcuită cu adăugire a înrîuririei zodiilor asupra vieții omenești".* P.L. 35/19 [Pr. 1].

RÓPOT s. n. Cădere repede și precipitată (de grindină). ◒ (Comparație) *Lănci scînteie lungi în soare, arcuri se întind în vînt, Și ca nouri de aramă și ca ropotul de grindeni, Orizonu-ntunecîndu-l, vin săgeți de prelutindeni.* O.I 148/7 [V. 1]. ✦ Curgere repede și zgomotoasă a unui torent sau a valurilor în mișcare. *Pe un deal răsare luna, ca o vatră de jăratic, Rumenind sîrăvechii codri și castelul singuratic Și-alte riurilor ape, ce șchipesc fugind în ropot.* O.I 76/17. *Iar prin mîndrul întuneric al pădurii de argint Vezi izvoare zdrumicate peste pietre licurind; Ele trec cu harnici unde și suspină-n flori molatic, Cînd coboară-n dulce ropot din lăpșanul prăvălatic.* O.I 85/10 [V. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **ropot** (**O.I** 76/17, 85/10), **ropotul** (**O.I** 148/7).

ROPOTÍ vb. IV, I n t r a n z. A produce zgomote repezi și cadențate. *În mijlocul văii e un lac, în care curg patru izvoare cari ropotesc, se sfădesc, murmură, răstoarnă pietricele toată ziua și toată noaptea.* P.L. 78/33 [Pr. 1].

ROS. ROÁSĂ adj. (Despre haine) Rupt, uzat, subțiat. *Iar colo bătrînul dascăl cu-a lui haină roasă-n coate, Într-un caiet fără capăt tot socoate și socoate.* O.I 132/1. *Surlucul tău, pe lîngă aceștea, era mai mult urzeală decît bătătură, ros pe margini, fudul la coate, de ridea pare că și vîntul în urma lui.* P.L. 32/9 [V. 1; Pr. 1]. ✦ (Despre cărți, hîrtie etc.) Mîncat, măcinat, distrus. *În volumul ros de molii Caută noaptea adevăr Și-nțelesți lipită-n file Viața-i galbănă de păr.* O.I 108/13. *Afară-i toamnă, frunză-mprăștiată, Iar vîntul vîrtelnița geamuri grele picuri; Ci tu citești scrisori din roase picuri Și într-un ceas gîndești la viața toată.* O.I 119/3. *El deschise o carte veche legată cu piele și roasă de molii — un manuscript de zodii.* P.L. 35/6 [V. 2; Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **ros** (**O.I** 108/13; **P.L.** 32/9), **roasă** (**O.I** 132/1; **P.L.** 35/6); pl. n. ac. **roase** (**O.I** 119/3).

ROST s. n. (În expr.) **A ști** (sau **a spune**) **pe de rost** = a ști (sau a spune) din memorie, pe dinafară. *Cine-i acel ce-mi spune povestea pe de rost, De-mi ține la el urechea — și rîd de elle-ascult.* O.I 71/8. *Și cînd propria ta viață singur n-o știi pe de rost, O să-și bată alții capul s-o pătrunză cum a fost?* O.I 134/7 [V. 2].

ROSTÍ vb. IV. T r a n z. 1. A spune, a zice. *Formulele sunt vecinice ca cuvintele lui Dumnezeu, pe care el le-a rostit la facerea lumii.* P.L. 42/12. *Umbra se desprinse încet, ca dintr-un cadru, sări jos de pe părete și sta diafană și zîmbitoare, rostind limpede și respectuos: Bună sară!* P.L. 47/2 [Pr. 2]. ◒ (Element de personificare) *San Marc sinistru miezul nopții bate. Cu glas adînc, cu graiul de Sibile, Rostește lin în clipe cadențate: „Nu-nvie morții — e-n zadar, copile!"* O.I 202/13 [V. 1].

2. A pronunța. *Și această ciumă-n lume și aceste creaturi . . . Înțrăznesc că să rostească pîn-și numele lău . . . fără!* O.I 151/6 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind prez. 3 sg. **rostește** (**O.I** 202/13), **p.** c. 3 sg. a **rostit** (**P.L.** 42/12); conj. prez. 3 pl. **să rostească** (**O. I** 151/6); ger. **rostind** (**P.L.** 47/2).

ROȘ[1] s. n. (Concretizat) Culoare roșie. *Tablele erau pline de schemele unei sisteme lumești imaginare . . . Constelațiuni zugrăvite cu roș, calcule geometrice zidite după o închipuită și mistică sistemă.* P.L. 35/28 [Pr. 1].

ROȘ[2], **-Ă** adj. v. **roșu**[2].

ROȘÁȚĂ s. f. v. **roșeață**.

ROȘEĂȚĂ s. f. (Și în forma *roșață*) Culoare roșie. *Cum ei mergînd ca vîntul se cearță și se-ntreabă, Nu văd în fundul nopții o umbră de roșeață.* O.I 97/32. [Muntele] *sta negru și nalt, zugrăvindu-și în aerul albastru mărginile lui tivite cu roșață.* P.L. 39/15 [V. 1; Pr. 1]. ✦ Îmbujorare, împurpurare (a feței). *Roșața din obraz dispăruse.* P.L. 92/36 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **roșeață** (**O.I** 97/32), **roșață** (**P.L.** 39/15, 92/36). — Variantă: **roșáță** (**P.L.** 39/15, 92/36) s. f.

ROȘÍ vb. IV. R e f l. A căpăta culoarea roșie, a deveni roșu. *Petițele de pe lumina ochiului i se roșise ca focul.* P.L. 20/15. *Încet, încet ochiul luminei se roși.* P.L. 45/3 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: ind. p. s. 3 sg. **se roși** (**P.L.** 45/3), m.m.c.p. 3 sg. **se roșise** (**P.L.** 20/15).

*** RÓȘU**[1] s.n. v. **roș**[1].

RÓȘU[2], **-IE** adj. (Și în forma *roș*) 1. De culoarea sîngelui. *Noaptea flamingo cel roșu apa-neel, încet pătrunde.* O.I 45/14. *Dîndu-și trestia-ntr-o parte, Stă copila lîn plecată, Trandafiri aruncă roșii Peste unda fărmecată.* O.I 72/15. *Genariul ți aruncă în față o batistă roșie.* P.L. 15/15; cf. **O.I** 42/2, 43/6, 44/4, 46/18, 52/18, 97/15, 133/11, 152/20; **P.L.** 6/2, 7/16, 14/26, 15/22, 29/28, 35/9, 36/5, 37/14, 37/35, 45/7, 72/14, 98/12 [V. 10; Pr. 13]. ◇ (Adverbial) *Numai semnul arab lucea roș, ca jăratecul noaptea.* P.L. 53/34 [Pr. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Flamura cea roșă** v. f l a m u r ă [V. 1]. ✦ (Despre lună, stele, fulgere) Aprins, luminos. *Norii se rupeau bucăți pe cer — luna roșie ca focul se ivea prin spărturile lor risipite.* P.L. 9/25. *Floarea . . . veghea pintre frunzele ei, ca o stea roșie.* P.L. 15/19. *Luna s-ascunse într-un nor negru spînlecat în două rînduri de lungi fulgere roșii.* P.L. 31/39 [Pr. 3]. ◒ (Construcție metaforică) **Șerpi roșii** v. ș a r p e [Pr. 1]. ✦ (Despre lumină sau surse de lumină) Purpuriu, aprins, de culoarea focului. *Pe-a altarului icoană în de raze roșii frîngeri, Palidă și mohorîtă Maica Domnului se vede.* O.I 50/7. *Pe cărări pierdute-n vale Merge-n codri fără de capăt, Cînd a serei raze roșii Asfințind din ceruri scapă[t].* O.I 66/11. *Maria intra deodată în salonul încălzit și luminat numai de razele roșii ale jăratcului din cămin.* P.L. 64/11; cf. **O.I** 50/4, 62/27, 84/8, 96/6;

P.L. 35/5, 39/2, 40/28, 44/39, 47/5 [V.6 ; Pr. 6]. ◒ (În contexte figurate) *Dintr-o volbură naltă, verde, se vedeau nemișcați doi ochi de jeratec, a căror raze roșii ca focul ars pătrundeau în rărunchii ființei.* P.L. 18/26 [Pr. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Razele roșii ale zilei** v. z i [V. 1].

2. De culoare rumenă — aprinsă (din cauza afluenței de sînge), îmbujorat la față (de emoție). *Părul lui i-atinge părul Și alunci c-obrazul roș Ea apleacă gene lunge Peste ochii cuviroși.* O.I 67/2. *Ea-și acopere cu mîna fața roșă de sfială.* O.I 82/19. *Luna lumina fața ei albă ca laptele, cu obrajii roși și părul ei blond.* P.L. 68/5. *Fața ei era roșie de rușine.* P.L. 68/22. *Am văzut-o roșie, sfioasă, lurburată.* P.L. 90/28 ; cf. **O.I** 55/6, 82,21, 84/36, 85/30 ; **P.L.** 55/3, 63/28, 67/31, 77/1, 85/1, 88/14 [V. 6 ; Pr. 9]. ◒ (Construcție metaforică) **Nour roș** v. n o r [V. 1]. ✦ (Despre ochi) Injectat, congestionat. *Făl-Frumos se uită și văzu o bufniță mare și sură, din care nu străluceau decît ochii roșii.* P.L. 18/39 [Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **roșu** (**O.I** 45/14, 62/27). **roș** (**O.I** 44/4, 52/3, 52/18, 67/2, 84/8, 113/11 ; **P.L.** 35/5, 36/5, 37/35, 44/39), **roșie** (**O.I** 55/6, 85/30, 152/20 ; **P.L.** 6/2, 7/16, 9/25, 14/26, 15/15, 15/19, 15/22, 29/28, 35/9, 40/28, 47/5, 63/28, 67/31, 68/22, 77/1, 85/1, 88/14, 90/28), **roșă** (**O.I** 42/2, 63/3, 82/19, 82/21, 84/36 ; **P.L.** 55/3) ; pl. n. ac. **roșii** (**O.I** 43/6, 46/18, 50/4, 50/7, 66/11, 72/15, 97/15, 98,5 ; **P.L.** 9/16, 18/26, 18/39, 31/39, 37/14, 39/2, 45/7, 64/11, 72/14, 98/12), **roși** (**O.I** 96/6 ; **P.L.** 68/5). — Variantă : (Mold.) **roș, -ă** (**O.I** 42/2, 44/4, 52/3, 52/18, 63/3, 67/2, 82/19, 84/8, 84/36, 133/11 ; **P.L.** 35/5, 36/5, 37/35, 44/39, 53/34, 55/3) adj.

ROTÍ vb. IV. **1.** R e f l. și i n t r a n z. (Despre ape) A forma cercuri concentrice, a produce vîrtejuri. *Apa fugea rotind împrejurul glesnelor ei.* P.L. 101/38 [Pr. 1]. ◒ (Metaforic) *Cum el din cer o auzi, Se stinse cu durere, Iar ceru-ncepe a roti În locul unde piere.* O.I 171/23 [V. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **Culbur rotind de ape** v. c u i b a r [V. 1]. **A se roti în cercuri** v. c e r c [V. 1].

2. T r a n z. A-și plimba ochii în toate părțile. *Eram un copilandru. Din codri vechi de brad Flămînzii ochi rotîndu-i, eu misluiam pămîntul, Eu răzvrăteam imperii, popoarele cu gîndul.* O.I 88/17 [V. 1].

— Forme gramaticale : ind. prez. 3 sg. se **rotește** (**O.I** 170/2) ; inf. a **roti** (**O.I** 171/23) ; ger. **rotind** (**O.I** 85/12, 88,17 ; **P.L.** 101/38).

ROTÍRE s. f. Învîrtire. *Culmea dulcii muzice de sfere, Ce-o aude cum se naște din rotire și cădere.* O.I 160/30 [V. 1].

ROTITÓR, -OÁRE adj. Care se rotește, care formează un cerc. *Stă castelul singuratic, oglindindu-se în lacuri, Iar în fundul apei clare doarme umbra lui de veacuri ; Se înalță în tăcere dintre rariștea de brazi, Dind atîta înlunerec rotitorului talaz.* O.I 152/4 [V. 1].

ROTÚND, -Ă adj. **1.** (Și în forma *rălund*) De forma unui cerc, a unui disc, a unei sfere. *Nouri mari, rotunzi și plini pare-că de vijelie, treceau pe cerul adînc albastru.* P.L. 38/38. *Un bătrîn prietenos... se ivi... ridicînd cu mîna lui cea fină bărbia cea rotundă a fetei.* P.I.. 58/31. *Părul ei blond pare-o brumă aurită, gura dulce cu buza de desupt puțin mai plină părea că cere sărutări, nasul fin și bărbia rălundă și dulce ca la femeile lui Giacomo Palma.* P.L. 77/23 [Pr. 3].

2. (Despre ființe sau unele părți ale corpului lor) Împlinit, grăsuț, durduliu. *Al vieții vis de aur ca un fulger, ca o clipă-i, Și-l visez, cînd cu-a mea mînă al tău braț rotund îl pipăi.* O.I 82/4. *Gît și umere frumoase, Șiruri albe rotunde, El le ține-mbrățișate Și cu mîinile le-ascunde.* O.I 109/6. *Hainele ei umede de ploaie se lipise de membrele dulci și rotunde.* P.L. 9/36 ; cf. **O.I** 42/9, 80/16 ; **P.L.** 3/22, 100/36 [V. 4 ; Pr. 3]. ◒ (Glumeț) *În veșmînt de catifele, un bondar rotund în pîntec Somnoros pe nas ca popii glăsuiește-ncet un cîntec.* O.I 87/11 [V. 1]. ◒ (Ironic) *Cînd aiul vreodată un rotund egumen, Cu foalele-ncinse și obrazul rumen, Povestind că viața e calea durerii... Mă întreb : „Acesta poate ca să știe Cum este viața ?"* O.IV 364/1 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **rotund** (**O.I** 82,4, 87/11 ; **O.IV** 364/1), **rotundu-** (**O.I** 80/16), **rotundă** (**P.L.** 58/31), **rătundă** (**P.L.**77/23) ; pl. n. ac. **rotunzi** (**P.L.** 3/22, 49/2, 100/36,, **rotunde** (**O.I** 38/38, 109/6 ; **P.L.**9/36). — Variantă : (regional) **rătúod, -ă** (**P.L.** 77/23) adj.

• **ROTUNJÍ** vb. IV v. **rotunzi.**

• **ROTUNJÍRE** s. f. v. **rătunzire.**

• **ROTUNJÍT, -Ă** adj. v. **rotunzit.**

ROTUNZÍ vb. IV. R e f l. A fi rotund, a fi împlinit. *Bărbia se rotunzește ca un măr galben... gurița cîteodată parcă-i o cireașă.* P.L. 92/12. *Fața ei nu mai era trasă, ci se rotunzea vădit, știii ei erau mai plini.* P.L. 92,35 [Pr. 2].

— Forme gramaticale : ind. prez. 3 sg. **se rotunzește** (**P.L.** 92/12), imp. 3 sg. **se rotunzea** (**P.L.** 92,35).

ROTUNZÍT, -Ă adj. (Și în forma *rătunzit*) Cu un contur curb, oval, împlinit. *Era un contrast plăcut : fața lui trasă și fină... lîngă fizionomia ovală, rătunzită și albă a ei.* P.L. 64/26. *O gură cu buze subțiri, o bărbie rotunzită.* P.L. 74/5 [Pr. 2].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **rotunzită** (**P.L.** 74/5), **rătunzită** (**P.L.** 64/26). — Variantă : (regional) **rătunzít, -ă** (**P.L.** 64/26) adj.

RÓUĂ s. f. Picături de apă care se formează în timpul nopților de primăvară, vară și toamnă. *Presupuind lumea redusă la un bob de rouă și raporturile de timp, la o picătură de vreme, secolii ar fi clipite.* P. L. 25/10. *Cîte stele sunt cuprinse într-o picătură de rouă.* P. L. 38/28. *Florile se trezeau proaspete după somnul lung al nopții, stîncele negre de rouă aboureau și se făceau sure.* P. L. 72/4 ; cf. **P.L.** 25/23 [Pr. 4]. ◒ (În context figurat ; comparație) *O, desmiardă, pîn-eșli juună ca lumina cea din soare, Pîn-ești clară ca o rouă, pîn-eșli dulce ca o floare.* O.I 42/19 [V.1]. ◒ (Construcții metaforice) **A boteza** (pe cineva) **cu rouă de plînsori** v. p l i n s o a r e [V.1]. **Rouă umedă** = lacrimi ; (v. și m ă r g ă r i t a r, o c h i). *Dormi ! dormi ! șopti ea aplecîndu-și gura pe fruntea lui... El simți o rouă umedă curgîndu-i în păr... Dar în momentul acela el îi înfășuise gîtul.* P. L. 63/21 [Pr. 1].

— Formă gramaticală : sg. n. ac. **rouă** (**O.I** 14/15, 42/19 ; **P.L.** 25/10, 25/23, 38/28, 63/24, 72/4).

ROZ, -Ă adj. Trandafiriu. *Era aninat într-un cui bustul în mărime naturală a unui copil ea de oro optsprezece ani — cu păr negru și lung, cu buzele subțiri și roze, cu fața fină și albă.* P.L. 29/41 [Pr. 1].

ROZÁLB, -Ă adj. Trandafiriu deschis, care bate în alb. *Rozalb-auroră, cu bucle de aur Sclipinde-n rubin, Hevarsă din ochii-i de lacrimi tezaur Pe-a florilor sin.* O.I 3/5. *Abia candela ea tristă cu reflexul ei rozalb Blînd o rază mai aruncă.* O.I 50/19 [V. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **rozalb** (O.I 50/19), **rozalbă** (O.I 3/5).

ROZALBÍU, -IE adj. Rozalb. *De-aș avè o floricică Gingașă și fînerică, Că și floarea crinului, Alb ca neaua sînului, Amalgam de-o rozalbie Și de una purpurie.* O.I 2/13 [V. 1].

RÓZĂ s. f. Trandafir. *Și Chloris din roze își pune la salbe Pe frunțea-i de crini.* O.I 3/11. *Dintre flori copila rîde și s'-nclină peste grătii — Ca un chip usor de înger e-arătarea adoratei — Din balcon i-aruncă-o rază și cu mînile la gură, Pare că îi dojenește cînd șoptește cu căldură.* O.I 154/13. [Marea] *se mișca urcîndu-și apele plină înțgă un boschet de chiparos și roze, tămuit în ponorîrea unei stînci.* P.L. 97/21; cf. **O.I** 152/20, 154/10; P.L. 55/2, 73/21 [V.4; Pr. 3]. ◒ (Construcții metaforice) **Semănat de roze** v. s e m ă n a[1] [V. 1]. (Sugerînd frumusețea buzelor; comparație) **O rază a lerihonului.** *Și în acea față albă de palidă, plină, dar tristă, surîdeu suferitor oarecum gura de purpură . . . o rază a lerihonului, a cărei frumusețâ nu se trece.* P.L. 93/1 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **rază** (O.I 154/13; P.L. 55/2, 93/4); pl. n. ac. **roze** (O.I 3/11, 35/27, 152/20; P.L. 73/21, 97/21), **rozele** (O.I 154/10).

RUBEDÉNIE s. f. Rudă, neam. ◒ (Ironic) *Așî abia îi-ai întins mîna, sarr ivărul la ușă. E-un congres de rubedenii, vreun unchi, vreo mătușă.* O.I 155/26 [V. 1].

RUBÍN s. n. Varietate de corindon, de culoare roșie, folosită ca piatră prețioasă. *În părul ei de aur rubine-nflăcărate Și-n ochii ei s-adună lumina sfîntei mări.* O.I 97/11 [V. 1]. ◒ (Metaforic, Culoare roșie uprinsă. *Rozalb-aurorâ, cu bucle de aur Sclipinde-n rubin, Hevarsă din ochii-i de lacrimi tezaur Pe-al florilor sin.* O.I 3/6. *De-ai fi noapte-aș fi luminâ Blîndă, lină, Te-aș cuprinde e-un suspin; Și în nuuță ne iubire, În unire Nopte-um zorii de rubin.* O.I 5/6. [Soarele] *cobori printre crengi de păru un cuib de rubin între ramuri.* P.L. 39/10 [V. 2; Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **rubin** (O.I 3/6, 5/6; P.L.39/10); pl. n. ac. **rubine** (O.I 97/11).

RUDĂȘCĂ s. f. Insectă (*Lucanus cervus*). *Aceea ferească-l dedea într-o chilie, pe părinții cărei erau aruncate cu cruțanul fel de fel de schîje ciudate — iei un șfînt, colo un cățel zvîrcolindu-se în iarbă, colo icoana foarte bine executată a unei rudașfe.* P.L. 73/29 [Pr. 1].

RÚDĂ s. f. **1.** Rubedenie, rudenie. *Nu-și are fiecare om, gindea el, familia sa, amicii, rudele, oamenii săi, ea să-i iubească — cui ee-i pasă de mine?* P.L. 31/35 [Pr. 1].

2. (Popular, la pl.) Familie, neam, viță. *A fost odată ca-n poveștî, A fost ca niciodată, Din rude mari împărătești O prea fumoasă fată.* O.I 167/3 [V. 1].

— Forme gramaticale: pl. n. ac. **rude** (O.I 167/3) **rudele** (P.L. 31/35).

RUG s. n. Grămadă de lemne pe care se ardeau condamnații la moarte. ◒ (Mei. foric) Suferință intensă, mistuitoare, arzătoare. *De-al meu propriu vis, mistuit mă vaiet, De-al meu propriu rug, mă topesc în flăcări.* O.I 199/14 [V. 1].

RUGÁ vb. I. I. R e f l. (În practicile religioase) A face o rugăciune, a invoca divinitatea. *Eu în înger ce se roagă. — El un demon ce viseazâ.* O.I 50/21. *Și cînd în taină mă rugam Ca noaptea-n loc să steie, În veci alături să te am, Femeie.* O.I 187/21. *Noi, ee din mila Sfîntului Umbră facem pămîntului, Rugămu-ne-ndurărilor Lucefărului mărilor.* O.IV 360/14; cf. O.I 17/22, 51/16 [V.5]. ◇ T r a n z. (Complementul indică persoana invocată) *Crăiasă aleginău-le Îngenunchem rugîndu-le, Înaltă-ne, ne mîntuie Din valul ce ne bîntuie.* O.IV 360/2 [V. 1].

2. T r a n z. A cere cuiva stăruitor îndeplinirea unei dorințe, a implora. *În zadar o rogi; „Conașerâ-mi Creștetul eu-ale lui gînduri, să-l sfințesc cu-a mele lacrimi!" Ea nici poate să-nțeleagă.* O.I 160/21. *A-ngenuncheat lîngă mine . . . m-a rugat să-i sufăr iubirea.* P.L. 90/30. *De ce mă rogi?* P.L. 95/8; cf. P.L. 55/27, 75/32 [V.1; Pr.4]. ◒ (Repetiție) *Te-am rugat, mări, rugă Să-mi trimiți prin cineva Ce-i mai mîndru-n valea lui.* O.I 149/7. *Am să-i scriu, s-o rog . . . s-o rog să nu surîdă.* P.L. 55/25 [V.2; Pr. 2]. ◇ R e f l. *De le rogi frumos de ătnsul, Îndestul e de hain Vîlul alb de peste toate Să-l întăture puțin.* O.I 109/9 [V. 1]. ◇ Expr. **Te rog,** fii bun, fii amabil. *A mă iubi nu-ți este permis, desprețuiește-mă! te rog!* P.L. 56/40. *Acum mergi, mergi! Te rog.* P.L. 95/7. *Fugi, te rog.* P.L. **96/22**; cf. P.L. 70/34, 96/24 [Pr. 5]. ◆ A invita, a pofti. *Socrul roagă-n capul mesei să poftească să se pună Nunul mare, mîndrul soare, și pe nună, mîndra lună.* O.I 85/35 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **rog** (P.L. 56/40, 70/34, 95/7, 96/22, 96/24), 2 sg. **rogi** (O.I 109/9, 160/21; P.L. 95/8), 3 sg. **roagă** (O.I 85/35), **se roagă** (O.I. 50/21, 51/16), 1 pl. **ne rugăm** (O.IV 360/14), imp. 1 sg. **mă rugam** (O.I 187/21), p. c. 3 sg. a **rugat** (P.L. 90/30), vîit. 1 sg. **voi ruga** (P.L. 55/27); conj. prez. 1 sg. **să rog** (P.L. 55/25, 55/25); opt. prez. 1 sg. **m-aș ruga** (O.I 17/22), 1 pl. **am ruga** (O.I 149/7); înf. (a) **ruga** (O.I 149/7; P.L. 75/32); ger. **rugîndu-** (O.IV 360/2).

RÚGĂ s. f. I. Rugăciune. *Se răsfrînge ca-n oglindă a copilei umbră plină. Vîmbra ei, re ea și dîncg stă în rugănenguncbiută.* O.I 51/4. *Cînd ruga mea fierbinte nu vrei să o auzi.* O.IV 432/34 [V. 2].

2. Rugăminte, implorare. *Ea-l oprește-n loc cu ochii și e-o mult smerită rugă: „O rămîi, rămîi la mine iu-eu viers dulos de foc, Zburător eu piele negre, umbră fără de noroc".* O.I 80/28. *Să cer un semn, iubilo, spre-a nu te mai uita? Te-aș rere doar'pe line, dar nu mai ești a la; Nu floarea veștejită din părul tău bătai, Căci singura mea rugă-l uitării să mă dai.* O.I 127/4 [V. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **rugă** (O.I 51/4, 80/28, 127/4), **ruga** (O.IV 432/34).

RUGĂCIÚNE s. f. 1. Cerere, mulțumire sau laudă adresată divinității. *O fâclie e înfiptă într-un stîlp de piatră surâ; Lucii picaturi de smoală la pămînt cad sfîrlind Și cununi de flori uscate flțilese amiroslnd Ș-a copilei rugă-*

ciune tainic șopotit murmură. O.I 50/12. *Muri sfinții de-a omenirei rugăciuni îndelungate Vâd aripile-i diafane și de dinsele dau veste.* O.I 51/19. *Înduplecată de rugăciunile împărătesei îngenuncheate, pleoapele icoanei reci se umeziră și o lacrimă curse din ochiul cel negru al mamei lui Dumnezeu.* P.L. 4/6. *Dintr-o fereastră deschisă din catul ae sus, el azi prin aerul nopții tremurînd notele dulci ale unui clavir și un tînăr și tremurător glas de copilă adîncă o rugăciune ușoară, pare că parfumată, fantastică.* P.L. 36/21. cf. **O.I** 15; **O.IV** 360; **P.L.** 37/2, 45/25, [V.4; Pr. 4]. ◒ (Comparație) *Tu îmi pari ca o bacantă, ce-a luat cu-nșelăciune De pe-o frunte de fecioară mirtul verde de martir, O fecioar-a cărei suflet era stînt ca rugăciunea, Pe cînd inima bacantei e spasmotic, lung delir.* O.I 30/11 [V.1]. ◒ (Repetiție) *Cîntă o rugăciune divină, adîncă, tremurătoare: rugăciunea unei vergine.* P.L. 36/29,30 [V. 2]. ◒ (În context figurat) *În van îngerii, ce treceau duclnd în poalele lor rugăciunile muritorilor, se uitau semnificativ la el.* P. L. 52/41 [Pr. 1]. ◒ (Mctaforic) *Stelele albe sunau în aeriane coarde rugăciunea universului.* P. L. 52/17 [Pr. 1].

2. Rugăminte insistentă, implorare. *În toate chipurile voi căuta să te uit. Tu ai o inimă de marmură... Nici zîmbiri, nici rugăciuni, nici îndărătnicia n-o înmoaie.* P.L. 70/11 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n.ac. **rugăciune** (**O.I** 50/12; **O.IV** 360; **P.L.** 36/21, 36/29), **rugăciunea** (**O.I** 15, 30/11; **P.L.** 36/30, 37/2, 52/17); pl. n. ac. **rugăciuni** (**O.I** 51/19; **P.L.** 70/11), **rugăciunile** (**P.L.** 4/6, 45/25, 52/41).

RUGĂMÍNTE s. f. Cerere stăruitoare. *O marmură, aibi milă de-a mele rugămînți.* O.IV 430/6 [V. 1].

RUGĂTÓR, -OÁRE adj. (Și in forma *rugători*) Care exprimă o rugăminte, care se roagă, implorator. *Plîngi copilă?— C-o privire umedă și rugătoare Poți din nou zdrobi și frînge apostol — inima mea?* O.I 30/17. *O marmură, aibi milă de ochi-mi rugători.* O.IV 430/12. *Vorbește-mi, zise el rugători, cum știi tu ciocodală să vorbești, c-o blîndețe uimitoare.* P.L. 70/26 [V. 2; Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **rugători** (**P.L.** 70/26), **rugătoare** (**O.I** 30/17); pl. n. ac. **rugători** (**O.IV** 430/12). — Variantă: (regional) **rugători, -oáre** (**P.L.** 70/26) adj.

[**RUGĂTÓRI, -OĂRE** adj. v. **rugător.**

RUGINÍT, -Ă adj. Acoperit, ros de rugină. *Așezînd genunchi și mîna cînd pe-un colț cînd pe alt colț Au ajuns să rupă gratii ruginite-a unei bolți.* O.I 76/22. *Cercevelele ferestrelor se curmau sub presiunea zăvoarelor vechi și gratiile erau rupte, numai rădăcinile lor ruginite se iveau în lemnul putred.* P.L. 29/21 [V. 1; Pr. 1]. ✦ Fig. (Despre voce, glas) Îmbătrînit, vechi, dogit. *Mureșan scutură lanțul cu-a lui voce ruginită.* O.I 32/13 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **ruginită** (**O.I** 32/13); pl. n. ac. **ruginite** (**O.I** 76/22; **P.L.** 29/21).

RUÍNĂ s.f. Ceea ce a rămas dintr-o construcție sau dintr-o localitate dărîmată; dărîmătură. *Memfis, Teba, țara-ntreagă coperită-i de ruine.* O.I 45/10. *Văzduhul setnleiază și ca unse cu var Lucese zăvoi, ruine pe cîmpul solitar.* O.I 69/10. *Părea o bucată din ruina unei cetățui.* P.L. 40/8; cf. **O.IV** 430/22; **P.L.** 72/17 [V. 3; Pr. 2]. ◒ (În context figurat) *Azi adeseori femeia, ca și lumea, e o școală, Unde-nveți numai durere, înjosire și spoială; La aceste academii de științe a zinei Vineri Tot mai des se perindează și din tineri în mai tineri, Tu le vezi primind elevii cei îmberbi în a lor clas, Pînă cînd din școala veche o ruină a rămas.* O.I 140/14 [V. 1]. ◒ (Metaforic) *Cînd soarele intră în nouri, ei părură roșii și vineți, tivîți cu aur ce lumina dinapoia lor... numai din cînd în cînd sfîșiindu-se se revărsa prin negrele lor ruine lacuri de purpură.* P.L. 39/6[Pr. 1]. ✧ Loc. adj. **În ruină** = ruinat, dărîm. t, distrus. *Biserica-n ruină Stă cuviosă, tristă, pustie și bătrînă.* O.I 69/17. *Și fost-ar fi mai bine Ca niciodată-n viață să nu te văd pe tine — Să fumege-nainte-mi orașele-n ruine, Să se-mplinească visu-mi din codrii cei de brad.* O.I 92/14 [V. 1]. ◒ (Metaforic) *Trecea prin codri pustii, prin munți cu frunțea ninsă... o noapte sfîrticată, un trecut în ruină, un castel numai petre și ziduri sparte.* P.L. 11/25 [Pr. 1]. ✦ Fig. Nimicnicie, distrugere. *Palid stinge-Alexandrescu sînta candel-a sperării, Descifrînd eternitatea din ruina unui veac.* O.I 32/6. *Noi reducem tot la praznl azi în noi, mîni în ruină, Proști și genii, mic și mare, sunet, sufletul, lumina — Toate-s praf... Lumea-i cum este... și ca dînsa suntem noi.* O.I 36/19 [V.2]. ◒ (Construcție metaforică) **Cu sufletul în ruină** = deznădăjduit, disperat, cuprins de deprimare (v. și b r a ț, p ă r e t e). *Oștirile-i alungă în spaimă înghețată, Cu sufletu-n ruină un rege-asirian, Cum sîncelor aruncă aurerea-i înspumată Gemîndul uragan.* O.I 20/2 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **ruină** (**O.I** 20/2, 36/19, 69/17, 140/14; **P.L.** 11/25, 72/17), **ruina** (**O.I** 32/6; **P.L.** 40/8); pl. n. ac. **ruine** (**O.I** 45/10, 69/10, 92/14; **O.IV** 430/22; **P.L.** 39/6).

RÚMÂN, -Ă adj. v. **rumen.**

RÚMEN, -Ă adj. (Și în forma *rumân*) Roșu, îmbujorat. *Cu obrăjei ca doi bujori De rumeni, bată-i vina, Se furișează plinditor Privind la Cătălina.* O.I 173/30. *Fetele tinere ivesc fețele rumene ca mărul prin obloanele aeschise ale ferestrelor.* P. L. 39/34 [V. 2; Pr. 1]. ◒ (Ironic) *Cînd aud vreodată un rotund egumen, Cu foalele-ncinse și obrazul rumen, Povestind că viața e calea durerii ...Mă întreb: „Acesta poate ca să știe Cum este viața?"* O.IV 364/2; cf. **O.IV** 366/11 [V. 2]. ✦ Fig. Roșcat, rumenit, arămiu. *În aer rumene văpăi Se-ntind pe lumea-ntreagă.* O.I 171/25. *Oglinzile riurilor rumene, tremurătorul glas al clopotului împlea sara, chemînd la vecernie.* P.L. 38/1. *Prin lumea română de apunerea frumoasă trece călugărul nostru, neîntînd parte la fărmecata stare a firei.* P.L. 39/22; cf. **P.L.** 39/11 [V. 1; Pr. 3].

— Forme gramaticale: sg. n.ac. **rumen** (**O.IV** 364/2, 366/2), **rumână** (**P.L.** 39/22); pl. n. ac. **rumeni** (**O.I** 173/30), **rumene** (**O.I** 171/25; **P.L.** 38/1, 39/11, 39/34). — Variantă: (Mold., Transilv.) **rúmân, -ă** (**P.L.** 39/22) adj.

RUMENÍ vb. IV. T r a n z. A face să devină rumen, a colora în roșu. *Pe un deal răsare luna, ca o vatră de jăratic, Rumenind străvechii codri și castelul singuratic.* O.I 76/16. *Încet, încet, painjinișul cel roș se lărgi, se diafanizâ și se prefăcu într-un cer rumenit de apunerea scarelui.* P.L. 37/36 [V.1; Pr. 1]. ◒ I n t r a n z. (Metaforic) *Aerul cel alb rumenea de voluptatea clnlecului.* P.L. 53/33 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. imp. 3 sg. **rumenea** (**P.L.** 53/33); ger. **rumenind** (**O.I** 76/16); part. **rumenit** (**P.L.** 37/36).

RUMENÍRE s. f. Roşeaţă, îmbujorare. *Te-ai însenina văzîndu-i rumenirea din obraji.* O.I 160/3 [V. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **A curge rumeuirea [prin ochii cuiva]** v. c u r g e [V. 1].

— Formă gramaticală : sg. n. ac. **rumenirea** (**O.I** 83/3, 160/3).

RÚMPE vb. III v. **rupe.**

RÚPE vb. III. (Şi în forma *rumpe*) **1.** T r a n z. A despărţi prin forţă un obiect în două sau mai multe bucăţi. *Aşezînd genunchi şi mîini cînd pe-un colţ cînd pe alt colţ Au ajuns să rupă gratii ruginite-a unei bolţi.* O.I 76/22. *Baba, de venin, se smulse odată din piuă-n sus şi rupse ţanţurile.* P.L. 8/38. *Cercevelele ferestrelor se curmau sub presiunea zidurilor vechi şi gratiile erau rupte.* P.L. 29/21 ; cf. O.I 95/2 [V. 2 ; Pr. 2]. ◇ R e f l. (În expr.) **A se rupe în bucăţi** v. b u c a t ă [Pr. 1]. ✦ T r a n z. ş i r e f l. A (se) frînge, a (se) despica. *Buzduganul se rupse-n două.* P.L. 4/25. *Căzînd din nori* [buzduganul] *nu se rupse de degetul voinicului.* P.L. 4/28 [Pr. 2]. ◇ R e f l. (În expr.) **A se rupe inima** (sau **sufletul**) cuiva = a simţi o mare durere, a suferi cumplit. *Este regele : În haină de-aur roş şi pietre scumpe El intră să vad-acolo tot trecutul.— I se rumpe A lui suflet cînd priveşte peste-al vremurilor vad.* O.I 44/5. *Floare ! cum surizi în grădina zilelor tale, fără să ştii că o inimă se rupe.* P.L. 50/28 [V. 1 ; Pr. 1]. **A i se rupe** (cuiva) **vlaţa** v. v i a ţ ă [Pr. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **A rupe pauza** v. p a u ză [V. 1]. ◒ (Metaforic ; cu privire la coardele unui instrument muzical) A face să vibreze intens, a scoate sunete, melodii răsunătoare (?). *Sau ca lira sfărmată Ce răsgeme-ngrozitor, Cînd o mînă înghetată Rumpe coardele-n fior.* O.I 18/20 [V. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **A rumpe coarde de aramă** = a scrie versuri răsunătoare, protestatare a îndemna la luptă (v. ş i f l a m u r ă, s c u t u r a). *Mureşan scutură lanţul cu-a lui voce ruginită, Rumpe coarde de aramă cu o mînă amorţită.* O.I 32/14 [V. 1]. ✦ R e f l. (Despre o parte a corpului) A plesni. *Cît pe ce era să i se rumpă o vină a inimei.* P.L.59/21 [Pr. 1].

2. T r a n z ş i r e f l. A (se) distruge, a (se) sfîşia. *Iar de sus pin-în podele un painjăn prins de vrajă, A ţesut subţire plasă străvezie ca o mreajă; Tremurînd ca licureşte şi se pare a se rupe, Încărcată de o burâ, de un colb de pietre scumpe.* O.I 76/31. *Iar voinicul s-apropie şi cu mîna sa el rumpe Pînza ceaa acoperită de un colb de pietre scumpe.* O.I 79/17. *Se duse-n odaia ei şi, rupîndu-şi cu furie pieptarul de califea . . . ea se uită în oglindă.* P.L. 95/17 ; cf. O.I 20/7, 79/25, 116/2 ; P.L.54/2 [V. 5 ; Pr. 2]. ◒ (În contexte figurate) *Lîngă lac, pe care norii Au urzit o umbră fină, Ruptă de mişcări de valuri Ca de bulgări de lumină, Dîndu-şi trestia-ntr-o parte, Stă copila lîn plecată.* O.I 72/10. *Şerpi roşii rupeau trăsnind poala neagră a norilor.* P.L. 9/16. *În dreptul ei — marea, a cărei suprafaţă era ruptă pe ici, pe colea de cîte-un colţ de stîncă.* P.L. 72/73 ; cf. P.L. 9/25, 44/31 [V. 1 ; Pr. 4]. ◒ (Element de personificare) *S-adun flori în şezătoare De painjen lori să rumpă,* O.I 72 6 [V. 1]. ◒ R e f l. (Construcţie metaforică) **A se rupe inima fibră cu fibră** v. f i b r ă [Pr. 1].

3. T r a n z. A smulge, a desprinde ; a culege. *— Ia, eu fac ce fac de mult, Iarna viscolu-l ascult, Crengile-mi rupîndu-le, Apele-asiupîndu-le, Troienind cărările Şi gonind cîntările.* O.I 123/9. *Puse pe trupul său împărătesc haine de păstor . . . mîndră pălărie cu flori, cu cordele şi cu mărgele ruple de la gîturile felelor de-mpărăţi.* P.L. 4/34. *Ei rupeau frunze din crengile altrnate şi le aruncau în urma călugărului spin şi palid.* P.L. 44/26. *Instinctiv rupse mărgeaua pămîntului de la gîtul Mariei.* P.L. 54/7 ; cf. P.L.43/19, 54/15 [V. 1 ; Pr. 5]. ◒ (Metaforic) *Cum oare din noianul de neguri să le rump, Să le ridic la piept u-mi, iubite înger scump.* O.I 213/9 [V. 1].

4. R e f l. A se depărta de un anumit loc. *De dragu-unei copile, S-a rupt din locul lui de sus, Perind mai multe zile.* O.I 173/19 [V. 1].

5. T r a n z. A-şi deschide drum, a-şi croi drum. ◇ Expr. **A-şi rupe calea** v. c a l e [Pr. 1]. **Venea de rupea pămîntul** = venea foarte repede, alerga cu viteza maximă. *Genarul venea în fuga calului, de rupea pămîntul.* P.L. 13/4 [Pr. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **A-şi rupe ulii** v. u l i ţ ă [V. 1].

— Forme gramaticale : ind. prez. 3 sg. **se rupe** (**P.L.** 56/16, 56/28, 58/23), **rumpe** (**O.I** 18/20, 32/14, 79/17), **se rumpe** (**O.I** 44/5), **e ruptă** (**O.I** 95/2), imp. 3 sg. **rupea** (**P.L.** 13/4), **era ruptă** (**P.L.** 72/23), 3 pl. **rupeau** (**P.L.** 9/16, 44/26), **se rupeau** (**P.L.** 9/25, 54/2), p. s. 3 sg. **rupse** (**P.L.** 8/38, 30/32, 43/19, 54/7), se **rupse** (**P.L.** 4/25, 4/28), p.c. 3 sg. **s-a rupt** (**O.I** 173/19) ; conj. prez. 1 sg. **să rump** (**O.I** 20/7, 213/9), 3 sg. **să rupă** (**O.I** 76/22), **să rumpă** (**O.I** 72/6, 116/12), **să se rumpă** (**P.L.** 59/21), p. 3 sg. **să fi rupt** (**O.I** 137/6) ; inf. **a se rumpe** (**O.I** 76/31) ; ger. **rupîndu-** (**O.I** 123/9, 148/24 ; **P.L.** 7/9, 95/17) ; part. **rupt** (**P.L.** 54/15), **ruptă** (**O.I** 72/10 ; **P.L.** 44/31), **rupte** (**O.I** 79/25 ; **P.L.** 4/34, 29/21). — Variantă : (Mold., Transilv.) **rumpe** (**O.I** 18/20, 20/7, 32/14. 44/5, 72/6, 76/31, 79/17, 116/12, 213/9 ; **P.L.** 59/21) vb. III.

RUPT, -Ă adj. Făcut bucăţi. *Înaintea palatului — o masă murdară . . . ; pe ea, hîrtii, versuri, ziare rupte, broşuri efemere.* P.L. 29/31. *O copie de pe un testament părea a fi după cît se putea pricepe din bucăţile rupte.* P.L. 30/34 [Pr. 2]. ◒ (Construcţie metaforică) **Fibră ruptă** = ecou afectiv al unei mari suferinţe morale sau al unei deceptii profunde ; suferinţă (v. ş i d i a d e m ă, g î n d, v î n t). *Martir este numele amorului meu. În fiecare fibră ruptă este-o nemărginire de dureri.* P.L. 56/15 [Pr. 1]. ✦ (Adverbial) Intermitent, nelegat. *Altfel ţuieră şi strigă, scapără şi rupt răsună, Se lmping tumultuoase şi sălbatece pe struna, Şi în gîndu-mi trece vîntul, capul arde pustiit, Aspru, rece sună clinlul cel etern neisprăvit.* O.I 158/3 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **ruptă** (**P.L.** 56/15) ; pl. n. ac. **rupte** (**P.L.** 29/31, 30/34).

RUŞINÁT, -Ă adj. Cuprins de ruşine, jenat. *Ea se scuită — şi, ca ruşinată de cele ce zisese, mînele ei spînzurau în jos ca la un copil vinovat.* P.L. 8/3 [Pr. 1].

RUŞÍNE s. f. 1. Sentiment penibil de jenă, provocat de un eşec sau de o greşeală. *Faţa ei era roşie de ruşine.* P.L. 68/22 [Pr. 1]. ◇ Expr. **A-i fi** (cuiva) **ruşine**, se zice despre cineva care încearcă un sentiment de jenă, care e cuprins de ruşine. *Voi sunteţi urmaşii Romei ? Nişte răi şi nişte fameni ! I-e ruşine omenirii să vă zică voua oameni.* O.I 151/2. *I-e ruşine să se uite de-a dreptul.* P.L. 79/27 [V. 1 ; Pr. 1]. **A muri de ruşine** = a fi copleşit din pricina ruşinii, a fi extrem de jenat şi de emoţionat. *Cînd îşi propuneau să-şi zică tu, mureau de ruşine şi-şi zîcea serios,*

după lungi lupte sufleteşti : „Domuia-ta”, P.L. 68/36 [Pr.1]. **A nu avea ruşine** = a nu se jena, a nu se ruşina. *Şi această ciumă-n lume, şi aceste creaturi Nici ruşine n-au să ieie în smintitele lor guri Gloria neamului nostru spre-a o face de ocară.* O.I 151/4 [V. 1].

2. Pudoare, sfială, reţinere. ◒ (În context figurat) *De ce să mai îmbrac amorul cu vălul ruşinei.* P.L. 86/7 [Pr. 1].

3. Ocară, batjocură, dezonoare. *Şi de-ntrebaţi atuncea, vouă ce vă rămîne? Munca, din care dînşii se-mbată în plăceri, Robia viaţa toată, lacrimi pe-o neagră pîne, Copiilor pătate mizeria-n ruşine.* O.I 60/4 [V. 1]. ◇ Expr. **A face de ruşine şi ocară** v. o c a r ă [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **ruşine** (**O.I** 60/4, 151/2, 151/4, 151/21 ; **P.L.** 68/22, 68/36, 79/27), g. d. **ruşinei** (**P.L.** 86/7).

RUŞINÓS, -OÁSĂ adj. Care exprimă timiditate, care se ruşinează uşor ; timid. *Ca să mai zici că eu nu te iubesc, zise supărată, ca să zici că eu te iubesc, repetă c-o ruşinoasă grafie.* P.L. 71/2. *Se uita lung, serios la faţa ruşinoasă şi roşie a bietei fete.* P.L. 88/14 [Pr. 2]. ◇ (Adverbial) *Ea l-asculta pe copilaş Uimită şi distrasă, Şi ruşinos şi drăgăloş, Mai nu vrea, mai se lasă.* O.I 175/7 [V. 1].

S

SÁBIE s. f. Armă. *Și Apusul își împinse toate reamurile-ncoace ... Se mișcau îngroziitoare ca păduri de lănci și săbii.* O.I 147/3. — *Știi să mînuiești sabia?* P.L. 94/29. *Ieronim plesni cu vîrful sabiei într-un zid.* P.L. 95/34 ; cf. **P.L.** 44/16, 94/31, 95/36 [V. 1; Pr. 5].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **sablе (P.L.** 94/31), **sabla (P.L.** 44/16, 94/29), g. d. **sabiei (P.L.** 95/34) ; pl. n. ac. **săbii (O.I** 147/3), **săbiile (P.L.** 95/36).

SAC s. m. Obiect, făcut de obicei din pînză, în care se pun și se transportă făina, grîul etc. ◒ (Glumeț) *Trec furnici ducînd în gură de făină mărunt saci.* O.I 87/5 [V. 1].

SÁCRU, -Ă adj. Care inspiră veneraţie, demn de cel mai mare respect. ◒ (Construcţie metaforică) **Cugetare sacră** = meditaţie filozofică, gîndire metafizică (v. și i n c l i c i t). *Ce e cugetarea sacră? Combinare măiestrită Unor gînduri neexistente.* O.I 36/10 [V. 1]. ◇ (Adverbial) *Spună lumii large steaguri tricolore, Spună ce-i poporul mare românesc, Cînd s-aprinde sacru candida-i viitoare.* O.I 15/15 [V. 1].

SÁLĂ s. f. Încăpere spaţioasă. *Se duce Sus în curțile din Memfis unde-n săli lumină luce.* O.I 45/29. *În sălile pustii lumine roșii de torții flămînde întunecimea ca pete de jeruție.* O.I 96/6. *În sala cea mare a castelului ... veghea un molan cu șepte capete.* P.L. 12/7 ; cf. **P.L.** 5/37, 5/37, 64/19, 81/5, 84/35 [V. 2; Pr. 6].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **sală (P.L.** 5/37, 81/35), **sala (P.L.** 5/37, 12/7, 81/5), g.d. **salei (P.L.** 64/19) ; pl. n. ac. **săli (O.I** 45/29), **sălile (O.I** 96/6).

SÁLBĂ s. f. Șirag (de pietre prețioase). *Pe pieptul mondei luce de petre scumpe salbă.* O.I 88/6. *Aliră în salba iubirei sale albastrul mărgăritar.* P.L. 51/3. *Hurmuzul pămîntului ardea în salba ei de mărgăritare.* P.L. 53/10 ; cf. **O.I** 95/6 ; **P.L.** 47/20 [V. 2; Pr. 3]. ◒ (Metaforic) Cunună. *Și Chloris din roze își punе la salbe Pe frunțica-i de crin.* O.I 3/11 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **salbă (O.I** 88/6, 95/6), **salba (P.L.** 47/20, 51/3, 53/40) ; pl. n. ac. **salbe (O.I** 3/11).

SÁLCIE s. f. Arbore cu ramuri lungi, subțiri, mlădioase, cu flori galbene-verzui dispuse în mițișori (*Salix*). *Cezarunică veghează la trunchiul cel plecat Al sălciei pletoase.* O.I 63/18 [V. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **Sălcie neguroasă** v. n e g u r o s [Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **salcie (P.L.** 54/9), g. d. **sălciei (O.I** 63/18).

SALCÍM s. m. Arbore cu ramuri spinoase, cu flori albe, plăcut mirositoare, cu lemnul tare (*Robinia pseudacacia*). *Se scuturâ salcîmii de toamnă și de vînt.* O.I 129/4. *Sub un salcîm, dragă, m-aștepți tu pe mine.* O.I 231/4. *Salcîmii cu miros dulce tăinuiau cărările risipite într-o viorie și melancolică umbră.* P.L. 54/35 ; cf. **O.I** 231/19, 231/23 [V 4 ; Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **salcîm (O.I** 231/4. 231/19, 231/23) ; pl. n. ac. **salcîmii (O.I** 129/4 ; **P.L.** 54/35),

SALÓN s. n. Cameră (luxoasă) de primire. *Închinînd ale lor versuri la puternici, la cucoane, Sunt cîntați în cafenele și fac zgomot în saloane.* O.I 137/22. *În salon întuneric și sticlele ferestrei străluceau.* P.L. 37/6. *Maria intra deodată în salonul încălzit.* P.L. 64/10 ; cf. **P.L.** 36/32 [V. 1 ; Pr. 3].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **salon (P.L.** 37/6), **salonul (P.L.** 64/10), g. d. **salon (P.L.** 36/32) ; pl. n. ac. **saloane (O.I** 137/22).

SALT s.n. Săritură. *Se repede C-un sălbatec salt un tigru.* O.I 165/11 [V. 1].

SALTÁR s. n. (Și în forma *sáltar*) Sertar. *Memoriile vieții mele le vei găsi în sălțarul acestei mese.* P.L. 48/9. *Evreul s-apropie de scrinul ce i-l însămnase bolnavul, îl deschise sălțarul și dădu într-adevăr de niște legături de hîrtii galbene.* P.L. 61/13 [Pr. 2].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **saltarul (P.L.** 48/9) **săltarul (P.L.** 61/13). — Variantă : **săltár (P.L.** 61/13) s.n,

SALTIMBÁNC s. m. Actor de circ, dibaci în executarea unor exerciții de acrobație. ◒ (Metaforic) Om lipsit de preocupări serioase, fără caracter ; șarlatan. *Veacul nostru ni-l umplură saltimbancii și irozii.* O.I 149/22 [V. 1].

SALUTÁ vb. I. T r a n z. A rosti o formulă uzuală de politeţe, de simpatie, a schița un gest de bucurie la întîlnire. *Aș vrea ... Să mai salut o dală colibele din vale.* O.I 6/13. *Cea grupă zdrențuită în cale-i o salută.* O.I 61/29. *Și el — el vîrful mîndru al celor ce apasă — Salută-n a lui cale pe-apărătorul mut.* O.I 62/7 [V. 3].

— Forme gramaticale : ind. prez. 3 sg. **salută (O.I** 61/29, 62/7) ; conj. prez. 1 sg. **să salut (O.I** 6/13).

SALUTÁR, -Ă adj. Binefăcător. [Spectacolul] *avu o influință salutară asupra eroului nostru.* P.L. 27/8 [Pr. 1].

SĂMĂ s. f. v. seamă.

SAMÚR s. m. Animal carnivor din pădurea siberiană cu blana prețioasă (*Mustella zibellina*); blana prețioasă a acestui animal. *Vedea răsărind domni în haine de aur și samur.* P.L. 37/9 [Pr. 1].

SARÁC, -Ă adj. v. sărac.

SĂRĂ s. f. Partea de la sfîrșitul zilei cînd începe să se întunece; timpul cuprins între sfîrșitul zilei și momentul cînd cineva își încheie activitatea, se duce să se culce. *Și ctt de viu s-aprinde el În orișicare seară, Spre umbra negrului castel Cînd ea o să-i apară.* O.I 168/2. *Mai am un singur dor: În liniștea serii Să mă lăsați să mor La marginea mării.* O.I 216/2. *Castelul Genarului . . . strălucea în întunericul serei ca o uriașă umbră.* P.L. 14/15; cf. **O.I** 66/11, 179/1, 188/13, 201/8, 216/22, 221/9, 223/2; **P.L.** 5/32, 14/21, 35/3, 39/18, 42/24, 67/12 [V. 9; Pr. 7]. ◒ (Comparație) *Respirarea cea de ape îl îmbată ca și sara.* O.I 152/21 [V. 1]. ◒ (Personificare) *Sara vine din arinești, Cu miroase o îmbată.* O.I 103/5 [V. 1]. ◇ Loc. adv. **Înspre seară** = cînd se lasă seara, pe înserate. *Cînd era-nspre sara zilei a treia, buzduganul căzînd se izbi de o poartă de aramă.* P.L. 5/20. *Se porni și înspre sară ajunse la castelul Genarului.* P.L. 14/14. *Cînd înspre sară ajunse la un bordei urît și acoperit cu gunoi de cal.* P.L. 16/2; cf. **P.L.** 17/15 [Pr. 4]. ◇ Expr. **Bună sară** v. bun[2] [Pr. 1]. ◒ (Metaforic) Văzduhul, aerul în timpul înserării. *Sură-i sara cea de toamnă.* O.I 83/21. *Clopotul vechi împle cu glasul lui sara.* O.I 231/15. *Tremurătorul glas al clopotului împlea sara chemînd la vecernie.* P.L. 38/1; cf. **P.L.** 39/18 [V. 2; Pr. 2]. ◇ (Adverbial) *Cînd cu gene ostenite sara suflu-n luminare, Doar ceasornicul urmează lung-a timpului cărare.* O.I 130/1. *Sara pe deal buciumul sună cu jale.* O.I 231/1. *Regii, reginele și fanfii de pe cărți erau loți chipuri copiate din basmele ce și le spuneau serile.* P.L. 52/10; cf. **O.I** 231; **P.L.** 67/6, 67/9 [V. 3; Pr. 3].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **sară** (**O.I** 168/2, 201/8; **P.L.** 14/14, 14/21, 16/2, 17/15, 35/3, 42/24, 47/4), **sara** (**O.I** 83/21, 103/5, 152/21, 179/1, 231/15; **P.L.** 5/20, 38/1, 39/18, 67/12), g.d. **serii** (**O.I** 216/2, 216/22, **serei** (**O.I** 66/11, 188/13; **P.L.** 5/32, 14/15, 38/18), **sării** (**O.I** 221/9 223/2),

SÁRBĂD, -Ă adj. (Mold., Transilv.) Fig. Anost, fără sens. *Decît un vis sarbăd, mai bine nimic.* O.I 40/4 [V. 1]. ◒ (Glumeț) *Li arăt că lumea vis e — un vis sarbăd de molan.* O.I 48/20 [V. 1].

SÁRCINĂ s. f. Povară, greutate. *El pune jos dulcea lui sarcină.* P.L. 50/17. *El își închise ochii . . . apoi iar îi deschise, spre a cuprinde cu ei dulcea lui sarcină.* P.L. 64/6 [Pr. 2]. ◒ (Construcție metaforică) **Sarcini de purpură** v. purpură [Pr. 1]. ✦ Fig. Dificultate, neplăcere, *Așa și speranța-i-un licur ușor . . . Animă-ne-o dată tremîndul picior, De uită de sarcini.* O.I 11/14 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **sarcină** (**P.L.** 50/17, 64/6); pl. n. ac. **sarcini** (**O.I** 11/14; **P.L.** 37/41).

SAT s. n. 1. Mică localitate rurală. *Apucînd spre sat în vale, Ne-om da sărutări pe cale.* O.I 55/18. *Bogată în tînlnderi stă lumea-n promoroacă, Ce sate și cîmpie c-un luciu văl îmbracă.* O.I 69/8. *Ah! în curînd satul în valemamuțește.* O.I 231/17. *Pe unde trece ea* [mama pădurilor], *fața pămîntului se usucă, satele se risipesc, tîrgurile cad năruite.* P.L. 6/26; cf. **P.L.** 64/9, 81/4 [V. 3; Pr. 3].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **sat** (**O.I** 55/18; **P.L.** 64/9), **satul** (**O.I** 231/17), g. d. **satului** (**P.L.** 81/4); pl. n. ac. **sate** (**O.I** 69/8), **satele** (**P.L.** 6/26).

SATISFÁCERE s. f. Mulțumire. ◒ (Personificare) *În mijlocul văii e un lac, în care curg patru izvoare, cari ropotesc, se sfădesc, murmură . . . pînă ce, suspinînd de satisfacere, s-adîncesc în lac.* P.L. 79/3 [Pr. 1].

SAȚ s. n. (În loc adj.) **Fără saț** = (fig.) nepotolit. *Ei trec ca vijelia . . . Vorbind de-a lor iubire, iubire fără saț.* O.I 97/18. *Doar ochii mari și minunați Lucesc adînc himeric, Ca două palimi fără saț și pline de-ntuneric.* O.I 172/7 [V. 2].

SAU conjuncție 1. (Cu funcțiune disjunctivă) Ori. *Că de-i oremea rea sau bună, Vîntu-mi bate, frunza-mi sună.* O.I 123/25. *Tot una-i dacă astăzi sau mîne o să mor.* O.I 127/13. *Asemenea în eternitatea fără margini nu este orice bucată de timp, oricît de mare sau oricît de mică, numai o clipă suspendată?* P.L. 25/8; cf. **P.L.** 26/21 [V. 2; Pr. 2]. ◇ (Al doilea membru al disjuncției e o negație) *Cine știe de este mai bine A fi sau a nu fi.* O.I 38/30. *Fost-au vis sau nu, asta-i întrebarea.* P.L. 65/1. *Putem face un lucru sau nu.* P.L. 82/15; cf. **P.L.** 87/5 [V. 1; Pr. 3]. ◇ (În propoziții interogative) *Oare ochii ei o mînt, Sau aievea-i, adevăru-i?* O.I 103/26. *Ce-ți pasă ție chip de lut, Dac-oi fi eu sau altul?* O.I 181/12. *Fusese visul lui cel alît de aievea, sau fusese realitate de soiul vizionar a toală realitatea omenească?* P.L. 54/37; cf. **O.I** 133/29; **P.L.** 102/19 [V. 3; Pr. 2]. ◇ (Al doilea termen exprimă o revenire sau o îndoială) *Nu mai gîndi nimic, sau Dumnezeu știe ce.* P.L. 68/17 [Pr. 2].

2. (Cu funcțiune copulativă) *Și în jur parcă-mi colindă dulci și mîndre primăveri, Sau văd nopți ce-ntînd deasupră-mi oceanele de stele.* O.I 31/4. *S-o admiri și s-o dezmierzi Ca pe-o marmură de Paros sau o pînză de Corregio.* O.I 157/31. *O privesc ca pe o statuă de marmură sau ca pe un tablou zugrăvit pe un fond luminos.* P.L. 92/7; cf. **O.I** 18/17, 24/4, 26/13, 32/31, 35/1, 48/21, 105/9; **P.L.** 25/37, 51/35, 79/35, 79/36, 100/15, 100/16 [V. 9; Pr. 7]. ✦ (Cu funcțiune explicativă) Cu alte cuvinte, adică. *Și în farmecul vieții-mi, Nu știam că-i tot aceea De le razimi de o umbră sau de crezi ce-a zis femeia.* O.I 113/21. *Părea un ghem de fire roș sau un painjiniș zugrăvit cu sînge.* P.L. 36/5. *Vedem un călugăr bătrîn mergînd spre poarta mănăstirei . . . nimic resignat sau ascetic în el.* P.L. 73/9; cf. **O.I** 164/41; **P.L.** 80/26, 81/16, 99/32 [V. 2; Pr. 5].

SAVÁNT, -Ă adj. Erudit. ◒ (Ironic) *Și prostalecele nări Și le umflă orișicine în savante adunări, Cînd de tine se vorbește.* O.I 134/30 [V. 1].

SĂ[1] conjuncție I. (Semn al conjunctivului și, în același timp, precedat adesea de „ca", conjuncție subordonatoare) 1. (Introduce propoziții circumstanțiale condi-

ţionale) *O zi din viaţă să-mi fi dat, O zi mi-era de-ajuns.* O.I 191/11 [V. 1]. ◇ (Precedat de „numai") *Numai proporţiile... să rămîie aceleaşi, oamenii s-or crede aşa de mari ca azi.* P.L. 47/22. *Aş primi să fiu servitoarea ta, numai să mă suferi într-un colţ al casei.* P.L. 86/8 [Pr. 2]. ◇ (În construirea propoziţiilor temporale, precedat de „cînd" şi indicînd o nuanţă de aspect) *Şi străveziul demon prin aer cînd să treacă Atinge-n-ceţi aroma.* O.I 69/14 [V. 1].

2. (Introduce propoziţii circumstanţiale concesive) *De pedră să fie o inimă, este o margine care s-o mişte, de senin să fie un suflet, sunt dureri care trebuie să-l îndulcească.* P.L. 56/20 — 21 [Pr. 2]. ◇ (Precedat de „oricît") *Oricît de neplăcut să fi fost spectacolul pentru simţul estetic al călătorului meu, el are o înfluinţă salutară asupra creadui nostru.* P.L. 27/7 [Pr. 1]. ◇ Loc. conj. **Măcar să** v. măcar [V. 1].

3. (Introduce propoziţii circumstanţiale consecutive) *Cine e nerod să ardă în cărbuni smarandul rar Şi-a lui veşnică lucire s-o stivuească în zadar?* O.I 83/7 — 8 [V. 2]. ◇ (Precedat de „ca", „încît") *Prea o-aţi bătut joc de limbă, de străbuni şi obiceiu, Că să nu s-arate-odată ce sunteţi. — Nişte mişei !* O.I 151/25. *Care limbă e-ndestul de bogată, ca să poată exprima acea nemărginire de simţiri, care se grămădesc nu în amor însuşi, ci în setea de amor.* P.L. 77/35. *Nu crede că le iubesc într-atît, încît să-ţi zic să rămîi.* P.L. 97/2; cf. **O.I** 189/7 [V. 2; Pr. 2].

4. (În loc. conj.) **Fără (ca) să...** a) (introduce propoziţii circumstanţiale modale) *Te-nireb într-un tîrziu, Uitîndu-mă la tine, privind fără să ştiu.* O.I 91/23. *Ea se uita la el fără să-l asculte.* P.L. 68/10. *O iubeşti, fătul meu, fără s-o ştii.* P.L. 91/5; cf. **P.L.** 30/27, 47/19, 49/2, 53/41, 56/19, 56/28, 56/29, 68/18, 79/17, 81/9, 81/15, 81/16, 85/24, 95/36 [V. 1; Pr. 16]; b) (introduce propoziţii opoziţionale) *Povestesc ca papagalii mii de glume şi poveşti, Fără ca să le pricepă.* O.I 157/13. *Sufletul tău, fără ca azi să şi-o aducă aminte, a fost odată în pieptul lui Zoroastru.* P.L. 46/29. *Fără să le-o zică, îi înţelegeau aiurările gîndirile.* P.L. 53/6; cf. **P.L.** 35/3, 91/15 [V. 1; **Pr.** 4]; c) (introduce propoziţii atributive) *Ce am de-alege oare în seaca-vă fiinţă? ... Ce drept fără să-mi mîntă...!* O.I 23/20 [V. 1].

5. (Introduce propoziţii circumstanţiale de scop) *Vină-ncoa să stăm de vorbă.* O.I 48/6. *O, vino iar în al meu braţ, Să le privesc cu mult nesaţ.* O.I 235/6. *Apele-şi ridicau valurile mai sus ca să-l asculte.* P.L. 5/1; cf. **O.I** 8/7, 9/16, 9/17, 17/14, 17/15, 17/22, 17/24, 20/5, 20/7, 23/2, 23/5, 32/15, 32/35, 36/17, 36/17, 38/5, 40/12, 43/18, 43/19, 44/5, 44/17, 44/18, 46/5, 48/8, 51/9, 53/20, 55/8, 59/7, 59/18, 59/19, 60/15, 60/19, 60/23, 60/24, 61/2, 67/26, 72/6, 72/17, 72/21, 75/6, 75/7, 75/8, 76/6, 76/10, 76/13, 80/12, 80/18, 80/27, 83/18, 83/19, 83/26, 85/20, 87/6, 87/8, 91/11, 92/2, 92/5, 92/12, 93/25, 94/2, 98/18, 100/18, 100/20, 100/24, 102/23, 115/15, 115/21, 116/12, 116/17, 120/22, 120/27, 121/4, 121/23, 122/2, 122/31, 122/4, 122/11, 122/24, 128/4, 132/18, 132/20, 134/8, 137/17, 140/5, 140/17, 141/11, 146/11, 146/12, 116/12, 116/18, 147/6, 149/2, 150/15, 150/27, 151/32, 151/33, 151/34, 154/6, 155/14, 155/23, 155/24, 158/7, 159/27, 160/22, 162/7, 162/8, 162/14, 162/22, 165/2, 168/10, 168/20, 170/18, 170/21, 170/22, 172/10, 172/18, 174/4, 174/31, 175/1, 175/22, 175/24, 178/12, 178/15, 178/20, 183/23, 185/3, 185/5, 185/16, 187/22, 187/23, 188/1, 193/3, 193/4, 193/7, 193/11, 194/12, 196/35, 198/11, 199/19, 201/9, 201/10, 203/4, 207/10, 226/12, 211/24, 219/9, 232/6, 232/7, 232/8, 234/4, 235/7, 236/18; **O.IV** 338/13, 361/14, 365/26, 365/26, 370/8, 433/6; **P.L.** 4/30, 4/30, 4/39, 5/2, 5/3, 5/3, 6/10, 6/28, 6/31, 8/24, 8/27, 8/30, 9/7, 9/25, 10/34, 11/10, 12/20, 14/22, 14/23, 14/40, 14/41, 16/39, 18/12, 19/40, 20/1, 23/9, 26/31, 27/11, 31/26, 36/22, 36/27, 38/7, 38/29, 45/31, 46/34, 47/32, 47/32, 52/8, 55/25, 55/25, 57/27, 58/14, 59/24, 61/18, 61/31, 61/40, 71/1, 71/2, 71/28, 82/13, 83/3, 85/5, 87/15, 87/15, 87/20, 90/13, 90/14, 90/18, 94/26, 98/2, 100/11 [V. 160; **Pr.** 62].

6. (Introduce propoziţii completive) *Tu ai vrè să spui să ducă către dînsul o solie.* O.I 82/28. *Nu credeam să-nvăţ a muri vreodată.* O.I 199/1. *Moartea numai ştie minele să lege.* O.IV 366/2. *Nu pretind să mă iubeşti; dar să le laşi iubit.* P.L. 88/22; cf. **O.I** 4/24, 6/9, 6/11, 6/13, 6/17, 6/19, 6/21, 11/19, 15/18, 15/19, 17/1, 17/24, 20/7, 24/20, 25/8, 27/13, 27/16, 27/23, 27/24, 30/8, 31/4, 40/7, 41/10, 41/13, 46/20, 48/32, 49/4, 52/28, 52/30, 52/31, 53/2, 53/19, 56/25, 59/11, 59/27, 61/18, 61/19, 65/9, 65/13, 65/15, 66/29, 74/8, 74/9, 74/11, 74/12, 74/13, 76/22, 79/20, 82/14, 82/28, 82/28, 82/36, 83/14, 83/15, 83/34, 85/35, 85/35, 87/22, 91/17, 91/30, 94/29, 94/29, 95/12, 95/31, 95/33, 95/35, 96/10, 97/21, 97/23, 97/25, 98/1, 102/4, 105/22, 105/24, 106/14, 110/4, 110/11, 112/8, 112/24, 115/23, 116/6, 116/8, 116/15, 116/18, 116/19, 117/18, 118/2, 119/6, 121/14, 122/2, 122/2, 125/16, 127/14, 127/15, 127/20, 127/22, 127/28, 133/24, 134/15, 134/25, 134/26, 134/32, 134/36, 137/7, 137/11, 137/20, 137/24, 141/15, 141/16, 142/17, 146/8, 140/16, 146/17, 146/22, 146/26, 147/9, 147/10, 147/12, 147/15, 147/16, 147/21, 147/23, 147/29, 148/32, 149/8, 149/23, 149/25, 150/20, 151/2, 151/4, 151/6, 155/13, 155/13, 155/15, 155/21, 160/6, 160/6, 160/23, 160/25, 160/31, 160/33, 162/15, 162/16, 172/29, 173/6, 173/11, 173/16, 174/9, 174/11, 174/11, 177/21, 177/22, 178/13, 178/17, 178/25, 179/10, 183/21, 184/21, 186/2, 186/18, 186/20, 187/11, 187/15, 196/12, 196/30, 198/9, 199/15, 200/7, 200/13, 201/10, 203/2, 203/3, 210/12, 211/24, 212/2, 213/20, 216/3, 216/5, 216/8, 228/10, 228/19, 228/20, 228/23, 230/8, 232/13, 236/2; **O.IV** 338/10, 361/5, 364/6, 365/17, 365/17, 365/25, 366/2, 366/12, 366/17, 366/18, 370/9, 370/10, 430/7, 430/11, 430/13, 430/15, 430/17, 432/4, 432/34; **P.L.** 3/14, 4/23, 4/26, 6/14, 6/29, 6/30, 7/7, 8/27, 9/29, 10/4, 10/39, 12/23, 13/2, 13/33, 14/22, 14/40, 15/6, 16/12, 16/15, 16/31, 16/31, 16/32, 16/37, 17/37, 21/27, 21/28, 23/3, 23/4, 24/20, 25/32, 27/1, 27/41, 28/19, 28/20, 30/18, 30/20, 32/6, 32/7, 38/17, 39/12, 41/15, 42/6, 42/24, 43/14, 44/19, 45/10, 45/15, 46/18, 46/30, 46/35, 47/7, 47/19, 47/22, 47/33, 48/3, 53/3, 53/18, 55/4, 55/25, 55/23, 55/28, 56/10, 56/18, 56/24, 57/2, 57/16, 57/17, 58/5, 58/6, 58/6, 58/7, 58/9, 60/30, 61/36, 63/21, 63/30, 64/1, 66/4, 66/22, 66/23, 67/23, 68/35, 68/38, 69/6, 69/10, 70/10, 70/26, 70/34, 71/14, 74/34, 75/25, 75/27, 75/29, 75/32, 75/36, 76/38, 77/1, 78/2, 78/28, 79/27, 81/31, 81/32, 81/34, 82/14, 82/27, 83/31, 84/19, 84/37, 86/7, 86/9, 86/16, 86/23, 86/31, 87/22, 87/23, 87/23, 87/33, 87/34, 87/35, 87/35, 88/7, 88/22, 88/22, 89/4, 89/27, 89/27, 89/34, 90/5, 90/11, 90/26, 90/31, 91/13, 91/16, 94/27, 94/29, 96/23, 96/24, 96/26, 96/29, 96/32, 96/33, 97/2, 97/35, 99/27, 100/1, 100/12, 101/38, 102/21 [V. 209; Pr. 149]. ◇ Expr. **Va (sau vrea) să zică** v. v r e a [Pr. 3].

7. (Introduce propoziţii atributive, uneori precedat de „ca") *Veţi crede c-aneî dreptul şi voi ca să trăiţi.* O.I 59/30. *Tu mi-ai dat în lume norocul să trăiesc.* O.I 116/16. *Iubeşte-mă ... dacă ai îndurarea s-o voieşti.* P.L. 90/12; cf. **O.I** 20/16, 115/20, 127/4; **P.L.** 14/32, 15/39, 31/55, 41/41,

67/39, 75/33, 76/33 [V. 5; Pr. 8]. ◇ (Precedat de un pronume sau adverb relativ care introduce propoziții atributive) *Nu le mai faceți ziduri unde să-nchid-avere.* O.I 59/28. *Ea fine oameni cari să i le păzească* [iepele]. P.L. 15/4. *Unde-l o speranță de care să mă țin?* P.L. 96/31; cf. **P.L.** 23/24, 25/24, 56/21, 56/35, 65/13 [V. 1; Pr. 7].

8. (Introduce propoziții predicative) *Stînca stă să se prăvale.* O.I 54/19. *Eu nu ți-aș dori vreodată să ajungi să ne cunoști.* O.I 147/15. *Oare cînd voi ajunge să prícep adîncimea la?* P.L. 42/15; cf. **O.I** 162/35; **P.L.** 7/38, 43/18, 55/16, 84/3 [V. 3; Pr. 5].

9. (Introduce propoziții subiective) *Dar poate acolo să fie castele.* O.I 38/1. *Tu trebuia să ie cuprinzi De acel farmec sfînt.* O.I 192/17. *E primejdios ca să umbli acuma.* P.L. 19/37. *Să nu-l oprească . . .nu se cădea.* P.L. 77/7; cf. **O.I** 38/17, 38/18, 38/19, 40/10, 46/18, 51/5, 56/22, 65/22, 80/1, 80/16, 83/13, 91/18, 92/12, 92/14, 92/15, 119/8, 127/9, 127/19, 129/13, 137/14, 137/15, 137/16, 141/4, 141/8, 142/20, 171/11, 185/22, 190/6; **O.IV** 336/13, 381/10; **P.L.** 11/13, 12/20, 14/37, 15/35, 17/2, 17/36, 17/41, 23/15, 23/28, 25/34, 28/17, 29/14, 42/29, 42/30, 43/10, 44/3, 44/3, 44/4, 44/37, 55/21, 56/22, 57/7, 57/18, 59/16, 59/21, 59/23, 62/1, 63/39, 65/12, 65/22, 65/26, 69/10, 69/33, 71/5, 78/9, 79/35, 80/12, 82/12. 82/28, 84/17, 85/4, 85/16, 85/21, 87/33, 88/28, 89/28, 91/26, 91/33, 95/1, 96/6, 96/35, 96/35, 98/20, 98/41 [V. 32; Pr. 56]. ◇ (În construcții eliptice, repetat) *Astăzi ne-am permis o mulțime de lucruri . . . și-mi pare rău că trebuie să . . . să . . . — Ei, să? . . . Iar această mină de povățuitor.* P.L. 69/25, 26 [Pr. 3].

II. (Semn al conjunctivului folosit în propozițiile principale: imperative, optative, interogative, exclamative) *Frunlea albă-n părul galbăn Pe-al meu braț încel s-o cuteci.* O.I 75/14. *Eu sunt luceafărul de sus, Iar tu să-mi fii mireasă.* O.I 170/28. *Să-mi fie somnul lin Și codrul aproape, Să am un cer senin Pe-adîncile ape.* O.I 223/9, 11. *Ritul . . . să mă unească cu întregul naturei.* P.L. 98/34; cf. **O.I** 15/21, 17/24, 23/22, 40/8, 40/8, 40/8, 48/2, 48/4, 48/29, 49/3, 59/21, 59/23, 60/29, 60/29, 75/6, 75/6, 75/7, 75/8, 75/14, 87/22, 94/21, 94/22, 94/23, 100/18, 115/21, 115/22, 115/23, 115/24, 116/1, 116/11, 127/1, 127/6, 127/6, 127/11, 127/12, 127/17, 128/9, 129/7, 129/8, 129/9, 129/10, 129/14, 129/15, 137/10, 137/12, 137/27, 137/28, 149/18, 150/32, 154/5, 155/35, 157/18, 157/18, 157/20, 157/21, 157/23, 157/26, 157/27, 157/29, 157/30, 157/30, 157/37 166/9, 172/16, 172/19, 174/24, 177/3, 183/18, 191/13, 191/14, 191/15, 191/16, 192/19, 196/2, 198/5, 198/6, 213/9, 213/10, 213/11, 213/12, 213/13, 213/14, 214/14, 216/15, 216/24, 219/3, 219/23, 220/1, 220/4, 221/8, 221/10, 221/13, 222/4, 223/13, 223/17, 223/20, 225/11; **O.IV** 369/13; **P.L.** 7/39, 7/39, 8/16, 8/28, 8/30, 12/21, 13/16, 17/12, 17/24, 18/5, 18/6, 24/8, 24/13, 28/34, 32/1, 45/23, 45/30, 60/29, 68/27, 69/26, 70/1, 70/1, 70/33, 70/35, 74/26, 74/37, 77/38, 81/20, 81/20, 84/4, 84/6, 86/6, 86/7, 87/11, 87/11, 87/12, 87/12, 87/14, 87/15. 89/7, 92/12, 92/18, 94/31, 98/29, 98/30, 98/32, 98/33, 98/34, 98/34, 101/18 [V. 103; Pr. 51]. ◇(Ca semn al conjunctivului, în formele populare de viitor) *Flori de lei deasupra noastră Or să cadă rînduri-rînduri.* O.I 75/24. *Au cine o să știe de unde-s, cine sunt.* O.I 127/24. *Îi părea c-a să-i beie viața toată din gura ei.* P.L. 63/19. *Știu că n-am să simt c-am să mor.* P.L. 82/35; cf. **O.I** 23/7, 38/22, 48/2, 55/10, 61/2, 75/12, 83/2, 116/12, 118/6, 118/9, 118/12, 127/13, 133/29, 133/32, 133/35, 134/8, 134/11, 134/19, 149/35, 149/36, 155/6, 159/11, 162/22, 164/13, 165/2, 168/4, 170/32, 179/2, 183/26, 183/30, 188/11, 196/13, 200/2, 201/2, 211/2, 211/17, 211/21, 211/23, 212/6, 218/4, 226/2, 226/8; **O.IV** 396/7, 432/14, 432/15; **P.L.** 14/21, 19/36, 43/22, 44/1, 55/25, 62/11, 71/19, 77/1, 82/35, 83/32, 84/9, 99/24 [V. 47; Pr. 15]. ◇ (În propoziții incidente) *El trecu prin strada înlunecoasă cu pasul lui ușor, la care se cunoștea, ca să zic, elastica greutate, precum se simte la pasul unui cal de rasă.* 95/29 [Pr. 1].

SĂ [2] pron. refl. v. **ție.**

SĂCUÍE s.f. Bardă, toporișcă. *Codrul . . . De săcure se tot pleacă Și izvoarele li seacă.* O.I 183/5 [**V.** 1].

SĂDÍ vb. IV. Tranz. A planta. *Să sădese dumbrăvi de dafin cu înlunecoase cărări, cu lacuri albastre și limpezi ca lacrima.* P.L. 45/32. *Toată această insulă-n insulă este o florărie sădită de mine anume pentru albine.* P.L. 79/8 [Pr. 2]. ◒ (Construcție metaforică) **Floarea dorințelor obscure sădite în noian** v. floare [V. 1].

— Forme gramaticale: conj. prez. 1 sg. **să sădese** (**P.L.** 45/32); part. **sădită** (**P.L.** 79/8), **sădite** (**O.I** 64/5).

SĂGEÁTĂ s.f. Armă de luptă în trecut. *Și azi ei se avîntă pe calul său arab Și drumul, ca săgeții, îi dă peste pustie.* O.I 97/7. *Și ca nouri de aramă și ca ropotul de grindeni, Orizonu-nîunctndu-l, vin săgeți de prelutinden, Vîjlind ca vijelia și ca plesnetul de ploaie.* O.I 148/8. *Cad săgețile în valuri care șuieră, se toarnă, Și lovind în față-n spate, ca și crivățul și gerul, Pe pămînt lor li se pare că se năruie tot cerul.* O.I 148/18 [V. 3]. ◒ (În contexte figurate) [Kamadeva] *aripi are, iar în tolbă-i El păstrează, ca săgeți, Numai flori înveninate De la Gangele mărei.* O.I 236/10. *Cu săgeata-i otrăvită, A sosit ca să mă certe Fiul cerului albastru Și-al iluziei deșerte.* O.I 236/17 [V. 2].

— Forme gramaticale: **sg.** n. ac. **săgeata** (**O.I** 236/17), g. d. **săgeții** (**O.I** 97/7); pl. n. ac. **săgeți** (**O.I** 148/8, 236/10), **săgețile** (**O.I** 148/18).

SĂHÁSTRÍE s. f. Loc unde trăiește un sihastru. *Aș vrea ca cineva să-mi ieie locul în această săhástrie.* P.L. 82/28. *În această săhástrie primea adesea vizitele lui Francesco.* P.L. 88/4 [Pr. 2].

SĂHÁSTRU s.m. Pustnic. *Ieronim avea să caute la poștă, unde și află o scrisoare de la un unchi al lui, un bătrîn săhastru.* P.L. 78/4. *Am fost săhastru, nu călugăr.* P.L. 82/26 [Pr. 2].

SĂLBÁTEC, -Ă adj. v. **sălbatic.**

SĂLBĂTIC, -Ă adj. (Și în forma *sălbatec*) 1. (Despre animale) Nedomesticit, nelmblînzit; aprig. *Călăreții împlu cîmpul și roiesc după un semn Și în caii lor sălbatici bat cu scările de lemn.* O.I 148/4. *Asemenea unor aripi de vulturi sălbatice, cuprindea, ca un privaz, părul negru și uscat, acea frumoasă și oslenită față.* P.L. 92/22. *Îmbla ca o căprioară sălbatică.* P.L. 99/10 [V. 1; Pr. 2]. ✦ (Despre plante) Necultivat, nelngrijit. *Valea insulei . . . e acoperită de snopuri de flori, de vițe sălbatice, de ierburi nalte și mirositoare.* P. L. 78/22 [Pr. 1]. ◒ (Metaforic; despre păr) În neorînduială, zburlit. *Părul numai cam prè lung curgea în vițe pînă pe spate, dar uscăciunea neagră*

şi sălbatecă a pârâului contrasta plăcut cu faţa fină, dulce şi copilărească a băiţelanului. P.L. 27/15 [Pr. 1].

2. Nedomolit, aprig, nesupus. *Şi de s-ar putè de dinsa cineva ca să o prindă, Când cu ochii mari, sălbateci, se priveşte în oglindă.* O.I 80/2. *Şi pe margini de caiete scriam versuri dulci, de pildă, Către vreo irumdafirie şi sălbatecă Clotildă.* O.I 140/31. *Genarul, perdut în sălbatecele sale vânători, se depărtase cale de-o zi.* P.L. 12/7. *Ochii nu mai aveau acea sălbatică şi noploasă strălucire.* P.L. 92/38 [V. 2; Pr. 2]. ✦ Crud, feroce, înfricoşător. *Se repede c-un sălbatec salt un tigru.* O.I 165/11. *Surîsul său devine iar nervos şi sălbatec.* P.L. 100/26 [V. 1; Pr. 1]. ◇ (Adverbial) *Şi sălbatec se pling regii înjgiantcul morminţ.* O.I 44/30. *Arată se primblă singur, rizînd, vorbind sălbatic.* O.I 96/8. *Marchizul Castelmare se uită lung şi sălbatec asupra acelei copile, ce-i dispreţuia amorul.* P.L. 76/5 [V. 2; Pr. 1]. ✦ Fig. Vijelios, repede, violent. ◒ (În context figurat) (Sunetele) *se înping tumultuoase şi sălbatece pe strună.* O.I 158/4 [V. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **Vîntul cel sălbatic al durerei** v. v i n t [V. 1]. ◇ (Adverbial) *Prin deşert străbat sălbatec mari familii beduine.* O.I 45/11 [V. 1]. ✦ Retras, singuratic, izolat. *Genarul, om mîndru şi sălbatic, ce îşi petrece viaţa vînînd prin păduri bătrîne.* P.L. 11/1 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **sălbatle** (**O.I** 32/4; **P.L** 11/1, 92/22), **sălbatec** (**O.I** 165/11; **P.L** 100/26), **sălbatică** (**P.L.** 92/38, 99/10), **sălbateică** (**O. I** 140/31; **P.L.** 27/15); pl. n. ac. **sălbatecî** (**O.I** 80/2, 148/4), **sălbatîce** (**P.L.** 78/22), **sălbatece** (**O.I** 158/4), **sălbatecele** (**P.L.** 12/7). — Variantă: **sălbătec.** -ă (**O.I** 80/2, 110/34, 148/4, 158/4, 165/11; **P.L.** 12/7, 27/15, 76/15, 100/26).

SĂLBĂTÁCÍ vb. IV. Tranz. A aduce în stare de sălbăticie, de neîngrijire. *El intră în curtea, ce sămăna a pârăsită, a mănăstirei, cu pardosalu ei de pelre pătrate, pintre cari creşteau în voie fire de iarbă naltă, şi-n mijlocu-i e-un iaz, ale cărui maluri erau sălbăticite de fel de fel de buruiene.* P.L. 73/14 [Pr. 1].

SĂLBĂTĂCÍT, -Ă adj. Părăginit, necultivat, neîngrijit. *Ea privea oare întregi la înmiirea unaelor depărtate, ce se perdeau în orizon, la prăvălatica grădină, frumoasă şi sălbăticită.* P.L. 100/13 [Pr. 1]. ✦ (Despre păr) Dezordonat, neglijent, neîngrijit. *Existenţa ideală a acestor reflecţiuni avea de izvor de emanaţiune un cap cu piele de o sălbăticită neregularitate, înfundată într-o căciulă de miel.* P.L. 26/7 [Pr. 1].

***SĂLBĂTÍCÍ** vb. IV v. **sălbătăcl**.

***SĂLBĂTÍCÍT, -Ă** adj. v. **sălbătăcit**.

SĂLTÁ vb. I. Intranz. A sări. *Îgîlr-un cuib de turturele Ca şi fluturii de-uşor, Saltă Eros nebunele.* O.I 13/23 [V. 1]. ◒ (Metaforic) A ţîşni, a răsări de undeva. *Izvoară vii murmură şi saltă de sub piatră.* O.I 93/2 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **saltă** (**O.I** 13/23), 3 pl. **saltă** (**O.I** 93/2).

***SĂLTÁR** s. n. v. **saltar**.

SĂLTĂRÉŢ, -EAŢĂ adj. Cu ritm vioi. *De ce dorn, îngrămădite între galbenele file, Iambii suitori, troheii, sălţărelele dactile?* O.I 137/4; cf. **O.I** 141/14 [V. 2].

— Formă gramaticală: pl. n. ac. **săltăreţele** (**O.I** 137/4, 141/14).

SĂLTÍND, -Ă adj. Care saltă. *Pe climp se văd două fiinţe uşoare Săltînde pe-un cal.* O.I 3/22 [V. 1].

SĂMĂNÁ[1] vb. I v. **semăna**[1].

SĂMĂNÁ[2] vb. I v. **semăna**[2].

SĂMÍNŢĂ s. f. Fig. Element din care se dezvoltă ceva, germen. ◒ (Construcţie metaforică) **Sămînţă de lumină** = izvor de viaţă, sursă vitală (v. şi c e l[2], d u m n e z e i e s c, f i r e, î n v i e r e, m i n t e). *A pârâului lucire s-o deie luna plină, Iar duh dă-i lu, Zamolxe, sămînlă de lumină.* O.I 94/24 [V. 1]. ✦ Cauză, pretext, pricină, motiv. *Nu vedeţi c-acea iubire serv-o cauză din natură? Că e leagăn unor vieţe ce seminţe sunt de ură.* O.I 157/8 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **sămînţă** (**O.I** 94/24); pl. n. ac. **seminţe** (**O.I** 157/8).

SĂNĂTÓS, -OÁSĂ adj. Cu sănătatea deplină, teafăr. *Şi să ştii că-s sănătos Că, mulţămînd lui Cristos, Te sărut, doamnă, frumos.* O.I 149/18 [V. 1].

SĂPĂ vb. I. Tranz. **1.** A face în pământ o groapă. *Morminlul să ni-l sape la margine de rîu.* O.I 129/15. *Săpaţi-mi un morminl la marginea mării.* O.I 223/3 [V. 2].

2. A scobi. *Sala era naltă, susţinută de stîlpi şi de arcuri, toate de aur, iar în mijlocul ei stelea o mîndră masă, acoperită cu alb, talgerele toate săpate din cîle-un singur mărgăritar mare.* P.L. 5/40 [Pr. 1]. ✦ A sculpta, a tăia, a cizela. ◒ (Construcţie metaforică) **Săpat cu dalta** v. d a l t ă [Pr. 1].

— Forme gramaticale: conj. prez. 3 sg. **să sape** (**O.I** 129/15); imper. 2 pl. **săpaţi** (**O.I** 223/3); part. **săpată** (**P.L.** 22/28), **săpate** (**P.L.** 5/40).

SĂPTĂMÍNĂ s. f. (La pl., nearticulat) Timp nedeterminat, cuprinzînd un număr destul de mare de zile, multă vreme, zile în şir. *Îl vede azi, îl vede mîini, Astfel dorinţa-i gală; El iar privind de săptămîni, Îi cade dragă fata.* O.I 167/19. *Te urmăreşte săptămîni Un pas făcut a lene, O dulce strîngere de mîni, Un tremurat de gene.* O.I 189/17. *Minuşile, ce făcurăţi De atîtea săptămîni?* O.IV 370/12 [V. 3].

SĂRĂC, -Ă adj. (Şi în forma *sarac*) **1.** Lipsit de mijloace materiale, sărman, nevoiaş. *Pe lîngă mese lunge, slătea posomorită, Cu feţe-nlunecoase, o ceată pribegită, Copii săraci şi sceptici ai plebei proletare.* O.I 56/5. *Dionis era un băiet sărac.* P.L. 27/36. *Cum l-ar mai fi putut iubi pe el, atît de singur, atît de sărac, atît de fără viitor.* P.L. 31/33. *Tatăl lău le-ar vinde, dacă i s-ar plăti preţul ce-l cere, căci e sarac, desfrînat, jucător.* P.L. 76/32; cf. **P.L.** 27/35 [V. 1; Pr. 4]. ◒ (În context figurat) *Ş-acele milioane, ce în grămezi luxoase Sunt strînse la bogatul, pe cel sărac apasă.* O.I 59/4 [V. 1]. ◇ (Substantivat) *Vezi pe-un rege ce-mpînzeşte globu-n planuri pe un veac, Cînd la ziua cea de mîne abia cugel-un sărac.* O.I 130/18; cf. **O.I** 182/7, 183/7 [V. 3]. ✦ Fig. Nefericit, nenorocit. *Prin natura sa predispusă, el devenea şi mai sărac.* P.L. 27/34; cf. **O.I** 83/16 [V. 1; Pr. 1]. (Despre lucruri)

Care reflectă sărăcia. *Pe un pat sărac asudă într-o lungă agonie Tînărul.* O.I 52/21 [V. 1].

2. (Despre ţări) Lipsit de bogăţii, populat cu oameni puţin avuţi. *Sărac în ţară săracă!* O.I 183/7 [V. 1].

3. Lipsit de..., fără. *Sărac de bunuri, frumuseţe şi spirit.* P.L. 55/31 [Pr. 1].

4. (Exprimă o stare de compătimire; substantivat) Sărman, biet, nenorocit. ◒ (Glumeţ) *Iată pe mînă cum codeşte-un negru puroi; Să-mi moi degetul în gură — am să-l prind — ba las săracul!* O.I 48/2 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **sărac** (**O.I** 52/21, 59/4, 83/16, 130/18, 183/7; **P.L.** 27/35, 31/33, 55/31, 76/32), **surac** (**P.L.** 27/36, 27/37), **săracul** (**O.I** 48/2, 182/17), **săracă** (**O.I** 183/7); pl. n. ac. **săraci** (**O.I** 56/5). — Variantă: (Mold.) **sarác, -ă** (**P.L.** 27/36, 27/37) adj.

SĂRĂCÍE s. f. Lipsa mijloacelor necesare existenţei, starea celui sărac, mizerie. *Mureşan scutură lanţul cu-a lui voce ruginită... Smulge munţilor durerea, brazilor destinul spune Şi bogat în sărăcia-i ca un astru el apune.* O.I 32/17. *Ah! garafa plinlecoasă doar de sfeşnic mai e bună! Şi mucoasa luminare sfîrlind seul şi-l arde Şi-n această sărăcie, le inspiră, cîntă barde.* O.I 46/3. *Eu? Îmi apăr sărăcia şi nevoile şi neamul.* O.I 147/31; cf. **O.I** 49/8 [V. 4]. ✦ Aspect sărăcăcios. *Să privim acum şi la sărăcia iluminată de razele unei luminări de seu.* P.L. 32/1 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **sărăcie** (**O.I** 46/3, 49/8), **sărăcia** (**O.I** 32/17, 147/31; **P.L.** 32/1).

SĂRBĂTOÁRE s. f. Serbare, festivitate. ◒ (Metaforic) *Împlu aerul văratic de mireasmă şi răcoare A popoarelor de muşte sărbători murmuitoare.* O.I 85/16. *Aerul... era plin de sărbători murmuritoare ale albinelor, bondarilor, fluturilor.* P.L. 98/14 [V. 1; Pr. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **A-şi mula aerul în lumină de sărbătoare** v. m u i a [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **sărbătoare** (**P.L.** 26/10); pl. n. ac. **sărbători** (**O.I** 85/16; **P.L.** 98/14).

SĂRÍ vb. IV. I n t r a n z. **I. 1.** A sălta. *Apage Satana! zise bătrînul, sărind într-un picior.* P.L. 74/32 [Pr. 1].

2. A se deplasa, a trece dintr-un loc în altul prin salt. *Să sărim în lunirea mică, Înginaţi de glas ae ape, Şi să scap din mînă cîrma Şi lopeţile să-mi scape.* O.I 74/9. *Şi pe masa-mpărătească sare-un greier, crainic sprinten.* O.I 87/19. *Sărind de pe-o piatră pe alta, cercetă slincosul său imperiu.* P.L. 97/24; cf. **P.L.** 47/1 [V. 2; Pr. 2]. ◇ (Despre fiinţe care se deplasează în mod obişnuit prin salturi) *Vornicel e-un grierel, Îi sar purici înainte cu potcoave de oţel.* O.I 87/10 [V. 1].

3. A trece peste ceva printr-o săritură, a escalada. *Vedea pe cavaleri sărind gardurile.* P.L. 44/17. *El sări prin fereastră, îi cuprinse gîtul ei gol, apoi îi luă faţa în mîni.* P.L. 49/18 [Pr. 2].

4. A se ridica brusc, a se desprinde dintr-o dată. *Bine-ai venit, Făt-Frumos, zise ea, sărind de la fereastră.* P.L. 11/39. *Ea sări repede, tiptil, încet, se repezi pe uşafară în buduarul ei.* P.L. 85/30 [Pr. 2]. ◇ Expr. **A sări** (cuiva) **în gît** = a se repezi să îmbrăţişeze pe cineva. *I-ar fi sărit în gît, l-ar fi sărutat de o mie de ori.* P.L. 68/40 [Pr. 1].

II. (Despre lucruri) **1.** A se ridica brusc în sus. [Izvorele] *sar în bulgări fluizi peste prundul din răstoace.* O.I 85/11. *Şi piatra de pe groapă crăpînd în două sare.* O.I 95/4. *Vechiu cîntec mai străbate, cum în nopţi izvorul sare.* O.I 157/40 [V. 3].

2. A se desprinde, a ieşi brusc din locul în care a fost fixat. *Cu zgomot sare poarta din vechii ei uşori.* O.I 93/28. *Regele dă semn cu mîna, sare-o poartă din ţîţîne Şi un leu iese în faţă.* O.I 165/5 [V. 2]. ◒ (Ironic) *Aş! Abia îi-ai întins mîna, sare ivărul la uşă.* O.I 155/25 [V. 1]. ✦ A se rupe, a se desprinde. *Sînii îi cresceau într-atîta de bătăile inimei, încît sărise un bumb de la pieptarăşul cam îngust.* P.L. 84/7 [Pr. 1]. ◇ Expr. **A-l sări** (cuiva) **inima din loc** = a se speria foarte tare, a se emoţiona puternic. *Cîteodată... prea arare... A tîrzii cînd arde lampa, Inima din loc îmi sare, Cîna aud că sună cleampa.* O.I 106/7 [V. 1]. ✦ A izbucni, a ţîşni. ◒ (În context figurat) *Faceţi din piatră aur şi din înghel văpaie, Să-nchege apa-n sînge, din petre foc să saie Dar inima-i fecioară hrăniţi cu sînge cald.* O.I 94/29 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **sare** (**O.I** 87/19, 93/28, 95/4, 106/7, 153/25, 157/40, 165/5), 3 pl. **sar** (**O.I** 85/11, 87/10), p. s. 3 sg. **sări** (**P.L.** 47/1, 49/18, 85/30), m. m. c. p. 3 sg. **sărise** (**P.L.** 84/7); conj. prez. 3 sg. **să saie** (**O.I** 94/29), 1 pl. **să sărim** (**O.I** 74/9); opt. p. 3 sg. **ar fi sărit** (**P.L.** 68/10); ger. **săriad** (**P.L.** 11/39, 44/17, 74/32, 97/24).

SĂRMÁN, -Ă adj. Biet, nenorocit, lipsit de bucurie. *Eu string la piept averea-mi de-amor şi frumuseţi, În sărutări unim noi sărmanele vieţi.* O.I 107/14. *Pînze moi în care se ţesură zile, Vederea şi somnul sărmanei copile.* O.IV 365/12. *Atîta formă avea, pustiita, sărmana lui viaţă — un portret!* P.L. 30/22; cf. **O.I** 40; **O.IV** 361/22, 364/23; **P.L.** 24, 94/20, 100/4 [V. 5; Pr. 4]. ◒ (Construcţie metaforică) **A-şi neoperi sărmana viaţă cu noime** v. n o i m ă [V. 1]. ◇ (Substantivat) *De-ar fi-n lume-un stat de milе, zău! că-n el te-aş pune vornic. Ca să ştii şi tu odată, boieria ce-i sărmane!* O.I 18/8. *O sărmane! ţii tu minte cîte-n lume-ai auzit, Ce-ţi trecu pe dinainte, cîte singur ai vorbit?* O.I 134/3. *Vezi, zise ea întrerupt, acolo-i sărmanul.* P.L. 59/3 [V. 2; Pr. 1]. ✦ Neînsemnat. *Din sărmana noastră viaţă, am dura roman întreg.* O.I 157/63 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **sărmanul** (**P.L.** 59/3. 24, 94/20), **sărmană** (**O.IV** 364/22. 364/23), **sărmana** (**O.I** 64/13. 157/36; **P.L.** 30/22, 100/4), g. d. **sărmanului** (**O.I** 40), **sărmanei** (**O.IV** 365/12), voc. **sărmane** (**O.I** 48/8, 134/3); pl. n. ac. **sărmanele** (**O.I** 107/14).

SĂRÚT s. n. Sărutare. *Astfel vine-n toată noaptea zburător la al ei pat. Se trezi din somn deodată de sărutu-i fermecat.* O.I 80/26. *Pe pieptul gol el simte un lung sărut de gheaţă.* O.I 95/22 [V. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **sărut** (**O.I** 95/22), **sărutu-** (**O.I** 80/26).

SĂRUTÁ vb. I. T r a n z. A atinge cu buzele. *Al vieţii vis de aur ca vin fulger, ca o clipă-i, Şi-l visez, clnd cu-a mea mînă ul lău braţ rotund îl pipăi, Cînd pui capul lu pe pieptu-mi şi bătăile îi numeri, Cînd sărut cumpătimire ai tăi albi şi netezi umeri.* O.I 82/6. *Lasă-mă să-ţi plîng de milă, Să-ţi sărut a tale mîni.* O.IV 370/10. *De-aş putè s-o sărut, o dată! pare — că n-aş mai voi*

nimic în lume. P.L. 58/5; cf. **O.I** 30/20, 53/12, 80/16, 84/38, 149/20, 175/3, 175/4; **P.L.** 9/24, 10/8, 11/14, 14/26, 15/22, 28/25, 30/16, 31/14, 43/17, 49/20, 58/7, 63/33, 67/40, 68/11, 70/38, 82/37, 85/34, 86/9, 86/23, 89/19, 90/17, 90/33, 92/11, 94/19, 95/6 [V. 9; Fr. 26]. (R e f l. r e c i p r.) *Unu-n braţele altuia, tremurînd ei se sărută, Numai ochiul e vorbareţ, iară limba lor e mută.* O.I 82/17. *N-auzi cum franzele-n poiană Şoplesc ca zgomotul de guri Ce se sărută.* O.I 228/7. *Şi se sărutară feciori de-mpărăţi În urările boierilor şi bătrîi şi se ştăluiră.* P.L. 6/17 [V. 2; Pr. 1]. ◒ (În context figurat; repetiţie) *Sărut urma pasurilor lale, murii îi sărut pe care au trecut umbra ta.* P.L. 56/41, 57/1 [Pr. 2]. ◒ (Construcţie metaforică) **A se cere sărutată** v. c e r e [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **sărut** (**O.I** 30/20, 82/6, 149/20; **P.L.** 56/41, 57/1, 82/37, 86/23), 3 sg. **sărută** (**O.I** 53/12, 84/38, 175/4; **P.L.** 92/11), 3 pl. se **sărută** (**O.I** 82/17, 228/7), imp. 3 sg. **sărută** (**P.L.** 31/14, 63/33, 94/19), p. s. 3 sg. **sărută** (**P.L.** 9/24, 10/8, 14/26, 15/22, 30/16, 43/17, 49/20, 85/34, 90/17), 3 pl. se **sărutară** (**P.L.** 6/17), viit. 2 sg. **vei săruta** (**P.L.** 70/38); conj. prez. 1 sg. **să sărut** (**O.I** 80/16; **O.IV** 370/10; **P.L.** 58/5, 58/7, 86/9), 3 sg. **să sărute** (**P.L.** 67/40); opt. prez. 1 sg. **aş săruta** (**P.L.** 89/19), p. 3 sg. ar fi **sărutat** (**P.L.** 68/11); inf. **a săruta** (**P.L.** 95/6); ger. **sărutîndu-** (**O.I** 175/3; **P.L.** 11/14, 28/25); part. **sărutată** (**O.I** 159/26); supin **de sărutat** (**P.L.** 90/33).

SĂRUTÁRE s. f. Acţiunea de a săruta. *Prin frunze aiurează şoptirile-i a lene, Cînd gurile-nsetate în sărutări se-mpreun'.* O.I 97/30. *Şi se-naltă din călcîie să-ţi ajungă pîn'la gură, Dăruind o-o sărutare acea lainică căldură.* O.I 159/28. *Glasul ei era dulce, slab, plin de lacrimi, sfîrşit de cea dintîi sărutare.* P.L. 71/8; cf. **O.I** 5/19, 107/14, 112/21, 213/12; **P.L.** 49/18, 50/9, 50/16, 52/22, 64/2, 71/11, 71/22, 87/3, 89/20, 102/2 [V. 6; Pr. 11]. ◒ (Element de personificare) *De-aş fi, mîndră, fluşorul Care dorul Şi-l confie cîmpului, Ţi-aş spăla o-o sărutare, Murmurare, Crinii albi ai sinului!* O.I 5/10; cf. **O.I** 5/28 [V. 2]. ◒ (În contexte figurate) *I-adoarme pe sinu-i, se leagănă-n braţe În landre visări; Pe cînd ca profume pe blînda ei faţă Pîlesc sărutări.* O.I 4/16. *Ar voi în a lui braţe să o ţină-n veci de veci, Dezgheţînd cu sărutarea-i raza ochilor ei reci.* O.I 162/10. *Să cerşesc o sărutare? să fiu sclavul papucului tău, să tremur cînd îţi vei descoperi sînul?* P.L. 87/12 [V. 2; Pr. 1]. ◇ Loc. vb. **A(-şi) da o sărutare** (sau **sărutări**) v. d a[3] [V. 2; Pr. 1]. ◒ (Metaforic, simbolizînd iubirea) *Tu-mi cei chiar nemurirea mea În schimb pe-o sărutare.* O.I 173/10 [V. 1]. ◒ (Construcţii metaforice) **A topi cu sărutări** v. t o p i [Pr. 1]. **A cere sărutări** v. c e r e [Pr. 1]. **A soarbe sărutări de pe gură** v. s o a r b e [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **sărutare** (**O.I** 5/10, 5/19, 5/28, 55/9, 159/28, 173/10; **P.L.** 50/16, 71/8, 71/11, 71/22, 87/12, 94/33), **sărutarea** (**O.I** 162/10; **P.L.** 50/9, 89/20); pl. n. ic. **sărutări** (**O.I** 4/16, 55/19, 97/30, 104/11, 107/14, 112/21, 213/12; **P.L.** 49/18, 52/22, 64/2, 77/23, 87/3, 102/2), **sărutările** (**P.L.** 57/15).

SĂTUCEÁN s. n. Sătuleţ, sătuc. *În dreapta mănăstirii se ridicau păduri, grădini, vii, sătucene cu căsuţe presărate prin dungile văilor.* P.L. 72/19 [Pr. 1].

SĂTÚL, -Ă adj. 1. Îndestulat, săturat. *Era obosită de emoţiune, dar nu sătulă de-a privi.* P.L. 84/22 [Pr. 1]. 2. Dezgustat, plictisit. *Sunt sătul de-aşa viaţă... nu sorbind a ei pahară, Dar mizeria aceasta, proza asta e amară.* O.I 155/33 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **sătul** (**O.I** 155/33), **sătulă** (**P.L.** 84/22).

SĂTURÁ vb. I. T r a n z. şi r e f l. F i g. A fi satisfăcut complet, a fi deplin mulţumit. *Dă-mi-i mie, ochii negri... nu privi cu ei în laturi, Căci de noaptea lor cea dulce vecinic n-o să mă mai saturi.* O.I 155/6. *Ea nu se mai săturа privindu-l.* P.L. 102/26 [V. 1; Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. imp. 3 sg. se **sătura** (**P.L.** 102/26); conj. prez. 2 sg. să **saturi** (**O.I** 155/6).

SĂU[1] s. n. (Regional) Grăsime animală din care se făceau odinioară luminările. *Şi mucoasa luminare sfîrîind sălui şi-l arde.* O.I 46/2. *Să privim acum şi la sărăcia iluminală de razele unei luminări de său.* P.L. 32/2 [V. 1; Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **său** (**P.L.** 32/2), **sălui** (**O.I** 46/2).

SĂU[2], **SA** adj. şi pron. pos. 1. Care aparţine persoanei despre care se vorbeşte; de care persoana respectivă este legată printr-o relaţie de proprietate: a) (adjectiv) *A venit un rege palid şi coroana sa antică, Grea de glorii şi pulere, l-a ei poale-ar fi depus.* O.I 52/5. *Şi-n nesimţire cade pe-a jilţului său spată.* O.I 95/20. *Dan îşi luă lunga sa manta de-a umere.* P.L. 48/29. *Penelul său schiţă în fugă acele trăsături.* P.L. 85/13 [V. 5, Pr. 9]; b) (pronume) — *Iată ce zic, răspunse arălînd pe a sa* [scrisoarea]. P.L. 88/7 [Pr. 1].

2. (Indică dependenţa, legătura de filiaţie, de înrudire, de prietenie etc.) (Adjectiv) *Sta zîmbind de-o amintire, pe genunchi scrîind o carte, S-o trimită dragei sale, de la Argeş mai departe.* O.I 149/2. *Vezi colo pe urleitnea fără suflet, fără cugetu... La lovarăşii săi spune veninoasele-i nimicuri.* O.I 150/14. *Fata se uită mult în ochii lalălui său.* P.L. 15/16. *Muri de apoplexie în mijlocul păharelor şi a commesenilor săi.* P.L. 99/19 [V. 5; Pr. 14]. ◇ Loc. adv. **După filma sa** v. f i i n ţ ă [Pr. 1]. ◇ (Enclitic, la sg., pe lîngă un nume de înrudire) *Făt-Frumos aomoli pasul calului şi aşezîndu-se faţă pe faţă pe acela al tălţne-său.* P.L. 22/2. *Şi mumă-sa auzindu-l îşi şterge într-ascuns lacrimile ei.* P.L. 31/4. *Elis-adică Cleopatra, vară-sa.* P.L. 66/11 [Pr. 11].

3. Care ţine de cel despre care se vorbeşte; care îi este propriu, caracteristic: a) (adjectiv) *În prezent, cugetătorul nu-şi opreşte a sa minte.* O.I 133/9. *Atinse cu buza ei seacă lacrima cea rece şi o supse în adîncul sufletului său.* P.L. 4/11. *Trezit din fantaziile sale metafizice, băgă de samă că ploaia-l udase pînă la piele.* P.L. 27/9 [V. 15; Pr. 43]; b) (pronume) *Se uita înapoia sa.* P.L. 14/3. *Francesco-i apucă mîna într-a sa.* P.L. 76/25 [Pr. 2].

4. (Indică subiectul, autorul unei acţiuni) (Adjectiv) *Şi astfel Bolintineanu începu cîntecul său.* O.I 32/12. *Genarul, pierdut în sălbătecele sale vînători, se depărtase cale de-o zi.* P.L. 12/7. *Trece călugărul nostru... plin încă de impresiunile ciudatei sale întîmplări.* P.L. 39/23. *Omul... acopere cu vorbe mari... acel simbure negru şi rău, care-i rădăcina adevărată a vieţei şi a faptelor sale.* P.L. 47/40 [V. 2; Pr. 3].

— **Forme gramaticale**: sg. n. ac. **său** (**O.I** 4/29, 32/12, 50/18, 97/6, 130/23, 144/29; **P.L.** 4/31, 4/31, 13/30, 15/18, 21/31, 27/27, 30/23, 30/25, 32/14, 36/41, 43/22, 47/40, 51/8, 52/38, 83/3, 83/33, 85/13, 97/25, 100/26), **sa** (**O.I** 6/20, 9/21, 9/22, 52/5, 64/9, 79/17, 79/31, 96/24, 133/9; **P.L.** 13/30, 13/35, 14/3, 25/40, 27/37, 28/1, 29/1, 30/24, 30/33, 30/38, 31/4, 31/24, 31/32, 31/35, 35/21, 37/5, 37/9, 45/9, 45/19, 45/40, 46/10, 48/29, 66/11, 67/37, 76/25, 83/17, 87/14, 88/7, 91/25, 96/21, 97/10), g. d. **său** (**O. I 44/20**, 95/20; **P. L.** 4/11, 15/16, 21/26, 21/30, 21/32, 21/35, 22/2, 26/18, 30/30, 31/21, 59/2, 62/26, 63/2, 83/19, 85/15), **sale** (**O. I** 69/15, 79/14, 100/4, 149/2, 159/17; **P. L.** 4/33, 14/9, 37/4, 39/23, 47/8, 51/3, 92/2); pl. n. ac. **săi** (**O. I** 27/21, 28/11, 150/14; **P. L.** 23/3, 31/35), **sale** (**O. I** 76/26; **P. L.** 3/3; 12/7, 13/28, 27/9, 51/13), g. d. **săi** (**P. L.** 99/19), **sale** (**O. I** 208/15; **P. L.** 25/32, 35/22, 47/36, 47/40).

SCALD s. m. Nume dat vechilor poeți scandinavi. ◒ (În context figurat) *Colo se ridic trufașe Și eterne ca și moartea piramidele — uriașe, Racle ce tncap tn ele epopeea unui scald.* O. I 43/24 [V. 1].

SCÁLDĂ s. f. Cadă. *Plinse tntr-o scaldă de aur așezată lîngă ea, lacrimi curate ca diamantul.* P. L. 22/14 [Pr. 1].

SCANDÁL s. n. Faptă reprobabilă. *Dar afară de acestea, vor căta vieții tale Să-i găsească pete multe, răutăți și mici scandale.* O. I 134/36 [V. 1].

SCAPÁ vb. I v. **scăpa**.

SCĂRĂ s. f. I. 1. Element de construcție alcătuit dintr-un șir de trepte servind pentru comunicare între etaje, între o clădire și exteriorul ei etc. *Pe scări de marmură, prin vechi portaluri, Pătrunde luna tnălbind păreții.* O.I 202/3. *El văzu tn boltele scărilor candelabre cu sute de brațe.* P. L. 5/35. *Curțile albe ca argintul, cu cerdacuri și scări a căror scînduri curate și cernite sclipeau tn lună.* P. L. 44/7; cf. **P. L.** 5/34, 51/10, 73/18 [V. 1; Pr. 5]. ✦ (La pl.) **Trepte**. *La un cerdac ținut în aer de stîlpi de zid în patru muchi, duceau dintr-o latură niște scări nalte.* P. L. 40/11. *Coborîră iute scările și tntr-o clipă fură la casa de peste drum.* P. L. 59/14. *Scările de piatră tocite și mîncate de mult timblet.* P. L. 72/15; cf. **P. L.** 29/16, 40/16, 43/23 [Pr. 6]. 2. Fiecare dintre cele două inele în care călărețul își sprijină piciorul. *Călărețiî tmplu cîmpul și roiesc după un semn Și tn caii lor sălbateci bat cu scările de lemn.* O.I 148/4 [V. 1]. ◇ **Expr. A pune piciorul în scară** v. p i c i o r [V. 1].

II. F i g. 1. Succesiune, șir, serie. ◒ (Construcție metaforică) **A lumii scară întreagă** v. l u m e [V. 1]. 2. Ierarhie socială. *Începînd la talpa tnsăși a mulțimii omenești Și suind în susul scării pîn'la frunțile cărăști, De-a vieții lor enigmă li vedem pe toți munciți.* O.I 133/22 [V. 1].

— **Forme gramaticale**: sg. n. ac. **scară** (**O. I** 103/3, 177/4; **P. L.** 73/18), g. d. **scării** (**O. I** 133/22); pl. n. ac. **scări** (**O. I** 202/3; **P. L.** 40/11, 44/7, 51/10), **scările** (**O.I** 148/4; **P. L.** 5/34, 29/16, 40/16, 43/23, 59/14, 72/15), g. d. **scărilor** (**P. L.** 5/35).

SCĂUN s. n. Mobilă pe care poate ședea o singură persoană. *Boierii ce ședeau la masă în haine aurite, pe scaune ae catifea roșie, erau frumoși ca zilele tinereții.* P. L. 6/1. *El își apropie scaunul de fereastră.* P. L. 36/1. *Pe scaun șade un călugăr ttnăr.* P.L. 73/40; cf. **P. L.** 14/25, 73/31, 76/11 [Pr. 6]. ◇ (La sg. cu valoare de pl.) *Și ca mumii egiptene stau cu toții-n scaun țepeni.* O.I 155/29 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **scaun** (**O. I** 155/29; **P. L.** 14/25, 73/31, 73/40), **scaunul** (**P. L.** 36/1); pl. n. ac. **scaune** (**P. L.** 6/1, 76/11).

SCĂDEÁ vb. II. I n t r a n z. și t r a n z. A (se) scurta, a (se) micșora, a (se) reduce. *Cu mine zilele-ți adaogi, Cu ieri viața ta o scazi.* O.I 204/2. *Zilna scade, noaptea crește Și frunzișul mi-l rărește.* O.I 214/6; cf. **O.I** 205/2 [V. 3].

— Forme gramaticale: ind. prez. 2 sg. **scazi** (**O.I** 204/2, 205/2), 3 sg. **scade** (**O. I** 214/6).

SCĂLDÁ vb. I. **I.** R e f l. A se îmbăia. ◒ (Element de personificare) *Parisul arde-n valuri, furtuna-n el se scaldă.* O.I 62/16 [V. 1]. ✦ Fig. A se reflecta, a se oglindi. *Văzură în urmă-le un luciu întins, limpede, adînc, în a cărui oglindă bălaie se scălda în fund luna de argint și stelele de foc.* P.L. 19/16 [Pr. 1].

2. T r a n z. A uda, a muia. *Aș vrea să văd acuma nalata mea vlăioară, Scăldată în cristalul pîrîului de-argint.* O.I 6/10. *Aș vrea cu-a mele lacrimi picioarele să-ți scald.* O. IV 430/13 [V. 2]. ◒ (Metaforic) A învălui, a inconjura (v. și î m b r ă c a). *Eliad zidea din vîsuri și din basme seculare Delta Biblicelor stînle, profeților amare, Adevăr scăldat în mite, sfinx pătrunsă de-nțeles.* O.I 31/21. *Venea plutind în adevăr Scăldat în foc de soare.* O.I 171/32 [V. 2].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **se scaldă** (**O.I** 62/16), imp. 3 pl. **se scăldu** (**P. L.** 19/16); conj. 1 sg. **să scald** (**O. IV** 430/13); part. **scăldat** (**O. I** 31/21, 171/32), **scăldată** (**O. I** 6/10).

SCĂLDĂTOÁRE s. f. Îmbăiere, scăldat. *Se mișcă urechiuș-și apele pînă tîrziu un boschet de chiparoși și roze tămnuit în ponorîrea unei stînci, ca un azil de scăldătoare.* P. L. 97/22 [Pr. 1].

SCĂPÁ vb. I. I. I n t r a n z. A se elibera, a se degaja, a se desprinde din... ◒ (În context figurat) *Planeții toți îngheață și s-azvîrl rebeli în spați. Ei din frînele luminii și ai soarelui scăpați.* O.I 133/14 [V. 1].

2. I n t r a n z. (Și în forma *scapa*) A ieși dintr-o situație grea; a se feri de..., a evita. *Este un mijloc pentru a scapa de această greutate...* P. L. 41/38. *De n-aș fi fost de fel, scăpam de o viață chinuită, pustie.* P. L. 56/26; cf. **P.** L. 19/30, 19/31, 56/25, 76/33 [Pr. 6]. ◇ T r a n z. *Eu le voi scăpa de multe primejdii.* P. L. 17/31. *Dacă lumea ar trebui să piară și eu aș pulé s-o scap printr-o minciună, eu n-aș spune-o.* P. L. 87/33. *Rămînd aici, nu m-ai scăpa, ci m-ai face numai să mor de îngrijire...* P. L. 96/29 [Pr. 3].

3. T r a n z. A da drumul fără voie unui obiect ținut în mînă. *O frumoasă mînă scapă de pe margine de-allan O mănușă.* O.I 166/4. *Ea intră iute, se întoarse și-i aduse o cutie mare... Ei o scăpară jos.* P.L. 71/22; cf. **O.I** 74/11 [V. 2; Pr. 1]. ✦ I n t r a n z. A cădea. *Astfeli cum privea umilită la el, fusul îi scăpă din mînă.* P. L. 8/1; cf. **O.I** 74/12 [V. 1; Pr. 1]. ◇ Expr. **A scăpa din mînă** v. m î n ă [Pr. 1]. ✦ A lăsa să plece; a pierde. ◒ (Metaforic) *Pare-mi te văd, drăguță, Că îmi zbori și că le scap.* O.IV 369/10 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **seap** (**O.IV** 369/10), 3 sg. **seapă** (**O.I** 166/4), imp. 1 sg. **seăpam** (**P.L.** 56/25, 56/26), p. s. 3 sg. **seăpă** (**P.L.** 7/18), 3 pl. **seăpară** (**P. L.** 71/22), p. c. 1 pl. **am seăpat** (**P. L.** 19/30, 19/31), viit. **voi seăpa** (**P. L.** 17/31); conj. prez. 1 sg. **să seap** (**O. I** 74/11; **P. L.** 87/33), 2 sg. **să scapi** (**P. L.** 76/33, 76/38), 3 pl. **să seape** (**O.I** 74/12); opt. 2 sg. **al seăpa** (**P. L.** 96/29); inf. **a seapa** (**P. L.** 41/38); part. **seăpați** (**O.I** 133/14). — Variantă: (Mold.) **seapă** (**P. L.** 41/38) vb. I.

SCĂPĂRĂ vb. I. Intranz. A străluci, a scînteia, a sclipi. *Sura pe deal buciumul sună cu jale, Turmele-t ure, stele le seapără-n cale.* O.I 231/2. *Deodată văzu ca o zare de senin, dar îi păru că-i seapără.* P. L. 97/31 [V. 1; Pr. 1]. ◒ (Metaforic; glumeț) *Și junimei generoase, domnișoarelor ce scapăr, Li arăt că lumea vis e* O.I 48/19 [V. 1]. ◒ (Metaforic) A răsuna cu intensitate variabilă [Cîntecul] *știeră și strigă, scapără și rupt răsună,* O.I 158/3 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **scapără** (**O.I** 158/3; **P. L.** 97/31), 3 pl. **seapără** (**O.I** 231/2), **seapăr** (**O. I** 48/19).

SCĂPĂRĂRE s. f. Lumină produsă de scînteile rezultate prin ciocnire. *Ieronim plesni cu vîrful sabiei într-un zid de granit și la scăpărare se recunoscură ambii rivali.* P. L. 95/35 [Pr. 1].

SCĂPĂTĂ vb. I. Intranz. A aluneca în jos, a coborî. *Pe cărări pierdute-n vale Merge-n codri fără de capăt, Cînd a serei raze roșii Asfințind din ceruri scapăt.* O.I 66/12 [V. 1].

SCĂRPINĂ vb. I. Refl. A freca pielea cu unghiile. [Ruben] *scărpinîndu-se în capul lățos și cornul începu a rîde.* P. L. 43/33 [Pr. 1].

SCĂZĂT, -Ă adj. Micșorat, diminuat. *Să ne-nchipuim lumea redusă la dimensiunile unui: glonte, și toate celea din ea scăzute în analogie.* P. L. 24/10 [Pr. 1].

SCÉNĂ s. f. **1.** Parte a unei săli de teatru pe care se desfășoară reprezentațiile. *Nu cumva suntem asemenea acelor figuranți, cari voind a reprezenta o armată mare trec pe scenă, înconjură fondalul și reapar iarăși?* P.L. 65/5 [Pr. 1]. ◒ (Metaforic; reflex al concepției filozofice-literare după care viața este o reprezentație teatrală; v. și cale, jucărie) Viață, existență. *Cu un cîntec de sirenă, Lumeanîntinde lucii mreje; Ca să schimbe-actorii-n scenă, Te momește în virteje.* O.I 196/35. *E nevoie... a înșela în școală și în biserică pe tucanii cei mici, cari intră abia în scenă, asupra valorii vieței reale.* P. L. 81/37 [V. 1; Pr. 1].

2. Acțiune, întîmplătoare, istorie. *Ieronim privi părerii sculptați cu scene de amor.* P. L. 98/38 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **scenă** (**O. I** 196/35; **P. L.** 65/5, 81/37); pl. n. ac. **scene** (**P. L.** 98/38).

SCÉPTIC, -Ă adj. Care nu are încredere în nimic, care se îndoiește de toate. *Stătea posomorită, Cu fețe-ntunecoase, o ceată pribegită, Copii săraci și sceptici ai plebei proletare.* O.I 56/5 [V. 1]. ◆ Care exprimă neîncredere, îndoială. *O zîmbire rece, sceptică ți dăscleștă buzele puțin.* P. L. 85/8 [Pr. 1]. ◇ (Adverbial) *Și acum priviți cu spaimă fața noastră sceptic-rece.* O.I 151/17 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **sceptică** (**P.L.** 85/8); pl. n. ac. **sceptici** (**O.I** 56/5).

SCÉPTRU s. n. Fig. Putere, conducere, autoritate. *Mîna care-au dorit sceptrul universului și gîndurî Ce-au cuprins loi universul, încap bine-n patru scînduri...* O.I 134/17 [V. 1]. ◒ (Comparație) *Căci te iubesc, copilă, ca zeii nemurirea... Ca sceptrul mîna blîndă, ca vulturul mărirea.* O.I 22/7 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Sceptru de fier** = domnie despotică, tiranie (v. și frunte, mînă). *Se sfarmă deodată cu lanțul de sclavie Și sceptrele de fier.* O.I 24/33 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **sceptrul** (**O.I** 22/7, 134/17); pl. n. ac. **sceptrele** (**O.I** 24/33).

SCHÉLĂ s. f. Eșafodaj. ◒ (Construcție metaforică; sugerînd dispunerea norilor în straturi suprapuse) **A norilor schele.** *Te văd... stînd palid suflet, a norilor schele, Prin ploaie de raze, ninsoare de stele.* O.I 37/11 [V. 1].

SCHIÉLĂT s. n. **1.** Totalitatea oaselor din corpul unui vertebrat. *Schelete înmormîntate de volburele năsipului arzător al pustiiurilor au să se scoale.* P.L. 19/36. *Din întinsele pustii se răsculeau din năsip schelete nalte.* P.L. 20/22. *Înșiruiți pe schelete de cai, mergeau încet-încet...* P.L. 23/27 [Pr. 3].

2. Totalitatea elementelor care formează sistemul de rezistență al unei construcții. *Pe undele încele își mișcă legănate Corăbii învechite scheletele de lemn.* O.I 63/12 [V. 1].

— Forme gramaticale: pl. n. ac. **schelete** (**P.L.** 19/36, 20/22, 20/27), **scheletele** (**O.I** 63/12).

SCHÉMĂ s. f. Plan realizat în cîteva linii generale. *Tabelele erau pline de schemele unei sisteme lumești imaginare.* P.L. 35/24 [Pr. 1].

SCHÍMĂ s. f. Grimasă, strîmbătură. *Și aplaudă frenetic schimă, cîntece și jocuri...* O.I 150/26 [V. 1].

SCHIMB s. n. (În loc. adv.) **În schimb** = drept compensație, ca echivalent. *Ne-ați venit apoi, drept mîne o sticluță de pomadă... Iar în schimb cu-averea toată vrun papuc de curtezană...* O.I 151/15. *Tu-mi cei chiar nemurirea mea În schimb pe-o sărutare.* O.I 173/10 *Și pentru toate dă-mi în schimb O oră de iubire...* O.I 177/11 [V. 3].

SCHIMBĂ vb. I. **1.** Tranz. A înlocui ceva sau pe cineva cu altceva sau cu altcineva. *Pe-o vreme vă puteți schimba firile — tu poți să dai umbrei tale toată firea ta trecătoare de azi, ea-ți dă ție firea ei cea veșnică.* P. L. 42/6 [Pr. 1]. ◒ (În context figurat) *Lumea-nlînde lucii mreje... Ca să schimbe-actorii-n scenă, Te momește în virteje.* O.I 196/35 [V. 1]. ◇ (Refl. pas., în expr.) **A se schimba o vorbă** = a se vorbi, a se discuta. *Fără să se fi schimbat vro vorbă măcar, săbiile începură a se cruciș.* P.L. 95/36 [Pr. 1].

2. Tranz. și refl. A (se) modifica, a(se) transforma, a (se) preface. *Formele se schimbară, dar răul a rămas.* O. 161/5. *Soarta lui materială din momentul acesta era schimbată.* P.L. 59/35. *„Ce nenorocii trebuie să fi fost, cînd reamintirea îi schimbă astfel fața!" gîndi*

Cezara. P.L. 85/17; cf. **P.L.** 92/35 [V. 1; Pr. 3]. ◒ R e f l. (În context figurat) *Am venit să mi le-nchini, De nu, schimb a ta coroană într-o ramură de spini.* O.I 146/12. *A visa că adevărul sau alt lucru de prisos E în stare ca să schimbe în natur-un fir de păr Esle piedica eternă ce-o punem la adevăr.* O.I 164/5 [V. 2]. ◒ R e f l. (Metaforic) A se scurge, a trece. *Nici înclne a ei limbă Rece cumpăn-a gîndirii Înspre clipa ce se schimbă Pentru masca fericirii.* O.I 194/19 [V. 1].

3. T r a n z. A muta dintr-un loc într-altul, a aşeza în altă poziţie. ◒ (Construcţie metaforică) **A schimba patria cu a turmelor păşune** v. p ă ş u n e [V. 1]. ◒ R e f l. (În context figurat) *Ci cumpăna gîndirii-mi şi azi nu se mai schimbă.* O. I 203/5 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **schimb** (**O.I** 146/12), 3 sg. **schimbă** (**O.I** 142/2; **P.L.** 85/17), **se schimbă** (**O.I** 194/19, 203/5), p. s. 3 pl. **schimbară** (**O.I** 61/5), m. m. c. p. 3 sg. **se schimbase** (**P.L.** 92/35); conj. prez. 3 sg.) **să schimbe** (**O.I** 164/5, 196/35), p. 3 sg. **să se fi schimbat** (**P.L.** 95/36); înf. **schimba** (**P.L.** 42/6); part. **schimbată** (**P.L.** 59/35).

SCHIMBÁRE s. f. Transformare, prefacere. ◒ (Metaforic) Reîncarnare. *Are drept... prin schimbările prin cari am trecut, corpul meu trebuie să fi devenit fenomenal.* P.L. 61/41 [Pr. 1].

SCHIMBĂTÓR, -OÁRE adj. Care se preface, se transformă. ◒ (În context figurat) *Numai omu-i schimbător, Pe pământ rătăcitor.* O.I 121/3 [V. 1].

***SCHINGIUÍ** vb. IV v. **schinjui.**

SCHINGIUÍT, -Ă adj. Torturat. ◒ (Metaforic; despre un instrument muzical cu coarde) Care scîrţîie. *Dintr-o crîşmă deschisă s-auzea o vioară schingiuită.* P.L. 26/29 [Pr. 1].

SCHINJUÍ vb. IV. T r a n z. A tortura. ◒ (Metaforic) A face să scîrţîie. *Un băiet de figan ... schinjuia c-un arcuş ce rămăsese în cîteva fire de păr şi, cu degetele uscate, mişca nişte coarde false.* P.L. 27/2 [Pr. 1].

SCHÍPTRU s.n. (Învechit) Sceptru. *Ţapân, drept, cu schiptru-n mînă, şede-n perine de puf.* O.I 85/25 [V. 1].

SCHIT s. n. Mănăstire mică. *Mîini în schit la sfînta Ana Vei găsi la cel din stele Mingiitrea vieţei tale. Mîntuirea feţei mele.* O.I 65/5. *Mîini în zori de zi pleca-vom Către schitul vechi şi sfînt.* O.I 65/26; cf. **O.I** 183/15 [V. 3].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **schit** (**O.I** 65/5), **schitul** (**O.I** 65/25), g. d. **schitului** (**O.I** 183/15).

SCHIŢÁ vb. I. T r a n z. A desena ceva în mod schematic. *Pictorul schiţă două lungi şi strălucite aripi negre...* P.L. 84/28. *Penelul său schiţă în fugă acele trăsături.* P.L. 85/13. *Nu-ţi pot deserie expresia de nevinovăţie, candoare şi amor din faţa ei... dar am schiţat-o...* P.L. 90/32 [Pr. 3].

— Forme gramaticale: ind. p.s. 3 sg. **schiţă** (**P.L.** 84/28, 85/13), p.c. 1 sg. **am schiţat** (**P.L.** 90/32).

SCHIŢĂ s. f. Desen în care subiectul e conturat în linii mari şi caracteristice. *Trăia izolat într-o chilioară din oraş, pe care şi-o împodobise cu flori şi cu schiţe zugrăvite de el.* P.L. 88/3. *E de sărutat schiţa mea. Poate că e una din cele mai uimirile din cîte-am zugrăvit.* P.L. 90/33. *Simt că din ce în ce schiţele se familiarizează cu inima.* P.L. 91/2; cf. **P.L.** 73/27, 79/13, 91/1 [Pr. 6]. ◇ *Carte de schiţe* v. c a r t e [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **schiţă** (**P.L.** 91/1), **schiţa** (**P.L.** 90/33); pl. n. ac. **schiţe** (**P.L.** 73/27,73/30, 79/13, 88/3), **schiţele** (**P.L.** 91/2).

SCÍNDURĂ s. f. Bucată de lemn dreptunghiulară. *Pe un pat de scînduri goale doarme tînăra nevastă.* O.I 84/23. *În alt colţ — un pat, adecă cîteva scînduri pe doi căpriori.* P.L. 29/27. *Curţile albe ca argintul, cu cerdacuri şi scări a căror scînduri curate şi ceruite sclipeau în lună.* P.L. 44/7; cf. **O.I** 94/16 [V. 2; Pr. 2]. ◇ Expr. **Patru scînduri** = sicriu. ◒ (În context figurat) *Mîna care-au dorit sceptrul universului şi ginduri Ce-au cuprins tot universul, încap bine-n patru scînduri...* O.I 134/18 [V. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **A împărţi lumea de pe scîndura tărîmii** v. î m p ă r ţ i [V. 1]. ✦ (La pl.) Podele, duşumele. *Bine-ţi pare să fii singur, erai bătrîn fără de minţi. Să oftezi dup-a la fală, cu ciubucul între dinţi? Să le primbli şi să numeri scînduri albe în cerdac?* O.I 83/15. *Deodat-aud foşnirea unei rochii, Un moale pas abia atins de scînduri...* O.I 119/13 [V. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **scîndura** (**O.I** 130/27); pl. n. ac. **scînduri** (**O.I** 83/15, 84/23, 94/16, 119/13, 134/18; **P.L.** 29/27, 44/7).

SCÎNTEIÁ vb. I. î n t r a n z. A licări ca o scînteie; a luci, a sclipi. *Tresărind scînteie lacul Şi se leagănă sub soare.* O.I 121/1. — *Ce mi-i vremea, cînd de veacuri Stele-mi scînteie pe lacuri.* O.I 123/21. *Mii pustiuri scînteiază sub lumina ta fecioară.* O.I 130/9; cf. **O.I** 63/6, 69/9, 136/11, 142/12, 148/6, 152/6, 209/9; **O.IV** 364/7 [V. 11]. ◒ (Metaforic) A se manifesta cu violenţă (v. şi f u l g e r a). *Scînteie desperarea în ochii-i crunţi de singe.* O.I 88/12 [V. 1]. ✦ F i g. (Despre ochi) A privi viu, pătrunzător; a luci, a sclipi. *Venere, marmură caldă, ochi de piatră ce scînteie.* O.I 29/5. *Iar umbra feţei străvezii E albă ca de ceară — Un mort frumos cu ochii vii Ce scînteie-n afară.* O.I 170/16. *În faţă farmecul patrlii Şi ochi ce scînteie de vii.* O.I 211/10 [V. 3].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **scînteiază** (**O.I** 69/9; **O.IV** 364/7), **scînteie** (**O.I** 63/6, 88/12, 121/1), 3 pl. **scînteiază** (**O.I** 130/9, 136/11), **scînteie** (**O.I** 29/5, 123/21, 148/6, 152/6, 170/16, 209/9, 211/10); ger. **scînteind** (**O.I** 142/12). — Accentuat şi: (ind. prez. 3 pl.) *scînteie* (**O.I** 123/21, 152/6, 170/16, 211/9).

SCÎNTEIÁRE s. f. Strălucire vie, intermitentă, licărire. *Oricîte stele ard în înălţime, Oricîte unde-aruncă-n faţă-i marea, Cu-a lor lumină şi cu scînteiarea Ce-or fi-nsemnînd, ce vor — nu ştie nime.* O.IV 338/3 [V. 1].

SCÎNTÉIE s. f. 1. Particică incandescentă, care sare din foc. ◒ (În context figurat) *Mai bine mi-aş sloarce tot focul din inimă, ca să se risipească în scîntei, decît să animez cu el o simţire... ordinară.* P.L. 87/21 [Pr. 1]. ◒ (Metaforic; simbolizînd lumina ca sursă primordială de energie) *Şi din noian de ape puteri au dat scînteii.* O.I 115/10 [V. 1]. ◒ (Construcţie metaforică; despre ochi) **A izvori scîntei** = a scăpăra, a străluci (sub influenţa unei stări afective). *În lumea asta sunt femei Cu ochi ce*

izvorâse scintei... O.I 235/14 [V. 1]. **A se îmbăta şi cu scintei din stele** v. îmbăta [V. 1]. **A aprinde o scintele în sufletul înşeluţat al cuiva** v. aprinde [V. 1]. ◒ (Metaforic) Rază; licărire. *Şi pas cu pas în urma ei Aluneca-n odaie, Tesind cu recile-i scintei O mreajă de văpaie.* O.I 168/7. *Şi umple* [luna] *cu-ale ei scintei Că rările din cringuri.* O.I 179/5. *Reverse dulci scintei Alotştiitoarea.* O.I 222/1; cf. **O.I** 94/22, 187/11 [V. 5]. (Comparaţie) *Inima mea este alit de bolnavă ca o scinteie de soare noaptea.* P.L. 55/32 [Pr. 1].

2. Fig. Fapt, aparent neînsemnat, care declanşează o acţiune sau un sentiment. *El răscoală în popoare o aistrugerei scinteie.* O.I 51/27. *M-a fermecat cu vro scinteie Din clipa-n care ne văzum?* O.I 208/5 [V. 2]. ✦ Particică neînsemnată (din ceva). ◒ (Metaforic) *Nici o scînteintr-însul nu-i candidă şi plină.* O.I 56/8 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **scinteie** (**O.I** 25/8, 51/27, 56/8, 208/5; **P.L.** 55/52), g.d. **scînteii** (**O.I** 115/10); pl. n. ac. **scîntei** (**O.I** 94/22, 168/7, 179/5, 187/11, 222/1, 235/14; **P.L.** 87/21).

***SCÎNTEIÉRE** s. f. v. **scîntelare**.

SCÎRŢÍI vb. IV. Intranz. A produce un zgomot ascuţit, strident. *Scîrţîie de vînt ferească.* O.I 46/6. *Scîrţîie-n vînt cumpăna de la fîntînă.* O.I 231/11. *Uşa mare deschisă în balconul catului de sus se clătina scîrţîind în vînt.* P.L. 29/12 [V. 2; Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **scîrţîie** (**O.I** 46/6, 231/11); ger. **scîrţîind** (**P.L.** 29/12).

SCÎRŢÎÍRE s. f. Zgomot ascuţit, strident. *Scîrţîirea de condeie dădea farmec astei linişti.* O.I 141/1 [V. 1].

SCLAV, -Ă s. m. şi f. Rob. *Se petrifică unul în sclav, altu-mpărat.* O.I 64/12 [V. 1]. ◒ (Metaforic) *Astfel o generaţiune înşală pe cealaltă prin acest advocatus diaboli moştenit, prin acest sclav silit la şiretie şi sofisme.* P. L. 82/3 [Pr.1]. ◇ Expr. **A fi sclavul papucului [unei femei]** v. papuc [Pr. 1]. ◇ (Adjectival) *Să curgă iară, Să spele de pe pietre pînă şi urma sclară Celor ce le urmează pîn'la al lumii fund!* O.I 60/21 [V. 1]. ✦ Persoană care depinde de alta din punct de vedere economic, politic etc. *De ce să fiţi voi sclavii milionarilor nefaste...?* O.I 59/21 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **sclav** (**O.I** 64/12; **P.L.** 82/3), **sclavă** (**O.I** 60/21), **sclavul** (**P.L.** 87/12); pl. n. ac. **sclavii** (**O.I** 59/21).

SCLAVÍE s. f. Robie. ◒ (Construcţie metaforică) **Lanţul de sclavie** v. lanţ [V. 1].

— Formă gramaticală: sg. n. ac. **sclavie** (**O.I** 21/32).

SCLIPÍ vb. IV. Intranz. A luci, a scînteia. *Pe un deal răsare luna, ca o valră de jăratic, Fumenind străvechii codri şi castelul singuratic Şi-ale rîurilor ape, ce sclipesc fugind în ropot.* O.I 76/17. *Făt-Frumos mergea mereu, urmărind... cu ochii buzduganul ce sclipea prin nori.* P.L. 5/18. *Scînduri curate şi ceruite sclipeau în lună.* P.L. 44/7; cf. **O.I** 4/12, 43/4; **P.L.** 5/25, 51/40 [V. 3; Pr. 4]. ✦ (Despre ochi) A străluci (din pricina unui sentiment puternic) *Ochiul îmi sclipeşte.* O.I 10/8. *Ochii lui se uscau de ardoare şi sclipeau cu o bolnavă dorinţă.* P.L. 58,11. *Transpiraţiunea acelui fin sistem venos, ce concentrează ideatele artei în boltită frunte şi-n acei ochi de-un albastru întunecric, cari sclipese în umbra genelor lungi.* P.L. 77/19 [V. 1; Pr. 2].

— Form.: gramaticale: ind. prez. 3 sg. **sclipeşte** (**O.I** 10/8). 3 pl. **sclipesc** (**O.I** 4/12, 43/4, 76/17; **P.L.** 77/19), imp. 3 sg. **sclipeu** (**P.L.** 5/18, 51/40); 3 pl. sclipeau (**P.L.** 44/7, 58/14); ger. **sclipind** (**P.L.** 5/25).

SCLIPÍND, -Ă adj. Care sclipeşte. *Roz-alb-auroră, cu bucle de aur Sclipinde-n rubin, Revarsă din ochii-i de lacrimi tezaur Pe-a florilor stn.* O.I 3/6 [V. 1].

SCLIPITÓR, -OÁRE adj. Strălucitor, scînteictor. *Mii de roiuri de albine Curg în rîuri sclipitoare.* O.I 85/14. *Florile erau în straturi verzi şi luminau albastre, roşie-închise şi albe, iar printre ele roiau fluturi uşori, ca sclipitoare stele de aur.* P.L. 7/18. *O negură deasă, cenuşie şi sclipitoare...* P.L. 60/5; cf. P.L. 101/28 [V. 1; Pr. 3]. ◒ (Metaforic) Care impresionează prin culoare şi varietate, care încîntă privirea. *Priveliştile sclipitoare, Ce-n repezi şiruri se diştern, Repaosă nestrămutate Sub raza gîndului etern.* O.I 205/5 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Strălucitor, fastuos (?). *I se deschide-n minte tot sensul din lablouri A vieţii sclipitoare...* O.I 63/29 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **sclipitoare** (**P.L.** 60/5), g.d. **sclipitoare** (**O.I** 63/29); pl. n. ac. **sclipitoare** (**O.I** 85/14, 205/5; **P.L.** 7/18, 101/28).

SCOÁTE vb. III. Tranz. I. **1.** A extrage dintr-un spaţiu sau dintr-un înveliş, pentru a elibera sau a utiliza. *Scoate inimele din cafi toţi şi le pune într-unul singur.* **P.L.** 15/9. *Ea scoase din fundul unei lăzi hîrbuite şi vechi o cute.* P.L. 17/33. *Deschise sălţarul şi dădu într-adevăr de nişte legături de hîrtii... El le scoase.* P.L. 61/15; cf. **P.L.** 17/38 [Pr. 4]. ◒ (În context figurat) *Pareă-l văd pe astronomul cu al negurii repaos, Cum uşor, ca din cutie, scoate lumile din haos.* O.I 140/24 [V. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **A scoate [pe cineva] din letopiseţ** v. letopiseţ [V. 1]. **A scoate din inimă** = a spune cu adîncă sinceritate. *Şi de-aceea spusa voastră era sfîntă şi frumoasă. Căci de minţi era gîndită, căci din inimi era scoasă.* O.I 35/14 [V. 1]. ✦ A despinde ceva din locul unde se află. *Şi inelul scump i-l scoate de pe degetul cel mic.* O.I 79/23 [V. 1].

2. A face să apară. *Neguri albe străluciie Naşte luna argintie, Ea le scoate peste ape, le întinde pe cîmpie.* O.I 72/3. *Ea* [luna] *din noaptea amintirii o veche-ntreagă scoate De dureri, pe care însă le simţim ca-n vis pe toate.* O.I 130/5; cf. **O.I** 136/7 [V. 3].

3. A trage afară cu forţa, a extrage, a smulge. *Biblia ne povesteşte de Samson, cum că nuierea Cînd dormea, tăindu-i părul, i-a luat toată puterea. De i-au prins apoi duşmanii, i-au legat şi i-au scos ochii.* O.I 159/3 [V. 1]. ◒ (Glumeţ) *Nu mi-ai scoate oare ochii Cu-ascuţitul botişor...?* O.IV 369/5 [V. 1].

4. A obţine, a realiza. *Ce a scos din voi Apusul,' cînd nimic nu e de scos?* O.I 151/10 [V. 2]. ◒ (În context figurat) *De ce vrei să scoţi din aramă sunetul aurului?* P.L. 53/3 [Pr. 1].

II. A face să iasă în afară. *Coada roată o-nvîrteşte, Scoate limba.* O.I 165/14. *Unul acăţat de gratii făcea studii floristice unindu-şi buzele cu alte celei fiinţe care-şi scosese capul prin gratii.* P.L. 44/23 [V. 1; Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **seonte** (**O.I** 72/3, 79/23, 130/5. 136/7, 140/21, 165/14; **P.L.** 15/9). 3 pl. **seot** (**O.I** 149/28), imp. 3 sg. **era seoasă** (**O.I** 35/14). p. s. 3 sg. **seonse** (**P.L.** 17/33. 17/38, 61/15); p.c. 3 sg. **a seos** (**O.I** 151/10), 3 pl. **au seos** (**O.I** 159/3), m. sn. c. p. 3 sg. **seosese** (**P.L.** 44/23); conj. prez. 2 sg. **să seoţi** (**P.L.** 53/3); opt. prez. 2 sg. **al seonte** (**O.IV** 369/5); sup. **de seos** (**O.I** 151/10).

SCOBÍ vb. IV. Tranz. A face o gaură, o adîncitură în ceva. *Pe miazănoapte călare cu aripi vînoase, cu faţa zbîrcită ca o slincă buhavă şi scobită de piraie... urla prin aerul cernil mama pădurilor cea nebună.* P.L. 6/31 [Pr. 1].

SCOBORÎ vb. IV v. **coborî**.

SCOP s. n. Ţel, ţintă, rost. «*Moartea succede vieţii. viaţa succede la moarte*». *All sens n-are lumea asta, n-are all scop, altă soarte.* O.I 36/5. *De obiceiuri şi instituţiuni... se lipesc religiuni subiective, fapte rele şi mizerabile, însă foarte cu scop şi toemai acomodate cu strîmbătura de minte a celor mulţi oameni.* P.L. 80/41. *Care-i scopul lor? Plăcerea, dobitocească.* P.L. 86/33 [V. 1; Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **scop** (**O.I** 36/5; **P. L.** 80/41), **seopul** (**P.L.** 86/33).

SCÓRBURĂ s. f. Văgăună, cavitate într-un mal. ◒ (În context figurat) *Insulele se înălţau cu scorburi de tămîie şi cu prund de ambră.* P. L. 51/17 [Pr. 1].

SCRÍE vb. III. 1. Tranz. şi intranz. A reprezenta prin semne convenţionale sunetele sau cuvintele verbirii. *Dincolo unul scria cu cruda pe postavul verde al biliardului.* P.L. 28/34. *Iniţialele acestei cărţi cu buchi erau scrise ciudat.* P.L. 35/8. *Titlul era scris şi latineşte.* P.L. 35/14. *Scrise drept în mijloc: „Regină! Te iubesc!"* P.L. 67/3 [Pr. 4]. ✦ Tranz. A acoperi cu semne grafice. *Astfel ea uitat-au poate Aste foi de dînsa scrise.* O.I 98/23. *Pe o mescioară era o foaie scrisă.* P.L. 98/23 [V. 1; Pr. 1].

2. Tranz. A nota, a însemna, a înregistra în scris. *Formulele sunt vecinice ca cuvintele lui Dumnezeu... formule pe care le ai toate scrise în cartea ce ţi-am împrumutat-o.* P.L. 42/13 [Pr. 1]. ✦ (Folosit şi absolut) A aşterne pe hîrtie un text, o scrisoare. *Unul dintre fiii făinicului domn, Sta-îmbind de-o amintire, pe genunchi scriind o carte.* O.I 149/1. *Te îndemn însă a scrie memoriul vieţei tale.* P.L. 47/31. *Acolo-s memoriile umbrei mele... scrise de cîtă vreme am fost în lună.* P.L. 61/1. *Este o frumuseţă de zi acum cînd îţi scriu.* P.L. 78/6; cf. **P.L.** 55/2) [V. 1; Pr. 4]. ✦ Intranz. A trimite (cuiva) o scrisoare. — *Am să-i scriu, s-o rog... s-o rog să nu şuridă.* P.L. 55/25. *Şi cu toate că scrisese, totuşi o speranţă de-o dureroasă dulceaţă, deşartă, dar singură, îi ameţea sufletul.* P.L. 57/10 [Pr. 2]. ✦ A comunica, a înştiinţa (în scris). *Iată ce scria: Iubile în Cristos nepoate.* P.L. 78/4 [Fr. 1]. ✦ Fig. A institui, a statornici. *Ah! acele ginduri toate îndreptate contra lumei, Contra legilor ce-s scrise... astăzi toate-s îndreptate Contra inimei murinde.* O.I 52/26 [V. 1].

3. Intranz. A-şi exprima, a-şi formula ideile în scris; (în special) a compune opere literare. *De ce nu voi pentru nume, pentru glorie să scriu?* O.I 137/27. *De-oi urma să scriu în versuri, teamă mi-e ca nu cumva Oamenii din ziua de-astăzi să mă-nceap-a lăuda.* O.I 111/15. *Poţi oare glei simţirea cu care am scris, îngeri?* P.L. 55/37 [V. 2; Pr. 1]. ◇ Tranz. *Şi iubind-o fără margini scrie: „visul de poet".* O.I 52/36. *E uşor a scrie versuri Cînd nimic nu ai a spune.* O.I 226/5. *Gîndirile lui adesea se transformau în şiruri ritmice, în vorbe rimate şi atunci nu mai rezista de-a le scrie pe hîrtie...* P.L. 32/18; cf. **O.I** 32/21, 137/12. 140/33. 227/7; **P.L.** 71/35 [V. 6; Pr. 2]. ◒ (Metaforic) A reproduce, a transpune în tipare artistice. *Văd poeţi ce-au scris o limbă ca un fagure de miere.* O.I 31/7 [V. 1].

4. Tranz. Fig. A întipări, a marca. ◒ (În context figurat) *Fiecare* [lume] *cu fări şi popoare, fiecare cu istoria evilor ei scrisă pe ea.* P.L. 38/32 [Pr. 1]. ◇ Expr. **A fi scris pe faţa cuiva** = a se putea vedea sau citi pe figura cuiva. *O adîncă întristare era scrisă pe faţa lui.* P.L. 43/17 [Pr. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **A uu fi scris Dumnezeu pe fruntea cuiva** v. frunte [V. 1]. **A scrie pe frunte** v. frunte [V. 1].

5. Tranz. (În expr.) **A(-l) fi scris** (cuiva) = a(-i) fi rînduit cuiva de la naştere, a(-i) fi sortit, hărăzit. *La ce statornicia părerilor de rău Cînd prin această lume să trecem noi e scris Ca visul unei umbre şi umbra unui vis?* O.I 127/9. *Ce e scris şi pentru noi, Bucureşi le-om duce toate, de e pace, de-i război.* O.I 146/19. *Căci scris a fost ca viaţa la De dorul să nu-ncapă.* O.I 190/5 [V. 3]. **A fi scris în cartea vieţii** v. carte [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **scriu** (**P.L.** 78/6), 3 sg. **scrie** (**O.I** 32/36), **este scris** (**O.I** 142/19), **e scris** (**O.I** 10/14, 127/9. 146/19), 3 pl. **îs scrise** (**O.I** 52/25). imp. 1 sg. **scriam** (**O.I** 140/33), 3 sg. **scria** (**P.L.** 23/31, 78/1), **era scris** (**P.L.** 35/14), 3 pl. **erau scrise** (**P.L.** 35/5), p. s. 3 sg. **scrise** (**P.L.** 55/29, 67.3), p. c. 1 sg. **am scris** (**P.L.** 55/37) 3 sg. **a fost scris** (**O.I** 190/5), 3 pl. **au scris** (**O.I** 31/7), m. m. c. p. 3 sg. **scrisese** (**P.L.** 57/10), viit. 1 sg. **am să scriu** (**P.L.** 55/25); conj. prez. 1 sg. **să scriu** (**O.I** 23/5, 137/27. 141/15), 2 sg. **să scrii** (**O.I** 137/12); inf. a **scrie** (**O.I** 22/5, 227/7); **P.L.** 32/18, 47/31); ger. **scriind** (**O.I** 119/1); part. **scrisă** (**P.L** 38/32, 43/17, 98/23), **scrise** (**O.I** 32/21, 125/12; **P.L.** 42/13. 61/4, 71/35).

SCRÍERE s. f. Lucrare literară sau ştiinţifică. *De a puteri, prelu'indeni, în ungherul unor creieri Şi-or găsi, cu al meu nume, adăpost a mele scrieri.* O.I 134/2. *Ieronim... văzu cărţi vechi şi scrieri multe.* P.L. 98/39; cf. P.L. 99/4 [V. 1; Pr. 2].

— Forme gramaticale: pl. n. ac. **scrieri** (**O.I** 134/2; **P.L.** 98/39), **scrierile** (**P.L.** 99/4).

SCRIITÓR s. m. Autor de opere literare. *Fericească-l scriitorii, toată lumea recunoască-l... Ce-o să aibă din acestea pentru el, bătrînul dascăl?* O.I 133/31 [V. 1].

SCRÍN s. n. Dulăpior cu mai multe sertare suprapuse. *Evreul s-apropie de scrinul ce i-l însămnase bolnavul.* P.L. 61/12. *Clasicii erau aşezaţi pe-un scrin în religioasă regulă.* P.L. 66/12 [Pr. 2]. ◒ (În context figurat; sugerînd renunţarea la activitatea literară) *Deci clnlurilor mele zic Adio tuturora. Uitarea le închide-n scrin Cu mîna ei cea rece, Şi nici pe buze nu-mi mai vin. Şi nici prin gînd mi-or trece.* O.I 184/5 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **scrlu** (**O.I** 184/5; **P.L.** 66/12), **scrlnul** (**P.L.** 61/12).

SCRÍPET s. n. Roată cu un mic șanț în jurul ei care servește la transmiterea unei forțe prin intermediul unui cablu care rulează pe șanț. ◒ (Construcție metaforică) **A învîrti al minții scripet** v. m i n t e [V. 1].
— Formă gramaticală : sg. n. ac. **scripet** (**O.I** 140/21).

SCRIPTÚRĂ s. f. Monument literar, scriere literară. *Cînd privesc zilele de-aur a scripturelor române, Mă cufund ca într-o mare de visări dulci și senine.* O.I 31/1 [V. 1].

SCRIS s. n. Activitatea de scriitor; rezultatul acestei activități, operă, creație literară. *Voi credeați în scrisul vostru, noi nu credem în nimic!* O.I 35/12 [V. 1].

SCRISOÁRE s. f. 1. Comunicare scrisă trimisă cuiva. *Ci tu cîteși scrisori din roase plicuri Și într-un ceas glndești la viața toată.* O.I 119/4. *De la cine ai căpătat tu scrisoarea asta . . . ?* P.L. 58/38. *Avea să caute la poștă, unde și află, o scrisoare de la un unchi al său.* P.L. 78/3 ; cf. **P.L.** 30/31, 58/8, 58/17, 58/21, 58/28, 58/35, 59/12, 85/5, 85/7 [V. 1 ; Pr. 11]. ◒ (Metaforic) Veste, înștiințare ; avertisment (?). *Vîntu-o foaie veștejită Mi-au adus mișcînd fereasta — Este moartea ce-mi trimite Tă-ă plic scrisoarea-aceasta.* O.I 125/4 [V. 1].
2. Specie literară în versuri, varietate a poeziei didactice, în care se tratează un subiect filozofic, moral etc., folosindu-se procedeele genului epistolar ; epistolă. *Scrisoarea I.* O.I 130. *Scrisoarea II.* O.I 137. *Scrisoarea III.* O.I 142. *Scrisoarea IV.* O.I 152. *Scrisoarea V.* O.I 159 [V. 5].
— Forme gramaticale : sg. n. ac. **scrisoare** (**P.L.** 30/31, 58/28, 78/3), **scrisoarea** (**O.I** 125/4, 130, 137, 142, 152, 159 ; **P.L.** 58/8, 58/17, 58/21, 58/25, 58/38, 59/12, 85/7, 88/5) ; pl. n. ac. **scrisori** (**O.I** 119/3).

SCRÎNTÍ vb. IV. R e f l. Fig. A-și pierde adevăratul înțeles, a se deforma. *D-zeu știe cum s-or fi scrîntit toate cele-a în capul bietului om.* P.L. 61/34 [Pr.1]. — Scris : *scrintit*.

SCRÎȘNÍ vb. IV. I n t r a n z. (În expr.) **A scrîșni din dinți** = a scoate un zgomot caracteristic, frecînd dinții de sus de cei de jos. *Baba scrîșni din dinți ca apucată.* P.L. 18/11 [Pr. 1].

SCRUTÁTOR, -OÁRE adj. Fig. Care analizează minuțios, care cercetează adînc. *Noi? Privirea scrutătoare ce nimica nu visează Ce tablourile minte, ce simțirea simulează.* O.I 35/31 [V. 1].

SCUFÍE s. f. Bonetă de formă tuguiată. *Oameni vrednici ca să șază în zidirea Sfintei Golii, În cămeși cu mineci lunge și pe capete scufie, Ne fac legi și ne pun biruri, ne vorbesc filozofie.* O.I 150/21 [V. 1].

SCUIPÁ vb. I. T r a n z. Fig. A-și manifesta disprețul față de cineva. ◒ (Glumeț) *Anathema sit! — Să-l scuipe oricare molan de treabă.* O.I 48/29 [V. 1].

SCULÁ vb. I. R e f l. **1.** A se trezi din somn, a se deștepta. *Ea se sculă, își nelezi părul de pe frunte.* P.L. 10/18. *Brațul lui o ținea cu tărie culcată astfel pe pieptu-i . . . El se sculă.* P.L. 63/27 [Pr. 2]. ◇ (La imperativ, cu omiterea pron. refl.) — *Hai scoală, zise el dezmerdînd-o, e ziua-n ameaza mare.* P.L. 10/16 [Pr. 1]. ✦ A reveni la viață, a învia. *Schelete înmormîntate de volburele năsipului arzător al pustiilor au să se scoale.* P.I., 19/36 [Pr. 1]. ✦ A se da jos din pat. *Trist se scula din palul împărătesc, de lîngă împărăteasa tînără.* P.I., 3/17. *Sculată ain palul ei, ea se aruncă pe treptele de pealră a unei bolte în zid.* P.L. 4/3. *Nu te scula, căci asemenea nu fi-e iertat . . .* P.L. 63/40 [Pr. 3].
2. A se ridica în picioare, a se ridica de jos. *Făt-Frumos se sculă de la masă.* P.L. 17/40. *El se sculă din iarbă cu cartea cea veche în mînă.* P.L. 38/35. *El se sculă și deschise.* P.L. 96/4 ; cf. **P.L.** 8/2, 16/11, 43/21, 60/17 [Pr. 7]. ✦ A se ridica să plece. *Cînd se scularâ spre a merge mai departe, zise sf. Petrea.* P.L. 13/31 [Pr. 1].
3. Fig. A se pune în mișcare în vederea unei acțiuni. *Sculați-vă! . . . căci anii trecutului se-nșiră.* O.I 24/7. *Sculați-vă! . . . căci tromba de moarte purtătoare Cu glasul ei lugubru răcnește la popoare Ca țeul speriat.* O.I 24/13 [V. 2].
— Forme gramaticale : ind. imp. 3 sg. **se seula** (**P.L.** 3/17), p.s. 3 sg. se **sculă** (**P.L.** 8/2, 10/18, 17/40, 38/35, 60/17, 63/27, 96/4), 3 pl. **se scularâ** (**P.L.** 13/31, 43/21), viit. 3 pl. **au să se scoale** (**P.L.** 19/36) ; imper. 2 sg. **scoală** (**P.L.** 10/16), **nu te scula** (**P.L.** 63/40), 2 pl. **sculați-vă** (**O.I** 24/7, 24/13) ; ger. **sculîndu-se** (**P.L.** 16/11) ; part. **sculată** (**P.L.** 4/3).

SCULPTÁ vb. I. T r a n z. A reda t figură, o imagine etc., modelînd o substanță plastică sau cioplind o materie dură. *Deosebirea-i că sculptura e goală, prin urmare chipurile ce le sculptez eu, asemenea.* P.L. 79/14. *Sculptez acum . . . pe Aurora și Orion.* P.L. 79/39. *A sculpta agresiunea în o asemenea față este greu . . .* P.L. 80/5 [Pr. 3]. ✦ A împodobi cu sculpturi : a cioplI în forme sculpturale. *O găsi* [peștera] *într-adevăr sculptată-n piatră.* P.L. 98/21. *Ieronim privi părețli sculptați cu scene de amor.* P.L. 98/38 [Pr. 2].
— Forme gramaticale : ind. prez. 1 sg. **sculptez** (**P.L.** 79/14, 79/39) ; inf. **a sculpta** (**P.L.** 80/5) ; part. **sculptată** (**P.L.** 98/21), **sculptați** (**P.L.** 98/38).

SCÚLPTOR s. m. Persoană care creează opere de sculptură. *Nu-i cere drept jertfă pe-un altar tnall să moară, Precum în vechimea sfîntă se junghiau odinioară Virginele ce stăteau sculptorilor de modele.* O.I 160/35. *Știi că-n tinerețea mea am fost la un sculptor.* P.L. 79/10 [V. 1 ; Pr.1]. ◒ (Comparație) *Ea nici poate să-nțeleagă . . . C-acel demon plînge, rîde, nepuînd s-audă plînsu-și . . . Că se zbate ca un sculptor fără brațe și că geme.* O.I 160/27 [V. 1].
— Forme gramaticale : sg. n. ac. **sculptor** (**O.I** 160/27 ; **P.L.** 79/10) ; pl. g. d. **sculptorilor** (**O.I** 160/35).

SCULPTÚRĂ s. f. 1. Arta de a sculpta. *Găsi dalta și uneltele de sculptură.* P.L. 98/22 [Pr. 1].
2. Operă a unui sculptor. *Deosebirea-i sculptura e goală, prin urmare chipurile ce le sculptez eu, asemenea.* P.L. 79/13 [Pr. 1].
— Forme gramaticale : sg. n. ac. **sculptură** (**P.L.** 98/22), **sculptura** (**P.L.** 79/13).

SCUMP, -Ă adj. **1.** (Despre lucruri) Care are mare valoare, preţios. *Şi inelul scump i-l scoase de pe degetul cel mic, — Ş-apoi pleacă iar în lume năzdrăvanul cel voinic.* O.I 79/23. *Ş-aceluia, părinte, să-i dai coroană scumpă, Ce-o să amuţe cîntii, ca inima-mi s-o rumpă.* O.I 116/11. *Negustoru-şi pune ptnzele-nainte, Lucrul scump şi harnic unor ceasuri sfinte.* O.IV 365/6 [V. 3]. ◇ *Piatră scumpă* v. p i a t r ă [V. 3; Pr. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **Boabe mari** (sau **colb**) **de piatră scumpă** (sau **pietre scumpe**) v. p i a t r ă [V. 3]. ◇ (Despre abstracte) *Căci ei cuprind o lume de dulci făgăduinţi, De-amor fără de moroini, de scumpe fericiri.* O.IV 365/6. *Binele ce mi l-ai făcut mie, nu ţi-l pot plăti nici cu lumina ochilor, cricll de scumpă mi-ar fi.* P.L. 10/34 [V. 1; Pr. 1].

2. (Despre fiinţe) Foarte drag, iubit. *Cum oare din noianul de neguri să te rump, Să te ridic la pieptu-mi, iubite tnger scump.* O.I 213/10. *Te voi numi tu, căci îmi eşti scumpă.* P.L. 89/8 [V. 1; Pr. 1]. ◒ (Despre abstracte; repetiţie) *Ar fi stat Făt-Frumos locului, dar scumpă-i era frăţia de cruce... mai scumpă decît zilele, mai scumpă decît mireasa.* P.L. 11/5—7 [Pr. 3].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **scump** (**O.I** 79/23; **O.IV** 365/6), **scumpă** (**O.I** 72/8, 116/11; **P.L.** 10/31, 11/5, 11/6, 11/7, 89/8), voc. **scump** (**O.I** 213/10); pl. n. ac. **scumpe** (**O.I** 44/4, 76/32, 79/18, 88/6, 95/7; **O.IV** 432/9; **P.L.** 51/21).

SCUND, -Ă adj. Puţin înalt. *Pe bănci de lemn, în scumla tavernă mohorîtă... Pe lîngă mese lunge, stîlcu posmorită, Cu fete-nlunecoase, o ceată pribegită, Copii săraci şi sceptici ai plebei proletare.* O.I 56/1 [V. 1].

SCÚRGE vb. III. **1.** T r a n z. A face să curgă. ◒ (Construcţie metaforică) **A-şi scurge ochii** = a plînge pînă la secarea lacrimilor (v. şi c î n t a, p l î n, s e c a). *Nu-ţi mai scurge ochii tineri, dulcii cerului fiaştri, Nu uita că-n lacrimi este taina ochilor albaştri.* O.I 82/31 [V. 1].

2. R e f l. (Despre ape) A curge. ◒ (Metaforic) *Din inimă-i pămîntul la morţi să deie viaţă, În ochii-i să se scurgă scînteia din steaua lină.* O.I 94/22 [V. 1]. ✦ A se aduna sosind pe rînd. *Tot ce e perfid şi lacom, tot Fanarul, toţi ilofii, Toţi se scurseră aicea şi formează patrioţii.* O.I 150/36 [V. 1].

3. R e f l. F i g. A se desfăşura, a trece. *Viaţa-mi se scurge ca şi murmura Ce-o suflă-un crivăţ printre pustii.* O.I 26/17. *Orologiul... sună de 12 ori din limba sa de metal, spre a da lumei, ce nu-l asculta, samă că se scursese a 12-a oară a nopţii.* P.L. 29/2 [V. 1; Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **se scurge** (**O.I** 26/17), p.s. 3 pl. **se scurseră** (**O.I** 150/36), m.m.c.p. 3 sg. **se scursese** (**P.L.** 29/2); conj. prez. 3 pl. **să se scurgă** (**O.I** 94/22); imper. 2 sg. **nu scurge** (**O.I** 82/31).

SCÚRT, -Ă adj. **1.** (În expr.) **Minte scurtă, haine lungi** v. m i n t e [V. 2].

2. De statură mică, scund. *A! bine că mi-ai venit, Făt-Frumos, zise ea, făcîndu-se iar scurtă.* P.L. 8/10 [Pr. 1].

— **Formă gramaticală**: **sg. n. ac. scurtă** (**O.I** 159/8, 164/10; **P.L.** 8/40).

SCURTÉICĂ s. f. Haină de stofă îmblănită. *Ea, în scurteică cu guler de blană, roşie la faţă.* P.L. 67/31. *Scurteica — oricît de groasă ar fi fost — accentua totuşi liniile unei talii fine şi mlădioase.* P.L. 67/35 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: **scurteică** (**P.L.** 67/31), **scurteica** (**P.L.** 67/35).

SCUT s. n. **1.** Armă defensivă care apăra pieptul de lovituri. *Pentru-a crucii biruinţă se mişcară rîuri-rîuri Ori din codri răscolite, ori stîrnite din pustiuri... Înegrind tot orizontul cu-a lor zeci de mii ae scuturi.* O.I 147/2 [V. 1]. ◒ (Comparaţie) *Luna trecea ca un scut de argint prin întunericul norilor.* P.L. 44/29 [Pr. 1]. ◒ (Construcţie metaforică; cu referire la lună; v. şi c o p i l ă, d i s c, m a r c², n o a p t e, v i s) **Scut de aur**. *Tinere ce plin de visuri urmăreşti vreo femeie, Pe cina luna, scut de aur, străluceşte prin alee... Nu uita că doamna are minte scurtă, haine lungi.* O.I 159/6; cf. **O.I** 164/8 [V. 2].

2. F i g. Apărare, ocrotire, sprijin. *Fii scut de întărire Şi zid de mîntuire.* O.IV 360/5 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **scut** (**O.I** 159/6, 164/8; **O.IV** 360/5; **P.L.** 44/29); pl. n. ac. **scuturi** (**O.I** 147/2).

SCUTÍ vb. IV. T r a n z. A lăsa în pace; a nu plictisi pe cineva cu ceva. *Tatăl meu îţi datorează bani şi d-ta vrei fala lui... dar plină nu-ţi sunt femeie, am dreptul de a te ruga să mă scuteşti...* P.L. 75/33. *Vină tu, dar numai după ce voi muri... Pe cîl trăiesc, scuteşte-mă şi tu. Am trebuinţă de singurătate.* P.L. 82/30 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: conj. prez. 2 sg. **să scuteşti** (**P.L.** 75/33); imper. **scuteşte** (**P.L.** 82/30).

SCUTURÁ vb. I. **1.** T r a n z. F i g. A arunca, a lepăda ceva de la sine; a se degaja de... *Nu va putea scutura greutatea acestui amor.* P.L. 55/14 [Pr. 1].

2. R e f l. (Despre plante) A se despuia de frunze, de petale. *Se scuturâ salcimii de toamnă şi de vînt.* O.I 129/4. *Iară lei cu umbra lată şi cu fiori pînă-n pămînt Înspre apa-ntunecată lin se scutură de vînt.* O.I 154/32. *A noastre inimi îşi jurau Credinţă pe toţi vecii Cînd pe cărări se scuturau de floare liliecii.* O.I 186/15; cf. **O.I** 136/5 [V. 4]. (T r a n z.) *Şi prin frunzele uscate Rîndurî, rînduri trece-un freamăt, ce le scutură pe toate.* O.I 83/24. *Deasupra-mi teiul sfînt Să-şi scuture creanga.* O.I 223/20. *Şiruri de cireşi scuturâ grei omătul trandafiriu a înflorirei lor bogate.* P.L. 51/21; cf. **O.I** 216/24, 220/4, 222/4 [V. 5; Pr. 1]. ✦ A se desprinde şi a cădea. *Vezi rîndunelele se duc, Se scutur frunzele de nuc.* O.I 235/2. *Tîrzie toamnă e acum Se scutur frunzele pe drum.* O.I 235/22 [V. 2]. ◒ (În context figurat) *Multe flori sunt, dar puţine Rod în lume o să poarte, Toate bat la poarta vieţii, Dar se scutur multe moarte.* O.I 226/4 [V. 1].

3. T r a n z. A mişca (cu putere) într-o parte şi în alta, a zgîlţîi; a flutura. *O cojită de alună trag locuste, podu-l scutur.* O.I 87/13. *Un leu iese în faţă... Mul se uită împrejuru-şi, casă lung şi a lui coamă Scuturînd-o, îşi întinse muşchii şi s-aşază jos.* O.I 165/8. *Trec în stoluri rîndunele... Şi se duc ca clipele, Scuturînd aripele.* O.I 214/21. *Vîntul începu a geme rece şi a scutura casa cea mică în toate încheieturile.* P.L. 9/15; cf. **P.L.** 17/21 [V. 3; Pr. 2]. ◒ (Construcţii metaforice) **A scutura lanţul** = a îndemna

la revoltă, la ridicare împotriva asupritorilor (v. și f l e m u r ă, r u p e). *Mureșan scutură lanțul cu-a lui voce ruginită.* O.I 32/13 [V. 1]. (T r a n z. și r e f l.) A (se) **scutura din vis** (sau **din somn**) = a (se) trezi, a (se) deștepta. *C-o mînă El scutură din visu-i moșneagu-n cremenit.* O.I 93/17. *El se scutură oarecum din somn.* P.L. 54/27 [V. 1; Pr. 1]. ✦ R e f l. A se cutremura din tot corpul. *Numai lebădele albe... Cu aripele întinse, se mai scutură și-o taie Cînd în cercuri tremurînde, cînd în brazde de văpaie.* O.I 152/13. *Genarul își înfipse pinteriî adînc în coastele calului, care fujea scuturîndu-se... ca o vijelie.* P.L. 21/25 [V. 1; Pr. 1].

— Forme gramaticale: ird. prez. 3 sg. **scutură** (**O.I** 32/13, 83/24, 93/17), se **scutură** (**O.I** 154/32), 3 pl. **scutură** (**P.L.** 51/21), **scutur** (**O I** 87/13), **se scutură** (**O.I** 12/3-4, 136/5, 152/13) **se scutur** (**O.I** 226/4, 235/2, 235/22). imp. 3 pl. **se scuturau** (**O I** 186/15). p. s. 3 sg. **scutură** (**P.L.** 17/21), **se scutură** (**P.L.** 54/19); conj. prez. 3 sg. **să scuture** (**O.I** 216/21, 220/4, 223/20), 3 pl. **să scuture** (**O.I** 222/4); inf. (a) **scutura** (**P.L.** 9/15, 55/11); **cer. scuturînd** (**O.I** 165/8, 211/21), **scuturîndu-se** (**P.L.** 21/25).

SEĂMĂ s. f. (Și în forma *samă*; în expr.) **Mai cu sumă** = îndeosebi, mai ales. *C-un asemenea cap omul nu ajunge departe — și mai cu samă cel sărac.* P.L. 27/35 [Pr. 1]. **A-și da sumă** (sau **suma**) v. d a[3] [V. 1; Pr. 1]. **A băga de seamă** v. b ă g a [V. 1; Pr. 1]. **A da sumă** v. d a[3] [Pr. 1]. **A-și face sumă** = a se sinucide. *De cîte ori am vrut să-mi fac samă!* P.L. 10/39 [Pr. 1]. **A lăsa în sama cuiva** = a da în paza, în sarcina cuiva. *Lasă grija sfinților În sama părinților.* O.I 183/17 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **seamă** (**O.I** 198/2, **samă** (**O.I** 79/24; **P.L.** 10/39, 27/9, 27/35, 29/2, 32/16, 72/41, 68/19), **sumn** (**O.I** 183/17; **P.L.** 52/32). — Variantă: (regional) **samă** (**O.I** 79/29, 183/17; **P.L.** 10/39, 27/9, 27/35, 29/2, 32/16, 72/41, 68/19, 92/32) s. f.

SEĂMĂN s. m. (În loc. adj.) **Fără de seamăn** = fără pereche, incomparabil. *Ar nebuni în urmă și vecinic ar visa aceea oară fără de seamăn.* P.L. 57/30 [Pr. 1].

* **SEĂRĂ** s. f. v. sară.

* **SEĂRBĂD, -Ă** adj. v. sarbăd.

SEC, SEACĂ adj. **1.** (Despre boturi) Lipsit de umezeală; arid, uscat. *Vulturii... stau amuțiți pe crestelele seci și sure a stîncelor nalte.* P.L. 5/7. *Nu căzu din el decît o mînă de cenușă în nisipul cel fierbinte și sec al pustiului.* P.L. 13/10 [Pr. 2]. ✦ (Despre lucruri) Care este lipsit sau pare a fi lipsit de umezeală. *Împărăteasa... atinse cu buza ei seacă lacrima cea rece și o supse în adîncul sufletului său.* P.L. 4/10 [Pr. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A-i fi** (cuiva) **ochiul sec de lacrime** v. l a c r i m ă [V. 1].

2. În care nu se află nimic, gol, deșert. *Iara din întinsele pustii se răscolcau din năsip schelete nalte... cu capete seci de oase...* P.L. 20/23 [Pr. 1].

3. F i g. Lipsit de conținut, de sens. *Dizmeții din visuri sece, Frunzea mea este trezită de a buzei lale-nghel.* O.I 30/5. *Luna palidă trecea prin nouri surî ca o față limpede prin mijlocul unor vise turburi și seci.* P.L. 18/34 [V. 1; Pr. 1]. ◒ (Metaforic) Lipsit de valoare, fără conținut moral. *Ce am de-alege oare în seaca-vă ființă?* O.I 23/19 [V. 1].

4. (Substantivat) Om prost, nulitate. *Și-acel sec în judecată-i cu duh și e frumos.* O.I 161/3 [V. 1].

5. Lipsit de afectivitate, de căldură; aspru. *Știu c-a mea lîră a-n surdu-o să bată... În preajma minții voastre ucisă de orgie... Și seacă de amor.* O.I 23/12. *Buza me-e rece, sufletul sec.* O.I 26/7 [V. 2]. ◒ (Metaforic) Care și-a epuizat resursele intelectuale, care nu mai rationează (v. și p u s t i i t). *Mintea mi-e seacă, gîndul neîol.* O.I 27/3 [V. 1].

— Fo me gramaticale: sg. n. ac. **sec** (**O. I** 26/7, 116/2, 161/3; **P.L.** 13/10), **seneă** (**O.I** 23/12, 27/3; **P.L.** 4/10), **sueca** (**O.I** 23/19); pl. n. ac. **seci** (**P.L.** 5/7, 20/23), **secce**, (**O.I** 30/5), g. d. **seci** (**P.L.** 18/31).

SECĂ vb. I. T r a n z. A face să dispară apa dintr-un rîu. ◒ (Construcție metaforică) A **seca întreg izvorul** = a plînge pînă la epuizare (v. și c i n t a, p l i n, s c u r g e). *Și din cînd în cînd vărsale, mîndru lacrimele-ți șad; Dar de seci întreg izvorul, alunei cum o să te văd?* O.I 83/2 [V. 1]. ✦ I n t r a n z. (Despre ape curgătoare) A-și pierde apa, a deveni uscat. *Și apele cu spaimă fug în pămînt și seacă.* O.I 95/11; cf. O.I 183/6 [V. 2]. ✦ I n t r a n z. F i g. A pieri, a se stinge. *La blînda ta mustrare simt glasul cum îmi seacă...* O.I 91/16 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 2 sg. **seci** (**O.I** 83/2), 3 sg. **seacă** (**O.I** 91/16, 95/14, 183/6).

SECĂT, -Ă adj. Fără apă, care și-a pierdut umezeala. ◒ (Construcție metaforică) **Două izvoare secate** v. i z v o r [Pr. 1].

— Formă gramaticală: pl. n. ac. **seeate** (**P.L.** 22/24).

SECĂCIUNE s. f. Uscăciune. *Prin mantale se zăreau oasele albite de secăciune.* P.L. 20/25. *Născură din petriș sterp, din arșița zilei și din secăciunea nopții flori cu frunze galbene.* P.L. 22/18 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **secăciune** (**P.L.** 20/25), **secăciunea** (**P.L.** 22/18).

SECERĂ vb. I. T r a n z. A culege, a recolta. ◒ (În context figurat) *Comoriu-n mină lu mi-l pui cu silă. De la oricine-un snop de paie seceri.* O.IV 333/11 [V. 1].

SECETĂ s. f. Lipsă îndelungată de precipitații atmosferice; vreme uscată. ◒ (Comparație) *I se păru atunci că e într-un pustiu uscat, lung, nisipos ca secela.* P.L. 36/21 [Pr. 1].

SECOL s. m. 1. (Și în forma *secul*) Veac. *Secuiii din istoria acestei lumi microscopice ar fi clipite.* P.L. 25/11. *În spatii dorite, ziua va fi secol.* P.L. 42/32. *Ar fi ușor a insemna nu numai țara, dar chiar și secolul în care ar fi trebuit să se petreacă existența lor cea adevărată...* P.L. 65/22; cf. P.L. 17/18 [Pr. 4]. ◒ (Metaforic) Imensitate de timp, veșnicie. *Aș face al tău zîmbet un secol de orgie.* O.I 22/3. *Moartea-i un secol cu sori înfloriț.* O.I 38/11. *Bani n-am mai văzut de-un secol.* O.I 46/1 [V. 3]. (Construcție metaforică) **Secol de adevăr** v. a d e v ă r [Pr. 1]. ✦ (La pl.) Timpul considerat în desfășurarea lui; p. e x t. generațiile contemporane acestor etape de desfășurare. *Al meu nume o să-l poarte Secolii din gură-n gură și l-or duce mai departe.* O.I 133/36 [V. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **Umbre dintr-al secolilor plan** v. u m b r ă [V. 1]. **A străbate secolii** v. s t r ă b a t e [V. 1].

2. Epocă, perioadă istorică determinată. *Gloria-i închipuirea ce o mie de neghiobi Idolului lor închină, numind mare pe-un pitic Ce-o beşică e de spumă, într-un secol de nimic.* O.I 140/4 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Concepţiile unei epoci istorice. *Ce-un secol ne zice, ceilalţi o deszic.* O.I 40/3 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **secol** (**O.I** 22/3, 38/11, 40/3, 46/4, 140/4 ; **P.L.** 42/32, 50/25), **secul** (**P.L.** 47/18), **secolul** (**P.L.** 85/8) ; pl. n. ac. **secolii** (**O.I** 32/29, 133/36), **seculii** (**P.L.** 25/11), g. d. **secolilor** (**O.I** 32/3). — Variantă : **sécul** (**P.L.** 25/11, 47/18) s. m.

SECRÉT s. n. Taină, enigmă. *Misterios, fără să spuie cuiva secretul numelui lui, el şeadea în casa preotului bătrîn a cărui fiică era Maria.* P.L. 30/27. *El muri . . . preocupat pare că de a ascunde un secret mare.* P.L. 30/36 [Pr. 2].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **seeret** (**P.L.** 30/36), **secretul** (**P.L.** 30/27).

SÉCUL s. m.v. **secol**.

SECULÁR, -Ă adj. De mai multe secole. *Acoperemintele fuguiele de olane mucegăite, bolta neagră a bisericei . . . poarta de slejar de o vechime seculară . . . toate astea laolaltă le făceau a crede că este . . . o ruină oprită curiozităţii.* P.L. 72/15 [Pr. 1]. ✦ Fig. Care detează din timpuri îndepărtate, străvechi. *Eliad zidea din visuri şi din basme seculare Delta Biblicelor sfinte.* O.I 31/19. *Preoţi cu plcatu rară, Trezeau din codri vecinici, din pace seculară, Mii roiuri vorbitoare.* O.I 91/9. *Iar în patru părţi a lumii vede şiruri munţii mari, Atlasul, Caucazul, Taurul şi Balcanii seculari.* O.I 142/28 [V. 3].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **seculară** (**O.I** 91/9 ; **P.L.** 72/15) ; pl. n. ac. **seculari** (**O.I** 142/28), **seculare** (**O.I** 31/19).

* **SECÚRE** s. f.v. **săcure**.

SEDÚCE vb. III. Tranz. A face să-şi piardă nevinovăţia. *Un tînăr nesedus e mai greu de a seduce decît o fată.* P.L. 80/11 [Pr. 2].

— Forme gramaticale : inf. a **seduce** (**P.L.** 80/11) ; part. **nesedus** (**P.L.** 80/11).

SÉLBĂ s. f. (Latinism) Pădure. *Visînd cu doina tristă a voinicului de munte . . . Visul selbelor bătrîne de pe umerii de deal.* O.I 35/3 [V. 1].

SEMÁNĂ[1] vb. I. Intranz. (Şi în forma *sámăna*) 1. A avea trăsături comune cu cineva, a se asemui. *Dar ea samănă celora îndrăgiţi de singuri ei-şi.* O.I 79/30. *Azi le semeni luiuror La umblet şi la port.* O.I 192/13. — *Umbra ceea a d-tale e un portret, care-ţi samănă.* P.L. 61/6 ; cf. **P.L.** 45/31, 48/23, 62/2 [V. 2 ; Pr. 4].

2. A părea, a da impresie de . . . *Degetele ei . . . lucrea un fir de o mătasă albă, subţire, strălucită, ce sămăna mai mult a o vie rază de lună.* P.L. 7/29. *El intră în curtea, ce sămăna a părăsită, a mănăstirei.* P.L. 73/11 [Pr. 2].

— Forme gramaticale : ind. prez. 2 sg. **semeni** (**O.I** 192/13), 3 sg. **samănă** (**O.I** 79/30 ; **P.L.** 61/6), 3 pl. **samănă** (**P.L.** 62/2), imp. 3 sg. **sămăna** (**P.L.** 7/29, 48/23, 73/11) ; conj. prez. 3 sg. **să semene** (**P.L.** 45/31). — Variantă : (regional) **sămănă** (**P.L.** 48/23, 61/6, 62/2, 73/11) vb. I.

SEMĂNÁ[2] vb. I. Tranz. Fig. (Şi în forma *sămăna*) A răspîndi, a împrăştia, a difuza. *Şi în inimi pustiite samănă gîndiri rebele.* O.I 51/28 [V. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **Semănat de roze** = luminos, fericit, senin (v. şi noroc. plin). *Palida înţelepciune, Cu zîmbirea ei regală, ca o stea ce nu apune, Lumina a vieţei noastre drum de roze semănat.* O.I 35/27 [V. 1].

— Forme gramaticale : ind. prez. 3 sg. **samănă** (**O.I** 51/28) ; part. **semănut** (**O.I** 35/27). — Variantă : (regional) **sămănă** (**O.I** 51/28) vb. I.

* **SEMÉŢ, -EĂŢĂ** adj. v. **sumeţ**.

SEMÍNTUNÉRIC s. n. Semiobscuritate. *Astfel se primblau de braţ prin semiîntunericul călduros al salei.* P.L. 64/19. *Prin mreaja vie şi tremurătoare a ferestii pătrundeau razele soarelui şi impleau semiîntunericul chiliei cu cîngi de lumină.* P.L. 73/37. *Ieronim stletea . . . în semiîntunericul pînă al odăii.* P.L. 84/31 [Pr. 3].

SEMILÚNĂ s. f. Fig. Imperiul otoman. *Tot ce stă în umbra crucii, împăraţi şi regi s-adună Să dea piept cu uraganul ridical de semiluna.* O.I 146/26 [V. 1].

SEMIOBSCÚR, -Ă adj. Pe jumătate obscur. ◒ (Metaforic) Neclar, şters, enigmatic (v. şi întunecos). *Din jurul lui dispăruse lumea cea semiobscură a tinereţii lui.* P.L. 62/37 [Pr. 1].

SEMIZÉU s. m. (În mitologia greco-romană) Erou născut dintr-o zeităţe şi o fiinţă muritoare. *Domnind sumeţ şi tînăr pe roiniele stoluri, Căror a mea fiinţă un semizeu părea, Simţeam că universul la pasu-mi tresărea.* O.I 91/2 [V. 1].

SEMN s. n. I. Indiciu, trăsătură, notă. *Melancolia în vîrsta lui este semnul caracteristic al orfanilor.* P.L. 27/29 [Pr. 1]. ✦ Manifestare exterioară a unui fenomen, care permite să se precizeze natura lui. *Şi bogat în sărăcia-i ca un astru ci apune. Preot deşteptării noastre, semnelor vremei profet.* O.I 32/18 [V. 1]. ✦ Fenomen ceresc (interpretat în superstiţii ca o prevestire). *Se-nmulţesc semnele rele, se-mpuţin faptele bune.* O.I 41/8. *Magul, paza răzbunării, a celui semnul întors.* O.I 45/3 [V. 2]. ◒ (Comparaţie) *Şi-n roată de foc galbăn stă faţa-i ca un semn.* O.I 63/15 [V. 1]. ✦ Dovadă, probă. *Nu cere semne şi minuni Cari n-au chip şi nume.* O.I 177/19. *Pe la mese se zăreau grupe de jucători de cărţi . . . trăgînd din cînd în cînd cu sorbituri zgomotoase cîte-o gură din cafeaua şi berea ce li sta dinainte — semn ae triumf!* P.L. 23/31 [V. 1 ; Pr. 1]. ◇ Expr. **A da semn** v. d a[3] [V. 2]. ✦ Soluţie, formulă. *Cine ştie . . . dacă în cartea aceasta nu e semnul ce-i în stare de a te transpune în adîncimile sufleteşti, în lumi care se formează aievea aşa cum le doreşti.* P.L. 36/13 [Pr. 1].

2. Gest, mişcare care exprimă un gînd, o intenţie sau care sugerează o acţiune. *Cu mîna-nlinsă magul îi face semn să şadă.* O.I 94/2. *La un semn deschisă-i calea şi s-apropie de cort Un bătrîn alil ae simplu, după vorbă, după port.* O.I 146/9. *De-un semn în treacăl de la ea El sufletul îi-l leagă.* O.I 189/5 ; cf. **O.I** 93/24, 146/31, 165/9, 165/19 [V. 7]. ✦ Semnal. *La un semn, un fărm de altul, legînd vas de vas, se leagă.* O.I 144/35. *Călăreţii împlu cîmpul şi roiesc după un semn.* O.I 148/3. *După un semn . . . Tremură largele Vase de lemn.* O.IV 378/5 [V. 3].

3. Inscripţie, reprezentare grafică. *Vecinic semnu arab de pe doma Domnului îi preocupa mintea.* P.L. 52/33

Numai semnul arab lucea roș, ca jăratecul noaptea. P.L. 53/31 [Pr. 2].

4. Obiect dăruit ca amintire, suvenir. *Să cer un semn, iubito, spre-a nu le mai uita?* O.I 127/1 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **semn** (**O.I** 63/15, 93/24, 94/2, 127/1, 144/35, 146/9, 146/18, 146/31, 148/3, 165/5, 165/9, 165/19, 189/5; **O.IV** 378/5; **P.L.** 28/31), **semnul** (**O.I** 45/3; **P.L.** 27/29, 36/13, 52/33, 53/34); pl. n. ac. **semne** (**O.I** 177/19), **semnele** (**O.I** 44/8), g. d. **semnelor** (**O.I** 32/18).

SEMNĂTÚRĂ s. f. Ișcălitură. *Ajunse la semnătură.* — *De la cine ai căpătat tu scrisoarea asta, unde locuiește omul acesta?* P.L. 58/37 [Pr. 1].

SEMNIFICATÍV adv. Cu înțeles; expresiv. *În van îngerii, ce treceau ducînd în poalele lor rugăciunile muritorilor... se uită semnificativ la el.* P.L. 52/41 [Pr. 1].

SENÍN[1] s.n. Seninătate, claritate, limpezime a cerului. *Luna limpede înflorea ca o față de aur pe seninul cel adînc al cerului.* P.L. 23/6. *Deodată văzu ca o zare de senin.* P.L. 97/31 [Pr. 2]. ◒ (Comparație) *Luna... se oglindea într-un lac mare și limpede, ca seninul cerului.* P.L. 5,24 [Pr. 1]. ◒ (În context figural) *Altfel murmur de izvor. Altfel senin de stele. Și un altfel de trist amor Am îngropat în ele!* O.I 184/10 [V. 1]. ◒ (Metaforic) *Am coborît cu-al meu senin Și m-am născut din ape.* O.I 170/23 [V. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **Ile senin** = albastru luminos (ca cerul); liniștit, potolit (?). *Lumea mișcă, lumea cheamă. Precum mișcă vîntu-n cintec fața mării de senin.* O.I 28/1 [V. 1]. **Seninul nopții** = Lumina nocturnă a astrelor (v. și **argint, împărătesc, manta, mreajă, pînză, prund, pulbere, rază, smălțuire**). *Eu s-a-propia încet prin alee străbătute de seninul nopții.* P.L. 93/6 [Pr. 1]. ◒ (Metaforic) Paradis, rai, cer. *Femeia-i prototipul îngerilor din senin.* O.I 29/16 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Zi; lumină. *Soarele... stălu pe loc. Încît trei zile n-a fost noapte, ci numai senin și veselie.* P.L. 4/17 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **senin** (**O.I** 28/1, 29/16, 170/23, 184/10; **P.L.** 4/17, 97/31), seninul (**P.L.** 5/24, 23/6, 93/6).

SENÍN[2], **-Ă** adj. **1.** (Despre cer) Fără nori; limpede, clar, liniștit. *Și seninul cer albastru mîndru lucrimele-i prind.* O.I 82/31. *Pe-ntinsele ape Să am un cer senin.* O.I 216/8. *Stele nasc umezi pe bolta senină.* O.I 231/7; cf. **O.I** 219/11, 221/15, 223/11 [V. 6]. ◒ (Construcții metaforice) **Cîmpie senină** v. **cîmpie** [V. 1]. **A plutí pe aripi sînte pintre stelele senine** v. **pluti** [V. 1]. ◒ (Metaforic) Luminos (?). *Și iarăși, noaptea, vine Luceafărul deasupra ei Cu razele-i senine.* O.I 171/12 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Albastru ca cerul. *Acolo-n ochi de pădure, Lîngă bulta cea senină Și sub trestia cea lină Vom ședè în foi de mure.* O.I 54/22. [Lebăda] *sfîșia fața senină a lacului.* P.L. 10/29. *Șirul munților dă într-o mare verde și întinsă, ce trădește în mii de valuri senine, străfucile.* P.L. 11/29 [V. 1; Pr. 2].

2. Fig. Care exprimă, reflectă mulțumirea sufletească, liniștea lăuntrică; liniștit, netulburat. — *O, lasă-mi capul meu pe sîn, Iubito, să se culce Sub raza ochiului senin Și negrăit de dulce.* O.I 179/11. *Căci pentru care altă minune decît line Mi-aș risipi o viață de cugetări senine.* O.I 232/4. *Și-n aerul cel curat al serei tremurau din palat cîntece mîndre și senine.* P.L. 5/33; cf. **O.I** 1/3, 27/9, 31/2, 191/17; **P.L.** 30/4, 76/17, 83/16 [V. 6; Pr. 4]. ◒ (Repetiție) *Nimic decît o rază din fața la seninî, Din ochiul lău senîn.* O.I 20/23—24 [V. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **senin** (**O.I** 20/24, 191/17, 216/8, 219/11, 221/15, 223/11; **P.L.** 30/4), **seninul** (**O.I** 82/34), **senină** (**O.I** 1/3, 20/23, 27/9, 37/5, 54/22, 231/7; **P.L.** 10/29, 76/17, 83/16), g. d. **senîn** (**O.I** 179/11); pl. n. ac. **senine** (**O.I** 31/2, 35/23, 171/12, 232/4; **P.L.** 5/33, 11/29).

SENINĂTÉ s. f. Întinsul, adîncul senin al cerului. *Soarele se ridica încet în seninătatea adînc-albastră a cerului.* P.L. 72/2 [Pr. 1].

SENS s. n. **I.** Înțeles, semnificație. *I se deschide-n minte tot sensul din tablouri A vieții sclipitoare...* O.I 63/28. *El înțelese sensul, dar și neputința realizării viselor lui.* P.L. 55/7. *Mulți vor gîndi a fi ghicit sensul întîmplărilor lui, reducîndu-le la simple vise a unei imaginații bolnave.* P.L. 64/37 [V. 1; Pr. 2].

2. Temei rațional, rațiune, noimă. *Au e sens în lume? Tu chip zîmbitor, Trăit-ai anume ca astfeli să mori? De e sens într-asta, e-ntors și ateu.* O.I 40/13 [V. 2]. ✦ Rost, scop, menire. *Moartea succede vieții, viața succede la moarte, Ață sens n-are lumea asta, n-are alt scop, altă soarte.* O.I 36/5 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **sens** (**O.I** 36/5, 40/11, 40/13), **sensul** (**O.I** 63/28; **P.L.** 55/7, 64/37).

SENSÍBIL, -Ă adj. Simțitor, impresionabil. *Pare foarte sensibil. O bucurie mare l-ar omorî.* P.L. 59/22 [Pr. 1].

SENZUÁL, -Ă adj. Înclinat spre senzualitate. *De o natură mult mai puțin senzuală decît porumbița lui, el rămăsese numai cu convingerea teoretică cum că o iubește.* P.L. 95/26 [Pr. 1].

— Scris: *sensual.*

SENTÍNȚĂ s. f. **1.** (În expr.) **Sentință de moarte**, v. **moarte** [Pr. 1].

2. Maximă, aforism. *Tablele erau pline de schemele unei sisteme lumești imaginare, pe mărgini cu portretele lui Platon și Pitagora și cu sentințe grecești.* P.L. 35/25; cf. **P.L.** 35/26 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **sentința** (**P.L.** 35/26, 58/9); pl. n. ac. **sentințe** (**P.L.** 35/25).

* **SERAFÍM** s. m. v. **serafin.**

SERAFÍN s. m. (În credința creștină) Înger de grad superior. *Ești ființa-armonioasă Ce-o gîndi un serafin...?* O.I 19/6 [V. 1].

SERBÁ vb. I. Tranz. și refl. A (se) sărbători, a (se) celebra. *Dreptatea, libertatea nu sunt numai un nume, Ci-atîtea s-a serbat.* O.I 24/18. *Căci din patru părți a lumii împărați și-mpărătese Au venit ca să serbeze nunta gingașei mirese.* O.I 85/20. *În ziua-n care era să se serbeze cununia Cezarei cu Castelmare, tatăl ei, marchizul Bianchi, muri.* P.L. 99/17 [V. 2; Pr. 1].

— Forme gramaticale: Ind. p. c. 3 sg. **s-a serbat** (**O.I** 24/18); conj. prez. 3 sg. **să serbeze** (**O.I** 85/20), **să se serbeze** (**P.L.** 99/17).

SERIÓS, -OÁSĂ adj. **1.** Care are caracter sobru, grav; care nu se ține de frivolități, de glume; ponderat. *El veni foarte serios. — Îmi veți da voie, domnișoară, să vă petrec pîn-acasă?* P.L. 67/20. *Cine nu-și aduce aminte... de acele hotărîri, de a fi serioși în amor.* P.L. 67/38. *Tînărul... pare un demon... frumos, serios, nepăsători.* P.L. 76/11 [Pr. 3]. ◇ (Adverbial) *În zadar îl caută, zise îngerul serios.* P.L. 53/21. *Cînd își propuneau să-și zică lu, mureau de rușine și-și zicea serios, după lungi lupte sufletești: Domnia-la.* P.L. 68/36. *Se uita lung, serios în fața roșiatică și roșie a bietei fete.* P.L. 88/14; cf. **P.L.** 61/1, 62/19 [Pr. 5]. ✦ Care corespunde unui caracter sobru. *Face mutre serioase ca profesor.* P.L. 82/4 [Pr. 1]. ✦ Demn de încredere, respectabil. ◒ (Glumeț) *În sfîrșit îți concede societatea mea serioasă de ciocli.* P.L. 75/2 [Pr. 1].

2. Important. *Vorbirá... despre un lucru serios — despre căsătorie.* P.L. 68/32 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **serios** (**P.L.** 67/20, 68/32, 76/11), **serioasă** (**P.L.** 75/2), **serioși** (**P.L.** 67/38), **serioase** (**P.L.** 82/4).

SERIOZITÁTE s. f. Însușirea de a fi serios. *— Domnule, zise ea deodată c-o seriozitate mare.* P.L. 69/22. *— Vezi tu, Ermil? zise ea c-o seriozitate copilărească.* P.L. 70/31 [Pr. 2]. ✦ Expresie gravă, lipsită de veselie a figurii. *Seriozitatea contrastează totdeauna plăcut cu fața de copil.* P.L. 27/20. *Ieronim și Onufrei steleau în ulițá... Ieronim c-o față de-o adîncă și nobilă seriozitate.* P.L. 76/1. *Cu fața de o senină seriozitate întindea arhanghelul Mihail spada sa de foc în aer.* P.L. 83/17 [Pr. 3].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **seriozitate** (**P.L.** 69/22, 70/31, 76/1, 83/17), **seriozitatea** (**P.L.** 27/20).

SEIHÍ vb. IV. Tranz. A aduce folos, a sluji. *Nu vedeți c-acea iubire serv-o cauză din natură?* O.I 157/7 [V. 1]. ✦ A ajuta. *Întru cît îl servea inteligența, el cerca a descoperi dacă nu cumva șireata copilă ar avè vreun amor.* **P.L.** 91/21 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **servă** (**O.I** 157/7), imp. 3 sg. **servea** (**P.L.** 91/21).

SERVITOÁRE s. f. Femeie de serviciu. *Aș primi să fiu servitoarea la, numai să mă suferi într-un colț al casei.* P.L. 86/7 [Pr. 1].

SÉTE s. f. Fig. Dorință arzătoare, vie; dor. *E aceleași cîntec vechi, Setea liniștei eterne care-mi sună în urechi.* O.I 157/38. *Și din repaos m-am născut, Mi-e sete de repaos.* O.I 177/16. *Își despletise părul pe umerii rotunzi și pe sînii crescuți în sete de amor.* P.L. 100/37; cf. **O.I** 108/21 [V. 3; Pr. 1]. ◒ (Comparație; în context figurat) *A mea iubire e-atîta de curată... Ca setea cea eternă ce-o au dupăolaltă Lumina de-ntuneric și marmura de daltă.* O.I 232/17 [V. 1]. ◒ (În contexte figurate) *Nu e nimic și loluși e O sete care-l soarbe.* O.I 176/30. *Nu vezi că gura-mi arsă e de sete...?* O.I 200/9; cf. **O.I** 137/11 [V. 3]..

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **sete** (**O.I** 108/21, 137/11, 176/30, 177/16, 200/9; **P.L.** 100/37), **setea** (**O.I** 157/38, 232/17).

* **SEU** s. n. v. **său.**

SEVÉR, -Ă adj. Care exprimă severitate. ◒ (Metaforic) **Apăsat, hotărît.** *Dacă un actor bun i-ar fi auzit pașii severi... ar fi știut... să-și imagineze apropape caracterul omului în cestiune.* P.L. 91/13. *Auzi în urmă-i un pas sever, regulat ca al unui soldat.* P.L. 95/31 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **sever** (**P.L.** 95/31); pl. n. ac. **severi** (**P.L.** 91/13).

SFÁDĂ s. f. Ceartă. *Îmi întindeai o gură deschisă pentru sfadă.* O.I 92/4. *Întinde a ei gură, deschisă pentru sfadă.* O.I 95/29 [V. 2]. ◒ (Construcție metaforică) **A valurilor sfadă** = zgomotul loviril valurilor. *Din a valurilor sfadă prooroci se aridic.* O.I 45/18 [V. 1].

SFAT s. n. **1.** Îndemn, povață. *Ce mai vrei cu-a tale sfaturi, Dacă știi a lor măsură.* O.I 198/7. *Ieronim părăsise monăstirea după sfatul lui Euthanasius.* P.L. 88/1 [V. 1; Pr. 1].

2. Adunare de oameni întruniți spre a ajuta la conducerea țării. *Împrejur cei mari ai țării și ai sfatului s-adună.* O.I 165/3. *Se minte în școală, în biserică, în sfat, că intrăm într-o lume de dreptate, de iubire, de sfințenie.* P.L. 47/11 [V. 1; Pr. 1]. ◒ (Metaforic) *O, auzi cum cheam-acuma Craiul sfatu-i înțelept!* O.I 101/12 [V. 1]. ◇ Expr. **Sfatul țării** = parlament. *Și apoi în sfatul țării se adun să se admire Bulgăroi cu ceafa groasă, grecotei cu nas subțire.* O.I 150/27 [V. 1].

3. (În expr.) **A sta la sfaturi** = a discuta, a tăifăsui. ◒ (Element de personificare) *Și pe teiul nostru-ntreabă: Cine sunîem. stau la sfaturi.* O.I 101/22 [V. 1]. **A ține a sfat** = a se consătui, a delibera. ◒ (Element de personificare) *Florile toate s-adunară vorbind ficcare în mirosul ei și ținură sfat lung.* P.L. 23/23 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **sfat** (**P.L.** 23/23, 47/11), **sfatul** (**O.I** 150/27; **P.L.** 88/1), **sfatu-** (**O.I** 101/12), g. d. **sfatului** (**O.I** 165/3); pl. n. ac. **sfaturi** (**O.I** 101/22, 198/7).

SFĂDÍ vb. IV. Refl. recipr. A se certa. ◒ (Element de personificare; metaforic; cu referire le zgomotul produs de apele curgătoare; v. și ținpa) *În mijlocul văii e un lac, în care curg patru izvoare cari ropolesc, se sfădesc, murmură.* P.L. 78/33 [Pr. 1].

SFĂRÂMÁ vb. I v. **sfărma.**

* **SFĂRÎMÁ** vb. I v. **sfărma.**

SFĂRÎMÁT, -Ă adj. (Și în forma *sfărmat*) Prefăcut în fărîme, zdrobit. *Poarta era sfărîmată și voinicul intră.* P.L. 4/9. *Barca... se găsise sfărîmată la țărmuri.* P.L. 100/6; cf. **P.L.** 5/22 [Pr. 3]. ◒ (În contexte figurate; simbolizînd pierderea puterii creatoare) *Ca lira sfărîmată Ce răsgeme-ngrozitor... Astfel mina-ți tremurîndă Bate-un cîntec mort și viu.* O.I 18/17. *Dar organele-s sfărmate și-n strigări iregulare Vechiul cîntec mai străbate.* O.I 157/39. *Ah! organele-s sfărmate și maestrul e nebun!* O.I 158/8 [V. 3]. ◒ (Construcție metaforică) **Vinure vărsate, stiele sfărîmate** v. vin [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **sfărîmată** (**O.I** 18/17; **P.L.** 4/9, 5/22, 100/6); pl. n. ac. **sfărîmate** (**O.I** 23/23), **sfărmate** (**O.I** 157/39, 158/8). — Variantă: **slărmat, -ă** (**O.I** 157/39, 158/8) adj. — Scris: *sfărâma.*

SFĂRMÁ vb. I. 1. Refl. A se sparge (în bucăți mici); a se zdrobi. ◒ (Metaforic) *Cine-i stînca ce se sfarmă?* O.I 28/13 [V. 1].

2. Tranz. (Și în forma *sfărâma*; folosit și absolut) A distruge, a nimici. *De ce nu sunt un rege să sfarm cu-a mea durere.* O.I 20/5 [V. 1]. (Refl. pas.) *Se sfarmă deodată cu lanțul de robie și sceptrele de fier.* O.I 24/32 [V. 1]. ◒ (În contexte figurate; repetiție) *Sfărmați statuia goală a Venerei antice... Sfărmați tot ce afiță inima lor bolnavă, Sfărmați palate, temple, ce erimele ascund... Sfărmați tot ce arată mîndrie și avere.* O.I 60/16, 21—22, 26 [V. 4]. ◒ (Metaforic) *Poți ziai o lume-ntreagă, poți s-o sfarămi... orice-ai spune, Peste toate o lopată de fărînă se depune.* O.I 134/5 [V. 1].

3. Refl. Fig. A pierde orice consistență, a se destrăma, a se risipi. *Amintiri cad grele, mingîioase Și se sfarmă-n suflet trist.* O.I 105/10 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. se **sfarmă** (**O.I** 28/13), 3 pl. se **sfarmă** (**O.I** 24/32, 105/10); conj. prez. 1 sg. să **sfarm** (**O.I** 20/5), 2 sg. să **sfarămi** (**O.I** 134/5); imper. 2 pl. **sfărmați** (**O.I** 60/16, 60/21, 60/22, 60/26). — Variantă: **sfărâmă** (**O.I** 134/5) vb. I.

SFĂRMĂT, -Ă adj. v. **sfărîmut**.

SFĂTUÍ vb. IV. **1.** Tranz. A da cuiva un sfat, a povățui, a îndruma. *Nu te pot sfătui în această privire.* P.L. 43/15. *O sfătui de-a părăsi orașul.* P.L. 99/36 [Pr. 2].

2. Refl. A sta la taifas, la vorbă; a conversa. *Pecioarii de-mpărați... beură și se sfătuiră.* P.L. 6/18 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. p. s. 3 sg. **sfătui** (**P.L.** 99/36), 3 pl. se **sfătuiră** (**P.L.** 6/18); inf. **sfătui** (**P.L.** 43/15).

SFÉRĂ s. f. **1.** Corp geometric, mărginit de o suprafață ale cărei puncte sînt egal depărtate de centru. ◒ (Metaforic) Atmosferă. *El se contrase... pînă ce deveni, împreună cu sfera ce-l încunjură, mic ca un mărgăritar.* P.L. 50/34 [Pr. 1].

2. Regiune cerească unde se găsesc și se mișcă aștrii. ◒ (Construcții metaforice; reflectînd o concepție pitagoreică) **Cîntarea sferelor** (sau **muzică de sfere**) = sunetele rezultate din mișcarea corpurilor cerești; p. ext. armonie cerească, perfecțiune armonică. *Te-asteaptă toți îngerii în cor, Ce-nțeleaptă taină, dulce a sferelor cîntare.* O.I 1/13. *Ești tu nota rătăcită Din cîntarea sferelor...?* O.I 19/2. *Se bate... ca un maistru ce-asurzește în momentele supreme. Pînă-n ușjunge-n culmea dulcii muzice de sfere.* O.I 160/29 [V. 3].

3. Fig. Lume, mediu unde se desfășoară existența cuiva. *Din sfera mea venii cu grai ca să-ți urmez chemarea.* O.I 170/17; cf. **O.I** 172/9 [V. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **sferă** (**O.I** 170/17, 172/9; **P.L.** 50/34); pl. n. ac. **sfere** (**O.I** 160/29), g. d. **sferelor** (**O.I** 1/13, 19/2).

SFERT s. n. Fiecare dintre cele patru părți egale în care se poate împărți un întreg. *S-aruncă în mare... punînd-și drept tel de ajuns niște stînci, ce le vedea un sfert de ceas departe de țărm.* P.L. 101/2 [Pr. 1].

SFÉȘNIC s. m. Suport pentru lumînări. *Ah! gurafa plinte-așă doar de sfeșnic mai e bună!* O.I 16/1. *Între făclii de ceară, aprinși în sfeșnici mari, E adunată-n haine albe cu fața spre altari Boierimea lui Arald, răspîndită peste avuții.* O.I 88/2. *Să privim acum și la sărăcia aurăriască ce răsfrînge unei lumînări de seu, lăgate în gîtul unui ulcior de dînă, ce ține loc de sfeșnic.* P.L. 32/3 [V. 2; Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **sfeșnic** (**O.I** 46/1; **P.L.** 32/0); pl. n. ac. **sfeșnice** (**O.I** 88/2).

SFÉTNIC s. m. Dregător din sfatul domnesc. *Cu sfetnici vechi de zile mă-nțîmpinași în cale.* O.I 91/12 [V. 1].

SFIÁLĂ s. f. Timiditate, rușine. *Ea-și acopere cu mîna fața roșă de sfială.* O.I 82/19 [V. 1].

SFIICÓS, -OASĂ adj. Sfios. *În jos plecai-am ochii naintea feței tale, Stăiînd un îndărătnic — un sfiicios copil!* O.I 91/15 [V. 1]. ◒ (Element de personificare) *Printre grații luna moale Sfiicioasă și smerită și-au vărsat razele sale.* O.I 76/26 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **sfiicios** (**O.I** 91/15), **sfiicioasă** (**O.I** 76/26).

SFIICIÚNE s. f. Sfială. *Și atunci de sfiiciune mi-iese sîngele-n obraz.* O.I 80/17 [V. 1].

SFINȚÉNIE s. f. Calitatea de a fi sfînt. ◒ (Metaforic) Cucernicie, pietate; nevinovățenie, inocență (?) (v. și madonă). *Se mîndre în școală, în biserică, în sfat, că întrăm într-o lume de dreptate, de iubire, de sfințenie.* P.L. 48/1 [Pr. 1].

SFINȚÍ vb. IV. **1.** Refl. pas. A sanctifica. *Un roi de raze venind din cer a spus lăutarilor cum horesc îngerii cînd se sfințește un sfînt.* P.L. 23/17 [Pr. 1].

2. Tranz. A face ca obiectele să capete un caracter sacru. *Muri sfințiți de-a omenirei rugăciuni îndelungate Văd aripele-i diafane.* O.I 51/19 [V. 1].

3. Tranz. Fig. A slăvi, a idealiza; a înnobila, a purifica. *Căci flamura cea roșă cu umbra-i de dreptate Sfințește-a ta viață de tină și păcate.* O.I 63/4. *Să sfințești cu mii de lacrimi un instinct atît de van Ce le-abate și la paseri de vreo două ori pe an?* O.I 155/35. *Glasul ei era dulce, slab, plin de lacrimi, sfințit de cea întîi sărutare.* P.L. 71/7 [V. 2; Pr. 1]. ◒ (În context figurat) *Consacră-mi Creștetul cu-ale lui gînduri, Să-l sfințesc cu-a mele lacrămi!* O.I 160/22 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **sfințește** (**O.I** 63/4), **se sfințește** (**P.L.** 23/17); conj. prez. 1 sg. să **sfințesc** (**O.I** 160/22), 2 sg. să **sfințești** (**O.I** 155/35); part. **sfințit** (**P.L.** 71/7), **sfințite** (**O.I** 51/19).

SFINX s. f. Fig. Persoană enigmatică, greu de înțeles. ◒ (Construcție metaforică; cu referire la concepția filozofică a lui I. Heliade Rădulescu; v. și deltă, eres) **Sfinx pătrunsă de înțeles.** *Eliod zidea din visuri și din basme secularu Delta Bibliceloor sfinte, profeților amare, Adevăr scăldat în mîte, sfinx pătrunsă de-nțeles.* O.I 31/21 [V. 1].

SFIÓS, -OÁSĂ adj. Plin de sfială, timid, rușinos. *E sfios ca și copii, Dar zîmbirea-i e vicleană.* O.I 109/1. *Am văzut-o roșie, sfioasă, turburată...* P.L. 90/29 [V. 1; Pr.1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **sfios** (**O.I** 109/1), **sfioasă** (**P.L.** 90/29).

SFÎNT[1], -Ă adj. I. **1.** Divin, dumnezeiesc. *Făcuși pe-al meu înger de spaimă să zboare, El, veghea mea sfîntă, amicul fidel?* O.I 41/11. *Pe cînd Dumnezeu călca încă cu picioarele sale sfinte pietroasele pustii ale pămîntului... trăia un împărat.* P.L. 3/3. *Acolo Domnul beu ain apă și-și spălă fața sa cea sfîntă.* P.L. 13/28. — *Amin! zise Domnul*

ridicînd mîna sa cea sfîntă. P.L. 13/35 [V. 1; Pr. 3]. ◇ *Maica sfîntă* v. maică [V. 1].

2. Sacru. *Mîni în zori de zi pleca-vom Către schitul vechi și sfînt.* O.I 65/20. *Cu aspra nepăsare tu sufletu-mi aduci Pe cele două brațe întinse-a sfîntei cruci.* O.IV 432/32. *Luna se cobora încet, mărindu-se spre pămînt, pînă ce părea ca o cetate sfîntă și argintie.* P.L. 20/17 [V. 2; Pr. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **Zidirea sfîntei Golii** v. Golia [V. 1]. **Vechimea sfîntă** = practica religioasă a antichității; istoria sacră a antichității. *În vechimea sfîntă se junghiau odinioară Virginele ce stăteau sculptorilor de modele.* O.I 160/34 [V.1]. **A rămîne în umbră sfîntă** v. umbră [V.1]. ◒ (Metaforic) De rugăciune, de închinare. *Făclie de veghe pe umezi morminte, Un sunet de clopot în orele sfinte... Așa-i tecul de al lumii otar.* O.I 37/2 [V. 1].

3. Epitet pentru elementele naturii (considerate a fi de origine divină). *Răsărit din sfinte-izvoară, Nîlul mișe-a lui legendă.* O.I 43/21. *Rîul sfînt ne povestește cu-ale undelor lui gure.* O.I 44/19. *Și-n ochii ei s-adună lumina sfintei mări.* O.I 97/12; cf. O.I 43/21 [V. 4].

II. 1. Vrednic de iubire sau de venerație în cel mai marc grad; scump, slăvit, venerat. *Sunt ani la mijloc și-ncă mulți vor trece Din ceasul sfînt în care ne-nîlnirăm.* O.I 120/2. *Deasupra criței negre o sfîntului mormînt Se scutură salcimii de toamnă și de vînt.* O.I 129/3. *Deasupră-mi teiul sfînt Să-și scuture creanga.* O.I 216/23; cf. O.I 103/10, 129/8, 220/3, 223/19, 231/5; O.IV 430/15 [V. 9]. ◒ (Construcție metaforică) **A bate (în) ritmul sfînt al unei ode** v. odă [V. 2]. ◒ (Metaforic) Negrăit, fără pereche, unic. *Noptile-s de-un farmec sfînt Ce nu-l mai pot prîcepe.* O.I 175/31. *Tu trebuia să te cuprinzi De acel farmec sfînt.* O.I 192/18 [V. 2]. ◒ (Metaforic) Consacrat muncii, sfințit prin muncă. *Negustorii-și pun pînzele-nainte, Lucrul scump și hornic unor ceasuri sfinte.* O.IV 365/6 [V. 1].

2. Imaculat, pur; suav. *Să treci tu prin ele, o sfîntă regină, Cu păr lung de raze, cu ochi de lumină.* O.I 38/5. *La picioarele Madonei tristă, sfîntă Ea veghează.* O.I 50/24. *Și poate că nici este loc pe-o lume de mizerii Pentr-un altt de sfînt noroc.* O.I 185/23; cf. O.I 88/8, 98/29, 232/19 [V. 6].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **sfînt** (**O.I** 44/19, 65/20, 88/8, 98/29, 103/10, 120/2, 129/8, 159/12, 164/14, 175/31, 185/23, 192/18, 216/23, 220/3, 223/19, 232/19), **sfîntă** (**O.I** 38/5, 41/11, 50/24, 149/31, 160/34, 231/5; **P.L.** 13/28, 13/35, 20/17), g. d. **sfînt** (**O.IV** 430/15), **sfinte** (**O.I** 43/21), **sfîntului** (**O.I** 129/3), **sfintei** (**O.I** 97/12, 150/20; **O.IV** 432/32), voc. **sfîntă** (**O.IV** 361/3); pl. n. ac. **sfinte** (**O.I** 37/2, 43/10; **P.L.** 3/3), g. d. **sfinte** (**O.IV** 365/6).

SFÎNT[2], **-Ă** s. m. și f. **1.** (Popular) Dumnezeu. *Noi, ce din mila Sfîntului Umbră facem pămîntului, Rugămu-ne-ndurărilor Luceafărului mărilor.* O.IV 360/12 [V. 1].

2. Perscană recunoscută ca un exemplu desăvîrșit al vieții creștine (și conservată, după moarte, de biserică ca atare). *Sub icoana afumată unui sfînt cu comanac Arae-n candel-o lumină.* O.I 84/13. *Și cra una la părinți Și mîndră-n toate cele, Cum e Fecioara între sfinți Și luna între stele.* O.I 167/7. *A spus lăutarilor cum horesc îngerii cînd se sfințește un sfînt.* P.L. 23/17; cf. O.I 183/16; P.L. 73/27 [V. 3; Pr. 2]. ◒ (Comparație) *Căci tu ești frumoasă, chiar ca și o sfîntă.* O.IV 365/33 [V. 1]. ◇ (Precedînd numele de persoană respectiv) *Mîni în schit la sfînta Ana Vei găsi la cel din stele Mînglierea vieței tale.* O.I 65/5. *La sfîrșitul cărții era zugrăvit sf. Gheorghie în lupta cu balaurul.* P.L. 35/33. *Astăzi, în ziua sf-lului Ermil, el ultase pe Octavian August.* P.L. 66/7 [V. 1; Pr. 2]. ◇ (Precedă numele unor personaje din mitologia populară, considerate de esență divină) *Vrăjil de mult e lucrul De-un cuvînt al sfîntei Miercuri.* O.I 72/20. *Vrăjiți sunt trandafirii De-un cuvînt al sfîntei Vineri.* O.I 72/24 [V. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **sfînt** (**O.I** 84/13; **P.L.** 23/17, 73/27), **sfîntul** (**P.L.** 35/33), **sfîntă** (**O.IV** 365/33), **sfînta** (**O.I** 65/5), g. d. **sfîntului** (**O.IV** 360/12; **P.L.** 66/7), **sfintei** (**O.I** 72/20, 72/24); pl. n. ac. **sfinți** (**O.I** 167/7), g. d. **sfinților** (**O.I** 183/16). — Abreviat: *sf.* (**P.L.** 35/33, 66/7).

SFÎRÎI vb. IV. Intranz. A trosni ușor și continuu în timpul arderii. *Și mucoasa luminare sfîrlind săul și-l arde.* O.I 46/2. *Lucii picături de smoală la pămînt cad sfîriind.* O.I 50/10. *O lampă-nlinde limb-avară și subțire, Sfîrîind în aer bolnav.* O.I 52/23 [V. 3]. — Scris: *sfîrâi*.

SFÎRȘÍ vb. IV. Tranz. și refl. A (se) termina, a (se) încheia, a (se) isprăvi. *Cînd știi că visu-acesta cu moarte se sfîrșește, Că-n urmă-ți rămîn toate astfel cum sunt... Atunci le obosește Eterna alergare.* O.I 64/21. *Aceste cerle, știa ea cum se sfîrșesc oare?* P.L. 70/6. *Viața-mi pare-o nebunie Sfîrșită fără-a fi-nceput.* O.I 212/14 [V. 2; Pr. 1]. ◒ Refl. (Construcție metaforică) **A se sfîrși untdelemnul candelei** v. untdelemn [Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **se sfîrșește** (**O.I** 61/21), 3 pl. **se sfîrșesc** (**P.L.** 70/6). p.c. 3 sg. **s-a sfîrșit** (**P.L.** 82/31); part. **sfîrșită** (**O.I** 212/14).

SFÎRȘÍT s. n. Încheiere, încetare; capăt, fine. *La sfîrșitul cărții era zugrăvit sf. Gheorghie cu în lupta cu balaurul.* P.L. 35/33. *La sfîrșitul fiecărei notite ca o încheiere, ca o cugelare asupra adormirl: „Ermil, te iubesc!"* P.L. 71/36 [Pr. 2]. Loc. adv. **În sfîrșit** = **a)** în cele din urmă, în fine. *Ea nici poate să-nțeleagă... Că o vrea... spre-a se-nțelege în sfîrșit pe sine însuși.* O.I 160/26. — *Ilai, ia-ți-l, zise-n sfîrșit.* P.L. 18/14. — *Mult a trebuit pîn-l-am prins în laț pe acest călugăr eolavios, dar în sfîrșit...* P.L. 43/41; cf. P.L. 69/36, 69/37, 75/1 [V. 1; Pr. 5]; **b)** cu alte cuvinte, mai pe scurt. *Clipele vor fi decenii și-n aceste clipe se vor face războaie, se vor încorona regi, se vor stinge și se vor naște popoare, în sfîrșit, toate prostiile de azi se vor întîmpla și-atunci.* P.L. 47/27. *Și ce profanație a cărților bisericești! Toate marginele erau profile de femei, popi, cavaleri, cerșitori, comedianți... în sfîrșit, viața în realitatea ei.* P.L. 74/16 [Pr. 2]. ◇ Expr. **A face un sfîrșit** = a face să înceteze, a pune capăt. *Fă un sfîrșit durerii... vin la stînu-mi.* O.I 200/14 [V. 1]. **A avea sfîrșitul** (sau **a avea acest sfîrșit** = **a se sfîrși**, a înceta să mai existe. *În loală ziua el îi promitea că taina sufletului său îsi va avea sfîrșitul.* P.L. 30/30. *Privi degustală asupra acelui cadavru... care, spre a-și împlini patime, cari aveau să aibă acest sfîrșit, era s-o vîndă pe ea.* P.L. 99/24 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **sfîrșit** (**O.I** 160/26, 200/14; **P.L.** 18/14, 43/41, 47/27, 69/36, 69/37, 74/16, 75/1, 99/24), **sfîrșitul** (**P.L.** 30/30, 35/33, 71/36).

SFÎRTICÁT, -Ă adj. Sfîșiat, rupt în bucăți. ◒ (Metaforic) *Vedea... cîte-o streașină uriașă altrnată de cer, ce încunjura cu poalele ei vîrful vreunui munte — o noapte sfîrticală, un trecut în ruină.* P.L. 11/24 [Pr. 1].

SFIȘLÁ vb. I. Tranz. și refl. recipr. A (se) rupe în bucăți, a (se) sfârtica. *Și singur stau și caut ca ulul care cată În inima junimei de viață-i dezbrăcată Un sfârșit spre-a sfișia.* O.I 25/12. *Și-mprejur, arzând de dorul de-a se sfișia-nlre ele, Se ațază.* O.I 166/2 [V. 2]. ◒ Tranz. (Metaforic) A despica, a tăia, a brăzda. *O lebădă . . . sfișia fața senină a lacului.* P.L. 10/29. *Pin cursul apei cu gleznele lor sfișiau valurile pînă la umbrilul lor izvor.* P.L. 13/26. *Argintul lunei trecea sfișiind valurile transparente de nouri.* P.L. 101/23 [Pr. 3]. ◒ Refl. (Metaforic) A se destrăma, a se împrăștia (v. și spintec a). [Norii] *Ingropau în grămezi de arcuri înalte lumina cerescului împărat și numai din cînd în cînd sfișiindu-se se revărsa prin negrele lor ruine lacuri de purpură.* P.L. 39/6 [Pr. 1]. ◒ Tranz. (Metaforic) A chinui, a asupri; a ruina. *Prea v-ați arătat arama, sfișiind această țară.* O.I 151/23 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. imp. 3 sg. **sfișia** (**P.L.** 10/29), 3 pl. **sfișiau** (**P.L.** 13/26); inf. a **sfișia** (**O.I** 25/12), a se **sfișia** (**O.I** 166/2); ger. **sfișiind** (**O.I** 151/23; **P.L.** 101/23), **sfișindu-se** (**P.L.** 39/6). — Scris: *sfășia.*

SFIȘIÁT, -Ă adj. Rupt în bucăți, sfârtecat. ◒ (Metaforic; despre ape) Despărțit în mai multe șuvoaie (v. și zdrumicat). *Ajunse la o peșteră, din care curgea sfișiat și strălucind un izvor.* P.L. 101/6 [Pr. 1].

— Scris: *sfășiat.*

SFIȘIETÓR, -OÁRE adj. Fig. Care sfișie inima, adînc impresionant; dureros. *Plînsori sfișietoare împinse de bîslem Se urmăresc prin bolle.* O.I 91/18 [V. 1].

— Scris: *sfășietor.*

SFORĂÍ vb. IV. Intranz. A respira zgomotos pe nas. *Sforăie înversunat. Apoi mormăind se-ntinde Lîngă el.* O.I 165/16 [V. 1].

SFRÉDEL s. n. Burghiu. ◒ (Metaforic) *Zugrăvit-au c-un cărbune copilașul cel isteț Purceluși cu coada sfredel și cu bețe-n loc de labă.* O.I 81/19 [V. 1].

SIHÍLĂ s. f. Femeie căreia i se atribuia, în antichitatea greco-romană, darul de a prezice viitorul. ◒ (În context figurat) *Cu glas adînc, cu grai ul de sibile, Rostește lin în clipe cadențate: «Nu-mvie morții — e-n zadar, copile!»* O.I 202/12 [V. 1].

SICRÍU s. n. Coșciug. *Privesc apoi lutul rămas . . . alb și rece. Cu haina lui lungă culeat în sicriu.* O.I 37/19. *Pe furiș lungi coborâ sicriul sub pămînt.* O.I 92/23. *Nu voi sicriu bogat. Că-mi împletiți un pat Din tinere ramuri.* O.I 216/10; cf. **O.I** 71/1, 129/16, 219/5, 223/5; **O.IV** 366/3 [V. 8]. ◒ (Comparație) *S-atunci vîntul ridicat-a tot nisipul din pustiuri, Așlupind cu el orașe, ca gigantice sicriuri.* O.I 15/5 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Noaptea cea** înoită **și pustie din sicriu** v. noapte [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **sicriu** (**O.I** 37/19, 71/1, 82/38, 129/16, 216/10, 219/5, 223/5; **O.IV** 366/3), **sicriul** (**O.I** 92/23); pl. n. ac. **sicriuri** (**O.I** 45/5).

* **SÍE** pron. refl. v. **și**e.

SIGÍL s. n. Pecete de ceară pe care s-a aplicat o ștampilă. *Dar într-o zi el primi o scrisoare cu sigil negru . . .* P.L. 30/32 [Pr. 1].

* **SIGÍLIU** s. n. v. **sigil**.

SÍGUR[1] adv. În mod precis. *Știa sigur cum că venise în cimp ca să citească.* P.L. 38/6. — *Da! zise ea foarte rece, d-la știi că eu te iubesc, sigur.* P.L. 70/24. *Dacă aș iubi, sigur că îu ai trebui să fii amanta mea.* P.L. 89/12 [Pr. 3].

SÍGUR[2], **-Ă** adj. Care nu ezită, hotărît, ferm; stăpîn pe sine. *În grozava prejmuire, calcă sigur, fără frică.* O.I 166/12. *Vezi că nu înțelegința, ci ceva mai adînc aranjează totul cu o simțire sigură, fără greș.* P.L. 80/25 [V. 1; Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **sigur** (**O.I** 166/12), **sigură** (**P.L.** 80/25).

* **SIHĂSTRU** s. m. v. **săhastru**.

* **SIHĂSTRIE** s. f. v. **săhăstrie**.

SÍLĂ s. f. **1.** (În loc. adv.) **Cu de-a sila** = fără voie. *Și în două tămîi large cu de-a sila să-i aduni.* O.I 151/33 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A pune** (cuiva) **condeiul în mînă cu sila** v. condei [V. 1]. **Dulce silă** v. dulce[2] [Pr. 1].

2. Sentiment de neplăcere; aversiune. ◒ (Construcție metaforică) **Dulce silă** v. dulce[2] [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **silă** (**O.I** 210/1; **O.IV** 333/10; **P.L.** 58/35), **sila** (**O.I** 151/33).

SILF s. m. (În mitologia popoarelor celtice și germanice) Personaj care întruchipa (împreună cu silfa) elementul aerului. ◒ (Comparație) *Atunci ca și silful, ce n-adoarme-n pace, Inima îmi bate.* O.I 10/1 [V. 1].

SÍLFĂ s. f. (În mitologia popoarelor celtice și germanice) Personaj închipuit ca o femeie, care întruchipa (împreună cu silful) elementul aerului. *Noaptea vine-nețișor . . . Cu-a ei silfe șopotinde.* O.I 13/4. *Ghirlanda, ce sensoară cu silfele ușoare . . . Plăcută-i a ghirlandă.* O.I 17/7. *Ca visul e clnlarea ce-o-nloană Eol dulce, Cînd silfele vin jalnic prin lilii să se culce.* O.I 17/14 [V. 3].

— Forme gramaticale: **silfe** (**O.I** 13/4), **silfele** (**O.I** 17/7, 17/14).

SILÍ vb. IV. **1.** Tranz. A constringe, a obliga, a forța. *La jugu-i el silește pe cei ce l-au urît.* O.I 62/15. *Ca să nu-mi prăpădească loală împărăția, am fost silit să stau la-nvoială cu ea.* P.L. 6/29. *Acest mizerabil advocat e silit să puie toate într-o lumină strălucită.* P.L. 81/32; cf. **P.L.** 69/6, 75/26, 81/30, 82/3, 82/17 [V. 1; Pr. 7].

2. Refl. A-și da osteneala, a se strădui. — *Mă arde-n spate! zise fata cu-n geamăt apăsat, ca și cînd s-ar fi silit mult ca să nu spuie încă.* P.L. 18/37. *Ea . . . văzu pe-un bătrîn mucalit silindu-se a tăiè multe eolavioace.* P.L. 75/37 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: ind. prez. 2 sg. **silești** (**P.L.** 69/6), 3 sg. **silește** (**O.I** 62/15), **e silit** (**P.L.** 81/30, 81/32), 1 pl. **suntem siliți** (**P.L.** 82/17), p. c. 1 sg. **am fost silit** (**P.L.** 6/29); conj. prez. 3 sg. să **silească** (**P.L.** 75/26); opt. p. 3 sg. **s-ar fi silit** (**P.L.** 18/37); ger. **silindu-se** (**P.L.** 75/37); part. **silit** (**P.L.** 82/3).

SILÍT adv. Cu hotărîre. *Apoi, strîngînd ochii silit și tare, a înecat visul său în întuneric.* P.L. 36/41 [Pr. 1].

SIMBÓL s. n. Tot ce reprezintă, în mod convențional, sau deșteaptă, prin analogie, o noțiune, o idee, un sentiment. *Ea trase mîna copilului și-o ascunse în sîn, lîngă*

inimă, s-o încălzească — un simbol al vieții ei întregi! P.L. 31/27. *La sfîrșitul cărții era zugrăvit sf. Gheorghie în lupta cu balaurul — dragă Doamne, simbol ce înfățișa adevărul nimicind neștiința.* P.L. 35/34; **P.L.** 26/38 [Pr. 3]. ◒ (Construcție metaforică) **A face din toate ele leoană și simbol** v. face [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **simbol** (**O.I** 36/6; **P.L.** 31/27, 35/31), **simbolul** (**P.L.** 26/38).

SIMFONÍE s. f. Compoziție muzicală pentru orchestră. ◒ (În context figurat) *Din demon făcui o sîntă, dintr-un chicot, simfonie.* O.I 30/3 [V. 1].

SIMPATÍE s. f. Atracție, afinitate, înclinare pentru o persoană. *Ceea ce am nemijlocit este simpatia... aceasta o ai întreagă.* P.L. 90/9 [Pr. 1].

SÍMPLU, -Ă adj. **1.** Lipsit de podoabe, modest. *În dulapuri vechi de lemn simplu erau cărți.* P.L. 40/24. *Un dulap... o ladă... un pat simplu, de sub care se vedea o pereche de papuci și un motan negru, iată toată încăperea-mintea* [chilia]. P.L. 73/33 [Pr. 2].

2. Lipsit de afectare, modest, sincer. *La un semn deschisă-i calea și s-apropie de cort Un bătrîn alil de simplu, după vorbă, după port.* O.I 146/10 [V. 1].

3. (Precedind numele) Numai, doar; nimic mai mult decît. *Mulți vor gîndi a fi ghicit sensul întîmplărilor lui, reducîndu-le la simple vise a unei imaginații bolnave.* P.L. 64/37 [Pr. 1]. ◇ (Adjectivul urmează după nume) *El clipi cu ochii — ea redevenise umbră simplă.* P.L. 45/22 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **simplu** (**O.I** 146/10; **P.L.** 40/24, 73/33), **simplă** (**P.L.** 45/22); pl. n. ac. **simple** (**P.L.** 64/37).

SIMȚ s. n. **1.** Sensibilitate, simțire; sentiment. *Căci umbra la măreață în falnica-i zburare O urmă-ncet cu ochiul în tristă lăcrimare Ce-i simț național.* O.I 1/20 [V. 1]. ◒ (În context figurat) *Vă zguduie arama urechea amorțită Și simțul înșelat.* O. I 25/6 [V. 2].

2. Capacitate de a înțelege, de a aprecia dintr-un anumit punct de vedere; înclinare, aptitudine pentru ceva. *Oricîl de neplăcut să fi fost spectacolul pentru simțul estetic al călătorului meu, el avu o influință salutară asupra eroului nostru.* P.L. 27/7 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **simț** (**O.I** 1/20), **simțul** (**O.I** 25/6; **P.L.** 27/7).

SIMȚÍ vb. IV. Tranz. **1.** A percepe prin intermediul organelor de simț. *Își simte gîtu-aluncea cuprins de brațe reci.* O.I 95/21. *Cu geana la m-atinge pe pleoape, Să simt fiorii strîngerii în brațe.* O.I 120/27. *Eu simt sub picioarele mele răscolindu-se năsipul.* P.L. 19/33. *Ea comprima convulsiv durerea ce o simțea acolo.* P.L. 59/40; cf. **O.I** 91/3, 91/16, 95/22, 95/24, 97/33, 97/35, 115/18, 129/11, 142/22, 164/15; **O.IV** 338/13; **P.L.** 16/23, 17/16, 28/24, 48/13, 48/14, 48/15, 48/18, 48/19, 53/22, 57/28, 60/22, 63/2, 63/2, 63/16, 63/24, 64/2, 71/4, 94/20, 100/25 [V. 13; Pr. 20]. ◇ Expr. **A simți un ghimp în inimă** v. ghimp [Pr. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A nu-și simți capul și inima = a-și** pierde facultatea de a gîndi și sensibilitatea sufletească. *El nu-și simțea capul, nu-și simțea inima.* P.L. 57/32 [Pr. 2]. ✦ Refl. A-și da seama de propriile senzații, de propria stare fizică. *Cu o mînă îl respinge, Dar se simte prinsă-n brață.* O.I 104/6, *Dan se simți trăsnit și afundat în nemărginire.* P.L. 54/3 [V. 1; Pr. 1].

2. A prinde de veste, a observa. *Aș simți-o că-i aproape și ar ști c-o înțeleg...* O.I 157/35. *Nime-n lume nu ne simte.* O.I 209/12. *Deodată simți cum că pe marginea palului său ședea cineva...* P.L. 63/2 [V. 2; Pr. 1]. ◇ Refl. impers. *El trecu prin strada întunecoasă cu pasul lui ușor, la care se cunoștea... elastica greutate, precum se simte la pasul unui cal de rasă.* P.L. 95/30 [Pr. 1].

3. A-și da seama, a fi conștient, a înțelege o acțiune, o situație. *Și cînd mori să vezi că-n lume viețuil-ai în zadar: O astfel de m-arte-i iadul... Simți că nimica nu ești.* O.I 53/4. *Nu simțiți c-amorul vostru e-un amor străin?* O.I 157/5. *Acuma simt eu, călugărul, că sufletul călătorește din veac în veac.* P.L. 38/17; cf. **O.I** 116/2, 140/28, 157/6; **P.L.** 57/18, 82/35, 85/24, 91/1, 98/24 [V. 5; Pr. 6]. ✦ Refl. A fi conștient de o însușire, de o dispoziție sau de o stare proprie. *Să te simți neliber, mic, Să vezi marile-aspirații că-s reduse la nimic.* O.I 52/30. *Trăind în cercul vostru strîmt Norocul vă petrece, Ci eu în lumea mea mă simt Nemuritor și rece.* O.I 181/11. *Acei cari sunt făcuți în felul acesta se simt ca exilați în orașul lor.* P.L. 65/19; cf. **P.L.** 100/28 [V. 2; Pr. 2].

4. A fi cuprins de o stare afectivă, a încerca un sentiment; a fi mișcat, impresionat. *Dar știe oricine Că ceea ce nu e, nu simte dureri Și multe dureri-s, puține plăceri.* O.I 38/31. *Ea din noaptea amintirii o vecie-ntreagă scoate De dureri, pe care însă le simțim ca-n vis pe toate.* O.I 130/6. *El simțea în prezența ei un fel de duioșie în inimă.* P.L. 91/27; cf. **O.I** 67/16, 116/19, 136/8; **P.L.** 56/10, 77/33, 78/9, 89/12 [V. 5; Pr. 5]. ◒ (Element de personificare) *Iată lacul. Luna plină Polcindu-l. îl străbate; El, aprins de-a ei lumină. Simte-a lui singurătate.* O.I 210/8 [V. 1]. ✦ A avea impresia că..., a avea sentimentul că... *El își închise ochii și simțea că inima i se sparge în piept...* P.L. 64/3. *Numai simt că amorul și moartea mea vor fi foarte aproape una de alta.* P.L. 90/8. *Nu simți tu c-a încetat toată durerea vieții.* P.L. 93/25; cf. **P.L.** 57/27 [Pr. 4]. ◇ Refl. *Fericit mă simt atuncea cu asupra de măsură.* O.I 82/12. *— O! ce liberă și ușoară mă simt.* P.L. 49/39. *Alt bărbat s-ar simți măgulit.* P.L. 88/33 [V. 1; Pr. 2]. ✦ Refl. A se resimți de pe urma unei situații sau stări rele. *Dan se simțea bolnav.* P.L. 60/20 [Pr.1]. ◒ (Repetiție) *Se simțea slab, se simțea murind.* P.L. 3/15 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **simt** (**O.I** 91/16; **P.L.** 19/33, 38/17, 48/14, 48/15, 48/18, 48/19, 78/9, 89/12, 90/8, 91/1, 98/21), **mă simt** (**O.I** 82/12, 181/11; **P.L.** 49/39), 2 sg. **simți** (**O.I** 53/4; **P.L.** 48/13, 93/25), 3 sg. **simte** (**O.I** 38/31, 67/16, 95/21, 95,22, 95/24, 142/22, 164/15, 209/12, 210/8; **P.L.** 100/25), **se simte** (**O.I** 104/6; **P.L.** 95/30, 100/28), 1 pl. **simțim** (**O.I** 130/6, 136/8), 2 pl. **simțiți** (**O.I** 157/5, 157/6), 3 pl. **simt** (**O.I** 97/33, 97/35), **se simt** (**P.L.** 65/19), imp. 1 sg. **simțeam** (**O.I** 91/3), 3 sg. **simțea** (**P.L.** 28/24, 57/18, 57/27, 57/32, 57/32, 59/40, 60/22, 64/3, 77/33, 85/24, 91/27, 91/34, 94/20), **se simțea** (**P.L.** 3/15, 3/15, 60/20), 1 pl. **simțeam** (**O.I** 140/28), p. s. 1 sg. **simțit** (**O.I** 115/18), 3 sg. **simți** (**P.L.** 16/23, 17/16, 54/3, 63/2, 63/2, 63/16, 63/24, 64/2, 71/4). **se simți** (**P.L.** 69/27), viit. 1 sg. **voi simți** (**O.I** 129/11), **am să simt** (**P.L.** 82/35), **oi simți** (**O.I** 116/2); conj. prez. 1 sg. **să simt** (**O.I** 116/19, 120/27; **O.IV** 338/13), 2 sg. **să te simți** (**O.I** 52/30); opt. prez. 1 sg. **aș simți** (**O.I** 157/35), 3 sg. **ar simți** (**P.L.** 56/10), **s-ar simți** (**P.L.** 88/33); inf. **a simți** (**P.L.** 57/28).

* **SIMȚĂMÍNT** s. n. v. **simțemînt.**

SIMȚEMÍNT s. n. Sentiment. *Dar cel puțin nu spuneți că aveți simțeminte.* O. 25/16 [V. 1].

SIMȚÍRE s. f. **1.** Faptul de a simți; facultatea de a simți, simț: sensibilitate. *Filozof de-aș fi — simțirea-mi ar fi vecinic la aman!* O.I 18/17. *Prin anii mei să trec, Pîn'ce-oi simți că ochiu-mi de lacrimi e sec... Că chinul și durerea simțirea-mi a-mpietrit-o.* O.I 116/5. *Acea laiică simțire, care doarme-n a ta harfă, În cuplete ac teatru s-o deșteaptă ca pe o murfă?* O.I 137/9. *Închipuiește-ți că dintr-un om cu simțire... n-ar rămînè nimic decît o lungă, o întrupală desperare.* P.L. 56/2; cf. **O.I** 79/19; **P.L.** 41/18, 87/31 [V. 4; Pr. 3]. ✦ Senzație. *Apoi el recăzu obosit de o simțire nemaicunoscută.* P.L. 94/15 [Pr. 1].

2. Sentiment (de dragoste). *Cu ridicula-ți simțire tu la poarta ei să degeri?* O.I 157/26. *Nu-i minune ca simțirea-i să se poată înșela.* O.I 162/35. *Poți oare ghici simțirea ce care am scris, înger?* P.L. 55/37. *Care limbă e-ndestul de bogată, ca să poată exprima acea nemărginire de simțiri, cari se grămădesc... în selea de amor.* P.L. 77/36; cf. **O.I** 35/32, 127/5; **P.L.** 55/15, 56/6, 56/14, 56/18, 57/31, 77/38, 87/6, 87/21, 87/23, 89/15, 90/1, 91/24 [V. 4; Pr. 14]. ◒ (Construcție metaforică) **Simțiri reci** = oameni lipsiți de entuziasm creator, de viață afectivă. *Iară noi? noi, epigonii?... Simțiri reci, harfe zdrobite.* O.I 35/7 [V. 1].

3. Bun simț, bun gust. *Arangează totul cu o simțire sigură.* P.L. 80/24 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **simțire** (**O.I** 137/9, 157/26; **P.L.** 41/18, 55/15, 56/2, 56/14, 56/18, 57/31, 80/24, 87/21, 87/31, 94/15), **simțirea** (**O.I** 35/32, 48/17, 116/5, 127/5, 162/35; **P.L.** 55/37, 89/15, 91/24); pl. n. ac. **simțiri** (**O.I** 35/7; **P.L.** 56/6, 77/36, 87/6), **simțirile** (**O.I** 79/19; **P.L.** 87/23, 90/1). g. d. **simțirilor** (**P.L.** 77/38).

SIMULÁ vb. I. Tranz. A face să apară ca real un lucru inexistent. *Noi? Privirea scrutătoare ce nimica nu visează, Ce tablourile minte, ce simțirea simulează.* O.I 35/32 [V. 1].

SIMULTÁN adv. Concomitent. *Cauzele fenomenelor, consecutive pentru noi, aceleași întotdeauna, există și lucrează simultan.* P.L. 25/36 [Pr. 1].

SINCER, -Á adj. Adevărat, neprefăcut. *Cît amor de drept și bine. Cîtă sinceră frăție adusese el cu sine?* O.I 53/7 [V. 1].

SINGUL, -Ă adj. **1.** Nelnsoțit de nimeni, fără nici un tovarăș. *Arald se primblă singur, rizind, vorbind sălbatic.* O.I 97/8. *Departe sînt de line și singur lîngă foc, Pelree în minte viața-mi lipsită de noroc.* O.I 107/1. *Sub șirul lung de mîndri lei Ședeau doi tineri singuri.* O.I 179/8. *Atunci Făt-Frumos își luă ziua bună de la părinți, ca să se ducă să se bată el singur cu oștile împăratului.* P.L. 4/30; cf. **O.I** 91/22, 122/21, 155/17; **P.L.** 3/2), 11/41, 12/33, 101/35 [V. 6; Pr. 5]. ◇ Expr. **Singur-singurel** v. singurel [V. 1]. Fără alteineva, cu el însuși. *O sărmane! fii tu minte elle-n lume-ai auzit, Ce-ți trecu pe dinainte, elle singur ai vorbit?* O.I 134/4. *Vorbea singură... fetele vorbesc adesea singure...* P.L. 63/15—16 [V. 1; Pr. 2]. ✦ Singuratic, izolat, solitar. *Și singur staa și caut ca uliul.* O.I 2/10. *Voi fi bătrîn și singur, veĭ fi murit de mult!* O.I 107/18. *Împăratul trăia singur, ca un leu îmbătrînit.* P.L. 3/10; cf. **O.I** 83/13, 114/13, 210/23, 213/17; **P.L.** 31/33 [V. 6; Pr. 2]. ◇ (Despre lucruri) *Și tînguirnul singur cu strîmbe cruci veghează.* O.I 69/11. *Un brad se înalță singur și delunai pe un virf de munte.* P.L. 38/41 [V. 1; Pr. 1].

2. Prin forțele sale, fără ajutorul cuiva. *Un copist auzul a se cultiva pe apucate, singur...* P.L. 27/40 [Pr. 1].

3. (Precedînd substantivul) Numai unul, unic. *Te-aș cere doar pe tine, dar nu mai ești a ta; Nu floarea vestejită din părul tău bălai, Căci singura mea rugă-i uitării să mă dai.* O.I 127/4. *Mai am un singur dor: În liniștea serii Să mă lăsați să mor La marginea mării.* O.I. 216/1. *Chiput tău, umbra ce-ai aruncat-o pe pînza gîndirilor mele este singura fericire ce am avut-o în lume.* P.L. 57/5; cf. **O.I** 25/8, 79/10, 151/27, 154/38, 216; **O.IV** 365/22; **P.L.** 5/40, 31/17, 38/27, 78/13, 90/21, 91/8, 92/2, 94/7 [V. 8; Pr. 9]. ◇ (Substantivat e subînțeles) *Dar deodat-un punct se mișcă... cel întîi și singur.* O.I 132/23. *Scoate inimele din caĭi lofi și le pune într-unul singur.* P.L. 15/10 [V. 1; Pr. 1].

4. Numai, exclusiv, doar. *Eu singur n-am cui spune cumplita mea durere.* O.I 20/13. *El singur zeu sfătul-a nainte de-a fi zeii.* O.I 115/9. *Eu singur le cumpăram cu toptanul, bibliotecì risipite ale oamenilor bătrîni.* P.L. 61/20; cf. **O.I** 20/14, 115/7, 122/15; **O.IV** 365/20; **P.L.** 46/22, 69,6 [V. 6; Pr. 3]. ◇ (Întărit prin adv. „numai") *Singur numai cavalerul suspinînd privea balconul.* O.I 152/18 [V. 1].

5. (Eu) însumi, chiar eu (tu etc.). *Dar ea samănă celora îndrăgiți de singuri ei-și.* O.I 79/30. *Pe palate și celălți, Străbătute de-al tău farmec tie singură-ți arăți?* O.I 130/14. *Neștiind eu singur această taină... nu te pot sfătui.* P.L. 43/13; cf. **O.I** 79/32, 79/32, 134/7; **P.L.** 48/10, 62/39, 89/15 [V. 5; Pr. 4].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **singur** (**O.I** 20/13, 20/14, 25/10, 69/11, 79/32, 79/32, 83/13, 96/8, 107/1, 107/18, 111/13, 115/7, 115,9, 132/23, 134/4, 134/7, 152/18, 213/17, 217/17, 216, 216/1; **P.L.** 3/10, 4/30, 5/40, 15/10, 27/10, 31/33, 38/27, 38/41, 43/13, 46/22, 48/10, 61/25, 62/39, 78/13, 89/15, 91/7), **slagură** (**O.I** 25/8, 79/10, 130/14; **O.IV** 365/20; **P.L.** 3,2), 11/41, 12/33, 63/15, 69/6, 91/8, 101/35), **singura** (**O.I** 127/4, 151/27, 154/38; **O.IV** 365/22; **P.L.** 31/17, 57/5, 92/1), g. d. **singur** (**P.L.** 90/24); pl. n. ac. **singuri** (**O.I** 75/10, 79/30, 91/22, 122/15, 122/24, 155/17, 179/8, 210/32), **singure** (**P.L.** 63/16).

SINGURĂTEC, -Ă adj. v. **singuratic.**

SINGURĂTIC, -Ă adj. (Și în forma *singuratec*) **1.** Care trăiește departe de oameni; izolat, retras. *Dar nu vine... Singuratic În zadar suspin și sufăr.* O.I 74/17. *Arald, tînărul rege, e-un rege singuratic.* O.I 96/9. *Am auzit că ești urîtor de femei, singuratic.* P.L. 88/22 [V. 2; Pr. 1].

2. Departe de alte lucruri sau ațezări omenești; izolat, solitar. *Înglna-ne-vor e-un cînt Singuralece izvoare.* O.I 75/19. *Stă castelul singuratic, oglindindu-se în lacuri.* O.I 152/1. *Soarele cădea la vale și părea pe virful bradului singuratec ca o frunte în razr.* P.L. 39/8; cf. **O.I** 76/16, 83/28 [V. 4; Pr. 1]. ◒ (Metaforic) — *Tu... repetă ea*

încel... Era un lu singuratic, fără de a fi pus în legătură cu v-o frază. P.L. 68/28 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **singuratic** (**O.I** 74/17, 76/16, 96/9, 152/1; **P.L.** 68/28, 88/22), **singuratec** (**P.L.** 39/8); pl. n. ac. **singuratece** (**O.I** 75/19, 83/28). — — Variantă: **singurátec, -ă** (**O.I** 75/19, 83/28; **P.L.** 39/8) adj.

SINGURĂTÁTE s. f. **1.** Faptul de a fi singur, starea celui ce e singur; izolare, solitudine. *De ce dorești singurătate Și glasul lainic de izvor?* O.I 228/18. *Împărăteasa, rămasă singură, plîngea cu lacrimi de văduvie singurătatea ei.* P.L. 3/21. *Am trebuință de singurătate.* P.L. 82/30; cf. **O.I** 105; **P.L.** 28/8 [V. 2; Pr. 3]. ◒ (Element de personificare) *Iată lacul. Lună plină Poleindu-l îl străbate; El, aprins de-a ei lumină, Simte-a lui singurătate.* O.I 210/8 [V. 1]. ◒ (Metaforic; exprimînd izolarea, prin moarte, de realitatea înconjurătoare) *Ci eu voi fi pămînt În singurătate-mi.* O.I 218/8. *N-or ști că privesc O lume de palemi, Pe cînd liane cresc Pe singurătate-mi.* O.I 220/12; cf. **O.I** 222/12 [V. 3]. ◒ (Construcție metaforică) **Steaua singurătății** v. s t e a [V. 1].

2. Pustietate. *Peste cîte mii de valuri stăpînirea la străbate, Cînd pluteși pe mișcătoarea mărilor singurătate!* O.I 130/12. *Dar un luceafăr, răsărit Din liniștea uitării, Dă orizon nemărginit Singurătății mării.* O.I 175/16; cf. **O.I** 136/14 [V. 3]. ◒ (În context figurat) *El tremură ca alte dăți În codri și pe dealuri, Căluzind singurătăți De mișcătoare valuri.* O.I 181/7 [V. 1].

— Forme gramaticale: **sg. n. ac. singură.ate** (**O.I** 105, 130/12, 136/14, 210/8, 218/8, 220/12, 222/12, 228/17; **P.L.** 28/8, 82/30), **singurătatea** (**P.L.** 3/21), g. d. **singurătății** (**O.I** 175/16, 199/4); pl. n. ac. **singurătăți** (**O.I** 181/7).

SINGURÉL, -ICĂ adj. Diminutiv cu valoare hipocoristică, în spiritul poeziei populare, al lui singur (**1**). *Și de-aceea cînd mă caut în părelele de-oglinzi Singurică-n cămărușă brațe albe eu întînz.* O.I 80/14. *Și nu crede că în lume, singurel și rătăcit, Nu-i găsi un suflet tînăr ce de tine-i îndrăgit.* O.I 80/31. *Amîndoi vom merge-n lume Rătăcîți și singurei.* O.I 101/2. *Și mă lasă pustiit, Veștejit și amorțit Și cu doru-mi singurel De mă-ngîn numai cu el!* O.I 214/24 [V. 4]. ◇ Expr. **Singur-singurel** = cu totul singur, absolut singur. *Pe genunchii mei ședè-vei, Vom fi singuri-singurei.* O.I 75/10 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **singurel** (**O.I** 80/31, 214/24), **singurică** (**O.I** 80/14); pl. n. ac. **singurei** (**O.I** 75/10, 101/2).

SINÍSTRU, -Ă adj. Care trezește sentimente de spaimă. *Ieronim... tăie o față sinistră.* P.L. 75/21 [Pr. 1]. ◇ (Adverbial) *San Marc sinistru miezul nopții bate.* O.I 202/11 [V. 1].

SINUCÍD s.m. Sinucigaș. *Murindului speranța, lurbărei răzbunarea... La sinucid o umbră ce-i sperie desperarea, Nimic, nimica eu.* O.I 20/19 [V. 1].

SINUCÍDERE s.f. Suprimare a propriei vieți. *În acele momente omul e mai capabil de sinucidere... decît orișicînd.* P.L. 80/9 [Pr. 1].

SIRÉNĂ s.f. (În mitologia greco-romană) Ființă fabuloasă, pe jumătate femeie și pe jumătate pește. ◒ (Construcție metaforică; element de personificare) **Cîntec de sirenă** = tentație, ispită irezistibilă. *Cu un cîntec de sirenă, Lumea-ntinde lucii mreje.* O.I 196/33 [V. 1].

SISTÉM s.n. (Și în forma *sistemă*) Ansamblu de elemente dependente între ele și formînd un tot organizat. *Împărtesc a lor gîndire pe sisteme numeroase.* O.I 36/8. *O astrologie mai mult de origine bizantină, bazată pe sistemul geocentrist.* P.L. 35/11. *Tablele erau pline de schemele unei sisteme lumești imaginare.* P.L. 35/24; cf. **P.L.** 35/12, 35/30 [V. 1; Pr. 1]. ◇ *Sistem venos* = totalitatea vaselor de sînge dintr-un corp. *Transparițiunea acelui fin sistem venos, ce concentrează idealele artei în bolnită frunte.* P.L. 77/17 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **sistem** (**P.L.** 35/12), **sistemă** (**P.L.** 35/30), **sistemul** (**P.L.** 35/11), g.d. **sistem** (**P.L.** 77/17), **sisteme** (**P.L.** 35/24); pl. n. ac. **sisteme** (**O.I** 36/8). — Variantă: **sistémă** (**P.L.** 35/24, 35/30) s.f.

SISTÉMĂ s.f. v. **sistem**.

SITUĂȚIE s.f. Împrejurare. *Reamînteste-ți acea situație, ca să văd ce expresie va lua fața ta.* P.L. 85/5 [Pr. 1].

SÎMBUR s.m. v. **simbure**.

SÎMBURE s.m. **1.** Parte tare care se află în interiorul unor fructe și conține sămînță. ◒ (În context figurat) *Trecut și viitor e în suflelul meu, ca pădurea într-un simbure de ghindă.* P.L. 25/22 [Pr. 1].

2. (Și în forma *simbur*) Sămînță. ◒ (Comparație) *Sub icoana afumată... Arde-n candel-o lumină cît un simbure de mac.* O.I 84/14 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Simburul luminii** = elementul primordial din care s-a făcut universul. *Pe cînd nu era moarte, nimic nemuritor, Nici simburul luminii de viață dătător... Pe-atunci erai tu singur.* O.I 115/2 [V. 1].

3. Fig. (Și în forma *simbur*) Esență, idee, fapt esențial. [Magul] *au aflat simburul lumii, tot ce-i drept, frumos și bun.* O.I 44/36. *Al lumii-nțregut simbur, dorința-i și mărirea, În inima oricărui i-ascuns și trăitor.* O.I 64/6. *Simburele vieții este egoismul și haina lui, minciuna.* P.L. 87/26; cf. **P.L.** 47/38 [V. 2; Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **simbure** (**O.I** 84/14; **P.L.** 25/22, 47/38), **simbur** (**O.I** 64/6), **simburele** (**P.L.** 87/26), **simburul** (**O.I** 44/36, 115/2). — Variantă: **símbur** (**O.I** 44/36, 64/6, 115/2) s.m.

SÎN s.n. (**1, 2, 3, 4, 5**) și m. (**4**) **1.** Parte a cămășii sau a hainei care acoperă pieptul; spațiul dintre cămașă sau haină și piele. *Vino! Joacă-te cu mine... cu norocul meu... mi-aruncă De la sînul tău cel dulce floarea veștedă de luncă.* O.I 151/2. *Și mîna frigurosă s-o încălzesc la sîn.* O.I 213/13. *Mînule ei reci s-ascunseră-n sînul lui.* P.L. 9/23; cf. **P.L.** 31/26, 73/6 [V. 2; Pr. 3].

2. Piept. *În plete-i crește mușchiul și muschi pe a lui sîn.* O.I 93/9. *— O lasă-mi capul meu pe sîn Iubito, să se culce.* O.I 179/9. *Ea-și culcase capul în sînul lui și părea că adormise.* P.L. 9/29; cf. **O.I** 4/5, 4/13, 4/32, 5/18, 21/6, 95/31, 97/3, 97/21, 99/4, 200/14, 235/8, 235/8; **P.L.** 9/26, 21/9 [V. 11; Pr. 3]. ◒ (În contexte figurate) *Cum mîngîie*

dulce, alină ușor Speranța pe toți muritorii! Tristețile, durere și lacrimi, amor, Azilul își află în sînu-i de dor. O.I 11/1; cf. **O.I** 12/19 |V. 2|. (Element de personificare) *Își dezbracă țara sînul* O.I 183/3 |V. 1|. ◇ Expr. **A strînge la sîn** v. s t r î n g e |V. 1|. ◒ (Construcție metaforică) **A fi aproape de sînul cuiva** = a fi în imediata vecinătate a cuiva. *De-a paturea aproape vei fi de sînul meu...* O.I 129/17 |V. 1|.

3. Piept, inimă (socotite ca sediu al sentimentelor); suflet. *Cu focul albei Veste aprinde ul meu sîn.* O.I 17/6. *Vino iar în sîn, nepăsare tristă.* O.I 199/18. *O dorință de fericire îi cuprinse sînul...* P.I., 101/39; cf. **O.I** 35/4 |V. 3; Pr. 1|.

4. Mamelă; cele două mamele ale femeii împreună. *De a vîrsiei ei căldură fragii sînului se coc.* O.I 79/13. *Îndură-le și iasă-mi privirea-mi s-o consol... La dulcea răsunire a sînilor ce cresc.* O.IV 130/9. *Părul ei cel galben ca aurul cel mai frumos cădea pe sînii ei albi și rotunzi.* P.I., 3/22. *Sub alba haină de noapte de la gît în jos se trădau bunătii sînilor.* P.I., 49/16; cf. **O.I** 62/29, 109/6; **P.I.** 22/27, 53/28, 84/6, 84/10, 87/13, 87/13, 92/36, 100/36 |V. 4; Pr. 10|. ◒ (Comparație) *De-aș avea o floricică gingașă și lunerică, Ca și floarea crinului. Alb ca neaua sînului... I-aș cînta doina, doinița.* O.I 2/12 |V. 1|. ◒ (În contexte figurate) *Îngerul iubirei, îngerul de pace... El pe sînu-ți vergin încă să coboare.* O.I 15/21; cf. **O.I** 9/13 |V. 2|. ◇ Expr. **A apleca la sîn** v. a p l e c a |V. 1|. ◒ (Construcții metaforice) **Crinii albi ai sînului** v. c r i n |V. 2|. **Sîn de flori (sau al florilor sîn)** = corola florilor (?). *Roz-alb-aurorii... Renaște din ochii-i de lacrimi tezaur Pe-a florilor sîn.* O.I 3/8. *Să dvarmă somn de îngeri pe sînul alb de flori.* O.I 17/15 |V. 2|.

5. Parte interioară, mieză, adînc. *Soarele stăpînea cerul și împlea sînul mării cu lumină.* P.I., 97/15 |Pr. 1|. ◒ (În context figurat) *Din sînul veșnicului ieri Trăiește azi ce moare.* O.I 178/1 |V. 1|.

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **sîn** (**O.I** 3/8, 4/32, 11/21, 17/6, 93/9, 99/1, 179/9, 199/18, 213/13; **P.I.** 31/26, 73/6), **sînul** (**O.I** 4/5, 17/15, 35/1, 95/31, 129/17, 154/2, 178/1, 183/3, 235/8, 235/8; **P.I.** 9/23, 9/26, 9/29, 21/9, 22/27, 87/13, 87/13, 97/15, 101/39), **sînu-** (**O.I** 1/13, 5/18, 9/13, 11/4, 12/3, 12/19, 15/21, 21/6, 97/3, 97/21, 200/14), g.d. **sînului** (**O.I** 2/12, 5/12, 5/30, 79/13); pl. n. ac. **sînii** (**O.I** 62/29; **P.I.** 3/22, 84/6, 84/10, 92/36, 100/36), **sînuri** (**O.I** 109/6; **P.I.** 53/28), g.d. **sînilor** (**O.IV** 130/9; **P.I.** 19/16). — Scris: *sin.*

SÎNGE s.n. **1.** Substanță lichidă care circulă prin artere și vene. *O, fiarbă-ră minia în vinele slocite, În ochii stinși de moarte, pe frunți învineții De singe putrezit.* O.I 23/15. *Vînătă-i e buza, lipsită de singe.* O.IV 364/19. *Părea un ghem de fire roș sau un pămînuș zugrăvit cu singe.* P.I., 36/6; cf. **P.I.** 96/23 |V. 2; Pr. 2|. ◒ (Comparație) *Inițialele... erau scrise ciudat cu cerneală roșie ca singele.* P.I., 35/9. *Cu părul vîlvoi cu ochii aprinși în cap și cu fața roșie ca singele...* P.I., 85/2 |Pr. 2|. ◒ (În contexte figurate) *Vis de răzbunare negru ca mormîntul, Spada la de singe dușman fumegînd.* O.I 15/10. *Să-nchege apa-n singe, din petre foc să saie, Dar inima-i fecioară hrănită cu singe cald.* O.I 91/30. *Simt că măduva mea devine pămînt, că singele meu e înghețat.* P.I., 98/24; cf. **O.I** 91/29 |V. 3; Pr. 1|. ◇ Expr. **Crunt de singe** = injectat. *Scînteie desperarea în ochii-i crunți de singe.* O.I 88/12 |V. 1|. **A-l lesi (cuiva) singele în obraz** v. o b r a z |V. 1|. **A muri în singe** = a muri de moarte violentă. *Voi murind în singe. ei pot să fie mari.* O.I 56/25 |V. 1|.

2. (În loc. adj.) **De singe** = de familie, de neam. *Murise vecinul și lăsase de moștenire fiilor și nepoților ura și vrajba de singe.* P.I., 3/9 |Pr. 1|.

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **singe** (**O.I** 15/10, 23/15, 56/25, 88/12, 94/29, 94/30; **O.IV** 364/19; **P.I.** 3/9, 36/6, 96/23), **singele** (**O.I** 80/17; **P.I.** 35/9, 85/2, 98/24).

SÎNGERÁT, -Ă adj. Plin de singe, din care curge singe. *Dar buzele ei roșii păreau că-s singerate.* O.I 97/15 |V. 1|. ◒ (Metaforic) De culoare roșie-aprinsă (?). *Dar ochii-i ard în friguri și buza-i singerată.* O.I 96/23 |V. 1|.

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **singerată** (**O.I** 96/23); pl. n. ac. **singerate** (**O.I** 97/15).

SÎNGERÓS, -OÁSĂ adj. Plin de cruzime, fioros, crunt. ◒ (Metaforic) Care prevestește vărsări de singe, măceluri. *Căci Odin părăsise de gheață nalta-i domă, Pe zodii singeroase porneau a lui popoară.* O.I 91/7 |V. 1|.

SÎNT[1], -Ă adj. (Popular) **I. 1.** Divin, dumnezeiesc. *Îngeru-i de pază... Peste viața-i inocentă, viața lui cea sîntă plană.* O.I 51/15 |V. 1|. ◒ (Construcție metaforică) **A pluti pe uripi sînte plinte stelele senine** v. p l u t i |V. 1|.

2. Sacru. ◒ (Construcții metaforice) **Misterul cel sînt** v. m i s t e r |V. 1|. **Sîntă candelă a sperării** v. s p e r a r e |V. 1|. **Detta Bibliecîor sînte** v. d e l t a |V. 1|.

II. 1. Vrednic de cea mai mare venerație, de cel mai adînc respect. *Și de-aceea spusa voastră era sîntă și frumoasă.* O.I 35/13. *Oamenii din toate celea fac icoană și simbol; Numesc sînt, frumos și bine ce nimic nu însemnează.* O.I 36/7. *Rămîneți dară cu bine, sînte firi vizionare.* O.I 36/16; cf. **O.I** 17/11 |V. 4|. ◒ (Metaforic) De o mare elevație intelectuală. *Voi, pierduți în gînduri sînte, convoarbeați cu idealuri.* O.I 35/19 |V. 1|.

2. Inocent, cast. *Tu îmi pari ca o bacantă, ce-a luat cu-nșelăciune De pe-o frunte de fecioară mîrtul verde de martir, O fecioar-a cărei suflet era sînt ca rugăciunea.* O.I 30/11 |V. 1|.

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **sînt** (**O.I** 25/18, 30/11, 36/7), **sîntă** (**O.I** 17/11, 35/13, 51/15), **sînta** (**O.I** 32/5); pl. n. ac. **sînte** (**O.I** 35/19, 35/23), g. d. **sînte** (**O.I** 31/20), voc. **sînte** (**O.I** 36/16).

SÎNT[2], -Ă s.m. și f. (Popular; uneori precedînd numele de persoană respectiv) Sfînt. *Suflele! de-ai fi chiar demon tu ești sîntă prin iubire.* O.I 30/23. *Apoi șezură amîndoi în umbră, Domnul, cugetînd la latăl său din cer, și sf. Petrea ascultînd pe cugete doina izvorului.* P.I., 13/30. *Atunci văzu chipul cel luminat al Domnului... și pe sf. Petrea* P. I., 14/2. *Îi urmări cu ochii pînă ce chipul sf. Petrea se risipi.* P.I., 14/5; cf. **P.I.** 13/23, 13/32 |V. 1; Pr. 5|. ◒ (În context figurat) *Din demon făcui o sîntă, dintr-un chicot simfonie.* O.I 30/3 |V. 1|.

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **sîntă** (**O.I** 30/3, 30/23), **sîntul** (**P.I.** 13/23, 13/30, 13/32, 14/2), g. d. **sîntului** (**P.I.** 11/5). — Abreviat: *sf.* (**P.I.** 13/23, 13/30, 13/32, 14/2, 14/5).

SLAB, -Ă adj. **1.** Care nu are un strat de grăsime sub piele; uscat, uscățiv. *Baba... rupse lanțurile, lungindu-se slabă și mare pînă-n nori.* P.I., 8/38. — *Pe acesta-l*

aleg eu, zise Făt-Frumos, arătînd la calul cel slab. P.L. 18/4 [Pr. 2]. ◇ Expr. **Slab [de-]l privește prin coaste** v. coastă [Pr. 1]. ◆ (Despre față) Trăs, supt. *Și pe fața lui cea slabă trece-ușor un roș ir roș.* O.I 52/3. *Fața ei e slabă, de-o paloare crudă.* O.IV 364/15 [V. 2].

2. Cu puteri reduse, lipsit de forță, de rezistență, nevolnic. *O sărmană umbră, orfană și slabă.* O.IV 361/23. *Se simțea slab, se simțea murind.* P.L. 3/15 [V. 1; Pr. 1]. ◆ Fără vlagă, care nu-și îndeplinește bine funcția. *Desface ducesei o-o galantă grabă, În cusul în lacrimi de o mină slabă.* O.IV 365/10 [V. 1]. ◆ Fig. Mărunt, neînsemnat. *Punctu-acela de mișcare, mult mai slab ca boaba spumii, E stăpînul fără margini peste marginile lumii...* O.I 132/25 [V. 1]. ◒ (Metaforic) De condiție modestă, lipsit de importanță socială. *La aceleași șir de patimi deopotrivă fiind robi, Fie slabi, fie puternici, fie genii ori neghiobi!* O.I 130/22 [V. 1].

3. (Despre lumină, sunete, voce) Lipsit de intensitate, stins. *Și așa de-ncet răspunde Cu o voce dulce, slabă.* O.I 104/16. *Noaptea scînteiază cu-a ei mii de stele. Varsă raze slabe pasurilor mele.* O.IV 364/8. *Glasul ei era dulce, slab, plin de lacrimi.* P.L. 71/7 a cf. O.I 11/8, 11/12, 91/9, 97/10, 97/35, 97/35 [V. 8; Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **slab** (O.I 97/10, 132/25; P.L. 3/15, 17/39, 18/4, 71/7), **slabă** (O.I 52/3, 97/35, 97/35, 104/16; O.IV 364/15, 361/23, 365/10; P.L. 8/38), **slabu** (O.I 11/8, 11/12); pl. n. ac. **slabi** (O.I 130/22), **slabe** (O.I 94/9; O.IV 364/8).

SLAV, -Ă adj. Chirilic. *Inițialele acestei cărți cu buchi erau scrise ciudat, cu cerneală roșie ca sîngele, caractere slave de o evlavioasă, gheboasă, fantastică arătare.* P.L. 35/9 [Pr. 1].

SLĂVĂ s.f. Înaltul cerului, văzduh. *Tirziu! căci faptul zilei în slavă se răpede!* O.I 98/20 [V. 1].

SLĂBÍ vb. IV. Intranz. A pierde din greutate (și din forță). *Ea slăbise de grijă, sărmana copilă...* P.L. 100/4 [Pr. 1].

SLĂBICIÚNE s.f. Lipsă de energie morală. *Astea toate le apropie de dînșii... Nu lumina Ce în lume-ai revărsat-o, ci păcatele și vina, Oboseala, slăbiciunea.* O.I 136/1 [V. 1]

SLĂBÍT, -Ă adj. 1. Tras, supt. *Și fața străvezie ca fața albei ceri Slăbită e de umbra duioaselor dureri!* O.I 213/1. *Văzu un băiat cu fața ovală, palidă, cam slăbită.* P.L. 63/5 [V. 1; Pr. 1].

2. Lipsit de energie, istovit. *Împăratul trăia singur, ca un leu îmbătrînit, slăbit de lupte și suferințe.* P.L. 3/10 [Pr. 1]. ◆ (Despre organe) Care nu funcționează bine, infirm, debilitat. *Din ochi de-ar scoate geniu slăbita mea privire.. Ai pune pe-a mea frunte în vise de mărire Un diadem de foc.* O.I 21/5. *Un fel de foc nestins îi cuprinsese cu fiori de răcoare toți mușchii și toate vinele lui cele slăbite.* P.L. 9/11 [V. 1; Pr. 1]. ◒ (Depreciativ) *Că-n veci nu se va teme profetul vreodată De brațele slăbite, puțere lesinată.* O.I 23/17 [V. 1].

3. Lipsit de intensitate, difuz. *De prin crișme și prăvălii pătrundea prin ferestele... nespălate, o lumină murdară, mai slăbită încă prin stropii de ploaie ce înundase sticlele.* P.L. 26/22 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **slăbit** (P.L. 3/10), **slăbită** (O.I 213/1; P.L. 26/22, 63/5), **slăbîta** (O.I 21/5); pl. n. ac. **slăbite** (O.I 23/17; P.L. 9/11).

SLĂVÍ vb. IV. Tranz. A preamări, a elogia, a lăuda. *Iar deasupra tulurora va vorbi vrun militel, Nu slăvindu-le pe line... lustruindu-se pe el.* O.I 134/22 [V. 1].

SLĂVÍT, -Ă adj. Preamărit, glorios. *Împărat slăvit e codrul, Neamuri mii îi cresc sub poale.* O.I 100/1 [V.1].

SLOI s.n. Bucată mare de gheață. *Iar pesle mii de sloiuri de valuri repezile O pasăre plutește.* O.I 114/5. *Doar sloiurile par ca ruine de cetăți.* O.IV 430/22 [V. 2]. ◒ (Comparație) *Mina grea ca plumbul și rece ca un sloi de gheață.* P.L. 23/20 [Pr. 1]. ◒ (Metaforic) Persoană rece, lipsită de căldură sufletească. — *Dulcele meu sloi de gheață! Tu, marmură! tu, piatră, tu!* P.L. 94/38 [Pr.1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **sloi** (P.L. 23/20, 94/38), **sloiuri** (O.I 114/5), **sloiurile** (O.IV 430/22).

SLUJÍ vb. IV. Intranz. A munci ca slugă. — *Da cum, Doamne iartă-mă, să slujești tu degeaba?* P.L. 18/5 [Pr. 1].

SMARÁLD s.n. (Și în forma *smarand*) Piatră prețioasă de culoare verde. ◒ (Comparație) *Foile galbene ale aleelor de arbori și ale straturilor se-nverzîră ca smarandul.* P.L. 22/34 [Pr. 1]. ◒ (În contexte figurate) *Cine e nerod să ardă în cărbuni smarandul rar...?* O.I 83/7. *Pe o insulă de smarand... se ridica un mîndru palat de o marmură ca laptele, lucie și albă.* P.L. 5/26. *Painjeni de smarald au țesut... un pod de plasă diamantică.* P.L. 51/27 [V. 1; Pr. 2.]

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **smarald** (P.L. (51/27), **smarand** (P.L. 5/26). **smarandul** (O.I 83/7; P.L. 22/34). — Variantă: **smaráad** (O.I 83/7; P.L. 5/26, 22/31) s.n.

SMARÁND s.n. v. **smarald**.

SMĂLȚUÍRE s.f. Emailare. ◒ (Construcție metaforică; cu referire la lumina lunii; v. și argint, împărătesc, manta, mreajă, pînză, prund, razã, senin, pulbere) **Smălțuire diafană**. *Luna revărsa tot aurul ei în odaia lui și sub această smălțuire diafană mobilele și covoarele străluceau somnoros și mat.* P.L. 62/31 [Pr.1].

SMERÍT, -Ă adj. Umil, supus, modest; blînd. *Ea-l oprește-n loc cu ochii și c-o mult smerită rugă: O rămîi, rămîi la mine.* O.I 80/28. *Deasupra tulurora se ridică cine poate. Pe cînd alții stînd în umbră și cu inima smerită Nesfîuiți se pierd în taină ca și spuma nezărită.* O.I 133/27 [V. 2]. ◒ (Element de personificare) *Luna moale Sfiicioasă și smerită și-au vărsat razele sale.* O.I 76/26 [V. 1]. ◇ (Adverbial) *Iute capul într-o parte și te uiți în jos smerit...* O.I 155/27 [V. 1]. ◆ Care exprimă umilință, supunere. *Și cu acel smeril surîs... Să faci din viața mea un vis.* O.I 185/1 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **smerit** (O.I 185/1), **smeritu** (O.I 76/26, 80/28, 133/27).

SMINTÍT, -Ă adj. Ieșit din minți, nebun. *Tot ce-n tărîie vecine e smintit și stîrpitură... Toți se scurseră aicea și*

formează patriotii. O.1 150/33. *Baba înoia smintită pe la jumătatea lacului alb.* P.L. 22/25 [V. 1 ; Pr. 1]. ◇ (Substantival) *Și pasu-n urma-ți zboară o-o tainică mîntie, Ca un smintit ce cată cu ochiu-ngălbenit.* O.1 22/9. *Să-i împarți în două cete: în smintiți și în mișei.* O.I 151/32 [V. 2]. ✦ De nebun, caracteristic nebunilor. *Nici rușine n-au să ieie în smintitele lor guri Gloria neamului nostru.* O.I 151/4. *Ieronim... tăie o față sinistră, mucalitul bătrîn tăie una smintită de tot.* P.L. 75/22 [V. 1 ; Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **smintit** (**O.I** 22/9, 150/33), **smintită** (**P.L.** 22/25, 75/22) ; pl. n. ac. **smintiți** (**O.I** 151/32), **smintitele** (**O.I** 151/4).

SMÎRNĂ s.f. Rășină aromatică extrasă din scoarța unui arbore exotic. ◒ (În context figurat) *Dar poate acolo să fie castele... Cu fărmuri de smirnă, cu flori cari rînd.* O.I 38/4 [V. 1].

SMOĂLĂ s.f. Catran. *Lucii picături de smoală la pămînt cad sfîrîind.* O.I 50/10 [V. 1].

***SMUCÍ** vb. IV. v. **smunel**.

SMÙLGE vb. III. **1.** Tranz. A scoate o plantă din pămînt, trăgînd cu putere. *Smulse iarbă, fîn cu mîroș și flori din grădină.* P.L. 9/32 [Pr. 1]. ✦ A scoate, a desface ceva din locul unde se află prins ; a desprinde. *Pe masa ta așez o foaie smultă.* O.IV 333/7 [V. 1]. ◒ (În context figurat ; sugerînd puterea evocatoare a creației poetice) *Mureșan scutură lanțul cu-a lui voce ruginită... Cheamă piatra să învie ca și mîticul poet, Smulge munților durerea.* O.I 32/16 [V. 1]. ◒ (Metaforic) *Cîntări nouă smulge lu din tără-mi.* O.I 120/8 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A smulge un sunet din trecutul vieții v. sunet** [V. 1].

2. Tranz. A îndepărta, a scoate cu violență. ◒ (Construcție metaforică) **A smulge laurii de pe fruntea cuiva** v. laur [V. 1].

3. Refl. A se desface, a se desprinde, a se detașa (cu violență). *Să uit, cum dup-o clipă din brațele-mi te-ai smult...* O.I 107/17. *Baba, de venin, se smulse odată din piuă-n sus.* P.L. 8/37 [V. 1 ; Pr. 1]. ✦ A se smuci ; a se zbuciuma, a se zbate. *Înăuntru baba șuiera și se smulgea ca vîntul închis.* P.L. 7/3 [Pr. 1].

— Forme gramaticale : ind. prez. 3 sg. **smulge** (**O.I** 32/16), imp. 3 sg. se **smulgea** (**P.L.** 7/3), p.s. 3 sg. **smulse** (**P.L.** 9/32), se **smulse** (**P.L.** 8/37), p.c. 2 sg. **te-ai smult** (**O.I** 107/17) ; conj. prez. 1 sg. să **smulg** (**O.I** 201/9), 3 pl. să **smulgă** (**O.I** 147/29) ; imper. 2 sg. **smulge** (**O.I** 120/8) ; part. **smultă** (**O.IV** 333/7).

SMUCÍ vb. IV. Tranz. A trage brusc și cu putere pe cineva. *Cu brațe de fer o smuci pe babă de mijloc.* P.L. 9/12 [Pr. 1].

SNOP s. n. Legătură făcută din tulpini de plante subțiri (mai ales de grîu). *Noaptea era caldă, îmbălată de mirosul snopurilor de flori.* P.L. 101/25 [Pr. 1]. ◒ (În context figurat) *De la oricine-un snop de paie seceri.* O.IV 333/11 [V. 1]. ◒ (Metaforic) *Ale trestiilor sunet ce sub luna ce pătrunde Par a fi snopuri giganlici de lungi sulițe de-argint.* O.I 44/15 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Tufă. *Valea însulei... e acoperită de snopuri de flori.* P.L. 78/21 [Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **snop** (**O.IV** 333/11) ; pl. n. ac. **snopuri** (**O.I** 44/15 ; **P.L.** 78/21), g. d. **snopurilor** (**P.L.** 101/25).

SOÁRBE vb. III. Tranz. **1.** A bea trăgînd lichidul cîte puțin, cu buzele. ◒ (Construcții metaforice) **A soarbe paharele [viețil]** v. pahar [V. 1]. **A soarbe sărutări de pe gură = a** săruta cu nesaț (v. și adăpa, gură, prada). *Sărutări fără de număr El ti soarbe de pe gură.* O.I 104/12 [V. 1].

2. A suge, a absorbi. ◒ (În contexte figurate) *Din ochi de-ar soarbe geniu slăbita mea privire... Ai pune pe-a mea frunte în vise de mărire Un diadem de foc.* O.I 21/5. *Nu e nimic și tulși e O sete care-l soarbe.* O.I 176/30. *Ea nu putu decît să îndrepte asupră-i ochii săi stinși și orbi, cu care ar fi vrut să-l soarbă în sufletul ei.* P.L. 23/4 [V. 2 ; Pr. 1]. ◒ Refl. (Metaforic) *Ochii lor Se privesc, par a se soarbe în dorința lor aprinsă.* O.I 51/32 [V. 1].

3. A trage în piept (cu nesaț). ◒ (În context figurat) *Al vieții vis de aur ca un fulger, ca o clipă-i Și-l visez, cînd cu-a mea mînă al tău braț rotund îl pipăi... Și cînd sorb al tău răsuflet în suflarea vieții mele.* O.I 82/7 [V. 1].

— Forme gramaticale : ind. prez. 1 sg. **sorb** (**O.I** 82/7), 3 sg. **soarbe** (**O.I** 104/12, 176/30) ; conj. prez. 3 sg. **să soarbă** (**P.L.** 23/4) ; opt. prez. 3 sg. **ar soarbe** (**O.I** 21/5) ; inf. **a se soarbe** (**O.I** 51/32) ; ger. **sorbind** (**O.I** 155/33).

SOÁRE s. m. **1.** Astrul central al sistemului nostru planetar. *Și de-a soarelui căldură Voi fi roșie ca mărul.* O.I 55/5. *De-atunci răsare lumea, lună, soare și stihii.* O.I 132/28. *Venea plutind în adevăr Scăldat în foc de soare.* O.I 171/32. *Prin mreaja vie și tremurătoare a ferestii pătrundeau razele soarelui.* P.L. 73/36 ; cf. **O.I** 42/18, 98/18, 100/5, 121/2, 124/9, 133/11, 204/7, 215/9 ; **P.L.** 4/36, 10/2, 10 /6, 13/21, 14/8, 14/8, 16/19, 21/1, 21/3, 25/29, 37/37, 39/1, 39/2, 39/7, 49/15, 50/38, 54/27, 55/32, 72/2, 78/28, 85/28, 97/13, 97/15, 98/32, 101/15 [V. 11 ; Pr. 26]. ◒ (Comparație) *Te urmărește luminători Ca soarele și luna.* O.I 190/2 [V. 1]. ◒ (Personificare) *Socrul roagă-n capul mesei să pofească să se pună Nunul mare, mindrul soare.* O.I 85/36. *Și soarele e tatăl meu, Iar noapteami este muma.* O.I 172/11. *Soarele surîse și el în înfocata lui împărăție.* P.L. 4/15 ; cf. **O.I** 148/31 ; **P.L.** 9/34 [V. 3 ; Pr. 2]. ◒ (În contexte figurate) *Planeții toți înghețați și s-azvîrl rebeli în spați Ei din frînele luminii și ai soarelui scăpați.* O.I 133/14. *Spune zeci de mii de ori Ce-a spus veacuri dupotallă, ce va spune veacuri încă, Pîn'ce soarele s-o stinge în genunea cea adîncă.* O.I 157/16 ; cf. P.L. 48/17 [V. 2 ; Pr. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **Soare dumnezeiesc** v. dumnezeiesc [Pr. 1]. **Zile cu trei sori în frunte** v. frunte [V. 1]. **A arăta la soare = = a** expune la lumina zilei, a da pe față. *Se petrifică unul în sclav, attu-mpărat, Acoperind cu noime sărmana lui viață Și arătînd la soare-a mizeriei lui față.* O.I 64/14 [V. 1]. ✦ Lumina (și căldura) soarelui. *Flori, juvaeruri în aer, sclipese tainice în soare.* O.I 43/4. *Unde șoarele pătrunde Pintre ramuri a ei unde, Ea în valuri sperioase Se azvîrle.* O.I 121/9. *Se văd în oale roze albe, ce par a căula soarele cu capetele lor.* P.L. 73/25 ; cf. **O.I** 43/9, 43/18, 48/15, 54/5, 148/6 ; **P.L.** 15/38, 54/31, 74/1, 97/28 [V. 7 ; Pr. 5].

2. Nume dat tuturor aștrilor care au lumină proprie. *Cînd sorii se sting și stelele pică, Îmi vine a crede că toate-s*

nimică. O.I 38/15. *Un soare de s-ar stinge-n cer S-aprinde iarăşi soare.* O.1 178/3. *Rlul... se limpezeşte sub sori.* P.L. 52/6; cf. **O.I** 140/36; **P.L.** 51/6 [V. 4; Pr. 2]. ◒ (Construcţie metaforică) **Înflorit cu sori** = plin de lumină, luminos (v. şi d e s f a c e, f o c, l u m i n ă, p l i n). *O, moartea-i un secol cu sori înflorii.* O.I 38/11 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **soare** (**O.I** 42/18, 43/4, 43/9, 43/18, 48/15, 54/5, 64/14, 85/36, 98/18, 100/5, 121/2, 132/28, 140/36, 148/6, 171/32, 178/3, 178/4, 215/9; **P.L.** 15/38, 48/13, 49/15, 50/38, 54/31, 55/32, 74/1), **soarele** (**O.I** 121/9, 124/9, 133/11, 148/31, 157/16, 172/11, 190/2, 204/7; **P.L.** 4/15, 4/36, 9/34, 10/2, 10/6, 14/8, 14/8, 21/1, 39/2, 39/7, 54/27, 72/2, 73/25, 97/13, 97/15, 97/28, 98/32, 101/15), g. d. **soare** (**P.L.** 14/20), **soarelui** (**O.I** 55/5, 133/14; **P.L.** 13/21, 16/19, 21/3, 25/29, 37/37, 39/1, 73/36, 78/28, 85/28); pl. n. ac. **sori** (**O.I** 31/5), 38/11; **P.L.** 51/6, 52/6), **sorii** (**O.I** 38/15).

SOÁRTĂ s. f. (Şi în forma *soarte*) **1.** Destin, fatalitate; noroc. *Căci mie mi-a dat soartea amara mîngîiere O piatră să ador.* O.I 20/15. *Ce-o să-i pese soartei oarbe ce vor ei sau ce gîndesc?...* O.I 133/29. *Şi pe toţi ce-n astă lume sunt supuşi puterii sorţii Deopotrivă-i stăpîneşte raza ta şi geniul morţii!* O.I 136/15; cf. **O.I** 11/7 [V. 4]. ◒ (În context figurat) *Deşi trepte osebite le-au ieşit din urna sorţii Deopotrivă-i stăpîneşte raza ta şi geniul morţii.* O.I 130/19 [V. 1]. ◒ (Construcţie metaforică.) **A avea stele eu noroc şi prigoniri de soarte** v. s t e a [V. 1]. ✦ Ceea ce este destinat, hărăzit cuiva. *Alt sens n-are lumea asta, n-are ale scop, altă soarte.* O.I 36/5 [V. 1]. ◒ (În context figurat) *Şi-aş pune soarta lumei pe buza-ţi purpurie.* O.I 22/1 [V. 1].

2. Condiţie de existenţă, stare, împrejurare în care se află cineva. *Nimeni soarta-i n-o-mblînzeşte, nimeni fruntea nu-i mîngîie.* O.I 52/24. *O cere-mi, Doamne, orice preţ, Dar dă-mi o altă soarte.* O.I 177/6. *Destul că soarta lui materială din momentul acesta era schimbată.* P.L. 59/34; cf. **O.I** 9/7, 9/17, 83/32; **P.L.** 28/9, 30/31 [V. 5; Pr. 3]. ✧ Expr. **A hotărî soarta cuiva**, v. h o t ă r î [Pr. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **A-şi tîri soartea** v. t î r i [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **soartă** (**P.L.** 28/9. 30/31), **soarte** (**O.I** 9/17, 36/5, 177/6, 177/30), **soarta** (**O.I** 22/1, 83/32; **P.L.** 48/8, 59/34), **soartea** (**O.I** 11/17, 20/15, 26/21, 52/24), g. d. **sorţii** (**O.I** 9/7, 130/19, 136/15), **soartei** (**O.I** 133/29). — Variantă: **soărte** (**O.I** 9/17, 11/17, 20/15, 26/21, 36/5, 52/24, 177/6, 177/30) s. f.

SOÁRTE s. f. v. **soartă.**

SÓBĂ s. f. Instalaţie pentru încălzit camerele. *Iară tu la gura sobei Stai ca somnul să te prindă.* O.I 76/5. *Focul pîlpîie în sobă, Iară eu pe gînduri cad.* O.I 105/3. *Un greier răguşit cînta în sobă.* P.L. 45/1; cf. O.I 48/5 [V. 3; Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **sobă** (**O.I** 48/5, 105/3; **P.L.** 45/1), g. d. **sobei** (**O.I** 76/5).

SOCIETÁTE s. f. Anturaj, companie. *În sfîrşit îţi concede societatea mea serioasă de ciocli.* P.L. 75/2 [Pr. 1].

SOCOTEÁLĂ s. f. **1.** Calcul. *Zoroastru... făcea ca stelele să se mute din loc cu adîncul grai şi socoteala combinată a cifrelor lui.* P.L. 46/31 [Pr. 1].

2. (În expr.) **A-i veni la socoteală** v. v e n i [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **socoteală** (**P.L.** 77/7), **socoteala** (**P.L.** 46/31).

SOCOTÍ vb. IV. **1.** T r a n z. (Folosit şi a b s o l u t) A calcula. *Iară altu-mparte lumea de pe scîndura tărîbii, Socotind cît aur marea poartă-n negrele-i corăbii.* O.I 130/28 [V. 1]. ◒ (Repetiţie) *Iar colo bătrînul dascăl cu-a lui haină roasă-n coate, Într-un calcul fără capăt tot socoate şi socoate.* O.I 132/2 [V. 2].

2. T r a n z. şi i n t r a n z. A chibzui, a cumpăni. *Ce e rău şi ce e bine Tu le-ntreabă şi socoate.* O.I 194/4. *Dar de-a lor zădărnicie Te întreabă şi socoate.* O.I 196/16; cf. **O.I** 198/17 [V. 3].

3. R e f l. A se considera drept..., a se crede... *Tu vrei un om să te socoţi, Cu ei să te asameni?* O.I 177/21 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **socoate** (**O.I** 132/2, 132/2); conj. prez. 2 sg. **să te socoţi** (**O.I** 177/21); imper. 2 sg. **socoate** (**O.I** 194/4, 196/16, 198/17); ger. **socotind** (**O.I** 130/28).

SÓCRU s. m. Tatăl miresei în raport cu ginerele său. *Socrul roagă-n capul mesei să poftească să se pună Nunul mare.* O.I 85/35 [V. 1]. ✧ *Socru-mare* = (în poezia lui Eminescu) tatăl miresei. *Iată craiul, socru-mare, rezemat în jilţ cu spată.* O.I 85/23 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **soeru** (**O.I** 85/23), **soerul** (**O.I** 85/35).

***SOFÁ** s. f. v. **sofă.**

SÓFĂ s. f. Divan. *Noaptea pololit şi vînăt arde focul în cămin; Dintr-un colţ pe-o sofă roşă eu în faţa lui privesc.* O.I 42/2 [V. 1].

SOFÍSM s. n. Raţionament corect din punct de vedere formal, dar greşit din punctul de vedere al cuprinsului. *Astfel o generaţiune înşală pe cealaltă prin acest advocatus diaboli moştenit, prin acest sclav silit la şireţie şi sofisme.* P.L. 82/3 [Pr. 1].

SOI s. n. Fel, specie, categorie. *Noi avem în veacul nostru acel soi ciudat de barzi, Care-ncearcă prin poeme să devie cumularzi.* O.I 137/19. *Fusese vis visul lui cel atît de aievea sau fusese realitate de soiul vizionar a toată realitatea omenească?* P.L. 54/38 [V. 1; Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **soi** (**O.I** 137/19), **soiul** (**P.L.** 54/38).

SOL s. m. Trimis. *Iată vine-un sol de pace c-o năframă-n vîrf de băţ.* O.I 146/5 [V. 1]. ◒ (Construcţie metaforică; cu privire la stele; v. şi f l o a r e) **Solii dulei ai lungii linişti.** *Cerul stelele-şi arată, Solii dulci ai lungii linişti.* O.I 103/8 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Reprezentant. *Dintr-aceştia fără noastră îşi alege astăzi solii!* O.I 150/19 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **sol** (**O.I** 146/5); pl. n. ac. **solli** (**O.I** 103/8, 150/19).

SOLÁR, -Ă adj. Al soarelui, propriu soarelui; astral. *El îmbla cu Maria în lumea solară a cerurilor.* P.L. 52/37. *Ochii albaştri... luceau întunecat în lumea cea solară.* P.L. 53/28 [Pr. 2]. ◒ (Metaforic) Ceresc. *Un înger, cel*

mai frumos ce l-a văzut în solarul lui vis, cîntă din arfă. P.L. 53/31 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **solarul** (**P.L.** 53/31), **solară** (**P.L.** 52/37, 53/28).

SOLDĂT s. m. Militar. ◒ (Comparație). *Auzi în urmă-i un pas sever, regulat ca al unui soldat.* P.L. 95/31 [Pr. 1].

SOLÍE s. f. Veste, mesaj, înștiințare. *Urmărind pe ceruri limpezi cum plutește-o cioclrlie, Tu ai vrè să spui să ducă către dinsul o solie.* O.I 82/28 [V. 1].

SOLITÁR, -Ă adj. Singuratic, izolat. *Convins ca voi el este-n nălțimea-i solitară Lipsită de iubire.* O. I 62/1. *Ca unse cu var Lucese ziduri, ruine pe cîmpul solitar.* O.I 69/10 [V. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **solitar** (**O. I** 69/10), **solitară** (**O. I** 62/1).

SOLZ s. m. Fiecare dintre plăcile care acoperă corpul reptilelor. ◒ (Construcție metaforică) **Solzi de oțele** v. oțel [V. 1].

— Formă gramaticală: pl. n. ac. **solzi** (**O. I** 85/21).

SÓMBRU, -Ă adj. Întunecat, posomorit. *Norii cei negri par sombre palate.* O.I 37/7 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Zimbrul sombru și regul** v. zimbru [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **sombru** (**O.I** 35/6); pl. n. ac. **sombre** (**O.I** 37/7).

SOMN s. n. **1.** Stare fiziologică de repaus a ființelor. *Luminarea-i stinsă-n casă... Somnu-i cald, molatic, lin.* O.I 12/4. *Doamna mărilor și-a nopții varsă linișle și somn.* O.I 148/37. *Fie-ți îngerii aproape, Somnul dulce!* O.I 207/12. *Un somn amorțit îi cuprinde trupul...* P.L. 17/26; cf. **O.I** 17/15, 76/6, 80/26, 96/16; **P.L.** 52/15, 59/24, 81/14, 97/29, 99,14 [V. 7; Pr. 6]. ◒ (Comparație) *Și gîndind că dorm, șirealo, apeși gura la de foc Pe-ai mei ochi închiși ca somnul.* O.I 42/15. *În negrul zid s-arată Venind ca-n somn lunatec, în pașuri line ea.* O.I 95/17. *El... se uită lung la ea, cum s-a-propia încet, asemenea unei lunatice, ca-n somn.* P.L. 93/10; cf. P.L. 13/39 [V. 2; Pr. 2]. ◒ (Element de personificare) *Florile se trezeau prea spre după somnul lung al nopții.* P.L. 72/4 [Pr. 1]. ◒ (Personificare) *Somn, u gîndului odină, O acopere-mi ființa cu-a ta mută armonie, Vino somn — ori vino moarte.* O.I 49/ 4, 6 [V. 2]. ◇ Loc. adv. **În** (sau **prin**) **somn** = în timpul somnului, în vis, dormind. *Și prin somn auzi-vom bucium De la stînele de oi.* O.I 101/7. *Iar ea vorbind cu el în somn, Oftînd din greu suspină.* O.I 168/21. *L-am chemat în somn pe Kama.* O.I 236/3; cf. **O.I** 95/15 [V. 4]. ◒ (Construcții metaforice) **A se scutura din somu** v. scutura [Pr. 1]. **A-și aduce aminte de cineva în somn** = a visa (pe cineva). *Ea trebui de el în somn Aminte să-și aducă.* O.I 171/13 [V. 1]. **A adormi de somnul pămîntului** = a muri (v. și duce, hotar, înghița, întoarce, nemurire, noapte, pămînt, pleoapă, untdelemn). *Sunt înselat de somnul pămîntului s-adorm.* O.IV 432/4 [V. 1]. **Somnul nu vrea să-mi ieie vama** v. vamă [V. 1]. ◇ (Urmat de determinări atributive, ca „de plumb", „de fier"; sugerînd intensitatea) *Simți cum se strecoară un somn de plumb prin toate vinele lui.* P.L. 16/24. *Baba, cuprinsă de somnul ci de fer, se afundă în odihnă cel vrăjit și necunoscut al lacului.* P.L. 19/27 [Pr. 1]. ✦ Fig. Stare de inconștiență, de visare. *N-ar fi vrut să-i întrerupă decît încet gîndurile lui, somnul lui ce-l avea.* P.L. 94/28 [Pr. 1]. ✦ Nevoia de a dormi; senzație provocată de adormirea iminentă. *Jocul însuși era o poveste lungă... poveste eăria nu-i mai dedeau de capăt pînă ce nu-ncetau, apăsați de somn.* P.L. 52/14. *El nu simțea nimic... asemenea unui copil amețit de somn, pe care mama îl dezmiardă.* P.L. 94/21 [Pr. 2]. ◇ Expr. A picura de somn v. picura [V. 1]. ✦ Timpul cît cineva doarme; odihnă. ◒ (În context figurat) *Pînze mai în care se țesură zile, Vederea și somnul sărmanei copile.* O.IV 365/12 [V. 1].

2. Fig. Odihna de veci; moarte. *Să-mi fie somnul lin Și codrul aproape.* O.I 216/5; cf. **O.I** 219/9, 221/13, 223/9 [V. 4].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **somn** (**O.I** 17/15, 80/26, 95/15, 95/17, 96/16, 101/7, 119/8, 148/37, 168/21, 171/13, 236/3; **P.L.** 13/39, 16/24, 17/26, 52/14, 54/27, 59/24, 81/14, 93/10, 94/21, 99/14), **somnul** (**O.I** 42/15, 76/6, 203/2, 207/12, 216/5, 219/9, 221/13, 223/9; **O.IV** 365/12, 432/4; **P.L.** 19/27, 52/15, 72/4, 94/28), **somnu-** (**O.I** 42/4; **P.L.** 97/29), voc. **somn** (**O.I** 49/4, 49/6).

SOMNOLÉNT, -Ă adj. Moleșit, lînced. *Nu mi-o răcește alita* [inima], *cît mi-o face somnolentă.* P.L. 89/17 [Pr. 1].

SOMNOROÁSĂ s. f. Plantă (*Laserpilium prutenicum*). *Să nu mai mănînci din bucatele ce-ți ferbe baba, pentru că-s făcute cu somnoroasă...* P.L. 17/14 [Pr. 1].

SOMNORÓS, -OÁSĂ adj. **1.** Căruia îi este somn; care este toropit de somn. *Ea ridică somnoroasă lunga genelor maramă.* O.I 84/28. *Somnoroase păsărele Pe la cuiburi se adună.* O.I 207/1. *Un dulău... și-nlinde loți mușchii în soare, leneș, somnoros, fără dorințe.* P.L. 74/1; cf. **O.I** 207; **P.L.** 10/9 [V. 3; Pr. 2]. ◒ (Adverbial; metaforic) *Un bondar rotund în pînlec Somnoros pe nas ca popii glăsuiește-ncet un cîntec.* O.I 87/12. *Iar în iarba înflorită, somnoros suspin-un grier.* O.I 152/16 [V. 2]. ◒ (Metaforic) Care aduce somn, adormitor. *O liniște somnoroasă, un aer cald de vară.* P.L. 48/37 [Pr. 1]. ◒ (Metaforic) Liniștit, domol, leneș (v. și ascultător). *Din izvoare și din girle Apa sună somnoroasă.* O.I 121/8 [V. 1]. (Adverbial) *Lîngă lacul care-n tremur somnoros și lin se bate, Vezi o masă mare.* O.I 85/17 [V. 1].

2. Fig. Lipsit de strălucire; cu lumina slabă, pîlpîitoare. *Între acești muri afumați... ardeau lămpi somnoroase.* P.L. 27/24. *Făclia arunca o lumină turbure, roșie, galbenă și somnoroasă.* P.L. 40/29 [Pr. 2]. ◇ (Adverbial) *Luna revărsa tot aurul ei în odaia lui și sub această smălțuire diafană mobilele și covoarele străluceau somnoros și mat.* P.L. 62/32 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **somnoros** (**O.I** 85/17; **P.L.** 74/1), **somuoroasă** (**O.I** 84/28, 121/8; **P.L.** 10/9, 40/29, 48/37); pl. n. ac. **somnoroase** (**O.I** 207, 207/1; **P.L.** 27/24).

SOMNOROȘÍE s. f. Somnolență, toropeală. ◒ (Metaforic; cu referire la lumina lunii; v. și aur, bură, splendoare) *Armonia cîmpenească-i limple sara cu*

miile ei de glasuri, toate deosebite şi toate contribuind la dulcea şi voluptoasa somnoroşie a lunei. P.L. 39/20 [Pr. 1].

SONÉT s. n. Poezie lirică cu formă fixă, alcătuită din două catrene şi două terţine. *Sonete.* O.I 119 [V. 1].

SONÓR, -Ă adj. Care produce, prin vibrare, sunete; răsunător. *Văzu... o juná fată muiată într-o haină albă, înfiorînd cu degetele ei subţiri, lungi şi dulci clapele unui piano sonor.* P.L. 36/34 [Pr. 1].

SOR s.f. v. **soră.**

SÓRĂ s.f. **I.** (Şi în forma *sor*) Persoană de sex feminin, considerată în raport cu fraţii săi. *Tata i-a dat un ceasornic frumos, mama — o beseclea de toaletă, soru — o pereche de papuci.* P.L. 66/9. *Cum ştii tu cîteodată să vorbeşti, c-o blîndeţă uimitoare, c-o dulceaţă de sor.* P.L. 70/27. *Îi plăcea să asculte de ea, ca un copil de soră-sa mai mare.* P.L. 91/25 [Pr. 3].

2. Fig. Tovarăşă, prietenă. *Cucu-nlreabă : Unde-i sora Viselor noastre de vară?* O.I 121/19 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **soră** (**P.L.** 91/25), **sor** (**P.L.** 70/27), **sora** (O.I 121/19; **P.L.** 66/9). — Variantă : (popular) **sor** (**P.L.** 70/27) s.f.

***SORBÍ** vb. IV v. **soarbe.**

SORBITÚRĂ s.f. Faptul de a sorbi, sorbire. *Pe la mese se zăreau grupe de jucători de cărţi, oameni... trăgînd din cînd în cînd cu sorbituri zgomotoase cîte o gură din cafeaua şi berea ce li sta dinainte.* P.L. 28/32 [Pr. 1].

SORÍ vb. IV. Refl. A se încălzi la soare. *Zidurile împrejmuitoare risipite şi năpustite în risipa lor... de procesii lungi de glze roşii, cari se soreau cu nespusă lenc.* P.L. 72/14 [Pr. 1]. ◒ Tranz. (În context figurat) *Prin deşert sîrăbal sălbatec mari familii beduine, Sorind viaţa lor de basme pe cîmpie răsipită.* O.I 45/12 [V. 1].

— Forme gramaticale : ind. imp. 3 pl. **soreau** (**P.L.** 72/14); ger. **sorind** (**O.I** 45/12).

SOSÍ vb. IV. Intranz. A ajunge undeva, într-un anumit punct, a veni. *Şi sosind l-al porţii prag, Vom vorbi-n întunecime.* O.I 55/21. *Durduind soseau cătării ca un zid înalt de suliţi.* O.I 148/23. *Cu săgeata-i otrăvită A sosit ca să mă certe Fiul cerului albastru Şi-al iluziei deşerte.* O.I 236/18; cf. O.I 98/22, 146/13; **P.L.** 95/33 [V. 5; Pr. 1].

— Forme gramaticale : ind. imp. 3 pl. **soseau** (**O.I** 98/22, 148/23), p.s. 3 sg. **sosi** (**P.L.** 95/33), p.c. 3 sg. **a sosit** (**O.I** 236/18); ger. **sosind** (**O.I** 55/21); prezum. p. **vel fi sosit** (**O.I** 146/13).

SOŢ s.m. (În loc.adj.) **Fără soţ** = în număr nepereche, fără pereche. *Pe lîngă plopii fără soţ Adesea am trecut; Mă cunoşteau vecinii toţi — Tu nu m-ai cunoscut.* O.I 191/1; cf. **O.I** 191 [V.2].

— Formă gramaticală : sg.n.ac. **soţ** (**O.I** 191, 191/1).

SOŢÍE s.f. Nevastă. *Nu zîmbea nici la cîntecul nevi- novat al copilului, nici la surîsul plin de amor al soţiei lui tinere.* P.L. 3/13 [Pr. 1]. ◇ Expr. **A lua** (pe cineva) **de soţie** v. **lua** [Pr. 2].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **soţie** (**P.L.** 30/30, 76/30), **g.d. soţiei** (**P.L.** 3/13).

SPÁDĂ s. f. Armă formată dintr-o lamă dreaptă, cu care se poate împunge şi tăia. *Arald cu moartea-n suflet, a gîndurilor pradă, Pe jeţ tăcut se lasă, cu dreapta pe-a lui spadă.* O.I 94/4. *În dreptul spadei îngerului era lăsată o dungă cenuşie de loc gol.* P.L. 83/25. *Ea se ureă repede în palat şi peste două minute veni c-o spadă.* P.L. 94/36; cf. **O.I** 91/31; **P.L.** 83/17 [V. 2; Pr. 3]. ◒ (În contexte figurate) *Vis de războinare negru ca mormîntul, Spada ta de sînge duşman fumegînd.* O.I 15/10. *Vîslind că toată lumea îmi asculta cuvîntul, În valurile Volgăi cercam cu spada vad.* O.I 88/20 [V. 2]. ◒ (Construcţie metaforică) **A-şi întinde moşia cu plugul şi eu spada** v. moşie [V. 1]. ◇ Expr. **A încinge spada** v. încinge [V. 1].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **spadă** (**O.I** 24/19, 94/4; **P.L.** 94/36), **spada** (**O.I** 15/10, 88/20, 91/31, 149/33; **P.L.** 83/17), g.d. **spadei** (**P.L.** 83/25).

SPAHÍU s.m. Militar din vechea cavalerie turcească. *Ienicerl, copii de suflet ai lui Allah şi spahii Vin de-ntunecă pămîntul la Rovine în cîmpii.* O.I 146/1 [V. 1].

SPÁIMĂ s.f. Frică, groază. *Oştirile-i alungă în spaimă înghefată, Cu suflelu-n ruină un rege-asirian.* O.1. 20/1. *Fug cai duşi de spaimă şi vîntului s-aştern.* O.I 98/8. *Mulţi durară, după vremuri, peste Dunăre vrun pod, De-au trecut cu spaima lumii şi mulţime de norod.* O.I 147/20; cf. **O.I** 41/10, 151/17; **P.L.** 61/6, 101/16 [V. 5; Pr.2]. ◒ (Element de personificare) *Se pare că furtuna ridică al ei glas, Că vîntul trece-n spaimă al mărilor talaz.* O.I 94/13. *Şi apele cu spaimă fug în pămînt şi seacă.* O.I 95/14 [V. 2]. ◒ (Personificare) *Căci le iubesc copilă ca zeul nemurirea, Ca preotul altarul, ca spaima un azil.* O. I 22/6 [V. 1]. (Comparaţie) *Genarul încălecă şi zbură ca spaima cea bătrînă.* P.L. 12/22. *Şi deodată se ridică din pămînt un colţ sur, drept, neclintit, un uriaş împietrit ca spaima.* P.L. 19/4 [Pr.2]. ◒ (Construcţie metaforică) **Amoroasă dulce spaimă** = amestec de teamă şi de uimire plăcută provocate de dragoste (v. şi dor, duios, dulce[1], dulceaţă, lumină, plîngere). *Ce puternic e — gîndi ea, cu-amoroasă dulce spaimă.* O.I 52/14 [V.1].

— Forme gramaticale : sf.n.ac. **spaimă** (**O.I** 20/1, 41/10, 52/14, 94/13, 95/14, 98/8, 151/17), **spaima** (**O.I** 22/6, 147/20; **P.L.** 12/22, 19/4, 64/6, 101/16).

SPANIÓL, -Ă adj. (Provenit) din Spania. *În urma unui roman spaniol, regina de astăzi a Egipetului se numea Tolla.* P.L. 66/18 [Pr. 1].

SPÂRGE vb. III. **1.** Refl. A crăpa, a plesni. *Inima-i bătea în părelii pieptului de credea că voieşte să i se spargă.* P.L. 83/31 [Pr. 1]. ✦ Fig. (Despre inimă) A bate cu putere, a zvîrli violent. *El îşi închise ochii şi simţea că inima i se sparge în piept...* P.L. 64/3 [Pr. 1].

2. Tranz. şi refl. A (se) nimici, a (se) distruge. *Se poate ca bolta de sus să se spargă.* O.I 38/17. *Dintre sute de catarge Care lasă malurile, Cîte oare le vor sparge Vînturile, valurile?* O.IV 396/3 [V. 2]. ◒ Refl. (În context figurat) *Lumea azi nimic nu vede... Decît cursuacelui astru ce se sparge p-un mormînt.* O.I 28/12 [V. 1].

— Forme gramaticale : ind. prez. 3 sg. se **sparge** (**O.I** 28/12; **P.L.** 64/3), viit. 3 pl. **vor sparge** (**O.IV** 396/3); conj. prez. 3 sg. **să se spargă** (**O.I** 38/17; **P.L.** 83/31).

SPART, -Ă adj. **1.** Prefăcut în cioburi, sfărîmat. *Şi prin ferestre sparte, prin uşi fluie vîntul.* O.I 69/19. *Glasuri răzăcile trec prin geamuri sparte.* O.IV 364/11. *Se înafişau ochii de fereastă spartă a unei case vechi.* P.L. 29/7 [V. 2; Pr. 1]. ◆ Cu coardele rupte, care nu mai cîntă. ◒ (În context figurat) *De racla la razim eu harfa mea spartă* O.I 38/26 [V. 1]. ◆ Deschis, desfundat. ◒ (În context figurat) *Trei zile n-a fost noapte, ci numai senin şi veselie, — vinul curgea din bulii sparte* P.L. 4/18 [Pr. 1].

2. Stricat, dărăpănat, ruinat. *Vedea... un castel numai petre şi ziduri sparte.* P.L. 11/26 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **spartă** (**O.I** 38/26; **P.L.** 29/7); pl.n.ac. **sparte** (**O.I** 69/19; **O.IV** 364/11; **P.L.** 4/18, 11/26).

SPASM s.n. Convulsie. *Văzînd cum geniile morfii se-nclin Pe fruntea-i copilă cu spasmuri şi chin, Speranţa durerea-i alină.* O.I 11/24. *Ştiu c-a mea liră d-a surda o să bată... În preajma minţii voastre ucisă de orgie Şi putredă de spasmuri, şi arsă de befie, Şi seacă de amor.* O.I 23/11 [V. 2].

***SPASMÓDIC, -Ă**, adj. v. spasmotic.

SPASMÓTIC, -Ă adj. Convulsiv. *Inima bacantei e spasmotic, lung delir.* O.I 30/12 [V. 1]. ◇ (Adverbial) *Spasmotic finea în mîna lui cartea lui Zoroastru.* P.L. 54/6. *Ea s-aruncă în gîtul lui, îl strînse spasmotic.* P.L. 85/33 [Pr. 2].

SPĂTĂ s.f. **1.** Fig. Partea din dos a unui obiect. *Aurul de pe spata legăturei de piele se ştersese pe alocurea.* P.L. 35/35 [Pr. 1].

2. (Mold.) Spetează (la scaune, bănci). *Iată craiul, socru mare, rezemat în jilţ cu spată.* O.I 85/23. *Şi-n nesimţire cade pe-a jilţului său spată.* O.I 95/20. *Cezura... se-ţinu cu amîndouă mîinile de spata bancei.* P.L. 94/18; cf. **P.L.** 73/31, 93/11, 94/15, 94/16 [V. 2; Pr. 5].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **spată** (**O.I** 85/23, 95/20; **P.L.** 94/16), **spata** (**P.L.** 35/35, 73/31, 93/11, 94/15, 94/18).

SPÁTE s.n. **1.** Partea dindărăt a corpului omenesc, de la gît pînă la şale. — *Mă arde-n spate, zise fata.* P.L. 18/23. *Unul... cu mîinile unite pe spate... se uita — dracu ştie, cu interes ori aşa numai — la un portret al lui Dibici-Zabalkanski.* P.L. 28/36. *Părul ei cel blond şi împletit în cozi cădea pe spate.* P.L. 55/1; cf. **P.L.** 7/24, 18/36, 27/15, 73/5 [Pr. 7]. ◇ Loc. adv. **Pe spate** = **a)** culcat cu faţa în sus. *Se lăsă îmbrăţoşărei zgomotoase ale oceanului... înotînd cînd pe o coastă, cînd pe spate.* P.L. 100/31 [Pr. 1]; **b)** înapoi. *Ea se prinde de grumazu-i cu mînuţele-amîndouă Şi pe spate-şi lasă capul.* O.I 154/35. *Ea... ţşi nelezi părul de pe frunte şi-l dete pe spate.* P.L. 10/11 [V. 1; Pr. 1]. ◇ Expr. **A-i întoarce** (cuiva) **spatele** = a se îndepărta în mod ostentativ de cineva. *Ea-i întoarse spatele şi-şi muşca unghiile...* P.L. 69/34. *Frumoasa contesă îi întoarse spatele şi se uită din fereastă pe ulişă.* P.L. 75/35 [Pr. 2].

2. Parte a unei formaţii militare contrară direcţiei spre care este orientată. *Şi lovind în faţă-n spate, ca şi crivăţul şi gerul, Pe pămînt lor li se pare că se năruie tot cerul...* O.I 148/19 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **spate** (**O.I** 148/19, 154/35; **P.L.** 7/24, 10/11, 18/23, 18/36, 27/15, 28/36, 55/1, 73/5, 100/31), **spatele** (**P.L.** 69/34, 75/35).

SPAŢ s. n. v. **spaţiu.**

SPAŢIÓS, -OÁSĂ adj. Încăpător, larg. *El intră într-o cameră naltă, spaţioasă.* P.L. 29/17 [Pr. 1].

SPÁŢIU s.n. **1.** Formă de bază a materiei, care se prezintă ca un întreg neîntrerupt, cu trei dimensiuni. *Sub fruntea noastră e lumea — acel pustiu întins — de ce numai spaţiul, de ce nu timpul, trecutul.* P.L. 37/12. *În sufletul nostru este timpul şi spaţiul cel nemărginit.* P.L. 38/22. *Se risipesc toate dimprejuru-ţi, timp şi spaţiu fug din sufletul tău.* P.L. 43/11; cf. **P.L.** 25/4, 25/20, 25/41, 41/34 [Pr. 7].

2. (Şi în forma *spaţ*) Întindere nemărginită în care se văd corpurile cereşti. *Văd sufletu-ţi candid prin spaţii cum trece.* O.I 37/17. *Planeţii toţi îngheaţă şi s-avîrl rebeli în spaţ.* O.I 133/13 [V. 2].

3. Loc, cuprins, suprafaţă. *Cîte-o femeie... ţşi desfăşura trecătoarele umbre prin spaţiul neguros.* P.L. 26/27. *Aş încerca să mă duc într-un spaţiu zidit cu totul după voia mea...?* P.L. 42/25. *Penelul pielorului zbura pe spaţiul gol ce şi-l lăsase pe pînză.* P.L. 84/25; cf. **P.L.** 36/15, 42/31, 47/17 [Pr. 7].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **spaţiu** (**O.I** 37/17; **P.L.** 25/4, 25/20, 25/41, 41/37, 42/25, 43/11, 47/17), **spaţ** (**O.I** 133/13), **spaţiul** (**P.L.** 26/27, 37/12, 38/22, 41/34, 84/25); pl.n.ac. **spaţii** (**P.L.** 36/15, 42/31). — Variantă: **spaţ** (**O.I** 133/13) s.n.

SPĂLÁ vb. I. Tranz. A îndepărta murdăria de pe ceva cu ajutorul unui lichid. *Acolo Domnul beu din apă şi-şi spălă faţa.* P.L. 13/27. *Făt-Frumos ţşi spălă faţa în baia de lacrimi.* P.L. 23/7 [Pr. 2]. ◒ (Metaforic) *Ţi-aş spăla c-o sărutare, Murmurare, Crinii albi ai sînului!* O.I 5/10; cf. **O.I** 5/28 [V. 2]. ◒ (Metaforic) **A face să dispară, a şterge** (v. şi *înec a, sper ia, stoarce, sugruma*). *Să curgă lavă, Să spele de pe pieire pînă şi urma sclavă Celor ce le urmează pîn'la at lumii fund!* O.I 60/24 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. p.s. 3 sg. **spălă** (**P.L.** 13/27, 23/7); conj. prez. 3 sg. **să spele** (**O.I** 60/24); opt. prez. 1 sg. **aş spăla** (**O.I** 5/10, 5/28).

SPĂRIÁ vb. I v. **speria.**

SPĂRIÉT, -Ă adj. v. **speriat.**

SPĂRIÓS, -OÁSĂ adj. v. **sperios.**

SPĂRTÚRĂ s.f. Deschizătură, gaură produsă prin spargere. ◒ (Metaforic) *Norii se rupeau bucăţi pe cer — luna, roşie ca focul se ivea prin spărturile lor risipite.* P.L. 9/26 [Pr. 1].

SPĂTÁR s.m. Înalt demnitar la curtea domnească în ţările româneşti, şef al armatei. *Era fiica spătarului Tudor Mesteacăn.* P.L. 45/37 [Pr. 1].

SPECTÁCOL s.n. (Şi în forma *spectacul*) Privelişte; scenă. *Un zîmbet fin... trecu peste faţa lui la spectacolul ce-l privea.* P.L. 26/36. *Oricît de neplăcut să fi fost specta-*

cutul pentru simțul estetic al călătorului meu, el avu o influință salutară. P.L. 27/7 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **speetaeolul** (**P.L.** 26/36), **speetaeului** (**P.L.** 27/7). — Variantă: **spectăcul** (**P.L.** 27/7) s.n.

SPECTÁCUL s.n. v. **speetaeol.**

SPECTATÓR s.n. Privitor. *Ochii... păreau că privesc cu inocența, cu dulceața lor mai femeiască asupra spectatorului.* P.L. 30/5 [Pr. 1]. ◆ Persoană care asistă la un spectacol. *Nu este oare omenirea istoriei asemenea unei astfel de armate... armată mare pentru individul constituit în spectator, dar același număr mărginit pentru regizor.* **P.L.** 65/9 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **spectator** (**P.L.** 65/9), g.d. **spectatorului** (**P.L.** 30/5).

SPELÚNCĂ s.f. Grotă, peșteră. ◒ (Metaforic) [Norii] *îngropau în grămezi de arcuri înalte, de spelunci adînci, suite una peste alta, lumina cerescului împărat.* P.L. 39/4 [Pr. 1].

SPERÁ vb. I. Tranz. (Folosit și absolut) A nădăjdui. *Iar cărările vieții fiind grele și înguste Ei încearcă să le treacă prin protecție de fuste, Dedicînd broșuri la dame a căror bărbați ei sperâ C-ajungînd cîndva miniștri le-a deschide carieră.* O.I 137/25. *Nu spera și nu ai teamă, Ce e val ca valul trece.* O.I 194/5. *Ah! el ceruse dispreț și spera amor.* P.L. 58/11. *Văzuse destul pentru a nu spera nimic.* P.L. 88/30; cf. **O.I** 196/24, 196/25, 198/16; **P.L.** 86/29 [V. 5; Pr. 3]. ◇ Intranz. *Așa marinarii pe mare îmbînd, Izbiți de talazuri, furtune... Speranța îi face de uită de vînt, Și speră la timpuri mai bune.* O.I 12/10 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 2 sg. **speri** (**P.L.** 86/29), 3 pl. **speră** (**O.I** 12/10, 137/25), imp. 3 sg. **spera** (**P.L.** 58/11); imper. 2 sg. **nu spera** (**O.I** 194/5, 196/21, 196/25, 198/16); inf. **a spera** (**P.L.** 88/30).

SPERÁNȚĂ s.f. Nădejde, încredere în cursul ulterior al evenimentelor. *De-ar lipsi din inimi speranța de răsplată, După ce-amar muncirăți mizeri viața toată, Afi mai purta ostnda ca vita de la plug?* O.I 59/8. *Și cu toate că scrisese, totuși o speranță de-o dureroasă dulceață, deșartă, dar singură, îi amețea sufletul lui.* P.L. 57/10. *Avea milă de ea, deși nu voia să-i inspire speranțe deșerte.* P.L. 89/5; cf. **O.I** 11, 11/25, 12/9, 20/17, 52/29; **O.IV** 361/5; **P.L.** 27/31, 31/18, 55/15, 56/33, 56/38, 90/36, 96/31, 100/18 [V. 7; Pr. 10]. ◒ (Repetiție) *Așa virtuoșii murind nu desper, Speranța-a lor frunte-nsenină, Speranța cea dulce de plată în ceri.* O. I 12/12—13 [V. 2]. ◒ (Personificare) *Cum mîngîie dulce, alină ușor Speranța pe toți muritorii!* O.I 11/2. *Așa și speranța, c-un licur ușor, Cu slaba-i lumină pălindă, Animă-nc-o dală tremîndul picior.* O.I 11/11; cf. **O.I** 12/17 [V. 3].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **speranță** (**O.I** 52/29; **P.L.** 27/31, 31/18, 55/15, 57/10, 90/36, 100/18), **speranța** (**O.I** 11, 11/2, 11/11, 11/25, 12/9, 12/12, 12/13, 12/17, 20/17, 59/8; **O.IV** 361/5; **P.L.** 96/31); pl.n.ac. **speranțe** (**P.L.** 56/33, 56/38, 89/5).

SPERÁRE s.f. Speranță. ◒ (Construcție metaforică; cu referire la speranță). **Sîntă candelă a sperării.** *Palid stinge-Alexandrescu sfînta candel-a sperării, Descifrînd eternitatea din ruina unui an* O.I 32/5 [V. 1].

SPERÍA vb. I. (Și în forma *spăria*) **1.** Refl. A se înfricoșa. *Cezara se sperie la aceste sunete.* P.L. 84/36 [Pr. 1].

2. Tranz. A alunga. ◒ (Metaforic) a face să dispară (v. și înceca, spăla, stoarce, sugruma). *Murindului speranța, turbărei răzbunarea... La sinucid o umbră ce-i sperie desperarea, Nimic, nimica eu.* O.I 20/19 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **sperie** (**O.I** 20/19), p.s. 3 sg. se **spărie** (**P.L.** 84/36). — Pronunțat și: **-rie** (**O.I.** 20/19). — Variantă: (Mold., Transilv.) **spăriá** (**P.L.** 84/36) vb. I.

SPERIÁT, -Ă adj. (Și în forma *spăriet*) Înfricoșat' temător. *Ea se uită, se tot uită, un cuvînt măcar nu spune, Rîde doar cu ochii-n lacrimi, spărielă de-o minune.* O.I 84/34. *Copila fugi speriată din fereastă.* P.L. 58/27. *Ieronim... țăie o față sinistră, mucalitul bătrîn țăie una smintită de tot, spre a face efect asupra spăriețului portar.* P.L. 75/23; cf. **O.I** 24/15, 84/29; **P.L.** 63/25, 68/20, 94/23 [V. 3; Pr. 5]. ◆ Care exprimă surprindere, uimire. *După fiecare* [perdea] *se ivea, zîmbind cu o speriată și copilărească șiretlie, capul ei.* P.L. 57/35 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **speriat** (**O.I** 24/15), **spăriet** (**O.I** 84/29), **speriată** (**P.L.** 57/35, 58/27, 63/25, 68/20, 91/23), **spăriata** (**O. I** 84/31), g. d. **spăriețului** (**P. L.** 75/23). — Variante: (Mold., Transilv.) **spăriét -á** (**O. I** 81/29, 84/34; **P.L.** 75/23) adj.

SPERÍOS, -OÁSĂ adj. (Și în forma *spărios*) Fricos. *Și nații cătătoare, împinse de a mea, Umplut-au sperioase pustiul pîn'la poluri.* O.I 91/5. *Sperios însă pe leu într-un cerc îl ocolește.* O.I 165/15 [V. 2]. ◇ (Adverbial) *Omul... se uita spărios și uitîl la Dan.* P.L. 48/23 [Pr. 1]. ◒ (Metaforic; element de personificare; despre vînt) Cu intensificări bruște, de scurtă durată. *Tristă-i firea, iară vîntul sperios vo creangă farmă.* O.I 83/27 [V. 1]. ◒ (Metaforic; element de personificare; despre valuri) Care se formează și se destramă repede, instabil (v. și harnic). *Apa sună somnoroasă; Unde soarele pătrunde Pintre ramuri a ei unde, Ea în valuri sperioase Se azvîrle.* O.I 121/11 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **sperios** (**O.I** 83/27, 165/15); pl.n.ac. **sperioase** (**O.I** 91/5, 121/11). — Variantă: (Mold., Transilv.) **spăriós, - oásă** (**P.L.** 48/23) adj.

SPIC s.n. Tip de inflorescență caracteristică cerealelor. ◒ (Comparație) *De-atunci, fecioară blondă ca spicul cel de grîu, Veneai la mine noaptea ca nimeni să te vadă.* O.I 92/1 [V. 1].

SPÍJĂ s. f. (Regional) Fontă. *Chiar clopotul n-a plîngе cu limba lui de spijă Pentru acel de care norocul avu grijă; Nimeni de-a plînge n-are el traiul și-a trăit.* O.I 61/13 [V.1].

SPIN s. m. Ghimpe. *Pe frunțile lor purtau coroane făcute din fire de raze și din spini aurîți și lungi.* P.L. 20/27 [Pr. 1]. ◒ (În contexte figurate; simbolizînd martiriul) *Am venit să mi le-nchini, De nu, schimb a ta coroană într-o ramură de spini.* O.I 146/12 [V. 1]. (Simbolizînd

tărâcie, mizeria materială) *Numai umbra spinului La ape creștinului.* O.I 183/1 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Blestemă** de spini v. **blestema** [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. g. d. **spinului** (O.I 183/1); pl. n. ac. **spini** (O.I 20/2, 146/12; P.L. 20/27).

SPINĂRE s. f. Spate. *Vaiet-l în fum, fluiere murmură-n stână. Și oamenii oameni cu coasa-n spinare Vin de la cimp.* O.I 231/13 [V. 1].

SPINTECĂ vb. I. Tranz. A despica. *Buzduganul și-l aruncă să spintece norii.* P.L. 4/39. *Luna s-ascunse într-un nor negru spintecat în două rînduri de lungi fulgere roșii.* P.L. 31/38 [Pr. 2]. ◒ (Metaforic) A destrăma (v. și **sfîșia**). *Fugarul upor Necheză, s-arunc㠄 de spinte-c-n pripă A negurei flor.* O.I 5/15; cf. O.I 4/3 [V. 2].

— Forme gramaticale : ind. prez. 3 sg. **spintecă** (O.I 4/3, 5/15); conj. prez. 3 sg. să **spintece** (P.L. 4/39); part. **spintecat** (P.L. 31/38).

SPIRIT s. n. 1. Inteligență, capacitate intelectuală. *Sărac de bunuri, frumusețe și spirit, inima mea este atît de bolnavă ca a scînteie de soare noaptea, și le iubesc.* P.L. 55/31. *Sunt oameni, pe cari . . . femeile îi descoasă dintr-o singură apucătură — oameni cu puțin spirit, dar de-un caracter tare, expres, conașcend.* P.L. 91/9. *Nu aveu destul spirit.* P.L. 91/20 [Pr. 3]. ◇ *Spirit de observație* v. **observație** [Pr. 1]. ◒ (Construcție metaforică) *Operă creștinească și în spirit și în ființă* v. **creștinesc** [V. 1].

2. Persoană considerată sub raportul însușirilor sale intelectuale sau morale. *La voi coboar㠄 oștima, voi sufletelor-amăgite. Și ce să vă ard㠄 fiereu, o spirite-amețite, întocmnai ți înșoc.* O.I 23/2 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **spirit** (O.I 162/30, P.L. 55/31, 91/9, 91/20); pl. n. ac. **spirite** (P.L. 91/7), voc. **spirite** (O.I 23/2).

SPITÁL s.n. Instituție de îngrijire a bolnavilor. *El muri în spitalul de alienați.* P.L. 30/35 [Pr. 1].

SPÎȚĂ s. f. Bucată lungă și subțire de lemn sau de metal care leagă cercul unei roți de centrul ei. *D-zeu e ornicul ce-l ține cu toi ce se-nlimpl㠄-n ea, dar ornicul la un loc . . . asemenea roți, ce deodată rupînde toate spițele, ce se-nlocuiesc veșnic.* P.L. 41/26 [Pr. 1].

SPÎN, -Ă adj. (Despre bărbați) Cărunt nu-l crește barba și mustața. *El rupeau frunze din crengile oltrunde și le aruncau în urma călugărului spîn și palid.* P.L. 44/28 [Pr. 1].

SPÎNZURÁ vb. I. Intranz. A atîrna. *Cavalerul suspindnd privea balconul Ce-ncărcat era de frunze, de ți spîntur prin ostreje.* O.I 152/19. *Ca ruginată de cele ce zaceu mînete ei spînzurau în jos.* P.L. 8,3. *O mînă era atîrna apăsată pe inimă . . . cruzătă spînzura pe margineu pahului în jos.* P.L. 59/40; cf. O.I 154/30; P.L. 20/18, 43/29, 62/6, 73/6, 73/32 [V. 2; Pr. 7]. ◒ (Construcție metaforică) **A spînzura** ițra în cel v. **ură** [V. 1].

— Forme gramaticale : ind. pres. 3 pl. **spînzură** (P.L. 73/6), **spînzur** (O.I 152/19), imp. 3 sg. **spînzura** (P.L. 59/40), 3 pl. **spînzurau** (P.L. 8/3); conj. pres. 1 sg. să **spînzur** (O.I 105/22); part. **spînzurată** (P.L. 20/18, 62/6), **spînzurați** (P.L. 43/29), **spînzurate** (O.I 154/30; P.L. 73/32).

SPÎNZURĂTOÁRE s. f. Executare prin spînzurare a unui condamnat. *Ceea ce nu știi, poate, e . . . că durerile unei oprite și că poți ajunge la spînzurătoare.* P.L. 96/13 [Pr. 1]. ◇ (În imprecații) *Îndrăgi-l-ar cîrlile Și spînzurătorile!* O.I 183/32 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **spînzurătoare** (P.L. 96/13); pl. n. ac. **spînzurătorile** (O.I 183/32).

SPLÉNDID, -Ă adj. Minunat, impresionant. *De ce boală și moarte să fie parte veastră, Cînd ei în bogății ceu splendidă și veșnă Prăvee ca și în cerurî, n-au timp nici de-a muri?* O.I 59/24. *Spațiî luminate de un albastru splendid, umed și curățor.* P.L. 36/15. *Vioile ei vesteau splendide.* P.L. 102/25 [V. 1; Pr. 2]. ◒ (În context figurat; ironic) *Or să vee pe-a la urmă în convoi de-nmormîntare, Splendid cu o tranie cu prinzi nepadeteare.* O.I 134/30 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **splendid** (O.I 134/30; P.L. 36/15), **splendidă** (O.I 59/24); pl. n. ac. **splendide** (P.L. 102/25).

SPLENDOÁRE s. f. Frumusețe fără seamăn, strălucire, măreție. ◒ (Metaforic, concretizat) Lumină, strălucire care învăluie totul, dîndu-i un farmec caracteristic (v. și **aur, bură, sumaore ple**). *Între zăduri, printre arbori ne se scuturâ de floare, Cum revarsă luna plină liniștita ei splendoare!* O.I 136/6 [V. 1].

SPOIÁLĂ s. f. Fig. Superficialitate, pospăială. *În noi totul e spoială, totu-i lustru fără bază; Voi credeați în acrisul nostru, noi nu credem în nimic!* O.I 36/11. *Azi . . . femeia, cu ei lumea, e o spoială, Unde-noți numai durere, lingoare și spoială.* O.I 140/10 [V. 2]. ◒ (Construcție metaforică) **Cuprinsa spoielii** v. **cuprinde** [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **spoială** (O.I 35/11, 140/10), g. d. **spoielii** (O.I 150/1).

SPÓNCĂ s. f. (Mold.) Cepeă, agrală, catarsmă. *Iei și colo a ei haină s-a dreptrea din sponci s-arată Trupul alb în goliciunea-i, curăția ei de fată.* O.I 70/5. *Ka-l deschele din sponci și, răsuflînd din ce în ce mai liniștit, începu să privească întregul acel model frumos.* P.L. 84/18 [V. 1; Pr. 1].

SPORÍ vb. IV. Refl. A se întinde, a crește. *Visul său se-nfiripează și se-ntinde multureje, An de an împărăția lui mai largă se aprerje.* O.I 144/30 [V. 1].

SPRE prep. 1. (Introduce un complement circumstanțial de loc) Către, în direcția. *Afunzea cînd spre apă să se-nfoarce . . . Ka-l aprerje.* O.I 80/27. *Și cît de viu s-apriude ei În orișicare oară, Spre umbra negrului castel Cînd ea a să-i aparâ.* O.I 168/3. *Ireșlele ei albe și goale pîn în umeri se-nfinarâ spre dînsul.* P.L. 49/17; cf. O.I 55/18, 67/10, 91/10, 95/19, 175/20, 178/27, 208/10, 213/7, 231/18; O.IV 432/29; P.L. 20/17, 29/3, 50/20, 54/9, 56/20, 73/4, 77/8, 83/5, 83/21, 95/32, 98/31, 101/28 [V. 12; Pr 13]. ◇ (Introduce un atribut cu valoare locală) *Vara deiua mă-a ascult Pe cărarea spre izvor Ce le-am căl-o luturor, Umplîndu-și roșeiele Mi-a cîntă femeile.* O.I 123/15 [V. 1]. ◇ (Plutrînd-și sensul local, face parte dintr-o construcție cu funcțiune de complement circumstanțial de mod) *Ce faja spre părete mă lasă prin străini.* O.I 127/x1; cf. O.I 84/24 86/3 IV. 31

2. (Introduce **un complement** circumstanțial de timp, arătînd o aproximație) Cam la, pe la. *Spre mezul nopții se-nloarse acasă, mînă caii în grajdi, îi înoiie și intră în odaie.* P.L. 17/17 [Pr. 1].

3. (Introduce un complement circumstanțial de scop) Pentru, ca să. *În două părți infernul portalele-și deschide, Spre-a încăpea cu mia răsuflările hilde Tiranilor ce pier!* O.I 25/2. *Spre-a-ți aminti trecutele petreceri, Condeiu-n mînă îu mi-l pui cu silă.* O.IV 333/9. *Dumnezeu . . . și-ar fi uitat universul, spre a căuta un altul în ochii ei albăstrii.* P.L. 57/39 ; cf. **O.I** 25/12, 37/24, 51/23, 51/23, 127/1, 160/26, 178/7, 178/8 ; **P.L.** 13/31, 17/38, 19/36, 29/1, 35/22, 56/9, 64/4, 64/9, 75/22, 99/23 [V. 10 ; Pr. 11]. ◇ (Precedînd un infinitiv, formează o construcție echivalentă cu o propoziție coordonată copulativă) *O liniște somnoroasă, un aer cald de vară, luna strălucită, stele de aur ce-și închideau pleoapele spre a le deschide iar . . . iată tabloul!* P.L. 48/38. *Umbra . . . se înalță pe-o rază de lună, spre a cădè în pat.* P.L. 49/35. *Nu este oare omenirea istoriei asemenea unei astfel de armate, ce dispare într-o companie veche, spre a reapărè în una nouă?* P.L. 65/7. *Amîndoi ieșiră repede din mănăstire, spre a-și stîmpăra graba mersului abia în drumul mare.* P.L. 75/24 [Pr. 4]. ◇ (Introduce un atribut cu valoare finală) *Unde-ajunge nu-i hotar, Nici ochi spre a cunoaște.* O.I 176/26. *Îți dau catarg lîngă catarg, Oștiri spre a străbate Pămîntu-n lung și marea-n larg, Dar moartea nu se poate.* O.I 178/22 [V. 2].

4. (Introduce un complement circumstanțial de mod, cu nuanță consecutivă) În așa fel încît (să producă, să cauzeze cuiva ceva). *Și se poate că spre răul unei ginți efeminate . . . Magul, paza răzbunării, a celit semnul iniors.* O.I 45/1. *Și această ciumă-n lume și aceste creaturi Nici rușine n-au să ieie în smintitele lor guri Gloria neamului nostru spre-a o face de ocară.* O.I 151/5. *Nu se oferă o femeie spre a fi refuzată.* P.L. 88/39. *Ea era îndestul de vicleană spre a se lăsa muiată-n întreg de aceasta . . . lumină.* P.L. 93/16 [V. 2 ; Pr. 2].

5. (Învechit și regional ; introduce un complement indirect) La. *Spre ură și blăstemuri aș vrea să le îndeplec.* O.I 116/18 [V. 1].

SPIIÍJIN s. n. Ajutor, reazem. *Ai rămas fără alt sprijin în lume decît mine.* P.L. 99/29 [Pr. 1].

SPRIJINÍ vb. IV. Tranz. A susține, a propti (ca să nu cadă). *Atlas în vechime sprijinea cerul pe umăr.* O.I 132/9 [V. 1]. ✦ Fig. A baza, a întemeia pe . . . , a forma baza (unui fenomen). *El sprijină lumea și vecia într-un număr.* O.I 132/10. *Chiar moartea însăși e-o părere Și un visternic de vieți. Din orice clipă trecătoare Ăst adevăr îl înțeleg Că sprijină vecia-ntreagă.* O.I 204/19 [V. 2].

— Forme gramaticale : ind. prez. 3 sg. **sprijină** (**O.I** 132/10, 204/19), imp. 3 sg. **sprijinea** (**O.I** 132/9).

SPRÍNTEN, -Ă adj. Vioi, iute, agil. *Și pe masa-mpărătească sare-un greier, crainic sprinten.* O.I 87/19. *Împrejuru-ne s-adună . . . Ciule sprintene de munte.* O.I 101/20 [V. 2].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **sprinten** (**O.I** 87/19) ; pl. n. ac. **sprintene** (**O.I** 101/20).

SPRÎNCEANĂ s. f. Linie arcuită deasupra ochilor, formată din fire de păr. *Și sprîncenele arcate frunțea albă i-o încheie.* O.I 79/9. *Te-am ruga, mări, ruga Să-mi trimiți prin cineva Ce-i mai mîndru-n valea la : Codrul cu poienile Ochii cu sprîncenile.* O.I 149/11. *Era . . . bustul . . . unui copil . . . cu niște ochi albaștri, mari sub mari sprîncene și gene lungi, negre.* P.L. 30/1. *Ea-și încrețise sprîncenile într-un chip, pe care-i ridică sub frunte.* P.L. 67/13 ; cf. **O.I** 149/17 [V. 3 ; Pr. 2]. ◇ Expr. **A înerunta sprîncenele** = a da semn de supărare. *La ce-ți trebuie s-o știi? zise el încruntînd sprîncenele.* P.L. 14/37 [Pr. 1]. **A ridica sprîncenele** = a privi cu mirare. *În vreme ce doctorul . . . ridica sprîncenele și-și urnise ochelarii pe frunte, tatăl Mariei fixa portretul din părete.* P.L. 59/27 [Pr. 1].

— Forme gramaticale : pl. n. ac. **sprîneene** (**P.L.** 30/1), **sprîncenele** (**O.I** 79/9, 149/11, 149/17 ; **P.L.** 14/37, 59/27), **sprîncenile** (**P.L.** 67/13). — Scris : *sprînceană*.

SPULBERÁ vb. I. Tranz. A împrăștia, a risipi. *Movili de frunze-n drumu-i le spulberă de sună, Iar steaua cea polară i-arată a lui cale.* O.I 92/29 [V. 1].

SPÚMĂ s. f. 1. Strat albicios conținînd bule de aer, care se formează deasupra unui lichid în mișcare. [Lacul] *tremurînd cu unda-n spume, Între trestie le farmă.* O.I 210/9 [V. 1]. ◒ (Comparație ; sugerează albeața) *Împrejuru-ne s-adună . . . Caii mării, albi ca spuma.* O.I 101/17. *Împărăteasa făcu un ficior alb ca spuma laptelui.* P.L. 4/14 [V. 1 ; Pr. 1]. (Sugerează caracterul efemer al lucrurilor) *Punctu-acela de mișcare, mult mai slab ca boaba spumii, E stăpînul fără margini peste marginile lumii.* O.I 132/25. *Deasupra luturora se ridică cine poate, Pe cînd alții stînd în umbră și cu inima smerită Nești în taină ca și spuma nezărită.* O.I 133/28 [V. 2]. ◒ (În context figurat) *La ce oare dînsa s-a născut pe lume, O sărmană frunză pe oceanu-n spume.* O.IV 361/22 [V. 1]. ◒ (Metaforic, sugerînd aspectul vaporos al părului ; v. și aur) *Pare-că părul ei e o spumă de aur.* P.L. 92/8 [Pr. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **Spumă înveninată** = categoria lepădăturilor, a oamenilor de nimic. *Spuma asta-nveninată, astă plebe, ast gunoi Să ajung-a fi stăpînă și pe țară și pe noi!* O.I 150/31 [V. 1]. **Beșică de spumă** v. beșică [V. 1]. **Undele visează spume** v. visa [V. 1].

2. Clăbuc de sudoare. *La castel în poartă calul Stă a doua zi în spume.* O.I 68/2 [V. 1]. ✦ Clăbuc de salivă. *Cînd ea-l văzu întins pe pat, genele încă deschise peste ochii sticloși, gura plină de spume, ea se răzimă de bolta unei ferești și privi dezgustată asupra acelui cadavru.* P.L. 99/21 [Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **spumă** (**O.I** 140/4 ; **P.L.** 92/8), **spuma** (**O.I** 101/17, 133/28, 150/31 ; **P.L.** 4/14), g.d. **spumii** (**O.I** 132/25) ; pl. n. ac. **spume** (**O.I** 44/24, 68/2, 210/9 ; **O.IV** 361/22 ; **P.L.** 99/21).

SPUMEGÁ vb. I. Intranz. A face spume. *Sublim însă e cîntul cînd țipă și ia-n goană Talazurile negre ce turbă, se răstoarnă, Și spumegă ca furii și urlă-ngrozitor.* O.I 17/18. *Eu nu ți-aș dori vrodată să ajungi să ne cunoști, Nici ca Dunărea să-nece spumegînd a tale oști.* O.I 147/16. [Apele] *murmură într-una Cînd spumegînd recad.* O.I 221/22 [V. 3]. ◒ (Construcție metaforică) **Fiarbă vinul în cupe, spumege poealul** v. fierbe [V. 1]. ◒ (Metaforic ; despre aspecte negative) A ieși la iveală, a se manifesta cu putere (v. și desface, fulgera).

Patrioții! Virtuoșii, eliberi de așezăminte, Unde spumegă desfrîul în mișcări și în cuvinte. O.I 150/24 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **spumegă** (**O.I** 150/24), 3 pl. **spumegă** (**O.I** 17/18); conj. prez. 3 sg. **spumege** (**O.I** 15/5); ger. **spumegînd** (**O.I** 147/16, 221/22).

SPUNE vb. III. Tranz. **1.** A comunica ceva prin grai, a zice, a vorbi. *Urmărind... o cioctrîie, Tu ai vrè să spui să ducă către dînsul o solie.* O.I 82/28. *Ore întregi spune-ți-voi cît îmi ești dragă.* O.I 231/20. *Spune-mi: să te pierd, pentru a te mai vedè o dată?* P.L. 96/33; cf. **O.I** 84/3, 107/12, 150/14, 157/14, 157/15, 157/15, 159/11, 164/13, 226/6, 227/8; **P.L.** 6/14, 10/22, 10/24, 10/26, 12/2, 15/17, 18/37, 21/27, 21/31, 41/7, 41/10, 42/38, 53/1, 66/23, 90/5 [V. 12; Pr. 16]. ✦ A afirma, a susține. *De-a vieții lor enigmă îi vedem pe toți munciți, Făr-a ști să spunem care ar fi mai nenorociți.* O.I 133/24. *Poți zidi o lume-întreagă, poți s-o sfărîmi... orice-ai spune, Peste toate o lopată de țărînă se depune.* O.I 134/15. *Să-ți spun minciuni ca să petrec mintea la ușoară.* P.L. 87/15; cf. **O.I** 25/16, 54/15, 56/6; **P.L.** 43/14, 44/1, 68/15, 68/20, 70/7, 70/15, 70/30, 74/41, 87/17 [V. 5; **Pr.** 10]. ◒ (Repetiție) *Să nu zici că nu ți-am spus-o... dar ... eu nu te mai iubesc de fel... și tu mi-ai spus-o azi că eu nu te iubesc.* P.L. 70/2—3. *Spune-mi numai că mă iubești — spune-o! dar nu eu două înțelesuri, nu ca atunci la bal... drept! spune!* P.L. 70/20—22 [Pr. 5]. ◇ Expr. **A spune drept (ul)** v. drept[4] [V. 1; Pr. 2]. ✦ (Absolut) A hotărî, a stabili. *Știu mai bine ce-ți prieste, Cum am spus așa rămîne; Pentru drumul cel de mîne De cu azi le pregătește!* O.I 102/18 [V. 1]. ✦ A rosti, a pronunța. *Toată ziua la fereastră suspinînd nu spui nimicè.* O.I 82/25. *Și dacă glasul adorat N-o spune un cuvînt, Tot înțeleg că m-ai chemat Dincolo de mormînt.* O.I 230/14. *Dacă lumea ar trebui să piară și eu aș putè s-o scap printr-o minciună, eu n-aș spune-o, ci aș lăsa lumea să piară.* P. L. 87/34; cf. **O.I** 84/33; **P.L.** 90/11 [V. 3; Pr. 2]. ◒ (În context figurat) *Ci eu aș vrea ca unul, venind de mine-aproape, Să-mi spuie al tău nume pe-nchisete-mi pieoape.* O.I 127/28 [V. 1]. ◇ Expr. **A spune cuvinte bune** v. cuvînt [Pr. 1].

2. A povesti, a istorisi. *Și mi-i spune-alunci povești Și minciuni cu-a ta gurițâ.* O.I 55/1. *De zile trei îți spune povestea vieții-ntrege.* O.I 88/15. *Unde-s șirurile clare din viața-mi să le spun?* O.I 158/7. *Regii, reginele și fanții de pe cărți erau toți chipuri copiate din basmele ce și le spuneau serile.* P.L. 52/10 [V. 3; Pr. 1]. ◒ (Element de personificare; în context figurat) *Filomele-i fin orchestrul Și izvoare spun povești.* O.I 100/12 [V. 1]. ◇ Expr. **A spune pe de rost** v. rost [V. 1].

3. A mărturisi, a destăinui. *Ei șoptesc, multe și-ar spune.* O. I 82/15. *Și lăsîndu-ne la pieptu-mi, Nu știam ce-i pe pămînt, Ne spuneam atîtea multe Făr-a zice un cuvînt.* O.I 112/19. *Iartă, dac-o femeie îți spune că te iubește.* P.L. 86/2, cf. **P.L.** 21/30, 30/27, 70/33, 78/9 [V. 2; Pr. 5]. ◒ (Repetiție) *Eu singur n-am cui spune cumplita mea durere, Eu singur n-am cui spune nebunul meu amor, Căci mie mi-a dat soartea amar mîngîiere O piatră să ador.* O.I 20/13—14. *Ce-ai zice dacă... dar te rog să nu spui numărul... dacă... dar zău, să nu spui.* P.L. 70/35 [V. 2; Pr. 2]. ◒ (Element de personificare) *Un roi de raze venind din cer a spus lăutarilor cum horesc îngerii.* P. L. 23/16. *Roiuri de unde răsărind din inima pămîntului le-a spus cum cîntă ursitorile cînd urzesc bînele oamenilor.* P.L. 23/18 [Pr. 2]. (În context figurat) *Și norii-și spun în tunet durerea lor mugindă.* O.I 20/11 [V. 1]. ◒ (În context figurat) *Mureșan scutură tanțul cu-a lui voce ruginită, Rumpe coarde de aramă cu o mînă amorțită, Cheamă piatra să învie ca și miticul poet, Smulge munților durerea, brazilor destinul spune.* O.I 32/16 [V. 1]. ✦ A trăda, a dezvălui secretele cuiva. *Gură lu! învață minte, nu mă spune nimărui.* O.I 80/22 [V. 1].

4. A explica, a arăta. *Spuneți-mi ce-i dreptatea? — Cei tari se îngrădiră Cu-averea și mărirea în cercul lor de legi.* O.I 56/11. *Nu pot să-ți spun... cît îmi ești de dragă.* O.I 82/14. *Vin de-mi spune cum este.* P.L. 86/15; cf. **P.L.** 48/3, 57/3 [V. 2; Pr. 3]. ◒ (Repetiție) *Ah! cine o spune, cine-o poate spune, și care limbă e-ndestul de bogată, ca să poată exprima acea nemărginire de simțiri, cari se grămădesc nu în amor însuși, ci în setea de amor.* P.L. 77/34 [Pr. 2]. ◒ (Element de personificare; în context figurat) *Spună lumii large steaguri tricoloare, Spună ce-i poporul mare, românesc.* O.I 15/13—14 [V. 2].

5. (În expr.) **A spune pe nume** v. nume [Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **spun** (**P.L.** 41/10), 2 sg. **spui** (**O.I** 82/25); **P.L.** 90/5), 3 sg. **spune** (**O.I** 20/13, 20/14, 32/16, 75/8, 80/22, 84/3, 84/33, 88/15, 150/14, 157/14; **P.L.** 68/15, 77/34, 86/2, 86/15, 87/17), 2 pl. **spuneți** (**O.I** 56/6), 3 pl. **spun** (**O.I** 20/11, 100/12), imp. 1 pl. **spuneam** (**O.I** 112/19), 3 pl. **spuneau** (**P.L.** 52/10), p. s. 3 sg. **spuse** (**O.I** 54/15; **P.L.** 10/26, 21/31, 53/1), p. c. 1 sg. **am spus** (**O.I** 102/18; **P.L.** 43/14, 44/1, 70/2, 70/15, 74/41, 90/36), 2 sg. **ai spus** (**P.L.** 41/7, 70/3), 3 sg. **a spus** (**O.I** 157/15; **P.L.** 12/2, 23/18, 66/23), 3 pl. **au spus** (**P.L.** 23/18), m.m.c.p. 3 sg. **spusese** (**P.L.** 15/17, 21/30, 68/20), viit. 1 sg. **voi spune** (**O.I** 231/20), **oi spune** (**P.L.** 6/14, 69/31), 2 sg. **îi spune** (**O.I** 55/1), 3 sg. **va spune** (**O.I** 157/15; **P.L.** 42/38), **o spune** (**O.I** 230/14), **o să spuie** (**O.I** 159/11, 164/13); conj. prez. 1 sg. **să spun** (**O.I** 82/14, 158/7; **P.L.** 70/1, 70/33, 78/9, 87/15, 90/11, 92/12), 2 sg. **să spui** (**O.I** 82/28); **P.L.** 70/34, 70/35), 3 sg. **să spuie** (**O.I** 127/28; **P.L.** 10/24, 18/37, 30/27), 1 pl. **să spunem** (**O.I** 133/24,) 3 pl. **spună** (**O.I** 15/13, 15/14); opt. prez. 1 sg. **aș spune** (**P.L.** 87/34), 2 sg. **ai spune** (**O.I** 134/15), **s-ar spune** (**P.L.** 48/3), 3 pl. **ar spune** (**O.I** 82/15); imper. 2 sg. **apune** (**O.I** 155/24; **P.L.** 21/27, 70/7, 70/20, 70/21, 70/22, 70/30, 96/33), 2 pl. **spuneți** (**O.I** 25/16, 56/11); inf. (a) **spune** (**O.I** 107/12, 226/6; **P.L.** 57/3, 77/34); ger. **spulnd** (**P.L.** 10/22); supin de **spus** (**O.I** 227/8).

SPURCÁ vb. I. Tranz. Fig. A pîngări. ◒ (În context figurat) *Vă văd lungiți pe patul juneții ce-ați spurcat-o, Sufland din gură boala vieței ce-ați urmat-o, Și arși pîn-în rărunchi.* O.I 24/1 [V. 1].

SPÚSĂ s.f. Ceea ce s-a spus. ◒ (Metaforic) Opera literară cu conținutul ei de idei. *Și de-aceea spusa voastră era știută și frumoasă, Căci de minți era gîndită, căci din inimi era scoasă.* O.I 35/13 [V. 1].

STA vb. I. Intranz. **1.** A se opri din mers, a se întrerupe dintr-o acțiune. *La castel în poartă calul Stă a doua zi în spume.* O. I 68/2. *Stăi, să mai bem cîte oleacă de apă!* P. L. 8/30. — *Stăi, să bem apă, zise mama pădurilor ostenită.* P.L. 9/7. *„Unde să stăm?" auzi el un glas din centrul de jăratic al cărții.* P.L. 37/32 cf. **P.L.** 9/9 [V. 1; **Pr.** 4].

2. A rămîne într-un loc, a nu se depărta. *Lîngă salcîm sta-vom noi noaptea întreagă.* O.I 231/19. *Deschizînd fereastra, să intre o lasă Între flori să doarmă și să-i stea în casă.* O. IV 365/26. *Voi sta aici puțin.* P.L. 101/9 [V. 2; Pr. 1]. ◇ Expr. **A sta locului sau în (pe) loc** v. l o c [V. 2; Pr. 7].

II.1. A se afla într-un anumit loc. *Și-alunci Memfis se înalță, argintos gînd al pustiei, Închegare măiestrită din suflarea vijeliei . . . Beduini ce stau în lună, o minune o privesc.* O. I 45/21. *Vîntul jalnic bate-n geamuri Cu o mînă tremurîndă, Iară tu la gura sobei Stai ca somnul să te prindă.* O.I 76/5. *Au de patrie, virtute nu vorbește liberalul, De ai crede că viața-i e curată ca cristalul? Nici visezi că înainte-ți stă un stîlp de cafenele, Ce își ride de-aste vorbe înțelndu-le pe ele.* O.I 150/9. *Sala era naltă, susținută de stîlpi și de arcuri, toate de aur, iar în mijlocul ei stelea o mîndră masă.* P.L. 5/39; cf. **O. I** 183/13; **O. IV** 369/11; **P. L.** 7/20, 17/27, 28/33, 35/4, 42/28, 46/27, 47/5, 58/8, 76/1, 78/19 [V. 5; Pr. 11]. ◒ (În context figurat) *Biblia ne povestește de Samson, cum că muierea Cînd dormea, lăndu-i părul, i-a luat toată puterea De l-au prins apoi dușmanii, l-au legat și i-au scos ochii, Ca dovadă de ce suflet stă în peptii unei rochii.* O.I 159/4 [V. 1]. ◇ Expr. **A sta în umbră** v. u m b r ă [V.. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A sta în umbra crucii** v. u m b r ă [V. 1]. ✦ A asista, a participa. ◒ (Repetiție) *Am stat la leagănul, voi sta la mormîntul lău.* P.L. 46/28 [Pr. 2].

2. A fi, a se găsi într-o anumită situație sau stare, a avea o anumită atitudine sau poziție. *Singur stau și caut ca uliul care cată În inima junimei de viața-i dezbrăcată Un sfîrv spre-a-l sfîșia.* O. I 25/10. *El singur zeu stătut-a nainte de-a fi zeii Și din noian de ape puteri au dat scînteii.* O. I 115/9. *Stă castelul singuratic, oglindindu-se în lacuri.* O. I 152/1. *Baba sta întinsă pe laiță.* P.L. 17/19. *Din cînd în cînd steleau înaintea unei oglinzi, cu capetele răzimate unul de altul.* P.L. 64/20; cf. **O. I** 32/20, 50/3, 50/6, 50/23, 51/4, 55/26, 56/3, 63/15, 66/24, 69/7, 69/18, 72/14, 82/30, 84/11, 91/15, 93/11, 106/15, 119/8, 125/19, 147/6, 155/29; **O. IV** 369/3; **P. L.** 5/7, 5/10, 16/8, 18/2, 39/14, 46/33, 47/2, 55/18, 60/27, 66/15, 69/9, 69/36, 78/11, 82/22, 84/29, 98/7 [V. 25; Pr. 18]. ◒ (Element de personificare) *Lun-alunei din codri iese, Noaptea toată stă s-o vadă.* O. I 67/26 [V. 1]. ◒ (În context figurat) *Vorbele iubirii moarte Vinovate-mi stau de față, Dovedite de minciună Cer să sting a lor viață.* O.I 125/14 [V. 1]. ◇ Expr. **A sta așezat** v. a ș e z a [Pr. 1]. **A sta ghem** v. g h e m [V. 1]. **A sta desehis** v. d e s c h i s [Pr. 1]. **A sta pe gînduri** v. g î n d [V. 3]. **A-l sta (cuiva) bine** v. b i n e [V. 1; Pr. 1]. **A sta binișor** (sau **eu binișorul**) v. b i n i ș o r [V. 2]. **A sta modei** (sau **de modele**) = a poza. *În vechimea sfîntă se junghiau odinioară Virginele ce stătură sculptorilor de modele.* O.I 160/35. *Intră în vorbă cu cel denîți, ca să-i steie model pentru un tablou al său.* P.L. 83/3 [V. 1; Pr. 1]. **A sta la învoială** v. î n v o i a l ă [Pr. 1]. **A sta la** (sau **de**) **vorbă** sau **sfaturi** = a vorbi; a discuta. ◒ (Glumeț) *Măi molane, Vînd-ncoa să stăm de vorbă, unice amic și ornic.* O.I 48/6 [V. 1]. ◒ (Element de personificare) *Împrejuru-ne s-adună Ale curfii mîndre neamuri . . . Și pe teiul nostru-nfreabă: Cine suntem, stau la sfaturi.* O.I 101/22 [V. 1]. ◒ (În context figurat) *După ele un actor Stă de vorbă cu el însuși, spune zeci de mii de ori Ce-a spus veacuri dupoalltă, ce va spune veacuri încă.* O.I 157/14 [V. 1]. (Element de personificare) *O, ascultă numa-ncoace, Cum la vorbă mii de valuri stau cu stelele proroace!* O. I 155/8 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Limba stă neîntîtă [între viață și moarte]** v. l i m b ă [V. 1]. ✦ A ședea. *Pe-un jilț lăial în stinică stă țapăn, palid, drept, Cu ctrja lui în mînă preotul cel păgîn.* O.I 93/7. *Lîngă cortu-i, unul dintre fiii falnicului domn Sta zîmbind de-o amintire, pe genunchi scriind o carte.* O.I 149/1 [V. 2]. ◇ Expr. **A sta pielor peste pielor** v. p i c i o r [V. 1].

3. A dăinui, a dura, a se menține. *Adevăr scăldat în minte, sfinx pătrunsă de-nțeles; Munte cu capul de piatră de furtune detunată, Stă și azi în fața lumei o enigmă nexplicată.* O.I 31/23. *Prea mult un înger mi-ai părut Și prea puțin femeie, Ca fericirea ce-am avut Să fi putut să steie.* O.I 185/16. *Cadavrul meu va sta ani întregi sub lorentul curgător.* P.L. 98/35 [V. 2; Pr. 1].

III. (Cu valoare de semiauxiliar de mod) A intenționa, a vrea. *Vai! tot mai gîndești la anii, cînd visam în academii, Ascultînd pe vechii dascăli clrpocind la haina vremii, Ale clipelor cadavre din volume stînd s-adune.* O.I 140/17. *Multe trec pe dinaintе, În auz ne sună multe, Cine ține toate minte Și ar sta să le asculte?* O.I 194/12. *Inima-ți frămîntă Doruri vii și patimi multe, Ș-a lor glasuri a ta minte Stă pe toate să le-asculte.* O. I 226/12. *Acea carte a lui Zoroastru, care cuprinde toate tainele științei lui . . . veacuri au stat s-o dezlege și n-au putut pe deplin.* P.L. 46/34 [V. 3; Pr. 1]. ✦ A fi pe cale . . ., a fi pe punctul . . . *Hai în codrul cu verdeață, Und-izvoare plîng în vale, Stînca stă să se prăoale În prăpastia măreață.* O.I 54/19. *S-asculte orice gură ce-ar vrea ca să mă rîdă, Puteri să puie-n brațul ce-ar sta să mă ucidă.* O.I 115/24. *Cînd căzindu-i în genunche, i-ar vorbi linguilor, Fericirea înecîndu-l, el ar sta să-nnebunească.* O.I 162/13 [V. 3].

— Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. stau (**O. I** 25/10, 106/15), 2 sg. **stai** (**O.I** 76/5, 82/30, 174/20), 3 sg. **stă** (**O. I** 31/23, 48/9, 50/3, 50/6, 50/23, 51/4, 54/19, 63/15, 66/24, 67/26, 68/2, 69/7, 69/18, 72/14, 84/11, 93/7, 93/11, 146/25, 150/9, 152/1, 154/17, 157/14, 159/4, 164/2, 203/6, 226/12; **P. L.** 17/27, 27/19, 46/33, 74/3, 76/35, 82/22), 3 pl. **stau** (**O.I** 32/20, 45/21, 101/22, 125/14, 125/19, 155/8, 155/9; **P. L.** 5/7, 21/12, 42/28, 78/11, 78/19), imp. 1 sg. **stam** (**O.I** 55/26), 3 sg. **sta** (**O. I** 149/1; **P.L.** 16/8, 17/19, 18/2, 28/33, 35/4, 39/14, 47/2, 47/5, 55/18, 58/8, 69/36, 81/25), **stătea** (**O.I** 56/3; **P.L.** 60/27), **stetea** (**P.L.** 5/39, 84/29, 93/8), 3 pl. **steteau** (**P.L.** 5/10, 5/16, 7/20, 64/20, 76/1, 98/7), p.s. 3 sg. **stătu** (**P.L.** 4/16, 66/15, 68/23), 3 pl. **stătură** (**O. I** 160/35; **P.L.** 9/9), p.c. 1 sg. **am stat** (**P.L.** 46/27, 46/28), a **stătut** (**O. I** 115/9), 3 pl. **au stat** (**P.L.** 46/34), viit. 1 sg. **voi sta** (**P.L.** 46/28, 101/9), 2 sg. **vei sta** (**O. IV** 369/8), 3 sg. **va sta** (**P.L.** 98/35), 1 pl. **vom sta** (**O.I** 231/19); conj. prez. 1 sg. **să stau** (**P.L.** 6/29), 2 sg. **să stai** (**O.I** 119/8, 174/9), 3 sg. **să stea** (**O.I** 127/6; **O.IV** 365/26), **să steie** (**O.I** 147/6, 185/16, 187/22; **P.L.** 83/3), 1 pl. **să stăm** (**O. I** 48/6; **O. IV** 369/3; **P.L.** 37/32); opt. prez. 1 sg. **aș sta** (**O. I** 157/34; **O. IV** 369/16), 3 sg. **ar sta** (**O. I** 115/24, 162/13, 194/12), p. 3 sg. **ar II stat** (**P. L.** 11/5); imper. 2 sg. **stăi** (**P.L.** 8/30, 9/7) **nu sta** (**O.I** 183/13); ger. **stînd** (**O.I** 133/27, 140/17; **O. IV** 365/29, 369/11; **P.L.** 69/9), **stătînd** (**O. I** 91/15).

STABILÍ vb. IV. T r a n z. A hotărî, *Stabileau diplomaticește să-și zică „d-la".* P.L. 68/37 [Pr. 1].

STÂNĂ s.f. Stîncă. *Stanuri negre și trunchiele despicate pe iei, pe colo negurile.* P.L. 38/40. [Soarele] *aruncă dunji rumene pe stanurile munților.* P.L. 39/11 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: pl. n.ac. **stanuri** (**P.L.** 38/40), **stanurile** (**P.L.** 39/11).

STĂRE s.f. 1. (În expr.) **Stare pe loc** = nemișcare. ◒ (În context figurat) *Orice noroc' Și-ntinde-aripele, Gonit de clipele Stării pe loc.* O.IV 379/4 [V. 1].

2. Situație în care se află ceva sau cineva la un moment dat; mod în care se prezintă un lucru sau o persoană. *Trece călugărul nostru, neluînd parte la fărmecata stare a ței.* P.L. 39/22. *De pe haina de mătasă pusă pe un cadavru nu poți cunoaște în ce stare se află.* P.L. 82/21. [Cezara] *uitase starea în care era.* P.L. 102/26; cf. **P.L.** 61/32, 96/26 [Pr. 5]. ◇ Expr. **A fi în stare** = a putea, a avea calitatea de a face ceva. *A visa că adevărul sau alt lucru de prisos E în stare ca să schimbe în aur-un fir de păr, Este piedica eternă ce-o punem la adevăr.* O.I 164/5. *Mai ales garafa goală era în stare de a-l umple de cugetări melancolice.* P.L. 32/19. *Eu n-am iubit niciodată și poate că nici sunt în stare.* P.L. 89/10; cf. **P.L.** 36/13, 43/11, 65/11, 75/29, 76/38, 86/22 [V. 1; Pr. 8]. **Stare de lucruri** v. l u c r u [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n.ac. **stare** (**O.I** 164/5; **P.L.** 32/19, 36/13, 39/22, 43/11, 18/1, 65/11, 75/29, 76/38, 82/21, 86/22, 89/10). **starea** (**P.L.** 61/32, 96/26, 102/26), g.d. **stării** (**O. IV** 379/4).

STĂREȚ s.m. Egumen. *Azi, întrînd la starețul tău... am spus că-mi trebuiești la pentr-o comindare.* P.L. 74/10 [Pr. 1].

STAT s.n. Organizație cu caracter politic, care se ocupă de administrația internă și de relațiile externe ale unei națiuni, urmărind apărarea orînduirii economice existente; țară. *Mincinoși și fraze-i totul ce statele susțin.* O.I 59/16. *Vorbirăi mai departe — de astă dată mai intim — nu despre amor, însă totuși despre un lucru serios — despre căsătorie, cum ea fondează statele.* P.L. 68/33. *Doctrinele pozitive, fie religioase, filozofice, de drept ori de stat, nu sunt decît bol atîtea pledoarii ingenioase ale minții.* P.L. 81/29 [V. 1; Pr. 2]. ◒ (Glumeț) *Mâi mdlune, Vină-ncoa să stăm de vorbă, unice amic și ornic. De-ar fi-n lume-un stat de milе, zău! că-n el te-aș pune vornic.* O.I 48/7. *Octavian August impăratul o pelrecea sara pîn-acasă, dacă-l ierta ocupațiunile statului roman, și astăzi — îl iertau acele ocupațiuni ale statului roman.* P.L. 67/10—11 [V. 1; Pr. 2]. ◒ (Metaforic) *Mai întîi statul albinelor. Ce ordine, măiestrie, armonie în lucrare!* P.L. 80/19. *Vedem... generații* [de albine] *colonizîndu-se din statul matern.* P.L. 80/26. *Judeci așadară organizațiunile de stat ale animalelor numai întrucît le vezi asemănătoare cu cele omenești și încifrezi lumea noastră în lumea lor.* P.L. 80/36 [Pr. 3]. ◒ (Construcții metaforice) **Luerătorii statului** v. l u c r ă t o r [Pr. 1]. **A-și foada statele** v. f o n d a [Pr. 1]. **A statelor greoaie eară** v. c a r [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n.ac. **stat** (**O.I** 48/7; **P.L.** 80/36, 81/29), **statul** (**P.L.** 80/19, 80/26), g.d. **statului** (**P.L.** 67/10, 67/11, 81/37); pl. n.ac. **state** (**P.L.** 72/13), **statele** (**O.I** 59/16; **P.L.** 68/33), g.d. **statelor** (**O.I** 56/23).

STATORNICÍE s.f. Dăinuire, constanță. *La ce statornicia părerilor de rău, Cînd prin această lume să trecem ne e scris Ca visul unei umbre și umbra unui vis?* O.I 127/8 [V. 1].

STATÚĂ s.f. v. **statue**.

STATÚIE s.f. (Și în forma *statuă*) Sculptură care reprezintă, în trei dimensiuni, imaginea unor ființe sau a unor figuri alegorice. [Cezara] *părea o statuă de marmură.* P.L. 102/6 [Pr. 1]. ◒ (Comparație) *Eu mă uit în sus, asemenea statuiei lui Apoi.* P.L. 87/36. *O privesc ca pe o statuă de marmură.* P.L. 92/6. *Rămase goală și frumoasă ca o statuă antică, avînd trainlea acestei din urmă avantagiul vieții.* P.L. 100/38 [Pr. 3]. ◒ (În contexte figurate) *Sfărmați statuia goală a Venerei antice, Ardeți acele pînze cu corpuri de ninsori; Ele stîrnesc în suflet ideea neferice A perfecției umane.* O.I 60/16. *Zvîrliți statui de tirani în foc, să curgă lavă, Să spele de pe pietre pînă și urma sclavă Celor ce le urmează pîn la al lumii fund!* O.I 60/23 [V. 2]. ◒ (Metaforic; sugerînd înfățișarea sculpturală; v. și m a r m u r ă) *În acea frumoasă statuă de marmură albă, în acel Adonis încremenit, ea presupunea un suflet.* P.L. 85/20 [Pr. 1]. ◒ (Metaforic, sugerînd pierderea sensibilității omenești; v. și g h e a ț ă, m a r m u r ă, p i a t r ă) *Am încremenit și am devenit o statuă de bronz.* P.L. 87/30 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n.ac. **statuă** (**P.L.** 85/20, 87/30, 92/6, 100/38, 102/6), **statuia** (**O.I** 60/16) g.d. **statuiei** (**P.L.** 87/36); pl. n.ac. **statui** (**O.I** 60/23). — Variantă: **statúă** (**P.L.** 85/20, 87/30, 92/6, 100/38, 102/6) s.f.

STATÚRĂ s.f. Înfățișare a corpului; talie, făptură, trup. *Împărăteasa se ridică în toată măreața ei statură.* P.L. 4/10 [Pr. 1].

STĂPÎN, -Ă s.m. și f. 1. Posesor al unui lucru material, proprietar. *La castel în poartă calul Stă a doua zi în spume, Dar frumoasa lui stăpînă A rămas pierdută-n lume.* O.I 68/3. *Stăpîne, adaogi calul, tu ai izbit meazănoaptea.* P.L. 19/31. *Spune frățîne-tău să-și arunce stăpînul în nori.* P.L. 21/27. *Zise Făt-Frumos calului său, să-și arunce stăpînu-n nori.* P.L. 21/33 [V. 1; Pr. 3].

2. Stăpînitor, conducător (al unui stat, al unui popor). *Spuma asta-aveninată, astă plebe, ast gunoi Să ajung-a fi stăpînă și pe țară și pe noi!* O. I 150/32. *E-ntinsă-n haine albe cu fața spre altari Logodnica lui Arald, stăpîna peste avari.* O.I 88/4. *Punctu-acela de mișcare, mult mai slab ca boaba spumii, E stăpînul fără margini peste marginile lumii.* O.I 132/26. *Umbra arborului falnic peste toate e stăpînă.* O.I 144/2 [V. 4]. ◒ (Ironic) *Fonfii și flecarii, gâgăuții și gușații, Bîlbîiți cu gura strîmbă sunt stăpînii aștei naiți!* O.I 150/38 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Stăpîna mării** v. m a r e[2] [V. 1]. ◇ (Termen de adresare către divinități) *Iar celui ce cu pietre mă va izbi în față, Îndură-le, stăpîne, și dă-i pe veci viață!* O.I 116/14 [V. 1]. ✦ F i g. Epitet dat persoanei iubite. *Cupido, un paj șagalnic, ce ascunde cu-a lui mînă, Viorlul glob al lampei, mlădioasa mea stăpînă!* O.I 154/8 [V. 1]. ◒ (Repetiție) *Scris în cartea vieții este... Eu să fiu a ta stăpînă, tu stăpîn vieții mele.* O.I 142/20 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n.ac. **stăpîn** (**O.I** 88/4, 142/20), **stăpînul** (**O.I** 132/26; **P.L.** 21/27), **stăpînu-** (**P.L.**

21/33), **stăpînă** (**O.I** 68/3, 142/20, 144/2, 150/32, voc. **stăpine** (**O.I** 116/14; **P.L** 19/31), **stăpînă** (**O.I** 154/8); pl.n.ac. **stăpînii** (**O.I**, 150/38).

STĂPÎNÍ vb. IV. **I. T r a n z . F i g .** (Despre abstracte) A domina. *Deși trepte osebite le-au ieșit din urna sorții Deopotrivă-i stăpînește raza ta și geniul morții.* O.I 130/20. *Umbra celor nefăcute nu-ncepuse-a se desface, Și în sine împăcată stăpînea eterna pace!* O.I 132/22. *Nu mă voi face comediantul acelui rău, care stăpînește lumea.* P.L. 87/18; cf. **O.I** 136/16 [V. 3; Pr. 1].

2. R e f l . F i g . A-și reține manifestarea unei porniri, a unui sentiment. — *Domnule! zice ea, stăpînindu-se ... vrei să mă înveți cum trebuie să mă port?* P.L. 69/9 [Pr. 1].

3. A guverna, a conduce. ◒ (Metaforic) *Soarele stăpînea cerul și împlea sinul mării cu lumină.* P.L. 97/15 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **stăpînește** (**O.I** 130/20, 136/16; P.L. 87/18), imp. 3 sg. **stăpînea** (**O.I** 132/22; **P.L.** 97/15); ger. **stăpînindu-se** (**P.L.** 69/9).

STĂPÎNÍRE s.f. Domnie, suveranitate. ◒ (Metaforic) *Lună, lu, stăpîn-a mării ... Peste cîle mii de valuri stăpînirea ta strîbate, Cînd pluteșți pe mișcătoarea mărilor singurătate.* O.I 130/11; cf. **O.I** 136/13 [V. 2].

— Formă gramaticală: sg. n.ac. **stăpînirea** (**O.I** 130/11, 136/13).

STĂPÎNITÓR, -OÁRE s.m. și f. Care stăpînește, care ține sub stăpînirea sa. ◒ (Metaforic) *Codrul pare tot mai mare, parcă vine mai aproape Dempreună cu al lunei disc, stăpînilor de ape.* O.I 154/30 [V. 1].

STEA s.f. **1.** Corp ceresc cu lumină propriе; (în sens curent) orice corp ceresc (cu excepția lunii) care strălucește noaptea pe cer. *Cînd sorii se sting și cînd stelele pică, Îmi vine a crede că toate-s nimică.* O.I 38/15. — *Ce mi-i vremea, cînd de veacuri Stele-mi scînteie pe lacuri.* O.I 123/24. *Și dacă stele bat în lac Adîncu-i luminîndu-l. E ca durerea mea s-o-mpac Înseninîndu-mi gîndul.* O.I 193/5. *Stelele mari și albe tremurau pe cer și argintul lunei trecea sfîșiind valurile transparente de nouri.* P.L. 101/22; cf. **O.I** 44/33, 51/7, 63/27, 82/33, 82/37, 92/8, 114/3, 133/16, 148/35, 167/8, 186/6, 269/9, 215/11, 231/7, 234, 234/1, 234/9; **O. IV** 338, 338/1, 361/13, 364/7, 378, 378/1; **P.L.** 19/17, 23/12, 25/28, 31/9, 36/9, 38/28, 38/31, 39/16, 45/30, 46/30, 50/4, 50/38, 51/15, 53/24, 60/5 [V. 26; Pr. 16]. ◒ (Repetiție) *Porni luceafărul. Creștean în cer a lui aripe ... Un cer de stele dedesupt, Deasupra-i cer de stele — Părea un fulger neîntrerupt Rătăcitor prin ele.* O. I 176/13—14. *Înălțimile albastre Pleacă zarea lor pe dealuri Arătînd privirii noastre Stele-n ceruri, stele-n valuri.* O.I 210/19 [V. 4]. ◒ (Comparație) *Ce-ți doresc eu ție, dulce Românie, Țărîră mireasă, mamă cu amor! Fiii tăi trăiască numai în frăție Ca a nopții stele, ca a zilei sori.* O.I 16/4. *Tu nici nu știi a ta apropiere Cum inima-mi de-adînc o liniștește, Ca răsărirea stelei în tăcere.* O.I 120/11. *Floarea din fereastă veghea printre frunzele ei, ca o stea roșie prin încrețiturile unui nor.* P.L. 15/19. *Tu zici să te iubesc. Dacă ție-aș putè iubi ca pe-o stea din cer ... da!* P.L. 86/31; cf. **O. I** 35/26, 235/19; **P. L.** 5/19, 7/18, 31/13 [V. 4; Pr. 5]. ◒ (Personificare) *Sara pe deal buciumul sună cu jale, Turmele-l urc, stele le scapără-n cale.* O.I 231/2. *Astă-noapte mi se păreа că vorbesc c-o stea, și steaua mi-a spus că vii din partea împăratului ce mă iubește,* P. L. 12/1. *Stele păzeau țăria, luna trecea ca un scut de argint prin întunericul nourilor.* P.L. 44/28. *În fine, o liniște somnoroasă, un aer cald de vară, lumina strălucită, stele de aur ce-și închidau pleoapele spre a le deschide iar.* P. L. 48/38 [V. 1; Pr. 4]. ◒ (Comparație) *Iar doi îngeri cîntă-n plîngeri, Plîng în noapte dureros, Și se sting ca două stele, Care-n nuntă, ușurele Se cunun căzînde jos.* O.I 13/18 [V. 1]. ◒ (În contexte figurate) *Cînd din stele auroase Noaptea vine-ncetișor Cu-a ei umbre suspinînde, Cu-a ei silfe șopolinde, Cu-a ei vise de amor.* O. I 13/1. *Sara vine din uriniști, Cu mîrcase o îmbală, Cerul stelele-și arată, Solii dulci ai lungii tiniști.* O.I 103/7; cf. **O. I** 14/6 [V. 3]. (Personificare) *Nilul doarme și ies stelele din strungă Luna-n mare își aruncă chipul și prin nori le-alungă.* O. I 44/1. *O, ascultă numa-ncoace, Cum la vorbă mii de valuri stau cu stelele prorocace!* O. I 155/8. *Înainte de a dormi, ea își împreuna mîinile și, pe cînd stelele albe sunau în ariane coarde rugăciunea universului buzele ei murmura zîmbind.* P. L. 52/17 [V. 2; Pr. 1]. (Sugerînd visarea, meditația poetică) *Cînturile mele zic Adio tuturora ... Afla murmur de izvor, Alît senin de stele, Și un atît de trist amor Am îngropat în ele.* O. I 184/10. *Dîndu-mi din ochiul tău senin O rază dinadins, În calea timpilor ce vin O stea s-ar fi aprins.* O.I 191/20. *Nici luna plutitoare, nici stelele din ceri N-or să pătrundă-n umbra trecutelor dureri ... Doar ochii tăi de înger în visul meu străbat!* O. IV 432/13. *Eu mă uit în sus, asemenea stăturei lui Apoi ... fii steaua cea din cer, rece și luminoasă! și-atunci ochii mei s-or uita etern la tine!* P. L. 87/37; cf. **O.I** 35/20, 162/4 [V. 5; Pr. 1]. (Aluzie la poezia lui V. Alecsandri „Steluța") *Veselul Alecsandri, Ce-nșirînd mărgăritare pe a stelei blondă rază. Acum secolii străbate, o minune luminoasă, Acum ride printre lacrimi cînd o cîntă pe Dridri.* O. I 32/28 [V. 1]. (Repetiție) *Cu zîmbetul tău dulce tu mîngîi ochii mei, Femeie între stele și stea între femei.* O.I 213/6 [V. 2]. (Sugerînd o viziune fantastică) *Dar poate acolo să fie castele Cu arcuri de aur zidite din stele. Cu rîuri de foc și cu păduri de-argint.* O. I 38/2. *Din inimă-i pămîntul la morți să deie viață, A pămîntului lucire s-o deie luna plină. În ochii-i să se scurgă sîntei din steaua lină.* O.I 94/22. *Împărăteasa ... visă în vis că Maica Domnului desprinsese din cer două vinete stele ale dimineții și i le așezase pe frunte. A doua zi, deșteptată, ea vedea ...* P. L. 23/12. *Visau amîndoi aceleași vis. Ceruri de oglinzi, plutînd cu îndrăzneață aripi albe și cu brîie de curcubeu, portale nalte, galerii de-o mătmură ca cearа, straturi de stele albastre pe plafonduri argintoase.* P. L. 52/25 [V. 2; Pr. 1]. ◇ *Steaua polară* v. **p o l a r** [V. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **Oceane de stele** = cerul înstelat. *Cînd privesc zilele de-aur a scriptorelor române ... văd nopți ce-ntind deasupră-mi oceane de stele, Zile cu trei sori în frunte, verzi dumbrăvi cu fiîmele.* O. I 31/4 [V. 1]. **A turbura stele pe unde** = a face să se piardă, prin mișcare, imaginea stelelor reflectată în apă. *Dar și-acum tulburînd stele pe-ale Nilului lungi unde, Noaptea flamingo cel roșu apa-neet, încet pătrunde.* **O. I** 45/13 [V. 1]. **Căzînde stele** = visuri pierdute (v. și **f l o a r e**). *Visuri trecute, uscate flori, Ce-ați fost viața vieții mele, Cînd vă urmam eu, căzînde stele, Cum ochiul urmă un meteor.* O. I 26/3 [V. 1]. **A se cufunda în stele și în nori și în ceruri nalte** v. **c u f u n d a** [V. 1]. **A face vulul să fiiute, a pune steaua să zboare** v. **val**

[V. 1]. **A se îmbăta şi de seintel din stele** v. Îmbăta [V. 1]. **A pluti pe aripi sînte pintre stelele senine** v. pluti [V.1]. **Îmbrăcat în flori şi stele** v. îmbrăca [V.1]. **Cer cu alte stele, cu alte raiuri, eu alţi zei** v. cer [V.1]. (Simbol al izolării şi al contemplaţiei senine) **Steaua singurătăţii**=luceafărul (v. şi domn). *Nu credeam să-nşăţ a muri vreodată; Păruri tînăr, înfăşurat în manta-mi, Ochii mei nalţam visători la steaua Singurătăţii.* O. I 199/3 [V. 1]. **Mare de stele** v. mare[2] [V.1]. **Ninsoare de stele** v. *ninsoare* [v. 1]. **Roiuri de stele** v. roi [Pr. 1]. **Stea de foc**=făclie, torţă. *Şi văzu în boltele scărilor candelabre cu sute de braţe şi-n fiecare braţ ardea cîte o stea de foc.* P.L. 5/37 [Pr. 1]. **Cel din stele** v. cel[2] [V.1]. (Cu referire la ochi, sugerînd licărirea, strălucirea, v. şi fiastru, izvor, lumină, turbure) **Topite stele ale diminţei.** *Şi ochii tăi, topite stele ale diminţei, privesc atît de adînc în noaptea sufletului meu.* P. L. 55/33 [Pr. 1]. **Stele albastre.** *Făt-Frumos vedea cum înfloreau două stele albastre, limpezi şi uimite — ochii miresei lui.* P. L. 9/27 [Pr. 1]. ◒ (Metaforic) Locul de dincolo de moarte; cer. *Şi dacă pentru sufletul meu Nu-i loc aicea, ci numa-n stele, Voi, cînd mi-or duce îngerii săi Patiăa-mi umbră în albul munte Să-mi pui cununa pe a mea frunte Şi să-mi pui lira de căpătîi.* O. I 27 / 20 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Fiinţă iubită (v. şi floare, floricică, înger, lumină, mititel, minune, pază, suflet). *Stea, sărac de bunuri, frumuseţe şi spirit, inima mea este atît de bolnavă ca o scînteie de soare noaptea şi te iubesc.* P. L. 55/30. *Stea! cum luceşti în cerul tău, fără să ştii că un suflet moare!* P. L. 56/28 [Pr. 2]. ◆ Fig. Astru de care este legat destinul omului. *Să-mi visez o soartă mîndră de-al meu nume Şi de steaua mea.* O. I 9/18. *Şi-ntreb al meu suflet rănit de-ndoială, De ce-ai murit, înger cu faţa ca pală? Au n-ai fost în jună, n-ai fost în frumoasă? Te-ai dus spre a stinge o stea radioasă?* O. I 37/24. *Scris în cartea vieţii este şi de veacuri şi de stele Eu să fiu a ta stăpînă, în stăpîn vieţii mele.* O. I 142/19 [V. 3]. ◒ (Metaforic; simbolizînd o fiinţă dotată cu calităţi excepţionale; v. şi acvilă, astru, lumină, stîncă, tunet) *Îmbracă-te în doliu, frumoasă Bucovină. Cu cipru verde-neînge antică fruntea ta. C-acuma din pleiada-ţi aurioasă şi senină Se stinse un luceafăr, se stinse o lumină. Se stinse-o dalbă stea!* O. I 1/5. *Şi cu ochiul plin de lacrimi nefiunea cea română . . . Vede cum prin nori se stinge stea cu flacără divină Şi aude-n cer un tunet şi un gemet pe pămînt.* O. I 28/7 [V. 2]. ◒ (Construcţie metaforică) **A avea stele eu noroc şi prigoniri de soarte** = a fi supus puterii destinului. *Ei doar au stele cu noroc şi prigoniri de soarte, Noi nu avem nici timp, nici loc Şi nu cunoaştem moarte.* O. I 177/29 [V. 1].

2. Obiect sau desen reprezentînd imaginea convenţională a stelei (**1**). [Mireasa] *flori albastre are-n părul-i şi o stea în frunte poartă.* O. I 85/34. *Brutu-i se întindea spre haos . . . aripele lungi şi albe păreau a se ajunge într-o elipsă deasupra umerilor lui şi deasupra frunţii se-ncovoia un cerc de stele albastre.* P.L. 83/23. *Fondalul era haos, în sus străbătut pe ici, pe colea de cîte-o stea murind.* P.L. 83/24 [V. 1; Pr. 2]. ◒ (În context figurat, simbolizînd elevaţia spirituală) *Ea? — O fiică e de rege, blondă-n diadem de stele Trece-n lume fericită, înger, rege şi femeie; El răsvoală în popoare a distrugerei scînteie.* O. I 51/25. *O vin' odorul meu nespus Şi lumea la o lasă . . . O vin', în părul lău bălai S-anin cununi de stele Pe-a mele ceruri să răsai Mai mîndră decît ele.* O. I 172/18 [V. 2]. ◒ (Construcţii metaforice) **Diademă de stele** v. diademă [V. 2]. **A pune pe frunten cuiva mîndru diadem de stele** v. diademă [V. 1].

3. (În expr.) **A fi cu stea în frunte** = a fi înzestrat cu calităţi excepţionale. *Te-or întrece nătărăi, De ai fi cu stea în frunte.* O. I 196/28 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **stea** (**O. I** 1/5, 28/7, 35/26, 37/24, 85/34, 114/3, 191/20, 196/28, 213/6, 235/19; **P.L.** 5/19, 5/37, 12/1, 15/19, 31/9, 83/24, 86/31), **steaua** (**O.I** 9/18, 36/17, 92/30, 91/22, 199/3, 234, 234/1; **P.L.** 12/1, 87/37), g.d. **stelei** (**O.I** 32/28, 120/11, 234/7), voc. **stea** (**P. L.** 55/30, 56/28); pl. n.ac. **stele** (**O. I** 13/1, 13/18, 14/6, 16/4, 26/3, 27/20, 29/4, 29/14, 30/14, 31/4, 32/34, 35/2, 37/12, 38/2, 38/9, 44/33, 45/13, 45/22, 51/7, 51/25, 54/1, 63/27, 65/6, 82/33, 123/24, 142/19, 148/35, 167/8, 172/18, 176/13, 176/14, 177/29, 184/10, 186/16, 187/12, 193/5, 209/9, 210/20, 210/20, 213/6, 215/11, 231/2; **O.IV** 338, 338/1, 361/13, 364/17; **P.L.** 7/18, 9/27, 23/12, 31/13, 38/28, 38/31, 44/28, 48/38, 50/4, 50/18, 50/38, 52/25, 55/33, 60/6,83/23), **stelele** (**O. I** 35/23, 38/15, 44/1, 82/37, 92/8, 103/7, 133/16, 155/8, 163/4,231/7; **O. IV** 378, 378/1, 432/13; **P.L.** 19/17, 36/9, 39/16, 45/30, 46/30, 52/17, 53/24, 101/22), **g.d. stelelor** (**P. L.** 25/28, 51/15).

STEAG s.n. **1.** Drapel, stindard. ◒ (În context figurat; personificare) *Spună lumii large Steaguri tricoloare, Spună ce-i poporul mare, românesc.* O. I 15/13 [V. 1].

2. (Învechit) Unitate militară mai mică avînd un steag propriu. *Şi, gonind biruitoare, tot veneau a ţării steaguri.* O. I 148/26 [V. 1].

STÉCLĂ s.f. v. **stielă**.

STECLÍ vb. IV. Intranz. (Mold.) A luci (ca sticla), a străluci. *Făt-Frumos . . . merse . . . pe dira trasă de piuă, pînă ce ajunse ling-o casă frumoasă, albă, care steclea la lumina lunei.* P. L. 7/15. *Un pod de pînză diamantică ce stecleşte vioriu.* P. L. 51/28. *Îl privi în întreg de la capul inundat în aur pînă la botinele micuţe ce stecleau radioase pe covorul înflorit.* P. L. 63/11 [Pr. 3].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **stecleşte** (**P.L.** 51/28), imp. 3 sg. **steclea** (**P.L.** 7/15), 3 pl. **steclеau** (**P.L.** 63/11).

STEJÁR s. m. Arbore (*Quercus sessilifiora*). *Sună codrul de stejari.* O.I 146/4. *Stejarii par o străjă de giganţi ce-o înconjoară.* O. I 152/9. *Luna trece prin stejari Urmînd mereu în cale-şi.* O. I 186/21 [V. 3]. ◒ (Personificare) *Stăguri voi, stejari, rămînefi De viaţă la ochii vinefi.* O. I 122/15 [V. 1]. ◒ (Metaforic) *Arald încremenise pe calu-i—un stejar.* O. I 98/6 [V. 1]. ◆ Lemnul acestui arbore. *Poarta de stejar . . . scările . . . le făceau a crede că* [mănăstirea] *este mai mult o ruină.* P. L. 72/14 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n.ac. **stejar** (**O. I** 98/6; **P. L.** 72/14); pl. n. ac. **stejari** (**O. I** 146/4, 186/21), **stejarii** (**O. I** 152/9), voc. **stejari** (**O. I** 122/15).

STÉLĂ s. f. (Latinism) Stea. ◒ (Comparaţie) *Numai prin haos lu îmi apari, Cum pintre valuri a navei velă, Cum pintre nouri galbena stelă, Prin neagra noapte cum un fanar.* O. I 27/7 [V. 1].

STÉMĂ s. f. Semn caracteristic pe care-l au unele animale în frunte. *Houri nalţi cu steme-n frunte.* O. I 101/18 [V. 1].

STÉPĂ s. f. Loc arid, secetos. ◒ (Comparaţie) *Zilele îmi sunt Pustii ca nişte stepe.* O. I 175/30 [V. 1].

STERP, STEÂRPĂ adj. Neroditor. *În grădina cu multe straturi, neudată şi necălcată de nimeni, născură din pelriş sterp . . . flori cu frunze galbene.* P. L. 22/17. *Această insulă este o grămadă de stîlnci sterpe.* P. L. 78/17 [Pr. 2]. ◒ (Construcţie metaforică) **Cule stearpă şi aspră** = mod de existenţă plin de suferinţă şi lipsit de satisfacţii (v. şi b r a ţ, g l a s, p l n e). *Azi abia vedem ce stearpă şi ce aspră cale este Cea ce poate să convie unei inime oneste.* O. I 141/7 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Lipsit de sentimente, fără elan (v. şi I n g h e ţ a t, m o r ţ[1], r e c e, s u r d). *Astfel eu, pierdul în noaptea unei vieţi de poezie, Te-am văzut, femeie stearpă.* O. I 30/16 [V. 2]. ◒ (Metaforic; cu referire la ochi) Care exprimă blazare, lipsit de viaţă. *Vă văd lungiţi pe palul junefii ce-aţi spurcat-o, Suflînd din gură boala vieţei ce-aţi urmat-o, Şi arşi pîn-în rărunchi; Sau bestiilor care pe azi îl fin în fiară, Cum lingueşti privirea cea stearpă şi amară, Cum cădeţi în genunchi!* O. I 24/5 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **sterp** (**P. L.** 22/17), **stearpă** (**O. I** 24/5, 30/16, 141/7), voc. **stearpă** (**O.I** 29/18) ; **pl.** n. ac. **sterpe** (**P. L.** 78/17).

STÍCLĂ s. f. (Şi în forma *steclă*) **1.** Substanţă amorfă, de obicei transparentă, din care se confecţionează geamuri sau diferite recipiente. *Casa se prefăcu într-o peşteră . . . cărfile în beşici mari de steclă.* P. L. 43/27 [Pr. 1].

2. Butelie. ◒ (Construcţie metaforică) **Vinure vărsate, stîcle sfărămate** v. v i n [V. 1].

3. Geam. *O beşică-n loc de sticlă e înlinsă-n ferăstruie.* O. I 84/21. *De prin crîşme . . . pătrundea prin ferestele cu multe geamuri, mari şi nespălate, o lumină murdară, mai slăbită încă prin stropii de ploaie ce inundase sticlele.* P. L. 26/23. *În salon* [era] *întuneric şi sticlele ferestrei străluceau ca argintul în alba lumină a lunei.* P. L. 37/6 [V. 1 ; Pr. 2].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **sticlă** (**O. I** 84/21), **steclă** (**P. L.** 43/27) ; pl.n.ac. **stîcle** (**O.I** 23/23), **sticlele** (**P.L.** 26/23, 37/6). — Variantă : (Mold.) **stéclă** (**P.L.** 43/27) s.f.

***STICLÍ** vb. IV v. steeli.

STICLITÓR, -OÁRE adj. Lucios, sclipitor ; luminos. [Dan] *veghea sub sticlitoarele-i fereşte . . . pînă ce se ivea feţişoara ei palidă.* P. L. 46/4 [Pr. 1].

STICLÓS, -OÁSĂ adj. (Despre ochi) Fără expresie, fix. *Ea-l văzu întins pe pat, genele încă deschise peste ochii sticloşi.* P. L. 99/21 [Pr. 1].

STICLÚŢĂ s.f. Diminutiv al lui sticlă. ◒ (Ironic) *Ne-aţi venit apoi, drept minte o sticluţă de pomadă.* O. I 151/11 [V. 1].

STIH s. n. Vers. ◒ (Construcţie metaforică) **A vesti în stihuri** v. v e s t i [V. 1].

— Formă gramaticală : pl. n. ac. **stihuri** (**O. I** 31/12).

STIHÍE s.f. Forţă oarbă a naturii. *De atunci răsare lumea, lună, soare şi stihii.* O. I 132/28 [V. 1]. ◒ (Personificare) *Stihii a lumei patru, supuse lui Arald, Străbateţi voi pămîntul şi a lui măruntaie.* O. I 94/26 [V. 1].

— Forme gramaticale : pl. n. ac. **stihii** (**O. I** 132/28), voc. **stihii** (**O.I** 94/26).

STIHUÍRE s.f. Versificaţie ; p. e x t. versuri, poezie. *Însă tu îmi vei răspunde că e bine ca în lume Prin frumoasă stihuire să pătrunză al meu nume.* O. I 137/14 [V. 1].

STINDÁRD s.n. Steag. *El ades . . . se-nfăşoară În stindardul roş.* O. I 52/18 [V. 1]. ◒ (În context figurat) *Anii trecutului se-nşiră, În şiruri triumfale stindardul îl răsfiră.* O. I 21/8 [V. 1].

STÍNGE vb. III. **1.** R e f l. A înceta de a arde. *Ii! că în clondir se stinge căpeţelul de lumină!* O. I 49/1. *Căpeţelul de lumină începu a agoniza fumegînd. Se stinse.* P. L. 35/40. *Obloanele se-nchid, luminările se sting.* P.L. 39/39 [V. 1 ; Pr. 2]. ◒ (În context figurat) *Ce am de-a lege oare în seaca-vă fiinţă? Ce foc fără-a se stinge, ce drept fără să-mi mintă, O, oameni morfi de vii!* O. I 23/20. [V. 1]. **A stinge viaţa** = a distruge. *Vorbele iubirii moarte . . . Cer să sting a lor viaţă.* O. I 125/16 [V. 1]. ✦ T r a n z. F i g. (Şi în forma *stînge*) A înlişti. *Nu ştiu gîndirea-mi în ce să o sting.* O. I 40/7. *Focul meu a-l stinge nu pot cu toate Apele mării.* O. I 199/11 [V. 2].

2. T r a n z. A face să nu mai lumineze. *Te-ai dus spre a stinge o stea radioasă?* O. I 37/24. *Îşi luă lunga sa manta de-a umere, stînse lampa.* P. L. 48/30 [V. 1 ; Pr. 1]. ◒ (În context figurat) *Palid — stinge Alexandrescu stinla candela sperării.* O. I 32/5 [V. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **A stinge lumpa vieţii finite** v. l a m p ă [V. 1]. ✦ R e f l. A nu mai da lumină, a-şi pierde lumina şi strălucirea. *Sorii se sting.* O. I 38/15. *Cum s-o stinge* [raza] *totul piere, ca o umbră-n întuneric, Căci e vis al nefiinţii universul cel himeric.* O. I 133/7. *Un soare de s-ar stinge-n cer S-aprinde iarăşi soare.* O. I 178/3 ; cf. **O.** I 171/22, 234/5 [V. 5].

3. R e f l. A-şi pierde din intensitate ; a se estompa. *Priveliştea se stinge.* O. I 95/16. *La ce simţirea crudă a stinsului noroc Să nu se sting-asemeni, ci-n veci să stea pe loc.* O. I 127/6 [V. 2]. ◒ (Metaforic) A potoli, a calma (v. şi a s u r z i, î n d u l c i). *Ca zefirii ce adie Cînturi dulci ca un fior, Cînd prin flori de iasomie Îşi sting suflefele lor.* O. I 18/12 [V. 1].

4. R e f l. A muri. *Neiubit şi neurît de cineva, se va stinge asemenea unei scînteі.* P. L. 28/12. *Dară consumată de lipse, ea se stinse într-o zi.* P. L. 31/25. *Se vor stinge şi se vor naşte popoare.* P. L. 47/26. *Ochii mei abia mai reflectează lumea-n care trăiesc. Mă sting.* P. L. 98/26 [Pr. 4]. ✦ F i g. (Şi în forma *stînge*) A dispărea, a pieri. *Iar cînd le văd zîmbind copilăreşte Se stinge-atunci o viaţă de durere.* O. I 120/13. *S-a stins viaţa falnicei Veneţii.* O. I 202/1. *Floare de cring. Astfel vieţile şi tinereţile Trec şi se sting.* O. IV 378/24 ; cf. **O.I** 13/18, 27/18, 83/9, 157/10, 186/18 [V. 8]. ◒ (În contexte figurate) *Naţiunea cea română . . . Vede cum prin nori se stinge stea cu flacără divină Şi aude-n cer un lunel şi un gemel pe pămînt.* O.I 28/7. *După ele un actor Stă de vorbă cu el însuşi, spune zeci de mii de ori Ce-a spus veacuri dupovaltă, ce va spune veacuri încă, Pîn'ce soarele s-o stinge în genunea cea adîncă.* O. I 157/16 [V. 2]. (Repetiţie) *Se stinse un luceafăr, se stinse o lumină Se stinse-o dalbă stea.* O. I 1/4–5 [V. 3].

5. T r a n z. A distruge, a nimici, a înlătura. *Orb, nebun . . . Ce-ar vrea din frunle-i stă sting-un nor.* O .I 27/16. *Nu! moartea cu viaţa a stins toată plăcerea.* O.I 59/13 [V. 2].

— Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **mă sting** (**P.L.** 98/26), 3 sg. **stinge** (**O. I** 32,5), **se stinge** (**O. I** 28/7), 49/1, 95/16, 120/13), **se stinge** (**O. I** 83/9), 3 pl. **sting** (**O. I** 18/12), **se sting** (**O. I** 13/18, 38/15; **P. L.** 39/39), **se sting** (**O. IV** 378/24). p.s. 3 sg. **stinse** (**P. L.** 18/39), **se stinse** (**O. I** 1/1, 1/4, 1/5, 27/18, 171/22; **P. L.** 31/25, 35/40). p.c. 3 sg. **a stins** (**O. I** 59/13), **s-a stins** (**O. I** 202/1, 231/5), **s-a stins** (**O. I** 157/10), viit. 3 sg. **va stinge** (**O. I** 61/9), **se va stinge** (**P. L.** 28/12), **s-o stinge** (**O. I** 133/7, 157/16), 3 pl. **se vor stinge** (**P. L.** 17/26); conj. prez. 1 sg. **să sting** (**O. I** 125/16), **să sting** (**O. I** 40/7), 3 sg. **să stingă** (**O. I** 27/16, 127/6), **să se stingă** (**O. I** 186/18); opt. prez. 3 sg. **s-ar stinge** (**O. I** 178/3); inf. **a stinge** (**O. I** 37/21, 199/11), **a se stinge** (**O. I** 23/20). — Variantă: (Mold., Transilv.) **stinge** (**O. I** 10/7, 83/9, 157/10, 186/18; **O. IV** 378/24) vb. III.

STÍNGERE s.f. Moarte. ◒ (Construcție metaforică; cu referire la moarte; v. și **ducere**, **gheață**, **glas**, **liniște**, **mare**[2], **moarte**, **noapte**, **ochi**, **paranimfă**, **repaos**, **viscrnic**) **Stingere eternă** (sau **pe veci**). *Să simt că de suflarea-ți suflarea mea se curmă Și-n stingerea eternă dispar fără de urmă.* O. I 116/20. *O, marmură, aibi milă de stingerea-mi pe veci!* O. IV 430/18 [V. 2].

STÍNS[3], **-Ă** adj. **1.** Care nu mai arde. *Lumînarea-i stinsă-n casă.* O. I 42/4 [V. 1]. ◆ Fig. Dispărut, pierdut. *La ce simțirea crudă a stinsului noroc, Să nu se sting-ascmeni, ci-n veci să stea pe loc?* O. I 127/5. *Aduceri-aminte m-or coperi cu drag Și stinsele palcmi Le-or troieni căzînd.* O. I 222/9. *Tot astfel cînd al nostru dor Peri în noaptea-adîncă. Lumina stinsului amor Ne urmărește încă.* O. I 231/15; cf. **O. I** 30/7 [V. 4].

2. (Despre ochi) Fără strălucire. *Monahi . . . Cu barbele lor albe, cu ochii stinși sub gene.* O. I 92/19. *Și dacă ochii ce-am iubit N-or fi de rază plini, Tu mă privește liniștit Cu stinsele lumini.* O. I 230/12. *Eu nu putu decît să-ndrepte asupră-i ochii săi stinși și orbi.* P. L. 23/3 [V. 2; Pr. 1]. ◒ (În context figurat) *O, fiarbă-ră minia in vinele stacite, În ochii stinși de moarte, pe frunți înnoptate De sînge putrezit.* O. I 23/11.

3. (Despre culori) Palid, șters. *Născură . . . flori cu frunze gulbene și c-o coloare stinsă.* P. L. 22/19 [Pr. 1].

4. (Despre glas) Slab. *Nimica — nu mi-i nimica, zise cu cu glasul stins.* P.L. 20/10 [Pr. 1].

— Formă gramaticală: sg. n.ac. **stins** (**O. I** 30/7; **P. L.** 20/10), **stinsă** (**O. I** 12/1; **P. L.** 22/19). g. d. **stinsului** (**O. I** 127/5, 231/15); pl. n.ac. **stinși** (**O. I** 23/14, 92/19; **P. L.** 23/3), **stinsele** (**O. I** 222/9, 230/12).

STÍNS[2] s.n. (În expr.) **După stinsul luminării** v. luminare [V. 1].

— Formă gramaticală: sg.n.ac. **stinsul** (**O. I** 136/10).

STÍLP s.m. Coloană de susținere a unei construcții. *O făclie e înfiptă într-un stîlp de piatră surâ.* O. I 50/9. *Clopotnița trosnește, în stîlpi țîșnește touca.* O. I 69/13. *Sala era naltă, susținută de stîlpi și arcuri toate de aur.* P.L. 5/38; cf. **O. I** 69/21; **P.L.** 39/30, 50/10, 44/36 [V. 3; Pr. 1]. ◒ (Comparație) *Cu un stîlp eu stam în lună.* O. I 55/26 [V. 1]. ◇ Expr. **Stîlp de cafenele** = om care-și irosește timpul în cafenele. *Nici viseri că înainte-ți stă un stîlp de cafenele, Ce își rîde de-aste vorbe.* O. I 150/9 V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n.ac. **stîlp** (**O. I** 50/9, 55/26, 150/9); pl.n.ac. **stîlpi** (**O. I** 69/13, 69/21; **P.L.** 5/38, 39/30, 10/10, 44/36).

STÎNĂ s.f. Așezare pastorească de vară. *Și prin somn auzi-vom bucium De la stînele de oi.* O. I 101/8. *Valea-i în fum, fluiere murmură-n stînă.* O.I 231/12 [V. 2]

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **stînă** (**O. I** 231/12). pl.n.ac. **stînele** (**O. I** 101/8).

STÎNCĂ s.f. Bloc mare de piatră; stană. *Stînca stă să se prăvale.* O. I 54/19. *Pe-un jilț tăiat în stîncă stă, Iapân, palid, drept, Cu ctrja lui în mînă, preotul cel păgîn.* O. I 93/6. *Rîurile ce ciorăiau mai în jos de brîiele melancolicelor stînce învățau de la păstorul împărat doina iubirilor.* P. L. 5/6. *Această însulă este o grămadă de stînci.* P.L. 78/17; cf. **O. I** 9/1, 20/3, 94/17, 152/8, 219/15, 221/20; **P.L.** 5/8, 5/13, 7/1, 11/21, 11/33, 19/10, 51/9, 52/5, 72/4, 72/7, 72/23, 78/11, 78/14, 78/19, 78/28, 97/14, 97/17, 97/22, 98/1, 101/1, 101/3 [V. 8; Pr. 23]. ◒ (Comparație) *Cu fața zbîrcită ca o stîncă buhavă și scobită de ploaie . . . urla prin aerul cernit mama pădurilor cea nebună.* P.L. 5/33 [Pr. 1]. ◒ (Personificare) *Visînd cu doina tristă a voinicului de munte, Visul apelor adînce și a stîncelor cărunte. Visul selbelor bătrîne de pe umerii de deal, El deșteaptă-n sînul nostru dorul țărei cei străbune.* O. I 35/2 [V. 1]. ◒ (În context figurat) *Căci rămîne stînca, dușpmoare valul.* O. I 15/7 [V. 1]. ◒ (Metaforic) [Mama pădurii] *fugea mereu, o stîncă de piatră îndrăcită, rupîndu-și cale prin păduri.* P.L. 7/9 [Pr. 1]. ◒ (Metaforic, cu referire la o mare personalitate; v. și **aevilă**, **astru**, **luminătoare**, **stea**, **tunet**) *Cine-i stînca ce se sfarmă? Cine-i leul ce închide cu durere ochii săi? Cine-i tunetul ce moare umplînd lumea de alarmă? — Este domnul Românieî: Barbu Dimitrie Știrbey!* O. I 28/13. *Munte cu capul de piatră de furtune detunată, Stă și azi în fața lumei o enigmă nexplicată Și vegheaz-o stîncă arsă dintre nouri de ere.* O. I 31/21 [V. 2]. (Construcție metaforică; repetiție) **Mur pe mur, stîncă pe stîncă** v. mur [V. 2].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **stîncă** (**O. I** 31/24, 43/15, 43/15, 93/6, 152/8; [**P.L.** 5/13, 6/31, 7/1, 7/9, 11/33, 72/23, 78/14). **stînca** (**O. I** 15/7, 28/13, 54/19; **P.L.** 19/10), g.d. **stînci** (**P.L.** 97/22); pl.n.ac. **stînci** (**O. I** 91/17, 219/15, 221/20; **P.L.** 11/21, 51/9, 52/5, 72/7, 78/11, 78/17, 97/14, 97/17, 98/1, 101/1). **stînce** (**O.I** 9,4), **stîncile** (**P.L.** 78/19, 101/3), **stîncele** (**P. L.** 72/4, 78.28) g.d. **stînce** (**P.L.** 5/6), **stîncelor** (**O.I** 20/3, 35/2; **P.L.** 5/8).

STÎNCÓS, -OÁSĂ adj. Plin de stînci. *El se desculță și . . . cercetă stîncosul său imperiu.* P.L. 97/25 [Pr. 1].

STÎNG, -Ă adj. (Despre braț, mînă sau umăr) Care se află în partea inimii. *Cînd fi-oi întinde brațul sting Să mă cuprinzi cu brațul.* O.I 174/23. *Și întorcîndu-ți fața spre umărul tău sting, În ochii fericirii mă uit pierdut și plîng.* O. I 213,7 [V. 2]. ◇ (Substantivat; în loc. adv.) **În stînga** = în partea dinspre mîna stîngă. *În stînga un drum trecea ca o cordea.* P.L. 72/20 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **sting** (**O. I** 171/23, 213/7), **stînga** (**P.L.** 72/20).

STÎNGE vb. III v. **stinge**.

STÎNJEN s.m. Măsură de lungime folosită înaintea sistemului metric. ◒ (Glumeț) [Ploșnițele] *într-un roi mai de un stînjen Au ieșit la promenadă.* O. I 16/20 [V. 1].

STÎRNÍ vb. IV. Tranz. **1.** A mișca din loc. ◒ (Metaforic) *A pusul își împinse toate neamurile-ncoace ; Pentru-a crucii biruință se mișcară riuri-riuri, Ori din codri răscolite, ori stîrnite din pustiuri.* O. I 146/31. [V. 1].

2. A provoca, a da naștere. *Sfărmați statuia goală a Venerei antice, Ardeți acele pînze cu corpuri de ninsori ; Ele stîrnesc în suflet ideea neferice A perfecției umane și ele fac să pice În ghearele uzurei copile din popor !* O I. 60/18 [V. 1].

— Forme gramaticale : ind. prez. 3 pl. **stîrnesc** (**O.I** 60/18) ; part. **stîrnite** (**O. I** 146/34).

STÎRPITÚRĂ s.f. Lepădătură, pocitură. *Tot ce-n țările vecine e smintit și stîrpitură . . . Tot ce e perfid și lacom, tot Fanarul, toți iliotii, Toți se scurseră aicea și formează patriotii.* O. I 150/33 [V. 1].

STÎRV s.n. Hoit. *Singur stau și caut ca uliul care cată În inima junimei de viața-i dezbrăcată Un stîrv spre-a-l sfîșia.* O. I 25/11 [V. 1].

STOÁRCE vb. III. Tranz. A scoate, a extrage prin presare. ◒ (Metaforic) A face să dispară, a înlătura (v. și **i n e c a, s p ă i a, s p e r i a, s u g r u m a**) *Mai bine mi-aș stoarce tot focul din inimă ca să se risipească în scintei, decît să animez cu el o simțire, pe care-o cred nu numai culpabilă, ci ordinară.* P.L. 87/20 [Pr. 1].

STOCÍT, -Ă adj. Fără vlagă, secătuit. ◒ (În context figurat) *O, fiarbă-vă mînia în vinele stocite.* O.I 23/13 [V.1].

STÓFĂ s.f. Țesătură mai groasă decît pînza. ◒ (Construcție metaforică) **Operă croitorească și în spirit și în stofă** v. **c r o i t o r e s c** [V. 1].

— Formă gramaticală : **sg.n.ac. stofă** (**O. I** 162/30).

STOL s.n. **1.** Cîrd de păsări zburătoare. *Din zare depărtată răsar-un stol de corbi.* O. I 128/3. *Trec stoluri [greu] zburînd La marginea mării.* O. I 221/11. *Stol de cocori Apucă-nlinsele Și necuprinsele Drumuri de nori.* O.IV 378/13 ; cf. **O.I** 211/15 [V. 1]. ◒ (Element de personificare) *Un stol de gînduri aspre trecu peste-a lui frunte.* O.I 93/30 [V. 1]. ◇ (Adverbial) *Cum intre cer și mare trec pasările stol, Trec gîndurile mele a sufletului gol.* O.IV 432/27 [V. 1]. ◒ (Element de personificare ; repetiție) *Stoluri, stoluri trec prin minte Dulci iluzii.* O. I 105/5 [V. 2].

2. (Învechit) Ceată de ostași. *Domnind șumeț și înalt pe roinicele stoluri, Căror a mea ființă un semizeu părea, Simțeam că universul la pasu-mi tresărea.* O. I 91/1 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **stol** (**O.I** 93/30, 128/3 ; **O. IV** 378/13) ; pl. n.ac. **stoluri** (**O. I** 91/1, 214/15, 221/11).

STORS, STOÁRSĂ adj. Fig. Secătuit. *Vîntul ridicat-a lot nisipul din pustiuri, Aslupind cu el oraște, cu gigantice sicriuri Unei ginți ce fără viață-ngreuia pămîntul stors.* O. I 45/6 [V. 1].

STOS s.n. Joc de cărți. ◒ (Construcție metaforică) **A pune la stos** = a irosi în petreceri și jocuri de noroc. *La Paris, în lupanare de cinismu și de lene, Cu femeile-i pierdute și-n orgiile-i obscene, Acolo v-ați pus averea, tinerețele la stos . . .* O. I 151/9 [V. 1].

STRÁDĂ s.f. Drum, într-o localitate, de-a lungul căruia se înșiră casele. *Pe străzile-ncrucișate de flacări orbitoare . . . Se mișc batalioane a plebei proletare.* O. I 62/21. *Ploaia cădea mărunt pe străzile nepavate.* P.L. 26/9. *El trecu prin strada întunecoasă cu pasul lui ușor.* P.L. 95/28 ; cf. **O. IV** 365/23 ; **P. L.** 48/33, 48/41, 49/2, 49/9, 00/8, 60/10, 78/1 94/6, 95/25, 95/38 [V. 2 ; Pr. 12]. ◒ (În context figurat) *Nu se nasc glorii pe stradă și la ușa cafenelii.* O. I 150/2 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **stradă** (**O.I** 150/2 ; **P.L.** 48/41), **strada** (**O.IV** 365/23 ; **P.L.** 94/6, 95/25, 95/28), g.d. **stradei** (**P.L.** 95/38) ; pl. n.ac. **străzile** (**P.L.** 49/2, 49/9, 60/10, 78/1), **străzile** (**O.I** 62/21 ; **P.L.** 26/9,48/33, 60/8).

STRAI s.n. Haină, veșmînt. ◒ (Comparație) *Și mă-mbrac în părul galben, ca în straiu ușor țesut.* O. I 80/15 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică ; cu referire la poezie ; v. și **i n g e r, j o c, l i r ă**) **Straiu de purpură și aur peste țărîna cea grea.** *Ce e poezia? . . . Straiu de purpură și aur peste țărîna cea grea.* O. I 36/15 [V. 1].

STRÁJĂ s.f. Pază. *Stejarii par o strajă de uriași.* O.I 152/9 [V. 1]. ◇ Loc. vb. **A ține strajă** v. **ț i n e a** [V.2].

— Formă gramaticală : **sg.n.ac. strajă** (**O. I** 103/20, 104/30, 152/9).

STRÁNĂ s.f. Scaunele din bisericile ortodoxe. ◒ (Comparație) *Cu evlavie de vulpe, ca în strane, șed pe locuri Și aplaudă frenetic schime, cîntece și jocuri.* O.I 150/25 [V. 1].

STRÁNIU, -E adj. Ciudat. *În cea oglindă mișcătoare Vrei să privești un straniu joc ?* O. I 228/10 [V. 1].

STRĂȘÍNĂ s.f. v. **streșină**.

STRAT s.n. Fișie de pămînt, eu cărări pe margini, pe care se seamănă flori. *Trecură printre straturile de flori și intrară în palatul de marmură al împăratului.* P.L. 10/20. *Împărăteasa cea oarbă și albă umbla încet prin straturi.* P.L.. 22/37. *Cugetarea ei era impălimîlă, ca un strat cu florile pe jumătate veștezite de arșiță.* P.L.. 102/3 ; cf. **P.L.** 7/16, 22/16, 22/34, 99/9 [Pr. 7]. ◒ (În context figurat ; sugerînd o viziune fantastică) *Straturi de stele albastre pe plafonduri argintoase — toate pline de un aer răcoare.* P.L.. 52/25 [Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **strat** (**P.L.** 102/3) ; pl.n.ac. **straturi** (**P.L.** 7/16, 22/16, 22/37, 52/25), **straturile** (**P.L.** 10/20, 99/9), g.d. **straturilor** (**P.L.** 22/34).

STRĂBÁTE vb. III. **1.** Tranz. A pătrunde prin ceva. [Corăbiile] *trecînd încet ca umbre — fin pînzele umflate În fața lunei care prin ele atunci străbate.* O. I 63/14. *Iată tacul. Luna plină Poleindu-l, îl străbate.* O. I 210/6. *Fondalul era haos, în sus străbătut pe ici, pe colea de cîte o stea.* P. I.. 83/24 ; cf. **P.L.** 93/6 [V. 2 ; Pr. 2].

2. Tranz. A cutreiera. *Prin deșert străbat sălbatec mari familii beduine.* O. I 45/11. *Îți dau catarg lîngă catarg, Oștiri spre a străbate Pămîntu-n lung și marea-n larg, Dar moartea nu se poate.* O. I 178/22. *Dintre pasări călătoare Ce străbat pămînturile, Cite-o să-le-nece oare Valurile, vînturile?* O. IV 396/6 ; cf. **O. I** 94/27 [V. 4]. ◒ (În context figurat) *Lună tu, stăpîn-a mării . . . Cîte fărmuri înfiorate, ce palate și celăi, Străbătute de-al tău farmec fie singură-ți arăți.* O. I 130/14. *Cu farmecul luminii reci Gîndurile străbate-mi, Revarsă liniște de veci Pe noaptea mea de patimi.* O. I 179/14 [V. 2]. ◒ (Metaforic) *Nenfeles rămîne gîndul Ce-ți străbate cîntirile. Zboară vecinic înglnindu-l Valurile, vînturile.* O. IV 396/14

[V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A străbate secolii** = a cîștiga renume; a rămîne în posteritate. [Alecsandri] *acum secolii străbate, o minune luminoasă.* O.I 32/29 [V. 1].

3. Intranz. A răzbi, a răzbate. *Din noaptea veșnicei uitări . . . De unde nu mai străbătu Nimic din ce-au apus — Aș vrea o dată-n viață tu Să le înalți în sus.* O. I 230/5. *Cuvinte dulci . . . pintre curi străbăteau numai un nume pronunțat mai tare: Ieronim.* P.L. 95/22; cf. **O.I** 45/17, 96/2, 130/11, 136/13, 157/10, 158/1, 182/3, 184/17, 192/3; **O. IV** 432/18 [V. 11, Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **străbate** (**O.I** 32/29, 63/14, 96/2, 130/11, 136/13, 157/10, 158/1, 182/3, 210/6; **O. IV** 396/14), 3 pl. **străbat** (**O. I** 45/11, 192/3; **O. IV** 396/6, 432/18), **străbate** (**O. I** 45/17), imp. 3 sg. **străbătea** (**P. L.** 95/22), 3 pl. **străbăteau** (**O. I** 184/17), p.s. 3 sg. **străbătu** (**O. I** 230/5); imper. 2 sg. **străbate** (**O. I** 179/14), 2 pl. **străbateți** (**O. I** 94/27); inf. **a străbate** (**O.I** 178/22); part. **străbătut** (**P. L.** 83/24), **străbătute** (**O. I** 130/14; **P. L.** 93/6).

STRĂBĂTĂTOR, -OARE adj. Care învinge. *Și poate că nici este loc Pe-o lume de mizerii Pentr-un atît de sfînt noroc Străbătător durerii!* O. I 185/24 [V. 1].

STRĂBUN[1] s.m. Strămoș. *Preu v-ați bătut joc de limbă, de străbuni și obicei, Ca să nu s-arate-odată ce sunteți — Niște mișei!* O.I 151/25. [V. 1].

STRĂBUN,[2] **-Ă** adj. Strămoșesc. *El deșteaptă-n sinul nostru dorul țării cei străbune.* O. I 35/4 [V. 1].

STRĂIN[1] s.m. Persoană care aparține altei țări decît cea în care se află. ◇ Loc. adv. **Prin străini** = departe de casă. *Cu fața spre părete mă lasă prin străini.* O. I 127/21 [V. 1]. ◇ (La sg. cu valoare de pl.) *Și străinul te tot paște De nu te mai poți cunoaște.* O. I 182/11 [V. 1]. Persoană care este necunoscută celor dimprejur. *Inima-i creștea de dorul Al străinului frumos.* O. I 66/32 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **străinul** (**O. I** 182/11), sg.g.d. **străinului** (**O. I** 66/32); pl. n.ac. **străini** (**O.I** 127/21).

STRĂIN,[2] **-Ă** adj. **1.** Care este din altă țară. — *Bună vreme, măi băiele! — Mulțumim, voinic străin!* O.I 84/1 [V.1].

2. Care aparține altcuiva. *Și cînd gîndesc la viața-mi, îmi pare că ea cură Încet repovestită de o străină gură.* O. I 71/6. *Cine-i acel ce-mi spune povestea pe de rost De-mi ține la el urechea — și rid de cîte-ascult Ca de dureri străine?* O. I 71/10. *Ce limbă, pare-că era a noastră, dar totuși străină, alta.* P.L. 38/12 [V. 2.; Pr. 1]. ◒ (Metaforic) Convențional. fals. *Noi în noi n-avem nimica, totu-i calp, totu-i străin!* O. I 35/18 [V. 1].

3. Înstrăinat, singur, părăsit. *Străin și fără de lege de voi muri — alunce Nevrednicu-mi cadavru în uliță-l arunce.* O. I 116/9. *Străin de toți, piedut în suferință Adîncă a nimiciniciei mele, Eu nu mai cred nimic și n-am tărie.* O. IV 361/9. *Acei care sunt făcuți în felul acesta se simt ca exilați în orașul lor, străini lîngă căminul lor.* P.L. 65/20; cf. **O.I** 182/22 [V. 3; Pr. 1].

4. Ciudat, straniu, neobișnuit. *Nu simțiți c-amorul vostru e-un amor străin? Nebuni! Nu simțiți că-n proaste lucruri voi vedeți numai minuni?* O. I 157/5. *Străin la vorbă și la port Luceștî fără de viață.* O.I 171/5 [V. 2]. ◒ (Repetiție) *Ce lume străină, ce oameni străini!* P.L. 38/11 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg. n.ac. **străin** (**O. I** 35/18, 116/9, 157/5, 171/5, 182/22; **O.IV** 361/9), **străină** (**O.I** 71/6; **P.L.** 38/11, 38/12), voc. **străin** (**O. I** 84/1); pl.n.ac. **străini**(**P.L.** 38/11, 65/20), **străine** (**O.I** 71/10).

STRĂINĂTATE s.f. **1.** Țară străină. *Din străinătate.* O. I 6 [V. 1].

2. Mediu de oameni străini. ◒ (Metaforic) Mulțime de străini. *Zboară păsările toate De neagra străinătate.* O. I 182/29; cf. **O.I** 182/4 [V. 2].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **străinătate** (**O.I** 6, 182/4, 182/29).

STRĂLUCÍ vb. IV. Intranz. **1.** A răspîndi lumină. *Pe cînd luna strălucește pesle-a lomurilor bracuri, Într-o clipă-l poartă gîndul îndărăt cu mii de veacuri.* O. I 132/11. *Ea pasul și-l îndreaptă Lîngă fereastră, unde-n colț Luceafărul așteaptă. Privea în zare cum pe mări Răsare și străluce, Pe mișcătoarele cărări Corăbii negre duce.* O. I 167/14; cf. **O.I** 159/6, 164/8 [V. 4].

2. A sclipi. *La geamul tău ce strălucea Privii atît de des.* O.I 191/5. *Ajunse la castelul Genarului, ce strălucea în întunericul serei ca o uriașă umbră.* P.L. 14/16. *Sticlele ferestrei străluceau ca argintul în alba lumină a lunei.* P.L. 37/6; cf. **O.I** 232/12; **P.L.** 8/25, 13/21, 18/39, 29/9, 29/37, 49/14, 62/31, 69/15, 83/20, 93/34, 101/6, 101/25 [V. 2; Pr. 14].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **strălucește** (**O.I** 132/11, 159/6, 164/8), **strălucе** (**O. I** 167/14, 232/12), 3 pl. **strălucеese** (**P.L.** 93/34), imp. 3 sg. **strălucea** (**O.I** 191/5; **P.L.** 14/15, 29/9), 3 pl. **străluceau** (**P.L.** 18/39, 29/37, 37/6, 49/14, 62/31, 69/15, 83/20, 101/25), **străluceа** (**P.L.** 13/21), p.s. 3 pl. **străluciră** (**P.L.** 8/25); ger. **strălucind** (**P.L.** 101/6).

STRĂLUCÍRE s.f. **1.** Lumină vie reflectată, sclipire, luciu. *Eu le văd răpit de farmec Cum tăgîni cu glas domol, În a apei strălucire Întinzînd piciorul gol.* O. I 110/15. *Și cîți codri-ascund în umbră strălucire de izvoară!* O.I 130/10. *Ochii nu mai aveau acea sălbatică și noptoasă strălucire, în adîncimea cărora fulgera întunecosul amor și întunecoasa dorință.* P.L. 92/39; cf. **O.I** 136/12 [V. 3; Pr. 1]. ◒ (În context figurat) *Scopul lor? Plăcerea dobîndească, reproducerea în mușinoiul pămîntului de viermi noi cu aceleași murdare dorințe în piept, pe care le îmbracă cu lumina lunei și cu strălucirea lacurilor.* P.L. 87/2 [Pr. 1].

2. Fig. Frumusețe, splendoare, fast. *Îndură-le și lasă privirea-mi s-o consol La alba strălucire a gîtului tău gol.* O. IV 430/8. *Pentru soldați—gloria, pentru principi — strălucirea, pentru înșelați—renumele, pentru proști—cerul.* P.I.. 81/39 [V. 1; Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **strălucire** (**O.I** 110/15, 130/10, 136/12; **O.IV** 430/8; **P.L.** 92/39), **strălucirea** (**P.L.** 81/39, 87/2).

STRĂLUCÍT, -Ă adj. **1.** Strălucitor, lucios, sclipitor. *Te văd ca o umbră de-argint strălucită, Cu-aripi ridicate la ceruri pornită.* O. I 37/10. *Neguri albe, străluciie Naște luna argintie.* O. I 72/1. *Din ziduriie arcate răsăreau ferestre străluciie.* P.L. 11/35. *Ochii cei albăstrii ai copilului erau așa de străluciți . . . încît păreau că privesc cu inocență, cu dulceața lor mai femeiască asupra spectatorului.* P.L. 30/3; cf. **O.I** 37/9; **P.L.** 6/4, 7/29, 11/29, 14/6, 16/18, 18/1, 20/2, 20/18, 21/3, 22/35, 27/18, 30/8, 48/38, 50/10, 54/24,

4/28 [V. 3; Pr. 18]. ◇ Expr. **A pune** (ceva) **intr-o lumină strălucită** v. lumină [Pr. 1].

2. Fastuos, splendid. *Văzu ... în mijlocul unui salon strălucit o junâ fată muiată într-o haină albă.* P.L. 36/32. *Privește ... acest amestec strălucit de palate și domuri.* P.L. 93/33 [Pr. 2]. ◒ (În context figurat) *Să-mi descrii toată natura vizionară și însălătoare a lucrurilor lumești, de la floarea ce cu naivitate minte prin haina ei strălucită că e ferice înlăuntrul gingașelor sale organe, până la omul, ce acopere cu vorbe mari ... egoismul său.* P.L. 47/35 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **strălucit** (**P.L.** 14/6, 18/1, 20/2, 21/3, 22/35, 36/32, 93/33), **strălucită** (**O. I** 37/9; **P.L.** 7/29, 20/18, 30/8, 47/35, 48/38, 81/32), **strălucita** (**P.L.** 50/10); pl.n.ac. **străluciți** (**P.L.** 27/18, 30/3), **strălucite** (**O. I** 72/1; **P.L.** 6/4, 11/29, 11/35, 16/18, 54/24, 84/28).

STRĂLUCITÓR, -OÁRE adj. 1. Scinteietor. *De departe se văd turnurile strălucitoare ale bisericelor Iașilor.* P.L. 39/24 [Pr. 1].

2. Plin de strălucire, expresiv, luminos. ◒ (Repetiție) *El ... se uita uimit cu ochii strălucitori la strălucitorul ei chip ce s-apropia.* P.L. 93/13 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **strălucitorul** (**P.L.** 93/13); pl.n.ac. **străluciторi** (**P.L.** 93/13), **străluciтoare** (**P.L.** 39/24).

STRĂMÓȘ s.m. Înaintaș. ◒ (În context figurat) *Dar lăsați măcar strămoșii ca să doarmă-n colb de cronici; Din trecutul de mărire v-ar privi cel mult ironici.* O.I 151/29 [V. 1].

STRĂNEPÓT, -OÁTĂ s.m. și f. Urmaș. *Sunt tot ei, cei cari renasc în strănepoți.* P.L. 41/19 [Pr. 1].

STRĂȚÉSE vb. III. Tranz. A întrețese, a împinzi. *Liane ... să-mi strățese părul și barba cu firele lor.* P.L. 98/30 [Pr. 1].

STRĂVÉCHI, -E adj. Secular. *Sufletul visează toal-istoria străveche.* O. I 45/16. *Răsare luna ... Rumenind străvechii codri.* O. I 76/16 [V. 2].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **străveche** (**O.I** 45/16); pl.n.ac. **străvechii** (**O.I** 76/16).

***STRĂVEDEÁ** vb. II v. **streveden.**

STRĂVEZÍU, -E adj. Transparent. *Un painjăn ... A țesut subțire pînză străvezie.* O. I 76/30. *Apele-ncreșesc în tremur străveziile lor fețe.* O.I 142/10. *O vezi printr-o albă perdea străvezie.* O. IV 364/26 [V. 3]. ◒ (Construcție metaforică) **Străveziul demon** v. demon [V. 1]. ✦ Palid; fin, plăpînd, diafan. *Ca umbre străvezie ieșite din infern Ei zboară.* O. I 98/9. *Iar umbra feței străvezii E albă ca de ceară.* O. I 170/13. *Și fața străvezie ca fața albei ceri Slăbită e de umbra duioaselor dureri!* O. I 213/3 [V. 3].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **străveziul** (**O.I** 69/14), **străvezie** (**O. I** 76/30, 213/3; **O.IV** 364/26), g.d. **străvezii** (**O. I** 170/13); pl.n.ac. **străvezie** (**O. I** 98/9), **străvezile** (**O.I** 142/10).

***STREĂȘINĂ** s.f. v. **streșină.**

STREÂNȚĂ s.f. Ducata sfișiată dintr-o țesătură. ◒ (Metaforic) Nor (cu conturul neregulat, zimțuit). *Vedea din cînd în cînd cîte o streanță uriașă altrnată de cer, ce încunjura cu poalele ei vîrful vreunui munte.* P.L. 11/23 [Pr. 1].

STRECURÁ vb. I. Refl. A se furișa. *Tu pe-alături te strecoară, Nu băga nici chiar de seamă, Din cărarea ta afară De te-ndeamnă, de le cheamă.* O. I 198/1 [V. 1]. ✦ A luneca. *Părul ... se strecură prin minușele-i de ceară.* P. L. 51/32 [Pr. 1]. ◒ (Metaforic) A pătrunde. *Luna se strecoară printre nouri.* O. I 157/17. *Simți cum se strecoară un somn de plumb prin toate vinele.* P. L. 16/24. *Dar pe furiș se strecura cîte-o rază drept în ochii lui.* P. L. 67/16 [V. 1; Pr. 2].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **se strecoară** (**O. I** 157/17; **P. L.** 16/24), **se stréceură** (**P. L.** 51/32), imp. 3 sg. **se strecura** (**P. L.** 67/16); imper. 2 sg. **te strecoară** (**O. I** 198/1).

STRECURĂTOÁRE s. f. Unealtă de gospodărie pentru strecurat lichide. ◒ (Comparație) [Lumina] *trecea prin mreje de frunze, ca prin strecurători de lumină.* P. L. 44/32 [Pr. 1].

STRÉȘINĂ s. f. (Regional) Prelungire a acoperișului, care apără de ploaie fațada casei. *Streșine vechi casele-n lună ridică.* O. I 231/10. *Streșinele ieșite erau suspendate de stîlpi albi.* P. L. 44/35. *Orașul vechi cu strade strîmte, cu casele închircite, cu streșinele mucegăite în lună.* P. L. 60/9; cf. **O. I** 48/16; **O. IV** 369/2; **P. L.** 29/8, 39/25, 48/40, 51/9 [V. 3; Pr. 6]. ✦ Acoperiș. *Ce cauți la barbarul sub streșina-i de cetini?* O. I 91/25 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **streșină** (**P. L.** 29/8), **strașină** (**O. IV** 369/2), **streșina** (**O. I** 91/25); pl. n. ac. **streșini** (**O. I** 48/16; **P. L.** 48/40), **streșine** (**O. I** 231/10; **P. L.** 39/25, 51/9), **streșinele** (**P. L.** 44/35, 60/9). — Variantă: (regional) **strășină** (**O. IV** 369/2) s. f.

STREVEDEÁ vb. II. Refl. A se întrezări. *Toate se întind nainte-i... Ca prin neguri alburie se strevăd și se prefac În întinsă-mpărăție sub o umbră de copac.* O. I 144/9 [V. 1].

STRICT adv. Precis, exact, riguros. *Vezi deodată cu mirare c-ai trăit într-o ordine de lucruri strict organizată, fără ca s-o știi sau s-o vrei aceasta.* P. L. 81/15 [Pr. 1].

STRIGÁ vb. I. 1. Tranz. A rosti cu voce tare. *Te iubesc! — era să strige demonul în a lui noapte.* O. I 51/21. — *Înainte, strigă Făt-Frumos calului.* P. L. 18/31. — *Bravo! maistre Ruben, strigă el, dracii tăi sunt meșteri în desprinsul umbrelor din părete.* P. L. 62/9; cf. **O. I** 48/23, 98/1; **P. L.** 8/29, 8/36, 54/10, 76/14, 102/17 [V. 3; Pr. 7].

2. Intranz. A țipa. *Ar striga ... și nu se-ndură.* O. I 104/9. *În zadar striga-mpăratul ca și leul în turbare.* O. I 148/11 [V. 2]. ◒ (Metaforic) *P-ici, pe colo mai străbate, cîte-o rază mai curată Dintr-un Carmen Saeculare ce-l visai și eu odată. Altfel șuieră și strigă, scapără și rupt răsună.* O. I 158/3 [V. 1]. ✦ A semnaliza prin țipete. *Numai pe ici, pe colo auzea etnii urlînd la lună, paznicii de noapte, care strigau, ori grupe de cavaleri, care veneau de la vro petrecere.* P. L. 44/25 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **strigă** (**O. I** 158/3; **P. L.** 8/29), imp. 3 sg. **striga** (**O. I** 148/11; **P. L.**

54/10), 3 pl. **strigau** (**P. L.** 44/25), p. s. 3 sg. **strigă** (**O. I** 98/1 ; **P. L.** 8/36, 18/31, 62/9, 76/14, 102/17) ; conj. prez. 3 sg. **să strige** (**O. I** 51/21) ; opt. prez. 1 sg. **aș striga** (**O. I** 48/23), 3 sg. **ar striga** (**O. I** 104/9).

STRIGĂRE s. f. Strigăt. *Organele-s sfărmate și-n strigări iregulare Vechiul cîntec mai străbate.* O. 1 157/39 [V. 1].

STRÍGĂT s. n. Exclamație cu voce ridicată ; țipăt, răcnet. *Strigăte de Allah ! Allahu ! se aud pe sus prin nori.* O. I 144/14 [V. 1]. ◇ (La sg. cu valoare de pl.) *Urlă cîmpul și de tropot și de strigăt de bătaie.* O. I 148/10 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **strigăt** (**O. I** 148/10) ; pl. n. ac. **strigăte** (**O. I** 144/14).

STRIVÍ vb. IV. Tranz. Fig. A nimici. ◒ (În context figurat) *Cine e nerod să ardă în cărbuni smarandul rar S-a lui vecinică lucire s-o strivească în zadar?* O. I 83/8 [V. 1].

STRIVÍT,-Ă adj. Fig. Copleșit, doborît. *Dan se simțea bolnav, abătut, strivit sub greutatea cugetărilor lui.* P. L. 60/20 [Pr. 1].

STRÎMB,-Ă adj. Încovoiat, înclinat. *Țintirimul singur cu strîmbe cruci veghează.* O. I 69/11. *Un proverb cu literele strîmbe ale inlunecatei Arabii.* P. L. 52/29. *El îi dete o hîrtie mîzgălită în linii strîmbe.* P. L. 96/19 [V. 1 ; Pr. 2]. ◆ Deformat, schimonosit. *Ponfii și flecarii, gâgăuții și gușalii, Bilbîiți cu gura strîmbă sunt slăpînii aștei naftii.* O. 1 150/38 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **strîmbă** (**O. I** 150/38) ; pl. n. ac. **strîmbe** (**O. I** 69/11 ; **P. L.** 52/29, 96/19).

STRÎMBÁ vb. I. Refl. Fig. A se schimonosi. *Nasul i se strîmbă și se uscă ca un ciolur de copac.* P. L. 43/32. [Ruben] *începu a rîde hîd și strîmbîndu-se.* P. L. 43/34. *Drucii se strîmbau rîzînd în beșicele lor și se dădeau peste cap.* P. L. 43/37 [Pr. 3].

— Forme gramaticale : ind. imp. 3 pl. **se strîmbau** (**P. L.** 43/37), p. s. 3 sg. **se strîmbă** (**P. L.** 43/32) ; ger. **strîmbîndu-se** (**P. L.** 43/31).

STRÎMT, -Ă adj. Îngust. *Pintre crengi scînteie stele, Farmec dînd cărării strîmte.* O. I 209/10. *Ulicioara-i strîmtă și, din ziduri vechi, Vorbe, rîs și plînsel sună în urechi.* O. IV 364/9. *El s-apropia de strada strîmtă.* P. L. 95/25 ; **P. L.** 26/9, 39/27, 60/8, 94/6 [V. 2 ; Pr. 5]. ◆ Fig. Lipsit de măreție, mărginit, meschin. *Trăind în cercul vostru strîmt Norocul vă petrece.* O. I 181/13 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **strîmt** (**O. I** 181/13), **strîmtă** (**O. IV** 364/9 ; **P. L.** 39/27, 94/6, 95/25). g. d. **strîmte** (**O. I** 209/10) ; pl. n. ac. **strîmte** (**P. L.** 26/9, 60/8). — Scris : *strîmt*.

STRÎMTOÁRE s. f. Faptul de a fi strîmt ; îngustime. ◒ (Construcție metaforică). **Strîmtoare de minte** = lipsă de inteligență (v. și copil, croitoresc). *De obiceiuri și instituțiuni, crescute pe lemeiul naturei, se lipesc religiuni subiective, fapte rele și mizerabile, însă foarte cu scop și formal acomodate cu strîmtoarea de minte a celor mulți.* P. L. 81/1 [Pr. 1]. — Scris : **strîmtoare**.

STRÍNGE vb. III. 1. Tranz. A apăsa apucînd, a cuprinde. *S-apropie de el și-i zise încet, strîngîndu-l de mînă.* P. L. 17/11. *Văzu un băiat îmbrăcat c-o bluză de catifea, care cuprindea strîns de un colan lustruit mijlocul cel mai gingaș din lume.* P. L. 63/7. *El . . . îi strînse mîna.* P. L. 68/23. *Nu le voi mai strînge de mînă.* P. L. 69/30 ; cf. **P. L.** 83/8, 94/37 [Pr. 6]. ◇ (Tranz. și refl., în expr.) **A (se) stringe în brațe** (**sau piept la piept, la sîn, la inimă**) = a (se) îmbrățișa. *Mai aproape, mai aproape. Noi ne-om strînge piept la piept.* O. 1 101/10. *Nu-i subțire, ci-mplintă, Încît ai ce strînge-n brațe.* O. I 159/20. *El strînse . . . pe Maria la inima lui.* P. L. 53/38 ; cf. **O. I** 11/21, 12/5, 80/12, 107/13, 210/27 ; **P. L.** 50/11 [V. 7 ; Pr. 2]. ◒ (În context figurat ; element de personificare) *Îngerul iubirei, îngerul de pace . . . Tu îl strînge-n brațe, tu îi fă altare, Dulce Românie, așa ți-o doresc.* O. I 15/23 [V. 1]. ◆ A îmbrățișa. *Vergina îl strînge pe amantu-i mai tare.* O. I 5/17. *Îi luă fața în mîni și . . . o strînse cu atîta foc.* P. L. 49/20. *Ea s-aruncă în gîtul lui, îl strînse spasmotic.* P. L. 85/33. *El o strînse cu atîta putere, încît se încleștase amîndoi într-o îmbrățoșare lungă și nervoasă.* P. L. 94/13 [V. 1 ; Pr. 3].

2. Tranz. (Despre ochi) A închide. *Apoi strîngînd ochii sfîrșiți și tare, a înecat visul său în întunerie.* P. L. 36/41 [Pr. 1]. ◆ (Despre gură) A lipi buzele, apăsîndu-le una de alta. *Încîlcit e părul lui negru . . . gura-și strînge.* O. I 88/13 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A-și strînge moara cea hîrbuită de gură** v. moară [Pr. 1]. ◆ Tranz. și refl. (Despre inimă) A (-și) accelera bătăile, sub impulsul unei emoții. *De-o durere, de-o dulceață Pieptul, inima-i se strînge.* O. I 104/8. *Să iubească — ideea aceasta îi strîngea adesea inima. P. L. 28/19. Bucuria, uimirea, îi strîngea sufletul.* P. L. 37/35 [V. 1 ; Pr. 2].

3. Tranz. și refl. A (se) aduna. *Și-acele milioane, ce în grămezi luxoase Sunt strînse la bogatul, pe cel sărac apasă, Și-s suple din sudoarea prostilului popor.* O. I 59/4. *La Nicopole văzut-ai cîte labere s-au strîns Ca să stie înaintemi ca și zidul neînvins.* O. I 147/5 [V. 2]. ◒ (Metaforic ; depreciativ) A rezuma. *Poate vrun pedant cu ochii cei verzui, pesle un veac . . . le-o strînge-n două șiruri, așeztndu-le la coadă, În vro notă prizărită sub o pagină neroadă.* O. I 134/13 [V. 1].

— Forme gramaticale : ind. prez. 1 sg. **string** (**O. I** 107/13), 3 sg. **stringe** (**O. I** 5/17,11/21, 12/5, 88/13), **se stringe** (**O. I** 104/8), imp. 3 sg. **stringea** (**P. L.** 28/19, 37/35), p. s. 3 sg. **strînse** (**P. L.** 18/11, 49/20, 53/38, 68/23, 85/33, 94/13), p. c. 3 pl. **s-au strîns** (**O. I** 147/5), viit. 1 sg. **voi stringe** (**P. L.** 69/30), 3 sg. **o stringe** (**O. I** 134/13), 1 pl. **ne-om stringe** (**O. I** 101/10) ; imper. 2 sg. **stringe** (**O. I** 15/23) ; inf. (**a**) **stringe** (**O. I** 159/20 ; **P. L.** 94/37) ; ger. **stringînd** (**O. I** 80/12 ; **P. L.** 17/11, 36/41, 50/11, 83/8) ; part. **strîns** (**P. L.** 63/7), **strînsă** (**O. I** 210/27), **strînse** (**O. I** 59/4).

STRÍNGERE s. f. Acțiunea de a stringe. *Te urmărește săptămîni . . . O dulce strîngere de mîni.* O. I 189/19. *O strîngere de mînă și* [Maria] *dispărea iar în parfumatul ei ielac.* P. L. 46/7 [V. 1 ; Pr. 1]. ◇ Expr. **Strîngere în brațe** v. **brat** [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **strîngere** (**O. I** 189/19 ; **P. L.** 46/7), g. d. **strîngerii** (**O. I** 120/27).

STRÎNS[1] adv. Cu toată puterea, puternic. *El . . . ținea tncă ochii strîns închiși.* P. L. 37/4. *O mînă era strînsă apăsată pe inimă.* P. L. 59/39. *Ședea-nădărătnică într-un colț cu buzele strîns lipite.* P. L. 67/15. *I-ai fi auzit clănțănirea dinților, dacă nu ar fi ținut gura strîns încleștată.* P. L. 84/24 [Pr. 4].

STRÎNS[2], **-Ă** adj. (În loc. adv.) **Cu inima strînsă** = =îngrijorat, cu îngrijorare. *„Maria!" șopti el cu inima strînsă.* P. L. 54/41 [Pr. 1].

STROP s. m. Picătură. *Trecut și viitor e în sufletul meu . . . și infinitul asemene, ca reflectarea cerului înstelat într-un strop de rouă.* P. L. 25/23. [Pămîntul] *se contrase din ce în ce mai mult și iute, pînă ce deveni, împreună cu sfera ce-l înconjură, mic ca un mărgăritar albastru stropit cu stropi de aur.* P. L. 50/35; cf. P. L. 26/22, 50/38 [Pr. 4]. ◒ (Construcție metaforică) **A ochilor stropi** v. o c h i [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **strop** (**P. L.** 25/23); pl. n. ac. **stropi** (**O. I** 129/10; **P. L.** 50/35, 50/38), **stropii** (**P. L.** 26/22).

STROPÍ vb. IV. T r a n z. A uda. *Ea luă o mînă de lacrimi din baie și stropi grădina.* P. L. 22/32 [Pr. 1].

STROPÍT, -Ă adj. Presărat. *Un mărgăritar stropit cu stropi de aur.* P. L. 50/35 [Pr. 1]. ◒ (Comparație) *Aurul de pe spata legăturei de piele se ștergea de alocurea și licurea pe la altele, ca stropit cu petează.* P. L. 35/37 [Pr. 1]. ◒ (Metaforic) *Să treci tu prin ele, o sfîntă regină, Cu păr lung de raze, cu ochi de lumină, În haină albastră stropită cu aur.* O. I 38/7 [V. 1]. ✦ F i g. Cu pete mici. [Florile] *încredințară laina lor unui curtenitor flutur albastru stropit cu aur.* P. L. 23/25 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **stropit** (**P. L.** 23/25, 35/37, 50/35), **stropită** (**O. I** 38/7).

STRÚNĂ s. f. Coardă. ◒ (În context figurat, simbolizînd actul poetic) *Se împing tumultuoase și sălbatece pe strună, Și în gîndu-mi trece vîntul, capul arde pustiit.* O. I 158/4 [V. 1].

STRÚNGĂ s. f. Loc îngrădit la stînă. ◒ (Construcție metaforică; element de personificare; despre stele) **A ieși din strungă** = a apărea pe cer. *Nilul doarme și ies stelele din strungă.* O. I 44/1 [V. 1].

STÚDIU s. n. Cercetare științifică. ◒ (Glumeț) [Un cavaler] *aflat de gratii făcea studii floristice unindu-și buzele cu ale celei ființe care-și scosese capul prin gratii.* P. L. 44/22 [Pr. 1].

STUF s. n. Trestie. *De pe lacuri apa sură Înfunda mișcarea-i creață între stuf la ieșătură.* O. I 83/22. *Cum nu suntem două păsări, Sub o streșină de stuf.* O. IV 369/2. *În mijlocul acestui lac, care apare negru de oglindirea stufului, ierbăriei și răchitelor din jurul lui, este o nouă insulă mică.* P. L. 79/4; cf. **O. I** 43/3 [v. 3; Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **stuf** (**O. I** 83/22; **O. IV** 369/2), **stufui** (**O. I** 43/3), g. d. **stufului** (**P. L.** 79/4).

STUFÓS, -OASĂ adj. Rămuros. *Încunjurat de un cerc de arbori verzi și stufoși, se ridica un mindru palat.* P.L. 5/27. *Pe lîngă el arbori naiți, verzi, stufoși răspîndeau o umbră răcorită.* P.L. 13/13 [Pr. 2].

STUP s. m. Adăpost pentru albine; adăpostul împreună cu albinele și cu fagurii. *Steleau în șiruri lungi stupii unei prisăci mari.* P. L. 98/8. *Îngrijea de straturile grădinei și de stupi.* P. L. 99/10 [Pr. 2]. ✦ Familie de albine. *Stupul matern sta locului.* P. L. 81/24 [Pr. 1]. ◒ (Comparație) *Ca un stup de albine, ariile roiau limpezi, dulci și clare în mintea lui îmbătată.* P. L. 53/23 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **stup** (**P. L.** 53/23), **stupul** (**P. L.** 81/24); pl. n. ac. **stupi** (**P. L.** 99/10), **stupii** (**P. L.** 98/8).

SUĂV, -Ă adj. Delicat, grațios. *Dulcea moliciune a copilăriei era întrunită cu frumusețea nobilă, coaptă, suavă, pronunțată a femeiei.* P. L. 100/23 [Pr. 1].

SUB prep. 1. (Introduce un complement circumstanțial de loc) Dedesubtul. *Sub nisipul din pustie cufundat e un popor.* O. I 45/27. *Și mii de glasuri slabe încep sub bolta largă Un cînt frumos și dulce — adormitor sunînd.* O. I 91/9. *Eu simt sub picioarele mele răscolindu-se năsipul.* P. L. 19/34; cf. **O. I** 18/15, 44/14, 51/8, 54/23, 55/11, 69/24, 74/14, 76/2, 79/11, 84/10, 84/13, 85/5, 88/1, 91/25, 92/19, 92/23, 92/25, 97/8, 100/2, 101/4, 117/6, 120/7, 121/2 127/22, 130/9, 132/7, 134/11, 134/23, 136/11, 142/26, 144/10, 174/26, 179/7, 179/11, 187/19, 205/8, 228 12, 231/1. 231/22; **O. IV** 369/2; **P. L.** 16/17, 30/1, 37/11, 38/28, 39/31, 46/3, 48/20, 49/15, 52/6, 54/23, 67/14, 78/20, 79/21, 84/26, 97/10, 98/28, 98/36 [V. 42; Pr. 18]. ◇ Prep. comp. **De sub** = din. *Din pămînt și de sub mare s-aud sunete ce cresc.* O. I 45/24. [Suprafață mării] *era ruptă . . . de cîte un colț de stîncă, ce ieșea de sub apă.* P. L. 72/24; cf. **O. I** 93/2; **P. L.** 40/33, 44/21, 73/33 [V. 2; Pr. 5]. **Pe sub** = pe dedesubtul. *O due cîntînd prin tainiți și pe sub negre bolți, A misticei religii întunecoase cele.* O. I 92/21. *Departe vede-orașul pe sub un arc de pară.* O. I 94/34. *Vedea pe canaleri sărind gardurile și pătrunzînd prin grădine pînă pe sub ușa fereastă.* P. L. 44/18. *Văzu cărarea de prund pe sub apă.* P. L. 101/36 [V. 2; Pr. 2]. ◇ (Cu nuanță cauzală) *Balconul de lemn se clătina sub pași.* P. L. 29/15. *Visătorul Dionis se opri în dreptul acelui portret, care sub lumina plină a lunei părea viu.* P. L. 30,12; cf. **P. L.** 62/30, 67/30 [Pr. 4].

2. (Introduce un complement circumstanțial de cauză) *Cercevelele ferestrelor se curmau sub presiunea zidurilor vechi și grațiile erau rupte.* P. L. 29/20. *El simți aerul îndulcindu-se sub șoptirile ei.* P. L. 63/16. *Buzele-ntredeschise arătau o energică durere, și numai gîtul se-ndoia cu mîndrie, ca și cînd nu și-ar fi pierdut-o sub greutatea vieții.* **P. L.** 92/28; **cf. P. L.** 60/20, 63/35, 101/26 [Pr. 6].

3. (Introduce un complement circumstanțial de timp) *Trăiesc sub domnia lui Alexandru-Vodă.* P. L. 38/24 [Pr. 1]

SUBIECTÍV, -Ă adj. Care se bazează pe o judecată părtinitoare, ruptă de realitatea obiectivă. *De obiceiuri și instituțiuni, crescute pe temeiul naturei, se lipesc religiuni subiective.* P. L. 80/40 [Pr. 1].

SUBJUGĂ vb. I. T r a n z. A stăpîni prin forță. *Cei tari . . . Le subjugă* [proletarilor] *munca vieții lor întregi.* O. I 56/15 [V. 1].

SUBLÍM,-Ă adj. Măreț, superb, minunat. *Sublimă . . . este Cununa cea de laur.* O. I 17/10. *Sublim însă e clinul clnd fipă și ia-n goană Talazurile negre ce turbă, se răstoarnă.* O. I 17/16 [V. 2].

SUBSTÂNȚĂ s. f. Materie chimică. *În atmosfera grea de mirosul substanțelor închise în fiole, flăcăia arunca o lumină turbure.* P. L. 40/27 [Pr. 1].

SUBSUOÁRĂ s. f. Partea de dedesubt a încheieturii brațului cu umărul. *Clnd prin crengi s-a fi ivit Luna-n noaptea cea de vară, Mi-i ține de subsuoară.* O. I 55/15. *Ei s-au prins de subsuoară.* O. I 154/16. *De te înalț de subsuori Te-nalță din călcîie.* O. I 174/27. *Te ridicam de subsuori De-atîtea ori, de-atîtea ori?* O. I 235/11 [V. 4]. ◆ (Adverbial: în formă de pl.) Sub brați. [Dan] *coborîse scările cu cartea subsuori.* P. L. 43/24. *Un păzitor de noapte... c-o prăjină subsuori.* P. L. 48/36 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **subsuoară** (**O. I** 55/15, 154/16); pl. n. ac. **subsuori** (**O. I** 174/27, 235/11).

SUBTILITÁTE s. f. Speculație filozofică subtilă. *Subtilități metafizice ți atrăgeau cugetarea.* P. L. 28/2 [Pr. 1].

SUBȚIÁ vb. I. Tranz. și refl. A (se) îngusta, a (se) face (mai) subțire. *De s-ar putè pe dinsa cineva ca să o prindă Clnd . . . se privește în oglindă Subțiindu-și gura mică și chemîndu-se pe nume.* O. I 80/3. *Ea se sculă încet . . . cu ochii închiși . . . se subție . . . se lipi de părete.* P. L. 60/18 [V. 1; Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. p. s. 3 sg. se **subție** (**P. L.** 60/18); ger. **subțiind** (**O. I** 80/3).

SUBȚÍRE adj. 1. Care are grosime mică. *O lampă-ntinde limb-avară și subțire.* O. I 52/22. *Degetele ei . . . torcea un fir de o mătasă albă, subțire.* P. L. 7/29 [V. 1; Pr. 1]. ◆ Cu contur fin. *Ea rîmbind ți mișcă dulce a ei buze mici, subțiri.* O. I 79/15. *Era . . . bustul . . . unui copil . . . cu buzele subțiri.* P. L. 29/41. *O frunte naltă . . . stă deasupra nasului fin . . . O gură cu buze subțiri.* P. L. 74/5 [V. 1; Pr. 2]. ◒ (Depreciativ) *Și apoi în sfatul țării se adun să se admire Bulgăroi cu ceafa groasă, grecotei cu nas subțire.* O. I 150/28 [V. 1]. ◆ (Despre mîini) Fin, delicat. *Cu ochii mari în lacrimi, cu mîni subțiri și reci.* O. I 107/10. *Mîni subțiri și reci mi-acopăr ochii.* O. I 119/14. *Văzu . . . o jună fată . . . înfiorînd cu degetele ei subțiri, lungi și dulci clapele unui piano sonor.* P. L. 36/33; **cf. O.** I 84/35 [V. 3; Pr. 1]. ◆ Mlădios, zvelt. *Iar talia-i naltă, gingașă, subțire Se mlădie-n vînt.* O. I 4/9. *Ah, subțire și gingașă Tu păseai încet, încet.* O. I 112/13 [V. 2]. ◆ Slab. *Nu e mică, nu e mare, nu-i subțire, ci-mptinită.* O. I 159/19 [V. 1].

2. Ușor, fin. *Le-ncinge de fluturâ-n boare Subțire voal.* O. I 3/24. *Un pălnjăn . . . A țesut subțire ptnză.* O. I 76/30. *Cu ochiu-l măsuri [chipul] Prin ușoara-nvinelire a subțirilor mătăsuri.* O. I 79/4 [V. 3]. ◆ (Despre față) Slab, palid. *S au făcut... fața... atît de subțire, să o lai c-un fir de păr.* O.I 82/22 *Prin* [ochi]... *curge... zăpada viorie din obrajii tăi subțiri.* O. I 83/4 [V. 2].

3. (Despre glas) Ascuțit, slab. *Un glas subțire-i zise.* P. L. 16/29. [Pr. 1]. ◇ (Adverbial) *Un orologiu zîngănește încet și subțire în părete.* P. L. 62/33 [Pr. 1].

4. Subtil, rafinat; perfid. *Ei vor aplaudă desigur biografia subțire Care s-o-ncerca s-arate că n-ai fost vrun ucru mare.* O. I 134/26 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **subțire** (**O. I** 3/24, 4/9, 52/22, 76/30, 82/22, 84/35, 112/13, 134/26, 150/28, 159/19; **P. L.** 7/29, 16/29,; pl. n. ac. **subțiri** (**O. I** 79/15, 83/4, 107/10, 119/14; **P. L.** 29/41, 36/33, 74/5), g. d. **subțirilor** (**O. I** 79/4).

SUC s. n. Sevă. ◒ (Construcție metaforică) **A suge sucul cel mai dulce al pămîntului** v. pămînt [V. 1].

— Formă gramaticală: sg. n. ac. **sucul** (**O. I** 59/32).

* **SUCCEDÁ** vb. I v. **succede.**

SUCCÉDE vb. I. Intranz. A urma. ◒ (Repetiție) *Moartea succede vieții, viața succede la moarte.* O. I 36/4 [V. 2]. ◇ Refl. *Microscopice popoare, regi, oșteni și învățați Ne succedem generații și ne credem minunați.* O. I 132/36 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **succede** (**O. I** 36/4, 36/4), 1 pl. **ne succedem** (**O. I** 132/36).

SUCÍ vb. IV. Tranz. A răsuci. *Ș-apoi ți sucește părul pe-at ei degel alb.* O. I 84/35. *Tu cu mînile-nceațate, mai cu degetele depeni, Mai sucești vreo figară.* O. I 155/31. *Ei sucesc musteața, iară ele fac cu ochii.* O. I 157/24 [V. 3].

— Forme gramaticale: ind. prez. 2 sg. **sucești** (**O. I** 155/31), 3 sg. **sucește** (**O. I** 84/35), 3 pl. **sucese** (**O. I** 157/24).

SUDOÁRE s. f. Nădușeală. *Dionis, lungit pe patu-i, tremură în friguri, cu buzele uscate, cu frunțea plină de sudoare.* P. L. 62/22 [Pr. 1]. ◇ (Simbolizînd munca grea) *Ș-acele milioane, ce în grămezi luxoase Sunt strînse la bogatul, pe cei sărac apasă, Și-s supte din sudoarea prostilului popor.* O. I 59/5 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **sudoare** (**P. L.** 62/22), **sudoarea** (**O. I** 59/5).

SUFERÍ vb. IV. **1.** Intranz. A îndura o suferință morală. *Singuratic În zadar suspin și sufăr.* O. I 74/18. *Și cît de mult îmi pare rău Că nu mai sufăr încă!* O. I 184/20. *Și cum n-oi suferi . . . Cu flori m-or troieni Aduceriaminte.* O. I 223/21. *Nu vezi în cum sufăr?* P. L. 70/20 [V. 3; Pr. 1].

2. Tranz. A tolera. *Aș primi să fiu servitoarea ta, numai să mă suferi într-un colț al casei.* P. L. 86/8. *Să suferi ca să sărut perina pe care va dormi capul tău.* P. L. 86/9. *Poți suferi amorul meu? să-l suferi numai?* P. L. 88/20. *Ai-a rugat să-i sufăr iubirea.* P. L. 90/31 [Pr. 5].

— Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **sufăr** (**O. I** 74/18, 184/20; **P. L.** 70/20), viit. 1 sg. **oi suferi** (**O. I** 223/21); conj. prez. 1 sg. **să sufăr** (**P. L.** 90/31), 2 sg. **să suferi** (**P. L.** 86/8, 86/9, 88/20); inf. **suferi** (**P. L.** 88/20).

SUFERÍNȚĂ s. f. Durere morală, chin sufletesc. *Lună lu, slăpîn-a mării, pe a lumii boltă luneci Și gîndirilor dînd viață, suferințele întuneci.* O. I 130/8. *Te iubeam cu ochi plătni Și plini de suferinți.* O. I 192/6. *Împăratul trăia singur, ca un leu îmbătrînit, slăbit de lupte și suferințe.* P. L. 3/11; cf. **O. I** 199/6, 211/1 [V. 4; Pr. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Pierdut în suferință** v. pierde [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **suferință** (**O. I** 211/1), **suferința** (**O. IV** 361/9), voc. **suferință!** (**O. I** 199/6); pl. n. ac. **suferințe** (**P. L.** 3/11), **suferinți** (**O I.** 192/6), **suferințele** (**O. I** 130/8).

SUFERITÓR, -OÁRE adj. Care exprimă suferință

îndurerat. *Aruncă pe-a ei urmă priviri suferiloare.* O. I 114/9 [V. 1]. ◇ (**Adverbial**) *În acea față altt de palidă, plină, dar tristă, surtdea suferilor oarecum gura de purpură.* P. L. 93/3 [Pr. 1].

SUFLÁ vb. I. Tranz. 1. A expira. ◒ (În context figurat) *Vă văd lungiți pe patul juneții ce-ați spurcat-o, Sufiind din gură boala vieței ce-ați urmat-o.* O. I 24/2 [V. 1]. ✦ Intranz. A expira asupra unei flăcări cu scopul de a o stinge. *Cînd cu gene ostenite sara suflu-n luminare, Doar ceasornicul urmează lung-a timpului cărare.* O. I 130/1 [V. 1]. ✦ A împrăștia prin expirație. ◒ (În context figurat) *Poate vrun pedant cu ochii cei verzui peste un veac... Aticismul limbii tale o să-l pună la cîntari, Colbul ridicat din carte-ți l-o sufla din ochelari.* O. I 134/12 [V. 1].

2. A răspîndi, a împrăștia. *Viața-mi se scurge ca și murmura ce-o suflă un crivăț printre pustii.* O. I 26/18 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **suflu** (**O. I** 130/1), 3 sg. **suflă** (**O. I** 26/18), viit. 3 sg. o **sufla** (**O. I** 134/12); ger. **suflînd** (**O. I** 24/2).

SUFLÁRE s. f. 1. Respirație. *A ei gură-i descleștată de-a suflării sale foc.* O. I 79/14. *Își simte gîtu-atuncea cuprins de brațe reci, Pe pieptul gol el simte un lung sărut de gheață, Părea un junghi că-i curmă suflare și viață.* O. I 95/23. *Cu sărutări aprinse suflarea să fi-o-nec.* O. I 213/12. *Pustiul tace, aerul e mort și numai suflarea lui e vie, numai ochiul lui e viu, pentru ca să vadă pe un nor de argint, în naltul cerului, un înger alb, îngenuncheat.* P. L. 36/26; cf. **O. I** 38/22, 46/9, 200/12, 211/22 [V. 7; Pr. 1]. ◒ (În contexte figurate) *Al vieții vis de aur ca un fulger, ca o clipă-i, Și-l visez... cînd sorb al tău răsuflet în suflarea vieții mele.* O. I 82/7 [V. 1]. (Repetiție) *Să simt că de suflarea-ți suflarea mea se curmă.* O. I 116/19 [V. 2]. ◒ (Metaforic) *Răspîndе suflarea narciselor albe Balsamu-i divin.* O. I 3/9 [V. 1]. ◇ Expr. **A da suflarea vieții** v. d a[2] [V. 1].

2. Vînt; adiere. *Memfis... Închegare măiestrită din suflarea viețiiei.* O. I 45/20. *Întinse-a apei arii În cercuri fulgerînde se pleacă lin suflării Al zefirului nopții și sună cadențat.* O. I 63/19. *Capul ei palid de suflarea... nopții cădea pe perine.* P. L. 52/19; cf. **P. L.** 22/7, 60/6 [V. 2; Pr. 3]. ◒ (Personificare) *În aer își ridică a farmecelor vargă Și o suflare rece prin dom atunci aleargă.* O. I 94/8 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **sufiare** (**O. I** 94/8, 95/23, 200/12), **suflarea** (**O. I** 3/9, 38/22, 45/20, 46/9, 82/7, 116/19, 116/19, 202/7, 213/12; **P. L.** 22/7, 36/26, 52/19, 60/6), g. d. **suflării** (**O. I** 63/19, 79/14); pl. n. ac. **suflări** (**O. I** 211/22).

SÚFLET s. n. 1. Respirație, răsuflare. *Și sufletul ei dulce din ce în ce-i mai cald... Pe ea o fine-acuma, ce fu a morții pradă?* O. I 95/26 [V. 1]. ◒ (În context figurat) *Aerul cel înveninat și rece al sufletelor lor moarte v-ar putè omort.* P. L. 19/38 [Pr. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Cu suflet de vînt** v. v î n t [Pr. 1]. ◒ (Metaforic) Adiere. *Ca zefirii ce adie Cîntări dulci ca un fior, Cînd prin flori de iasomie Își sting sufletele lor.* O. I 18/12 [V. 1].

2. Latura spirituală a omului, considerată, în conformitate cu concepția creștină, ca fiind de origine divină și avînd existența veșnică; spirit, duh. *Un somn amorfit îi cuprinde trupul... dar sufletul ei cine știe pe la cîte răspînleni stă.* P. L. 17/26. *În faptă lumea-i visul sufletului nostru.* P. L. 25/19. *Vremea nemărginită este făptură a nemuritorului nostru suflet.* P. L. 41/9; cf. **P. L.** 19/29, 25/27, 26/1, 38/18, 38/18, 38/26, 41/27, 42/26, 46/20, 46/28, 94/2 [Pr. 14]. ◒ (Glumeț) *Aș striga: o motănime! motănime! Vai... Iiaram De-al tău suflet, motănime, nepostind postul cel mare.* O. I 48/24 [V. 1]. ◒ (Metaforic, sugerînd o imagine eterică, fantomatică) *Te văd... Suind, palid suflet, a norilor schele, Prin ploaie de raze, ninsoare de stele.* O. I 37/11. *Văd sufletu-ți candid prin spațiu cum trece; Privesc apoi lulul rămas... alb și rece.* **O.** I 37/17 [V. 2]. ◒ (Construcții metaforice) **Chinuitorul de suflete** v. c h i n u i t o r [Pr. 1]. **Copil de suflet al lui Alah** v. c o p i l [V. 1].

3. Element esențial. ◒ (În context figurat; simbolizînd latura cea mai intimă a ființei omenești) *Împărăteasa... atinse cu buza ei seacă lacrima cea rece și o supse în adîncul sufletului său.* P. L. 4/11. *Ea nu putu decît să-ndrepte asupră-i ochii săi stinși și orbi, cu care ar fi vrut să-l soarbă în sufletul ei.* P. L. 23/1 [Pr. 2]. ◒ (Metaforic; termen de adresare către o ființă iubită; v. și f l o a r e, f l o r i c i c ă, î n g e r, l u m i n ă, m i n u n e, m i t i t e l, p a z ă, s t e a) *Iar le-ai cufundat în stele Și în nori și-n ceruri nalte? De nu m-ai uita încalte, Sufletul vieței mele.* O. I 54/4 [V. 1].

4. Totalitatea însușirilor morale și intelectuale ale omului; psihic, simțire, afect. *V-ați dus cu anii [-mi] ducu-vă dorul, Precum cu toamna frunzele trec; Buza mi-e rece, sufletul sec. Viața mea curge uitînd izvorul.* O. I 26/7. *Cît de sus ridici acuma în gîndirea la pe-o roabă, Cînd durerea la din suflet este singura-mi podoabă.* O. I 154/38. *O duioșie dulce și liniștită ți împlu sufletul.* P. L. 85/18; cf. **O. I** 10/11, 16/6, 18/8, 19/16, 20/8, 29/10, 30/16, 36/20, 41/1, 44/21, 45/16, 52/28, 53/8, 65/10, 67/24, 82/26, 85/5, 102/11, 104/3, 105/10, 112/9, 137/17, 160/1, 167/24, 189/6, 204/24, 206/7, 209/23, 231/16, 235/18, 236/2; **O. IV** 430/14, 430/20, 432/17, 432/28, 432/36; **P. L.** 28/26, 31/20, 31/21, 37/10, 37/35, 55/9, 55/13, 55/26, 55/34, 56/12, 56/21, 57/11, 69/17, 84/13, 101/34 [V. 38; Pr. 16]. ◒ (Element de personificare) *Din ce în cîntarea în valuri ea tot crește, Se pare că furtuna ridică al ei glas, Că vîntul trece-n spaimă pe-al mărilor talaz, Că-n sufletu-i pămîntul se zbate cu necaz.* O. I 94/14 [V. 1]. ◒ (În contexte figurate) *Sufletul vostru: un înger, inima voastră: o lîră, Ce la vîntul cald ce-o mișcă cîntări molcome respiră.* O. I 35/28. *Aducerile-aminte pe suflet cad în picuri, Redeșteptînd în față-mi trecutele nimicuri.* O. I 107/5. *Un demon sufletul tău este Cu chip de marmură frumos.* O. I 211/7 [V. 3]. (Element de personificare) *Și cu ochiul plin de lacrimi naționea cea română, Care are-n mii de inimi sufletul ei tremurînd, Vede cum prin nori se stinge stea cu flacără divină.* O. I 28/6 [V. 1]. ◇ Expr. **A-l crește** (cuiva) **sufletul** v. c r e ș t e [V. 1]. **A pierde sufletul** (cuiva) v. p i e r d e [V. 1]. **A se rumpe sufletul** (cuiva) v. r u p e [V. 1]. **A trece în sufletul cuiva** v. t r e c e [V. 1]. **Cu moartea în suflet** v. m o a r t e [V. 1]. **Cu suflet dus** v. d u c e [V. 1]. **Suflet de om** = nimeni. *Sufletde om nu poate și acest rai pămîntesc.* P. L. 78/12 [Pr. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **A aprinde o scînteie în sufletul înghețat** (al cuiva) v. a p r i n d e [V. 1]. **A aduce sufletul cuiva pe brațele cruelt** v. c r u c e [V. 1]. **A deschide sufletul** v. d e s c h i d e [V. 1]. **A pustii sufletul cuiva** v. p u s t i i [Pr. 1]. **A se prinde de sufletul cuiva** v. p r i n d e [V. 1]. **Cu sufletul în ruină** v. r u i n ă [V. 1]. **În a sufletului**

tainâ v. t a i n ă [V. 1]. **Mireasa sufletului** v. m i r e a s ă [V. 1]. ✦ **Conştiinţă.** *O fecioară-a cărei suflet era sînt ca rugăciunea.* O. I 30/11. *Ele dînesc în suflet ideea neferice A perfecţiei umane.* O. I 60/18 ; cf. O. I 23/1, 61/27 ; P. L. 25/20, 38/22, 43/11, 43/36 [V. 4 ; Pr. 4]. ◒ (În contextе figurate) *Şi-ntreb al meu suflet rinil de-ndoială, De ce-ai murit, înger cu faţa cea pală?* O. I 37/21. *Credinţa zugrăveşte icoanele-n bicerici Şi-n sufletu-mi pusese poveştile-i feerici.* O. I 69/26. *Trecut şi viitor e în sufletul meu.* P. L. 25/21 [V. 2 ; Pr. 1]. (Repetiţie) *Te văd adesea, frunte senină, Ca şi gîndirea lui Dumnezeu, Sufletu-ţi arde-n sufletul meu C-o flamă dulce, tainică, lină.* O. I 27/11 [V. 2]. ✦ Caracter, virtuţi morale ; omenie. *Astfel eu, pierdul în noaptea unei vieţi de poezie, Te-am văzut, femeie stearpă, fără suflet, fără foc, Şi-am făcut din tine-un înger.* O. I 29/18. *Uriciunea fără suflet, fără cuget, Cu privireampărosată şi la faţă umflat şi buget.* O. I 150/11. *În acel Adonis încremenit, ea presupunea un suflet.* P. L. 85/21 [V. 2 ; Pr. 1]. ◒ (Glumeţ) *Nu vedeţi ce-nţelepciune e-n făptura voastră chiară? O molani fără de suflet!* O. I 48/31 [V. 1]. ◒ (În context figurat ; ironic) *Biblia ne povesteşte de Samson, cum că muierea Cînd dormea, tăindu-i părul, i-a luat loală puterea De l-au prins apoi duşmanii, l-au legat şi i-an scos ochii, Ca dovadă de ce suflet stă în peptii unei rochii.* O. I 159/1 [V. 1].

5. Viaţă, existenţă. *El zeilor dă suflet şi lumii fericire.* O. I 115/11. *În loală ziua el îi promitea că taina sufletului său Îşi va avè sfîrşitul.* P. L. 30/29 [V. 1 ; Pr. 1]. ◒ (În context figurat) *S-atîrnă sufletu-mi de ochii Cei plini de lacrimi şi noroc.* O. I 117/11 [V. 1].

6. Fiinţă, om. *Cînd toţi îşi au plăcerea şi zile fără nori, Un suflet numai plînge, în doru-i se avîntă L-a patriei dulci plaiuri, la cîmpii-i răzători.* O. I 6/3. *Toate micile mizerii unui suflet chinuit Mult mai mult îi va atrage decît tot ce ai gîndit.* O. I 136/3. *Să smulg un sunet din trecutul vieţii, Să fac, o suflet, ca din nou să tremuri, Cu mîna mea în van pe tîrâ lunec.* O. I 201/10. *Stea! cum luceşti în cerul tău, fără să ştii că un suflet moare!* P. L. 56/29 ; cf. O. I 27/19, 50/22, 80/32, 82/21, 200/8 [V. 8 ; Pr. 1]. ◒ (Repetiţie) *Şi inima aceea ce geme de durere, Şi sufletul acelo, ce cîntă amorfit, E inima mea tristă, ce n-are mîngîiere, E sufletu-mi, ce arde de dor nemărginit.* O. I 6/6, 8 [V. 2]. ◒ (Metaforic ; element de personificare) *Iar în norul de profume, Două suflete de flori Le desparte-a nopţii mire Cu fantastica-i şoptire, Le resfiră, pînă mor.* O. I 14/2 [V. 1]. ✦ Termen de adresare către iubită. *Suflete ! de-ai fi chiar demon, tu eşti sîntă prin iubire.* O. I 30/23 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **suflet** (**O. I** 6/3, 16/6, 29/10, 29/18, 30/11, 30/16, 37/21, 44/6, 48/24, 48/31, 50/22, 60/18, 65/10, 67/20, 67/24, 80/32, 82/26, 94/3, 97/33, 104/3, 105/10, 107/5, 112/9, 115/11, 137/17, 116/1, 150/11, 154/38, 159/4, 168/20, 204/24 ; **P. L.** 11/12, 38/18, 43/36, 56/21, 56/29, 78/12, 85/21), **sufletul** (**O. I** 6/6, 10/11. 20/8, 26/7, 27/11, 27/19, 28/6, 35/28, 36/20, 41/21, 45/16, 52/28, 95/26, 102/11, 120/14, 160:1. 160/16, 189/6, 211/7, 231/16 ; **O. IV** 432/36 ; **P. L.** 17/26, 17/29, 19/29. 23/4, 25/21, 25/21, 28/26, 31/20, 37/35, 38/18, 38/22, 41/27, 42/26, 43/11, 46/20, 46/28, 55/9, 55/13. 55/26. 57/11. 69/17, 84/13, 85/18. 101/34), **sufletu-** (**O. I** 6/8, 18/8, 19/16,20/2. 25/9, 27/11, 37/17, 41/1, 53/8, 60/33. 69/26, 94/11, 117/11, 167/21, 206/7, 209/23, 236/2 ; **O. IV** 430/20, 432/17, 432/31 ; **P. L.** 37/10), g. d. **suflet** (**O. I** 136/3. 200/8 ; **P. L.** 11/9), **sufletului** (**O. I** 52/11, 118/1, 235/18 ; **O. IV** 430/11, 432/28 ; **P. L.** 4/11, 25/19, 25/27, 26/1, 30/29, 31/21, 38/26, 55/34, 56/12), voc. **suflet** (**O. I** 37/11. 201/10), **sufletul** (**O. I** 54/4), **suflete** (**O. I** 30/23, 82/24) ; pl. n. ac. **suflete** (**O. I** 14/2, 61/27, 85/5 ; **P. L.** 62/17). **sufletele** (**O. I** 18/12), g. d. **sufletelor** (**P. L.** 19/38, 91/2), voc. **suflete** (**O. I** 23/1).

SUFLETÉSC, -EÁSCĂ adj. De natură psihică, spiritual. *De-o sete sufletească E cuprinsă fata mică.* O. I 108/21. *Cine ştie . . . dacă în cartea aceasta nu e semnul ce-i în stare de-a te transpune în adîncimile sufleteşti.* P. L. 36/11. *O voluptate sufletească il cuprinse.* P. L. 37/15. *Ei vor fi găsit elementele constitutive a vieţii lui sufleteşti în realitate.* P. L. 64/32 ; cf. **P. L.** 28/1, 28/9 [V. 1 ; Pr. 5]. ◒ (Glumeţ) *Îşi ziceau serios, după lungi lupte sufleteşti: domnia ta.* P. L. 68/37 [Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **sufletească** (**O. I** 108/21 ; **P. L.** 28/1, 28/9. 37/15), g. d. **sufleteşti** (**P.L.** 61/32) ; pl. n. ac. **sufleteşti** (**P. L.** 36/14, 68/37).

SÚGE vb. III. T r a n z. A sorbi un lichid. *Pînă ce cîntă cucuşul,* [mama pădurii] . . . *suge inimele ce mor.* P. L. 17/28. *M-oi întoarce la mama, ca să mai sug încă o dată laptele cel de văpaie albă a fiţelor ei.* P. L. 19/40 [Pr. 2]. ◒ (Glumeţ) *Ploşniţele roşii . . . nici că au ce să mai sugă.* O. I 46/20 [V. 1]. ◒ (În context figurat) *Împărăteasa. . . atinse cu buza ei seacă lacrima cea rece şi o supse în adîncul sufletului său.* P. L. 4/11 [Pr. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **A suge sucul cel mai dulce al pămiuţului** v. p ă m î n t [V. 1]. ◒ (Metaforic) **A-şi însuşi pe nedrept, a fura, a răpi.** *Acele milioane, ce în grămezi luxoase Sunt strînse la bogatul, pe cel sărac apasă, Şi-s supte din sudoarea prostitutul popor.* O. I 59/5 [V. 1].

— Forme gramaticale : ind. prez. 3 sg. **suge** (**P. L.** 17/28), 3 pl. **sug** (**O. I** 59/32), **is supte** (**O. I** 59/5), **p. s. 3 sg. supse** (**P. L.** 4/11) ; conj. prez. 1 sg. **să sug** (**P. L.** 19/40), 3 pl. **să sugă** (**O. I** 46/20).

SUGRUMÁ vb. I. (Şi în forma *zugruma*) T r a n z. F i g. A înăbuşi. *Măcăricheа . . . fese păturile ei de flori asupra întregei vegetaţii, pe care o zugrumă cu înclcîiurele ramurilor.* P. L. 73/17 [Pr. 1]. ◒ (Metaforic) A nimici, a distruge (v. ş i n e c a, s p ă l a, s p e r i u, s t o a r c e). *Gîndirile-mi rele sugrum cele bune.* O. I 38/14. *Ah! acele gînduri . . . sufletul vor să-i sugrume!* O. I 52/28 [V. 2].

— Forme gramaticale : ind. prez. 3 sg. **zugrumă** (**P. L.** 73/17), 3 pl. **sugrum** (**O. I** 38/14) ; conj. prez. 3 sg. **să sugrume** (**O. I** 52/28). — Variantă : (regional) **zugrumá** (**P. L.** 73/17) vb. I.

SUÍ vb. IV. **I.** T r a n z. şi r e f l. A (se) urca. *Suiţi pe baricade de bulgări de granit, Se mişc bataliоane a plebei proletare.* O. I 62/22. *Icoana stelei ce-a murit Încet pe cer se suie.* O. I 234/10. *El sui iute scările şi bătu tare în uşa tinzii.* P. L. 40/16 ; cf. O. I 37/11, 52/17, 76/20, 108/7. 133/22 ; **O. IV** 369/13 ; **P. L.** 19/36, 87/28 [V. 8 ; Pr. 3]. ◇ Expr. **A sui uuul peste altul** v. a l t u l [Pr. 1].

2. R e f l. A se urca într-un vehicul. *Făt-Frumos se sui-n luntre.* P. L. 5/33. [Ieronim] *se sui* [în barcă] *şi pluti în josul riului.* P. L. 97/8 [Pr. 2].

— Forme gramaticale : ind. prez. 1 sg. **mă sui** (**P. L.** 87/28), 3 sg. **sue** (**O. I** 76/20), **se sue** (**O. I** 108/7, 234/10), p. s. 3 sg. **sui** (**P. L.** 40/16), **se sui** (**P. L.** 5/33, 97/8) ; part. **suit** (**O. I** 52/17 ; **O. IV** 369/13), **suiţi** (**O. I** 62/22), **suite** (**P. L.** 39/1) ; ger. **suind** (**O. I** 37/11, 133/22) ; inf. **a se sui** (**P. L.** 19/36).

SUITÓR, -OÁRE. adj. Cu intonaţie ascendentă. *De ce dorm, îngrămădite între galbenele file, lambii suitori, troheii, sălătăreţele dactile?* O. I 137/4 ; cf. **O. I** 141/14 [V. 2].

— Formă gramaticală : pl. n. ac. **suitori** (**O. I** 137/1, 141/14).

SULCÍNĂ s. f. Plantă (*Melilotus officinalis*). *Brusturi mari, luminărele, sulcină.* P. L. 73/15 [Pr. 1].

***SULFÍNĂ** s. f. v. **sulelnă.**

SÚLIŢĂ s. f. **I.** Lance. [Trestiile] *par a fi snopuri gigantici de lungi suliţe de-argint.* **O. I** 44/15. *Durduind soseau călării ca un zid înalt de suliţi.* O. I 148/23 [V. 2]. ◒ (Construcţie metaforică ; depreciativ) **A se lupta cu retoricele suliţi** = a face demagogie (v. şi l e t o p i s c ţ). *N-avem oameni ce se luptă cu retoricele suliţi În aplauzele grele a canaliei de ulii?* O. I 150/3 [V. 1].

2. F i g. Unitate de măsură a timpului (cam de o oră şi jumătate), calculată după spaţiul străbătut de un astru pe cer. *Cînd era soarele de două suliţe pe cer,* [Făt-Frumos] *a plecat în lumea largă.* P. L. 4/36 [Pr. 1].

— Forme gramaticale : pl. n. ac. **suliţe** (**O. I** 44/15 ; **P. L.** 4/36), **suliţi** (**O. I** 148/23, 150/3).

SULTÁN s. m. Titlu dat monarhului otoman. *Un sultan dintre aceea ce domnesc peste vro limbă . . . La pămînt dormea fîntînău-şi căpătii mîna cea dreaptă.* O. I 142/1. *Cum o privea sultanul, ea se-nlunecă . . . dispare.* O. I 142/21. *Se cutremură sultanul . . . se deşteaptă . . . şi pe cer Vede luna ce pluteşte peste plaiul Eschişer.* O. I 144/19. *Flamura cea verde se înalţă an cu an, Neam cu neam urmîndu-i zborul şi sultan după sultan.* O. I 144/32 [V. 5].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **sultan** (**O. I** 142/1, 144/32, 144/32), **sultanul** (**O. I** 142/21, 144/19).

***SÚMBRU, -Ă** adj. v. **sombru.**

SUMĚŢ, -EÁŢĂ adj. (Mold.) Mîndru, falnic, superb. *Domnînd sumeţ şi înălţ pe roinicele stoluri, Cărora mea fiinţă un semizeu părea, Simţeam că universul la pasu-mi tresărea.* O. I 91/1 [V. 1].

SUNĂ vb. I. I n t r a n z. **1.** A scoate, a produce sunete. *Cîteodată . . . prea arare . . . A tîrziu cînd arde lampa, Inima din loc îmi sare, Cînd aud că sună cleampa.* O. I 106/8. *Mătasa sună sub picior.* O. I 117/6. [Okeanos] *izbeşte-n ziduri vechi, sunînd din valuri.* O. I 202/8 [V. 3]. ✦ T r a n z. A anunţa timpul, a bate. *Cînd sună meazănoaptea, feţele mesenilor se posomorîră.* P. L. 6/32. *Orologiul . . . sună de 12 ori.* P. L. 29/1 [Pr. 2]. ✦ (Despre ape) A susura. *Izvorul cel în vrajă Sună dulce în urechi.* O. I 66/20. *Din izvoare şi din gîrle Apa sună somnoroasă.* O. I 121/8 ; cf. **O. I** 63/20, 74/16, 103/18, 104/32 [V. 6]. ◒ (În context figurat) *Tot alte unde-i sună aceluiaşi pîrlu.* O. I 127/7 [V. 1]. ✦ (Despre frunze) A foşni. *Moviţi de frunze-n drumu-i le spulberă de sună.* O. I 92/29. *Că de-i vremea rea sau bună, Vîntu-mi bate, frunza-mi sună.* O. I 123/26. *Numa-n zarea depărtată sună codrul de stejari.* O. I 146/4 [V. 3].

2. A se face auzit ; a răsuna. *Piramidele din creştet aiurînd şi jalnic sună.* O. I 44/29. *Prin mîndra fermecare sun-o muzică de şoapte.* O. I 142/13. *Poate fiecare vorbă sună diferit în urechile diferiţilor oameni.* P. L. 25/1 ; cf. **O. I** 1/7, 25/19, 44/27, 45/25, 94/10, 97/10, 98/34, 157/38, 158/6, 225/3 ; **O. IV** 364/10 [V. 13 ; Pr. 1]. ✧ Expr. **A suna** (cuiva) **în auz** v. a u z [V. 1].

3. A cînta. *Sun-un grier sub o grindă.* O. I 76/2. *Peste vîrfuri trece lună, Codru-şi bate frunza lin. Dintre ramuri de arin Melancolic cornul sună.* O. I 206/4. *Sara pe deal bucinul sună cu jale.* O. I 231/1 ; cf. **O. I** 66/29, 160/17, 209/17 [V. t.]. ◒ (Repetiţie) *Se tot duc, se duc mereu, Trec în umbră, pier în vale, Iară cornul plin de jale Sună dulce, sună greu.* O. I 104/24 ; cf. **O. I** 183/23, 183/25, 183/27, 183/29 [V. 6]. ◒ (În context figurat) *De ce taci, cînd fermecată Inima-mi spre tine-nlorn? Mai suna-vei dulce corn, Pentru mine vreodată?* O. I 206/11 [V. 1]. ◒ (T r a n z. ; element de personificare) *Stelele albe sunau în aeriene coarde rugăciunea universului.* P. L. 52/17 [Pr. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **Cuvinte goale ce sună din coadă** v. c o a d ă [V. 1].

4. A vesti pauza pentru şcolari. *Cînd suna, ştiam că Ramses trebuia să fi murit.* O. I 141/4 [V. 1].

— Forme gramaticale : ind. prez. 3 sg. **sună** (**O. I** 1/7, 25/19, 44/27, 66/20, 76/2, 97/10, 98/34, 104/24, 104/24, 106/8, 117/6, 121/8, 123/26, 142/13, 146/4, 157/38, 158/6, 160/17, 206/4, 209/17, 231/1 ; **P. L.** 25/1), 3 pl. **sună** (**O. I** 44/29, 45/25, 63/20, 92/29, 127/7, 194/10 ; **O. IV** 364/10), imp. 3 sg. **suna** (**O. I** 141/4), 3 pl. **sunau** (**P. L.** 52/17), p. s. 3 sg. **sună** (**P. L.** 6/32, 29/1), viit. 2 sg. **vei suna** (**O. I** 206/11). îl **suna** (**O. I** 183/25, 183/27, 183/29), 3 sg. **va suna** (**O. I** 225/3), 3 pl. **au să sune** (**O. I** 226/8) ; conj. prez. 3 sg. **să sune** (**O. I** 66/29), **sune** (**O. I** 74/16) ; ger. **suuind** (**O. I** 94/10, 103/18, 104/32, 183/23, 202/8).

SUNĂTÓR, -OÁRE adj. Foşnitor. *Un vînt de biruinţă se porneşte îndelung Şi loveşte rînduri, rînduri în frunzişul sunător.* O. I 144/13 [V. 1].

SÚNET s. n. **1.** Zgomot. *Din pămînt şi de sub mare s-aud sunete ce cresc.* O. I 45/24. *Vum! . . . sunetul unui clopot urieşesc . . . şi Dan se simţi trăsnit.* P. L. 53/41. *Deodată întunericul dimprejurul lui deveni liniştit, negru-mort, fără sunet.* P. L. 54/18 ; cf. **O. I** 44/14 ; **P. L.** 24/22, 84/36, 95/33 [V. 2 ; Pr. 5]. ◒ (În context figurat) *Făclie de veghe pe umezi morminte, Un sunet de clopot în orele sfinte, Un vis ce îşi moaie aripa-n amar, Astfel ai trecut de al lumii olar.* O. I 37/2. *De ce vrei să scoţi din aramă sunetul aurului?* P. L. 53/3 [V. 1 ; Pr. 1].

2. Armonie muzicală, muzică. *Proşti şi genii, mic şi mare, sunet, sufletul, lumină, Toate-s praf.* O. I 36/20. *În sunet de fanfare trece oastea lui întreagă.* O. I 144/36. *Văzu . . . o junâ fată . . . acompaniînd sunetele uşoare a unor note dumnezeieşti cu glasul ei dulce.* P. L. 36/34 ; cf. **O. I** 98/28, 104/25, 232/6 [V. 5 ; Pr. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **A smulge un sunet din trecutul vieţii** = a retrăi un moment din trecut (v. şi z i). *Să smulg un sunet din trecutul vieţii, Să fac, o suflet, ca din nou să tremuri, Cu mîna mea în van pe lîră lunec.* O. I 201/9 [V. 1]. **Sunete de flaut** v. f l a u t [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **sunet** (**O. I** 36/20, 37/2, 44/14, 104/25, 144/36, 201/9, 232/6 ; **P. L.** 24/22, 54/18), **sunetul** (**P. L.** 53/3, 53/41, 95/33) ; pl. n. ac. **sunete** (**O. I** 45/24, 98/28, 149/24 ; **P. L.** 84/36), **sunetele** (**P. L.** 36/34).

SUPĂRÁ vb. I. 1. T r a n z. A incomoda, a stînjeni. [Umbra] *supărată de această căutătură, prinse, încet, încet conture pe părete.* P. L. 45/19. *Poţi să iei şi pămîntul cu tine, fără ca să le supere.* P. L. 47/19. *Şi adesea, trăgînd*

zăvorul la uşa-i că să nu fie supărată de intrarea nimărui, ea privea oare întregi la înmiirea undelor depărtate. P. 1. 100/11 [Pr. 3].

2. Refl. A se mînia. — *Mă supăr . . . s-o ştii!* P. L. 68/26. — *Iaca că nu mă mai supăr.* P. L. 70/29 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **mă supăr** (**P. L.** 68/26, 70/29); conj. prez. 3 sg. **să supere** (**P. L.** 47/19), 3 sg. **să fie supărată** (**P. L.** 100/11); part. **supărată** (**P. L.** 45/19).

SUPĂRÁT, -Ă adj. Iritat, minios. *Ca să mai zici că eu nu le iubesc, zise supărată, ca să zici că eu le iubesc.* P. L. 71/1. *Nu putea fi supărată pe el.* P. L. 89/2. *Par că le-aş iubi . . . atunci cînd ai fi supărată pe mine.* P. L. 89/21 [Pr. 3].

SUPĂRĂTÓR, -OÁRE adj. Neplăcut. *Prezenţa ei atevea îi era chiar supărătoare.* P. L. 91/34 [Pr. 1].

SUPÉRB, -Ă adj. Foarte bun, excelent. ◒ (Glumeţ) *Mi-ar părè superbă, dulce o bucată din Homer.* O. I 46/15 [V. 1].

SUPERFLUÉNŢĂ s. f. Surplus. *Ceea ce ne bucură este lipsa de fraze şi rezonamente cu care la oameni se-mbracă această emigrare a superfluenţei locuitorilor.* P. L. 80/29 [Pr. 1].

SUPERIÓR, -OÁRĂ adj. Care are o importanţă mai mare sau valorează mai mult decît altul. *Eu am devenit o fiinţă superioară magistratului meu.* P. L. 61/10 [Pr. 1].

SUPERSTIŢIÓS, -OÁSĂ adj. Care crede în superstiţii. *El era un aleist superstiţios.* P. L. 35/7. *O carte care nu lasa nimic de dorit pentru a aprinde nişte creieri superstiţioşi.* P. L. 35/32; cf. **P. L. 28/5** [Pr. 3]. ✦ Datorită superstiţiilor. *Ochii lui* [Dionis] *erau plini de o superstiţioasă nerozie.* P. L. 30/13 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **superstiţios** (**P. L.** 28/5, 35/7), **superstiţioasă** (**P. L.** 30/13); pl. n. ac. **superstiţioşi** (**P. L.** 35/32).

SUPRAFÁŢĂ s. f. Partea exterioară sau de deasupra a unui corp. faţă. *În dreptul ei* [era] *marea, a cărei suprafaţă era ruptă . . . de cîte-un colţ de stîncă.* P. L. 72/22. *Am umplut suprafaţa pereţilor cu ornamente.* P. L. 79/12. *Luna apunea în riu, făcînd din suprafaţa lui un drum moale şi luminos.* P. L. 96/3; cf. **P. L.** 80/16, 89/37 [Pr. 5].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **suprafaţă** (**P. L.** 72/22), **suprafaţa** (**P. L.** 79,12, 80/16, 89/37, 96/3).

SUPRAVIEŢUÍ vb. IV. Tranz. A rămîne în viaţă după o nenorocire. *Nu voi supravieţui nenorocirea mea.* P. L. 96/28 [Pr. 1].

SUPRÉM, -Ă adj. Cel mai important, decisiv. *Geme Ca un maistru ce-asurzeşte în momentele supreme.* O. I 160/28 [V. 1].

SUPT, -Ă adj. Fără slnge. *Şi-n oglind-ale ei buze vede vinete şi suple.* O. I 79/26 [V. 1].

SUPÚNE vb. III. Tranz. A aduce sub stăpînirea cuiva. *Şi pe toţi ce-n astă lume sunt supuşi puterii sorţii Deopotrivă-i stăpîneşte raza ta şi geniul morţii.* O. I 136/15 [V. 1]. ✧ Refl. *Căci aceloraşi mijloace Se supun cîte există.* O. I 196/18 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 pl. **se supun** (**O. I** 196/18); part. **supuşi** (**O. I** 136/15).

SUPÚS[1] s. m. (La pl.) Locuitorii unei ţări depinzînd de un stăpînitor. *Dau ca bir tot al zecele din copiii supuşilor mei.* P. L. 6/30. *Milioane de alte infuzorii joacă, în acest vis conjuz, pe supuşii.* P. L. 50/32 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: pl. n. ac. **supuşii** (**P. L.** 50/32), g. d. **supuşilor** (**P. L.** 6/30).

SUPÚS[2]**, -Ă** adj. **1.** Care depinde de cineva, care ascultă poruncile cuiva. ◒ (Element de personificare) *Stihii a lumei patru, supuse lui Arald, Străbateţi voi pămîntul şi a lui măruntaie.* O. I 94/26. *S-a dus amorul, un amic Supus amîndurora.* O. I 184/2 [V. 2].

2. Ascultător, plecat, smerit. *Vezi tu ce copil supus, umilit, este amorul.* P. L. 86/10 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **supus** (**O. I** 184/2; **P. L.** 86/10); pl. n. ac. **supuse** (**O. I** 94/26).

SUR, -Ă adj. **1.** Cenuşiu. *Scînteie marea lină şi placele ei sure Se mişc una pe alta.* **O.** I 63/6. *Se coceau pe vatra sură două turte în cenuşă.* O. I 84/9. *Luna palidă trecea prin nouri suri.* P. L. 18/33; cf. **O. I** 50/9, 69/12, 76/20, 83/21, 93/3; **P. L.** 5/7, 18/38, 19/3, 21/37, 23/22, 40/32, 51/9, 72/5, 97/18 [V. 7; Pr. 10]. ◒ (Metaforic) Trist (v. şi îngălbeni). *Noi cîrpim cerul cu stele, noi mînjim marea cu valuri, Căci al nostru-i sur şi rece.* O. I 35/21 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Umbrit de trecerea anilor. *Rîul sfînt ne povesteşte ... despre vremi apuse, sure.* **O.** I 14/20 [V. 1].

2. Întunecat. *Sură-i sara cea de toamnă.* O. I 83/21. *De alunei şi plnă astăzi colonii de lumi pierdute Vin din sure văi de haos pe cărări necunoscute.* O. I 132/30 [V. 2].

3. Cărunt. [Mama pădurii] *sta cu capul ei sur . . . în poalele unei roabe.* P. L. 16/8. *Se lovi un om nalt cu barba lungă şi sură.* P. L. 40/21. *Umbra lui începu iar a prinde conturele unei icoane în oloi . . . cu părul de culeva fire sure.* P. L. 46/15. *Intră un bătrîn . . . c-o barbă sură.* **P. L.** 76/17 [Pr. 4].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **sur** (**O. I** 35/21; **P. L.** 16/8, 19/3, 21/37), **sură** (**O. I** 50/9, 69/12, 83/21, 84/9, 93/3; **P. L.** 18/38, 40/21. 76/17, 97/18); pl. n. ac. **suri** (**P. L.** 18/33, 40/32), **sure** (**O. I** 41/20, 63/6, 76/20, 132/30; **P. L.** 5/7, 23/22, 46/15, 51/9, 72/5).

SURD, -Ă adj. Lipsit de auz. ◒ (Metaforic) Insensibil străin de ceea ce se petrece în jur (v. şi îngheţat, mort[1], rece, surp). *Ca plumbul surd şi rece el doarme zilu toată.* **O.** I 96/17 [V. 1].

SÚRDA adv. (În loc adv.) **De-a surdu** = zadarnic. *La voi cobor acuma, voi suflete-amăgite . . . Deşi ştiu c-a mea lină d-a surda o să bată.* O. I 23/7 [V. 1].

SURÍDE vb. III. Intranz. **1.** A zîmbi. *Surîzînd vom adormi sub înaltul, Vechiul salcîm.* O. I 231/22. *Dionis făcea... un calcul matematic... şi adesea surîdea.* P. L. 27/27. *Ea surise, luă un joc de cărţi şi le meni.* P. L. 90/17; cf. **O. I** 42/16; **P. L.** 4/15, 30/15, 31/3, 48/6, 53/25, 55/17, 55/21, 55/25, 56/27, 60/27, 76/23, 93/3, 100/28, 100/34 [V. 2; Pr. 16]. ◒ (Element de personificare) *Soarele surîse şi ei*

în înfocata lui împărăție. P. L. 4/15 [Pr. 1]. ◒ (În context figurat) *Îngerul iubirei, îngerul de pace, Pe altarul Vestei tainic surlzînd . . . El pe sînu-ți vergin încă să coboare.* O. I 15/18 [V. 1].

2. Fig. A fi cuiva pe plac ; a oferi satisfacții. ◒ (Element de personificare) *Trec zilele voioase și orele surind.* O. I 56/17 [V. 1].

— Forme gramaticale : ind. prez. 2 sg. **surîzi** (**O. I** 42/16 ; **P. L.** 56/27), 3 sg. **surîde** (**P. L.** 30/15, 100/28), 3 pl. **surîd** (**O. I** 56/17), imp. 3 sg. **surîdea** (**P. L.** 27/27, 55/21, 60/27, 93/3, 100/34), p. s. 3 sg. **surise** (**P. L.** 4/15, 4/15, 55/17, 90/17) ; conj. prez. 3 sg. **să surîdă** (**P. L.** 55/25) ; ger. **surîzînd** (**O. I** 15/18, 231/22 ; **P. L.** 31/3, 48/6, 53/25, 76/23).

SURÎS s. n. Zîmbet. *O, cum Rafael creat-a pe Madona dumnezeie, Cu diadema-i de stele, cu surîsul blînd, vergin, Eu făcut-am zeitate dintr-o palidă femeie, Cu inima stearpă, rece și cu suflet de venin.* O. I 30/14. *Și cu acel smerit surîs Cu acea blîndă față Să faci din viața mea un vis Din visul meu o viață.* O. I 185/1. *Surîsul său era foarte inocent.* P. L. 27/27 ; cf. **O. I** 12/1, 20/22, 29/14, 37/20, 168/17 ; **P. L.** 3/13, 31/28, 71/10, 100/26 [V. 2 ; Pr. 5]. ◒ (Repetiție) *Cîte numiri ar inventa el, care de care mai îndrăgite, mai fără de înțeles, mai nepomenite, pentru un surîs de pe buzele ei, un surîs în trecere, umbra unei fericitoare cugetări.* P. L. 57/23—24 [Pr. 2]. ◒ (Metaforic) Bucurie, stare de multumire. *N-oi uita vrodată, dulce Bucovină . . . Ale sorții mele plîngeri și surîse.* O. I 9/7 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **surîs** (**O. I** 168/17, 185/1 ; **P. L.** 57/23, 57/24), **surîsul** (**O. I** 12/1, 29/14, 30/14, 37/20 ; **P. L.** 3/13, 27/27, 31/28, 71/10, 100/26), g. d. **surîsului** (**O. I** 20/22) ; pl. n. ac. **surîse** (**O. I** 9/7).

SURÎZÍND, -Ă adj. Zîmbitor. *Atunci tu prin întunerie le apropii surîzîndă.* O. I 42/5. *Să le vezi pe ține însăți visătoare, surîzîndă.* O. I 76/14 [V. 2].

SURPRÍNDE vb. III. Tranz. A sesiza, a descoperi (în mod neașteptat). *În introducerea acestor șiruri am surprins unele din cugetările care-l preocupau în genere.* P. L. 27/33 [Pr. 1].

SURPRÍNDERE s. f. Mirare, uimire. *Rîdea c-un fel de copilăroasă nebunie de ztmbetul lui, de surprinderea și spaima ei proprie.* P. L. 64/6 [Pr. 1].

SURPRÍNS, -Ă adj. Uimit, mirat. *Am fost întotdeuna surprins că nu pricep curent limba arabă.* P. L. 65/26 [Pr. 1].

SURTÚC s. n. Haină bărbătească care se poartă peste cămașă sau peste vestă. *Un băiet de figan . . . într-un surtuc lung de-i ajungea la călcîi ... schinjuia c-un arcuș o vioară.* P. L. 27/1. *Surtucul lui . . . era mai mult urzeală decît bătătură.* P. L. 32/8 [Pr. 2].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **surtuc** (**P. L.** 27/1), **surtucul** (**P. L.** 32/8).

SUS adv. **1.** La înălțime. *În zidirea cea antică, sus în frunte-i turnul maur.* O. I 44/31. *Sus în codrii de pe dealuri Luna blîndă ține strajă.* O. I 103/19. *Cînd deschise ochii, soarele era sus de tot.* P. L. 21/1 ; cf. **O. I** 45/29, 104/29, 182/13, 235/15 ; **P. L.** 97/13 [V. 6 ; Pr. 2]. ◇ Loc. adj. și adv. **De sus** = a) din înălțime. *Se poate ca bolta de sus să se spargă, Să cadă nimicul cu noaptea lui largă, Să văd cerul negru că lumile-și cerne Ca prăzi trecătoare a morții eterne.* O. I 38/17. *Iar de sus pîn-în podele un painjăn prins de vrajă, A țesut subțire pînză străvezie ca o mreajă.* O. I 76/29. *Ușa mare deschisă în balconul catului de sus se clătina.* P. L. 29/11 ; cf. **O. I** 76/29 ; **P. L.** 29/10, 36/18, 37/5, 39/28, 39/30 [V. 3 ; Pr. 6] ; b) fig. din cer. *Eu sunt luceafărul de sus, Iar tu să-mi fii mireasă.* O. I 170/27. *Și se tot duce . . . S-a tot dus. De dragu-unei copile, S-a rupt din locul lui de sus, Perind mai multe zile.* O. I 173/19. *Hyperion vedea de sus Uimirea-n a lor față.* O. I 179/21 ; cf. **O.** I 172/15 [V. 4]. Loc. adv. **Pe sus** = prin înălțime. *Strigăle . . . se aud pe sus prin nori.* O. I 144/14 [V. 1]. **În sus** = în partea superioară. *Fondalul era haos, în sus străbătut pe ici, pe colea de cîte-o stea.* P. L. 83/24 [Pr. 1]. **Din sus în jos** = începînd cu partea superioară. *Se născură formele lui Ieronim, din sus în jos, formă cu formă.* P. L. 84/27 [Pr. 1]. ◇ Expr. **A-și purta nasul pe sus** v. nas [V. 1]. ◇ (Substantivat, în expr.) **A răsturna casa cu susul în jos** = a face mare dezordine, a răscoli casa. *Baba începu să lurbe, să răstoarne casa cu susu-n jos.* P. L. 16/32 [Pr. 1].

2. Înspre înălțime. *Bătrînul cu-a lui cîrjă sus genele-și ridică.* O. I 93/21. *Apele-și ridicau valurile mai sus.* P. L. 5/1. *De astă dată trase perdelele sus.* P. L. 55/17 [V. 1 ; Pr. 2]. ◒ (În context figurat) *Lucește c-un amor nespus Durerea să-mi alunge, Dar se înalță tot mai sus, Ca să nu-l pot ajunge.* O. I 175/23 ;cf O. I 154/37[V. 2]. Loc. adv. **În sus** = spre înălțime. *Și pe umărul lui cade Alei cap cu fașan-n sus.* O. I 67/18. *O candelă bătrînul aprinde — para lungă Scnaltă-n sus albastră.* O. I 93/34. *Eu mă uit în sus, asemenea statuiei lui Apol.* P. L. 87/36 ; cf. **O. I** 6/19, 93/25, 115/13, 122/4, 174/30. 230/8 ; **P. L.** 4/24, 4/27, 8/37, 68/15, 69/14 [V. 9 ; Pr. 6]. ◇ (Substantival în loc. prep.) **În susul** = spre vîrful . . . *Începînd la talpa însași a mulțimii omenești Și suind în susul scării pîn' la frunțile crăiești, De-a viețiî lor enigmă ti vedem pe toți munciți.* O. I 133/22 [V. 1].

SUSPENDÁT, -Ă adj. Atîrnat ; sprijinit. *Sîrcșinele ieșite erau suspendate de stîlpi albi.* P. L. 44/35 [Pr. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Clipă suspendată** = existență întîmplătoare, lipsită de finalitate (v. și aiergare, baltă, haos). *Mușfi de-o zi pe-o lume mică de se măsură cu cotul, În acea nemărginire ne-nvîrtim uitînd cu totul Cum că lumea asta-ntreagă e o clipă suspendată, Că-ndărătu-i și nainle-i întunerie se arată.* O. I 133/1. *Asemenea în eternitatea fără margini nu esle orice bucată de timp . . . numai o clipă suspendată?* P. L. 25/9 [V. 1 ; Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **suspendată** (**O. I** 133/1 ; **P. L.** 25/9) ; pl. n. ac. **suspendate** (**P. L.** 44/35).

SUSPÍN s. n. Oftat. *Și pasărea eîntă suspine-imitîndă Un cîntec de-amor, Ecou-i răspunde cu vocea-i mîndă La plînsu-i de dor.* O. I 3/17. *A ta iubire c-un suspin aral-o.* O. I 120/25. [Cezara] *șoptea încet, foarle încet și înecată de suspinuri.* P. L. 95/21 ; cf. **O. I** 1/24, 4/7 ; **P. L.** 86/32 [V. 4 ; Pr. 2]. ◒ (În context figural) *De-ai fi noapte—aș fi lumină Blîndă, lină, Te-aș cuprinde c-un suspin.* O. I 5/3 [V. 1]. ◒ (Metaforic) *Sufletul mi-apasă nouri de suspine.* O. I 10/11[V. 1]. ✦ Patimă, dorință adîncă, dureroasă (v. și beție, nebunie, vară), suferință, dor (v. și plîngere, plîns). *Cu o suflare răcoreși suspinu-mi.* O. I 200/12 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n. ac. **suspin** (**O.I** 5/3, 120/25) **suspinul** (**O. I** 4/7, 200/12); pl. n. ac. **suspine** (**O. I** 1/24, 3/17, 10/11; **P. L.** 86/32), **suspinurl** (**P. L.** 95/21).

SUSPINÁ vb. I. Intranz. A ofta. *Pune gura lui fierbinte pe-a ei buze ce suspină.* O. I 79/22. *Singur numai cavalerul suspintnd privea balconul.* O. I 152/18. *Dacă suspin, dacă doresc . . . n-aud eu din toate părțile aceleiași suspine.* P. L. 86/31; cf. **O. I** 74/18, 82/25, 84/26, 107/12, 168/22; **P. L.** 8/10, 17/24, 59/1 [V. 7; Pr. 4]. ◒ (Metaforic; despre greieri) *În iarba înflorită, somnoros suspin-un grier.* O. I 152/16 [V. 1]. ◒ (Metaforic) A murmura, a susura (v. și a d i a). *Pădurea lin suspină.* **O.** I 83/23 *Doar izvoarele suspină.* O. I 207/5. *Suspintnd de satisfacere* [izvoarele] *s-adîncesc în lac.* P. L. 79/3; cf. **O. I** 3/13. 85/6, 85/9 [V. 5; Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **suspin** (**O. I** 74/18; **P. L.** 86/31), 2 sg. **suspini** (**O. I** 107/12), 3 sg. **suspină** (**O. I** 3/13, 83/23, 85/6, 152/16, 168/22), 3 sg. **suspină** (**O. I** 79/22, 85/9, 207/5); ger. **suspinînd** (**O. I** 82/25, 84/26, 152/18; **P. L.** 8/10, 17/24, 59/1, 79/3).

SUSPINÎND, -Ă adj. Care suferă, îndurerat. *Cîte inime rîzînde, Dar pe cîte suspinînde Le delasă-ncetinel!* O. I 14/9 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Șoptitor. *Noaptea vine-ncetișor Cu-a ei umbre suspinînde.* O. I 13/3 [V. 1].

SUSȚÍNE vb. III. Tranz. **1.** A sprijini. *Sala era naltă, susținută de stîlpi și de arcuri, toate de aur.* P. L. 5/37 [Pr. 1].

2. Fig. A apăra, a sprijini moral. *Minciuni și fraze-i loiul ce statele susține.* O. I 59/16 [V. 1].

3. Fig. A afirma. *Nu-i ordinea firească ce ei a fi susțin.* O. I 59/17. *Susțin chiar că în acele momente omul e . . . mai nepăsător față cu moartea.* P. L. 80/8 [V. 1; Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **susțin** (**P. L.** 80/8), 3 sg. **susține** (**O. I** 59/16), 3 pl. **susțin** (**O. I** 59/17); part. **susținută** (**P. L.** 5/37).

***SÚSUR** s. n. v. **zuzur**.

SÚTĂ num. card. Numărul care în numărătoare are locul între nouăzeci și **nouă** și o sută unu. *Măcar să am deacuma o sută de viefi.* O. IV 432/16. *Într-un colț al casei . . . dormeau . . . vo cîteva sute de cărți vechi.* P. L. 29/24. *Altul . . . trăind peste cinci sute de ani de acum înainte.* P. L. 41/13 [V. 1; Pr. 2]. ✦ (La pl.) Număr mare. *Cezarul trece palid, în gînduri adîncit; Al undelor greu vuiet, vuirea în granit A sute d-echipajuri, gîndirea-i n-o înșală.* O. I 61/24. *Dintre sute de calarge Care lasă maluri, Cîte oare le vor sparge Vînturile, valurile?* O. IV 396/1. *El văzu . . . candelabre cu sute de brațe.* P. L. 5/36; cf. **O. IV** 396 [V. 3; Pr. 1]. ✧ Loc. adv. **Pe sute de ani** v. **a n** [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **sută** (**O. IV** 432/16); pl. n. ac. **sute** (**O. IV** 396, 396/1; **P. L.** 5/36, 29/24, 41/13, 98/37), g. d. **sute** (**O. I** 61/24).

SUVENÍRE s. f. Amintire. *La sinucid o umbră ce-i sperie desperarea, Nimic, nimica eu . . . Nimic, doar suvenirea surisului tău lin.* O. I 20/22. *Simfea în prezența ei . . . un fel de fior fără de înțeles, al cărui suvenire îl urmărea zile întregi.* P. L. 91/29 [V. 1; Pr. 1]. ◒ (Comparație) *Auzea despărțind ca o suvenire întunecată rugăciunea unei vergine.* P. L. 37/2 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **suvenire** (**P. L.** 37/2, 91/29), **suvenirea** (**O. I** 20/22).

Ş

***ŞA** s.f. v. **şea.**

ŞAGÁLNIC, -Ă adj. (Mold.) Hazliu, poznaş, glumeţ. *Au venit ca să serbeze nunta gingaşei mirese; Feţi-frumoşi cu păr de aur, zmei cu solzii de oţele, Cititorii cei de zodii şi şagalnicul Pepele.* O.I 85/22. *Cupido, un paj şagalnic, va ascunde cu-a lui mînă, Vioriul glob al lampei.* O.I 154/7 [V. 2]. ◒ (Element de personificare) *Fluturi mulţi, de multe neamuri, vin în urma lui un lanţ, Toţi cu inime uşoare, loţi şagalnici şi berbanţi.* O.I 87/16 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **şagalnic** (**O.I** 154/7), **şagalnicului** (**O.I** 85/22); pl. n. ac. **şagalnici** (**O.I** 87/16).

ŞAIZÉCI num. card. Numărul care, în numărătoare, are locul între cincizeci şi nouă şi şaizeci şi unu. (Adjectival) *Ce încet bate inima mea acum, ce iute bătea înainte de 60 de ani.* P.L. 82/32 [Pr. 1]. — Scris: *60.*

***ŞALE** s.f. v. **şele.**

ŞÁPTE num. card. (Şi în forma *şepte*) Numărul care, în numărătoare, are locul între şase şi opt. (Adjectival) *Şapte ani de cînd plecat-ai, zburător cu negre plete.* O.I 83/31. *În zadar boltita lră, ce din şapte coarde sună, Tînguirea ta de moarte în cadenţele-i adună.* O.I 160/7. *Lîngă mare, şede o babă care are şepte iepe.* P.L. 15/4; cf. **P.L.** 7/2, 12/4, 12/5, 12/6, 16/28, 17/3, 19/31, 21/7, 21/13, 21/22, 46/39, 46/40, 48/12, 48/20 [V. 2; Pr. 15]. ◒ (Repetiţie) *El intră... şi acolo văzu şepte iepe negre, şepte nopţi, care de cînd erau nu zărise încă lumina soarelui.* P.L. 16/18 [Pr. 2].

— Variantă: (Mold., Transilv.) **şépte** (**P.L.** 7/2, 12/4, 12/5, 12/6, 15/4, 16/18, 16/18, 17/3, 19/31, 21/7, 21/13, 21/22, 46/39, 46/40, 48/12, 48/20) num. card.

ŞANDRAMÁ s.f. (Regional) Acoperiş de şindrilă. *Cerdacuri înalte, înaintite sub şandramale lungi, apăsate, pline de muşchi negru-verde.* P.L. 39/31 [Pr. 1].

***ŞÁPTELEA, ŞÁPTEA** num. ord. v. **şaptelea.**

ŞÁRPE s.m. Reptilă. ◒ (Comparaţie) *Şi liniile semnului astrologic se mişcau cumplit ca şerpi de jăratic.* P.L. 37/31 [Pr. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **Şerpii roşii** = fulgere de culoare roşie. *Şerpi roşii rupeau trăsnind poala neagră a norilor.* P.L. 9/16 [Pr. 1].

ŞÁSE num. card. v. **şase.**

ŞĂDEÁ vb. II v. **şedea.**

***ŞĂGÁLNIC, -Ă** adj. v. **şagalnic.**

ŞCOÁLĂ s.f. **1.** Instituţie de învăţămînt. *Vei veaă cum nu se minte în şcoală, în biserică ... că intrăm într-o lume de dreptate, de iubire, de sfinţenie.* P.L. 47/41. *El e nevoit să impodobească cu flori şi c-o aparenţă de profundă înţelepciune mizeriu existenţei, pentru a înşela în şcoală şi în biserică pe tucanii cei mici.* P.L. 81/35 [Pr. 2]. ✦ Expr. **A învăţa la şcoală** v. u m b l a [Pr. 2]. ◒ (Metaforic) Învăţătura (cuiva). *Iată ce învăţ eu de la dascălii mei, de la albine. În şcoală la ele văd că suntem umbre fără voinţă.* P.L. 82/11 [Pr. 1]. ✦ Clădirea, localul în care se găseşte instituţia de învăţămînt. *Ameţiţi de limbe moarte, de planeţi de colbul şcolii. Confundam pe bietul dascăl cu un crai mîncat de molii.* O.I 140/29 [V. 1]. ✦ Totalitatea elevilor unei instituţii de învăţămînt, şcolărime. *La aceste academii de ştiinţi a zinei Vineri Tot mai des se perîndează şi din tineri în mai tineri. Tu le vezi primind elevii cei îmberbi în a lor clas, Pînă cînd din şcoala toată o ruină a rămas.* O.I 140/14 [V. 1].

2. F i g. Izvor, sursă de cunoştinţe, de învăţătură. *Azi adeseori femeia, ca şi lumea, e o şcoală, Unde-nveţi numai durere, injosire şi spoială.* O.I 140/9 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **şcoală** (**O.I** 140/9; **P.L.** 47/41. 66/6, 80/15, 81/35, 82/11), **şcoala** (**O.I** 140/14), g.d. **şcolii** (**O.I** 140/29).

ŞCOLÁR s.m. Elev. *Călugărul Dan e unul din şcolarii Academiei, iar cu deosebire al maistrului Ruben.* P.L. 41/1 [Pr. 1].

ŞEA s.f. Piesă de harnaşament care se pune pe spinarea calului. *Desfăcîndu-se de îmbrăţoşerile ei, se avîntă pe şeaua calului şi plecă în lume.* P.L. 11/18 [Pr. 1]. ◇ Loc. vb. **A pune şeaua** v. p u n e [V. 1].

— Formă gramaticală: sg. n. ac. **şeaua** (**O.I** 66/4; **P.L.** 11/18).

ŞEDÈ vb. II v. **şedea**.

ŞEDEÁ vb. II. I n t r a n z. (Şi în formele *şedè*, *şădeá* **1.** A se afla aşezat pe ceva, a sta jos. *Pe genunchii mei şedè-vei, Vom fi singuri-singurei.* O.I 75/9. *Cu eşalele de vulpe, ca în strane, şed pe locuri.* O.I 150/25. *Deodată simţi cumcă pe marginea patului său şede cineva.* P.L. 63/2; cf. **O.I** 12/7; **P.L.** 14/25, 50/21, 63/3, 69/33, 73/40, 83/29, 92/30 [V. 3; Pr. 8]. ◒ (Glume) *O copilă de aluná trag locuste, podu-l scutur, Cu musteaţa răsucită şade-n ea un mire flutur.* O.I 87/14 [V. 1].

2. A lua **loc**, a se aşeza. *Şi sub trestia cea lină vom şedè în foi de mure.* O.I 54/24. *Cu mîna-ntinsă magul li face semn să şadă.* O.I 94/2. *Ea, şezînd cu el alături, mîna fină i-o întinde.* O.I 142/15. [Făt-Frumos] *şezu alături cu ea şi-ncepu a doini încet.* P.L. 10/1; cf. **O.I** 85/25, 105/2, 179/8; **P.L.** 6/1, 10/14, 13/29, 38/33, 67/1, 67/15, 93/14 [V. 6; Pr. 8]. ◇ (**La imperativ, în formule de invitaţie**) *Vino lîngă mine ... Şezi ici.* **P.L.** 76/19 [Pr. 1].

3. A sta sau a rămîne într-un anumit loc, a nu se mişca din locul pe care-l ocupă. *De-un veac el şede astfel — de moarte uitat, bătrîn.* O.I 93/8. *Şi veacuri înainte el şede-uitat, bătrîn.* O.I 99/3. *Se ascundea-ntr-un boschet ... în care şedea ore întregi.* P.L. 100/17; cf. **O.IV** 370/6 [V. 3; Pr. 1]. ◇ Expr. **A-i şedea** sau (r e f l.) **a i se şedea** (culva) **bine** (sau **frumos**, **mîndru**) = a i se potrivi, a-i sta frumos, a-l prinde bine. *Şi din cînd în cînd vărsate, mîndru lacrimele-îi şăd.* O.I 83/1. *Zugrăvit-au c-un cărbune copilaşul cel isteţ Purceluşi cu coada sfredel şi beţe-n loc de coadă Cum mai bine i se şede unui purceluş de treabă.* O.I 84/20. *Tot ce-ar zice, i se cade, tot ce face-i şade bine Şi o prinde orice lucru.* O.I 159/21. *Părul tău îţi se desprinde Şi frumos îţi se mai şede.* O.I 209/14 [V. 4].

4. A locui. *Oameni vrednici ca să şază în zidirea sfintei Golii.* O.I 150/20. *Departe de-aicea, lîngă mare, şede o babă.* P.L. 15/3. *Misterios, fără să spuie cuive secretul numelui lui, el şedea în casa preotului bătrîn a cărui fiică era Maria.* P.L. 30/28; cf. **P.L.** 44/33 [V. 1; Pr. 3].

— Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **şed** (**O.I** 105/2), 2 sg. **şezi** (**O.I** 12,7; **O.IV** 370/6), 3 sg. **şade** (**O.I** 159/21; **P.L.** 73/10), **şede** (**O.I** 85,25, 87,14, 93/8, 99/3; **P.L.** 15/3, 63/2), **se şede** (**O.I** 84/20, 209/14), 3 pl. **şed** (**O.I** 150/25; **P.L.** 39/33), **şăd** (**O.I** 83/1), imp. 3 sg. **şedea** (**P.L.** 10/14, 30/28, 44/33, 63/3, 67/15, 100/17), 3 pl. **şedeau** (**O.I** 179/8; **P.L.** 6/1), p.s. 3 sg. **şezu** (**P.L.** 10/1, 14/25, 50/21, 83/29, 92/30, 93/14), **şăzu** (**P.L.** 67/1), 3 pl. **şezură** (**P.L.** 13/29, 69/33), viit. 2 sg. **vei şedè** (**O.I** 75/9), 1 pl. **vom şedè** (**O.I** 51/24); conj. prez. 3 sg. să **şadă** (**O.I** 94/2), să **şază** (**O.I** 150/20); imper. 2 sg. **şezi** (**P.L.** 76/19); ger. **şezînd** (**O.I** 142/15). — Variante: (Mold., Transilv.) **şedè** (**O.I** 54/24, 75/9), (regional) **şădeá** (**O.I** 83/1; **P.L.** 67/1) vb. II.

ŞEDÍNŢĂ s.f. Fiecare dintre intervalele de timp pentru executarea unui tablou. *Pictorul schiţă două lungi şi strălucite aripi negre ... Şedinţa era lungă.* P.L. 84/29. — *Mi-ar trebui încă cîteva şedinţe.* P.L. 85/25 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **şedinţa** (**P.L.** 84/29); pl. n. ac. **şedinţe** (**P. L.** 85/25).

***ŞEÍC** s.m. v. **şeih**.

ŞEÍH s.m. Şef de comunitate religioasă la musulmani. *Şi priveşte trist la casa şeihului Edebali.* O.I 144/21. *E a şeihului copilă, e frumoasa Malcatum.* O.I 144/24 [V. 2].

ŞÉLE s.f. pl. Spinare, regiunea lombară. *Cînd cu tolului răpită Se-ndoi spre el din şele, El încălcă din cîntare, Şi-i grăi cu grai de jele.* O.I 67/10 [V. 1].

ŞÉPTE num. card. v. **şapte**.

ŞÉPTELE, ŞÉPTEA num. ord. v. **şeptelea**.

ŞÉPTELEA, ŞÉPTEA num. ord. (Şi în forma *şeptele*; precedat de articolul „al", „a") Care se află între al şaselea şi al optulea. *Şase* [tăruşi] *aveau fiecare-n vîrf cîte un cap, iar al şeptele, fără, se clătina mereu în vînt.* P.L. 16/5. *Pe fila a şeptea a cărţii stau toate formulele ce-ţi trebuiesc pentru asta.* P.L. 42/27. *Răsfoind tot la a şeptea filă, o limpezime dumnezeiască e în fiecare şir.* P.L. 43/2; cf. **P.L.** 42/28 [Pr. 4].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **şeptele** (**P.L.** 16/5); **şeptea** (**P.L.** 42/27, 42/28, 43/2). — Variantă: **şéptele** (**P.L.** 16/5) num. ord.

ŞERPUÍ vb. IV. I n t r a n z. A undui. *Le vezi* [izvoarele] *mişcîndu-se şi şerpuind cu argintul lor fluid, transparent şi viu.* P.L. 78/37 [**Pr. 1**].

ŞES[1] s.n. Cîmpie. *Trecut-au anii ca nori lungi pe şesuri Şi niciodată n-or să vie iară.* O.I 201/1 [V. 1].

ŞES[2], **ŞEÁSĂ** adj. (Despre locuri) Neted, întins, plan. *Nilul mişcă valuri blonde pe cîmpii cuprinşi de maur, Peste el cerul d-Egipet desfăcut în foc şi aur; Pe-a lui maluri gălbii, şese, sluful creşte din adînc.* O.I 43/3 [V. 1].

ŞÉSE num. card. Numărul care, în numărătoare, are locul între cinci şi şapte. *Împrejur gard nu era, ci numai lungi fărueşe ascuţite, din care şese aveau fiecare-n vîrf cîte un cap.* P.L. 16/4 [Pr. 1].

ŞEZĂTOÁRE s.f. Clacă. ◒ (Element de personificare) *S-adun flori în şezătoare De pairjen lori să rumpă.* O.I 72/5 [V. 1].

ŞI[1] adv. (Stă înaintea părţii de vorbire la care se referă) **1.** (Cu sens modal) Chiar, în adevăr. *Precum au zis, aşa au şi făcut.* P.L. 8/34. *Ieronim avea să caute la poştă, unde şi află o scrisoare.* P.L. 78/3 [Pr. 2]. ✦ (Uneori în legătură cu „aşa") Întocmai, exact, tot aşa. *Aşa şi speranţa-e-un licur uşor, Cu slaba-i lumină pălindă, Aninâ-nc-odală tremîndut picior.* O.I 11/11. *Şi o prinde orice lucru, căci aşa se şi cuvine.* O.I 159/22. *Cum trăiesc, voi şi muri, de nimene plîns, de nimene iubit.* P.L. 31/36 [V. 2; Pr. 1].

2. Pe deasupra, încă, în plus. *Titlul era scris şi latineşte.* P.L. 35/15 [Pr. 1]. ◇ (Întărit prin „mai" sau „încă") *Ca copiii are haz, Şi cînd rîde face încă şi gropiţe în obraz.* O.I 159/16. *Prin natura sa predispusă, el devenea şi mai sărac.* P.L. 27/34 [V. 1; Pr. 1].

3. (Înaintea unui membru al propoziţiei care trebuie scos în relief) Chiar, încă, de asemenea. *Acum iată că din codru şi Călin mirele iese.* O. I 85/27. *Poate avun pedant cu ochii cei verzui, peste un veac, Pintre tomuri brăcuite aşezat şi el, un brac, Aticismul limbii tale să-l pună'la cîntari.* O.I 134/10. *Să privim acum şi la sărăcia iluminată de razele unei lumînări de său.* P.L. 32/1; cf. **O.I** 1/17, 1/21, 2/1, 24/33, 29/8, 31/23, 45/13, 45/15, 48/32, 59/30, 79/31

85/5, 87/22, 97/6, 110/17, 119/9, 134/28, 140/12, 146/18, 146/19, 147/20, 147/22, 149/12, 155/11, 155/13, 155/36, 158/2, 172/10, 186/6, 187/11, 190/3, 190/4, 196/3, 204/23, 207/7, 208/12; P.L. 4/15, 8/19, 14/2, 14/29, 15/33, 15/41, 16/30, 16/35, 17/6, 17/30, 20/33, 20/36, 21/2, 23/27, 25/11, 32/10, 41/3, 43/7, 47/19, 47/28, 55/7, 55/8, 60/29, 61/11, 65/22, 67/10, 68/4, 68/8, 68/13, 70/2, 76/36, 77/32, 78/9, 81/20, 82/30, 86/14, 87/14, 89/19, 93/28, 99/31, 101/20 [V. 38; Pr. 42]. ◒ (Repetiție) *Cine-ntreabă dacă și el are inimă, dacă și lui i-ar plăcè să îmble frumos îmbrăcat... dacă și el ar dori—să iubească?* P.L. 28/16—18 [Pr. 3]. ◇ (Precedat de „pînă") *Să spete de pe pietre pînă și urma sclavă.* O.I 60/24. *Și această ciumă-n lume și aceste creaturi... Îndrăznesc ca să rostească pîn'și numele tău... țară!* O.I 151/6. *Pînă și insectele erau îmbîtnzite în acest rai.* P.L. 98/10 [V. 2; Pr. 1]. ◇ Loc. prep. **Și eu** = laolaltă cu, împreună cu. *Trimile-voi Ce-i mai mîndru pe la noi: Oastea mea cu flamurile, Codrul și cu ramurile.* O.I 149/15. *Mă lasă pustiit, Veștejit și amorțit Și cu doru-mi singurel, De mă-ngîn numai cu el!* O.I 214/24 [V. 2]. ◒ (Repetiție) *Iar noi locului ne ținem, Cum am fost așa rămînem: Mureu și cu rîurile, ... Luna și cu soarele, Codrul cu izvoarele.* O.I 124/7, 9 [V. 2]. ◇ Expr. **Și așa** v. a ș a [Pr. 2].

4. (Precedat de adv. comparativ „ca") **a)** (Stabilește o asemănare exactă, o egalitate) La fel ca, întocmai ca, tot așa ca. *Pe inima-mi pustie zadarnic mîna-mi fiu, Ea bate ca și ceriul încet într-un sicriu.* O.I 71/4. *Ca și flori în poarta vieții Bat la porțile gîndirii.* O.I 226/13. *Fața era de acea dulceață vînătă-albă ca și marmura în umbră.* P.L. 26/32; cf. **O.I** 2/3, 2/11, 10/1, 13/12, 13/22, 26/17, 27/10, 32/15, 36/21, 43/23, 51/4, 59/25, 83/11, 113/6, 133/16, 133/34, 140/9, 147/6, 148/11, 148/16, 148/19, 152/21, 157/28, 162/2, 178/31; **O.IV** 365/33, 432/20; **P.L.** 25/18 [V. 29; Pr. 2]. ◒ (Repetiție) *E sfios ca și copiii, Dar zîmbirea-i e vicleană; Dară galiși fi sînt ochii Ca și ochii de vadană.* O. I 109/1,4. *Nestiuți se pierd în taină ca și spuma necărilă ... Ca și otnlu-n valuri trece peste graiul omenesc.* O.I 133/28, 30 [V. 4]; **b)** (Stabilește o asemănare aproximativă) Aproape, aproximativ. *Aș! asta să moară! răspunse ea suspinînd, Adevărat că acum e ca și moartă.* P.L. 17/25 [Pr. 1].

5. (Purtînd accentul în frază, pe lîngă un adjectiv sau un adverb la gradul comparativ, intensifică gradația) *Dar și mai bine-i, cînd afară-i sloată, Să stai vistnd la foc, de somn să picuri.* O.I 119/17. *Cu toate astea vin să-ți cer și mai mult.* P.L. 10/34. *Ce-i și mai trist: contele voiește să se logodească cu mine.* P.L. 96/25 [V. 1; Pr. 2]. ◒ (Repetiție) *În neștiința ta ești și mai frumoasă, ești și mai mult cauza unor crude dureri.* P.L. 56/30 [Pr. 2]. ◇ Loc. adv. **Și mai** v. m a i[1] [V. 2; Pr. 8].

6. (În propoziții negative) Nici. *Ci cumpăna gîndirii-mi și azi nu se mai schimbă.* O.I 203/5 [V. 1].

II. (Cu sens temporal) **1.** Imediat, pe loc, îndată. *Cu poftă inimoasă de-a lupta se și aruncă.* O.I 165/22. *Cînd unul trece, altul vine În astă lume a-l urma, Precum cînd soarele apune El și răsare undeva.* O.I 204/8 [V. 2].

2. (Așezat înaintea unui verb arată că acțiunea lui s-a realizat mai repede decît era de așteptat) Deja. *În curînd ți și ajunse.* P.L. 12/23. *Cine știe dacă n-a și murit.* P.L. 59/5. *Francesco o sfătui ... să se retragă la o mănăstire de călugărițe ... unde ea se și duse după înmormîntarea tatălui ei.* P.L. 100/2 [Pr. 3].

ȘI[2] conj. **I.** (Cu funcțiune coordonatoare copulativă) **1.** (Leagă două părți de propoziție coordonate între ele) *Bogată în întinderi stă lumea-n promoroacă, Ce sate și cîmpie c-un luciu văl îmbracă.* O.I 69/8. *De mii de ani încoace Lumea-i veselă și tristă.* O.I 196/20. *Încunjurat de un cring de arbori verzi și stufoși, se ridica un mîndru palat.* P.L. 5/27; cf. **O.I** 1/3, 1/11, 2/10, 2/14, 2/15, 6/2, 6,20, 6/22, 9/7, 9/9 9/19, 10/5, 11/3, 11/17, 11/24, 16/7, 18/22, 24/5, 25/6, 25/7, 28/8, 29, 29/3, 29/10, 30/7, 30/16, 30/17, 30/22, 31/2, 31/3. 31/6, 31/9, 31/11, 31/19, 32/1, 32/25, 35/2, 35/6, 35/13, 35/17, 35/21, 36/6, 36/7, 36/9, 36/11, 36/14, 36/15, 36/20, 36/20, 37/6, 37/18, 38/3, 38/12, 38/25, 40/13, 41,3, 41/6, 42,1, 42/13, 42/15, 42 17, 43/2, 43/11, 43/13, 43/23, 44/4, 44/16, 44,29, 44/36, 45/22, 45/24, 45/30, 48/6, 48/16, 48/22, 48/28, 49/3, 49/3, 50, 50/8, 50/16, 51/1, 51/6, 51/9, 51/21, 51/26, 51/29, 52/1, 52/6, 52/11, 52/16, 52/22, 53/6, 54,23, 55/2, 56, 56/5, 56,7, 56/8, 56/12, 59/1, 59/12, 59/16, 59/18, 59/23, 59/24, 60/11, 60/12, 60/26, 60/35, 61/4, 61/10, 61/11 61/16, 61,25, 61/26, 62/3, 62/13, 62/24, 62,28, 62/29, 62/30, 63,4, 64/6, 64/7, 65/20, 65/21, 66,13, 66/16, 66/18, 66/28, 66/30, 69/6, 69/18, 69/22, 69/23, 69/28, 76,16, 76/17, 76/21, 76/26, 79/3, 79/5, 79/26, 79/27, 80/7, 80/10, 80/24, 80/31, 82/6, 82/10, 82/22, 82/29, 82/35, 82/38, 83/9, 83/12, 84/15, 84/17, 84/19, 84/22, 84/24, 85/15, 85/17, 85/19, 85/22, 85/26, 85/36, 87/16, 88/8, 91/1, 92/21, 93/11, 93/15, 94/5, 91/6, 94/10, 94/27, 95/8, 95/23, 96/4, 96/17, 96/22, 97/10, 97/19, 98/29, 98/35, 100/5, 100/8, 100/12, 100/19, 101/2, 103/10, 103/15, 105/24, 107/1, 107/10, 107/13, 107/18, 108/2, 108/9, 108/12, 108/18, 109/5, 109/6, 110/8, 112/13, 115/11, 115/14, 116/5, 116/9, 116/17, 116/18, 117/12, 119/11, 120/1, 120/4, 120/20, 121/7, 121/21, 126/2, 127/10, 128/6, 128/8, 129/4, 129/8, 130/13, 130/20, 130/24, 132/4, 132/5, 132/7, 132/10, 132/14, 132/23, 132/28, 132/29, 132/35, 133/2, 133/11, 133/14, 133/27, 131/17, 131/36, 131/38, 136/16, 137/8, 137/17, 137/23, 140/6, 110/10, 140/34, 141/7, 142/12, 142/28, 144/1, 144/4, 144/6, 114/8, 141/15, 141/28, 144/32, 146/1, 146/25, 146/30, 147/3, 117/22, 147/24, 147/26, 148/12, 148/19, 148/37, 148/37, 119/21, 119/22, 119/31, 149/32. 149/33, 149,34, 150/2, 150/12, 150/12, 150/13, 150/21, 150/24, 150/26, 150,33,150/35, 150/35, 151/1, 151/7, 151/8, 151/20, 151/24, 151/25, 151/32, 151/34, 152/20, 151/10, 154/22, 154/31, 157/12, 157/23, 157/27, 157/28. 157/32, 158/4, 159/11, 159/14, 160/7, 160/30, 160/32, 162/1, 162/18, 162/21, 162/25, 162/28, 162/34, 164/13, 164/15, 164/16, 165/3, 166/5, 166/15, 166/16, 167/6, 167/8, 168,27, 170/20, 171/5, 171/19, 172/3, 172/4, 172/5, 172/8, 172/27, 173/27, 174/2, 174/32, 175/6, 176/2, 176/6, 176/8, 177/8, 177/10, 177/19, 177/20, 177/30, 178/16, 178/18, 178/23, 179/12, 179/20, 181/3, 181/6, 181/16, 182/5, 183/33, 185/10, 185/11, 185/14, 185/17, 186/3, 186/24, 190/2, 191/22, 192/6, 192/14, 194/2, 194/24, 196/9, 198/19, 200/11, 201/4, 203/4, 204/16, 207/15, 208/4, 208/16, 209/22, 210/24, 212/10, 213/6, 214/17, 214/23, 216/6, 219/6, 219/10, 219/18, 221/2, 221/14, 222/9, 223/6, 223/10, 225/16, 226/10, 228/18, 229/3, 229/4, 230/4, 231/5, 232/5, 232/18, 232/19, 232/20, 232/22, 235/10, 236/20; **O.IV** 338/3, 338/6, 360/10, 360/12, 364/2, 364/9, 364/10, 364/12, 364/23, 364/25, 365/6, 365/12, 365/18, 365/34, 366/10, 366/11, 378/11, 378/15, 378/23, 432/1, 432/3, 432/23, 432/27; **P.L.** 3/5, 3/6, 3/9, 3/11, 3/14, 3/15, 3/18, 3/22, 3/23, 4/17, 4/34, 4/35, 4/40, 5/4, 5/7, 5/13, 5/17, 5/18, 5/22, 5/24, 5/28. 5/33, 5/38, 6/2, 6/23, 6/23, 6/24, 6/31. 7/16, 7/18, 7/19, 7/20, 7/22, 7/22, 7/27, 7/34, 8/6, 8/37,

9/11, 9/19, 9/21, 9/27, 9/32, 9/35, 9/37, 9/37, 9/38, 9/40, 10/1. 10/7, 11/1, 11/25, 11/28, 11/30, 11/31, 11/37, 12/12, 12/34. 12/39, 12/40, 13/7, 13/10, 13/13, 13/21, 13/23, 13/25, 13/28, 13/28, 13/38, 14/2, 16/2, 16/7, 16/9, 16/23, 17/20, 17/33, 17/34, 18/21, 18/30, 18/31, 18/38, 19/17, 19/27, 19/29, 19/37, 20/1, 20/5, 20/7, 20/18, 20/21, 20/26, 20/27, 21/12, 21/37, 22/16, 22/17, 22/18, 22/19, 22/26, 22/26, 22/33, 22/34, 22/37, 23/3, 23/20, 23/22, 23/32, 23/34, 23/34, 24/12, 25/5, 25/21. 25/22, 25/26, 25/28, 25/29, 25/41, 26/9, 26/10, 26/20, 26/21, 26/25, 27/15, 27/16, 27/18, 27/23, 28/4, 28/11, 28/12, 28/14, 28/15, 28/15, 28/23, 28/25, 28/33, 28/36, 29/4, 29/5, 29/6, 29/8, 29/12, 29/13, 29/15, 29/17, 29/23, 29/23, 29/28, 29/30, 29/40, 29/41, 29/41, 30/1, 30/2, 30/3, 30/9, 30/14, 30/41, 30/41, 31/20, 31/29, 32/4, 32/5, 32/6, 32/12, 32/15, 35/5, 35/6, 35/20, 35/25, 35/25, 35/29, 35/36, 35/38, 36/16, 36/17, 36/20, 36/31, 36/33, 36/35, 36/41, 37/8, 37/19, 37/22, 37/25. 37/27, 37/31, 37/39, 38/22, 38/31, 38/38, 38/39, 38/40, 38/41, 38/41, 39/2, 39/8, 39/14, 39/17, 39/20, 39/28, 39/37, 40/2. 40/21, 40/25, 40/26, 40/26, 40/29, 40/41, 41/16, 41/18, 41/20, 41/21, 42/20, 43/11, 43/17, 43/29, 43/31, 43/34, 44/7, 44/7. 44/11, 44/28, 44/30, 44/41, 45/5, 45/7, 45/9, 45/18, 45/30, 45/31, 45/33, 45/39, 45/39, 45/39, 46/1, 46/5, 46/8, 46/11, 46/15, 46/24, 46/31, 46/38, 47/2, 47/3, 47/5, 47/12, 47/30, 47/34, 47/39, 47/39, 48/10, 48/23, 48/24, 48/26, 48/33, 48/34, 48/36, 48/39, 49/8, 49/12, 49/16, 49/16, 49/17, 49/30, 49/39, 50/5. 50/9, 50/10, 50/13, 50/22, 50/28, 50/33, 50/35, 50/38, 50/40, 51/7, 51/17, 51/19, 51/29, 52/5, 52/9, 52/11, 52/24. 52/26, 53/8, 53/30, 54/13, 54/18, 54/30, 54/32, 54/32, 54/34. 54/36, 55/1, 55/3, 55/3, 55/11, 55/12, 55/31, 57/28, 57/35, 58/16, 58/17, 58/32, 59/12, 59/12, 59/32, 59/37, 59/37, 60/1, 60/5, 60/6, 61/14, 61/18, 61/29, 62/5, 62/14, 62/22, 62/27, 62/31, 62/32, 62/32, 62/39, 63/3, 64/6, 64/11, 64/15, 64/17, 64/18, 64/22, 64/26, 65/20, 66/12, 66/14, 67/27, 67/29, 67/35, 68/1, 68/6, 68/7, 68/7, 68/18, 68/38, 69/3, 69/12, 69/20, 70/32. 72/6, 72/12, 72/15, 73/8, 73/15, 73/18, 73/21, 73/34, 73/35, 74/2, 74/3, 74/4, 74/8, 74/21, 74/31, 75/17, 76/1, 76/3, 76/5, 76/16, 76/22, 77/18, 77/23, 77/23, 77/27, 78/1, 78/18, 78/22, 78/34, 78/35, 78/37, 78/37, 79/5, 79/7, 79/12, 79/15, 79/18, 79/20, 79/23, 79/25, 79/36, 79/40, 80/1, 80/3, 80/8, 80/12, 80/27, 80/32, 80/34, 80/39, 80/41, 81/17, 81/17 81/31, 81/36, 82/3, 82/19, 82/25, 82/36, 83/9, 83/13, 83/20, 83/21, 83/25, 83/32, 84/16, 84/20, 84/20, 84/28, 85/1, 85/10, 85/18, 85/23, 85/29, 85/39, 86/3, 86/26, 87/2, 87/4, 87/10, 87/10, 87/26, 87/32, 87/37, 88/3, 88/13, 88/17, 88/26, 88/38, 89/23, 89/34, 89/35, 89/10, 90/8, 90/32. 90/35, 91/7, 91/13, 91/14, 91/17, 92/2, 92/3. 92/14, 92/22, 92/22, 92/25, 91/31, 91/11, 91/17, 92/2, 92/3. 92/14, 92/22, 92/22, 92/25, 92/31, 92/31, 92/38, 92/40, 93/1, 93/17, 93/19, 93/21, 93/25, 93/33, 93/35, 94/1, 94/6, 94/14, 95/6, 95/14, 95/19, 95/21, 95,22, 96/4, 96/12, 97/9, 97/19, 97/21, 97/26, 98/2, 98/4, 98/12, 98/19, 98/22, 98/25, 98/29, 98/30, 98/39, 98/41, 99/5, 99/7, 99/9, 99/10, 99/15, 99/19, 100/10, 100/13, 100/14, 100/26, 100/35, 100/36, 100/37, 101/6, 101/10, 101/13, 101/22, 102/1, 102/25 [V. 433 ; Pr. 510]. ◒ (Repetiție) *Știu c-a mea lină d-a surda o să bală în preajma minții voastre de palimi îmbălată, De-al palimilor dor ; în preajma minții voastre ucisă de orgie Și pulreda de spasmuri, și arsă de beție, Și seacă de amor.* O.I 23, 11, 12. *Fantezie, fantezie — cînd sunlem numai noi singuri, Ce ades mă porți pe lacuri și pe mare și prin crînguri!* O.I 155/18. *Ea-i ascultă pe copilaș l'imită și distrașă, Și rușinos și drăgălaș, Mai nu vrea. mai se lasă.* O.I 175/7. *În ziduri răsfrînguu ca-nfr-o- oglindă de argint ; dumbravă și luncă, lac și fărmuri.* P.L. 5/30 ; cf. **O.I** 49/7, 49/7, 54/2, 54/2, 69/4, 69/4, 150/37, 150/37, 154/18, 154/18, 159/18, 159/18, 175/11, 175/11 ; **O.IV** 365/2, 365/2 [V. 24 ; Pr. 2].

2. (Ajută la formarea numerelor de la douăzeci și unu pînă la nouăzeci și nouă, minus zecile) *Ea cîtise un roman ș-ar fi voit să fie de douăzeci și șase de ani.* P.L. 66/3 [Pr. 1].

3. (Așezat înaintea fiecărui termen al unei enumerații, ajută la scoaterea lui în evidență) ◒ (Repetiție) *În zadar . . Grămădești-n a ta gîndire Și cîmpiile asire Și întunecata mare.* O.I 54/7. *Eu ? Îmi apăr sărăcia și nevoile și neamul.* O. I 147/31. *În adîncu-i se pătrunde Și de lună și de soare Și de păsări călătoare.* O.I 215/9 ; cf. **O.I** 59/26, 59/26, 87/6, 87/6, 142/19, 142/19, 147/31, 147/31, 147/38, 147/38, 148/10, 148/10, 150/32, 150/32, 167/23, 167/24, 189/13, 189/13, 215/9, 215/9, 215/10, 215/11, 215/11, 215/12, 215/13 [V. 32]. ◆ (Accentuat, în corelație cu sine însuși) **Atît** . . . **cît** . . ., **nu numai** . . . **ci și** . . . *A fi ? Nebunie și tristă și goală ; Urechea le minte.* O.I 40/1. *În zadar flamura verde se ridică înspre oaste, Căci cuprinsă-i de peire și în față și în spate.* O.I 148/14. *Tu cu inima și mintea poate eșii un paravan După care ca alrage vreun june curtezan, Care intră ca aclorii cu păsiorul măruntel . . . Operă croitorească și în spiril și în stofă.* O.I 162/30 [V. 6].

4. (Leagă două propoziții coordonate) *A clopotelor jale Vuiește în cadență și sună întrislat.* O.I 1/7. *Ca toamna cea lîrzie e viața mea acum și cad Iluzii ca și frunze pe undele de vad.* O.IV. 432/19. *Fata sărută murmurînd floarea roșie și Făt-Frumos născu ca din nimica.* P.L.15/22 ; cf. **O.I** 1/10, 1/14, 4/1, 5/4, 5/13, 5/19, 10/2, 11/5, 11/17, 12/2, 12/4, 12/20, 13/18, 17/16, 17/18, 17/18, 23/2, 24/3, 24/29, 25/10, 27/19, 27/24, 28/2, 28/8, 29/2, 29/11, 29/13, 29/19, 29/23, 30/18, 30/19, 30/20, 31/3, 32/11, 32/17, 32/36, 36/9, 37/16, 37/21, 38/15, 38/27, 40/2, 42/14, 42/16, 43/22, 44/1, 44/2, 44/3, 44/10, 44/27, 44/35, 45/4, 45/8, 45/28, 46/16, 48/9, 48/19, 48/32, 50/15, 51/20, 51/24, 51/28, 51/31, 52/5, 52/8, 52/18, 52/60, 53/20, 55/25, 56/15, 56/17, 56/20, 56/24, 59/5, 59/20, 59/32, 60/5, 60/15, 60/19, 61/28, 62/25, 62/29, 63/6, 63/15, 63/18, 63/20, 64/4, 64/14, 64/17, 64/24, 66/5, 67/2, 67/12, 67/17, 67/30, 69/9, 69/20, 71/9, 74/6, 74/8, 74/11, 74/18, 76/11, 76/23, 79/5, 79/9, 79/16, 79/17, 80/3, 80/4, 80/28, 80/35, 82/4, 82/5, 82/7, 82/8, 82/14, 82/15, 83/4, 83/8, 83/10, 83/15, 83/23, 83/32. 84/4, 84/7, 84/31, 84/37, 85/2, 85/9, 85/24, 85/26, 85/34, 87/2, 88/13, 91/4, 91/22, 92/3, 92/8, 92/12, 92/26, 93/2, 93/9, 93/10, 93/14, 94/8, 94/25, 94/28, 95/2, 95/13, 95/14, 95/20, 95/25, 95/30, 96/15, 96/19, 96/20, 96/23, 96/29, 97/2, 97/7, 97/10, 97/12, 97/14, 97/20, 97/28, 97/31, 98/8, 98/17, 98/24, 98/25, 98/26, 98/31, 98/33, 98/35, 99/3, 99/4, 99/5, 100/18, 101/7, 101/21, 102/8, 103/4, 103/22, 103/28, 104/2, 104/13, 104/15, 104/19, 105/10, 105/15, 105/19, 105/23, 107/9, 107/12, 108/15, 109/8, 111/4, 112/23, 114/13, 115/4, 115/10, 115/16, 115/18, 116/8, 116/11, 116/14, 116/20, 117/3, 117/7, 118/1, 118/6, 120/8, 121/2, 121/5, 121/7, 122/4, 123/12, 130/3, 130/8, 130/10, 132/2, 132/18, 132/20, 132/22, 132/31, 132/36, 133/13, 133/17, 133/22, 133/36, 134/13, 134/17, 136/7, 136/10, 136/12, 137/17, 137/22, 140/18, 140/25, 140/25, 140/32, 141/6, 141/10, 141/17, 142/5, 142/6, 142/18, 142/21, 142/26, 144/9, 144/13, 144/18, 144/19, 144/21, 144/29, 144/36, 146/7, 146/9, 146/13, 146/16, 146/32, 147/11, 147/22, 148/3, 148/4, 148/19, 148/26, 148/36, 149/29, 150/22, 150/26, 150/36, 151/33, 152/13, 154/11,154/13, 154/16, 154/21, 154/24, 154/33, 154/35, 155/1, 155/9,

155/27, 155/32, 157/21, 157/30, 157/35, 157/39, 158/3. 158/3. 158/5, 158/8, 159/3, 159/7, 159/23, 159/26. 160/6, 160/27, 162/7, 162/16, 162/22, 162/32, 164/3, 164/3, 164/9, 164/13. 165/6, 165/7, 165/8, 165/10, 165/20, 166/2, 166/24, 167/14, 168/28, 168/31, 170/1, 170/3, 170/7, 170/24, 170/26, 170/31, 171/8, 171/15, 171/20, 171/27, 172/11, 172/14, 172/27, 174/11, 175/27, 176/4, 176/11, 176/27, 177/3, 177/11, 177/14, 177/15. 177/32, 178/8, 178/28, 178/31, 179/2, 179/4, 179/5, 179/24, 179/26, 179/31, 182/22, 182/25, 183/6. 183/11, 183/24, 184/7, 184/8, 184/11, 184/19, 185/1, 187/15, 188/10. 189/1, 189/14, 191/16. 192/15, 192/19, 193/2, 193/4, 191/3. 194/1. 194/5, 194/12, 194/22, 196/5, 196/7, 196/8, 196/21, 198/16, 198/17, 198/18, 200/10, 201/2, 201/13, 203/2, 204/3, 201/20, 204/22, 209/11, 209/14, 210/9, 210/27, 211/1, 211/10. 211/17, 212/3, 212/6, 213/8, 213/11, 213/13. 213/16. 214/7, 214/22, 221/21, 228/3, 231/22, 234/12, 235/23. 236/15 ; **O.IV** 333/4, 333/5, 338/11,360/6,361/11, 361/13, 364/1. 364/4, 365/16, 365/26, 366/12, 366/14, 366/16, 369/7, 369/10, 369/14, 369/16, 378/18, 378/24. 430/7, 432/3, 432/7, 432/21 ; **P.L.** 3/5, 3/8, 3/9, 3/16, 3/19, 3/22, 4/1. 4/8, 4/10, 4/13. 4/18, 4/25, 4/36, 4/37, 4/38, 5/11, 5/12. 5/21. 5/22, 5/23, 5/33, 5/36. 6/14, 6/15, 6/16, 6/18. 6/18, 6/30, 6/40. 7/3, 7/8, 7/16. 7/38, 8/2, 8/2, 8/4, 8/7, 8/12, 8/18, 8/20, 8/23, 8/25, 8/32, 8/37, 9/3, 9/5, 9/9, 9/10, 9/13, 9/14, 9/15, 9/22, 9/23, 9/28, 9/30, 9/32, 10/1, 10/6, 10/8, 10/9, 10/10, 10/11. 10/18, 10/20, 10/21, 10/22, 10/25, 10/27, 10/29, 11/19, 11/21, 11/40, 12/1, 12/9, 12/22, 12/25, 12/27, 12/32, 12/33, 13/2, 13/6, 13/27, 13/30, 14/2, 14/4, 14/6, 14/9, 14/12, 14/14, 14/25, 14/28, 15/5, 15/7, 15/10, 15/25, 15/29, 15/38, 16/1, 16/6. 16/16, 16/18, 16/20, 16/21, 16/25, 16/29, 16/32, 16/39, 17/1. 17/8, 17/10, 17/15, 17/18, 17/20, 17/21, 17/36, 17/40, 18/16. 18/20, 18/38, 19/10, 19/18, 19/23, 19/24, 19/26, 19/33, 19/39, 20/3. 20/11, 20/15, 20/19, 20/39, 21/5, 21/9. 21/27, 21/28, 21/33. 21/33, 21/35, 21/37, 22/1, 22/2, 22/6, 22/12, 22/32, 22/35, 22/38, 23/5, 23/10, 23/10, 23/12, 23/17, 23/23, 23/26. 23/27. 24/3, 24/9, 24/15, 24/19, 24/22, 24/22, 25/10, 25/12, 25/12. 25/28, 25/36, 26/4, 26/8, 26/12, 26/19, 26/30, 26/30, 26/33, 26/35, 27/1, 27/1, 27/3, 27/17, 27/27, 27/31, 27/31, 27/35. 27/35, 27/40, 28/32, 29/4, 29/14, 29/16, 29/19. 29/20, 29/37. 30/16, 30/33, 31/3, 31/10, 31/26, 31/39, 32/3, 32/7, 32/17, 35/7, 35/13, 36/1, 36/6, 36/20, 36/26, 36/31, 36/31, 36/10. 37/3, 37/6, 37/9, 37/14, 37/22, 37/35, 37/36, 38/23, 38/25, 39/5, 39/12, 39/17, 39/18, 39/19, 39/30, 40/1, 40/7, 40/10. 40/15, 40/16, 40/20, 40/23, 40/32, 41/12, 41/22, 41/27, 42/8, 42/22, 42/32, 42/35, 42/38, 42/40, 43/4, 43/9, 43/11, 43/16. 43/19, 43/21, 43/24, 43/33, 43/33, 43/34, 43/37, 44/18, 44/27, 44/18, 44/27, 44/30, 44/36, 45/20, 46/3, 46/7, 46/11, 46/19. 46/20, 46/39, 47/1, 47/2, 47/10, 47/19, 47/20. 47/25. 47/26. 47/32, 47/33, 48/8, 48/13, 48/18, 48/20, 48/22, 48/23, 48/31, 48/32, 49/2, 49/10, 49/12, 49/14, 49/18, 49/20, 49/34, 50/8, 50/19, 50/22, 50/24, 50/24, 50/30, 50/40, 51/1, 51/3, 51/7, 51/24, 52/1, 52/3, 52/6, 52/12, 52/39, 53/15, 53/20, 54/3, 54/9, 54/19, 54/20, 54/22, 54/39, 55/11, 55/18, 55/18. 55/21, 55/32, 55/35, 56/16, 56/22, 56/31, 56/32, 56/40, 57/3, 57/3, 57/14, 57/27, 57/29, 57/30, 57/34, 58/11, 58/14, 58/16, 58/17, 58/19, 58/22, 58/24, 58/36, 59/1, 59/9, 59/14, 59/19, 59/27, 60/2, 60/7, 60/9, 60/18, 60/23, 60/31, 61/5, 61/13, 61/24, 61/29, 61/31, 61/36, 61/37, 61/39, 62/6, 62/8, 62/10, 62/14, 62/16, 62/21, 62/24, 62/30, 63/13, 63/30, 64/3, 64/18, 64/22, 65/5, 65/24, 66/2, 66/3, 66/4, 66/6, 66/7, 66/13, 66/15, 66/16, 66/21, 67/1, 67/3, 67/6, 67/8, 67/11, 67/17, 67/23, 67/30, 67/33, 67/37, 68/23, 68/36, 69/9, 69/14, 69/15, 69/18, 69/24, 69/34, 70/1, 70/4, 70/13, 71/5, 71/16, 71/21, 71/24, 71/28, 71/35, 72/5, 72/8, 73/7, 73/13, 73/19, 73/23, 73/36, 73/39, 74/9, 74/11, 74/12, 74/13, 74/33, 75/5, 75/23, 75/29, 75/35, 76/9, 76/25, 76/33, 77/20, 77/26, 77/29, 77/35, 78/6, 78/20, 78/30, 79/26, 79/32, 79/34, 80/1, 80/22, 80/27, 80/37, 80/41, 81/9, 81/14, 82/1, 82/12, 82/20, 82/28, 83/2, 83/5, 83/12, 83/15, 83/19, 83/22, 83/29. 84/3, 84/4, 84/12, 84/14, 84/18. 84/23. 84/26, 85/8, 85/13, 85/17, 85/23, 85/27, 85/28, 85/32, 86/29, 87/8, 87/14, 87/29, 87/33, 87/35, 87/37, 88/2, 88/10, 88/13, 88/15, 88/19, 88/23, 88/25, 88/29, 88/34, 89/10, 89/39, 90/2, 90/3, 90/4, 90/15, 90/17, 90/18, 90/18, 92/5, 92/11, 92/15, 92/26, 92/32, 93/9, 93/12. 93/15. 93/18, 93/18, 93/21, 93/38, 94/10, 94/16, 94/19, 94/35, 95/5, 95/12, 95/13, 95/17, 95/20, 95/25, 95/31, 95/32. 95/34, 96/1, 96/5, 96/13, 96/27. 96/30, 97/5, 97/8, 97/10, 97/15, 97/24, 97/30, 97/32, 97/38, 98/2, 98/5, 98/7, 98/9. 98/17, 98/30, 98/34, 99/3, 99/5, 99/22, 99/23, 99/28, 100/1, 100/10, 100/19, 100/24, 100/29, 100/33, 100/40, 101/3, 101/7, 101/20, 101/21, 101/23, 101/27, 101/35, 101/36, 101/37, 102/9, 102/21, 102/26 (V. 434 ; Pr. 563].

5. (În stilul epic şi popular, mai ales în povestiri, se arată la începutul frazei pentru a arăta continuitatea desfăşurării faptelor) *Iar poetul ei cel lunăr o privea cu îmbălare, şi din lină curgeau note, şi din ochi lacrimi amare. Şi ustfel Botintineunu începu cântecul său.* O.I 32/11, 12. *Ş-aceia între oameni deviná cel întîi Ce mi-ar răpi chiar piatra ce-oi pune-o căpătîi.* O.I 115/25. *Şi tu priveşti tăcută şi nevinovată asupra acestei lumi.* P.L. 93/38 ; cf. **O.I** 3/11, 3/17, 1/11. 5/23, 6/5, 6/6, 9/11, 11/21, 15/11, 20/11, 21/1, 22/1, 22/9, 25/10, 26/20, 28/5, 29/24, 30/7, 30/7, 30/20, 30/24, 31/24, 32/4. 32/25. 35/13, 38/21, 38/25, 38/29, 38/32. 40/7, 42/11, 43/7, 43/19, 44/25, 44/28, 44/30, 45/1, 45/16, 45/19, 46/2, 46/3. 46/8, 46/9, 46/19, 48/5, 50/11, 50/12, 50/17, 52/3, 52/4, 53/2. 53/5, 55/1, 55/5. 55/12, 55/21, 55/29, 55/30, 59/1, 59/3, 60/1, 61/16, 62/6, 66/1, 66/4, 66/29, 67/13, 67/29, 69/11, 69/14, 69/19, 69/26, 71/5. 72/7, 74/5, 74/12, 75/5, 76/23, 79/23, 79/24, 79/26, 80/1, 80/12, 80/15, 80/16, 80/17, 80/21, 80/27, 80/31, 82/23, 82/34, 83/1, 83/33, 83/34, 84/35, 84/39. 84/40, 85/37, 87/7, 87/19, 88/7, 88/11, 91/20, 91/31, 93/20. 93/32. 94/1. 94/9, 94/17, 94/20, 94/35, 95/4, 95/13, 95/13. 95/14, 95/26, 96/1, 106/13, 110/9, 110/17, 112/5, 112/17. 113/1. 115/15. 115/19, 118/9, 119/4, 123/4, 123/13, 124/1. 127/23, 128/10, 130/15, 132/3, 133/19, 134/7, 134/29, 136/15. 140/31, 140/33, 142/13, 147/23, 117/37, 148/7, 148/7, 148/9. 149/18. 150/17. 150/27, 151/3. 151/17, 154/9, 151/27, 155/1. 155/29. 159/16, 159/17, 159/22, 159/27, 160/5, 160/7. 160/11, 160/16, 160/33, 162/1, 162/5, 162/33, 167/5, 168/1. 168/5. 168/9, 168/13, 171/10, 173/17. 174/5. 174/25. 175/1. 175/9. 175/17, 176/17, 179/17, 182/11, 182/26, 185/21, 186/9, 187/21, 189/15, 210/11, 210/23, 210/24, 211/5, 213/3, 213/7, 214/12, 214/18, 214/20, 216/13, 219/21. 221/5, 223/21, 225/1, 225/9, 226/11, 229/7, 231/13. 232/9, 232/11 ; **O.IV** 432/33 ; **P.L.** 4/20, 4/21, 4/21, 5/32, 6/17, 6/31, 7/9, 11/12, 11/13, 12/30, 13/38, 18/28, 19/3, 19/15, 20/27, 20/29, 20/29, 21/12, 23/32, 23/34, 24/1, 24/16, 25/4, 25/9, 25/17, 28/24, 28/25. 28/26, 31/14, 32/11, 37/20, 37/30, 38/4, 42/29, 45/36, 46/2, 46/24, 47/21, 49/18, 52/16, 52/38, 54/12, 54/25. 54/26, 55/33, 56/30, 57/10, 60/13, 61/28, 61/33, 62/32, 62/34, 64/16, 65/11, 69/20, 71/13, 78/23, 81/7, 81/12, 81/16, 82/33, 83/8, 89/3, 92/9, 92/20, 93/2, 93/32, 94/33, 97/34, 98/27, 98/31, 98/40, 99/13, 101/29 [V. 211 ; Pr. 75].

◆ (Întrebuinţat înaintea unei propoziţii interogative sau exclamative, subliniază legătura cu cele povestite anterior) *Îţi dau catarg lîngă catarg, Oştiri spre a străbat*

Pământu-n lung și marea-n larg, Dar moartea nu se poate... Și pentru cine vrei să mori? O.I 178/25. *Ce scrisoare îi lu în mână, Mario? Și cum arăți tu?* P.L. 58/28. *Împrejurul acestui instinct se-nșiruiește viața omenirei... Mâncare și reproducere, reproducere și mâncare ... Și eu să cad în rolul lor?* P.L. 87/11 ; cf. **O.I** 53/8 ; **P.L.** 38/2, 50/1, 51/5, 57/21, 60/28, 74/14, 86/16 [V. 2 ; Pr. 9). ◇(Precedat de o interjecție, formează o construcție interogativă)*Duelele sunt oprite... poți ajunge la spînzurătoare. — Ei și? — Ei și? De unde ai învățat acest limbugiu?* P.L. 96/14 [Pr. 2]. ◇ Expr. **Și așa mai departe** (scris și prescurtat ș.a.m.d.) reiumă continuarea unei enumerări. *Cînd stabileau diplomațiceșe să-și zică „d-ta" — atunci lu-tu din greșală și iar din greșală, ș-așa mai departe.* P.L. 68/39. *A predicat, a agitat republican ș.a.m.d.* P.L. 81/12 [Pr. 2].

6. (În loc. conj.) **Ca și cînd** v. **ca** [V. 5 ; Pr. 10].

II. (Cu funcțiune coordonatoare adversativă ; popular) Ci, iar, dar, însă. *Ar zîmbi și nu se-ncrede, ar răcni și nu cutează.* O.I 84/30. *S-a desprimăvărat pădurea, E-o nouă viață-n orice zvon, Și numai tu gîndești aiurea, Ca tînărul Endymion.* O.I 228/16. *Veacuri au stat s-o dezlege și n-au putut.* P.L. 46/34 ; cf. **O.I** 104/9, 164/2, 172/32, 176/29, 188/9, 193, 193/1, 193/5, 193/9, 230/9, 230/13 ; **P.L.** 10/34, 10/38, 12/21, 14/30, 26/3, 27/28, 38/29, 45/14, 45/35, 48/14, 52/35, 56/36, 68/20, 68/29, 69/5, 69/12, 69/38, 70/6, 71/16, 76/27, 76/38, 79/19, 81/33, 89/17, 91/26, 92/25, 93/35, 96/32 [V. 14 ; Pr. 29].

III. (Cu funcțiune coordonatoare conclusivă) Deci, prin urmare. *Iar în lumea cea comună a visa e un pericul, Căci de ai cumva ilustii, ești pierdut și ești ridicul. Și de-aceea de-azi-nainte poți să nu mă mai întrebi De ce ritmul nu m-abale cu ispită de la trebi.* O.I 141/11. *Eu îmi apăr sărăcia... Și de-aceea tot ce mișcă-n jara asta, rîul, ramul, Mi-e prielen numai mie.* O.I 147/32. *Lumea-l crezuse mort pe Făt-Frumos, și de aceea, cînd se împrăștie faima venirei lui, ziua-și muie aerul în lumină.* P.L. 22/4 ; cf. **O.I** 80/13 ; **P.L.** 41/20, 65/18 [V. 3 ; Pr. 3].

ȘIÁC s. m. Postav aspru. *Ce îmbrăcăminte ciudată! O rasă de șiac, un comanac negru.* P.L. 38/3. *Îndată ce coborîse scările... ridicînd cu mîna lunga poală a rasei de șiac... casa se prefăcu într-o peșteră.* P.L. 43/25. *Rasa-i e de șiac, e-ncins cu gălțan alb.* P.L. 73/5 [Pr. 3].

ȘÍE pron. refl. **I.** (La dativ) **1.** (În forma accentuată, pers. 3 pentru toate genurile și numerele) Lui însuși, ei însăși ; sieși. *Și de s-ar putè pe dinsa cineva ca să o prindă ... Subțiindu-și gura mică și chemîndu-se pe nume, Și fiindu-și ție dragă cum nu-i este nime-n lume.* O.I 80/4. *Nu-și trăise de cît ție.* P.L. 99/23 [V. 1 ; Pr. 1].

2. (În forma neaccentuată, ca parte componentă a verbelor reflexive) *În orice minte lumea își pune întrebarea Din nou.* O.I 64/3. *Îmblă parcă aminlindu-și vreun cîntec atîntată.* O.I 159/25. *A noastre inimi își jurau Credință pe toți vecii.* O.I 186/13. *Îi promitea că taina sufletului său își va avè sfîrșitul.* P.L. 30/30 [V. 22 ; Pr. 40]. ◆ (Cu sens posesiv) Său, sa. *Nu spre-amor — spre-nchinăciune el genunchi-și încovoaie.* O.I 51/23. *Cerul stelele-și arată.* O.I 103/7. *De ce dorești singurătate Și glasul tainic de izvor? S-auzi cum codrul frunza-și bate.* O.I 228/19 [V. 9]. ◇ (Determină un verb, dar se referă la un substantiv complement) *Un vis ce își moaie aripa-n amar.* O.I 37/3. *În locul lui menit din cer Hiperion se-ntoarce Și, ca și-n ziua cea de ieri, Lumina și-o revarsă.* O.I 178/32. *De-asupra-mi teiul sfînt Să-și scuture creanga.* O.I 223/20. *Își despletise părul pe umerii rotunzi.* P.L. 100/36 [V. 29 ; Pr. 123]. ◇ (Întărește un pronume sau un adjectiv posesiv) *Mi-a părè cum că natura Toată mintea ei și-a pus Decît orișice păpușă Să te facă mai presus.* O.I 100/22. *Dan își luă lunga sa mantă de-a umere.* P.L. 48/29. *Biata Venus trebuie să-și fi avut chinul ei cu Adonis.* P. L. 80/12 [V. 3 ; Pr. 15]. ◆ (Cu valoare de pronume de întărire). Însăși. *Ea samănă celora îndrăgiți de singuri ei-și.* O.I 79/30 [V. 1].

II. (La acuzativ) **1.** (În forma accentuată, pers. 3 pentru toate genurile și numerele ; uneori întărit prin „însăși") **a)** (Precedat de prep. „pe", avînd funcțiune de complement direct al unui verb reflexiv). *C-acel demon plînge, rîde, nepatînd s-auzâ plînsu-și, Că o vrea... spre-a se-nțelege însîrșit pe sine însuși.* O.I 160/26. *Ea se regăsi pe sine însăși.* P.L. 100/8 [V. 1 ; Pr. 1] ; **b)** (Precedat de prepoziții, are valoare de atribut, de complement indirect sau circumstanțial) *Cît amor de drept și bine, Ctită sinceră frățiie adusese el cu sine?* O.I 53/7. *Omul cel vecinic, din care răsar toț șirul de oameni trecători, îl are fiecare lîngă sine.* P.L. 42/4. *Ochii... privesc c-un fel de conștiință de sine, care-ar putè deveni cutezare.* P.L. 74/7 [V. 2 ; Pr. 10]. ◇ Expr. **A gîndi în sine** = a cugeta în forul lăuntric, fără a exprima gîndurile. *Ce adînc e evreul acesta! gîndi el în sine.* P.L. 38/34. *Ah! gîndi în sine, ce plăcere poate găsi un om ca el într-o păpușă ușoară.* P.L. 88/31. *Dacă mi-ar da pace, gîndi el în sine.* P.L. 92/4 ; cf. **P.L.** 69/32 [Pr. 4]. ◇ (Învechit, compus cu forma neaccentuată a pron. refl. de dativ ; în expr.) **A întreba în sine-și** = a se întreba. *Pe-atunci erai Tu singur, încîl întreb în sine-mi: Au cine-i zeul cărui plecăm a noastre inemi?* O.I 115/7 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Pătruns de sine însuși** v. **pătrunde** [V. 1].

2. (În forma neaccentuată) **a)** (Intră în alcătuirea verbelor reflexive cu sens obiectiv) *Iar voinicul s-apropie și cu mîna sa el rumpe Pînza ceța acoperită.* O.I 79/17. *Icoana stelei ce-a murit Încet pe cer se suie.* O.I 234/10. *Se tipi cu încetul de chipul ei mlădios și ușor.* P.L. 93/20 [V. 51 ; Pr. 362] ; **b)** (În componența verbelor reflexive dinamice) *Ei, îngrădiți de lege, plăcerilor se lasă.* O.I 59/31. *Valurile mării... se plecau înaintea lui.* P.L. 14/8. *Mergea pe malurile mării, care se plecau înaintea lui.* P.L. 14/1 [V. 46 ; Pr. 32] ; **c)** (În componența verbelor reflexive eventive) *Iar latia-i... subțire Se mlădie-n vînt.* O.I 4/10. *Iar cînd te văd zîmbind copilărește, Se stinge-atunci o viață de durere.* O.I 120/13. *Rîul... se limpezește sub sori.* P.L. 52/6 [V. 65 ; Pr. 53] ; **d)** (În componența verbelor reflexive reciproce) *Se iubesc... Și ce departe sunt deoltată amîndoi.* O.I 52/4. *N-auzi cum frunzele-n poiană Șoptesc cu zgomotul de guri Ce se sărută.* O.I 228/7. *Ei se iubesc fără s-o știe.* P.L. 79/17 [V. 23 ; Pr. 17] ; **e)** (În componența verbelor reflexive pasive) *Pe cîmp se văd două ființe ușoare.* O.I 3/21. *S-a țesut painjiniș.* O.I 105/14. *Nu e păcat Ca să se lepede Clipa ceai repede Ce ni s-a dat?* O.IV 379/10. *Era să se serbeze cununia.* P.L. 99/17 [V. 31 ; Pr. 52] ; **f)** (În componența verbelor reflexive impersonale) *Se înserează... Nîlul doarme.* O.I 44/1. *Și o prinde orice lucru, căci așa se și cuvine.* O.I 159/22. *Nu se poate să le cheme altfel.* P.L. 57/7 [V. 46 ; Pr. 48].

— Forme gramaticale : d. **şie** (**O.I** 80/1 ; **P.L.** 99/23), **işi** (**O.I** 3/11, 5/21, 6/2, 10/4, 11/1, 12/19, 37/3, 44/2, 63/11, 64/1, 64/3, 101/28, 146/32, 150/10, 150/18, 150/19, 159/29, 165/8, 166/6, 183/3, 186/13 ; **O.IV** 333/2, 364/18 ; **P.L.** 4/29, 4/35, 5/1, 10/18, 10/28, 14/11, 16/27, 17/16, 18/11, 21/24, 23/7, 26/26, 28/15, 29/23, 29/33, 30/21, 31/4, 35/10, 36/6, 36/22, 39/27, 40/15, 43/16, 43/38, 46/2, 48/29, 50/20, 50/32, 51/37, 52/16, 52/38, 53/22, 54/26, 56/7, 57/12, 59/9, 60/30, 62/2, 63/2, 63/1, 64/1, 64/2, 64/20, 68/35, 71/1, 71/28, 75/21, 83/36, 84/3, 84/12, 85/7, 85/28, 93/11, 93/18, 94/16, 97/13, 100/35, 101/18, 101/28, 101/35). — **şi** (**O.I** 5/19, 6/20, 33/19, 45/22, 51/23, 79/30, 102/22, 103/7, 122/3, 142/3, 148/24, 149/29, 160/25, 165/7, 186/22, 206/2, 216/24, 220/4, 222/4, 223/20, 228/19 ; **O.IV** 333/3, 365/5 ; **P.L.** 4/40, 5/2, 7/12, 7/31, 9/30, 11/12, 12/30, 13/27, 14/22, 15/6, 15/17, 16/1, 17/41, 20/3, 21/9, 21/27, 21/32, 22/5, 24/7, 27/11, 28/9, 28/31, 30/34, 37/21, 39/12, 39/14, 44/16, 44/20, 44/22, 44/23, 46/3, 48/38, 49/4, 50/8, 51/13, 51/32, 54/9, 57/32, 59/27, 60/36, 62/4, 62/40, 63/22. 67/13, 67/36, 68/35, 68/36, 68/38, 69/34, 70/4, 71/11, 71/33, 72/1, 72/13, 73/15, 75/24, 77/19, 84/25, 85/23, 85/23, 85/26, 87/8, 88/30, 88/2, 92/27, 93/7, 93/11, 93/12, 93/21, 94/16, 95/17, 95/18, 97/10, 97/21, 98/32, 99/23, 100/14, 101/1, 161/4), **şi** — (**O.I** 5/9, 5/27, 45/8, 61/15, 92/28, 100/22, 101/24, 102/21, 104/14, 146/2, 150/17, 178/32 ; **O.IV** 379/2 ; **P.L.** 4/38, 17/41, 20/13, 28/22, 46/16, 56/8, 57/39, 77/26, 84/5, 84/25, 88/2, 92/27), **şi** (**P.L.** 52/10, 56/9), **ş** — (**O.I** 142/2 ; **P.L.** 85/32, 97/5), **ac. sine** (**O.I** 53/7, 118/7, 132/22, 160/20, 176/18 ; **P.L.** 38/34, 41/28, 42/4, 45/16, 48/32. 59/26, 61/20, 62/15, 69/32, 74/7, 76/7, 81/33, 82/6, 88/31, 92/4, 100/8), **se** (**O.I** 1/4, 1/4, 1/5, 3/3, 3/3, 4/3, 4/10, 4/13, 5/15. 5/15, 6/1, 6/1, 6/19, 11/15, 11/23, 13/18, 13/20, 17/14, 17/21, 31/14, 31/17, 31/17, 31/18, 35/16, 37/17, 38/15, 38/17, 38/17, 43/9, 44/8, 44/8, 44/10, 44/12, 44/12, 44/17, 44/21, 44/26, 44/30, 45/1, 45/18, 45/18, 45/19, 45/21, 45/28, 48/28, 46/12, 48/19, 49/1, 49/2, 50/3, 50/17, 51/3, 51/10, 51/11, 51/16, 51/31, 51/32, 52/12, 52/17, 53/10, 53/11, 53/12, 53/14, 54/19, 55/13, 59/31, 60/2, 61/5, 61/10, 61/17, 62/4, 62/18, 62/23, 62/28, 63/7, 63/19, 63/28, 64/19, 66/5, 66/7, 66/25, 67/10, 67/14, 67/14, 67/15, 67/31, 101/15, 103/31, 104/3, 104/6, 104/6, 104/ 9, 106/4, 106/14, 137/18, 140/6, 140/12, 140/26, 140/27, 140/28, 142/4, 142/5, 142/6, 142/9, 142/14, 142/21, 142/24, 142/26, 144/4, 144/5, 144/7, 144/9, 144/12, 144/16, 144/17, 144/18. 144/19, 144/19, 144/26, 144/27, 144/29, 144/29, 144/30, 144/31, 144/35, 146/3, 146/22, 146/23, 146/25, 146/27, 146/33, 147/3, 147/5, 147/24, 147/27, 147/36, 148/6, 148/12, 148/15, 148/17, 148/18, 148/20, 148/25, 148/36, 149/21, 150/2, 150/3, 150/27, 150/27, 150/36, 151/18, 151/26, 152/1, 152/2, 152/3, 152/7, 152/13, 152/15, 154/11, 159/10, 159/13, 159/26, 159/27, 160/20, 160/26, 160/27, 160/30, 160/32, 160/34, 160/37, 162/3, 162/11, 162/16, 162/19, 162/35, 162/38, 164/12, 165/3, 165/4, 165/7, 165/3, 165/9, 165/10, 165/17, 165/21, 165/22, 165/26, 166/1, 166/2, 166/3, 166/11, 175/23, 176/3, 176/28, 177/24, 177/26, 178/3, 178/7, 178/8, 178/15, 178/24, 178/30, 179/10, 182/25, 183/5, 183/20, 184, 184/1, 185/5, 186/15, 186/18, 186/24, 191/20, 192/12, 193/9, 194/2, 196/5, 196/30, 200/10, 200/13, 202/1, 202/5, 203, 203/1, 203/5, 204/11, 204/22, 205/6, 207/10, 209/7, 209/13, 209/14, 209/23, 210/13, 212/8, 212/18, 213/16, 214/18, 214/18, 214/20, 215/7, 215/8, 219/14, 219/17, 221/18, 221/20, 225/7, 226/6, 227/1, 228/4, 228/7, 228/13, 234/5, 234/11, 235/1, 235/2, 235/3, 235/22 ; **O.IV** 364/21, 365/27, 365/30, 366/1, 366/9, 366/13, 378/24, 430/20, 432/10, 432/24, 432/25 ; **P.L.** 3/15, 3/15, 4/1, 4/3, 4/7, 4/9, 4/21, 4/25, 4/28, 4/30, 4/40, 5/11, 5/21, 5/23, 5/24, 5/33, 6/17, 6/18, 6/26, 6/27, 6/32, 7/3, 7/11, 8/2, 8/12, 8/17, 8/20, 8/22, 8/37, 8/38, 8/40, 9/2, 9/9, 9/22, 9/24, 9/25, 9/26, 9/36, 10/7, 10/9, 10/18, 10/27, 10/28, 11/17, 11/18, 11/18, 11/27, 11/30, 11/36, 12/5, 12/5, 12/7, 12/17, 12/18, 12/23, 12/33, 13/1, 13/20, 13/31, 13/36, 13/39, 14/1, 14/3, 14/5, 14/6, 14/14, 14/16, 14/17, 14/17, 14/34, 15/15. 15/16, 15/31, 15/39, 16/5, 16/11, 16/24, 16/25, 16/25, 16/31, 17/10, 17/17, 17/21, 17/40, 17/41, 18/15, 18/16, 18/17, 18/24, 18/25, 18/29, 18/37, 18/38, 19/6. 19/16, 19/18, 19/26, 19/27, 19/28, 19/36, 19/36, 20/3, 20/5, 20/6, 20/11, 20/12, 20/16, 20/20, 20/21, 20/25, 20/29, 20/31, 20/33, 20/33, 20/34, 20/36, 20/39, 21/5, 21/11, 21/13, 21/25, 21/37, 21/38, 22/5, 22/11, 22/12. 22/22, 22/31, 22/34, 22/35, 23/2, 23/8, 23/10, 23/17, 23/23, 23/32, 25/15, 25/30, 25/38, 26/2, 26/14, 26/30, 26/30, 26/31, 27/11, 28/1, 28/12, 28/26, 28/28, 28/38, 29/2, 29/3. 29/7, 29/11, 29/19, 29/20, 29/30, 29/38, 30/11, 30/16, 30/29, 30/34, 31/8, 31/16, 31/25, 31/38, 32/16, 35/18, 35/36, 35/10, 36/3, 36/14, 36/17, 36/22, 36/39, 37/4, 37/16, 37/24, 37/30, 37/36, 37/36, 37/36, 38/5, 38/8, 38/13, 38/14, 38/35, 38/41, 39/6, 39/7, 39/13, 39/24, 39/30, 39/39, 39/39. 40/3, 40/3, 40/5, 40/7, 40/20, 40/20, 40/37, 41/4, 41/24, 41/27, 41/29, 42/1, 42/10, 42/30, 43/3, 43/8, 43/10, 43/18, 43/19, 43/21, 43/21, 43/25, 43/30, 43/32, 43/33, 43/33, 43/35, 43/37, 43/37, 44/11, 44/16, 44/20, 45/3, 45/4, 45/18, 46/4, 46/9, 46/11, 46/18, 46/30, 47/1, 47/18, 47/23, 47/25, 47/25, 47/26, 47/26, 47/27, 47/28, 47/40, 48/3, 48/15, 48/18, 18/19, 48/23, 48/40, 48/41, 49/1, 49/11, 49/11, 49/16, 49/17, 49/33, 49/33, 49/34, 49/34, 50/13, 50/22, 50/26. 50/28, 50/29, 50/30, 50/32, 50/36, 51/17, 51/19. 51/20, 51/21, 51/32, 51/39, 51/41, 52/5, 52/6, 52/12, 52/12, 52/36, 52/41, 53/1, 53/38, 54/2, 54/2, 54/3, 54/20, 54/23, 54/27, 54/27, 54/39, 55/6, 55/16, 55/17, 55/20, 55/38, 56/16, 56/28, 56/37, 57/7, 57/15, 57/17, 57/33, 57/35, 57/10, 58/13, 58/13, 58/14, 58/15, 58/16, 58/19, 58/20, 58/23, 58/23, 58/30, 58/37, 58/37, 59/1, 59/8, 59/11, 59/15, 59/21, 59/29, 60/2, 60/18, 60/19, 60/19, 60/21, 60/24, 60/24, 60/32, 60/40, 61/5, 61/10, 61/12, 61/15, 61/19, 61/21, 61/34, 62/6, 62/24, 62/30, 63/13, 63/16, 63/21, 63/26, 63/26, 63/32. 64/3, 64/9, 64/13, 64/16, 64/18, 64/23, 65/12, 65/13, 65/19, 65/22, 66/1, 66/11, 66/13, 66/16, 66/19, 66/19, 67/8. 67/16, 67/17, 67/17, 67/20, 67/23, 67/27, 68/2, 68/9, 68/9, 68/12, 69/9, 69/14, 69/15, 69/34, 70/6, 71/10, 71/21, 71/23, 71/24, 71/29, 72/2. 72/3, 72/5, 72/7, 72/14, 72/18, 72/21, 73/7, 73/19, 73/22, 73/24, 73/28, 73/34, 73/37, 73/40, 74/4, 74/9, 74/13, 74/33, 75/6, 75/7, 75/12, 75/28, 75/35, 75/37, 76/5, 76/17, 76/32, 77/1, 77/3, 77/6, 77/8, 77/25, 77/36, 78/24, 78/31, 78/33, 78/37, 79/1, 79/1, 79/2, 79/3, 79/17, 79/27, 79/35, 79/41, 80/7, 80/18, 80/26, 80/28, 80/40, 81/26, 82/3, 82/21, 83/5, 83/10, 83/12, 83/11, 83/15, 83/21, 83/23, 83/29, 83/29, 83/31, 83/34, 84/2, 84/3, 84/11, 84/15, 84/26, 84/36, 85/13, 85/22, 85/29, 85/30, 85/31, 85/33, 86/15, 87/9, 87/20, 87/22, 87/23, 87/38, 88/14, 88/16, 88/17, 88/26, 88/33, 88/34, 88/35, 88/40, 89/28, 89/32, 91/2, 91/31, 91/34, 92/9, 92/12, 92/27, 92/29, 92/34, 92/34, 92/35, 93/4, 93/5, 93/5, 93/9, 93/9, 93/12, 93/13, 93/16, 93/20, 93/31, 93/37, 93/38, 94/13, 94/17, 94/22, 94/24, 94/26, 94/35, 94/36, 95/2, 95/5, 95/13, 95/16, 95/18, 95/20, 95/24, 95/29, 95/30, 95/32, 95/35, 95/36, 95/37, 96/1, 96/2, 96/4, 96/26, 96/27, 97/8, 97/9, 97/14,

97/19, 97/20, 97/24, 97/26, 97/29, 97/32, 97/33, 97/37, 98/5, 98/10, 98/17, 98/20, 99/8, 99/11, 99/17, 99/21, 99/27, 100/1, 100/2, 100/6, 100/6, 100/8, 100/9, 100/12, 100/15, 100/16, 100/19, 100/20, 100/24, 100/27, 200/29, 100/31, 100/33, 100/40, 101/8, 101/15, 101/16, 101/18, 101/23, 101/25, 102/13, 102/14, 102/20, 102/21, 102/25), să (**O.I** 6/1; **P.L.** 39/30).

— Variantă: să (**O.I** 6/1; **P.L.** 39/30) pron. refl.

ŞINDÍLĂ s. f. (Regional) Şiţă, draniţă. *În mijlocul unei grădini pustii ... se înălţau ochii de fereastă spartă a unei case vechi, a cărei streşină de şindilă era putredă.* P.L. 29/8 [Pr. 1].

***ŞINDILÍLĂ** s. f. v. **şindilă**.

ŞIR s.n. 1. Rînd. *La acelaşi şir de patimi deopotrivă fiind robi. Fie slabi, fie puternici, fie genii ori neghiobi!* O.I 130/21. *Iar în patru părţi a lumii vede şiruri munţii mari.* O.I 142/27. *Şiruri de cireşi scutură greu omătul trandafiriu a înflorirei lor bogate.* P.L. 51/21; cf. **O.I** 44/18, 179/7, 205/6, 231/9; **P.L.** 6/34, 11/27, 11/31, 20/28, 44/10, 48/12, 51/8, 79/28, 98/8 [V. 6; Pr. 10]. ◇ Expr. **Şiruri de bătălie** v. b ă t ă l i e [V. 1]. ◒ (În context figurat) *Sculaţi-vă!... căci anii trecutului se-nşiră În şiruri triumfale stindardul îl resfiră, Căci Roma a-nviat!* O.I 24/8 [V. 1]. ✦ Serie, număr, succesiune, lanţ. *Dacă, lumea este un vis — de ce n-am putè să coordonăm şirul fenomenelor sale cum voim noi?* P.L. 25/32. *Ai văzut că în om e un şir nesfîrşit de oameni.* P.L. 41/40. *Omul cel vecinic, din care răsar tot şirul de oameni trecători, îl are fiecare lîngă sine.* P.L. 12/3; cf. **P.L.** 41/21, 41/40 [Pr. 5]. ◇ Loc. adv. **În şir** = a) pe rînd, succesiv. — *În şir, răspunde Ruben, poţi să te pui în viaţă tuturor înşilor.* P.L. 41/15. *Va trece prin toate locurile prin care trece roata învîrtindu-se, dar numai în şir.* P.L. 41/31 [Pr. 2]; b) neîntrerupt, fără întrerupere. *Cartea mea cetind-o în şir rămîne netnţeleasă.* P.L. 43/1 [Pr. 1]. **Fără şir** = dezorganizat, învălmăşit, dezordonat. *Era un amestec fără şir de ieroare turburi, îmbătătoare.* P.L. 58/10 [Pr. 1].

2. Rînd scris sau tipărit. *Noaptea-adînc-a veciniciei el în rînduri o desleagă.* O.I 132/8. *O limpezime dumnezească e în fiecare şir.* P.L. 43/3. *Fiecare literă era un an, fiecare şir un secol de adevăr.* P.L. 50/25; cf. **O.I** 158/7; **P.L.** 27/33 [V. 2; Pr. 3]. ◒ (În context figurat) *Poate vreun pedant... te-o strînge-n două şiruri, aşezîndu-te la coadă. În vreo notă prizărită sub o pagină neroadă.* O.I 134/13 [V. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **Şiruri ritmice** = versuri. *Gîndirile lui adesa se transformau în şiruri ritmice.* P.L. 32/17 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **şir** (**O.I** 44/18, 130/21; **P.L.** 41/15, 41/21, 41/31, 41/40, 41/40, 43/1, 48/12, 50/25, 51/8, 58/10, 79/28), **şirul** (**O.I** 179/7; **P.L.** 11/27, 25/32, 42/3), g. d. **şirului** (**P.L.** 11/31); pl. n. ac. **şiruri** (**O.I** 24/8, 132/8, 134/13, 142/27, 148/15, 205/6, 231/9 **P.L.** 6/34, 20/28, 27/33, 32/17, 44/10, 51/21, 98/8), **şirurile** (**O.I** 158/7).

ŞIRÁG s. n. Şir, rînd. *Risipite se-mprăştie a duşmanilor şiraguri.* O.I 148/25 [V. 1].

ŞIRÉT[1] s.n. *Gâitan* ceapraz, brandenburg. *El luşeşte, îşi încheie haina plină de şireturi.* O.I 87/21 [V. 1].

ŞIRÉT[2]. - **EATĂ** adj. Viclean, şmecher. *E un om... cu cari-şi petrece şiretul Ruben pe conta mea.* P.L. 62/4. *El cerca a descoperi dacă nu cumva şireata de copilă ar avè vreun amor.* P.L. 91/22 [Pr. 2]. ◇ (Substantival) *Şi gîndind că dorm, şireato, apeşi gura la de foc Pe-ai mei ochi închişi ca somnul.* O.I 42/14 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **şiretul** (**P.L.** 62/4), **şireata** (**P.L.** 91/22), voc. **şireato** (**O.I** 42/14).

ŞIRETLÍC s. n. Vicleşug, şiretenie, şmecherie. *Negru, covoşat şi lacom, un izvor de şiretlicuri, La tovarăşii săi spune veninoasele-i nimicuri.* O.I 150/13 [V. 1].

ŞIRETÍE s. f. Şiretenie. *După fiecare* [perdea] *se iwea, zîmbind cu o sperială şi copilărească şireţie, capul ei.* P.L. 57/36. *Aha! gîndi doctorul cu şireţie.* P.L. 60/4. *O generaţiune înşală pe cealaltă prin acest advocatus diaboli moştenit, prin acest sclav silit la şireţie şi sofisme.* P.L. 82/3 [Pr. 3].

ŞIRÓI s. n. 1. Şuviţă abundentă de apă care se prelinge pe ceva. *Părefii erau negri de şiroiele de ploaie ce curgeau prin pod.* P.L. 29/18 [Pr. 1]. ◒ (Metaforic) *Din ochii ei albaştri şi mari curgeau şiroaie de mărgăritare apoase pe o faţă mai albă ca argintul crinului.* P.L. 3/23 [Pr. 1].

2. Cădere abundentă de apă, torent. *Umbra eroului nostru dispărea prin şiroaiele ploaiei.* P.L. 26/17 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: pl. n. ac. **şiroaie** (**P.L.** 3/23), **şiroiele** (**P.L.** 26/17, 29/18).

ŞOÁPTĂ s.f. 1. Vorbă rostită cu voce scăzută. *Ah! ascultă mîndruliţă, Drăguliţă, Şoapta-mi blîndă de amor.* O.I 1/23. *Şi ascultă dus din lume a ei dulci şi timizi şoapte.* O.I 51/24. *De cîte ori am aşteptat O şoaptă de răspuns!* O.I 191/10; cf. **O.I** 2/8, 2/16, 2/24 [V. 6]. ◒ (Construcţie metaforică) **Şoapte calde** v. c a l d [V. 1]. ✦ Fig. Susur, freamăt, murmurare. *Şi prin mîndra fermecare sun-o muzică de şoapte.* O.I 142/13 [V. 1].

2. (La pl.) Bîrfeli, calomnii. *Priveşte-ţi-i acei tineri, cu zîmbiri banale, cu şimţiri muieratice, cu şoapte echivoce.* P.L. 87/7 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **şoaptă** (**O.I** 191/10), **şoapta** (**O.I** 4/23); pl. n. ac. **şoapte** (**O.I** 2/8, 2/16, 2/24, 51/24. 117/19, 142/13; **P.L.** 87/7).

ŞOÁHEC s. m. v. **şoarece**.

ŞOÁRECE s.m. (Şi în formele *şoarec* şi *şoaric*) Animal (*Mus musculus*). *În odaie prin unghere S-a jesuf păinjeniş Şi prin cărţile în vraburi Îmblă şoarecii furiş.* O.I 105/16. *Dar atuncea grieri, şoareci, Cu uşor-măruntul mers Readuc melancolia-mi, fară ea se face vers.* O.I 106/1 [V. 2]. ◒ (Glumeţ) *Cum nu sînt un şoarec, Doamne, — măcar tolujă are blană.* O.I 46/13. *De-ar fi-n lume numai mîţe — tot poet aş fi?... Ziua tologit în soare, pîndind cozile de şoaric, Noaptea-n pod, cerdac şi streşini heinizînd duios la lună.* O.I 48/15 [V. 2].

— Forme gramaticale: sg. n.ac. **şoarec** (**O.I** 46/13), **şoarie** (**O.I** 48/15); pl. n. ac. **şoareci** (**O.I** 106/1), **şoarecii** (**O.I** 105/16). — Variante: **şoărie** (**O.I** 48/15), **şoărec** (**O.I** 46/13) s.m.

ŞOÁRIC s.m. v. **şoarece**.

ȘOLD s.n. Parte a corpului omenesc situată între **mijloc** și **coapsă**. *Cu ochii mari la ea se uită. Plini de vis, duioși plutind, Flori de tei în părul-i negru Și la șold un corn de-argint.* O.I 66/28; cf. **O.I** 103/28 [V. 2].

— Formă gramaticală: sg. n. ac. **șold** (**O.I** 66/28, 103/28).

ȘOPOTÍ vb. IV. Intranz. A șopti. *Ea zimbind și trist se uită, șopotește blînd din gură: „Zburător cu negre piete, vin la noapte de mă fură".* O.I 79/27 [V. 1].

ȘOPOTÍND, -Ă adj. Care șopotește, șopotitor. *Noaptea vine-ncelișor Cu-a ei umbre suspinînde. Cu-a ei silfe șopotînde, Cu-a ei vise de amor.* O.I 13/4 [V. 1].

ȘOPOTÍT s.n. Șoaptă, șopot. *Și-a copilei rugăciune tainic șopotil murmură.* O.I 50/12 [V. 1].

ȘOPTÍ vb. IV. Intranz. A vorbi pe șoptite, încet, în taină. *Ei șoptesc, multe și-ar spune și nu știu de-unde să-nceapă.* O.I 82/15. *Și mi-i ciudă cum de vremea Să mai treacă se îndură, Cînd eu stau șoptind cu draga Mînă-n mînă, gură-n gură.* O.I 106/15. *Haide dar! șopti ea încunjurîndu-i gîtul cu brațele.* P.L. 50/7; cf. **O.I** 9/12, 154/14, 157/2; **P.L.** 48/22 [V. 5; Pr. 2]. ◇ Expr. **A-și șopti în barbă** v. barbă [V. 1]. ✦ Tranz. (Folosit și absol.) A comunica cuiva ceva în șoaptă, încet. *Ea șoptește vorbe arse de al buzelor ei foc.* O.I 80/36. *El șezu pe un scaun, iar ea șopti o vrajă dulce.* P.L. 14/25. *Aplecîndu-și gura la urechea ei, îi șopti lin.* P.L. 93/22, cf. **O.I** 53/16, 61/7, 80/9, 82/1, 189.16; **P.L.** 8/7, 30/13, 37/34, 46/17, 50/7, 53/12, 54/41, 55/20, 63/22, 76/8, 85/38, 95/20 [V. 6; Pr. 14]. ◇ Refl. recipr. *Și peste arbori răsfirați Răsare blîndă lună, Ce ne găsea îmbrățoșați, Șoptindu-ne-mpreună.* O.I 186/12 [V. 1]. ✦ Fig. (Despre frunze, iarbă, apă etc.) A foșni, a murmura, a susura. ◒ (Element de personificare) *N-auzi cum frunzele-n poiană Șoptesc ca zgomotul de guri.* O.I 228/6. *Izvoarele își lurburau adîncul, ca să-și auzîrle afară undele lor, pentru ca fiecare din unde să-l audă, fiecare din ele să poată cînta ca dînsul cînd vor șopti văilor și florilor.* P.L. 5/4 [V. 1; Pr. 1]. ✦ (Tranz.; cu complement intern) *Plai rîzînd cu iarbă verde, Ce se leagănă, se pierde, Undoind încetișor, Șoptind șoapte de amor.* O.I 2/8. *De-aș avè o floricică Gingașă și fînerică... Cîntînd vesel și ușor Șoptind șoapte de amor.* O.I 2/16; cf. **O.I** 2/24 [V. 3].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **șoptește** (**O.I** 53/16, 80/9, 80/36, 82/1, 154/14, 157/2), 3 pl. **șoptesc** (**O.I** 9/12, 61/7, 82/15, 228/6), imp. 3 sg. **șoptea** (**P.L.** 46/17, 95/20), p. s. 3 sg. **șopti** (**P.L.** 8/7, 14/25, 30/13, 37/34, 48/22, 50/7, 50/7, 53/12, 54/41, 55/20, 63/22, 76/8, 85/38, 93/22), p. c. 1 sg. **am șoptit** (**O.I** 147/8), viit. 3 pl. **vor șopti** (**P.L.** 5/4); ger. **șoptind** (**O.I** 2/8, 2/16, 2/24, 106/15, **șoptindu-** (**O.I** 186/12); part. **șoptit** (**O.I** 189/16).

ȘOPTÍRE s. f. Vorbire în șoaptă. *Mai înfli i se păru c-aude șoptirea acelor mișnegi bătrîni.* P.L. 37/16. *Ea era... El simți aerul îndulcindu-se sub șoptirile ei.* P.L. 63/17 [Pr. 2]. ◒ (Metaforic) Chemare, pornire. *Concertul, ce-l înloană al paserilor cor, Cîntarea în cadență a frunzelor, ce freme, Născur-acolo-n mine șoptiri de-un gingaș dor.* O.I 8/4 [V. 1]. ✦ Fig. Murmur, susur (de vînt, de frunze, de apă etc.). *Să mai salut o dată colibele din vale, Dorminde cu un aer de pace, liniștiri, Ce respirau în taină plăceri mai naturale. Visări misterioase, poetice șoptiri.* O.I 6/16. *Iar în norul de profume, Două suflete de flori le despurte-a nopții mire Cu fantastica-i șoptire.* O.I 11/1 [V. 2]. ◒ (Element de personificare) *Melodica șoptire a rîului, ce geme... Născur-acolo-n mine șoptiri de-un gingaș dor.* O.I 8/1. *Prin frunze* [vîntul] *aiurează, șoptirile-i alene.* O.I 97/29 [V. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **șoptire** (**O.I** 8/1, 14/1), **șoptirea** (**P.L.** 37/16); pl. n. ac. **șoptiri** (**O.I** 6/16, 8/1), **șoptirile** (**O.I** 97/29; **P.L.** 63/17).

ȘOPTITÓR, -OÁRE adj. Încet, șoptit. *Ieri pare că-și încîlcea degetele în barba lor albă și asculta la graiul lor înțelept și șoptitor.* P.L. 37/22 [Pr. 1].

ȘÓTIE s. f. (În expr.) **A-i face** (cuiva) **o șotie** v. face [Pr. 1].

— Formă gramaticală: sg. n. ac. **șotie** (**P.L.** 38/9).

ȘOVĂITÓR, -OÁRE adj. Șovăielnic, nesigur. *Omul... se uită spărios și uitîl la Dan, fixindu-l ca pe o umbră, cu buzele tremurînde și cu pași șovăitori.* P.L. 48/24 [Pr. 1].

ȘTERGĂR s.n. Maramă, basma. *El ștergarul i-l desprinde și-l împinge lîn la vale Drept în creștet o sărută pe-al ei păr de aur moale.* O.I 84/37 [V. 1].

ȘTÉRGE vb. III. 1. Tranz. A îndepărta nu lichid de pe o suprafață frecînd ușor. *Șterge-ți ochii, nu mai plînge!* O.I 30/21. *Și mumă-sa auzindu-l își ștergea într-ascuns lacrimele ei.* P.L. 31/4 [V. 1; Pr. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A șterge colbul de pe cronice** = a reînvia trecutul. *Iar Negruzzi șterge colbul de pe cronice bătrîne, Căci pe mucedele pagini stau domniile române.* O.I 32/19 [V. 1].

2. Refl. A-și pierde strălucirea. *Aurul de pe spala legăturei de piele* [a cărții] *se șterse pe alocurea.* P.L. 35/36 [Pr. 1]. ✦ Tranz. Fig. A dispărea. *Era un contrast plăcut: fața lui trasă și fină, din care nu se putuse încă șterge amărăcinnea unei tinereți apăsate... lîngă fizionomia ovală, rătunzilă și albă a ei.* P.L. 64/23 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **șterge** (**O.I** 32/19), imp. 3 sg. **ștergea** (**P.L.** 31/4), m. m. c. p. 3 sg. **se ștersese** (**P.L.** 35/36); imper. 2 sg. **șterge** (**O.I** 30/21); inf. **șterge** (**P.L.** 64/23).

ȘTERS, ȘTEÁRSĂ adj. Care și-a pierdut aspectul, ros de vechime, tocit. ◒ (În context figurat) *Candela șterse d-argint icoane A lui Apolon, crezului meu, Mă lopesc tainic, însă mereu De ale patimelor orcane.* O.I 26/9 [V. 1].

ȘTI vb. IV. I. Tranz. 1. A avea cunoștință (despre ceva), a cunoaște. *Dacă tu știai problema astei vieți cu care lupt, Ai vedea că am cuvinte pana chiar să o fi rupt.* O.I 137/5. *Ea nu știe c-acel demon vrea să aibă de model Murmura-i cu ochii negri și cu glas de porumbel.* O.I 160/31. *Știi că-n tinerețea mea am fost la un sculptor.* P.L. 79/10; cf. **O.I** 48/8, 65/17, 84/5, 94/1, 102/1, 102/17, 112/18, 113/2, 173/2, 198/8, 200/8, 209/4; **O.IV** 364/5; **P.L.** 8/32, 12/32, 14/37, 14/39, 14/40, 14/40, 15/1, 15/25,

21/20, 41/36, 43/7, 46/19, 46/22, 53/41, 69/36, 70/6, 70/23, 70/28, 70/29, 75/3, 78/13, 79/41, 80/15, 82/24, 86/3, 86/17, 87/31, 92/18, 96/10, 96/11, 96/11, 98/20 [V. 15; Pr. 33]. ◇ Expr. **A ştî (prea) bine** v. b i n e [Pr. 2]. (I n t r a n z.) **A-l ştî cuiva de ştire** v. ş t i r e [V. 1]. ◒ (Repetiţie) *De când te-am văzut, de când ştii tu — căci lu ştii că eu te iubesc — şi toldeauna aceastâ răcealâ.* P.L. 69/4, 5. *Ştii că sunt bogat... ştii că le iubesc ca pe fiica mea... ştii că latăl tău te-ar vinde.* P.L. 76/30, 31 [Pr. 5].

2. A lua cunoştinţă de ceva, a afla, a auzi. *Şi să ştii că-s sănătos.* O.I 149/18. *Dar voi să ştii asemenea Cîl le iubesc de tare.* O.I 173/11. *De ţi-ar veni în minte, să ştii, se risipesc toate dimprejuru-ţi.* P.L. 43/10; cf. **O.I** 55/10; **P.L.** 15/24, 68/26, 69/27, 89/27 [V. 3; Pr. 5].

3. A cunoaşte pe cineva, a avea cunoştinţă ce fel de om este. *Mă vei iubi tu acuma, cînd ştii a cui sunt?* P.L. 8/11. *Crezi că te-aş fi ales de discipul al meu, de nu te ştiam vrednic şi adînc?* P.L. 42/20 [Pr. 2].

II. I n t r a n z. şi r e f l. A se interesa (de cineva), a se îngriji (de...). *Din cil eşti de copilă să-ntinereşti mereu. Şi nu mai ştii de mine, că nu m-oi şti nici eu.* O.I 128/10 [V. 2].

III. T r a n z. (Folosit şi absolut) **1.** A poseda cunoştinţe. *Dacă nu ştii, fi-aş arăta Din bob în bob amorul.* O.I 174/17 [V. 1]. ◇ Expr. **A ştî pe de rost** v. r o s t [V. 1]. ◆ A vorbi o anumită limbă. ◒ (Element de personificare) *Ploşniţa ceea-i bătrînă, cuvios în mers păşeşte; Ceta-i cavaler... e iute... oare ştie franţuzeşte?* O.I 46/23 [V. 1].

2. A putea, a fi în stare. *O rămîi, rămîi la mine, Te iubesc alît de mult! Ale tale doruri toate Numai eu ştiu să le-ascult.* O.I 110/4. *De a vieţii lor enigmă îi vedem pe toţi muncind. Fără-a şti să spunem care ar mai fi neînţeleşii.* O.I 133/24. *Tu ai o judecată rece şi vei şti să-mi deserii toată natura vizionară şi înşelătoare a iucrurilor lumeşti.* P.L. 47/33; cf. **O.I** 24/20; **P.L.** 28/2, 86/1, 86/14, 89/15, 91/14, 94/29, 96/32 [V. 3; Pr. 8]. ◒ (Element de personificare) *Într-o zi, copila moare: se-nţelege Moartea numai ştie Minele să lege.* O.IV 366/2 [V. 1]. ◒ (În context figurat) *Viitorul şi trecutul Sunt a fitei două feţe, Vede-n capăt începutul Cine ştie să le-nveţe.* O.I 196/12 [V. 1].

3. A-şi aduce aminte, a ţine minte. *Ştia sigur cum că venise în elmp ca să citească, că cîlind adormise.* P.L. 38/6 [Pr. 1]. ◇ Expr. **Cine ştie** = habar n-am. *Ş-apoi... cine ştie de este mai bine A fi sau a nu fi.* O.I 38/29. *Păcat că ştiinţa necromanţiei şi acea a astrologiei s-a perdut — cine ştie cîte mistere ne-ar fi descoperit în această privinţă.* P.L. 25/30. *Cine ştie, gîndi Dionis, dacă în cartea aceasta nu e semnat ce-i în stare de a te transpune în adîncimile sufleteşti.* P.L. 36/12. *După ce rîsese — cine ştie de ce? — ea lăsă perdeaua să recadă.* P.L. 55/4; cf. **P.L.** 30/26, 59/5, 79/36 [V. 1; Pr. 6]. ◒ (Repetiţie) *Sufletul ei cine ştie pe la cîte răspînteni stă, cine ştie pe cîte căi a vrăjilor umblă.* P.L. 17/27. *Cine ştie dacă nu trăim într-o lume microscopică... Cine ştie dacă nu vede fiecare din oameni toate celea într-alţfel şi nu aude fiecare într-alt fel.* P.L. 24/18, 20 [Pr. 4]. **A nu-i ştî (cuiva) de nume** v. n u m e [V. 1]. **Dumnezeu ştie** v. D u m n e z e u [Pr. 3]. **Dracu ştie** v. d r a c u [Pr. 1].

4. A-şi da seama, a înţelege, a pricepe. *Dar ştie oricine Că ceea ce nu e, nu simte dureri.* O.I 38/30. *Eu caut a răspunde, nu ştiu ce să răspund.* O.I 91/17. *Dar în astă-sară Dionis era vesel, fără să ştie de ce.* P.L. 35/3; cf. **O.I** 38/29, 40/7, 82/15, 83/10, 87/2, 91/23, 95/25, 120/9, 121/14, 127/24, 141/4, 157/35, 162/15, 174/13, 220/9; **O.IV** 338/4, 365/31, 366/17; **P.L.** 14/39, 17/12, 28/10, 55/7, 57/3, 58/9, 61/36, 62/29, 66/22, 69/5, 70/26, 71/6, 79/17, 79/18, 81/16, 86/14, 86/26, 91/4, 91/11, 91/24, 93/29, 95/11 [V. 20; Pr. 23]. ◒ (Repetiţie) *Cum surîzi în grădina zilelor tale, fără să ştii ca o inimă se rupe... fără să ştii că un suflet moare!* P. L. 56/28, 29. — *Etis! lu... nu ştii cît te iubesc, nici poţi şti, căci... căci tu nu ai inimă.* P. L. 69/1 [Pr. 4]. ◇ Expr. **Ce ştii cum** = cumva. În mod inexplicabil. *Singura-i amică este o albină Rălăcită — ce ştii cum — în strada veche.* O.IV 365/22 [V. 1]. **Ştîi colea** v. c o l e a [Pr. 1]. ◒ (Construcţie metaforică, sugerînd un farmec inefabil, dc neînţeles) **Nu ştiu cum sau nu ştiu ce.** *De-or trece anii cum trecură, Ea tot mai mult îmi va plăcè, Pentru că-n loat-a ei făptură E-un „nu ştiu cum" ş-un „nu ştiu ce".* O.I 208/4. *M-a fărmecat cu vro scînteie Din clipa-n care ne văzum? Deşi nu e decît femeie, E ioluşi altfel, „nu ştiu cum".* O.I 208/8. *De-aceea una-mi este mie De ar vorbi, de ar tăce; Dac-ai ei glas e armonie, E şi-n lăcere-i „nu ştiu ce".* O.I 208/12. *Astfel robit de-aceeaşi jale Petrec mereu acelaşi drum... În taina farmecelor sale E-un „nu ştiu ce" ş-un „nu ştiu cum".* O.I 208/16 [V. 6].

5. A prevedea, a bănui. *Dar cine ştia că inima ei o să aibă asemenea turburări?* P.L. 84/9 [Pr. 1].

6. A avea certitudinea, a fi sigur de ceva. *Ştiu c-a mea lîră de-a surda o să bată în preajma minţii voastre ucisă de orgie.* O.I 23/7. *Iată pe mînă cum codeşte-un negru purec... Pripăşii la vro femeie ştiu că ar vedea pe dracul.* O.I 48/3. *Cînd ştii că visu-acesta cu moarte se sfîrşeşte, Că-n urmă-ţi rămîn toate astfel cum sunt Oricît ai drege-n lume — atunci te oboseşte Eterna alergare.* O.I 64/21. *Ştiu că n-am să simt c-am să mor.* P.L. 82/35; cf. **P.L.** 88/34 [V. 3; Pr. 2]. ◇ H e f l. i m p e r s. *Dumnezeu de-ar fi fost, şi-ar fi uitat universul, spre a căuta un altul în ochii ei albăstrii; de-ar fi găsit nu se ştie... căutarea ar fi dural veşnic.* P.L. 57/40 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **ştiu** (**O.I** 23/7, 40/7, 48/3, 65/17, 91/17, 94/1 102/17, 110/4, 173/2, 174/13, 208/4, 208/4, 208/8, 208/12, 208/16, 208/16; **P.L.** 15/25, 17/22, 62/29, 69/36, 70/28, 75/3, 82/24, 82/35, 86/3, 86/14, 89/15, 95/11, 96/10, 96/32), 2. sg. **ştii** (**O.I** 64/21, 83/10, 102/1, 120/9, 134/7, 174/17, 198/8; **O.IV** 365/22, 365/31; **P.L.** 8/11, 14/39, 15/1, 15/24, 41/36, 46/19, 46/19, 57/3, 69/1, 69/5, 70/23, 70/26, 70/28, 75/3, 76/30, 76/31, 79/10, 79/41, 80/15, 86/4, 86/14, 86/26, 93/29, 94/29, 96/11, 96/11, 3 sg. **ştie** (**O.I** 24/20, 38/29, 38/30, 46/23, 52/23, 52/29, 95/25, 121/14, 160/31, 162/15, 196/12, 200/8, 209/4; **O.IV** 338/4, 366/2; **P.L.** 17/24, 17/24, 24/18, 24/20, 25/30, 28/38, 30/26, 36/12, 43/7, 46/22, 55/4, 59/5, 61/34, 68/17, 74/35, 79/17, 79/36, 87/31, 88/34, 92/18, 101/21). **se ştie** (**P.L.** 57/40), 3 pl. **ştiu** (**O.I** 82/15, 87/2), imp. 1 sg. **ştiam** (**O.I** 112/18, 113/2, 114/4; **P.L.** 42/20), 2 sg. **ştiai** (**O.I** 137/5), 3 sg. **ştia** (**O.I** 84/5; **P.L.** 12/32, 21/20, 28/10, 38/6, 55/8, 58/9, 61/36, 70/6, 84/9, 91/24, 98/20). p.c. 1 sg. **am ştiut** (**P.L.** 66/22), 2 sg. **ai ştiut** (**P.L.** 71/6), viit. 1 sg. **ol ştî** (**O.I** 128/10), 2 sg. **vei şti** (**P.L.** 47/33), 3 sg. **va ştî** (**P.L.** 8/32), 3 pl. **or ştî** (**O.I** 176/4, 220/9); conj. prez. 1 sg. **să ştiu** (**O.I** 91/23; **P.L.** 14/40, 14/40, 53/41), 2 sg. **să ştii** (**O.I** 48/8, 149/18, 173/11; **P.L.** 14/37, 43/10, 56/28, 56/29, 68/26, 69/27, 81/16, 89/27, 91/4), 3 sg. **să ştie** (**O.I** 55/10, 127/24; **O.IV** 364/5, 366/17; **P.L.** 35/3, 79/18); opt. prez. 3 sg. **ar şti** (**O.I** 157/35), p. 3 sg. **ar fi ştiut** (**P.L.** 28/2, 91/11, 91/14); imper. 2 sg.

nu ştii (**O.I** 128/10) ; inf. (a) **şti** (**O.I** 133/24 ; **P.L.** 69/1, 78/13, 86/15) ; ger. **neştiind** (**P.L.** 43/13).

ŞTIÍNŢĂ s.f. **1.** Totalitatea cunoştinţelor dintr-o anumită ramură, specialitate. *Păcat că ştiinţa necromanţiei şi acea a astrologiei s-au perdut — cine ştie cîte mistere ne-ar fi descoperit în această privinţă!* P.L. 25/29. *Acea carte a lui Zoroastru, care cuprinde toate tainele ştiinţei lui, stă deschisă înaintea ta.* P.L. 46/33 [Pr. 2].

2. Învăţătură, pregătire intelectuală, erudiţie. ◒ (Ironic) *Ne-ai venit . . . Vestejiţi fără de vreme, dar cu creieri de copil, Drept ştiinţ-avînd în minte vre un vals din Bal-Mabil.* O.I 151/14 [V. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **Academie de ştiinţe a zinei Vineri** v. a c a d e m i e [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **ştiinţ-** (**O.I** 151/14), **ştiinţu** (**P.L.** 25/29), g.d. **ştiinţei** (**P.L.** 46/33) ; pl. n. ac. **ştiinţi** (**O.I** 140/11).

ŞTIINŢÍFIC, -Ă adj. Care se ocupă de ştiinţă, aparţinînd unui domeniu al ştiinţei sau unei specialităţi. ◒ (Ironic) *Ca învăţat a produs maculatură ştiinţifică. ori, după împrejurări, a predicat, a agitat republican.* P.L. 81/11 [Pr. 1].

ŞTÍRE s.f. (În expr.) **A-i şti cuiva de ştire** = a avea veşti despre cineva, a şti unde se află, ce face. *Nimeni nu-i ştie de ştire, Nimeni soarlea-i n-o-mblinzeşte, nimeni fruntea nu-i mîngîie.* O.I 52/23 [V. 1].

***ŞTRENGÁR** s.m.v. **ştrengari.**

ŞTRENGÁRI s.m. (Regional) Bărbat uşuratec, crai. *Ei, Ieronime, zise bătrînul vesel şi-ntr-o ureche, ce mai lucrezi, ştrengarule?* P.L. 74/22 [Pr. 1].

ŞUIERÁ vb. I. I n t r a n z. **1.** A scoate un sunet ascuţit, strident şi prelung. *Înăuntru baba şuiera şi se smulgea ca vîntul închis.* P.L. 7/3 [Pr. 1]. ✦ A fluiera din gură. ◒ (În context figurat) *Astfel zise lin pădurea, Bolfi asuprá-mi călăinînd ; Şuieram i-a ei chemare Ş-am ieşit în cîmp rizînd.* O.I 111/3. *Pe ici, pe colo trece cîte-un om şuierînd.* P. L. 39/38 [V. 1 ; Pr. 1]. ◒ (Metaforic) *Vechiul cîntec mai străbate, Cum în nopţi izvorul sare . . . Altfel şuieră şi strigă, scapără şi rupt răsună.* O.I 158/3 [V. 1].

2. A vîjîi, a ţiui. *În genunchi cădeau pedestrii, colo caii se răstoarnă, Cînd săgeţile în valuri care şuieră, se înarnă.* O.I 148/18 [V. 1].

— Forme gramaticale : ind. prez. 3 sg. **şuieră** (**O.I** 148/18, 158/3), imp. 1 sg. **şuieram** (**O.I** 111/3), 3 sg. **şuiera** (**P.L.** 7/3) ; ger. **şuierînd** (**P.L.** 39/38).

ŞÚRĂ s.f. Construcţie în care se adăpostesc vitele şi se păstrează diferite vehicule, unelte agricole etc. *Vro cucoană cu-albă blană cu amoru-i îl îmbie, Rendez-vous i-a dat în şură, ori în pod, în găvăună?* O.I 48/12 [V. 1].

T

TĂBĂRĂ s. f. Oaste. *La Nicopole văzui-ai cîte tabere s-au sirins Ca să steie înainte-mi ca și zidul nelnvins.* O. I 117/5 [V. 1].

TĂBLĂ[1] s. f. 1. (În expr.) **Tabla legii** = (în legendele bibliice) plăcile de piatră pe care au fost scrise cele zece porunci date de Dumnezeu lui Moise. ◒ (Glume) *Ah! Sunt piatră rea de-aceia, care nu cred tabla legii.* O. I 148/25 [V. 1]. 2. Tabel. *Tablele* [cărții de astrologie] *erau pline de schemele unei sisteme lumești imaginare.* P. L. 35/23 [Pr. 1].

– Forme gramaticale: sg.n.ac. **tabla** (**O. I** 18/25); pl.n.ac. **tablele** (**P. L.** 35/23).

TĂBLĂ[2] s. f. Joc de noroc cu zaruri (?). *Tablele de la crișmă-l invitau cu dragoste.* P. L. 83,10 [Pr. 1.].

TABLÓU s. n. 1. Pictură. *Eu s-apropie de tabloul acoperit c-o pînză.* P. L. 83/11. *Artistul îi arătă lui Ieronim tabloul.* P. L. 83/32. *Vino-n atelierul meu, căci tabloul e gata.* P. L. 88/9; cf. **P. L.** 83/3 [Pr. 1]. ◒ (Comparație) *O privesc... ca pe-un tablou zugrăvit pe un fond luminos.* P. L. 92/7 [Pr. 1].

2. Fig. Priveliște, imagine. *Noi? Privirea scrutătoare ce nimica nu visează. Ce tablourile minte, ce simfirea simulează. Privim reci la lumea asta — pă numim vizionari.* O. I 35/32. *I se deschide-n minte tot șirul din lab'ouri A vieții schipuitoare.* O. I 63/28. *Centrul acestui tablou ești tu.* P. L. 93/36. *A încetat toată durerea vieții, orice dorință, orice aspirare în privirea acestui mîndru tablou din care faci și tu parte.* P. L. 93/27; cf. **P. L.** 48/11 [V. 2; Pr. 3].

– Forme gramaticale: sg. n. ac. **tablou** (**P. L.** 83/3, 92/7), **tablul** (**P. L.** 48/11, 83/14, 83/32, 88/9), g.d. **tablou** (**P.L.** 93/27, 93/36); pl.n.ac. **tablouri** (**O.I** 63/28), **tablourile** (**O. I** 35/32).

TACT s. n. Cadență ritmică, ritm. *Asemenea ca un stup de albine, ariile rotau limpezi, dulci, clare, în mintea lui îmbătată, stelele păreau că se mișcă după tactul lor.* P. L. 53/25 [Pr. 1].

TĂINĂ s. f. 1. Fapt de neînțeles, mister. *Rîul sfînt ne povestește... De-a izvorului său taină.* O. I 44/20. *În multe forme-apare a vieții crudă taină.* O. I 64/18. *În taina farmecelor sale E-un „nu știu ce" și-un „nu știu cum".* O. I 208/15. *În ochii mei acuma nimic nu are preț Ca taina ce ascunde a lale frumuseți.* O.I 232/2 [V. 4].

2. Ceea ce trebuie ținut ascuns, secret. *Poate va fi pierdut tainele înșăilătorei lui.* P. L. 12/35. *Ea nu știe nimic despre această taină.* P. L. 43/7. *Acea carte... cuprinde toate tainele științiței lui* [Zoroastru]. P. L. 46/33; cf. **P. L.** 30/29, 43/3, 43/13 [Pr. 6]. ◒ (Element de personificare) [Florile] *Incredințară taina lor unui curtenitor fluture albastru stropit cu aur.* P. L. 23/25 [Pr. 1]. ◇ Loc. adv. **În taină** = **a)** pe ascuns. *Eu te fac s-auzi în taină Mersul cîrdului de cerbi.* O. I 110/11. *În taină mă rugam Ca noaptea-n loc să steie.* O. I 187/21; cf. **O. I** 61/30, 80/9, 200, 200/1 [V. 6]; **b)** confidențial. *Împăratul ... îl luă de mînă pe Făt-Frumos, ca și cînd ar fi vrut să-i spuie ceva în taină.* P. L. 10/25 [Pr. 1]; **c)** în liniște, în mod discret. *Liniștiri, Ce respirau în taină plăceri mai naturale. Visări misterioase, poetice șoptiri.* O. I 6/15. *Deasupra luturora se ridică cine poate, Pe cînd altii stînd în umbră și cu inima smerită Neștiuți se pierd în taină cu și spuma necărită.* O. I 133/28 [V. 2]. ◒ (Metaforic) Farmec ascuns (v. și **dulceață**). *Copilă cuprinsă de dor și de taină.* O. I 11/6. *Nu uita că-n lacrimi este taina ochilor albaștri.* O. I 82/32. *O ceas al tainei, asfințit de sară!* O. I 201/8; cf. **O. I** 162/5 [V. 4].

3. Loc ascuns, ascunzătoare, tainiță. ◒ (Construcție metaforică) **În a sufletului taină** = fără să mărturisească. *În a sufletului taină, ca iubea.* O. I 52/11 [V. 1].

– Forme gramaticale: sg.n.ac. **taină** (**O. I** 6/15, 41/6, 44/20, 52/11, 61/30, 64/18, 80/9, 110/11, 133/28, 162/5, 187/21, 200, 200/1; **P. L.** 10/25, 43/3, 43/7, 43/13), **taina** (**O. I** 82/32, 208/15, 232/2; **P. L.** 23/25, 30/29). g.d. **tainei** (**O. I** 201/8); pl.n.ac. **tainele** (**P.L.** 42/35, 46/33).

TĂINIC, -Ă adj. 1. Misterios. *Iar aeru-n munte, în vale vibrează De tainici oftări.* O. I 4/18. *Ca a nopții poezie, Cu-ntunericul talar, Cînd se-mbină, se-mlădie C-un glas tainic, lin, amar.* O. I 18/4. *Acea tainică simfire, care doarme-n a lu harfă, În cuplete de teatru s-o desfaci ca pe o marfă?* O. I 137/9. *Slejarii par o strajă de giganți ce-o înconjoară, Răsăritul ei păzindu-l ca pe-o tainică comoară.* O. I 152/10 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Plin de un farmec misterios (v. și **misterios, mistic**). *Flori, jivaeruri în aer, sclipese tainice în soare.* O.I 43/4. *Dăruind c-o sărutare acea tainică căldură.* O.I 159/28. *De ce dorești singurătate Și glasul tainic de izvor?* O. I 228/18 [V. 3].

2. Ascuns, nemărturisit. *Saltă Eros nebunește, Îl dezmiardă, l-încălzește Cu un vis de tainic dor.* O. I 13/25. *Și pașii-n urma-ți zboară c-o tainică mînie.* O.I 22/9. *Sufletu-ți arde în sufletul meu C-o flamă dulce, tainică, lină.* O. I 27/12. *Și-a copilei rugăciune tainic șopotit murmură.*

O. I 50/12; cf. **O. I** 10/7 [V. 5]. ◆ (Adverbial) Pe ascuns, în **mod neobservat**. *A nopții gigantică umbră ușoară... Se-ncovoie tainic.* O. I 3/3. *Nimeni n-a afla locașul, unde ea s-ascunde tainic.* O.I 83/20. *Și tainic genele le plec, Căci mi le împle plînsul, Cînd ale apei valuri trec Călătorind spre dînsul.* O. I 175/17; cf. **O. I** 1/13, 4/24, 9/9, 15/18, 26/11 [V. 8].

3. Ferit, izolat. *Din tainica pădure apare luna mare cîmpiilor azure.* O.I 63/8 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **tainie** (**O. I** 10/7, 13/25, 18/4, 50/12, 228/18), **tainică** (**O. I** 22/9, 27/12, 137/9, 152/10, 159/28), **tainica** (**O. I** 63/8); pl.n.ac. **tainice** (**O. I** 43/4). **tainici** (**O. I** 4/18).

TĂINIȚĂ s. f. Catacombă, construcție subterană. *O duc cîntînd prin tainiți și pe sub negre bolți, A misticei religii întunecoase cete.* O.I 92/21. *Din tainița mormîntul aluncea li apare.* O.I 95/3 [V. 2].

— Forme gramaticale: **sg.n.ac. tainiță** (**O. I** 95/3); pl.n.ac. **tainiți** (**O. I** 92/21).

TALÁNGĂ s. f. Sunetul produs de un clopot mic de metal, care se pune la gîtul vitelor sau al oilor. *Pătrunză talanga Al serii rece vînt Deasupră-mi teiul sfînt Să-și scuture creanga.* O.I 216/21. *S-aud pe valuri vînt, Din munte talanga.* O.I 223/18 [V. 2].

TALÁNT s. m. (În expr.; aluzie la o parabolă din Noul Testament) **A îngropa talantul** = a nu-și dezvolta aptitudinile. ◒ (Repetiție) *Îngropi talantul, fiule, îngropi talantul.* P. L. 74/30 [Pr. 2].

TALÁR s.n. Haină lungă, mantie. [Speranța] *la cel ce în carcere plînge amar, Și blasfemă ceriul și soartea La neagra-i durere îi pune hotar, Făclnd să-i apară în negru talar A lumii paranimfă — moartea.* O. I 11/19 [V. 1]. ◒ (Metaforic) *Ca a nopții poezie Cu-nlunericul talar, Cînd se-mbină, se-mlădie C-un glas tainic, lin, amar, Tu cînlare întrupată! De-ai aplauzelor flor, Apărînd divinizată, Răpișî sufletu-mi de dor.* O.I 18/2 [V. 1].

TALÁZ s. n. Val. *Așa marinarii pe mare îmblînd Izbiți de talazuri, furtune... Speranța îi face de viță de vînt.* O. I 12/7. *Din ce în ce cîntarea în valuri ea tot crește, Se pare că furtuna ridică al ei glas. Că vîntul trece-n spaimă pe-al mărilor talaz.* O. I 94/13. [Castelul] *se înalță în tăcere... Dînd atita întunerec rotitorului talaz.* O. I 152/4 [V. 3]. ◒ (În context figurat) *Sublim însă e cîntul cînd țipă și ia-n goană Talazurile negre ce turbă, se răsloarnă, Și spumegă ca furii și urlă-ngrozitor.* O. I 17/17 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **taluz** (**O.I** 94/13), **g. d. talaz** (**O.I.** 152/4); **pl.n.ac. talazuri** (**O. I** 12/7,) **taluzurile** (**O. I** 17/17).

TÁLGER s. n. Vas în care se mănîncă; taler. *Talgerele toate* [erau] *săpate din cile-un singur mărgăritar mare.* P. L. 5/39 [Pr. 1].

TÁLIE s. f. **1.** Partea de mijloc a corpului omenesc. *Scurleica... accentua totuși liniile unei talii fine și mlădioase.* P.L. 67/35. *Își simți cuprinsă talia, închise ochii, lăsă capul pe umărul lui și era aproape să moară.* P. L. 71/4. *El îi cuprinse talia.* P. L. 88/24; cf. **P. L.** 50/11, 69/15 [Pr. 5].

2. Statură. *Talia-i naltă, gingașă, subțire Se mlădie-n vînt.* O. I 4/9 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **talia** (**O. I** 4/9; **P. L.** 50/11, 69/15, 71/4, 88/24), g.d. **talii** (**P. L.** 67/35).

TÁLPĂ s. f. (În expr.) **De la creștet pînă în talpă** v. **creștet** [V. 1]. **A înflora pînă în tălpi** = a provoca o tulburare puternică. *Îmi atinge genele și mă-nfioară pîn-în tălpi.* P. L.. 92/15 [Pr. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Talpa mulțimii omenești** = totalitatea oamenilor simpli, considerată ca bază a societății omenești. *Începînd cu talpa însași a mulțimii omenești Și suind în susul scării pîn'la frunțile crăiești, De a vieții lor enigmă îi vedem pe toți munciți.* O. I 133/21 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **talpă** (**O. I** 150/16), **talpa** (**O. I** 133/21); pl.n.ac. **tălpi** (**P. L.** 92/15).

TÁNDRU, -Ă adj. Duios, drăgăstos. [Fecioara] *se leagănă-n brațe În landre visări; Pe cînd ca profume pe blinda ei față Plutesc sărutări.* O. I 4/14 [V. 1].

TARÁBĂ s. f. Tejghea. ◒ (Construcție metaforică) **A împărți lumea de pe scîndura tărăbii** v. **împărți** [V. 1].

— Formă gramaticală: sg.g.d. **tărăbii** (**O. I** 130/27).

TÁRE[1] adj. **1.** Care se caracterizează prin forță fizică. *Virtutea pentru dînșii ea nu există. Însă V-o predică căci trebui să fie brațe tari.* O. I 56/22. *Acu om vedè cine-i mai tare!* P. L.. 8/41 [V. 1; Pr. 1].

2. Ferm, dirz. *Sunt oameni pe cari spirite de observație și femeile îi descoasă dintr-o singură apucătură — oameni cu puțin spirit, dar de-un caracter tare.* P. L.. 91/9 [Pr. 1].

3. Care are putere de dominație. ◒ (Substantivat, la pl.; metaforic) Clasa dominantă. *Cei tari se îngrădiră Cu-averea și măritea în cercul lor de legi.* O.I 56/11 [V. 1].

4. Care răsună puternic. *Te plînge Bucovina, te plînge-n voce tare, Te plînge-n linguire și locul tău natal; Căci umbra ta măreață în falnica-i zburare O urmă-ncet cu ochiul în tristă lăcrimare Ce-i simț național!* O. I 1/16 [V. 1].

5. Fig. Care produce un efect puternic. *Dumneata Venus, el Adonis. — Ei! Asta-i prea tare.* P. L.. 76/24 [Pr. 1]. ◆ Adînc, profund. *Vuirea mării, măreția nopții, îl adînceau într-un somn atît de tare și fericit.* P.L. 99/15 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **tare** (**O. I** 1/16; **P. L.** 8/41, 76/24, 91/9, 99/15); pl.n.ac. **tari** (**O. I** 56/11, 56/22).

TÁRE[2] adv. **1.** Foarte. mult. *Dar voi să știi asemenea Cît le iubesc de tare.* O.I 173/12. *Dacă mă iubești, să fugim atuncea, zise ea lipindu-se mai tare de peptul lui.* P. L. 8/17. *Tolla, Tolla! zise el rizînd, tare-mi ești dragă.* P. L.. 66/24 [V. 1; Pr. 2].

2. Cu putere, cu intensitate. *Vergina îl stringe pe amantu-i mai tare.* O.I 5/17. *Și strîngîndu-l tare-n brațe, era mai ca să-l omor.* O.I 80/12. *Apoi strîngînd ochii silit și tare, a înecat visul său în întuneric.* P.L.. 36/41. *Ochii ei albaștri străluceau mai tare.* P.L.. 49/14; cf. **O. I** 12/5, 84/32, 168/30; **P. L.** 40/16, 50/11, 95/6 [V. 5; Pr. 5].

3. Cu glas ridicat, cu sunete puternice. *Un tigru... cînd pe leu îl vede Muge tare.* O. I 165/12. *Toaca răsună mai tare, Clopotul vechi împle cu glasul lui sara, Sufletul meu arde-n iubire ca para.* O.I 231/14. *Străbătea numai un nume pronunțat mai tare: Ieronim.* P. L.. 95/23; cf.

P. L. 76/14 [V. 2; Pr. 2]. ◒ (Repetiție) *Cînt-un corn cunduioșare Tot mai tare și mai tare.* O. I 103/15 [V. 2].

TÁTĂ s. m. Părinte, taică. *Am uitat mamă, am uitat tată.* O. I 27/1. *Cum te cheamă, măi copile? — Ca pe tatămeu — Călin.* O. I 84/2. *Fata se uită mult în ochii tatălui său.* P. L. 15/16; cf. **O.** I 65/9, 84/4, 102/9, 132/24; **P. L.** 4/31, 6/11, 6/12, 14/20, 14/23, 14/28, 14/35, 15/18, 30/23, 30/25, 43/22, 59/5, 59/27, 60/2, 66/8, 75/29, 76/31, 89/27, 99/18, 100/3 [V. 6; Pr. 21]. ◒ (Element de personificare) — *Din sfera mea venii cu greu Ca să-ți urmez chemarea, Iar cerul este tatăl meu Și mumă-mea e marea.* O. I 170/19. — *Din sfera mea venii cu greu Ca să le-ascult și-acuma, Și soarele e tatăl meu, Iar noaptea-mi este muma.* O. I 172/11 [V. 2]. ◇ Expr. **Tatăl din cer** v. c e r [Pr. 1]. ◆ Nume dat, în semn de afecțiune, unui bărbat mai în vîrstă. — *Dumnezeu știe, tată, de unde iei atîta veselie.* P. L. 74/35. — *Dar bine, tată, n-o s-alerg eu după el.* P. L. 77/1 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **tată** (**O.** I 27/1, 84/2, 84/4; **P. L.** 4/31, 14/23, 15/18), **tatăl** (**O.** I 132/24, 170/19, 172/11; **P. L.** 13/30, 14/20, 30/23, 30/25, 43/22, 59/27, 60/2, 75/29, 76/31, 89/27, 99/18), **tata** (**P. L.** 66/8), g.d. **tatălui** (**P. L.** 6/11, 6/12, 14/28, 15/16, 100/3), voc. **tată** (**O.** I 65/9, 102/9; **P. L.** 14/35, 59/5, 74/35, 77/1).

TAVÁN s. n. Plafon. *Privind painjinișul din tavan... Ascultam pe craiul Ramses.* O. I 110/31. *În colțurile tavanului... painjenii își exercitau tăcuta și pacinica lor industrie.* P. L. 29/22. *Lampa fîlfîia tungă, ca și cînd ar fi vrut s-ajungă tavanul.* P. L. 45/10 [V. 1; Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **tavan** (**O.** I 140/31), **tavanul** (**P. L.** 45/10), g.d. **tavanului** (**P. L.** 29/22).

TAVÉRNĂ s. f. Circiumă sărăcăcioasă, întunecoasă și murdară. *În scunda tavernă mohorîtă... Pe lîngă mese lunge, stălea posomorîtă, Cu fețe-ntunecoase, o ceată pribegită.* O. I 56/1 [V. 1].

TĂBĂRÍ vb. IV. I n t r a n z. A-și așeza tabăra; a poposi. *Pe Nistru tăbărisem poporul tău să-mpil.* O. I 91/11 [V. 1].

TĂCÈ vb. II v. **tăcea.**

TĂCEÁ vb. II. I n t r a n z. 1. A nu vorbi. *Bătrînul cu-a lui cîrjă sus genele-și ridică, Se uită lung la dînsul, dar gura-nchisă-i tace.* O. I 93/22. *Să văd că de privire-mi tăcînd le înfiori.* O. IV 430/11. *Ea se-nfioră, dar tăcu.* P. L. 93/31; cf. **O.** I 208/10; **P. L.** 63/39, 68/17, 86/13 [V. 3; Pr. 4]. ◒ (Metaforic) *Cînd insuși glasul gîndurilor tace, Mă-ngînă cîntul unei dulci evlavii — Atunci le chem; Chemarea-mi ascultă-vei?* O. I 120/15 [V. 1]. ◇ Expr. **A tăcea ca peștele** v. p e ș t e [Pr. 1].

2. A nu răspunde. *De ce taci, cînd fermecată Inima-mi spre tine-ntorn?* O. I 206/9 [V. 1]. ◇ Expr. **A tăcea din gură** v. g u r ă [V. 1]. ◆ F i g. A păstra liniște. *Inima îmi bate, bate, și nu tace.* O. I 10/2. *Să mă duceți tăcînd La marginea mării.* O. I 219/3 [V. 2].

3. F i g. (Despre fenomene ale naturii) **A sta în** nemișcare. *Totul tace, căci durerea este mută.* O. I 28/10. *Și în noaptea neființîi totul cade, totul tace, Căci în sine împăcată reîncep-eterna pace.* O. I 133/19. *Cînd era soarele-n ameazi firea tăcea.* P. L. 10/6; cf. **O.** I 207/6; **P. L.** 36/26 [V. 3; Pr. 2].

— Forme gramaticale: ind. prez. 2 sg. **taci** (**O.** I 206/9), 3 sg. **tace** (**O.** I 10/2, 28/10, 93/22, 120/15, 133/19, 207/6; **P. L.** 36/26), imp. 3 sg. **tăcea** (**P. L.** 10/6, 83/35), p.s. 3 sg. **tăcu** (**P. L.** 68/17, 93/31); conj. prez. 2 sg. **să taci** (**O.** I 198/6); opt. prez. 1 sg. **aș tăcè** (**P. L.** 86/13), 3 sg. **ar tăcè** (**O.** I 208/10); imper. 2 sg. **taci** (**P. L.** 63/39); ger. **tăcînd** (**O.** I 219/3; **O.** IV 430/11). — Variantă: (Mold., Transilv.) **tăcè** (**O.** I 208/10; **P. L.** 86/13) vb. II.

TĂCÉRE s. f. **I.** Faptul de a nu vorbi. *Și în tăcere crudă ei nu știu ce așteptă.* O. I 94/1. *Dacă vorba-i e plăcută, și tăcerea-i încă place.* O. I 159/23. *Dac-al ei glas e armonie, E și-n tăcere-i „nu știu ce”.* O. I 208/12 [V. 3]. ◇ Loc. adv. **În tăcere** = pe neobservate, în ascuns. *O lume ce sfîșie-n tăcere Zdrobiți sufletul meu.* O. I 20/7 [V. 1]. ◇ Expr. **A păstra tăcere** v. p ă s t r a [V. 1].

2. Liniște, acalmie. *Pe oglinda-i de unde* [riul] *răsfrînge-n tăcere Fantastic purpur.* O. I 3/15. *Ca-n țintirim tăcere e-n ceiate.* O. I 202/9. *E o muzică eternă în tăcerea vărateă a văii.* P. L. 78/35; cf. **O.** I 120/11, 152/3; **P. L.** 45/5, 84/34, 95/33, 102/12 [V. 4; Pr. 5].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **tăcere** (**O.** I 3/15, 20/7, 94/1, 120/11, 152/3, 200/1, 202/9, 208/12; **P.L.** 95/33), **tăcerea** (**O.** I 159/23; **P. L.** 45/5, 78/35, 84/34, 102/12).

TĂCÚT, -Ă adj. **1.** Fără vorbă. *Arald cu moarlea-n suflet, a gîndurilor pradă, Pe jeț tăcut se lasă.* O. I 94/4 [V. 1].

2. Liniștit, calm. *Aș vrea să am o casă tăcută.* O. I 6/17. *În colțurile tavanului... painjenii își exercitau tăcuta și pacinica lor industrie.* P. L. 29/23; cf. **O.** I 61/25; **P. L.** 94/1 [V. 2; Pr. 2]. ◆ Care exprimă calm. *Zîmbirea lui deșteaptă, adînc și tăcută.* O. I 61/26 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **tăcut** (**O.** I 61/25, 94/4), **tăcută** (**O.** I 6/17, 61/26; **P. L.** 94/1), **tăcuta** (**P. L.** 29/23).

TĂIÁ vb. I. I. T r a n z. **A reteza.** *Nu voi părul să mi-l laie.* O. I 65/13. *Biblia ne povestește de Samson, cum că muierea Cînd dormea, tăindu-i părul, i-a luat toată puterea.* O. I 159/2 [V. 2]. ◇ Expr. **Să o tai eu un fir de păr** intensifică inițelesul adjectivului. *S-au făcut... fața... atîta de subțire, să o tai c-un fir de păr.* O. I 82/22 [V. 1].

2. T r a n z. A despica. [Străzii] *numai într-un singur colț îi laie umbra o dungă de lumină.* P. L. 94/7. *Se lăsă îmbrățoșărei zgomotoase ale oceanului, tăind... cu brațele albe undele albastre.* P.L. 100/30 [Pr. 2]. ◇ R e f l. *Părea că... i se laie în două inima.* P. L. 58/23 [Pr. 1]. ◆ A brăzda. *Numai lebedele albe... se mai scutură și-o laie* [apa]. O. I 152/13. *Bucăți de pădure ponorîte în fundul ripelor plnă într-o vale întinsă tăiată de un fluviu mărej.* P. L. 51/12 [V. 1; Pr. 1].

3. T r a n z. A săpa. *Pe-un jilț tăiat în stîncă stă țapân, palid, drept, Cu cîrja lui în mînă preotul cel păgîn.* O. I 93/6. *Înaintea palului — o masă murdară, al cărei lemn grunzuros de vechime era tăiat cu litere latine.* P. L. 29/30; cf. **O.** I 160/36; **P. L.** 29/41 [V. 2; Pr. 2]. ◒ (Metaforic) *Ochii tăiați în forma migdalei erau de acea intensioă voluptale, pe care o are catifeaua.* P.L. 26/33 [Pr. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Tăiat de daltă** v. d a l t ă [V. 1].

4. R e f l. A se întretăia, a se suprapune parțial. *Pe o pagină găsi o mulțime de cercuri ce se tăiau.* P. L. 36/4 [Pr. 1].

5. (Şi în forma *tăle*, în expr.) **A tăia o faţă** (sau **feţe, mutre**) = a adopta o anumită atitudine şi mimică, a-şi impune o anumită ţinută. *Ieronim îşi aruncă rasa pe el, tăie o faţă sinistră, mucalitul bătrîn tăie una sminlită de tot.* P. L. 75/21—22. *Ea începu să rîdă, căci văzu pe-un bătrîn mucalit silindu-se a tăiè mulre evlavioase.* P. L. 75/37. *Colo parlamentează ca advocat, dincolo taie feţe mizerabile ca cerşilor.* P. L. 82/5 ; cf. P. L. 77/10 [Pr. 5].

— Forme gramaticale : ind. prez. 3 sg. **taie** (**P. L.** 82/5, 94/7), **se taie** (**P. L.** 58/23), 3 pl. **taie** (**O. I** 152/13), imp. 3 sg. **tăia** (**P. L.** 77/10), **era tăiat** (**P. L.** 29/30), 3 pl. **tăiau** (**O. I** 160/36), **se tăiau** (**P. L.** 36/4), p.s. **tăie** (**P. L.** 75/21, 75/22) ; conj. prez. 2 sg. **să tai** (**O. I** 82/22), 3 sg. **să taie** (**O. I** 65/13) ; inf. **a tăiè** (**P. L.** 75/37) ; ger. **tăind** (**O. I** 159/2 ; **P. L.** 100/30) ; part. **tăiat** (**O. I** 93/6 ; **O. IV** 430/4), **tăiată** (**P. L.** 29/41, 51/12), **tăiaţi** (**P. L.** 26/33). — Variantă : (Mold., Transilv.) **tăiè** (**P. L.** 75/37) vb. II.

TĂIÈ vb. II v. **tăia.**

TĂINUÍ vb. IV. Tranz. A ascunde. *Nu-i poate veni în minte gîndirea tăinuită de numărătoarea cărţii?* P. L. 44/2. *Salcîmii cu miros dulce tăinuiau cărările.* P. L. 54/35. *Un boschet... tăinuit în ponorîrea unei stînci.* P.L. 97/22 [Pr. 2].

— Forme gramaticale : ind. imp. 3 pl. **tăinuiau** (**P. L.** 54/35) ; part. **tăinuit** (**P. L.** 97/22), **tăinuită** (**P. L.** 44/2).

TĂINUÍT, -Ă adj. Tainic, retras, ferit. *Aşezînd genunchi şi mînă cînd pe-un coif cînd pe alt coif Au ajuns să rupă grătii ruginile-a unei bolţi Şi pe-a degetelor vîrfuri în ietacul tăinuit Intră — unde zidul negru într-un arc a-ncremenil.* O. I 76/23. *Tu păşeai încet, încet, Dulce îmi veneai în umbra Tăinuitului boschet.* O.I 112/16. *Ea să alerge prin cărările tăinuite, prefăcîndu-se a fugi de amorul meu.* P. L. 45/34 [V. 2 ; Pr. 1]. ✦ Neştiut, necunoscut ; ascuns, secret. [Magul] *în mic priveşte-acolo căile lor tăinuite.* O. I 44/34. *Împărtăşeşte toate îndoielele, dar şi toate descoperirile lui tăinuite.* P. L. 41/3 [V. 1 ; Pr. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **A-i fi** (cuiva) **ochii plini de umbra tăinuitelor dureri** v. ochi [V. 1].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **tăinuit** (**O. I** 76/23), g.d. **tăinuitului** (**O. I** 112/16) ; pl.n.ac. **tăinuite** (**O. I** 44/34 ; **P. L.** 41/3, 45/34), g.d. **tăinuitelor** (**O. I** 142/8).

***TĂMÎIÁT, -Ă** adj. v. **tămîiat.**

TĂMÎIE s. f. Substanţă răşinoasă întrebuinţată prin ardere în practicile religioase. *Să orbesc cetind pe carte În fum vtnăt de tămîie.* O.I 65/16 [V. 1]. ◒ (Glunet) *Tristeţa fuge de mine, ca cumătru-meu de tămîie.* P. L. 74/39 [Pr. 1]. ◒ (În context figural) *Insulele se înălţau cu scorburi de tămîie.* P. L. 51/17 [Pr. 1].

TĂMÎIÉT, -Ă adj. (Mold., Transilv.) Înmiresmat. *Flori albastre tremur ude în văzduhul tămîiet.* O. I 85/4 [V. 1].

TĂPŞÁN s. n. Coastă, pantă. [Izvoarele] *suspină-n flori molatic, Cînd coboară-n ropot dulce din tăpşanul prăvălatic.* O.I 85/10 [V. 1].

TĂRÍE s. f. **1.** Forţă fizică, putere. *Ea vru să se retragă, dar braţul lui o ţinea cu tărie.* P. L. 63/26 [Pr. 1]. ◇ Loc. adj. **De** (**sau cu**) **tărie** = viguros, puternic. *Ce-ţi doresc eu ţie, dulce Românie, Braţele nervoase, arma de tărie.* O.I 15/3 ; cf. **O. I** 16/6 [V. 2]. ✦ Intensitate. *A durului tărie Cuvinte dă duioaselor mistere.* O.I 200/5 [V. 1].

2. Forţă morală. *Vrei poale-n faptă să arăţi Dreptate şi tărie?* O.I 178/18. *Eu nu mai cred nimic şi n-am tărie.* O. IV 361/11 [V. 2].

3. Fig. Boltă cerească, văzduh. *Stele rare din tărie cad ca picuri de arginl.* O. I 82/33. *Stele păzeau tăria, luna trecea ca un scul de argint prin întunericul nourilor.* P.L. 44/28 [V. 1 ; Pr. 1]. ◇ Expr. **Albastrul tăriei** v. albastru [Pr. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **Tărie de raze** = spaţiu sideral (v. şi arc, catapeteasmă, cîmpie, lan, mormînt, ocean). *Vino cu mine... prin tării de raze.* P. L. 50/4 [Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **tărie** (**O. I** 15/3, 16/6, 82/33, 178/18, 200/5 ; **O. IV** 361/11 ; **P. L.** 63/26), **tăria** (**P. L.** 44/28), g.d. **tăriei** (**P. L.** 19/20) ; pl.n.ac. **tării** (**P. L.** 50/4).

TĂTÍN s. m. (Popular) Tată. *Făt-Frumos domoli pasul calului şi aşeză pe faţă pe acela al tătîne-său.* P. L. 22/2. *Ea se aruncă suspinînd la gîtul tătîne-său.* P. L. 59/2 [Pr. 2].

TĂU, TA adj. şi pron. pos. (Precedat de art. „al", „a", „ai", „ale" cînd e pronume, cînd stă ca adjectiv înaintea substantivului, cînd se află pe lîngă un substantiv nearticulat sau este separat de substantiv prin alt cuvînt).

1. (Indică posesiunea) De care persoana căreia i se adresează vorbitorul este legată prin relaţii de proprietate (adjectiv). *Spada la de singe duşman fumeglnd.* O. I 15/10. *Deasupra casei tale ies Şi azi aceleaşi stele.* O. I 186/5. *Acea tainică simţire, care doarme-n a ta arfă, În cuplete de teatru s-o desfaci ca pe o marfă?* O.I 137/9. *Cartea ta întradevăr minunată este.* P. L. 38/16. *Să fiu sclavul papucului tău?* P. L. 87/12 [V. 10 ; Pr. 3].

2. (Indică dependenţa, legătura de filiaţie, prietenie etc.) **a)** (adjectiv) *Domnul este al tău mire.* O. I 65/2. *Zimbiră între dînşii bătrînii tăi prieteni.* O. I 91/21. *Spune frăţine-tău să-şi arunce stăpînul în nori.* P. L. 21/27 [V. 11 ; Pr. 13] ; **b)** (pronume) *Să-ţi cer un semn, iubilo, spre-a nu te mai uita. Te-aş cere doar pe tine, dar nu mai eşti a ta.* O. I 127/2 [V. 1].

3. (Indică apartenenţa) Care ţine sau este caracteristic persoanei căreia i se adresează vorbitorul : **a)** (adjectiv) *Aş zburare Pe-al tău sin gemînd de dor.* O.I 4/32. *Nu floarea veşlejită din părul tău bătai, Căci singura mea rugă-i uitării să mă dai.* O. I 127/3. *Cu ochii tăi de înger mă mingîi şi mă minţi.* O. IV 432/7. *Să spun minciuni, ca să petrec mintea ta uşoară?* P. L. 87/16 [V. 115 ; Pr. 25] ; **b)** (pronume) *E o-namorare de tot ce e al tău, De-un zîmbet, de-un cutremur, de bine şi de rău.* O. I 232/21. *Apropriindu-ţi prin vrajă fiinţa mea şi dîndu-mi mie pe a ta, eu voi deveni om de rînd.* P. L. 47/10 [V. 1 ; Pr. 1].

4. (Indică subiectul unei acţiuni) **a)** (adjectiv) *La blînda ta mustrare simt glasul cum îmi seacă.* O. I 91/16. *Cît de sus ridici acuma în gîndirea ta pe-o roabă, Cînd durerea ta din suflet este singura-mi podoabă.* O. I 154/37—38. *Privirea ta de milă caldă, plină, Îndurătoare-asupra mea coboară.* O. IV 361/7. *Voinţele ţi se realizează după gîndirea ta.* P. L. 42/10. *Am făgăduinţa la, că nu mă vei săruta niciodată.* P. L. 70/38 [V. 44 ; Pr. 22] ; **b)** (pronume) *Las' să leg a mea viaţă de a ta.* O. I 142/17 [V. 1].

5. (Indică obiectul indirect al unei acțiuni) (adjectiv) *Nu căta în depărtări Fericirea ta.* O. I 54/12. *Mă dor de crudul tău amor A pieptului meu coarde.* O. I 172/25 [V. 2].

6. (Adjectivul, împreună cu substantivul pe care-l determină, formează pronume de reverență). *Să ne dai un semn și nouă de mila mărirei tale.* O. I 146/18. *Stefane. măria ta, Tu la Putna nu mai sta.* O. I 183/12. *După lungi luple sufleteșli* [ți și ziceau] : *Domnia-ta.* P. L. 68/37 [V. 2 ; Pr. 1].

7. (Adjectivul apare precedat de prepoziții) *Asupra ta n-am nimica. . . sunt foarte mulțămită.* P. L. 16/36. *Acea carte. . . stă deschisă înaintea ta.* P.L. 46/33 cf. **P.L.** 12/23 [Pr. 3].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **tău** (**O. I** 1/17, 1/22, 1/32, 15/12, 20/24, 21/6, 22/2, 22/3, 41/9, 48/24, 59/19, 65/2, 82/4, 82/7, 82/10, 91/11, 112/9, 118/2, 119/5, 127/3, 127/28, 129/5, 130/14, 151/6, 154/2, 155/3, 159/13, 162/37, 171/8, 172/17, 172/25, 183/21, 189/14, 191/5, 191/17, 192/11, 209/13, 209/24, 210/13, 211/7, 211/14, 213/5, 213/7, 228/12, 232/12, 232/21, 235/8, 235/8 ; **O. IV** 361/13, 365/34, 430/10 ; **P. L.** 18/7, 42/23, 42/26, 43/11, 46/20, 46/28, 46/29, 49/38, 54/13, 56/28, 56/38, 56/10, 57/4, 74/10, 76/31, 86/10, 86/24, 89/21, 96/17), **ta** (**O. I** 1/2, 1/18, 15/10, 20/23, 29/21, 29/22, 38/8, 38/22, 38/26, 38/27, 40/10, 42/11, 49/5, 51/3, 54/6, 54/12, 55/2, 63/1, 76/12, 82/23, 83/14, 91/16, 97/2, 97/21, 111/8, 117/15, 118/11, 119/6, 120/6, 120/9, 120/25, 120/26, 127/2, 130/9, 130/11, 130/20, 134/7, 134/19, 136/11, 136/13, 136/16, 137/9, 142/17, 142/18, 142/20, 146/12, 146/17, 147/29, 147/36, 149/9, 152/25, 152/26, 154/36, 154/37, 154/38, 157/18, 159/12, 160/18, 162/17, 164/14, 170/21, 170/26, 172/11, 172/28, 189/8, 189/12, 190/5, 198/3, 201/2, 205/2, 209/1, 211/3, 213/11, 213/16, 213/19, 226/11, 232/21 ; **O. IV** 333/7, 338/8, 361/7, 365/32 ; **P. L.** 8/21, 16/36, 38/16, 41/16, 42/2, 42/5, 42/7, 42/10, 42/16, 42/37, 46/26, 46/33, 47/10, 47/16, 47/21, 49/37, 55/38, 56/30, 56/37, 57/2, 68/37, 70/30, 70/37, 71/20, 85/5, 85/6, 86/8, 86/11, 87/16, 90/13, 94/2, 95/3), g.d. **tău** (**O. I** 20/22, 134/23 ; **O. IV** 430/8 ; **P. L.** 6/12, 21/27, 21/32, 87/12), **tale** (**O. I** 1/8, 29/21, 30/6, 51/10, 65/7, 80/31, 83/32, 91/11, 91/25, 117/19, 131/11, 131/35, 116/18, 186/5, 211/15 ; **P. L.** 12/7, 17/11, 17/21, 17/31, 48/11, 76/28), voc. **ta** (**O. I** 183/12) ; pl.n.ac. **tăi** (**O. I** 16/3, 82/6, 82/11, 83/1, 91/21, 93/20, 110/19, 112/10, 117/22, 174/25, 181/23, 186/23, 210/3, 231/6 ; **O. IV** 430/17, 132/7, 132/18 ; **P. L.** 17/15, 55/33, 62/9), **tale** (**O. I** 30/20, 11/12, 12/9, 75/16, 82/26, 110/3, 116/17, 117/16, 155/3, 157/29, 191/23, 198/7, 201/7, 226/17, 232/2 ; **O. IV** 370/10 ; **P. L.** 17/14), g.d. **tăi** (**O. I** 129/10 ; **P. L.** 86/5), **tale** (**O. I** 160/8 ; **P. L.** 56/28, 57/1).

TEÁTRU s. n. Spectacol teatral. ◒ (Comparație) *Privitor ca la teatru Tu în lume să te-nchipui.* O. I 196/1 [V. 1]. ◒ (În context figurat) *Acea tainică simțire, care doarme-n a la harfă, În cuplete de teatru s-o desfaci ca pe o marfă?* O. I 137/10 [V. 1]. ◒ Construcție maniforică) **Teatru de păpușe** v. p ă p u ș ă [V. 1].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **teatru** (**O. I** 137/10, 196/1), voc. **teatru** (**O. I** 157/11). — Pronunțat : *te-a-* (**O. I** 137/10, 157/11, 196/1).

TĂLHĂR s. m. (Mold.) Hoț, răufăcător. ◒ (Comparație) *Pajul Cupidon, vicleanul, Mult e rău și alintat. . . De lumină ca talharii Se ferește binișor.* O. I 108/5 [V. 1].

TEI s. m. Arbore (*Tilia platyphyllos*). *Iar în păr înfiorate Or să-ți cadă flori de tei.* O. I 75/12. *Adormi-vom, troieni-va Teiul floarea-i pește noi.* O.I 101/6. *Iară lei cu umbra lată și cu flori plină-n pământ Înspre apa-ntunecată lin se scutură de vînt.* O.I 154/31. *Deasupra-mi teiul sfînt Să-și scuture creanga.* O. I 223/19 ; cf. **O. I** 65, 66/18, 66/27, 75/23, 97/27, 101/4, 102, 103/10, 103/27, 129/8, 179/7, 210/21, 216/23, 220/3, 222/3 [V. 19]. ◒ (Personificare) *Și pe teiul nostru-ntreabă : Cine suntem, stau la sfaturi.* O. I 101/21. *Teiul vechi un ram întins-a, Ea să poată să-l îndoaie, Ramul tînăr vînt să-și deie Și de brațe-n sus s-o ieie.* O. I 122/1 [V. 2].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **tei** (**O. I** 65, 66/27, 75/12, 75/23, 97/27, 101/4, 103/27, 222/3), **teiul** (**O. I** 66/18, 101/6, 101/21, 103/10, 122/1, 129/8, 216/23, 220/3, 223/19), g.d. **teiului** (**O. I** 102). pl.n.ac. *lei* (**O.I**• 154/31, 179/7, 210/21).

TÉMĂ s. f. Subiect, problemă. *Pe când el pierea o temă de astronomie. . . ea se uita la el fără să-i asculte.* P. L. 68/8 [Pr. 1].

TÉME vb. III. R e f l. A i f i frică, a avea teamă. *Că-n veci nu se va teme Profetul vreodată De brațele slăbite, puterea țesinată Al junelui cărunt.* O. I 23/16. [Moartea] *va fi o trecere molcomă și fircască de care nu mă tem.* P. L. 82/36. *Pare că le-aș sărula. . . dacă nu m-aș teme că mi-ai da sărutarea înapoi.* P.L. 89/19 ; cf. **P. L.** 6/20, 88/18 [V. 1 ; Pr. 1]. ◇ Expr. **Mă tem eă. . .** = cred că. . . , mi se pare că. . . — *Bine te-am găsit împărate, deși mă tem că nu le-oi lăsa cu bine.* P. L. 6/9 [Pr. 1]. ◆ T r a n z. A se înfricoșa de ceva. ◒ (Glumeț) *Ah! alei, nu tem ei iadul?* O. I 48/28 [V. 1].

— Forme gramaticale : ind. prez. 1 sg. **mă tem** (**P. L.** 6/9, 82/36), 2 sg. **te temi** (**P. L.** 6/20), 3 pl. **tem** (**O. I** 48/28), viit. 3 sg. **se va teme** (**O. I** 23/16) ; perf. simp. prez. 1 sg. **m-aș teme** (**P. L.** 89/19), p. 3 sg. **s-ar fi temut** (**P. L.** 88/18).

TEMĚI s. n. **1.** Fond, bază. *De obiceiuri. . . crescute pe temeiul naturei, se lipesc religiuni subiective.* P. L. 80/40 [Pr. 1].

2. Motiv, cauză. *Dacă ochii mei îmi plac, E temeiul că aceștea fericit pe el îl fac.* O. I 80/20 [V. 1].

TEMELÍE s. f. Bază. *Se zguduie tot domnul de pare-a fi de scînduri, Și stîncl în temelie clătindu-se vedem.* O. I 94/17 [V. 1].

TĚMNIȚĂ s. f. Închisoare. *Și în două temnițl large cu de-a sila să-i aduni, Să dai foc la pașcărie și la casa cu nebuni.* O. I 151/33 [V. 1].

TÉMPLU s. n. Edificiu destinat îndeplinirii ritualului anumitor religii (mai ales din antichitate). *În templele măreț, colonade-n marmuri albe. Noaptea zeii se pretmbiă în vestmintele lor dalbe.* O. I 44/25. *Frumoși erau și aifel*

de moarte logodiți — Și-n două laturi templul deschise-a lui portale. O. I 98/25. *Să văz în templu-i zina cu farmece cerești.* O. IV 430/2; cf. **O. I** 48/21, [V. 4]. ◒ (În context figurat) *Sfărmați palate, temple, ce crimele ascund, Zvârliți statui de tirani în foc, să curgă lavă.* O. I 60/22 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **templu** (**O. IV** 430/2), **templul** (**O. I** 48/21, 98/25); pl.n.ac. **temple** (**O.I** 60/22), **templele** (**O. I** 44/25).

TENCUIÁLĂ s. f. Strat de mortar cu care se acoperă zidurile. *Pereții erau de peatră mică ca ceea cu care se pietruiesc fântânele și orice tencuială căzuse de pe ele.* P. L. 40/7 [Pr. 1].

TENÉBRĂ s. f. (Latinism). Întunecime. *Eu atita iubeam odinioară: A codrului tenebră.* O. I 6/12 [V. 1].

TEORÉTIC, -Ă adj. Pur rațional, lipsit de afectivitate. *De o natură mult mai puțin senzuală decît porumbița lui, el rămânea numai cu convingerea teoretică cum că o iubește.* P. L. 95/27 [Fr. 1].

TERÍBIL, -Á adj. Îngrozitor. ◒ (Construcție metaforică) **Brațul teribilei nevoi** v. b r a ț [V. 1].

— Formă gramaticală: sg.g.d. **teribilei** (**O. I** 60/10).

TEROÁRE s. f. Groază. *Chiar moartea ce răspîndе teroare-n omenire, Prin vinele vibrînde ghețoasele-i fiori, Acolo m-ar adoarme în dulce liniștire.* O. I 8/9 [V. 1].

TESTAMÉNT s. n. Act prin care cineva precizează dorințele care urmează să-i fie împlinite după moarte. *Într-o zi el primi o scrisoare cu sigil negru... o copie de pe un testament părea a fi.* P. L. 30/33 [Pr. 1].

TEXT s. n. Fragment, parte dintr-o scriere. *Cu capul în mîni, Dionis descifra textul obscur.* P. L. 35/38 [Pr. 1].

TEZÁUR s. n. Fig. Ceea ce este iubit și prețuit. *Adesea, în nopți lungi de iarnă, după ce ea de mult devenise tezaurul căsniciei lui... Maria intra deodată în salonul încălzit.* P. L. 64/8 [Pr. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A revărsa tezaur de lacrimi** v. l a c r i m ă [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **tezaur** (**O. I** 3/7), **tezaurul** (**P. L.** 64/8).

TÍGRU s. m. Animal (*Felis tigris*). *Se repede C-un sălbatec sall un tigru.* O. I 165/11. *Cu poftă inimoasă de-a lupta se și aruncă Peste tigru.* O. I 165/23. *Scapă... O mănușă, drept în mijloc, între tigru și-nfre leu.* O.I 166/5 [V. 3].

TÍMBRU s. n. Senzație auditivă, diferită ca intensitate și înălțime, pe care o dă vocea omenească. *O! ce liberă și ușoară mă simt, zise ea c-o voace de un timbru de aur.* P. L. 49/40 [Fr. 1].

TIMÍD, -Ă adj. **1.** Sfios, rușinos. *Tînăr femeiește-frumos, timid și înamorat.* P. L. 79/25. *Este o nespusă gentilețe în modul cum o femeie ce iubește și care e totodată inocentă, timidă, trebuie să se apropie de un bărbat.* P.L. 79/35 [Pr. 2]. ◇ (Adverbial) — *Ah! că prostu-i, gîndi ea, nu poate vorbi și el de altăceva, azi cel puțin, adaose utindu-se timid în sus la el.* P. L. 68/14 [Fr. 1].

2. Fig. Gingaș, delicat. *Și ascultă dus din lume a ei dulci și timizi șoaple.* O. I 51/24 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **timid** (**P. L.** 79/25), **timidă** (**P. L.** 79/35), **timizi** (**O. I** 51/24). — Accentuat și: **timíd** (**O. I** 51/24).

TIMP s. n. și m. **I.** Formă de existență a materiei în continuă dezvoltare. *Să fie un vis numai, să fie o părere, Că fără de patimi trece în timpul nesfîrșit.* O. I 60/30. *Presupuind lumea redusă la un bob de rouă și raporturile de timp la o picătură de vreme, secolii... ar fi clipele.* P. L. 25/10. *Da, repetă el încet ideea lui fixă, sub fruntea noastră e lumea — acel pustiu infinș — de ce numai spațiul, de ce nu timpul, trecutul.* P. L. 37/13. *Se risipesc toate dimprejuru-ți, timp și spațiu fug din sufletul tău.* P. L. 43/11; cf. **P. L.** 25/8, 25/16, 25/20, 25/39, 25/41, 38/22, 47/23 [V. 1; Pr. 10]. ◒ (În context figurat) *Ei doar au stele cu noroc Și prigoniți de soarte, Noi nu avem nici timp, nici loc, Și nu cunoaștem moarte.* O. I 177/31 [V. 1]. (Personificare) *Timpul mort și-ntinde trupul și devine vecinicie, Căci nimic nu se întîmplă în întinderea pustie.* O. I 133/17 [V. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **Interpret fidel al bătrînului timp** v. i n t e r p r e t [Pr. 1]. **Lungă a timpului cărare** v. c ă r a r e [V. 1].

II. 1. Scurgere succesivă de momente (din viața cuiva); interval, răstimp, răgaz. *Pierdut e tolu-n zarea tinereții Și mulă-i gura dulce-a altor vremuri. Iar timpul crește-n urma meu... mă-ntunec.* O. I 201/14. *Lasă-mi numai timp... ca icoana ta să pătrundă adînc în inimă.* P. L. 90/13 [V. 1; Pr. 1]. ◇ Expr. **A (nu) avea timp** v. a v e a [V. 1; Pr. 1]. **A-și pierde timpul** v. p i e r d e [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Al timpului amestic** v. a m e s t i c [V. 1].

2. (Mai ales la pl.) Epocă, perioadă. *Așa marinarii pe mare îmbîlnd, Izbiți de talazuri, furtune, Izbiți de orcanul ghețosu urlînd, Speranța li face de uită de vînt, Și speră la timpuri mai bune.* O. I 12/10. *Povesteau în timp de iarnă... povești fantastice.* P. L. 37/18 [V. 1; Pr. 1] ◇ Expr. **Din alte timpuri** = de demult. *Vîntu-o foaie veștejită Mi-au adus... Voi păstra-o, voi întinde-o Între foile acele Ce le am din alte timpuri De la mîna dragei mele.* O. I 125/7 [V. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **Timpurile vechi** = antichitate. *Un chip de-a jururi adorat Cum nu mai au perechi Acele zîne ce străbat Din timpurile vechi.* O.I 192/1 [V. 1]. **Timpii ce vin** = posteritate, viitorime. *Dîndu-mi din ochiul său senin O rază dinadins În calea timpilor ce vin O stea s-ar fi aprins.* O. I 191/19 [V. 1].

III. Ansamblul stărilor meteorologice dintr-o regiune, la o anumită dată. [Cizmele] *aveau turelci, care îngropau în ele pantalonii individului conținul, îndată ce timpul devenea problematic.* P.L. 26/16 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **timp** (**O.I** 59/25, 177,31; **P.L.** 25/8, 25/10, 25/16, 25/20, 25/39, 25/41, 37/18, 43/11, 75/33, 90/13), **timpul** (**O.I** 60/30, 119/5, 133/17, 201/14; **P.L.** 26/16, 37/13, 38/22, 47/23), g.d. **timp P.L.** 29/1), **timpului** (**O.I** 130/2, 140/35); pl.n.ac. **timpuri** (**O. I** 12/10, 125/7), **timpurile** (**O.I** 192/4), g.d. **timpilor** (**O.I** 191/19).

TÍNĂ s.f. (Mold., Transilv.) Noroi. ◒ (Construcție metaforică; comparație; depreciativ) **Globul cel de tină** = pământul (v. ș i l u m e, m u ș u n o). *Spuneți-că-i omul o lumină Pe lumea asta plină de-amaruri și de chin?... Murdară este raza-i ca globul cel de tină, Asupra cărui dînsul domnește pe deplin.* O.I 56/9 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Mizerie

fizică şi morală, *Flamura cea roşă cu umbra-i de dreptate Sfinţeşte-a ta viaţă de tină şi păcate.* O. I 63/4 [V. 1].

TÍNDĂ s.f. Începere la intrarea caselor (ţărăneşti). *Tu auzi păşind în tindă — E iubitul care vine De mijloc să ie cuprindă.* O. I 76/8. *El sui iute scările şi bătu tare în uşa tinzii. În tindă răsunară paşi.* P.L. 40/16—17. *Dan îşi luă lunga sa manta de-a umere, stinse lampa, pe vîrful degetelor trecu prin tindă şi, cînd ieşi afară, închise uşa după sine şi începu a merge încet.* P.L. 48/31. *Ea auzi paşi în tindă.* P.L. 83/28 ; cf. **P.L.** 73/19 [V. 1 ; Pr. 5].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **tindă** (**O. I 76/8** ; **P.L.** 40/17, 48/31, 83/28), g.d. **tînzii** (**P.L.** 40/16, 73/19).

TÍNDE vb. III v. întinde.

TINERÉL, -EÁ adj. Diminutiv cu valoarea hipocoristică, în spiritul poeziei populare, al lui tînăr. *De-aş avè o floricică gingaşă şi tinerică... Cîtu-ţi fine ziulica I-aş cînta doina, doiniţa.* O. I 2,10 [V. 1].

TINERÉŢĂ s.f. v. tinereţe.

TINERÉŢE s.f. 1. (Şi în forma *tinereţă*) Perioadă din viaţa omului între adolescenţă şi maturitate. *Las să-ţi înlănţui gîtul cu părul meu bălai, Viaţa, tinereţa mi-ai prefăcut-o-n rai.* O. I 95/34. *La Paris, în lupanare de cinismu şi de tene, Cu femeile-i pierdute şi-n orgiile-i obscene, Acolo v-aţi pus averea, tinereţele la sfoş.* O. I 151/9. *Floare de crîng, Astfel viţele şi tinereţile Trec şi se sting.* O. IV 378/23. *Din jurul lui dispăruse lumea cea semiobscură a tinereţii lui.* P.L. 62/37 ; cf. **O. I** 97/24, 102/12 ; **P.L.** 6/2, 64/24, 67/37, 76/37, 79/10 [V. 5 ; Pr. 6]. ◒ (În context figurat) *Pierdui e tolu-n zarea tinereţii Şi mulă-i gura dulce-a altor vremuri, Iar timpul creşte-n urma mea... mă-nlunec!* O. I 201/12 [V. 1]. ◇ Expr. **În floarea tinereţii** v. floare [V. 1].

2. Stare a omului tînăr. *Dă-mi tinereţea mea, redă-mi credinţa.* O.IV 361/12. *N-or să pătrunz-amarul pierdutei tinereţi.* O.IV 432/15 [V. 2].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **tinereţă** (**P.L.** 76/37), **tinereţea** (**O.IV** 361/12), **tinereţa** (**O.I** 95/34, 97/24, 102/12 ; **P.L.** 67/37, 79/10), g.d. **tinereţi** (**O.IV** 432/15 ; **P.L.** 64/24), **tinereţii** (**O.I** 201/12, 202/6 ; **P.L.** 62/37), **tinereţel** (**P.L.** 6/2) ; pl.n.ac. **tinereţile** (**O.IV** 378/23), **tinereţele** (**O.I** 151/9). — Variantă : **tinerétă** (**O.I** 95/31, 97/24, 102/12 ; **P.L.** 67/37, 76/37, 79/10) s.f.

TIPTÍL adv. Pe nesimţite, încetişor. *Nu mă spune... Nici chiar lui, cînd vine noaptea lîngă patul meu tiptil.* O.I 80/23. *Ea sări repede, tiptil, încet.* P.L. 85/30 [V. 1 ; Pr. 1].

TIRÁN[1] s.m. Stăpîn autocrat, despot. *În două părţi infernul portalele-şi deschide, Spre-a încăpea cu mia răsuflerele hîde Tiranilor ce pier.* O.I 25/3 [V. 1]. ◒ (În context figurat) *Zvîrliţi statui de tirani în foc, să curgă lavă.* O. I 60/23 [V. 1].

— Forme gramaticale : pl.n.ac. **tirani** (**O.I** 60/23), g.d. **tiranilor** (**O.I** 25/3). — Accentuat şi : *tíran* (**O.I** 60/23).

TIRÁN, -Ă adj. Crud, nemilos, despotic. *Negruzzi... moaie pana în coloarea unor vremi de mult trecute, Zugrăveşte din noi iarăşi pînzele posomorîte, Ce-arătau faptele crunte unor domni tirani, vicleni.* O.I 32/24 [V. 1].

TÍTLU s.n. 1. Rang social. *Colo face mulţe serioase ca profesor, colo parlamentează ca advocat, dincolo laie feţe mizerabile ca cerşilor. Acesî din urmă o face pentr-un păhar de vin ce-l are în petto, altul pentr-un titlu, altul pentru bani.* P.L. 82/7 [Pr. 1].

2. Text pus în fruntea unei lucrări, indicînd rezumativ conţinutul. *Titlul era scris şi latineşte.* P.L. 35/14 [Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **titlu** (**P.L.** 82/7), **titlul** (**P.L.** 35/14).

TIVÍ vb. IV. Tranz. Fig. A înconjura (cu un chenar). *Cînd soarele intră în nori, ei părură roşii şi vineţi, tivili cu aur.* P.L. 39/2. [Muntele] *sta negru şi nalt, zugrăvindu-şi în aerul albastru mărginile lui tivite cu roşaţă.* P. L. 39/15 [Pr. 2].

— Forme gramaticale : pl.n.ac. **tivite** (**P.L.** 39/15), **tiviţi** (**P.L.** 39/2).

TÎLCUÍ vb. IV. Tranz. A traduce. *Învăţătură... de pe grecie pe românie tîlcuită cu adăugire a înrîurinţei zeităţilor asupra vieţei omeneşti.* P.L. 35/19 [Pr. 1].

TÎLCUÍRE s.f. Explicare. *Constelaţiuni zugrăvite cu roş, calcule geometrice zidite după o închipuită şi mistică sistemă — în urmă multe tîlcuiri de visuri, coordonate alfabetic.* P.L. 35/30 [Pr. 1].

***TÎLHÁR** s.m. v. talhar.

TÎMP, -Ă adj. Prostesc. ◒ (Metaforic) Fără orizont (?). *Moarlea-i un moment, desperarea e timpă — o asemenea simţire este iadul.* P.L. 56/17 [Pr. 1].

TÎMPÍT, -Ă adj. Fig. (Despre ochi) Lipsit de inteligenţă. *Barba albă-i e cam rară, ochii ca zărul neexpresivi şi cam tîmpiţi; nimic resignat sau ascetic în el.* P. L. 73/8 [Pr. 1].

TÍMPLĂ s.f. Fiecare dintre cele două părţi laterale ale capului care mărginesc fruntea. *Cu mînile-i de ceară ea tîmpla şi-o mînglie.* O.I 95/9. *Cum ea pe coate-şi răzima Vîstnd ale ei tîmple, De dorul lui şi inima Şi sufletu-i se împle.* O.I 167/22. *Părul ei cel blond Şi împletit în cozi cădea pe spate; o roză de purpură la tîmplă.* P.L. 55/2 ; cf. **O.I** 79/8, 103/30 [V. 4 ; Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **tîmplă** (**P.L.** 55/2), **tîmpla** (**O. I** 79/8, 95/9) ; pl.n.ac. **tîmple** (**O.I** 103/30, 167/22).

TÍNĂR[1] s.m. Persoană care n-a ajuns încă la vîrsta maturităţii. *Vede-un tînăr, ce alături Pe-un cal negru stă călare.* O. I 66/23. *Sub şirul lung de mîndri lei Şedeau doi tineri singuri.* O.I 179/8. *Un tînăr nesedus e mai greu de a seduce decît o fată.* P.L. 80/11 ; cf. **O.I** 52/22, 103/23, 159/5, 170/4 ; **P.L.** 27/14, 61/9, 76/10, 79/25, 80/4, 87/6, 88/16, 96/6, 99/7 [V. 6 ; Pr. 10].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **tînăr** (**O.I** 66/23, 103/23, 170/4 ; **P.L.** 80/11), **tînărul** (**O.I** 52/22 ; **P.L.** 61/9, 76/10), g.d. **tînăr** (**P.L.** 79/25), **tînărului** (**P.L.** 27/14, 88/16, 99/7), voc. **tînere** (**O.I** 159/5 ; **P.L.** 96/6) ; pl.n.ac. **tineri** (**O.I** 179/8 ; **P.L.** 87/6), **tinerilor** (**P.L.** 80/4).

TÍNĂR[2]**, -Ă** adj. I. 1. Care se află între copilărie şi maturitate, care nu e înaintat în vîrstă. *Pe un pal de scînduri goale doarme tînăra nevastă.* O.I 84/23. *Pururi*

tînăr, înfășurat în manta-mi, Ochii mei naiam visători la steaua Singurătății. O.I 199/2. *Tînăr fiind, aș trebui să fiu îndrăgit de viață.* P.L. 10/37. *Fetele tinere ivesc fețele rumene cu mărul prin obloanele deschise ale ferestrelor.* P.L. 39/33; cf. **O. I** 16/2, 32/10, 32/25, 59/35, 91/1, 96/9, 140/11, 140/12, 154/18, 160/4, 170/9, 228/16; **P.L.** 3/6, 3/14, 3/18, 5/13. 16/9, 27/38, 31/11, 44/15, 64/26, 73/40, 76/20, 77/29, 79/41, 80/5, 83/30, 86/3, 94/4, 98/19, 102/1 [V. 13; Pr. 21]. ◆ Care este caracteristic oamenilor tineri, de tînăr. *Nu voi, tată, să usuce Al meu suflet tînăr, vesel.* O.I 65/10. *El auzi... un tînăr și tremurător glas de copilă.* P.L. 36/20. [O umbră] *pleca capul tînăr peste cercevele la umbra de sub fereastă.* P. L. 44/20; cf. **O. I** 35/15, 80/10, 80/32, 82/31, 162/8; **P.L.** 100/21 [V. 6; Pr. 3].

2. (Despre plante) Care a fost plantat sau a răsărit de puțină vreme. *Ca să iasă chipu-n față, Trandafiri aruncă tineri.* O.I 72/22. *Ramul tînăr vînt să-și deie.* O. I 122/3. *Codrule cu riuri line, Vreme trece, vreme vine, Tu din tînăr precum ești Tot mereu întinerești.* O.I 123/21. *Nu voi sicriu bogat... Ci-mi împletiți un pat Din tinere ramuri.* O. I 219/8; cf. **O.I** 216/12, 221/4 [V. 6].

II. Nou, proaspăt. ◒ (Construcție metaforică) **Tînără și dulce veste** v. v e s t e [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **tînăr** (**O.I** 32/10, 32/25, 65/10, 80/10, 80/32, 91/1, 122/3, 123/21, 154/18, 160/4, 170/9, 199/2; **P.L.** 10/37, 27/38, 31/11, 36/20, 44/15, 44/20, 73/40, 76/20, 77/29), **tînără** (**P.L.** 3/6, 3/18, 86/3, 94/4, 102/1), **tînărul** (**O. I** 96/9, 228/16; **P.L.** 83/30, 98/19), **tînăra** (**O. I** 84/23; **P.L.** 79/41, 100/21), g.d. **tînăr** (**P.L.** 64/26), **tinere** (**P.L.** 3/14, 16/9), voc. **tînără** (**O.I** 16/2, 29/3); pl. n.ac. **tineri** (**O.I** 72/22, 82/31, 140/11, 140/12, 162/8), **tinere** (**O. I** 35/15, 216/12, 219/8, 221/4; **P.L.** 39/33), **tineri** (**O. I** 59/35), g.d. **tineri** (**P.L.** 5/13), **tinere** (**P.L.** 80/5).

TÎNGUIÓS, -OĂSĂ adj. Care provoacă tristețe, care este plin de durere. *Urmeze încă-n cale-ți și lacrima duioasă, Ce junii toți o varsă pe trist mormîntul tău, Urmeze-ți ea prin zboru-ți în cînturi tînguioase.* O.I 1/23. *De departe-n văi coboară tînguiosul glas de clopot.* O.I 76/18. *Tînguiosul bucium sună.* O.I 209/17; cf. **O. I** 19/7 [V. 4].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **tînguiosul** (**O.I** 76/18, 209/17), **tînguioasă** (**O. I** 19/7); pl.n.ac. **tînguinase** (**O.I** 1/23).

TÎNGUÍRE s.f. Sunet lung plin de tristețe; jelire, lamentare. ◒ (În contexte figurate) *Te plînge-n tînguire și locul tău natal.* O. I 1/17. *În zadar boltita tîrâ, ce din șapte coarde sună, Tînguirea ta de moarte în cadențele-i adună.* O.I 160/18 [V. 2].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **tînguire** (**O.I** 1/17), **tînguirea** (**O.I** 160/18).

TÎNGUITÓR, -OÁRE adj. Plîngător, tînguios. *Cîntări tînguitoare prin zidurile reci Cerși-vor pentru mine repaosul de veci.* O.I 127/25 [V. 1]. ◇ (Adverbial) *Căzîndu-i în genunche, i-ar vorbi tînguitor.* O.I 162/12 [V. 1].

TÎRG s.n. Oraș mic. *Pe unde trece ea, fața pămîntului se usucă, satele se risipesc, tîrgurile cad năruite.* P.L. 6/27. *El își grăbi pașii, pînă ce intră în tîrg.* P.L. 39/27 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **tîrg** (**P. L.** 39/27); pl. n.ac. **tîrgurile** (**P.L.** 6/27).

TÎRÍ vb. IV. **1.** T r a n z. A trage după sine un obiect, care în mișcare se freacă de pămînt. *Un vultur... își tîrăște aripa frîntă.* O.I 26/22 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică; sugerînd sentimentul înfrîngerii în viață) **A-și tîri soarta**. *Îmi tîrăsc soarta ca un vultur.* O.I 26/21 [V. 1].

2. R e f l. A înainta cu corpul lipit de pămînt. *Bolovanul se întoarse ca-n țîțîni și lăsă o mică întrare, pe care o putea trece tîrîndu-se.* P.L. 97/39 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **tîrăse** (**O.I** 26/21); 3 sg. **tîrăște** (**O.I** 26/22); ger. **tîrîndu-se** (**P. L.** 97/39).

TÎRÎÍ vb. IV. R e f l. A se freca de pămînt. *Papucii de lemn se tîrîie și clăpăiesc la fiecare pas.* P.L. 73/7 [Pr. 1].

TÎRZÍU[1] adv. După ce a trecut timpul prevăzut. *Tîrziu! căci faptul zilei în slavă se răpede!* O.I 98/20. *Aleargă, lelă... poale încă nu-i prea tîrziu.* P. L. 59/6 [V. 1; Pr. 1]. ◇ (Substantivat; în loc. adv.) **Într-un tîrziu** = după o lungă perioadă de așteptare. *Te-ntreb într-un tîrziu, Uitîndu-mă la tine, privind fără să știu: La ce-ai venit, regină, aicea în pustiu?* O.I 91/22 [V. 1]. ◒ (Substantivat; metaforic) *Noapte tîrzie (?). Cîteodată... prea arare... A tîrziu cînd arde lampa, Inima din loc îmi sare, Cînd aud că sună cleampa.* O.I 106/6 [V. 1].

TÎRZÍU[2], **-IE** adj. Care se apropie de sfîrșit. *Tîrzie toamnă e acum.* O.I 235/21. *Din zori pînă-n noaptea neagră și tîrzie O vezi printr-o albă perdea străveziе.* O.IV 364/25. *Ca toamna cea tîrzie e viața mea acum.* O.IV 432/19 [V. 3].

TOĂCĂ s.f. Scîndură pe care se bate ritmic cu două ciocane la biserici sau la mănăstiri; bătaia ritmică pe această scîndură. *Clopotnița trosnește, în stîlpi izbește toaca.* O.I 69/13. *Toaca răsună mai tare, Clopotul vechi împle cu glasul lui sara.* O.I 231/11 [V. 2].

TOALÉTĂ s.f. 1. (În loc. adj.) **De toaletă** = care servește la îngrijirea și curățirea corpului. *Tata i-a dat un ceasornic frumos, mama — o beseclea de toaletă.* P. L. 66/9 [Pr. 1].

2. Îmbrăcăminte. *Cu toaleta ei dezordonată, cu părul vîlvoi, cu ochii aprinși în cap și cu fața roșie ca sîngele.* P.L. 84/38 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **toaletă** (**P. L.** 66/9), **toaleta** (**P.L.** 84/38).

TOĂMNĂ s.f. Anotimpul dintre vară și iarnă. *V-aș dus cu anii [-mi], ducu-vă dorul, Precum cu toamna frunzele trec.* O.I 26/6. *Sură-i sara cea de toamnă.* O.I 83/21. *Se scutură salcîmii de toamnă și de vînt.* O.I 129/4. *Calapeteasma lumii în adînc s-au înnegrit, Ca și frunzele de toamnă toate stelele-au perit.* O.I 133/16; cf. **O.I** 119/1, 235/21 [V. 6]. ◒ (Comparație) *Ca toamna cea tîrzie e viața mea și cad lăuzii ca și frunza pe undele de vad.* O.IV 432/19 [V. 1]. ◒(Personificare) *Nime-n urma mea Nu-mi plîngă la creștet, Doar toamna glas să dea Frunzișului veșted.* O.I 216/15 [V. 1]. ◒ (În contexte figurate) *Nici ți merge, nici sedeamnă Nici ți este toamna, toamnă.* O.I 182/20. *Se pare cum că alte valuri Cobor mereu pe-aceiași vad, Se pare cum că-i altă toamnă, Ci-n veci aceleași frunze cad.* O.I 204/11. *O toamnă care întîrzie Pe-un istovit și trist izvor; Deasupra-i frunzele pustie — A mele visuri care mor.* O.I 212/9 [V. 4]. ◆ (Adverbial; în forma *toamna*) În timpul toamnei. *Toamna frunzele colindă.* O.I 76/1 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **toamnă** (**O.I** 83/21, 119/1, 120/4, 133/16, 182/20, 204/11, 212/9, 235/21), **toamna** (**O.I** 26/6, 182/20, 216/15; **O.IV** 132/19).

TOÁNĂ s.f. (Numai la pl.) Capriciu. *Mi-a venit și mie toane.* P.L. 16/35 [Pr. 1]. ◇ Loc. adj. **Cu toane** = capricios. *Ea-i rece și cu toane ca și luna lui april.* O.I 157/23. *Ea cu toane, o crăiasă, iar tu tinăr ca un paj.* O.I 160/1 [V. 2].

TOÁRCE vb. III. I. Tranz. A răsuci fire dinîr-un caier. *Lîngă prispă sîteauu două bulii cu apă — iar pe prispă torcea o fată frumoasă.* P.L. 7/21. *Degetele ei... torcea un fir de o mătasă albă.* P.L. 7/28. *Din fuior de argint torceam.* P.L. 7/37; cf. **P.L.** 7/27, 7/35 [Pr. 5]. ◒ (În context figurat) *Două umbre albicioase... Razele din alba lună Mi le torc, mi le-mpreună Pentru-ntregul viilor.* O.I 13/14 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A toarce un gînd** fin și **obscur** v. gînd [V. 1]. ◒ (Metaforic) A desfășura (în minte). *Să urmăm, zise umbra torcînd mai departe firul gîndirii sale.* P.L. 47/7 [Pr. 1]. (Repetiție; primul termen este folosit în sensul propriu) *Pe cînd degetele mele torceau un fir, gîndurile mele torceau un vis.* P.L. 7/36 [Pr. 1]. (Refl.) *Se toarce-n gîndu-mi firul duioaselor poveşti.* O.I 107/8 [V. 1].

2. (Despre pisici) A produce un sunet caracteristic. *Motanul toarce-n sobă.* O.I 48/5. *Oare ce gîndeşte hîtrul de stă ghem şi toarce-ntr-una?* O.I 48/9. *În colţon torcea motanul.* O.I 84/12; cf. O.I 48/32 [V. 4].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **toarce** (**O.I** 48/5, 48/9, 69/23), **se toarce** (**O.I** 107/8), 3 pl. **tore** (**O.I** 13/14), imp. 1 sg. **toreeam** (**P.L.** 7/38), 3 sg. **torcea** (**O.I** 84/12; **P.L.** 7/21), 3 pl. **torceau** (**P.L.** 7/27, 7/35, 7/36), **torcea** (**P.L.** 7/28); ger. **torcînd** (**P.L.** 47/7); supin **la tors** (**O.I** 48/32).

TOÁRTĂ s.f. Incl cu ajutorul căruia se prinde un obiect. *Pămîntul il prefaci într-un mărgăritar cu toarlă.* P.L. 47/20 [Pr. 1].

TOCÁ vb. I. Intranz. A bate toaca. ◒ (Element de personificare) *Drept dascăl toacă carul sub învechitul mor.* O.I 69/21 [V. 1].

TOCÍT, -Ă adj. Uzat, stricat, lovit. *Scările... tocite... le făceau a crede că* [mănăstirea] *este mai mult o ruină.* P.L. 72/15 [Pr. 1].

TÓCMAI adv. Exact, chiar. *Un bătrîn prietenos... se iei tocmai atunci în fereastă.* P.L. 58/29. *Sculptez acum, tocmai pe părelele cel mai alb, pe Aurora şi Orion.* P.L. 79/10. *Te-nsori, faci copii, mori tocmai aşa ca la animale.* P.L. 81/3; cf. **P.L.** 46/17, 55/21, 79/33, 79/38, 80/41 [Pr. 8].

TÓI s.n. (În expr.) **În toiul lui** = după felul lui caracteristic. [Făt-Frumos] *a plecat în lumea largă şi-n toiul lui de voinic.* P.L. 4/37 [Pr. 1].

TOÍAG s.n. 1. Băţ care serveşte ca sprijin la mers sau ca mijloc primitiv de apărare. ◒ (Depreciativ) *Şi de cruzia-mi vijelie tu te aperi c-un toiag? Şi, purtat de biruinţă, să mă-mpiedec de-un moşneag?* O.I 147/11 [V. 1].

2. Baston purtat ca semn distinctiv al unei anumite demnităţi. *Ucşor el trece ca pe prag Pe marginea ferestei Şi ţine-n mînă un toiag Încununat cu trestii.* O.I 170/7 [V. 1].

TÓLBĂ s.f. Toc în care se păstrează săgeţile. [Kamadeva] *aripi are, iar în tolbă-i El păstrează, ca săgeţi, Numai flori înveninate.* O.I 236/9 [V. 1].

TOLOGÍ vb. IV. Refl. A zăcea din lenevie, a se tolăni. *Ziua tologit în soare... Noaptea-n pod.* O.I 48/15. *Se lăsă îmbrăţoşării zgomoloase ale oceanului... tologindu-se voluptos pe patul de valuri.* P.L. 100/31 [V. 1; Pr. 1].

— Forme gramaticale: ger. **tologindu-se** (**P.L.** 100/31); part. **tologit** (**O.I** 48/15).

TOM s.n. Volum. *Luna străluceşte peste-a tomurilor bracuri.* O.I 132/11. *Vrun pedant cu ochii cei verzui, peste un veac, Printre tomuri brăcuile aşezai şi el, un brac, Aticismul limbii late o să-l pună la eintari.* O.I 134/10 [V. 2].

— Forme gramaticale: pl.n.ac. **tomuri** (**O.I** 134/10), g.d. **tomurilor** (**O.I** 132/11).

***TOMNÁTIC** adv. v. **tominatec.**

TOMNÁTEC adv. Ca toamna; trist, melancolic. *În van mai caut lumea-mi în obositul creier, Căci răguşit, tomnatec, vrăjeşte trist un greier.* O.I 71/2 [V. 1].

TON s.n. Nuanţă, colorit. *Pictorul îl făcuse anume, pentru a nimeri tonul fundamental al figurei.* P.L. 84/32 [Pr. 1].

TOPÍ vb. IV. I. Tranz. A face ca un corp să treacă, prin încălzire, din stare solidă în stare lichidă. ◒ (Metaforic) A face să dispară. *Ah! cum aş lopi gheaţa ochilor tăi cu gura mea.* P.L. 86/5 [Pr. 1].

2. Tranz. şi refl. Fig. A (se) distruge, a (se) consuma, a (se) epuiza. ◒ (În contexte figurate) *Pe-al meu propriu rug, mă topese în flacări.* O.I 199/14 [V. 1]. ◒ (Metaforic) *Mă topese tainic, însă mereu De-ale palimelor orcane.* O.I 26/11. *Şi boale ce mizeria şi-averea nefirească Le nasc în oameni, toate cu-ncetul s-or topi.* O.I 61/17. *Parcă-i topea ochii sărutîndu-i.* P.L. 28/25. *Parcă i se topea sufletul, fiinţa, viaţa, privind-o... veci-nic privind-o.* P.L. 28/26 [V. 2; Pr. 2]. ◒ (Construcţie metaforică) **A topi cu sărutări** = a săruta mult şi pătimaş. *Cînd gîndea cum i-ar lua capul de aur în mîni şi i-ar topi ochii cu sărutările lui... li venea să nebunească.* P.L. 57/14 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **mă topese** (**O.I** 26/11, 199/14), imp. 3 sg. **topea** (**P.L.** 28/25). **se topea** (**P.L.** 28/26), viit. 3 pl. s-or **topi** (**O.I** 61/17); opt. prez. 1 sg. *aş topi* (**P.L.** 86/5), 3 sg. **ar topi** (**P.L.** 57/14).

TOPÍT, -Ă adj. Fluid. *Treceа... prin stelele mari de aur topit.* P.L. 36/9 [Pr. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **Topite stele ale dimineţei** v. stea [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **topit** (**P.L.** 36/9); pl.n. ac. **topite** (**P.L.** 55/33).

TOPTÁN s.n. (În loc. adv.) **Cu toptanul** = cu grămada. *Eu singur le cumpăram cu toptanul, bibliotecî risipite ale oamenilor bătrîni.* P.L. 61/26 [Pr. 1].

TORÉNT s.n. Şuvoi de apă. *Te mirai ce mai rezistă torentelor de ploaie.* P.L. 26/19. *Cadavrul meu va sta ani întregi sub torentul curgător.* P.L. 98/36 [Pr. 2].

— Forme gramaticale sg.n.ac. **torentul** (**P.L.** 98/36); pl.g.d. **torentelor** (**P.L.** 26/19).

TORS s.n. Zgomotul produs de răsucirea firului. ◒ (Construcție metaforică) **Cînd torsul se aude lu ol vrăjilor** e:ler v. c a i e r [V. 1].

— Formă gramaticală: sg.n.ac. **torsul** (**O.I** 37/15).

TORT[1] adj. Răsucit, tors. *Degetele ei... torcea un fir de o mătasă albă, subțire, străvucită, ce sămăna mai mult a o vie rază de lună ce cutreiera aerul decît a fir tort.* P.L. 7/30 [Pr. 1].

TORT[2] s.n. Țesătură, pînză. *Ea își coase ochii într-un tort de in.* O.IV 364/18. *Din tortul meu ți-aș face o haină.* P.L. 7/40 [V. 1 : Pr. 1]. ◒ (În context figurat) *Mirele-și puse cămașă de tort de raze de lună.* P.L. 23/30 [Pr. 1]. (Construcție metaforică; cu referire la întunericul nopții, v. și h a i n ă) **Tort de painjen.** *S-adun flori în seculoare De painjen tort să rumpă, Și aninâ-n haina nopții Boabe mari de piatră scumpă.* O.I 72/6 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **tort** (**O.I** 72/6; **O.IV** 364/18; **P.L.** 23/30). **tortul** (**P.L.** 7/40).

***TÓRȚĂ** s.f. v. **torție.**

TÓRȚIE s.f. Faclă. *În salele pustie lumine roși de torții Rânesc întunecimea ca pete de jăratic.* O.I 96/6. *Aud cîntări și văd lumini de torții.* O.IV 338/11 [V. 2].

TOT[1] adv. **I.** (Arată continuitatea, periodicitatea, regularitatea) Mereu, în permanență. *Aș vrea să am o casă tăcută, milulică, În valea mea natală, ce unduia în flori, Să tot privesc la munte, în sus cum se ridică, Perzîndu-și a sa frunte în negură și nori.* O.I 6/19. *Tot alte unde-i sună aceluiași pîriu.* O.I 127/7. *Îmblă parcă amintindu-și vreun cîntec, alinlată, Pare că i-ar fi tot lene și s-ar cere sărutată.* O.I 159/26. *Pe cît vei fi tu departe, eu oi tot plînge.* P.L. 11/16; cf. **O.I** 28/8, 84/33, 93/1, 94/11, 104/17, 114/7, 123/22, 127/7, 129/6, 132/2, 148/26, 182,11, 182/18, 183/5; **O.IV** 369/12; **P.L.** 1/39, 63/18, 68/31, 84/6 [V. 18; Pr. 5]. ◇ Expr. **A se tot duce** v. d u c e [V. 3]. ◆ Cu regularitate. *El cumpără de la mine cărți...vechi și tot de acele pe cari nu le mai puteam vinde nimărui în lume.* P.L. 61/24 [Pr. 1]. ◆ Fiecare. *Dau ca bir tot al zecele din copiii supușilor mei.* P.L. 6/30. *Tot la a șeptea filă vei afla ce trebuie să faci mai departe.* P.L. 42/29. *Răsfoind tot la a șeptea filă, o limpezime dumnezeiască e în fiecare șir.* P.L. 43/2 [Pr. 3]. ◆ Din ce în ce. *Ei simt c-a lor vorbire-i mai slabă, tot mai slabă.* O.I 97/35. *Ea tot mai mult îmi va plăcè.* O.I 208/2. *Eu zboară aproape și tot mai aproape.* O.IV 366/11. *Peștera... devenea tot mai întunecoasă.* P.L. 97/30; cf. **O.I** 103/15, 104/1, 104/27, 111/12, 140/12, 144/30, 148/12, 151/27, 154/29, 175/23, 189/1, 206/6; **O.IV** 433/2; **P.L.** 37/31 [V. 16; Pr. 2].

2. (Arată identitatea) De asemenea. *De-ar fi-n lume numai mîțe — tot poet aș fi?* O.I 48/13. *În vuietul de vînturi auzit-am a lui mers Și-n glas purtat de cîntec simțiți duiosu-i, viers, Și tot pe ling-acestea cerșesc înc-un adaos: Să-ngăduie întrarea-mi în veciniciul repaos!* O.I 115/19. *Porni luceafărul. Creșteau în cer a lui aripe, Și căi de mii de ani treceau În tot alllea clipe.* O.I 176/12. *„Ce frumosu-i! ș-așa, cînd spune prostii, îmi place ș-așa", gîndi tot ea.* P.L. 68/16; cf. **P.L.** 24/16, 25/12, 25/13, 25/14, 38/27, 41/19, 41/35, 67/18, 81/29 [V. 3; Pr. 10]. ◇ Loc. adv. **Tot aceea** v. a c e l [V. 1]. **Tot astfel** v. a s t f e l [V. 2; Pr. 4].

3. (Arată o opoziție) Totuși, chiar așa, oricum. *Tot nu poată să adoarmă.* O. I 210/12. *Și dacă glasul adorat N-o spune un cuvînt, Tot înțeleg că m-ai chemat Dincolo de mormînt.* O.I 230/15. *Lasă-mi numai limp... ca icoana la să pătrundă adîne în inimă, să mă familiarizez cu această idee, eu, care n-am fost iubit, nici am iubit pe nimenea... și gîndesc cum că tot aș putè nebuni iubindu-le.* P.L. 90/16; cf. **O.I** 128/2, 133/6, 140/15, 186/23, 188/11; **O.IV** 366/4; **P.L.** 76/11 [V. 8; Pr. 2].

TOT[2]**, TOȚĂ** adj. **I. 1.** Întreg, complet. *Luna arginteșle tot Egipetul antic.* O.I 45/15. *Pe cînd pămîntul, ceriul, văzduhul, lumea toată Erau din rîndul celor ce n-au fost niciodată.* O.I 115/5. *În toată neagra vecinicie O clipă-n brațe le-am ținut.* O.I 212/15. *Și simțea că o oară lîngă ea ar plăti mai mult decît toată viața.* P.L. 57/19. *Vom privi toată noaptea la cer.* P.L. 94/10 [V. 38; Pr. 24]. ◒ (În context figurat) *Ea! toată lumea era cuprinsă în acest cuvînt.* P.L. 57/12 [Pr. 1]. ◇ Loc. adv. **(În) toată ziua** (sau **ziua toată**) v. z i [V. 2; Pr.4.]. **Cu toată puterea** v. p u t e r e [Pr. 1]. ◇ Loc. prep. **Cu toată...** = în ciuda... *Așa-numitele lor blăstămății erau niște copilării, cu toată libertatea vorbelor cu cari le-mbrăcau.* P.L. 75/14 [Pr. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **A înnegri tot orizonul** v. î n n e g r i [V. 1]. **A-și pune toată mintea** v. p u n e [V. 1].

2. Deplin. *I se deschide-n minte tot sensul din tablouri A vieții sciliptoare.* O.I 63/28 [V. 1]. ◇ Loc. adv. **În toată voia** v. v o i e [V. 1]. ◆ (Intensifică înțelesul adjectivului, dîndu-i valoare de superlativ) Cum nu există altul. *El tremură ca alte dăți În codri și pe dealuri... Dar nu mai cade ca-n trecut În mări din tot înaltul.* O.I 181/10 [V. 1].

II. (La sg.; are valoare de generalizare) Fiecare (dintre)...; în totalitate, în întregime. *Astfel vine-n toată noaptea zburător la al ei pat.* O.I, 80/25. *Dragul codru, troienindu-și frunza toată Își deschide-a lui adînciuri.* O.I 83/25. *În tot anul o revoluțiune contra aristocrației.* P.L. 89/29 [V.5; Pr. 2]. ◇ Loc. adv. **În tot locul** v. l o c [V.1]. ◒ (Construcție metaforică) **Toată fibra inimii** v. f i b r ă [Pr. 1].

III. (La pl.) În număr complet, fără să lipsească **ceva.** *Cum mingîie... Speranța pe toți muritorii!* O.I 11/2. *Și cu voi drapîndu-și nuia, tă citează toți nerozii, Mestecînd veacul de aur în noroiul greu al prozii.* O.I 149/29. *Mironosițele vinrele și florile toate s-adunară.* P.L. 23/22. [V. 22, Pr. 35.] ◒ (Repetiție) *Toate cîntecele pier, zboară păsările toate De neagra străinătate.* O.I 182/27-18. *Ln feli de foc nestins îi cutreieră cu fiori de răcoare toți mușchii și toate vinele lui cele slăbite.* P.L. 9/11. *Dan e unul din școlarii Academiei, iar cu deosebire al maistrului Ruben, care-i împărtășește toate înduiotele, dar și toate descoperirile lui tăinuite.* P.L. 11/2—3 | V. 2; Pr. 1]. ◇ Loc. adj. **Ca toți oamenii** = obișnuit, comun. *Va fi un om ca toți oamenii.* P.L. 54/15 [Pr. 1]. ◇ Loc. adv. **Pe toți vecii** v. v e a c [V. 1]. **Cu toate acestea** (sau **aceste, astea**) = totuși. *Cu mine zilele-ți adaogi, Cu ieri viața ta o scazi Și ai cu toate astea-n față De-a pururi ziua ceu de azi.* O.I 204/3. *El adormi; cu toate acestea-i părea că nu adormise.* P.L. 20/14. *Vrei să iubești... cu toate astea ai fi în stare să scapi din mînă cel mai frumos model de pictură.* P.L. 76/38 [V. 2; Pr. 18]. ◇ Expr. **A-și aduna toate mințile** v. m i n t e [V. 1]. **A nu-și avea mințile toate** v. m i n t e [Pr. 1]. **În toate chipurile** v.

c h i p [Pr. 1]. **Din toate părțile** v. **p a r t e** [Pr. 3]. **Toate cele** (sau **celea**) = orice lucru, fapt, fenomen, aspect. *Și era una la părinți și mîndră-n toate cele Cum e Fecioara între sfinți Și luna între stele.* O.I 167/6. *Cine știe dacă nu vede fiecare din oameni toate celea într-alt fel.* P.L. 24/21. *E silit de voință ea să argumenteze toate celea.* P.L. 81/31; cf. P.L. 24/9, 24/11, 61/34 [V.1; Pr. 5]. ◒ (Construcții metaforice) **A face din toate cele leoaică și simbol** v. **f a c e** [V. 1]. **A se aduna toate basmele în ochii cuiva** v. **o c h i** [V. 1].

– Forme gramaticale: sg.n.ac. **tot** (O.I 14/5, 45/4, 45/15, 63/28, 91/16, 128/4, 134/18, 147/2, 148/20, 150/35, 155/12, 181/10, 182/2; **O.IV** 396/11; **P.L.** 42/3, 62/30, 69/17, 75/18, 80/29, 87/20), **toată** (**O.I** 17/23, 44/16, 45/16, 53/15, 59/9, 59/13, 60/3, 64/17, 67/26, 80/25, 82/25, 83/25, 88/19, 94/32, 96/17, 100/22, 115/5, 116/1, 119/4, 133/31, 140/14, 146/24, 150/30, 151/15, 155/4, 155/21, 157/29, 159/2, 170/31, 174/32, 183/15, 183/26, 191/7, 208/3, 209/3, 212/15, 231/24; **P.L.** 4/9, 6/29, 9/30, 16/21, 28/16, 30/29, 42/7, 47/33, 49/21, 50/18, 54/38, 56/36, 57/12, 57/19, 67/12, 73/35, 75/11, 76/28, 78/34, 78/34, 79/8, 79/9, 80/25, 93/26, 94/10, 100/27, 101/32, 102/24); pl. n. ac. **toți** (**O.I** 1/12, 1/22, 11/2, 12/17, 133/13, 140/1, 149/29, 150/35, 183/30, 186/11, 191/3, 212/8; **P.L.** 9/11, 15/10, 42/35, 74/1), **toate** (**O.I** 36/6, 52/25, 73/1, 102/22, 108/10, 110/3, 133/16, 136/1, 136/3, 146/32, 150/29, 155/3, 167/6, 182/27, 182/28, 199/11, 204/3, 205/3, 215/23; **P.L.** 5/39, 7/2, 9/11, 9/16, 10/34, 10/38, 13/2, 16/24, 20/14, 23/22, 24/4, 21/5, 24/6, 24/9, 24/11, 24/21, 25/17, 26/3, 26/36, 28/23, 29/16, 38/30, 41/2, 41/3, 41/22, 41/26, 41/30, 41/32, 42/21, 42/28, 45/15, 46/33, 47/27, 48/14, 52/7, 52/36, 53/13, 57/4, 61/34, 61/36, 62/34, 66/6, 68/29, 69/12, 70/9, 71/33, 72/16, 74/15, 75/12, 75/18, 76/38, 77/30, 78/11, 80/16, 81/31, 84/22, 86/32, 91/19, 92/25, 93/36, 101/32, 102/24), g.d. **tuturor** (**P.L.** 41/16, 80/4).

TOI[2]. **TOÁTĂ** pron. nehot. **I** (Numai la pl.) Ființele sau lucrurile cîte intră în discuție (fiind de aceleași fel). *Prin frunzele uscate . . . trece-un freamăt, ce le scutură pe toate.* O.I 83,24. [Femeile] *măgulite toate sunt De-a fi umbra frumuseții cei eterne pe pămînt.* O.I 162,19. *Multe flori sunt dar puține Rod în lume o să poarte. Toate bat la poarta vieții.* O.I 226/3. *Străin de toți, pierdut în suferința Adîncă a nimicniciei mele, Eu nu mai cred nimic și n-am tărie.* O.IV 361/9. *Sala era naltă, susținută de stîlpi și de arcuri, toate de aur.* P.L. 5/38 [V.39; Pr.11]. ◒ (Repetiție) *Fluturi mulți, de multe neamuri, vin în urma lui un lanț. Toți cu inime ușoare, toți șagalnici și berbanți.* O.I 87/16 [V.2]. ◇ Loc. adv. **Cu toți(i)** sau **cu toate** = împreună, la un loc, fără excepție. *De-ai fi cerut pămîntul cu Roma lui antică, Corcanele ce regii pe frunte le așază, Și stelele ce vecinic pe ceruri colindează, Cu toate la picioare-ți eu le puneam în vază.* O.I 92/9. *Dar piară oamenii cu toți, S-ar naște iarăși oameni.* O.I 177/23. *Ou toți vorbesc și nimeni nu ascultă.* O.IV 333/4 [V.7]. ◇ Loc. prep. **Cu tot** v. **c u** [V. 1; Pr.3].

II. 1. (La pl.f. sau la sg.m., cu sens neutru) Lucrurile cîte există sau se cunosc. *A-ntristării neagră-aripă peste lume se întinde, Totul tace.* O.I 28/10. *Minciuni și fraze-i totul ce stătele susține.* O.I 59/16. *Moștenirea la ști-a tot: uitarea.* O.IV 338/8 [V.40; Pr.11]. ◒ (Repetiție) *Tot pămîntul, lacul, cerul . . . toate, toate ni-s prietini.* O.I 155/12. *Toate-s vechi și nouă toate.* O.I 194/2. *Tot ce-a fost ori o să fie În prezent le-avem pe toate.* O.I 196/13. *Rîdea c-un fel de copilăroasă nebunie de zîmbetul lui, de surprinderea și spaima ei proprie . . . de tot, tot.* P.L. 64/6 [V. 18; Pr.2]. ◒ (În contexte figurate) *Robia vieții toată, lacrimi pe-a neagră pîine, Copilelor pălate mizeria-n rușine . . . Ei tot și voi nimica; ei cerul, voi dureri!* O.I 60/5. *Pe inimă-ți de-atuncea s-a pus o neagră pală — Dar noaptea se trezește și fine judecată Și-n negru-mbracă toate al nopții palid crîsnn.* O.I 96/20. *Pierdut e tolu-n zarea tinereții Și mulă-i gura dulce-a altor vremuri. Iar timpul crește-n urma mea . . . mă-nlunec!* O.I 201/12. *El nu-și simțea capul, nu-și simțea inima, toate se învîrteau împrejuru-i într-o lumină trandafirie.* P.L. 57/33 [V.3; Pr.1]. ◇ Loc. conj. **Cu toate că** = deși. *Să i le păzească un an (cu toate că anul ei nu e decît de trei zile).* P.L. 15/5. *Cu toate că acel portret înfățișa un chip îmbrăcat bărbătește, însă mîinile cele dulci . . . le-ar fi făcut a crede că e chipul unei femei travestite.* P.L. 30/5. *Și cu toate că serisese, totuși o speranță . . . îi amețea sufletul lui.* P.L. 57/10 [Pr.3]. ◆ (Precedînd o atributivă — relativă) Orice lucru (fără alegere). *Sfărmați tot ce aralt mîndrie și avere.* O.I 60/26. *Tot ce mișcă-n țara asta, rîul, ramul, Mi-e prieten numai mie.* O.I 147/32. *Că-mi oferi tot ceea ce crezi că m-ar face fericit, mă face să fiu în stare de a-mi jărfi viața pentru tine.* P.L. 86/21 [V. 13; Pr. 5]. ◒ (Repetiție) *Tot ce-n fărîle vecine e sminlit și sfîrșitură, Tot ce-i însemnat cu pata putrejunii de natură, Tot ce e perfid și tacom, tot Fanarul, toți ilofii, Toți se scurseră aicea și formează patrioții.* O.I 150/33—35. *Tot ce-ar zice, i se cade, tot ce face-i șade bine Și o prinde orice lucru, căci așa se și cuvine.* O.I 159/21 [V.5]. ◒ (Construcții metaforice) **Tot ce grămădiră veacuri lungi și frunți mărețe** v. **g r ă m ă d i** [V.1]. **O lopată de țărînă peste toate se depune** v. **d e p u n e** [V. 1].

2. Întreg, în totalitate. *O fereastră! e toată-nfrefesulă cu iederă.* P.L. 73/23. *Se vedeau mii de firicele mișcătoare, cari toate jucau în imperiul unei raze.* P.L. 73/38. *Cărțile . . . erau toate alese.* P.L. 99/3 [Pr. 4]. ◇ Loc. adv. **Cu totului** (sau **cu totul**) = în întregime, cu desăvîrșire, pe deplin. *Cu totului răpită Se-ndoi spre ei din șele.* O.I 67/9. *Mi le dă cu totul mie.* O.I 209/2. *Aș încerca să mă duc într-un spațiu zidit cu totul după voia mea.* P.L. 42/25 [V.3; Pr.6]. (Intensifică înțelesul adjectivului sau al adverbului pe care-l determină, dîndu-i valoare de superlativ) **De tot.** *Era un vis misterios Și blînd din cale-afară Și prea era de tot frumos De-au trebuit să piară.* O.I 185/11 *Cînd deschise ochii, soarele era sus de tot.* P.L. 21/1. *Ieronim . . . tăie o față sinistră, mucalitul bătrîn tăie una smintită de tot.* P.L. 75/22 [V.1; Pr.2].

– Forme gramaticale: sg.n.ac. **tot** (**O.I** 6/1, 24/16, 26/24, 27/2, 36/19, 44/36, 52/16, 60/5, 60/21, 60/26, 61/18, 111/8, 132/15, 134/23, 136/4, 146/25, 147/32, 150/33, 150/34, 150/35, 159/21, 159/21, 185/11, 196/13, 232/21; **O.IV** 338/8, 365/3, 378/20; **P.L.** 7/8, 13/8, 15/17, 15/26, 15/27, 21/1, 41/24, 47/16, 53/10, 64/6, 64/6, 75/22, 85/32, 86/21, 96/24), **toată** (**P.L.** 73/23), **totul** (**O.I** 28/10, 35/11, 36/1, 40/9, 59/16, 115/4, 132/14, 132/38, 133/7, 133/19, 133/19, 148/22, 176/24, 176/24, 209/2; **P.L.** 37/3, 39/13, 42/25, 43/36, 79/23, 80/24), **totu-** (**O.I** 35/11, 35/18, 35/18, 189/15, 201/12, 207/15; **O.IV** 432/3), g.d. **totului** (**O.I** 67/9; **P.L.** 41/10); pl.n.ac. **toți** (**O.I** 6/1, 6/2, 31/17, 64/15, 64/19, 85/37, 87/2, 87/16, 87/16, 133/23, 133/25, 136/15, 147/24, 150/15, 150/36, 151/19, 162/23, 177/23, 178/7, 198/9; **O.IV** 333/2, 333/4, 361/9; **P.L.** 52/9, 82/8), **toate**

(**O.I** 9/10, 31/17, 36/21, 38/16, 52/27, 61/17, 61/22, 82/35, 83/24, 92/9, 96/20, 100/3, 109/11, 115/4, 130/4, 130/6, 133/25, 134/16, 134/34, 134/37, 136/8, 141/3, 142/12, 144/2, 144/7, 146/20, 147/34, 150/6, 155/12, 155/12, 157/3, 162/19, 177/11, 185/26, 194/2, 194/2, 194/8, 194/11, 194/24, 194/24, 196/14, 198/12, 198/13, 198/19, 198/19, 226/3, 226/12, 226/15, 230/2; **P.L.** 5/10, 5/16, 5/38, 11/9, 15/5, 17/39, 25/17, 30/5, 35/17, 37/29, 38/4, 39/19, 39/19, 42/13, 43/10, 52/26, 57/10, 57/33, 62/34, 73/38, 81/32, 99/3), **toţi** (**O.I** 155/9), g.d. **tuturor** (**O.I** 24/16, 123/16, 127/14, 192/13; **P.L.** 41/16), **tuturora** (**O.I** 121/21, 133/26, 134/21, 150/17, 157/22, 181/4). — Accentuat şi: g.d.pl. **turór** (**O.I** 123/16, 127/14, 192/13), **tuturóra** (**O.I** 133/26, 134/21, 157/22, 184/4).

TOTDEAÚNA adv. **1.** (Şi în forma *toldeuna*) Mereu, oricînd, necontenit. *Aş vrea să nu mai stai Pe gînduri toldeuna.* O.I 174/10. *Te urmărese luminătorii Ca soarele şi luna Şi peste zi de-atîtea ori Şi noaptea toldeauna.* O.I 190/4. *Tu ştii că eu te iubesc — şi toldeauna această răceală.* P.L. 69/5; cf. **O.I** 10/10 [V.3; Pr. 1]. ◇ Loc. adv. **Pentru totdeauna** = definitiv, pe vecie. *Atunci trebuie să ne despărţim pentru toldeauna.* P.L. 42/31. *Erau să se despartă pentru toldeauna?* P.L. 43/18 [Pr. 2]. ◒ (Substantivat; metaforic) Veşnicie. *Pe cînd nu era moarte, nimic nemuritor, Nici simburul luminii de viaţă dătător. Nu era azi, nici mîne, nici ieri, nici toldeauna.* O.I 115/3 [V.1].

2. **De fiecare dată.** *Toldeauna m-am luptat în luptă dreaptă.* P.L. 6/12. *Seriozitatea contrastează toldeauna plăcut cu faţa de copil.* P.L. 27/21. *Nu toldeauna suntem din ţara ce ne-a văzut născînd.* P.L. 65/17. *Toldeauna mă sileşti să vorbesc nişte lucruri pe cari nici nu le ascultî.* P.L. 69/6; cf. **P.L.** 75/1 [Pr. 5].

— **Variantă:** (regional) **totdeúna** (**O.I** 10/10, 174/10) adv.

TOTDEÚNA adv. v. **totdeauna**.

TOTODĂTĂ adv. În acelaşi timp. *Totodată însă Geniul îi aruncă în faţă o batistă roşie.* P.L. 15/14. *Gîtul nalt lua aceu energie marmoree şi doritoare totodată cu gîtul lui Antinous.* P.L. 77/27. *O femeie ce iubeşte şi care e totodată inocentă.* P.L. 79/34 [Pr. 3].

TOTÚNA adv. (În expr.) **A fi totuna (pentru cineva)** = a avea (pentru cineva) aceeaşi însemnătate, a (-*i*) fi (cuiva) indiferent. *Vino, somn — ori vino, moarte. Pentru mine e totuna.* O.I 49/6. *Totuna-i dacă astăzi sau mîne o să mor, Cînd voi să-mi piară urma în mintea tuturor, Cînd voi să uiţi norocul visat de amîndoi.* O.I 127/13 [V.2]. (Cu elipsa verbului copulativ) *De-ar fi-n lume numai milе — tot puet aş fi? Totuna.* O.I 48/13 [V.1].

TÓTUŞI adv. Cu toate acestea. *Joace unul şi pe patru Totuşi tu ghici-vei chipu-i.* O.I 196/4. *Deşi nu e decît femeie, E totuşi altfel, „nu ştiu cum".* O.I 208/8. *Scurtcicu — oricît de groasă ar fi fost — accentua totuşi liniile unei talii fine şi mlădioase.* P.L. 67/34. *Tu nu vei uita niciodată această noapte, zise încet, aşa de încet şi totuşi aşa de clar.* P.L. 71/16; cf. **O.I** 38/25, 46/13, 55/32, 67/15, 176/29; **P.L.** 15/9, 27/28, 38/12, 55/24, 57/10, 68/32, 91/31, 92/4 [V. 7; Pr. 10]. ◒ (Repetiţie) *Totuşi ... totuşi ... are să-l nimicească bătrînul meu duşman.* P.L. 43/41 [Pr. 2].

TOVĂRĂŞ s.m. Fiinţă credincioasă cuiva. *Calu-i alb, un bun tovarăş, Înşeuat uşteapt-afară.* O.I 103/1 [V. 1]. ◇ Expr. **A se prinde tovarăş (cuiva** sau **cu cineva)** v. p r i n d e [V. 2]. ◒ (Ironic) Acolit. *Urîciunea fără suflet, fără cugel ... Negru, cocoşat şi lacom, un izvor de şiretlicuri, Lu tovarăşii săi spune veninoasele-i nimicuri.* O.I 150/14 [V. 1].

— **Forme gramaticale:** sg. n. ac. **tovarăş** (**O.I** 103/1, 122/20, 196/31); pl. n. ac. **tovarăşi** (**O.I** 150/14).

TRĂGE vb. III. T r a n z. **1.** A duce într-un anumit loc, a deplasa cu efort pe cineva sau ceva înspre un anumit loc. *O rojiţă de alună trag locuste.* O.I 87/13. *Împăratul ... trase* [pe Făt-Frumos] *la o fereastră mare.* P.L. 10/25. *În delirul ei, ea trase mina copilului.* P.L. 31/25. *De o mîn-ă nevăzută el era tras în trecut.* P.L. 37/24; cf. **O.I** 46/10, 52/10; **P.L.** 38/25, 55/17, 57/27, 73/10, 85/26, 100/10 [V. 3; Pr. 9].

2. (Despre clopote) A face să se balanseze, pentru a suna. *Lasă grija sfinţilor În sama părinţilor, Clopotele să le tragă Ziua-ntreagă, noaptea-ntreagă.* O.I 183/18; cf. **P.L.** 91/11[v. 1; Pr. 1].

3. A trasa, a marca. *Făt-Frumos ospătă ce ospătă, dar apoi luîndu-şi buzduganul de-a umăr, merse mereu pe dîra trasă de piuă.* P.L. 7/13 [Pr. 1]. ◒ R e f l. (Metaforic) A se contura (v. şi i n c o n d e i a) *Lungi cearcăne vinele se trăgeau împrejurul ochilor.* P.L. 4/1. *Vine albastre se trăgeau pe faţa ei albă ca o marmură vie.* P.L. 4/2 [Pr. 2].

II. A bea. *Pe la mese se zăreau grupe de jucători de cărţi ... trăgînd din cînd în cînd cu sorbituri zgomotoase cîte-o gură din cafeaua şi berea ce li sta dinainte.* P.L. 28/32 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3. sg. **trage** (**P.L.** 57/27, 73/10), 3 pl. **trag** (**O.I** 87/13), imp. 3 pl. **se trăgeau** (**P.L.** 4/1, 4/2), **era tras** (**P.L.** 37/24), p.s. 3 sg. **trase** (**P.L.** 10/25, 31/25, 55/17), p.c. 1 sg. **am tras** (**O.I** 46/10), **am fost tras** (**P.L.** 38/25), m.m.c.p. 3 sg. **trăsese** (**P.L.** 85/26); conj. prez. 3 pl. **să tragă** (**O.I** 183/18); **ger. trăgînd** (**P.L.** 28/32, 91/11, 100/10); part. **trasă** (**O.I** 52/10; **P.L.** 7/13).

TRĂGIC adv. F i g. În mod jalnic. ◒ (Glumeţ) *Mieunînd în ode nalte, tragic miorlăind — un Garrick.* O.I 48/14 [V. 1].

TRAI s.n. Viaţă, existenţă. *Ce-o să-i pese scurlei oarbe ce vor ei sau ce gîndesc? ... Ca şi vîntu-n valuri trece peste traiul omenesc.* O.I 133/30. *Îmi atinge genele şi mă-nfioară pîn-în tălpi ... atunci aş omori-o ... Asta nu-i trai, asta-i chin!* P.L. 92/17 [V. 1; Pr. 1]. ◇ Expr. **A-şi trăi traiul** = a ajunge la capătul vieţii, a îmbătrîni. ◒ (Metaforic) A se bucura de viaţă, a trăi din plin. *Atunci veţi muri lesne fără de-amar şi grijă, Feciorii-or trăi-n lume cum voi aţi viejuit, Chiar clopotul n-a plînge cu limbu lui de spijă Pentru acel ce care norocul avu grijă: Nimeni de-a plînge n-are, el traiul şi-a trăit.* O.I 61/15 [V. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **Traiul lumii** v. l u m e [V. 2].

— **Forme gramaticale:** sg. n. ac. **trai** (**P.L.** 92/17), **traiul** (**O.I** 61/15, 65/12, 102/9, 133/30).

TRANDAFÍR s.m. Plantă (*Rosa*). *Dîndu-şi trestia-ntr-o parte, Stă copila lîn plecată, Trandafiri aruncă roşii Peste unda fărmăcată.* O.I 72/15. *Ca să lasă chipu-n faţă, Trandafiri aruncă tineri.* O.I 72/22. *Vrăjiţi sunt trandafirii De-un cuvînt al sfintei Vineri.* O.I 72/23. *Pe palu-i şi lu capu-i presuraţi-s trandafiri.* O.I 79/16 [V. 4]. ◒ (Comparaţie) *Prin ei* [ochi] *curge rumenirea mîndră ca de trandafiri Şi*

zapada viorie din obrajii tăi subțiri. O.I 83/3 [V. 1]. ◒ (Personificare) *Trandafirul cel înfocat . . . și florile toate s-adunară.* P.L. 23/21 [Pr. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A înflori trandafirii pe fața cuiva** = a se îmbujora, a avea obrajii roșii. *Trandafirii înfloresc pe fața ta.* P.L. 94/1 [Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **trandafirul** (**P.L.** 23/21) pl. n. ac. **trandafirii** (**O.I** 72/15, 72/22, 79/16, 83/3), **trandafirii** (**O.I** 72/23 ; **P.L.** 94/1).

TRANDAFIRÍU, -ÍE adj. De culoarea trandafirului, roșu pal. **roșietic**, roz. *Luna . . . părea ca o celate sfîntă . . . cu palate nalte albe, cu mii de ferestre trandafirii.* P.L. 20/19 [Pr. 1]. ◒ (În context figurat) *Toate se înviorau împrejuru-i într-o lumină trandafirie.* P.L. 57/34 [Pr. 1]. ◆ Cu obrajii roșii. *Și pe margini de caiete scriam versuri dulci, de pildă, Către orea trandafirie și sălbatecă Clolilda.* O.I 140/34 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Omăt trandafiriu** v. o m ă t [Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **trandafiriu** (**P.L.** 51/22). **trandafirie** (**O.I** 140/34 ; **P.L.** 57/34) ; pl. n. ac. **trandafirii** (**P.L.** 20/19).

TRANSFORMÁ vb. I. R e f l. A se preface, a se schimba. *Gîndirile lui adesa se transforman în șiruri ritmice.* P.L. 32/17 [Pr. 1].

TRANSPARÉNT, -Ă adj. Prin care se poate vedea, străveziu. [Luna] *trecea frumoasă, clară pe un cer limpede, adînc, transparent.* P.L. 36/8. *Un pod de pînză diamantică, ce sticlește vioriu și transparent.* P.L. 51/29. *Le vezi* [izvoarele] *mișcîndu-se . . . cu argintul lor fluid, transparent.* P.L. 78/37. *Argintul lunei trecea sfîșiind valurile transparente de nouri.* P.L. 101/23 ; cf. **P.L.** 78/30 [Pr. 5]. ◆ F i g. Diafan, delicat. *Cînd gîndea . . . că ar putè . . . să se uite la transparentele-i degete care întregi, îi venea să nebunească.* P.L. 57/17. *Mîinile-i albe și transparente ca ceara contrastau cu mînecile moi și negre.* P.L. 64/17 [Pr. 2].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **transparent** (**P.L.** 36/8, 51/29, 78/30, 78/37) ; pl. n. ac. **transparnte** (**P.L.** 64/17, 101/23), **transparentele** (**P.L.** 57/17).

TRANSPARÉNȚĂ s.f. Calitatea de a fi transparent. *Prin transparența generală a unei petiți nefede se vedeau parcă vinele viorii.* P.L. 100/23 [Pr. 1].

TRANSPARIȚIÚNE s.f. Ceea ce se vede datorită transparenței elementelor care sînt suprapuse. *Fața ei era de-o albeață chilimbarie, întunecată numai de-o viorie umbră, transparițiunea acelui fin sistem venos.* P.L. 77/17 [Pr. 1].

TRANSPĂRÉA vb. II. I n t r a n z. A se întrezări. *Ucimit privea cezarul în umbra cea din nouri. Prin creți ai cărei stele lin tremurînd transpar.* O.I 63/27. *Corpul ei cel fin Ce nobil transpare din giulgiul de in.* O.IV 366/6. *Părea că presupusa lor ființă transpare prin albastra-i adîncime.* P.L. 36/11. *Prin hainele-i argintoase ți transpar membrele ușoare.* P.L. 51/34. *O mantă neagră îl acoperea, prin creții căreia transpărcau delicatele și corectele lui forme.* P.L. 60/1 [V. 2 ; Pr. 3].

— Forme gramaticale : ind. prez. 3 sg. **trunspare(O.IV** 366/6 ; **P.L.** 36/11), 3 pl. **transpar** (**O.I** 63/27 ; **P.L.** 51/34) ; imp. 3 pl. **transpărrau** (**P.L.** 60/1).

TRANSPÚNE vb. III. R e f l. A se muta. *Nu ne lipsește decît varga magică, de a ne transpune în oricare punct.* P.L. 38/24 [Pr. 1]. ◆ T r a n z. F i g. A se situa, cu mintea, în alt loc sau în alt timp. *Cine știe . . . dacă în cartea aceasta nu e semnul ce-i în stare de a te transpune în adîncimile sufletești.* P.L. 36/13 [Pr. 1].

TRAS, -Ă adj. Slab, supt de slăbiciune. *Fața ei era trasă. Era adîncită, însă tot frumoasă.* O.IV 366/3. *Fața ei . . . ca și marmura în umbră, cam trasă fără a fi uscată.* P.L. 26/33. *Era un contrast plăcut : fața lui trasă și fină . . . lîngă fizionomia ovală, rătunzilă și albă a ei.* P.L. 64/22. *Fața ei nu mai era trasă.* P.L. 92/35 [V. 1 ; Pr. 3].

TRAVESTÍT, -Ă adj. Deghizat. *Părul undoind, cam prè lung, le-ar fi făcut a crede că e chipul unei femei travestite.* P.L. 30/11 [Pr. 1].

TRĂDÁ vb. I. T r a n z. F i g. A lăsa să se întrevadă. *Ei se grăbise astfel, încît aceasta trăda viul interes ce trebuia să-l poarte pentru Dionis.* P.L. 59/16. *Ochii lui Dionis pe jumătate-nchiși nu trădau că el veghează.* P.L. 63/9. *Pleoapele pe jumătate lasate-n jos trădau mărimea ochilor lui.* P.L. 92/24 [Pr. 3]. ◆ R e f l. A se întrezări, a se ghici. *Sub alba haină . . . se trădau bourcii sînilor.* P.L. 49/16 [Pr. 1].

— Forme gramaticale : ind. imp. 3 sg. **trădu** (**P.L.**59/16), 3 pl. **trădau** (**P.L.** 63/9, 92/24), se **trădau** (**P.L.** 49/16).

TRĂÍ vb. IV. I n t r a n z. **1.** A fi viu, a exista. *Tu, chip zimbitor, Trăit-ai anume ca astfeli să mori?* O.I 40/12. *Astfel numai, părinle, eu pot să-ți mulțămesc Că tu mi-ai dat în lume norocul să trăiesc.* O.I 116/16. *Moartea-i face să uite că a mai trăit.* P.L. 38/19. *O idee de ură a ei ar fi fost coprinsul amorului lui cil ar fi trăit.* P.L. 58/3 ; cf. O.I 107/3, 191/21 ; **P.L.** 3/1, 6/16, 23/37, 24/18, 25/36, 47/18, 48/3, 65/12, 78/10, 82/30 [V. 4 ; Pr. 12]. ◒ (Repetiție) *Nu trăiți voi, ci un altul tă inspiră — el trăiește, El cu gura voastră rîde, el se-nclină, el sopliște.* O.I 157/1 [V. 2]. ◒ (În context figurat) *Din sînul veșnicului ieri Trăiește azi ce moare.* O.I 178/2 [V. 1].

2. A-și petrece viața. *Feciorii-or trăi-n lume cum voi ați viețuit.* O.I 61/12. *Trăind în cercul vostru strîmt Norocul vă petrce.* O.I 181/17. *Vom trăi așa de fericiți acolo unde vom fi.* P.L. 19/25. *Ochii mei abia mai reflectează lumea-n care trăiesc.* P.L. 98/26 ; cf. **O.I** 61/20 ; **P.L.** 3/10, 25/28, 31/36, 38/21, 41/9, 41/12, 41/13, 46/26, 55/10, 64/9, 65/23, 78/13, 81/11, 87/24, 88/2, 99/15, 99/23 [V. 3 ; Pr. 19]. ◒ (Metaforic) *Sirul munților dă într-o mare verde și întinsă, ce trăiește în mii de valuri.* P.L. 11/28 [Pr. 1]. ◇ Expr. **A-și trăi traiul** v. t r a i [V. 1]. ◆ A se bucura de viață. *Veți crede c-aveți dreptul și voi ca să trăiți.* O.I 59/30 [V. 1].

3. A conviețui. *Fiii tăi trăiască numai în frăție.* O.I 16/3 [V. 1]. ◇ Expr. **A trăi ca frații** v. f r a t e [V. 1]. **A trăi în pace** v. p a c e [Pr. 1].

4. A se întreține, a-și asigura existența. *Voi, ce din munca voastră abia puteți trăi.* O.I 59/22 [V. 1].

— Forme gramaticale : ind. prez. 1 sg. **trălesc** (**P.L.** 31/36, 38/24, 78/13, 82/30, 98/26), 3 sg. **trăiește** (**O.I** 157/1, 178/2 ; **P.L.** 11/28, 41/12, 78/10), 1 pl. **trăim** (**P.L.** 24/18), 2 pl. **trăiți** (**O.I** 157/1), imp. 3 sg. **trăia** (**P.L.** 3/4, 3/10, 88/2, 99/15), 3 pl. **trălau** (**P.L.** 61/9), p.c. 1 sg. **am trăit** (**O.I** 107/3 ; **P.L.** 41/9, 55/10, 65/23), 2 sg. **ai trăit** (**O.I**

40/12; P.L. 81/14). 3 sg. **a trăit** (O.I 61/15; P.L. 38/19, 46/26), 3 pl. **au trăit** (P.L. 23/34, 87/24), m.m.c.p. 3 sg. **trălse** (P.L. 99/23), viit. 2 sg. **vei trăi** (P.L. 47/18), 1 pl. **vom trăi** (P.L. 49/25), **om trăi** (P.L. 6/16), 3 pl. **or trăi** (O.I 61/12); conj. prez. 1 sg. **să trălese** (O.I 116/16; P.L. 25/36), 3 sg. **să trălască** (P.L. 48/3), **trălască** (O.I 16/3), 1 pl. **să trălm** (O.I 60/15), 2 pl. **să trăiți** (O.I 59/30); opt.p. 2 sg. **ai fi trăit** (O.I 191/21), 3 sg. **ar fi trăit** (P.L. 58/3); prezum. prez. 3 pl. **or fi trăind** (P.L. 23/37); inf. **trăi** (O.I 59/22, 61/20; P.L. 25/28); ger. **trăind** (O.I 181/13; P.L. 11/13, 65/12).

TRĂITÓR, -OÁRE adj. Trainic, viu. *Al lumii-ntregul simbur, dorința-i și mărirea, În inima oricărui i-asciuns și trăitor.* O.I 64/7 [V. 1].

TRĂNCĂNÍRE s.f. Vorbărie, flecăreală. *Între acești muri afumați, plini de mirosul tutunului, de trăncănirea jucătorilor de domino... ardeau lămpi somnoroase.* P.L. 27/22 [Pr. 1].

TRĂSĂTÚRĂ s.f. Linie caracteristică figurii unei persoane. *Cine-ar fi văzut fața ei de-o durere mută, săpată parcă cu dalta în trăsăturele ei, ar fi gîndit că-i o înmărmurită zînă a undelor.* P.L. 22/28. *Nu se putuse încă șterge amărăciunea unei tinereți apăsate, ci rămăsese încă într-o trăsătură de nespusă naivitate în jurul gurei.* P.L. 61/21. *Ce nobile trăsături are tinărul.* P.L. 76/10. *Schiță în fugă acele trăsături.* P.L. 85/11 [Pr. 4].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **trăsătură** (P.L. 61/24;) pl. n. ac. **trăsături** (P.L. 76/10, 85/11), **trăsăturele** (P.L. 22/28).

TRĂSNET s.n. Fenomen atmosferic provocat de o descărcare electrică de mare intensitate. *De cînd căzu un trăsnet în dom... de-atunci în sumn Ca plumbul surd și rece el doarme ziua toată.* O.I 96/16 [V. 1]. ◒ (În context figurat) *Singur stau... Ca muntele ce-n frunte-i de nouri încrețită Un trăsnet îl ar putea.* O.I 25/15 [V. 1].

TRĂSNÍ vb. IV. 1. Tranz. A fi lovit de trăsnet. *Dan se simți trăsnit și afundat în nemărginire. Riuri de fulgere il urmăreau... popoare de lunete bătrîne.* P.L. 54/3 [Pr. 1].

2. Intranz. Fig. A face un zgomot puternic. *Turnuri ca facle negre trăsnesc arzînd în vînt.* O.I 62/17. *Șerpi roșii rupeau trăsnind poala neagră a norilor.* P.L. 9/17. *Iarna, de gerul cel amarnic, trăsnea grinda în odaie.* P.L. 32/4 [V. 1; Pr. 2].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 pl. **trăsnesc** (O.I 62/17), imp. 3 sg. **trăsnea** (P.L. 32/4); part. **trăsnit** (P.L. 54/3); ger. **trăsnind** (P.L. 9/17).

TRĂSUĂRĂ s.f. **1.** Linie, contur. [Sprincenele] *o singură trăsură măiestrit le încondeie.* O.I 79/10 [V. 1].

2. Linie caracteristică a fizionomiei, trăsătură. *Să pot recunoaște trăsurile-ți pure.* O.I 41/13. *Trăsurile feței de o paloare delicată... le-ar fi făcut a crede că e chipul unei femei travestite.* P.L.*30/7. *Trăsura ceea fină și amară dimprejurul gurei lui se adînci vădit.* P.L. 55/12 [V. 1; Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **trăsură** (O.I 79/10), **trăsura** (P.L. 55/12); pl. n. ac. **trăsurile** (O.I 41/13; P.L. 30/7).

TREÁBĂ s.f. Îndeletnicire, ocupație, activitate. ◒ (În context figurat) *Și de-aceea de-azi-nainte poți să nu mă mai întrebi De ce ritmul nu m-abate cu ispită de la trebi?* O.I 141/12; cf. O.I 137/2 [V. 2]. Loc. adj. **De treabă** = cumsecade. ◒ (Glumeț) *Anathema sit! — Să-l scuipe oricare molan de treabă. Nu vedeți ce-nțelepciune e-n făptura voastră chiară?* O.I 48/29. *Zugrăvit-au c-un cărbune copilașul cel isteț Purcelușă cu coada sfredel și cu bețe-n loc de tubă. Cum mai bine i se șede, unui purceluș de treabă.* O.I 84/20 [V. 2]. ◇ Expr. **Line treabă are!** = cui ce-i pasă! *De mi-i da o sărutare, Nime-n lume n-a s-o știe... Ș-apoi cine treabă are?* O.I 55/12 [V. 1]. **A-și vedea de treabă** v. v e d e a [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **treabă** (O.I 48/29, 55/12, 84/20, 171/8); pl. n. ac. **trebi** (O.I 137/2, 141/12).

TREĂCÁT s.n. Trecere. *Și-n treacăt o cuprinse lin, Într-un ungher de grabă.* O.I 174/5. *Din a lor treacăt să apuc Acele dulci cuvinte.* O.I 188/1 [V. 2]. ◇ Loc. adv **În treacăt** = întîmplător. *De-un semn în treacăt de la ea El sufletul și-l leagă* O.I 189/5 [V. 1].

TREÁPTĂ s.f. **1.** Nivel de scară. *În biserica pustie... stă pe trepte o copilă.* O.I 50/6. *Sculată din patul ei, ea se aruncă pe treptele de piatră a unei bolte în zid.* P.L. 4/3. *Niște trepte de lemn duceau în calut de sus.* P.L. 29/10. *Treptele erau putrede și negre.* P.L. 29/12 [V. 1; Pr. 3].

2. Fig. Categorie socială, rang. ◒ (În context figurat) *Deși trepte osebite le-au ieșit din urna sorții Deopotrivă-i stăpînește roza lu și geniul morții.* O.I 130/19 [V. 1].

— Forme gramaticale: pl. n. ac. **trepte** (O.I 50/6, 130/19; P.L. 29/10), **treptele** (P.L. 4/3, 29/12).

TREAZ, -Ă adj. Cu mintea limpede, lucid. *Treaz de vintul cel sălbatic al durerei, Palid stînge — Alexandrescu sînta candel-a speranței.* O.I 32/4. *Își simți ca prin minune capul treaz.* P.L. 17/16 [V. 1; Pr. 1].

TREBUÍ vb. IV. Intranz. **1.** (Cu subiectul logic în dativ) A avea nevoie (de ceva). *Virtutea e ușoară Cînd ai ce-ți trebuiește.* O.I 60/7. *Nu-mi trebuie flamuri, Nu voi sicriu bogat.* O.I 216/9. *Am spus că-mi trebuiești în pentr-o comîndare.* P.L. 74/11; cf. O.I 234/3; P.L. 14/37, 42/28, 55/8, 76/11, 85/25 [V. 3; Pr. 6].

2. Unipers. și impers. A fi necesar. *Prea era de tot frumos De-au trebuit să piară.* O.I 185/12. *Tu trebuia să le cuprinzi De acel farmec sfînt, Și noaptea candelă s-aprinzi Iubirii pe pămînt.* O.I 192/17. *Tot la a șeptea filă vei afla ce trebuie să faci mai departe.* P.L. 42/29. *De venin să fie un suflet, sunt dureri care trebuie să-l înduleească.* P.L. 56/22; cf. O.I 171/13; P.L. 12/20, 17/36, 17/41, 23/28, 12/22, 12/30, 12/38, 13/40, 14/4, 59/23, 69/10, 69/24, 71/15, 79/35, 82/12, 87/33, 89/28, 96/6 [V. 3; Pr. 20]. ◒ (Repetiție) *Virtutea pentru dînșii era nu există. Însă V-o predică, căci trebui să fie brațe turi, A statelor greoaie cară trebuie-mpînse Și trebuiesc luptate războaiele aprinse, Căci voi murind în sînge, ei pot să fie mari.* O.I 56/22—24. *I-am spus că nu-i poate veni la mînie gîndirea tăinuită în numărătoarea cărții?... trebui să-i vie... trebui să-i vie.* P.L. 44/3 [V. 3; Pr. 2]. ◇ (Cu forme de pers. I și II *pe ici, pe colo lipsea cîte una* [o treaptă] *așa încît trebuiai să treci două deodată.* P.L. 29/14. *Sîgur că tu ai trebui să fii amanta mea.* P.L. 89/12; cf. P.L. 10/38 [Pr. 3].

3. U n i p e r s. şi i m p e r s. A fi probabil. *Capul greu cădea pe bancă, păreau toate-n infinit; Când suna, ştiam că Ramses trebuia să fi murit.* O.I 111/4. *Am fost înlocuit deuna surprins că nu pricep curent limba arabă. Trebuie s-o fi uitat.* P.L. 65/27. *Biata Venus trebuie să-şi fi avut chinul ei cu Adonis.* P.L. 80/12. *S-apropie de peştera ce ştia că trebuie să fie pe aceasta insulă.* P.L. 98/20; cl. **P.L.** 55/20, 59/16, 62/1, 65/22, 85/4, 85/16, 98/41 [V. 1; Pr.10].

– Forme gramaticale: ind. prez. 2 sg. **trebuieşti** (**P.L.** 74/41), 3 sg. **trebule** (**O.I** 56/23; **P.L.** 12/20, 14/37, 42/29, 42/30, 42/38, 56/22, 59/23, 62/1, 65/27, 69/10, 69/24, 71/15, 76/11, 79/35, 80/12, 82/12, 85/1, 85/16, 89/28, 96/6, 98/20), **trebui** (**O.I** 56/22; **P.L.** 14/3, 14/3), **trebuieşte** (**O.I** 60/7). 3 pl. **trebuiese** (**O.I** 56/24; **P.L.** 42/22 42/28), **trebuie** (**O. I** 216/9), imp. 2 sg. **trebuiai** (**P.L.** 29/14), 3 sg. **trebuia** (**O.I** 141/4, 192/17; **P.L.** 17/36, 17/41, 23/28, 55/20, 59/16, 98/41), p.s. 3 sg. **trebui** (**O.I** 171/13), p.c. 3 sg. **a trebuit** (**P.L.** 43/40, 44/4, 55/8), **au trebuit** (**O.I** 185/12), 3 pl. **au trebuit** (**O.I** 234/3); opt. prez. 1 sg. **aş trebui** (**P.L.** 10/38), 2 sg. **ai trebui** (**P.L.** 89/12), 3 sg. **ar trebui** (**P.L.** 87/33), **3 pl. ar trebui** (**P.C.** 85/25), p. 3 sg. **ar fi trebuit** (**P.L.** 65/22).

TREBUÍNŢĂ s.f. (În loc. vb.) **A avea trebuinţă** v. a v e a [Pr. 1].

– Formă gramaticală: sg. n. ac. **trebuinţă** (**P.L.** 82/30).

TRECĂTÓR [1] s.m. Pieton. *Ea începu să râdă, căci văzu pe-un băltin mucalit silindu-se a tăia multe evlavioase, pentru a impune trecătorilor.* P.L. 75/37 [Pr. 1].

TRECĂTÓII [2], **-OÁRE** adj. Efemer. *Chiar moartea însaşi e-o părere Şi un visternic de vieţi. Din orice clipă trecătoare Âst adevăr îl înţeleg.* O.I 204/17. *Prin vremea trecătoare luceşte prea curat Un chip tăiat de daltă.* O.IV 430/3. *Omul cel vecinic, din care răsar tot şirul de oameni trecători, îl are fiecare lîngă sine.* P.L. 42/3; cf. **O.I** 98/4; **P.L.** 26/26. 38/33, 41/39, 42/7, 46/38 [V. 3; Pr. 6]. ◒ (În contexte figurate) *Se poate ca bolta de sus să se spargă, Să radă nimicul cu noaptea lui largă, Să văd cerul negru că lumile-şi cerne Ca prăzi trecătoare a morţii eterne.* O.I 38/20. *Altul caută în lume şi în vreme adevăr. De pe galbenele file ei adună mii de ceţi, A lor nume trecătoare le însumnă pe răboj.* O.I 130/26 [V. 2].

– Forme gramaticale: sg. n. ac. **trecătorul** (**P.L.** 41/39), **trecătoare** (**O.I** 98/4. 204/17; **O.IV** 430/3; **P.L.** 38/33, 42/7, 16/38); pl. n. ac. **trecători** (**P.L.** 42/3), **trecătoare** (**O.I** 38/20, 130/26), **trecătoarele** (**P.L.** 26/26).

TRÉCE vb. III. **I. 1.** I n t r a n z. A merge, a face o mişcare de deplasare (pe lîngă, peste sau printr-un anumit loc). *Văd suflelu-ţi candid prin spaţiu cum trece.* O.I 37/17. *Trec furnici ducînd în gură de făină marii saci.* O.I 87/5. *Trece lebăda pe ape Între trestii să se culce.* O.I 207/9. *Prin lumea rumână de apunerea frumoasă trece călugărul nostru.* P.L. 39/21. *Trecea Cezara, ca o-nchipuire de zăpadă.* P.L. 101/30; **O.I** 37/5, 38/5, 51/26, 61/22, 62/27, 63/13, 63/23, 66/15, 67/31, 69/14, 74/5, 87/4, 94/13, 95/12, 97/16, 104/22, 107/9, 133/30, 144/36, 147/20, 186/4, 191/2, 192/10, 206/1, 211/14, 214/13, 214/15, 220/1, 221/11, 231/5; **P.L.** 5/10, 6/26, 7/7, 10/20, 11/20, 26/13, 26/23, 29/5, 36/7, 38/38, 39/38, 39/40, 41/30, 41/30, 44/5, 44/11, 44/36, 51/31, 52/40, 53/19, 53/25, 53/29, 57/1, 60/9, 60/21, 65/5, 67/30, 78/1, 87/30, 95/28 [V. 33; Pr. 32]. ◒ (Repetiţie) *Este umbra blînd-a iubirii cei de veci, Ce trece cu înlreaga-i putere, pe cînd treci!* O. IV 432/12. *Cum între cer şi mare trec pasările stol, Trec gîndurile mele a sufletului gol.* O. IV 432/27—28 [V. 4]. ◇ E x p r. **A trece peste cineva** = a dispreţui, a desconsidera, a neglija, a nu lua în seamă. ◒ (Metaforic) *A nimiei, a zdrobi. Am jurat ca peste dînşii să trec falnic, fără pâs.* O.I 147/9 [V. 1]. ✦ F i g. A se face simţit, a se arăta. *Pe faţa lui cea slabă trece-uşor un nour roş.* O.I 52/3. *Prin frunzele uscate Rînduri, rînduri trece-un freamăt, ce le scutură pe toate.* O.I 83/21. *Un zîmbet fin şi cu toate astea atît de inocent trecu peste faţa lui.* P.L. 26/36; cf. **O.I** 50/20, 67/5, 93/30, 117/21 [V. 6; Pr. 1]. ✦ A curge. [Izvoarele] *trec cu harnici unde.* O.I 85/9. *Tainic genele le plec, Căci mi le împle plînsul. Cînd ale apei valuri trec Călătorind spre dînsul.* O.I 175/19 [V. 2].

2. I n t r a n z. A merge într-o anumită direcţie. *Ea trece mîndră la vînat.* O.I 229/6 [V. 1]. ✦ A avea traseul prin... *Ploaia cădea... pe străzile... noroioase, ce trec prin noianul de case mici.* P.L. 26/10. *În stînga un drum trecea ca o cordea.* P.L. 72/20 [Pr. 2].

3. R e f l. pas. (Construit cu dativul) A lerta, a uita. *Vă miraţi, cum de mîncîuna astăzi nu vi se mai trece?* O.I 151/18 [V. 1].

4. T r a n z. (Folosit şi a b s o l.) A depăşi, a lăsa în urmă; a păşi peste un obstacol, a traversa. *De treci codrii de aramă, de departe vezi albind Ş-auzi mîndra glăsuire a pădurii de argint.* O.I 85/1. *Ei zboar-o vijelie, trec ape fâr' de vad.* O.I 98/11. *Treptele erau pulrede şi negre — pe ici, pe colo lipsea clte una, aşa încît trebuiai să treci două deodată şi balconul de lemn se clătina sub paşi.* P.L. 29/14. [Cezara] *începu să treacă şi apa fugea împrejurul gleznelor ei.* P.L. 101/37; cf. **P.L.** 52/27, 97/39, 98/17 [V. 2; Pr. 5]. ◒ (În context figurat) *Noi avem în veacul nostru acel soi ciudat de barzi, Care-ncearcă prin poeme să devie cumularzi... Iar cărările vieţii fiind grele şi înguste, Ei încearcă să le treacă prin proteţie de fuste.* O.I 137/24 [V.1]. ◇ I n t r a n z. *Ei trec cu răpejune de ruri fără punţi.* O.I 98/13. [Lucezăruf] *trece ca pe prag Pe marginea ferestei.* O.I 170/5 [V. 2]. ◒ (Construcţie metaforică) **A trece de al lumii otar** v. h o t a r [V. 1].

5. T r a n z. A atinge uşor în alunecare (suprafaţa unui corp). *Trece mîna pe la tîmple.* O.I 103/30. *Tu treci cu mîna albă prin vîfele de păr.* O.IV 433/4 [V. 2].

6. I n t r a n z. F i g. A avea de suferit, de îndurat; a fi supus la... *Prin schimbările prin care am trecut, corpul meu trebuie să fi devenit fenomenal.* P.L. 61/11 [Pr.1].

7. I n t r a n z. A schimba o stare cu alta. *Îl voi cloroforma, ca din leşin să treacă într-un somn adînc.* P.L. 59/24 [Pr. 1].

II. I n t r a n z. A străbate (un spaţiu, o întindere), a se perinda; a pătrunde. *Părea că pintre nouri s-a fost deschis o poartă. Prin care trece albă regina nopţii moartă.* O.I 69/2. *Luna trece prin slejari.* O.I 186/21. *Luna palidă trecea prin nouri suri.* P.L. 18/33; cf. O.I 84/22, 95/15, 105/5, 148/24; **O.IV** 364/11; **P.L.** 15/35, 15/37, 19/10, 26/5, 29/15, 40/1, 44/29, 44/31, 44/34, 48/31, 60/21, 101/23 [V. 7; Pr.13]. ◇ Expr. **A-l trece** (cuiva) **pe dinainte** = a se petrece, a se întîmpla. *O sărmane! îţi lu minte clte-n lume-ai auzit, Ce-ţi trecu pe dinainte, clte singur ai vorbit?* O.I 134/4. *Multe trec pe dinainte, În auz ne sună multe.* O.I 194/9; cf. **O.I** 94/9 [V. 3]. **A-l trece** (cuiva) **prin gînd** sau **a trece**

prin gîndul cuiva v. g î n d [V. 2]. **A-l treee (cuiva) prin minte** v. m i n t e [V. 1; Pr. 6]. **A-l treee (cuiva) prin inimă** sau **a treee prin sufletul cuiva** = a cuprinde, a înfiora. *Simt că-n a lor suflet trecu fior de gheață.* O.I 97/33. *Un ce nemaisimțit li trecu prin inimă.* P.L. 93/19 [V. 1; Pr. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **A-l treee (cuiva) vîntul prin gînd** v. v î n t [V. 1]. **A treee în lume** = a avea succes în viață. ◒ (Repetiție) *Trecură-n lume cine-o treee; Ca să nu-ndrăgești nimică, Tu rămîi la toate rece.* O.I 198/10 [V. 2]. **A treee prin anii săi** (sau **prin această lume, prin viața**) = a-și petrece viața, a trăi (v. și a l e r g a). *Gonii de toată lumea prin anii mei să trec.* O.I 116/1. *Prin această lume să trecem ne e scris Ca visul unei umbre, ca umbra unui vis.* O.I 127/9. *Eu voi trece nepăsător prin această viață.* P.L. 87/24 [V. 2; Pr. 1].

III. I n t r a n z. și r e f l. **A pleri, a** dispărea. *Ce e val ca valul trece.* O.I 194/6. *Cînd unul trece, altul vine În astă lume a-l urma, Precum cînd soarele apune El și răsare undeva.* O.I 204/6. *Surîdea suferitor oarecum gura de purpură . . . o rază a Ierihonului, a cărei frumusețâ nu se trece.* P.L. 93/5; cf. O.I 26/6, 196/32, 198/15, 213/15; P.L. 41/22 [V. 6; Pr. 2]. ✦ A se scurge. *Unii plini de plăcere petrec a lor viață, Trec zilele voioase și orele surîd.* O.I 56/17. *Porni luceafărul. Creșteau În cer a lui aripe, Și căi de mii de ani treceau În tot atîtea clipe.* O.I 176/11. *Floare de crîng. Astfel viețele și tinerețile Trec și se sting.* O.IV 378/24. *Negri vor trece anii mei.* P.L. 70/9; cf. O.I 60/30, 120/1, 123/4, 123/20, 201, 201/1, 208, 214/5; O.IV 432/12; P.L. 28/6, 81/7 [V. 12; Pr. 3]. ◒ (Repetiție) *Trecu o zi, trecură trei Și iarăși, noaptea, vine Luceafărul deasupra ei Cu razele-i senine.* O.I 171/9. *De-or trece anii cum trecură, Ea tot mai mult îmi va plăcè, Pentru că-n loat-a ei făptură E-un „nu știu cum" și-un „nu știu ce".* O.I 208/1. *Trecu o lună, trecură două, trecură nouă și împărăteasa făcu un ficior alb ca spuma laptelui.* P.L. 4/13 [V. 4; Pr. 3]. ◒ (În context figurat) *S-a întors mașina lumii, cu voi viitorul trece; Noi suntem iarăși trecutul, fără inimi, trist și rece.* O.I 35/16. *Și mi-i ciudă cum de vremea Să mai treacă se îndură, Cînd eu stau șoptind cu draga Mînă-n mînă, gură-n gură.* O.I 106/14 [V. 2]. ◒ (Construcție metaforică) **Vreme trece, vreme vine** v. v r e m e [V. 4].

— Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **tree** (O.I 74/5, 186/4, 192/10), 2 sg. **treci** (O.I 85/1, 107/9, 211/14, 213/15; O.IV 432/12, 433/4), 3 sg. **treee** (O.I 35/16, 37/17, 50/20, 51/26, 52/3, 60/30, 61/22, 67/5, 69/2, 83/24, 84/22, 87/4, 91/13, 103/30, 117/27, 123/20, 133/30, 144/36, 151/18, 158/5, 170/5, 18../21, 194/1, 194/6, 194/16, 196/32, 198/15, 198/20, 201/5, 206/1, 207/9, 211/5, 229/6, 231/5; O.IV 432/12, 132/12; P.L. 6/26, 39/21, 39/38, 40/1, 11/30, 51/31, 87/30), **se treee** (P.L. 93/5), 3 pl. **tree** (O.I 9/10, 9/10, 26/6, 56/17, 62/27, 67/31, 85/9, 87/5, 97/16, 98/11, 98/13, 104/22, 105/5, 148/24, 175/19, 194/9, 214/13, 214/15, 221/11; O.IV 364/11, 365/15, 378/24, 132/27, 432/28; P.L. 26/10, 39/10, 62/33, 65/5, 81/7), imp. 3 sg. **treeea** (O.I 63/23, 66/15; P.L. 5/10, 7/7, 11/20, 18/33, 19/10, 26/23, 29/5, 31/31, 36/7, 44/5, 44/14, 44/29, 44/31, 53/5, 53/19, 60/9, 67/30, 72/20, 101/23, 101/30), 3 pl. **treeeau** (O.I 176/11; P.L. 26/5, 26/13, 38/38, 52/40, 53/25, 53/26, 53/29, 60/24), p.s. 3 sg. **trecu** (O.I 93/30, 97/33, 134/4, 171/9, 171/9; P.L. 4/13, 15/37, 26/36, 29/15, 44/34, 44/36, 48/31, 93/19, 95/28), 3 pl. **treeură** (O.I 208/1; P.L. 4/13, 4/13, 10/20), p.c. 1 sg. **am treeut** (O.I 191/2; P.L. 61/41), 2 sg. **ai treeut** (O.I 37/4, 37/5), 3 sg. **a treeut** (P. L. 60/13), **au treeut** (O.I 123/4; P.L. 57/1), 3 pl. **au treeut** (O.I 147/20, 201, 201/1; P.L. 11,22), m.m. c.p. 3 sg. **treeuse** (P.L. 60/21), viit. 1 sg. **voi treee** (P.L. 87/24), 3 sg. **va trece** (P.L. 41/30), 3 pl. **vor treee** (O.I 120/1; P.L. 28/6, 70/9), **ar treee** (O.I 184/8, 198/10, 208, 208/1); conj. prez. 1 sg. **să tree** (O.I 116/1, 147/3), 2 sg. **să treei** (O.I 38,5; P.L. 29/14), 3 sg. **să treeă** (O.I 69/14, 95/12, 106/11, 137/24, 220/1; P.L. 15/35, 13.11, 59/24, 101/37), **treeă** (O.I 198/10), 1 pl. **să treeem** (O.I 127/9); opt. prez. 3 sg. **ar treee** (O.I 95/15); inf. **treee** (P.L. 52/27, 97/39); ger. **treeînd** (O.I 63/13; P.L. 78/1, 98/17).

TRĂCERE s. f. Mișcare dintr-un loc într-altul. ✧ Loc. adj. **În treeere** = întîmplător. *Cîte nunuri ar tăvăli el . . . pentru . . un surîs în treeere.* P.L. 57/21 [Pr. 1]. ◒ (Construcție metaforică; cu referire la scurgerea timpului; v. și g a m ă, v r e m e) **Vecinică treeere.** [Cocorii] *zboară ce pot Și-a lor întrecere Vecinică trecere — Asta e tot.* O.IV 378/19 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Transformare. [Moartea] *va fi o trecere molcomă și firească de care nu mă tem.* P.L. 82/35 [Pr. 1].

TRECÚT[1] s. n. Timp care s-a scurs, vremea de altădată. *La trecutu-ți mare, mare viitor.* O.I 15/4. *Zboare anu-acesta Și se cufunde în trecut.* O.I 204/22. *Nu e adevărat că există un trecut — consecutivitatea e în cugetarea noastră.* P.L. 25/33; cf. O.I 119/27; P.L. 37/13, 37/23, 37/25, 47/11 [V. 4; Pr. 5]. ◒ (În contexte figurate) *Sculați-vă . . . căci anii trecutului se-nșiră, În șiruri triumfale stindardul îl răsfiră, Căci Roma a-nviat.* O.I 24/7. *Cu voi viitorul trece, Noi suntem iarăși trecutul, fără inimi, trist și rece.* O.I 35/17. *Universul fără margini e în degetul lui mic. Căci sub frunte-i viitorul și trecutul se închegă.* O.I 132/7. *Dar lăsați măcar strămoșii ca să doarmă-n colb de cronici; Din trecutul de mărire v-ar privi cel mult ironici.* O.I 151/30; cf. O.I 182/2, 196/5 [V. 6; Pr. I]. ◒ (Personificare) *Vedeți cum urna crapă, cenușa retnvie, Cum murmură trecutul cu glas de bătălie Poporului roman.* O.I 24/26 [V. 1]. ✧ Loc. adv. **În treeut** = altădată, odinioară. [Luceafărul] *nu mai cade cu-n trecut În mări din loi înaltul.* O.I 181/9 [V. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **A smulge un sunet din trecutul vieții** v. s u n e t [V. 1]. **Trecut de gînduri** = amintiri. *Nu pot să văd încă Ce-adînc trecut de gînduri e-n noaptea lui adîncă.* O.I 232/14 [V. 1]. **Glasuri de trecut** v. g l a s [V. 1]. ◒ (Metaforic) Vestigiu. *Treceа prin codri pustii, prin munți cu frunțea ninsă, și cînd răsărea dintre stînci bătrîne luna cea palidă ca fața unei fețe moarte, atunci vedea din cînd în cînd cîte o streanță uriașă alîrnată de cer, ce încunjura cu poalele ei virful vreunui munte — o ucaple sfîrlicată, un trecut în ruină, un castel numai petre și ziduri sparte.* P.L. 11/25 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **treeut** (O.I 15/17, 181,9, 186/1, 204/22, 232/14; P.L. 11/25, 25/21, 25/33, 37/25), **treeutul** (O.I 24/26, 35/17, 115, 132/7, 149/27, 151/30, 190/1, 201/9; P.L. 37/13, 47/11), **tr. eutu** (O.I 15/4), g. d. **treeutului** (O.I 24/7; P.L. 37/23).

TRECÚT[2], **-Ă** adj. 1. Care nu mai există, care s-a întîmplat odinioară, de demult, vechi, dispărut. *Visuri treeute, uscate flori Ce-ați fost viața vieții mele, Cînd vă urmam eu, cătinde stele, Cum ochiul urmă un meteor.* O.I 26/1. *Spre-a-ți aminti treeutele petreeri, Condeiu-n mînă tu mi-l pui cu silă.* O.IV 333/9. *Omul are-n el numai șir, ființa altor oameni viitori și treeuți.* P.L. 41/21. *Prin mintea lui trec iute, turburi, amestecate, toate întîmplările abia*

recute. P.L. 62/34 ; cf. **O.I** 107/6 ; **P.L.** 38/8 [V. 3 ; Pr. 3]. ◒ (În context figural) *Nici luna plutitoare, nici stelele din ceri N-or să pătrundă-n umbra trecutelor dureri*. O.IV 432/14 [V. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **A mula pana în culoarea unor vremi de mult trecute** v. p a n ă [V. 1]. **A face ca zilele trecute să fie azi** v. z i [V. 1].

2. Anterior celui prezent, precedent. [Făt-Frumos] *vede iar o priveliște ca-n ziua trecută*. P.L. 17/9 [Pr. 1].

– Forme gramaticale : sg. n. ac. **trecută** (**P.L.** 17/9, 38/8), pl. n. ac. **trecute** (**O.I** 112/7 ; **P.L.** 62/34), **trecutele** (**O.I** 107/6 ; **O.IV** 333/9), g. d. **trecuți** (**P.L.** 41/21), **trecute** (**O.I** 32/22), **trecutelor** (**O.IV** 432/14), voc. **trecute** (**O.I** 26,1).

TREI num. card. Numărul care are în numărătoare locul între doi și patru. *Trecu o zi, trecură trei Și iarăși, noaptea, vine Luceafărul deasupra ei Cu razele-i senine*. O.I 171/9 [V. 2]. ◇ (Adjectival) *El ar răcni ca leii, dar vai ! nu poate plînge. De zile trei își spune povestea vieții-ntregi*. O.I 88/15. *Încorda-voi a mea lîră să cînt dragostea ? Un lanț Ce se-mparte cu frățiie între doi și trei amanți*. O.I 140/6. *El a pus doi sori și trei luni în albastra adîncime a cerului*. P.L. 51/7 ; cf. **O.I** 146/28, ; cf. **O.I** 162/22 **P.L.** 4/17, 15/5 24/2, 80/26 [V. 4 ; Pr. 5]. ◒ (Construcție metaforică) **Zile cu trei sori în frunte** v. f r u n t e [V. 1]. ◇ (Formează numeralul adverbial corespunzător) *În poarta prăbușită ce duce-n fund de munte, Cu cirja lui cea vechie el bate de trei ori*. O.I 93/27 [V. 1].

– Formă gramaticală : n. ac. **trei** (**O.I** 31/5, 88/15, 93/27, 140/6, 146/28, 162/22, 171/9 ; **P.L.** 4/17, 15/5,24/2, 51/7, 80/26).

TREIERĂ vb. I. T r a n z. F i g. A cutreiera. *Mii de valuri senine, strălucite ... treieră aria mării încet*. P.L. 11/29 [Pr. 1].

TRÉILEA, TRÉIA num ord. (Precedat de articolul posesiv „al", „a", „ai", „ale") Care ocupă într-o serie locul după primii doi. *Scrisoarea III*. O.I 142. *Cînd era-nspre sara zilei a treia, buzduganul căzînd, se izbi de o poartă de aramă*. P.L. 5/20. *A treia zi se cunună împăratul cu fata Genarului*. P. L. 23/11 ; cf. **O.I** 183/29 [V. 2 ; Pr. 2].

– Forme gramaticale : sg. n. ac. a treia (**O.I** 142, 183 29 ; **P.L.** 23 11), g.d. **a treia** (**P.L.** 5/20). — Scris și : *III* (**O.I** 142).

TREMÍND, -Ă adj. Sovăielnic, nesigur. ◒ (În context figural) *Precum călătorul, prin munți rătăcind, ... La slaba lumină ce-o vede lucind Aleargă purtat ca de vînt ... Așa și speranța – e-un licur ușor, Cu slabe-i lumină pătindă. Animă-ne-odată tremîndul picior, De uită de surcini, de uită de nori Și unde o vede s-avîntă*. O.I 11/13 [V. 1].

TRÉMUR s.n. 1. Mișcare involuntară, ușoară și repetată a unei părți a corpului. *Stai cu buze disciește de un tremur dureros*. O.I 82/30 [V. 1]. ◒ (În context figural) *De-ai genei tale gingaș tremur Altină viața mea de veci*. O.I 211/15 [V. 1].

2. Mișcare, clătinare ușoară și repetată a unui lucru. *Apele-nceține în tremur străveziile lor fețe*. O.I 142/10 [V. 1]. ◇ Loc. adv. **În tremur** = tremurînd, undulînd. *Lîngă lacul care-n tremur somnoros și lin se bale, Vezi o masă mare-nlinșă cu făclii prea luminate*. O.I 85/17[V. 1].

TREMURÁ vb. I. I n t r a n z. **1.** A face mișcări bruște continue și involuntare din cauza unei stări fizice sau psihice deosebite. *Și de frig ta piept și-ncheie tremurînd halatul vechi*. O.I 132/3. *Dionis, lungit în patu-i, tremură în friguri*. P.L. 62/21. *S-aruncă la picioarele tînărului, cu mîinile unite, tremurînd și aproape plîngînd*. P.L. 88/17 ; cf. **P.L.** 20/11, 28/30, 43/28, 49/36 [V. 1 ; Pr. 6]. ◒ (Element de personificare) *Apusul își împinse toate neamurile-ncoace ... Tremura înspăimîntată marea de-ale lor corăbii*. O.I 147/4 [V. 1]. ◇ Expr. **A tremura ca varga** v. v a r g ă [Pr. 1].

2. A se clătina ușor. [Un păianjen] *a țesut subțire pînză străveche ca o mreajă; Tremurînd ea licurește și se pare a se rumpe*. O.I 76/31. *Flori albastre tremur-ude în văzduhul tămîiet*. O.I 85/4. *După geamuri, tremur numa Lungi perdele încrețite*. O.I 152/5. *Clătînd catargele, Tremură largele Vase de lemn*. O.IV 378/7 [V. 4]. ◒ (Metaforic) *Vîntul tremură-n perdele*. O.I 113/5 [V. 1].

3. A licări, a sclipi. *Dintre codri, tremurînd s-arată luna*. O.I 148/36. *Luna ... părea ca o cetate sfîntă și argintie, spînzurată din cer, ce tremura strălucită*. P.L. 20/18. *Stelele mari izvorăsc pe albastrele lanuri ale cerului și tremură voluptos în aerul moale*. P.L. 39/17 ; cf. **O.I** 9/19, 63/27, 152/7, 155/11, 168/18, 179/4, 181/5, 188/10 ; **P.L.** 78/27, 101/22 [V. 9 ; Pr. 4].

4. A undui ușor. *Vino-n codru la izvorul Care tremură pe prund*. O.I 75/2. [Lacul] *tremurînd cu unde-n spume, Între trestie le farmă*. O.I 210/9. *Vairea nemărginirei, ce tremura mișcată*. P.L. 54/5. *Apa ... tremurînd își arunca din cînd în cînd undele sclipitoare*. P.L. 101/27 [V. 2 ; Pr. 2].

5. A vibra. *Și-n cerul cel curat al serei tremurau din palat clinirea mîndre și senine*. P.L. 5/32. *El auzi prin aerul nopții tremurînd notele dulci ale unui clavir*. P.L. 36/19 [Pr. 2].

6. F i g. (Despre oameni sau despre părți ale corpului lor) A se înfiora din cauza unei emoții puternice. *Unu-n brațele altuia, tremurînd ei se sărută*. O.I 82/17. *Să fac,o suflet, ca din nou să tremuri, Cu mîna mea în van pe lîră lunec*. O.I 201/10. *Tu vrei să iubești ... toată fibra inimei tale tremură la această vorbă*. P.L. 76/28 ; cf. **O.I** 10/3, 21/6 ; **P.L.** 77/13, 87/12 [V. 1 ; Pr. 3].

– Forme gramaticale : ind. prez. 3 sg. **tremură** (**O.I** 9/19, 10/3. 75/2, 113/5, 152/7. 181/5, 188/10 ; **P.L.** 62/21, 76/28), 3 pl. **tremură** (**O.IV** 378/7), **tremur** (**O.I** 85/4, 152/5, 155/11 ; **P.L.** 39/17), imp. 3 sg. **tremura** (**O.I** 147/4, 168/18 ; **P.L.** 20/18. 28/30, 54/5, 77/13, 84/22), 3 pl. **tremurau** (**P.L.** 5/32. 43/28, 101/22) ; conj. prez. 1 sg. **să tremur** (**P.L.** 87/12), 2 sg. **să tremuri** (**O.I** 201/10) ; opt. prez. 3 sg. **ar tremura** (**O.I** 21/6) ; ger. **tremurînd** (**O.I** 63/27, 76/31. 82/17. 132/3, 148/36. 179/4. 210/9 ; **P.L.** 20/11, 36/19, 19/36, 78/27, 88/17, 101/27).

TREMURÁT[1] s. n. Tremur. ◒ (Metaforic) Clipire. *Te urmărește săptămîni Un pas făcut alene, O dulce strîngere de mîni, Un tremurat de gene*. O.I 189/20 [V. 1].

TREMURÁT[2], **-Ă** adj. Care tremură ; nesigur, șovăielnic (din cauza emoției). ◒ (Construcție metaforică) **Voluptos joc cu leoane și cu glasuri tremurate** v. j o c [V. 1].

– Formă gramaticală : pl. n. ac. **tremurate** (**O.I** 36/14).

TREMURĂTÓR, -OÁRE adj. **1.** (Despre oameni sau despre părți ale corpului lor) Care palpită, vibrează (din cauza unei emoții puternice). *El ascultă tremurător, Se*

aprindea mai tare Şi s-arunca fulgerător, Se cufunda în mare. O.I 168/29. *Ea nu mai era aceeaşi. Din tremurătoare deveni tină.* P.L. 85/19. *Ea se uita în oglindă . . . cu buzele tremurătoare.* P.L. 95/19 [V. 1; Pr. 2]. ✦ Care se mişcă undulnd uşor. *Ce cauţi unde bate luna Pe-un alb izvor tremurător Şi unde păsările-nlr-una Se-ntrec cu glas cirlpilor?* O.I 228/2. *Prin mreaja vie şi tremurătoare a ferestii pătrundeau razele soarelui.* P.L. 73/35 [V. 1; Pr. 1].

2. (Despre voce, glas, sunete) Care are variaţii de ton: care este şovăielnic. *Dintr-o fereastră deschisă din cutul de sus et auzi prin aerul nopţii tremurînd notele dulci ale unui clavir şi un tînăr şi tremurător glas de copilă adiind o rugăciune uşoară, purecă parfumată, fantastică.* P.L. 36/20. *Tremurătorul glas al clopotului împlea sara chemînd la vecernie.* P.L. 38/1. — *Tu . . . repetă ea încet, cu ochii pe jumătate închişi, cu glas tremurător.* P.L. 68/28; cf. P.L. 36/30 [Pr. 4].

— **Forme gramaticale**: sg. n. ac. **tremurător** (**O.I** 168/29, 228/2; **P.L.** 36/20, 68/28), **tremurătorul** (**P.L.** 38/1), **tremurătoare** (**P.L.** 36/30, 73/35, 85/19; pl. n. ac. **tremurătoare** (**O.I** 95/19).

TREMURÍND, -Ă adj. **1.** Care tremură, tremurător. *Astfel mîna-ţi tremurîndă Bate-un cîntec mort şi viu.* O.I 18/21. *Două umbre de aripe ce se mişcă tremurînde.* O.I 51/11. *Omul . . . se uita spărios şi uitil la Dan . . . cu buzele tremurînde şi cu paşi şovăitori.* P.L. 48/21 [V. 2; Pr. 1]. ◒ (Element de personificare) *Vîntul jalnic bate-n geamuri Cu o mînă tremurîndă.* O.I 76/1 [V. 1].

2. Vibrînd. *Astfel notele murinde . . . Zbor sub mîna-ţi tremurînde.* O.I 18/15 [V. 1].

3. Fig. Cuprins de emoţie. *Naţiunea cea română, Care are-n mii de inimi sufletul ei tremurînd.* O.I 28/6 [V. 1].

4. Unduitor. *Luna tremură pe codri, se aprinde, se măreşte . . . Numai lebedele albe, cînd plutesc încet din trestii . . . Cu aripele întinse se mai scutură şi-o taie Cînd în cercuri tremurînde, cînd în brazde de văpaie.* O.I 152/14 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **tremurînd** (**O.I** 28/6), **tremurîndă** (**O.I** 18/21, 76/4); pl. n. ac. **tremurînde** (**O.I** 18/15, 51/11, 152/14; **P.L.** 48/24).

TRESĂRÍ vb. IV. Intranz. **1.** A face o mişcare bruscă, din cauza unei emoţii. *Tresar la pasul tău, cînd trec.* O.I 211/14 [V. 1]. ◒ (Metaforic) *Tresărînd scînteie lacul Şi se leagănă sub soare.* O.I 121/1 [V.]. ◒ (Construcţie metaforică) **A tresări în cercuri** v. cerc [V. 1].

2. A se trezi brusc din somn, dintr-o stare de visare sau de neatenţie. *De murmur duios de ape Ea trezită-atunci tresare.* O.I 66/22. *Ce tresari din vis deodată?* O.I 76/7. *Ca din farmec ea tresare.* O.I 103/21 [V. 3]. ◒ (Element de personificare) *Simţeam că universul la pasu-mi tresărea.* O.I 91/3. *Biserica creştină, a ei clopotească De-un fulger drept în două e ruptă şi tresare.* O.I 95/2 [V. 2].

— Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **tresar** (**O.I** 211/14), 2 sg. **tresari** (**O.I** 76/7), 3 sg. **tresare** (**O.I** 66/22, 95/2, 103/21), imp. 3 sg. **tresărea** (**O.I** 91/3); ger. **tresărînd** (**O.I** 74/3, 121/1).

TRÉSTIE s. f. Plantă (*Phragmites communis*). *Vîntu-n trestii lin fogneacă.* O.I 74/15. *Lebedele albe . . . plutesc încet din trestii.* O.I 152/11. [Luceafărul] *trece ca pe prag Pe marginea ferestei Şi ţine-n mînă un toiag Încununat cu trestii.* O.I 170/8. *Trece lebăda pe ape Între trestii să se culce.* O.I 207/10; cf. **O.I** 44/14, 74/7 [V. 6]. ◇ (La sg., cu sens colectiv) *Lîngă balta cea senină Şi sub trestia cea lină Vom şedè.* O.I 54/23. *Dîndu-şi trestia-ntr-o parte Stă copila lîn plecată.* O.I 72/13. [Lacul] *tremurînd cu unde-n spume, Între trestie le farmă.* O.I 210/10. *Luminiş de lîngă baltă, Care-n trestia înaltă Legănîndu-se din unde. În adîncu-i se pătrunde Şi de lună şi de soare Şi de păsări călătoare.* O.I 215/6 [V. 4].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **trestie** (**O.I** 210/10), **trestia** (**O.I** 54/23, 72/13, 215/6); pl. n. ac. **trestii** (**O.I** 74/7, 71/15, 152/11, 170/8, 207/10). g.d. **trestiilor** (**O.I** 44/14).

TRETÍN s. m. Cal de trei ani. *Scoase inimile din cîteşişapte căi, spre a le pune pe toate într-un tretin slab.* P.L. 17/39. *Tretinul cel cu inimele sta culcat.* P.L. 18/1 [Pr. 2].

TREZÍ vb. IV. **1.** Tranz. şi refl. A (se) deştepta din somn. *De murmur duios de ape Ea trezită-atunci tresare.* O.I 66/22. *Ca plumbul surd şi rece el doarme ziua toată . . . Dar noaptea se trezeşte şi fine judecată.* O.I 96/19. *El se trezi pe cînd mijea de ziuă.* P.L. 16/26. *Voi adormi . . . de nu m-aş trezi numai iar.* P.L. 82/37; cf. **O.I** 42/11, 80/26; **P.L.** 9/24, 13/39, 17/22, 59/23, 62/23, 63/21, 81/14, 92/34 [V. 1; Pr. 10]. ◒ (Element de personificare) *Vin' cu mine, rătăceşte Pe cărări cu colituri. Unde noaptea se trezeşte Glasul vechilor păduri.* O.I 209/7. *Florile se trezeau proaspete după somnul lung al nopţii.* P.L. 72/3 [V. 1; Pr. 1]. ✦ A învia. *Poporul* [Egiptului] *cu oraşele-i deodată se trezeşte şi se duce.* O.I 45/28 [V. 1].

2. Tranz. şi refl. A (se) deştepta dintr-o stare de amorţeală sau de visare. *Fruntea mea este trezită de al buzei late-nghef.* O. I 30/6. *Aerul lin al nopţii îl trezise.* P.L. 95/25. *Ea-l lăsă un moment să se trezească din această beţie.* P.L. 94/26; cf. **P.L.** 27/9 [V. 1; Pr. 3]. ◒ (Metaforic) *Cu creştetele albe preoţi cu pleata rară. Trezeau din codri vecinici, din pace seculară, Mii roiuri vorbitoare.* O.I 96/9. *Tu eşti ca o vioară, în care sunt închise toate cîntările, numai ele trebuiesc trezite de-o mînă măiastră.* P.L. 42/22 [V. 1; Pr. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **A trezi pe cineva înăuntrul său** v. înăuntru [Pr. 1].

3. Tranz. Fig. A face să se nască; a provoca, a dezlănţui. *Vorba-i trezea furia vulgară.* O.I 52/20. *Fiecare construcţie* [din carte] *trezea o lume de cugetări.* P.L. 99/7 [V. 1; Pr. 1].

4. Refl. A ajunge într-o situaţie necunoscută, neaşteptată. *Trezindu-te, iubito, cu anii înapoi, Să fie neagră umbra în care-oi fi pierit.* O.I 127/16. *I se părea atît de firesc că s-a trezit în această lume.* P.L. 38/5 [V. 1; Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. se **trezeşte** (**O.I** 45/28, 96/19, 209/7), este **trezită** (**O.I** 30/6), imp. 3 sg. **trezea** (**O.I** 52/20; **P.L.** 99/7), 3 pl. **trezeau** (**O.I** 96/9), se **trezeau** (**P.L.** 72/3), p. s. 3 sg. **trezi** (**P.L.** 17/22, 92/34), se **trezi** (**O.I** 80/26; **P.L.** 16/26), p.c. 3 sg. s-a **trezit** (**P.L.** 38/5, 62/23), m.m.c.p. 3 sg. **trezise** (**P.L.** 95/25), viit. 3 sg. se va **trezi** (**P.L.** 42/23); conj. prez. 3 sg. să se **trezească** (**P.L.** 9/24, 94/26), 1 pl. să **trezim** (**P.L.** 59/23); opt. prez. 1 sg. m-aş **trezi** (**P.L.** 82/37), 3 sg. s-ar **trezi** (**P.L.** 63/21); ger. **trezindu-te** (**O.I** 127/16); part. **trezit** (**P.L.** 13/39, 27/9, 81/14), **trezită** (**O.I** 42/11, 66/22), **trezite** (**P.L.** 42/22).

TRICOLÓR, -OÁRĂ adj. Cu cele trei culori naţionale româneşti. ◒ (În context figurat) *Spună lumii large stea-*

9uri tricolouare, Spună ce-i poporul mare românesc. O.I 15/13 [V. 1].

TRIMÍTE vb. III. Tranz. **1.** A face să fie dus la o anumită destinație, a expedia. *Copacu-și uită foaia Ce pe vînt mi-a fost trimisă.* O.I 125/10. *Te-am rugu, mări, ruga Să-mi trimiți prin cineva Ce-i mai mîndru-n valeu la.* O.I 149/8. *El trimisese scrisoarea.* P.L. 58/8; cf. **O.I** 149/2, 149/12 [V. 4; Pr. 1]. ◒ (În context figurat; element de personificare) *Vîntu-o foaie veștejită Mi-au trimis mișcînd fereasta — Este mourtea ce-mi trimite Fără plic scrisoarea-aceasta.* O.I 125/2–3 [V. 2].

2. A dispune ca cineva să se ducă undeva. *În zadar ca s-o mai cate tu trimiți in lume crainic.* O.I 83/19 [V. 1].

3. A face să vie, să se arate. *El n-a vrut ca să condamne . . . ci a trimis Pre un înger.* O.I 53/19. *Atunci el* [sultanul]. *pricepe visul că-i trimis de la profet.* O.I 142/25 [V. 2.].

— Forme gramaticale: ind. prez. 2 sg. **trimiți** (**O.I** 83/19), 3 sg. **trimite** (**O.I** 125/3), **îi trimis** (**O.I** 144/25), p.c. 3 sg. **a trimis** (**O.I** 53/19), **au trimis** (**O.I** 125/2), **a fost trimisă** (**O.I** 125/10), m.m.c.p. 3 sg. **trimisese** (**P.L.58/8**), viit. 1 sg. **voi trimite** (**O.I** 149/12); conj. prez. 2 **sg.să trimiți** (**O.I** 149/8), 3 sg. **să trimiță** (**O.I** 149/2).

TRIST, -Ă adj. **1.** Mîhnit, supărat. *Aceleași mijloace se supun cîte există Și de mii de ani încoace Lumea-i veselă și tristă.* O.I 196/20. *El vine trist și gînditor Și palid e la față.* O. 1172/3. *O, marmură, aibi milă de sufletul meu trist!* O.IV 432/36. *Eu am momente cînd sunt trist.* P.L. 74/36; cf. **O.I** 31/9, 50/24, 144/21, 175/25; **P.L.** 3/16, 3/19, 15/25, 32/13, 74/37, 74/38, 88/39 [V. 7; Pr. 8]. ◒ (Element de personificare) *Se întreabă trist izvorul: Unde mi-i crăiasa oare?* O.I 122/7 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Întuneeat, palid, șters (v. și brun, învinețit, rău). *Abia candelu cea tristă . . . Blînd o rază mai aruncă.* O.I 50/19. *Biserica-n ruină Stă cuviosă, tristă, pustie și bătrînă.* O.I 69/18. *Soarele, ce azi e mîndru, el îl vede trist și roș.* O.I 133/11. *Florile triste și turburi se-nălbiră cu mărgăritarul cel străluciI.* P.L. 22/35; cf. **O.I** 69/22. 69/28 [V. 4; Pr. 1].

2. Fig. Care exprimă sau provoacă tristețe. *De pe frunlea mea cea tristă îu dai vîfele-nîr-o parte.* O.I 12/12. *Visurile lale toate, ochiul tău alil de tristu-i, Cu-a lui umedultnime toată mintea mea o mistui.* O.I 155/3. *Te duci și ani de suferință N-or să te facă ochii-mi triști.* O.I 211/2. *În acea față alil de palidă, plină, dar tristă. suridea su' vilor aurecum gura de purpură.* P.L. 93/3; cf. **O.I** 1/9, 1/22, 6/7, 35/1, 35.17, 40/1, 50/16, 71/2, 80/33, 82/35, 83/27, 88/8, 96/1, 125/19, 184/11, 213/18; **O.IV** 379/7, 132/6; P.L. 28/6, 31/21, 70/19, 70/32. [V. 10; Pr. 5]. ◒ (În contexte figurate) *O toamnă care întîrzie Pe-un istovit și trist izvor; Deasupra-i frunzele pustie — A mele visuri care mor.* O.I 212/10. [V. 1]. ◒ (Metaforic) *Vino iar în sin nepăsare tristă.* O.I 199/18 [V. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **A pune haine de imagini pe cadru rul trist și gol** v. haină [V. 1]. *Triste zidiri de țintirim* v. zidire [V. 1]. **Carte tristă și încîlcită** v. încîlcit [V. 1]. ◒ (Metaforic) Veșted. *Vol păstra intreg amarul Și norocul astor loi . . . Numai realea blînd-a morții. Foaia tristă le-am culeas: Mourtea vindec-orice rană Dînd la patime repaos.* O.I 126/6 [V. 1]. ◇ (Adverbial) *Tolușî este trist în lume.* O.I 55/32. *Ea zîmbind și trist se uită.* O.I 79/27; cf. **O.I** 105/10; **P.L.** 89/96/23,25; [V. Pr. 2]

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **trist** (**O.I** 1/22, 31/9, 35/17, 56/9, 71/2, 82/35, 88/8, 105/10, 122/7, 133/11, 144/21, 172/3, 175/25, 184/11, 212/10; **O.IV** 432/6, 432/36; **P.L.** 3/16, 3/19, 32/13, 74/36, 74/37, 74/38, 89/23, 96/25), **tristu** (**O.I** 155/3), **tristă** (**O.I** 1/19, 6/7, 35/1, 36/11, 40/1, 42/12, 50/16, 50/19, 50/24, 69/18, 83/27, 126/6, 196/20; **P.L.** 15/25, 31/21, 70/19, 70/32, 88/39, 93/3), **trista** (**O.I** 213/18; **O.IV** 379/7), voc. **tristă** (**O.I** 193/18); pl. n. ac. **triști** (**O.I** 211/2; **P.L.** 28/6), **triste** (**O.I** 69/22, 69/28, 96/1, 125/19, 129/11; **P.L.** 22/35), **triștii** (**O.I** 80/33).

TRISTÉȚĂ s. f. Mîhnire, supărare. *Fizionomia, surisul lui căpătase acea umbră dulce de tristețâ.* P.L. 31/29. *Tristeța fuge de mine.* P.L. 74/38. *După orele care-n amor se numese pășloreșți, rămine în om o profundă descuragiare și tristețâ.* P.L. 80/8. *Este un mister în această aversiune înainte, în tristețâ după plăcere.* P.L. 80/14 [Pr. 4]. ◒ (În context figurat) *Tristețâ, durere . . . Azilul își află în sînu-i de dor* [al speranței]. **O.I** 11/3; cf. **O.I** 12/18 [V. 2]. ✦ **Regret.** *Azi nici măcar îmi pare rău Că cu tristețâ capul tău Se-ncloarce în zădar.* O.I 192/11 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **tristeță** (**O.I** 11/3, 12/18, 192/11; **P.L.** 31/29, 80/8, 80/14), **tristeța** (**P.L.** 74/38).

* **TRISTÉȚE** s. f. v. **tristeță**.

TRIUMF s. n. Succes, reușită. *Jucători de cărți . . . trăgînd din cînd în cînd cu sorbituri zgomoloase cîte-o gură din cafeaua și berea ce li sta dinainte — semn de triumf!* P.L. 28/33 [Pr. 1].

TRIUMFĂ vb. I. Intranz. Fig. A se realiza, a reuși. *Deasupra idrei fluture cu vîntul Visul tău de glorii falnic triumfînd.* O.I 15/12 [V. 1].

TRIUMFÁL, -Ă adj. Fig. Impunător, solemn. ◒ (În context figurat) *Sculați-vă! . . . căci anii trecutului se-nșiră. În șiruri triumfale stindardul îl răsfiră Căci Roma a-nviat.* O.I 24/8 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Plin de strălucire. *Din taintica pădure Apare luna mare cîmpiilor azure, Împlîndu-le cu ochiul ei mîndru, triumfal.* O.I 63/10 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **triumfal** (**O.I** 63/10); pl. n. ac. **triumfale** (**O.I** 24/8).

TRIUNGHI s. n. Figură geometrică formată din trei laturi care se întretaie două cîte două, formînd trei unghiuri interne. *Tablele erau pline de schemele unei sisteme lumești imaginare pe mărgini cu portretele lui Platon și Pitagora și cu sentințe grecești. Două triunghiuri crucișe, incunjurate de sentința: „Director coeli vigilat noclesque diesque, qui sistit fixas horas terrigenae".* P.L. 35/26. *Deasupra ei în triunghi era un ochi de foc.* P.L. 52/28 [Pr. 2].

TRÎNDĂVÍE s. f. Lenevie. *Et se află în acele momente de trîndăvie plăcută, pe cari le are un dulău, cînd și-ntinde toți muschii.* P. L. 73/41 [Pr. 1].

TRÎNTÍ vb. IV. Tranz. **1.** A doborî. *Făt-Frumos o apucă* [pe mama pădurii] *de mijloc și o trînti cu toată puterea într-o piuă mare de peatră.* P.L. 6/40 [Pr. 1].

2. A face să se izbească. *Castelmare . . . ieși jute, trîntind ușa după sine.* P.L. 76/6 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. p. s. 3 sg. **trînti** (**P.L.** 6/40); ger. **trîntind** (**P.L.** 76/6).

TROHÉU s. m. Picior de vers, compus din două silabe, prima accentuată, iar a doua neaccentuată. ◒ (În context figurat) *Poți să nu mă mai întrebi . . . De ce dorm îngrămădite între galbenele file Iambii suitori, troheii, săltărețele dactile.* O.I 141/11; cf. **O.I** 137/4 [V. 2].

— Formă gramaticală: pl. n. ac. **trohelì** (**O.I** 137/4, 141/14).

TROIÁN s. n. Morman (de zăpadă). *Omătul . . . vîntul îl grămădește în troiene.* P.L. 51/23 [Pr. 1]. ◒ (Metaforic) *Vîntul adunat-a de flori de tei troiene.* O.I 97/27 [V. 1].

TROIENÍ vb. IV. Tranz. A acoperi cu zăpadă. *Iarna viscolu-l ascult . . . Troienind cărările.* **O.I** 123/11 [V. 1]. ◒ (Metaforic) *Cu flori m-or troieni Aduceri-aminte.* O.I 223/23; cf. **O.I** 216/27, 220/7, 222/10 [V. 4]. ◒ (Metaforic) A îngrămădi. *De cînd . . . dragul codru, troienindu-și frunza toată, Își deschide-a lui adînceuri . . . Tristă-i firea.* O.I 83/25. *Adormi-vom, troieni-va Tetul floarea-i pește noi.* O.I 101/5 [V. 2].

— Forme gramaticale: ind. viit. 3 sg. **va troieni** (**O.I** 101/5), 3 pl. **or troieni** (**O.I** 216/27, 220/7, 220/10, 223/23); ger. **troienind** (**O.I** 123/11), **troienindu-** (**O.I** 83/25).

TRÓMBĂ s. f. (Italienism) Trompetă. *Tromba de moarte purtătoare Cu glasul ei lugubru răcnește la popoare.* **O.I** 24/13 [V.1].

TRON s. n. **1.** Scaun regesc. *Îi asculta de pe tronurile lor, în înveșmîntele castele.* P.L. 37/26 [Pr. 1]. ◆ Jeț în care stau prelații (în timpul unei ceremonii). *Bătrînul cu-a lui ctrjă sus genele-și ridică, Se uită lung la dînsul, dar gura-închisă-i tace; Cu greu a lui picioare din piatră le desface, Din tronu-i se coboară, cu mîna semn îi face.* O.I 93/24. *Din tronul lui de piatră bătrînul preot vede.* O.I 98/16 [V. 2].

2. Fig. Putere suverană a monarhilor. ◒ (În contexte figurate) *Cad putredele tronuri în marea de urgie, Se sfarmă deodată cu tanful de sclavie și sceptrele de fier.* O.I 24/31. [Alecsandri] *visînd o umbră dulce cu de-argint aripe albe . . . El îi pune pe-a ei frunte mîndru diadem de stele, O așază-n tron de aur să domnească lumi rebele Și iubind-o fără margini, scrie: „visul de poet".* O.I 32/35. *Coroana sa . . . l-a ei poale-ar fi depus Pe-ale tronului covoare ea piciorul de-ar fi pus.* O.I 52/7 [V. 3].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **tron** (**O.I** 32/35), **tronul** (**O.I** 93/24, 98/16), g. d. **tronului** (**O.I** 52/7); pl. n. ac. **tronuri** (**O.I** 24/31), **tronurile** (**P.L.** 37/26).

TRÓPOT s. n. Zgomot produs de alergarea cailor. *Urlă cîmpul și de tropot și de strigăt de bătaie.* O.I 118/10 [V. 1].

THOSNÍ vb. IV. Intranz. A pocni, a pîrîi. *Clopotnița trosnește, în stîlpi izbește toaca.* O.I 69/13. *Ghețușul trosnea sub pași.* P.L. 67/30 [V. 1; Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **trosnește** (**O.I** 69/13); imp. 3 sg. **trosnea** (**P.L.** 67/30).

TRUFÁȘ, -Ă adj. Măreț, superb. *Colo se ridic trufașe Și clerne cu și mîndrea piramidele-uriașe.* O.I 13/22 [V. 1].

TRUFÍE s. f. Semeție. *Au zidit munte pe munte în antica lor trufie.* O.I 43/17 [V. 1].

TRUNCHI s. n. și m. Tulpină de copac. [Palmii] *naltă zveltele lor trunchiuri.* O.I 44/23. *După trunchiul gros,* [soarele] *aruncă dungi rumene pe stanurile munților.* P.L. 39/11. *Ea bătu cu pumnii în trunchiul de copac.* P.L. 95/16; cf. **O.I** 63/17; **P.L.** 95/13 [V. 2; Pr. 3]. ◒ (Comparație) *La era ca trunchiu-l și nu se mișca de loc.* P.L. 17/21 [Pr. 1]. ◒ (Metaforic) Copac. *Pare că și trunchii vecinici poartă suflete sub coajă.* O.I 85/5. *Trunchii pădurilor se ajungeau cu ramurile lor.* P.L. 51/41 [V. 1; Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **trunchi** (**P.L.** 95/13), **trunchiul** (**O.I** 63/17; **P.L.** 17/21, 39/11, 95/16); pl. n. ac. **trunchiuri** (**O.I** 44/23), **trunchii** (**O.I** 85/5; **P.L.** 51/11).

***TRUNCHIÁT, -Ă** adj. v. **trunchiet**.

TRUNCHIÉT, -Ă adj. Retezat. *Stanuri negre și trunchiete despicau pe ici pe colo negurile.* P.L. 38/10 [Pr. 1].

TRUP s. n. Corp; trunchi. *Ici și colo a ei hăinuță s-a desprins din sponci și-arată Trupul alb în goticinuea-i, curăția ei de fată.* O.I 79/6. *Și din oglindă luminiș Pe trupu-i se revarsă, Pe ochii mari, bătînd închiși Pe fața ei întoarsă.* O.I 168/14. [Făt-Frumos] *puse pe trupul său împărătesc haine de păstor.* P.L. 4/31. *Un somn amorțit îi cuprinse trupul.* P.L. 17/26. *I se păru că fata de lîngă el se ridica încet . . . că trupul ei se risipea ca aer.* P.L. 20/34; cf. **O.I** 85/33, 229/4 [V. 4; Pr. 3]. ◒ (Element de personificare; în context figurat) *Timpul mort și-ntinde trupul și devine vecinicie, Căci nimic nu se întîmplă în întinderea pustie.* O.I 133/17 [V. 1]. ◆ Cadavru. *Făcliile ridică, se mișc în line pasuri, Duc'nd la groapă trupul reginei dunărene.* O.I 92/17 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **trup** (**O.I** 229/1), **trupul** (**O.I** 79/6, 85/33, 92/17, 133/17; **P.L.** 4/31, 17/26, 20/31), **trupu-** (**O.I** 168/14).

TU pron. pers. 2 sg. (Ține locul numelui persoanei căreia i se adresează vorbitorul) **1.** (La nominativ, adesea marcînd insistența asupra subiectului) *Tu ai fost divinizarea frumuseții de femeie.* **O.I** 29/7. *Numai tu de după gratii Vecinic nu te mai vești.* O.I 112/3. *Eu știu că tu ești Făt-Frumos.* P.L. 17/12 [V. 99; Pr. 92]. ◒ (Repetiție) *Îngerul iubirei, îngerul de pace, Pe altarul Vestei tainic surîzînd . . . Tu îl strîngе-a brațe, tu îi fă altare, Dulce Românie, asta îi-o doresc.* O.I 15/23. *Nu credeam să-nvăț a muri vrodată . . . Cînd deodată tu răsărișt în cale-mi, Suferință tu, dureros de dulce . O. I 199/5—6. Visez ori e aievea Tu ești în adevăr? Tu treci cu mîna albă prin vîrfele de păr?* O. IV 433/3—4. *Centrul acestui tablou ești tu! tu! tu!* P.L. 93/36 [V. 8; Pr. 11]. ◇ (Însoțit de un vocativ) *A părului lucire s-o deie luna plină, Iar duh dă-i tu, Zamolxe, sămînță de lumină.* O.I 94/24. *Cum nu vii tu, Tepeș Doamne, ca puntnd mîna pe ei, Să-i împarți în două cete: în smintiți și în mîșei.* O.I 151/31. *A cui ești tu, fata mea?* P.L. 8/9. *Nu vezi tu, Mario, că tot ce gîndesc eu, îngerii împlinesc în clipă?* P.L. 53/10. — *Vezi tu, Ermil?* P.L. 70/31 [V. 3; Pr. 3]. ◒ (Element de personificare) *Gură lu' înșală minte, nu mă spune nimărui.* O.I 80/22. *Lună tu, stăpîn-a mării, pe a lumii boltă luneci.* O.I 130/7 [V.2]. ◇ (Substantivat) *Era un tu singuratic, fără de a fi pus în legătură cu vo frază — și cu toate acestea ce tu?* P.L. 68/28,30. *Fiecare tu era controversat. Cînd își propuneau să-și zică tu, mureau de rușine.* P.L. 68/35 [Pr. 7]. ◒ (Repetiție) *Cînd stabileau diplomaticește să-și zică d-ta — atunci tu — tu din greșeală.* P.L. 68/38 [Pr. 2]. ◇ (Cu valoare generală, impersonal) *Cînd încheie cu-o privire amoroasele-nțelegeri, Cu ridicula-i simțire în la poarta ei să degeri?* O.I 157/26. *De te-ndeamnă, de te cheamă, Tu rămîi la toate rece.* O. I 194/8. *Ca să nu-drăgești nimică, Tu rămîi la toate rece.* O.I 198/12 [V. 15].

2. (La dativ) *Ţi-am dat palidele raze ce-nconjoară cu magie Fruntea îngerului-geniu.* O.I 30/1. *Ce-ţi pasă ţie, chip de lut, Dac-oi fi eu sau altul.* O. I 181/11. *Eu îţi zic: ai milă de mine.* P.L. 90/5 [V. 58 ; Pr. 67]. ◒ (Repetiţie) *Taci, nu ţi-e iertat să vorbeşti, nu ţi-e iertat.* P.L. 63/39 [Pr. 2]. ◇ Expr. *Ce ţi-i* (sau *ţi-e*) v. *ţi* [Pr. 2]. (Cu valoare generală , impersonal) *Roiesc ploşniţele roşii, de ţi-i drag să te-alţi la ele.* O. I 46/18. *Virtutea e uşnară Cînd ai ce-ţi trebuieşte.* O.I 60/7. *Şi poate că, din cînd în cînd, îţi vin momente de lucidităte, în care priveşti cu trezil din somn şi vezi deodată cu mirare o-ai trăit într-o ordine de lucruri strict organizată.* P.L. 81/13 [V. 4 ; Pr. 2]. ◒(Repetiţie) *Ş-acel rege-al poeziei, vecinic tînăr şi ferice, Ce din frunze îţi doineşte, ce cu fluierul îţi zice, Ce cu basmul povesteşte — veselul Alecsandri.* O.I 32/26. *Azi n-ai chip în toată voia în privirea-i să te pierzi, Cum îţi vine, cum îţi place pe copilă s-o dezmierzi.* O. I 155/22 [V. 4]. ◇ (În formă neaccentuată, repetă un complement indirect) *Lună lu, stăpîn-a mării, pe a lumii boltă luneci Şi gîndirilor dînd viaţă, suferinţele întuneci . . . Cîte fărmuri înflorite, ce palate şi cetăţi, Străbătute de-al tău farmec ţie singură-ţi arăţi.* O.I 130/14. *D-iale nu ţi-e bine, domnule, zise el nervos.* P.L. 61/1 [V.1 ; Pr.1]. ◇(În formă neaccentuată anticipează un complement indirect) *Ce-ţi doresc eu ţie, dulce Românie.* O.I 15. *Ce-ţi pasă ţie chip de lut, Dac-oi fi eu sau altul.* O.I 181/11. *Iubind în taină am păstrat tăcere, Gîndind că astfel o să-ţi placă ţie.* O.I 200/2. *Tu crezi . . . că eu nu te iubesc? Dar să-ţi spun ţie . . . eu nu sunt aspră.* P.L. 70/33 [V. 6 ; Pr. 2]. ◇ (Dativ posesiv) *Ţi-aş spăla c-o sărutare . . . Crinii albi ai sinului.* O.I 5/10. *Să-ţi desprind din creştet vălul.* O.I 75/7. *Făt-Frumos ţi-a furat fata.* P.L. 12/19 [V. 31 ; Pr. 15]. (Cu valoare generală, impersonal) *Abia ţi-ai întins mîna, sare vîrtul la uşă. E-un congres de nibedenii, oreun unchi, oreo mătuşă.* O. I 155/25. *De-un semn în treacăt de la eu El sufletul ţi-l leagă, încît să n-o mai poţi uita Viaţa ta întreagă.* O.I 189/6. *Ah! atuncea ţi se pare Că pe cap îţi cade cerul.* O. I 227/2. *Nenţeles rămîne gîndul Ce-ţi străbate cîntările Zboară vecinic înglnîndu-l Valurile, vînturile.* O. IV 396/11 [V. 5]. (Cu funcţiune de atribut pronominal în dativ) *La treculu-ţi mare, mare vîlvor.* O.I 15/4. *Las' să mă uit în ochii-ţi ucigători de dulci.* O. I 95,35 [V. 10]. (Cu valoare generală, impersonal) *Poate orun pedant cu ochii cei verzui peste un veac . . . Aţiesmul limbii tale o să-l pună la cintari, Colbul ridicat din carte-ţi l-o sufla din ochelari.* O.I 134/12. *Cu mine zilele-ţi odunoşi.* O.I 201. *Pentru-a tale proprii patimi, Pentru propriu-ţi viaţă, Unde ai judecătorii Nenduraţii ochi de gheaţă.* O.I 226/18. *Doar braţele-ţi de marmur în visul meu se-ntind.* O.IV 332/24 [V. 9]. ◇ (Dativ etic) *Cîtu-ţi fine zialiţa I-aş cînta doina, doiniţa, I-aş cînta-o-ncetişor. Şoptind şoapte de amor.* O.I 2/21. *Priveşteţi-i, aceî tineri cu zimbiri banale, cu simţiri muieratice.* P.L. 87/6 [V. 1 ; Pr. 1]. ◇ (Cu valoare de pronume reflexiv) *Închipuindu-ţi lăcrămoasele ei gene, Ţi-ar părea mai mîndră decît Venus Anadyomene.* O.I 160/9. *Ţi-aduci aminte eam pe-atunci . . . Te ridicam de subsuori.* O.I 235/9. *Spre-a-ţi aminti trecutele petreceri, Condeiu-n mînă tu mi-l pui cu silă.* O.IV 333/9. *Reaminteşte-ţi acea situaţie.* P.L. 85/5 [V.5 ; Pr. 6].

3. (La acuzativ) *Cum te cheamă, măi copile.* O. I 84/2. *Că te-am iubit atîta putea-vei tu să ierţi?* O.I 127/20. *Iartă, dacă o femeie îţi spune că te iubeşte.* P.L. 86/2 [V.117 ; Pr. 99]. ◇ Expr. **Te rog** v. r u g a [Pr. 5]. (Cu valoare generală, impersonal) *Cu un clinteo de sirenă, Lumea-ntinde lucii mreje ; Ca să schimbe-actorii-n scenă, Te momeşte în virteje.* O. I 196/36. *De-i goni fie norocul, Fie idealurile, Te urmează în lot locul Vînturile, valurile.* O.IV 396/11. *Părul undoind, eam prè lung, te-ar fi făcut a crede că e chipul unei femei travestite.* P.L. 30/10 [V. 28 ; Pr. 2]. ◇(În formă neaccentuată, anticipează complementul direct) *Şi fost-ar fi mai bine Ca niciodată-n viaţă să nu te văd pe tine.* O.I 92/13. *Să-ţi cer un semn, iubito, spre-a nu te mai uita Te-aş cere doar pe tine, dar nu mai eşti a ta.* O.I 127/2. *Mă mir cine dracul le-a căutgărit pe tine, părinte!* P.L. 75/10 [V. 4 ; Pr. 2]. (Cu valoare generală, impersonal) *Deasupra tuturora va vorbi unu militel, Nu slăvindu-te pe tine . . . lustruindu-se pe el.* O.I 134/22 [V. 1]. ◇(Cu valoare de pronume reflexiv) *Şi te-ai dus, dulce minune, Ş-a murit iubirea noastră — Floare-albastră! floare-albastră! . . . Totuşi este trist în lume!* O.I 55/29. *Dac-amorul ţi-e fierbinte cum te juri în orice oară . . . Mergi, mănuşa de-mi ridică!* O.I 166/8. *Te duci şi rău n-o să-mi mai pară De-acum de ziua cea de ieri.* O.I 211/17. *Îţi sărut mîna pentru voinţa ce ai de-a mă face fericit, deşi le-nţeli cînd crezi că amorul tău de femeie m-ar putè face.* P. L. 86/24 [V. 74 ; Pr. 22]. (Cu valoare generală, impersonal) *Ce e rău şi ce e bine Tu te-nlreabă şi socoate.* O.I 194/4. *Tot ce-a fost ori o să fie În prezent le-avem pe toate, Dar de-a lor zădărnicie Te întreabă şi socoate.* O.I 196/16. *Te mirai ce mai rezistă torentelor de ploaie : hainele lui ude sau metafizica?* P.L. 26/19 [V. 20 ; Pr. 8].

4. (La vocativ) *Ca a nopţii poezie, Cu-nlunericul tatar, Cînd se-mbină, se mîdie C-un glas tainic, lin, amar, Tu cînlare întrupată! De-al aptauzelor flor, Apărînd divinizată, Răpişi sufletu-mi de dor.* O. I 18/5. *Tu! . . . nu vezi . . . nu-ţi aflu nume.* O.I 82/13. *Tu zeu cu ochi negri . . . o, ce frumoşi ochi ai!* O.I 95/32. *Tu . . . repetă ea încet cu ochii pe jumătate închişi.* P.L. 68/27 [V. 12 ; Pr. 5]. ◒ (Repetiţie) *Dulcele meu sfoi de gheaţă! — tu marmură, tu piatră, tu.* P.L. 94/38—39 [Pr. 3].

— Forme gramaticale : sg. n. **tu** (**O**.I 15/23, 15/23, 19/1, 27/5, 29/7, 30/9, 30/23. 37/23, 38/5, 41/14, 41/14, 42/5, 42/8, 42/10. 42/12. 48/8, 49/3, 53/1, 63/5, 76/5, 76,/8, 80/22. 82/5, 82/28, 82/29. 83/9, 83/12, 83/16, 83/19, 94/24, 95/31, 97/3. 97/5, 97/21, 98/2. 102/8. 107/4, 112/3, 112/14, 113/7, 114/11, 115/7, 116/16, 119/3. 120/8, 120/9. 123/21, 127/11, 127/20, 128/7, 129/2. 129/6. 129/9, 130/7. 134/3, 137/5, 137/13, 140/13, 142/20, 146/7, 146/11, 146/23, 147/11, 147/27, 149/26, 151/31. 155/1, 155/24, 155/30, 157/18, 157/26, 160/2, 160/4, 160/13, 160/23, 162/25, 168/24, 170/28, 171/7, 172/16, 172/30, 172/32, 173/7, 173/9, 175/4, 176/1, 177/7 177/21, 178/9. 183/13, 183/22. 185/17, 187/5, 191/1, 191/8, 192/17, 194/1, 194/8, 194/13, 196/2. 196/4, 196/6, 198/1, 198/12, 198/13, 199/5, 199/6, 201/23, 213/5, 228/15, 230/7, 230/11, 231/4, 232/16, 235/17 ; **O.IV** 333/10, 338/5, 361/5, 365/31, 365/33, 430/24, 432/6, 432/30, 432/31, 433/3, 433/4 ; **P.L.** 6/20, 6/22, 8/8, 8/9, 8/11, 8/18, 8/23, 8/27, 8/27, 10/11, 10/37, 11/4, 11/15, 14/22, 15/1, 16/16, 17/12, 18/5, 18/6, 19/32, 31/7, 41/17, 42/6, 42/17, 42/20, 42/39, 42/39, 46/19, 47/12, 47/13, 47/16, 47/33, 48/7, 48/11, 49/8, 49/26, 50/1, 53/10, 53/14, 56/3, 56/5, 56/18, 56/23, 56/36, 57/3, 58/28, 58/29, 58/38, 63/34, 68/2, 68/28, 56/30, 68/35, 68/38, 68/38, 69/1, 69/2, 69/3, 69/4, 69/4, 69/27, 70/2, 70/8, 70/10, 70/20, 70/25, 70/26, 70/29, 70/32,

70/32, 70/32, 70/34, 70/37, 71/9, 71/13, 71/15, 71/25, 74/36, 74/41, 76/27, 76/37, 79/13, 82/24, 82/29, 82/30, 86/4, 86/9, 86/10, 86/11, 86/14, 86/17, 86/29, 86 /30, 87/35, 89/8, 89/12, 89/14, 89/17, 89/26, 89/34, 90/5, 90/7, 90/12, 93/26, 93/28, 93/29, 93/36, 93/36, 93/38, 102/19, 102/19, 102/23, 102/23), d. ție (O.I 15, 15/1, 16/1, 51/5, 130/14, 147/33, 181/11. 200/2; P.L. 42/7, 70/33), ții (O.I 17/9, 32/26, 32/26, 146/14, 155/22, 155/22, 178/21, 183/28, 227/2, 232/10; O.IV 365/15, 365/16; P.L. 21/17, 41/10, 50/1, 70/29. 75/1. 75/29, 75/33, 76/35, 78/6, 81/13, 82/37, 85/37, 86/2. 86/20, 86/23. 87/13, 89/18, 90/5), (-)ți(-) (O.I 1/3, 1/14, 1/21. 1/23, 1/23, 2/21. 4/24, 4/26, 5/10. 5/28, 9/2, 9/13, 15. 15/1, 15/4, 15/6, 15/8, 15/16, 15/21. 15/24, 16/1. 16/8. 17/24, 18/15, 18/21, 20/21, 22/1, 22/1. 22/9. 27/11. 29/23, 30/1, 30/4, 30/8, 30/19, 30/19, 30/21. 37/17, 37/20, 38/23, 40/14, 41/7, 41/9, 41/13, 42/7, 42/10, 46/18, 51/5, 51/8, 51/9, 53/1, 55/8, 60/7. 60/33, 63/1. 64/22, 65/17, 69/5, 75/7, 75/12, 80/8, 82/13, 82/14, 82/31, 83/1, 83/9, 83/13, 84/4, 91/28, 91/29, 91/31, 91/34, 92/9, 95/30, 95/33. 95/35, 97/3, 97/4, 97/23, 97/25, 102/17, 116/15, 116/19, 119/5, 130/14, 134/4, 134/12, 147/15, 147/25, 147/27. 150/9, 155/1, 155/25, 157/25, 157/29, 159/11, 159/13, 159/27, 160/5, 160/9, 160/10, 160/12, 160/16, 162/15, 164/13, 166/8, 170/18, 174/4, 174/8. 174/17, 174/23, 175/1, 178/12, 178/19, 181/11, 183/21, 189/6, 200/2, 204, 204/1, 205/1, 207/11, 209, 209/1, 209/3, 209/13, 209/14, 212/2, 213/7, 213/12, 226/9, 226/18, 227/1, 231/8, 231/20, 235/9; O.IV 333/9, 360/7, 370.9, 370/10, 396/14, 430/13, 432/24; P.L. 7/38, 7/40, 10/33, 10/34, 11/10, 12/17, 12/19, 12/28, 14/37, 15/1, 15/33, 15/40, 16/30, 17/5, 17/13. 17/14, 17/23, 17/30, 17/31, 17/32, 18/6, 18/7, 18/8, 18/14, 20/9, 31/8, 41/28, 41/41, 42/2, 42/7, 42/10, 42/14, 42/28, 42/36, 42/38, 43/6, 43/10, 43/11, 47/9, 47/17, 47/18, 53/2. 56/1. 56/18, 56/39, 57/3, 57/8, 58/29, 60/32, 61/1, 61/6, 63/39, 63/39, 63/40, 69/30, 70/1, 70/1, 70/15, 70/33, 71/19. 75/32, 81/8, 85/5, 86/28, 87/6, 87/15, 87/15, 89/15, 90/11, 90/31, 94/31, 95/2. 96/32, 96/32, 97/2), ac. tine (O.I 10/7, 10/10, 17/22, 27/13, 29/19, 30/7, 59/19, 80/32, 91/23, 92/5, 92/13, 93/18, 97/1. 107, 107/1, 127/2, 129/2. 134/22, 134/31. 149/1, 159 /10, 160/23. 164/12, 170/32. 173/6. 175/10, 184/16. 187/4, 193/12, 194/14, 196/6. 206/10. 231/18, 232/3. 235/16. 235/16; P.L. 6/8. 6/13, 7/37, 8/33. 12/18, 12/28, 41/12, 42/17, 42/26, 46/36, 47/19, 19/27, 53/20. 53/20. 56/9. 56/25. 75/8. .75/10, 87/19, 87/38, 89/13, 90/5, 96/35), (-)te(-) (O.I 1/1, 1/11, 1/11, 1/12, 1/16, 1/16, 1/17, 5/3. 21/1. 22/5. 27/9, 29/3, 29/3, 29/3, 29/11. 29/12, 29/18, 37/9. 37/13, 37/13, 37/24, 40/2. 40/2, 41/5, 12/5. 44/18, 46/3. 16/18, 48/7, 49/2, 51/21, 52/30. 52/32, 53/1, 54/1, 55/16. 55/29. 63/1. 63/5, 64/23, 64/24, 76/6, 76/10. 76/13. 76/13, 83/2, 83/15 84/2, 91/22, 92/2. 92/13. 100/24, 102/2, 102/5. 102/20. 107/11, 107/17, 109/9, 110/2, 110/6, 110/11. 110/13, 112/4, 112/7, 113/3, 113/8, 114/14, 116/14. 116/18, 117/1. 118/1, 118/5, 118/12, 120/12, 120/17, 120/18, 120/22, 120/24, 127/1. 127/2, 127/16, 127/20, 134/13, 134/22, 134/23, 134/25, 134/25, 134/32, 134/33, 134/37, 137/11, 140/7, 146/11, 147/11, 147/23, 147/25, 147/27, 149/7, 149/20, 149/26, 151/16, 152/23, 152/25, 154/1, 155/21, 155/27, 155/32, 157/18, 159/9, 159/14, 160/3, 162/16, 164/11, 166/8, 166/9, 170/22. 170/30, 172/10, 173/4, 173/6, 173/7, 173/12, 174/8, 174/19, 174/27, 174/28, 175/3, 175/10, 175/12, 177/21, 177/22, 178/26. 178/26, 178/28, 182/11, 182/12, 183/22, 183/23, 184/21, 187/1, 187/15, 187/23, 189/9, 189/17, 190/1, 190/7. 192/5, 192/15, 192/17, 193/3, 193/4, 194/4, 194/7, 194/7, 194/13, 194/14, 196/2. 196/16. 196/27. 196/31, 196/36, 198/1, 198/4. 198/4, 198/5. 198/14. 198/14. 198/17, 209/2, 209/15, 210/1, 210/2, 210/27. 211, 211/1, 211/2, 211/4, 211/17, 212/3, 212/4, 212/4, 212/16, 213/9, 213/10, 213/20, 214, 214/1, 230/8, 232/6, 235/6, 235/11; O.IV 333/12, 333/13. 360/1. 360/2, 360/18, 361/14. 365/16, 369/9. 369/10, 370/5.379/6, 396/11, 430/5, 430/7. 430/11, 430/24, 433/1; P.L. 6/8, 6/9; 6/10, 6/20. 7/34. 7/39, 8/14, 8/17, 8/18, 8/26. 8/26, 11/4, 14/23, 14/24, 17/31. 26/19. 30/10, 36/13, 38/30, 41/15, 42/19. 42/20, 42/22, 42/32. 42/34, 42/39. 43/15. 17/19, 47/31. 48/10. 49/10, 49/10. 51/15. 51/16, 55/32. 55/35, 56/4, 56/21, 56/40. 57/2, 57/7, 57/8. 60/29, 61/2, 61/8, 62/16, 62/16. 63/39. 67/3, 69/1, 69/4, 69/5, 69/30. 70/2, 70/3, 70/7. 70/10. 70/23. 70/33, 70/31. 70/37, 71/1, 71/6. 71/6, 71/6. 71/14, 71/37, 72/16. 75 8, 75/10. 75/26, 75/32, 76/19, 76/30. 76/31, 76/31. 81/2. 81/3. 82/24. 82/25, 85/4, 86/2, 86/7, 86/13, 86/23, 86/24. 86/27, 86/30, 86/30, 88/21. 88/23, 89/8. 89/8, 89/19, 89/20. 90/12. 90/12. 90/16, 93/1. 93/29, 93/30, 94/11. 94/11. 94/12. 95/7, 95/9, 95/15, 96 22. 96/24, 96/24. 96/27, 96/33. 96/33, 97/1, 97/2). voc. tu (O.I 18/5. 19/13. 40/11, 69/6, 80/7, 80/29. 80/33. 82/1. 82/13, 83/11. 95/32. 97/22; P.L. 57/8. 68/20, 68/27. 71/15, 94/2. 94/38, 91/38. 94/39).

TUCĂN s.m. (Regional) Ființă naivă, neștiutoare. [Advocatus diaboli] *e nevoit... a înșela în școală și în biserică pe țucanii cei mici.* P.L. 81/36 [Fr. 1].

TUCI s. n. Fontă. ◒ (Comparație) *Lucese în juru-i ziduri ca tucul lustruit.* O.I 53/35 [V. 1].

***TUFĂR** s. m. v. **tufari.**

TUFĂRI s. m. (Regional) Arbust. *S-auzi o foșnire în frunzele unui tufari.* P.L. 91/22 [Fr. 1].

TUFĂ s. f. Nume generic dat arbuștilor cu ramuri dese, care pornesc direct de la rădăcină; grup de plante cu rădăcina comună. *Și prin tufele de măuri, ce cresc verzi, adînce, dese. Păsări îmblînzite-n cuiburi distînd penele alese.* O.I 13/7. *Buruienele crescuse mari în tufe negre-verzi.* P.L. 29/6. *Acea furcașă dedea într-o chilie, pe lîngă cărei erau aruncate cu creionul fel de fel de schițe ciudate... flori, tufe.* P.L. 73/29; cf. O.I 87/3 [V. 2; Pr. 2].

— Forme gramaticale: pl. n. ac. **tufe** (O.I 87/3; P.L. 29/6. 73/29), **tufele** (O.I 13.7).

TUFĂRÍE s. f. Desiș de tufe, tufiș. [Ieronim] *Îmbla ca o căprioară sălbatică prin tufăriile și ierburile insulei.* P.L. 99/10 [Pr. 1].

ȚUFÍȘ s. n. Mulțime de copaci tineri și stufoși. [Ieronim] *văzu țufișuri mari și-i veni un miros adormitor de iarbă.* P.L. 97/31 [Pr. 1].

***TULBURÁ** vb. I v. **turbura.**

***TULBURÁRE** s. f. v. **turburare.**

***TULBURÁT, -Ă** adj. v. **turburat.**

***TULBURĂTÓR, -OÁRE** adj. v. **turburător.**

***TÚLBURE** adj. v. **turbure.**

TUMULTUÓS, -OÁSĂ adj. Care se manifestă într-o succesiune haotică. În neorînduială; zgomotos. *Plînsori sfîșietoare... cresc tumultuoase în valuri, rînduri, rînduri.* O.I 94/20 [V. 1]. ◒ (În context figurat) [Sunetele] *se împing tumultuoase și sălbatece pe strună.* O.I 158/4 [V. 1].

TÚNET s. n. **1.** Bubuitură care însoțește fulgerul. ◒ (Personificare) *Apele păreau că latră, numai tunetul cîntă adînc ca un proroc al perzării.* P. L. 9/18 [Pr. 1]. (În context figurat) *Rîuri de fulgere îl urmăreau, popoare de tunete bătrîne, vuiau nemărginirei, ce tremura mișcată.* P.L. 54/4 [Pr. 1]. ◒ (Metaforic; cu referire la principele Știrbei; v. și a c e v i l ă, a s t r u, l u m i n ă, s t e a, s t i n c ă) *Cine-i tunetul ce moare umplînd lumea de alarmă?* O.I 28/15 [V. 1].

2. Zgomot puternic. *Munții-și spun în tunet durerea lor mugindă.* O.I 20/11 [V. 1]. ◒ (În contexte figurate) *Și cu ochiul plin de lacrimi nașiunea cea română, Care are-n mii de inimi sufletul ei tremurînd. Vede cum prin nori se stinge stea cu flacără divină Și aude-n cer un tunet și un geamăt pe pămînt.* O.I 28/8 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **tunet** (**O.I** 20/11, 28/8, 28/15), **tunetul** (**P.L.** 9/18); pl. n. ac. **tunete** (**P.L.** 54/1).

TURBĂ vb. I. I n t r a n z. F i g. A se înfuria. *Cînd* [Făt-Frumos] *se întoarse cu caii, baba începu să turbe.* P.L. 16/31 [Pr. 1]. ◒ (Metaforic) *Sublim însă e cîntul cînd țipă și ia-n goană Talazurile negre ce turbă, se răstoarnă.* O.I 17/17 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 pl. **turbă** (**O.I** 17/17); conj. prez. 3 sg. să **turbe** (**P.L.** 16/31).

TURBÁRE s. f. F i g. Furie, înverșunare. *Un leu pustiei rage turbarea lui fugindă.* O.I 20/9. *În zadar striga-mpăratul ca și leul în turbare, Umbra morții se întinde tot mai mare și mai mare.* O.I 148/11; cf. O.I 20/17, 52/17, 62/29 [V. 5]. ◒ (Element de personificare) [Papa] *fulgerele adunat-au contra fulgerului care în turbarea-i furtunoasă a cuprins pămînt și mare.* O.I 146/30 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Dulce turbare** v. d u l c e[1] [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **turbare** (**O.I** 52/17, 62/29, 118/11; **P.L.** 76/37), **turbarea** (**O.I** 20/9, 146/30), g. d. **turbării** (**O.I** 20/17).

TÚRBUR adj. v. **turbure**.

TURBURÁ vb. I. T r a n z. **1.** A agita, a învolbura. *Izvoarele își turburau adîncul, ca să-și azvîrle afară undele lor.* P.L. 5/1 [Pr. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A turbura stele pe unde** v. s t e a [V. 1].

2. A stingheri, a stînjeni, a incomoda. *Vom trăi așa de fericiți acolo unde vom fi, neturburați de niminea; tu pentru mine, eu pentru tine.* P.L. 49/26 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. imp. 3 pl. **turburau** (**P.L.** 5/1); ger. **turburînd** (**O.I** 45/13); part. **neturburați** (**P.L.** 49/26).

TURBURÁRE s. f. Emoție; frămîntare, neliniște. *Cine știa că inima ei o să aibă asemenea turburări.* P.L. 81/10 [Pr. 1].

TURBURÁT, -Ă adj. **1.** (Despre ape) Zbuciumat, învolburat. *Zgomotul creștea ca marea turburată și înaltă.* O.I 144/15. *Tot veneau a fării steaguri, Ca potop ce prăpădește, ca o mare turburată.* O.I 148/27 [V. 2].

2. Emoționat. *Am văzut-o roșie, sfioasă, turburată.* P.L. 90/29 [Pr. 1].

TURBURĂTÓR, -OÁRE adj. Care provoacă emoții; fascinant. *Piară-mi ochii turburătorî din cale, Vino iar în sîn, nepăsare tristă.* O.I 199/17 [V. 1].

TÚRBURE adj. **1.** F i g. Întunecat, cețos. [Fata] *se ducea în turburea împărăție a umbrelor, de unde venise pe pămînt.* P.L. 20/37 [Pr. 1]. ◆ De culoare vagă, nesigură. *Născură... flori cu frunze galbene și c-o coloare stinsă și turbure.* P.L. 22/19. *Florile triste și turburi se-nălbiră ca mărgăritarul cel străluciî.* P.L. 22/35 [Pr. 2]. ◒ (Construcție metaforică; cu referire la ochi; v. și f i a s t r u, i z v o r, l u m i n ă, s t e a) **Două nopți turburi.** *Urla prin aerul cernit mama pădurilor cea nebună. Ochii ei, două nopți turburi, gura ei un hău căscat, dinții ei șiruri de pietre de morî.* P.L. 6/36 [Pr. 1]. ◆ Difuz, neclar. *Făclia arunca o lumină turbure.* P.L. 40/28 [Pr. 1]. ◆ Confuz, încurcat. *Luna palidă trecea prin nouri mari ca o față țîmpede prin mijlocul unor vise turburi și seci.* P.L. 18/34. [Dionis] *nu știa ce să gîndească, nici gîndea ceva, era un amestec fără șir de icoane turburi, îmbălătoare.* P.L. 58/11. *Prin minîea lui trec iute, turburi, amestecate, toate întîmplările abia trecute.* P.L. 62/33 [Pr. 3]. ◒ (Metaforic) Fără noimă, neînțeles. *Această minte, care în turburea și pustia împingere și luptă a istoriei oamenilor, a istoriei unui ce elementar, are din cînd în cînd clte o fulgurațiune de lucidităte.* P.L. 81/16 [Pr. 1].

2. (Și în forma *turbur*) Lipsit de limpezime, împăienjenit. *Ochii ei sunt turburi, pleoapele asudă.* O.IV 364/16. *Ochiul ei cel turbur nu mai poate plînge.* O.IV 364/20. *Născură... flori ... c-o coloare stinsă... ca turburii ochi ai morților.* P.L. 22/19 [V. 2; Pr. 1].

3. F i g. Care exprimă tulburare. *Pieptul îeși zimbind cu răutate... înclinat de mulțele ce le tăia Cezara... contrazicătoare, turburi, desperate...* P.L. 77/11 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **turbure** (**P.L.** 22/19, 22/35, 40/28), **turbur** (**O.IV** 364/20), **turburea** (**P.L.** 20/37, 81/10); pl. n. ac. **turburi** (**O.IV** 364/16; **P.L.** 6/36, 58/11, 62/33, 77/11), **turburîi** (**P.L.** 22/19), g. d. **turburi** (**P.L.** 18/34). — Variantă: **túrbur** (**O.IV** 364/20), adj.

TURCÉȘC, -EÁSCĂ adj. (În expr.) **Cafea turcească** = băutură din boabe de cafea prăjite, măcinate și fierte. *La aroma îmbătătoare a unei cafele turcești ochii* [băiclanului]... *se pierdură iar.* P.L. 27/18 [Pr. 1]. [Față] **turcească** = față încruntată, posomorită. *Am făcut o față cătrănită și turcească.* P.L. 74/41 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **turcenești** (**P.L.** 74/41), g. d. **turcești** (**P.L.** 27/18).

TURCĂTCĂ s. f. (Regional) Carîmb. *Treceau niște ciubote mari, cărora nu le-ar fi pasat nici de potop — cu alți mai vîrtos că aveau turelci.* P.L. 26/15 [Pr. 1].

TÚRMĂ s. f. Grup de animale domestice. *Sara pe deal buciumul sună cu jale, Turmele-t ure, stele le scapără-n cale.* O.I 231/2. *Ei îmblă-mbrățișați sub umbra unui șir de arbori, dinaintea lor o turmă de miei.* P.L. 79/22 [V. 1;

Pr. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **A schimba patria cu a turmelor păşune** v. p ă ş u n e [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **turmă** (**P.L.** 79/22); pl. n. ac. **turmele** (**O.I** 231/2), g.d. **turmelor** (**O.I** 142/2).

TURN s. n. Construcţie mai înaltă decît restul complexului arhitectural din care face parte. *În zidirea cea antică, sus în frunte-i turnul maur.* O.I 44/31. *Turnuri ca facle negre trăsnesc arzînd în vînt.* O.I 62/17. *De departe se văd turnurile strălucitoare ale bisericelor Iaşilor.* P.L. 39/24. *Strălucesc asupra maselor întunecoase vîrfurile turnurilor.* P.L. 93/35 [V. 2; Pr. 2]. ◒ (Construcţie metaforică) **A turnurilor inimi de aramă** v. i n i m ă [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **turnul** (**O.I** 44/31); pl. n. ac. **turnuri** (**O.I** 62/17), **turnurile** (**O.I** 28/1; **P.L** 39/24), g. d. **turnurilor** (**P.L.** 93/35).

TURNĂ vb. I. T r a n z. **1.** A vărsa un lichid în ceva. ◒ R e f l. (Metaforic) **A cădea din abundenţă.** *În genunchi cădeau pedeştri, colo caii se răstoarnă, Cînd săgeţile în valuri care şuieră se toarnă.* O.I 148/18 [V. 1].

2. A vărsa o soluţie într-un tipar, pentru ca, prin răcire, să se obţină un obiect de forma tiparului. ◒ (Construcţie metaforică) **A turna în formă nouă limba veche şi înţeleaptă** = a prelucra fondul vechi al limbii, dîndu-i o nouă valoare expresivă. *La ce-am începe să-ncercăm în luptă dreaptă A turna în formă nouă limba veche şi-nţeleaptă.* O.I 137/8 [V. 1].

— Forme gramaticale: conj. prez. 3 pl. se **toarnă** (**O.I** 148/18); inf. **a turna** (**O.I** 137/8).

TÚRTĂ s. f. Pîine rotundă şi turtită. *Se coceau pe vatra sură două turte în cenuşă.* O.I 84/9 [V. 1].

TURTUREÁ, -ÍCĂ s. f. Pasăre (*Streptopelia turtur*). *Într-un cuib de turturele Ca şi fluturii de-uşor, Saltă Eros nebuneşte.* O.I 13/21 [V. 1]. ◒ (Comparaţie) *A dormit eu ea alături Ca doi pui de turturică.* O.I 108/24 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **turturică** (**O.I** 108/24); pl. n. ac. **turturele** (**O.I** 13/21).

TUSPÁTRU num. col. Toţi patru. (Adjectival) *Poate că-i convin tuspatru craii cărţilor de joc.* O.I 163/31 [V. 1].

TUSTRÉI num. col. Toţi trei. *Plecară tustrei spre locuinţa lui.* P.L. 83/5 [Pr. 1].

TUŞÍ vb. IV. I n t r a n z. F i g. A-şi drege glasul. ◒ (Element de personificare; glumeţ) *Sare-un greier, crainic sprinten... El tuşeşte, îşi încheie haina plină de şireturi: „Să iertaţi, boieri, ca nunta s-o pornim şi noi alături".* O.I 87/21 [V. 1].

TUTUÍ vb. IV. A vorbi cu cineva în mod familiar, adresîndu-i-te la persoana a 2-a singular. [E] *pe viaţă, acea defensiune în paragrafe a copilei... să n-o tutuiască.* P.L. 67/40 [Pr. 1].

TUTÚN s. n. Frunzele plantei *Nicotiana tabacum*, preparate pentru fumat. *Un joc de cărţi, o tulea de tutun, din cînd în cînd o privire repezită asupra profilului unei copile... astea erau... renumitele lor desfrînări.* P.L. 75/16 [Pr. 1]. ✦ Fumul provocat prin consumarea ţigării. *Între aceşti muri afumaţi, plini de mirosul tutunului... ardeau lămpi somnoroase.* P.L. 27/22 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **tutun** (**P.L.** 75/16), g. d. **tutunului** (**P.L.** 27/22).

Ţ

ŢAP s. m. Masculul caprei. ◒ (Comparaţie) *Ruben însuşi se zbîrci, barba-i deveni lăţoasă şi-n furculiţe ca două bărbi de ţap.* P.L. 43/32 [Pr. 1].

ŢĂPĂN, -Ă adj. (Regional) Rigid, nemişcat, neclintit. *Ţapăn, drept, cu schiptru-n mînă, şede-n perine de puf.* O.I 85/25. *Pe-un jilţ tăiat în stîncă stă ţapăn, palid, drept, Cu cîrja lui în mînă, preotul cel păgîn.* O.I 93/6. *Şi ca mumii egiptene stau cu luliı-n seaun ţepeni.* O.I 155/29 [V. 3].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **ţupăn** (**O.I** 85/25, 93/6); pl. n. ac. **ţepeni** (**O.I** 155/29).

ŢĂRĂ s. f. **1.** Teritoriu locuit de un popor organizat din punct de vedere administrativ şi politic într-un stat. *Memfis, Teba, ţara-ntreagă coperită-i de ruine, Prin deşert străbat sălbatec mari familii beduine.* O.I 45/10. *Prea v-aţi urîtat arama, sfîşiind această ţară, Prea făcuraţi neamul nostru de ruşine şi ocară, Prea v-aţi bătut joc de limbă, de străbuni şi obiceı.* O.I 151/23. *Ar fi usor a însemna nu numai ţara, dar chiar şi secolul în care ar fi trebuit să se petreacă existenţa lor cea adevărată.* P.L. 65/22; cf. **O.I** 111/8, 111/8, 111/33, 144/33, 150/33, 165/3, 183/7; **P.L.** 38/31, 65/17, 81/21 [V. 9; Pr. 4]. ◒ (Personificare; în context figurat) *Îşi dezbracă ţara sînul, Codrul — frate cu romînul — De săcure se tot pleacă.* O.I 183/3 [V. 1]. ◒ (În context figurat) *Şi de-aceea tot ce mişcă-n ţara asta, riul, rumul, Mi-e prieten numai mie, iară ţie duşman este.* O.I 117/32 [V. 1]. ◇ Expr. **Sfîntul ţărîi** v. s f î n t [V. 1]. ✦ Patrie. *Visul apelor adînce şi a stîncelor cărunte . . . deşteaptă-n sînul nostru dorul ţărei cei străbune.* O.I 35/1. *Însă tu timi vei răspunde că e bine ca în lume Prin frumoasa stăruinţe să păstrunzi al meu nume, Să-mi alrag luare-aminte a bărbaţilor din ţară.* O.I 137/15. *Împăraţi pe care lumea nu putea să-i mai încapă. Au venit şi-n ţara noastră de-au cerut pămînt şi apă.* O.I 147/22; cf. **O.I** 118/26, 149/32, 150/5, 150/19, 150/32, 151/6, 182/22 [V. 10]. ◒ (Repetiţie) *Ce-ţi dorese eu ţie, dulce Românie, Ţara mea de glorii, ţara mea de dor?* O.I 15/2 [V. 2]. ◒ (Construcţii metaforice) **A chema la ale ţărei flamuri** v. f l a m u r ă [V. 1]. **Creştetele nalte ale ţării** v. c r e ş t e t [V. 1].

2. Întindere, teritoriu, ţinut. *De-a lui maluri sunt unite cîmpii verzi şi fîri ferice.* O.I 43/13. *Unde ai văzut vrodată aste fîri necunoscute?* O.I 155/19 [V. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **ţară** (**O.I** 137/15, 144/8, 144/8, 144/33, 144/33, 149/32, 150/32, 151/23, 183/7; **P.L.** 81/24), **ţara** (**O.I** 15/2, 15/2, 45/10, 147/22, 147/32, 150/19, 182/22, 183/3; **P.L.** 65/17, 65/22), **g. d. ţării** (**O.I** 148/26, 148/32, 150/5, 150/27, 165/3), **ţărei** (**O.I** 32/2, 35/4), **voc. ţară** (**O.I** 151/6); pl. n. ac. **ţări** (**O.I** 43/13, 155/19; **P.L.** 38/31), **ţările** (**O.I** 150/33).

ŢĂRÎNĂ s. f. **1.** Pămînt. *Baba-l apucă de mijloc, se lungi răpezindu-se cu el plnă-n nori, apoi îl izbi de pămînt şi-l bătă în ţărînă plin în glesne.* P.L. 9/3 [Pr. 1]. ◒ (În context figurat) *Răsar-o vijelie din margini de pămînt, Dînd pulberea-mi ţărînii şi inima-mi la vînt.* O.I 128/6 [V. 1]. ◒ (Construcţii metaforice) **O lopată de ţărînă peste toate se depune** v. d e p u n e [V. 1]. **Strai de purpură şi aur peste ţărîna cea grea** v. s t r a i [V. 1].

2. Fig. Trup neînsufleţit. *Şi totuşi, ţărînă frumoasă şi moartă, De raiu la razim eu harfa mea sparlă.* O.I 38/25 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **ţărînă** (**O.I** 134/16); **P.L.** 9/3), **ţărîna** (**O.I** 36/15), g. d. **ţărînii** (**O.I** 128/6), voc. **ţărînă** (**O.I** 38/25).

ŢÎRM s. n. **1.** Mal, fîşie îngustă de pămînt lîngă o apă. *La un semn, un ţărm de altul, leglnd vas de vas, se leagă.* O.I 144/35. *Luna îrse-ntreagă, se înalţă-aşa bălaie Şi din ţărm în ţărm durează o cărare de văpaie.* O.I 154/24. *Un minunat palat de o marmură ca laptele, lucie şi albă . . . răsfrîngea ca-ntr-o oglindă de argint: dumbravă şi luncă, lac şi ţărmuri.* P.L. 5/30. *Ei merseră pe ţărmul rîului, unde Francesco îi dădu barca lui.* P.L. 97/6; cf. **O.I** 154/28; **P.L.** 97/7, 100/7, 100/15, 100/17, 101/2, 101/28 [V. 4; Pr. 8]. ◒ (În context figurat) *Dar poate aveţi să fie castele Cu arcuri de aur zidite din stele, Cu rîuri de foc şi cu poduri de-argint, Cu ţărmuri de smirnă, cu flori cari cînt.* O.I 38/4 [V. 1].

2. Fig. Ţinut, tărîm. *Cîte ţărmuri înflorite, ce palate şi celăţi, Străbătute de-al tău farmec ţie singură-ţi arăţi!* O.I 130/13 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **ţărm** (**O.I** 144/35, 154/24, 154/24; **P.L.** 97/7 100/15, 100/17, 101/2), **ţărmul** (**O.I** 154/28; **P.L.** 97/6); pl. n. ac. **ţărmuri** (**O.I** 38/4, 130/13; **P.L.** 5/30, 100/7), **ţărmi** (**P.L.** 101/28).

ȚĂRMUITÓR, -OÁRE adj. Care se află la hotar, care mărginește. *Mările țărmuitoare și cetăți lîngă limanuri, Toate se întind naintea-i.* O.I 144/6 [V. 1].

***ȚĂRÚȘ** s. n. v. **țăruș**.

ȚĂRÚȘĂ s. f. Par ascuțit care se înfige în pământ. *Împrejur gard nu era, ci numai niște lungi țărușe ascuțite.* P.L. 16/4 [Pr. 1].

ȚEÁPĂ s. f. Țăruș. *El își credea capul pus în țeapă.* P.L. 16/27 [Pr. 1].

***ȚEÁPĂN, -Ă** adj. v. **țapân**.

ȚEL s. n. (În expr.) **A-și pune drept țel** = a-și fixa drept scop. *S-aruncă în mare, și începu să-noate, punîndu-și drept țel de ajuns niște stînci.* P. L. 101 1 [Pr. 1].

ȚÉSE vb. III. Tranz. **1.** A încrucișa firele pentru a obține o țesătură. *Și mă-mbrac în părul galben, ca în straiu-ușor țesut.* O.I 80/15 [V. 1]. ◒ (În contexte figurate) [Făt-Frumos] *puse pe trupul său... cămeșă de bucurie, țesută în lacrimele mamei sale.* P.L. 4/32. *Făt-Frumos, din fuior de argint torceam și eram să-ți țes o haină urzită în discîntece.* P.L. 7/38. *Schelele natle... cu capete seci de oase... învălite în lungi mantale albe, țesute rar din fire de argint.* P.L. 20/24. *Învălindu-se în mantaua ce i-o țesuse din raze de lună, se culcă să doarmă în patul de flori.* P.L. 23/9 [Pr. 4]. ◒ (Metaforic) *Să mai privesc odată cîmpia-nfloriloare, Ce zilele-mi copile și albe le-a țesut.* O.I 6/22. *Și pas cu pas pe urma ei Atunecă-n odaie, Țesînd cu recile-i scînteI O mreajă de văpaie.* O.I 168 7. *Brusturi mari, lumînărele, sulcină și măzărichea, care-și țese păturile ei de flori asupra întregei vegetații.* P.L. 73/15 [V. 2; Pr. 1]. ◒ (Refl. pas.; în context figurat) *Pînze moi în care se țesură zile.* O.IV 365/11 [V. 1].

2. (Despre păianjeni) A-și face, a-și întinde pînza. ◒ (În contexte figurate) *Un painjăn prins de vrajă A țesut subțire pînză străveziе ca o mreajă.* O.I 76/30. *Păinjeni de smarald au țesut de pe-o insulă pînă la malul opus un pod de pînză diamantică.* P.L. 51/27 [V. 1; Pr. 1]. ◇ Refl. pas. *În odaie prin unghere S-a țesut păinjeniș.* O.I 105/14 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **țese** (**P.L.** 73/15), p. s. 3 pl. **se țesură** (**O.IV** 365/11), p. c. 3 sg. **a țesut** (**O.I** 6/22, 76/30), **s-a țesut** (**O.I** 105/11), 3 pl. **au țesut** (**P.L.** 51/27), m. m. c. p. 3 sg. **țesuse** (**P.L.** 23/9); conj. prez. 1 sg. **să țes** (**P.L.** 7/38); ger. **țesînd** (**O.I** 168/7); part. **țesut** (**O.I** 80/15), **țesută** (**P.L.** 4/32), **țesute** (**P.L.** 20/24).

ȚIGÁN s. m. Persoană care face parte dintr-o populație originară din India. *Un băiet de țigan... schinjuia c-un arcuș ce rămăsese în cîteva fire de păr și, cu degetele uscate, mișca niște coarde false.* P.L. 26/37 [Pr. 1]. ◒(Comparație) *Iar de coate nici că-mi pasă Ca țiganul, care bagă degetul prin rara casă De năvod — cu-a mele coate eu cerc vremea de se-nmoaie.* O.I 46/11 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **țigan** (**P.L.** 26/37), **țiganul** (**O.I** 46/11).

ȚIGÁRĂ s. f. Mic sul făcut dintr-o foiță de hîrtie umplută cu tutun tăiat mărunt. *Tu, cu minile-nclestate,mai cu degetele depeni, Mai sucești vreo țigară, numeri fire de mustești.* O.I 155/31. *Unul, cu pălăria nalță pe ceafă și cu mînule unite pe spate, c-o țigară lungă în gură... se uita... la un portret.* P.L. 28/36 [V. 1; Pr. 1]. ◒ (Glumeț) *Un regat pentr-o țigară, s-umplu norii de zăpadă Cu himere!* O.I 46/5 [V.1].

ȚÍNE[1] vb. III v. **ține**.

ȚINÉ[2] vb. II v. **ține**.

ȚINEÁ vb. II. (Și în forma *ținè*) **I.** Tranz. **1.** A avea ceva în mînă, a nu lăsa să scape. *E iubitul care vine de mijloc să te cuprindă Și în fața la frumoasă O să fie o oglindă.* O.I 76/12. *Ușor el trece ca pe prag Pe marginea ferestei și ține-n mînă un toiag Încununat cu trestii.* O.I 170/7. *Spasmodic ținea în mîna lui cartea lui Zoroastru.* P.L. 51/36. *Ieronim și Onufrei steteau în ulită; Onufrei, numărînd mețaniile, ce le ținea în mînile unite pe pîntece.* P.L. 76/2; cf. **O.I** 85/28, 95/27; **P.L.** 28/29. 58/17, 58/28 [V. 4; Pr. 5]. ◇ (Urmat de determinări introduse prin prep. „de", „după", de „după") *Întoarce încă șepte foi și ține-mă de mînă!* P.L. 48/13. *Ea-și ținea brațul după gîtul lui.* P.L. 71/11. *Atunci aș ține-o de mîna ei mică și ne-am uita în lună.* P.L. 92/4 [Pr. 3]. ◒ (Repetiție) *Cînd prin crengi s-a fi ivit Luna-n noaptea cea de vară, Mi-i ține de subsuoară, Te-oi ține de după gît.* O.I 55/115, 16 [V. 2]. ✦ (Determinat prin „în brațe" sau „îmbrățișat") A înlănțui cu brațele, a îmbrățișa. *Gît și umere frumoase, Sînuri albe și rătunde, El le ține-mbrățișate.* O.I 109/7 [V. 1]. ◇ Expr. **A ține în brațe** v. **brat** [V. 2; Pr. 1].

2. A sprijini, a susține. *La un cerdac ținut în aer de stîlpi de zid în patru muchi, duceau dintr-o latură niște scări nalte.* P.L. 10/10 [Pr. 1]. ◇ (Determinat prin „pe genunchi") *Pe cînd era mic, îi povestea, în timp de iarnă, ținîndu-l pe genunchi, povești fantastice.* P.L. 37/18 [Pr. 1].

II. Refl. A se prinde cu mîinile de ceva. *Se ținu cu amîndouă mînile de spata băncii.* P.L. 94/18 [Pr. 1]. ✦ A se lega. *Ah! unde-i o speranță, de care să mă țin?* P.L. 96/31 [Pr. 1].

III. Tranz. **1.** (Cu privire la trup sau la o parte a trupului) A face să stea mai mult timp într-o anumită poziție. *La prînzul dormea ținîndu-și căpătîi mîna cea dreaptă.* O.I 112/3. *Și mîna frigurosă s-o încălzesc la sîn. Aproape, mai aproape pe inima-mi s-o țin.* O.I 213/14. *I-ai fi auzit clănțănirea dinților, dacă nu ar fi ținut gura strîns încleștată.* P.L. 84/24; cf. **O.I** 102/21 [V. 3; Pr. 1]. ◇ Expr. **A ține ochii cu mînile** = a acoperi ochii cu mîinile. *Ea, de dinapoia jețului, îi ține ochii cu mînile.* P.L. 71/27 [Pr. 1]. **A ține urechea la cineva** v. **ureche** [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A ține mîna pe inimă** = a se cufunda în sine, a-și cerceta propriul suflet. *Pe inima-mi pustie zadarnic mîna-mi țiu, Ea bate ca și cariul încet într-un sicriu.* O.I 71/3 [V. 1].

2. A face ca cineva să nu se poată mișca, a imobiliza. *Ea, speriată, vru să se retragă, dar brațul lui o ținea cu tărie.* P.L. 63/26 [Pr. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A ține pe cineva în fiare** v. **fier** [V. 1].

IV. Tranz. A face să stea într-o anumită stare sau într-un anumit fel; a menține, a păstra. *Pe undele încete își mișcă legănate Corăbii învechite schelelele de lemn; Trecînd încet ca umbre — fin pînzele umflate În fața lunei care prin ele atunci străbate.* O.I 63/13. *Dacă visez, mă ține în vis, privindu-mi drept.* O.IV 433/5. *Muzica*

încetase de mult și el, cu totul în prada împresiunii sale, fiindcă încă ochii strâns-închiși. P.L. 37/4 [V. 2; Pr. 1]. ◇ Expr. **A ținea minte** v. m i n t e [V. 3; Pr. 1]. (Intranz.) **A ținea în vorba lui** v. v o r b ă [Pr. 1]. (Refl.) **A se ținea locului** v. l o c [V. 1]. **De cînd mă țin minte** v. m i n t e [Pr. 1].

V. Tranz. **1.** (În expr.) **A ținea loc de...** = a fi întrebuințat ca... a servi drept... *Să privim acum și la sărăcia iluminată de razele unei luminări de seu, băgate în gîtul unui ulcior, ce ținea loc de sfeșnic.* P.L. 32/2 [Pr. 1]. **A ținea isteț cuiva** v. l o c [Pr. 1]. **A ținea orchestrul** v. o r c h e s t r u [V. 1]. **A ținea hangul** v. h a n g [V. 1].

2. A avea (pe cineva) în serviciul său. *Șede o babă care are șepte iepe. Ea ține oameni, cari să i le păzească un an.* P.L. 15/4 [Pr. 1].

VI. Intranz. A dura, a dăinui. *De-aș ave o porumbiță Cu chip alb de copiliță... Cîlu-ți ține ziulița l-aș cînta doina, doinița.* O.I 2/12. *Nici încline a ei limbă Receu cumpăn-a gîndirii Înspre clipa ce se schimbă Pentru masca fericirii, Ce din moartea ei se naște Și o clipă ține poate.* O.I 194/22. *Să-mi descrii toată natura înșălătoare a lucrurilor lumești, de la floarea ce cu naivitate minte... pînă la omul ce acopere cu... o iporzirie vecinică, care ține cît istoria omenirei, acel simbure negru și rău.* P.L. 47/38. *Credea că-i vis, și-ar fi vrut numai ca vecinic să ție acel vis.* P.L. 102/21 [V. 2; Pr. 2]. ◒ (Repetiție) *Ar fi dorit ca eterna să ție aste noapte, cu aerul răcoare, limpezit de lumina lunei, vecinic ar fi dorit să ție dulcea, nelnțeleasa, dar atît de fericita lui nebunie.* P.L. 30/18, 20 [Pr. 2]. ◒ (În context figurat) *Astfel, într-a veciniciei noapte pururea adîncă, Avem clipa, avem raza care lol mai ține încă.* O.I 133/6 [V. 1].

VII. I. Refl. (În expr.) **A se ținea de pasul** (cuiva) = a urma (pe cineva), a însoți. *Te duci, s-am înțeles prea bine Să nu mă țin de pasul tău.* O.I 118/2 [V. 1].

2. Tranz. (Formează, împreună cu determinarea loc. verbale) **A ținea sfat** v. s f a t [Pr. 1]. **A ținea strajă** = = a sta de strajă, a străjui. ◒ (Element de personificare) *Sus în codrii de pe dealuri Luna blîndă ține strajă.* O.I 103/20. *Sus în brazii de pe dealuri Luna-n urmă ține strajă.* O.I 104/30 [V. 2]. ◒ (Construcție metaforică) **A ținea judecată** v. j u d e c a t ă [V. 1].

– Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **țin** (O.I 71/9; P.L. 60/34), **țiu** (O.I 71/3), 2 sg. **ții** (O.I 134/3; P.L. 58/26), 3 sg. **ține** (O.I 2/21, 85/28, 85/38, 95/27, 96/19, 102/21, 103/20, 104/30, 109/7, 133/6, 170/7, 194/11, 194/22; O.IV 433/5; P.L. 15/4, 47/38, 71/27), 1 pl. **ținem** (O.I 124/5), 3 pl. **țin** (O.I 24/4, 63/13, 100/11), imp. 3 sg. **țină** (P.L. 32/2, 37/4, 54/36, 63/26, 71/11, 76/2), p. s. 3 sg. **se ținu** P.L. 94/18), 3 pl. **țînură** (P.L. 23/23), p. c. 1 sg. **am ținut** (O.I 212/16), viit. 1 sg. **oi ține** (O.I 55/16), 2 sg. **ai ține** (O.I 55/16), 3 sg. **o să ție** (O.I 76/12); conj. prez. 1 sg. **să țin** (O.I 118/2, 213/14), **să mă țin** (P.L. 96/31). 2 sg. **să ții** (O.IV 365/17), 3 sg. **să țină** (O.I 162/9), **să ție** (P.L. 30/18, 30/20, 41/41, 102/21); opt. prez. 1 sg. **aș ține** (P.L. 92/4), p. 3 sg. **ar fi ținut** (P.L. 84/21), imper. 2 sg. **ține** (P.L. 12/29, 48/13), ger. **ținînd** (P.L. 28/29), **ținîndu-** (O.I 142/3; P.L. 37/18), **țiind** (P.L. 18/9, 58/17); part. **ținut** (P.L. 40/10). – Variantă: **ținê** (O.I 55/15, 55/16; P.L. 92/4) vb. II.

ȚÎNTĂ s. f. Fig. Scop final, țel. *Ați luptat luptă deșartă, ați vînat țintă nebună, Ați visat zile de aur pe-această lume de amar.* O.I 36/2 [V. 1].

ȚINTÍ vb. IV. Tranz. (În expr.) **A ținti privirea lung** v. l u n g[1] [Pr. 1].

– Formă gramaticală: ind. p. s. 3 sg. **ținti** (P.L. 46/16).

ȚINTIRÍM s.n. (Transilv., Mold.) Cimitir. ◒ (Comparație) *Ca-n țintirim tăcere e-n celate.* O.I 202/9 [V. 1]. ◒ (Personificare) *Și țintirimul singur cu strîmbe cruci veghează, O cucuvaie sură pe una se așază.* O.I 69/11 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Triste zidiri de țintirimu** v. z i d i r e [V. 1].

– Forme gramaticale: sg. n. ac. **țintirim** (O.I 129/14, 202/9), **țintirimul** (O.I 69/11).

ȚIPÁ vb. I. Intranz. (Despre oameni) **1.** A striga cu glas tare, a zbiera. *Ca Eol ce zboară prin valuri și țipă, Fugarind ușor Nechează, s-aruncă.* O.I 5/13. *Apoi, întrînd în grajdi, începu să bată caii, țipînd: — Ascundeți-vă mai bine hală-n-ar mama lui Dumneceu.* P.L. 16/38. *Ah! le iubesc!... țipă el apăsat.* P.L. 94/11; cf. O.I 4/1; P.L. 102/16 [V. 2; Pr. 3]. ◒ (Metaforic) A vui; v.și s f ă d i. *Sublim însă e clntul cînd țipă și ia-n goană Talazurile negre ce turbă, se răstoarnă.* O.I 17/16 [V. 1].

2. (Despre animale) A scoate strigăte puternice, ascuțite. *O bufă care, țipînd a jele, Bîntuie urma unui mormînt.* O.I 26/15 [V. 1].

– Forme gramaticale: ind. prez. 2 sg. **țipă** (O.I 4/1, 5/13, 17/16), p. s. 3 sg. **țipă** (P.L. 94/11, 102/16); ger. **țipînd** (O. I 261/5); P.L. 16/38).

***ȚÍPĂT** s. n. v. **țipet**.

ȚÍPET s. n. Strigăt ascuțit și strident. ◒ (Element de personificare) *Vulturii ce stau amuțiți pe creștetele seci și sure a stîncelor nalte învățau de la el țipetul cel plîns al jelei.* P.L. 5/8 [Pr. 1].

ȚIUÍ vb. IV. Intranz. A vîjîi, a șuiera. *Și prin ferestre sparte, prin uși țiuie vîntul.* O.I 69/19 [V. 1].

ȚÎNȚÁR s. m. Insectă (*Culex*). *În urzita cea dogoritoare a zilei văzu aproape de pădure un țînțar zvîrcolindu-se.* P.L. 15/31. *Vede ieșind dintr-o pădure-n depărtare cele șapte iepe alungate de un roi nemărginit de țînțari.* P.L. 16/29 [Pr. 2]. ◒ (Personificare) *Vin țînțarii lăutarii, gîndăceii, cărăbușii, Iar mireasa viorica i-așteptă-ndărătul ușii.* O.I 87/17. *— Făt-Frumos, zise țînțarul, ia-mă de mă du pînă-n pădure, că îi-oi prinde și eu bine. Sunt împăratul țînțarilor.* P.L. 15/32–33. [V. 1; Pr. 2].

– Forme gramaticale: sg. n. ac. **țînțar** (P.L. 15/31), **țînțarul** (P.L. 15/32); pl. n. ac. **țînțarî** (P.L. 16/29), **țînțarii** (O.I 87/17), g.d. **țînțarilor** (P.L. 15/33).

ȚÎRÎÍ vb. IV. Intranz. A scoate sunete repetate, caracteristice, scurte și ascuțite. ◒ (Element de personificare) *Amintiri Țîrîiese încet ca grierii Pintre negre, vechi zidiri.* O.I 105/7 [V. 1].

ȚÎRLÍÍ vb. IV. Intranz. (Despre instrumente muzicale) A produce sunete monotone și puțin armonioase.

Un băiet de țigan . . . cu degetele uscate, mișca niște coarde false, care țîrîiau nervos. P.L.. 27/4 [Pr. 1].

ȚÎȚĂ s. f. Mamelă, sîn. *M-oi întoarce la mama, ca să mai sug încă o dată laptele cel de văpaie albă a țițelor ei* P.L.. 20/1 [r. 1].

ȚIȚÎNĂ s. f. Balama. *Regele dă semn cu mîna, sare-o poartă din țîțîne Și un leu iese în față, cumpătat cu pasuri line.* O.I 165/5. *Ușa mare deschisă în balconul catului de sus se clătina scîrțîind și numai într-o țîțînă.* P.L.. 29/12 [V. 1; Pr. 1]. ◒ (Comparație) *Bolovanul se întoarse ca-n țîțîni și lăsă o mică intrare.* P.L.. 97/38 [Pr. 1]. ◇ Expr. **A se arunca în țițîni** v. a r u n c a [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **țițînă** (**P.L.** 29/12); **pl. n. ac. țițîni** (**O.I** 93/32; **P.L.** 97/38), **țițîne** (**O.I** 165/5).

ȚOPĂÍ vb. IV. I n t r a n z. A sălta, a sări. ◒ (Depreciativ) *Încingeți-vă spada la danțul cel de moarte. Aci vă poarte vîntul, cum știe să vă poarte A țopăi în joc!* O.I 24/21 [V. 1].

ȚUGUIÁT, -Ă adj. (Și în forma *țuguiet*) Ascuțit. ca un țugui. *Casa era c-un acoperemînt țuguiat.* P.L.. 40/6. *Acoperemintele țuguiele de olane mucigăite, bolta neagră a bisericei, zidurile împrejmuitoare risipite . . . toate astea laolaltă te făceau a crede că este mai mult o ruină oprită curiozității decît locuință.* P.L.. 72/10 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **țuguiat** (**P.L.** 40/6); pl. n. ac. **țuguiete** (**P.L.** 72/10). — Variantă: (Mold., Transilv.) **țuguiét, -á** (**P.L.** 72/10) adj.

ȚUGUIÉT, -Ă adj. v. **țuguiat**.

ȚURCÂNÉSC, -EÁSCĂ adj. Făcut din blană de oaie țurcană. *Numai din cînd în cînd trecea pe lîngă el cîte-un tînăr cavaler, cu căciula țurcănească.* P.L.. 44/15 [Pr. 1].

U

UCÍDE vb. III. Tranz. A omorî. *Puteri să pui-n brațul ce-ar sta să mă ucidă.* O.I 115/24. *Te-aș ucide de-ai mai rămînè.* P.L. 95/9. *Nu l-ai ucis pe Castelmare.* P.L. 96/22 [V. 1; Pr. 2]. ◇ Expr. **Uelgă-l erucea** v. cruce [Pr. 1]. ◆ (Absol) Fig. A distruge. *Desperarea ucide, această simțire nimicește.* P.L. 56/13 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **ucide** (**P.L.** 56/13), p. c. 2 sg. **ai ucis** (**P.L.** 96/22); conj. prez. 3 sg. **ucigă** (**P.L.** 16/39), să **ucidă** (**O.I** 115/24); opt. prez. 1 sg. **aș ucide** (**P.L.** 95/9).

UCIGĂȘ, -Ă adj. Care ucide. ◒ (Metaforic) Care stîrnește dorințî tulburătoare (v. și luminos, zimbitor). *Și gropițe face-n unghiul ucigașei sale guri.* O.I 159/17 [V. 1].

UCIGĂTÓR, -OÁRE (Și în forma *ucizător*) adj. Care ucide. ◒ (Metaforic; sugerînd asocierea voluptății cu durerea) Care mișcă adînc, tulburător. *În priviri citeam o vecinicie De-ucigătoare visuri de plăcere.* O.I 200/1 [V. 1]. ◇ (Adverbial; în forma *ucizător*, în construcția metaforică) **Ucizător de dulci** v. dulce [V. 2].

— Forme gramaticale: pl. n. ac. **ucigătoare** (**O.I** 200/1). -Variantă: **ucizătór, -oare** (**O.I** 95/35, 97/25) adj.

UCIZĂTÓR, -OÁRE adj. v. **ucigător.**

UD, -Ă adj. Plin de apă. *Flori albastre tremur ude în văzduhul lămîiet.* O.I 85/4. *Și le mirai că mai rezistă torentelor de ploaie; hainele lui ude sau metafizica.* P.L. 26/21. *Își puse în cui paltonul ud.* P.L. 27/17 [V. 1; Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **ud** (**P.L.** 27/17); pl. n. ac. **ude** (**O.I** 85/4; **P.L.** 26/21).

UDĂ vb. I. Tranz. **1.** A umple de apă. *Trezit din fantaziile sale metafizice, băgă de samă că ploaia-l udase pînă la piele.* P.L. 27/10 [Pr. 1]. ◆ A vărsa apă peste ceva. *În grădina cu multe straturi, neudată... născură... flori cu frunze galbene.* P.L. 22/16 [Pr. 1].

2. A stropi. *Din ce noian îndepărtat Au răsărit [cînturile] în mine! Cu cîte lacrimi le-am udat, Iubito, pentru tine!* O.I 184/15 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A uda buzele însetate cu fiere** v. fiere [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 2 sg. **uzi** (**O.IV** 132/33), p. c. 1 sg. **am udat** (**O.I.** 184/15), m. m. c. p. 3 sg. **udase** (**P.L.** 27/10), part. **neudată** (**P.L.** 22/16).

UH interj. Exprimă o neplăcere. *Uh! ce frig... Im văd suflarea.* O.I 46/9 [V. 1].

UIMÍ vb. IV. Tranz. A tulbura adînc, a zăpăci. *Ea se prinde de grumazu-i cu mînușele-amîndouă Și pe spate-și lasă capul: Mă uimești dacă nu mîntui.* O.I 154/35 [V. 1]. ◒ Refl. (Element de personificare) *Văile și munții se uimeau auzindu-i cîntecele.* P.L. 4/40 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 2 sg. **uimești** (**O.I** 154/35), imp. 3 pl. **se uimeau** (**P.L.** 4/40).

UIMÍRE s. f. Mirare, surprindere (plăcută). *Hiperion vedea de sus Uimirea-n a lor față.* O.I 179/22. *Bucuria, uimirea îi stringea sufletul.* P.L. 37/34 [V. 1; Pr. 1].

UIMÍT, -Ă adj. Surprins, mirat, impresionat. *Și privind uimită-n lături, Vede-un tînăr chiar alături.* O.I 103/22. *Ea l-ascultă pe copilaș Uimită și distrasă.* O.I 175/6. *— Cezara!? murmură Ieronim uimit.* P.L. 88/14; cf. **O.I** 63/26 [V. 3; Pr. 1]. ◇ (Adverbial) *Se uită uimit pe lacul lacului.* P.L. 10/27. *Se uita uimit, cu ochii străluciți, la strălucitorul ei chip ce s-apropia.* P. L. 93/12. *„E insula lui Euthanasius", gîndi el uimit.* P.L. 98/9 [Pr. 3]. ◒ (Element de personificare) *Rîurile ce ciorăiau mai în jos de brîiele melancolicelor slince... sleteau loale uimite pe cînd trecea păstrașul-împărat.* P.L. 5/10 [Pr. 1]. ◆ Fig. Care exprimă surprindere. *Făt-Frumos vedea cum înfloreau două stele albastre, limpezi și uimite.* P.L. 9/28 [Pr. 1].

— Forme gramaticale sg. n. ac. **uimit** (**O.I** 63/26; **P.L.** 88/14), **uimită** (**O.I** 103/22, 175/6); pl. n. ac. **uimite** (**P.L.** 5/10, 9/28).

UIMITÓR, -ÓARE adj. Care uimește, impresionant. *Vorbește-mi zise el rugători, cum știi tu cîteodată să vorbești, c-o blîndețâ uimitoare.* P.L. 70/27 [Pr. 1].

UITĂ[1] vb. I. **1.** Tranz. A pierde din memorie, a nu-și (mai) aduce aminte. *Poate-o uita durerea-mi și voi putè să mor.* O.I 116/8. *Nu uita că doamna are minte scurtă, haine lungi.* O.I 164/10. *În loale chipurile voi căuta să le uit.* P.L. 70/10; cf. **O.I** 59/26, 82/32, 125/11, 127/1, 127/15, 132/38, 159/8, 189/7; **O.IV** 370/3; **P.L.** 11/15, 15/17, 15/26, 38/19, 47/11, 47/15, 50/5, 65/27, 71/15, 89/28, 102/26 [V.11; Pr. 12]. ◒ (Repetiție) *O! glasul amintirii rămîie pururi mut, Să nîl pe veci norocul ce-o clipă l-am avut, Să uit cum dup-o clipă din brațele-mi le-ai smult.*

O.I 107/16—17 [V. 2]. ◒ (Element de personificare). *Cum copacu-şi uită foaia Ce pe vînt mi-a fost trimisă, Astfel ea uitat-au poate Aste foi de dînsa scrise.* O.I 125/9 [V. 1]. ◒ (În context figural) *Viaţa mea curge uitînd izvorul.* O.I 26/8 [V. 1]. ◇ Expr. **Uitat de moarte** = foarte bătrîn, îmbovărat de ani. *De-un veac el şede astfel = de moarte-uitat, bătrîn.* O.I 93/8 [V. 1].

2. Tranz. şi intranz. A nu da atenţie, a nu se mai preocupa de... *Vede surîsu-i de grafie plin şi uită pericolul mare.* O.I 12/2. *Şi-ai uitat de soarta mîndrei, iubitoarei tale fete!* O.I 83/32. *Dumnezeu de-ar fi fost, şi-ar fi uitat universul, spre a căuta un atlut în ochii ei albăstrii.* P.L. 57/39; cf. O.I 12/9, 12/14, 51/3, 185/19, 185/20; P.L. 66/7 [V. Pr. 2]. ◒ (Repetiţie) *Aşa şi speranţa... Animă-ne-odată tremîndul picior, De uită de sarcini, de uită de nori.* O.I 11/11. *Am uitat mamă, am uitat tată, Am uitat lege, am uitat tot; Mintea mi-e seacă, gîndul netot.* O.I 27/1—2 [V. 5]. ◒ (În context figural) *Arald, copilul rege, uitat-a universul.* O.I 91/33 [V. 1]. ◇ Expr. **A uita pe Dumnezeu** v. Dumnezeu [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **uită** (O.I 11/14, 11/14, 12/2, 125/9), 2 pl. **uitaţi** (O.I 59/26), 3 pl. **uită** (O.I 12/9, 12/14), p. c. 1 sg. **am uitat** (O.I 27/1, 27/1, 27/2, 27/2; P.L. 15/26), 2 sg. **ai uitat** (O.I 83/32). 3 sg. **a uitat** (O.I 91/33), **au uitut** (O.I 125/11). 1 pl. **am uitat** (O.I 185/19), p. s. 1 pl. **uitarăm** (O.I 185/20; O.IV 370/3), m. m. c. p. 3 sg. **uitase** (P.L. 15/17, 66/7, 102/26). viit. 1 sg. **oi uita** (O.I 9/1, 116/8), 2 sg. **vei uita** (P.L. 71/15). 1 pl. **vom uita** (P.L. 50/5); conj. prez. 1 sg. **să uit** (O.I 107/16, 107/17; P.L. 47/15, 70/10), 2 sg. **să uiţi** (O.I 127/15). 3 sg. **să uite** (P.L. 38/19), p. 1 sg. **să fi uitat** (P.L. 65/27); opt. prez. 2 sg. **ai uita** (O.I 51/3), p. 3 sg. **ar fi uitat** (P.L. 57/39); imper. 2 sg. **(nu) uita** (O.I 82/32, 159/8, 161/10; P.L. 11/15; inf. **(a) uita** (O.I 127/1, 189/7; P.L. 89/28); ger. **uitînd** (O.I 26/8, 132/38; P.L. 17/11); part. **uitat** (O.I 93/8).

UITĂ[2] vb. I. Refl. A privi. *El în ochii ei se uită.* O.I 53/14. *Eu mă uitam prin ramuri Şi aşteptam să te arăţi la geamuri.* O.I 187/11. *Neprecuita! şopti el, uitîndu-se la ea.* P.L. 55/20; cf. O.I 46/18, 66/7, 72/17, 73/1, 79/27, 84/29, 84/39, 87/2, 91/23, 93/22, 94/5, 95/18, 95/35, 97/25.-110/7, 119/8, 165/7; O.IV 333/13, 365/16; P.L. 8/12, 10/16, 11/17, 13/39, 14/3, 15/15, 18/24, 18/38, 19/18, 26/31, 28/38, 36/3, 38/30, 48/23, 49/33, 50/22, 50/11, 51/15, 51/16, 52/41, 57/17, 69/16, 58/37, 60/10, 61/6, 61/15, 61/19, 62/6, 63/32, 66/16, 67/23, 68/10, 68/11, 69/11, 69/15, 69/34, 74/9, 74/13, 75/5, 75/35, 76/5, 79/26, 79/27, 83/15, 83/19, 84/15, 87/36, 88/14, 88/26, 92/5, 93/1, 93/9, 93/12, 95/18, 93/2, 97/33, 101/39 [V. 21; Pr. 58]. ◒ (Repetiţie) *Ea se uită, se tot uită, un cuvînt măcar nu spune.* O.I 84/33 [V. 2]. ◒ (Element de personificare) *Case a căror streşini de olane se uitau în lună — iată tablou!* P.L. 18/10 [Pr. 1]. ◒ (În context figural) *În ochii fericirii mă uit pierdut şi plîng.* O.I 213/8 [V. 1]. ◇ Expr. **A se uita în jos** = a cobori privirea de ruşine, de sfială. *Aş! abia îi-ai întins mîna, sare îndărăt la uşă. E-un congres de rubedenii, vreun unchi, vreo mătuşă... Iute capul într-o parte şi te uiţi în jos smerit.* O.I 155/27 [V. 1]. **A se uita lung** v. lung [Pr. 1]. ◇ (Subiectul sau instrumentul sînt ochii) *Cu ochii mari la ea se uită.* O.I 66/25. *Ochii tăi, tot încă mari, Se uită dulci şi galeşi?* O.I 186/24. *Fii steaua cea din cer, rece şi luminoasă! şi-atunci ochii mei s-or uita etern la tine!* P.L. 87/38 [V. 2; Pr. 1]. ◇ (La imper., cu valoare de interj., adesea şi în forma contrasă *uite*) *Uite, chiar de-acu poţi să porneşti cu ele la păscut.* P.L. 16/11. *Uite, zise el, ţi-a murit buba.* P.L. 17/23. *Uite-le în masa mea.* P.L. 61/2; cf. P.L. 62/7 [Pr. 4]. ◇ (Întărit prin altă interj.) *Ia te uită la acel călugăr tînăr!* P.L. 76/19 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **mă uit** (O.I 119/9, 213/8; P.L. 87/35), 2 sg. **te uiţi** (O.I 15/27; O.IV 333/12, 365/16), 3 sg. **se uită** (O.I 53/14, 66/7, 66/25, 72/17, 73/1, 79/27, 84/29, 84/33, 84/33, 84/39, 93/22, 94/5, 95/18, 110/7, 165/7; P.L. 62/6), 3 pl. **se uită** (O.I 87/2, 186/24), imp. 1 sg. **mă uitam** (O.I 187/14), 3 sg. **se uita** (P.L. 11/3, 28/38, 48/23, 63/32, 66/16, 68/10, 69/34, 88/14, 93/9, 93/12, 95/18, 101/39), 3 pl. **se uitau** (P.L. 48/40, 52/11, 69/15). p.s. 3 sg. **se uită** (P.L. 8/12, 10/26, 11/17, 13/39, 14/3, 15/15, 18/21, 18/38, 19/18, 49/33, 50/22, 50/41, 58/16, 58/38, 60/40, 61/6, 61/15, 61/19, 67/23, 69/14, 74/9, 71/13, 75/25, 76/5, 79/26, 83/15, 83/29, 84/15, 88/26, 97/33). viit. 1 pl. **ne-om uita** (P.L. 75/5), 3 pl. **s-or uita** (P.L. 87/38); conj. prez. 1 sg. **să mă uit** (O.I 95/35, 97/25), 2 sg. **să te uiţi** (O.I 16/18), 3 sg. **să se uite** (P.L. 26/31, 57/17, 79/27); opt. prez. 1 pl. **ne-am uita** (P.L. 92/5), opt. p. 2 sg. **te-ai fi uitat** (P.L. 93,1); imper. **uite** (P.L. 16/11, 17/23, 62/7), **uite-te** (P.L. 61/2), **te uită** (P.L. 76/19; inf. **(a) uita** (P.L. 38/30, 51/16, 96/2); ger. **uitîndu-mă** (O.I 91/23), **uitîndu-te** (P.L. 51/15), **uitîndu-se** (P.L. 36/3, 55/20, 68/11).

UITĂRE s. f. 1. Acţiunea de a uita; lipsa oricărei amintiri. *Deasupră-mi crengi de lei Să-şi scuture floarea... Uitarea înlănţuie Pe singurătate-mi.* O.I 222/11 [V. 1]. ◒ (În context figural; personificare) *S-a dus amorul, un amic Supus amîndurora. Deci cinturilor mele zic Adio luturora. Uitarea le închide-n scrin Cu mîna ei cea rece.* O.I 181/5 [V. 1]. ◇ Loc. vb. **A da uitării** v. d a[3] [V. 1].

2. Fig. Neant, nefiinţă. *E un adînc asemene Uitării celei oarbe.* O.I 176/31. *Moştenirea la şi-a lor: uitarea.* O.IV 338/8 [V. 3]. ◒ (Construcţii metaforice) **A adormi în noaptea uitării** v. noapte [V. 1]. **Liniştea uitării** v. linişte [V. 1]. **Haosul uitării** v. haos [V. 1]. **Noaptea veşnicei uitări** v. noapte [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **uitarea** (O.I 184/5, 222/11; O.IV 338/8). g. d. **uitări** (O.I 230/1). **uitării** (O.I 127/13, 160/11, 175/13, 176/31, 219/2).

UITĂT, -Ă adj. Pierdut din memorie. *Ca o poveste-uitată Arald în minte-i sună.* O.I 98/34 [V. 1]. ◆ Fig. Părăsit, singuratic. *Şi veacuri înainte el şede-uitat, bătrîn.* O.I 99/3 [V. 1]. ◇ Expr. **A lăsa uitat** = a uita, a părăsi. *Lasă-ţi lumea la uitată, Mi le dă cu totul mie.* O.I 209/1 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **uitat** (O.I 99/3), **uitată** (O.I 98/34, 209/1).

UITĂTOR, -OARE adj. Care te face să uiţi; aducător de uitare. ◒ (Construcţie metaforică) **A bea din apa fără gust şi uitătoare a Lethei** v. bea [Pr. 1].

— Formă gramaticală: sg. n. ac. **uitătoare** (P.L. 46/24).

UITÎT, -Ă adj. (Mold.) Distrat, pierdut în visare. *Omul... se uita spăios şi uitîl la Dan.* P.L. 48/23 [Pr. 1]. ◒ (Metaforic) Fantastic (?). *Nimeni nu l-a însoţit în uitîla lui călătorie.* P.L. 46/25 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **ulit** (**P.L.** 48/23) **ulita** (**P.L.** 46/25).

***ULCIÓR** s. n. v. **urelor.**

ULICIOÁRĂ s. f. Diminutiv al lui **uliță**. *Pe aceeași ulicioară Bate luna în ferești, Numai tu de după grădini Vecinic nu le mai ieși!* O.I 112/1. *Ulicioara-i strimtă și, din ziduri vechi, Vorbe rîs și pîlnsel sună în urechi.* O.IV 364/9. *Xinsoarcu se lăsase pe garduri și zaptazuri de-amîndouă părțile ulicioarei.* P.L. 67/28; cf. **O.I** 112 [V. 3; Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **ulicioară** (**O.I** 112, 112/1). **ulicioara** (**O.IV** 364/9), g. d. **ulicioarei** (**P.L.** 67/28).

ULIȚĂ s. f. Stradă. *Străin și fără de lege de voi muri — oîtuce Nevrednicu-mi cadavru în ulița-i arunce.* O.I 116/10. *Ce? Cînd luna se strecoară printre smuri, prin pustii, Tu cu lumea ta de gînduri după ea să te alungi? Să aluneci pe poleiul de pe ulițele nînse.* O.I 157/19. *Casa din capătul uliței era galbenă.* P.L. 49/6; cf. **O.I** 150/4; **P.L.** 39/27, 39/37, 39/38, 40/2, 14/9, 75/36, 76/2, 81/1, 90/2 [V. 3; Pr. 10]. ◒ (Construcție metaforică) **A-și rupe ulița** = a tăia drum, a deschide un culoar (prin mulțime). *Durduind soseau călării ca un zid înalt de sutlifi. Printre cetele păgîne trec, ruptndu-și large uliți.* O.I 118/24 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **ulița** (**O.I** 116/10; **P.L.** 39/27, 75/36, 76/2, 90/2), **ulțu** (**P.L.** 81/4), g.d. **ulițel** (**P.L.** 39/37, 14/9, 19/6); pl. n. ac. **uliție** (**P.L.** 40/2), **uliți** (**O.I** 148/21, 150/4), **ulițele** (**O.I** 157/19; **P.L.** 39/38).

ULIU s. m. Pasăre (*Accipiter*). ◒ (Comparație) *Și singur stau și cată ca uliul care cată în inima junimei.* O.I 25/10 [V. 1].

ULTIM, -Ă adj. Cel din urmă. *Se uită lung și cugetător pentru ultima oară asupra pămîntului.* P.L. 50/22. *Nu e destulă mizeria în care am trăit — cel puțin o mizerie fără de dorințe. Și prima mea dorință și poate ultima — nerealizabilă!* P.L. 55/11. *Ieși nemulțămit, aruncindu-i o ultimă privire de ură.* P.L. 99/35 [Pr. 3]. ◇ Expr. **Ceasul ultim** (sau **ultimul moment**) = clipa morții. *Ceasul ultim îi impacă toată viața-i de durere.* O.I 53/15. *El muri... mut pînă-n ultimul moment.* P.L. 30/35 [V. 1; Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **ultim** (**O.I** 53/15), **ultimul** (**P.L.** 30/35). **ultimă** (**P.L.** 99/35), **ultima** (**P.L.** 50/22, 55/11).

UMÁN, -Ă adj. Omenesc. *Sfărmați statuia goală a Venerei antice. Arădeți acele pînze cu corpuri de nimfori; Ele stîrnesc în suflet ideea neferice A perfecției umane.* O.I 60/19. *Istoria umană în veci se desfășoară.* O.I 62/4 [V. 2]. ◒ (Construcții metaforice) **Umana roadă** v. r o d [V. 1]. **Insectă umană** v. i n s e c t ă [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **umană** (**O.I** 62/1; **O.IV** 365/28), **umana** (**O.I** 64/11), g. d. **umane** (**O.I** 60/19).

ÚMĂR s. m. și n. 1. Partea corpului uman unde se leagă brațele de trunchi. *Și pe umărul lui cade At ei cap cu fața-n sus.* O.I 67/17. *Cînd cochetă de-al tău umăr fi se razimă copila, Duc-ai inimă și minte, te gîndește la Dalila.* O.I 159/13. *Părea un tînăr voievod Cu păr de aur moale. Un șinai giulgi se-nchete nod Pe umerele goale.* O.I 170/12. *Văzu un cap frumos pe niște umeri largi.* P.L. 84/16; cf. **O.I** 51/10, 62/28, 80/16, 82/6, 85/32, 97/20, 104/10, 109/5, 132/9, 157/34, 213/7, 228/24, 229/5; **P.L.** 39/9, 49/17, 50/11, 51/38, 53/30, 58/7, 63/30, 71/5, 79/25, 83/22, 84/27, 87/29, 97/5, 100/36 [V. 16; Pr. 15]. ◇ Loc. adv. **De-a umăr** (sau **de-a umere**) = pe umăr. *Făt-Frumos... luindu-și buzduganul de-a umăr, merse mereu pe dîra trasă de piuă.* P.L. 7/13. *El se urcă pe cal cu buzduganul de-a umere.* P.L. 18/15. *Dan își luă lunga sa manta de-a umere.* P.L. 48/30 [Pr. 3]. ◒ (Construcții metaforice) **Umărul pietrei** v. p i a t r ă [V. 1]. **Umăr de deal** = coastă, pantă. *Sau vislnd cu doina tristă a voinicului de munte... Visul selbelor bătrîne de pe umerii de deal, El* [Alecsandri] *deșteaptă-n sînul nostru dorul țărei cei străbune.* O.I 35/3 [V. 1].

2. (În expr.) **Umărul obrazului** = pomete. *Barba lungă care curgea de sub adînciî umeri ai obrazului plnă pe piept-lui întotdeauna cam plecat, îi da arătarea unui înțelept din vechime.* P.L. 40/33 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **umăr** (**O.I** 50/17, 80/16, 97/20, 104/20, 132/9, 157/9, 159/13, 229/5; **P.L.** 7/13, 87/29), **umărul** (**O.I** 67/17, 213/7; **P.L.** 51/38, 71/5, 79/25); pl. n. ac. **umeri** (**O.I** 51/10, 62/28, 82/6, 228/24; **P.L.** 39/9, 40/33, 49/17, 63/30, 84/16, 84/27, 97/5), **umerii** (**O.I** 35/3; **P.L.** 50/11, 58/17, 100/36), **umere** (**O.I** 109/5; **P.L.** 18/15, 48/30, 53/30), **umerele** (**O.I** 85/32, 170/12), g.d. **umerilor** (**P.L.** 83/22).

UMBLĂ vb. I. I n t r a n z. (Și în forma *îmbla*) **1.** A merge, a se mișca (de colo-colo). *Și pe cîmpul gol el vede un copil umblînd discult.* O.I 83/33. *Îmblă parcă amintindu-și vreun cîntec, alintală.* O.I 159/25. *Împărătească cea oarbă și albă umblă încet prin straturi.* P.L. 22/37; cf. **O.I** 46/8, 105/16; **P.L.** 19/37, 79/21, 97/18, 99/10 [V. 1; Pr. 5]. ◒ (Element de personificare) *Naintea nopții noastre îmblă Crăiasa dulcei dimineți.* O.I 204/13 [V. 1]. ◆ A se plimba. *În fiece noapte el îmbla cu Maria în lumea solară a ceriurilor.* P.L. 52/37. *Și de cîte ori îmblau, el își lua cu el... cartea lui Zoroastru.* P.L. 53/38. *Și azi îmbla prin grădina palatului Bianchi.* P.L. 92/20 [Pr. 3].

2. A călători, a cutreiera. *Așa marinarii pe mare îmblînd... Speranța îi face de viță de vînt.* O.I 12/6. *Pe vremea aceea Domnul îmbla încă pe pămînt.* P.L. 13/19 [V. 1; Pr. 1]. ◇ (T r a n z. în expr.) **A îmbla multă lume** v. l u m e [V. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **A umbla pe căile vrăjitor** = a pune la cale vrăjitorii. *Cine știe pe cîte căi a vrăjitor umblă.* P.L. 17/28 [Pr. 1]. **A îmbla de mînă cu furtuna** v. f u r t u n a [Pr. 1].

3. A merge de obicei; a se duce mereu. *De unde ai calul d-lale, cu care îmbli la vînat?* P.L. 14/36 [Pr. 1]. ◇ Expr. **A îmbla la școală** = a frecventa școala. *Era numai de optsprezece* [ani] *și îmbla la școală.* P.L. 66/6 [Pr. 1]. ◒ (Metaforic) **A învăța de la cineva ceva.** *Îmblu la școală. Știi la cine: la albinele mele.* P.L. 80/15 [Pr. 1].

4. A se purta. *I-ar plăce să îmble frumos îmbrăcat.* P.L. 28/17 [Pr. 1]. ◆ A se arăta, a apărea, a fi. ◒ (În context figurat) *Jocul însuși era o poveste lungă și-ncurcată... în care... fanfii îmblau înamorați.* P.L. 52/12 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **îmblu** (**P.L.** 80/15), 2 sg. **îmbli** (**P.L.** 14/36), 3 sg. **umblă** (**P.L.** 17/28), **îmblă** (**O.I** 159/25, 204/13); **P.L.** 6/24), 3 pl. **umblă** (**O.I** 105/16), **îmblă** (**O.I** 46/8; **P.L.** 79/21), imp. 3 sg. **îmbla** (**P.L.** 13/19, 52/37, 66/6, 92/20, 99/10), 3 pl. **îmblau** (**P.L.** 52/12, 52/38, 97/18), p.s. 3 sg. **umblă** (**P.L.** 22/37), p. c. 1 sg. **am umblat** (**O.I** 123/6); conj. prez. 2 sg. **să umbli** (**P.L.** 19/37), 3 sg. **să îmble** (**P.L.** 28/17); ger. **umblînd**

(**O.I** 83/33). **imblind** (**O.I** 12/6). — Variantă : (Mold.) **imbiá** (**O.I** 12/6, 46/8, 159/25, 204/13 ; **P.L.** 6/21, 13/19, 11/36, 28/17, 52/12, 52/37, 52/38, 66/6, 79/2, 80/15, 92/20, 97/18, 99/10) vb. I.

ÚMBLET s. n. (Și în forma *îmblet*) Mers. *Căci azi le semeni tuturor L-a umblet și la port. Și le privesc nepăsător C-un rece ochi de mort.* O.I 192/14. *Scările de piatră tocite și mâncate de mult îmblet.* P.L., 72/16 [V. 1 ; Pr. 1].

— **Forme gramaticale** : sg. n. ac. **umblet** (**O.I** 192/14), **îmblet** (**P.L.** 72/16). — Variantă : (Mold.) **imblet** (**P.L.** 72/16) s. n.

ÚMBRĂ s. f. **I. 1.** Întunecime (provocată de un corp opac care oprește razele luminoase) ; loc lipsit de lumina directă a soarelui. *Umbra-n codri ici și colo Fulgerează de lumine.* O.I 66/13. *N-auzi cum frunzele-n poiană Șoptesc cu șgomotul de guri Ce se sărută, se hîrjoană În umbr-adîncă de păduri?* O.I 228/8. *Salcîmii cu miros dulce lăinuiau cărările risipite într-o viorie și melancolică umbră.* P.L. 54/36 ; cf. **O.I** 11/7, 72/10, 100/13, 104/22, 130/10, 136/12, 144/10, 148/2, 154/19, 154/31, 159/7, 164/9, 210/22, 218/2, 228/22 ; **P.L.** 13/13, 13/29, 26/33, 39/37, 44/30, 74/10, 79/22, 102/4 [V. 17 ; Pr. 9]. ◒ (Comparație) *Castelul Genarului... strălucea în întunericul serei ca o uriașă umbră.* P.L. 14/16 [Pr. 1]. ◒ (În contexte figurate) *Ar atrage-n visu-i mîndru... Umbra umedă din codri.* O.I 162/4. *Numai umbra spînului La ușa creștinului.* O.I 183/1 [V. 2]. ◇ Expr. **A sta în umbră** = a fi, a trăi **neștiut**. *Deasupra tuturora se ridică cine poate. Pe cînd alții stînd în umbră și cu inima smerită Neștiuți se pierd în taină ca și spuma nezărită.* O.I 133/27 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A rămînea în umbră sfîntă** a se bucura de respect și admirație. *Rămîneți în umbră sfîntă, Basarabi și voi Mușatini, Descălecători de țară, dătători de legi și datini.* O.I 149/31 [V. 1].

2. Întunecime, obscuritate. *Într-o umbră neagră deasă, ca un demon, El veghează.* O.I 50/11. *Dulce îmi veneai în umbra Tăinuitului boschet.* O.I 112/15. *Din umbra falnicelor bolți Ea pasul și-l îndreaptă Lîngă fereastră, unde-n colț Luceafărul așteaptă.* O.I 167/19 ; cf. **O.I** 3/1, 50/23, 92/25, 110/5, 154/4, 189/10 [V. 9]. ◒ (În contexte figurate) *Noaptea vine încetișor Cu-a ei umbre suspinînde.* O.I 13/3. *Trezindu-le, iubito, cu anii înapoi. Să fie neagră umbra în care-oi fi peril.* O.I 127/16 [V. 2]. ◒ (Construcție metaforică) **Umbra vremilor** = trecutul nebulos (v. și haos, negură, noian, rece, vad). *Răsai din umbra vremilor încoace, Ca să le văd revind — ca-n vis, așa vii !* O.I 120/21 [V. 1].

3. Pată întunecată, nuanță închisă. *Fața ei era de-o albeață chilimbarie, întunecată numai de-o viorie umbră.* P.L. 77/17 [Pr. 1]. ◒ (Comparație) *Timpla bate liniștită ca o umbră viorie.* O.I 79/9 [V. 1]. ◒ (În contexte figurate) *Vedeam ca în vis pe-al meu înger de pază. Încins cu o haină de umbre și raze.* O.I 41/3. *Haina ei albă și lungă părea un nor de raze și umbre.* P.L. 7/23 [V. 1 ; Pr. 1].

II. 1. Imaginea întunecată a unui lucru, proiectată undeva. *Lun-atunci din codri iese... Zugrăvește umbre negre Pe cîmp alb ca de zăpadă.* O.I 67/27. *Umbra arborului falnic peste toate e slăpînă.* O.I 144/2. *Ție-o femeie își desfășura treăptoarele umbre prin spațiul neguros.* P.L. 26/28 ; cf. **O.I** 44/10, 51/11, 76/14, 129/12, 142/25, 152/2, 168/3 ; **O.IV** 338/9 ; **P.L.** 13/22, 20/29, 26/18, 31/40, 44/20, 44/21, 49/4, 57/2, 93/7, 94/7 [V. 10 ; Pr. 11]. ◒ (Repetiție) *Se răsfrînge ca-n oglindă a copilei umbră plină, Umbra ei, ce ca și dînsa stă în rugă-ngenunchiată.* O.I 51/3—4. *Pe-a umbrei tale umeri vii ce se întinde ? Două umbre de aripe ce se mișcă tremurînde. Două aripe de umbră către ceruri ridicate.* O.I 51/10—12 [V. 5]. ◒ (În contexte figurate) *Și în farmecul vieții-mi Nu știam că-i tot aceea De le razimi de o umbră Sau de crezi ce-a zis femeia.* O.I 113/3. *Acei ochi de un albastru întuneric... eclipsez în umbra genelor lungi.* P.L. 77/19 [V. 1 ; Pr. 1]. ◇ Expr. **A face umbră pămîntului** = a trăi, a exista. *Noi, ce din mila Sfîntului Umbră facem pămîntului, Rugămu-ne-ndurărilor Luceafărului mărilor.* O.IV 360/13 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A sta în umbra crucii** = a ține de creștinism. *Tot ce stă în umbra crucii, Împărați și regi s-adună Să dea piept cu uraganul ridicat de semiluna.* O.I 146/25 [V. 1].

2. Imagine inconsistentă, întruchipare vagă. *Se apropie arginteasă umbra nalt-a unui înger.* O.I 53/10. *Umbra celor nefăcute nu-ncepuse-a se desface.* O.I 132/1. *Una din cele două umbre dispăru.* P.L. 95/39 ; cf. **O.I** 32/31, 44/12, 51/13, 51/17, 51/22, 59/11, 63/26, 69/22, 136/10,148/12, 170/13, 185/7, 201/7, 213/16, 213/19 ; **O.IV** 338/12 ; **P.L.** 9/20, 28/23, 29/38, 31/40, 95/39, 102/18 [V. 18 ; Pr. 6]. ◒ (Repetiție) *Să trecem ne e scris Ca visul unei umbre și umbra unui vis.* O.I 127/10 [V. 2]. ◒ (Comparație) *Te văd ca o umbră de-argint străvucită.* O.I 37/9. *Trecînd încet ca umbre — fin pînzele umflate În fața lunei.* O.I 63/13. *Trecu ca o umbră și... răsuflă lung.* P.L. 14/36 ; cf. **O.I** 133/7 ; **P.L.** 40/1, 18/24 [V. 3 ; Pr. 3]. ◒ (În context figurat) *Dar de-ale vieții valuri, de al furtunei pas Abia conture triste și umbre-au mai rămas.* O.I 69/28. *Chipul lău, umbra ce-ai aruncat-o pe pînza gîndirilor mele este singura fericire ce am avut-o în lume.* P.L. 57/4 [V. 1 ; Pr. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Umbra morții** = prăpăd iminent, primejdie de moarte. *În zadar striga-mpăratul ca și leul în turbare, Umbra morții se întinde tot mai mare și mai mare.* O.I 148/12 [V. 1]. ◇ (Cu reflex al conceptiei kantiene despre „lucrul în sine") *Ca umbră înzestrală cu vecinicie capeli chiar o bucată din atotputernicia lui Dumnezeu.* P.L. 42/8. *Umbra lui îi șoptea în gînduri lungi locmai ceea ce voia el să i se răspundă.* P.L. 46/17. *Pasurile lui de umbră nu se auzeau pe stradă.* P.L. 48/41 ; cf. **P.L.** 42/5, 42/6, 43/7, 45/9, 45/11, 45/19, 45/22, 46/12, 46/17, 46/19, 46/22, 46/26, 46/39, 47/1, 47/5, 47/7, 47/14, 47/31, 48/6, 48/18, 48/22, 48/25, 48/28, 48/41, 49/3, 49/4, 49/37, 60/17, 60/27, 60/28, 60/30, 61/6, 62/6, 62/10, 62/14, 64/33 [Pr. 39]. ◒ (Repetiție) *Cînd umbra la, ca umbră încă, va începe a vorbi, ea va fi atotștiutoare și-i va spune ce trebuie să facă.* P.L. 42/37. *Acolo-s memoriile umbrei mele, a umbrei pe care o vezi în părete.* P.L. 61/3 [Pr. 4].

3. (În superstiții și basme) Duhul unui um mort, fantomă, nălucă. *Căci umbra ta mîreață în falnica-i zburare O urmă-ncel cu ochiul în tristă lăcrimare Ce-i simț național !* O.I 1/18. *Două umbre albicioase... Razele din alba lună Mi le torc.* O.I 13/11 ; cf. **O.I.** 20/19 [V. 3]. ◒ (Repetiție) *O lu umbră pieritoare, cu adîncii, triștii ochi, Dulci-s ochii umbrei tale — nu le fie de diochi.* O.I 80/33—34 [V. 2]. ◒ (Comparație) *Fug cali duși de spaimă... Ca umbre străvezie ieșite din infern.* O.I 98/9 [V. 1]. ◒ (În context figurat) *Vedeți cum urna crcapă, cenușa reînvie... Cum umbrele se-mbracă în zale fercate.* O.I 24/28. *Voi, cînd mi-or duce îngerii săi Palida-mi umbră... Să-mi pui cununa pe a mea frunte.* O.I 27/22 [V. 2]. ◇ Expr. **Împărăția umbrelor** v. împărăție [Pr. 1]. ◒ (Cons-

trucție metaforică) **Umbre dintr-al secolilor plan** = figuri glorioase ale trecutului. *L-ale țarei flamuri negre Cirkva oștirea cheamă. În prezent orășește umbre dintr-al secolilor plan.* O.I 32/3 [V. 1]. ◆ **Ființă** fantastică, supranaturală. *O rămîi, rămîi la mine . . . Zburător cu plete negre, umbră fără de noroc.* O.I 80/30 [V. 1]. ◆ **Ființă** foarte slabă, lipsită de **vlagă**. *La ce oare dinsa s-a născut pe lume . . . O sărmană umbră, orfană și slabă.* O.IV 364/23 [V. 1].

4. Urmă slabă, reflex; aparență. *Cum ci mergînd cu vîntul se ceartă și se-ntreabă. Nu văd în fundul ropții o umbră de roșeață.* O.I 97/32. *Și fața străveziе ca fața albei ceri Slăbită e de umbra duioaselor dureri.* O.I 213/4. *Cîte numiri ar inventa el, care de care mai îndrăgite, mai fără de înțeles, mai nepomenite, pentru un suris de pe buzele ei,un suris în trecere, umbra unei fericiloare cugetări.* P.L. 57/24; cf. O.I 35/10, 41/12, 131/6; O.IV 132/11, 132/13; P.L. 31/28, 55/39 [V. 8; Pr. 3]. ◒ (Construcții metaforice) **A avea în ochi umbre mîndre din povești** v. o c h i [V. 1]. **Umbra frumuseții cel eterne** v. e t e r n [V. 1]. **A fi ochii cuiva plini de umbra tăinuitelor dureri** v. o c h i [V. 1]. **Umbra de dreptate [u flamurii roșii]** = simbol al justiției sociale. *Căci flamura cea roșă cu umbra-i de dreptate Sfințește-a lu viață de lină și păcate.* O.I 63/3 [V. 1]. **A numelui umbră** = renume, faimă. *Iar deasupra lăturora va vorbi prun mitilel. Nu slăvindu-le pe line . . . lustruindu-se pe el Sub a numelui tău umbră.* O.I 131/23 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **umbră** (**O.I** 3/1, 20/19, 27/22, 32/31, 35/10, 37/9, 41/10, 50/11, 51/3, 51/12, 72/10, 79/8, 80/30, 80/33, 97/32, 100/13, 101/22, 113/3, 130/10, 133/7, 133/27, 134/6, 134/23, 136/12, 142/26, 144/10, 149/31, 189/10, 218/2; **O.IV** 338/12, 360/13, 364/23; **P.L.** 9/20, 13/13, 13/29, 14/16, 26/33, 28/23, 29/38, 31/28, 10/1, 12/8, 12/37, 14/20, 14/30, 14/36, 45/22, 48/24, 48/25, 48/41, 49/3, 49/1, 54/36, 77/17, 102/18); **umbra** (**O.I** 1/18, 11/7, 14/12, 50/23, 51/4, 51/13, 51/17, 51/21, 53/10, 62/11, 63/3, 63/26, 66/13, 76/14, 92/25, 112/15, 117/24, 120/21, 127/10, 127/18, 129/12, 132/21, 142/8, 142/25, 141/2, 146/25, 148/2, 148/12, 152/2, 154/5, 154/19, 154/31, 159/7, 162/1, 162/20, 164/9, 167/9, 168/3, 170/13, 183/1, 185/7, 210/22, 213/4, 213/16, 213/19, 228/8, 232/8; **O.IV** 338/9, 432/11; **P.L.** 13/22, 26/18, 31/10, 31/40, 39/37, 42/5, 42/37, 42/37, 43/7, 41/21, 45/9, 45/11, 45/19, 46/12, 46/17, 46/19, 46/26, 46/26, 46/39, 47/1, 47/5, 47/7, 47/11, 48/6, 48/18, 48/22, 48/28, 49/33, 49/37, 55/39, 57/2, 57/4, 57/21, 60/17, 60/28, 60/30, 61/6, 62/6, 62/10, 62/11, 64/33, 74/10, 77/19, 79/22, 97/4, 102/11), g.d. **umbre** (**O.I** 127/10), **umbrei** (**O.I** 51/10, 80/31, 110/5; **P.L.** 12/6, 47/31, 61/3, 61/3); pl.n.ac. **umbre** (**O.I** 13/3, 13/11, 32/3, 41/3, 51/11, 62/11, 63/13, 67/27, 68/28, 69/22, 69/28, 98/9, 136/10, 160/19, 201/7, 228/22; **P.L.** 7/23, 20/29, 60/27, 82/11, 95/39), **umbrele** (**O.I** 21/28; **P.L.** 93/7), g.d. **umbrelor** (**P.L.** 20/37, 62/10).

UMBRÍ vb. IV. Tranz. A acoperi (cu umbră); a adumbri. *Din leiul sfînt și dulce o ramură să frîngi, La capul meu cu grijă tu ramurea s-o-ngropi . . . Simți-o-voi odată umbrind mormîntul meu.* O.I 129/11 [V. 1]. ◒ (Metaforic) A inconjura, a învălui. *L-apleacă mai dulce la sînu-i de crin Și fața-i umbrește cu păr ebenin.* O.I 12/1. *Sublimă însă este Cununa cea de laur, ce știută se-mpletește Pe fruntea ceea umbrită de bucle de argint.* O.I 17/12 [V. 2].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **umbrește** (**O.I** 12/4); ger. **umbrind** (**O.I** 129/11); part. **umbrită** (**O.I** 17/12).

UMBRÍRE s.f. Acțiunea de a umbri. ◒ (Metaforic) *Clară E privirea-ți inocentă sub a genelor umbrire.* O.I 51/8 [V. 1].

UMBRÍT, -Ă adj. Care este în umbră. *Cu gleznele lor sfișiau valurile plnă la umbritul lor izvor.* P.L. 13/26. *Un cerdac lung, umbrit și multicolon răspunde c-o scară.* P.L. 73/18 [Pr. 2]. ◒ (Metaforic) *Ochiul tău cel dulce și umbrit mă-nclină.* O.IV 365/34 [V. 1].

UMBRÓS, -OÁSĂ adj. Umbrit. *Pierzîndu-se pintre aleele umbroase, ca pîlnea firele de iarbă de pe cărare.* P.L. 100/15 [Pr. 1]. ◒ (Metaforic) Întunecat, sumbru. *Sufletul ei întreg era o reflectare umbroasă și tristă a sufletului său de copil.* P.L. 31/20 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **umbroasă** (**P.L.** 31/20); pl.n.ac. **umbroase** (**P.L.** 100/15).

UMED, -Ă adj. **1.** Ud, îmbibat, acoperit de apă. *Ar atrage-n visu-i mîndru a izvoarelor murmururi, Umbra umedă din codri.* O.I 162/4. *Hainele ei umede de ploaie se lipise de membrele dulci și rotunde.* P.L. 9/36 [V. 1; Pr. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Roua umedă** v. r o u ă [Pr. 1]. ◆ (Despre pămînt) Jilav, reavăn. *Făclie de veghe pe umezi morminte . . . Astfel al trecut de al lumii otar.* O.I 37/1 [V. 1].

2. Învăluit în aburi, în ceață. *Stelele nasc umezi pe bolta senină.* O.I 231/7 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Athastru umed și curgător** v. c u r g ă t o r [Pr. 1]. ◒ (Metaforic) *Ascultă liniștita ei răsuflare caldă și umedă.* P.L. 10/7. *Trăsăturile feței de o paloare delicată, umedă, strălucită, moale . . . le-ar fi făcut a crede că e chipul unei femei travestite.* P.L. 30/7. *Grădina dedesubtul ferestei . . . era de un verde umed.* P.L. 54/30; cf. P.L. 9/37, 10/3 [Pr. 5].

3. (Despre ochi) Înlăcrimat. *C-o privire umedă și rugătoare Poți din nou zdrobi și frînge aposlal-inima mea?* O.I 30/17. *Fața-i roșie ca mărul, de noroc [mireseі] i-s umezi ochii.* O.I 85/30. *Ochii ei umezi de dulci lacrimi strălucean în lună.* P.L. 69/14 [V. 2; Pr. 1]. ◒ (Metaforic) *Să simt plutind deasupră-mi genul morții Cu-aripi negre, umede plecope.* O.IV 338/14 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Lucios, strălucitor (v. și b l o n d). *Ci tu rămîi în floare ca luna lui aprii, Cu ochii mari și umezi, cu zîmbel de copil.* O.I 128/8. *Și ochi ce scînteie de vii, Sunt umezi înfiorătorii De lingușiri, de vicleniі.* O.I 211/11 [V. 2]. ◒ (Construcție metaforică) **Umedа adîncime [a ochiului]** = strălucire a privirii, reflectînd o stare sufletească intensă (v. și a r d e, f u l g e r, m o r ț[2]). *Ochiul tău atît de tristu-i, Cu-a lui umed-adîncime toate mintea mea o mistuі.* O.I 155/4 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **umed** (**P.L.** 10/3, 36/18, 54/30), **umedă** (**O.I** 30/17, 155/4, 162/4; **P.L.** 9/37, 10/7, 30/7, 63/24); pl.n.ac. **umezi** (**O.I** 37/1, 85/30, 128/8, 211/11, 231/7; **P.L.** 69/14). **umede** (**O.IV** 338/14; **P.L.** 9/36).

UMEZÍ vb. IV. Refl. A se umple de lacrimi. *Pleoapele ieoanei reci se umezirâ și o lacrimă curse din ochiul cel negru al mamei lui Dumnezeu.* P.L. 4/7 [Pr. 1].

UMFLÁ vb. I. Tranz. și refl. (Și în forma *îmfla*) (În expr.) **A-și umfla urîle** v. n a r ă [V. 1]. **A se îmfla în pene** v. p a n ă [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **umflă** (**O.I** 134/30); opt. prez. 1 sg. **m-aș îmfla** (**O.IV** 369/15). — Variantă: **înflă** (**O.IV** 369/15) vb. I.

UMFLÁT, -Ă adj. **1.** (Despre pinzele unei corăbii) Întins, înfoiat de vînt. *Pe undele încete își mișcă legănate Corăbii învechite scheletele de lemn; Trecînd încet cu umbre — fin pînzele umflate.* O.I 63/13 [V. 1].

2. Fig. (Despre părți ale corpului) Acoperit cu multă grăsime; gras, plin. *Vezi colo pe urlciunea fără suflet, fără cuget, Cu privirea-mpăroșată și la fălci umflat și bugel.* O.I 150/12 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **umflat** (**O.I** 150/12); pl. n.ac. **umflate** (**O.I** 63/13).

UMILÍT, -Ă adj. **1.** Smerit, plecat, supus. *Poporul loc îi face lăcut și umilit.* O.I 61/25. *Lasă-mă ca altădată Umilit să-ngenunchez.* O.IV 370/8. *Astfeli, cum prinsa umilită la el, fusul îi scăpă din mînă.* P.L. 8/1. *Vezi tu ce copil supus, umilit, este amorul?* P.L. 86/10 [V. 2; Pr. 2]. ◇ (Adverbial) *Aștept din parte-ți, o rege cavaler, Că-mi vei da prins pe-acela, ce umilit îți-l cer.* O.I 91/29 [V. 1].

2. Simplu, sărac, modest. *Celălalt, mai umilit, nu părea decît umbra celui luminat.* P.L. 13/22 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **umilit** (**O.I** 61/25; **O.IV** 370/8; **P.L.** 13/22, 86/10), **umilită** (**P.L.** 8/1).

UMORÍSTIC, -Ă adj. Care stîrnește rîsul, vesel, de haz. *O lume întreagă de închipuiri umoristice îi umpleau creierii.* P.L. 32/14 [Pr. 1].

ÚMPLE vb. III. Tranz. (Și în formele *umplè, implea, imple*) **1.** A face ceva să fie plin (de un lichid). *Vara doina mi-o ascult... Umplindu-și cofeiele Mi-o cîntă femeile.* O.I 123/13. *În vremea asta Cătălin, Vietean copil de casă, Ce împle cupele cu vin ... Se furișează pîndilor Privind la Cătălina.* O.I 173/23. *Mai bine ei spune tăuturilor să zică și cuparilor să împle cupele cu vin.* P.L. 6/15; cf. **P.L.** 27/6, 45/2,] V. 2; Pr. 3]. ◇ (Refl. in expr.) **A i se umple** (cuiva) **ochii de lacrimi** = a începe să plîngă; a avea ochii umezi. *Ochii cei negri ai fetelor se umpleau de lacrimi de dor.* P.L. 5/12. *Se uită uimit pe luciul lacului și ochii i se împlură de lacrimi.* P.L. 10/27 [Pr. 2]. ◒ (Construcție metaforică) **A-i imple plînsul** [**genele** cuiva] = a-l podidi lacrimile (v. și fi b r ă, l a c r i m ă, o c h i). *Și tainic genele le plec, Căci mi le împle plînsul.* O.I 175/18 [V. 1].

2. Fig. A copleși, a cuprinde; a pătrunde. *Și inima-mi împlut-au cu farmecele milei.* O.I 115/16. *Ochiul înghețat i-l umplu gînduri negre de amor.* O.I 164/1. *Sărutarea ei il împlu de geniu.* P.L. 50/9; cf. **P.L.** 32/19, 37/9, 55/26, 56/38, 85/18 [V. 2; Pr. 6]. ◇ Refl. *Iară inima-i se împle De un farmec dureros.* O.I 103/31. *De dorul lui și inema Și sufletu-i se împle.* O.I 167/24 [V. 2].

3. A ocupa, a acoperi o întindere sau un spațiu închis. *Busuioc și mint-uscată Împlu casa-nlunecoasă de-o mireasmă pipărată.* **O.I** 84/16. *Prin mreaja vie și tremurătoare a ferestii pătrundeau razele soarelui și împleau semiîntunericul chiliei cu dungi de lumină.* P.L. 73/36. *Camera se împlu de un aer vioriu.* P.L. 84/1; cf. P.L. 46/12 [V. 1; Pr. 3]. ◒ (În context figurat) *Un regat pentr-o țigară, s-umplu norii de zăpadă cu himere ... Dar de unde?* O.I 46/5. *O lume întreagă de închipuiri umoristice îi umpleau creierii.* P.L. 32/15; cf. **P.L.** 41/36, 46/8 [V. 2; Pr. 2]. ◒ (Construcție metaforică) **A împlea adîncimea** [**sufletului**] **cuiva cu luceferi luminoși** v. luceafăr [V. 1].

4. A acoperi, a ocupa o întindere. *Și nații călătoare, împinse de a mea, Umplui-au sperioase pustiul pîn' la poluri.* O.I 91/5. *Căiărefii împlu cîmpul și roiesc după un semn.* O.I 148/3. *Nouri de jăratic și aur umpleau cu oștirile lor cerul.* P.L. 37/39; cf. **O.I** 149/22; **P.L.** 78/26, 79/12, 79/13 [V. 3; Pr. 4]. ◆ A face schițe (în **paginile** unui caiet). *Împlu un album cu diferitele expresii ale unui singur cap.* P.L. 90/25 [Pr. 1]. ◆ (Despre surse sonore sau luminoase) A învălui. *Cine-i lunetul ce moare umplînd lumea de alarmă?* O.I 28/15. *Clopotul vechi împle cu glasul lui sara.* O.I 231/15. *Soarele stăpînea cerul și împlea sinul mării cu lumină.* P.L. 97/15; cf. **O.I** 63/10, 85/15, 179/5; **P.L.** 38/1, 39/18, 51/25, 92/33 [V. 5; Pr. 5].

— Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **împlu** (**P.L.** 90/21), 2 sg. **împlî** (**P.L.** 79/13), 3 sg. **umple** (**O.I** 179/5, 231/15; **P.L.** 39/18), **împle** (**O.I** 173/23, 175/18), **se imple** (**O.I** 103/31, 167/24), 3 pl. **umplu** (**O.I** 164/1), **împlu** (**O.I** 84/16, 85/15, 148/3; **P.L.** 78/26), imp. 3 sg. **împlea** (**P.L.** 38/1. 51/25, 92/33, 97/15), 3 pl. **umpleau** (**P.L.** 32/15, 37/39), **împleau** (**P.L.** 37/9, 46/12, 73/36), **se umpleau** (**P.L.** 5/12), p.s. 3 sg. **împlu** (**P.L.** 50/9, 85/18), **se împlu** (**P.L.** 84/1), 3 pl. **umplură** (**O.I** 149/22), **împlură** (**P.L.** 10/27), p.c. 1 sg. **am împlut** (**P.L.** 79/12), 3 sg. **au umplut** (**O.I** 182/10), 3 pl. **au umplut** (**O.I** 91/5), **au împlut** (**O.I** 115/16); conj. prez. 1 sg. **să umplu** (**O.I** 46/5), 3 sg. **să împle** (**P.L.** 55/26), 3 pl. **să împle** (**P.L.** 6/15); opt. prez. 3 sg. **ar împlea** (**O.I** 162/17; **P.L.** 56/38); inf. a **umplè** (**P.L.** 32/19); ger. **umplînd** (**O.I** 28/15, 123/17), **umplindu-** (**O.I** 63/10), **împlînd** (**P.L.** 16/8); part. **împlută** (**P.L.** 45/2), **neîmplută** (**P.L.** 41/36), **împluți** (**P.L.** 27/6). — Variante: (Mold., Transilv.) **umplè** (**P.L.** 32/19), vb. II. (Mold.) **împle** (**O.I** 84/16, 85/15, 103/3, 115/16, 148/3, 167/26, 173/23, 175/18; **P.L.** 6/15, 10/27, 27/6, 45/2, 46/8, 46/12, 50/9, 51/25, 55/26, 73/36, 78/26, 79/12, 79/13, 84/1, 85/18, 90/24, 92/33, 97/15) vb. III, **impleà** (**O.I** 162/17; **P.L.** 56/38) vb. II.

UN, O art. nehot. (Precedă un substantiv, fără a-i da o valoare deosebită) *Din demon făcui un inger, dintr-un chicot simfonie.* O.I 30/3. *Azi abia vedem ce stearpă și ce aspră cale este Cea ce poate să convie unei inime oneste.* O.I 141/8. *De pealtră să fie o inimă, este o margine care s-o miște.* P.L. 56/20 [V. 563; Pr. 891]. ◇ (Precedă un substantiv care exprimă o idee generală) *Dreptatea, libertatea nu sunt numai un nume.* O.I 24/17. *Amîndoi ca-ntr-o poveste Ei își sunt așa de dragi.* O.I 101/27. *Nu se oferă o femeie spre a fi refuzată.* P. L. 88/40 [V. 45; Pr. 10]. ◇ (Dînd valoare substantivală pronumelui sau construcțiilor pe care le precedă) *În taina farmecelor sale E-un ...nu știu ce" ș-un „nu știu cum".* O.I 208/16. *Un ce nemaisimțit îi trecu prin inimă.* P.L. 93/19; cf. **O.I** 208/4, 208/4: **P.L.** 81/18 [V. 4; Pr. 2]. ◆ (Înlocuind o comparație) I.a fel cu ... *De-ar fi-n lume numai mîie — tot poet aș fi? Tot una: Mieunînd în ode nalte, tragic miorlăind — un Garrick.* O.I 48/14 [V. 1].

— Forme gramaticale: n.ac. un (**O.I** 1/1, 3/18, 3/22, 4/6, 5/3, 6/3, 6/11, 8/1, 8/8, 9/20, 9/20, 11/11, 13/21, 13/25, 17/21, 18/1, 18/10, 18/22, 19/6, 20/2, 20/5, 20/9, 20/10, 21/4, 21/8, 22/3, 22/6, 22/8, 22/10, 24/17, 24/30, 24/30, 25/12, 25/15, 25/20, 26/1, 26/13, 26/18, 26/21, 27/8, 27/16, 28/2, 28/8, 28/8, 28/10, 28/12, 29/4, 29/19, 30/3, 31/7, 31/18, 32/7, 32/7, 32/17, 35/9, 35/28, 35/30, 37/2, 37/3, 37/13, 38/9, 38/11, 38/12, 40/3, 40/4, 41/4, 42/2, 43/18, 43/21, 44/33, 45/27, 46/4, 46/5, 46/13, 46/16, 46/20, 48/1, 48/7, 48/14, 48/20, 50/6, 50/9, 50/14, 50/21, 50/21, 50/22, 51,1/ 51/17, 51/30, 52/3, 52/5, 52/21, 53/20, 55/26, 60/29, 60/32, 61/10, 62/20, 63/15, 64/24, 65/24, 66/23, 66/24, 66/28,

67/5. 69/8. 69/16. 69/16. 69/23. 69/23. 71/2. 71/1. 72/17, 75/17, 75/18, 76/1. 76/6. 76/7, 76/10. 76/15, 76/18. 79/18, 80/11, 80/24, 80/30, 82/20. 82/21. 82/22. 82/30. 83/18, 83/24, 83/30, 83/33, 83/34. 84/8. 84/8. 84/14, 84/18. 84/23, 87/3, 87/9. 87/11, 87/12, 87/14. 87/15. 87/19. 88/8. 88/16, 91/2, 91/15, 91/15. 91/20, 91/22. 91/27, 92/11, 92/26, 93/6, 93/8, 93/15, 93/15, 93/30, 94/10, 94/34. 95/2. 95/15, 95/22, 95/23, 96/2, 96/11, 96/16. 96/21. 96/30. 98/6. 101/4. 103/1, 103/12. 103/14, 103/32. 105/23. 114/8. 116/3, 117/3, 117/22, 119/13. 128/3. 130/18. 130/18. 132/2. 132/19. 132/32, 133/34, 134/5. 134/10. 136/2. 137/28, 140/3, 140/4. 140/19, 140/22, 140/30. 140/36. 140/36. 141/9, 142/1. 142/22. 144/7. 144/12, 144/27, 144/35. 144/35. 146/9. 146/10. 146/18. 146/22, 147/11. 147/12. 147/13. 147/24. 147/35. 148/3. 148/23, 148/33. 150/9. 150/13. 152/16, 154/7. 154/12. 155/27, 155/35, 157/1. 157/5. 157/13. 157/21. 157/27. 158/2. 160/1. 160/16, 160/24. 160/27. 160/28, 160/33. 162/25. 162/34. 162/34, 162/36. 162/36. 164/5, 165/6, 165/9. 165/11. 165/11. 165/15, 165/19. 168/17. 170/7. 170/9, 170/11. 170/15. 171/2. 171/28, 172/22. 173/25. 174/6. 174/16. 175/21. 175/31. 176/13, 176/15. 176/31. 177/21. 177/27, 178/3. 179/23. 184/1. 184/11, 185/3. 185/9, 185/13, 185/23, 189/1, 189/20. 192/1. 192/16. 196/33. 200/14. 201/9. 204/16. 208/4. 208/4. 208/16. 208/16, 210/21. 211/7. 212/10, 213/15, 216/8. 216/11. 219/7, 219/11, 221/3; 223/3. 223/7. 223/11, 228/2. 228/10. 229/4. 229/5, 231/4, 232/22. 232/22. 236/6; **O.IV** 333/6. 333/11. 361/6, 364/1. 364/13. 364/18. 369/4. 430/4, 432/6; **P.L.** 3/4. 3/7, 3/10. 4/35. 5/14, 5/18. 5/21. 5/23. 5/25. 5/40. 6/3, 6/37. 7/22, 7/26. 7/27, 7/28. 7/35. 7/36. 7/36, 8/4. 9/10. 9/18. 9/32, 9/34. 9/34. 11/25. 11/25. 11/33. 11/37. 11/41. 11/41. 12/1, 12/12. 13/3. 13/11. 13/12. 13/17. 13/39. 14/19. 14/25. 15/8, 15/11. 15/16. 15/16. 15/29. 15/31. 15/38. 16/2. 16/4. 16/7, 16/24. 16/29. 16/29. 16/30. 17/5. 17/5. 17/26. 17/39. 18/1. 18/2, 18/16. 18/29. 18/30. 18/32. 18/36. 18/40. 19/3. 19/4, 19/7. 19/10. 19/12. 19/15. 19/26. 20/7. 20/20. 21/22. 22/7, 22/13. 22/30. 22/32. 23/17. 23/27. 24/16. 25/4. 25/10. 25/23, 25/23. 25/31. 25/33. 26/8. 26/32. 26/36. 26/38. 27/1. 27/2, 27/5. 27/26. 27/26. 27/34. 27/36. 27/39. 28/3. 28/4. 28/11, 28/14. 28/39. 29/9. 29/19. 29/21. 29/27. 29/28. 29/39. 30/3, 30/6. 30/23. 30/33. 31/26. 31/38. 35/6. 35/39. 36/5. 36/5, 36/7. 36/8. 36/15. 36/23. 36/27. 36/28. 36/37. 37/32. 37/36, 38/3. 38/27. 38/32. 38/41. 39/10. 40/5. 40/10. 40/13. 40/13, 40/18. 40/20. 40/26. 40/30. 41/23. 41/24. 41/37. 41/40. 42/24, 42/33. 43/22. 43/26. 43/29. 43/33. 43/36. 44/29. 44/37, 45/1. 45/14. 45/16. 45/21. 45/29. 45/37. 45/38. 47/1. 47/20, 48/37. 48/39. 49/40. 50/34. 50/35. 51/7. 51/9. 51/12. 51/20, 51/25. 51/28. 52/8. 52/26. 52/28. 53/23. 53/30. 53/32. 54/12, 54/14. 54/28. 54/28. 54/30. 54/40. 56/1. 56/10. 56/19. 56/21, 56/29. 57/29. 57/38. 57/39. 58/4. 58/10. 58/19. 58/30. 59/11, 59/24. 60/5. 60/6. 60/22. 61/6. 61/27. 61/29. 62/7. 62/33, 63/1. 63/8. 64/5. 64/22. 64/33. 65/2. 66/2. 66/8. 66/12, 67/15. 67/26. 67/33. 68/32. 69/38. 71/13. 71/25. 71/26. 71/27, 71/32. 72/20. 72/23. 73/3. 73/6. 73/10. 73/13. 73/27. 73/28, 73/31. 73/31. 73/32. 73/33. 73/34. 73/40. 73/41. 74/3. 74/6, 74/8. 74/12. 74/13. 75/3. 75/15. 75/36. 76/9. 76/10. 76/12, 76/16. 76/29. 76/34. 76/39. 77/19. 77/25. 77/38. 78/2. 78/11, 78/13. 78/30. 78/32. 79/10. 79/15. 79/19. 79/35. 80/6. 80/11, 80/13. 82/6. 82/7. 82/9. 82/15. 82/20. 82/26. 83/3. 83/23, 83/28. 83/34. 84/1. 84/1. 84/15. 84/16. 84/30. 85/22. 86/8, 86/12. 86/12. 87/13. 87/25. 87/25. 87/25. 88/22. 88/32. 90/17, 90/24. 91/26. 91/28. 91/28. 91/35. 92/7. 92/7. 92/9. 92/13, 92/21. 92/24. 92/34. 92/37. 93/25. 94/5. 94/7. 95/11. 95/12, 95/13. 95/14. 95/31. 95/34. 95/37. 96/3. 97/11. 97/21. 97/22, 97/25. 97/34. 97/36. 97/36. 98/6. 98/16. 98/22. 98/36. 98/40. 99/4. 99/14. 100/17. 101/6. 101/14. 102/3. 102/5. 102/18), o(**O.I** 1/1. 1/5. 2/1. 2/9. 2/17. 2/20. 3. 4/5. 5/10. 6/17. 9/17. 18. 18/19. 19/11. 20/7. 20/16. 20/19. 20/23. 21/3. 22/9. 25/8. 26/15. 27/12. 29/9. 29/20. 29/21. 30/3. 30/9. 30/10. 30/11. 30/15. 30/17. 31/2. 31/7. 31/17. 31/23. 31/24. 32/9. 32/9. 32/14. 32/29. 32/31. 35/10. 35/26. 35/28. 36/1. 36/18. 37/9. 37/13. 37/24. 38/5. 38/9. 38/10. 38/28. 41/3. 41/5. 41/8. 42/2. 42/6. 42/12. 42/16. 42/19. 42/19. 43/15. 43/16. 45/21. 46/15. 46/16. 46/24. 50/6. 50/9. 50/13. 50/14. 50/20. 50/22. 51/1. 51/7. 51/25. 51/30. 52/17. 52/19. 52/21. 52/22. 53/3. 53/13. 55/25. 56/4. 56/6. 60/3. 60/29. 63/30. 64/1. 69/1. 69/12. 71/6. 72/10. 72/13. 74/4. 76/1. 76/16. 76/18. 79/8. 79/10. 80/5. 80/8. 80/24. 80/28. 82/27. 82/28. 84/14. 84/16. 84/21. 84/22. 84/34. 85/18. 87/4. 87/13. 92/4. 93/33. 93/34. 94/8. 95/5. 95/6. 96/4. 96/13. 96/18. 96/24. 97/3. 97/32. 98/3. 98/11. 98/34. 101/27. 102/8. 104/7. 104/7. 104/16. 106/12. 108/21. 113/3. 114/4. 114/6. 117/21. 118/9. 120/13. 121/23. 122/21. 125/1. 128/5. 130/5. 132/19. 132/37. 133/7. 133/10. 133/34. 134/5. 134/14. 134/14. 134/16. 134/20. 134/32. 137/10. 140/4. 140/9. 140/14. 140/22. 140/27. 142/11. 142/13. 142/26. 144/10. 144/22. 144/23. 146/5. 146/12. 147/8. 147/24. 148/27. 149/1. 149/1. 151/11. 151/28. 151/28. 152/9. 152/10. 152/24. 152/25. 154/24. 154/37. 155/2. 155/29. 157/7. 157/31. 157/31. 158/1. 160/4. 160/7. 162/15. 162/21. 162/21. 162/29. 165/5. 165/9. 166/4. 166/20. 166/23. 168/8. 173/14. 176/30. 177/6. 177/18. 179/26. 185/4. 185/22. 188/7. 191/7. 191/20. 200/3. 204/15. 209/20. 210/1. 210/11. 211/5. 212/9. 212/13. 220/10. 228/11. 228/14. 228/23. 229/3. 229/8. 232/1. 232/10. 232/21. 234/2; **O.IV** 333/7. 333/12. 364/14. 364/15. 364/22. 364/23. 364/26. 365/9. 365/10. 365/22. 365/28. 365/33. 369/2. 432/8; **P.L.** 3/5. 3/24. 4/2. 5/13. 5/19. 5/21. 5/26. 5/28. 5/29. 5/30. 5/36. 5/39. 6/24. 6/34. 6/35. 6/40. 7/1. 7/9. 7/14. 7/21. 7/24. 7/27. 7/28. 7/28. 7/29. 7/38. 7/40. 7/40. 9/12. 9/20. 9/37. 10/2. 10/2. 10/25. 10/28. 10/39. 11/24. 11/28. 11/32. 11/33. 11/37. 12/1. 13/13. 13/15. 13/20. 14/7. 14/15. 14/17. 14/18. 14/24. 14/25. 14/26. 15/3. 15/14. 15/19. 16/7. 16/17. 17/4. 17/8. 17/33. 17/34. 17/34. 18/2. 18/17. 18/24. 18/29. 18/33. 18/38. 19/11. 19/18. 19/28. 19/40. 20/17. 20/31. 20/31. 20/35. 21/25. 22/3. 22/11. 22/13. 22/27. 22/29. 22/32. 22/38. 23/6. 24/15. 24/18. 25/5. 25/6. 25/10. 26/8. 26/9. 26/23. 26/26. 26/29. 26/30. 27/8. 27/10. 27/12. 27/28. 27/30. 28/4. 28/7. 28/9. 28/11. 28/36. 29/12. 29/28. 29/29. 29/32. 29/38. 30/7. 30/8. 30/13. 30/17. 30/24. 30/30. 30/31. 30/40. 31/20. 31/22. 32/14. 35/5. 35/9. 35/10. 35/20. 35/29. 35/31. 35/32. 36/4. 36/10. 36/17. 36/18. 36/21. 36/24. 36/29. 36/32. 36/32. 36/37. 37/10. 37/15. 37/24. 37/37. 38/3. 38/25. 38/28. 38/31. 39/9. 39/26. 39/27. 39/37. 40/11. 40/15. 40/26. 40/28. 40/30. 40/37. 41/29. 41/38. 42/5. 42/9. 42/20. 42/22. 42/41. 43/2. 43/3. 43/16. 43/25. 44/5. 44/30. 44/33. 44/36. 44/40. 45/2. 45/7. 45/11. 45/12. 45/38. 46/7. 47/16. 47/23. 47/33. 47/37. 47/41. 48/2. 48/17. 48/24. 48/25. 48/28. 48/36. 48/37. 49/4. 49/11. 49/15. 49/34. 49/40. 49/40. 50/9. 50/12. 50/16. 50/20. 51/6. 51/12. 51/27. 51/35. 51/38. 51/40. 52/2. 52/10. 52/24. 52/27. 52/31. 53/38. 54/9. 54/16. 54/24. 54/35. 54/39. 55/2. 55/2. 55/15. 55/18. 55/23. 55/26. 55/29. 55/31. 56/2. 56/3. 56/5. 56/8. 56/12. 56/13. 56/15. 56/17. 56/20. 56/20. 57/10. 57/10. 57/33. 57/35. 58/2. 58/15. 58/18. 58/22. 58/24. 58/36. 59/8. 59/14. 59/21. 59/22. 59/38. 59/41. 60/5. 60/10. 61/10. 62/4. 62/17. 62/21. 63/3. 63/6. 63/7. 62/24. 64/35. 65/4. 65/7. 65/12. 65/15. 65/20. 66/18. 66/21. 66/23. 67/2. 67/16. 67/26. 67/35. 67/41. 68/2. 68/7. 68/8. 68/11. 69/22. 69/23. 70/4. 70/10. 70/19. 70/26. 70/27.

70/31, 71/2, 71/21, 71/22, 71/27, 71/34, 71/36, 71/36, 72/1, 72/7, 72/15, 72/17, 72/20, 72/20, 73/18, 73/26, 73/30, 74/2, 74/5, 74/5, 74/12, 74/13, 74/40, 74/41, 75/15, 75/16, 75/21, 76/3, 76/3, 76/16, 76/17, 76/17, 76/33, 76/35, 77/16, 77/16, 77/29, 78/3, 78/10, 78/14, 78/17, 78/24, 78/26, 78/29, 78/34, 79/5, 79/6, 79/8, 79/22, 79/33, 79/34, 80/5, 80/7, 80/12, 80/17, 80/24, 80/30, 80/39, 81/15, 81/19, 81/21, 81/25, 81/32, 81/34, 82/1, 82/8, 82/16, 82/33, 82/35, 83/1, 83/15, 83/16, 83/22, 83/24, 83/37, 84/3, 84/37, 85/8, 85/9, 85/10, 85/14, 85/17, 85/22, 86/2, 86/2, 86/11, 86/11, 86/11, 86/26, 86/32, 87/11, 87/16, 87/28, 87/30, 87/30, 87/31, 87/33, 88/2, 88/32, 88/38, 88/40, 89/13, 89/29, 89/35. 89/35. 89/36, 90/3, 90/27, 90/28, 90/36, 90/37, 91/1, 91/8, 91/10, 91/13, 91/16, 91/17, 92/6, 92/7, 92/8, 92/13, 92/16, 92/26, 92/30, 93/1, 93/1, 93/38, 94/5, 94/7, 94/9, 94/14, 94/15, 94/22, 94/31, 94/33, 94/36, 95/25, 95/37, 95/39, 96/18, 96/19, 97/17, 97/19, 97/24, 97/27, 97/31, 97/32, 97/38, 98/6, 98/6, 98/7, 98/16, 98/23, 98/37, 99/2, 99/7, 99/10, 99/12, 99/15, 99/35, 100/1, 100/31, 100/37, 101/7, 101/14, 101/27, 101/32, 101/39, 102/6, 102/7, 102/8, 102/13, 102/18, 102/18), g.d. **unui** (**O.I** 2/4, 26/16, 29/6, 32/6, 43/24, 53/10, 84/13, 84/20, 92/25, 110/6, 115. 127/10, 136/3, 159/9, 164/11 ; **P.L.** 15/19, 18/32, 22/8, 23/15. 24/23, 26/19, 27/23, 29/39, 32/2, 36/20, 36/32, 36/34, 38/8, 40/34, 41/25, 43/4, 46/40, 48/6, 49/13, 50/18, 50/21, 53/18, 54/1, 54/24, 60/16, 62/39, 64/26, 65/14, 66/18, 79/22, 81/18, 88/16, 89/31, 92/2, 94/20, 94/22, 95/30. 95/31, 98/28, 98/39. 101/31). **unei** (**O.I** 17/20, 20, 29/1, 29/17, 45/1, 45/6, 76/22, 84/7, 84/10, 88/1, 119/12, 120/16, 127/10, 133/3, 141/2, 141/8, 159/4, 159/12, 160/1, 160/36, 164/11, 173/18, 212/19 ; **P.L.** 4/4, 4/5, 6/5. 7/15, 16/9, 17/33, 22/26, 27/18, 28/12, 28/15, 29/5, 29/7, 30/10, 32/1, 35/23, 36/25, 36/30, 37/2, 40/3, 40/4, 40/8, 41/37, 43/12, 44/39, 45/7, 45/18, 46/13, 54/22, 57/24, 59/31, 63/36, 64/21, 64/39, 65/6, 67/35, 73/29, 75/17, 78/15, 79/28, 92/37, 93/9, 97/22, 97/27, 98/8, 98/28, 99/22. 100/24, 101/34, 102/2) ; pl.g.d. **unor** (**O.I** 32/22, 32/24, 36/11, 134/1, 157/8 ; **O.IV** 365/6 ; **P.L.** 18/34, 24/5, 36/35, 44/8, 56/31, 74/4, 92/21).

UNCHI s.m. Bărbat considerat în raport cu copiii fraților. *E-un congres de rubedenii, vreun unchi, vreo mătușă.* O.I 155/26. *Avea să caute . . . o scrisoare de la un unchi al lui.* P.L. 78/3 [V. 1 ; Pr. 1].

ÚNDĂ s.f. Val mic, încrețitură pe suprafața apei. *Papura se mișcă-n freamăt de al undelor cutrier.* O.I 152/15. *Ce privești zimbind în unde?* O.I 210/15. *Ea privea . . . la înmiirea undelor depărtate.* P.L. 100/12 ; cf. **O.I** 3/15, 44/13, 61/23, 63/11, 72/16, 85/9, 96/5, 121/10, 154/25, 155/14, 210/9, 215/7 ; **O.IV** 338/2, 432/20 ; **P.L.** 5/2. 5/31, 26/14, 31/9, 51/30, 100/30, 101/3, 101/29 [V. 16 ; Pr. 9]. ◒(Comparație) *A voastre vieți cu loale sunt ca undele ce curg.* O.I 157/3. *Fața ei se-nsenină cum se-nsenina o undă de-o rază.* P.L. 14/17 [V. 1 ; Pr. 1]. ◒ (Personificare) *Izvoarele își lulburau adincul, ca să-și azvirle afară undele lor, pentru ca fiecare din unde să-l audă.* P.L. 5/3. *Roiuri de unde răsărind din inima pămintului le-a spus cum cîntă ursitorile cînd urzesc binele oamenilor.* P.L. 23/18 [Pr. 2]. ◒ (În context figurat) *Tot alte unde-i sună aceluiași țărîm.* O.I 127/7 [V. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **Ale undelor gure** v. gură [V. 1]. **Undele visează spume** v. visa [V. 1]. **A turbura stele pe unde** v. stea [V. 1]. **Unde de popoară** = succesiunea generațiilor umane. *Astfel pe-unde de popoară Umbra gîndurilor regii se aruncă-nlunecat.* O.I 44/11 [V. 1]. ✦ (La pl.) Apă. *Vezi tu lebăda cea îndrăgită de unde?* P.L. 10/37. *Cine-ar fi văzut fața ei . . . ar fi gîndit că-i o înmărmurită zînă a undelor.* P.L. 22/29 [Pr. 2]. ◒ (Comparație) *Fata-și ridică ochii albaștri ca undele lacului.* P.L. 7/22 [Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **undă** (**P.L.** 14/17, 31/9), **undu** (**O.I** 72/16) ; pl.n.ac. **unde** (**O.I** 3/15, 44/11, 44/13, 45/13. 85/9, 121/10, 127/7, 154/25. 155/14, 210/9, 210/15, 215/7 ; **O.IV** 338/2 ; **P.L.** 5/3, 10/37, 10/37, 51/30), **undele** (**O.I** 44/24, 63/11, 157/3 ; **O.IV** 432/20 ; **P.L.** 5/2, 5/31, 7/33, 100/30, 101/3, 101/29), g.d. **unde** (**P.L.** 26/14), **undelor** (**O.I** 44/19, 61/23, 86/5, 152/15 ; **P.L.** 22/29, 100/12).

ÚNDE adv. I. (Interogativ) În ce loc? *Unde de duci? Cînd o să vii?* O.I 118/12. *Unde-s șirurile clare din viață-mi să le spun?* O.I 158/7. *Unde-i o speranță, de care să mă ții?* P.L. 90/30 ; cf. **O.I** 64/4, 110/7, 155/19, 226/19, 227/3 ; **P.L.** 8/21, 37/32, 49/24, 49/25, 50/40 [V. 7 ; Pr. 6]. ◒ (Repetiție) *Donici cuib de-nțelepciune . . . Unde-i boul lui cuminte, unde-i vulpea diplomată?* O.I 31/16 [V. 2]. ✦ (Precedat de prep. „de") De la cine?, în ce loc? *De unde vine și unde merge floarea Dorințelor obscure sădite în noian?* O.I 64/4. *De unde-ai învățat acest limbagiu?* P.L. 96/15 [V. 1 ; Pr. 1]. ◒ (Repetiție) *De unde această simțire nemăsurată, de unde această irezistibilă nebunie?* P.L. 57/31 [Pr. 2]. ◇ (În construcții eliptice) *Un regat pentr-o figură . . . Dar de unde?* O.I 46/6 [V. 1].

II. (Cu valoare de conjuncție) 1. (Introduce o propoziție circumstanțială de loc) În locul în care. *Și unde o vede s-avîntă.* O.I 11/15. *Porni luceafărul . . . El zboară, gînd purtat de dor. Ptn' piere totul, totul ; Căci unde-ajunge nu-i hotar.* O.I 176/25. *Vom trăi așa de fericiți acolo unde vom fi.* P.L. 19/15 ; cf. **O.I** 1/12, 44/33, 76/10, 76/13, 228/1, 228/3 [V. 8 ; Pr. 1]. ◇ (Precedat de prep. „de", „pe" „pînă") *De unde ești revino iarăși Să fim singuri.* O.I 122/33. *Pe unde trece ea, fața pămîntului se usucă.* P.L. 6/25. *Valuri senine . . . trecră aria mării încet și melodios, pînă unde ochiul se perde în albastrul cerului.* P.L. 11/30 ; cf. **O.I** 76/14 ; **P.L.** 29/35. 98/18 [V. 2 ; Pr. 4].

2. (Introduce o propoziție atributivă) În care. *Hai în codrul . . . Unde-izvoare pling în vale.* O.I 54/18. *Azi adeseori femeia, ca și lumea. e o școală, Unde-nveți numai durere, injosire și spoială.* O.I 140/10. *Fluviul lat se adîncea în păduri întunecate, unde apa abea mai șclipea.* P.L. 51/39 ; cf. **O.I** 45/29. 56/2. 59/29, 66/19. 75/3, 83/20, 102/16, 121/9, 150/24. 167/11. 170/1. 171/24. 209/7 ; **P.L.** 11/40. 13/17, 29/6. 40/38, 15/29, 66/11. 67/8. 78/3. 78/13. 81/4, 81/6, 81/23, 86/16. 97/6. 99/33. 100/2 [V. 15 ; Pr. 17]. ◇ (Precedat de prep. „de") *Din noaptea vecinicei uitări . . . De unde nu mai străbătu Nimic din ce-au apus.* O.I 230/5. *Se ducea în turburea împărăție a umbrelor, de unde venise pe pămînt.* P.L. 20/37 [V. 1 ; Pr. 1].

3. (Introduce o propoziție completivă) *Cucu-ntreabă : Unde-i sora Viselor noastre de vară?* O.I 121/19. *Se întreabă trist izvorul : Unde mi-i crăiasa oare?* O.I 122/8. *Ce-mi pasă, zise el răpezindu-se să vadă unde-i.* P.L. 8/24 ; cf. **O.I** 98/2 [V. 3 ; Pr. 1]. ◇ (Precedat de prep. „de") *Ei șoptesc, multe și-ar spune și nu știu de-unde să-nceapă.* O.I 82/15. *Și cînd se va întoarce pămîntul în pămînt, Au cine o să știe de unde-s, cine sunt?* O.I 127/24. *Am să-l întreb . . . de unde-și are calul?* P.L. 14/22. *Dumnezeu știe, tală, de unde iei atîta veselie.* P.L. 74/35 ; cf. **O.I** 87/2 [V. 3 ; Pr. 2].

UNDEVÁ adv. Într-un loc. *Cînd unul trece, altul vine În altă lume a-l urma, Precum cînd soarele apune El şi răsare undeva.* O.I 204/8. *Văzu o horă cît ai băga mîna, care corespunde undeva.* P.L. 97/33 [V. 1; Pr. 1].

UNDOÍ vb. IV. Intranz. A se mişca asemenea valurilor. *Plai rîzînd cu iarba verde, Ce se leagănă, se pierde, Undoind încetişor.* O.I 2/7. *Ghirlanda, ce se-nsoară cu silfele uşoare, Pe fruntea inspirată, pe frunlea-nspirătoare De bucle-ncungiurată, blondine, undoind.* O.I 17/9. *Părul undoind, cum prè lung — te-ar fi făcut a crede că* [portretul] *e chipul unei femei travestite.* P.L. 30/9; cf. **P.L.** 37/28 [V. 2; Pr. 2].

— Formă gramaticală: ger. **undoind (O.I 2/7, 17/9; P.L.** 30/9, 37/28).

UNDOIÁRE s.f. Mişcare asemănătoare cu aceea a valurilor. *Vedeam valuri verzi de grîne, undoarea unei tinişti.* O.I 141/2 [V. 1].

UNDOIÉT, -Ă adj. (Mold., Transilv.) Ca undele, vălurat. ◒ (În context figurat) *Din cugetările noastre vom adînci mări cu mii de undoiete oglinzi.* P.L. 49/28 [Pr. 1].

UNDOIÓS, -OÁSĂ adj. Cu unde, care se mişcă în unde. *Vîntu-n trestii lin şoptească, Undoioasa apă sune!* O.I 71/16 [V. 1].

***UNDUÍ** vb. IV v. **undoi**.

***UNDUIÓS, -OÁSĂ** adj. v. **undoios**.

***UNDUÍRE** s.f. v. **undoiare**.

***UNDUÍT, -Ă** adj. v. **undoiet**.

UNEÁLTĂ s.f. Instrument. *Găsi dalta şi uneltele de sculptură.* P.L. 98/22 [Pr. 1].

ÚNGE vb. III. Tranz. **1.** A întinde un strat pe ceva. *Luna îşi vărsa lumina ei cea fantastică . . . albind podelele de păreau unse cu cridă.* P.L. 29/34 [Pr. 1]. ◒ (Comparaţie) *Văzduhul scînteiază şi ca unse cu var Luceşe ziduri, ruine pe cîmpul soldar.* O.I 69/9 [V. 1].

2. A lipi, a tencui. *Pe cuptiorul uns cu humă . . . Zugrăvit-au c-un cărbune copilaşul cel isteţ Purceluşi cu coada sfredel.* O.I 81/17 [V. 1].

— Forme gramaticale: part. **uns (O.I** 81/17), **unse (O.I** 69/9; **P.L.** 29/31).

UNGHÉR s.n. Colţ. *În odaie prin unghere S-a ţesut painjinis.* O.I 105/13 [V. 1]. ◆ Loc retras, ascuns; ascunzis. *Oare nu-i în lumea asta vreun ungher pentru iubit?* O.I 155/28. *Şi-n treacăt o cuprinse într-un ungher degrabă.* O.I 174/6. *Dar încă de te-aşteaptă-n prag În umbră de unghere, De se-ntîlneşte drag cu drag Cum inima la cere: Dispar şi nouri şi pămînt.* O.I 189/10 [V. 3]. ◒ (Metaforic) *De-a pururi, prelutindeni, în unghere unor creieri, Şi-or găsi, cu al meu nume, adăpost a mele scrieri!* O.I 131/1 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **ungher (O.I** 155/28, 174/6), **unghерul (O.I** 134/1); pl.n.ac. **unghere (O.I** 105/13, 189/10).

UNGHI s.n. Colţ. *Şi grupile face-n unghiul ucigaşei sale guri.* O.I 159/17 [V. 1].

ÚNGHIE s.f. Substanţa cornoasă de la capătul degetelor. *Ea-i întoarse spatele şi-şi muşca unghiile.* P.L. 69/34 [Pr. 1].

ÚNGUR s.m. Maghiar. *Împrejuru-i frămîntia pămîntul un ungur lung.* P.L. 27/5 [Pr. 1].

UNÍ vb. IV. **1.** Tranz. A contopi. *Rîul . . . să mă unească cu întregul naturel.* P.L. 98/34 [Pr. 1]. ◇ Expr. **A-şi uni buzele** = a se săruta. *Unul . . . făcea studii floristice unindu-şi buzele cu ale celei fiinţe.* P.L. 44/22 [Pr. 1]. ◆ A lega. *De-a lui maluri sunt unite cîmpii verzi.* O.I 43/13. *În sărutări unim noi sărmanele vieţi.* O.I 107/14. *Numai limba . . . îi uneşte* [pe oameni] *în înţelegere.* P.L. 24/21; cf. **P.L.** 97/19 [V. 2; Pr. 2].

2. Refl. A concura. *Toal-a apei, a pustiei şi a nopţii măreţie Se unesc să-mbrace mîndru veche-acea împărăţie.* O.I 44/17 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **uneşte (P.L.** 24/24), **sunt unite (O.I** 43/13), 1 pl. **unim (O.I** 107/14), 3 pl. **se unesc (O.I** 44/17); conj. prez. 3 sg. **să uneaseă (P.L.** 98/34); ger. **unindu- (P.L.** 44/22); part. **uuită (P.L.** 97/19).

ÚNIC, -Ă adj. Singur. *Vină-ncoa să stăm de vorbă, unice amic şi ornic.* O.I 48/6 [V. 1].

UNIFÓRM, -Ă adj. Lipsit de variaţie. *Şi lolu-mi pare veşted, căzut şi uniform.* O.IV 432/3 [V. 1].

UNÍRE s.f. Acţiunea de a se uni. *Şi în nunta de iubire În unire Naşte-am zorii de rubin.* O.I 5/5 [V. 1].

UNÍT, -Ă adj. (Despre mîini) Împreunat. *Pe una din cărări vedem un călugăr bătrîn mergînd . . . cu mîinile unite după spate.* P.L. 73/1. *S-aruncă la picioarele tinărului, cu mîinile unite.* P.L. 88/18. *El şezu pe o bancă, cu mîinile unite.* P.L. 92/30; cf. **P.L.** 9/38, 28/36, 36/29, 58/17 [Pr. 7].

— Formă gramaticală: pl.n.ac. **unite (P.L.** 9/38, 28/36, 36/29, 58/17, 73/1, 88/18, 92/30).

UNIVÉRS s.n. Lumea; cosmosul. *Din orice clipă trecătoare Îşi adevăr il înleleg. Că sprijină vecia-ntreagă Şi-nvîrte universu-ntreg.* O.I 204/20. *Fiecare* [stea] *cu isloria evilor ei scrisă pe ea — un univers într-o picătură trecătoare.* P.L. 38/35; cf. **O.I** 91/33, 132/6, 133/8, 142/26; **P.L.** 50/40, 52/18, 57/39 [V. 5; Pr. 4]. ◒ (În context figurat) *Arald, copilul rege, uitat-a universul.* O.I 91/33. *Mîna, care-au dorit sceptrul universului şi gînduri, Ce-au cuprins tot universul, încap bine-n patru scînduri.* O.I 134/17—18 [V. 3].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **univers (P.L.** 38/35, 50/40), **universul (O.I** 91/3, 91/33, 132/6, 133/8, 134/18, 142/26, 204/20; **P.L.** 57/39), g.d. **universului (O.I** 134/17; **P.L.** 52/18).

UNIVERSITÁTE s.f. Instituţie de învăţămînt superior. ◒ (Ironic) *Mai întîi statul albinelor . . . De-ar avea . . . universităţi, ai vedè pe literaţi făcînd combinaţii geniale.* P.L. 80/21 [Pr. 1].

UNTDELÉMN s.n. Ulei. *El aprinse o lampă neagră, împlută cu untdelemn.* P.L. 45/2 [Pr. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **A se sfîrşi untdelemnul candelei** = a ajunge la capătul vieţii, a muri (v. şi duce, hotar, înghe-

ța, întoarce, nemurire, noapte, pământ, pleoapă, somn). *Într-o zi* [inima] *va bate din ce în ce mai încet, apoi va înceta, căci s-a sfîrșit untdelemnul candelei.* P.L. 82/34 [Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **untdelemn** (**P.L.** 45/2), **untdelemnul** (**P.L.** 82/34).

ÚNU, ÚNA num. card. (Cînd însoțește un substantiv are forma *un, o* ; cînd ține locul unui substantiv are forma *unul, una*) **I.1.** Numărul care reprezintă unitatea sau care e primul dintr-o serie. *Să rizi mai bine și să-mi dai o gură, numai una.* O.I 174/12. *Una din cele două umbre dispăru într-o casă apropiată.* P.L. 95/38 [V. 1 ; Pr. 1]. ◒ (Repetiție) *Unul erau toate și totul era una.* O.I 115/4. *Unul e în toți, tot astfel precum una e în toate.* O.I 133/25 ; cf. **O.I** 174/12, 174/12 [V. 6]. ◇ Loc. adv. **Într-una** = mereu. *Oare ce gîndește hîtrul de stă ghem și foarce-ntr-una?* O.I 48/9. *S-aud cum blînde cad Izvoarele-ntr-una.* O.I 223/11. *Ce cauți . . . unde păsările într-una Se-ntrec cu glas ciripitor?* O.I 228/3 ; cf. **O.I** 216/18, 219/18, 221/21 [V. 6]. ◇ Expr. **O mie [și] una [de] nopți** v. noapte [V. 1]. ◇ (Adjectival) *Eu pe-un fir de romanița Voi cerca de mă iubești.* O.I 55/31. *Cu o mînă il respinge, Dar se simte prinsă-n brață.* O.I 104/5. *Redă-mi comoara unei clipe.* O.I 212/19. *Erau urmării de un om.* P.L. 78/2 ; cf. **O.I** 6/13, 6/21, 8/5, 11/13, 46/4, 46/5, 46/5, 46/20, 56/8, 67/14, 69/3, 80/32, 82/3, 84/33, 85/34, 93/15, 93/15, 93/16, 98/35, 98/35, 103/23, 103/28, 104/5, 107/16, 107/17, 114/11, 119/1, 120/25, 122/1, 127/1, 129/8, 130/17, 132/10, 132/19, 132/23, 132/37, 133/1, 133/3, 133/10, 134/9, 136/2, 140/2, 140/5, 142/23, 144/26, 144/35, 146/5, 146/5, 146/9, 148/3, 148/28, 151/13, 155/20, 157/25, 165/9, 165/19, 166/5, 168/26, 170/4, 171/9, 171/18, 177/12, 181/2, 183/25, 185/8, 189/18, 189/19, 191/10, 191/11, 191/12, 191/13, 191/16, 191/18, 191/20, 194/22, 200/12, 200/13, 212/16, 236/13 ; **O.IV** 333/6, 365/19, 365/28, 369/16, 378/5. 432/16, 432/21 ; **P.L.** 4/8, 4/13, 4/14, 1/22, 4/22, 4/39, 5/13, 7/40, 8/5, 12/4, 12/5, 12/8, 12/11, 13/6, 15/4, 15/7, 19/40, 24/1, 25/39, 26/9, 26/26, 28/11, 28/11, 28/30, 28/31, 29/12, 30/31, 31/20, 31/22. 31/22, 31/25, 38/32, 38/33, 40/11, 40/13, 40/13, 41/29, 12/9. 16/37, 47/18, 47/18, 47/23, 47/24, 48/36, 49/15, 49/18, 49/34, 19/40. 19/40, 52/28, 52/29, 54/16, 54/16, 55/2. 55/18. 56/17. 57/19, 57/25, 57/26, 58/5, 59/14, 59/38, 59/41, 66/8. 66/9, 66/9, 67/2, 67/12, 67/16, 68/11, 68/24, 71/21, 71/28, 73/30, 73/31, 73/31, 73/32; 73/33, 73/40, 75/3, 78/26, 82/6, 82/7, 82/8, 82/33, 84/7, 86/13, 87/33, 88/20, 89/36, 90/24, 91/29, 91/29. 91/26, 94/32, 94/33, 95/6, 95/23, 96/31, 99/31, 101/17, 101/19, 101/20 [V. 90 ; Pr. 106].

2. Singur, unic. (Adjectival) *Eu se uită, se lot uită, un cuvînt măcar nu spune.* O.I 84/33. *Și totu-atîrnă de-un cuvînt Șoptit pe jumătate.* O.I 189/15. *Zile întregi putea medita asupra unui cuvînt.* P.L. 31/23 ; cf. **O.I** 42/12, 55/9, 72/13, 72/20, 72/24, 82/8, 82/11, 112/20, 114/3, 115/19, 132/12, 132/19, 132/19, 132/37, 155/27, 159/28, 167/5, 173/10, 174/12, 189/5, 214/10, 230/14 ; **P.L.** 24/23, 25/3, 38/41, 51/19, 67/41, 68/2, 68/28, 70/4, 89/11, 97/11 [V. 24 ; Pr. 11]. ◇ (Întărind pe „singur") *Mai am un singur dor.* O.I 216 ; cf. **O.I** 216/1 [V. 2].

3. (În expr.) **Tot una-i** = e egal, la fel. *Tot una-i dacă aștări sau mîne o să mor.* O.I 127/13 [V.1]. ◇ (Adjectival) **La un loc** v. loc [V. 1 ; Pr. 1].

II. (Precedat de *cîte* formează numeralul distributiv ; în loc. adv.) **Una cîte una** = pe rînd, succesiv. *Fulger lung încrementi Mărginește munții negri în întregul asfințit Pîn'ce izvorăsc din veacuri stele una cîte una.* O.I 148/35 [V. 2]. ◇ (Adjectival) *Și-n fiecare braț ardea cîte o stea de foc.* P.L. 5/36. *Luna revarsă cîte-o dungă lungă și îngustă în umbra uliței.* P.L. 39/37. *Fondalul era haos, în sus străbătut pe ici, pe colea de cîte o stea.* P.L. 83/24 ; cf. **P.L.** 5/40, 11/23, 28/33, 29/13, 44/9, 48/35, 72/9, 81/19 [Pr. 11]. ◆ (Cu valoare de adj. nehot.) Vreun. vreo. *Pe ici pe colo trecea cîte un romanțios fluierînd.* P.L. 20/21. *Cîte-o femeie . . . își desfășura trecătoarele umbre prin spațiul neguros.* P.L. 26/26. *Se zărea . . . cîte o zare galbenă, prin obloanele închise.* P.L. 44/12 ; cf. **P.L.** 26/25, 39/37, 44/14 [Pr. 6].

— Forme gramaticale : n.ac. **un** (**O.I** 46/4, 46/5, 46/20, 55/3, 72/20, 72/24, 78/2, 80/32, 82/3, 82/8, 84/33, 93/15, 93/15, 98/35, 98/35, 103/23, 103/28, 112/20, 115/19, 119/4, 120/25, 122/1, 127/1, 130/17, 132/10, 132/14, 132/23, 134/9, 140/5, 144/35, 146/5, 146/9, 148/3, 148/28, 165/9, 165/19, 170/4, 189/5, 189/18, 200/13, 216, 216/1, 236/14 ; **O.IV** 33/6, 365/19, 365/28, 369/16, 378/5 ; **P.L.** 4/14, 4/22, 5/13, 5/40, 12/4, 12/14, 15/4, 15/7, 24/1, 24/23, 25/3, 25/38, 26/25, 28/11, 31/22, 38/32, 38/41, 40/13, 40/13, 41/29, 44/14, 47/18, 47/24, 48/35, 49/18, 52/28, 52/29, 56/17, 57/26, 66/8, 67/12, 68/28, 71/28, 72/9, 73/31, 73/31, 73/32, 73/33, 73/40, 75/3, 82/6, 82/7, 84/7, 86/13 89/41, 90/24, 91/29, 91/29, 94/26, 95/23, 97/11, 99/34), **unul** (**O.I** 115/4, 133/25). o (**O.I** 6/13, 6/21, 8/5, 11/13, 41/12, 46/1, 46/5, 55/9, 56/8, 59/6, 67/11, 69/3, 72/13, 82/3, 82/8, 82/11, 84/12, 85/34, 93/16, 104/5, 107/16, 107/17, 114/3, 114/11, 129/8, 130/3, 132/12, 132/19, 132/19, 132/37, 133/1, 133/10, 136/2, 140/2, 142/23, 144/26, 146/5, 154/13, 155/20, 157/25, 159/48, 166/5, 168/26, 171/9, 171/18, 173/18, 174/12, 177/12, 181/2, 183/25, 185/8, 189/19, 191/10, 191/11, 191/12, 191/13, 191/15, 191/18, 191/20, 194/22, 200/12, 212/16, 214/10, 236/13 ; **O.IV** 432/16, 432/21 ; **P.L.** 4/8, 4/13, 4/22, 4/39, 5/13, 5/36, 7/40, 8/5, 11/23, 12/5, 12/8, 13/6, 19/40, 25/39, 26/9, 26/26, 28/11, 28/30, 28/31, 28/33, 29/12, 30/31, 31/20, 31/22, 40/11, 41/29, 12/9, 41/12, 46/37, 47/18, 47/23, 48/36, 19/15, 19/34, 19/10, 19/40, 54/16, 54/16, 55/2, 55/18, 57/19, 57/21, 57/25, 58/5, 59/14, 59/38, 59/41, 66/9, 66/9, 67/2, 67/16, 67/11, 68/7, 68/11, 68/24, 70/4, 71/22, 73/30, 73/32, 73/34, 78/26, 78/26, 81/19, 82/33, 83/24, 87/33, 88/20, 89/36, 94/32, 94/33, 95/6, 96/31, 101/17, 101/19, 101/20), **una** (**O.I.** 18/9, 95/32, 115/1, 127/13, 133/25, 148/35, 148/35 167/5, 171/12, 174/12, 216/18, 219/18, 221/21, 223/14 228/3 ; **O.IV** 365/28 ; **P.L.** 29/13, 51/19, 95/38). g.d. **unui** (**P.L.** 31/23, 90/25), **unei** (**O.I** 133/3, 212/19 ; **P.L.** 55/39 73/39).

ÚNUL, ÚNA pron. nehot. **1.** (Ține locul substantivelor, indicînd pe cineva sau ceva dintr-o serie) Oarecare. *Ah! — zise unul — spuneți că-i omul o lumină.* O.I 56/6. *Joace unul și pe patru Toluși îi ghici-vei chipu-i.* O.I 196/3. *Unul îi spuse lin.* P.L. 53/1 [V. 8 ; Pr. 13]. ◇ (Precedat de „nici", formează pronumele negative) *Cordelufe și nimicuri iată toate-a lui averi . . . Darnic cînd nu vrei nici una Și zgîrcit dacă le ceri.* O.I 108/10. *N-au unul dorințe, nici una-n lume.* P.L. 56/34 [V. 1 ; Pr. 1]. ◇ (Urmat de determinări cu rol de precizare a substantivului inlocuit) *Lîngă cortu-i, unul dintre fiii fatnicului domn Sta zimbind de-o amintire.* O.I 148/38. *Baba trebuia să-i dea unul din cai.* P.L. 17/36. *Călugărul Dan e unul din școlarii Academiei.* P.L. 41/1 [V. 1 ; Pr. 16]. ◆ (În corelație cu „un,

o", pentru a sublinia diferența și uneori opoziția dintre noțiuni) **Altul**, alta. *De-aș ave o floricică . . . Ca și floarea crinului. Alb ca neaua sînului, Amalgam de-o roz-albie Și de una purpurie.* O.I 2/14. *O inscelă — umană, una zburătoare.* O.IV 365/28. *E un om despărțit în două arătări bătrîne . . . o jumătate cu păr și una pleșuvă.* P.L. 62/5 [V. 2; Pr. 5]. ◇ (În corelație cu „altul") *Se petrifică unul în sclav, altu-mpărat.* O.I 64/12. *Cînd unul trece, altul vine În astă lume a-l urma.* O.I 204/5. *Vezi tu bufile aste două? Una-i cu apă, alta cu pulere.* P.L. 8/28 [V. 4; Pr. 4]. ◇ Expr. **De-o fi una, de-o fi alta** v. a l t u l [V. 1]. ◇ (În corelație cu „altul" exprimînd un raport de reciprocitate) *Și unul înspre altul se pleacă-n desmierdări.* O.I 97/14. *Ne-om răzima capetele — unul de altul.* O.I 231/21. *Se necăjau unul pe altul.* P.L. 68/9 [V. 6; Pr. 8]. ◇ Loc. adv. *Unul peste altul* v. a l t u l [Pr. 1]. ◇ Expr. **A pune (sau a sul, a zidi) unul peste altul** v. a l t u l [V. 1; Pr. 2].

2. (La pl.) O parte din . . . *Unii plini de plăcere petrec a lor viață.* O.I 56/16. *În introducerea acestor șiruri am surprins unele din cugetările care-l preocupau în genere.* P.L. 27/33 [V. 1; Pr. 1].

3. (La f., cu valoare neutră) Fapt indiferent, același lucru. *De-aceea una-mi este mie De ar vorbi, de ar tăcè.* O.I 208/9 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **unul** (**O.I** 56/6, 64/12, 82/17, 97/14, 104/19, 115/4, 127/27, 130/23, 148/38, 196/3, 204/5, 231/21; **P.L.** 6/3, 11/9, 14/22, 15/10, 15/12, 17/36, 18/7, 24/23, 28/34, 28/35, 41/1, 41/11, 41/41, 44/22, 53/1, 61/17, 64/21, 68/9, 79/16), **unu** (**O.I** 2/13, 2/14, 63/7, 69/12, 108/11, 115/4, 133/25, 146/19, 146/28, 208/9; **O.IV** 365/28; **P.L.** 8/28, 8/28, 16/22, 29/14, 39/4, 46/38, 56/34, 56/35, 56/35, 62/5, 65/8, 67/37, 73/3, 73/23, 75/22, 90/9, 90/34, 98/5), g.d. **unui** (**O.I** 14/13); pl.n.ac. **unii** (**O.I** 56/16), **unele** (**O.I** 13/5; **P.L.** 27/33, 50/24).

URAGÁN s.n. Vînt năpraznic. *Aci vă ducefi valuri în mii batalioane, Cum în păduri aprinse, minat în uragane, Diluviul de foc.* O.I 24/23 [V. 1]. ◒ (Personificare) *Uraganu-acum alergă pin'ce caii lui îi crapă Și în Nil numai deșertul nisipișul adapă.* O.I 45/7 [V.1]. ◒ (Comparație) *Ostirile-i alungă în spaimă înghețată, Cu sufletu-n mînă un rege-usurian. Cum stîncelor aruncă durerea-i înspumată Gemîndul uragan.* O.I 20/4 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Năvală vijelioasă a armatelor (v. și *fulger*). *Împărați și regi s-aduną Să dea piept cu uraganul ridicat de semiluną.* O.I 146/26 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **uragan** (**O.I** 20/4), **uraganul** (**O.I** 45/7, 146/26); pl.n.ac. **uragane** (**O.I** 24/23).

URÁRE s.f. **1.** Felicitare. *Și se sărutară feciorii-de-mpărăfi în urările boierilor.* P.L. 6/17 [Pr. 1].

2. Orație. *Laudarii măiestrită hore nalte și urări adînci.* P.L. 23/20 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: pl.n.ac. **urări** (**P.L.** 23/20), **urările** (**P.L.** 6/17).

URÁ s.f. Vrăjmășie, dușmănie. *E ură și turbare În ochii lor cei negri, adînci și deșerați.* O.I 62/29. *Dacă port cu usurință și eu zîmbet a lor ură. Laudele lor desigur m-ar mîhni peste măsură.* O.I 141/17. *Castelmare își nemulțămit, aruncîndu-i o ultimă privire de ură nelmpăcată.* P.L. 99/36; cf. **O.I** 116/7, 116/18, 147/8, 157/8; **P.L.** 3/9, 3/16, 18/2, 51/2, 58/2, 92/3 [V. 6; Pr. 7].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **ură** (**O.I** 62/29, 116/18, 141/17, 147/8, 157/8; **P.L.** 48/2, 58/2, 92/3, 99/36), **uru** **O.I** 116/7; **P.L.** 3/9). g.d. **urei** (**P.L.** 3/16, 51/2).

(

URCÁ vb. I. **1.** Tranz. și refl. **A** (se) sui, a (se) duce în sus. *Sara pe deal buciumul sună cu jale, Turmele-l urc, stele le scapără-n cale.* O.I 231/2. *Eu se urcă repede în palat.* P.L. 94/35 [V. 1; Pr. 1]. ◇ Expr. (Refl.) **A se urca pe cal** = a încăleca. *El se urcă pe cal cu buzduganul de-a umere.* P.L. 18/15 [Pr. 1]. ◇ Tranz. (Complementul indică locul pe care se suie cineva) *Urcau drumul lunei și se perdeau în palatele înmărmurite.* P.L. 20/29. *El trecu prin bătișul grădinei . . . și urcă iute scările.* P.L. 29/16 [Pr. 2].

2. Tranz. și intranz. **A** (se) înălța, a (se) ridica. *Piramidele-nvechile Urcă-n cer vîrfuI lor mare.* O.I 54/10. *Zugrăvește* [luna] *umbre negre Pe cîmp alb ca de zăpadă Și mereu ea le lungește Și urcînd pe cer le mută.* O.I 67/30. [Marea] *se mișca urcîndu-și apele pînă lîngă un boschet.* P.L. 97/20 [V. 2; Pr. 1]. ◆ Tranz. A așeza pe ceva mai înalt. *El o urcă pe cal după dînsul.* P.L. 18/19 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 pl. **urcă** (**O.I** 54/10, 231/2), imp. 3 pl. **urcau** (**P.L.** 20/29), p.s. 3 sg. **urcă** (**P.L.** 18/15, 18/19, 29/16, 94/35); ger. **urcînd** (**O.I** 67/30; **P.L.** 97/20).

URCIÓR s.n. (Și în forma *ulcior*) Vas de lut. *Găsi dalta și uneltele de sculptură, patul, un ulcior cu apă.* P.L. 98/22. *Mirosind apa din ulcior, văzînd că ea-i răsuflală și băhnită, presupuse că bătrînul trebuia să fi murit.* P.L. 98/40 [Pr. 2]. ◒ (Construcție metaforică) **Urcior de lut** v. l u t [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **ulcior** (**P.L.** 98/22, 98/40), **urciorul** (**P.L.** 98/27). — Variantă: **ulcíor** (**P.L.** 98/22, 98/40) s.n.

URÊCHE s.f. **1.** Organul auzului (în special partea externă, cartilaginoasă). *Căciula cea de oaie Pe urechi am tras-o zdravăn.* O.I 46/10. *Își înfundă gîtu-n guler și bumbacul în urechi.* O.I 132/4. — *Vino cu mine, șopti el la ureche-i.* P.L. 50/3; cf. **O.I** 84/12, 84/27; **P.L.** 11/14, 53/1, 53/12, 93/22 [V. 4; Pr. 5]. ◒ (În context figurat) *Donici cuib de-nțelepciune, Care, cum rar se întîmplă, ca să mediteze pune Urechile ce-s prea lunge ori coarnele de la cerb.* O.I 31/15 [V. 1]. ◇ Loc. adj. **Într-o ureche** = extravagant, original. — *Ei, Ieronime, zise bătrînul vesel și-ntr-o ureche, ce mai lucrezi, șirengariule?* P.L. 74/21 [Pr. 1]. ◇ Expr. **A ține urechea la . . .** = a fi atent la ceea ce spune cineva. *Cine-i acel ce-mi spune povestea pe de rost De-mi țin la el urechea — și rid de cîte-ascult?* O.I 71/9 [V. 1]. **A vorbi cuiva în ureche** = a vorbi în taină, în șoaptă. *Să vorbim încet . . . cel puțin ieșlorii mei tnchipuiască-și că li vorbesc la ureche.* P.L. 84/5 [Pr. 1].

2. Simțul auzului; auz. *Izvorul cel în vrajă sună dulce în urechi.* O.I 66/20. *E același cîntec vechi, Șetea liniștei eterne care-mi sună în urechi.* O.I 157/38. *Poate fiecare vorbă sună diferit în urechile diferiților oameni.* P.L. 25/1; cf. **O.I** 40/2, 91/34, 93/5, 96/2; **O.IV** 364/10, 365/24 [V. 8; Pr. 1]. ◒ (În context figurat) *În darn . . . Vă zguduie arama urechea amorțită.* O.I 25/5 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A prezentului ureche** = lumea contemporană. *Glasuri din trecut străbate l-a prezentului ureche.* O.I 45/17 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **urechе** (**O.I** 45/17, 84/12, 96/2; **O.IV** 365/24; **P.L** 11/14, 50/3, 53/1, 53/12, 74/21, 84/5), **urechea** (**O.I** 25/5, 40/2, 71/9, 84/27, 91/34; **P.L.** 93/22); pl.n.ac. **urechi** (**O.I** 46/10, 66/20, 93/5, 132/1, 157/38; **O.IV** 364/10), **urechile** (**O.I** 31/15; **P.L.** 25/1).

URGÍE s.f. Nenorocire, năpastă. ◒ (Construcție metaforică) **Marea de urgie** v. mare [V. 1].
— Formă gramaticală: sg.n.ac. **urgie** (**O.I** 24/31).

URÍAȘ s.m. Gigant. *Și deodată se ridică din pământ ...un uriaș împetrit ca spaima.* P.L. 19/4 [Pr. 1]. ✦ (Adjectival) Enorm. *Colo se ridic trufașe Și eterne ca și moartea piramidele-uriașe.* O.I 43/23. *Umbra lui cea uriașă orizonul îl cuprinde.* O.I 142/25. *Ajunse la castelul Genarului, ce strălucea în întunericul serei ca o uriașă umbră.* P.L. 14/15; cf. **O.I** 144/7; **P.L.** 11/23, 48/15 [V. 3; Pr. 3].
— Forme gramaticale: sg.n.ac. **uriaș** (**O.I** 144/7; **P.L.** 19/4), **uriașă** (**O.I** 142/25; **P.L.** 11/23, 14/15); pl.n.ac. **uriașe** (**O.I** 43/23; **P.L.** 48/15).

URIEȘÉSC, -EÁSCĂ adj. Uriaș, imens. *Înzestrat cu o închipuire urieșească, el a pus doi sori și trei luni în albastra adîncime a cerului.* P.L. 51/6. *Vum... sunetul unui clopot urieșesc... moarte mărei... bolțile se rupeau.* P.L. 54/1. *De jur împrejur stau stîncile urieșești.* P.L. 78/19; cf. **P.L.** 98/4 [Pr. 4].
— Forme gramaticale: sg.n.ac. **urieșesc** (**P.L.** 54/1), **urieșească** (**P.L.** 51/6); pl.n.ac. **urieșești** (**P.L.** 78/19, 98/4).

URÍ vb. IV. Tranz. A dușmăni, a detesta. *La jugu-i el sileșle pe cei ce l-au urît.* O.I 62/15. *Și te uram cu-nverșunare, Te blestemam, căci te iubesc.* O.I 212/3. *Neiubit și neurît de cineva, se va stinge asemenea unei scînteі.* P.L. 28/12. *Era s-o vîndă și pe ea.... omului pe care-l ura mai mult.* P.L. 99/25 [V. 2; Pr. 2]. ◇ (Refl. în expr.) **A I se urî** (cuiva) **eu hinele**, se spune cînd cineva acționează împrudent, risclndu-și situația. — *Ți s-a urît cu binele? — Nu mi s-a urît mie cu binele, ci de tine-i rău.* P.L. 12/17—18 [Pr. 2].
— Forme gramaticale: ind. imp. 1 sg. **uram** (**O.I** 212/3), 3 sg. **ura** (**P.L.** 99/25), p.c. 3 sg. **s-a urît** (**P.L.** 12/17, 12/18), 3 pl. **au urît** (**O.I** 62/15); part. **neurît** (**P.L.** 28/12).

URÎCÍUNE s.f. Ființă urîtă. *Vezi colo pe urîciunea fără suflet, fără cuget, Cu privirea-mpărosată și la fălci umflat și buget... La tovarășii săi spune veninoasele-i nimicuri.* O. I 150/11 [V.1].

URÎT[1] s.n. 1. Aspect neplăcut, mizer. ◒ (În context figurat) *O! dezbrăcați viața de haina-i de granit, De purpură, de aur, de lacrimi, de urît.* O.I 60/28 [V. 1].
2. Indispoziție, singurătate. *Pustiul și urîtul de-a pururi mă cuprind.* O.IV 432/23 [V. 1].
— Forme gramaticale: sg.n.ac. **urît** (**O.I** 60/28), **urîtul** (**O.IV** 432/23).

URÎT[2], **-Ă** adj. 1. Neplăcut la vedere. *O babă bătrînă și urîtă... îmblă prin împărăția meu de mînă cu furtuna.* P. L. 6/24. *Nu era un cap urît ca acela a lui Dionis.* P.L. 26/32 [Pr. 2].
2. Care displace, respingător. *Iară noi? noi, epigonii?... Simțiri reci, harfe zdrobite, Mici de zile, mari de patimi, inimi bătrîne, urîte.* O.I 35/8. *Viața-i un basmu pustiu și urît.* O.I 38/12 [V. 2].
— Forme gramaticale: sg.n.ac. **urît** (**O.I** 38/12; **P.L.** 26/32), **urîtă** (**P.L.** 6/24); pl.n.ac. **urîte** (**O.I** (35/8).

URÎTÓR, -OÁRE adj. (În expr.) **Uritor de femei** = misogin. *Am aucit că ești urîtor de femei.* P.L. 88/23 [Pr. 1].

URLÁ vb. I. Intranz. 1. A scoate strigăte prelungi. *Urla prin aerul cernit mama pădurilor cea nebună.* P.L. 6/35. *Cînd urla* [motanul] *dintr-un cap, s-auzea cale de-o zi.* P.L. 12,4. *Numai pe ici pe colo auzea cîinii urlînd la lună.* P.L. 44/24; cf. **P.L.** 12/5 [Pr. 4].
2. A vui, a răsuna puternic. *Izbiți* [marinarii] *de orcanul ghețos urlînd, Speranța li face de uită de vînt.* O.I 12/8. *Talazurile negre ce turbă... și urlă-ngrozitor.* O.I 17/18. *Urlă cîmpul și de tropot și de strigăt de bătaie.* O.I 148/10 [V. 3].
— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **urlă** (**O.I** 148/10), 3 pl. **urlă** (**O.I** 17/18), imp. 3 sg. **urla** (**P.L.** 6/35, 12/4, 12/5); ger. **urlînd** (**O.I** 12/8; **P.L.** 44/24).

ÚRLET s.n. Strigăt puternic și prelung. *Urlete de bătălie s-atungau dupăolaltă.* O.I 144/16. *Văzură că se ridică o pădure neagră, deasă, mare, înfiorată de... un urlet flămînd de lupi.* P.L. 18/30 [V. 1; Pr. 1].
— Forme gramaticale: sg.n.ac. **urlet** (**P.L.** 18/30); pl. n.ac. **urlete** (**O.I** 144/16).

URMÁ vb. I. 1. Tranz. și intranz. A merge după, a urmări, a însoți. *Cu mîna semn îi face Ca-n sus să îl urmeze pe-a codrilor potică.* O.I 93/25. *Ea îl privea cu un suris, El tremura-n oglindă, Căci o urma adine în vis De suflet să se prindă.* O.I 168/19; cf. **O.I** 60/25 [V. 3]. ◒ (Repetiție) *Visuri trecute, uscate flori Ce-ați fost viață vieții mele, Cînd vă urmam eu, căzînde stele, Cum ochiul urmă un meteor.* O.I 26/4 [V. 2]. ◒ (În context figurat) *De-i goni fie norocul Fie idealurile, Te urmează în tot locul Vînturile, valurile.* O.IV 396/11 [V.1]. (Intranz.; repetiție) *Căci umbra ta mîreață cu fatnica-i zburare O urmă-ncet cu ochiul... Urmeze încă-n cale-ți și lacrima duioasă, Ce junii toți o varsă pe trist mormîntul tău, Urmeze-ți ea prin zboru-ți în cînturi lîngaioase.* O.I 1/19. 21,23 [V. 3].
2. Tranz. Fig. A-și face un ideal din..., a se conduce după... *Vă văd lungiți pe patul junelii ce-ați spurcat-o, Sufletul din gură boala vieții ce-ați urmat-o.* O.I 24/2. *Voi urmați cu răpejune cugetările regine.* O.I 35/22. *Am urmat pămîntul ista, vremea mea, viața, poporul, Cu gîndurile-mi rebele contra cerului deschis.* O.I 53/17 [V. 3].
3. Tranz., intranz. și refl. A (se) succeda. *Cînd unul trece, altul vine În astă lume a-l urma, Precum cînd soarele apune El și răsare undeva.* O.I 204/6. *Ca azi va fi ziua de mine, Ca mîni toți anii s-or urma.* O.I 212/8. *Aud vreodată un rotund egumen... Povestind că viața e calea durerii Și că pocăința urmează plăcerii...* O.IV 364/1; cf. **O.IV** 366/16 [V. 4].
4. Tranz. și intranz. A continua. *De-oi urma să scriu în versuri, teamă mi-e ca nu cumva Oamenii din ziua de-astăzi să mă-nceapă-a lăuda.* O.I 141/15. *Iară flamura cea verde se înalță an cu an, Neam cu neam ur-*

mîndu-i zborul. O.I 144/32. *Să urmăm, zise umbra torelnd mai departe firul gîndirii sale.* P.L. 47/7; cf. **O.I** 132/2 [V. 3; Pr. 1]. ◇ Expr. **A (-şi) urma calea (sau a urma în cale-şi)** v. c a l e [V. 1; Pr. 1]. ◒ T r a n z. (Metaforic) A alege (o linie de conduită în viaţă). *Deci cum voieşti tu poţi urma cărarea.* O.IV 338/5 [V. 1].

3. T r a n z. A asculta. — *Din sfera mea venii cu greu Ca să-ţi urmez chemarea.* O.I 170/18 [V.1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **urmenză** (**O.I** 130/2; **O.IV** 361/4, 366/16), **urmă** (**O.I** 1/19, 26/4), 3 pl. **urmenză** (**O.I** 60/25; **O.IV** 396/11), imp. 1 sg. **urmam** (**O.I** 26/3), 3 sg. **urma** (**O.I** 168/19), 2 pl. **urmaţi** (**O.I** 35/22), p.s. 3 sg. **urmă** (**P.L.** 16/1), p.c. 1 sg. **am urmat** (**O.I** 53/7), 2 pl. **aţi urmat** (**O.I** 24/2), viit. 1 sg. **oi urma** (**O.I** 141/15), 3 pl. **or urma** (**O.I** 212/8); conj. prez. 1 sg. **să urmez** (**O.I** 170/18), 3 sg. **să urmeze** (**O.I** 93/25), 1 pl. **să urmăm** (**P.L** 47/7); imper. 3 sg. **urmeze** (**O.I** 1/21, 21/23); inf. **urma** (**O.I** 204/6; **O.IV** 338/5); ger. **urmiud** (**O.I** 111/32, 186/22).

URMÂRE s.f. (În loc. conj.) **Prin urmare** = deci, aşadar. *Sculptura e goală, prin urmare chipurile ce le sculptez eu, asemenea.* P.L. 79/14 [Pr. 1].

URMĂŞ s.m. Descendent. *Voi sunteţi urmaşii Romei? Nişte răi şi nişte fameni!* O.I 151/1 [V. 1].

URMĂ s.f. **I.** Semn lăsat de un obiect pe locul unde a stat sau pe unde a trecut. *Să curgă lavă, Să spele de pe pietre pînă şi urma sclavă.* O.I 69/24. *Ea trece mîndră la vinat Şi peste frunze fără număr Abia o urmă a lăsat.* O.I 229/8. *Acea petită caltă . . . lăsa urme dac-o atingeai.* P.L. 100/40; cf. **O.I** 60/24 [V. 2; Pr. 1]. ◒ (În context figurat) *Sărut urma pasurilor tale, murii îi sărut pe care au trecut umbra ta, despreţuieşte-mă!* P.L. 57/1 [Pr. 1]. ◇ Loc. adv. **Fără de urmă** = în mod definitiv. *Să simt că de suflarea-ţi suflarea mea se curmă Şi-n stingerea eternă dispar fără de urmă!* O.I 116/20 [V. 1]. ◆ Expr. **A se lua după urmele cuiva** = a urmări. *Părea că faţa pustiului se ia după urmele lui.* P.L. 18/16 [Pr. 1]. **A se pierde urmele** (cuiva) = a dispărea de tot. *Doar ni s-or pierde urmele Şi nu ne-or şti de nume.* O.I 176/3 [V. 1]. **A merge pe urma cuiva** v. m e r g e [V. 1]. **A veni în** (sau **pe**) **urma cuiva** v. v e n i [V. 2]. ◆ Semn sau indiciu despre existenţa unui lucru. *O buhă care, fîpind a jele, Bînluie urma unui mormînt.* O.I 26/16 [V. 1]. ◇ F i g. Impresie, amintire, imagine. *Tot una-i dacă astăzi sau mine o să mor, Cînd voi să-mi piară urma-n mintea tuturor.* O.I 127/14. *Urma rămîne neştearsă în inima mea.* P.L. 90/4 [V. 1; Pr. 1].

2. (În locuţiuni) **Din urmă** = a) (loc. adj.) ultim. *În sunele din urmă pătrunde-n fire cînt.* O.I 98/28. *Şi deasupra mea rămîi Durerea mea de-o curmă, Căci eşti iubirea mea dentîi Şi visul meu din urmă.* O.I 179/20. *Acest din urmă o face pentr-un păhar de vin.* P.L. 82/6; cf. **P.L.** 100/38 [V. 2; Pr. 2]; b) (loc. adv.) îndărăt. *Părînd pe veci a răsări Din urmă moartea-l paşte.* O.I 178/6 [V. 1]. (Loc. adv.) **În urmă** = a) înapoi, îndărăt. *Şi porţile în urmă în vechi ţîţîni s-aruncă.* O.I 93/32. *Sus în braţii de pe deaturi, Luna-n urmă fine străjă.* O.I 104/30. *Cînd valuri află un morminl Răsar în urmă valuri.* O.I 177/28 [V. 3]; b) apoi, după aceea. *Ar nebuni în urmă şi vecinic ar visa acea oară fără de seamăn.* P.L. 57/29. *Aha! gîndi el în urmă.* P.L. 61/39. *În urmă, văzînd că soarele se-nclinase, ea se întoarse pe calea pe care venise.* P.L. 101/15; cf. **P.L.** 35/30 [Pr. 4]. (Loc. prep.) **În urma . . . = u)** după cineva. *Şi pasu-n urma-ţi zboară c-o lainică mîhnie.* O.I 22/9. *Iar în urma lor se-ntinde falnic armia română.* O.I 148/30. *Şi nime-n urma mea Nu-mi plîngă la creştet.* O.I 216/13. *Şi de o dată în urmă-le văzură că se ridică o pădure.* P.L. 18/28; cf. **O.I** 1/10, 64/22, 188/15, 201/14, 219/21, 221/5, 225/9; **P.L.** 12/23, 14/2, 18/18 19/15, 32/10, 44/27, 54/12, 95/30 [V. 10; Pr. 9]; b) ca urmare. *În urma citirei ei* [a cărţii], *am visat atîtea lucruri extraordinare.* P.L. 38/10. *Era o vreme în care, în urma unui roman spaniol, regina de asfăzi a Egiptului se numea Tolla.* P.L. 66/18 [Pr. 2]. **Pe urma . . .** = după cineva. *Aruncă pe-a ei urmă priviri superitoare.* O.I 114/9. *Şi pas cu pas pe urma ei Alunecă-n odaie.* O.I 168/5 [V. 2].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **urmă** (**O.I** 1/10, 64/22, 93/32, 98/28, 104/30, 114/9, 116/20, 134/19, 177/28, 178/6, 179/20, 229/8; **P.L.** 18/18, 18/28, 19/15, 35/30, 54/12, 57/1, 57/29, 61/39, 82/6, 95/30, 100/38, 101/15), **urma** (**O.I** 22/9, 26/16, 60/24, 87/15, 127/14, 148/30, 168/5, 188/15, 201/1, 216/13, 219/21, 221/5, 225/9; **P.L.** 12/23, 14/2, 32/10, 38/10, 44/27, 66/18, 90/4); pl.n.ac. **urme** (**O.I** 35/24; **P.L.** 100/40), **urmele** (**O.I** 176/3; **P.L.** 18/16).

URMĂRÎ vb. IV. T r a n z. **I.** A merge după cineva (pentru a-l ajunge, a-l prinde). *Tinere, ce plin de visuri urmăreşti vreo femeie, Pe cînd luna, scul de aur, străluceşte prin atee . . . Nu uita că doamna ure minte seurtă, haine lungi.* O.I 159/5. *Nu vedeau că erau urmăriţi de un om.* P.L. 78/2. *Fugi, te rog! . . . Pot să le urmărească încă-n astă noapte.* P.L. 96/25; cf. **O. I** 164/7; **P.L.** 18/32, 45/35 [V. 2; Pr. 4]. ◒ (În context figurat) *Riuri de fulgere îl urmăreau.* P.L. 54/4 [Pr. 1]. ◆ R e f l. r e c i p r. A se alunga. ◒ (Metaforic) *Plînsori sfîşietoare împinse de blăstem Se urmăresc prin bolte.* O.I 94/19 [V. 1].

2. A însoţi (cu privirea, cu gîndul, cu cîntecul etc.). *Urmărînd pe ceruri timpezi cum plutleşe-o cioctrlie, Tu ai vrè să spui să ducă către dinsul o solie.* O.I 82/27. *Făt-Frumos merge mereu, urmărind cu cînteeul dorul inimei lui.* P.L. 5/17. *Făt-Frumos îi urmări cu ochii* P.L. 14/4 [V. 1; Pr. 2].

3. F i g. A obseda, a dăinui în amintire. *Te urmăreşte săptămîni Un pas făcut alene.* O.I 189/17. *Tot asîfel cînd al nostru dor Peri în noapte-adîncă, Lumina stinsulu-i amor Ne urmăreşte încă.* O.I 234/16. *Simţea în prezenţa ei . . . un fel de fior fără de înfeles, al cărui suvenire îl urmărea zile întregi.* P.L. 91/29; cf. **O.I** 190/1 [V. 3; Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 2 sg. **urmăreşti** (**O.I** 159/5, 164/7), 3 sg. **urmăreşte** (**O.I** 189/17, 234/16), 3 pl. **urmăresc** (**O.I** 94/19, 190/1), imp. 3 sg. **urmărea** (**P.L.** 91/29), 3 pl. **urmăreau** (**P.L.** 54/4), **erau urmăriţi** (**P.L.** 78/2), p.s. 3 sg. **urmări** (**P.L.** 14/4); conj. prez. 1 sg. să **urmărese** (**P.L.** 45/35), 3 pl. **să urmărească** (**P.L.** 96/25); ger. **urmărînd** (**O.I** 82/27; **P.L.** 5/17); part. **urmărît** (**P.L.** 18/32).

URMĂRÎRE s.f. Acţiunea de a urmări. *Era expusă urmăririlor crudului ei adorator.* P.L. 99/37 [Pr. 1].

URMĂRÎT, -Ă adj. Gonit, fugărit. *Era lăsată o dungă cenuşie de foc gol pentru figura demonului urmărit.* P.L. 83/27 [Pr. 1].

URNĂ s.f. **1.** Vas în care se păstrează cenuşa unui mort incinerat. ◒ (În context figurat) *Vedeţi cum urna creapă, cenuşa reînvie, Cum murmură trecutul cu glas de bătălie.* O.I 24/25 [V. 1].

2. Cutie în care se depun numerele unei loterii. ◒ (În context figurat) *Deşi trepte osebite le-au ieşit din urna sorţii Deopotrivă-i stăpâneşte raza la şi geniul morţii.* O.I 130/19 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **urnă** (**O.I** 24/25), **urna** (**O.I** 130/19).

URNÍ vb. IV. Tranz. A mişca din loc. *În vreme ce doctorul... da din cap, ridica sprîncenele şi-şi urnise ochelarii pe frunte, tatăl Mariei fixa portretul din părete.* P.L. 59/27. *El îl urni — bolnavul se întoarse ca-n lîlîni.* P.L. 97/37 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: p.s. 3 sg. **urni** (**P.L.** 97/37), m.m.c.p. 3 sg. **urnise** (**P.L.** 59/27).

URSITOÁRE s.f. Fiinţă imaginară din mitologia populară, concepută ca făuritoare a destinului oamenilor. *Roiuri de unde răsărind din inima pămîntului le-a spus cum cîntă ursitorile cînd urzesc binele oamenilor.* P.L. 23/19 [Pr. 1].

URSÚZ, -Ă adj. Neprietenos, urîcios. *Iară eu stăi pe casă... M-aş îmfla ursuz în pene.* O.IV 369/15. *Este o nespusă gentileţă în modul cum o femeie... timidă, trebuie să se apropie de un bărbat sau ursuz, cine ştie prin ce, sau şi mai pudic.* P.L. 79/36 [V. 1; Pr. 1].

URZEÁLĂ s.f. (În expr.) **A fi mai mult urzeală decît bătătură** v. bătătură [Pr. 1].

Formă gramaticală: sg.n.ac. **urzeală** (**P.L.** 32/9).

URZÍ vb. IV. Tranz. A ţesa. ◒ (Metaforic) *Lîngă lac, pe care norii Au urzit o umbră fină... Stă copila lîn plecată, Trandafiri aruncă roşii Peste unda fărmecată.* O.I 72/9. *Eram să-ţi ţes o haină urzită în discîntece.* P.L. 7/38 [V. 1; Pr. 1]. ◒ (Metaforic) A hotărî, a meni. *Roiuri de unde răsărind... le-a spus cum cîntă ursitorile cînd urzesc binele oamenilor* P.L. 23/19 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 pl. **urzesc** (**P.L.** 23/19), p.c. 1 sg. **am urzit** (**O.I** 72/9); part. **urzită** (**P.L.** 7/38).

USCÁ vb. I. **1.** Refl. A pierde din umezeală, a se zvinta. *El intră într-o cafenea de-alături, ca să se usuce.* P.L. 27/11 [Pr. 1]. ✦ Fig. A fi cuprins de pasiune. *Ochii lui se uscau de ardoare şi sclipeau cu o bolnavă dorinţă.* P.L. 59/14 [Pr. 1].

2. Refl. A-şi pierde seva, a se veşteji. *Pe unde trece ea, faţa pămîntului se usucă.* P.L. 6/26 [Pr. 1].

3. Refl. A se atrofia. *Nasul i se strîmbă şi se uscă ca un ciotur de copac.* P.L. 43/33 [Pr. 1].

4. Intranz. şi refl. Fig. A-şi pierde elanul, vigoarea, dragostea de viaţă. *Mă usc ca crucea pusă-n cîmpii.* O.I 26/19. — *Nu voi, lală, să usuce Al meu suflet tînăr, vesel.* O.I 65/9 [V. 2].

— Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **mă usc** (**O.I** 26/19), 3 sg. **uscă** (**P.L.** 43/33), 3 pl. **se usucă** (**P.L.** 6/26), imp. 3 pl. **useau** (**P.L.** 59/14); conj. prez. 3 sg. **să usuce** (**O.I** 65/9; **P.L.** 27/11).

USCÁT[1] s.n. Pământ. ◒ (Comparaţie) *Mergea pe valurile mării, care se plecau înaintea lui, întocmai ca pe uscat.* P.L. 14/2 [Pr. 1].

USCÁT[2], **-Ă** adj. **1.** (Despre plante şi părţi ale lor) Veşted, ofilit, sec, mort. *Şi cununi de flori uscate flîştiesc amiroşind.* O.I 50/11. *Busuioc şi mînt-uscată Împlu casa-n lunecoasă de-o mireasmă pipărată.* O.I 84/15. *Acuşa la ureche-i un cîntec vechi străbate, Ca murmur de izvoare prin frunzele uscate.* O.I 96/3. *Ardea* [o candelă] *pe o policioară încărcată cu busuioc uscat.* P.L. 44/41; cf. **O.I** 63/24, 83/23; **P.L.** 40/14 [V. 5; Pr. 2]. ◒ (Comparaţie) *Rămîi asemenea unei crengi uscate.* P.L. 43/12 [Pr. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **Uscate flori** v. floare [V. 1]. ◇ (Adverbial) *Îi foşnea* [miresei] *uscat pe frunze poala lung-a albei rochii.* O.I 85/29. *Şi uscat foşni mătasa pe podele, printre glastre.* O. 1 154/9 [V. 2]. ✦ Sterp, secetos. *I se păru atunci că e într-un pustiu uscat, lung, nisipos ca seceta.* P.L. 36/23 [Pr. 1].

2. (Despre fiinţe sau părţi ale corpului lor) Slab, uscăţiv, fără grăsime. *Faţa era... ca şi marmura în umbră, cam trasă, fără a fi uscată.* P.L. 26/34. *Unul din ei, pleşuv şi uscat, veni să-i cerce pulsul.* P.L. 61/18. *Părul negru şi uscat* [cuprindea] *acea frumoasă şi ostenită faţă.* P.L. 92/22; cf. **P.L.** 27/2, 30/9 [Pr. 5].

3. Fig. Ars de febră, de suferinţă; cuprins de dorinţă, de pasiune. *Iar pe buze-i trece-un zîmbet Înecat, fermecător, care gur-abia-i deschide Cea uscată de amor.* O.I 67/8. *Dionis... tremură în friguri, cu buzele uscate.* P.L. 62/23. *Buzele ei erau uscate de dorinţa unei sărutări.* P.L. 102/2 [V. 1; Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **useat** (**P.L.** 36/23, 44/41, 61/18, 92/22), **uscată** (**O.I** 63/24, 67/8, 84/15; **P.L.** 26/34, 30/9, 40/14); pl.n.ac. **uscate** (**O.I** 26/1, 50/11, 83/23, 96/3; **P.L.** 27/2, 43/12, 62/23, 102/2).

USCĂCIÚNE s.f. Lipsă de grăsime. *Uscăciunea neagră şi sălbatecă a părului contrasta plăcut cu faţa fină... a bătelanului.* P.L. 27/15 [Pr. 1].

USCĂTÍV, -Ă adj. Slab, prizărit. *Uscăţiv aşa cum este, gîrbovit şi de nimic, Universul fără margini e în degetul lui mic.* O.I 132/5 [V. 1].

ÚŞĂ s.f. Parte a unei încăperi pe unde se pătrunde înăuntru; panoul care o poate închide. *Şi prin ferestre sparte, prin uşi ţiute vîntul.* O.I 69/19. *Glasuri rătăcite trec prin geamuri sparte Şi prin uşi închise, prin ziduri deşarte.* O.IV 364/12. *El sui iute scările şi bătu tare în uşa tinzii.* P.L. 40/16; cf. **O.I** 80/27, 84/10, 87/18, 154/16, 155/25; **P.L.** 26/31, 29/11, 29/16, 40/20, 48/31, 59/17, 60/32, 62/15, 73/19, 76/7, 77/6, 84/2, 85/30, 96/4, 100/10 [V. 7; Pr. 16]. ◒ (În context figurat) *Numai umbra spînului La uşa creştinului.* O.I 183/2 [V. 1]. ◇ Expr. **A bate la uşă** (sau **la uşa cuiva**) = a-şi anunţa venirea a veni la cineva, a-l căuta. *Pierzîndu-ţi timpul tău cu dulci nimicuri, N-ai vrea ca nime-n uşa lu să bată.* O.I 119/6. *Vei bate iar la uşa mea după un an.* P.L. 99/34 [V. 1; Pr. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **La uşa cafenelii** v. cafenea [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n. ac. **uşă** (**O.I** 80/27, 84/10, 151/16, 155/25; **P.L.** 26/31, 77/6, 85/30, 96/4, 100/10), **uşa** (**O.I** 119/6, 150/2, 183/2; **P.L.** 29/11, 40/16, 40/20, 48/31, 59/17, 60/32, 62/15, 73/19, 76/7, 84/2, 99/34), g.d.

uşll (**O.I** 87/18); pl.n.ac. **uşl** (**O.I** 69/19; **O.IV** 364/12), **nşlle** (**P.L.** 29/16).

UŞÓR[1] adv. 1. Lesne, fără efort. *Aliná uşor Speranţa pe toţi muritorii!* O.I 11/1. *E uşor a scrie versuri Cînd nimic nu ai a spune.* O.I 226/5. *Ar fi uşor a însemna nu numai ţara, dar chiar şi secolul în care ar fi trebuit să se petreacă existenţa lor.* P.L. 65/21; cf. **O.I** 12/16, 80/15, 140/24, 170/5, 227/7; **P.L.** 42/33 [V. 7; Pr. 2]. ◒ (Repetiţie) *Se mînia foarte uşor şi se dezmînia tot atît de uşor.* P.L. 67/17, 18 [Pr. 2].

2. Vioi, sprinten. *Într-un cuib de turturele Ca şi fluturii de-uşor, Sălta Eros nebuneşte.* O.I 13/22 [V. 1].

3. Abia simţit, domol, lin. *Şi pe faţa lui cea slabă trece-uşor un nour roş.* O.I 52/3. *Apoi noaptea lor albastră ... Ce uşor se mişluieşte.* O.I 83/6. *Pluteşte ca visul de uşor.* O.I 117,8; cf. **O.I** 9/9, 10/3 [V. 5].

UŞÓR[2] s. m. Fiecare dintre cei doi stîlpi verticali de care se prind canaturile porţii. *Cu zgomot sare poarta din vechii ei uşori.* O.I 93/28 [V. 1].

UŞÓR[3], **UŞOÁRĂ** adj. **I.** Care are greutate mică. *Generalul îi aruncă în faţă o batistă roşie, uşoară.* P.L. 15/15 [Pr. 1]. ◒ (Metaforic) Delicat, diafan, aerian (v. şi **uşurel**[1]). *Pe cîmp se văd două fiinţe uşoare.* O.I 3/21. *Ca un chip uşor de înger e-arătarea adoratei.* O.I 154,12. *Se lipi cu încetul de chipul ei mlădios şi uşor.* P.L. 93/21; cf. **O.I** 3/1, 17/7; **P.L.** 7/17, 49/39, 51/34 [V. 4; Pr. 4].

2. (În expr.) **Cu inimă uşoară** = fără griji, vesel. ◒ (Element de personificare) *Fluturi mulţi... vin în urma lui un tanţ. Toţi cu inime uşoare.* O.I 87/16 [V. 1].

3. Iute, sprinten, vioi. *Fugarul uşor Nechează.* O.I 5/14. *Dar atuncea grieri, şoareci. Cu uşor-mărunţul mers Readuc melancolia-mi, ţară ea se face vers.* O.I 106/2; cf. **O.I** 2/15, 4/2 [V. 4].

4. Abia perceptibil, lin, stins. *Asa şi speranţa — e-un fleur uşor... Anîmă-nc-odată tremîndul piclor.* O.I 11/11. *Al ei chip se zugrăveşte plin şi alb: cu ochii-l măsuri Prin uşoara-nvinefire a subţirilor mătăsuri.* O.I 79/4. *La zgomotul uşor al paşilor lui Făt-Frumos, fata-şi ridică ochii albaştri.* P.L. 7/31. *S-auzi un foşnet uşor care-l trezi.* P.L. 92/34; cf. **P.L.** 36/21, 36/35, 95/28 [V. 2; Pr. 5].

5. Lesne de suportat, lesnicios. *Virtutea e uşoară Cînd ai ce-ţi trebuieşte.* O.I 60/6 [V. 1].

6. Uşuratic, frivol. *S-o vezi încunjurată de un roi de pierde-vară, Cum zîmbeşte luturora cu gîndirea ei uşoară?* O.I 157/22. *Să-ţi spun minciuni, ca să petrec mintea ta uşoară.. ?* P.L. 87/16. *Ce plăcere poate găsi un om ca el, într-o păpuşă uşoară, în această maşcă de ceară a mea?* P.L. 88/33 [V. 1; Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **uşor** (**O.I** 2/15, 4/2, 5/14, 11/11, 106/2, 154/12 **P.L.** 7/31, 92/34, 93/21, 95/28), **uşoară** (**O.I** 3/1, 60/6, 157/22; **P.L.** 15/15, 36/21, 49/39, 87/16, 88/33), **uşoară** (**O.I** 79/4); pl. n. ac. **uşori** (**P.L.** 7/17), **uşoare** (**O.I** 3/21, 17/7, 87/16; **P.L.** 36/35, 51/34).

UŞURÉL[1] adv. Domol, liniştit. *Cîte inimi în plăcere Îi resaltă uşurel!* O.I 13/7. *Noaptea doarme uşurel.* O.I 14/7 [V. 2].

UŞURÉL[2], **-EÁ, -ÍCĂ** adj. Diminutiv al lui **uşor**. ◒ (Metaforic) Aerian (v. şi **uşor**[3]). *Se sting ca două stele, Care-n nuntă. uşurele Se cunun căzînde jos.* O.I 13/19 [V. 1].

UŞURÍNŢĂ s. f. **1.** (În loc. adv.) **Cu uşurinţă** = **uşor**. *Dacă port cu uşurinţă şi cu zîmbet a lor ură, Laudele lor desigur m-ar mîhni peste măsură.* O.I 141/17 [V. 1].

2. Atitudine neserioasă. *S-ar înşela cineva crezînd că toate uşurinţele cătugărilor aveau ceo însămnătate.* P.L. 75/12 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **uşurinţă** (**O.I** 141/17); pl. n. ac. **uşurinţele** (**P.L.** 75/12).

UZURĂ s. f. Degradare. ◒ (Construcţie metaforică) **A plea în gheurele uzurei** v. **g h e a r ă** [V. 1].

— Formă gramaticală: sg. g. d. **uzurei** (**O.I** 60/20).

VAD s. n. **1.** Loc de trecere prin apă. *Ei zboar-o vijelie, trec ape făr' de vad.* O.I 98/11. *Treclndu-l* [lacul] *pe unde era vad, veni în insulă.* P.L. 98/18 [V. 1; Pr. 1]. ✦ Fig. Drum de trecere. *În valurile Volgăi cercam cu spada vad.* O.I 88/20. *Ah! unde-i vremea ceea, cînd eu cercam un vad Să ies în lumea largă.* O.I 92/11 [V. 3]. **2.** Albie, matcă. *Se pare cum că alte valuri Cobor mereu pe-acelaşi vad.* O.I 201/10. *Iluzii* [cad] *ca şi frunza pe undele de vad.* O.IV 132/30 [V. 2]. ◒ (Construcţie metaforică) **Al vremurilor vad** = trecutul (v. şi haos, negură, noian, rece, umbră). *I se rumpe A lui suflet, cînd priveşte peste-al vremurilor vad.* O.I 44/6 [V. 1].

— **Forme gramaticale**: sg. n. ac. **vad** (**O.I** 41/6, 88/20, 92/11, 98/11, 204/10; **O.IV** 432/20; **P.L.** 98/18); pl. n. ac. **vaduri** (**O.I** 182/16).

VADĂNĂ s. f. (Mold.) Văduvă. ◒ (Comparaţie) *E sfîos* [Cupidon] *ca şi copiii... Dară gulişi îi sunt ochii Ca şi ochii de vădană.* O.I 109/4 [V. 1].

VAI interj. (Exprimă regret, deprimare, durere) *El ar răcni ca leii dar vai! nu poate plînge.* O.I 88/11. *Vai! tot mai gîndeşti la anii, cînd visam în academii...* O.I 140/15. *Dar vai, un chip aievea nu eşti, astfel de trecí.* O.I 213/15; cf. **O.I** 182/17 [V. 4]. ◇ Expr. **Vai de mine**, se spune, pentru a înlătura o îndoială sau pentru a sublinia o afirmaţie. — *Ce pustiu, maistre, de cînd ai lăsat să-ţi crească perciunii... — Vai de mine, domnule, de mult!* P.L. 60/35 [Pr. 1]. ◒ (Glumeţ) *Vai... Harum De-al tău suflet, molánime, nepostind postul cel mare.* O.I 18/23 [V. 1].

VĂIER s. n. Tînguire. ◒ (Metaforic) Sunet prelung şi surd (v. aiurit şi vrajă). *Atinge-ncet arama cu zimţii-aripei sale De auzi din ea un vaier, un aiurit de jale.* O.I 69/16 [V. 1].

VAL s. n. **1.** Undă, talaz. *Şi tainic genele le plec, Căci mi le tmple plînsul, Cînd ale apei valuri trec Călătorind spre dînsul.* O.I 175/19. *Dintre sulc de catarge Care lasă malurile, Cîte oare le vor sparge Vînturile, valurile?* O.IV 396/4. *Mergeau aşa de iute, încît i se părea că pustiul şi valurile mării fug, iar ei stau pe loc.* P.L. 21/12; cf. **O.I** 4/1, 5/13, 27/6, 43/1, 44/11, 72/11, 88/20, 103/18, 104/32, 110/9, 114/5, 130/11, 136/13, 154/28, 177/27, 177/28, 181/8, 202/8, 204/9, 210/20, 219/16, 221/19, 223/17, 228/22; **O.IV** 396/8, 396/16; **P.L.** 5/1, 11/29, 12/38, 13/26, 14/1, 51/14, 100/32 [V. 28; Pr. 8]. ◒ (Comparaţie; repetiţie) *Ce e val, ca valul trece.* O.I 196/32. *Vedea... poporul entuziast şi creştin, undoind ca valurile mării în curtea domniei.* P.L. 37/28; cf. **O.I** 194/6, 194/6, 198/15, 198/15 [V. 6; Pr. 1]. ◒ (Personificare) *O, ascultă numa-ncoace, Cum la vorbă mîi de valuri stau cu stelele proroace!* O.I 155/8. *Putut-au oare-atîta dor În noapte să se stingă, Cînd valurile de izvor N-au încetat să plîngă...?* O.I 186/19. *Valurile rîd şi mină întunecoase lumea lor albastră.* P.L. 52/3; cf. **O.I** 121/11; **P.L.** 51/36 [V. 3; Pr. 2]. ◇ Expr. **Valurile vremii** v. vreme [V. 2]. **Valurile vieţii (sau ale vieţii valuri)** = cursul capricios al vieţii. *Despărţiţi de-a vieţii valuri, Între el şi între dînsa Veacuri sunt de cugetare.* O.I 51/29. *De-ale vieţii valuri, de al furtunei pas Abia conture triste şi umbre au mai rămas.* O.I 69/27 [V. 2]. **Faţa valurilor** v. faţă [Pr. 1]. ◒ (În context figurat) *Căci rămîne stînca, deşi moare valul.* O.I 15/7. *Noi cîrpim cerul cu stele, noi mînjim marea cu valuri, Căci al nostru-i sur şi rece — marea noastră-i de îngheţ.* O.I 35/20. *De-i goni fie norocul, Fie idealurile, Te urmează în tot locul Vînturile, valurile.* O.IV 396/12 [V. 3]. ◒ (Construcţii metaforice) **Eternele valuri** = marea cu suprafaţa ei mereu agitată (v. şi apă, pustietate). *Vor arde-n preajma mea Luminele-n dealuri, Izbind s-or frămînta Eternele valuri.* O.I 225/8 [V. 1]. **Al valurilor domn** v. domn [V. 1]. **A valurilor sfadă** v. sfadă [V. 1]. **A face cu valurile sfadă** v. sfadă [V. 1]. **A face cu valurile larmă** (v. larmă [V. 1]. **A se arunca în valuri** v. arunca [V. 1]. ◒ (Cu referire la forţa sentimentelor şi a expresiei poetice; v. şi coardă, cumpăni, fereca, lira, veste) **A face valul să cînte, a pune steaua să zboare.** *Rămîneţi cu bine sînte firi vizionare, Ce făceaţi valul să cînte, Ce puneaţi steaua să zboare.* O.I 36/17 [V. 1].

2. Fig. Ceea ce seamănă cu un talaz, prin formă, mişcare, dimensiuni. *Parcă-n valuri, furtuna-n el se scaldă.* O.I 62/16. *Din ce în ce cîntarea în valuri ea tot creşte.* O. I 94/11. *Vedeam valuri verzi de grîne.* O.I 141/2. *Argintul lunei trecea sfîşiind valurile transparente de nouri.* P.L. 101/24; cf. **O.I** 24/22, 62/18, 94/20, 133/30, 142/16, 144/5, 148/18; **P.L.** 29/4, 63/31 [V. 10; Pr. 3]. ◒ (Ironic) *Vreun june curtezan... Lăsînd val de miro-*

denii și de vorbe după el, O chioreşte cu lornionul. O.I 162/28 [V. 1].

3. Fig. Zbucium, suferință. *Înalță-ne, ne mîntuie Din valul ce ne bîntuie.* O.IV 360/4 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **val** (**O.I** 162/28, 194/6, 196/32, 198/15, **valul** (**O.I** 15/7, 36/17, 194/6, 196/32, 198/15; **O.IV** 360/4); pl. n. ac. **valuri** (**O.I** 4/1, 5/13, 24/22, 27/6, 35/20, 43/1, 44/11, 51/29, 62/16, 62/18, 69/27, 72/11, 94/11, 94/20, 103/18, 104/32, 110/19, 114/5, 121/11, 130/11, 133/30, 136/13, 141/2, 142/16, 148/18, 155/8, 162/16, 175/19, 177/27, 177/28, 181/8, 202/8, 204/9, 210/20, 219/16, 221/19, 223/17, 225/8, 228/22; **P.L.** 11/29, 12/38, 51/36, 100/32), **valurile** (**O.I** 83/28, 88/20, 144/5, 154/28, 186/19, 213, 213/1, 213/20; **O.IV** 396/4, 396/8, 396/12, 396/16; **P.L.** 5/1, 13/26, 14/1, 21/12, 29/4, 37/28, 52/3, 63/31, 101/24), g. d. **valurilor** (**O.I** 45/18, 171/15; **P.L.** 51/14, 66/3, 100/34).

VÁLE s. I. Depresiune, adîncitură, regiune situată sub nivelul împrejurimilor. *Pe cărări pierdute-n vale Merge-n codri fără de capăt.* O 1 66/9. *Să-mi trimiți prin cineva Ce-i mai mîndru-n valea ta.* O.I 119/9. *Lumea mea este o vale.* P.L. 78/10; cf. **O.I** 4/17, 6/13, 6/18, 9/3, 10/5, 54/18, 55/18, 76/4, 83/30, 92/26, 104/22, 104/26, 149/3, 182/13, 221/17, 231/12, 231/17, 235/10; **P.L.** 5/4, 38/37, 51/12, 72/20, 78/20, 78/32, 78/35, 98/6, 98/6 [V. 20; Pr. 10]. ◒ (Personificare) *Văile și munții se uimeau auzindu-i cîntecele.* P.L. 4/10 [Pr. 1]. ◒ (Metaforic) *Colonii de lumi pierdute Vin din sure văi de haos pe cărările pierdute.* O.I 132/30. *Și din a haosului văi Un mîndru chip se-nchează.* O.I 171/27; cf. **O.I** 176/17 [V. 3]. ◇ Loc. adv. **La vale** = în jos. *El ștergarul i-l desprinde și-l împinge tin la vale. Drept în creștet o sărută.* O.I 84/37 [V. 1]. ◇ Expr. **Calea-valea** v. **c a l e** [Pr. 1]. (Despre soare) **A cădea la vale** = a apune. *Soarele cădea la vale.* P.L. 39/8 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **vale** (**O.I** 4/17, 6/13, 10/5, 54/18, 55/18, 66/9, 83/30, 84/37, 92/26, 104/22, 119/3, 182/13, 231/17; **P.L.** 39/8, 51/12, 78/10, 98/6, 98/6). **valea** (**O.I** 6/18, 149/9, 231/12; **P.L.** 67/41, 78/20). g. d. **văi** (**P.L.** 78/32) **văiei** (**P.L.** 78/35); pl. n. ac. **văi** (**O.I** 76/1, 104/26, 132/30, 171/27, 176/17, 221/17, 235/10; **P.L.** 38/37), **văile** (**O.I** 9/3; **P.L.** 4/10) g. d. **văilor** (**P.L.** 5/4, 72/20).

VALOÁRE s. f. Însemnătate, preț. *El e nevoit să impodobească cu flori și c-o aparență de profundă înțelepciune mizeria existenței, pentru a înșela în școală și în biserică pe tucanii cei mici... asupra valorii vieții reale.* P.L. 81/37 [V. 1].

VALS s. n. Melodia unui dans modern în trei timpi cu mișcări line. ◒ (Ironic) *Ne-ați venit apoi, drept minte o știclușă de pomadă... Drept șiștină-avînd în minte vreun vals din Bal-Mabil.* O.I 151/14 [V. 1].

VALVÎRTÉJ adv. Claie peste grămadă. *Te fățești că înainte-ți răsturnat-ai valvîrtej Ogtile leite-n zale de-mpărați și de viteji?* O.I 117/25 [V. 1].

VÁMĂ s. f. Taxă care se plătește pentru a putea trece o marfă dintr-o țară în alta. ◒ (Construcție metaforică) **Somnul nu vreu să-mi ieie vamă** = nu pot dormi. *Se bale miezul nopții în clopotul de-aramă Și somnul, vameș vieții, nu vrea să-mi ieie vamă.* O.I 203/2 [V. 1].

VÁMEȘ s. m. Funcționar care încasează vama. ◒ (Construcție metaforică; element de personificare cu referire la somn) **Vameș vieții.** *Somnul, vameș vieții, nu vrea să-mi ieie vamă.* O.I 203/2 [V. 1].

VÁN, -Ă adj. Zadarnic, inutil. *Să sfințești cu mii de lacrimi un instinct altfel de van Ce le-abate și la păsări de vreo două ori pe an.* O.I 155/35. *Vană-i era căutarea prin cartea lui Zoroastru.* P. L. 52/34. *E o agonie a sufletului, o luptă vană.* P.L. 56/13 [V. 1; Pr. 2]. ◇ Loc. adv. **În van** = degeaba. *În van mai caut lumea-mi în obositul creier.* O.I 71/1. *Cu mîna mea în van pe lîră lunec.* O.I 201/11. *În van unul îi spuse lin.* P.L. 53/1; cf. **O.I** 64/2, 201/7; **P.L.** 52/40 [V. 4; Pr. 2]. ✦ Neîntemeiat. *S-o rog să nu surîdă, să nu-mi împle sufletul de-o vană, dureroasă iluziune.* P.L. 55/26. *Zîmbetul tău m-ar împle de speranțe vane.* P.L. 56/39 [Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **van** (**O.I** 64/2, 71/1, 155/35, 201/7, 201/11; **P.L.** 52/40, 53/1), **vană** (**P.L.** 52/34, 55/26, 56/13); pl. n. ac. **vane** (**P.L.** 56/39).

VAR s. n. **I.** Oxid de calciu; lichid lăptos obținut din roci calcaroase, prin procedee speciale și folosit la spoit. *Ca unse cu var lucese zidiri, ruine pe cîmpul solitar.* O.I 69/9 [V. 1]. ◒ (Comparație) *Iar fața ei frumoasă ca varul este albă.* O.I 88/10; cf. **O.I** 95/10 [V. 2].

2. Spoială de var (**1**). *Un mucegai verde se prinsese de var.* P.L. 29/19 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **var** (**O.I** 69/9; **P.L.** 29/19, **varul** (**O.I** 88/10, 95/10).

VÁRĂ[1] s. f. Anotimpul cel mai călduros. *Singuri voi, ștejari, rămîneți De visați la ochii vineți, Ce luciră pentru mine Vara-ntreagă.* O.I 122/18. *Te îmbeți de feeria unui mîndru vis de vară.* O.I 164/11. *Bate vîntul dintr-o parte — Iarna-i ici, vara-i departe.* O.I 214/11. *În toată vara vedem cîte două sau trei generații colonizîndu-se.* P. L. 80/25; cf. **O.I** 55/14, 94/33, 121/20, 159/33; **P.L.** 6/5, 11/37, 48/37, 72/1, 101/34 [V. 7; Pr. 6]. ◒ (Comparație) *Tu prin întunerie te apropii... dulce ca o zi de vară.* O.I 42/6 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Căldură și lumină văratică. *E atîta vară-n aer, e atît de dulce zvonul.* O.I 152/17 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Pasiune intensă, speranță caldă (v. și b e ț i c, n e b u n i c, s u s p i n). *În zadar în ochi avea-vei umbre mîndre din povești... Cînd în inimă e vară.* O.I 160/21 [V. 1]. ✦ (Adverbial, în forma **vara**) În timpul verii. *Unii, plini de plăcere petrec a lor viață... Vara petrecerî, Alpii cu frunzișe de gheață.* O.I 56/19. *Și mai foc ce fac de mult, Vara doina mi-o ascult.* O.I 123/14. *Aici petrecea el vara și iarna.* P.L. 32/4 [V. 2; Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **vară** (**O.I** 42/6, 55/14, 94/33, 121/20, 152/17, 159/9, 160/21, 164/11, 182/21; **P.L.** 6/5, 11/37, 48/37, 72/1, 101/34), **vara** (**O.I** 56/19, 122/18, 123/14, 182/21, 214/11; **P.L.** 32/4, 80/25).

VÁRĂ[2] s. f. Verișoară. *Tata i-a dat un ceasornic frumos... Elis nimic. Elis — adică Cleopatra, vară-sa.* P.L. 66/11 [Pr. 1].

VÂRGĂ s. f. I. Nuia, vergea. ◇ Expr. **A tremura ca varga** = tremura foarte tare. *Era obosită de emoțiune... Tremura cu toate astea ca varga.* P.L. 84/23 [Pr. 1].
2. Baghetă. *Magul cu varga zugrăvește drumurile lor găsite.* O.I 44/35. *În aer își ridică a farmecelor vargă Și o suflare rece prin dom alunci aleargă.* O.I 94/7 [V. 2]. ◇ **Vargă magică** v. m a g i c [Pr. 1].
— Forme gramaticale: sg. n. ac. **vargă** (**O.I** 94/7), **varga** (**O.I** 44/35; **P.L.** 38/23, 84/23).

VAS s. n. Corabie. *La un semn, un țărm de altul, leglnd vas de vas se leagă.* O.I 144/35. *După un semn Clătind catargele, Tremură largele Vase de lemn.* O.IV 378/8 [V. 3].
— Forme gramaticale: sg. n. ac. **vas** (**O.I** 144/35, 144/35); pl. n. ac. **vasele** (**O.IV** 378/8).

VAST, -Ă Adj. Foarte mare. *De ce boala și moartea să fie partea voastră, Cînd ei în bogăția cea splendidă și vastă, Petrec ca și în ceruri, n-au timp nici de-a muri?* O.I 59/24 [V. 1].

VĂTRĂ s. f. Locul din cuptor unde se face focul. *Se coceau pe vatra sură două turte în cenușă.* O.I 84/9. *Colo cenușa sură în vatra părăsită.* O.I 93/3. *Pe vatra cuptorului... licurea cîțiva cărbuni.* P.L. 17/18; cf. **P.L.** 12/3, 12/40 [V. 2; Pr. 3]. ◒ (Comparație) *Pe un deal răsare luna ca o vatră de țărățic.* O.I 76/1 [V. 1].
— Forme gramaticale: sg. n. ac. **vatră** (**O.I** 76/1, 93/3), **vatra** (**O.I** 84/9; **P.L.** 12/40, 17/18); g. d. **vetrei** (**P.L.** 12/3).

VĂZĂ s. f. **Vedere.** *Și stelele ce vecinic pe ceruri colindează, Cu toate la picioare-ți eu le puneam în vază.* O.I 93/9 [V. 1].

***VĂDĂNĂ** s. f. v. **vadană.**

VĂDÍT adv. Vizibil, sensibil. *Trăsura cea fină și amară dimprejurul gurei lui se adînci vădit.* P.L. 55/13. *Fața ei... se rotunzea vădit.* P.L. 92,36 [Pr. 2].

VĂDUVÍE s. f. Stare de văduvă. *Împărăteasa... plîngea cu lacrimi de văduvie singurătatea ei.* P.L. 3/20 [Pr. 1].

VĂDUVÍT, -Ă adj. Rămas văduv. *Văduvita sa mamă îl crescu... cum pulu.* P.L. 30/38 [Pr. 1].

VĂIERÁ vb. I. R e f l. A se văita. ◒ (Ironic) *Acest advocatus diaboli moștenit... aicea se văiera ca popă, colo face mutre serioase ca profesor.* P.L. 82/3 [Pr. 1].

VĂIETÁ vb I. R e f l. A se plînge, a se tîngui. *De-al meu propriu vis, mistuit mă vaiet.* O.I 199/13 [V. 1].

***VĂITÁ** vb. I v. **văieta.**

VĂL s. n. Țesătură ușoară, diafană, cu care femeile își acoperă capul. *Să-ți desprind din creștet vălul, Să-l ridic de pe obraz.* O.I 75/7. *De le rogi frumos de dinsul, Îndestul e de hain Vălul alb de peste toate Să-l întăiure puțin.* O.I 109/11 [V. 2]. ◒ (Metaforic) *Ce-ți lipsește oare ție, blond copil cu-a ta mărire... Văl o negură diafană mestecală-n stele.* O.I 51/7. *Bogată în întinderi stă lumea-n promoroacă, Ce sate și cîmpie c-un lucriu văl îmbracă.* O.I 69/8. *De ce să mai îmbrac amorul cu vălul rușinei.* P.L. 86/7 [V. 2; Pr. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **A zvîrli asupra cuiva vălul alb de poezie** v. z v î r l i [V. 1]. **A cădea vălul** = a se vedea limpede adevărul, a dispărea orice mască. *Dar azi vălul cade, crudo! dis-meții din visuri secе Fruntea mea este trezită.* O.I 30/5 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Umbră. *Deodată trece-o cugetare, Un văl pe ochii tăi fierbinți.* O.I 117/22 [V. 1].
— Forme gramaticale: sg. n. ac. **văl** (**O.I** 51/7, 69/8, 117/22), **vălul** (**O.I** 29/23, 30/5, 75/7, 109/11; **P.L.** 86/7).

VĂPĂIE s. f. 1. Dogoare, foc. ◒ (În context figurat) *Stihii a lumei patru, supuse lui Arald... Faceți din piatră aur și din inghet văpaie.* O.I 94/28 [V. 1]. ◒ (Metaforic) *M-oi întoarce la mama, ca să mai sug încă o dată laptele cel de văpaie albă a fîțelor ei.* P.L. 19/40 [Pr. 1].
2. F i g. Lumină strălucitoare; raze luminoase. *Și privind în luna plină La văpaia de pe lacuri, Anii tăi se par ca clipe, Clipe dulci se par ca veacuri.* O.I 110/18. *Luna varsă peste toate voluptoasa ei văpaie.* O.I 130/4, *În aer rumene văpăi Se-ntind pe lumea-ntreagă.* O.I 171/ /25; cf. **O.I** 210/26 [V. 4]. ◒ (Construcții metaforice) **Cărare de văpaie** v. c ă r a r e [V. 1]. **Brazdă de văpaie** v. b r a z d ă [V. 1]. **Mreajă de văpaie** v. m r e a j ă [V. 1].
— Forme gramaticale: sg. n. ac. **văpaie** (**O.I** 94/28, 130/4, 168/8, 152/14, 154/24, 210/16; **P.L.** 19/10), **văpaia** (**O.I** 110/18); pl.n. ac. **văpăi** (**O.I** 171/25).

VĂRĂTIC, -Ă adj. De var. *Împlu aerul văratic de mireazmă și răcoare A popoarelor de muște sărbători murmuitoare.* O.I 85/15. *Aerul era blînd și văratic.* P.L. 37/ /8. *E o muzică eternă în tăcerea vărătică a văii.* P.L. 78/35; cf. **P.L.** 54/25 [V. 1; Pr. 3].
— Forme gramaticale: sg. n. ac. **văratic** (**O.I** 85/15; **P.L.** 37/8), **vărătică** (**P.L.** 54/25, 78/35).

VĂRSÁ vb. I. 1. T r a n z. și r e f l. p a s. A face să curgă, a (se) întinde. *Și din cînd în cînd vărsate, mîndru lacrimile-ți șad.* O.I 83/1. *Un nourel alb, ca și cînd s-ar fi vărsat tapiș pe cer.* P.L. 78/31 [V. 1; Pr. 1]. ✦ T r a n z., în expr. **A vărsa lacrimi** v. l a c r i m ă [V. 1; Pr. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Vinure vărsate, stele sfărinate** v. v î n [V. 1].
2. T r a n z. A răspîndi, a împrăștia. *Ci prin flori întrețesute, pintre grații luna moale Sfiicioasă și smerită și-au vărsat razele sale.* O.I 76/26. *Noaptea scînteiază cu-a ei mii de stele Vărsă raze slabe pasurilor mele.* O.IV 364/8. *Luna își vărsa lumina ei cea fantastică prin ferestrele mari.* P.L. 29/33; cf. **O.I** 130/4, 210/26; **P.L.** 39/ /26 [V. 4; Pr. 2]. ◒ T r a n z. (Metaforic) *Doamna mărilor și-a nupții vărsă liniște și somn.* O.I 148/37 [V. 1].
— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **varsă** (**O.I** 130/4, 148/37, 210/26; **O.IV** 364/8; **P.L.** 29/33), 3 pl. **varsă** (**O.I** 1/22; **P.L.** 39/26); p.c. 3 sg. **au vărsat** (**O.I** 76/26); opt. p. 3 sg. **ar fi vărsat** (**P.L.** 78/31); inf. **a vărsa** (**P.L.** 22/25); part. **vărsate** (**O.I** 23/22, 83/1).

VĂRUÍT, -Ă adj. Spoit, dat cu var. *Unde-ajung* [razele lunii] *par văruite zid, podele, ca de cridă.* O.I 76/ /13. *De departe se văd turnurile strălucitoare ale bisericelor Iașilor, casele frumos văruite.* P.L. 39/25 [V. 1; Pr. 1].

VĂZDÚH s. n. Atmosferă, aer. *Flori albastre tremurinde în văzduhul tămîiet.* O.I 85/4. *Mirosae-adormitoare văzduhul îl ingreun'.* O.I 97/26. *Zburau... ca două abie văzute închegări ale văzduhului.* P.L. 12/11 ; cf. **O.I** 69/9, 115/5 [V. 4 ; Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **văzduhul** (**O.I** 69/9. 85/4, 97/26, 115/5), g. d. **văzduhului** (**P.L.** 12/11).

VEAC s. n. 1. O sută de ani, secol. *Într-o clipă-l poartă gîndul îndărăt cu mii de veacuri.* O.I 132/12. *Poale vrun pelant cu ochii cei verzui, peste un veac... Aticismul limbii tale o să-l pună la cîntari.* O.I 134/9. *O oră din viața ta va fi un veac pentru ei.* P.L. 47/24 ; cf. **O.I** 133/10, 152 2. 188/12 [V. 5 ; Pr. 1]. ◒ (Comparații) *Clipe dulci se par cu veacuri.* O.I 110/20. *Iar din inima lui simte un copac cum că răsare, Cure crește într-o clipă ca în veacuri.* O.I 142/23 [V. 2]. ◒ (Construcție metaforică) **A împlinzi globul în planuri pe un veac** v. i m p l i n z i [V. 1].

2. Epoca, perioadă mare de timp. *Așa fel zi și noapte de veacuri el stă orb.* O.I 93/11. *Veacul nostru ni-l umplură saltimbancii și trozii.* O.I 149/22. *Vom zidi... din zilele noastre — veacuri de fericire.* P.L. 49/29 ; cf. **O.I** 93/8, 99/3, 137/19 [V. 5 ; Pr. 1]. ◒ (Metaforic) *Acea carte a lui Zoroastru... veacuri au stat s-o dezlege.* P.L. 46/33 [Pr. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **Tot ce grămădiră veacuri lungi și frunți mărețe** v. g r ă m ă d i [V. 1]. **Veacuri de cugetare** = perioadă mare de evoluție cu o imensă deosebire de concepții (v. și a d e v ă r, g r ă m ă d i). *Între ei și între dînsa Veacuri sunt de cugetare.* O.I 51/30 [V. 1]. **Veacul de aur** v. a u r [V. 1]. **A călători din veac în veac** v. c ă l ă t o r i [Pr. 2]. ◇ (La pl., adverbial) *Colo-n palate de mărgean Te-oi duce veacuri multe.* O.I 170/30 [V. 1]. ◒ (Repetiție) *Un actor... spune zeci de mii de ori Ce-a spus veacuri dupoalltă, ce va spune veacuri încă.* O.I 157/15 [V. 2].

3. (La pl.) Veșnicie. *Scris în cartea vieții este și de veacuri și de stele Eu să fiu a ta stăpînă, în slăpîn vieții mele.* O.I 142/19. *Fulger lung încrementi Mărginește munții negri în întregul asfințit, Pîn'ce izvorâsc din veacuri stele una cîte una.* O.I 148/35 [V. 2]. ◇ Loc. adj. **De veci** = etern. *Cu farmecul luminii reci Gîndirile străbate-mi, Revarsă liniște de veci Pe noaptea mea de patimi.* O.I 179/15. *Doar șoiurile par ca ruine... de celăi Plutind pe asprul viscol al morții cei de veci.* O.IV 130/23 ; cf. **O.IV** 432/11 [V. 3]. ◒ (Construcții metaforice) **Repaosul de veci** v. r e p a o s [V. 1]. ◇ Loc. adv. **De** (sau **din**) **veacuri** = de cînd lumea. — *Ce mi-i vremea, cînd de veacuri Stele-mi scînteie de tăcuri.* O.I 123/23 [V. 1]. **În veci** (sau **în veci de veci**) = pururea, veșnic, mereu. *Istoria umană în veci se desfășoară.* O.I 62/4. *Ar voi în a lui brațe să o țină-n veacie de veci.* O.I 162/9. *Rîul curgînd în veci proaspăt să mă dizolve.* P.L. 98/33 ; cf. **O.I** 23/16, 25/17, 38/23, 56/13, 95/25, 96/10, 127/6, 162/9, 187/23, 191/22, 191/22, 206/6, 204/12 ; **P.L.** 25/40 [V. 15 ; Pr. 2]. ◒ (Repetiție) *În veci aceleași doruri mascate cu-altă haină. Și-n toată omenirea în veci aceiași om.* O.I 64/16, 17. *În veci și voi iubi și-n veci Va rămîne departe.* O.I 175/27 [V. 1]. **Pe veci** (sau **pe toți veceii**) = pentru totdeauna. *Să uit pe veci norocul ce-o clipă l-am avut.* O.I 107/16. — *De greul negrei veciniei, Părinte, mă dezleagă Și lăudat pe veci să fii Pe-a lumii scară-ntreagă.* O.I 177/3. *A noastre inimi își jurau Credința pe toți vecii.* O.I 186/11 ; cf. **O.I** 98/27, 116/14, 117/18, 120/28, 178/5, 212/18 ; **O.IV** 361/14 [V. 10]. ◇ Expr. **Viața de veci** = existența viitoare. *De-al genei late ginguș tremur Afirmă viața mea de veci.* O.I 211/16 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Stingere pe veci** [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **veac** (**O.I** 93/8, 130/17, 134/9 ; **P.L.** 38/18, 38/18, 47/24), **veacul** (**O.I** 137/19, 149/22, 149/30) ; pl. n. ac. **veacuri** (**O.I** 51/30, 52/16, 93/11, 99/3, 110/20, 123/23, 132/12, 133/10, 142/19, 142/23, 148/35, 152/2, 157/15, 157/15, 170/30, 188/12 ; **P.L.** 16/33, 49/29), **veci** (**O.I** 23/16, 25/17, 38/23, 56/13, 62/4, 64/16, 64/17, 95/25, 96/10, 98/27 , 107/16, 116/14, 117/18, 120/28, 127/6, 128/26, 162/9, 162/9, 175/27, 175/27, 177/3, 178/5. 179/15, 187/23, 191/21, 191/22, 202/6, 204/12, 211/16, 212/18 ; **O.IV** 361/14, 430/18, 130/23, 432/11 ; **P.L.** 25/40, 98/33), **veceii** (**O.I** 186/11).

VECĂRNIE s.f. Slujbă religioasă creștină de seară. *Tremurătorul glas al clopotului împlea sara cheminl la vecernie.* P.L. 38/2 [Pr. 1].

VECHI, VÉCHE adj. **1.** De demult, din alte vremuri. *Mîini în zori de zi pleca-vom Către schitul vechi și sfînt.* O.I 65/20. [Okeanos] *Izbește-n ziduri vechi, Sunînd din valuri.* O.I 202/8. *Et cumpără de la mine cărți. În genere cele mai vechi.* P.L. 61/24 ; cf. **O.I** 61/4, 84/11, 88/1, 93/27, 93/28, 93/32, 99/2, 105/8, 126/3, 194/2, 194/24, 198/19, 202/3, 231/10, 231/15 ; **O. IV** 364/9, 365/23 ; **P.L.** 29/20, 29/25, 35/5, 38/35, 45/4, 45/21, 60/9, 62/27, 72/8, 83/1, 97/17, 98/39 [V. 20 ; Pr. 13]. ◒ (Repetiție) *În dulapuri vechi de lemn simplu erau cărți vechi.* P.L. 40/24 [Pr. 2]. ◇ Loc. adv. **În vremea veche** v. v r e m e [Pr. 2]. ◒ (Construcții metaforice) **Timpurile vechi** v. t i m p [V. 1]. **A turna în formă nouă limba veche și înțeleaptă** v. t u r n a [V. 1]. ✦ Antic. *Toul-a apei, a pustiei și a nopții măreție Se unesc să-mbrace mîndru veche-acea impărăție.* O.I 14/17. *Trezeau din codri vecinici... Mii roiuri vorbitoare, curgînd spre vechea Romă.* O.I 91/10 [V. 2].

2. Încărcat de ani, bătrîn. *În mijloc de codru-ajunse Lîngă teiul nalt și vechi.* O. 1 66/18. *Vai ! tot mai gîndești la anii, cînd visam în academii, Ascultînd pe vechii dascăli cîrpocind la haina vremii.* O.I 140/16. *Vin' cu mine, rătăcește Pe cărări cu cotituri, Unde noapte se trezește Glasul vechilor păduri.* O.I 209/8 ; cf. **O.I** 32/21, 88/16, 93/1, 93/12, 98/12, 98/32, 103/10, 122/1, 231/23 [V. 12]. ◇ Loc. adj. **Vechi de zile** = bătrîn. *Cu sfetnici vechi de zile mă-ntîmpinași în cale.* O.I 91/12 [V. 1]. ◇ Loc. adv. **Din vechi** = din bătrîni, de demult. *După vremuri multi venîră, începînd cu acel oaspe Ce din vechi se pornește, Cu Darîu a lui Istaspe.* O.I 147/18 [V. 1]. ✦ Păstrat din generație în generație. *Acuga la ureche-i un cîntec vechi străbate.* O.I 96/2. *Vechiul cîntec mai străbate, cum în nopți izvorul sure.* O. 1 157/40. *Căci astăzi dacă mai ascult Nimicurile-aceste, Îmi par o veche, de demult Poveste.* O. I 188/7 ; cf. **O.I** 119/10. 157/37 [V. 5].

3. Uzat, învechit, tocit. *Și de frig la piept și-ncheie tremurînd halatul vechi.* O.I 132/13. *Dionis făcea... un calcul matematic pe masa veche.* P.L. 27/26. *Se înălțau ochii de fereastră spartă a unei case veche.* P.L 29/8 ; cf. **P.L.** 16/8. 17/33, 39/25, 39/28 [V. 1 ; Pr. 6].

4. Anterior, de dinainte. *Nu este oare omenirea istoriei asemenea unei astfel de armate, ce dispare într-o companie veche, spre a reapărè în una nouă.* P.L. 65/7 [Pr. 1]

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **vechi** (**O.I** 65/20, 66/18, 96/2, 103/10, 119/10, 122/1, 132/2, 157/37, 231/15; **P.L.** 16/8, 45/21, 60/9), **vechiul** (**O.I** 157/40, 231/23), **veche** (**O. I** 32/21, 44/17, 84/11, 99/2, 137/8, 188/7; **O.IV** 365/23; **P.L.** 3/1, 3/4, 27/26, 35/5, 38/35, 45/4, 65/7, 72/8, 83/1, 97/17), **vechea** (**O. I** 91/10), **vechle** (**O.I** 93/27), g.d. **vechi** (**O. I** 88/1; **P. L.** 17/33), **vechii** (**O. I** 126/3), **veche** (**P.L.** 29/8), **vechie** (**O.I** 61/4); pl.n.ac. **vechi** (**O.I** 88/16, 91/12, 93/1, 93/32, 105/8, 117/18, 192/4, 194/2, 194/24, 198/19, 202/3, 202/8, 231/10; **O. IV** 364/9; **P.L.** 29/25, 39/25, 39/28, 40/24, 40/21, 61/24, 62/27, 98/39), **vechii** (**O.I** 93/28, 98/12, 110/16), **vechie** (**O.I** 93/12, 98/32), g.d. **vechi** (**P.L.** 29/20), **vechiior** (**O.I** 209/8).

VECHÍME s.g. 1. Existență îndelungată. *Înaintea palatului — o masă murdară, al cărei lemn grunzuros de vechime era tăiat cu litere latine.* P.L. 29/29. *Poarta ... de o vechime seculară, scările ... le făceau a crede că* [mănăstirea] *este mai mult o ruină.* P.L. 72/15 [Pr. 2]. 2. Epocă, vreme de demult; antichitate. *Precum Atlas în vechime sprijinea cerul pe umăr Așa el sprijină lumea și vecia într-un număr.* O.I 132/9. *Barba lungă ... îi da arătarea unui înțelept din vechime.* P.L. 40/35 [V. 1; Pr. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Vechimea sfîntă** v. s f î n t [V. 1]. **Din a vechimei zile** = din epoca străveche. *Preot rămas din a vechimei zile, San Marc sinistru miezul nopții bate.* O.I 202/10 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **vechime** (**O.I** 132/9; **P.L.** 29/29, 40/35, 72/15), **vechimea** (**O.I** 160/34), g.d. **vechimei** (**O.I** 202/10).

VECHITÚRĂ s.f. Obiect vechi. *Și-n asemenea cărți el răscolea c-un fel de patimă ... Acuma asemenea aveam cîteva vechituri de astea.* P.L. 61/30 [Pr. 1].

VECÍE s.f. Veșnicie. *Precum Atlas în vechime sprijinea cerul pe umăr Așa el sprijină lumea și vecia într-un număr.* O.I 132/10. *Din orice clipă trecătoare Își adevăr îl înțeleg Că sprijină vecia-ntreagă.* O. I 201/19; cf. **O.I** 38/21 [V. 3]. ◒ (Construcția metaforică) **Viața în vecie** = nemurirea (v. și g r e u ², m o a r t e, n o a p t e). *Fiii tăi trăiască numai în frăție ... Viața în vecie, glorii, bucurie.* O.I 16/5 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Imensitate, noian. *Ea* [luna] *din noaptea amintirii o vecie-ntreagă scoate De dureri, pe care însă le simțim ca-n vis pe toate.* O.I 130/5 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **vecie** (**O.I** 16/5, 38/21, 130/5), **vecia** (**O.I** 132/10, 201/19).

VECÍN[1] s.m. Persoană din vecinătate; megieș. *Mă cunoșteau vecinii toți — Tu nu m-ai cunoscut.* O.I 191/3. *Cincizeci de ani de cînd împăratul purta război c-un vecin al lui. Murise vecinul.* P.L. 1/8 [V. 1; Pr. 2].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **vecin** (**P.L.** 1/8), **vecinul** (**P.L.** 1/8); pl.n.ac. **vecinii** (**O.I** 191/3).

VECÍN[2], **-Ă** adj. Limitrof. *Tot ce-n țările vecine e smintit și stîrpitură ... Toți se scurseră aicea și formează patrioții.* O.I 150/33 [V. 1].

VÉCINIC, -Ă adj. Etern, nemuritor. *Vecinic este numai rîul: rîul este Demiurg.* O.I 157/14. *Din sînul vecinicului ieri Trăiește azi ce moare.* O.I 178/1. *Formulele sunt vecinice ca cuvintele lui Dumnezeu.* P.L. 42/12; cf. **P.L.** 42/8 [V. 2; Pr. 2]. ◒ (Construcții metaforice) **Noaptea veșnicei uitări** v. n o a p t e [V. 1]. (Reflex al unor concepții filozofice idealiste) **Omul cel vecinic** = omul prin excelență, omul ca entitate metafizică. *Omul cel vecinic, din care răsar toi șirul de oameni trecători, îl are fiecare lîngă sine.* P.L. 42/3 [Pr. 1]. **Vecinicul repaos** v. r e p a o s [V. 1]. **Vecinic de zile** = nemuritor. *O mag de zile vecinic, la tine am venit.* O.I 93/18 [V. 1]. ✦ De lungă durată, continuu, permanent. *Înecat de vecinici visuri, răsărit din sfinte-izvoară, Nilul mișc-a lui legendă.* O.I 43/10. *Omul ... acopere cu vorbe mari, cu o ipocrizie vecinică ... egoismul său.* P.L. 47/37; cf. **P.L.** 35/22 [V. 1; Pr. 2]. ◒ (Construcție metaforică) **Vecinicu trecere** v. t r e c e r e [V. 1]. ◒ (Metaforic) Care are valoare permanentă. *Cine e nerod să ardă în cărbuni smarandul rar Și-a lui vecinică lucire s-o strivească în zadar?* O.I 83/8 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Străvechi. *Parecă și trunchii vecinici poartă suflete sub coajă.* O.I 85/5. *Cu creștelele albe preoți cu pleata rară, Trezeau din codri vecinici, din pace seculară, Mii roiuri vorbitoare.* O.I 91/9 [V. 2]. ✦ (Adverbial) Într-una, mereu, necontenit; (pentru) totdeauna; (în propoziții negative) niciodată. *Filozof de-aș fi — simțirea-mi ar fi vecinic la aman!* O.I 48/17. *Numai tu de după gratii Vecinic nu te mai vești!* O.I 112/4. *Cu geana la m-atinge pe pleoape ... Pe veci pierdut, vecinic adorato!* O.I 120/28. *Privirile ochilor lui mari ei au aținlate asupra acelei porți vecinic închise.* P.L. 53/16; cf. **O.I** 32/25, 92/8, 113/8, 118/3, 118/6, 155/6, 228/11; **O.IV** 396/15; **P.L.** 28/27, 30/19, 41/27, 52/32, 57/30, 58/1 [V. 11; Pr. 7].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **vecinic** (**O. I** 93/18, 157/4; **P.L.** 42/3), **vecinică** (**O. I** 83/8; **O.IV** 378/19; **P.L.** 35/22, 42/8, 47/37), **vecinicul** (**O.I** 115/20), g.d. **vecinicului** (**O.I** 178/1), **vecinicei** (**O. I** 230/1); pl.n.ac. **vecinici** (**O.I** 43/10, 85/5, 96/9), **vecinice** (**P.L.** 42/12).

VECINICÍE s.f. Eternitate. *Aceasta este arta ce sufletu-ți deschide Naintea veciniciei.* O.I 60/31. *Timpul mort și-ntinde trupul și ne ține vecinicie.* O.I 133/17. *În toată neagra vecinicie O clipă-n brațe te-am ținut.* O.I 212/15; cf. **O.I** 140/25 [V. 4]. ◒ (Construcții metaforice) **Greul negrei vecinicii** v. g r e u ² [V. 1]. **Noaptea adîncă a vecinicii** v. n o a p t e [V. 2]. ◒ (Metaforic) Frumusețe eternă (?) *Apoi noaptea lor albastră, a lor dulce vecinicie, Ce ușor se mistuiește prin plînsorile pustie ...* O.I 83/5 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Nemurire. *Da, mă voi naște din păcat, Primind o altă lege Cu vecinicia sunt legat, Ci voi să mă dezlege.* O.I 173/15. *Și sufletul nostru are vecinicie-n sine.* P.L. 41/27. *Ca umbră înzestrată cu vecinicie capeți chiar o bucată din atotputernicia lui Dumnezeu.* P.L. 42/8 [V. 1; Pr. 2]. ✦ Număr infinit (de) mare; în nesfîrșit. *În priviri citeam o vecinicie De-ucigătoare visuri de plăcere.* O.I 200/3 [V. 1].

— Forme gramaticale: **vecinicie** (**O.I** 83/5, 133/17, 140/25, 200/3, 212/15; **P.L.** 41/27, 41/8), **vecinicia** (**O.I** 173/15), g.d. **vecinicii** (**O. I** 177/1), **vecinicii** (**O.I** 60/34, 132/8, 133/5).

VEDÈ vb. II v. **vedea.**

VEDEÁ vb. II. I. t r a n z. (Și în forma *vedè*; folosit și a b s o l u t) A percepe cu ajutorul văzului. *Am văzut fața la patîi de o bolnavă bețe.* O.I 29/21. *Se zguduie tot domul*

de pare-a fi de scinduri, Şi stînci în temelie cîtălindu-se vedem. O.I 94/17. *Ea, îmbătată de amor, Ridică ochii. Vede Luceafărul.* O.I 179/30. *A doua zi, deşteptată, ea vedea . . .* P.L. 23/13. *De după muri vedeai pe ici, pe colea cîte-un vîrf verde de plop.* P.L. 72/9; cf. **O.I** 6/9, 6/11, 11/8, 11/15, 11/23, 12/1, 24/25, 28/11, 38/19, 41/5, 46/9. 51/10, 51/14, 51/18, 66/23, 72/17, 79/26, 79/31, 83/2, 83/33, 85/1, 85/8, 85/18, 87/3, 92/2, 94/32, 94/34, 96/15, 97/9, 97/32, 98/16, 100/15, 103/23, 110/13, 120/12, 120/22, 132/20, 132/20, 133/11, 140/23, 144/20, 147/7, 150/11, 157/21. 160/3, 165/11, 167/17, 167/17, 176/19, 202/2, 209/16, 234/12; **O.IV** 333/5, 364/14, 364/26, 365/17, 370/5, 430/2; **P.L.** 5/35, 7/6, 8/27, 9/19, 9/27, 10/25, 11/22, 11/27, 12/11, 13/40, 14/17, 15/28, 15/38, 16/18, 16/27, 17/3, 17/8. 18/28, 18/38. 19/15, 20/16, 20/40, 21/4, 21/25, 22/23, 22/25, 22/27 , 24/1, 24/3, 24/16, 24/20, 24/20, 24/21, 24/23, 27/12, 31/7, 31/40, 32/11, 36/31, 39/35, 42/4 , 44/17, 46/1, 49/10, 49/10, 49/31, 50/30, 52/20, 53/18, 53/31, 54/21, 54/23, 55/22, 55/22, 57/34, 59/3, 60/25, 60/35, 61/3, 63/4, 65/11, 69/18, 71/28, 71/29, 73/3, 75/36, 78/27, 78/36, 81/6, 83/2, 84/15. 85/6, 85/27, 88/27, 88/29, 90/1, 90/28, 91/15, 93/7, 93/29, 93/33, 94/23, 97/14, 97/16, 97/30, 97/32, 97/34, 98/2, 98/40, 99/20, 101/2, 101/15, 101/17, 101/21, 101/36, 102/7 [V. 61 ; Pr. 98]. (R e f l.) *Şi în faţa la frumoasă o să fie o oglindă, Să te vezi pe tine însăţi.* O.I 76/13 [V. 1]. (R e f l. i m p e r s.) *Se văzu în lumina vie că ochii lui erau plini de lacrimi.* P.L. 43/20 [Pr. 1]. (R e f l. p a s.) *Palidă şi mohorîtă Maica Domnului se vede.* O.I 50/8. *Într-o zi se vedeau doi oameni călărind prin pustiu.* P.L. 13/20. *De departe se văd turnurile strălucitoare ale bisericelor Iaşilor.* **P.L.** 39/24. *Prin transparenţa generală a unei pelîţi nelede se vedeau parcă vinele viorii.* P.L. 100/24; cf. **O.I** 3/21, 200/10; **P.L.** 5/25, 14/6, 18/25, 21/38, 40/37, 73/22, 73/24, 73/34, 73/38 [V. 3 ; Pr. 12]. ◒ (Element de personificare) *Şi cu ochiul plin de lacrimi naţiunea cea română . . . Vede cum prin nori se stinge stea cu flacără divină.* O.I 28/7. *Muri sfinţiţi de-a omenirei rugăciuni îndelungate Văd aripile-i diafane şi de dînsele dau veste.* O.I 51/20. *Lun-alunci din codri iese, Noaptea loală stă s-o vadă.* O.I 67/26 ; cf. **O.I** 130/17 [V. 4]. ◇ Expr. **A vedea pe draeul** v. d r a c [V. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **A vedea lumina zilei** v. l u m i n ă [V. 1]. ◒ (Metaforic) A-şi reprezenta în vis obiecte ale lumii reale. *Vede cum din ceruri luna lunecă şi se coboară.* O. I 142/5. *Iar în patru părţi a lumii vede şiruri munţii mari.* O. I 142/27. *Vede fără lîngă fără şi popor lîngă popor.* O. I 144/8 ; cf. **O.I** 144/1 ; **P.L.** 23/27 [V. 1 ; Pr. 1]. ◒ (Metaforic) A i se perinda în faţa ochilor minţii, a-şi reprezenta obiecte sau acţiuni în imaginaţie. *Văd poeţi ce-au scris o limbă ca un fagure de miere.* O.I 31/7. *Văd sufletu-ţi candid prin spaţiu cum trece.* O.I 37/17. *Vedea răsărind domni în haine de aur şi samur.* P.L. 37/25 ; cf. **O.I** 24/1, 27/9, 29/3, 39/11, 29/12, 31/4, 35/30, 37/9, 40/5, 41/2, 52/13, 141/12 ; **O.IV** 338/11 ; **P.L.** 37/1, 37/27 [V. 15 ; Pr. 3]. (R e f l.). *Parcă mă văd murind . . .* O. IV 338/9 [V. 1]. ◇ (Cu subiectul „ochii") *N-or să vază ochii-mi trişti Înamoraţi de-a lor fiinţă.* O. I 211/2. *Ochii împărătesei Ilenei, orbiţi de plîns, nu mai vedeau nimica.* P.L. 22/22. *Numai ochiul lui e viu, pentru ca să vadă pe un nor de argint, în naltul cerului, un înger alb.* P.L. 36/27 [V. 1 ; Pr. 2]. ◆ A urmări, a contempla. *Cine-a deschis piramida şi-năuntru a intrat? Este regele . . . El intră să vad-acolo tot trecutul.* O.I 41/5. *Regele Francise aşteaptă, Ca să vază cum s-o-ncinge între fiare lupta dreaptă.* O.I 165/2 [V. 2].

2. T r a n z. A fi de faţă la desfăşurarea unui eveniment ; a asista, a fi martor. *Să mai privesc o dată cîmpia-nfloriloare . . . Ce jocurile-mi june, zburdarea mi-a văzut.* O.I 6/24. *La Nicopole văzut-ai cîte labere s-au sfîrlns Ca să steie înainle-mi ca şi zidul netnvins.* O.I 147/5. *Nu totdeauna sunlem din ţara ce ne-a văzut născîndu.* P.L. 65/17 [V. 2 ; Pr. 1].

3. T r a n z. A se convinge de ceva cercetînd (cu simţurile sau cu mintea). *Să te simţi neliber, mic, Să vezi marile-aspiraţii că-s reduse la nimic.* O.I 52/31. — *Ce-mi pasă, zise el răpezindu-se să vadă unde-i.* P.L. 8/24. *Ia să vedem rămas-a mîna Cezarei tot la ochi?* P.L. 84/6 ; cf. **O.I** 166/9 ; **P.L.** 8/40 [V. 2 ; Pr. 3].

4. R e f l. A ajunge, a se pomeni, a se găsi într-o anumită situaţie. *Într-a îmbracată ca băiet, ca în noapteu aceea cînd se văzură pentru întîia oară în apropiere.* P.L. 64/13 [Pr. 1].

5. T r a n z. A întîlni ; a cunoaşte (pe cineva). *Şi fost-ar fi mai bine Ca niciodată-n viaţă să nu te văd pe tine.* O.I 92/13. *Domnul nostru-ar brea să vază pe mărîtul împărat.* O.I 146/8. *Am auzit de tine, da de văzut nu te-am văzut.* P.L. 6/8. *De ce-au căzut ochii mei pe tine, de ce te-am văzut?* P.L. 56/25 ; cf. **O.I** 29/18, 155/19, 164/15, 187/1 ; **P.L.** 43/22, 61/17, 69/14, 96/33 [V. 6 ; Pr. 7]. ◇ R e f l. r e c i p r. *Că de cînd nu ne-am văzut Multă vreme au trecut.* O.I 123/3. *M-a fărmecat cu vo scînteie Din clipa-n care ne văzum?* O.I 208/6. *În curînd ne vom vedè iar.* P.L. 15/28 ; cf. **P.L.** 61/3 [V. 2 ; Pr. 2].

6. I n t r a n z. (În expr.) **A-şi vedea de treabă** = a nu se amesteca în treburile altora, a lăsa în pace. — *Da ce vrei, mări Cătălin! Ia du-l' de-ţi vezi de treabă.* O.I 174/8 [V. 1].

7. I n t r a n z. (**La conjunctiv, cu valoare de imperativ**) **Bagă de seamă, ia aminte.** *Ba să vezi . . . posteritatea este încă şi mai dreaptă.* O.I 134/24 [V. 1]. ◇ (Cu valoare de interjecţie, pentru a atrage atenţia asupra celor ce urmează) *Vezi, rîndunelele se duc, Se scutur frunzele de nuc.* O.I 235/1. *Vezi tu Ermil? . . . tu crezi . . . tu crezi că eu am apă în vine . . .* P.L. 70/31. *Vezi! împrejurul acestui instinct se-nvîrteşte viaţa omenirei . . .* P.L. 87/9 ; cf. **P.L.** 59/3, 69/3, 70/37 [V. 1 ; Pr. 5].

8. T r a n z. A avea în posesie, a poseda. *Bani n-am mai văzut de-un secol.* O.I 46/4 [V. 1].

II. 1. T r a n z. A-şi da seama ; a remarca, a observa ; a constata, a fi încredinţat. *Şi cînd mori să vezi că-n lume viejuit-ai în zadar.* O.I 53/2. *Azi abia vedem ce stearpă şi ce aspră cale este Cea ce poate să convie unei inime oneste.* O.I 111/7. *Nu spera cînd vezi mişeii La izbîndă făcînd punte.* O.I 196/25. *Astfel vedem în marile migraţiuni ale popoarelor . . . o analogie cu roiurile albinelor.* P.L. 82/23 ; cf. **O.I** 49/2, 56/13, 61/2, 82/13, 133/23, 140/13, 151/19, 162/24, 178/28, 179/21, 200/9, 232/13, 232/24 ; **O.IV** 430/11 ; **P.L.** 10/12, 41/39, 46/37, 47/10, 48/1, 53/10, 61/33, 62/11, 70/20, 78/1, 79/37, 80/3, 80/21, 80/23, 80/25, 80/37, 81/14, 82/11, 83/3, 86/10, 86/11, 87/7, 92/16, 96/31, 97/31, 98/40 [V. 17 ; Pr. 27]. ◒ (În context figurat) *Viitorul şi trecutul Sunt a filei două feţe Vede-n capăt începutul Cine ştie să le-nveţe.* O.I 196/11 [V. 1]. ◇ Expr. **Parcă văd că** . . . = sînt aproape sigur că . . . *Parcă mi le văd, drăguţă, Că tmi zbori şi că le scap.* O. IV 369/9 [V. 1]. **A vedea prea bine** (ceva) v. b i n e[1] [Pr. 1]. ◆ A cunoaşte,

a afla. *Văzuse destul pentru a nu spera nimic.* P.L., 88/29. *Luă un joc de cărți și le meni, ca să vadă dac-a veni mîini.* P.L. 90/18; cf. **P.L.** 10/37 [Pr. 3].

2. Tranz. A pricepe, a înțelege. *Nu vedeți ce-nțelepciune e-n făptura voastră chiară?* O.I 48/30. *Dacă tu știai problema astei vieți cu care lupt, Ai vedea că am cuvinte pana chiar să o fi rupt.* O.I 137/6. *Nu vedeți că rîsul vostru e în fiii voștri plîns...?* O.I 157/9; cf. **O.I** 157/7 [V. 4]. ◆ A distinge, a deosebi, a găsi. *Nu simțiți că-n proaste lucruri voi vedeți numai minuni?* O.I 157/6. *Ai vedea în ea cràiasa lumii ținduirilor late.* O.I 160/8 [V. 2].

3. Refl. impers. A părea, a se arăta. — *Cum aralâ el? Întrebă bătrînul, preocupat cum se vede de-o cugetare complicată.* P.L., 59/8 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **văd** (**O.I** 24/1, 27/9, 29/3, 31/4, 31/7, 37/9, 37/17, 40/5, 46/9, 51/10, 51/14, 92/13, 110/13, 120/12, 110/23, 232/24; **O.IV** 338/11, 369/9, 370/5; **P.L.** 24/1, 24/16, 62/11, 82/11, 92/16, 94/11), **mă văd** (**O. IV** 338/9), 2 sg. **vezi** (**O.I** 49/2, 56/13, 82/13, 85/1, 85/8, 85/[illegible], 96/15, 100/15, 130/17, 140/13, 150/11, 164/15, 196/25, 200/9, 202/2; **O.IV** 333/5, 364/14, 364/26; **P.L.** 8/27, 10/12, 10/37, 39/35. 42/4, 53/10, 61/3, 61/33, 70/20, 78/27, 78/36, 79/37, 80/3, 80/23, 80/37, 81/6, 81/14, 86/10, 86/11, 87/7, 93/33, 96/31), 3 sg. **vede** (**O.I** 11/8, 11/15, 12/1, 28/7, 28/11, 66/23, 79/26, 83/33, 94/32, 94/34, 97/9, 98/16, 103/23, 133/11, 142/5, 142/27, 144/1, 144/8, 144/20, 165/11, 167/17, 167/17, 179/30, 196/11, 209/16; **P.L.** 11/27, 16/27, 17/3, 17/8, 20/16, 24/21, 24/23, 57/34, 71/29, 101/21), **se vede** (**O. I** 50/8, 200/10; **P.L.** 59/8), 1 pl. **vedem** (**O. I** 94/17, 133/23, 141/7, 151/19, 234/12; **P.L.** 24/20, 27/12, 73/3, 80/25, 81/23), 2 pl. **vedeți** (**O. I** 48/30, 157/6, 157/7, 157/9), 3 pl. **văd** (**O. I** 51/20, 87/3, 97/32), **se văd** (**O. I** 3/21; **P.L.** 39/24, 73/22, 73/24); imp. 1 sg. **vedeam** (**O. I** 41/2), 2 sg. **vedeai** (**P.L.** 72/9), 3 sg. **vedea** (**O.I** 35/30, 52/13, 176/19, 179/21; **P.L.** 9/19, 9/27, 10/25, 11/22, 21/4, 22/23, 22/25, 23/13, 37/25, 37/27, 44/17, 54/23, 55/22, 55/[illegible], 88/27, 101/2), **se vedea** (**P.L.** 5/25, 14/6, 40/37, 73/34), 1 pl. **vedeam** (**O. I** 141/2), 3 pl. **vedeau** (**P.L.** 22/22, 32/11, 78/1), **se vedeau** (**P.L.** 13/20, 18/25, 21/38, 73/38, 100/24), p.s. 1 sg. **văzui** (**O.I** 41/5, 147/7), 3 sg. **văzu** (**P.L.** 5/35, 13/40, 14/17, 15/30, 15/38, 16/18, 18/38, 20/40, 21/25, 36/31, 46/37, 54/21, 63/4, 75/36, 83/2, 84/15, 85/27, 93/7, 97/14, 97/16, 97/30, 97/32, 97/34, 98/40, 99/20, 101/17, 101/36, 102/7), **se văzu** (**P.L.** 31/40, 43/20), 1 pl. **ue văzum** (**O.I** 208/6), 3 pl. **văzură** (**P.L.** 7/6, 18/28, 29/15), **se văzură** (**P.L.** 64/13), p.c. 1 sg. **am văzut** (**O.I** 29/18, 29/21, 46/4; **P.L.** 6/8, 56/25, 59/4, 64/1, 90/28, 93/29), 2 sg. **ai văzut** (**O.I** 147/5, 155/19; **P.L.** 41/39, 60/35). 3 sg. **a văzut** (**O.I** 6/24, 29/11, 29/12; **P.L** 37/1, 53/31, 65/17), 1 pl. **ne-am văzut** (**O.I** 123/3; **P.L.** 61/9), m.m.c.p. 3 sg. **văzuse** (**P.L.** 46/1, 60/25, 61/17, 88/29, 88/29), viit.1 sg. **oi vedea** (**O.I** 187/1), **o să văd** (**O.I** 83/2), 2 sg. **vei vedea** (**O.I** 162/24), **vei vedè** (**P.L.** 47/40), 1 pl. **om vedè** (**P.L.** 8/40), **ne vom vedè** (**P.L.** 15/28); conj. prez. 1 sg. **să văd** (**O.I** 6/9, 6/11, 38/19, 115/15, 120/22, 166/9, 232/13; **O.IV** 430/11; **P.L.** 53/18, 85/6), **să văz** (**O.IV** 430/2), 2 sg. **să vezi** (**O.I** 52/31, 53/2, 134/24, 157/21; **O.IV** 365/17), **să te vezi** (**O.I** 76/13), 3 sg. **să vadă** (**O.I** 44/5, 67/26, 72/17, 92/2; **P.L.** 8/24, 23/27, 36/27, 43/22, 71/28, 90/18, 91/15, 98/2), **să vază** (**O.I** 132/20, 146/8, 165/2), 1 pl. **să vedem** (**P.L.** 24/20, 84/6), 2 pl. **să vedeți** (**O.I** 61/2), 3 pl. **să vază** (**O.I** 211/2); opt prez. 1 sg. **aș vedea** (**P.L.** 24/3), 2 sg. **ai vedea** (**O.I** 137/6, 160/8; **P.L.** 80/21), 3 sg. **ar vedea** (**O.I** 48/3), **ar vedè** (**P.L.** 49/10), p. 2 sg. **ai fi văzut** (**P.L.** 31/7, 69/18), 3 sg. **ar fi văzut** (**P.L.** 22/27, 52/20, 94/23); imper. 2 sg. **vezi** (**O.I** 174/8, 178/28, 253/1; **P.L.** 49/31, 59/3, 69/3, 70/31, 70/37, 87/9), 2 pl. **vedeți** (**O.I** 24/25); inf. (a) **vedè** (**O.I** 51/18; **P.L.** 48/1, 49/10, 65/11, 90/1, 96/33); ger. **văzînd** (**O.I** 11/23; **P.L.** 83/3, 97/31, 98/40, 101/15), **văzîndu-** (**O.I** 79/31, 160/3); part. **văzuți** (**P.L.** 50/30), **văzute** (**P.L.** 12/11); supin **de văzut** (**O.I** 130/20; **P.L.** 6/8). — Variantă: (Mold., Transilv.) **vedè** (**O.I** 51/18; **P.L.** 8/40, 15/28, 47/40, 48/1, 49/10, 49/10, 65/11, 80/21, 90/1, 96/33) vb. II.

VEDÉHE s.f. **I.** Cîmp vizual. *Firicele mișcătoare... jucau în imperiul unei raze și dispar din vedere deodată cu ea.* P.I., 73/39 [Pr. 1].

2. Simțul văzului; ochi, privire. *Poate de mult s-a stins în drum În depărtări albastre, Iar raza ei ajbia acum Luci vederii noastre.* O.I 234/8. *O negură albă îi cuprinse vederea...* P.L., 58/24 [V.1; Pr. 1]. ◒ (În context figurat) *Pinze moi în care se țesură zile. Vederea și somnul sărmanei copile.* O.IV 365/12 [V. 1].

3. Fig. Conștiință, judecată. *Cu umbre, care nu sunt, v-a-ntunecat vederea.* O.I 59/11 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **vedere** (**P.L.** 73/39), **vederea** (**O.I** 59/11; **O.IV** 365/12; **P.L.** 58/24), g.d. **vederii** (**O.I** 234/8).

VEGETÁȚIE s.f. Totalitatea plantelor dintr-o regiune, dintr-un mediu; mulțime de plante. *Brusturi mari, lumînărele, sulcină și măzărichea, care-și țese pătura ei de flori asupra întregei vegetații, pe care o zugrumă cu încîlcîturile ramurilor.* P.L. 73/16. *Această insulă este o grămadă de stînci sterpe înălțate în mare, fără vegetație.* P.L. 78/18 [Pr. 2]. ◆ Verdeață. *Liane și flori de apă să încunjure cu vegetația lor corpul meu.* P.L. 98/29 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **vegetație** (**P.L.** 78/18), **vegetația** (**P.L.** 98/29), g.d. **vegetații** (**P.L.** 73/16).

VÉGHE s.f. **I.** Priveghi. ◒ (Metaforic) *Făclie de veghe pe umezi morminte, Un sunet de clopot în orele sfinte... Astfel ai trecut de al lumii olar.* O.I 37/1 [V. 1].

2. Ocrotire, pază, strajă. *Făcuși pe-al meu înger cu spaimă să zboare, Et, veghea mea sfîntă, amicul-fidel?* O.I 41/11 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **veghe** (**O.I** 37/1), **veghea** (**O.I** 41/11).

VEGHEÁ vb. II. Intranz. **I.** A sta noaptea treaz, a nu dormi în timpul nopții. *Într-o umbră neagră, deasă, ca un demon Et veghează.* O.I 50/14. *Pe maluri zdrumicate de aiurirea mării Cezaru-ncă veghează la trunchiul cel plecat Al sălciei pleloase.* O.I 63/17. *Ochii lui Dionis pe jumătate-nchiși nu trădau că el veghează.* P.L., 63/10; cf. **O.I** 50/24; **P.L.** 46/3, 55/35 [V. 3; Pr. 3]. ◒ (Element de personificare) *Și țintirimul singur cu strîmbe cruci veghează.* O.I 69/11 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A veghea în extaze** v. extaz [V. 1].

2. A păzi, a străjui, a sta de pază. *Și veghează-o stîncă arsă dintre nouri de eres.* O.I 31/24. *În cenușa vetrei, veghea un motan cu țepe capele.* P.L. 12/3 [V. 1; Pr. 1]. ◒ Metaforic) *Ea se aruncă pe treptele de peatră*

a unei bolte în zid, în care veghea, deasupra unei candele fumegînde, icoana îmbrăcată în argint a maicei durerilor. P.L. 4/4. *O lumîne aurită veghea pe undele limpezi ale lacului lîngă poartă.* P.L. 5/31. *Floarea din fereastă veghea pintre frunzele ei.* P.L. 15/18 [Pr. 3].

— Forme **gramaticale**: ind. prez. 3 sg. **veghează** (**O.I** 31/24, 50/14, 50/24, 63/17, 69/11; **P.L.** 63/10), imp. 3 sg. **veghea** (**O.I** 41/1; **P.L.** 4/4. 5/31, 12/3, 15/18, 46/3); ger. **veghînd** (**P.L.** 55/35).

VEGHÉRE s.f. Acțiunea de a veghea (**1**). *Veghea sub sticlăriile-i ferestre... pînă ce se ivea fețișoara ei palidă de veghere și de amor.* P.L. 16/5 [Pr. 1].

VEHEMÉNȚĂ s.f. Putere, forță. *Dionis era lungit la pămînt, părul în dezordine, ochii închiși cu vehemență.* P.L. 59/19 [Pr. 1].

VÉLĂ s.f. Pînză de corabie. ◒ (Comparație) *Numai prin haos tu îmi apari, Cum printre valuri a navei velă.* O.I 27/6 [V. 1].

VENÍ vb. IV. I n t r a n z. **1.** A merge înspre persoana care vorbește sau despre care se vorbește; **a** se apropia de un loc, considerat apropae de vorbitor. *În negrul zid s-arată Venind ca-n somn lunatec, în pasuri line, ea.* O.I 95/17. *Iată vine-un sol de pace c-o năframă-n virf de băț.* O.I 146/5. *Venea plutind în adevăr Scăldat în foc de soare.* O.I 171/31. *Cezura veni drept înainte-i.* P.L. 94/17; cf. **O.I** 13/2, 48/6, 75/1, 76/9, 85/33, 87/9, 95/11, 120/5, 120/22, 120/22, 127/27, 148/26, 154/1, 159/24, 172/3, 172/13, 172/17, 200/11, 231/11; **O.IV** 338/12; **P.L.** 6/39, 21/28, 50/3, 61/18, 76/19, 82/29, 86/15, 101/16 [V. 23; Pr. 9]. ◒ (Repetiție) *Mirea lăsușî mînă-n luptă vijelia-ngrozitoare, Care vine, vine, vine, calcă totul în picioare.* O.I 118/22 [V. 3]. ◒ (Element de personificare) *Sara vine din ariniști, Cu mirosse o îmbală.* O.I 103/5 [V. 1]. (Repetiție) *O, acopere-mi ființa cu-a ta mută armonie. Vino somn ori vino moarte.* O.I 49/6 [V. 2]. ◇ Expr. **Venea de rupea pămîntul** v. r u p e [Pr. 1]. ◒ (Metaforic) *Codrul pare tot mai mare, pare vine mai aproape Dempreună cu a lunei disc, stăpînitor de ape.* O.I 154/20 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A veni în brațul cuiva** v. b r a ț [V. 2]. ◇ (Despre obiecte cărora li se imprimă o mișcare inițială) *Orizontu-ntunecîndu-l, vin săgeți de prelutinden.* O.I 148/8 [V. 1].

2. A sosi, a ajunge într-un anumit loc. *Cum veniră, se făcură toți o apă și-un pămînt.* O.I 147/24. *— De cînd a venit, se zbuciumă în pîtu în care ai înecuiat-o tu.* P.L. 8/22. *Plecară și veniră... la Cezara acasă.* P.L. 88/10; cf. **O.I** 52/5, 74/17, 80/11, 85/20, 87/17, 96/10, 146/2, 146/11, 170/17, 172/9, 182/6, 182/26, 236/5; **P.L.** 6/10, 16/12, 20/37, 61/40, 67/7, 98/18, 101/36 [V. 14; Pr. 9]. ◇ Expr. **Bine ai venit** v. b i n e [V. 1; Pr. 4]. **Bine că ai venit** v. b i n e [Pr. 1]. **A veni (cuiva) în ajutor** v. a j u t o r [V. 1]. **A veni din partea cuiva** = a fi trimis de cineva. *Steaua mi-a spus că vii din partea împăratului ce mă iubește.* P.L. 12/2 [Pr. 1]. ◇ (Despre sunete sau mirosuri) *Dar ce zgomot se aude? Iltzîit ca de albine? Toți se uită cu mirare și nu știu de unde vine.* O.I 87/2. *Ne-ntoarse spre partea dinspre care venea sunetul...* P.L. 95/33. *Văzu tufișuri mari și-i veni un miros adormitor de iarbă.* P.L. 97/34 [V. 1; Pr. 2].

3. A apărea, a se prezenta, a merge la cineva sau undeva; a cerceta, a vizita. *Zburător cu negre plete, vin la noapte de mă fură.* O.I 79/28. *De-atunci, fecioară blondă ca spicul cel de grîu, Veneai la mine noaptea ca nimeni să le vadă.* O.I 92/2. *Trecu o zi, trecură trei Și iarăși, nouptea, vine Luceafărul deasupra ei Cu razele-i senine.* O.I 171/10. *— Fă ce vrei, dar astăzi vino-n atelierul meu.* P.L. 88/8; cf. **O.I** 80/18, 80/23, 80/25, 91/24, 92/5, 93/18, 95/30, 112/15, 132/30, 147/22, 151/31, 154/5, 168/24, 168/24, 170/21, 170/25, 235; **O.IV** 361/4; **P.L.** 38/6, 61/31, 67/20, 90/18, 90/20, 90/20, 96/32 [V. 21; Pr. 8]. ◒ (Repetiție) *S-așază bruma peste vii — De ce nu-mi vii, de ce nu-mi vii?* O.I 235/4. *Și lanurile sunt pustii... De ce nu-mi vii, de ce nu-mi vii?* O.I 235/24 [V. 4]. ◇ Expr. **A-i veni în minte** = a afla, a găsi, a descoperi; a-și aminti. *Niei nu-i poate veni în minte cugetul ascuns în această ciudală numărătoare.* P.L. 43/5. *I-am spus că nu-i poate veni în minte gîndirea tăinuită de numărătoarea cărții?...* P.L. 44/2. *De ce cauți ceea ce nu-ți poate veni în minte?* P.L. 53/2; cf. **P.L.** 43/10 [Pr. 4]. ◒ (Eliptic; repetiție) *Nu-i poate veni în minte gîndirea tăinuită de numărătoarea cărții?... trebui să-i vie... trebui să-i vie. Mie de ce mi-a venit? Pentru c-a trebuit să-mi vie!...* P.L. 44/3—4 [Pr. 4].

4. A-și avea originea, a proveni, a porni din... *De unde vine și unde merge floarea Dorințelor obscure sădite în noian?* O.I 64/4. *Un roi de raze venind din cer a spus lăuțarilor cum horese îngerii.* P.L. 23/16. *Era un tu singuratic, fără de a fi pus în legătură cu vo frază — și, cu toate acestea, ce lu? Din gura ei venise mai întîi.* P.L. 68/30 [V. 1; Pr. 2].

5. (Urmat de compliniri introduse prin prep. „cu") A însoți, a întovărăși, a urma (pe cineva). *Vin' cu mine, rătăcește Pe cărări cu colțiuri.* O.I 209/5. *Iubito, vino cu mine în lume!* P.L. 19/23; cf. **P.L.** 50/3 [V. 1; Pr. 2]. ◒ (Repetiție) *Vino cu mine... vino cu mine acasă...* P.L. 94/8—9 [Pr. 2].

6. A urma după altcineva sau ceva; a se succeda, a se perinda. *Poți să-nlimpini patriotii ce-au venit deatunci încoace?* O.I 149/25. *Cînd unul trece, altul vine În astă lume a-i urma.* O.I 204/5. *D-zeu le are deodată toate neamurile ce or veni și ce au trecut.* P.L. 41/22; cf. **O.I** 147/17 [V. 3; Pr. 1]. ◇ Expr. **A veni în (sau pe) urma cuiva** = a urma pe cineva. *Fluturi mulți de multe neamuri vin în urma lui un lanț.* O.I 87/15. *Or să vie pe-a lu urmă în convoi de-nmormîntare...* O.I 134/19 [V. 2].

7. A se întoarce, a se înapoia în locul de unde a plecat. *Și-o să-mi răsai ca o icoană A purui verginei Marii, Pe fruntea ta purîtnd coroană — Unde le duci? Cînd o să vii?* O.I 118/12. *Ne-ați venit apoi, dreept minte o sticluță de pomadă.* O.I 151/11. *Trecut-au anii ca nori lungi pe șesuri Și niciodată n-or să vie iară.* O.I 201/2. *Eu se urcă repede în palat și peste două minute veni c-o spadă;* P.L. 94/35; cf. **O.I** 17/14; **P.L.** 6/31, 7/5, 44/26 [V. 4. Pr. 4]. ◒ (Repetiție) *Am răspuns: Pădure dragă, Ea nu vine, nu mai vine!* O.I 122/14 [V. 2]. ◒ (Element de personificare) *Vino iar în stn nepăsare tristă.* O.I 199/18 [V. 1]. ◇ Expr. **A-i veni pe buze** v. b u z ă [V. 1].

8. A ajunge pînă la..., a atinge. *Un codru antic ce vine în nouri.* P.L. 51/9 [Pr. 1].

9. A ajunge într-o anumită situație, stare, poziție. *— Făt-Frumos, zise împăratul, binele ce mi l-ai făcut mie nu fi-l pot plăti nici cu lumina ochilor, oricît de scumpă*

mi-ar fi, şi cu toate astea vin să-ţi cer şi mai mult. P.L. 10/34 [Pr. 1].

10. (Despre timp) A sosi (în succesiune normală). ◒ (Construcţii metaforice) **Vreme trece, vreme vine** v. v r e m e [V. 4]. **Timpii ce vin** v. t i m p [V. 1].

11. (Cu subiectul logic în dativ) A fi cuprins sau stăpînit de un gînd, de o senzaţie sau de o dorinţă. *Mi-a venit şi mie toane...* P.L. 16/35. *Îi veni ideea ciudată că pieptul are de gînd să deie paravanul într-o parte...* P.L. 84/36 [Pr. 2]. ◇ Expr. **A-i veni** (cuiva) **la socoteală** = a-i conveni. *L-ar fi oprit... nu-i venea la socoteală... să nu-l oprească... nu se cădea.* P.L. 77/7 [Pr. 1]. **A-i veni** (cuiva) **momente** v. m o m e n t [Pr. 1]. ◇ (Urmat de propoziţii cu verbul la conjunctiv sau la infinitiv) *Cînd sorii se sting şi cînd stelele pică, Îmi vine a crede că toate-s nimică.* O.I 38/16. *Şi zărind rotundu-mi umăr mai că-mi vine să-l sărut.* O.I 80/16. *Îi venea să nebunească.* P.L. 57/18; cf. **O.I** 65/22, 155/22; **P.L.** 78/9, 85/21 [V. 4; Pr. 3]. (Expr.) **A nu-i veni** (cuiva) **să creadă** v. c r e d e [Pr. 1]. **A-i veni** (cuiva) **să moară** = a fi copleşit de o tulburare profundă. — *Dă-mi pace, Cezara. Îmi vine să mor.* P.L. 95/1 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **vin** (**O.I** 92/5; **P.L.** 10/34), 2 sg. **vii** (**O.I** 120/22, 151/31, 168/24, 235, 235/4, 235/4, 235/24, 235/24; **P.L.** 12/2), 3 sg. **vine** (**O.I** 13/2, 38/16, 64/4, 74/17, 76/9, 80/16, 80/18, 80/23, 80/25, 85/33, 87/2, 87/9, 95/11, 103/5, 122/14, 122/14, 123/20, 146/5, 148/22, 148/22, 148/22, 154/29, 155/22, 171/10, 172/3, 194/1, 194/16, 198/20, 204/5; **P.L.** 6/31, 51/9, 78/9, 95/1), 3 pl. **vin** (**O.I** 17/14, 87/15, 87/17, 132/30, 146/2, 148/8, 182/6, 182/26, 183/28, 184/7, 191/19, 231/14; **P.L.** 81/13), imp. 2 sg. **veneai** (**O.I** 92/2, 112/15), 3 sg. **venea** (**O.I** 65/22, 171/31; **P.L.** 6/39, 13/4, 57/18, 77/7, 85/21, 88/26, 95/33), 3 pl. **veneau** (**O.I** 118/26; **P.L.** 11/26), p.s. 1 sg. **venii** (**O.I** 170/17, 172/9), 3 sg. **veni** (**O.I** 236/5; **P.L.** 7/5, 61/18, 67/20, 84/36, 94/17, 91/35, 97/34, 98/18, 101/36), 3 pl. **veniră** (**O.I** 147/17, 147/24; **P.L.** 88/10), p.c. 1 sg. **am venit** (**O.I** 93/18, 116/11; **P.L.** 6/10), 2 sg. **ai venit** (**O.I** 91/24, 146/14; **P.L.** 6/7, 7/33, 8/39, 11/39, 16/11, 16/12), 3 sg. **a venit** (**O.I** 52/5, 80/11, 95/30; **P.L.** 8/22, 14/4, 61/40, 67/7), 2 pl. **aţi venit** (**O.I** 151/11), 3 pl. **au** venit (**O.I** 85/20, 147/22, 149/25), **a venit** (**P.L.** 16/35), m.m.c.p. 1 sg. **venisem** (**P.L.** 61/31), 3 sg. **venise** (**P.L.** 20/37, 38/6, 68/30, 101/16), viit. 2 sg. **o să vii** (**O.I** 118/12), 3 sg. **a veni** (**P.L.** 90/18, 90/20, 90/20), 3 pl. **or veni** (**P.L.** 41/22), **or să vie** (**O.I** 134/19, 201/2); conj. prez. 1 sg. **să vin** (**O.I** 154/5, 170/21), 3 sg. **să vină** (**P.L.** 21/28), **să vie** (**P.L.** 44/3, 44/3, 44/4), 3 pl. **să vie** (**O.I** 96/10); opt. prez. 3 sg. **ar veni** (**P.L.** 43/10); imper. 2 sg. **vino** (**O.I** 49/6, 49/6, 75/1, 120/5, 142/17, 154/1, 159/24, 199/18, 235/5; **O.IV** 338/12; **P.L.** 49/23, 50/3, 50/3, 76/19, 88/8, 94/8, 94/9, 96/32), **vină** (**O.I** 48/6, 168/24; **O.IV** 361/4; **P.L.** 82/29), **vin** (**O.I** 79/28, 170/25, 172/13, 172/17, 200/14, 209/5; **P.L.** 86/15); inf. **veni** (**P.L.** 43/5, 44/2, 53/2); ger. **venind** (**O.I** 95/17, 120/22, 127/27; **P.L.** 23/16).

VENÍN s.n. Fig. **1.** Răutate, ură. *Baba... îşi strînse moara cea hîrbuită de gură, ca să nu iasă prin ea veninul.* P.L. 18/12 [Pr. 1]. ◇ Loc. adj. **De venin** = plin de răutate, foarte rău. *Eu făcui-am zeitate dintr-o palidă femeie, Cu inima stearpă, rece şi cu suflet de venin!* O.I 30/16. *De venin să fie un suflet, sunt dureri care trebuie să-l îndulcească.* P.L. 56/21 [V. 1; Pr. 1].

2. Mînie, furie. *Baba, de venin, se smulse odată din piuă-n sus.* P.L. 8/37 [Pr. 1]. ✦ Fig. Durere, necaz. *Amorul este o nenorocire şi fericirea, ce mi-o oferi, venin.* P.L. 86/26 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **venin** (**O.I** 30/16; **P.L.** 8/37, 56/21, 86/26), **veninul** (**P.L.** 18/12).

VENINÓS, -OÁSĂ adj. Fig. Plin de răutate. *Negru, cocoşat şi lacom, un izvor de şiretlicuri, La tovarăşii săi spune veninoasele-i nimicuri.* O.I 150/14 [V. 1].

VENÍRE s.f. Sosire. *Cînd se împrăştie faima venirei lui, ziua-şi muie aerul în lumină de sărbătoare şi oameni, aşteptau murmurînd la faima venirei lui.* P.L. 22/5, 7. *Dar cum auzi vuietul venirei lui, faţa ei se-nsenină.* P.L. 22/31 [Pr. 3].

VENÓS, -OÁSĂ adj. (În expr.) **Sistem venos** v. s i s t e m [Pr. 1].

— Formă gramaticală: sg.g.d. **venos** (**P.L.** 77/17).

VÉRDE[1] adj. **1.** Care are culoarea frunzelor, a ierbii. *Şi prin tufele de mături, ce cresc verzi, adînce, dese, Păsări îmblînzite-n cuiburi distind penele alese.* O.I 43/7. *Îi răspunde codrul verde Fermecat şi dureros.* O.I 209/21. *Dincolo unul scria cu cridă pe postavul verde al biliardului.* P.L. 28/35; cf. **O.I** 141/2, 144/5, 148/1, 148/13, 159/7, 164/9; **P.L.** 4/35, 5/27, 7/16, 11/28, 13/12, 18/25, 29/19, 44/12, 72/9, 72/21 [V. 8; Pr. 11]. ◇ Compus: **negru-verde** v. n e g r u [Pr. 2]. ◒ (Construcţie metaforică) **Flamura cea verde** = imperiul otoman. *Iară flamura cea verde se înalţă an cu an.* O.I 144/31 [V. 1]. ◇ Expr. **A desemna cai verzi pe pereţi** v. d e s e m n a [Pr. 1]. ✦ Plin de verdeaţă. *Văd... Zile cu trei sori în frunte, verzi dumbrăvi cu filomele.* O.I 31/5. *De-a lui maluri sunt unite cîmpii verzi şi fără ferice.* O.I 13,13 [V. 2]. ◒ (Construcţie metaforică) **Verdele covor** v. c o v o r [V. 1].

2. Plin de sevă, viu. *Cu cipru verde-ncinge untică fruntea ta.* O.I 1/2. *Tu îmi pari ca o bacantă ce-a luat cu-nşelăciune De pe-o frunte de fecioară mirtul verde de martir.* O.I 30/10. *E o muzică eternă în tăcerea văraticâ a văii şi prin depărtare, prin iarbă verde... le vezi mişcîndu-se şi şerpuind cu argintul lor fluid.* P.L. 78/36; cf. **O.I** 2,5 [V. 3; Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **verde** (**O.I** 1/2, 2/5, 30/10, 144/31, 148/1, 148/13, 159/7, 164,9, 209/21; **P.L.** 4/35, 11/28, 18/25, 28/35, 29/19, 39/32, 72/9, 78/36), **verdele** (**O.I** 228/20; **P.L.** 44/12); pl.n.ac. **verzi** (**O.I** 31/5, 43/7, 43/13, 141/2, 144/5; **P.L.** 5/27, 7/16, 13/12, 29/7, 72/21, 74/25).

VÉRDE[2] s.n. Culoarea frunzelor, a ierbii fragede etc. *Grădina de dedesubtul ferestei... era de un verde umed.* P.L. 54/30 [Pr. 1]. ✦ Întindere, spaţiu avînd această culoare. *Ochiul se perde în albastrul cerului şi în verdele mării.* P.L. 11/31 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **verde** (**P.L.** 54/30), **verdele** (**P.L.** 11/31).

VERDÉAŢĂ s.f. Mulţime de frunze, de ierburi, de ramuri verzi; vegetaţie, frunziş. — *Hai în codrul cu verdeaţă, Und-izvoare pling în vale.* O.I 54/17. *Unii plini de plăcere petrec a lor viaţă... În cupe vin de ambră, — iarna*

grâulini, verdeață. O.I 56/18. *Trunchii pădurilor . . . formau bolți nalte de verdeață.* P.L. 52/1. *Aerul părea nins de razele lunei, cari se furișau prin întunecoasa verdeață a copacilor.* P.L. 92/30 [V. 2; Pr. 2].

VERGÍN, -Ă adj. v. **virgin.**

VERIȘOÁRĂ s.f. Vară. *Sara era petrecere. Era invitată și verișoara Elis.* P.L. 67/6 [Pr. 1].

VERS s.n. Fiecare dintre rîndurile unei poezii; p. ext. (mai ales la pl.) poezie. *Închinînd ale lor versuri la pulernici, la cucoane, Sunt cintați în cafenele și fac zgomot în saloane.* O.I 137/21. *Și pe margini de caiete scriam versuri dulci.* O.I 140/33. *Un vers încere cu pana meu ineultă.* O.IV 333/6; cf. **O.I** 137/16, 141/15, 226/5, 227,7; P.L. 29/31 [V. 7; Pr. 1]. ◒ (În context figurat) *Dar atuncea grieri, șoareci, Cu ușor-măruntul mers, Readuc melancolia. Iară eu se face vers.* O.I 106/1 [V. 1]. ◇ *Vers adonic* v. adonic [V. 1].

– Forme gramaticale: sg.n.ac. **vers** (**O.I** 106/1, 162/2; **O.IV** 333/6), **versuri** (**O.I** 137/16, 137,21, 140/33, 141/15, 226/5, 227,7; **P.L.** 29,31).

VERZUÍ, -IE adj. Care bate în verde. ◒ (Depreciativ) *Poate vrun pedant cu ochii cei verzui, peste un veac, Pintre bunuri brâcuite așezat și el, un brac, Alcătuiește limbii tale o să i pună la cintări.* O.I 131/9 [V. 1].

VÉSEL, -Ă adj. **1.** Care este bine dispus; voios. – *Nu voi, tată, să usuce Al meu suflet tinăr, vesel.* O.I 65/10. *Căci aceloraşi mijloace Se supun cîte există, Că de mii de ani încoace Lumea-i veselă și tristă.* O.I 196/20. – *Veselă, fata mea? și de ce ești veselă?* P.L. 14/30. *În astă-sară Dionis era vesel, fără să știe de ce.* P.L. 35/3; cf. **O.I** 102/11; **P.L.** 74/21 [V. 3; Pr. 4]. ◒ (Metaforic) *Ș-acel rege-al poeziei, veșnic tinăr și ferice, Ce cu basmul povestește – veselul Alecsandri . . . Acum secolii străbate.* O.I 32/27 [V. 1]. ◇ (Despre animale) *Fata stînd pe gînduri, vesela albină Cu galanterie de buze-i s-aninâ.* O.IV 365/29 [V. 1]. ◇ (Adverbial) *De-aș avè o floricică . . . Cîntînd vesel și ușor . . . I-aș cînta doina, doinița.* O.I 2,15 [V. 1].

2. Care exprimă voie bună. voioșie. *Surîsul obraznic, ochiul cuvios, cochetăria veselă se-nlore pe rînd dup-acea sărutare . . .* P.L. 71/10 [Pr. 1]. ◆ Plin de veselie. *Pe balconul nalt se-nșiră dame-n veselă cunună.* O.I 165/4 [V. 1].

– Forme gramaticale: sg.n.ac. **vesel** (**O.I** 65/10, 102/11; **P.L.** 35/3, 71/21), **veselul** (**O.I** 32/27), **veselă** (**O.I** 165/1, 196/20; **P.L.** 14/30, 14/30, 71/10), **vesela** (**O.IV** 365/29).

VESELÍE s.f. **1.** Stare de bună dispoziție, de voioșie, de bucurie. *Cîntă de veselie de răsuna castelul latălui ei.* P.L. 11/28. – *Dumnezeu știe, tată, de unde iei atîta veselie.* P.L. 74/35. *Exprim . . . în Aurora acea veselie nestingibilă a feților tinere.* P.L. 80/4 [Pr. 3]. ◒ (În context figurat) *Vorba voastră sună ca plînsu la cununie, Ca cobza ce înghină un cînt de veselie, Ca rîsul la mormînt.* O.I 25,20 [V. 1].

2. Petrecere, ospăț. *Trei zile n-a fost noapte, ci numai senin și veselie.* P.L. 4/17 [Pr. 1].

VESMÍNT s.n. v. **veșmînt.**

VÉSTE s.f. Fapt, întîmplare care se duce la cunoștința cuiva, știre. *Numai vestea blînd-a morții, Foaia tristă le-am adaos.* O.I 126/5. *Ascultă . . . la acele vești din bătrîni.* P.L. 37/23 [V. 1; Pr. 1]. ◇ Loc. vb. **A da veste** v. da[3] [V. 1]. ◇ Expr. **A prinde de veste** = a băga de seamă, a observa. *Dușmănit vei fi de toate, fără-a prinde chiar de veste.* O.I 147/34 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică; cu referire la Venus; v. și cald, crălasă întrupat) **Tinără și dulce veste.** *O! le văd, le-aud, le cuget, tinără și dulce veste Dintr-un cer cu alte stele, cu-alte raiuri, cu alți zei.* O.I 29/3 [V. 1]. **Purtător de vești** v. purtător [V. 1].

– Forme gramaticale: sg.n.ac. **veste** (**O.I** 29/3, 51/20, 147/34), **vestea** (**O.I** 126/5); pl.n.ac. **vești** (**O.I** 100/110 **P.L.** 37/23).

VESTEJÍT, -Ă adj. (Și în forma *vestejit*) **1.** Veștejit. *Vîntu-o foaie vestejită Mi-au adus mișcînd fereasta.* O.I 125/1. *Și mă lasă pustiit, Vestejit și amorțit.* O.I 214/23. *Cugetarea ei era împătimită, ca un strat cu florile pe jumătate vestejite de arșiță.* P.L. 102/3; cf. **O.I** 127/3 [V. 3; Pr. 1].

2. Fig. Lipsit de vlagă, de prospețime; îmbătrînit. *Ne-ați venit apoi . . . Vestejiți fără de vreme, dar cu creieri de copil.* O.I 151/13 [V. 1]. ◆ Uzat, deteriorat din cauza vechimii. *Dădu într-adevăr de niște legături de hîrtii galbene și vestejite.* P.L. 61/14 [Pr. 1].

– Forme gramaticale: sg.n.ac. **vestejit** (**O.I** 214/23), **vestejită** (**O.I** 125/1, 127/3); pl.n.ac. **vestejiți** (**O.I** 151/13), **vestejite** (**P.L.** 61/14, 102/3). – Variantă: **vestezit, -ă** (**P.L.** 61/14, 102/3) adj.

VESTEZÍT, -Ă adj. v. **vestejit.**

VESTÍ vb. IV. Tranz. **A anunța.** ◒ (Construcție metaforică) **A vesti în stihuri** = a cînta, a celebra în versuri (v. și coardă, cumpănă, fereca, lîră, val). *Beldiman vestind în stihuri pe războiul inimic.* O.I 31/12 [V. 1].

VESTÍT, -Ă adj. Renumit, celebru, faimos. *Toată floarea cea vestită a întregului Apus, Tot ce stă în umbra crucii, împărați și regi s-aduna Să dea piept cu uraganul ridicat de semiluną.* O.I 146/24 [V. 1].

VESTMÍNT s.n. v. **veșmînt.**

VEȘMÍNT s.n. (Și în formele *vesmînt, veslmînt, veșmînt*) Îmbrăcăminte, haină. *Noaptea zeii se pretmblă în vestmintele lor dulbe.* O.I 44/26. *Cînd în vremea carnavalului mă deghizez cu vrun caftan, cred a reîua adevăratele mele veșminte.* P.L. 65/26 [V. 1; Pr. 1]. ◒ (În context figurat) *Dar cel puțin nu spuneți că aveți simțeminte, Că-n veci nu se îmbracă în veștede vestminte Misteriul cel sfînt.* O.I 25/17 [V. 1]. ◒ (Metaforic) *În veșmînt de catifele, un bondar rotund în pîntec Somnoros pe nas ca popii glăsuiește-ncet un cîntec.* O.I 87/11 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Aspect exterior, înfățișare, aparență (v. și chip, haină). *De pe aceste vestminte mincinoase nu poți cunoaște cum stă cu istoria însăși.* P.L. 82/21 [Pr. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **A cere veștmintele vorbirii** = a pretinde să se materializeze în formă artis-

tică (v. și lume). *Doruri vii și patimi multe... Bat la porțile gîndirii, Toate cer intrare-n lume, Cer veștmintele vorbirii.* O.I 226/16 [V. 1]. **A se îmbrăca în veșmîntul [lui Hristos]** = a se călugări (v. și Hristos, mire, rasă). *Am jurat de la-nceput Pe Hristos să-l iei de mire! Îmbrăcîndu-le-n veșmîntu-i, Lepădînd viața lumii, Vei spăsi greșala mumii.* O.I 102/5 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **veșmint** (**O.I** 87/11), **veșmîntu-** (**O.I** 102/5); pl.n.ac. **vestminte** (**O.I** 25/17; **P.L.** 82/21), **vesminte** (**P.L.** 65/26), **vestmintele** (**O.I** 44/26), **veștmintele** (**O.I** 226/16). — Variante: **vesmînt** (**P.L.** 65/26), **vestmînt** (**O.I** 25/17, 44/26; **P.L.** 82/21), **veștmînt** (**O.I** 226/16) s.n.

***VÉȘNIC, -Ă** adj. v. **veșnic**.

***VEȘNICÍE** s.f. v. **veșnicie**.

VEȘTED, -Ă adj. (Despre plante și părți ale lor) Care și-a pierdut prospețimea, care a început să se usuce, ofilit. *Foaia veștedă.* O.I 125. *Mi-aruncă De la sînul tău cel dulce floarea veștedă de luncă.* O.I 154/2. *Doar voamna glas să dea Frunzișului veșted.* O.I 216/16; cf. **O.I** 219/24, 221/7, 225/12 [V. 6]. ◆ Cu frunzele ofilite. *Ci-mi împletiți un pat Din veștede ramuri.* O.I 223/8 [V. 1]. ◆ Fig. Lipsit de farmec, șters. *Și tolu-mi pare veșted, căzut și uniform.* O.IV 432/3 [V. 1]. ◆ Lipsit de culoare, mohorît. ◒ (În context figurat) *Dar cel puțin nu spuneți c-aveți simțeminte, Că-n veci nu se îmbracă în veștede vestminte Misteriul cel sînt.* O.I 25/17 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **veșted** (**O.IV** 432/3), **veștedă** (**O.I** 125, 154/2), g.d. **veșted** (**O.I** 216/16, 219/24, 221/7, 225/12); pl.n.ac. **veștede** (**O.I** 25/17, 223/8).

***VEȘTEZÍT, -Ă** adj. v. **vestejit**.

VEȘTMÍNT s.n. v. **veșmint**.

VIÁȚĂ s.f. **1.** Existență, faptul de a fi viu, stare a ceea ce este viu; mod, condiții materiale și morale, mediu în care se desfășoară existența. *Nu! moartea cu viața a stins toată plăcerea.* O.I 59/13. *Au de patrie, virtute nu vorbește liberalul, De ui crede că viața-i e curată ca cristalul?* O.I 150/8. *Oamenii înșii duc o viață instinctivă.* P.L. 80/39; cf. **O.I** 17/23, 24/2, 32/9, 44/9, 53/15, 53/15, 53/17, 63/29, 64/18, 65/7, 67/32, 93/20, 95/23, 98/1, 106/11, 107/14, 113/1, 115/2, 116/11, 132/14, 132/32, 133/23, 133/33, 137/5, 142/17, 112/20, 152/25, 155/16, 155/33, 160/6, 168/28, 171/20, 177/7, 190/5, 191/22, 202/1, 203/4, 209/3, 212/13, 226/18, 228/14, 235/18; **O.IV** 378/22, 432//16, 432/19; **P.L.** 27/39, 28/16, 28/26, 30/23, 31/18, 31/27, 35/20, 37/20, 38/7, 47/39, 49/21, 53/8, 56/26, 57/18, 57/19, 64/32, 80/17, 81/37, 86/22, 87/10, 87/26, 89/24, 92/2, 92/28, 93/26, 98/32, 100/32, 102/25 [V. 47 Pr. 29]. ◒ (Repetiție) *Moartea succede vieții, viața succede la moarte.* O.I 36/4. *Peste viața-i inocentă, viața lui cea sfîntă planâ.* O.I 51/15 [V. 4]. ◒ (În contexte figurate) *Și-am făcut din tine-un înger, blînd ca ziua de magie, Cînd în viața pustiită ride-o rază de noroc.* O.I 29/20. *Sorb al tău răsuflet în suflarea vieții mele.* O.I 82/7. *Din lorlul meu fi-aș face o haină, din zilele mele o viață plină de dezmierdări.* P.L. 7/41 [V. 2; Pr. 1]. (Reflex al temei filozofico-literare „viața e vis") *Că vis al morții-eterne e viața lumii-ntregi.* O.I 64/2[illegible] [V. 1]. ◇ Loc. adj. **Fără viață** = lipsit de energie, de vlagă. *Vîntul ridicat-a tot nisipul din pustiuri, Astupînd cu el oraște, ca gigantice sicriuri Unei ginți ce fără viață-ngreuia pămîntul stors.* O.I 45/6 [V. 1]. ◇ Expr. **A i se rupe** (cuiva) **viața** = a muri. *Părea că i se rupe viața, i se taie în două inima* P. L. 58/23 [Pr. 1]. **A da viață** (sau **suflarea vieții**) v. da.[3] [V. 3]. **A fi scris în cartea vieții** v. carte [V. 1]. **A i se răpune** (cuiva) **viața** v. răpune [V. 1]. **Viața de veci** v. veac [V. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **Viața vieții** = sensul existenței, scopul ei cel mai înalt. *Visuri trecute, uscate flori Ce-ați fost viața vieței mele.* O.I 26/2 [V. 2]. **Dezbrăcat de viață** v. dezbrăcat [V. 1]. **Al vieții vis de aur** v. vis [V. 1]. **Învierea vieții** v. înviere [V. 1]. **A bate la poarta vieții** v. poartă [V. 2]. **Vameș vieții** v. vameș [V. 1]. **A face din viață vis, din vis viață** v. vis [V. 2]. **A stinge viața** v. stinge [V. 1]. **Îndărătul culiselor vieței** v. culisă [Pr. 1]. **Viața internă a istoriei** v. intern [Pr. 1]. **Viața în vecie** v. vecie [V. 1]. **Viața exterioară [a istoriei]** v. exterior [Pr. 1]. **Visternic de vieți** v. visternic [V. 1]. ◆ Existența umană, petrecerea omului pe pămînt. *O, moartea e-un haos, o mare de stele Cînd viața-i o baltă de vise rebele.* O.I 38/10. *Iar cînd le văd zîmbind copilărește, Se stinge-atunci o viață de durere.* O.I 120/13. *Cînd aud vreodată un rotund egumen... Povestind că viața e calea durerii... Mă întreb: „Acesta poate ca să știe Cum este viața, cum cată să fie?"* O.IV 364/3, 6; cf. **O.I** 38/12, 171/6; **O.IV** 364, 365/21, 366/15, 366/18; **P.L.** 10/38, 74/16, 98/28 [V. 10; Pr. 3]. ◒ (În context figurat) *O! dezbrăcați viața de haina-i ae granit.* O.I 60/27 [V. 1]. ◇ Expr. **Valurile vieții (sau ale vieții valuri)** v. val [V. 2]. (În concepțiile religioase) **Viața pămînteană** = existența biologică a oamenilor (în opoziție cu existența de dincolo de moarte). *Se mișe în tine pasuri... Monahi, cunoscătorii vieții pămîntene.* O.I 92/18 [V. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **A trece prin viață** v. trece [Pr. 1]. **Viața lumii** v. lume [V. 1]. **A stinge lumpa vieții finite** v. lampă [V. 1]. **Cărările vieții** v. cărare [V. 1]. ◆ Fig. Ființă umană. *Nu vedeți c-aceea iubire sero-o cauză din natură Că e leagăn unor ființe ce semințe sunt de ură?* O.I 157/8. *Această insulă este o gramadă ae stînci sterpe înălțate în mare, fără vegetație și fără viață.* P.L. 78/18 [V. 1; Pr. 1].

2. Timpul care trece de la nașterea la moartea cuiva; șirul evenimentelor întîmplate în acest interval. *Unii plini de plăcere petrec a lor viață.* O.I 56/16. *De zile trei își spune povestea vieții-ntrege.* O.I 88/15. *Dar afară de acestea vor căta vieții lale Să-i găsească pele mulle, răutăți și mici scandale.* O.I 134/35. *O oră din viața la va fi un veac pentru ei.* P.L. 17/21; cf. **O.I** 26/17, 53/1, 54/4, 56/15, 59/9, 60/3, 63/4, 71/5, 71/7, 91/20, 92/13, 107/2, 117/4, 119/4, 134/7, 157/3, 158/7, 171/32, 189/8, 191/11, 204/2, 205/2, 230/3, 230/7, 231/21, 232/4, 232/23; **P.L.** 3/11, 11/1, 28/7, 31/8, 41/15, 47/31, 48/9, 48/11, 55/38, 56/36, 67/38, 85/5 [V. 30; Pr. 13]. ◒ (În contexte figurate) *Buza mi-e rece, sufletul sec, Viața mea curge uitînd izvorul.* O.I 26/8. *Prin deșert străbat sălbatec mari familii beduine, Sosind viața lor de basme pe cimpie risipiți.* O.I 45/12. *Din sărmana noastră viață, am dura roman întreg...* O.I 157/36; cf. **O.I** 9/14 [V. 4]. (Repetiție; reflex al temei filozofico-literare „viața e vis") *E minune oare că pentru el visul era o viață și viața un vis?* P.L. 28/4 [Pr. 2]. ◒ (Construcții metaforice) **Viață**

de poezie v. p o e z i e [V. 1]. **A smulge un sunet din trecutul vieții** v. s u n e t [V. 1]. **A-și îmbrăca viața în haina morții** v. î m b r ă c a [V. 1]. **A-și aeoperi sărmana viață cu nolme** v. n o i m ă [V. 1]. **A alerga pe calea vieții** v. a l e r g a [V. 1]. **A lumina drumul vieței** (cuiva) v. l u m i n a [V. 1]. **A-i preface** (cuiva) **viața în rai** v. r a i [V. 2].

— **Forme gramaticale**: sg.n.ac. **viață** (**O.I** 15/6, 53/6, 56/16, 63/4, 64/13, 91/20, 92/13, 93/20, 94/21, 95/23, 115/2, 116/14, 120/13, 125/16, 130/8, 132/14, 132/32, 134/7, 142/17, 152/25, 155/16, 155/33, 157/36, 171/6, 185/4, 191/11, 203/4, 226/18, 228/14, 230/7, 232/4; **O.IV** 365/21; **P.L.** 7/41, 10/38, 27/39, 28/4, 30/23, 31/18, 37/20, 56/26, 67/38, 78/18, 80/39, 87/25, 102/25), **viața** (**O.I** 16/5, 17/23, 25/11, 26/2, 26/8, 26/17, 29/20, 32/9, 36/4, 38/10, 38/12, 43/12, 51/15, 51/15, 53/1, 53/15, 53/17, 59/9, 59/13, 60/3, 60/27, 64/25, 67/32, 71/5, 71/7, 84/32, 95/34, 96/26, 97/21, 98/4, 102/6, 107/2, 119/4, 133/33, 150/8, 158/7, 160/6, 168/28, 171/20, 174/32, 185/3, 189/8, 190/5, 202/1, 204/2, 205/2, 209/3, 211/16, 212/13, 231/24, 235/18; **O.IV** 364, 364/3, 364/6, 366/15, 366/18, 432/19; **P.L.** 3/11, 11/1, 28/4, 28/16, 28/26, 31/8, 38/7, 41/15, 47/24, 49/21, 53/8, 55/38, 56/36, 57/18, 57/19, 58/23, 74/16, 82/18, 82/18, 85/5, 86/22, 87/10), g.d. **vieții** (**O.I** 29/17, 137/5; **P.L.** 98/28), **viețîi** (**O.I** 9/11, 36/4, 51/29, 56/15, 61/9, 63/29, 64/18, 65/7, 69/27, 82/3, 82/7, 88/15, 92/18, 106/11, 113/1, 115/14, 117/4, 133/23, 134/35, 137/23, 142/19, 142/20, 201/9, 202/7, 203/2, 226/3, 226/13, 230/3; **P.L.** 28/7, 64/32, 65/2, 92/22), **vieței** (**O.I** 24/2, 26/2, 26/14, 35/27, 44/9, 54/1, 232/23; **P.L.** 31/27, 35/20, 47/31, 47/39, 48/9, 48/11, 80/17, 81/37, 87/26, 89/24, 92/2, 93/26, 98/32, 100/39); pl.n.ac. **vieți** (**O.I** 107/14, 157/3, 177/7, 191/22, 204/16; **O.IV** 132/16). **viețe** (**O.I** 157/8), **viețele** (**O.IV** 378/22). — **Pronunțat și**: (sg.n.ac.) *vi-a-* (**O.I** 26/2, 53/1, 56/16, 59/1, 60/27, 63/4, 64/13, 67/32, 91/20, 92/13, 93/20, 94/21, 95/23, 95/34, 96/26, 97/24, 98/4, 102/6, 116/14, 125/16, 132/14, 132/32, 142/17, 150/8, 155/16, 155/33, 158/7, 160/6, 189/8, 202/1, 203/4, 204/2, 205/2, 209/3, 212/13, 226/18, 235/18; **O.IV** 364/6, 366/18), (sg.g.d.) *vi-e-* (**O.I** 24/2, 26/2, 26/14, 36/4, 54/4, 56/15, 92/18, 113/1, 134/35, 137/23, 142/20), (pl. n.ac.) *vi-eți* (**O.I** 107/14, 177/7, 191/22, 204/16; **O.IV** 132/16), *vi-e-* (**O.IV**, 378/22).

VIBRÁ vb. I. I n t r a n z. A răsuna. *Iar aeru-n munte, în vale vibrează De tainici oftări.* O.I 4/17 [V. 1].

VIBRÁND, -Ă adj. Care vibrează, răsunător. *Metalica, vibrinda a clopotelor jale Vuiește în cadență.* O.I 1/6 [V. 1]. ◆ F i g. Înfiorat, fremătător. ◒ (Construcție metaforică) **Lira vibrîndă de iubire** v. l i r ă [V. 1]. ◆ F i g. Care se cutremură, care se înfioară. *Chiar moartea ce răspîndește leroare-n omenire, Prin vinele vibrînde ghețoaselei-i fiori. Acolo m-ar adoarme.* O.I 8/10 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **vibrîndă** (**O.I** 17/4), **vibrînda** (**O.I** 1/6); pl.n.ac. **vibrînde** (**O.I** 8/10).

VICLEÁN, -Ă adj. I. Fățarnic, ipocrit, perfid; (cu sens atenuat, uneori cu o nuanță de simpatie) șiret, șmecher, isteț. *Aceasta este arta ce șuflețu-ți deschide Naintea veciniciei, nu corpul gol ce ride Cu mutra de vîndulă. cu ochi vii și viclean.* O.I 60/35. *Pajul Cupidon, vicleanul. Mult e rău și altinlat.* O.I 108/1. — *Da cum, Doamne iartă-mă, să slujești la degeaba? zise baba cea vicleană.* P.L. 18/6; cf. **O.I** 80/24, 109/2, 173/22; **P.L.** 93/16, 95/11 [V. 5; Pr. 3]. ◇ (Adverbial) *Apoi te uiți rizînd la cîte-o fită: Viclean te bucuri de-ale noastre-ntreceri, Privînd în vraw prostia imobilă.* O.IV 333/13 [V. 1].

2. Rău, crud, hain. *Zugrăvește din nou iarăși pînzele posomorîte, Ce-arătau faptele crunte unor domni tirani, vicleni.* O.I 32/24 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **viclean** (**O.I** 60/35, 80/24, 173/22), **vicleanul** (**O.I** 108/1), **vicleană** (**O.I** 109/2; **P.L.** 18/6, 93/16, 95/11); pl.n.ac. **vicleni** (**O.I** 32/24).

VICLENÍ vb. IV. 1. I n t r a n z. A unelti (pe ascuns) împotriva cuiva, a face rău cuiva (pe ascuns). *Destul ai vicleni asupra tatălui meu. — Ba n-am vicleni asupra tatălui tău, ci toldeauna m-am luptat în luptă dreaptă.* P.L. 6/11—12 [Pr. 2].

2. T r a n z. A înșela. *Chiar însă dacă păzește cineva bine iepele, totuși ea-l vicleșește pe om.* P.L. 15/9 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind.prez. 3 sg. **vicleșește** (**P.L.** 15/9), p.c. 1 sg. **am vicleni** (**P.L.** 6/12), 2 sg. **ai vicleni** (**P.L.** 6/11).

VICLENÍE s.f. Perfidie, falsitate. *Și ochi ce scînteie de vii, Sunt umezi înfiorătorii De lingușiri, de vicleniî.* O.I 211/12 [V. 1].

VÍCOL s.n. v. **viscol.**

VÍCTIMĂ s.f. Persoană care suferă chinuri fizice sau morale din partea cuiva. *Te duci și rău n-o să-mi mai pară De-acum de ziua cea de ieri, Că nu am fost victimă iară Neîndurătelor dureri.* O.I 211/19 [V. 1].

VÎE s.f. Teren sădit cu viță. *S-așază bruma peste vii — De ce nu-mi vii, de ce nu-mi vii?* O.I 253/3. *În dreapta mănăstirei se ridicau dealuri cu păduri, grădini, vii.* P.L. 72/19 [V. 1; Pr. 1].

VÍERME s.m. Nume dat unor animale nevertebrate, cu corpul moale, lungăreț. ◒ (Metaforic, depreciativ) *Care-i scopul lor? Plăcerea dobîtocească, reproducerea în mușinoiul pămîntului de viermi noi.* P.L. 87/1 [Pr. 1].

VIERS s.n. Glas, voce (mai ales cînd întonează melodii). *O, rămîi, rămîi la mine, tu cu viers duios de foc.* O.I 80/29. *Arald, copilul rege, uitat-a universul, Urechea-i fu mențită ca să-i asculte viersul.* O.I 91/34. *Și-n glas purtat de cîntec simțiî duiosu-i vers.* O.I 115/18 [V. 3].

— Forme grmaticale: sg.n.ac. **viers** (**O.I** 80/29, 115/18), **viersul** (**O.I** 91/34).

VIÉSPE s.m. Insectă (*Vespa vulgaris*). *Viespii să-și zidească fagurii, cetatea lor de ceară.* P.L. 98/32 [Pr. 1].

VIEȚUÍ vb. IV. I n t r a n z. A trăi. *Și cînd mori să vezi că-n lume viețuit-ai în zadar.* O.I 53/2. *Feciorii or trăi -n lume cum voi ați viețuit.* O.I 61/12 [V. 2].

— Forme gramaticale: ind.p.c. 2 sg. **ai viețuit** (**O.I** 53/2), 2 pl. **ați viețuit** (**O.I** 61/12).

VÍFOR s.n. Vînt puternic, vijelie. ◒ (Personificare; comparație) *Astfeli îți e cîntarea, bătrîne Heliade, Cum curge profeția unei ieremiade, Cum se răsbun-un vifor zburînd din nor în nor.* O.I 17/21 [V. 1].

VIITÓR[1] s.n. 1. Timpul care urmează prezentului. *În vremea veche, pe când oamenii, cum sunt ei azi, nu erau decît în germenii viitorului... trăia un împărat.* P.L. 3/2. *Am trăit în viitor.* P.L. 41/10. *El privea la viitor, cum ai privi în fundul unui iaz liniștit și limpede ca lacrima.* P.L. 62/38; cf. O.I 13/15; P.L. 3/2 [V. 1; Pr. 3]. ◒ (În contexte figurate) *S-a întors mașina lumii, cu voi viitorul trece; Noi suntem iarăși trecutul, fără inimi, trist și rece.* O.I 35/16. *Universul fără margini e în degetul lui mic, Căci sub fruntea-i viitorul și trecutul se încheagă.* O.I 132/7. *Viitorul și trecutul Sunt a filei două fețe.* O.I 196/9. *Trecut și viitor e în sufletul meu, ca pădurea într-un amurg de ghindă.* P.L 25/21 [V. 3; Pr. 1].

2. Situație, stare (viitoare) pe care și-o creează cineva; perspectivă de viață care se deschide înaintea cuiva. *Ce-ți doresc eu ție, dulce Românie...? Brațele nervoase, arma de tărie, La trecutu-ți mare, mare viitor!* O.I 15/4. *Îl iubea așa de mult! Singura ei bucurie într-o viață fără speranță, fără viitor.* P.L. 31/18. *Cum t-ar mai fi putut iubi pe el, atît de sărac, atît de fără viitor!* P.L. 31/34 [V. 1; Pr. 2]. ◒ (Metaforic) Existență viitoare. *Am fost tras de-o mînă nevăzută în vremi ascunse în viitorul sufletului meu.* P.L. 38/26 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **viitor** (**O.I** 15/1; **P.L.** 25/21, 31/18, 31/34, 41/10, 62/38), **viitori** (**O.I** 13/15), **viitorul** (**O.I** 35/16, 132/7, 196/9; **P.L.** 38/26), g.d. **viitorului** (**P.L.** 3/2). — Variantă: (regional) **viitóri** (**O.I** 13/15) s.n.

VIITÓR[2], **-OÁRE** adj. (Și în forma *viitori*) Care va apărea, va exista de acum înainte; care urmează să se găsească într-o anumită situație, să îndeplinească un anumit rol. *Omul are-n el numai șir, ființa altor oameni viitori și trecuți.* P.L. 41/21. *Ai rămas fără alt sprijin în lume decît mine, viitorul d-tale bărbat.* P.L. 99/29. *D-ta ai încetat de-a fi viitorul meu bărbat.* P.L. 99/32 [Pr. 3].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **viitorul** (**P.L.** 99/29), **viitoriul** (**P.L.** 99/32); pl.n.ac. **viitori** (**P.L.** 11/21). Variantă: (regional) **viitóri**, **-óare** (**P.L.** 99/32) adj.

VIITÓRI[1] s.n. v. **viitor**[1].

VIITÓRI[2], **-OÁRE** adj. v. **viitor**[2].

VIJELÍE s.f. Vînt puternic, furtună. *Și să pară răsărită din visările pustiei, Din nisipuri argintoase în mișcarea vijeliei.* O.I 43/20. *Și-atunci Memfis se înalță, argintos gînd al pustiei, Închegare măiestrită din suflarea vijeliei...* O.I 45/20. *Răsar-o vijelie din margini de pămînt.* O.I 128/5 [V. 3]. ◒ (Comparație) *Vin săgeți de pretutindeni, Vîjîind ca vijelia și ca plesnetul de ploaie...* O.I 148/9. *Zbura ca un gînd, ca o vijelie.* P.L. 18/17; cf. **P.L.** 21/25 [V. 1; Pr. 2]. ◒ (Personificare) *Pornește vijelia adîncu-i cînt de jale.* O.I 98/21 [V. 1]. (Comparație) *Ei trec ca vijelia cu aripi fără număr.* O.I 97/16 [V. 1]. ◒ (Metaforic) *Ei zboar-o vijelie, trec ape făr'de vad.* O.I 98/11 [V. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **Plin de vijelie** v. p l i n [Pr. 1]. **Albă vijelie** v. a l b [V. 1]. ◒ (Metaforic) Dezlănțuire elementară de forțe, de energii; prăpăd, urgie. *Și de crunta-mi vijelie tu te aperi c-un toiag?* O.I 147/11. *Mircea însuși mînă-n luptă vijelia-ngrozitoare.* O.I 148/21 [V. 2].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **vijelie** (**O.I** 21/3, 98/11, 128/5, 147/11; **P.L.** 18/17, 21/25, 38/38)), **vijelia** (**O.I** 97/16, 98/21, 148/9, 148/21), g.d. **vijeliei** (**O.I** 43/20, 45/20).

VIL, -Ă adj. (Franțuzism) Care exprimă josnicie. *Aceasta este urla ce suflelu-ți deschide Naintea vecinicii, nu corpul gol ce rîde Cu mutra de vîndută, cu ochi vil și viclean.* O.I 60/35 [V. 1].

VIN s.n. 1. Băutură alcoolică preparată din mustul de struguri. *Vin n-am mai băut de-o lună.* O.I 46/4. *Urîi plini de plăcere petrec a lor viață... În cupe vin de ambră.* O.I 56/18. *Mai bine-oi spune lăutarilor să zică și cuparilor să împle cupele cu vin.* P.L. 6/15; cf. **O.I** 173/23; **P.L.** 26/25, 75/3, 75/15, 82/6 [V. 3; Pr. 5]. ◒ (În context figurat) *Vinul curgea din bulii sperte și chiotele despicau bolta cerului.* P.L. 4/18 [Pr. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **Fiarbă vinul în cupe, spumege pocalul** v. f i e r b e [V. 1]. **În vin și în chiot** = în chef, în veselie. *Ei petrec în vin și-n chiot orice noapte pîn-în zori.* O.I 45/30 [V. 1].

2. Feluri, varietăți de vin. ◒ (Construcție metaforică) **Vinure vărsate, stîlele sfărîmate** = petrecere desfrînată, dezmăț (v. și f i e r b e, o c h i). *Să vă admir curajul în vinure vărsate, În stîlele sfărîmate, hurii nerușinate Ce chiuie-n orgii?* O.I 23/22 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **vin** (**O.I** 15/30, 46/4, 56/18, 173/23; **P.L.** 6/15, 26/25, 75/3, 75/15, 82/6), **vinul** (**P.L.** 4/18), **vluu-** (**O.I** 15/5); pl.n.ac. **vinure** (**O.I** 23/22).

VÍNĂ s.f. Faptă vinovată, greșeală, păcat. *Că te-am zărit e a mea vină.* O.I 118/5. *Astea toate le apropie de dînșii... Nu lumina Ce în lume-ai revărsat-o, ci păcatele și vina.* O.I 134/38. *Speranța mea în n-o lăsa să moară Deși al meu e un noian de vină.* O.IV 361/6 [V. 3]. ◇ Loc. adj. **De vină** = vinovat, culpabil. *Nu! nu ești tu de vină, ci cei ce te-au vîndut!* O.I 63/5. *Nu vedeți că rîsul vostru e în fiii voștri plîns, Că-i de vină cum că neamul Cain încă nu s-a stins?* O.I 157/10. *Baba începu să turbe, să răsbourne casa cu susu-n jos și să bată fata, care nu era de vină.* P.L. 16/33; cf. **O.I** 151/22 [V. 3; Pr. 1]. ◇ Expr. **Bată-l vina!** exprimă admirația. *Cu obrăjei ca doi bujori De rumeni, bată-i vina, Se furișează pînditor Privind la Călălina.* O.I 173/30 [V. 1].

– Forme gramaticale: sg.n.ac. **vină** (**O.I** 63/5, 118/5, 151/22, 157/10; **O.IV** 361/6; **P.L.** 16/33), **vinu** (**O.I** 131/38, 173/30).

VÍNDE vb. III. T r a n z. 1. A ceda unui cumpărător un bun contra unei sume de bani. *El cumpără de la mine cărți. În genere cele mai vechi și tot de-acele pe cari nu le mai puteam vinde nimărui în lume.* P.L. 61/25. *Mi le vindea pe un preț de nimica.* P.L. 61/27. *Ruben a venit cu medicii să-mi vîndă corpul.* P.L. 61/10; cf. **P.L.** 62/16 [V. 1; Pr. 2].

2. A face trafic de carne vie. *Nu! nu ești tu de vină, ci cei ce te-au vîndut!* O.I 63/5 [V. 1]. ◆ A-și căsători copilul pentru bani. *Tatăl lău le-ar vinde, dacă i s-ar plăti prețul ce-l cere.* P.L. 76/31. *Era s-o vîndă pe ea, chipul de madonă, omului pe care-l ura mai mult în lume.* P.L. 99/25 [Pr. 2].

– Forme gramaticale: ind. imp. 3 pl. **vîndea** (**P.L.** 61/27), p.c. 2 sg. **ai vîndut** (**P.L.** 62/16), 3 pl. **au vîndut** (**O.I** 63/5); conj. prez. 3 sg. **să vîndă** (**P.L.** 61/40, 99/25); opt. prez. 3 sg. **ar vînde** (**P.L.** 76/31); inf. **vînde** (**P.L.** 61/25).

VINDECÁ vb. I. Tranz. Fig. A alina, a face să înceteze o suferință sufletească. *Cu durerile iubirii Voind sufletu-mi să-l vindec, L-am chemat în somn pe Kama-Kamadeva, zeul indic.* O.I 236/2 [V. 1]. ◒ (Element de personificare) *Moartea vindec-orice rană Dînd la palime repaos.* O.I 126/7 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **vindecă** (**O.I** 126/7); conj. prez. 1 sg. să **vindec** (**O.I** 236/2).

VINOVÁT, -Ă adj. Care a săvîrșit o greșeală sau o abatere, culpabil. *Mînele ei sfîntzurau în jos ca la un copil vinovat.* P.L. 8/4. *Se uită . . . cu o expresie indecisă, înecată de dorința de a plînge, ca un copil vinovat.* P.L. 58/19 [Pr. 2]. ✦ Care exprimă vinovăție. ◒ (În context figurat) *Vorbele iubirii moarte Vinovate-mi stau în față.* **O.I** 125/14 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **vinovat** (**P.L.** 8/4, 58/19); pl.n.ac. **vinovate** (**O.I** 125/14).

VINTREÁ s.f. Pînză de corabie. *Se desface-acum la larg Luntrea cu-ale ei vintrele spînzurate de catarg.* O.I 154/20 [V. 1].

VIOÁRĂ s.f. Instrument muzical cu coarde. *Lin vioarele răsună, iară cobza ține hangul.* O.I 85/38. *Dîntr-o crîșmă deschisă s-auzea o vioară schingiuită.* P.L. 26/29 [V. 1; Pr. 1]. ◒ (Comparație; în context figurat) *Tu ești ca o vioară, în care sunt închise toate cîntările.* P.L. 42/21 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **vioară** (**P.L.** 26/29, 42/21); pl.n.ac. **viorele** (**O.I** 85/38).

VIÓI, VIOÁIE adj. 1. Plin de viață, sprinten, agil. *Și deodată e vioaie, stă picior peste picior.* O.I 164/2 [V. 1].

2. (Adverbial) Viu, scăpărător. *Pînzele de painjin străluceau vioi în lună.* P.L. 29/37 [Pr. 1].

VIOLÉNȚĂ s.f. Intensitate, putere. *Dară inima lui se contrase cu violență.* P.L. 55/6 [Pr. 1].

VIORÍCĂ s.f. Plantă (*Viola odorata*). ◒ (Personificare) *Vin fînțarii lăutarii, gîndăceii, cărăbușii. Iar mireasa viorica i-așteptă-nădrăgul ușii.* O.I 87/18. *Trandafirul cel înfocat, crinii de argint, lăcrimioarele sure cu mărgăritarul, mironosițele viorele și florile toate s-adunară vorbind fiecare în mirosul ei.* P.L. 23/22 [V. 1; Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **viorica** (**O.I** 87/18); pl. n.ac. **viorele** (P.L. 23/22).

VIORÍU, -ÍE adj. Violet-deschis, liliachiu. *Timpla bate liniștită ca o umbră viorie.* O.I 79/8. *Cupido, un paj șugubăț, Va așeznde cu-a lui mînă, Viorîul glob al tămpei.* O.I 151/8. *Se văd . . . casele frumos văruite, cu streșine verhi, peste care vărsa o viorie lumină răsăritoarea lună.* P.L. 39/26. *Salelmii cu miros dulce tămuiau cărările risipite într-o viorie și melancolică umbră.* P.L. 54/36; cf. **O.I** 133/4; **P.L.** 43/29, 44/31, 77/17, 84/1, 100/24, 102/7 [V. 3; Pr. 8]. ◒ (Construcție metaforică; cu referire la albeața imaculată a obrajilor prin care se străvăd vinele albăstrii) **Zăpadă viorie.** *Prin ei curge rumenirea, mîndră cu de trandafiri, Și zăpada viorie din obrajii lăi subțiri.* O.I 83/1 [V. 1]. ◇ (Adverbial) *Painjeni de smarald au țesut . . . un pod de plnză diamantică, ce sfecleșie viorîu.* P.L. 51/29 [Pr. 1]. ◆ Vînăt, livid. *Ochii căzuți în capu-i și buze viorie.* O.I 95/8 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **vioriu** (**P.L.** 43/29, 84/1), **viorie** (**O.I** 79/8, 83/4; **P.L.** 39/26, 44/31, 54/36, 77/17, 102/7), **vioriul** (**O.I** 154/8); pl.n.ac. **viorîi** (**P.L.** 100/24), **viorie** (**O.I** 95/8, 133/4).

VIRGÍN, -Ă adj. 1. (Și în forma *vergin*) Cast, neprihănit, feciorelnic. *Și-o să-mi răsai ca o icoană A pururi verginei Marii.* O.I 118/10. *Ei se iubesc fără s-o știe . . . formele sunt virgine și necoapte . . .* P.L. 79/18. *Știi că tinăra Auroră răpește pe Orion, de care se-namorase însăși crudă și virgina Diana.* P.L. 80/1; cf. **O.I** 15/21 [V. 2; Pr. 2]. ✦ (Substantivat, f.) Fecioară, fată. *Pe-un pat alb ca un lințoliu zace lebăda murindă, Zace palida vergină cu lungi gene, voce blîndă.* O.I 32/8. *Nu-i cere drept jertfă pe-un altar înalt să moară, Precum în vechimea sfîntă se junghiau odinioară Virginele ce slătură sculptorilor de modele.* O.I 160/35. *Deasupra liciărea o lună fantastică și palidă ca fața unei virgine murinde . . .* P.L. 36/25; cf. **O.I** 5/17, 32/33; **P.L.** 36/30, 37/2 [V. 4; Pr. 3].

2. Fig. (Și în forma *vergin*) Candid, inocent, nevinovat. *Toate visele, toată înctntarea unei aromate nopți de vară îi cuprinsese sufletul ei virgin . . .* P.L. 101/34 [Pr. 1]. ✦ Care exprimă candoare, inocență. *Și-a creat pe pînza goală pe Madona dumnezeie, Cu diademă de stele, cu surisul blînd, vergin.* O.I 29/14; cf. **O.I** 30/14 [V. 2].

3. Necunoscut de oameni, neumblat, neexploatat. *Ne-am uita în lună — în virgina lună.* P.L. 92/5 [Pr. 1]. ◒ (Metaforic) *S-apropie de fereastă și se uită în grădină jos la iarba moale, crescută-n umbra virgină a copacilor.* P.L. 74/10 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **virgin** (**P.L.** 101/34), **vergin** (**O.I** 15/21, 29/14, 30/14), **virginâ** (**P.L.** 74/10), **virgina** (**P.L.** 92/5), **vergina** (**O.I** 5/17, 32/8, 32/33; **P.L.** 80/1), g.d. **virgine** (**P.L.** 36/25), **vergine** (**P.L.** 36/30, 37/2), **verginei** (**O.I** 118/10); pl.n.ac. **virgine** (**P.L.** 79/18), **virginele** (**O.I** 160/35). — Accentuat și: *virgin* (**O.I** 160/35), *vérgin* (**O.I** 15/21, 118/10) — Variantă: **vergin, -ă** (**O.I** 5/17, 15/21, 29/14, 30/14, 32/8, 32/33, 118/10; **P.L.** 36/30, 37/2, 80/1) adj.

VIRTUÓS s.m. Persoană care respectă consecvent deziderateie etice. *Așa virtuoșii urgînd, nu desper.* O.I 12/11 [V. 1]. ◒ (Ironic) *Patrioții! Virtuoșii, clitori de așezăminte, Unde spumegă desfrîul în mișcări și în cuvinte.* O.I 150/23 [V. 1].

VIRTÚTE s.f. Calitatea morală a omului care respectă constant idealul etic; integritate morală. *Virtutea pentru dînșii ea nu există. Însă V-o predică.* O.I 56/21. *Virtutea e ușoară Cînd ai ce-ți trebuiește . . .* O.I 60/6. *Au de patrie, virtute nu vorbește liberalul, De ai crede că viața-i e curată ca cristalul?* O.I 150/7; cf. **O.I** 151/28 [V. 4]. ◒ (Personificare) *Virtutea despletită și patria-ne zeie Nu pot ca să aprindă o singură scînteie În sufletu-nghețat.* O.I 25/7 [V. 1]. ◇ Expr. **A avea virtute pe buze v. buză** [V. 1].

— Forme gramaticale: **sg.n.ac. virtute** (**O.I** 150/7, 150/15), **virtutea** (**O.I** 25/7, 56/21, 60/6, 151/28).

VIS s.n. 1. Faptul de a visa; înlănțuire de imagini și de idei care apar în conștiință în timpul somnului. *Atunci el pricepe visul că-i trimis de la profet.* O.I 144/25. *— O, ești frumos, cum numa-n vis Un înger se arată.* O.I 171/1. *Îi se părea că nu mai pot merge, asemenea celor ce vor să fugă în vis.* P.L. 13/2. *I se pare că s-a trezit din niște*

vise lungi, obscure. P.L. 62/23; cf. **O.I** 8/12, 42/11, 60/29, 144/29, 168/19, 172/21; **O.IV** 433/5; **P.L.** 15/16, 18/34, 23/11, 23/28, 31/22, 35/30, 52/36, 52/38, 53/31, 54/37, 62/35, 92/1 [V. 9; Pr. 14). ◒ (Comparație) *Ca visul e cîntarea ce-o-ntoană Eol dulce.* O.I 17/13. *Pluteşti ca visul de uşor.* O.I 117/8. *Fugeau prin noaptea pustie şi rece ca două visuri dragi.* P.L. 12/39; cf. **O.I** 19/9, 22/8 [V. 4; Pr. 1]. ◒ (Element de personificare) *Iubesc o fată frumoasă cu ochii gînditori, dulce ca visele mării.* P.L. 10/40 [Pr. 1]. ◇ Loc. adj. **De vis** = fig. neverosimil de frumos, minunat; ireal. *Se văzea o muzică lunatecă . . . o muzică de vis.* P.L. 20/32 [Pr. 1]. ◇ Loc. adv. **Ca în vis** = = a) nesigur, vag, confuz. *Cînd sufletu-mi noaptea veghea în extaze, Vedeam ca în vis pe-al meu înger de pază.* O.I 41/2. *Vedea ca-n vis chipul mirelui ei iubit.* P.L. 22/23 [V. 1; Pr. 1]; b) uşor, pe nesimţite; atenuat. *Răsai din umbra vremilor încoace, Ca să le văd venind — ca-n vis, aşa vii!* O.I 120/22. *Ea* [luna] *din noaptea amintirii o vecie-ntreagă scoate De dureri, pe care însă le simţim ca-n vis pe toate.* O.I 130/6; cf. **O.I** 136/8 [V. 3]. ◒ (Construcţii metaforice) **Plin de visuri** = voalat de somn. *Atunci ea deschise ochii încă plini de visuri.* P.L. 10/9 [Pr. 1]. **Calea visurilor** = somn (v. şi o d i n ă). *O făceau să doarmă mult şi lin, însoţită în calea visurilor ei de glasul cel plîns al fluierului.* P.L. 10/5 [Pr. 1]. ◒ (Metaforic) Somn. *Iară tu la gura sobei Stai ca somnul să te prindă. Ce tresari din vis deodată?* O.I 76/7 [V. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **A scutura din vis** v. s c u t u r a [V. 1]. ◇ (În construcţie cu verbele „a avea", „a visa") *Vis frumos avut-am noaptea. A venit un zburător.* O.I 80/11. *O, priviţi-i cum visează Visul codrului de fagi!* O.I 101/26. *Visau amîndoi acelaşi vis.* P.L. 52/23; cf. **O.I** 75/17 [V. 3; Pr. 1]. ✦ Fig. Atmosferă, frumuseţe ireală. *Peste-a nopţii feerie Se ridică mîndra lună, Totu-i vis şi armonie.* O.I 207/15. *Luna lunind pintre nouri împlea noaptea de vis.* P.L. 92/33 [V. 1; Pr. 1].

2. Reverie, meditaţie, visare. *Rafael, pierdut în visuri ca-ntr-o noapte înstelată . . . Te-a văzut şi-a visat raiul cu grădini îmbălsămate.* O.I 29/9. *Clar şi încet Se iveа faţa de demon fecioreştilor ei vise.* O.I 52/12. *Expresia lor* [a ochilor] *e un ciudat amestec de vis şi rafiune rece.* P.L. 74/8; cf. **O.I** 9/8, 13/5, 13/25; **O.IV** 361/2; **P.L.** 36/41, 46/11 [V. 6; Pr. 3]. ◒ (Element de personificare) *Înecat de vecinici visuri, răsărit din sfinte-izvoară, Nilul mişc-a lui legendă.* O.I 43/10. *Ale piramidei visuri, ale Nilului reci unde . . . Se unesc să-mbrace mîndru veche-acea împărăţie.* O.I 44/13. *Cucu-ntreabă: — Unde-i sora Viselor noastre de vară?* O.I 121/20 [V. 3]. ◒ (Repetiţie; în construcţie cu verbul „a visa") *Visînd cu doina tristă a voinicului de munte, Visul apelor adînce şi al stîncelor cărunte, Visul selbelor bătrîne de pe umerii de deal.* O.I 35/2—3 [V. 2]. ◒ (În contexte figurate) *Dispărea . . . împlînd noptile cu dulci şi neuitate visuri.* P.L. 46/9. *Din visurile noastre vom zidi castele.* P.L. 49/27 [Pr. 2]. (Repetiţie) *Pe cînd degetele mele torceau un fir, gîndurile mele torceau un vis, un vis frumos.* P.L. 7/36. *E o minune oare că pentru el visul era o viaţă şi viaţa un vis?* P.L. 28/4 [Pr. 4]. ◒ (Construcţii metaforice) (Cu referire la femeia iubită; v. şi a l b a s t r u, a v e r e, f l o a r e, m i r e a s ă, o c h i, r a m u r ă) **Vis ferice de iubire.** *O vis ferice de iubire, Mireasă blîndă din poveşti, Nu mai zîmbi!* O.I 117/13 [V. 1]. **Plin de vis** = visător, exprimînd o stare de reverie. *Cu ochi mari la ea se uită Plini de vis, duioşi plutind.* O.I 66/26 [V. 1]. **Ai vieţii vis de aur** = vîrsta dragostei, tinereţea (v. şi d i m i n e a ţ ă, v î r s t ă). *Al vieţii vis de aur ca un fulger, ca o clipă-l, Şi-l visez cînd cu-a mea mînă al tău braţ rotund îl pipăi, Cînd pui capul tu pe pieptu-mi şi bătăile îi numeri.* O.I 82/3 [V. 1]. ◒ (Repetiţie). **A face din viaţă vis, din vis viaţă** = a asigura o existenţă fericită, îndeplinind aspiraţiile reveriilor (v. şi l u c e a f ă r, r a i). *Să faci din viaţa mea un vis, din visul meu o viaţă.* O.I 185/3—4 [V. 2]. ◒ (Metaforic) Poveste de dragoste. *Te îmbeţi de feeria unui mîndru vis de vară.* O.I 164/11. *Era un vis misterios Şi blînd din cale-afară.* O.I 185/9. *Mă găsesc iar singur cu braţele în jos În trista amintire a visului frumos . . .* O.I 213/18; cf. **O.I** 162/3 [V. 4]. ◒ (Construcţie metaforică) **Vis de lumină** v. l u m i n ă [V. 1]. **A fereca dulosul vis în lanţuri de imagini** v. f e r e c a [V. 1].

3. Fig. Iluzie, închipuire (deşartă), himeră; gînd, idee, aspiraţie (himerică). *Dizmeţit de visuri seace, Fruntea mea este trezită de a buzei tale-ngheţ.* O.I 30/5. *Sufletul se-mbală-n visuri care-alunecă în zbor.* O.I 44/21. *Vei pierde dorul de părinţi Şi visul de luceferi.* O.I 176/8. *El înţelesese sensul, dar şi nepulinţa realizării viselor lui.* P.L. 55/7; cf. **O.I** 15/9, 16/7, 21/7, 26/1, 31/19, 40/5, 40/5, 44/18, 92/15, 127/10, 133/8, 155/3, 159/5, 164/7, 179/20, 199/13; **P.L.** 54/37, 99/16, 101/32, 102/18, 102/21, 102/22, 102/24 [V. 19; Pr. 8]. ◒ (Comparaţie) *Arald pe-un cal negru zbura, şi dealuri, vale În juru-i fug ca vise.* O.I 92/27 [V. 1]. ◒ (Repetiţie) *La ce statornicia părerilor de rău, Cînd prin această lume sa trecem ne e scris Ca visul unei umbre şi umbra unui vis?* O.I 127/10 [V. 2]. ◒ (Personificare) *Şi surîzi, cum rîde visul într-o inimă-nărăită.* O.I 42/16 [V. 1]. ◒ (În contexte figurate) (Aluzie la poezia „Vis de poet" de V. Alecsandri) *Şi iubind-o fără margini, scrie: „visul de poet".* O.I 32/36. *O toamnă care întîrzie Pe-un istovit şi trist izvor; Deasupra-i frunzele pustie — A mele visuri care mor.* O.I 212/12 [V. 2]. ◒ (Personificare) *Un vis ce-şi înmoaie aripa-n amar, Astfel ai trecut de al lumii otar.* O.I 37/3 [V. 1]. ◒ (Metaforic; reflex al concepţiei filozofico-literare „viaţa e vis") *Vis al morţii eterne e viaţa lumii-întregi.* O.I 64/25. *În faptă lumea-i visul sufletului nostru.* P.L. 25/19. *Dacă lumea este un vis — de ce n-am putè să coordonăm şirul fenomenelor sale cum voim noi?* P.L. 25/31 [V. 1; Pr. 2]. (Glumeţ — ironic; repetiţie) *Şi junimei generoase, domnişoarelor ce scapăr, Li arăt că lumea vis e — un vis searbăd — de motan.* O.I. 48/20 [V. 2]. ◒ (Construcţii metaforice) **Visul negurii eterne** = luna (v. şi c o p i l ă, d i s c, m a r e,[2] n o a p t e, s c u t). *Pe-o repede-nmiire de mici unde o aşterne Ea, copila cea de aur, visul negurii eterne.* O.I 154/26 [V. I]. **Baltă de vise rebele** v. b a l t ă [V. 1]. **Vis de glorii** v. g l o r i e [V. 1]. **Vise întrupate** = oamenii, omenirea (v. şi f l o a r e, i n s e c t ă, l u t, m î n ă, m u s c ă). *Văd vise-ntrupate gonind după vise, Pîn-dau în morminte ce-aşteaptă deschise.* O.I 40/5 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Viaţa, existenţa omenească. *Cînd ştii că visu-acesta cu moarte se sfîrşeşte, Că-n urmă rămîn toate astfel cum sunt . . . Atunci te oboseşte Eterna alergare . . .* O.I 64/21. *Tu doar răsai c-un zîmbet în visul meu cel trist.* O.IV 432/6. *Milioane de alte înfuzorii joacă, în acest vis confuz, pe supuşii . . .* P.L. 50/31; cf. **O.I** 40/4; **O.IV** 430/24, 432/18, 432/24, 432/30 [V. 7; Pr. 1]. ◒ (Metaforic) Nălucire, halucinaţie. *El intră în casa lui deplin conştiu despre îndelungatele lui vise.* P.L. 60/12. *Mulţi vor gîndi a fi ghicit sensul în-*

ţîmplărilor lui, reducîndu-le la simple vise a unei imaginaţii bolnave. P.L. 64/38 ; cf. **P.L.** 65/1 [Pr. 3].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **vis** (**O.I** 13/25, 15/9, 16/7, 37/3, 40/4, 41/2, 42/11, 48/20, 48/20, 60/29, 64/25, 66/26, 75/17, 76/7, 80/11, 82/3, 120/22, 130/6, 133/8, 136/8, 168/19, 171/1, 172/21, 185/3, 185/9, 199/13, 207/15, 232/7 ; **O.IV** 433/5 ; **P.L.** 7/36, 7/36, 13/2, 15/16, 20/32, 22/23. 23/11, 23/28. 25/31, 28/4, 31/22, 50/31, 52/23, 52/36, 53/31. 54/37, 65/1, 74/8, 92/1, 92/33, 99/16, 102/18, 102/21, 102/22), **visul** (**O.I** 15/12, 17/13, 19/9, 22/8, 32/36, 35/2, 35/3, 42/16, 101/26, 117/8, 118/7, 127/10, 144/25, 144/29, 154/26, 176/8, 179/20. 185/4 ; **O.IV** 361/2, 430/24, 432/6, 432/18, 432/24 ; **P.L.** 25/19, 28/4, 36/41, 52/36, 54/37), **visu-** (**O.I** 64/21, 92/15, 93/17, 162/3 ; **O.IV** 432/30), g.d. **vis** (**O.I** 127/10, 159/9, 164/11), **visului** (**O.I** 213/18), voc. **vis** (**O.I** 117/13) ; pl.n.ac. **vise** (**O.I** 9/8, 13/5, 21/7, 38/10, 40/5, 40/5 ; **P.L.** 60/12. 62/23, 62/35, 64/38), **visuri** (**O.I** 8/12, 26/1, 29/9, 30/5. 31/19. 43/10, 44/13, 44/18, 44/21, 92/27, 159/5, 164/7, 200/4. 212/12 ; **P.L.** 10/9, 12/39, 35/30. 46/9, 46/11), **visele** (**P.L.** 10/40. 101/32, 102/24), **visurile** (**O.I** 155/3 ; **P.L.** 49,27), g.d. **vise** (**O.I** 52/12 ; **P.L.** 18/34), **viselor** (**O.I** 121/20 ; **P.L.** 55/7), **visurilor** (**P.L.** 10/5).

VISÁ vb. I. **1.** Tranz. A avea un vis în timpul somnului, a vedea (pe cineva sau ceva) în vis. *Moşule, mergi de te culcă, nu vezi că s-a-nlunecat ? Să visăm favori şi aur, tu-n colţon şi eu în pat.* O.I 49/3. *Visă în vis că Maica domnului desprinsese din cer două vinete stele.* P.L. 23/11. *Am visat alitea lucruri extraordinare.* P.L. 38/10 [V. 1 ; Pr. 2]. ◒ (Construcţie metaforică ; element de personificare ; sugerează curgerea liniştită a valurilor, care unduiesc uşor, făcînd spumă) **Undele visează spume.** *Noaptea-i clară, luminoasă, Undele visează spume, cerurile-nşiră nori.* O.I 44/24 [V. 1]. ◇ (Cu complement intern) *Vom visa un vis ferice.* O.I 75/17. *O, prinţi-i cum visează Visul vodrilan de fugi !* O.I 101/25. *Visau amîndoi aceleaşi vis.* P.L. 52/22 [V. 2 ; Pr. 1]. ◇ Intranz. *Spăriet la el se uită . . . i se pare că visează.* O.I 84/29. *Visez, ori e aievea ? Tu eşti în adevăr ?* O.IV 433/3. *Ar fi vrolt să doarmă. să viseze, dar gerul îi îngheţa pleoapele şi-i păinjinea ochii.* P.L. 32/7 ; cf. **O.IV** 433/5 ; **P.L.** 38/9 [V. 3 ; Pr. 2]. ◇ Refl. *Ea zimbi, cînd se visă atît de frumoasă.* P.L. 23/29. *Călugărul Dan se visase mirean cu numele Dionis . . .* P.L. 38/13 [Pr. 2].

2. Intranz. Fig. A se lăsa în voia gîndurilor, a imaginaţiei ; a sta în reverie. *Ea un înger ce se roagă — El un demon ce visează.* O.I 50/21. *Dar şi mai bine-i cînd ufură-i zloată, Să stai visînd la foc.* O.I 119/8. *Vai ! tot mai gîndeşti la anii cînd visam în academii.* O.I 140/15. *El îşi închise ochii ca să viseze în libertate.* P.L. 36/22 ; cf. **O.I** 119/10. 140/32, 167/22 ; **P.L.** 36/6, 77/37, 77/38 [V. 6 ; Pr. 1]. ✦ Tranz. A se gîndi la . . . . a avea viziunea unei fiinţe sau a unui lucru. [Rafael] *le-a văzut şi-a visat raiul cu grădini îmbălsămate.* O.I 29/11. *Ş-alunci sufletul visează toat-istoria străveche.* O.I 45/16. *Te visez, veghind, şi de dorm, la imaginea luminei lor, sunt deştept.* P.L. 55/33 ; cf. **O.I** 32/31, 35/1, 36/3 [V. 5 ; Pr. 1]. ◒ (Element de personificare) *Singuri voi, stejari, rămîneţi De visaţi la ochii vineţi.* O.I 122/16. *Şi visînd o-ntreagă lume tot nu poate să adoarmă* [iacul]. O.I 210/11 [V. 2]. ◒ (Metaforic) A trăi. *Al vieţii vis de aur cu un fulger, ca o clipă-i, Şi-l visez cînd cu-a mea mînă al tău braţ rotund îl pipăi.* O.I 82/4 [V. 1]. ✦ Refl. A se vedea pe sine în imaginaţie, a se închipui. *Ea moare, Visîndu-se-ntr-o clipă cu\anii înapoi.* O.I 114/11 [V. 1].

3. Tranz. Fig. A dori cu ardoare ceva, a rîvni la ceva, a năzui spre ceva. *Noi ? Privirea scrutătoare ce nimica nu visează.* O.I 35/31. *Da . . . visam odinioară pe acea ce m-ar iubi.* O.I 157/33. *Ar nebuni în urmă şi vecinic ar visa aceă varâ fără de seamăn.* P.L. 57/30 ; cf. **O.I** 9/17, 127/15, 158/2 ; **P.L.** 7/35 [V. 5 ; Pr. 2]. ◒ Intranz. (Metaforic) A făuri idealuri, a avea aspiraţii ideale. *Iar în lumea cea comună a visa e un pericol, Căci de ai cumva iluzii, eşti pierdut şi eşti ridicul.* O.I 141/9 [V. 1].

4. Tranz. Fig. A-i trece cuiva prin minte, a-şi închipui. *Visînd că toată lumea îmi ascultă cuvîntul, În valurile Volgăi cercam cu spada vad.* O.I 88/19. *O, tu nici visezi, bătrîne, cît în cale mi s-au pus !* O.I 146/23. *A visa că adevărul sau alt lucru de prisos E în stare ca să schimbe în natur-un fir de păr, Este piedica eternă ce-o punem la adevăr.* O.I 164/4 ; cf. **O.I** 150/9 ; **O.IV** 333/8 [V. 5].

— Forme gramaticale : ind. prez. 1 sg. **visez** (**O.I** 82/4, 119/10 ; **O.IV** 433/3, 433/5 ; **P.L.** 55/35), 2 sg. **visezi** (**O.I** 146/23, 150/9), 3 sg. **visează** (**O.I** 35/31, 44/24, 45/16, 50/21, 84/29, 101/25 ; **P.L.** 77/37), 2 pl. **visaţi** (**O.I** 122/16), imp. 1 sg. **visam** (**O.I** 157/33), 1 pl. **visam** (**O.I** 140/15, 140/32), 3 pl. **visau** (**P.L.** 52/22), p.s. 1 sg. **visai** (**O.I** 158/2), 3 sg. **visă** (**P.L.** 23/11), **se visă** (**P.L.** 23/29), p.c. 1 sg. **am visat** (**P.L.** 7/35, 38/10), 3 sg. **a visat** (**O.I** 29/11 ; **O.IV** 333/8), 2 pl. **aţi visat** (**O.I** 36/3), m.m.c.p. 3 sg. **visase** (**P.L.** 38/9), **se visase** (**P.L.** 38/13), viit. 1 pl. **vom visa** (**O.I** 75/17) ; conj. prez. 1 sg. **să visez** (**O.I** 9/17), 3 sg. **să viseze** (**P.L.** 32/7, 36/22, 77/28), 1 pl. **să visăm** (**O.I** 49/3) ; opt. prez. 3 sg. **ar visa** (**P.L.** 57/30) ; inf. **a visa** (**O.I** 141/9, 164/4) ; ger. **visînd** (**O.I** 32/31, 35/1, 88/19, 119/8, 167/22, 210/11 ; **P.L.** 36/6), **visîndu-se** (**O.I** 114/11) ; part. **visat** (**O.I** 127/15).

VISÁRE s.f. Faptul de a visa ; vis. *I-adoarme pe sîna-i, se teagănă-n braţe În tandre visări.* O.I 4/14 [V. 1]. ✦ Fig. Reverie ; viziune. *Să mai salut o dată colibele din vale . . . Ce respirau în taină plăceri mai naturale, Visări misterioase, poetice şoptiri.* O.I 6/16. *Mă cufund ca într-o mare de visări dulci şi senine.* O.I 31/2 [V. 2]. ◒ (Repetiţie) *Aş fi ferice . . . Să pot a binezice cu mintea-nflăcărată Visările juniei, visări de-un ideal.* O.I 8/8 [V. 2]. ◒ (Element de personificare) *Şi să pară răsărită* [Memfis] *din visările pustiei, Din nisipuri argintoase în mişcarea vijeliei.* O.I 43/19 [V. 1].

— Forme gramaticale : pl.n.ac. **visări** (**O.I** 4/14, 6/16, 8/8, 31/2), **visările** (**O.I** 8/8, 43/19).

VIS-À-VIS adv. Peste drum, în faţă. *Perdeaua de vis-à-vis se dete puţin într-o parte.* P.L. 54/39 [Pr. 1].

VISĂTÓR, -OÁRE adj. Care este cufundat în visare ; care exprimă, exteriorizează o stare de reverie. *Şi în faţa la frumoasă O să fie o oglindă, Să te vezi pe tine însăţi Visătoare, surîzîndă.* O.I 76/14. *Unde mi-i cătasa oare ? . . . Să m-atingă visătoare Cu piciorul ?* O.I 122/11. *Pururi lînăr, înfăşurat în manta-mi. Ochii mei naţiam visători la steaua Singurătăţii.* O.I 199/3. *Se uită cu oarecare curiozitate la faţa visătoare a lui Dan.* P.L. 41/5 ; cf. **P.L.** 11/37, 28/2, 30/11 [V. 3 ; Pr. 4]. ◒ (Metaforic) *Au cu lira visătoare ori cu sunete de flaut Poţi să-nţîmpini patrioţii ce-au venît de-aiuncî încolo ?* O.I 149/24 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **visător** (**P.L.** 11/37), **visătorul** (**P.L.** 30/11), **visătoare** (**O.I** 76/14, 122/11, 119/24; **P.L.** 28/2, 41/5); pl.n.ac. **visători** (**O.I** 199/3).

VISĂTORÍE s.f. Visare. *Ochii lui cei moi și străluciți se pierdură iar în acea intensivă visătorie, care stă cteodată altî de bine băieților.* P.L. 27/19 [Pr. 1].

VÍSCOL s.n. (Și în forma *vicol*) Vînt puternic cu ninsoare. *Îmi tîrăsc soartea ca un vultur Ce își tîrăște aripa frîntă, Viscolul iernei moarte îi cîntă.* O.I 26/23. — *Ia eu fac ce fac de mult, Iarna viscolu-l ascult.* O.I 123/8 [V. 2]. ◒ (Metaforic) *Doar sloiurile par ca ruine de cetăți, Plutind de asprul vicol al morții cei de veci . . .* O.IV 430/23 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **vicol** (**O.IV** 430/23), **viscolul** (**O.I** 26/23, 123/8). — Variantă: (Mold.) **vicol** (**O.IV** 430/23) s.n.

VISTÉRNIC s.m. Vistier. ◒ (Construcție metaforică; cu referire la moarte; v. și **ducere**, **gheață**, **glas**, **liniște**, **mare**[2], **moarte**, **noapte**, **ochi**, **paranimfă**, **repaos**, **stingere**) **Visternic de vieți.** *Chiar moartea însăși e-o părere Și un visternic de viefi.* O.I 204/16 [V. 1].

***VISTIÉRNIC** s.m. v. **visternic**.

VÍȘIN s.m. Pom (*Prunus cerasus*). *Prin aleile grădinei ei vișinii și cireșii înfloriți . . . tăinuiau cărările risipite într-o viorie și melancolică umbră.* P.L. 54/34 [Pr. 1].

VÍȘINĂ s.f. Fructul vișinului. ◒ (Comparație) *El se prefăcu într-o floare roșie închisă ca vișina coaptă.* P.L. 14/27. *Gura micuță ca o vișină coaptă și fața albă și roșă ca mărul domnesc.* P.L. 55/2 [Pr. 2].

VÍTĂ s.f. Nume dat animalelor domestice mari. ◒ (Comparație) *Blestemul îl invoc . . . Ca să vă scriu pe frunte, ca vita ce se-nfiarră Cu fierul ars în foc.* O.I 23/5. *După ce-amar muncirăți viața toată, Ați mai purta oștinda ca vita de la plug?* O.I 59/10 [V. 2].

VITEÁZ s.m. Ostaș brav. *Te fălești că înainte-ți răsturnat-ai valvîrtej Ostile leite-n zale de-mpărați și de viteji?* O.I 147/26 [V. 1].

VITEJÍE s.f. Bravură, eroism. *Ce-ți doresc eu ție, dulce Românie . . . Arme cu tărie, suflet românesc, Vis de vitejie, față și mîndrie.* O.I 16/7 [V. 1].

VÍTREG, -Ă adj. Fig. Crud, hain. *Dar așa ni e destinul, Vîtreg prea adesori.* O.I 14/12 [V. 1].

VÍȚĂ s.f. **1.** Arbust (*Vitis hederacea*). *Valea insulei . . . e acoperită de snopuri de flori, de vițe sălbatice, de ierburi nalte și mirositoare.* P.L. 78/21 [Pr. 1].

2. Șuviță de păr. *De pe fruntea mea ceu tristă lu dui vițele-ntr-o parte.* O.I 42/12. *În volumul ros de molii Caufi noaptea adevăr Și-ntîlnești tipită-n file Vița-i galbănă de păr.* O.I 108/16. *Pe negre vițele-i de păr Coroana-i arde pare.* O.I 171/29; cf. **O.IV** 433/4; **P.L.** 27/14 [V. 4; Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **viță** (**O.I** 108/16); pl.n. ac. **vițe** (**P.L.** 27/14, 78/21), **vîțele** (**O.I** 42/12, 171/29; **O.IV** 433/4).

VÍU, VÍE, adj. **1.** Care este dotat cu viață, cu simțire, cu mișcare; însuflețit, animat. *Se pare . . . că orice-i viu în lume acum încremenește.* O.I 94/15. *Stăîn la vorbă și la port Lucești fără de viață, Căci eu sunt vie, tu ești mort, Și ochiul tău mă-ngheață.* O.I 171/7. *Se opri în dreptul acelui portret, care sub lumina plină a lunei părea viu. . . .* P.L. 30/12; cf. **O.I** 37/20, 51/10, 95/24; **P.L.** 4/2 [V. 5; Pr. 2]. ◒ (Repetiție) *Pustiul tace, aerul e mort și numai suflarea lui e vie, numai ochiul lui e viu.* P.L. 36/26—27 [Pr. 2]. ◒ (Comparație) *El admira ochii cei frumoși ai portretului, ce luceau ca vii în orbitele lor.* P.L. 31/2 [Pr. 1]. ◇ Loc. adj. **De viu** = fiind încă în viață, trăind încă. *Ce am de-alege oare din seacă-vă ființă? . . . O, oameni morți de vii!* O.I 23/21 [V. 1]. ◒ (În context figurat) *Jalnic ard de viu chinuit ca Nessus.* O.I 199/9 [V. 1].

2. (Despre plante) Verde. ◒ (Construcție metaforică) **Mreajă vie** v. mreajă [Pr. 1]. ✦ (Despre ape) Care curge vioi, repede. *Izvoară vii murmură și sallă de sub piatră.* O.I 93/2. [Izvoarele] *le vezi mișcîndu-se și șerpuind cu argintul lor fluid, transparent și viu.* P.L. 79/1. *El dădu de un izvor de apă vie și dulce, care se repezea cu mult zgomot din fundul unei peșteri.* P.L. 97/26 [V. 1; Pr. 2].

3. (Despre sunete, cîntece) Răsunător, puternic; însuflețit. *Astfel mîna-ți tremurîndă Bate-un cîntec mort și viu, Ca furtuna descrescîndă Care muge a pustiu.* O.I 18/22 [V. 1]. ✦ (Despre lumină sau surse de lumină) Tare, puternic; strălucitor. *Degetele ei . . . torcea un fir de o mătasă albă, subțire, strălucită, ce sămăna mai mult a o vie rază de lună.* P.L. 7/29. *Ruben rupse cu degetele mucul căzut al lumînărei și se văzu în lumina vie că ochii lui erau plini de lacrimi.* P.L. 43/20 [Pr. 2]. ◇ (Adverbial) *Și cît de viu s-aprinde el În orișicare sară.* O.I 168/1 [V. 1]. ✦ (Despre ochi) Care strălucește de vioiciune; ager, vioi, însuflețit. *Iar umbra feței străvezii E albă ca de ceară — Un mort frumos cu ochii vii Ce scînteie-n afară.* O.I 170/15. *În fața farmecul palorii Și ochi ce scînteie de vii, Sunt umezi înfiorătorii De lingușiri, de violenii.* O.I 211/10 [V. 2]

-ă. (Despre abstracte) Intens, puternic. *Dar cînd inima-ți frămîntă Doruri vii și patimi multe . . . Toate cer intrare-n lume.* O.I 226/10. *Aceasta trăda viul interes ce trebuia să-l poarte pentru Dionis.* P.L. 59/16 [V. 1; Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **viu** (**O.I** 18/22, 37/20, 94/15, 199/9; **P.L.** 30/12, 36/27, 79/1), **viul** (**P.L.** 59/16), **vie** (**O.I** 95/24, 171/7; **P.L.** 4/2, 7/29, 36/26, 43/20, 73/35, 97/26); pl.n.ac. **vii** (**O.I** 23/21, 51/10, 93/2, 176/15, 211/10, 226/10; **P.L.** 31/2).

***VIZAVÍ** adv. v. **vis-à-vis**.

VIZIONÁR, -Ă adj. **1.** Care se lasă stăpînit de idealuri de vise. *Rămîneți dară cu bine, sînte firi vizionare.* O.I 36/16 [V. 1]. ◇ (Substantivat) *Privim reci la lumea asta — vă numim vizionari.* O.I 35/33 [V. 1].

2. Care are caracter de ficțiune; iluzoriu. *Mă condamni să-mi uit vizionara mea ființă.* P.L. 47/15. *Vei ști să-mi descrii toată natura vizionară și înșălătoare a lucrurilor lumești.* P.L. 47/34. *Fusese vis visul lui cel atît de aievea sau fusese realitate de soiul vizionar a toată realitatea omenească?* P.L. 54/38 [Pr. 3].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **vizionar** (**P.L.** 54/38), **vizionară** (**P.L.** 47/34), **vizionara** (**P.L.** 47/15); pl.n.ac. **vizionari** (**O.I** 35/33), **vizionare** (**O.I** 36/16).

VIZITĂ vb. I. Tranz. A merge să cerceteze ceva. ◒ (Element de personificare) *Norii cei negri par sombre palate De luna regină pe rînd vizitate.* O.I 37/8 [V. 1].

VÍZITĂ s.f. Faptul de a se duce să vadă pe cineva acasă la el. (În construcție cu verbul „a primi") *În această sălăstrie primea adesea vizitele lui Francesco.* P.L. 88/4 [Pr. 1].

VIZIÚNE s.f. Imagine, priveliște. *Să privim acum și la sărăcia iluminată de razele unei luminări de seu ... Ce viziune — și aici, aici petrecea el vara și iarna!* P.L. 32/3 [Pr. 1].

VÎJÍ vb. IV. Intranz. A produce un zgomot șuierător, prelung. *Vin săgeți de prelutindeni, Vîjîind ca vijelia și ca plesnetul de ploaie ...* O.I 148/9 [V. 1]. ◇ (Înconjurînd și ideea de mișcare) *Făt-Frumos vîjîia prin aer așa de iute, încît i se părea că nu fuge, ci cade din înaltul cerului într-un adînc nevăzut.* P.L. 19/6 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. imp. 3 sg. **vîjîia** (**P.L.** 19/6); ger. **vîjîind** (**O.I** 148/9).

VÎLCIOÁRĂ s.f. Diminutiv cu valoare hipocoristică, în spiritul poeziei populare, al lui vîlcea. *Aș vrea să văd acuma natala mea vîlcioară, Scăldată în cristalul pîrîului de-argint.* O.I 6/9 [V. 1].

VÎLVOÁRE s.f. Vîlvătaie. ◒ (Metaforic) Entuziasm viu, pornire tumultuoasă (v. și vînt). *Spună lumii large steaguri tricolore, Spună ce-i poporul mare, românesc, Cînd s-aprinde sacru candida-i vîlvoare.* O.I 15/15 [V. 1].

VÎLVÓI adj. invar. În neorînduială, în dezordine. *Atunci ea era descoperită ... cu toaleta ei dezorganizată, cu părul vîlvoi, cu ochii aprinși în cap și cu fața roșie ca singele ...* P.L. 85/1 [Pr. 1].

VÎNÁ vb. I. Tranz. I. (Folosit absolut.) A umbla după vînat, cutreierînd locurile în lung și în lat. *Iubesc o fată frumoasă ... fata Genarului, om mîndru și sălbatic, ce își petrece viața vînînd prin păduri bătrîne.* P.L. 11/2. *De astă dată Genariul vîna departe cale de șepte zile.* P.L. 21/7 [Pr. 2].

2. Fig. A năzui, a aspira; a alerga după ... *Ați luptat luptă deșartă, ați vînat țintă nebună, Ați visat zile de aur pe-astă lume de amar.* O.I 36/2 [V. 1]. ◇ Expr. **A vîna banul** v. ban [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 pl. **vînează** (**O.I** 151/20), imp. 3 sg. **vîna** (**P.L.** 21/7), p.c. 2 pl. **ați vînat** (**O.I** 36/2); ger. **vînînd** (**P.L.** 11/2).

VÎNÁT s.n. Vînătoare. *Eu iubesc vînatul, jocul; Traiul lumii alții lese-l.* O.I 65/11. *Un arc de aur pe-al ei umăr, Ea trece mîndră la vînat.* O.I 229/6. *De unde ai calul d-tale, cu care îmbli la vînat?* P.L. 14/36 [V. 2; Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **vînat** (**O.I** 229/6; **P.L.** 14/36), **vinatul** (**O.I** 65/11).

VÍNĂ s.f. I. Vas sanguin care duce singele la inimă. *Vine albastre se trăgeau pe fața ei albă ca o marmură vie.* P.L. 4/1. *Un fel de foc nestins îi cutreiera cu fiori de răcoare toți mușchii și toate vinele lui cele slăbite.* P.L. 9/11. *Prin transparența generală a unei petiți netede se vedeau parcă vinele viorii.* P.L. 100/24; cf. **O.I** 23/13; **P.L.** 16/24, 59/21 [V. 1; Pr. 5]. ◇ Expr. **A avea apă în vine** v. apă [Pr. 1].

2. Mușchi; tendon. *Chiar moartea ce răspîndе teroare-n omenire, Prin vinele vibrînde ghețoasele-i fiori, Acolo m-ar adoarme în dulce liniștire.* O.I 8/10 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **vînă** (**P.L.** 59/21); pl.n. ac. **vine** (**P.L.** 4/1, 70/32), **vinele** (**O.I** 8/10, 23/13; **P.L.** 9/11, 16/24, 100/24).

VÍNĂT, -Ă adj. I. De culoare albastră întunecată (cu reflexe violete). *În pod miaună molanii — la curcani vînătă-i creasta.* O.I 46/7. *Părea un tînăr voievod Cu păr de aur moale, Un vînăt giulgi se-ncheie nod Pe umerele goale.* O.I 170/11. *Maica Domnului desprinsese din cer două vinete stele ale dimineții.* P.L. 23/12; cf. **P.L.** 31/9, 31/13, 84/31 [V. 2; Pr. 4]. ◒ (Construcții metaforice) **Foc vînăt** v. foc [Pr. 1]. **Ochii vineți** v. ochi [V. 1]. ◇ (Adverbial) *Noaptea potolit și vînăt arde focul în cămin.* O.I 42/1 [V. 1]. ◆ (Despre fum, nori) **Albastru-cenușiu.** *Nu voi părul să mi-l taie ... Să orbesc celind pe carte În fum vînăt de tămîie.* O.I 65/16. *Cînd soarele intră în nouri, ei părură roșit și vineți.* P.L. 39/2. *Apoi încet* [norii] *se risipiră în creți vineți.* P.I.. 39/7 [V. 1; Pr. 2]. ◇ Compuse: **negru-vînăt.** *Prin mrejele și valurile de nouri negri-vineți, luna trecea palidă.* P.L. 29/4 [Pr. 1]. **Vînăt-alb.** *Fața era de acea dulceață vînătă-albă ca și marmura în umbră.* P.L. 26/32 [Pr. 1].

2. Lipsit de singe, livid. *Blestemul îl invoc; Blestemul mizantropic cu vînăta lui gheară.* O.I 23/4. *Și-n oglind-ale ei buze vede vinete și supte.* O.I 79/26. *Vînătă-i e buza, lipsită de singe.* O.IV 364/19. *Lungi cearșăne vinete se trăgeau împrejurul ochilor.* P.I.. 4/1; cf. **O.I** 88/9; **P.L.** 20/7, 46/14, 88/38 [V. 4; Pr. 4].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **vînăt** (**O.I** 65/16, 170/11; **P.L.** 30/17, 84/31), **vînătă** (**O.I** 46/7; **O.IV** 364/19; **P.L.** 20/7, 26/32, 31/9, 88/38), **vînăta** (**O.I** 23/4); pl.n.ac. **vineți** (**O.I** 122/16; **P.L.** 29/4, 39/2, 39/7), **vinete** (**O.I** 79/26, 88/9; **P.L.** 4/1, 23/12, 31/13, 46/14).

VÎNĂTOÁRE s.f. Acțiunea de a vîna. *Genarul, perdul în sălbătecele sale vînători, se depărtase cale de-o zi.* P.L. 12/7. *Genarul era dus iar la vînătoare cale de două zile.* P.L.. 12/35. *A doua zi Genarul plecă iarăși des-dimineață la vînătoare.* P.L. 15/21 [Pr. 3].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **vînătoare** (**P.L.** 12/35, 15/21); pl.n.ac. **vînători** (**P.L.** 12/7).

VÎNĂTÓR s.f. Persoană care se ocupă cu vînătoarea. ◒ (Comparație) *Cum vînătoru-ntinde-n cring La păsărele lațul, Cînd ți-oi întinde brațul sting Să mă cuprinzi cu brațul.* O.I 174/21 [V. 1].

VÎNDÚTĂ s.f. Prostituată. *Aceasta este arta ce sufletu-ți deschide Naintea veciniciei, nu corpul gol ce rîde Cu mutra de vîndută, cu ochi vil și viclean.* O.I 60/35 [V. 1].

VÍNT s.n. 1. Deplasare a unei mase de aer. *Turnuri ca facle negre trăsnesc arzînd în vînt.* O.I 62/17. *Vîntu-o foaie veștejită Mi-au adus mișelnd fereasta.* O.I 125/1. *Iară lei cu umbra lată și cu flori pînă-n pămînt Înspre apa-ntunecată lin se scutură de vînt.* O.I 154/32. *Frunzișu-lui veșted Doar vîntul glas să-i dea.* O.I 221/8. *Ușa mare deschisă în balconul catului de sus se clătina scîrțînd în vînt.* P.L. 29/12; cf. **O.I** 4/10, 12/9, 15/11, 20/10, 26/13, 18/1, 44/28, 45/4, 46/6, 74/15, 75/20, 94/33, 95/11, 113/5,

115/17, 119/2, 123/26, 125/10, 129/1, 144/17, 214/2, 214/8, 214/10, 216/22, 223/17, 231/11 ; **O.IV** 396/4, 396/8, 396/16, **432/25** ; **P.L.** 16/5, 22/8, 40/16, 51/23, 67/27 [V. 34 ; Pr. 6]. ◒ (Comparație) *Călătoriul ... Alergă purtat ca de vînt.* O.I 11/9. *Ce-o să-i pese soarlei oarbe ce vor ei sau ce gîndesc? ... Ca și vîntu-n valuri trece peste traiul omenesc.* O.I 133/30. *Înăuntru baba șuiera și se smulgea ca vîntul închis.* P.L. 7/3 ; cf. **O.I** 97/31 [V. 3 ; Pr. 1]. ◒ (Personificare) *Vîntul jalnic bate-n geamuri Cu o mînă tremurîndă.* O.I 76/3. *Tristă-i firea, iară vîntul sperios vo creangă farmă.* O.I 83/27. *Cu degetele-i vîntul lovește în ferești.* O.I 107/7. *Vîntul lătra prin gardurile și ramurile ninse.* P.L. 32/5 ; cf. **O.I** 69/19, 94/13, 97/10, 97/27, 98/10 ; **P.L.** 9/15, **32/10** [V. 8 ; Pr. 3]. ◒ (În contexte figurate) *A nopții gigantică umbră ușoară Purtată de vînt, Se-ncovoie tainic.* **O.I** 3/2. *Răsar-o vijelie din margini de pămînt, Dînd pulberea-mi fărîmii și inima-mi la vînt ...* O.I 128/6 ; cf. **O.IV** 396/12 [V. 3]. ◇ Loc. adj. **În vînturi** = răvășit, împrăștiat, fluturînd. *S-avîntă pe el și pleacă Păru-n vînturi, capu-n piept.* O.I 66/6 [V. 1]. ◇ Expr. **A se așterne vîntului** = a alerga foarte repede. *Fug cai duși de spaimă și vîntului s-așternă.* O.I 98/8 [V. 1]. ◒ (Construcții metaforice) (Sugerînd intensitatea sentimentului ; v. și d i a d e m ă, g î n d, r u p t) **Vîntul cel sălbatic al durerei.** *Și ca Byron, treaz de vîntul cel sălbatic al durerei, Palid stinge — Alexandrescu stinla candel-a sperării.* O.I 32/4 [V. 1]. **A-și face de vorbă cu părerile și cu vîntul** = a vorbi de unul singur. *Cîte un mitocan cu capul lulea de vin își făcea de vorbă cu părerile și cu vîntul.* P.L. 26/25 [Pr. 1]. (Despre cai) **Cu sufletul de vînt** = de mare iuțeală. *Și-și luă cai ageri, cai cu suflet de vînt, Făt-Frumos.* **P.L.** 11/12 [Pr. 1]. **A-i trece (cuiva) vîntul prin gînd** = a nu reuși **să închege gînduri coerente.** *În gîndu-mi trece vîntul, capul arde pustiit.* O.I 158/5 [V. 1]. **Vînt de biruință** = freamăt, tumult al unei mulțimi, anunțînd victoria. *Dar un vînt de biruință se pornește îndelung.* O.I 144/12 [V. 1]. (Cu referire la zădărnicia aspirațiilor omenești ; v. și f u r n i c ă) **A dura în vînt.** *Ei numai doar durează-n vînt Desarte idealuri.* O.I 177/25 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Îndemn, tragere de inimă ; pornire, entuziasm (v. și v î l v o a r e). *Încingeți-vă spada la dunjul cel de moarte, Aci vă poarte vîntul, cum știe să vă poarte A țopăi în joc!* O.I 24/20. *Inima voastră : o liră, Ce la vîntul cald ce-o mișcă, cîntări molcome respiră.* O.I 35/29 [V. 2].

2. Aer, văzduh. *Din tronul lui de piatră bătrînul preot vede Și-n vînturi el ridică adînca-i glas de-aramă.* O.I 98/17. *Lănci scînteie lungi în soare, arcuri se întind în vînt.* O.I 148/6. *Să treacă în prin vînt Atotștiutoarea.* O.I 220/1. *Și luîndu-și fața alături cu el, peri în vînt, ca și cînd nu mai fusese.* P.L. 12/30 [V. 3 ; Pr. 1].

3. (În expr.) **A-și da vînt** = a-și lua avînt (pentru a se deplasa cu iuțeală). ◒ (Element de personificare) *Ramul tînăr vîntul să-și deie Și de brațe-n sus s-o ieie.* O.I 122/3 [V. 1]. **A da vînt (cuiva)** = a face să freamăte, a mișca. *Ci codrul vînt să dea Frunzișului veșted.* O.I 225/11 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **vînt** (**O.I** 3/2, 4/10, 11/9, 12/9, 26/13, 46/6, 62/17, 75/20, 94/33, 95/11, 122/3, 125/10, 128/6, 129/4, 144/12, 144/17, 148/6, 154/32, 177/25, 214/2, 216/22, 220/1, 223/17, 225/11, 231/11 ; **O.IV** 432/25 ; **P.L.** 11/12, 12/30, 16/5, 29/12, 40/16, 67/27), **vîntul** (**O.I** 15/11, 24/20, 32/4, 35/29, 44/28, 45/4, 69/19, 76/3, 83/27, 94/13, 97/27, 97/31, 98/10, 107/7, 113/5, 119/2, 158/5, 214/8, 214/10, 221/8 ; **P.L.** 7/3, 9/15, 26/25. 32/5, 32/10 51/23), **vîntu-** (**O.I** 28/1, 74/15, 97/10, 123/26, 125/1, 133/30), g.d. **vînt** (**P.L.** 22/8), **vîntului** (**O.I** 98/8) ; pl.n.ac. **vînturi** (**O.I** 66/6, 98/17, 115/17). **vînturile** (**O.IV** 396/4, 396/8, 396/12, 396/16), g.d. **vînturilor** (**O.I** 20/10).

VÎNTÓS, -OÁSĂ adj. F i g. De vînt. *Pe meazănoapte călare cu aripi vîntoase ... urla prin aerul cernit mama pădurilor cea nebună.* P.L. 6/33 [Pr. 1].

***VÎNTREÁ** s.f. v. **vîntrea.**

VÎNTURÁ vb. I. T r a n z. F i g. A risipi, a spulbera. *Peste-un ceas păgînătatea e ca pleava vînturată.* O.I 118/28 [V. 1].

VÎNZĂTÓR s.m. Negustor. — *Lîngă Curtea Veche ... e Riven ... vînzătorul de cărți, iar nu d-ta, maistre Ruben.* P.L. 60/37 [V. 1].

VÎRF s.n. **1.** Partea cea mai de sus (de obicei ascuțită) a anumitor obiecte înalte sau a anumitor forme de relief. *Piramidele-nvechile Urcă-n cer vîrful lor mare.* **O.I** 54/10. *Și pare că prin aer în noaptea înstelată, Călcînd pe vîrf de codri, pe-a apelor mărîri, Trecea ... Moșneagul rege Lear.* O.I 63/22. *Peste vîrfuri trece lună, Codru-și bate frunza lin.* O.I 206/1. *Un brad se înalță Singur și detunat pe-un vîrf de munte.* P.L. 39/1 ; cf. **O.I** 206, 216/20, 223/15 ; **P.L.** 11/24, 39/8, 72/9, 93/34 [V. 6 ; Pr. 5]. ◇ (La singular, cu valoare de plural) *Muchi de stîncă, vîrf de arbor ea pe ceruri zugrăvește.* O.I 152/8. *Peste vîrf de rămurele Trec în stoluri rîndunele.* O.I 214/14 [V. 2]. ✦ F i g. Conducător. *Și el — el vîrful mîndru al celor ce apasă — Salută-n a lui cale pe-apărătorul mul.* O.I 62/6 [V. 1].

2. Capăt, extremitate (ascuțită) a unui lucru. *Iată vine-un sol de pace c-o năframă-n vîrf de băț.* O.I 146/5. *Împrejur gard nu era, ci numai niște lungi fărușe ascuțite, din care șese aveau fiecare-n vîrf cîte un cap.* P.L. 16/4. *Ieronim plesni cu vîrful sabiei într-un zid de granit.* P.L. 95/34 [V. 1 ; Pr. 2]. ✦ Expr. **Pe vîrful (sau vîrfurile) degetelor** = în tîptil, cu grijă, fără zgomot. *Și pe-a degetelor vîrfuri în ietacul tăinuit Intră.* O.I 76/23. *Stinse lampa, pe vîrful degetelor trecu prin tindă.* P.L. 48/30 [V. 1 ; Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **vîrf** (**O.I** 63/22, 146/5, 152/8, 214/14 ; **P.L.** 16/4, 39/1, 72/9), **vîrful** (**O.I** 54/10, 62/6 ; **P.L.** 11/24, 39/8, 48/30, 95/34) ; pl.n.ac. **vîrfuri** (**O.I** 76/23, 206, 206/1, 216/20, 223/15), **vîrfurile** (**P.L.** 93/34).

VÎRSTĂ s.f. (Și în forma *vrîstă*) Etate. *Melancolia în vîrsta lui este semnul caracteristic al orfanilor.* P.L. 27/29. *Da, era latăl său, cînd fusese în vîrsta lui de acum.* P.L. 30/24 [Pr. 2]. ◒ (În context figurat) *De a vîrstii ei căldură fragii sînului se coc.* O.I 79/13 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Vîrsta crudă și necoaptă** = adolescența (v. și d i m i n c a ț ă, v i s). *El* [Cupido] *dă gînduri neînțelese Vîrstei crude și necoapte.* O.I 108/18 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **vîrsta** (**P.L.** 27/29, 30/24), g.d. **vîrstii** (**O.I** 79/13), **vîrstei** (**O.I** 108/18). — Variantă : (regional) **vîrstă** (**O.I** 108/18) s.f.

VÎRTÉJ s.n. Bulboană, vîltoare. ◒ (În context figurat) *Cu un cîntec de sirenă, Lumea-ntinde lucii mreje ; Ca să schimbe-actorii-n scenă, Te momește în vîrteje.* O.I 196/36 [V. 1].

VÎRTÓS, -OÁSĂ adj. (În loc. adv.) **Cu atît mai virtos** v. a t î t [2] [Pr. 1].
— Formă gramaticală : sg.n.ac. **virtos** (**P.L.** 26/15).

VÎSLÍ vb. IV. I n t r a n z. A mînui vîslele în apă, făcînd să înainteze ambarcaţia. *Făt-Frumos se sui-n luntre şi, vîslind, ajunse pînă la scările de marmură ale palatului.* P.L. 5/34 [Pr. 1].

VOÁCE s.f. v. **voce**.

VOAL s.n. Ţesătură fină, de obicei transparentă. *Pe cîmp se văd două fiinţe uşoare Săltînde pe-un cal, Pe care le-ncinge de fluturări-n boare Subţire voal.* O.I 3/24 [V. 1].

VÓCE s.f. (Şi în forma *voace*) Glas. *În darn răsună vocea-mi de eco repetită.* O.I 25/4. *Mureşan scutură lanţul ce-a lui voce ruginită.* O.I 32/13. *Şi aşa de-ncet răspunde Cu o voce dulce, slabă.* O.I 104/16. — *Tu eşti? răspunse cu o voce dragă şi molatică.* P.L. 49/8 ; cf. **O.I** 32/8 ; **P.L.** 49/39 [V. 4 ; Pr. 2]. ◒ (Element de personificare) *Te plînge Bucovina, te plînge-n voce tare.* O.I 1/16. *Ecou-i răspunde cu vocea-i vuindă.* O.I 3/19 [V. 2]. ◆ Ansamblul sunetelor scoase de un animal. *Calul Genarului nechează cu voacea lui de bronz.* P.L. 12/14 [Pr. 1].
— Forme gramaticale : sg.n.ac. **voce** (**O.I** 1/16, 32/8, 32/13, 104/16 ; **P.L.** 49/8), **voace** (**P.L.** 12/14, 49/39), **vocea** (**O.I** 3/19, 25/4). — Variantă : (regional) **voáce** (**P.L.** 12/14, 49/39) s.f.

VÓDĂ s.m. Titlu pe care şi-l adăugau domnii Munteniei şi Moldovei după numele lor ; voievod. ◇ (Compus) **Alexandru-vodă** v. A l e x a n d r u c e l B u n [Pr. 2]
— Formă gramaticală : sg.n.ac. **vodă** (**P.L.** 38/25, 41/13).

VOI [1] pron. pers. 2 pl. **1.** (La nominativ, ţine locul numelui persoanelor cărora li se adresează vorbitorul) *Voi urmaţi cu răpejune cugetările regine.* O.I 35/22. *De ce să fiţi voi salvării miilor aneşte nefaste . . . ?* O.I 59/21. *Voi sunteţi urmaşii Romei? Nişte răi şi nişte fameni!* O.I 151/1 [V. 10 ; Pr. 1]. ◇ (În corelaţie cu alte pronume, accentuează o opoziţie) *Voi credeaţi în scrisul vostru, noi nu credem în nimic!* O.I 35/12. *Voi muriră în stinge, ei pot să fie nuri.* O.I 56/25. *Nu trăiţi voi, ci un altul vă inspiră — el trăieşte.* O.I 157/1 [V. 4]. ◒ (Repetiţie) *Ei tot şi voi nimica; ei cerul, voi dureri!* O.I 60/5. [V. 2].
2. (La dativ) *V-aţi dus cu anii [-mi], ducu-vă dorul.* O.I 26/5. *Vouă vă pune lege, pedepse vă măsoară.* O.I 60/8. *Vă miraţi, cum de minciuna ustăzi nu vi se mai trece?* O.I 151/18 [V. 17]. ◇ (Cu valoare de pronume reflexiv) *Mîna v-o întindeşti la bunuri zimbitoare.* O.I 60/9. *Acolo v-aţi pus avereu, tinerefele la slos . . .* O.I 151/9. *Pe o vreme vă puteţi schimba firile.* P.L. 42/6 [V. 5 ; Pr. 1]. ◇ (Cu valoare de dativ posesiv) *O, fiarbă-vă mînia în vinele stocite.* O.I 23/13. *Ce am de-alege oare în seaca-vă fiinţă?* O.I 23/19. *Cu zîmbetu-vă rece, de milă părăsit . . . La jugu-i el sileşte pe cei ce l-au urît.* O.I 62/12 [V. 4].
3. (La acuzativ) *Pe voi contra voastră la luptă ei vă mîn.* O.I 59/20. *Ce a scos din voi Apusul cînd nimic nu e de scos?* O.I 151/10. *Aerul cel înveninat şi rece al sufletelor lor moarte v-ar putè omorî.* P.L. 19/38 [V. 22 ; Pr. 4]. ◇ (Cu valoare de pronume de politeţe, ţinînd locul persoanei a II-a sg.) — *Îmi veţi da voie, domnişoară, să vă petrec pîn-acasă?* P.L. 67/21 [Pr. 1]. ◇ (Cu valoare de pronume reflexiv) *Scuiaţi-vă! . . . căci anii trecutului se-nşiră, În şiruri triumfale stindardul îl răsfiră.* O.I 24/7. *Atunci vă veţi înoarce la vremile-aurite.* O.I 61/6. *O eroi! cari-n trecutul de măriri vă stindărieşi, Aţi ajuns acum de modă de vă scot din letopiseţi.* O.I 149/27. *Vă veţi înnoi amîndoi asupra preţului, ca doi oameni de onoare ce sunteţi . . .* P.L. 75/30 [V. 7 ; Pr. 3].
4. (La vocativ) *La voi cobor acuma, voi suflete-amăgite. Şi ca să vă ard fierea, o spirite-ameţite, Bleslemul îl invoc.* O.I 23/1. *Slihii, a lumei patru, supuse lui Aralâ, Străbateţi voi pămîntul şi a lui mărunţaie.* O.I 94/27. *Rămîneţi în umbră sfîntă, Basarabi şi voi Muşatini, Descălecători, de ţară, dătători de legi şi datini.* O.I 149/31 [V. 6].
— Forme gramaticale : n. **voi** (**O.I** 35/12, 35/15, 35/19, 35/22, 35/24, 56/25, 59/21, 59/30, 60/5, 60/5, 61/1, 61/12, 62/8, 151/1, 157/1, 157/6 ; **P.L.** 19/39), d. **vouă** (**O.** I 60/1, 60/8), (-)vă (**O.** I 23/2, 23/5, 23/13, 23/19, 23/22, 24/19, 25/5, 26/5, 60/1, 60/8, 60/8, 62/12, 151/12 ; **P.L.** 42/6), v- (**O.I** 48/31, 48/32, 56/22, 59/11, 60/9, 151/9. 151/23, 151/25), **vi** (**O.I** 61/10, 151/18), ac. **voi** (**O.** I 23/1, 25/16, 59/20, 59/26, 59/29, 60/7, 62/1, 149/29, 151/10), (-)vă (**O.I** 24/1, 24/7, 24/13, 24/20, 24/20, 24/22, 26/3, 35/33, 59/7, 59/20, 61/6, 119/27, 149/28, 149/29, 151/18, 157/1, 181/14 ; **P.L.** 16/38, 16/39, 19/39, 67/21, 75/30), v- (**O.** I 26/5, 59/12, 60/13, 151/30 ; **P.L.** 16/10, 16/38, 19/38), voc. **voi** (**O.I** 23/1, 59/22, 94/27, 122/15, 149/31, 227/5).

VOÍ [2] vb. IV. T r a n z. **I.** A fi hotărît, a fi decis să facă ceva ; a avea de gînd să . . . , a intenţiona ; a vrea. *Ah! de cîte ori voit-am Ca să spînzur lira-n cui.* O.I 105/21. *Laurii voiau să-i smulgă de pe frunlea ta de fier, A credinţii biruinţă căta orice cavaler.* O.I 147/29. *Cu durerile iubirii Voind sufletul să-l vindec, L-am chemat în somn pe Kama-Kamadeva, zeul indic.* O.I 235/2. *Avem această mînă de creieri, care ar vrè să ne dovedească că într-adevăr facem ce voim.* P.L. 82/15 ; cf. **O.I** 147/28 ; **P.L.** 45/15, 64/1, 65/4, 89/4, 96/26 [V. 4 ; Pr. 6]. ◒ (Element de personificare) *Iată soarele apune, Voind creştetele-nalte ale ţării să-ncunune Cu un nimb de biruinţă.* O.I 148/32 [V. 1]. ◆ A sta să . . . , a fi pe punctul de a . . . *Inima-i bătea în pereţii pieptului de credea că voieşte să i se spargă.* P.L. 83/31 [Pr. 1].
2. (Folosit şi a b s o l u t) A dori, a pofti ; a-i plăcea ceva. *Ar voi în a lui braţe să o ţină-n veci de veci.* O.I 162/9. *Deci cum voieşti tu poţi urma cărarea.* O.IV 338/5. *Pare-că n-aş mai voi nimic în lume . . .* P.L. 58/5. *Ea citise un roman şi-ar fi voit să fie de douăzeci şi şase de ani.* P.L. 66/3 ; cf. **P.L** 25/33, 38/24, 46/48, 53/18, 66/4, 90/10, 90/12 [V. 2 ; Pr. 9].
— Forme gramaticale : ind. prez. 2 sg. **voieşti** (**O.IV** 338/5 ; **P.L.** 90/10), 3 sg. **voieşte** (**P.L.** 83/31, 96/26), 1 pl. **volm** (**P.L.** 25/33, 82/15), imp. 3 sg. **volu** (**P.L.** 45/15, 46/18, 64/1, 66/4, 89/4). 3 pl. **voiau** (**O.I** 147/29), p.c. 1 sg. **am volt** (**O.I** 105/21). 3 sg. au **voit** (**O.I** 147/28) ; conj. prez. 2 sg. **să voieşti** (**P.L.** 90/12) ; opt. prez. 1 sg. **aş voi** (**P.L.** 53/18, 58/5), 3 sg. **ar voi** (**O.** I 162/9), 1 pl. **am voi** (**P.L.** 38/24), p. 3 sg. **ar fi volt** (**P.L.** 66/3) ; ger. **voind** (**O.I** 148/32, 236/2 ; **P.L.** 65/4).

VÓIE s.f. **1.** Voinţă, vrere. *De cîte ori îi trecea prin minte ca îngerii să meargă după voia lui, ei într-adevăr, fără să le-o zică, îi împlineau aiintînd gîndirile.* P.L. 53/5

[Pr. 1]. ◇ Loc. adv. **De vole** = voluntar, nesilit de nimeni. *Ce? Să-ngîni pe coardă dulce, că de voie le-ai adaos La cel cor ce-n operetă e condus de Menelaos?* O.I 140/7 [V. 1].

2. Dorință, plăcere; alegere, opțiune. *Ai pulea să lepezi cîrma și lopețile să lepezi, După propria lor voie să ne ducă unde repezi.* O.I 155/14. — *Ducă... aș încerca să mă duc într-un spațiu cu totul după voia mea...?* P.L. 42/25 [V. 1; Pr. 1]. ◇ Loc. adv. **În vole** (sau **în toată vola**) = în libertate, nestînjenit. *Azi n-ai chip în toată voia în privirea-i să te pierzi, Cum îți vine, cum îți place pe copilă s-o dezmierzi.* O.I 155/21. *El intră în curtea mănăstirei, cu pardoseala ei de peire pătrale, printre cari creșteau în voie fire de iarbă.* P.L. 73/13 [V. 1; Pr. 1].

3. (În expr.) **Voie bună** v. bun[2] [V. 1]. **A da voie** = a permite. — *Îmi veți da voie, domnișoară, să vă petrec pîn-acasă?* P.L. 67/21 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **voie** (**O.I** 96/29, 140/7, 155/14; **P.L.** 67/21, 73/13), **voia** (**O.I** 155/21; **P.L.** 42/25, 53/5).

VOIEVÓD s. m. Prinț. *Părea un tînăr voievod Cu păr de aur moale, Un vînăt giulgi se-ncheie nod Pe umerele goale.* O.I 170/9 [V. 1].

VOINÍC[1] s. m. Tînăr chipeș, curajos, îndrăzneț. *Visînd cu doina tristă a voinicului de munte, Visul apelor adînce și a stîncelor cărunte... El deșteaptă-n sînul nostru dorul țării cei străbune.* O.I 35/1. *Un voinic cu ochi de vultur lunga vale o măsoară.* O.I 83/30. *Scumpă-i era frăția de cruce, ca oricărui voinic.* P.L. 11/6; cf. **O.I** 76/20, 79/17, 84/1; **P.L.** 4/28, 4/37, 5/22, 14/12 [V. 5; Pr. 5].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **voinic** (**O.I** 76/20, 83/30; **P.L.** 4/37), **voinicul** (**O.I** 79/17; **P.L.** 5/22, 14/12), g. d. **voinic** (**P.L.** 11/6), **voinicului** (**O.I** 35/1; **P.L.** 4/28), voc. **voinic** (**O.I** 84/1).

VOINÍC[2], **-Ă** adj. Robust, viguros, vînjos. *Și-apoi pleacă iar în lume năzdrăvanul cel voinic.* O.I 79/24. *Dar Făt-Frumos era voinic și știa drumul înapoi.* P.L. 12/32 [V. 1; Pr. 1].

VOINICÍE s. f. Vitejie, bravură, eroism. *Și-n peșterile păstorilor tineri... încolțea un dor mai adînc, mai întunecos, mai mare — dorul voiniciei!* P.L. 5/15 [Pr. 1].

VOÍNȚĂ s. f. I. Funcție psihică caracterizată prin orientarea conștientă a omului spre realizarea unui scop. *E o agonie a sufletului, o luptă vană, crudă, fără de voință.* P.L. 56/13. *În școală la ele [la albine] văd că suntem umbre fără voință.* P.L. 82/11; cf. **P.L.** 46/12, 56/9, 83/31 [Pr. 5].

2. Aspirație. *Voințele vi se realizează după gîndirea lor...* **P.L.** 42/10 [Pr. 1]. ◇ (În filozofia lui Schopenhauer) *La-nceput, pe cînd ființă nu era, nici neființă, Pe cînd golul era lipsă de viață și voință... Fu prăpastie?* O.I 132/14 [V. 1].

3. Intenție. *Îți sărut mîna pentru voința ce ai de-a mă face fericit.* P.L. 86/23 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **voință** (**O.I** 132/14; **P.L.** 46/12, 56/9, 56/13, 81/31, 82/11), **voința** (**P.L.** 86/23); pl. n. ac. **voințele** (**P.L.** 42/10).

VOIÓS, -OÁSĂ adj. **1.** Plin de voie bună, bine dispus, vesel. *Vom fi voioși și ieferi, Vei pierde dorul de părinți Și visul de luceferi.* O.I 176/6. *Iar boierii ce ședeau la masă în haine aurite, pe scaune de catifea roșie, erau foarte voioși cu zilele tinereții și voioși cu horele.* P.L. 6/2 [V. 1; Pr. 1]. ◒ (Metaforic) Care se petrece cu voie bună, plin de veselie. *Unii plini de plăcere petrec a lor viață, Trec zilele voioase și orele surid.* O.I 56/17 [V. 1].

2. Care aduce veselie, voie bună; desfătător, plăcut. *Toate păsările ies, Din huceag de aluniș La voioasul luminiș.* O.I 215/1 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **voiosul** (**O.I** 215/4); pl. n. ac. **voioși** (**O.I** 176/6; **P.L.** 6/2), **voioase** (**O.I** 56/17).

VOLÁN s. n. Garnitură la îmbrăcămintea feminină. *O să-ți spuie de panglice, de volane și de mode, Pe cînd inima ta bate-n ritmul sfînt al unei ode.* O.I 159/11; cf. **O.I** 161/13 [V. 2].

— Formă gramaticală: pl. n. ac. **volane** (**O.I** 159/11, 161/13).

VÓLBURĂ s. f. I. Trîmbă de nisip, vîrtej. *Zbura ca un gînd, cu o vijelie, printre volburele de nisip ce se ridicau în urmă-i.* P.L. 18/17. *Schelete înmormîntate de volburele nisipului arzător al pustiilor au să se scoale.* P.L. 19/35 [Pr. 2].

II. Plantă (*Convolvulus aroensis*). *Dintr-o volbură naltă, verde, se vedeau nemișcați doi ochi de jeratec.* P.L. 18/25 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **volbură** (**P.L.** 18/25); pl. n. ac. **volburele** (**P.L.** 18/17, 19/35).

VOLÚM s. n. Carte, tom. *În volumul ros de molii Cauți noaptea adevăr.* O.I 108/13 [V. 1]. ◒ (În context figurat) *Vai! tot mai gîndești la anii, cînd visam în academii. Ascultînd pe vechii dascăli cîrpocind la haina vremii, Ale clipelor cadavre din volume stînd s-adune.* O.I 110/17 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **volumul** (**O.I** 108/13); pl. n. ac. **volume** (**O.I** 140/17).

VOLUPTÁTE s. f. I. Plăcere senzuală. *Ei cheamă-n voluptatea orgiei zgomotoase De instrumente varbe a voastre fiici frumoase.* O.I 59/33 [V. 1].

2. Desfătare sufletească, încîntare. *Și blînde triste glasuri de vuiet se desfac... Acuș o armonie de-amor și voluptate Ca moloma cadență a undelor pe lac.* O.I 96/4. *O voluptate sufletească îl cuprinse.* P.L. 37/15. *Suridea în fața valurilor cu acea intensivă și dulce voluptate.* P.L. 100/35; cf. **P.L.** 26/34 [V. 1; Pr. 3]. ◒ (Metaforic) *Aerul cel alb rumenea voluptatea cîntecului.* P.L. 53/33 [Pr. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **Voluptatea morții** = asocierea plăcerii cu suferința în fața morții. *Pîn-în fund băui voluptatea morții, Nendurătoare.* O.I 199/7 [V. 1]. **Durerosă voluptate** v. dureros [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **voluptate** (**O.I** 96/4; **P.L.** 26/34, 37/15, 55/29, 100/35), **voluptatea** (**O.I** 59/33, 199/7; **P.L.** 53/33).

VOLUPTÓS, -OÁSĂ adj. Plin de voluptate, desfătător. *În odaie Luna varsă peste toate voluptoasa ei văpaie.* O.I 130/4. *Vezi acele femei, cari îi răspund prin ochiri voluptoase.* P.L. 87/8. *Ea... se lăsa mulată-n întreg de*

aceasta dulce și voluptoasă lumină. P.L. 93/17 ; cf. **P.L.** 39/20, 51/25, 98/17 [V. 1 ; Pr. 5]. ◒ (Construcție metaforică) **Voluptos joc cu lecane și cu glasuri tremurate** v. joc [V. 1]. ◇ (Adverbial) *Stelele mari izvorâse pe albastrele lanuri ale cerului și tremurá voluptos în aerul moale.* P.L. 39/17. *Se lăsá îmbrățoșărei zgomotoase ale oceanului... lologindu-se voluptos pe patul de valuri.* P.L. 100/32 [Pr. 2].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **voluptos** (**O.I** 36/14 ; **P.L.** 51/25, 98/17), **voluptoasă** (**P.L.** 93/17), **voluptoasa** (**O.I** 130/4 ; **P.L.** 39/20) ; pl. n. ac. **voluptoase** (**P.L.**87/8).

VORBĂREȚ, -EȚĂ adj. Bun de gură, guraliv, limbut. ◇ (Substantivat) *Locul hienei îl luă cel vorbareț.* O.I 61/3 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Expresiv. *Unu-n brațele altuia, tremurînd ei se sărutá, Numai ochiul e vorbareț, iară limba lor e mută.* O.I 82/18 [V. 1].

VÓRBĂ s. f. **1.** Cuvînt ; idee exprimată prin cuvinte ; spusă ; zisă. *A muri fără speranță ! Cine știe-amărăciunea Ce-i ascunsă-n aste vorbe?* O.I 52/30. *Vorba zice: „fugi încolo", rîsul zice: „Vino-ncoace",* O.I 159/24. *Ași văd din a ta vorbă că nu má înțelegi !* O.I 232/24. *Tu vrei să iubești . . . toată fibra inimei tale tremură la această vorbă.* P.L. 76/29 ; cf. **O.I** 25/19, 150/10, 157/11, 173/1 ; **P.L.** 13/6, 25/1, 28/31, 31/22, 46/7, 54/14, 64/28, 75/14, 77/30 [V. 7 ; Pr. 10]. ◒ (Ironic) *Tu, cu inima și minlea poate ești un paravan După care ea atrage vreun june curtezan, Care intră ca actorii cu pășciorul mărunțel, Lăsînd val de mirodenii și de vorbe după el.* O.I 162/28 [V. 1]. ◒ (În context figurat) *Vorbele iubirii moarte Vinovate-mi stau în față, Dovedite de minciună Cer să sting a lor viață.* O.I 125/13 [V. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **Vorbe rimate** = versuri (v. și șir). *El băga de samă că gîndirile ei adesa se transformau în șiruri rîtmice, în vorbe rimate.* P. L. 32/17 [Pr. 1]. **Vorbe arse de al buzelor foc** v. foc [V. 1].

2. Cuvîntare, expunere, discurs. *El ades suit pe-o piatră cu furbare se-nfășoară În stîndardul roș și fruntea-i aspră-adîncă, încrețită, Părea ca o noapte neagră de furtune-acoperită. Ochii fulgerau și vorba-i trezea furia vulgară.* O.I 52,20 [V. 1].

3. Convorbire, conversație, discuție. *Împărțind ale ei vorbe între-un crai bătrîn și-un fante.* O.I 162/34. *Uliciarul-i strimtă, și din ziduri vechi, Vorbe, rîs și plînset sună în urechi.* O.IV 364/10. *Rîdeau vorbind — adică mai mult rîs decît vorbă.* P.L. 67/36 [V. 2 ; Pr. 1]. ◇ Expr. **A intra în vorbă cu cineva** v. intra [Pr. 1]. **A se schimba o vorbă** v. schimba [Pr. 1]. **A sta la** (sau **de**) **vorbă v.** sta [V. 3]. **Nici vorbă măcar** = nicidecum, nici pomenală. *Și ea . . . să înșemneze ceva, să încifreze ceva în natură, ea, care nu-i decît o încifrațiune a aceleeași naturi? Nici vorbă măcar.* P.L. 81/22 [Pr.1]. ◒ (Construcție metaforică) **A-și face de vorbă cu părețîi și cu vîntul** v. vînt [Pr. 1]. ◒ Grai, limbă. *Străin la vorbă și la port, Lucești fără de viață.* O.I 171/5 [V. 1].

4. Mod, fel de a vorbi. *Și s-apropie de cori Un bătrîn atît de simplu, după vorbă, după port.* O.I 146/10. *Dacă vorba-i e plăcută și lăcerea-i încă place.* O.I 159/23 [V. 2]. ◇ Expr. **Vorbe mari** v. mare[1] [Pr. 1]. **A arunca vorbe mari** = a promite lucruri importante fără a le realiza prin fapte, a face demagogie. *Vedem că toți aceia care vorbe mari aruncă, Numai banul îl vînează și cîștigul fără muncă.* O.I 151/19 [V. 1].

5. (În expr.) **A ține la vorba lui** = a stărui în hotărîrea luată, a nu ceda. — *Nu, pe această-i voi, zise Făt-Frumos, ținînd la vorba lui.* P.L. 18/10 [Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **vorbă** (**O.I** 48/6, 146/10, 155/8, 157/14, 171/5, 232/24 ; **P.L.** 13/6, 25/1, 26/25, 28/31, 31/22, 67/36, 76/29, 81/22, 83/2, 95/36), **vorba** (**O.I** 25/19, 52/20, 159/23, 159/24 ; **P.L.** 18/10, 54/14 ; pl. n. ac. **vorbe** (**O.I** 52/30, 80/36, 150/10, 151/19, 157/11, 162/28, 162/34, 173/1 ; **O.IV** 364/10 ; **P.L.** 32/17, 46/7, 47/37, 64/28), **vorbele** (**O.I** 125/13 ; **P.L.** 77/30), g. d. **vorbelor** (**P.L.** 75/14).

***VORBĂRÉȚ, -EĂȚĂ** adj. v. **vorbareț.**

VORBÍ vb. IV. **1.** Intranz. A zice, a spune, a se exprima. *O sărmane ! ții tu minte cîte-n lume-ai auzit, Ce-ți trecu pe dinainte, cîte singur ai vorbit?* O.I 134/4. *Nu caut vorbe pe ales, Nici știu cum aș începe — Deși vorbești pe înțeles, Eu nu te pot prîcepe.* O.I 173/3. *N-aș vorbi un cuvînt... dacă m-ai iubi.* P.L. 86/13 ; cf. **O.I** 96/8, 162/12, 208/10 ; **O.IV** 333/1 ; **P.L.** 30/25, 42/37, 57/21, 84/4, 88/36 [V. 6 ; Pr. 6]. ◒ (Construcție metaforică) **A vorbi în poezii** v. poezie [V. 1]. ✦ A se adresa cuiva. *Iaca că nu má mai supăr... îți vorbesc blînd.* P.L. 70/29 [Pr. 1]. ◒ (Repetiție) — *Vorbește-mi, zise el rugători, cum știi tu cîteodată să vorbești, o-ți blîndețá uimitoare.* P.L. 70/25—26 [Pr. 2].

2. Intranz. și tranz. A sta de vorbă, a se întreține, a discuta. *Iar ea vorbind cu el în somn, Oftînd din greu suspiná.* O.I 168/21. *Astă-noapte mi se părea că vorbesc c-o stea.* P.L. 12/1. *Toată sara nu vorbi un cuvînt cu domnișoara.* P.L. 67/12 ; cf. **O.I** 55/22, 97/18 ; **P.L.** 39/33, 41/11, 46/35, 46/36, 59/12, 59/26, 61/18, 63/15, 63/16, 63/39, 64/1, 67/35, 68/1, 68/13, 68/31, 79/37, 81/20, 89/7 [V. 3 ; Pr. 20]. ◒ (Depreciativ) *Nu-i minune ca simțirea-i să se poată înșela, Să confunde-un crai de piță cu un crai de mahala, Căci cu dorul tău demonic va vorbi cîlugăreșle, Pe cînd craiul cel de pică de s-arată, pieptu-i crește.* O.I 162/37 [V. 1]. ◒ (Element de personificare) *Ale paserilor neamuri Ciripesc pitîle-n ramuri Și vorbesc cu alît de multe Înțelesuri.* O.I 121/17 [V. 1]. (În context figurat) *Trandafirul cel înfocat, crini de argint, lăcrimioarele sure ca mărgăritarul, mironosițele viorele și florile toate s-adunară vorbind fiecare în mirosul ei.* P.L. 23/23 [Pr. 1]. ◇ Expr. **A nu vorbi** (**cu cineva**) = a fi supărat, a nu avea relații (cu cineva). *După ce atîta vreme Laolaltă n-am vorbit Mie-mi pare că uitarăm Cît de mult ne-am fost iubit.* O.IV 370/2 [V. 1]. **Drept vorbind** v. drept[4] [Pr. 1]. **A vorbi drept** v. drept[4] [Pr. 1]. **A vorbi la ureche** v. ureche [Pr. 1]. ✦ Refl. impers. A se comenta, a se discuta. *Și prostatecele nări Și le umflă orișicine în savante adunări, Cînd de tine se vorbește.* O.I 134/31 [V. 1].

3. Intranz. A expune ; a ține un discurs. *Iar deasupra luturora va vorbi vrun mititel. Nu slăvindu-le pe tine... lustruindu-se pe el.* O.I 134/21. *Au de patrie, virtute nu vorbește liberalul, de ai crede că viața-i e curată ca cristalul?* O.I 150/7. *Totdeauna mă silești să vorbesc niște lucruri pe cari nici nu le ascult.* P.L. 69/6 [V. 2 ; Pr. 1]. ◒ (Ironic) *Oameni vrednici ca să șază în*

zidirea sfintei Golii, În cămeşi cu mîneci lunge şi pe capele scufie, Ne fac legi şi ne pun biruri, ne vorbesc filozofie. O.I 150/22 [V. 1]. ◇ Expr. **A vorbi într-un pustiu** v. p u s t i u [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **vorbesc** (**P.L.** 12/1, 46/36, 70/29, 79/37, 84/5), 2 sg. **vorbeşti** (**O.I** 173/3; **P.L.** 88/28, 88/36), 3 sg. **vorbeşte** (**O.I** 150/7; **P.L.** 41/11), **se vorbeşte** (**O.I** 134/31), 3 pl. **vorbesc** (**O.I** 121/17, 150/22; **O.IV** 333/4; **P.L.** 63/16), imp. 1 sg. **vorbeam** (**P.L.** 46/35), 3 sg. **vorbea** (**O.I** 29/2; **P.L.** 59/26, 61/18, 63/15), p. s. 3 sg. **vorbi** (**P.L.** 59/12, 67/12), 3 pl. **vorbiră** (**P.L.** 68/31), p. c. 2 sg. **ai vorbit** (**O.I** 134/4), 3 pl. **au vorbit** (**O.IV** 370/2), m. m. c. p. 3 sg. **vorbise** (**P.L.** 30/25), viit. 3 sg. **va vorbi** (**O.I** 134/21, 162/37), 1 pl. **vom vorbi** (**O.I** 55/22); conj. prez. 1 sg. **să vorbesc** (**P.L.** 69/6), 2 sg. **să vorbeşti** (**P.L.** 63/39, 70/26), 3 sg. **să vorbească** (**P.L.** 64/1, 81/20), 1 pl. **să vorbim** (**P.L.** 84/1, 89/7); opt. prez. 1 sg. **aş vorbi** (**P.L.** 86/13), 3 sg. **ar vorbi** (**O.I** 162/12, 208/10; **P.L.** 57/21); imper. 2 sg. **vorbeşte** (**P.L.** 70/25); inf. (**a**) **vorbi** (**O.I** 137/28; **P.L.** 42/37, 68/13); ger. **vorbind** (**O.I** 96/8, 97/18, 168/21; **P.L.** 23/23, 39/33, 67/35, 91/26); supin **de vorbit** (**P.L.** 68/1).

VORBÍRE s. f. **I.** Grai. *Ei simt c-u lor vorbire-i mai slabă, tot mai slabă.* O.I 97/35 [V. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **A cere veşmintele vorbirii** v. v e ş m i n t [V. 1].

2. Conversaţie, discuţie. *Ca o mreajă neagră cu nasul lungit, cu căciula lăsată pe ochi, părea că începuse o vorbire intimă cu el.* P.L. 45/12 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **vorbire** (**O.I** 97/35; **P.L.** 45/12), g.d. **vorbirii** (**O.I** 226/16).

VORBITÓR, -OÁRE adj. Care vorbeşte. ◒ (Construcţie metaforică) **Roiuri vorbitoare** = cete de oameni în migraţiune. *Cu creştetele albe preoţi cu pleata rară Trezeau din codri vecinici, din pace seculară, Mii roiuri vorbitoare, curgînd spre vechea Romă.* O.I 91/10 [V. 1].

VÓRNIC s. m. Mare slujitor la curtea domnească însărcinat cu conducerea treburilor interne ale ţării. ◒ (Glumeţ) *Măi molane,... de-ar fi-n lume-un stat de mîţe, zău că-n el le-aş pune vornic, Ca să ştii şi tu o dală boieria ce-i, sărmane.* O.I 48/7 [V. 1].

VORNICÉL s. m. Flăcău însărcinat cu poftirea şi cinstirea oaspeţilor la nunţile ţărăneşti. ◒ (Element de personificare) *Iată vine nunta-ntreagă — vornicel e-un grierel, Îi sar purici înainte, cu potcoave de oţel.* O.I 87/9 [V. 1].

VÓSTRU, VOÁSTRĂ adj. pos. (Precedat de art. „al", „a", „ai", „ale") **1.** (Arată posesiunea) Care aparţine persoanei căreia i se adresează cineva şi unui grup din care face parte aceasta. *De ce boala şi moartea să fie partea voastră?* O.I 59/23 [V. 1].

2. (Arată apartenenţa la un grup) Din care face parte persoana căreia i se adresează cineva. *Trăind în cercul vostru strîmt Norocul vă petrece, Ci eu în lumea mea mă simt Nemuritor şi rece.* O.I 181/13 [V. 1].

3. Care se află în relaţii de rudenie cu persoana căreia i se adresează cineva şi cu grupul din care face parte aceasta. *Ei cheamă-n voluptatea orgiei zgomotoase De instrumente oarbe a voastre fiici frumoase.* O.I 59/34. *Nu vedeţi că rîsul... e în fiii voştri plîns.* O.I 157/9 [V. 2].

4. (Indică subiectul, autorul unei acţiuni) *Şi de-aceea spusa voastră era sfîntă şi frumoasă.* O.I 35/13. *Voi, ce din munca voastră abia puteţi trăi?* O.I 59/22. *A voastre vieţi cu toate sunt ca undele ce curg.* O.I 157/3; cf. **O.I** 25/19, 35/12, 35/27, 35/28, 35/28, 35/30, 48/30, 62/11, 62/14, 115/13, 149/33, 157/2, 157/5, 157/9 [V. 17]. ◒ (Repetiţie) *Ştiu că a mea lîră d-a surda o să bată În preajma minţii voastre de patimi îmbătată, De-al patimilor dor; În preajma minţii voastre ucisă de orgie.* O.I 23/8—10 [V. 2].

5. (Pronominal, după prepoziţii care cer genitivul) *Şi pe voi contra voastră la luptă ei vă mîn.* O.I 59/20 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **vostru** (**O.I** 35/12, 35/28, 35/30, 157/5, 157/9, 181/13), **voastră** (**O.I** 25/19, 35/13, 35/28, 48/30, 59/20, 59/22, 59/23, 62/14, 149/33, 157/2); pl. **voştri** (**O.I** 157/9), **voastre** (**O.I** 23/8, 23/10, 35/27, 59/34, 62/11, 115/13, 157/3).

***VRAF** s. n. v. **vrav**.

VRĂJÁ s. f. **I.** (În basme şi în superstiţii) Mijloc magic cu ajutorul căruia se pot săvîrşi transformări miraculoase; vrăjitorie, magie. *Se ducea în lurbarea împărăţie a umbrelor, de unde venise pe pămînt, mumlă de vrăjile babei.* P.L. 20/38. *Apropiindu-ţi prin vrajă fiinţa mea şi dîndu-mi mie pe a ta, eu voi deveni om de rînd.* P.L. 47/10 [Pr. 2]. ◒ (Construcţie metaforică) **A umbla pe căile vrăjilor** v. u m b l a [Pr. 1]. ◒ (Metaforic) Zgomot confuz, misterios, sunet prelung şi surd; v. şi a i u r i t, v a i e r, v r a j ă. *Făt-Frumos auzi o vrajă lungă prin aer şi se uită prin nori.* P.L. 19/18 [Pr. 1]. ✦ Descîntec. *El şezu pe un scaun, iar ea şopti o vrajă dulce, şi cum îl sărută pe frunte, el se prefăcu într-o floare roşie.* P.L. 14/25 [Pr. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **Cînd torsul se aude la al vrăjilor caier** v. c a i e r [V. 1].

2. Încîntare, farmec. *Pare că şi trunchii vecinici poartă suflete sub coajă, Ce suspină printre ramuri cu a glasului lor vrajă.* O.I 85/6 [V. 1]. ◇ Loc. adj. **În vrajă** = care este vrăjit, fermecat, care încîntă. *În mijloc de codru-ajunse Lîngă teiul nalt şi vechi, Unde-izvorul cel în vrajă Sună dulce în urechi.* O.I 66/19 [V. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **Prins de vrajă** v. p r i n d e [V. 3].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **vrajă** (**O.I** 66/19, 76/29, 85/6, 103/17, 104/31; **P.L.** 14/25, 29/18, 47/10); pl. n. ac. **vrăjile** (**P.L.** 20/38), g.d. **vrăjilor** (**O.I** 37/15; **P.L.** 17/27).

VRĂJBĂ s. f. Ceartă, dezbinare, vrăjmăşie. *Murise vecinul şi lăsase de moştenire fiilor şi nepoţilor ura şi vrajba de stinge.* P.L. 3/9 [Pr. 1].

VRAV s. m. Grămadă, morman. *Şi prin cărţile în vraburi Umblă şoarecii furiş.* O.I 105/15 [V. 1]. ◒ (Ironic, în context figurat) *Viclean le bucuri de-ale noastre-ntreceri, Privind în vrav prostia imobilă.* O.IV 333/14 [V. 1].

VRĂJÍ vb. IV. T r a n z. (În basme şi în superstiţii) A transforma cu ajutorul vrăjilor. *Ca să vad-un chip, se uită Cum aleargă apa-n cercuri, Căci vrăjit de mult e lacul De-un cuvînt al sfintei Miercuri.* O.I 72/19. *Vrăjiţi sunt trandafirii De-un cuvînt al sfintei Vineri.* O.I

72/23 [V. 2]. ◇ Intranz. A face vrăji. ◒ (Element de personificare) *Biserica-n ruină Stă cuvioasă, tristă, pustie și bătrînă, Și prin ferestre sparte, prin uși fiuie vîntul — Se pare că vrăjește și că-i auzi cuvîntul.* O.I 69/20. *În van caut lumea-mi în obositul creier, Căci răpușit, tomatec, vrăjește trist un greier.* O.I 71/2 [V. 2]. ◒ (Metaforic) A invoca, a chema. *L-ale lăriei flamuri negre Ctrlova ostirea cheamă, În prezent vrăjește umbre dintr-al secolilor plan.* O.I 32/3 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **vrăjește** (**O.I** 32/3, 69/20, 71/2), **e vrăjit** (**O.I** 72/19); part. **vrăjiți** (**O.I** 72/23).

VRĂJÍT, -Ă adj. **I.** (În basme și în superstiții) Aflat sub puterea unei vrăji; fermecat. *Babă, cuprinsă de somnul ei de fer, se afundă în adîncul cel vrăjit și necunoscut al lacului.* P.L. 19/27 [Pr. 1].

2. Fig. Plin de farmec, incitător, fermecător. *Dar prin codri ca pălrunde Lîngă teiul vechi și sfînt, Ce cu flori ptn-în pămînt Un izvor vrăjit ascunde.* O.I 103/12 [V. 1].

VRĂJMÁȘ, -Ă adj. Dușman. *Mama cînd se luptă cu vrăjmașii ei, strigă cînd oboseșle: „Stai, să mai bem ellcoleacă de apă!"* P.L. 8/29 [Pr. 1].

VRÉ vb. II v. **vrea**.

VRÉA vb. II. Tranz. **I.** (Folosit și absolut; în concurență cu voi; și în forma *vrè*) **1.** A fi hotărît, a fi decis să..., a avea de gînd să...; a voi. *Pe căi bătuteadesea vrea mintea să mă poarte.* O.I 203/3. *Ruga mea fierbinte nu vrei să o auzi.* O.IV 132/31. *Împăratul... îl luă de mînă pe Făt-Frumos, ca și cînd ar fi vrut să-i spuie ceva în taină.* P.L. 10/24; cf. **O.I** 27/13, 36/12, 52/28, 53/19, 59/27, 107/12, 115/23, 127/14, 127/15, 128/1, 137/27, 146/16, 146/17, 173/11, 173/16, 174/9, 178/25, 210/2; **O.IV** 338/4, 338/10; **P.L** 10/39, 45/10, 53/3, 53/14, 63/25, 89/26, 89/27 [V. 2; Pr. 8]. ◒ (Repetiție) *Și nu voi ca să mă laud, nici că voi să te-nspăimînt, Cum veniră se făcură toți o apă și-un pămînt.* O.I 147/23 [V. 2]. ◇ Expr. **Vra** (sau **va**) **să zică** = a) însemnă. *Avea ochi albaștri, ceea ce vra să zică mult.* P.L. 66/14 [Pr. 1]; b) (cu valoare de conjuncție) așadar, deci. *Va să zică asupra acestui chip își concentrase el amorul lui.* P.L. 30/21. *Bărbatul e fireșle agresiv, va să zică natura lui se repetă în fiece exemplar în această privință.* P.L. 79/31 [Pr. 2]. ◒ (Construcție metaforică) **A vrea să zdrobească (cupa vieții)** v. zdrobi [V. 1]. **Somnul nu vrea să-mi lele vamă** v. vamă. [V. 1].

3. A pretinde, a cere. *Eu vreau să-mi dai copilul zburdalnic — pe Arald.* O.I 91/30. *Ce mai vrei cu-a tale sfaturi, Dacă știi a lor măsură.* O.I 198/7. *— Domnule! zice ca stăpînindu-se și stînd băț înaintea lui. Vrei să mă-nveți cum trebuie să mă port?* P.L. 69/10 [V. 2; Pr. 1]. ◒ (Repetiție) *Dar nu-l mai vrei pe Arald, căci nu mai vrei nimică.* O.I 92/10 [V. 2].

3. (Și în forma *vroi*) A dori, a pofti. *Aș vrea să văd acuma natalu meu pilcioară.* O.I 6/9. *Vreau să mă-nec de dulceu-nvăpăiere Al celui suflet ce pe al meu știe.* O.I 200/7. *Ar fi vroit să doarmă, să viseze, dar gerul îi înghesa pleoapele și-i painjinea ochii.* P.L. 32/6. *Aș vrea ca cineva să-mi ieie locul în această săhăstrie.* P.L. 82/27; cf. **O.I** 6/17, 27/16, 48/32, 82/28, 92/10, 95/31, 97/21, 102/10, 108/11, 116/18, 119/6, 127/27, 133/29, 146/7, 146/8, 160/23, 160/26, 172/29, 173/5, 174/7, 174/9, 177/21, 178/13, 228/10, 230/7; **O.IV** 365/17, 366/12, 430/13; **P.L** 14/39, 16/12, 23/4, 48/3, 70/17, 75/30, 76/27, 76/29, 77/3, 81/16, 82/14, 85/24, 86/16, 87/35, 94/27, 102/21 [V. 30; Pr. 18]. ◒ (Repetiție) *— Ce vreau, zise el c-o tristă blîndeță, ce vreu? Dar nu vezi cum sufăr? P.L.* 70/19. *Vrei un părinte? . . . Iată-mă. . . Vrei o casă? A mea îți stă deschisă! Vrei un amant, Cezara. . . . Iată-l.* P.L. 76/34, 35 [Pr. 5]. ◇ Expr. **Fă ce vrei!** v. face [V. 1; Pr. 1]. **Cît vrei!** = oricît (de mult). *De vorbit despre . . . istorie, geografie și alte lucruri folositoare, da! se-nțelege, cît vrei!* **P.L.** 68/2 [Pr. 1]. **Vrînd-nevrînd** = mai mult de silă decît de bunăvoie; fie că dorești, fie că nu dorești. *Vrînd-nevrînd, lui îi erau toate mijloacele binevenite.* P.L. 91/18, 19 [Pr. 2].

4. A consimți, a fi de acord, a se învoi. *Nepuînd să le ajungă, crezi c-or vrea să le admire?* O.I 134/25. *Și rușinos și drăgălaș, Mai nu vrea, mai se lasă.* O.I 175/8. *Și cît de mult îmi pare rău . . . Că nu mai vrei să le arăți Lumină de-n departe.* O.I 184/21 [V. 3].

II. (Ca verb auxiliar) *Acolo-n ochi de pădure, Lîngă balta cea senină Și sub trestia cea lină Vom ședè în foi de mure.* O.I 54/21. *Ulte-o să le-nece oare Valurile, vînturile.* **O.IV** 396/7. *Meștere Ruben, oare cînd voi ajunge să prieep adîncimea ta?* P.L. 42/15 [V. 227; Pr. 156].

— Forme gramaticale: ind. prez. (**I**) 1 sg. **vreau** (**O.I** 91/30, 200/7; **P.L.** 14/39, 70/19), **vreu** (**P.L.** 70/19), **voi** (**O.I** 27/13, 27/13, 27/21, 65/9, 65/13, 127/14, 127/15, 137/27, 147/23, 147/23, 166/23, 173/11, 173/16, 174/9, 216/10, 219/5, 221, 221/1, 223/5; **P.L.** 18/9, 53/38, 89/27). 2 sg. **vrei** (**O.I** 92/10, 92/10, 95/31, 97/21, 108/11, 146/7, 160/23, 173/5, 174/4, 177/21, 178/13, 178/17, 178/25, 184/21, 187/5, 198/7, 210/2, 228/10; **O.IV** 365/17, 432/34; **P.L.** 16/12, 53/3, 68/2, 69/10, 70/17, 75/30, 76/27, 76/29, 76/34, 76/35, 76/35, 77/3, 87/35, 88/8, 89/26), 3 sg. **vrea** (**O.I** 160/26, 160/31, 175/8, 203/2, 203/3; **O.IV** 366/12; **P.L.** 53/14), **vra** (**O.I** 36/12; **P.L.** 66/14), **va** (**P.L.** 30/21, 79/31), 2 pl. **vreți** (**O.I** 48/32, 59/27), 3 pl. **vor** (**O.I** 52/28, 102/10, 128/1, 133/29, 198/9; **O.IV** 338/4, 338/10); (**II**) 1 sg. **voi** (**O.I** 55/4, 55/6, 107/18, 116/8, 116/19, 125/5, 125/5, 126/1, 129/7, 173/13, 175/27, 187/3, 188/14, 218/7, 223, 223/1; **P.L.** 14/24, 17/31, 31/36, 42/15, 46/28, 47/10, 47/32, 48/8, 48/10, 55/27, 59/23, 60/26, 69/30, 70/10, 75/26, 75/34, 82/29, 82/36, 87/17, 87/24, 89/8, 94/9, 96/28, 98/28, 101/9), postpus (**O.I** 118/7, 129/11, 140/5, 149/12, 231/20; **O.IV.** 430/5), **oi** (**O.I** 9/1, 49/7, 55/7, 55/16, 115/26, 116/2, 127/17, 128/10, 133/35, 141/15, 170/30, 171/4, 172/24, 174/23, 181/24, 187/1, 209/15, 216/25, 219, 219/1, 220/5, 223/21; **P.L.** 6/10, 6/14, 6/14, 11/16, 15/33, 15/40, 17/14, 17/31, 19/39, 21/28, 21/28, 21/33, 21/33, 48/8, 69/30, 90/20, 90/21, 2 sg. **vei** (**O. I** 65/6, 65/6, 91/29, 102/7, 107/4, 107/18, 120/18, 129/6, 129/17, 137/13, 146/13, 146/16, 146/17, 147/34, 162/24, 176/7, 227/3; **P.L.** 8/11, 11/15, 41/17, 41/41, 42/26, 12/29, 42/32, 42/32, 42/39, 42/39, 42/40, 47/12, 47/18, 47/33, 47/40, 48/9, 48/10, 48/11, 70/38, 71/15, 75/33, 80/34, 86/9, 87/13, 99/33), postpus (**O.I** 75/9, 120/7, 120/19, 127/20, 160/19, 196/4, 206/11), **ai** (**O. I** 134/19), **i** (**O.I** 55/1, 55/9, 55/15, 80/32, 183/27, 183/29; **O.IV** 396/9; **P.L.** 14/19, 43/5, 43/6, 94/33), 3 sg. **va** (**O.I** 23/16, 61/9, 61/18, 61/19, 61/19, 61/20, 61/20, 116/13, 127/23, 128/2, 129/12, 129/12, 129/13, 129/18, 133/33, 134/21, 134/33, 144/27, 154/7, 157/7, 157/15, 162/37, 175/28, 208/2, 212/7, 218/5, 225/1; 225/3; **P.L.** 8/32, 8/32, 26/4, 26/4, 28/11, 28/12, 30/30, 30/30, 41/30, 42/31, 42/34, 42/34, 42/35, 42/37, 42/37, 42/38,

47/18, 47/24, 58/5, 48/21, 49/31, 55/14, 55/27, 57/12, 82/33, 82/34, 82/35, 85/6, 86/10, 87/13, 94/25, 98/35), poposit (O.I 101/5), o (O.I 23/7, 38/22, 61/2, 76/12, 83/2, 115/21, 116/12, 118/6, 118/9, 118/12, 127/13, 127/24, 133/7, 133/29, 133/32, 133/35, 134/8, 134/11, 134/12, 134/13, 134/27, 146/7, 146/19, 146/19, 149/35, 149/36, 155/6, 157/16, 159/11, 162/22, 164/13, 165/2, 168/4, 170/32, 179/2, 196/13, 198/10, 200/2, 211/17, 211/21, 211/23, 212/6, 218/4, 226/2, 230/14; O.IV 369/8, 396/3, 396/7; PAM. XIX 269/35; P.L. 77/1, 84/9). a (O.I 55/10, 55/13, 61/10, 61/13, 83/20, 109/21. 115/26, 116/7, 137/26, 162/11; 183/20; P.L. 23/35, 49/21, 89/40, 90/18, 90/20, 90/20), 1 pl. vom (O.I 54/24, 55/22, 75/10, 75/17, 101/1, 129/18, 176/5, 176/6, 231/21; P.L. 15/28, 49/25, 49/26, 49/27, 49/28, 50/5, 94/10), om (O.I 55/19. 101/3, 101/10, 146/20, 176/2, 231/22; P.L. 6/15, 6/16, 6/16, 8/40, 21/19. 75/3, 75/1, 74/4, 75/5), postpus (O.I 65/20, 101/5, 101/7, 231/19), 2 pl. veţi (O. I 59/12, 59/30, 61/6, 6/11; P.L. 59/25, 64/35, 67/21, 75/30. 75/30), 3 pl. vor (O.I 61/8, 120/1, 129/6, 133/29, 134/26, 134/31, 134/35, 136/4, 225/5, 225/14; P.L. 5/4, 13/2, 28/6, 47/21, 47/25, 47/25, 47/26, 47/26, 47/27, 48/11, 64/30, 64/31, 64/36, 70/9, 90/8), postpus (O.I 75/18, 127/26, 196/29), or (O.I 27/21, 61/12, 61/17, 75/12, 75/24, 133/36, 134/2. 134/25, 144/34, 176/13, 176/1, 183/30, 196/27, 201/2, 208, 208/1, 211/2, 212/8, 216/27, 220/7, 220/9, 222.8, 222/10, 223/23, 225/7, 230/10; O.IV 338/4, 432/14, 432/15; P.L. 23/36, 41/22. 47/23, 61/34, 87/38), p.s. 3 sg. vru (P.L. 63/25), p.c. 1 sg. am vrut (P. L. 10/39), 3 sg. a vrut (O.I 53/19), vilt. 2 sg. vei vrea (O.I 146/16, 146/17), 3 sg. va vrea (O.I 61/19), 3 pl. or vrea (O.I 131/25); conj. prez. 2 sg. să vrei (P.L. 81/16), 3 sg. să vrele (P.L. 89/21); opt. prez. 1 sg. aş vrea (O.I 6/9, 6/17, 116/18, 127/27, 174/9, 230/7; O. IV 430/13; P.L. 82/27, 86/16), 2 sg. ai vrea (O.I 119/6, 172/29), ai vrè (O. I 82/28, 107/12), 3 sg. ar vrea (O. I 27/16, 115/23, 146/8), ar vrè (P.L. 18/3, 82/14), p. 3 sg. ar fi vrut (P.L. 10/24, 23/4, 45/10, 94/27, 102/21), ar fi vroit (P.L. 32/6); ger. vrînd (P.L. 91/18), nevrînd (P.L. 91/19). — Variante: (Mold. Transilv.) vrè (O.I. 82/28, 107/12; P.L. 18/3, 70/19, 82/14,) vb. II; vroi (P.L. 32/6) vb. IV.

VRĂDNIC, -Ă adj. Care este demn (de ...), care merită (să ...). *Oameni vrednici ea să şază în zidirea sfîntei Golii.* O.I 150/20 [V. 1]. ◆ Sîrguincios, harnic, capabil. *Crezi că le-aş fi ales de discipul al meu, de nu le ştiam vrednic şi adînc?* 42/20 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. vrednic (P.L. 42/20); pl.n.ac. vredniel (O.I 150/20).

VRÉME s.f. I. **1.** Timp. *Unul caută-n oglindă de-şi buclează al său păr, Altul caută în lume şi în vreme adevăr.* O.I 130/24. *Prin vremea trecătoare luceşte prea curat l'n chip îdiat de daltă.* O.IV 430/3. *Pentru feţi-frumoşi vremea nu vremuieşte.* P.L. 23/36. *Azi sunt încredinţat că vremea nemărginită este făptura a nemuritorului nostru suflet.* P.L. 41/8; cf. P.L. 25/11, 41/23, 41/23, 41/24, 41/33, 43/12, 69/36 [V. 2; Pr. 9]. ◒ (Comparaţie) *Tot ca vremea, bucală eu bucală, poţi fi în orice loc dorit, pe care n-o poţi părăsi nelmplută.* P.L. 41/35 [Pr. 1]. ◒ (În context figurat) *Şi mi-i ciudă cum de vremea, Să mai treacă se îndură.* O.I 106/13 [V. 1]. ◇ Expr. **Valurile vremii** = = curgerea timpului (În contexte figurate) *Din valurile vremii, iubita mea răsai Cu braţele de marmur, cu părul lung, bălai.* O.I 213/1. *Zadarnic după umbra ta dulce [braţele] le întind: Din valurile vremii nu pot să te cuprind.* O.I 213/20; cf. O.I 213 [V. 3]. ◒ (Construcţii metaforice) **Vremea încearcă în zădar din geheri a se muşte** v. g o l [V. 1]. **Vreme trece, vreme vine,** sugerează scurgerea continuă a timpului; (v. şi g a m ă, t r e c e r e). *Codrule cu rîuri line, vreme trece, vreme vine, Tu din tînăr precum eşti Tot mereu întinerești.* O.I 123/20. *Vreme trece, vreme vine; Toate-s vechi şi nouă toate.* O.I 194,1. *Tu aşază-le deoparte, Negăsindu-le pe tine, Cînd cu zgomote departe Vreme trece, vreme vine.* O.I 194/16; cf. O.I 198/20, 198/20 [V. 8].

2. Interval, răstimp, perioadă. *De cînd nu ne-am văzut Multă vreme au trecut.* O.I 123/4. *După ce atîta vreme Laolaltă n-am vorbit.* O.IV 370/1. *Lasă pe unul să-ţi ie locul, pe cîtă vreme ei lipsi din el.* P.L. 41/41. *Cînd, în vremea carnavalului mă deghizez cu vreun caftan, cred a relua adevăratele mele veşminte.* P.L. 65/24; cf. O.I 123/23; O.IV 370; P.L. 8/33, 60/22, 61/4, 66/18, 81/2, 81/7 [V. 4; P. 8]. ◒ (Metaforic; element de personificare) — *Ce te legeni, codrule, Fără ploaie, fără vînt . . . ?* — *De ce nu m-aş leagăna, Dacă trece vremea mea!* O.I 214/5 [V. 1]. ◇ Loc. adv. **În** (sau **pe**) **vremea aceea** v. a c e l a [Pr. 3]. **În vremea asta** = în acest timp. *În vremea asta Cătălin, Viclean copil de casă, Ce împle cupele cu vin Meseniior la masă . . . Se furişează pînditor Privind la Cătălina.* O.I 173/21. *În vremea asta, Cezara, curioasă şi neastîmpărată, cotrobăia prin odaia pictorului.* P.L. 83/13 [V. 1; Pr. 1]. ◇ Loc. conj. **În vreme ce** = în timpul în care, pe cînd. *Apoi ea be pulere, în vreme ce duşmanul ei numai apă.* P.L. 8/31. *În vreme ce doctorul . . . vorbea cu sine însuşi, tatăl Mariei fixa portretul din părete.* P.L. 59/25 [Pr. 2]. ◇ Expr. **Din vreme în vreme** = din timp în timp. *Pe drumul lung şi cunoscut Mai trec din vreme-n vreme.* O.I 186/4 [V. 2]. **Pe o vreme** = pentru un timp limitat. *Pe o vreme să puteţi schimba firile — Iu poţi să dai umbrei tale toată finaţa la trecătoare de azi.* P.L. 42/6 [Pr. 1]. **A nu avea vreme** v. a v e a [V. 1].

3. Timp prielnic pentru desfăşurarea unei acţiuni; prilej, ocazie, moment. ◇ Loc. adj. şi adv. **Fără** (sau **înainte**) **de vreme** = (care se întîmplă) înainte de termen, prematur. *Ne-aţi venit apoi . . . Veşteziţi fără de vreme, dar cu creieri de copil.* O.I 151/13. *Slăpîne, adăugi calul, tu ai izbit meazănoaptea de a căzut la pămînt cu două ceasuri înainte de vreme.* P.L. 1,33 [V. 1; Pr. 1].

4. Perioadă determinată istoriceşte; epocă, secol, veac. *Şi bogat în sărăcia-i ea un astru el apune, Preot desţelpărei noastre, semnelor vremei profet.* O.I 32,18. *De-aşa vremi se-noredniciră cronicarii şi rapsozii.* O.I 149/21. *Să trăiesc în vremea lui Mircea cel Mare . . . este oare absolut imposibil?* P.L. 25/36; cf. O.I 35/6, 14/20, 53/17, 61/6, 92/11; P.L. 38/26, 41,12 [V. 7; Pr. 3]. ◒ (În context figurat) *Pierdui e lună-n zarea tinereţii Şi multă-i gura dulce-a altor vremuri.* O.I 201/13 [V. 1]. ◇ Loc. adj. **Din alte vremuri** = de demult, vechi. *Şi cu focul blînd din glasu-ţi, lu mă dori şi mă cutremuri, De imi pare o poveste de amor din alte vremuri.* O.I 155/2 [V. 1]. ◇ Loc. adv. **După vremuri** = în cursul veacurilor, din străbuni. ◒ (Repetiţie) *După vremuri multi veniră, începînd cu acel oaspe Ce din vechi se pomeneşte, cu Dariu a lui Istaspe. Multi durară, după vremuri, peste Dunăre sruu pod.* O.I 147/17, 19 [V. 2]. **În vremea veche** = de demult, cîndva. ◒ (Repetiţie) *În vremea veche, pe cînd*

oamenii, cum sunt ei azi, nu erau decît în germenii viitorului, pe cînd Dumnezeu călca încă cu picioarele sale sfinte pietroasele pustii ale pămîntului, — în vremea veche trăia un împărat întunecat şi gînditor. P.L., 3/1, 4 [Pr. 2]. **În alte vremi** = odinioară, cîndva, în trecut. *Pare că se făcuse în alte vremi, între alţi oameni!* P.L., 38/14 [Pr. 1]. ◒ (Construcţii metaforice) **A eîrpoi la haina vremii** v. c î r p o c i [V. 1]. **Al vremurilor vad** v. v a d [V. 1]. **Negură de vremi** v. n e g u r ă [V. 1]. **Umbra vremilor** v. u m b r ă [V. 1]. **A muia pana în culoarea unor vremi de mult trecute** v. p a n ă [V. 1].

II. Situaţie meteorologică cuprinzînd totalitatea stărilor atmosferice. *Cu a mele coale eu cerc vremea de semnoale.* O.I 46/12. *Că de-i vremea rea sau bună, Vîntu-mi bate, frunza-mi sună.* O.I 125/25; cf. **O.I** 124/1 [V. 3]. ◇ Expr. **Bună vreme** v. b u n [2] [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **vreme** (**O.I** 84/1, 112/24, 123/4, 123/20, 123/20, 130/21, 151/13, 186/4, 186/4, 191/1, 194/1, 194/16, 194/16, 198/20, 198/20; **O.IV** 370, 370/1; **P.L.** 8/31, 19/33, 23/11, 41/23, 41/41, 42/6, 59/25, 61/1, 66/18, 69/36, 81/2, 81/7), **vremea** (**O.I** 35/6, 46/12, 53/17, 92/11, 106/13, 123/23, 123/25, 124/1, 173/21, 176/27, 214/5; **O.IV** 430/3; **P.L.** 3/1, 3/1, 8/33, 13/9, 22/9, 25/36, 28/36, 41/8, 41/23, 41/21, 41/35, 43/12, 60/22, 65/24, 83/13, 84/29), g.d. **vremii** (**O.I** 32/18, 110/16, 213, 213/1, 213/20), **vremei** (**P.L.** 41/33); pl.n.ac. **vremi** (**O.I** 32/22, 44/20, 129/1, 149/21; **P.L.** 38/14, 38/26), **vremuri** (**O.I** 117/17, 117/19, 155/2, 201/13), **vremile** (**O.I** 61/6; **P.L.** 48/12), g.d. **vremilor** (**O.I** 120/21), **vremurilor** (**O.I** 44/6).

VREMUÍ vb. IV. I n t r a n z. (Despre vreme) A trece, a se scurge. *Dac-a fi adevărat ce zice lumea: că pentru feţii-frumoşi vremea nu vremuieşte, apoi poate c-or fi trăind şi astăzi.* P.L. 23/36 [Pr. 1].

VREODÁTĂ adv. (Şi în forma *vrodată*) **1.** Mai de mult, cîndva, odată. *Unde ai văzut tu vrodată aste fări necunoscute?* O.I 155/19. *Dar m-ai văzut altfel vrodată?* P.L. 60/36. *Trebuie să te fi îndoit vreodată în viaţa ta de ceva.* P.L. 85/4; cf. **P.L.** 45/26 [V. 1; Pr. 3]. ◆ Măcar o singură dată. *O dacă i-ai fi văzut aceşti ochi vrodată în viaţa ta.* P.L. 31/8. *Să mă ia dracul, fătul meu, dac-am fost trist vrodată.* P.L. 74/38 [Pr. 2].

2. În viitor, la un moment dat. *Eu nu ţi-aş dori vrodată să ajungi să ne cunoşti.* O.I 147/15. *Nu credeam să-n-văţ a muri vrodată.* O.I 199/1. *Dacă vrodată iubirea ar pătrunde în inima-mi, aş muri de amor.* P.L. 90/6; cf. **O.I** 23/16; **O.IV** 364.1 [V. 4; Pr. 1]. ◒ (În context figurat) *De ce taci, cînd fermecată Inima-mi spre tinereţe? Mai suna-vei dulce corn, Pentru mine vreodată?* O.I 206/12 [V. 1].

3. Niciodată. *N-oi uita vrodată . . . Geniu-ţi romantic, munţii în lumină.* O.I 9/1 [V. 1].

— Variantă: **vrodátă** (**O.I** 9/1, 117/15, 155/19, 199/1; **P.L.** 31/8, 31/8, 60/38, 74/38, 90/6) adv. — Pronunţat şi: *vre-o-dată* (**O.I** 206/12).

VRÉME s.f. Dorinţă, poftă, plăcere. *Fiecine cum i-e vremea, despre fete samă deie-şi.* O.I 79/29 [V. 1].

VREÚN, VREO adj. nehot. (Şi în formele *vrun, vun*), Careva, oarecare. *Poate vrun pedant cu ochii cei verzui, peste un veac, Pintre tomuri brăcuite, aşezat şi el, un brac, Aticismul limbii tale o să-l pună la cîntări.* O.I 134/9 *M-a fărmecat cu vo scînteie Din clipa-n care ne văzum.* O.I 208/5. *S-ar înşela cineva crezînd că toate uşurinţele călugăriţelor aveau vro însemnătate.* **P.L.** 75/13; cf. **O.I** 48/3, 48/11, 83/27, 134/6, 134/14, 134/21, 134/27, 137/12, 140/34, 142/1, 147/19, 149/36, 151/14, 151/15, 155/26, 155/26, 155/28, 155/31, 159/5, 159/25, 162/26, 164/7; **O.IV** 366/13; **P.L.** 11/24, 44/18, 44/20, 44/26, 45/27, 49/3, 52/23, 64/9, 65/25, 68/29, 81/20, 91/22, 93/37, 95/36, 96/34 [V. 25; Pr. 16]. ◆ Aproximativ, cam. *Să sfinţeşti cu mii de lacrimi un instinct atît de van Ce le-a-bate şi la paseri de vreo două ori pe an.* O.I 155/36. *Era aninat într-un cui bustul în mărime naturală a unui copil ca de vro optsprezece ani.* P.L. 29/40. *Dînd ca din întîmplare de mîna pictorului, care conţinea vro cîteva piese de aur, crezu că ce-i găsit îi bun găsit.* P.L. 83/7; cf. P.L. 29/25 [V. 1; Pr. 3].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **vreun** (**O.I** 149/36, 151/14, 155/26, 159/25, 162/26; **P.L.** 91/22), **vrun** (**O.I** 134/9, 134/21, 134/27, 147/19, 151/15, 155/28; **P.L.** 65/25), **vun** (**O.IV** 366/13; **P.L.** 64/9), **vreo** (**O.I** 134/6, 134/14, 140/34, 155/6, 155/31, 155/36, 159/5, 164/7; **P.L.** 52/23), **vro** (**O.I** 48/3, 48/11, 137/12, 142/1; **P.L.** 29/40, 44/20, 44/26, 45/27, 49/3, 75/13, 83/7, 93/37, 95/36, 96/34), **vo** (**O.I** 83/27, 208/5; **P.L.** 29/25, 44/18, 68/29, 81/20), g.d. **vreunui** (**P.L.** 11/24). — Variante: **vrun, vro** (**O.I** 48/3, 48/11, 134/9, 134/21, 134/27, 137/12, 142/1, 147/19, 151/15, 155/28; **P.L.** 29/40, 44/20, 44/26, 45/27, 49/3, 65/25, 75/13, 83/7, 93/37, 95/36, 96/34), **vun, vo** (**O.I** 83/27, 208/5; **O.IV** 366/13; **P.L.** 29/25, 44/18, 64/9, 68/29, 81/20) adj. nehot.

VRÍSTĂ s.f. v. **vîrstă**.

VRODÁTĂ adv. v. **vreodată**.

VROÍ vb. IV v. **vrea**.

VRUN, VRO adj. nehot. v. **vreun**.

VUN, VO adj. nehot. v. **vreun**.

VUÍ vb. IV. I n t r a n z. **1.** A produce un zgomot prelungit; a hurui. *S-aude vuind încet o roată pe apă.* P.L. 93/38 [Pr. 1]. ◆ (Despre sunete) A răsuna. *Melatica, vibrînda a clopotelor jale Vuieşte în cadenţă şi sună întristat.* O.I 1/7 [V. 1]. ◆ (Despre persoane) A vocifera, a face gălăgie. *Cum venea vuind, Făt-Frumos o apucă de mijloc şi o întîlni cu toată puterea într-o piuă mare de peatră.* P.L. 6/39 [Pr. 1].

2. (Subiectul indică locul unde se produce zgomotul) A face zgomot, a lărmui. *Oamenii aşteptau murmurînd la faima venirei lui, cum vuieşte un lan de grîu la suflarea unui vînt.* P.L. 22/7 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **vuieşte** (**O.I** 1/7; **P.L.** 22/7); ger. **vuind** (**P.L.** 6/39, 93/38).

VUÍET s.n. **1.** Zgomot prelungit şi înăbuşit; muget, freamăt, vîjîit. *Pe maturile Seinei, în faelon de gală, Cezarul trece palid, în gînduri adîncit; Al undelor greu vuiet, vuirea în granit A sute d-echipajuri, gîndirea-i n-o înşală.* O.I 61/23. *Şi prin vuietul de valuri, Prin mişcarea naltei ierbi, Eu te fac s-auzi în taină Mersul cîrdului de cerbi.* O.I 110/9. *În vuietul de vînturi auzit-am a lui mers.* O.I 115/17 [V. 3]. ◆ Zuruit, zăngănit. *Răc-*

nele, vuiet de-arme pălrund marea cea caldă. O.I 62/19. *Cînd era-nspre sara zilei a treia, buzduganul, căzînd, se izbi de o poartă de aramă şi făcu un vuiet puternic şi lung.* P.L. 5/21 [V. 1; Pr. 1].

2. Gălăgie, larmă. *Şi bîtnde, triste glasuri din vuiet de desfac.* O.I 96/1. *Dar cum auzi vuietul venirei lui, faţa ei se-nsenină.* P.L. 22/31 [V. 1; Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **vuiet** (**O.I** 61/23, 62/19, 96/1; **P.L.** 5/21), **vuietul** (**O.I** 110/9, 115/17; **P.L.** 22/31).

VUÍND, -Ă adj. Răsunător, puternic. ◒ (Element de personificare) *Şi pasărea cîntă suspine-imitîndă Un cîntec de-amor, Ecou-i răspunde cu vocea-i vuindă La plînsu-i de dor.* O. I 3/19 [V. 1].

VUÍRE s. f. Zgomot surd, vuiet. *Pe malurile Seinei în faelon de gală, Cezarul trece palid, în gînduri adîncit; Al undelor greu vuiet, vuirea în granit A sute d-echipajuri, gîndirea-i n-o înşală.* O.I 61/23. *Rturi de fulgere îl urmăreau, popoare de lunele bătrîne, vuirea nemărginirei, ce tremura mişcată.* P. L. 54/5. *Vuirea mării, măreţia nopţii, îl adînceau într-un somn atît de tare şi fericit.* P. L.. 99/14 [V. 1; Pr. 2].

VULGÁR, -Ă adj. (Sens etimologic) Al poporului, popular. *El ades suit pe-o piatră cu turbare se-nfăşoară În sfîndardul roş şi frunlea-i aspră-adîncă, încreţită, Părea ca o noapte neagră de furtune-acoperită, Ochii fulgerau şi vorba-i trezea furia vulgară.* O. I 52/20 [V. 1].

VÚLPE s. f. Animal (*Vulpes vulpes*). *Donici cuib de-nţelepciune, Care, cum rar se întîmplă ca să mediteze pune Urechile ce-s prea lunge ori coarnele de la cerb, Unde-i boul lui cuminte, Unde-i vulpea diplomată?* O. I 31/16 [V. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **Evlavie de vulpe** v. evlavie [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **vulpe** (**O. I** 150/25), **vulpea** (**O. I** 31/16).

VÚLTUR s. m. Pasăre răpitoare de zi. *Vulturii porniţi la ceruri plin' la ramuri nu ajung.* O. I 144/11. *Vulturii... stau amuţiţi pe creştetele seci şi sure a stîncelor nalte.* P. L. 5/7. *Asemenea unor aripi de vultur sălbatic, cuprindea, ca un privaz, părul negru şi uscat, acea frumoasă şi ostenită faţă de marmură.* P. L. 92/21 [V. 1; Pr. 2]. ◒ (Comparaţie) *Căci te iubesc, copilă... ca vulturul mărirea.* O. I 22/7. *Îmi tîrăsc soartea ca un vultur ce îşi tîrăşte aripa frîntă.* O. I 26/21. *Buzduganul... sclipea prin nori şi prin aer ca un vultur de oţel, ca o stea năzdrăvană.* P. L. 5/18 [V 2; Pr. 1]. ◇ *Ochi de vultur* = privire foarte ageră, pătrunzătoare. *Un voinic cu ochi de vultur lunga vale o măsoară.* O. I 83/30 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **vultur** (**O. I** 26/21, 83/30; **P. L.** 5/18, 92/21), **vulturul** (**O. I** 22/7); pl. n. ac. **vulturii** (**O. I** 144/11; **P. L.** 5/7).

VULTURÉŞTE adv. Ca un vultur, cu iuţeală de vultur. ◒ (Construcţie metaforică) **A se întinde vultureşte** v. întinde [V. 1].

VUM interj. Onomatopee care redă sunetul unui clopot cu timbru grav. *Vum! sunetul unui clopot urieşesc... şi Dan se simţi trăsnit şi afundat în nemărginire.* P. L. 53/41 [Pr. 1].

Z

ZA s. f. (La pl.) Haină făcută dintr-o țesătură de inele mici de fier, folosită în evul mediu pentru a proteja corpul de lovituri. *S-a-mbrăcat în zale lucii cavalerii de la Malta.* O. I 146/27. *Te fălești că înainte-ți răsturnat-ai valvîrtej Oștile leite-n zale de-mpărați și de vileji?* O. I 147/26 [V. 2]. ◒ (În context figurat) *Vedeți cum urna creapă, cenușa reînvie... Cum umbrele se-mbracă în zale ferecate.* O. I 24/28 [V. 1].

ZADÁR s. n. (Și în forma *zădar*; în loc adv.) **În zadar** = degeaba, în van, fără folos. *În zădar caul al vieței înțeles nedezlegat.* O. I 44/9. *Cine e nebun să ardă în cărbuni smarandul rar Ș-a lui vecinică lucire s-o strivească în zadar?* O. I 83/8. *Azi nici măcar îmi pare rău Că trec cu mult mai rar, Că cu tristețe capul tău Se-ntoarce în zădar.* O. I 192/12; cf. **O. I** 44/7, 53/2, 54/5, 74/18, 83/19, 202/14; **P. L.** 43/6, 53/15, 53/21 [V. 9; Pr. 3]. ◒ (Repetiție) *În zadar striga-mpăratul ca și leul în turbare... În zadar flamura verde o ridică înspre oaste.* O. I 148/11, 13. *În zadar boltita tiră ce din șapte coarde sună, Tînguirea ta de moarte în cadențele-i adună; În zadar în ochi avea-vei umbre mîndre din povești... În zadar o rogi: „Consacră-mi Creștetul cu-ale lui gînduri, să-l sfințesc cu-a mele lacrămi".* O. I 160/17, 19, 21 [V. 5]. ◒ (Construcție metaforică) **Vremea încearcă în zădar din goluri a se naște** v. g o l[1] [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **zadar** (**O. I** 53/2, 54/5, 74/18, 83/8, 83/19, 148/11, 148/13, 160/17, 160/19, 160/21, 202/14; **P. L.** 43/6, 53/15, 53/21), **zădar** (**O. I** 44/7, 44/9, 176/27, 192/12). — Variantă: (regional) **zădár** (**O. I** 44/7, 44/9, 176/27, 192/12) s.n.

ZAHÁRNIC, -Ă adj. Fără rost, fără folos, inutil. ◒ (Construcție metaforică) **Reci și zadarnice lacrime** v. l a c r i m ă [Pr. 1]. ◇ (Adverbial) *Pe inima-mi pustie zadarnic mîna-mi țiu.* O. I 71/3. *Zadarnic după umbra ta dulce* [brațele] *le întind: Din valurile vremii nu pot să te cuprind.* O. I 213/19 [V. 2].

— Formă gramaticală: pl.n.ac. **zadarnice** (**P. L.** 54/32).

ZAPÁDĂ s. f. v. **zăpadă**.

ZAPLÁZ s. n. Gard (de scînduri, de uluci). *Și aceiași pomi în floare Crengi întind peste zaplaz, Numai zilele trecute Nu le fac să fie azi.* O. I 112/6. *El trecu prin hățișurile grădinei și prin zaplazurile năruite.* P. L. 29/16. *Deasupra zaplazurilor, atîrnau cîte o jumătate din ramurile arborilor grădinelor.* P. L. 56/12; cf. **P. L.** 67/27 [V. 1; Pr. 3].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **zaplaz** (**O. I** 112/6); pl.n.ac. **zaplazuri** (**P. L.** 67/27), **zaplazurile** (**P. L.** 29/16), g.d. **zaplazurilor** (**P. L.** 56/12).

ZÁRE s. f. 1. Parte a cerului sau a pămîntului pe care o mărginește linia orizontului. *Din zare depărtată răsar-un stol de corbi, Să-ntunece tot cerul pe ochii mei cei orbi.* O. I 128/3. *Numa-n zarea depărtată sună codrul de stejari...* O. I 146/4. *Și se duc pe rînd, pe rînd, Zarea lumii-ntunecînd.* O. I 214/19 [V. 3]. ◒ (În contexte figurate) *Pierdut e totu-n zarea tinereții Și mută-i gura dulce-a altor vremuri.* O. I 201/12. *Înălțimile albastre Pleacă zarea lor pe dealuri.* O. I 210/18 [V. 2]. ◒ Loc. adv. **În zare** = la orizont; p. e x t. în depărtare, departe. *Privea în zare cum pe mări Răsare și străluce, Pe mișcătoarele cărări Corăbii negre duce.* O. I 167/13 [V. 1].

2. Lumină; rază. *Pe ici, pe colo se zărea, prin verdele întuneric al grădinelor, cîte o zare galbenă prin obloanele închise...* P. L. 44/12. *El intră repede, împinse bolovanul la loc, acoperi chiar zarea cea mică cu pietre și pămînt.* P. L. 98/1; cf. **P.L.** 97/31 [Pr. 3]. Expr. **O zare de ...** = o cantitate mică (de lumină). *O zare de lumină s-arată-n răsărit.* O. I 98/3 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Privire. *Ești demon copilă, că numai c-o zare Din genele-ți lunge, din ochiul tău mare Făcuși pe-al meu înger cu spaimă să zboare.* O. I 41/8 [V. 1]. ◒ (În context figurat) Zori de zi. *Din ce în ce mai singur mă-ntunec și înghef, Cînd tu te pierzi în zarea eternei dimineți.* O. I 114/14 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **zare** (**O. I** 41/8, 98/3, 167/13; **P. L.** 44/12, 97/31), **zarea** (**O. I** 114/11, 128/3, 146/4, 201/12, 210/18, 214/19; **P. L.** 98/1).

ZĂCEÁ vb. II. I n t r a n z. 1. A sta, culcat pe pămînt. ◒ (Metaforic; despre lună) A se reflecta într-o apă. [Izvoarele] *sar în bulgări fluizi peste prundul din răstoace, În cuibar rotind de ape, peste care luna zace.* O. I 85/12 [V. 1].

2. A sta întins în pat din cauza unei boli, a boli. ◒ (Repetiție) *Pe-un pat alb ca un linfoliu zace lebăda murindă, Zace palida vergină cu lungi gene, voce blîndă.* O. I 32/7—8 [V. 2].

ZĂDĂRNICÍE s. f. Inutilitate; deşertăciune. *Vorbele iubirii moarte Vinovate-mi stau de faţă... Dulcea lor zădărnicie Nu mă-ndur s-o pun pe foc, Deşi-mi stau attt de triste Că nu pot muri pe loc.* O. I 125/17. *Tot ce-a·fost ori o să fie În prezent le-avem pe toate, Dar de-a lor zădărnicie Te întreabă şi socoate.* O. I 196/15 [V. 2].

ZĂDÚF s. n. Căldură excesivă. *Ţapăn, drept, cu schiptru-n mînă, şede-n perine de puf Şi cu crengi îl apăr pagii de muscuţe şi zăduf...* O. I 85/26 [V. 1].

***ZĂNGĂNÍ** vb. IV v. **zîngăni**.

ZĂPĂDĂ s. f. (Şi în forma *zapadă*) Nea, omăt. *E-alil de albă noaptea, parc-ar fi căzut zăpadă.* O. I 154/4. *Zăpadu încearcase crengile de copaci.* P. L. 67/28 [V. 1; Pr. 1]. ◒ (Comparaţie) *Afunci tu prin întunerie te apropii surîzîndă, Albă ca zăpada iernei.* O. I 42/6. *Plnze în cure se ţesură zile, Vederea şi somnul sărmanei copile, Albe ca zăpada ce cade în fulgi.* O. IV 365/13. *Stnii ei albi ca zăpada se eliberară din închisoarea lor de catifea.* P. L. 84/11; cf. **O. I** 51/2, 67/28 [V. 4; Pr. 1]. ◒ (Construcţii metaforice) **De zăpadă = a) alb strălucitor** (v. şi n i n s o a r e, o m ă t). *Şi-nlănţuindu-mi gîtul cu braţe de zăpadă, Îmi întîndeai o gură deschisă pentru sfadă.* O. I 92/3. *Chip minunat, arătare de zăpadă.* P. L. 100/21. *Şi-n mijlocul acestei feerii a nopţii... trecea Cezara, ca o-nchipuire de zăpadă.* P. L. 101/31; cf. **O. I** 95/28 [V. 2; Pr. 2]; **b)** alb-cenuşiu şi pufos. *Un regat pentr-o figură s-umplu norii de zăpadă Cu himere!...* O. I 46/5 [V. 1]. **Zăpadă vioriu** v. v i o r i u [V. 1]. ◒ (Metaforic) Culoare albă, strălucitoare. *Cezara! eşti o închipuire, un vis, o umbră a nopţii zugrăvită cu zăpada luminei de lună?* P. L. 102/19 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg. n. ac. **zăpadă** (**O. I** 46/5, 67/28, 154/4; **P. L.** 100/21), **zapadă** (**O. I** 92/3, 95/28; **P. L.** 101/31), **zăpada** (**O. I** 42/6, 51/2; **O. IV** 365/13; **P. L.** 84/11), **zapada** (**O. I** 83/4; **P. L.** 67/28, 102/19). — Variantă: (Mold.) **zapádă** (**O. I** 83/4, 92/3, 95/28; **P. L.** 67/28, 101/31, 102/19) s. f.

***ZĂPLÁZ** s. n. v. **zaplaz**.

ZĂR s. n. (Regional) Lichid care se separă din laptele prins sau închegat. ◒ (Comparaţie) *Barba albă-i e cam rară, ochii ca zărul, neexpresivi şi cam timpiţi.* P. L. 73/8 [Pr. 1].

ZĂRÍ vb. IV. T r a n z. A observa, a băga de seamă, a descoperi (pe cineva sau ceva); a vedea. *Şi zărind rotundu-mi umăr mai că-mi vine să-l sărut.* O. I 80/16. *După gratii de fereastră o copilă el zări.* O. I 144/22. *De cînd erau nu zărise încă lumina soarelui.* P. L. 16/19; cf. **O. I** 118/5 [V. 3; Pr. 1]. ✦ R e f l. p a s. A se vedea; a apărea, a se ivi. *Era pe cînd nu s-a zărît, Azi o vedem, şi nu e.* O. I 234/11. *Prin crăpăturile obloanelor închise se zărea lumină.* P. L. 40/5. *Pe ici, pe colo se zărea, prin verdele întunerie al grădinelor, cîte o zare galbenă prin obloanele închise...* P. L. 44/11; cf. **P. L.** 11/36, 20/25, 28/28 [V. 1; Pr. 5].

— Forme gramaticale: ind. imp. 3 sg. **se zărea** (**P.L.** 11/36, 40/5, 44/11), 3 pl. **se zăreau** (**P. L.** 20/25, 28/28), p.s. 3 sg. **zări** (**O. I** 144/22), p.c. 1 sg. **am zărît** (**O. I** 118/5), 3 sg. **s-a zărît** (**O. I** 234/11), m.m.c.p. 3 sg. **zărîse** (**P. L.** 16/19); ger. **zărînd** (**O. I** 80/16).

ZĂU interj. 1. (Întăreşte o afirmaţie sau o negaţie) Pe legea mea; jur că... *De-ar fi-n lume-un sfat de milе, zău! că-n el te-aş pune vornic.* O. I 48/7 [V. 1].

2. (Dă pregnanţă unui răspuns) Cu siguranţă, desigur, fără îndoială. — *Puiè-l-om ajunge? întrebă Genarul... — Nu zău, răspunse calul.* **P. L.** 21/21 [Pr. 1].

3. (Însoţeşte şi întăreşte o rugăminte) Te rog. *Ce-ai zice tu dacă... dar te rog să nu spui nimărui... dacă... dar zău, să nu spui...* P. L. 70/35 [Pr. 1].

ZĂVÓR s. n. Încuietoare la uşi. *Trăgînd zăvorul la uşa-i... ea privea oare întregi la înmiirea undelor depărtate.* P. L. 100/10 [Pr. 1].

ZBÁTE vb. III. R e f l. (Despre fiinţe) A se mişca (cu putere) încoace şi încolo. ◒ (Element de personificare) *Se pare că furluna ridică al ei glas, Că vîntul trece-n spaimă pe-al mărilor talaz, Că-n sufletu-i pămîntul se zbate cu necaz.* O. I 94/14 [V. 1]. ✦ A se frămînta, a se agita, a se chinui. *Ea nici poate să-nţeleagă, că nu tu o vrei... că-n tine E un demon ce-nscteazâ după aulcile-i lumine, C-acel demon plînge, ride, nepulînd s-auzâ plînsu-şi... Că se zbate ca un sculptor fără braţe şi că geme.* O. I 160/27 [V. 1].

ZBÎRCÍ vb. IV. R e f l. A face zbîrcituri, a se încreţi. *Ruben însuşi se zbîrci, barba-i deveni lăţoasă şi-n furculiţe ca două bîrbi de ţap.* P. L. 43/31 [Pr. 1].

ZBÎRCÍT, -Ă adj. Cu pielea încreţită, plină de riduri. *O! dezmiardă, pin'ce fruntea-mi este netedă şi lină... Pin'nu-i faţa mea zbîrcită, pin' nu-i inima bătrînă.* O. I 42/20. *Pe meazănoapte călare cu aripi vînloase, cu faţa zbîrcită... urla prin aerul cernil mama păduriior cea nebună.* P. L. 6/34 [V. 1; Pr. 1]. ✦ (Despre persoane) Care are pielea feţei plină de riduri. *Pe prispă o babă bătrînă şi zbîrcită, culcată pe un cojoc vechi, sta cu capul ei sur ca cenuşa în poalele unei roabe tinere şi frumoase.* P. L. 16/7 [Pr. 1].

ZBÎRNÍ vb. IV. T r a n z. A suna vibrînd metalic. *Orologiul zbîrnîi răguşit o oară...* P. L. 48/28 [Pr. 1]. — Scris: *zbirnăi*.

ZBOR s. n. 1. Planare şi mişcare în aer a unei păsări. *Şi singur stau şi caut ca ultul care cată În inima junimei de viaţa-i dezbrăcată Un sfîrv spre a-l sfîşia; Ca pasărea de zbor-i din ceriuri dizmeţită. Ca muntele ce-n frunle-i de nouri încreţită Un trăsnet ar purta.* O. I 25/13. *În aatncu-i se pătrunde... Şi de lună şi de stele Şi de zbor de rîndurele.* O. I 215/12 [V. 2]. ◒ (În context figurat) *Urmeze încă-n cale-ţi si lacrima duioasă, Ce junii loţi o varsă pe trist mormîntul tău, Urmeze-ţi ea prin zboru-ţi în cînturi îngînuoase.* O. I 1/23 [V. 1]. ◇ Loc. adv. **În zbor** = zburînd. ◒ (Construcţie metaforică) **A aluneca în zbor** v. a l u n e c a [V. 1]. **A da zborul furtunelor** = a porni, a dezlănţui vijelia. *Furtunelor dă zborul, pămîntul de-l distramă...* O. I 98/19 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Ascensiune, înaintare. *Iară flamura cea verde se înalţă an cu an, Neam cu neam urmîndu-i zborul.* O. I 144/32 [V. 1].

2. F i g. Mers iute, vijelios; fugă, goană. *Poalele lungi ale hainei ei albe alingeau din zbor năsipul pustiei.* P. L. 21/10 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **zbor** (**O. I** 44/21, 215/12; **P. L.** 21/10), **zborul** (**O. I** 98/19, 144/32), **zboru-** (**O. I** 1/23, 25/13).

ZBÚCIUM s. n. **1.** Frământare, neliniște sufletească. *Și cum va înceta Al inimei zbucium, Ce dulce-mi va suna Cîntarea de bucium!* O. I 225/2 [V. 1].

2. Tumult, agitație. *Și abia plecă bătrînul... Ce mai freamăt, ce mai zbucium! Codrul clocoti de zgomot și de arme și de bucium.* O. I 147/37 [V. 1].

ZBUCIUMÁ vb. I. Refl. A se zvîrcoli, a se zbate. — *De cînd a venit, se zbuciumă în piua în care-ai închiat-o tu.* P. L. 8/22 [Pr. 1].

ZBURÁ vb. I. Intranz. **1.** (Despre păsări și insecte) A se deplasa prin aer cu ajutorul aripilor. *Și peste capu-i zboară un alb și-un negru corb.* O. I 98/35. *Trec stoluri [greu] zburînd La marginea mării.* O. I 221/11. *Zboară ce pot Și-a lor întrecere Veșnică trecere — Asta e tot.* O. IV 378/17; cf. O. I 82/29; O. V 366/11 [V. 5]. ◇ (Despre ființe supranaturale) *Ca Eol ce zboară prin valuri și fîlfîi, Fugarul ușor Necheză, s-aruncă de spintecă-n pripă A negurei flor.* O. I 4/1. *El* [luceafărul] *zboară, gînd purtat de dor, Pîn' piere totul, totul.* O. I 176/23; cf. O. I 5/13 [V. 3]. ◒ (Element de personificare) *Astfeli îți e cîntarea, bătrîne Heliade, Cum curge profeția unei ieremiade, Cum se răzbun-un vifor zburînd din nor în nor.* O. I 17/21 [V. 1]. ◒ (În context figurat) *Îngerul iubirei, îngerul de pace... Cînd cu lampa zboară, lumea luminînd, El pe sinu-ți vergin încă să coboare.* O. I 15/20 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A fuge valul să cînte, a pune steaua să zboare** v. val [V. 1]. ◆ A părăsi locul unde se află, înălțîndu-se în văzduh. *Zboară pasările toate De neagra străinătate.* O. I 182/28 [V. 1]. ◇ (Despre ființe supranaturale) *Ești demon, copilă, că numai c-o zare Din genele-ți lunge, din ochiul tău mare Făcuși pe-al meu înger cu spaimă să zboare.* O. I 41/10 [V. 1]. ◒ (Metaforic) *Parcă mi te văd, dragulă, Că îmi zbori și că te scap.* O. IV 369/10 [V. 1].

2. Fig. A pluti prin aer (purtat de vînt). *De-ai fi, dragă, zefir dulce, Care duce Cu-al său murmur frunze, flori, Aș fi frunză, aș fi floare, Aș zburare Pe-al tău sîn gemînd de dor.* O. I 4/31. *Peste capul blond al fetei zboară florile s-o plouă...* O. I 154/33 [V. 2]. ◒ (În context figurat) *A nopții gigantică umbră ușoară Purtată de vînt, Se-ncovoie tainic, se leagănă, zboară Din aripi bătînd.* O. I 3/3 [V. 1]. ◆ A trece cu repeziciune. *Penelul pictorului zbura pe spațiul gol.* P. L. 84/25 [Pr. 1]. ◒ (Metaforic) *Ca zefirii ce udie Cînturi dulci ca un fior... Astfel notele murinde Blînde, palide, încet, Zbor sub mîna-ți tremurînde.* O. I 18/15 [V. 1].

3. Fig. A merge foarte iute, a goni. — *Înainte! strigă Făt-Frumos calului, care zbura asemenea unui demon urmărit de un blăstem prin negura nopții.* P. L. 18/31 [Pr. 1]. ◇ (Despre oamenii călări) *Arald pe un cal negru zbura, și dealuri, oale În juru-i fug ca visuri.* O. I 92/26. *Fug caii duși de spaimă și vîntului s-așternă, Ca umbre străvezie ieșile din infern Ei zboară...* O. I 98/10. *Genarul încălecă și zbură ca spaima cea bătrînă.* P. L. 12/22; cf. O. I 98/11; P. L. 12/9 [V. 3; Pr. 2]. ◒ (Repetiție) *Făt-Frumos zbura... zbura necontenit.* P. L. 18/35 [Pr. 2]. ◒ (Metaforic) *Și pasu-n urma-ți zboară c-o lăsnicică mînie.* O. I 22/9 [V. 1]. ◇ Expr. **A zbura cu un gînd** v. gînd [Pr. 1]. ◆ (Despre noțiuni temporale) A se scurge cu iuțeală. *De-aceea zboare anu-acesta Și se cufunde în trecut.* O. I 204/21 [V. 1]. ◒ (În context figurat) *La ce să măsuri anii ce zboară pesle morți?* O. I 127/12 [V. 1]. ◆ (Despre gînduri) A se succeda cu repeziciune. *Nenfeles rămîne gîndul Ce-ți străbate cîntarile, Zboară vecinic, tîngînîndu-l Valurile, vînturile.* O. IV 396/15 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 2 sg. **zbori** (**O. IV** 369/10), 3 sg. **zboară** (**O. I** 3/3, 4/1, 5/13, 15/20, 22/9, 82/29, 176/23; **O. IV** 366/11, 396/13), 3 pl. **zboară** (**O. I** 98/10, 98/11, 98/35, 127/12, 154/33, 182/28; **O. IV** 378/17), **zbor** (**O. I** 18/15), imp. 3 sg. **zbura** (**O. I** 92/26; **P. L.** 18/16, 18/31, 18/35, 18/35, 84/25), 3 pl. **zburau** (**P. L.** 12/9), p.s. 3 sg. **zbură** (**P. L.** 12/22); conj. prez. 3 sg. **să zboare** (**O. I** 36/17, 41/10), **zboare** (**O. I** 204/21); opt. prez. 1 sg. **aș zburare** (**O. I** 4/31); ger. **zburînd** (**O. I** 17/21, 221/11).

ZBURÁRE s. f. Zbor. ◒ (Metaforic) *Umbra la mărețală în falnica-i zburare O urmă-ncet cu ochiul în tristă lăcrimare Ce-i simț națională!* O. I 1/18 [V. 1].

ZBURĂTÓR[1] s. m. (În literatura romantică românească, reflex al mitologiei populare) Personaj fantastic înfruchipînd dorul de dragoste al adolescentelor; p. ext. iubit. *Zburător cu negre piele, vin la noapte de mă fură.* O. I 79/28. *Cum nu vine zburătorul ca la pieptul lui să cad?* O. I 80/18. *Șapte ani de cînd plecat-ai, zburător cu negre piele.* O. I 83/31; cf. O. I 80/11, 80/25, 80/30, 84/4 [V. 7].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **zburător** (**O. I** 80/11, 80/25), **zburătorul** (**O. I** 80/18), **zburătoru-** (**O. I** 84/4), voc. **zburător** (**O. I** 79/28, 80/30, 83/31).

ZBURĂTÓR[2]**, -OÁRE** adj. Care are aripi, care zboară. *Se iubiră cele două proletare: O insectă-umană, una zburătoare.* O. IV 365/28 [V. 1].

ZBURDĂLNIC, -Ă adj. Neastîmpărat, nebunatic, zglobiu. *Eu vreau să-mi dai copilul zburdalnic — pe Arald.* O. I 91/30 [V. 1].

ZBURDĂRE s. f. Zburdălnicie. *Să mai privesc o dată cîmpia-nfloriloare... Ce jocurile-mi june, zburdareu mi-a văzut.* O. I 6/24 [V. 1].

ZDRĂVĂN adv. Cu putere, tare. *Căciula cea de oaie Pe urechi am tras-o zdravăn.* O. I 46/10 [V. 1].

***ZDREÁNȚĂ** s. f. v. **streață**.

ZDRENȚUÍT, -Ă adj. Îmbrăcat în zdrențe. *Și mîna-i care poartă destinele lumești, Cea grupă zdrențuită în cale-i o salută.* O. I 61/29 [V. 1].

ZDROBÍ vb. IV. Tranz. **1.** A sfărîma. ◒ (Construcție metaforică) **A vrea să zdrobească [cupa vieții]** = a fi sătul de viață, a dori să moară. *Va crește lot ce-n lume este menit să crească, Va bea pîn-în fund cupa, pîn'va vrea s-o zdrobească, Căci va muri cînd nu va avè la ce trăi.* O. I 61/19 [V. 1]. ◆ A nimici, a distruge. *Zdrobiți orînduiala cea crudă și nedreaptă, Ce lumea o împarte în mizeri și bogați!* O. I 60/11 [V. 1].

2. Fig. A supune torturilor morale, a îndurera adînc. *Plîngi, copilă? — C-o privire umedă și rugătoare Poți din nou zdrobi și frînge aposlat-inima mea?* O. I 30/18 [V. 1].

— Forme gramaticale : conj. prez. 3 sg. **să zărobească** (**O. I** 61/19) ; imper. 2 pl. **zărobiți** (**O. I** 60/11) ; inf. **zărobi** (**O. I** 30/18).

ZDROBÍT, -Ă adj. 1. Sfărîmat. ◒ (Construcție metaforică) **Harfe zdrobite** v. h a r f ă [V. 1].

2. F i g. Copleșit de durere, chinuit. *De ce nu-s Dumnezeu, Să fac să rump-o lume ce sfîșie-n tăcere Zdrobit sufletul meu.* O. I 20/8 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **zdrobit** (**O. I** 20/8) ; pl.n.ac. **zdrobite** (**O. I** 35/7).

ZDIIUMICÁT, -Ă adj. Sfărîmat, erodat. *Pe maluri zdrumicate de aiurirea mării Cezaru-ncă veghează la trunchiul cel plecat Al salciei pleoase.* O. I 63/16 [V. 1]. ◒ (Metaforic ; cu referire la apa curgătoare ; v. și s f î ș i a t) *Iar prin mîndrul înlunerie al pădurii de argint Vezi izvoare zdrumicate peste pietre licurind.* O. I 85/8 [V. 1].

ZÉCE num. card. (Substantivat, la pl., în legătură cu „mii") Număr mare, nedeterminat ; sumedenie. *Pentru-a crucii biruință se mișcară rîuri-rîuri, Ori din codri răscolite, ori șiroaie din pustiuri... Înnegrind tot orizontul cu-a lor zeci de mii de scuturi.* O. I 147/2 [V. 1]. ◇ Loc. adv. **De zeci de mii de ori** v. m i e [V. 1].

ZÉCELE, ZÉCEA num. ord. (Regional) Care se află între al nouălea și al unsprezecelea. (Substantivat) *Am fost silit să stau la-nvoială cu ea și să-i dau ca bir tot al zecele din copiii supușilor mei.* P. L. 6/30 [Pr. 1].

***ZÉCELEA, ZÉCEA** num. ord. v. zecele.

ZÉFIR s. m. și n. Vînt ușor, călduț ; p. e x t. adiere. *Și negrele-i bucle ondoală-a zefire, Șelipesc fluturînd.* O. I 4/11. *De-ai fi, dragă, zefir dulce, Care duce Cu-al său murmur frunze, flori, Aș fi frunză, aș fi floare, Aș zburare Pe-al tău sîn gemînd de dor.* O. I 4/27. *Și-ntinse-a apei arii În cercuri fulgerînde se pleacă lin suflării Al zefirului nopții și sună cadențat.* O. I 63/20. *Aceleași sărutări grețoase, pe cari le asamănă cu zuzurul zefirilor.* P. L. 87/1 [V. 3 ; Pr. 1]. ◒ (Comparație) *Ca zefirii ce adie Cîntări dulci ca un fior... Astfel nolele murinde Hîlinde, patide, încet, Zbor sub mîna-ți tremurînde.* O. I 18/9 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **zefir** (**O. I** 4/27), g.d. **zefirului** (**O. I** 63/20) ; pl.n.ac. **zefirii** (**O. I** 18/9), **zefire** (**O. I** 4/11), g.d. **zefirilor** (**P. L.** 87/4).

ZÉIE s. f. Zeiță. ◒ (Element de personificare) *Virtutea despletită și patria-ne zeie Nu pot ca să aprinză o singură scînteie În sufletu-nghețat.* O. I 25/7 [V. 1].

ZEITÁTE s. f. Divinitate. ◒ (Construcție metaforică). **A face din eineva zeitate** = a idealiza, a exalta calitățile cuiva (v. și a l t a r, d i a d e m ă, p o e z i e). *Eu făcut-am zeitate dintr-o palidă femeie, Cu inima stearpă rece și cu suflet de venin!* O. I 30/15 [V. 1].

ZEÍȚĂ s. f. Divinitate feminină păgînă. *El se uită furiș la formele perfecte ale zeiței ce-l fericește, căci i-e rușine să se uite de-a dreptul.* P.L. 79/26 [Pr. 1].

***ZER** s. n. v. zăr.

ZEU s. m. 1. Divinitate păgînă. *Noaptea zeii se preîmblă În vestmintele lor dalbe.* O. I 44/26. *Au cine-i zeul cărui plecăm a noastre inemi?* O. I 115/8. *L-am chemat în somn pe Kama — Kamadeva, zeul indic.* O. I 236/4 ; cf. **O.** I 93/20, 115/9, 115/9, 115/11 [V. 7]. ◒ (Comparație) *Căci le iubesc, copilă, ca zeul nemurirea, Ca preotul altarul, ca spaima un azil.* O. I 22/5. *Cîte-o femeie... Își desfășura trecătoarele umbre prin spațiul neguros, asemenea zeilor întunecați din epopeele nordice...* P. L. 26/27 [V. 1 ; Pr. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Cer eu alte stele, eu alte ruleri, eu alți zei** v. a l t [V. 1].

2. F i g. Om cu însușiri fizice deosebite. *Tu zeu cu ochii negri... o, ce frumoși ochi ai!* O. I 95/32 ; cf. **O.** I 97/22 [V. 2].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **zeu** (**O. I** 115/9), **zeul** (**O. I** 22/5, 115/8, 236/4), voc. **zeu** (**O. I** 95/32, 97/22) ; pl.n.ac. **zei** (**O. I** 29/4), **zeii** (**O. I** 44/26, 93/20, 115/9), g.d. **zeilor** (**O. I** 115/11 ; **P. L.** 26/27).

ZGÎRCÍT, -Ă adj. F i g. Lipsit de generozitate, prea puțin darnic. *Cordeluțe și nimicuri Iată loate-a lui averi... Darnic cînd nu vrei nici una Și zgîrcit loate le ceri.* O.I 108/12 [V. 1].

***ZGÎRIÁT** s.n. v. **zgîriet.**

ZGÎRIÉT s.n. (Mold., Transilv.) Acțiunea de a zgîria. *I-a zgîriet el v-a dat gheară Și la tors v-a dat mustețe.* O. I 48/31 [V. 1].

ZGÓMOT s.n. 1. Sunet sau amestec de sunete puternice și nearmonioase. *Dar ce zgomot se aude? Bîzîit ca de albine?* O. I 87/1. *Cu zgomot sare poarta din vechii ei ușori.* O. I 93/28. *Nu se pulu opri... de-a-l mai săruta o dată... tare și cu zgomot.* P. L. 95/6 ; cf. **O. I** 87/4 ; **P. L.** 62/15, 97/26 [V. 3 ; Pr. 3]. ◆ Sunet puțin intens, slab. *Pe cînd cu zgomot cad izvoarele-nlr-una, Alunecă luna Prin virfuri lungi de brad.* O. I 216/17. *La zgomotul ușor al pașilor lui Făt-Frumos, fața-și ridică ochii albaștri.* P. L. 7/31 [V. 1 ; Pr 1]. ◒ (Comparație) *N-auzi cum frunzele-n poiană Șoptesc ca zgomotul de guri Ce se sărută, se hîrjoană În umbr-adînci de păduri?* O. I 228/6 [V. 1].

2. Larmă, vuiet ; vacarm. *Zgomotul creștea ca marea turburată și înaltă.* O. I 144/15. *Codrul clocotì de zgomot și de arme și de bucium.* O. I 147/38 [V. 2]. ◇ Expr. **A face zgomot** = a produce senzație, a se bucura de succes. *Închinînd ale lor versuri la puternici, la cucoane, Sunt cintați în cafenele și fac zgomot în saloane.* O. I 137/22 [V.1]. ◒ (Metaforic) Agitațiile vieții (?). *Tu așază-le deoparte, Regăsindu-le pe line, Cînd cu zgomote departe Vreme trece, vreme vine.* O.I 194/15. *Cînd de bunăvoia lor trăiau exilați la vun sat, spre a se iubi departe de zgomotul lumei, Maria intra deodată în salonul tinăzil.* P.L. 64/9 [V. 1 ; Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **zgomot** (**O. I** 87/1, 87/4, 93/28, 137/22, 147/38, 216/17 ; **P. L.** 62/15, 95/6, 97/26), **zgomotul** (**O. I** 144/15, 228/6 ; **P. L.** 7/31, 64/9) ; pl.n.ac. **zgomote** (**O. I** 194/15).

ZGOMOTÓS, -OÁSĂ adj. Care face mult zgomot, gălăgios, răsunător. *Se zăreau grupe de jucători de cărți... trăgînd din cînd în cînd eu sorbituri zgomotoase ale-te-o gură din cafeaua și berea ce li sta înainte.* P. L. 28/32. *Se lăsă îmbrățoșărei zgomotoase ale oceanului.* P.L. 100/29 [Pr. 2].

◆ Însoțit de vacarm, de scandal. *Ei cheamă-n voluptatea orgiei zgomotoase De instrumente oarbe a voastre fiici frumoase.* O. I 59/33 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.g.d. **zgomotoase** (**O.** I 59/33; **P. L.** 100/29); pl.n.ac. **zgomotoase** (**P. L.** 28/32).

ZGUDUÍ vb. IV. Tranz. **1.** A scutura, a zgîlîi. ◒ (În context figurat) *Se mișcară rîuri-rîuri, Ori din rodnii răscolite, ori sfîrșite din pustiuri; Zgudueau din pace-adîncă ale lumii începuturi.* O. I 147/1 [V. 1]. ◇ Refl. *Se zgudueau tot domul de pure-a fi de scînduri.* O. 1 91/16 [V. 1].

2. Fig. A face să se cutremure, a înfiora. ◒ (În context figurat) *Vă zgudueie aroma urechea amorțită.* O. I 25/5 [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **zgudueie** (**O. I** 25/5), se **zgudueie** (**O.** 1 94/16); ger. **zgudueînd** (**O. I** 147/1).

ZI s. f. 1. Interval de timp cuprins între răsăritul și apusul soarelui; interval de timp de 24 de ore, dintre două miezuri de noapte consecutive. *Trecu o zi, trecută irei Și iarăși, noaptea, vine Luceafărul deasupra ei.* O. I 171/9. *Ziua scade, noaptea crește Și frunzișul mi-l răscrește,* O. I 214/6. *Cînd era-nspre sara zilei a treia, buzduganul, căzînd, se izbi de o poartă de aramă.* P. L. 5/20. — *Privește la lună, luna mieze-nopții, frumoasă ca un copil de patrusprezece zile.* P. L. 93/25; cf. **O. I** 16/4, 56/17, 88/15, 93/13, 173/20; **P. L.** 4/17, 15/5, 15/30, 17/9, 17/10, 22/2, 22/5, 22/17, 23/14, 23/15, 42/31, 47/18, 71/35, 78/6, 78/7, 89/38, 100/19 [V. 7; Pr. 19]. ◒ (Repetiție) *O zi din viață să-mi fi dat, O zi mi-era de-ajuns.* O. 1 191/11 [V. 2]. ◒ (Comparație) *Copilița blîndișoară Ca o zi de primăvară.* O. I 2/20. *Și-am făcut din line-un tinger, blînd ca ziua de magie.* O. I 29/19. *Atunci tu prin întuneric te apropii surîzîndă, Albă ca zăpada iernei, dulce ca o zi de vară.* O. 1 42/6. *Iar bucurii... erau frumoși ca zilele tinereții.* P. L. 6/2; cf. **P. L.** 3/6 [V. 3; Pr. 2]. ◇ Loc. adv. (**Ăo**) **toată ziua** (sau **ziua toată**) = de dimineață pînă seara, p. ext. mereu, continuu. *Toată ziua la fereastră suspinînd nu spui nimică.* O. I 82/25. *Ca plumbul surd și rece el doarme ziua toată,* O. I 96/17. *În toată ziua el îi promitea că taina sufletului său își va wă sfîrșitul.* P. L. 30/29, cf. **P. L.** 16/21, 78/34, 79/9 [V. 2; Pr. 4]. **În zori de zi** v. zori [V. 1]. **A doua zi** v. doilea [V. 2; Pr. 5]. **Peste zi** = în cursul zilei. *Te urmăresc luminători Ca soarele și luna, Și peste zi de-atîtea ori Și noaptea toldeauna.* O. I 190/3 [V. 1]. ◇ Expr. **Zile întregi** v. întreg [Pr. 5]. **Într-o zi** = odată. *Într-o zi se vedeau doi oameni călărind prin pustiu.* P. L. 13/20. *Și într-o zi va bate din ce în ce mai tncet.* P. L. 82/33. *Într-o zi el îi arăta acestuia scrisoarea Cezarei.* P. L. 88/5; cf. **O.** I 366/1; **P. L.** 30/31, 31/25 [V. 1; Pr. 5]. **Zi și noapte** = tot timpul, fără încetare. *Așa fel zi și noapte de veacuri el stă orb.* O. I 93/11 [V. 1]. **Pe zi ce merge** = cu cît trece timpul, progresiv. *Ea, din ce în ce mai dragă, îi-ar cădea pe zi ce merge.* O. 1 160/12 [V. 1]. **Cale de o zi** (**de două zile** sau **de șepte zile**) v. cale [Pr. 6]. **Ziua în amiaza mare** v. amiază [Pr. 1]. **A-și lua ziua bună** = a-și lua rămas bun. *Atunci Făt-Frumos își luă ziua bună de la părinți.* P. L. 4/29 [Pr. 1]. **A se lumina** (sau a **mîjli**) **de ziuă** = a se ivi zorile, a se crăpa de ziuă. *Cînd se lumină de ziuă, Făt-Frumos vede că șirul munților dă într-o mare verde și întinsă.* P. I.. 11/27. *El se trezi pe cînd mîjea de ziuă.* P. L. 16/26. *Căzu jos și dormi pînă ce mîjea de ziuă.* P. L. 17/2 [Pr. 3]. **Faptul zilei** = zorile. ◒ (Personificare) *Pe soare să-l oprească el noaptea o rechemă... Tîrziu! căci faptul zilei în slavă se răpede!* O. I 98/20 [V. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **Mustl de o zi** v. mustă [V. 1]. **A face din noapte ziuă și a închide ochii zilei** v. ochi [V. 2]. **Ziua cea dentil** v. dentii [V. 1]. **A vedea lumina zilei** v. lumină [V. 1]. **Ziua întreagă, noaptea întreagă** v. întreg [V. 1]. **Razele roșii ale zilei** = lumina zorilor (v. și diminea ță). *A zilei raze roșii în inimă-mi pătrund.* O.I 98/5 [V. 1]. **Zile cu trei sori în frunte** v. frunte [V. 1]. ◒ (Metaforic) Ostencala, truda unei zile. *Pînze moi în care se țesură, zile, Vederea și somnul sărmanei copile.* O. IV 365/11 [V. 1]. ◆ (Adverbial, în forma *ziua*) În timpul zilei. *Ziua tologit în soare, pîndind cozile de șoarec, Noaptea-n pod.* O. I 48/15 [V. 1]. ◆ **Data**, momentul la care s-a întîmplat sau urma să se întîmple ceva. *În ziua-n care era să se serbeze cununia Cezarei cu Castelmare, tatăl ei... muri de apoplexie.* P. L. 99/17 [Pr. 1]. ◇ Expr. **Ziua (cea) de azi** (sau **astăzi**) = timpul, vremea în care trăim, prezentul. *De-oi urma să scriu în versuri, leamă mi-e ca nu cumva Oamenii din ziua de-astăzi să mă-nceapă-a lăuda.* O. I 141/16. *Cu mine zilele-ți adaogi, Cu ieri viața la o scazi Și ai cu toate aslea-n față De-a pururi ziua cea de azi.* O. I 204/4; cf. **O. I** 205/4 [V. 3]. (Loc. adv.) **Cît ziua de azi**, indică superlativul hiperbolic. *Om fuma din lulele lungi cît ziua de azi.* P. L. 75/5 [Pr. 1]. **Ziua cea de mine** v. mine [V. 2]. **Ziua cea de ieri** v. ieri [V. 2]. ◇ (În titulatura sărbătorilor) *Astăzi, în ziua sf-lului Ermil, el uitase pe Octavian August.* **P. L.** 66/6 [Pr. 1]. ◇ *Ziua cuiva* = onomastica sau aniversarea nașterii cuiva. *Așteptă felicitări de ziua lui.* P. L. 66/8. — *Și acuma... am să-ți aduc ceva din casă... Un dar de ziua ta... Așa-i?* P. L. 71/20. *Dar ce mai era în cutie? Păpușile ce i le dedese de ziua ei.* P. L. 71/30; cf. **P. L.** 66/21 [Pr. 4]. ◆ Lumina solară. *În seunda tăuernă mohorîtă, Unde pătrunde ziua pintre ferești murdare... stătea posomorită, Cu fețe-ntunecoase, o ceată pribegită.* O. I 56/2 [V. 1].

2. (La pl.) Viață, existență, trai. *Și le iubesc, copilă, cum repedea junie Iubești-n ochi de flacări a zilelor noroc.* O. I 21/2. *De-aceea zilele îmi sunt Pustii ca niște stepe.* O. I 175/29. *Cu mine zilele-ți adaogi, Cu ieri viața la o scazi.* O. I 201/1; cf. **O.** I 27/17, 204, 205/1; **P. L.** 49/29 [V. 6; Pr. 1]. ◒ (Comparație) *Scumpă-i era frăția de cruce, ca oricărui voinic, mai scumpă decît zilele.* P. L. 11/6 [Pr. 1]. ◒ (În context figurat) *Din tortul meu îi-aș face o haină, din zilele mele o viață plină de dezmerdări.* **P. L.** 7/40 [Pr. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **Grădina zilelor** (cuiva) v. grădină [Pr. 1]. **Zile fără nori** v. nor [V. 1].

3. (La pl.) Vreme, ani; epocă. *Căci nu mai am de obicei Ca-n zilele acele, Să mă îmbăt și de scînteî Din stele.* O. I 187/10 [V. 1]. ◇ Loc. adj. **Mie de zile** v. mie [V. 1]. **Vechi de zile** v. vechi [V. 1]. ◇ Expr. **Zile de aur** v. aur [V. 1]. ◒ (Construcții metaforice) **Veninie de zile** v. venic [V. 1]. **A face ca zilele trecute să fie azi** = a reînvia trecutul, existența scursă (v. și sunet). *Și aceiași pomi în floare Crengi întind peste zaplaz, Numai zilele trecute Nu le fac să fie azi.* O. I 112/7 [V. 1]. **Din a veehimel zile** v. vechime [V. 1]. **Zilele copile și albe** v. alb[2] [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **zi** (**O. I** 2/20, 42/6, 65/19, 68/2, 79/25, 93/11, 132/27, 160/12, 171/9, 190/3, 191/11, 191/12; **O. IV** 366/1; **P. L.** 4/40, 12/5, 12/8, 13/20,

15/20, 17/1, 17/35, 22/2, 23/13, 23/14, 23/15, 30/31, 31/25, 47/18, 71/35, 78/6, 82/33, 88/5, 97/13), **zluă** (**O. I** 56/20; **P. L.** 11/27, 16/26, 17/2), **zlun** (**O. I** 29/19, 56/2, 82/25, 96/17, 130/18, 141/16, 176/19, 178/31, 183/19, 204/4, 205/4, 211/18, 212/7, 214/6; **P. L.** 4/29, 10/16, 16/21, 17/9, 22/5, 30/29, 42/31, 66/6, 66/8, 66/21, 71/20, 71/30, 75/5, 78/31, 79/9, 99/17), **g.d. zilei** (**O. I** 16/4, 56/20, 98/5, 98/20, 115/15; **P. L.** 3/6, 5/20, 15/30, 17/10, 22/17, 78/7); pl.n.ac. **zile** (**O. I** 6/2, 31/5, 35/8, 36/3, 88/15, 91/12, 93/13, 93/18, 173/20, 202/10; **O. IV** 365/11; **P. L.** 4/17, 12/6, 12/35, 15/5, 21/7, 31/22, 31/23, 89/37, 89/38, 91/29, 93/1, 93/25, 100/19), **zilele** (**O. I** 6/22, 31/1, 56/17, 112/7, 175/29, 187/10, 201, 204/1, 205/1; **P. L.** 6/2, 7/40, 11/6, 19/29), **g.d. zilelor** (**O. I** 21/2, 27/17; **P. L.** 56/28).

ZIĂR s. n. Gazetă. *Înaintea palatului — o masă murdară... pe ea, hîrtii, versuri, ziare rupte.* P. L. 29/31 [Pr. 1].

ZÍCE vb. III. Tranz. **1.** (Folosit și absolut). A exprima în cuvinte, a spune cu voce tare; p. ext. a vorbi; a rosti, a pronunța. *Astfel zise milităca, Dulce nelezindu-mi părul.* O. I 54/13. *O, șoptește-mi — zice dinsul — tu cu ochii plini d-ere Dulci cuvinte ne-nțelese, însă pline de-nțeles.* O. I 82/1. — *Hai scoală, zise el dezmerdînd-o, e ziua-n amiaza mare.* P. L. 10/16. *Împrejur gard nu era, ci numai niște lungi țărușe ascuțite, din care șese aveau fiecare-n vîrf cîte un cap, iar al șeptele, fără, se clătina mereu în vînt și zicea: cap! cap! cap!* P. L. 16/6. *După ce tăcu mult fără s-asculte, zise cam întîns și cam ca și cînd n-ar fi băgat de samă: — Tu, Ermil!* P.L. 68/18; cf. **O.I** 54/13, 56/6, 91/28, 166/6, 175/9; **O. IV** 365/31; **P. L.** 6/7, 6/19, 7/33, 8/14, 8/16, 8/20, 8/24 8/25, 8/39, 9/1, 9/7, 10/9, 10/12, 10/31, 10/32, 11/14, 11/39, 12/27, 13/6, 13/32, 13/35, 14/18, 14/37, 15/1, 15/25, 15/27, 15/32, 15/40, 16/10, 16/11, 16/29, 16/35, 17/5, 17/11, 17/23, 18/3, 18/6, 18/9, 18/14, 18/23, 18/27, 18/36, 19/1, 19/9, 19/13, 19/30, 19/31, 20/10, 21/26, 21/32, 21/32, 28/31, 31/3, 38/15, 41/7, 42/18, 43/36, 47/7, 47/30, 48/6, 48/7, 48/18, 48/27, 49/22, 49/31, 49/36, 49/39. 53/6, 53/18, 53/21, 53/36, 58/29, 59/3, 59/9, 59/21, 60/13, 60/35, 61/1, 61/7, 61/9, 61/20, 62/19, 63/21, 63/28, 63/35, 63/38, 66/24, 68/21, 68/23, 68/24, 69/3, 69/9, 69/12, 69/22, 69/33, 70/8, 70/19, 70/23, 70/26, 70/31, 71/1, 71/16, 71/24, 74/21, 74/32, 76/22, 76/27, 77/1, 77/5, 85/3, 85/12, 85/25, 86/30, 88/18, 88/19, 89/22, 89/34, 90/18, 91/5, 91/30, 95/11, 95/14, 96/6, 96/32, 96/32, 99/28, 99/31 [V. 8; Pr. 130]. ◒ (Element de personificare) *Iară gazda noastră zice Dîndu-și ramurile-n laturi: O, priviți-i cum viseză, Visul codrului de fagi!* O. I 101/23. *Astfel zise lin pădurea, Bolți asupră-mi clătintnd.* O. I 111/1 [V. 2]. ◇ Expr. **A zice ba** v. **ba** [V. 1; Pr. 1]. **Vra** (**sau va**) **să zleă** = **a)** înseamnă, are semnificația, valoarea. *Avea ochi albaștri, ceea ce vra să zică mult.* P. L. 66/14 [Pr. 1]; **b)** așadar, deci. *Va să zică asupra acestui chip își concentrase el amorul lui — attta formă avea, pustiila, sărmana lui viață — un portret! ...* P. L. 30/21. *Bărbatul e firesțe agresiv, va să zică natura se repetă în fiece exemplar în astă privință.* P. L. 79/31 [Pr. 2]. **A zice adio** v. **adio** [V. 1]. **Ca să zic, cum ay zice** sau **pot să zic** = pentru a spune astfel, după cum se spune. *Ochii mulțămiți, cum am zice, de ei înșii priveșc c-un fel de conștiință de sîne.* P. L. 74/6. *Ochii mei atît de clari, pot să zic, de-o cerească claritate, nu pot cuprinde nimic deodală.* P. L. 90/25. *El trecu... cu pasul lui ușor, la care se cunoștea, ca să zic, elastica greutate.* P. L. 95/29 [Pr. 3]. ◆ Refl. (Întărit prin „în sine") A gîndi. *De-oi muri — își zice-n sine — al meu nume o să-l poarte Secolii din gură-n gură și l-or duce mai departe.* O. I 133/35 [V. 1]. ◆ A exprima, a da să se înțeleagă. *Vorba zice: „fugi încolo", rîsul zice: „vino-ncoace!"* O. I 159/24 [V. 2].

2. A afirma, a declara; a susține, a prelinde. *Astfel începuț pe mîna a oricărui, le vă drege, Rele-or zice că sunt toate cîte nu vor înțelege...* O. I 134/34. *Dar o pune să aleagă între trei Ce-o înconjoară, toți zicînd că o iubesc.* O. I 162/23. *Ea se scuță — și, ca rușinată de cele ce zisese, mîinele ei spînzurau în jos.* P.L. 8/3. *Dac-a fi adevărat ce zice lumea: că pentru ființi-frumoși vremea nu vremuiește, apoi poate c-or fi trăind și astăzi.* P. L. 23/35; cf. **O. I** 40/3, 113/4, 146/14, 159/21; **P. L.** 63/19, 70/1, 71/1, 71/2, 88/7, 91/30, 92/11 [V. 6; Pr. 9]. ◇ Refl. impers. (Subiectul gramatical este exprimat printr-o propoziție subiectivă) *Se zice că unui om încredințat despre ființa lui Dumnezeu nici nu-i poate veni în minte cugetul ascuns în această ciudată numărătoare.* P. L. 43/4. *Se zice că diavolului, înainte de cădere, i-ar fi plesnit în minte această obscură idee.* P. L. 43/8 [Pr. 2]. (Cu elipsa conjuncției) *Fericească-l scriitorii, toată lumea recunoască-l... Ce-o să aibă din acestea pentru el, bătrînul dascăl? Nemurire, se va zice.* O. I 133/33 [V. 1]. ◆ A sfătui; a ruga. *Eu îți zic: ai milă de mine...* P. L. 90/5. *Nu crede că te iubesc într-altl, încît să-ți zic să rămîi...* P. L. 97/2 [Pr. 2]. ◆ A porunci; a hotărî. *Precum au zis, așa au și făcut.* P. L. 8/34. [Castelmare] *au zis oamenilor să-l aducă la noi.* P. L. 96/23 [Pr. 2]. ◆ A răspunde. *Ah! ea spuse adevărul; Eu am rîs, n-am zis nimica.* O. I 54/16 [V. 1].

3. (Popular) A cînta. *Mai bine-oi spune lăutarilor să zică.* P. L. 6/14 [Pr. 1]. ◒ (În context figurat) *Ș-acel rege-al poeziei vecinic înăr și ferice, Ce din frunze îți doinește, ce cu fluierul îți zice... veselul Alecsandri.* O. I 32/26 [V. 1].

4. A gîndi, a socoti, a crede. *Zică ioți ce vor să zică, Treacă-n lume cine-o trece; Ca să nu-ndrăgești nimică, Tu rămîi la toate rece.* O. I 198/9. *Ce-ai zice tu dacă... dar te rog să nu spui nimărui... dacă...* P. L. 70/34 [V. 2; Pr. 1]. ◇ Expr. **Bine zleă** = așa este, ai dreptate. ◒ (Repetiție) *Bine zici, meșlere Ruben, că egiptenii aveau pe deplin dreptate cu metempsicoza lor. Bine zici cum că în sufletul nostru este timpul și spațiul cel nemărginit.* P. L. 38/20—21 [Pr. 2].

5. A se adresa cuiva rostindu-i numele; a numi. *Voi sunleți urmașii Romei? Niște răi și niște fameni! I-e rușine omenirii să vă zică vouă oameni!* O. I 151/2. *O femeie între flori zi-i și-o floare-ntre femei.* O. I 162/21. *Mario!... nu se poate să te cheme altfel... tu! nu-ți pot zice altfel...* P.L. 57/8; cf. **P. L.** 61/33 [V. 2; Pr. 2]. ◇ Expr. **A zice pe nume** v. **nume** [Pr. 1]. ◇ Refl. recipr. *Cînd își propuneau să-și zică tu, mureau de rușine și-și zicea serios, după lungi lupte sufletești: „Domnia-ta"; cînd stabileau diplomaticește să-și zică „d-ta" — atunci lu — tu din greșeală.* P. L. 68/35, 36, 38 [Pr. 3].

— Forme gramaticale: ind. prez. 1 sg. **zic** (**O.I** 146/14, 184/3; **P.L.** 48/12, 88/7, 90/5), 2 sg. **zici** (**P.L.** 38/20, 38/21, 48/7, 86/30), 3 sg. **zice** (**O. I** 32/26, 40/3, 82/1, 101/23, 159/24, 159/24; **P.L.** 23/35, 61/33, 69/9, 92/11), **se zice** (**P.L.** 43/4, 43/8), **își zice** (**O. I** 133/35), imp. 3 sg. **zicea** (**P.L.** 16/6, 31/3, 69/19, 88/19), 3 pl. **își zicea** (**P.L.** 68/36), p.s. 3 sg. **zise** (**O.I** 54/13, 56/6, 111/1, 166/6, 175/9; **P.L.** 6/7, 6/19, 7/33, 8/14, 8/16, 8/20, 8/24, 8/25, 8/39, 9/1,

9/7, 10/9, 10/12, 10/16, 10/31, 10/32, 11/14, 11/39, 12/27, 13/32, 13/35, 14/18, 14/37, 15/1, 15/25, 15/27, 15/32, 15/40, 16/10, 16/11, 16/29, 16/35, 17/5, 17/11, 17/23, 18/3, 18/6, 18/9, 18/14, 18/23, 18/27, 18/36, 19/1, 19/9, 19/13, 19/30, 19/31, 20/10, 21/26, 21/32, 38/15, 41/7, 43/36, 47/7, 47/30, 48/6, 48/18, 48/27, 49/22, 49/31, 49/36, 49/39, 53/18, 53/21, 53/36, 58/29, 59/3, 59/9, 59/21, 60/13, 60/35, 61/1,61/7, 61/9, 61/20, 62/19, 63/21, 63/28, 63/35, 63/38, 66/25, 68/21, 68/23, 69/3, 69/12, 69/22, 70/8, 70/19, 70/23, 70/26, 70/31, 71/1, 71/16, 71/24, 74/21. 74/32, 76/22, 76/27, 77/1, 77/5, 85/3. 85/12, 85/25, 88/18, 89/22, 89/34, 90/18, 94/5, 94/30, 95/11, 95/14, 96/6, 99/28, 99/31), p.c. 1 **sg. am zis** (**O.I** 54/16). 2 sg. **ai zis** (**O.I** 91/28), 3 sg. **a zis** (**O.I** 113/4), **au zis** (**P.L.** 96/23), 3 pl. **au zis** (**P.L.** 8/34), m.m.c.p. 3 sg. **zisese** (**P.L.** 8/3), viit. 3 sg. **va zice** (**P.L.** 49/31), **se va zice** (**O.I** 133/33), 3 pl. **or zice** (**O.I** 134/34); conj. prez. 1 sg. **să zic** (**P.L.** 90/25, 95/29, 96/32, 97/2), 2 sg. **să zici** (**P.L.** 70/1, 71/1, 71/2, 88/6), 3 sg. **să zică** (**O. I** 151/2; **P.L.** 6/14, 30/21, 66/14, 67/39, 69/33, 79/31), 3 pl. **să zică** (**O. I** 198/9; **P.L.** 53/6), **zică** (**O. I** 198/9), **să-şi zică** (**P.L.** 68/35, 68/38); opt. prez. 1 sg. **aş zice** (**P.L.** 96/32), 2 sg. **ai zice** (**P.L.** 70/34), 3 sg. **ar zice** (**O.I** 159/21; **O.IV** 365/31), 1 pl. **am zice** (**P.L.** 74/6); imper. 2 sg. **zi** (**O.I** 162/21; **P.L.** 21/32, 68/24), **nu zi** (**O.I** 209/15); inf. (a) **zice** (**O.I** 112/20; **P.L.** 13/6, 28/31, 57/8, 91/30); ger. **zicînd** (**O.I** 162/23).

ZID s.n. Element de construcţie (vertical), alcătuind **un perete**, o îngrădire etc. *Unde-ajung* [razele] *par văruite zid, podele, ca de cristă.* O.I 76/27. *Lucese în juru-i ziduri ca tuciul lustruiţi.* O.I 93/35. *Okeanos se plînge pe canaluri ... Izbeşte-n ziduri vechi, sunînd din valuri.* O.I 202/8. *Sculată din patul ei, eu se aruncă pe treptele de peatră a unei bolte în zid.* P.L. 4/4; cf. **O.I** 76/24, 94/5, 94/31, 95/16, 136/5; **P.L.** 5/29, 11/25, 11/35, 22/12, 29/20, 40/10, 48/34, 49/3, 72/11, 73/1, 73/21, 95/34 [V. 8; Pr. 13]. ◒ (Comparaţie) *La Nicopole văzul-ai cîte tabere s-au strîns Ca să stele înainte-mi ca şi zidul neînvins.* O.I 147/6. *Durduind soseau călării ca un zid înalt de sulifi.* O.I 148,23. *Lumea mea este o vale, încunjurată din toate părţile de stînci nepătrunse, cari stau ca un zid dinspre mare.* P.L. 78/12 [V. 2; Pr. 1]. ◒ (Metaforic; sugerînd rezistenţa de nezdruncinat a iubirii de ţară) *N-avem oşti, dară iubirea de moşie e un zid Care nu se-nfioreză de-a ta faimă, Baiazid!* O.I 147/35 [V. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **Zidurile reci** v. r e c e [V. 1]. ◒ (Metaforic) **Adăpost, refugiu.** *Fii scut de întărire Şi zid de mîntuire ... O, maică preacurată Şi pururea fecioară, Marie!* O.IV 360/6 [V. 1]. ◒ (Metaforic; la pl.) **Case, clădiri.** *Nu le mai faceţi ziduri unde să-nchid-avere, Pe voi unde să-nchidă cînd împinşi de durere, Veţi crede c-aveţi dreptul şi voi ca să trăiţi.* O.I 59/28. *Uticioara-i strîmtă şi, din ziduri vechi, Vorbe rîs şi plînset sună în urechi.* O.IV 364/9 [V. 2].

— **Forme gramaticale**: sg.n.ac. **zid** (**O. I** 76/27, 94/5, 95/16, 147/35, 148/23; **O. IV** 360/6; **P.L.** 4/4, 40/10, 78/12, 95/34), **zidul** (**O. I** 76/24, 94/31, 147/6; **P.L.** 73/21); pl.n.ac. **ziduri** (**O.I** 59/28, 93/35, 136/5, 202/8; **O.IV** 364/9; **P.L.** 5/29, 11/25, 22/12, 48/34, 49/3), **zidurile** (**O.I** 127/25; **P.L.** 11/35, 72/11), **g.d. zidurilor** (**P.L.** 73/1), **zidurilor** (**P.L.** 29/20). — Variantă: (Mold.) **zidi** (**P.L.** 29/20) s.n.

ZIDI[1] s.n.v. **zid.**

ZIDI[2] vb. IV. T r a n z. **1.** A construi, a clădi. *Stradele ... trec prin noianul de case mici şi rău zidite.* P.L. 26/10. *Dintr-un şir de munţi au zidit domeniul său palat.* P.L. 51/8 [Pr. 2]. ◒ (În contexte figurate) *Dar poate acolo să fie castele Cu arcuri de aur zidite din stele.* O.I 38/2. *Ziditi din dărmături gigantici piramide.* O.I 60/31 [V. 2]. ◒ (Metaforic) *Viespii să-şi zidească fagurii, cetatea lor de ceară.* P.L. 98/32 [Pr. 1]. ◇ Expr. **A zidi unui peste altul** v. a l t u l [Pr. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **A zidi muute pe munte** v. m u n t e [V. 1]. ◆ F i g. A făuri, a alcătui, a modela. — *Dacă în această sară aş încerca să mă duc într-un spaţiu zidit cu totul după voia mea ...* P.L. 42/25 [Pr. 1]. ◒ (Metaforic) A crea cu mintea, a plăsmui. *Eliad zidea din visuri şi din basme seculare Della Biblicelor sinte, profeţilor amare.* O.I 31/19. *Poţi zidi o lume-ntreagă, poţi s-o sfărîmi ... orice-ai spune, Peste toate o lopată de jărînă se depune.* O.I 134/15. *Din visurile noastre vom zidi castele, din cugetările noastre vom adînci mări cu mii de undoiete oglinzi.* P.L. 49/27; cf. **P.L.** 35/29 [V. 2; Pr. 2].

2. (În concepţia creştină, despre Dumnezeu) A crea. *Învăţătură despre a lumei orînduială dumnezeiască, dupre cum, toate pentru pămînt a fi zidite se arată de către înduratul Dumnezeu.* P.L. 35/18 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. imp. 3 sg. **zidea** (**O.I** 31/19), p.c. 3 sg. **au zidit** (**P.L.** 51/8), 3 pl. **au zidit** (**O.I** 43/17), viit. 1 pl. **vom zidi** (**P.L.** 49/27); conj. prez. 3 pl. **să zidenseă** (**P.L.** 98/32); imper. 2 pl. **ziditi** (**O.I** 60/31); inf. **zidi** (**O.I** 134/15), **a fi zidite** (**P.L.** 35/18); part. **zidit** (**P.L.** 42/25), **zidite** (**O.I** 38/2; **P.L.** 26/10, 35/29, 98/4).

ZIDÍRE s.f. Clădire, edificiu; construcţie. *În zidirea cea antică, sus în frunte-i turnul maur.* O.I 44/31. *Ca unse cu var Lucese zidiri, ruine pe cîmpul solitar.* O.I 69/10. *Glasuri rătăcite trec prin geamuri sparte Şi din uşi închise, din ziduri deşarte.* O.IV 364/12; cf. **O.I** 43/14, 76/19, 96/14, 105/8; **P.L.** 83/1 [V. 7; Pr. 1]. ◒ (Construcţii metaforice) **Zidirea sfîntul Golli** v. G o l i a [V. 1]. **Triste zidiri de ţintirim** = construcţii funerare; cripte, cavouri. *Să nu ne ducă-n triste ziduri de ţintirim, Mormîntul să ni-l sape la margine de rîu.* O.I 129/14 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **zidire** (**P.L.** 83/1), **zidirea** (**O.I** 44/31, 96/14, 150/20); pl.n.ac. **ziduri** (**O.I** 69/10, 76/19, 105/8, 129/14; **O.IV** 364/12), **zidirile** (**O.I** 43/44).

ZÍMBRU s.m. Animal (*Bison europaeus*). *În codrii-adînci căţelul pămîntului lot latră, Lătrat cu glas de zimbru răsună în urechi.* O.I 93/5 [V. 1]. ◒ (Construcţie metaforică; cu referire la Ştefan cel Mare; aluzie la înfăţişarea măreaţă a animalului şi la reprezentarea heraldică a Moldovei printr-un cap de bour) **Zimbrul sombru şi regal.** *El revoacă-n dulci icoane a istoriei minune, Vremea lui Ştefan cel Mare, zimbrul sombru şi regal.* O.I 35/6 [V. 1].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **zimbru** (**O.I** 93/5), **zimbrul** (**O.I** 35/6).

ZIMŢ s.m. Fiecare dintre dinţii anumitor roţi̦e, ai secerii etc. ◒ (Metaforic) *Străveziul demon prin aer cînd să treacă, Atinge-ncet arama cu zimţii-aripei sale De-auzi din ea un vaier, un aiurit de jale.* O.I 69/15 [V. 1].

ZIULIŢĂ s.f. Diminutiv cu valoare hipocoristică, în spiritul poeziei populare, al lui zi. *Ciîu-ţi fine ziuliţa I-aş etnla doina, doiniţa.* O.I 2/21 [V. 1].

ZÎMBET s.n. Surîs. *Vedeam ca în vis pe-al meu înger de pază . . . C-asuprâ-mi c-un zîmbet aripile-a-ntins.* O.I 41/4. *Ci tu rămîi în floare ca luna lui aprii, Cu ochii mari şi umezi, cu zîmbet de copil.* O.I 128/8. *Cu zîmbetul tău dulce tu mîngîi ochii mei, Femeie între stele şi stea între femei.* O.I 213/5. *Văzuse zîmbetul lui şi văzuse destul pentru a nu spera nimic.* P.L. 88/29 ; cf. **O.I** 62/12, 67/5, 88/8, 160/14, 200/13, 232/22 ; **O.IV** 432/6 ; **P.L.** 26/25, 56/38, 57/38, 64/5 [V. 10 ; Pr. 5]. ◒ (În context figurat) *Aş face al tău zîmbet un secol de orgie Şi lacrimile-ţi mir.* O.I 22/3 [V. 1]. ✧ Expr. **A avea zîmbetul pe buze v. buză** [V. 1]. ◒ (Construcţie metaforică). **Cu zîmbet =** = fără amărăciune, cu indiferenţă. *Dacă port cu uşurinţă şi cu zîmbet a lor ură, Laudele lor desigur m-ar mîhni peste măsură.* O.I 141/17 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Simpatie, dragoste, înţelegere. *El ştia că în „această ordine a realităţii", cum o numea el, nu-l va întîlni nici un zîmbet şi nici o lacrimă.* P.L. 28/11 [Pr. 1].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **zîmbet** (**O.I** 22/3, 41/4, 67/5, 88/8, 128/8, 141/17, 200/13, 232/22 ; **O.IV** 432/6 ; **P.L.** 26/25, 28/11, 57/38), **zîmbetul** (**O.I** 160/14, 213/5, 236/7 ; **P.L.** 56/38, 64/5, 88/29), **zîmbetu-** (**O.I** 62/12).

ZÎMBÍ vb. IV. Intranz. 1. A surîde. *Zîmbiră între dînşii bătrînii tăi prietini Şi singuri ne lăsară . . .* O.I 91/21. *Iar cînd te văd zîmbind copilăreşte, Se stinge-atunci o viaţă de durere.* O.I 120/12. *Lîngă cortu-i, unul dintre fiii falnicului domn, Sta zîmbind de-o amintire, pe genunchi scriind o carte.* O.I 149/1. — *Cine-i acolo ? zise Maria . . .* — *Umbra ta, răspunse el zîmbind.* P.L. 49/37 ; cf. **O.I** 79/15, 79/27, 84/30, 117/15, 120/24, 141/23, 210/15, 211/4 ; **P.L.** 3/12, 8/20, 10/10, 10/23, 15/13, 23/29, 38/15, 52/18, 56/38, 57/35, 58/4, 59/10, 61/9, 70/13, 71/24, 76/8, 77/9, 102/11 [V. 11 ; Pr. 19].

2. Fig. A-şi manifesta veselia la vederea cuiva. ◒ (Element de personificare) *Luceferi, ce răsar Din umbră de cetini, Fiindu-mi prietini, O să-mi zîmbească iar.* O. I 218/4 [V. 1]. ◒ (Metaforic) A arăta simpatie. *Şi s-o vezi încunjurată de un roi de pierde-vară, Cum zîmbeşte tuturora cu gîndirea ei uşoară ?* O.I 157/22 [V. 1].

— Forme gramaticale : ind. prez. 2 sg. **zîmbeşti** (**O.I** 211/4), 3 sg. **zîmbeşte** (**O.I** 144/23, 157/22), imp. 3 sg. **zîmbea** (**P.L.** 3/12), p.s. 3 sg. **zîmbi** (**P.L.** 10/23, 23/29, 58/4, 70/13), 3 pl. **zîmbiră** (**O.I** 91/21), viit. 3 pl. o **să zîmbească** (**O.I** 218/4) ; opt. prez. 3 sg. **ar zîmbi** (**O. I** 84/30) ; imper. 2 sg. **nu zîmbi** (**O. I** 117/15 ; **P.L.** 56/38) ; ger. **zîmbind** (**O.I** 79/15, 79/27, 120/12, 120/24, 149/1, 210/15 ; **P.L.** 8/20, 10/10, 15/13, 38/15, 49/37, 52/18, 57/35, 59/10, 61/9, 71/24, 76/8, 77/9, 102/11).

ZÎMBÍRE s.f. Surîs, zîmbet. *E sfios ca şi copiii, Dar zîmbirea-i e vicleană.* O.I 109/2. *Cu zîmbiri de curtizană şi cu ochi bisericoşi, S-ar preface că pricepe.* O.I 162/18. *O zîmbire rece, sceptică îi dăscleştă puţin buzele.* P.L. 85/8 ; cf. **O.I** 32/33, 61/26, 117/15 ; **P.L.** 55/23, 70/11, 87/6, [V. 5 ; Pr. 4]. ◒ (Element de personificare) *Cu-a ei candelă de aur palida înţelepciune, Cu zîmbirea ei regală, ca o stea ce nu apune, Lumina a vieţei voastre drum de roze semănat.* O.I 35/26 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **zîmbire** (**O.I** 117/15 ; **P.L.** 85/8), **zîmbirea** (**O.I** 32/33, 35/26, 61/26, 109/2) ; pl.n.ac. **zîmbiri** (**O.I** 162/18 ; **P.L.** 55/23, 70/11, 87/6).

ZÎMBITÓR, -OÁRE adj. Surîzător ; vesel, radios. *Tu, chip zîmbitor, Trăil-ai anume, ca aslfeli să mori ?* O.I 40/11. *Avea o împărătească tînără şi zîmbitoare ca miezul luminos al zilei.* P.L. 3/6. *Umbra . . . sta diafană şi zîmbitoare.* P.L. 47/2 ; cf. **P.L.** 75/17 [V. 1 ; Pr. 3]. ◒ (Metaforic) Atrăgător (v. şi luminos, ucigaş). *Vouă vă pune lege, pedepse vă măsoară Cînd mîna v-o întindeţi la bunuri zîmbitoare.* O.I 60/9 [V. 1].

— Forme gramaticale : sg. n. ac. **zîmbitoare** (**P.L.** 3/6, 47/2), g.d. **zîmbitoare** (**P.L.** 75/17), voc. **zîmbitor** (**O.I** 40/11) ; pl.n.ac. **zîmbitoare** (**O.I** 60/9).

ZÍNĂ s.f. 1. Personaj din basme, închipuit ca o femeie foarte frumoasă, cu puteri supranaturale. *Povesteau . . . poveşti fantastice despre zîne îmbrăcate în aur şi lumină.* P.L. 37/19 [Pr. 1]. ◒ (Comparaţie) *Unde-i sora Viselor noastre de vară ? Mlădioasă şi iubită, Cu privirea ostenită, Ca o zînă să răsară Tuturora.* O.I 121/23 [V. 1].

2. Zeiţă. *Un chip de-a pururi adorat Cum nu mai au perechi Acele zîne ce străbat Din timpurile vechi.* O.I 192/3. *Din valuri reci, din umbre moi, S-apar-o zînă liniştită Cu ochii mari, cu umeri goi ?* O.I 228/23. *Să văz în templu-i zîna cu farmece cereşti.* O.IV 430/2 ; cf. **O.I** 119/10, 160/36 ; **P.L.** 22/29 [V. 5 ; Pr. 1]. ◒ (Construcţie metaforică) **Academie de ştiinţi a zînei Vineri** v. academie [V. 1].

— Forme gramaticale : sg.n.ac. **zînă** (**O.I** 121/23, 228/23 ; **P.L.** 22/29), **zîna** (**O.IV** 430/2), g.d. **zîne** (**O.I** 160/36), **zînei** (**O.I** 119/10, 140/11) ; pl.n.ac. **zîne** (**O.I** 192/3 ; **P.L.** 37/19).

ZÎNGĂNÍ vb. IV. Intranz. A produce sunete metalice, a zdrăngăni. *Un orologiu zîngăneşte încet şi subţire în părete.* P.L. 62/32 [Pr. 1].

— Scris : *zîngăni.*

ZLOÁTĂ s.f. Lapoviţă. *Dar şi mai bine-i, cînd afară-i zloată, Să stai visînd la foc.* O.I 119/7 [V. 1].

— Scris : *sloată.*

ZMEU s.m. Personaj fantastic din basme, întruchipînd răutatea. *Au venit ca să serbeze nunta gingaşei mirese; Feţi-frumoşi cu păr de aur, zmei cu solzii de oţele.* O.I 85/21 [V. 1].

— Scris : *smeu.*

ZÓDIE s.f. Constelaţie, corespunzînd lunii în care s-a născut cineva şi avînd, după credinţele superstiţioase, o influenţă (bună sau rea) asupra destinului acestuia ; p. ext. destin, soartă, ursită. *Au venit ca să serbeze nunta gingaşei mirese; Feţi-frumoşi cu păr de aur, zmei cu solzii de oţele, Ciliforii cei de zodii şi şagalnicul Pepele.* O.I 85/22. *Căci Odin părăsise de gheaţă nalta-i domă, Pe zodii stîngeroase porneau a lui popoară.* O.I 91/7. *Învăţătură despre a lumei orînduială dumnezeiască . . . cu adăugire a înrîurinţei zodiilor asupra vieţei omeneşti.* P.L. 35/20 [V. 2 ; Pr. 1]. ✦ Explicare a destinului cuiva prin consultarea constelaţiilor. *El deschise o carte veche . . . un manuscript de zodii.* P.L. 35/6 [Pr. 1].

— Forme gramaticale : pl.n.ac. **zodii** (**O.I** 85/22, 91/7 ; **P.L.** 35/6), g.d. **zodiilor** (**P.L.** 35/20).

ZORI s.m. pl. Lumina care se arată pe cer înainte de a răsări soarele, aurora ; moment al zilei cînd apare această lumină, faptul zilei. *De-ai fi noapte-aş fi lumină Blîndă, lină, Te-aş cuprinde c-un suspin; Şi în nunta de iubire, În unire Naşte-am zorii de rubin.* O.I 5/6. *Părea*

că din una și aceeași răsăcină un rai se înalță în lumina zorilor. P. L. 51/20 [V. 2; Pr. 1]. ◒ (Comparație) *Fiii lăi trăiasă numai în frăție Ca a nopții stele, ca a zilei zori.* O.I 16/4 [V. 1]. ◇ (Construit cu diferite prepoziții și în corelație cu *zi*, formează locuțiuni adverbiale) **În zori (de zi)** = dis-de-dimineață. *O călărire în zori.* O.I 3. *Mâine în zori de zi pleca vom Către schitul vechi și sfânt.* O.I 65/19 [V. 2]. **Până în zori** = până dimineața. *Ei petrec în vin și-n chiot orice noapte pân-în zori.* O.I 45/30 [V. 1]. ◇ Expr. **Din zori până în noapte** = toată ziua fără întrerupere. *Din zori până-n noaptea neagră și lirzie O vezi printr-o albă perdea străvezie Cum mereu lucrează . . .* O.IV 364/25 [V. 1].

— Forme gramaticale: **pl.n.ac. zori** (**O.I** 3, 9/6, 16/4, 45/30, 65/19; **O.IV** 364/25), **zorii** (**O.I** 8/6), g.d. **zorilor** (**P.L.** 51/2).

ZÓRNET s.n. Zornăit. *S-auzi zornetul de pinteni și foșnirile de rochii. Pe când ei succese musteața, iară ele fac cu ochii?* O.I 157/23 [V. 1].

ZUGRĂVÍ vb. IV. 1. Tranz. A vopsi, a colora. *Constelațiuni zugrăvite cu roș, calcule geometrice zidite după o închipuită și mistică sistemă.* P.L. 35/28. *Pârea un ghem de fire roș sau un painjinîș zugrăvit cu sînge.* P.L. 36/5 [Pr. 2].

2. Tranz. A picta [Umbra] *deveni clară, ca un vechi portret zugrăvit în ulei.* P.L. 45/21. *O privesc . . . ca pe-un tablou zugrăvit pe un fond luminos.* P.L. 92/7 [Pr. 2]. ◒ (Element de personificare) *Credința zugrăvește icoanele-biserici — Și-n sufletu-mi pusese poveștile-i feerici.* O.I 69/25 [V. 1]. ◒ (În context figurat) [Negruzzi] *moaie pana în culoarea unor vremi de mult trecute, Zugrăvește din nou iarăși pînzele posomorite.* O.I 32/23 [V. 1]. ✦ A desena; a grava. *Pe cupticrul uns cu humă și pe coșcovii pârești Zugrăvit-au e-un cărbune copilașul cel isteț Purcelușî cu coada sfredel și cu bețe-n loc de labă.* O.I 84/18. *La sfîrșitul cărții era zugrăvit sf. Gheorghie în lupta cu balaurul.* P.L. 35/33. *Trăia izolat într-o chiliuță din oraș, pe care și-o împodobise cu flori și cu schițe zugrăvite de el.* P.L. 88/3; cf. **O.I** 76/28; **P.L.** 71/11, 90/29, 90/34 [V. 2; Pr. 5]. ◒ (Metaforic) A reproduce (?). *Magul privirea pe ginduri în oglinda lui de aur, Unde-a cerului mii stele ca-ntr-un centru se adun. El în mic priveșle-acolo căile lor tăinuite Și cu varga zugrăvește drumurile lor găsite.* O.I 44/35 [V. 1].

3. Tranz. și refl. Fig. A (se) profila, a (se) contura, a (se) proiecta; a (se) oglindi, a (se) reflecta. *Lun-atunci din codri iese, Noaptea toată stă s-o vadă, Zugrăvește umbre negre Pe câmp alb ca de zăpadă.* O.I 67/27. *Al ei chip se zugrăvește plin și alb; cu ochiu-i măsuri Prin ușoara-nvinefire a sudfiriîor mătăsuri.* O.I 79/3. *Luna tremură pe codri, se aprinde, se mărește, Muchi de sîlncă, virf de arbor, ea pe ceruri zugrăvește.* O.I 152/8. *Dumbrăvile lor întunecoase de pe maluri se zugrăveau în fundul rîului.* P.L. 51/19. *Cezara! ești . . . o umbră a nopții zugrăvită cu zăpada luminei de lună?* P.L. 102/18; cf. **P.L.** 39/14, 40/1 [V. 3; Pr. 4]. ◒ (Metaforic) A împodobi (?) (v. și încununa). *Ea s-apropia încet prin aleele străbătute de seninul nopții, pe cărările albe zugrăvite cu umbrele mreje-lor de frunze.* P.L. 93/6 [Pr. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **zugrăvește** (**O.I** 32/23, 44/35, 67/27, 69/25, 152/8), **se zugrăvește** (**O.I** 79/3), **e zugrăvită** (**O.I** 76/28), imp. 3 sg. **era zugrăvit** (**P.L.** 35/33), 3 pl. **se zugrăveau** (**P.L.** 51/19), p.s. 3 sg. **zugrăvi** (**P.l.**. 74/14), p.c. 1 sg. **am zugrăvit** (**P.L.** 90/29, 90/34), 3 sg. **au zugrăvit** (**O.I** 84/18); ger. **zugrăvindu-** (**P. L.** 39/14); part. **zugrăvit** (**P.L.** 36/5, 45/21, 92/7), **zugrăvită** (**P.L.** 40/1, 102/18), **zugrăvite** (**P.L.** 35/28, 88/3, 93/6).

ZUGRĂVÍT, -Ă adj. Pictat, împodobit cu picturi. *Un dulap cu cărți bisericești, un scaun cu spala naltă, haine călugărești, spînzurate într-un cui, o ladă zugrăvită . . . iată toată țmbrăcămintea* [chiliei]. P.L. 73/33 [Pr. 1].

ZUGRUMÁ vb. I v. **sugruma**.

ZUPĂÍ vb. IV. Intranz. A se mișca aruncînd picioarele. *Draci mici spînzurați de coarne . . . zupăiau din picioruțe.* P.l.. 43/30 [Pr. 1].

ZÚZUR s.n. (Mold.) Freamăt. *Aceleași sărutări grețoase, pe cari le asamănă cu zuzurul zefirilor.* P.L. 87/4 [Pr. 1].

ZVÉLT, -Ă adj. Suplu, grațios. *Membrele ei zvelte, în bluza de catifea neagră, aceeași pălărie cu margini largi pe părul ei blond.* P.L. 64/14 [Pr. 1]. ◒ (Metaforic) *Palmii risipiți în crîngurî aurîți de-a lunei rază, Naltă zveltele lor trunchiuri.* O. 1 44/23 [V. 1].

— Forme gramaticale: pl.n.ac. **zvelte** (**P.L.** 64/14), **zveltele** (**O.I** 44/23).

ZVÎCNÍ vb. IV. Intranz. A se zbate repede și cu putere. *Inima-i zvîcnește tare, viața-i parcă se răpune.* O.I 84/32 [V. 1].

ZVÎRCOLÍ vb. IV. Refl. A se zbate, a face mișcări spasmodice. *Văzu aproape de pădure un fînfar zvîrcolin-du-se în nisipul cel fierbinte.* P.L. 15/31. *Acea fereastă dedea într-o chilie, pe părețîi cărei erau aruncate cu creionul fel de fel de schițe ciudate — ici un sfînt, colo un căței zvîrcolîndu-se în iarbă.* P.L. 73/28 [Pr. 2].

ZVÎRLÍ vb. IV. Tranz. A arunca, a proiecta. *Afară-i loamnă, frună-mprăștială, Iar vîntul zvîrle-n geamuri grele picuri.* O.I 119/2 [V. 1]. ◒ (În context figurat) *Zvîrliți slatui de tirani în foc, să curgă lavă.* O.I 60/23 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **A zvîrli asupra cuiva vălul alb de poezie** v. poezie [V. 1].

— Forme gramaticale: ind. prez. 3 sg. **zvîrle** (**O.I** 119/2), p.c. 1 sg. **am zvîrlit** (**O.I** 29/23); imper. 2 pl. **zvîrliți** (**O.I** 60/23).

ZVÎRLÍRE s.f. Aruncare. ◒ (Metaforic) Încercare, tentativă. *Al lumii-nîregul simbur, dorința-i și mărirea, În inima oricărui i-ascuns și trăitor, Zvîrlire hazardată, cum pomu-n înflorire În orice floare-ncearcă înîregă a sa fire, Ci-n calea de-a da roade cele mai multe mor.* O.I 64/8 [V. 1].

ZVON s.n. 1. Rumoare produsă de glasuri confuze, de activitatea sau de mișcarea unei mulțimi. *O, teatru de păpuși . . . zvon de vorbe omenești, Povestesc ca papagalii mîi de glume și povești Fără ca să le priceapă . . .* O.I 157/11 [V. 1].

2. Zgomot confuz, nedefinit din natură. *Papura se mișcă-n freamăt de al undelor cutrier, Iar în iarba înflorită, somnoros suspin-un grier . . . E atîta vară-n aer, e atît de dulce zvonul . . .* O.I 152/17. *S-a desprimăvărat pădurea, E-o nouă viață-n orice zvon.* O.I 228/14 [V. [2].

— Forme gramaticale: sg.n.ac. **zvon** (**O.I** 157/11, 228/14), **zvonul** (**O.I** 152/17).

A

ACADEMIA DIN SOCOLA Seminar teologic din Moldova, întemeiat în 1803, plasat anacronic, de Eminescu în timpul lui Alexandru cel Bun. *Maistrul Ruben ... fusese chemat de domnul Moldovei ca dascăl de matematică şi filozofie la Academia din Socola.* P.L. 40/41 [Pr. 1]. ◇ (Cu elipsa numelui localităţii) *Călugărul Dan e unul din şcolarii Academiei.* P.L. 41/1 [Pr. 1].

ADAM şi EVA Tablou reprezentînd pe primii oameni, după mitul biblic, pictat de Francesco, personaj din „Cezara". *Pe un părete e Adam şi Eva ... Am cercat a prinde în aceste forme inocenţa primitivă.* P.L. 79/15 [Pr. 1].

ADVOCATUS DIABOLI Expresie latinească care, în procedura de sanctificare practicată de biserica catolică, denumeşte pe prelatul însărcinat să prezinte obiecţiile contra argumentelor aduse pentru admiterea în rîndul sfinţilor a unei persoane. ◒ (Metaforic) Inteligenţă subtilă şi negativă. *Doctrinele pozitive ... nu sunt decît tot atîtea pleduarii ale minţii, al acestui advocatus diaboli.* P.L. 81/30. *O generaţiune însăilă pe cealaltă prin acest advocatus diaboli moştenit.* P.L. 82/2 [Pr. 2].

ADONIS Personaj mitologic, iubitul zeiţei Venus, simbol al frumuseţii bărbăteşti. — *Ce frumos Adonis, în Venus şi Adonis, zise pictorul surîzînd: d-ta Venus, el Adonis.* P.L. 76/22—23. *Cu totul altfel e Venus şi Adonis.* P.L. 79/23. *Venus trebuie să-şi fi avut chinul ei cu Adonis.* P.L. 80/13 [Pr. 5]. ✦ Fig. Întruchipare a frumuseţii bărbăteşti. *În acel Adonis încremenit, ea presupunea un suflet.* P.L. 85/20 [Pr. 1]. ✦ Fig. Iubit. *Ea văzu din nou pe Adonisul ei în lumina cea plină a soarelui.* P.L. 85/27 [Pr. 1].

AFRICA Continent situat în sudul Mării Mediterane. *Astfel, Asia, Europa, Africa cu-a ei pustiuri ... Toate se întind nainte-i.* O.I 144/3 [V. 1].

ALAH (Şi în forma *Alahu*) Numele divinităţii la musulmani. *Strigăte de-Alah! Alahu! se aud pe sus prin nori.* O.I 144/14 [V. 2]. ◒ (Construcţie metaforică) **Copil de suflet al lui Alah** v. **copil** [V. 1].
— Variantă: **Alahu** (O.I 144/14).

ALAHU v. **Alah.**

ALECSANDRI [VASILE] Cel mai mare poet român dinainte de Eminescu (1821?—1890). A publicat un volum de poezii populare, fiind un pasionat culegător al folclorului românesc. Temele şi mijloacele artistice ale poeziei populare apar şi în poeziile din culegerea „Doine şi lăcrămioare". În acest volum e prezentă şi tema erotică, reluată şi în alte colecţii de poezii, îndeosebi în „Mărgăritărele". Primele sale versuri de dragoste evocă figura Elenei Negri, care apare, mai tîrziu, şi în poezia „Steluţa". În versuri şi în proză a evocat-o, de asemenea, pe Marie-Angélique Chataignez, actriţă franceză, supranumită Dridri. A publicat şi numeroase poezii cu caracter istoric, dintre care se remarcă poemul epic „Dumbrava roşie". *Şi-acel rege-al poeziei, veşnic tînăr şi ferice, Ce din frunze îţi doineşte, ce cu fluierul îţi zice, Ce cu basmul povesteşte — veselul Alecsandri, Ce-nşiruind mărgăritare pe a stelei blondă rază, Acum secolii străbate, o minune luminoasă, Acum ride printre lacrimi cînd o cîntă pe Dridri.* O.I 32/27 [V. 1].

ALEXANDRESCU [GRIGORE] Poet român (1812?—1885), care în „Anul 1840", înainte de a-şi exprima încrederea şi dorinţa de mai bine în noul an, deplînge prăbuşirea iluziilor sale în anul precedent, fapt reţinut de Eminescu în versurile din „Epigonii". *Şi ca Byron, treaz de vîntul cel sălbatic al durerei, Palid stinge-Alexandrescu sfînta candel-a speranei, Descifrînd eternitatea din ruina unui an.* O.I 32/5 [V. 1].
— Scris: *Alecsandrescu.*

ALEXANDRU CEL BUN Domn al Moldovei (1400—1432). *Să trăiesc în vremea lui Mircea cel Mare sau a lui Alexandru cel Bun — este oare absolut imposibil?* P.L. 25/33. *Dac-aş putè şi eu să mă pierd în infinitatea sufletului meu, pîn în acea fază a emanaţiunii lui, care se numeşte epoca lui Alexandru cel Bun.* P.L. 26/2; cf. P.L. 37/33 [Pr. 3]. ◇ (În forma Alexandru-vodă) *Trăieşte în vremile domniei lui Alexandru-vodă.* P.L. 41/12; cf. P.L. 38/25 [Pr. 2].

ALPI Lanţ muntos din Europa apuseană. *Unii plini de plăcere petrec a lor viaţă ... Vara petreceri, Alpii cu frunţile de gheaţă.* O.I 56/19 [V. 1].

ANATHEMA SIT! Expresie latinească insemnînd „afurisit să fie", „fie blestemat". *Anaihema sit! — Să-l scuipe oricare molan de treabă —, Nu vedeți ce-njelepciune e-n fățlura voastră chiară?* O.I 48/29 [V. 1].

ANTINOUS Tînăr din Bitinia, dc o mare frumusețe, sclavul favorit al împăratului Hadrian; a devenit prototipul frumuseții plastice și a fost reprezentat în numeroase statui celebre din antichitate. *Gîlul naît lua acea energie marmoree și doritoare totodată ca gîtul lui Antinous.* P.L. 77/28 [Pr. 1].

APAGE SATANA! Expresie grecească însemnînd „piei diavole". *Eu nu fac nici rău, nici bine, căci nu fac nimic. Mă joc. — Îngropi talantul, fiule, îngropi talantul. — Îngrop pe dracul, părinte. — Apage Satana! zise bătrînul.* P.L. 74/32 [Pr. 1].

APOL v. Apolo. 1

APOLO (Și în formele *Apol* și *Apolon*) Zeul zilei, al luminii și al artelor în mitologia română, protector a poeziei și al muzicii, conducătorul corului muzelor, personificare a soarelui. *Au cu lira vîsătoare ori cu sunete de flaut Poți să-ntîmpini patriotii ce-au venit de-atunci încoło? Înaintea acestora tu ascunde-te, Apolo!* O.I 149/26. *Eu mă uit în sus, asemenea statuiei lui Apol.* P.L. 83/37 [V. 1; Pr. 1]. ◒ (În context figurat) *De mi-ar permite-Apolon s-aleg dintre cunune, Ghirlanda n-aș alege-o de flori plăpînde. june, Ci falnica cunună a bardului bătrîn.* O.I 17/1. *Candela șterse-d-argint icoane A lui Apolon, crezului meu, Mă lopese lainic, însă mereu De ale patimelor orcane.* O.I 20/10 [V. 2]. ✦ Statuie a lui Apolo. ◒ (Comparație) *Ieronim stelea pe piedestal drept, nemișcat, mîndru ca un antic Apol.* P.L. 84/30 [Pr. 1].

— Variante: **Apol (P.L.** 84/30, 87/37), **Apolou (O.I** 17/1, 26/10).

APOLON v. **Apolo**.

ARABIA Peninsulă în Asia, situată la sud-vestul continentului. *În triunghi, era un ochi de foc, deasupra ochiului — un proverb cu literele strîmbe ale întunecatei ◄rabii.* P.L. 52/30 [Pr. 1].

ARALD Personaj masculin principal din poezia „Strigoii", rege al avarilor. *Eu vin la tine, rege, să cer pe-Arald al meu.* O.I 92/5. *Arald cu moarteu-n suflet, a gîndurilor pradă, Pe jeț tăcut se lasă.* O.I 94/3. *Arald se primbla singur, rîzînd, vorbind sălbatic.* O. I 96/8. *Arald! de nu mă-nșală privirea, tu ești mort!* O.I 97/5; cf. **O.I** 88/8, 88/15, 91/30, 91/33, 92/10, 92/30, 93/16, 94/26, 94/31, 95/18, 95/30, 95/31, 96/9, 97/1, 97/21, 98/1, 98/6, 98/30, 98/34 [V. 23].

ARCHITECTURAE COSMICAE SIVE ASTRONOMIAE GEOCENTRICAE COMPENDIUM Titlul unui tratat de arhitectură cosmică sau de astronomie geocentrică, amintit în nuvela „Sărmanul Dionis". *Titlul era scris și latinește: „Architecturae cosmicae sive astronomiae geocentricae compendium" — Învățătură despre a lumei orînduială dumnezeiască.* P.L. 35/15—16 [Pr. 1].

ARGEȘ Afluent al Dunării; la Rovine, pe Argeș, s-a dat în 1394 una dintre cele mai grele bătălii din istoria războaielor turco-române. *Unul dintre fiii falnicului domn Sta zîmbind de-o amintire, pe genunchi scriind o carte, S-o trimită dragei sale, de la Argeș mai departe.* O.I 149/2 [V. 1].

ARON PUMNUL Filolog român (1818—1866), profesor de limba română al lui Eminescu; a insuflat învățăcelor lui puternice sentimente naționale. Cu prilejul morții lui, Eminescu publică o poezie — prima sa poezie — în broșura „Lăcrămioarele învățăcelor gimnasiști din Cernăuți la moartea prea iubitului lor profesor Arune Pumnul". *La mormîntul lui Aron Pumnul.* O. I 1 [V. 1].

ASIA Partea estică a blocului continental Eurasia. *Astfel, Asia, Europa, Africa cu-a ei pusturi ... Toate se întind nainte-i.* O.I 144/3 [V. 1].

ATLAS[1] Rege mitologic al Mauretaniei, pedepsit de Zeus să poarte pe umeri bolta cerească, deoarece fusese aliat al titanilor în lupta pe care aceștia au dus-o împotriva Olimpului. ◒ (Comparație) *Bătrînul dascăl cu-a lui haină roasă-n coate, Într-un calcul fără capăt lot socoate și socoate ... Precum Atlas în vechime sprijinea cerul pe umăr Așa el sprijină lumea și vecia într-un număr.* **O.I** 132/9 [V. 1].

ATLAS[2] Numele unui șir de munți din partea vestică a Africii de nord. *În patru părți a lumii vede șiruri munții mari, Atlasul, Caucazul, Taurul și Balcanii seculari.* O.I 142/28 [V. 1].

AUGUST, GAJUS IULIUS CAESAR OCTAVIAN primul împărat roman (63 î.e.n.—14.c.n.), nepot al lui Iuliu Cezar. Numele lui l-a adoptat, în mod convențional eroul povestirii „La aniversară", sub influența lecturilor de adolescent. *Ea se numea Cleopatra, iar el Gajus Iulius Caesar Octavian August.* P.L. 66/2; cf. **P.L.** 67/4 [Pr. 2]. ◇ (În forma *Octavian August*) *Astăzi, în ziua sf-lului Ermit, el uitase pe Octavian August și așlepta felicitări de ziua lui.* P.L. 66/7. *Octavian August imperatorul o petrecea sara pîn-acasă.* P.L. 67/9 [Pr. 2].

AURORA Zeița dimineții în mitologia română. *Sculptez acum, tocmai pe părelele cel mai alb, pe Aurora și Orion.* P.L. 79/40. *Tînăra Aurorâ răpește pe Orion, de care se-namorase însăși crudă și vergina Diana.* P.L. 79/41. *Exprim ... în Aurora acea veselie nestingibilă a fetelor tinere.* P.L. 80/4 [Pr. 3].

B

BAIAZID Sultan otoman (1389—1402), care, prin cucetiri, a extins considerabil Imperiul turcesc; a încercat să supună Țara Românească, dar a fost învins la Rovine de Mircea cel Bătrîn (1394). *Pîn-în Dunăre ajunge furtunosul Baiazid ...* O.I 144/34. *Iată vine-un sol de pace c-o năfrămă-n vîrf de băț. Baiazid privind la dînsul îl întreabă*

cu dispreț. O.I 146/6. *N-avem oști, dară iubirea de moșie e un zid Care nu se-nfiorează de-a ta faimă, Baiazid!* O.I 147/36 [V. 3].

BALCANI Șir de munți din sudul Dunării, care traversează Republica Populară Bulgaria. *Iar în patru părți a lumii vede șiruri munții mari, Atlasul, Caucazul, Taurul și Balcanii seculari.* O.I 142/28 [V. 1].

BAL-MABIL Local din Paris (înființat în 1840 de către vestitul dansator Mabille), în care se organizau baluri și alte distracții. *Ne-ați venit apoi, drept mine o sticluță de pomadă . . . Vestejiți fără de vreme, dar cu creieri de copil, Drept știință-având în mîne vreun vals din Bal-Mabil.* O.I 151/14 [V. 1].

BASARABI Prima dinastie domnitoare în Țara Românească. *Rămîneți în umbră sfîntă, Basarabi și voi Mușatini, Descălecători de țară, dătători de legi și datini.* O.I 149/31 [V. 1].

BELDIMAN [ALEXANDRU] Scriitor român (1760—1826), autor al unei cronici versificate, intitulată „Jalnica tragodie", în care narează evenimentele din Moldova în vremea Eterici (1821). *Beldiman vestind în stihuri pe războiul inimic.* O.I 31/12 [V. 1].

BERTRAND Nume adoptat în mod convențional de Ermil, personaj din nuvela „La aniversară", poate după celebrul trubadur francez Bertrand de Born. *El se numea pe atunci Bertrand . . .* P.L. 66/20. *Pe fruntea celei întîi* [păpușî] *era* [scris]: *„Bertrand e un magar".* P.L. 71/31 [Pr. 2].

BIANCHI Personaj din nuvela „Cezara", tatăl Cezarei. *Dacă un actor bun i-ar fi auzit pașii . . . prin galeriile și coridoarele palatului Bianchi, ar fi știut . . să-și imagineze aproape caracterul omului.* P.L. 91/14. *Și azi tîmbla prin grădina palatului Bianchi.* P.L. 92/20. *Tatăl ei, marchizul Bianchi, muri de apoplexie.* P.L. 99/18 [Pr. 3].

BIBLIE Carte ce conține legende, mituri și dogme ale religiei mozaice și creștine. *Biblia ne povestește de Samson, cum că muierea Cînd dormea, lăindu-i părul, i-a luat puterea.* O.I 159/1 [V. 1].

BIBLICE Titlul unei scrieri a lui Ion Heliade-Rădulescu, apărută în 1858, care conține comentarii la Biblie și în care autorul își expune concepția sa filozofică. ◒ (Construcție metaforică) **Delta Biblicelor sînte** v. d e l t a [V. 1].

BLANCA Personajul feminin din poeziile „Făt Frumos din tei" și „Povestea teiului". — *Blanca, află că din leagăn Domnul esle al tău mire.* O.I 65/1. — *Blanca, știi că din iubire Făr' de lege te-ai născut.* O.I 102/1 [V. 2].

BLESTEMUL Titlul unei poezii a lui I. Heliade-Rădulescu, la care se referă Eminescu în „La Heliade". *Ruga-m-aș la Eratо, să cînt ca Tine, barde, De nu viața-mi tvală, dar cîntecu-mi de moarte Să fie ca „Blestemu" — Ți . . . să-l cînt, apoi să mor.* O.I 17/24 [V. 1].

BOLINTINEANU [DIMITRIE] Poet romantic român (1819—1872), din generația de la 1848, debutează în literatură prin poezia „O fată tînără pe patul morții", la care se referă Eminescu în „Epigonii". *Și din lină curgeau note și din ochi lacrimi amare Și astfel Bolintineanu începu etnecul său.* O.I 32/12 [V. 1].

BOLLIAC [CEZAR] Scriitor și om politic român (1813—1881), din generația de la 1848, care s-a remarcat prin poezii de inspirație socială; în poezia „Cîlcașul" a luat apărarea țăranilor iobagi, militînd pentru eliberarea lor. *Bolliac cinta iobagul și-a lui lanțuri de aramă.* O.I 32/1 [V. 1].

BUCOVINA Regiune istorică a României. *La Bucovina.* O.I 9 [V. 1]. ◒ (Personificare) *Îmbracă-te în doliu, frumoasă Bucovină, Cu cîpru verde-ncinge antică fruntea ta.* O.I 1/1. *Te-ai dus, te-ai dus din lume, o! geniu nalt și mare . . . Te plînge Bucovina, te plînge-n voce tare, Te plînge-n linguire și locul tău natal.* O.I 1/16. *N-oi uita vrodată, dulce Bucovină, Geniu-ți romantic, munții în lumină, Văile în flori.* O.I 9/1; cf. **O.I** 10/12 [V. 4].

BYRON [GEORGE GORDON] Poet englez (1788—1824), reprezentant al romantismului revoluționar; a scris poezii pline de revoltă și pesimism. ◒ (Comparație) *Și ca Byron, treaz de vîntul cel sălbatic al durerei, Pulsi stinge-Alexandrescu stinta candel-a speranei, Descifrînd eternitatea din ruina unui an.* O.I 32/4 [V. 1].

C

CAETERIS PARIBUS Expresie latinească însemnînd „celelalte (calități) fiind la fel". *Să ne-o închipuim* [lumea] *caeteris paribus, întmiit de mare.* P.L. 24/13 [Pr. 1].

CAIN Personaj biblic, fiu al lui Adam și al Evei, care a ucis pe fratele său Abel. ◒ (Construcție metaforică) **Neamul Cain** = omenirea (văzută ca descinzînd dintr-un fratricid; v. și o c h i, r o d). *Nu vedeți că rîsul vostru e în fiii voștri plîns, Că-i de vină cum că neamul Cain încă nu s-a stins?* O.I 157/10 [V. 1].

CANTEMIR [ANTIOH] Scriitor rus (1708—1744), fiu al domnitorului moldovean Dimitrie Cantemir. În „Satira a III-a", reprodusă în „Lepturariul" lui A. Pumnul, vorbește despre Longin, limbutul lăudăros, care face planul unui iaz, întinzînd cuțite și furculițe pe masă. Pasajul a fost reținut cu unele modificări, în poezia „Epigonii". *Văd poeți ce-au scris o limbă ca un fagure de miere . . . Cantemir croind la planuri din cuțite și pahară.* O.I 31/11 [V. 1].

CARMEN SAECULARE Poezie festivă la romani scrisă anume pentru sărbătorirea unui eveniment important. Horațiu a scris un asemenea „Carmen", cîntat și dansat de perechi de tineri în anul 16 î.e.n., la jocurile

seculare, organizate de împăratul August. ◒ (Metaforic). *P-ici, pe colo mai străbate, clte-o rază mai curată Dinlr-un-Carmen Saeculare ce-l visai şi eu odată.* O.I 158/2 [V. 1].

CASTELMARE Personaj din nuvela „Cezara", logodnicul Cezarei. *Acel Castelmare să le ia de soţie?* P.L. 76/30. *Acuma Castelmare are jocul liber.* P.L. 89/25. *Ai omorît pe Castelmare.* P.L. 96/9; cf. **P.L.** 76/5, 91/10, 94/24, 95/32, 95/33, 96/22, 99/18, 99/22, 99/35 [Pr. 12].

CAUCAZ Şir de munţi care se întinde între Marea Neagră şi Marea Caspică. *Iar în patru părţi a lumii vede şiruri munţii mari, Atlasul, Caucazul, Taurul şi Balcanii seculari.* O.I 142/28 [V. 1].

CĂDEREA ÎNGERILOR Titlul tabloului la care lucra pictorul Francesco din nuvela „Cezara", având drept subiect mitul biblic al alungării din rai a îngerilor revoltaţi. *Îi trebuie lui Francesco un model pentru demonul lui în Căderea îngerilor . . .* P.L. 76/12. *Ce frumos demon în Căderea îngerilor! nu-i aşa?* P.L. 76/20 *Se uită întru cît înaintase lucrarea Căderei îngerilor.* P.L. 83/16 [Pr. 3].

CĂLIN Personajul principal masculin al poeziei cu acelaşi titlu şi fiul acestuia. — *Cum le cheamă, măi copile? — Ca pe tată-meu — Călin.* O.I 84/2. *Zburătoru-ţi este tată şi pe el Călin îl cheamă.* O.I 84/1. *Acum iată că din codru şi Călin mirele iese.* O.I 85/27; cf. **O.I** 76 [V. 4].

CĂTĂLIN Personaj din „Luceafărul", paj de curte şi iubit al Cătălinei. *În vremea asta Cătălin . . . Se furişează ptndilor Privind la Cătălina.* O.I 173/21. *Ei Cătălin, acu-i acu Ca să-ţi încerci norocul.* O.I 171/3. — *Da ce vrei, mări Cătălin? Ia du-t'de-ţi vezi de treabă.* O.I 171/7 [V. 3].

CĂTĂLINA Personaj feminin din „Luceafărul", de care se îndrăgosteşte Hiperion. *În vremea asta Cătălin . . . Se furişează ptndilor Privind la Cătălina.* O.I 173/32 [V. 1].

CEZAR [CAIUS IULIUS] Mare general, om de stat şi scriitor roman (100—44 î.e.n.). ◒ (În context figurat, simbolizînd reînvierea trecutului glorios al poporului român) *Cum umbrele se-mbracă în zale ferecate, Şi frunţile cărunte le naşlă de departe Un Cezar, un Traian.* O.I 24/30 [V. 1].

CEZARA Personajul principal feminin din nuvela cu acelaşi nume a lui Eminescu. *În vremea asta, Cezara, curioasă şi neastîmpărată, cotrobăia prin odaia pictorului.* P.L. 83/13. *Nu ştia ce fel e simţirea lui pentru Cezara.* P.L. 91/25. *Era să se serbeze cununia Cezarei cu Castelmare.* P.L. 99/17; cf. **P.L.** 72, 76/35, 77/11, 83/34, 84/3, 81/6, 81/36, 85/10, 85/17, 85/26, 86/1, 86/18, 86/19, 88/5, 88/10, 88/11, 88/13, 88/16, 89/7, 89/34, 90/1, 91/18, 94/17, 95/1, 95/3, 96/25, 97/1, 101/30, 102/17, 102/18 [Pr. 33].

CHLORIS Zeiţa florilor, în mitologia greacă. *Şi Chloris din roze îşi pune la salbe Pe frunlea-i de crin.* O.I 3/11 [V. 1].

CICHINDEAL [DIMITRIE] Scriitor bănăţean (1775—1818), autor a numeroase scrieri literare, cunoscut mai ales prin fabulele sale, prelucrate îndeosebi după scriitorul strb Dositei Obradovici. *Văd poeţi ce-au scris o limbă, ca un fagure de miere: Cichindeal gură de aur, Mumulean glas de durere.* O.I 31/8 [V. 1].

CINIS ET UMBRA SUMUS Expresia latinească însemnînd „sîntem cenuşă şi umbră", subliniind deşertăciunea vieţii omeneşti. *Cinis el umbra sumus.* P.L. 80/33; cf. **P.L.** 91/4—5 [Pr. 2].

CÎRLOVA [VASILE] Poet român (1809—1831), ofiţer în armata Ţării Româneşti. De la el au rămas cinci poezii lirice, printre care „Marşul oştirii române", scris cu ocazia înfiinţării miliţiei naţionale. *L-ate fârei flamuri negre Cîrlova oştirea chemă.* O.I 32/3 [V. 1].

CLEOPATRA Regină egipteană (51—30 î.e.n.) din dinastia Ptolemeilor, al cărei nume a fost adoptat în mod convenţional de Elis, personaj din nuvela „La aniversară". *Ea se numea Cleopatra, iar el Gajus Iulius Caesar Octavian August.* P.L. 66/1. *Tata i-a dat un ceasornic frumos, mama — o beseteea de toaletă, sora —o păreche de papuci, Elis nimic. Elis— adică Cleopatra, vară-sa.* P.L. 66/10 [Pr. 2].

CLOTILDA Nume feminin german. *Şi pe margini de caiete scriam versuri dulci, de pildă, Cătrâ vreo frandafirie şi sălbatecă Clotildă.* O.I 140/34 [V. 1].

***CONTRACTUL SOCIAL** v. Contractul social.

CONTRACTUL SOŢIAL Teorie idealistă burgheză despre originea statului, al cărei susţinători principali au fost Th. Hobbes şi, îndeosebi, J. J. Rousseau. Conform acestei teorii, statul ar fi apărut ca urmare a unei convenţii prin care oamenii renunţau de bună-voie la o parte din drepturile lor „naturale" în folosul unui organ suprem, care îşi lua în schimb obligaţia de a le apăra viaţa şi proprietatea. *În tot anul o revoluţiune contra aristocraţiei, a curtizanilor reginei, — minus contractul social.* P.L. 80/31 [Pr. 1].

CRIST v. Hristos.

CORREGGIO [ANTONIO ALLEGRI] Pictor italian (1489—1534) din epoca Renaşterii, renumit pentru portretele de femei. ◒ (Comparaţie) *De la creştet la picioare s-o admiri şi s-o dezmierzi Ca pe-o marmură de Paros sau o pînză de Correggio. Cînd ea-i rece şi cochetă? Eşti ridicul, înţelege-o . . .* O.I 157/31 [V. 1].
— Scris: *Corregio.*

CUNIGUNDA Personajul feminin din poezia „Mănuşa". *Iară dama, Cunigunda, zise-atunci . . . Mergi, mănuşa de-mi ridică!* O.I 166/6. *Cunigunda îl priveşte cu o gingaşă căldură.* O.I 166/20 [V. 2].

CUPIDO v. Cupidon.

CUPIDON (Şi în forma *Cupido*) Zeul amorului în mitologia romană, reprezentat printr-un copil gol, înaripat şi înarmat cu arc şi săgeată; (în mitologia greacă) Eros. *Pajul Cupidon, vicleanul, Mult e rău şi alintat.* O.I 108/1. *Cupido, un paj şugubăţ, va ascunde cu-a lui mînă, Vioriul glob al lampei.* O.I 154/7; cf. **O.I** 108 [V. 3].
— Variantă: Cupido (**O. I** 154/7).

CURTEA VECHE Prima reşedinţă domnească din Bucureşti. *Dar m-ai văzut altfel vreodată lîngă Curtea Veche! — Lîngă Curtea Veche . . . e Riven . . . vînzătorul de cărţi, iar nu d-la, maistre Ruben.* P.L. 60/36 [Pr. 2].

D

DALILA Personaj biblic (simbolizînd ulterior perfidia femeii), care l-a vîndut pe Samson filistenilor, după ce i-a tăiat părul, în care rezida forţa sa fizică. *Cînd cochetă de-al tău umăr ţi se razimă copila, Dac-ai inimă şi minte, le gîndeşte la Dalila.* O.I 159/14. *Cînd vezi piatra ce nu simte nici durerea şi nici mila — De ai inimă şi minte — feri în lături, e Dalila!* O.I 164/16 [V. 2].

DAN Călugărul în persoana căruia s-a întrupat Dionis, personajul principal al nuvelei „Sărmanul Dionis", prin regresiune în timp pînă în epoca lui Alexandru cel Bun. *Călugărul Dan se visase mireun cu numele Dionis.* P.L. 38/13. *Dan trecea iute printr-o parte de oraş.* P.L. 44/5. *— Să urmăm, zice umbra lorelnd mai departe firul gîndirii sale, gîndiri pe care Dan le auzea, ca şi cînd ar fi fost proprille lui cugetări.* P.L. 47/8; cf. P.L. 40/19, 40/20, 41/1, 41/5, 41/8, 41/11, 43/17, 43/21, 43,23, 46/17, 46/37, 47/5, 47/30, 48/22, 48/23, 48/25, 48/29, 49/33, 50/41, 52/34, 53/36, 54/3, 54/11, 60/9, 60/20, 61/17, 64/29 [Pr. 30].

DANIIL [SCAVINSCHI] Scriitor român (circa 1805—circa 1837). A dus o viaţă plină de greutăţi, scriind versuri şi traducînd din Voltairc şi Regnard. *Văd poeţi ce-au scris o limbă ca un fagure de miere: Cichindeal gură de aur ... Daniil cel trist şi mic.* O.I 31/9 [V. 1].

DARIU Rege al perşilor (521—485 î.e.n.), fiul lui Hystaspe, care a ajuns în expediţiile sale războinice pînă la nord dc Dunăre. *După vremuri mulţi veniră, începînd cu acel oaspe, Ce din vechi se pomeneşte, cu Dariu a lui Islaspe.* O.I 147/18 [V. 1].

DELORGES Personaj din poezia „Mănuşa". *Iară dama, Cunigunda, zise-atunci, bătîndu-şi joc, Cavalerului Delorges.* O.I 166/7 [V. 1].

DELOS Insulă grecească din arhipelagul Cicladelor. *Ştii că lîndra Auroră răpeşte pe Orion, de care se-namorase însăşi cruda şi vergina Diana, şi-l dusese în insula Delos.* P.L. 80/2 [Pr. 1].

DELTA Cuvînt grecesc care înseamnă „triunghi". ◒ (Construcţie metaforică) **Delta Biblicelor sînte** = sistemul filozofic trial al lui I. Heliade-Rădulescu, bazat pe teză, antiteză şi sinteză, expus, între altele, şi în lucrarea „Biblice", unde e ilustrat printr-un triunghi (v. s i e r e s, s f i n x) *Eliad zidea din visuri şi din basme seculare Delta Biblicelor sînte, profeţiilor amare.* O.I 31/20 [V. 1].

DEMIURG (Şi în forma *Demiurgos*) Principiul creator al universului în filozofia greacă idealistă, în special la Platon. ◒ (În contexte figurate) *În orice om o lume îşi face încercarea, Bătrînul Demiurgos se opinteşte-n van ...* O.I 64/2. *A voastre vieţi cu toate sunt ca undele ce curg, Vecinic este numai rîul: rîul este Demiurg.* O.I 157/4 [V. 2].

— Variantă: **Demiurgos** (O.I 64/2).

DEMIURGOS v. **Demiurg.**

DIANA Zeiţa pădurilor, a vînătorii şi a lunii, în mitologia romană. L-a ucis din gelozie pc vînătorul Orion, care iubea pe Aurora, şi l-a schimbat apoi în constelaţie. *Diana.* O.I 228. *Ştii că lîndra Auroră răpeşte pe Orion, de care se-namorase însăşi cruda şi vergina Diana, şi-l dusese în insula Delos.* P.L. 80/1 [V. 1; Pr. 1].

DIBICI-ZABALKANSKI [IVAN IVANOVICI] General rus (1785—1831), comandant suprem al forţelor ruseşti în războiul ruso-turc din 1828—29. *Unul cu pălăria naltă pe ceafă şi cu mînile unite pe spate ... se uita — dracu ştie cu interes ori aşa numai — la un portret al lui Dibici Zabalkanski atîrnat în afumatul părete.* P.L. 28/39 [Pr. 1].

DIONIS Personajul principal al nuvelei „Sărmanul Dionis". *Visătorul Dionis se opri în dreptul acelui portret,* P.L. 30/11. *Cu capul în mîni, Dionis descifra textul obscur c-un interes deosebit.* P.L. 35/38. *Ochii lui Dionis pe jumătate-nchişi nu trădau că el veghează.* P.L. 63/9; cf. O.I 46; P.L. 24, 26/31, 27/25, 27/35, 29/3, 30/37, 31/5, 31/41, 35/3, 36/12, 36/17, 37/9, 38/8, 38/14, 54/29, 59/17, 59/17, 59/33, 62/21, 64/29 [V. 1; Pr. 23].

DIRECTOR COELI VIGILAT NOCTESQUE DIESQUE, QUI SISTIT FIXAS HORAS TERRIGENAE Expresie latinească însemnînd „stăpînul cerului veghează şi nopţile şi zilele, el, care stabileşte timpul exact pentru tot ce-i pămîntesc". *Tablele erau pline de schemele unei sisteme lumeşti imaginare, pe mărgini ... cu sentinţe greceşti. Două triunghiuri crucişe încunjurate de sentinţa: „Director coeli vigilat noctesque diesque, qui sistit fixas horas terrigenae".* P.L. 35/26—28 [Pr. 1].

DOCHIA Personaj legendar din folclorul românesc. *Şi eu astfel mă uit din jeţ pe gînduri, Visez la basmul vechi al zinei Dochii.* O.I 119/10 [V. 1].

DONICI [ALEXANDRU] Scriitor român (1806—1866), cunoscut prin fabulele sale, unele prelucrate după Krilov. *Donici cuib de-nţelepciune, Care cum rar se întîmplă ca să medileze pune Urechile ce-s prea lunge ori coarnele de la cerb.* O.I 31/13 [V. 1].

DRIDRI Supranumele artistei franceze Marie-Angélique Chataignez, evocată de Vasile Alecsandri în poezia „Dridri" şi în fragmentul dc roman cu acelaşi titlu. *Veselul Alecsandri ... Acum secolii străbate, o minune luminoasă, Acum rîde printre lacrimi cînd o cîntă pe Dridri.* O.I 32,30 [V. 1].

DUNĂREA Fluviu în Europa, care izvorăşte din munţii Pădurea Neagră şi se varsă în Marea Neagră, formînd hotarul de sud al ţării noastre. *Astfel fără după fără drum de glorie-i deschid ... Pîn-în Dunăre ajunge furtunosul Baiazid.* O. I 144/34. *Eu nu ţi-aş dori vrodată să ajungi să ne cunoşti, Nici ca Dunărea să-nece spumegînd a tale oşti.* O.I 147/16. *Acea grindin-oţelită înspre Dunăre o mînă, Iar în urma lor se-ntinde falnic armia română.* O.I 148/29; cf. O.I 124/2, 144/1, 147/19, 149/34 [V. 7].

E

EDEBALI Nume propriu turcesc, purtat de un personaj care apare în visul sultanului din „Scrisoarea a III-a". *Sultanul ... se deșteaptă ... și pe cer Vede luna ce plutește pește plaiul Eschișer. Și privește trist la casa șeihului Edebali.* O.I 144/21 [V. 1].

EGIPET Formațiune statală istorică constituită, cu circa patru milenii î.e.n., în nord-estul Africii pe malurile Nilului, care a atins, în antichitate, un înalt grad de civilizație și de la care s-au păstrat impozante monumente arhitectonice și sculpturale. În secolul al VII-lea statul egiptean a fost cucerit de arabi. *Nilul mișcă valuri blonde pe câmpii cuprinși de maur, Peste el cerul d-Egipet desfăcut în foc și aur.* O.I 43/2. [Dascălii] *cu evlavie adineă ne-nvățeau al minții scripet, Legându când o planetă, când pe-un rege din Egipet.* O. I 140/22. *Era o vreme în care, în urma unui roman spaniol, regina de astăzi a Egipetului se numea Tolla.* P.L. 66/19; cf. O.I 43 [V. 3; Pr. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Egipetul antic** = monumentele de străveche civilizație egipteană. *Dar ș-acum turburînd stele pe-ate Nilului lungi unde, Noaptea flamingo cel roșu apa-ncet, încet pătrunde, Ș-acum luna argintește toi Egipetul antic.* O.I 45/15 [V. 1].

***EGIPT** v. **Egipet.**

ELIAD v. **Heliade.**

ELIS Personajul feminin din nuvela „La aniversară". *Era invitată și verișoara Elis și — mare minune — a venit.* P.L. 67/6. — *Elis! tu ... nu știi cît te iubesc.* P.L. 69/1. — *Eu nu sunt copil, Elis.* P.L. 69/27; cf. **P.L.** 66/10, 66/10, 69/8, 70/25 [Pr. 7].

ELISEU Locul în care, în mitologia greco-romană, se credea că ajung, după moarte, oamenii virtuoși și eroii. *Urmeze încă-n cale-ți și lacrima duioasă ... Urmeze-ți ea prin zboru-ți în cîntări lînguioase, În cîntări răsunînde, suspine-armonioase, Colo, în Eliseu.* O.I 1/25 [V. 1].

ENDIMION Personaj mitologic, păstor grec de o rară frumusețe, care a obținut de la Zeus tinerețea veșnică, rămînînd însă cufundat într-un somn fără sfîrșit. ◒ (Comparație) *S-a desprimăvărat pădurea, E-o nouă viață-n orice zvon, Și numai tu gîndești aiurea, Ca lîngă Endimion.* O.I 228/16 [V. 1].

EOL Zeul vînturilor în mitologia greco-romană. ◒ (În context figurat) *Eol pe-a sa arpă blînd răsunătoare Cîntă-a noptii dulce, mistică cîntare, Cînd din Vulhala.* O.I 9/22 [V. 1]. (Construcție metaforică) **Cîntarea ce o întoarnă Eol dulce** v. c î n t a r e [V. 1]. ◒ (Metaforic; comparație) Vînt. *Ca Eol ce zboară prin valuri și fîpă, Fugarul ușor Nechează, s-aruncă de spîntecă-n pripă A negurei flor.* O.I 4/1; cf. **O.I** 5/13 [V. 2].

ERATO Una dintre cele nouă muze, în mitologia greco-romană, protectoarea poeziei lirice. *Ruga-m-aș la Erato, să cînt ca Tine, barae, De nu în viața-mi toată, dar cîntecu-mi de moarte Să fie ca „Blestemu" - Ți.* O. I 17/22 [V. 1].

ERMIL 1. Martir al bisericii ortodoxe, prăznuit la 13 ianuarie. *Astăzi, în ziua sf-tului Ermil, el uitase pe Octavian August și aștepta felicitări de ziua lui.* P.L. 66/7 [Pr. 1].

2. Personajul masculin al nuvelei „La aniversară". — *Tu, Ermil — și, speriată de ceea ce spusese, nu mai zise nimic.* P. L. 68/20. — *Vezi tu, Ermil? zise ea c-o seriozitate copilărească și tristă, tu crezi ... tu crezi că eu am apă în vine ... că eu ... că eu nu te iubesc?* P.L. 70/31. *La sfîrșitul fiecărei notițe* [scria], *ca o încheiere, ca o cugetare asupra adormirei: „Ermil, te iubesc!".* P. L. 71/37; cf. **P.L.** 69/39 [Pr. 4].

EROS Zeul dragostei în mitologia greacă, reprezentat ca un copil gol, înaripat și înarmat cu arc și săgeată; (în mitologia romană) Cupidon. *Într-un cuib de turturele Ca și fluturii de-ușor, Sală Eros nebunește, Îl dezmiardă, l-încălzește Cu un vis de tainic dor.* O.I 13/23 [V. 1].

ESCHIȘER Regiune din Turcia, situată în nord-vestul Anatoliei. *Se cutremură sultanul ... se deșteaptă ... și pe cer Vede luna ce plutește peste plaiul Eschișer.* O.I 144/20 [V. 1].

***ESCHIȘEHIR** v. **Eschișer.**

ESCULAP Zeul medicinei în mitologia romană. ◒ (Metaforic) Medic. *Persoana juridică care se afla acum pe mîna îngrijitoare a esculapului nostru avea drepturi asupra unei moșteniri.* P.L. 59/30 [Pr. 1].

EUFRAT Fluviu din Asia Mică, care trece prin partea orientală a Turciei și formează prin confluența cu Tigrul, fluviul Șatt el-Arab. [Sultanul] *vede Eufratul și Tigris, Nilul, Dunărea bătrînă — Umbra arborului falnic peste toate e stăpînă.* O.I 144/1 [V. 1].

EUROPA Partea vestică a blocului continental Eurasia. *Astfel, Asia, Europa, Africa cu-a ei pustiuri ... Mările țărmuitoare și celăți lîngă limanuri, Toate se întind nainte-i.* O.I 144/3 [V. 1].

EUTANASIUS Personaj din nuvela „Cenzura", unchi al lui Ieronim, sihastru care, conform principiilor eutanasiei, susține ideea morții senine, lipsite de durere, considerînd-o ca o reintegrare în natură a ființei umane. *Ieronim își rechemă în minte scrisoarea bătrînului Eutanasius.* P.L. 85/8. *Ieronim părăsise mănăstirea după sfatul lui Eutanasius.* P. L. 88/1. *E însuși lui Eutanasius, gîndi el uimit și păși încet, minunîndu-se la fiecare pas.* P.L. 98/9; cf. **P.L.** 82/38, 90/22 91/6 [Pr. 6].

EVA Prima femeie, după mitul biblic, creată de Dumnezeu din coasta lui Adam. *Își aducea aminte de amantul ei și-i părea că-i Eva-n paradis.* P.L. 101/35 [Pr. 1].

F

FANAR Cartier grecesc din Istanbul; dintre locuitorii acestui cartier se recrutau, de obicei, începînd din al doilea deceniu (1711 în Moldova şi 1716 în Ţara Românească) al secolului al XVIII-lea plină la 1821, domnitorii ţărilor române, precum şi o parte din boierimea care se afla în aproprierea domnitorului. ◒ (Metaforic; depreciativ) Locuitorii acestui cartier. *Tot ce e perfid şi lacom, tot Fanarul, toţi iliotii. Toţi se scurseră aiceea şi formează patrioţii.* O.I 150/35 [V. 1].

FĂT-FRUMOS DIN LACRIMĂ Personajul principal al basmului cu acelaşi titlu. Fiu de împărat zămislit dintr-o lacrimă a Maicii Domnului, el poartă numele eroului multor basme româneşti, simbolizînd, ca şi acesta, înaltele calităţi morale şi fizice ale luptătorilor pentru dreptate. *Împărăteasa . . . atinse cu buza ei seacă lacrima cea rece şi o supse în adîncul sufletului său. Din momentul acela ea purcese îngreunată. Trecu o lună, trecură două, trecură nouă şi împărăteasa făcu un ficior alb ca spuma laptelui . . . Şi-i puse mama numele: Făt-Frumos din lacrimă.* P.L. 4/20; cf. **P.L.** 3 [Pr. 2]. ◇ (În forma *Făt-Frumos*) *Atunci Făt-Frumos îşi luă ziua bună de la părinţi, ca să se ducă, să se bată el singur cu oştile împăratului ce-l duşmănea pe tată-său.* P.L. 4/29. — *Făt-Frumos, zise împăratul, binele ce mi l-ai făcut mie nu ţi-l pot plăti nici cu lumina ochilor, orieît de scumpă mi-ar fi, şi cu toate astea vin să-ţi cer şi mai mult.* P.L. 10/32. *Lumea-l crezuse mort pe Făt-Frumos, şi de aceea, cînd se împrăştie faima venirei lui, ziua-şi muie aerul în lumină de sărbătoare.* P.L. 22/4; cf. **P.L.** 5/16, 5/33, 6/6, 6/7, 6/19, 6/39, 7/12, 7/31, 7/33, 7/37, 8/25, 8/39, 9/1, 9/5, 9/19, 9/26, 9/40, 10/6, 10/24, 10/31, 11/5, 11/9, 11/12, 11/15, 11/27, 11/39, 12/9, 12/19, 12/24, 12/27, 12/32, 12/35, 13/6, 13/9, 13/16, 13/38, 14/4, 14/4, 14/32, 14/41, 15/22, 15/32, 15/35, 15/40, 16/1, 16/10, 16/34, 17/12, 17/35, 17/40, 18/3, 18/9, 18/24, 18/28, 18/31, 18/35, 18/38, 19/2, 19/7, 19/14, 19/18, 19/23, 20/3, 20/9, 20/12, 21/5, 21/17, 21/20, 21/26, 21/31, 21/32, 21/35, 22/1, 22/11, 23/1, 23/7, 23/15 [Pr. 80].

F.I. Iniţialele numelui lui Filimon Ilea, prieten al lui Eminescu, din timpul petrecut, în anul 1866, la Blaj. *Amicului F.I* O.I 26 [V. 1].

FRANCISC Rege al Franţei (1515—1547), supranumit, datorită curajului său şi pasiunii pentru exerciţiile fizice, „regele cavaler"; apare ca personaj în poezia „Mănuşa". *Lîng-a leilor grădină regele Francisc aşteaptă, Ca să vază cum s-o-ncinge între fiare lupta dreaptă.* O.I 165/1 [V. 1].

FRANCESCO Personaj din nuvela „Cezara", pictor, protector al Cezarei. *Toate vorbele lui Francesco ea nu le lua decît de glumă.* P.L. 77/31. *Cînd Francesco intră în odaia ei, ea s-aruncă în gîtul lui.* P.L. 85/32. *Francesco o sfătui de-a părăsi oraşul, unde era expusă urmăririlor crudului ei adorator.* P.L. 99/36; cf. **P.L.** 76/12, 76/25, 77/6, 83/2, 83/30, 83/31, 84/34, 85/12, 85/25, 85/26, 88/4, 88/11, 88/16, 97/6, 100/5 [Pr. 18].

FURII Divinităţile răzbunării şi ale minieı, în mitologia romană. ◒ (Comparaţie) *Sublim însă e cîntul cînd ţipă şi ia-n goană Talazurile negre ce turbă, se răstoarnă, Şi spumegă ca furii şi urlă-ngrozitor.* O.I 17/18 [V. 1].

G

GALILEI, GALILEO Fizician şi astronom italian (1564—1642) care a descoperit, printre altele, rotaţia soarelui în jurul axei sale; lui i se atribuie replica, devenită aforism, *Eppur, si muove*, „şi totuşi se învîrteşte", pe care ar fi rostit-o după anunţarea sentinţei închizitiei. *Atunci lumea-n căpăţînă se-nvîrtea ca o morişcă, De simţeam, ca Galilei, că comedia se mişcă.* O.I 140/28 [V. 1].

GANGE Fluviu în India, care izvorăşte din Munţii Himalaia şi se varsă în golful Bengal, fiind considerat sfînt de indieni. ◒ (În context figurat) [Kamadeva] *aripi are, iar în tolbă-i El păstrează, ca săgeţi, Numai flori înveninate De la Gangele măreţ.* O.I 236/12 [V. 1].

GARRICK [DAVID] Actor şi comediograf englez (1717—1779), valoros interpret al personajelor shakespeariene. ◒(Metaforic; glumeţ) *De-ar fi-n lume numai mîndrul poet aş fi? Tot una: Mieunînd în ode nalte, tragic miorlăind — un Garrick, Ziua tologit la soare, plndind cozile de şoaric, Noaptea-n pod, cerdac şi streşini heinizînd duios la lună.* O.I 48/14 [V. 11].

GAUTIER, THÉOPHILE Poet, critic, romancier şi eseist francez (1811—1872), promotor al teoriei „artă pentru artă". *Nu ezităm de-a cita cîteva pasaje dintr-o epistolă a lui Théophile Gautier.* P.L. 65/16 [Pr. 1].
Scris: *Gaulhier.*

GENARIUL v. Genarul.

GENARUL Personaj din povestea „Făt-Frumos din lacrimă", care, prin analogie cu numele popular al lunii ianuarie, simbolizează asprimea sufletească. *Hai că mă duc eu să răpesc pe fata Genarului!* P.L. 11/11. *Genarul încălică şi zbură ca spaima cea bătrînă în urma fugiţilor.* P.L. 12/22. *A treia zi se cunună Împăratul cu fata Genarului.* P.L. 23/14; cf. **P.L.** 11/1, 11/38, 12/7, 12/12, 12/14, 12/16, 12/22, 12/24, 12/27, 12/34, 12/36, 13/3, 14/12, 14/14, 14/16, 14/29, 15/2, 15/14, 15/20, 21/6, 21/7, 21/15, 21/19, 21/24, 21/30, 21/36, 21/39 [Pr. 30].
— Variantă: **Genarlul (P.L.** 15/14, 21/7).

* **GHEORGHE** v. **Gheorghie.**

GHEORGHIIE (În religia creştină) Sfînt martir sărbătorit la 23 aprilie şi considerat, în trecut, patron al armatei; era înfăţişat ca un tînăr luptător care ucide cu suliţa un balaur. *La sfîrşitul cărţii era zugrăvit sf. Gheorghie în lupta cu balaurul — dragă Doamne, simbol ce înfăţişa adevărul nimicind neştiinţa!* P.L. 35/33 [Pr. 1].

GOLIA Mănăstire din Iaşi, pe lîngă care a existat un ospiciu. ◒ (Construcţie metaforică) **Zidiren sfîntei Golii** = = casă de nebuni. *Oameni vrednici ca să şează în zidirea sfintei Golii, În căneşi cu mîneci lunge şi pe capele scufie, Ne fac legi şi ne pun biruri, ne vorbesc filozofie.* O. I 150/20 [V. 1].

H

HALIMA Culegere de basme, fabule şi anecdote, împrumutate de arabi de la alte popoare din Orient, cunoscută şi sub numele de „O mie şi una de nopţi". ◒ (Comparaţie) *Jocul însuşi era o poveste lungă şi încurcată, ca din Halima. În care reginele se măritau, regii se însurau şi fanfii umblau înamorafi.* P.L. 52/11 [Pr. 1].

HELIADE [ION RĂDULESCU] Scriitor şi om politic român (1802—1872), personalitate complexă şi contradictorie a epocii prepaşoptiste şi paşoptiste; figură de seamă a literaturii noastre, este evocat de Eminescu în poeziile „Epigonii" şi „La Heliade" şi amintit, şi cu diferite alte prilejuri, în articolele lui literare şi politice. *La Heliade.* O.I 17. *Asfeli îţi e cîntarea, bărîtne Heliade, Cum curge profeţia unei ieremiade. Cum se răzbun-un vifor zburînd din nor în nor.* O.I 17/19 [V. 2].

HERCUL Cel mai de seamă erou din mitologia greacă, înzestrat cu o forţă fizică foarte mare. A suferit chinuri groaznice, îmbrăcînd cămaşa otrăvită pe care i-o trimisese soţia lui, Deianira. ◒ (Comparaţie) *Jalnic ard de viu chinuit ca Nessus, Ori ca Hercul înveninat de haina-i, Focul meu a-l stinge nu pot cu toate apele mării.* O.I 199,10 [V. 1].

***HERCULE** v. **Hercul.**

HIPERION Luceafărul, personajul principal al poemului „Luceafărul", pentru care poetul a adoptat numele unuia dintre titanii din mitologia greacă, fiul lui Uranus (Cerul) şi al zeiţei Geea (Pămîntul). *Hiperion, ce din genuni Răsai c-o-ntreagă lume, Nu cere semne şi minuni Cari n-au chip şi nume.* O.I 177/17. *În locul lui menit din ceri Hiperion se-nvoarsă, Şi, ca şi-n ziua cea de ieri, Lumina şi-o revarsă.* O.I 178/30. *Hiperion vedea de sus Uimirea-n a lor faţă; Abia un braţ pe gît i-a pus Şi ea i-a prins în braţă.* O.I 179/21; cf. **O.I** 178/9 [V. 4].

***HISTASPE** v. **Istaspe.**

HOMER Mare poet epic grec, care a trăit probabil între secolele al XII-lea şi al XIII-lea î.e.n. I se atribuie poemele epice „Iliada" şi „Odiseea", capodopere ale literaturii universale. ◒ (Glumeţ) *Mi-aş mînca cărţile mele — nici că mi-ar păsa de ger... Mi-ar părè superbă, dulce, o bucată din Homer.* O.I 46/15 [V. 1].

HORUM—HARUM Cazul genitiv plural al pronumelui demonstrativ latin *hic, haec, hoc.* ◒ (Metaforic, sugerînd însuşirea mecanică a cunoştinţelor, buchiseala) *Cu murmurele lor blînde, un izvor de horum—harum, Clştigînd cu elipocală nervum rerum gerendarum.* O. I 140/19 [V. 1].

HORAŢIU [QUINTUS FLACCUS] Mare poet latin (65—8 î.e.n.), autor de satire, epode, ode, epistole, renumit prin perfecţiunea formală a versurilor, sale. ◒ *Comparaţie Et ar frînge-n vers adonic limba lui ca şi Horaţiu.* O. I 162/2 [V. 1].

HRISTOS [ISUS] (Şi în formele *Crist, Cristos*) Întemeietorul mitic al creştinismului, care, propovăduind noua învăţătură religioasă, ar fi îndurat chinurile răstignirii pe cruce. *Să ştii că-s sănătos, Că, mulţămind lui Cristos, Te sărut, doamnă, frumos.* O. I 149/19. *Iată ce scria: Iubite în Cristos, nepoate.* P. L. 78/5 [V. 1; Pr. 1]. ◒ (Construcţii metaforice) **A face (pe cineva) părtaş durerilor lui Crist** = = a provoca cuiva chinuri foarte mari (v. şi cruce, fiere, plînsoare, pustii). *Cînd ruga mea fierbinte nu vrei să o auzi, Mă faci părtaş în lume durerilor lui Crist.* O. IV 432/35 [V. 1]. **A lua pe Hristos de mîre** = = a se călugări (v. şi mire, rasă, veşmînt). — *Blanca, ştii că din iubire Făr'de lege te-ai născut; Am jurat de la-nceput Pe Hristos să-l iei de mire!* O. I 102/4 [V. 1]. ◒ (Metaforic) Reprezentare plastică a întemeietorului creştinismului. *Amintiri... cad grele, mingioase Şi se sfarmă-n suflet trist, Cum în picuri cade ceara La picioarele lui Crist.* O. I 105/12 [V. 1].

— Variante: **Crist** (**O. I** 105/12; **O. I** 432/35), **Cristos** (**P. L.** 78/5).

I

IAŞI Oraş situat pe malurile Bahluiului, fostă capitală a Moldovei. *De departe se văd turnurile strălucitoare ale bisericelor Iaşilor.* P. L. 39/25 [Pr. 1].

IERIHON Localitate din Palestina, pomenită în legendele biblice. ◒ (Construcţie metaforică) **O rozâ a Ierihonului** v. rozâ [Pr. 1].

IERONIM Personajul principal masculin al nuvelei „Cezara". *Artistul îi arată lui Ieronim tabloul.* P. L. 83/32. *Ieronim îşi recheamă în minte scrisoarea bătrînului Euthanasius.* P. L. 85/7. *Deşi Ieronim nu ştia ce fel e simţirea lui pentru Cezara, îi plăcea să asculte de ea.* P. L. 91/24; cf. **P. L.** 74/21, 74/34, 74/37, 75/2, 75/9, 75/21, 76/1, 76/3, 77/12, 78/1, 78/2, 83/1, 84/26, 84/29, 84/34, 85/29, 86/1,

86/19, 87/39, 88/1, 88/13, 88/14, 90/22, 95/15, 95/23, 95/24, 95/34, 96/1, 96/15, 96/21, 96/34, 97/5, 98/38, 100/4 [Pr. 37].

ILEANA Personaj din basmul „Făt-Frumos din lacrimă", simbol al idealului feminin în basmele populare românești. *Atunci mireasa lui — Ileana o chema — li zise încet la ureche, sărutîndu-l cu dulce: — Nu uita, Făt-Frumos, că pe cît vei fi tu departe, eu oi tot plînge.* P. L. 11/13. *Dacă cineva ar fi prieput glasul izvorului, ar fi înțeles că jálea într-o lungă doină pe Ileana.* P. L. 13/15. *Dar ce făcuse oare în vremea aceea Ileana împărăteasa?* P. L. 22/9; cf. P. L. 22/21 [Pr. 4].

IN PETTO Expresie italienească însemnînd „în piept"; în contextul eminescian are valoarea figurată" la inimă". *O face pentr-un pahar de vin ce-l are în petto, altul pentr-un titlu, altul pentru bani, altul pentru o coroană, dar la toți, în esență, este aceeași, un moment de beție.* P. L. 82/7 [Pr. 1].

ISTASPE Satrap persan, tatăl regelui Darius I. *După vremuri mulți veniră, începînd cu acel oaspe, Ce din vechi se pomenește, Cu Darîu a lui Istaspe.* O. I 147/18 [V. 1].

K

KAMA v. **Kamadeva**.

KAMADEVA (Și în forma *Kama*) Zeul indian al amorului, înfățișat ca un adolescent purtînd un arc și săgeți cu vîrful de lotus. *L-am chemat în somn pe Kama — Kamadeva, zeul indic.* O. I 236/3—4; cf. O. I 236 [V. 3].

— Variantă: **Kama** (O. I 236/3).

L

LEAR Personajul principal al tragediei „Regele Lear" de W. Shakespeare (simbolizînd în poezia „Împărat și proletar" monarhia alungată de la putere). *Trecea cu barba albă — pe fruntea-ntunecată Cununa cea de paie îi atîrnă uscată — Moșneagul rege Lear.* O. I 63/25 [V. 1].

LENAU N[IKOLAUS] Poet romantic german (1802—1850), din a cărui operă Eminescu a tradus poezia „Das dürre Blatt", sub titlul „Foaia veștedă". *Foaia veștedă (după N. Lenau).* O. I 125 [V. 1].

LETHE Unul dintre fluviile infernului, în mitologia greacă, din a cărui apă beau umbrele celor morți spre a uita cu desăvîrșire trecutul. ◒ (Construcție metaforică) **A bea din apa fără gust și uitătoare a Lethei** v. **bea** [Pr. 1].

M

MAHOMET Propovăduitor religios de origine arabă (570 — 632), considerat întemeietor al islamismului. *Atunci el pricepe visul că-i trimis de la profet, Că pe-o clipă se-nălțase chiar în rai la Mahomet.* O. I 144/26 [V. 1].

***MAHOMED** v. **Mahomet**.

MALCATUN Personaj din „Scrisoarea a III-a", fiica șeicului Edebali, pe care o vede sultanul în visul trimis de profet. *După gratii de fereastră o copilă el zări Ce-i zîmbește, mlădioasă ca o creangă de alun; E a șeihului copilă, e frumoasa Malcatun.* O. I 144/24 [V. 1].

MALTA Insulă în Marea Mediterană, la sud de Sicilia; aici, începînd din anul 1530, și-a stabilit reședința ordinul călugăresc al cavalerilor ioaniți, supranumiți și cavaleri de Malta, care au dus îndelungate lupte împotriva turcilor. *Tot ce stă în umbra crucii, împărați și regi s-adună Să dea piept cu uraganul ridicat de semilună. S-a-mbrăcat în zale lucii cavalerii de la Malta.* O. I 146/27 [V. 1].

MANU PROPRIA Expresie latinească care înseamnă „cu propria mînă"; cu ajutorul ei se atestă autenticitatea unei iscălituri. ◒ (Glumeț, referitor la personajul Ermil, din nuvela „La aniversară", care adoptase numele primului împărat roman) *„Regină! Te iubesc!" iscălit „Gajus Julius Cesar Octavian August" manu propria.* P. L. 67/4 [Pr. 1].

MARIA I. Sfînta Fecioară, mama lui Isus Hristos. *Și-o să-mi răsai ca o icoană A pururi verginei Marii.* O. I 118/10. *Privirea-ți adorată Asupră ne coboară, O, maică preacurată Și pururea fecioară, Marie!* O. IV 360/11. *Dă-mi tinerețea mea, redă-mi credința Și reapari din cerul lău de stele; Ca să te-ador de-acum pe veci, Marie!* O. IV 361/14; cf. O. IV 360/22 [V. 4].

2. Personajul feminin din poezia „Strigoii", imaginară regină creştină de pe malurile Dunării, iubită a lui Arald, regele avarilor. *Rege-a venit Maria şi-ţi cere pe Arald.* O. I 95/30. *El vede de departe pe mîndra lui Marie.* O. I 97/9 [V. 2].

3. Personaj feminin din nuvela „Sărmanul Dionis", mama lui Dionis. *El şedea în casa preotului bătrîn a cărui fiică era Maria.* P. L. 30/28 [Pr. 1].

4. Personaj feminin din nuvela „Sărmanul Dionis", iubita lui Dan-Dionis. *Cu corpul nalt, mlădiet, albă ca argintul noaptea, trece Maria, peste acel pod împletindu-şi părul, a cărui aur se strecură prin minuţele-i de ceară.* P. L. 51/31. *El îmbla cu Maria în lumea solară a cerurilor.* P.L. 52/37. *Spasmotic ţinea în mîna lui cartea lui Zoroastru, instinctiv rupse mărgeaua pămîntului de la gîtul Mariei.* P. L. 54/8; cf. P. L. 45/26, 45/36, 49/36, 53/10, 53/39, 54/41, 56/18, 57/7, 59/28, 60/2, 63/14, 63/34, 63/35, 63/38, 64/10 [Pr. 19].

MARTE Zeul războiului, în mitologia latină. ◒ (În context figurat) *Îngerul iubirei, îngerul de pace, Pe altarul Vestei tainic surizînd, Ce pe Marte-n glorii să orbească-l face . . . Dulce Românie, astfel îi-o doresc.* O. I 15/19 [V. 1].

MEMENTO MORI Expresie latinească însemnînd „adu-ţi aminte că eşti muritor". ◒ (Metaforic) Avertisment asupra caracterului efemer al existenţei umane. *Ziditi din dărmături gigantici piramide Ca un memento mori pe al istoriei plan.* O. I 60/32 [V. 1].

MEMFIS Capitala Egiptului antic, în perioada Regatului vechi (mileniul al III-lea î.e.n.), situată în apropierea oraşului Cairo. *Memfis colo-n depărtare, cu zidirile-i antice.* O. I 43/14. *Memfis, Teba, ţara-ntreagă coperită-i de ruine.* O. I 45/10. *Şi-atunci Memfis se înalţă, arginţios gînd al pustiei.* O. I 45/19. *Sub nisipul din pustie cufundat e un popor, Ce cu-oraşele-i deodată se trezeşte şi se duce Sus în curfile din Memfis.* O. I 45/29 [V. 4].

MENELAOS Rege legendar al Spartei, care a pornit războiul împotriva Troiei, din cauză că troianul Paris i-a răpit soţia; personaj din opereta lui Offenbach „Frumoasa Elena", având ca subiect această legendă. ◒ (Construcţie metaforică; ironic; cu referire la categoria bărbaţilor înşelaţi) **A se adăuga la corul condus de Menelaos.** *Ce? Să-nţini pe coardă dulce, cît de voie le-ai adaos La cel cor ce-n operetă e condus de Menelaos?* O. I 140/8 [V. 1].

*MENELAU v. Menelaos.

MIHAIL Unul dintre arhanghelii, după mitul biblic, izgoniţi din rai al îngerilor răzvrătiţi. *Cu faţa de o seninătate seriozitate întindea arhanghelul Mihail spada sa de foc în aer.* P. L. 83/17 [Pr. 1].

MIRCEA CEL MARE Domnitor al Ţării Româneşti (1386—1418), care a obţinut o mare victorie asupra turcilor la Rovine (1394). Apare în cronici, de obicei, sub numele de Mircea cel Bătrîn. *Să trăiesc în vremea lui Mircea cel Mare . . . este oare absolut imposibil?* P. L. 25/36 [Pr. 1]. ◇ (În forma *Mircea*) — *Tu eşti Mircea?* O. I 146/11. *Mircea însuşi mînă-n luptă vijelia-ngroziloare, Care vine, vine, vine, calcă totul în picioare.* O. I 148/21 [V. 2].

MOLDOVA Stat feudal românesc creat la jumătatea secolului al XIV-lea, pe cursul superior al Siretului, în nord-estul Carpaţilor. *Fusese chemat de domnul Moldovei ca dascăl de matematică.* P. L. 40/40 [Pr. 1]. ◒ (Metaforic) Poporul moldovean. *Ştefane, măria ta . . . Tu le-nalţă din mormînt Să le-aud din corn sunînd Şi Moldova adunînd. De-i suna din corn o dată Ai s-aduni Moldova toată.* O. I 183/24, 26 [V. 2].

MORTUA EST! Expresie latinească însemnînd „a murit", folosită de Eminescu ca titlu al uneia dintre primele sale poezii, care cuprinde reflecţiile filozofice amare ale poetului, provocate de moartea iubitei. *Mortua est!* O. I 37 [V. 1].

MUMULEAN [BARBU PARIS] Poet muntean (1794—1837), autor presupus al unei lucrări în versuri intitulate „Plîngerea şi tînguirea Valahiei asupra nemulţumirei străinilor ce au dărăpănat-o" (1825), la care probabil se referă Eminescu în „Epigonii". *Mumulean glas de durere.* O.I 31/8 [V. 1].

*MUMULEANU v. Mumulean.

MUREŞAN [ANDREI] Poet ardelean (1816—1863), devenit celebru prin poezia „Un răsunet", închinată evenimentelor revoluţionare din 1848. *Mureşan seculă lanful cu-a lui voce ruginită, Rumpe coarde de aramă cu o mînă amorţită . . . Şi bogat în sărăcia-i ca un astru el apune, Preot deşteptărei noastre, semnelor vremei profet.* O. I 32/13 [V. 1].

*MUREŞANU v. Mureşan.

MUŞATINI Prima dinastie domnitoare din Moldova, care şi-a luat numele după Petru Muşat (1375—1391). *Rămîneţi în umbră sfîntă, Basarabi şi voi Muşatini, Descălecători de ţară, dătători de legi şi datini.* O. I 149/31 [V. 1].

N

NARCIS Personaj din mitologia greacă, care, văzîndu-şi odată chipul în apa unui rîu, a fost cuprins de o puternică pasiune pentru propria imagine şi, deoarece n-a putut-o cuprinde, s-a sinucis. *Şi Narcis văzîndu-şi faţa în oglinda sa, izvorul, Singur fuse îndrăgitul, singur el îndrăgitorul.* O. I 79/31 [V. 1].

NEGRUZZI [COSTACHE] Scriitor român (1808—1868), cunoscut prin nuvelele sale istorice inspirate de cronicari, îndeosebi prin „Alexandru Lăpuşneanu" (1840), un model de proză artistică. *Iar Negruzzi şterge colbul de pe cronice bătrîne, Căci pe mucedele pagini stau domniile române, Scrise de mîna cea veche a-nvăţaţilor mireni.* O.I 32/19 [V. 1].

NESSUS Centaur care, în mitologia greacă, voind să răpească pe Deianira, soția lui Hercule, a fost ucis de acesta cu o săgeată înmuiată în sîngele hidrei din Lerna. ◒ (Comparație) *Jalnic ard de viu chinuit ca Nessus.* O. I 199/9 [V.1].

NICOPOLE Oraș de la Dunăre, în Republica Populară Bulgaria, unde în 1396 s-a dat o mare bătălie între turci și creștini, la care a luat parte și Mircea cel Bătrîn. *La Nicopole văzut-ai cîte tabere s-au stîrnit Ca să știe înainte-mi ca și zidul neînvins.* O. I 147/5 [V. 1].

NIL Fluviu care traversează Egiptul și îl fertilizează prin revărsările sale. *Uraganu-acum alergă pîn'ce vaii lui ți crapă Și în Nil numai deșertul nisipișul și-l adapă.* O. I 45/8. *Nilu-n fund grădine are.* O. I 45/26. *Vede Eufratul și Tigris, Nilul, Dunărea bătrînă.* O. I 144/1 ; cf. O. I 43/1, 44/11, 44/13, 45/13 [V. 7]. ◒ (Personificare) *Nilul doarme și ies stelele din strungă.* O. I 44/1 [V. 1]. ◒ (În context figurat) *Nilul mișe-a lui legendă.* O. I 43/11 [V. 1].

NERVUM RERUM GERENDARUM Expresie latinească care însemnează „bani, resurse de existență". *Vai! tot mai gîndești la anii, cînd visam în academii, Ascultînd pe vechii dascăli clrpocind la haina vremii . . . Cu murmurele lor blînde, un izvor de horum-harum, Clștigînd cu clipoceală nervum rerum gerendarum.* O. I 140/20 [V. 1]

O

ODIN Zeul suprem în mitologia scandinavă. *Odin părăsise de gheață nalta-i domă.* O. I 91/6 [V. 1].

OFELIA Personaj feminin din tragedia lui Shakespeare „Hamlet", care întruchipează puritatea morală. *Părea că geniul divinului brit, Shakespeare, respirase asupra pămîntului un nou inger lunatec, o nouă Ofelia.* P. L. 36/38 [Pr. 1].

OKEANOS Divinitate greacă, personificînd marea, ◒ (În context figurat) *Okeanos se plînge pe canaluri . . .* O. I 202/5 [V. 1].

ONUFREI Personaj al nuvelei „Cezara", călugăr, prieten al lui Ieronim. *Ieronim și Onufrei steteau în uliță.* P. L. 76/1. *Onufrei și Ieronim, trecînd pe strade, nu vedeau că erau urmăriți de un om.* P. L. 78/1. *Părintele Onufrei, dînd din întîmplare de mîna pictorului, care conținea vro cîteva piese de aur, crezu că ce-i găsit îi bun găsit.* P. L. 83/6 ; cf. P. L. 76/2, 83/1 [Pr. 5].

ORION Tînăr vînător, în mitologia greco-romană, iubit de Aurora, ucis din gelozie de Diana și metamorfozat, după moarte, în constelația care-i poartă numele. *Sculptez acum, tocmai pe părelele cel mai alb, pe Aurora și Orion.* P. L. 79/40. *Știi că ițnăra Aurora răpește pe Orion, de care se-namorase însăși cruda și vergina Diana și-l dusese în insula Delos.* P. L. 79/41. *În fața lui Orion exprim acel fond de întunerie și mîndrie, care-l vezi mai în fața tuturor tinerilor.* P. L. 80/2 [Pr. 3].

P

PAIAZZO Formă coruptă a cuvîntului italian **balazzo** însemnînd „saltîmbanc". *Ce mucalit bătrîn . . . pare un paiazzo într-o rolă de intrigant.* P. L. 76/9 [Pr. 1].

PALMA, GIACOMO Pictor italian (cca. 1480—1528) din epoca Renașterii, renumit pentru portretele de femei. *Părul ei blond pare-o brumă aurită . . . nasul* [Cezarei] *fin și bărbia rătundă și dulce ca la femeile lui Giacomo Palma.* P. L. 77/24 [Pr. 1].

PANN [ANTON] Scriitor român (cca. 1794—1854), culegător de folclor, cîntăreț bisericesc, tipograf. Scrierile lui sînt străbătute de umorul și înțelepciunea creației populare ; principala sa operă „Povestea vorbei" este întreșesută cu numeroase proverbe. *S-a dus Pann, finul Pepelei, cel isteț ca un proverb.* O. I 31/18 [V. 1].
— Scris : *Pan.*

PARIS Capitala Franței, unde în 1871 a fost proclamată Comuna, oraș vestit prin tradițiile lui politice, sociale și culturale. De preferință, aici mergea în secolul trecut, pentru studii, dar și pentru a petrece, tineretul român din clasele avute. *Parisul arde-n valuri, furtuna-n el se scaldă.* O. I 62/16. *La Paris, în lupanare de cinismu și de lene . . . Acolo v-ați pus averea, tinerețele la stos.* O. I 151/7 [V. 2]. ◒ (În context figurat) *Eroul e un cadavru — Paris al lui mormînt.* O. I 62/20 [V. 1].

PARNAS Munte în Grecia, considerat în antichitate drept lăcaș al muzelor. ◒ (Ironic) *O foaie smultă, Ce de cînd e nici n-a visat Parnasul.* O. IV 333/8 [V. 1].

PAROS Insulă în Marea Egee, vestită prin marmura ei. *S-o admiri . . . Ca pe-o marmură de Paros sau o pînză de Correggio.* O. I 157/31 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **De marmură de Paros** v. m a r m u r ă [Pr. 1].

PEPELE Personaj hazliu și isteț din folclorul românesc, cunoscut pentru glumele sale. *Au venit ca să serbeze nunta gingașei mirese . . . Cititorii cei de zodii și șagalnicul Pepele.* O. I 85/22 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Finul Pepelei** v. f i n [V. 1].

•**PEPELEA** v. **Pepele**.

PETREA (În expr.) **Sfîntul sau sîntul Petrea** = unul dintre apostolii lui Hristos, care, în basmele de inspirație creștină însoțea pe Dumnezeu pe pămînt și păzea raiul. *Apoi șezură amîndoi în umbră, Domnul, cugetînd la toate său din cer, și sf. Petrea, ascultînd pe cugete doina izvorului.* P. L. 13/30. *Atunci văzu chipul cel luminat al Domnului... și pe sf. Petrea.* P. L. 14/2. *Îi urmări cu ochii pînă ce chipul sf. Petrea se risipi.* P. L. 14/5; cf. **P. L.** 13/24, 13/32 [Pr. 5].

Φίλε καλέ Expresie grecească însemnînd „prieten drag". *Îți sărut fruntea φίλε καλέ, Euthanasius.* P. L. 82/37 [Pr. 1].

PHOENIX Pasăre mitică a egiptenilor, care a murit arzînd în cuib și a renviat din propria cenușă. ◒ (Comparație) *Pe-al meu propriu rug, mă topesc în flăcări... Pot să mai renviu luminos din el ca Pasărea Phoenix?* O. I 199/16 [V. 1].

PITAGORA Filozof idealist grec (580—500 î.e.n.). În concepția sa, principiul și substratul tuturor lucrurilor și fenomenelor este numărul, care exprimă armonia și raporturile durabile dintre acestea. *Tablele erau pline de scheme ale unei sisteme lumești imaginare, pe mărgini cu portretele lui Platon și Pitagora și cu sentințe grecești.* P. L. 35/25 [Pr. 1].

PLATON Filozof din Grecia antică (427—347), autorul unor dialoguri filozofice idealiste, care au lăsat o urmă adîncă în istoria filozofiei. Concepția sa, după care fenomenele din realitate nu sînt decît umbre ale lumii ideilor, se reflectă în operele lui Eminescu. *Tablele erau pline de schemele unei sisteme lumești imaginare, pe mărgini cu portretele lui Platon și Pitagora și cu sentințe grecești.* P. L. 35/25 [Pr. 1].

PODESTA Cuvînt italienesc însemnînd „guvernator". *El e nepotul și moștenitorul lui podesta din acest oraș.* P.L. 96/12 [Pr. 1].

POLONIA Stat în Europa răsăriteană. *Este un evreu învățat, pribegit din Spania în Polonia.* P. L. 40/38 [Pr. 1].

PRALE [ION] Scriitor român (1769—1847), renumit prin modul ciudat de comportare în viața de toate zilele. A tradus în versuri „Psaltirea" (1827), în care abundă creațiile lexicale fanteziste. *Văd poeți ce-au scris o limbă ca un fagure de miere: Cichindeal gură de aur... Prale firea cea întoarsă.* O. I 31/9 [V. 1].

PUTNA Mănăstire din Bucovina, ctitorie a lui Ștefan cel Mare (1465), unde se găsește mormîntul domnului moldovean. *Ștefane, Măria ta, Tu la Putna nu mai sta.* O. I 183/13 [V. 1].

R

RAFAEL [SANZIO] Pictor italian din epoca Renașterii (1483—1520), renumit pentru „Madonele" sale. *Rafael, pierdut în visuri ca-ntr-o noapte înstelată, Suflet îmbătat de raze și d-eterne primăveri, Te-a văzut și-a visat raiul.* O. I 29/9 [V. 1]. ◒ (Comparație) *O, cum Rafael creat-a pe Madona dumnezeie, Cu diadema-i de stele, cu surîsul blînd, vergin, Eu făcut-am zeitate dintr-o palidă femeie.* O. I 30/13 [V. 1].

RAMSES [MEIAMOUN] Rege al Egiptului (1292—1225 î.e.n.), cunoscut prin războaiele de cucerire în Asia. *Și privind painjinișul din tavan, de pe pilaștri, Ascultam pe craiul Ramses și visam la ochi albaștri.* O. I 140/32. *Capul greu cădea pe bancă, părea toate-n infinit; Cînd sunai, știam că Ramses trebuia să fi murit.* O. I 141/1 [V. 2].

RENDEZ-VOUS Cuvînt francez însemnînd „întîlnire". ◇ Expr. **A da (cuiva) rendez-vous** = a fixa (cuiva) o întîlnire. ◒ (Glume) *Vro cucoană cu-albă blană cu amoru-i îl îmbie, Rendez-vous i-a dat în șură, ori în pod, în găvănă?* O. I 18/12 [V. 1].

RIVEN Personaj din nuvela „Sărmanul Dionis", anticar. *Lîngă Curtea Veche... e Riven... vînzătorul de cărți, iar nu d-la, maistre Ruben.* P. L. 60/37. *Ș-apoi nici nu-mi mai zice: jupîne Riven, ci maistre Ruben!* P. L. 61/33. *Mulți din lectorii noștri vor fi căutat cheia întîmplărilor lui în lucrurile ce-l înconjurau; ei vor fi găsit elementele constitutive a vieții lui sufletești în realitate: Ruben e Riven.* P. L. 61/32 [Pr. 3].

ROMA Capitala Imperiului roman, cel mai mare centru politic, economic și cultural în perioada migrațiunii popoarelor; centru al creștinismului catolic. *De-ai fi cerul pămîntul cu Roma lui antică, Coroanele ce regii pe frunte le așază, Și stelele ce vecinic pe ceruri colindează Cu toate la picioare-ți eu le punem în vază.* O. I 92/6. *Am jurat cu peste dinții să trec falnic, fără pas, Din pristolul de la Roma să dau calului ovăs.* O. I 147/10. *Voi sunteți urmașii Romei? Niște răi și niște fameni. I-e rușine omenirii să vă zică vouă oameni!* O. I 151/1; cf. **O.** I 91/10 [V. 4]. ◒ (Metaforic; simbolizînd conștiința latinității poporului român) *Sculați-vă!... căci anii trecutului se-nșiră, În șiruri triumfale stindardul îl răsfiră, Căci Roma a-nviat.* O. I 24/9 [V. 1]. ◇ *Roma nouă* = Constantinopole, capitala Imperiului bizantin. *Urlete de bătălie s-alungau dinpă-olaltă, Iară frunzele-ascuțite se îndoaie după vînt Și deasupra Romei noue se înclină la pămînt.* O. I 144/18 [V. 1].

ROMÂNIA Țara locuită de români, patria românilor. *Cine-i aevila ce rude? Cine-i slînea ce se sfarmă? Cine-i leul ce închide cu durere ochii săi? Cine-i tunetul ce moare-mplînd lumea de alarmă? — Este domnul României: Barbu Dimitrie Știrbey!* O. I 28/16. *Ploaia cădea mărunță pe stradele nepavate, strîmte și noroioase, ce trec prin noianul de case mici și rău zidite, din care consistă partea cea mare a capitalei României.* P. L. 26/11 [V. 1; Pr. 1]. ◒ (Personificare) *Ce-ți doresc eu ție, dulce România, Țara mea de glorii, țara mea de dor.* O. I 15/1; cf. **O.** I 15, 15/8, 15/16, 15/24, 16/1, 16/8 [V. 7].

ROVINE Localitate în Țara Românească, unde, în 1394, s-a dat lupta dintre oștirea românilor condusă de

Mircea cel Bătrîn şi oştile turceşti conduse de Baiazid, terminată prin victoria românilor. *Ieniceri, copii de suflet ai lui Alah şi spahii Vin de-ntunecă pămîntul la Rovine în cîmpii.* O.I 146/2. *De din vale de Rovine Grăim, doamnă, către tine, Nu din gură ci din carte, Că ne eşti aşa departe.* O. I 149/3 [V. 2].

RUBEN Personaj din nuvela „Sărmanul Dionis", proiectare fantastică, în visul lui Dionis, a anticarului Riven. *Ah! meştere Ruben, zise el zîmbind, cartea la într-adevăr minunată este!* P. L. 38/15. *Maistrul Ruben era un bătrîn de o antică frumuseţă.* P. L. 40/30. *Ruben îşi netezi încet barba şi o adîncă întristare era scrisă pe faţa lui.* P. L. 43/16; cf. P. L. 38/20, 39/34, 41/2, 41/15, 42/15, 42/32, 43/18, 43/30, 60/14, 60/31, 60/35, 60/38, 60/39, 61/2, 61/8, 61/19, 61/19, 61/34, 61/38, 61/40, 62/4, 62/8, 62/9, 62/14, 64/32 [Pr. 28].

S

SAMSON Personaj biblic renumit pentru forţa sa, care rezida în păr. Sedus de Dalila, care i-a tăiat părul, şi-a pierdut puterea şi a fost prins de filisteni. *Biblia ne povesteşte de Samson, cum că muierea Cînd dormea, tăindu-i părul, i-a luat toată puterea.* O. I 159/1 [V. 1].

SAN MARC Catedrală vestită din Veneţia. ◒ (Personificare) *Preot rămas din a vechimei zile, San Marc sinistru miezul nopţii bate.* O. I 202/11 [V. 1].

* **SAN MARCO** v. San Marc.

SATANA Numele biblic al diavolului. *De ce nu sunt Satana, de ce nu-s Dumnezeu, Să fac să rump-o lume ce sfîşie-n tăcere Zdrobit sufletul meu.* O. I 20/6. *Satana îşi întinse picioarele lui de cal, răsuflînd din greu.* P.L.43/38. *Îmi pare că samănă cu Satana amîndoi.* P. L. 62/2; cf. P.L. 74/32 [Pr. 4].

***SATU-MARE** v. Sătmar.

SĂCELE Nume colectiv dat la şapte comune alcătuind astăzi oraşul Săcele din judeţul Braşov. *Sus la munte, jos, pe vale, Şi-au făcut duşmanii cale. Din Sătmar pîn'în Săcele Numai vaduri ca acele.* O. I 182/15 [V. 1].

SĂTMAR Oraş în nord-vestul Transilvaniei. *Sus la munte, jos pe vale, Şi-au făcut duşmanii cale. Din Sătmar pîn'în Săcele Numai vaduri ca acele.* O. I 182/15 [V. 1].

SEINA Fluviu în nordul Franţei, care traversează Parisul şi se varsă în Oceanul Atlantic. *Pe malurile Seinei, în faţon de gală, Cezarul trece palid, în gînduri adîncit.* O. I 61/21 [V. 1].

SELENE Zeiţa lunii, în mitologia greacă. ◒ (Metaforic) Luna (v. şi atotştiutor, pată). *Cînd pe bolta brună tremură Selene, Cu un pas melodic, cu un pas alene Lin în calea sa, Eol pe-a sa arpă blînd răsunătoare Cînt-a nopţii dulce, mistică eîntare.* O. I 9/19 [V. 1].

* **SENA** v. Seina.

SHAKESPEARE [WILLIAM] Cel mai mare dramaturg englez (1564—1616), autor al unor tragedii celebre, pline de un dramatism rar întîlnit în istoria teatrului. *Părea că geniul divinului brit, Shakespeare, respirase asupra pămîntului un nou înger lunatec, o nouă Ofelia.* P. L. 36/36 [Pr. 1].

SIHLEANU [ALEXANDRU] Poet român (1834—1857), autorul unui volum de poezii intitulat „Armonii intime". *Văd poeţi ce-au scris o limbă, ca un fagure de miere... Lîră de argint, Sihleanu.* O. I 31/13 [V. 1].

SPANIA Ţară situată în partea de sud-vest a Europei. *Este un evreu învăţat, pribegit din Spania în Polonia.* P. L. 40/38 [Pr. 1].

SIBARIS Oraş din Italia antică, aproape de Golful Tarent, rămas legendar pentru viaţa de huzur şi pentru depravarea locuitorilor lui. ◒ (Metaforic; aluzie la capitala Moldovei din epoca lui Eminescu) *Au la Sibaris nu suntem, lîngă capiştea spoielii? Nu se nasc glorii pe stradă şi la uşa cafenelii?* O. I 150/1 [V. 1].

Ş

ŞIRAS Localitate în Persia, renumită pentru irandafirii săi. *Singur numai cavalerul suspinînd privea balconul Ce-ncărcat era de frunze, de ţi spînzur prin ostreţe, Roze roşie de Şiras şi liane-n fel de feţe.* O. I 152/20. *Şi uscat foşni mătasa pe podele între glastre Între rozele de Şiras şi lianele albastre.* O. I 15/10 [v. 2].

***ŞIRAZ** v. Şiras.

ŞTEFAN CEL MARE Cel mai mare domn al Moldovei (1457 — 1504); a apărat suveranitatea Moldovei împotriva duşmanilor, purtînd numeroase războaie victorioase. *El revoacă-n dulci icoane a istoriei minune, Vremea lui Ştefan cel Mare, zimbrul sombru şi regal.* O.I 35/6[V. 1]. ◇ (În forma *Ştefan*) *Ştefane, Măria Ta, Tu la Putna nu mai sta.* O. I 183/12 [V. 1].

ŞTIRBEY, BARBU DIMITRIE Domnitorul Ţării Româneşti (1849—1856). *La moartea principelui Ştirbey.* O. I 28. *Cine-i tunetul ce moare umplînd lumea de alarmă? — Este Domnul României: Barbu Dimitrie Ştirbey!* O. I 28/16 [V. 2].

T

TAUR Şir de munţi din Asia, situat între coasta Mediteranei orientale şi platoul Armeniei. *În patru părţi a lumii vede şiruri munţii mari, Atlasul, Caucazul, Taurul şi Balcanii seculari.* O. I 142/28 [V. 1].

* **TAURUS** v. **Taur.**

TEBA Oraş din Egiptul antic, situat pe malurile Nilului; a devenit capitală în perioada Regatului mijlociu (sec. XXI—XVIII î.e.n.). *Memfis, Teba, ţara-ntreagă copleşită-i de ruine. Prin deşert străbat sălbatec mari familii beduine. Sorind viaţa lor de basme pe cimpie răsipiţi.* O. I 15/10 [V. 1].

TEMPI PASSATI Expresie italienească însemnînd „vremuri trecute"; exprimă regretul pentru trecerea clipelor plăcute ale vieţii. *Et se numea pe atunci Bertrand... Iempi passati!* P. L. 66/20 [Pr. 1].

TIGRIS Fluviu în Asia de sud-est; prin confluenţa lui cu Eufratul se formează fluviul Şatt el-Arab. *Vede Eufratul şi Tigris, Nilul, Dunărea bătrînă — Umbra arborului falnic peste toate e stăpînă.* O. I 144/1 [V. 1].

***TIGRU** v. **Tigris.**

TOLLA Nume adoptat în mod convenţional, sub influenţa lecturilor, de Elis, personajul feminin din nuvela „La aniversară". *Tata i-a dat un ceasornic frumos... Elis nimic. Elis — adică Cleopatra, vară-sa... „Tolla mi-a făcut-o". Era o vreme în care, în urma unui roman spaniol, regina de astăzi a Egipetului se numea Tolla.* P. L. 60/17, 19 [Pr. 2]. ◒ (Repetiţie) — *Nimic! nimic! Şi eu i-am dat de ziua ei o păpuşă. Adică ce? eu i-am dat! Dacă n-am ştiut ce să-i dau! Mama mi-a spus să-i dau o păpuşă. Tolla, Tolla! zise el rizînd, tare-mi eşti dragă.* P. L. 60/23 [Pr. 2].

TRAIAN [MARCUS ULPIUS] Împărat roman (98—117), sub domnia căruia Dacia a fost cucerită şi transformată în provincie romană. ◒ (Ironic) *Toate mulţele acestea sunt pretinse de roman, Toată greco-bulgărimea e nepoata lui Traian!* O. I 150/30 [V. 1]. ◒ (În context figurat; simbolizînd reînvierea trecutului glorios al poporului român) *Vedeţi... Cum umbrele se-mbracă în zale ferecate, Şi frunţile cărunte le naltă de departe Un Cezar, un Traian.* O. I 24/30 [V. 1].

TUDOR MESTEACĂN Personaj din nuvela „Sărmanul Dionis", tatăl iubitei lui Dan. *Şi cine era ea, Maria? Era fiica spătarului Tudor Mesteacăn.* P. L. 45/37 [Pr. 1].

Ţ

ŢARA ROMÂNEASCĂ Principat românesc situat între Carpaţii Meridionali şi Dunăre, întemeiat la începutul secolului al XIV-lea de Basarab I; Muntenia. *Moşneagul e prinţesc. Nu e om de rînd, el este domnul Ţării Româneşti.* O. I 117/11 [V. 1].

ŢEPEŞ [-VODĂ, VLAD] Domn al Munteniei (1456—1462), cunoscut pentru severitatea cu care pedepsea pe răufăcători, spre a stabili ordinea în ţară. *Cum nu vii tu Ţepeş Doamne, ca punînd mîna pe ei, Să-i împarţi în două cete: în smintiţi şi în mişei.* O. I 151/31 [V. 1].

***ŢICHINDEAL** v. **Clehindeal.**

V

VALHALA Locul în care, după mitologia scandinavă, ajung eroii morţi în luptă. ◒ (În context figurat) *Cînd pe bolta brună tremură Selene, Cu un pas melodic, cu un pas aiure Lin în caica sa, Eol pe-a sa arpă blînd răsunătoare Cînt-a noaptei dulce, mistică cîntare. Cînt din Valhala.* O. I 9/21 [V. 1].

VĂCĂRESCU [IANCU] Poet român (1792 — 1863) cu o bogată activitate culturală şi literară; a publicat un volum de poezii în 1830, în care e cuprinsă şi poema „O zi şi o noapte de primăvară la Văcăreşti sau Primăvara amorului". *Văd poeţi ce-au scris o limbă, ca un fagure de miere... Văcărescu cîntînd dulce a iubirei primăvară.* O. I 31/10 [V. 1].

VENERE Venus. *Venere şi Madonă.* O. I 29. *Venere, marmură caldă, ochi de piatră ce scînteie.* O. I 29/5 [V. 2]. ◒ (În context figurat) *Sfărmaţi statuia goală a Venerei antice.* O. I 60/16 [V. 1].

VENEŢIA Oraş în Italia, fostă capitală a vestitei republici maritime cu acelaşi nume. *S-a stins viaţa falnicei Veneţii.* O. I 202/1; cf. **O.** I 202 [V. 2].

VENUS Zeița frumuseții și a dragostei în mitologia romană. *Cu totul altfel e Venus și Adonis. Venus e numai amor.* P. L. 79/23. *Biata Venus trebuie să-și fi avut chinul ei cu Adonis.* P. L. 80/12; cf. P. L. 76/23 [Pr. 4]. ◇ *Venus Anadyomene* = nume dat Venerei, imaginată ca născîndu-se din valurile mării. *Ți-ar părea mai mîndră decît Venus Anadyomene.* O. I 160/10 [V. 1].

VENUS ȘI ADONIS Tablou al pictorului Francesco din nuvela „Cezara" — *Ce frumos Adonis în „Venus și Adonis", zise pictorul surîzînd.* P. L. 76/22 [Pr. 1].

VESTA Zeiță a focului și a căminului, în mitologia romană. ◒ (În context figurat) *Îngerul de pace. Pe altarul Vestei tainic surîzînd . . . El pe sînu-i vergin încă să coboare.* O. I 15/18 [V. 1]. ◒ (Construcție metaforică) **Focul albei Veste** v. foc [V. 1].

VINERI Venus. ◒ (Construcția metaforică) **Academie de științi a zilei Vineri** v. academie [V. 1].

VOLGA Fluviu în Europa răsăriteană, care izvorăște din Podișul Valdai și se varsă în Marea Caspică. ◒ (În context figurat) *În valurile Volgăi cercam cu spada vad.* O. I 88/20 [V. 1].

Z

ZAMOLXE Zeul suprem al dacilor. *A părului lucire s-o deie luna plină, Iar duh dă-i tu, Zamolxe, sămînță de lumină.* O. I 94/24 [V. 1].

ZOROASTRU Personaj legendar, presupus fondator al religiei vechilor perși. *Sufletul tău . . . a fost odată în pieptul lui Zoroastru.* P. L. 46/30. *Acea carte a lui Zoroastru . . . stă deschisă înaintea ta.* P. L. 46/32. *Vană-i era căutarea lui prin cartea lui Zoroastru.* P. L. 52/35; cf. P. L. 46/35, 46/38, 50/23, 52/39 54/7, 60/17 [Pr. 9].

ANEXA

IZVOARELE DICȚIONARULUI

Extragerea materialului ilustrativ s-a făcut din următoarele ediții: M. Eminescu, *Opere*, ediție critică îngrijită de Perpessicius, volumele I și IV, București, 1939, 1952 (O. I și O. IV), și Eminescu, *Proza literară*, ediție îngrijită de Eugen Simion și Flora Șuteu, București, 1964 (P. L.). Colectivul de redactare a dicționarului s-a oprit la cele două lucrări amintite, considerînd că acestea reprezintă cele mai bune ediții ale operei lui Eminescu, elaborate pînă acum. Ultima ediție de poezii îngrijită de acad. Perpessicius: M. Eminescu, *Opere alese*, vol. I și II, București 1964, 1965, apărînd în momentul în care dicționarul nostru se găsea definitiv redactat, n-a mai putut fi pusă la contribuție pentru lucrările noastre[1].

Dacă pentru ediția de proză, punctul de vedere al redactorilor dicționarului a coincis cu cel al editorilor, în ceea ce privește reproducerea textului eminescian, în legătură cu ediția de poezii, colectivul nostru a fost pus în situația de a adopta o atitudine critică.

Pornind de la diferențele existente între textul tipărit de poet, în timpul vieții sale, și textul reprodus de ediția de poezii îngrijită de acad. Perpessicius, diferențe semnalate de prof. Ion Crețu într-o serie de articole publicate în revista *Limba română* (nr. 5, 1959 ș. u.), am considerat necesară introducerea unor modificări în citatele extrase din această ediție.

Modificările operate de noi sînt rezultatul următoarelor cercetări:

a) colaționarea textului ediției Perpessicius cu textul tipărit în timpul vieții scriitorului în publicațiile: *Familia*, *Convorbiri literare*, *Almanahul*, *„România jună"*, *Amicul Familiei*, *Album literar* sau în ediția I Maiorescu, iar, pentru postume, cu textul primei tipăriturii din revistele: *Convorbiri literare*, *Fîntîna Blanduziei*, *Semănătorul*, din ediția VI Maiorescu sau din ediția Morțun, și înregistrarea diferențelor existente;

b) controlarea acestor diferențe, în ultimele variante manuscrise ale poeziilor respective (după cronologia stabilită de acad. Perpessicius);

c) selecționarea acelor diferențe pe baza cărora am crezut că se impune să modificăm textul ediției Perpessicius.

Ne-am abătut de la textul acestei ediții în cazurile în care am constatat că el conține forme care nu apar în textul tipărit de poet sau în textul primei tipăriturii postume și nici în ultimele variante din manuscrise.

În absența manuscriselor — prin aceasta înțelegînd și absența pasajului respectiv din varianta păstrată în manuscris — sursa modificării citatelor a format-o exclusiv textul tipărit în timpul vieții scriitorului (vezi, de exemplu, modificările operate în poezia *Speranța*).

---

[1] Am adoptat din această ediție un număr de trei rectificări (v. tabelul II pct. 4 și tabelul III pct. 3 și 23) bazate pe observațiile făcute de D. Murărașu și Traian Costa. În celelalte cazuri, rectificările noastre au fost operate în textul ediției din 1939, înaintea apariției ultimei ediții.

În cazul în care poeziile publicate în timpul vieții au apărut în două variante tipărite am optat pentru acea variantă pe care editorul a ales-o ca text de bază, făcînd numai modificările impuse de coincidența cu manuscrisul a celeilalte variante (vezi, de exemplu, modificările operate în poeziile *Scrisoarea III* și *Adio*) și, bineînțeles, corectînd ediția atunci cînd ea se abătea de la varianta pe care și-o impusese ca text de bază, fără a avea vreo justificare în manuscris pentru această abatere (vezi modificările operate în poezia *Luceafărul*).

Uneori am inclus printre izvoarele modificărilor noastre, alături de o variantă tipărită sau manuscrisă, și semnalarea făcută de prof. I. Crețu, în *Limba română*, sau de acad. Perpessicius, în volumele de note și variante ale ediției d-sale din 1939, deoarece aceste semnalări au fost acelea care ne-au sugerat rectificările respective (vezi, de exemplu, punctele 11 și 21 din tabelul III).

Modificările operate de noi prezintă următoarele situații:

a) cuvinte eliminate (vezi tabelul I) cuvinte introduse (vezi tabelul II) sau cuvinte înlocuite cu altele (vezi tabelul III).

b) variante fonetice și lexicale (vezi tabelul IV) și forme gramaticale ale cuvintelor (vezi tabelul V) înlocuite cu alte variante sau forme.

O mențiune specială se cuvine să facem cu privire la modul cum am selecționat variantele și formele gramaticale înregistrate în dicționarul nostru. Principiile după care ne-am orientat au fost următoarele:

1. Respectarea grafiilor care reprezintă pronunțări reale (populare, regionale sau învechite), deosebite de pronunțarea actuală. Aceste forme apar în dicționar ca *titluri de articole*, atunci cînd nu alternează în textul scriitorului cu formele literare actuale (de ex. *comanac* sau *vecinic*), ca *variante*, atunci cînd apar alături de formele literare actuale (de ex. *îmbrățoșa-îmbrățișa*, *stînge-stinge*, *totdeuna-totdeauna*) sau sînt înregistrate printre formele gramaticale, în cazul că se referă la aspectul morfologic al cuvintelor (de ex. *brață-brațe*, *vieței-viețîi*).

2. Respectarea grafiilor care indică fie procesul de adaptare la sistemul limbii române a unor neologisme (de ex. *cestiune*), fie crearea unei norme literare de pronunțare prin intermediul grafiei (de ex. *sunt*).

3. Transpunerea în ortografia actuală a tuturor grafiilor care nu corespund unei pronunțări reale. Pe baza acestui principiu au fost transpuse în ortografia actuală și toate citatele din ediția Perpessicius, care reproduc textul eminescian după normele ortografice ale Academiei, în vigoare la data apariției (de ex. *fluer-fluier*, *isvor-izvor*, *vechiu-vechi*).

4. Transpunerea în ortografia actuală a unor forme care conțin grafii cu valoare fonetică greu de precizat, datorită coincidenței dintre formele impuse de normele ortografice existente în epocă și anumite particularități de pronunțare cu circulație regională. Acestea sînt grafii care apar cu foarte mare — în majoritatea cazurilor, cu absolută — consecvență. Existența lor este semnalată în dicționar, prin mențiunea *Scris* (*și*), la sfîrșitul fiecărui articol tratînd cuvinte care se încadrează la această categorie (de ex. *albastri*, *luminare*, *pănă*, *strimt*) [1].

Stadiul încă nedesăvîrșit al cercetărilor de istorie a ortografiei românești și de dialectologie istorică românească nu ne-a permis să evităm orice posibilitate de interpretare arbitrară a diferitelor forme grafice pe care le-am întîlnit în textul eminescian. Repartizarea făcută de noi nu poate să inducă în eroare pe cercetătorul limbii operei lui Eminescu, deoarece toate formele grafice interpretabile sub raportul valorii lor fonetice se găsesc consemnate în corpul articolelor din dicționarul nostru.

[1] Menționăm, pentru deplina clarificare a cititorilor, că grafiile consemnate sub indicația *Scris* (*și*) apar în *textele tipărite în timpul vieții scriitorului sau în manuscrise*, în timp ce, în ediția care au stat la baza Dicționarului, ele au fost, cu foarte rare excepții (de ex. derivatele cu *des-* înainte de *-m*, *-n*, *-l*, *-r* sau *estaze* O.I 41/1), transpuse în ortografia actuală.

Numărul mult mai mare de modificări aduse de noi ediţiei critice Perpessicius, în raport cu numărul de corectări propuse de editor în ultimele volume apărute (*Opere alese*), oglindeşte, în majoritatea cazurilor, deosebirile de concepţie asupra principiilor de transcriere a textului eminescian dintre editorul operei poetice şi colectivul de redactare a dicţionarului. În mod cert aceste deosebiri izvorăsc şi din obiectivele deosebite urmărite de ediţie, pe de o parte, şi de dicţionar, pe de altă parte.

Oportunitatea aplicării principiilor noastre de transcriere a textului în editarea operei lui Eminescu reprezintă o problemă a cărei discutare nu am crezut-o necesară aici. Ceea ce se cuvine să precizăm însă este că modificările aduse de noi ediţiei Perpessicius nu au scopul de a stabili forma ideală a unei ediţii a operei lui Eminescu, ele urmăresc doar înlăturarea din textul ediţiei, pe care am folosit-o ca bază de extragere a materialului pentru dicţionarul nostru, a tuturor cazurilor care, în conformitate cu principiile noastre, sînt susceptibile de a fi interpretate ca abateri de la textul autentic eminescian.

Dăm în continuare, în ordine alfabetică, lista cuvintelor modificate de noi în citate, menţionînd, de fiecare dată, pagina şi rîndul din ediţie în care apare modificarea, precum şi izvoarele pe care ne-am bazat în stabilirea acestei modificări.

Publicarea listei noastre se impune datorită faptului că, în ciuda modificărilor înregistrate, trimiterile citatelor date în dicţionarul nostru se fac exclusiv la ediţia de poezii care a stat la baza culegerii materialului lexical. Singura excepţie o formează cazurile în care modificarea citatului constă din introducerea unui cuvînt, inexistent în ediţie şi care *nu* înlocuieşte alt cuvînt. În cadrul articolului din dicţionar care tratează acest cuvînt, trimiterea se face nu la ediţie, ci la izvorul pe care se bazează modificarea noastră. În cadrul celorlalte articole, citatul modificat — atunci cînd apare — cuprinde cuvîntul scris cursiv între paranteze drepte iar trimiterea se face la ediţie (vezi cuvintele din tabelul II).

SIGLELE LUCRĂRILOR FOLOSITE

A.F. = *Amicul Familiei*, Foaia pentru toate trebuinţele vieţei sociale, Instrucţiune Distracţiune, Gherla şi Cluj, anul V, nr. 17—18.

ALM. R. J. = Almanahul Societăţii Academice Social-literare „România Jună", Viena, 1883.

A.L. = *Album literar*, editat de societatea studenţească „Unirea", 15 martie 1886.

C.L. = *Convorbiri literare*, Iaşi, apoi Bucureşti, anul I (1867—1868) ş. u.

FAM. = *Familia*, foaie enciclopedică şi beletristică cu ilustraţiuni, Pesta, apoi Oradea Mare, Redactor responsabil proprietar şi editor: Iosif Vulcan, anul I (1865) ş.u.

F. BL. = *Fîntîna Blanduziei*, anul I, seria II (1888) ş. u.

L. R. = *Limba română*, [Bucureşti] Academia Republicii Populare Române (Institutul de lingvistică), anul I (1952) ş. u.

M. I, M. VI = Mihail Eminescu, *Poezii*, Bucureşti, Editura Librăriei Socec, 1884, 1892 [ediţiile I şi VI, îngrijite de Maiorescu].

O. I—III = M. Eminescu, *Opere*, *Poezii tipărite în timpul vieţii*, ediţie critică îngrijită de Perpessicius, Bucureşti, 1939, 1943, 1944 [Vol. I, II, III].

O. IV = M. Eminescu, *Opere*, *Poezii postume*, ediţie critică îngrijită de Perpessicius, Bucureşti, 1952.

O. A. I—II = M. Eminescu, *Opere alese*, ediţie îngrijită de Perpessicius, [Bucureşti] EPL, 1964, 1965, volumele I—II.

P. L. = Eminescu, *Proza literară*, ediţie îngrijită de Eugen Simion şi Flora Şuteu. [Bucureşti], EPL, 1964.

P. V. = M. Eminescu, *Proză şi versuri*, Editor V. G. Morţun, Iaşi, 1890.

SĂM. = *Sămănătorul*, Revistă literară săptămînală, Bucureşti, anul I (1901) ş. u.

T. = *Timpul*, Ziar politic, comercial, industrial, literar, Bucureşti, 1881, nr. 101, p. 2

Tabelul I

Cuvinte eliminate

Nr. crt.	Cuvîntul eliminat	Ediția Perpessicius	Izvoarele modificărilor
1	ȘI[2]	O. I 12/8	Fam. II, 337/28.

Tabelul II

Cuvinte introduse

Nr. crt.	Cuvintele introduse	Ediția Perpessicius	Izvoarele modificărilor
1	CEL	O. I 205/4	M.I 119/4; ms. 2259/348; ms. 2260/38[v].
2	DE	O. I 162/1	C. L. XXIII, 910/11; ms. 2277/56[v]; ms. 2282/87.
3	EU (d. *-mi*)	O. I 26/5	FAM. V, 117/5; ms. 2259/7[v].
4	GREU	O. I 221/11	O. A. I 218/11; L. R. XII, 2, 198–202.
5	SĂ VREA	vezi tabelul III pct. 26.	

Tabelul III

Cuvinte înlocuite

Nr. crt.	Cuvintele introduse	Cuvintele eliminate	Ediția Perpessicius	Izvoarele modificărilor
1	ACEL	ACEST	O. I 166/13	A. F. 161/39; ms. 2281/41.
2	ASAB	ARAB	O. I 148/16	T.; O. II, VIII.
3	BALTA*	BOLTA	O. I 54/22	O. A. I 61/6; L.R. XI, 5, 595–599.
4	CA (VÎNTUL)	ALĂTURI	O. I 97/31	C. L. X, 313/26; ms. 2254/140
5	CA	CU	O. I 82/21	C. L. X, 311/31; ms. 2283/25[v].
6	CA	CU	O. I 228/6	C. L. XVII, 422/6; ms. 2258/165; ms. 2279/35; ms. 2261/116.

* Adoptînd această rectificare atragem atenția cititorilor că în O.I la p. 54, rîndurile 22 și 23 trebuie citite astfel

O. I 54/22 Lîngă balta cea senină
54/23 Și sub trestia cea lină

Tabelul III (continuare)

Cuvinte inlocuite

Nr. crt.	Cuvintele introduse	Cuvintele eliminate	Ediția Perpessicius	Izvoarele modificărilor
7	CĂ	CA	O. I 45/1	C. L. VI, 262/19; ms. 2259/89^{v}.
8	CĂ	ŞI	O. I 196/19	C. L. XVII, 365/43; ms. 2282/81,104.
9	CE	CUM	O. I 144/20	T.; ms. 2282/41.
10	CI	ŞI	O. I 119/3	C. L. XIII, 280/3; L. R., IX, 1, 97.
11	CÎND	CĂDEA	O. I 148/18	T.; O. II, 319.
12	CU	DE	O. IV 369/7	C. L. XXVI, 207/3; M. VI 298/7; ms. 2261/279.
13	DE	SĂ	O. I 116/15	T.; ms. 2282/42; ms. 2260/91; O. II, 319.
14	DIN	PRIN	O. IV 364/12	P. V. 236/12; ms. 2261/288.
15	DIN	DE	O. I 151/11	C. L. XV, 60/1; ms. 2282/53; T.
16	DOAR	DAR	O. I 172/5	ALM. R. J. 15/3; ms. 2261/202.
17	EL (d. -*i*-)	DE	O. I 166/11	A. F. 161/11; ms. 2281/41.
18	FAIMĂ	SPAIMĂ	O. I 117/36	T.; ms. 2282/16.
19	FAŢĂ	FRUNTE	O. I 82/9	C. L. X. 311/29; ms. 2283/25.
20	IARĂ	ÎNSĂ	O. I 144,17	T.; ms. 2282/41; ms. 2260/87.
21	LINS	LIN	O. I 61/1	ms. 2259/168^{v}; L. R. VIII, 5, 94.
22	LUNCĂ	LUME	O. I 63/8	C. L. VIII, 365/30; L.R. VIII, 6, 60.
23	MINTE	MOARTE	O. I 203/3	O. A. I 199/3 şi 381.
24	MIRARE	MIŞCARE	O. I 166/15	A. F. 161/42; ms. 2281/41.
25	TU (a.-te-)	EL (a.-le)	O. I 137/11	ms. 2282/18; O. II, VIII.
26	TOT (O SĂ-MI PARĂ)	TOTUŞI (ÎMI PARE)	O. I 188/11	FAM. XIX, 269/35; ms. 2261/319.
27	UMBRĂ	LUME	O. IV 432/14	C. L. XXIX, 528/20; ms. 2282/70.
28	VÎNT	v. tabelul III pct. 4.		

Tabelul IV

Variante inlocuite

Nr. crt.	Cuvîntul titlu	Varianta introdusă	Varianta eliminată	Ediția Perpessicius	Izvoarele modificărilor
1.	ALAH	Alahu	Alah	O. I 144/14	T.; ms. 2282/39v. T; L.R. VIII, 6,66.
2.	ALTAR	altari	altar	O. I 88/3	C. L. XX, 339/7; ms. 2262/11/176v.
3.	ASTFEL	astfeli	astfel	O. I 4/7	FAM. II, 159/1.
				O. I 10/10	FAM. II, 292/34.
				O. I 17/19	FAM. III, 294/19; ms. 2259/39.
				O. I 40/12	C. L. V, 16/52.
4.	AVEA	avé	avea	O. I 2, 2/1, 2/9, 2/17	FAM. II, 68, 68/1, 9, 17; ms. 2259/30.
				O. I 61/20	C. L. VIII, 364/50; ms. 2285/103.
				O. I 115/21	C. L. XIII, 242/3; ms. 2260/230.
5.	ĂST	astor	ăstor	O. I 126/2	C. L. XIII, 283/31;
		ast	ăst	O. I 150/31	C. L. XV, 59/50; ms. 2282/52.
6.	BLESTEM	blăstem	blestem	O. I 94/18	C. L. X, 341/46.
		blăstemuri	blestemuri	O. I 116/18	C. L. XIII, 242/26; ms. 2260/231.
7.	BLESTEMA	blastemă	blestemă	O. I 11/17	FAM. II, 337/17.
		blasteme	blesteme	O. I 115/21	C. L. XIII, 241/21; ms. 2260/230.
		blastăm	blestem	O. I 116/6	C. L. XIII, 242/14; ms. 2260/230; L.R. IX, 1, 96
8.	BRAȚ	braţă	braţe	O. I 104/6	L. R. IX, 1, 93; O. II, 13.
				O. I 172/2, 179/24	ALM. R. J. 45/10, 57/16; ms. 2261/201, 211.
				O. I 210/27	M. I 8/11; ms. 2261/249.
9.	CĂLARE	calare	călare	O. I 103/24	C. L. XI, 155/2; L. R. IX, 1, 93.
10.	CĂLĂTOR	călătoriul	călătorul	O. I 11/6	FAM. II, 337/6.
11.	CĂMAȘĂ	cămăși	cămeși	O. I 150/21	T.; ms. 2282/51.
12.	CĂRARE	cărare	cărare	O. I 55/17	C. L. VII, 19/9.
13.	CĂTRE	cătră	către	O. I 8/12	FAM. II, 248/36.
				O. I 43/12	C. L. VI, 261/12; ms. 2257/90; ms. 2259/87v.
				O. I 51/12	C. L. VII, 17/26; ms. 2259/27v.
				O. I 140/31	C. L. XV, 30/62; ms. 2282/23.
14.	CER	ceriul	cerul	O. I 11/17	FAM. II, 337/7.
		ceri	cer	O. I 12/13	FAM. II, 337/33.
		ceriuri	ceruri	O. I 25/13	FAM. V, 39/70; ms. 2259/11v.
		ceriu-	ceru-	O. I 95/12	C. L. X, 341/6.
		ceriul	cerul	O. I 115/5	C. L. XIII, 241/5; ms. 2260/229.

Tabelul IV (continuare)

Nr. crt.	Cuvîntul titlu	Varianta introdusă	Varianta eliminată	Ediția Perpessicius	Izvoarele modificărilor
		ceriuri	ceruri	O. I 142/5, 142/14	C. L. XV, 56/5, 56/14; T.; ms. 2282/39.
		ceri	cer	O. I 178/3, 178/29	ALM, R. J. 55/3, 56/1; ms. 2261/209, 210.
				O. IV 432/13	C. L. XXIX,528/19; ms. 2282/70.
15.	COMANAC	comanac	cománac	O. I 84/13	C. L. X, 312/27; ms. 2283/27.
16.	CRĂPA	creapă	crapă	O. I 24/25	FAM. V, 39/19; ms. 2259/11.
17.	CREIER	creieri	crieri	O. I 134/1	C. L. XIV, 406/51; ms. 2282/64.
18.	CREVAT	crevat	crivat	O. I 79/2	C. L. X, 310/12; ms. 2283/23.
19.	CURAJ	curagiul	curajul	O. I 23/22	FAM. V, 39/22; ms. 2259/10.
20.	CURTEZANĂ	curtizană	curtezană	O. I 162/18	C. L. XXIII, 916/28; ms. 2282/88.
21.	DEPĂRTARE	departare	depărtare	O. I 13/11	C. L. VI, 261/14; ms. 2257/90; ms. 2259/87v.
22.	DESCULȚ	disculț	desculț	O. I 83/33	C. L. X, 312/13; ms. 2283/27.
23.	DESTINDE	distinde	destinde	O. I 50/15	C. L. VII, 17/5; ms. 2259/27v.
24.	DEMPREUNĂ	dempreună	dimpreună	O. I 154/30	C. L. XV, 207/50; ms. 2282/28.
25.	DEZMIERDARE	dezmerdări	dezmierdări	O. I 97/14	C. L. X, 343/9.
26.	EL	li(dativ)	le	O. I 48/20	C. L. VI, 333/2/28.
27.	EU	(o să)-mi (pară)	îmi (pare)		v. tabelul III, pct. 26.
28.	FERMECA	fărmecat	fermecat	O. I 208/5	C. L. XVII, 421/5.
29.	FERMECAT	fărmăcat	fermecat	O. I 66/30	C. L. VIII, 443/51; L. R. IX, 1, 89.
		fărmăcată	fermecată	O. I 72/16	C. L. X, 239/1; ms. 2283/35.
30.	FIERBINTE	ferbinți	fierbinți	O. I 211/22	C. L. VII, 121/2.
31.	GALBEN	galbăn	galben	O. I 63/15	C. L. VIII, 365/37.
				O. I 73/1, 75/13	C. L. X, 239/13; ms. 2283/36, 33.
		galbănă	galbenă	O. I 108/16	C. L. XII, 419/12; L. R. IX, 1, 96.
32.	GALEȘ	galiși	galeși	O. I 109/3	C. L. XII, 419/23; ms. 2254/89v.
33.	GHEȚOS	ghețosu	ghețos	O. I 12/8	FAM. II, 337/28.
34.	GHICI	gicese	ghicese	O. I 53/16	C. L. VII, 18/28.
35.	GIULGIU	giulgi	giulgiu	O. I 170/11, 172/1	M. I 281/11, 285/1; O. A. I, 166/23, 168/21.
				O. IV 365/11	O. A. II, 393/21.
36.	GREIER	grieri	greieri	O. I 105/7, 106/1	L. R. IX, 1, 95; O. II, 13.
37.	INIMA	inema	inima	O. I 167/23	ALM. R. J. 10/11; ms. 2261/198.
38.	ÎMBRĂȚIȘAT	îmbrățoșat	îmbrățișat	O. I 186/11	M. I 174/3; ms. 2261/313.

Tabelul IV (continuare)

Nr. crt.	Cuvîntul titlu	Varianta introdusă	Varianta eliminată	Ediția Perpessicius	Izvoarele modificărilor
39.	ÎNĂLȚA	nalțam	înălțam	O. I 199/3	C. L. XVII, 366/3; ms. 2282/91.
40.	ÎNCONJURAT	încunjurată	înconjurată	O. I 157/21	C. L. XV, 208/44; ms. 2282/34.
41.	ÎNSUȘI	însași	însăși	O. I 133/21	C. L. XIV, 406/35; ms. 2282/64.
				O. I. 204/15	C. L. XVII, 422/15; ms. 2260/239.
42.	ÎNTOARCE	(se)-ntoarsă	(se)-ntoarse	O. I 178/29	ALM. R. J. 56/10; ms. 2261/210.
43.	ÎNTUNERIC	întuneree	întuneric	O. I 132/19	C. L. XIV, 405/47; ms. 2282/61.
44.	ÎNVELIȘ	învălișul	învelișul	O. I 105/19	C. L. XI, 455/19; L. R. IX, 1, 95; O. II, 13.
45.	JĂRATIC	jaratec	jeratec	O. I 43/6	C. L. VI, 261/6; L. R. IX, 3, 51.
46.	LĂSA	lasară	lăsară	O. I 91/22	C. L. X, 340/14; ms. 2262/II/165.
47.	MULȚUMI	mulțămesc	mulțumesc	O. I 116/15	C. L. XIII, 242/23; ms. 2260/231.
48.	MULȚUMIRE	mulțămire	mulțumire	O. I 53/13	C. L. VII, 18/25.
49.	NIMENI	nimăruia	nimănuia	O. I 104/18	C. L. XI, 455/28; L. R. IX, 1, 94; O. II, 13.
50.	NODUROS	nodoroasă	noduroasă	O. I 84/11	C. L. X, 312/25; ms. 2283/27.
51.	NOI	ni	ne	O. I 14/11	FAM. II, 397/36.
52.	OBRĂZAR	obrazar	obrăzar	O. I 96/21	C. L. X, 342/44.
53.	ORIZONT	orizonul	orizontul	O. I 117/2	C. L. XV, 57/67; T.; ms. 2282/42 v.
54.	PASĂRE	paserilor	păsărilor	O. I 8/2	FAM. II, 248/26; ms. 2259/37 v.
				O. I 121/15	C. L. XIII, 282/6; ms. 2279/67.
		paseri	pasări	O. I 155/30	C. L. XV, 208/23; ms. 2282/32.
				O. IV 396/5	SĂM. I. 15, 221/5; ms. 2260/273.
55.	PĂINJENIȘ	painjinișul	păinjenișul	O. I 87/3	C. L. X, 313/17; ms. 2283/31, L. R. IX, 1, 91
		painjiniș	păinjiniș	O. I 105/14	C. L. XI, 456/6; L. R. IX, 1, 95; O. II, 13.
		painjinișul	păinjenișul	O. I 140/31	C. L. XV, 39/59; ms. 2282/22.
56.	PĂINJENIT	painjenit	păinjenit	O. I 98/7	C. L. X, 343/37.
		painjiniți	păinjeniți	O. I 98/23	C. L. X, 343/53.
57.	PĂREA	(ar) părè	(ar) părea	O. I 46/15	C. L. VI, 333/15; ms. 2290/64.
		(a) părè	(a) părea	O. I 61/10	C. L. VIII, 364/40; ms. 2285/100.
				O. I 100/21	C. L. XI, 453/21; L. R. IX, 1, 92; O. II, 11.

Tabelul IV (continuare)

Nr. crt.	Cuvîntul titlu	Varianta introdusă	Varianta eliminată	Ediția Perpessicius	Izvoarele modificărilor
				O. I 116/7	C. L. XIII, 242/15; ms. 2260/231.
58.	PERECHE	păreche	pereche	O. I 114/7	C. L. XIII, 241/7; ms. 2260/232.
59.	PERINDA	perîndează	perindează	O. I 140/12	C. L. XV, 349/40; ms. 2282/21.
60.	PIATRĂ	petre	pietre	O. I 88/6	C. L. X, 339/10.
				O. I 94/29	C. L. X, 341/57.
				O. I 95/7	C. L. X, 341/69.
61.	PIEIRE	peire	pieire	O. I 148/14	C. L. XV, 58/40; ms. 2282/47; ms. 2260/95.
62.	PIEPT	pept	piept	O. I 92/28	C. L. X, 340/59.
				O. I 95/6	C. L. X, 341/69.
				O. I 98/4	C. L. X, 343/34.
				O. I 99/5	C. L. X, 343/70.
				O. I 236/14	C. L. XXI, 347/14
		pepții	piepții	O. I 159/4	C. L. XXIII, 914/4. ms. 2282/84.
63.	PIERDE	perzîndu-se	pierzîndu-se	O. I 6/20	FAM. II, 248/20.
		perde	pierde	O. I 83/10	C. L. X, 311/58.
		perzîndu-se	pierzîndu-se	O. I 114/8	C. L. XIII, 241/8; ms. 2260/232.
64.	PIERI	perit	pierit	O. I 127/17	C. L. XIII, 284/15; ms. 2279/93.
				O. I 133/16	C. L. XIV, 406/30; ms. 2282/63.
		perind	pierind	O. I 173/20	ALM. R. J. 47/20; ms. 2261/203.
		peri	pieri	O. I 234/14	C. L. XX, 798/14.
65.	PIERIT	periți	pieriți	O. I 97/34	C. L. X, 343/29; ms. 2254/140.
		peritorul	pieritorul	O. I 232/6	A. L.; ms. 2261/228.
66.	PRIETEN	prietini	prieteni	O. I 91/21	C. L. VI, 340/13.
				O. I 218/3	M. I 180/20; ms. 2261/112v.
67.	PRIN	pin	prin	O. I 9/10	FAM. II, 292/10.
68.	PRINTRE	pintre	printre	O. I 9/4	FAM. II, 292/4.
				O. I 27/6, 7	FAM. V, 148/2, 3; ms. 2259/8v.
				O. I 35/23	C. L. IV, 186/25; ms. 2257/72.
				O. I 48/25	C. L. VI, 333/2/31; ms. 2284/19v.
				O. I 56/2	C. L. VIII, 363/2; ms. 2285/100.
				O. I 69/1,3	C. L. X, 238/1, 3; ms. 2259/244.
				O. I 76/25	C. L. X, 310/3; ms. 2283/23.
				O. I 84/22	C. L. X, 312/36; ms. 2283/28.
				O. I 85/6	C. L. X, 312/60; ms. 2283/29.

Tabelul IV (continuare)

Nr. crt.	Cuvîntul titlu	Varianta introdusă	Varianta eliminată	Ediția Perpessicius	Izvoarele modificărilor
				O. I 101/14	C. L. XI, 453/38; L. R. IX, 1, 92; O. II, 11.
				O. I 105/8	C. L. XI, 455/8; L. R. IX, 1, 95; O. II, 13;
				O. I 121/10	C. L. XIII, 282/1; ms. 2279/66.
				O. I 134/10	C. L. XIV, 406/61; ms. 2289/65.
				O. I 157/17	C. L. XV, 208/40; ms. 2282/34.
				O. I 209/9	C. L. XVII, 415/9; ms. 2276/I/33; 2261/307.
				O. I 210/25	C. L. XVII, 416/39;
69.	PURURI	pururi	purure	O. I 205/4	M. I. 119/4; ms. 2259/348, 2260/38v.
70.	PUTEA	putè	putea	O. I 49/4	C. L. VI, 334/I/4; ms. 2284/18v.
				O. I 80/1, 82/36	C. L. X, 310/14; 311/45 LR. IX, 1,91; ms. 2283/24.
				O. I 116/8	C. L. XIII, 242/15; ms. 2260/231.
71.	RAZĂ	rază (pl.)	raze	O. I 152/25	C. L. XV, 207/19; ms. 2282/26.
72.	RĂTĂCITOR	rătăcitori (sg.)	rătăcitor	O. I 178/27	ALM. R. I. 56/7.
73.	REAZEM	razim	reazem	O. IV 365/19	P. V. 238/10; ms. 2261/290.
74.	REPEZI	(se) răpede	(se) repede	O. I 98/20	C. L. X, 313/50.
75.	RISIPIT	răsipiți	risipiți	O. I 15/12	C. L. VI, 262/30; L. R. IX, 3,53.
76.	ROTUNZIRE	rătunzire	rotunzire	O. IV 430/11	C. L. XXIX, 527/9; ms. 2282/7.
77.	SE	să	se	O. I 6/1	FAM. II, 248/1.
78.	SEARĂ	sării	serii	O. I 223/2	FAM. XX, 133/2; ms. 2282/56.
79.	SEMĂNA	samănă	seamănă	O. I 79/30	C. L. X, 310/40.
80.	SEMEȚ	sumeț	semeț	O. I 91/1	C. L. X, 339/25.
81.	SIMȚĂMÎNT	simțeminte	simțiminte	O. I 25/16	FAM. V, 39/73.
82.	SOARTĂ	soarte	soartă	O. I 9/17	FAM. II, 292/17.
		soartea	soarta	O. I 20/15	FAM. IV, 383/15.
				O. I 26/21	FAM. V, 147/21; ms. 2295/8.
				O. I 52/24	C. L. VII, 18/1.
83.	SPĂSI	spăsi	spăși	O. I 102/7	C. L. XI, 454/7; O. II, 12; L.R. IX, 1, 93.
				O. I 118/7	C. L. XIII, 213/23; ms. 2279/73.
84.	STREAȘINĂ	straşină	streşină	O. IV 369/2	M. VI, 298/2; ms. 2261/279.
85.	ȘAGALNIC	şagalnic	șăgalnic	O. I 85/22, 87/16	C. L. X, 312/76, 313/32; ms. 2282/30, 31.
				O. I 154/7	C. L. XV, 207/27; ms. 2282/27.

Tabelul IV (continuare)

Nr. crt.	Cuvîntul titlu	Varianta introdusă	Varianta eliminată	Ediția Perpessicius	Izvoarele modificărilor
86.	ȘEDEA	ședè	ședea	O. I 54/24	C. L. VII, 18/24;
				O. I 75/9	C. L. X, 239/9; ms. 2283/33.
		șăd	șed	O. I 83/1	C. L. X, 311/49.
87.	TINEREȚE	tinereța	tinereței	O. I 95/31	C. L. X, 312/27;
				O. I 102/12	C. L. XI, 451/12; L. R. IX, 1, 93; O. II, 12.
		tinereței	tinereța	O. IV 361/12	SĂM. I. 290/4; ms. 2260/202.
88.	TÎLHIAR	talharii	tîlharii	O. I 108/5	C. L. XII, 419/1; ms. 2254/89^{v}.
89.	TOTDEAUNA	totdeuna	totdeauna	O. I 10/10	FAM. II, 292/34;
				O. I 174/10	ALM. R. J. 19/2; ms. 2261/203^{v}.
90.	ȚINEA	ținè	ținea	O. I 55/15, 16	C. L. VII, 19/7, 8.
91.	UMBLA	umblă	imblă	O. I 105/16	C. L. XI, 155/8; L. R. IX. 1, 95; O. II, 13.
92.	UMPLE	umplu	împlu	O. I 46/5	C. L. VI, 333/1/31.
		umplînd	împlînd	O. I 63/10	C. L. VIII, 365/32.
		umplut	împlut	O. I 91/5	C. L. X, 339/29.
		umplîndu (-și)	împlîndu (-și)	O. I 123/17	C. L. XIII, 282/17.
		umple	imple	O. I 179/5	ALM. R. J. 56/17; ms. 2261/210.
93.	VĂDANĂ	vadană	vădană	O. I 109/4	C. L. XII, 419/21; ms. 2254/89.
94.	VEDEA	vedè	vedea	O. I 51/18	C. L. VII, 17/32.
95.	VIITOR	viitori	viitor	O. I 13/15	FAM. II, 397/15.
96.	VREA	vrè	vrea	O. I 82/28	C. L. X, 311/38; ms. 2283/25^{v}.
				O.I 107/12	C. L. XI, 456/12; L. R. IX, 1, 95; O. II, 14.
97.	VREUN	vro	vreo	O. I 48/3, 11	C. L. VI, 333/27, 35.
		vo	vro	O. I 208/5	M. I 159/5.
		vun	vreun	O. IV 366/13	ms. 2261/287^{v}.
98.	VREODATĂ	vrodată	vreodată	O. I 9/1	FAM. II. 292/1.
99.	ZADAR	zădar	zadar	O. I 44/7, 9	C. L. VI. 261/31, 33. ms. 2257/90, 87^{v}.
				O. I 176/27	ALM. R. J. 53/3; ms. 2261/207.
				O. I 192/12	FAM. XIX, 417/36; ms. 2261/329.
100.	ZĂPADĂ	zapadă	zăpadă	O. I 83/4	C. L. X, 311/52; ms. 2283/25^{v}.
				O. I 92/3	C. L. X, 340/30;
				O. I 95/28	C. L. X, 342/21, ms. 2262/II/171.

Tabelul V

Forme gramaticale inlocuite

Nr. crt.	Cuvîntul titlu	Forma gramaticală introdusă	Forma gramaticală eliminată	Ediția Perpessicius	Izvoarele modificărilor
1.	AL, A	a	al	O. I 3/8	FAM. II, 158/8,
				4/1, 5/16	28, 42;
					ms. 2259/35v, 36v.
				O. I 10/6	FAM. II, 292/30.
				O. I 14/3	FAM. II, 397/28.
				O. I 21/2	FAM. IV, 383/26;
					ms. 2262/1.
				O. I 30/6	C. L. IV, 66/30;
					ms. 2255/125v;
					ms. 2259/38v.
				O. I 43/12, 44/6	C. L. VI, 261/12, 31;
					ms. 2257/90;
					ms. 2259/87v.
				O. I 93/9, 93/16,	C. L. X, 341/1, 9;
				97/19, 97/20, 99/4	343/14, 15, 69;
					ms. 2262/I/177, 170.
				O. I 115/17	C. L. XIII, 241/17;
					ms. 2260/230.
		al	a	O. I 23/18	FAM. V, 39/18,
					ms. 2259/10.
				O. I 63/20	C. L. VIII, 365/42.
		ale	al	O. I 44/27	C. L. VI, 262/9;
					ms. 2257/92;
					ms. 2259/87v.
2.	ARBOR	arborului	arborelui	O. I 144/2	C. L. XV, 56/30;
					ms. 2282/40.
3.	CARE	cari	care	O. I 38/1	C. L. V, 16/12,
					ms. 2259/19.
				O. I 149/27, 150/5	T.; ms. 2282/50.
				O. I 177/20	ALM. R. J. 54/8;
					ms. 2261/208.
				O. I 188/3	FAM. XIX, 269/27; M. I
					81/3;
					ms. 2261/318.
4.	CINISM	cinismu	cinisme	O. I 151/7	T.; L. R. VIII, 6, 65.
5.	COFEI	cofeicle	cofeile	O. I 123/17	C. L. XIII, 282/17.
6.	DESTEPTARE	deșteptărei	deșteptării	O. I 32/18	C. L. IV, 185/42;
					ms. 2257/71v.
7.	DISTRUGERE	distrugerei	distrugerii	O. I 51/27	C. L. VII, 17/41;
					ms. 2259/280v.
8.	DURERE	durerei	durerii	O. I 32/4	C. L. IV, 185/28;
					ms. 2257/71.
9.	FĂCLIE	făclielor	făcliilor	O. I 50/2	C. L. VII, 16/2.
10.	FRUMUSEȚE	frumuseței	frumuseții	O. I 29/7	C. L. IV, 66/7;
					ms. 2259/38.
11.	FURTUNĂ	furtunei	furtunii	O. I 69/27	C. L. X, 238/27;
					ms. 2276/II/21v.
12.	GÎNDIRE	gîndirei	gîndirii	O. I 31/6	C. L. IV, 185/6;
					ms. 2257/71.
13.	GURĂ	gurei	gurii	O. I 94/25	C. L. X, 341/53.
14.	IARNĂ	iernei	iernii	O. I 26/23	FAM. V, 147/23;
					ms. 2259/8.
15.	INIMĂ	inimei	inimii	O. I 52/28	C. L. VII, 18/8.

Tabelul V (continuare)

Nr. crt.	Cuvîntul titlu	Forma gramaticală introdusă	Forma gramaticală eliminată	Ediția Perpessicius	Izvoarele modificărilor
				O. I 225/2	M. I 193/2; ms. 2282/57. ms. 2260/268.
		inimele	inimile	O. I 115/13	C. L. XIII. 211/13; ms. 2260/229.
16.	IUBIRE	iubirel	iubirii	O. I 15/17	FAM. III, 168/17.
				O. I 31/10	C. L. IV, 185/10; ms. 2257/71.
17.	JUNIME	junimei	junimii	O. I 25/11	FAM. V, 39/25; ms. 2259/11v.
18.	LACRIMĂ	lacrimele	lacrimile	O. I 82/34, 83/1	C. L. X, 311/44; ms. 2283/25v.
19.	LUME	lumei	lumii	O. I 22/1, 2	FAM. IV, 383/33, 34; ms. 2262/1.
				O. I 31/23	C. L. IV, 185/23; ms. 2257/71.
				O. I 65/18	C. L. VIII, 443/18.
20	LUMINĂ	luminele	luminile	O. I 157/20	C. L. XV, 208/13; ms. 2282/34.
				O. I 225/5	M. I, 193/6; ms. 2282/57.
21	LUNG	lung (-întins)	lungă (-ntins)	O. I 44/10	C. L. VI, 261/31; ms. 2259/87v.
22	MÎNĂ	mînele	mînile	O. I 91/19	C. L. X, 340/11; ms. 2262/II/165, 178v.
				O. IV 366/2	P. V. 239/6.
23	MOARTE	morței	morții	O. I 98/7	C. L. X, 343/37.
24	OMENIRE	omenirei	omenirii	O. I 51/19	C. L. VII. 17/33.
25	PATIMĂ	patimelor	patimilor	O. I 26/12	FAM. V, 147/12; ms. 2259/8v.
26	PĂREA	par (o să-mi) pară	pare (îmi) pare	O. I 188/7 vezi tabelul III pct. 26.	FAM. XIX, 269/31; ms. 2261/316.
27	PRIVIRE	privire	privirea	O. IV 430/11	C. L. XXIX, 527/11; ms. 2282/72.
28	SPERARE	sperărei	sperării	O. I 32/5	C. L. IV, 185/29; ms. 2257/71.
29	TURBARE	turbărei	turbării	O. I 20/17	FAM. IV, 383/1; ms. 2262/1.
30	ȚARĂ	țărei	țării	O. I 32/2, 35/4	C. L. IV, 185/26, 186/6; ms. 2257/71, 72.
31	VECHIME	vechimii	vechimii	O. I 202/10	M. I. 62/2; ms. 2283/41; ms. 2287/59v.
32	VEDEA	(să) vază	(să) vadă	O. I 165/2	A. F. 161/2; ms. 2281/39.
33	VENI	vină	vino	O. I 48/6	C. L. VI, 333/2/14.
34	VIAȚĂ	vieței	vieții	O. I 24/2	FAM. V, 39/26; ms. 2259/10.
				O. I 26/2, 14	FAM. V, 147/2, 14; ms. 2259/7v.
				O. I 35/27	C. L. IV, 186/29; ms. 2257/72.

Tabelul V (continuare)

Nr. crt.	Cuvîntul titlu	Forma gramaticală introdusă	Forma gramaticală eliminată	Ediția Perpessicius	Izvoarele modificărilor
				O. I 44/9	C. L. VI, 261/33; ms. 2257/90; ms. 2259/87v.
				O. I 54/4	C. L. VII, 18/4, ms. 2259/204.
				O. I 65/7	C. L. VIII, 443/7.
		viețele	viețile	O. I 232/23.	A. L.
				O. IV 378/22	P. V. 240/10; FBI. 1 281/10.
35	VIORICĂ	viorica	viorică		
36	VIRGINĂ	virginele	virginile	O. I 87/18	C. L. X, 313/20.
				O. I 160/35	C. L. XXIII, 916/7; ms. 2282/87.
37	VREA	ar	a		
				O. I 115/26	C. L. XIII, 242/8; ms. 2260/230.
		va	vor		
				O. I 136/1	C. L. XIV, 407/20; ms. 2282/67
		o	a		
38	VREME	vremei	vremii	O. I 162/11	C. L. XXIII, 916/21.
				O. I 32/18	C. L. IV, 185/42; ms. 2257/71v.